PARISIIS,
Excudebat Petrus Cheualier, in monte Diui
Hilarij Anno M. DC. VII. die 20.
Mensis Februarij.

L. ANNAEI SENECAE PHILOSOPHI: ET M. ANNAEI SENECAE RHETORIS QVAE EXTANT OPERA.

Ad veterum exemplarium fidem nunc recens castigata: Græcis lacunis, quibus superiores Editiones scatebant, expletis: Ac illustrata COMMENTARIIS selectioribus, quorum Auctores citantur pagina sequenti.

Accessere LOCI COMMVNES *ex vtroque Seneca facti; Auctore D. Gothofredo I. C.*

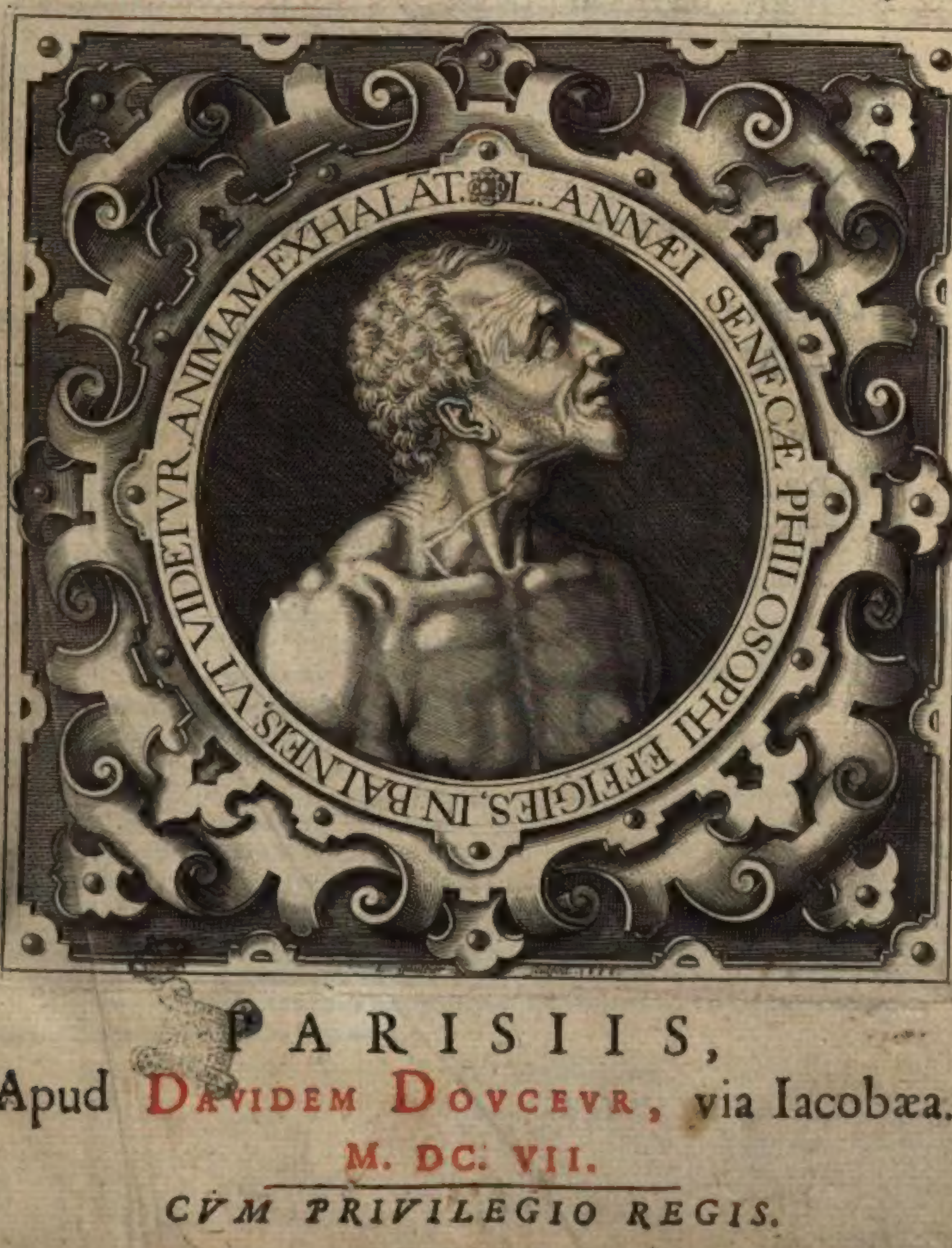

PARISIIS,
Apud DAVIDEM DOVCEVR, via Iacobæa.
M. DC. VII.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

SENECARVM SCRIPTA

ILLVSTRARVNT

M. ANTONIVS MVRETVS.
NICOLAVS FABER I. C.
FRANC. IVRETVS.
DIONYSIVS GOTHOFREDVS.
FLORENS CHRISTIANVS.
} *Galli.*

DES. ERASMVS.
IVSTVS LIPSIVS.
IANVS GRVTERVS.
ANDREAS SCHOTTVS ANTVERPIEN.
} *Belgæ.*

FREDENAND. NON. PINCIANVS.
I. PETREIVS TOLETANVS.
} *Hispanj* { *hic Complut. ille Salmant. Rhetor.*

B. RHENANVS. *Selestadiensis.*
HADRIANVS IVNIVS. *Hornanus.*
IOANNES OPSOPOEVS. *Germanus.*

AMPLISSIMO VIRO

NICOLAO BRVLARTO DOMINO DE SILLERY, &c.

FRANCIÆ NOMOPHYLACI.

EST hoc in more positum V. CL.. vt qui in veterum scriptis euulgandis aliquid operæ ponunt, Patronum aliquem insignem ac nobilem quærant, sub cuius auspiciis Lucubrationes suas in lucem proferant. Quum itaque nouam hanc Illustrium SENECARVM Editionem COMMENTARIIS selectioribus auctam recensuerim, neminem certè reperio cui magis conueniat esse sacram, quam tibi, qui SACRÆ Majestatis, Regis inquam nostri HENRICI IIII. secundas partes tueris summa cum admiratione non solum Francorum, sed etiam exterarum Nationum ad quas virtutum tuarum fama iampridem delata est. Non enim, quod plerisque contigit, sola generis nobilitas, auorumque tuorum clara stemmata ad supremum Honorum ac Dignitatum gradum fastigiumque te prouexêre Egregiæ illæ animi tui dotes, magnaque in rebus gerendis prudentia & εὐψυχία cum morum probitate coniuncta mirabiles tui apud Dunastas excitarunt amores, breuique effecerunt vt Principi nostro charus esses, omnésque Togatos gratia ac potentia in Aula regia facile vinceres. Hinc variæ Legationes quas feliciter obijsti apud exteras Gentes, summa cum Regis nostri Gallicique nominis gloria. Non tamen animus in presentia tuas laudes recensere V. CL. nec si ea mens, in nobis par eloquentia virtutibus tuis: sed SENECAS nostros communione quadam virtutum commendare: quorum alter nobilis Eques Romanus in Romana Rep. Eloquentiæ laude clarus fuit: Alter non solum Eloquentia, sed etiam Ciuili prudentia excelluit Reique Publicæ gubernandæ scientia: testatur Quinquennium Regni Neronis ex ipsius L.A. Senecæ consilijs administratum: de quo fertur Trajani celebre dictum: *Omnes bonos Principes procul abesse à primo Quinquennio Neronis*, Nec mirum: Polymatheiam enim illam quam Politica maximè requirunt, noster Seneca ostentat tot libris variis de rebus conscriptis, scientiarumque omnium peritiam, exceptis quibusdam Theologicis, in quibus labi & errare humanum est, & vt Iulianus Imperator olim scripsit ἐλεεῖν χρὴ μᾶλλον ἢ μισεῖν τοὺς ἐπὶ τοῖς μεγίστοις πράττοντας κακῶς· μέγιστον δὲ τῶν κακῶν ἡ θεοσέβεια. Hanc autem Editionem nouam assero, cum propter *Commentariorum* magnam accessionem: tum accuratam *Contextus Senecarum interpunctionem* quæ in præcedentibus Editionibus neglecta ac mirè confusa fuit, vt noua illa Eloquentiæ forma, ac Idea quam veteres in Senecæ Philosophi scriptis suspiciebant, vix appareret. Quotquot autem celebriores Notas ac Coniecturas in Senecas reperi varijs Editionibus dispersas in vnum veluti corpus digessi, ne forte Senecarum studiosi ignoratione melioris notæ Auctorum deterioribus in posterum adhærerent. Nam (vt scitè Hierocles Pythagoricus quondam Christianus) ἐν ἀγνοίᾳ τῶν κρειττόνων ἀνάγκη δουλεύειν τοῖς χείροσι. Hoc vero quicquid est à me in Senecas adlaboratum eo vultu velim accipias, eaque benignitate qua Litteratorum vigilias suscipere soles. Si enim hoc qualecũque meum studium tibi gratum esse contigerit ad maiora quidem properanti calcar addes. Precor Deum Opt. Max. vt te Reip. quam diutissime seruet incolumem. Lutetiæ Parisiorum.

T. D. addictissimus

CAR. ALBERTVS Veromanduus.

IN LIBROS L. ANNAEI SENECAE PHILOSOPHI

PRÆFATIO N. FABRI SENATORIS.

INTER *tot tantósque viros, qui in omni ſcientiarum diſciplinarúmque genere excelluerunt, quorum quidem ſcripta ad nos peruenerunt, neſcio an vllus extiterit, cuius è re noſtra, totiúſque generis humani magis fuerit, monumenta ingenij ſalua ſanáque perduraſſe, quàm L. Annæi Senecæ. Nam cum inter omnes diſciplinas philoſophia primum ſibi locum iure vindicet: ea autem vera & germana philoſophia ſit, quæ nos quàm optimos, & quantũ humana patitur imbecillitas, beatiſſimæ illius naturæ, cuius ipſa munus eſt, ſimillimos efficit: in tanto vero ſectarum numero, nulla ſit, quæ id amplius luculentiúſque præſtet, quæque ad noſtrum dogma propius accedat Stoicorum ſchola; nos ea ſcripta, quæ tam preclaram & egregiam doctrinam continent, tanto pluris æſtimare par eſt, quanto maiorem & vberiorem fructum ab ijs, quàm ab vllis alijs percipere, aut ſperare poſſumus. Atque vtinam tanta nobis id genus ſcriptorum copia ſuppeteret, vt quæ præferre ac ſectari deberemus, diu deliberãdum eſſet. Verum cùm iam præter Epicteti pauca, ſola hæc Senecæ nobis reliqua ſint, gratiſſimo illo delectu fruſtrati ſumus. Et tamen habenda gratia vetuſtati quæ cum Zenonem, Carneadem, Cleanthem, Brutum, Fabianũ, cæteráque illa Stoïcæ ſcholæ decora interciperet, ac perderet, in optimum ſcriptorẽ minus aliquanto iniurioſa fuit. Nec enim optimum vel cum bona Græcorum gratia dicere verebor hũc, de quo Plutarchus,* ἡ φιλοσοφίας ἁπάσης Ἀφροδίτη καὶ λύρα, *nunquam Latinis ingeniis nimis indulgens, ſi Petrarchæ credimus, ſic iudicauit, in ijs quæ ad mores pertinent, neminem ex Græcis exſtitiſſe, quem cum hoc conferre poſſet. Ex Latinis etiam, qui illi minimum tribuunt, facile in eius ſcriptis copioſum ingenium, multam rerum cognitionem, egregiámque vitiorum inſectationem laudant, pluréſque & claras ſententias, multáque morum gratia legenda agnoſcunt. Quorum admiratione ducti ſancti patres, Tertullianus, Lactantius, Hieronymus, Auguſtinus, cum propter rerum quę in his tractantur pondus, ſententiarum quibus explicantur grauitatem: tum etiam propter conuenientiam, coniunctionémque doctrinæ cum ſua, pars Chriſtianum eſſe, alij à religione Chriſtiana non abhorrere cenſuerunt. Nec vero grande illud & excellens ingenium, quod veriſſimo elogio princeps omnis eruditionis à principe & ipſo eiuſdem laudis audiuit, vna gloriæ materia contineri potuit: ſed per omnes diſciplinas verſatus, omne fere ſtudiorum tractauit genus. Quæ tamen eius ſuperſunt præter naturales quæſtiones, pauculos verſus, &* ἀποκολοκύντωσιν, *omnia ad mores pertinent, reliqua interciderunt. Et ne quidem quæcunque ab eo de moribus vulgata ſunt, iniuriam temporis effugere potuerũt. Nam Quinctilianus dialogos ſcripſiſſe prodidit: quos ad moralem Philoſophiam ſpectaſſe indicio eſt ille* De ſuperſtitione, *cuius Diomedes Grammati-*

cus suę artis libro primo meminit. In quo quàm libere, quamque fortiter & tantum non Christiane contra portenta illa religionum quæ iam diu inualuerant, disseruerit, præter insignia illius dialogi fragmenta, quæ decimo & vndecimo capitibus libri sexti de Ciuitate Dei B. Augustinus inseruit, Tertullianus in Apologetico probat, cuius verba, quia etiam nunc in editione Pamelij magnæ lectionis, exactæque diligentiæ Theologi corrupta exstãt, subijciam, vt in libro P. Pithoei summæ eruditionis, doctrinæ morúmque sanctitatis viri leguntur. O impiæ, inquit, voces, ô sacrilega conuicia. infrendite, inspumate, ijdem estis qui Senecam aliquampluribus & amarioribus de vestra religione perorantem non reprehendistis. Sed & quæ ipsum fortuitorum nomine ad tolerantiam doloris & mortis adhortantia atque animantia scripsisse testatur Tertullianus, in dialogi formam composita fuisse, illa de remedijs fortuitorum ad Gallionem quæ exstant, ex istis proculdubio fortuitis excerpta, satis indicant. quorum nollem titulum in Romana editione, & hac ipsa quæ Romanam in L. Seneca ad vnguem expressit, mutatum, & inscribi tantum Excerpta. Sic enim titulus potius concipi debuit. EXCERPTA EX FORTVITIS AD GALLIONEM. Sed ad rem. Librorum etiam Senecæ De officijs idem ille Grammaticus Diomedes, De matrimonio B. Hieronymus primo aduersus Iouinianum, itémque Exhortationum Lactantius frequentissime in diuinarum institutionum opere meminerunt. Quin & ipse Seneca epist. CVIII. totam Philosophiam moralem vno se opere complexum scribit. Locum quia non vsquequaque in hac editione sanus est, vt in meis libris habetur, transcribam. Id de quo quæris, inquit, ex ijs est quæ scire tantum eo vt scias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinaciter properas, nec vis expectare libros, quos cum maximo ordine, continentes totam moralem Philosophiæ partem, te statim expediam. illud prius, &c. Hi sunt fortasse quos idem Lactantius lib. VI. libros moralis Philosophiæ vocat. De prouidentia etiam composuisse quædam, ex his quæ habentur statim initio tractatus, Cum mundus prouidentia regatur, quare multa mala bonis viris accidunt: & De immatura morte, ex eiusdem Lactantij primo libro diuinarum institutionum clarum est. sed an opere separato, non liquet. Quæ omnia interijsse magno Philosophiæ damno, sed grauiore vetustatis inuidia, nemo est qui non sentiat. De natura vero multa & præclara vulgasse constat. Ipse cap. IIII. lib. VI. Naturalium quæstionum, iuuenem adhuc se de terræ motu librum edidisse testis est. Cassiodorus in Astronomiæ compendio libri Senecæ De forma mundi mentionem facit, in quo videtur formæ mundi rotundæ rationes reddidisse. Item & Boëtius in collectione de Geometria, si non potius ea collectio excerpta ex Cassiodoro censenda sit, quàm germanum Boëtij opus. Alia præterea vulgasse ad naturalem Philosophiam spectantia, quorum ne nomen quidem exstat, argumento illa esse possunt, quæ Plinius cap. LIII. lib. IX. de ætate murenarum Vedij Pollionis, & lib. XXXVI. de marmoribus & lapidibus se à Seneca sumpsisse fatetur. Ad hæc commentationem etiam De situ Indiæ, in qua eius vrbes, amnes populósque enumerauerat: & De situ, & sacris Ægyptiorum composuit. vtriusque auctoritate Seruius vtitur in lib. VI. & IX. Æneid. alterius idem Plinius cap. XVII. lib. VI. Præter Philosophicos libros multa alia tum prosa oratione, tum numeris composuit. Sub Caio enim præcipuè causis agendis foróque vacauit, & maxime, vt ait Suetonius, placuit immo exitio pæne ei fuit eloquentia, parúmque abfuit, quin à Caio ob hoc solum occideretur, quòd apud eum causam aliquam disertissime egisset. subdítque Dio lib. LIX. Τοῦτον μὲν οὖν ἀποθανεῖν κελεύσας ἀφῆκε, γυναικί τινι ᾗ ἐχρῆτο πιστεύσας, ὅτι φθόῃ τε ἔχοιτο κακῶς, καὶ οὐκ ἐς μακρὰν τελευτήσοι. Quo tempore declamationes, & præfationes, quas non vno loco laudat Quinctilianus, emisisse eum verisimile est. Quædam etiam de arte dicendi scripsisse videtur.

Nam quod idem Quinctilianus cap. 11. lib. IX. *profert à Seneca eleganter dictum*, Iurare patronorum non esse, sed testium, *ex quibusdã eloquentiæ præceptionibus desumptum probabile est. Nerone vero rerum potiente, quamuis maioribus imperij negotijs occupatus nullas amplius causas egerit, nihilominus tamen exercendæ & publicandæ facundiæ occasionem principis non exercitata in dicendo adolescentia præbuit quandoquidem laudationem Claudij, quam in eius funere pronunciauit, & orationes, quas ad Prætorianos, Senatúmque habuit, à Seneca compositas Tacitus refert. Hanc vero ad Senatum optimam imperandi rationem ita ex sapientiæ præceptis exprimentem* ὅτι, *inquit Dio*, καὶ ἐς ἀργυρᾶν στήλην ἐγγραφῆναι, καὶ ἐν ταῖς νέαις τῶν ἀεὶ ὑπάτων ἀρχαῖς ἀναγινώσκεσθαι ψηφισθῆναι· καὶ οἱ μὲν ἐκ τούτου, ὡς καὶ κατὰ συγγραφήν τινα καλῶς ἀρχθησόμενοι παρεσκευάζοντο. *Plerasque alias etiam, quibus clementiam suam Nero obstringebat, Seneca testificando quàm honesta præciperet, inquit idem ille Tacitus, voce principis vulgauit: quarum tamen ne vestigium quidem permansit. Nam quæ apud Tacitum Senecæ ad Neronem habetur, non magis eius est, quàm ad illam responsio Neronis. Quinetiam si quæ maioris momenti ad Senatum mittebãtur epistolæ, eas ipse dictauit, & in vulgum emissas, & publicatas, ex eo apparet, quòd Quinctilianus cap.* V. *lib.* VIII. *Senecam laudat in scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet. Addit & Xiphilinus*, καὶ τῶν βασιλίδων καὶ ἐξελευθέρων ἐγκλήματα συντιθέναι. *& fortassis Græcus homo in litteris Latinis parum exercitatus, consolationes ad Marciam & Polybium eo nomine intellexit. Epistolarum etiam libros edidit ad familiares, ex quibus plerasque ad Cæsonium Maximum fuisse non male quis colliget ex Epigrammate* XLIIII. *lib.* VII. *Martialis, quod ad Ouidium tale est:*

> Facundi Senecæ potens amicus,
> Caro proximus, aut prior Sereno,
> Hic est maximus ille, quem frequenti
> Felix littera pagina salutat.

Cuius Maximi idem Seneca meminit Epistola ad Lucilium LXXXVII. Ego, *inquit*, & Maximus meus biduum iam beatissimum agimus. *Hunc etiam Maximum Cæsonium in exilium Senecam fuisse secutum idem Martialis Epigrammate* XLIII. *eiusdem libri innuere videtur ad Ouidium Cæsonij in exilio comitem, quod ei tanquam Pisonianæ coniurationis conscio indictum à Nerone fuerat. Illud enim Epigramma sic concludit:*

> Audiet hoc præsens, venturaque turba fuisse
> Illi te, Senecæ quod fuit ille suo.

Sunt qui putent historias composuisse, illúdque quod vulgo L. Annæo Floro adscribitur historiæ Romanæ breuiarium, huic tribuunt, sed leuissimo argumento. Quamuis enim diuisio illa ætatum imperij Romani, cuius auctorem Senecam Lactantius ait, in illo Flori libello reperiatur, potuit tamen in aliquo suorum operum Philosophicorum hæc dixisse, vnde Florus desumpserit. Isidorus etiam Originum primo contractis Tironis, Persannij, Philargij, & Aquilæ Mæcenatis liberti notis alias addidisse, opúsque in quinque notarum milia effecisse prodit: cuiusmodi in Regia, & præclari Senatoris Claudij Puteani, aliorumque bibliothecis exemplaria cuiusdam libri exstant L. Senecæ adscriptis, cum hac epigrafe, L. Annæi Senecæ liber notarum numero quinque milia. *Quæ poëmata composuerit, non constat. tantum apud Tacitum legitur, obiectum ei apud Neronem carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum euenisset. Et certè paucula eius quæ supersunt Epigrammata, alia etiam composuisse ostendunt. Tragœdiæ quæ solæ ex Latinis superant, aliquando ei tributae sunt. Verum Sidonius Apollinaris contra est, qui alium Senecam tragicum à Neronis præ-*

ceptore facit. Et certè Octauia nostri Senecę esse non potest. Manifestum faciunt multa: sed ea praecipuè, quae Agrippinae vmbra loquitur,

Veniet dies, tempusque, quo reddat suis
Animam nocentem sceleribus, iugulum hostibus
Desertus & destructus, & cunctis egens:

& nutrix Poppaee, Cæsari iuncta es tuo
Tæda iugali, quem tuus cepit decor,
Et culpa Senecæ.

quae de se seu vera vel falsa non scripsisset Seneca: illa vero quae de Neronis exitio vaticinatur Agrippina, viuo illo non nisi ab Apolline scribi potuerunt. Praeterea Terentianus Maurus cum de versu pastorali tractans, scribit,

In tragicis iunxere choris hunc sæpe diserti
Annæus Seneca, & Pomponius ante Secundus,

satis ostendit Senecam tragœdiarum scriptorem, nostro Senecae, quem Pomponio Secundo poëtae Tragico aequalem fuisse à Tacito didicimus, aetate posteriorem vixisse. Huic tamen Quinctilianus cap. 11. lib. 1x. diserte tribuit Medeam tragœdiam inter eas editam, quae L. Senecae iuniori adscribuntur, hemistichiumque quod in ea legitur huius nostri Senecae esse dicit. Interrogamus, *inquit*, aut inuidiæ gratia, vt Medea apud Senecam: Quas peti terras iubes?
nec dubium est quin hunc ipsum intelligat Philosophum. Nam cum huius vnius in reliquo suo opere meminerit, si eo loco aliũ animo designasset, exactissimus scriptor aliquam distinctionis notam, qua cognosceretur quem intelligeret, adposuisset. de quo tamen acutiorum Criticorum iudicium expectamus. Sanè verius est, vt ἐν παρόδῳ hoc dicam, quod doctissimis viris placet, hoc tragœdiarum corpus non vnius esse ingenij. Nam Medea ceteris purior & floridior, Agamemnon, Troas, Hercules furens, sentẽtiarum frequentiam, breuitatem, declamatoriámque argutiam captant, scholámque magis redolent. Quid quòd in solo Oedipi choro Bucolicos versus exstare obseruauimus, quibus Senecam tragicum saepe in suis choris vsum Terentianus dixit? Sunt quidem in Medea Hexametri, sed omnes vno excepto Heroïci: vt difficillimum sit pronuntiare cui adsignari debeant. Et haec de libris Senecae, qui interciderunt. Qui autem vetustatis iniuriam effugerunt, quemadmodum milites ex magna & cruenta clade fugientes, incompositi ad nos peruenerunt, plerique etiam mutili & imperfecti. Quid cuique desit, aptius nobis aliquando suo quoque loco ostendetur. Interim, quod primum duces solent, palantes & vagos colligere, in numerósque & ordines digerere, conabimur. Fere libri ordine disponuntur, vel ratione materiae, quae in his tractatur, vel temporis, quo editi sunt, & emissi. Materiae ratio in ijs quae supersunt Senecae haberi non potest, quae nullam inter se connexitatem habet. temporis ergo, quo scripti sunt, quantum vel certis probationibus, vel coniecturis assequi poterimus, rationem sequemur. Consolatio ad Marciã prima occurrit, quae sub Caligula scripta videtur. dico videri, quia de ea aliquid certi statui non potest. Cur tamen ita sentiam, ratio est, quòd Tiberij Imperatoris in ea consolatione pietatem erga matrẽ, captata potius quàm oblata occasione laudat, quẽ tamẽ in ceteris suis scriptis sub Claudio, vel Nerone editis libere perstrinxit. Nec id facit vt Marciae gratiã demereatur, quam nõ propitijs auribus laudes eius audisse par est, cuius crudelitate patre orbata fuerat. Facit igitur vt tẽpori, imperantique inseruiat, cuius offensionem verebatur. Leuior fortasse est ea cõiectura, sed fortioribus hac in re deficimur. Certius est quod de cõsolatione ad Heluiã sequitur, quàm initio sui exilij. i. anno primo Imperij Claudij compositã esse ex eius lectione dignoscimus. Imperij vero Claudiani initio in exilium missũ, Dio testis est, qui primum hoc Messallinae

in principatu malum facinus recenset, quòd Iuliam Germanici filiam in exilium miserit ἐγκλήματα αὐτῇ ἄλλα τε καὶ μοιχείας παρασκευάσασα· ἐφ᾽ ᾗ καὶ ὁ Σενέκας ὁ Ἀνναῖος ἔφυγε· quasi vero tantum propudium cuiquam ex animo adulterium obijcere potuerit, & non color quæsitus fuerit, quo nobilem mulierem, domúsque Germanici fautorem Senecam euerteret. Eiusdem temporis est fere consolatio ad Polybium, quæ in exilio scripta est, initio expeditionis Britannicæ. Id cognoscere licet ex his verbis quæ in ea habentur: Sidus hoc, inquit de Claudio, quod præcipitato in profundum, & demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patrios triumphos ducat & nouos. nondum igitur aperuerat, quam tamen constat aggressum imperij sui anno secundo. Hinc etiam deprehendere licet mendum vel lapsum apud antiquum scriptorem in Iuuenalis Satyram V. Hic (inquit de Seneca) sub Claudio, quasi conscius adulteriorum Iuliæ Germanici filiæ, in Corsicam relegatus, post triennium reuocatus est. Legendum enim, post octennium siquidem nono demum anno Claudij, cæsa Messallina, reuocatus est. Epigrammata etiam quæ huic editioni adiuncta sunt, in exilio scripta sese ipsa clamant. Ordine procedit ludus de morte Claudij, quem ἀποκολοκύντωσιν, ὥσπερ τινὰ ἀπαθανάτισιν· initio statim imperij Neronis vulgatus: nisi fortasse aliquis libros De ira, In sapientem non cadere iniuriam, & Cum mundus prouidentia regatur, quare multa mala bonis viris accidant, & De tranquillitáte animi, velit huic interstitio temporis, quod ab eius reditu ad mortem vsque Claudij fluxit, tribuere: de quibus tamen nisi quòd post Caij cædem editi sunt, nihil liquido affirmare ausim. Ludum proxime sequuti sunt De Clementia libri. hos enim decimo nono ætatis Neronis anno conscriptos auctor indicat cap. IX. lib. I. eius operis: cuius anni mense quarto imperium Nero suscepit. De beata vita post primum quadriennium Neronis scriptus est, cum scilicet auctoritate & dignitate cunctos prætergressus, immensisque auctus principis liberalitate diuitijs, ab inimicis accusari cœpit, quasi contra sectæ præcepta ter millies sestertium intra quadriēnium regiæ amicitiæ congessisset, laxius opulentiúsque habitaret, lautius atque splendidius cenaret ac viueret, quàm deceret modestiam & frugalitatem professum. Hæ enim, vt inquit Tacitus, fuerunt Suillij, & aliorum improborum hominum de eo voces, à quibus Dio in historiam suam transtulit, in instrumento eum domestico πεντακοσίους τρίποδας κεδρίνου ξύλου, ἐλεφαντόποδας ἴσους καὶ ὁμοίους habuisse, quibus cenaret. Quæ sibi à maliuolis obiecta illo libro De beata vita diluit à cap. XVII. ad XXVIII. docétque semper in summos viros confictum, quòd contra præcepta viuerent, se nec sapientem esse, nec tantum de se promittere, sibi sufficere si malis, ijsque à quibus criminaretur, melior euaderet. diuitias tamen bonæ menti non officere, meliúsque apud sapientes & bonos, quàm apud malos & stultos habitare. Hæc qui non intellexerunt Senecam de se dicere, fœde locum insignem cap. XXVII. illius libri, quod adhuc animaduersum non est, corruperunt. Is ita habet. Quare hic Philosophus laxius habitat? quare hic lautius cenat? papulas obseruatis alienas, obsiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum næuos, aut verrucas derideat, quem fœda scabies depascitur. Obijcite Platoni quòd petierit pecuniam, Aristoteli quòd acceperit, Democrito quòd neglexerit, Epicuro quòd consumpserit, mihi ipsi Alcibiadem, & Phædrum obiectate. quo loci quid hæc postrema verba sibi velint, nō video. Qui hæc curari nolunt, aiunt à Socrate, quem paulo superius loquentem finxit, dici. Sed quid Alcibiades & Phædrus ad diuitias? Præterea à Socrate non dici vel hinc notum, quòd magnificentior habitatio, aut sumptuosior cena nunquam Socrati obiecta est: nec Seneca adeò vel historiæ, vel artis dicendi inscius, vt eum induceret Aristotelis tanto minoris, & Epicuri sexaginta demum annis post obductam cicutam nati exem-

pla referentem, de quo ne cogitare quidem potuit. Et sane omnes ante annum CIↃ.IↃ. XXXVII. *editiones locum ita exprimunt,* mihi ipsi alicubi ad se, & Phædrum obiectate. *ex qua lectione, quæ vulgo habetur, effecta est. Tres manuscripti codices legunt,* alicubi essem & pedrum *vnus plane,* alicubi essem & prædium, *quod solum purum putum arbitror. Per assem enim & prædium suas opes significando extenuat, quas maxime in fœnore & prædijs constitisse apud antiquos certum est. & ipse auctor suas in his rebus sitas in oratione ad Neronem apud Tacitum refert.* Vbi est, *inquit,* animus ille modicis contentus? Tales hortos instruit, & per hæc suburbana incedit, & tantis agrorum spatijs, tam lato fœnore exuberat, *&c. nec ampliorem manifeste veræ lectionis probationem requiret, qui diligentius totum eum locum pensitarit. Nos reliqua persequamur. An succedat liber* De breuitate vitæ, *quæstionis est. mihi ita videtur. Pompeio enim Paullino dictus est vectigalium publicorum præposito, Pompeiæ Paullinæ vxoris, quam ante aliquot annos duxerat, patri fortasse vel fratri. De ea enim intelligo, quod* ἀπιφαίστατον γάμον γαμῆσαι *nostrum Senecam circa illud tempus Dio retulit. Id autem ostendunt quæ ad Paullinum cap.* XVIII. *eius libri diriguntur.* Tu, *inquit,* orbis terrarum rationes administras tam abstinenter quàm alienas, tam diligenter quàm tuas, tam religiose quàm publicas. in officio amorem consequeris, in quo odium vitare difficile est. *Hæc non nisi de vectigalibus, quæ aptissime terrarum orbis rationes vocat, intelligi possunt, quorum cum L. Pisone & Ducennio Gemino ei cura extra ordinem demandata fuerat. Nam quæ de frumento publico subijcit, ad frumentum quod ex decumanis agris vectigalis nomine percipiebatur, refero. quin etiam tribus illis consularibus iniunctam vna cum vectigalibus annonæ curam, nihil impedit: immo Tacitus id dicere videtur, qui narrationi de publico frumento vetustate corrupto frumentarijsque nauibus partim igne fortuito, partim tempestate perditis, quasi ijs damnis obuiam itum in posterum significare vellet tres illos consulares vectigalibus præpositos subiunxit. Præterea toto eo libro id agit, vt doceat hanc vnam esse vitæ extendendæ rationem, quam omnes breuissimam quæruntur, si ceteris rebus omissis publicis priuatísque, quas vel vanas, vel exitiosas, etiam quæ tutissimæ videntur, exitus probat, omnem ætatem sapientiæ studijs impendamus, nobísque ipsis viuamus. huic vni curæ Paullinum relictis publicis, quibus detinebatur, negotijs, incumbere hortatur. Hæc maximè cum ipsius Senecæ vitę conditione, quæ tum fuit cum tres illi consulares vectigalibus præfecti sunt, congruunt, nempe aliquot post mensibus, quàm suas opes, quibus in inuidiam apud Neronem trahebatur, resignare voluit, commeatu non impetrato: commutatis tamen prioris potentiæ institutis, prohibitis salutãtium cœtibus, philosophiæ studijs domi, vel proximis vrbi locis, quamdiu Romæ Nero aderat, se continens. Hæc diserte Tacitus: in eóque vitæ instituto perseuerasse ad vltimum vsque diem non obscure refert. Quo magis miror, vt id in transitu dicam, quibus rationibus, aut coniecturis ducti eum P. Mario, & L. Asinio consulibus quidam sufficiant cum Trebellio Maximo, cum quo licet consul fuerit, non tamen eo anno arbitror. Quod autem in eodem libro habetur, modo cum Caius Cæsar perijt, intra paucos, septem scilicet vel octo dies, adfuisse vltimum malorum etiam obsessis, alimentorũ egestam,* ἐν πλάτει *accipiendum est, cum* XXII. *anni inter Caij necem & hoc tempus quod in manu est, effluxerint. Sic enim & cap.* XXX. *&* XXXI. *lib.* IV. *de Beneficijs, de consulatu Cinnæ & Mamerci Scauri loquitur tãquam de re modo gesta, & tantum non præsenti, quos tamen constat triginta & quadraginta annis ante illorum librorum editionem consules fuisse: & epist.* XLIX. *iã Senex* Modo, *inquit,* apud Socionem puer sedi, modo causas agere cœpi, *&c. Supersunt* Epistolæ, *&* Quæstiones naturales *vltimi excellẽtis ingenij fetus, eiusdem cum libro de breuitate vitæ, temporis vel etiam*

posterioris. In Epistolis passim rerum humanarum varietatem perpetuámque inconstantiam exagitat, honorum, diuitiarum, ceterorúmque, quæ vulgo sectamur, dubium euentum, sæpe etiam assecuto exitiosum. Vbique egestatis, exilij, mortísque contẽptum inculcat, solidámque eam securitatem esse, quam quisque in se reponit, docet. quam tamen difficile sit assequi, nisi vnius animi ratio habeatur, cetera vt superflua rescindantur, totúsque qui eam adipisci nititur, in se contrahatur. Hæc scribere erubuisset in summo rerum negotiorúmque fastigio, & clarissima imperij Romani luce versans, cuius non minus quàm Imperatoris moderator erat: non, inquam, ad amicum, cui interiora quoque nota erant, scripsisset, nisi re ipsa præstitisset, & exemplo suo vera esse comprobasset. Ad hoc autem præscriptum vitam eum suam instituisse, postquam inuidiosas eius diuitias Nero recusauit, supra diximus: quarum etsi possessionem specie retinuit, animo tamen deposuit, curámque earum & vsum abiecit. Denique Epistola XXCIII. XXCVII. *&* CXXIII. *talem vitam suam describit, nempe solitariam & parcissimam, qualem Tacitus hoc tempore egisse retulit. Nam florentibus & lætis rebus contentus fuisse vno vehiculo, mulione excalceato, mulis macris & strigosis, pane gregario, vel aliquando nullo, caricis pro pulmento, nemo persuadebit, cùm sibi tum luxum obiectum ipse fateatur. Quin etiam si quid expressius & strictius de tempore quo illæ Epistolæ scriptæ sunt, definiendum est, vltimis mensibus consulatus Reguli & Rufi, & anno proxime sequente, Lecanio & Licinio consulibus, omnes missas arbitror. Et sane intra annum vnum editas esse ex earum lectione manifestum est, temporísque consecutio, quæ in ijs deprehenditur, ostendit. Decima octaua Decembri mense scripta est,* XXIII. *initio veris, quod malignum, & inuerso tempestatis ordine frigidum queritur.* LXVII. *vero ad eiusdem veris finem. Eiusdem autem esse veris peruersi & præposteri, probant quæ initio eius Epistolę leguntur.* Vt à communibus, *inquit,* initium faciam, ver aperire se cepit: sed iam inclinatum in æstatem, quo tempore calere debebat, intepuit. nec adhuc illi fides est: sæpe enim in hyemem reuoluitur. Vis scire quàm dubium adhuc sit? nondum me committo frigidæ, adhuc rigorem eius infringo. *Male in ceteris editionibus, vt obiter hanc maculam eluam,* nondum me committo frigido veri: *& in hac editione,* frigido aëri: *frigidam enim aquam intelligit, qua pro balneo quotidie vtebatur. Testis Plinius lib.* XXIX. *natural. histor. vnde se ipse psychrolutam, & frigidæ cultorem non vno loco vocat. Sed ad rem. Epistolam octuagesimam septimam. Iunio mense in Iulium vergente dedit, cum esset in Scipionis villa in agro Linternino sita, quam tunc temporis Vetulenus Ægialus libertinus colebat. Centesimam vigesimam tertiam autumni initio. vt inde appareat intra anni nec integri spatium omnes editas. Eum autẽ esse annum quem diximus. hinc noscere est, quòd in Campania, nempe Neapoli, Pompeijs, Baijs, Cumis, Puteolis, & in Linternino agro omnes à quinquagesima ad octuagesimam septimam datæ sunt: in quæ loca Senecam iuisse in comitatu Principis, in quo semper retentus est, intelligo; cum Nero scenarum publicarum desiderio, in quibus vocem ostentaret, tantam infamiam Romæ auspicari veritus, Lecanio & Licinio Coss. Neapolim profectus est, vbi suam vocem primum publicam fecit: & hinc Beneuentum, Achaiam cogitans, vnde tamen statim mutato consilio in vrbem redijt, & cum eo Seneca. Inde, vel ex proximis vrbi villis, Albano nempe, & Nomentano, ceteras post octuagesimam septimam epistolas missas existimo. Præterea epistola nonagesima prima Lugdunensem coloniam fortuito igne exustam deplorat. quod eo anno accidisse credendum est, cum proxime sequenti, quo ipse Seneca occisus, Neronem quadragies sestertio Lugdunensem cladem solatum retulerit Tacitus: nec eiusmodi solatia diu post acceptas clades differri solita ex historijs obseruatum sit. Seneca in eadem illa epistola*

centesimum eius coloniæ annum fuiße ab origine sua cum exusta est, scribit. Sed nec inter auctores constat quo anno deducta fuerit. Eusebius enim anno vltimo centesimæ decimæ octauæ Olympiadis deductã indicare videtur: nec ita exacte illius coloniæ annos Seneca definire voluit, quinetiam quod excurreret, intelligeretur. Is autem centesimus eius vrbis & sextus annus ad Dionis calculum fuit, qui exstructam Hirtio & Pansa Coß. prodit. Eiusdem sunt temporis libri naturalium quæstionum. Firmissimum argumentum est, quòd in præfatione libri sexti, terrae motum, quo Pompeiorum magna pars proruit Memmio & Verginio Rufo Conß. Nonis Februarijs, describit. in quo tamen à Tacito dissentit, qui praecedenti anno narrat. Ceteros, qui huc vsque ei adscripti sunt, in nullo numero ponimus, indignos qui tanto auctori tribuãtur. De Controuersijs & Suasorijs *non loquor, in quibus patri suus haeres iure successisse videbatur.* Declamationum *vero* libri decem *excerpta esse Controuersiarum alibi docuimus. Epistolas ad Paullum dico, quae non magis eximium nostri auctoris ingenium sapiunt, quàm responsiones ad illas Deo plenum* καὶ θεοφόρον *Paulli stilum: ideòque à doctis non magis pro Senecae germanis agnoscuntur, quàm responsiones ab Ecclesia pro Paullinis antiquae sunt, & ante Augustini, Hieronymique aetatem, sed non nostro demum saeculo eiusmodi suppositiones occœperunt, De paupertate cento est ex epistolis, quem Iurisconsulti esse responderent eius qui concinnauit. De remedijs fortuitorum excerptum esse supra diximus ex fortuitorum dialogis. De virtutibus est Martini Braccarensis Episcopi, qui Canones Orientalium conciliorum in Hispaniam attulit, secundaeque Braccarensi synodo approbauit sub Theodomiro Galleciae, rege, cui Myro successit, ad quem ille liber. Et haec fortasse nimis multa de libris Senecae. Nam quae de stilo eius, & dicendi charactere hìc addi possent, Quinctilianus olim, & nostro saeculo Erasmus ad calumniam vsque excuserunt. Haec, vt ad intelligentiam operum Senecae fortassis non officient, ita magni in litteris & diserti viri, qui ea recensenda susceperat, & fere adfecerat, desiderium excitabunt: à quo eadem ornatiora, & omni ex parte meliora, nisi morte praeuersus fuißet, habituri eramus. Huic nos in praeclaro curriculo fati malignitate deficienti, non ignaros alioqui quam difficile sit post Roscium in orchestra placere, & vanum ἡλίου λάμποντος λύχνον ἅπτειν, succenturiari, & iniuriae publicae, quantum in nobis fuit, intercedere, cum grauissimi & sanctissimi scriptoris amor, tum amicorum ornatissimorum virorum, quibus omnia volumus, ac debemus, expostulationes impulerunt. A libris Senecae, quos Muretus recognouit, manum in hac editione abstinuimus. Quamuis enim in iis quaedam deprehenderimus, quae acutum properantis iudicium effugerunt, dum variis afflictus morbis, non longe à vitae creta abeße se sentit, (hoc enim amicis per litteras significauit) opúsque premente fato vrget: addere tamen quicquam, vel immutare visum non est, vt saltem puri puti ex eius recensione exstarent. meliúsque & commodius separato Praetermißorum in L. Senecam opere, quod sub manu est, indicari, & adnotari poße censuimus. Quo, si haec grata tibi, optime Lector, & accepta perspexerimus, nos, Deo dante & perficiente, breui te impertiemus.*

ORDO LIBRORVM SENECÆ
QVO SCRIPTI FVERVNT.

Conſolatio ad Marciam.
Conſolatio ad Heluiam.
Conſolatio ad Polybium.
Epigrammata.
De ira.
In ſapientem non cadere iniuriam.
Cum mundus prouidentia regatur, quare multa mala bonis viris accidant.
De tranquillitate animi.
Ἀποκολοκυντώσις.
De Clementia.
De beata vita.
De breuitate vitæ.
De beneficijs.
Epiſtolæ.
Quæſtiones naturales.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI DE LVCIO ANNAEO SENECA IVDICIVM.

CVIVS IN SVPERIORE PRÆFATIONE MENTIO FACTA EST.

VT SENECAM tam prodigiose deprauatum haberemus, præter illas vulgares causas, incuriam inscitiamque scribarum, temeritatem sciolorum mutantium quicquid non assequuntur, seorsum duas potissimum fuisse perspicio. Prior est ipsa Senecæ phrasis, quæ quoniam nusquam non affectat declamatorias argutias, interdum vsque ad ænigmatis obscuritatem, præsertim quum accedat orationis cōcisæ parumque compositæ abruptum, vt facillimus, ita periculosus erat lapsus, vel minus eruditis, vel oscitantibus. qua de re mox plura nobis dicentur. Altera, quod hunc scriptorem prisci Christiani sibi studio quodam vindicarunt, ac propemodum pro orthodoxo sunt amplexi: partim ob præceptorum sanctitatem, quam in huius libris animaduerterunt: partim commendatione libelli, qui continet epistolas aliquot vltro citroque inter Paulum Apostolum & Senecam missas, mendaci quidem titulo: sed in rebus humanis mirum est, quantum interdum habeat momenti fictum ac friuolum nugamentum. Non enim belli tantum, iuxta prouerbium, sed totius vitæ mortalium multa sunt inania. Iam quum semper vulgo nihil soleat esse leuius, quo seculum illud habebat homines ad pietatem proniores, magis credulos, minusque suspiciosos, hoc facilius erat illis fuco pietatis imponere. Nec parum accessit illi fauoris ex D. Hieronymi commendatione, qui Senecam recensuit in Catalogo sanctorum: quanquam in eo Catalogo commemorantur aliquot nō admodū probatæ sanctitatis, velut Nouatianus & Donatus hæretici. Ita factum est, vt ob religionis amorem fastiditis ethnicorum litteris, politioribus disciplinis, linguis, & antiquitatis peritia, Senecæ libros & priuatim sibi legerent, & publice iuuentuti prælegerent homines infantes, ac vix semigrammatici, tantum asperſi rudis illius & inconditæ philosophiæ somnio verius quam cognitione, qui professionem auspicabantur ab explicatione quatuor causarum, materialis, formalis, efficientis, & finalis. Deinde præfati epistolam esse moralis philosophiæ, diuidebant eam in duas partes principales, & rursus harum singulas in tres aut

quattuor minus principales. His fumis ingressi, quum ventum esset in medium, si qua vox occurrisset inusitatior, si quod schema, si qua ad auctores non vulgares allusio, si quid græcitatis, si quid veteris historiæ, breuiter si quid omnino retrusioris eruditionis, quum harum rerum nihil didicissent, quibus pæne ad ostentationis vitium scatet Seneca, necesse erat, vt aut mera portenta comminiscerentur, aut mutarent scripturam. Quid ni? αἰσχρὸν γὰρ σιωπᾶν vbi cathedram conscenderis: & inscitiam profiteri non conuenit ei, qui pileo tituloque magistri artium celebris est. Vix dictu credibile, quantam hic impietatem commissam deprehenderim. Eundem locum interim adeo varie corruptum, & tam impudenter mutatum offendimus, vt nullum verbum nec inter deprauatores, nec cum germana lectione, quam in peruetustis exemplaribus inuenimus, cóueniret. Itaque dum quod semel deprauatum est, alius simili temeritate nititur emendare, rursum alius atque alius subinde nouat aliquid, fit mendum inemendabile, vt nulla iam quamuis eruditi hominis diuinatio possit opitulari. Nam quod scribarum inscitia committitur habet aliqua germanæ scripturæ vestigia, quæ sagacibus ingeniis praebent aliquam veri coniecturam: quemadmodum in his quæ ex notulis excipientium, aut ex dictantis voce non æqualiter ad omnium aures perlata vitia sunt, locus aliquis relictus est eruditorum coniecturæ. Solebát enim professores dictare scribendum, quod erant enarraturi. His nó omnes erant æque vicini, & diuersa est nationum pronunciatio, nec semper articulata lingua est pronuncianti. Hinc euenit, vt *contantius* scriberetur pro *constantius*, & *alea* pro *area*. Similiter notularum varietas dabat ansam erroris. Attamen illud debemus Christianorum studio, quod cum tot clarissimi scriptores interciderint, Seneca nobis magna ex parte superst: si tamen hoc est superesse. Cæterum illis non assentior, qui certant Senecam facere Christianum, Nicodemo similem: qui quum nullum habeant argumentum probabile, praeter epistolas, quas docebimus à studioso quopiam fuisse cófictas, nullum prorsus habent argumentum, nisi quod sub eodem Cæsare vixerunt Romæ. Certe cum non alius de contemnenda morte scripserit vnquam, vel sæpius, vel fortius, qui conuenit adeo fuisse meticulosum, vt ne in scriptis quidem extrema senecta proditis vsquam subindicarit suam professionem: tam cautum, vt nihil suboleuerit Neroni, qui quum illum decreuisset e medio tollere, & causas commenticias prætexeret, christianismi crimen non obiecit? sed quorsum attinet hoc commentum? An vt libros illius christianis hominibus commendent? Equidem arbitror magis in rem esse lectoris, vt Senecæ libros legat, velut hominis ignari nostrę religionis. Etenim si legas illum vt paganum, scripsit christiane: si vt christianum, scripsit paganice. Quum autem in illo sint plurima quae segnitiem nostram possint ad virtutis studium accendere, habebunt eadem acriores aculeos, si cogitemus ab ethnico profecta. Apud illos enim sunt quaedam ita dicta gestave, vt iuxta christianam quidem philosophiam vehementer sint improbanda, præ se ferant tamen miram virtutis indolé: velut illud Socratis, *Hoc vnum scio, quod nihil scio*, quum sit absurde dictum, tamen exprobrat nobis nostram arrogátiam. Et Lucretiae factum, quum sit optimo iure detestabile, nobis tamen commendat pudicitiae studium: & hoc efficacius commédat, quod exemplum ab ethnica femina profectum sit. Itaque quod

ad mores attinet, maiore fructu legetur Seneca, si legatur, vt, quemadmodú fuit, paganus. Nã & Christiane dicta vehemẽtius afficient: & secus dicta, minus lædent. Cęterum quod ad eruditionem aut eloquentiá pertinet, cum iudicio delectuque legẽdum esse Senecá, iá olim admonuit Quinctilianus, tãta æquitate temperans suam de illo censuram, vt nec personæ studio laudet improbanda, nec odio damnet quę laudé promerentur. Proinde fortassis nó ab re fuerit, si studiosæ iuuẽtuti paucis indicé, quæ sint in hoc auctore fugiéda, quæ sequẽda. Primum habet voces suas, velut in hoc affectatas vt dissimilis sit Ciceroni: quanquá hoc illi cum Quinctiliano Pliniisque commune, & haud scio an cum toto illo sæculo, quod Ciceronis, velut argenteum aureo successit. Huius rei pauca subiiciam exempla, vt lector ex his coniiciat cætera. Pronomine reciproco *sui, sibi, se*, frequenter durius vtitur. *Tanquam*, pene semper vsurpat pro *velut*, siue, *vt si*, quando vult exẽplum subiicere. Aliquoties dicit *æque quam*, pro *æque atque*. *Cum* gaudet addere superlatiuis, *quam*, quod sciam, nunquá vt: *cum maxime*, pro *quam maxime Aduersus* pro *erga* frequenter vsurpat in bonam partem: vt, *gratus aduersus deos*. In hac sermonis forma. *Non modo contemnit homines, sed deos negligit*, vix vnquam addit coniúctionem, *Sed & deos: sed deos quoque*. Hæc atque his similia, non reprehendo, nec damno: tantum indico non esse Tulliani candoris. Quinctilianus libro decimo tribuit illi styli vsum, quod in nullo scribendi genere non esset versatus: tribuit ingenium facile & copiosum: tribuit studium; & plurimarum rerum cognitionem: fatetur illum abundare multis & præclaris sententiis: probat libertaté in vitiis hominum insectãdis, addens illius libros & ad mores formandos conducibiles esse. In summa, fatetur in illius libris esse multa, quæ non solum probari debeant, verumetiam admirationem mereãtur. Sed ex aduerso detrahit illi philosophiæ exactam cognitionem, adimit iudiciú de seipso, quod illi corruperat humanum vitium philautia: qui næuus nonnunquam in doctis ac bonis viris reperitur, sed quem abunde multis pẽsent virtutibus. Nam id subindicat, quum ait: *Si nõ omnia sua amasset*. Ac mox, *Velles*, inquit, *eũ suo ingenio dixisse, alieno iudicio*. Parum æquus iudex Seneca fuisse videtur aliorum scriptorum. quod hisce verbis significauit Fabius: *Quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere: quum diuersi sibi conscius generis, placere se in dicẽdo posse, in quibus illi placerent, diffideret*. Quod ad phrasim attinet, putat, in eo corrupta esse pleraque, quæ hoc plus officiant, quod abundant dulcibus vitiis: nominatim illud taxat, quod pondera rerum minutissimis sententiis frangat. & alibi, ni fallor, notat in eo concisum & abruptum dicendi genus. Candorem in illo desiderasse videtur & Suetonius, in Nerone Claudio scribens hunc in modum: *Liberales disciplinas omnes fere puer attigit: sed à philosophia eum mater auertit, monens imperaturo contrariam esse: à cognitione veterum oratorum Seneca præceptor, quo diutius in admiratione sui detineret*. At idé in Caligula, Senecæ videtur tribuere lene comptumque dicendi genus, ita loquens de Cæsare: *Lenius comptiusque scribendi genus, adeo contemnens, vt Senecam tum maxime placentem, cõmissiones meras componere, & arenam sine calce esse diceret*. Quum Seneca sit affectibus tragicis vehemens, miror cur Suetonio videatur esse lenior: vt ne de sermonis cultu disputemus. At his etiam liberius in Senecam destomachatur Aulus Gellius noctium Atticarú libro

duodecimo, capite secundo. Posteaquam enim retulisset aliorum de Seneca iudicium: quorum alij censerent illius libros prorsus indignos qui legantur, quod eius oratio protrita videatur ac vulgaris, res atque sentētiæ, aut inepto inanique impetu sint, aut leui quasiq; dicaci argutia, eruditio vernacula ac plebeia, nihil ex veterum scriptis habens neque gratiæ neque dignitatis: alij paulo æquiores, sermonis elegantiam magna ex parte illi detraherēt, rerum vero cognitionem non adimerent, in vitiis autem obiurgandis, seueritatem grauitatemque non inuenustam cōprobarent: nominatim Senecæ iudiciū de Cicerone multa cum libertate reprehendit, vsque eo incandescēs, vt illū appellet nugatorem hominem: moxque subiicit: sed iam verborū Senecæ piget, hæc tamen inepti & insipidi & insulsi hominis ioca non praeteribo. Denique sic claudit cēsuram: Dignus sane Seneca videatur lectione ac studio adolescentiū. Mox vt arguat inter male dicta Senecæ, quæ plura videri vult quam bene dicta esse quaedam quæ probare possis, vnicā duntaxat profert sententiam hanc, *Quid refert quātum habeas? multo illud plus est, quod nō habes:* etiam si non videtur hoc Senecæ dictum, sed Publij Mimi, quum sit versus trochaicus tetrameter catalecticus. In hoc Gellij iudicio, neque nihil est, neque vera tamen sunt omnia. Æquior in hunc est Cornelius Tacitus, qui quū integritatem constantiamque hominis cum cæteris rerum scriptoribus prædicet, orationis etiam cultum tribuit: dicendi genus ad delectationem verius, quam ad seueritatem comparatum excusat hoc nomine, quod vir prudens quum perspiceret ferum adolescentis ingenium per philosophiæ præcepta ad virtutis amorē non posse flecti, suauioribus amœnioribusque studuerit illud vel emolliri, vel occupare. Hinc factum est, vt Nero pangendis carminibus præcelluerit, quū orationibus à Seneca compositis sese vēditaret. Inter omnes virtutes, quas & multas & eximias in Senecæ scriptis esse fatetur Quinctilianus, nulla potior, quam quod lectorem miris aculeis ad honesti studium inflāmet, ab humilibus curis ac sordidis voluptatibus auocet. Quod quum sit optimum, quid refert qua phrasi id efficias? quanquam ipsa quoque talis est, vt eruditissimo saeculo fuerit inter præcipuos: tātum abest vt hisce temporibus possit fastidiri. Neque tamen nihil habent veri, quæ doctissimi scriptores de illo pronuntiarunt. Fuit alienorum ingeniorum parum candidus censor. Subinde ludit in Graeculos, & interdum absque causa: neque fere refert ex probatis auctoribus, quod non conetur conuellere, quasi turpe sit, cuiquam omnino assentiri. quoties autem ingeniorum & eloquentiae censurā sumpsit, quod potissimum facit in libris Declamationū, quam multos incessit petulantius, aliis tribuens fatuas sententias, aliis insanias, aliis stultas, salibus plus satis dicacibus, parumq; dignis viro graui, ludens in plerosque? Quæ res speciem habet animi parum alienę laudi fauentis, & suę nimium indulgentis Quanquā hic est ferme morbus ac fastidium eruditorum omnium, vt vix existat aliquis tam absolutus, vt alteri per omnia satisfaciat: nisi longa tēporis praescriptio, summota iudicandi libertate, religione quadam animos omnium occupauit. Nasonē aliquoties parum amanter attingit, quod indulserit ingenio suo vitiaq; sua diligere maluerit quā corrigere. Quod iudicium videtur & Quinctiliano placuisse, qui putat ex illius Medea colligi posse, quātum præstare potuisset, nisi maluisset indulgere ingenio suo quam tēperare. Atqui Seneca magis indulget ingenio suo in oratione pro-

sa,ac seriis argumentis, quã Ouidius in poëmatibus, plerisque ludicris. Alicubi desiderat in illo grauitatem rebus dignam, velut in descriptione diluuij Deucalionei: alias offenditur copia, quod desinere nesciat. Nõnunquã obiicit, quod sententiam aliquam mutuetur à Porcio Latrone: quasi talẽ non possit ex se comminisci, aut quasi nõ possit fieri, vt duobus eadem sententia veniat in mentem. Nec Virgilio parcit interim: nec Ciceroni: quæ tamẽ res cõducit studiis, si fiat æquis iudiciis, ac citra petulãtiã. Iam hoc ipsum quod in Seneca cum primis laudatur, corruptum est. Insectatur mores hominũ libere salseque, sed non semper in loco, interdum immodice, tũ aliquoties affectatius, hisque modis, vt non ita multũ absit à scurrilitate: quædam vitia sic describit, dum insectatur, vt videatur ridere potius quam odisse, vtque doceat magis quam detestetur. Sũt enim quædam eius generis, vt ea depinxisse, sit vel docere, vel irritare. Qualis est obscœnissimus excursus in primo libro Quæstionum naturalium, de speculorum vsu. Iam quum Declamationũ libros scribat ad filios suos, Senecam, Melam, & Nouatum, tamen admiscet quædam, quę vir verecundis vix auderet, etiam præfatus honorem auribus, proloqui, nedũ pater apud liberos. Et habet quidem hæc in mores publicos dicacitas voluptatis aliquid, sed parũ liberalis, ni pudoris habeatur ratio: nec quicquam procliuius, quam in his disertum esse. Vnde fit, vt hodie quoque Ecclesiastæ quidam, si de rebus sacris dicendũ sit, elingues, in hoc argumento sint linguacissimi. Quin vbiq; plurimus videtur iocorum affectator, etiam in rebus maxime seriis: in quibus optarim illũ aliquãto lõgius abesse ab ineptia, obscœnitate, vitioque scurrilitatis ac petulantiæ. Est omnino liberale quoddam iocandi genus, est & perpetua quędã orationis iucunditas, quae virum bonum nõ dedeceat, si in loco adhibeatur: at in Seneca saepe cachinnos sentias potius quã risum. Nec omnino temere est, quod de sententiis illius queritur Fabius, quas nusquam nõ affectat. Itaque fit, vt dum omnia per sententias conatur dicere, quanquã sunt plurimæ quibus nihil possit esse felicius, tamen intercurrant aliquot duræ, frigidæ, & ineptæ. Idem vsuuenit in captandis epiphonematibus & argutiis, quæ frequẽter apud hunc in verbis sitæ sunt potius quam in rebus, vnde necesse est frigidiores esse nonnunquã & obscuras Quod genus est illud ex prima statim ad Lucilium epistola: *Quædam tempora surripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluunt.* Sed & illud quod mox idem subiungit: *Magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.* Neque nihil peccat in petẽdis affectibus, quos alij docendo præparant, suoque tractant loco. Nam passim agitare affectus adeo nõ probatum est à doctis, vt quidam affectus in totum submouerint, velut officiẽtes iudicio. At hos Seneca vbiuis & in ipso statim initio stimulat verius quam mouet, & in his maxime tragicos, quae Graeci πάθη vocãt. Itaq; quoties in grandes materias incidit, puta de vniuerso, de natura deorum, de Stoico sapiente, de terrae motu, de fulmine, de diluuio, de fine mundi, de contemptu mortis, de motibus spontaneis, veluti suum nactus campum, videtur, ostentare grandiloquentiam suam, & nescio quid tragicum spirare. Horum vitiorum bonam partem probabile est illi ex palaestra declamatoria hæsisse, in qua paene detriuit aetatem. Nam & Quinctilianus fatetur, hoc exercitamenti genus, quum vtiliter repertum esset ad absoluẽdam eloquentiam, tamen nescio quo pacto factum, vt multum inuexerit

corruptelæ. Quum enim illic captaretur applausus auditorum, ea quisque curabat adferre, non quæ essent optima, sed quę placerent maxime. Nec illic temere applaudebatur ab ociosis ac fastidiosis, nisi sententiis argute dictis, schematibus & epiphonematibus, & si quid esset aut nouum, aut immodicum. Communia quanquam optima, fastidiebantur: nec raro quæ pessime dicta fuerãt, iis frequentissime applaudebatur. Ita discessum est ab illo simplici ac naturali dicendi genere, quod omnibus antefertur, vel hoc nomine, quod fide commendatur. Quid autem est oratio culta sine fide, nisi cantio probe modulata? Hinc est quod queritur Quinctilianus, quosdam vitia sua, quibus in declamando assueuerant, in forum & ad serias actiones detulisse, reorum graui periculo, dum patronus mauult causam perdere, quam iocum aut schema, nonnunquam cum risu quoque iudicũ & coronæ. Talia quædam & Seneca retulit in libros, velut hæc quæ diximus. tum fictiones illas palam falsas, quibus frequenter vtitur, *Video quid velis, Posthac pendebo de vultu tuo, Quanquam Nouatus frontem contraxit.* Quin & in personis fingendis ac mutandis interdum tam subtilis est, vt hinc etiam obscuritas oriatur: dubitesque nonnunquam an ipse loquatur, an is, aduersus quem agit, an aliqua tertia persona. Non quod hæc non fiant ab aliis, sed parcius, sed mollius, sed magis perspicue. Multus est & in dialogismis, dum his aut illis personis suum affingit sermoné, quę res & ad copiam, & ad delectationem, & ad vehementiam confert: non quod hoc faciat infeliciter, sed quod frequentius & declamatorie, hoc est, ad voluptatem magis, quam ad serium vsum causę propositæ. Caligulæ Cæsaris iudicium contemni poterat, vt hominis parum integræ mentis, & qui Virgilij ac Titi Liuii statuas conatus sit e bibliothecis submouere: nisi & Fabius hoc notasset & ipsa res propemodum loqueretur, Desideres enim fere in huius scripturis ordinem & compositionem. Habet autem argumentum omne susceptum, initium, progressum & finem. Primum enim tractari solet, quid sit. Id explicatur diuisione, cuius partes digeruntur in ordinem: & in quaque tractanda ordo quidam est, dum ea primum tractantur, quæ proxime attinent ad rei substantiam, deinde ea quæ accidunt, tum si qua cognata sunt aut contraria, mox quæ hinc proficiscuntur, commoda vel incommoda. Denique quibus rationibus hæc parentur, seruentur, augeantur, aut contra, deuitentur, depellantur, aut minuantur, vt totus liber corporis instar sit, constans ex membris decenter collatis: id quod in Aristotele mireris, in Seneca desideres. Nec enim semper proponit ac diuidit, & si id fecit, non prosequitur quod proposuit, sed ad omnem occasionem excurrit, mox subinde veluti de nouo orditur. Raro vtitur transitionibus, quod in docendo plurimum lucis adfert: nonnunquam & circa finem operis incipit diuidere: est vbi oblitus sui repetit eadem. Quę res declarat, illum vel ex declamatoriis exercitamentis traxisse hoc vitii, vel, quod vero propius est, non præmeditatum accessisse ad scribendum: nec tam iudicium rationemque sequutum, quam impetum ingenii. Non enim incedit illius oratio, sed fertur magis, salitque potius quam ingreditur, id quidem quod ad sententias attinet. Iam quod pertinet ad verborũ compositionem, perparcus est in adhibẽdis coniũctionibus, quæ sunt velut orationis nerui. Gaudet enim asyndetis: quod interdum magis facit ad dictionis vehementiam, seu verius argutiam. Neque

raro contextus ſermonis talis eſt, vt dubites vtro referendũ ſit mẽbrum, ad ſuperioria ne, an ad ſequentia. Submoleſtum eſt interdum in eodem diuerſe dicendi ſtudium: veluti quod Mar. Tullius illud Platonis ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὑτῷ μόνον γέγονεν, eleganter reddidit, *Nemo noſtrum ſibi tantum naſcitur:* ne ſimiliter diceret, maluit deterius dicere, *Nemo ſibi contigit.* Quæ verba, vt ingenue quod ſentio dicam, nũquam intellecturus eram, niſi ex tenore ſermonis coniectaſſem, illum æmulari voluiſſe Platonis ſententiam. Sit ſane copiæ laus, eadem aliter dicere: quid laudis habet, vt aliter dicas, male dicere? Quid quod carpendi libidine frequenter eadem committit, quæ reprehendit in aliis? Notat in quodam voces aliquot ſordidas, in quibus ſunt ſpõgia, laterna, pulegium, acetum: mirifque ſalibus exagitat, quod quidam inter declamandũ quæſierat, Cur teſta ſi cadat, frangatur, ſpongia ſi cadat, non frangatur: quum ipſe in vna epiſtola tot infulciat voces ſordidiores, vniuerſam balnei ſupellectilem ac functionẽ inibi natis vocabulis explicans. Qui minus autem liceat teſtam appellare teſtam, aut ſpongiam ſpongiam, ſi res poſtulet quam ficum vocare ficum, & fabam dicere fabam? Libẽter iocatur in argutias ſophiſticas, & philoſophorum ſubtiles magis quam neceſſarias quæſtiunculas, & huiuſmodi tricis ſæpe nimium diu moratur lectorem: ſed ita, vt facile appareat eſſe verum, quod notat Quinctilianus, illum in philoſophia parũ diligẽter fuiſſe verſatum. Eſt enim artificis, ſcite illa ridere, quæ non ſine ingenio traduntur à ſophiſtis, & à Socrate faceti ſſime deridentur. Quorſum autẽ attinet, Chryſippeis illis rogatiunculis totas explere paginas? An ſapiens ſapienti poſſit prodeſſe. An ſapienti dari poſſit beneficiũ à diis. An virtutes ſint animalia. An ſingulæ virtutes ſint ſingula animalia, an vnum ſit vniuerſale. An ſeruare patrem ſit animal. Huiuſmodi nænias quum frequenter inculcet vſque ad tædiũ, tamen ſubinde damnat. Quid autem opus eſt facere quippiam in hoc ipſum, vt factũ reprehendas? Quod alicubi quædam ex auctoribus perperam refert, ſic excuſat Quinctilianus, vt dicat illum deceptum eorum fiducia, quibus ſoleret quędam inquirenda mandare. Huius generis aliquot loca notata ſunt ab eruditis. Alicubi citat ex Ouidio, quod eſt in Tibullo. Hæc eo cõmemorantur à nobis, non vt deterreamus lectoris ſtudium, ſed vt maiore cum fructu legatur vir tot eximiis virtutibus cõmendabilis. Addam quod mihi nonnunquã ſubolebat in illo, vt diximus, declamatoria quædã affectio, vt alicubi deſideres ſimplex illud & naturale. Vnde Neronis mater, quum filio vellet mouere inuidiam, iactabat imperium Burro & Senecæ commiſſum eſſe: quorum Burrum appellabat vilem ac truncam manum, Senecam exulem, & linguam profeſſoriam. Ingenio facili verſatilique fuiſſe colligitur hinc, quod in diuerſis argumentis ſtilum exercuit pari propemodum ſucceſſu: quod nec Ciceroni, nec Virgilio contigit. Nam Tacitus commemorat illius poëmata: de quibus ſentiens, incertum. Nam Tragœdiarum opus eruditi quidam malunt Senecæ filio tribuere, quam huic: ſunt qui fratri Senecæ aſcribant. Ex prima tragœdia verſus aliquot refert: *Duc me parens ſummique dominator poli*, &c. Quanquam mihi videtur opus hoc Tragœdiarum non eſſe vnius hominis. Certe ex ludicro libello de morte Claudij, coniicere licet illum haudquaquam iratis Muſis & Apolline verſatum in hoc ſtudii genere. Tametſi Fabius exiſtimat, eam rem obſtitiſſe Senecæ, quominus in vnoquopiã excelleret, quod in omni-

bus argumentis versaretur. Id enim suspicor esse quod scribit: *Si parum concupisset.* Certe Tacitus declarat hinc illi conflatam inuidiam, quod occupans omnia, nihil aliis laudis relinquere videretur. Commemorat Tacitus & orationes eiusdem, quæ à nobis desiderantur: nisi forte sentit has quas habemus consolatorias, vnam ad Marciam, alteram ad Polybium acephalon, tertiam ad Albinam, siue, vt in aliis reperitur, Elbiam matrem: quas tamen libros dixeris citius quam orationes. Indicat idem alias quasdam orationes vulgo fuisse iactatas Neronis quidem nomine, sed à Seneca compositas. Nec has opinor commemorat inter illius opera. Vnicam ex Cornelio Tacito huic adiecimus editioni, breuem quidem illam, sed elegantem, planeque Senecæ phrasim referentem. Vtinam extarent & illa quæ moriturus dictauit. Nam ea Taciti temporibus habebantur in manibus. Commemorat & dialogos eius, quorum & Fabius meminit. Horum nihil extat, præter vnicum breuem, cui quidam titulum fecerunt Sensus & rationis: qui an illius sit, nescio. certe mutilatum habemus & consarcinatum. Diuus Hieronymus aduersus Iouinianum citat Senecæ librum de matrimonio. Ipse in naturalibus quæstionibus indicat se iuuenem scripsisse librum de terræ motu. Edidit opus de superstitiosis ritibus colentium deos. Nam & Augustinus in opere de Ciuitate Dei, libri sexti capite quinto, multa hinc recenset. Epistolas commemorat cum Fabio Tacitus, quas scripsit ad imitationem Platonis, sed ad vnum omnes, videlicet Lucilium Balbum Sicilię præsidem: quod argumentum sibi proposuisse videtur, vt ingenio suo indulgeret. Nullum enim liberius. Nam quicquid vel audieris, vel legeris, vel in somnis occurrerit, epistolæ fit argumentum: deinde licet ordiri vnde velis, trásire quo velis, finire quum velis: sed interim abest illud, quod est in aliorum epistolis grauissimum, quæ vere & ex re scribuntur. Alioqui poteramus & nos ex prouerbiis singulis singulas facere epistolas. Iam an hoc opus habeamus integrum, nescio: certe verba Senecæ, quæ multa recenset Gellius ex vigesimo secundo libro epistolarum, nusquam in illius scriptis inueniuntur. Et tamen est in eo libro quaedam epistola, cuius initium, *Quare quibusdam temporibus.* in qua taxat quorundam κακοζηλίας & stili vitia. Ex hac, vt coniicio, aliquis Ciceroni bene volens sustulit eum locum, quo debacchatur in illius eloquentiam. Ex omnibus porro Senecae monumentis, nullum mea sententia magis studiorum referebat integrum extare, quam libros Declamationum: quos fuisse multos, declarat Epitome, quam habemus. Plurimum enim contulisset & ad inueniendum & ad iudicandum.

I. Lipsi

IVSTI LIPSI

PRO NOTIS SVIS AD L. ANNAEVM SENECAM PRAESCRIPTIO, AC INTRODVCTIO LECTORIS.

AEDIFICIVM *enim vides: via munienda est, vt adeas, & me & Senecam cum fructu legas. Duo dicam: &* Quid à me *hic factum, &* Quid à te *velim: da aurium, siue oculorum leuem operam, disces quæ ex vsu sit sciuisse. De me primum, pro copia ingenij aut iudicij ista præstitisse. Primo,*

Senecæ Contextum, *& ipsa verba, quam emendatissima dedisse: secutum meos aut alienos libros veteres: quos diligenter comparaui, & iudicio ex ijs elegi, aut reieci. Adiumentum mihi in eo à quatuor eruditis viris, qui præiuerunt: Erasmo, Pinciano, Mureto, Grutero. Erasmo, qui primus manum & limam Senecæ admouit: & sæpe vtilem aut expolientem, est fatendum. Neque enim virum celebrem audio optantem, Ne ille vmquam eum attigisset! Malignum votum est, & ab affectu, non à iudicio emissum. Ego aliter, & verius, enuncio: Nisi ille præuenisset, & explanasset; salebras & aspera fuisse, ad quæ etiamnunc fortassis adhæreamus. Sed alter ab eo Ferdinandus Pincianus est: vir, vt verbo dicam, germanæ Criticæ exemplar: cui maximam partem sanum Senecam, meo quidem suffragio, transscribas. Bonis in Hispania libris, & bene est vsus: non præceps, non præpes, acutus tamen, & sagacitate ac modestia pari. Sed ille in solo textu emendando fuit: sensa non attigit, neque aliter illustrauit. Excepit igitur M. Antonius Muretus, elegantis ingenij & iudicij vir, & adspirauit ad vtramque hanc palmam. Totum Senecam dedit, & aut emendatum à se voluit, aut illustratum. Voluit, caussa duplici vix fecit: & quia labor eum & instantia in talibus (virum nouimus) non sequebatur; & quia mors assecuta est, & filum hoc operis præcidit. Bona tamen & laudabilia multa sunt: vnum non attollas, imo non toleres, quod fidenter nimis sæpe contra libros rescribit, & Senecam non eorum fide, sed suo sensu, facit loquentem. Ah, apage. & honos sit scriptoribus priscis, & religio etiam scripturæ priscæ: à qua, si cum libuit abimus, quid puri aut germani mox erit? Janum Gruterum nostrum hoc mouit, vt ipse succederet, & Senecam iterum cum libris priscis & chirographis conferret: quod fecit industrie & sic perfecte, vt nimius videri quibusdam aut μικρολόγος possit. Non mihi. qui in Critico amo sedulitatem & fidem: & hanc etiam in Grutero operam, quod aliorum passim Notas aut Interpretationes adiecit. Vsui mihi fuit, in-*

genue fateor: & amo virum e mea olim disciplina, nunc & docendo factum. Quid autem ego, post hos omnes? Quod cœpi dicere, iudicio ex ijs selegi, & meam etiam operam inspectionemque addidi, & Textum totum reformaui. Non cito passim libros, fateor: quid opus est? semel hic moneo & clamo, quidquid est, ab ijs esse. Pauca sane à coniectura nostra: nisi sicubi ea ita clara est, vt peruicacia sit dubitare. Reliquas, nec paucas aut improbas, magis visum fuit, Notis inserere arbitrandas.

Alterum, quod à me proprie imputo, est Interpunctio, & sensuum verborumque Distinctio: quæ sic confusa aut indecora antea in Seneca, vt negem in alio scriptore fuisse. Quam minuta pleraque, & intercisa, quam diuulsa, aut pendula? Vere erat, quod Caligula obiiciebat (si tamen hoc sensu) Arena sine calce. Nos ordinauimus, coniunximus, disiunximus, vt res erat: & præter lucem sententiæ, quam largiter infudimus, faciem eloquentiæ reddidimus, vberis illius & profluentis. Nam hæc ei fuit: Iudicium nostrum vide. Tertio,

Argumenta etiam libris scriptisque singulis præposui, & in breuiario quodam Ordinem ac materiam dedi. Hoc quam vsui lectori sit, & quam apposita introductio, ipse dicet: ego tantum, difficile mihi fuisse, & supra quam aliquis credat. Intricatus enim & multiplex Seneca, & parum sæpe (libere dicendum est) compositus aut digestus. Siue copia rerum hoc fecit, quas accumulauit; siue Stoico quodam more fortasse, materiem & opus parum ab initio ordinauit. Vtcumque est, culpam hanc agnosco: nec nisi ijs titulis velo. Quarto,

Notas Perpetuas addidi: atque vno tenore perduxi, ad opus Epistolarum. In ijs substiti aut defeci, fateor: & valetudo manum de tabula coegit. In loco moneo, & videbis. Sed in prioribus vsque eo diligentiam & stilum extendi, vt etiam minora quædam, & semidoctis obuia non neglexerim: quid ita? quia Senecam producere, & vulgi manibus inserere, votum mihi fuit: ideoque consilium, vulgo etiam hæc adaptare. Qui paucis & doctis modo scribunt, an non famam suam magis, quam fructum Lectoris spectant? Istum ego: & scio quædam sæpe transiri, aut seponi, vt minora, in quibus & Varrones nostri hæreant, cum disquiruntur. Itaque nihil in pompam Notæ istæ dabunt: Senecæ seruient, & illum illustrem, non me volent. Breues etiam sunt: quia ad externa aut aliena non diffundor. Si quid rituum aut historiæ veteris occurret, signo magis quam explico: quid enim ista ad Senecam proprie? cuius sententiam si capis, boni & legitimi Scholiastæ munus impleui. Atqui iuuat & pulchrum est ritus illos discere, & antiquitatem lustrare. Pulchrum, sed in loco: quid ista ad Philosophiam, quæ hic tractatur? Qui autem simul omnia volunt & affectant, pulcherrime cum Polybio gulosis, & imminentibus conuiuarum, comparantur. καὶ γὰρ ἐκεῖνοι πάντων ἀπογευόμενοι τῶν παρασκευασμένων, οὐδὲ κατὰ τὸ παρὸν οὐδενὸς ἀληθινῶς ἀπολαύουσι τῶν βρωμάτων, οὔτ᾽ εἰς τὸ μέλλον ὠφέλιμον ἐξ αὐτῶν τὴν ἀνάδοσιν καὶ τροφὴν κομίζονται: Nam & illi omnia, quæ apposita sunt, gustantes, neque in præsentia vere fruuntur vllo ciborum, neque in posterum digerunt satis, aut vtiliter iis nutriuntur: plane hic simile. voluptatis gratia degustant & libant varia; & sine alio fructu (Senecæ verbis) omnia cursim & properantes transmittunt. Itaque vetus meum consilium magis magisque sedet, quo institueram Facem Historicam, tum & Ritualium libros scribere, & in eos congerere, quidquid esset in moribus ritibusque priscis obscurum. Et facem quidem cœpi accendere: in quam grandiores illos ritus, De Sacerdotibus, De Magistratibus, de Ludis, De Militia, De Nuptiis, De Funeribus, & qui tales, volebam includere: in Ritualium autem libros, minores, & singulos suis verbis ac litterarum quodam ordine ex-

lib. III.

plicandos. Sicut Lexica quædam verborum vtiliter habemus: sic hæc rerum volebam esse. Vt ecce, in Seneca occurrunt, Abdicatio, Acta, Admissio, Adoratio, Assessor, Atriensis, Iterumque, Balnea, Basilica, Boleti: &, Calda, Caldarium, Canusinati serui, Caricę anno nouo, Ceroma, Cestus: & vno verbo, quidquid ritum antiquum tangit aut alludit; in isto libro, & sua quodque littera, haberes testibus exemplisque firmatum aut illustratum. Quid opus in singulis auctoribus persequi, quæ omnium fere communia sunt? Itaque & communis hic quidam velut Commentarius esset, Latinorum, Græcorum; Poëtarum, Oratorum, Historicorum, Philosophorum, Miscellorum. Hæc, inquam, instituerам, & materiem ab annis XXV. iam parauerам: disponere & extruere ætas, & magis valetudo, me vetant. O vtile tamen opus! ô quis æmulatur, & suscipit? trado facem, & vna gloriam, quæ cum litteris lucebit & viuet. Sed de nostra nunc re: breuis igitur fui, nec vagus aut superuacuus: exemplo quidem veterum, quotquot Græci aut Latini Scholiastæ exstant. Iamnuper hæc profluentia cœpit: parum sæpe decora, fatendum est, cum aut palam * περίεργοι sunt, & quod dicitur, * λύκου πτερὰ ζητοῦσι, aut inepti, & vt aliquid nouæ obseruationis infarciant, galeam tibię, ocream capiti inducunt. Atqui Philosophica etiam, inquies, parce, & stillicidium de situla, donas. In Notis, agnosco: sed alibi nonne affatim, & pleno sinu, à me factum? Profudi, quidquid eius opus erat, in tribus Manuductionis, totidem Physiologiæ libris: totidem Ethicorum restant, si Deus expolire & consummare dabit. Atque eos libros sic institui, vt quamquam à capite sectam sensusque Stoicos ordine exsequar, nihil tamen inseram, quod proprie non sit Senecæ illustrando. Inquire, videbis: & vna totum hoc opus probabis, si tibi, cum Homero quidem * — σαόφρων κραδίη, καὶ θυμὸς ἀγήνωρ. Nam quibus alterum abest, volente me à libris iis absint. Hæc si miscere Notis ipsis voluissem, & suis quæque locis inspergere: quam floridæ magis & vberes fuissent! Considera, & maciem earum alibi sic excusa. Nam ego rem tuam inspexi: e qua magis fuit, semel & vno gradu, quam per ambages aut saltuatim, in Porticum illam induci. En habes, quæ præstiti: sequitur,

* Nimii.
* Lupi alas quærunt.
* pectus prudens, animusque virilis.

Quid te pariter velim: à quo pauca etiam eo exactum, siue rogatum. Primum, vt quamquam pleraque omnia Senecæ vtilia, & ad vitam; tamen quæ maxime talia, eligas; & ea ad mentem sæpius referas & ad manum. Inter libros eminent, me iudice, isti Duæ Consolationes, De Prouidentia, de Clementia, De Tranquillitate, De Constantia, De Breuitate vitæ, De vita beata. Sunt & libri De Ira inter bonos, item De Beneficiis: sed in partibus spinas suas aut fastidia habent: alioqui & pulcherrimos ac diuinos locos. In Epistolis simile. quarum quædam (Argumenta mea statim dicent) vtilissimæ: & aliæ in argutiis, aut, si res dicenda est, ineptiis occupantur.

Secundo, vt Philosophi, non Grammatici oculis ista legas. id est, rem, non verba cogites: & quamquam ea ducunt, splendida sæpe & magnifica, ab illa tamen non abducant. Sicut boni canes, non pellem extremam leuiter stringunt, sed ipsam feram prehendunt & mordent: sic te oportet in sensus, non in circumdata verba intentum, eos captare. Atquin aliquid etiam est, vbi adhæreas. Vide an Notę transferent: si non, ipse te transfer. Sicut in via, si salebra aut lama obiecta sit, transire quidem tentas: sin profundius est, nec licet, non stas stupidus, sed circumis leuiter, & iter tuum pergis: ita hic. Tenta & conare semel iterumque capere: non capis, abi. Tertio, vt

Excepta habeas, & selectas aliquas sententias, siue locos: quas apud te sæpe agites, & in animo reuoluas. Cui vsui alioqui lecta? vt concitemur fortasse, dum legimus, mox calor abeat, & ijdem simus: non aliter, quam spectatores in theatris. Imo vero adhæreant illa, nostra fiant, id est concoquantur. Non prodest cibus, *ait Seneca*, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. *Sedeant igitur in animo fideliter: nec sicut vnguentorum aliquis odor, statim ad aërem dissipentur. Huc te ducet, aut trahet potius, adiunctus Epictetus, quem lege, & Enchiridium quidem eius edisce. Postrema denique est precatio mea, siue etiam deprecatio. Illa, vt grata acceptaque habeas, quæ feci; hæc, ne culpes nimis aut succenseas, si quid omisi aut deliqui. Ætatem meam vide fatiscentem, valetudinem iam fessam; labores assiduos & scripta, quæ etiam huic operæ interuenerunt: durus es, nisi veniam, non dicam largiris, sed offers. Quod si quis meliora etiam afferet, faciat: vellem tamen apponi meis (& ex vsu publico esset) non opponi: ego certe me non opponam, & Democriti illud aureum imbibi,* * Νόμῳ, καὶ ἄρχοντι, καὶ σοφωτέρῳ εἴκειν. *Vale, & alijs scriptis meis frui te, istis vti, meum est votum.*

Epist. 11.

* Legi, Magistratui, & Sapientiori submitti.

IVDICIVM

IVSTI LIPSI

IVDICIVM SVPER L. ANNAEO SENECA PHILOSOPHO EIVSQVE SCRIPTIS.

LAVDAVIMVS hunc auctorem *alibi, & dotes ac bona eius diffudimus: sed ad *Iudicium* nunc imus, & qui aduersantur audiemus, & EX ANIMI SENTENTIA tabellam dimittemus. Video inter veteres, tres fuisse qui ex professo culparunt, Caligulam, Fabium, Agellium: qua caussa, aut fine, videamus. De Caligula, Suetonius:

* Ex professo in Manud. I. cap. XVIII.

Lenius comptiusque scribendi genus adeo contempsit, vt Senecam tum maxime placentem, Commissiones meras componere; & Arenam esse sine calce, diceret.

Cap. LIII.

Caligulæ hoc iudicium est: nempe illius, qui *cogitauit etiam de Homeri carminibus abolendis:* itemque *Virgilij & T. Liuij scriptis, ex omnibus bibliothecis amouendis.* En hominem, cui bona scilicet placeant: & quo arbitro Seneca stet, vel cadat. Quid tamen in dicteriis illis voluit? *Commissiones componere,* id est, pompæ tantum & theatris apta scribere: quæ florem & fucū magis, quam robur & veritatem haberent. Sunt enim *Commissiones,* cū inter se ingenia cómittuntur, pro palma: ἀγωνίσματα Græcis ἢ ἐπιδείξεις. Hoc eo spectat, quod vt Suetonius dixit, *comptum & lene* illud dicendi genus Caligula odisset. Et de *comptu,* in Seneca est, fatemur: de *lenitate*, mihi non videtur, in istis quidem Philosophicis. vbi robur magis est, & acrimonia: fortasse aliter in Orationibus, de quibus proprie Caligula fortasse censebat. Sed alterum, quale est? *Arenam sine calce.* An quod minuta commatia, & sensus iaceret, parum inter se deuincta? quod difflueret oratio eius, nec hæreret? An etiam, quod longus & sine fine esset: sicut stadium vel circus (nam id quoque Arena) sine meta? Possis vtrouis ducere: & de priore, mox in Fabio viderimus. de altero, certum est vberem & copiosum in rebus verbisque esse, eidem etiam Fabio assertum. Atque hunc igitur audiamus: non per conuicia, sed iudicio, vt apparet, & consilio arbitrantem, Ait, lib. X.

Sueton. cap. XXXIIII.

Ex industria Senecam in omni genere eloquentiæ versatum distuli, propter vulgatam falso de me opinionem, qua damnare eum, & inuisum quoque habere sum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptum, & omnibus vitiis fractum dicendi genus, reuocare ad seueriora iudicia contendo: tum autem solus fere hic in manibus adolescentium fuit, quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus præferri non sinebam. quos ille non destiterat incessere: cum diuersi sibi conscius generis, placere se in dicendo posse iis, quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis, quam imitabantur, tantumque ab illo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat. Foret enim optandum, pares, aut saltem proximos illi viro fieri: sed placebat propter sola vitia, & ad ea se quisque dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde cum se iactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat: cuius & multæ alioquin, & magnæ virtutes fuerunt, ingenium facile et

copiosum, plurimum studij, & multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab iis quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus est. Tractauit etiam omnem ferme studiorum materiam. nam & orationes eius, & poëmata, & epistolæ, et dialogi feruntur. In philosophia parum diligens, egregius tamen vitiorum insectator fuit: multæ in eo claræque sententiæ, multa etiam morum gratia legenda, sed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo perniciosiora, quod abundant dulcibus vitiis. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam si aliqua contempsisset, si parum concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset: consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoque iam robustis, & seueriore genere satis firmis, legendus vel ideo, quod exercere potest vtrumque iudicium. Multa enim, vt dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt: eligere modo curæ sit, quod vtinam ipse fecisset! Digna enim fuit illa natura, quæ meliora vellet, quæ quod voluit, effecit.

Ista Fabius. quem boni rectique plurimum iudicij censorem agere, libens fateor: nisi sicubi affectus abducit, quod hic vereor factum. Ipse non dissimulat, sparsam de se opinionem, iniquiorem Senecæ esse: & ego hercules agnosco. Tamen vel sic bona de Seneca, quædam alia dicit: & pensitemus. Ait. *In omni genere eloquentiæ versatum.*] Magna & vera laus est: versa & prosa valuit, omne studiorum argumentum fere tractauit. Pergit: *Ingenium facile, & copiosum.*] Agnoscimus: & de Facilitate, quis non inter legendum videt, fluere omnia e pleno pectore, & inexhausto illo ingenij fonte? Ipse de se: *Qualis sermo meus esset, si vna sederemus aut ambularemus, Illaboratus & Facilis, tales esse Epistolas meas volo.* De Epistolis hoc signate. Atqui eæ sunt, quæ curam & tractationem habuisse, inter omnia scripta, videantur. Iam de *Copia*, inuentiones illæ tam variæ & dispares, in vna re Moralium, dicent. Quot libri sunt, quot etiam fuerunt? Et inter omnia similia, nihil idem: imo vix sententiam aut imaginem reperias iteratam. Mirabitur, siquis inquiret: & tale exemplum alibi requiret. Iterum Fabius: *Plurimum studij.*] Quod me dat in stuporem. In aula, in coniugio, in illo genere vitæ, familia, opibus, occupationibus, potuisse in libris scriptisque sic esse. Sed ipse pertinax & intempestiuum suum studium non celat, scribitque Lucilio suo: *Nullus mihi per otium dies exit: partem noctium studiis vindico. Non vaco somno, sed succumbo: & oculos vigilia fatigatos cadentesque in opere detineo. Secessi non tantum ab hominibus, sed à rebus: & primum à meis. Posterorum negotium ago: illis aliqua, quæ possint prodesse conscribo. Salutares admonitiones, velut medicamentorum vtilium compositiones, litteris mando.* En virum diligentem studiorum, & nostri! quis non amet pariter, nobis sic natum & occupatum? Verba ea repete & examina, quisquis es: pudebit vel spargere, vel audire calumniam, in generis humani sic amantem. Studium autem illud nisi tale fuisset; vnde tot istæc opera quæ habemus, & non habemus? Voluptati, somno, vitæ detraxit: quod nobis impendit. Pergit etiam Fabius: *Multa rerum cognitio.*] Vides Polymathiam, quam nouelli iudices frustra detractum eunt. At Fabius candide donat, & magnus ille Plinius, qui *Principem eruditionis*, inuidendo elogio, appellat. Et quis detrahet, qui varia in omni materie scripta eius videt, aut cogitat? In poësi plurima fuerunt: exstat Medea tragœdia, & gloriæ;

Epi. LXXV.

Epist. VIII.

ſufficit aut palmæ, in hoc quidem genere ſcriptorum. Quid oratoria eius, hiſtorica, philoſophica, miſcella? Omnia enim tractauit, non ſolum tetigit: atque etiam *Dialogos* ſcripſit (vt hic Fabius) quo argumento neſcio, & deſiderabile tamen mihi hoc opus. At vna etiam Satyra in Claudium exſtat: quam varie docta, arguta, venuſta? nec Venus aut Lepor aliquid addant. Sed porro etiam Fabius: *Egregius vitiorum inſectator.*] Sane fuit, & vel nimium hac parte aliquis dicat, aut potius iam dixit. Mihi tamen non videtur. aut nimius etiam Epictetus, qui vel acrius ea inſectatur. Cynicum hoc fuit, deſtringere paſſim & defricare: Stoici tenuerunt, etſi modeſtius, & in ſcriptis magis quam ſermone, vſurparunt. Quis autem in philoſopho damnet, vitia inſequi, pellere; virtutes aduocare, inducere? proprium illorum opus eſt, aut debet. Ceterum noſter hac parte merito à Fabio attollitur, acer & calidus inſectator, & hoſtis toto animi ſenſu. Vide ſtimulos & ictus ſententiarum, cum hoc agit: vide inſurgentem, & pæne dicam ardeſcentem. Simplicius de Epicteti acrimonia: *Qui ab ea non excitetur, eum non niſi apud inferorum tribunalia corrigendum.* De noſtro veriſſime vſurpem. ſenſum boni honeſtique non habet, quem eo non impellit. At ipſe, inquiunt, hæc non ſenſit. Non ſenſit? da qui ſimulat, & ſic ſcribit. Sophocles olim vere:

—— ἄνδρα γὰρ καλῶς
Πράσσοντ' ἀνάγκη χρηστὰ κερδαίνειν ἔπη:
—— *virum eſt opus*
Bene facientem, verba conſequi bona.

Eſt opus. & e fonte puro, pura; e ſordido, ſordida & maculantia aliqua manare. Neque abnuo, ſimulari iſta poſſe, & ſolere: ſed ſic, vt frigus & remiſſio appareat, & vno verbo, animi diſſenſio & pugna. Amplius: *Multæ in eo claræque ſententiæ.*] Hoc vnice iactamus, & parem ei in Græcia aut Latio non damus. quid parem? vix propinquum. Atque eæ ſententiæ acres, argutæ, penetrantes ſunt: & quod caput, ſalutares. Vnus libellus, vna epiſtola eius dabit, quod ſatis ſit vitæ formãdæ, aut corrigendæ, ſiquis medenti ſe donat. Denique Fabius: *Multa probanda, multa etiam admiranda ſunt.*] Quid hoc eſt? cenſorem, an laudatorem induximus? adhuc talis fuit: & ex animi ſenſu, contra animum pæne fuit. Venite, audite, qui Fabium nobis obducitis: ego plura aut maiora non dixerim, qui Senecam produco. Eſt *probabilis*, eſt *admirabilis* in multis: quid vltra volumus? nam vbique talem eſſe, conditio hæc hominis non capit. Sunt igitur & culpæ, ſiue Vitia: atque ea ab eodem Fabio (nam ego ordine excerpam) audiamus. Primum eſt, *quod antiquos inceſſerit, diuerſi conſcius ſibi generis.*] Hoc caput, hic fons eſt Fabianæ reprehenſionis: qui veteris eloquentiæ (nec immerito) amator, reuocare eam, & nimium æui ſui comptum, & fractum dicendi genus emendare conabatur. Qui autem tuebantur, Senecam auctorem aut ducem præferebant: ideoque & hunc repellit, aut inuadit. Ait, *veteres inceſſiſſe:* nec falſo. minime antiquarius Seneca, & epiſtolæ iſtæ (vbi iudicia talia inſpergit) docent. Imo adeo abhorret, vt vix alium quam Virgilium e poëtis aduocet, aut Publium: raro vetuſtioris æui aut ſtili quẽquam. Proprium aliquod & ſuum genus habuit: vt ſolent iſta vel cum ætatibus mutari, vel pro ingenio atque animo cuiuſque formari. Quis Ciceronem Graccho aut Catoni ſimilem dicat, aut velit? Nec illi Senecam, aut Plinium: ſed nec

Tacitum. nam & iste caussas egit, & orationes scripsit. Tamen puro sinceroque iudicio, laudanda in stilo & eloquio hi posteriores etiam habēt. Quid de Symmacho dicam, quem multi bonique iam olim mirantur? tantum etiam ab illis abiuit, quantum illi à Cicerone. Vt in vultibus nostris, sic in stilo diuersitas: & laudabiles etiam formæ, non sunt, vt sic dicam, vniformes. At enim multa Senecæ *in eloquendo*, ait Fabius, *corrupta.*] Ab hac caussa, quam dixi, à cultu & flore nimio: denique etiam, quod *rerum pondera minutissimis sententiis fregit.*] Ita enim idem addit: neque abnuo, crebras & minutas istas sententias interuenire. Sed pondera etiam rerum frangere? hoc nego, in istis quidem philosophicis libris, qui exstant. Augent magis, & intendunt. Stoicorum hoc proprium fuit, non gladiis, sed pugiunculis, rem gerere: & breui & accincto sermone esse. Docui * alibi: & vel Epictetus, qui superest, dicet. Imo vero in Philosophia mire hoc decere videtur: aliud in Oratoria fateor, de qua proprie Fabium censere mihi liquet. Ettamen, vt reuelata fronte & pectore agam, non etiam abnuo interdum Sententiolas interuenire, frigidas aut inani argutia: & quas exire magis, quam ferire dicam. Sed paucæ sunt istæ: & meliorum numerus obumbrat. Sed culpat etiam Fabius, vt *in Philosophia parum diligentem.*] Quid hoc est? aut de qua parte loqui eum putem? Logica? non, opinor, tractauit. Naturali? quædam in ea sunt, & nominatim libri VII. *Quæstionum:* sed illi vero ita exacti, curiosi, subtiles, vt ipsa Aristotelea prouocent, aut vincant. De Morali igitur? nugæ, regnum hic inter omnes tenet. Sed Fabij mentem ego hanc arbitror, non inquisisse nimis aut penetrasse in interiora Philosophiæ; externa hac populari, & velut medicante, contentum. Quod fateor: & ipse noster sæpe hunc sensum & finem suum prodit, vtilia magis quam subtilia sequi. Prodit, & mihi probat: atque vtinam operati omnes Philosophiæ huc eant! Vltimum est, *Pleraque corrupta in eo esse.*] Quod ad eloquentiam iterum spectat, non illam puram, simplicem, & antiquam. Iam fassi sumus, & prædiximus: *oratio* eius (Taciti verbis) *multum cultus prætulit.* quare? caussa duplici: *vt fuit illi viro amœnum ingenium, & temporis eius auribus accommodatum.* Ecce, prior caussa ab ingenio & indole est, culta & amœna, facili & copiosa: altera ab æui moribus & sensibus, cui oratio fere se aptat. Noster verissime: *Quemadmodum vniuscuiusque actio dicenti similis est; sic genus dicendi imitatur publicos mores.* Corruptio igitur ista, non nisi in cultu nimio: & quid valde damnes? ipse Fabius fatetur, *abundare eum dulcibus vitiis.* Sane dulcibus: & capiuntur, scio, isti ipsi qui carpunt. Sed ad Fabium satis: tertius assurgat, & agat Agellius, qui sic scribit: *De Annæo Seneca partim existimant, vt de scriptore minime vtili, cuius libros attingere nullum precium operæ sit: quod oratio eius vulgaris videatur & protrita; res atque sententiæ aut inepto inanique impetu sint, aut vt leui & quasi dicaci argutia; eruditio autem vernacula & plebeia, nihilque ex veterum scriptis habens neque gratiæ, neque dignitatis. Alij vero, elegantiæ quidem in verbis parum esse, non inficias eunt; sed & rerum, quas dicat, scientiam doctrinamque ei non deesse dicunt; & in vitiis morum obiurgandis seueritatem grauitatemque non inuenustam.* Duæ partes sunt. prior ex professo hostilis, nec iudicium sed odium adfert. Ait, *scriptorem minime vtilem.*] Tune? quin vnica eius epistola magis talis, quam agelli tui omnes fructus. *Attingere libros nullum operæpretium.*] Non vobis illis,

* 1. Manuduct. Diss. XIIII.

Epist. CXIIII.

siqui logodædali tantum estis, & in vna lingua polienda occupati. Deinde, *Oratio eius vulgaris & protrita.*] Quid potest vanius? alii nimium cultum obiiciunt; hic nullum. An id indicium est, modum tenuisse? *Res & sententiæ inepto inanique sonitu.*] Tua, ita me Deus, omnia hæc verba: sed non tua: aliis nescio quibus tribuis; mox mitiora, & vero magis confinia adiungis. Eaipsa tamen tenuem & macram, vt sic dicam, laudem, habent: notam autem animi tui ab hoc scriptore auersi, à quo & stilo nimium diuertis. Hæc caussa repudij. quæ quisque amat & habet, amari ab aliis vult; & odit dissentientes. Audi semel AGELLI. tu nil nisi veteres Comicos, & Latii puritatem sectaris, & exprimis (fatendum est:) noster in via alta & alia, in cothurno est: ne reuoca ad tuum soccum. Denique in te, & omnes istos caniculas. genus scribendi & materiem videamus: nihil pro ea melius fortasse potuit, aptiusque philosophatur, animos & mores format, excitat à formidine, à luxu & fastu reprimit: hæc omnia fortiter & calide agenda sunt, & oratio talis adhibenda. An non fecit? Ciceronem in eo genere confer, stagnum dices: hunc autem flumen rapidum, quod lectorem secum trahit. Satis, satis. ego Senecam vniuerse, admiratione magis quam laude prosequendum arbitror: in partibus aliquid esse quod censeas, aut cui succenseas, non nego. Sane decidit interdum, aut à se mutat. vt in iocis aut dictis, quam ineptus alibi, siue affectatus est? in laudibus aut vituperiis, sine modo? exordia, aut transitus, longinqua, aut comica? incuria etiam in historiis? inquisitiones aut dissertationes in Philosophia, sed & philologia, tenues? Sunt enim ista, sed pauca: & meliorum statim interuentu ita pensantur, vt momentum ad deprimendum non habeant, in hac iudicij lance. Itaque sententiam pro te, Seneca, audacter ferimus: in Philosophia, & præsertim Morali eius parte, vicisti qui fuerunt, qui erunt: accipe palmam, non magis quam Herculi clauam (omnes omnia faciant) extorquendã. In ipsa eloquentia, duæ tuæ virtutes eximiæ: Copia in breuitate, Vehementia in facilitate. De Copia, bonus iudex & sagax statim agnoscit, & * Fabius vt peculiarem virtutem etiam alibi adsignat: *Copiam Senecæ, vires Africani, maturitatem Afri.* Vt ridere merito sit illos, qui siccum & aridum nobis dicunt. At de Vehementia, ego eius miror: & est tota oratio fere accincta, intenta, & robur in ea & acrimonia, qua vel ad Demosthenem se iactet. Δεινότης, quæ mirabilem illum oratorem facit, cum isto certe ei communis est, itemque numeri illi viriles. Vnde autem, nisi ab animo tali? & *Pectus est* (pulcherrimo sensu Fabius) *quod disertos facit, & VIS MENTIS.* Iudica sic bone Lector, & bono tuo (spondeo, respondeo) Senecam ama.

* Lib. XII. cap. XII.

VITA L. ANNÆI SENECAE, A I. LIPSIO DESCRIPTA.

De patria, & parentibus.

CAPVT I.

VIRORVM illustrium vitam prodere, vetus institutum: & quorum ingenia, scripta, aut facta miramur, iuuat alia nosse, quæ adhæserunt. De Seneca igitur, quatenus potest, dicam: & colligam ac disponam, ex ipso & variis scriptoribus, quod huc facit. Patriam ei Cordubam fuisse constat, veterem florentemque in Hispania Bætica coloniam: atque adeo in iis regionibus primam. Strabo aperte: Πλεῖστον δὲ κόρδυβα ηὔξηται, μαρκέλλου κτίσμα, καὶ δόξῃ καὶ δυνάμει, καὶ ἡ τῶν Γαδιτανῶν πόλις· ἡ μὲν διὰ τὰς ναυτιλίας, καὶ διὰ τὸ προσθέσθαι ῥωμαίοις κατὰ συμμαχίας· ἡ δὲ, χώρας ἀρετῇ, καὶ μεγέθει, προσλαμβάνοντος καὶ τοῦ ποταμοῦ Βαίτιος μέγα μέρος: *Plurimum inter Hispaniæ Bæticæ vrbes Corduba aucta est, Marcelli opus, gloria & potentia: itemque Gaditana vrbs. Hæc quidem ob nauigationes, & Romanorum societates, illa vero, ob regionis bonitatem, & amplitudinem, Bæti etiam fluuio multum huc conferente.* Landat, & simul veterem ostendit, *Marcelli opus.* Cuius? Prætoris, an Consulis? Nam Prætor Hispaniam obtinuit M. Marcellus, ex Liuio, anno Vrbis DLXXXV. etsi in pace & otio, vt videtur. eoque magis inclinem, coloniam ab hoc deductam, fortasse & opidum auctum ornatumque. Neque enim nouum plane conditum, vel Silius dixerit: qui iam tempore Annibalis Cordubam nominauit. Ad illum igitur magis, quam ad Consulem Marcellum rettulerim, qui anno DCI. Hispaniæ præfuit, sed *citeriori*, vt est in Epitome, & ex Appiano colligas: atque ibi re feliciter gesta, triumphauit de Celtiberis. Itaque nihil ei tunc fuit cum Bætica, aut Corduba nostra: quæ est in Hispania vlteriore. Addit porro amplius Strabo: ᾤκησάν τε ἐξ ἀρχῆς ῥωμαίων τε καὶ ἐπιχωρίων ἐπίλεκτοι ἄνδρες· καὶ δὴ καὶ πρώτην ἀποικίαν εἰς τούσδε τοὺς τόπους ἔστειλαν ῥωμαῖοι: *Habitarunt hanc Cordubam ab initio selecti Romanorum, & indigenarum: atque adeo primam hanc in ea loca coloniam miserunt Romani.* Nota, de Selectis. Ita enim fuit: eoq; obtinuisse postea credam, vt *Colonia Patricia* diceretur. Plinius aperte: *Corduba, colonia Patricia cognominata.* Et in Augusti nũmis, PERMISSV CÆSARIS AVGVSTI. caput eius: tũ parte altera, COLONIA. PATRICIA. Cui titulo caussam dedisse arbitror, quod splendida & diues, Patres ac Senatores etiam rei Romanæ daret. Nam iam Augusti æuo, ex prouinciis passim in Senatum legebantur. Sed ait & Strabo, *primam coloniam eo missam*: quod caute lege. Nam *Carteia*, in eadem Bætica, iam ante colonia deducta, à L. Canuleio Prætore: sed quia ex parum honestis, *Libertinorum* appellata fuit. Leges in Liuio, initio libri XLIII. Tueri tamen Strabonem possis, fortasse & debeas: quod non missi coloni illi Roma aut ex Italia, sed ibi nati ex militibus Romanis & fœminis Hispanis, permittente Senatu, hybridæ isti libertate donati sint, & in colonia collocati. At Strabo *missam primam* diserte scripsit. Satis de Corduba: atque hæc patria fuit. qui parentes? E gente *Annæa* fuisse liquet: cui, ominis caussa, ab annis videtur nomen factum: respondetque cognomen *Seneca*, item ominis boni. Ita enim ego opinor primo inditum: etsi Isidorus, *eum qui primus ita dictus sit, canum fuisse natum*, arbitretur. Sane *Seneca*, vel vt veteres, *Senica*, (est enim à *Sene, Senicis.*) γερόντιον significat, vt *Senecio*. Videatur Nonius, in *Senica*. Addo, quod in alia etiam gente reperio hoc cognomen, vt in *Accia*, lapide prisco: *M. Accio. Seneca .... Manlio Planta II. virg. Quinq.* Sitne autem stirpis Hispanæ gens Annæa, an in coloniam ex Italia missa, haud adfirmem: illud tantum, Equestrem etiam fuisse. Ita Seneca ipse de se, apud Tacitum: *Egone equestri & prouinciali loco ortus, proce-*

Lib. III.

Lib. XLIII.

Lib. III. cap. I.

Lib. XIIII.

ribus ciuitatis adnumeror? inter nobiles, & longa decora præferentes, nouitas mea enituit? Pater igitur, fortasse & auus, inter Equites: neque vltra. Nam de *Nouitate* sua mox subiungit, non facturus, siqui maiorum ad honores peruenissent. Pater autem à se scriptisque suis etiam notus, *L. Annæus Seneca*: quem *Declamatoris* agnomine (in hoc genere excelluit) à filio fere distinguunt. Exstant non ipsius, sed alienæ ab eo digestæ Declamationes: quas Præloquiis, aut Interloquiis distinxit: & vel sic come atque amœnum ingeniũ suũ satis ostendit. Vxorem habuit *Elbiam*, item Hispanam aut Hispaniensem, magni animi atque ingenij fæminam, vt filius eam (in Consolatione ad ipsam) satis descripsit. Pater, Augusti temporibus, Romam venit, & secuta mox vxor cum liberis, cumque ipso hoc Seneca nostro, adhuc tenello. Diu ibi in gratia & fama vixit, rem fecit: & ad vltima Tiberij censeo ætatem produxisse. Inducit me, quod Seianianæ coniurationis mentio est in eius libris, & alia quæ huc spectant. Omitto, & ad filium transeo, de quo proposui.

De ipso L. Annæo Seneca, eiusque fratribus: vbi natus, & quando Romam delatus.

Cap. II.

IS natus Cordubæ, & puer inde Romam translatus: quod ita indicat ipse, vbi materteram laudat. *Illius manibus in Vrbem perlatus sum, illius pio maternoque nutricio, per longum tempus æger, conualui.* Si manibus perlatus, puerili in ætate oportet fuisse: & vides languisse tunc etiam, & opera curaque eiusdem focillatum. Hoc ego euenisse colligo decimoquinto, aut circiter anno, ante Augusti excessum: argumento ab adolescentia Senecæ in Tiberij æuo, mox dicendo. Ergo nec pater diu ante Romam migrarit, Fratres duos habuit, neq; vllas sorores, ex verbis eius ad matrem: *Carissimũ virũ, ex quo trium liberorum mater eras, extulisti.* Hi tres autem, M. Annæus Nouatus, L. An. Seneca L. Annæus Mela fuerunt: nati ordine, quo recitaui. Hoc ex Controuersiarum inscriptionibus liquet, vbi sic, etsi cognominibus solis, recensentur. Maximus autem fratrum nomen mox mutauit, & in Iunij Gallionis transiit, ab eo adoptatus. Qui Gallio Senecæ patri in Declamationibus aliquoties nominatur, & *Noster* ei dicitur: siue à communi patria, Hispania, siue ab amicitia, quæ cum eo fuit. An & necessitudo aut cognatio? nescio, suspicor tamen ob hanc adoptionem. Est autem ille *Gallio*, qui *Pater*, Quinctiliano agnominatur, itemque Tacito, sexto Annalium. Noster autem iste adoptiuus in Eusebiano Chronico, *Iunius Annæus Gallio, frater Senecæ, & egregius declamor*, dicitur: an duplici illo gentis nomine (quod tamen veteribus rarum, imo non fuit) vt notet in quam adoptione iuit, & in qua natura fuit? Apparet, si recta est nomenclatura aut scriptura. Est ille, ad quem libros *De Ira* noster scripsit & misit, quem in iis *Nouatum* appellat: at eundem, inscriptione *De vita beata, Gallionem fratrem*, itemque in Epistolis, *Dominum suum Gallionem.* honeste, vt fratrem scilicet seniorem. Sed obserua igitur, non adoptatum videri, quo tempore libri *De Ira* scripti, id est Caio viuo: postea denique, & tunc cognomen mutasse. At frater minimus, Annæus Mela est, Tacito, Dioni, & Eusebio nominatus, qui eques tantum Romanus (nam prior ille Senator fuit) Lucanum filium genuit, *grande adiumentũ* (ait Tacitus) *claritudinis.* Atque hi igitur tres fratres, de quibus Martialis capiendus:

Et docti Senecæ ter numeranda domus.

Doctum vocat, illum Declamatorem: triplicem domum, tres filios familiasque dictas.

Consol. ad Helu. cap. XVI.

Ad Helu. cap. II.

Adolescentia eius, præceptores, & studia.

Cap. III.

PVER igitur Romam venit, atque ibi, in optimis artibus, optimum ingenium adoleuit. *Adolescentia eius in Tiberij principatum incidit*, vt ipse fatetur: idque eo tempore, quo *aliena sacra mouebantur.* Is fuit annus Tiberij quintus, Vrbis conditæ

Epist. CVIII.

Lib. II. Annal. in fin. DCCLXXII: quod ex Tacito est manifestum, qui *sacra Aegyptiaca & Iudaica pulsa* eo anno scribit. Itaque Seneca tunc plenam adolescentiam egerit, viginti aut vigintiduorum annorum. Nam ætatem grandiusculam sub ipso Augusto habuisse, ex eo liquet, quod cometam, siue flammā, ante excessum eius obseruauerit, de quo prodit: *Vidimus ante Diui Augusti excessum simile prodigium*: nec plane pueris talia curiose adnotentur. Præceptorem in eloquentia habuit ipsum patrem, opinor: atque id Controuersiarum libri & Præfationes dicunt. Cur autem non optimus senex, qui alios ducebat & docebat, suos in hac via dirigeret? Fecit, & duos egregie disertos reliquit, Gallionem, & nostrum: nam de Mela nihil legi. Ille est Gallio, quem à suauitate eloquij Statius commendat.

1. Quæst. cap. 1.

> *Hoc plus, quam Senecam dedisse terris,*
> *Et dulcem generasse Gallionem.*

Sonante & tinniente quadam eloquentia fuisse, auctor libelli De caussis corruptæ eloquentiæ ostendit: qui commemorat, *tinnitus Gallionis*. Si tamen huius, non patris. At noster, præter eloquentiam, philosophiæ magno impetu se dedit, & Virtus elegantissimum ingenium rapuit, etsi patre renitente. Ipse non semel ostendit, auersum eum à Philosophia fuisse, vxorem & se auertisse: imo odisse, palam alibi scribit. Ardor tamen filij vicit, & insignes ac serios eius æui Philosophos assiduus audiuit: nominatim, *Attalum* Stoicum, *Sotionem* eiusdem sectæ, etsi Pythagorissare etiam visus, itemque *Papirium Fabianum*: quos & nominat identidem, ac grata memoria laudat. Sotioni quidem puer etiam operam dedit, scribitque: *Modo apud Sotionem puer sedi.* Sed & *Demetrium Cynicum* admiratus est, & coluit: sæpe cum eo item grandior & iam in Aula, domi forisque versatus. Nam & in via ac peregrinatione habebat. Iste ad honesta impetus: sed pater tamen fregit, & foro ac * caussis interim mancipauit. Quas diu actitasse eum apparet, & Caij etiam temporibus, magna eloquij gratia & fama. Sane scripta vlla Philosophica ante id æui non exstant.

Epist. XLIX.

* Vide Epistolam XLIX.

Honores, & ciuilis vita.

CAP. IIII.

ATQVE idem pater latum clauum sumere etiam suasit, honorum candidatum. Itaque Quæsturam primo gessit, in qua adipiscenda suffragium materteræ suæ agnoscit. *Illa*, inquit, *pro Quæstura mea gratiam suam extendit, & quæ ne sermonis quidem, aut claræ salutationis, sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam.* Quid fœminæ hæc fuerit, & quo marito, in Notis meis ibi disces. Sed quando Quæsturam gesserit, haud liquido scio: ætas non abnuit, vt sub Tiberio: potuit & sub Caio, neque libet definire. Illud magis, Præturam statim ab exsilio gessisse, Agrippina faciente. Ita enim Tacitus: *Agrippina veniam exsilij pro Annæo Seneca, simul Præturam impetrat* (à marito) *lætum in publicum rata, ob claritudinem studiorum eius, vtque Domitij pueritia tali magistro adolesceret, & consiliis eiusdem ad spem dominationis vteretur.* Vides, Prætorem statim designatum: & laudes dotesque, quas Tacitus candide adiungit. Vulgi beniuolentia eo facto conciliabatur, quia iam vulgo in ore & gratia Seneca, *ob claritudinem studiorum*, denique *tali* & tanto *magistro* volebat Domitium suum crescere, itemque *consiliis eius* (nota ciuilem prudentiam) ad parandum Principatum, sed & regendum, niti. Ergo Prætor anno Vrbis DCCCII. fuit: numquid postea & Consul? Affirmant libri legum, ad SC. Trebellianum. vt Vlpianus: *Temporibus Neronis, octauo Kal. Septembres, Annæo Seneca & Trebellio Maximo Coss. factum est Sctum.* Idem in Iustiniani II. Institutionum scriptum. Qui autem Fastos nobis concinnarunt, faciunt hos Consules suffectos (nā ordinarij non fuerunt) anno Vrbis DCCCXV: quod esset, anno & paucis mensibus ante Senecæ mortem. Aliquis de tota re dubitet fortasse. quia Ausonius Gratiarum actione palam: *Diues Seneca, nec tamen Consul*: itemque nec ipse Seneca meminit vsquam huius honoris, etsi Epistolas plerasque tunc scripsit. Respondeo. de Ausonio, intelligendum Ordinarium consulatum videri: de ipso nostro, silentium non esse negationem. Sed hoc etiam addo, non videri bene digessisse Fastorum concinnatores: nequ e illo anno profecto fuit. Nam ecce statim initio anni, Tacitus memorat refrige-

Consol. ad Helu. cap. XVI.

XII. Annal.

Annal. XIII.

ratam eius apud Neronem gratiam, & calumniatores varie vellicasse: atque ipsum animosa oratione Principem accessisse, commeatum petentem, & opes suas refundentem. Non admisit quidem Nero: sed tamen Seneca ab eo tempore (addit Cornelius) *instituta prioris potentiæ commutat, prohibet cœtus salutantium, vitat comitantes, rarus per vrbem, quasi valetudine infensa, aut sapientiæ studiis domi attineretur.* Hæc non sunt pro nouo consule, aut etiam candidato: & mors eius non diu post secuta vetat assentiri. Quid tamen mouit viros doctos sic suspicari? Quod Tacitus illo anno *SC. factum* scribit, *ne simulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret, ac ne vsurpandis quidem hereditatibus prodesset.* Sed profecto nihil hoc ad Trebellianum illud: alio spectat, si quis priora etiam illa in Tacito legit. Itaque fuisse equidem Consulem consentio, sed alio & priore tempore: nec certo designem. At perpetuus ille eius honos, Principis doctorem moderatoremque fuisse: optimi sane, quamdiu huius consiliis monitisque se dedit. Tacitus non celat, & duos nominat, quibus vtiliter Princeps se permisit. *Ibatur in cædes, nisi Afranius Burrus, & Annæus Seneca, se obiecissent. Hi rectores imperatoriæ iuuentæ, & pari in societate potentiæ concordes, diuersa arte ex æquo pollebant. Burrus militaribus curis, & seueritate morum: Seneca præceptis eloquentiæ, & comitate honesta: iuuantes inuicem, quo facilius lubricam Principis ætatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent.* O laudabilem conatum, & consensum! Consensum, qui nimis rarus in Aulis, vbi quisque ita eminere fere vult, vt alium nolit. Sed ad Senecam:

Priuata vita, vxores, liberi, exsilium.

Cap. V.

ILLE in publico ecquid aliud gesserit, haud scio: priuatim reperio, aut certe colligo, in Ægypto adolescentem fuisse, occasione quod auunculus Præfectus ibi esset. Nam scribit de matertera, ad matrem: *Exemplum tibi suum, cuius ipse spectator fui, narrabit.* Spectator? ergo in nauigatione ea adfuit (de qua ibi) cum ex Ægypto matertera rediret. Et quomodo, nisi ipse etiam ex Ægypto? Plane ita fuit: & hæc caussa, cur pluscula de ipsa Ægypto, & Nilo, curiose libris (præsertim Quæstionum Naturalium) inspergat. Fortassis & ex Ægypto ad Indiæ oras iuit, per mare rubrum: atque ita de India commentari voluit, Plinio scriptum. Sed Romæ iam, vxorem duxit: quam, non est proditum, habuisse tamen, liberi euincunt. Nam ipse *Marcum blandissimum puerum*, multa laude & affectu commemorat, ad *Heluiam* matrem: neque ambigendum quin filius sit. Vel carmen eius doceat, vbi inter vota:

Consol. ad Helu. cap. XXI.

Lib. VI. cap. XVII.

Sic dulci Marcus qui nunc sermone fritinnit,
Facundo patruos prouocet ore duos.

Nam vt illos audiam, qui ad *Marcum Lucanum* hoc referunt, ratio non videtur. Atqui mentionem prioris vxoris non facit. Non in his libris, fateor: quid tum? nec Annæi etiam Melæ fratris nominatim. non ergo habuit? Etsi videndum, an non de priore vxore capias ista: *Harpasten, vxoris meæ fatuam, scis hereditarium onus in familia mea remansisse.* Vix enim est vt de Paullina sic loquatur, & sentiat: imo onus relegat ad defunctam vxorem, à qua penes heredem cum alia familia mansit. Sed clarius etiam alibi: *Cum sublatum est lumen, & vxor moris mei iam conscia conticuit.* Quæ vxor? illa prior. nam libri de Ira, Caio adhuc viuo, videntur scripti, in loco nobis doctum. At Paullinam post exsilium denique duxit, nobilem fœminam: quæ, inquam, iam seni nupsit, & potenti in aula. Quod ipsum Dio quoque, aut quisquis ille apud Dionem fuit, obiiciendum Senecæ putauit: nempe quod ætate grauis iuuenculam illam duxisset. Talis vterque fuit, & ipse Seneca prodit: *Hoc ego Paullinæ meæ dixi, quæ mihi valetudinem meam commendat, Venit mihi in mentem, in hoc sene & adolescentem esse, cui parcitur.* Adolescentem? ipsam Paullinam. Sane amans ea viri, vt ibi pluribus iactitat: nec falso, & in morte eius ostendit, cui suam (quod in ipsa fuit) iuit iunctum. Postea videbimus. Atque istæ vxores: & alia vita quieta, & fere sine offensa, excipio grandem illum exsilij casum. Nam sub Claudio, primo imperij eius anno, cum *Iulia* Germanici filia accusata adulterij esset (Dij Deæque, à Messallina!) & ipsa extorris est acta, & quasi inter adulteros Seneca, in Corsicam relegatus. Verane culpa fuerit, non dicam: nolim, & Tacitus

Epist. I.

III. De Ira.

Epist. CIIII.

fortasse mecum. qui, vbi de exsilio: *Seneca infensus Claudio, memoria iniuriæ credebatur.* Nota, *iniuriæ*: ergo hæc ei facta. Et sane quis alias accusationes impudicissimi illius scorti (Messallinam dico) & damnationes huius obnoxiæ pecudis (Claudij) ignorat? Neque enim aliquid mali fere, nisi bonis & insontibus, sunt machinati. Vixit in exsilio annos circiter octo: & fortiter, imo vt ipse ait, feliciter vixit, optimis studiis meditationibusque intentus. Ita enim ad matrem: *Inter eas res beatum se esse, quæ solent miseros facere*: & pulcherrime deinde (vide, sodes) philosophatur. Addit in extremo, & assurgit: *Qualem me cogites, accipe: lætum & alacrem, velut optimis rebus. Sunt autem optimæ, cum animus omnis cogitationis expers, vacat operibus suis, & modo se leuioribus studiis oblectat, modo ad considerandam sui vniuersique naturam, veri auidus, insurgit.* O hominem, ô verba honesta! quæ imitari Octauiæ tragœdiæ auctor (non enim ipse: apage.) voluit, his versibus, in persona Senecæ:

Cap. IIII.

Melius latebam, procul ab inuidiæ malis
Remotus, inter Corsici rupes maris.
Vbi liber animus, & sui iuris, mihi
Semper vacabat, studia recolenti mea.
O quam iuuabat (quo nihil maius parens
Natura genuit, operis immensi artifex)
Cælum intueri, Solis & currus sacros!

Hæc meliora, veriora etiam, quam quæ in Consolatione ad Polybium abiecte nimis & demisse scribuntur: & an à nostro Seneca? Dubitare non semel subiit, & pæne abdicare. Quomodocumque, homo fuit: & illud certe scriptum non nisi inimici protraxerunt, & publicarunt: fortasse & macularunt. Sed notes in Senecæ supra verbis, *Leuioribus etiam ibi studiis se oblectasse*: quæ Poëtica censeo: & exstat in iis *Medea*: quam in exsilio scriptam, quo tempore Claudius Britanniam subegit, mihi pæne certum: atque adeo argumentũ illud elegit de Iasone, vt aliquid inspergeret scilicet de Oceano subacto. Sane versus illi in Choro quo, nisi ad Claudium, spectant?

Parcite ô diui, veniam precamur,
Viuat vt tutus, mare qui subegit. Iterumque:
Iam satis diui mare vindicastis,
Parcite diuo.

Quod item ad Claudium, etsi viuum: & Deos Deo vult parcere, poetica adulatione.

Opes eius, villæ, agri, fænus.

Cap. VI.

SED ab exsilio reuersus statim in splendore iterum fuit, opum iamtunc, & ante Aulam, largus. Nam pater eas reliquerat, nec omnes suæ industriæ aut fortunæ debet. Ipse ad matrem: *Tu filiafamilias locupletibus filiis vltro contulisti.* Liberalitatem eius laudat, eo magis quod in *locupletes*, vt ait, nec sane egentes. Hæc ante Aulam: at in ipsa ingentes opes quæsiuit, siue potius venientes vltro admisit. Plerasque enim ex Principis munificentia habuit: atque ipse ita ad Neronem, in Tacito nostro. *Tu*, inquit, *gratiam immensam, innumeram pecuniam dedisti: adeo vt plerumque intra me ipse voluam, Vbi est animus ille modicis contentus? Tales hortos instruit, & per hæc suburbana incedit, & tantis agrorum spatiis, & tam lato fænore exuberat?* Nota Hortos, Villas, Agros, Fænus, omnia laxe & vbertim. Vis iterum Taciti verba, sed ab alieno ore & sensu? *Calumniatores*, inquit, *variis criminationibus Senecam adoriuntur, tamquam ingentes, & priuatum supra modum euectas opes, adhuc augeret: quodque studia ciuium in se verteret: hortorum quoque amœnitate, & villarum magnificentia quasi Principem supergrederetur.* Et Suillius, apud eumdem, modum etiam opum expressit: *Qua sapientia, quibus Philosophorum præceptis, intra quadriennium regiæ amicitiæ, ter milles HSS. parauisset? Romæ testamenta & orbos, velut indagine eius capi: Italiam & prouincias, immenso fænore hauriri.* Is modus nobis esset, *septuagiesquinquies centena millia Phillippicorum.* Opes pæne regiæ, fateor: sed de malis artibus & captatura, quod adiungit, adspernamur. Habuit ante censum magnum, vt dixi: & in copiosa illa Aula, & ampla re Romana, quid mirum si auxit? Sed ait etiam,

Cap. II.
Lib. XIIII.
XIIII. Ann.
Lib. XIII.

Italiam & prouincias fœnore eius hauriri. Significat, fænebrem variis locis pecuniam habuisse: & suspicor etiam in Ægypto. Id ex epistola, qua scribit naues Alexandrinas subito aduenisse, omnes concurrisse in portum aut litus: *at ego*, inquit, *in hoc omnium discursu, magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quod epistolas meorum accepturus, non properaui scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferrent. Olim iam nec perit mihi quidquam, nec acquiritur.* Habuit ibi suos (nempe actores, aut procuratores) & res eius agebatur: ergo in pecunia aliqua grandi, aut & agris. Nam trans mare possedisse, vt illa ætas & copia erat, nihil nouum. Enimuero Dio inter caussas etiam Britannici belli recenset, quod *Seneca cum quadringenties* HSS. (sunt decies centena millia Philippicorum) *magno fœnore Britannis credidisset, vniuersam illam pecuniam vno tempore repetebat.* An vere hoc, nescio: vbique enim infensus; & ex professo hostis, est nostro: tamen à vero non abit, etiam illic pecuniam habuisse. Quid iam Hortos, & Villas? plures habuit & cum vario instructo. Iuuenalis attigit: *----- Senecæ prædiuitis hortos.* Sed & ipse villas suas commemorat *Nomentanam, Albanam*, itemque *Baianam*: & habuit sane plures. Sed & Domum in vrbe, quæ nomen apud posteros tenuit; locatque *Senecæ domum, in regione* X. P. Victor. Iam & suppellex inuidiam habuit, obiicitque Dio πεντακοσίας τρίποδας κιδρίνȣ ξύλȣ, ἐλεφαντόποδας, ἴσȣς ϗ ὁμοίȣς: *quingentas mensas è cedro, cum eburneis pedibus, similes omnes & æquales.* Magnum hoc fuit, si verum (nam ita semper in Dionis obiectionibus cauendum est:) magnum, tot illas mensas habuisse, quarum vna aliqua taxari vel latifundij æstimatione solet. Sed non tam lectas aut raras fuisse has oportet: quid si nec fuisse? Non, quin moris, lautis & luxoriosis habere. ita enim & Martialis de quodam:

> *Et Mauri Libycis centum stant dentibus orbes,*
> *Et crepat in nostris aurea lamna toris.*

Lib. IX. epig. XXII.

Nam in magnis conuiuijs, singulis suas mensas anteponebant (alibi adnotandum) & hoc fine sic plures habebant. Non, inquam, eo nego aut dubito. sed quia ipsus Seneca tangit & castigat hanc insaniam sæpius: etiam in Aula & senex, libris de Beneficijs, quos tunc scripsit. Quid, quod in illo De Tranquillitate (sub initium) palam negat *placere sibi mensas varietate macularum conspicuas*, nec solere vti? Mira hæc impudentia, in re conspicua & eius æui oculis obiecta, palam sic dissimulare, aut mentiri. Non arbitror: & magis Dionem? aut cui Dio partes has adsignat. Nam ex oratione aliqua aduersaria hæc videri, * alibi adnotaui: atque obiter ibi diuitiarum crimen dilui, legendum si quis volet. Sed magis ipsum Senecam legat, qui sub hoc tempus *De vita beata* librum edidit: in quo scopum habet aduersus criminantes se tueri. O elegantem, ô sapientem libellum! & calumniam hoc ipso caram, quod fuerit huic eliciendo.

Epist. LXXVII. — * I. Manuduct. Diss. XVIII.

Mores, & primum abstinentia, veritas, sanctitas pietasque.

CAP. VII.

SED Mores ipsi etiam hoc de Opibus refutant: & vsum ijs clamant, non abusum. Quid enim in fastum, luxum, pompam? doceant, & silemus. In cibos fortasse, & lautitiam? Audiamus ipsum, in publico profitentem: *Ego cum Attalum audirem in vitia, in errores, in mala vitæ perorantem, sæpe misertus sum generis humani, & illum sublimem altioremque humano fastigio credidi. Cum cœperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem: non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam superuacuis, libebat circumscribere gulam & ventrem. Inde mihi quædam permansere Lucili. magno enim ad omnia impetu veneram: deinde ad ciuilem vitam reductus, ex bene cœptis pauca seruaui. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renunciatum est: inde in omnem vitam vnguento abstinemus: inde vino caret stomachus: inde in omnem vitam balneum fugimus.* Quæ talis alibi frugalitas, an quo nomine appellanda? Et scripsi de ea in Laudatione Senecæ: ne hic iteremus. Iam reliqua etiam vita seria & seuera. Non corrupit eum Aula, nec ad familiare & cognatum pæne vitium Adulationem flexit. Minime. ipse ad Neronem: *Diutius morari me hic patere, non vt blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est: maluerim veris offendere, quam placere adulando.* Et iam moriturus, apud Tacitum, referri iubet Principi: *Non sibi promptum in adulationes ingenium: idque nulli magis gnarum, quam Neroni, qui sæpius libertatem*

Epist. CVIII. — * I. Manud. Diss. XIIX. — II. De Clem.

xv. Annal. — *Senecæ, quam seruitium expertus esset.* Amplius, quæ morum vitæque exactio, & examen? III. De Ira. — Iterum ipse: *Vtor hac potestate, & cottidie apud me caussam dico. Cum sublatum e conspectu lumen est, & conticuit vxor moris iam mei conscia, totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi abscondo, nihil transeo: quare enim quidquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere, Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco?* Potest maius aut clarius studium elucere Virtutis? Denique & pietas in Deum & submissio, quoties apparet? Vnum excerptum posuero: *Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cum maxime det, ego: in omnibus quæ aspera videntur & dura, sic formatus sum. non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil vmquam mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu: nullum tributum inuitus conferam.* Et plura sunt talia, in *Manuductione*, aut *Physiologia*, à nobis notata. Imo tam claræ quædam pietatis, vt Tertullianus & prisci *Nostrum* appellent, Concilia ipsa quædam auctoritate eius (in Fragmentis posui) vtantur. Atque adeo Otho Frisingensis asserat: *L. Senecam non tam Philosophum, quam Christianum dicendum.* Atque ob has eminentes virtutes, etiam illo æuo, ingens de eo opinio, & vel Imperio destinabant. Tacitus aperte hoc agitatum scribit: *Vt traderetur imperium Senecæ, quasi insonti, claritudine virtutum ad summum fastigium delecto.* O Roma, non manebat te hæc felicitas, nec Deus sic respexit! Alioqui,

Epist. xcvi. (margin) · xv. Annal. (margin)

Iuuen. Sat. x.

> *Libera si dentur populo suffragia, quis tam*
> *Perditus, vt dubitet Senecam præferre Neroni?*

At enim de veris virtutibus eius quidam dubitant, & verba hæc ac scænam fuisse. An igitur in morte fidem non fecit, quam omnia humana in leui haberet, quam Deo se præberet?

Mors eius, fortis, constans, è Tacito narrata.

Cap. VIII.

Et de ea commodum videamus: vnde autem potius, quam è fidissimo scriptorum Tacito hauriemus? Verba eius ecce habes:

Sequitur cædes Annæi Senecæ lætissima principi, non quia coniurationis manifestum compererat, sed vt ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus quippe Natalis, & hactenus prompsit: missum se ad ægrotum Senecam vt viseret conquerereturque, cur Pisonem aditu arceret: melius fore si amicitiam familiari congressu exercuissent. Et respondisse Senecam, sermones mutuos & crebra colloquia neutri conducere: ceterum salutem suam incolumitate Pisonis inniti. Hæc ferre Granius Siluanus tribunus prætoriæ cohortis, & an dicta Natalis, suaque responsa nosceret, percontari Senecam iubetur. Is, forte an prudens, ad eum diem ex Campania remeauerat, quartumque apud lapidem suburbano rure substiterat. Illo propinqua vespera tribunus venit, & villam globus militum sepsit. Tum ipsi cum Pompeia Paullina vxore & amicis duobus epulanti mandata Imperatoris edidit. Seneca missum ad se Natalem, conquestumque nomine Pisonis quod visendo eo prohiberetur, se ratione valetudinis & amore quietis, excusauisse respondit. Cur salutem priuati hominis incolumitati suæ anteferret, caussam non habuisse, nec sibi promptum in adulationes ingenium: idque nulli magis gnarum quàm Neroni, qui sæpius libertatem Senecæ, quam seruitium expertus esset. Vbi hæc a tribuno relata sunt, Poppæa & Tigellino coram, quod erat sæuienti Principi intimum consiliorum, interrogat, an Seneca voluntariam mortem pararet. Tum tribunus nulla pauoris signa, nihil triste in verbis eius aut vultu deprehensum confirmauit. Ergo regredi & indicere mortem iubetur. Tradit Fabius Rusticus, non eo quo venerat itinere reditum, sed flexisse ad Fenium præfectum, & expositis Cæsaris iussis, an obtemperaret interrogauisse: monitumque ab eo, vt exsequeretur, fatali omnium ignauia. Nam & Siluanus inter coniuratos erat, augebatque scelera in quorum vltionem consenserat. Voci tamen & aspectui pepercit. Intromisitque ad Senecam vnum ex centurionibus, qui necessitatem vltimam denunciaret. Ille interritus poscit testamenti tabulas: ac denegante centurione, conuersus ad amicos, quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod vnum iam tamen & pulcherrimum habebat, imaginem vitæ suæ relinquere testatur, cuius si memores essent, bonarum artium famam tam constantis amicitiæ laturos. Simul lacrymas eorum, modo sermone, modo intentior in modum coercentis, ad firmitudinem reuocat, rogitans: „Vbi præcepta sapientiæ? vbi tot per annos meditata ratio aduersum imminentia? Cui enim „ignaram fuisse sæuitiam Neronis? neque aliud superesse post matrem fratremque interfectos, quam vt educa-

vt educatoris præceptorisque necem adiiceret. Vbi hæc atque talia velut in commune disseruit, complectitur vxorem. & paululum aduersus præsentem formidinem mollitus, rogat oratque temperaret dolori, ne æternum susciperet, sed in contemplatione vitæ per virtutem actæ, desiderium mariti solatiis honestis toleraret. Illa contra, sibi quoque destinatam mortem adseuerat, manumque percussoris exposcit. Tum Seneca gloriæ eius non aduersus, simul amore, ne sibi vnice dilectam ad iniurias relinqueret: Vitæ, inquit, delinimenta monstraueram tibi, tu mortis decus mauis. non inuidebo exemplo. Sit huius tam fortis exitus constantia penes vtrosque par, claritudinis plus in tuo fine. Post quæ, eodem ictu brachia ferro exsoluunt. Seneca, quoniam senile corpus & paruo victu tenuatum, lenta effugia sanguini præbebat, crurum quoque & poplitum venas abrumpit. Sæuisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum vxoris infringeret, atque ipse visendo eius tormenta, ad impatientiam delaberetur, suadet in aliud cubiculum abscederet. Et nouissimo quoque momento suppeditante eloquentia aduocatis scriptoribus, pleraque tradidit, quæ in vulgus edita eius verbis, inuertere supersedeo. At Nero nullo in Paullinam proprio odio, ac ne glisceret inuidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hortantibus militibus, serui libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignaræ. Nam vt est vulgus ad deteriora promptum, non defuere qui crederent, donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatæ cum marito mortis petiuisse; deinde oblata mitiore spe, blandimentis vitæ euictam: cui addidit paucos postea annos laudabili in maritum memoria, & ore ac membris in eum pallorem albentibus, vt ostentui esset, multum vitalis spiritus egestum. Seneca interim durante tractu, & lentitudine mortis, Statium Annæum diu sibi amicitiæ fide & arte medicinæ probatum, orat prouisum pridem venenum, quo damnati publico Atheniensium iudicio extinguerentur, properet: allatumque hausit frustra, frigidis iam artubus & clauso corpore aduersum vim veneni. postremo stagnum calidæ aquæ introiit, respergens proximos seruorum, addita voce, Libare se liquorem illum Ioui liberatori. Exin balneo illatus, & vapore eius exanimatus, sine vllo funeris solenni crematur. Ita codicillis præscripserat, cum etiamtum prædiues & præpotens, supremis suis consuleret.

Hæc Tacitus: neque pigebit insistere leuiter, & examinare, aut illustrare. Ait, *lætissimam Principi hanc cædem.*] Iamdiu enim grauabatur boni rectique hunc doctorem, & reuerentiæ illud frænum (quod vel inuito inhærebat) semel excutere voluit, eo sublato. Tamen aliter iurauerat, vt Suetonius prodidit: *Senecam*, inquit, *præceptorem ad necem compulit, quamuis sæpe commeatum petenti, bonisque cedenti, persancte iurasset, suspectum se frustra, periturumque potius, quam nociturum ei.* Iurauit, id est Deos quoque illusit. Ait, *Quando venenum non processerat.*] Tentauerat enim, & ita idem Tacitus supra: *Tradidere quidam, venenum Senecæ per libertum ipsius Cleonicum paratum, iussu Neronis; vitatumque à Seneca, proditione liberti, seu propria formidine, dum simplici victu, & agrestibus pomis, ac si sitis admoneret, profluente aqua vitam tolerat.* Pergit, *An prudens.*] Quasi gnarus coniurationis, & diei destinatæ. Item, *Ex Campania remeauerat.*] E villa aliqua ibi sua. Et sane ibi ante obitum sæpe in secessu vixit, & plerasque Epistolarum ad Lucilium scripsit. *Quartumque apud lapidem.*] In villa item aliqua sua. An Nomentana? Hoc Xicho Polentinus scripsit, sed mera, puto, coniectura. Neque Tacitus admittit, qui de *quarto lapide* ab vrbe prodit: atqui Nomentum vel *duodecimum* distat. *Nulla pauoris signa.*] En dignam Philosopho, & quidem Stoico, mortem: quam & sequentia deprædicant. *Imaginem vitæ suæ.*]. Obsecro, si fœdus Seneca, vt Dio voluit, hæccine de vita sua, in clausula diceret? amicos scilicet, & arbitros eius cottidie, sic falleret? *Modo sermone.*] Leniter, & vt in alloquiis. *Aduersus præsentem formidinem mollitus.*] Non rescribo temere: tamen ambigat aliquis, an non *mollitam*, & ad vxorem referatur. Sequentia videntur inducere, cum rogat temperaret dolori, & quæ iungit. *Vitæ, inquit, delinimenta.*] Hæc & pleraque alia, sunt ipsa Senecæ, aut certe similia: quia exstabant vulgata, vt mox dicet. *Senile corpus.*] Meo calculo LXIII. aut quatuor annorum. Neque vltra fuisse, Neronis illa ad Senecam euincunt, non diu ante prolata, apud Tacitum: *Verum & tibi valida ætas, rebusque & fructui rerum sufficiens*: quæ de seniore haud vere dicas. *Aduocatis scriptoribus.*] O virum, ô animi robur? in ipsa etiam morte dictare, quod posteros iuuaret. Neque enim ambigendum, talia fuisse, ac constantiæ & sapientiæ mera præcepta. Argumentum, quod *in vulgus edita*: haud futurum, nisi præclara aliqua essent. Et quia edita, Tacitus omisit. ô improuide factum! & nobis quoque cygnæas illas voces audire vel leui aure esset! *Stagnum calidæ aquæ.*] Solium. & tunc primum calida vsus, cum non vltra vsurus. *Balneo illatus.*] Laconico & sicco, vt opinor. Nam vapore, & acrimonia caloris, exanimatum ostendit. *Cum etiam tum prædiues & præpotens.*] Aliquid est, in quo Tacitus carpere videtur: nec

Eodem lib.

ſatis tamen capio. Tacitum funus voluit, & ſolennia eius vetuit: ſed quomodo in eô *ſupremis ſuis conſulit?* An ne teſtamentum Nero rumperet? qui fortaſſe heres in parte magnâ ſcriptus, & nolebat ſibi per impendia aliquid perire. An in eo parcimoniam Senecæ tangit? ſed verba examinata non huc eunt. Alius videbit.

Corpus, morbi, forma.

Cap. IX.

FINIVI, niſi placet de Corpore aliquid addi: & iuuat magnorum ingeniorum etiam habitacula, vt ſic dicam, nouiſſe. Corpore igitur à pueritiâ infirmo fuit. Ipſe de materterâ, poſtquam in vrbem perlatus eſſet: *Illius pio maternoque nutricio,* PER LONGVM TEMPVS *æger, conualui.* Et in epiſtolâ quâdam *Longum mihi commeatum valetudo dederat, repentè inuaſit. Quo genere? inquies. Prorſus meritò interrogas: adeò nullum mihi ignotum eſt. Vni tamen morbo quaſi aſſignatus ſum: quem quare Græco nomine appellem, neſcio: ſatis enim aptè dici* * *Suſpirium poteſt.* Et mox addit: OMNIA *corporis aut incommoda, aut pericula, per me tranſierunt.* Vide ſenem bene exercitatum: qui etiam adoleſcens *Deſtillationibus* vexatus fuit, & per eas videbatur ad tabem ire. Ipſe iterũ: *Vexari te deſtillationibus crebris ac febriculis, eò moleſtius mihi eſt, quia expertus ſum hoc genus morbi, quod inter initia contempſi. Poterat adhuc adoleſcentia iniurias ferre, & ſe aduerſus morbos contumaciter gerere: deinde ſuccubui, & eò perductus ſum, vt ipſe deſtillarem. Ad ſummam maciem deductus, ſæpè impetum cepi abrumpendæ vitæ: patris me indulgentiſſimi ſenectus retinuit.* Satis clare ſcribit, de macie ſuâ, & marcore: nec mirum Caligulæ ſic à fæmina perſuaſum. Scribit enim Dio, *cùm cauſſam quandam in Senatu egregiè & feliciter Seneca egiſſet, liuore ſuffuſum illum Principem, qui ſolus videri eloquens volebat, cogitaſſe de Seneca tollendo: & feciſſet, niſi vna è concubinis admonuiſſet, Fruſtrà mortem parari iam morituro: tabe quippe laborare.* Credidit, & ſaluti ea res Senecæ fuit. Adeo verum eſt, quod ipſe (an huc adſpiciens?) ſcripſit: *Multorum mortem diſtulit morbus, & ſaluti illis fuit, videri perire.* Ceterum corpore ſicco & exhauſto ad extremum fuit: quid mirum vel à morbis, vel magis à ſtudiis? Et Tacitus etiam tertiam cauſſam adiungit: *Corpus paruo victu tenuatum.* Neque id formoſum fuiſſe, indicare videtur ipſe Seneca alibi: *Quòd libros meos petis, non magis ideò diſertum me puto, quàm formoſum, ſi imaginem meam peteres.* Tangit, non fuiſſe: & imago quæ à Fuluio quidem Vrſino prodita eſt, nõ præfert dignum illo animo vultum. Ceterum, corpus etſi tenue, firmabat exercitiis durioribus: vt cultu agri, & foſsione vinearum: cuius meminit in Epiſtola quadam, & Quæſtionibus Naturalibus: vbi *diligentem vinearum foſſorem* ſe appellat: itemque vniuerſe hortorum. quod *artificium* etiam *ſuum* dicit.

Conſ. a Helu c. XVI.
Epiſt. LIIII.
Aſthma.
Epiſt. XXXVIII.
Epiſt. XLV.
Epiſt. CIIII.
Lib. III. cap. VII.
Epiſt. CXII.

Libri, qui non exſtant.

Cap. X.

DE Corpore tantum eſt: nec ab eo nobis fructus: ab animo maximi, & per Indicem videamus. Scripta enim eius exſtant multa, plura non exſtant: & hæc, quod eruere potui, hic dabo. Perierunt igitur, primum.

VERSVS *eius & poemata,* quos certum eſt vbertim ſcripſiſſe. Ipſe in exſilio feciſſe oſtendit; & Tacitus, iam etiam ſeniorem, & in Aula. Ita enim inuidi calumniantur apud Neronem: *Obijciebant etiam, eloquentiæ laudem vni ſibi adſciſcere, & Carmina crebrius factitare, poſtquàm Neroni amor eorum veniſſet.*

Lib. XIIII.

ORATIONES, ſiue cauſſarum Actiones. Egit multas & illuſtres, atque in ipſo Senatu: vt omittam quas Principi ſcripſit, in Senatu item recitandas. Neque dubito *Edicta* ad populum, & *Epiſtolas* grauiores, ab illo conſcriptas, aut dictatas: quorum omnium leuis memoria ſupereſt, & tulit, vt ſolet, æuum.

DE TERRÆ MOTV liber, quem iuuenem ſe ſcripſiſſe ipſe teſtatur VI. Nat. Quæſt. cap. IV. Non deſideres, quia eamdem materiam, in iiſdem Quæſtionibus, retractauit.

De matrimonio. Fueritne liber, an Epistola, nescio: sed citat Hieronymus adu. Iouinian. lib. I.

Historia, aut compendium. ex Lactantij VII. cap. XV.

De svperstitione liber, haud dubie inter sapientes. Laudat & excerpit quædam Augustinus VI. De Ciuit. Meminit & Tertullianus in Apologetico.

Dialogi. quos Fabius nominat, nec vltrà.

Moralivm libri. Lactantius citat lib. II. cap. II. atque alibi, & ipsemet noster epist. CVI. initio, & epist. CIX. Scripsit in extremo, vt inibi apparet: ô insigne opus, & lugeo interreptum.

Exhortationvm libri. Plures enim fuerunt, è Lactantio, & Fragmenta nostra vide. Hoc ipsum quis non inter egregia operum censebit reponendum? Sunt alia, sed quæ incertò ad hunc referas: vt *Notarum* libros, qui patris magis fuerunt. Item *De Caussis*. Ita enim scriptor innominatus Rerum Britanniæ: *Seneca De caussis. commemorat, Catonem oratoris officium definientem dixisse, Orator est vir bonus dicendi peritus.* Sed is quoque Patrem spectat, & sunt Controuersiarum libri: in quorum primo, Præfatione ipsâ, hoc Catonis reperies ibi citatum. Si quid me etiam fugit, in Fragmentis reperies: etsi minora non tam effugiunt, quàm patior elabi.

Sed heus, Epistolas ad *Diuum Paulum* non memoramus? Quæ nunc sunt, non sunt tanti: imò certum est eiusdem auctoris, & Pauli & Senecæ, illas esse, & compositas à semidocto in ludibrium nostrum. Tentat Latinè loqui, quisquis auctor fuit. Ergo inter se non scripserunt? [a] Hieronymus, [b] Augustinus: atque etiam antiquior vtroque [c] Linus Pontifex, asserunt, & passiua opinio olim fuit. Atque adeo [d] Io. Sarisberiensis fortiter: *Desipere videntur, qui non venerantur eum, quem Apostolicam familiaritatem meruisse constat.* Itaque reiicere hoc totum & calcare non ausim: fuerint aliquæ, sed aliæ: si istæ, requiro iudicium optimorum Patrum. Sed quid alij etiam de Seneca, videamus.

[a] De scriptoribus eccles.
[b] Epist. LIII. ad Maced. & VI. De ciuit. c. X.
[c] De passione D. Pauli.
[d] Lib. VIII. Polycrat. cap. XIII.

DE L. ANNAEO SENECA
VETERVM AVCTORVM LOCI.

Eusebius in Chronologia.

I. Olimp. CCXI. L. ANNÆVS Seneca Cordubensis, præceptor Neronis, & patruus Lucani Poëtæ, incisione venarum, & veneni haustu periit.

B. Hieronymus de scriptoribus Ecclesiasticis.

II. L. Annæus Seneca Cordubensis, Socionis Stoici discipulus, & patruus Lucani Poëtæ, continentissimæ vitæ fuit: quem non ponerem in Catalogo sanctorum, nisi me illæ epistolæ prouocarent quæ leguntur à plurimis Pauli ad Senecam, & Senecæ ad Paulum: in quibus, cum esset Neronis magister, & illius temporis potentissimus, optare se dicit, *eius esse loci apud suos, cuius sit Paulus apud Christianos.* Hic ante biēnium quam Petrus & Paulus coronarentur martyrio, à Nerone interfectus est.

Commentarius antiquus in Iuuenalis Satyr. v. versu. CIX.

III. *A Seneca.*] Hic sub Claudio quasi conscius adulteriorum Iuliæ Germanici filiæ, in Corsicam relegatus, post triennium reuocatus est. qui etsi magno desiderio Athenas intenderet, ab Agrippina tamen erudiendo Neroni in palatium adductus, sæuum immanemque natum & sensit cito & mitigauit: inter familiares solitus dicere, *Non fore sæuo illi leoni, quin, gustato semel hominis cruore, ingenita redeat sæuitia.* Huic postremo, quod habitus esset inter conscios coniurationis Pisonianæ, Nero per Tribunum vltimam necessitatem denunciauit. Hic interritus, amicorum animos, quibus iam eius casus lacrymas exciuerat, ad firmitudinem reuocauit, rogitans: *Vbi præcepta sapientiæ? vbi tot per annos meditata ratio aduersus imminentia? cui præterea ignara fuerit Neronis sæuitia? neque aliud superesse post matrem fratremque interfectos, quam vt educatoris præceptorisque necem adiiceret.* Deinde sibi venas præsecans, crurumque venas abrumpens, & durante tractu lentitudineque mortis, hausto veneno, postremo calidæ aquæ stagnum introiens, exanimatus est.

Tacitus lib. xv. Annalium. Cuius verba in Vita data & explicata sunt.

Cetera quæ ad Senecæ vitam pertinent, videre potes apud eumdem auctorem lib. XI. XII. XIII. XIIII. *&* XV. *Annalium: sed & apud Dionem lib. vlt. Suetonium & Xiphilinum in Nerone, Plutarchum περὶ ἀοργησίας, & in vita Othonis.*

ELOGIA AVCTORVM DE
L. ANNÆO SENECA.

L. Iunius Moderatus Columella, lib. III. de re rust. cap. III.

I. SED Nomentana regio nunc celeberrima fama est illustris, & præcipue quam possidet Seneca VIR EXCELLENTIS INGENII ATQVE DOCTRINÆ, cuius in prædiis vinearum iugera singula culleos octonos reddidisse plerumque compertum est.

M. Fabius Quinctilianus cap. x. lib. XII.

II. In his etiam quos ipsi vidimus, COPIAM SENECÆ, vires Africani, maturitatem Afri reperimus.

Tacitus annalium lib. XII.

III. At Agrippina, ne malis tantum facinoribus notesceret, veniam exsilij pro Annæo Seneca, simul præturam impetrat, lætum in publicum rata, ob CLARITVDINEM STVDIORVM EIVS, vtque Domitij pueritia TALI MAGISTRO adolesceret, & consiliis eiusdem ad spem dominationis vteretur.

Lib. XIII.

Quamquam oratio composita à Seneca MVLTVM CVLTVS præferret, vt fuit illi viro INGENIVM AMOENVM, & temporis illius auribus accommodatum. IV.

Eodem libro.

Burrum tamen & Senecam MVLTARVM RERVM EXPERIENTIA COGNITOS. V.

Plinius cap. IIII. *lib.* XIIII.

Nouissime Annæo Seneca PRINCIPE TVM ERVDITIONIS, ac potentiæ, quæ postremo nimia ruit super ipsum, minime vtique miratore inanium. VI.

Plinius Iunior epist. III. *lib.* V. *de his qui doctrina & moribus insignes amatoria luserunt.*

Sed ego verear ne me non satis deceat quod decuit M. Tullium, C. Caluum, Asinium Pollionem, M. Messalam, Q. Hortensium, M. Brutum &c. Annæum Senecam, &c. VII.

Franciscus Petrarcha epist. ad Annæum Senecam.

Plutarchus (inquit) siquidem Græcus homo, & Traiani principis magister, suos claros viros nostris conferens, cum Platoni & Aristoteli, quorum primum diuinum, secundum dæmonium Græci vocant, Marcum Varronem, Homero Virgilium, Demostheni Marcum Tullium obiecisset, ausus est ad postremum & ducum controuersiam mouere, nec eum tanti saltem veneratio discipuli continuit. IN VNO SANE SVORVM IMPARIA PRORSVS INGENIA NON ERVBVIT CONFITERI, quod quem tibi ex æquo in moralibus præceptis obiicerent, non haberent. VIII.

Idem epistola contra Gallum.

Et cum Tullio Senecam pono, de quo Plutarchus magnus vir & Græcus vltro fatetur, NVLLVM IN GRÆCIA FVISSE, QVI SIBI IN MORALIBVS POSSIT COMPARARI. IX.

Fronto orator apud Ioh. Salisberiensem Policrat. lib. VIII.

Seneca tantus vtique, quem Fronto secundum quosdam nepos Plutarchi asserit, *sic vniuersos exterminare errores, vt aurea videatur sæcula reformare, & Deos ab humano genere exsulantes, eius opera reuocatos, hominibus contracta societate misceri.* X.

Dio lib. LIX.

Ὁ καὶ δὴ Σενέκας ὁ Ἀνναῖος Λούκιος ὁ πάντας μὲν τοὺς καθ' ἑαυτὸν Ῥωμαίους, πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους σοφίᾳ ὑπεράρας, διεφθάρη παρ' ὀλίγον, μήτ' ἀδικήσας τι, μήτε δόξας, ὅτι δίκην τινὰ ἐν τῷ συνεδρίῳ παρόντος αὐτοῦ τοῦ Γαΐου καλῶς εἶπε: *Annæus Seneca, qui* OMNES SVI ÆVI ROMANOS, *multos vero & alios* SAPIENTIA ANTEIVIT, *propemodum periit: etsi nihil admisisset vel suspicione leui, sed quia caussam quamdam in Senatu, præsente Caio, diserte egerat.* XI.

Xiphilinus in Nerone.

„ Ἐδυσχέραινεν ὅ τε Σενέκας καὶ ὁ Βοῦρος, φρονιμώτατοί τε ἅμα καὶ δυνατώτατοί τῶν περὶ τὸν Νέρωνα ὄντες, &c. *Ægre tulerunt Seneca & Burrus, prudentissimi simul & potentissimi eorum qui Neroni aderant.* XII.

Iuuenalis Satyra V.

Nemo petit modicis quæ mittebantur amicis
A Seneca, quæ Piso bonus, quæ Cotta solebat
Largiri. XIII.

Satyra VIII.

— Quis tam
Perditus, vt dubitet Senecam præferre Neroni? XIIII.

Satyra IX.

Temporibus diris igitur iussuque Neronis
Longinum, & magnos Senecæ prædiuitis hortos
Clausit, & egregias Lateranorum obsidet ædes
Tota cohors. XV.

Martialis lib. VII. *ad Ouidium.*

Facundi Senecæ potens amicus. XVI.

Idem lib. XII.

Non es, crede mihi, bonus. quid ergo?
Vt verum loquar, optimus malorum.
Pisones, Senecasque, Memmiosque,
Et Crispos mihi redde, sed priores:
Fies protinus vltimus bonorum. XVII.

Tertullianus de Anima, cap. xx.

xviii. Seneca, SÆPE NOSTER.

Ausonius in gratiarum actione pro Consulatu suo, ad Gratianum Imperatorem.

xix. Diues Seneca, non tamen Consul.

Sidonius Apollinaris ad Felicem.

xx. Non quod Corduba præpotens alumnis
Facundum ciet, hic putes legendum,
Quorum vnus colit hispidum Platona,
Incassumque suum monet Neronem.

Cetera elogia inter Fragmenta reperies.

NOTÆ I. LIPSI *IN VETERVM de L. A. Seneca Auctorum locos.*

ii. EIVS ESSE LOCI APVD SVOS.] Hoc in adsimulatis illis epistolis adumbratum exstat: *Nam qui meus apud te locus, qui tuus velim vt meus.* Balburies est, fueritque: *qui tuus apud tuos locus, velim vt meus.*

iii. SENSIT CITO, ET MITIGAVIT.] Pro mente Scholiastæ videbatur: *& indicauit*. Nam sequentia sic volunt.

VBI PRÆCEPTA SAPIENTIÆ?] Sunt e Tacito sumpta, an ex ipsis Senecæ verbis? quæ vulgo tradita Tacitus scribit.

IN ELOGIA L. A. SENECÆ.

i. NOMENTANA REGIO.] Vbi prædium & vineæ Senecæ: epist. ciiii. & cx.

viii. PLVTARCHVS SIQVIDEM GRÆCVS.] Vnde hæc Petrarcha, nescio: in hodierno Plutarcho non puto legi. Bis quidem nominat Senecam: sed sine laudatione alia aut elogio. Semel libello De non irascendo: *Ideo*, inquit, *cum Nero tabernaculum quoddam octangulum, forma & pretio eximium confici iussisset: Seneca ad eum, Ostendisti pauperem teipsum. nam si hoc amiseris, talem non reparabis. Et ita euenit, cum nauis submersa esset, periit & tabernaculum: quod Nero tamen moderatius tulit, memor Senecæ admonitionis.* Iterum in Galba, vbi de Othone: *Otho vtebatur familiariter Seneca, cuius opera & monitu missus est à Cæsare proprætore in Lusitaniam.* Attende obiter. generosa illa postea mors Othonis, ab hac consuetudine & præceptis Senecæ profecto fuit. Aliquid, etsi molli, ex forti amicitia adhæsit. Hactenus in Plutarcho reperio: cetera fide Petrarchæ nituntur.

FRAGMENTA EX LIBRIS SENECAE QVI INTERCIDERVNT.

Quinctilianus cap. III. lib. VIII.

NOSTRI *autem in iungendo, aut deriuando paullum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an* gradus eliminat *apud Attium, in tragœdia dici oportuisset.* I.

Cap. V. eiusdem libri.

Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre, cum se periclitatũ videri vellet: Saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo. II.

Cap. II. lib. IX.

Noui vero, & præcipue declamatores, audacius, nec mehercules sine motu quodam imaginantur vt Seneca *in controuersia, cuius summa est, quod pater filium & nouercam, inducente altero filio, in adulterio deprehensos occidit:* Duc: sequor, accipe hanc senilem manum, & quocumq; vis imprime. *Et paullo post:* Aspice, *inquit*, quod diu non credidisti. Ego vero non video, nox oboritur, & crassa caligo. *Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed agi videtur.* III.

Ibidem.

Nam in totum iurare, nisi vbi necesse est, graui viro parum conuenit. Et est à Seneca *dictum eleganter,* Non patronorum hoc esse, sed testium. IIII.

Plinius Nat. Hist. lib. VI. cap. XVII.

Seneca etiam apud nos tentata Indiæ commentatione, LX. amnes eius prodidit. gentes duodeuiginti centumque. *Par labor sit montes enumerare.* V.

Cap. LIII. lib. IX.

Æui piscium memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa est Campaniæ, haud procul Neapoli. in ea in Cæsaris piscinis à Pollione Vedio coniectum piscem, sexagesimum post annum exspirasse scribit Annæus Seneca, *duobus aliis æqualibus eius ex eodem genere, etiam tunc viuentibus.* VI.

Suetonius Tiberij cap. LXXIII.

Seneca eum (*Tiberium*) scribit, intellecta defectione, exemptum anulum, quasi alicui traditurum, parumper tenuisse: dein rursus aptasse digito, &c. VII.

A. Gellius cap. II. lib. XII. Noct. Atticarum.

Seneca in lib. XXII. *Epistolarum moralium quas ad Lucilium composuit, deridiculos versus Q. Ennium de Cethego antiquo viro fecisse hos dicit:* VIII.

——— Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi & suada medulla.

Ac deinde scribit de ijsdem versibus verba hæc: Admiror eloquentissimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudasse. Cicero certe inter bonos eius versus & hos refert. *Atque id etiam de Cicerone dicit.* Non miror, *inquit*, fuisse qui hos versus scriberet, cum fuerit qui laudaret: nisi forte Cicero summus orator agebat causam suam, & volebat hos versus videri bonos. Paullo post. Apud ipsum quoque, *inquit Seneca*, Ciceronem inuenies etiam in prosa oratione quædam, ex quibus intelligas illum non perdidisse operam, quod Ennium legit. *Ponit deinde quæ apud Ciceronem reprehendat, quasi Enniana, quod ita scripserit in libris de republica, Vt Menelao Laconi fuit suauiloquens iucunditas. & quod alio in loco dixerit, Breuiloquentiam in dicendo colat.* Deinde: Non fuit, *inquit Seneca*, Ciceronis hoc vitium, sed temporis. necesse erat hæc dici, cum illa legerentur. *Deinde adscribit, Ciceronem hæc ipsa interposuisse ad effugiendam infamiam nimis lasciuæ orationis & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba hæc ponit:* Virgilius quoque noster non ex alia caussa duros quosdam versus, & enormes, & aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quam vt Ennianus populus agnosceret in nouo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multo post ex Seneca: Quidam sunt tam magni sensus Q. Ennij,

vt licet scripti sint inter hircosos, possint tamẽ inter vnguentatos placere. *Et cũ reprehendisset versus, quos supra de Cethego posuimus,* Qui huiusmodi, *inquit*, versus amant, liceat sibi eosdem admirari & Soterici lectos. *Audias tamen commemorari at referri pauca quædam quæ ipse idem Seneca bene dixerit: quale est illud quod in hominem auarum & auidum & pecuniæ sitientem dixit*, Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus est quod non habes.

Tertullianus de Anima, cap. XLII.

IX. *Multo coactius Seneca*: Post mortem, *ait*, omnia finiuntur, etiam ipsa.

Lactantius diuinarum institutionum lib. I. cap. IIII.

X. *Annæus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quam sæpe summum Deum merita laude prosequitur? Nam cum de immatura morte dissereret,* Non intelligis, *inquit*, auctoritatem, ac maiestatem iudicis tui? Rector is orbis terrarum, cælique & deorum omnium Deus: à quo ista numina, quæ singula adoramus & colimus, suspensa sunt? *Item in exhortationibus*: Hic, cum prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret, & hoc ordiretur, quo neque maius quicquam nouit natura, nec melius, vt omnia sub ducibus suis irent, quamuis ipse per totũ se corpus intenderat, tamen ministros regni sui deos genuit. *Et quam multa alia de Deo* NOSTRIS SIMILIA *locutus est? quæ nũc differo, quod aliis locis opportuniora sunt.* Cap. VII.

XI. *Et est illud verum, quod dixisse in Exhortationibus Senecam supra retuli*, genuisse regni sui ministros Deum. Eodem cap. VII.

XII. *Quod Seneca* VIR ACVTVS *in exhortationibus suis vidit.* Nos, *inquit*, aliunde pendemus. Itaque ad aliquem respicimus, cui quod est optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit, alius instruxit: Deus ipse se fecit.

Eiusdem lib. cap. XVI.

XIII. *Non illepide Seneca, in libris moralis philosophiæ*, Quid ergo est, *inquit*, quare apud poetas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere? Vtrum sexagenarius factus est, & illi lex Papia fibulam imposuit? an impetrauit ius trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio exspectes, alteri quod feceris? & timet, ne quis sibi faciat, quod ipse Saturno? Libri II. cap. II.

XIIII. *Recte igitur Seneca in libris Moralibus:* Simulacra, *inquit*, deorum venerantur, illis supplicant genu posito, illa adorant: illis per totum assident diem, aut adstant: illis stipem iaciunt, victimas cædunt: & cum hæc tantopere suspiciant, fabros, qui illa fecere, contemnunt. Eiusdem lib. cap. IIII.

XV. *Merito igitur etiam senum stultitiam Seneca deridet.* Non, *inquit*, bis pueri sumus (vt vulgo dicitur) sed semper. Verum hoc interest, quod maiora nos ludimus.

Cap. IX.

XVI. *Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutißimus, qui vidit nihil aliud esse Naturam, quam Deum.* Ergo, *inquit*, Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illam didicit ex vllo. Immo laudabimus. quamuis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam Deus ipse natura est. Lib. III. cap. XV.

XVII. *Eodem ductus errore Seneca (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?)* Philosophia, *inquit*, nihil aliud est, quam recta viuendi ratio: vel, honeste viuendi scientia: vel, ars recte vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus philosophiam esse legem bene honesteque viuendi. Et qui dixerit illam regulam vitæ, suum illi nomen reddiderit.

Ibidem.

XVIII. *Idem Seneca in exhortationibus*: Plerique, *inquit*, Philosophorum tales sunt, vt sint diserti in conuicium suum. quos si audias in auaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, professionis indicium putes: adeo redundant in ipsos maledicta in publicum missa. quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena. Ibidem.

XIX. Faciet sapiens, *inquit idem Seneca*, etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora transitum inueniat: nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit: & quibus alij vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur agendæ rei caussa. Et paullo post: Omnia quæ luxuriosi faciunt, quæque imperiti, faciet & sapiens, sed non eodem modo, eodemq; proposito. Cap. XVI. eiusdem libri.

XX. *Et Seneca*: Nondum sunt, *inquit*, mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. *Multis ergo sæculis humanum genus sine ratione vixit.* Cap. XXIII.

XXI. *Fuisse Seneca inter Stoicos ait*, qui deliberaret, vtrumne Soli quoque suos populos daret, *inepte scilicet, qui dubitauerit.*

Cap. xxv.

Platonem quidem redemisse Aniceris quidam traditur sestertiis VIII. *Itaque insectatus est conuiciis redemptorem Seneca, quod paruo Platonem æstimauerit.* XXII.

Lib. v. cap. IX.

Qui volent scire omnia, Senecæ libros in manus sumant, qui MORVM VITIORVMQVE PVBLICORVM ET DESCRIPTOR VERISSIMVS, ET ACCVSATOR ACCERRIMVS *fuit.* XXIII.

Eiusdem libri cap. XIIII.

Recte igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. & iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioso habent. quod est vtique summæ peruersitatis. XXIIII.

Lib. VI. cap. XVII.

Item Senecæ in libris Moralis philosophiæ dicentis: Hic est ille homo honestus, non apice, purpuraue, non lictorum insignis ministerio, sed nulla re minor: qui cum mortem in vicino videt, non sic perturbatur, tamquam rem nouam viderit: qui, siue toto corpore tormenta patienda sunt, siue flamma ore recipienda est, siue extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quam bene. *Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.* XXV.

Cap. XXIIII. lib. VI.

Nec lucrari se quisquam putet, si delicti conscium non habebit. scit enim illa omnia, in cuius conspectu viuimus: nec si vniuersos homines, celare possumus cui nihil absconditum, nihil potest esse secretum quod: Exhortationes suas Seneca mirabili sententia terminauit, Magnum, *inquit*, nescio quid, maiusque quam cogitari potest, numen est, cui viuendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodest inclusam esse conscientiam: patemus Deo. *Quid verius dici potest ab eo qui Deum nosset, quam dictum est ab homine veræ religionis ignaro?* XXVI.

Ibidem.

Idem in eiusdem operis primo: Quid agis? *inquit.* quid machinaris? quid abscondis? Custos te tuus sequitur. Alium tibi peregrinatio subduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere numquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros remoues? Putas tibi contigisse, vt oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam? XXVII.

Eiusdem, cap. XXV.

Quanto melius & verius Seneca? Vultisne vos, *inquit*, Deum cogitare magnum & placidum, & maiestate leni verendum? amicum, & semper in proximo? non immolationibus, & sanguine multo colendum: quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas est? sed mente pura, bono honestoque proposito? Non templa illi, congestis in altitudinem saxis, struenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore. XXVIII.

Lib. VII. cap. XV.

Non inscite Seneca Romanæ vrbis tempora distribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse, à quo & genita, & quasi educata sit Roma: deinde pueritiam sub ceteris regibus, à quibus & aucta sit, & disciplinis pluribus, institutisque formata: at vero Tarquinio regnante cum iam quasi adulta esse cœpisset, seruitium non tulisse, & reiecto superbæ dominationis iugo, maluisse legibus obtemperare, quam regibus: cumque esset adolescentia eius fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpisse iuuenescere. Sublata enim Carthagine, quæ tam diu æmula Imperij fuit, manus suas in totum orbem terra marique porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus imperio subiugatis, cum iam bellorum materia deficeret, viribus suis male vteretur, quibus se ipsa confecit. Hæc fuit prima eius senectus, cum bellis lacerata ciuilibus, atque intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperij recidit, quasi ad alteram infantiam reuoluta. Amissa enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita consenuit, tamquam sustentare se ipsa non valeret, nisi adminiculo regentium niteretur. XXIX.

B. Hieronymus aduersus Iouinianum libro primo.

Claudia virgo Vestalis, cum in suspicionem venisset stupri, & simulacrum matris Idææ in vado Tyberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam suam fertur cingulo duxisse nauem, quam multa millia hominum trahere nequiuerant. Melius tamen, *inquit Lucani poetæ patruus*, cum illa esset actum, si hoc quod euenit, ornamentum potius exploratæ fuisset pudicitiæ, quam dubiæ patrocinium. XXX.

Eodem libro.

Scripserunt Aristoles, & Plutarchus, & NOSTER SENECA *de matrimonio libros, ex quibus & superiora nonnulla sunt, & ista quæ subijcimus.* Amor, formæ obliuio est, & insaniæ

proximus, fœdum minimeque conueniens animo sospiti vitium, turbat consilia, altos & generosos spiritus frangit, à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, dure imperiosos, seruiliter blandos, omnibus inutiles, ipsi nouissime amori, facit. Nam cum fruendi cupiditate insatiabili flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit, odium sui facit, & ipse nouissime sibi odio est.

Paullo infra.

XXXII. *Refert præterea Seneca*, cognouisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fascia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præsentia eius carere poterat, potionemque nullam nisi alterius tactam labris, vir & vxor hauriebāt: alia deinceps non minus inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat.

In fine.

XXXIII. Nam quid, *ait Seneca*, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quæ contra cælibes sunt, pars magna conducitur. Quomodo potest regere mores, & præcipere castitatem, & mariti auctoritatem tueri, qui nupsit?

B. Augustinus de ciuitate Dei lib. vi. cap. x.

XXXIIII. *Libertas sane quæ huic defuit, ne istam vrbanam theologiam theatricæ simillimam, aperte sicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecæ, quem nonnullis indiciis inuenimus Apostolorum nostrorum claruisse temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti, viuenti defuit. Nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, multo copiosius ac vehementius reprehendit ipse ciuilem istam & vrbanam theologiam, quam Varro theatricam atque fabulosam. Cum enim de simulachris ageret,* Sacros, *inquit*, immortales, inuiolabilesq; deos in materia vilissima atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, & piscium, quidam vero mixtos ex diuersis corporibus induunt. Numina vocant, quæ si spiritu accepto subito occurrerent, monstra haberentur. *Deinde aliquanto post, cum theologiam naturalem prædicans, quorumdam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi quæstionem, & ait:* Hoc loco dicet aliquis. Credam ego cælum & terram deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? *Et ad hoc respondens*, Quid tandem? *inquit:* veriora tibi videntur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hostilij somnia? Cluacinam T. Tatius dedicauit deam, Picum Tiberinumq; Romulus, Hostilius Pauorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territæ motus est, alter corporis. ne morbus quidem, sed color. Hæc numina potius credes, & cælo recipies? *De ipsis vero ritibus crudeliter turpibus, quam libere scripsit?* Ille, *inquit*, viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Vbi iratos deos timent, qui sic propitios habere merentur? dij autem nullo ipsi debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbatæ mentis & sedibus suis pulsæ furor, vt sic dij placentur, quemadmodum ne homines quidem sæuiunt. Teterrimi, & in fabulas traditæ crudelitatis tyranni, lacerauerūt aliquorum membra, neminem sua lacerari iusserunt. In regiæ libidinis voluptatem castrati sunt quidam, sed nemo sibi ne vir esset, iubente domino, manus intulit. Se ipsi in templis cōtrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæq; patiuntur: inueniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, vt nemo fuerit dubitaturus furere eos, si cum paucioribus furerent: nunc sanitatis patrocinium est, insanientium turba. *Iam illa quæ in ipso Capitolio fieri solere commemorat, & intrepide omnino coarguit, quis credat nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cum in Sacris Ægyptiis Osirim lugeri perditum, mox autem de inuento magnum esse gaudium derisisset; cum perditio eius inuentioque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque inuenerunt, veraciter exprimatur:* Huic tamen, *inquit*, furori certū tempus est. Tolerabile est, semel in anno insanire. In Capitolium perueni, pudebit publicatæ dementiæ, quod sibi vanus furor attribuit, officij. Alius numina Deo subiicit, alius horas Ioui nunciat, alius lictor est, alius vnctor qui vano motu brachiorum imitatur vngentem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos disponant, longe à tēplo non tantum à simulachro stantes digitos mouent ornantium modo. Sunt quæ speculum teneant, sunt quæ ad vadimonia sua deos aduocent: sunt qui libellos offerant, & illos caussam suam doceant. Doctus Archimimus senex iam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi dij libenter spectarent, quem homines desierant. Omne illic artificum genus, operantium diis immortalibus, desidet. *Et paulo post:* Hi tamen, *inquit*, etiamsi superuacuum vsum, non turpem nec infamem Deo promittunt: sedent quæ-

dam in Capitolio, quæ se à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, si credere poetis velis, iracundissimæ respectu terrentur. *Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poeticam theologiam reprehendere ausus est, ciuilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum attendamus, deteriora sunt templa, vbi hæc aguntur, quam theatra, vbi finguntur. Vnde in his sacris ciuilis theologiæ has partes potius elegit Seneca sapienti, vt eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim:* Quæ omnia sapiens seruabit tamquam legibus iussa, non tamquam diis grata. *Et paullo post:* Quid quod & matrimonia, *inquit*, deorum iungimus, & ne pie quidem, fratrum scilicet & sororum? Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quosdam tamen cœlibes relinquimus, quasi conditio defecerit: præsertim cum quædam viduæ sint, vt Populonia, vel Fulgora, & diua Rumina, quibus non miror petitorem defuisse. Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo, longa superstitio congessit, sic, *inquit*, adorabimus, vt meminerimus, cultum eius magis ad morem, quam ad rem pertinere. *Nec leges ergo illæ, nec mos, in ciuili theologia id instituerunt, quod diis gratum esset, vel ad rem pertineret: sed iste, quem Philosophi quasi liberum fecerunt: tamen quia* ILLVSTRIS POPVLI ROMANI SENATOR *erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.*

Cap. XI. de eodem Seneca.

XXXV. *Hic inter alias ciuilis theologiæ superstitiones reprehendit etiam* sacramenta Iudæorum, & maxime sabbata: inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos singulos septem interpositos dies septimam fere partem ætatis suæ perdant vacando, & multa in tempore vrgentia non agendo lædantur. *Christianos tamen iamtunc Iudæis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est: ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem.*

Ibidem.

XXXVI. *De illis sane Iudæis cum loqueretur, ait:* Cum interim vsque eo sceleratissimæ gentis consuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta sit: victi victoribus leges dederũt. *Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus ageretur, ignorans. Subiecit plane sententiam, qua significaret, quid illorum sacramentorum ratione sentiret. Ait enim:* Illi tamen caussas ritus sui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitæ P. Virgilij Maronis.

XXXVII. *Seneca tradidit, Iulium Montanum poetam solitum dicere*, inuolaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisin. eosdem enim versus, eo pronunciante, bene sonare; sine illo, inarescere quasi mutos.

Seruius in VI. Æneid.

XXXVIII. *Seneca scripsit de situ & sacris Aegyptiorum. hic dicit*, circa Sienem extremam Ægypti partem esse locum, quem Philas, hoc est Amicas vocant, ideo quod illic est placata ab Ægyptiis Isis, quibus irascebatur, quod membra mariti Osiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inuenta postea cum sepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutissimum locum, quem ad transitum constat esse difficilem. limosa enim est & papyris referta.

Idem Seruius in IX. Æneid.

XXXIX. *Ganges fluuius Indiæ est, qui secundum Senecam in situ Indiæ* nouem alueis fluit, *secundum Melonem septem: qui tamen & ipse commemorat nonnullos dicere, quod tribus alueis fluat.*

Priscianus lib. VII.

XL. *Seneca Ouidium sequens:* Gausapa si sumpsit, gausapa sumpta proba.

Concilium Turonense II. Can. XV.

XLI. *Aliqui Laici, dum diuersa perpetrant adulteria*, hoc quod de se sciunt, in aliis suspicantur, *sicut ait Seneca*, pessimum in eo vitium esse, qui in id quo insanit, ceteros putat furere.

NOTÆ I. LIPSI IN FRAGMENTA SENECÆ.

II. NEC CREDO, NEC GAVDEO.] *Nec credo, ob magnitudinem scilicet & præsentiam periculi: nec gaudeo, ob pietatem, quia mater molita est, & in eam debui insurgere ad amoliendum.*

III. SENECA IN CONTROVERSIA.] *Dubites, sit noster iste, an pater.*

V. TENTATA INDIÆ COMMENTATIONE.] *Itaque regiones descripsit, aut & historiam scripsit, vt apparet. Adde Fragmentum* VII. & XXIX. & XXXVIII. & XXXIX.

IX. TERTVLLIANVS DE ANIMA.] *Citabant aliud ex eodem, cap.* XX. *vt Fragmentum: atqui exstat* IV. *De*

Benefic. cap. VI. *totidem verbis. Sed & sequens sententia alibi in Epistolis, nisi memoria fallit.*

XII. DEVS IPSE SE FECIT.] *Condito nempe mundo, qui est Deus Stoicus. Aliquid pro hoc sensu in Physiolog. 2. Dissert.* VII. *vide & hunc locum, sis, ad de.*

XXII. REDEMISSE ANICERIS SESTERCIIS OCTO.] *Iustißime, vt neutro genere accipias* octona sestertia: *id est*, Philippicos ducentos. *Sunt enim ipsæ* viginti minæ, *quibus venisse eum Laertius scripsit: etsi alij augent ad* triginta.

XXIIII. IIDEM EVM, QVI CONTEMNIT MORTEM.] *De Peripateticis sermo, qui abhorrent mortem spontaneam.*

XXV. NON APICE, PVRPVRAVE.] *Apice, sacerdotum.*

XXVI. MAGNVM NESCIO QVID.] *Mirifica sententia; & merito Lactantio laudata. Sed nota, quod clauserit Exhortationes Seneca: sicut & eadem Physiologiam nostram, de Diuinis.*

XXIX. NON INSCITE SENECA.] *Hæc ad* Flori Historiam, *quæ exstat, referunt, & colligunt* Senecam *cognomento fuisse. Non puto hinc facere, & res inspecta dicet: quia alia in Floro diuisio, aliusque finibus ætates terminantur. Confer, agnosces. Ergo versus, ipsius Senecæ scriptum hoc fuisse: & Florum inde decerpsisse.*

XXXIII. QVI NVPSIT?] *Nempe pauperculus ille, vmbratilis maritus. Qui nubere dicitur aspere, quoniam in leges & manum venit, facturus quod iubetur, & obnoxius vt fæmina.*

XXXIIII. *Pulcherrima hæc Fragmenta explicata à me toto cap.* XVIII. *libri* II. *Electorum.*

XXXVI. VICTI VICTORIBVS LEGES DEDERVNT.] *Rutilius:*

Atque vtinam numquam Iudæa subacta fuisset,
 Pompeij bellis, imperioque Titi!
Latius excisæ pestis contagia serpunt,
 Victoresque suos natio victa premit.

Vbi etsi Iudæi nominantur, certum Christianos maxime intelligi: sicut & in Seneca ipso.

XXXVIII. DE SITV ET SACRIS.] *An & ipsam Aegyptum ergo descripsit? nisi legis*, de ritu. *Tamen & statim, Fragm. proximo*, de situ Indiæ.

XL. GAVSAPA SI SVMPSIT.] *Est ipse Ouidij versus, lib.* II. *de Arte. Ergo hoc vult, Senecam non versum scripsisse, sed illo exemplo* Gausapa *extulisse.*

L. ANNÆI

L. ANNÆI SENECÆ AD AEBVCIVM LIBERALEM DE BENEFICIIS LIBER PRIMVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

HOS libros inter Philosophiæ vltimos pono, etsi frontem anteà tenuerunt. Sed res ita est, si tempus spectes: & scripti omnino sunt sub Nerone, post Claudij mortem. Argumentũ certum, quòd fine libri primi contemptim admodum de Claudio, & futile eius iudicium *traducit: non facturus vmquam illo viuo. Libri boni sunt, sed mehercule in ordine & tractatu confusi: quem vix est vel adnitentem expedire. Tamen, vt possumus. Primus liber exordium habet & querelam de ingratitudine, quæ crebra est, & inter vitia tamen magna. Ideò de beneficiis se scripturum,* Quæ vis eorum, & Proprietas *sit? Hæc vsque ad Cap.* v. *Tum definit, Beneficium non in materie, sed animo tribuentis esse: & ab eo pendendum. Diducit per exempla, & argumenta, vsque ad Cap.* XI. *Ibi duo membra dicendorum proponit,* Quæ Beneficia danda, & Quemadmodum? *Prius exsequitur ad finem libri: alterum differt in sequentem.*

CAPVT PRIMVM.

INTER multos ac varios errores temerè viuentium inconsultéque, nihil propemodum, vir optime Liberalis, dixerim [1] nocentius, quàm quòd beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim vt malè collata, malè debeantur. de quibus non redditis, serò querimur: ista enim perierant, cùm darentur. Nec mirum est, inter plurima maximáque vitia nullum esse frequentius, quàm ingrati animi. Id euenire ex pluribus causis video. prima, quòd non eligimus dignos, quibus tribuamus: sed [2] nomina facturi, diligenter in patrimonium & [3] vasa debitoris inquirimus: semina in solum effetum & sterile non spargimus: beneficia sine vllo delectu magis proijcimus, quàm damus. Nec facilè dixerim, vtrùm turpius sit inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum vltrò refertur: [4] decoquere verò fœdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum fidem facultatibus, [5] sed animo. reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cùm sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos; plures facimus: quia aliàs graues exprobratores exactorésque sumus; [6] aliàs leues, & quos paullo pòst muneris sui pœniteat; aliàs queruli, & [7] minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantùm postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrûm contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? quis non, cùm aliquid à se peti suspicatus est, [8] frontem adduxit, vultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industriâ non inuenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & varijs artibus properantes necessitates elusit? [9] In angusto verò comprehensus, aut distulit, [10] id est, timidè negauit; aut promisit, sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis & [11] vix exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse aduersus eum quis-

quam poteſt, qui beneficium aut [12] ſuperbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt moleſtiâ careret, dedit? Errat, ſi quis ſperat reſponſurum ſibi, quem dilatione laſſauit, exſpectatione torſit. Eodē animo beneficiū debetur, quo datur: & ideò non eſt negligenter dandum. Sibi enim quis debet, quod [13] à neſciente accepit. Nec tardè quidem: quia cùm in omni officio magni æſtimetur dãtis voluntas, qui tardè fecit, diu noluit. Vtique non contumelioſè. nam cùm ita naturâ comparatum ſit, vt [14] altiùs iniuriæ quàm merita deſcendant, & illa citò defluant, has tenax memoria cuſtodiat: quid exſpectat qui offendit, dum obligat? Satis aduerſus illum gratus eſt, ſi quis [15] beneficio eius ignoſcit. Non eſt autem quòd tardiores faciat ad benè merendum, turba ingratorum. Nam primùm (vt dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam [16] effuſa benignitate ſacrilegi, negligentéſque eorum, deterrēt. Vtuntur naturâ ſuâ, & cuncta, intérque illa ipſos munerum ſuorum malos interpretes, iuuant. Hos ſequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non fœneremus. Dignus eſt decipi, qui de recipiendo cogitauit, cùm daret. At malè ceſſit. Et liberi, & coniuges ſpem fefellerunt: tamen & educamus, & ducimus. adeóque aduerſus experimenta pertinaces ſumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficijs decet? quæ ſi quis non dat quia non recipit. dedit vt reciperet, bonámque ingratorum facit cauſſam: quibus ita demum turpe eſt non reddere, [17] ſi & licet. Quàm multi indigni luce ſunt? & tamen dies oritur. Quàm multi, quòd nati ſunt, queruntur? tamen natura ſobolem nouam gignit, ipſóſque qui non fuiſſe mallent, eſſe patitur. Hoc & magni animi & boni proprium eſt, non fructum beneficiorū ſequi, ſed ipſa, & poſt malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodeſſe, ſi nemo deciperet? nunc eſt virtus, dare beneficia: non vtique reditura, quorum à viro egregio ſtatim fructus perceptus eſt. Adeò quidem iſta res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet; vt ſi ſpes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, [18] quàm non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod ſentio. qui beneficium non reddit, magis peccat; [19] qui non dat, citiùs.

II. [20] *Beneficia in vulgus cùm largiri inſtitueris,*
Perdenda ſunt multa, vt ſemel ponas benè.

In priore verſu vtrumque reprehendas. nam nec in vulgus effundenda ſunt; & nullius rei, minimè beneficiorum, honeſta largitio eſt. quibus ſi [21] detraxeris iudicium, deſinunt eſſe beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens ſenſus mirificus eſt, qui vno benè poſito beneficio, multorum amiſſorum damna ſolatur. Vide, oro te, ne hoc & verius ſit, & magnitudini benè facientis aptius, vt illum hortemur ad danda, etiam ſi nullum benè poſiturus eſt. Illud enim falſum eſt, *Perdenda ſunt multa.* Nullum perit. quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum ſimplex ratio eſt: tantùm [22] erogantur. ſi reddet aliquid, lucrum eſt: ſi non reddet, damnum non eſt. Ego illud dedi, vt darem. nemo beneficia [23] in kalendario ſcribit: nec auarus exactor ad horā & diem appellat. Numquam illa vir bonus cogitat, niſi admonitus à reddente: alioquin in formam [24] crediti tranſeunt. Turpis fœneratio eſt, beneficium expenſum ferre. Qualiſcunque priorum euentus eſt, perſeuera in alios conferre. meliùs apud ingratos iacebunt: quos aut pudor, aut occaſio, [25] aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne ceſſaueris: opus tuum perage, & partes boni viri exſequere. [26] Alium re, alium fide, alium gratiâ, alium conſilio, aliū præceptis ſalubribus adiuua.

III. Officia etiam feræ ſentiunt: nec vllum tam immanſuetum animal eſt, quod non cura mitiget, & in amorem ſui vertat. Leonum ora à magiſtris impunè tractantur: elephantorum feritatem vſque in ſeruile obſequium [27] demeretur cibus. Adeò etiam quæ extra intellectum atque æſtimationem beneficij ſunt poſita, aſſiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus eſt aduerſus vnum beneficium? aduerſus alterum non erit. duorum oblitus eſt? tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. [28] Is perdit, qui citò ſe perdidiſſe credit. At qui inſtat, & onerat priora ſequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduerſus multa oculos attollere. quocumque ſe vertit, memoriam ſuam fugiēs, ibi te videat: beneficijs tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæ ve proprietas ſit, dicam, ſi priùs illa, quæ ad rem non pertinent, tranſilire mihi permiſeris. [29] Num dicam quare tres Gratiæ, & quare ſorores ſint, & quare manibus implexis, quare ridentes, iuuenes, & virgines, ſolutæque ac pellucida veſte? Alij quidem videri volunt vnam eſſe, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat: tertiam, quæ reddat. [30] Alij tria beneficiorum genera, promerentium,

reddentium, simul & accipientium reddentiumque. Sed vtrumlibet, ex istis iudica-uerim: quid ista nos iuuat scientia? Quid ille [32] consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manus transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciem perdit, si vsquam interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit. Ideo ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. [32] Virgines: quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta. [33] In quibus nihil esse alligati decet, nec [34] adscripti: solutis itaque tunicis vtuntur. Pellucidis autem; quia beneficia [35] conspici volunt. Sit aliquis vsque eò Græcis mancipatus, vt hæc dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit.[36] Aglaian maximam natu appellauit; mediam Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum nominum [37] interpretationem, & prout cuique visum est, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cùm Hesiodus puellis suis, quod voluit nomen imposuerit. Itaque [38] Homerus vni mutauit, Pasithean appellauit, & [39] in matrimonium produxit, vt scias illas Vestales non esse. Inueniam alium poëtam, apud quem præcingantur, & spissis [40] aut Phryxianis prodeant. Ergo & Mercurius vna stat: non quia beneficia [41] oratio commendat, sed quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumen est, & in imã penetrans veritatẽ, qui rei agendæ caussa loquitur, & verbis non vltrà, quàm ad intellectum satis est, vtitur, totum librum suum his ineptiis replet: ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddẽdique beneficij pauca admodũ dicat: nec his fabulas, sed hæc fabulis inserit. Nam præter ista quæ [42] Hecaton transscribit, treis Chrysippus gratias ait Iouis & [43] Eurynomes filias esse. [44] ætate autem minores quàm Horas, sed meliuscula facie, & ideò Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia latè [45] patentis matrimonij sit, beneficia diuidere: tamquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poëtæ vera nomina reddant. Quemadmodum [46] nomenclatori memoriæ loco audacia est: & cuicumque nomen non potest reddere, imponit: ita poëtæ non putant ad rem pertinere, verũ dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari iubent, quod bellè facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid [47] in censum detulerunt: proximus enim poëta suũ illa ferre nomen iubet. Hoc vt scias ita esse, ecce Thalia, de qua cùm maxime agitur, apud Hesiodum [48] Charis est, apud Homerum [49] Musa.

Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quæ ita extra rem sunt, vt nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modo nos tuere, si quis mihi obijciet, quod Chrysippum [50] in ordinem coëgerim, magnum mehercule virum, sed tamen Græcum, cuius [51] acumen nimis tenue retunditur, & in se sæpè replicatur: etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc vero quod acumen est? De beneficijs dicendum est, & ordinãda res, quæ maxime societatem humanam alligat: danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa obseruatio restringat, dum temperat: docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere, eos quibus obligati sunt, re animoque non tantum æquare, sed vincere. quia qui referre gratiam debet, numquam consequitur, nisi præcessit. hi docendi sunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficijs beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, vt dicat verendum esse, ne quia Charites Iouis filiæ sunt, parum se grate gerere, sacrilegium sit, & tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quę beneficentior, gratiorque aduersus bene merentes fiam. per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, vt qui præstiterint, [52] obliuiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istæ vero ineptiæ poëtis relinquantur: quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, serio loquantur, & magnis viribus agant: nisi forte existimas, leui ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis, prohiberi posse rem perniciosissimã, beneficiorum [53] nouas tabulas.

Sed quemadmodum superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum nobis esse discendum quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi: [54] animo cernitur. multum interest inter materiam beneficij, & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quæ [55] à proximis accipiuntur, beneficium

eſt, ſed ipſa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur poſſidentque, ſolum notant: contra, illud quod in re carũ atque pretioſum eſt, paruipendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aſpicimus, in quibus cupiditas noſtra hæret, caduca ſunt: auferre ea nobis & fortuna, & iniuria poteſt: beneficium vero etiam amiſſo eo quod datum eſt, durat. Eſt enim recte factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum à piratis redemi: hunc alius hoſtis excepit, & in carcerem condidit. non beneficium, ſed vſum beneficij mei ſuſtulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit: manet etiam ſine illis, quod in illis datum eſt. Omnia itaque, quæ falſum beneficij nomen vſurpant, miniſteria ſunt, per quæ ſe voluntas amica explicat. Hoc quoque in alijs rebus euenit, vt alibi ſit ſpecies rei, alibi ipſa res. Imperator aliquem [56] torquibus, murali, & ciuica donat. quid habet [57] per ſe corona pretioſum? quid [58] prætexta? quid [59] faſces? quid [60] tribunal, & [61] currus? nihil horum honor eſt, ſed honoris inſigne. Sic non eſt beneficium id quod ſub oculos venit, ſed beneficij veſtigium & nota.

VI. Quid eſt ergo beneficium? [62] Beneuola actio tribuens gaudium, capienſque tribuendo, in id quod facit prona, & ſponte ſua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, ſed qua mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, conſiſtit, ſed in ipſo dantis aut facientis animo. Magnum autem eſſe inter iſta diſcrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium vtique bonum eſt: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum eſt. [63] Animus eſt, qui parua extollit, ſordida illuſtrat, magna & in precio habita dehoneſtat: ipſa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali. id refert, quo illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Non eſt ergo beneficium ipſum, quod numeratur, aut traditur. ſicut nec in victimis quidem, [64] licet opimæ ſint, [65] auroque præfulgeant, deorum eſt honos; ſed [66] pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre [67] ac fitilla religioſi ſunt; mali rurſus non effugiunt impietatẽ, quamuis aras ſanguine multo cruentauerint.

VII. Si beneficia in rebus, non in ipſa benefaciendi voluntate cõſiſterent, eo maiora eſſent, quo maiora ſunt, quæ accepimus. id autem falſum eſt. nonnumquam enim magis nos obligat, qui dedit parua magnifice: qui *Regum æquauit opes animo*: qui exiguum tribuit, ſed libenter: qui paupertatis ſuæ oblitus eſt, dum meam reſpicit: qui non voluntatem tantum iuuandi habuit, ſed cupiditatem: qui accipere ſe putauit beneficium, cum daret: qui dedit tamquam non recepturus, recepit tamquam non dediſſet: qui occaſionem, qua prodeſſet, [68] & occupauit & quæſiuit. Contra, ingrata ſunt (vt dixi) licet re ac ſpecie magna videantur, quæ danti aut extorquentur, aut [69] excidunt: multoque gratius venit, quod facili, quam quod plena manu datur. Exiguum eſt quod in me contulit, ſed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum eſt: ſed dubitauit, ſed diſtulit ſed cum daret, gemuit, ſed ſuperbe dedit, ſed [70] circumtulit, & placere non ei, cui præſtabat, voluit. [71] ambitioni dedit, non mihi.

VIII. Socrati cum multa multi pro ſuis quiſque facultatibus offerrent: Æſchines pauper auditor, *Nihil*, inquit, *dignum te quod dare tibi poßim, inuenio: & [72] hoc vno modo pauperem me eſſe ſentio. Itaque dono tibi quod vnum habeo, Me ipſum. Hoc munus rogo qualecumque eſt, boni conſulas, cogiteſque alios cum multum tibi darent, [73] plus ſibi reliquiſſe.* Cui Socrates: *Quid ni tu*, inquit, *mihi magnum munus dederis, niſi forte, paruo te æſtimas? Habebo itaque curæ, vt te meliorem tibi reddam quam accepi.* Vicit Æſchines hoc munere Alcibiadis [74] parem diuitijs animum, & omnem iuuenum opulentorum munificentiam.

IX. Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter anguſtias? Videtur mihi dixiſſe: *Nihil egiſti fortuna, quod me pauperem eſſe voluiſti: expediam nihilominus dignum huic viro munus: & quia de tuo non poſſum, de meo dabo.* Neque eſt quod exiſtimes illum vilem ſibi fuiſſe, [75] qui pretium ſe ſui fecit: ingenioſus adoleſcẽs inuenit, quemadmodum Socratem [76] ſibi daret. Non quanti quæque ſint, ſed à quali dentur, perſpiciendum. [77] * Callidus non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: ſpeſque improbas, nihil re adiuturus, verbis fouet. At eius [78] peior eſt opinio, qui lingua aſper, vultu grauis, cum inuidia fortunam ſuam explicauit. [79] Colunt enim, deteſtanturque felicem, & ſi potuerint, eadem facturi, odere facientem. [80] * Coniugibus alienis nec clam, ſed aperte quidam [81] ludibrio habitis, ſuas alijs permiſcere. Ruſticus, inhumanus, ac [82] maleuolus, & inter matronas abominandæ conditionis eſt, ſi quis coniugem [83] in ſella proſtare vetuit, & vulgo admiſſis inſpectoribus vehi [84] vndique perſpicuam. Si quis nulla ſe amica fecit inſignem, nec alienæ vxori [85] æmulum præſtat hunc matronæ humilem, & ſordidæ libidinis, & [86] ancillariolum vocant. Hinc decentiſſimum [87] ſponſaliorum genus, adulterium: & in conſenſu [88] vidui cælibatus,

nemo vxorem duxit, nisi[89] qui abduxit. Iam rapta spargere, sparsa[90] pari auaritia recolligere certant:[91] nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere,[92] suam timere, nullum aliud vereri malum:[93] pacem iniurijs perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam prouincias spoliari, &[94] nummarium tribunal, audita vtrimque[95] licitatione, alteri addici, non mirum: quando[96] quæ emeris, vendere, gentium ius est. Sed longius nos impetus euehit, prouocante materia. Itaque sic finiamus, ne in nostro sæculo culpa subsidat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur; hoc posteri nostri querentur, euersos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi. At ista stant loco eodem, stabuntque, paullulum dumtaxat vltro aut citro mota, vt fluctus: quos æstus accedens longius extulit, recedens interiore littorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur,[97] abrumpetque frænos pudicitia: nunc conuiuiorum vigebit furor, & fœdissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, præ se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet male dispẽsata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicam ibitur, bellorumque ciuilium insaniam, qua omne sanctum ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non exspectant vno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Ceterum idem semper de nobis pronuntiare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, inuitus adijciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod[98] omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix vllum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue tamquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tamquam leuissimo, si admissum est. Hæc est enim iniuriæ summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum: dedisti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potissimum beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt: ita[99] quædam, etiam si de illis male sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solum si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tamquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine vllo meo[100] incommodo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

X.

XI.

Sequitur vt dicamus, quæ beneficia danda sint, & quemadmodum. Primo demus necessaria, deinde vtilia, deinde iucunda, vtique mansura. Incipiendum est autem à necessarijs. aliter enim ad animum peruenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet: *Recipe, non desidero. meo contentus sum.*[101] interim non reddere tantum libet quod acceperis, sed abijcere. Ex his quæ necessaria sunt, quædam primum obtinent locum, sine quibus non possumus viuere; quædam secundum, sine quibus non debemus; quædam tertium, sine quibus nolumus. Prima huius notæ sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proscriptioni, & alijs periculis, quæ varia & incerta humanam vitam obsident. Quidquid horum discusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: &[102] lenocinium est muneri, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quemquam seruare, quam possumus: vt muneri nostro timor[103] imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem viuere, sed vt mors potior sit: tamquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Post hæc habebimus coniunctione, ac sanguine, vsuque, & consuetudine longa, cara: vt liberos, coniuges, penates, ceteraque quæ vsque eo animus sibi applicuit, vt ab illis, quam à vita diuelli grauius existimet. Subsequuntur vtilia, quorum varia & lata materia est. Hic erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata: hic erit honor, & processus ad altiora tendentium. nec enim vtilius quidquã est, quam sibi vtilem fieri. Iam certa ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his sequemur, vt opportunitate grata sint, vt non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem habent,[104] aut quæ etiam si natura pretiosa non sunt, tẽpore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime[105] voluptati futurum sit; quid frequenter occursurum habenti, vt toties nobiscum, quoties cum illo sit. Vtique cauebimus, ne munera superuacua mittamus: vt fæminæ aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studijs ac litteris dedito retia. Æque ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus: sicut ebrioso vina, & valetudinario medicamenta.

Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium accipientis agnoscitur.

XII. Si arbitrium dandi penes nos est, præcipue mansura quæremus, vt quam minime mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, vt quod acceperint, etiam si non vident, cogitēt. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit: vbi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, sed auctorem suum ingerit & inculcat. Eo quidem magis duratura quæramus, quia numquam admonere debemus: ipsæ res euanescentem memoriam excitent. Libentius donabo [106] argentum factum, quam signatum: libentius statuas, quam vestem, & quod vsus breuis deterat. Apud paucos post rem manet gratia: plures sunt, apud quos non diutius in animo sunt donata, quam in vsu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo: exstet, hæreat amico meo, & conuiuat. Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut [107] venationem iam munere edito mittat, & vestimenta æstiua bruma, hiberna [108] solstitio. Sit in beneficio sensus communis, tempus, locum, personas obseruet: quia [109] momentis quædam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quam cuius copia abundat? quod diu quærit, nec inuenit, quam quod vbique visurus est? Munera non tam pretiosa, quam rara & exquisita sint, quæ etiam apud diuitem sui locum faciant: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si prouenere maturius. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij.

XIII. Alexandro Macedoni, cum victor Orientis, animos supra humana tolleret, [110] Corinthij per legatos gratulati sunt, & ciuitate illum sua donauerunt. Cum risisset Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis: *Nulli*, inquit, *ciuitatem vmquam dedimus alij, quam tibi & Herculi.* Libens accepit delatum honorem, & legatos inuitatione aliaque humanitate prosecutus, cogitauit, non qui sibi ciuitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam nec modum nouerat, [111] Herculis Liberique vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens vbi illa defecerant, ad socium honoris sui respexit à dantibus: tamquam cælum, quod mente vanissima complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi simile habebat væsanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transiuit, non concupiscendo, sed vindicando. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisque pacator? At hic [112] à pueritia latro, gentiumque vastator, [113] tam hostium pernicies, quam amicorum, qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus; oblitus, non ferocissima tantum, sed ignauissima quoque animalia [114] timeri, ob virus malum.

XIV. Ad propositum nunc reuertamur. Beneficium quod [115] quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se [116] stabularij aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuam [117] dantis epulum, vbi dici potest: *Quid enim in me contulit?* Nempe hoc quod in illum, & vix bene notum sibi, & in illum etiam inimicum ac turpissimum hominem. Numquid enim me dignum iudicauit? [118] morbo suo morem gessit. Quod voles gratum esse, rarum effice: quis patitur sibi [119] imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tamquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa verò, in quantum libet, exeat: sed eat, non erret. Licet ita largiri, vt vnusquisque etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet. nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam [120] speret se propiùs admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed vltrò. Accepi quod ille: sed ego intra breue tempus, cùm ille diu meruisset. Sunt, qui idem habeant: sed non eisdem verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cùm rogasset: ego, cùm rogarer. Ille accepit: sed facile redditurus sed cuius senectus & liberorum orbitas magna promittebat: mihi plus dedit, quāuis idem dederit, quia sine spe recipiendi dedit. [121] Quemadmodum meretrix ita inter multos se diuidit, vt nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo & multi obligētur, & tamen singuli habeant aliquid, quo se ceteris præferāt. Ego vero beneficijs non obiiciam moras: quæ quo plura maioraque fuerint, plus afferēt laudis. Adsit tamen iudiciū. neque enim cordi esse cuiquam possunt, forte ac temere data. Quare si quis existimat nos, cùm ista præcipimus, benignitatis fines [122] introrsus referre, & illi minus laxum limitem aperire; næ perperam monitiones nostras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis stimulos addimus? quibúsve tam conuenit hæc adhortatio, [123] quàm nobis, societatem humani generis sanciētibus?

XV. Quid ergo est? cum sit nulla honesta vis animi, etiam si à recta voluntate incepit, nisi quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem [124] nepotari. Tunc iuuat accepisse beneficium, & [125] supinis quidem manibus, vbi illud ratio ad

dignos perducit: non quod quilibet casus & consilij indigens impetus defert: quod ostentare libet, & [126] inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt, quantoque in partem interiorem animi numquam exitura descendunt: cum delectant, cogitantem magis à quo, quàm quid acceperis? [127] Crispus Passienus solebat dicere, quorumdam se iudicium malle, quàm beneficiũ: quorumdam beneficium malle, quàm iudicium. & subiiciebat exempla: *Malo*, aiebat, [128] *diui Augusti iudicium: malo* [129] *Claudij beneficium.* Ego vero nullius puto expetendũ esse beneficium, cuius vile iudicium est. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? erat: sed [130] sicut à Fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse iudicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec recta voluntate donata est, non magis beneficium est, quàm thesaurus. Multa sunt autem, quæ oportet accipere, [131] nec debere.

COMMENTARIA VARIORVM AVCTORVM in Senecæ de Beneficijs, Librum primum.

IVSTVS LIPSIVS.

CAP. I. 1. Nocentius.] *Pro quo alij* peius, *alij* fœdius *edunt. At in scriptis nihil horum: vt appareat coniectanea hæc, non germana esse. Meus liber*: dixerim subesse tantum errorem: *sed nec id purum fortasse.*

2. Nomina facturi.] *Obligaturi aliquem, vt ij qui æs credunt. Asconius*: Nomina tituli debitorum: *quia nempe in Codice vel Kalendario annotabant*, Scio tot HS. Lucio tantum dedi.

3. Vasa debitoris.] *Instrumentum, supellectilem, & quidquid non est soli. Inde* Vasa conclamare, *in castris: &* Vasarium, *pecunia quæ Præsidibus ad domesticum instrumentum. Græci ita laxè etiam* τὸ σκεῦος.

4. Decoquere.] *Alij libri*, de quo queri, *malè. Decoquere valet, fidem nolle aut non posse liberare, foro cedere. Inde metaphora ad ingratos ex professo in beneficiis. Vide* IV. *De Benefic. cap.* XVII. *& epist.* LXXXI.

5. Sed animo.] *Cicero amantè*: Gratiam & qui refert, habet, & qui habet, eo ipso quod habet, refert: *bellè & acutè.*

6. Alias leues.] *Columella*: Multi beneficia, quæ in amicos contulerunt, leuitate destruunt.

7. Minima momenta.] *Occasionum aut temporum, quibus videantur potuisse reddere.*

8. Frontem adduxit.] *In tristitia aut fastidio facimus, & corrugamus. Inde homines* adducti, *graues, seueri, tristes. Adde infrà lib.* IV. *cap.* XXXI. *lib.* VI. *cap.* VII. *In hoc genus Martialis*:

Durum est Sexte negare, cùm rogeris:
Quanto durius, antequam rogeris?

9. In angusto.] *Vbi elabi aut eludere non esset.*

10. Id est, timide.] *Benè. nam caussam dilationis exprimit, quæ est vt in præsenti amoliatur, non vt posteà præstet. In eos quoque ille Hispanus*:

Inquiris, dubitas, cunctaris, téque diebus
Méque decem crucias: iam rogo, Phœbe, nega.

11. Vix exeuntibus.] *Quod signum animi imprompti. At Tiberius hîc contrà. qui* compositus aliàs, & velut eluctantium verborum, solutiùs promptiusque eloquebatur, quoties subueniret. *Tacitus*, IV. *Annal.*

12. Superbe iniecit.] *Libri scripti*, abiecit: *ego vellem*, obiecit.

13. A nesciente.] *Rectè. vnus tamen meus*, & à nesciente: *ex quo*, vt à nesc. *facias. Vulgati*: quod à neglegente, *nec malè.*

14. Altius iniuriæ.] *Herodianus in Pertinacis Oratione*: καὶ τὰ μὲν δεινὰ τῶν ἔργων ἀεὶ μνημονεύεται· τὸ γὰρ λυπῆσαι δυσεξάλειπτον· τὰ δὲ χρηστὰ, ἅμα τῇ ἀπολαύσει, καὶ τὴν περὶ αὐτῶν μνήμην συγκαταλίσκει: Iniuriarum, si quæ factæ sunt, semper est memoria; & quidquid offendit, ægrè eximitur aut obliteratur: at beneficiorum, vnà cum ipso fructu vsuque, memoria perit. *Plautus*:

— ita sunt isti diuites.
Si quid benè feceris, leuior pluma est gratia:
Si quid peccatum est, plumbeas iras gerunt.

Tacitus & caussam vtrique affectioni assignat, IV. *Annal.* Procliuius est iniuriæ, quàm beneficio, vicem exsoluere. quia gratia oneri, vltio in quæstu habetur. *Dio Cassius, & aliam caussam, lib.* XLVI. Non eodem modo aduersus eos qui benè, & qui malè fecerunt, homines afficiuntur, sed iræ atque iniuriæ vel inuiti reminiscuntur; beneficij & gratiæ vltro obliuiscuntur. Atque istud quidem, quod dedignantur videri beneficio affecti, tamquam minores: illud autem, quod ignauiæ suspicionem de se præbere videantur, nisi malum malè factoribus reponant.

15. Beneficio eius ignoscit.] *Nempe contumeliosè, & quod odium magis quàm gratiam mereatur.*

16. Effusa benignitate.] *Libri scripti aliquot*, necessitate. *Otiosam vocem non arbitror, teneremque & ipsam,*

sed mutatam: effusa nec cessante benignitate. *Duo enim in diuinis beneficiis laudanda. & quod larga, & quod assidua.*

17. Si & licet.] *Nam vera gratitudinis lex, legem non habere. Voluntaria tota est: & si tu adstringis & reposcis, iam beneficij gratia ac decor perijt, ingratitudinis autem infamia. Hanc enim solam habet: atque ideo habet, quia non necessitatem, aut pœnam. Hæc adde, illa abit.*

18. Quam non dare.] *Animosè. sed & Epicuri illius, etsi omnia vtilitate metientis, hoc scitum est:* Non solum honestius, sed iucundius esse, beneficia dare, quàm accipere. *Plutarchus in libello*, Cum Principe esse philosoph.

19. Qui non dat, citius.] *Benè. Muretum ne quis audiat eiicientem, aut in* Attius, *mutantem: quasi sequentes illius sint versus. Optimè, inquam, illud sic distinctum, & pro Seneca mente, ista: Peccare vtrumque, & qui non dat, & qui non reddit: sed hunc amplius, illum citius. Ille quia obligatus, peccat, ille, quia non obligat. modo igitur iste plus peccat, ille tempore prius citiúsque, & vt prædixit,* vitium ingrati antecedit.

CAP. II. 20. Beneficia in vulgus.] *Ad aliam partem sensumque transilit potiùs, quam transit: & alibi id facit. alioqui suspicere de leui hiatu.*

21. Detraxeris iudicium.] *Valerius:* Liberalitatis duo sunt maximè probabiles fontes, verum Iudicium, & honesta Beniuolentia. nam cum ab his oritur, tunc demum ei ratio constat.

22. Erogantur.] *A mea coniectura est. Libri,* erogatur, *singulariè: ex quo Muretus,* eroga tu, *imperando. Sententia nostra liquet: Beneficia, inquit, pura sunt, simplicia, aspectum alium non habent: erogantur et dantur tantum.*

23. In Kalendario.] *Libro, in quo nomina, & pecunias fænebres, quam Kalendis solent ponere: atque illinc vsuras ordiri. Alibi dicimus.*

24. Crediti transeunt.] *Mei libri,* credendi transit. *Legam,* credentis transit*: ad hominem ipsum referendo.*

25. Aut imitatio.] *Vt aliorum exemplo, quos gratos vident, grati fiant. Gruterus tamen malebat* incitatio*: ego vero* inuitatio. *Exigere non licet; inuitare ad gratitudinem, licet & iuuat.*

26. Alium re.] *Breuiter partitur benefaciendi modos aut vias. quos vberius, sed ferè eosdem ex Platone, Diogenes Laërtius.* Beneficentia, *inquit*, quadrifariam exercetur: Opibus, Corporibus, Disciplinis, Sermonibus. Opibus, cum egenos pecunijs aut alia re iuuamus; Corporibus, cum iniuria affectos tuemur aut vindicamus; Disciplinis, cum docemus, medemur, aut arte aliqua ornamus; Sermonibus, cùm in iudicio defendimus, solamur aut tale. *Pulchra sunt, & gemina his nostris.*

CAP. III. 27. Demeretur cibus.] *Nam capti fame domantur, & offerentem deinde cibum amant, audiuntque. Plinium, Aelianum, vide.*

28. Is perdit.] *In hanc, & vicinas sententias, Plinius lib.* III. *epist.* IV. Est ita natura comparatum, vt antiquiora beneficia subuertas, nisi illa posterioribus cumules. Nam quamlibet sæpe obligati, siquid vnum neges, hoc solum meminerunt, quod negatum est. *Publius Mimographus callide:*

Beneficium sæpe dare, docere est reddere.

29. Num dicam quare.] *Feci è libris, in quibus tamen est* Nunc. *sed sententia connexa, vt prauis, & interrogatione elata, ipsa se probat.*

30. Alijs tria beneficiorum.] *Adde & aliam interpretationem, nec illepidam, e Phornutho:* His quidem duæ numero gratiæ dicuntur, his vero tres. duæ quidem, quod hos auspicari beneficium est necesse, hos vero vices reponere. Tres autem, quandoquidem non recte fuerit, illum, cui remuneratum est, bene meritum gradum sistere; sed iterum est beneficium parandum, vt sine intermissione id fiat.

31. Consertis manibus.] *Ita pingunt, & sculpunt. eoque Horatius*: Segnesque nodum soluere Gratias, *dixit.*

32. Virgines, quia incorrupta.] *Aliam etiam caussam Socratis dictum suggerit, quod in Stobæo*: Cum quemdam videret passim, & sine delectu, beneficia largientem; κακῶς, εἶπεν, ἀπόλοιο· ὅτι τὰς Χάριτας, παρθένους οὔσας· πόρνας ἐποίησας: Male sit tibi, inquit. qui Gratias virgines, scorta fecisti. *Nam hac scilicet se vulgo vulgant: etsi in Virginibus haud plane respondet.*

33. In quibus.] *Hæc separanda erant, & fecimus. neque enim ad* Virgines, *sed ad* Vestes *referenda.*

34. Adscripti.] *Mei sic libri. interpreterque, legem aut conditionem ijs non appone; libera esse, nec tabellis seruitutis adstringi. Ita idem* III. *libro infra, cap.* XX. *de seruis:* Corpora enim obnoxia sunt, & adscripta dominis: mens quidem est sui iuris. *Vt enim* Addicti, *sic &* Adscripti. *Vulgo* adstricti *tamen est: etiam probe.*

35. Conspici volunt.] *Non tam cum dantur (hoc statim abnuit, & vetat) sed cum redduntur. itemque ab accipiente, cuius est ea propalare. Sunt igitur ideo* pellucidis tunicis, *conspicuæ, & quasi nudæ, vt à poëtis item dicuntur. Caussa & alia ingeniose à Phornuto*: Introducuntur nudæ, vt cum nullam habeant possessionem, subministrare quædam possint, & prorsus vtiliter largiri. *Vult dicere, etiam pauperes ac nudos, posse bene facere.*

36. Aglaian maximam] *Nihil verius, & Gruterus probe asseruit. Nam Hesiodus, quem ipse adspexit, ita palam.*

Τρεῖς δέ οἱ εὐρυνόμη Χάριτας τέκε καλλιπαρήους,
Ἀγλαΐην, καὶ εὐφροσύνην, θαλίην τ' ἐρατεινήν:
Tresque Ioui Eurynome Charitas enixa venustas,
Aglaiamque, atque Euphrosynen, Thaliamque placentem.

Eadem nomina in Apollodori Bibliotheca, Plutarcho, alijsque.

37. Interpretationem.] *Quæ talis in Plutarchi libello, supra dicto:* Nihil perinde est lætitiæ gignendæ, ac beneficentia. ideoque sapiens fuit, qui nomina Gratijs imposuit, Aglaiæ, Euphrosynes, & Thaliæ. *Phornuthus paria: sed & hoc addit*, ipsas Charitas vulgariter appellatas ἀπὸ τῆς χαρᾶς, id est à gaudio. *Licetne & mihi* μυθολογῆσαι*? Putem* Aglaiam *dici à splendore, quia talis est primus ille, qui donat: alteram,* Euphrosynem, *gaudium notare accipientis; tertiam* Thaliam, *quæ germinat scilicet & fructificat ad referendum.*

38. Homerus Pasithean.] *Sunt versus in Iliad.* Ξ.

Ἀλλ' ἴθ', ἐγὼ δέ κέ τοι Χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων

Δώσω ὀπυιέμεναι, καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν,
Πασιθέην:
Verum age, ego Charitum iuuenem vnam conciliabo
Vxorem tibi, connubiali & fœdere iungam,
Pasitheam.

Ita Iuno ibi ad Somnum, ô quam scite & apposite! quid enim magis gratum gratiosumque hominibus, quam ille Diuus? ergo & Gratia vxor ei adsit. Sed quare Pasitheam *indigetat?* διὰ τὸ, *ait Eustathius*, πανταχοῦ θέειν, καὶ μὴ κεκρύφθαι τὴν χάριν: quia quaquauersus discurrit, nec Gratia occultatur. *Physica etiam caussa addatur. quia Somnus ad omnes venit, eiusque vxor.*

39. In matrimonium.] *Somni, vt iam dixi, sed &* Charitem *dedit nuptui idem poëta Iliad.* Σ.
—— Χάρις λιπαροκρήδεμνος
Καλή, τὴν ὤπυιε περικλυτὸς ἀμφιγυήεις:
—— Charis velata decore,
Pulchra, cui coniux Vulcanus, claudus vtrimque.
Et quare Vulcanus? quod gratiosa sint mechanica opera, *ait Phornuthus.*

40. Aut Phryxianis.] *A Phryxæo vellere tractum vult lumen aui nostri Turnebus: quia villosa tabis vestis. Hodie retento nomine*, Frise *vocamus Celtæ, & Belgæ. Alij hic* Phrygianis *malunt, quasi à Phrygibus, qui primi (apud Plinium)* acu facere inuenerunt. *Sed de crassis vestibus, non de pictis hic est sermo. Tu adi Turnebum lib.* XXXIII. *Aduersar.*

41. Oratio commendat.] *Libri scripti, & editi ante Muretum*, ratio commendat vel oratio. *Neque ego reiecerim alterutrum: quia vtrumque Mercurio à Græcis tribuitur, vna voce* λόγου. *In beneficio autem prima Ratio requiritur, siue Iudicium: deinde & Oratio benigna & comis. De ista, Plutarchus in libello* De audiendo: Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἑρμῆν ταῖς Χάρισιν οἱ παλαιοὶ συγκαθίδρυσαν, ὡς μάλιστα τοῦ λόγου τὸ συγκεχαρισμένον καὶ προσφιλὲς ἀπαιτοῦντος: Mercurium Gratijs prisci illi associarunt, quod oratio maxime gratiosum illud & amabile desiderat: *etsi aliouersum paullo ipse ducit. Magis pro Seneca hic sensu, ipse Seneca, infra libro* II. *cap.* III. *Vide.*

42. Hecaton transscribit.] *Sic lege, cum manuscriptis. Significat Hecatonem multa mutuatum esse, atque adeo verbatim pene transcripsisse è Chrysippo.*

43. Eurynomes.] *Quæ, vt Hesiodus ait,*
Ὠκεανοῦ κούρη, πολυήρατον εἶδος ἔχουσα:
Oceani proles, votiua prædita forma.

44. Ætate minores.] *Hoc quoque pater talium Hesiodus. qui* Horas *iam ante genitas ex* Ioue & Themi *fingit.*

45. Parentis matrimonij.] *Libris, & viris doctis hoc dedi: qui pertendunt* Matrimonium *ea facie, qua* Patrimonium *dici. Esto igitur, & sic explica. In re quidem, Phornutum accedit:* beneficentiores quodammodo esse, aut debere esse, quibus magnæ tributæ sunt sortes. *Quidni sunt?* καὶ τί ὄφελος (*Aristotelis verba* VIII. *Nicomachiorum, cap.* I.) τῆς τοιαύτης εὐετηρίας, ἀφαιρεθείσης εὐεργεσίας; & quis vsus diuitiarum & abundantiæ, sublata beneficentia?

46. Nomenclatori.] *Munus ordinarium, siue officium, apud diuites. Sæpe autem ioco ludóque erant, cùm memoria fallente nomina aliqua dictarent, prompta semper audacia. Noster in epist.* XXVII. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperàm tribus, quàm ille Troianos & Achiuos, persalutabat.

47. Incensum.] *A Romano ritu. quisque ciuis, nomen, ætatem, opes in censuales tabulas deferebant: atque ea vera, & iurati. Itaque ludens, Parum refert, inquit. si aliud nomen proprium verumque habent: nec poeta id aspiciunt, sed quod facit ad versum. Eadem locutio in epist.* XCV.

48. Charis est.] *Versibus iam datis,* Thalia *inter Charitas censetur.*

49. Musa.] *Thalia inter Musas nonem, & vulgo etiam habetur.*

CAP. IV. 50. In ordinem.] *Tullio, aliisque crebra phrasis. vel à militia, vel à magistratibus ducta. Inter milites, sunt extra vel supra ordines, Legati, Tribuni, et tales: ij coguntur in ordinem videntur, cùm iis demitur, paresque habentur gregariis. Simile in magistratu. qui eminet, nec est in vulgi classe vel ordine: quo compellitur, si auctoritas eius spernitur aut violatur.*

51. Acumen nimis tenuè.] *Adhæsit hæc culpa Chrysippo, et curiosa subtilitate virilem & masculam illam sectam (Stoicorum dico) eneruauit. Vis argumentum?* * trecenta vndecim volumina solius partis Logicæ reliquit. *Adeo ille differere magis docuit, quam viuere.*

* Diog. Laert.

52. Obliuiscatur.] *Vetus monitum, & quod Chiloni tribuitur. Eius nomine, Ausonius ita versibus comprehendit:*
Tu benè si quid facias, non meminisse fas est:
Quæ benè facta accipias, perpetuo memento.

53. Nouas tabulas.] *Id est, obliuionem vel potius abolitionem beneficiorum, et nequid debeamus. Sumptum à re nummaria, in qua* Nouæ tabulæ, χρεῶν ἀποκοπαί *bonis Glossis explicantur: id est, resectio & expunctio debitorum. Cùm enim pares rationes, & nulla reliqua, itur ad Nouas tabulas conficiendas. Simile in epist.* LXXXI. *& infrà. De Benef.* VII. *cap.* X.

CAP. V. 54. Animo cernitur.] *Acutè sic Muretus. nam vetus omnis lectio,* geritur. *Quod defendi videatur istis è libro* II. *cap.* XXXIV. Non est quod exspectes, vt solutionem tibi ostendam: res inter animos geritur.

55. A proximis.] *Imò vero et à longinquis. An fuit,* aperto sinu? *an quod Grutero placitum,* pro maximis? *an propius erit,* quæ pro summis? *Nam illa particula, à, libris sanè deest.*

56. Torquibus.] *Aureis. de quibus, aliisque hic militaribus donis, liber* V. *Militia nostra dicet.*

57. Per se corona.] *Nihil. nam è quercu est.*
58. Prætexta.] *Insigne magistratuum.*
59. Fasces.] *Item magistratuum, vel potestatum.*
60. Tribunal.] *Pratoris, aut Proconsulis.*
61. Currus.] *Triumphalis.*

CAP. VI. 62. Beneuola actio.] *Repete Valerij verba:* Liberalitatis duo fontes, verum Iudicium, & honesta Beniuolentia. *Sed quare* honesta? *ne ad fœdum amorem & volentiam eas. Sallustius eodem facit:* Nemo munificus habebatur, nisi pariter volens.

63. Animus est.] *In Phornuto, vetus hoc verbum:* Munerum animus optimus.
64. Licet opimæ.] *Festus:* Hostiæ opimæ, præcipuę, pingues.
65. Auroque præfulgeant.] *Nempe in cornibus & fronte. Mos Homero notus, in Odyss. γ.*

Τὴν (βοῦν) τοι ἐγὼ ῥέξω χρυσὸν κέρασι περιχεύας:
Hanc (*bouem*) tibi ego faciam, circumdans cornibus aurum.

Tangit & alibi: sicut Ouidius,

—— inductáque cornibus aurum
Victima. *Virgilius:*
Et statuam ante aras aurata fronte iuuencum.

In lapide, Votis xx. alibus:

VOTA. FAVENTINVS. BIS. DENI. CONCIPIT. ORBIS.
VT. MACTET. REPETENS. AVRATA. FRONTE. IVVENCOS.

Liuius xxv. Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis. *A quo redargui Plinius videtur, lib. xxxiii. cap. iii.* Deorum honori in sacris nihil aliud excogitatum, quàm vt auratis cornibus hostiæ, maiores dumtaxat, immolarentur. *Atqui capræ, non inter maiores.*

66. Pia ac recta.] *Plinius in Panegyrico:* Animaduerto enim etiam deos, non tam accuratis adorantium precibus, quàm innocentia & sanctitate lætari: gratioremque existimari, qui delubris eorum puram castámque mentem, quàm qui meditatum carmen intulerit. *Nos ibi plura.*

67. Ac Fitilla.] *Non amat Seneca obsoletas voces, fateor, sed hanc mutare religio vetabat, in qua vsurpabant. Et libri sanè habent plerique,* ficillà. *Teneamus igitur, nisi quis eligit,* fritillà: *vt in Arnobio, lib.* vii. Quid fritilla, quid frumen? *Vide Festum in* Muries, *vbi* olla fritilis: *Nonium in* Exfit.

CAP. VII. 68. Et occupauit.] *Preuenit, aut prauertit.*
69. Excidunt.] *Est quod Capite* i. *dixit,* vt à nesciente dari.
70. Circumtulit.] *Ostentauit, vt in pompâ.*
71. Ambitioni dedit.] *Suo morbo.*

CAP. VIII. 72. Hoc vno modo.] *Quia alias nil quæro, nil desidero: sed dum tibi aliquid quæro, disco quod nesciebam, multa mihi abesse.*

73. Plus sibi reliq.] *At ego qui nihil habeo, vnum quod habeo donans, nihil mihi seruo.*
74. Parem diuitijs.] *Largum vt ipsa.*

CAP. IX. 75. Qui pretium.] *Malo, cum libris, illud, qui ablegari. Acutius ita efferetur: Non ideo se paruò fecit, quia donauit: sed magni potius, quia nullum dignum se donum, extra se, repperit. Petronij hoc de Roma, assimilat:* Ipsa sui merces erat. *Flori:* Misera respublica in exitium suum merces erat.

76. Sibi daret.] *Se dando, Socratem ita suum fecit, vt illi instruendo vacaret: atque ita eum sibi quasi mancipauit.*

77.* Callidus non.] *Defectum odoror. & fuit de ijs qui donaturi, falluns. Alter, inquit, benigne respondet, & ducit, non donat: alter aspere, & ostendit opes, non communicat.*

78. Peior opinio.] *Pincianus.* At is peior, opinor: *Sed fouet, non sanat: & est omnino hiatus, vt dixi.*

79. Colunt enim.] *Epistola* xlii. *par sententia. Vide.*

80.* Coniugibus alienis.] *Neque ista satis nexa sunt: quid enim ad iam dicta? Est excursio siue* παρέκβασις *in æui sui mores: sed cui alia occasio, & caput fuit.*

81. Ludibrio habitis.] *Mitius ita dicunt: sicut venerari,* ludere, *&* παίζειν *Græci. Ludibrio igitur habentur, quibus illuditur. vt Suetonius. de Tiberio:* Solitus matronarum capitibus illudere. *Tacitus de Nerone:* Illusisse cum pueritię Britannici.

82. Maleuolus.] *Libri plerique prisci,* mali moris. *Ego teneam: aut certe.* male morus. *male stultus.*

83. In sella.] *Qua matrona vehebantur, siue cathedra. Dixi affatim* i. *Elector. Cap. de* Lectica.

84. Vndique perspicuam.] *Et sella aperta, & ipsa Coa illa vel carbasina parum tecta. Noster infra:* Vt matronæ nostræ, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant. *Et alibi:* Quam in sella patente circumlatam, populus ab omni parte, æque ac maritus inspexerit.

85. Æmulum præstat.] *Quo magis scilicet ametur. Nam vbi riualitas, affectus increscit: tum etiam concurritur, quasi ad latens aliquod bonum. Noster infra lib.* iii *cap.* xvi. Eo ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt irritet adulterum. *In Cicerone etiam* Æmulus *eo sensu:* Licet eum solus ames, me æmulum non habebis *Libri tamen aliquot scripti,* anulum.

86. Ancillariolum.] *Ancillarum amoribus deditum. Martialis:*

Ancillariolum tua te vocat vxor, & ipsa
Lecticariola est: estis Alauda pares.

87. Sponsaliorum genus.] *Initium & gradus ad matrimonium, & quasi Sponsalia adulterium.*

88. Vidui cælibatus.] *Mutuo vtrimque consensu & fœdere, soluunt coniugium diuertendo: tum liberi scilicet, ingeniatur.*

89. Qui abduxit.] *Palam ducit, quam à marito, per adulteriũ, clam iam abduxerat. Potes et interpretari,* abductã *per diuortium. Nec displicuit aliquando:* nisi quam duxit. *vt in verbo ludat: quod inter obscœna etiam esse scimus. Sed non muto.*

90. Pari auaritia.] *Quomodo par auaritia sparsioni? imo dissimillima. Ex libris scriptis totum hoc legas*: Iam rapta spargere, sparsa rapaci auaritia colligere. *Nam in ijs est*: sparsa erat agri auaritia. *Ouidiana sunt*:

Quærere vt absumant, absumpta requirere certant.

91. Nihil pensi.] *A Sallustio dicas, in Catilinario*: Rapere, consumere, sua paruipendere, aliena cupere, nihil pensi neque moderati habere.

92. Suam timere.] *Meus liber*: suamque timere, quam vllum aliud vereri malum. *Legam*, quam vllum aliud vere malum. *Paupertatem, opinione malum, magis timent, quam probrum, re malum. Tacitus simile, de Marcello*: Morum haud spernendus habebatur, nisi quod paupertatem extremum malorum credebat. *Quidam etiam libri breuius*: suam, quam vllum aliud vereri malum. *Neque id male. vtrobique autem*, magis, *intellegendum: vt prisci loqui solent.*

93. Pacem iniurijs.] *Vulgo hac corrupta. sententia est, pacem publicam iniurijs aut rapinis Præsidum turbari, & populos per se quietos agi in arma.*

94. Nummarium tribunal.] *Cicero in Verrem*: Ecquod Romæ iudicium tam dissolutum, tam nummarium fore putasti? *corruptum, & in quo nummi ac nundinatio versantur.*

95. Licitatione.] *Vt in auctione, vtra pars plus daret.*

96. Quæ emeris.] *Poëta Hispanus*:

Nam quod emas, possis dicere iure tuum.

CAP. X. 97. Abrumperque frænos.] *De eodem sexu, eadem metaphora Propertius*:

Vt semel impositi rupistis fræna pudoris.

98. Omnia ista ab ingrato.] *Ea mente Publius*:

Dixeris maledicta cuncta, cum ingratum hominem dixeris.

Ausonius:

Ingrato homine terra peius nil creat.

Denique Plautus:

Pol quidem, meo animo, ingrato homine nihil impensius.

99. Quædam etiam.] *Nempe obuia, & facilia. ex Tullij præcepto pari*: Quidquid sine detrimento possit commodari, tribuendum esse vel ignoto. ex quo sunt illa communia. Non prohibere aqua profluente, Pati ab igne capere ignem.

100. Incommodo.] *Abest consensu libris. ergo scribes* magno periculo liberandos, sine vllo meo, non dubitabo. *Possis & vtraque voce iunctim scribi, & clarius*: magno periculo liberandos, liberatos sine vllo meo.

CAP. XI. 101. Interim non reddere.] *Valet* interdum.

102. Lenocinium est.] *Commendatio, quod gratiam dat & ornatum.*

103. Imponat pondus.] *Grauius auctiusque facias.*

104. Aut quæ etiam.] *Supplenda ex libris*: Habent, aut hoc modo; quæ etiamsi. *Rara videntur, inquit, quæ vel pauci habent, vel non hoc modo habent: id est, forma, magnitudine, alijs qualitatibus, quæ in æstimatione rerum varie spectantur. Vt, margareta communes satis: sed non tali pondere, candore, orbe. Idem in animalibus, alijsque.*

105. Voluptati futurum.] *Nam, vt Plautus,*

—— nullum beneficium

Esse duco id, quod, quoi facias, non placet.

CAP. XII. 106. Argentum factum.] *In vasis, statuis, ornamentis: quod manet. At* Signatum, *in Pecunia, dissipatur & abit.*

107. Venationem.] *Ipsas feras accipe, venatu captas, & venatui item (Romanum illum dico) aptas. Liuius lib. XXV.* Dux Philomenes erat, cum solito captæ venationis onere: *id est, cum apro, vt Polybius*: grandi bestia, *vt mox ipse Liuius. Spartianus in Hadriano*: Venationem semper cum amicis participauit. *Frontinus III. Stratag.* Venationi quoque (*ita lege*) & pecoribus quidam insuerunt litteras. *Sidonius lib. IV.* Venatu vtitur, nec vtitur venatione. *Glossa Iuuenalis*:

——— festinat ad illam,

Quam primam rupto prædam gustauerit ouo:

id est, *inquit*, ad venationem, vnde nutrita est. *Gallorum idiotismus idem habet.*

108. Solstitio.] *Æstiuum accipe. vt fere veteres, quoties* Brumale *non adijciebant.*

109. Momentis quędam.] *Temporum aut occasionum. Valerius*: Dono autem ipsi gratiam magnitudo quidem sua, sed efficaciorem aliquanto opportunitas conciliat.

CAP. XIII. 110. Corinthij.] *In Plutarcho*, Megarenses *id fecisse leguntur.*

111. Herculis.] *Idem infra* VII. *cap.* III. Alexander, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit: *sed per prioris illius magni. Vide Senecam patrem Suasoria* I.

112. A pueritia.] *Ab anno* XVI. *scribunt militiæ & imperijs à patre admotum; si tamen ea Pueritia.*

113. Tam hostium.] *Sensus & vsus volebant*, tam amicorum quam hostium: *sed ea metathesis nescio quomodo crebra, & pæne assidua, nostro est. Exempla in Fabro* I. *Semestr.*

114. Timeri ob virus.] *Idem de Ira*, II. *cap.* XI. Nec hoc sapientis dici velim, quod feræ quoque telum est, timeri.

CAP. XIV. 115. Quibus libet datur.] *Cicero* II. *De offic.* Multi multa faciunt, temeritate quadam, sine iudicio vel modo, in omnes; vel repentino quodam impetu animi, quasi vento, incitati. quę beneficia æque magna habenda non sunt, atque ea quę iudicio, considerate, constanterque delata sunt. *Adde finem huiusce Capitis.*

116. Stabularij.] *Diuersitoris*, πανδοχέας, *vt Glossa explicant. Qui enim viantes ipsos, atque animalia eorum excipit, quia ibi stant & manent*, Stabularius. *Ipse locus*, Stabulum. *Apuleius*; Pretio mansionis stabulario

persoluto *Festus:* Prosedas, meretrices Plautus appellat, quod ante stabula sedeant: *nempe hac diuersoria & cauponas, quod etiam hodie. Inde &* Prostibula: *nec ad pecuaria stabula referas.*

117 Dantis epulum.] *Nempe publicum. nam in priuato aliud est, & obligamur.*

118. Morbo suo.] *Neque olim, neque nunc probo, quidquid me vellicent. At enim* Morbus *vitium est, & inueteratus affectus, Stoica lingua. Scimus, & aliud me doceant: sed quid hic de vitio, sodes, nisi si mores legesque in vitio? Nam ijs obtemperabant, qui epulum in Capitolio, vel in foro & publico dabant. Itaque inclinabam legere, neque mente,* moribus morem gessit. *Tamen quisque pro se: praimus, non trahimus.*

119. Imputari vulgaria?] *Abest,* vulgaria *libris: neque ego desiderem.*

120. Speret se.] *Putet, opinetur: vt sæpe huius sequentisque aui scriptores.*

121. Quemadmodum meretrix.] *Pulchre. & sunt hæc ab Ennio, aut fallor. Ille quidem eadem:*

---- quasi in choro pila
Ludens, datatim dat se & communem facit.
Alium tenet, alij annutat, alij manus
Est occupata, at alij peruellit pedem.
Alij dat annulum, * spectaculum: labris
Alium inuocat; cum alio cantat; attamen
Alij dat digito litteras.

* *Ita reperi in v. ced. vulgo,* expectandum a labris

Scite, nec potest supra.

122. Introrsus referre.] *Et quod sequitur, arctare ac minuere.*

123. Quam nobis.] *Stoicis. nam Epicurei diuellebant, ad sua priuatim commoda quidque referentes.*

CAP. XV. 124. Nepotari.] *Nepotes imitari, profundere, dilapidare. Tertullianus:* Aristippus in purpura nepotatur. *Inde &* Nepotatus, *ipsa actio. Suetonio & Plinio.*

125. Supinis quidem.] *Expansis promptisque.*

126. Inscribere sibi.] *Se auctorem profiteri.*

127. Crispus Passienus.] *Qui Neronis vitricus, Agrippinæ alter maritus: amœni ingenij, orisque diserti. Vide nostra ad XII. Annal. Taciti.*

128. Diui Augusti.] *Considerati & prudentis Principis.*

129. Claudij.] *Fatui & mori.*

130. Sicut a Fort.] *Id est, sicut cæca illa Dea indignis dignisque sæpe dat, & mox eripit: ita censere de Claudio licebat, capere, sed mox fortasse capiendum.*

131. Nec debere.] *Nec pro ijs obligari.*

M. A. MVRETVS.

CAP. I. INTER varios.] *Magna hominum pars casu potius, quàm ratione aut consilio viuere videtur, & nullo certo fine sibi proposito, huc atque illuc vagari: Cum tamen & res ipsa clamet, & sapientissimi homines, Isocrates in epistola ad Iasonis liberos, Aristoteles libro primo ad Nicomachum, & alij iampridem monuerint, vitam plenam errorum ac perturbationum fore, nisi habeamus certum aliquid quo tendamus, & ad quod omnia dirigamus. Et hoc est, quod poeta satyricus exclamat:*

Est aliquid, quo tendis, & in quod dirigis arcum:
An passim sequeris coruos testaque lutoque?

Non igitur mirum est, vitam temere inconsulteque viuentium multis ac variis erroribus agitari: quorum nullum nocentiorem esse ait Seneca, quàm quod beneficia neque dare scimus, neque accipere. Beneficiorum enim vicissitudine vita maxime continetur.

Ista enim perierant.] *Qui Latini sermonis periti intelligentesque sunt, quos quotidie pauciores esse quàm credideram, animaduerto, facile sentiunt, vocem* Ista *huic loco non conuenire. Vetus liber meus habet* Istum enim. *Lego,* Iam tum enim.

Nomina facturi.] *Pecuniam feneraturi.*

Vasa.] τὰ σκεύη. *ita vocantur bona omnia quæ non sunt soli.*

Inquirimus.] *Melius in quibusdam veteribus libris,* anquirimus.

De quo queri reuera.] *Iampridem docui legendum,* decoquere vero.

Reddit enim beneficium qui libenter debet.] *id est, qui cum alia ratione gratiam referre non possit, voluntate saltem & confessione gratus est. Pertinet huc nobilis ille Ciceronis locus ex oratione pro Plancio:* Dissimilis est pecuniæ debitio & gratiæ. Nam qui pecuniam dissoluit, statim non habet id quod reddidit: qui autem debet, æs retinet alienum. Gratiam autem, & qui refert, habet: & qui habet, eo ipso quod habet, refert. *De quo disputantur quædam apud Agellium capite quarto libri primi.*

Multos experimur ingratos.] *Deprehendimus. cum tamen eius rei nulla in nobis culpa sit. Sed plures facimus ipsi.*

Exprobratores exactoresque.] *Beneficium autem qui sine causa exprobrat, quod beneficium fuerat, iniuriam facit: qui exigit, ostendit, non beneficium fuisse, sed creditum.*

Alias leues.] *Et sic ostendimus, nos, id quod fecimus, fecisse* ἀπροαιρέτως.

Alias queruli.] φιλαίτιοι, μεμψίμοιροι, *& statim quiritantes atque ingratum vocantes, si is qui nobis gratiam debet, vllam vel leuissimam bene de nobis merendi occasionem prætermiserit.*

Aut leuiter rogari, aut semel?] *Vetus autem dictum est nihil carius emi, quàm quod precibus emendum est.*

Suspicatus est.] *Eleganter in hoc hominum genus Martialis:*

Durum est Sexte negare cum rogeris:
Quanto durius antequam rogeris?

Aut distulit, aut timide negauit.] *Legendum è libro vetere.* Aut distulit, id est timide negauit. *Etenim qui differt,*

differt, genere quodam negat, sed aperte negare non audet. Sæpe autem ingenui homines aperte ac simpliciter negantem facilius ferent. Martialis:

Mutua te centum sestertia Phœbe rogaui;
 Cum mihi dixisses: Exigis ergo nihil.
Inquiris, dubitas, cunctaris: meque diebus
 Teque decem crucias. Iam, rogo, Phœbe nega.

idem:

Primum est, vt præstes, si quid te Cinna rogabo:
 Illud deinde sequens, vt cito Cinna neges.
Diligo præstantem: non odi Cinna negantem.
 Sed tu nec præstas, nec cito Cinna negas.

A nolente] *Legendum*, à neglegente.

Ab hac tam effusa liberalitate.] *Liber vetus*, benignitate.

Cunctanterque illos ipsos.] *Ineptus aliquis locum hunc de industria deprauarit necesse est. Rectissime enim erat in alijs*, Et cuncta, interque illa ipsos.

Quibus turpe est.] *Emenda ex vetere libro*, Quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet.

Ipsosque qui non fuisse mallent, esse patitur.] *Puto, sublata negatione, legẽdum*, Ipsosque qui fuisse mallent. *Fuisse autem est, amplius non esse, perijsse: vt in illo*, fuimus Troes, fuit Ilium. *& in illo Plautino*, Ita tibi pæne fuit Phronesium. *Sic quos significare volebant mortuos, vixisse dicebant.*

Tunc est virtus.] *Alij*, Nunc est virtus. *quod non damno. Meus liber vetus habet*, Hæc est virtus.

Qui beneficium non reddit, non magis peccat, quàm qui non dat citius.] *Vox* citius *redundat, & sententiam corrumpit. Neque enim hic de beneficio citius aut serius dando, sed simpliciter de dando reddendoque agitur. Aut igitur delenda est, aut quod magis puto, pro* citius *legendum* Attius: *Vt duos versus, quos statim subijcit, Attij esse intelligamus.*

II. In priore versu.] *Aristoteles libro primo Rhetoricorum de sententiarum vsu disputans, tradit, nobiles & vulgo celebratas sententias interdum euertendas & confutandas esse: quod veteres & sæpe & eleganter factitarunt: nostra ætas, vt alia, ita hoc quoque vel exercitationis vel ornamenti genus neglexit: postquam, vt bene viuendi, sic bene dicendi præcepta tenere quàm exercere maluimus. Sic Cicero reprehendit versum illum Euripidis, quo vitam humanam fortuna, non sapientia regi dixerat: sic præceptum Biantis, vt ita amaremus, tanquam osuri: ita odissemus, tanquam amaturi. Sic Sophocles principio Trachiniarum illam Solonis sententiam, non posse ante mortem cuiusque de felicitate aut infelicitate ipsius liquido iudicari. Sic Plutarchus illam Epicuri, ita viuendum esse sapienti, vt lateret: aliasque permultas. Sic Seneca plurimas: vt hoc loco versus, vt mea quidem opinio fert, Attij, qui tamen ad beneficentiam cohortari videbantur.*

Illud enim.] *Legendum ex vetere libro*, Illud etiam.

Tantum eroga.] *Ex eodem*, Tantum eroga tu: *vnde alij fecerant*, erogatur.

Creditorem appellat.] *Iampridem monui, capite primo libri duodecimi Variarum lectionum, legendum hic* debitorem. *neque cuiquam dubium puto esse, quin ita legendum sit.*

Alioqui formam.] *Liber vetus*, Alioquin in formam. *quæ recta scriptura est.*

Salutaribus.] *Idem liber*, salubribus. *Sed hæc, quæ neque de sententia, neque de orationis elegantia quidquam mutant, multa me de industria omissurum esse profiteor. Persequantur hæc, qui grandes libros conscribere amant. Ego mea omnia cuperem in vnam paginam posse concludere.*

Memoriam suam fugiens.] *Idem liber*, memoriam tui.

III. Virgines.] *Alia olim ratione iocans dixi, apud quendam, qui nemini vnquam gratiam reddebat, vere virgines esse gratias: nihil enim parere.*

Παρθένοι αἱ παρὰ σοὶ χάριτες· τίκτουσι γὰρ οὐδέν.
 Αὐτὰρ ἐγὼ φέρεις σὺν ἄγαμοι χάριτας.

Et spissis prodeant,] *Legendum*, Et spissis auro Phrygianis prodeant: *monui pridem capite 1. libri 12. Variarum lectionum.*

Non quia beneficia ratio commendat vel oratio.] *Legendum*, Non quia beneficia oratio commendat. *cetera delenda. Error natus aut ex varietate scripturæ, aut ex hæsitantia librarij. Consimilia multa indicaui capite 16. lib. 15. Variar. lectionum.*

Si aliquid in censum detulerunt.] *Lege*, si aliud quid. *Deferre autem in censum, idem est, quod deducere in censum, apud iuris auctores, l. 64. D. de adquir. rer. dominio.*

IV. Et magnum ipsis certamen.] *Pro* ipsis, *liber vetus habet* ipsi. *Mutandus ordo litterarum, vt legamus* sibi.

Ad hanc honestissimam contentionem.] *Respexerit fortasse ad illud Hesiodi*, ἀγαθὴ δ' ἔρις ἥδε βροτοῖσι.

Parum se grate.] *Vide quæ scripsi libro 12. Var. lectionum.*

Beneficiorum nouas tabulas.] *Vt quicunque beneficia quamlibet magna ac multa acceperint, nihil debere se putent.*

V. Hoc primum nobis esse discendum.] *Totum illud*, nobis esse discendum, *delendum videtur. In alijs* dicendum, *æque male.*

Non potest beneficium manu tangi, sed animo geritur.] *Lege*, Non potest beneficium manu tangi, animo cernitur.

Amisso eo per quod datum est.] *Articulus* per *abest à vetere libro.*

VI. Farre ac fitilla.] *Ita legendum, non, vt ante me*, farre ac fictili; *docui iampridem in Varijs lectionibus, & extitit tamen postea vnus ex istis, qui, vt scurræ olim fana, ita ipsi aliena scripta ventris causa circumeunt, qui hoc sublegere sibique vindicare voluerit. Mirabilem & miserabilem animi & paruitatem & prauitatem.*

VIII. Æschines pauper adiutor.] *Cuius pater botulis & isitijs faciendis victitaret.*

IX. Non quanta quæque sunt.] *Lege*, Non quanti quæque sint.

Coniugibus alienis.] *Non est dubium, quin hoc loco multa desint. Neque scriptor vllus est, in quo plures ac fœdiores lacunæ, quam in Seneca, reperiantur. Origo mali hæc fuit. Describebatur fere ab hominibus pijs & religiosis, qui ad populum sacras conciones habebant: ad quas magno eis vsui erat, propter sententias crebras, acutas, efficaces, & magnam partem cum religione nostra congruentes. Vt autem alijs grauioribus studijs occupati, describebant non totos semper libros, sed excerpta potius quædam, quæ ita continuabant inter se, ac si apud ipsum quoque Senecam continuata legerentur: cum tamen multa sæpe omissa essent. Hoc ego ex multorum vetustorum Senecæ codicum inter se collatione ita manifesto deprehendi, vt liquido confirmare posse videar.*

In cella prostare.] *Vehebantur enim per vrbem ita tenuibus ac pellucidis vestibus induta, vt prope tota paterent. Horatius*: Cois tibi cernere pæne est. Vt nudam.

Ancillariolum.] *Ancillarum amoribus deditum. Sic apud Martialem* mulier infantaria, *quæ delectatur infantibus*; Et quod mireris magis, infantaria non est. *Tale est apud Capitolinum*, mulierarius. *apud Martialem* mulier lecticariola, *quæ seruis lecticarijs faciebat copiam sui.*

In consensu.] *Alij libri*, concessu.

Iam rapta spargere.] *Ouidius*:

> Quærere vt absumant, absumpta requirere certant.
> Atque ipsæ vitijs sunt alimenta vices.

X. Habebitur aliquando ebrietati honor.] *Hoc quidem iam imperante Tiberio contigerat: de quo Suetonius*: Postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco & L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumpsit: quorum alteri Syriam prouinciam, alteri præfecturam vrbis confestim detulit, codicillis quoque iucundissimos & omnium horarum amicos professus. *& paulo post*: Ignotissimum quæsturæ candidatum nobilissimis antepoluit, ob epotam in conuiuio, propinante se, vini amphoram.

XII. Post rem manet.] *Antea inepte legebatur*, Post remanet. *Sed ego talia emendanda puto, ostentanda non puto. Pusilli animi est tanta in his rebus* ἀκριβολογία.

XIII. Corinthij.] *Memoriæ lapsus Non enim hoc de Corinthijs, sed de Megarensibus proditum est: & ita legitur in excerptis quibusdam e Plutarcho*: Ὡς φασὶν Ἀλεξάνδρῳ πολιτείαν Μεγαρεῖς ψηφίσασθαι· τοῦ δὲ εἰς γέλωτα θεμένου τὴν σπουδὴν αὐτῶν, εἰπεῖν ἐκείνους, ὅτι μόνῳ πρότερον τὴν πολιτείαν Ἡρακλεῖ, καὶ μετ' ἐκεῖνον αὐτῷ ψηφίσαιντο· τὸν δὲ θαυμάσαντα δέξασθαι, τὸ τίμιον ἐν τῷ σπανίῳ τιθέμενον.

Etiam inimicum.] *Ita mutare ausus sum in ambigua veteris libri scriptura: cum antea legeretur* inimicum.

XIIII. Morbo suo morem gessit.] *Integer locus est: quem tamen quidam, emendandi specie, per ipsum non non stetit, quin deprauaret. Morbos vocabant vitiosas animi affectiones Catullus*:

> Quodcunque agit, renidet. hunc habet morbum.

Vide quæ scripsi capite secundo libri 12. Variar. lect.

FERNANDVS PINCIANVS.

CAP. I. LVCII Annaei Senecæ ad Ebutium Liberalem, &c.] *Docuimus in Plinianis annotationibus scribendum esse* Annaei *per diphtongum in penultima, ex authoritate Terentiani Grammatici*: Annæus Seneca, & Pomponius ante secundus.

Sibi enim quisque debet, quod à nesciente accepit.] *Beneficium posse à nesciente dari, negat libro sexto Seneca, adiecta ratione. Item libro nono Controuersiarum*: Beneficium, inquit, est, quod totum eius causa præstatur, in quem confertur. *Proinde Probo lectionem quorundam codicum, qui non legunt hic* nesciente, *sed* negligente. *Quam videntur confirmare verba statim ante præcedentia*, & ideo non est negligens tardandum. *Et infra lib. 2.* nam qui negligens est in accipiendo, quum omne beneficium recens placeat, quid faciet quum prima eius voluptas refrixit? *Videtur appellare Seneca negligenter dare aut accipere beneficium, non alacri & læto animo vtrumque facere.*

Vtuntur natura sua, & cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes iuuant.] *Scribendum reor.* Vtuntur natura sua. Cunctanturque. Illos ipsos munerum suorum, &c.

Quibus turpe est non reddere. Scilicet quam multi indigni sunt luce.] *Scribe*, quibus turpe est non reddere si licet. Quam multi indigni sunt luce, *ex vetere lectione.*

Qui beneficium non reddit, non magis peccat, quam qui non dat citius.] *Castigo* Qui beneficium non reddit, magis peccat Qui non dat, citius. *Nam in exemplaribus diui Francisci Salmanticensis & publicæ eius vrbis academiæ secunda negatio* non *desideratur omnino. Præter quam putamus nos particulam* quam *remouendam, vt sensus fiat perspicuus & tanto auctore dignus.*

II. Tantum erogatur.] *Verior quorundam codicum lectio* Tantum eroga.

III. Sed vtrumlibet ex istis iudicauerim.] *Corrige*, sed vtrumlibet ex istis iudica verum, *ex correctissimo exemplari cœnobij diuorum Facundi & Primitiui.*

Æglen maximam natu appellauerit.] *Castiga* appellauit, *ex vetere lectione.*

Prout cuique visum est conuenire, deflectit.] *Verbum* conuenire *superuacaneum est, ex exemplari Facundi & Primitiui.*

Pasithoan appellauit.] *Scribendum* Pasithean, *non* Pasithoan: *ex Homero quartodecimo Iliados, & vetere lectione.*

Non quia beneficia ratio commendat, vel oratio.] *Postrema duo verba* vel oratio, *aduentitia putamus, ab aliquo studioso in margine libri sui scripta, adnotante sic in alijs exemplaribus haberi, postea per incuriam librariorum in contextum relata. Cuiusmodi vitia non pauca tum in alijs, tum in hoc præcipue auctore admissa sunt, negocium non mediocre eius studiosis exhibentia.*

Nam præter ista quæ Hecaton scripsit.] *Vetus lectio* transcribit *agnoscit, non* scribit. *Hecatonis autem testimonio sæpe alias Seneca vtitur, & plerique alij autores, vt dubitandum non sit de integritate eius dictionis.*

Debere enim dicit se.] *Est scriptus codex, in quo non habetur* dicit, *sed* putat. V.

Amisso eo per quod datum est.] *Particula* per *superfluit, si veteri lectioni credimus. quod confirmant verba sequentia*: Manet etiam sine illis, quod in illos datum est. *vbi etiam corrigendum arbitramur,* quod in illis datum est.

Quid habet per se corona pretiosum?] *Exemplar diui Francisci* speciosum *legit, non* preciosum, *& vt sentio, rectius. Indicant id verba paulo ante præcedentia,* vt alicubi sit species rei, alicubi ipsa res.

Itaque boni etiam farre ac fictili religiosi sunt.] *Nullus ex scriptis codicibus,* fictili *agnoscit, sed partim* ficiola, *partim* ficilla. *Exemplar Facundi & Primitiui manus deprauatæ;* fitilla. *Castigo,* fritilla. *Genus id erat pultis sacrificijs familiare.* VI.

Alcibiadis parem diuitijs animum.] *Legendum puto,* Alcibiadem pari diuitijs animo, *Vel sic:* Alcibiadis compara diuitijs animum.] VIII.

Qui se precium sui fecit.] *Vetus lectio:* Pretium se sui fecit.

Difficilem aditum præbet.] *Quædam scripta exemplaria addunt negationem,* non difficilem aditum præbet.

Spesque improbas nihil se adiuturis verbis fouet.] *Castiga,* Spes que improbas nihil re adiuturus verbis fouet: *ex eisdem.* IX.

At eius peior est opinio, qui lingua asper.] *Sunt codices qui legunt,* At peior opinio: si lingua asper. *Scribendum existimo,* At peior opinor, qui lingua asper.

Nec clam, sed aperte quidem ludibrio habitis.] *Scribendum per transpositionem verbi* quidem: nec clam quidem, sed aperte ludibrio habitis: *ex scripta lectione.*

Inhumanus ac maliuolus.] *Eadem.* inurbanus, mali moris.

Indecentissimum sponsaliorum genus est.] *Corrigendum reor,* Hinc decentissimum sponsaliorum genus est: *vel sic,* Inde decentissimum sponsaliorum genus est.

Nisi qui abduxit iam raptam. Agros spargere, auaritiam recolligere certant.] *Vetusta lectio,* nisi qui abduxit. Iam rapta spargere Sparsa erant, agri auaritia recolligere certant. *Vt possit forte* pari, *non* agri, *scribi. Cæterum hunc locum, sicuti pleraque alia huius operis, in medium relinquemus, vt ingeniosus lector pro captu ingenij sui aut emendet, aut in meliore statu reponat.*

Præ se ferens animi deformitatem.] *Scribe,* corpore præ se ferens animi deformitatem, *ex eadem.* X.

Sine vllo meo incommodo.] *Veteres codices non agnoscunt verbum* incommodo: *sed partim legunt,* sine vllo meo: *partim* sine vllo meo merito.

Iam cætera ex abundanti veniunt.] *Particula* Iam *in nonnullis exemplaribus desideratur: & pro verbo* sequemur, *quod mox paulo habetur* videamus *legunt, non* sequemur. XI.

Vt totiens nobiscum sit, quotiens cum illo sit.] *Scribe* vt totiens nobiscum, quotiens cum illo sit, *ex vetere lectione.*

Eo quidem magis duratura quæramus.] *In quibusdam codicibus* Eoque magis duratura quæramus. *In exemplari meo domestico, Gallicana manu scripto,* Et eo quidem magis, &c. XII.

Apud paucos post remanet gratia.] *Castigandum putamus contra omnia exemplaria,* Apud paucos post rem manet gratia.

Sic in beneficio sensus communis.] *Lego* Sit. *non* Sic.

Tempus, locum obseruet, personas.] *Præpostere locatæ dictiones, Lege,* Tempus, locum, personas obseruet: *ex codice cœnobij D. Francisci Salmanticensis antiquissimo & emendatissimo ac plane veneranda fidei.*

Vbi illa defecerant.] *Fideliorem lectionem ducimus,* Vbi illi defecerant: *hoc est, Hercules, & Liber.*

Nulli gratum est.] *Quædam exemplaria,* nulli datum est. XIII.

Morbo suo morem gessit.] *In quibusdam codicibus,* Minime. morbo suo morem gessit. XIIII.

Illa enim in quantumlibet exeat.] *Omnis antiqua lectio:* Illa vero in quantumlibet exeat.

Ille accepit, quum rogasset; ego, quum rogarer.] *Quædam exemplaria,* Ille accepit, quum rogasset: ego, quum non rogarem. *Alia,* Ille accepit quum rogasset, ego non rogaui.

Næ perperam monitiones nostras exaudi.] *Exemplar Academiæ Salmanticensis,* Ne perperam monitiones nostras exaudiat.

Non quod quilibet casus.] *Dictio* quod *expungenda ex vetere lectione. Alioqui legendum erat inuerso ordine* quod non quilibet casus. XV.

Et quorumdam beneficium malle quam iudicium.] *Coniunctio* & *delenda est, ex eadem.*

Quid ergo ista inter se mixta diuidimus?] *Distincte scribendum,* Quid ergo? ista inter se, &c.

ERASMVS ROTERODAMVS.

CAP. II.

Nullum perdit.] Sensus obscurior est, potest enim accipi: Nullum beneficium perit: quia qui putat aliquod periisse, is computauerat, & iam non erat beneficium. Potest & sic intelligi. Qui perdidit, hoc ipsum computauerat, aliqua peritura. Veluti qui sementem facit, non queritur se perdere aliquot grana, quum hoc non expectarit, vt omnia prouenirent. Liber manu descriptus habebat, *Nullum perdit, qui perdi, non computauerat.* Atque huius lectionis erit arguta sententia, si tollas verbum *perdi*: *Nullum perdit qui non computauerat.* Hoc enim perdimus, quod decedit rationi nostræ, at beneficia non supputantur. Aut si tollas particulam *non*: *Nullum perdit qui perdi computauerat*, hoc est, qui hoc ipsum computauerat, quædam peritura. Sed prior sensus mihi magis arridet. Non dubitem affirmare, quamlibet reclamantibus exemplaribus, *redit* a Seneca fuisse scriptũ, *non reddet.* Nam fructus proprie redire dicitur: vnde & reditus dicti, census annui.

III. *Gratis mancipatus.*] Editiones superiores habebant, *Gratijs mancipatus.* quæ lectio fuerat vtcunque tolerabilis, si quemadmodum codex manu descriptus habebat legamus *emancipatus*: quasi dicat, alienus à Gratijs. Sed arbitror germanam esse lectionem, *mancipatus Gratis*, siue *Grais*, pro addictus Græcis: vt quicquid ab illis proditum fuerit, miretur. Siquidem hæc veterum Græcorum commenta sunt, quæ Seneca contemnit, sed petulantius quam pro merito. Quid enim erat hic, quod existimaret tot salibus exagitandum? nisi forte totam poësin putat irridendam, quæ philosophiæ dogmata fabularum inuolucris iuuenum animis commendauit. Hunc ineptum, & carpendi libidinem, ne dicam petulantiam, eruditi notarunt in hoc scriptore.

Et spissis, aut phiseanis prodeant.] Sic habebant priores editiones. *Aut phissianis*, e spatio marginis suspicor in contextum fuisse relatum: quod nimium crebro factum in authoribus comperi. Codex manu descriptus habebat *spissatis*: quod mihi magis probatur. Allusit enim ad id quod paulo ante dixerat de pellucidis tunicis ac solutis. Solutis enim opponit præcinctas, & pellucidis spissatas. Quod enim spissatum est, minime pellucet. Notat opinor vestes, quæ pilis extantibus hirsutæ sunt: aut hoc genus, quod nunc vulgo dicunt *Vilites*, quo lanæ per se coactæ vestem faciunt, & si addatur acetum, ferro resistunt, imo etiam ignibus Meminit Plinius libro octauo, capite quadragesimo octauo. Vidimus & ipsi pueri, vestes floccis, aut pannis multiplicatis spissatas in vsu fuisse. Erant qui haberent *phryxianis*.

Late patentis patrimonij.] Superiores editiones habebant, *Late patentis matrimonij*. Verum id reclamantibus licet exemplaribus, mutare non dubitauimus. Scribam fefellit paulo ante facta matris mentio. At Seneca respexit ad Eurynomen, quæ à spatiosis pascuis dicta est Græcis, quasi Latine dicas latipascuam. Vocem autem Græcam velut interpretans Seneca, *Late*, inquit, *patentis*. Olim autem diuitiæ potissimum in pecoribus erant: & facultates patrimonium dicimus, matrimonium non dicimus.

Et cuicunque nomen non potest reddere imponit.] Hic aliquis velut interpretans adiecerat hæc verba, *aliud loco nominis proprij*. Ea velut adulterina expunximus, maxime quod non habeantur in codice manu descripto, & officiunt argutiæ sensus. Reddit nomen, qui meminit, ac pronunciat impositum, qui nouum fingit.

IIII. *Putemus certe paruum ingerere sacrilegium.*] Si diuinare licet, forte scriptum erat a Seneca, *vt putemus contra patrem graue sacrilegium, si tam, &c.* Quæ diuinatio mihi potissimum arridet, vt pote quæ non multum recedit a scripturæ prioris vestigijs, & sensum habet argutum: *certe* vertitur in *contra* *paruum* in *patrem*, siue *parentem*, & *ingerere* in *grauem*, nisi mauis *ingens*. Et enim qui volunt Charitas esse filias Iouis, putant graue sacrilegium etiam in patrem committi, si filiabus fiat iniuria.

XV. *Veto liberalitatem tecum potiri.*] Sic habebat prior editio. E vestigijs tamen vetusti codicis restituimus *nepotari*, a nepote dicto verbo, quemadmodum ab helluone dicimus helluari, a iuuene iuuenari: sentit autem, beneficium non esse dandum ei qui nequiter profusurus sit quod dederis.

IOANNES OPSOPOEVS.

CAP. I. L. Annæi Senecæ ad Æbucium.] Scribendum, ÆBVTIVM. sic enim lapides, & Græci Αἰβούτιος.

In angusto vero comprehensus.] Manuscriptus codex Cl. Puteani, *compressus*, prisco more scribendi pro *comprensus*. sic Cess. pro *Censoribus*, Coss. pro *Consulibus*. Tibullus libro II. *Oscula compressis auribus eripies*, pro *comprensis*, vt annotat doctissimus Scaliger.

III. Inueniam alium Poëtam, &c.] Turnebus Aduersariorum libro XXIIII. cap. XIX. Seneca scribit, *Inueniam alium poetam apud quem præcingantur, & spissis aut phryxianis prodeant.* sunt autem phryxianæ vestes, quæ phryxæi velleris crispos & eminentes villos imitantur. Franc. Modius in Nouantiquis lectionibus, epist. XXIX. Primo libro de Beneficijs vulgo ista leguntur: *Inueniam alium poetam, apud quem præcingantur, & spissis prodeant.* optime: si libri veteres in hanc lectionem consentirent: sed & Erasmus quoque scriptum reliquit, in omnibus quos ipse viderit, aut *spissis phissanis*, aut certe *Phryxianis*, perscriptū exstare: & ipse mihi testis sum, non aliter in m. s. membranaceo codice, quo ab abbate S. Stephani Vvirzeburgi vsus sum, reperiri. considerandum igitur, an forte legi debeat: *Inueniam alium poetam apud quem præcingantur, & spissis Phrygianis* (seu, quod malim, vt diuersa sint tunicarum genera, *Phrygianis ve*) *prodeant*. acupictæ sane vestes & murice auroque intertextæ, quales erant Phrygianæ, mire huc conueniunt. Vt autem *spissis* & *Phrygianis* absolute dixit, subintelligendo τῶ *tunicis*: sic apud Trogi abbreuiatorem *lugubribus* quoque per se positum inuenias. Idem epist. CXXXIII. Me iudice Turnebus recte *Phryxianis* illud in m. ss. libris à nobis quoque repertum amplectitur, addito quid & vnde sint *Phryxiana*.

Quia late patentis Matrimonij sit.] Quædam editiones habebant *Patrimonij* non recte. Rescribendum est *matrimonij*, vt in veteribus editionibus habetur. Iurisconsultissimus Cuiacius in notis ad lib. II. Institutionum Dn. Iustiniani: Patrimonia, bona paterna significat: matrimonium, bona materna. Seneca lib. I. de Beneficijs, cap. III. *quia latè patentis matrimonij sit*, &c. qui tamen locus ab Erasmo deprauatus. nam & apud Sueton. Tranquillum & Val. Maximum ita matrimonium accipi alij quidam adnotarunt, & D. Augustinus serm. CLXXXV. *Ibant*, inquit, *ad passiones obliuiscentes patrimonia & matrimonia sua*. Sic in glossis *fratrimonium* pro bonis fraternis. Hactenus Cuiacius.

Si aliud quid incensum detulerunt:] Superiorum editionum lectio est, *si aliquid in sensum detulerunt*. Doctissimus Nicotius probat, *si aliquid insulsum detulerunt*. quod Herodianus initio librorum suorum simile quid de historicis referat his verbis: Ἐπιμελήθησαν φράσεώς τε καὶ εὐφωνίας, θαῤῥοῦντες, ὡς εἴ τι καὶ μυθῶδες λέγοιεν, τὸ μὲν ἡδὺ τῆς ἀκροάσεως αὐτοὶ καρπώσονται, τὸ δ' ἀκριβὲς τῆς ἐξετάσεως οὐκ ἐλεγχθήσεται, Mureti lectio, *si aliud quid in sensum detulerunt*, confirmatur simili phrasi epistolæ XCV. *Hæc omnia æstimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendum sit.*

Quæ à proximis accipiuntur.] Modius epist.xxix. Membranæ, *quæ proxemis accipiuntur*, referunt.ego putabam legendum, *quæ pro xeniis accipiuntur*. moris certe fuisse, vt xenia quæ prioribus tẽporibus precio non ita cara erant, posterioribus maxima & tenuiores plane exhaurientia mitterentur, ex historiis passim constat. Hæc Modius. at Puteani codex scriptus diserte præfert, *quæ à proximis accipiuntur*, vulgatis editionibus congruenter. V.

Itaque boni etiam farre ac fitillâ religiosi sunt.] Modius epist.eadem: *Itaque boni etiam farre ac fictili religiosi sunt*, &c. non ambigo, quin vera sit hæc lectio, cum Cicero primo paradoxωn & alij alibi ita locuti sint: sed tamen celandum non putaui in membranis diserte *fricolis* pro *fictili* exstare: vnde quod proximum est, *friuolis* faciebam, quę Festo vasa fictilia quassa sunt, & à I.C. quoque pro tenuissima & vilissima supellectili poni videntur in leg. solutum π. de pig. actione. cum ait: *Non enim credibile est hoc conuenisse, vt ad vniuersam pensionem insulæ, friuola mea teneantur*. quid quod Satyricus quoque his ea quæ Græcis γρύτεα sunt, intellexisse videtur, ibi: *iam friuola transfert Vcalegon*. & alibi: *Et ne teneam, Romanorum omnia regum Friuola*. Et epist. cxxxiii. Eo loco, quo editiones pręferunt, *Itaque boni etiam farre ac fictili religiosi sunt*: quod *fricolis* pro *fictili* in membranis quibusdam reperissem, forte an scribendum conieci, *farre ac friuolis religiosi sunt*. Et mox: Pro meo quoque placeat Mureti *fitilla*, Arnobij præsertim scriptoris doctissimi locis duobus testimonio inter pultes sacras, quis res diuina fieret, olim in vsu, nisi eo inclinarem, vt, Ciceronis potissimum simili loquendi genere permotus, vulgatam lectionem retinẽdam censerem. Hæc Modius. At vulgatam lectionem *fictili*, nullus scriptorum codicum agnoscit, lectio Mureti *fitilla* propius ab iis est. sic enim potius quàm fritilla, vt volunt Pincianus & Scaliger à *Frit*, ἀθὴρ, deriuans, scribendum præter Arnobium docet Plinius nat. hist. lib. xvii. cap. viii. *Et hodie* (ait) *sacra prisca atque natalium pulte fitilla conficiuntur*. VI.

Et omnem iuuenum opulentorum munificentiam.] Hanc Lectionem confirmat Puteani codex. M. S. Quędam editiones habent. *Et omnium iuuenum opulentorum munificentiam*.

Ac maleuolus.] mauult doctissimus Lipsius Elect.i.cap.xix.ex suo veteri, *& mali moris*.

Iam rapta spargere, sparsa pari auaritia recolligere certant.] Hęc verba e Romana editione exclusa, in nostrá iterum recepimus: quia in omnibus tam impressis quàm scriptis libris, licet mendosa, leguntur. Modius epist.xxix.ait se inuenisse in suo m.s. *Iam rapta spargere, rapta erant, agri auaritia recolligere certant. Nihil* &c. ex quibus putat fieri posse. *Iam rapta spargere: sparsa pari auaritia recolligere: nihil pensi habere*, &c. Similis periodus est apud Sallustium. Senecę verbis turbandis fuit in primis verbum *certant*. quod ego huc manasse mihi persuadeo ex versu illo tritissimo. IX.

Quærere vt absumant, absumpta requirere certant.

ad marginem forte huius loci ab aliquo studioso, vt fit, abscripto. Hęc ille.

Tam hostium pernicies quam amicorum.] P.Faber Semestrium lib.i.cap.xxiii.vbi de naturali & artificioso vocabulorum *tàm & quam* ordine: Seneca, *Tam hostium pernicies quàm amicorum*, ait pro *Tam amicorum pernicies quàm hostium*. quippe cum apud Iulianum Imperatorem ita Iulius Cęsar de ipso Alexandro loquatur: ὁ δὲ πρὸς τοῖς πολεμίοις ὁ δὲ τῶν φίλων ἀπέχετο.

Morbo suo morem gessit.] Lipsius Electorum lib.i.cap.x. Quare hic de morbo: Non paulo melius & acutius legeris. *Moribus morem gessit*. atque ita spondeo Senecam scripsisse. Malim etiam scribi, *in illum etiam inimicum*, non *inimicum* Sic ille: posterius quidem bene, non item prius. nam vulgata scriptura firmatur m.ss.consensu, & modo loquendi Senecę familiari. Epist. lxxix. *Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras*, &c. Lib.i.Nat.quæst.cap.xvi. *Inueniam quemadmodum morbo meo imponam & satisfaciam*. XIV.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. I.

Ista enim perierunt cum darentur.] *Statim enim* non inuenuste posset reponi, vt, *statim*, opponatur pręcedenti vocabulo *sero*. Grut.

Sed nomina facturi.] De nominibus, hoc est fœneratitijs cautionibus, vide Brissonium lib. 2. de verb. signific. & lib. 6. de formulis. Item Gul. Fornerium, ad l.6. de verb. sign.

Id enim genus huius crediti est.] Vide Gruterum lib.6. Suspicionum.cap.11.

Ad liberandum fidem facultatibus.] Stephanus Epist.10.ad Dalech. *facultate* legi mallet, quod absurdum sit cogitare Senecam de opibus loqui, cum plurima sint beneficia, quæ vt, qui accipit, nihil eorum accipit quæ opes vocantur, ita qui reddit, nihil tale reddit.

Aut fatigatus, vt m. c. dedit?] Iubet me nescio quæ illex libido reponere, *cedit*, & si publicæ lectioni omnia faueant manu exarata exempl. Grut.

Sibi enim quisque debet quod à nolente accepit.] vet. codex *quod à necessitate acc*.

Quam multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur.] adde ex veteri cod. doctissimi viri Fr. Iureti, *tamen his dies oritur*.

Non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa.] v. c. *sed tempora*.

Tunc est virtus.] v. c. *hinc est virtus*.

Ex Cap. II.

Nullius rei, minime beneficiorum honesta largitio est.] Nihil mutemus. nam frequentissimum est huic nostro coniungere duo negatiua. Grut.

Si reddet aliquid lucrum est, si non reddet, damnum non est.] Gruterus *si redit*, item, *si non redit*, legendum putat, & originem mendi venisse ex autographo quodam litteris Longobardicis scripto, quibus littera E, sæpe supplet vicem, I, vt & alij codices antiqui scribere consuerunt.

Creditorem appellas.] Gruterus vocem, *creditorem*, expungit, & quid sit appellare docet in fine lib.3.cap.7. de benef.

Expensum ferre.] v.c. *referre.*

Ex Cap. III.

Manibus implexis.] De nodo Gratiarum ad hunc locum egregia quædam habet Adr. Turnebus lib. 19.c.29.& lib.26.c.11. Aduersariorum.

Si cohæsit.] Scribatur, cohæret. nam in Naz. codice est, cohærit, quod alij ceperunt pro cohæsit, cum tamen R. & S. Longobardica scriptura non distinguatur, & I. ac E. promiscua sit vsurpatio. Grut.

Nihil esse alligati decet, nec astricti.] v. c. *nec ascripti*, quomodo loquetur infra lib.3. de benef. cap. 20. *Corpora obnoxia sunt & ascripta dominis.*

Vsque eo Gratis mancipatus.] Placet lectio v. c. *Gratijs mancipatus.* Sane Erasm. etiam fassus est se reperisse in suis m. ss. *Gratijs emancipatus*, quod ille interpretatus est, a Gratijs alienus. Sed mutasset sententiam si cogitasset vocem *emancipatus*: idem prorsus valere ac *mancipatus*, seu addictus. Ipsemet Sen. Epist. 45. *Non enim me cuiquam emancipaui*: ita enim inueni in vetusto libro. Alij auctores ea voce pari sensu vtuntur. Hor. Epod. od.9. *emancipatus fœminæ.* & Symmachus lib.1. Epist. 12. *Totum me inquies emancipauit sibi cura Prætorij.* sic enim ibi v. c. quare iam reponatur ea dictio. Iuretus.

Mediam Euphrosynem.] v. c. *Euphrosynam*, quod probari debet. veteres enim similia nomina efferre solebant, vt *Circam, Dircam, Penelopam, Pasiphaam*, pro quo vulgo passim Circem, Dircem &c. qua de re alibi dictum est fide & auctoritate m. ss. codicum. Iuretus.

In matrimonium produxit vt scias illas Vestales non esse virgines.] Locus hic facessit negotium nonnullis: mihi arridet scriptura v. c. *& in matrimonio produxit, vt scias illas non esse virgines Vest.* De hac locutione *in matrimonio produxit*, dicetur infra. Iuretus.

Fr. Iuretus, *& spissis anphrisianis prodeant.*] reperisse asserit in v. c. illique videri particulam, *an*, separari debere, vt idem valeat quod istæ, aut, vel, siue, quomodo non semel vsurpatus a priscis scriptoribus, vt in tit. Valentiniani Nouella, *De homicidio casu, an voluntate facto.* Itaque quod in quibusdam libris legitur *aut phrixianis*, arbitratur a glosa fluxisse, vt & alia multa.

Et spissis auro Phrygianis prodeant] *spissis aut Phrixianis* magis arridet. Et quidem Phrixianæ vestes sunt quæ Phryxæi velleris crispos & eminentes villos imitantur, Sic Plin. lib. 8. cap. 48. *togas rasas Phryxianasque.*

Nomenclator.] sic appellatur qui nomina fere singulorum tenet, eaque pro re nata domino suggerit. De officio eius plura scies si conferas Senecae loca quae sunt lib. 6. c. 33. de benef. Epist. 19. & 27. l. de tranq. vitae c.12. Consule praeterea de hoc genere hominum Philippum Beroaldum ad Suetonium in Augusto c.19. & Carolum Sigonium lib.2. de iudicijs cap.30.

Aliud quid in censum detulerunt.] Pete intellectum à L 64. ff. de acq. rer. dom. à Sigonio l.1. c.14. de ant. iure ciuium Rom. & Pamelio ad lib. Tertulliani de praescript. adu. Haeretic. c.32.

Ex Cap. IIII.

Beneficiorum nouas tabulas.] Lux fiet huic loco ab Epist.81: *Animus sapientis vbi paria maleficiis merita sunt, desinit quidem debere, sed non desinet velle debere: Et hoc facit quod qui post tabulas nouas soluunt.* Sic autem appellabantur, quibus publice propositis aes alienum obaeratis remittebatur aut condonabatur. Meminit Cic. lib.2. Offic. & 2. Catilin. & Epist. vlt. l.5. ad Att. Cæsar in princ. lib. 3. de bello ciuili. Sallustius in coniu. Catil. Quinctilianus Declam.336. Suetonius in Iulio, cap.42. & alij, Grut.17.

Ex Cap. V.

Quæ à proximis accipiuntur.] Gruterus suspicatur legendum, *quæ pro maximis accipiuntur*, quod Ep. 74. pro eo quod legitur hodie: *nisi omnia velut minuta contempserit, quæ pro maximis vulgus optat*, viderit in Pal. secundo, *quæ proximus vulgus optat.*

Et ciuica donat.] v. c. *& tunica donat.*

Ex Cap. VIII.

Et hoc modo pauperem.] certè *omnimodo*, magis fecerit ad exprimendam egestatem. Grut.

Ex Cap. IX.

In sella prostare.] Bene monet Lipsius lib.1. elect. c.19. carpi hic in foeminis sellam apertam, quia velamenta scilicet magis ad sexus illius pudorem: vnde & noster alibi, *Non quam margarita sufficeret, quam in patente sella circumlatam per vrbem, populus ab omni parte aquè ac maritus inspexerit.*

Nummarium tribunal.] Intelliguntur iudices, iudiciumque nummis corruptum, longè aliter quam apud I. Ctos, quibus causa nummaria, iudiciumque nummarium, quando de pecunia disceptatur. *Sic nummarium iudicium* dicit Cic.5. Verr. Suetonius in Domitia. *nummarios iudices*, & *nummarios sacerdotes.* Hieronym. Hæc ex Beroaldo ad Tranquillum, & Læuino Torrentio. Gruterus.

Ex Cap. X.

Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit.] In v.c. *plurimum lucri cepisse.* Vnde suspicio est latitare hic vitium, & quandam vocem mutatam fuisse, quæ cibi ingluuiem denotaret. *nam ebrietas & merum*, eadem sunt. Videtur autem voluisse loqui de nimio cibo, vt potu fortasse non male, *plurimum lurcones.* Simili modo dixit ep.47. *Est ille plusquam capit, & ingenti auiditate onerat distentum ventrem.* & epist.84. *Quæ gloria est capere multum?*

Ex Cap. XII.

Munere iam edito.] Ex hoc loco colligitur venationem comprehensam sub muneris nomine, vt & ex pluribus allis diuersorum auctorum qui notantur à P. Fabro, & Lipsio Saturn. sermonum lib.1.c.7. Gr.

Sunt qui idem habeant.] v.c. *Sint qui. &c.*

Ex Cap. XIIII.

Stabularij.] Ij sunt qui stabulum exercent, tectoque viatores excipiunt. nam stabulum etiam ad hominum mansionem constitutum diuersorium significat. vide Brissonium lib.17. de verb. signi.

L. ANNÆI SENECÆ AD AEBVCIVM LIBERALEM

DE BENEFICIIS LIBER SECVNDVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

ASSVMIT *& repetit alterum membrum*, Quemadmodum beneficia danda? *Varia dat præcepta: vt* Libenter, Cito, Sine dubitatione. *Quædam* Palam, *quædam in* secreto. *Sed omnia tamen sine superbia, aut iactatione. Deinde*, Quæ nocitura, non dare, *nec si petant: non item* Turpia, *& infamiæ futura. Denique* Personæ æstimandæ, *& qui dat, & qui accipit: vt decora sint vtrique. Pars altera libri, Ipse* Accipiens *quomodo se gerat?* A quibus *capiat, &* Quomodo? *imprimis* Grate. *Ex occasione*, quid faciat ingratos? Superbia, Auaritia, Inuidia. *Pluribus deinde de* Gratitudine, *eamque constare Voluntate, vbi res deficit.*

CAPVT PRIMVM.

INSPICIAMVS, Liberalis virorum optime, id quod ex [1] priore parte adhuc superest, Quemadmodum dandum sit beneficium: cuius rei expeditissimam videor monstraturus viam. Sic demus, quomodo vellemus accipere. ante omnia libenter, cito, sine vlla dubitatione. Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis hæsit, quod quis ægre dimittere visus est; & sic tamquam sibi præriperet. Etiam si quid moræ interuenit, euitemus omni modo, ne deliberasse videamur. Proximus est à negante, qui dubitauit, nullamque meretur gratiam. Nam cum in beneficio iucundissima sit tribuentis voluntas; qui nolentem se tribuisse ipsa cunctatione testatus est, non dedit, sed [2] aduersus ducentem male retinuit. Multi autem sunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratissima sunt beneficia, parata, facile [3] occurentia, vbi nulla mora fuit, nisi in accipientis verecundia. Primum est antecedere desiderium cuiusque: proximum sequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum [4] os concurrat, & suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. [5] Non tulit gratis, qui cum rogasset, accepit. Quoniam quidem, vt maioribus nostris, grauissimis viris, visum est, nulla res carius constat, quam quæ precibus empta est. Vota homines parcius facerent, si palam facienda essent. adeo etiam deos, quibus honestissime supplicamus, tacite malumus & intra nosmetipsos precari. Molestum verbum est, onerosum, & demisso vultu dicendum, *Rogo*. Huius facienda est gratia amico, & cuicumque, quem amicum sis promerendo facturus. Properet licet: sero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiusque voluntas, & cum intellecta est, necessitate grauissima rogandi liberanda est. Illud beneficium iucundum, victurumque in animo scias, quod obuiam venit. Si non contingit præuenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: sed certiores facti, statim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestiue data remedij locum obtinuit: ita quamuis leue & vulgare beneficium sit, si præsto fuerit, si proximam quamque horam non perdidit, multum sibi adijcit, gratiamque pretiosi, sed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit & induit sibi animi sui vultum. Ingentia quorumdam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem & tristitiam, corrupit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius, adijcere bona verba rebus bonis, & prædicatione humana benignaque commendare quæ præstes? vt ille se castiget, quod tardior in rogando fuit. Adijcias licet familiarem querelam: *Irascor tibi, quod cum aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti, quod tam diligenter rogasti;*

II.

III.

quòd quemquam adhibuisti. Ego verò gratulor mihi, quòd experiri animum meum libuit: postea quidquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, vt animum tuum pluris æstimet, quàm illud quidquid est, ad quod petendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, vbi ille qui discessit, dicet sibi: *Magnum hodie lucrum feci. malo quòd illum talem inueni, quàm si multiplicatum hoc ad me alia via peruenisset. Huic eius animo numquam parem referam gratiam.*

IV. At plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum & supercilio in odium adducunt, eo sermone vsi, ea superbia, vt impetrasse pœniteat. Aliæ deinde post rem promissam sequuntur moræ. nihil autem est acerbius, quàm vbi [6] quoque cum impetrasti, rogandum est. Repræsentanda sunt beneficia: quæ à quibusdam accipere difficilius est, quàm impetrare. Hic rogandus est, vt admoneat; ille, [7] vt sumat. Sic vnum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaque curæ habebis, si gratè æstimari quæ præstabis voles, vt beneficia tua illibata, vt integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, [8] sine vlla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat: nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, vt non tuam minuat.

V. Nihil æque amarum, quàm diu pendêre. Æquiore quidam animo ferunt [9] præcidi spem suam, quàm trahi. Plerisque autem hoc vitium est, ambitione praua differendi promissa, [10] ne minor sit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ ministri sunt, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum: minúsque se iudicant posse, nisi diu multumque singulis, quid possint, ostentent. Nihil confestim, nihil semel faciunt. iniuriæ illorum præcipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: *—Quid? tu non intelligis,*
Tantùm te gratiæ demere, quantum moræ adijcis? Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: *Fac, si quid facis*: & *Nihil est tanti*: *Malo mihi iam neges*: vbi in tædium adductus animus incipit beneficium odisse, dum exspectat. [11] Potest ob id ingratus esse. Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam: & misericordiæ genus est, [12] citò occidere (quia tormentum vltimum finem sui secum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi supplicij pars est:) ita maior est muneris gratia, quo minùs diu pependit. Est enim bonarũ etiam rerum solicita exspectatio. & cum plurima beneficia remedium alicuius rei afferant; qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo [13] manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, cito facere. Qui tarde, & diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis. tarde velle, nolentis est.

VI. In omni negotio, Liberalis, non minima portio est, quomodo quidque aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, vtrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. gladius idẽ & stringit: & transforat: quàm [14] presso articulo venerit, refert: idem est quod datur; sed interest quomodo detur. Quàm dulce, quàm pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est: nam corripere eum, cui cum maxime aliquid præstes, dementia est, & inserere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quidquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

VII. Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro aspere datum, *Panem* [15] *lapidosum* vocabat; quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Cæsar rogatus [16] à nepote [17] M. Allio prætorio, vt æri alieno succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cum edita essent, scripsit, [18] *nepoti iussisse se pecuniam solui.* adiecta contumeliosa admonitione, effecit, vt nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tiberius secutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas: beneficium vero danti, tota alia sequenda est via.

VIII. [19] Omni genere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc vero non est beneficium dare, [20] reprehendere est. Et vt in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiam, ne Principi quidem satis decorum est, donare ignominiæ caussa. Tametsi inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent, inuenti sunt. omnes iussit reddere in senatu æris alieni caussas, & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas: censura est, [21] auxilium est, Principale tributum est.

Beneficium non eſt, cuius ſine rubore meminiſſe non poſſum. Ad iudicem miſſus ſum. vt impetrarem, cauſſam dixi. Præcipiunt itaque omnes auctores ſapientiæ, quædam beneficia palàm danda, quædam ſecretò. Palàm, quæ conſequi glorioſum eſt: vt militaria dona, & honores, & quidquid aliud notitia pulchrius fit. Rurſus quæ non [22] producunt, nec honeſtiorem faciunt, ſed occurrunt infirmitati, egeſtati, ignominiæ, tacitè danda ſunt: vt nota ſint ſolis, quibus proſunt. Interdum & ipſe qui iuuatur, fallendus eſt: vt habeat, nec à quo acceperit, ſciat. [23] Arceſilaus, vt aiunt, [24] amico pauperi, & paupertatem ſuam diſſimulanti, ægro autem, & ne hoc quidem confitenti deeſſe ſibi in ſumptum ad neceſſarios vſus, cùm clàm ſuccurrendum iudicaſſet; puluino eius ignorantis ſacculum ſubiecit, vt homo [25] inutiliter verecundus, quod deſiderabat, inueniret potius quàm acciperet. Quid ergo? ille neſciet à quo acceperit? Primum neſciat, ſi hoc ipſum benefici j pars eſt. deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius auctorem. Denique ille neſciet accepiſſe ſe: ego ſciam me dediſſe. Parum eſt, inquis. Parum, ſi fœnerare cogitas: ſed ſi dare [26] quo genere accipienti maximè profuturum erit, dabis. contentus eris te teſte. Alioquin non benefacere delectat, ſed videri benefeciſſe. Volo, inquis, ſciat: debitorem quæris. Volo vtique ſciat: quid, ſi illi vtilius eſt neſcire? ſi honeſtius, ſi gratius? non in aliam partem abibis? Volo ſciat: ita tu hominem non ſeruabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: ſin adiuuari illum & oportet, & pudet; ſi quod præſtamus, offendit, niſi abſconditur: beneficium [27] in acta non mitto. Quid? ego illi ſum indicaturus me dediſſe: cùm inter prima præcepta ac maximè neceſſaria ſit, ne vmquam [28] exprobrem, imò ne admoneam quidem? Hæc enim beneficij inter duos lex eſt. alter ſtatim obliuiſci debet dati, alter accepti numquam. Lacerat animum & premit frequens meritorum commemoratio. Libet exclamare, [29] quod ille triumuirali proſcriptione ſeruatus à quodam Cæſaris amico exclamauit, cùm ſuperbiam eius ferre non poſſet: *Redde me Cæſari.* Quouſque dices: *Ego te ſeruaui, ego te eripui morti?* iſtud, ſi meo arbitrio memini, vita eſt; ſi tuo, mors eſt. Nihil tibi debeo, ſi me ſeruaſti, vt haberes, quem oſtenderes. Quouſque me circumducis? quouſque obliuiſci fortunæ meæ non ſinis? ſemel in triumpho ductus eſſem. Non eſt dicendum, quid tribuerimus. qui admonet, [30] repetit. Non eſt inſtandum, non eſt [31] memoriæ reuocandum: niſi vt aliud dando, prioris admoneas. Ne alijs quidem narrare debemus. qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi vbique iactanti beneficium ſuum: *Num negabis,* inquit, *te recepiſſe?* & cum reſpondiſſet, *Quando?* [32] *Sæpe quidem,* inquit, *& multis locis: id eſt, quoties & vbicumque narraſti.* [33] Quid opus eſt te loqui? quid alienum occupare officium? Eſt qui iſtud facere honeſtius poſſit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipſe non narras. Ingratum me iudicas, ſi iſtud te tacere, nemo ſciturus eſt? Quod adeo non eſt committendum, vt etiam ſi quis coram nobis narrabit, ei reſpondēdum ſit: *Digniſſimus quidem ille eſt maioribus beneficijs, quæ ego magis velle me ſcio præſtare, quam poſſe.* Et hæc ipſa non [34] vernliter, nec ea figura, qua quidam reijciunt, quæ magis ad ſe volunt attrahere: deinde adijcienda omnis humanitas. Perdet agricola quod ſparſit, ſi labores ſuos deſtituet in ſemine. Multa cura ſata perducuntur ad ſegetem. nihil in fructum peruenit, quod non à primo vſque ad extremum æqualis cultura proſequitur: eadem beneficiorum eſt conditio. Numquid vlla maiora poſſunt eſſe, quam quæ in liberos patres cōferunt? [35] Nec tamen tuta ſunt, ſi in infantia deſerātur, niſi longa pietas munus ſuum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio eſt: niſi illa adiuueris, perdes. parum eſt dediſſe, fouenda ſunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantum des oportet beneficia, ſed ames. Præcipue, vt dixi, parcamus auribus. admonitio tædiū facit, exprobratio odium. Nihil æque in beneficio dando vitandum eſt, quam ſuperbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? ipſa res te extollit. Detrahenda eſt inanis iactatio: res loquentur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, ſed inuiſum eſt beneficium, ſuperbe datum. [36] Cæſar dedit vitam [37] Pompeio Penno, ſi dat, qui non aufert: deinde abſoluto & agenti gratias, porrexit oſculandum ſiniſtrum pedem. Qui excuſant, & negant id inſolentiæ cauſſa factum: aiunt [38] ſocculum auratum, imo aureum margaritis diſtinctum, oſtendere eum voluiſſe. Ita prorſus: quid hic contumelioſum eſt, ſi vir conſularis aurum & margaritas oſculatus eſt; & alioquin [39] nullam partem in corpore eius electurus, quam purius oſcularetur? Homo natus in hoc, vt mores liberæ ciuitatis [40] Perſica ſeruitute mutaret, parum iudicauit, ſi ſenator ſenex, [41] ſummis vſus honoribus, [42] in conſpectu principum ſupplex ſibi, eo more ia-

IX.

X.

XI.

XII.

cuisset, quo victi hostes victoribus iacuere: inuenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc est rempub. calcare? [43] & quidem, dicet aliquis (nam potest ad rem pertinere) sinistro pede. Parum enim fœde furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri [44] soccatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator [45] pigros suos.

XIII. O superbia magnæ fortunæ! O stultissimum malum! vt à te nihil accipere iuuat? vt omne beneficium in iniuriam cõuertis? vt te omnia nimia delectant? vt te omnia dedecent? quoque altius te subleuasti, hoc depressior es, ostẽdisque [46] te non agnoscere ista bona, quibus tantum inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te [47] sustinet, quid vultum habitumque oris peruertat, vt malis habere [48] personam, quam faciem? Iucunda sunt, quæ humana frõte, certe leni, placidaque tribuuntur: quæ cum daret mihi superior, non exsultauit supra me, sed quam potuit, benignissimus fuit, descenditque [49] in æquum, & detraxit muneri suo pompam. obseruauit idoneum tẽpus, vt in occasione potius, quam in necessitate succurreret. Vno modo istis persuadebimus, ne beneficia sua insolentia perdant, si ostenderimus non ideo videri maiora, quo tumultuosius data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores videri. vanam esse superbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducat.

XIV. Sunt [50] quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, sed negare, beneficium est. Æstimabimus itaque vtilitatem potius, quam voluntatem petentium. Sæpe enim noxia concupiscimus; nec dispicere quam perniciosa sint licet: quia iudicium interpellat affectus. sed cum subsedit cupiditas, cum impetus ille flagrantis animi, qui cõsilium fugat, cecidit; detestamur perniciosos malorum munerum auctores. Vt frigidam ægris negamus, & lugentibus ac sibi iratis ferrum, aut amãtibus quidquid contra se vsurus ardor petit: sic ea, quæ nocitura sunt impense ac submisse, nonnumquam etiam miserabiliter rogantibus, perseuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quæ non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: *Scio hoc illi non profuturum. sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit. de se, non de me, queretur.* Falsum est: imo de te, & merito quidem: cum ad mentem bonam redierit, cum [51] accessio illa quæ animum inflammabat, se remiserit. Quid ni eum oderit, à quo in damnum ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogãtium, sæua bonitas est. Quemadmodum pulcherrimum opus est, [52] etiam inuitos nolentesque seruare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficium demus, quod vsu magis ac magis placeat, quod numquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ sciam: ne in societate turpis facti aut cõsilij inueniar. Si potero, reuocabo: sin minùs, non adiuuabo scelus. Siue illum ira, quò non debebat, impellit, siue ambitionis calor abducit [53] à tutis: non committam, vt possit quandoque dicere, *Ille amando me occidit.* Sæpe nihil interest inter amicorum munera, & [54] hostium vota. Quidquid illi accidere optant; in id horum intempestiua indulgentia, impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quàm (quod euenit frequentissimè) vt nihil intersit inter odium, & beneficium?

XV. Numquam, in turpitudinem nostram reditura, tribuamus. Cùm summa amicitiæ sit, amicum sibi æquare; vtrique simul consulendum est. Dabo egenti: sed vt ipse non egeam. succurram perituro: sed vt ipse non peream. nisi si futurus ero magni hominis, aut [55] magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam vt qui quod dedit, [56] imputat, gratiam destruit: ita qui quãtum det, ostendit, [57] munus suum commendat, non exprobrat. Respiciendæ sunt cuique facultates suæ, viresque: ne aut plus præstemus, quàm possumus, aut minus. Æstimanda est eius persona, cui damus. quædam enim minora sunt, quàm vt exire à magnis viris debeant: quædam accipiente minora sunt. Vtriusque itaque personam confer: & idipsum, inter illas, quod donabis, examina, numquid aut danti graue sit, aut paucum: numquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

XVI. Vrbem cuidam Alexander donabat [58] væsanus, & qui nihil animo non grande conciperet. cùm ille cui donabatur, seipse mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens non conuenire fortunæ suæ: *Non quæro*, inquit, *quid te accipere deceat, sed quid me dare.* Animosa vox videtur, & regia: cùm sit stultissima. Nihil enim per se quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal! si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum ac dignitatum proportio: & cum sit vbique virtutis modus, æque peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud sane tibi, & te in tantum fortuna sustulerit,

vt[59] congiaria tua vrbes sint: quas quanto maioris animi fuit non căpere, quam[60] spargere? est tamen aliquis minor, quam vt[61] in sinu eius condenda sit ciuitas. [62] Ab Antigono Cynicus petijt talentum. respondit, plus esse, quam quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. respondit, minus esse, quam quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. in denario regem, in talento Cynicum respexit: cum posset & denarium tamquam Cynico dare, & talentum tamquam rex. Vt sit aliquid maius, quam quod Cynicus accipiat; nihil tam exiguum est, quod non honeste regis humanitas tribuat. [63]* Si me interrogas, probo. est enim intolerabilis res, poscere nummos, & contemnere. [64] Indixisti pecuniæ odium: hoc professus es. hanc personam induisti: agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Aspicienda ergo non minus sua cuique persona est, quam eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chrysippi nostri vti similitudine[65] de pilæ lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis[66] vitio, aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, vbi inter manus vtriusque, apte ab vtroque & iactata & excepta versatur, necesse est autem lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio est. nisi vtrique personæ, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, vt debet. Si cum exercitato & docto negotium est, audacius pilam mittemus. vtcumque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigide, nec tam excusse, sed languidius, & in ipsam eius dirigentes manum, remisse occurremus. Idem faciendum est in beneficijs. quosdam[67] doceamus, & satis iudicemus,[68] si conantur, si audent, si volunt. Facimus autem plerumque ingratos, & vt sint, fauemus: tamquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit: vt malignis lusoribus propositum est, collusorem[69] traducere, cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi consentitur, extendi. Multi sunt tam prauæ naturæ, vt malint perdere quæ præstiterunt, quam videri recepisse, superbi & imputatores. Quăto melius, quantoque humanius id agere, vt illi quoque partes suæ constent, & fauere; vt gratia sibi referri possit, benigne omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quam si referat, audire; præbere se facilem, ad hoc, vt quem obligauit, etiam exsolui velit? Male audire solet fenerator, si acerbe exigit: æque si in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit: beneficium tam recipiendum est, quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, numquam exegit: reddi gauisus est, bona fide quid præstitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit. Quidam non tantum dant beneficium superbe, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Iam enim trăseamus[70] ad alteram partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficijs debeant. Quodcumque ex duobus constat officium, tantumdem ab vtroque exigit. Qualis pater esse debeat, cùm inspexeris? scies non minus operis illic superesse, vt dispicias, qualem esse oporteat filium. sunt aliquæ partes mariti, sed non minores vxoris. Inuicem ista quantum exigunt, præstant, & parem desiderant regulam: quæ, vt ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestum in arduo est, etiam quod vicinum honesto est. non enim tantum fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce, per totam[71] viam eundum est. minima maximaque ex huius consilio gerenda sunt: quomodo hæc suaserit, dandum. Hæc autem hoc primum censebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi respondeam: ab his, quibus dedisse[72] vellemus. [73] Num etiam maiore dilectu quærendus est, cui debeamus, quam cui præstemus? nam vt non sequantur vlla incommoda (sequuntur autem plurima) graue tamen tormentum est debere, cui nolis. Contra, iucundissimum est ab eo accepisse beneficium, quem amare etiam[74] post iniuriam[75] possis. Illud vero homini verecundo & probo miserrimum est, si eum amare oportet, quem non iuuat.[76] Toties admoneam necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quidquid oportet, & iuuat; qui animum in potestate habent, &[77] legem sibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, seruant: sed de imperfectis hominibus, honesta sequi volentibus, quorum affectus sæpe[78] contumaciter parent. Itaque eligendus est, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quærendus beneficij, quam pecuniæ creditor. Huic enim reddĕdum est, quantum accepi: & si reddidi, solutus sum ac liber. at illi plus soluendum est: & nihilominus etiam relata gratia,[79] cohæremus. Debeo enim, cum reddidi, rursus incipere;[80]* monetque amicitia non recipere indignum. Sic est beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficiū accipiendum est &[81] inuito. Dat tyrănus crudelis & iracŭdus: qui munus suum fasti-

XVII. *

XVIII. *

dire te, iniuriam iudicaturus est. non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratã, quo regem animum latronis ac piratæ habentem. quid faciam? parum dignus est, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, [82] vim maiorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrij tui est, vtrum velis, an non; id apud te ipse perpendes. si necessitas tollit arbitrium; scies te non accipere, sed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim; effice, vt possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. non refert quid sit, quod datur, nisi à volente volenti detur. Si seruasti me, non ideo seruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit. non ideo numeratur inter salubria. Quædam prosunt, nec obligant.

XIX. [83] Tuber quidam tyranni gladio diuisit, qui ad eum occidendum venerat: non ideò illi tyrannus gratias egit, quòd rem quam medicorum manus reformidauerant, nocendo sanauit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum? quoniam non videtur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Casus enim beneficium est, hominis iniuria. [84] Leonem in amphitheatro spectauimus, qui vnum è bestiariis agnitum, cùm quondam eius fuisset magister, protexit ab impetu bestiarum. Num ergo est beneficium, feræ auxilium? minimè: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. quia non est beneficium, accipere cogi. non est beneficium, debere, cui nolis. Antè des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium. Disputari de

XX. M. Bruto solet, an debuerit accipere à D. Iulio vitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, aliàs tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica [85] se gessisse: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus ciuitatis status sub rege iusto sit; aut ibi sperauit libertatem futuram, vbi tam magnum præmium erat & imperandi, & [86] seruiendi; aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari, amissis pristinis [87] moribus: futuramque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & staturas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirent, [88] sed vtri. Quanta vero illum aut rerum naturæ, aut vrbis suæ tenuit obliuio, qui vno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cum Tarquinius esset inuentus, post [89] tot reges ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficij iniuria venerat. Non enim seruauit is, qui non interfecit; nec beneficium dedit, sed [90] missionem.

XXI. Illud magis venire in disputationem potest aliquam, quid faciendum sit captiuo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & [91] infamis ore promittit? Patiar me ab impuro seruari? seruatus deinde, quam illi gratiam referam? Viuam cum obscœno? non viuam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autem tanquam creditum, non tamquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitiam, quæ similes iungit, non descendam. nec seruatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendũ quod accepi. Est aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideo non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cum ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non facio, vt sine illo pericliter. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait à filio familias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recepit? quod maluit non accipere, quàm reddere? quæ est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, vtamur [92] Græcini Iulij viri egregij, quem C. Cæsar occidit ob hoc vnum, quod melior vir erat, quam esse quemquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impensam [93] ludorum pecunias acciperet, magnam [94] pecuniam à Fabio [95] Persico missam non accepit. Et obiurgantibus his, qui non æstimabant mittentem, sed missa, quod repudiasset: *Ego*, inquit, *ab eo beneficium accipiam, à quo* [96] *propinationem accepturus non sim?* Cumque illi [97] Rebilus consularis, homo eiusdem infamiæ, maiorem summam misisset, instaretque, vt accipi iuberet: *Rogo*, inquit, *ignoscas: nam & à* [98] *Persico non accepi*. Vtrum hoc munera accipere est, an

XXII. [99] senatum legere? Cum accipiendum iudicauerimus, hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifestum sit, vt fructum præsentem capiat. Iusta enim caussa lætitiæ est, lætum amicum videre: iustior, fecisse. Grate ad nos peruenisse indicemus,

dicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantum audiente, sed vbique testemur. Qui grate beneficium accepit, primam eius[100] pensionem soluit. Sunt quidam, qui nolunt nisi secreto accipere: testem beneficij & conscium vitant: quos scias licet male cogitare. Quomodo danti in tantū producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum, cui datur; ita accipienti adhibenda[101] concio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiue agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia, sed inficiandi genus. Ingratus est, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam[102] nolunt nomina secum fieri, nec interponi[103] pararios, nec signatores aduocari, nec chirographum dare: idem faciunt, qui dant operam, vt beneficium in ipsos collatum, quam ignotissimum sit. Verētur palam ferre, vt sua potius virtute, quam alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum[104] officijs sunt, quibus vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum. Alij pessime loquuntur de optime meritis. Tutius est quosdam offendere, quam demeruisse. argumentum nihil debentium,[105] odio quærunt. Atqui nihil magis præstandum est, quam vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde reficiēda est: quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit; & qui meminit, iam refert. Nec delicate accipiendum est, nec submisse & humiliter. Nam qui negligēs est in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat; quid faciet, cum prima eius voluntas refrixerit? Alius accepit fastidiose, tamquam qui dicat: *Non quidem mihi opus est: sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem.* Alius supine, vt dubium præstanti relinquat, an senserit: alius vix labra diduxit, & ingratior, quam si tacuisset, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensius, & illa adijcienda: *Plures quam putas, obligasti.* Nemo enim non gaudet beneficium suum latius patere. *Nescis quid mihi præstiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quam æstimas.* Statim gratus est, qui se onerat. *Numquam tibi gratiam referre potero: illud certe non desinam vbique confiteri, me referre non posse.* Nullo magis Cæsarem Augustum demeruit, & ad alia impetranda facilem sibi reddidit[106] Furnius, quam quod, cum patri Antonianas partes secuto veniam impetrasset, dixit: *Hanc vnam Cæsar habeo[107] iniuriam tuam. effecisti vt viuerem, & morerer ingratus.* Quid est tam grati animi, quam nullo modo sibi satisfacere? quam nec ad spem quidem exæquandi vmquam beneficij accedere? His atque huiusmodi vocibus id agamus, vt volūtas non lateat, sed aperiatur, vt luceat. Verba cessent licet. si quemadmodum debemus affecti sumus conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum velut in certamen cursus compositum, &[108] carceribus inclusum, opperiri debere suum tempus, ad quod velut dato[109] signo prosiliat. Et quidem magna illi celeritate opus est, magna cōtentione, vt consequatur[110] antecedentem. Videndum est nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimius sui[111] suspectus, & insitum mortalitati vitium, se suaque mirandi: aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus est sui iudex. inde est, vt omnia meruisse se existimet, &[112] in solutum accipiat: nec satis suo pretio se æstimatum[113] putet. *Hoc mihi dedit. sed quam sero, sed post quot labores? quanto consequi plura potuissem, si illum, aut illum, aut me colere maluissem? non hoc speraueram. In turbam coniectus sum.[114] tam exiguo dignum me iudicauit. honestius[115] præteriri fuit.* Cn. Lentulus[116] augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum[117] libertini pauperem facerent (hic[118] quater millies sestertium suum vidit. proprie dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenij fuit[119] tam sterilis, quam pusilli. Cum enim esset auarissimus, nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cum omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem,[120] sub honore nobilitatis laborantem; princeps iam ciuitatis, & pecunia, &[121] gratia, subinde Augusto solebat queri, dicens, *A studijs se abductum. Nihil tantum in se congestum esse, quantum perdidisset, relicta eloquentia.* At illi inter alia hoc quoque diuus Augustus præstiterat, quod illum derisu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quemquam esse gratum, numquam enim improbæ spei, quod datur, satis est. Eo maiora cupimus, quo maiora venerunt: multoque concitatior est auaritia, in magnarum opum congestu[122] collocata. vt flammæ infinito acrior vis est, quo ex maiore incendio emicuit. Æque ambitio non patitur quemquam in ea mensura honorum conquiescere, quæ quondam eius fuit[123] impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed queritur, quod non est ad præturam vsque perductus. nec hæc grata est, si deest consulatus. ne hic quidem[124] satiat, si vnus est. Vltra se cupiditas porrigit, & felicitatem suam non intelligit: quia non[125] vnde venerit, respicit, sed quo tendat. Omnibus his vehementius & importunius

XXIII.

XXIV.

XXV.

XXVI.

XXVII.

XXVIII. malum est inuidia, quæ nos inquietat, dum comparat. Hoc mihi præstitit: sed illi plus, sed illi maturius: & deinde nullius caussam agit, contra omnes [126] sibi fauet. Quanto est simplicius, quanto pudentius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quanti à seipso æstimari? Plus accipere debuissem. sed illi facile non fuit plus dare, in multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initium est. boni consulamus, & animum eius, grate excipiědo, euocemus. Parum fecit; sed sæpius faciet. illum mihi prætulit; & me multis. ille non est mihi par virtutibus, nec officijs; sed habuit suam [127] Venerem. Querendo non efficiam, vt maioribus dignus sim, sed vt datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. quid ad rem? quam raro fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos esse felices. sæpe quæ agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum virorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, vt in ceteris rebus, ita in amicitijs. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit: nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat. Numquam deerunt caussæ querendi, si beneficia à [128] deteriore parte spectaueris. Vide quam

XXIX. iniqui sint diuinorum munerum æstimatores, etiam quidam [129] professi sapientiam. Queruntur, quod non magnitudine corporum æquemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quod solidior sit cutis beluis, decentior damis, dësior vrsis, mollior fibris: quod sagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilæ, spatio ætatis corui, multa animalia [130] nandi facilitate. Et cum quædã ne coire quidem in idem natura patiatur, vt velocitatem corporum & vires pares animalibus: ex diuersis ac dissidentibus bonis hominem non esse compositum, iniuriam vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quod non bona valetudo & [131] vitijs inexpugnabilis data sit, quod non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eousque impudentiæ prouehantur, vt naturam oderint, quod infra deos sumus, quod non in æquo illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt [132] secundas sortiri, quod terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quidquid nobis negatũ est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus æstimator sortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parẽs noster quanto valentiora animalia sub iugum miserimus, quanto velociora cõsequamur: quam nihil sit mortale, non [133] sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momẽto peruium est, [134] sideribus velociorem, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit. tantum denique frugum, tantum opum, tãtum rerum aliarum super alias aceruatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles. ex omnibus singula excerpas, quæ tibi dari [135] velles. Ita bene æstimata naturæ indulgentia, [136] confitearis necesse est, in delicijs te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dij immortales, habẽtque. & qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos, collocauerunt. Magna

XXX. accepimus, maiora non [137] cepimus. Hæc, mi Liberalis, necessaria credidi, vt dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficijs erat, cum de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam in cetera, huius detestabilis vitij audacia. Cui enim respondebit grate, quod munus existimabit magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se à dijs [138] negat, quam quotidie ab illis petit? Quicumque ergo gratos esse docet, & hominum caussam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quod quisquam excusationem mẽtis ingratæ ab infirmitate atque inopia petat, & dicat: *Quid enim faciam, & quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam?* Referre facile est, si auarus es, sine [139] impendio: si iners, sine [140] opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cum quolibet [141] paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

XXXI. Hoc ex paradoxis Stoicæ sectæ minimè mirabile, vt mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libenter accepit beneficium, reddidisse. Nam cùm omnia ad animum referamus, fecit quisque quantum voluit. & cùm pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit; etiamsi illi [142] manum exerere non licuit, gratus quoque potest esse homo voluntate. Quotiens quod proposuit, quisque consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit, effecit, peruenitque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit; tulit quod petiit. Non enim sibi inuicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Benè nauigauit, qui quem destinauit portum, tenuit: teli

iactus certæ manus peregit officium, si petita percussit: beneficium qui dat, vult excipi gratè habet quod voluit, si bene acceptum est. Sed sperauit emolumentum aliquod. non fuit hoc beneficium, cuius proprium est, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei condicio est: vt gratus sim, ad fortunam [143] mittor. Si illa inuita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, & faciam, & reddam? temporum rerumque occasionem sequar, & eius implere sinum cupiã, à quo aliquid accepi? sed malo loco beneficium est, nisi & [144] excussis manibus esse grato licet.

Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummauit officium suum. restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, [145] pilam scitè ac diligenter excipere; sed non dicitur bonus lusor, nisi qui aptè & expedite remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est. quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. explicari itaque totũ debet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideò non bonum lusorem dicam, qui pilam, vt oportebat, excepit, si per ipsum mora, quò minùs remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutiùs hoc refellere. existimemus ita esse: desit aliquid lusui, non lusori. sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datæ, cui [146] par alia debetur, non [147] animo. Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit. XXXII.

XXXIII. Beneficium mihi dedit. accepi non aliter, quàm ipse accipi voluit. Iam habet, quod petit: & quod vnum petit, ego gratus sum. Post hæc vsus mei restat, & aliquod ex homine grato commodum. hæc non imperfecti officij reliqua pars est; sed perfecti [148] accessio. Facit Phidias statuam: alius est fructus artis, alius artificij. artis est, fecisse quod voluit: artificij, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum Phidias, etiã si non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. vnus conscientiæ: hunc absoluto opere percepit. alter famæ, tertius vtilitatis: quem allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficij fructus primus ille est, conscientiæ. Hunc percepit, qui quò voluit, munus suum pertulit. Secundus est famæ. tertius eorum, quæ præstari inuicem possunt. Itaque cum benigne acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem bene accipiendo persolui.

XXXIV. Quid ergo? inquit, retulit gratiam, qui nihil fecit? [149] Plurimum fecit, bono animo bonum [150] retulit: & quod est amicitiæ, ex æquo. [151] Post deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Non est quod exspectes, vt solutionem tibi ostendam. res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamuis primò contra opinionem pugnet tuam, si te [152] commodaueris mihi, & cogitaueris res esse plures, quàm verba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas non proprijs appellationibus notamus; sed alienis commodatisque. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & [153] veli, & carminis: canem, & venaticum, & marinum, & sidus. Quia non sufficimus, vt singulis singula assignemus: quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo est virtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus superuacuos: aut ars re familiari moderatè vtendi: [154] parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti: cùm infinitum intersit, inter modum & angustias. Hæc alia sunt natura: sed effecit inopia sermonis, vt & hunc & illum parcum vocemus; vt & ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium, est & actio, vt diximus benefica, & ipsum quod datur per illam actionem: vt pecunia, domus, prætexta. Vnum vtrique nomen est: vis quidem ac potestas longè alia.

XXXV. Itaque attende. iam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuolè excipimus: illud alterũ quod re continetur, nondum reddidimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamuis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; iubemus tamen aliquid simile ei quod accepit, reddere. A consuetudine quædam quæ dicimus, abhorrent: deinde alia via [155] ad consuetudinem redeunt. Negamus [156] iniuriam accipere sapientem: & tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem [157] stulti esse: & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire omnes [158] stultos di-

cimus: nec tamen omnes curamus elleboro. his ipſis quos vocamus inſanos, & [159] ſuffragium & [160] iuriſdictionem committimus. Sic dicimus eum qui beneficium bono animo accepit, gratiam retuliſſe: nihilominus illum in ærealieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cum reddiderit. Exhortatio eſt illa, non infitiatio beneficij. Ne timeamus, néve intolerabili ſarcina depreſſi deficiamus animo. Bona mihi donata ſunt, & fama defenſa, [161] detractæ ſordes, ſpiritus, [162] & libertas potior ſpiritu; & quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum oſtendam? hic ipſe eſt, quo ille ſuum oſtendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quòd accipias, ſed quòd [163] reddas, debiturus ſis. Non adibis tam magnæ rei periculum, vt caſus ingratum facere te poſſit. Nullas tibi proponam difficultates, ne deſpondeas animo, ne laborum ac longæ ſeruitutis exſpectatione deficias. non differo te: de præſentibus fiat. Numquam eris gratus, niſi ſtatim es. Quid ergo facies? non arma ſumenda ſunt: & fortaſſe erunt. non maria emetienda: fortaſſe etiam ventis minantibus ſolues. vis reddere beneficium? benigne accipe, retuliſti gratiam: non vt ſoluiſſe te putes, ſed vt ſecurior debeas.

COMMENTARIA VARIORVM AVTHORVM.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Priore parte.] *Quam incohauit. Cap.xi. libri* I.

2. Aduerſus ducentem.] *Ab eo qui funem trahit, alio malè renitente.*

3. Occurentia.] *Publiana illa ſententia*: Bis eſt gratum, quod opus eſt, vltro ſi offeras.

4. Os concurrat.] *Alij volunt*, corruat: *cur autem? proprium huic ingenuo vitio verbum eſt, & è re ſumptum. Qui molli ore ſumus, ipſum hoc experimur, os coire & agrè diduci. Itaque & Fabius eo verbo. lib* XI. Eſt alius concurſus oris, & cum verbis ſuis colluctatio. *Seneca epiſt.* XI. Lingua titubat, labra concurrunt.

5. Non tulit gratis.] *Apuleius*: Non enim leui mercede emit, qui precatur: aut paruum pretium accipit, qui rogatur.

CAP. IV. 6. Quoque cum impetr.] *A me eſt, cùm in libris inueniſſem*, quoque quod impetr. *Sententia vulgo hæret.*

7. Vt ſumat.] *Non diſplicet, & ſit ita apud magnates: munus ab alio tibi traditur, nec hauris ex ipſo fonte. Ergo Diſpenſator, aut talis, rogandus vt pro te ſumat. Tamen libri ferè veteres*, vt conſummet: *quod eſſet, finem & ſummam manum muneri imponat. Sed prius magis arridet.*

8. Sine deductione.] *Oſtendit inter formulas fuiſſe. & lego in marmore Hiſpanienſi*: Signum. Panthei. Teſtamento. Fieri. Ponique. Ex. argenti. libris. C. Sine. vlla. deductione. iuſſit. *Iterum*: heredes. ſine. vlla. deductione. xx. Poſuere. *Valet igitur, vt nihil de ſumma detrahatur.*

CAP. V. 9. Præcidi ſpem.] *In hoc genus Martialis*:

> Primum eſt vt præſtes, ſiquid te Cinna rogabo:
> Illud deinde ſequens, vt cito Cinna neges.
> Diligo præſtantem, non odi Cinna negantem:
> At tu nec præſtas, nec cito Cinna negas.

10. Ne minor ſit.] *Eſt & cauſſa alia, quam Plinius Panegyrico tangit: quod* beneficijs ſuis commendationem ex difficultate captant.

11. Poteſt ob id.] *A mureto ea lectio, ſiue potius Eraſmo. At mei*, gratus, *non* ingratus *ſtatim habent. Diſtinctione iuuanda & elicienda ſententia eſt, iſta*: Malo mihi iam neges. Vbi in tæd. ad. animus, inc. b. o. dum exſpectat: poteſt ob id gratus eſſe? *An, inquit, gratus animus ob id beneficium eſſe poteſt, quod mora in odium traxit?*

12. Cito occidere.] *Tyranni ſciebant. vt Tiberius cuidam* precanti pœnæ maturitatem, Nondum, inquit, tecum in gratiam redij. *Et Caius Caligula*, non temere in quemquam, niſi crebris & minutis ictibus animaduerti paſſus eſt, perpetuo notoque iam præcepto: Ita feri, vt ſentiat ſe mori. *Vtrumque in Suetonio. Adde Lucanus*:

> —— moremque nefandæ
> Dirum ſæuitię, pereuntis parcere morti.

13. Manus affert.] *Intellige, occidit, perdit. Notum, quid ſit* manus ſibi afferre: *atque inde, huc translatum.*

CAP. VI. 14. Preſſo articulo.] *Manu forti, & adacta. Contra eſt*, molli articulo. *Fabius lib.* 11. Gladiatorem vehementis impetus, excipit aduerſarij mollis articulus. *Nec diſſimile quod in Cicerone*: Molli brachio, & Leui. *quæ omnia à re militari aut gladiatoria.*

CAP. VII. 15. Lapidoſum.] *Is eſt, qui in lapidem duratus.*

16. A nepote.] *Putarim maiuſcula littera inſigniendum*, Nepote: *& cognomen fuiſſe huius viri.*

17. M. Allio.] *Meus liber opt.* Aleo: *in aliis* Ælio. *Cæterum ipſe Tacito, aut Suetonio, non nominatur: res tangitur in plures Senatorum. Illi his verbis*: Propertio Celeri decies H S. largitus eſt. tentantes eadem, probare cauſſam Senatui iuſsit: cupidine ſeueritatis, in his etiam quæ rectè faceret, acerbus. Vnde ceteri ſilentium & paupertatem, confeſsioni & beneficio præpoſuêre. *At Suetonio iſtis*: Paucorum Senatorum inopia ſuſtentata, ne pluribus opem ferret, negauit ſe ſubuenturum; niſi Senatui iuſtas neceſsitatum cauſſas probaſſent.

18. Nepoti.] *Iterum maiuscula, & in eo scomma. Videbatur nomen edere, & vitium exprobrauit.* Nepotes, ἄσωτοι: luxuriosæ vitæ homines (*ait Festus*) quod non magis his rei suæ familiaris cura est, quàm iis quibus pater auusque viuunt.

CAP. VIII. 19. Omni genere.] *Valet, omni modo, & ratione. Iurisconsulti crebriusculè, & noster mox, c. x.*

20. Reprehendere.] *Assentior Pinciano legenti*, deprehendere: *detegere vitia latentia & efferre.*

21. Auxilium est.] *Grutero nostro visum, cum negatione immissa legere*: Non est illud liberalitas, censura est; non auxilium est, principale tributum est. *vt antitheta ista haud indecore concurrant. Tributum autē Principale, quia velut ab inuito tribuitur in aliorum necessitates.*

CAP. IX. 22. Producunt.] *Prouehunt, attollunt. Inde* Producta *Stoicorum.*

CAP. X. 23. Arcesilaus:] *Crantoris discipulus, & qui mediæ Academiæ auctor fuit.*

24. Amico pauperi.] *Ctesibium nominat Laertius: & dictum addit, cum pecunia inuenta esset*, Ἀρκεσιλάου τὸ παίγνιον: Arcesilai hic ludus. *At Plutarchus in libello*, Quomodo Adulator ab Amico noscendus: *diserte* Appelli Chio *hoc tribuit: & cetera consonat, nisi quod dictum effert*, Ἀρκεσιλάου τουτὶ τὸ κλέμμα: Arcesilai hoc furtum.

25. Inutiliter verecundus.] *Homericum est*: Αἰδὼς δ' οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένῳ ἀνδρὶ προΐκτῃ:

> Nec pudor vtilis est, homini qui pauperi adhæret.

26. Quo Genere.] *Quo modo. vt supra cap.* VIII.

27. In acta.] *Id est, non publico, non posteritati trado. Acta confici solent rerum memorabilium vel in populo, vel Senatu: atque ea per certos huic curæ homines describi: tum publicari. Itaque prouerbij speciem dictum*, In acta mittere: *& plura ego ad Annalem* IV. *Taciti.*

28. Exprobrem.] *Tullij idem monitum, in Lælio*: Odiosum est genus hominum, officia exprobrantium. quæ meminisse debetis, in quem collata sunt; non commemorare, qui contulit. *Sanè ea res odium gignit, & maxime apud Principes. Tacitus* IV. *Hist.* Neque deerat ipse arrogantia vocare offensas, nimius commemorandis quæ meruisset.

CAP. XI. 29. Quod ille.] *Quis, ignoro: sed plures sic seruati.*

30. Repetit.] *Totidem pæne verbis ante eum Publius*: Beneficium dedisse qui dicit, petit.

31. Memoriæ reuocandum.] *Alij libri*, memoria reuocanda: *at meus*, renouanda. *quod probem.*

32. Sæpe quidem.] *Acutum responsum. fructum beneficij percepisti in tua iactantia. Non est opus me dependere, tu tibi à te soluisti.*

33. Quid opus te loqui?] *Non opus. & argute in istos Martialis*:

> Quæ mihi præstiteris memini, semperque tenebo.
> Cur igitur taceo Postume? tu loqueris.
> Non belle faciunt quædam duo. sufficit vnus
> Huic operi: si vis vt loquar, ipse tace.

34. Verniliter.] *Blande & cum adulatione, sine animi tui sensu. Vox à* Vernis, *id est seruulis, qui fere blandiuntur. Inde* Vernilis, πολιτικὸς *in Glossis priscis*: πολιτικὸς *autem iisdem*, Ciuilis, Vrbanus. *Vernilitas eodem sensu in Seneca. epist.* XCIV. *In Taciti* II. *Hist. vbi nostri libri de Vitellio*, Quamuis odium humilibus blanditiis velaret: *video Robertum Stephanum legisse*, vernilibus blanditiis. *Apte profecto, si è membranis.*

35. Nec tamen tuta.] *Pincianus iubet, & parent alij*, Hæc tamen irrita. *Ego nihil mutem.*

CAP. XII. 36. Cæsar.] *Omnino literula addenda*, C. Cæsar: Caligulam *notat.*

37. Pompeio Penno.] *Cetera mihi ignotus, an tamen idem, qui postea fame ab eo mori coactus, homo opulens & locuples, supra plerosque sui æui? de quo Seneca idem, De Tranquill. cap.* XI.

38. Socculum auratum.] *Plinius* XXXVII. *cap.* II. Tolerabiliorem tamen fecit (*Pompeius Magnus*) caussam Caij Principis, qui, super omnia muliebria, socculos induebat è margaritis. *Quidni igitur & auratos?*

39. Nullam partem.] *Significat superum inferumque impurum fuisse.*

40. Persica seruitute.] *Quia Persæ valde obnoxij suis regibus. & inde Cicero*: Regnum non modo Romano homini, sed nec Persæ quidem cuiquam tolerabile. *Et vero in hac ipsa re certum*, *Persas regibus suis* manus pedesque osculatos: & humi stratos seruiliter adorasse.

41. Summis vs. hon.] *Ita Pincianus & Muretus, ex coniectura. Mihi placebat*, summis honoribus, *absolutè dictum. At ecce apud me duo libri*, summissimis *clare præferunt: an non seruandum, & Comico illo more dictum, vt* ipsissimus?

42. In conspectu Principum.] *Accipio procerum & populi primorum, id est Senatorum: & aliquoties ita Seneca. At Gruterus malit*, in conspectu p.r. *id esset*, populi Romani.

43. Et quidem.] *Ista à Mureto, & hominis caussa tenui: sed credo mea, puro iudicio, meliora*: & quidem (licet aliquis non putet ad rem pertinere) sinistro pede? *Nam in eo argutatur. non solum pedem præbuit, quod turpe, basiandum, sed quod turpius indigniusque, sinistrum. At quod hic est* R. P. *possis etiam*. Rom. populum *explicare.*

44. Soccatus.] *Insolens hoc Romanis. & Cicero Verri grauiter obiecit, quod* solcatus in publico stetisset. *Nam domi duntaxat solea: in publico, & certe cum iudicia obibant, calceati togatique erant. Fœdius autem Caius, qui in muliebri etiam socco hæc patrabat.*

45. Pigros suos.] *Sententiam video, verbū sine exemplo est: videturque ita pedes, aut sordes circa pedes, notare. Io. Meursius, vir doctus*, epigros *vellet, & clauos interpretari, qui calceis suppacti vel impacti. In Augustino ea vox*, Lignum ligno per subscudes, epigros, clauos, & gluten bituminis, non potest adhærere. *Sed & Isidoro*, XIX. Epigri & claui sunt, quibus lignum ligno adhæret. *Pincianus autem*, pictos soccos: *Libri non mutant, nisi quod vnus meus* pigros.

CAP. XIII. 46. Te non agnoscere.] *Libri scripti*, tibi non: *& quidā*, adagnoscere. *Suspecta mihi: sed tantum.*

47. Supinet.] *Alij* resupinet, *nec male. Habitus autem ille superborū, caput attollere pectus proijcere: quod est, sese supinare*, καὶ ὑπτιάζειν:

48. Personam,] *Histrioniam, & alienam.*

49. In æquum.] *Ex alto descendit, se submisit, & velut parem gessit.*

CAP. XIV. 50. Quædam nocitura.] *Tacitus* XV. *Annal.* Plura sæpe peccantur, dum demeremur, quam dum offendimus.

51. Accessio.] *Alij libri,* accensio. *Illud teneo, & est inuasio morbi & παροξυσμός. A febribus ductum.*

52. Etiam inuitos.] *Negat Horatius:*

Inuitum qui seruat, idem facit occidenti:

sed in re alia, nempe ijs, qui mori consilio & decreto volunt (prisco illo more) nec sunt interpellandi.

53. A tutis.] *Placet. nam in praeceps, certe anceps, ambitio impellit. At libri aliter: & est in meis,* abducit acutis, non à semetipso vires inferri patiar, nec committam. *Alij porro:* acutis. Si nullum malum vires à semetipsa patiar, nec committam. *Quid hic est? vlcus, aut vlcera: neque ego nunc Machaon.*

54. Hostium vota.] *Euripides:*

Ἄχαιρος ἐμοὶ οὐδὲν ἔχθρας διαφέρει:
Volentia importuna, ab odio haud dissidet.

CAP. XV. 55. Magnæ rei merces.] *Vel perire paratus sum, si impendo me in rem hominemque magnum, vnius exitio redimendum.*

56. Imputat.] *Inscribit, & in rationibus expensi ponit.*

57. Munus suum commendat.] *Ita negatione eiecta, & mox posita legendum, sensu liquido.*

CAP. XVI. 58. Væsanus.] *Nusquam noster pronus in hunc regem: quem reuera vulgus & fortuna magis, quam prudentes & ratio attollunt.*

59. Congiaria.] *Scripti aliquot,* congia: *sed eodem cadit, atque illud receptius. Pro quouis munere accipiunt. vt noster Consol. ad Marciam, cap.* XXII. Seianus patrem tuum clienti suo congiarium dedit: *crebrius tamen, sunt Principum dona publice, in plebem.*

60. Spargere.] *Effuse dilargiri. & allusum ad fortuitas in theatris sparsiones.*

61. In sinu.] *Ad easdem sparsiones referam. nam sinu tesseras & munuscula excipiebant.* Condenda *autem, ambigue: siue vt ædifices, siue vt reponas & occultes.*

CAP. XVII. 62. Ab Antigono.] *In Plutarchi Apophthegmatis ita:* Θρασύλλου τοῦ κυνικοῦ δραχμὴν αἰτήσαντος αὐτὸν, Ἀλλ' οὐ βασιλικὸν, ἔφη, τὸ δόμα. τοῦ δ' εἰπόντος, Οὐκοῦν τάλαντον δός μοι, Ἀλλ' οὐ κυνικὸν, ἔφη, τὸ λῆμμα: Thrasyllo Cynico drachmam ab eo petente, Regium non est, inquit, hoc dare. Illo igitur subijciente, Da talentum: Non est Cynicum, inquit, accipere. *Quæ Græce magis bella cadunt.*

63.* Si me.] *Videtur aliqua dissertatiuncula fuisse (quæ perijt) super hoc facto. Subijcit nunc, Si me quoque interrogas, sum inter probantes.*

64. Indixisti.] *Ad Cynicos proprie, non ad omnes Philosophos. De istis autem aruscatoribus, & poscinummijs, pulchre Herodes apud Agell. lib.* IX. *cap.* II. *& Lucianus plurifariam.*

65. Depilæ lusu.] *Quæ placuit & Plutarcho, libello de Socratis dæmonio: etsi Chrysippo non inscripsit.* ἡ χάρις, *inquit,* οὐχ ἧττον δεομένη τοῦ λαμβάνοντος, ἢ τοῦ διδόντος ἐξ ἀμφοῖν τελειοῦται πρὸς τὸ καλὸν, ὁ δὲ μὴ δεξάμενος, ὥσπερ σφαῖραν εὖ φερομένην, καταισχύνει ἀτελῆ πεσοῦσαν: Beneficium non minus desiderat accipientem, quam dantem, & ex vtrisque perficitur, honestumque tangit. Qui autem non excipit, sicut pilam recte delatam & directam, dehonestat beneficium, cadens, & finem suum non assecutum.

66. Vitio.] *Probum est. tamen libri,* studio, *aut* dubio.

67. Doceamus.] *Capere beneficia.*

68. Si conantur.] *Grati esse, bene excipere.*

69. Traducere.] *Ludibrio exponere.*

CAP. XVIII. 70. Ad alteram.] *Antea* aliam. *ego hoc recepi è meis. quia hæc reuera secunda pars: & hactenus peregit, quod è priore supererat.*

71. Viam.] *Hanc beneficiorum viam. Tamen libri,* vitam: *nimis etiam vere: at Ratio dux & domina esse debet totius vitæ.*

72. Vellemus.] *A diuinatione Mureti mera est. nam libri omnes,* videamur. *quod conuenire H. Stephano videbatur, non mihi: & vellem ex eo,* voueamus, *vel,* gaudeamus.

73. Num etiam.] *Ita scripsi, & interrogando acui, præeuntibus meis libris. Alij,* Nam etiam: *quod reijciunt sequentia, quibus huic interrogationi respondetur.*

74. Post iniuriam.] *Nam bonus bonum, etiam læsus ab eo, amat.*

75. Possis.] *Ab hoc verbo, in scriptis meis ista inseruntur:* vbi amicitiam alicui iucundam eam fecit & iustam. *Quæ sanè haud abijcienda, nec insuper habenda sunt: imo à me concinnanda.* vbi amicitiam, alioqui iucundam, iam fecit & iustam. *Acutè. suaue à viro bono accipere, quem ames vel accepta iniuria: nunc magis, vbi amicitiam ante iucundam tantum, & sine beneficij vinculo, nunc cum te obligauit, fecit & iustam. Porro & Pincianus & Gruterus hæc in suis repererunt: nisi quod in quibusdam pro,* eam, *scriptum habent* causa: *item probe.* Causa fecit iustam, *nempe beneficium.*

76. Toties. *Vbi vel semel ante, ô Seneca? non in his libris: aut partes eæ (quod potest) desunt. Sed verum, alibi monitum esse: & hoc discrimen Sapientum inculcatum. Quod sequitur,* Quidquid oportet: *explicatur à me, in epistol.* CIV.

77. Legem.] *Vitæ, & actionum. qui Decreta sua firma & immota habent.*

78. Contumaciter.] *Parent quidem, sed rebelles. obluctantur & repugnant.*

79. Cohæremus.] *Solutione facta, non soluimur: quia manet animi & voluntatis illud vinculum, quod beneficio inter uenit.*

80.* Monetque.] *Mureto locus vitiatus videtur: & quiuis dicet. Libri tamen haud valde mutant, nisi quod:*

maneque, *& paullo post:* Sic ne in beneficiorum. *Mihi sedet legere:* rursus incipere. Nam & quõ (*vales*, quomodo) in amicitiam non reciperem indignum; sic nec in beneficiorum quidem. *Vide, & inquire: Senecæ mens ea est, & verba. Adhærent & adspiciunt superiorem illam clausulam:* Et quidem diligentius quær. e. b. q. pec. creditor. *cui cetera, quasi parenthesi, subijciuntur vel inseruntur: tum hæc* ἀπολογία*: quare diligentius?* Nam & quomodo, *&c.*

81. Inuito.] *Contra vulgatam, imo & Iuris regulam,* Inuito beneficium non datur. *Lactantius:* Non est beneficium, quod ingeritur reluctanti. *Imo &* beneficiorum hæc est summa, (*Plinius Panegyrico*) si illis & non vti licet. *Atqui hic exceptio: sed ita, vt Beneficia ea esse non dicas, sed Imperia.*

82. Vim maiorem.] θεοῦ βίαν, *siue* Diuinam vim *interpretantur Plinius, & Iurisconsulti, nempe illam cælestem: adde & regiam, quæ accedit.*

CAP. XIX. 83. Tuber.] *Hoc de Phereo Iasone Cicero ita extulit* III. *de Nat. Deor. sententiâ plane, qua Seneca:* Nec prodesse Pheræo Iasoni voluit is, qui gladio vomicam eius aperuit, quam sanare medici non poterant. Multi enim etiam cum obesse vellent, profuerunt; & cum prodesse, obfuerunt. *Cum Cicerone, Valerius* I. *cap.* VIII. *At Plutarchus, De vtilitate ex inimicis cap. Prometheo Thessalo tribuit, in his verbis:* ὥσπερ γὰρ ὁ τὸν Θέσσαλον Προμηθέα κτεῖναι διανοηθεὶς, ἔπαισε τῷ ξίφει τὸ φῦμα, καὶ διεῖλεν ὥστε σωθῆναι τὸν ἄνθρωπον: vt enim is, qui Thessalum Promethea interficere moliens, gladio percussit vomicam eius, & sic aperuit vt homo sanaretur: ita sæpe contumelia ab inimico, malum animi latens curat.

84. Leonem.] *Potuit idem ille esse, imo meo animo fuit, quem Appion Plistonices vidisse apud Agellium narrat, in seruo Androclo, lib.* V. *cap.* XIV. *Nam ætas conuenit, & Appion ille sub Tiberio.*

CAP. XX. 85. Se gessisse.] *At libri scripti editique antea,* se egisse. *& cur ineptum volunt? dederim ex media illa ætate scriptorum vicena exempla.*

86. Seruiendi.] *Ad ministros vel fautores tyrannidis refer, qui euehebantur.*

87. Moribus.] *Hoc rectè. libertas & æquitas habitare ægre poterant inter ambitum, auaritiam, luxum; & caussam horum omnium, opes.*

88. Sed vtri.] *Hæc vera lectio, nec Muretus ingerat suum,* cui. *Vnus è scriptis meis, & Gruteri item, habet: sed & duo notarat Agricola Rodolfus. Pompeium & Iulium notat: quorum vterque, alio prætexto, de imperio certabat. Cicero non semel ad Atticum: &* Seneca *epist.* XIV. Quid tibi vis M. Cato? iam non agitur de libertate. olim pessumdata est. quæritur vtrum Cæsar, an Pompeius possideat Rempublicam. *Lucanus ipso verbo Senecæ:*

——quærunt, vter imperet orbi.

89. Tot reges.] *Tres ferro, vnus fulmine, perierunt.*

90. Missionem.] *A re gladiatoria. Mittitur, qui liberatur. Pugna* sine missione: *cùm necessum est cadere aut cædi. Ego* II. *Saturn.*

CAP. XXI. 91. Infamis ore.] *Meus,* infamis repromittit. *Nec abnuo exempla tamen subiungi, de infamia oris: itaque teneatur. etsi illud communiter dictum, magis ad thesim facit.*

92. Græcini Iulij.] *De quo in Taciti Agricola scripsi, atque ibi laudatur: alibi etiam à nostro Seneca, vt epist.* XXIX.

93. Ludorum.] *Vetus ita mos. quia largiter effundendum in voluptates illas populi; passim amici, imo & prouinciæ, conferebant.*

94. Pecuniam.] *Potest abesse.*

95. Persico.] *Paullus Fabius Persicus, Consul fuit sub Tiberio, anno* DCCLXXXVI. *Quare* Persicus? *à rege Perse, opinor, memoria victoriæ eius ab Æmilio Paullo partæ: è qua gente hic fuit, etsi maiores adoptione translati in Fabiam. Clarus igitur, sed ô fœdus! Adi & nostrum lib.* IV. *infrà, cap.* XXX.

96. Propinationem.] *Vox abest à meis: at hæc, aut similis fuit. Nam sententia perbella est, & è qua Martiali iocus:*

Quod nulli calicem tuum propinas,
Humane facis Herme, non superbe.

97. Rebilus.] *Fuit vnus sub Iulio Cæsare Consul, etiam alius sub Augusto, sed in magistratu mortuus. Hic tertius, quando & quis, nescio. Et per me sane pereat homo Oscus, aut lateat.*

98. Persico.] *Tangit Rebilum, significans, nec ab illo pari tuo in infamia, sed nobiliori stirpe, accepi: minus à te.*

99. Senatum.] *Hæc germana habeo, contra Pincianum. quidni fide librorum, & decore sententiæ? Non hoc est, inquit, munera capere: sed dantes examinare, quasi si Senatum legas. in quem scilicet non nisi probos purosque admittas.*

CAP. XXII. 100. Pensionem.] *Solutionem, certis temporibus diuisam & dispensatam.*

CAP. XXIII. 101. Concio.] *Populus & turba, vt omnes sciant. Noster* I. *De Clem.* O vocem in concionem omnium mortalium mittendam! *Male, qui* cautio *sufficiunt.*

102. Nolunt.] *Ego vellem, cum quibusdam libris,* volunt: *sententia ista. Sicut quidam volunt pecuniam mutuam capere, & debere; nec tamen solennia obligationum & cautionum adhiberi: ita isti beneficiarij, qui accipere, nec sciri.*

103. Patarios.] *Conciliatores, proxenetas. Vide infra lib.* III. *cap.* XV.

104. Officijs.] *Salutatione, deductione, & istis: quæ præstabant obnoxij, aut clientes.*

CAP. XXIV. 105. Odio.] *Quod fit præsertim in magnis beneficijs, & quæ grauant capientem. Tacitus* IV. *Annal.* Beneficia vsque eo læta sunt, donec exsolui posse videntur: vbi multum anteuenere, pro gratia odium redditur. *De ijsdem Curtius:* Quædam imo beneficia odimus: *& vitam, & hæc summa, nemo libens alteri debet.*

CAP. XXV. 106. Furnius.] Caius *prænomine, qui Consul fuit anno* DCCXXXVI. *At pater eius, item* Caius, *inter Consulares relatus ab Augusto, quia designatus non iuuerat, anno* DCCXXIII.

107. Iniuriam.] *Callidissime dictum. In summo beneficio, iniuria tua mixta est: quia ingratum me fecisti, nec sum soluendo.*

108. Carceribus.] *A Circo sumptum.*

108. Signo.] *Mappa. nam ea missa à Pratore aut Consule; e carceribus effundebantur.*

110. Antecedentem.] *Benefactorem. qui tempore praiuit: & manet in imagine de Cursu. nam difficile consequi, diu praeuntem.*

CAP. XXVI. 111. Suspectus.] *Probe. at libri tamen fere*, suspectum. *Ferri posset, vt* Prætextus, & Prætextum.

111. In solutum.] *Id est, quasi non datum. sed debitum. non fiat cum eo nomen, sed expungatur.*

113. Putet.] *Subdunt mei libri*, Nec dicat, Hoc m.d. *Omnino recte & germane, si distinguas:* Nec dicat, Hoc mihi dedit; sed, Quam sero, sed, Post quot labores? *Verba nempe exprimit horum calumniātium: qui non benigne sibi dicunt*, Hoc dedit: *sed illa alia*; Quam sero.

114. Tam exiguo.] *Libri*, tamquam. *Vellem*, tamne? *interrogando.*

115. Præteriri.] *In numero capientium non fuisse. Adspectum ad Senatores qui* Præteriti *dicuntur, cum non lecti. Sed & in repulsa ab honoribus, hoc verbum.*

CAP. XXVII. 116. Augur.] *De viro isto dixi ad IV. Annal. Taciti. Opes ei exitio fuere. quod ita Suetonius, Tib. cap. XLIX.* Cn. Lentulum Augurem, cui census maximus fuit, angore & metu ad fastidium vitæ egit, & vt nequo, nisi ipso, herede moreretur.

117. Libertini paup.] *Ergo illi (notabis) plus etiam possederunt: præsertim sub Claudio, quem obiter tangit, libertis suis addicto.*

118. Quater millies.] *Sunt ipsa* centies centena millia, *sive* decem milliones *Philippicorum: nostra æstimatione.*

119. Tam sterilis.] *Pinciani & mei libri:* Ingenij fuit sterilis, tam pusilli quam animi. *Ego teneam, sed copulam lubens inseram:* & tam pusilli. *Ingenio, & animo iuxta pusillus, vt mox ostendit: nec est, cur hæc vexentur, aut vexent.*

120. Sub honore.] *Alij libri*, onere. *quod sunt qui arripiant: ego non muto. & vere laborat magis paupertas sub honore & luce nobilitatis: quia condigne se ea & maioribus non potest gerere.*

121. Gratia.] *Mirum, in homine tam paruis ingenij, animi, oris. Sed gratia hæc à nummis. quibus ditem,*

---- decorat Suadela Venusque.

122. Collocata.] *Abest à meis & potest.*

123. Impudens vot.] *Quo peruenire, cum paruus obscurusque esset, nec sine impudentia vouisset. At nunc affectum, iterum altiora atque altiora: & quid deinde? casum. Simillimus locus de Ira III. cap. XXXI.*

124. Satiat.] *A Pinciani coniectura proba. nam libri*, faciat.

125. Vnde venerit.] *Idem alibi noster*: Habet hoc vitium omnis ambitio non respicit. *Manilius*: Nec quod habet, numerat; tantum quod non habet, optat.

CAP. XXVIII. 126. Sibi fauet.] *Non diiudicat merita, sed se præferendam censet.*

127. Venerem.] *Suam Gratiam, suum illicium. Plinius de Appelle, lib. XXXV. cap. X.* Cum eadem ætate essent maximi pictores; collaudatis omnibus, deesse ijs vnam illam Venerem dicebat, quam Græci Charita vocant. *Cui autem illa fauet & adest, ij felices & impetrabiles. vnde Sulla, qui Latinis cognomen* Felicis *habet Græcis* ἐπαφρόδιτος *inscriptus*, Venustus.

128. Deteriore.] *Quæ deficiunt, aut vincuntur; non ea quæ vincunt.*

CAP. XXIX. 129. Professi sap.] *Credo Epicureos maxime notari, apud quos eiusmodi querela. Plinium vide lib. VII. initio, Lucretium lib. V. Sed & in Plutarcho, de Fortuna, hæc comparatio: tamen hominum etiam prælatio, à consilio & ratione. Aristoteles damnat & reijcit istos, qui hominem ceteris animantibus postponunt, lib. IV. De Partib. animal. cap. X. sed pulchre & diffuse Xenophon lib. IV. de Factis & dictis Socrat. item Cicero II. de Natura deor.*

130. Nandi Facil.] *Libri scripti*, felicitate. *Itaque ariolabar olim*, diuinandi felicitate: *quia natura duce multa præsagiunt, tempestates, hiemes, ruinas alia. Sequitur etiam mox de* futuri scientia. *Tamen ariolabar fortasse, & tutius meliusque non abire à vulgata. Plinius enim in illa querela:* Alia pernicitatem vsurpare, alia præpetes volatus, alia vires, alia nare.

131. Vitijs.] *Pincianus ita correxit, cum esset* virtus. *quod ego cum libris teneam, & ad corporis virtutem siue robur transferam, quod ea non simus indomita & inuicta. Alterum tamen etiam acutum, querentium, quod non valetudo inter vitia, libidinem & intemperantiam, sit firma.*

132. Secundas.] *Ex libris magis esset*, secunda. *Sed illud communius*, Primas secundasque sortiri agere: *& intelligimus* partes.

133. Sub ictu.] *Valet subiectum nobis & obnoxium: quod tangere, quod ferire possimus. Contra est, quod VII. De Benefic.* Deum extra ictum sua diuinitas posuit.

134. Sideribus vel.] *Cogitatione, qua nil celerius. Itaque pulchre Homerus, Odyss. H.* τῶν νέες ὠκεῖαι, ὡσεὶ πτερὸν, ἠὲ νόημα: Quorum naues celeres, sicut ala auium, vel cogitatio.

135. Velles.] *Vellem ego interrogatione totum hoc efferri: & mens ea Senecæ. Itane, inquit, quia vnum aliquod totum esse nolis, iui tibi censeas singula optima excerpendi?*

136. Confitearis.] *Mei codices voculam anteponunt*, vt consit. *Fuerit*, tu te consit.

137. Cepimus.] *Angusti oris corporisque vascula.*

CAP. XXX. 138. Negat.] *Epicuri assecla. qui Deos à cura nostri remouet, casui & atomis omnia permittit.*

139. Impendio.] *Ut nihil dones.*

140. Opera.] *Vt nihil facias.*

141. Paria fecisti.] *Crebrum in Seneca, Plinijs, Iurisconsultis. valet, rationibus redditis, reliqua nulla esse: quod &* Pariare *dicunt.*

CAP. XXXI. 142. Manum exer.] *Actiones suas fungi. operari.*

143. Mittor. *Optime, nec audio qui*, nitor. *Mitti ad Fortunam dicit gratum futurum, quia ab ea opes & externa*

petenda, quæ refundat: Atqui ea non in nostra potestate: ab illa pendent: nulla autem virtus ab illa: ergo nec gratitudo.

144. Excussis.] *Vacuis. non apertis solum, sed motis & excussis. Clausæ autem eadem aliquid continent, & ferunt.*

CAP. XXXII. 145. Pilam scite.] *Meus opt.* pilam iacere ac dil.

146. Par alia.] *Res similis, vt exæquet in beneficio. Non video, cur offendat Criticos.*

147. Animo. qui.] *Mihi potior distinctio hæc:* non animo, qui animum parem sibi nactus est. Quantum in illo est &c. *Ita enim argutatur (vero verbo vtor, & poterant hæc à materia abesse:) Rei aliquid deest, cui alia non relata; animo nihil deest, cui animum iam reposui. Atqui ab eo beneficium, & in eo gratitudo.*

CAP. XXXIII. 148. Accessio.] *In eo tota iniectiuncula huius solutio. Beneficium & gratia, in solo animo: si-quid rei accessit, accessit tantum. Et tamen debet, si potest: at istud accessorium, non gratia propriè, sed merces est.*

CAP. XXXIV. 149. Plurimum.] *Ne abeamus à libris, qui* Primum: *& distinctione iuuemus.* Primum, fecit. bono animo bonum retulit. *Duplex est responsio. Nihne fecit? imo fecit. quid? animum animo rependit. Deinde, alia solutio in beneficio, quam credito: & quæ subdit.*

150. Retulit.] *Libri omnes,* obtulit. *& rectè, quasi ipsum animum pretium ei obtulit & porrexit.*

151. Post deinde.] *Mihi hæc sana. & Comicum est* Postinde, Postdeinde: *eadem cum simplicibus.*

152. Commodaueris.] *Commodum volentemque præbueris.*

153. Veli.] *Pars vtraque inferior veli, vbi funibus distenditur,* Pes *dicitur: & quidem pro lateribus, Dexter aut Sinister. Lucanus* v.

> —— & flexo nauita cornu
> Obliquat læuo pede carbasa.

Catullus:

> ---- siue vtrumque Iupiter
> Simul secundus incidisset in pedem.

Ita & Græcis πούς. *Centena exempla sunt.*

154. Parcissimum.] *Plinius lib.* XXII. *cap.* XXIV. Homines animi humilis & præparci, quos illi (*Græci*) dixere micropsychos.

CAP. XXXV. 155. Ad consuetud.] *De ijsdem Stoicis, de Constant. sapientis, cap.* III. Ita sublato alte supercilio, in eadem quæ ceteri descenditis, mutatis rerum nominibus.

156. Iniuriam.] *Hæc libello iam dicto propriè exsequitur.*

157. Stulti.] *Nam* omnia sapientis esse, *iam definiuerant Cynici, vt Diogenes Laertius in Diogene: & tenuerunt Stoici. quod ita in Zenone idem:* Καὶ σόφον δὲ πάντα εἶναι. δεδωκέναι γὰρ αὐτοῖς παντελῆ ἐξουσίαν τὸν νόμον. τῶν δὲ φαύλων εἶναι τινὰ λέγεται, ὃν τρόπον καὶ τῶν ἀδίκων, ἄλλως μὲν τῆς πόλεως, ἄλλως τῶν χρωμένων φασίν: Sapientum esse omnia. plenam enim perfectamque potestatem à lege (*prima illa & communi*) ijs datam. Malorum autem & stultorum quædam dicuntur esse. sicut & iniustorum, aliter quidem ciuitatis, aliter vtentium dicimus. *Vide me Manuduct.* III. *Dissertat.* XI.

158. Stultos.] *Vocem hanc frustra suspectam habent. Est ipsum Stoicorum scitum:* πάντας τοὺς ἄφρονας μαίνεσθαι: Omnes stultos insanire: *Cicero in Paradoxis, Diogenes in Zenone, Horatius* II. *Sat.* III. *Vide item Manud.* III. *Diss.* XX.

159. Suffragium.] *In Comitiis.*

160. Iurisdictionem.] *In Magistratibus. Hæc Plutarcho absona visa libello* De communibus notionibus, *sub initium. vide.*

161, Detractæ sordes.] *In reatu. id est, liberaui eum in iudicio & defendi. Vestem mutare feci. quam sordidam sumebant rei, & capillo atque alio cultu squallebant. Simile lib.* IV. *infra, cap.* XII.

162. Et libertas.] *Defensa scilicet, verbo non proximo, sed vlteriore repetito.*

163. Reddas debiturus.] *Id est, animo reddas, & paria facias: in re & mercede reliquator sis. Meus liber,* debiturusque: *nec id male.*

M. ANTONIVS MVRETVS.

O Primum est.] *Lego* Primum est. *atque ita legendum, ostendit id quod subiungitur:* Proximum sequi.

CAP. I.

Os concurrat.] *Frustra quidam emendare conati, legendum putarunt* corruat. *Concurrere os, & confundi pro eodem dicitur. Concurrit igitur os ijs quibus multo sanguine concurrente suffunditur, quasi natura ipsa obtendente velum quoddam pudoris.*

V.

Potes ob id ingratus esse?] *Lego,* Potest. *vt neget Seneca posse quemquam ob tale beneficium, cuius longa expectatione tortus est, ingratum videri, etiam si nullam pro eo gratiam referat. Quis enim, quod tortus sit, gratiam se debere vllam putet?*

Aut gaudere beneficio suo tardius,] *Lege,* Qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. *Manus autem beneficio suo afferre eleganter dicitur is qui ipsemet beneficij sui gratiam extinguit.*

VI.

Sed infinitum interest.] *Male antea legebatur,* in infinitum.

VII.

A nepote M. Allio.] *Nepotem vocat decoctorem, vt in illo Horatiano,*

> ---- ventres lamma candente nepotum
> Diceret vrendos. ---

Quod autem hic refertur ad id videlicet tempus pertinet, quo Tiberius paucorum senatorum inopiam sublleuauit. Qua de re ita Suetonius: Paucorum senatorum inopia sustentata, ne pluribus opem ferret, negauit se alijs subuenturum, nisi senatui iustas necessitatum causas probassent. *Meminit & Tacitus libro secundo: quorum tamen neuter id quod hic de Allio dicitur, narrat.*

X.

Arcesilaus.] *Apellem Chium fuisse, quem hoc modo Arcesilaus adiuuit, è Plutarcho didicimus, qui hanc ipsam hi-*

storiolam exponit enucleatius in commentario, quo docet quomodo quis adulatorem internoscere possit ab amico.

Quid? Ego illi.] *Alij*, Quidni ego illi. *quatantula deprauatio totam Senecæ sententiam peruertebat.*

XI. Qui dedit beneficium, taceat: narret qui accepit.] *Hac de re festiuissimum extat epigramma Martialis:*

> Quæ mihi præstiteris, memini, semperque tenebo.
> Cur igitur taceo Postume? tu loqueris.
> Incipio quoties alicui tua dona referre,
> Protinus exclamat: Dixerat ipse mihi.
> Non belle quædam faciunt duo. sufficit vnus.
> Huic operi. si vis vt loquar ipse tace.
> Crede mihi. quamuis ingentia Postume dones,
> Auctoris pereunt garrulitate sui.

XII. Nec tamen tuta sunt.] *Alij libri*, Hæc tamen irrita sunt.

Cæsar.] *Lege*, C. Cæsar. *ita autem fere semper vocat Caligulam. & statim*, Penno *legendum non* Pœno.

Persica seruitute.] *Hoc enim honoris genus Persæ regibus suis deferebant. Sic apud Xenophontem quidam* καταφιλοῦσι τῷ Κύρῳ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας.

Submissis honoribus.] *Inepte. Lege, vt in alijs*, summis vsus honoribus.

Pigros suos.] *Vide Turnebum cap. 30. lib. 9. aduersariorum.*

XVII. Ab Antigono.] *Aliquanto hoc venustius extulit Plutarchus in apophthegmatis, si modo liber Plutarchi est.* Θρασύλλου τοῦ Κυνικοῦ δραχμὴν αἰτήσαντος αὐτὸν, ἀλλ' οὐ βασιλικὸν, εἶπε, τὸ δόμα. τοῦ δὲ εἰπόντος οὐκοῦν τάλαντον δός μοι, ἀλλ' οὐ Κυνικὸν, ἔφη, τὸ λῆμμα.

XVIII. Ab ijs quibus dedisse videamur.] *Legendum puto.* Ab ijs quibus dedisse vellemus.

Monetque amicitia.] *Locus vitiatus videtur.*

XIX. Tuber quidam tyranni.] *Cicero lib. 3. de natura deorum:* Nec enim Herculi Deianira nocere voluit, cum ei tunicam sanguine Centauri tinctam dedit: nec prodesse Phæreo Iasoni, is qui gladio vomicam eius aperuit, quam medici sanare non poterant. *Narrat & Valerius libro primo.*

Se gessisse.] *Inepte in alijs*, se egisse.

XX. Non an seruirent, sed cui.] *Nec enim pugnabant pro libertate, cuius iam spes omnis præcisa erat: sed quod alij Pompeio, alij Cæsari seruire mallent. Ita autem censui iampridem emendandum hunc locum, cum in vetere libro reperissem:* Non an seruirent serui. *Alij postea eandem quidem sententiam effecerunt, sed nimium quantum à veteris scripturæ vestigijs recesserunt.*

XXI. Propinationem.] *Affinis enim erat illi vitio, quod in Herme quodam significat Martialis his versibus:*

> Quod nulli calicem tuum propinas,
> Humane facis Herme, non superbe.

XXVII. Antequam illum libertini pauperem facerent.] *Amare dictum in Claudium, sub quo libertinorum immensæ opes fuerunt.*

XXIX. Bona valetudo & vitijs inexpugnabilis.] *Quam neque cibi ac potionis, neque rerum venerearum intemperantia expugnare possit. Antea ineptissime legebatur*, Et virtus inexpugnabilis.

Maiora non cepimus.] *Id est, maiorum capaces non fuimus. Venustissimam sententiam deformarant, qui scripserant*, Maiora non debuimus.

XXX. Si iners, sine opera.] *Hanc quoque corruperant, vna voce detracta, hoc modo*, si iners opera.

FER. PINCIANVS.

CAP. I. SI sic demus, quomodo vellemus accipere.] *Antiqua exemplaria*, Sic demus, quomodo vellemus accipere.

Et sic dare, tanquam si sibi raperet.] *In eadem superfluit particula* si. *Nam legendum esse* eriperetur, *non* raperet, *alij ante me annotarunt. Codices alij*, tanquam sibi eriperet.

Proximus est autem neganti qui dubitauit.] *In eadem*, Proximus est autem à negante qui dubitauit.

Sed aduersus ducentem male retinuit.] *Tria illa verba* sed aduersus ducentem. *non agnoscunt nonnulla exemplaria.*

Parata, facile occurrentia, vbi nulla mora fuit.] *Scribe*, Parata, facilia occurrentia, vbi nulla interuenit mora: *ex vetere lectione.*

Os concurrat, & suffundatur rubor.] *Eadem*, os concurrat, & suffundatur rubore. *Scribendum existimo contra fidem omnium exemplarium.* os corruat, *non* os concurrat: *vt verba etiam mox paulo sequentia indicant*, Molestum verbum est, onerosum, & demisso vultu dicendum, Rogo.

Quoniam quidem, vt maioribus nostris, grauissimis viris, visum est.] *Duo illa verba*, grauissimis viris, *in exemplaribus aliquot non leguntur. Et scribo*, Quandoquidem, *non* quoniam quidem: *frequentissima in hoc autore menda.*

III. Tacite malimus & intra nos precari.] *Vetus lectio.* tacite malumus & intra nos metipsos precari.

Vt illum castiges, quod tardior in rogando fuit.] *Eadem*, vt ille se castiget, quod tardior in te rogando fuit.

Quam si multiplicatum hoc ad me, de quo loquebar, alia via peruenisset.] *Verba illa*, de quo loquebar, *non sunt Senecæ: si fidem adhibemus scriptis codicibus.*

IIII. Quam vbi quod impetrasti, rogandum est.] *Exemplar diui Francisci*, quàm vbi quid impetrasti rogandum esse.

Vt beneficia tua illibata & integra.] *Scribe*, vt beneficia tua illibata, vt integra: *ex vetere lectione.*

V. Potes ob id ingratus esse.] *Castiga*, potest ob id gratus esse: *ex eadem.*

Est enim bonarum etiam rerum solicita expectatio.] *Scribe*, Est enim bonarum etiam rerum sollicitus expectatio grauis, *ex eadem.*

Aut gaudere beneficio suo tardius, manus affert.] *Legendum permutato ordine*, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert: *ex eadem.*

Et proprium est libenter facientis, cito facere.] *In exemplaribus diuæ Mariæ & diui Francisci vrbis Salmenticensis aliter hæc verba leguntur*: & proprium est benefacientis, libenter & cito facere.

Qui tarde dedit, & diem extrahens profuit.] *Quidam codices*, Qui tarde & diem de die extrahens profuit. *Alij*, Qui tarde fecit, diu noluit, & qui de die diem extrahens profuit.

VI.

Sed in infinitum interest.] *Præpositio* in *superuacanea est, ex vetere lectione.*

Etiam si quid erit de quo velis admonere.] *Breuior scripta lectio*, etiam si quid velis admonere.

VII.

Vt æri alieno succurreret.] *Variant exemplaria. Quædam legunt*, vt ære alieno grauato ei sucurreret. *Alia*, vt æri alieno eius succurreret.

Sed creditores conuocare.] *In quibusdam codicibus* onerare *legitur, non* conuocare, *vt legendum forte sit*, sed credito exonerare, *Subijcit enim paulo post*, Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit.

VIII.

Reprehendere est, vt in transitu de hac quoque parte dicam.] *Corrige*, deprehēdere est. Et vt in transitu de hac quoque parte dicam, *ex vetere lectione.*

X.

Et ne hoc quidem confitenti, deesse sibi in sumptum ad necessarios vsus.] *Puto scribendum*, & ne sic quidem confitenti, deesse sibi in sumptum, *cætera. vt sit* in sumptus, *quod analoma Græci vocant. Posset etiam legi*, & ne hic quidem confitenti, *hoc est, in morbo.*

XI.

Puluino eius ignoranti sacculum subiecit.] *Scribe* ignorantis, *non* ignoranti, *ex scripta lectione.*

Ego sciam me dedisse.] *Festiuiorem reddes orationem, si inuersis dictionibus legas*, ego sciam dedisse me.

Non est memoriæ reuocandum.] *Corrige*, non est memoria renouanda, *ex vetere lectione.*

Nisi vt aliud dando prioris admoneas.] *Scribendum*, nisi vbi aliud dando prioris admoneas, *ex eadem.*

Et hoc laudabitur, quod ipse non narras.] *Sunt codices, in quibus* narrabitur, *legas, non* laudabitur: *lepidiore sic & efficaciore sensu.*

Quæ ego magis velle me scio præstare, quam posse.] *Variant exemplaria. Quædam legunt*, ego magis velle me scio præstare quam præstitisse. *Alia sic*, sed & ego magis velle me scio omnia illi præstare quam adhuc præstitisse.

Multa cura sata producuntur ad segetem.] Perducuntur *scribendum, non* producuntur, *ex vetere lectione.*

Nec tamen tuta sunt.] *Emenda*. Hæc tamen irrita sunt, *ex eadem.*

Sed vt ames.] *Delenda particula* vt, *ex eadem.*

Detrahēda est inanis iactatio.] *Sunt exemplaria, in quibus legitur*, Detrahēda est inanis manus iactatio.

XII.

Cæsar dedit vitam.] *Scribe*, C. Cæsar dedit vitam· *ex scripta lectione.*

Porrexit ad osculandum sinistrum pedem.] *Particula* ad *non habetur in eadem.*

Qui excusant eum, negant id insolentiæ causa factum.] *Quædam exemplaria*, Qui excusant & negant id, &c. *Alia breuius*, Qui excusant id insolentiæ causa factum.

Si senator senex submissis honoribus.] *Scribendum forte*, si senator senex summis vsus honoribus.

Pigros suos. *Quid si legas* pictos soccos? *Nam soccos muliebres picturis variari, nemo nescit. Et vsum C. Cæsarem muliebribus soccis, Tranquillus in eius vita prodit.*

Et omne beneficium in iniuriam conuertis.] *Lege*, vt omne beneficium, &c. *ex vetere lectione.*

XIII.

Vno modo persuadebimus ne beneficia insolencia perdant.] *Scribendum*, vno modo illis persuadebimus, ne beneficia sua insolentia perdant: *ex eadem.*

Quæ tumultuosius data sunt.] Quo, *non* quæ, *eadem.*

Vt frigida ægris negamus.] Frigidam *legendum, non* frigida: *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

XIIII.

Et merito, quum ad mentem bonam redierit.] *Deest dictio* quidem: & merito quidem quum ad mentem bonam redierit: *ex vetere lectione.*

Quod numquam in malum vertatur.] *Eadem* vertat *agnoscit, non* vertatur. *vt illud*, hoc illi quod nec bene vertat, *cætera. & mox paulo* adiuuabo, *non* iuuabo, *legitur.*

Siue ambitionis calor abducit a tutis: non committam.] *Exemplar diui Francisci fidelius hunc locum legit quam reliqua quæ hactenus ad manus meas venerint*: siue ambitionis calor abducit à tutis, non à semetipso vim sibi inferri patiar, nec committam, &c.

XV.

Ita qui quantum det, ostendit, munus suum non commendat, sed exprobat.] *Scribe per minorem*, ita qui quantum det, ostendit, munus suum commendat, non exprobrat. *ex vetere lectione.*

Tecum inter illa quæ donabis, examina.] *Sic prior editio. Corrige*, & ipsum inter illas quod donabis examina: *ex eadem.*

XVI.

Et cum regia sit, est stultissima.] *Antiquus codex*, & tamen regia, quum sit stultissima.

Personarum ac dignitatum proportio.] Ratio *legitur in exemplari diuorum Facundi & Primitiui, non* proportio.

XVII.

Nihil tam exiguum est, quod non honeste regis humanitas tribuat.] *Quædam exemplaria*, Nam nihil tam exiguum est, quod non honestet regia humanitas.

Aut mittentis studio.] *Duo scripta exemplaria* dubio, *agnoscunt, non* studio. *Quid si legas* deuio?

Vt malignis cursoribus propositum est.] Lusoribus, *non* cursoribus, *antiqua lectio.*

XVIII.

Per totam viam eundum est.] Vitam *lege, non* viam: *ex eadem.*

Subsequuntur autem plurima.] Sequuntur *eadem, non* subsequuntur.

Etiam post iniuriam possis.] *In scriptis quibusdam codicibus post hæc verba sequitur*, vbi amicitia iucundam alicui eam fecit & iustam. *In alijs*, vbi amicitiam alicui iucundam causa fecit & iustam.

Honestam vitam sequi volentibus.] *Scribe*, honesta sequi volentibus, *ex vetere lectione.*

XIX. Tyrannum pone.] *Si sic legas, sensus non procedit. Vide itaque an* tyrannicidam *placeat legi pro* tyrannum.

XXI. Venire in disputationem potest aliquando.] *Scribe* aliquam, *non* aliquando, *ex vetustis exemplaribus.*

Et infamis repromittit.] *Castiga*, & infamis ore promittit: *ex exemplari Facundi & Primitiui. Loquitur enim, vt paulo post apparet, de illis quorum teterrima libido, vt Lactantius inquit, nec capiti quidem parcit.*

Viuam cum obscœno? non viuam cum redemptore?] *Scribendum reor*, Viuam cum obscœno? Non. Viuam cum redemptore? Non. *partim ex vetere lectione, partim ex coniectura.*

XXII. Quem Cæsar occidit.] *Corrige.* quem C. Cæsar occidit, *ex vetere lectione.*

Vtrum hæc munera accipere est, an senatum legere?] *Hæc verba inuectitia sunt, vt arbitror, & aliunde in Seneca contextum irrepserunt. Certe in exemplari bibliotheca diuæ Mariæ non habentur omnino.*

XXIII. Ita accipienti adhibenda concio est.] *Exemplar Gymnasij Salmanticensis*, conscio *legit, non* concio. *vt putem legendum in totum sic*, ita accipienti adhibendus conscius est. *dixerat enim paulo ante*, testem beneficij & conscium vitant.

Quidam nolunt nomina secum fieri.] *Scribendum reor* volunt, *potius quàm* nolunt.

Quibus iam ante dignitatem debent:] Quibus vitam aut dignitatem debent, *codex diui Francisci.*

Quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit: *Adde ex eodem*, & qui meminit, eam, refert.

XXIIII. Non mihi opus est:] *Lege*, non quidem mihi opus est: *ex vetustis exemplaribus. Nec adduci possum vt credam, Senecæ esse verba illa quæ statim ante habentur*, tanquam qui dicat, *sed glossema.*

XXV. Nec ad spem quidem exequendi vnquam beneficij accedere.] *Lege*, quàm nec ad spem quidem exæquandi vnquam beneficij accedere, *ex eisdem.*

His atque eiusmodi vocibus agamus,] *scribendum ex eisdem*, His atque eiusmodi vocibus id agamus.

XXVI. Nec satis pro suo precio æstimatum putet.] *Castiga*, nec satis suo precio se æstimatum putet. *ex eisdē.*

XXVII. Ingenij fuit sterilis tam pusilli quàm animi.] *Sic prior editio quam lectionem agnoscunt antiqua omnia exemplaria. Cuius loco substituendam puto inuerso verborum ordine*, ingenij fuit tam sterilis quàm pusilli animi.

Derisum à labore irrito liberauerat.] *vetus lectio*: derisu ac labore irrito liberauerat.

Nec hoc quidem faciet, si vnus est vltra se. Cupiditas se porrigit.] *Scribendum*, Nec hic quidem faciat, si vnus est. Vltra se cupiditas porrigit, *ex eadem.*

XXVIII. Quanto est simplicius, quanto purius.] *Eadem* prudentius *agnoscit, non* purius. *vt forte commodior lectio sit* pudentius.

XXIX. Et quidem professi sapientiam queruntur, quod non magnitudine corporis æquemus elephātes,] *Lego per minorem*, etiam quidam professi sapientiam. *Deinde scribe per maiorem*: Queruntur quod non magnitudine corporum æquemus elephantos, *partim ex vetere lectione, partim ex coniectura.*

Multa animalia nandi facilitate.] *expende, an sit commodior lectio* facilitate *quàm* felicitate.

Pares animalibus habeamus.] *Hæc verba in nullo antiquorum exemplarium habentur.*

Et in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt.] *Scribe*, & negligētes nostri deos. *Reliqua desiderantur in vetere lectione.*

Quod non bona valetudo & virtus inexpugnabilis.] Vitijs *eadem, non* virtus *agnoscit.*

Voluerunt secula sortiri.] *Eadem* secunda *agnoscit, non* secula. *Legendum puto* secundas: *vt paulo post*, ab ipsis proximos nos collocauerunt. *Et libro tertio de Ira*: Optimum iudicauit quicquid dixisset sequi, & secundas agere.

Quanto velociora assequamur.] Consequamur *vetus lectio, non* assequamur.

Magna accepimus, maiora non debuimus.] *Scribendum*, Magna accepimus, maiora non cepimus: *ex eadem: vt sit exornatio paronomasia, siue annominatio, literarum detractione.*

XXX. Hæc mihi Liberalis.] *Lege*, Hæc, mi Liberalis, *ex eadem.*

Etiam inter cætera.] Etiam in cætera, *exemplar scholarum Salmanticensium.*

Ab infirmitate atque inopia eruat.] Petat, *non* eruat, *vetus lectio.*

Referre gratiam facile est.] *Superuacaneum est verbum* gratiam, *ex eadem.*

XXXI. Prodesse ei cui dat ex voluntate, supra est.] *Castiga*, Prodesse ei cui dat & voluptati sibi esse, *ex eadem.*

Peruenitque ad me animus eius.] *Scribendum arbitror* munus, *non* animus.

Nihil de reditu cogitare.] *Scribe per duplex* d, redditu, *vel contra omnia Exemplaria.*

Non quicquid potero, & faciā, & reddā.] *Corrigendum arbitror*: Non quicquid petero faciā vt reddam.

Licet animo benignissimo acciperet.] *Scribe* acceperit, *non* acciperet; *ex vetere lectione.*

XXXII. Et expedite remisit quam acceperat.] *Legendum puto* exceperat, *non* acceperat. *Nam præcesserat paulo ante*, pilam iacere, & diligenter excipere: *& sequitur*, qui pilam vt oportebat excepit.

Ludus per se imperfectus est.] *Corrige*, tamen lusus ipse imperfectus est: *ex vetusta lectione.*

Ergo gratus sum.] *Emendatiores codices*, ego gratus sum.

XXXIII. Perfecit opus suum, etiam si non vendidit.] *Deest dictio* Phidias. Perfecit opus suum Phidias, *&c. ex eisdem.*

Fructus primus ille cōscientiæ.] *Deest verbū substātiuum* est, fructus primus ille est cōscientiæ, *ex eisdem.*

Secundus est & famæ, & eorum quæ præstari inuicem possunt.] *Legendum reor*, Secundus est famæ. Tertius eorum quæ præstari inuicem possunt. *vt paria sint imaginis membra. Erroris causam fuisse opinor similitudinem ternarij numeri, per compendium scripti in exemplaribus antiquis, cum figura quæ in eisdem effigiatur coniunctio* &.

Itaque quūm benigne acceptum est, beneficium est. Qui dedit gratiam quidem iam recepit.] *Castigandum puto*: Itaque quum benigne acceptum est beneficium, is qui dedit, *&c.*

XXXIIII. Primum fecit. Bono animo bonum obtulit:] *Exemplar Facundi & Primitiui* Plurimū *legit, non* primum *&* retulit *mallem legeres quàm* obtulit.

Post deinde.]

Post deinde.] *Legendum existimo*, Post diuide.

Res esse magis quàm verba.] *Castiga*, plures res esse quàm verba, *ex exemplari scholarum Salmanticens.*

Sed aliunde commodatis, quia pedem & nostrum dicimus] *Corrigendum*, sed alienis, commodatisque. Pedem & nostrum dicimus, *ex vetere lectione.*

Fortitudo est pericula iusta contemnens:] *Scribe*, Fortitudo est vitius pericula iusta contemnens, *ex eadem.*

Vt & ille fortis dicatur.] *Sunt codices in quibus particula* vt *non habetur.*

Sic beneficium est, & actio dicitur beneficij.] *Sic prior editio, Quidam codices*, Sic beneficium est, & actio vt diximus bona. *Alij*, & actio vt diximus benefica.

Insanire omnes scilicet stultos dicimus:] *Verbum* scilicet *desideratur in scriptis codicibus.* XXV.

Gratiam relaturum, etiam quum reddiderit.] Etiam quum retulit, *ydem praeferunt*, *Scribendum puto* etiam cum retulerit.

Ne intolerabili sarcina depressi deficiamus. Animo bono mihi donata sunt.] *Scribendum reor*, ne intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt.

Spiritus, & libertas potior spiritu.] *Restituendus forte hic depravatissimus locus sit*, Spiritu & libertate potior, *vt superuacanea sit dictio vltima* spiritu: *adiecta fortasse ab aliquo qui putauit* potior *comparandi esse nomen, non verbum.*

Non vt soluisse te putes.] Non vt solutum te putes, *exemplaria diuæ Mariæ & diui Francisci.*

ERASMVS ROTERODAMVS.

MALE *tenuit.*] Codex manuscriptus habet *retinuit Ducentem* dixit, precibus trahentem: & male tenuit qui victus improbitate rogantis patum constanter negat. CAP. I.

In eo quod daturus es.] opinor legendum. Agit enim de his, per quos datur beneficium: qui dum eius gratiam ad se trahunt, gratiam danti debitam minuunt. IIII.

Potes ob id ingratus esse.] Codex scriptus habebat, *Potest et ob id iam gratus esse.* Fortasse *potest* recte legeris. Sentit beneficio sic dato, nullam deberi gratiam: itaque ingratus esse non potest qui accipit. VI.

Manus adfert.] Sententia est: Vt occidit, qui remedium non adhibet in tempore: ita manus adfert, hoc est interficit, qui beneficium sero dat, quo poterat seruari cui dandum erat.

Sed inuisum est.] Prior editio habebat *iniustum est.* Sed *inuisum*, quod ex codice manu scripto restituimus, argutiæ plusculum habet. Ingratum est, quod non delectat: inuisum est, quod odimus. XI.

Vt coniugia tua vrbes sint.] Pro *coniugia*, reposuimus *congiaria*, quæ dicuntur munera principum. Nam vox *coniugia* nihil facit. XVI.

Non inseruirent seruitutem.] Potest duabus syllabis succurri, si legas, *pugnantia, vtri: non, an seruirent seruitutem.* Nam & Pompeius & Cæsar pariter ambiebant dominatum: & idem accidit quum Octauius instrueretur aduersum Antonium. XX.

Qui vnius dandi beneficij iniuria venerat.] Ex figuris corruptæ scripturæ deprehendi legendum, *in ius*: vt sit ἀνταπόδοσις in duabus vocibus, *ius* & *iniuria*. Cæsar habebat ius dandi vitam: sed hoc ius per iniuriam vsurparat.

Aut nimium sui suspectum.] Superior editio, Codex manu descriptus habebat, *suspectos.* Hinc germanam lectionem restituimus, *nimium sui suspectus*: vt *suspectus* sit a *suspicio*, quod est admiror, non a *suspicor.* XXVI.

Ingenij fuit tam sterilis, quam animi.] *Sterilis ingenij* dicit, ob tarditatem: *sterilis animi*, ob ingratitudinem. XXVII.

Ne coire quidem in id natura patiatur.] Pro *in id*, scribendum arbitror *in idem*: & hæc verba, *pares animalibus*, non erant in descripto codice, nec videntur ad sensum facere. Sentit enim hic vix natura posse coniungi, vt idem animal & velocitate præcellat, & viribus. XXIX.

Etiam si ille manum exercere noluit.] Ad eum modum habebat vetus lectio. Codex manu scriptus habebat, *illi manum exercere non licuit.* Nec dubium, quin *exerere* sit legendum: si per fortunam non licuit virtuti manum exerere, tamen prompta voluntas gratum facit. Codex descriptus habebat, *homo*, pro *homini.* Vnde suspicor, vtramque vocem fuisse positam: *Gratus potest homo etiam homini esse voluntate.* Nam nemo dubitat, quin Deo sufficiat bona voluntas. XXXI.

IOANNES OPSOPOEVS.

ET sic tanquam sibi præriperet.] Puteani m. sc. liquido præfert, *& sic dare, tanquam sibi eriperetur*, &c. CAP. I.

Proximus est à negante qui dub. nullamque meretur gratiam.] Idem, Puteani codex sic habet *Proximus est à negante, qui dubitauit, nullamque miys gratiam.*

Parata, facile occurrentia, vbi nulla mora fuit.] Idem Puteani M.S. *parata, facilia, occurrentia, vbi nulla mora fuerit, nisi* &c.

Os concurrat.] Sic lib. III. de Ira, *Non defuerunt misero verba, non os concurrit.* Epist. XI. *lingua titubat, labra concurrunt.* Quinctilianus cap. III. lib. XI. *Est alys concursus oris & cum verbis fuit colluctatio.*

Necess. gra. rog. lib.] Sic M.s. *necess. gratissima rogandi liberam.* & paulo post *si præsto fuit.* iterum. *Qui tarde & diem de die extrahens profuit.* II.

Si tuo, mors est.] M.s. *si tuo, mors nihil*, &c. omisso altero *est.*

Verniliter.] M.s. *vernaliter.* Nonius Marcellus cap. I. *Vernaliter pro adulatorie, a vernis. quibus hæc viuendi ars est. Cæcilius Venatore: Credo, nimis tandem hoc fit vernaliter.* Alibi tamen apud Senecam *vernilitas* legitur, & apud Quinctilianum cap. XI. lib. I. instit. orat. *seruili vernilitate imbui.* vt ne *verniliter* quidem improbari debeat. XI.

XII. Non hoc eſt Remp. calcare? &c.] Lipſius Electorum lib. I. cap. x. Seneca lib. II. de Beneficijs cap. XII. *Non hoc eſt remp. calcare? Equidem dicet aliquis: Non poteſt ad rem pertinere, ſiniſtro pede.* Cedo, quis Palæmon hæc capiet? Sed acutam ſententiam vera emendatione eruo ego, *Non hoc eſt remp. calcare, & quidem (licet aliquis non putet ad rem pertinere) ſiniſtro pede?* Argutatur non inſolens. Non ſolum, inquit, pedem oſculandum præbuit, ſed quod fœdius, ſiniſtrum. Ex *dicit*, feci *licet*, non abnuentibus aliquot libris, qui *litiget*. & *liceret*, referunt: & pro *poteſt*, ſcripſi *putet*.

Qui excuſant & negant id.] Turnebus Aduerſar. lib. IX. cap. XXX. Vt cothurnus, ſic & ſoccus Romanum non videtur fuiſſe calceamentum, ſed Græcum: vtroque autem Romani vtebantur in palliatis commedijs & tragœdijs. itaque homini dabatur vitio ſoccum geſtaſſe; atque vna etiam hæc nota Caio principi inuritur, vt in exoticum alienumque cultum, & Romanis hominibus inſolitum demigranti. vnde a Seneca ſcribitur II. de Benefic. cap. XII. *Qui excuſant eum, negant id inſolentiæ cauſa factum: aiunt ſocculum auratum, imo aureum margaritis diſtinctum oſtendere eum voluiſſe.* Ibidem apertius, *parum enim fœde furioſeque inſolens fuerat, qui de capite conſularis viri ſocciatus audiebat, niſi in os ſenatoris ingeſſiſſet imperator pigros ſuos.* indignum facinus videri vult Seneca, ſediſſe in iudicio calceatum ſoccis Imperatorem, vt non viſitatis publice nec forenſibus, ſed alienigenis & domi, vt & ſynthesis ſolebat, ſumendis: nec fortaſſe tam exterum calceamentum intellexit, & reprehendit Seneca, quam parum virile muliebreque: ſocci enim Romæ mulierum videntur fuiſſe, Suetonius in Vitellio, cap. 2. *a Meſſallina petijt vt ſibi pedes præberet excalceandos, detractumque ſocculum dextrum inter togam tunicaſque geſtauit aſsidue.* Illud animaduertendum, quos appellet pigros Seneca: & mihi videtur ioculari vocabulo pedes appellare. cum enim illi quocunque nos ferant, in deſidibus & pigris officio videntur deeſſe ſuo quadam ignauia, & pigri pigros & ſegnes reddere, vt in ſtrenuis & gnauis contra videntur gnaui & ſtrenui eſſe & prompti ac parati ad viam. Hæc Turnebus.

CAP. XXIII. Ita accipienti adhibenda concio eſt.] Videtur legendum, *ita accipienti adhibenda cautio eſt.* Eo enim ſpectant ſequentia, *Quod pudet debere ne acceperit.*

M. ſ. *agunt gratias, & in angulo, & in aurem.*] Sic Seneca pater lib. II. contr. I. *alia in aurem legere*, & Martialis *in aurem laudare*.

XXVIII. Ille non eſt mihi par virtutibus nec officijs, ſed habuit ſuam venerem.] Turnebus Aduerſar. lib. IX. cap. XXX. Venerem non tantum amoribus præfuiſſe exiſtimatum fuit, ſed etiam hominum commendationi & conciliationi, vt facilius aliquid impetrarent ab aliquo, & in amicitiam influerent, & gratiam emererentur. *Ille*, inquit Seneca, *non eſt mihi par virtutibus nec officiis, ſed habuit ſuam venerem.* hoc valet, ſed ei fauit Venus, quæ gratiam quandam ei commendauit, qua placuit, & facile beneficium impetrauit. Vt & apud Flaccum lib. I. epiſt. VI. *Et bene nummatum decorat Suadela Venuſque.* ſunt enim hæc duarum dearum nomina, quæ facile homines, quibus fauent, ſuis muneribus beneuolentiæ & amicitiæ aliorum tradunt. Quiſpiam explicabit fortaſſe *ſuam Venerem*, ſuam venuſtatem & gratiam, neque præterea quicquam eſſe quærendum putabit, quam interpretationem, vt non condemno, ita alteram meliorem puto. dij enim noſtri dicuntur eſſe, qui nobis fauent: vt apud Maronem XII. Æneid.

Sin noſtrum annuerit nobis victoria Martem.

--- nec dij texere Cupentum

Ænea veniente ſui. ---

qui ſcilicet ei propitij erant fauebantque.

XXIX. Multa animalia nandi facilitate.] Superiores editiones habent, *multa animalia nandi felicitate.* Lipſius lib. II. epiſt. X. Quæ vero felicitas in nando? Vereor vt decurtata vox ſit legendumque *diuinandi*. Approbat ipſe Seneca, qui ſtatim adiungit, *futuri ſcientia.*

Et vires pares animalibus.] Modius epiſt. XXIX. Conuenit noſtro libro cum veteribus & ſcriptis Eraſmi Pincianique exemplaribus in eo, quod primum illa, *pares animalibus habeamus*: deinde iſta, *querimoniam iaciunt*, ab illo abſunt: qui etiam *ac deſidentibus*, pro *accidentibus*, & *& vitiis*, pro *& virtus* refert. Vnde totum locum ita conſtituebam: *Et cum quædam nec coire in idem natura patiatur: vt velocitatem corporum, & vires: ex diuerſis ac diſsidentibus bonis hominem non eſſe compoſitum, iniuriam vocant, & negligentes noſtri deos, quod non bona valetudo etiam vitiis inexpugnabilis data ſit: quod non futuri ſcientia.* leuiter mutaui *deſidentibus*, in *diſsidentibus* poſtulante ſententia: quæ etiam Senecæ ſua non conſtabit, ſi *& virtus* pro *& vitiis*, retineatur. nullus hic virtuti locus, vbi illud dicitur: homines libidine & vino diffluentes conuicium diis facere, quod non in ſumma hac intemperantia etiam bona ſemper valetudine fruantur.

XXX. Ab infirmitate atque inopia petat atque dicat.] Priores editiones referunt, *inopia eruat* (pro quo in ora librorum *petat*) *& dicat*. In Romana neque *eruat*, neque *petat* reperitur. Repoſui poſtremum ex ſcripti codicis fide.

XXXI. Ad fortunam mittor.] M. ſc. *ad fortunam nitor.* & paulo poſt. *& aliis, vt diximus, beneficia, & ipſum q. d. p. il. actionem: vt pecunia, vt domus, vt prætexta.* Et hanc particulæ *vt* geminationem in ſuis quoque membranis obſeruauit Modius epiſt. XXIX.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. I.

SED *aduerſus ducentem male retinuit.*] Vide hunc locum dilucide explicatum apud Grut. lib. II. Suſp. c. 5.

Os concurrat.] Os concurrit cum contrahitur, quod plerumque fit vbi in magno pudore verſamur, huc que crediderim facere illa verba Senecæ epiſt. 106. *Vide an affectus vultus nobis mutent, an faciem diffundant, an ruborem euocent, an fugent ſanguinem.*

Et suffundatur rubor.] Repone ex v. c. *& suffundat rubor.* non enim dubium est, quin germana & elegans sit scriptura, quam alij temere nimium mutarant, quia non obseruarant actiua verba à priscis auctoribus passiue poni, & contra. Sen. non semel ita locutus est, vt deprehendi ex collatione priscarum membranarum. Locos notare iuuabit. Lib. 2. de benef. cap. 14. *quod nūquam in malum vertat*, epist. 29 *non desinent, sed intermittent.* epist. 50. *cum hostilia in portu tela vibrarent.* & epist. 53. *si quemadmodum laudet aspexeru*, epist. 73. *rediget ad liquidum.* lib. 3. natur. quæst. cap. 11. *sæpe motu terrarum itinera turbant.* Ita plane prisci codices, sed in editionibus vulgaris interpolata sunt omnia. Iuretus.

Ex Cap. II.

Huius facienda est gratia amico.] Non damno communem hanc lect. tantum moneo scribi in v. c. *faciendum est*, quod probum & antiquum censeri debet, si modo, *gratiam*, legas. nam eo modo dixit Seneca, *faciendum est gratiam amico*, quo Iurisconsultus ait, *sequendum est Iuliani sententiam*, in l. 12. ff. de captiu. & *a capite rationem reddendum.* in l. 19. ff. de neg. gest. & *permittendum est actionem*, in. l. 45. ff. solu. matrim. Ita M. Tullius dixit, *sibi rem præsidio sperant futurum.* de quo A. Gellius. l. 1. cap. 7. Hæc Iuretus.

Ex Cap. III.

Commendare quæ præstes: Vt illum castiges quod tardior in rogando fuit, adijcias licet. Integer in speciem locus, at non etiam integer: audacter quāuis legerim distinxerimque: *quæ præstes vt ille se castiget quod tardior in rogando fuit. Adijcias, &c.* ita quippe nulla fere littera minus m. ff. Pinc. & Palat. tres item Naz & Colō. sunt quæ verba dantis, qui vult vt à semetipso petitor pœnas exigat, quod tardius rogauerit, citius alioquin impetraturus. sic inf. cap. 14. *Viderit, de se, non de me quæretur.* Tam insignem locum miror hactenus medicorum latuisse curiosos oculos, manusque axitiosas. Grut.

Huic animo.] melius maxima pars m. ff. *Huic eius animo.*

Ex Cap. IIII.

Repræsentanda sunt beneficia.] v. c. *Reprehendenda sunt.*

Ex Cap. V.

Nihil æque amarum quamdiu pendere.] Quædam non aliena ab hoc loco P. Faber ad ea verba, *Quod pendet non est pro eo quasi sit*, l. 169. de reg. iu.

Qui tarde dedit, & diem extrahens profuit.] Quoniam libera est suspicio ciuis, suspicor proximum vero: *Qui diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit.* Reiectis alijs, etiam voce illa, *tarde*, quę in cascis membranis non extat: tamquam ea nata fuerit ex marginali nota. pro tali sane habeo illam gnomen: *Qui tarde fecit, diu noluit*, alibi dum ipsam, ni fallor, vsurpat auctor noster. Grut.

Ex Cap. VI.

Edere illum sibi nomina creditorum.] Vide hunc locum apud Iac. Ræuardum in comm. ad l. 26. de diuers. reg. iur. qui non ingeniose eum applicat proposito suo. Grut.

Ex Cap. VII.

Et inserere contumeliam meritis.] v. c. *& inferre contumeliam.*

Ex Cap. VIII.

Reprehendere est: vt in transitu &c.] mihi venit in mentem *dependere est.* quod hic magis conuenire euincunt præcedentia. nam idem est quod soluere. epist. 20. *pro me dependes Epicurus*, & lib. 5. de benef. *pro ingratis dependere*, vt & alibi sæpius. Grut.

Omnes iussit reddere in senatu ærii alieni caussas.] *In senatum* legit Gruterus, & adfert nonnulla de hoc ipso facto Tiberij ex lib. 1. Annal. Taciti, quæ annotauit Lips.

Ad iudicem missus sum.] notat Ræuardus ad l. 102. ff. de reg. iur. intelligendum hic per *iudicem*, non iudicem datum, sed prætorem vel pręsidem, eum adi.

Ex Cap. X.

Lacerat animum.] Auctiore scriptura in v. c. *Pessimum est si lacerat animum.*

Ex Cap. XI.

Quæ magis ad se volunt attrahere.] Rectius in v. c. *quæ magis attrahere cupiunt.*

Nec tamen tuta sunt si infantia deserantur. Omnino existimo reponendum ex v. c. *nec tamen rata sunt.* Ad quam scripturam accedit quod alij notarunt in quibusdam libris esse: *hæc tamen irrita sunt.* Vox autem, *rata* mirifice huc quadrat & solemnis est, eo modo dixit Martial. lib. 10. epigr. 34.

Dij tibi dent quicquid Princeps Traiane mereris,
Et rata perpetuo quæ tribuere velint.

Hæc Iuretus.

Ex Cap. XII.

Osculari sinistrum pedem.] notat idem de Maximino iuniore Iulius Capitolinus: *In salutationibus superbissimus, adeo vt manum porrigeret, & genua sibi pateretur osculari: nonnunquam etiam pedes. quod nunquam passus est senior Maximus, qui dicebat, Dij prohibeant vt quisquam ingenuorum pedibus meis osculum figat.* Plin. in Traiano laudat quod hæc non fecerit: *Non tu ciuium amplexus ad pedes tuos deprimis, nec osculum manu reddis.* Vide Lipsium in fine cap. 6. lib. 1. elector.

Vt mores liberæ ciuitatis.] v. c. *vt leges.*

Submissis honoribus.] de ea locutione vide cap. 3. lib. 24. Suspicion. Grute. vbi interpretatur hunc locum contra Pinciani & Lipsij opinionem.

Supplex sibi, eo more iacuisset, quo victi hostes victoribus iacuere.] glossema illud superfluum vult tolli Iuretus, & ex fide v. c. castigari, *supplex more victorum hostium iacuisset.*

Ex Cap. XIIII.

Sic ea quæ nocitura sunt.] v. c. *Sic omnium quæ nocitura sunt.*

Tum iustitia beneficiorum.] recte v. c. *Cum iustitia beneficiorum.*

Etiam inuitos nolentesque seruare] Pulchra quædam, quæ huc faciunt, pete à P. Fab. comment. ad tit. de reg. iur. l. 69.

Ex Cap. xvi.

Nihil animo.] v. c. *nihil omnino*. Iuretus.

Et cum sit vbique virtutis modus.] additur in v. c. *Et cum sit vbique virtus, modus, & medium.*

Ex Cap. xvii.

Cauillatio.] P. Faber ad l. 65. ff. de reg. iu. *cauillationem* hic interpretatur facetias, iocum & sales, vti & apud Cic. lib. 2. de orat. Suetonium in Vespasiano cap. 3. & Tito. ca. 8. &c.

Poscere nummos & contemnere.] Apposite multa ad hæc P. Faber ad l, 1. ff. de iustit. & iure. Marq. & Freherus lib. 1. Parerg. c. 1.

Ex Cap. xviii.

Vim maiorem ac metum.] tu quisquis es, si insignia multa ad hunc locum scire aues, adi laboriosum P. Fabri comment. ad l. 116. de reg. iu. nec insuper habe quod ad eandem legem Ræuardus.

Si necessitas tollit arbitrium.] de hoc etiam erudita admodum Faber ad l. 169. ff. de reg. iu.

Nec interponi pararios.] sic olim vocabantur quorum interuentu negotia conciliabantur, quique nominum faciendorum vel cuiuslibet alterius negotij gerendi causa operam suam accommodabant, alio nomine dici possunt proxenetæ. Briss. lib. 14. de verb. sign. horum meminit. At Pararios Ræuardus lib. 3. c. 1. Varior. eos præcise intelligit quos Plaut. Actuarios, Scæuola librarios, Vlpianus vero tabelliones appellarunt.

Ex Cap. xxiiii.

Accipit fastidiose.] Egregia quædam ad hunc locum Fr. Duarenus lib. 1. de iure accrescendi cap. 3. item ad leg. 38. ff. de leg. 1.

Ex Cap. xxvii.

Cn. Lentulus augur.] De eodem Suetonius in Tiberio. cap. 49. *Cn. Lentulum Augurem, cui census maximus fuit, angore & metu ad fastidium vitæ egit, &c.* vide locum, & ibid. Beroald. & Torrent. item Lips. ad lib. 4. Ann. Taciti. ex eo enim loco Suetonij recte colligit huic homini nullos fuisse liberos superstites. Grut.

Ex Cap. xxviii.

Sed habuit suam Venerem.] Valet, fauit ei Venus, quę gratiam quandam ei accommodauit, qua placuit & facile beneficium impetrauit, vt est apud Flacc. l. 1. ep. 6. *Et bene nummatum decorat suadela Venusque.* discimus ergo *Venerem* non tantum amoribus præesse existimatam fuisse, sed etiam hominum commendationi & conciliationi, vt facilius aliquid impetrarent ab aliquo & in amicitiam influerent gratiamque mererentur. quispiam explicabit fortasse, *suam venerem*. suam venustatem & gratiam, nec preterea quicquam esse quærendum putabit. quam interpretationem vt non condemno, ita alteram meliorem puto. Dij enim *nostri* dicuntur esse qui nobis fauent. vt apud Maron. 12. Æneid. *Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem*, hæc Turnebus lib. 9. aduers. c. 30.

Ex Cap. xxx.

Cum quolibet paria fecisti.] paria facere, est rationibus redditis reliqua plane exsoluere, vel eo nomine satisfacere. exempla apposita pete à Budeo l. 1. Parerg. c. 24. Briss. lib. 14. de verb. sign. locutionem eandem iterat noster plus centies. Gru.

Ex Cap. xxxi.

Vt gratus sim ad fortunam mittor. Si illa inuita respondere non possum, sufficit animus animo.] pro, *inuita* legitur in v. c. *muta*: quod non displicet vt videatur alludi ad morem consulendi deos in rebus anxijs, qui sæpe obmutescebant. Deinde pro *sufficit*, idem v. c. *sufficiat*. hæc Iuretus.

L. ANNÆI SENECÆ AD AEBVCIVM LIBERALEM

DE BENEFICIIS LIBER TERTIVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

AGIT de Ingratis. qui illi sint? & an puniendi, aut ad iudicem vocandi? accurata disputatione negat: & addit, pœnam iis in Odio & Infamia esse, atque Animo ipso. Deinde ex occasione, an Dominus in seruum gratus esse debeat? an ab illo Beneficium accipiat? adfirmat, & hoc vberius, quia creber tunc seruorum vsus. Adnectit, An filius patri det Beneficium? disputat in vtramque, sed affirmantem affirmat.

CAPVT PRIMVM.

NON referre beneficijs gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Æbuci Liberalis. Ideò de ingratis etiam ingrati querũtur: cùm interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus displicet: adeoque in contrarium itur, vt quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantùm, sed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibusdam, non negauerim: pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerũt, ea interiecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum [1] disputationem scio, cùm tu illos non ingratos vocares, sed oblitos: tamquam ea res ingratum excuset, quæ facit. [2] An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus: cum hoc non accidat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum, vt furum, homicidarum: quorum vna culpa est, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit: ingratus est, qui dissimulat: ingratus, qui non reddit: [3] ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si non soluunt, tamen debent: & exstat apud illos vestigium certè meritorum, intra malam conscientiam conclusorum: & aliquãdo ad referendam gratiam conuerti ex aliqua caussa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestæ rei cupiditas, qualis solet ad tempus etiam in malis pectoribus exsurgere: si inuitauerit facilis occasio: hic numquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et vtrum tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? [4] Vitiosi oculi sunt, qui lucem reformidant: cæci, qui non vident. & parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quàm qui quod in prima parte animi positum esse debuit, & semper occurrere, ita sepoluit & abiecit, vt in ignorantiam verteretur? apparet illum non sæpe de reddendo cogitasse, cui obrepsit obliuio. Denique ad reddendam gratiam, & [5] virtute opus est, & [6] tempore, & [7] facultate, & adspirante fortuna. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præstat; nullum habet, quo lateat, patrocinium. Numquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longe proiecit, vt extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quæ [8] in vsu sunt, & manum quotidie tactumque patiuntur, numquam periculum situs adeunt: illa quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, vt superuacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt vetustate: ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ numquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit. Præter hanc caussam, aliæ quoque sunt, quæ nobis merita nonnumquam maxima [9] velant. Prima omnium ac potissima, quod nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id [10] quod est, sed [11] quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, vt vbi quod acceperis, leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amauimus aliquem & suspeximus, & [12] fundatum

ij.

iij.

ab illo statum nostrum professi sumus, quàm diu nobis placebant ea quę consecuti sumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, vti mortalibus mos est, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quidquid antè apud nos beneficium vocabatur. nec ea intuemur, quæ nos alijs præposuere, sed ea sola quæ fortuna præcedentium ostentat. Non potest autem quisquam & inuidere, & gratias agere: quia inuidere, querentis & mæsti est: gratias agere, gaudentis. Deinde, quia nemo nostrum nouit, nisi id tempus, quod cum maxime transit: ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, vt præceptores, eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam reliquimus. sic fit, vt in adolescentiam nostram collata pereant: quia ipsa numquam retractatur. Nemo quod fuit: tamquam in præterito, sed tamquam in

IV. perdito ponit? ideoque caduca memoria est, futuro imminentium. Hoc loco reddendum est Epicuro [13] testimonium, qui assiduè queritur, quod aduersus præterita simus ingrati, quod quæcumque percepimus bona, non in memoriã reducamus, nec inter voluptates numeremus: cum [14] certior nulla sit voluptas, quàm quæ iam [15] eripi non potest. Præsentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere: futura pendent, & incerta sunt: quod præteriit, inter tuta sepositum est. Quomodo ergo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem vitã suam transilit? Præsentium [16] intuitus, ac præteritorum memoria gratum facit: me-

V. moriæ minimum tribuit, quisquis spei plurimum. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res semel perceptæ hærent; quædam vt scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi [17] continuetur) Geometriam dico, & [18] sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero pluria, & temporibus diuersa, effluunt. Quia (vt dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium. nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit: nemo non deditum [19] se & deuotum professus est, & si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, inuenit. Post exiguum tempus, iidem illi verba priora, quasi sordida & parum libera, euitant: perueniunt deinde eò, quò, vt ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus peruenit, vt obliuiscantur. Adeò enim ingratus est, qui oblitus est, vti gratus sit,

VI. cui beneficium in mentem venit. Hoc tam inuisum vitium, an impunitum esse debeat, quæritur: & an hæc lex, quæ [20] in scholis exercetur etiam in ciuitate ponenda sit, qua [21] ingrati datur actio. Quæ videtur [22] æqua omnibus. quid ni? cum vrbes quoque vrbibus, quæ pręstitere exprobrent, & [23] maioribus collata, à posteris exigant. Nostri maiores, maximi illi viri, ab hostibus tantum [24] res repetierunt: beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta [25] Macedonum gente, non est [26] in vlla data aduersus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuisse: quia aduersus maleficium omne [27] consensimus. & homicidij, veneficij, parricidij, violatarum religionum, alibi atque alibi diuersa pœna est; sed vbique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, vbique improbatur. Neque absoluimus illud: sed cum difficilis esset incertæ rei æstimatio, [28] tantum odio damnauimus,

VII. & inter ea reliquimus, quę ad vindices deos mittimus. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficij periit, si actio, sicut [29] certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quòd dedimus vel perdituri: quòd totum permisimus accipientium arbitrio. [30] Si appello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum. Deinde, cum res honestissima sit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quam eum qui depositum reddidit, aut quod debebat, [31] citra iudicium soluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum [32] animum, & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat? aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adijce nunc, quod huic vni legi [33] omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes [34] sua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant. Præterea quæcumque in cognitionem cadunt, comprehẽdi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior videtur conditio [35] caussæ bonæ, si ad iudicem, quam si ad arbitrum mittitur: quia illum [36] formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; huius libera, & nullis astricta vinculis reli-

gio, & detrahere aliquid poteſt, & adijcere, & ſententiam ſuam non prout lex aut iuſtitia ſuadet, ſed prout humanitas & miſericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, ſed regno liberrimo poſitura. [37] Quid ſit enim beneficium, non conſtat: deinde quantumcumque ſit, refert quam benigne illud interpretetur iudex. Quid ſit ingratus, nulla lex monſtrat. Sæpe & [38] qui reddidit quod accepit, ingratus eſt: & qui non reddidit, gratus. De quibuſdam etiam imperitus iudex [39] dimittere tabellam poteſt: vbi [40] feciſſe, aut non feciſſe pronunciandum eſt, [41] vbi prolatis [42] cautionibus, controuerſia tollitur. Vbi vero inter diſputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda eſt: vbi id, de quo ſola ſapientia decernit, in controuerſiam incidit, non poteſt ad hæc ſumi iudex ex turba [43] ſelectorum, quem [44] cenſus in [45] album, & [46] equeſtris hereditas miſit. Itaque non hæc parum idonea res viſa eſt, quę deduceretur ad iudicem, ſed nemo huic rei ſatis idoneus iudex inuentus eſt: quod non admiraberis, ſi excuſſeris, quid habiturus fuerit difficultatis, quiſquis in eiuſmodi reum [47] exiſſet. Donauit aliquis magnam pecuniam: ſed diues, ſed non ſenſurus impendium. Donauit alius: ſed toto patrimonio [48] ceſſurus. Summa eadem eſt: beneficium idem non eſt. Etiam nunc adijce. Hic pecuniam pro [49] addicto dependit: ſed cum illam domo protuliſſet. ille dedit eandem: ſed mutuam ſumpſit, aut rogauit, & ſe obligari [50] ingenti merito paſſus eſt. Eodem exiſtimas loco eſſe illum, qui beneficium ex facili largitus eſt: & hunc, qui accepit, vt daret? Tempore quædam magna fiunt, non ſumma. Beneficium eſt donata [51] poſſeſſio, cuius fertilitas laxare poſſit annonam: beneficium eſt, vnus in fame panis. Beneficium eſt, donare regiones, per quas [52] multa flumina & nauigabilia decurrant: beneficium eſt, arentibus ſiti, & vix ſpiritum per ſiccas fauces ducentibus, monſtrare fontem. Quis inter ſe iſta comparabit? quis expendet? difficilis eſt ſententia, quæ non rem, ſed vim rei quærit. Eadem licet ſint, aliter data [53] non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium: ſed non libenter, ſed dediſſe ſe queſtus eſt, ſed ſuperbius me quam ſolebat, aſpexit: ſed tam tarde dedit, vt plus præſtiturus fuerit, ſi cito negaſſet. Horum quomodo iudex inibit æſtimationem, cum ſermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam deſtruant? Quid quod quædam beneficia vocantur, quia [54] nimis concupiſcuntur: quædam non ſunt ex hac vulgari nota, ſed maiora, etiam ſi minus apparent? Beneficium vocas, dediſſe potentis populi ciuitatem, [55] in quatuordecim gradus deduxiſſe, & defendiſſe capitis reum: quid vtilia [56] ſuaſiſſe? quid retinuiſſe, ne in ſcelus rueret? quid gladium excuſſiſſe morituro? quid efficacibus remedijs refocillaſſe lugentem, & quos [57] deſiderabat volentem ſequi, ad vitæ conſilium reduxiſſe? quid aſſediſſe ægro, & cum valetudo eius ac ſalus [58] momentis conſtaret, excepiſſe idonea cibo tempora, & [59] cadentes venas vino refeciſſe, & medicum adduxiſſe morienti? Hæc quis æſtimabit? quis [60] ſimilibus beneficijs iubebit beneficia penſari? Donauit tibi domum: ſed ego tuam ſupra te [61] ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: ſed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi [62] ſilentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile eſt. Dies præterea beneficio reddendo non dicitur, ſicut pecuniæ creditæ. Itaque poteſt, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non habent: ſæpe intra tacitam duorum conſcientiam latent. An hoc inducimus, vt ne demus beneficia ſine teſte? Quam deinde pœnam ingratis conſtituamus? vnam omnibus, cum diſparia beneficia ſint? an inæqualem, & pro cuiuſque beneficio maiorem, aut minorem? Age, [63] intra pecuniam verſabitur taxatio: quid quod quædam beneficia vitæ ſunt, & maiora vita? His quæ pronunciabitur pœna? [64] minor beneficio? iniqua eſt. par & capitalis? quid inhumanius, quàm cruentos eſſe beneficiorum exitus?

VIII.

IX.

X.

Quædam, inquit, [65] priuilegia parentibus data ſunt. quomodo horum extra ordinem habita ratio eſt, ſic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem ſacrauimus, quia expediebat liberos tolli: ſollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: *Cui des, elige ipſe tecum. Si deceptus es,* [66] *quære dignum, adiuua.* In liberis tollendis, nihil iudicio tollentium licet: tota res voti eſt. Itaque vt æquiore animo adirent [67] aleam, danda illis aliqua poteſtas fuit. Deinde alia conditio eſt parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus [68] daturique ſunt: nec eſt periculum, ne dediſſe ſe [69] illis mentiantur. In ceteris quæri debet, non tantùm an receperint, ſed an dederint. Horum in confeſſo merita ſunt: & quia vtile eſt iuuentuti regi, impoſuimus illi quaſi domeſticos [70] magiſtratus, ſub quorum cuſtodia contineretur. Dein-

XI.

de omnium parentum vnum erat beneficium: itaque æstimari semel potuit. alia diuersa sunt, dissimilia, infinitis inter se interuallis distantia: itaque sub nullam regulam cadere potuerunt. cum æquius esset omnia relinqui, quam omnia æquari.

XII. Quædam magno dantibus constant: quædã accipientibus magna sunt, sed gratuita tribuentibus: quædã amicis data sunt, quædam ignotis. Plus est, quãuis idem detur, si ei detur quem nosse [71] à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solatia. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quàm habere in quo calamitas [72] acquiescat: inuenies rursus, qui [73] dignitati suæ, quàm securitati, consuli malit: est qui plus ei debere se iudicet, per quem [74] tutior est, quàm ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex, aut ad hæc, aut ad illa, [75] inclinatus animo. Præterea creditorem mihiipse eligo: beneficium sæpe ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inscio, &, si sciuisset, non accepturo, impositum est: non vocabis eum, qui vtcumque acceptum non reddidit?

XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem posteà [76] fecit iniuriam. Vtrum vno munere ad patientiam omnium iniuriarum astringor: an perinde erit, ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequenti iniuria rescidit? Quomodo deinde æstimabis; vtrum plus sit quod accepit, an in quo læsus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi [77] tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec infitiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud quoque tibi econtrario occurrat. multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum caussæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores. nemo enim libenter dat inuitis: sed quicumque ad benefaciendum bonitate inuitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officij, cui diligenter [78] cautum est.

XIV. Deinde, pauciora erunt beneficia? sed veriora. quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt: vt circũspectius donaremus, circumspectius eligeremus eos, in quos merita conferrẽtur. Etiã atque etiã cui des, considera: nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicem. Nulla lex te in integrũ [79] restituet: solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica sunt: pollues illa, si materiam litium feceris. Æquissima vox est, & ius gentium præ se ferens, *Redde quod debes.* Hæc turpissima est in beneficio, *Redde.* Quid reddet? [80] Vitam, inquam, debet, dignitatem, securitatem, sanitatem. reddi maxima quæque non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, si beneficium [81] mercem facimus. Non est incitandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad discordiam: sua sponte in ista fertur. Quantum possumus, resistamus, & quærenti occasiones, amputemus.

XV. Vtinam quidem persuadere possemus, vt pecunias creditas tantum à volentibus acciperent! vtinam nulla [82] stipulatio emptorem venditori obligaret! nec pacta conuentaque impressis signis [83] custodirẽtur! fides potius illa seruaret, & æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerũt, & cogere fidem, quàm spectare [84] malunt. Adhibentur [85] ab vtraque parte testes. ille per tabulas [86] plurium nomina, interpositis [87] pararijs, facit: ille non est [88] interrogatione contentus, nisi [89] rem manu sua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confessionem! annulis nostris plus, quàm animis creditur. In quid isti viri [90] ornati adhibiti sunt? [91] in quid imprimunt signa? nempe ne ille neget accepisse se, quod accepit. Hos incorruptos viros, & vindices veritatis existimas? at his ipsis statim [92] non aliter pecuniæ committentur. Ita non honestius erat à quibusdam fidem falli, quàm ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deest auaritiæ, vt beneficia sine sponsore non demus. Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse. qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid [93] illos, dum [94] vindicamus, in [95] turbam sordidissimam redigimus?

XVI. Plures, inquit, ingrati erunt, si nulla aduersus ingratum datur actio. Imo potius, pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati sint. pudorem enim rei tollet [96] multitudo peccãtium: & desinet esse probri loco, commune maledictum. Numquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres quædam ac nobiles fæminæ, [97] non consulum numero, sed maritorum annos suos computant? & [98] exeunt matrimonij caussà, [99] nubunt repudij? Tam diu istud timebatur, quam diu rarum erat. quia vero nulla sine diuortio [100] acta

sunt; quod sæpe audiebant, facere didicerunt. Numquid iam vllus adulterij pudor est, postquam eo ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt adulterum [101] irritet? argumentum est deformitatis, pudicitia. Quam inuenies tam miseram, tam sordidam, vt illi satis sit [102] vnum adulterorum par? nisi singulis diuisit horas, & non sufficit dies omnibus? [103] nisi ad alium gestata est, apud alium mansit? [104] Infrunita & [105] antiqua est, quæ nesciat, matrimonium vocari, [106] vnius adulterium. Quemadmodum horum delictorum iam euanuit pudor, postquam res latius euagata est: ita ingratos plures efficies, & [107] audaciores, [108] si numerare se cœperint. [109] Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid auarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis esse, quæ inuisa sunt? aut vllum supplicium grauius existimas [110] publico odio? Pœna est, quod non audet ab vllo beneficium accipere, quod non audet vlli dare, quod omnium designatur oculis, aut designari se iudicat: quod intellectum optimæ rei ac dulcissimæ amisit. An tu infelicem vocas, qui caret [111] acie oculorum, cuius aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficij cōscientia: denique satis hæc ipsa pœna magna est, quod rei (vt dicebam) iucundissimæ fructum non percipit. At quem iuuat accepisse, æquali perpetuaque voluptate fruitur: & animum eius à quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest vtriusque vita. cum alter tristis sit & solicitus, qualis esse infitiator, ac fraudulentus solet, apud quem non parentum qui debet, honor est, non [112] educatoris, non præceptorum: alter lætus, hilaris, occasionem referendæ gratiæ exspectans, & ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo [113] decoquat, sed quemadmodum plenius vberiusque respondeat; non solum parentibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si à seruo suo beneficium accepit, æstimat non à quo, sed quid acceperit.

XVII.

XVIII.

Quamquam quæritur à quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare seruus domino possit? Sunt enim qui ita [114] distinguant, Quædam beneficia esse, quædam officia, quædam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det: alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filij, vxoris, & earum personarum, quas [115] necessitudo suscitat, & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quem conditio sua eo loco posuit, vt nihil eorum quæ præstat, [116] imputet superiori. [117] * Propterea seruos qui negat dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani. refert enim cuius animi sit, qui præstat, non cuius status. Nulli præclusa virtus est, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, reges, & exsules. non eligit domum, nec censum; nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti aduersus repentina, quid animus magnum promitteret sibi, si [118] certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino; nec regi [119] quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quis teneatur imperio, si summo tenetur? Nam si seruo, quo minus in nomen meriti perueniat, necessitas obest, & patiendi vltima timor: idem istud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam, quamquam sub [120] dispari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest seruus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc virtutis est. adeoque dominis serui beneficia possunt dare, vt ipsos sæpe [121] beneficia sua fecerint. Non est dubium, an seruus beneficium dare possit cuilibet: quare ergo non & domino suo possit?

XIX.

Quia non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat: peregrinantem sequitur, ægro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamen ista, quæ alio præstāte beneficia dicerentur, præstante seruo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare: seruus autem non habet [122] negandi potestatem: ita non præstat, sed paret, nec id se fecisse iactat, quod non facere non potuit. Etiam sub ista lege vincam, & eo perducam seruū, vt in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem seruum pro salute domini sui, sine respectu suæ dimicantem & confossum vulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, vt secreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, auertisse quantum potuerit, suspiciones quærentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia seruus est? Vide ne eo magis sit, quo rarius

est exemplum virtutis in seruis: eoque gratius, quod cum fere inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis, commune seruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia à seruo profectum est: sed ideo maius, quia deterrere ab illo nec seruitus quidem potuit.

XX. Errat, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere: pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt, & [123] adscripta dominis: mens quidem sui iuris. quæ adeo libera & vaga est, vt ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum [124] comes cælestibns exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit: interior illa pars [125] mancipio dari non potest. Ab hac quidquid venit, liberum est. non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

XXI. Quædam sunt quæ leges nec iubent, nec vetant facere: in his seruus materiam beneficij habet. Quamdiu præstatur, quod à seruis exigi solet, ministerium est: vbi plus quam quod seruo necesse est, beneficium. Vbi in [126] affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid, quod dominus præstare seruo debeat, vt [127] cibaria, [128] vestiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulsit, liberalius educauit, [129] artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium est. Idem, e contrario, fit in persona serui. Quidquid est quod seruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate præstatur, beneficium est: si modo [130] tantum est, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio præstante.

XXII. Seruus (vt placet Chrysippo) perpetuus [131] mercenarius est. Quẽadmodum ille beneficium dat, vbi plus præstat quam quod [132] operis locauit: sic seruus vbi beneuolentia erga dominum fortunæ suæ modum transit, & altius aliquid ausus, quod etiam [133] felicius nato decori esset, & spem domini antecessit, beneficium est intra domum inuentum. An æquum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur: non haberi gratiam, si plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? vbi dici potest. [134] Quid si nollet? Vbi vero id præstat, quod nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium & iniuria. Potest dare beneficium domino, si à domino iniuriam potest accipere: atqui de iniurijs dominorum in seruos, [135] qui audiat, positus est, qui & sæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victum necessarijs auaritiam compescat. Quid ergo? Beneficium dominus à seruo accipit? imo homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne à seruo acceperis, [136] in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quædam inter se [137] contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, seruauit periturum: & hoc si parum est, [138] pereundo seruauit. alius mortem domini [139] adiuuit, alius [140] decepit.

XXIII. Claudius Quadrigarius in duodeuicesimo annalium tradidit, cum obsideretur [141] Adrumentum, & iam ad summam desperationem ventum esset, duos seruos ad hostem trãsfugisse, & [142] operæ pretium fecisse. [143] Deinde vrbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua seruierant, præcucurrisse, & dominam suam ante se egisse: & quærentibus quænam esset, dominam, & quidem crudelissimam [144] ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros, summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. deinde, vt satiatus miles [145] ad Romanos mores cito redijt: illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit vtrumque e vestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitæ necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari. Aliter enim seruata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuisset: sic seruata, nobilis fabula, & exemplum [146] duarum vrbium fuit. In tanta confusione captæ ciuitatis, cum sibi quisque consuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, vt ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, à victoribus ad captiuam transfugerunt, personam [147] parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, [148] non est dico, seruilis animi, egregium factum fama sceleris emisse. C. Vettius, prætor Marsorum, ducebatur ad Romanum [149] imperatorem. Seruus eius gladium militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit, & primum dominum occidit: deinde, *Tempus est*, inquit, *me & mihi consulere: iam dominum manumisi*: atque ita se vno ictu transiecit. Da mihi quemquam, qui magnificentius dominum seruarit.

XXIIII. Corfinium Cæsar obsidebat: tenebatur inclusus Domitius. Imperauit medico, eidemque [150] seruo suo, vt sibi [151] venenum daret. Cùm tergiuersantem videret: *Quid cunctaris*, inquit, *tanquam tua in potestate totum istud sit? mor-*

tem rogo [151] *armatus.* Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum sopitus esset, accessit ad filium eius: *Iube me*, inquit, *adseruari, dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim.* Vixit Domitius, & seruatus à Cæsare est: prior tamen illum seruus seruauerat. Bello ciuili, proscriptum dominum seruus abscondit: & cum [153] anulos eius sibi aptasset, ac vestem induisset, speculatoribus occurrit: nihil se deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri est, pro domino eo tempore mori velle, quo erat [154] rara fides dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inueniri, in publica perfidia fidelem? cum præmia proditionis ingentia ostendantur, præmium fidei, mortem concupiscere? Nostri sæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæsare fuit accusandi frequens & pænè publica rabies; quæ omni ciuili [155] bello grauius togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium. nihil erat tutum: omnis sæuiendi placebat occasio. Nec iam reorum exspectabatur euentus, cum esset [156] vnus. Cænabat Paulus prætorius in conuiuio quodã, imaginem Tiberij Cæsaris habens, [157] ectypam, & eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc [158] verba quæsiero, quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse. Quod factum, simul & [159] Maro, ex notis illius temporis vestigatoribus, notauit. At seruus eius cui nectebantur insidiæ, ei ebrio anulum extraxit. & cum Maro conuiuas testaretur, admotam esse [160] imaginem obscœnis, & iam [161] subscriptionem componeret: ostendit in [162] manu sua seruus anulum. Si quis hunc seruum vocat, & illum [163] conuiuam vocabit. Sub diuo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta. Rufus, vir ordinis senatorij, inter cænam optauerat, ne Cæsar saluus rediret ex ea [164] peregrinatione quam parabat: & adiecerat, *Idem omnes &* [165] *tauros & vitulos optare.* Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primum diluxit, seruus qui cænanti [166] ad pedes steterat, narrat quæ inter cænam ebrius dixisset. hortatur, vt Cæsarem occupet, atque ipse se deferat. Vsus consilio, [167] descendenti Cæsari occurrit. & cum [168] malam mentem habuisse se pridie iurasset, id vt [169] in se & filios suos recideret, optauit: & Cæsarem, vt ignosceret sibi rediretque in gratiam secum, rogauit. Cum dixisset se Cæsar facere: *Nemo*, inquit, *credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaueris*: petitque non fastidiendam à propitio summam: & impetrauit. Cæsar ait: [170] *Mea caussa dabo operam, ne vmquam tibi irascar.* Honestè Cæsar, quod ignouit, quòd liberalitatem clementiæ adiecit. Quicumque hoc audiuerit exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cum seruum ante laudauerit. Num exspectas, vt tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis. pecuniam pro libertate eius Cæsar numerauerat. Post tot exempla num est dubium, quin beneficium aliquando à seruo dominus accipiat? Quare potius persona rem minuat, quam personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademque origo. nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines [171] in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, ac multis [172] stemmatum illigata flexuris, in parte [173] prima ædium collocant: noti magis, quam nobiles sunt. Vnus omnium parens [174] mundus est: siue per splendidos, siue per sordidos gradus, ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est, quod te isti decipiant, [175] qui cum maiores suos recensent, vbicumque [176] defecit nomen illustre, illico deum fingunt. Neminem despexeris, etiam si circa illum obsoleta sunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna. [177] Siue libertini ante vos habentur, siue serui, siue [178] exterarum gentium homines: erigite audacter animos, & quidquid in medio sordidi iacet, transilite. exspectat vos [179] in summo [180] magna nobilitas. Quid superbia in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à seruis indignemur accipere, & sortem eorum spectemus, obliti meritorum? Seruum tu quemquam vocas, libidinis & gulæ seruus, & adulteræ, imò adulterarum commune mancipium? Seruum vocas [181] quemquam tu? Quò tandem ab istis [182] gerulis raperis, [183] cubile istud tuum circumferentibus? quo te penulati isti [184] in militum & quidem non vulgarem cultum subornati? quo, inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius [185] ostiarij, ad hortos alicuius, [186] ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est. Quæ est tanta animi discordia? eodem tempore seruos despicis, & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam conteptus, quàm contemnens. Neque enim vlli magis abiiciunt animos, quàm qui improbè tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quàm qui contumelias facere, accipiendo didicerunt. Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam insolentiam hominum ex

XXV. XXVI. XXVII. XXVIII. XXIX.

fortuna pendentium, vindicandumque ius beneficij dandi à seruis, vt à filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quàm acceperint? Illud conceditur, multos filios maiores potentioresque extitisse, quàm parentes suos: æque & illud, meliores fuisse. Quod si constat, potest fieri, vt meliora tribuerint: cum & fortuna illis maior esset, & melior voluntas. Quidquid, inquit, est, quod dat patri filius, vtique minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita numquam beneficio eius vincitur,[187] cuius beneficium est ipsum, quod vincitur. Primum, quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis suis maiora sunt. nec ideo aliquid non est maius eo à quo cœpit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi cœpisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina, omnium rerum caussa sunt: & tamen minimæ partes sunt eorum quæ gignunt. Adspice Rhenum, adspice Euphratem, omnes denique inclytos amnes: quid sunt, si illos illic vnde effluunt, æstimes? Quidquid est quo timentur, quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem. nemora non surgent; nec tanti montes vestientur. Adspice trabes, siue proceritatem æstimes, altissimas, siue crassitudinem spatiumque ramorum, latissime fusas: quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa vrbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in ceteris euenit: principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quidquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset: sed non ideo quidquid consecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatẽ, quam ciuili ac militari industria merui: numquid tamen ideo, maximis operibus præferes nutricis officium? At quid interest, cum æquè sine patris beneficio, quàm sine nutricis, non potuerim ad vlteriora procedere?

XXX. Quod si initio meo, quidquid iam possum, debeo: cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidem. Semper enim erit vlterius aliquid, ex quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicit me plus debere ignotis, & vltra memoriam positis maioribus, quam patri: plus autem debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, maioribus suis debet.[188] Quidquid præstiti patri, etiam si magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo, etiam si quis patrem meum ægrum ac moriturum sanauerit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud[189] verius sit æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum virium, meæ voluntatis. Illud quod natus sum, per se intuere quale sit: animaduertes exiguum & incertum, & boni malique communem materiam. sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem, & ad summam prouexi dignitatem, & principem vrbis suæ feci: nec tantum rebus à me gestis nobilitaui, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minus, quàm gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cum supra omnes starem, intra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi. Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. sed si ad bene viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis cõmune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis,[190] etiamsi non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim sentiẽti, sentiens me dare: cum vitam tibi non[119] voluptatis meæ caussa, aut certe per voluptatẽ dederim: cum tãto maius sit retinere spiritũ, quàm accipere, quãto leuius[192] mori ante mortis metum.

XXXI. Ego vitam dedi statim illa vsuro: tu nesciturо, an viuerem. ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedisti, vt mori possem. ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti,[193] onus alienum. Vis scire, quàm non sit magnum beneficium, vitam sic dare?[194] si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse beneficium, patris matrisque concubitum: nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, & alijs officijs ratum facerent. Non est bonum viuere, sed bene viuere. At bene viuo: sed potui & male. ita hoc tantùm est tuum, quod viuo. Si vitam imputas mihi per se, nudam, egentem consilij, & id vt magnum bonum iactas: cogita te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam, quàm bonis artibus me studuisse, vt cursum ad rectum iter vitæ dirigerem: in ipso beneficio tuo, maius quàm quod dederas, recepisti.

Tu enim

...u enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes. XXXII. Aluit me pater. si idem præsto, plus reddo: quia non tantum ali se, sed filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quam ex ipsa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum peruenerunt. Quid si quis intantum processit, vt aut eloquentia per gentes enotesceret, aut iustitia, aut bellicis rebus, ...o patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque natalium suorum clara luce discuteret: non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios, nosset? Sophroniscum Socrates exspirare non patitur. Ceteros enumerare longum est, qui viuunt ob nullam caussam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit posteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne post Agrippam quidem[195] notus: an patri dedit Agrippa,[196] nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus? qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam[197] vincerent, & nulla postea vincerentur? Vtrum Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum[198] vmbra adoptiui patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma ciuilia, vidisset securæ paci præsidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illum virum in domo sua nasci? Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumsisset obliuio, nisi illos filiorum gloria è tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quam à patre acceperat: sed an possit aliquis maiora reddere. Etiamsi quæ retuli exempla nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum[199] supermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum vlla ætas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non possunt, plura in vnum congesta superabunt. XXXIII. Seruauit[200] in prælio patrem Scipio, &[201] prætextatus in hostes[202] equum concitauit: parum est, quod vt perueniret ad patrem, tot pericula[203] maximos duces cum maxime prementia contempsit, tot oppositas difficultates; quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quod annos suos transiliuit. Adijce, vt idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: vt alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, vt pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod est militarib. viris speciosissimum, diuitem illum spolijs etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adijce vt prouincias & extraordinaria imperia continuet: adijce vt dirutis maximis vrbibus, Romani imperij sine æmulo ad ortus occasusque venturi defensor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adijciat.[204] Dic Scipionis patrem: haud dubium est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipsi vrbi nescio, vtrum maius præsidium afferens, an decus. XXXIV. Deinde, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse; finge in se transtulisse. Licet tibi inquantum velis extendere beneficia filij, cum paternum munus & simplex sit, & facile,[205] nec danti voluntarium. Quid necesse est multis? dedit etiam, quibus dedisse se nescit. In quo[206] consortem habet, in quo spectauit[207] legem patriam,[208] præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem, omnia potius quam eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an maius aliquid dederit quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quidquid facis, quidquid præstare illi potes. Et præceptoris mei, quod[209] institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transscendimus: vtique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamuis sine illis nemo quidquam assequi posset, non tamen quantumcumque quis assecutus est, infra illos est. multum, inter prima, ac maxima interest. nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt. XXXV. Iam tempus est quædam ex[210] nostra (vt ita dicam) moneta[211] proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest vinci: pater dedit filio vitam, est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quam dedit: pater autem vitam dedit: potest ergo, si sæpius periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficium accipere, quam dedit. Qui beneficium accepit, maius accepit, quo magis eo indiget: magis autem indiget vita qui viuit, quam qui natus non est, vt qui ne indigere quidem omnino possit: maius ergo beneficium accipit pater, si vitam à filio accepit, quam filius à patre, quod natus est. Patris benefi-

cia vinci à filijs beneficijs non possunt. quare? quia vitam accepit à patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest. solet enim & medicus vitam dare: nec nautæ si naufragum sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficijs adiuuandum esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quam accepi: pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quæ illam tuerentur: filius patri si dedit vitam, dedit eam, quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, vt permaneret: ergo maius beneficium

XXXVI. accepit à filio pater, qui vitam accepit, quam ipse illi dederat. Hæc non destruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imo etiam meliores. natura enim gloriosa est virtus, & anteire priores cupit. alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si patribus idem[212] volentibus contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur:) vnde certamen tam optabile, vnde tantam felicitatem parentibus, vt fateantur seipsos filiorum beneficijs impares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis: & illos segniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adijcere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes. posita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupauerunt, sumite modo animum, qualem decet, & deficere nolite, vt[213] vincatis optantes. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam sæpe

XXXVII. iam partam ex parentibus, iubeant. Vicit Æneas patrem, ipse eius in infantia leue tutumque gestamen, grauem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se vrbis ruinas ferens, cum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes, &, quid non pietas potest? pertulit, colendumque inter conditores Romani imperij posuit. Vicere[214] Siculi iuuenes, cum Ætna maiore vi peragitata, in vrbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. [215] Dissedisse creditum est ignes, & vtrimque flamma recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent iuuenes dignissimi, qui magna tuto auderent. [216] Vicit Antigonus: qui cum ingenti prælio superasset hostem, præmium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cum possis. Vicit patrem, imperiosum quidem, T. [217] Manlius: qui cum [218] ad tempus relegatus esset à patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoque tempore, quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuisi (& bene meruisse se de iuuene credebat, cuius exsilium pro grauissimo crimine inter alia Manlio obijciebat) nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, &, *Nisi iuras*, inquit, *te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est,* [219] *vtro modo pater meus accusatorem non habeat.* Iurauit tribunus: nec fefellit, & caussam accusationis remissæ

XXXVIII. concioni reddidit. Nulli alij licuit impune tribunum in ordinem redigere. Alia ex alijs exempla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, & e plebe aceruoque ignobili numquam tacendos sæculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenij facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile, quamque numquam à memoria hominum exiturum, posse[220] hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, siue æquum, siue iniquum fuit, obsequentem submissumque me præbui: ad hoc vnum contumax fui, ne beneficijs vincerer. Certate obsecro vos, & fusi quoque restituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adolescente præclarius, qui sibi ipsi dicere potuerit, neque enim fas est alteri dicere: Patrem meum beneficijs vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus vbique prædicabit, à filio suo se beneficijs victum? Quid autem est felicius, quam [221] sibi cedere?

COMMENTARIA VARIORVM AVTHORVM in librum tertium Senecæ de Beneficijs.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Disputationem.] *Et hanc & plures, libris sequentibus, parum necessarias miscet. adeo incurrit in eam, quam sæpe tangit, σοφιστείαν.*

2. An quia.] *Mihi hic lux est, & dicit: Ideone qui oblitus est excusetur, ut non ingratus: cum nemo oblivisci possit, nisi ingratus?*

3. Ingratissimus.] *Deprimit infra omnes oblitum. At mihi (bona tua venia, doctor) aliter videtur. Aut magnum est beneficium, aut exiguum, quod accepi. si istud, oblivisci possum, fateor, sed nec in paruo magnum peccare: si illud, qui possum? Dissimulatio hæc potius sit, aut negatio: nec notabilis beneficij oblivio facile surrepat. Ita, si hæc examinas, in λογομαχίας magis, quam in seriam disputationem ibunt.*

4. Vitiosi oc.] *Hæc vetus & libraria scriptura est, pro quibus Muretus* lusciriosi oculi. *Cur recepta & bona, damnemus? Porro comparatio similis in Plutarcho de Atheis, & Superstitiosis. cum illos nihil, istos praue videntibus assimilat: & ideo illos palam deteriores esse.*

CAP. II. 5. Virtute.] *Ipsa gratitudine, & illa amici animi responsione.*

6. Tempore.] *Quod occasionem donet.*

7. Facultate.] *Opibus viribusque.*

8. In vsu.] *Utensilia.*

CAP. III. 9. Velant.] *Obducunt, aut subducunt.*

10. Quod est.] *Iam adest, & tenetur.*

11. Quod appetitur.] *Semper Tentali, semper in nouas cupidines inhiantes.*

12. Fundatum.] *Debere nos illi incrementa & dignitatem.*

CAP. IV. 13. Testimonium.] *Iudicij & sententia bona.*

14. Certior nulla.] *Vide cap. VI. De vita beata.*

15. Eripi non pot.] *Præteritum enim tempus est,* in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. *De Breu. vita cap. X.*

16. Intuitus.] *Credo hæc sana esse. nam hoc unum docet diffuse, futurorum spem ingratos facere: contra, gratos esse aut fore, qui præsentia & præterita intuentur. Vide priora. Attamen Pincianus & alij hic innouant, à me non audiendi.*

CAP. V. 17. Continuetur.] *Mei libri,* contineant. *ex quo versum putem,* continuent.

18. Sublimium curs.] *Astronomiam.*

19. Se & deuot.] *Meus liber:* deditum, sed deuotum. *Non satis, inquit, habent* Deditos *se dicere, sed malunt* Deuotos. *Iampridem monui de hac* Deuotionis *formula lib. V. cap. VIII. Antiquar. Lectionum.*

CAP. VI. 20. In scholis.] *Declamatorijs.*

21. Ingrati actio.] *Vide Senecam patrem libro IX. Controu. I. ipso Themate.*

21. Æqua.] *Æquitatem habere.*

23. Maioribus.] *Libri,* maiores. *itaque bene etiam Gruterus:* & in maiores.

24. Res repetierunt.] *Nota formula & ritus, per Feciales res repetendi: & si negarentur, bellum indicendi. Significat, Romanos non ab amicis res aut beneficia collata repetiisse, ulla actione: sed tantum ab hostibus. Loci emendatio Mureto inscribenda. nam antea* æs repetierunt. *Meus liber proxime verum,* es rep.

25. Macedonum.] *Omnes libri. At nusquam id legas hodie: an non ideo fuit? Potuit & noster errasse, ac gentem pro gente supposuisse. Viri docti tamen consentiunt, vel* Persarum. *hic rescribere vel* Medorum, *quia Xenophon atque alij tradunt, Ingrati iudicium & pœnam Persis fuisse. Medi autem Persis finitimi, & pro ijs etiam usurpati. Vide, si lubet, Muretum XII. Variar. cap. III. Tamen & Philippus Macedo (quod pro vulgata aliquid) ingrati hospitis frontem stigmate inussit: infra libro IIII. cap. XXXVII.*

26. In vlla.] *Non quidem ἁπλῶς & vniuerse* in Ingratos: *sed fuit Athenis, in* liberos ingratos, *concessa parentibus: Romæ, in* libertos ingratos, *patronis.*

27. Cõsensimus.] *Naturæ quodã instinctu, quæ ea præsertim maleficia coercet aut punit, quæ societatẽ hanc cõuellunt.*

28. Tantum odio.] *Vt mendacium, & eiusmodi crimina, quæ frequentia dissuadet puniri.*

CAP. VII. 29. Certæ pecuniæ.] *In stipulatione, aut syngrapha; expressæ.*

30. Si appello.] *Flagito, & posco priuatim: deinde ad iudicem, quod sequitur.*

31. Citra iudicium.] *Mei libri,* extra iudicem: *nec video, cur damnem.*

32. Animum.] *Scripti,* hominem. *quod Pincianus retinet, & mox* beneficium *item legit. Admittam: & sequentia verba faciunt,* in hoc si b. dat: *&,* illo qui reddit. *quæ omnia ad hominem ipsum talem referenda.*

33. Omnia fora.] *Quæ tunc trina. De Ira libro II. cap. IX.*

34. Sua extol.] *Aristoteles Ethic. Nicom. hoc vitium aperit:* οἱ μὲν γὰρ παθόντες, τοιαῦτά φασι λαβεῖν τῶν εὐεργετῶν, ἃ μικρὰ ἦν ἐκείνοις, καὶ ἐξῆν παρ' ἑτέρων λαβεῖν, πάντα σμικρύνοντες· οἱ δ' ἀνάπαλιν, τὰ μέγιστα παρ' αὐτοῖς, καὶ ἃ παρ' ἄλλων οὐκ ἦν, καὶ ἐν κινδύνοις, ἢ τοιαύταις χρείαις: Qui enim affecti beneficio sunt, dicunt se à bene factoribus talia accepisse, quæ parua ipsis erant, & licebat ab alijs capere, omnia extenuantes: econtra qui fecerunt, quæ maxima apud ipsos, & quæ ab alijs non erat capere, item in periculis, aut eiusmodi opportunitate dedisse. *Ita ille lib. VIII. cap. XIII. & alterum etiam vitium Extenuantium addit.*

35. Caussæ bonę.] *Firmæ, & bene instructa: in ambiguis itur ad arbitrum: imo ubi res vacillat, ab ipso iudice ad illum flectunt. Hoc Cicero dictum voluit, pro Roscio Comœdo:* Ceteri cum ad iudicem caussam labefactari animaduerrunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad iudicem venire est ausus.

36. Formula includ.] *Cicero ibidem*: Iudicium est certę pecuniæ, Arbitrium, incertæ. Ad Iudicium hoc modo venimus, vt aut totam litem obtineamus, aut amittamus: ad Arbitrium, vt neque nihil, neque tantum, quantum postulauimus, consequamur. Eius rei ipsa verba Formulæ testimonio sunt. quid est in Iudicio? directum, asperum, simplex: Si paret HS. ꟾↄↄↄ. dari oportere. hic nisi planum facit HS. ꟾↄↄↄ. ad libellam sibi deberi, caussam perdit. Quid est in Arbitrio? mite, moderatum, Quantum æquius, melius, id dari. *Noster lib.* II. *de Clem. cap. vlt.* Clementia liberum arbitrium habet, non sub Formula, sed ex æquo & bono iudicat.

37. Quid sit.] *Imo vero id constat, & definitum est: sed* Quod (*ita legerim*) *id est, quale & quantum, non constat.*

38. Qui reddidit.] *Re, non animo, est gratus.*

39. Dimittere tabellam.] *An magis,* demittere? *in cistam, vt solet. Tamen & vulgatum interpreter,* Dimittere, *effari, & promulgare. Sane solent ex tabella iudices sententiam proferre, quod est notum.* Sed *& qui inter plures tabellam fert, dimittit eam cum a se tradit Quæsitori. Dixit Portius Latro* Ferre tabellam, VII. *Contron.* VIII. Iudex quam tulit tabellam de reo, reuocare non potest: quęsitor non mutabit pronunciationem.

40. Fecisse.] *Allusum ad solemnia iudicum verba,* Fecisse videri.

41. Vbi prolatis.] *Verum censui, quam* ibi.

42. Cautionibus.] *Scripturæ ipsæ dicuntur, quibus debitor creditori cauet, seque obstringit.*

43. Selectorum.] *Est quidem agnomen Decuriæ vnius iudicialis (apud Plinium* XXXIII. *cap.* III.) *sed etiam aliter commune nomen iis, qui ex omnibus Decuriis, quotannis sorte ducti, solent iudicare. Inscriptio vetus:* Iudex Selectus ex V. Decuriis. *Neque aliter Horatius:* Vnum ex iudicibus Selectis obiiciebat. *Ouidius:*

Non bene Selecti iudicis arca patet. *Atque ita hic Seneca.*

44. Census.] *Clarum est. queriturque Plinius, Præfatione libri* XIV. iudicem fieri censu. *Latro apud Senecam, Contron.* I. *libri* II. Censu iudex in foro legitur. *Ouidius:*

---- dat census honores,
Inde grauis iudex, inde seuerus eques.

45. Album.] *Tabulam siue indicem, vbi Iudices scripti.*

46. Equestris.] *Ea erat* quadringentorum HS. *id est, Philippicum decies mille. Nam is census equester. Pincianus alias sagacissimus, obesa hic nare, cum rescribit*: & equester ordo.

CAP. VIII. 47. Exisset.] *Sorte lectus venisset. In vrnam coniecta nomina, sorte ducta, exibant.*

48. Cessurus.] *Mira beneficentia, totum patrimonium dare: imo rara aut nulla est, sed ponitur in exemplum.*

49. Addicto.] *Quem iudex creditori addixit, ob debitum.*

50. Ingenti merito.] *Illum, à quo sumpsit.*

51. Possessio.] *Ager ipse aut fundus.*

52. Multa flumina.] *Meus*, magna: *quod præferam. Tantæ autem olim opes, vt & hæc donari potuerint: de quibus epist.* LXXXIX. *in fine, & De Tranquill. cap.* XI.

53. Non idem pendent.] *Non idem pondus pretiumque habebunt.*

CAP. IX. 54. Nimis concup.] *Non pro sententia verba, si examinas. Meus opt. codex,* minus. *Ex eo verè faciebam*: quia eminus conspiciuntur. *Quædam, inquit, beneficia conspicua, & in oculos vel procul se ingerunt: quædam aliter, & quamquam magna, minus apparent.*

55. In quattuordecim.] *Id est, equitem fecisse. Rem à signo dat intelligi: quia soli equites spectabant in* XIV.

56. Suasisse.] *Priora, conspicua illa sunt; sequentia, sequentis & obscurioris illius nota.*

57. Desiderabat.] *Vxorem, liberos, amicos, iam præmortuos.*

58. Momentis.] *Obseruatione & captatione temporum.*

59. Cadentes.] *Languentes, & minus tumidas: spiritibus defectas. Epist.* XCV. vino fulcire venas cadentes. *Adde De Ira, lib.* III. *cap.* IX.

60. Similibus.] *Imo,* dissimilibus: *quod meus & alii veteres quidam. Nam hoc agitur, vt talia beneficia aliis paribus, sed non iisdem, pensentur: pretio, inquam, paribus, non re similibus.*

61. Ruere.] *Quod Romæ crebrum: & ideo aptè inter exempla.*

62. Silentio.] *Te non accusando, cum rogarer, aut torquerer. Siue, te non indicando, cum hostis insequeretur.*

CAP. X. 63. Intra pec.] *Vltra pecuniam æstimatio non fiet.*

64. Minor.] *Scilicet pecuniaria.*

CAP. XI. 65. Priuilegia par.] *Nam illi repetunt à liberis, & ingratos damnant, & alimenta etiam poscunt.*

66. Quære.] *Ita mei libri, & rectè. sed vellem etiam vocula extracta, quæ in sequentis capite latuit*: querere, dein dignum adiuua: *vel,* de hinc. *Querela tibi super, non actio: caue in posterum, & gratis dignisque confer.*

67. Aleam.] *Incertum, quomodo casuram bonos an malos habituri liberos essent.*

68. Daturique sunt.] *Mei libri sine copula. Vtrumuis rectè. significat perpes esse in parentibus, & fore hoc benefaciendi studium.*

69. Illis.] *Liberis.*

70. Magistratus.] *Quia reuera omne imperium illis in prolem, Romano iure, etiam vitæ & necis.*

CAP. XII. 71. A tuo beneficio.] *Nempe antea ignotum. beneficio applicas tibi & iungis vltro.*

72. Acquiescat.] *Tria quæ præmisit, in exemplis repetit: sed ordine inuerso, à postremo orditur: atque hoc ad Solatia spectat.*

73. Dignitati.] *Ad* Ornamenta.

74. Tutior.] *Ad* Auxilia.

75. Inclinatus.] *Ipse pluris faciet Ornamenta, Auxilia, vel Solatia.*

CAP. XIII. 76. Fecit iniur.] *De hac re ex professo epist.* LXXXI. *Vide.*

77. Tentantem.] *Ex vno meo libro,* interpretantem: *nec spreuerim. Facit enim, proponit nodos, interpretatur & soluit.*

78. Cautum est.] *Cui conditiones adscriptæ, præmia & fructus in certo.*

CAP. XIV. 79. Restituet.] *Ex iure. quod succurrit ea ratione & formula minoribus, aut enormiter læsis, deceptisve.*

80. Vitam inquam.] *Ex meis libris.* Vitam quam debet. *Finis deinde commatij interrogatione acuatur, sanitatem?*

81. Mercem.] *Quod erit, si pretium illi ponimus, si taxamus.*

CAP. XV. 82. Stipulatio.] *Quæ & ipsa conceptis verbis olim in emptionibus adhibita. Plauti Comœdiæ docent.*

83. Custodirentur.] *In tabulis.*

84. Malunt.] *Sequela & numerus periodi,* maluerunt, *mallet.*

85. Ab vtraque.] *In rem vtriusque partis; vt illi cautum sit, hic ne circumuentus.*

86. Plurium nomina.] *Iac. Rauardus explicat, quia* plurium, qui adhibebantur, testium nominibus chirographum signabatur. *Ego acceperim quasi esset,* plura nomina: *id est, cum pluribus contrahit, & nomina facit. Facit, inquam, nomina plurium, quos vel principales habet, vel sponsores. An & legi posset,* plurimùm? *id esset, plerumque per tabulas contrahit: at alius pignora item capit.*

87. Parariis.] *Supra eadem vox in hac re, lib. II. cap. XXIII. Et est in veteri quodam Lexico,* μεσίτης: *id est,* interuentor, proxeneta. *Nomen non à* pariando, *sed à parando videtur: quia parant vtrimque animos, & coniungunt. Alij (vt Rauardus) explicant* tabelliones, actuarios: *quibus vt minus assentiar, facit Seneca epist.* CXX. Nolo per intercessorem mutueris. *Sane est hic ipse Pararius.*

88. Interrogatione.] *Stipulatione.*

89. Rem.] *Libri aliquot* reum. *sed rem tenemus, & pignus* ἐνέχυρον *interpretamur. Aliquis, inquit, ita diffidit, vt nulla tabula aut sponsiones satisfdent: sed rem tenere manu voluit, & in potestate habere pignus.*

90. Ornati.] *E dignioribus ciuium: ordinis Equestris, aut & Senatorij. Classici testes.*

91. In quid.] *Meus opt. codex:* hi, inquit: *quod omnino seruem, sed absque interrogatione vt legas,* hi, inquit; imprimunt signa. *Est enim velut dialogismus, & hoc ei respondetur. Sequentia deinde, iterum Seneca.*

92. Non aliter.] *Quorum fide uteris, nec in in re simili fidem habes. aliorum signis, & tabulis obstringis.*

93. Illos.] *Beneficia dantes.*

94. Vindicamus.] *Tutos securosque esse volumus.*

95. Turbam sord.] *Gregem fœneratorum.*

CAP. XVI. 96. Multitudo.] *Noster De Clem. I. cap.* XXII. Facit enim consuetudinem peccandi, multitudo peccantium; & minùs grauis nota est, quam turba damnatorum leuat. *Vide ibi alia huius sententiæ.*

97. Non consulum.] *Quasi tot maritos, quot annos numerent. Iuuenalis:*

> Sic crescit numerus. sic fiunt octo mariti
> Quinque per Autumnos.

Plures etiam illa apud Martialem, quæ penè tot quot dies: Aut minus, aut certè vix iam vigesima lux est,
> Et nubit decimo iam Telesina viro.

Diuortiis quidem modum Augustus imposuerat (in Suetonio:) sed, vt videmus, libido & licentia vicerant: atque vt Tertullianus ait, Repudium iam votum erat, quasi matrimonij fructus: *Apologet. cap.* VI.

98. Exeunt.] *A viro, quem habent; ab vno coniugio, nouis caussa.*

99. Nubunt.] *Amarè dictum. finis coniugij est, iungi: hæ habent, solui.*

100. Acta.] *Nam in acta referebantur, vt rata & legitima essent: quod docui in* V. *Ann. Taciti.*

101. Irritet.] *Qui incitatur scilicet eo ipso, quod non licet. Habere vult, quam alter habet: ipse per iniuriam, ille per legem. Praua libido hoc habet. vt libidinum magister poëta:*

> Quod licet, ingratum est: quod non licet, acrius vrit.

Iterum:

> Quidquid seruatur, cupimus magis, ipsaque furem
> Præda vocat.

Martialis iocosum exemplum:

> Mæchus es Aufidię, qui vir Ceruine fuisti;
> Riualis fuerat qui tuus, ille vir est.
> Cur aliena placet tibi, quę tua non placet vxor?
> Numquid securus non potes hoc facere?

102. Vnum adulterorum.] *Hem, bona verba. Itane tunc mores? sed attolli quædam ab eo in his talibus, declamatorio more, scimus.*

103. Nisi ad alium.] *Hæc caliginosa sunt. distinctio dederit aliquam, si forte, lucem:* nisi singulis diuisit horas? & non sufficit dies omnibus. nisi ad alium. *Explico, nisi in sella gestata est ad vnum adulterum, sed obiter vidit; apud alium diutius mansit. Ita quasi cursim adulteros obibat, & visebat. Sed libri tamen consensu habent,* apud aliũ, *& nostra ista lectio est à Mureto. An aliud latet? nam meus liber,* gesta est, *non* gestata: *voluissem,* comessata est, *si faueret scriptura: nunc coronam ego offero, alius capiti imponat.*

104. Infrunita.] *Insulsa, fatua. dico De Vita beata, cap.* XXIII.

105. Antiqua.] *Priscis & exoletis moribus. rustica aliqua, & Sabina.*

106. Vnius adult.] *Non mutem quod est in libris,* vnum adulterium. *Pro hoc more Martialis illa vxor, de qua ipse:*

> Vt mœchum patiar rogat vxor, Galle, sed vnum.
> Huic ego non oculos eruo Galle duos?

107. Audaciores.] *Libri,* auctiores, *sed malim editum. Nam audaciam à numero sumpturi erant.*

108. Si numerare.] *In simili re, ipsis verbis vtitur De Clem. I. cap.* XXIV. Apparuit quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos cœpissent.

CAP. XVII. 109. Quid ergo?] *Hoc capiendum, quaſi reſponſio & relatio ad illud prius. Obiiciebat ille, Quid ergo? ingrati impuniti? μιμήσει reſpondet, Quid ergo nonne & impij impuniti ſunt, & alij?*

110. Publico odio.] *Apud Ciceronem loci ſimiles, in Clodium, Piſonem, Antonium. Et reuera, animo in quo ſcintilla honeſti, & ſenſus famæ, nihil triſtiuſ aut acerbius odio & deteſtatione communi.*

111. Acie ocul.] *Cicero De aruſp. reſp. in Clodium:* An tibi luminis obeſſet cęcitas plus, quàm libidinis? no id quidem ſentis, conniuentes illos oculos abaui tui magis optandos fuiſſe, quàm hos flagrantes ſororis? *Certe mentis illa cæcitas, vltimum ſuppliciorum.*

112. Educatoris.] *Potius,* educatorum.

113. Decoquat.] *Fidem non ſoluat, rem creditori minuat & abſumat.*

CAP. XVIII. 114. Diſtinguant.] *Pulchre, & notabiliter.*

115. Neceſſitudo.] *Feſti nota huc facit:* Neceſſarios eſſe, vt Gallus Ælius ait, qui aut Cognati, aut Adfines, & in quos neceſſaria Officia conferuntur, pręter ceteros. *Ille duos gradus Neceſſitudinis, tertium etiã Corn. Fronto facit, Meritorum.* Neceſſitudo, *inquit,* eſt vel ſanguinis, vel meritorum, cum pręceptoribus, cum amicis.

116. Imputet.] *In rationibus eius ponat. poſſit inſcribere, vel expenſum referre.*

117.* Propterea.] *Libri ſcripti,* pręterea. *Neque illud, aut hoc, apte nectitur prioribus, & omnino aliquid deeſt. nempe pars illa prior, qua diſputatur, An ſeruus benẽficium domino conferat? Seneca nunc ait, & poſt rationem vnam alteramve, hanc etiam addit. Ergo recte,* Pręterea.

118. Certam.] *In ſe ſtabilem, ſe contentam & nixam.*

119. Quiſquam ſuo.] *Si ſcriptum,* quiſquam ſubditus; *ἰσόκωλος magis & expreſſa ſententia eſſet.*

120. Diſparitit.] *Non enim ſerui, ſed ſubditi aut milites dicuntur: & tamen ius vitæ neciſque in illos habent, Rex aut Imperator.*

121. Beneficia ſua.] *Ego non damno, imo recte & argute dicitur: ſicut illud,* Beneficia ſua amare. *id eſt, Beneficiarios ſuos, & de quibus bene meritus fuerit. Priſci tamen libri,* beneficij ſui: *nec id male. Suetonius Tiberio.* per quoſdam beneficij ſui centuriones. *Iterum Claudio:* Commeatus à Senatu peti ſolitos, beneficij ſui fecit. *Prius tamen illud ἐμφατικώτερον, & impreſſius dicetur.*

CAP. XIX. 122. Negandi pot.] *Imo nec voluntatem, nec perſonam aut caput habet: iuriſciuilis quidem inuentiunculis & phraſibus.*

CAP. XX. 123. Adſcripta.] *Addicta dominis. emptionum tabulis mancipata.*

124. Comes cæl.] *Sidera ſequatur, aut praeat. Ad mentem & cogitationem referendum. Adde ſupra, lib. II. cap. XXIX.*

125. Mancipio.] *Iuris verbum. quod proprietatem, dominium, & quaſi ea quæ manu capiuntur tenenturque, notat.*

CAP. XXI. 126. Affectum.] *Quo proprie conſtat beneficium.*

127. Cibaria.] *Dimenſa ſua, & Iuſta.*

128. Veſtiarium.] *Pecuniam, quæ pro veſte datur Adde cap. VIII. De Tranquill.*

129. Artes.] *Quod multi fecere. & ab ijs dominis Plautus, Terentius, Epictetus ipſe manauit.*

130. Tantum.] *Nec enim minima præſtatio, beneficium.*

CAP. XXII. 131. Mercenarius.] *Qui operas mercede locat, μισθωτός, μισθοφόρος. Duo genera: ſunt liberi, ſunt ſerui. Hic de liberis capiendum. ſed vt illi, aiebat Chryſippus, operas ſuas in diem, aut tempus, locant: ſic de ſeruis ſentiendum, liberos eſſe, dumtaxat perpetua nobis opera obſtrictos. De ipſis Mercenarijs ſeruis, infra lib. VI. cap. V.*

132. Operis.] *Atqui dominus opus locat, mercenarius conducit. Itaque cum in libris* operas *exſtet: haud inuitus Mureto aſſentiar legenti,* quam ad quod operas locauit.

133. Felicius nato.] *Libero, ingenuo, nobili.*

134. Quid ſi nollet?] *Herile & minax verbum: cui adhæret, & intellegi datur:* cogam, malo doctus faciet.

135. Qui audiat.] *Præfectus vrbis. opinior ab ipſo Auguſto eſſe: etſi Hadriano tribuitur, quod* ſeruos à dominis vetuit occidi, eoſque iuſſit damnari per iudices, ſi digni eſſent. *Ita Spartianus in eius vita. Nempe rettulit, aut roborauit & ampliauit ius illud vetus. Nã & addidit,* Ne lenoni aut laniſtæ vẽderẽtur, cauſſa non pręſtita.

136. In tua pot.] *Callide. nam innuit, fac liberum, manumitte.*

137. Contraria.] *Vt vitam & mortem dare, quæ ſubiungit.*

138. Pereundo.] *Sua vita, eius redemit.*

139. Adiuuit.] *Vt C. Vettij ſeruus, de quo infra.*

140. Decepit.] *Vt L. Domitij, de quo item infra.*

CAP. XXIII. 141. Adrumetum.] *Mureti lectio: nam, priſca omnis* Grumentum. *Atque iſtud in Italia in Lucanis eſſe Liuius, Florus, Appianus, Ptolomæus dicunt. Quid, quod Macrobius in hoc ipſo facto, ita nominat? Sed impulit Muretum mutare, credo, quod mox de* Romano milite *ſequitur. Quid ergo? nonne bello Punico hoſtilia multa Italiæ loca, & in eo præſertim tractu? itaque ego teneam.*

142. Operæ pret.] *Sunt ipſa Claudij verba, non ambigo. Pretiumoperæ, id eſt, condignam mercedem labore & periculo ſuo cepiſſe. Ita Liuius initio operis:* Facturuſne operæpretium ſim.

143. Deinde.] *Credam verius diſtingui, & antiqua compoſitione:* operæpretium feciſſe deinde. Vrbe capta.

144. Ad ſupplicium.] *Eadem Macrobius, I. Saturn. cap. XI.*

145. Ad Rom. mores] *Mites & modeſtos.*

146. Duarum vrbium.] *Quarum? Grumenti, & Romæ, ait Gruterus: quia vtraque potuit æmulari. Sed cur non plurium etiam vrbium? cur non orbis? Muretus ait librum aliquem (fide hoc eius ſiet)* duarum, *habuiſſe tantum: itaque ex eo faciendum prorſus,* dominarum. *Hoc ita placuit, vt & in textum receperit: ſed profecto eijciendum. Quod exemplum hic dominabus? quæne vna ſeruata? quid inuenitur? ſeruorum tota laus eſt, vt ſcimus. Ego vero coniicio, & mihi certe approbo, fuiſſe:* exemplum duraturum. *Nihil à ſcriptura abeo: ſenſum ipſum Senecæ tango. Illa, inquit, ſic ſeruata, nobile & ſcriptis ſæculiſque conſecratum exemplum eſt.*

147. Parricidarum.] *Quasi dominam ad supplicium reperent.*

148. Non est.] *Libri mei:* non dico. *Omnino lego:* non, dico, est. *Illa insertio & repetitio, valde affirmant.*

149. Imperatorem.] *Mei libri,* imperium. *& meo animo sic lege. Ducebatur (nota phrasi) ad mortem, ad supplicium: ducebatur autem, ad iussum Romanum. Euenisse hoc scias Sociali bello Italico: in quo vel præcipui perduellium, Marsi.*

CAP. XXIV. 150. Seruo.] *Nam diu medicina Romæ apud libertos aut seruos, vt ingenuis parum digna. Iulius Cæsar primus decus addidit, &* ciuitate eos donauit: *quo liberi nempe, & exerti essent. Augustus deinde, in honorem Antonij Musæ, immunitatem.*

151. Venenum.] *Vide Plinium lib.* VII. *cap.* LIII. *Suetonium in Nerone, cap.* III. *qui tamen paullo aliter referunt: at consentit cum Seneca magis Plutarchus, in Cæsare.*

152. Armatus.] *Quasi dicat iam nunc inferre eam mihi tibique possum. Arma ecce, & gladius.*

CAP. XXV. 153. Anulos.] *In Appiano* IV. *Ciuil. in Valerio* VI. *cap.* VIII. *in Macrobio. Anulos autem vestemq; sumit, tamquam ingenuus & Senator: vt sic pro hero se approbaret.*

154. Rara fides.] *Quidni rara? nam præmijs inducebantur, ad dominos prodendos vel occidendos. & qui fecisset ac caput retulisset,* præmium capiebat libertatem, & dena millia drachmarum, itemque ciuitatem: *Appianus.*

CAP. XXVI. 155. Bello grauius.] *Tacitus non semel ostendit & queritur,* pacem quouis bello sæuiorem.

156. Vnus.] *Exitialis omnibus; & accusari, damnari erat.*

157. Ectypam.] *Meus liber,* ectypa, *diserte: vt ad gemmam ipsam referatur. Plinius* XXXVII. Hæ sunt gemmæ, quæ ad ectypas sculpturas aptantur. *Ectypa igitur gemma, expressa & effigiata.*

158. Verba quæs.] *Ne sordidis scilicet illis & communibus vtar,* matulam sumere.

159. Maro.] *Qui Tacito tamen non nominatur, quod sciam.*

160. Imaginem obsc.] *Tamquam in eo Impietas, & læsa maiestas, quod sacra Principis imago ad partes pudendas iuisset. O flebiles ineptias! de quibus Suetonius Tiberij cap.* LVIII. Capitale fuisse, circa Augusti simulacrum seruum cecidisse, vestem mutasse, nummo vel anulo effigiem impressam latrinæ aut lupanari intulisse. *Quin Philostratus narrat,* damnatum quemdam, quod seruum verberasset, qui Denarium cum effigie Cæsaris apud se habebat.

161. Subscriptionem.] *Non eo sensu, quo Asconius in Diuinatione notat,* Subscriptores *secundarios quosdam accusatores, & socios præcipui illius esse: sed hic ipsam accusationem notat. quia qui deferebant, libello id faciebant, atque ei subscribebant. Eo sensu noster in Ludo, de morte Claudij:* Postulat nomen eius recipi, edit subscriptionem *Vide & Brissonij Lexicum, in verbo subscribere.*

162. Manu sua.] *Ergo non in Domino fuisse: & falsum Maronem arguebat.*

163. Conniuam.] *Maronem. indignum eo nomine, qui cædes & accusationes ibi machinabatur.*

CAP. XXVII. 164. Peregrinatione quam.] *Verbum hic meus liber inserit,* peregrinatione ille.

165. Tauros.] *Iocose. quia ijs periculum ab immolatione: & grandi numero peribant, cum saluus ille redijsset. Similis iocus in Ammiani* XXV. *de Iuliano:* Æstimabatur, si redisset de Parthis, boues iam defuturos. Marci illius similis Cæsaris, in quem id accepimus dictum: Οἱ λευκοὶ βόες μάρκῳ τῷ καίσαρι· ἂν σὺ νικήσῃς, ἡμεῖς ἀπωλόμεθα: Albi boues Marco Cæsari. Si tu viceris, nos perijmus.

166. Ad pedes.] *Domini, atque etiam lecti, si ille imus iaceret. Si medius, aut summus; tum ad latus posticum lecti stetisse, ad iacentium pedes, opinandum: id est, pone dominum. Martialis ille locus:*

> Omnia cum retro pueris obsonia dones,
>
> Cur non mensa tibi ponitur A pedibus?

167. Descendenti.] *E palatio in forum.*

168. Malam ment.] *Solennia verba in satisfactione. Tibullus:* Et se iurabit mente fuisse mala: *id est, parum sua & sana.*

169. In se & filios.] *Superstitio in votis aut imprecatione. si irrita esse non possent; tunc in se ea potius reuocabant, aut in alium deriuabant. Tibullus:*

> Et mala si qua tibi dixit dementia nostra,
>
> Ignoscas. capiti sint precor illa meo.

Noster lib. IV. *infra, cap.* XXXI. Siquid mali dixi, mihi & capiti meo.

170. Mea caussa.] *Facetè. Nam ego luere debeo tuam vicem, & pecuniam à me dare. Qui lædunt, mulctari solent; ego, qui lædor.*

CAP. XXVIII. 171. In atrio.] *Romanus ritus, quem fusè explicaui.* I. *Elect. cap.* XXIX.

172. Stemmatum.] *Plinius* XXXV. *cap.* II. Stemmata vero lineis discurrebant ad imagines pictas. *Erant minores, & rotundæ imagines, quæ ad latera adsita genus illius maternum, aut & propinquos notabant: illius inquam præcipui, cuius imago. Statius:*

> Non tibi clara quidem senior placidissime gentis
>
> Linea, nec proauis demissum stemma.

173. Prima.] *In atrio, vbi salutatores & clientes excipiebantur. Ideò ibi, omnibus aduentoribus ostentui.*

174. Mundus.] *Cælum. nam Stoicâ sententia, ex illo anima, & è sideribus. Seneca epist.* XLIV. *in hac ipsa re:* Omnes, si ad primam originem reuocentur, à diis sunt.

175. Qui cum.] *Ita continuaui, & in parte sententiam iuui, ex libris.*

176. Defecit.] *Hic Apollo me deserit. Libri fere habent:* vbicumque nomen illustre fecit illo dominium fingunt. *Meus,* dominia: *vnus atque alter,* illo Deum fugiunt, *aut* fulgiunt. *Mihi non displiceat,* vbicumque nomen illustre defecit, in loco Deum fingunt: *aut* Deum fulciunt. *Quasi dicat, quid isti vani se iactant, & Deum alibi auctorem originis inculcant: cum omnes à Diis simus? Defecit autem nomen illustre, in capite & origine: quam ferè solent ad deos referre.*

177. Siue libertini.] *Ita distinximus, &* vos *(auctore meo libro) non nos scripsimus: ac sententiæ dedimus lucem.*

178. Exterarum.] *Id est, O vos, siue libertinis geniti, siue seruis, siue & peregrinis: attollite animos, & cælum auctorem cogitate.*

179. In summo.] *In prima origine.*

180. Magna nobil.] *Quæ? illa cælestis.*

181. Quemquam tu?] *Addidi à meo libro: & repetitio illa acris est, & pungit.*

182. Gerulis.] *Lecticarijs, qui humeris ferebant.*

183. Cubile.] *Lecticam. nam in ea iacebant, & cubabant.*

184. In militum.] *Nam Pænula militum vestis. & quidem honestiorum paullo, colore rufo. Martialis:*

Roma magis fuscis vestitur, Gallia rufis,
Et placet hic pueris militibusque color.

Vide nos, 1. Elector. cap. de Lectica: etsi de militum punicea veste plura etiam sint dicenda, in loco.

185. Ostiarij.] *Vilissimi serui, sed cui ob potentem dominum, vel placentem dominam, vt molles aditus habeas; adularis.*

186. Ne ordinar.] *Iterum de seruo, & quidem vili: qui* Vicarius *alterius esset. Nam* Ordinarij. *primi serui, Vide epist.* cx.

CAP. XXIX. 187. Cuius benef.] *Vinci beneficio à patre manauit, quia ipse qui vincit, id est filius, à patre.*

CAP. XXX. 188. Quidquid præst.] *Sunt verba aduersarij, & ita capienda.*

189. Verius.] *Æquius.*

190. Etiamsi non.] *Pro his verbis, libri scripti:* sed etiam sine tuis. *Quæ lectio falsam sententiam habet: sed reformari molliter potest,* sed & non.

191. Voluptatis.] *Vti parentes.*

192. Mori.] *Acutè extenuat beneficium paternum, & suum auget.* Sicut leuius est mori, priusquam timeas mori, *nempe in infantia aut pueritia; sic maius æstimandum retinere aliquem in vita cuius sensum iam habet, quàm dare eam non sentienti.*

CAP. XXXI. 193. Onus alien.] *Scilicet matris, quæ in vtero gestauit.*

194. Si expos.] *Argumentatur. Sola genitura haud multum, quia si post eam exposuisses (crebrum illo æuo) verteras hoc ipsum beneficium in iniuriam: non ergo per se maximum est, cui opes, educatio, & alia accedant.*

CAP. XXXII. 195. Notus.] *De hac ignobilitate Agrippæ, Seneca pater lib.* II. *Controu.* IV.

196. Nauali.] *E rostris nauium concinnata: quam duo mortalium M. Varro, & Agrippa acceperunt. Plinius* XVI. *cap.* IV.

197. Vincerent.] *Nota de operibus Agrippæ, eorumque inuicto splendore.*

198. Vmbra adopt.] *Iulij Cæsaris. Ad altas arbores aspectum, quæ magnitudine minores tegunt & inumbrant.*

199. Supermicant.] *Veteres codices,* Superiniciunt.

CAP. XXXIII. 200. In prælio.] *Ad Ticinum flumen, cum Annibale. Liuius* XXI. *Valerius, & alij: Plinij error est, lib.* XVI. *cap.* IV. *qui ad Trebiam scribit.*

201. Prætextatus.] Iam pubescens, *vt Liuius loquitur:* vix dum annos puerilitatis egressus, *vt Valerius.*

202. Equum.] *Nam totum prælium illud equestre.*

203. Maximos,] *Intelligit patrem ipsum Scipionem, & Romanos duces, qui premebantur, & (si licet dicere) cedebant, id est fugiebant.*

204. Dic. Scip.] *Pone nunc & adfer Scipionis illius patrem: quid præ his erit?*

CAP. XXXIV. 205. Nec danti.] *Imo vero voluntarium, ebuio & communi sensu. Itaque libri,* sed danti. *Tota periodus confusa & tenebrosa, sic restituenda:* & facile. Sed voluntarium. Quid necesse est? ille multis dederit, e. q. d. f. nescit. *Inseritur obiectio. At enim voluntas paterna emicuit in te gignendo. Respondet: quid est opus? potest & sine tali certa voluntate homo gigni, & ipse in aliis fœminis genuerit.*

206. Consortem.] *Vxorem. nec sine ea genuit, aut sibi vni hoc beneficium inscribit.*

207. Legem.] *Quæ iussit ducere.*

208. Præmia.] *Data ab antiquo patribus: honores, antecessiones, et talia. quæ postea lex Iulia & Papia immensum auxerunt.*

209. Institutis.] *Haud mutem. aliquis tamen diuinet,* in studiis.

CAP. XXV. 210. Nostra non.] *Stoica? an tua propria, ô Seneca? Credo illum hæc à se promere: priora ab Hecatone aut Chrysippo fuerunt.*

211. Proferri.] *Post hæc verba meus liber opt.* Siquid melius vita est, & à patre sola vita datur, potest beneficiis à filio vinci pater. *Tum deinde reliqua: nec ego vt spuria damnem, etsi tamen iterari post videntur.*

CAP. XXXVI. *In planam viam redit Seneca, ex illa scrupulosa & spinosa.*

212. Volentibus.] *Omissa vox est, quæ in libris plerisque,* legibusque. *Dicas fuisse,* volentibus lætisque, *vel etiam* libentibusque.

213. Vincatis optantes.] *Ita legendum. Claudianus.*

Adspice, completur votum, iam natus adæquat
Te meritis, & quod magis est optabile, vincit.

CAP. XXXVII. 214. Siculi.] *De quibus Strabo, Valerius, Solinus, Ælianus. Catanæos fuisse consentiunt, in nominibus variant. Claudiani etiam de iis epigramma est:*

Adspice sudantes venerando pondere fratres,
Diuino meritos semper honore coli.
Iusta quibus rapidæ cessit reuerentia flammæ,
Et mirata vagas reppulit Ætna faces.

Et plura, quæ in statuas illorum æneas scripsit. Vocat ipse, Amphinomum & Anapum.

215. Dissedisse.] *Melius veteres,* discessisse: *vel & melius mei libri* decessisse, *quasi, per honorem & reuerentiam, viam dedisse.*

216. Vicit Antigonus.] *Vbi hoc scriptum? aut quis iste Antigonus, qui patri regnum Cypri tradidit? In re & nomine illustri sunt tenebræ: & an Senecæ error est, an exscriptoris culpa? Pro re quidem legendum:* Vicit Antigoni F. *id est, filius. Ita enim historia. Demetrius Antigoni filius, ingenti prælio Ptolemæum regem vicit: & statim à victoria Cyprum inuasit, & occupauit. atque hanc, & naues, & milites, apparatus hostiles patri tradidit: qui tunc denique* Regis nomen *assumpsit, & tenuit. Vide Plutarchum in Demetrio, & Diodorum lib. xx.*

217. Manlius.] *Cicero* III. *De Offic. Liuius lib.* VII. *Valerius* V. *cap.* IV.

218. Ad tempus.] *Ego atque alij hæsimus. sed cum in meo codice nunc reperiam*, cum ante ad tempus; *nihil ambige legere*, ante id tempus: *nempe dies dicta, & rei iam narrandæ.*

219. Vtro modo.] *Siue iuratus (quod posco) absistas: siue hoc gladio traiectus æternum sileas.*

CAP. XXXVIII. 220. Hoc dicere.] *Quod Lesbonicus ille, apud Plautum:*

Semper ego, vsque ad hanc ætatem, ab ineunte adolescentia,
Tuis seruiui seruitutem imperijs & præceptis, pater.
Pro ingenio, ego me liberum esse ratus sum; pro imperio, tuum.

221. Sibi cedere.] *Quasi filius, alter sit ille. Non nolim tamen,* sic cedere. *At meus liber*, ibi occidere, *quasi in pugna illa cadere.*

M. ANTONIVS MVRETVS.

VITIOSI oculi sunt, qui lucem reformidant: cæci, qui non vident.] *Vox* oculi *abest à libro vetere: & ita scriptum est* Vitiosi, *vt aliquid erasum esse appareat. Cæcos quoque oculos nusquam alibi legi. Puto igitur totum hunc locum ita legendum esse,* Luscitiosi sunt qui lucem reformidant, cæci qui non vident. CAP. I.

Ab hostibus tantum res repetierunt.] *Ineptissime legebant alij.* Ab hostibus tantum æs petierunt. *Res repeti solitas per fetiales, antequam cuiquam populo bellum indiceretur, norunt, quicunque primoribus labris historiam Romanam attigerunt.* VI.

Excepta Medorum gente.] *Ita hunc locum emendandum esse docui capite tertio libri duodecimi variarum lectionum.*

Gratum hominem.] *Legendum puto,* gratum animum. VII.

Præterea quæcunque.] *Huic loco quomodo medicina facienda sit, alij fortassis acutiores videbunt. mihi nihil, quod satis placeat, in mentem venit.*

Ex turba selectorum.] *Ita vocabantur decuriæ quædam iudicum: quos prætor ad res iuditandas selegerat. Horatius:*

Vnum ex iudicibus selectis objiciebat.

Erant & aliæ decuriæ Nongentorum, & Tribunorum ærarij. Vide Plinium capite secundo, libri 33.

Exisset.] *Sorte ductus esset. Conijciebantur enim in vrnam iudicum nomina: deinde, qui exierant, indicabant.* VIII.

Pudorem enim rei.] *Pertinet huc dictum Platonis in Archibium,* ὅτι ἐπιδίδωσιν ἐν τῇ πόλει τὸ ὁμολογεῖν πονηροὺς εἶναι. XVI.

Infrunita & antiqua est.] *Infrunita, est insulsa. Sic in libro de vita beata:* Alterum infruniti animi est, alterum timidi & pusilli. *Sic in Sacris litteris:* Animo irreuerenti & infrunito ne tradas me domine. *Legitur hæc vox & apud Macrobium. Antiquam quoque dicit simplicem, minime malam,* εὐήθη.

Quamquam quæritur.] *Totam hanc disputationem de seruis, num dominis beneficia tribuere possint, partim ex hoc Senecæ loco, partim ex epist. 47. partim ex Valerio consarcinatam Macrobius libro primo Saturnaliorum pro sua venditauit. Sed & ex Agellio & e Plutarchi Symposiacis tam multa, nullo pudore, in septimum librum Saturnaliorum suorum transtulit, vt appareat eum factitasse eandem artem, quam plerique hoc sæculo factitant, qui ita humani a se nihil alienum putant, vt alienis æque vtantur ac suis.* XVIII.

Propterea seruos.] *Ita legendum, non, vt in alijs,* Præterea.

Pars melior eius excepta est.] *Libera est. Vocabulum sumptum à diuisione agrorum, in qua excepta & subsiciua dicebantur, quæ nemini adtributa & adsignata erant: ideoque dominum non habebant.* XX.

Quam quod operis locauit.] *Atqui dominus opus, mercenarius operas locat: Puto igitur legendum,* Quam ad quod operas locauit. XXII.

Drumentum.] *Macrobius,* Grumentum. *Male vterque. lege,* Adrumentum. *Nomen est vrbis in Africa.* XXIII.

Exemplum duarum vrbium fuit.] *Quarum, quæso, duarum vrbium? An stultum est id quærere, quod inuestigari non potest? Itaque qui hoc viderent nihil esse, fecerunt,* Exemplum Grumentinæ vrbis fuit. *Sed neque hi locum correxerunt, &, quod quidem in ipsis fu... viam ceteris ad eum corrigẽdum obstruxerunt. Neque tamen quidquam emendatu facilius fuit, si paulo attentius considerassent. Vetus enim liber illud* vrbium *non habuit: sed hoc tantum modo,* exemplum duarum fuit: *ex quo facile videri potest, scriptum fuisse vsitato compendio* exemplum dñarum fuit: *id est, exemplum dominarum fuit. Potuit enim ceteras dominas exemplo suo admonere, ne sæuitiam & crudelitatem in seruos exercerent.*

Cluentius prætor Marsorum.] *Hic à Macrobio in vulgatis libris ita vocatur. Sed in vetere Macrobio probi & eruditi viri Herculis Ciofani* C. Vettius *dicitur. quod & verum puto.*

In publica crudelitate mitem.] *Alij omnes,* item, *vnius litterulæ detraxione venustatem sententiæ corrumpentes.*

Exculptam.] *Liber vetus,* ectupam: *quo nihil rectius.* ἔκτυπον.

Subscriptionem.] *Ita plane legendum, non* proscriptionem. *Subscriptores qui dicerentur, e diuinatione Ciceronis & ex Asconio notum est.* XXVI.

Seruus qui cœnanti ad pedes steterat.] *De hac consuetudine dixi quædam capite sexto libri decimi sexti Variarum lectionum.* XXVII.

...d vt in se & filios suos recideret.] *De hac quoque dixi capite quarto libri duodecimi.*

XXVIII. Vbicunque defecit.] *Alij partim fecit legebant, partim fulcit. Vtrumque inepte. Sed talia multa pigeo in censum deferre.*

FERNANDVS PINCIANVS.

CAP. I. HÆc prauitate naturæ accidere.] Hoc, *non* hæc, *præfert vetus lectio.*

An quia hoc accidat alicui.] Aut, *non* an, *eadem legit.*

II. Nisi ad quod sæpe non respexit.] *Scribe*, nisi ad quod non sæpe respexit, *ex eadem.*

III. Merita nonnunquam maxime velant.] Maxima, *non* maxime, *eadem.*

Prima ac omnium potissima.] *Eadem*, Prima omnium ac potentissima.

Sed quod appetitur intenti.] *Scribe*, sed in id quod appetimus intenti, *ex exemplari diui Francisci.*

Inuidere, & gratias agere.] *Scribe*, & inuidere, & gratias agere, *ex eadem.*

IIII. Quomodo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem vitam suam transtulit? Præsentium intuitus, ac præteritorum memoria gratum facit. Memoriæ minimum tribuit, quisquis spei plurimum.] *Vetus lectio particulam* ergo *addit*, Quomodo ergo gratus quisquam, *cætera. Item correctiora & antiquiora exemplaria* futurorum *legunt, non* præteritorum. *Quapropter adducor vt locum hunc ambustum & mutilatum sic resarciam, non ausim dicere restituam*: Quomodo ergo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem vitam suam transtulit præsentium intuitu, spe futurorum? Memoria gratum facit. Memoriæ minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

V. Nisi contineatur.] *Aliqui scripti codices.* nisi continuetur.

Quid cuique debeamus cognoscimus.] Recognoscimus *legendum, non* cognoscimus, *ex vetere lectione.*

Adeo tamen ingratus est.] *Corrige.* Adeo enim ingratus est, *ex eadem.*

VI. Et à maioribus collata à posteris exigant.] *Eadem*, maiores *legit. non* à maioribus, *Puto scribendum*, Et maioribus collata à posteris. exigant.

Ab hostibus tantum expetierunt beneficia. magno animo dabant, magno perdebant.] *Corrige*, ab hostibus tantum aes petierunt. Beneficia magno animo dabant, magno perdebant. *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

VII. Aut ex conducto, aut ex locato.] *Vetus lectio*, aut ex conducto & locato. *cui lectioni fauent Iurisconsulti: apud quos habetur titulus de locatione & conductione.*

Non magis laudabit quisquam.] *Deest coniunctio* enim. non enim magis laudabit quisquam, *ex eadem.*

Gratum hominem, & beneficium.] *Corrige*, gratum hominem & beneficum, *contra omnia exemplaria.*

Si ad iudicem quam ad arbitrum mittitur:] *Legendum ex codice Facundi & Primitiui*, si ad iudicem, quàm si ad arbitrum mittitur.

Et equestris hæreditas misit.] *Quid si legas?* & equester ordo transmisit. *Aut sic.* quem census in album equestris ordinis misit. *Nam, teste præter alios Asconio Pediano in orationem pro M. Scauro, iudicia aliquando penes equestrem ordinem fuerunt.*

IX. Et cum valetudo eius ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibi tempora.] *Duo verba* ac salus, *non habentur in plerisque exemplaribus, &* cibo *legitur, non* cibi: *in omni scripta lectione.*

X. An hoc indicimus, vt nunc demus beneficia sine teste? *Corrige*, an hoc inducimus, vt non demus beneficia sine teste? *ex eadem.*

Inæquales & pro cuiusque beneficio.] *Scribendum ex eadem*: An inæqualem & pro cuiusque beneficio.

XI. Sollicitandi ad hunc laborem erunt.] *Emenda* erant, *ex eadem.*

Si deceptus es, quære, dignum adiuua.] *Quædam exemplaria*, Si deceptus es quærere, dignum adiuua *Legendum reor*, Si deceptus es, quære te dignum. Adiuua.

Quibus dederunt, nihilominus daturi sunt.] *Lege*, quibus dederunt, dant nihilominus, daturique sunt: *ex codice scholarum Salmenticensium.*

XII. Quædam excipientibus magna sunt:] *Idem codex* accipientibus *habet, non* excipientibus.

Quem nosse à beneficio incipis.] *Scribe*, quem nosse à beneficio tuo incipis: *ex antiqua lectione.*

Qui dignitati suæ quàm securitati suæ consuli malit:] *Legendum*, qui dignitati suæ quàm securitati consuli malit, *ex eadem.*

Beneficium sæpe ab ipso accipio à quo nolo.] *Corrige*, ab eo accipio à quo nolo, *ex eadem.*

XIII. An in quo læsus est?] *Castigandum puto*, an id quo lætus est?

Erimus per hæc ipsi quoque.] *Legendum* hoc, *non* hæc. *Et paulo post* inuitis *pro* inuitus: *ex scripta lectione.*

Nisi quod volunt.] *Scribo*, nisi quod volent, *ex eadem.*

XIIII. In quos merita conferuntur.] *Legendum puto*, conferrentur, *non* conferuntur.

Et quærenti occasiones amputemus.] *Mallem legeres*, & quærendi occasiones amputemus.

XV. Itaque non honestius erat.] *Vetus lectio*, Ita non honestius erat.

XVI. Nisi apud alium gestata est, apud alium mansi?] *Dispice an legendum sit* pransit, *potius quàm* mansit. *Nam sæpenumero duas has res gestari & prandere, coniungit Seneca.*

Matrimonium vocari vnum adulterum.] *Scribe* adulterium: *non* adulterum: *ex vetere lectione. & mallem legeres* vnius, *quàm* vnum.

XVII. Non educatoris.] *Emendatius, vt sentio, quædam exemplaria*, non educatorum. *Nam præcessit* parentum

XVIII. *& sequitur* præceptorum.

Dare aliquando beneficium.] *Deest dictio*, domino. dare aliquando domino beneficium, *ex exemplaribus scriptis.*

Quid enim animus magnus promitteret sibi, si certam virtutem fortuna mutaret?] Magnum, *non*

fragintis, *quidam codices. Alij,* magni, *Et considera, an sit probatior lectio* censu, *quàm* certam. *Dixit enim paulo ante.* non elegit domum, nec censum.

Et labore summo colit.] *Exemplar Facundi & Primitius*, eius laborem summo colit. *Puto castigandum*, eius laborem suo colit. xix.

Sine respectu dimicantem.] *Idem* sine respectu sui dimicantem. *Lego* suæ, *non* sui. xxi.

Quàm quod seruo necesse est, beneficium.] *Lege*, quàm quod seruo necesse est, beneficium est, *ex vetere lectione.*

Est aliquid quod dominus præstare seruo debeat, vt cibarium; vestiarium.] *Eadem*, est aliquid quod dominus præstare seruo suo debeat, vt cibaria, vestiarium.

Quàm quod operis locauit;] *Omnis antiqua lectio* operas *agnoscit, non* operis. xxii.

Claudius Quadrigarius in secundo & vicesimo Annalium tradit, quod quum obsideretur Drumentum,] *Corrige*, Claudius Quadrigarius in duodeuicesimo Annalium tradit; Cum obsideretur Grumētum, *ex eadem. Grumentinos autem populos esse in Italia Lucania regionis, notum est ex Plinio & reliquis.* xxiii.

Et exemplum duarum vrbium fuit.] *Castigo*, & exemplum Grumentinæ vrbis fuit: *ex eadem: in qua quum esset vitiose scriptum* Drumen, *per compendium, vt solet fieri, non percipiens imperitus librarius quid esset* Drumen, *substituit* duarum. *Vera enim lectio erat*, Grumen vrbis, *hoc est Grumentina vrbis. Meminit historiæ Macrobius etiam primo Saturnaliorum.*

Non est, mihi crede, non est.] *Eadem.* Non est, mihi crede, non dico.

Atenus prætor Marsorum.] *Codices nonnulli* Vectenus, *non* Atenus *præferunt. Sed vtroque modo vitiose legitur. Macrobius enim primo Saturnaliorum docet scribendum esse* Cluentius, *non* Vectenus, *siue* Atenus. Cluentium, *inquit*, Pelignum Italicensem, comprehensum à cohortibus suis, ne Pompeio traderetur, seruus eius occidit, ac se, ne domino superstes fieret, interemit.

Cum tergiuersantem cum videret:] *Dele pronomen* cum, *ex vetere lectione.* xxiiii.

Petitque non fastidiendam & propitio summam.] *Quidam codices emendatius:* Petitque ne fastidiendam à propitio summam. xxvii.

Honeste Cæsar quod ignouit.] *vetus lectio*, Honeste Cæsar fecit, quod ignouit.

In parte prima ædium collocant.] Summa *non* prima, *eadem agnoscit.*

Vbicunque fecit nomen illustre, illo Domini fugiant.] *Sic prior editio. Locus est corruptissimus. correxerunt alij* fulsit, *pro* fecit. *recte. Nos putamus legendum loco illorum verborum* illo Domini fugiunt, illud domi pingūt. *Nam & in antiquo quodam exemplari* fingunt *legitur, non* fugiunt. xxviii.

Siue libertini ante nos habentur.] *legendum forte*, Siue libertini autem nobis aui.

Et tam contemptus quàm contemnis.] *Sunt exemplaria in quibus coniunctio* & *desideratur, & non* contemnis *legatur, sed* contemnens. xxix.

Illud conceditur.] *Scribe*, Istud conceditur: *ex vetere lectione.*

Cuius beneficium est ipsum quod vincit.] *Legendum* vincitur, *non*, vincit, *ex eadem.*

Maius eo quod cœpit:] *Codex Facundi & Primitiui:* maius eo quo cœpit. *Scribendum puto*, maius eo à quo cœpit.

Tantum quæ in firmamentum totius operis.] *Scribendum*, tamen, *non* tantum, *ex vetere lectione.*

Cum æque sine patris beneficio, quàm sine nutricis fomento non potuerim, &c.] *Verbum* fomento *non habetur in vllo antiquo exemplari. Existimoque scribendum inuerso dictionum ordine sic:* cum æque sine nutricis beneficio, quàm sine patris, non potuerim, *&c.*

Atqui nemo dicitur plus debere ignotis.] *Ex vetere lectione scribo*, Atqui nemo dicet me plus debere ignotis. xxx.

Maioribus suis debet.] *Verbum* suis *in codice Facundi & Primitiui non habetur: & puto scribendum* debeo, *non* debet.

Non enim genuisset me pater, ni sanatus esset.] *Duo exemplaria, Diui Francisci alterum, alterum diuæ Mariæ aliter:* Non enim genuisset me pater meus, nisi beneficio eius sanatus esset.

An id quod potuit, & id quod fecit, meum sit.] *Legendum videtur contra omnia exemplaria*, An id quod potui & id quod feci, meum sit.

Per se intuere quale sit.] *Legendum reor*, prorsus intuere quale sit.

Sed non ideo maiorem omnibus, quia primum est.] *Veteres codices.* Sed non ideo magis est omnibus quia primum est.

Quicquid humanus ad se animus rapit] *Castiga*, quicquid humanos ad se animos rapit. *ex eisdem.*

Respondebo tibi & prorsus.] *Scribe*, Respondebo tibi. Est prorsus, *ex eisdem.*

Sed si ad bene viuendum minima portio est.] *Quidam codices* benefaciendum *habēt, non* bene viuēdum.

Quod non ex tuis beneficiis, sed etiam sine tuis oritur.] *Corrige*, quod non ex tuis beneficiis, etiam si non sine tuis oritur, *ex scripta lectione.* x

Aut per voluptatem dederim.] *Eadem*, aut certe per voluptatem dederim.

Si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse.] *Eadem.* Exposuisse est, nempe, *&c.* emendo. Exposuisses Nempe iniuria erat genuisse. xxxi.

Ita tamen hoc est tuum, quod viuo.] *Corrigendum.* Ita hoc tantum est tuum, quod viuo, *ex eadem.*

Ipso beneficio maius quàm quod dederas, recepisti.] *Scribe.* In ipso beneficio tuo maius quàm quod dederas, recepisti: *ex eadem. In quibusdam codicibus non habetur verbum* quod. *In alijs sic legai*, si bene viuo in ipso beneficio, *&c.*

Quantam accepisset voluptatem.] Cepisset *eadem habet, non* accepisset. xxxii.

Cum maxime prementia.] *Eadem*, tot eum cum maxime prementia. xxxiii.

Haud dubium est.] *Aduerbium* haud *non habetur in vetere lectione.*

XXXIIII. Nec danti voluntarium.] *In eadem.* sed danti voluntarium. *Legendum forte*, sed & danti voluntarium

Quid necesse est multis? dedit etiam quibus dedisse se nescit.] *Scribe*, quod necesse est ille multis dederit, etiam quibus dedisse se nescit, *ex eadem.*

XXXV. Iam tempus est quædam ex nostra, vt ita dicam, moneta primo ferri.] *Eadem.* Iam tempus est, vt ex nostra, vt ita dicam, moneta aliquid proferamus.

Potest autem si sæpius periculo mortis liberatus.] *Eadem*, potest ergo, si sæpius à periculo mortis liberatus.

Eo quod natus est.] *In exemplari Facundi & Primitiui desideratur verbum* eo.

Patris beneficia vinci.] *In quibusdam codicibus.* Quid inquit? Patris beneficia vinci, &c.

Quàm illi dederat.] *Scribe*, quàm ipse illi dedit, *ex vetere lectione.*

XXXVI. Natura enim gloriosa virtus.] *Deest in fine verbum* est. Natura enim gloriosa virtus est, *ex eadem.*

Nisi hic ita iudicamus.] *Scribe* hoc *non* hic, *ex eadem.*

Posita est inter parentes ac liberos.] *Legendum est.* Proposita est, &c. *Ex eadem.*

Ipse, cuius infantia leue tutumque gestamen.] *In eadem non* cuius *habetur, sed* eius. *vt putem legendum:* Ipse eius in infantia leue tutumque gestamen.

Qui cum ante ad tempus relegatus esset,] *Verbum* ante *superuacaneum est, ex eadem.*

XXXVIII. Proditorem parentis inuiti.] *Quid si legas* inuisi, *non* inuiti. *aut certe*, proditorem parentis in lite?

Siue iniquum fuit,] *Scribe*, siue iniquum fuit ac durum, *ex eadem.*

ERASMVS ROTERODAMVS.

CAP. VIII. QVISQVIS *in eiusmodi regnum exiisset*, &c.] Vnus codex manu descriptus, pro *regnum*, habebat, *reum*, Vnde côijcio fuisse scriptum a Seneca, *Quisquis in eiusmodi reum exiisset*: vt *eiusmodi* sit neutri generis, & ad causas referatur, non ad hominem. Qui pararet quempiam agere reum ingratitudinis, vix inueniret argumenta quibus probaret quod intenderet. Hinc coniectari potest, quanto plus difficultatis habiturus esset iudex, de vtriusque animo pronuntiaturus.

Non idem pendent.] Aut *pendunt* legendum est, aut *pendent* erit a *pendere*, futuri temporis verbum.

XXVII. *Iam molesta.*] Nondum erant periculosa, quum iam essent molesta.

XXVIII. *Vbicunque fecit nomen illustre*, &c.] Hic locus variabat in exemplaribus. Nonnulli sic habebant, *illo Dominum fugiunt.* Alij, *illo Deum fugiunt.* Rursus alij, *Dominum fingunt.* Ex his diuinare licet, fuisse scriptum: *vbi quenque nomen fecit illustrem, ilico Deum fingunt.* Nec displicet *vbicunque*, si legas *illustrem*: nec *illustre* displicet, si subaudias *aliquis.* Nisi forte pro *fecit*, legendum est *fleuit.* Notat illos, qui tument nobilitate maiorum, ac sibi dij videntur, non homines, reliquosque fastidiunt.

IOANNES OPSOPOEVS.

CAP. III. QVidquid enim.] M. s. *vilescit, pro vile est.* Postea in vet. codice *citra iudicem* legitur, vt doctissimus Cl. Puteanus in impresso suo libro notauit.

Eadem licet.] Vet. codicis ordo planior, *Eadem sint licet*, &c.

IX. In quatuordecim.] *Gradus*, glossema est, ideoque expungendum. de quo monuit me summi iudicij

X. & integritatis vir Cl. Puteanus. Et illud in veteri libro abesse aduertit Modius epist. xxix. Rem notam innuebat, non exprimebat vulgata loquendi consuedo. Cicero II. Philippica. *Sedisti in quatuordecim, cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus.* Suetonius in Iulio Cæsare, *sessum in quatuordecim ex scena per orchestram transiit.* & Seneca iterum epist. XLIIII. *At mehercules multis quattuordecim sunt clausi.* sic enim expresse præferunt omnes m. ss. *non quattuordecim gradus*, vt vulgo.

XII. An inæqualem.] Puteanus ex vet. cod. legit, *An inæqualem*, &c. quod & Pinciani libri agnoscunt.

XV. Proinde ista.] M. sc. *Proinde ista aut maiora aut min.*

XVI. Nec pacta.] Turnebus Aduersar. lib. XVI. cap. V. Pactum est ex parte stipulantium: conuentum, cum quæ pepigerunt promissa sunt, de hisque est conuentum: hac de causa *pacta conuenta*, & *pacta conuentaque* legimus: antecedit enim pactum, sequitur conuentum. Seneca hoc loco.

Postquã illustres.] V. Cl. P. Faber lib. II. Semestriũ c. XXIII. legit, *illustres quidẽ ac nobiles, etc.* non *quadã.*

Si numerare.] M. sc. *si numerari cœperint.* & post *dare aliquando beneficium domino, ign.*

XXIII. Cum obsideretur.] Hic & in Mureti notis, scribe *Adrumeton.* Ἀδρύμητον Græcis.

XXIV. Et medicamẽtum.] M. s. habet, *& medicamẽtum soporiferũ illi dedit* Sed hoc olet glossam, ex sequẽtibus Senecæ verbis, & Plutarcho concinnatam, qui ait Domitium, ὡς ὑπνωτικὸν ἢ θανάσιμον πεπωκότα.

XXVIII. Post tot.] Modius epist. LXXXV. Plane emendandum: *Post tot exempla non dubium est quin beneficium aliquando a seruo dominus accipiat?*

Eademque origo.] M. sc. absque copula enclitica, *eadem origo.*

Quo inquam te,] Lipsius Elect. I. cap. XIX. Pro *efferunt*, lego *ferunt*, Cubili (ait) vocat lecticam: Gerulos, lecticarios seruos. in collo enim, siue in humeris seruorum, lectica.

XXXVII. Vicere Siculi.] Scaliger annotationibus in Cornelij Seueri Ætnam: De fratrum Cataneorum nominibus varia apud scriptores opinio, alijs Philonomum & Calliam vocantibus: alijs Anapiam & Amphinomum: quibusdam etiam Æmanthiam & Critonem. Cuius historiæ plurimi meminerunt. Strabo, Pausanias Phocicis, Val. Maximus, Solinus, Ælianus, Martialis, alij, Sed omnium maximè Claudianus: qui eos egregio carmine celebrauit. cuius initium.

Aspice sudantes venerando pondere fratres,
Diuino meritos semper honore coli:

Iusta

Iusta quibus rapida cessit reuerentia flamma:
Et mirata vagas reppulit Ætna faces:
Complexi manibus fultos ceruice parentes
Attollant vultus, accelerentque gradus.

Meminit & Ausonius in Catina de clar. vrbib. Locus, in quo eorum erant statuæ, in quas id carmen scripsit Claudianus, vocabatur ab indigenis εὐσεβέων χῶρος.

Qui cum ad tempus.] Lipsius Elect. II. cap. xv. Nil temere hic mutem, ambigam tamen an non, *ad campos relegatus*, sicut in Suetonio, *in agros*: quia libri veteres vacillant, & quidam, *ante tempus*.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. I.

Et apud omnes habetur.] additur in v. c. *habetur in vsu.*

Ex Cap. V.

Nemo non deditum se & deuotum.] traductus hic mos in gratijs habendis ab antiqua adulationis formula, qua solebant cum in sermonibus ad Imp. tum in operibus quæ in honorem eorum ponebant faciebantve, semper illud solemne addere: DEVOTVS NVMINI MAIESTATIQ. EORVM. Plena exemplorum monimenta, quæ non inutiliter requiras ab I. Lipsio lib. 5 c. 8. Ant. lect. & Briss. lib. 8. de formulis & solemnibus populi Rom. verbis.

Ex Cap. VI.

Aduersus ingratum actio.] Adducit hunc locum & similibus illustrat F. Duarenus ad tit. de re iudicata l. qui cum se. 10.

Homicidij, veneficij &c. alibi atque alibi diuersa pœna est &c.] lege ad hunc locum proba quædam P. Fabri lib. 2. Semest. c. 2. circa finem.

Ex Cap. VII.

Quod dedimus vel perdituri.] quædam ad hunc locum bonæ profecto monetæ adfert Duarenus ad tit. de condict. indebiti. cap. 6.

Iudex dimittere tabellam potest.] de hoc more egregia quædam Ræuardus in lib. Pro tribunalium, quæ non adduco destitutus codice, tu lector vise si habes. Grut.

Vbi fecisse aut non fecisse pronuntiandum.] Vtitur huius loci autoritate Duar. lib. I. cap. 41. disput. anniuers. agens de iuris & facti quæstionibus. eum vide, nam exempla addit per quæ huic textui lux.

Iudex ex turba selectorum.] quid fuerint recte edisserunt Budæus ad l. muner. §. defensores ff. de muneribus. Turnebus lib. 20. c. 16. Ræuardus lib. 3. variorum, & lib. Protribunal. Cuiacius lib. 21. Obseruat.

Quem census in album & equestris hereditas misit.] Album hic tabula est in qua iudicum nomina secundum cuiusque ordinem descripta, cuius vt meminit Suet. in Claud. cap. 16. in Domitiano cap. 8. indicat l. II. de verb. sign. Briss. plura inuenies apud Corrasium lib. 4. c. 6. Miscel. iuris ciuil. Ceterum quod hic de censu siue hereditate equestri Seneca prodit, idem & Ouidius lib. 7. Eleg. 7. Amorum.

Curia pauperibus clausa est, dat census honores,
Inde grauis iudex, inde seuerus eques.

Quæriturque Plin. lib. 14. in præfatione, *Senatorem censu legi, iudicem fieri censu.* iterum lib. 33 cap. I. *quod antea militares equi nomen dederant, hoc nunc pecuniae iudices tribuere*: nam putat Budæus Plin. *pecuniae iudices* appellare, propter quadraginta HS. qui census erat equestris, de quo non inepta Sig. lib. 2. c. 3. de antiquo iure ciu. Rom. accuratiora vero Hotoman. lib. de re nummar. Hęc cum ita se habeant, non audiemus Pinc. qui huius iuris antiqui Romanorum ignorantia, coniecit legendum, & equester ordo misit. Grut.

Ex Cap. VIII.

Pecuniam pro addicto dependit.] Fuerunt addicti, qui cum soluendo non essent, creditoribus addicebantur, nec seruitute eorum liberabantur, nisi debitis quocunque modo persolutis. de eorum conditione Ræuardus cap. 8. lib. sing. ad leg. 12. tab.

Ex Cap. IX.

In quatuordecim gradus deduxisse.] De his equitum sedibus vide curatissima omnia apud P. Fabr. lib. 2. c. 6. Semest. Torrentium ad Suetonij Neronem. cap. II. item Lips. lib. de Amphitheatro, cap. 14.

Momentu constaret.] Gothofr. legit *momentis mutaret* vel *mutaretur*. cum non dubitem quin ita inuenerit in membranis. placet mihi illud *mutaret*, vt tamen habeatur patiendi significatu, quemadmodum dixi l. 25. cap. 4. Suspic. Grut.

Ex Cap. X.

Sicut pecunia credita.] hunc locum allegat Cuiacius in Paratitlis in lib. 4. Cod. Iust. tit. 2. vt probet non modo Iureconsu. sed alienos etiam auctores *rem creditam* plerumque referre ad solam mutui causam.

Ex Cap. XIII.

Periculum causæ dicendæ.] v. c. *dicundæ*, eo modo quo alij auctores dicunt, *iuri dicundo*.

Minuitur enim gloria eius officij, cui diligenter cautum est.] v. c. *minuitur enim gratia vi offi. cio cui diligenter cautum est.*

Ex Cap. XIV.

Æquissima vox est & ius gentium præ se ferens.] æquum & bonum à iure gentium interdum separari, interdum vero cum eo copulari, disce à P. Fabro ad tit. de reg. iu. l. 90.

Non est incitandus animus ad auaritiam.] v. c. *non est irritandus.* quę vox efficacior, eaque frequenter vtitur

Seneca: sic enim inf. lib. 3. c. 16. *vt adulterium irritet*: & lib. 7. cap. 2. *nec cupiditates irritari.* Idem epist. 36. *Alios in aliud irritat* & epist. 114. *Specie alicuius rei irritatum est.* Iuretus.

Ex Cap. xv.

Ille per tabulas plurium nomina interposuit &c.] Dubium non fit Ræuardo lib. 3. c. 1. variorum, quin de illa obligatione hic sentiat Seneca, quę olim fieri nominibus dicebatur, idemque videri Hotoma. colligamus ex eius annot. in lib. 3. Instit. qualis autem illa sit obligatio, ab iisdem petatur. plura enim sunt quam vt commode describantur: nec per omnia idem sentiunt. videatur & Marq. Freherus lib. 1. cap. 11. parerg.

Imprimunt signa.] de his signatoribus elegantia quædam Duarenus lib. 1. cap. 10. disput. anniu. Ræu. d. loco Brissonius lib. 6. de formulis.

Ex Cap. xvi.

Nubunt repudij.] contra legem Iul. (inquit P. Faber lib. 2. cap. 23. Semest.) qua non modo adulterium, sed dotalis prędij sine voluntate vxoris, alienatio, immo ipsum quoque diuortium coercitum fuit nam diuortijs modum ab Aug. impositum, cum matrimoniorum crebra mutatione vim legis Iuliæ de maritandis ordinibus eludi sentiret, Suetonius tradit in Octauio cap. 34. vide Dionem lib. 54. & Brissonium lib. singulari ad l. Iuliam de adult.

Tamdiu istud timebatur] v. c. doctissimi Iureti, *Tamdiu ius timebatur.*

Quia vero nulla sine diuortio acta sunt.] ita aperte Naz. fidissimus codex & Pal. sec. at Iureconsultus quidam emendare se dicit: *Quia vero multorum sane diuortia audita sunt.* non melius Medæa Peliam recoxit. priorem scripturam tueor Suspic. lib. 26. c. 4. mecumque adeo probat qui multorum instar tibicinum, I. Lips. ad lib. 5. Ann. Taciti. Suggeritque porro alterum exemplum, quod arguat non minus diuortia in publica acta relata fuisse quam matrimonia. Extat id apud Cælium ad Cic. *Paula Valeria, soror Triarij, diuortium sine causa fecit. nuptura est D. Bruto: nondum retuleras*: locus hercle qui mihi satis liquidus, quare indicinæ vicem dabo alterum locum Suet. in Caligula cap. 36. *Quibusdam absentium maritorum nomine repudium misit, iussitque in acta referri.* quidpote clarius? quidpote firmius? nam nihil hic pro inusitato Tranquillus quam quod monstrum istud pro legitimo volebat haberi diuortio, quod tale esse nec poterat nec debebat. Grut.

Antiquata est.] vera lectio *& antiqua est*, quod notauit Muretus, & ita reperi in v. c. Vox illa significat aliquando simplicem & rudem, ac fere in contemptum vertit. Sic apud Cicer. orat. pro Sex. Roscio: *Homines antiquus (ait) qui ex sua natura cæteros fingeret.* Tale illud est eiusdem Sen. epi. 87. *Hæc in antiquorum numerum reyciuntur, &c.* Iuretus.

Ex Cap. xviii.

Quas necessitudo suscitat.] citat hæc ad l. 19. ff. de reg. Iu. Ræuardus apud quem videbis quænam personæ appellentur *necessariæ.*

Ignarus est iuris humani.] quid eo velit Seneca, vide apud Duarenum tit. de iust. & iure cap. 5.

Ex Cap. xix.

Cum illi liceret non dare.] alioqui si quæ causa vel naturalis pudor subsit, non tam donatio quam debiti solutio censetur. l. 25. §. consuluit, de petit. hered. l. 19. §. si quis seruo. l. penult. de donat. l. 5. ff. de ritu nupt. vide Fornerium ad hunc locum in comment. ad l. 194. de verb. sign.

Seruus non habet negandi potestatem.] Vide selecta quædam ad huius loci intellectum apud P. Fabrum ad l. 4. & l. 82. de reg. iuris.

Ex Cap. xx.

Et in infinitum comes.] *in* abest à v. c. recte. Sic enim solet Sen. vt sup. lib. 2. c. 34. *Cum infinitum intersit.* & c. 67. *sed infinitum interest.* ita enim habet idem v. c. Iuretus.

Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit.] de hoc præclara multa Cōnanus. lib. 2. c. 2. comm. iur. ciu.

Hoc emitur, hoc venditur.] prætulerim omnium ætatum lectionem, omniumque etiam membranarum *hoc emit, hoc vendit.* vt ad dominum respiciat.

Aut in omnia seruus parere coguntur.] vide tu mihi P. Fabrum ad l. 157. ff. de reg. iur.

Ex Cap. xxii.

Perpetuus mercenarius est.] Mutuare his lucem ab Duareno ad tit. de seruitutibus.

De iniuriis dominorum in seruos qui audiat positus est.] Hinc probe argumentatur Hotoman. ad tit. Inst. qui sunt sui vel alieni iuris, non licuisse dominis etiam ante D. Antonini constitutionem supra modum sine iusta causa in seruos animaduertere: cum tamen ius herile, quod antea latius erat, angustioribus circumscripsisse terminis, primumque constituisse, vt non magis suum seruum quam alienum interficere ius esset. Verum tu eum consule, & adiunge, si sapis, amussitata quæ affert ad istum Senecæ locum Connanus lib. 2. cap. 2. comment. iur. ciu.

Exempla referam & dissimilia.] addit. v. c. *& similia & dissimilia.*

Ex Cap. xxiii.

Claudius Quadrigarius. Additur in v. c. *Caius Cl. Quadrigarius.*

In duo & vicesimo Annal.] in aliis editionibus *in secundo & vicesimo.* at optimè v. c. *in duodeuicesimo.* Eo modo idē Sen. dixit *duodeuicesimum*, lib. 1. de Clem. c. 9. & *duodeuiginti* li. 1. de breu. vitę. c. 13. de qua phrasi Nonius Marcell. & Gellius lib. 5. c. 4. qui etiam citat hunc Quadrigariū in *vndeuicesimo*, lib. 13. c. 28. Iur.

Illos per nota itinera ad domum in qua serui erant præcurrisse, & dominā suam ante se egisse.] Vereor ne hic lateat glossema, & melius sit legere strictiore verborum compendio, vt in v. c. *illos ad notam domum præcucurrisse, dominamque eduxisse.* Iuretus.

Ex Cap. xxiiii.

Imperauit medico eidemque seruo.] Sic est, Romæ medicina diu, vt ingenuo homine indigna, neglecta & ad seruos libertinosque ablegata est. eos certe solos medicinam factitasse, pluribus exemplis demon-

ſtrat Briſſ. lib. 2. cap. 3. Select. ex iure ciu. antiq. Requirantur & Parerga Marq. Freheri lib. 2. cap. 16.

Mortem rogo armatus.] v. c. *mortem quæro armatus*, quod forte aptius. nam paulo ante dixit, imperaſſe ſibi dari venenum.

Medicamentum.] v. c. *medicament.*

Ex Cap. xxvii.

Nemo inquit credet, te mecum in gratiam rediyſſe.] ſi mei arbitrij foret, quinque poſtremas voces funditus eradicauerim tanquam ab exſcriptoris gloſſemate hic propagatas. certe in excerptis Pal. pr. tãtum eſt: *Nemo, inquit, crederet hoc, niſi, &c.* Grut.

Pecuniam pro eius libertate Cæſar numerauit.] Auribus meis fatua hæc lectio. quid? vt Cæſar pecuniam pro eo ſeruo? non credo. quid ergo? reducendam manu pictorum lectionem: *Cæſar numerauerat*, vt ſcilicet reſpiciat ad ſummam quam Rufo donauerat Cæſar. eam quippe non habuiſſet abſque ſerui opera.

Ex Cap. xxviii.

Ab iſtis gerulis raperis.] Lecticarios ſeruos intelligit. in collo enim ſiue in humeris ſeruorũ lectica. Seneca epi. 80. *Idem de iſtis omnibus dicas, quos ſupra capita hominum ſupraque turbam delicatos lectica ſuſpẽdit.* Plin. in Paneg. *illos ergo humeri ceruiceſque ſeruorum ſuper ora noſtra: te fama, te gloria, te ciuium pietas, te libertas ſuper ipſos principes vehunt.* vnde & *Succollandi* verbum Suetonio natum: hæc Lipſius lib. 1. c. 19. Elect.

Quos te pænulati iſti in militum quidem non vulgarem cultum ſubornati?] Loquitur de lecticariis, quos ait militariter cultos, quia pænula veſtis etiam militaris. vide Lipſium lib. 1. Elect. cap. 25.

Ne ordinarium quidem habentis officium.] Ad iſtæc Briſſ. lib. 13. de verb. ſigni. Ordinarij ſerui in l. 15. §. Prętor ff. de iniuriis accipiendi ſunt, qui certum aliquod miniſterium officiumve in familia exercent, mediaſtiniſque aduerſi ſiunt, qui nullo certo muneri deſeruiunt, eoque ſenſu *ordinarium officium*, ſeruile hic dixit Seneca. alias ordinarij vicariis opponuntur. l. 17. l. 18. l. 19. ff. de pec. l. 5. §. 1. ff. de tribut. &c.

Eodem tempore.] v. c. *eadem hora.*

Intra limen.] v. c. *intus limen.*

Ex Cap. xxix.

Cum æque ſine nutricis beneficio: quam ſine patris non potuerim.] Ita Pinciani textus & Mureti, vterque perperam, nam legi debet ex fide m. ſſ. *Cum æque ſine patris beneficio quam ſine nutricis non pot.* quarum dictionũ ordinem minime interuertiſſent ſi veniſſet in mentem genus iſtud loquendi perfamiliare auctori noſtro, quod & notaui ad cap. lib. 23. Suſpic. Grut.

Ex Cap. xxx.

Sed non ideo maiorem omnibus quia primum.] Palat. ſec. tert. & Col. vulgatam fouent lectionem, tãtum poſt *primum* addunt vocem *eſt*. Et ſic etiam emendatum videtur in Naz. cum tamen prius fuiſſet: *maiorem omnibus quia primus eſt.* quod an germanum ſit auctoris, iudicent doctiores. ego ſane ſuſpicor. Grut.

Ex Cap. xxxiii.

Tot maximos duces cum maxime prementia.] repone ex v. c. *tot maximos duces, tela cum maxime prementia.*

Ex Cap. xxxiiii.

In quo ſpectauit legem patriam, præmia patrum, &c.] Viſita omnino Fr. Duarenum lib. 2. cap. 40. diſput. anniuerſ. reperies apud eum quæ huc proprie facient.

Ex Cap. xxxv.

Noſtra moneta.] Notat Stephanus lib. 1. cap. 1. Prood. ſignificari his verbis quædam ſumpta ex Stoicorum doctrina, & verum eſt Grut.

Ex Cap. xxxvii.

Vicere Siculi iuuenes.] hi ſunt Amphinomus & Anapias, de quibus certatim poëtæ & hiſtorici alijque. multa quoque Lud. Cælius lib. 11. cap. 17. lect. ant.

Qui cum ad tempus relegatus eſſet à patre.] Lipſ. lib. 2. elect. cap. 15. nihil hic temere mutauit, ambigit tamẽ an non reſcribi debeat *cum ad campos*, quia libri v. vacillent. & quidã *cum ante ad tempus*, inter quos Naz. & Colon. Pat. tert. quidam, inter quos Pal. ſec. *cum ante tempus.* ego inhærens ductibus litterarum, ex veteri illa lect. *ante tempus*, non inuita forte Minerua fingebam: *qui cum ante in rus relegatus*, quam hariolationem examinent acutiores. eandem hiſtor. narrat Cic. lib. 3. de off. Val. max. l. 6. cap. 9. Aur. Victor cap. 28. de viris illuſt. Hinc interim obſeruandum (monente P. Fabro l. 2. cap. 5. Semeſtr.) Romanis in more poſitum non tantum ſeruos & libertos in agros ad opus publicum faciẽdum priuatim ablegare, atque hoc tanquam exilio ſupplicioque domeſtico caſtigare, ſed etiam liberos ſuos. De ſeruis & libertis vide Cuiacium lib. 10. obſeruat. cap. 33. & Fabr. d. loco. De liberis pænæ cauſa rus relegatis à parentibus exemplum habetur in Roſcio Amerino, de quo videatur Ciceronis oratio, in qua Erucio accuſatori reſpondet illud obiicienti. Grut.

In ordinem redigere.] Notandum eſt quod habet v. c. *in ordine*: Sane videas eam locutionem frequentem eſſe auctori, ſi modo credatur libris antiquis. Exempla proferre nõ inutile erit. Supra lib. 1. de benef. c. 3. *in matrimonio produxit.* lib. 2. c. 11. *in triumpho ductus eſſem*, lib. 6. c. 34. *in ſenſu recondendus.* Item lib. 1. de Clem. cap. 18. *quod in homine licere.* & lib. 2. de Clem. cap. 1. *in medio adduxit.* & mox *vocem in concione mittendam.* Idem epiſt. 9. *in vinculis coniecto.* epiſt. 66. *in loco ſtili ſermo ſucceſſit.* epiſt. 69 *in conſpectu eius venerũt.* epiſt. 71. *in conſpectu adoleſcentia mea reductus.* epiſt. 81. *in huius ipſius rei contentione transfert.* Idem lib. 4. Cõtrouerſ. 1. *in conuiuio puderet venire.* Hæc vt dixi, ita concepta ſunt in vetuſtis membranis & aliquot editionibus, vt fruſtra quidam Neoterici tentant ſcripturam mutare. Itaque non dubium eſt quin veteres auctores iunxerint præpoſitionem *in* vel cum accuſandi, vel cum auferendi caſu, contra quam hodie vulgati Grammaticorum canones, cuius rei exempla plurima in libris aliorum auct. deprehenſa ex collatione m. ſſ. collegit dudum Giſanius in ſuo indice ad Lucretium, quæ curioſus inde repetet Contratio vſu Cicero dixit, *in prædonum poteſtatem fuiſſe.* & Plautus, *in mentem fuit*, apud A. Gellium l. 1. c. 7. hæc Iurctus.

L. ANNÆI SENECÆ AD AEBVCIVM LIBERALEM

DE BENEFICIIS LIBER QVARTVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

ARGVTA *fere tractat, sed vtilibus (vt semper) mixtis. Quærit, an Beneficium & Gratia per se expetenda? asserit, contra Epicureos, qui omnia fructu metiebantur. Inter alia hoc argumento, quod etiam Dij dent Beneficia: quod ipsum contra illos negantes vbertim docet. Obiectiones deinde remouet, quæ vtilitatem versari in Beneficijs docere videantur. Tum ad Gratiam venit, & ostendit eam quoque referendam solius Honesti, non Vtilis, adspectu. Tum quærit, An quem scias ingratum futurum, beneficium sit dandum? distinguit, & partim ait, partim negat.*

CAPVT PRIMVM.

EX omnibus quæ tractauimus, Æbuci Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (vt ait Salustius) cum cura dicendum, quam quod in manibus est: An beneficium dare, & inuicem gratiam referre, per se res expetendæ sint? [1] Inueniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quæ nihil habet in se magnificum, si quidquam habet vænale. Quid enim est turpius, quam aliquem cõputare, [2] quanti vir bonus sit: cum virtus nec lucro inuitetur, nec absterreatur damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, vt contra in se [3] impẽdere iubeat, ac sæpius in [4] vltrotributis sit? Calcatis vtilitatibus ad illam eundum est, quocunque vocauit, quocunque misit, sine respectu rei familiaris: interdum etiam, sine vlla sanguinis sui parsimonia vadendum, nec vmquam imperium eius detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc grate fecero? [5] quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid forte obuenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium, in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est, non potest alia eius conditio esse, cum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, sæpe & abunde probatum est.

II. In hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata & vmbratica turba, in conuiuio suo philosophantium: apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deseruit, illas supra se videt. Non est, inquit, [6] voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est. De ordine putas disputationem esse? de re tota, & de potestate eius ambigitur. non est virtus, si sequi potest. Primæ partes eius sunt. ducere debet, imperare, summo loco stare: tu illam iubes [7] signum petere. Quid, inquit, tua refert? & ego, sine virtute, nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem, quam sequor, cui me [8] mancipaui, remota illa, improbo & damno. de hoc vno disputatur, vtrum virtus summi boni caussa sit, an ipsa summum bonum. [9] Vt hoc vnum quæratur, ordinis tantum existimas mutationem? ista vero confusio est & manifesta cæcitas, primis postrema præferre. Non indignor, quod post voluptatem ponitur virtus, sed quod omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hostis est, & longissime ab illa resiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis, [10] quam isti effæminato bono [11] inserenda.

III. Hæc, Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis est, & turpissimum id caussa vllius alterius rei dare, quam vt datum sit. Nam si recipiendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus: nunc vero diuiti [12] importuno pauperem præferimus. non est beneficium quod fortunam spectat. Præterea, si vt prodessemus, sola nos inuitaret vtilitas, minime beneficia distribuere deberent, qui facillime possent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dij vero tot munera, quæ sine intermissione diebus ac noctibus

[13] fundunt, non darent. In omnia enim illis natura sua sufficit, plenosque & tutos, & inuiolabiles præstat. Nulli ergo beneficium dabunt, si vna dandi caussa est, se intueri ac commodum suum. Istud non est beneficium, sed fœnus: circumspicere, non vbi optime ponas, sed vbi quæstuosissime habeas, vnde facillime tollas. Quod cum lõge à dijs remotum sit, sequitur vt liberales sint. nam si vna beneficij dandi caussa sit vtilitas, nulla autem ex nobis vtilitas deo speranda est, nulla deo dandi beneficij caussa est.

IV. Scio quid hoc loco respondeatur. Itaque non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri, auersus à mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) [14] nihil agit, nec magis illum [15] beneficia, quam iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, [16] non exaudit precantium voces, & vndique sublatis in cælum manibus vota facientium, priuata ac publica. Quod profecto non fieret, nec in hunc furorem [17] omnes mortales consensissent, alloquendi surda numina, & inefficaces deos: nisi nossent illorum beneficia nunc vltro oblata, nunc orantibus data, magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est autem tam miser, tam neglectus, quis tam [18] duro fato, & in pœnam genitus, vt non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circumspice. inuenies non ex toto beneficiorum cælestium expertes: neminem esse, ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum autem id, quod nascentibus ex æquo distribuitur? Vt quæ sequuntur, inæquali dispensata mensura, transeamus, parum dedit natura, cum [19] se dedit?

V. Non dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ seruas? quæ rapis? vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? vnde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris prouisum est: vsque [20] in delicias amamur. Tot arbusta, non vno modo frugifera, tot herbæ salutares, tot varietates ciborum, per totum annum digestæ, vt inerti quoque [21] fortuita terræ alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia [22] in sicco solidoque, alia in [23] humido innascentia, alia per [24] sublime dimissa: vt omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commercijs viam, vasto & nauigabili cursu vadentia: ex quibus quædam statis diebus mirabile [25] incrementum trahũt, vt anhela & feruenti subiecta cælo loca subita vis æstiui torrentis irriget. Quid [26] medicatorum torrentium venæ? quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

—[27] Te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino.

VI. Si pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficium; immensa terrarum late patentium spatia, negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emisit [28] in aera, super quæ decurrunt [29] sola aurum vehentia; argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in summa terra [30] signa disposuit: negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, & [31] tectum nitidius, auro aut coloribus sparsum, non mediocre munus vocabis: ingens tibi domicilium, sine vllo [32] incendij aut ruinæ metu struxit, in quo vides non tenues [33] crustas, & ipsa qua secantur [34] lamina graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas variæ distinctæque materiæ, cuius tu paruula frusta miraris, [35] tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te [36] vllum munus accepisse? Et cum ista quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? vnde istam, per quam actus vitæ tuæ disponis, atque ordinas, lucem? vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis vltra satietatem lacessentia? vnde hæc irritamenta iam lassæ voluptatis? vnde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices,

—— Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus. illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, & ipsum
Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boues, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus vbique passim vagantibus pabulum præstat, qui pascua hibernis æstiua substituit, qui non calamo tantum cantare, & agreste atque inconditum carmen ad [37] ali-

quam tantum [38] oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo, cantus edituros, commentus est. Neque enim nostra ista, quæ inuenimus, dixeris: non magis, quam quod crescimus, quam quod ad constitutum temporum sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc [39] adsurgentem iam ætatem, & in robustiorem gradum transeuntem pubertas, & vltimus [40] ille dies fugienti vitæ terminum ponens. Insita sunt nobis omnium ætatum, omniumque artium semina, magisterque ex occulto Deus [41] producit ingenia.

VII. Natura, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, [42] quam Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum [43] nostrarum compellare. & Iouem illum optimum ac maximum rite dices, & [44] tonantem, & statorem: qui non (vt historici tradiderunt) ex eo quod post votum susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quod stant beneficio eius omnia, stator, [45] stabilitorque est: hunc eundem & fatum si dixeris, non mentieris. nam cum fatum nihil aliud sit, quam series implexa causarum, ille est prima omnium caussa, ex qua ceteræ pendent. Quæcumque voles illi nomina proprie aptabis, vim aliquam effectumque cælestium rerum continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

VIII. Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium [46] nostri putãt. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quod [47] ab eo primum inuenta [48] seminum vis est, [49] consultura per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta sit, quandoque lassata fuerit operibus editis, [50] in ignem recessura. Mercurium: quia [51] ratio penes illum est, [52] numerusque, & ordo, & scientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ. quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est vtrumque, [53] nec distat. Officium si quod à Seneca accepisses, Annæo te diceres debere, vel Lucio: non creditorem mutares, sed nomen. quoniam siue prænomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunam: omnia eiusdem Dei nominã sunt, varie vtentis sua potestate. Et iustitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona sunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

IX. Sed ne in aliam disputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, sine spe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre possumus. Ergo beneficium per se expetenda res est. vna spectatur in eo accipientis vtilitas: ad hanc accedamus, sepositis commodis nostris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus: quia nec agricolæ quidem semina arenis committunt. [54] Quod si verum est, nostram vtilitatem in beneficiis dandis sequimur, quemadmodum in arando serendoque, neque enim serere, per se res expetenda est. Præterea, quæritis cui dandum sit beneficium: quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset. quocumque loco, & quocumque modo daretur, beneficium erat. [55] * Honestum propter nullam aliam caussam, quam propter ipsum, sequimur. Tamen etsi nihil aliud sequendum est, quærimus quid faciamus, & quando, & quemadmodum: per hæc enim constat. Itaque cum eligo cui dem beneficium, id ago, vt beneficium sit: quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium.

X. Depositum reddere, per se res expetenda est: non tamen semper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. aliquando nihil interest, vtrum infitier, [56] an palam reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam. videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est. non est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honesti cõmes est. Quam sæpe hominum, donationem suam inconsultam obiurgantium, hanc audimus vocem, *Mallem perdidisse, [57] quam illi dedisse?* Turpissimum genus damni est, inconsulta donatio: multoque grauius male dedisse beneficium, quam non recepisse. Aliena enim culpa est, quod non recepimus: quod cui daremus non eligimus, nostra. In electione nihil minus, quam hoc quod tu existimas, spectabo, a quo recepturus sim. eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Sæpe autem & non redditurus, gratus est; & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideo locupletem, sed indignum præteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus: & cum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam: vni placere contentus, in hoc dabo, vt quod oportet faciam: quod

oportet autem, non est sine electione: quæ qualis futura sit, interrogas?

Eligam virum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non auarè tenacem, beneuolum. Hunc vero cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sentẽtia res gesta erit. Si vtilitas me & sordida cõputatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi vt inuicem ille mihi prosit: non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasque regiones, non dabo absfuturo semper, non dabo sic affecto, vt spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens. non enim habeo tempus recipiendi. Atqui vt scias, rem per se expetendam esse, benefacere, aduenis modo in nostrum delatis portum, & statim abituris, succurrimus: Ignoto naufrago nauem, qua reuehatur, & damus & [58] instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & numquam amplius in conspectum nostrum reuersurus, debitores nobis deos [59] delegat, precaturque vt illi pro se gratiam referant: interim nos iuuat sterilis beneficij conscientia. Quid cum ipso vitæ in fine constitimus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus, à nullo recepturi? Atqui numquam diligentius damus, numquam magis iudicia nostra torquemus, quàm vbi remotis vtilitatibus, solum ante oculos honestum stetit: tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat spes ac metus, ac inertissimum vitium, voluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum [60] iudicem misit, quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus: nec quidquam cura sanctiore componimus, quàm quod ad nos non pertinet. x i.

Et mehercule tunc magna voluptas subit cogitantem, *Hunc ego locupletiorem faciam: huius dignitati adiectis opibus, aliquid splendoris affundam.* Si non damus beneficia, nisi recepturi, intestatis moriendum sit. Dicitis, inquit, beneficium [61] creditum insolubile esse: creditum autem non est res per se expetẽda. Cùm creditum dicimus, imagine & translatione vtimur. Sic & legem, iusti iniustique regulam esse: & regula non est res per se expetenda. Ad hæc verba demonstrandæ rei caussa descendimus. Cum dico creditum, intelligitur tamquam creditum. Vis scire? adiicio insolubile, cùm creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeò beneficium vtilitatis caussà dandum non est, vt sæpe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circumuentum defendo, vt tuto transire permittatur: reum gratia laborantem tutor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi [62] detraxero sordes, sub accusatoribus iisdem fortasse [63] sumpturus, cum abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina: spondeo pro iudicato, & [64] suspensum amici bonis libellum [65] deiicio, creditoribus eius me obligaturus: vt possim seruare proscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum emere paratus, salubritatis caussa, & æstiui secessus, [66] quoto anno empturus sit disputat, cum emerit, [67] tuendum est. Eadem in beneficiis ratio est. nam cum interrogaueris, quid reddat, respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficiũ? dic tu mihi, quid reddat iustitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, si quidquam præter ipsas [68] petis. x i i.

Mundus in quid [69] incessum absoluit? in quid [70] sol diem extendit & contrahit? omnia ista beneficia sunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere [71] rerum ordinem, quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cedat, & hæc salutaria nobis facere sine præmio: ita viri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est, [72] inerti otio assuefacere corpusculum, & securitatem soporis simillimam appetere, & sub densa [73] vmbra latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusque intra hortorum latebram corpora ignauia pallentia saginare: nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores leuent: vel periculosa, dum alios à periculis extrahant: vel rationes nostras aggrauatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid mea interest, an recipiam beneficia? etiam cum recepero, danda sunt. Beneficium, eius commodum spectat cui præstatur, non nostrum: alioquin nobis, non illi, damus. Itaque multa, quæ summam vtilitatem alijs afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator vrbibus prodest, medicus ægris, [74] mango vænalibus: sed omnes isti, [75] quia ad alienum commodum pro suo veniunt, non obligant eos quibus prosunt. x i i i.

Non est beneficium quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio x i i i i.

eſt. Non dicam pudicam, quæ amatorem vt incenderet repulit: quæ aut [76] legem, aut virum timuit. vt ait Ouidius:

Quæ quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præſtitit, & [77] non ſibi. eodem modo qui beneficium vt reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quæ aut vſui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbuſtis quæ colimus, ne ſiccitate, aut immoti & neglecti ſoli duritia, laborēt? Nemo ad agrum colendū ex [78] æquo & bono venit nec ad vllam rem, [79] cuius extra ipſam fructus eſt. Ad beneficiū dandū non adducit cogitatio auara, nec ſordida, ſed humana, liberalis, cupiēs dare etiā cum dederit, & augere nouis ac recentib. vetera: & non habēs propoſitū, quāto ei qui præſtat bono futura ſit: alioquin humile eſt, ſine laude, ſine gloria, prodeſſe, quia expedit. Quid magnifici eſt, ſe amare, ſibi parcere, ſibi acquirere? Ab omnibus iſtis vera beneficij dandi cupido auocat: ad detrimentum, [80] iniecta manu, trahit, & vtilitates relinquit, ipſo benefaciendi opere lætiſſima.

XV. Numquid dubium eſt, quin contraria ſit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per ſe vitanda ac fugienda res eſt: ſic beneficium dare, per ſe expetenda. illic turpitudo, contra omnia præmia in ſcelus hortantia, valet: ad hoc inuitat honeſti per ſe efficax ſpecies. Non mentiar, ſi dixero, neminem non [81] amare beneficia ſua, neminem non ita compoſitum animo, vt libentius eum videat, in quem multa congeſſit: cui non cauſſa ſit iterum dandi beneficij, ſemel dediſſe. quod non accideret, niſi nos ipſa delectarent beneficia. Quàm ſæpe dicentem audias? *Non ſuſtineo illum deſerere, cui dedi vitam, quem è periculo eripui. Rogat me vt cauſſam ſuam contra homines gratioſos agam. Nolo: ſed quid faciam? iam illi ſemel, iterumque affui.* Non vides ineſſe iſti rei propriam quamdam vim, quæ nos beneficia dare cogit? primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuiſſet præſtandi, aliquid ei præſtamus ob hoc, quia præſtitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit vtilitas, vt & inutilia tueri ac fouere perſeueremus, ſola beneficij caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quam [82] liberis prauis.

XVI. Iidem iſti gratiam referre ipſos fatentur, non quia honeſtum eſt, ſed quia vtile. quod non eſſe ita, minore opera probandum eſt. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per ſe rem expetendam eſſe, iiſdem etiam hoc colligemus. [83] Fixum eſt illud, à quo in cetera probationes noſtræ exeunt, honeſtum ob nullam aliam cauſſam, quam quia honeſtum ſit, coli. Quis ergo controuerſiam facere audebit, an gratum eſſe, honeſtum ſit? Quis non ingratum deteſtetur hominem, ſibi ipſi inutilem? Quid autem cum tibi narratur de eo, qui aduerſus ſumma beneficia amici ſui ingratus eſt, quomodo id fers? vtrum tamquam rem turpem fecerit, an tamquam vtilem rem ſibi & profuturam omiſerit? Puto, nequam hominem exiſtimas: cui pœna, [84] non cui curatore opus ſit. quod non accideret, niſi gratum eſſe, per ſe expetendum, honeſtumque eſſet. Alia fortaſſe minus dignitatem ſuam præferunt, & an ſint honeſta, interprete egent: hoc expoſitum eſt, pulchriuſque, quam vt ſplendor eius dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium [85] animos receptum, quam referre benemeritis gratiam?

XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ cauſſa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus eſt. Ambitio? & quæ iactatio eſt ſoluiſſe, quod debebas? Metus? nullus ingrato. huic enim vni rei non poſuimus legem, tamquam ſatis natura cauiſſet. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet: ſuperuacuum eſt enim, in quod imus, impelli. quemadmodum nemo in amorem ſui cohortandus eſt, quem cum naſcitur trahit: ita ne ad hoc quidem, vt honeſta per ſe petat. Placet ſuapte natura: adeoque gratioſa virtus eſt, vt inſitum ſit etiam malis probare meliora. Quis eſt, qui non beneficus videri velit? qui non inter ſcelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipſis quæ impotentiſſime fecit, ſpeciem aliquam induat recti? velit quoque & ijs videri beneficium dediſſe, quos læſit? [86] Gratias itaque agi ſibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonoſque ſe ac liberales fingunt, quia pręſtare non poſſunt. Quod non facerent, niſi illos honeſti & per ſe expetendi amor cogeret moribus ſuis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere; cuius fructus concupiſcitur, ipſa vero odio pudorique eſt: nec quiſquam tātum à naturali lege deſciuit, & hominem exuit, vt [87] animi cauſſa malus ſit. Dic enim cuilibet ex iſtis, qui rapto viuunt, an ad illa quæ latrocinijs & furtis conſequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui graſſari & [88] tranſeuntes percutere quæſtus eſt, potius illa inuenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmijs, ſine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in om-

nium animos lumen suum [89] præmittit: etiam qui non sequuntur illam, vident.

Vt scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil æque concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis iuuamur officijs? hoc vno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos; quid sumus? præda animalium & victimæ, ac vilissimus & facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcumque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum & infirmum, societas munit. Duas res dedit, quæ illum [90] obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: societas terris genitum, in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam [91] aduocare. Hanc tolle: & vnitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. tolletur autem, si efficies, vt ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quam multi sunt enim, quibus ingratis esse tuto licet? denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

XVIII.

Deos nemo sanus [92] timet. Furor est enim metuere salutaria: nec quisquam amat, quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, proiecisti ipsum extra [93] metum. Hunc igitur septum ingenti quodam & inexplicabili [94] muro, diuisumque à contactu & à conspectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio [95] interuallo [96] huius & alterius cæli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium euitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quã parentem: grato, vt opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi & istæ [97] micæ tuæ fortè ac temere conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularemque naturam. Vt concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est ergo aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit: id est honestum. Quid est autem honestius, quam gratum esse? huius virtutis materia tam late patet, quam vita.

XIX.

Sed inest, inquit, huic bono etiam vtilitas aliqua. cui enim virtuti non inest? sed id propter se experi dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis, placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? si quis intelligit, adeo per hoc se nihil consecuturum, vt multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint: num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda gratia [98] secundum datum videt, qui sperat cum reddit. Ingratum voco, qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quæ facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuersatur spes, [99] si captator est, & [100] hamum iacit: [101] vt aues, quæ laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora, & casura è proximo speculantur, ita hic imminet morti, & circa cadauer volat.

XX.

Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur. Vis scire hoc ita esse, nec illum vtilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. hic fortasse ostentare se potest; habet quod iactet, quod proferat. dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiam clusus est. quæ illi contingere potest vtilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam si vltrà facere nihil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quidquid vltra desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt: nec minus canendi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre gratiam. post hoc aliquid superest mihi, non vt gratus, sed vt [102] solutus sim. Sæpe enim & qui gratiam retulit, ingratus est; & qui non retulit, gratus. Nam vt omnium aliarum virtutum, ita huius, ad animum tota æstimatio redit. hic si in officio est, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel & alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatæ scientiæ nihil deest, etiam si quid obstat quo minus se vtatur: ita gratus est, etiam qui vult tantum, nec habet

XXI.

XXII.

huius voluntatis suæ vllum alium, quam se testem. Imo amplius adiiciam. est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quam ipsam conscientiam? quæ etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, & in se omnia reponit, & cum ingẽtem ex altera parte turbam contra sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed [103] vna sententia vincit. Si vero bonam fidem perfidiæ suppliciis affici videt, non [104] descendit è fastigio, sed supra pœnam suam consistit.

XXII. Habeo, inquit, quod volui, quod petij. Non pænitet, nec pænitebit, nec vlla iniquitate me eo fortuna perducet, vt hanc vocem [105] audiam, *Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas?* Prodest & in equuleo, prodest & in igne. qui si singulis membris admoueatur, & paullatim viuum corpus circumeat: licet ipsum [106] corpus plenum bona conscientia stillet: placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamuis dictum iam, reducatur. Quid est quare grati velimus esse, cum morimur? quare singulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostram memoria decurrente, ne cuius officij videamur obliti? Nihil iam superest, quo spes porrigatur. in illo tamen [107] cardine positi, abire e rebus humanis quam gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honesti potentia: cuius pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, [108] amorque & [109] secundum bonorum iudicium, ætasque [110] securior, quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intuere, an ad istam virtutem, quæ sæpe tuto ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obsessum iter, fueris iturus.

XXIII. Non ideo per se non est expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhæret. fere enim pulcherrima quæque, multis & aduenticijs comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa præcedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunæ, vicibus suis [111] temperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur. immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis tristitia frangatur: alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur [112] maturitas frugum? quin ad huius cursum [113] fecunditas humana respondeat? quin ille annum obseruabilem fecerit circumactu suo; hæc mensem, minoribus se spatijs flectens? Vt tamen detrahas ista, non erat ipse sol idoneum oculis spectaculum, dignusque adorari, si tantum præteriret? non erat digna suspectu luna, etiam si otiosum sidus transcurreret? Ipse [114] mundus quoties per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarum innumerabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? quis sibi illa, tunc cum miratur, prodesse cogitat? Adspice ista [115] tacito superne cælo labentia quemadmodum velocitatem suam sub specie stantis atque immoti operis abscondant. Quantum ista nocte, quam tu in numerum ac discrimen dierum obseruas, agitur? quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur? quantam fatorum seriem certus [116] limes [117] adducit? Ista quæ tu non aliter, quam in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quod existimes septem sola discurrere, cetera hærere. paucorum motus comprehendimus: innumerabiles vero, longiusque à cõspectu nostro seducti [118] dij, eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique [119] obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aspectu, etiam si te non regat, non custodiat, non foueat, generetque, ac spiritu suo riget?

XXIV. Quemadmodum hæc cum primum vsum habeant, & necessaria [120] vitaliaque sint, maiestas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis illa grati animi, multum quidem præstat, sed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, à quo inter vtilia numeratur. Gratus est, quia expedit? ergo & quantum expedit. Non recipit sordidum virtus amatorem: [121] soluto ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: *Volebam gratiam referre, sed timeo impensam, timeo periculum, vereor offensam: faciam potius, quod expedit.* Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Vt diuersa illorum opera, ita inter se diuersa proposita sunt. Ille ingratus est, quamuis non oporteat, quia expedit: hic gratus est, quamuis non expediat, quia oportet. Propositum est nobis [122] secundum rerum naturam viuere, & deorum exemplum sequi: dij autem quodcumque faciunt, in eo nihil præter ipsam faciendi rationem sequuntur. nisi forte existimas illos fructum operum suorum ex fumo extorum, & turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quam oportunis &

in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repente deiectis solum molliant, venasque fontium arentes reintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine vllo ad ipsos perueniente commodo, faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si exemplari ab suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat vllum venale esse beneficium: gratuitos habemus deos. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria. [123] Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Duos ex constitutione Stoica accipe ingratos. alter ingratus, quia [124] stultus est. Stultus, etiam malus est: qui malus est, [125] nullo vitio caret: ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, auaros, luxuriosos, malignos: non quia ista omnia singulis magna & nota vitia sint, sed quia esse possint: & sunt, etiamsi latent. Alter est ingratus, qui à vulgo dicitur, in hoc vitium natura pronus & propẽsus. Illi ingrato, qui sic hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. nulli enim dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam decoctori pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegauit. Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: & hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta & vniuersa vitia circumstant. dicitur timidus proprie, natura etiam ad inanes sonos pauidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pronus est. alius in auaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinãtur.

XXVI.

Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui iusticia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultum nullo vitio vacare. nec audacem quidem timoris absoluimus: ne prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo similem: sic qui stultus est, non tam acria & concitata habet omnia, quam quidam quædam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis exstant. Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, vt in hoc illum mores sui ferant. Itaque vt ad propositum reuertar, nemo non ingratus est, qui malus est: habet enim omnia nequitiæ semina: tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiæ consulit, qui illam contumelioso & sæpe [126] repudiato collocauit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui [127] negotiorum gestorum damnato, patrimonij sui curam mandauerit: quomodo dementissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatorem: sic pessime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat. [128] Dij quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant: contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quam bonis deesse propter malos. Ita, quæ refers, diem, solem, hiemis æstatisque cursus, & media veris autumnique temperamenta, imbres, & fontium haustus, ventorum statos flatus, pro vniuersis inuenerunt: excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, [129] congiarium & indignis. [130] Frumentum publicum tam fur quam periurus & adulter accipiunt, &, sine delectu morum, quisquis [131] ciuis est. cum aliquid est, quod tamquam ciui, non tamquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in vniuersum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis: commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quàm malis conduntur vrbes: monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura, publicauit editio: medicina & sceleratis opem [132] ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem, quæ separatim tamquam digno dantur: non in his, quæ promiscuè turbam admittunt. Multum enim refert, vtrum aliquem non excludas, an eligas. [133] Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerũt. Percussores, & domi ferrum exercentes, murus ab hoste defendit: legum præsidio, qui plurimum in illas peccauerunt,

XXVII.

XXVIII.

proteguntur. Quædam non poterant certis contingere, nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quæ [134] publice inuitati sumus: illud quod iudicio

XXIX. meo ad aliquem peruenire debet, ei quem ingratum sciam, non dabo. Ergo, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis? an hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud: certe tentabo [135] distinguere. Beneficium, est opera vtilis: sed non omnis opera vtilis, beneficium est. Quædam enim tam exigua sunt, vt beneficij nomen non occupēt. Duæ res coire debent quæ beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo. quædam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abiecti, aut ignis accendēdi factam potestatem? & interdum ista plus prosunt, quam maxima: sed tamen vilitas sua illis, etiam vbi tempore facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: vt eius caussa faciam, ad quem volebam peruenire beneficium: dignumque eum iudicem, & libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium. quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, sed negligēter tamquam

XXX. parua: & non homini damus, sed [136] humanitati. Aliquando daturum me etiam indignis quædam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed [137] nouis, prætulit. Non sine ratione, sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos iuuat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat. [138] Ciceronem filium [139] quæ res consulem fecit, nisi pater? [140] Cinnam nuper quæ res ad consulatum recepit ex hostium castris? quæ [141] Sextum Pompeium, [142] aliosque Pompeios, nisi vnius viri magnitudo? tanta quidem, vt satis alte omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper [143] Fabium Persicum, cuius osculū [144] etiam impuri vitabāt, sacerdotem non in vno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecēti, qui hostium incursioni pro rep. vnam domū obiecerant? Hoc debemus virtutibus, vt non præsentes solum illas, sed etiam ablatas è conspectu colamus. Quomodo illæ id egerunt, vt non in vnam ætatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsas relinquerent: ita & nos non vna ætate grati sumus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficiis, qualiscumque est. dignos dedit. Hic egregiis maioribus ortus est: qualiscumque est, sub vmbra suorum lateat. Vt loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendeant.

XXXI. [145] Excusare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi voluit prouidentia, quæ [146] Aridæum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est, & fratri. Quare [147] C. Cæsarem orbi terrarum præfecit, hominem humani sanguinis auidissimum, quem non aliter fluere in cōspectu suo iubebat, quàm si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datum existimas? patri eius [148] Germanico datum, datum [149] auo, [150] proauoque, & ante hos aliis non minus claris viris, etiam si priuati paresque aliis vitam exegerunt. [151] Quid tu, cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiante exceptare? Numquid enim ipse dissimulabat? numquid purus videri volebat? Referam dictum tibi eius in se, quod circumferri memini, & ipso præsente laudari. Pollioni Asinio iacenti, obscæno verbo vsus, dixerat se facturum id quod pati malebat. & cum Pollionis attractiorem vidisset frontem: *Quidquid*, inquit, *mali dixi, mihi & capiti meo*. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palam obscænum, ad fasces, & ad tribunal admisisti? nempe dum veterem illum Scaurum, [152] senatus principem cogitas, indigne fers sobolem eius iacere.

XXXII. [153] Deos videre est, vt alios indulgentius tractēt, propter parentes auosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longe sequentium posterorum indolem. Nota est enim illis operis sui series. omnium illis rerum per manus suas iturarum scientia [154] in aperto semper est: nobis ex abdito subit. & quæ repentina putamus, illis prouisa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt, [155] quia pro summo imperio habuerunt iustitiam, abstinentiam, quia non remp. sibi, sed se reip. dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus [156] quidam proauus eorum fuit: qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione ciuili, quoniam ita expediebat reip. vinci quam vincere maluit. Referri illi gratia tam longo spatio non potuit. in illius respectum iste populo præsideat: non quia scit aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis est, adspectu fœdus, & ornamenta sua [157] traducturus. iam me homines accusabunt, cæcum & temerarium dicent, nescientem quo loco, quæ summis ac excellentissimis debentur, ponam. At ego scio, alij me istud dare, alij olim debitum soluere. Vnde isti norunt illum quemdam,

gloriæ

gloriæ sequentis fugacissimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt? numquam bonum suum à publico distinguentem? Vbi, inquis, iste, aut [158] quis est? apud me istæ expensorum acceptorumque rationes [159] dispunguntur. Ego quid cui debeam, scio. aliis post longam diem repono, aliis [160] in antecessum: ac prout occasio, & reip. meæ facultas tulit. Ingrato ergo aliquando quædam, sed non propter ipsum dabo. Quid si, inquit, nescis, vtrum gratus sit, an ingratus? exspectabis donec scias, an dandi beneficij tempus non amittes? Exspectare longum est. nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura est: non exspectare, temerariũ est. Huic respondebimus, numquam exspectare nos certissimam rerum comprehensionẽ: quoniam in arduo est veri exploratio: sed ea ire, qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium. sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus: cum omnium horum incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur [161] qua ratio, non qua veritas trahit. Exspecta, vt nisi bene cessura non facias, & nisi comperta veritate nihil moueris: relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut in illud impellant, [162] [163] non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse. Multa, inquit, interuenient, per quæ & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat. fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. Quis negat? sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi vestigiis sequenda est: certiora non habeo. Hæc vt quam diligentissime æstimem, operam dabo, nec cito illis assentiar. Sic enim in prælio potest accidere, vt telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; & hosti, tamquam meo, parcam. sed hoc & raro accidet, & non vitio meo: cui propositum est hostem ferire, ciuem defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficium. At obrepsit, at imposuit. nulla hic culpa tribuentis est: quia tamquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & postea ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis, sciens peccas: das enim cui non debes. si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promisisti. [164] Secta vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, [165] numquam sapientem facti sui pænitere, nec vmquam emẽdare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant, cum sumeret. Ideo numquam illum pœnitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quàm quod factum est: nihil melius constitui, quam quod constitutum est. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet, si nihil inciderit quod impediat: ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præsumit animo, posse aliquid interuenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere: sapiens vtramque partem eius cogitat. scit quantum liceat errori, quam incerta sint humana, quàm multa consiliis obstent. ancipitem rerũ ac lubricam sortem suspensus sequitur, & consiliis certis incertos euentus. Exceptio autem, sine qua nihil destinat, nihil aggreditur, & hic illum tuetur. Promisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim, si quod illi pollicitus sum, patria [166] sibi me dare iusserit? Si lex lata erit, ne id quisquã faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam [167] in matrimonium. postea [168] peregrinus apparuisti: non est mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum. alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidẽ liberat. Promisi aduocationem: postea apparuit per illam caussam præiudicium in patrem meum quæri. promisi me peregrè vna exiturum: sed iter infestari latrociniis nunciatur. [169] in rem præsentem venturus fui: sed æger filius, sed puerpera vxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerunt cum promitterem, vt promittentis fidem teneas. Quæ autem maior fieri mutatio potest, quam si te malum virum & ingratum comperi? quod tamquam digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoque caussam habebo deceptus. Inspiciam tamen, & quantum sit de quo agitur: dabit mihi consilium promissæ rei modus. Si exiguum est, dabo: non quia dignus es, sed quia promisi. nec tamquam munus dabo, sed verba mea redimam, & [170] aurem mihi peruellam: damno castigabo promittendi temeritatem. Ecce vt doleat, vt posteà consideratius loquaris: quod dicere solemus, [171] linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mæcenas ait) vt [172] sestertio centies obiurgandus sim. Inter sese enim vtrum-

XXXIII. XXXIV. XXXV. XXXVI.

que comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseuerare: est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum. si leue, conniueamus: si vero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, quam semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, [173] quanti promissi mei verba taxentur. Non tantum quod temere promisi, retinebo, sed quod non recte dedi, repetam. Demens est, qui fidem præstat errori.

XXXVII. Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus vtilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis caussa donauerat, & hominem venalis animæ crebris [174] auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est, quod vt Macedoni illi nunciatum est, accucurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, [175] affectum semianimemque recreauit, diebus triginta impensa sua curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: *Gratiam tibi referam. videre tantum mihi imperatorem meum contingat.* Narrauit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, & protinus petijt, vt sibi prædia cuiusdam donaret. Ille quidem erat hospes eius, is ipse, à quo receptus erat, à quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. non sufficit homo iustus vnus tot armatis cupiditatibus. non potest quisquam eodem tēpore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cum illum induci in bona quæ petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, non vt rusticus iniuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipse [176] donatus esset: sed Philippo epistolam strictam ac liberam scripsit: qua accepta ita exarsit, vt statim [177] Pausaniæ mandaret, bona priori domino restitueret. ceterum improbissimo militi, ingratissimo hospiti, auidissimo naufrago, [178] stigmata inscriberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illæ litteræ, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo & naufrago similem, in id in quo iacuerat ipse litus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ seruādus fuerit: auferēdum vtique fuit, quod summo scelere inuaserat. Quis autem pœna eius moueretur, qui id commiserat, propter quod nemo [179] miserari miseros posset?

XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promisit, etiam si non debet, etiam si iniuriam; etiam si scelus facturus est, etiam si vno facto præclusurus est naufragis litora? Non est leuitas, à cognito & damnato errore discedere: & ingenue fatendum est: *Aliud putaui: deceptus sum* Hæc vero superbæ stultitiæ perseuerantia est: *Quod semel dixi, qualecumque est, fixum ratumque sit.* Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum litorum reliquisset, quæ naufragio ceperat, nonne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te litteras istas [180] oculis inscribendas, durissima fronte circumferre. ostende quam sacra res sit mensa hospitalis. præbe in facie tua legendum istud decretum, quo cauetur, ne miseros tecto iuuare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quam si illam [181] in æs incidissem.

XXXIX. Quare ergo, inquit, Zeno vester, cum quingentos denarios mutuos cuidam promisisset, & illum parum [182] idoneū comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseuerauit credere, quia promiserat? Primum alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ, etiam malæ creditæ exactio est. & appellare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit, [183] portionem feram. beneficium & totum perit, & statim. Præterea hoc mali viri est, illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseuerasset. Quingenti denarij sint. Illud quod dici solet, in morbo consumat. [184] fuit tanti, non reuocare promissum suum. Ad cænam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit: non quidem, si niues cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi: quamuis non concoxerim: sed non, si febricitauero. Sponsum [185] descendam, quia promisi: sed nōn si spondere [186] in incertum iubebis, si [187] fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice, vt idem status sit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. destituere leuitas non erit, si aliquid interuenit noui. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? eadem mihi omnia præsta: & idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes datur actio. [188] deserentem vis maior excusat.

XL. Idem etiam illa in quæstione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium vtique reddendum sit. Animum præstare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diuiti reddam? vtique cum quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent, & beneficia

ſubinde alijs beneficijs onerent. Quid amplius in horum perſonam poſſum, quam velle? nec enim ideo beneficium nouum reijcere debeo, quia nondum prius reddidi. [189] Accipiam tam libenter, quam dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis ſuæ capacem materiam. Qui noua accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. quid ad rem? non eſt per me mora, ſi aut occaſio mihi deeſt, aut facultas. Ille præſtitit mihi. nempe cum occaſionem haberet, cum facultatem. Vtrum bonus vir eſt, an malus? apud bonum virum, bonam cauſſam habeo: apud malum, non ago. Ne illud quidem exiſtimo faciendum, vt referre gratiam, etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & inſtemus cedentibus. Non eſt referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis miſſum eſt munuſculum, ſubinde aliud intempeſtiue remittunt, & nihil ſe debere teſtantur. [190] Reijciendi genus eſt, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cum poſſim, quando plus mihi detracturus ero, quam illi collaturus: ſi ille non erit ſenſurus vllam acceſſionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abſceſſurum erit. Qui feſtinat vtique reddere, non habet animum grati hominis, ſed debitoris. Et breuiter dicam, qui nimis cito cupit ſoluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus eſt.

COMMENTARIA VARIORVM AVTHORVM
in librum quartum Senecæ de Beneficijs.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Inueniuntur.] *Epicurei.*

2. Quanti.] *Quo pretio virtutem ſequatur. quaſi non ipſa ſui pretium.*

3. Impendere.] *Non accipere ab ea, ſed dare. damno ſæpius (externa ſi ſpectes) iacturaque fit.*

4. Vltrotributis.] *Sunt impendia in publica opera & locationes, vt ea ſarta tecta redemptores tali pretio habeant. Hoc quia non capitur, vt in Tributis, ſed ipſa Reſpublica mancipibus vltro dat: factum, vt* Vltrotributa *dicerentur. Vide Turnebum 1. Aduerſ. cap. XXIX. Sententia igitur, ex alluſione: Virtus adeo lucrum & tributa non accipit, vt ſæpius eroget, & ſit quaſi inter Vltrotributa. Simile in epiſt. CXIII.* Me iuſtum eſſe gratis oportet. parum eſt: adhuc illud perſuadeat ſibi, Me in hac pulcherrimam virtutem vltro etiam impendere iuuet.

5. Quod feceris.] *Factum ipſum, facti merces.*

CAP. II. 6. Voluptas ſine.] *Diſſertatio eadem, De vit. beat. capp. IX. X. XI. XII. Vide.*

7. Signum petere.] *A militia, in qua Tribuni minoreſque duces à ſummo Imperatore id petunt: excubiarum ſcilicet teſſeram. Videſis Milit. noſtram libro V.*

8. Mancipaui.] *Totum, & quaſi mancipio, dedi. Nam Epicurei in ea, & ob eam, viuunt. Statim,* diſputari, non diſputatur, *libri mei habent: & feras, vt ſint Epicurei etiam illius verba.*

9. Vt hoc vnum.] *Senecæ iam reſponſio.*

10. Quàm iſti.] *Ellipſis crebra, vt illud* Magis *intellegatur. Ita autem ſcripſi.*

11. Inſerenda.] *E libris aliquot legas.* effæminato bono. Inſerenda hęc, Liberalis, fuerunt: *quibus abeſt τὸ,* dicenda.

CAP. III. 12. Importuno.] *Ambigo an non,* diuiti, oportuno, *Nos vero, inquit, pauperem antehabemus in beneficio ſæpe diuiti homini, aut oportuno: id eſt, commodo, & qui vſui eſſe poſſit.* Oportunus, ἐπιτήδειος. *Tamen* Importuno, *etiam: id eſt, petenti & vrgenti.*

13. Fundunt.] *E diuite & pleno ſinu: an & ad theatrales ſparſiones aſpectum?*

CAP. IV. 14. Nihil agit.] *Noſter, Ludo de morte Claudij:* Ἐπικούρειος θεὸς οὔτ' αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει: Epicureus Deus neque ipſe negotium habet, neque alijs exhibet. *Cicero 1. De Legib.* Epicurus in primo capite libri optimi (Canonem *intellegit*) ſcripſit, Nihil curare deum, nec ſui, nec alieni. *Auſonius, ex ea mente:*

> Quod eſt beatum, morte & æterna carens,
> Nec ſibi parit negotium, nec alteri.

Dat & cauſſam Epicurus, in epiſtola ad Herodotum. Οὐ γὰρ συμφωνοῦσι πραγματεῖαι, καὶ φροντίδες, καὶ ὀργαὶ, καὶ χάριτες μακαριότητι, ἀλλ' ἀσθενείᾳ, καὶ φόβῳ, καὶ προσδεήσει τῶν πλησίον ταῦτα γίνεται: Non enim conueniunt actiones, & curæ, & iræ, & gratiæ, ſummæ beatitudini; ſed infirmitatis hæc ſunt, & metus, & indigentiæ aliorum.

15. Beneficia.] *Lucretius:*

> Nec bene promeritis capitur, neque tangitur ira.

16. Non exaudit.] *Videbatur robuſtius,* num exaudit: *interrogando.*

17. Omnes mortales.] *Planè omnes, etiam iſti à nouo nuper orbe. grande argumentum in hanc impietatem.*

18. Duro fato.] *Dijs aduerſis natus, & in miſerias. Petronius:* Hunc adoleſcentem quem vides, malo fato natus eſt.

19. Se dedit.] *Vtendam, fruendamque. Adspicimus eam, pascimur ab ea, & varie oblectamur.* Natura hic, *Mundus.*

CAP. V. 20. In delitias.] *Id est, vt matrum instar, etiam delicate nos habeat.*

21. Fortuita.] *Obuia, sponte nata.*

22. In sicco.] *Terrestria.*

23. Humido.] *Pisces.*

24. Sublime.] *Aues.*

25. Incrementum.] *Vt Nilus, & quidam alij. Vide Nat. Quæst.* III. *cap.* XXVI.

26. Medicatorum.] *In quibus sulphur, alumen, ferrum, nitrum, bitumen: aut vis talium ac spiritus. Vide Nat. Quæst.* III. *cap.* XX. *item de Prouid. cap.* II.

27. Telari.] *Hæc non cohærent. & omnino aliquid deest; ac post flumina de lacubus cum dixisset, hæc Virgiliana deinde inseruit.*

CAP. VI. 28. In aera.] *Meus,* in archa. *nihil præ vulgata eruo.*

29. Sola aurum.] *Putant hæc mutila: ego sana sarta habeo, & intellego: Flumina aurum vehere, super quæ sola decurrunt. Et verissimum est. Tagus olim, Pactolus, hodie flumina Noui orbis, aurum in arenis suis superne vehunt.*

30. Signa.] *Et terra colore, atque alia quæ metallorum leguli obseruant.*

31. Tectum.] *Interim accipe, lacunar ipsum. Nam de coloribus quæ iungit, in extimo tecto vix conueniunt.*

32. Incendij.] *Imponis Seneca. hæc omnia, cælum, terra, mundus in ignem, ex Stoica sententia, recessura. Tu sæpe, & iamnunc cap.* VIII.

33. Crustas.] *Quibus parietes tegebant, & ornabant. Quod Caria inuentum fuisse, Plinius ambiguè prodit lib.* XXXV. *cap.* VI.

34. Lamina graciliores.] *Tenuiores sua serra. Nota de hac gracilitate.*

35. Tectum.] *Cælum ipsum.*

36. Vllum.] *Mei,* nullum: *gracanico more.*

37. Aliquam tantum.] *Diu est, cum emendaui,* aliquantam: *& palam accedit meus liber.*

38. Oblectationem.] *Mei alyque,* obseruationem. *cur reycias? Obseruatio est, & leges in modulando: sed pauca & leues in pastorio calamo inflando.*

39. Adsurgentem.] *Concinnius,* adsurgente iam ætate: *& mox,* transeunte.

40. Ille dies.] *Ferri posit, nec sententia quidquam peccat. At libri alio ducunt, qui* ille deus surgenti iuuentæ: *aut vt meliores, meique,* ille dens. *Dentem, dico, ingerit Seneca (nam certe ita scripsit) illum, qui iuuentam finit, & ad viriles statosque annos ducit.* Ij Genuini *sunt duo, Latinis sic dicti, siue* Maxillares: *Græcis* χραντῆρες, σωφρονιστῆρες, γόμφιοι. *Plinius de istis, lib.* XI. cap. XXXVII. Homini nouissimi, qui Genuini vocantur, circiter vigesimum annum gignuntur. *Quod ille ex Aristotele.* II. *De Hist. anim. cap.* IV. *sumpsit. At Hippocrates producit paullo magis terminum, & nasci ait* ἐν τῇ τετάρτῃ ἑβδομάδι: in quarta hebdomade annorum. *Ad mentem igitur Seneca hæc obseruatio, & ipsa Græca verba. quia* χραντῆρας *dicunt,* παρὰ τὸ κραίνειν τὴν ἡλικίαν: ab eo quod perficiant iuuentam; *siue* σωφρονιστῆρας, *quasi* prudentes, *quod adolescentiam tunc desinant, & in virilem maturitatem transire.*

41. Producit ingenia.] *Videbatur legendum,* ingenita. *Sed cum Tertullianus quoque hunc locum ita laudet, De Anima, cap.* XX. *nil mutemus. Producit igitur ingenia,* ex seminibus scilicet insitis, & occultis per infantiam, quæ sunt & intellectus. *Ita enim ibi ille doctor: & me, sodes, vide* III. *Physiol. Dissert.* VII.

CAP. VII. 42. Quam Deus.] *Idem lib.* II. *Quæst. Nat. cap.* XLV. Vis illum Naturam vocare? non peccabis. *Adde huic res cetera. Plinius fine cap.* VII. *lib.* I. Per quæ declaratur Naturæ potentia, idque esse, quod Deum vocamus. *Nos in Physiol.* I. *Dissertat.* V.

43. Nostrarum.] *Falsò. an tantum rerum nostrarum auctor? omnium. Libri vett.* naturarum: *rectum erit, mutato numero,* naturæ. *Natura rerum, in communi sermone, hoc totum.*

44. Tonantem.] *Quod Græca etiam voce receptum efferri, docent lapides, in quibus legi* Ioui Brontonti.

45. Stabilitorque.] *Sic libri fidi. & est dumtaxat explicatio prioris cognominis, non ipsum.*

CAP. VIII. 46. Nostri.] *Stoici. qui placebant sibi in his talibus, & mythica illa siue fabulosa, ad mystica & arcana subtiliter aptabant. Damnem? haud prorsus: uno Homero ausim dicere mentem hanc fuisse. At de re, ipsa hæc aut similia vnius Dei nomina, interpretata reperies in Zenone Diogenis Laërtij: qui hoc recenset, vt dogma sectæ & scitum. Vide me Physiol.* I. *Dissertat.* IX. *Est & Orphei versus:*

> Εἷς Ζεὺς, εἷς ἅδης, εἷς ἥλιος, εἷς διόνυσος:
> Iupiter est idem Pluto, Sol, & Dionysus.

47. Ab eo.] *Nusquam hæc verba in membranis. Ablegari possint; ac sequens* primùm, *non infeliciter reformari,* per eum.

48. Seminum.] *Nulla ea vox in meis. & an non ita scripserit?* quod per eum inuenta vis. *Quae vis? quam Arnobius explicat:* feruentia numina vim vomuere Lucilij: *ipsum dico hoc humanum semen, & vim genitalem. Si remotius videtur, maneat: etsi tentaui etiam legere:* quod per eum iuuentæ vis. *Alludat ad Liberum, qui ipse iuuenis semper. Ceterum de hac interpretatione Augustinus,* VI. *de Ciuit.* Liberum à liberamento appellatum volunt, quod mares in coëundo, per eius beneficium emissis seminibus, liberentur. & ob hoc virilem eam partem in eius templo poni. *Imo illinc & Thyrsi, & plura quae volens omitto.*

49. Consultura.] *Vsui futura. etsi plenius esset,* posteritati, propagationi, *aut tale. Nam cui alioqui consulet?*

50. In ignem.] *Stoica mundi conflagratio, & illa decantata* ἐκπύρωσις. *Comparat cum Hercule, quia & is, monte Oeta solutus in ignem.*

51. Ratio.] *Itemque Oratio: sed non hæc sine illa, id est Mente.*

52. Numerusque.] *Placet. & auctores habeo, qui mensuras, pondera, numeros huic inuentori tribuant. Meus tamen liber,* nostrisque, *hic præfert.*

53. Nec distat.] *Legunt iunctim alij*, nec distat officio.

CAP. IX. 54. Quod si verum est.] *Hæc verba miror eiecta, cum & libri optimi suggerant, & sententia clamose poscat.*

55. * Honestum.] *Notam apposui, & mihi hæc defecta. Hactenus enim obiectio: nunc responsio; sed ad secundam, non primam iniectionem. Considera.*

CAP. X. 56. An palam.] *Malim transponi*, palam, an.

57. Quam illi dedisse.] *Glossema sapiunt.*

CAP. XI. 58. Instruimus.] *Armamentis, & viatico.*

59. Delegat.] *Frequens Juris verbum. & significat pro se vicarium dare qui soluat. Vide infrà.* VII. *De benef. cap.* XIX: *Epist.* XVIII. XXVII. *& pluries. Hoc istud, Symmachus imitatur lib.* VI. Ago gratias, & meam vicem, quia soluendo par non sum, cælestibus delego virtutibus.

60. Iudicem.] *Nosipsos, sed ab affectibus iam purgatos.* Misit *autem, iudiciale & comitiale verbum. Mittere in consilium, in suffragium. quis mittit? quæsitor.*

CAP. XII. 61. Creditum insol.] *Quia semper obligamur, & cum soluimus, debemus.*

62. Detraxero sord.] *Eadem suprà phrasis, lib.* II. *cap. vlt. Dixi.*

63. Sumpturus.] *In me translaturus. quia ij qui illum, me vindicem, vt solet, incurrent. Igitur ego accusabor, ego in sordibus & squalore ero.*

64. Suspensum.] *Solet tabella siue, vt hic, libellus suspendi rebus vænalibus: etiam nunc vsitatum. Si qui ergo latitabat, frustrabatur, aut fraudabat; omisso homine, rem persequebantur, & domos, fundos, vænalia sic proponebant. Aut* suspensum: *in alto & conspicuo. atque ita* Suetonius, *de Claudio, cap.* IX. Lege prædiatoria vænalem pependisse. *Quid? ipsum? non: sed metonymia decora, res eius. Talem libellum* Titulum *Tibullus dixit*:

—- sedes iubeat si vendere auitas,
Ite sub imperium sub titulumque lares.

65. Deiicio.] *A Cicerone lux, & ipsi à Seneca, in ea pro Quinctio*: Libellos Sex. Alfenus procurator P. Quinctij deiicit. *Solet, vbi quis defensorem se profitebatur, imo si opus, sponsorem soluturemque.*

66. Quoto anno.] *Si vera; sententia. qui emere Tusculanum salubritatis caussa vult, non prorogat nec disputat, quando? statim emit, & vbi emit, tuetur atque instaurat: ita in beneficiis, da, & dando iterum iterumque, tuere. Sed non nego, suspecta mihi dicta verba. cur de anno? cur non de fructu potius, quod illatio huius similitudinis poscit? Nam negat rogandum, Quid reddat? An fuit,* quota empturus: *nempe vsura. aut,* quoto nummo. *An etiam,* quoto anno disputat? *vt reliqua sint è glossematio. Certe comparatio (alius cogitet) tale vellet.*

67. Tuendum.] *Nec id superuacue additur. nam vt emisse satis non est, impendia facienda in tuitionem & sarta tecta: sic in beneficiis, sine spe fructus danda: & data, aliis etiam impendiis tuenda. Hoc posterius exsequitur, cap.* XVI. *vbi concludit ipso isto verbo, etiam* inutilia beneficia tuenda ac fouenda esse.

68. Petis.] *Meus liber & alij quidam,* non petis: *ex quo acute Modius,* quid temperantia? si quidquam præter ipsas petis, non petis.

CAP. XIII. 69. Incessum.] *Noster codex,* incessu, *aut,* vicessu. *Omnino cum eodem Modio scribendum,* vices suas. *Mundum vocat cælum, vt sæpe. quod vicibus volui & reuolui, nemo nescit.*

70. Sol diem.] *Eadem aut similia istis Epictetus:* Sicut sol preces aut blandimenta non exspectat, vt exoriatur: sed statim fulget, & ab omnibus salutatur: sic tu nec plausus exspecta, nec strepitus vel laudes vt bene facias, sed sponte benefacias. & pariter ac Sol carus eris. *Hæc in Stobæo, de Magistratu.*

71. Rerum ordinem.] *Astra illa, & ortum atque interitum variare, quæ ab ijs pendent.*

72. Inerti otio.] *Hæc ita in meo:* voluptates est inertis otij facere corpusculum: *& quibusdam Gruteri libris,* Faciam, voluptas est, inertis otij iacere corpusc. *Alij,* inerti otio farcire.

73. Vmbra.] *Hortorum, vel arborum.*

Propter aquæ riuos, sub ramis arboris altæ.

74. Mango væn.] *Quos comit, ornat, format. Mango autem proprie,* κυνοτρόφος, canum educator & altor, *vt in eruditis Glossis: sed longius tractum, &* puerorum altores & negotiatores, *sic dicti.*

75. Quia ad.] *Potius,* qui ad.

CAP. XIV. 76. Legem.] *Juliam.*

77. Non sibi.] *Id est, quæ non sua caussa nec conscientia pudica fuit, sed legi aut famæ.*

78. Æquo &c.] *Significat, non amore æqui honestique agrum & armenta coli: nec aliam rem, vt addit.*

79. Cuius extra.] *Quæ nempe fructum aliquem, præter se, habet ac donat. Vt, agrum, bouem colo, pasco: quare? ob ipsum? neutrum: sed illum, ob segetem; hunc ob operas. Ergo extra ipsos, fructus eorum est.*

80. Iniecta.] *Ritu iuris veteris, in vindicando vel asserendo, manus iniectio erat. Tibullus:*

Et dicam meus est, inijciamque manus.

Cicero alibi: Veritas ad se, iniecta manu, vocat.

CAP. XV. 81. Amare benef.] *Aristoteles de hoc affectu, toto cap.* VII. *libri* IX. *Ethic. ad Nicom. & caussas inquirit. Vide pulchra. Tetigit & Claudianus argute:*

—- meritisque suis obnoxia virtus,
Quos seruauit, amat.

82. Liberis.] *Aristoteles loco dicto, vult nos* affici erga beneficia, vt artifices erga opus; poetas erga versus.

CAP. XVI. 83. Fixum est.] *Sine magis,* esto. *Mox etiam,* sibiipsi vtilem: *non* inutilem.

84. Non curatore.] *Homines nequam sua disperdunt, ideoque bonis interdicti curatorem accipiunt. At hic de alia nequitia, & quæ pœnam magis, quam curam requirat.*

85. Animos.] *Meus hæc scribit,* in omnium ad omnes receptos. *Puto fuisse,* tam æqualiter ad omnes receptum. *Reliqua verba, ab hæsitantia, recepta & geminata sunt.*

CAP. XVII. 86. Gratias.] *Exemplum in Taciti Agricola, quem cum Domitianus proconsulatu priuasset:*

agi sibi gratias passus est, nec erubuit beneficij inuidia.

87. Animi caussa.] *Non audiendus Pincianus, qui* inani caussa, *diuinat. Animi caussa, Latinis valet, per iocum, per voluptatem, animi recreandi caussa. Plautus*: Præterea aliquantum, animi caussa, in delicijs disperdidit. *Cæsar.* VII. *Gallic.* Quid Romanos in illis munitionibus, animine caussa cotidie exerceri putatis?

88. Transeuntes.] *Pro hac voce, mei libri* peruenire *habent. nihil eruo.*

89. Præmittit.] *Alias*, permittit: *nec male.*

CAP. XVIII. 90. Obnoxium.] *Ab Erasmi coniectura est, nam libris abest fere illud*, ceteris. *Meus habet* obnoxio validissimum, *& aliquot Gruteri. Facio*, ex obnoxio validissimum: *neque aliter fuit. Obnoxius, qui alteri quasi subiectus, eum verens, & ab eo pendens. Talis per se homo: sed duo illa, ex metuente fecerunt metuendum.*

91. Aduocare.] *Aduocare alios in auxilium, & solatium? an* Aduocare *metaphoricos dictum, stare & caussam agere? Ita de Clem.* I. *cap.* IX. Adeo nihil facilius potes, quam contra Cæsarem aduocare? *Sed quid, inquies, societas contra fortunam; vel quia rationibus & exemplis mutuo docemur? vel quia, vt dixi, auxilia siue solatia inuicem poscimus, & impetramus.*

CAP. XIX. 92. Timet.] *Epist.* CXXIII. Superstitio error insanus est. amandos timet; quos colit, violat.

93. Metum.] *Ita omnis scripta lectio. ex quo faciebam*, metam. *Extra limitem eum abiecisti, inquit, & extra mundi hoc spatium, vt nihil ei cum mundo esset. Lib.* VII. *infra*: Alius dijs obijcit neglegentiam nostri, alius illos extra mundum suum proijcit. *Iterum epist.* XC. Non de ea philosophia loquor, quæ ciuem extra patriam posuit, extra mundum deos. *Itaque bene pro sententia hic legit & edidit Muretus*, extra mundum: *sed nos religiose scripturam sectati sumus.*

94. Muro.] *Vallo totius mundi.*

95. Interuallo.] *Quod ipse Epicurus* μεταχόσμιον, *Cicero alijque* Intermundium *reddiderint: nempe spatium inter mundos. Quinctilianus, lib.* VII. *cap.* IV. Epicurus Deo humanam formam, locumque inter mundos dedit.

96. Huius & alter.] *Imo plurium cælorum. quia infinitos ille Mundos constituebat.*

97. Micæ.] *Ita vertit Atomos. ex quibus non corpus hoc solum, sed ipsa anima Epicuro. Vide epistolam eius ad Herodotum, in Laertio.*

CAP. XX. 98. Secundum datum.] *Alterum sequensque donum.*

99. Si captator.] *Assentior Grutero, particulam*, si, *delenti.*

100. Hamum.] *Plinius*: Nonne vt regum, ita Cæsarum munera, illitos cibis hamos, opertos præda laqueos æmulabantur? *Idem in Epistolis* Hamata munera, *eodem sensu.*

101. Vt aues.] *Vultures & corui. Apposita imago, & eadem vtitur epist.* XCV. Vultur est, cadauer exspectat. *Vide.*

CAP. XXI. 102. Solutus.] *Arguta hæc distinctio. animo grati sumus, re soluimus.*

103. Vna sent.] *Sua.*

104. Descendit.] *Non submittit se, nec deijcitur.*

CAP. XXII. 105. Audiam.] *Potius*, audiat: *nempe ipsa Fortuna.*

106. Corpus.] *Redundat.*

107. Cardine.] *Vbi salus & vita vertitur. An magis allusum ad agrorum cardines siue limites, quia sequitur de* abeundo? *Ita esset, in extremo limite illo positi.*

108. Amorque.] *Hæc omnia, id est septena circiter verba ordine, reddidi contextui ex meis libris: nec ausim herculé delere. Germana videntur & pura.*

109. Secundum.] *Fauens, propitium: vt*, secunda fama.

110. Securior.] *Atqui iam præiuit*, tutior. *Dubito.*

CAP. XXIII. 111. Temperet.] *De ea temperie caloris humorisque, quam duo hæc astra concilient, & sic generent ac producant; præter alios, Aristoteles* IV. *De generat. animal. cap. vlt.*

112. Maturitas.] *Nam tepido humore suo resoluit, & quasi putrefacit: omitto, quod crescere faciat, & ad augmenti finem venire. Cicero de Nat. deor.* II. Multaque ab ea (*Luna*) manant & fluunt, quibus & animantes alantur, augescantque: & pubescant, maturitatemque assequantur, quæ oriuntur e terra.

113. Fecunditas hum.] *Ad Lunares menses partuum ratio respondet.*

114. Mundus.] *Cælum.*

115. Tacito.] *At mei libri*, tanto superne cœtu. *puto vere. Magnus ibi cœtus in superiore cælo astrorum, & sine numero numerus.*

116. Limes.] *Zodiacum dicit. per quem errantia sidera feruntur: & ex eorum positu hæc inferiora, ipsosque homines, ingenia & mores formari, Chaldæi censuerunt.*

117. Adducit.] *Veteres*, educit.

118. Dij eunt.] *Stoicum est. qui sidera faciebant Deos. Nos in Physiol.* II. *Diss.* XIV.

119. Obscuro gradu.] *Quem obseruatio nondum comprehendit. moueri videmus, quo modo aut lege, nescimus.*

CAP. XXIV. 120. Vitaliaque.] *Vitam dent, & ad tuendam eam faciant.*

121. Soluto.] *Aperto, ad dandum parato.*

CAP. XXV. 122. Secundum rer.] *Perpetuum dogma Stoicum*, τέλος εἶναι τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν: Finem esse, conuenienter naturæ viuere. *Vide Manud.* II. *Dissert.* XIV.

CAP. XXVI. 123. Hoc loco.] *Differt respondere ad obiectiunculam, alia interserit. ad illam autem, cap.* XXVIII.

124. Stultus.] *Opponunt Sapienti. & Stoica sua lingua omnem malum, & omne vulgus, sic appellant. Consentire cum hoc dogmate (vt multis alijs) Sophocles videtur:*

—— ἡ δὲ μωρία
Μάλιστ' ἀδελφὴ τῆς πονηρίας ἔφυ:
——verum Amentia

Soror videtur maximè esse Malitiæ.

125. Nullo vitio.] Plutarchus De commun. notion. contra Stoicos, carpit ὅτι πάντας ἐπίσης κακοὺς, καὶ ἀδίκους, καὶ ἀπίστους, καὶ ἄφρονας τοὺς μὴ σοφοὺς ἀποφαίνονται: quod omnes ex æquo malos, & iniustos, & infidos, & dementes statuunt, qui non sunt sapientes, Imo etiam τοὺς προκόπτοντας, siue proficientes, id est seipsos habent in eadem classe. Nos plene in Manud. III. Diss. XX.

CAP. XXVII. 126 Repudiato.] De viro, cui uxor repudium misit. & ita Marcellus Ictus, aliique. Caussa autem repudij præit, quod contumeliosus, & malæ tractationis damnandus.

127. Negot. gest.] Titulus in Digestis & Codice, De negotijs gestis. Sunt, qui res litesque alienas administrãt: & in eos hæc actio, si mala cura aut fide.

CAP. XXVIII. 128. Dij quoque.] Hæc nunc ad obiectiunculam, supra positam tantum. Pulcha autem, ita me Deus & philosophica.

129. Congiarium.] A congio, quæ liquidorum mensura. Solent autem antiquitus dari in populum tot olei congij, aut vini. Inde nomen ductum longius, ad quasuis, etiam pecuniæ, donationes: sed maxime Principum, aut publicas.

130. Frumentum.] Quod in vna vrbium, singulari inuento, Romæ dabatur e publico, in plebem tenuiorem. Scripsi affatim I. Elector. & nuper in admirandis.

131. Ciuis est.] Mei ita libri, & apta sententia: quia extra ciues non dabatur. nemo admittebatur peregrinus. Tamen alij testantur in suis legi, incisus est. Quod cum Grutero haud spernam: firmetque Plinius, in Panegyrico: Omnes tamen antequam te viderent, recipi, incidi iussisti, vt iaminde ab infantia parentem publicum munere educationis, experirentur. Apparet igitur inscriptos, imo vero incisos siue insculptos in tabulis. Pincianus autem legi volebat, quisquis incensu est: nec id male. quia recensus fieri solet (ita Suetonius appellat) & identidem purgari eæ tabulæ, aliique suffici.

132. Ministrat.] Mei & quidam alij, monstrat.

133. Ius fori.] Libri, ius & fori: & quibusdam vox, omnibus, abest. Itaque Claudius Puteanus Senator acutè: Ius & furi dicitur.

134. Publice iuuit.] Vt ad Solem, æstatem, imbres, fontes: & quæ alia beneficia Natura in publico & promiscuo offert.

CAP. XXIX. 135. Distinguere.] Possit abesse.

136. Humanitati.] Ex Aristotelis dicto haustum. qui culpatus, quod improbo aliquid dedisset, Οὐ τῷ ἀνθρώπῳ φησὶν, ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ. Ipsa verba Seneca reddidit: at Herodes Atticus apud Agellium, pulchrè immutauit, in re pari: Demus, inquit, huic aliquid æris, cuicuimodi est, tamquam homines, non tamquam homini.

CAP. XXX. 137. Nouis.] Ita dicti Romanis, qui à se orirentur, quique lucem & imagines maiorum non haberent. Vno verbo, qui in vetere fama & notitia non essent.

138. Ciceronem f.] Quem deuicto statim Antonio collegam in Consulatu Augustus cepit. Quid? Ciceroni defuncto hoc tribuens, an & sic Antonio insultans? Rem ipsam in Plutarcho habes, Appiano, Plinio libro XXII. cap. VI. & Dione, actis anni DCCXXIV. ex quo item discas, suffectum dumtaxat Consulem fuisse, idque in extrema parte anni.

139. Quæ res.] Nam virtutes omnes aberant: stupor & vitia aderant. Seneca pater in Suasoria vltima: Homo qui nihil ex paterno ingenio habuit, præter vrbanitatem. Scriptor vetus, apud Sidonium, lib. VII. epist. XIV. Filium M. Ciceronis populus Romanus non agnoscebat loquentem. Præterea ebriosus ad summum: de quo Plinius, aliique.

140. Cinnam.] Qui & ipse Cn. Pompeij, ex filia, nepos. Vide De Clem. I. cap. IX. Fuit vero iste Cn. Cornelius Cinna Magnus, ordinarius Consul anno vrbis DCCLVIII.

141. Sext. Pompeium.] Quem igitur? illum notum ac famosum. Cnei filium? vix opinor. designatus enim Consul fuit, pace cum eo à Triumuiris facta, anno DCCXV. sed designatus tantum, & bello mox coorto victus atque interfectus. Itaque magis est intellegi Sex. Pompeium Sex. F. qui consul fuit anno DCCXVIII. Quo nomine & alius item Consul cum Sex. Apuleio, anno quo Augustus obijt, DCCLXVII.

142. Aliosque Pomp.] Non sane filios illius Magni, ne erres: sed gentis eiusdem, si non familiæ. vt vnum è iam dictis, & Cn. Pompeium, qui inter suffectos Consules anno DCCXXIII. fragmentis Capitolinis. Sed & posteà, sub Tiberio alij. Nam duæ aut tres fuere (ipse Paterculus dubitat) Pompeiorum familiæ: omnes tamen eius nominis prouecti, ob vnum illud nomen, vt hic noster.

143. Fabium Pers.] Dixi aliquid supra, lib. II. cap. XXI. Adde ad ista, Iuuenalis versus:

> Cur Allobrogicis, & magna gaudeat arâ,
> Natus in Herculeo Fabius lare:

& quæ de mollitie eius deinde addit. Nam hunc tangit.

144. Etiam impuri.] Satis audacter hæc & plura, è mera coniectura, edidit Muretus. Scripti quidam, etiam impediret viri vota boni. Meorum vnus, etiam impodici deuitabam. ex quo faciebam, etiam impudici deuitabant. Quid si, vt podicem, deuitabant? vt discrimen inter fœdam fœtidamque illam partem non faciat, et os hoc spurcum? Posses ex altera scriptura: cuius osculi, etiam impudici, virus vitabant. Ipsi obscæni & impudicitiam professi, virus illud oris fugiebant.

CAP. XXXI. 145. Excusate.] Et si pleraque laudabilia & notanda in nostro: tamen hic locus inter eximios, & sapientiæ altæ: vna cum Cap. sequenti.

146. Aridæum.] Libri exarchideum. sed habeamus pro vero editum: & fuit Aridæus frater Alexandri Magni, matre impari.

147. C. Cæsarem.] Caligulam. verè natum ad reliquias Romani sanguinis hauriendas.

148. Germanico.] Magno simul & amabili viro: cui vitam & imperium, dij non dederunt, ne Romanis iterum darent.

149. Auo.] Druso Germanico, Tiberij fratri. quem Tacitus appellat, breues & infaustos populi Romani amores.

150. Proauoque.] *Tib. Claudio, Liuiæ marito priori: qui tamen fama aut factis non nimis illustris. Sed magis est, communiter* Proauum *intellegi, siue* Proauos (*& eo numero legi hic mallem*) *Claudia gentis.*

151. Quid tu.] *Hæc directio sermonis non ad ipsum Liberalem: sed ad Prouidentiam est: cuius hæc opera, nisi aliquis,* Quid tum *legit, & mox,* faceret, *aliaque pariter mutat. Sed de ipso homine, Tacitus breuiter* VI. *Annali:* Mamercus Scaurus, insignis nobilitate & orandis caussis, vita probrosus. *Certè probrosus: sed etiamne eloquens? Ita, & laudat iterum ab ea parte Tacitus* III. *Annal.* Scaurus oratorum ea ætate vberrimus erat. *Seneca pater lib.* I. *Controu.* Scaurus non tantum disertissimus homo, sed venustissimus. *Et ex professo præfatione libri Decimi. At de* impuritate *eius, etiam Tertullianus commeminit, de Pallio: ipse autem sub Tiberio, etsi alio crimine, periyt, &* familia Scaurorum in eo est exstincta. *Suasoria* II.

152. Senatus Principem.] *De quo Cicero, Asconius, aly.*

CAP. XXXII. 153. Deos videre est.] *A Mureto commatio, contra omnes libros. in quibus consensu,* Deos verisimile est. *Forte:* Deos tueris? simile est vt. *Ita supra,* Deos excusare volo. *Vel lege:* Deos videre similiter est.

154. In aperto.] *Ita sane. omnia tempora in præsenti.*

155. Quia pro.] *Cum Grutero,* qui. *& mox,* qui non temp.

156. Quidam.] *Liber meus addit,* quidam ante, *& sequens statim,* qui, *omittit. Legatur;* qui iam antè p. e. fuit, animum.

157. Traducturus.] *Derisui expositurus, in ore populi vilia facturus. Vt in Iuuenali:*

> ---- in qua se traducebat Vlysses
> Ancipitem.

Eodem:

Squallentes traducit auos. *ibi Scholiastes:* Dedecorat parentes suos. *Martialis:*

> Rideris, multoque magis traduceris Afer.

A traductionibus per fora & theatra noxiorum: quod Polybius & Græci παραδειγματίζειν *dicunt*, ostentui exponere.

158. Quis est?] *Veteres subdunt,* vnde vos scitis? *siue vt meus,* vnde nos scitis. *Quæ Muretus deletumiis, aliorum assensu, non meo. Ego immutatum:* aut quis est, vnde? nescitis. apud me istæ. *Quæritis, vbi, quis, vnde (sic solet de ignotis:) vos nescitis, at mihi hæc liquent.*

159. Dispunguntur.] *A re nummaria verbum. &* Dispungit, *qui per puncta rationum it, confert, pariatque:* Expungit, *autem, qui paribus factis, nomina delet.*

160. In antecessum.] *Mes,* in antecessum est, *vocula adiecta. Item à nummulariis & significat, compendio sermonis, antequam dies cessus sit soluere: occupare, & anteuenire. Noster cum alibi, tum epist.* VII. *atque ibi ego. Mox forte,* rei meæ.

CAP. XXXIII. 161. Qua ratio.] *Quod ratione asserente & indicante futurum videtur: non quod liquidè futurum constet.*

162. Non verebor.] *Nihil: præsertim in bonis. Menandri præceptum congruit:*

> Ὅταν τι πράττῃς ὅσιον, ἀγαθὴν ἐλπίδα
> πρόβαλλε σαυτῷ, τοῦτο γινώσκων, ὅτι
> τόλμῃ δικαίᾳ καὶ θεὸς συλλαμβάνει:
> Vbi agere honesti insistis aut quidquam boni,
> Propone spem menti bonam; certus Deum
> Conatibus iustis tuis fore adiuuam.

163. Non verebor.] *Scripti abeunt:* non verè beneficium dabo. *Vellem,* numero beneficium dabo: *id est, statim, sine alia mora. Si displicet hoc Comicum;* non temere b. dabo.

CAP. XXXIV. 164. Secta vestra.] *Quis supposuit? nam scripti & editi,* Conscientia, *non* Secta. *ex quo Mureto placebat,* Scientia: *aly,* Constitutio. *At verum erit,* Constantia. *nam de ea agitur, & Stoico isto dogmate, quod Sapiens in decretis suis nihil mutet. Res clara est: & mox quoque Seneca purgat* inconstantiæ crimen.

165. Numquam sap.] *Quod manat ex illo capite.* μὴ δοξάζειν τὸν σοφὸν, τουτέστι ψευδεῖ μὴ συγκατατίθεσθαι μηδενί: Non opinaturum sapientem, hoc est falso nulli accessurum. *Itaque decreta eius omnia vera & firma sunt: eoque nec mutationi, nec pœnitentiæ subiecta. Vide Manud.* III. *Dissert.* VIII.

CAP. XXXV. 166. Sibi me.] *Scripti,* sibi non. *Legendum,* nos.

167. In matrimonium.] *Mirum in optimo meo legi,* in verum, *vel* nerum, *ambigua littera. Suspicor,* nutum. *Nam parentes ita inter se (Plautus docebit) contrahebant. An,* in totum?

168. Peregrinus.] *Et tu, & tuus filius. At coniugium, Romanis legibus, inter ciues tantum est.*

169. In rem pr.] *Coram adfuturus ipse, A Iurisconsultis est. & noster vsurpat sæpius: aliaque exempla Brissonius* XIV. *De verb. sign. dabit.*

CAP. XXXVI. 170. Aurem peru.] *Id est, ipse me admonebo: ad cautionem in posterum adhortabor. Nam aurem vellere, commonefacientis est, & memoriam item excitantis. Plinius.* Est in aure ima memoriæ locus, quā tangentes antestamur. *Virgilius:* Cynthius aurem Vellit, & admonuit. *Noster iterum, lib.* V. *infra, cap.* VII. *& epist.* XCIV.

171. Linguarium.] *Meus selectior liber,* linguari iuri. *An quid latet? an vulgata adhæremus, & cum Mureto explicamus, multam dependam & quasi vectigal, pro lingua temere locuta? Nam* Linguarium *ita apposite, vt* Vasarium, Hordearium, Calcearium, Cerarium: *quod pro vasis, hordeo, calceis, cera datur. Ipsis verbis sententia ea affirmatur,* Damno castigabo: &, Verba mea redimam.

172. Sestertio centies.] *Sic in Consolatione ad Heluiam:* Quorum Pantomimæ sestertio decies nubunt: *& in Tacito atque alys, crebro. Miror, omissam eam vocem in editione Romana. Argute Mecænas, nolle se obiurgari tanto impendio, id est rebus ipsis non verbis. Reddat nobis* CCL. M. *Philipp.*

173. Quanti promissi.] *Id est, magna an parua promiserim: quæ summa & impendium e verbis meis surgat.*

Statim etiam, qui fidem præstat errori *eligendum, cum libris priscis: & significat non præstandam fidem, vbi est error.*

CAP. XXXVII. 174. Auctoramentis.] *Donis, præmijs. Nos in II. Saturn.*

175. Affectum.] *Mei libri* afflictum, semiuiuumque.

176. Donatus.] *In seruitutem.*

177. Pausaniæ.] *An qui postea eum occidit?*

178. Stigmata.] *Inustas fronti notas, de quibus affatim II. Elector.*

179. Miserari miseros.] *Placet, & sequentia illa stabiliunt:* Nonne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? *Item:* Vno facto præclusurus est naufragis litora. *Tamen scripti plerique*, misereri misericors: *quod ipsum haud improbum.*

CAP. XXXVIII. 180. Oculis.] *Quid? ipsis oculis inscripta nota? nec potuit, nec solet. In fronte dumtaxat, aut facie: id est supra, aut circa oculos. An fuit*, foculis? *non quod ipsis proprie foculis inscripta, sed ferro quod candurat in illis. Talis dictio Columellæ:*

Deletura quoque est fronti data signa focorum.

An magis verum, ocius? *quod esset, statim & sub hoc meo adspectu inscribendas.*

181. In æs.] *Quod in legibus receptum: & eo respicit.*

CAP. XXXIX. 182. Idoneum.] *Pro eo qui sufficiat, & sit soluendo: quomodo & Icti.*

183. Portionem.] *Et hodie ita ius: & olim actione Tributoria, aut quasi Seruiana, persequebantur.*

184. Fuit tanti.] *Pulchre, quasi dicat, vel hoc impendio emere debui promissi fidem.*

185. Descendam.] *Quia in foro & ad tribunal publicæ illæ sponsiones.*

186. In incertum.] *Summa non expressa, quod cautiores merito fugiunt.*

187. Fisco.] *Cuius graues leges, an priuilegia. &* caussa eius, nisi sub bono Principe, numquam mala est; *ait Plinius.*

188. Deferentem.] *Legerim distinxerimque:* Non in omnes datur actio deferentes; vis maior excusat.

CAP. XL. 189. Accipiam.] *Homeri olim consilio:*

—— οὐ γάρ καλὸν ἀρνεῖσθαι δόσιν ἐστί:

—— non etenim pulchrum sit spernere dona.

190. Reijciendi genus est.] *Mei*, Reijciendi sunt pignus. *Certo fuit:* reijciendi sumpti genus, *postrema voce compendio scripta.*

M. ANTONIVS MVRETVS.

In vltro tributis?] *Fateor me non satis intelligere, quæ sint vltro tributa. Neque mihi vllo modo satisfaciunt quæ de eis scripsit Turnebus capite vicesimo nono libri primi aduersariorum.* CAP. I.

Amamur.] *Nemo non videt, quanto hoc melius sit, quàm quod antea legebatur*, armamur. V.

Quibus beneficia demus.] *Male alij*, debeamus. IX.

Præterea quæritis beneficium.] *Locus deprauatus. Fortassis legendum:* Præterea quæritis quomodo detis beneficium.

Propter ipsum.] *Inepte emendarant*, propter vsum.

Turpissimum genus damni.] *Sic liber vetus. Insulse antea.* Turpissimum genus dandi. X.

Sic enim & legem dicimus.] *Alij*, scimus. *Vtrum melius sit, dubitaturum neminem arbitror.* XII.

Suspensum amici bonis libellum deijcio.] *Hoc faciebant, qui à se amicum absentem defendi profitebantur. Cicero pro Quintio:* Libellos Sex. Alfenus procurator P. Quintij, familiaris & propinquus Sex. Næuij, deijcit.

Iniecta manu.] *Verbum iuris, quo significatur prehensio & vindicatio pro domino.* XIIII.

Vt libentius eum videat.] *Corrumpebant sententiam huius loci, qui interijciebant negationem.* XV.

Superuacuum est enim, in quod natura imus, impelli.] *Fœde in alijs libris deprauatus erat hic locus: cum ita legeretur*, Superuacuum est, inquit, in naturæ ius impelli. *Hæc non libens adnumero: sed interdum tamen id facere cogor, ne quis maleuolus pauca me præstitisse dicat.* XVII.

Vilissimus & facillimus sanguis.] *In vetere erat*, bilissimus. *Vnde isti belli emendatores fecerant*, bellissimus. XVII.

Proiecisti ipsum extra mundum.] *Inepte in alijs*, extra metum. *In intermundijs deorum sedem esse dicebat Epicurus.* XIX.

Et tutior est vita.] *Comprehensionem hanc iam ante deprauatam ab alijs magis etiam deprauauit Erasmus, qui vtinam à Seneca abstinuisset manus. Minore negotio pleraque restituerentur.* XXII.

Ciceronem filium.] *Ciceronem filium cum Augusto consulem fuisse auctor est Plutarchus:* ἐπεὶ μέντοι τάχιστα ἐπελεύθησεν Ἀντώνιος, ὑπατεύων αὐτὸς, εἵλετο συνάρχοντα τοῦ Κικέρωνος τὸν υἱόν. XXX.

Aridæum.] *Male in alijs* Arrhidæum. *frater fuit Alexandri magni, sed ignobili matre ortus.* XXXI.

Mamercum Scaurum.] *Insignis & abominanda hominis turpitudo. Merito igitur Tacitus eum opprobrium maiorum vocat.*

Vnde vos scitis.] *Vetus liber*, Vnde isti nos: *Delenda omnia. Librarius per errorem redierat ad id quod paulo antecessit.* Vnde isti norunt. *Deinde animaduerso errore, non deleuit tamen ea quæ frustra geminauerat.* XXXII.

Conscientia nostra.] *Legendum*, Scientia vestra. *Inducit autem, suo more, quendam aduersus Stoicos loquentē.* XXXIII.

Eadem lex.] *Sic melius, quam, vt antea*, Eadem res. XXXV.

Aurem mihi peruellam.] *Ipse me admonebo, vt postea cautior sim, minusque facilis ad promittendum, Virgilius,* XXXVI.

—— Cynthius aurem
Vellit & admonuit. ——

Hic ipse libro sequenti, Sine tu, loquar mecum: &, Ego mihi autem peruellam.

Linguarium dabo.] *Non probari mihi quod Turnebus de hac voce sensit, simulque quo modo eam intelligendam putem, scripsi capite quinto libri xij. Variarum lectionum.*

Demens est qui fidem præstat errori.] *Vox* fidem *abest à veteribus libris. Legendum videtur*, Demens est, qui perstat in errore.

FER. PINCIANVS.

CAP. I. CVM virtutem nec lucrum inuitet, nec absterreat damnum.] *Vetus lectio*, Cum virtus nec lucro inuitet, nec absterreat damno. *Posset legi*, Cum virtus nec lucro inuitetur, nec absterreatur dãno.

Vt cuncta in se impendere iubeat.] *Scribendum*, Vt contra in se impendere iubeat, *ex eadem.*

In vltro tributis sit.] *Exemplar diui Francisci*, multis tributis sit.

II. Disputationem esse oportet de re tota.] *Quidam codices*, Disputatio est de re tota: *Et perpende an pro verbo quod sequitur*, potestate, *substituendum sit* parte, *Sequitur enim mox paulo:* Primæ partes eius sunt.

III. Si vna beneficij dandi caussa sit vtilitas.] *Antiqua lectio*, Nam si vna beneficij dandi causa sit dandi vtilitas. *Aly codices*, dati vtilitas. *lego* dantis vtilitas.

IIII. Itaque non dat Deus beneficia.] *Considera an legendum sit*, Vtique non dat Deus beneficia.

Vota facientibus priuata geri ac publica.] *Verbum* geri, *expungendum ex vetusta lectione.*

Nisi noscerent illorum beneficia nunc oblata.] *Scribe*, nisi noscerent illorum vera beneficia nunc vltro oblata, *ex eadem.*

Quis est itaque tam miser.] *Legendum*, Quis est autem tam miser, *ex eadem.*

Parum autem id quod nascentibus.] *Desideratur ex eadem verbum* est. Parum autem est id quod nascentibus.

V. Vsque in delicias armamur.] *Corrige*, vsque in delicias amamur, *ex eadem.*

Illa præbitura commercia via vasta & nauigabili cursu vadentia.] *Castiga*, Illa præbitura commercia mari, vasto & nauigabili cursu vadentia, *ex eadem.*

Statis diebus.] *Quædam exemplaria.* æstatis diebus.

Vt anhela & feruenti subiecta cœlo loca.] Arida *habet eadem, non* anhela.

VI. In aëra super quæ decurrunt sola auri vehentia.] *Præpositio* in *non habetur in exemplari Facundi & Primitiui: vt putem reliqua sic fere restitui posse*: arenas super quas decurrunt solidi auri vehentia. *Tanto magis quod eandem sententiam repetitam inuenies in libro de Consolatione ad Martiam.*

Ille Deus non est, qui paucas boues.] *Præpostero ordine scripta verba. Lege*, Ille Deus est, non qui paucas boues: *ex vetere lectione.*

VII. Effectumque cœlestium.] *Eadem*, Effectumque cœlestium rerum.

VIII. Nec distat officium.] *Lege*, nec distant officio, *ex eadem.*

Fortunam que.] *Particula* que *superuacanea est: ex eadem. Alioqui scribendum erat* fortunamve.

Sed ne aliam disputationem ex obliquo habeam.] *Emendo contra omnia exemplaria*, Sed ne in aliam disputationem ex obliquo abeam.

IX. Quocunque modo & quocunque loco daretur.] *Scribe*, Quæ quocunque loco & quocunque modo daretur, *ex vetere lectione.*

Vtrum inficier, an palam reddam.] *Eadem*, Vtrum inficier, an parum reddam.

X. Quam hoc quod existimas.] *Codices nonnulli*, quam hoc quod tu æstimas.

Ingratus qui reddidit.] *Vetus lectio*, Et ingratus qui reddidit.

XI. Sui non auarum, non tenacem.] *Eadem*, sui non auare tenacem.

Hunc vero cum elegero.] Hunc ego cum elegero, *eadem.*

Si latronibus circumuentum defendo.] *Scribe* Sic latronibus, &c. *ex eadem.*

XII. Nemo Tusculanum atque Tybertinum.] *Emẽdatiores codices*, Nemo Tusculanum aut Tyburtinum.

XIII. Inertis otij facere crepusculum.] *Legendum forte*, inerti ocio assuefacere corpusculum.

Nobis voluptas est.] *Antiquum exemplar*, virilis nobis voluptas est.

XV. Alioquin nobis illud damus.] *Codices aliquot*, Alioquin nobis, non illi damus.

Tam naturale quam liberis prauis.] *Vetus lectio* tam naturale est quam liberis paruis.

XVI. Iisdem etiam hoc collegimus.] *Scribe*, ijsdem etiam hoc colligemus, *ex eadem.*

Quomodo id fecerit.] *Expende an legendum sit*, Quomodo id feres?

Et profuturam commiserit?] *In eadem* omiserit *habetur, non* commiserit.

XVII. Superuacuum est, inquit, in naturæ ius impelli.] *Quædam exemplaria*, Superuacuum est enim in quod natura imus, impelli. *Alia, breuius.* Superuacuum est, in quod imus, impelli.

Placet suapte natura, adeoque gratiosa virtus est.] Placent suapte natura. Adeoque gratiosa virtus est, *ex vetere lectione.*

Speciem aliam induat recti. Velit quoque his videri beneficium dedisse.] *Sunt codices qui* inducat *præferant non* induat. *Postrema autem verba omnes sic legunt*: Velit quoque etiam his videri, &c.

Vt animi causa malus sit.] *Exemplaria quædam* enim *legunt non* animi: *vt forte scribendum sit* inani.

Dic ergo cuilibet ex istis.] *Scribo*, Dic enim cuilibet ex istis, *ex vetere lectione.*

XVIII. Quæ illum obnoxio quolibet validissimum facerent.] *Sic prior editio. Expende, an legendum sit*, quæ illum à noxio quamlibet valido securum facerent.

Societas terras gentium in alienæ, &c.] *Castiga*, Societas terris gentium in alienæ, &c. *ex exemplari scholarum Salmant.*

Sed quia aliud illi timendum est.] *Lege*, sed quia aliquid illi timendum est, *ex vetere lectione.*

Proiecisti ipsum metum.] *Eadem* proiecisti illum extra metum. XIX.
Est aliquid per se expetendum.] *Eadem.* Est ergo aliquid per se expetendum.
Ex apposito acquisitoque.] Reposito, *non* apposito *eadem.* XX.
Lapsa morbo pecora.] *Quidam codices* laxa. *Alij melius* lassa. *Nullus* lapsa.
Bono dedit.] *Vetus lectio*, bono debet. XXI.
Hic intra conscientiam occlusus est.] Clusus, *non* occlusus, *eadem.*
Atque hic etiam si.] Atqui *legendum videtur*, *non* Atque.
Quicquid defuit, fortuna peccat.] Deficit, *non* defuit, *codices nonnulli.*
In contrarium tradidit.] In contrarium vertit, *alia exemplaria.* XXII.
Licet ipsum corpus plenum bona conscientia stillet.] *Exemplaria nonnulla*, Bene conscio homini si cor bonum plenum bona conscientia stillet.
Per quem bona fides collucebit.] *Vetus lectio*; Per quem bona conscientia lucebit.
Nunc quoque illud argumentum, quamuis dictum, iam reducatur.] *Eadem.* Nunc illud quoque argumentum supra dictum reducatur. *Alij codices.* Nunc illud quoque argumentum quamuis ductum reducatur.
Quæ sæpe tuto ac facili datur.] *Corrigendum reor*, quæ sæpe tuta ac facili additur: *vt subintelligatur* via *Græco more. Nam & in exemplari Facundi & Primitiui*, tuta *scriptum est*, *non* tuto.
Num dubium est.] *Vetus lectio.* Non dubium est. XXIII.
Minoribus sphæræ spaciis flectens.] *Eadem*, minoribus se spaciis flectens.
Aspice ista tanto superne cœtu labentia.] *Scribendum fortasse*, Aspice ista tacito superne cœlo labentia, *vt quod libenter facit Seneca, oblata occasione, ac nonnunquam captata, alludat ad Virgilianum versum*: Sydera cuncta notat tacito labentia cœlo: *præsertim quod mox paulo subijcit.* Quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur?
In numerum ac discrimen demum obseruas.] dierum, *non* demum. *præferunt antiquissima exemplaria diui Francisci & scholarum Salmanticensium. Nec mutandam eam dictionem censeo. Nam rudibus & imperitis non præstat alium nox vsum, quam quietis, discriminis, ac numeri, et spatij temporis, & dierum connumeratione.*
Certus limes adducit?] Educet, *non* adducit. *vetus lectio.*
Et necessaria vitaliaque sint.] Vtilia *quidam præferunt codices*, *non* vitalia.
Ita omnis illa virtus & imprimis grati animi.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Ita omnis virtus illa & imprimis grati animi. *Scribendum puto*, ita omnis virtus, & imprimis illa grati animi. XXIIII.
Nihil præter ipsam faciendi rationem.] *Eadem*, quid præter ipsam faciendi rationem. XXV.
Alter ingratus, quia stultus est. Qui stultus, etiam malus est.] *Corrige*, Alter est ingratus, quia stultus est. Stultus etiam malus est. *ex veteri lectione.* XXVI.
In hoc vitium natura pronus & propensus.] *Scribe*, in hoc vitium natura propensus, *reliqua superfluunt: ex eadem.*
Qui hac culpa non caret.] *Legendum*, qui sic hac culpa non caret. *ex eadem.*
Qui beneficiorum defraudator est.] *Particula* de *superuacanea est: ex eadem. Notandumque mox infra in dictione* coctori, *desiderari eandem particulam qua hic redundat: vt euidens sit, hic scribendum fuisse*, fraudator, *illi vero* decoctori, *Cuiusmodi portenta numerosissima admittere solet librariorum imperitia, transpositis tum syllabis, tum dictionibus, nonnunquam etiam integris versibus.*
Et ob hoc quidem malos sequitur.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Et hoc malus sequitur. *Exemplar diui Francisci.* Et ob hoc quia malos sequitur.
Tam acria & concitata habet omnia.] *Deesse existimo negationem contra omnium codicum fidem, vt scribendum videatur*, non tam acria & concitata habet omnia. XXVII.
Sanctius est autem.] Satius *legito*, *non* Sanctius, *ex vetere lectione.* XXVIII.
Et media veris autumnique tempora.] Temperamenta *eadem agnoscit*, *non* tempora.
Quisquis ciuis est: cum aliquid est, quod tamquam ciuis] *Castiga*, quisquis ciuis est. Quicquid aliud est quod tanquam ciui. *Cæterum pro verbo illo* ciuis, *in omnibus scriptis codicibus habetur* incisus: *vt putem legendum altero ex duobus modis*, *aut* in censu *aut* census.
Deus quoque quædã in vniuersum humano generi dedit.] *Lege ex vetere lectione*, Deus quoque quædam munera vniuerso humano generi dedit.
Medicina & sceleratis opem ministrat.] Monstrat *eadem habet*, *non* ministrat.
Non his quæ promiscue turbam admittunt.] *Deest præpositio* in, non in his quæ promiscue, *&c. ex eadem.*
Ius fori omnibus dicitur.] *Eadem*, Ius & fori dicitur.
Quædam non poterant cæteris contingere.] *Mallem legeres* certis, *quàm* cæteris.
Interdum ista plus prosunt.] *Deest coniunctio* &, *quæ non parum leporis addit orationi.* Et interdum ista plus prosunt, *ex eadem.* XXIX.
Quosdam turpissimos vtilitas, alios nobilitas industriis prætulit.] *Scribendum*, quosdam turpissimos nobilitas industriis prætulit, *reliqua superfluunt*, *ex eadem.* XXX.
Non sine ratione sacra est magnarum virtutum memoria:] *Ea distinctione scribendum puto*, *vt tria illa verba* non sine ratione, *ad præcedentia pertineant*, *adstipulante etiam exemplari scholarum Salmant.*
Et etiam plures bonos iuuat.] Et esse plures bonos iuuat, *vetus lectio.*
Ciceronem filium quæ res consulem fecit?] Ciceronis, *non* Ciceronem, *eadem.*
Tanta quidem.] Tantaquondam, *eadem.*
Cuius osculum etiam impediret viri vota boni.] *Varie in varijs legitur exemplaribus*, *in nullo recte. Posset non obscure sic forte legi*; cuius osculum etiam impuri viri vitabant. *De hoc Fabio Persico, hominis obscœni oris, habita superius mentio.*

Quomodo illæ id egerunt.] *Lege.* Quomodo illi iidem egerunt, *ex vetere lectione. Et mox* ipsos, *non* ipsas.

XXXI. Referam hoc dictum eius in se.] *Pronomen hoc non habetur in eadem.*

Pollioni Annio iacenti,] *Corrigendum arbitror,* Pollioni Asinio iacenti.

Cogitasset, indigne fert sobolem eius iacere.] *Vetus lectio,* cogitas, indigne fers sobolem eius iacere.

XXXII. Animum supra fortunam gessit.] *Eadem,* qui animum supra fortunam gessit.

Referre illis gratiam.] *Scribe,* Referri illis gratia, *ex eadem.*

Alio me istud dare. Alio olim debitum soluere.] *Legendum vtrobique* alij, *non* alio, *ex eadem.*

XXXIII. Ingrato ego aliquando quædam.] Ergo *eadem, non* ego.

XXXIIII. Conscientia nostra hoc loco titubat.] Vestra *legendum, non* nostra, *ex eadem.*

XXXV. Patria sibi me dare iusserit?] *Codices quidam,* patria sibi non dare iusserit?

Non est mihi cum extraneo connubium.] Externo *vetus lectio, non* extraneo.

XXXVI. Ignarium dabo.] Linguarium *omnis antiqua lectio: quo nomine appellatur fortasse à Seneca tenue illud lignum, quo blasphemorum lingua coherceri solent.*

XXXVII. A quo receptus, a quo sanatus.] *Scribe,* à quo receptus erat, à quo sanatus, *ex eadem.*

Non sufficit homo iustus.] *Quidam codices.* Non sufficit homo iustus vnus.

Vt bona priori domino restitueret.] *Verbum* vt *desideratur in exemplari Facundi & Primitiui.*

XXXIX. Effice vt idem sit cum exigitur, qui fuit cum promitterem. Destituere leuitas non erit.] *Scribe,* Effice vt idem status sit, quum exigis, qui fuit cum promitterem, destituere leuitas erit. *ex vetere lectione.*

XL. Quid enim regi, quid pauperi, quid diuiti reddam?] *Emendandum reor.* Quid enim regi, quid principi, quid diuiti reddam? *ex consuetudine loquendi Senecæ, qui duas dictiones, reges & principes, frequenter copulat, vt in quinto:* A principibus dico, à regibus. *& mox paulo:* Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari.

Quando plus mihi detracturus ero.] *Scribe.* Quando? si plus mihi detracturus ero, *ex vetere lectione.*

Qui festinat vtique reddere.] *Corrige.* Qui festinat itaque reddere, *ex eadem, & si sint codices qui legant* qui festinat reddere, non habet animum vtique grati hominis.

ERASMVS ROTERODAMVS.

CAP. XVIII. ILLVM *obnoxio quolibet validissimum, &c.*] Vnus codex manu scriptus habebat, *ceteris obnoxium:* alter non habebat, *quolibet:* hinc germanam scripturam coniectauimus, *illum ceteris obnoxium, validissimum facerent.* Sentit enim hominem vt inermem, ceteris omnibus expositum iniurijs, sola ratione & societate tutum esse.

XXII. *At multa hinc commoda oriuntur, & tutior est vita melioribus, amatque, & secundum bonorum iudicium, atasque securior.*] Sic habebat editio prior: quam nemo dubitat esse mendosam. Itaque quum non suffragarentur exemplaria, germanam, ni fallor, lectionem ita restituimus: *At multa hinc commoda oriuntur: & tutior est vita melioribus, atque secundum bonorum iudicium, etiam securior. At,* enim, conuenit objicienti ex aduerso. *Et tutior,* est respõdentis idem accidere in omni genere virtutis. *Securior* autem refertur ad *tutior.* Potest enim esse tuta vita, quæ non sit secura. Porro boni magis spectãt securum, quam tutum: eo spectat quod addit, secundum bonorum iudicium. Securitas enim non nascitur nisi ex bona conscientia.

XXIII. *Quantum ista nocte, quantum in numerum ac discrimen demum obseruas. Igitur quanta, &c.*] Sic habebat superior editio. Omnes codices descripti, pro *igitur,* habebant *agitur,* & recte: *dierum,* pro *demum,* non recte. Restituimus hunc in modum: *Quantum ista nocte, quam tu in numerum ac discrimen demum obseruas, agitur? Quanta rerum, &c. Demum,* dixit pro *tantum.* Sensus est: Tu tantum obseruas numerum ac discrimen stellarum noctu lucentium: quid agant, non attendis.

XXXII. *Deos verisimile est,*] Consentiebant exemplaria. At sermo est imperfectus, ni repetas ex superioribus, *cogitare,* aut *indigne ferre.*

Rationes disponuntur.] Codex manu descriptus, & alter vetustissimus, habebat, *dissunguntur.* Loquitur enim de soluendo quod debetur. Magis autem mihi placet, *res priuata mea,* quam *respublica.* Iam enim ad personam hominis redijt.

XXXV. *Vt promittenti fidem teneam.*] In vetustissimis exemplaribus erat *teneat.* Dicitur autem ab eo qui promisit, ad illum cui promissio facta est. Ille tenet fidem tuam, qui te habet obligatum.

IOANNES OPSOPOEVS.

CAP. I. CVM virtus nec lucro inuitetur.] Turnebus Aduersar. lib. I. cap. XXV. Liuius lib. XXXIX. ita scribit: *Vectigalia summis pretijs, vltrotributa infimis locauerunt.* vbi ambigi video, quid ista inter se differant: eadem enim si essent, ijsdem pretijs locata oportuit: sed vectigalia omnibus nota confido, vltrotributorum ignoratio sententiæ cognitioni officit. Ego vltrotributa esse puto, impensas & attributiones publicorum faciendorum, & sartorum tectorum præstandorum, mancipibus & redemptoribus certa mercede locatorum. ita vectigalia, quibus reditus & fructus populi Romani constabat, quantum potuerunt, censores auxerunt: vltrotributa, quibus impensæ sumptusque, & erogationes pecuniæ publicæ ex aerario hauriebantur, quantum potuerunt, pretijs diminuerunt, & ad minimam summam perduxerunt. huic autem nostræ sententiæ, si adstipulator queritur, præsto Plutarchus erit, in Cat. Censor. Nam de eadem censura Liuium secutus ita scribit: συστέλλων δὲ τοῖς μισθοῖς τὰς ἐργολαβίας, τὰ δὲ τέλη ταῖς πράσεσιν ἐπὶ τὰς ἐσχάτας ἐλαύνων τιμάς. Itaque istud lib. XLIII. *Qui publica vectigalia, aut vltrotributa conduxissent:* in eandem sententiam accipiendum etiam arbitror. Quocirca eleganter a Seneca lib. IV. cap. I. de Beneficijs scriptum est: *Cum virtutem, nec lucrum inuitet, nec damnum absterreat,*

absterreat, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, vt cuncta in se impendere iubeat, ac sæpius in vltro tributis sit. significat enim sumptum magnum, impensasque virtutis causa sæpe esse faciendas.

Quid consequar inquit si hoc fortiter &c.] Modius epist. LXXXV. Senecæ locus est initio statim libri quarti eius operis quod de Beneficijs inscribitur: *Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc grate fecero? Quod si feceris, nihil tibi extra promittitur: si quid forte obuenerit commodi, inter accessiones numerabis.* quem ego interpolatum a bonis fratribus si non certo statuam, Senecæ iniuriam fecero. numquam grauissimus & doctissimus scriptor ista ita dixisset. & suspicor ab illo scriptum. cum in membranis D. Stephani cœnobij, quod Vvrizeburgi est, pro istis, *quod si feceris*, reperiatur *quid feceris*: suspicor, inquam, totum hoc ita legendum: *Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc grate* (minus bene conijciunt quidam mutandum hoc in *gratis*) *fecero? quid? nihil tibi extra promittitur.* Hæc ille. Sed Romana lectio luce clarior est.

Non indignor quod post voluptatem ponitur virtus, &c.] Modius eadem epist. Ex manuscripto codice hæc ita constituenda arbitror: *Non indignor quod post voluptatem ponitur virtus, sed quod omnino cum voluptate conferatur contemtrix eius & hostis, & longissime ab illa resiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis quam isti effeminato bono. Inserenda hac mi Liberalis, fuerunt, &c.* fefellit interpolatores quod τὸ familiarior ad sequentia trahi non posse putabant. ad proximum igitur *inserendi* confugerunt; additis de suo, vt sunt in hanc partem suo more & modo liberales, vocibus *est, magis,* & *dicenda*, quas ego aliam sibi sedem quærere iubeo. II.

Carmen ad aliquam tantum oblectationem.] Lipsius epist. x. lib. II. Non negabis verum esse, *ad aliquantam oblectationem.* VI.

Effectumque cælestium rerum continentia.] Ita habet Scriptus Putanei liber.

Sed idem est vtrumque, nec distat.] Modius epist. LXXXV. Latine ne dicatur, officium accipere, dubito; atque vt hoc nescio, ita illud indicio membranarum scio corrigendum hic: *sed idem est vtrumque; nec distat officio. Si quid a Seneca, &c.* VIII.

Putanei codex eodem modo legit & distinguit, nisi quod particula *nec* inibi desit.

Ibidem ita legit Modius, suppletque ex veteri libro Herbipolensi: *Dicitis, inquit, diligēter eligēdos quibus beneficia debeamus, quia ne agricolæ quidem semina harenis committant. Quod si verum est, nostram vtilitatem, &c.*

Videbo quando dem, cui dem.] Ordo m. sc. commodior videtur, *Videbo cui dem, quando dem.* X.

Turpissimum genus damni est.] Priores editiones *genus dandi* habent. Romana substituit *genus perdendi*: contra mentem Mureti, vt nota indicio est. Libri scripti Mureti, Puteani, & Modij, *genus damni* exhibent: quorum auctoritate id in hanc editionem receptum est.

Alieni abstinentem sui non auare tenacem.] Modius epist. LXXXV. Alijs aliud, mihi scripta lectio placebat impensius, quæ referebat; *alieni abstinentem, sui non auare tenacem.* vt medium inter auarum & prodigum innuat. Non absimilis est scriptura M. sc. Puteani: *Eligam virum bonum, integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non auare tenacem, beneuolum.* XI.

Non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasque &c.] Modij membranæ vno *non dabo* omisso, concipiunt: *non dabo beneficiū proficiscenti in diuersas longinquasque regiones afuturo semper, non dabo, &c.*

Debitores nobis deos delegat.] Turnebus Aduersar. lib. XII. cap. IX. *Debitores*, inquit Seneca, *nobis deos derogat, precaturque vt illi pro gratiam se referant.* ego haud dubitem quin Seneca scripserit, *debitores nobis deos delegat.* delegat enim debitorem, qui alium pro se qui soluat, substituit. quod verbū familiare iurisconsultis cum sit, & eorum sermone Seneca libros suos sæpe ornet, denique hoc verbum sententia non postulet tantum, verum etiam flagitet, cur non audacter secundum ipsum decernimus & causam damus?

Ac inertissimum vitium.] optime: non incertissimum vt habebat Mureti editio. Forte, *ac inertissimum vitium.*

Suspensis bonis.] Turnebus ibidem: Suspensa bona dixit Seneca, quæ venalia pendent in tabula proscripta, vt Tranquillus in Claud. cap. IX. *Lege prædiatoria in vacuum pependerit.* Senecæ verba sunt, *& suspensis amici bonis libellum deijcio, creditoribus eius me obligaturus.* Deijcere autem libellos is solebat, qui creditoribus se obligare paratus erat, vel soluere parabat, vel denique eum cuius bona proscribebantur, defendere volebat. Cicero pro Quintio, *Libellos Sex. Alphenus procurator P. Quintij familiaris & propinquus Sex. Næuij deijcit.*

Quid reddit beneficium? Dic tu &c.] Modius epistola LXXXV. In scripto codice legitur: *Quid reddit beneficium? D. t. m. q. r. i. q. m. a. q. p. q. s. si quidquam præter ipsas non petis? In quid mundus vices suas absoluit? In quid sol, &c.* recte quoad postrema: minus recte, quoad illa, *præter ipsas non petis*, sed vbi pedum visa sit via. manifeste enim legendum: *quid temperantia? si quidquam præter ipsas, ipsas non petis.* repetit quod sæpe dixerat, honestum propter seipsum solum expetendum, atque hoc qui non facerent, non virtutes, etiamsi alioqui viderentur, sectari sed aliquam ex eis vtilitatem. XII.

Superuacuum est enim, in quod imus, impelli.] Hanc lectionem confirmat. M. sc.

Quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem cum nascitur trahit.] Modius epist. LXXXV. Membranæ mutant: *quemadmodum nascitur, trahit:* vnde forte faciendum, *quem adeo dum nascitur trahit.*

Proiecisti ipsum extra metum.] Lipsius Elect. II. cap. IX. *proiecisti ipsum extra metum.* In verbulo pauxillum mendum, grande in sententia. Inuoluitur enim mens Epicuri, & simul reprehensionis acumen. quod vtrumque apparebit, si scribas, *extra metam.* Nempe ita sensit senex ille ab horto, (ex Lucretio & Laertio id clarum) Deum non tangi rebus humanis, non ijs curare: atque vt id pronius suasu esset, posuit eum suo quodam & proprio loco. non supra solum, sed extra mundum. Seneca impiam hanc sententiam iterum tangit libro VII. infra: *Alius dijs obijcit neglegentiam nostri, alius iniquitatem, alius illos extra mundum suum proijcit.* Vbi eodem etiam proijciendi verbo vsus, quod parum apte hic de metu. At XIX.

in metæ verbo apposita etiam metaphora, quasi extra limitem omnem huius stadij & finem.

XXIII. Quam tu in numerum ac discrimen dierum obseruas.] Turnebus aduers. lib. XII. cap. IX. *In numerum & discrimen dierum* equidem legere malim, quam quomodo placet viro sane doctissimo, hic tamen mihi non nominando, vbi reprehenditur.

XXVIII. Ius fori omnibus dicitur.] Vetus lectio, *Ius & fori dicitur.* Vnde Cl. Puteanus eo quo præstat ingenij acumine & iudicio censet legendum, *Jus & furi dicitur.* & pro *etiam.*

XXX. Quid nuper Fabium Persicum.] Turnebus paulo ante citato libro & capite: Fabius Persicus, quem impurissimum & obscœnissimum omnium mortalium describit Seneca, & perpetuis inurit stigmatis, is plane est quem Iuuenalis perstrinxit Satyra VIII. cum scripsit:

> *Cur Allobrogicis & magna gaudeat ara,*
> *Natus in Herculeo Fabius lare, si cupidus, si*
> *Vanus, & Euganea quantumuis mollior agna:*
> *Si tenerum attritus Catinensi pumice lumbum,*
> *Squalenteis traducit auos, emptorque veneni*
> *Frangenda miseram funestat imagine gentem?*

Statim, Lipsius epist. X. lib. II. Seneca scriptus qui apud me, *Osculum etiam impodici deuotabam.* Forte, *etiam impudici deuitabant.* Notat hominem opicum, & capitis sui prodigum. Simile est illud Suetonij de Q. Rhemmio: *quem flagrasse ait vsque ad infamiam oris, dictoque non inficeto notatum cuiusdam, qui cum in turba osculum sibi ingerentem, quamquam refugiens, deuitare non posset, Vis tu, inquit, magister quotiens festinantem aliquem vides, abligurire?* Atque eadem quæ Lipsij, coniectura est. Puteani clarissimi, vetere codice hanc scripturam repræsentante, *cuius osculum etiam impodiri deuota boni.*

XXXII. Hic corpore deformis est asp. fœdus & ornamenta sua traducturus.] Sic Iuuenalis Satyra vndecima,

> ---- *Nec enim loricam poscit Achillis*
> *Thersites, in qua se transducebat Vlysses.*

Ego quid cui debeam scio.] Turnebus lib. XII. Aduersar. cap. IX. Vt aliquid in solutum dari dicimus, ita eleganter dicimus, dari in antecessum: quod quidem est, dari & solui antequam deberi incipiat, aut peti possit, quod nos ante manum dari dicere consueuimus. Eo genere dicendi aliquoties Seneca vtitur & iurisconsulti, nos vero libri quarti loco contenti erimus. *Ego* inquit, *quid cui debeam scio: alijs post longam diem repono, alijs in antecessum aut prout occasio & rei facultas tulit.* id est, alijs etiam antequam debeam soluo.

XXXIII. Et nisi comperta veritate nihil moueris:] P. Faber comment. ad tit. de reg. iuris, ad. l. CXIV. legit *Nisi comperta veritate si nihil moueris, relicto omni actu vita consistit.* M. sc. Puteani habet, *sic relicta omni actu vita consistit.*

XXXIV. Si facis, sciens peccas.] Rectius videtur ita distingui: quam *si facis sciens, peccas:*

Secta vestra hoc loco titubat.] A quo sit istud *Secta*, incertum. Muretus voluerat *Scientia* legi. Vulgati libri habent *Conscientia.* Si quid mutandum esset, mallem *Constitutio.* Hæc enim vox frequens est Senecæ. Supra cap. XXVI. huius libri: *Duos ex constitutione Stoica accipe ingratos.* Lib. V. cap. XIII. *Nec hoc ex nostra constitutione tantum.*

XXXV. Cum promitterem.] M. sc. legit *promitteres*: quod probum facit sequens *teneas.*

Idem auctius, *si te malum virum comperi & ingratum, quem prius bonum & gratum putabam?*

XXXVI. Non quia dignus es.] M. sc. *quia dignus est*, non *es.* & mox: *verba mea redimam*, vt superiores editiones.

Linguatium dabo.] Turnebus lib. XII. Aduersar. cap. IX. *Linguarium* hic appellat Seneca tãquam linguarum thecam & repositorium, in quo se dicit linguam conditurum, ne temere promittat. natum est hoc verbum è ioculari vulgi sermone, quo & nos plerunque iocantes vtimur. At Muretus variarum lectionum lib. XII. cap. V. longe aliter eam vocem accipit: neque dubitat, quin *linguarium* sit id quod pro lingua, quæ temere locuta est, penditur. Ipsum vide.

Demens est qui fidem præstat errori.] M. sc. vt & impressi codices. Quædam editiones habent. *Demens est qui perstat in errore.*

XXXIX. Etsi foro cesserit.] Turnebus lib. XVI. Aduersar. cap. V. Foro cedere non aliud esse videtur, quàm æris alieni causa in forum non ventitare, & creditoribus non soluere, quod genus cessionis erat. Itaque inter creditores bona diuidebantur. Seneca: *& appellare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit, portionem feram.* id tamen de argentariis præcipue dici solebat, qui mensam in foro habebant. Et cap. IX. lib. XII. Hæc verba Senecæ ad eam actionem pertinent, quam Iurisconsulti tributoriam vocant, qua creditores pro portione de peculio serui capiunt, & ad eam, quæ quasi Seruiana vocatur.

Quingenti denarij.] Idem ibidem: *Quingenti denarij sunt: illud, quod dici solet, in morbo consumat:* verba sunt hominum male precantium illis, quibus de suo aliquid erogauere ingratis, aut improbis soluere coacti sunt: hac, inquiunt pecunia non sanus & valens fruatur, sed valetudinarius in morbo vtatur.

XL. Spondere in incertum.] Idem lib. XVI. Aduersar. cap. IX. *Spondere in incertum* apud Senecam, est non in certam nummorum summam, sed quantumcumque quis debeat fide sua iubere: quæ periculosissima sponsio erat.

Cum possim, quando plus mihi.] M. sc. cum hac distinctione legit, *possim. Quando? Si plus mihi*, &c. quomodo etiam Pincianus in suis fuisse testatur.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Cap. I.

E*T sæpius in vltro tributis fit.*] Recta lectio: quamq. vetusta confirmãt exempl. ne itaque audiat quisquam librum Pinc. in quo *in multis tributis.* eadem vox etiã apud Varr. Liuium lib. 9. & 43. Ant. Au-

gust. *vltro tributa* dicta ait operum publicorum, quæ Censores locabant redemptoribus, vel vt ædificarent, vel vt serta recta conseruarent, sumptum & impensam: atque ita fuisse appellata, quod cum quinto quoque anno ab omnibus tributa soluerentur Censoribus, ij vice versa redemptoribus tamquam tributum penderent. Sensus igitur huius loci est, tantum abesse vt virtus spe alicuius præmij quemquam corrumpat, vt etiam velit impendi cuncta in seipsam ab eo qui eius est cultor, ac sæpius inter vltrotributa computari possit. Huic metaphoræ fauent quæ habemus in fine epist. 113. *Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat, me iustum esse gratis oportet. parum est: adhuc illud persuadeat sibi: Me in hanc pulcherrimam virtutem vltro etiam impendere iuuat.* De vltrotributis vide Turn. l.1.cap.25. Aduers. & Car. Sigonium lib.2.cap.4.de antiquo iure ciu. Rom.

Ex Cap. vi.

Ad aliquam tantum oblectationem modulari docuit.] v.c. *ad aliquam tamen oblectat.* bene, nam illud, *tantum*, repetitum est ex superiori linea. error natus ex hoc compendio, *tamen*, quod in vtrumque sæpe degenerat. Iuretus.

Ad constitutum tempus sua corpori officia respondent.] v.c. *ad constitutum temporum.* Sic idem Sen. lib. de breu. vitæ, cap.16. *Spectaculi & voluptatis expectatur constitutum.* Ea phrasis Tac. & alijs frequentissima est. Iuret.

Ex Cap. vii.

Statilioque est.] Brissonius lib.1.de formulis videtur hoc loco legisse. *Stabilitorque est*: sic enim citat ex Senecæ lib.4.de benef. adiungitque D. Augustinum lib.7. de ciu. Dei cap.7. & ita sane, ne quid dissimulem habent omnia manu exarata exemplaria.

Ex Cap. viii.

Consultura per voluptatem.] v.c. Iureti habet, *& consumpta per volupt.*

Ex Cap. x.

Hanc audimus vocem.] v.c. *exaudimus.*

Ex Cap. xii.

Reum gratia laborantem.] Ad hoc notat quidam: id est oppressum. *Laborare* tamen *gratia* & *gratia opprimi* multum differunt. *laborat* cui illa oneri est: opprimitur qui ei non est ferendo, ideoque succumbit. quid ergo? gratia pressum reddere decuisset. sic noster infra l.6.c.8. *quosdam ipsa quos premebat potentia eripuit, &c.* potentia enim & gratia idem. significatque hæc copiam plurimorum amicorum, vt patet ex Ciceronis orat. pro Quinctio, ad quam vide Hotomanni commentarium: plura enim affert ea de re exempla.

Spondeo pro iudicato, & suspensum amici bonis libellum deijcio.] v.c. *si spondeo pro iudicato & suspensis.*

Suspensum amici bonis libellum.] De libellis in celeberrimis vrbis locis propositis, creditore latitante, vide Briss. l.6.de formulis. Turneb. lib.12.cap.9. Adu. Ræuardum lib. Protribunalium, & Torrentium in Suetonij Claudium cap.9.

Ex Cap. xiii.

Commodum spectat.] v. *exspectat.*

Mango venalibus.] iterum noster ep.80. *Detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant.* Venalium nomen quemadmodum Quinct. lib.8.cap.1. scribit. cum commune sit omnibus rebus, quæ mercis numero habentur, tamen peculiariter seruis nouitus tribuitur. Vide Brissonium lib.19. de verb. signific. & Fornerium ad l.207.de verb. sig.

Ex Cap. xvi.

Puto nequam hominem existimas.] Arbitratur Ræuard. ad l.129.de reg. iur. Senecam respexisse ad formulam illam, qua interdicebatur prodigo bonorum suorum administratio, extatque apud Iul. Paulum lib.3.tit.6. Sentent. *Quando tu bona paterna habitaque nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi aere commercioque interdico.* vis verbi eius ex Donato petatur, vel Gellio.

Ex Cap. xviii.

Si seduceretur.] v.c. *si per se niteretur.*

Ex Cap. xxii.

Abire rebus humanis quam gratissimi volumus.] Nonnulla ad hunc locum exquisita inuenies apud Fabr. ad l.12. ff. de reg. iuris.

Ex Cap. xxiii.

Sparsa consideras.] v.c. *sparsim.*

Innumerabiles vero.] v.c. *Innumerabiles.*

Ex Cap. xxvi.

Alter ingratus est, quia stultus est. Stultus etiam malus est.] Auctior est scriptura v.c. *Alter ingratus est, quia stultus, alter quia malus est: Stultus enim malus est. Quia malus est, nullo vitio caret.* Iuretus.

Luxuriosos, malignos.] vox, *malignos* deest in v.c. & videtur ociose conflata ex præcedenti. *malos.*

Ex Cap. xxvii.

Pupillorum spoliatorem.] Vide quomodo istud instituto suo accommodet Brissonius lib.7. de formulis, vbi ei de tutoribus sermo.

Ex Cap. xxxi.

Mamercum Scaurum.] Vide de hoc homine Tacit. lib.6. Ann. & ibi Lipsij commentarium. multa quoque apud Pamelium in annotat. ad Tertullian. de Pallio. adi & suasoriam secundam. Admonendus est autem lector in v.c. Iureti *Mamertum* legi, quomodo apud Sidonium Apollinarem, qui vulgo *Mamercus* Episcopus editur, in quibusdam v. c. *Mamertus.*

Attractiorem vidisset frontem.] v.c. *contractiorem.*

Quicquid mali dixi, mihi & capiti meo.] Mos quondam obtinebat vt si cui imprudenti maledictum ex-

cidiſſet, quod alterius animum offendiſſet, aut ſi quid cui imprecatus eſſet, cuius ſibi gratiam veniamque dari poſtularet, in caput ſuum recidere precaretur ea, quæ alij euenire optauerat, exempla require ab Briſſonio lib. 1. de formulis. Eo hic alludit impurus iſte: ſed alludit tantum. nam quid ſibi velit diſce ab Torrentij Comment. in Suetonij cap. 22. Cæſare, item cap. 45. Tiberio. Grut.

EX CAP. XXXII.

In diſſenſione ciuili.] v.c. *in diſceptatione ciuili.*

Vinci quam vincere maluit.] placet quod eſt in v.c. *mori quam vincere maluit.*

Apud me iſtæ expenſorum acceptorumque rationes diſpungentur.] Nummulariorum verba & eorum qui circa Kalendarium. de quibus nihil poſſum melius quam Budæus ad l. ſi prior ff. qui potior. in pign. hab. Briſſonius lib. 4. de verb. ſign. item lib. 6. de form. Ræuardus lib. 3. Varior. cap. 9. & Pamelius in lib. Tertull. aduerſus Iudæos cap. 9.

Et reip. mea.] v.c. Iureti, *& rei mea.*

EX CAP. XXXIII.

Vt Plato ait.] v.c. *Platon.* quæ ſcriptura multis aliis locis extat in vetuſtis membranis.

Sequimur qua ratio, non qua veritas trahit.] vocabulum *ratio* id hic ſignificat, quod ratiocinatione noſtra colligimus: quæ certe immenſum abire poteſt à veritate, poſſumus enim ratiocinari, Ille aliis gratus fuit, ergo & mihi erit. hanc rationem ſequendam ait Seneca, etſi veritati, quæ nobis in occulto eſt, nec quam præſcire poſſimus, aliud quid ſubſit: cum nempe ingratum fore. Hæc Simo Vlricus Piſtoris, Germaniæ ſuæ ſubnaſcens flos.

Expecta vt niſi, &c.] Lego & diſpungo hunc locum cum v.c. *Expecta vt niſi bene teſſura non facias, & niſi comperta veritate: nihil moueris: Relicta omni actu vita conſiſtet. Cum veriſimilia me in hoc aut illud impellant, non vere ei beneficium dabo quam veriſimile erit gratum eſſe. Iuretus.*

EX CAP. XXXIIII.

Et hoſti tanquam meo parcam.] Adde ex v.c. Iureti, *tanquam ciui meo.*

Cum exceptione veniet ſi nihil inciderit.] v.c. *Cum hac exceptione veniet, ſi nihil acciderit.*

Partem eius cogitat.] v.c. *ſpectat.*

Sortem ſuſpenſus ſequitur.] v.c. *ſortem nouit, ſuſpenſus ſequitur.* Iuretus.

EX CAP. XXXV.

Cum extraneo connubium.] v.c. cum *externo contubernium.*

In rem præſentem venturus.] In rem præſentem olim veniebant, cum locum oculo ac digito deſignare volebant, de quo more exempla multa habebis apud Bud. in l. 2. ff. de orig. iu. Briſſoniũ lib. 14. de verbor. ſign. Hic tamen Senecam loqui de aduocato, qui alioqui in iudicio patrocinium clienti erat præſtiturus, monet Ianus Langlaeus Ocij Semeſtris lib. 1. cap. 2.

EX CAP. XXXVII.

Sed Philippo Epiſtolam ſtrictam ac liberã ſcripſit.] Aliter in v.c. *ſed perpulchre epiſtolã ſcripſit*, quæ ſcriptura fortaſſe non eſt cõtemnenda. nam alibi Seneca non ſemel ita locutus eſt, vt cum, *pulchre hominem agnoſcere*, dixit lib. 5. de benef. c. 24. & lib. 7. c. 5. *cum pulcherrime quid à nobis dicatur intelligat.*

Stigmata inſcribere.] id eſt plura verba quæ crimen continerent cauſſamque notæ, Petronius: *Impleuit Eumolpus frontem ingentibus litteris, & notum Fugitiuorum epigramma per totam faciem liberali manu duxit.* vide Lipſium lib. 2. Elect. cap. 15.

In id in quo iacuerat.] v.c. *in id quo iacuerat.*

EX CAP. XXXVIII.

Aqua & igni interdixerat?] Vide multa ad hunc locum Fornerij ad l. 44. de verb. ſign.

In æs incidiſſem.] Vti fieri alias ſolebat lege iam perlata. de hoc more plura apud Ant. Auguſt. lib. de legibus cap. 16. & Briſſonium lib. 3. de formulis.

EX CAP. XXXIX.

Si foro ceſſerit.] Hæc verba ad eam actionem, quam Iuriſconſulti tributoriam vocant, qua creditores pro portione de peculio ſerui capiunt, & ad eam quæ quaſi Seruiana vocatur. Ceterum *foro cedere* precipue dici ſolebant argentarij, cum copiam ſui in foro non faciebant, fraudandorum eorum cauſa qui pecunias apud menſam ſuam depoſitas habebant. l. ſi hominem. §. quoties ff. Depoſiti.

Non in omnes datur actio: deferentem vis maior &c.] hoc eſt, vim maiorem excuſationi eſſe quibuſcunque non ſiſtentibus ſe iudicio promiſſa, ſtatutaque die. quid ſit autem vis maior, pete ex Briſſonio lib. 19. de verb. ſign.

L. ANNÆI SENECÆ AD AEBVCIVM LIBERALEM DE BENEFICIIS LIBER QVINTVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

ABSOLVTIS *duabus præcipuis partibus*, Quomodo dandum Beneficium, Quomodo accipiendum: *transire se dicit ad quædam non tam in ipsa materie, quam ex ipsa, & vicina ac connexa. Quæstiunculas subserit, primo istam: An turpe Beneficijs vinci? negat vinci posse, & parem semper esse, qui grate meminit, qui cupit animo referre, si re non potest. Quæstiuncula secunda: An aliquis sibi beneficium donet? item negat, & in vtramque tamen partem argutatur. Tertia quæstiuncula. An aliquis Ingratus Stoice dici posit? ait, & docet. Quarta, An non omnes ingrati sint? minime, etsi plurimos fatetur. Deinde ex adiectu, Quousque, & an alius pro alio obligemur? vt filius pro patre, & talia. Distinctione respondet, & magis negat. Quinta Quæstiuncula; An triste beneficium, & inuito etiam dari posit? potest. Vltima denique: An repeti Beneficium posit?*

CAPVT PRIMVM.

IN prioribus libris videbar consummasse propositum, cum tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, & quemadmodum accipiendum. hi enim sunt huius officij fines. Quidquid vltra moror non seruio materiæ, sed indulgeo: quæ quo ducit, sequendum est, non quo inuitat. Subinde enim nascetur, quod lacessat aliqua dulcedine animum, magis non necessarium, quam superuacuum. Verum quia [1] ita vis, perseueremus, peractis quæ rem continebant, scrutari etiam ea quæ sunt his connexa, verum non cohærentia: quæ quisquis diligenter inspicit, nec facit operæ pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem [2] homini natura optimo, & ad beneficia propenso, Liberalis Æbuci, nulla eorum laudatio satisfacit. Neminem vmquam vidi tam benignum, etiam leuissimorum officiorum æstimatorem. Iam bonitas tua eousque prolapsa est, vt tibi dari putes beneficium, quod vlli datur. paratus es, ne quem beneficij pæniteat, pro ingratis [3] dependere. Ipse vsqueeo abes ab omni iactatione, vsqueeo statim exonerare cupis quos obligas, vt quidquid in aliquem confers, velis videri [4] non præstare, sed reddere. Ideoque plenius ad te sic data reuertuntur. nam fere sequuntur beneficia non reposcentem: & vt [5] gloria fugientes magis ac magis sequitur, ita fructus beneficiorum gratius respondet illis, per quos etiam esse ingratis licet. Per te vero non est mora, quo minus beneficia qui acceperunt, [6] vltro repetant: nec recusabis conferre alia, & [7] suppressis dissimulatisque plura ac maiora adijcere. Propositum optimi viri, & ingentis [8] animi est, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipiet. succumbunt vitia virtutibus, si illa [9] non cito odisse properaueris.

II.

Illud vtique vnice tibi placet, velut magnifice dictum: *Turpe est beneficijs vinci.* quod an sit verum, non immerito quæri solet: longeque aliud est, quam mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superari, turpe est: dummodo arma non proijcias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam: quæ optimorum quoque consiliorum, [10] dumtaxat exitus, temperat. [11] Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiam si illam alius gradu velociori antecessit. non vt in certaminibus, ad spectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque sæpe deteriorem prætulit casus. Vbi de officio agitur, quod vterque à sua parte esse quam plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manum habuit materiam sufficientem animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit; alter autem voluntate par est, etiam si minora

quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere, & toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quam qui in armis moritur. quem occidere facilius hostis potuit, quam auertere, [11] Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, vt vincatur. numquam enim succumbet, numquam [13] renunciabit. ad vltimum vsque diem vitæ stabit paratus, & in hac [14] statione morietur: magna se accepisse præ se ferens, paria voluisse.

III. [15] Lacedæmonij vetant suos [16] pancratio aut cestu decernere, vbi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor [17] metam prior contingit: velocitate alium, non animo, antecessit. Luctator [18] ter abiectus, perdidit palmam, non tradidit. Cum inuictos esse Lacedæmonij ciues suos magno æstimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex, non per se ipse exitus, sed [19] vox cedentis, & [20] tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus suis custodiũt, virtus ac bona voluntas omnibus præstat, ne vnquam vincantur: quoniam quidem etiam [21] inter superantia animus inuictus est. Ideo nemo trecentos Fabios victos dicit, sed occisos. Et Regulus captus est à Pœnis, non victus: & quisquis alius sæuientis fortunæ vi ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficijs idem est. plura aliquis accepit, maiora, frequentiora: non tamen victus est. Beneficia fortasse beneficijs victa sunt, si inter se data & accepta computes: si dantem & accipiẽtem comparaueris, quorum animi & per se æstimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, vt etiam cum alter multis vulneribus confossus est, alter leuiter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamuis alter videatur inferior.

IIII. Ergo nemo vinci potest beneficijs: si scit debere, si vult referre, [22] si quod rebus non potest, animo æquat. Hic, quam diu in hoc permanet, quam diu tenet voluntatem, gratum animum signis [23] approbat: quid interest, ab vtra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere possum, tecum stat fortuna: mecum bona voluntas. tamen tam par tibi sum, quam multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaq. beneficijs vincitur: quia tam gratus est quisque, quam voluit. Nam si turpe est beneficijs vinci, non oportet à præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis. A principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodũ & imparia datis recepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum [24] consensum ministeriumque constat. Sunt quidam extra omnem subducti cupiditatem, qui vix vllis humanis desiderijs continguntur: quibus nihil potest præstare ipsa fortuna. Necesse est à Socrate beneficio vincar? necesse est à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regijs opibus. [25] Nonne ille tunc merito & sibi & ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, intra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexãdro. plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille posset dare.

V. Non est turpe, ab his vinci neque enim minus fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideo ignis minus vrere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus. inuictæque aduersus dura naturæ, diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficijs, si ab his obligatus est ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia [26] virtus aditum redituris ad se beneficijs clausit. A parentibus fere vincimur. nam tam diu illos [27] odio habemus, quam diu graues iudicamus, & quam diu beneficia illorum non intelligimus. Cum iam ætas aliquid prudentię collegit, & apparere cœpit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, seueritatem, & inconsultæ adolescentiæ diligentem custodiam, rapiuntur [28] nobis. Paucos vsque ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit ætas: ceteri liberos [29] onere senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficijs à parente. quidni non sit turpe, cum à nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares, & impares sumus pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortuna, quæ si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tamquam victo erubescendum est. Non est turpe, non consequi, dummodo sequaris. Sæpe necesse est, ante alia beneficia petamus, quam priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus: quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus. Sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in nostra potestate.

VI. Alexander Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficijs victum. Non est quod nimius animi Macedonas, & Græcos,

& Caras, & Persas, & nationes districtas [19] sine exercitu suspiciat: ne hoc sibi præstitisse regnum, à Thraciæ angulo porrectum vsque ad litus incogniti maris, iudicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, à quo victus est. Quid ni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam posset, nec eripere? [30] Archelaus rex Socratem rogauit, vt ad se veniret. dixisse Socrates traditur, *Nolle se ad eum venire, à quo acciperet beneficia; cum reddere illi paria non posset.* Primum, in ipsius potestate erat, non accipere: deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. [32] Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? & quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem vitæ ac mortis peritum, vtriusque [33] fines tenentem? Si regem, in luce media errantem, ad rerum naturam admisisset, vsque eo eius ignarum, vt quo die solis defectio fuit, regiam clauderet, & filium (quod in luctu ac rebus aduersis [34] moris est) tonderet? Quantũ fuisset beneficium, si timentem e latebris suis extraxisset, & bonum animum habere iussisset, dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna humiliore currens via, infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscondit: quæ modo partes eius exiguas, si in transcursu strinxit, obducit; modo plus tegit, si maiorem partem sui obiecit; modo excludit totius adspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit? Sed iam ista sidera huc & illo diducet velocitas sua. iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per sæcula: quæ dispositos ac prædictos dies habent, quibus sol intercursu lunæ vetetur omnes radios effundere. Paullum exspecta. iam emerget, iam istam velut nubem relinquet, iam exsolutus impedimentis, lucem suam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare? parum scilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, si vllum [35] dare potuisset Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit? Vt facetus, & cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maxime potentiũ, maluit illi [36] vafre negare, quam contumaciter ac superbe. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollet: timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negaret, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua magno æstimari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege: in æquo vtramque ponit repulsam. & superbo fastidiri acerbius est, quam non timeri. Vis scire, quid vere noluerit? Noluit ire ad voluntariam [37] seruitutem is, cuius [38] libertatem ciuitas libera ferre non potuit. Satis (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficijs vinci: quod qui quærit, scit non solere homines sibi ipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare? an debeat referre sibi gratiam? quod vt videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, *Gratias mihi ago*, & *De nullo queri possum alio, quam de me*: *Ego mihi irascor*, &, *Ego à me pœnas exigam*. &, *Odi me*. multa præterea huiusmodi, per quæ vnusquisque de se, tamquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea quæ si in alium contulissem, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quod si ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minus turpe est, quam in se sordidum esse, & in se durum ac sæuum, & sui negligentem? Tam alieni corporis leno male audit, quam sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator: non minus placens sibi, & se suspiciens, &, vt ita dicam, assentator suus. Vitia non tantum cum foris peccant, inuisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat sibi, quam qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrij, regere, quam animum suum continere, & [39] tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit: quare Socrates non agat, quod ipse se docuit? M. Cato ait: *Quod tibi* [40] *deerit*, [41] *à teipso mutuare*. quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos [42] diuidit. Dicere solemus: *Sine tu, loquar mecum*: &, *Ego mihi aurem peruellam*. Quæ si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quomodo obiurgare se, sic & laudare: quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria & beneficium, contraria sunt. si de aliquo dicimus, *Iniuriam sibi fecit*: poterimus dicere, *Beneficium sibi dedit*. [43] Nemo sibi debet. natura prius est, vt quis

VII.

VIII.

debeat, deinde vt gratiam referat. debitor non est sine creditore, non magis quam maritus sine vxore, aut sine filio pater. Aliquis dare debet, vt aliquis accipiat: non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra trãsferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat: quomodo nemo, quamuis pro se dixerit, [44] affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tamquam [45] patrono ponit: quomodo si æger cum cura sua conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cum [46] aliquis probe fecerit, non tamen debebit referre gratiã sibi, quia non habebit, [47] cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium: dum dat, & recipit. vt concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) [48] versura fit, & velut [49] lusorium nomen statim transit. Neque enim alius dat quam qui accipit, sed vnus atque idem. Hoc verbum DEBERE, non habet nisi inter duos locum: quomodo ergo in vno consistit, qui se obligando liberat? Vt in orbe ac pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, [50] quia motu ordo mutatur, & quæ sequebantur præcedunt, & quæ occidebãt oriuntur, omnia quemodocumque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine existima fieri. cum illum in multa mutaueris, vnus est. Cecidit se: iniuriarum cum quo agat, non habet. alligauit & clausit: de vi non tenetur: beneficium sibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi auellitur, ad illam [51] redit: nec perire quidquam potest, quod quo excidat non habet, sed eodem reuoluitur vnde discedit. quid simile, inquit, habet hoc exemplum propositæ quæstioni? dicam. Puta te ingratum esse, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. puta te recipere nolle: apud te est. antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipsum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis.

IX. Beneficium, inquit, sibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est, ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturæ suæ paret, à qua ad caritatem sui compositus est: vnde illi summa cura est nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat: nec clemens, qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis tangitur. Quod alijs præstare liberalitas est, clementia, misericordia: sibi præstare, natura est. Beneficium res voluntaria est: at prodesse sibi, [52] necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis vmquam laudatus est, quod sibiipsi fuisset auxilio? quod se eripuisset latronibus? nemo sibi beneficium dat, non magis quam hospitium: nemo sibi donat, non magis quam credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat: inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim discernere poterit, vtrum det sibi beneficium, an reddat, cum intra eumdem hominem res geratur? Liberaui me periculo: beneficium mihi dedi. iterum me periculo libero: do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. nam etiam si damus, non debemus. quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine vlla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri: debet nemo, nisi alteri: reddit nemo, nisi alteri. Id intra vnum non potest fieri, quod toties duos exigit.

X. Beneficium est, præstitisse aliquid vtiliter. verbum autem *Præstitisse*, ad alios spectat. Numquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? quia venditio alienatio est, & rei suæ, iurisque sui, in alium [53] translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi [54] aliquid. Duo contraria in vnum coëunt, vt idem sit dare, & accipere. Sed etiamnum multum interest, inter dare, & accipere. quidni? cum ex diuerso ista verba posita sint. atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. [55] Paulloante dicebam, quędam ad alios pertinere & sic esse formata, vt tota significatio illorum discedat à nobis. Frater sum, sed alterius. nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod iungitur, sine altero non est. Si & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Id ex ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit, non magis quam sibi fauet, quam suarum partium est. Diutius hoc & pluribus exẽplis licet prosequi. quidni? cum inter ea sit habendum beneficium, quæ secundam personam desiderant. Quædam cum sint honesta, pulcherrima, summæ virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides [56] colitur. num quis

ergo dicitur sibi fidem præstitisse? Venio nunc ad [67] vltimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quam consequitur, qui beneficium à se accepit. Beneficium & gratiæ relatio, vltro citroque ire debent: intra vnum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodest ei, à quo consecutus est aliquid: qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. & quis vmquam ingratus hoc noluit facere? imo quis non ingratus fuit, vt hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, *Ago gratias mihi, quod illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem.* Cum hoc dicimus, laudamus nos: & vt factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cum datum est, non reddi: qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit: ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quod alteri vt aliquis prodesset, vtilitatis interim suæ oblitus est: quod alteri dedit, ablaturus sibi. hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, vt dicat: Hic homo colendus est. illi beneficium dedit: dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non sua caussa dat, sed eius cui dat: is qui sibi beneficium dat, sua caussa dat: non est ergo beneficium. Videor tibi iam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo qui [58] operæpretium facit; imo totam operam bona fide perdere? Exspecta. etiam hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cum euaseris, nihil amplius assecutus eris, quam vt eas difficultates effugias, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est nodos operose [59] soluere, quos ipse vt solueres, feceris? Sed quemadmodum quædam in oblectamentum ac iocum sic alligantur, vt eorum solutio imperito difficilis sit: quæ ille qui implicuit, sine vllo negotio separat; quia commissuras eorum [60] & moras nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem. tentant enim acumen animorum & intentionem excitant: ita hæc quæ videntur callida & insidiosa, securitatem, torporem ac segnitiem ingenijs auferunt, quibus modo campus in quo vagentur, sternendus est, modo [61] scabri aliquid & confragosi obijciendum, per quod erepant, & sollicite vestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. id sic colligitur. Beneficium est quod prodest; prodesse autem nemo homini malo potest, vt dicitis Stoici: ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnum, beneficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est: ergo nec beneficio: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. & ideo non fit ingratus. Etiamnum, vt dicitis: Bonus vir omnia recte facit: si omnia recte facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus. ita ingratus in rerum natura est nomẽ, & hoc inane. Vnum est apud nos bonum, honestum. id peruenire ad malum non potest: desinit enim malus esse, si ad illum virtus intrauerit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona malaque dissentiunt, nec in vnum eunt. Ideo nemo illi prodest: quia quidquid ad illum peruenit, id prauo vsu corrumpit. Quemadmodum stomachus morbo vitiatus, & colligens bilem: quosc umque accepit cibos mutat, & omne alimentum in caussam doloris trahit: ita animus cæcus, quidquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaque opulẽtissimisque plurimum æstus subest, minusque se inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos peruenire, quod prosit: imo nihil quod non noceat. Quæcumque enim illis contigerunt, in naturam suam vertunt, & extra speciosa, profuturaque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec beneficium dare possunt: quoniam nemo potest, quod non habet, dare: [62] hic benefaciendi voluntate caret. Sed quamuis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficijs similia sint: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. Illa animi bona, à stulto ac malo submouentur: ad hæc admittitur, quæ & accipere potest, & debet reddere: & si non reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ [63] longe lateque terminos ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. hæc qui non reddit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet, quæ non sunt animum factura meliorem: [64] commoda tamen illa esse, & expetenda, non negamus,

(margin: XII, XIII, XIIII)

Hæc & viro bono dare malus poteſt, & accipere à bono: vt pecuniam, veſtem, honores, & vitam. quæ ſi non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas eſſe beneficium? Quædam etiam ſi vera non ſint, propter ſimilitudinem eodem vocabulo comprehenſa ſunt. Sic [65] pyxidem, & argenteam & auream dicimus. ſic illiteratum, non ex toto rudem, ſed ad litteras altiores non perductum. ſic qui male veſtitum & pannoſum vidit, nudum ſe vidiſſe dicit. Beneficia iſta non ſunt: habent tamen beneficij ſpeciem. Quomodo iſta ſunt tamquam beneficia: ſic & ille tamquam ingratus eſt, non ingratus. Falſum eſt. quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficij ſpecie feſellit, tam ingratus eſt, quam veneficus, qui [66] ſoporem cum venenum crederet, miſcuit. XIV. Cleanthes vehementius agit. Licet, inquit, beneficium non ſit quod accipit, ipſe tamen ingratus eſt: quia non fuit redditurus, etiam ſi accepiſſet. Sic latro eſt, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum iam armatus eſt, & habet ſpoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipſum quod accepit, beneficium non erat, ſed vocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamuis nemo vſque [67] ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, aduerſus malum ingratus eſt quiſquam, cum malo dari beneficium non poſſit? Ea ſcilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona ſunt: quorum ſi malis copia eſt, ipſe quoque in ſimili materia gratus eſſe debebit: & illa qualiacumque ſunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. [68] Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percuſſum, quale apud [69] Lacedæmonios fuit, quod vſum numeratæ pecuniæ præſtat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exſolue. XV. Quid ſint beneficia, an & in hanc ſordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat, ad vos non pertinet: [70] ad alios ſpectat verum. Vos ad ſpeciem veri componite animum: & dum honeſtum dicitis, quidquid eſt id, quod nomine honeſti iactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus eſt, ſic rurſus omnes ingrati ſunt. Nam (vt dicitis) omnes ſtulti mali ſunt: qui autem habet vitium vnum, [71] habet omnia: omnes autem ſtulti & mali ſunt. omnes ergo ingrati ſunt. Quid ergo? non vndique humano generi conuicium fit? non publica querela eſt, beneficia [72] periſſe, & pauciſſimos eſſe, qui de benemerentibus non inuicem peſſime mereantur? Nec eſt quod hanc tantum noſtram murmurationem putes. pro peſſimo prauoque numerantium, quidquid citra recti formulam [73] cecidit. Ecce [74] neſcio, quæ non ex philoſophorum domo clam, ſed ex medio conuentu, populos genteſque damnatura vox mittitur:

—— Non hoſpes ab hoſpite tutus,
Non ſocer à genero. fratrum quoque gratia rara eſt:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius eſt. beneficia in ſcelus verſa ſunt: & ſanguini eorum non parcitur, pro quibus ſanguis fundendus eſt. Gladio ac venenis beneficia ſequimur: ipſi patriæ manus afferre, & [75] faſcibus ſuis illam premere, potentia ac dignitas eſt. Humili ſe ac depreſſo loco putat ſtare, quiſquis non ſupra rempublicam ſtetit. Accepti ab illa exercitus in ipſam conuertuntur, & imperatoria [76] concio eſt, Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos. aras, focos, penates, armis inceſſite. Qui ne triumphaturi quidem intrare vrbem [77] iniuſſu ſenatus deberetis, quibuſque exercitum victorem reducentibus curia [78] extra muros præberetur: nunc ciuibus cæſis, perfuſi cruore cognato, vrbem [79] ſubrectis intrate vexillis. Obmuteſcat inter militaria ſigna libertas, & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compreſſo, intra muros obſeſſus, [80] aquilas ſuas horreat. XVI. Ingratus eſt Coriolanus: ſero & poſt ſceleris pœnitentiam pius. poſuit arma, ſed in medio parricidio poſuit. Ingratus Catilina. parum eſt illi capere patriam, niſi euerterit, niſi [81] Allobrogum in illam cohortes immiſerit, & trans alpes accitus hoſtis, vetera & ingenita odia ſatiauerit, ac diu debitas [82] inferias [83] Gallicis buſtis duces Romani perſoluerint. Ingratus C. Marius, ad conſulatum [84] à caliga perductus: qui niſi Cimbricis cædibus Romana funera æquauerit, niſi ciuilis exitij & trucidationis non tantum [85] dederit ſignum, ſed [86] ipſe ſignum fuerit, parum [87] mutatam ac repoſitam in priorem locum fortunam ſuam ſentiet. Ingratus L. Sulla: qui patriam durioribus remedijs quam pericula erant, ſanauit. qui cum à Prænestina arce, vſque ad Collinam portam, [88] per ſanguinem humanum inceſſiſſet, alia edidit in vrbe prælia, alias cedes: [89] legiones duas, quod crudele eſt, poſt victoriam; quod nefas, poſt fidem, [90] in angulum congeſtas contrucidauit, &

proscriptionem commentus est: dij magni! vt qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem, &[91] pecuniam, tantumnon [92] ciuicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte [93] immaturus inuaserat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, vt in possessionem eius [94] alios quoque induceret, quasi potentiæ suæ detracturus inuidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum prouincias, vt [95] eligat, [96] distribuit, dum ita [97] triumuiris remp. diuidit, vt tamen in sua domo duæ partes essent, eo redegit populum Rom. vt saluus esse non posset, nisi beneficio [98] seruitutis. Ingratus ipse Pompeij hostis ac victor, qui à Gallia Germaniaque bellum in vrbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, [99] castra in circo Flaminio posuit, propius quam [100] Porsenæ fuerant. Temperauit quidem ius crudelitatemque victoriæ. quod dicere solebat, præstitit: neminem occidit [101] nisi armatum. Quid ergo est? Ceteri arma cruentius exercuerunt, satiati tamen aliquando [102] abiecerunt: hic gladium cito condidit, numquam [103] posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem [104] iure cæsum pronuntiauit, interfectoresque eius in prouincias & imperia dimisit, patriam vero proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala, destinauit [105] ne Romanis quidem regibus: vt quæ Achæis, Rhodijs, & plerisque vrbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa tributum [106] spadonibus penderet. Deficiet dies, enumerantem ingratos, vsque in vltima patriæ exitia. Æque immensum erit, si percurrere cœpero, ipsa respublica quam ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit: quamque non minus sæpe peccauerit, quam in ipsam peccatum est. [107] Camillum in exsilium misit: Scipionem [108] dimisit. exsulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina fecisset. [109] Rutilius innocentiæ pretium tulit [110] in Asia latere: Catoni populus Romanus [111] præturam negauit, consulatum [112] pernegauit. Ingrati publice sumus. Se quisque interroget? nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non potest fieri, vt omnes querantur, nisi querendum est [113] de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantum? & [114] cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adijce, & ambitiosi omnes sunt, & impij omnes. Sed non est quod irascaris. ignosce illis: omnes insaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, vt dicam, Quam ingrata sit iuuentus, [115] vide. Quis non patri suo supremum diem, vt innocens sit, optat? vt moderatus, [116] exspectat? vt pius, cogitat? Quotus quisque vxoris optimæ mortem timet, vt non [117] computet? Cui rogo litigatori defenso, tam magni beneficij, [118] vltra res proximas, memoria durauit? Illud in confesso est. quis sine querela moritur? quis extremo die dicere audet:

XVII.

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi?

quis non recusans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est, non esse contentum [119] præfato tempore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogita, non esse summum bonum in tempore. quantumcumque est, boni consule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, sed longior. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas voluptates, non aliorum annos computare sed suos benigne æstimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus? hoc satis est. Potuit plus? sed hoc quoque beneficium est. Grati simus aduersus deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos, qui nobis aliquid præstiterunt; grati etiam aduersus eos qui nostris præstiterunt. In infinitum, inquis, me obligas, cum dicis, & nostris. itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, vt dicis, & patri eius dat. [120] Primum vnde, quo, quæro. Deinde illud vtique mihi determinari volo, si & patri beneficium datur, numquid & fratri? numquid & patruo? numquid auo? numquid vxori & socero? Dic mihi, vbi debeam desinere: quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo? Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo: si filium tuum seruauero, non habebis beneficium meum?

XVIII.

Dissimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: & qui domum meam, quo minus ruat fulcit, præstat mihi. ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de seruo dicam: mei mancipij res est, mihi seruatur: ideo ego pro illo debeo. Filius ipse beneficij capax est. itaque ille accipit: ego beneficio lætor. contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi: filij bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus

XIX.

est, si saluum habuerit filium: infelicior, si amiserit? Quid ergo? qui & felicior fit à me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. quædam enim in alios conferũtur, sed ad nos vsque permanant. ab eo autem exigi quidque debet, in quem cõfertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamuis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius cõmodum non & proximos tangat, nonnumquam etiam longius positos. Non quæritur, quo beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed vbi primo collocetur. à reo tibi ipso & à capite repetitio est. Quid ergo? oro te, non dicis, filium mihi donasti, & si hic periisset, victurus non fui? pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam tuæ præfers? Etiamnum cum filium tuum seruaui, ad genua procumbis, dijs vota soluis, tamquam ipse seruatus. Illæ voces exeũt tibi: *Nihil interest,*[121] *mea an me seruaueris. duos seruasti: imo me magis.* Quare ista dicis, si non accipis beneficium? quia & si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ego debuero. quia etsi filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio: non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius voluptas, summa vtilitas, & orbitatis grauissimum vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis. prodest enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod numquam datur, nisi à volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare: & interim, ne nosti quidem patrem. Itaque cum dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius seruando? cõtra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitaui? Et quid, quod aliquando euenit, vt patrem oderis, filium serues: beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cum dares? Sed vt dialogorum altercatione seposita, tamquam iurisconsultus[122] respondeam, mens spectanda est dantis. beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet & ipse præstare aliquid: non tamquam soluendi necessitatem habeat, sed tamquam incipiendi caussam. Repeti à patre beneficium non debet: si quid pro hoc benigne facit, iustus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & seruis, & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplebilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paullatim surrepit, & non desinit serpere. Illud solet quæri: Fratres duo dissident. si alterum seruo, an dem beneficium ei qui fratrem inuisum non perijsse moleste laturus est? Non est dubium, quin beneficium sit etiam inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

XX. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia[123] tristem frontem & asperam habent, quemadmodum secare & vrere vt sanes, & vinculis coërcere. Non est spectandum an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus denarius, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficium & odit, & accepit: si modo id prodest, si is qui dabat, vt prodesset dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere. hunc occidi. non est beneficium, quamuis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratiæ aguntur pro iniuria.[124] Video. Prodest aliqua res, & ideo beneficium est: nocet, & ideo non est beneficium. Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: & tamen beneficium est. Patrem alicuius in solitudine exanimem inueni, corpus eius sepeliui. nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc cõmodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio sollenni & necessario per me functus est. Præstiti patri eius, quod ipse præstare voluisset, necnon & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ & humanitati dedi, vt quodlibet cadauer absconderem: sed si corpus agnoui, si filio tunc hoc præstare me cogitaui. At si terram ignoto[125] mortuo inieci, nullum habeo huius officij debitorem,[126] in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tamquam repetiturus aliquando? Sunt qui numquam iudicant esse repetendum, & has caussas afferunt. Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipse per se referet. Præterea si bono viro dedisti, exspecta: ne iniuriam illi facias appellando, tamquam non fuisset sua sponte redditurus. si malo viro[127] dedisti, fer. Beneficium[128] verbo ne corruperis, creditum faciendo. Præterea, lex quod non iussit repeti, vetuit. Vera sunt ista. quam diu me nihil vrget, quam diu fortuna nihil cogit,[129] petam potius beneficium quam repetam: sed si de salute liberorum agitur,

agitur, si in periculum vxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati. nouissime recipiendi beneficij necessitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cum bono viro beneficium do, sic do, tamquam numquam repetiturus, nisi necesse fuerit. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem: ad quæ consuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui, [130] nulla lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui [131] promisimus, aligat? Querar tamen cum eo qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam, nec seruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minime. non enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Ne vltima quidem necessitas in hoc aget, vt ad eum veniam, cum quo diu mihi [132] luctandum sit. Qui tam ingratus est, vt illi non sit satis admoneri, eum transibo, nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo fenerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, quod pereat: sic ego quosdam ingratos palam ac pertinaciter præteribo, nec ab vllo beneficium repetam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus. Multi sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quam grati, nec tam mali quam ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui statim mihi sic respondebunt: *Ignosce, non mehercule sciui hoc te desiderare, alioquin vltro obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes. memini quid mihi præstiteris.* Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quemcumque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimum peccet. Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non patior: nec dure illi exprobrabo quæ præstiti, sed quam potero mollissime, vt potestatem referēdæ gratiæ faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, si emendari illum sperauero posse. nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quod si admonitionis quoque [133] suggillationem ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam vero sanabiles & qui fieri boni possunt, si quid illos momorderit, perire patiemur admonitione sublata? qua & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum [134] aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit. Quidam vt expergiscantur, non feriendi, sed commouendi sunt: eodem modo quorumdam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet. hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriā vertere. iniuria est enim, si in hoc non repetis, vt ingratus sim. Quid si ignoro, quid desideres? quid si occupationibus districtus, & in alia vocatus, occasionem non obseruaui? ostende mihi quid possim, quid velis. Quare desperas, antequam tentas? quare properas & beneficium, & amicum, perdere? Vnde scis nolim, an ignorem, an animus, an facultas desit mihi? experire. Admonebo ergo, non amare, non palam, sine conuicio: sic, vt [135] se redisse in memoriam, non reduci putet. Caussam dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam, paullo violentior aduersus [136] vicinos suos, & caussa premebatur. *Meministi*, inquit, *Imperator in Hispania talum te torsisse,* [137] *circa Sucronem?* cum Cæsar meminisse se dixisset: [138] *Meministi quoque*, inquit, *sub quadam arbore minimum vmbræ spargente, cum velles residere feruentissimo sole, & esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, vnica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus* [139] *penulam suam substrauisse?* Cum dixisset Cæsar: *Quid ni meminerim? & quidem siti confectus, quia* [140] *impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset. Potes ergo*, inquit, *Imperator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam?* Cæsar ait, se non posse galeam agnoscere, hominem pulchre posse: & adiecit, puto ob hoc iratus, quod se à [141] cognitione media ad veterem fabulam adduceret: *Tu vtique ille non es. Merito*, inquit, *Cæsar me non agnoscis. nam cum hoc factum est, integer eram, postea ad Mundam in acie oculus mihi effossus est, & in capite* [142] *lecta ossa. Nec galeam illam si videres, agnosceres: machæra enim Hispana diuisa est.* Vetuit illi exhiberi negotium Cæsar: & agellos, in quibus [143] vicinalis via, caussa rixæ ac litium fuerat, militi suo donauit.

Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna [144] ingens, exercitus disponentem, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficiū, sed resumere bono loco positum, & paratum: ad quod tamen vt sumatur, manus porrigenda est. Repetam

xxi. xxii. xxiii. xxiv. xxv.

itaque, quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius caussa, à quo repetam. Tiberius Cæsar inter[145] initia dicenti cuidam, *Meministi*, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: *Non memini*, inquit, *quid fuerim*. Ab hoc nedum esset repetendum beneficium,[146] optanda erat erat obliuio. Aduersabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam solam præsentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat, veterem amicum. Magis tempestiue repetendum est beneficium, quam petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & exspectandum, si inter sapientes viueremus: & tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent.[147] Dijs quoque, inquam, Homericus ille[148] sacerdos allegat officia, & aras religiose cultas, quo obsequentes faciat:[149] & parent. Moneri velle ac posse,[150] secunda virtus est. Huc illuc frænis leniter motis flectendus est animus,[151] paucis sui rector optimus. proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine vsu, quam lumen[152] à dijs immissum ad ministeria sua euocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex mouerit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet, modo deliciis ac situ, modo officij inscitia. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed vt magistri puerorum discentium patienter ferre offensationes memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum subiecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione reuocanda est.

COMMENTARIA VARIORVM AVTHORVM
in librum quintum Senecæ de Beneficijs.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Ita vis.] *Poëtarum more. nempe tu vis, & facis eum velle.*

2. Homini.] *Meus,* hominum: *& magis laudet.*

3. Dependere.] *Pendet è prioribus. quia tibi inscribis & imputas alius benefacta, sequitur vt gratus pro eo sis, & soluas, id est dependas.*

4. Non præstare.] *Non dare, sed soluere iam pro accepto.*

5. Gloria fug.] *Liuius:* Adeo spreta in tempore gloria, interdum cumulatior redit. *Noster in epist.* Gloria vmbra virtutis est, etiam inuitos comitabitur.

6. Vltro repetant.] *Agant, qui sunt rei.*

7. Suppressit.] *Meus,* suspensis. *haud malè, sed tum quoque velim,* dissimulatisve, *disiungendo, non copulando.*

8. Animi.] *Idem liber,* causæ. *quid lateat, nescio. nam vulgata per quidem bona videtur.*

9. Non cito.] *A Mureto est. nam editi hactenus* concito odisse. *Et sententiam haud improbam efficit; nisi quòd vocula* cito *redundat, nec aptè cum* properandi *verbo texetur. Alij quidam scripti,* quàm cito adisse: *alij,* odisse: *at meo vox ea nulla est, scribiturque:* quàm cito properaueris.

CAP. II. 10. Dumtaxat.] *Ad sequens verbum referes. nihil in consilia ipsa potest, nec mutat quin bona, talia sint: sed tantùm in euentus. Etsi vel sic vox suspecta. meus diuisim scribebat,* dum taxat: *aliquo etiam sensu.*

11. Voluntas.] *Adsidet hoc Apuleij:* Omnibus bonis in rebus conatus in laude, effectus in casu est.

12. Quod turpe.] *In meis,* Quod ipse. *Et ita est. ad Liberalem refertur, de quo paullo antè:* longè aliud est, quã mente concipis. *In eo igitur erras, inquit, quod existimas virum bonum beneficiis vinci.*

13. Renunciabit.] *Conditioni huic, aut amico certamini.*

14. Statione.] *A militia. in qua nefas stationem & excubias deserere.*

CAP. III. 15. Lacedæmonij.] *Ex decreto siue rhetrâ Lycurgi. An ea obtinuit Romanorum hoc tempore? vix videtur, ex Propertio, & Philostrato: at tu vide Turnebum* XXVII. *Aduers. cap.* VIII. *Petrum Fabrum lib.* I. *Agonistic. cap.* XII. *&* IX.

16. Pancratio.] *Pugilarum est, & glossis antiquis,* παγκρατιαστὴς, pugil, pugillator: *sed cum discrimine à Cestu. Quod & Seneca hic innuit, & seorsim ponit: itemque Propertius:*

> Et patitur duro vulnera pancratio:
> Nunc ligat ad cestum gaudentia brachia loris.

Pancratiastes igitur est, qui nudis manibus pugnisque, nexus miscet, sed & pedibus ac toto corpore certat. Inde nomen Græcum, quòd viribus & omni robore aduocato: sicut & eosdem παμμάχους *vocant. Imo & Lucta huic certamini mixta. At Cestus, simplicius, etsi grauius, pugnat. Nam is manus ebarmat (sunt enim Cestus segmenta lorea, grauia, bullis siue nodis è ferro, ære, plumbo interstincta) & pondere illo caput, genas, collum aduersarij aut pectus quatit.*

17. Metam.] *Pleraque scripta lectio* Cretam: *& ita vocabant. vide epist.* CVIII.

18. Ter abiectus.] *Suidas, in verbo* τριαχθῆναι.

19. Vox cedentis.] *Disertè de Voce. & Plutarchus hoc voluit, cùm in ista re caussam reddit prohibitionis eius Lycurgi (in Laconicis)* ὅπως μηδεὶς αὐτῶν ἐν τῷ πονεῖν ἀπαυδᾶν ἐθίζηται: nequis assuesceret in laboribus

despondere animum & voce id fateri.

20. Tradere.] *Manu porrecta id significantis. nam ea confessionis, & prælationis illius nota. Plutarchus in Lycurgo:* ea sola certaminum permisisse ciuibus, ἐν οἷς χεὶρ οὐκ ἀνατείνεται: in quibus manus non protenditur. *ad hanc nempe confessionem. Prouerbium innotuit*, Manum dare.

21. Inter superan.] *Ex istu Pincianus argutè faciebat*: in ter superatis, *quia de Luctatore ter abiecto præiuit. Sed Seneca verba nunc de Spartano toto instituto, non de Lucta sunt. Meus liber*, intus superantiam. *Certum mihi rescribere*: intus superati animus. *hoc sensu*, *Hominis etiam superati animus intus inuictus est.*

CAP. IV. 22. Si quod.] *Meus.* quidem. *Lego*, Si quem, *molliore sensu.*

23. Approbat.] *Ex eodem meo*, approbandi. *Signis, id est rebus externis: atque omnino sic legendum.*

24. Consensum.] *Politicum dictum Liuius* 11. Vires imperij in consensu obedientium sunt.

25. Nonne ille.] *Scripti*, O ne. *quod planè verum est, exclamandi particula, & altera affirmandi. Meus*, Omne *refert.*

CAP. V. 26. Virtus.] *Vt de Socrate & Diogene dictum.*

27. Odio.] *Ea vox abest à scriptis libris. nec mirari conuenit. sed fortiter relegare. Deprauat sententiam. quæ germana est, Parentes tamdiu in vita habemus, atque iis fruimur; quamdiu in adolescentia eos ferè grauamur. Vbi firmior ætas firmius iudicium dedit; tunc abeunt, & moriuntur. Itaque grati non sumus, quia cum possumus, non intelligimus: cùm hoc, & volumus, serum est, & iam fuerunt.*

28. Nobis.] *Meus*, à nobis.

29. Onere.] *Non beneficio. Educandi, monendi, dirigendi labores habuere fructum, nisi in tacita spe & gaudio vix vllum.*

CAP. VI. 30. Sine exercitu] *An hoc vult, ligatas obnoxiasque fuisse, etiam sine exercitu, solo metu & viri gloria attonitas? An placebit rescribi*, suo exercitu?

31. Archelaus.] *Macedonum rex fuit, qui in venatione ex vulnere fortuito obijt, ipso anno quo Socrates. Diodorus lib. XIV. De ipsa re, breuiter Diogenes*: Aspernatus est magno animo Archelaum Macedonem, Scopam Cranonium, & Eurylochum Larissæum, cùm nec pecunias ab iis missas accepit, nec ipse ad eos ire voluit.

32. Etiamnum.] *Ea vocula interrogatione efferenda est*: Etiamnum? Archelaus, *&c. Valet, Est-ne amplius? Addone etiam?*

33. Fines.] *Quatenus, & quomodo, viuere ac mori oporteret.*

34. Moris est.] *Græcis quidem. nam Romanis contra.*

35. Dare.] *Id est, ipsum illud beneficium erat capere, tanto viro dare.*

36. Vafre.] *Cur non cum libris, nasutè?*

37. Seruitutem.] *Noti Sophoclis versus:*

> Ὅστις δὲ πρὸς τύραννον ἐμπορεύεται,
> Κείνου 'στὶ δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ:
> Ad regias qui conferet domos gradum,
> Fit seruus istic, liber etsi accesserat.

38. Libertatem.] *In monendo, & corripiendo. Atque eam veram caussam odij, & ex eo mortis, produnt.*

CAP. VII. 39. Tradere sibi.] *Vt sit suæ potestatis. non seruiat affectibus, aut corpori ancilletur.*

40. Deest.] *Meus*, deerit.

41. A teipso.] *Opinor acutè dici, Para à te ipso patientiam. careas, nec appetas.*

42. Diuidit.] *Ex vno duos facit.*

CAP. VIII. 43. Nemo sibi.] *Caput hic nouum feci. nam res tota alia, & orditur iam refutare. Abruptè satis, fateor; si tamen hæc plena.*

44. Affuisse.] *Patrocinio vel aduocatione iuuisse. Fori verbum est. Ouidius:*

> Munera det diues, ius qui profitebitur, adsit.

45. Patrono.] *Quod liberti, aut clientes (ad istos hic spectat) sollenniter solent: & bases cum eiusmodi titulis multæ exstant.*

46. Aliquis probe.] *Vetus scriptio*: aliquid prodesse sibi: *quod ego fecerim*, aliquid probe sibi fecerit.

47. Cui referat.] *Meus*, quo referat. *quod hominem locumque diuersum magis notat.*

48. Versura.] *Versuram facere, ait Donatus*, est creditorem mutare, & fœnus fœnore dissoluere. *Domi autem ea fit, cùm vt suprà dictum, à nobis ipsis mutuamur. Vide epist.* XIX.

49. Lusorium.] *Inane, nec verum. Ita arma* lusoria, *quæ veris & decretoriis opponuntur: ita* Spectaculum non fidele, & lusorium. *epist.* LXXIX.

50. Quia motu.] *Meus negationem inserit*, quia neque motu. *& res ita habet: dixitque clarè*, nihil primum esse, nihil extremum. *Opinione tamen nostra tale aliquid potest: ac vide Aristotelem, si vis, II. de Cælo, cap. II.*

51. Redit.] *Amissa forma, in aliam: & æterna materia prima. Vide epist.* XXXVI.

CAP. IX. 52. Necessarium.] *Eo modo, quo necessaria dicuntur*, οὕτως ἔχοντα καὶ πεφυκότα: ita se habentia, & sic nata. *Aristoteles I. De part. Animal. cap. I. Adde cap. V. lib. V. Metaph.*

CAP. X. 53. Translatio.] *Legitima definitio, & Imperatoriæ illi consonans*: Alienatio est omnis actus, per quem dominium transfertur.

54. Aliquid.] *Perplacet Gruteri correctio*: dat sibi. Alioqui duo contraria.

55. Paulloante.] *Initio Capitis*: Præstitisse; ad alios spectat.

56. Colitur.] *Liuius libro* IX. *de Romanis*: Apud quos iuxta diuinas religiones Fides colitur. *Et habuit Romæ iam à Numa sacrarium, aut templum.*

CAP. XI. 57. Vltimam.] *An* alteram? *Intellegit hoc quod obiectum erat (initio cap. IX.)* Beneficium sibi date potest, ergo & referre gratiam. *Prius membrum de Beneficio, refutauit: nunc hoc alterum, de Gratia.*

CAP. XII. 58. Operæpretium.] *Alludit ad verba primi Capitis, atque ipsa repetit. Vide.*

59. Soluere.] *Aristippi in iis lepidum dictum*: Proponente quodam captiunculam, & vt solueret vrgente: O fatue, inquit, quid opus soluere, quod etiam ligatum exhibet negotium?

60. Et moras.] *Vulgo*, mores. *Illud aptius, & tamen aptius vellem. An fuit*, ex more?

61. Scabri.] *Est à Pinciano. at libri omnes* crebri. *valde fallor, aut* creperi *fuit*.

62. Hic benef.] *Sententia redditur, sic scribendo*.

CAP. XIII. 63. Longe lateque.] *Nam & corporis ac fortunæ bona ad Summum bonum admittunt*.

64. Commoda.] Εὔχρηστα *Stoicorum voce: de quibus in Manud. II. Dissert. XXIII.*

65. Pyxidem.] *Contra vim verbi, quia* πυξὶς *Græcis est* ἀπὸ τοῦ πύξου: *Latinè* Buxidem *dicas, à* Buxo. *Atqui à ligno metalla abeunt*.

66. Soporem.] *Medicamentum soporiferum*, ὑπνωτικὸν, *vt ille Domitij medicus suprà, lib. III. cap. XXIII. dedit. Ita Glossæ* Soporem, καρῶσιν *exponunt: id est*, soporationem: *& Seneca epistola LXXXIII.* Nec sopore sumpto, dormiturum.

CAP. XIV. 67. Ad Deos.] *Meus*, ad cælos: *& verum est. De sententia, vide infra, libro VII. cap. VII. & De const. sap. cap. IV.*

68. Æs alien.] *Quia olim pecunia omnis in ære. vox igitur retenta, etsi argentum & aurum successit*.

69. Lacedæmonios.] *Nicolaus Damascenus*: νομίσματι χρῶνται σκυτίνῳ: nummo vtuntur coriaceo.

CAP. XV. 70. Ad alios.] *Meus, & plerique scripti*: in alios quæritur verum. *Sententia quidem est. vos viles & è turba. vos stulti, frustrà de vero beneficio quæritis, eius non capaces: ad speciem & imaginem eius ite. veritas aliis quæritur*.

71. Habet omnia.] *Suprà, lib. IIII. cap. XXVI.*

72. Perisse.] *Catulli querela*:

> Omnia sunt ingrata, nihil fecisse benigne est.

Homeri iam olim: Odyss. Δ.

> ---- οὐδέ τις ἔστι χάρις μετόπισθ' εὐεργέων:
> ---- nec vlla est gratia post benefacta.

73. Cecidit.] Occidit, *meus liber*.

74. Nescio quæ.] *Idem ille*, nescio quemdam, qui non. *& paullò post*, clamat. *pro* clàm. *Legam*: Ecce nescio quem, qui non e philosophorum domo clamat, sed. *Enimuero illud* clàm, *quod à Mureto est, non placet: nec enim Philosophi mussantes loquuntur, sed palàm & libere conuicium moribus faciunt. Itaque si eius cetera lectio tenenda, tamen hic faciam*, e phil. domuncula. *Id enim genus angustius & vilius ferè habitant*.

75. Fascibus suis.] *Magistratibus et imperiis ab illa datis. Ad Marium, Sullam, Cæsarem pertinet*.

76. Concio est.] *Qualis illa Cæsaris, apud Lucanum*:

> Tollite iam pridem victricia, tollite signa:
> Viribus vtendum est, quas fecimus. arma tenenti
> Omnia dat, qui iusta negat.

Sed responsio deinde Lælij pulchra, & plane pro Senecæ mente. Vide.

77. Iniussu.] *Nam Senatus primum dabatur triumphaturo, in æde Bellonæ: atque ibi rebus expositis, ille fiebat auctor. Populus autem proprie iubebat, Senatus* decernebat. *Itaque hic de* Iniussu, *non nimis ex formula. De solo tamen Senatu Seneca, pro more sui aut superioris æui, sub Principibus. nam olim, etiam iniusto Senatu, populus sæpe dedit*.

78. Extra muros.] *Nec enim fas intrare vrbem cum imperio, sine auctoritate*.

79. Subrectis.] *Vt in acie & pugna*.

80. Aquilas.] *Legiones suas*.

CAP. XVI. 81. Allobrogum.] *Quos in societatem solicitauit*.

82. Inferias.] *De more, quia fuso hostili sanguine placare mortuos solent: idque ad sepulchrum*.

83. Gallicis Bustis.] *Locus ita Romæ dictus, vbi cæsi conditique à Camillo Galli. Liuius*: Media vrbe, qua nunc Busta Gallorum sunt. *Varro*: Is locus, ad Busta Gallica. quod Roma recuperata, Gallorum ossa, qui possederant vrbem, ibi coaceruata ac consepta.

84. A caliga.] *Id est, à gregario milite, & ab imis ordinibus. Nam eorum* caliga: *&* caligati *inde milites. Meus tamen* Gallica: *sed malè. Lapis vetus*: OMNIBVS. OFFICIIS. IN. CALIGA. FVNCTO.

85. Dederit sig.] *In militia: cùm tesseram eundi Romam, & trucidandi dedit*.

86. Ipse signum.] *An quia eius adspectu mouebantur, & miserum vindicabant? An potiùs, quia tacitum signum gestu, & à se dabat: vt videlicet interficerentur, quibuscumque manus osculum negasset? Florus lib. III.* Ancarius, ipso vidente Mario, confossus est, quia scilicet fatalem illam manum non porrexerat salutanti. *Augustinus III. De Ciu.* In ipsius autem Marij oculis continuo feriebantur, quibus salutantibus dextram porrigere noluisset. *Plutarchus in Mario*: Quoscumque salutantes, neque affatus esset, neque resalutasset complexusve esset, hoc ipsum *signum* erat interficiendi eos in viis.

87. Mutatam.] *Libri scripti omnes*, multatam. *quod tamen haud approbem, etsi placitum Pinciano*.

88. Per sang.] *Quia ad Præneste & mox ad vrbem, pugnas aliquot pugnauit, & vicit cum magna cæde*.

89. Legiones duas.] *Idem noster*, Septem millia hominum. *De Clem. I. cap. XII. Vide.*

90. In angulum.] *In ouile, quod erat in campo Martio. Alij, vt Florus, in* villam publicam.

91. Pecuniam.] *Duo talenta. Plutarchus*: *id est*, mille ducentos *Philippæos*.

92. Ciuicam.] *Ludit, aut mordet. Quid superest, nisi vt Ciuica donentur*, Ob ciues *non* seruatos, *sed necatos*?

93. Immaturus.] *Ne Senatoria quidem ætate: & bis triumphauit (Plinius lib. VII.) adhuc eques Romanus. Annos XXIII. natus res gerere cœpit, ciuili bello Sullæ adiunctus*.

94. Alios.] *M. Crassum, & C. Cæsarem, Triumuirali potentia inter ipsos constituta*.

95. Eligat.] *Sicut elegit Hispaniam & Africam*.

96. Distribuit.] *Cæsari Gallias & Illyricum. Crasso Syriam.*

97. Triumuiris.] *Gruterus, ex vno codice,* dum ita cum tertio remp. diu. *Id est, inquit, cum M. Crasso: nam duæ partes in eius domo, quia & socer eius Julius Cæsar, iam in domo. Acute omnino. sed librarij* Triumuiris *retinent: parum apte, quia ipse etiam Triumuir. Ergo legerim:* dum ita Triumuir r. d. *Ipse Triumuir diuidit alijs; & reuera solus plus duobus tenuit, potuitque.*

98. Seruitutis.] *Tacitus* I. *Annal.* Discordantis patriæ non aliud remedium fuisse, quam si ab vno regeretur.

99. Castra.] *Satis inuidiose. nemo (quos legerim) ita scripsit: ne Lucanus quidem, ex professo Cæsaris, & Cæsarum adeo, hostis. Ille* traxisse quidem agmina *dicit, sed* non armata, & pacis habentia vultum. *Ipse Cæsar de se,* I. *Ciuil.* Milites in proxima municipia deductos *scribit,* sese ad vrbem profectum. *Quod non conuenit cum his Senecæ castris, & quidem in* Circo Flaminio. *Cur tamen ibi? Quia extra vrbem Senatum primo habuit Cæsar (more Imperatorum) in Apollinis templo: & iuxta, ille Circus. Probabile autem, Cæsarem aliquos milites, etsi togatos fortasse, secum eo traxisse, præsidij caussa: quod nunc Seneca attollit.*

100. Porsenæ.] *Qui in Ianiculo castra habuit.*

101. Nisi arm.] *Velleius:* Neminem, nisi acie consumptum ciuem, patria desiderauit.

102. Abiecerunt.] *Vt Sulla.*

103. Posuit.] *Ius sibi semper educendi seruauit, perpetua illa Dictatura.*

104. Iure cæsum.] *Id vero voce aut scito Antonius numquam fecit: imo palam pro eo, vt primum copia fuit, pugnauit. Hactenus submisit se necessitati & rerum fluxui, vt Obliuionem & veniam præteritorum pateretur induci. At Seneca, declamatorio illo more, hoc interpretatur, probasse necem Julianam; quia statim vltus non fuisset, quia cum ipsis coniuratis fœdus aliquod percussisset.*

105. Ne Romanis.] *Nempe suæ Cleopatræ.*

106. Spadonibus.] *Qui apud reginam potentes. Horatius:*

> Romanus, eheu posteri negabitis,
> Emancipatus fœminæ,
> Fert vallum & arma miles, & spadonibus
> Seruire rugosis potest.

CAP. XVII. 107. Camillum.] *Ipsa hæc exempla Valerius, lib.* v. *cap.* III. *rettulit,* ingrati Senatus, & populi.

108. Dimisit.] *Quod mollius est. quam misit: valetque, passa est ire, aut certe in eo manere. Notum est de secessu Scipionis in Liternum suum. atque ibi neglectum à ciuibus obijsse.*

109. Rutilius.] *De quo sæpe noster. In exsilium iniuste missus damnatusque ab equitibus, in eo perseuerauit. Vide de Prouid. cap.* III.

110. In Asia.] *Smyrnæ.*

111. Præturam.] *Prælato etiam illi Vatinio. Semel autem negauit, anno sequenti dedit.*

112. Pernegauit.] *Cur sic loqueris? nam semel dumtaxat petijt, instante ciuili bello: nec nisi semel igitur populus negauit. Vult hoc tamen, quod Prætura mox delata fuit, at non Consulatus: atque ita quasi perpetuum negatus.*

113. De omnibus.] *Sententiæ acumen hoc est. Omnes queruntur: singuli autem fere de singulis, certe diuersis: ergo omnes ingrati, quod querela ea euincit.*

114. Cupidi omnes.] *Hæc & sequentia Stoicæ altitudinis, & illius Paradoxi,* Omnia vitia in omnibus esse: *Manud.* III. *Diss.* xx.

115. Vide.] *Ista vox abest meo libro. scribitque anteriora:* Quam ingrata vitæ sit iuuentus. *Posses,* Quam ingrata vide sit i. *Sed verius,* Quam ingrata, videsis, iuuentus. *Libri alij ob voculam istam Comicam valde turbant.*

116. Exspectat.] *locus ille notus, apud Quinctilianum: cum pater obiecisset filio,* Quod mortem suam exspectaret: Ego vero non exspecto, *inquit: Pater argutissime,* Imo rogo exspectes.

117. Computet.] *Id est, simul de morte & de lucello cogitet: quod à diuitis vxoris morte exspectet. In mixta autem cogitatione, dolens, vt sic dicam, gaudet.*

118. Vltra res.] *Res simpliciter lites, &* actus rerum. *Ita* res prolatæ *dicuntur, cum feriæ forum habent. Iam sententia est: Nemo litigator meminit patrocinij, post vnas ferias: non extendit memoriã vltra actum proximũ rerum.*

119. Præfato.] *Mihi melior librorum nostrorum scriptio,* præstito. *Id autem genus ingrati etiam Lucretius damnat; & sunt hæc à schola Epicuri.*

> Deinde animi ingratam naturam pascere semper,
> Atque explere bonis rebus, satiareque numquam:

& plura in hanc sententiam libro III.

CAP. XVIII. 120. Primum vnde, quo.] *Id esset, vnde incipis, quousque progrederis? Meus tamen & quidam libri,* Primum de quo: *minus plene.*

CAP. XIX. 121. Mea an me.] *Ime interest, si late ad alia refers: malimque,* meum an me.

122. Respondeam.] *Non disputem vltra aut dubitem, sed velut de iure, certum respondeam.*

CAP. XX. 123. Tristem frontem.] *Speciem & aspectum. Tacitus,* In frontem pulchra. *Valerius,* In fronte beata.

124. Video.] *Dialogismus est, & interposita persona. Si non, legas:* Vides?

125. Mortuo inieci.] *Ita moris & religionis, vt vel transeuntes inijcerent deserto terram. Horatius:*

> ---licebit Iniecto ter puluere curras.

Quinctilianus Declamat. v. Ignotis cadaueribus humum congerimus, & insepultum corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, vt non quantulocumque veneretur aggestu.

126. In publicum.] *Naturæ & humanitati hoc tribuens.*

127. Dedisti, fer.] *Scripti,* dedisti flectere. *ex quo verissime Erasmus,* plectere: *pœnas imprudentiæ luë.*

128. Verbo ne.] *Ipse illo* Repetendi: *quod exactionem, & ex debito, sonat. Posset legi,* vero.

129. Petam potius.] *Placet & est sententia, comiter potius quasi beneficium petam, quam ut datum repetam. Argutia eadem infra, cap.* XXII. Renouabo memoriam eius, & petam beneficium, ipse me repetere intelliget. *Item, cap.* XXV. Magis tempestiue repetendum est beneficium, quam petendum. *Pincianus tamen e quibusdam libris hic legebat*, Præteream potius.

CAP. XXI. 130. Nulla lex fidem.] *Iurisconsultus*: Graue est fidem fallere, quam seruari natura æquum est. *Ergo prima ea & insita, non hæc secundaria & scripta lex sancit.*

131. Promisimus.] *Nudis verbis, sine stipulatione. nam cum hac, aliter est.*

132. Luctandum.] *Altercatione exprimendum beneficium.*

CAP. XXII. 133. Suggillationem.] *A corpore sumptum. est* ὑπωπιασμὸς, *nota & liuor e verbere.*

134. Aberrantem.] *A sua. in vagis amoribus abnoctantem.*

CAP. XXIII. 135. Se redisse.] *Forte*, redire.

CAP. XXIV. 136. Vicinos suos.] *Ut solent feroces illi, aut & diuites, qui terminos assidue promouebant.*

137. Circa sucronem.] *Bello Hispaniensi euenisse debuit: etsi in scriptoribus illis hodie siletur.*

138. Meministi quoque.] *Pleraque scripta lectio*, meministi equidem: *& decorum in sermone militari. Atque illud* Equidem, *alijs etiam personis iungi solet.*

139 Penulam.] *Qua in militum & itinerantium vsu.*

140. Impeditus.] *Pede læsus, & deuinctus. Sed ego non nollem*, quia pedibus.

141. Cognitione.] *Proprium verbum, vbi Principes aut maiores magistratus, extra ordinem rem noscunt & arbitrantur. Suetonius Claudio*: Negantem cognitionis, sed ordinarij iuris rem esse.

142. Lecta ossa.] *Allusum, vel lusum in lectione ossium funebri. De Prouid. cap.* III. Remedij caussa quibusdam & radi ossa, & legi. *Adde Consol. ad Marc. cap.* XXII.

143. Vicinalis.] *Hyginus definit*, quæ à vico ad vicum ducit: *in vsum nempe vicinia. vt Liuio libro* XXI. lintres ad vicinalem vsum. *Pinciano cur visum legere*, vicina silua, *non equidem video.*

CAP. XXV. 144. Ingens, exercitus.] *Vellem*, ingentes exercitus.

145 Initia.] *Principatus sui.*

146. Optanda erat obliu.] *Nam memoria cum periculo, & pronior læsisse. Plinius Panegyrico*: Quorum votum ante fuerat, vt memoriæ Principis elaberentur.

147. Dijs quoque.] *Apollini.*

148. Sacerdos.] *Chryses. Homerus ista, in Iliade prima.*

149. Et parent.] *Meus liber*, & parcere. *quid fuerit, nescio*: parare *quidem dij non belle aut decore dicuntur.*

150. Secunda virtus.] *Quæ ergo prima? Meus item liber alijque*, secula *Si autem hic* secunda: *quomodo statim* proximi sunt? *Interpolata hæc habeo aut defecta.*

151. Paucis sui.] *Scripti*: paucis animus, sui rector optimus. *Breui monito animus in viam ducendus, qui se alioqui optime reget. Sed & vulgata expeditur: Animus monito flectendus, qui apud paucos se regit.*

152. A dijs.] *Verum puto*, radijs.

M. ANTONIVS MVRETVS.

CAP. I. IN superioribus libris.] *Opinor legendum*, Quattuor superioribus libris. *Sed illud* Quattuor, *ita scriptum fuisse, IV. inde datam errori causam.*

Dependere.] *Soluere. Inde Actio de bene depenso.*

Si illa concito odisse properaueris.] *Nihil velim temere affirmare. Sed pro* concito, *legendum putem*, non cito.

II. Aut omnino non reddidit.] *Alij*, aut omnia. *Sed hæc veterum librorum scriptura, est & quidem perspicue melior.*

IIII. Si scit debere.] *Particulam* (*si*) *alij omnes omiserant, & locum male distinxerant.*

VI. Alexander Macedonum rex.] *Eadem gloriatio Scipionis*:

Cui nemo ciuis neque hostis
Quiuit pro factis reddere operæpretium.

X. Id ex ipso vocabulo apparet.] *Male alij* Idem, *pro* Id ex.

Quidni? cum inter ea.] *In alijs*. Quid? cum inter ea. *quomodo deprauatur sententia.*

XIII. Illa à stulto ac malo submouentur. *Voces duas ab alijs interiectas deleui, vt redundantes.*

Commoda & expectanda.] εὔχρηστα καὶ προσηγμένα. *Voces Stoicorum propria.*

XIIII. Cui tamen etsi malus est.] *De hac voce scripsi capite* XVIIJ. *libri* XJ. *Var. lect.*

XV. Ad alios spectat verum.] *In alijs omnibus editionibus ita deformatus erat hic locus, vt non intelligeretur.*

Non ex philosophorum domo clamat.] *Cum in vetere libro scriptum viderem* clamet, *ausus sum vnam litteram addere, & edendum curaui*, clam, sat: *neque dum me illius mutationis piget.*

XVI. Romana funera.] *Ita melius indicaui, quàm, vt vulgo editum erat*, omnia funera. *Paulo post etiam, vbi legebatur* exilij. *malui* exitij.

Durioribus remedijs quàm pericula erant.] *Videtur respexisse ad illum apud Græcos nobilem versum*:

Τὸ φάρμακον σου τὴν νόσου μεῖζον ποιεῖ.

XVII. Vltra res proximas.] *Ita dicit res, vt cum dicimus res prolatas, aut ad res redire.*

Præfato tempore.] προθεσμίᾳ χρόνου *ab eadem enim origine est fatum.*

XX. At si terram ignoto mortuo inieci.] *Hoc inter præcipua humanitatis officia numerabant. Virgilius*: aut tu mihi terram Inijce. *Horatius*: Licebit, iniecto ter puluere curras.

Si malo viro dedisti, flerem.] *Sunt qui legant*, Si malo viro dedisti, flerem, *quo nihil stultius. Quando enim cuiquam auctor esset Seneca, vt fleret? Ego, extritis tribus litteris, lego*, Si malo viro dedisti, fer.

Ne esset mihi opus auxilio hominis ingrati.] *Alij omnes omiserant vocem* opus.

Ne vltima quidem necessitas.] *Male alij*, Nam vltima quoque. XXI.

FER. PINCIANVS.

CAP. I. MAGIS non superuacuum, quam necessarium.] *Ita praefert maior pars exemplarium. Sed sunt etiam quae inuerso ordine legant*, magis non necessarium, quam superuacuum, *quae lectio videtur mihi probatior, quia sequitur eodem ordine*, nec facit operae pretium, nec perdit operam.

Propositum optimi viri, & ingentis animi est.] *Verbum* est *in emendatioribus exemplaribus desideratur: adijciendaque altera coniunctio* &, *vt sit*: Propositum & optimi viri, & ingentis animi.

II. Ex toto in hoc intentus animo:] *Scribe*, & toto in hoc intentus animo, *ex vetere lectione.*

III. Velocitate illum, non animo antecessit.] Alium *puto, non* illum, *legendum.*

Quoniam quidem inter superantia animus inuictus est.] *Corrigendum reor* Quandoquidem inter superatis animus inuictus est. *Adducunt me vt sic emendem, verba non multo ante praecedentia*, Luctator ter abiectus perdidit palmam, non tradidit. *& veteres codices non* Quoniam quidem habēt, *sed* Quādoquidem.

IIII. Quibus nihil potest praestare fortuna.] *Vetus lectio*, quibus nihil potest praestare ipsa fortuna.

V. Rapiuntur à nobis.] *Praepositio* à *superuacanea est, ex eadem.*

Nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur.] *Quaedam exemplaria*: Nos tamen non vincemur (animo cum res geritur) nec turpiter, *&c.*

VI. Vt facetus.] Vir facetus. *Vetus lectio.*

VII. Quare Socrates non agat, quod ipse se docuit?] *Antiquum exemplar*, quare Socrates non agat sibi quod Platonem docuit?

M. Cato ait:] *Vide an legendum sit*, Hecaton ait, *cuius testimonio subinde vti Senecam, iam à principio testati sumus.*

VIII. Natura sibi dedit] *Haec verba in correctioribus desiderantur.*

Etiam cum aliquis probe fecerit.] *Tolerabilior lectio exemplaris scholarum Salmenticensium*, etiam cum aliquid prodesse sibi fecerit.

Quod excedat, non habet.] *Exemplar vetustum*, quo excidat. *In altero*, excidat.

Quid simile, inquit, habet hoc exemplum huic propositae quaestioni?] *Verbum* huic *desideratur in vetere lectione.*

IX. Nemo sibi beneficium dat, non magis quàm hospitium. Nemo sibi donat, non magis quàm credit.] *Scripti codices*. Nemo sibi beneficium dat, non magis quàm credit, *reliqua superfluunt.*

Quando ergo gratiam referet.] *Lege*. Quomodo ergo gratiam referet. *ex eisdem.*

X. Iurisque sui in alium translatio.] *Scribe*, iurisque in ea sui in alium translatio, *ex eisdem.*

Sed etiamnum multum interest inter dare & accipere.] *Sunt exemplaria, in quibus haec omnino verba desiderentur. Sunt alia in quibus deest primum tantum verbum* sed.

Frater sum alterius.] *Vetus lectio*, Frater sum, sed alterius. *Confirmant hanc lectionem verba sequentia*, Par sum, sed alicui.

Quid? cum inter ea sit habendum beneficium.] *Codices nonnulli.* Quidni? cum inter ea, *&c.*

Nisi cum altero non habent locum.] Nisi in altero non habent locum, *vetus lectio.*

XI. Illi beneficium dedi.] *Scribe* dedit, *non* dedi, *ex eadem.*

XII. Dicis me abesse ab eo qui operaepretium facit.] *Puto corrigendum.* Quod dicis? Me abiisse ab eo qui operaepretium facit.

Expecta etiam hoc.] *Considera an sit probatior lectio.* Expecta etiam nunc.

Crebri aliquid & confragosi.] *Scribendum fortasse*, scabri, *non* crebri.

Hic benefaciendi voluntate caret.] *Scribendum puto*, huic benefaciendi, *&c.*

XIII. Quae accipere potest.] *Lege*, quae & accipere potest, *ex vetere lectione.*

Non hoc ex nostra constitutione.] Nec hoc ex nostra constitutione, *eadem.*

Ita qui viri boni spem fefellit.] *Exemplaria diui Francisci & scholasticum*, Ita & qui veri beneficij speciem fefellit.

XIIII. Cleanthes vehementius ait.] *Vetus lectio*, Cleanthes vehementius agit.

Qui ad occidendum.] *Scribe ex eadem*, quia ad occidendum.

Quamuis nemo vsque ad eos manus porrigat.] *Videtur legendum*, vsque ad deos.

Ea scilicet ratione, quia accipiet ab illo aliquid ex his quae apud imperitos sunt: cui tamen & si malus est.] *Vetusta exemplaria*, ea scilicet ratione, qua accipiet ab illo aliquid ex his quae apud imperitos sunt: quorum & si malis copia est. *Legendum arbitror*, accepit, *non* accipiet. *Et putamus deesse verbum* bona, *vt scribatur*, ex his quae apud imperitos bona sunt. *Quae lectio videtur probari verbis sequentibus*, & illa qualiacumque sunt, cum pro bonis receperit, pro bonis reddere.

XV. Sed alios spectat.] *Eadem*, in alios quaeritur.

Ecce nescio quaenam.] *Particula* nam *delenda ex eisdem.*

XVI. Trans alpes accitus hostis.] *Lege*, & trans alpes accitus hostis, *ex eisdem.*

Parum mutatam,] *Scribendum*, parum mulctatam, *ex eisdem.*

Et pecuniam, tantum non ciuicam.] *Legendum puto ordine praepostero*, pecuniam, & tantum non ciuicam: *vt subintelligas* coronam.

Eo redegit R.P. vt saluus esse non posset.] *Pro duobus elementis*, R.P. *non accipio* rempublicam *sed* Romanum populum: *quia subdit*, saluus esse non posset. *Aut si* rempubl: *intelligas*, salua, *non* saluus; *necesse est legas, vt alij ante me adnotarunt.*

Ingratus esse Pompeij hostis ac victor à Gallia Germaniaque.] Ingratus ipse Pompeij hostis ac victor C. Iulius Cæsar, qui à Gallia Germaniaque: *vetus lectio*.

Neminem occidit nisi armatum.] *Legendum reor*, odit, *non* occidit: *quandoquidem verbum eius fuit*, Armatus sit oportet quem oderim.

Proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam.] *Verbum* incursionibus *non habetur in vetere lectione*.

Nisi querendum est de omnibus.] *Legendum arbitror*, nisi querendum esset de omnibus.

XVII. Vt dicam, quàm ingrata sit vide iuuentus.] *Castigandum putamus*, vtique quàm ingrata sit iuuentus vide.

Vt non computet?] *Multum venustatis energiæque conciliat orationi coniunctio* &, *quam agnoscunt antiqua exemplaria*, vt non & computet.

Vt prolongetur tibi dies mortis.] Vt prorogetur tibi dies mortis, *eadem*.

De quo vado ad quem currit.] *Sic prior editio. Legendum puto*, de quo vsque ad quem currit. *quod ex verbis quæ infra sequuntur, apparet. In nonnullis tamen exemplaribus verbum* vado *non habetur*, *sed tantum legitur*, de quo ad quem currit.

XIX. Sic pater beneficio in filium collato.] *Scribendum opinor* sed, *non* sic.

XX. Beneficium odit & accepit.] *Lego*, beneficium & odit & accepit, *ex vetere lectione*.

Hunc occidi.] *Lege*, Hunc ego occidi, *ex eadem*.

Nullum in hoc habeo huius beneficij debitorem in publicum. Humanus dicit aliquis.] *Corrigendum reor*, nullum in hoc huius officij debitorem, nisi publicum humanum. Dicet aliquis.

Indignus etiam repetenti non reddet. Dignus etiam per se referet.] *Vetus lectio*. Indignus etiam repetenti non reddet. Dignus ipse per se referet.

Petam potius beneficium quam repetam.] *Scribe*, prætercam: *non* petam, *ex eadem. vt post paulo*, Sic ego quosdam ingratos palam ac pertinaces prætcribo.

XXI. Cum quo diu mihi luctandum sit. Quis tam ingratus est, vt illi.] *Scribe per maiorem*, *vt sit initium sensus sequentis*, Cum quo diu mihi luctandum sit, qui tam ingratus est, vt illi non sit satis admoneri, eum transibo. *ex eadem*.

XXII. Si quid illos remorderet.] *Scribendum* momorderit, *non* remorderet, *ex eadem*.

XXIII. Ad ferendam gratiam.] Referendam *eadem*, *non* ferendam.

XXIIII. Ex veteranis quidam paulo violentior.] *Scribendum puto*, ex veteranis quidam Publius Militio, *sic enim vocabatur hic miles*, *vt constabit paulo post*.

Quendam ex commilitonibus penulam.] *Legendum & hic reor*, quendam P. Militionem, *& reliqua*.

Et quidem siti confectus, qui impeditus.] Equidem, *non* & quidem, *vetus agnoscit lectio. Eadem* quia *legit*, *non* qui.

Nisi commilito, homo fortis.] *Exemplar scholarum Salman*: nisi pro militio homo fortis. *Corrigendum vt ante testatus sum*, nisi P. Militio homo fortis.

Nam galeam illam si videres, agnosceres.] *Vetus lectio*. Nec galeam illam si videris, agnosces.

Machæra enim Isponia diuisa est.] *Exemplar diui Francisci* Hispania *legit*, *non* Isponia, *vt videatur scribendum* Hispanica.

Et agellos in quibus vicinalis via causa rixæ ac litium fuerat.] *Legendum forte* vicina sylua, *non* vicinalis via.

Militi suo donauit.] *Exemplar scholasticum*, milito suo donauit. *Scribendum*, *vt dixi*, Militioni suo donauit.

Optanda erat obliuio.] *Legendum reor*, obtendebat obliuionem.

XXV. Melius fuisset quid rerum nostrarum status posceret.] *Quidam codices*, bonum est quid rerum nostrarum status poscat.

Paucis animus sui rector optimus.] *Deest verbum* mouetur. *siue* monetur, *ex nonnullis exemplaribus*: Paucis animus sui rector optimus mouetur.

Opertis oculis inest acies, sed sine visu.] *Vetus lectio*, Opertis oculis eadem est acies, sed sine visu.

Quod lumen à diis immissum ad ministeria sua vocat.] *Eadem* quam *agnoscit*, *non* quod: & euocat, *siue* aduocat, *non* vocat: *vt putem scribendum sic*, quem lumen ab his emissum ad ministeria sua euocat.

ERASMVS ROTERODAMVS.

CAP. XIII. Sic *paropsidem*.] Tres vetusti codices habebant *pyxidem*. πύξις enim Græcis à πύξος dicitur, quod ex buxo fieret. Vnde falso pyxidem argenteam auream ve diximus.

XIIII. *Cui tamen & si malus est, ipse quoque, &c.*] Duo vetustissimi codices habebant, *quorum si malis copia est, ipse quoque, &c.* Mihi videtur deesse vocula, *quæ apud illos bona sunt*: nisi forte reddidit Græcam figuram, τὰ παρ' αὐτῶν, quod modo explicuit, *quorum illis copia est*, quæ verba dubito num ab interprete sint adiecta, & hinc variatam scripturam.

XX. *Si malo viro dedisti, flere: Beneficium vero ne corrumpas, &c.*] In vetustissimo codice, & altero pro *flere*, erat *plectere*: in Longobardico, pro *vero*, *verbo*, diuino fuisse scriptum: *Si malo viro dedisti, plectere. Beneficium vero*, siue *verbo ne corrumpas*. hoc est, da pœnas, qui male collocaris: nec ideo beneficio commutes nomen. Aut ita: *Beneficium malo viro dedisti, flere*: vt *re* referatur ad *verbo*. Re sis tristis, non mutato rei nomine. Aut *flerem*. nomen rei ne corruperis.

XXV. *Ab hoc quam diu non esset repetendum, &c.*] Pro *quam diu*, Longobardicus codex habebat *quini*. Opinor legendum, *Ab hoc quidem non esset repetendum beneficium, Optanda erat obliuio*. Nec displicet si *ni*, vertas in *ne*: *quid, ne esset repetendum beneficium, optanda erat obliuio?*

IOANNES OPSOPOEVS.

QVo minus gratissimus.] M.sc. & v. sequente, *non tamen non vincemur, animo enim res regitur, nec turpiter, &c.* — V.

Modus excludit totius aspectum.] Turnebus cap. v. Aduersar. lib. xvi. Libramentum rectum pro perpendiculo posuit Seneca sane quam eleganter. Eius verba sunt, *modo exclusit totius aspectum, si recto libramento inter solem terrasque successit*, id est, ad perpendiculum inter vtrunque interposita fuit. — VI.

Vt facetus.] In scripto Puteani codice est, *vir facetus.*

Vnde scis nolim an ignorem?] In eodem, *vnde scis an nolim.* — XXXIII.

Nec galeam illam si videres.] Io. Brodæus Miscellaneorum lib. 1. cap. xi. *Nam galeam illam si videres, agnosceres. machæra enim Hispania diuisa est:* Seneca libro de Beneficijs quinto, circa finem. Ego, *machæra enim Hispanica*, restituendum arbitror. Polybius lib. vi. ἅμα δὲ τῷ θυρεῷ μάχαιραν, ταύτην δὲ περὶ τὸ δεξιὸν φέρει μηρόν. καλοῦσι δ' αὐτὴν Ἰβηρικήν. ἔχει δ' αὕτη κέντημα διάφορον, καὶ καταφορὰν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν βίαιον. διὰ τὸ τὸν ὀβελίσκον αὐτῆς ἰσχυρὸν καὶ μόνιμον εἶναι. Liuius: *Postea quam gladio Hispaniensi detruncata corpora.* — XXXIIII.

Animus, paucis sui rector optimus.] M.sc. *paucis animus sui rector optimus monetur.* — XXV.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. V.

QVam priora reddidimus.] v. c. *reddiderimus.*

Sed interueniet aliquid] bene v. c. *etsi interueniet aliq.*

Nec ex vincemur animo, nec turpiter.] omnino reponi debet v. c. *nec vincemur. Animo enim res agitur nec turpiter. Iuretus.*

Ex Cap. vi.

Et filium (quod in luctu ac rebus aduersis moris est) tonderet.] de quo more Plutarchus lib. de superstitione. dicebaturque tonsura lugubris quasi ἐγχρῷ κουρά. plura Alexander ab Alex. lib. 3. Gen. dierum cap. 7. Iunius cap. 5. lib. de coma. N. Hotomanus cap. 16. lib. singularis Obseruationum quæ ad ver. nupt. rit. pert. Torrentius ad cap. 5. Suet. Caligulæ.

Vafrè negare quàm contumaciter ac superbe.] v. c. *nasute negare q. c. ac superbe*, vbi illud, *nasute*, placet. quomodo Seneca pater dixit, Suasoria 1. *nasus Atticus.* & Suaso. vlt. *homo nasutissimus dissimulauit.* Iuretus.

Negasset si nollet.] v. c. *si vellet.*

Ex Cap. vii.

Plato inquit.] v. c. *Platon*, vt sup. lib. 4. de benef. cap. 33. & alibi sæpius.

Quare Socrates non agat.] v. c. *sibi non agat.*

Ex Cap. x.

Inter dare & accipere.] v. c. *inter dantem & accipientem.*

Nemo est enim suus frater.] Explicat Cuiacius tit. de hæred. qual. & diff. Instit. lib. 2. refertque Fornerius tit. de verb. sign. ad l. 120.

Ex Cap. xi.

Qui gratiam sibi refert, sibi prodest.] non est in mss. vox *sibi* quæ priori cernitur loco.

Ex Cap. xii.

Ita animus cæcus.] v. c. *pro cæcus*, habet, *malus.* vnde suspicio latere hic mendum, & ab auctore positam dictionem paullo remotiorem, cuius interpretandæ caussa, glossographus quispiam, illas duas, *cæcus*, &, *malus*, addiderit. Sed quæ dictio? *scæuus*, vt quidem conijcio, quæ proprie hic conuenit, & quæ multis auctorum locis sæpe deprauata fuit. hæc Iuretus.

Ex Cap. xiiii.

Corium forma publica percussum.] de eo vide Hotomanum lib. de re nummaria, cap. De forma & nota publica nummorum.

Ex Cap. xv.

Ad consulatum à caliga perductus.] Innuit fuisse prius gregarium militem. Caliga enim, vt l. 48. inquit Dio στρατιωτικὸν ὑπόδημα. clare Suetonius in Caligula cap. 9. *Caligulæ nomen à castrensi ioco traxit, quia manipulari habitu inter milites educabantur.* vbi consule Beroaldum & Torrentium: nec non etiam Lipsium ad lib. 1. Ann. Taciti.

Ex Cap. xvi.

Vt quæ Achæis Rhodii.] quomodo ex isto Senecæ loco verba historicorum, agentium de Rhodiis, exponenda sint, enucleat P. Faber ad l. 106. de reg. iu.

Ex Cap. xxi.

Multa legem non habent nec actionem.] vt hæc tibi lector palam fiant: ecce delego commentarios Duareni in tit. de pactis. Ræuardi vero ad l. 24. ff. de reg. iu. Fornerij denique ad l. 9. §. quod si ff. de verb. sign.

Quod alicui promisimus alligat?] rem & sententiam horum verborum multis enodat Duarenus in tit. 3. de in litem iurando. iterum lib. 2. cap. 8. disput. anniuers.

Ex Cap. XXIIII.

Quidam paulo violentior.] v. codex *vehementior.* Sic idem lib. de breu. vitæ cap. 6. *Vir acer & vehemens.*

Talum te torsisse.] v. c. *talum extorsisse te.*

Cum velles residere.] melius multo v.c. Iureti habet *considere.*

Reperere manibus volebam.] vox, *manibus* plane abest a v. c. Iureti.

Et in capite lecta ossa.] quædam editio *electa ossa.* in veteri autem codice Iureti *fracta sunt ossa.*

Machæra enim Hispana.] optime v. c. *Hispania.* Falluntur qui mutare & substituere tentant *Hispanica.* nam ea locutione dictum est, qua, *prouincia Hispania* ab eodem Seneca in proœmio lib. 10. controu. & *mulier Gallia* à Sallustio apud Nonnium Marcellum, cap. 8. de mutata declinatione. & *terra Italia* ab A. Gellio li. 6. c. 6. sic apud Ausonium vbi editiones habent: *Imprecer ex merito quid non tibi Iberica tellus?* veteres meæ membranæ habent *Iberia.* Iuretus.

In quibus vicinalis via.] de vicinalibus vijs multa præclara Brissonius li. 19. de verb. sign. at hic *via vicinalis* ea est quæ vel ex vicis vel in vicos ducit, quomodo & accipitur Frontino lib. 2. de Aquæductibus. item Iustiniano in §. item si putator. Inst. de lege Aquillia. videatur ibidem Theophilus & Cuiacius.

Ex Cap. XXV.

Quem fortuna ingens exercitus disponentem non patiebatur.] recte legit Iuretus ex v. c. *ingentes exercitus.*

Quam lumen à Dijs immissum ad ministeria sua euocat.] locus hic hactenus fuit conclamatus Sed iam salutare remedium adferam ex v. c. cuius ex scriptura probissima est: *quia lumen à Dijs immissum à ministerijs suis euocatur.* Iuretus.

Ferre offensationes.] v. c. *offensiones.*

L. ANNÆI SENECÆ AD AEBVCIVM LIBERALEM

DE BENEFICIIS LIBER SEXTVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

ITERVM Quæstiunculæ, Chrysippeo quodam more. Prima, An Beneficium eripi possit? variè disserit, claudit tamen vsum eius eripi posse, non ipsum. Secunda, An debeamus ei, qui vel inuitus profuit, vel ignarus? negat. Tertia, An ei, qui sua caussa nobis profuit? si tantùm sua, abnuit: si & mea, admittit. Exempla & argutias miscet. Quarta, An sit incommodi aliquid alteri optare, vt gratiam possis referre? non est, & damnat. Aliam viam aperit referendæ gratiæ etiam felicibus, etiam Regibus, per consilia, monita, doctrinam.

CAPVT PRIMVM.

QVÆDAM, Liberalis virorum optime, exercendi tantum ingenij caussa quæruntur, & semper [1] extra viam iacent: quædam & dum quæruntur, oblectamento sunt, & quæsita vsui. omnium tibi copiam faciam. tu illa, vtcumque tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut [2] ad explicandum ludorum ordinem induci. [3] His quoque si abire protinus iusseris, nonnihil actum erit. nam etiam quod discere superuacuum est, prodest cognoscere. [4] Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia [5] expellam, & [6] capite agam.

[II.] An beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidam negant posse. non enim res est, sed actio: quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui nauigat, aliud ipsa nauigatio. Et quamuis æger non sit sine morbo, non tamen idem est æger & morbus: ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad vnumquemque nostrum beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum non fit: materia illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat Itaque cùm eripis, ipsa rerum natura reuocare quod dedit non potest. Beneficia sua [7] interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amisit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos peruenerunt, ne sint effici potest: ne fuerint, non potest. pars autem beneficij & quidem certissima est, quæ fuit. Nonnunquam vsu beneficij longiore [8] prohibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura aduocet, [9] retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia; & mancipium, & quidquid est, in quo hæsit beneficij nomen: ipsum verò stabile & immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit. [III.] Egregiè mihi videtur M. Antonius apud [10] Rabirium poëtam, cùm fortunam suam transeuntem [11] alio videbat, & sibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoque, si cito occupauerit, exclamare: *Hoc habeo,* [12] *quodcumque dedi.* O quantum habere potuit, si voluisset! Hæ sunt diuitiæ certæ, in quacumque sortis humanæ leuitate, vno loco permansuræ quæ quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tamquam tuo parcis? [13] Procurator es. Omnia ista quæ vos tumidos, & supra humana elatos, obliuisci cogunt vestræ fragilitatis, quæ ferreis claustris custoditis armati, quæ [14] ex alieno sanguine rapta vestro defenditis; propter quæ classes cruentaturas maria deducitis; propter quæ quassatis vrbes, ignari, quantum telorum in [15] aduersos fortuna cōparet; propter quæ ruptis toties [16] affinitatis, [17] amicitiæ, collegij fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis [18] elisus est; non sunt vestra. in depositi [19] caussa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia, aut hostis illa, aut [20] hostilis animi successor, inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? donando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para: honestiores illas non solum, sed tutiores facturus. illud quod suspicis, quo te diuitem ac potentem putas quādiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt: cùm dona-

IV. sti, beneficium est. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt propter quæ beneficiũ debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed vxorem meam per vim stupro violauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam, soluit me debito: & si plus læsit, quàm ante profuerat, non tantum gratia exstinguitur, sed vlciscendi querendique libertas fit, vbi in comparatione beneficij præponderauit iniuria. ita non aufertur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, vt illos auersari & [21] eiurare ius fasque sit? Numquid ergo illi abstulerunt, [22] quæ dederant? minimè: sed impietas sequentium temporum, commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficij gratia: & efficitur, non ne habeam, sed ne debeam. Tamquam pecuniam aliquis mihi credidit: sed domum meam incendit. pensatum est creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic, qui aliquid benigne aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed posteà multa superbe, contumeliose, crudeliter: eo loco me posuit, vt perinde liber aduersus eum sim, quasi non accepissem. [23] vim beneficijs suis attulit. Colonum suum non [24] tenet, quamuis [25] tabellis manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, vbi plus ex alia [26] caussa abstulit, quàm ex credito petit. Non tantum inter creditorem & debitorem iudex sedet qui dicat, Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, [27] agellum quem non emeras, possides: æstimatione facta, debitor discede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoque & iniurias [28] ratio confertur. Sæpe, inquam, beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem pænitentia, si miserum se dixit, quod dedisset, si cum daret, suspirauit, vultum [29] obduxit, perdere se credidit, non donare: si sua caussa, aut certè non mea dedit: si non desijt insultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur: sicuti quædam pecuniæ, de quibus ius creditori [30] non dicitur, debentur, sed non

V. exiguntur. Dedisti beneficium: iniuriam postea fecisti: & beneficio gratia debetur, & iniuriæ vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero [31] absoluitur. Cum dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse, sed aliud pro illo. Reddere enim est, [32] rem pro re dare. Quid ni? cum omnis solutio non idem reddat, sed [33] tantumdem. Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed [34] delegatione & verbis perfecta solutio sit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ acutæ ineptiæ sunt, qui [35] hereditatem negant [36] vsucapi posse: sed ea quæ in hereditate sunt: tamquam quidquam aliud sit hereditas, quàm ea quæ in hereditate sunt. Illud mihi potiùs distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & postea fecit iniuriam, vtrum & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri [37] contribuere, & nihil negotij habere, vt beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola iuris sit, vos sciatis. [38] Separantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. [39] Non confunditur [40] formula. si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi posteà furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum

VI. depositi. Quæ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque sua via it: depositũ habet suam actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me arbitro vtitur. licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pronunciare, vtrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostræ potestatis: eundum est, qua [41] ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eumdem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter se beneficij & iniuriæ, videbo an etiam [42] vltro mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios superne [43] imprimat versus, priores litteras non tollit sed abscondit: sic be-

VII. neficium superueniens [44] iniuria apparere non patitur. Vultus tuus, [45] cui regendum me tradidi, colligit [46] rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Videris mihi dicere:

[47] Quo

[47] *Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.*
Littus ama. ----

[48] Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, vt distinctio statim subsecuta ostenderet vtrumque quæri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit; & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quam vt vlla in hoc verba impendenda sint. Et hæc quæstio facile expeditur, & si qua similis huic moueri potest, si totiens illo cogitationem nostram conuerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum aliqua [49] cogitatio defert, deinde [50] amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiatur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piscosa & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quam odium, si immodicus superfluxit, tardeque recessit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & secundus adspiret: nec vtilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus quidquam debetur: & quam multos e periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: & quam multos æstu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, vtrum mihi qui [51] nescit, profuerit, an qui scire [52] non potuit? cum vtrique velle defuerit. Quid autem interest, vtrum me iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æque quam ista propositum benefaciendi nullum habuit, sed profuit casu?

VIII. Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo à nesciente. Qomodo multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse [53] frigore magno, caussa sanitatis fuit: quomodo quorumdam, [54] flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum [55] in aliam curam auertendo suspectas horas fefellit: nec ideo quidquam horum etiamsi saluti fuit, [56] salutare est: sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, imo quia nolũt: non tamen ideo illis beneficium debemus. Quid si perniciosa illorum cõsilia fortuna deflexit in melius, an existimas me debere ei quidquam, cuius manus cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Sæpe [57] testis dum aperte peierat, etiam veris testibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa, quæ præmebat, [58] potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant [59] caussa damnare gratia noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quamuis profuerint. quia telum quo missum sit, non quo peruenerit, quæritur: & beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dum contraria dicit, & iudicem superbia offendit, & [60] vnum testem temere dimittit, caussam meam erexit. Non quæro an pro me errauerit, quia contra me voluit.

IX. Nempe vt gratus sim, velle debeo idem facere quod ille. vt beneficium daret, velle debuit. Nam quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut respersus, aut quo nollet, impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelę eximat, cum in re sit iniuria, quam [61] nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. & amicum & inimicum voluntas facit. Quam multos militiæ [62] morbus eripuit? quosdam ne ad ruinam domus suæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra sensum officij casus est: nec inimico cuius nos lis exercuit, dum vexat ac detinet. Non est beneficium, nisi quod à bona voluntate proficiscitur, nisi illud agnoscit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum nescit: nihil illi debeo. profuit cũ vellet nocere: [63] imitabor ipsum.

X. Ad primum illum reuertamur. vt gratiam referam, aliquid [64] facere me vis: ipse vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt [65] ad alterum transeamus, vis me huic gratiam referre, vt quod à nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapsus est? Vt beneficium tibi debeam, parum est [66] voluisse te dare: vt non debeam, satis est, noluisse. Beneficium enim voluntas [67] nuda non efficit: sed quod beneficium [68] non esset, si optimæ ac plenissimæ voluntati fortuna deesset, id æque beneficium non est, nisi fortunam voluntas antecessit. Non enim profuisse te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

XI. Cleanthes exemplo eiusmodi vtitur: Ad quærendum, inquit, & accersendum ex academia Platonem, duos pueros misi. alter totam porticum perscrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inueniri posse sperabat, percurrit, & domum non minus lassus quam [69] irritus redijt: alter apud proximum [70] circulatorem resedit, & dum

vagus atque erro [71] vernaculis congregatur & ludit, transeuntem Platonem, quem non quæsierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod iussus est fecit: hunc, feliciter inertem, castigabimus. Voluntas est, quæ apud nos ponit officium: cuius vide quæ conditio sit, vt me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse. animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod cõsummat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid præstare: nam & ille voluit mihi. ceterum si benigniore fortuna vsus præstitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: huic initium à me [72] fiet numerandi.

XII. Intelligo iam quid velis quærere. non opus est te dicere: [73] vultus tuus loquitur. Si quis sua caussa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? hoc enim sæpe te conquerentem audio, quod quædam quæ homines sibi præstant, [74] aliis imputant. Dicam, mi Liberalis: sed prius hanc quæstiunculam diuidam, & rem æquam ab iniqua separabo. Multum enim interest, vtrum aliquis beneficium nobis det sua caussa, an nostra: an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & æstiuum pabulum prospicit; eo loco, quo qui captiuos suos, vt commodius væneant, pascit, & opimos boues saginat ac defricat; quo [75] lanista, qui [76] familiam suam summa cura exercet, atque

XIII. ornat. Multum (vt ait Cleanthes) à beneficio distat negotiatio. Rursus non sum tam iniquus, vt nihil ei debeam, qui cum mihi vtilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, vt sine respectu sui mihi consulat. imo etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, & inter me seque diuiserit. Licet id ipse ex maiore parte possideat, si modo me in consortium admisit, si duos cogitauit: ingratus sum, non solum iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non vocare beneficium, nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat sua caussa, respondebo. Quare potius te mihi profuisse dices, quàm me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quam si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero: nihil debebis mihi, cum te seruitute ac vinculis liberauero? atqui mea id caussa faciam. Aduersus hoc respondeo. Aliquid istic tua caussa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: mea, quod eligis. tibi enim ad vtilitatem tuam satis est, quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quod redimis me, sed quod eligis. poteras enim & alterius redemptione idem consequi, quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me aliis: hoc totum mea caussa facis. Itaque si prætorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem autem soli captiui essemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, à tua vtilitate seductum. Non sum iniquus beneficij interpres: nec

XIV. desidero illud mihi tantum dari, sed & tibi. Quid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra coniici iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? imo deberem, sed exiguum. Quid sit hoc, dicam. Aliquid mea caussa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis. quod nomen meum exiit, sorti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorẽ partem fortunæ debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto prçteribo, quorum [77] mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod vndique [78] in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum. viuere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quàm necessarium fuerit, æstimo, sine quo victurus non fui: sed [79] quàm gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem in quo inuehendo mercator non cogitauit quantum au-

XV. xilij allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi, non debeo. Isto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam dices: nec præceptori, quia aliquid numeraueris. atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respondetur, quædam pluris esse, quàm emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ soluitur, quod deseruiunt, quod à rebus suis auocati nobis vacãt. mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferunt. Aliud tamen dici potest verius, quod statim ponam, si prius quomodo istud refelli possit, ostendero. Quædam, inquit, [1] pluris sunt quàm

vænierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis; quamuis empta ſint, debes. Primum, quid intereſt quanti ſint, cum de pretio; inter ementem & vendentem conuenerit? Deinde non væniit illud ſuo pretio, [80] ſed tuo. Pluris eſt, inquit; quàm væniit. Sed pluris vænire non potuit: pretium autem cuiuſque rei [81] pro tempore eſt. Cum bene iſta laudaueris: tanti ſunt, quanto pluris vænire non poſſunt. præterea nihil venditori debet, qui [82] bene emit. Deinde etiam ſi pluris iſta ſunt non tamen vllum iſtic tuum munus eſt, vt non [83] ex vſu effectúve, ſed ex conſuetudine & [84] annona æſtimetur. Quod tu pretium ponis traiicienti maria, & per medios fluctus, cum è terræ conſpectu receſſit, certam ſecanti viam, & proſpicienti futuras tempeſtates, & ſecuris omnibus iubenti ſubito vela ſtringi, armamenta demitti, paratos ad incurſum procellę & repentinum impetum ſtare? huic tamen tantæ rei prœmium [85] vectura perſoluit. Quanti æſtimas in ſolitudine hoſpitium, in imbre tectũ, in frigore balneum, aut ignẽ? ſcio tamen quanti iſta conſecuturus diuerſorum ſubeam. Quantum nobis præſtat, qui labentem domum [86] ſuſcipit? & agentem ex imo [87] rimas [88] inſulam, incredibili arte ſuſpendit? certo tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hoſtibus tutos, & à ſubitis latronum incurſionibus præſtat. notum eſt tamen, illas turres, pro ſecuritate publica propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat.

XVI. Infinitum erit, ſi latius exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna conſtare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduerſus illos mercede [89] defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum tranſeunt; & nos non arte quam vendunt, obligant, ſed benigna & familiari voluntate. Itaque medico, qui nihil amplius quam [90] manum tangit, & me inter eos, quos [91] perambulat, ponit; ſine vllo [92] affectu facienda vitandave præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tamquam amicum vidit, ſed tamquam [93] imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, ſi me in grege diſcipulorum habuit, ſi non putauit dignum propria & peculiari cura, ſi numquam in me direxit animum: & cum in medium effunderet, quę ſciebat, [94] non didici, ſed excepi. Quid ergo eſt, quare iſtis debeatur multum? non quia pluris eſt quod vendiderunt quam emimus, ſed quia nobiſipſis aliquid præſtiterunt. Ille [95] plus impendit, quam medico neceſſe eſt: pro me, non pro [96] fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monſtrare, ſed [97] admouit. Interea ſolicitus aſſedit, ad [98] ſuſpecta tempora occurrit: nullum miniſterium oneri illi, nullum [99] faſtidio fuit. Gemitus meos non ſecurus [100] excepit. in turba [101] multorum inuocantium, ego illi potiſſima [102] cura fui. tantum alijs vacauit, quantum mea valetudo permiſerat. Huic ego non tamquam medico, ſed tamquam amico, obligatus ſum. Alter rurſus in docendo, & laborem & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in commune dicuntur, aliqua inſtillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus diſcuſſit deſidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniecta (vt ita dicam) manu, [103] extraxit: nec quæ ſciebat, maligne diſpenſauit, quo diutius eſſet neceſſarius, ſed cupijt, ſi poſſet, vniuerſa [104] trãsfundere. Ingratus ſum, niſi illum inter gratiſſimas [105] neceſſitudines diligo.

XVII. Sordidiſſimorum quoque artificiorum [106] inſtitoribus ſupra conſtitutum aliquid [107] adiecimus, ſi nobis [108] opera illorum eximior viſa eſt: & gubernatori, & opifici viliſſimæ mercis, & in diem ſe locanti [109] corollarium aſperſimus. In optimis vero artibus quæ vitam aut [110] conſeruant, aut [111] excolunt, qui nihil ſe plus exiſtimat debere quam pepigit, ingratus eſt. Adijce, quod talium ſtudiorum traditio [112] miſcet animos. hoc cum factum eſt, tam medico quam præceptori pretium operæ ſoluitur, animi debetur.

XVIII. Plato cum flumen naue tranſiſſet, nec ab illo quidquam [113] portitor exegiſſet, honori hoc ſuo datum credens, dixit [114] poſitum illi eſſe apud Platonem officium. Deinde paullopoſt, cum alium atque alium gratis eadem tranſueheret ſedulitate, negauit illi iam apud Platonem poſitum officium. Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod præſtas, debes non tantum mihi præſtare, ſed tamquam mihi. non potes ob id quemquam [115] appellare, quod [116] ſpargis in populum. Quid ergo? nihil debetur pro hoc? Nihil tamquam ab vno. cum omnibus ſoluam, quod tibi cum omnibus debeo.

XIX. Negas, inquit; vllum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit? nego. aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim ſua cauſſa, aut vtique non mea. Ad ſummam, ne ipſe quidem ſe mihi beneficium iudicat dare: ſed aut reip. aut viciniæ, aut ambitioni ſuæ præſtat: & pro hoc aliud quoddam commodum exſpectat, quam quod à ſingulis recepturus eſt. Quid ergo, inquit, ſi Princeps ciuitatem dederit [117] omnibus Gallis, ſi [118] immunitatem Hiſpanis, nihil hoc nomine ſinguli debebunt? Quid ni de-

beant? debebunt autem non tamquam proprium beneficium, sed tamquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuersis proderat, noluit mihi proprie ciuitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non [119] substituit, cum facturus esset quod fecit? Primum cum cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse: eram enim Gallus: & me, etiam si non mea, publica tamen [120] nota comprehendit. Deinde ego quoque illi non tamquam proprium debebo, sed quomodo vnus e populo: non tamquam pro me soluam, sed tamquam pro patria [121] conferam.

XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor aut [122] candidatus [123] aut reus: ad exsoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod vniuersis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me: & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit. Propter me factum debet esse, quod me obliget. Isto, inquit, modo, nec Lunæ nec Soli quidquam debes. non enim propter te mouentur. Sed cum in hoc moueantur, vt vniuersa conseruent, & pro me mouentur: vniuersorum enim pars sum. Adijce nunc, quod nostra & horũ conditio, dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum vtilitatis suæ fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis prosunt, non in hoc tamen prosunt, vt per nos prosint sibi. quid enim nos illis conferre possumus?

XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint. illis autem non licet non moueri. ad summam, consistant, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle. imo magnum argumentum est firmæ voluntatis, ne mutare quidem posse. [124] Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non potest autem non facere, quod debet. Præterea multum interest, vtrum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficiũ, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tamquam coacto non deberem, tamquam cogenti debeo. Desinant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium: cum ex diuerso nemo æquè videri debeat velle, quàm cuius voluntas vsque eo certa est, vt æterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

XXII. Agedum, inquit, si possunt, resistant. Hoc dicis, Omnia ista ingentibus [125] interuallis diducta, & in custodiam vniuersi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuina labantur, contextusque velocitatis citatissimæ, in [126] tot secula promissas vices in medio itinere destituat, & quæ nunc eunt alternis redeúntque opportunis [127] libramentis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur [128] incendio, & ex tanta varietate soluantur, atque eant in vnum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago [129] tot deos sorbeat. Est tanti, vt tu coarguaris, ista [130] concidere? Prosunt tibi etiam inuito, eúntque ista tua caussa: etiamsi [131] maior illis alia, ac prior caussa est.

XXIII. Adijce nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua illis [132] in legem æterna voluntas est. statuerunt, quæ [133] non mutarent. Itaque non possunt videri facturi aliquid, [134] quamuis nolint: quia quidquid desinere non possunt, perseuerare voluerunt: nec vmquam primi consilij deos pænitet. Sine dubio [135] stare illis & desciscere in contrarium, non licet: sed non ideo, quia vis sua illos in proposito tenet, [136] ex imbecillitate permanent: sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In prima autem illa [137] constitutione, cum vniuersa disponerent, etiam nostra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt videri sua tantum caussa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli & Lunæ, & cæteris cælestibus beneficium: quia etiamsi [138] potiora illis sunt, in quæ oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. Adijce quod destinato iuuãt. ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed hæc quæ accipimus, accepturos scierunt: & quamquam maius illis propositum sit, maiorque actus sui fructus, quam seruare mortalia: tamen in nostras quoque vtilitates à principio rerum præmissa mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri non inter vltima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem. & multi non vt gignerẽt, coierũt. Dij non possunt videri nescisse, quid

effecturi eſſent, cum omnibus alimenta protinus, &[139] auxilia prouiderint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant. Cogitauit enim nos ante [140] natura, quam fecit: nec tam leue opus ſumus, vt illi potuerimus[141] excidere. Vide quantum nobis permiſerit, quam [142] non intra homines, humani imperij conditio ſit. vide inquantum corporibus vagari liceat, quæ non coercuit [143] fine terrarum, ſed omnem in partem ſui miſit. vide, animi quantum audeant, quemadmodum ſoli aut nouerint deos, [144] aut quærant, & mente in altum data diuina [145] comitentur. Scias, non eſſe hominem [146] tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum ſuarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certe [147] cui glorietur. Quantus iſte furor eſt, [148] controuerſiam dijs muneris ſui facere? Quomodo aduerſus eos hic erit gratus, quibus gratia referri [149] ſine impendio non poteſt, qui negat ab his accepiſſe ſe, à quibus [150] cum maxime accipit, qui & ſemper daturi ſunt, & numquam recepturi? Quanta autem peruerſitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti benignus eſt: & continuationem ipſam, ſeriemque beneficij, argumentum vocare neceſſario dantis? *Nolo. ſibi habeat. quis illum rogat?* & omnes alias impudentis animi voces his adſtrue. Non ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit: cuiuſque beneficiorum, vel hoc maximum, quod [151] etiam querenti daturus eſt.

XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad ſalubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura [152] conſtringunt: & mox liberalia ſtudia inculcant, adhibito [153] timore nolentibus. [154] Ad vltimum audacem [155] iuuētam frugalitati, pudori, moribus bonis, ſi parum ſequitur, [156] coactam applicant. [157] Adoleſcentibus quoque, ac iam [158] potentibus ſui, ſi [159] remedia metu aut intemperantia reijciunt, vis adhibetur ac ſeruitus. Itaque beneficiorum maxima ſunt, quæ à parentibus accipimus, dum aut [160] neſcimus, [161] aut nolumus.

XXV. His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, ſed ne debeant, ſimiles ſunt ex diuerſo nimis grati: qui aliquid incommodi precari ſolent his quibus obligati ſunt, aliquid aduerſi, in quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc recte faciant, & pia voluntate, quæritur: quorum animus ſimillimus eſt prauo amore flagrantibus, qui amicæ ſuæ optant exſilium, vt deſertam fugientemque comitentur: optant inopiam. vt magis deſideranti donent: optant morbum, vt aſſideant: & quidquid inimicus optaret, amantes vouent. Fere idem itaque exitus eſt odij, & amoris inſani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium iniuria veniūt: cum ſatius ſit vel ceſſare, quam per ſcelus officio locum quærere. Quid ſi gubernator à dijs tempeſtates infeſtiſſimas, & procellas petat, vt gratior ars ſua periculo fiat? quid ſi imperator deos oret, vt magna vis hoſtium circumfuſa caſtris, foſſas ſubito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu [162] conuellat, & in ipſis [163] portis infeſta ſigna conſtituat, quo maiore cum gloria rebus lapſis profligatiſque ſuccurrat? Omnes iſti beneficia ſua deteſtabili via ducūt, qui deos contra eum aduocant, cui ipſi [164] affuturi ſunt, & ante illos ſterni, quam erigi volunt. Inhumana iſta, & peruerſe grati animi natura eſt, contra eum optare, cui honeſte deeſſe non poſſis.

XXVI. Non nocet illi votum meum, inquit, quia ſimul opto & periculum, & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, ſed minus quam ſi ſine remedio periculum optares. Nequitia eſt, vt extrahas, mergere; euertere, vt ſuſcites; vt emittas, includere. Non eſt beneficium, [165] iniuriæ finis: nec vmquam id detraxiſſe meritum eſt, quod ipſe qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quam ſanes. potes inire gratiam, ſi quia vulneratus ſum, ſanas: non, ſi vulneras, vt ſanandus ſim. Numquam cicatrix, niſi [166] collatā vulneri, placuit: quod ita coiſſe gaudemus, vt non fuiſſe mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

XXVII. Simul, inquit, vt poſſim ferre illi opem, precor. Primum, vt te in media parte voti tui [167] occupem, iam ingratus es. nondum audio quid illi velis præſtare: ſcio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecaris malum. optas vt ope indigeat: hoc contra illum eſt. optas vt tua indigeat ope: hoc pro te eſt. non ſuccurrere vis illi, ſed ſoluere. Qui ſic properat, ipſe [168] ſolui vult, non ſoluere. Ita quod vnum in voto tuo honeſtum videri poterat, turpe & ingratum eſt, nolle debere. optas enim, non vt tu facultatem habeas referendæ gratiæ, ſed vt ille neceſſitatem implorandæ. Superiorem te facis, & quod nefas eſt, bene meritum [169] ad pedes tuos mittis. quanto ſatius eſt, honeſta voluntate debere, quam per malam rationem ſoluere? Si infitiareris quod acceperas, minus pec-

cares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret: nunc vis illum subijci tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, vt infra[170] beneficia sua[171] iaceat. Gratum te reputabo? coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum & inimicum potest[172] diuidi? quod non dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema taceantur? Hostes quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruarent: & vincere quosdam, vt ignoscerent. nec ideo non hostilia vota: in quibus, quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse iudicas vota, quæ nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, succedere? pessime cũ eo agis, cui vis à dijs noceri, à te succurri: inique cum ipsis dijs. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. vt tu prosis, dij nocebunt? Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres, si aliqua illum lite implicares, quam subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret: quid interest, vtrum istud fraude tentetur, an voto? nisi quod[173] potentiores illi aduersarios quæris. Non est quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut[174] superuacuum est, aut[175] iniuriosum: imo iniuriosum, etiamsi irritum. Quidquid non efficis,[176] Dei munus est:[177] iniuria vero quidquid optas. Sat est. tibi non aliter debemus irasci, quam si feceris.

XXVIII. Si vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, vt tutus esses. Primum, certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. deinde vtrumque certum puta: quod nocet, prius est. Præterea, tu conditionem voti tui nosti: me tempestas occupauit, portus ac præsidij dubium. Quantum existimas tormentum, etiamsi accepero, eguisse? etiamsi seruatus fuero, trepidasse? etiamsi absolutus fuero, caussam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, vt non gratior sit solida & inconcussa securitas. Opta, vt reddere mihi beneficium possis, cùm opus erit, non vt opus sit. Si esset in tua potestate quod optas,[178] ipse fecisses.

XXIX. Quanto hoc honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nũquam desideret.[179] Sequatur illum materia, qua tam benigne vtitur largiendo iuuandoque, vt numquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam, & clementiam, irritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec[180] experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo[181] placandus. tam æquali in eum fortuna indulgentia perseueret, vt nemo in illum possit esse, nisi conscientia gratus. Quanto hæc iustiora vota sunt, quę te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim[182] faciũt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? quàm multa sunt, per quę quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis, & sine adulatione iucundus; aures, si deliberare velit,[183] diligentes;[184] tutę, si credere; conuictus familiaritas. Neminem tam altè secunda posuerunt, vt non illi eo magis[185] amicus desit, quia nihil absit.

XXX. Ista tristis, & omni voto submouenda occasio, ac procul repellenda. vt gratus esse possis,[186] iratis diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es? Propone in animo tuo carcerem, vincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem: hæ sunt occasiones tui voti. si quis tecum contraxit, per ista[187] dimittitur. Quin potius eum potentem esse velis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat, te referre etiam summa felicitate præditis gratiam? cuius plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Nec te inuitum[188] distringam: Omnia sanè excluserit opulenta felicitas; monstrabo tibi, cuius rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis[189] blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat exstincta[190] libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo[191] ex animi sui sententia suadet, dissuadetque, sed adulandi[192] certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna cõtentio, quis blandissime fallat? Ignorauere vires suas, & dum se tam magnos quam audiunt, credunt,[193] attraxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella: vtilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo reuocabat, multorum sanguinem hauserunt, fusuri nouissime suum,[194] dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus existimant turpe quàm vinci, & perpetua credunt, quæ in summum perducta maxime nutant. Ingentia super se ac suos regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa scena, & vanis & cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi exspectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

XXXI. Cum bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentem, obli-

tumque quàm caducis consideret, nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos nuncium belli, & ad primam aduentus famam, terga versuros: alius, nihil esse dubij, quin illa mole non vinci solum Græcia, sed [95] obrui posset: magis verendum, ne vacuas desertasque vrbes inuenirent, & profugis hostibus vastę solitudines relinquerentur, nõ habituris, vbi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campestria, vix patere [96] cęlum satis ad emittenda omni manu tela. Cùm in hunc modum multa vndique iactarentur, quę hominem nimia æstimatione sui furentem concitarent, [97] Demaratus Lacedęmonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitudinem, indigestam & grauem, metuendam esse ducenti: [98] non enim vires, sed pondus habere immodica numquam regi posse; nec diu durare, quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium milia [99] trecenti morabuntur, hęrebunt in vestigio fixi, & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. tota illos Asia non mouebit loco. tantas minas belli, & pænè totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cum te [100] mutatis legibus suis natura [101] transmiserit, in semita hærebis, & æstimabis futura damna, cùm putaueris quanti Thermopilarum angusta cõstiterint. Scies te fugari posse, cum scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cuius cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque [102] illinc coorientur, & [103] tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, maiorem belli apparatum esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed hæc res contra nos est: ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia nõ capit. vti toto te non potes. Præterea, quæ vna rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multò ante vinceris, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, vt alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua caussa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Diuina atque humana impellentem, & [104] mutantem quidquid obstiterat, trecenti stare iusserunt: stratusque per totam passim Græciam Xerces intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerces pudore, quam damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod vellet: petit ille, vt Sardes [105] maximam Asiæ ciuitatem curru vectus intraret, [106] rectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui [107] non dicebat sibi?

XXXII. Diuus Augustus filiam [108] intra pudicitiæ maledictum impudicam [109] relegauit, & flagitia Principalis domus in publicum [110] emisit: admissos [111] gregatim adulteros, pererratam nocturnis [112] cõmessationibus ciuitatem, forũ ipsum ac [113] rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum [114] ad Marsyã concursum: cum ex adultera in [115] quæstuariam versa, ius omnis licentiæ sub [116] ignoto adultero peteret. [117] Hæc tam vindicanda Principi quàm tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo etiam [118] ad vindicantem redit) parum potens irę publicauerat. Deinde cum, interposito tempore, in locum iræ subijsset [119] verecundia, gemens, quod nõ illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, [120] donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit. *Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mecænas vixisset.* Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones; & protinus scriptæ. fracta classis; & intra paucos dies nãtauit noua. sæuitum est in opera publica ignibus; surrexerunt meliora consumptis: tota vita, Agrippæ & Mecænatis [121] vacauit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit [122] queri, quam [123] quærere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mecænatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulãtes fuissent. Regalis ingenij mos est, in præsentium contumeliam, amissa laudare, & his virtutem dare vera dicẽdi, à quibus iam audiendi periculum non est.

XXXIII. Sed vt me ad propositum reducam, vides quam facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarũ opum positis. Dic illis non quod volunt audire, sed quod odisse [124] semper volent: plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret: da consilium vtile. Quæris, quid felici pręstare possis? effice, ne felicitati suæ credat: vt sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, si illi semel stultam fiduciam permansuræ semper potentiæ excusseris, docuerisque mobilia esse quæ dedit casus, & maiore cursu fugere

quam veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa peruentum est, retro iri? sæpè inter fortunam maximam & vltimam [225] nihil interesse? Nescis quantum sit pretium amicitiæ, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum, sed sæculis raram: quæ non aliubi magis deest, [226] quam vbi creditur abundare. Quid? istos tu [227] libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno [228] ianuam pulsant, qui in primas & secundas [229] admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, [230] populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, [231] magno æstimare introitum, ac tactum sui liminis, pro honore dare, vt ostio suo propius [232] assideas, vt gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

XXXIV. Apud nos primi omnium [233] C. Gracchus & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios [234] in secretum recipere, alios [235] cum pluribus, alios [236] cum vniuersis. Habuerũt itaque isti amicos primos, habuerunt & secũdos, [237] numquam veros. Amicum vocas, cuius [238] disponitur salutatio? aut potest huius tibi patere fides, qui per fores [239] maligne apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire vsque ad [240] distringẽdam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, [241] AVE, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio vrbem [242] concutit, scito etiam si animaduerteris obsessos ingenti frequẽtia [243] vicos, & commeantium in [244] vtramque partem cateruis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non [245] in atrio quæritur. illo recipiendus est, illic retinendus, & in sensus recondẽdus. Hoc doce, gratus es. Male de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto; si rebus bonis superuacuus. Quemadmodum te & in dubijs, & in aduersis, & in lætis sapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduersa fortiter, læta moderate: ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non optes, in tanta varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipse ferat, quamuis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiat; quod est ingrati, se illi [246] præfert, & tanti æstimat illum miserum esse, vt ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se vult, & vt graui sarcina liberare. Multum interest, vtrum properes referre gratiam, vt reddas beneficium; an, vt ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quam ipse liberari vult, quacumque ad hoc cupiet peruenire, quod est pessimæ voluntatis.

XXXV. Ista, inquam, nimia festinatio ingrati est id apertius exprimere non possum, quam si repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo? quocumque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si optares vt illi solueres de suo, multum abesse videreris à grato: hoc quod optas, iniquius est. Exsecraris enim illum, & caput [247] sanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, vt existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captiuitatem, si famem ac [248] metum imprecareris. At quid interest, vtrum vox ista tua sit, [249] an votum? [250] Sanus aliquid horum opta. I nunc, & hoc esse grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non vsque in [251] odium, sed tantum ad infitiationem beneficij perueniret.

XXXVI. Quis pium dicet Æneam, si patriam capi voluerit, vt captiuitate patrem eripiat? Quis [252] Siculos iuuenes, vt bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt vt Ætna immensa ignium vi supra solitum ardens, [253] daret ipsis occasionem exhibẽdæ pietatis, ex medio parentibus incẽdio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum vt finiret, [254] perseuerare maluit: nihil Decijs quod morte patriam seruauerũt, si prius optauerant, vt deuotioni fortissimæ locum vltima rerum necessitas faceret. Grauissima infamia est medici, [255] opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & irritauerant, vt maiore gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

XXXVII. [256] Callistratum aiunt, ita certe Hecaton auctor est, cum in exsilium iret, in quod multos simul cum illo [257] seditiosa ciuitas & intemperanter libera expulerat, optante quodam, vt Atheniensibus necessitas restituendi exsules esset, [258] abominatũ talem reditum. [259] Rutilius noster animosius. cum enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma [260] ciuilia: breui futurum, vt omnes exsules reuerterentur: *Quid tibi, inquit, mali feci, vt mihi peiorem reditum, quam exitum optares? Malo, vt patria exsilio meo* [261] *erubescat, quam reditu* [262] *mœreat.* Non est istud exsilium,

cuius neminem non magis, quam damnatum, pudet. Quemadmodum illi seruauerũt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi; quia satius erat duos [263] vnico malo affici, quam omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui etiam si bene cogitat, male precatur. Ne in [264] patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium exstinxisse quod feceris.

XXXVIII. In quibusdam [265] ciuitatibus, impium votum sceleris vicem tenuit. Demades certe Athenis, eum qui necessaria funeribus venditabat, damnauit, cum probasset magnum lucrum optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an merito damnatus sit. Fortasse optauit, non vt multis venderet, sed vt care: vt paruo sibi constarent, quæ venditurus esset. Cum constet negotiatio ex empto & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cum lucrum ex vtraque sit? Præterea omnes licet, qui in ista negotiatione sunt, damnes: omnes enim idem volunt, idem intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. agricolam annonæ caritas erigit. [266] eloquentiæ exoptat pretium litium numerus. medicis [267] grauis annus in quæstu est. institores [268] delicatarũ merciũ iuuentus corrupta locupletat. nulla tempestate, nullo igne lędantur tecta: iacebit opera fabrilis. [269] Vnius votum deprehensum est, omnium simile est. An tu [270] Arruntium, & [271] Aterium, & ceteros qui [272] captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere, quæ [273] designatores & [274] libitinarios, vota? Illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam [275] spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum [276] damno nemo viuit: hos quisquis [277] differt, [278] exhaurit. Optant ergo, non tantum vt accipiant, quod turpi seruitute meruerunt, sed etiam vt tributo graui liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatum est in [279] vno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt vota, quam impunita. Denique se quisque consulat, & in secretum pectoris sui recedat, & inspiciat quid tacitus optauerit. quam multa sunt vota, quæ etiam sibi fateri pudet! quam pauca, quæ facere coram teste possimus!

XXXIX. Sed non quidquid reprehendendum, etiam [280] damnãdum est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, male vtentis [281] bona voluntate, & in id [282] incidentis, quod euitat. nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hic, ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me saluus, honestus, tutus esse non possit. tam miser sit, vt illi [283] beneficij loco sit, quidquid redditur. [284] Hæc dijs audientibus. Circumueniant illum domesticæ insidiæ, quas ego possim solus opprimere. instet potens inimicus & grauis, infesta turba nec inermis, & creditor vrgeat & accusator.

XL. Vide quam sis æquus, horum optares nihil, si tibi beneficium non dedisset. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certe delinquis, quod non exspectas suum cuiusque rei tempus: quod æque peccat, qui non sequitur, quam qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Exspecta. quare [285] subsidere apud te munus meum non vis? quare obligatum moleste fers? quare, quasi cum acerbo fœneratore, [286] signare rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? quid in me [287] deos immittis? quomodo exigeres, qui sic reddis?

XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia secure debere, & occasiones reddendorum obseruare, non [288] manu facere: hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod [289] inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum se iudicare? quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, [290] quo minus tuum reuertatur ad te: opto hilaris accipias. si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodam datum est, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum: *Nulla mora in Turno.* ostendam hunc animum, cum primum tempus aduenerit: interim dij [291] testes sunt.

XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi [292] manu prędere, verentis & æstuantis, ne in vllo officio sis tardior. Non decet gratum animum solicitudo, sed contra, summa fiducia sui: & ex conscientia veri amoris, dimissa omnis anxietas. Tam cum vitio est, [293] recipere quod non debes, quam non dare quod debes. hoc beneficij primum dati sit ius, vt recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne

homines de me[294] sequius loquantur. Male agit, qui[295] famæ, non conscientiæ gratus est. Duos istius rei iudices habes:[296] te, quem non potes fallere; & illum, quem potes. Quid ergo, si nulla interuenerit occasio? semper debebo: Debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Pœnitet accepti beneficij, quem nondum redditi piget. quare qui tibi dignus visus est, à quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

XLIII. In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium[297] sinum ac domum replere: cum ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto maius ac difficilius interim sit capere, quam fundere. Nam vt nihil alteri detraham, quoniam[298] vtrumque vbi ex virtute fit, par est: non minoris est animi beneficium debere, quam dare. eo quidem operosius hoc quam illud, quo maiore diligentia custodiuntur accepta, quam dantur. Ideo non est trepidandum, quam cito[299] reponamus, nec[300] properandum intempestiue: quia æque delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quam qui suo cessat. Positum est illi apud me: nec illius nomine, nec meo timeo. bene illi cautum est. non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: imo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstet se in vtrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamusque læti. illud apud nos custodiri mauult, quid thesaurum eius eruimus? quid custodiam recusamus? dignus est, cui vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tamquam non[301] ducere, sed[302] sequi debeat.

COMMENTARIA VARIORVM AVTHORVM in librum sextum Senecæ de Beneficijs.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Extra vitam.] *Vsum in ipsa non habent: differuntur ingenij caussa tantum. Muretus, viam voluit: præter rem & libros.*

2. Ad explicandum.] *Moris, vt in theatra aut amphitheatra, ante commissionem ludorum, ipsi actores aut paria inducerentur populo ostentui, & velut in pompa: quod [illegible]tiqque scenici nostri seruant. Vide Saturnalia nostra, I I. cap. XVIII. Itaque mens Senecæ: Aut [illegible] me hæc absoluere, & perficere: aut, vt in ludis, inducere tantùm & ostentare. Hunc locum velim Saturnalibus meis additum, loco dicto: valdè eo facit.*

3. His quoque.] *Ex meo & Pinciani:* Quia his.

4. Ex vultu.] *Vultúne absentis? ineptia, & poëtarum imitamenta.*

5. Expellam.] *Ex hoc theatro, si abire nolues.*

6. Capite agam.] *Has voces Muretus capitis damnauerat, eiecerat que: male. Quidam scripti,* & ea perite agam. *Sed illud perplacet, & Quædam horum, inquit, ipsosque homines pellam, & capite prehensos trudam. Ita solet, vbi præcipitamus. Contra est,* Capite sistere, *in Plauto.*

CAP. II. 7. Interrumpit.] *Cursum sistit.*

8. Prohibemur] *Pro sententia magis,* prohibemus.

9. Retro illi.] *Communi sententia, qua præterita reuocare nec Deos posse censent.*

CAP. III. 10. Rabirium.] *Qui bella ciuica videtur scripsisse, & laudat Ouidius:*

> ——magnique Rabirius oris.

Velleius: Nostri æui eminent principes carminum, Virgilius Rabiriusque.

11. Alio.] *Ad Augustum.*

12. Quodcumque dedi.] *Similes alibi voces. illa Alphonsi, regis Aragonum, eximia. roganti,* Quid seruaret sibi, qui tam multa multis donaret? Ea ipsa, quæ dono, *inquit. Martialis:*

> Extra fortunam est, quidquid donatur amicis;
> Quas dederis, solas semper habebis opes.

Mens igitur Antonij, Hoc vnum habeo, quod non habeo: dedi & deposui apud alios.

13. Procurator.] *Cuius? Fortunæ: nec es in rebus tuis.*

14. Ex alieno.] *E cædibus & bellis. videntur enim ea spolia ex sanguine ipso lecta. Si tamen absit præpositio,* ex, *foram: essétque, quæ alij sanguine & vita sua parauerunt; vos ijsdem tuemini & tenetis.*

15. Aduersos.] *Ipsos obsidentes.*

16. Affinitatis.] *Ad Cæsarem & Pompeium spectat: quia hic illi gener.*

17. Amicitiæ, collegij.] *Ad M. Antonium & Augustum. Diu amici, collegæ in Triumuiratu & Consulatu: sed & ijdem affines, cum Octauiam vxorem haberet Antonius, illius sororem.*

18. Elisus.] *Fractus & quassus. vt solet, vbi quid inter duos premitur.*

19. Caussa.] *Iure & conditione depositi censentur.*

20. Hostilis.] *Acuta lectio, quasi ab hoste sæpe vix differat heres. At ex meo libro*: aut hostis successoris anni inuadent. *Sed illud melius.*

CAP. IV. 21. Eiurare.] *Eiurat, qui iurat aliquid sibi non esse. Ita* bonam copiam eiurare: *se eam non haberet* bonam spem eiurare, *in Seneca De Vit. beat. cap. XXVI. nec eam sibi esse. Ergo hic*, eiurare parentes, *non agnoscere, nec pro talibus habere.*

22. Quæ dederant.] *Vitam, educationem, alia beneficia.*

23. Vim benef.] *Quasi dicat, ea occidit, interfecit.*

24. Tenet.] *Obligatum obstrictúmque habet.*

25. Tabellis.] *Fundi elocati.*

26. Caussa.] *Prætextu & titulo.*

27. Agellum.] *Meus atque alij*, argentum, quod. *quidni teneam? Argentum factum intellegit, ad mensam & ministerium.*

28. Ratio conf.] *Quod fit, cum vtrimque accepta & expensa examinantur, & dispunguntur.*

29. Obduxit.] *Meus* abduxit. *Grutero assentior* adduxit *reponenti. De eo verbo nos ad Tacitum: & est tristitiæ aut seueritatis nota. vt contra, dilatatio & diffusio, in benignitate.*

30. Non dicitur.] *Quiane contra legem, puta fænebrem, data? an quia pupillo, filio familias, aut personæ cum qua in iudicio non consistas? an denique, quia exceptione creditor repellitur? Nam vt Iurisconsultus ait*, desinit esse debitor, qui nactus est exceptionem iustam. *Desinit, inquam, esse intellectu ac potestate iuris, quia efficaciter ab eo non exigitur? reipsa tamen est, & nomen non amittit. Quo posteriore sensu Seneca*, deberi, sed non exigi, *hic scripsit.*

CAP. V. 31. Absoluitur.] *Fortasse*, absoluimur.

32. Rem pro re.] *Explicatio magis, quàm etymologia est. sicut* Fides, *quia fit quod dicitur. Stoici autem in hisce notationibus crebri, aut nimij: quod Cicero, aliique obseruant.*

33. Tantumdem.] *Non idem corpus, sed vel aliud eiusdem generis, vel pretium.*

34. Delegatione.] *Supra explicauimus, esse cum ab alio creditori soluimus, & nomen aliquod nostrum illi transscribimus.*

35. Hereditatem.] *Agmine Iurisconsulti nostri in Senecam hic eunt. Et est vero discrimen, nec superuacuum, in Hereditate & Rebus. Nam illa ius quoddam incorporale est: ista corpora. sicut Beneficium distinctum, ipso Seneca auctore, à re qua donatur. Tamen & Hereditatis voce, ipsas res sæpe Latini appellarunt. vt vel Cicero cum definit*, Hereditatem pecuniam esse, quæ alicuius morte ad alium perueniret. *Hoc sensu, rectè Seneca.*

36. Vsucapi.] *Temporum spatio alterius fieri, idque vtendo.*

37. Contribuere.] *Iungere, vnire, miscere. Sic* Contribui legatum ceteris, *in Pandectis: item* Contributa bona: *& in Liuio & Cæsare* contributi populi *dicuntur, qui aliis adiuncti, & formulæ eorum facti. Facit huc quod Modestinus definit* Compensationem, debiti & crediti inter se contributionem: *id est, confusionem, & vt neutrum exstet.*

38. Separantur.] *Etiamnum verba Liberalis quærentis, ne erres: & Seneca demum cap. sequenti respondet.*

39. Non confunditur.] *Verissime ita P. Faber, negatione addita, & secuti sumus. Vult enim omnino & hoc agit, non confundi nec contribui.*

40. Formula.] *Actio, siue eius titulus.*

CAP. VI. 41. Ducimur.] *A lege.*

42. Vltro.] *Mira vis in hac vocula, nec facilè exprimenda. Valet*. Insuper, Amplius etiam, ἔπειτα: *& plus aliquid in exemplis obseruandum, quàm interpretandum.*

43. Imprimat.] *In ceratis tabellis.*

44. Iniuria.] *Ita libri prisci, & sententia exigit planissime. quam alio deflexerant, qui* iniuriam *scribebant, contra totam hanc Senecæ dissertionem.*

CAP. VII. 45. Cui regendum.] *Supra, cap. I.* Ex vultu igitur tuo pendebo. *Nam facit se quasi cum Liberali præsenti disputare, & inuicem illi sermonis dat partes, vt cap. V. & postea. Et si tota hac scena parum fortasse decora, certè non grauis est.*

46. Rugas.] *Quod fit, vbi quid displicet aut tædet.*

47. Quo tantum.] *E Virgilio, in certamine nauali, lib. V.*

48. Non possum.] *Respondet Seneca, quam maxime lego litem, altum disputationum vito. Et vides, quàm breuiter dixerim.*

49. Cogitatio.] *Vt consultum spontaneumque non fortuitum sit.*

50. Amica.] *Volens, & cum proposito bene faciendi.*

51. Nescit.] *Ad hominem.*

52. Non Potuit.] *Ad animantes, aut inanima.*

CAP. VIII. 53. Frigore.] *Quod febres potuit discutere: sicut perfusio aquæ rigentis post balneum.*

54. Flagellis.] *An quia ater & lentus ille humor incaluit, & motu item dissipatus est?*

55. In aliam.] *Quasi non vacauerit ei, vacare morbo. Sed vera caussa, quod magnus ille metus humores & corpus mouet: ideoque & morbi legem frangit aut turbat.*

56. Salutare.] *Sua vi & natura: sed* συμβεβηκότως *& casu.*

57. Testis.] *Libri omnes*, hostis: *& istud vulgatum, est ab Agricola. Tueatur aliquis scripturam. quasi dicat, hostis & aduersarius noster, hostilis animi notus testis.*

58. Potentia.] *Accusatorum.*

59. Caussa.] *Meus & alij scripti*, caussæ *quod eligam, & mox* gratiæ. *At de re, exemplum in Valerio, de L. Cotta. quem certis criminibus accusatum à Scipione Æmiliano, & conuictum, tamen iudices absoluere maluerunt.* quia homines sapientissimi verebantur, inquit, ne præcipuæ accusatoris amplitudini damnatio eius donata existimaretur.

60. Vnum testem.] *Sententia esset, quod f. sine aliis testibus, vnum dimisisset, quasi iam superfluum & vacantem, re confecta. Sed magis adhæserim scriptæ lectioni*, & in vnum testem : *quod interpretor, caussam temere ab eo creditam & collocatam in vno teste : cum plures habere petuisset. sed per superbiam noluit, & sibi atque vni illi putauit credendum.*

CAP. XI. 61. Nescisse.] *In hanc rem Phocyllides pulchrè :*

Ὅστις ἑκὼν ἀδικεῖ, κακὸς ἀνήρ· ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης,
Οὐκ ἐρέω τὸ τέλος· βουλὴ δ' εὐθύνει ἑκάστου·
Quisquis sponte nocet, vir is improbus. at qui nolens,
Non idem dicam. mens, quæ discriminat, esto.

Liuius : Mentem peccare, non corpus : & vnde consilium abfuerit, culpam abesse.

62. Morbus.] *Sonticum, qui excusat ne citati ad nomen respondeant.*

63. Imitabor.] *Voluntatem eamdem seruauero, nocere potius tentabo, eius exemplo.*

CAP. X. 64. Facere me.] *Breuius ista in meo codice* : aliquid meum vis ; cum ipse v. b. m. d. nihil fecerit. *Germana puto.*

65. Ad alterum.] *Nam tria genera, quibus non obligamur, etsi bene fecerint. Primi, qui nihil à se contulerunt: alteri, qui nolentes iuuerunt ; tertij, qui nocere volentes.*

66. Voluisse te.] *Res enim sequi debeat. at contra est in altero membro : etiamsi res adest, cùm voluntas abest, nihil debeo.*

67. Nuda.] *Mera ac sola.*

68. Non esset.] *Rectè. Erasmum nemo audiat, qui tollit negantem particulam, ex diametro Senecæ aduersus. Res mihi clara est. Nuda, inquit, voluntas beneficium non efficit. & sicut illa à Fortuna destituta id non confert, ita nec illa cui Fortuna fauit, nisi voluntas præiuit.*

CAP. XI. 69. Irritus.] *Quidam libri* iratus : *malè.* Irritus *laboris sui & conatus. nihil effecit quærendo.*

70. Circulatorem.] *Agyrtam Græcis. qui circulos hominum congregant & faciunt. Vide epist.* XXIX.

71. Vernaculis.] *Seruis eiusdem populi aut vrbis, & propriè domesticis. Capitolinus in Macrino* : In vernaculis vel aulicis tam impius, tam asper, vt serui illum sui non Macrinum dicerent, sed Macellinum. *Id genus, lepidi plerumque aut dicaces. ideo Martialis* : Vernaculorum dicta, sordidum dentem. *Ammianus* XVII. Iulianum appellantes loquacem talpam, litterionem Græcum, & huic congruentia plurima atque vernacula iactantes. *Itaque non nimis displiceat in Suetonio retineri, Vitelly cap.* XIV. Nullis tamen infensior quam vernaculis, & mathematicis : *dicentibus istis, & prædicentibus.*

72. Fiet numerandi.] *Commatium hoc sine idoneo sensu ita editur. Meus, à me fiet gratiæ. quod fortasse probum est, certè in sensum probum. ille mihi gratiam debebit referre ; ego initium & caussam eius dedero. Sed quia libris aliis* Numerandi *verbum, per me mutetur in* munerandi : *& verus item sensus, Qui mihi benè voluit tantum. si ego ei benè fecero ; ille mihi gratiam debet, non ego reddidi, imo à me initium factum est muneris & beneficij. Vtroius modo scribas, rescribe etiam* hinc, *pro huic, initio membri.* Hinc, *id est ab ista parte.*

CAP. XII. 73. Vultus.] *Velut cum præsenti, vt suprà, cap.* VII.

74. Aliis imp.] *Sua caussa, suique commodi, faciunt ; & alteri, quasi beneficium, inscribunt. Sibi datum, in alterius rationibus ponunt.*

75. Lanista.] *Dicitur non solum doctor &* ἐπιστάτης μονομάχων : *sed qui alit & quæstus caussa habet,* λυδοτρόφος, μονομαχοτρόφος, *vt Glossæ. Vide me in Saturnal.* I. *cap.* XV.

76. Familiam.] *Gregem gladiatorum & manum. sed quia serui, & quidem infimi,* Familiæ *nomine vulgo censebantur. Ego in iisdem libris.*

CAP. XIV. 77. Mercenarium.] *Mercedem & præmium spectans.*

78. In se conuersi.] *Vnum se spectat, foras & ad alios non tendit.*

79. Quam gratuitum.] *Meus liber*, sed ingratum mihi. *An facimus*, sed an gratum mihi. q. n. h. nisi emissem ? *cum interrogatione. Etsi*, gratuitum, *temerè non mutem.*

CAP. XV. 80. Sed tuo.] *Quanti tu æstimasti.*

81. Pro tempore.] *Atque ideo variat : vt iudicia aut cupiditas hominum, siue & copia aut inopia mercium fuit.*

82. Bene emit.] *Id est, vili emit. lucri fecit. Ciceronis locus* : Quo melius emptum (*id est vilius*) sciatis, Terria deducta est.

83. Ex vsu.] *Id est, pro magnitudine vsus, quem mihi præstant.*

84. Annona.] *Prout ea intepuit, aut est accensa.*

85. Vectura.] *Naulum.*

86. Suscipit.] *Tignis & fulturis.*

87. Rimas.] *Meus*, ruinas. *nec spernas. Sed* rimas *non moueo : & suspendi vult superiora domus, donec ima instaurata & firmata.*

88. Insulam.] *Domum cœnaculariam, in qua tenuiores ferè & inquilini habitabant.* συνοικίας.

CAP. XVI. 89. Defungor.] *Liberor, munus impleo.*

90. Manum.] *Venas siue arterias obiter explorat.*

91. Perambulat.] *Visit tantùm, atque abit.*

92. Affectu.] *Cum frigore quodam, & ex lege ac more.*

93. Imperatorem.] *Non mutem. nam & ægri dicebantur imperare medicis (qui tunc non dignissimæ sortis) quos aduocabant scilicet. &, puto, annua mercede obstrictos habebant. Alfenus lege* XXVI. *De Libert.* Medicus quod putaret multo plures imperantes sibi habiturum : *id est patronos, & qui opera eius ægri vterentur. Varro* I. *de R. R.* Coloni habent anniuersarios vicinos quibus imperent, medicos, fullones, fabros : *qui ad nutum sint præsto, ob annuum illud salarium. Tamen Muretus mallet* : non tamquam amicus, sed tamquam Imperator. *Nam imperare etiam medicorum. vt in nostro De Ira* I. *cap.* XVI. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens,

ſciens, non idem imperaſſem omnibus per diuerſa ægrotantibus *Terentius in perſonâ medici*: Quod iuſſi dare bibere, & quantum imperaui, date. *Et ſanè pro Seneca fortaſſe magis hæc lectio, vt ad ipſum medicum referatur volentem & amicum, quæ pars prima in beneficio. Nam ita paullo ante*: Ex medico & præceptore, in amicum tranſeunt. *& infrà*: Non tamquam medico, ſed amico, obligatus ſum. *Sed & ex priore idem aut ſimilis ſenſus.*

94. Non didici.] *Quaſi illo abijciente magis, quàm porrigente. Itaque ſuſtuli, inquit, non ſumpſi.*

95. Plus impendit.] *Mem & Pinciani codices*, magis pependit: *vt ad ſolicitudinem referatur, & animum anxium in curando. Sed vulgatum etiam approbum*, Plus impendit, *operæ temporiſque.*

96. Fama artis.] *Vt ſæpe, ne male audirent medici, ne ipſe imperitior haberetur, abſque ſucceſſu.*

97. Admouit.] *Sua manu. In meo tamen libro*: ſed admonuit.

98. Suſpecta.] *Cum vis morbi ſolet ingruere, vel cùm criſis eſſet.*

99. Faſtidio.] *Vt quædam ſordida, et ſenſibus moleſta.*

100. Excepit.] *Mem. & alij*, audiuit.

101. Multorum.] *Addit idem voculam*, infirmorum inuoc.

102. Cura fui.] *Scripti omnes*, curatio. *cur mutarunt?*

103. Extraxit.] *In lucem produxit. audere, tentare, videre & adſpici fecit.*

104. Transfundere.] *Omnem ſcientiam ſimul in me deriuare. O pulchræ optimi doctoris notæ!*

105. Neceſſitudines.] *Neceſſarios.*

CAP. XVII. 106. Inſtitoribus.] *Qui merces vendunt, emúntve. qui tabernis præpoſiti*, ἐργαστηριάρχαι. *Ouidius*:

Inſtitor ad dominam veniet diſcinctus emacem.

Noſter hoc ipſo libro, cap. XXXVIII. Inſtitores delicaturum mercium.

107. Adiecimus.] *Nos domini, qui tabernæ præpoſuimus. dedimus aliquid ſupra mercedem, quam pacti eramus. Nam ad emptores, non commodè hoc referas, nec ex more.*

108. Opera.] *Diligentior & impenſior in re mea facienda, in plurimi vendendo.*

109. Corollarium.] *Auctarium*, ἐπίμετρον *Varro de L. L.* Manupretium, à manibus & pretio. Corollarium, ſi additum præterquam quod debitum eius vocabulum fictum a corrollis, quod hæ cum placuerant actores, in ſcæna dari ſolitæ. *Sueton. Aug cap.* XLV. Corollaria & præmia alienis quoque ludis de ſuo offerebat. *Cicero in Verr.* Vt ad fructus illos arationum, corollarium hoc nummorum accederet.

110. Conſeruant.] *Vt medicina.*

111. Excolunt.] *Vt litteratura.*

112. Miſcet.] *Inter ſe iungit, amicitiam conciliat. Admodum verè dictum.*

CAP. XVIII. 113. Portitor.] πορθμεὺς, *qui traijcit & tranſportat.*

114. Poſitum.] *Seruatum ibi, reconditum in animo, reſumendum ab eo cum vellet.*

115. Appellare.] *Quaſi debitorem.*

116. Spargis.] *Vt in ludis ſolet.*

CAP. XIX. 117. Omnibus Gallis.] *Alludit ad ipſum eius aui factum. nam Claudius Galliæ comatæ plenam ciuitatem, id eſt cum iure ſuffragij dedit. Tacit.* XI. *Annal.*

118. Immunitatem.] *A tributis.*

119. Subſtituit.] *Me non habuit animi conſilijque ſui ſcopum. Non propoſuit aut ſuppoſuit in mente talem.*

120. Nota.] *Gentis nomine.*

121. Conferam.] *Proprie vbi plures donant. Inde formula*, Ex ære collato.

CAP. XX. 122. Candidatus.] *Nec miror, ſi candidati magiſtratuum æs ſuum & alienum profeſſi ſint: quærebat liqueret cenſum Senatorium eos habere, qui ad magiſtratus, & publicum illum ſplendorem, quærebatur.*

123. Aut reus.] *Sed qua cauſſa rei igitur profeſſi? an non omnes, ſed Repetundarum, Peculatus, aut criminum, in quibus pecuniaria res agebatur? Itaque ibi videndum, quid in ſuo ære, quid in alieno haberent: & inde ſæpe in culpam aut innocentiam argumenta. Sed & opus deducere æs alienum, vt litis æſtimatio deinde ſolueretur. Mihi hoc in mente: melius promenti, acceptor ero. Sed hem, ſuccurrit. an non illa ſententia: Neque extra iudicium, neque in iudicio (ſiquis trahat) fatebor me illius debitorem. Extra iudicium, cum in candida mea ero: ſiue in ſordida, reus.*

CAP. XXI. 124. Vir bonus.] *Diſſimile eſt. nam poteſt deſinere bonus eſſe. ſed hoc quoque ſcilicet è ſublimitate illa, an arrogantia Stoica, qui* Hominem Deo parem: Iouem plus non poſſe, quam virum bonum, *& hæc talia iactabant.*

CAP. XXII. 125. Interuallis.] *Quæ inter cælos & ſidera ipſa ſunt.*

126. Tot ſæcula.] *Nec enim immortalem mundum Stoici faciunt.*

127. Libramentis.] *Quod Sol remotior, quod Luna vicinior; quod ille ardore diurno, hæc humore nocturno, inuicem temperant.*

128. Incendio.] *Stoicorum* ἐκπυρώσει.

129. Tot deos.] *Nam* Chryſippus & Cleanthes, *vt Plutarchus ait*, cælum, terram, aerem, mare dijs compleuerunt & neminem tamen ex tam multis immortalem reliquerunt, excepto vno Ioue. Imo ceteros omnes natos eſſe, & interituros, ex ignis vi. *Vide nos Phyſiol.* II. *Diſſ.* XXII.

130. Concidere?] *Secutus ſum libros, & Gruteri noſtri coniecturam: niſi quod interrogatione animauerim. Eſtne tanti, inquit, & condignum ſcilicet præmium, ad te arguendum, vt iſta omnia collabantur & ruant? Nam hoc optas; & obijcis: Si poſſunt nolle. deſinant. Atqui, ò homo, non deſinent: proſunt tibi, proderuntque vel inuito.*

131. Maior illis.] *Lex illa vniuerſi, & conſeruatio rerum.*

CAP. XXIII. 132. In legem.] *Quid aptius altiuſque dici poteſt? legite hæc, qui animo tales eſtis.*

133. Non mutarent.] *Nam vt* I. *Quæſt. Natur.* Maieſtatis deminutio eſt, & confeſſio erroris mutanda feciſſe. Neceſſe eſt ei eadem placeant, cui niſi optima placere non poſſunt.

134. Quamuis nolint.] *Clarius*, quasi vt nolint. *Ibidem (in Quæstion.) Seneca:* Nec ob hoc minus liber aut potens est: ipse est enim necessitas sua.

135. Stare.] *Male voculam expulerant: libri asserunt & sensus. Sidera quiescere non possunt etsi tu voues: neque item in contrarium aut diuersam exorbitare.*

136. Ex imbecillitate.] *Mei libri*, in imbecill. *Puto ipse*, nec imbecillitate: *ex syllaba prioris voculæ.*

137. Constitutione.] *Qua prima cuiusque mundi, cum renascuntur (stoico sensu:) an illa apud Iouem ab æterno?*

138. Potiora illis.] *Sic statim:* Maius illis propositum, maiorque actus sui fructus, quam seruare mortalia. *De Ira* II. *cap.* XXVII. Non enim nos caussa mundo sumus. nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. *Et est Stoicum dogma*, Mundum factum Deorum hominumque caussa.

139. Auxilia.] *E libris est. vulgo*, & vtilia.

140. Natura quam.] *Id est, Deus.*

141. Excidere.] *Fortuito & quasi per casum nasci. Dum aliud opus struit, nos præter opus obiter genuit. An excidere etiam, elabi eius mente, interpretemur: non sumus tam leuis res, vt extra curam cogitationemque posuerit.*

142. Non intra homines.] *Imo & ad animantes ceteras pertinet, quibus iugum nempe damus.*

143. Fine terrarum.] *Siue quia maria sulcamus, in aerem vehiculis aut funibus tollimur; siue, quia oculos etiam mittimus in ipsum cælum: siue denique quia nulli glebæ affixi: quaquauersus licet ire.*

144. Aut quærant.] *Pulchre. & hoc ipsum diuinæ mentis signum, quod semper imus ad diuina.*

145. Comitentur.] *Siderum nempe cursum. Vide libri* II. *supra, cap.* XXIX. *libri* III. *cap.* XX.

146. Tumultuarium.] *Epicuri desipiens dogma, à fortuito atomorum concursu nos formantis.*

147. Cui glorietur.] *O acute & vere! Vide De Vit. beat. (ex vulgata distinctione) cap.* XXXII.

148. Controuersiam.] *In dubium vocare Dei beneficia, & sint ne vere talia, atque a voluntate.*

149. Sine impendio.] *Nempe aduersus homines. quibus reddi gratia sine re non potest.*

150. Cum maxime.] *Possit & legi:* cum maxima accepit, & semper.

151. Etiam quærenti.] *Querulo & increpanti. At Pincianus*, non quærenti: *id est, nolenti.*

CAP. XXIV. 152. Constringunt.] *Fasces, & in cuneu.*

153. Timore.] *A virga & ferula.*

154. Ad vltimum.] *Quomodo, si de adolescentia mox subiungit? an forte*, adultorum?

155. Iuuentam.] *Ideo adolescentiæ hic præponit (contra ætatum seriem:) quia de animi & morum formatione agit, atque opportune studijs adiunxit.*

156. Coactam.] *Vt patriæ potestatis, metu Abdicationis.*

157. Adolescentibus.] *De Adultis dixit. at etiam, inquit, cum adolescunt, vis & imperium adhibentur.*

158. Potentibus sui.] *Sumpta virili Toga, quæ ideo* Libera *dicta. cum custos & pædagogus remoti.*

159. Remedia.] *Ad corporis morbos refer. nam de animi, iam præiuit.*

160. Nescimus.] *In infantia & pueritia.*

161. Aut nolumus.] *In adolescentia & iuuenta.*

CAP. XXV. 162. Conuellat.] *Nam stipitibus interpositis fiebat. vnde hæc phrasis. Lib.* V. *De milit. Rom. dixi.*

163. Portis.] *Castrorum. quæ quattuor erant.*

164. Affuturi.] *Defensuri.*

CAP. XXVI. 165. Iniuriæ finis.] *Desinere iniuriam esse.*

166. Collata vulneri.] *Id est, per se non placet. sed comparatione placet. Malo, quam vulnus.*

CAP. XXVII. 167. Occupem.] *Voto nondum plene prolato, præueniam.*

168. Solui vult.] *Ita me Deus, acutissime. Significat, illi graue est beneficium, & liberari statim vult: nec tam gratus esse, quam expeditus.*

169. Ad pedes.] *Vt supplex tibi sit.*

170. Beneficia sua.] *Pro hominibus acceperim, & ijs quibus bene fecit. Ante nos animus, sic vsurpari.*

171. Iaceat.] *Ad pedes, vt præmisit.*

172. Diuidi.] *Quia prior pars hostilis est, altera amica.*

173. Potentiores. *Ipsos deos, quos voto conuenis.*

174. Superuacuum.] *Si non succedit, non auditur.*

175. Iniuriosum.] *Si auditur, cum noxa scilicet coniunctum.*

176. Dei munus.] *Qui te benignior, parcit, nec exaudit.*

177. Iniuria.] *In animo tuo, & ipsa illa conceptione voti.*

CAP. XXVIII. 178. Ipse fecisses.] *Ipse in discrimen me adduxisses, ipse læsisses, deiecisses: vt scilicet auxilio esses. Ergo scelus admisisses, vt gratus deinde esses? Nam certe qui optat, cupit; qui cupit, fecerit si possit.*

CAP. XXIX. 179. Sequatur.] *Facilis ei sit, habeat, nec vnquam destituat.*

180. Experiri.] *Ipse auxiliator, ille auxilij numquam egeat.*

181. Placandus.] *Nemini supplicare debeat, nullius iram mitigare.*

182. Faciunt.] *Optimo illo, & tam propenso animo.*

183. Diligentes.] *Ad audiendum, et mox suadendum.*

184. Tutæ.] *Ad continendum, si quid arcani deposuit.*

185. Amicus desit.] *Quia semper* magnæ fortunæ (*Velleij dictum*) comes adulatio: *& veritas ac candor apud felices potentésque vix habitant.*

CAP. XXX. 186. [Gr]atis dijs.] *Vt noceant.*

187. Dimittitur.] *Si quis vinculo aliquo tecum hæret, per hæc liberatur. Ista enim ei optas, vt soluere aut solui possis.*

188. Distringam.] *Illigatum tenebo.*

189. Blanda audiendi.] *Tacitus de hoc genere:* Quorum aures ita formatæ, vt nil nisi iucundum, & læ-

ſurum, accipiant. *Ideo Diogenes*, Adulationem, melleum eſſe laqueum.

190. Libertas.] *Amicorum & familiarium. quæ apud eum nefas erat.*

191. Ex animi.] *Formula vetus, qua ſignificabant puriter, libere, & ex interiore ſenſu dici.*

192. Certamen eſt.] *Quod vetus illud dictum expreſſit, ab iſto aut proximo æuo:* Omnis Romanus adulatione corrumpitur, aut corrumpit.

193. Attraxere.] *Vltro aduocarunt & arceſſiuerunt bella.*

194. Dum vindicant.] *Miror quid illud ſit, quod in meis libris additur. in altero quidem*, dum hoc ſæpe iudiſſe vindicant: *altero opt.* dum hac ſpecie iudiſti vindicant. *Numquid,* hac ſpecie iuſti?

CAP. XXXI. 195. Obrui.] *In tota hac narratiuncula Declamatory floſculi ſparſi. iſte vnus, & olim Claudij Marcelli, qui in huius argumenti Suaſoria:* Non vincent nos, ſed obruent, *pronunciari à Spartanis facit.*

196. Cælum.] *Aërem.*

197. Demaratus.] *Olim rex Sparta, & tunc exſul.*

198. Non vires.] *Liuius ſimiliter:* Eſſe impedimentum maius, quàm auxilium.

199. Trecenti.] *Mira prædictio Demarati. & quomodo hæc tam diſtincta, niſi poſt factum, ſciri potuerunt? Sed iſta quoque ex declamantium licentia: donemus.*

200. Mutatis leg.] *Declamator in Suaſoria* II. Maria, terráſque, rerum Natura ſtatione mutauit ſua: moriamur trecenti, vt hic primum inuenerit, quod mutare non poſſit. *Vides Mutandi verbum in hac re placuiſſe. quia nempe è terra mare, è mari terram fecit. Herodotum vide.*

201. Tranſmiſerit.] *In Græciam, conſtrato Helleſponto.*

202. Illic coorientur.] *Mei libri iterum hic voces inſerunt. alter*, illinc ſimilis naſcentur coorientur: *alter opt.* à ſimilis naſcentur. *Quid hoc eſt? an* apibus ſimiles naſcentur? ἠΰτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων.

203. Tuis te vir.] *Quas explicare non poteris. quæ ſe inuoluent aut obterent.*

204. Mutantem.] *Senſu, quo ſuprà.*

205. Maximam Aſiæ.] *In Lydia ſita eſt, & Strabonis etiam æuo magna.*

206. Rectam capite.] *Quam &* Citarim *appellant. De hoc ritu Plutarchus in Artaxerxe, Xenophon* II. *Anabaſ. Sed Suidas optimè. & noſtram hanc rem ſimul tangit ex Philarchi Hiſtor.* XI. Tiara, *inquit*, ornatus capitis, quam ſoli reges rectam ferebant apud Perſas duces autem, inclinatam. Demaratus autem Lacedæmonius, qui cum Xerxe Athenas venit, ob ſucceſſum aliquem lætiorem rege ei permittente peteret quod vellet, petiit in recta tiara Sardes inuehi.

207. Non dicebat.] *Ego hoc teneam, etſi meis libris negatio abeſt. Sententia, Nemo è Perſis & indigenis regi verum dixit, ſolus hic homo externus cuius res non agebatur. Nihil ei ex victoria aut clade accedebat, decedebat ve. Non ergo ſibi dicebat, id eſt in rem aut commodum ſuum. Tamen libri ſine negatione, vt dixi: & interpretere,* Qui ſibi dicebat, *aliis non audituris. Itaque nec videbatur iis dicere.*

CAP. XXXII. 208. Intra Pudic.] *Non capio, alius viderit. quidam libri,* vltra: *atque omnino ego legam,* vltra impudicitiæ. *id eſt, adeo impudicam, vt hoc maledictum commune flagitia eius excederent. Plus erat, quã impudica.*

209. Relegauit.] *In Pandateriam inſulam primo, mox Rheginorum oppido clauſit.*

210. Emiſit.] *Suetonius:* De filia, abſens, ac libello per Quæſtorem recitato, notum Senatui fecit.

211. Gregatim.] *Sunt ex ipſa accuſatione, ſiue perſcriptione Auguſti. Gregatim autem, quod non ſingulos, ſed per greges & claſſes admitteret. ô propudium!*

212. Comeſſationibus.] *Cum hic atque illic apud amaſios ſuos luxuriaretur.*

213. Roſtra.] *Ibi quoque, haud dubiè, lectulis ſtratis comeſſabunda, & quod ſequitur.*

214. Ad Marſyam.] *Cuius ſtatua in foro erat, & ad eam tribunal. Itaque coronare Marſyam victores ſolent, & qui cauſſas tenuiſſent. At hæc muliercula, libidinum coronas, & pugnarum numeros, imponebat. Plinius* XXI. *cap.* III. Apud nos exemplum licentiæ huius non eſt aliud, quàm filia D. Auguſti, cuius luxuria noctibus coronatum Marſyam, litteræ illius Dei gemunt. *Quibus poſtremis legerim,* litteræ illius degemunt. *Qui* Deũ *ad Auguſtum refert, errat: & iam de* Diuo *præceſſit. ſed nec audiendus mihi, qui reſcribit. At de Seneca loco, non negauerim coronas eas ſimpliciter ad conuiuales referri poſſe, quas abiens ipſa & comeſſatores Marſyæ impoſuerint: nam & id fœdum, teſtari ibi conuiuatos eſſe.*

215. Quæſtuariam.] *Fecit ne ergo, quod Meſſallina, ſimilis aut gemina mulier?*

Excepit blanda intrantes, atque æra popoſcit.

216. Ignoto.] *Qui nec ipſam, quem nec ipſa noſſet.*

217. Hæc tam.] *Ita rectè, abſque negatione. vindicanda ſanè hæc erant, ſed & tacenda. ex Germanorum moribus Taciti effato:* Scelera oſtendi oportere, dum puniuntur, flagitia abſcondi.

218. Ad vindicantem.] *Maximè hunc, & patrem.*

219. Verecundia.] *Pudor è domeſtico flagitio.*

220. Donec loqui.] *Cum iam in ſummo, & ſine remedio eſſent.*

221. Vacauit.] *Imo Criſpus Salluſtius*, incolumi Mecænate proximus, mox præcipuus cui ſecreta Principum inniterentur. *Tac.* III. *Annal. ſed nomen, aut gratiam fortaſſe parem non habuit.*

222. Queri.] *Se non habere.*

223. Quærere.] *Vt haberet.*

CAP. XXXIII. 224. Semper volent.] *Quod æternum iuuabit, vt ſolent bona & recta conſilia aut monita: Contra in adulatione. Critias:*

Ὅστις δὲ τοῖς φίλοισι πάντα πρὸς χάριν
Πράσσει ὁμιλεῖ, τὴν παραυτίκ' ἡδονὴν
Ἔχθραν κατέστησ' εἰς τὸν ὕστερον χρόνον:
Quicumque amicis, gratiæ cauſſa, omnia:
Dicit facitque; is ille præſens gaudium

Permutat odio, in posterum tempus, graui.

225. Nihil inter.] *Noster de Tranquill.* Horæ momentum interest, inter solium & aliena genua.

226. Quam vbi.] *Apud diuites & felices: quorum res & fortuna, non ipsi amantur.*

227. Libros.] *Nota morem. amicos & clientes, nominatim atque ordine, in libros digerebant nomenclatores, vt meminisse & nominare possent, ac domino suggerere. Epist.* LXVIII. Digerere in litteram ienes orbos.

228. Ianuam.] *Mane salutaturi.*

229. Admissiones.] *Solent pro dignitatum discrimine amicos aut clientes diuidere. Honestiores primos ad salutationem admittere: tum alios, tertiosque. Probabile & in iis libris, de quibus ante, descriptos ita fuisse. Lampridius in Alexandro:* Moderationis tantæ fuit, vt amicos non solùm primi ac secundi loci, sed etiam inferioris, ægrotantes viseret. *Quamquam ille fortasse de locis Senatoriis & Equestribus accipiendus. Tiberius amicos etiam in tres classes descripsit, quod apud Suetonium cap.* XLVI. *vide. Ergo* primæ admissionis, *erant honestiores & quasi interiores amici. de quibus & Seneca de Clem.* I. *cap.* X. Totam cohortem primam interioris admissionis. *Ab hoc more* Admissionales, & officium Admissionis: *de quibus ego ad* VI. *Annal. Taciti.*

230. Populum.] *Cœtum & turbam ita dicunt. In Manilio:* Aerei populi, *de auibus. In eodem:*
- - - - - populos exponere captos, *de piscibus. In Apuleio:* sepedum populorum vndæ, *de formicis. In Columella:* Duo populi coniungi debent, *de apibus. Denique in Floro:* populus virorum. *ita igitur & hic* populus amicorum: *sicut item Homero & Græcis* ἔθνος. *In Sidonio satis audacter:* Scelerum populus, *id est copia peccatorum.*

231. Magno æstimare.] *Imò & Ostiarij vendebant. Vide De const. sap. cap.* XIV.

232. Assideas.] *Atque ibi exspectes,* Donec Bithyno libeat vigilare tyranno. *Vide epist.* XCV. *& alibi.*

CAP. XXXIV. 233. C. Gracchus.] *Nempe isti plebicolæ, qui magno agmine obsidebantur.*

234. In secretum.] *In cubiculum interius.*

235. Cum pluribus.] *In aliud, atrio proximum.*

236. Cum vniuersis.] *In ipso atrio, vbi communiter salutabant.*

237. Numquam.] *Fortasse,* numquid.

238. Disponitur.] *Loco suo, & vice.*

239. Maligne.] *Ægrè & fastidiosè à superbo ostiario.*

240. Distringendam.] *Soluendam, laxandam libertatem; quam metus & reuerentia retinet, ac velut clausam habet. Hoc sensu* Destringendam *mauelim.*

241. Aue.] *Vulgo receptum in his salutationibus. Martialis:* Et matutinum portat ineptus Aue.

242. Concutit.] *Mouet & quatit, quia vndique ad eos concursus.*

243. Vicos.] *Vbi exspectant aditum exclusi, & atrio non capiente.*

244. Vtramque part.] *Quine vtrimque ad ædes veniunt? an qui ab iis abeunt, adeuntque? id est, qui prorsus & rursus commeant. an etiam de iis accipis, qui fortuito transeunt, vias angustas ab hac obsidione esse? Ceterum de copia, Virgilius.*

Si non ingentem, foribus domus alta superbis,
Mane salutantum totis vomit ædibus vndam.

245. In atrio.] *Idem epist.* XIX. Errat, qui amicum in atrio quærit, in conuiuio probat.

246. Præfert.] *Quia vult vt opis suæ sit egens. ab eo pendeat.*

CAP. XXXV. 247. Sanctum.] *Ob beneficia.*

248. Metum.] *Ita libri consensu. tamen Pincianus* mortem *vellet & sagaciter Gruterus,* letum. *Ego neutrum etiam probo. nam quomodo gratus sit (in eo hæc tractatiuncula) si mors hominem occupet? Periclitari optat, non perire: & vt auxilij sui egeat. non potest, si obit.* Metum *igitur teneamus, grandem aliquem, & à grandibus, si voles.*

249. An votum.] *Libri turbant: ac meus & quidam,* Aliquid interest, vtrum vox ipsa sit voti tui. *Sed, meo iudicio, turbant. nam vulgata optima. si voce palam imprecareris, immanis & scæuus esses; quid autem interest an ore, an animo hoc facias?* Vox *igitur, aperta;* votum, *tacitum, sed Deo notum.*

250. Sanus.] *Meus:* Sanius aliquid, oro, opta: *sed & hic vulgatam præfero. sanus, inquit, nihil horum tibi optes. desipias mentis, si facias: cur igitur alteri, quod non tibi?*

251. Odium.] *Qui non hostis ex professo factus esset.*

CAP. XXXVI. 252. Siculos.] *De quibus lib.* III. *extremo, supra.*

253. Daret.] *In libro meo aliisque,* daretur ipsis occasio. *recte, si supra legas,* ardente.

254. Perseuerare.] *Durare, donec ipse idoneus magistratibus & imperiis.*

255. Opus quær.] *Vt aut ægri, aut magis ægri sint. Quod tamen vulgo medicis lepide obiicit, & subsannat Philemon:*

Τίς ἐστιν οὗτος; ἰατρός. ὡς κακῶς ἔχει
Ἅπας ἰατρὸς, ἂν κακῶς μηδεὶς ἔχῃ.
Quis iste porro? medicus. ô quam sese habet
Medicus male omnis, nemo si male sese habet!

CAP. XXXVII. 256. Callistratum.] *Oratorem eximium, & qui Demosthenem, actione sua de Oropo, ad eloquentiæ studium excitauit. Exsilij & damnationis eius ipse Demosthenes commeminit, oratione aduersus Polyclem.*

257. Seditiosa.] *Athenæ.*

258. Abominatum.] *Ne ea necessitas patriæ incideret.*

259. Rutilius.] *De quo supra, lib.* V. *cap.* XVII.

260. Ciuilia.] *Sullana.*

261. Erubescat.] *Quæ innocentem eiecit.*

262. Mæreat.] *In publica calamitate.*

263. Vnico.] *A Pinciano est. at libri omnes,* iniquo. *Fortasse,* inique malo a. q. omnes publice.

164. Patrocinium.] *Ne excusat quidem & patrocinatur, adeo non laudatur.*

CAP. XXXVIII. 265. Ciuitatibus.] *De Athenis adiungit, cur Romam suam omittit? in qua* Claudiam, insontem crimine, impium votum subuertit, *vt Valerius loquitur, & narrat lib.VIII. cap.I. Suetonius Tiber. cap.II. Agellius, alij.*

266. Eloquentiæ.] *Hæc mire, & pro arbitrio (quam sæpe autem!) inuerterat Muretus. Ista vulgata & vetus editio est, nec mei discrepant, nisi quod transposita voce:* Eloquentiæ pretium exoptat. *Fecerim*, exopatur. *Possis etiam*, Eloquentia pretium exoptat, litium numerum.

267. Grauis.] *Qui morbus nos grauat.*

268. Delicatar. merc.] *Serici, Coa vestis, vnguentorum, margaritarum.*

269. Vnius] *Quem Demades damnauit.*

270. Arruntium.] *De quo ad Tacitum.*

271. Aterium.] *Siue* Haterium, *qui ipse e Tacito notus.*

272. Captandorum.] *Hoc genus Romæ crebrum, &* Captatores *dicebantur, quia similes venantibus, prædam sectabantur & lucrum. Orbis & senibus adhærebant, obsequijs, officijs, munusculis alliciebant: omnia vno fine, vt in fine testamenti pars essent. Martialis:*

> Scis te captari, scis hunc qui captat, auarum,
> Et scis quid captet, quid Mariane velit.

Isti ijdem, Heredipetæ: *& suauiter ab Horatio artificium describitur; satyra V. lib.II. Quid à Petronio? suauissime, in fictis sui Eumolpi persona, qui Crotonem venerat. in qua vrbe, inquit*, homines omnes in duas partes diuisi. Nam aut Captantur, aut captant. Videbitis, *inquit*, opidum tamquam in pestilentia campos, in quibus nihil aliud est, nisi cadauera quæ lacerantur, aut corui qui lacerant. *Atque isti* Corui, *siue &* Vulturij, *sunt Captatores. Cui lubet ridere, (nihil enim in vlla Comœdia bellius) ipsum adito. Sed quid tu hic, Seneca, in Aruntium & Haterium? te huius culpæ culpant. Ecce Suillius apud Tacitum*: Romæ testamenta, & orbos, velut indagine eius capi. *Sed Suillius dixerit: gratia & potentia eius aliquid datum, hoc credo.*

273. Designatores.] *Qui funera comitabantur, disponebant, ordinabant. Horatius:*

> ——— cùm ficus prima calorque,
> Designatorem decorat lictoribus atris.

Scripsi cap. XV. De Amphitheatro.

274. Libitinarios.] *Libitina cognomen Veneris. & auctor Dionysius, Seru. Tullium regem, cum scire numerum nascentium, morientium, in viros transeuntium vellet; instituisse singulis templum, in quod nummum aliquem inferrent, atque ita numerarentur describerenturque. Vt, nascentes, in Iunonis Lucinæ; morientes, in Veneris Libitinæ; puberes, & qui virilem togam sumerent, in Iuuentæ. Hinc manauit, vt ea dea funeribus præesse crederetur, atque inibi, quidquid ad ea, curaretur.* Libitinarij *ergo, qui* Libitinam (*vt Valerius lib.V.cap.II.*) exercebant *qui funera efferenda cõducebant, & cetera in hunc apparatum. Glossis*, Libitinarius ἐνταφιαστής, *siue Funerator. item*, ἐνταφιοπώλης, *qui vendit quæ ad funus. Ipsa* Libitina, ἐντάφιον, *funus, Inde Horatio*: Effugere Libitinam. *Pro officio, Liuius*: In vrbe pestilentia tanta, vt Libitina tunc vix sufficeret. *In Asconij, pro Milone legas*: Fasces ex lecto Libitinæ raptos, allatos ad domum Scipionis & Hypsæi: *ac capiam de fascibus Designatorum, qui illic asseruati. Nam lictores iis dat Horatius.*

275. Spei plur.] *At libri scripti*, rei plurimũ. *Pincianus legebat*, cũ quo propter rem amicitiæ plurimũ est: *nec insulse.*

276. Damno.] *Nihil enim iis tollitur, etsi non additur.*

277. Differt.] *Spem illorum morte, non cito implet.*

278. Exhaurit.] *Quia munera assidue mittunt, & vt tributa pendunt.*

279. Vno.] *Iterum, illo Atheniensi.*

CAP. XXXIX. 280. Damnandum.] *Sententia iudicis, exemplo illius Demadis.*

281. Bona vol.] *Referendi gratiam.*

282. Incidentis.] *In ingratitudinem, quam properat effugere improbo voto.*

283. Beneficij. *Non gratia tantum: neque soluar ego solum, sed obliger.*

284. Hæc dijs.] *Pessime omissa erat hæc clausula, quæ in scriptis. Hæc tu, inquit, si non palam & hominibus, at diis audientibus voues.*

CAP. XL. 285. Subsidere.] *Hærere & remanere.*

286. Signare.] *Signantur rationes, cum finiuntur; cum bene dispuncta, & pares factæ, comprobantur. Imo ipsa illa verba videntur subscripsisse in Codicis paginis*, Par ratio.

287. Deos immittis.] *Votis tuis hostes factos.*

CAP. XLI. 288. Manu facere.] *id est, non quærere & opera nostra arcessere. Phrasis perfrequens Senecæ, & iam* alibi explicata.*

* Consol. ad Marc. ca. XII.

289. Inuitus.] *Nihil mutandum. Inuitus debet, qui adstrictum se ægre fert, qui non vult munus apud se residere. at idem, inquit, nec libenter reddit, id est, nec hilari prompteque animo. quippe quem non habet. Indignanti propior, & quasi recusanti munus, regerit potius quàm reddit.*

290. Quo minus.] *Melior ac planior mei libri scriptio*: quomodo munus reuertatur ad te: *etsi illud*: quomodo, *compendio scribitur: & mallem*, quando.

291. Testes sunt.] *Bene Gruterus*, sunto.

CAP. XLII. 292. Manu prend.] *De rebus quæ certæ sunt, & quas velut manu tangimus & tenemus. Seneca De Tranq. cap I.* Quædam vitia in aperto posita, quæ manu prenderem.

293. Recipere quod.] *Ego hanc sententiolam non capio. Recipienti debetur, quomodo debet? Mihi ex mente Senecæ videbatur*: reddere cùm non debes. *Certe de tempore reddendi agitur, vt in verbis ante, & mox sequentibus: non de indebito, aut debito. An sic placet*, recipere quomodo non debes, quam dare quomodo non debes?

294. Sequius.] *Deterius, sinisterius. In libris scriptis adduntur vocula*, id est obliquius aut malè, vel iniuste.

quæ palam interpretamenta ſunt. Varro: Non modo abſens quidquam de te ſequius cogitabit, ſed etiam ruminabitur humanitatem. *Liuius:* Inuitus, quod ſequius ſit, de meis ciuibus loquor.

295. Famæ.] *Ad famam. eius cauſſa & adſpectu.*

296. Te, quem non.] *Ex ſcripto meo hæc breuius:* Illum quem non potes fallere, & quem potes. *Quem non potes, nempe te & animum; quem potes, populum.*

CAP. XLIII. 297. Sinum.] *Ita enim mos, toga ſinum expandere, & in eum recipere donata. Sinum implere, minoribus donis, aut pecunia: domum, ornamentis, aliοque inſtructo.*

298. Vtrumque.] *Longe aliter meus:* quoniam vtrumlibet virtute par eſt: *breuius & caſtigatius. Vitia paria Stoicis ita & virtutes: neque creſcit bonum, aut decreſcit. Dogma ipſum ita habet:* πάντα τὰ ἀγαθὰ ἴσα εἶναι, καὶ πᾶν ἀγαθὸν ἐπ' ἄκρον εἶναι αἱρετὸν. καὶ μήτε ἄνεσιν καὶ μήτε ἐπίτασιν δέχεσθαι: Omnia bona paria eſſe, & omne bonum in ſummo deſiderabile. neque remiſſionem aut intenſionem ſuſcipere. *Nos in Manuduct. III. Diſſert. IV.*

299. Reponamus.] *Vicem reddamus. Iuuenalis:*

—— numquámne reponam?

300. Properandum.] *Libri fere ſcripti,* procurandum: *optime Gruterus,* procurrendum. *Metaphora eſt non nimis cito exeundum, & priuſquam aperti carceres.*

301. Ducere.] *Trahere, & nos ad eam adſpicere.*

302. Se qui.] *Ex bene factis, bona erit: ſi non ſtatim, tardius; ſi non apud omnes, ſaltem peritos & bonos.*

M. ANTONIVS MVRETVS.

CAP. I. EXTRA viam.] *Ita vetus liber, non, vt vulgo.* Extra vitam.

II. Ne fuerint non poteſt.] Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται,
Ἀγένητα ποιεῖν ἅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα, *ait Agatho.*

III. Hoc habeo quodcumque dedi.] *Egregia vox, ad quam illuſtrandam valde pertinent ea quæ Cyrus & feciſſe & dixiſſe narratur libro octauo* παιδείας, *vt Crœſum doceret, optime pecunias apud amicos deponi: neque vllos eis tutiores ac fideliores eſſe theſauros. ſed & Alexandri Magni quiddam ſimile memoratur: & Alfonſus Siciliæ Rex interrogatus quid ſeruaret ſibi, qui tam multis tam multa donaret, Ea, inquit, ipſa quæ dono. cætera enim in meorum numero non habeo. Extat & ſcitum in primis & elegans in eandem ſententiam Martialis Epigramma:*

Callidus effracta nummos fur auferet arca.
Proſternet patrios impia flamma lares.
Debitor vſuram pariter ſortemque negabit.
Non reddet ſterilis ſemina iacta ſeges.
Diſpenſatorem fallax ſpoliabit amica.
Mercibus exſtructas obruet vnda rates.
Extra fortunam eſt, quicquid donatur amicis.
Quas dederis, ſolas ſemper habebis opes.

IIII. Qui creditor veneras.] *Poſt hæc verba in alijs omnibus editionibus ſequebantur hæc,* inter beneficia quoque & iniurias ratio confert. *quæ leuiter emendata, & mota loco non ſuo, paulo inferius in ſuam ſedem reſtitui. Dici autem non poteſt, quam multa in optimis quibuſque ſcriptoribus huius generis peccata ſint.*

V. Reddere enim eſt rem pro re dare.] *Subfrigida vocabuli notatio: quales frequentiſſimæ ſunt apud Stoicos, & Stoicorum hac in re imitatores veteres Romanos iuriſconſultos. Talis eſt & illa Ciceronis, fidem ex eo dictam, quia fiat quod dictum eſt: illæ iuriſconſultorum, teſtamentum, quod ſit teſtatio mentis: & mutuum, quod fiat ex meo tuum: & ſimiles.*

Delegatione.] *Delegare dicitur, qui pro ſe alium debitorem volenti creditori ſubſtituit. Verbis autem perfectam ſolutionem vocare videtur accepti lationem.*

Acutæ ineptiæ.] *Inepte acutus hoc loco videri Seneca ipſe poſſet, ſi hæc ex perſona ſua diceret. Nec enim ignotum eſſe cuiquam qui ius ciuile primoribus labris attigerit. poteſt, aliud eſſe hereditatem, aliud res hereditarias: eamque non ineptam & futilem, ſed veram & vtilem eſſe diſtinctionem. Neque ſane eius eſt qui beneficiũ à re quæ tribuitur, tam acute diſtinguat, non eodem acumine videre, à rebus hereditarijs differre ac diſtingui hereditatem: Sed Liberalem loquentem inducit, qui, vt homo neque in iure ciuili, neque in philoſophia valde exercitatus, & hanc & illam diſtinctionem vt nimis ſubtiliter excogitatam, & in verbis tantum, vt ipſe quidem putabat, poſitam, reijciebat.*

Contribuere.] *Hæ ſunt, quæ compenſationes dicuntur. Modeſtinus: Compenſatio eſt debiti & crediti inter ſe contributio. l. De compenſ.*

VII. Vultus tuus,] *Eruditus aliquis hoc loco notam appoſuerat ex Quintiliano his verbis:* Notat hoc Quintilianus, quod ex conſuetudine ſcholæ declamatoriæ fingimus interdum manifeſto falſa. facit hoc & alias frequenter Seneca. *Quam notam cum valde probarem, prætermittendam non eſſe ratus ſum. locus Quintiliani eſt capite primo libri VI.*

VIII. Vnum teſtem temere dimittit,] *Id eſt, vnius teſtis ſponte gratiam facit, cauſa ſua nimium fidens. Pincianus locum hunc corruperat.*

XII. Quædam homines ſibi præſtant, alijs imputant.] *Hoc eſt, quod vere negat Pamphilus Terentianus ingenui hominis eſſe: ideoque id ſe facere nolle profitetur.*

Ego, Charine, neutiquam eſſe id officium ingenui puto,
Cum is nil promereat, poſtulare id gratiæ apponi ſibi.

XVI. Quos perambulat,] *Proprie locutus eſt. nam & inde* περιοδευταὶ *dicuntur medici, qui perambulant vrbem, ægrotorum curandi gratia. Alij ſunt quos circumforaneos Cicero vocat.*

Sed tamquam imperatorem,] *Putaui olim legendum,* non tamquam amicus, ſed tamquam imperator.

Nam iubere & imperare verba sunt medicis visitata. Terentius:

Quod iussi ei dare bibere & quantum imperaui,
Date. *& paulopost:*
Non imperabat coram, quid facto opus esset puerperæ.

Vbi autem ægroti medicis quorum vtuntur opera, imperare dicantur, non sane facile reperias. Vnus quod sciam locus est Alfeni, de operis libertorum, vbi ita legitur. Medicus quod putaret, si liberti sui medicinam non facerẽt, multo plures imperantes sibi habiturum, postulabat, vt sequerentur se, neque opus facerent. *Quo ex vno loco quod Franciscus Duarenus colligit inualuisse hanc loquendi consuetudinem apud auctores Latinos, vt medici mei ego imperator dicar, crederem, si testes in eam rem aliquos produceret. Nunc illo tantum Alfeni loco nititur, & hoc Senecæ: quem etsi homo eruditus Pincianus affirmat in omnibus vetustis libris eodem modo vt editus est legi; ego tamen vnum habeo, quo me donauit vir probus & eruditus, mihique insigniter carus, Antonius Constantiquus, in quo sine vlla lituræ suspicione ita legitur:* quia me non tamquam amicum, sed tamquam quemlibet alium vidit. *Quæ scriptura non sane reycienda est.* quemlibet *enim alium dicit,* τὸ τυχόντα, ενα τῶν πολλῶν.

Non securus excipit.] *Ita idem ille liber melius, quam vt in alijs,* audiuit. XXIII.

Et alia vtilia.] *Ab alijs libris vocum similitudo vltimam extruerat.*

Quorum animus similis est prauo amore flagrantibus,] *Tales esse & eos qui flagitioso puerorum amore flagrant, ostendit & Socrates apud Platonem in Phædro: cupere enim, eos quos amant, & animo esse remisso ac diffluenti, atque auerso ab omni honestate: & corpore languido atque effœminato, & bonis externis parum commode instructos, vt eos sibi obnoxios habeant. Itaque concludit pueros non secus amari ab eiusmodi impuris hominibus, quam agnos à lupis* ὡς λύκοι ἄρνα φιλῶσ', ὡς παῖδα φιλῶσιν ἐρασταί. XXV.

Ipse solui.] *Male antea in alio,* ipsum solui.

Cum bellum Græciæ indiceret Xerxes.] *Hanc historiam elegantissime exponit Herodotus libro septimo.* XXVII.

Rectam capite tiaram gerens.] *Quod hic dicitur, id solis regibus licuisse, testatur & Xenophon libro secundo anabaseos.* XXXI.

Nisi qui non dicebat sibi.] *Fateor me non perspicere, quid sit, quod Demaratus negatur sibi verum dixisse. Nam quod quidam exponunt* sibi, *id est, commodo suo, nugas agunt. In libro Constantiniano totus hic locus ita legitur:* Quàm miserabilis gens, in qua vix vnus inuentus est, qui verum regi diceret. *Quæ scriptura plane perspicua, est fortassis etiam vera.*

Quotidianum ad Marsyam concursum:] *Marsyæ statuam in foro fuisse notum est, & haud procul ab ea agi solitas causas. Eam interdum coronabant, qui dicendo placuerant, & diserti visi, popularem plausum tulerant. At Iulia eam coronari iubebat ab ijs quos in illa nocturna palæstra valentissimos colluctatores experta esset. Eam filiæ turpitudinem, aliasque eiusdem generis Augustus epistola complexus, eam epistolam per quæstorem in senatu recitari absente se voluit. Ea de re Plinij verba sunt libri* XXI. *capite tertio:* Apud nos exemplum licentiæ huius non est aliud, quàm filia Diui Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam, litteræ illius Dei gemunt. *Quem Plinij locum emendatione egere arbitratus est Laeuinus Torrentinus libro secundo commẽtariorum in Suetonium, legendumque hoc modo,* Litteræ illius describunt. *Ego autem, quod bona venia viri optimi & eruditissimi, mihique amicissimi dictum sit, vulgatam scripturam retinendam arbitror, multorum ipsam quoque veterum codicum testimonio fultam. Deum enim vocat Augustum ipsum,* πάλαι ἀποθεωθέντα. *Sic de eodem libri septimi capite xlv.* In summa Deus ille, cælumque nescio adeptus magis an meritus, herede hostis sui filio excessit. *Eius litteras dicit gemere, quod ita dolenter scripta erant, vt ingemiscere quodammodo viderentur.* XXXII.

Primi omnium C. Gracchus.] *In alijs omissum prænomen historiam dubiam relinquebat.* XXXIII.

Aue.] *Liber vetus* Habe. *& constat ex Quintiliano, eam illorum temporum & scribendi & pronuntiandi consuetudinem fuisse.* XXXIV.

Eloquentiæ exceptat pretium litium numerus.] *Locus manifesto corruptus. Liber vetus sic habet:* Eloquens exceptat pretium litium numeros. *Vt fortasse legendum sit,* Eloquens captat pretium ex litium numero. XXXVIII.

Ex quo propter amicitiam rei plurimum est.] *Pincianus:* Cum quo propter rem amicitiæ plurimum est. *Ego pro* rei, *lego* spei, *cetera retineo.*

Quoniam vtrumque vbi ex virtute fit, par est.] *Stoici, vt omnia peccata, sic omnia recte facta paria esse dicebant: neque maiorem esse fortitudinem vulneribus pro patria excipiendis, quam in morsu pulicis fortiter ferendo: neque maiorem temperantiam; si quis à virgine formosa, & in ipso ætatis flore constituta, quam si ab infirmi & capulari vetula abstineret: dum vtrumque ex virtute fieret. Auctor Plutarchus.* XLIII.

PER. PINCIANVS.

HIs quoque si abire protinus iusseris,] *Vetus lectio,* In his quoque si abire protinus iusseris. *Fideliorem lectionem arbitror.* Quin his quoque si abire protinus iusseris. CAP. I.

Prodest, cognoscere.] Agnoscere *eadem, non* cognoscere.

Et ea perire agam.] *Eadem,* ea perite agam. *Corrigendum reor* alia peragam. *Præcessit enim paulo ante,* aut peragi iubeto. *vt sint tria membra:* Alia detinebo, Alia expellam, Alia peragam.

Materia illius huc & illuc iactatur.] *Eadem:* Materia vero eius huc & illuc iactatur. II.

Apud Rapirium poetam.] *Scribendum,* Rabirium, *non* Rapirium. *Fuit enim C. Rabirius poëta Epicus, de quo Quin. 10. meminit, & Ouid. 4. de Ponto:* Cum foret & Marsus magnique Rabirius oris. III.

Quæ ex alieno sanguine rapta.] *Puto præpositionem* ex *aduentitiam esse.*

Quomodo illa tua facias? dono dando.] *Sic quidam praferunt codices. Sed magis arridet aliorum lectio, in quibus* donando *scriptum est, non* dono dando. *Confirmant eam verba sequentia,* cum donasti, beneficium est. *in quibus tamen verbis superfluit dictio* cum, *ex codice nuper mihi allato Pinciæ patria mea ex cœnobio diui Pauli.*

Beneficium dare definimus:] Beneficium debere definimus, *vetus lectio.* IV.

Quid non tam duri quidam etiam scelerati patres sunt, vt illos auersari & euitare ius fasque sit.] *Lego*, quid non tam duri quidam & tam scelerati patres sunt, vt illos auerti & eiurare ius fasque sit: *ex eadem.*

Tanquam pecuniam aliquis mihi credidit:] *Verbum* tanquam *non habetur in quibusdam codicibus.*

Quam quod est crediti.] *Lege*, quam quod ex crediti causa petit, *ex eadem.*

Inter beneficia quoque & iniurias ratio confert.] *Legendum puto* confertur, *non* confert *Caeterum verba haec alieno loco posita opinamur, & locanda ante ea quae aliquanto post sequuntur:* Dedisti beneficium, iniuriam postea fecisti. *Illud autem quod mox ante legitur*, Argentum quod non emeras, *mihi non probatur, etsi ita omnia praeferant exemplaria. Pro meliore lectione duxerim*, Agellum quem non emeras.

Saepe etiam beneficium manet.] Saepe inquam beneficium manet: *duo fidelissima exemplaria. In aliis non habetur dictio* etiam.

V. Acutae ineptiae sunt.] *Quid si legas?* argutae, *non* acutae, *Vel sic*, argutiae ineptae sunt.

VI. Vtraque sua via habet actionem propriam tam mehercule quam depositum, quam furtum.] *Corrige*, vtraque sua via it. Depositum habet suam actionem propriam tam mehercule quàm furtum, *ex vetere lectione.*

An etiam vltro debeatur.] *Sunt codices in quibus legitur*, an mihi vltra debeatur.

Sic beneficium superueniens iniuriam apparere non patitur.] *Exemplar diui Pauli* iniuria *legit, non* iniuriam, *recte.*

VII. Quo tandem mihi dexter abis?] *Scribe.* Quo tantum mihi dexter abis? *ex 5. Aeneidos, & vetustis codicibus.*

VIII. Et in flumen alicui cecidisse frigore magno.] *Lego contra omnia exemplaria.* fragore, *non* frigore.

Et vnum testem temere dimittit.] *Scribe*, & in vnum testem temere dimittit: *ex vetere lectione, caeterum erratum esse in ordine verborum existimamus, legendumque ad hunc modum*: Aduersarius meus dum contraria dicit, & in vnum testem temere dimittit iudicem superbia offendit, & causam meam erexit.

IX. At quid est aliud, quo illum querelae eximat.] *Vetus lectio*: At quicquid est aliud, *& caetera. Corrigendum puto*: Atqui quid est aliud, *&c.*

X. Ad primum illud reuertamur.] *Scribe.* Ad primum illum reuertamur: *ex exemplari scholastico.* Repetuntur enim tria genera hominum quibus nihil debetur, & si beneficium conferant.

Vt debeam, non satis est voluisse.] *Emendo*, vt non debeam, satis est noluisse, *ex vetere lectione.*

XII. Non opus te dicere.] Non opus est te dicere, *eadem.*

XIII. Quare potius te mihi profuisse dices.] *Eadem.* Visus me quare potius te mihi, *&c.*

Aduersus hoc respondebo. Aliquid istius tua causa facis, aliquid mea. Tua quod redimis me. tibi enim ad vtilitatem tuam satis est.] *Castigo*: Aduersus hoc respondeo. Aliquid istic tua causa facis. aliquid mea. Tua quod redimis: mea, quod eligis. tibi enim ad vtilitatem tuam, *& reliqua ex exemplari diui Francisci.*

Idem consequi quod vtilitatem rei partiris mecum.] *Corrige*, idem consequi quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum. *ex omni vetere lectione.*

XIIII. Sed quam ingratum quod non habuissem, nisi emissem:] *Scribendum forte*, sed quam gratuitũ, quod non habuissem, nisi emissem.

XV. Cum è terrae conspectu recessit. Certam secanti viam.] *Corrige*, cum aether è conspectu recessit certam secanti viam *ex vetere lectione.*

XVI. Quia me non tanquam amicum vidit, sed tamquam imperatorem.] *Sic quidem omnia quae hactenus legerim, habent exemplaria. Opinor autem corrigendum alterutro ex duobus modis. Aut sic*: quia me non tanquam amicum vidit, sed tanquam inuocatorem. *Accersere enim medicum, inuocare appellat Seneca paulo post, his verbis*: In turba multorum inuocantium ego illi potissima curatio fui *Aut certe* emptorem *legas pro* imperatorem, *ex ipsius etiam Ciceronis verbis, quae mox paulo sequuntur*: Non quia pluris est quod viderunt, quàm emimus.

Ille plus impendit.] *Quidam codices*, ille magis perpendit. *Alij*, ille magis pependit.

In docendo & laborem & taedium tulit.] *Exemplaria aliquot*, in docendo me & laborem & taedium tulit.

Iniecta (vt ita dicam) manu.] *Breuius quidam codices*, iniecta dicam manu.

Sed cupit, si posset.] *Scribe*, sed cuperet, si posset, *ex vetere lectione.*

XVIII. Quid ergo nihil tibi debetur pro hoc tanquam ab vno, nisi cum omnibus soluam, quod tibi cum omnibus debet.] *Scribo.* Quid ergo; nihil debetur pro hoc? Tanquam ab vno, nihil. Cum omnibus soluam. *&c. ex eadem.*

XIX. Nihil hoc nomine debebunt?] *Lege*, nihil hoc nomine singuli debebunt, *ex eadem.*

Deinde ego quoque illi non tanquam proprium debebo, sed commune munus ex populo, non tanquam pro me soluam.] *Exemplar diui Pauli breuius*: Deinde ego quoque illi non tanquam pro me soluam, sed tanquam pro patria conferam. *caetera superfluunt. Alioqui legendum erat*: Deinde ego quoque illi non tanquam proprium debebo, sed quomodo vnus è populo. Non tamquam pro me soluam, sed, *reliqua.*

XX. Nec ex hoc aes alienum profitebor,] *Praepositio* ex *delenda est, ex vetere lectione.*

Quia dedit quidem,] *Lege*, quia mihi dedit quidem, *ex eadem.*

XXI. Ergo magnum argumentum est firmae voluntatis, ne mutare quidem posse.] *Eadem*, Ergo maximum argumentum est firmae voluntatis, ne mutari quidem posse.

Itaque quod tanquam coacto non deberem,] *Scribe* Ita, *non* itaque, *ex eadem.*

Inter tot saecula promissas vices.] *Scribe*, in tot saecula promissas vices, *ex eadem.*

Sit tanti vt tu coarguaris.] *Lege,* est tanti vt tu coarguaris, *ex eadem. Sequitur confestim.* XXII.

Possunt tibi etiam inuito,] *Scribendum reor,* primo sunt tibi etiam inuito.

In imbecilitate permanent,] Ex imbecillitate permanent, *legendum ex vetere lectione.*

Nos tamen in maiora ituri iuuant.] Itura, *non* ituri, *eadem.* XXIII.

Quam non intra homines tantum.] *Verbum* tantum *expungendum, ex exemplaribus diui Francisci & scolarum Salmant.*

Quæ cohercuit fine terrarum.] *Scribe,* quæ non coherc. f. t. *ex vetere lectione.*

Quis negat ab his accepisse se à quibus cum maxime accepit.] *Scribe per minorem, vt ad superiora referas:* qui negat accepisse se à quibus cum maxime accipit, *ex eadem.*

Et omnes alias impudentis animi voces astruat.] *Eadem* astrue *legit, non* astruat.

Vel hoc maximum quod etiam quærenti daturus est.] *Corrige,* vel hoc maximum est quod etiam non quærenti daturus est, *ex eadem. Quidam tamen codices legunt,* quod etiam quærenti daturus est.

Coaptant & applicant.] *Castiga,* coactam applicant, *ex eadem* XXIV.

Ius adhibetur ac seruitus,] Vis adhibetur aut seruitus, *quidam codices.*

Fere idem itaque exitus est.] *Inuertendus verborum ordo, legendumque,* fere itaque idem exitus est, *ex vetere lectione.* XXV.

Non nocet illi votum meum inquit.] *Eadem,* Non nocet inquit illi votum meum.

Vt possem ferre illi opem,] Possim *videtur legendum, non* Possem. XXVI.

Vt ope indigeat] *Scribe,* optas vt ope indigeat, *ex vetere lectione.*

Sed vt ille necessitatem implorandæ. Superiorem te facis] *Deest ex omnibus scriptis exemplaribus dictio* rei, *vt sit* implorandæ rei. *Quædam etiam exemplaria legunt,* Eo voto superiorem te facis. XXVII.

Si inficiareris quod acceperis.] *Legendum,* quod acceperas, *ex eisdem.*

Sed quos illi & habere contingat.] *Verbum* Sed *non habetur in eisdem.*

Tutæ secretæ,] *Prior editio & omnes scripti codices* tutæ sic credere *agnoscunt. Quam lectionem veram genuinamque ducimus, si pro illa particula* sic, *remota litera* c, *legatur* si: *vt accipiatur* credere, *pro* committere. XXIX.

Ista tam tristis est,] Ita *non* ista, *vetus lectio. vt forte legendum sit:* ita tua tristis est. XXX.

Et omni voto submouenda occasio,] *Exemplar diui Francisci,* octio *præfert, non* occasio: *vt sit forte scribendum* optio.

Vindicet à consensu contemptuque falsorum.] *Exemplar diui Francisci,* Vindicet cum consensu contemptuque falsorum. *Scribendum forte.* cum sensu contemptuque falsorum.

Attraxere superuacua.] *Quidam codices,* attraxere vires suas ad superuacua.

Super se ac sua regna fregerunt.] Super se ac suos regna fregerunt: *vetus lectio.* XXXI.

Non laturos nuncios belli.] Nuncium, *non* nuncios, *eadem.*

Vix patere cœlum sagittis ad emittenda omnia manu tela.] Satis, *non* sagittis. *in eadem habetur.*

Et emissas sibi angustias.] Commissas, *pro* emissas, *recte emendatum ex omnibus scriptis exemplaribus. Illud tamen sciendum* commissas *hoc loco non significare adeo angustas, vt sese contingant, sed Lacedæmoniorum fidei fortitudinique ad tuendum concreditas. Æmilius Probus in vita Themistoclis,* Huius consilium plerisque ciuitatibus displicebat: & in terra dimicari magis placebat. Itaque missi sunt delecti cum Leonida Lacedæmoniorum rege, qui Thermopilas occuparent, longiusque barbaros progredi non paterentur. *Idem significare videtur Herodotus septimo historiarum scribens, cum multi essent alij suæ quisque ciuitatis duces, imperij tamen summam penes Leonidam fuisse. Sed apertissime omnium Valerius Maximus lib. 3. capite de fortitudine, de Leonida loquens: Cæterum perfidia, inquit, & scelere incolarum eius regionis, & loci opportunitate, qua plurimum adiuuabatur, spoliatus, occidere dimicans, quam assignatam sibi à patria stationem deserere maluit.*

Velut torrentis modo ablati,] *Quidam codices* mole, *non* modo.

Deinde hinc atque illinc coorientur.] *Commodior lectio est* adorientur, *quam* coorientur.

Stratusque per totam Græciam passim Xerces.] *Quidam codices ordine inuerso,* Stratusque per totam passim Græciam Xerces.

Hæc tam vindicanda principi quam tacenda.] *In nonnullis exemplaribus,* Hæc non tam vindicanda principi quam tacenda. XXXIII.

Solitos illi vera dicere.] *Mallem legeres,* solos illi vera dicere.

Alios vniuersos habuerunt.] *Scribe ex vetere lectione,* alios cum vniuersis. Habuerunt. *vt verbum* Habuerunt *ad sequentia pertineat. Proinde verba quæ sequuntur:* XXXIIII.

Itaque isti amicos primos habuerunt & secundos.] *sic legenda erunt:* Habuerunt itaque isti amicos primos. Habuerunt & secundos.

Nunquam veros.] *Expende, an commodior sit lectio,* neutros veros: *etsi duriuscula sit correctio.*

Aduersa eius si nec deserueris,] *Scribe,* si aduersa eius non deserueris, *ex vetere lectione, & si sint codices in quibus habeatur,* Aduersa eius nec deserueris.

Et tanti existimat illum miserum esse,] Æstimat, *non* existimat, *maior exemplarium pars.*

An vt ne debeas.] *Particula* vt *superuacanea est ex quibusdam exemplaribus: qua paulo post* aptabit *legunt, non* aptauit.

Si tamem ac metum imprecateris,] *Scribendum reor contra omnia exemplaria* mortem, *non* metum.

Vtrum vox ista tua an sit voti tui? Sanius aliquid horum opta.] *Vetus lectio:* Vtrum vox ista sit voti tui. Sanius enim aliquid horum opta. *Castigandum puto,* Vtrum vox ista sit voti tui, si animus ei aliquid horum optat. XXXV.

Vt bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt.] *Errorem esse existimo in ordine verborum: legendumque,* si vt bona liberis exempla monstrarent, optauerunt, &c. XXXVI.

Vt Ætna immensa ignium supra solitum ardens, daretur ipsis occasio.] *Corrige,* vt Ætna immensa

ignium vi supra solitum ardens, daret ipsis occasionem: *ex vetere lectione.*

Grauissima infamia est medici opus quærere. Multi quos auxerant morbos & reuocauerant,] *Eadem sic habet*, Grauissima infamia est medici, opus quærere medici. Multi quos auxerant morbos & irritauerant.

XXXVII. Quia satius erat duos iniquo malo affici,] *Perpende an legendum sit* vnico, *non* iniquo. *Quædam tamen exemplaria* vno *præferunt. & aliquanto post* votum *legendum, non* notum: *ex omni antiqua lectione.*

XXXVIII. Demades Athenis certe.] *Ita prior editio. Legendum permutato verborum ordine*, Demades certe Athenis, *ex eadem.*

Ex alieno commodo lucrum.] *Scribe*, Ex alieno incommodo lucrum, *ex eadem.*

Miles bellum optat in gloriam. Agricolam annonæ caritas erigit.] *Emendandum reor*, Miles bellum optat. In gloriam agricolam annonæ caritas erigit.

Eloquentiæ precium exoptat litium numerus.] *Quid si legas?* Eloquentiæ principes exoptant litium numerum.

Illi quorum mortes optent nesciunt.] *Scribe*, Illi tamen quorum mortes optent nesciunt, *ex vetere lectione.*

Ex quo propter amicitiam rei plurimum est,] *Locum deprauatissimum sic restituendum reor*, cum quo propter rem amicitiæ plurimum est.

Omnium tamen istorum vota sunt impunita.] *Vetus lectio omnis*, Omnium tamen istorum tam nota sunt vota, quam impunita.

XXXIX. Quod in manibus est,] *Legendum forte*, quod immane est: *quia aliquanto ante*, Nemo, *inquit*, vt existimo de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, &c.

Et in id incidentis, quod euitat.] *Deest verbum* vitium, *ex quibusdam exemplaribus*, & in id incidentis vitium quod euitat.

Resignare rationem parem properas.] Signare, *non* resignare, *vetus lectio.*

XL. Quo minus tuum reuertatur.] *Exemplar diui Pauli*, quo minus tuum reuertatur ad te.

XLI. Nulla mora inter nos est.] *Corrige*, nulla mora in Turno est. *Nam initium est Virgiliani versus ex 12. Æneidos circa initia:*

> Nulla mora in Turno. nil est quod dicta retractent
> Ignaui Æneadæ. ----

adstipulante etiam vetere lectione.

Nec decet gratum animum.] Non decet gratum animum, *eadem.*

XLII. Dimissa est omnis anxietas.] *Verbum* est *non habetur in vllo vetusto codice.*

Duo istius rei iudices habes, illum quem potes.] *Vetus lectio*, Duos istius rei iudices habes, illum quem non potes, & quem potes.

Proferre dona,] *Eadem*, proferre, donare.

XLIII. Nec procurandum intempestiue:] *Corrigendum puto*, nec properandum intempestiue: *quia sequitur statim:*

Qui ad referendam gratiam suo tempore cessat, quam qui alieno properat.] *Quem locum crediderim legendum esse mutato verborum ordine, hoc pacto:* qui ad referēdam gratiam properat tempore alieno quam qui suo cessat.

Præstat esse in vtrumque facilem:] Præstat se in vtrumque facilem, *vetus lectio.*

Quid thesaurum eius eripimus?] *Eadem* quid thesaurum eius eruimus? *Et si sunt exemplaria, vbi legatur*, qui custodiam recusamus.

Tanquam non ducere, sed sequi debeat.] *Codices quidam*, tanquam quæ non ducere, sed sequi debeat.

ERASMVS ROTERODAMVS.

CAP. X. Sed quod beneficium non esset.] Consentiebant tres diuersi codices, & in his Longobardicus: quāquam mihi non quæ vox in prioribus editionibus non erat, videtur superesse. Sic enim ratiocinatur Seneca: Si in beneficio tantum potest voluntas, vt debeamus ei cuius promptissimæ iuuandi voluntati fortuna defuit: e contrario beneficium illi non debebimus, cui suppetiit fortuna, sed voluntas non antecessit.

XVI. *Modo laudibus affecit animum.*] Longobardicus habebat, *fecit animum*: hoc est, animauit ad studia. Et elegans est facere animos.

XIX. *Sed commune munus ex populo.*] Ita superiores editiones, & consentiebat Longobardicus. Nos tamen non veriti sumus reponere, *vnus è populo*: retulit enim illud Græcum, εἷς τῶν πολλῶν.

XXIII. *In maiora ituros nos iuuant.*] Longobardicus habebat, *in maiora ituri*: vt referatur ad solem & lunam.

XXIX. *Aut res si deliberare velit, diligentes, tu te sic credere.*] Nos reposuimus, *aures, si deliberare velit, diligentes, tutas, secretas*. Diligentes, vt attendant: tutæ, ne prodant: secretæ, ne spargant in vulgus.

XXXII. *Intra impudicitiæ maledictum.*] Longobardicus habebat *vltra*. Verum vt *intra* legamus, faciunt quæ sequuntur, *in publicum emisit*. Quanquam si legas *vltra*, sensus est tolerabilis: non solum laborabat infamia, sed in propatulo res erat.

XXXIV. *Huic peruenire vsque ad distringendam.*] Prior editio sic habebat. *Hunc peruenire vsque ad distribuendam libertatem licet, cuius vulgare, & publicum verbum & promiscuum: Ignotus non nisi suo ordine emittitur.* Exemplar peruetustum pro *hunc*, habebat *huic*: post *ignotus*, habebat *habe*. Iam nationibus quibusdam peculiare est, pro *b*, sonare *v* consonantem: & Germanicum est, aspirare nonnunquam & tenues. ita factum est, vt pro *aue*, scriptum sit *habe*. Ad hunc itaque modum sinceram scripturam reposuimus: *Huic perue-*

nire vsque ad distringendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, Aue, non nisi suo ordine emittitur: Distringere libertatem, dixit, pro exprimere, quemadmodum distringimus gladium. Amicitiæ proprium est, liberas inuicem voces emittere. Quando autem amicus ille salutator audebit libertatem hanc exercere in amicum, cui non licet verbũ *Aue*, quod vulgo ignotus dicit ignoto, nisi suo ordine emittere?

Vtrum vox ista sit voti tui. Sanus aliquid horum opta.] Ita superior editio, nec suffragabantur exemplaria. Itaque diuinauimus fuisse scriptum. *Vtrum vox ista tua sit, an voti tui: Sanus aliquid horum opta.* Sensus est: fortasse non imprecaris talia amico: sed quid refert quum optes? Sanus aliquid tale opta tibi: Hinc coniecta, quam immaniter optes amico. XXXV.

IOANNES OPSOPOEVS.

P*ropter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegij fœderibus.*] Vet. c. Philippi Roberti Iureconsulti Diuisionensis habet, *ruptis totiens compaginibus affinitatis*, vt in scheda ab humanissimo viro Iac. Gilloto ad me missa consignauit doctiss. Iuretus. III.

Iurisconsultorum istæ acutæ ineptiæ sunt.] Cuiacius videatur sub finem comment. ad Africanum tractat. IIII. V.

Non confunditur formula.] P. Faber comment. ad leg. XLVI. tit. de diuer. reg. iuris, putat abnutiue legendum. *Non confunditur formula.* Mureti editio habet *Confunditur formula*, negatione abiecta.

Sed ex destinato profuisse.] M. sc. omissa *ex* particula habet, *sed destinato profuisse.* Sic cap. XXIII. absque illa. *Adijce quod destinato iuuant.* X.

An sua & nostra.] *An & sua & nostra.* M. sc. Item mox. *nec medico quicquam te debere, nisi.* XII.

Sed tamquam imperatorem.] Nunquam mihi satisfecit vox *imperatorem.* Nec credere possum ægros a Seneca medicorum imperatores nominari, quos alibi medicorum genua tangere dicit. Et si ita esset, æque id nominis amico ægro competeret, atque cuiuis alij: & iaceret omnino auctoris sententia. Videndum igitur an non legi debeat, *qui me non tanquam amicum vidit, sed tanquam intemperantem.* Ad eos namque qui se vino vel cibo ingurgitarunt, accersitus medicus manum tangit, inediam vnius atque alterius diei imperat, nulla de re alia sollicitus, quia certus illos facile ad se redituros, cum crapulam exhalarint. Coniecturæ huius fulcrum pono locum e libro. Quod in sapientem non cadat iniuria, cap. XIII. vbi Seneca de sapiente cum medico comparato ait: *quos non aliter videt quam ægros intemperantes.* Mutationis ansam forte librarius inde sumsit, quod supra lib. IV. cap. XXXVII. scripserat; *videre tantum mihi imperatorem meum contingat.* XVI.

Artificiorum institoribus.] M. sc. & cusi codices, *institutoribus*, pro *institoribus*, XVII.

Cum satius sit cessare.] M. sc. recte. Sic cap. XXXVII. *quia satius erat duos vnico malo affici, quam omnes publico.* XXV.

Nunquam veros.] Editiones ante Romanam, *nunquam veros.* Lipsius comment. ad VI. Annal. Taciti, legit *nunquid veros?* interrogatione sententia erecta. XXXIV.

Aue non nisi suo ordine emittitur.] Cuiacius Obseruat. cap. XV. lib. I. Seneca, HABE *non nisi suo ordine emittitur.* Sic enim habent veteres codices, Erasmo teste, qui tamen, vti fecit, improbare id ac reiicere non debuit: nam & hanc rationem scribendi probasse. Quinctilianus videtur, lib. I. cap. X. *Multum*, inquit, *est litteratus qui sine aspiratione & producta syllaba salutauit*, AVETE. *Recta est hæc via: quis negat? sed alia est mollior & magis trita.*

Et in sensus recondendus.] Membranæ Puteani ita referunt. Simili phrasi ait Seneca epist. VII. *Ista condenda in animum sunt.* & mox. *potes, si aduersa eius nec deserueris, nec optaueris. Multa nihilominus, vt non optes, intent.* & 2. *patrem eriperet.*

Eloquentiæ exoptat prætium litium numerus.] Vulgo legitur, *Eloquentiæ exceptat pretium litium numerus*: P. Faber, comment. ad l. 206. tit. de reg. iur. duplicem proponit coniecturam. Vel *Eloquentiam expectat pretium litium numerus*, vel, *Eloquentiam expectat pret. lit. numerum.* Alia item est Pinciani, alia Mureti. Sed nulla satisfacit. XXXVIII.

Aterium.] Scribendum cum aspiratione, vt apud Senecam patrem. *Haterium.* XLIII.

Sinum ac domum replere.] Ita legitur in veteribus editionibus.

Ideo non est trepidandum, quam cito reponamus, &c.] P. Faber Semestrium lib. I. cap. XXIII. Seneca more suo ita scripserat in lib. VI. de Beneficijs: *Ideo non est trepidandum, quam cito reponamus, nec properandum intempestiue, quia æque delinquit qui ad referendam gratiam suo tempore cessat, quam qui alieno properat.* Quam ob rem non possum non improbare, quod vir alioqui doctus, qui castigationes ad Senecam edidit, sed eius figuræ immemor, quam in scribendo vsurpare Seneca consueuerat, verborum ordinem sic immutauit? vt naturalem potius quàm artificiosum, sequutus, & sola coniectura nullius veteris libri auctoritate nixus, reponendum curaret id quod passim excusis in libris hodie legitur: *Æque delinquit qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quam qui suo cessat.* Ergo apud Senecam auctore me restituatur vetus lectio.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. I.

V*isum erit.*] v. c. *fuerit.*

Ex Cap. III.

Id quoque si cito occupauerit.] *Idque si cito* emendat Gruterus, vt innuat ne ius quidem liberæ mortis futurum Antonio, id aliquantulum differat occupare.

Consule ergo.] v. c. *censer ergo.*

Ex Cap. IIII.

Aestimatione facta.] Ex hoc Vlpianique loco qui est l.10.§.2.de compens. perspicuum esse ait Ræuardus, in iis etiam, quæ ex maleficiis oriuntur actionibus, locum fuisse compensationi. vide de hac re Duarenum l.7.ff.solu.matrim. quem tamen impugnat Ferretius ad l.29. de verb. sign.

Ex Cap. V.

Quamuis numerauimus.] v. c. *numerauerimus.*

Sed delegatione & verbis.] Delegare est vice sua alium reum creditori dare, vel cui iusserit.l.11.ff.de nouat. & delegat.

Confunditur formula si apud.] P. Faber ad l.46. de reg. iur. abnutiue legendum putat *non confunditur.* Vide eum.

Ex Cap. XI.

Apud proximum circulatorem resedit.] Circulatores, qui serpentes, simias circunferunt & proponunt.l. vlt.ff.de extraord.crim. vtitur hoc verbo etiam Asinius Pollio in Epist. ad Cic. lib. 10. & Tertullianus lib.de præscr. adu.hæret.c.43.& cap.23. Apol.adu.gent.

Transeuntem Platonem.] v.c. *Platona.* quomodo dixit *Idomenea, & Pytoclea,* Epist.21. *& Nesida* Epist.54.& *Orphea,* Epist.88.& *Promethea* lib.5.declam.5.sic enim ibi v.c. Iuretus.

Ex Cap. XII.

Eo loco quo quis captiuus.] verba illa, *eo loco* bene desunt in v. c. nam repetita sunt ex proxima superiore linea. Iuretus.

Lanista qui familiam.] qui fuerint *Lanistæ* petatur ex Fabro lib.2.Semest. cap. 10. & Lipsio lib. 1. Saturn. serm.cap.15.

Ex Cap. XV.

Mercedulam.] v. c. *mercedulas.*

Non venijt illud suo precio, sed tuo.] explicat hoc ipsum, vt alia huius capitis, Fornerius ad l.164.§. habere. l.192. ff.de verb. sign.

Ex Cap. XVI.

Sed tanquam imperatorem.] Hic locus mire torsit omnes, quorum notas legere cuiuis facile est. Sane nemo acutior existimabit ægros à Seneca vocari medicorum Imperatores, cum alibi dicat, *genua medicorum tangi ab ægris,* lib.de bre.vitæ.c.8.quod ab imperio longe alienum est. Itaque in vetustis codicibus varia huius loci scriptura ostenditur. Priscæ autem membranæ quibus vsus sum habent, *sed tanquam agrum,* abiecta scilicet voce, *Imperatorem:* quæ tamen vix est vt temere multis antiquis libris hæreat. Quare suspicio est, pro *Imperatorem,* legendum potius *imploratorem*, vt ex varietate lectionũ hanc vnam elicere liceat, *sed tanquam ægrum imploratorem.* Firmatur verbis proxime sequentibus, cum pariter dicit *ægros inuocantes.* Hæc acutissimus Iuretus.

Valetudo permiserat.] v. c. *permisit.*

Quæ præcipientibus in commune dicuntur.] v.c. *quæ à præceptoribus in commune dicuntur.*

Ex Cap. XX.

Aut candidatus aut reus.] Sic mss. omnes, sed quidtan candidati, magistratum inituri æs alienum profiteri solebant? ita videtur Ræuardo ex huius loci auctoritate comm. de reg. iu. l.166. & vtrosque id facere coactos, vult quoque Pamelius in lib.5.adu.Marcio.cap.1.Tertull.

Ex Cap. XXII.

Ista tibi concedere possunt etiam inuito.] suspicor totum hunc locum sic emendandum: *Est tanti vt coarguaris, ista concidere. Prosunt tibi etiam, &c.* vt *concidere*, referatur ad hanc cælorum machinam. Grut.

Ex Cap. XXV.

Officio locum quærere.] v.c. *officij locum quærere.*

Ex Cap. XXVII.

Bene meritum ad pedes.] v.c.Ureti *beneficij meritum ad pedes.*

Et statu mutatione in id deuocari vt infra beneficia sua taceat.] v.c. *vel statu mutatione in id denotare vt infra beneficia tua taceat,* quæ scriptura videtur aptior: nam denotare positum puto in deteriorem partem pro quadam nota afficere, & dedecus inurere. Iuretus.

Ex Cap. XXX.

A consensu concentuque falsorum.] v.c. *à consensu contemptuque f.* quod magis placet. Iuretus.

Ex Cap. XXXI.

Xerxes.] v.c. *Xerses,* vt sæpe alibi.

Stratusque per totam passim Græciam Xerxes.] v.c.Iureti, *Strataque per totam Asiam passim multitudine sua Xerses intellexit.*

Ex Cap. XXXII.

Relegauit,] Adducit hanc ex Seneca fabulam Brissonius lib. ad L.Iul. de adult. additque consimilem de eadem Iulia narrationem ex Velleij lib.poster.

Quotidianum ad Marsiam concursum.] Ad Marsiam quod spectat. statua erat in celeberrima fori parte. forum autem Rom. ea ætate nocturnis stupris infame. itaque videtur Iulia hæc forum illud noctu frequentasse, & ad statuã eius Marsiæ ignotis admissariis promiscue libidinem suam implesse. nec hoc solum, sed quemadmodum milites exauctorati arma sua ad Martis, gladiatores rude donati ad Herculis ponebant, ita etiam hæc Marsiæ illi, non eloquentiæ, vt alij, sed libidinis suæ coronas contulisse. vide Plin.de hac re.lib.21.cap.3.Lipsium lib.3.antiq.lect. & ad lib. 1. Ann. Tac. Item Torrentium ad Suet. Aug.

Interposito tempore.] v.c. *interposito longo tempore.*

Ex Cap.

EX CAP. XXXIII.

Parum in illum contulerit.] v. c. Iureti, *parumne contulerit.* quæ scriptura aperte melior est.

EX CAP. XXXIIII.

In primas & secundas admissiones.] habebant antiquitus plures amicorum cohortes & quasi gradus viri summates. de quibus plura Lipsius ad lib. 6. Ann. Taciti.

Vrbem concutit.] v. c. *concitat.*

Et in sensus recondendus.] de qua locutione sup. Iuretus ad lib. 3. de ben.

EX CAP. XXXVII.

Qui etiam si bene cogitat.] v. c. *qui etiam si beneficium optat.*

EX CAP. XXXVIII.

Quæ designatores.] De designatoribus vide plurima apud Budæum ad l. 4. de his qui notantur infamia. Lipsium cap. 15. lib. de Amphit. Dousam lib. 4. c. 1. Plaut. explan.

Et libitinarius.] de hoc contempto grege vide nonnulla apud Val. Max. li. 5. c. 2. quæ Philosopho lucem dabunt. Adde etiam Budæum ad l. Quicunque. ff. de instit. act.

EX CAP. XLIII.

Plurium sinum ac domum replere.] vise Fabrum lib. 1. Semest. cap. 22. ex quo hauries ad huius loci explanationem, non pænitenda.

Nec properandum intempestiue.] v. c. *nec percurrendum.*

Sed sequi debeat.] v. c. *debeatur.* quod fortasse dictum est eo more quo apud veteres patiendi verba pro actiuis posita notat Gellius lib. 18. cap. 12.

L. ANNÆI SENECÆ
AD AEBVCIVM LIBERALEM
DE BENEFICIIS LIBER SEPTIMVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SIMILIA *prioribus, Quæstiunculæ, & subtilibus vtilia tamen mixta. Illud principio serium. coërcendam curiositatem, & nimiam sciendi cupidinem: animum potius ad mores & virtutem, id est Sapientiam mittendum. Ex verbi deinde occasione Quæstio, An aliquis donare Sapienti possit, cum eius sint omnia? ait posse, quia animo quidem, non vsu tamen omnia possidet. Altera, An qui tentauit reddere beneficium, reddiderit? ita: sed tamen iterum iterumque conandum docet. Tertia, An quod à viro bono acceperis, eidem iam malo reddes? Reddes, sed cum cautione, ne illa quibus male, & in suam alienam ve noxam vtatur. Quarta, Numquid obliuisci datorem beneficij sui oporteat? Non omnino. & posse tenere memoria ait, imo & interdum exigere. Vltima, Quomodo ferendi Ingrati? placido animo, mansueto, magno.*

CAPVT PRIMVM.

BONVM, mi Liberalis, habeas animum volo:

> [1] *In manibus terræ. Non hic te carmine longo,*
> *Atque per ambages & longa exorsa tenebo.*

Reliqua hic liber cogit: & exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quidquid superest, cum tibi superfuerit. Si voluissem [2] lenocinari mihi, debuit paullatim [3] opus crescere, & ea pars in finem reseruari, quam quilibet etiam satiatus appeteret. Sed quidquid maxime necessarium erat, in primum statim congessi: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, vbi dicta sint quæ regunt mores; persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregie enim hoc dicere [4] Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam si maximis comparetur, solet: *Plus prodesse, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi & in vsu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas* [5] *ad manum.* Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes [6] numeros [7] nexusque perdidi-

cit, quorum vsus [8] sub aduersario rarus est, sed qui in vno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus exspectat: nec enim refert, quam multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca [9] vincunt. Licet nescias, quæ ratio Oceanum [10] effundat ac reuocet: quare septimus quisque annus ætati [11] signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima [12] in angustias coeant, & columnarum nouissima interualla iungantur: quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum iungat. vtrum [13] vnus concubitus spargatur in duos, an toties concepti sint. cur pariter natis [14] fata diuersa sint, maximisque rerum spatijs distent, quorum inter ortus [15] minimum interest. Non multum tibi nocebit transisse, quæ nec licet scire, nec prodest. Inuoluta veritas [16] in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri possumus: quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cuius hic vnus inuentæ fructus est, [17] inuenisse. Quidquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in [18] proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec auida spe infinita cōplectitur, sed didicit [19] à se petere diuitias: si deorum hominumque formidinem eiecit, & scit [20] non multum esse ab homine timendum, à Deo [21] nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perductus est, vt illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecrauit, & quacumque vocat illa, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus, mundum vt vnam domum spectat, & conscientiam suam dijs aperit, semperque tamquam in publico viuit: si se magis veritus quam alios, subductus illis tempestatibus, in solido ac sereno stetit: consummauit scientiam vtilem, atque necessariam. reliqua oblectamenta otij sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum, non robur, ingenijs afferentia.

II. Hæc Demetrius noster vtraque manu tenere [22] proficientem iubet, hæc nusquam dimittere, imo affigere & [23] partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, vt sua sponte occurrant [24] salutaria, & vbique ac statim desiderata præsto sint: & sine mora vlla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque [25] nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitæ opera [26] distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miserrimosque mortalium iudicet, in quantiscumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & breuis: [27] fastidit obiecta: quo auidius hausta est, citius [28] in contrarium recidēs, cuius subinde necesse est aut [29] pæniteat, aut [30] pudeat. In qua nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis, dijs proximi, deceat. res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu fœda. Ista est voluptas & homine & viro digna non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, & ea [31] quæ hominum inter se rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, vbi de dijs [32] famæ creditum est [33] vitijsque illos nostris æstimauimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, numquam sensuram sui tædium, percipit hic quem deformamus cum maxime: qui, vt ita dicam, [34] diuini iuris atque [35] humani peritus, [36] præsentibus gaudet, ex futuro non pendet. nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit [37] in dubium, suo contentus. Nec illum existimes paruo esse contentum. [38] omnia illius sunt. non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quamquam in littore [39] maris rubri steterat, plus deerat quàm qua venerat. illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut vicerat, cùm in Oceano Onesicritus [40] præfectus classibus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebat inopem esse, qui [41] extra naturæ terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum & immensum, auiditate cæca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat: tantum illi deest, quantum cupit.

III. Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna [42] irritauit implendo. Cyrum & Cambysen, & totum regni Persici stemma percense. quem inuenies, cui modum imperij [43] satietas fecerit? qui non vitam in aliqua vlterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. quidquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur: nec interest, quantum in id quod inexplebile est, congeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili [44] tuenda. Non habet mittendos trans maria [45] legatos, nec metenda [46] in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda præsidia, non opus est legione, nec

equestribus turmis. Quemadmodum dij immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est: ita hic officia sua, quamuis latissimè pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus eius optimusque, infra se videt. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cùm Orientem Occidentemque lustraueris animo, quo etiam remota & [47] solitudinibus interclusa penetrantur, cum tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissime fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia [48] mea sunt. Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil est [49] extra omnia. Hoc ipsum, [50] inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi. quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? nam id quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti: cui quidquid datur, de suo datur. atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autē me scito, & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quidquam amico donare potest: donat enim illi communia. [51] Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Iure ciuili [52] omnia regis sunt: & tamen illa quorũ ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos [53] descripta sunt, & vnaquæque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam possumus: nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini priuata terminatione distinguunt. & totus ager huius aut illius reipublicæ est: pars deinde suo domino quæque censetur. ideoque donare agros nostros reip. possumus, quamuis illius esse dicantur: quia aliter illius sunt, aliter mei. Numquid dubium est, quin seruus [54] cum peculio, domini sit? dat tamen domino suo munus. Non enim ideo nihil habet seruus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit: nec ideo non est munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiamsi noluisset.* [55] Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia sapientis esse, inter nos conuenit) illud quod quæritur colligendum est, quomodo liberalitatis materia aduersus eum supersit, cuius vniuersa esse concessimus. Omnia patris sunt, quæ in [56] liberorum manu sunt: quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt: tamen diis posuimus donum, & [57] stipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non est, si tuum est: potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquis, cuius prostitutæ sunt, leno est: omnia autem sapientis sunt, inter omnia autem & prostitutæ sunt: ergo & prostitutæ sapientis sunt. leno autem est, cuius prostitutæ sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo vsuram pro pecunia sua pendit. Innumerabilia sunt, per quæ [58] cauillantur, cum pulcherrimè, quid à nobis dicatur, intelligant. Enimuero sic omnia sapientis esse dico, vt nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat: quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio posidet, singuli dominio. Tempus istius probandæ rei veniet. interim hoc huic quæstioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meum est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei cuius est totum, posse donari. Conduxi domum à te. in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua est: vsus rei tuæ, meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamuis tua in possessione nascantur: & si annona carior fuerit, aut fames,

Heu frustra magnum alterius spectabis aceruum,

in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quamquam sis dominus, intrabis: nec seruum tuum, [59] mercenarium meum abduces: & abs te rhedam si conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, vt aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

In omnibus istis quæ modo retuli, vterque eiusdem rei dominus est. quomodo? quia alter rei dominus est, alter vsus. Libros dicimus esse Ciceronis: eosdē [60] Dorus librarius suos vocat: & vtrumque verum est. alter illos tamquam auctor sibi, alter tamquam [61] emptor asserit: ac rectè vtriusque dicuntur esse. Vtriusque enim sunt: sed nō eodem modo. sic potest T. Liuius à Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti, quod [62] viritim meum est, licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta [63] conscientia posideat, singularum autē rerum in vnũquemque proprietas sit sparsa: & accipere munus, & debere, & emere, & conducere potest. Cæsar omnia habet, [64] fiscus eius priuata tantum, ac sua: & vniuersa [65] in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperij [66] quæritur. nam id quo-

que quod tamquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens vniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

VII. Bion modo omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modo neminem. Cum omnes [67] de saxo deiecturus est, dicit: Quisquis id quod deorũ est, sustulit & consumpsit, atque in vsum suum vertit, sacrilegus est: omnia autem deorum sunt: quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt: ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cum effringi templa, & expilari impune Capitolium iubet: dicit, Nullum sacrilegium esse. quia quiquid sublatum est ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hic respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia dijs dicata. In his obseruari sacrilegium, quæ religio numini adscripsit. Sic & totum mundum deorum esse immortalium templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen à sacris profana discerni, & non omnia [68] licere in angulo, cui nomen [69] fani impositum est, quæ sub cælo & conspectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus Deo quidem [70] non potest facere, quem [71] extra ictum sua diuinitas posuit: sed tamen punitur, quia tamquam Deo fecit. Opinio illum nostra, [72] ac sua, obligat pœnæ. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, etsi quocumque transtulit, quod surripuerat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi, non ex his quæ vniuersa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quæ [73] viritim ei seruiunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nollet habere, etsi poterit: emittetque illam vocem, quam [74] Romanus Imperator emisit, cum illi ob virtutem & bene gestam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuisset: *Non est*, inquit, *vobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quam vni ciui.* Quanto maioris viri putas, respuisse hoc munus, quam meruisse? multi enim fines alijs abstulerunt, sibi nemo constituit.

VIII. Ergo cum animum sapientis intuemur, potentem omnium, & per vniuersa dimissum, omnia illius esse dicimus: cum ad hoc ius [75] quotidianum, si ita res tulerit, [76] capite censebitur. Multum interest possessio eius animi magnitudine æstimetur, an censu. hæc vniuersa [77] habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia [78] in laudem vetustorum [79] inuidia nõ obstat. Paullo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, vt ostenderet, nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo [80] corripi posse: virum exactæ (licet neget ipse) sapientiæ, firmæque in his quæ proposuit constantiæ: eloquentię vero eius quæ res fortissimas doceat, non concinnatæ, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum sæculo nostro, aut conuicium deesset.

IX. Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat [81] donare, affirmauerim repudiaturum, dicturumque: Ego vero me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fæcem rerũ hunc [82] expeditum hominem demitto. Quid ad me defers [83] populorum omnium mala? quę nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quæ me donare [84] non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quæ gentium oculos regumque perstringunt? volo intueri [85] pretia sanguinis, animarumque vestrarum? Prima mihi luxuriæ spolia propone: siue illa vis per ordinem expandere, siue (vt est melius) in vnum aceruum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione [86] testudinem, & fœdissimorum pigerrimorumque animalium, testas, ingentibus pretijs emptas, in quibus ipsa illa quæ placet [87] varietas, [88] subditis medicamentis, in similitudinem veri coloratur. Video istic [89] mensas, & æstimatum lignum [90] senatoris censu, eo pretiosius, quo illud in plures [91] nodos, arboris infelicitas torsit. Video istic [92] crystallina, quorum [93] accendit [94] fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet [95] periculo crescit. Video murrhina pocula. parum scilicet luxuria magno furit, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se [96] propinarent. Video vniones, non singulos singulis auribus comparatos: iam enim exercitatæ aures oneri ferendo sunt: iunguntur inter se, & insuper [97] alij binis superponuntur. non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis pependissent. Video sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quo defendi [98] aut corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis, mulier parum [99] liquido, [100] nudam se non esse, iurabit. Hæc ingenti summa, ab [101] ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, vt matronæ nostræ, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quàm in publico ostendant.

X. Quid agis auaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum

est? omnia ista quæ retuli, in maiore honore pretioque sunt. Nunc volo tuas opes recognoscere, laminas[101] vtriusque materiæ, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra, quæ quidquid vtile futurum nobis erat protulit, ista[103] defodit & mersit, & vt noxijs rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex ijsdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset,[104] aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit: video istic[105] diplomata, &[106] syngraphas, &[107] cautiones, vacua habendi[108] simulacra, vmbras quasdam auaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? quid fænus; &[109] kalendarium, & vsura, nisi humanæ cupiditatis[110] extra naturam quæsita nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentũque non interius absconderit, quod non illis maius, quã quod detrahi posset, pondus iniecerit. Quid sunt istæ[111] tabulæ, quid computationes, &[112] vænale tempus, &[113] sanguinolentæ[114] centesimæ? voluntaria mala ex constitutione nostra pendẽtia, in quibus nihil est, quod subijci oculis, quod teneri manu possit, inanis auaritiæ somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonij[115] liber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per[116] vinctos, & immensi greges[117] pecorum per prouincias ac regna pascendi, &[118] familia bellicosis nationibus maior, & ædificia priuata[119] laxitatem vrbium magnarum vincentia! Cum bene ista, per quæ diuitias suas disposuit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, & illis[120] diuitijs meis redde. Ego regnum sapientiæ noui, magnum, securum. ego sic omnia habeo, vt[121] omnium sint. Itaque cum C. Cæsar illi[122] ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem summam iudicans, qua non accepta gloriaretur. Dij deæque, quam pauxillo illum animum aut honorare voluit, aut[123] corrumpere! Reddendum egregio viro testimonium est.[124] Ingentem rem ab illo dici audiui, cum miraretur dementiam eius, quod se putasset tanti posse mutari. *Si[125] tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus[126] imperio.* Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt: æque nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc cõsortium solum[127] inter sapientes est, inter quos amicitia est. ceteri non magis amici sunt, quam socij. Deinde pluribus modis communia sunt.[128] Equestria omnium equitum Romanorum sunt. in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui. hoc si cui[129] cessi, quamuis illi communi re cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quædam quorumdam sub certa conditione sunt. habeo in equestribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem: in hoc tãtum, vt spectem. Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. vti, illo nolente, non possum. Derides me, inquis. Si quod amici est, meum est, liceat mihi vendere. Non licet. nam nec equestria: & tamen cõmunia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentũ, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere nõ potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiã quod sub lege certa tuum est.[130] Accepi, sed certe non minus habes. [131] Ne te traham longius, Beneficium maius esse non potest: ea per quæ beneficium datur, possunt esse maiora, & plura,[132] in quæ se beneuolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura oscula, & complexus arctiores, non augent amorem, sed exercent. Hæc quoque, quæ venit quæstio,[133] profligata est[134] in prioribus: itaque breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc, quæ data sunt alijs, argumẽta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, vt redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cuius faciẽdi occasionem non habuit. Vt creditori suo pecuniam non soluit is, qui vt solueret, vbique quæsiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis sunt, vt effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attẽtasse, vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit medicus partes suas. etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si

XI.

XII.

XIII.

omni [135] arte vsus est. Laus [136] imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, vt beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Præterea huic intentus semper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quàm cui cito referre gratiam contigit.

XIV. Debitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quæsisse, nisi soluit. Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem [137] gratis occidere patiatur: hic benignissimus, qui cum te viderit concursantem & sollicitum atque anxium, dicat: *Mitte hanc de pectore curam.* Desine tibi molestus [138] instare. omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quidquam amplius desiderare iudicas. Plenissime ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi. reddidisse beneficium diceres illum, si gratiam retulisset. Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contra, nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficij, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusque se lassauit, & omnibus alijs renunciauit officiis, huic vni imminens, & [139] operatus, ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui numquam ab illa recessit? iniquus es, si rem à me exigis, cum videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris [140] oppositis, nauigasse hieme iam sæua, per infesta latrociniis littora, emensum quidquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cum quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perueni: & iam te alius redemerat. negabis me gratiam retulisse? etiamsi in illa nauigatione pecuniam, quam saluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi, etiam in vincula quæ detrahere tibi volui, ipse incidi: negabis me retulisse gratiam? At mehercle Athenienses, Harmodium & Aristogitonem, [141] tyrannicidas vocant: & Mucij manus in hostili ara relicta, instar occisi Porsenæ fuit: & semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis, enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasiones secutus est, & alia atque alia captauit, per quę referre gratiam posset, quam is quem, sine vllo sudore, gratum prima fecit occasio.

XV. Duas, inquit, res ille tibi præstitit, voluntatem, & rem: tu quoque illi duas debes. Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam: [142] huic vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, [143] non potes dicere. vtrumque enim præstat, quantum in se est. Deinde, non semper numero numerus æquandus est: aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quod si animus sine re, ad referendam gratiam non valet: nemo aduersus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Dijs, inquit, nihil aliud præstare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præstare possum: quid est, quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

XVI. Si tamen quid sentiam quæris, & vis [144] signare respõsum: hic beneficiũ recepisse se iudicet: ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat: ille se teneat. hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni quæstione propositum sit nobis bonum publicum. præcludendæ sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, & sub quibus infitiationem suam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros fuisse, vt non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? nullam excusationem receperũt, vt homines scirent fidem vtique præstandam. Satius enim erat à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti vt redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Nam quemadmodum, ille si enixam & sedulam operam transire [145] pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es, nisi ei qui voluntatem bonam in solutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec [146] testeris: occasiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus; huic, quia non malus. Ideoque non est, quod ad te hanc quæstionem iudices pertinere: an quod beneficium quis à sapiẽte acceperit, reddere debeat, si ille desinit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod à sapiente accepisses: & etiam malo, redderes creditum: quid est, cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid à sano accepisses, ægro non redderes:

cùm plus semper imbecillo amico debeamus? & hic æger est animo: adiuuetur, feratur. stultitia, morbus est animi. Distinguẽdum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

Duo sunt beneficia. vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum beneficium. alterum, vulgare, plebeium, cuius inter nos [147] imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscumque est debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera leges suas, melius istos iudex, quàm ingratus, emendat. nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficiũ proijciam, bono reddam. huic, quia debeo; illi, ne debeam. De altero beneficij genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, ne reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere. ille non potest recipere: non est iam huius rei capax. scientiam vtendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam iubeas? stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Vt respondere [148] ab vltimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantum, si reddo, possum. Ille vti illo non poterit? viderit. penes illum erit culpa, non penes me. Reddere est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro: reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dũ redditur, inter duos perit? Reddere, est id quod debeas, ei cuius est, volenti dare hoc vnum mihi præstandum est. Vt quidem habeat, quod à me accepit, iam vlterioris est curæ. Non [149] tutelam illi, sed fidem debeo: multoque satius est, illum non habere, quàm me non reddere. Et creditori statim in [150] macellum laturo, quod accepit, reddam. etiam si mihi adulteram cui numerem, delegauerit, soluam: & si nummos quos accipiet, in sinum suum discinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi est: non seruandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficij accepti, non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, saluum sit. ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam bono, cum expediet; malo, cum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiente: stulto reddis. [151] Imo reddo illi, quale nunc potest accipere: nec per me fit deterius, sed per illum, id quod accepi, reddam. Cui si ad sapientiã redierit, reddã quale accepi: dum in malis est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis [152] Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium, quod acceperas, reddes. Mutationem sapientis tantam natura non patitur. nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Numquam in tantum virtus exstinguitur, vt non certiores [153] animo notas imprimat, quam vt illas eradat vlla mutatio. Feræ inter nos educatæ cum in siluas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinæ retinent: tantumque à placidissimis absunt, quantum à veris feris & numquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui vmquam hæsit sapientiæ. altius infectus est, quam vt ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, vtrum iste ferus sit animo tantum, an & in perniciem publicam excurrat? Proposuisti enim mihi Apollodorũ & Phalarin tyrannũ, quorum si naturam habet intra se malus, quidni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si vero sanguine humano non tantum gaudet & pascitur, sed & supplicijs omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec ira, sed auiditate quadam sæuiendi furit, si [154] in ore parentum filios iugulat, si non contentus simplici morte, [155] distorquet, nec vrit solum perituros, sed [156] excoquit, [157] si ara eius cruore semper recenti madet: [158] parum est huic beneficium non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohæreret, [159] intercisa iuris humani societas abscidit. Si pręstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quidquid meruerat, perdidisset, & referre illi gratiã scelus haberetur. si non patriã meam impugnat, sed suæ grauis est, & sepositus à mea gente, suã exagitat: abscidit nihilominus illũ tanta prauitas animi. etiam si non inimicũ, inuisum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius officij ratio est, quod humano generi, quàm quod vni homini debeo. Sed quãuis hoc ita sit, & ex eo tẽpore omnia mihi in illũ sint libera, ex quo, corrũpendo fas omne, vt nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam, vt si beneficium illi meum neque vires maiores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit, reddam. Seruabo filium eius infantem. quid hoc beneficium obest cuiquam eorum, quos crudelitas eius lacerat? pecuniam quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria eius instrui-

XVII. XVIII. XIX. XX.

tur: militem & arma non ſuggeram. Si pro magno petet munere [160] artifices ſcænæ, & ſcorta, & quæ feritatem eius [161] emolliant, libens offeram. Cui triremes & [162] ceraſtas non mitterem, [163] luſorias & [164] cubiculatas, & alia ludibria regum in mari laſciuientium mittam. Et ſi ex toto eius ſanitas deſperata fuerit, [165] eadem manu beneficiũ omnibus dabo, illi reddam: quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium eſt: optimumque eſt obire ei, qui ad ſe numquam rediturus eſt. Sed hæc rara nequitia eſt, & ſemper portenti loco habita, ſicut hiatus terræ, & de cauernis maris [166] ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus: de his loquamur, quæ deteſtamur ſine horrore. Huic homini malo, quem inuenire in quolibet foro poſſum, quẽ [167] ſinguli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodeſſe, quod [168] in me non eſt, redeat demum bonus an malus. [169] Quàm diligenter iſtud excuterem, ſi non

XXI. redderem, ſed darem? Hic locus fabulam poſcit. Pythagoricus quidam emerat à ſutore [170] phæcaſia, [171] rem magnam, non præſentibus nummis. Poſt aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cum clauſam diu pulſaret, fuit qui diceret: *Quid perdis operam tuam? ſutor ille quem quæris, elatus, combuſtus eſt. Quod nobis fortaſſe moleſtum eſt, qui in æternum noſtros amittimus:* [172] *tibi minimè, qui ſcis futurum, vt* [173] *renaſcatur.* iocatus in Pythagoricum. At philoſophus noſter, treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit, ſubinde concutiens. Deinde cum reprehendiſſet hanc ſuam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arriſiſſe ſibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: *Ille tibi viuit, tu redde, quod debes.* Deinde per cloſtrum, qua ſe commiſſura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inſeruit, ac miſit, [174] pœnas à ſe exi-

XXII. gens improbæ cupiditatis, ne alieno aſſueſceret. Quod debes, quære cui reddas: & ſi nemo poſcet, ipſe te appella. Malus an bonus ſit, ad te non pertinet. Redde & [175] accuſa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diuiſa ſunt. illi obliuio imperata eſt, tibi meminiſſe mandauimus. Errat tamen, ſi quis exiſtimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, obliuiſci oportere, excutere nos illi memoriam rei præſertim honeſtiſsimæ. quædam præcipimus [176] vltra modum, vt ad verum & ſuum redeãt. Cum dicimus, Meminiſſe non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec grauis eſſe. Quidam enim beneficium quod dederũt, omnibus [177] circulis narrant. hoc ſobrij loquuntur, hoc ebrij non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Vt hæc nimia & exprobratrix memoria ſubſideret, obliuiſci eum qui dedit, iuſsimus, & plus imperando quam præſtari poterat, ſilentium ſuaſi-

XXIII. mus. Quoties parum fiduciæ eſt in his quibus imperas, amplius eſt exigendum quam ſatis eſt, vt præſtetur quantum ſatis eſt. In hoc omnis hyperbole extenditur, vt ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore niues anteirent, curſibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: vt crederetur quantum plurimum poſſet. Et qui dixit,

His immobilior ſcopulis, violentior amne:

ne hoc quidem ſe perſuaſurum putauit, aliquem tam immobilem eſſe, quàm ſcopulum. Numquam tantum ſperat hyperbola, quantum audet: ſed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perueniat. Cũ dicimus, Qui beneficiũ dedit, obliuiſcatur: hoc dicimus, ſimilis ſit oblito: memoria eius non appareat, nec [178] incurrat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: ſæpe enim opus eſt malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occaſionem ignoranti non oſtendam? neceſſitates illi meas non detegam, quare neſciſſe ſe aut mentiatur, aut [179] doleat? Interueniat aliquando admonitio, ſed verecunda, quæ non poſcat, nec in ius

XXIV. vocet. Socrates amicis audientibus: *Emiſſem,* inquit, *pallium, ſi nummos haberem.* Neminem popoſcit, omnes admonuit. à quo acciperet, [180] ambitus fuit. Quid ni eſſet? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, commeruiſſe, à quo Socrates acciperet. Non illos caſtigare mollius potuit, Emiſſem, inquit, pallium, ſi nummos haberem. Poſt hæc quiſquis properauerit, ſero dat. iam Socrati deſuit. Propter acerbos exactores, repetere prohibemus: non vt numquam fiat, ſed vt

XXV. parcè. Ariſtippus aliquando delectatus vnguento: [181] *Male,* inquit, *iſtis* [182] *effeminatis eueniat, qui rem tam bellam infamauerunt.* Idem dicendum eſt: Male iſtis improbis & importunis beneficiorum ſuorum [183] quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos ſuſtulerunt. Ego tamen vtar hoc iure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, [184] à quo petiſſem: qui alterius beneficij loco accepturus eſt, potuiſſe reddere. Numquam, ne querens quidem, dicam:

——— Eiectum littore egentem

Excepi, & regni demens in parte locaui.

Non est ista admonitio, non: conuicium est. Hoc est in odium beneficia perducere: hoc est efficere, vt ingratum esse, aut [185] liceat, [186] aut iuuet. Satis, abundeque est, submissis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si benè quid de te merui, fuit aut tibi quidquam

Dulce meum.

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum littore egentem excepisti. Sed nihil, inquit, profecimus: dissimulat, oblitus est. quid facere debeam? Quæris rem maxime necessariam, & in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint? Placido animo, mansueto, magno. Numquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus, offendat, vt non tamen dedisse delectet. Numquam in has voces iniuria impellat: Vellem non fecisse. Beneficij tui etiam [187] infelicitas placeat. Semper illum [188] pænitebit, si te ne nunc quidem pænitet. Non est, quod indigneris tamquam aliquid noui acciderit: magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Adspice, quemadmodum immensæ hominum cupiditates hient semper, & poscant: non miraberis ibi neminem reddere, vbi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmæ mentis ac solidæ, vt tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini seruit, alius lucri totus est, cuius summam [189] non vinces: alius inuidia laborat, alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adiice torporem mentis ac senium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos. adiice æstimationem sui nimiam & tumorem, [190] ob quæ contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid leuitatem semper alio transilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & numquam fidele consilium [191] daturus timor, & mille errores, quibus voluimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, optare [192] quæ consequi posse spes non fuit. Inter affectus inquietissimos, rem [193] quietissimam, fidem quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago succurret, videberis tibi videre [194] captæ cum maximè ciuitatis faciem, in qua, omisso pudoris rectique respectu, [195] vires in consilio sunt, velut [196] signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur: soluta legibus scelera sunt: nec [197] religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit, vllum impedimentum est ruentium in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacro rapit: hic effringit, hic transilit, hic non contentus [198] angusto itinere, ipsa quibus arcetur, [199] euertit, & in lucrum ruina venit. Hic [200] sine cæde populatur, hic spolia [201] cruenta manu gestat. nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, ne tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes [202] referentem. Si indignaris ingratos esse: indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare ægros deformes, senes pallidos. Est istud graue vitium, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: sed vsque eo vulgare est, vt illud nec qui queritur quidem effugerit. Cogita tecum, an quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an nullum vmquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in iuuenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quædam [203] perdidimus, quædam [204] proiecimus, quædam è conspectu nostro paullatim [205] exierunt: à quibusdam oculos [206] auertimus. Vt excusem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, & rerum turbæ non sufficit. necesse est quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, vt minima apud te nutricis esset auctoritas: quia beneficium eius [207] longius ætas sequens posuit. sic factum est, vt præceptoris tibi non esset vlla veneratio: sic euenit, vt circa consularia occupato comitia, aut [208] sacerdotiorum candidato, quæsturæ [209] suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Inique publico irasceris crimini, [210] stulte tuo. vt absoluaris, [211] ignosce. Meliorem illum facies ferendo, vtique peiorem exprobrando. non est, quod frontem eius indures: sine, si quid est pudoris residui, seruet. Sępe [212] dubiam verecundiam, vox conuicianti clarior, [213] rupit. nemo id esse, quod etiam videtur, timet. [214] deprehensus pudor amittitur. Perdidi beneficium. Numquid quæ [215] consecrasti.

XXVI. XXVII. XXVIII. XXIX.

mus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si male respondit, bene collocatum. Non est ille, qualem sperauimus. Scimus nos quales fuimus, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc [216] apparuit. Ingratus non sine nostro [217] pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficij, non bene dati signum est. Quantum possumus, caussam eius apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignorauit: fortasse facturus est. Quædam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum: [218] nutriamus fidem languidam.

XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cum dares: nunc palam factum est. Etiam in his quæ videntur [219] in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum, ita animorum molliter vitia tractanda sunt. sæpe quod [220] explicauit mora, pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quæ ratio est, exacerbare eum, in quem magna contuleris, vt ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrocinium sibi nostra [221] infamia quærat. Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. subest aliquid. Nemo non superioris dignitatem quærendo, etiam si non inquinauit, [222] aspersit: nec quisquam fingere contentus est leuia, cum [223] magnitudine mendacij fidem quærat.

XXXI. Quanto illa melior via, qua seruatur illi [224] species amicitiæ, & si reuerti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri infestique aduersus diligenda animi est, vt etiam [225] vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque cœpit debere, quod [226] impunè non soluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. quid faciam? quod dij omnium rerum optimi auctores: qui beneficia [227] ignorantibus dare incipiunt, [228] ingratis perseuerant. Alius illis obiicit [229] negligentiam nostri, alius [230] iniquitatem: alius illos [231] extra mundum suum proiicit, & ignauos, hebetesque [232] sine luce, sine vllo opere destituit. Alius solem cui debemus, quod inter laborem quietemque tempus diuisimus, quod non tenebris immersi confusionem æternæ noctis effugimus, quod annum cursu suo temperat, & corpora alit, sata euocat, percoquit fructus, [233] saxum aliquod, aut [234] fortuitorum ignium globum, & quiduis potius quam [235] deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dij beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed æquali tenore bona sua per gentes populosque distribuunt, vnam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes æstatesque interuentu lenioris spiritus molliunt: errorem labentium animorum placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos. demus, etiam si multa in irritum data sint: demus nihilominus alijs, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cum penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & vrbes [236] haustas sæpius eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.

XXXII. Ingratus est. non mihi fecit iniuriam, sed sibi: ego beneficio meo, cum darem, vsus sum. nec ideo pigrius dabo, sed diligentius. quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, & tamquam bonus agricola, cura cultuque sterilitatem soli vincam. Periit mihi beneficium: [237] iste omnibus. Non est magni animi, dare & perdere: hoc est magni animi, perdere & dare.

COMMENTARIA VARIORVM AVTHORVM in librum ſeptimum Senecæ de Beneficijs.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. In manibus.] *A nauigantibus. iam portum terramque tangimus.*

2. Lenocinari.] *Illecebras & lenocinia mihi circumdare. gratioſum venuſtumque me reddere.*

3. Opus creſcere.] *Ita ſolent & rhetores, & qui auribus animiſque ſe aptant: paullatim ſurgere, & ex aurora ſolem dare.*

4. Demetrius.] *Inter aſtra eius ami, non ſolum ſtellas: ſi Senecæ fides, vbique laudanti. Vt mox, cap. VII. & epiſt. XX. item LXII. & ſæpius.*

5. Ad manum.] *Prompta, vt exerceas & vtare. Notabile dictum: qui legis, attende. Sperne hæc varia, & ſæpe vana: pauca & vtilia diſce, & vt facias diſce. Ariſtippus conſonat:* Σεμνυνομένου τινὸς ἐπὶ πολυμαθίᾳ, ἔφη, ὥσπερ οὐχ οἱ τὰ πλεῖστα ἐσθίοντες καὶ γυμναζόμενοι ὑγιαίνουσι μᾶλλον τῶν τὰ δέοντα προσφερομένων, οὕτως οὐχ οἱ πολλὰ, ἀλλ' οἱ χρήσιμα ἀναγινώσκοντες, εἰσὶ σπουδαῖοι: Quodam gloriante ob multiplicem doctrinam, Sicut, inquit, non ij qui plurimum comedunt aut exercentur, melius valent iis qui modica & neceſſaria adſumunt: ita nec qui multa, ſed qui vtilia legunt diſcuntque, ſtudioſi & eruditi ſunt. *Heraclitus hoc ipſum neruoſe & breuiter:* πουλυμαθὴ νόον ἔχειν, οὐ διδάσκει: mentem multiſciam habere, non docet. *Non docet? non, quibus opus ad vitam, tranquillitatem, felicitatem.*

6. Numeros.] *Palæſtræ verbum, in motibus illis & formatione flexuque membrorum. Quinctilianus libro XII.* Et vt Palæſtrici doctores, illos quos Numeros vocant (*male quidam libri* Neruos) non idcirco diſcentibus tradunt, vt his omnibus in ipſo luctandi certamine vtantur: ſed vt ſubſit copia illa, ex qua vnum aut alterum, cuius ſe occaſio dederit, efficiant. *Quæ apta ſane etiam ad Demetrij ſenſum. Iuuenalis, de fœmina ad palum ſe exercente:* Atque omnes implet numeros. *Ibi Scholiaſtes priſcus:* Hoc eſt, vniuerſa efficit dictata, vt tantum currat in exercitio, quantũ gladiator. *Corrige,* aut tantum curat. *Valerius li. VIII. cap. III.* Motuſque omnes (*ita veteres*) ac numeros defenſionis fortiter exſecuta. *Inde prouerbium,* omnibus numeris perfectus. *& ſimilia, quæ idem ille Valerius ſæpe iterat.*

7. Nexuſque.] *In lucta, Lucanus:*

Conſeruere manus & multo brachia nexu.

Dicunt aliter Nodos, & Ligaturas.

8. Sub aduerſario.] *In ipſa pugna: at bene ſub doctore, & in ludo.*

9. Vincunt.] *Rem conficiunt. affectus & vitia domant.*

10. Effundat ac.] *Fluentem & refluentem faciat, ſtatis horis.*

11. Signum impr.] *Quo ſenſu? vt reuera corpori aliquod ſignum ſit, & velut tranſitus nota? ſicut anno VII. dentes cadunt, & naſcuntur: bis ſeptimo, pubertas erumpit: ter ſeptimo, genæ veſtiuntur: quater ſeptimo, gemini (ſupra dictum) emergunt. In Philone quidem tale aliquid diſtincte eſt legere, De opificio mundi: vide. An hoc placet, ſeptimo quoque anno mutari hominem, & ſignum ætatis imprimi, noua nomenclatura? Vt ad primum Septenarium* Infans; *inde ad alterum,* Puer; *ad tertium,* Adoleſcens; *ad quartum,* Iuuenis; *quintum,* Vir; *ſextum,* Maturus *vel* Grauis; *ſeptimum,* Senex; *atque inde* Decrepitus. *Iſto autem ſenſu, melius in Seneca* ætatis ſignum: *quod etiam eſt in quibuſdam libris. An denique ad gradus vel* κλιμακτῆρας *ætatum adſpexit? in quibus antiquitus proditum, ſeptimo quoque anno, mutationem aut diſcrimen euenire: & magis, cum is cum nouenario concurrit, anno ſexageſimotertio. Itaque ſignum imprimit, morbi, vel periculi, vel mutationis.*

12. In anguſtias.] *Lucretius idem quærit, lib. IV.*

Porticus æquali quamuis eſt denique ductu,
Stanſque in perpetuum paribus ſuffulta columnis
Longa; tamen parte ab ſumma cum tota videtur,
Paullatim trahit anguſti faſtigia coni:

ſed ipſe quoque inter obſcura & ignorata, quod ad cauſſam, mox habet. Non item Optici hodie. nam aiunt ſemper in lineis parallelis, longius ductis, remotiora coire & anguſtari, ob baſes minores quo longiores, lineasque quæ paullatim concurrunt. Adde noſtrum, Quæſt. Nat. I. cap. III.

13. Vnius concubitus.] *Ita ſane. & Hippocrates effatur,* τὰ δίδυμα ἀφ' ἑνὸς λαγνεύματος γίνεσθαι: geminos ab vno opere Venereo fieri. *Argumentum in canibus, quæ vno coitu multiplicem fœtum edunt: in mulieribus ipſis, quæ & hoc fatebuntur: denique in tempore partus, quod idem. Cauſſa, quia plures ſinus vel reductiones in matrice; quæ vbi ſciſſo ſemine implentur & retinent, plures mox partus.*

14. Fata diuerſa.] *Quidni? nam & formatio diuerſa: quia etſi ex vno ſemine; diuiditur id tamen, & plus minuſve, craſſius tenuius, in hanc illamve partem illabitur: atque ita in materia & qualitatibus diſcrimen. Sed & in tempore diſcrimen. Idem Hippocrates:* Οὐ γὰρ ἐς ἅπαξ χωρέει ἡ γονὴ, ἀλλὰ καὶ ἐς δὶς καὶ τρὶς ἀποβράσσεται: Non enim ſimul ſemelque ſemen peruenit, ſed bis terque euomitur & exit, *quaſi per ictus.*

15. Minimum intereſt.] *Noſtro ſenſu. ſed motione ipſa cæli, & citatâ illa vertigine, permultum: ſi tamen ad aſtricas cauſſas placet ire.*

16. In alto.] *Ad puteum Democriti alludit, in quo veritatem demerſit.*

17. Inueniſſe.] *Id eſt, per quam meliores aut prudentiores non reddimur; tantum, ſcitiores.*

18. Proximo.] *Iuxta apertum, non diu quærendum.*

19. A ſe petere.] *A ſuo animo. qui paucis contentus, diues eſt.*

20. Non multum.] *Quid, præter mortem? & cum ea metus tui finis.*

21. Nihil.] *Stoice. quia nolunt Deum vindicare, aut nocere.*

CAP. II. 22. Proficientem.] *Ita vocant Stoici, eum qui in via ad Sapientiam est, qui iam promouit aliquid & profecit. Nos in Manuduct. II. Dissertat. IX.*

23. Partem sui.] *Animo induere, vt adhæreant: agnata videantur.*

24. Salutaria.] *Decreta ista ac* δόγματα.

25. Nec malum.] *Capitalis distinctio, & cardo Sapientiæ. Nihil bonum, nisi honestum: & contra. id est, Sola virtus bona, solum Vitium malum. In Manud. II. Dissert. XX.*

26. Distribuat.] *Quidquid videt, audit, ista metiatur & censeat.*

27. Fastidit.] *Mem, & alij quidam,* fastidio obiecta. *probo.*

28. In contrar.] *Dolorem. qui aut vt comes adhæret, aut vt proles ex ea nascitur.*

29. Pæniteat.] *In luxu & ganea.*

30. Pudeat.] *Et hoc & illud, in libidine.*

31. Quæ hominum.] *Duplicem perturbationem hic facit: à terra, & à cælo. Illam, quæ ex opibus, honoribus, spe metuque (vt verbo dicam) rerum humanarum. Istam, quæ à superstitione, & praua de dijs opinione. de qua addit.*

32. Famæ cred.] *Quæ facit illos vltores, vindices fulmine armat, apud inferos etiam tortores collocat: & talia, quæ Sophi isti rident.*

33. Vitijsque illos nostris.] *Quia nos vltionis cupidi, quia nos male fatietibus reponimus: & plura talium affectuum.*

34. Diuini.] *Quomodo dij colendi.*

35. Humani.] *Quid homines deceat, quid sibi alijsque debeat.*

36. Præsentibus.] *Horatius:* Lætus in præsens animus, quod vltra est Oderit curare.

37. In dubium.] *Incerta non appetit. incerta, dum quærit; incerta, dum habet.*

38. Omnia il.] *Stoico paradoxo, de quo Manud. III. Dissert. XI.*

39. Maris rubri.] *Non de sinu Arabico siue Ægyptio ceperis (parum sit eo venisse, & longius omnino iuit:) sed de mari Indico. quod* Rubrum *antiquis dictum, ostendi in Admirandis.*

40. Præfectus.] *Vna cum Nearcho.*

41. Extra naturæ.] *Quasi cum terris Natura desineret, & Oceanus ignotus & immotus, caligo & chaos deinde haberent. Hac Declamatores, ex communi tunc opinione. vt in Suasoria I. ad Alexandrum:* Iidem sint termini & regni tui, & mundi. *Alius:* Tempus est Alexandrum cum orbe & cum sole desinere. *quasi vltra igitur nec sol, nec orbis. Poeta etiam Pedo, de Germanico Oceano:*

> ---- ruit ipse dies, orbemque relictum
> Vltima perpetuis claudit natura tenebris.

CAP. III. 42. Irritauit.] *Cupidinem magis eliciunt, indulgendo.*

43. Satietas.] *Proprie. id est, quod satis haberent.*

44. Tuenda.] *Sine cura, sine impendio habenda.*

45. Legatos.] *More sui æui, Legatos Consulares, qui legionibus prouincijsque præsint. Nec enim hic de Legatis communibus, & qui mandata ferunt.*

46. In ripis.] *Iterum Romano ritu. in terminis imperij castra & castella erant, ad ripas Eufratis, Danubij, Rheni.*

47. Solitudinibus.] *Quæ sub Zona frigida, siue torrida, vt ipsi putabant: & quos hodierna inspectio refutauit.*

48. Mea sunt.] *Vsu, visu sæpe: cum id non potest, cogitatione et animo, qui scit sibi hæc facta. Nos Manud. III. Diss. XI.*

49. Extra omnia.] *Omnia autem sua censet.*

CAP. IIII. 50. In quis.] *Argute & feliciter ad remapplicat, à qua videbatur abire.*

51. Nihil.] *Seneca iam respondet.*

52. Omnia regis.] *Potestate & imperio, vt dicet.*

53. Descripta.] *Distributa. Horatius:*

> Sedesque descriptas piorum.

54. Cum peculio.] *Peculium est, quod seruus vel ex diario comparsit, vel dono accepit. Id eius est, domino conniuente, & more fauente.*

55. Quemadmodum.] *Hæc inconnexa, & fortasse traiecta sunt. Continuius paullo:* Quem ad modum perhibemus (*ita malim, quam* probemus) omnia sapientis esse (nunc enim inter nos conueniat:) illud quod quæritur: *Scripsi* conueniat, *& verius puto quam* conuenit.

56. Liberorum.] *Qui ipsi manu nondum sint missi.*

57. Stipem.] *Varro:* Diis cum thesauris assem dant, stipem dicunt. *Plura ego ad Taciti XIV. Annalem.*

58. Cauillantur.] *Quod Græcis* σόφισμα. *Latinis* Cauillus, Calumnia, Captio, Captendula.

CAP. V. 59. Mercenarium.] *Qui operas mihi locat præbetque in dies, menses, annos. Atque eo tempore meus est, te vel inuito.*

CAP. VI. 60. Dorus librarius.] *Bibliopolæ nomen, &* Librarius *igitur non solum qui scribit, sed vendit. Sequentia hoc asserunt: &* Libraria *in Agellio, taberna vænalium librorum.*

61. Emptor.] *Emit enim, sed vendendos.*

62. Virium.] *In meum caput transscriptum.*

63. Conscientia.] *Omisit siue eiecit Muretus, imperiose. Quid si bona vox est? & significat regis omnia esse, eumque possidere animo & tacito censu. Quid si mutanda etiam? quod Erasmus voluit, fecitque* communia. *Meus liber* conscia *scribit, sed cum apice, qui compendium scripturæ notat.*

64. Fiscus.] *Ita enim dicebant principis bona propria, & ab Ærario secernebant. Plinius Panegyrico:* At fortasse non eadem seueritate Fiscum, qua Ærarium cohibes. imo tanto maiore, quo plus tibi licere de tuo, quam de publico, credis.

65. In imperio.] *Ita idem Plinius:* Ecquid Cæsar non suum videat? tandemque imperium Principis, quam Patrimonium maius est. Multa enim ex patrimonio refert in imperium, quæ priores Principes occuparant, non vt ipsi fruantur, sed nequis alius.

66. Quæritur.]

66. Quæritur.] *Nam sub bono Principe, vt idem ille inquit,* dicitur Actori atque etiam Procuratori tuo, In ius veni, sequere ad tribunal. *Et mox:* Sors & vrna fisco iudicem assignant.

CAP. VII. 67. De saxo.] *Tarpeio, Romano ritu. nam id supplicium in magnis sceleribus.*

68. Licere.] *Fœda, impura.*

69. Fani.] *Ab eo,* quod Pontifices in sacrando fati sint finem: *vel potius* fines, *in Varronis* v. *de L. L. Ille igitur angulus & secreta pars, cui fines fando dicti, Fanum.*

70. Non potest] *Supra lib.* v. *cap.* xiv. *De constant. sap. cap.* iv.

71. Extra ictum.] *Vt tangi lædive non possit.*

72. Ac sua.] *Nam & ipse scit, atque vt Deo posita aufert.*

73. Viritim.] *Malè* vicissim. *Supra cap.* vi. Quod viritim meum est.

74. Romanus Imp.] *Quis hic est?* Horatius Cocles, *ut Muretus & toto capite asserit* xviii. *Libri* xix. *Variar. Lectionum. Nam illi, ob strenuam in ponte Sublicio operam populus Romanus* tantum agri dedit, quantũ vno die circumarasset. *Hoc ita Liuius, Dionysius, Plinius: neque factum negamus, sed huc facere non persuademur. Primum,* miles *ille Cocles fuit, non* Romanus Imperator, *vt Seneca: deinde, accepit præmium, non refutauit, vt item ex Seneca: tertio, quis hic modus supra ciues alios, aut quid minus vno iugere potuit? In numero, inquam, nulla comparatio aut diuersitas: quam fuisse oportet, aut Senecæ illa frigida, aut nihili esse. Ego arbitror hæc spectare M. Curium illum, paupertate nobilem: & Valerium do auctorem.* Decretis, *inquit,* à Senatu septem iugeribus agri populo, sibi autem quinquaginta, popularis assignationis modum non excessit: parum idoneum reip. ciuem existimans, qui eo, quod reliquis tribueretur, non esset contentus. *Quid clarius, aut aptius? Eadem Plinius:* M. Curij nota concio est, perniciosum intellegi ciuem, cui septẽ iugera non essent satis. *Enimuero iampridem* bina iugera *assignari solita* (*Varro, & idem Plinius:*) *sed nunc in victoria de Pyrrho, & multo terrarũ adiecto, largiores sunt in populum & in ducem. Nihil hic scrupuli, nisi in Seneca fortè sequentibus verbis, scribentis:* tantum agri decretum, quantum circuire vno die arando potuisset. *Atque non nisi iugerum vnum, vno die aratur: & inde nomen* (*Varro, Plinius, alij*) quod vno iugo boum, in die, exarari posset. *Vbi ergo illa* septena, *imò* quinquagena? *Ambigo, non in re aut homine, sed in Senecæ scriptione, satin' ea ab intento & hoc agente fuerit. Sanè si de* Iugero *vno accipis, palam falsum eum fuisse affirmandum est: sed quid si plura etiam ipse dicit? Nam ait,* circuire: *quod accipi potest, non de reciprocatione illa in arando, sed de ambitu: & vt tantum agri, quantum bobus, vno sulco, circumduxisset. Ita sanè illa* quinquaginta *circumarauerit, aut vltra. In Valerio quidem nihil erroris esse, cum Plinius, tum & res mihi dicit. ac bellè omnino decretum, cum alij* septena *haberent, vt ipse* septies septena: *quæ sunt* xlix. *iugera: sed Valerius scilicet rotundè fecit extulitque,* quinquaginta. *Si quis certiora, donet.*

CAP. VIII. 75. Cotidianum.] *Quo vtimur, & quo Meum Tuum dicimus.*

76. Capite.] *Accipiam, statu & conditione sua censebitur. Aspicit autem ad Cẽsuales tabulas, in quibus viritim singuli, & eorum opes, descripta. Itaque tunc, inquit, non tantas ei opes dabo: sed communi & ciuili iure, censum capitis eius inspiciam, & pro eo æstimabo.*

77. Habere.] *Toto illo possessionis sensu.*

78. In laudem.] *Dicit, magnos viros fuisse: sed æuo quoque maiores factos, & quia benignior in tales fama. At viuis ea obstat: et si sunt & magni hodie, vt ecce Demetrius.*

79. Inuidia.] *Sallustius.* Viuos interdum fortuna, sæpe inuidia fatigat. vbi anima naturæ cessit, demptis obtrectatoribus, ipsa se virtus magis magisque extollit. *Propertius.*

> Omnia post obitum fingit maiora vetustas,
> Maius ab exsequiis nomen in ora venit.

80. Corripi.] *Sunt qui legant,* corrigi. *At mihi non placet. Frustrà enim aut stultè Natura hominem gignat ostenteque, à quo corrigi non possimus. Imò contrà melius esset, & ex officio benigni Dei. Mihi vetus coniectura sedet,* & nos ab illo corripi. *Ideò genitus est, vt exemplum sæculo non deesset incorrupti viri; & item vitiorum acris insectatoris. Vocum consonantia ita melior, in* corrumpi, & corripi: *denique firmat omnino clausula:* Prouidentiam ei & talem vitam, & talem facultatem dedisse, ne aut exemplum sæculo, aut conuitium deesset. *Conuitium profectò in correptione est: & propriè ita Cynici solent, cuius hic sectæ. Vide de isto ipso conuiciante aut oblatrante* (*ita loquitur*) *Suetonium Vespas. cap.* xiii. & *Neronis cap.* xxxix.

CAP. IX. 81. Donare.] *Atque ita exonerare se, & amoliri.*

82. Expeditum.] *Quod est in paupertate. Apuleius:* Prorsus ad viuendum, velut ad natandum, is melior, qui onere liberior.

83. Populor. om.] *Quæ omnes & singulos exagitant: quid hæc in vnum collecta mihi premendo offers?*

84. Non deceat.] *Vt luxuriæ, libidinis, aut & deliciarum instrumenta.*

85. Pretia sang.] *Quibus sanguinem & animam impenditis.*

86. Testudinẽ.] *Quâ lectos, & repositoria maxime ornabãt. Plinius* ix. Testudinũ putamina secare in laminas, lectosq; & repositoria iis vestire, Caruili° Pollio instituit. *Vtebãtur marinis, & maxime Indicis. Iuuenalis:*

> Qualis in Oceani fluctu testudo nataret,
> Clarum Troiugenis factura ac nobile fulcrum.

Fulcrum *lecti. Lucianus in Asino:* κλίνη ἦν μεγάλη ἀπὸ χελώνης ἰνδικῆς: *Vertit Apuleius!* Lectus Indica testudine pellucidus. *Ex eius verbo nota lucem & splendorem infuisse, quod & ista Martialis:*

> Gemmantes prima fulgent testudine lecti.

Etsi intellegere etiam liceat gemmas *insertas fuisse. Ita enim Philo,* τρίκλινα καὶ περίκλινα χελώνης ἢ ἐλέφαντος κατεσκευασμένα, καὶ πολυτελεστέρας ὕλης. ὧν τὰ πλεῖστα λιθοκόλλητα: Tricliniares lecti & Stibadia testudine aut ebore adornata, & meliore etiam materia: atque ea pleraque gemmata.

87. Varietas.] *Ita Clemens Alexandrinus:* χελώναις πεποικιλμένας κοίτας: testudine variegatos lectos. *Nam miscellum & insiticium opus fuit, vt hodie ossicula in lignum affabrè iniungunt. Hoc paullo antè Seneca,* scrupulosam distinctionem *dixit.*

88. Subditis.] *Alij sublitis. non muto. De sensu, quid? an ex Plinij istis elicimus,* XVI. *cap.* XLIII.? Excogitatæ sunt & ligni bracteæ. Testudo in hoc secta. nuperque portentosis ingeniis, Principatu Neronis, inuentum vt pigmentis perderet se, plurisque væniret imitata lignum. *Vult pigmentis factum, vt testudo colorem amitteret, & in ligni speciem iret. Nam addit:* Sic lectis pretia quæruntur. sic terebinthum vinci iubent, sic citrum pretiosius fieri, sic acer despici. Modo luxuria vero fuerat contenta ligno, iam lignum etiam è testudine facit. *Hoc autem factum, siue colorata ipsa testudine: siue segmentis eius tenuibus colore alio supposito (* hic subdito*) qui perluceret: vt fit scilicet in vitro, aut tali materie.*

89. Mensas.] *E citro. Petronius:*

------ ecce Afris eruta terris

Citrea mensa, greges seruorum, ostrumque renidens.

E Mauretania adferebantur. vide Plinium XIII. *cap.* XV.

90. Senat. censu.] *Ita planissimè, è Tertulliano, & sine hyperbole. De Pallio:* M. Tullius quingentis millibus nummum orbem citri emit: bis tantum Asinius Gallus numerat. *Illud* bis tantum *facit* Decies HS. *id est* XXV. millia Philippæorum, *qui Senatorum ab Augusto census. O prodigia! Petronij ista ipsa mens, sed à nobis emendandi, post dictos versus:*

Ponitur ac maculis imitatur vilibus aurum,
Quæ sensim trahat. hoc sterile ac malè nobile lignum
Ebria turba mero circumuenit.

Lego: Quod censum trahat. *Redit ad indignationem super citro. & ecce ponitur aliquid, inquit, & maculis aurum prouocat, quod totum censum auferat & absumat. An etiam legas,* Ponitur, ac maculis mutatur vilibus aurum? *vt velit aurum sepositum & spretum præ citro? tum autem iunctim cetera:* Quod censum trahat, hoc sterile, *&c. Supra aurum fuisse, etiam Martialis:*

Accipe felices, Atlantica munera, siluas.
Aurea qui dederit dona, minora dabit.

91. Nodos.] *Quæ pars nodosa* maculas *illas facit Petronio nominatas, & de quibus libro De Tranquill. cap.* I.

92. Crystallina.] *Vide De Ira* III. *cap.* XL.

93. Accendit.] *Sic* Incendia annonæ, *augmenta & intentiones Latini dicunt.*

94. Fragilitas.] *Eadem Plinius* XXXIII. *initio:* Crystallina ex eadem terra effodimus, quibus pretium faceret ipsa fragilitas.

95. Periculo.] *Aptè & hoc Plinius:* Hoc argumentnm opum, hæc vera luxuriæ gloria existimata est, habere quod possit statim totum perire.

96. Propinarent.] *Ab Erasmo est, quod fatetur. Quid libri? consensu,* pronuntiarent, *aut* pronuntiauerint. *quomodo & meus, nisi quod ambiguum relinquat,* per, *an* pro, *scripserit. Ego fecerim,* permutarint, *vel* permutauerint: *atque ita fuit, Alternant inter se pocula & potiones.*

97. Alij binis.] *Ita quaterni fierent. etsi communiter & decorè vnus binis superponebatur. Plinius:* Hos digitis suspendere, ac binos & ternos auribus, fæminarum gloria est. *Id* tribaccam *vocat Petronius:* Quo margarita cara, tribacca, Indica? *Et profectò magis est, vt Seneca quoque in sensu. alij singuli superponuntur binis: quod palam docent sequentia verba,* bina ac terna patrimonia. *Singulas enim vult censum & patrimonium efficere. De ea re Tertullianus, de Habitu muliebri:* Breuissimis loculis patrimonium grande profertur. vno lino decies HS. inseritur. saltus & insulas tenera ceruix fert. graciles aurium cutes Kalendarium expendunt. *Quid mirum?* centies HS. *imo & sexcenties vnam margaretam æstimatam in Plinio legas: id est, supra* auri millionem. *Adde De constant. sap. cap.* XIV.

98. Aut corpus.] *Simile noster, epistola* XC. Telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est.

99 Liquido.] *Clarè & certò. Ouidius:*

Scis tamen, & liquido iuratus dicere posses.

100. Nudam.] *Corpore per eas vestes apparente. Ideo pellucidas dixere, &* collucentes. *Vide Epist.* XC.

101. Ignotis.] *Scribus.*

* Vt matronæ.] *Talis apud Patrem Senecam sensus Controu. 7. lib.* 2. Vt adultera tenui veste perspicua sit: & nihil in corpore vxoris suæ plus maritus quam quilibet alienus agnouerit.

CAP. X. 102. Vtriusque.] *Auri & argenti.*

103. Defodit.] *Plinij querela grauis & adsimilis, procemio libri* XXXIII. *Item noster Epist.* XCIV. Aurum & argentum, propter ista numquã pacẽ agens ferrũ, quasi malè nobis cõmitterentur, natura abscondit.

104. Aut pretium.] *Nam ob aurum cædes.*

------ nec bella fuerunt.

Faginus adstabat cum scyphus ante dapes.

105. Diplomata.] *Principalium donationum aut beneficiorum.*

106. Syngraphas.] *Priuatorum nominum.*

107. Cautiones.] *Scripturas obligationesque sub chirographo.*

108. Simulacra.] *Quid enim iis, præter apices litterarum, habesi reipsa, dico, habes; plus tamen vi & potestate.*

109. Kalendarium.] *Liber fænebris, in quo vsuræ descriptæ per kalendas. Vide Epist.* LXXXVII.

110. Extra naturam.] *Non enim ipsa produxit: auaritia & habendi studium inuenit.*

111. Tabulæ.] *Contractuum.*

112. Vænale.] *Quia gratuita pecunia non datur, sed ob tempus & moram pretium, id est Vsura. Itaque pro tempore soluitur, & ipsa illa mora emitur.*

113. Sanguinolentæ.] *Quæ sanguinem & vitam miserorum secum trahunt. cruenta vsuræ.*

114. Centesimæ.] *Vsuræ inter durissimas, & quæ centesimo mense (vnde nomen) sortem æquant. Ita enim olim*

per Kalendas siue menses numerabant. At nobis sint duodeni annui nummi, è centum. Vide Epist. CXVIII.

115. Liber.] *Codex, aut Kalendarium.*

116. Vinctos.] *Per compeditos, & ergastularios: vt tunc mos habebat. de quo ego ex professo* II. *Elector. cap.* XV.

117. Pecorum.] *Ad istos, qui Pecuariam exercebant.*

118. Familia.] *Obsecro, nota ad Romanorum opes, & numerum seruorum. Collegi & firmaui in Admirandis, sed hunc locum nimis vellem adiectum. Numerus autem seruorum, inquit, superat totas gentes quasdam militares. Nonne igitur plura millia? Sed fallor, aut ad Spartanos allusum: qui haud ita numerosi.*

119. Laxitatem vrb.] *Notabile & istud. adde alterum Senecæ locum Epist.* x c. *vbi disertè item,* Domus instar vrbium.

120. Diuitiis meis.] *A Natura & Sapientia datis.*

121. Omniũ.] *Quisque suũ possideat, teneat: ego animo omnia vsurpẽ, cogitatione lustrẽ, opinione fruar & possideam.*

CAP. XI. 122. Ducenta.] Quinque millia *Philippicorum.*

123. Corrumpere.] *Ad opum & pecuniæ amorem possessionemque traducere: à sapientia auertere.*

124. Ingentem rem.] *Ineptè siquid iudico. Facio & assero,* Ingenti ore.

125. Tentare.] *Periculum roboris & constantiæ meæ facere.*

126. Imperio.] *Quasi dicat, nec dato quidem illo, se cessurum illis decretis & vita.*

CAP. XII. 127. Inter sap.] *Soli sapientes inter se amici, Stoico dogmate: reliqui hostes, etiamsi parentes, liberi, agnati sint. Diogenes in Zenone:* πολίτας, καὶ φίλους, καὶ οἰκείους, καὶ ἐλευθέρους, τοὺς σπουδαίους μόνον. *Nos in Manud.* III. *Diss.* XVI.

128. Equestria.] *Gradus quatuordecim, in quibus ij spectant & sedent.*

129. Cessi.] *Cùm iam in spectaculo assedissem. Ciceronis* III. *de Finibus huc faciunt:* Quemadmodum theatrum cùm commune sit, rectè tamen dici potest eius esse locum, quem quisque occuparit: sic in vrbe mundóve commune non aduersatur ius, quo minus suum quidque cuiusque sit.

130. Accepi.] *Aut nulla, aut manca hic sententia. quam egregiè supplet meus codex:* Accipi potest, sed certè. *Accipi aut occupari locus ille communis potest, sed nihilominus tuus manet: & alias ipse iterum occupabis.*

CAP. XIII. 131. Ne te trah.] *Benè & pensiculatè Muretus monuit, defectum hic esse. Alia enim disputatio, & An beneficia beneficiis sint maiora? Negat esse, ex Stoæ decreto, Omnia rectè facta &* κατορθώματα *paria censentium.*

132. In quæ se.] *Scripti quidam,* in quæ sunt qui beniuol. *Meus,* inique sunt qui ben. *Puto fuisse,* in quæ se vndique beniuolentia.

133. Profligata.] *Affecta iam, & penè confecta.*

134. In prior.] *Libro* II. *cap.* XXXI. *& deinceps.*

135. Arte.] *At in meo & aliis plerisque scriptis,* si omni iure: *nec damnem. Si omnia attulit, quæ ad ius causæ.*

136. Imperatori.] *Fortasse* imperatoria etiam victo duci. *vt tautologiam fugiamus.*

CAP. XIV. 137. Gratis.] *Sine vsura.*

138. Instare.] *Teipsum vrgere & premere.*

139. Operatus.] *Malè & contra libros substituerant,* opperiens. *Operari alicui rei, est operam ei dare, & intendere. Lucretius:*

> Et quibus in rebus consuerunt esse operati.

Noster De Breuit. vit. cap. XII. Discendis canticis operati.

140. Oppositis.] *Propriè. in pignore & hypotheca sic loquuntur. Catullus:*

> Furi, villula nostra non ad Austri
> Flatus opposita est, nec ad Fauoni,
> Verum ad millia quindecim & ducentos.
> O ventum horribilem, atque pestilentem!

Terentius: Ager oppositus est pignori, ob decem minas.

141. Tyrannicidas.] *Etsi, vt valerius ait, duntaxat* tyrannide liberare conati sunt. *Thucydides rem exsequitur libro* VI. *& tyranni fratrem ab iis occisum narrat, Hipparchum: ipsum tyrannum, Hippiam, triennio etiam post imperasse. Fama tamen obtinuit, ipsum tyrannum cæsum: quod idem libro* I. *scribit, & passim Græci vulgant. At noster hic cum Thucydide sentit.*

CAP. XV. 142. Huic vero.] *Libri scripti referunt,* Huic vero debes, qui. *at meus optimè:* huic non debes, & qui vult, & qui conatur. *Opponit alterã partẽ: Illi merito diceres, qui ignauus; huic nõ debes, qui omnia facit.*

143. Non potes dicere.] *Glossematium est, & meus indicat, qui,* scilicet non potes dicere: *eapsa primore voce scholion notificans.*

CAP. XVI. 144 Signare.] *Pro more Iurisprudentium. qui tunc obtinuit. Antiquitus consulebantur tantum, nec responsa signabant: apud Pomponium, De origine iuris. Postea (sub Augusto aut circa) obtinuit, vt auctoritatis fideique caussa subscriberent.*

145. Pro irrita.] *Pro nulla, aut frustratoria. nihil ei adscribit aut tribuit.*

146. Tesseris.] *In animo, aut apud alios. Ecce, liberatus sum. ille me dimittit.*

CAP. XVII. 147. Imperitos.] *Ita mollius appellant, non sapientes: alias, sua lingua* Stultos.

CAP. XVIII. 148. Ab vltimo.] *Obiectionis verbis istis,* Accipere non possit.

CAP. XIX. 149. Tutelam.] *Ne res pereat iam reddita.*

150. Macellum.] *Nepoti alicui, qui pecuniam apud macellarios, ganea sua caussa, relinquet.*

151. Imo reddo.] *Est à Mureto. libri scripti,* Non reddo: *ex quo Erasmus distinctione legebat:* Non. reddo illi. *Pincianus,* Nunc reddo. *In meo veritas:* Nam reddo.

152. Apollodorus.] *Nominat iterum noster* II. *de Ira, cap.* IV. *Vide.*

153. Animo.] *Inclusam feritatem habeat, nec factis adhuc ostendat. Est quod mox aliis verbis:* intra se malus.

154. In ore.] *Jn oram, spectantibus iis. Tacitus* III. *Hist.* Iulianus ad Vitellium perductus, in ore eius iugulatur.
155. Distorquet.] *Per tormenta necat.*
156. Excoquit.] *Lento igne vstulat.*
157. Si ara eius.] *Hoc ad Caligulam aliquem fortasse referri posset. sicut idem noster De Tranquill. cap.* XIV. Nec iam procul erat tumulus, in quo Cæsari Deo nostro cotidianum fiebat sacrum. *Sed non placet. de communi, imo extera tyrannide, Seneca hic agit. Scripti libri,* Si ars eius est cruor, & semper. *Optime Gruterus,* Si arx eius cruore semper recenti. *sed interpretando diuertit ad rupem Tarpeiam: non sequor. Imo tyrannorum propriæ arces, & in iis intellego patratas cædes.*
158. Parum est.] *Quasi dicat, imo maleficium dandum est.*
159. Intercisa.] *Exuit enim hominem ipse, & à cœtu nostro se remouit.*
CAP. XX. 160. Artifices.] *Histriones, mimos. Jta enim vocabant id genus, Græcorum exemplo, qui τεχνίτας διονύσου, & simpliciter τεχνίτας. Suetonius Iulij, cap.* LXXXIV. Tibicines, & scænici artifices. *Ammianus* XXVIII. Scænarij artifices: *& plura exempla. Vnum in Suetonij Vespasiano corrigendum, cap.* XVII. Præstantes poëtas, necnon & artifices coëmit: item colossi refectorem insigni congiario magnaque mercede donauit. *Quid est* coëmere, *in hunc sensum? Scio quid magni Critici ab vlteriore antiquitate de* Emptiuo milite, *id est mercenario petāt: sed meo animo nō satisfdāt. Quin lego:* artifices scænæ, itē colossi: *& sequētia adfirmabunt.*
161. Emolliant.] *Lasciuire enim præstat, quàm sæuire: & huc se tyranni potius vertant.*
162. Cerastas.] *Mureti est: qui addit, nauibus imposita nomina ab animalibus,* Pristes, Tigres, Centauros, Cercuros: *atque ita* Cerastas, *Quæ vera, sed in singulis nauibus: non in genere aut specie aliqua, de qua hic sensit. Verum,* æratas *legi: quod iamolim monuit Io. Brodæus. Nam æratæ naues, rostratæ siue bellicæ: quas negat tyranno, robur & subsidium, mittendas.* Ceratas *si quis retinet, quia cera illini naues etiam solent: nihil pro re dicit.*
163. Lusorias.] *Aptas ad lusus & vagationes in mari quieto. Epistola* IV. Vbi luserunt nauigia, sorbentur. *Aetas sequens* Lusorias *etiam pro bellicis & excubitoriis nauibus dixit: sed tamen minoribus, & quibus discurrere & explorare conatus hostiles solent.*
164. Cubiculatas.] *Grandes, ad regum diuersoria membris suis instructas, instar alicuius domus.* Thalamegos *Græca voce: & descriptas aliquot prodigiosas in Athenæo habes.*
165. Eadē manu.] *Jd est, interficiā eum vel hac manu: & hoc ipsum erit reddere ei beneficiū, vniuersis autē dare. Quomodo? quia tolli eum è vita, qui tam malè vtitur, eius interest: item plurium, quibus iniurias, stupra, cædes infert.*
166. Ignium erup.] *E mari & aquis. Vide De Prouid. cap.* I.
167. Singuli.] *Non vniuersi, qui publicè noxius non est.*
168. In me non est.] *Omnino pro Seneca mente fit legi vt in meo & quibusdam,* prodesse. quod meum non est, redeat ad Dominum, bonus sit an malus. *Ego, inquit, debeo. quid refert bono, an malo? debeo: & quod igitur alienum est, ad illum redeat qualemcumque.*
169. Quam diligenter.] *Veteres,* Quid: *lego,* Quin.
CAP. XXI. 170. Phæcasia.] *Genus calceamenti Græcanici. Epist.* XX. Puto quædam esse, quæ decent Phæcasiatum palliatumque. *Juuenalis:*

Phæcasianorum vetera ornamenta deorum. *vbi* Phæcasiatorum *vellem: nisi Pythœana editio alio duceret, quæ* Hæc Asianorū: *& ad Asiæ populos ac templa adstringit. Appianus, Plutarchus, Hesychius etiam nominăt.*
171. Rem magnam.] *Censui olim glossema esse, ad ignotam vocem. An magis placet vrbanè & ioco hoc insertum? rem scilicet magnam. In Coloniensi editione, sæpe bona,* rem non magnam: *ex quo aliquis,* re non magna. *Ideo, inquit, non præsenti pecunia, quia res ei non magna, nec in bulga semper nummi.*
172. Tibi minime.] *Hoc inter morologa, vt sic appellem, Seneca fuerit. qui inserit a suo sensu, quæ non potuere in alienum ita cadere. Quomodo ille nescio quis, sciuit subito hunc Pythagoricum esse? Et sciuerit; iocus certè non subitus, sed arcessitus.*
173. Renascatur.] *Ex illa decantata Pythagoræ παλιγγενεσία: qua animas migrare in corpora censuit, & sic iterum iterumque nasci.*
174. Pœnas a se.] *Quare pœnas, aut quas? nempe denario vno plus soluit, cum antea fortasse tres daturus esset. Jtaque velut pro mora aut dubitatione sua hoc dependit.*
CAP. XXII. 175. Accusa.] *Quem? illum, quia malus est? vt simul & reddas, & pœnas admonitione beneficium? An ipsum te? quod tamdiu distuleris, nec citius reddideris?*
176. Vltra modum.] *Vt ligna curuamus, sed correcturi.*
177. Circulis.] *Conuentibus hominum, stationibus: quæ ferè circulares sunt.*
CAP. XXIII. 178. Incurrat.] *Vbique se ingerat.*
179. Doleat.] *Si verè nesciuit.*
CAP. XXIV. 180. Ambitus.] *Ambitio, desiderium, pugna.*
CAP. XXV. 181. Male, inquit.] *Hæc dictio eius plenior in Diogene.* Πρὸς Χαρώνδαν εἰπόντα, τίς ὁ μεμυρισμένος; Ἐγὼ, φησὶν, ὁ κακοδαίμων, κ᾽ ἐμοῦ κακοδαιμονέστερος ὁ Περσῶν βασιλεύς. Ἀλλ᾽ ὅρα μὴ οὐδὲν τῶν ἄλλων ζώων διὰ τοῦτο τι ἐλαττοῦται, οὕτως οὐδ᾽ ἂν ἄνθρωπος. κακῶς κακοὶ δ᾽ ἀπόλοιντο οἱ κίναιδοι, οἵτινες καλὸν ἡμῶν ἄλειμμα διαβάλλουσιν: Ad Charondam dicentem, Quis hic vnguentatus? Ego, inquit, miser, & me miserior Persarum rex. Sed vide, ne vt ceteræ animantes propterea nihilo deteriores fiunt, non item homo. Malè autem mali cinædi pereant, qui bellum nobis vnguentum infamarunt.
182. Effeminatis.] *Cinædis, in Græco. & obliquè perstrinxit Charondam, opinor, qui rogabat.*
183. Quadruplatoribus.] *Quadruplatores, accusatores sunt lucri caussa, & sectantes quartam ex lege. Quia ij intenti in prædam, & accusabant simul & poscebant: vocat argutè* beneficiorum quadruplatores, *qui importunè exigunt, & nisi affatim repensi, accusant.*

184. A quo petissem.] *A viro bono, & amico.*

185. Liceat.] *Scripti omnes,* libeat. *Tamen illud melius. & diuisim dicit,* aut liceat: *nempe in exprobrantem, & beneficio suo manus, vt ipse loquitur alibi, afferentem.*

186. Aut iuuet.] *In animo delectet, talem fallere sic inhiantem.*

CAP. XXVI. 187. Infelicitas.] *Mala & infelix locatio.*

188. Pænitebit.] *Acutè. tua ista benignitas tam firma, in æternum ruborem & pudorem eum dabit.*

189. Non vinces.] *Quis sensus? non vinces & explebis improbam eius cupidinem? verba non dicunt, aut infirmiter dicunt: imo ipsa infirma & manca sunt. Libri scripti, & meus:* cuius summam non vinces spectat. *Vera lectio,* non vices: *id est, alius totus in lucro est, cuius cumulum aut numerum, non abitionem & redditionem spectat. Vices facere non vult in beneficiis, sed capere tantum. Quod si vulgata tenetur (me auctore numquam:) tum oporteat tamen voce auctius scribere:* non vinces. peccat alius inuidia, laborat alius cæca. *Sed sperne.*

190. Ob quæ cont.] *In ipsis insolescentem, & se mirantem, ob quæ despicere magis ius erat & deæstimare. Nonne in vanis, imo & prauis, plerique se attollunt?*

191. Daturus.] *Ea vox abest meo libro, & rectè. Argutius breuiusque est,* Timor, consilium infidele, *siue Consultor infidelis: atque is sensus.*

192. Quæ consequi.] *Alibi vitium tangit, fastidij & contemptus in rebus, quas antea in magnis habuimus, & improbè penè obtabamus. Itaque nihil ego mutem. Quidam tamen libri:* optare quæ consequi, *voce inserta. At mihi ea lectio friget.*

CAP. XXVII. 193. Quietissimam.] *Quæ reuera est à constantia, & leuitas ei aduersa.*

194. Captæ.] *Pulchra imago acerba, fateor, sed noster vitiis non palpatur, verum insultat.*

195. Vires.] *Quisque, quantum potest, tantum audet & facit.*

196. Signo.] *Vt in oppido capto, tuba canere solet: & tum ad id signum miles discurrere.*

197. Religio.] *Sacra apud hostes sæpe, & infulæ prælatæ, aut templa occupata, eos sedarunt vel arcuerunt: non ita in ciuili hac prædatione, vbi numen & iusiurandum calcatur.*

198. Angusto itinere.] *Per foramen aut fenestram intrandi.*

199. Euertit.] *Muros & ædes subuertit.*

200. Sine cæde.] *Togati vulturij.*

201. Cruenta.] *Venefici, sicarij, & id genus.*

202. Referentem.] *Ita legendum. & iam à querela ad rem suam redit. Ecce, inquit, vti publica hæc rapina est, & omnes auidi quærere & prædari: quis tu es, qui gratos quæris, id est reportantes? Auferre omnes volunt, non referre.*

CAP. XXVIII. 203. Perdidimus.] *Exciderunt nobis.*

204. Proiecimus.] *Vltro aspernati, & obliti sumus.*

205. Exierunt.] *Tempore se subduxerunt.*

206. Auertimus.] *Quasi à grauibus, & fastidientes ea videre.*

207. Longius.] *Remouit à te. progressu ætatis seiunctior es ab eo facto.*

208. Sacerdotiorum.] *Nec enim vnum vni tantum, plura cumulabantur.*

209. Suffragator.] *Adiutor, qui vocem suam & alienam commodauit, conciliauit.*

210. Stulte.] *Quis enim se inclamat in publico, aut surgat?*

211. Ignosce.] *Tu aliis, vt alij tibi. dando veniam, merere.*

212. Dubiam ver.] *Mediam inter pudere & depudere.*

213. Rupit.] *Totam in impudentiam vertit. fræna ei laxauit.*

214. Deprehensus] *Enallage. id est, cum ij qui pudent, deprehensi sunt. Clarius esset:* Deprehensis. *Iuuenalis in hanc rem:*

------ nihil est audacius illis
Deprehensis. iram atque animos à crimine sumunt. *Atque in illo sexu maximè id elucet.*

CAP. XXIX. 215. Consecrauimus.] *In templo diis suspendimus.*

216. Apparuit.] *Ne nunc indignare. vetus iactura est, etsi iam emersit & se ostendit. Libri tamen scripti confusius:* Damnum nunc, tunc factum, apparuit. *Mente eadem. quæ & mox exprimitur:* Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cum dares.

217. Pudore.] *Imo honore & clarore, si Plinio fides, in Panegyrico:* Nam liberalitatem iucundiorem debitor gratus, clariorem ingratus facit. *Vtrumque verum. & celebratur bonitas, cui malitia imposuit: & tacitus tamen pudor est, in animo decepto.*

218. Nutriamus.] *Benignitate. non exasperemus & abrumpamus ferocia.*

CAP. XXX. 219. In perdito.] *In caussa perdita atque amissa.*

220. Explicauit.] *A re intricata aut illigata. quam patientia (in muliercularum filamentis videmus) explicuit & dissoluit: calor aut violenta tractio abrupit.*

221. Infamia.] *Quam iracundia aut conuitia facient.*

222. Aspersit.] *Vt in omni calumnia, etiamsi vulnus coit, apparet cicatrix.*

223. Magnitudine.] *Atroci aliquo mendacio, quod eo ipso fidem habeat, quia vix habet. Quis enim inopinata illa temerè fingeret?*

CAP. XXXI. 224. Species.] *Alij libri,* spes: *sed illud præfero. Tacitus de Mecænate:* Speciem magis in amicitia Principis, quàm vim tenuit.

225. Vi tractus.] *Vnde hæc lectio, nescio. Muretus fatetur* vitiatus legi: *nec emendationem in promptu sibi esse. Libri scripti,* iniuriatus: *meus,* iniuriatos: *Coloniensis editio,* iniuriam. *Ego legerim,* vt etiam in iniuria bonos. *Sensus. nemo ita prauus, & virtutis hostis, vt non amet eos qui etiam in iniuria boni sunt. Nam tale hic. ecce ingratus sum, lædo, beneficium nec refero nec agnosco: at ille perseuerat benè velle bene facere. quis non amet talem, non solum post, sed in iniuria, bonum?*

226. Impune.] *Cui etiam hoc noui beneficij accessit, quod ingratitudo eius toleretur, imo transmittatur.*
227. Ignorantibus.] *In prima ætate infantia aut pueritia.*
228. Ingratis.] *Grandioribus, & cum iam sensum eorum habemus, aut certe debemus.*
229. Neglegentiam.] *Quod res humanas non curent.*
230. Iniquitatem.] *Quod mala bonis, bona malis suggerant.*
231. Extra mundum.] *Ut Epicurus. supra libro IV. cap. XIX.*
232. Sine luce.] *In illo inani, inter mundos.*
233. Saxum.] *Anaxagoræ delirium, qui μύδρον διάπυρον dicebat esse Solem, καὶ μείζω τῆς Πελοποννήσου:* saxum & globum igneum, & maiorem Peloponneso. *Ita in Diogene vertendum. & bene Suidas,* οὗτος ὁ φιλόσοφος τὸν ἥλιον μύδρον ἔλεγεν εἶναι διάπυρον, τουτέστι, πύρινον λίθον: Iste Philosophus (*Anaxagoras*) dixit solem esse mydrum ignitum, id est lapidem talem. *Plutarchus in Lysandro, statuere eum facit* τὰ ἄστρα λιθώδη καὶ βαρέα sidera lapidea & grauia. *Plura ibi vide; nec tu igitur qui μύδρον* ferrum *hic vertunt, accede. Ad hanc rem Claudiani versus faciunt, De Consul. Mallij:*

> ---hic semper lapsuræ pondera terræ
> Conatur rapido cæli fulcire rotatu:
> Accenditque diem prærupti turbine saxi.

Ad Anaxagoram. qui diem accendit motu rapido saxi, id est sui Solis.

234. Fortuitorum.] *Qui ignes assidue confluunt, & conueniunt. Epicuri sententia, in Lucretio:*

> Aut quia conueniunt ignes, & semina multa.
> Confluere ardoris consuerunt tempore certo,
> Quæ faciunt solis noua semper lumina gigni.

Plutarchus II. *de Plac. Phil. ostendit Xenophanis hoc idem fuisse. Quædam ego,* II. *Physiol. Diss.* XII.

235. Deum.] *Stoicis enim talis, atque omnia sidera. Pythagoræ ipsum vetustum dogma:* ἥλιον τε καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας, εἶναι θεούς: Solem, Lunam, & alia astra, Deos esse. *Quid vetustior eo Trismegistus Hermes?* ὁ ἥλιος θεὸς μέγιστος τῶν κατ᾽ οὐρανὸν θεῶν, ᾧ πάντες εἴκουσιν οἱ οὐράνιοι θεοί, ὡσανεὶ βασιλεῖ τε καὶ δυνάστῃ: Sol Deorum cælestium maximus, cui reliqui Dij cedunt, tamquam regi & principi.

236. Haustas.] *Terræmotu, & comitante hiatu.*

CAP. XXXII. 237. Iste omnibus.] *Quia bonæ frugis, imo bonæ spei esse desiit. inter desperatos est.*

M. ANTONIVS MVRETVS.

CAP. I. NON seruet portionem suam.] *Fortassis legendum* proportionem.

II. Proficientem.] *τὸν προκόπτοντα, propria vox Stoicæ disciplinæ.*

Quem deformamus.] *Deformare est* ἀποτυποῦσαι. *Vtitur hoc verbo & Cicero eodem sensu.*

IIII. Inter nos conuenit.] *Alij inepte,* Inter duos conuenit.

VII. Romanus Imperator.] *Vide quæ scripsi capite XVII. libri XIX. Variarum lectionum.*

XII. Equestria.] *Ita vocat quatuordecim illos gradus, in quibus spectandi causa sedere nisi equitibus Romanis lege Roscia non licebat.*

XIII. Ne te traham longius.] *Perspicuum est multa hoc loco deesse: in quibus hoc disputabatur, posset ne beneficium aliud alio maius esse. Concludit autem Seneca conuenienter disciplinæ Stoicorum, beneficia quidem ipsa neque maiora neque minora esse posse: paria enim sunt omnia* κατορθώματα, *sed materiam beneficij posse esse aut maiorem aut minorem.*

XIIII. Athenienses Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas vocant.] *Quanquam non tyrannum ipsum, sed tantum fratrem illius interfecerunt. Vide Thucydidem libro sexto.*

Immo reddo illi.] *Locum hunc, vt alios sane quam multos, deprauauerat Erasmus.*

XIX. Apollodorus aut Phalaris.] *Hos coniungit etiam libro secundo de ira. Et Phalaris quidem vulgo notus est: Apollodorus non item. Meminit illius Plutarchus in commentario quo docet, Philosophum vel maxime cum principibus viris disputare debere, his verbis:* τοὺς δ᾽ Ἀπολλοδώρου τοῦ τυράννου καὶ Φαλάριδος, καὶ Διονυσίου φίλους καὶ συνήθεις ἀποτυμπανίζοντες, ἐστρέβλουν, καὶ ἐνεπίμπρασαν. *Meminit & Suidas vbi de Hieronymo tyranno disserit, quo ait neque Phalarim, neque Apollodorum, neque alium fuisse vllum tyrannum sæuiorem.*

Si ara eius est cruor & semper recenti madet.] *Non dubito quin legendum sit,* Si ara eius cruore semper recenti madet. *Sed tamen quia coniectura tantum fretus ita iudico, aliorum iudicium facere malui.*

XX. Cui triremes & cerastas.] *Ita plane legendum, non vt antea,* ceratas. *Multis nauibus de nominibus animalium imponebant nomina, cerastas, pristes, tigres, centauros, cercuros, alia eiusmodi.*

Cubiculatas.] *Ita expressit thalamegos. Suetonius Græcam appellationem retinere maluit.*

Eadem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam.] *Hoc dicit: eum interficiam. Consceleratis enim hominibus duo tantum bona euenire posse docet Plato: vt aut corrigantur, aut moriantur. Illo fit, vt boni esse incipiant: hoc, vt peccare desinant.*

Phæcasia.] *Genus calceamenti rustici. Hesychius.*

XXI. Per clostrum.] *Per seram. Clostrum seu claustrum à claudendo, vt haustrum ab hauriendo. Plautus:*

> Bene vale anime mi: nam sonitum & crepitum claustrorum audio.

Virgilius: Illi indignantes magno cum murmure montis
> Circum claustra fremunt.

Hoc enim dicit, eos fremere circa ipsos obices portarum, si qua exitus detur, erumpere cupientes.

XXV. Non est ista admonitio, non: conuicium est.] *Sic Cicero:* Non sunt hæc ab indulgentia nostra, non habent radices suas. *Alij inepte scripserunt,* Immo.

XXXI. Vt etiam vitiatus.] *Corrupta vox, quam quomodo emendem, non habeo.*

Saxum aliquod. *Anaxagoræ ea stultitia fuit, qui dicebat solem esse μύδρον διάπυρον.*
Fortuitorum ignium globum,] *Epicuri deliramentum, conuenire ignes, & ardoris semina, Quæ faciunt solis noua semper lumina gigni. Lucretius libro quinto.*

FERN. PINCIANVS.

Reliquias hic liber cogit. Exhausta materia circumspicio,] *Vetus lectio*, Reliqua hic liber cogit, & exhausta materia circumspicio. CAP. I.
In primum statum congessi:] *Legendum* statim, *non* statum, *ex eadem.*
pauca manent] *In quibusdam codicibus*, pauca vincunt. *In alijs*, pauca iuuant.
Ætati signum imprimat:] *Exemplar diui Francisci*, ætatis *præfert, non* ætati.
Et columnarum nouissime interualla iungantur:] *Legendum reor* nouissima, *non* nouissime.
Si se supra metum sustulit & posuit,] *Postrema duo verba*, & posuit, *non habentur in vetere lectione.* II.
Voluptas fragilis & breuis fastidit obiecta:] *Eadem*, Voluptas fragilis est, breuis, fastidit obiecta. *Quidam codices*, fastidio obiecta.
Cuius subinde necesse est pœniteat,] *Legendum ex eadem*, cuius subinde necesse est aut pœniteat, aut pudeat.
Qui maxime, vt ita dicam, diuini iuris atque humani peritus,] *Exemplaria quædam*, quàm maxime *legunt, non* qui maxime: *vt putem legendum esse*, cum maxime. III.
Quantum in id quod inexplebile est congeras.] *vetus lectio*, quantum eo quod inexplebile est congeras.
Nihil prohibet aliquid esse & eius qui possidet, & eius cui datum & assignatum est.] *Corrigendum*, Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est, *ex eadem.* IV.
Et totus ager aut vllius R. P. est.] *Exemplar diui Pauli Pinciani*, & totus ager illius R. P. est.
Cuius vniuersa esse contendimus.] *Veteres codices* concessimus, *non* contendimus, *habent.*
Tua in possessione nascantur:] *Hoc exornationis genus aliorum est autorum, non Senecæ: proinde legendum, vt in eisdem habetur*, in tua possessione nascantur. V.
At recte vtriusque dicuntur esse.] *Per minorem ijdem*, ac recte vtriusque dicuntur esse.
Quæ viritim ei seruiunt.] Vicissim, *non* viritim. *sunt exemplaria quæ legant.* VI.
Per ordinem pandere,] Per ordinem expandere, *vetus lectio.* VII.
Ipsa illa quæ placet varietas,] *Quædam exemplaria* veritas, *non* varietas. IX.
Iam enim exercitatæ aures oneri ferendo sunt.] *Nonnulli codices verbum* aures *non agnoscunt. Nam paulo ante præcessit* auribus.
Video istic diplomata,] Ista, *non* istic, *quædam exemplaria.* X.
Itaque cum Cæsar illi ducenta talenta donaret,] *Scribendum reor:* Itaque cum C. Cæsar, *&c. vt mox paulo liquebit.* XI.
Pauxillo illum animum] Pusillo. *non* Pauxillo, *vetus lectio.*
Cum miraretur dementiam eius,] *Exemplar scholarum*, Cum miraretur Caij dementiam.
Quibus cum duo sint,] *Quidam codices*, quibuscunque duo sunt. XII.
In illis tãtum locus meus sit proprius quem occupaui] Tamen *legendum, non* tantum, *ex vetere lectione.*
Vti hoc nolente non possum.] *Eadem*, vti his illo nolente non possum.
quo veram amicitiam experiretur] *Aut scribendum erit*, quo veram amicitiã experireris: *aut certe*, quod veram amicitiam experiretur: *vt præfert exemplar Pincianum.* XIII.
Hic benignissimus, qui te, cum cursantem & sollicitum atque anxium viderit,] *Scribe*, Hic benignissimus, qui cum viderit te concursantem & solicitum: *ex vetere lectione.* XIV.
Si gratiam retulisset.] *Exemplar scholarum*, sic gratiam retulisse. *Legendum puto*, si sic gratiam retulisset.
Contra illud pone,] *Scribe*, Contra nunc illud pone, *ex vetere lectione.*
Rebus meis in securitatem creditoris oppositis,] *In quibusdam codicibus* appositis, *non* oppositis, *scriptum est. Mallem legeres* depositis.
Etiam si in illa nauigatione, *& mox statim*, Etiam vbi in vincula.] *Exemplar Scholarum*, etiam nisi in illa nauigatione, etiam nisi in vincula.
Huic vere debes & qui vult, & qui conatur, & nihil intentatum relinquit, sed non potes dicere.] *Verba aliquot superuacanea faciunt, vt sensus vix cohaereat. Legendum existimo sic*: Huic vero qui vult, & qui conatur & nihil intentatum relinquit, non potes dicere. XV.
Hic dicat, Habeo: ille respondeat, Non habeo,] *Vetusta exemplaria*: Hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. *Quam lectionem approbant verba sequentia*, ita tu ingratus es, nisi ei qui voluntatẽ bonam in solutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. XVI.
Hoc illi satis. tibi parum.] *Scribe*, Hoc illi satis sit. Tibi parum *ex eisdem.*
Inter nos & imperitos] *Delenda coniunctio* &, *ex eisdem.* XVII.
Malo beneficiũ proijciam, bono reddã. Huic, quia debeo, illi, ne debeã,] *Longe aliter in exemplari Pinciano:* Malo beneficiũ proijci à bono quàm non reddi etiã malo. reddam huic, quia debeo: illi ne debeã.
Vt quidam debeat quod à me accipit. Iam vlterioris est curæ] *Ita prior editio Corrigendum arbitror*, vt custodiam debeam eius quod à me accepit, iam vlterioris est curæ. *Nam sequitur mox paulo*: Beneficij accepti, non redditi custodiam debeo. XIX.
Non. Reddo illi quale nũc potest accipere:] *Sic habent omnia exemplaria, sed corrupte, Legendum arbitror*, Nunc reddo illi, *&c.*
Intra se malus.] *Verbum* se *superuacaneum est, ex vetere lectione.*

XX. Omnia mihi in illum bona sint libera,] *Etiam hoc loco verbum* bona *redundat, ex eadem.*

Cui triremes & ceratas non mitterem,] *In exemplari diui Francisci, non* triremes *habetur, sed* Tyrrhenicas, *Item puto* cecyras *reponendum, siue* cercuros, *pro*, ceratas, *ex Plinij 7. historiæ naturalis, cap.55.*

Quanquam ingenijs talibus] *Ita præferunt vetusta omnia exemplaria. sed puto castigandum,* Namque ingenijs talibùs.

Optimum est obire ei] *Lege ex vetere lectione,* Optimumque est obire ei.

Quod in me non est, redeat domum bonus malus.] *Vetusta exemplaria* , quod meum non est, redeat ad dominum, bonus sit an malus.

Quàm deligenter istud excuterem,] *Verbum,* Quàm *superuacaneum videtur. Aut certe legendum: est* Quid ni? Diligenter istud excuterem.

XXI. At philosophus noster] *Exemplar scholarum Salmanticensium.* At Pythagoricus noster.

XXII. Ad te non pertinet,] *In quibusdam exemplaribus post hæc verba sequitur protinus:* Non enim tibi debet eius prodesse malignitas.

Quemadmodum inter nos officia diuisa sunt.] *Scribendum puto* inter vos, *non* inter nos.

Quæ ideo præcipimus vltra modum, vt ad versum suum redeant.] *Vetus lectio:* Quæ ideo petimus vltra modum, vt ad verum & suum redeant. *Quæ lectio videtur confirmari verbis quæ paulo post sequuntur:* In hoc omnis hyperbole extenditur, vt ad verum mendacio veniat. *Cæterum libentius legerem:* Quædã petimus, *siue* Quædam præcipimus (*sunt enim exemplaria, quæ* præcepimus *agnoscãt*) *quàm.* Quæ ideo petimus.

XXIII. In hoc omnis hyperbole excedit,] *Vetus omnis lectio* extenditur *agnoscit, non* excedit.

Itaque ille cum dixit,] *Eadem,* Itaque ille qui dixit. *Quidam tamen codices* Itaque iste qui dixit.

XXVI. Occasionem ignorant nõ ostendam ?] *Exemplar diui Francisci,* occasionẽ ignoranti: illi non ostendam?

Tam firmæ voluntatis] Tam firmæ mentis, *vetus lectio.*

Semper aliquo transilientem] Alio, *non* aliquo, *legendum putauerim.*

Quibus voluimur.] *Quidam codices,* in quibus voluimur.

Quæ cõsequi posse spes non fuit.] *In nonnullis exemplaribus,* Optare quæ consequi posse spes nõ fuit.

XXVII. Captæ quàm maxime ciuitatis faciem,] *Ita prior editio. Scribendum* cum maxime *: ex vetere lectione , & Senecæ consuetudine.*

Ipsa quibus arcetur,] *Exemplar Franciscanum,* arctatur *non* arcetur : *& forte rectius , quia præcessit,* angustò itinere.

XXVIII. Ante beneficiorum memoria comitetur.] *Corrige,* an omnium te beneficiorum memoria comitetur, *ex vetere lectione.*

Simus quales fuimus nos,] *Scribendum inuerso ordine,* Simus nos quales fuimus, *ex eadem.*

XXIX. Damnum non tunc factum apparuit. *Exemplar diui Pauli minus corrupte,* Damnum nunc tunc factum apparuit. *Legendum puto, mutato dictionum ordine* , Damnum tunc factum nunc apparuit. *Quam sententiam repetit aliis verbis paulo post:* Stulte, non nosti detrimenti tui tempora: perdidisti, sed cùm dares.

XXXI. Qui beneficia ignoranti dare incipiunt.] *Sunt exemplaria in quibus* ignorati *habetur: non* ignoranti.

Saxum aliquod] *Exemplar Franciscanum,* saxum aliquod ignitum.

XXXII. Non est magni animi, beneficium dare & perdere.] *Verbum* beneficium *non agnoscunt plerique codices.*

ERASMVS ROTERODAMVS.

CAP. XIX. N*On reddo illi, quale nunc potest accipere.*] Distinctio torsit me. legendum, *Non reddo,* &c. vt *non* sit improbantis argumentum. quasi dicat: non est ita. Imo reddo, quale potest accipere.

XXIII. *A quo acciperet, ambiguus fuit.*] Longobardicus codex habebat, *ambitus fuit:* & recte. sentit enim, Socratis amicos inter se contendisse, quis daret.

Non ne multum erat eum meruisse, a quo, &c.] Sic prior editio. Longobardicus habebat, *eum fuisse.* quæ lectio non est absurda. hoc est, talem esse virum , vt Socrates ab eo dignaretur accipere. Alioqui probabile est, *emeruisse,* versum *in eum meruisse.*

IOANNES OPSOPOEVS.

I. ANnus ætati signum] In m. sc. est, *annus ætatis signum.*

VII. Nullum sacrilegium] M. sc. *nullum sacrilegum esse.* quos oppositiónis lex requirit. prius enim omnes sacrilegos esse collegerat: modo neminem.

VIII. Nec nos] Lipsius in comment. ad XVI. Ann. Taciti: Pro *nec nos,* omnino scribo, *& nos.* ita enim concludit Seneca, *ne aut exemplum sæculo aut conuicium deesset.*

IX. Senatoris censũ.] M. sc. *senatorio censu.*

Superponuntur] Aliæ editiones legunt *supponuntur.* Lipsius comment. ad III. Ann. Taciti dubitat, an *suppanguntur* substituendum sit.

XI. Ducenta donaret.] Quædam editiones habent, *ducenta talenta donaret.*

XX. Cerastas] Turnebus Aduersar. lib. XXVIII. cap. XXIII. In Seneca haud equidem dubitem emendare *æratas,* pro *ceratas,* cum ait: *Cui triremes & ceratas non mitterem, lusorias & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lasciuientium.* In veteri libro *his seratas* reperi, *æratas* defendo, quæ æreo rostro armatæ sunt. Brodæus. Miscellan. lib. IIII. capite XIII. Rostratæ naues, quas Græci χαλκεμβόλους & χαλκήρεις vocitant, vnde dictæ sint, nemo est vel mediocriter litteris imbutus, qui ignoret: earum autem nauium rostra quia ex ære fiebant, æratæ etiam nominabãtur. Cæsar: *interim L. Nasidius ab Cn. Pompeio cum classe nauium sedecim in quibus pauca erant ærata.* Virgilius lib. IX. licet heroicis temporibus nullæ tales essent.

Quot prius aratæ steterant ad littora puppes.

Ceratæ vero naues a quibusdam dicuntur, quasi cera & ebore, citroque, id est vermiculo pictæ: quos lib. xxx. in eam adduxit opinionem Plinius. Non sum nescius, Troianis sæculis pictas etiã fuisse naues: siquidem eas μιλτοπαρῄους vocat Homerus. Monstrat & hoc Herodotus libro tertio. Hoc in præsentia asseuero, ceratas, quasi cera piceque simul confusis oblitas a plerisque appellari; licet repugnẽt claritgrammatici. Ouidus Metamorph. xi.

Jamque labant cunei, spoliataque tegmine ceræ

Rima patet.------

Idem lib. de remed. amor. II.

Nec satis vna tenet ceratas anchora puppes.

Seneca lib. de Beneficijs vii. *Cui triremes & ceratas mitterem.* Mihi sane (ne mentiar) *æratas* non displicuisset: nihil tamen immuto. Græci quoque κηρὸν pro eadem ceræ picisque mixtura accipiunt. Lucianus in dialogo Mercurij & Charontis: καὶ κηρὸν ὡς ἐπιπλάσαι τοῦ σκαφιδίου τὰ ἀνεῳγότα. Consule lib. xvi. cap. xii. Plinium. Hactenus Brodæus. Mox iterum Turnebus cap. xxv. lib. xxiiii. Aduersar. Apud Vegetium cap. xxiii. lib. iiii. quæ sunt lusoriæ naues, in controuersiam venit. Ego eo nomine interpretor naues, quas in Danubio aduersus Barbaros Romani in excubijs habebant, quæ huc & illuc discursare solebant. nam ludere nauis dicitur, quæ huc & illuc velut lasciuia quadã currit, Seneca epist. lv. *vbi naues luserũt, hauriuntur.* sic autem etiam potius vocatæ sunt, quod ludicræ triremibus & æratis cõparatæ viderentur, & tanquam ad lusum haberentur.

Phæcasia.] Lipsius Elect. I. cap. xxvi. *Phæcasia*, inquit Seneca, *rem magnam.* Quare rem magnam? nos scimus ita appellari Græcanicos calceos, & pretium eorum non plus tribus denarijs, vt statim addit. Dico ego glossema esse imperiti alicuius Macci, ad *Phæcasia* vocem, quam ille non magis intellexit quã Milphio Pœnulum Plauti. XXI.

Quod debes quære cui reddas] M. sc. non male, *Sic tu quod debes, quære cui reddas.* & mox *extenditur*, pro *excedit.* XXII.

Pinciano consentit Puteani codex legenti, *tã firmæ mentis ac solidæ.*

Vt etiam vi tractus.] Priores editiones referunt, *ut, etiam vitiatus* Muretus licet corruptam vocẽ quomodo emendet, se nõ habere professus sit: tamen qui editioni Romanæ præfuerunt, *vt etiam vi tractus*, reposuerunt: qua auctoritate, nescio. Puteani membranæ hanc exhibent scripturam, *vt etiam iniuriatus.* XXXI.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. I.

R*Eliquias hic liber cogit.*] emendo ex v. c. *reliqua* nam *reliqua* absolute posuit more aliorum auctorum, pro debitis restantibus ex potiore summa non soluta. Iuretus.

Demetrius Cynicus] effusus vbique in eo laudando noster, de eo vide Lipsium ad Taciti lib. 16. An. extremo.

Inuoluta veritas in alto latet] v. c. *inuoluta ratio.*

Aut in proximo posuit. Si animus] aliquot verba, quæ desunt in aliorum editionibus, proponam fide v. c. qui sic habet: *aut in proximo posuit. Et ideo licet sapiens nesciat naturas omnium rerum, scit tamen nec malum esse nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Si animus &c.* Et quidẽ videtur sana esse lectio, nam statim proximo cap. 2. dicit: *Et sine mora vlla venias illa turpis honestique distinctio.* vbi vox, *illa*, plane referri debet ad eam clausulam, *scit tamen &c.* Iuretus.

Ex Cap. II.

Sciatque nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum] Hæc vero plane superflua & temere repetita, ex illa clausula proxime præcedentis capitis, scilicet: *scit tamen nec malum &c.* Iuretus.

Ex Cap. III.

Nec equestribus turmis in v. c. Iureti, *nec equitum tribus turmis.* sic Ausonius in Grypho: *tres equitum turmæ.*

Vt nihil cupias] v. c. *vt nihil sapiens cupiat.*

Ex Cap. IIII.

Omnia patris sunt quæ in liberorum manu] Accommodat hæc proposito suo Ræuardus ad l. 93. de reg. iur. tu eum consule.

Ex Cap. V.

Nec seruum tuum mercenarium meum abduces] Mercenarij appellabantur qui operas suas mercede locabant. l. 1. §. si filius fa. ff. de vi & vi arm. l. 5. §. si quid seruus ff. quemad. seru. amitt. Plerunque autem ita seruos alienos, quorũ conductis operis vtebantur, vocabãt. Saluianus li. 5. de vero Dei iudicio, ad finẽ: *Illorum more dominorũ nobiscum barbari agunt, qui mancipia obsequijs suis non necessaria mercedibus promerendis locãt.*

Ex Cap. VII.

Romanus imperator] v. c. *Corenus Imperator.*

Multi enim imperatores] postrema vox plane abest à v. c. & ex glossa manasse videtur. Iuretus.

Ex Cap. VIII.

Capite censebitur] aliter & rectius v. c. Iureti, habet enim, *capite census scribatur.*

Ex Cap. IX.

Luxuriæ spolia] v. c. *luxuries.*

In similitudinem veri] v. c. *in speciem veri.*

Murrhina pocula] ex gemina solis calore densata confici solita, Plinius lib. 37. cap. 2. tradit. vide de ijs Brissonium lib. 1. de verb. sign.

EX CAP. X.

Vasta spatia terrarum colenda per vinctos] alligatis mancipijs rura fere omnia colebant antiqui, de quibus vide Brissonium lib. 2. sel.antiq. cap. 9. & Lipsium lib. 2. Elect. cap. 15.

EX CAP. XI.

Ducenta donaret] v. c. *ducenta talenta donaret.*

EX CAP. XVI.

Et vis signare responsum] respexit author ad morem veterem. priscis enim temporibus responsa sua nõ signabant Iurisconsulti, sed plerunque Iudicibus ipsi scribebant, aut testabantur qui illos consulebãt. postea inualuit vt responsa signata darentur. de quo vide Brissonium lib. 3. de formulis, in fine.

EX CAP. XVIII.

Ille vti non poterit, viderit] v. c. *quomodo accipiat, viderit.* Iuretus.

EX CAP. XIX.

Si ara eius cruore semper recenti madet] Suspicor legendũ *si arx eius cruore semper &c.* ex dubiis litteris cod. Naz. arcemque capio pro rupe Tarpeia, vnde homines deiiciebantur. Grut. vide eum lib. 27. c. 9. Susp.

EX CAP. XXI.

A sutore Phaeasia] v. c. Iureti *à sculptore phecasiam.*

Et cum clausam diu præstaret] v. c. *& cum ad clausam.*

Sutor ille] v. c. *Sculptor ille.*

Tres aut quatuor] hæc tria verba plane absunt à v. c.

Quatuor denarios in tabernam] vox, *quatuor*, etiam abest à v. c.

EX CAP. XXVI.

Tam firmæ voluntatis ac solida] v. c. Iureti habet, *tam tutæ mentis & solida.*

Alius lucrosus est] In ora vulgati cuiusdam libri, *lucri totus.* sed valde placet quod habet v. c. *lucricosus*, nec dubito quin ita scripserit Seneca, qui hominem lucri cupidum eo nomine exprimere voluit. At *lucrosus* aliud significat Latinis. *Lucricosum* autem eodem modo dixit quo *tenebricosam domũ* Epist. 51. sic enim ibi habet eadem vetus membrana: Sed & *verticosus*, & *ventricosus*, aliaque huius generis nomina latine dici nemo ignorat. Iuretus.

Ambitione & in gladios ruente] rectius v. c. Iureti, *ambitione in gladios ruit.*

Ob quæ contemnendus est, insolentem] v. c. *ab quo contemnendus est insolens.*

Semper alio transilientem] v. c. *semper aliqua transilientem.*

Errores quibus voluimus] bene v. c. Iureti, *quibus inuoluimus.*

EX CAP. XXXI.

Ut etiam vitiatus bonos non amet] Præclaram sententiam vna dictio valde obscurat & corrumpit: nam illud, *vitiatus*, parum conuenit, cuius loco alter quidam codex habet, *iniuriatus*, pro quo in editione Mureti editum est. *vi tractus*, ex sola suspicione scilicet. In hac repugnantia liceat etiam mihi diuinare legi posse, *etiam inuitus*, Sane mens auctoris id postulat, nec longius petita est castigatio. Iuretus.

Sata euocat] v. c. *reuocat.*

IVSTVS LIPSIVS

DE EPISTOLIS L. ANNAEI SENECAE

QVARE, QVANDO, ET AD QVEM SCRIPTÆ.

EPISTOLAS *has ita scripsit, & inscripsit: non quia veræ sint, & assidue sic missæ: non ego arbitror: sed placuit titulus & ratio scribendi libera, in qua incipias, desinas cùm lubet; inseras, varies, vt lubet; neque adstringeris ad ordinem aut materiem certam. Est velut silua quædam rerum, & miscellanea argumenta: etsi Philosophiæ tamen finibus clausa. Ego censeo Senecam hæc obiter & carptim scripsisse, per interualla, vt quidque meditatus erat, aut incidebat, inter ambulandum, exercendum, in horto, in domo, in lecto. Quando enim illud ingeniũ quieuerit? Sunt igitur cottidiani conceptus, siue μελετήματα: sed, ita me Deus, pulchra, vtilia, alti animi atque honesti. Quin tamen & veræ quædã Epistolæ interuenerint, haud fortiter eo negatum sed quædam. Hoc vel argumento temporis adstruas, quo sunt scriptæ. Omnes enim intra biennium, vt facile ex ipsis colligas: consulatu Memmij Reguli & Virginij Rufi, itemque Lecanij & Licinij: id est, haud longe ante eius mortem. Meminit in epistola* XCI. Lugdunensis coloniæ exustæ, *& deplorat: atqui clades ea illis extremis Consulibus incidisse videtur, cùm Tacitus scribat* Neronem solatum cladem Lugdunensem quadragies HS, *anno sequenti. Neque enim ista remedia differri diu solent. Sed & ipse Seneca non vno loco ostendit, Epistolas has in senio suo scriptas. Scripsit autem ad Lucilium: & quis ille? Origine humilis, industria emersit, & ad equestrem ordinem, tum ad Procurationem Siciliæ peruenit. Disces ex his epistolis, si obseruas. Ingenium illustre fuisse videtur, litteris & poëticæ etiam amicum: iisque dotibus Senecæ carum. Laudat mirifice eum, etsi colore quodam & figurate, libri* IIII. Natural. *Quæst. initio, quos ipsos libros ei inscripsit.* Ostendit *ibi sub Caio potuisse, sub Claudio: fidem eius commendat, inuictum muneribus animum, alia digna lectu, siquis virum nosse cupit. In his etiam Epistolis, à iuuentute se ei amicum fuisse significat, & ætatem perseuerasse. Alia de viro non possum, nec cognomen quidem eius eruere. Nam quod quidam* Iuniorem *appellant? inducti loco Senecæ (epist.* XXV.) Iuniores? quid refert? non dinumerantur anni: *puer videt, quàm sit puerile. Ad ætatem ea, non appellationem spectant. Paullo igitur minor Seneca fuit, tamen & ipse senex, argumento epistolæ nonagesimæ sextæ. Satis, si addidero, diuidi à quibusdam has Epistolas in libros: & olim sic fuit. Agellius palam citat* librum XXII. Epistolarum: *& scripti codices diuidunt, sed diuerse. Seneca ipse tangere & ingerere videtur, in epistola* XXXIII. Desideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum. *Diuidit à prioribus: quid nisi à libro priore contentis?*

11. Proſpicimus.] *Quidam libri*, Quaſi procul eſſe coniicimus: *falſo*, & *ab ignorantia acutioris dicti. Mortem quaſi inſtantem & futuram habemus: atqui iam in parte venit & fuit. Quomodo? à quo die nati ſumus, morimur: &, vt ipſe epiſt.* XXIV. non repente in mortem incidimus, ſed minutatim procedimus. *Plura ibi vide.*

12. Ex craſtino:] *Sic De Breu. vit. cap.* IX. Maximum viuendi impedimentum eſt exſpectatio, quæ ex craſtino pendet.

13. Nos expellit.] *Improbe. quis nolentem eo ſpoliet, vel Falaris, vel Nero? Manuarij libri*, ex qua expellitur: *quod audio, hoc ſenſu: Solus ille poſſeſſione hac eiicitur, qui vti non vult: qui patitur eripi, ſurripi, elabi. Nec male alij* non expellit: *negando.*

14. Imputari.] *Quaſi magna beneficia.*

15. Impenſæ.] *Mei*, expenſæ. *Senſus. Male pono tempus, ſed ſcio me male ponere: ſicut laxi patres familias expendunt, ſed ratio expenſæ etiam ſine ratione iis conſtat. Medela propter ſum, quia noui morbum.*

16. Non ſuo vitio.] *Sed temporum aut fortunæ. Indicat callide, in Aula ſibi tempus perire.*

17. Sat eſt.] *Numquam ſero reditur ad bonam mentem.*

18. Bono tempore.] *Ætate bona, & valida.*

19. In fundo.] *Viſum & Heſiodo iam olim*:

----- δειλὴ δ' ἐπὶ πυθμένι φειδώ:

----- in fundo parcere ſerum eſt: *Significat Seneca, vetus Romanum etiam verbum eſſe.*

20. Peſſimum.] *Epiſt.* CVIII. Quemadmodum ex amphora primum, quod eſt ſinceriſſimum, effluit, grauiſſimum quodque turbidumque ſubſidit: ſic in ætate noſtra, quod eſt optimum, primum eſt.

MVRETVS.

ITA fac mi Lucili.] *Antiqui breues quaſdam ſententias, quibus multum ſapientiæ paucis verbis adſtrictum contineretur, ad Deum referebant auctorem. Eiuſmodi fuerũt*, Noſce teipſum: Deum ſequere: Ne quid nimis: *eiuſdemque generis aliæ. Fuit & hæc in nobiliſſimis atque omnium ſermone celebratiſſimis*, Tempori parce. *Mentio eius apud Ciceronem libro tertio de finibus, apud hunc noſtrum epiſtola, vt à me quidem numerantur, nonageſima quarta: vt ab aliis, nonageſima quinta: apud Clementem Alexandrinum ſtromate primo: apud Stobæum* λόγῳ γ. & *aliis. Et quod ait princeps medicorum, vitam eſſe breuem, artem vero longam, non de medendi modo arte, ſed & de ſapientia, quæ viuendi ars eſt, multo etiam verius dici poteſt. Zenonis eſt nulla re ita nos egere, vt tempore. Nos autem ridicule de vitæ breuitate querimur: partem eius multo maximam ſine fructu effluere patimur. & cum mortem nobis imminere ſentimus, ſi quis ſe triduum aut quatriduum ad vitam nobis adiecturum profiteatur, omnia dare ac profundere parati ſumus. cum ſæpe integros menſes atque annos ita nobis eripi paſſi ſimus, vt ſi ex pleno ac redundanti & ſuperfluenti aliquid nulli pretij largiremur. At Theophraſtus* συνεχῶς ἔλεγε, πολυτελὲς ἀνάλωμα εἶναι τὸν χρόνον. *Hoc igitur ſapientiſſimum præceptum hac prima epiſtola pertractat & Lucilio commendat Seneca.*

Aut auferebatur.] *ab amicis potentioribus, qui, omnibus omiſſis, quaſi pro imperio operam ſibi dari volunt.*

Aut ſurripiebatur.] *Clanculum, quaſi quæ ex inſidiis.*

Aut excidebat.] *Per incuriam ac negligentiam tuam.*

Perſuade tibi.] *Eandem ſententiam mutato tantum orationis genere repetit, vt altius in animo infigat.*

Male agentibus,] *vt ea quæ aleæ, quæ libidini, quæ ventri atque abdomini, quæ ſectandis potentioribus datur.*

Nihil agentibus,] *vt euenit iis qui otio atque ignauia marcent.*

Aliud agentibus,] *negligenter ac languide omnia tractantibus, & quiduis potius cogitantibus, quam id quod agũt.*

Mortem proſpicimus,] *tanquam procul diſtantem: cum tamen illa aſſidue, ſupra caput immineat.*

Manum inieceris,] *Verbum iuris. vt, & id, quo ſtatim vtitur.* In poſſeſſionem mittere.

Dum differtur vita, tranſcurrit,] Ἡμεῖς ὁπότε ἀρχόμεθα ζῆν, τότε ἀποθνήσκομεν, *dixiſſe fertur Theophraſtus. Et hoc eſt, quod, & ſi longe alio ſenſu, dixit Martialis?*

Sera nimis vita eſt craſtina viue hodie.

Horatius autem vere & ſerio: Sapere aude:

Incipe. viuendi qui recte prorogat horam,
Ruſticus expectat, dum defluat amnis, at ille
Labitur & labetur in omne volubilis æuum.

Cum impetrauere.] *Multo hoc melius, quam quod antea legebatur*, cum periere.

Cui quantulumcumque ſupereſt, ſat eſt.] *Quamuis igitur mihi, ætate iam ad ſenium inclita, ſupereſſe non multum poteſt: pauper tamen mihi non videor, cum id ipſum quod ſupereſt, quantulum eſt, mihi ſatis eſſe ducam.*

Bono tempore.] *mature.*

Sera parſimonia.] *Heſiodeum eſt*: δειλὴ δ' ἐπὶ πυθμένι φειδώ.

Non enim tantum minimum,] *Citantur ex Antiphane verſus quidam, quibus ait vitam noſtram ſimilem vini. vbi enim paulum ſupereſt, aceſcere.*

Στρόφος ἐστὶν ἡμῶν ὁ βίος οἴνῳ προσφερής.
Ὅταν ᾖ τὸ λοιπὸν μικρὸν, ὄξος γίνεται.

Hic noſter epiſtola centeſima octaua. Meliora prӕteruolant: deteriora ſuccedunt. quemadmodum ex amphora primum quod eſt ſinceriſſimum effluit, grauiſsimum quodque turbidumque ſubſidit: ſic in ætate noſtra quod eſt optimum primum eſt.

PINCIANVS.

QVod mortem proſpicimus.] *Codices nonnulli*, quod mortem procul eſſe coniicimus.

In huius rei nimis fugacis ac lubricæ possessionem.] *Vetus omnis lectio non habet* nimis, *sed* vnius, *quod & rectius, qua sequitur*, Cum interim hoc vnum est, &c.

Ex qua expellit quemcumque vult.] *Prior editio*, ex qua expellitur quicumque vult. *Exemplar Scholasticum*, Ex qua nemo expellitur nisi quicunque vult.

Et tanta stultitia mortalium est.] *Scribe*, Sed tanta stultitia mortalium est, *ex eadem*.

Imputari sibi cum periere, patiantur:] *Castigatissima quædam exemplaria* impetrauere *agnoscunt, non* periere.

Quid est?] *Scribe*, Quid ergo est, *ex vetere lectione*.

ERASMVS.

ERipiuntur.] *Eripiuntur quæ vi tolluntur: subducuntur, quæ clam. Pro* eripiuntur, *quidam codices habebant* surripiuntur.

Quod mortem prospicimus.] *Prospicimus ventura, & quæ procul absunt. At non iam magna ex parte à tergo est. Aliquis non intelligens astutiam, addidit*, non prospicimus.

Ex qua expellitur quicunque vult.] *Argutius est quod habebat codex vetustus*, ex qua expellit quemcumque vult. *Natura misit in hanc possessionem, sed hac lege, vt sit exeundum quandocunque vult ipsa.*

OPSOPOEVS.

O*Mnes quos habui scripti codices, duo Puteani, tertius Nicotij, & quartus Ambianus, consentiunt in hac scriptura sine dubio vera*: & si volueris attendere, maxima vitæ pars elabitur male agentibus, magna nihil agentibus, tota vita aliud agentibus. *Huius periodi explicationem vide apud Alciatum Parergon Juris lib.* IIII. *cap.* XIIII.

In optimo Puteani codice supra hæc verba mortem prospicimus, *explicationis causa scriptum erat*, quasi procul esse coniicimus. *Postea mi abest à tribus m. ss.*

Alter Puteani codex optimæ fidei, ex qua non expellitur quicumque vult: *ceteri non ita bene*, ex qua expellit quencunque vult: *vnus*, quicunque vult.

Omnes m. ss. Et tanta stult. *non* Sed *iidem* dicere nihil perdere. *& mox.* Sed euenit mihi. *&* incipies.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

CORPORIS quietem approbat, sed & animi in vna aliqua re aut studio. Damnat curiosulos, qui per varios auctores & scripta discurrunt: pauca bonáque potius legere, & iis immorari suadet. Excerpendum semper aliquid. & animo inserendum: à suo exemplo, qui sensum tunc Epicuri egregium, de Paupertate.

EPIST. II.

EX his quæ mihi scribis, & ex his quæ audio, bonam spem de te concipio. non discurris, nec locorum mutationibus inquietaris. Ægri animi ista iactatio est. Primum argumentum [1] compositæ mentis existimo, posse consistere, & secum morari. Illud autem vide, ne ista lectio multorum auctorum, & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum & instabile. Certis ingeniis immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. [2] Nusquam est, qui vbique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim & properantes transmittunt. Non prodest [3] cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil æquè sanitatem impedit, quàm remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebro medicamenta tentantur. Non conualescit planta quæ sæpe transfertur. nihil tam vtile est, quod in transitu prosit. [4] Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris, sat est habere quantum legas. Sed modo, inquis, hunc librum euoluere volo, modo illum. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quæ vbi varia sunt & diuersa, inquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege: & si quando ad alios [5] diuertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertatem, aliquid aduersus mortem auxilij compara, nec minus aduersus ceteras pestes. Et cum multa percurreris, vnum excerpe, quod illo die [6] concoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus quæ lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum. soleo enim & in aliena castra transire, non tamquam transfuga, sed tamquam explorator. *Honesta*, inquit, *res est, læta paupertas.* Illa vero non est paupertas, si læta est. Cui enim cum paupertate bene conuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis iaceat, quantum pascat, aut fœneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit diuitiarum modus, quæris? Primus, habere [7] quod necesse est; proximus, [8] quod sat est.

I. LIPSIVS.

1. COmpoſitæ mentis.] ὁ γὰρ ἀστεῖος, *ait Philo in Abrahamo*, ἀπράγμονος ζηλωτὴς βίου γεγονώς, ὑποχωρεῖ, καὶ μόνωσιν ἀγαπᾷ, λανθάνειν τοὺς πολλοὺς ἀξιῶν, οὐ διὰ μισανθρωπίαν· φιλάνθρωπος γὰρ, εἰ καί τις ἄλλος. ἀλλὰ διὰ τὸ προσβεβλῆσθαι κακίαν, ἣν ὁ πολὺς ὄχλος ἀσπάζεται, χαίρων μὲν ἐφ᾽ οἷς στένειν ἄξιον, λυπούμενος δὲ ἐφ᾽ οἷς γεγηθέναι καλόν: Quia vir bonus vitæ quietæ amator, ſeceſſum quærit & ſolitudinem, latere cupiens, non odio hominum: eſt enim, ſi quis alius, eorum amans: ſed quia fugit & proculcat vitia, quibus vulgus delectatur, gaudere ſolitum iis quæ dolenda ſunt. & dolere iis quæ gaudenda.

2. Nuſquam eſt.] *Martialis*: Quiſquis vbique habitat Næuole, nuſquam habitat.

3. Cibus.] *Tali imagine Epictetus in iſtos, qui* cū buccеam dimittere non poſſint, volumina ementes, iniicere & deuorare conantur. *Arrian. Diſſ. 1. cap.* XXVI. *Et Polybius pulcherrimè, lib.* III. *iſtos librarios helluones æquiparat* τοῖς λίχνοις τῶν δειπνητῶν: catillonibus & guloſis conuiuis. qui, *inquit*, appoſitos cibos variè & carptim delibantes, neque in præſentia voluptatem ſolidam, neque fructum aut alimoniam in poſterum ferunt.

4. Diſtrahit animum.] *Quidam mei*, Diſtringit librorum multitudo: *fortaſſe verè. Id eſſet, diſtinet & ligat.*

5. Diuertere.] *Aliàs*, tranſire.

6. Concoquas.] *Bene, vt hæreat in re cibi. ſed libri fere*, excoquas: *vnde ego*, excolas, *vellem.*

7. Quod neceſſe eſt.] *Quod natura requirit: & vt viuere poſſis.*

8. Quod ſat eſt.] *Quod humanitas requirit, & vt commodè viuere poſſis. Lucilius in hac re arguti:*

> Nam ſi, quod ſatis eſt homini, id ſatis eſſe potiſſet,
> Hoc ſat erat: nunc cum hoc non eſt, qui credimus porro,
> Diuitias vllas animum mi explere potiſſe?

Cui quod ſatis eſt, ſatis non eſt, nihil ei ſatis erit.

MVRETVS.

EX iis quæ mihi ſcribis.] *Quidam ſunt qui vno loco diutius conſiſtere non poſſunt: & crebram locorum mutationem ad curas ac moleſtias animi deponendas vtilem eſſe opinantur. Eos notat principio huius Epiſtolæ: & Lucilio, quod ex eo numero non ſit, gratulatur. Prope autem idem argumentum eſt Epiſtola* XXVIIJ. *Tum etiam in ratione ſtudiorum, illam per varios ſcriptores circumcurſationem reprehendit: ſatiuſque eſſe docet, paucos, ſed eoſdem optimos ac probatiſſimos deligere, quos ſæpe relegendo in ſuccum ac ſanguinem conuertas tuum. Addit ad extremum elegans dictum Epicuri, quod eo die apud illum notauerat.*

PINCIANVS.

BEne compoſitæ mentis.] *Verbum* bene *non habetur in eadem.*

Quæ vbi varia ſunt & diuerſa, coinquinant.] *Eadem* inquinant *agnoſcit, non* coinquinant.

Et ſi quando ad alios diuerti libuerit.] Diuertere, *non* diuerti, *exemplar Scholaſticum. Exemplar Pincianum, & pleraque alia*, tranſire.

OPSOPOEVS.

TRes m. ſſ. ſcribis, & ex his. *Poſtea*, illud autem vide, *priores editiones & omnes m. ſſ.*

M. ſſ. exigentibus *pro* agentibus. *Poſtea tres*, nihil tam vtile eſt vt in tranſitu proſit. *mox omnes*, Diſtringit librorum multitudo.

Tres diuerti, *vnus* deuerti, *Poſtea, quatuor.* quæ legi. *in tribus deeſt particula* enim: *in Nicotiano tota periodus*; Cui enim *vſque ad* diues eſt: *legitur vero in omnibus epiſtola* 4.

Nihil æque ſanitatem impedit.] *v. c.* nihil tam æque ſan. imp.

Diſtrahit animum librorum multitudo.] *v. c.* diſtringit, *& deſuper ſatis priſca manu additum erat. i.* diſtrahit. *vt inde liqueat gloſam hactenus præualuiſſe. Reducendum igitur verbum* diſtringit, *maximè cum illud familiare ſit authori, quod exemplis probari non eſt inutile, vt ſimul loci reſtituantur, qui in vulgatis aliorum editionibus ſæpe corrupti ſunt, vt Epiſt.* 66. rem diſtrictam & operoſam: *ſic enim ibi idem v. c. vulgo* diſtractam. *Et Epiſt.* 123. epulis in multa pericula diſtrictis, *vbi quidam legunt* diſcretis. *Et Epiſt.* 105. vbique quo diſtringatur inueniet. *nam quod ibi in ora cuiuſdam editionis Lugdunenſis additur alias legi*, quo diſtrahatur, *ſpurium eſt. Idem lib. de breuit. vitæ cap.* 6. quando diſtrictus animus. *& cap.* 10. illis diſtrictis in multa. *& cap.* 14. variis cupiditatibus diſtricta vrbe. *Juretus.*

Et cum percurreris.] *bene v. c.* percurreris.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

MALE & temerè ſæpe Amicos dici, qui re non ſunt. Si quis talis, omnia illi fidendum, & communicandum eſſe, tamquam alteri nobis. Timidi & ſubducti arguuntur; ſed & creduli nimis, atque aperti. Medium optimum.

EPIST. III.

EPiſtolas ad me perferendas tradidiſti, vt ſcribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia nec ſoleas ipſe quidem hoc facere. Ita eadem epiſtola illum & dixiſti amicum, & negaſti. Itaque ſic priore illo verbo [1] quaſi publico vſus es, & ſic illum amicum vocaſti, quomodo omnes candidatos, [2] bonos viros dicimus; quomodo obuios, ſi nomen non ſuccurrit,

[3] dominos salutamus. [4] Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantumdem credis quantum tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim veræ amicitiæ. Tu vero omnia cum amico delibera, sed [5] de ipso prius. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam iudicandum. Isti vero præpostere officia permiscent, qui contra præcepta [6] Theophrasti, cum amauerint, iudicant; & non amant, cum iudicauerint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit: cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: [7] tam audacter cum illo loquere, quàm tecum. Tu quidem ita viue, vt [8] nihil committas, nisi quod committere etiam inimico possis: sed quia interueniunt quædam, quæ consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. [9] Fidelem si putaueris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & alijs ius peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare vlla verba coram amico retraham? quid est, quare me coram illo non putem solum? Quidam quæ tantum amicis committenda sunt, obuiis narrant, & in quaslibet aures, quidquid illos vrit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, &, si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. vtrumque enim vitium est, & [10] omnibus credere, & nulli: sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. Sic vtrosque reprehendas, & eos qui semper inquieti sunt, & eos qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non est industria, sed exagitatæ mentis concursatio: & hæc non est quies, quæ motum omnem molestiam iudicat, sed dissolutio & languor. Itaque hoc quod apud [11] Pomponium legi, animo tuo mandabitur. *Quidam adeò in latebras refugerunt, vt putent in turbido esse quidquid in luce est.* Inter se ista miscenda sunt, & quiescenti agendum, & agenti quiescendum est. Cum rerum natura delibera. illa dicet tibi, se & diem fecisse & noctem.

I. LIPSIVS.

1. QVasi publico.] *Sensu & more vulgi. de quo & Plutarchus, IV. Quæst. Conuiual. initio.* Amicum accipere hîc oportet non strictim & Sophisticè, illum immutabilem & firmum, sed communi modo, Beniuolum.

2. Bonos viros.] *Mos fuit, vt qui in Senatu (vbi sub Principibus suffragia) candidatum produceret,* Bonum vel Optimum virum *diceret. Vestigium eius in Plinij Panegyrico:* Faciebas ergo, cùm diceres Optimos, *Nos oderati sumus, atque ibi notauimus: vide.*

3. Dominos.] *Martialis:*

Cum te non nossem, Dominum regemque vocabam.

4. Hoc abierit.] *Absunt ea duo verba optimo meo, & quibusdam libris. Si retines, valent. hoc missum fecerim, ne acrius inquiram aut carpam. Alij legunt,* Hac abierit: *hac via & modo excusetur.*

5. De ipso.] *Sidonius:* Est enim consuetudinis meæ, vt eligam ante, post diligam.

6. Theophrasti.] *Plutarchus, De fraterno amore:* Θεόφραστος ἔλεγεν, ὅτι οὐ φιλοῦντα δεῖ κρίνειν, ἀλλὰ κρίναντα φιλεῖν: Theophrastus dixit, non amantem iudicare; sed cum iudicaueris, amare oportere. *Sic & Sidonius:* Namque vt sodalis tibi deuinctior fierem, iudicaui.

7. Tam audacter.] *Hoc negant isti à ciuili prudentia. vt Publius:* Ita crede amico, ne sit inimico locus. *Vt Sophocles:*

---- ἔς τε τὸν φίλον
Τοσαῦθ' ὑπουργῶν ὠφελεῖν βουλήσομαι,
Ὡς αἰὲν οὐ μενοῦντα· τοῖς πολλοῖσι γὰρ,
Βροτῶν ἄπιστός ἐσθ' ἑταιρίας λιμήν:
---- amico ego velim
Sic credere atque commodare. vt neutiquam
Semper futuro. nam profecto plurimis
Sodalitatis portus infidus fuit.

8. Nihil committas.] *Libri omnes insita voce,* nihil tibi committas. *Conijcio fuisse,* nihil tibi consciscas.

9. Fidelem.] *Liuius:* Vult sibi quisque credi, & habita fides ipsam obligat fidem. *Plutarchus, Præceptis connubialibus:* ποιεῖ γὰρ καὶ τὸ πιστεύειν δοκεῖν πιστεύεσθαι, καὶ τὸ φιλεῖν φιλεῖσθαι: Fit enim vt si fidas, fides tibi redhabeatur; & amere, si ames.

10. Omnibus credere.] *Hesiodeum est:*

Πίστις δ' ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας:
Ipsa fides homines, & diffidentia perdit.

nempe, cùm sine modo. Temperandæ sunt.

11. Pomponium.] *Poëtam Tragicum hoc nomine scio, sed & alios. At iste non olent poetam: estque in meo libro opt.* Pompeium philosophum.

MVRETVS.

EPiſtolas.] *Familiariter reprehendit Lucilium, quod amici nomine ita vſus eſſet, vt vulgus ſolet: docetque eum demum eſſe vere ac proprie amicum, quicum omnia noſtra aeque ac nobiſcum communicare poſſumus: cum tamen vulgo omnes quibuſcum aliqua nobis vel leuis intercedit neceſſitudo, amicos vocare ſoleamus. Hanc quoque duplicem huius nominis acceptionem Socrates notans dicere interdum ſolebat,* ὦ φίλοι, οὐδεὶς φίλος.

Dominos.] *Vſitata iam tum erat illa conſuetudo Dominos vocandi, quos colerent, aut quorum nomina non ſuccurrerent. Idque potentiores ambiebant, vt domini à tenuioribus vocarentur: & niſi id fieret, moleſte ferebant.*

Martialis:

Mane ſalutaui vero te nomine, caſu:
Nec dixi dominum Cæciliane meum:
Quanti libertas conſtet mihi tanta requiris?
Centum quadrantes abſtulit illa mihi.

Idem:

Cum te non noſſem dominum regemque vocabam.

Idem:

Cum voco te dominum, noli tibi Cinna placere.
Sæpe etiam ſeruum ſic reſaluto meum.

Seneca Epiſtola CIIII. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis, *Notum eſt & Epigramma Græcum non ſane valde boni poëtæ Palladæ:*

Ἢν ὁ φίλος τι λάβῃ, δόμινε φράτερ αὐθις ἔειπεν·
Ἢν δὲ λάβῃ μηδὲν, τὸ φράτερ εἶπε μόνον.
Ὠνια γάρ καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα· αὐτὰρ ἔγωγε
Οὐκ ἐθέλω δόμινε· οὐ γάρ ἔχω δόμινον.

Errat & ille.] *Vſque ad illa verba,* Tu vero omnia, *delenda ſunt quæ interiecta ſunt omnia, vt inuecta huc ex epiſtola decimanona.*

Theophraſti.] *Cuius eſt,* ὅτι δεῖ κρίναντα φιλεῖν, ἀλλ' οὐ φιλοῦντα κρίνειν.

Multi fallere docuerunt, dum timent falli.] *Pertinet huc illud Liuianum:* Vult ſibi quiſque credi: & habita fides, ipſam plerumque obligat fidem.

PINCIANVS.

ILla dicet tibi ſe & diem feciſſe & noctem.] *In quibuſdam codicibus,* Illa dicet tibi, & diem feciſſe ſe & noctem. *In aliis,* Illa dicet tibi, ſe & diem feciſſe, ſe & noctem.

OPSOPOEVS.

MOdium Epiſt. 11. *Vnica littera immutata, & vocali prima in locum quartæ ſubſtituta, Seneca ſua locutionis elegantia conſtabit, legendo,* hac abierit. *quod valet, hac via, hac ratione, hoc modo excuſari dictum tuum poteſt. Huic Modij coniecturæ fere accedit ſcriptura Nicotiani codicis,* ac habierit, *Seneca Epiſtola x. ſimiliter dicit:* vide quo iudicium meum abeat. *Et cap. 2iy. conſol. ad Martiam,* iſtud inter res nondum iudicatas abeat. *ita enim v.c. non* habeatur. *Ambianus & Puteani duo habent,* Hoc aberit.

Errat & ille, qui amicum in atrio quærit, in conuiuio probat.] *Abſunt à Romana editione. Iuſſerat quidem ea deleri Muretus vna cum ſequenti periodo: ſed operæ male obtemperarunt. In hac editione denuo illa recipimus, & quæ præter rem hic ex epiſtola xix. inculcata ſunt, notulis duabus incluſimus. Omnes noſtri manuſcripti ea agnoſcunt, Nicotiano excepto, qui periodum* Nullum, &c. *plane non habet.*

In omnibus m. ſſ. habetur præpoſtero, *vt ſubaudiatur quæ in vno ſuperſcripta eſt vox* ordine.

M. ſſ. duo, Quid eſt? Quare ergo vlla verba, *&c. Nicotianus,* Quid eſt quare ergo, vlla verba, *&c. Vnus Puteani, iſque optimus,* Quid eſt ergo, quare vlla verba, *&c.*

Vox tuo abeſt ab omnibus codicibus ſcriptis.

Quomodo obuios ſi nomen non ſuccurrit dominos ſalutamus.] *Huc referendum illud Martialis,* cum te non noſſem dominum regemque vocabam. *De hac voce, domini, quomodo in vſu fuerit vide Torrent. in Suet. Aug. Cap. 53. item Claudio 39. Lipſium in lib. 2. Ann. Tac. Briſſonium lib. 8. de form.*

Cui non tantumdem credis.] *quædam ad illa proba moneta Fornerius in l. 123. § Amicus D. de verb. ſign.*

Quicquid illos vrit.] *ſic ſæpe loquuntur auctores. Symmach lib. 5. epiſt. 64.* Externos quoque & memoratu viri neſcios cauſæ vrit indignitas. *Horatius lib. 1. Epiſt. 10. dicit calceum anguſtiorem* pedem vrere. *& Liuius lib. 7.* bello vrere. *Plura Iuretus ad lib. 5. Epiſtolarum Symmachi.*

ARGVMENTVM I. LIPSI IN EPIS. IIII.

HORTATVR ad perſeuerandum in Philoſophia: à qua in ſerium & grauem, ac verè virum tranſſcribatur. Ceteros, pueros eſſe: timere non timenda. vt Mortem imprimis. Atqui hanc finem malorum eſſe, & impetu aut deſperatione multos contempſiſſe: cur non ratione? Vitam ergo non amandam & cottidie cogitandum: quàm ex variis leuibúſque cauſſis mors veniat. Emblema deinde ex Epicuro, de Veris Diuitiis.

EPIST. IIII.

PErseuera vt cœpisti, & quantum potes propera: quo diutius frui emendato animo & composito possis. Frueris quidem etiam dum emendas, etiam dum componis: alia tamen illa voluptas est, quæ percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe puræ & splendidæ. Tenes vtique memoria, quantum senseris gaudium, cum [1] prætexta posita, sumpsisti virilem togam, & [2] in forum deductus es: maius exspecta, cum puerilem animum deposueris, & te [3] in viros philosophia transscripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est grauius, [4] puerilitas remanet: & hoc quidem peius est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tātum, sed infantium. Illi leuia, hi falsa formidant: nos vtraque. [5] Profice modo, & intelliges, quædam ideo minus timenda, quia multum [6] metus afferunt. Nullum [7] magnum malum, quod extremum est. Mors ad te venit. timenda erat, si tecum esse posset: necesse est, aut non perueniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptum animæ. Non vides, quàm ex friuolis caussis contemnatur? Alius ante amicæ fores laqueo pependit; alius se præcipitauit à tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret; alius, ne reduceretur è fuga, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutē hoc effecturam, quod efficit nimia formido? Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat: qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, vt possis æquo animo vitam relinquere: quàm multi sic cōplectuntur & tenent, quomodo qui à torrente rapiūtur, spinas & aspera. Plerique inter mortis metum, & vitæ tormenta, miseri fluctuant: & [8] viuere nolunt, & mori nesciunt. Fac itaque tibi iucundam vitam, omnem pro illa sollicitudinem deponendo. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Nullius autem rei [9] facilior amissio est, quàm quæ desiderari amissa non potest. Ergo aduersus omnia quæ accidere possunt etiam potentissimis, adhortare te & indura. De Pompeij capite [10] pupillus & [11] spado tulere sententiam: de Crasso crudelis & insolens Parthus. Caius Cæsar iussit [12] Lepidum [13] Decimo tribuno præbere ceruicem: ipse Chæreæ præstitit. Neminem eo fortuna prouexit, vt non tantum illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati confidere. momento mare vertitur: [14] eodem die, vbi [15] luserunt nauigia, sorbentur. Cogita posse latronem & hostem admouere iugulo tuo gladium, vt potestas maior absit, nemo non seruus habet in te vitę necisque arbitrium. Ita dico, [16] quisquis vitam suam contempsit, tuę dominus est. recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidijs perierunt, aut aperta vi, aut dolo: & intelliges, non pauciores seruorum ira cecidisse, quàm regum. Quid ad te itaque, quam potens sit quem times, cum id propter quod times, nemo non possit? At si forte in manus hostiū incideris, victor te duci iubebit, [17] eo nempe quo duceris. Quid te ipse decipis, & hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico, ex quo natus es, duceris. Hęc & huiusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam vltimam horam placidi exspectare: cuius metus omnes alias inquietas facit. Sed vt epistolę finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit. & hoc quoque ex alienis [18] hortulis sumptum est. *Magnæ diuitiæ sunt*, [19] *lege naturæ composita paupertas.* Lex autem illa naturę, scis quos nobis terminos statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vt famem sitimque depellas, non est necesse superbis asidere liminibus, nec supercilium graue, & contumeliosam etiam [20] humanitatem pati: non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, & expositum: ad superuacua sudatur. illa sunt quę [21] togam conterunt, quę nos senescere [22] sub tentorio cogunt, quę in [23] aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est.

IVSTVS LIPSIVS.

1. PRætexta.] *Quæ puerorum scilicet, ad annum pubertatis aut circa.*

2. In forum.] *Tirocinij die, quo parentes & amici sollenniter eo deducebant, auspicij caussa, & velut ad rei nunc aptum.*

3. In viros.] *Diogenes Cynicus*, præcone in Olympiis proclamante, Dioxippus viros vicit: Imo iste mancipia, inquit, ego viros. *Laërtius. Ego aliquid Manud.* II. *Diss* I.

4. Puerilitas.] *Tale De const. sap. cap.* XII.

5. Profice modo.] *In sapientiæ studio, & rerum dilectu. At alij*, prospice: *nec id male. Intende aciem, & longius vide.*

6. Metus afferunt.] *Muretus*, auferunt: *ſed ſententia, dum planam facere vult, parum arguta aut recta. Teneo cum libris*, afferunt: *ſenſu. quadam non timeas, quia nimium timeas: id eſt mortem. Nam ita hanc times, vt timorem extremum: ſi autem, nonne metu iam omni vindicas?*

7. Magnum malum.] *Vox*, malum, *ſcriptis abeſt, ſententia tamen deeſt.*

8. Viuere nolunt.] *Epicteti increpatio*: Θαυμαστοὶ ἄνθρωποι, μήτε ζῆν θέλοντες, μήτε ἀποθνήσκειν: Mirifici homines, nec viuere nec mori vultis.

9. Facilior amiſſio.] *Boetius adſpexit*: Perexile bonum eſt, quod æquo animo feratur amiſſum.

10. Pupillus.] *Rex Ægypti, puer & ſub tutela.*

11. Spado.] *Pothinus Eunuchus, regis & rerum potens.*

12. Lepidum.] *Illum cognatum ſuum, & Druſillæ ſororis maritum. Coniurationis crimine damnauit, de quo Sueton. Calig. cap.* XXIV. *ego in Comm. ad* XIV. *Annal. Taciti.*

13. Decimo.] *Scripti*, Dextro. *Parum de nomine ſed Tribuni igitur ipſi honeſtiores puniebant, occidebant.*

14. Eodem die.] *Quibuſdam*, die, *abeſt: & poſſis ad* momentum *referre.*

15. Luſerunt.] *In tranquillitate, ſecura & vaga.*

16. Quiſquis vitam.] *Tragicus*: Contempſit omnes ille, qui mortem prius. *Iuſtinus*: Nihil eſt difficile perſuadere, perſuaſis mori.

17. Eo nempe.] *Sunt Senecæ, velut reſpondentis. Ducar, inquis. quid tum, aut quo? huc quo ab ipſa Natura cotidie, id eſt ad mortem. Vt tyrannus non faciat, nonne ipſa? nonne per te illuc ibas?*

18. Hortulis.] *Epicuri.*

19. Lege naturæ.] *Adde De Vit. beat. cap.* XIII.

20. Humanitem.] *In ipſis conuiuijs, aut ſermonibus, aut & donis, ſuperbe ſe gerunt, contemnunt aut illudunt. Quidam libri*, humilitatem. *male.*

21. Togam conterunt.] *In officijs ciuilibus, ſalutatione, deductione: vbi clientuli iſti ſemper togati. Vide, qui contexunt legerens, caculos.*

22. Sub tentorio.] *In militia vt rem faciamus.*

23. Aliena littora.] *Longinquas & trans marre terras, eodem fine. Ad mercatores ſpectat.*

MVRETVS.

PErſeuera.] *Monet, vt vrgeat ſtudium Philoſophiæ: aſſuefaciatque ſe ad contemptum & mortis, & rerum in vita ſuruacanearum.*

In viros.] *Ita legendum ex vetere libro, non, vt ante*, in virum. *In viros autem tranſcribebantur, qui incipiebant per ſe cenſeri, iamque res ſuas libere tractare atque adminiſtrare poterant. Id Athenis vocabant* ληξιαρχικὸν γραμματεῖον. *de quo ita Harpocration*: ληξιαρχικὸν γραμματεῖον, εἰς ὃ ἐνεγράφοντο οἱ τελεσθέντες τῶν παίδων, οἷς ἐξῆν ἤδη τὰ πατρῷα οἰκονομεῖν.

Illi leuia, hi falſa formidant: nos vtraque.] *Lucretius.*

> Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis
> In tenebris metuunt: Sic nos in luce timemus
> Interdum nihilo quæ ſunt metuenda magis, quam
> Quæ pueri in tenebris pauitant finguntque futura.

Profice modo.] προκόπτων ἐπ' ἀρετῇ. *Ita melius, quam vt antea*, Proſpice.

Lepidum.] *Qui aduerſus ipſum aut coniurarat, aut coniuraſſe inſimulabatur: vt colligo ex his Suetonij verbis*: Reliquas ſorores nec cupiditate tanta, nec dignatione dilexit: vt quas ſæpe exoletis ſuis proſtrauit. quo facilius eas in cauſa Æmilij Lepidi condemnauit, quaſi adulteras, & inſidiarum aduerſus ſe conſcias.

Duci.] *verbum* duci *interdum ſimpliciter poni pro eo quod eſt* ad mortem duci, *iam pridem docui libro primo commentariorum in Catilinarias. Ita autem eo frequentiſſime vtitur Seneca. Huius igitur loci ſententia eſt, etiam ſi hoſtis nos in ſuam poteſtatem perductos duci iubeat, non alio tamen duci iuſſurum quam quo natura ipſa nos ducit. Quod in extremo huius epiſtolæ legebatur*, Cui cum paupertate bene conuenit, diues eſt, *tralatum huc erat ex epiſtola ſecunda. Itaque hinc deleri iuſſi.*

OPSOPOEVS.

IN *uerſo ordine m.ſſ.* etiam dum emendas, etiam dum componis. *Statim: Tres non habent*, in nobis.

M.ſſ. Profice modo: intelliges: *& proxime*, Nullum magnum quod extremum eſt.

Recte m.ſſ. aut tranſeat. *item*, ad contemptionem animæ *quod poſtremum agnoſcunt quoque Modij membranæ, vt indicat Epiſt.* II.

Modius epiſtola cxxx. Alius ſe præcipitauit à tecto, &c. *Melius aberit prepoſitio, nec eſt in membranis Dominicanorum Herbipolenſium. ſic dixit Horatius:*

> Hic ſe precipitem tecto dedit, ille flagellis
> Ad mortem cæſus.

At noſtri codices conſtanter repreſentant è tecto.

Rectiſſime legitur in m.ſſ. tam noſtris quam Herbipolenſibus (in II. *epiſtola Modij)* qui aqua torrente rapiuntur, ſpinas &c. *ad imitationem Virgilij* x. *Æneidos.*

> ---- torrentis aquæ vel turbinis atri More furens.

Sic torrens vnda *dicitur apud eundem Virgilium, & noſtrum Senecam lib. de beata vita, cap.* XIV. torrens curſus: *Natural. quæſt.* III. *cap.* XXVII. torrens impetus *epiſt.* XXIII.

M. ſſ. Nullum bonum adiuuat habentem. *& mox*, quæ incidere poſſunt.

I. LIPSIVS.

1. CONSPICI cupiunt.] *Contra hoc genus multa Epictetus in Dissert. lib.IIII.cap.VIII. multa, inquam, isti gemella.*
2. Habitu.] *Veste, aut corporis cultu.*
3. Genere vitæ.] *Ministerio, suppellectile, mensa.*
4. Asperum cultum.] *Vestem hirtam aut sordentem.*
5. Intonsum.] *Philosophorum tunc habitu: idemque in barba. quam aut negligenter, aut nec tondebant.*
6. Argento odium.] *Quod ijdem renuebant fictilibus contenti.*
7. Cubile humi.] *Siue ipse lectus in terra, siue minus exstructus. Nam diuitum thori alti; aliorum humiles & depressi.*
8. Peruersa via.] *Qui ad gloriam eunt, non eundo.*
9. Frons nostra.] *Obuia & exterior omnis ista facies.*
10. Splendeat.] *Nitida, recens lota, & pexa: vt in elegantibus.*
11. Sordeat.] *Alba, quod satis sit. Vide De Tranquill. cap. 1.*
12. Auri cælatura.] *Emblema, siue Latinus* Inserta.
13. Sensum communem.] *Non in decretis animi, sed in externo rerum vsu.*
14. A qua professione.] *Id est, ab eo quod philosophia promittit: iam dictum. Alij,* professionis. *quod sit, A societate & congregatione separat, dissimilis professio.*
15. Dissimilitudo.] *Si abimus à* sensu communi, congregatione, *& talibus.*
16. Secundum naturam.] *Commune philosophorum axioma. De Vit.beat.cap.III. & VIII. item Epist.XLI. in fine.*
17. Delicatas res.] *Meus liber:* Quemadmodum petere delicatos cibos, luxuriosi est, ita vsitatos & non magno paratos fugere.
18. Suspiciant.] *Taciti venerentur, vt bonam.*
19. Agnoscant.] *Vt non aliam prorsus, nec supra hominem.*
20. Sic argento.] *Aristippi ea mens. qui increpanti quod perdicem quinquaginta drachmis emisset: &* Tu, *inquit,* istam obolo non emeres? *Annuente,* Mihi autem, *ait,* quinquaginta drachmæ sunt obolus.
21. Hecatonem nostrum.] *Stoicum, Panætij discipulum, domo Rhodium.*
22. Desines timere.] *Nam suspensus hic alter ab altero affectus: Aristoteles II. Rhet. ad Theod. cap.V. In Tragico alibi:* Qui nil potest sperare, desperet nihil.
23. Et custodiam.] *Ipsum qui custoditur, reum & in noxa. Epist. LXX. & LXXVIII.*
24. Copulat.] *Manilius, tales custodes facit qui sub Andromeda nati, lib.V.*

> Vinctorum dominus, sociusque in parte catenæ,
> Interdum pœnis innoxia corpora seruat.

Est hæc Militaris custodia, & honestior: de qua nos ad Tacit.III. Annal. plenè.

MVRETVS.

QVOD pertinaciter studes.] *Reprehendit consuetudinem quorundam, qui vt se Philosophiæ deditos esse, vel ostenderent, vel persuaderent, intonso capillo, impexa barba, adducto supercilio incultu & sordibus, & asperitate vitæ insignes esse cupiebant. Cuius generis ne nostris quidem temporibus exempla desunt. Irridet & Horatius quosdam, qui eodem prope modo poetarum nomen aucupabantur.*

> Nanciscetur enim nomen pretiumque poetæ,
> Si tribus Anticyris caput insanabile, nunquam
> Tonsori Licino commiserit.

Addit in extremo quasi pro corollario, elegantem sententiam Hecatonis de naturali quadam metus & spei coniunctione.

Conspici.] *Conspicuus esse, & differre a ceteris notabili aliquo discrimine. Hi sunt qui in sacris litteris dicuntur facere omnia* πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις.

Cubile humi positum.] χαμευνίαν.

Ambitionem peruersa via sequitur.] *Non enim sapientia solum, sed sæpius etiam ambitio sub sordido pallio latet, neque vlli homines sitientiores gloriæ sunt, quam qui eam, fugientium specie, persequuntur. Inde Plato Diogeni Cynico, qui se Platonis fastum calcare diceret, Calcas, inquit, sed alio fastu. Et Aristoteles sordidum ac neglectum Lacedæmoniorum vestitum ad arrogantiam refert. De dicto Hecatonis quod sequitur, pluribus verbis disputaui cap. VI. lib. XII. variarum lectionum.*

PINCIANVS.

FVGAMVS & à nobis auertimus.] *Scribe inuerso ordine,* Fugamus à nobis & auertimus, *ex vetere lectione.*

ERASMVS.

AQVA professione nos dissimilitudo separabit.] *Non dubium quin legendum sit,* professionis dissimilitudo. *A qua congregatione, dissimilitudo professionis separabit. Vult enim nos intus habere philosophiam, non profiteri. Quod hic præcipit de Philosophis, mire quadrat in monachos.*

Sed non agnoscant.] *Argutius est, quod habebat codex vetustus,* sed agnoscant. *Suspicimus etiam aliena, sed agnoscimus nostra, quæ & ipsi præstare queamus.*

OPSOPOEVS.

M. *ſſ.* Euita. *& poſtea*, fugamus à nobis, & auertimus.

M.ſſ. vno conſenſu, A qua profeſſione diſſimilitudo nos ſeparabit. *atque ita quoque in ſuis libris legi teſtatur Modius Ep.* CXXX. *Mox iterum conſtans noſtrorum lectio*, odioſa ſint.

Verbum eſt *non habet optimus Puteani codex. Eiuſmodi particulis interpolatores ſæpius Senecam locupletarunt.*

Turneb. cap. VIII. *l.* 5. *aduerſ. Cuſtodia ſæpe eſt reus, qui cuſtoditur, aut in carcere, aut a militibus ſeruatur. Seneca.* Quemadmodum eadem catena & cuſtodiã & militem copulat. *Itaque miror Seru. in* IX. *Æneid. hæc ſcribere:* nam vt hi qui cuſtodiuntur, cuſtodiæ dicãtur vſurpatum eſt: vnde male in vſu, cuſtodiæ audiũtur. *nam cuſtodias a magiſtratu audiri, elegantiſsime dici, ex eo quem protuli Senecæ loco non eſt obſcurum. Vide quæ de cuſtodiâ doctiſsime ſcripſit Lipſius comment. ad* III. *An Taciti & Modius epiſt.* II. *Nouantique.*

Delicatas res deſiderare luxuriæ eſt.] *v. c. Iureti*, deſiderare delicias res luxuriæ eſt.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PROFICERE ſe in Philoſophia; & argumentum eſſe, quod vitia ſua agnoſcat. Velle ſecum eo, vt vero amico, omnia communicare, quæ ſint vtilia: idque proprium ſapientis. Conſuetudinem bonorum valde efficacem, & ſupra ipſa præcepta videri: quod exemplo Philoſophorum aliquot docet.

EPIST. VI.

INTELLIGO, Lucili, non emendari me tantum, ſed[1] transfigurari: nec hoc promitto iam aut ſpero, nihil in me ſupereſſe, quod mutandum ſit. Quidni multa habeam quæ debeant[2] corrigi, quæ[3] extenuari, quæ[4] attolli? Et hoc ipſum argumentum eſt in melius tranſlati animi, quod vitia ſua, quæ adhuc ignorabat, videt.[5] Quibuſdam ægris gratulatio fit, cum ipſi ægros eſſe ſenſerunt. Cuperem itaque tecum communicare tam ſubitam mei mutationem: tunc amicitiæ noſtrę certiorem fiduciam habere cœpiſſem,[6] illius verę, quam non ſpes, non timor,[7] non vtilitatis ſuę cura diuellit: illius, cum qua homines moriuntur, & pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui[8] non amico, ſed[9] amicitia caruerunt. Hoc non poteſt accidere, cum animos in ſocietatẽ honeſta cupiendi par voluntas trahit. Quidni non poſſit? Sciunt enim ipſos omnia habere communia, & quidem magis aduerſa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi ſingulos dies videam. Mitte, inquis, & nobis iſta, quæ tam efficacia expertus es. Ego vero cupio iſta omnia in te transfundere, & in hoc gaudeo aliquid diſcere,[10] vt doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia ſit & ſalutaris, quam mihi vni ſciturus ſim. Si cum hac exceptione detur ſapientia, vt illam incluſam teneam, nec enunciem, reijciam. Nullius boni, ſine ſocio, iucunda poſſeſſio eſt. Mittam itaque ipſos tibi libros: & ne multum operæ impendas, dum paſſim profutura ſectaris, imponam[11] notas, vt ad ea ipſa protinus quæ probo & miror, accedas. Plus tamen tibi & viua vox & conuictus, quàm oratio, proderit. in rem præſentem venias oportet. Primum quia homines amplius oculis quam auribus credunt: deinde quia longum iter eſt per præcepta, breue & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expreſſiſſet, ſi eum tantummodo audiſſet. vitæ eius interfuit, ſecreta perſpexit, obſeruauit illum,[12] an ex formula ſua viueret. Plato &[13] Ariſtoteles, & omnis[14] in diuerſum itura ſapientium turba, plus[15] ex moribus, quam ex verbis Socratis traxit.[16] Metrodorum, &[17] Hermachum, &[18] Polyænum, magnos viros non ſchola Epicuri; ſed contubernium fecit. Nec in hoc te acceſſo tantum, vt proficias, ſed vt proſis. plurimum enim alter alteri conferemus. Interim quia diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectauerit, dicam. *Quæris*, inquit, *quid profecerim? Amicus eſſe mihi*[19] *cœpi*. Multum profecit. numquam erit ſolus.[20] qui ſibi amicus eſt, ſcito hunc amicum omnibus eſſe.

I. LIPSIVS.

1. TRANSFIGVRARI.] *In alium habitum hominemque ire. Epiſt.* XCIV. Qui facienda & vitanda percepit, nondum ſapiens eſt, niſi in ea, quæ didicit, animus eius transfiguratus eſt. *Itaque mutatio hæc ſiue μεταμόρφωσις, animorum eſt hominiſque interni.*
2. Corrigi.] *Praua & curua. alij* colligi *e libris quibuſdam eligunt: nempe ſparſa, inquiunt, & diſſoluta.*
3. Extenuari.] *Vbi tumidi affectus.*
4. Attolli.] *Vbi viles & depreſsi.*

5. Quibusdam ægris.] *Vt in lethargo: vt in melancholia, vbi insani maxime sibi sani.*

6. Illius veræ.] *Nostra & Stoica.*

7. Non vtilitatis.] *Quæ est Epicuri amicitia.*

8. Non amico.] *Vulgari, de quo Epist. III.*

9. Amicitia.] *Fructu ipso qui ex amico capitur, dum castigat, monet, communicat.*

10. Vt doceam.] *Stoicus sensus. Ita Cato apud Ciceronem, III. De Fin.* Impellimur natura vt prodesse velimus, imprimisque docendo rationibusque prudentiæ tradendis. Itaque non facile est inuenire, qui quod sciat ipse, non tradat alteri.

11. Notas.] *Cuiusmodi in margine solent olim & nunc poni, Laudis vel Culpa.*

12. An ex formula.] *Mei & meliores*, vt ex formula: *quod esset, ideo obseruauit, vt viuere posset ad eius normam. Nam suum sic vsurpari, non nouum. Malim tamen*, vtrum ex.

13. Aristoteles.] *Error aut calor scriptionis est. ille adeo non conuixit Socrati, nec vidit quidem. Nam obijt Socrates primo anno Olympiadis* XCV. *vt plerique, siue vt Diodorus*, XCVII. *Atqui Aristoteles natus est anno primo Olympiadis* XCIX. *id est, septem post eum annis: quod præter Laertium, Dionysius, Agellius, & Eusebius tradiderunt: quomodo ergo in conuictu ei fuerit? Scio Ammoniũ in vita Aristotelis tradere* de tribus annis, *quos cum Socrate egerit, et quod* vigesimo deinde ad Platonem venerit: *sed supino errore, & calculus annorum ipse Ammonij refellit.*

14. In diuersum.] *Nam plures sectæ, velut aquarum diuortia, ab illo capite factæ.*

15. Ex moribus.] *De ea re ita Xenophon, lib.* IV. *de Socr.* Οὕτω δὲ σωκράτης ἦν ἐν παντὶ πράγματι, καὶ πάντα τρόπον, ὠφέλιμος, ὥστε τῷ σκοπουμένῳ τοῦτο, καὶ εἰ μετρίως αἰσθανομένῳ φανερὸν εἶναι, διότι οὐδὲν ὠφελιμώτερον ἦν τοῦ σωκράτει συνεῖναι, καὶ μετ' ἐκείνου διατρίβειν ὁπουοῦν καὶ ἐν ὁτῳοῦν πράγματι: Ita autem Socrates erat in omni re & omnimodis, vtilis, vt attendenti & vel modice intelligenti liqueret, nihil vtilius fieri posse, quam illi adesse, cum eo versari, vbicumque, & in re quacumque. *ac plura addit.*

16. Metrodorum.] *Duo fuerunt hoc nomine Epicuri discipuli. prior* Metrodorus Stratonicensis, *qui tamen ab illo ad Carneadem defecit: alter*, Atheniensis, *qui perseuerauit, & libris etiam pluribus disciplinam propagauit. Hunc intellegit.*

17. Hermachum.] *Hic est* Hermachus, Agemarchi filius, Mitylenæus, *qui in schola & diatriba Epicuro successit. Diogenes.*

18. Polyænum.] *Athenodori filium, Lampsacenum: item inter discipulos. etsi ante Epicurum obijt, vt ex eius Testamento colligas.*

19. Cœpi.] *Ea vox abest scriptis plerisque.*

20. Qui sibi amicus est.] *Et hæc verba item desunt: sed desunt. Ex Stoico dogmate manat, qui se amat, id est bonum sapientemque facit, hunc & alios sic amare,*

Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.

MVRETVS.

INTELLIGO Lucili,] *Gratulatur sibi apud Lucilium, quod se quotidie progressus ad virtutem aliquos facere sentiat: qua de re extat perelegans commentarius Plutarchi. Tum docet intimam & adsiduam bonorum consuetudinem multo esse omnibus præceptis efficaciorem.*

Quibusdam ægris.] *Nonnunquam enim ita deiecta ac prostratæ sunt vires, vt ægrotus ipse ægrotare se non sentiat: quo nihil letalius. Tunc igitur spes aliqua salutis affulget, cum qui ita affectus erit, morbum suum sentire incipit.*

In diuersum itura.] *Ab eo enim proseminatæ sunt philosophorum quasi familiæ: & vt ex Appennini iugo fluminũ sic ex varijs eius multiplicibusque sermonibus sapientũ diuortia extiterũt. vt est apud Ciceronem libro tertio de Oratore.*

Plus ex moribus, quam ex verbis Socratis.] *Aristides quidem vel ex ipso aspectu ac cõtactu Socratis mirificam se quandam vtilitatem percipere solitum esse profitetur his verbis:* Ego enim, ô Socrates, nihil vnquam à te didici, vt & ipse nosti. proficiebam autem, quoties tecum vna eram etiam si tãtum vna in domo essemus, quanquam non in eodem cubiculo: magis tamen, si quando in eodem etiam cubiculo. Et tum quoque magis, si in te dicentem intuerer, quam si oculos aliam vllam in partem dirigerem: multo autem maxime ac plurimum proficiebam, si quando proxime te sederem, tangeremque te, & hærentem tibi. *Hæc vt potui, expressi e Platonis Theage in extremo.*

PINCIANVS.

OBseruauit illum an ex formula sua viueret.] *Quidã codices*, obseruauit vt ex formula sua viueret.

Quid me apud Hecatonem delectauerit.] *Desideratur dictio hodie, ex omni vetere lectione.* Quid me hodie, &c.

OPSOPOEVS.

MODIVS *epist.* II. *Scribe*, Quidni multa habeam quæ debeant colligi, quæ extenuari, quæ attolli: *sparsa & dissoluta colliguntur, tumida & grandia extenuantur, abiecta & demissa attolluntur. sæpeque adeo ita loquitur Seneca. Modio adstipulantur omnes nostræ membranæ.*

Tres m.ss. cum ipsos ægros se esse senserunt. *vnde recte Nicotianus*, cum ipsi ægros se esse senserunt.

Delenda vox cum, *scriptis libris approbantibus.*

Iamdudum monuerat Brodæus cap. vlt. lib. I. *de Miscell.* Hermachum *legendum esse, de quo mentionem facit in Epicuro Laertius, & Cicero in libris de finibus bonorum & malorum.*

Verbum cœpi, *ex Glossemate natum esse comprobant m.ss. Mox duo vuteani codices legunt* Multũ proficit. Nun-

quam erit solus. Scito hunc amicum omnibus esse. *Eodem modo Nicotianus & Ambianus: nisi quod qui adijciunt* proficit qui numquam, &c. *At quæ proxima sunt verba.* Qui sibi amicus est, *neque in scriptis, neque in cusis exemplaribus leguntur.*

Scripti omnes, existimes, *&*, Nondum illi tuto committeris *Tres.* Ego certe confitebor.

Plato.] *v.c.* Platon, *vt iam supra.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PROFICIENTI turbam vitandam, & vitia ab ea trahi: vitanda item spectacula, & maxime cruenta. Neque publice recitandum, aut disserendum, apud dissimiles. Pluris fit, inquit, vnus alterque auditor bonus, aut etiam nullus.

EPIST. VII.

QVID tibi vitandum præcipue existimes, quæris? turbam. Nondum enim illi te tuto cõmitteris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Numquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod cõposui, turbatur: aliquid ex his quæ fugaui, redit. Quod ægris euenit, quos longa imbecillitas vsque eo affecit, vt numquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis vitium [1] aut commendat, aut [2] imprimit, aut nescientibus [3] allinit. Vtique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. Nihil vero est tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatẽ facilius vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? imo vero crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Casu in [4] meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans, & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano [5] cruore acquiescant. Contra est, quidquid ante pugnatũ est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis, mera homicidia sunt: [6] nihil habent quo tegantur: ad ictum totis corporibus expositi, numquam frustra [7] manum mittunt. Hoc plerique [8] ordinarijs paribus & [9] postulaticiis præferũt. Quid ni præferant? non galea, non scuto repellitur ferrum. Quo munimenta? quo gladij artes? Omnia ista mortis moræ sunt. Mane leonibus & vrsis homines, meridie spectatoribus suis obijciuntur. Interfectores [10] interfecturis iubẽtur obijci, & victorem in aliam detinent cædem. exitus pugnantium mors est: [11] ferro & igne res geritur. Hæc fiunt, dum [12] vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: [13] quid ergo meruit? vt [14] suspendatur. Occidit hominem, qui occidit, ille meruit vt hoc pateretur: tu quid meruisti miser, vt hoc spectes? Occide, [15] vre, verbera. [16] Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libẽter moritur? [17] Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuijs pectoribus excipiũt. Intermissum est spectaculũ? interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age ne hoc quidem intelligitis, [18] mala exempla in eos redũdare qui faciunt? Agite dijs immortalibus gratias, quod [19] eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti: facile transitur ad plures. Socrati, Catoni, & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum, qui [20] cum maxime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum aut luxuriæ, aut auaritiæ, multum mali facit: conuictor delicatus paullatim eneruat & emollit: vicinus diues cupiditatẽ irritat: malignus comes quamuis cãdido & simplici, [21] rubiginem suam affricuit: quid tu accidere [22] his credis, in quos publice factus est impetus? Necesse est aut imiteris, [23] aut oderis. Vtrumque autem deuitandum est: ne vel similis malis fias, quia multi sunt: neve inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantum potes. cum his versare, qui te meliorem facturi sunt: illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuo ista fiunt, & homines dum docent, discunt. Non est ergo quod te gloria publicãdi ingenij producat in medium, vt [24] recitare istis velis, aut disputare: quod facere te vellem, si haberes isti populo [25] idoneam mentem. Nemo est, qui intelligere te possit. Aliquis fortasse vnus aut alter incidet: & hic ipse formandus tibi erit, instituendusque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? non est quod timeas, ne operã perdideris, si tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, cõmunicabo tecum quæ occurrerunt mihi egregie dicta circa eumdem fere sensum tria: ex quibus vnum hæc epistola indebitum soluet, duo [27] in antecessum accipe. Democritus ait: *Vnus mihi pro*

populo

populo est, & populus pro vno. Bene & ille quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quæreretur ab illo, quo tanta diligētia artis spectaret ad paucissimos peruenturæ? *Satis sunt*, inquit, *mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus.* Egregie hoc tertium. Epicurus cum vni ex consortibus studiorum suorum scriberet: *Hæc*, inquit, *ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus.* Ista mi Lucili, condenda in animum sunt, vt contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudāt. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es quem multi intelligunt? introrsus bona tua spectent.

I. LIPSIVS.

1. AVT commendat.] *Exemplo.*

2. Imprimit.] *Sermone.*

3. Allinit.] *Conuersatione.*

4. Meridianum.] *In arena duplex spectaculum, Matutinum & Meridianum. Ibi cum bestiis: nunc qui reliqui, inter se depugnabant. Me vide II. Saturnal.*

5. Cruore.] *Qui mane affatim effusus.*

6. Nihil habent.] *Epist.* xcv. Homo sacra res, homo, iam per lusum & iocum occiditur: & quem erudiri ad accipienda inferendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur satisque spectaculi in homine mors est.

7. Manum mittunt.] *Ad ictum. De manibus gladiatorijs, nos quoque in Saturn.*

8. Ordinarijs.] *Qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur. qui proprie & primo gladiatores sunt. At isti velut vicarij quidam & subito suffecti, minus artis aut pompæ habebant.*

9. Postulaticijs.] *Plus etiam quàm Ordinarijs. nam isti sepositi quidam, & velut Principales erant: quos populo poscenti, per gratiam indulgebant.*

10. Interfecturis.] *Scripti*, interfectis: *sed sententia ita poscit. A libris Muretus abiuit qui*, inter se, *fecit.*

11. Ferro & igne.] *Ferro, quo occidunt: igne, quo in cædem agunt. Statim.* Occide, vre.

12. Vacat arena.] *A legitimo & ordinario spectaculo, matutino. Statim*: Intermissum est spectaculum.

13. Quid ergo meruit?] *Malim*, Quid ergo? meruit, vt.

14. Suspendatur.] *In cruce. nam hoc latronibus destinatum supplicium. Tamen pro mente hic magis fortasse*, metuit, vt sic perdatur?

15. Vre, verbera.] *Vre facibus, aut candenti ferro; verbera, flagris. Adi epist.* XXXVII. *& nos in Saturn.*

16. Quare tam timide.] *Voces & affectus populi. qui sic in Cicerone*: In gladiatorijs pugnis timidos, & supplices, & vt viuere liceat obsecrantes, odisse solemus. *In nostro de Ira* I. Quid gladiatoribus quare populus irascitur, & tam inique, vt iniuriam putet, quod non libenter pereunt? Contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur.

17. Plagis.] *Verberibus, vt supra.*

18. Mala exempla.] *Qui tam libenter occiditis, non timetis à potentiore occidi?*

19. Eum doceris.] *Manifesto hoc ad Neronem. & in eius clementiæ laudem, blande nec tamen falso (sub initia quidem imperij) hic insertum.*

20. Cum maxime concinnamus.] *In via & profectu sumus ad bonam mentem, nondum habemus: fingimus & formamus. His talibus quam vitanda turba, docet & Epicteti Dissertatio, lib.* II. *cap.* XVI.

21. Rubiginem suam.] *Quam* Æruginem *Horatius dixit. Epictetus*: Ἀμήχανον τὸν συντριβόμενον τῷ ἠσβολωμένῳ, μὴ καὶ αὐτὸν ἀπολαῦσαι τῆς ἀσβόλης: Fieri non potest, quin qui versetur & adhæreat fuligine tincto, & ipse fuliginem ab eo participet.

22. His credis.] *Nihil autem, etsi libri plerique*, his moribus credis: *non mala item sententia. Quantum periculi ab iis moribus vitiisq; est, in quæ publice consensum? Sed melior aptiorq; è vulgata. si vnus alterve conuictor corrumpit, aut deiicit: quomodo ij stabunt, qui à toto populo petuntur? quod iis euenit, qui turbæ se committunt.*

23. Aut oderis.] *Quidam liber*, odiaris. *quod verbi non sperno: sed hic locum non habere sequentia docent.*

24. Recitare.] *Tua scripta in publico, vt olim solet.*

25. Idoneam mentem.] *Aliqui*, mercem.

26. In antecessum.] *Vox à foro & argentariis. significat in ante solui, & priusquam dies cessit. Glossæ*: Antecessum: προχρείαν. *vult esse, dare vel accipere εἰς προχρείαν: quod Latinis*, Prærogare, *vel* Præcipere. *Quinctilianus Declamat.* Quod apud mercatores solet, in antecessum dedi. *Florus* III. Marius & Carbo, desperata victoria, & ne inulti perirent, in antecessum sanguine Senatus sibi parentabant. *Eas enim duas voces, è fido codice, nos Floro redonamus. Vtitur & noster, epist.* CXVIII. *initio, De Benefic.* IIII. *capite* XXXII.

MVRETVS.

QVid tibi vitandum] *Monet vitandam esse turbam, vitanda spectacula, vitandam denique consuetudinem etiam singulorum, præterquam eorum qui nos meliores efficere, aut meliores à nobis effici possunt.*

Interfectores interfectis iubentur obiici] *Magnum videlicet periculum erat, ne qui mane interfecti erant, meridie resurgerent pugnaturi aduersus interfectores suos. Vetus liber habebat*, interfectis. *Deleui quattuor postremas litteras, vt esset*, inter se.

Sed latrocinium fecit aliquis] *Non enim ferre solebant exhiberi, ac produci, nisi qui scelere aliquo mortem meriti essent.*

Quare tam timide.] *Solebat populus eos gladiatores odisse, eique irasci, qui parum animose ferrum reciperēt, mortiq; parum libenter occurrerent. Cicero pro Milone*: Etenim si in gladiatoriis pugnis & in infimi generis hominum

P

condicione atque fortuna timidos & supplices, & vt viuere liceat obsecrantes etiam odisse solemus, fortes & animosos,& se acriter ipsi morti offerentes,seruare cupimus, eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt,quam qui illam efflagitant, quanto hoc magis in fortissimis ciuibus facere debemus?

Plagis] *id est, ait quidam, retibus. Ineptissime. Plagis enim, id est, ictibus agebantur in vulnera cum essent, qui timidos ac refugientes sequerentur a tergo, ac verberarent, cogerentque etiam inuitos ruere in ferrum.*

Mala exempla] *Principes enim talibus spectaculis docentur crudelitatem, quam in nos postea exerceant.*

Eum docetis esse crudelem] *Neronē dicere videtur, qui primis temporibus longissime aberat ab omni crudelitate.*

Vnus mihi pro populo] εἷς ἐμοὶ μύριοι.

PINCIANVS.

QVorum animi ex longo morbo inficiuntur] *Eadem*, reficiuntur *præfert non*, inficiuntur.

Omnia ista mortes meræ sunt] *Lego ex eadem*, omnia ista mortis moræ sunt.

Interfectores interfectis iubentur obiici] *Exemplar scholasticum* interfecturis *habet non* interfectis.

Vnum exemplum aut luxuriæ, aut auaritiæ] *Prior coniunctio* aut *superfluit, ex vetere lectione.*

Non est quod te gloria publicandi ingenij] *Adde verbum* ergo. Non est ergo, &c. *ex eadem.*

Si tibi didicisti] *Scribe*, Tibi didicisti. *vt superfluat particula, si, ex eadem.*

ERASMVS.

ORdinarijs patribus] *Quidam habebant* patribus, paribus *legendum arbitror. Loquitur de paribus gladiatorum. Hæc autem verba*, vt in expeditione, *videtur adiecta ab enarratore quopiam.*

OPSOPOEVS.

M. *ss.* vsque eo adfecit, vt nusquam sine offensa, &c. *consentiunt quoque membrana Modij epist. xxxvi. Copula, est, non agnoscitur à m. ss. tribus.*

De meridianis spectaculis & gladiatoribus lege Turnebi cap. xix. lib. xxvii. Aduers. P. Fabri Semest. lib. I. cap. vt Lipsii Saturnal. serm. lib. ii. cap. xv.

De ordinariis paribus & postulaticiis vide Caliū Rhodig. lect. antiq. cap. x. lib xi. & Lipsium Sat. serm. lib ii. cap. xvi.

M. ss. Interfectores interfectis iubent obijci. *Lipsius cap. xv. lib. ii. Saturnal. sermonum emendat*, Interfectores interfecturis iubentur obijci. *Et sic in antiquo exemplari haberi monuit Pincianus.*

Omnes, Plagis agitur in vulnera. Mutuos *&c. duo*, excipiant.

Sensus ipse vna cū libris scriptis & impressis requirit, vt legamus, Quid tu accidere his moribus credis, *&c. in Romana editione male vna dictione locum mutilarunt.*

Recte Nicot. codex. Recede in te ipse qu. *Sic epist. xxv.* in te ipse secede. *Mox* Ergo *abest à m. ss.*

M. ss. omnes habent, idoneam mercem, *& post, non habent* inquis.

Interfectis iubentur obijci] *v. c.* Interfecturis.

Excutere mentem suam] *bene v. c.* excutere morem suum. *Iuretus.*

Cum his versare.] *v. c.* cum his conuersare.

Ne mihi soli didicerim] *v. c.* profecerim, *quod magis amplector: nam hoc verbum vsitatum Senecæ vt supra. Epistola 4.* Profice modo & intelliges. *sic enim ibi v. c. non vt vulgo*, Prospice. *Et Epistola. 35.* Dum mihi proficis. *Et paulo post* profice, & ante omnia hoc cura. *Et mox*, Istud sapienti perfecto contingit, aliquatenus & proficienti prouectoq. *Idem l. 7. de benef. cap. 2.* tenere proficientem iubet. *hæc doctissimus Iuretus.*

Ecquid habes] *v. c.* Et quid, *cuius generis exempla dudum obseruata ab Ob. Gifanio in indice ad Lucretium.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PENDET à priore epistola, & est velut obiectio. Quid? vitare me vis turbam, & populum? atqui Stoici tui docent rebus accedere, in rebus mori. Respondet, non otium se suadere, sed secessum. à suo exemplo: qui relictis alijs, Sapientiæ vacat, & præcepta eius scriptis propagat. Hoc operum maximum, & pulcherrimum esse. Denique inserta ab Epicuro, Libertatem veram à Philosophia dari.

EPIST. VIII.

TV me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, & conscientia esse contentum: vbi illa præcepta vestra, quæ imperant [1] in actu mori? Quid? ego tibi videor [2] interim sedere? in hoc me recondidi, & fores clausi, vt prodesse pluribus possim. Nullus mihi per otium dies exit: partem noctium studijs vindico: non vaco somno, sed succumbo, & oculos vigilia fatigatos, cadentesque, in opere detineo. Secessi non tantū ab hominibus, sed etiam à rebus, & primum à meis. Posterorum negotium ago: illis aliqua quæ possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, velut medicamentorum vtilium cōpositiones, litteris mando, esse illas efficaces in meis vlceribus expertus: quę

etiam ſi perſanata non ſunt, ſerpere deſierunt. Rectum iter, quod ſero cognoui, & laſſus errando, alijs monſtro. Clamo, Vitate quæcumque vulgo placent, quæ caſus attribuit: ad omne fortuitum bonum, [3] ſuſpicioſi pauidique ſubſiſtite. Et fera, & piſcis, ſpe aliqua oblectante decipitur. Munera iſta fortunæ putatis? [4] inſidiæ ſunt. Quiſquis noſtrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum poteſt, iſta [5] viſcata beneficia deuitet: in quibus hoc quoque miſerrimi fallimur, habere nos putamus, [6] habemur. In præcipitia curſus iſte deducit: huius eminentis vitæ exitus cadere eſt. Deinde ne reſiſtere quidem licet, cùm cœpit tranſuerſos agere felicitas. [7] Aut ſaltem rectis, aut temet frueris*. Qui hoc faciunt, non euertit fortuna, [8] ſed cernulat & allidit. Hanc ergo ſanam & ſalubrem formam vitæ tenere memento, vt corpori tantum indulgeas, quantum bonæ valetudini ſatis eſt. Durius tractandum eſt, ne animo male pareat: cibus famem ſedet, potio ſitim exſtinguat, veſtis arceat frigus, domus munimentum ſit aduerſus infeſta corpori. Hanc vtrum ceſpes erexerit, an [9] varius lapis gentis alienæ, nihil intereſt: ſcito hominem tam bene culmo, quam [10] auro tegi. Contemne omnia, quæ ſuperuacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te, præter animum, nihil eſſe mirabile: cui magno nihil magnum eſt. Si hoc mecum, ſi hoc cum poſteris loquor, non videor tibi plus prodeſſe, quam cum ad vadimonium aduocatus deſcenderem, aut tabulis teſtamenti annulum imprimerem, aut in ſenatu [11] candidato vocem & manum commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana diuinaque ſimul tractant. Sed iam finis faciendus eſt, & aliquid, vt inſtitui, pro hac epiſtola dependendum. id de meo non fiet. adhuc Epicurum [12] replicamus, cuius hanc vocem hodierno die legi. *Philoſophiæ ſeruias oportet, vt tibi contingat* [13] *vera libertas.* Non differtur [14] in diem, qui ſe illi ſubiecit & tradidit. [15] ſtatim circumagitur. hoc enim ipſum philoſophiæ ſeruire, libertas eſt. Poteſt fieri, vt me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam noſtrorum. quid eſt tamen, quare tu iſtas Epicuri voces putes eſſe, non publicas? Quam multa poetæ dicunt, quæ à philoſophis aut dicta ſunt aut dicenda? Non attingam tragicos aut togatas noſtras: habent enim hæ quoque aliquid ſeueritatis, & ſunt inter comœdias & tragœdias mediæ: quantum diſertiſſimorum verſuum inter mimos iacet? quam multa Publij, non [16] excalceatis, ſed [17] cothurnatis dicenda ſunt? Vnum eius verſum, qui ad philoſophiam pertinet, & ad hanc partem quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in noſtris habenda.

Alienum eſt omne, quidquid optando venit.

Hunc verſum à te dici non paullo melius, & adſtrictius, memini:

Non eſt tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non præteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri poteſt.

Hoc non imputo in ſolutum. de tuo tibi.

I. LIPSIVS.

1. IN actu mori.] *Noſter, in Fragmento quod Vitæ beatæ adhæſit*: Quid agis Seneca? deſeris partes. certe Stoici veſtri dicunt, Vſque ad vltimum vitæ finem in actu erimus.

2. Interim ſedere.] *Deſidere, & otioſum eſſe. Suum exemplum obycienti reponit. Vis videre etiam in receſſu actionem, & in otio negotium eſſe? en me & ſtudia mea. Libri tamen plerique*: Quod ego tibi videor interim ſuadere, in hoc.

3. Suſpicioſi.] *Nequid, ſpecie boni, mali lateat.*

4. Inſidiæ ſunt.] *Martialis lib.* IV. *in captatorem*: Qui potes inſidias, dona vocare, tuas.

5. Viſcata Beneficia.] *Quæ qui tangit, obhæret. Plinius lib.* IX. *epiſt.* XXX. Qui iis potiſſimum donant, qui donare maxime poſſunt. quos ego viſcatis hamatiſque muneribus non ſua promere puto, ſed aliena corripere.

6. Habemur.] *Noſter epiſt.* CXIX. Sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cùm illa nos habeat. *De Vit. beat. cap.* XXII. Ad poſtremum, diuitiæ meæ ſunt, tu diuitiarum es. *Valerius*: Proculdubio hic non poſſedit diuitias, ſed à diuitijs poſſeſſus eſt. *Bionis vetus dictum, in auarū*: Οὐχ οὗτος, ἔφη, τὴν οὐσίαν κέκτηται, ἀλλ' ἡ οὐσία τοῦτον: Non iſte bona poſſidet, ſed bona ipſum. *Bona igitur ſententia: ſed libri tamen noſtri*, fallimur: habere nos putamus, hæremus. *& ad viſcum atque aues referri poſſit, quæ prædam tenere ſe putant, tenentur.*

7. Aut rectis.] *Muretus vulgauit*, Aut rectus ſta. aut ſemel fuge. qui hoc faciunt, non euertit *Sed nos ſcripturam veterem, noſtriq; optimi libri præferre maluimus in loco hercules corrupto, quid ſi defecto? Quidam ſcripti, pro* ſi ueris. *habent* fruere; *alij*, fuere. *Ego non attollo hunc locum, imo depono.*

8. Sed cernulat.] *Ergo minus hoc eſt quam* Euertere, *quod præiuit: an maius? Sane qui cernuum ſe abiicit, præcipitat &*, *quod hic addit*, allidit. Cernulat *autem in Gloſſario explicatur* κυβιστᾷ: *in caput ſe*

iacit pronum: & Cernuus, πεταυριστής, *quia ita solent per lusum id genus. Solinus, De Tigride:* Notantur frequẽtissime, in litore, irrita rabie, cernuari: *cum assequi raptores fœtus sui non possunt. Apuleius* I. Corpus exanimatum in flumen pæne cernuat. *Varro apud Nonium:* Pelles bubulas oleo perfusas percurrebant, ibique cernuabant. *Prudentius:*

Cernuat ora senex barbatus, & oscula figit.

Seruius in hoc Virgilij lib. x. incumbit cernuus armo: In eam partẽ, qua cernimus, prolapsum *interpretatur.*

9. Varius lapis.] *Marmor varij coloris.*

10. Auro.] *In laquearibus.*

11. Candidato.] *Hoc est, quod in eodem argumento noster, De Tranquill. cap.* III. *dixit,* Extrahere candidatos. *Verba:* Nec enim is solus reip. prodest, qui candidatos extrahit, & tuetur reos. *adde cetera. Quia enim quasi latentes,* voce & manu, *vt hic scribitur, producit & ostendit:* Extrahere *ibi scripsit. Plinius Panegyrico:* Quippe cũ orationi oculos, vocem, manum commodares: *in eadem re candidatorum. Nam vt idem Plinius fatetur (lib.* III. *epist.* XX.) *cum iam comitia per Principem in Senatu haberentur,* excellerant manifestis illis apertisque suffragiis licentiam concionum. Non tempus loquendi, non tacendi modestia, non deniq; sedendi dignitas custodiebatur. Procurrebant omnes cum suis candidatis: *& plura, quæ addit.*

12. Replicamus.] *Vt solet in vertendo & voluendo libros. Ita meus & meliores: alij* complicamus; *vulgo,* compilamus.

13. Vera libertas.] *Quæ ea sit, vide epist.* LXXV. *in extrema.*

14. In diem.] *Vt vulgo solet in seruis: qui non sunt liberi, nisi post annorum seruitutem.*

15. Statim circumagitur.] *Ad Romanum ritum. quo manumissi, manu capiti imposita, in vrbem vertebantur. Persius:*

Verterit hunc dominus, momento temporis exit
Marcus Dama.

Horatius:

----- quibus vna Quiritem
Vertigo facit.

Ritus, qui significabat liberos iam esse, huc illuc ire posse, quo vellent.

16. Excalceatis.] *Quod in mimis & comicis, qui socco non cothurno vtebantur.*

17. Cothurnatis.] *Tragicis, quorum altiores hi calcei, vt magis sublimes & augustæ essent regum aut principum illæ personæ. Noster epist.* LXXVI. Vt cothurnati, simul exierunt, excalceantur & redeunt ad staturam suam.

MVRETVS.

TV me inquis] *Videri poterat Seneca disciplina sua conditoribus contraria docere, cũ Lucilio auctor esset, vt se à rebus agendis abduceret, vitaretque omniũ prope consuetudinẽ: otiumque ac solitudinẽ amaret. Zeno enim & Chrysippus & ceteri Stoicorũ duces suadebant, capessendam esse rẽpubl. neque sapienti esse in otio consenescendum. At Seneca neque se id sibi consilij capere ait, neque cuiquã dare, vt se desidiæ atque ignauiæ tradat: tantum ne nos improborum, quæ maxima multitudo est, exẽpla transuersos agant, secedendum esse, & excolendum in otio animum, omissa aliarum rerum omnium cura: intereaque commendanda ac consignanda litteris sapientiæ præcepta: quod qui faciunt, multo eorum vita humano generi fructuosior est, quã si forensibus negotiis intenti, leuium & nihil ad beatam vitam pertinentium rerum tractatione tempus omne consumerent.*

Quid? ego tibi videor interim sedere?] *Inepte in aliis legebatur.* Quod ego tibi videor interim suadere. *Sed ego talia plerumque tacitus prætermitto. Quid enim lectoris interest scire, quis primus ita emendauerit? Relinquamus hæc adolescentulis, qui vnã aut alteram litteram corrigere, putant esse idem, quod olim vincere Olympia. Ego quæ scribo, non gloriolæ meæ causa scribo, sed vtilitatis alienæ.*

Posterorum negotium ago] *quibus fortasse scripta mea profutura sunt. Non minus autẽ, immo vero plus etiam, humano generi prosunt homines eruditi, qui in bibliothecas suas abditi, serunt, vt ait vetus poeta, arbores quæ alteri sæculo prosint, quã si, vulgi more, in tractandis haud magni momenti negotiis industriã suam exercerẽt. Qua de re ita scriptũ est apud Vegetium libro secundo de re militari:* Cato ille maior, cum & armis inuictus esset, & exercitum sæpe duxisset, plus se reip. credidit profuturum, si disciplinam militarem conferret in litteras. Nam vnius ætatis sunt quæ fortiter fiunt: quæ vero pro vtilitate publica scribuntur, æterna sunt.

Suspiciosi] *Sunt qui è vetere libro legant,* subsidiosi. *Cum meus aperte haberet* suspitiosi, *nihil mutandum censui.*

Insidiæ sunt] *Hinc fortasse sumpserit Martialis:*

Qui potes insidias dona vocare tuas.

Habemur] *Talibus enim muneribus nos fortuna quasi quibusdam compedibus vinctos tenet.*

Aut rectis saltem aut temet fruere] *Ita vulgati libri, nullo, vt opinor, idoneo sensu. Vnus è meis,* aut rectus statim aut semel fugere. *Conieci legendum,* Aut rectus ista aut semel fuge.

Cernuat] *Quasi ludentis in morem deiicit. In glossario est* Cernulat κυβιστᾷ. *Cernuare igitur, & cernulare idem. Tres voces, quæ paulo supra hæc legebantur,* Qui hoc faciunt, *non sunt in veteribus libris.*

Circumagitur *Ritus quidam erat manumittendi. Persius:*

Verterit hunc dominus momento temporis exit
Marcus Dama.

PINCIANVS.

QVisquis nostrum tutam agere vitam volet.] *Legendum* vestrum, *non* nostrum.
Quod habere nos putamus, hæremus.] *Corrige*, quod habere nos putamus. Habemur. *ex eadē.*
Hanc vtrum cespes erexerit,] *Quædā codices* extruxerit *legunt, non* erexerit.
Mihi crede, qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana diuinaque tractant.] *Scribe*, Mihi crede, qui nihil vel minora agere vidētur, maiora agunt, quia humana diuinaq; simul tractāt, *ex vetere lectione.*
Adhuc Epicurum cōplicamus] *Bona pars scriptorum codicum* replicamus *præfert, non* complicamus.

ERASMVS.

QVod habere nos putamus, hæremus] *Pro* habere, *quidam habebant*, abire: *sed mendose. Seneca allusit ad Græcas voces* ἔχομεν *est* habemus, ἐχόμεθα hæremus.

OBSOPOEVS.

A *Subsidio subsidiosum audacter formauit Seneca epist. vij* ad omne fortuitum bonum subsidiosi, pauidique subsistite. *Ita inuenio in lib. N. Fabri, qui cū optimis codicibus scriptis cōtulit Scal. in Castigationibus Festi.*
M. ss. Quisquis vestrum *& linea sequenti* quod desit in tribus. *Similis locutio est lib. 1. de ira cap. 7. de affectibus:* Habent, & non habentur. *Membranæ omnes hanc referunt scripturam:* Aut saltem, *duo*, saltim, *rectis*, aut semel fuere. (*vnus* fruere) Non vertit fortuna, sed cernulat, &c. *Male ergo in impressis tres hæ voces.* Qui hoc faciunt, *inculcatæ sunt: vt quæ sensus officiant. Quid vero disiunctiua illa oratio sibi velit, hactenus laboratur. Omnia me fallunt, nisi Seneca respexit ad vulgatum adagium, cuius Cicero in altera ad Quinctum fratrē epistola his verbis meminit:* Cetera fuerūt in eadem epistola grauiora, quam vellem: ὀρθὰν τὰν ναῦν & ἅπαξ θανεῖν *Vt itaquē hic, ita & illic elliptica verba erūt intelligēda, quasi dicat Seneca aut rectu velis cursū tenere oportet (nā quos trāsuersos agit felicitas, ij resistere nequeūt) aut semel ruere, hoc est perire.* Ruere *enim legēdum est pro* fuere, *seu* fruere *Et hoc ad præstationē scribo. Seneca ipse epist. lxxi.* Nec hoc quidē (*aut*) miseræ reip. cōtinget semel ruere. *De altera vero prouerbij parte vt non ausim plane affirmare, ita nō alienū iudico quod est epist. lxxxv.* Qui hoc potuit dicere, Neptune nunquā hāc nauē, nisi rectā arti satisfecit. *Antiq. Pinc. cod. & Amb. legunt*, Cogita præter animū: *reliqui duo*, Cogitare præter animum. *Omnes m. ss.* id non de meo fiet. adhuc Epicurum complicamus.
Cuiacius Obseruat. lib. v. cap. xiij. Circum agitur, *id est, fit liber, de quo manumissionis more vide illum citato loco: & Angelum Politianum Miscell. cap. xcviij.*
M. ss. quæ philosophis aut dicta sunt, aut dicenda? Non atr. tragicos. nec togatas nostras.
Brodæus Miscell. lib. ii. cap. xviij. Cothurni tragica calceamenta sunt sublevato altius subere, vt nimis priscorū heroū in scena personas induentes, grandiores apparerent. Soccus vero humile est calceamentorū genus in modū crepidarū, comœdiis propriū: qui fortasse Excalceati, cū tragicis histrionibus collati, à Seneca epist. viij. appellantur. Quantū disertissimorum versuū inter mimos iacet? quā multa Publij non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? *Idē epist. lxxvij.* Vt cothurnati simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suā redierunt. *Lucianus in Menippo:* καὶ καταβὰς ἀπὸ τῶν ἐμβατῶν, πένης καὶ ταπεινὸς περιέρχεται. *Nec scio an rectius per excalceatos, planipedes exposuerimus, actores planis, id est nudis pedibus proscenium introeuntes.*
Aut tabulis testamenti annulum imprimere] *recte: nam testes annulo suo vel alieno, qui χαρακτῆρα haberet, signare debebant. l. ad testiū § si quis ex testibus ff. qui test. fac. poss. § possunt autem. Inst. de testam.*
Satim circūagitur] *Apud veteres quoties manumittebant, alapa percussos circumagebant, & liberos cōfirmabant, vti commentatur Cornutus ad illud Persij Satyr. 5.*

Quibus vna Quiritem
Vertigo facit.

Meminere huius moris Appianus lib. 4. belli ciu. Arrianus in Epist. lib. 2. c. 1. & Claudianus lib. de 4. consul. Honorij. De hoc Cuiacius lib. 5. Obseruat. cap. 15. Brissonius lib. 1. cap. 11. sel. antiq. & Reuardus cap. 7. lib. de ant. prudent.
Hodierno die legi] *vox*, die, *abest à v. c.*
Potest fieri vt me interroges?] *duæ voces, vt me, absunt ab eodē v. c. Iureti, & recte, à glosa enim fluxisse videtur.*
Aliquid seueritatis] *in vno v. c.* securitatis, *forte legendum.* serietatis. *Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

ITEM pars aut explicatio priorum. Sapientem non quærere homines, seipso contentum. Quid ergo? non etiam amicum? Imò, sed potest & sine eo esse: potest amittere, & amissum reparare. In eo ipso fructus & voluptas est, dum parat. An ergo sua caussa, vt Epicurei censent? Non, sed potius alterius cui prosit, pro quo periclitetur, pro quo moriatur. Merces virtutis, ipsa est. Fusius deinde & subtilius, Quatenus se contentus, quatenus non sit: & in verbis distinctiuncula Stoica.

EPIST. IX.

AN merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc

obijcitur[1] Stilponi ab Epicuro, & his quibus summum bonum visum est[2] animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν vno verbo scite voluerimus, & Impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum: accipietur is, qui nullum possit ferre malum. Vide ergo; num satius sit, aut[3] inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos[4] & illos interest. Noster sapiens[5] vincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum, ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem[6] seipso esse contentum: sed tamen & amicum habere vult, & vicinum, & contubernalem, quamuis sibi ipse sufficiat. Vide quam sit se contentus. aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquiæ illi suæ satisfacient: & erit imminuto corpore & amputato tam lætus, quam integro fuit. Quæ sibi desunt, non desiderat: sed non deesse mauult. Ita sapiens se contentus est, non vt velit esse sine amico, sed vt possit: & hoc quod dico possit, tale est. amissum æquo animo fert: sine amico quidem numquam erit. in sua potestate habet, quã cito reparet. Quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic & hic faciendarum amicitiarum artifex, substituet alium in locum amissi. Quæris quomodo amicum cito facturus sit? dicam, si illud mihi tecum conuenerit, vt statim tibi soluam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, [7] paria faciamus. Hecaton ait: *Ego tibi monstrabo[8] amatorium, sine medicamento, sine herba, sine vllius veneficæ carmine.* [9] *Si vis amari, ama.* Habet autem non tantum amicitiæ vsus, veteris & certæ, magnam voluptatem, sed etiam initium & comparatio nouæ. Quod interest inter metentem agricolam, & serentem: hoc inter eum qui parauit amicum, & qui parat. [10] Attalus philosophus dicere solebat, *Iucundius esse amicum facere, quàm habere*: quomodo artifici iucundius est pingere, quam pinxisse. Illa in opere suo occupata solicitudo, ingens oblectamentũ habet in ipsa occupatione. Non æque delectatur, qui ab opere perfecto remouit manũ. iã fructu artis suæ fruitur: ipsa fruebatur arte, cum pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum reuertamur. Sapiens etiamsi contentus est se, tamen habere amicum vult: si ob nihil aliud, vt exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ob hoc quod [11] Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, vt habeat qui sibi ægro assideat, succurrat in vincula coniecto vel inopi: sed vt habeat aliquem, cui ipse ægro assideat, quem ipsum circumuentum hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum cœpit, sic desinet. Parauit amicum aduersus vincula laturum opem: cum primũ crepuerit catena, discedet. Hæ sunt amicitiæ, [12] quas *Temporarias* populus appellat. Qui caussa vtilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu vtilis fuerit. Hac re [13] florentes amicorum turba circumsedet: circa euersos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, [14] vbi probantur. Hac re ista tot nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necesse est initia inter se & exitus congruant. Qui amicus esse cœpit, quia expedit; placebit ei aliquod pretiũ contra amicitiã, si vllum in illa placet pretium præter ipsã. In quid amicum paro? vt habeam pro quo mori possim, vt habeam quem in exsilium sequar, cuius me morti opponam & [15] impendam. Ista quam tu describis, [16] negotiatio est, non amicitia: quæ ad commodũ accedit, quæ quid consecutura sit, spectat. Nõ dubie habet aliquid simile amicitiæ, affectus amantium: possis dicere illam esse insanam amicitiam: numquid ergo quisquam amat lucri caussa? numquid ambitionis aut gloriæ? Ipse per se amor, omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formæ, non sine spe mutuæ caritatis, accẽdit. Quid ergo? ex honestiori caussa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda. nam si propter seipsam expetenda est, potest ad illã accedere, qui seipso contẽtus est. Quomodo ergo ad illam accedit? quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietate fortunæ perterritus. Detrahit amicitiæ maiestatem suam, qui illam [17] parat ad bonos casus. Se contentus est sapiens. Hoc, mi Lucili, perperam plerique interpretantur: sapientem vndique submouent, & [18] intra cutem suam cogunt. Distinguendum est autem, quid & quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens, ad beate viuendum, non ad viuendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est; ad illud tantùm animo sano, & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi [19] Chrysippi quoque distinctionem indicare. Ait sapientem nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse: contra, stulto nulla re opus est, nulla enim re scit vti, sed omnibus eget. Sapienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum vsum necessarijs opus est, sed

eget nulla re: egere enim, necessitatis est: nihil autē necesse sapienti est. Ergo quamuis seipso contentus sit, amicis illi opus est. hos cupit habere quam plurimos, non vt beate viuat: viuet enim etiam sine amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quærit, domi colitur: ex se totum est. incipit fortunæ esse subiectum, si quam partem sui foris quærit. Qualis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in nauigatione longa retentus, aut in desertum littus eiectus? qualis est Iouis, cum [10] resoluto mundo, & diis in vnum confusis, paullisper cessante natura, [11] acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus. Tale quiddam sapiens facit. in se reconditur, secum est: quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: & ducit vxorem, se contentus est: & liberos tollit, se contentus est: & tamen non viuet, si fuerit sine homine victurus. Ad amicitiam fert illum nulla vtilitas sua, sed naturalis irritatio. nam vt aliarum nobis rerum innata dulcedo est, sic amicitiæ. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cum sit amicorum amantissimus, cum illos sibi comparet, sæpe præferat: omne intra se bonum terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim capta patria, amissis liberis, amissa vxore, cum ex incendio publico solus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio vrbium Poliorcetes fuit, *Numquid perdidisset? Omnia*, inquit, *bona mea mecum sunt*. Ecce vir fortis ac strenuus. ipsam hostis sui victoriam vicit. Nihil, inquit, perdidi. dubitare illum coegit, an vicisset. Omnia mea mecum sunt. Iustitia, virtus, temperantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quædam, quæ per medios ignes sine noxa corporum transeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum & ruinas & ignes, illæsus & indemnis euasit? Vides quanto facilius sit totam gentem, quam vnum virum vincere? Hæc vox illi est communis cum Stoico. æque & hic intacta bona per concrematas vrbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam fine designat. Ne existimes nos solos generosa verba iactare: & ipse Stilponis obiurgator Epicurus, similem illi vocem emisit, quam tu boni consule, etiam si hunc diem iam expunxi. *Si cui*, inquit, *sua non videntur amplissima, licet totius mundi Dominus sit, tamen miser est*. Vel si hoc modo tibi melius enunciari videtur: id enim agendum, vt non verbis seruiamus, sed sensibus: *Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imperet mundo*. Vt scias autem hos sensus communes esse, natura scilicet dictante, apud poëtam comicum inuenies.

[12] *Non est beatus, esse se qui non putat.*

Quid enim refert qualis status tuus sit si tibi videtur malus? Quid ergo? inquis, si beatum se dixerit ille turpiter diues, & ille multorum dominus, sed plurium seruus: beatus sua sententia fiet? Non quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec quid vno die sentiat, sed quid assidue. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perueniat. Nisi sapienti sua non placent. omnis stultitia laborat fastidio sui.

I. LIPSIVS.

1. STilponi.] *Cuius Zeno auditor fuit, & quædam ab eo hausit.*

2. Animus impatiens.] *Quorum sententia nimis rigida erat, Sapientem mediis in rebus neutram in partem moueri, aut inclinare. Id* ἀδιαφορίαν *vocabant, & in hac Summum bonum esse. Vide me diffuse edisserentem* III. *Manuduct. Diss.* VII.

3. Inuulnerabilem animum.] *Parum scitè exprimit, meo quidem sensu. Cur non* imperturbabilem animum *potius? cur non vno verbo (licet enim fingere)* imperturbationem?

4. Et illos.] *Megaricos, inter quos Stilpo.*

5. Vincit quidem.] *Sensum non adimunt Stoici, victoriam donant: vt noster De Prouid. cap.* II. Nec hoc dico, non sentit illa, sed vincit. *Vide me loco dicto.*

6. Scipso contentum.] *Magnificum dogma, & inter inopinata. De quo ego Manud.* III. *Dissert.* X.

7. Paria faciamus.] *Nihil reliqui sit, neuter in alterius ære.*

8. Amatorium.] *Glossæ veteres explicant,* φίλτρον. *Idem Latini,* Venenum.

6. Si vis amari.] *Martialis hoc ipsum:*

----- Marce vt ameris, ama.

10. Attalus.] *E Stoa, sub Tiberio, philosophus. de quo epist.* CVIII. *& alibi.*

11. Epicurus dicebat.] *Eius dogma, Amicitiam ob vsum fructumque esse. Verba in Laërtio:* Εἶναι καὶ γίγνεσθαι τὴν φιλίαν, διὰ τὰς χρείας: Esse & contrahi amicitiam, ob vsus. *Plutarchus, De amore in liberos.* Θαυμάζεται ἐν τοῖς θεάτροις ὁ εἰπών,

Μισθοῦ γὰρ ἀνθρώπου τις ἄνθρωπον φιλεῖ;

κατ' Ἐπίκουρον, ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν, μήτηρ τὸ τέκνον, οἱ παῖδες τοὺς τεκόντας.
In theatris admirationi est, qui dicit,

Mercede nam quis hominis, hominem diligit?

Iuxta Epicurum, pater filium, mater prolem, ipsi liberi parentes. *Stoici contra, & hanc quoque virtutem, vt omnes, sua caussa & pretio colendam. Cicero* III. *de Finib.* Minime vero probatur huic disciplinæ (*Stoicæ*) de qua loquor, aut amicitiam, aut Iustitiam, propter vtilitates adsciscí, aut probari. *Plura nos in Ethicis: & videsis Manuduct.* III. *Dissert.* XVI.

12. Quas temporarias.] *Temporibus aptas, & cum iis manentes, abeuntes. Ita in Curtio*, Temporaria ingenia: *quæ consilia & sese pro temporibus mutant.*

13. Florentes amicorum turba.] *Communis locus. sed isti nomine amici, non re audiunt. Euripides.*

Ὄνομα γὰρ, ἔργον δ' οὐκ ἔχουσιν οἱ φίλοι,
Οἱ μὴ 'πὶ ταῖσι συμφοραῖς ὄντες φίλοι.
Nomen quidem, sed rem ipsam amici non habent,
Qui sorte tristi, non se amicos exibent.

14. Vbi probantur.] *Libri prisci*, vnde probantur. *recte vtrumuis. Ennius:*

Amicus certus in re incerta cernitur.

Lucretius:

Quo magis in dubiis homines spectare periclis
Conuenit, aduersisque in rebus noscere qui sint.

Exactio igitur & probatio Amici, in re tristi.

15. Impendam.] *Ipse moriar. Ab hac caussa argute Panegyristes, Theodosio:* Humilis hæc virtus (*Amicitia*) dubiumque virtus iudicabatur, nec Palatiis digna, sed periculis habebatur.

16. Negotiatio est.] *Cicero* II. *De Nat. Deorum:* Amicitiam si ad fructum nostrum referemus, non erit ista Amicitia, sed mercatura quædam vtilitatum suarum.

17. Parat ad bonos casus] *Sic libri: & sententia bona, clara. Muretus vocem reiectum iuit, edidítque*: ad casus. *nec male, si tamen hoc Senecæ.*

18. Intra cutem.] *Intra se. Prouerbiale est: vt in Horatio,*

——— quoniam in propria non pelle quiessem.

Martiali: ——— memento
Intra pelliculam cerdo manere tuam.

19. Chrysippi distinctionem.] *De qua ego Manuduct.* III. *Diss.* XI.

20. Resoluto mundo.] *Per conflagrationem siue* ἐκπύρωσιν *Stoicam.*

21. Acquiescit sibi.] *Chrysippus aiebat*, Solum Iouem manere, omnium Deorum, post conflagrationem: ipsum autem recedere in Prouidentiam, atque vna manere ambos in sola Ætheris siue Ignis essentia. *Volebat nempe Iouem, cum Prouidentia, disponere futura, & Mundum componere: nec inepte. Vide me* II. *Physiol. Diss.* XXII.

22. Non est beatus.] *Aliquid ego* II. *Manuduct. Dissert.* XVII.

Hactenus produxi, & vno tenore per viã iui: vereor vt deinceps sic possim, æquabili industria & disquisitione. Quid vereor? imo non possum: ita assidui languores, & iamnuper acre illud morbi abiecerunt & abiiciunt, vt ægre ad hæc talia adsurgam. Confessio exprimitur: Eia valetudo cedo, en manum tollo.

MVRETVS.

AN merito] *Explicat quomodo sapiens, etiam si se ipso contentus sit, amico tamen indigeat. Pro corollario addit, vt solet sententiam Epicuri.*

ἀπαθείας.] *Vide quanto opere laboret homo disertissimus, vt vnam vocem Græcam exprimat.* Ἀπάθεια *est status animi ad eam firmitatem ac duritiam perducti, vt ne sentiat quidem ea quibus ceteri turbari solent. Sed si quis pro eo impatientiam, aut impatientem animum dixerit, periculum est, ne is intelligatur, qui nihil ferre ac tollerare possit: quod vel maximum vitium fuerit. Sic cum inæstimabile vsitate dicatur, quod ita magnum est, vt æstimari non queat: apud Ciceronem tamen Stoicorum placita Latine interpretantem, inæstimabile est, quod nulli pretij est quod nulla æstimatione dignum est.*

Si vis amari, ama.] *Videor alicubi legisse epigramma quoddam hoc argumento: cuius hæc clausula est:* Marce vt ameris, ama. *Neque tamen vbi legerim memini. Non alienus hinc est Theocriti versiculus.*

Στέργετε τοὺς φιλέοντας, ἵν' ἂν φιλέητε, φιλῆσθε.
Quisquis amatur, amet, vt & ipse, vbi amarit, ametur.

Qui sibi ægro adsideat.] *His enim & similibus de causis amicos, sapienti parandos monebat Epicurus, Horatius.*

At si aliquis casus lecto te affixit, habes qui
Adsideat, fomenta paret, medicum roget, vt te
Suscitet, ac reddat natis, carisque propinquis.

Qui illam parat ad casus.] *Id est, qui pro varietate casuum modo amicus esse, modo ab amicitia recedere cogitat. Ita melius, quam, vt in aliis libris,* ad bonos casus.

Volo tibi Chrysippi.] *Vt quod hic ex Chrysippo adfertur, plane intelligatur: sciendum est, non idem esse apud Stoicos egere & indigere, id est,* δεῖσθαι *&* ἐνδεῖσθαι. *Nam egere eum dicunt, qui ita caret aliqua re, vt angatur animo, & eius desiderium ferre non possit. Indigere autem eum modo, qui caret re aliqua, qua vti scit, quaque vtilis esse potest. Hoc posito, colligebant, sapientem nulla re egere, quibusdam indigere: stultum contra multis rebus egere, nulla indigere. Nam sapienti quidem nihil abest, quod impotenter desideret, aut cuius absentiã non æquo animo ferat. quippe qui possit æquissimo animo etiam è vita, si ita res ferat, discedere. Indiget tamen interdum quibusdam rebus, vt victu,*

vt veſtitu, ceteriſque eiuſdem generis, quibus, ſi eorum copia fuerit, recte vtetur. μόνος γοῦν ἐκείνων χρείαν ἔχει. *Neque enim hoc Latine tam* [illegible]*unde aut tam apte ad intelligendum exprimi poteſt. At ſtultus multis rebus perpetuo eget: inſatiabiles enim ſunt cupiditates: neque tamen vlla earum indiget: neque enim vlla re vti ſcit: neque quidquam ei eſt vtile. Hæc attigit vtcunque Cicero libro primo Tuſculanarum: ſed,* εἰ θέμις εἰπεῖν, *non pro cetera ſua elegantia & perſpicuitate dicendi. Plutarchus multo melius in libro de communibus notionibus aduerſus Stoicos: qui hæc irridet quidem, neque fortaſſis immerito, ſed efficit tamen, vt intelligantur.*

Qualis eſt Iouis.] *Stoici Iouem, ſeu naturam ac principium aliarum omnium rerum, ignem eſſe dicebant. eius enim partem aliquam craſſiorem effectam, verti in animalem ac ſpirabilem naturã, ex eius porro denſioribus partibus, aquam, & ex aqua effici terram. ſtatis autem temporibus omnia illa denuo inflamari & igneſcere: ita vt & animi & dij alij omnes interirent, Jupiter ſolus maneret, conuerſis in ſe omnibus. Hanc* ἐκπύρωσιν, *id eſt conflagrationem vocabant. Laertius in Zenone* ὃς δὴ *(de ſummo illo Deo loquitur)* ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν. *Exponitur idem & irridetur à Plutarcho in libro de communibus notionibus: & ab hoc noſtro ad ipſum finem conſolationis ad Marciam. Ait igitur, ſapientem ita victurum in ſolitudine, ſi res ferat, vt Iouem, exiguo illo tempore, quo conuerſis in ſe omnibus, pauliſper à generatione ceſſat. Hanc opinionem ab Heraclito Stoici duxerant.*

Ad amicitiam.] *Epicurei aperte profitebantur, amicitias ſuo quemque commodo aut ſua voluptate metiri: ita vt ne filios quidem patribus caros eſſe dicerent, niſi propter voluptatem fructumve, quem ex eis aut caperent, aut ſe capturos eſſe ſperarent. Melius Stoici, non ſolum naturalem eſſe caritatem in filios, verum etiam hominem animal eſſe natura congregabile, & appetens ſocietatis: eſſeque hominem quemlibet natura alteri carum: atque ab ipſa natura cognationem quandam eſſe inter omnes nos conſtitutam. Gratuitam itaque eſſe bonorum & ſapientum amicitiam, non vlla mercede euocatam. Merito igitur ait Plutarchus, ad hunc verſum olim tota theatra exclamaſſe,*

Μισθοῦ γὰρ ἄνθρωπός τις ἄνθρωπον φιλεῖ·
Hominem vt amet, mercede quiſquam adducitur?

Sed ſi vera fatenda ſunt, laudantur in theatris, quæ domi negliguntur. hominumque magna pars hac in re Stoicos laudat, Epicurum ſequitur. Fuiſſe quoſdam & è Stoicis, qui hac quidem in re ab Epicuro non abhorrerent, oſtendit Cicer. lib. 2. de finibus. Sed locus ille Ciceronis mirifice deprauatus eſt: qui quomodo emendandus videatur, docui in iis, quos iampridem conſcriptos, propediem, ſi Deus volet, editurus ſum, Variarum lectionum libris.

Stilpon.] *Quod hic de Stilpone Zenonis Magiſtro dicitur, apud Laertium quoque his verbis relatum eſt:* ἀλλὰ καὶ Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου καταλαβὼν τὰ Μέγαρα, τήν τε οἰκίαν αὐτοῦ φυλαχθῆναι, καὶ πάντα τὰ ἁρπασθέντα προυνόησεν ἀποδοθῆναι. ὁ δὲ καὶ βουλομένου παρ' αὐτοῦ τῶν ἀπολωλότων ἀναγραφὴν λαβεῖν, ἔφη μηδὲν τῶν ἰδίων ἀπολωλεκέναι. παιδείαν γὰρ μηδένα ἐξενηνοχέναι, τόν τε λόγον ἔχειν καὶ τὴν ἐπιστήμην.

PINCIANVS.

VNo verbo cito voluerimus.] *Verbum* cito *aduentitium existimo, & vel expungendum ex contextu, vel in locum eius ſubſtituendum* ſcito, *aut* ſcite.

Si quis oculum caſu excuſſerit.] *Scribe* caſus, *non* caſu, *vetus lectio.*

Et erit in minuto corpore & amputato tam lætus, quam in integro fuit.] *Quædam exemplaria*, & erit imminuto corpore & amputato tam lætus animus, quam integro fuit. *Alia ſic*, & erit imminuto corpore & amputato tam lætus, quam cum integer fuit.

Sed quæ ſibi deſunt, num deſiderat? Non deeſſe mauult.] *Omnia ſcripta exẽplaria pro particula illa* num, *legunt* non, *vt putem per tranſpoſitionem verborum ſcribendum ſic*: Quæ ſibi deſunt, non deſiderat, ſed non deeſſe mauult.

Habes autem non tantum amicitiæ vſum veteris, & certe magnam voluptatem, ſed etiam initium & comparationem nouæ.] *Caſtigo partim ex vetere lectione, partim ex coniectura*: Habes autem non tantum vſu amicitiæ veteris & certe magnam voluptatem, ſed etiam initio & comparatione nouæ.

Sed habeat aliquem.] *Scribe per minorem ex eadem*, ſed vt habeat aliquem.

Qui ſe ſpectat, & propter hoc ad amicitiam venit.] *Quædam exemplaria*, & propter hoc amicitiam init. *Illud noſcendum in nonnullis exemplaribus hæc verba initium præbere epiſtolæ à ſuperiore diſtinctæ, cuius lemma eſt: Quomodo aliquis ſibi amicum faciat, & quod niſi ſapienti ſua non ſufficiunt ſiue placent.*

Quia cauſa vtilitatis aſſumptus eſt.] *Scribe*, Quæ cauſa vtilitatis aſſumpta eſt: *ex vetere lectione vt referatur ad amicitiam.*

Et dicet quod Stilbon ille dixit.] *Lege*, Stilpon, *per* p, *non per* b: *ex Suida, Diogene, & reliquis.*

Etiam ſi hunc diem expunxi.] *Particula* ſi *ſuperuacanea eſt & item paulo poſt dictio* bona: *ex vetere lectione.*

OPSOPÆVS.

M*. SS. omittunt rationalem* enim, *ante* eum. *Paulo poſt, m. ſſ. legunt*, Illud nobis & illis cõmune eſt. *Statim, iidem*, aut hoſtis exciderit. *Poſtea M. ſſ.* Sed quæ ſibi deſunt, non deſiderat: non deeſſe mauult: *Excuſa lectio eſt à Pinciano. Modius epiſt. xxxvi. legit ex ductu litterarum m. ſſ. librorum*: & vt quæ ſibi deſunt non deſiderat: ſed non deeſſe mauult, ita ſapiens, &c.

Scribit Modius epiſtola cxxx. membranas ſuas habere ſi nihil aliud, & non hoc quod Epicurus dicebat, *omiſſo vtroque loco, ita* ob. *at duo è noſtris codicibus, inter quos optimus, clarè hãc præpoſitionem priore loco exibent, poſteriore vero omnes vno conſenſu*, non ad hoc quod dicebat Epicurus, *quamuis vt illic omitti non improbem, facit ſimilis loquendi formula epiſt. xxxv.* Si nihil aliud, ob hoc profice, vt amare diſcas.

M. ff. & priores editiones, quem ipſe circunuentum. *recte.*

Cum Pinciani libris facit optimus Puteani in feminino legens:
Quæ vtilitatis cauſa adſumpta eſt: *&c. Ambianus in neutro:* Quod vtilitatis cauſa aſſumptũ eſt, tamẽ pl. q. vtile fuerit. *ceteri ſtant ab excuſa lectione. Mox reſecant omnes dictionem* ingens.

Delendum eſt alterum pretium, *membranis ſic iubentibus. quod ipſum à ſuis abeſſe notauit Modius epiſt. cxxx. Et ſtatim duo optimi,* In quid amicum paras.

Vulgata lectio non ſatisfacit, & libri ſcripti hic mutili ſunt, præter Nicotianum, qui perquam belle locum ita ſarcit. Non agitur, inquis, nunc de hoc, an amicitia propter ſeipſam appetenda ſit. Immo vero nihil magis probandum eſt: Nam ſi propter ſeipſam expetenda eſt. *&c. Atque hæc totidem verbis in altero Puteani codice ad oram antiquitatis diligentiſſimus P. Daniel manu ſua notauerat.*

Conſtanter omnes ſcripti, vt & ſuperiores editiones, agnoſcunt vocem bonos: parat ad bonos caſus. *Mallem eam in* nouos *commutare, quam in tanto librorum conſenſu demere.*

Scrib. eſt è tribus m. ff. nulla re egere. *& ita poſtulat Stoica:* τὸ δεῖσθαι καὶ ἐνδεῖσθαι, egere & indigere, *diſtinctio.*

Aduerſatiua ſed *abeſt ab omnibus m. ff.*

A vulgata lectione diſcedunt m. ff. Tres habent, Quomodo ſolitudo in odium eſt, & appetitio ſocietatis. Quomodo, &c. *quartus Ambianus,* Quomodo ſolitudo in odium, & appetitio ſocietatis hominem homini natura conciliat: ſic ineſt: *&c. Poſtea, nullus è m. ff. agnoſcit vocem,* temperantia.

Animum extra omnem patientiam poſitam.] *Animaduertendum* patientiam, *hic non habere conſuetam ſignificationem, ſed ſonare. i.* τὸ πάσχειν, *ſeu* παθητόν. *Stephanus lib. 2. cap. 12. Prood.*

Si ob nihil aliud vt.] *v. c.* ſi ad nihil aliud, ad hoc vt, *Turetus.*

Apud poetam comicum.] *Vox* poetam *abeſt à v. c. non male.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SOLITVDINEM bonam, ſed bonis aut progreſſis, eſſe: aliis aliam. Nam mali aut ſtulti maximè in ea peccant, remoto arbitro, & ſibi relicti. Obiter præceptiuncula de Votis & nihil concipere, niſi quod palam poſſis nuncupare.

EPIST. X.

SIc eſt, non muto ſententiam. fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam vnum. Non habeo cum quo te cõmunicatum velim, & vide quo iudicium meum abeat: audeo te tibi credere. Crates, vt aiũt, huius ipſius [1] Stilponis auditor, cuius mẽtionem priori epiſtola feci, cum vidiſſet adoleſcentulum ſecreto ambulantẽ interrogauit, *Quid illic ſolus faceret? Mecum,* inquit, *loquor.* cui Crates: *Caue,* inquit, *rogo & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris.* Lugentem timentemque cuſtodire ſolemus, ne ſolitudine male vtatur: nemo eſt [2] ex imprudentibus, qui relinqui ſibi debeat. Tunc mala conſilia agitant: tunc aut aliis, aut ipſis futura pericula ſtruunt. Tũc cupiditates improbas ordinant: tunc quidquid aut metu, aut pudore celabat, animus expromit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam inſtigat. Denique, quod vnũ ſolitudo habet commodum, nihil vlli committere, non timere indicem, perit ſtulto: ipſe ſe prodit. Vide itaque quid de te ſperem, imo quid ſpondeam mihi. ſpes enim incerti boni nomen eſt. non inuenio cum quo te malim eſſe, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quædam verba proieceris, quam roboris plena. gratulatus ſum protinus mihi, & dixi: [3] non à ſummis labris iſta venerũt: habent hæ voces fundamẽtum. iſte homo non eſt vnus è populo, ad ſalutem ſpectat. Sic loquere, ſic viue: vide ne te vlla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet diis [4] gratiam facias: alia de integro ſuſcipe: [5] roga bonam mentẽ, bonam valetudinẽ animi, deinde corporis. Quid ni tu iſta vota ſæpe facias? audacter Deum roga, nil illũ de alieno rogaturus. Sed vt more meo cum aliquo munuſculo epiſtolam mittam, verum eſt, quod apud [6] Athenodorum inueni: *Tunc ſcito eſſe te omnibus cupiditatibus ſolutum, cum eo perueneris, vt nihil Deum roges, niſi quod* [7] *rogare poſſis palam.* Nunc enim quanta dementia eſt hominum? turpiſſima vota diis inſuſurrant: ſi quis admouerit aurem, conticeſcent, & quod ſcire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi ſalubriter poſſit: Sic viue cum hominibus, tamquam Deus videat: ſic loquere cum Deo, tamquam homines audiant.

I. LIPSIVS.

E*T tamen iterum poſt interuallum admoneo: ſed, vt prædixi, non ſic aſſiduam & intentam. Homini homo ignoſce.*

1. Stilponis auditor.] *Auditor ſed non aſſecla aut ſectarius: nam Diogenis Cynici fuit. Sed tanta Stilponis*

Venus in dicendo, vt plerosque studiosorum Megara ad se traxerit: inter eos Cratetem hunc, & Zenonem nostrum. Laertius in Stilpone.

2. Ex imprudentibus.] *Nam* vt mali tragœdi, *ait Epictetus*, soli canere non possunt, sed cum pluribus. sic quidam soli deambulare non possunt. *At bonus potest, & bonis cogitationibus meliorem se reddere. Ideo Antisthenes interrogatus*, Quid ex Philosophia fecisset lucri? τὸ δύνασθαι, ἔφη, ἑαυτῷ ὁμιλεῖν. posse mecum loqui & versari, *inquit.*

3. Non a summis labris.] *Sed à pectore & intimo sensu. Illud autem prius conuenit in eos, qui, vt Lucianus loquitur,* ἀπ' ἄκρου χείλους φιλοσοφοῦσι: à summo labio philosophantur: *siue vt Fauorinus dicebat,* μέχρι τοῦ λέγειν, ἄνευ τοῦ πράττειν: verborum tenus, factorum expertes. *Pulchre Epictetus, apud Arrianum,* III. *Dissert.* XVI. *hos tales increpat*: Et quare, *inquit*, indocti in sermonibus & persuasione efficaciores sæpe, quam vos sunt, ô Philosophi? Ὅτι ἐκεῖνοι μὲν τὰ σαπρὰ ταῦτα ἀπὸ δογμάτων λαλοῦσιν, ὑμεῖς δὲ τὰ κόμψα ἀπὸ τῶν χειλῶν· διὰ τοῦτο ἄτονά ἐστι, καὶ νεκρά: Quoniam illi sordentia sua ex decreto, & animi sensu, proferunt; vos autem ista elegantiâ à labris. ideoque infirma sunt, & mortua. *Nota opponi ista,* ἀπὸ δογμάτων, καὶ ἀπὸ χειλῶν.

4. Gratiam facias.] *Remittas, non exigas. Epistola* XX. Hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus.

5. Roga Bonam Mentem.] *Id est Stoicè,* Rectam, *siue* Perfectam *Rationem: Mentem benè eruditam & factam, iudicij sanam. Ita Persius, inter publica vota.*

> Mens bona, Fama, Fides. hæc clarè, & vt audiat hospes.

Petronius: At ne Bonam quidem Mentem, aut valetudinem petunt.

Iuuenalis:

> Orandum est, vt sit Mens sana, in corpore sano.

Propertius:

> Mens Bona, si qua dea es, tua me in sacraria condo.

9. Athenodorum.] *De quo ego Manuduct.* I. *Dissert.* XII.

7. Rogare possis Palam.] *Pulcherrimus hic locus. Mala, nocitura, aut infamia non pudet à Diis petere; coram hominibus, pudet. Idem noster, De Benef.* VI. *cap.* XXXVIII. Quam multa sunt vota, quæ etiam sibi fateri pudet? quam pauca, quæ facere coram teste possimus? *Idem de Benef.* II. *cap.* I. Vota homines parcius facerent, si palam facienda essent. adeò etiam Deos, quibus honestissimè supplicamus, tacitè malumus & intra nos precari. *Catullus*:

> ——— tacito suspendit vota labello.

At contrà vir sapiens,

> ——— recti custos, imitator honesti,
> Et nihil arcano qui roget ore Deos:

Vt Martialis de illo appositè, lib. I. *Adde & Horatium lib.* I. *epist.* XVI.

8. Turpissima vota.] *Persius Sat.* II.

> At bona pars procerum tacita libabit acerra.
> Haud cuiuis promptum est, murmurque, humilesque susurros
> Tollere de templis, & aperto viuere voto.

Vulgus, atque adeò primi; tacitis votis sacrificant, & intra se precati. quæ? turpia, Moriatur ille, potiar illa; & quæ palam non audent. Plutarchus, de Defectu oraculorum: Apollinem alij de Thesauris, aut Hereditatibus, aut incestis Nuptiis consulunt: vt planè refellatur Pythagoras, qui dixit, Homines, quando Deos adeunt, fieri meliores. Illi verò, quos animi morbos, coram viro grauiore aut ætate maturo, recondere & abnegare decebat; hos detectos & apertos ad Deum deferunt. *Opportunè de Pythagoræ: cuius etiam hoc fuit,* μετὰ φωνῆς εὔχεσθαι. Oportere clarè & vocaliter precari. *Clemens Alexandrinus* IV. *Strom.* Τί τοίνυν οἱ Πυθαγόρειοι βουλόμενοι, μετὰ φωνῆς εὔχεσθαι κελεύουσιν: Ἐμοὶ δοκεῖν, οὐχ ὅτι τὸ θεῖον ᾤοντο μὴ δύνασθαι τῆς ἡσυχῇ φθεγγομένης ἐπαΐειν, ἀλλ' ὅτι δικαίας ἐβούλοντο εἶναι τὰς εὐχάς· ἃς οὐκ ἄν τις αἰδεσθείη ποιεῖσθαι, πολλῶν συνειδότων: Quid igitur Pythagorei volunt, clara voce precari iubentes? Meo iudicio, non quia Numen non posset audire tacitè aut submissè precantes: sed quia censebant iustas debere esse preces, & quas nemo vereretur palam concipere, multisque consciis. *Adspicit huc Macrobius* I. *Saturn.* Præceptum est Philosophiæ: Sic loquendum esse cum hominibus, tanquam Dij audiant; sic cum Diis, tanquam homines audiant.

MVRETVS.

SIc est.] *Solitudinem proficientibus, neque satis adhuc confirmatis, vtilem esse: Stultis vt alia omnia, noxiam. Ad postremum addit pulcherrimum præceptum de iis quæ à Deo petenda sunt.*

Turpissima vota.] *Hanc ipsam hominum stultitiam his versibus exagitat Horatius:*

> Vir bonus. omne forum quem spectat, & omne tribunal,
> Quandocunque deos vel porco, vel boue placat:
> Iane pater, clare, clare cum dixit. Apollo,
> Labra mouet metuens audiri, pulchra Lauerna
> Da mihi fallere, da sanctum iustumque videri:
> Noctem peccatis, & fraudibus obiice nubem.

OPSOPOEVS.

O*ptimus è m. ss.* quanti roboris. Gratulatus *&c. duo*, quanti roboris plena. Grat. *M. ss. omnes*, audacter Deũ roga. Nihil illũ de alieno rogatur es. *Et postea optimus*, Deo insusurrãt,

ARGVMENTVM I. LIPSI.

BENE sperare se de amico Lucilij, in quo plurimus pudor & rubor. Hunc aliquando à natura esse, nec vllis præceptis excuti: ac sequi etiam Sapientem. Comparere item in malis interdum, & mali notam. Monitum deinde salutare Epicuri: Semper virum bonum repræsentare nobis, qui coërceat vt pædagogus. Velut illo præsente facere omnia, & loqui.

EPIST. XI.

LOCVTVS est mecum amicus tuus bonæ indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenij, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustũ, ad quem respondebit: non enim ex præparato locutus est, sed subito deprehensus. Vbi se collegit, verecundiam, [1] bonum in adolescente signũ, vix potuit excutere: adeò illi ex alto [2] suffusus est rubor. Hic illũ, quantum suspicor, etiam cum se confirmauerit, & omnibus vitiis exuerit, sapientem quoque sequetur. Nulla enim sapientia, naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quidquid infixum & ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in cõspectu populi sudor erumpit, non aliter quàm fatigatis & æstuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorumdam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec disciplina, nec vsus vnquam excutit: sed natura vim suam exercet, & illos [3] vitij sui etiam robustissimos admonet. Inter hæc & ruborem esse scio, qui grauissimis quoque viris subitus offunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos & senes tangit. Quidam numquam magis, [4] quàm cùm erubuerint, timendi sunt: quasi omnem verecundiam effuderint. Sulla tunc erat violentissimus, cum faciem eius sanguis inuaserat. [5] Nihil erat mollius ore Pompeij, numquam non coram pluribus erubuit: vtique in concionibus. [6] Fabianum, cum in senatum testis esset inductus, erubuisse [7] memini: & hic mirè illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed à nouitate rei: quæ inexercitatos etsi non concutit, mouet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam vt quidã boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis, & citò in os prodeuntis. Hæc, vt dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quæcunque attribuit cõditio nascendi, & corporis temperatura, cum multum se diuque animus composuerit, hærebũt. Nihil horum vitari potest, non magis quàm accersi. [8] Artifices scenici, qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristitiam repræsentant, hoc indicio imitantur verecundiã: deiiciunt vultũ, verba submittunt, figunt in terrã oculos & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt. nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduersus hæc sapientia promittit, nihil proficit: sui iuris sunt, iniussa veniunt, iniussa discedunt. [9] Iam clausulam epistola poscit: accipe, & quidem vtilem & salutarem, quam te affigere animo volo. *Aliquis* [10] *vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, vt sic tamquam illo spectante viuamus, & omnia tamquam illo vidente faciamus.* Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit: custodem nobis & pædagogum dedit: nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis adsistat. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui [11] non adspectus tantum, sed etiam cogitatus emendat! O felicem, qui sic aliquem vereri potest, vt ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet! Qui sic aliquem vereri potest, citò erit verendus. Elige itaque Catonem: si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virũ Lælium: elige eum, cuius tibi placuit, & vita, & oratio, & [12] ipsius animum ante te ferens & vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, praua non corriges.

I. LIPSIVS.

1. BOnum in adolescente] *Et mihi semper laudatum.*

Αἰδομένων δ' ἀνδρῶν πλέονες σοοὶ, ἠὲ πέφανται:

Queis pudor est, plures sunt salui, quam perierunt.

ait Sapientia fons Homerus. Et Symmachus: Quorum mens honesta est, eorum imbecilla frons est.

2. Suffusus

2. Suffusus est rubor.] *Signum & index Virtutis. Diogenes Cynicus olim,* ἰδὼν ποτὲ μειράκιον ἐρυθριῶν, Θάῤῥει, ἔφη· τοιοῦτόν ἐστι τῆς ἀρετῆς τὸ χρῶμα· cernens adolescentulum erubescentem, Confide, inquit: talis Virtutis est color. *Menander:*

Πᾶς ἐρυθριῶν γε χρηστὸς εἶναί μοι δοκεῖ·

Quisquis erubescit, censeo hunc ego probum.

Catonis etiam dictum (in Plutarcho:) τῶν νέων μᾶλλον ἀγαπᾶν τοὺς ἐρυθριῶντας, ἢ τοὺς ὠχριῶντας: Adolescentium magis se amare erubescentes, quam expallescentes.

3. Vitij sui.] *Nam tale etiam nimium pudor, siue* δυσωπία. *Stoici igitur & verbis distinguebant, vt solent. Plutarchus, De nimia verecundia:* Οἱ στωϊκοὶ καὶ τῷ ῥήματι τὸ αἰσχύνεσθαι καὶ δυσωπεῖσθαι τοῦ αἰδεῖσθαι διέστησαν· Stoici & verbo ipso Pudere, ab eo quod est Verecundari, distinxerunt. *Ergo illud in vitio, hoc laude: etsi Latinis vix tale discrimen.*

4. Quam cum erubuerint.] *Sicut in Domitiano notatur à Tacito,* sæuus ille vultus, & rubor, à quo se cõtra pudorem muniebat. *De eodem Plinius:* Pallor in corpore, in ore impudentia, multo rubore suffusa. *Et hunc tacita aut aperta ira sæpe facit: ideoque scite disparat Sidonius, in suo Theoderico:* Lactea cutis iuuenili rubore suffunditur. namque hunc illi crebro colorem, non ira, sed verecundia facit.

5. Nihil mollius ore Pompeij.] *De quo tamen Sallustius:* Oris probi, animo inuerecundo: *indignante Lenæo liberto, & scriptis vindicante.*

6. Fabianum.] *Philosophum & Rhetorem. vide epist. c.*

7. Memini.] *Vixit enim floruitque, adolescente Seneca, sub Tiberio.*

8. Artifices scænici.] τεχνῖται διονυσιακοὶ *Græcis: histriones, & id genus. Vide* VII. *de Benef. cap.* XX.

9. Iam clausulam.] *Meus bonus liber,* clausam. *quidni esset, vt Summa, Summulas?*

10. Vir bonus eligendus.] *Sub quo velut custode viuas. Nimis salutare monitum: de quo in epist.* XXV. *& ego in Manud.* III. *Diss. vltima.*

11. Non aspectus tantum.] *Bene ad sententiam, non ad libros; qui omnes,* non actus: *quod esset, non actiones tantum, sed cogitationes. Pro priore illa mente scriberem,* tactus: *quod notat scilicet præsentem. Etsi quidam monent, in suis libris,* non præsens tantum, *legi. Sed de ipsa re, Plutarchus habet inter signa Profectus:* Si magnorum virorum memoria, in affectu aut perturbatione, statim se repræsentet, & immotos nos conseruet. *Xenophon Socrati hoc tribuit, lib.* IV. *Dict. & Factor.* ὅτι καὶ τὸ μεμνῆσθαι μὴ παρόντος, οὐ μικρὰ ὠφέλει τοὺς εἰωθότας τι αὐτῷ συνεῖναι, καὶ ἀποδεχομένους αὐτόν· quod etiam memoria absentis plurimum iuuabat eos, qui versari cum illo soliti, & sermones eius accipere. *Euripidem huc ducas:*

Ἀλλ' οὖν ἔχει τι σχῆμα, κἂν ἀπωθεν ᾖ

Ἀνὴρ ὁ χρηστός, δυστυχοῦντας ὠφελεῖν·

Speciem hoc habet, quod dissitus quoque vir bonus,

Iuuare miseros, & prodesse possiet.

12. Ipsius animum.] *Varians libris. Modius volebat:* ipsius ante se ferens animum vultus. *Ego probem, cum meo & quibusdam;* ipsius animo ante te ferens vultus: *id est, eius vultum & imaginem animo præferens, ac proponens, quasi præsentis. Alij tamen libri:* ipse animum ante se ferens vultus: *id est, qui robur & virtutem vultu prætulit.*

MVRETVS.

LOCVTVS est.] *De amico quodam Lucilij bene sperare se ostendit: quem tamen ne tum quidem cum ad sapientiam peruenerit, pudorem, qui in eo plurimus erat, depositurũ esse censet: idque ei cum multis magnis viris esse commune. Addit in extremo præceptum Epicuri longe vtilissimum ijs qui se ab omni turpitudine abducere cupiunt. Proponere eos sibi debere magnum aliquem & spectatum virum, de quo semper cogitent, quem sibi semper ante oculos suos subijciant, quem interesse omnibus actionibus suis putent. Ita fore, vt nihil vel in solitudine faciant, quod non eo præsente facere auderent. Simile argumentum Epistola* XXV.

OPSOPOEVS.

P*Articula* enim *abest à scriptis omnibus. Mox legendum ex veteribus codicibus,* subitus effunditur.

Corrige, (scribit Modius epist. XXXVI.) Nihil horum vetari potest, non magis quam accersi. *sequitur enim:* nec prohibetur hic nec adducitur. *Modio subscribunt Ambianus & Nicotianus codices. Postea, Recte legitur in tribus m.ss.* qui non præsens tantum, sed etiam cogitatus emendat. *Idem enim hic voluit Seneca, quod postremis* CII. *epist. verbis:* Scies magnorum virorum, non minus præsentia, esse vtilem memoriam.

Modius epist. CXXX. *Qui potest quis animum alterius ante se ferre? plane scribo legoque:* & ipsius ante se ferens animum vultus, *turbauit bonos viros insolens illud* ipsius *antique pro* ipse *positum, vt etiam pueri, qui modo Terentium vel à limine viderint, sciunt. Hæc Modius. At duo Puteani codices clare præferunt,* & ipse animum ante se ferens vultus. *in quorum altero manifesto recentior interpolatoris manus agnoscebatur, supra postremam pronominis* ipse *vocalem,* ius, *supra* se, te *scribentis, post* ferens *copulam* & *interserentis, & ex* vultus, *apice imposito* vultum *facientis.*

Subitus offunditur] *v. c.* affunditur.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

FACETE de senectute sua narrat, & in villa se eius admonitum. Admonitum autem sine tristitia; nec tristem eam, imo iucundam esse, & vitijs minus oportunam. Omnem vitam breuem: sed qualemcumque, vsu faciendam nostram, & manum illi injiciendam. Cottidie dicamus & censeamus, Vixi.

EPIST. XII.

QVOCVMQVE me verto, argumenta senectutis meæ video. Veneram in suburbanum meum, & querebar de impensis ædificij dilabentis: ait villicus non esse negligentiæ suæ vitium: omnia se facere, sed villam veterem esse. Hæc villa inter manus meas creuit. Quid mihi futurum est, si iam putria sunt ætatis meæ saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi. nullas habent frondes. quam nodosi sunt, & retorridi rami? quam tristes & squallidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat [1] per Genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam: sed illas vetulas esse. Quod inter nos sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conuersus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitus, & merito [2] ad ostium admotus? foras enim spectat. Vnde istunc nactus es? quid te delectauit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit. ego sum Felicio, cui solebas [3] sigillaria afferre: ego sum Philositi villici filius, deliciolum tuum. [4] Profecto, inquam, iste delirat. [5] Pupulus, etiam deliciolum meum factus est. Prorsus potest fieri. [6] dentes illi cummaxime cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi [7] senectus mea, quocumque aduerteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus: plena est voluptatis, si illa scias vti. Gratissima sunt poma, [8] cum fugiunt: pueritiæ maximus in exitu decor est: deditos vino potatio extrema delectat, illa quæ mergit, quæ ebrietati summam manum imponit. Quod in se iucundissimum omnis voluptas habet, in finem sui differt. iucundissima est ætas deuexa iam, non tamen præceps: & illam quoque in [9] extrema tegula stantem, iudico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quam dulce est, cupiditates [10] fugasse ac reliquisse? Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere. Primum ista tam iuueni ante oculos debet esse, quam seni: non enim citamur [11] ex censu: deinde nemo tam senex est, [12] vt improbe vnum diem speret. Vnus autem dies, gradus est vitæ. tota ætas partibus constat, & orbes habet circumductos maiores minoribus. Est aliquis, qui omnes complectatur & cingat: hic pertinet à natali ad diem extremum. est alter, qui annos adolescentiæ excludit. est qui totam pueritiam ambitu suo adstringit. est deinde ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore præcingitur circulo: angustissimum habet dies gyrum: sed & hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo Heracletus, cui cognomen Scotinon fecit orationis obscuritas: *Vnus*, inquit, *dies par omni est*. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem esse horis: nec mentitur. Nam si dies tempus est vigintiquattuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet, quod dies perdidit. Alius ait, parem esse vnum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non in vno die inuenias, lucem & noctem, & alternas mundi vices. [13] Planiora facit ista nox alias contractior, alias productior. Itaque [14] sic ordinandus est dies omnis, tamquam [15] cogat agmen, & consummet atque expleat vitam. [16] Pacuuius qui Syriam [17] vsu suam fecit, cum vino & illis funereis epulis [18] sibi parentauerat, sic in cubiculum ferebatur à cœna, vt inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur: [19] βεβίωκε, βεβίωκε. nullo non se die extulit. Hoc quod ille ex mala conscientia faciebat, nos ex bona faciamus, & in somnum ituri, læti, hilaresque dicamus,

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.

Crastinum si adiecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatissimus est & securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine exspectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum surgit. Sed iam debeo epistolam cludere. Sic, inquis, sine vllo ad me peculio veniet? Noli timere: aliquid secum feret. quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac voce præclarius, quam illi trado ad te perferendam? *Malum est in necessitate viuere. sed*

in neceſſitate viuere, neceſſitas nulla eſt. Quid ni nulla ſit? patent vndique ad libertatem viæ multæ, breues, faciles. Agamus Deo gratias, quod [20] nemo in vita teneri poteſt. calcare ipſas neceſſitates licet. Epicurus, inquis, dixit: quid tibi cum alieno? [21] Quod verum eſt, meum eſt. perſeuerabo Epicurum tibi ingerere: vt iſti qui in verba iurant, nec quid dicatur æſtimant, ſed à quo, ſciant, quæ optima ſunt, eſſe communia.

I. LIPSIVS.

1. PER Genium meum.] *Libri fere,* Genium ſuum: *nec damnes. Vulgatum iurare, vel adiurare, per Salutem ſuam & Genium: quem interpretatur Chariſius,* τ̃ ἰσχυροῦ τύχην, cuiuſque Fortunam. *In Apuleio:* Per fortunas Genioſque veſtros. *Sed & per alterius Genium, præſertim Principis, aut Domini ſui: vt in Propertio,*

Exuitur, Geniumque meum proſtratus adorat.

Et plura exempla alijs iam notata.

2. Ad oſtium admotus.] *Alluſio ad ritum collocandi cadaueris. quod ſolet ad oſtium deponi, pedibus & facie foras verſis. Itaque ludit, & ait: Merito iſte ianitor eſt & oſtium ſeruat: nam mox ita locandus, & efferendus. Virgilius adſpexit, lib.* VIII.

----recipitque ad limina greſſum,
Corpus vbi exanimi poſitum Pallantis.

Plura ego I. *Elect. cap.* VI.

3. Sigillaria adferre.] *Dies poſt Saturnalia, itemque ipſa munera (quia ſigillis olim conſtabant) quæ pueris ſollenne offerre,* Sigillaria *dicta. Suetonius Claudij cap.* v. Quadraginta aureos in Saturnalia & Sigillaria miſiſſe: *atque ibi interpretes. Solent autem maiores minoribus fere mittere, & amatores amatis.*

4. Profecto inquam.] *Diuinabam,* perfecte.

5. Pupulus etiam.] *Eſt puer ſiue paruus pupus: & conuenit hic, quia faciebat ſe in delicijs luſibuſque Senecæ fuiſſe. Tamen veteres,* vetulus: *alij,* populus. *Lego autem,* & iam, *diuulſim.*

6. Dentes illi.] *Iocus iterum. nam & pueris ſeptuennibus dentes cadunt, itemque ſenibus. Noſter epiſt.* LXXXIII. *hæc ipſa re ludens:* Erinus puer ait nos eamdem criſim habere: quia vtrique dentes cadunt.

7. Senectus mea.] *Non tam grauis, quam* πρόχεις *facit. Vitam vide.*

8. Cum fugiunt.] *Iam cedentia ætati, & abeuntia. vt* Vinum fugiens.

9. Extrema regula.] *Quaſi lapſui vicinam. Nam inſtabile ibi & ſuſpenſum veſtigium, in extremis dico tectis. Alij ad guttam adſpectum putant, quæ caſura adhuc ibi pendet. Sed ego veterem lectionem præferam, quæ eſt* regula. *Interpretor* lineam extremam, *quæ in Stadijs ſolita duci, curſus finis. Seneca noſter epiſt.* XLIX. Admoueri lineas ſentio: *atque ibi vide. Sane has lineas Græci etiam* καvόvας, *& Latini* Regulas *dicebant. Statius:*

Vt ruit, atque æquum ſummiſit regula limen.

Etiam Caſſiodorus III. *Variarum. Ait autem hic Seneca,* Stantem in extrema regula: *ſicut de Ira* I. *cap.* XI. Imperium in extremo ſtabat. *Et alibi:* In vltimo gradu poſitus.

10. Fugaſſe ac.] *Mei & Gruteriani,* fatigaſſe. *Omnino ita fuit: in curſu ſcilicet manet: & ſenex in extrema linea, reliquit à tergo voluptates ac fatigauit.*

11. Ex cenſu.] *E tabulis cenſualibus, in quibus iuniores ſenioreſque notati, & cuiuſque adeo annus. Talis autem citatio in Militia & Dilectu obtinebat: at non, inquit, in morte.*

12. Vt improbe.] *Alij cum negatione,* vt non improbe. *Vulgatum eligam: & quiſque ſenex, ſalua fronte vnum diem ſperet: quid ſi annum cum Catone? Ita enim ille apud Ciceronem:* Nemo eſt tam ſenex, qui ſe annum non putet poſſe viuere.

13. Planiora.] *Quidam* Planeta: *at ſcripti fere,* plura, *itémque* non, *vbi,* nox *ſcribitur. Ego concinnem,* Plura facit iſta non alia, alias contractior, alias productior. *Plures ſunt, inquit, dies, at non diuerſi: etiamſi ſpatio diſſident.*

14. Sic ordinandus dies.] *Horatij præceptum.*

Omnem crede diem tibi diluxiſſe ſupremum. *Muſonius:* Οὐκ ἔστι τ̃ ἐνεστηκυῖαν ἡμέραν καλῶς βιῶναι, μὴ προθέμενον αὐτὴν ὡς ἐσχάτην βιῶσαι: Non eſt præſentem diem bene tranſigere, niſi qui proponit velut vltimam illam tranſigere.

15. Cogat agmen.] *Bene, à militia. nam vltimi ſunt agminis coactores. Tamen bonus ille meus,* cogat alium.

16. Pacuuius.] *Quis iſte, quare. Proprætorne Syriæ fuit? apparet, & quidē annos plures, ſub Tiberio: cui hoc proprium, continuare imperia. At nullū ego* Pacuuiū *ſub eo Syriæ Preſidē. ſed Pōponium, cognomine* Flaccū *reperio. qui videtur ſtatim à Germanici morte Syriæ præfectus, tenuitque annos circiter tredecim. Nā obijt anno vrbis* DCCLXXXVI. *cepit, vt videtur,* DCCLXXIII. *Aliū equidē illis annis non obſeruare memini, qui eā rexerit. At de morte huius, Tacitus* VI. *Annali,* Flacco Pomponio Syriæ proprætore defuncto, recitantur Cæſaris litteræ. *De electione, Suetonius Tiberij cap.* XLII. *Huic autem ſucceſſit mox L. Vitellius, & tenuit ad Caium: vt nec eſſe quidem alius potuerit, Tiberij principatu. plures illos annos, quam* Pomponius: *quem tamen non auſim in Seneca ſubſtituere. An ſi forte* Pacuuius *ille, non Præſes, ſed Procurator Cæſaris, ibi fuit?*

17. Vſu ſuam fecerat.] *Ob diuturnum ibi imperium, vt dixi, & moram.*

18. Sibi parentauerat.] *Alluſum ad conuiuia funerum, ſicut ab eodem epiſt.* CXXII. Non conuiuantur, ſed iuſta ſibi faciunt. *Et de Vit. beat. cap.* XI. Locus, in quo luxuriæ parentatur.

19. Βεβίωκε.] *E quibuſdam libris,* βεβίωται. *Cicero ad Atticum:* Homini non recta, ſed voluptaria quærenti, nonne βεβίωται? *id eſt,* Vita acta eſt?

20. Nemo in vita teneri.] *Tragicus:*

Eripere vitam nemo non homini poteſt,
At nemo mortem.

21. Quod verum est.] *Meus ille liber*, Quod securum.

MVRETVS.

QVOCVNQVE me verto.] *Vrbanissime narrat, quemadmodum cum ad villam suam venisset, multa senectutis suæ argumenta deprehenderit. Addit vnumquemque nostrum quotidie ad mortem paratum esse debere.*

Pueritiæ maximus in exitu decor est.] *Ideo Sappho Ouidiana ad Phaonem:*

O nec adhuc iuuenis, nec iam puer.

Sed & Homerus illam primæ lanuginis ætate gratissimam esse ait.

Πρῶτον ὑπηνήτῃ, τοῦ περ χαριεστάτη ἥβη.

Ex censu.] *Ex ætate. in libris enim censualibus etiam ætas cuiusque notabatur. Hæ sunt quas* παιδογραφίας *Modestinus vocat.*

Syriam vsu suam fecit.] *Cum diutissime ei præfuerit, ita volēte Tiberio, qui vt quēque cuique prouinciæ præfecerat, ita fere ibi consenescere cogebat.*

PINCIANVS.

QVOD inter nos sit.] *Scribendum puto.* quid interim nobis sit? *vt mox ante*, Quid mihi futurum est? *Nam vetus omnis lectio habet.* Quid inter nos sit? *& paulo post*, primus *legendum, non* primum.

Ego sum Philositi villici filius.] *Exemplaria quædam* Philositi *legunt, alia* Philosoti, *Mallem legeres* Philisti: *quod Græcam magis refert indolem.*

Cupiditates fatigasse ac reliquisse.] Fugasse *quidam codices, non* fatigasse.

Vt non improbe vnum diem speret.] *Negatio* non *superuacanea est, ex nonnullis exemplaribus.*

Hic pertinet a natali ad diem extremum.] *Codicum pars* pertingit *agnoscit, non* pertinet.

Est deinde per se annus.] *Vetus lectio*, Est deinde ipse annus.

Cui cognomen scotinon fecit orationis obscuritas.] *Legendum reor* scotinu, *vt sit genitiuus Græcus, non* scotinon.

Planeta facit ista, non alias contractior, alias productior dies.] *Exemplaria quædam* Plura *habent, non* Planeta, *Alia* pluralitas *Verbum autem* dies, *in cunctis desideratur.*

Et illis funereis epulis se sepelisset, & quasi sibi parentauerit.] *Vetus lectio breuior*, & illis funebribus epulis sibi parentauerit. *reliqua superuacanea sunt.*

Quid ni nulla? si patent vndique ad libertatem viæ] *Scribe*, Quid ni nulla sit? Patent vndique ad libertatem viæ, *ex eadem.*

OPSOPOEVS.

M.ss. Quocumque me verti. *& sequenti versu*, Ait villicus mihi, non &c.

Recte haberet Romana editio, Quod inter nos dictum sit. *si modo* dictum *omisisset, abest enim ab omnibus tam nostris, quam Pinciani & Modij membranis. Potesta. De ritu cadaueris ad ianuam, facie pedibusque in publicum versis, collocandi, vide Lips. Electorum lib. 1. cap. VI. vbi citato hoc Senecæ loco ita scribit: Locus hercule argutus? & cuius sententia, quis neget, quin diserte ad hunc ritum? Nam ait. Illum senem merito ad hostium admotum. quare? quia ludere ei visum, & in officium hominis: hostiarius enim erat: & in senium. quasi iam in extrema tegula staret semimortuus, & ideo iure ad ianuam collocandus. Ait etiam, Foras illum spectare. quid, nisi alludens ad illum corporis mortui situm, foras & in publicum obuersi? Interfuit profecto iuuentutis explicari eum locum: at ego addam etiam correctionem. Nam vbi vulgo*, Perfecte, inquam, delirat iste vetulus, *lib. manuss. quos vidi*, iste populus. *Non dubitabis scribere & interpungere*, Perfecte inquam, delirat iste: pupulus & iam deliciolum meum factus est, *Pupulus paruus pupus. Vera lectio, & venusta præ vulgata. Hactenus Lipsius.*

M.ss. potio extrema *& postea, melior eorumdem lectio*, cupiditates fatigasse ac rel. *Statim omnes.* tam seni ante oculos debet esse quam iuueni. *cuius loquendi formulæ exempla plurima collegit P. Fab. Sen. 1. c. XXIIJ.*

M.ss. Præcingitur circulo. *Mox ijs consentientibus delendum est nomen* Scotinon, *vtpote manifestum glossema. Idem notauit Modius epist.* cxxx. *Tres scripti Modij in citata epistola, & quatuor nostri* quod non & in vno die inuenias, lucem & noctem, & in alternas mundi vices. *At quæ sequuntur, ita extant in nostris:* Plura facit ista non alias contractior, alias productior. Itaque, &c. *Ambianus pro* non, *scriptum habet* nem. *& in ora libri scholium hoc*, Non plura facit, quo ad vicissitudines alternas.

Notat ibidem Modius Pincianum, quod verba illa se sepelisset *non recte omitti posse censere visus sit, Sed reuera è nota sunt ad dictionem* parentauerit. *in quatuor manuss. sincere scribitur*, cum vino & illis funebribus epulis sibi parentauerit. parentauerat *scribendum, vt habent veteres editiones.*

In vete. codicibus scribitur bebiote, *in vno* bebiotæ. *quod Græcis Characteribus* βεβίωται *fecit. Quæ vera huius loci scriptura est, non vulgata*, βεβίωκε. *Is enim adclamari solebat quibus vita iucunde transacta est. Cicero epist. 11. lib. XII. ad Atticum* Verum si quæris, homini non recta, sed voluptaria quærēti nonne βεβίωται: tu interea dormis. *Idem alibi*, Quare stomachor omnia, sed mihi βεβίωται. viderint iuuenes. *Versu eodem, Nicotianus liber habet*, ex mala consuetudine fac. *Sed vulgatam lectionem stabilit non absimilis de Diodoro locus lib. de beata vita cap. XIX.*

M.ss. in præsenti, secum fert. *& postea vnus*, iurarunt.

Et merito ad ostium admotus? foras enim spectat.] *hoc dicit quòd olim cadauer post efflatam animam cubiculo efferrent, & in vestibulo ædium efferrent ad ianuam; hac cæremonia addita vt corpus mortui foras spectaret, & facie pedibusque esset in publicum versis. Bene igitur Seneca ait illum senem* merito ad ostium admotum, *ludens in officium hominis: ostiarius enim erat, & in senium, quasi iam in extrema tegula staret semimortuus, & ideo iure ad ianuam collocandus, foras spectans. Vide Lipsium lib. 1. Elector. cap. 6.*

Cui ſolebas ſigillaria efferre.] *non tantum dies Saturnalibus adiecti*, ſigillaria, *ſed & ipſa munuſcula ſic vocabantur. de ijs vide Suetonium in Claudio cap.5 & 16. Nerone cap.28. & ad eum Torrentium, Gellium lib.2 cap.3. lib.5. cap.4. Alex. ab Alex. li.3. cap.4. Gen. die.*

Philoſiit.] *v. c.* Philoſij.

Nemo in vita teneri poteſt.] *additur in v. c.* poteſt inuitus *quod placet. Iuretus.*

Vt iſti qui in verba iurant.] *Iuriſiurandi in verba meminit Horatius,* Ode 15. *Epod. & Epiſt.1. lib.1. Tacit. lib.1. hiſt. Briſſonius lib.5. de form.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

FORMAT pulchre aduerſus fortuita, & robur donat. Maxime autem, ne futurorum metu angamur: incerta ea eſſe, & poſſe non euenire. Spe igitur omnem metum temperandum. Deinde illud robuſtius: Fac & præcipe ventura: à Deo ſunt, & in bonum.

EPIST. XIII.

MVLTVM tibi eſſe animi ſcio. nam etiam antequam [1] inſtruerem te præceptis ſalutaribus, & dura vincentibus, ſatis aduerſus fortunam placebas tibi: & multo magis, poſtquam cum illa conſeruiſti manum, vireſque expertus es tuas. quæ numquam certam dare fiduciam ſui poſſunt, niſi cum multæ difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando vero & propius acceſſerint. Sic verus ille animus, & in alienum non venturus arbitrium, probatur: hæc eius [2] obruſſa eſt. Non poteſt athleta magnos ſpiritus ad certamen adferre, qui numquam [3] ſugillatus eſt. Ille [4] qui fudit ſanguinem ſuum, cuius dentes crepuerunt ſub pugno, ille qui ſupplantatus aduerſarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quoties cecidit contumacior reſurrexit, cum magna ſpe deſcendit ad pugnam. Ergo, vt ſimilitudinem iſtam proſequar, ſæpe iam fortuna ſupra te fuit: nec tamen tradidiſti te, ſed ſubſiliiſti, & acrior reſtitiſti. [5] multum enim adiicit ſibi virtus laceſſita. Tamen ſi tibi videtur, accipe à me auxilia quibus munire te poſſis. Plura ſunt, Lucili, quæ nos terrent, quam quæ premunt: & ſæpius opinione, quam re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, ſed hac ſubmiſſiore. Nos enim dicimus, omnia iſta quæ gemitus mugituſque exprimunt, leuia eſſe, & contemnenda. Omittamus hæc magna verba, ſed, dij boni, vera: illud tibi præcipio, ne ſis miſer ante tempus: cum illa quæ velut imminentia expauiſti fortaſſe numquam ventura ſint, certe nondum venerint. Quædam ergo nos magis torquent, quam debeant: quædam ante torquent, quam debeant: quædam torquent, cum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut præcipimus. Primum illud, quia res in controuerſia eſt, & [6] litem conteſtatam habemus, in præſentia differatur. Quod ego leue dixero, tu grauiſſimum eſſe contendes. ſcio alios inter flagella ridere, alios gemere ſub colapho. Poſtea videbimus, vtrum iſta ſuis viribus valeant, an imbecillitate noſtra: illud præſta mihi, vt quoties circumſteterint, qui tibi te miſerum eſſe perſuadeant, non quid audias, ſed quid ſentias cogites. & cum patientia tua deliberes, ac te ipſe interroges, qui tua optime noſti: quid eſt quare iſti me complorent? quid eſt quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quaſi tranſilire calamitas poſſit? Eſt aliquid iſtic mali? an res iſta magis infamis eſt quam mala? Ipſe te interroga: Numquid ſine cauſa crucior, & mæreo, & quod non eſt malum facio? Quomodo, inquis, intelligam, vana ſint, an vera, quibus angor? Accipe huius rei regulam. Aut præſentibus torquemur, aut futuris, aut vtriſque. De præſentibus, facile eſt iudicium. ſi corpus tuum liberum eſt, ſanum eſt, nec vllus ex iniuria dolor eſt: videbimus quid futurum ſit, hodie nihil negotij habet. At enim futurum eſt. Primum diſpice, an certa argumenta ſint venturi mali. plerumque enim ſuſpicionibus laboramus, & illudit nobis illa, [7] quæ conficere bellum ſolet, fama: multo autem magis ſingulos conficit. Ita eſt, mi Lucili. cito [8] accedimus opinioni: non coarguimus illa, quæ nos in metum adducunt: nec excutimus, ſed trepidamus: & ſic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fuga pecorum, exuit caſtris, aut quos aliqua fabula ſine auctore ſparſa conterruit. Neſcio quomodo magis vana perturbãt. vera enim modum ſuum habent: quidquid ex incerto venit, cõiecturæ & licẽtiæ pauentis animi traditur. Nulli itaque tam pernicioſi, tam irreuocabiles, quam lymphatici metus ſunt. ceteri enim ſine ratione, hi ſine mẽte ſunt. Inquiramus itaque in rem diligenter. Veriſimile eſt, aliquid futurum mali? non ſtatim verum eſt.

Quam multa non exſpectata venerunt, quam multa exſpectata numquam comparuerunt? Etiam ſi futurum eſt, quid iuuat dolori ſuo occurrere? ſatis cito dolebis, cum venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. Multa interueniẽt, quibus vicinum periculum vel prope admotum, aut ſubſiſtat, aut deſinat, aut in alienum caput tranſeat. Incendium ad fugam patuit: quoſdam molliter ruina depoſuit: aliquando gladius ab ipſa ceruice reuocatus eſt: aliquis carnifici ſuo ſuperſtes fuit. Habet etiam mala fortuna leuitatem. fortaſſe erit, fortaſſe non erit: interim dum non eſt, meliora propone. Nonnumquam nullis apparentibus ſignis, quæ mali aliquid pronuncient, animus ſibi falſas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiæ ſignificationis detorquet in peius, aut maiorem ſibi offenſam proponit alicuius quam eſt, & cogitat non quantum iratus ille ſit, ſed quantum liceat irato. Nulla autẽ cauſſa vitæ eſt, nullus miſeriarum modus, ſi timetur quantum poteſt. Hic prudentia proſit, hic robore animi euidentem quoque metum reſpue: ſi minus, vitio vitium repelle, [9] ſpe metum tempera. Nihil tam certum eſt ex his quæ timentur, vt non certius ſit, & formidata ſubſidere, & ſperata decipere. Ergo & ſpem ac metum examina: & quoties incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis. ſi plures habebis ſententias metus; nihilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te deſine. Ac ſubinde hoc in animo volue, maiorem partem mortalium, cum illi nec ſit quidquam mali, nec pro certo futurum ſit, æſtuare ac diſcurrere. Nemo enim reſiſtit ſibi, cum cœperit impelli, nec timorem ſuum redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor eſt, vanus: aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expaueſcimus dubia pro certis, non ſeruamus modum rerum, ſtatim in timorem venit ſcrupulus. Pudet me ſic tecum loqui, & tam leuibus remedijs te focillare. Alius dicat, Fortaſſe hoc non veniet: tu dic, Quid porro ſi veniet? Videbimus [10] vtrum veniet: fortaſſe pro me veniet, & mors iſta vitam honeſtabit. Cicuta magnum [11] Socratem fecit: Catoni gladium aſſertorem libertatis extorque, magnam partem detraxeris gloriæ. Nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione magis, quam exhortatione opus ſit. Non in diuerſum te à natura tua ducimus: natus es ad iſta quæ dicimus. Eo magis bonum tuum auge, & exorna. Sed iam finem epiſtolæ faciam, ſi illi ſignum ſuum impreſſero: id eſt, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandauero. ***Inter cetera mala, hoc quoque habet stultitia proprium, ſemper incipit viuere.*** Conſidera quid vox iſta ſignificet, Lucili virorum optime: & intelliges quam fœda ſit hominum leuitas, quotidie noua vitæ fundamenta ponentium, nouas ſpes etiam in exitu inchoantium. Circumſpice tecum ſingulos. occurrent tibi ſenes, qui ſe cummaxime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. Quid eſt autem turpius, quam ſenex viuere incipiens? Non adiicerem auctorem huic voci, niſi eſſet ſecretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quæ mihi [12] & laudare, & adoptare permiſi.

I. LIPSIVS.

1. INSTRVEREM te.] *Alij libri* inſtrueres te. *Velim*, inſtruerere.

2. Obruſſa eſt.] *Quidam libri*, Hæc eius probatio obtruſa eſt: *e quo poſſis*, probatio & obruſſa eſt. *Sed prius illud interpretatio videtur. neque enim aliud* Obruſſa (*Monetæ verbum*) *quam auri per ignem examen, & depurgatio. Suetonius Nerone, cap.* XLIV. *ibi Scholiastæ.*

3. Sugillatus eſt.] *Gloſſæ veteres*; ὑπωπιασθεὶς, Sugillatus. *Iterumque*: Sugillat, πλήσσει, ὑπώπια ποιεῖ: percutit, vbices facit. *Nam* ὑπώπια *proprie ſub oculis, & in genis*, ἐκχυμώματα: *quæ pugilibus crebra ab ictu.*

4. Qui fudit ſanguinem.] *Priſci libri*, qui vidit: *recte. Noster De Prouid. cap.* IV. Veteranus cruorem ſuum ſpectat, qui ſcit ſe ſæpe viciſſe poſt ſanguinem.

5. Multum adijcit ſibi.] *Creſcit, & vt vetus poeta,*

—— vireſcit vulnere virtus.

6. Litem conteſtatam.] *Nos Stoici cum Epicureis, alijſque quibus Dolor eſt malum: at nobis Indifferens.*

7. Quæ conficere bellum.] *Ad Liuij hæc verba dicas adſpectum, libro* XXVII. Fama bellum conficit, & parua momenta in ſpem metumve impellunt animos.

8. Accedimus opinioni.] *Atque ita mala præcipimus, male. Bis terque enim ita miſeri: quod pulchre Diogenes, in Stobæo*, Πάντα μὲν οὖν τὰ δεινὰ πέφυκε μᾶλλον ἐκπλήττειν τοὺς προσδεχομένους, ἢ λυπεῖν τοὺς πειραθέντας. ὁ δὲ φόβος οὕτω χαλεπός ἐστιν, ὥστε πολλὰ ἤδη προέλαβον τὸ ἔργον: Omnia grauia magis percellere ſolent eos qui futura præcipiunt, quam qui iam patiuntur. Metus enim ita improbus eſt, vt multi quod venturum videtur, anticipent. *Euripides pariter:*

Ἠτοι τὸ μέλλον ἐκφοβεῖ καθ' ἡμέραν,
Ὥστ' ἔγε πάσχειν τ' οὖσιον μεῖζον κακόν:
Quod eſt futurum, cotidie metus mouet,
Vt plus mali exſpectando, quam patiendo, ſit.

9. Spe metum tempera.] *Alterum alteri miscendum est, vt præcipit ipse epist.* CIV. *Sed & notabile*, Philosophos fuisse, qui Elpistici Græcis sunt appellati, qui vitam potissimum Spe contineri affirmabant: eaque abscissa, & oblectatione, quæ ex ea oritur, vitam non posse tolerari. *Videntur isti Summum bonum in Spe posuisse. Plutarchus hac de ijs, Quæst. Conuiual.* IV. *cap.* IV.

10. Vtrum veniet.] *Quidam libri*, vtet vincat: *alij*, vtrum vincat. *Tum ego legerem*, vtrum vincet: *me scilicet, qui obstabo.*

11. Socratem fe cit.] *Libri fere:* confecit. *An forte rogando*, non fecit?

12. Et laudare.] *M em*, adlaudare: *probe.*

MVRETVS.

MVltum tibi.] *Multa vtilia & salubria remedia proponit aduersus metum earum rerum quæ opinione potius, quàm re formidabiles sunt quæque & accidere & non accidere possunt.*

Sed, dij boni, vera.] *Ita dictum, vt ab Ouidio.*

Oscula, di magni, trans mare digna peti.

PINCIANVS.

CErte nunquam venerint.] *Castigatior vetus lectio*, Certe nondum venerunt.

Quædam ergo nos magis torquent.] *Eadem*, Quædam enim nos magis torquent.

Primum id quia res in controuersia est.] Illud *legendum, non* id, *ex eadem.*

Satis cito dolebit, cum venerit.] Dolebis *legendum, ex eadem, non* dolebit.

Quid faciet lucri tempus,] *Scribe*, Quid facies lucri? Tempus, *ex eadem.*

Interim non est, meliora propone.] *Legendum*, Interim dum non est, meliora propone: *ex eadem.*

Si plures habebit sententias metus.] Habebis, *antiqua Lectio præfert, non* habebit. *Quædam etiam exemplaria* habes *legunt, non* habebit, *aut* habebis.

Cum illic, nec sit quicquam mali,] Illi, *legendum, non* Illic, *ex eadem.*

Et tam leuibus te remediis refocillare.] *Eadem* focillare *agnoscit, non* refocillare.

Videbimus vtrum veniet.] Videbimus vtrum vincat, *eadem.*

Et mors istam vitam honestabit.] *Eadem partim* ista *legit, non* istam: *partim non habet omnino hoc verbum.*

Cicuta magnum Socratem confecit.] *Scribendum reor*, Cicuta magnum Socratem fecit.

Qui se quam maxime ad ambitionem parent.] *Vetus Lectio*, cum maxime, *non* quam maxime, *Lego*: tunc maxime.

ERASMVS.

HInc & illinc apparuerint. *Alij aliud habebant. Legendum*, apparuerint: *vt opponatur illi* propius accesserint. *Apparent & quæ procul absunt.*

Hæc eius probatio obstrusa est.] *In alijs aliud erat aque deprauatũ. Vetustus codex habebat*, Hæc eius obrussa est, *Obrussam aliquis interpretatus est* probatio. *& hanc vocem insulserunt in contextum. Obryzum autem aurum dicitur probatum. Forte scriptum erat* obrussatio, *pro* probatio. *Cuius lingua vox sit* obryzum, *ambigitur.*

OPSOPOEVS.

VEteres codices, intequam instrueres te. *quibus accedunt membranæ Modij epist.* CXXX. *Et mox, vno consensu exhibent*, Ille qui sanguinem suum fudit. *Ambianus solum pro* fudit, *habet* fusum vidit. *cap. iiij. libri, Quare bonis viris mala accidant, cum sit prouidentia, scribit Seneca in eandem sententiam*: Audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpe vicisse post sanguinem.

M. ss. Quædam ergo nos magis torquent quam debent.

Vnus, Inquiramus itaque in re diligenter: *duo*, in rem: *bene, sic enim libri de beneficiis primi initio*, diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirimus. *& Epist.* xxviij. Inquire in te.

Omnes scripti, periculum vt prope admotum, vt *valet* quamuis: *sic explicatur in codice Ambiano.*

M. ss. quàm iratus ille sit, *& versu sequenti*, si timeretur. *quod si retineatur, paulo ante scribendum erit.* Caussa vitæ esset, *ex Ambiano.*

Tres codices, Vanus auctor est, vanus est: aut finxit, aut credidit.

Modius Epist. CXXX. *testatur se sic in membranis reperisse*, Pudet me sic tecum loqui & tam lenibus te remediis focillare. Alius dicat, fortasse non veniet: tu dic. Quid porro si veniet videbimus vtet vincat. *Ita etiam nostræ, nisi quod* ibi *interijciunt*, Pudet me ibi sic tecum loqui. *Consequenter legunt omnes*, Fortasse pro me venit, & mors ista vitam honestabit. Cicuta à mag. Soc. confecit.

Sed subsiluisti.] *v. c.* subsiluisti.

Aut præcipimus,] *v. c. Iurets* præripimus.

Inquiramus itaque rem,] *v. c.* Inquiramus itaque in rem. *rectius. nam alibi sic loquitur, quod alij iam notarunt, quibus ista sequentia addi possunt. Epist.* 32. Inquiro in te. *& lib.* 4. *declam.* 2. nón inquiro in totum annum. *& lib. cont.* 2. hactenus in te inquiri potest. *Iuretus.*

Socratem fecit.] *v. c.* confecit, *quod videtur rectius, vt* conficere *hoc loco idem valeat, quod* perficere, *et absoluere omnibus numeris.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PRVDENTISSIMA epistola. Monet corporis vitæque curam habendam, sed non nimiam. Timeri autem corpori tria, Pauperium, Morbos, Violentiam: maximè hanc vltimam, quæ à potentibus est, aut tyrannis. Vt non timeas, tria vitentur: Odium, Inuidia, Contemptus. Quomodo autem, Sapientia dicet: & breuiter ipse.

EPIST. XIV.

FAteor insitam esse nobis corporis nostri caritatem: fateor nos huius gerere tutelam: nec nego indulgendum illi, [1] seruiendum nego. Multis enim seruiet, qui corpori seruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tamquam propter corpus viuere debeamus, sed tamquam non possimus sine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, solicitudinibus onerat, contumeliis obiicit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur eius [2] diligentissimè cura: ita tamen, vt cum exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, euitemus incommoda quoque, non tantum pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli. quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timetur inopia, timentur morbi, timentur quæ per vim potentioris eueniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quàm quod ex aliena potentia impendet. Magno enim strepitu & tumultu venit. Naturalia mala quæ retuli inopiæ atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quidquam terroris incutiunt: ingens alterius mali pompa est, ferrum circa se & ignes habet, & catenas, & [3] turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & vncum; & adactum per medium hominem, qui [4] per os emergat, stipitem; & distracta in diuersum [5] actis curribus membra; illam [6] tunicam alimentis ignium & illitam & intextam; quidquid aliud, præter hæc, commenta sæuitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientia restitissent:) ita ex his, quæ animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt, quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minus graues sunt, famem dico & sitim, & præcordiorũ [7] suppurationes, & febrem viscera ipsa torrentem: sed latent. nihil habent quod intentent, quod præferant: hæc, vt magna bella, adspectu paratúque vicerunt. Demus itaque operam, abstineamus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus; interdum, si ea ciuitatis disciplina est, vt plurima per senatum transigantur, gratiosi in eo viri; interdum singuli, quibus potestas populi, & in populum data est. Hos omnes amicos habere; operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens numquam potentium iras prouocabit: imo declinabit, non aliter quam in nauigando procellam. Cum peteres Siciliam, traiecisti fretum. temerarius gubernator contempsit [8] austri minas. ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & [9] in vertices cogat. [10] non sinistrum petit littus, sed id, [11] quo propior Charybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui æstus sit, quæ signa dent nubes, & longe ab illa regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primũ cauens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo [12] eam petere: quia quę quis fugit, damnat. Circũspiciẽdum nobis est ergo, quomodo à vulgo tuti esse posimus. Primum [13] nihil inde concupiscamus, vnde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. quàm minimum sit in corpore tuo spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci: [14] plures computant, quam oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Tria deinde ex præceptione veteri præstanda sunt, vt vitentur: Odium, Inuidia, Contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendumque, ne in contemptũ nos inuidiæ timor transferat: ne dum [15] calcari nolumus, videamur posse calcari. Multis timendi attulit caussas, timeri posse. Vndique nos reducamus, non minus contemni quàm suspici nocet. Ad philosophiam ergo confugiendum est. hæ litteræ non dico apud bonos sed apud mediocriter malos, [16] infularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quæcumque alia populum mo-

uent, aduersarium habent? hæc quieta, & sui negotij, contemni non potest: cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos honor est. Numquam in tantum conualescet nequitia, numquam sic contra virtutes coniurabitur, vt non philosophiæ nomen venerabile & sacrum maneat. Ceterum philosophia ipsa tranquille modestéque tractanda est. Quid ergo, inquis? videbitur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum ciuile sententia sua reprimit? qui furentium principum armis medius interuenit? qui aliis Pompeium offendentibus, aliis Cæsarem, simul lacessit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis M. Cato? iam non agitur de libertate, olim pessundata est: quæritur vtrum Cæsar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? nullæ partes tuæ sunt: dominus eligitur. [17] Quid tua, vter vincat? melior vincere non potest: potest esse peior, qui victus fuerit; non potest melior, qui vicerit. Vltimas partes attigi Catonis: sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam [18] rapinam reipublicę admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato, & misit irritas voces, cum modo per populi leuatus manus, & obrutus sputis, [19] & portandus extra forum traheretur, modo è senatu in carcerem duceretur? Sed posteà videbimus, an sapienti opera perdenda sit: interim ad hos te voco, qui à republica exclusi, secesserunt ad colendam vitam, & humano generi iura condenda, sine vlla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores, nec populum in se vitę nouitate conuertet. Quid ergo? vtique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quam in homine temperante bonam valetudinem: & tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua nauis in portu: sed tu quid accidere in medio maris credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agēti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? nocentes tamen sæpius. Ars ei constat, qui [20] per ornamenta percussus est. Denique consilium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostra sunt: de euentu fortuna iudicat, cui de me [21] sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid aduersi. [22] non damnatur latro, cùm occidit. Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis aurea te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum vsus fructusque eius tibi esse gratior possit. *Is maximè diuitiis fruitur, qui minimè diuitijs indiget.* Ede, inquis, auctorem. Vt scias quam benigni simus, propositum est aliena laudare: Epicuri est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? omnibus dixit. Qui eget diuitiis, timet pro illis: nemo autem solicito bono fruitur. Adiicere illis aliquid studet, dum de incremento cogitat: oblitus est vsus, rationes accipit, forum conterit, [23] kalendarium versat, fit ex domino procurator.

I. LIPSIVS.

1. SEruiendum nego.] *Nam vt Sallustius*, Animi imperio, corporis seruitio magis vtimur. *Chrysippus autem (in Claudiano, De statu animæ, lib.II.cap.IX.)* ab ipso pæne principio sui operis, Animo dominandi ius tribuit, corpori legem seruitutis imponit. *Scilicet hoc inter fundamenta Sapientiæ (Simplicius in Epictetum)* vt corpori mens imperet, & super id sese efferat: eoque non vt parte, sed instrumento vtatur. Qui aliter; ὁ πολὺς ἄνθρωπος, vulgaris homo est, ac verbo potius Homo, quàm reipsa.

2. Diligentissime cura.] *Nam, ait Epictetus Dissert. XI. libri IV.* si equum Natura tibi credidisset, non prorsus eum neglexisses. Ergo nunc etiam puta, corpus tibi tamquam equum esse traditum. Laua id, absterge, facito nequis auersetur, nequis abhorreat. *Et in summa, artifex es? vtile tibi redde, & serua hoc instrumentum.*

3. Turbam ferarum.] *Prisco ritu, quo homines bestiis obijciebant in Amphitheatris.*

4. Per os emergat.] *Quod Græci* σκολοπίζειν *dicunt, siue* Palo infigere: *familiare supplicium, hodie Asiaticum. Scripsi in de Cruce, lib.I.*

5. Actis curribus.] *Non malè. nam ad Quadrigas aut currus alligare noxios etiam solent, & in diuersum actis equis distrahere. De Metio notum. Tamen scripti fere*, cruribus. *Id quoque rectè. cùm homines arboribus curuatis innexos brachiis pedibusque, tum in rectum iis dimissis, discerpunt. Scinis passim vsurpauit, atque etiam Alexander in Darij interfectore.*

6. Tunicam alimentis.] *Hanc describit Isidorus, etsi malè* Culleum *appellet. Ait* tunicam fuisse ex sparto, in modum cruminæ factam, & solitam liniri pice & bitumine. *Hanc miseros illos induebant, & in ea sic vstulabant.* Molestam tunicam *vulgo appellabant. vt Martialis, lib.X.*

> Nam cum dicatur, tunica præsente molesta,
> Vre manum: plus est dicere, Non facio.

Et Iuuenalis:

> Ausi, quod liceat tunica punire molesta.

Quidni molesta, *in qua lento igne sic ardebant? Tertullianus ad Martyres:* Iam & ad ignes quidam se auctora-

uerunt, vt certum ſpatium in tunica ardente conficerent. *Saniter ludebant hæc talia, & ſæpe cum argumento: vt ſi quis Herculem ..etaum repræſentaret. Idem Afer, in Apologetico:* Et qui viuus ardebat, Herculem induerat. *Alia etiam vſtulandi ratio in Amphitheatris, & cathedra ferrea ignita, in qua collocabantur. O ingenia ſæuitia! Euſebius Cæſarienſis, de Attalo martyre, lib. v. cap. 1.* ἐπὶ τῆς σιδηρᾶς ἐπιτεθεὶς καθέδρας, καὶ περικνιζόμενος: In ferrea locatus eſt cathedra, & amburebatur. *Mox hoc inſtrumentum, aut ſimile,* τήγανον *appellat, quaſi ad* frigendum *&* torrendum.

7. Suppurationes.] *Plures libri,* ſuſpirationes. *An non* Aſthma *dictum volunt: quod ipſe epiſt.* LIV. Suſpirium *interpretatur? Et tentatum ſe eo genere morbi oſtendit; & nihil moleſtius adfirmat. Itaque poteſt hîc teneri, & intelligi: etſi* Suppurationes *etiam nota, & Græcorum* φθίσεις.

8. Auſtri minas.] *Vide Conſol. ad Marc. cap.* XVII.

9. In vertices cogat.] *Ea natura eius loci, &* Charybdim mare verticoſum *Plinius appellat. Vide infrà Epiſt.* LXXIX.

10. Non ſiniſtrum.] *Vbi Scylla eſt, verſus Pelorum. Virgilius:*

> Dextrum Scylla latus, læuum implacata Charybdis,
> Obſidet.

Quod ita eſt, Siciliæ reſpectu: & ſi quis ex ea ſoluat. At qui ex Italia, læuam *Scyllam habent,* dextram *Charybdim: ſi media vtriuſque, vt ſolent, nautæ tenent.*

11. Quo propior Charybdis.] *Obſerua de* temerario gubernatore *hæc dici, & qui* Auſtri minas, *ipſamque Charybdim contemnit. Itaque propius etiam ad eam ſe admouet: & quaſi prouocat pericula, vt quidam* potentium iras. *At cautior ille, inquit, minimè: & quæ ſequuntur.*

12. Eam petere.] *Libros ſecutus ſum potius, quam Muretum, qui* eam fugere *vulgauit. Sententia ex illo eadem elicitur. non petendam palam ſecuritatem: quia ſic videmur fugere potentes (ſubducendo nos, & remouendo:) quod eſt tacitè eos damnare.*

13. Nihil inde concupiſcamus.] *Libri plerique,* nihil inde concupiſcamus. Rixa eſt inter competitores. *Tolerabilius, quam quod vulgo, fateor: ſed quid tamen illud,* inde, *erit? Meus liber optime,* nihil idem. *Dele mox,* vnde.

14. Plures computant.] *Id eſt, lucrum ex eo facinore euenturum proponunt: & ideo magis, quàm odij ergo ſuſcipiunt. Seneca De Benef.* v. Quotuſquiſque vxoris optimæ mortem timet, vt non computet? *Argute, vt non ſimul etiam de lucello, ab eius morte cogitet.*

15. Calcari nolumus.] *Aſſentior Modio,* calcare. *Timemus inuidiam, & magni eſſe ad opprimendum: ita ipſi mox opprimi opportuni.*

16. Inſularum loco.] *Dignitatum & honorum: Vide ad Heluiam, cap.* XIII.

17. Quid tua vter.] *Variè hic locus ſcribitur, atque interpolatur, vt ſolent acuta. Vera lectio mihi iſta:* Quid tua vter vincat? poteſt melior vincere, non poteſt non peior eſſe qui vicerit. *Ecce, inquit, duo ſunt, & vterque de imperio & potentia ſua certat, alio titulo. Poteſt ex his duobus melior videri (Pompeius ſcilicet) dum vincit, non poteſt dum vicit. Nam victor animum referabit, & ſucceſſus malitiam eliciet, adhuc repreſſam. Planè idem in Lucano Brutus, ad ipſum hunc Catonem, vbi diſſuadet pariter bello intereſſe:*

Lib. II.

> * ---- quod ſi pro legibus arma
> Ferre iuuat patriis, libertatémque tueri:
> Nunc neque Pompeij Brutum, neque Cæſaris hoſtem,
> Poſt bellum VICTORIS habes.

Libertatem & leges tueri, vterque præfert: ſed alter opprimet, qui vincet. Victor igitur tyrannus, & illi ego hoſtis.

18. Rapinam reip.] *Vere. nam hinc Cæſar, hinc Pompeius, Vatinius, Curio, alij diſtrahebant, diripiebant. Muretus tamen,* ruinam, *maluit, præter libros.*

19. Et portandus.] *Conſenſu ita libri, nec muto eos. Traheretur, inquit, ſed portandus. nam trahi aut extrahi renuebat. Seneca De Conſtant. Sapientis, cap. 1.* Quod Catoni diſſuaturo legem toga in foro eſſet erepta, quodque à roſtris vſque ad arcum Fabianum per ſeditioſæ factionis manus tractus, voces improbas, & ſputa, & omnes alias contumelias pertuliſſet. *Illa & ibi vide.*

20. Per ornamenta.] *A gladiatoribus eſt: quorum arma ſic dicta. Ego in Saturnalibus, II. cap.* XVII.

21. Sententiam non do.] *Non permitto vt de me iudicet, ſed Ratio.*

22. Non damnatur.] *Quo hæc ſpectent, non video. Imo nec vera ſunt, & omnino damnatur latro cùm occidit. Putarim ſic hæc cum prioribus legenda.* At aliquid vexationis afferet, aliquid aduerſi. Non damnatur latro, niſi cùm occidit. *Futuri verbo legendum,* Afferet: *& hoc propriore ſenſu. Fortaſſe aliquid aduerſi: ſed ne occupa aut damna, niſi cum factum. In meo libro erat:* Nam damnatur. *Si quis melius, docet.*

23. Kalendarium.] *Librum pecuniæ fænebris, quæ per Kalendas exigebatur, ſoluebatúrque. Vide Epiſt.* LXXXVII.

PINCIANVS.

ET turbam ferarum quam in viſcera condat humana.] *Sunt codices qui* ſicarum *legant, non* ferarum.

Et cruces, & eculeos.] *Vetus lectio,* culeos, *non* eculeos.

Gratioſi timeantur in eo viri.] *Verbum* timeantur *non habetur in eadem.*

Qui Siculum pelagus interdum etiam plus quàm timere debeamus, exaſperet.] *Verba illa* interdum etiam plus quàm timere debeamus. *deſiderantur in eadem.*

Rixa eſt inter competitores.] *Lege,* vnde rixa eſt inter competitores, *ex eadem.*

Plures computant quam oderint.] *Sunt codices in quibus* occiderint *legatur, non* oderint. *Quid ſi legas?* plures compilant quàm occiderint.

Quid tū? alter vincere potest, melior vincere non potest. nō potest esse peior qui victus fuerit, melior qui vicerit.] *Sunt exēplaria in quibus sic legitur, vt recitaui. In aliis diuerso modo.* Quid tu alter vincat. Potest melior vincere, non potest non peior esse qui vicerit. *In quibusdam ita.* Quid tibi an alter vincat. Potest melior vincere: non potest non esse peior qui vincit. *quæ lectio videtur rectior, modo legatur, non* vincit, *sed* vincitur, *& sunt quædam exemplaria, vbi sic habeatur:* Quid tu alter vincat. Potest melior vincere, non potest peior esse qui vicerit.

Et mihi iratas voces.] Irritas, *non* iratas, *omnis prisca lectio.*

Et portandus extra forum traheretur.] *Scribendum reor,* deportandus, *siue* exportandus, *non* & portandus.

An sapienti opera perdenda sit.] *Quidam codices,* an sapientiora opera perpendenda sit. *vt forte ita restitui possit,* an sapienti opera P.R. impendenda sit.

Sed tu quid accidere in medio mari credis?] *Scribendum ordine verborum permutato,* sed quid tu accidere, *&c. ex vetere lectione.*

Propositum est aliena laudare.] *In quibusdam codicibus* dare, *legitur, non* laudare.

ERASMVS.

Alter vincere potest, &c.] *Hic locus mire variabat in exemplaribus; vetustus codex habebat,* Alter vincat, potest melior vincere, non potest nō peior esse qui vicerit. *Alius,* potest melior vincere, nō potest peior esse qui vicerit. *Vetus lectio mihi magis arridet:* Alter vincere potest, melior non potest. *reliqua videntur adiecta ab interprete. nempe hæc:* Non potest esse peior qui victus fuerit. melior qui vicerit. *In hoc argutia est sententiæ: Non refert vter vincat, quum ambo sint æque mali: alter vincere potest, quia duo sunt: melior non potest, quia neuter vir bonus.*

OPSOPOEVS.

Scripti *codices,* qui per os emergeret: *mox,* & in litam & textam, & quicquid, *&c. De his tormentis Io. Brodæus Miscellan. lib.* II. *cap.* IX.

Verbum timeantur *abest ab omnibus m.ss. etiam Pinciani & Modij. estque ex glossa. nam ista* gratiosi in eo viri, *ex præcedentibus pendent.*

Nicotianus, & in vortices cogat. *iterum,* vorticibus, *vna cum Ambiano.*

M.ss. constanter, eam petere quia *sic* eam *refertur ad securitatem. alioqui sensus non procederet. Linea sequenti, vera lectio è m.ss. restituenda est:* Primum nihil idem concupiscamus. rixa est inter competitores. Deinde, *&c. Eandem agnoscunt Modij membranæ, epist.* CXXX. *Vult idem rursus scribi debere* ne dum calcare nolumus, *Sed nostra exemplaria non adstipulantur: nec sensus permittit. hoc enim dicit Seneca,* Ne dum calcari nolumus, *id est, ne dum suspici volumus,* videamur posse calcari, *hoc est contemni. Ideo statim infert,* non minus contemni quam suspici nocet.

M.ss. Aduersarios, *Postea, non habent* sua. *Paulo post, omnes,* Quid tu? alter vincat. Potest melior vincere. Non potest non peior esse qui vicerit.

M.ss. & impressi alij, in illam rapinam reip.

M.ss. Et portandus extra forum traheretur, *& postea* quam in homine temperanti.

Per ornamenta, *id est per arma, vt explicat Lipsius Saturn.* II. *cap.* XVII.

IVRETVS.

Et crucem & eculeos.] *De* eculeo *siue* equuleo *consulatur Brodæus lib.* 2. *cap.* 9. *Miscel. Turnebus lib.* 15. *c.* 16. *Aduersar. imprimis vero Sigonius lib.* 3. *de iudiciis cap.* 18.

Quibus potestas populi & in populum data est.] *hæc & præcedentia exponit Duarenus in tit.* 4. *de constit. Princip. cap.* 1. *item lib.* 2. *cap.* 19. *disput. anniuers.*

Denique initium omnium rerum sapiens non exitum spectat.] *reduci debet scriptura v.c.* denique consilium omnium, &c. *Sic Symmachus lib.* 2. *Epist.* 28. Argue vt vis rerum consilia post exitum. *Et M. Tullius initio Orat. pro Rabirio Posth. scribit,* nos plerunque facere vt consilia euentis ponderemus. *Hæc Iuretus.*

Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis, aurea te stipe implebo.] *vox,* stipe *plane abest à v.c. & sane superflua est & frustra repetita ex voce præcedente,* stipem. *Iuretus.*

Kalendarium versat. *Librum fænebris pecuniæ creditæ significat, in quo nomina scribebantur l. penult. ff. q. cert. pet. l. vlt. ff. de pec. &c. nomen ex eo descendit quod Kalendas olim fænerari solerent, vnde Naso lib.* 2. *de remed. Amor.*

Qui Puteal Ianumque timent, celeresque Kalendas.

de iis Budæus ad l. talis. §. *socer. ff. de iure dotium. Alciatus libr.* 2. *Parerg. cap.* 23. *Brissonius lib.* 3. *de verbor. sign. & lib.* 6. *de form. Pamelius in Tertull. lib. de cultu fœm.*

ARGVMENTVM I. LIPSI IN EPIS. XV.

Ad curam etiam corporis Exercitatio spectat: sed hæc laboriosa, aut occupata non esto. Facilis & breuis sufficit: vt cursus, saltus, gestatio, vocis intentio. Clausula ab Epicuro, Ne vita in futurum feratur: præsentibus acquiesce.

EPIST. XV.

[1] MOS antiquis fuit, vſque ad meam ſeruatus ætatem, primis epiſtolæ verbis adijcere: *Si vales, bene eſt.* Rectè [2] & nos dicimus: *Si philoſopharis, bene eſt.* Valere enim hoc demum eſt: ſine hoc, æger eſt animus. Corpus quoque etiam ſi magnas habet vires, non aliter quàm furioſi aut phrenetici, validum eſt. Ergo hanc valetudinem præcipue cura, deinde & illam ſecundam: quæ non magno tibi conſtabit, ſi volueris bene valere. Stulta eſt enim, mi Lucili, & minime conueniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicem, ac latera firmandi. Cum tibi feliciter [3] ſagina ceſſerit, & tori creuerint: nec vires vnquam opimi bouis, nec pondus æquabis. Adiice nunc, quod maiore corporis ſarcina animus eliditur, & minus agilis eſt. Itaque, quantum potes, circumſcribe corpus tuum, & animo locum laxa. multa ſequuntur incommoda huic deditos curæ. Primum exercitationes, quarum labor ſpiritum exhaurit, & inhabilem intentioni ac ſtudiis acrioribus reddit: deinde, copia ciborum, [4] ſubtilitas animi impeditur. Accedunt peſſimæ notæ [5] mancipia in magiſterium recepta, homines [6] inter oleum & vinum occupati: quibus ad votum dies eſt actus, ſi bene deſudauerunt, ſi in locum eius quod effluxit, multum potionis alterius, [7] ieiuno gutture ingeſſerunt. Bibere & ſudare, [8] vita cardiaci eſt. Sunt exercitationes & faciles & breues, quæ corpus & [9] ſine mora laxent, & tempori parcant: cuius præcipua ratio habenda eſt. Curſus, & [10] cum aliquo pondere manus motę, & ſaltus, vel ille qui corpus in altum leuat, vel ille qui in longum mittit, vel ille (vt ita dicam) [11] ſaliaris, aut (vt contumelioſius dicam) fullonius. Quodlibet ex his elige, [12] vſu fit facile. Quidquid facies, cito redi à corpore ad animum, illum diebus ac noctibus exerce. labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non æſtus impediet, ne ſenectus quidem. Id bonum cura, quod vetuſtate fit melius. Neque ego te iubeo ſemper imminere libro, aut pugillaribus. dandum & aliquod interuallum animo: ita tamen vt non reſoluatur, ſed remittatur. [13] Geſtatio & corpus concutit, & ſtudio non officit: poſſis legere, poſſis dictare, poſsis loqui, poſsis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contempſeris: quam veto te [14] per gradus & certos modos attollere, deinde deprimere. Quod ſi velis deinde quemadmodum ambules diſcere, admittes iſtos, quos noua artificia [15] docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis obſeruet, & in tantum procedet, inquantum eius audaciam [16] patientiæ lenitate produxeris. Quid ergo? à clamore protinus & à ſumma contentione vox tua incipiet? Vſque adeo naturale eſt, paullatim incitari, vt litigantes quoque à ſermone incipiant, ad vociferationem tranſeant. nemo ſtatim *Quiritium fidem* implorat. Ergo vtcumque tibi impetus animi ſuaſerit, modo vehementius fac vitiis conuicium, modò lentius, prout vox quoque te hortabitur & latus. [17] Modeſta, cum receperis illam reuocariſque, deſcendat, non decidat: moderatoris ſui temperamentum habeat, nec indocto & ruſtico [18] more deſęuiat. Non enim id agitur, vt exerceatur vox, ſed vt exerceat. Detraxi tibi non puſillum negotium: [19] mercedula, & munus gratum, ad hęc beneficia accedet. Ecce inſigne pręceptum. *Stulti vita ingrata eſt, trepida eſt, tota in futurum fertur.* Quis hęc, inquis, dicit? Idem qui ſuprà. Quam tu nunc vitam dici exiſtimas ſtultam? [20] Babæ & Ixionis? Non ita eſt. noſtra dicitur: quos cęca cupiditas in nocitura, certe numquam ſatiatura, præcipitat: quibus ſi quid ſatis eſſe poſſet, fuiſſet: qui non cogitamus quàm iucundum ſit nihil poſcere, quàm magnificum ſit plenum eſſe, nec ex fortuna pendere. Subinde itaque, Lucili, quàm multa ſis conſecutus, recordare: cum adſpexeris quot te antecedant, [21] cogita quot ſequantur. Si vis gratus eſſe aduerſus deos, & aduerſus vitam tuam, cogita quàm multos anteceſſeris. Quid tibi cum ceteris? [22] te ipſe anteceſsiſti. finem conſtitue, quem tranſire ne poſsis quidem, ſi velis: diſcedent aliquando iſta inſidioſa bona, & ſperantibus meliora, quàm aſſecutis. Si quid in illis eſſet ſolidi, aliquando & implerent: nunc haurientium ſitim concitant, [23] & inuitant ſpecioſi apparatus. Quod futuri temporis incerta [24] ſors voluit, quare potius à fortuna impetrem, vt det, quàm à me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanæ? Congeram? in quid? laborem? ecce hic vltimus dies. vt non ſit, prope ab vltimo eſt.

I. LIPSIVS.

1. MOs antiquis.] *Plinius lib.1. Epiſt.* XI. Vel ſolum illud ſcribe, vnde priores incipere ſolebant: Si vales, bene eſt, ego valeo.

2. Et nos dicimus.] *Malim*, dicemus.

3. Sagina

3 Sagina ceſſerit.] *Nam athletæ certo victu vtebantur, corpori viribuſque augendis. De quo Hier. Mercurialis, medicus & amicus mihi inter primos adfatim lib. I. de Arte Gymnaſtica, itemque Budæus ad Pandectas, & in Agoniſtico III. Petrus Faber.*

4. Subtilitas animi.] *Veriſſimè. & Ariſton ſcitè Athletas aſſimilabat* τοῖς ἐν γυμνασίῳ κίοσιν, ὁμοίως λιπαροὺς καὶ λιθίνους: columnis quæ ſunt in gymnaſio, pariter nitidos & ſaxeos : *id eſt ſine ſenſu. Magis etiam Diogenes Cynicus. qui* ἐρωτηθεὶς διὰ τί οἱ ἀθληταὶ ἀναίσθητοί εἰσιν, ἔφη, ὅτι κρέασιν ὑείοις καὶ βοείοις ἀνωκοδομοῦνται : interrogatus, quare Athletæ ferè ſine ſenſu aut mente eſſent? Quia, inquit, ex ſuillis & bouillis carnibus conſtant: *acute ad ſtuporem animalium alludens, & iis aptans, quis veſcebantur. Galenus etiam de Athletarum ſagina, & ab ea ſtupore, idem fatetur: additque,* καὶ τοῦτο πρὸς ἁπάντων σχεδὸν ἀνθρώπων ᾄδεται, ὡς γαστὴρ ἡ παχεῖα τὸν νοῦν οὐ τίκτει λεπτόν : Hoc ab omnibus hominibus ferè decantatur, quod venter pinguis mentem non gignit tenuem. *Verſum indicat prouerbialem:*

Παχεῖα γαστὴρ λεπτὸν οὐ τίκτει νόον.

5. Mancipia in magiſterium.] *Aliquot libri,* magiſtratum : *eodem ſenſu Indicat Græculos magiſtros.*

6. Inter oleum & vinum.] *Unguntur, & bibunt.*

7. Ieiuno gutture ingeſſerunt.] *E ſuis quidam:* multum potionis altius in ieiunum guttur regeſſerunt. *Nihil equidem muto. ſententiam autem vide & hauri, ex epiſt.* CXXII. *&* LXXXVIII.

8. Vita cardiaci eſt.] *Notum* καρδιαλγίαν *dici, in ore ſtomachi vitium, ab humore acri vellicante & rodente. Itaque Dioſcorides id dixit* στομάχου δηγμούς, *& Plinius interpretatus,* Stomachi roſiones. *Celſus* Cardiacum morbum *deſcribit, libro* III. *cap.* XIX. nimiam imbecillitatem corporis, quod ſtomacho languente, immodico ſudore digeritur. *En tibi, de ſudore. De potu, in eodem:* imbecillitati iacentis vino ciboq; ſuccurrendum, *& id ſæpius. Spectat eò & Iuuenalis, Sat.* V.

Ipſe capillato diffuſum Conſule potat,
Cardiaco numquam cyathum miſſurus amico.

Cardiaco, *cui medicina ſcilicet à tali vino.*

9. Sine mora laxent.] *Alij libri,* laſſent.

10. Cum aliquo pondere.] *Quo ſine Halterum etiam vſus in exercitiis. Vide epiſt.* LVI.

11. Saliaris.] *Sublatis pedibus, & alternantibus, identidem repetitus. quem Salij ſacerdotes in pompa & geſtatione Ancilium vſurpabant: eundemque ferè fullones.*

12. Vſu ſit facile.] *Pinciani lectio vetus:* Quemlibet ex his elige, vſu rudem, facilem. *Quemlibet, nempe ſaltum: nec arte eum compone. Meus liber & quidam,* Quodlibet *retinent; & tum,* vſum facilem rudem. *Dubites an non,* vſu facile reddes: *et ſi Pinciano magis adhæream.*

13. Geſtatio.] *In eſſedo. de quo exercitij genere, & fructu, ſcripſi in epiſtola quadam (Centuriæ Miſcellanea) ad Abrah. Ortelium.*

14. Per gradus & certos modos.] *Vt phonaſci ſcilicet præſcribebant : quibus non alligat nos Seneca.* Gradus *autem in voce, adſcenſus deſcenſuſque, ſiue elatio, demiſſio. Fabius:* Ab ima ad ſummam vocem multi ſunt gradus. *At* Modi; *qualitatem magis ſpectant.*

15. Docuit fames.] *Satyricus hoc ipſum:*

Græculus eſuriens, in cælum, iuſſeris, ibit.

16. Patientiæ lenitate.] *Meus & quidam,* patientiæ crudelitate. *Verum erit,* patientia & credulitate.

17. Modeſta cum receperis.] *Vox,* modeſta, *abeſt optimo libro: & ego expungam.*

18. More deſæuiat.] *Idem,* deſeruiet. *An fortè,* deferueat?

19. Mercedula & munus.] *Mira hic varietas. Alij libri,* mercedula & vnum Græcum. *Alij* mercedulæ & vnus Græcus. *Meus,* mercedula & minus gratus. *Putarim equidem iunctim hæc legenda :* Detraxi tibi non puſillum negotium mercedulæ, & vnius Græci. *Vel ex meo,* mercedulæ, & magiſtratus. Ad hæc beneficia accedet ecce inſigne præceptum. *De ſententia mihi penè liquet ſic eſſe. En, inquit, diſſertatiuncula iſta commodaui tibi, & moleſtiam detraxi. quam? Mercedis, & Græculi magiſtri. Docui te ſine magiſtro, ſine ſtipendio exerceri. Aliter ſolebant. vt Plinij Panegyrico:* Cùm exercitationibus noſtris non veteranorum aliquis, ſed Græculus magiſter adſiſtit. *Ij* Progymnaſtæ *dicebantur, vt in epiſt.* LXXXIII. : Exercitores *Plauto.*

20. Babæ & Ixionis?] *Meus,* Habæ & Iſionis? *Notæ fatuitatis homines ab illo æuo fuiſſe, eſt ſuſpicari.*

21. Cogita quod ſequantur.] *Sapiens, & cottidianus vſus, monitum. Non proſpice tantum, ſed reſpice. Phauorinus benè:* τὸν εὐθυμεῖσθαι θέλοντα, χρὴ ἐν μὲν τοῖς ἀγαθοῖς ἀφορᾶν εἰς τοὺς ἐλάττω κεκτημένους· ἐν δὲ τοῖς κακοῖς, εἰς τοὺς μᾶλλον δυστυχοῦντας: Eum qui trãquille volet agere, oportet in bonis quidem rebus adſpicere ad eos qui minora aſſecuti ſunt; in malis, ad eos qui maiora. *Aliter plebeiũ ingeniũ;*

Nec quod habet, numerat, tantum quod non habet, optat: *vt ait Manilius.*

22. Teipſe anteceſſiſti.] *Ex humili enim ſurrexiſti, è plebe eques factus, & nunc Cæſaris Procurator.*

23. Et inuitant ſpecioſi.] *Aliquot libri* imitantur ſpecioſos. *Neſcio an,* irritantur ſpecioſo apparatu. *Irritantur, nempe qui amant.*

24. Sors voluit.] *Libri plerique,* ſors induit.

MVRETVS.

INtentionem vocis.] *Hæc quoque inter vtilia exercitationis genera numeratur à medicis: de qua, ne per plures libros vagari neceſſe habeas, vide quæ ſcripſit ſummus medicus, mihique vetere amicitia coniunctiſſimus, Hieronymus Mercurialis libro ſexto artis gymnaſticæ.*

Per gradus.] *Intelligit eam, quam veteres vocabant minuritionem. Vide Plutarchi* ὑγιεινά.

Babæ & Ixionis.] *Homines fuiſſe dicuntur illis temporibus notæ fatuitatis.*

Si quid ſatis eſſe poſſet.] *Reſpexerit fortaſſis ad hos verſus Lucilij.*

Nam ſi quod ſatis eſt homini, id ſatis eſſe poteſſet,
Hoc ſat erat. nunc, cum hoc non eſt, qui credimus porro
Diuitias vllas animum mi explere poteſſe?

Cũ aſpexeris quo te antecedãt.] *Hoc quoque reprehẽdit Horatius, quod nemo auarus fortunas ſuas per ſe æſtimet.*
Neque ſe maiori pauperiorum.
Turbæ compararet: hunc atque hunc ſuperare laboret.
Sapientiſsime autem præcipiebat Phauorinus homini de bonis ſuis cogitanti, inſpiciendos eos qui minus bonorum haberẽt: de malis, eos quos plura & grauiora premerent. ita facile fore quemque ſua ſorte contentum. Verba ipſius hæc ſunt: τὸν ἐνθυμεῖσθαι θέλοντα χρὴ ἐν μὲν τοῖς ἀγαθοῖς ἀφορᾶν εἰς τοὺς ἐλάττω ἀγαθὰ κεκτημένους, ἐν δὲ τοῖς κακοῖς εἰς τοὺς μᾶλλον δυστυχοῦντας.

PINCIANVS.

QVodlibet ex his elige, vſu ſit facile.] *Vetus lectio*, quemlibet ex his eligere vſu rudem facilem.
Imminere libro aut tabulis, aut pugillaribus.] *Verba illa* aut tabulis, *non habentur in eadem.*
Vt non reſoluatur, ſed vt remittatur.] *Scribe*, vt non reſoluatur, ſed remittatur, *ex eadem.*
Quod ſi velis deinde quemadmodum ambules diſcere] *Scribendum cum diſtinctione*, Quod ſi velis. Deinde quemadmodum ambules diſcere. *Ita erit ſenſus apertior, & fauet etiam vetus lectio.*
Fac in ciues conuitium.] *Pleriquè codices non legunt* in ciues, *ſed vicinis. Codices emendatiores*, vitiis.
In id valebit. In id latus moleſta, *agnoſcit omnis vetus lectio, non* in id valebit.
Detraxit tibi non puſillum negotium mercedula & munus gratum, ad hæc beneficia accedet.] *Vitiatiſsimus eſt locus. Scripta exemplaria modo* vnum Græcũ *legunt. vbi ſcriptum eſt*, munus gratum, *modo* vnus Græcus, *vt forte ita legi poßit:* Detraxit mihi non puſillum negocium mercedulæ vnus Græcus ad hæc beneficia accedens. *vt pro vno Græco, Epicurum accipias, a quo has ſententias Lucilio debitas mutuabatur Seneca.*
Te ipſum ipſe anteceſſiſti.] *Verbum* ipſum *ſuperfluit ex vetere lectione.*
Ecce hic vltimus dies.] *Scribe*, Ecce hic vltimus dies eſt, *ex eadem.*

ERASMVS.

PRout vox quoque te hortabitur in id valebit.] *In aliis erat* in id latus modeſta: *in aliis aliud. Nihil horum placet. Coniicio fuiſſe ſcriptum* prout vox quoque hortatur & latus. modeſta *ſiue* moderata *niſi malis*, moleſta: *Imperitus quiſpiam, qui ſuſpicatus eſt lateris mentionem abſurde fieri, vbi de pronunciando agitur, corrupit ſcripturam.*
Habe & Ixionis.] *Vide num legendum ſit*, Babys & Ixionis: *vt intelligas Babym Marſya fratrem, qui ipſum Apollinem ad canendi certamen euocauit: & Ixionem, qui nubem pro Iunone conſtuprauit. Scholium indicauit, Babam & Ixionem, fuiſſe duos Senecæ temporibus nota fatuitatis homines. cui quantum tribuendum ſit neſcio.*

OPSOPOEVS.

M. *SS.* bene eſt. Ego valeo. Recte nos dicimus. *Poſtea, idem* ſubtilitas impeditur, *omiſſa voce animi. Modius epiſt. cxxvij. Nihil hic Pincianus (ait) aut ante Pincianum Eraſmus. Libri membranacei tamen, quibus ego vſus, referunt vno conſenſu:* ſi in locum eius quod effluxerit, multum potionis altius in ieiunũ guttur regeſſerunt. *Sic ille, at noſtri codices paulo diuerſius, & ni fallor, rectius,* ſi in locum eius quod effluxit, multũ potionis altius in ieiuno ituræ regeſſerunt. *Ex* ituræ, *à ſciolis factum eſt* gutture, *quod ex Ambiano codice deprehendo, qui illius vocis loco*, gutture *in ora notatum habet.* In ieiuno, *nempe* inteſtino. *vt Græcis* νῆστις, *ſic latinis ieiunum, dicitur inteſtinum ordine à ventriculo ſecundum, inter* ἔκφυσιν *& gracilia inteſtina, antequam in anfractus conuoluantur, medium. Cornelius Celſus lib. 4. cap. 1. inde dictum ſcribit, quia nunquam quod accipit continet: ſed protinus in inferiores partes tranſmittit. Idem hila ſeu hilla veteribus appellabatur. Feſtus:* Hir, aquæ diminutiue dicitur hilla, quam Græci dicunt νῆστιν, inteſtinum, eſt quod ieiunum vocant. *De hoc ergo accipiendus eſt Senecæ locus. Si quis tamen ad* ieiuno, *malit ſubaudire* corpore, *vel* ſtomacho: *patrocinij loco vti poterit epiſt. 122. verbis.* Iſti *(ait)* non videntur tibi contra naturam viuere qui ieiuni bibunt qui vinũ recipiunt inanibus venis, & ad cibum ebrii tranſeunt? Atqui frequens hoc adoleſcentium vitium eſt, qui vires excolũt. in ipſo pæne balnei limine, inter nudos bibunt, immo potant, vt ſudorem quem mouerũt potionibus crebris ac feruentibus, ſubinde diſtringant. *Et confeſtim:* Merũ illud delectat, quod nõ innatat cibo, quod libere penetrat ad neruos. Illa ebrietas iuuat, quæ in vacuum venit.
M. ſſ. laſſent, *pro* laxent. *& poſt, partim* vſum rude facile, *partim*, vſu rude facile. *ex quo quid commode elici poßit, lector conſidera.*
M. ſſ. Dandum eſt al. *& poſtea*, ſed remittatur, *quod notauerat quoque Pincianus.*
M. ſſ. Admitte iſtos. *mox* patientiæ crudelitate produxeris. *Et poſtea, ſic ſcribitur totus hic locus in mẽbranis*, modo vehementius fac vicinis conuicium, modo lentius. prout vox te quoque hortabitur in id latus modeſt. Cum rec. il. r. q. deſc. n. decidat; mediatoris ſui habeat (*Ambiani*, medietatem oris ſui habeat) & hoc indocto & ruſtico more deſæuiat. Nõ enim id agimus, vt exerceatur, &c. *Et ſtatim*, Detraxit tibi non puſillum negotium mercedula, & vnum Græcũ (*vna*, Græcus: *alia*, gratꝰ) ad hæc beneficia accedat.
Recte m. ſſ. Stulta vita ingrata eſt, trepida, tota, &c. *Sequitur enim*, Quam tu nunc vitam dici exiſtimas ſtultam? *Mox iidem ſcribunt* Iſionis, *non* Ixionis.
Qui corpus in altum leuat, vel ille qui in longum mittit.] *De hiſce ſaltandi generibus Mercurialis lib. 2. cap. 11. artis gymnaſticæ.*
Vel ille, vt ita dicam, Saliaris.] *de* Saliari ſaltu *actum mihi lib. 4. Suſpic. cap. 12. Gruterus.*

Fullonius:] *Varro lib. de ling. lat.* Apud fullonem vestimentum cum cogitur, conciliari dicitur. *Vide ad hæc Scaligerum.*
Moderatoris sui temperamentum] *v. c.* mediatoris.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PHILOSOPHIAM vitæ necessariam, sed illam veram, esse: quæ in factis sit, & profectu. Dispone ab ea actiones & consilia. Non obstare, si Fatum sit, aut Fortuna sit: nam & illa docebit Deo parere, & Fortunam ac fortuita adspernari. Clausula item ab Epicuro: Secundum naturam qui viuit, diues: Sperne opinionem.

EPIST. XVI.

LIQVERE tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beatè viuere, ne tolerabilitèr quidem, sine sapientiæ studio: & beatam vitam [1] perfecta sapientia effici, ceterum tolerabilem etiam inchoata. Sed hoc, quod liquet, firmandum, & altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, vt proposita custodias, quàm vt honesta proponas. Perseuerandum est, & assiduo studio robur addendum, donec [2] bona mens sit, quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus [3] verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis: intelligo te multum profecisse. Quæ scribis, vnde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam. iam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias volo. non est quod tibi citò & facilè credas: excute te, & variè scrutare, & obserua. Illud ante omnia vide, vtrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia populare artificiũ, nec ostentationi paratum: [4] non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, vt aliqua oblectatione consumatur dies, vt dematur otio nausea: animum format & fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda & omittenda demonstrat, [5] sedet ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quæ consiliũ exigunt, quod ab hac petẽdum est: Dicet aliquis: Quid mihi prodest philosophia, [6] si fatũ est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, [7] si casus imperat? Nam & mutari certa non possunt, & nihil præparari potest aduersus incerta: si aut consilium meum Deus occupauit, decreuitque quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quidquid est ex his, Lucili, vel si omnia hæc sunt, philosophandum est: siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus vniuersi cuncta disponit, siue casus res humanas sine ordine impellit & iactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, vt Deo libenter pareamus, vt fortunæ contumaciter resistamus: hæc docebit vt Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit iuris nostri, si prouidentia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominantur: illo nunc reuertor, vt te moneam & exhorter, ne patiaris animum tuum delabi & refrigescere. Constitue illum, & contine, vt habitus fiat quod est impetus. Iam ab initio, si bene te noui, circumspexisti ecquid hæc epistola munusculi attulerit? excute illam, & inuenies. Non est quod mireris animum meum: adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quidquid bene dictum est ab vllo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est: *Si ad naturam viues, numquam eris pauper: si ad opinionem, numquam diues. Exiguum natura desiderat, opinio immensum.* Congeratur in te, quidquid multi locupletes possederunt: vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura vestiat, & eò deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abscondas, & non tantum habere tibi liceat, sed calcare diuitias: accedant statuæ & picturæ, & quidquid ars vlla luxuriæ laborauit: maiora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia, vbi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Via eunti aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te à vanis: & cum voles scire, quod petis, vtrum naturalem habeat, an [8] cæcam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longè progresso, semper aliquid longius restat; scito id naturale non esse.

I. LIPSIVS.

1. PErfecta sapientia.] *Optanda magis, quàm assequenda. Formant Stoici, non ostendunt. Vide me super his gradibus, Manud.* II. *Dissert.* VIII. & IX.

II. Bona mens sit.] *Quæ firma est, & fiduciam sui habet: voluntas bona quidem Stoicis, sed mutabilis. Itaque Bona Mens est, velle, scire, tenere Bona.*

3. Verbis opus non est.] *Commoda sententia, sed ab Erasmo, qui verba ista infarsit. Nam libri*: verbis haud affirmatis, nec tamen longis. *Meus*, verbis audax summatis, nec tamen longis. *Quidam*: verbis haud assumatis. *Quid lateat, me latet.*

4. Non in verbis.] *Non hercules. &* mendacium incongruens, atque ineptum est, non in pectore, sed in labiis habere bonitatem, *ait Lactantius. Ne ergo*——— virtutem verba putes, vt Lucum ligna: *nec oblectationem ex philosophia, sed fructum para.*

5. Sedet ad gubernaculum.] *Ex meo libro*, sed & gubernaculum est: *etsi illud non muto.*

6. Si fatum est?] *Vt Stoici censebant.*

7. Si casus imperat?] *Vt Epicurei.*

8. Cæcam cupiditatem.] *Cui tria adiuncta, aiebat Aristoxenus Pythagoricus*: Ἀσχημοσύνην, ἀσυμμετρίας, ἀκαιρίας: Indecorum, Immodicum, Intempestiuum. *Adde istis Consol. ad Helu. cap.* XI.

MVRETVS.

LIquere tibi.] *Animum non leuiter tingendum philosophia præceptis, sed penitus imbuendum. Dissoluit deinde argumentum, quo quidem contendebant, siue fato administraretur omnia, vt Stoici, seu casu ac temere euenirent, vt Epicuri tradebant, inutilem esse philosophiam: Postremo exponitur egregium dictum Epicuri de cupiditatibus terminandis.*

PINCIANVS.

COtidiana meditatione.] *Sunt codices qui legant, non* meditatione, *sed* lectione.

Nec tamen longis.] Nec tam longis, *vetus lectio.*

Quod iam de te spem habeam, nondum fiduciam.] *Particula illa* iam *non habetur in quibusdam codicibus. In aliis habetur, sed desideratur* quòd.

Vt aliqua oblectatione consumatur dies.] *Nonnulla exemplaria*, vt, cum aliqua oblectatione consumatur dies.

Si aut consilium meum Deus occupauit.] Sed aut consilium, *&c. quidam codices. & si tolerabilis etiam est prior lectio.*

Aut si repentina, aut subita dominantur.] *Vetus lectio*, aut si repentina vis & subita dominatur.

Si bene te noui, circumspicies.] Circumspexisti *eadem, non* circumspicies.

Retrahe te à vanis.] *Scribe*, Retrahe ergo te à vanis.

ERASMVS.

CEterum tolerabilem, etiam inchoata.] *Hunc locum non scriba quilibet, sed eruditulus aliquis deprauarat: Sic enim mutarat scripturam*: cæterum nec tolerabilem, sine ipsa etiam inchoari. *quum Seneca senserit à sapientia perfecta præstari beatam vitam: ab inchoata, hoc est imperfecta, tolerabilem.*

OPSOPOEVS.

QVod est in prioribus editionibus, ceterum tolerabilem, *agnoscunt quoque m. ss. & postea, m. ss.* Itaque tibi apud me pluribus verbis, aut (*vel* haut) adfirmitatis, nec tam longis, intelligo te multum profecisse.

M. ss. vt cum aliqua obl. *Postea*, Incerta. Sed aut cons. *Paulo post*, aut si repentina ac subita dominantur.

Ita ordinantur verba in m. ss. Contine illum, & constitue.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PHILOSOPHIAM autem non differendam, amplectendam omissis rebus. At pauper ero. Quid si hoc expetendum? expeditus philosophaberis. Iam Natura pauca desiderat: atque ea non deerunt. Clausula, Cui paupertas grauis, etiam opes erunt: nam vitium est in animo.

EPIST. XVII.

PRoiice omnia ista, si sapis: imò vt sapias: & ad bonam mentem magno cursu, ac totis viribus, tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris. sic illam disponere volo, vt[1] sufficere nihil agenti possit: ne aut

paupertas mihi oneri ſit, aut ego alicui. Cum hæc dicis, non videris vim ac potentiam eius de quo cogitas boni noſſe: & ſummam quidem rei peruides, quãtum philoſophia proſit; partes autem nondum ſatis ſubtiliter diſpicis. necdum ſcis, quantum vbique nos adiuuet: quemadmodum & in maximis ([2] vt Ciceronis vtar verbis) opituletur, & in minima deſcendat. Mihi crede, aduoca illam in conſilium: ſuadebit tibi, ne [3] ad calculos ſedeas. Nempe hoc quęris, & hoc iſta dilatione vis conſequi, ne tibi paupertas timenda ſit. Quid ſi appetenda eſt? multis ad philoſophandum obſtitere diuitiæ: paupertas expedita eſt, ſecura eſt. [4] Cum claſſicum cecinit, ſcit non ſe peti: cum [5] aliqua conclamatio eſt, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. Si nauigandũ eſt, non perſtrepunt portus, nec vnius comitatu inquieta ſunt littora; non circũſtat illam turba ſeruorum, ad quos paſcendos tranſmarinarum regionum eſt optanda fertilitas. Facile eſt paſcere paucos ventres, & bene inſtitutos, & nihil aliud deſiderantes, quam impleri. Paruo fames conſtat, magno faſtidium. Paupertas contenta eſt deſideriis inſtantibus ſatisfacere. Quid eſt ergo, quare tu hanc recuſes contubernalem, cuius mores ſanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper ſis oportet, aut pauperi ſimilis. Non poteſt ſtudium ſalutare fieri ſine frugalitatis cura: frugalitas autem, paupertas voluntaria eſt. Tolle itaque iſtas excuſationes: Quantum ſat eſt, nondum habeo: ſi ad illam ſummam peruenero, tunc me totum philoſophiæ dabo. Atqui nihil prius quam hoc parandum eſt, quod tu differs, & poſt cetera paras. Ab hoc incipiendum eſt. Parare, inquis, vnde viuam, volo. [6] Simul & parare diſce. Si quid te vetat bene viuere, bene mori nõ vetat. Non eſt quod paupertas nos à Philoſophia reuocet, ne egeſtas quidem: toleranda eſt enim ad hoc properantibus vel fames, quam tolerauere quidam in obſidionibus. Et quòd aliud erat illius patientiæ præmiũ, quàm in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc maius eſt, quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis, nec Dei timor? Et quidem vel eſurienti ad iſta veniendum eſt. Perpeſſi ſunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & [7] dictu fœdam tulerunt famem. hæc omnia paſſi ſunt pro regno (quò magis mireris) alieno: [8] dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum furoribus liberet? Non eſt ergo prius acquirendum. licet ad philoſophiam etiam ſine viatico peruenire. Ita eſt, cum omnia habueris, tunc & ſapientiam habere voles. Hæc erit vltimum vitæ inſtrumentum, & (vt ita dicam) additamẽtum. Tu verò, ſiue aliquid habes, iam philoſophare: vnde enim ſcis, an iam nimis habeas? ſiue nihil, hoc prius quære, quàm quidquam. At neceſſaria deerunt. Primum deeſſe non poterunt, quia natura minimum petit: naturæ autem ſe ſapiens accommodat. Sed ſi neceſſitates vltimæ inciderint, iamdudum [9] exiliet è vita, & moleſtus ſibi eſſe deſinet. Si verò exiguum fuerit & anguſtum, quo poſſit vita produci: id boni conſulet, nec vltra neceſſaria ſolicitus aut anxius, ventri & ſcapulis ſuum reddet, & occupationes diuitum, concurſationeſque ad diuitias euntium, ſecurus lætuſque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipſe te differs? expectabiſne fœnoris quæſtum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati ſenis, cum fieri poſſis ſtatim diues? Repreſentat opes ſapientia: quas cuicumque fecit ſuperuacuas, dedit. Hæc ad alios pertinent: tu locupletibus propior es. [10] Sæculum muta, nimis habes. Ineſt omni ſæculo, quod ſat eſt. Poterã hoc loco epiſtolam claudere, niſi te malè inſtituiſſem. [11] Reges Parthos non poteſt quiſquam ſalutare ſine munere, tibi valedicere non licet gratis. Quid iſtuc? ab Epicuro mutuum ſumam. *Multis paraſſe diuitias, non finis miſeriarum fuit, ſed mutatio.* Non hoc miror. non eſt enim in rebus vitium, ſed in ipſo animo. Illud quod paupertatem grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum nihil differt, vtrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocumque illum tranſtuleris, morbum ſuum ſecum transfert: ſic nihil refert, vtrum animus æger in diuitiis, an in paupertate ponatur. malum ſuum, illum ſequitur.

I. LIPSIVS.

1. SVfficere nihil agenti.] *Quid? ergo philoſophia nihil agit? Sola aliquid, & plurimum: niſi ad externam tamen actionem hæc refers. At libri ferè,* ſufficere in hoc agenti. *ex quo rectè Gruterus*, vnum hoc agenti.

2. Vt Ciceronis vtar verbis.] *Vbi hoc ille? haud nunc commemini. An in Hortenſio, vbi ex profeſſo laudauit?*

3. Ad calculos.] *Ne computes, & victum potius, quam vitæ rationes diſponas.*

4. Cum claſſicum cecinit.] *Retuli ad morem, quo rei citabantur claſſico, ad 11. Annalem Taciti. Nunc magis eſt vt Grutero meo ſubſcribam, ad Claſſicum militare aptanti. Petronius:*

Cùm cecinere tubæ, iugulo stat diuite ferrum: *paupertas non petitur, & vnà se tuta est.*

5. Aliqua conclamatio.] *Vt in igne, ruina, periculo.*

6. Simul & parare disce.] *Vis parare? rationem parandi etiam disce? vt viuere promptus sis, & mori. Sic affecto nihil deerit: si enim desit, ecce ianua, exi.*

7. Dictu fœdam.] *Aliis placet,* fœdis. *nam libri ferè,* fœdius. *Alimenta autem fœda dictu, à quibus abhorremus, vt fœtida, vt cadauera etiam humana.*

8. Dubitabit aliquis.] *Pro toto hoc argumento, pulchrè Manilius:*

> Quæremus lucrum naui, mortemque sequemur
> In prædas. pudeat tanto bona velle caduca.
> Quid cælo dabimus? quantum est, quo væneat omne?
> Impendendus homo est, Deus esse vt possit in ipso.

Pulchra, inquam, hæc magis, an pia?

9. Exsiliet è vita.] *Morte sponte sumpta, vt Stoici quidem docebant. De quo ego Manuduct.* III. *Dissert.* XXII.

10. Sæculum Muta.] *Id est, antiqua exempla respice, luxus propior es.* Quoniam quidem (*vt ipse ad Heluiam cap.* XII. *ait*) eò temporum prolapsa luxuria est, vt maius viaticum exsulum sit, quam olim patrimonium principum fuit. *Bene ergo de* Sæculo: *ex quo qui* Sacculum *consuerunt, inconcinni mihi sartores.*

11. Reges Parthos.] *Vide Aelianum* I. *Var. Hist. cap.* I. *Et exempla in Oriente plura sunt. inter ea & Magorum, in nostris Sacris: qui Christum adoraturi, munera obtulerunt.*

MVRETVS.

PRoiice omnia ista.] *Nihil esse cur Philosophandi tempus differas paupertatis metu, quæ non modo incommodi nihil affert, sed etiam commodo plærumque est verè atque ex animo philosophari cupientibus.*

PINCIANVS.

VVt sufficere nihil agenti possit.] *Quædam exemplaria* officere, *pro* sufficere *legunt, alia* vt sufficere in hoc agenti possit. *Alia,* vt sufficere hoc agenti possit.

Cum aliqua conclamatum est.] *Vetus lectio,* cum aliqua vi conclamatum est: *Scribendum reor,* cum alicubi conclamatum est.

Bene mori non vetat.] *legendum* vetet, *non* vetat, *alias claudicabit sensus, & sic præfert vetus lectio.*

Aut ex mercede compendium.] *Quidam codices,* aut ex merce compendium.

Illud quoque paupertatem nobis grauem fecerat.] *Verbum* quoque *tollendum ex vetere lectione.*

OPSOPOEVS.

M.SS. Cum aliqua conclamata est. *In excerptis, infra qua vulgo de paupertate inscribuntur, legitur,* cum aliquo conclamatum est, *Et postea Modius epist. cxxvij. dicit scrib. videri,* & dictu fœdis tulerunt famem. *Tres nostri adstipulantur omnino, quartus ex parte, in margine refert* fœdius, *vnde extrita vltima vocali facile fit* fœdis.

Ibidem Modius: in vno m.s. codice ista. Id est omni sacculo quod sat est. *non comparebant: in duobus hoc modo legebantur,* Id est autem omnia sæcula quæ sata est. *Vnde suspicabar glossemata hæc esse, legendumque eis expisis:* Hæc ad alios pertinent, tu locupletibus propior es, Sæculum muta, nimis habes, *redeamus, inquit, ad Fabriciorum & Curiorum tempora, immodice diues eris. Hæc ille. Libri quos inspexi, habent.* id est, autem omnia (*vnus* omni) scio, quod sat est. *Romana editio, & hæc Parisina,* Saculum muta, nimis habes. Inest omni sacculo, quod sat est. *Hinc leuis mutatione fiet:* Sæculum muta: nimis habes. Inest autem omni sæculo quod sat est. *Ex compendiosa scriptura.* sclm, *consuerunt nobis* sacculum.

M. ss. Nec hoc miror. *item,* paupertatem nobis grauem, *vt quoque in excerptis est pag.* 186. 20.

GRVT.

Ne ad calculos sedeas.] *Sic epist.* 48. *dicit* sedere ad album. *Calculi autem hic sunt quibus numeramus vtimurque in computando, vt probaui contra quorumdam opinionem lib.* 29. *Suspic. cap.* 10. *Gruterus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SAPIENTEM, in publica lasciuia, temperanter se gerere: & aut nihil aut parum ex moribus libare. Quomodocumque, vtile esse, certis diebus abstinere, parcere, pauperes adsimilare. Præexercitatio est ad veram inopiam, si ea venit. Clausula ab Epicuro: Ira insaniæ assidet.

EPIST. XVIII.

1 DECEMBER est mensis, cum maximè ciuitas desudat. Ius luxuriæ publicè datum est: ingenti apparatu sonant omnia: tamquam quidquam inter Saturnalia intersit, & dies rerum agendarum. Adeò nihil interest, vt non videatur mihi errasse,

qui dixit, [2] olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem, libẽter tecum conferrẽ quid existimares esse faciendum. vtrum nihil ex quotidiana cõsuetudine mouendum; an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius cœnandum & exuendam togam. Nam quod fieri nisi [3] in tumultu & tristi tempore ciuitatis nõ solebat, voluptatis caussâ ac festorum dierum vestem mutauimus. Si te bene noui, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse [4] pilleatæ turbæ voluisses; nec per omnia dissimiles: nisi forte his maxime diebus animo imperandum est, vt tunc voluptatibus solus abstineat, cum in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumentum firmitatis suæ capit, si ad blanda & in luxuriam trahentia [5] nec it, [6] nec abducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo, siccum ac sobrium esse: illud temperatius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus: & eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, vt ex præcepto magnorum virorum tibi quoque præcipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, & contra iniurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in media pace [7] decurrit sine vllo hoste, [8] vallum iacit, & superuacuo labore lassatur, vt sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, prope ad inopiam accesserunt, ne vmquam expauescerent, quod sæpe didicissent. Non est nunc quod existimes me ducere te [9] ad modicas cænas & [10] pauperum cellas, & quidquid aliud est, per quod luxuria diuitiarum tædio ludit. [11] Grabatus ille verus sit, & sagum, & [12] panis durus ac sordidus. Hoc triduo & quatriduo fer, interdum pluribus diebus, vt non lusus sit, [13] sed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exsultabis, [14] dupondio satur, & intelliges ad saturitatem non opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiam irata. Non est tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa milia seruorum, multa milia pauperum faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies non coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quam aliquando experiri. Exerceamur [15] ad palum: & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si scierimus quam non sit graue pauperes esse. Certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem exstingueret: visurus an aliquid deesset ex plena & consummata voluptate, vel quantum deesset, & an dignum, quod quis magno labore pensaret. hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit, [16] Charino magistratu, ad Polyænum. Et quidem gloriatur, [17] non toto asse se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu victu saturitatem non putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa leuis & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim iucunda res est [18] aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis: sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit. Liberaliora sunt [19] alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam angustè qui occisurus est, pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod [20] nec ad extrema quidem redactis timendum sit? hoc est præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas à tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo. ——

Nemo alius est Deo dignus, quam qui opes contempsit. quarum possessione tibi non interdico: sed efficere volo, vt illas intrepide possideas. quod vno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi; si illas tamquam exituras semper adspexeris. Sed iam incipiamus epistolã complicare. Prius, inquis, redde quod debes. [21] Delegabo tibi Epicurum. ab illo fiet numeratio. [22] *Immodica ira gignit insaniam.* Hoc quam verum sit, necesse est scias, cum habueris [23] & seruum, & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus, tam ex amore nascitur, quam ex odio: nõ minus inter seria, quam inter lusus & iocos. Nec interest, ex quam magna caussa nascatur, sed in qualem perueniat animum. Sic ignis non refert quam magnus, sed quo incidat. nam etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, & corripi facilia, scintillam quoque fouent vsque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis iræ exitus, furor est: & ideo ira vitanda est, non moderationis caussa, sed sanitatis.

I. LIPSIVS.

1. December est. *Saturnalia tunc, Sigillaria, & ludi. Ego in Saturnalib.*

2. Olim mensem.] *Quisquis ille, acute dixit: & pro luxu eius aui. Toto anno Saturnalia.*

3. In tumultu.] *Olim, cum ad Saga ibatur. Vide me* I. *Saturn. cap.* II.

4. Pilleatæ turbæ.] *Teneamus: nam pilleos Saturnalibus sumebant. Ibidem docui. Quod alij,* pullatæ turbæ, *non habet hic locum, & contra libros est.*

5. Necit.] *Sponte.*

6. Nec abducitur.] *Ab alijs, aut à turba.*

7. Decurrit.] *In armis per aliquot milliaria, exercitij genus. Vide Militiam nostram lib.* V.

8. Vallum iacit.] *Et fert quoque, vt ibidem doctum.*

9. Ad modicas cænas.] *A Mureto est: at ego maluissem,* ad medicas cænas, *sobrias, & sanitati factas. Sed non ita libri praeunt, qui* admoueas cænas; *aut,* dicere moneas cænas, *fere habent. Itaque ingeniose (quomodo ille aliter?) Iosephus Scaliger, vt accepi:* ad monas cænas *diuinabat, id est* μόνας κοινὰς*: vt allusio sit & argutatio in nominibus, cum cæna Latinis dicta, quasi* κοινὴ, *communis cibatio: &* μόνη *opponatur, cum soli & seorsim dapem sumunt. Sed nec Turnebi improbum,* ad Timoneas cænas. *De Timone notum, qui homines fugiebat & oderat, & solitarius agebat victitabatq;. Igitur in prouerbio* Timoneæ cænæ, *sine conuiuio conuiuium. Vide Turnebum lib.* XXIIII *Aduersar. cap.* XXXIII.

10. Pauperum cellas.] *Apparet igitur tunc quoque cænaculis aut diætis abstinuisse, & in seruili aliqua & angusta cella cœnasse. Horatius tangere videtur:*

> Mundæque, paruo sub lare pauperum,
> Cænæ, sine aulæis & ostro,
> Sollicitam explicuere frontem.

Etsi ad alienas hoc ædes, & vere pauperum, magis sit referre. De isto autem diuitum ritu, Seneca ad Heluiam cap. XII. *vide.*

11. Grabatus ille verus.] *Alij* serus. *Teneamus editum: sit vere* grabatus, *id est vilis & vsitatiorum lectus:* σκιμπόδιον.

12. Panis durus] *Non recens, sed siccus aut mucidus.*

13. Sed experimentum.] *Preceptum toti huic rei in Epicteto simile,* III. *Dissert.* XIII. μελέτησόν ποτε διαγωγὴν ὡς ἄῤῥωστος, ἵνα ποθ' ὡς ὑγιαίνων διαγάγῃς. ἀσίτησον, ὑδροπότησον, ἀπέχου ποτὲ παντάπασιν ὀρέξεως, ἵνα ποτὲ καὶ εὐλόγως ὀρεχθῇς: Meditare aliquando & vsurpa vitæ rationem, tamquam infirmus, vt recte valere etiam possis. Abstine à cibis, aquam pota, aliquando omnem appetitum cohibe, vt mox etiam recte & rationabiliter possis appetere.

14. Dupondio satur.] *Duobus assibus. Recte ita Erasmus, cum antea in scriptis,* dispendio.

15. Ad Palum.] *Quod genus* palaria *dictum: nos in Militia, lib.* V. *Hoc quoque Erasmo inscribatur: nam in libris,* ad paululum.

16. Charino Magistratu.] *More Græco,* Χαρίνου ἄρχοντος. *Ita enim annum & tempus illi notabant, vt Romani per consules. Hoc Muretus. At libri plures,* magistratui. *Tum esset, scriptam epistolam nomine* Charini magistratus, *ad Polyænum.*

17. Non toto asse se.] *Atqui* Timocrates ei obiecit, quod minam cottidie in cibos sumeret: *scriptum Laertio, Epicuri amatori, & receptum. Nam alij plures,* vilissimis & simplicissimis cibis vixisse. *Inuenio hæc eius verba in Stobæo:* Βρυάζω τῷ κατὰ τὸ σωμάτιον ἡδεῖ, ὕδατι καὶ ἄρτῳ χρώμενος. Καὶ προσπτύω ταῖς ἐκ πολυτελείας ἡδοναῖς, οὐ δι' αὐτάς, ἀλλὰ διὰ τὰ ἀκολουθοῦντα αὐταῖς δυσχερῆ: Plenus sum & diffluo voluptate corpusculi, idque Aqua & Pane vtens. Despuo autem sumptuosas voluptates, non ob ipsas, sed incommoda quæ comitantur.

18. Aqua & polenta.] *Ipsa Epicuri verba, in epistola ad Menœceum:* καὶ μᾶζα καὶ ὕδωρ τὴν ἀκροτάτην ἀποδίδωσιν ἡδονὴν, ἐπειδὰν ἐνδέων τις αὐτὰ προσενέγκηται: Polenta & Aqua summam voluptatem præbent, siquis illa indigens sumit. *Adde infra Epistolam.* CX.

19. Alimenta carceris.] *Nam certus modicusq; cibus captiuis, vti & seruis: idq; quia in dies finitus,* Diarium *dicebant. In Controuersiis Seneca, lib.* IX. Cum introductus esset ex carcere in Senatum, postulaturus vt diaria acciperet. *Sallustius in oratione Lepidi:* Quinis modijs libertatem omnium æstimauere. qui profecto non amplius possunt alimentis carceris. Namque vt illis exiguitate mors prohibetur, senescunt vires: sic neque absolui cura familiari tam parua re possis, & ignauissimi quique tenui ista spe frustrantur. *Vides exigua fuisse hæc alimenta. & lege* XII. *tabul.* libram farris in dies singulos.

20. Nec ad extrema quidem redactis.] *Liber meus & meliores,* nec extremis quidem decretis. *Et germana hæc scriptio: valetq;, cum extrema decreta sunt.*

21. Delegabo tibi Epicurum.] *Scripti fere,* Delegabo te ad Epicurum. *Vtrouis modo, ad* Delegationem *adspectum, fori verbum: cum alium pro nobis debitorem, & vicarium, substituimus. Vide De Benef.* VI. *capite.* V.

22. Immodica ira.] *Imo* quidam è Sapientibus iram dixerunt breuem insaniam. *Vide De Ira* I. *cap* I.

23. Et seruum, & inimicũ.] *Suspecta hæc Muretus habet: non ego. Sententia sub Tiberio alioque, aut tyrannis, vera & prompta. Serui accusabant, calumniabantur in occulto: & credebatur. Hoc iniquissimum. & legibus vetitum, tamen illi admittebant: cum iusta & magna indignatione eorum, quibus eueniebat. Exempla in Tacito sunt: & hinc apparet, Lucilio idem euenisse, qui* inimicum *habuit, & quidem* seruum.

MVRETVS.

DECEMBER] *Quomodo ſapientiæ ſtudio deditus gerere ſe debeat certis quibuſdam diebus quibus tota ciuitates, quaſi laxandorum animorum cauſa, publice inſaniunt: vt fiebat olim Romæ menſe Decembri, nunc parte quadam menſis Februarij. Addit, certos quoſdam dies ſumendos eſſe, quibus experiamur quomodo paupertatem ferre poſſimus. Cõcludit poſtremo epiſtolam dicto quodam Epicuri de vicinitate iræ & inſaniæ.*

Ducere te ad modicas cœnas] *Ita quidam veteres libri: Mem.* ducere te ad moneas cœnas. *Dubitaui num legendum ſit,* ad Timoneas cœnas. *Vt hoc nomine ſignificaret durum, aſperum, & ſolitarium victum, qualis fuiſſe dicitur Timonis, cum è maximis opibus ad ſummam inopiam redactus, & ab omnibus deſtitutus eſſet.*

Charino magiſtratu.] Χαρίνȣ ἄρχοντος *Ita enim ſignificabant annum Athenienſes, ex nomine τȣ͂ ἐπωνύμȣ; vt Romani ex nomine conſulum ordinariorum.*

Seruum & inimicum.] *Hæ voces mihi ſuſpectæ ſunt.*

Quo maxime ciuitas deſudat.] *Eadem,* quum maxime ciuitas deſudat.

PINCIANVS.

GRabbatus ille ferus ſit,] *Scribe,* Grabbatus ille verus ſit, *ex eadem.*

Incipe cum paupere habere commercium.] *Scribe* paupertate, *non* paupere, *ex eadem.*

ERASMVS.

GRabbatus ferus ſit.] Pro *grabatus ferus,* quidam habebant *verus,* forte *ferus* legendum, vt commendet vigiliam.

OPSOPOEVS.

MEmbranæ veteres, cum maxime ciuitas ſudat.

Priores editiones. non interſit. *Petrus Faber Semeſtrium lib. 1. cap.* 14. Pro non interſit, *reſtituendũ* modo interſit: *ea quæ ſtatim ſubiiciuntur aperte probant:* Adeo *inquit,* nihil intereſt, vt non videatur mihi errasse qui dixit, olim menſem Decemb. fuiſſe, nunc annum: *& quod Saturni menſem toto anno celebratum ab imperatore Claudio Seneca in Apocolocyntoſi ſcribit. Hæc P. Faber. Mod. epiſt.* 127. *Sine ſententia oratio eſt, tentant igitur quidam corrigere mutato τῷ* non *in* nunc *leguntque,* tanquam quiddam inter Saturnalia nunc interſit, *at ego profiteor, cum illud* non *in tribus noſtris m. ſſ. codicibus non reperiatur, plane ſcribendum ex auctoritate eorundem:* December menſis eſt, quo cum maxime ciuitas deſudat *&c.* tanquam quiddam inter Saturnalia interſit, & dies *&c. Huic particulæ* non *relegationi fauent quoque noſtra membranæ.*

M. ſſ. nec inſignire. *Poſtea duo.* diſcurrit. *ſed probum eſt* decurrit. *Milites enim cum in armis ordinem ſeruantes pleno paſſu incedebant, aut currebant, decurrere dicebantur, vt docet Turnebus cap. 8. lib. 5. Aduerſ.*

Idem cap. 33. lib. 34. *Aduerſ. Senecæ locum emendabo & explicabo, ſed deprauatam ſcripturam prius exhibebo.* Nõ eſt nunc quod exiſtimes me dicere, vt te admoueas ad cœnas & pauperum cellas. *Vetus liber ita deſcriptũ hoc habet,* non eſt quod nunc exiſtimes me dicere Temoenas cœnas & pauperum cellas. *Puto verum eſſe* Timoneas, *à Timone, qui humanum genus exoſus erat, vitamque quandam inhumanam & feram ſequebatur, in cibiſque non modo vulgaribus, ſed etiam viliſſimis, & ab reliquis hominibus prope damnatis acquieſcebat. Hact. Turnebus. Quatuor noſtri clare habent,* me dicere temoneas cœnas. *Nec dubitandum eſt quin genuina ſit quam reſtituit Turnebus lectio. Strabo lib. 17. refert Antonium poſt Actiacam cladem ab amicis deſertum ſibi Timonis exemplo domicilium conſtruxiſſe, quod τιμώνειον appellaret. Copioſius vero Plutarchus in Antonio: vbi quæ de Timonis & Apemãti conuictu verba leguntur, mire hunc Senecæ locum illuſtrant.* Καί ποτε (ait) τῆς τῶν χοῶν οὔσης ἑορτῆς, εἱστιῶντο καθ᾽ αὑτοὺς οἱ δύο τȣ͂ δ᾽ Ἀπημάντου φήσαντος· Ὡς καλὸν, ὦ Τίμων, τὸ συμπόσιον ἡμῶν, εἴγε οὐ ἔφη, μὴ παρῆς *Timoneas itaque cœnas poſſumus interpretari ſolitarias, omni hominum conſortio excluſo, more Timonis, cui ne quidem cum Apemanto ſui ſimili conuiuium iucundum erat.*

Scripti quos vidi (ſcribit Mod. epiſt. 127.) conſentiunt emendandum: & intelliges ad ſecuritatem non opus eſſe fortuna. *tota præcedens epiſtola verſata in eo eſt, vt Lucilio, quem à philoſophia abſtinebat res familiaris, quam ita ſe prius diſponere velle dicebat, vt poſſet ſufficere nihil agenti, ac ſic animo otioſo, & de rebus ad vitam neceſſariis ſecuro ſtudiis daturum ſe promittebat, vt huic inquam Lucilio perſuaderet, poſſe iam tum etiam de paupertate ſecurum hoc agere, atque hoc eſt quod iterum hic repetit. Bene Modius, & præter tres m. ſſ. atteſtantur Excerpta alibi & Seneca ipſe in hac epiſtola paulo ante,* In ipſa ſecuritate animus ad difficilia ſe præparet. *infra iterum,* Securius diuites erimus &c.

M. ſſ. quarum poſſeſſionem tibi non interdico. *Excerpta,* poſſeſſiones.

GRVTERVS ET IVRETVS.

QVod fieri niſi in luctu & triſti tempore, &c.] *puta propter exercitus cladem, aut ſeditionem in vrbe, aut ob imperatoris primariæue alicuius perſonæ obitum, quod ipſum aſſerit quoque Plutarchus in Caſ. & Cicer. poſt Lucanum, lib. 2. Pharſal.*

Plebeio tectus amictu.

Omnis honos: nullos comitata eſt purpura faſces. *de hoc vide Fabrum lib. 2. Semeſtr. cap.* 10.

Miles in media pace decurrit ſine vllo hoſte] *Facit huc omnino quod Tertullianus lib. ad Martyres cap. 3. de militibus loquens:* Etiam in pace, labore & incommodis bellum pati iam ediſcunt, in armis deambulando campum decurrendo, foſſam moliendo, &c.

Grabatus ille verus sit] *v. c.* vilis sit.
Exerceamur ad palum] *de ea exercitatione vide Vegetium lib. 1. cap. 11. & ad eum Stevuechius.*
Magister voluptatis] *v. c.* voluptaris.
Animi magnitudo] *v. c.* animi fortitudo.
Sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina] *v. c. Fureti,* sequi horum similitudinem, & aliq. d. destinare.
Solida non receperunt] *v. c.* recipiunt.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

OMITTENDAS aut abiiciendas occupationes, & otium captandum: sed otium, non latebras. Monet ab aula, & splendore abire: quæ tumultus & fluctus suos habent. Clausula ab eodem magistro: Vide quibuscum mensa communices.

EPIST. XIX.

EXsulto quotiens epistolas tuas accipio. implent enim me bona spe: iam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac, oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod [1] pro ipso rogaturus sum? si potes, subduc te istis occupationibus: si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute [2] vasa colligere. Numquid inuidiosum est? [3] in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec iactare debes, nec abscōdere. Numquam enim vsque eo te abigam, generis humani [4] furore damnato: vt latebram tibi aliquam parari & obliuionem velim. id age, vt otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt [5] & propria consilia: an velint vitam per obscurum transmittere. tibi liberum non est. In medium te protulit ingenij vigor, scriptorum elegantia, claræ & nobiles amicitiæ. Tanta notitia te inuasit, vt si in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te mōstrabunt. tenebras habere nō potes: sequetur pristinæ lucis multum, quocumque fugeris. Quietem potes vindicare, sine vllius odio, sine desiderio, aut morsu animi tui. Quid enim relinques, quod inuitus relictum à te possis cogitare? clientes? quorum nemo teipsum sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur: nunc præda. Mutabunt testamenta destituti senes? migrabit ad aliud limen salutator? non potest paruo res magna constare. Æstima vtrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem senescere contigisset intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna misisset! Tulit te longe à cōspectu vitæ salubris rapida felicitas, prouincia & procuratio, & quidquid ab istis promittitur: maiora deinde officia te excipient, & ex alijs alia. Quis exitus erit? quid exspectas, [6] donec desinas? habere, quod cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus esse seriem caussarum, ex quibus nectitur fatum, talem & cupiditatum: altera ex fine alterius nascitur. In eam demissus es vitam, quæ numquam tibi miseriarum terminum ac seruitutis ipsa factura sit. Subduc ceruicem iugo tritam. semel illam incidi, quam semper premi, satius est. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt: at nunc plurima & vndique ingesta non satiant. Vtrum autem mauis, ex inopia saturitatem, an in copia famem? Et auida felicitas est, & alienæ auiditati exposita. Quamdiu tibi satis nihil fuerit, [7] ipse alijs non eris. Quomodo, inquis, exibo? vtcumque. Cogita quam multa temere pro pecunia, quā multa laboriose pro honore tentaueris: aliquid & pro otio audendum est, aut in ista solicitudine procurationū, & deinde vrbanorum officiorum, senescendum in tumultu, ac semper nouis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla vitę quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet an tu quiescere velis? fortuna tua non vult. Quid si illi etiam nunc permiseris crescere? quantum ad successum accesserit, accedet ad metū. Volo tibi hoc loco referre dictum Mecænatis. [8] vera in ipso eculeo docuit. *Ipsa enim altitudo* [9] *attonat summa.* Si quæris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur. hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti vlla potentia, vt sit tibi [10] tam ebrius sermo? Ingeniosus vir ille fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi illum [11] eneruasset felicitas, imo castrasset. Hic te exitus manet, nisi iam contrahas vela, nisi (quod ille [12] sero voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Mecænatis sententia parē facere rationē: sed mouebis mihi controuersiā, si te noui, nec voles quod debeo, [13] in aspero & probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. *Ante,* inquit, *circumspiciendum est, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Nam* [14] *sine amico visceratio, leonis ac lupi vita est.* Hoc non continget tibi, nisi secesseris: alioquin habebis conuiuas,

quos [15] ex turba salutãtium nomenclator digesserit. Errat autẽ qui [16] amicum in atrio quærit, in conuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & [17] bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est: quod beneficia sua efficacia iudicat ad conciliandos amicos, cum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leue æs alienum debitorem facit; [18] graue inimicum. Quid ergo? Beneficia non parãt amicitias? parant, si accepturos licuit eligere; [19] si collata, non sparsa sunt. Itaque dũ incipis esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientum vtere, vt magis ad rem existimes pertinere, [20] quis, quam quid acceperit.

I. LIPSIVS.

1. PRo ipso rogaturus.] *Deos scilicet, in eius bonum.*

2. Vasa colligere.] *Quod milites discessuri, & castra mutaturi, faciunt.*

3. In freto.] *Cui nomen à feruore:* quod in fretum, *ut Varro,* sæpe concurrat æstus, atque efferuescat.

4. Furore Damnato.] *Vt Timon ille Misanthropus, & plures fecere.*

5. Et propria consilia.] *Bene in meo,* & prima. *qui nondum scilicet genus vitæ ingressi, quibus omnia libera.*

6. Donec desinas? habere.] *Iunctã malim legi,* desinas habere, quod cupias? *Ita plenus opum honorumque sis, vt non habeas vltra quod cupias.*

7. Ipse alijs non eris.] *Non sufficies aliis. tu petes, & à te alij assidue petent: quod semper in istis potentibus.*

8. Vera in ipso eculeo.] *Placeat quorumdam librorum scriptio:* Mecænatis, vera in ipso eculeo elocuti. *Quomodo autem in eculeo? id est, dignitate & Aula, vbi assidua tormenta. Omnia potuit apud Augustum: nihil ei defuit, præter hoc, quiescere & securum esse.*

9. Attonat summa.] *Percutit, & velut tonitru quatit. Ouidius.*

------ Faunique bicornes
Numine contactas attonuere suo.

10. Tam ebrius sermo.] *Non hic nimis, meo iudicio. sed & alibi Mecænatem huius culpæ arguit, & calamistratis vt sic dicam, sermonis. Vide epist.* CXIV.

11. Eneruasset felicitas.] *In epistola* XCII. *Habuit (Mecænas)* grande & virile ingenium, nisi ipse illud discinxisset.

12. Sero voluit.] *Cum in frigore apud Augustum esset: cum vxor eius Terentia supra ipsum amata.*

13. In aspero & probo.] *Muretus sic edidit, & interpretatur: Asperos nummos, recentes esse: veteres enim longo vsu solere deteri. Vrbane igitur dictum Mecænatis, quasi talem nummum esse ait: quem tamen non sperat fore, vt Lucilius in solutum accipiat, sed vetustiorem poscat. Ego Hadriano Turnebo, imo ante eum Erasmo, subscripserim legentibus:* Nec voles quod debeo, nisi in aspero & probo accipere. *Voles, inquit, probam asperamq; philosophiæ aliquam sententiam, non mollem & fugientem hanc Mecænatis. De aspero nummo multi dixerunt, capiuntq; nouum, non detritum. Ego vel de veteri magis acceperim (ij enim probiores) sed in thesauris asseruato & integro; vel de puri candidiq; argenti nummo, & cui minima mixtura æris aut plumbi, ex q; eo decoloratio. Certe in Glossis priscis,* δηνάριον λευκόν, Asperum *interpretatur: id est,* Nummus albus. *Iterumque,* Aspritudo, candor. *Ita apud Nicetam,* ἀσπρίζειν, *est* τὸ λευκαίνεσθαι: *& hodieq; apud Turcas,* Aspri, *nummuli ex argento.*

14. Sine amico visceratio.] *Visceratio, epulum cum carne. Vide epist.* LXXIII. *Damnat igitur* μονοφαγίας, solitariam vitam & victum, *quam & Græci pro conuicio obijciebant. Alexis:*

Ἔρρ'. ἐς κόρακας μονοφάγε ϗ τοιχωρύχε.
Abi in malam rem soli epulo, & effractarie.

Pulcherrime autem ille, quisquis fuit, apud Romanos: qui quo die solus cænasset, dixit, βεβρωκέναι, μὴ δεδειπνηκέναι. ὡς τοῦ δείπνου κοινωνίαν ϗ φιλοφροσύνην ἐφηδύνουσαν ἀεὶ ποθοῦντος: Edisse se, non cænasse, tamquam cæna communionem semper & oblectantem requirat familiaritatem. *Hæc Plutarchus Quæstion. Conuiual.* VII. *in præloquio. Et res ita est, optimeque Latinus* conuiuium: *iisdemq,* cæna, *quasi* κοινή.

15. Ex turba salutantium.] *Quibus cæna, officiorum velut merces. Apparet autem à Nomenclatore, qui obseruabat electos & Vocatori indicatos vel officiosos maxime, vel quorum ordo iam esset.*

16. Amicum in atrio.] *Vbi salutationes. Adde pro sententia, De Benef.* VI. *cap.* XXXIV.

17. Bonis suis obsessus.] *Quæ non habet, sed à quibus habetur, & velut cingitur clauditurq;.*

18. Graue inimicum.] *Et idem in beneficiis,* quæ vsque eo læta sunt, donec exsolui posse videantur; supra, odium pro gratia redditur. *Tacitus alibi, & Seneca.*

19. Si collata.] *Iudicio donata. et si quidam libri,* collocata: *bene etiam pro hoc sensu.*

20. Quis, quam quid.] *Non quantum, sed cui dones.*

MVRETVS.

EXulto *Lucilio suadet, non vt in latebras & solitudinem, sed vt relictis curis & inanibus honorum titulis, in otiũ se conferas.*

In ipso equuleo] *id est, vt opinor, cum ipsa sua felicitate torqueretur. Fortassis etiam in equuleo eum fuisse dicit toto illo triennio ante mortem, quo dormire nunquam potuit.*

In aspero & probo] *Asperi nummi sunt recentes. veteres enim longo vsu deteri ac leuari solent. Urbane igitur dictũ Mæcenatis, quod modo attulerat, quasi nummũ asperum ac probũ esse ait quẽ tamen non sperat fore, vt Lucilius in solutũ accipiat: sed aliquã vetustiorem sententiã postulet pro solito epistolæ epimetro. Subijcit igitur aliam ab Epicuro. Quod hic somniauit Erasmus de Aspero & Probo grãmaticis, ita ineptũ est, vt laboraturus sit si quis velit quidquã ineptius excogitare.*

PINCIANVS.

VTinam tibi quidem ſeneſcere contigiſſet] *Verbum* quidē *non habetur in quibuſdam codicibus, nec mile.*
Nunquam erit tempus] *Scribe*, nunquam erit tempus deſinendi, *ex vetere lectione.*
Minora erunt omnia, & affatim implebunt,] *Scribe*, ſed affatim implebunt, *non* & affatim implebunt *ex eadem.*
Et auida felicitas eſt alienæ auiditati expoſita.] *Iteranda coniunctio*, & *legendumque*, & auida felicitas eſt, & alienæ auiditati expoſita, *ex eadem.*
Quantũ ad ſucceſſum accelſerit, accedet & metus] *Scri.* accedet ad metus, *nō* accedet & metus, *ex ead.*

ERASMVS.

IN aſpero & probo accipere.] *conſidera Lector, vtrum malis Aſperum & Probum grammaticos accipere, an addere voculam*, niſi in aſpero & probo: *vt ſit alluſio ad monetam. Nummus probus eſt, qui non peccat in materia: aſper, quum nondum eſt detritus vſu: ſiquidem moneta recens aſperitatem habet. Videntur eſſe verba forenſia, ſiue Iuriſconſultorum:* Nec voles quod debeo, niſi in aſpero & probo accipere.

OPSOPOEVS.

BEne in *m. ſſ.* quibus integra ſunt & prima conſilia. *Prima conſilia dicit, & integra, vbi nihil dum deliberatum eſt, & omnia libera ſunt, ita vt poſſis quam partem velis amplecti: qualia eorum ſunt qui nondum certū vitæ genus elegerunt. lib. 6. de beneficiis, cap. 23.* nec vnquam primi conſilij deos pœnitet. *Poſtea m. ſſ.* Tam (*Nicotianus* Iam, *quod rectum puto*) notitia te inuaſit, vt in extr. m. ac. p. recondaris, tamen priora monſtrabunt.
Scribe e m. ſſ. Subduc ceruicem iugo tritam. Semel, *&c. item: Tres m. ſſ.* Vera in ipſo eculeo edocuit. *Nicotianus*, Mæcenatis vera in ipſo eculeo elocuti *probe. In Ambiano apponitur hoc ſcholium:* Ponit eculeum pro dignitate torquente poſſidentem. *poſtea. Tres codices habent*, ad conciliandos animos *& linea ab hac altera, ſenſus aptius quod in m. ſſ. & prioribus editionibus eſt*, collocata. *nam locum, cum in beneficijs dandis vna cum tempore & perſona eſt habenda ratio, includit : & rectius dictionis* ſparſa, *opponitur*, *quam* collata.

GRVTERVS ET IVRETVS.

INcipiamus in ſenectute vaſa colligere] *metaphora à re militari, cum caſtra mouenda erant*, vaſa colligi *dicebantur. vide plura exempla apud Briſſonium lib. 4. de formulis.*
Ac penitus condaris] *bene v. c. Iureti* recondaris.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PHILOSOPHIAM in factis, non verbis eſſe: itaque ad illa eundum. Et conſtanter eundum. nam Sapientia, eſt conuenientia, & tenor vnus voluntatum, ac vitæ. Paupertas etiam non timenda: & diuitiæ, ſi aſſint, non amandæ. Iterum monitio, pauperem certis diebus agere, & imitari.

EPIST. XX.

SI vales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. mea enim gloria erit, ſi te iſtinc vbi ſine ſpe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque hortor, vt philoſophiam in præcordia ima demittas, & experimentũ tui profectus capias, non oratione, nec ſcripto: ſed animi firmitate, & cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propoſitum eſt declamantibus, & aſſenſionem coronæ captantibus, aliud his qui iuuenum & otioſorum aures diſputatione varia aut volubili detinent.[1] Facere docet philoſophia, non dicere: & hoc exigit, vt ad legem ſuam quiſque viuat, ne orationi vita diſſentiat, vt ipſa inter ſe vita vnius, ſine actionum diſſenſione, coloris ſit. Maximum hoc eſt & officium ſapientiæ, & indicium, vt verbis opera concordent, vt & ipſe vbique par ſibi idemque ſit. Quis hoc præſtabit? pauci, aliqui tamen. Eſt difficile hoc: nec dico ſapientem ſemper vno iturum gradu, ſed vna via. Obſerua itaque, numquid veſtis tua domuſque diſſentiant: numquid in te liberalis ſis, in tuos ſordidus: numquid cænes frugaliter, ædifices luxurioſe. Vnam ſemel ad quam viuas regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exæqua. Quidam ſe domi contrahunt, dilatant foris, & extendunt. Vitium eſt hæc diuerſitas, & ſignum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem ſuum. Etiamnum dicam vnde ſit iſta

inconſtantia,

inconſtantia, & diſſimilitudo rerum conſiliorúmque. Nemo proponit ſibi quid velit, nec ſi propoſuit, perſeuerat in eo, ſed tranſilit: nec tantum mutat, ſed redit, & in ea quæ deſeruit ac damnauit, reuoluitur. Itaque vt relinquam definitiones ſapientiæ veteres, & totum complectar humanæ vitæ modum, hac poſſum contentus eſſe: Quid eſt ſapientia? Semper [2] idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adiicias, vt rectum ſit quod velis. Non poteſt cuiquam ſemper idem placere, niſi rectum. Neſciunt ergo homines quid velint, niſi illo momento, quo volunt. in totum, nulli velle, aut nolle decretum eſt. Variatur quotidie iudicium, & in contrarium vertitur: ac pleriſque agitur vita per luſum. Preme ergo quod cœpiſti: & fortaſſe perduceris aut ad ſummum, aut eo quod ſummum nondum eſſe [3] ſolus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbæ familiarium? Turba iſta cum à te paſci deſierit, ipſa ſe paſcet: aut quod tu beneficio tuo non potes ſcire, paupertatis ſcies. Illa veros certoſque amicos retinebit: diſcedet quiſquis non te, ſed aliud ſequebatur. Non eſt autem vel ob hoc vnum amanda paupertas, quod à quibus ameris, oſtendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur! Huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remiſſurus, vt contentus ſis temetipſo & ex te naſcentibus bonis. Quæ poteſt eſſe felicitas Deo propior? Redige te ad parua, ex quibus cadere non poſſis: idque vt libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epiſtolæ huius: quod ſtatim conferam. Inuideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. [4] *Magnificentior (mihi crede) ſermo tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantum illa, ſed probabuntur.* Ego certè aliter audio quæ dicit [5] Demetrius noſter, cum illum vidi nudum, [6] quanto minus quam ſtramentis incubantem? tunc enim non præceptor veri, ſed teſtis eſt. Quid ergo? non licet diuitias [7] in ſinu poſitas contemnere? Quid ni liceat? & ille ingentis animi eſt, qui illas circumfuſas ſibi multũ diúque miratus, [8] quod ad ſe venerint, ridet, ſuáſque audit magis eſſe quàm ſentit. Multum eſt, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus eſt ille qui in diuitiis pauper eſt: ſed ſecurior, qui caret diuitiis. Neſcio, inquis, quomodo iſte paupertatem laturus ſit, ſi in illam inciderit. Nec ego [9] Epicuri angelus ſcio, an pauper iſte contempturus ſit diuitias, ſi in illas inciderit. Itaque in vtroque mens æſtimanda eſt, inſpiciendúmque, an ille paupertati indulgeat, an hic diuitiis non indulgeat. Alioquin leue argumentum eſt bonæ voluntatis grabatus, aut pannus, niſi apparuit aliquem illa non neceſſitate pati, ſed malle. Ceterum magnæ indolis eſt, ad iſta non properare tamquam ad meliora, ſed præparare tamquam ad facilia. Et ſunt, Lucili, facilia. cum vero multo ante meditatus acceſſeris, iucunda quoque. Ineſt enim illis, ſine qua nihil eſt iucundum, ſecuritas. Neceſſarium ergo iudico id quod tibi ſcripſi magnos viros ſæpe feciſſe, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum eſt, quod deliciis permaduimus, & omnia dura ac difficilia iudicamus. [10] Potius excitandus è ſomno, & vellicandus eſt animus, admonendúſque naturam nobis minimum conſtituiſſe. Nemo naſcitur diues. quiſquis exit in lucem, iuſſus eſt [11] lacte & panno eſſe contentus. ab his initiis nos regna non capiunt.

I. LIPSIVS.

1. Facere docet Philoſophia.] *In totam hanc rem præclare Epictetus* III. *Differt. cap.* XXI. Sicut ij, *inquit*, qui à ſtomacho laborant. cibum ſtatim eiiciunt: ſic qui præcepta nuda acceperunt, ſermone effundunt. At concoque potius, in ſuccum verte, & mutationem in mente factam oſtende. Ecce faber, qui peritus artis eſt, non obambulat clamitans, Audite me diſſerentem de re fabrili: ſed tacitus domum & tabernam conducit, inſtruit, & operibus oſtendit ſe peritum. Tale tu fac. ede, bibe, vt decet: matrimonium contrahe, liberos gigne, rempublicam gere, conuicium tolera, fer patrem, fratrẽ, vicinum iniquum: & talia nobis oſtende, vt vere te philoſophum cognoſcamus. *Vide pluria.*

2. Idem velle atque.] *Hæc eſt Zenonis* ὁμολογία, *ſiue* conuenientia, *finis philoſophiæ. De qua ego vbertim* II. *Manud. Diſſ.* XV.

3. Solus intelligas.] *Qui ſolus te noſti, & veram Sapientiam iam noſti.*

4. Magnificentior, mihi crede.] *An hæc igitur verba Epicuri ſunt? debent, niſi defectus aliquis ſit: quod mihi videtur. Atque hæc Senecæ magis ſunt. poſt illa Epicuri, quæ deſiunt.*

5. Demetrius noſter.] *Ille nobilis tunc Cynicus, de quo alibi noſter, & de hac eius paupertate, De Vit. beat. cap.* XVIII.

6. Quanto minus quam ſtramentis.] *Significat tomento Circenſi incubuiſſe, fracto, & ſtramento diffluente. Plinius lib.* XVIII. *de veteribus Romanis*: Quies ſomnuſque in ſtramentis erat. *Lib.* XXX. Tomenta Galliarum inuentum. Italiæ quidem mos etiamnunc durat in appellatione ſtramenti.

S

7. In ſinu poſitas.] *In quem aurum recipi ſolet, & condi. Poteſt & prouerbialiter intelligi, domi & in occulto poſitas.*

8. Quod ad ſe venerint.] *Non cupientem, non æſtimantem. At meo eſt*, venerit. *ex quo legi poſſit*, cùm ad ſe venerit. *Aliquis etiam, inquit, diuitias in pretio habuit: ſed bona iam mentis & ſanus, ridet & ſpernit.*

9. Epicuri angelus.] *Alij libri*, angulus, *quidam* æmulus. *Sed quæcumque verba ea verſo; nec bona video, nec facio. Aſſentior Pinciano è ſuis legenti*: Neſcio, inquit Epicurus, an pauper. *Tu ais, ne ſcire quomodo diues ille paupertatem feret? nec ego, ait Epicurus, quomodo pauper tuus diuitias, ſi obueniant. Mens eſt, quæ de vtroque decernat.*

10. Potius excitandus.] *Placeret*, ociùs.

11. Lacte & Panno.] *Simplici cibo, ſimplici tegmine. Nec* pane *tamen ſpreuerim, de grandiori iam ætate.*

MVRETVS.

SI vales.] *Re & vita, non verbis, philoſophandum: & contemnendam paupertatem ei qui ſerio philoſophari velit.*

Iuuenum otioſorum aures.] *Quis putaſſet quemquam vſque eo ſtultum fore, vt hoc loco, pro* otioſorum, *legeret* occiſorum? *& tamen ea ſcriptura omnes libros occuparat.*

PINCIANVS.

CVm illum inquit vidi nudum.] *Verbum*, inquit, *deſideratur in vetere lectione.*

Nec ſcio ego Epicuri angelus, ſi pauper, *&c.*] *Emenda*, nec ſcio, inquit Epicurus, ſi iſte pauper, *&c. ex eadem.*

Ineſt illis ſine qua nihil eſt, &c.] *Deeſt coniunctio* enim. *vt ſit*, Ineſt enim illis, &c. *ex eadem.*

Aliter audio quæ dicit Demetrius noſter, cum illum vidi nudum, quanto minus quam in ſtramentis incubantem.] *Ita prior editio. Alius codex habebat*, Ego certe aliter audio quod dicit Demetrius noſter, cùm illum vidi nudum. Alius, cum in ſtramentis vilibus incubantem. *Neutra caret ſcrupulo.*

OPSOPOEVS.

M. interpoſita copula, iuuenum & otioſorum.

M.ſſ. non adiicias, vt rectum ſit quod velis, Non poteſt enim cuiquam, &c. *& verſu.6.* Ac, *pro* Itaque.

M.ſſ. Magnus ille qui in diuitiis pauper eſt. Neſcio, &c. *reliqua abſunt. Poſtea Quidam m.ſſ.* angulus, *quidam* æmulus *habent, & deinde. Rectius legetur, vt eſt in tribus m.ſſ.* præparari.

GRVTERVS ET IVRETVS.

DEfinitiones ſapientiæ veteres.] *v.c.* veteris.

Niſi apparuit.] *v.c.* Niſi apparuerit.

Ad iſta non properare.] *Rectior eſt ſcriptura v.c.* ad iſta non properare tanquam meliora, ſed præparari tanquam facilia. *Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

VERVM ſplendorem à Philoſophia, non ab honoribus aut titulis eſſe. Dare illam nomen manſurum & famam, habenti; & adhærenti quoque. Emblema ab Epicuro: Vt diuitias augeas, cupiditates minue.

EPIST. XXI.

CVM iſtis negotium tibi eſſe iudicas, de quibus ſcripſeras? maximum negotium tecum habes: tu tibi moleſtus es. Quid velis, neſcis: melius probas honeſta, quàm ſequeris. vides vbi ſit poſita felicitas, ſed ad illam peruenire non audes. Quid ſit autem quod te impediat, quia parum ipſe diſpicis, dicam. Magna hæc eſſe exiſtimas, quæ relicturus es: & cum propoſuiſti tibi illam ſecuritatem, ad quam tranſiturus es, retinet te huius vitæ, à qua receſſurus es, fulgor, tamquam in ſordida & obſcura caſurum. Erras, Lucili: ex hac vita ad illam aſcenditur. Quod intereſt inter ſplendorem & lucem, cum hæc certam originem habeat ac ſuam, ille niteat alieno: hoc inter hanc vitam, & illam. Hæc, quia fulgore extrinſecus veniente percuſſa eſt, craſſam illi ſtatim vmbram faciet quiſquis obſtiterit: illa vero ſuo lumine illuſtris eſt. Studia te tua clarum & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. cum [1] Idomeneo ſcriberet, & illum à vita ſpecioſa ad fidelem ſtabilémque gloriam reuocaret, [2] rigidæ tunc potentiæ miniſtrum, & magna tractantem; *Si gloria*, inquit, *tangeris, notiorem te epiſtolæ meæ facient, quàm omnia iſta quæ colis, & propter quæ coleris.* Numquid ergo mentitus eſt? quis Idomenea noſſet, niſi Epicurus illum ſuis litteris [3] incidiſſet? Omnes illos [4] megiſtanas & ſatrapas, & regem ipſum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta ſuppreſſit. Nomen Attici perire Ciceronis epiſtolæ non ſinunt. nihil illi profuiſſet [5] gener Agrippa, & [6] Tiberius progener, & [7] Druſus Cæſar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, niſi Cicero illum [8] applicuiſſet. Profunda ſupra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput ex-

ferent, & in idem quandoque silentium abitura obliuioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habebo apud posteros gratiam,[9] possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam æternam promisit, & præstat:

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies vnquam memori vos eximet æuo:
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiúmque pater Romanus habebit.

Quoscumque in medium fortuna protulit, quicumque membra ac partes alienæ potentiæ fuerant, horum gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ipsis tantum habetur, sed quidquid illorum memoriæ adhæsit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur vt Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti via faciat. [10] *Si vis*, inquit, *Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adyciendum, sed cupiditatibus detrahendum est.* Et apertior ista sententia est, quàm vt interpretanda sit, & disertior quàm vt adiuuanda. Hoc vnum te admoneo, ne istud tantum existimes de diuitiis dictum: quocumque transtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea senem facere, & implere vitam, non annis adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse iudices, publicæ sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat: iubeo illum [11] diuidere sententiam, [12] & sequor. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, vt istis qui ad illa confugient, spe mala inducti, qui [13] velamentum seipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem, quocumque ierint, honestè esse viuendum. Cum adierint hos hortulos, & inscriptum hortulis, *Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est*: paratus erit istius domicilij custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque large administrabit. & dicet: *Ecquid benè acceptus es?* Non irritant, inquam, hi hortuli famem, sed exstingunt: nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac voluptate consenui. de his tecum desideriis loquor, quæ [14] consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid vt desinant. Nam de illis extraordinariis quæ licet differre, licet castigare & opprimere, hoc vnum commonefaciam, Ista voluptas [15] non naturalis est, non necessaria: huic nihil debes. si quid impendis, voluntarium est. Venter [16] præcepta non audit, [17] poscit, appellat. non est tamen molestus creditor, paruo dimittitur: si modo das illi [18] quod debes, non [19] quod potes.

I. LIPSIVS.

1. IDOMENEO scriberet.] *Cui adulatum etiam esse, & identidem per epistolas laudasse, obijcitur apud Laërtium, in vita Epicuri, initio. Idem in Athenæi lib.* VII. ὅτι τῆς γαστρὸς ἕνεκεν ἐκολάκευε καὶ Ἰδομενέα καὶ Μητρόδωρον: quod ventris caussa bonus vir ille (*Epicurus*) adulatus sit & Idomeneum & Metrodorum.

2. Rigidæ tunc Potentiæ.] *Iam olim emendabam*, regiæ: *& teneo. Fuit minister vel Lysimachi, vel alterius tunc regis. Sic noster iterum loquitur, De Benef.* II. *cap.* V. Quales regiæ potentiæ ministri sunt.

3. Incidisset?] *Tamquam in adamante aut ære. At libri plerique*, indidisset: *verius.*

4. Megistanas.] *Magnates. Suidas:* Μεγιστᾶνες, οἱ τοῦ βασιλέως περίβλεπτοι ὑπ' ἐξουσίᾳ: Megistanes, conspicui apud Regem, ob potentiam. *At Satrapæ, propriè regionum Præfecti.*

5. Gener Agrippa.] *Qui Pomponiam eius duxit.*

6. Tiberius progener.] *Qui Agrippinam, eius neptem. Cornelius Nepos in vita Attici, & Suetonius in Tiberio, cap.* VII.

7. Drusus Cæsar pronepos.] *Nempe Tiberij filius. Ibidem Suetonius.*

8. Applicuisset.] *Sibi & famæ suæ iunxisset, inseruisset. Muretus, præter omnes libros*, aperuisset: *temerè.*

9. Possum mecum.] *Potes ô noster, & Fama tua ac tuorum, quamdiu Romanæ litteræ, manebit.*

10. Si vis Pythoclea.] *Verba ipsa in Stobæi Serm.* XVII. *sic exstant.* Εἰ βούλει πλούσιόν τινα ποιῆσαι, μὴ χρημάτων προστίθει, τῆς δὲ ἐπιθυμίας ἀφαίρει: Si vis diuitem aliquem facere, non pecuniæ adiice, sed cupiditatibus detrahe. *Mutauit Stobæus dictiunculam, & τινὰ scripsit, pro Πυθοκλέα. Fuit iste Pythocles formosus adolescens, & in quo malè Epicurus audiuit. quod præter Laertium, tangit Plutarchus aduersus Colotem. Damnat enim Epicurum, qui* adolescentem octodecim annos natum, ita eximiè laudauerit, vt scriberet, Οὐκ εἶναι φύσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἑλλάδι ἀμείνω: Non esse indolem in tota Græcia meliorem. *Sed quod ad sententiam, au-*

rea est. quam Plato sibi velit inscribi, si verè Stobæus Ser. x. Πλάτων πρὸς τὸν ἀεὶ ζητοῦντα χρηματίζεσθαι· ὦ πονηρὲ, εἶπε, μὴ πειρῶ τὴν κτῆσιν αὔξειν, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν μειῶσαι: Plato cuidã rei augendæ semper cupido, O improbe, inquit, ne stude possessiones augere, sed cupiditates minuere. *Neque dissonat illud Socratis: qui interrogatus,* πῶς ἂν γένοιτό τις πλούσιος; εἰ τῶν ἐπιθυμιῶν, ἔφη, πένης: Quomodo quis diues fieret? si cupidinum, inquit, inops. *Quod alibi tamen Cleanthi video adscriptum.*

11. Diuidere sententiam.] *De Vit. beata, cap. III.*

12. Et sequor.] *Nempe sic diuisam, vnam eius partem.*

13. Velamentum seipsos.] *Meus & quidam,* velamenta ipsa: *rectè. aut clarius,* velamentum ip sa: *nempe illa,* dictæ.

14. Consolationem.] *Id est, quæ verbis non leniat. qualia sunt, naturalia & necessaria desideria: quæ re explere debeas, sed facili & parata.*

15. Non naturalis est.] *Abest negatio à scriptis: & potest, aut fortasse debet. Nam Epicurus* diuidebat Cupiditatum genera, (*ait Cicero v. Tusc.*) non nimis fortasse subtiliter, vtiliter tamen. partim esse Naturales, & Necessarias; partim Naturales, & non Necessarias; partim Neutrum. Naturales, satiari pænè nihilo; nec secundum genus, difficile ad potiendum; tertias, planè inanes, & eiiciendas funditus putauit. *Eadem diuisio in Nemesio, De Anima, cap. XVIII. qui* Voluptates triplices *ita facit.* Naturales ac Necessarias esse, sine quibus vita non constat: vt alimenta, & vestes. Naturales autem non Necessarias, quæ natura & lege honestæ sunt, sed carere iis licet. vt est coniugalis Concubitus: possum enim castus permanere. Neque Necessarias, neque Naturales: vt Ebrietas, Petulantia, Luxus. *Addit vir ille sanctus:* Qui conuenienter Deo vult viuere, primas solas persequetur: qui in secunda classe, potest & alteras, sed modo & tempore: tertiæ autem omnino omnibus fugiendæ sunt. *Ista hic & alibi Seneca lucem donent.*

16. Præcepta non audit.] *Cato apud Agellium:* Arduum ad ventrem verba facere, qui careat auribus.

17. Poscit, appellat.] *Impudens & molestus creditor. Homerus:*

> Οὐ γάρ τι στυγερῇ ἐπὶ γαστέρι κύντερον ἄλλο
> Ἔπλετο, ἥ τ' ἐκέλευσεν ἕο μνήσασθαι ἀνάγκῃ.
> Non est improbior res altera ventre molesto,
> Quique sui inuitos etiam memores iubet esse.

18. Quod debes.] *Simplex aliquid.*

19. Quod potes.] *Lautum aut affluens, si tu ipse talis.*

MVRETVS.

CVM istis.] *Non esse timendam obscuritatem iis qui relictis speciosis honorum titulis, ad philosophandum se conferunt. Famam enim & duraturam ad posteros gloriam nulla re magis, quàm scriptis & familiaritate eruditorum hominum comparari. Adiicit ex Epicuro, quanti momenti sit in omnem vitam terminatas habere cupiditates.*

Si vis Pythoclea.] *Ipsa Epicuri verba hæc sunt:* Εἰ βούλει πλούσιόν τινα ποιῆσαι, μὴ χρημάτων προστίθει, τῆς δὲ ἐπιθυμίας ἀφαίρει.

PINCIANVS.

SVis literis incidisset?] *Eadem partim legit* indidisset, *partim* indicasset, *non* incidisset.

Non irritant, inquit, hi hortuli famem.] *Verbum* inquit *desideratur in quibusdam exemplaribus.*

Omnes illos magistratus & satrapas.] *Ex vetustissimo codice reposui,* Megistanas. *nam hoc verbo vsus est Suetonius: nos magnates siue primates dicimus.*

OPSOPOEVS.

OMnino legendum (*scribit Lipsius Ep. 5. lib. 5.*) regiæ tunc potentiæ. *Idomeneus ille, minister regis. Pro Lipsio facit similis formula lib. II. de beneficiis, cap. 5.* Quales regiæ potentiæ ministri sunt, &c. *Et Postea. In tribus scriptis codicibus legitur,* Habebo apud posteros gratiam.

Vox honor *habetur in omnibus m.ss. & impressis nonnullis. Ea igitur restituta legendum,* nec ipsis tantum honor habetur. *Corruptus sequens locus ex gemina lectionis commistione. vt m.ss. indicant, quorum duo ita habent,* cum adieritis audierit his hortulos & inscriptum hortulis: *vnus* cum adieritis audieritis hos ortulos & inscriptum ortulis. *Sincerior est Nicotianus codex,* Cum audierit his inscriptum hortulis Hospes, &c. *Mox m.ss. omnes,* vt desinant. *Postea è m.ss. reponendum,* Illud alterum, &c. *Idem postea.* Idomeneo quæ scribitur.

GRVTERVS ET IVRETVS.

IDomeneo.] *v.c. Jureti,* Idiomeneo, *& ita semper nominat.*

Omnes illos Magistanas.] *Magistanes Græcis sunt viri summi ac proceres cuiusque regni, quibus permissum vt cum regibus epularentur: quo vocabulo etiam vsus Tacitus, & Suetonius cap. 5. Caligulæ.*

Potentiæ fuerant.] *v.c.* fuerunt.

In Epistolam meam venerit.] *v.c. pro* meam, *habet* magnum. *quod videtur rectius, vt scilicet* magnum, *aduerbialiter ponatur. Juretus.*

Bene acceptus es?] *v.c.* accepturus.

Iubeo illum diuidere sententiam & sequor.] *quoties sententia sua duas pluresve res quis complectebatur, eæ si non omnes probarentur. postulabatur vt diuideret, id est, vt de singulis rebus referretur. meminit iterum huius moris noster lib. De vita beata. Brissonius 2. de form. & Stephanus lib. 2. Proed. cap. 11.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

FORTITER exeundum esse ab occupationibus, & soluendos laqueos aut rumpendos. Sed tamen opportunitas & εὐκαιρία expectetur: nec elabatur. Spernit deinde & abiicit splendores istos falsos. Tum ab Epicuro sententia: Omnes exire pueros è vita: id est, veræ eius ignaros.

EPIST. XXII.

IAM intelligis educendum esse te ex istis occupationibus, speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quæris. Quædam non nisi à præsente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi, aut balnei, tempus eligere: vena tangenda est. Vetus prouerbium est, *Gladiatorem in arena capere consilium*. Aliquid aduersarij vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis, intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in vniuersum & mandari potest, & scribi: tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur. illud alterum quãdo fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit: cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum præsentis, sed vigilantis est, occasionem obseruare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si videris, prende: & toto impetu, totis viribus id age, vt te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo aut ex ista vita tibi, aut è vita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum via: vt quod male implicuisti, soluas potius quam abrumpas. dummodo, si alia soluendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tam timidus est, vt malit semper pendere, quàm semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contentus esto negotiis, in quæ descendisti,[1] vel quod videri mauis, incidisti. Non est quod ad vlteriora nitaris. aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quæ dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare[2] fortunæ ferenti. Numquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed aduoco? & quidem prudentiores quàm ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero. Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi, Idomeneo quæ scribitur. quem rogat, vt quantum potest fugiat & properet, antequam aliqua vis maior interueniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen subiicit, nihil esse tentandum, nisi cum apte poterit tempestiuéque tentari: sed cum illud tempus diu captatum venerit, exsiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem vetat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum: si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoïcam sententiam quæris. non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet: cautiores quàm fortiores sunt. Exspectas forsitan, vt tibi hæc dicantur? Turpe est cedere oneri: luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est vir fortis & strenuus, qui laborem fugit: verum ibi crescit illi animus, ipsa rerum difficultate. Dicentur tibi ista, si operæpretium habebit perseuerantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendúmve erit: alioquin sordido se & contumelioso labore non cõteret, nec in negotiis erit negotij caussa. Ne illud quidem, quod existimas eum facturum, faciet, vt ambitiosis rebus implicitus, earum semper æstus ferat. Sed cum viderit breuia in quibus volutatur, incerta, ancipitia: repetet pedem, nec vertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes euadere, si occupationum pretia contempseris. illa sunt, quæ nos morantur & detinent. Quid ergo? tam longas spes relinquam? ab ipsa messe discedam? nudum erit latus? incomitata lectica? atrium vacuum? Ab his ergo inuiti homines recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas exsecrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur: id est, si verum affectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. Excute istos, qui quæ cupiere, deplorant, & de earum rerũ loquuntur fuga, quibus carere non possunt: videbis volũtariam esse illis in eo moram, quod ægre ferre ipsos & misere, loquuntur. Ita est, mi Lucili, paucos seruitus, plures seruitutem tenent. Sed si deponere illam in animo est, & libertas bona fide placuit: in hoc autem vnum[3] aduocationem petis, vt sine perpetua solicitudine id tibi facere contingat: quid ni te tota cohors Stoïcorum probatura sit? Omnes Zenones & Chrysippi moderata, & honesta, & vera suadebunt. Sed si propter hoc tergiuersaris, vt circumspicias, quantum feras tecum, & quam magna pecunia instruas otium: num-

quam exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam, propitiis diis. sed non sic, quo modo istis propitij sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt: ab [4] hoc vno excusati, quod ista quæ vrunt, quæ excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolæ signum: resoluenda est, vt cum sollenni ad te munusculo veniat, & aliquam magnificam vocem secum ferat, & ecce occurrit mihi nescio vtrum verior, an eloquentior. cuius? inquis. Epicuri. Adhuc enim [5] alienas sarcinas adorno. *Nemo non ita exit è vita, tamquam modo intrauerit.* Quemcumque vis occupa, adolescentem, senem, medium: inuenies æquè timidum mortis, æque inscium vitæ. nemo quidquam habet facti. in futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat, quã quod exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quàm quomodo natus est, exit è vita. Falsum est, peiores morimur, quàm nascimur. Nostrum istud, non naturæ vitium est. illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc est? sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, ceterisque pestibus. quales intrastis, exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quàm nascitur. Nunc vero trepidamus, cum periculum accessit: non animus nobis, non color constat: lacrimæ nihil profuturæ cadunt. Quid est turpius, quàm in ipso limine securitatis esse solicitum? Caussa autem hæc est, quod inanes omnium bonorum sumus, [6] quorum in fine vitę desiderio laboramus. Non enim apud nos pars eius vlla subsedit. transmissa est, & effluxit. Nemo quam bene viuat, sed quàm diu, curat: cùm omnibus possit contingere, vt bene viuant; vt diu, nulli.

I. LIPSIVS.

1. VEL quod videri mauis.] *Olim memini, vulgo contaminata, emendare: & sic meus optimus liber, nisi quod scribit*, vel quia.

2. Fortunæ ferenti.] *A vento secundante metaphora: & simillima in Statio. II. Thebaid.*

----- Quantumque ferentem
Fortunam virtute domas.

Vterque vult, modum etiam fauenti & efferenti fortunæ poni: et contrahi vela, dum ventus à puppi implet. Vide De Vit. beat. cap. XXII.

3. Aduocationem petis.] *Moram interponis. Vide ad Marciam, cap.* I.

4. Hoc vno excusati.] *Veteres omnes*, ad hoc vnum. *Si mutamus, velim* ab hoc vno.

5. Alienas sarcinas.] *Dubito an* alienis. *Meas sarcinas instruo, rebus alienis. vt Epist.* XVI. Adhuc de alieno liberalis sum.

6. Quorum in fine.] *Membrana melioris*: cum in fine. *Legam*: quod in fine vitæ, vitæ desideriis laboramus: *voce repetita.*

MVRETVS.

IAm intelligis.] *Quomodo expedire & explicare se debeat is, qui multorum negotiorum procuratione districtus est, cum se ad philosophiam conferre meditatur.*

PINCIANVS.

ET quidem prudentiores quàm ipse sum; ad quos soleo deferre si quid delibero.] *Quidam codices* sunt *legunt, non* sum. *Alij diuerso in totum modo, hoc pacto*: Equidem ad prudentiores quàm ipse sum, soleo deferre, si quid delibero.

Id est si verum affectum eorum inspicias.] *Exemplaria nonnulla*, & si verum affectum, *&c.*

Vitæ desiderio laboramus.] Cum in fine vitæ desiderio laboramus, *antiqua lectio. Corrigendum existimo*, quorum in fine vitæ desiderio laboramus.

OPSOPOEVS.

LOco *bonum* verum vbi, *scribitur* ibi *in vett. cod. nostris & Modij, epist.* CXXVII. *& postea. m. ss.* si occupationum pretia contempseris, *& iterum cum vet. editionib. & Modij exemplaribus faciunt nostra in hoc* queruntur: id est, si verum &c. *Rursus m. ss.* Sed si ponere, &c. *Postea tres*, ad hoc vnum excusati. *Paulo inferius omnes*, quales intrastis, exite, *Iterum. In omnibus m. ss. deest copula* etiam, *neque Modij membrana eam agnoscunt.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

MONET verum gaudium quærere. quod illud? ſeuerum, & ex vero Bono natum. Reliqua fallacia & fugacia ſunt, hoc ſolidum, & firmum: quia in ſolido ſitum, & animo, optima noſtri parte. Vno verbo, poſitum eſt in Conſcientia. Epicuri deinde dictum: Turpe & moleſtum, vitam ſemper incohare: & inconſtantes damnantur.

EPIST. XXIII.

PVTAS me tibi ſcripturum, quam humane nobiſcum hiems egerit, quæ & remiſſa fuit, & breuis: quam malignum ver ſit, quam præpoſterum frigus, & alias ineptias verba quærentium. Ego vero aliquid, quod & mihi & tibi prodeſſe poſſit, ſcribam. Quid autem id erit, niſi vt te exhorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod ſit, quæris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc eſſe dixi: [1] culmen eſt. Ad ſumma peruenit, qui ſcit quo gaudeat, qui felicitatem ſuam in aliena poteſtate non poſuit. Sollicitus eſt, & incertus ſui, quem ſpes aliqua proritat: licet ad manum ſit, licet non ex difficili petatur, licet illum numquam ſperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili: [2] diſce gaudere. Exiſtimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita ſubmoueo, qui ſpes, dulciſſima oblectamenta, deuitandas exiſtimo? imo contra. nolo tibi vmquam deeſſe lætitiam. volo illam tibi domi naſci: naſcitur, ſi modo intra teipſum ſit. Ceteræ hilaritates non implent pectus, ſed frontem remittunt, leues ſunt: niſi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet eſſe alacer & fidens, & ſuper omnia erectus. Mihi crede, res ſeuera eſt verum gaudium. An tu exiſtimas quemquam ſoluto vultu, &, vt iſti delicati loquuntur, [3] hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere ſub fræno? meditari dolorum patientiam? Hæc qui apud ſe verſat, in magno gaudio eſt, ſed parum blando. In huius gaudij poſſeſſione eſſe te volo. numquam deficiet, cum ſemel vnde petatur inueneris. Leuium metallorum fructus in ſummo eſt: illa opulentiſſima ſunt, quorum in alto latet vena, aſſidue plenius reſponſura fodienti. Hæc quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac [4] perfuſoriam voluptatem: & quodcumque inuectitium gaudium eſt, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, ſolidum eſt, & quod plus pateat introrſus. Fac oro te, Lucili cariſſime, quod vnum poteſt te præſtare felicem. diſijce & conculca iſta quæ extrinſecus ſplendent, quæ tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum ſpecta, & de tuo gaude. Quid eſt autem hoc? de te ipſo, & tui optima parte. Corpuſculum quoque, etiam ſi nihil fieri ſine illo poteſt, magis neceſſariam rem crede, quam magnam. Vanas ſuggerit voluptates, breues, pænitendas, ac niſi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in præcipiti eſt voluptas, ad dolorem vergit, niſi modum teneat. modum autem tenere in eo difficile eſt, quod bonum eſſe credideris. Veri boni auiditas, tuta eſt. Quid ſit iſtud, interrogas, aut vnde ſubeat? dicam. Ex bona conſcientia, ex honeſtis conſilijs, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ & continuo tenore vnam prementis viam. Nam illi qui ex alijs propoſitis in alia tranſiliunt, aut ne tranſiliunt quidem; ſed caſu quodam tranſmittuntur, quomodo habere quidquam certum manſurumve poſſint, ſuſpenſi & vagi? Pauci ſunt, qui conſilio ſe ſuaque diſponant: ceteri eorum more [5] quæ fluminibus innatant, non eunt, ſed feruntur. Ex quibus alia lenior vnda detinuit, ac mollius vexit; alia vehementior rapuit; alia [6] proxime ripam, curſu langueſcente depoſuit; alia torrens impetus eiecit in mare. Ideo conſtituendum eſt, quid velimus, & in eo perſeuerandum. Hic eſt locus ſoluendi æris alieni. Poſſum enim vocem tibi [7] Epicuri tui reddere, & hanc epiſtolam liberare. *Moleſtum eſt ſemper vitam incohare.* aut ſi hoc modo magis ſenſus poteſt exprimi: *Male viuunt qui ſemper viuere incipiunt.* Quare, inquis? deſiderat enim explanationẽ iſta vox. Quia ſemper illis imperfecta vita eſt. non poteſt autem ſtare paratus ad mortem, qui modo incipit viuere. Id agendum eſt, vt ſatis vixerimus: nemo hoc putat, qui orditur cum maximè vitam. Non eſt quod exiſtimes, paucos eſſe hos. propemodum omnes ſunt. Quidam viuere tunc incipiunt, cum deſinendum eſt. ſi hoc iudicas mirum, adijciam quod magis admireris: quidam ante viuere defecerunt, quam inciperent.

Grabatus ille verus ſit] *v. c.* vilis ſit.
Exerceamur ad palum] *de ea exercitatione vide Vegetium lib.* I. *cap.* II. *& ad eum Stevuechius.*
Magiſter voluptatis] *v. c.* voluptaris.
Animi magnitudo] *v. c.* animi fortitudo.
Sequi horum conſuetudinem, & aliquos dies deſtina] *v.c. Iureti*, ſequi horum ſimilitudinem, & aliq. d. deſtinare.
Solida non receperunt] *v. c.* recipiunt.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

OMITTENDAS aut abiiciendas occupationes, & otium captandum: ſed otium, non latebras. Monet ab aula, & ſplendore abire: quæ tumultus & fluctus ſuos habent. Clauſula ab eodem magiſtro: Vide quibuſcum menſa communices.

EPIST. XIX.

EXſulto quotiens epiſtolas tuas accipio. implent enim me bona ſpe: iam non promittunt de te, ſed ſpondent. Ita fac, oro atque obſecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod [1] pro ipſo rogaturus ſum? ſi potes, ſubduc te iſtis occupationibus: ſi minus, eripe. Satis multum temporis ſparſimus, incipiamus in ſenectute [2] vaſa colligere. Numquid inuidioſum eſt? [3] in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego ſuaſerim tibi nomen ex otio petere, quod nec iactare debes, nec abſcōdere. Numquam enim vſque eo te abigam, generis humani [4] furore damnato: vt latebram tibi aliquam parari & obliuionem velim. id age, vt otium tuum non emineat, ſed appareat. Deinde videbunt de iſto, quibus integra ſunt [5] & propria conſilia: an velint vitam per obſcurum tranſmittere. tibi liberum non eſt. In medium te protulit ingenij vigor, ſcriptorum elegantia, claræ & nobiles amicitiæ. Tanta notitia te inuaſit, vt ſi in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te mōſtrabunt. tenebras habere nō potes: ſequetur priſtinæ lucis multum, quocumque fugeris. Quietem potes vindicare, ſine vllius odio, ſine deſiderio, aut morſu animi tui. Quid enim relinques, quod inuitus relictum à te poſſis cogitare? clientes? quorum nemo teipſum ſequitur, ſed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur: nunc præda. Mutabunt teſtamenta deſtituti ſenes? migrabit ad aliud limen ſalutator? non poteſt paruo res magna conſtare. Æſtima vtrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem ſeneſcere contigiſſet intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna miſiſſet! Tulit te longe à cōſpectu vitæ ſalubris rapida felicitas, prouincia & procuratio, & quidquid ab iſtis promittitur: maiora deinde officia te excipient, & ex alijs alia. Quis exitus erit? quid exſpectas, [6] donec deſinas habere, quod cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus eſſe ſeriem cauſſarum, ex quibus nectitur fatum, talem & cupiditatum: altera ex fine alterius naſcitur. In eam demiſſus es vitam, quæ numquam tibi miſeriarum terminum ac ſeruitutis ipſa factura ſit. Subduc ceruicem iugo tritam. ſemel illam incidi, quam ſemper premi, ſatius eſt. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia, ſed affatim implebunt: at nunc plurima & vndique ingeſta non ſatiant. Vtrum autem mauis, ex inopia ſaturitatem, an in copia famem? Et auida felicitas eſt, & alienæ auiditati expoſita. Quamdiu tibi ſatis nihil fuerit, [7] ipſe alijs non eris. Quomodo, inquis, exibo? vtcumque. Cogita quam multa temere pro pecunia, quā multa laborioſe pro honore tentaueris: aliquid & pro otio audendum eſt, aut in iſta ſolicitudine procurationū, & deinde vrbanorum officiorum, ſeneſcendum in tumultu, ac ſemper nouis fluctibus, quos effugere nulla modeſtia, nulla vitę quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet an tu quieſcere velis? fortuna tua non vult. Quid ſi illi etiam nunc permiſeris creſcere? quantum ad ſucceſſum acceſſerit, accedet ad metū. Volo tibi hoc loco referre dictum Mecænatis. [8] vera in ipſo eculeo docuit. *Ipſa enim altitudo* [9] *attonat ſumma.* Si quæris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inſcribitur. hoc voluit dicere, attonita habet ſumma. Eſt ergo tanti vlla potentia, vt ſit tibi [10] tam ebrius ſermo? Ingenioſus vir ille fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, niſi illum [11] eneruaſſet felicitas, imo caſtraſſet. Hic te exitus manet, niſi iam contrahas vela, niſi (quod ille [12] ſero voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Mecænatis ſententia parē facere rationē: ſed mouebis mihi controuerſiā, ſi te noui, nec voles quod debeo, [13] in aſpero & probo accipere. Vt ſe res habet, ab Epicuro verſura facienda eſt. *Ante*, inquit, *circumſpiciendum eſt, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Nam* [14] *ſine amico viſceratio, leonis ac lupi vita eſt.* Hoc non continget tibi, niſi ſeceſſeris: alioquin habebis conuiuas,

quos[15] ex turba salutātium nomenclator digesserit. Errat autē qui [16] amicum in atrio quærit, in conuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & [17] bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est: quod beneficia sua efficacia iudicat ad conciliandos amicos, cum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leue æs alienum debitorem facit; [18] graue inimicum. Quid ergo? Beneficia non parāt amicitias? parant, si accepturos licuit eligere; [19] si collata, non sparsa sunt. Itaque dū incipis esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientum vtere, vt magis ad rem existimes pertinere, [20] quis, quam quid acceperit.

I. LIPSIVS.

1. PRo ipso rogaturus.] *Deos scilicet, in eius bonum.*
2. Vasa colligere.] *Quod milites discessuri, & castra mutaturi, faciunt.*
3. In freto.] *Cui nomen à feruore:* quod in fretum, *ait Varro,* sæpe concurrat æstus, atque efferuescat.
4. Furore Damnato.] *Vt Timon ille Misanthropus, & plures fecere.*
5. Et propria consilia.] *Bene in meo,* & prima. *qui nondum scilicet genus vitæ ingressi, quibus omnia libera.*
6. Donec desinas habere.] *Iuncta malim legi,* desinas habere, quod cupias? *Ita plenus opum honorumque sis, vt non habeas vltra quod cupias.*
7. Ipse alijs non eris.] *Non sufficies aliis. tu petes, & à te alij assidue petent: quod semper in istis potentibus.*
8. Vera in ipso eculeo.] *Placeat quorumdam librorum scriptio:* Mecænatis, vera in ipso eculeo elocuti. *Quomodo autem in* eculeo? *id est, dignitate & Aula, vbi assidua tormenta. Omnia potuit apud Augustum: nihil ei defuit, præter hoc, quiescere & securum esse.*
9. Attonat summa.] *Percutit, & velut tonitru quatit. Ouidius.*

----- Faunique bicornes
Numine contactas attonuere suo.

10. Tam ebrius sermo.] *Non hic nimis, meo iudicio. sed & alibi Mecænatem huius culpæ arguit, & calamistrati vt sic dicam, sermonis. Vide epist.* CXIV.
11. Eneruasset felicitas.] *In epistola* XCII. *Habuit* (*Mecænas*) grande & virile ingenium, nisi ipse illud discinxisset.
12. Sero voluit.] *Cum in frigore apud Augustum esset: cum vxor eius Terentia supra ipsum amata.*
13. In aspero & probo.] *Muretus sic edidit, & interpretatur: Asperos nummos, recentes esse: veteres enim longo vsu solere deteri. Vrbane igitur dictum Mecænatis, quasi talem nummum esse ait: quem tamen non speras fore, vt Lucilius in solutum accipiat, sed vetustiorem poscat. Ego Hadriano Turnebo, imo ante eum Erasmo, subscripserim legentibus:* Nec voles quod debeo, nisi in aspero & probo accipere. *Voles, inquit, probam asperamq; philosophiæ aliquam sententiam, non mollem & fugientem hanc Mecænatis. De aspero nummo multi dixerunt, capiuntq; nouum, non detritum. Ego vel de veteri magis acceperim (ij enim probiores) sed in thesauris asseruato & integro; vel de puri candidiq; argenti nummo, & cui minima mixtura æris aut plumbi, exq; eo decoloratio. Certe in Glossis priscis,* δηνάριον λευκὸν, Asperum *interpretatur: id est,* Nummus albus. *Iterumque,* Aspritudo, candor. *Ita apud Nicetam,* ἀσπρίζειν, *est* τὸ λευχείνεσθαι*: & hodieq; apud Turcas,* Aspri; *nummuli ex argento.*
14. Sine amico visceratio.] *Visceratio, epulum cum carne. Vide epist.* LXXIII. *Damnat igitur* μονοφαγίαν, solitariam vitam & victum, *quam & Græci pro conuicio obiiciebant. Alexis:*

Ἔρρ᾽ ἐς κόρακας μονοφάγε καὶ τοιχωρύχε.
Abi in malam rem soli epulo, & effractarie.

Pulcherrime autem ille, quisquis fuit, apud Romanos: qui quo die solus cœnasset, dixit, Βεβρωκέναι, μὴ δεδειπνηκέναι· ὡς τοῦ δείπνου κοινωνίας καὶ φιλοφροσύνην ἐφηδύνουσαν ἀεὶ ποθοῦντος: Edisse se, non cœnasse, tamquam cœna communionem semper & oblectantem requirat familiaritatem. *Hæc Plutarchus Quæstion. Conuiual.* VII. *in præloquio. Et res ita est, optimeque Latinis* conuiuium: *iisdemq;* cœna, *quasi* κοινή.
15. Ex turba salutantium.] *Quibus cœna, officiorum velut merces. Apparet autem à Nomenclatore, qui obseruabat electos & Vocatori indicatos vel officiosos maxime, vel quorum ordo iam esset.*
16. Amicum in atrio.] *Vbi salutationes. Adde pro sententia, De Benef.* VI. *cap.* XXXIV.
17. Bonis suis obsessus.] *Quæ non habet, sed à quibus habetur, & velut cingitur clauditurq;.*
18. Graue inimicum.] *Et idem in beneficiis,* quæ vsque eo læta sunt, donec exsolui posse videantur; supra, odium pro gratia redditur. *Tacitus alibi, & Seneca.*
19. Si collata.] *Iudicio donata. etsi quidam libri,* collocata: *bene etiam pro hoc sensu.*
20. Quis, quam quid.] *Non quantum, sed cui dones.*

MVRETVS.

EXulto *Lucilio suadet, non vt in latebras & solitudinem, sed vt relictis curis & inanibus honorum titulis, in otiū se conferat.*

In ipso equuleo] *id est, vt opinor, cum ipsa sua felicitate torqueretur. Fortassis etiam in equuleo eum fuisse dicit toto illo triennio ante mortem, quo dormire nunquam potuit.*

In aspero & probo] *Asperi nummi sunt recentes. veteres enim longo vsu deteri ac leuari solent. Vrbane igitur dictū Mæcenatis, quod modo attulerat, quasi nummū asperum ac probū esse ait quē tamen non speras fore, vt Lucilius in solutū accipiat: sed aliquā vetustiorem sententiā postulet pro solito epistolæ epimetro. Subijcit igitur aliam ab Epicuro. Quod hic somniauit Erasmus de Aspero & Probo grāmaticis, ita ineptū est, vt laboraturus sit si quis velit quidquā ineptius excogitare.*

PINCIANVS.

VTinam tibi quidem senescere contigisset] *Verbum* quidē *non habetur in quibusdam codicibus, nec male.*
Nunquam erit tempus] *Scribe,* nunquam erit tempus desinendi, *ex vetere lectione.*
Minora erunt omnia, & affatim implebunt,] *Scribe,* sed affatim implebunt, *non* & affatim implebunt *ex eadem.*
Et auida felicitas est alienæ auiditati exposita.] *Iteranda coniunctio,* & *legendumque,* & auida felicitas est, & alienæ auiditati exposita, *ex eadem.*
Quantū ad successum accesserit, accedet & metus] *Scri.* accedet ad metus, *nō* accedet & metus, *ex ead.*

ERASMVS.

IN aspero & probo accipere.] *considera Lector, vtrum malis Asperum & Probum grammaticos accipere, an addere voculam,* nisi in aspero & probo: *vt sit allusio ad monetam. Nummus probus est, qui non peccat in materia: asper, quum nondum est detritus vsu: siquidem moneta recens asperitatem habet. Videntur esse verba forensia, siue Iurisconsultorum:* Nec voles quod debeo, nisi in aspero & probo accipere.

OPSOPOEVS.

BEne in m. ss. quibus integra sunt & prima consilia. *Prima consilia dicit, & integra, vbi nihil dum deliberatum est, & omnia libera sunt, ita vt possis quam partem velis amplecti: qualia eorum sunt qui nondum certū vitæ genus elegerunt. lib. 6. de beneficiis, cap. 23.* nec vnquam primi consilij deos pœnitet. *Postea m. ss.* Tam (*Nicotianus* Iam, *quod rectum puto*) notitia te inuasit, vt in extr. m. ac. p. recondaris, tamen priora monstrabunt.
Scribe e m. ss. Subduc ceruicem iugo tritam. Semel, *&c. item. Tres m. ss.* Vera in ipso eculeo edocuit. *Nicotianus,* Mæcenatis vera in ipso eculeo elocuti *probe. In Ambiano apponitur hoc scholium:* Ponit eculeum pro dignitate torquente possidentem. *postea. Tres codices habent,* ad conciliandos animos *& linea ab hac altera, sensus aptius quod in m. ss. & prioribus editionibus est,* collocata. *nam locum, cum in beneficijs dandis vna cum tempore & persona est habenda ratio, includit : & rectius dictioni* sparsa, *opponitur, quam* collata.

GRVTERVS ET IVRETVS.

INcipiamus in senectute vasa colligere] *metaphora à re militari, cum castra mouenda erant,* vasa colligi *dicebantur. vide plura exempla apud Brissonium lib. 4. de formulis.*
Ac penitus condaris] *bene v. c. Iureti* recondaris.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PHILOSOPHIAM in factis, non verbis esse: itaque ad illa eundum. Et constanter eundum. nam Sapientia, est conuenientia, & tenor vnus voluntatum, ac vitæ. Paupertas etiam non timenda: & diuitiæ, si assint, non amandæ. Iterum monitio, pauperem certis diebus agere, & imitari.

EPIST. XX.

SI vales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. mea enim gloria erit, si te istinc vbi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque hortor, vt philosophiam in præcordia ima demittas, & experimentū tui profectus capias, non oratione, nec scripto: sed animi firmitate, & cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, & assensionem coronæ captantibus, aliud his qui iuuenum & otiosorum aures disputatione varia aut volubili detinent.[1] Facere docet philosophia, non dicere: & hoc exigit, vt ad legem suam quisque viuat, ne orationi vita dissentiat, vt ipsa inter se vita vnius, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est & officium sapientiæ, & indicium, vt verbis opera concordent, vt & ipse vbique par sibi idemque sit. Quis hoc præstabit? pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper vno iturum gradu, sed vna via. Obserua itaque, numquid vestis tua domusque dissentiant: numquid in te liberalis sis, in tuos sordidus: numquid cœnes frugaliter, ædifices luxuriose. Vnam semel ad quam viuas regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exæqua. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris, & extendunt. Vitium est hæc diuersitas, & signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiamnum dicam vnde sit ista inconstantia,

inconstantia, & dissimilitudo rerum consiliorúmque. Nemo proponit sibi quid velit, nec si proposuit, perseuerat in eo, sed transilit: nec tantum mutat, sed redit, & in ea quæ deseruit ac damnauit, reuoluitur. Itaque vt relinquam definitiones sapientiæ veteres, & totum complectar humanæ vitæ modum, hac possum contentus esse: Quid est sapientia? Semper [2] idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adiicias, vt rectum sit quod velis. Non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt. in totum, nulli velle, aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, & in contrarium vertitur: ac plerisque agitur vita per lusum. Preme ergo quod cœpisti: & fortasse perduceris aut ad summum, aut eo quod summum nondum esse [3] solus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbæ familiarium? Turba ista cum à te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc vnum amanda paupertas, quod à quibus ameris, ostendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur! Huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, vt contentus sis temetipso & ex te nascentibus bonis. Quæ potest esse felicitas Deo propior? Redige te ad parua, ex quibus cadere non possis: idque vt libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolæ huius: quod statim conferam. Inuideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. [4] *Magnificentior (mihi crede) sermo tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur.* Ego certè aliter audio quæ dicit [5] Demetrius noster, cum illum vidi nudum, [6] quanto minus quam stramentis incubantem? tunc enim non præceptor veri, sed testis est. Quid ergo? non licet diuitias [7] in sinu positas contemnere? Quid ni liceat? & ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multū diúque miratus, [8] quod ad se venerint, ridet, suásque audit magis esse quàm sentit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus est ille qui in diuitiis pauper est: sed securior, qui caret diuitiis. Nescio, inquis, quomodo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego [9] Epicuri angelus scio, an pauper iste contempturus sit diuitias, si in illas inciderit. Itaque in vtroque mens æstimanda est, inspiciendúmque, an ille paupertati indulgeat, an hic diuitiis non indulgeat. Alioquin leue argumentum est bonæ voluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed malle. Ceterum magnæ indolis est, ad ista non properare tamquam ad meliora, sed præparare tamquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia. cum vero multo ante meditatus accesseris, iucunda quoque. Inest enim illis, sine qua nihil est iucundum, securitas. Necessarium ergo iudico id quod tibi scripsi magnos viros sæpe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum est, quod deliciis permaduimus, & omnia dura ac difficilia iudicamus. [10] Potius excitandus è somno, & vellicandus est animus, admonendúsque naturam nobis minimum constituisse. Nemo nascitur diues. quisquis exit in lucem, iussus est [11] lacte & panno esse contentus. ab his initiis nos regna non capiunt.

I. LIPSIVS.

1. [F]Acere docet Philosophia.] *In totam hanc rem præclara Epictetus* III. *Differt. cap.* XXI. Sicut ij, *inquit*, qui à stomacho laborant. cibum statim eiiciunt: sic qui præcepta nuda acceperunt, sermone effundunt. At concoque potius, in succum verte, & mutationem in mente factam ostende. Ecce faber, qui peritus artis est, non obambulat clamitans, Audite me differentem de re fabrili: sed tacitus domum & tabernam conducit, instruit, & operibus ostendit se peritum. Tale tu fac. ede, bibe, vt decet: matrimonium contrahe, liberos gigne, rempublicam gere, conuicium tolera, fer patrem, fratrē, vicinum iniquum: & talia nobis ostende, vt vere te philosophum cognoscamus. *Vide pluria.*

2. Idem velle atque.] *Hæc est Zenonis* ὁμολογία, *siue* conuenientia, *finis philosophiæ. De qua ego vbertim* II. *Manud. Diss.* XV.

3. Solus intelligas.] *Qui solus te nosti, & verám Sapientiam iam nosti.*

4. Magnificentior, mihi crede.] *An hæc igitur verba Epicuri sunt? debent, nisi defectus aliquis sit: quod mihi videtur. Atque hæc Senecæ magis sunt. post illa Epicuri, quæ desiunt.*

5. Demetrius noster.] *Ille nobilis tunc Cynicus, de quo alibi noster, & de hac eius paupertate, De Vit. beat. cap.* XVIII.

6. Quanto minus quam stramentis.] *Significat tomento Circensi incubuisse, fracto, & stramento diffluente. Plinius lib.* XVIII. *de veteribus Romanis*: Quies somnusque in stramentis erat. *Lib.* XXX. Tomenta Galliarum inuentum. Italiæ quidem mos etiamnunc durat in appellatione stramenti.

S

7. In sinu positas.] *In quem aurum recipi solet, & condi. Potest & prouerbialiter intelligi, domi & in occulto positas.*

8. Quod ad se venerint.] *Non cupientem, non æstimantem. At meo est*, venerit. *ex quo legi possit*, cùm ad se venerit. *Aliquis etiam, inquit, diuitias in pretio habuit: sed bona iam mentis & sanus, ridet & spernit.*

9. Epicuri angelus.] *Alij libri*, angulus, *quidam* æmulus. *Sed quocumque verba ea versu; nec bona video, nec facio. Assentior Pinciano è suis legenti*: Nescio, inquit Epicurus, an pauper. *Tu ais, ne scire quomodo diues ille paupertatem ferret? nec ego, ait Epicurus, quomodo pauper tuus diuitias, si obueniant. Mens est, quæ de vtroque decernat.*

10. Potius excitandus.] *Placeret*, ociùs.

11. Lacte & Panno.] *Simplici cibo, simplici tegmine. Nec* pane *tamen spreuerim, de grandiori iam ætate.*

MVRETVS.

SI vales.] *Re & vita, non verbis, philosophandum: & contemnendam paupertatem ei qui serio philosophari velit.*

Iuuenum otiosorum aures.] *Quis putasset quemquam vsque eo stultum fore, vt hoc loco, pro* otiosorum, *legeret* occisorum? *& tamen ea scriptura omnes libros occuparat.*

PINCIANVS.

CVm illum inquit vidi nudum.] *Verbum*, inquit, *desideratur in vetere lectione.*

Nec scio ego Epicuri angelus, si pauper, &c.] *Emenda*, nec scio, inquit Epicurus, si iste pauper, *&c. ex eadem.*

Inest illis sine qua nihil est, &c.] *Deest coniunctio* enim. *vt sit*, Inest enim illis, &c. *ex eadem.*

Aliter audio quæ dicit Demetrius noster, cum illum vidi nudum, quanto minus quam in stramentis incubantem.] *Ita prior editio. Alius codex habebat*, Ego certe aliter audio quod dicit Demetrius noster, cùm illum vidi nudum. Alius, cum in stramentis vilibus incubantem. *Neutra caret scrupulo.*

OPSOPOEVS.

M. interposita copula, iuuenum & otiosorum.

M.ss. non adiicias, vt rectum sit quod velis, Non potest enim cuiquam, &c. *& versu.6.* Ac, *pro* Itaque.

M.ss. Magnus ille qui in diuitiis pauper est. Nescio, &c. *reliqua absunt. Postea* Quidam *m.ss.* angulus, *quidam* æmulus *habent, & deinde. Rectius legetur, vt est in tribus m.ss.* præparari.

GRVTERVS ET IVRETVS.

DEfinitiones sapientiæ veteres.] *v.c.* veteris.

Nisi apparuit.] *v.c.* Nisi apparuerit.

Ad ista non properare.] *Rectior est scriptura v.c.* ad ista non properare tanquam meliora, sed præparari tanquam facilia. *Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

VERVM splendorem à Philosophia, non ab honoribus aut titulis esse. Dare illam nomen mansurum & famam, habenti; & adhærenti quoque. Emblema ab Epicuro: Vt diuitias augeas, cupiditates minue.

EPIST. XXI.

CVM istis negotium tibi esse iudicas, de quibus scripseras? maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis, nescis: melius probas honesta, quàm sequeris. vides vbi sit posita felicitas, sed ad illam peruenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna hæc esse existimas, quæ relicturus es: & cum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet te huius vitæ, à qua recessurus es, fulgor, tamquam in sordida & obscura casurum. Erras, Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cum hæc certam originem habeat ac suam, ille niteat alieno: hoc inter hanc vitam, & illam. Hæc, quia fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim vmbram faciet quisquis obstiterit: illa vero suo lumine illustris est. Studia te tua clarum & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. cum [1] Idomeneo scriberet, & illum à vita speciosa ad fidelem stabilémque gloriam reuocaret, [2] rigidæ tunc potentiæ ministrum, & magna tractantem: *Si gloria*, inquit, *tangeris, notiorem te epistolæ meæ facient, quàm omnia ista quæ colis, & propter quæ coleris.* Numquid ergo mentitus est? quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis litteris [3] incidisset? Omnes illos [4] megistanas & satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ non sinunt. nihil illi profuisset [5] gener Agrippa, & [6] Tiberius progener, & [7] Drusus Cæsar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum [8] applicuisset. Profunda supra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput ex-

ferent, & in idem quandoque silentium abitura obliuioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habeo apud posteros gratiam,[9] possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam æternam promisit, & præstat:

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies vnquam memori vos eximet æuo:
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiúmque pater Romanus habebit.

Quoscumque in medium fortuna protulit, quicumque membra ac partes alienæ potentiæ fuerant, horum gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ipsis tantum habetur, sed quidquid illorum memoriæ adhæsit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur vt Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti via faciat. [10] *Si vis*, inquit, *Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adjiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est.* Et apertior ista sententia est, quàm vt interpretanda sit, & disertior quàm vt adiuuanda. Hoc vnum te admoneo, ne istud tantum existimes de diuitiis dictum: quocumque transtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea senem facere, & implere vitam, non annis adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse iudices, publicæ sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat: iubeo illum [11] diuidere sententiam, [12] & sequor. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, vt istis qui ad illa confugient, spe mala inducti, qui [13] velamentum seipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem, quocumque ierint, honestè esse viuendum. Cum adierint hos hortulos, & inscriptum hortulis, *Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est*: paratus erit istius domicilij custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque large administrabit. & dicet: *Ecquid benè acceptus es?* Non irritant, inquam, hi hortuli famem, sed exstingunt: nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac voluptate consenui. de his tecum desideriis loquor, quæ [14] consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid vt desinant. Nam de illis extraordinariis quæ licet differre, licet castigare & opprimere, hoc vnum commonefaciam, Ista voluptas [15] non naturalis est, non necessaria: huic nihil debes. si quid impendis, voluntarium est. Venter [16] præcepta non audit, [17] poscit, appellat. non est tamen molestus creditor, paruo dimittitur: si modo das illi [18] quod debes, non [19] quod potes.

I. LIPSIVS.

1. IDOMENEO scriberet.] *Cui adulatum etiam esse, &* identidem per epistolas laudasse, *obiicitur apud Laërtium, in vita Epicuri, initio. Idem in Athenæi lib.* VII. ὅτι τῆς γαστρὸς ἕνεκεν ἐκολάκευε καὶ Ἰδομενέα καὶ Μητρόδωρον: quod ventris caussa bonus vir ille (*Epicurus*) adulatus sit & Idomeneum & Metrodorum.

2. Rigidæ tunc Potentiæ.] *Iam olim emendabam*, regiæ: *& teneo. Fuit minister vel Lysimachi, vel alterius tunc regis. Sic noster iterum loquitur, De Benef.* II. *cap.* V. Quales regiæ potentiæ ministri sunt.

3. Incidisset?] *Tamquam in adamante aut ære. At libri plerique*, indidisset: *verius.*

4. Megistanas.] *Magnates. Suidas:* Μεγιστᾶνες, οἱ τοῦ βασιλέως περίβλεπτοι ὑπ' ἐξουσίᾳ: Megistanes, conspicui apud Regem, ob potentiam. *At Satrapæ, propriè regionum Præfecti.*

5. Gener Agrippa.] *Qui Pomponiam eius duxit.*

6. Tiberius progener.] *Qui Agrippinam, eius neptem. Cornelius Nepos in vita Attici, & Suetonius in Tiberio, cap.* VII.

7. Drusus Cæsar pronepos.] *Nempe Tiberij filius. Ibidem Suetonius.*

8. Applicuisset.] *Sibi & famæ suæ iunxisset, inseruisset. Muretus, præter omnes libros*, aperuisset: *temerè.*

9. Possum mecum.] *Potes ô noster, & Fama tua ac tuorum, quamdiu Romanæ litteræ, manebit.*

10. Si vis Pythoclea.] *Verba ipsa in Stobæi Serm.* XVII. *sic exstant.* Εἰ βούλει πλούσιόν τινα ποιῆσαι, μὴ χρημάτων προστίθει, τῆς δὲ ἐπιθυμίας ἀφαίρει: Si vis diuitem aliquem facere, non pecuniæ adiice, sed cupiditatibus detrahe. *Mutauit Stobæus dictiunculam, &* τινὰ *scripsit, pro* Πυθοκλέα. *Fuit iste Pythocles formosus adolescens, & in quo malè Epicurus audiuit. quod præter Laertium, tangit Plutarchus aduersus Colotem. Damnat enim Epicurum, qui* adolescentem octodecim annos natum, ita eximiè laudauerit, vt scriberet, Οὐκ εἶναι φύσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἑλλάδι ἀμείνω: Non esse indolem in tota Græcia meliorem. *Sed quod ad sententiam, an-*

rea est. quam Plato sibi velit inscribi, si verè Stobæus Ser. x. Πλάτων πρὸς τὸν ἀεὶ ζητοῦντα χρηματίζεσθαι· ὦ πονηρὲ, εἶπε, μὴ πειρῶ τὴν κτῆσιν αὔξειν, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν μειῶσαι: Plato cuidã rei augendæ semper cupido, O improbe, inquit, ne stude possessiones augere, sed cupiditates minuere. Neque dissonat illud Socratis: qui interrogatus, πῶς ἂν γένοιτό τις πλούσιος: εἰ τῶν ἐπιθυμιῶν, ἔφη, πένης: Quomodo quis diues fieret? si cupidinum, inquit, inops. Quod alibi tamen Cleanthi video adscriptum.

11. Diuidere sententiam.] De Vit. beata, cap. III.

12. Et sequor.] Nempe sic diuisam, vnam eius partem.

13. Velamentum seipsos.] Meus & quidam, velamenta ipsa: rectè. aut clarius, velamentum ipsa: nempe illa, dictæ.

14. Consolationem.] Id est, quæ verbis non leniat. qualia sunt, naturalia & necessaria desideria: quæ re explere debeas, sed facili & parata.

15. Non naturalis est.] Abest negatio à scriptis: & potest, aut fortasse debet. Nam Epicurus diuidebat Cupiditatum genera, (ait Cicero v. Tus.) non nimis fortasse subtiliter, vtiliter tamen. partim esse Naturales, & Necessarias; partim Naturales, & non Necessarias; partim Neutrum. Naturales, satiari pænè nihilo: nec secundum genus, difficile ad potiendum; tertias, planè inanes, & eiiciendas funditus putauit. Eadem diuisio in Nemesio, De Anima, cap. XVIII. qui Voluptates triplices ita facit. Naturales ac Necessarias esse, sine quibus vita non constat: vt alimenta, & vestes. Naturales autem non Necessarias, quæ natura & lege honestæ sunt, sed carere iis licet. vt est coniugalis Concubitus: possum enim castus permanere. Neque Necessarias, neque Naturales: vt Ebrietas, Petulantia, Luxus. Addit vir ille sanctus: Qui conuenienter Deo vult viuere, primas solas persequetur: qui in secunda classe, potest & alteras, sed modo & tempore: tertiæ autem omnino omnibus fugiendæ sunt. Ista hic & alibi Seneca lucem donent.

16. Præcepta non audit.] Cato apud Agellium: Arduum ad ventrem verba facere, qui careat auribus.

17. Poscit, appellat.] Impudens & molestus creditor. Homerus:

> Οὐ γάρ τι στυγερῇ ἐπὶ γαστέρι κύντερον ἄλλο
> Ἔπλετο, ἥ τ' ἐκέλευσεν ἕο μνήσασθαι ἀνάγκῃ.
> Non est improbior res altera ventre molesto,
> Quique sui inuitos etiam memores iubet esse.

18. Quod debes.] Simplex aliquid.

19. Quod potes.] Lautum aut affluens, si tu ipse talis.

MVRETVS.

CVM istis.] Non esse timendam obscuritatem iis qui relictis speciosis honorum titulis, ad philosophandum se conferunt. Famam enim & duraturam ad posteros gloriam nulla re magis, quàm scriptis & familiaritate eruditorum hominum comparari. Adiicit ex Epicuro, quanti momenti sit in omnem vitam terminatas habere cupiditates.

Si vis Pythoclea.] Ipsa Epicuri verba hæc sunt: Εἰ βούλει πλούσιόν τινα ποιῆσαι, μὴ χρημάτων προστίθει, τῆς δὲ ἐπιθυμίας ἀφαίρει.

PINCIANVS.

SVis literis incidisset?] Eadem partim legit indidisset, partim indicasset, non incidisset.

Non irritant, inquit, hi hortuli famem.] Verbum inquit desideratur in quibusdam exemplaribus.

Omnes illos magistratus & satrapas.] Ex vetustissimo codice reposui, Megistanas. nam hoc verbo vsus est Suetonius: nos magnates siue primates dicimus.

OPSOPOEVS.

OMnino legendum (scribit Lipsius Ep. 5. lib. 5.) regiæ tunc potentiæ. Idomeneus ille, minister regis. Pro Lipsio facit similis formula lib. II. de beneficiis, cap. 5. Quales regiæ potentiæ ministri sunt, &c. Et Postea. In tribus scriptis codicibus legitur, Habebo apud posteros gratiam.

Vox honor habetur in omnibus m. ss. & impressis nonnullis. Ea igitur restituta legendum, nec ipsis tantum honor habetur. Corruptus sequens locus ex gemina lectionis commistione. vt m. ss. indicant, quorum duo ita habent, cum adieritis audierit his hortulos & inscriptum hortulis: vnus cum adieritis audieritis hos ortulos & inscriptum ortulis. Sincerior est Nicotianus codex, Cum audierit his inscriptum hortulis Hospes, &c. Mox m. ss. omnes, vt desinant. Postea è m. ss. reponendum, Illud alterum, &c. Idem postea. Idomeneo quæ scribitur.

GRVTERVS ET IVRETVS.

IDomeneo.] v. c. Iureti, Idiomeneo, & ita semper nominat.

Omnes illos Magistanas.] Magistanes Græci sunt viri summi ac proceres cuiusque regni, quibus permissum vt cum regibus epularentur: quo vocabulo etiam vsus Tacitus, & Suetonius cap. 5. Caligula.

Potentiæ fuerant.] v. c. fuerunt.

In Epistolam meam venerit.] v. c. pro meam, habet magnum. quod videtur rectius, vt scilicet magnum, aduerbialiter ponatur. Iuretus.

Bene acceptus es?] v. c. accepturus.

Iubeo illum diuidere sententiam & sequor.] quoties sententia sua duas pluresve res quis complectebatur, ea si non omnes probarentur. postulabatur vt diuideret, id est, vt de singulis rebus referretur. meminit iterum huius moris noster lib. De vita beata. Brissonius 2. de form. & Stephanus lib. 2. Proed. cap. II.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

FORTITER exeundum eſſe ab occupationibus, & ſoluendos laqueos aut rumpendos. Sed tamen opportunitas & εὐκαιρία expectetur: nec elabatur. Spernit deinde & abiicit ſplendores iſtos falſos. Tum ab Epicuro ſententia: Omnes exire pueros è vita: id eſt, veræ eius ignaros.

EPIST. XXII.

IAM intelligis educendum eſſe te ex iſtis occupationibus, ſpecioſis & malis: ſed quomodo id conſequi poſſis, quæris. Quædam non niſi à præſente monſtrantur. Non poteſt medicus per epiſtolas cibi, aut balnei, tempus eligere: vena tangenda eſt. Vetus prouerbium eſt, *Gladiatorem in arena capere conſilium*. Aliquid aduerſarij vultus, aliquid manus mota, aliquid ipſa inclinatio corporis, intuentem monet. Quid fieri ſoleat, quid oporteat, in vniuerſum & mandari poteſt, & ſcribi: tale conſilium non tantum abſentibus, ſed etiam poſteris datur. illud alterum quãdo fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo ſuadebit: cum rebus ipſis deliberandum eſt. Non tantum præſentis, ſed vigilantis eſt, occaſionem obſeruare properantem. Itaque hanc circumſpice: hanc ſi videris, prende: & toto impetu, totis viribus id age, vt te iſtis officiis exuas. Et quidem quam ſententiam feram, attende. Cenſeo aut ex iſta vita tibi, aut è vita exeundum. Sed illud idem exiſtimo, leni eundum via: vt quod male implicuiſti, ſoluas potius quam abrumpas. dummodo, ſi alia ſoluendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tam timidus eſt, vt malit ſemper pendere, quàm ſemel cadere. Interim, quod primum eſt, impedire te noli, contentus eſto negotiis, in quæ deſcendiſti,[1] vel quod videri mauis, incidiſti. Non eſt quod ad vlteriora nitaris. aut perdes excuſationem, & apparebit te non incidiſſe. Iſta enim quæ dici ſolent, falſa ſunt: Non potui aliter. Quid ſi nollem? neceſſe erat. Nulli neceſſe eſt, felicitatem curſu ſequi: eſt aliquid, etiam ſi non repugnare, ſubſiſtere, nec inſtare [2] fortunæ ferenti. Numquid offenderis, ſi in conſilium non venio tantum, ſed aduoco? & quidem prudentiores quàm ipſe ſum, ad quos ſoleo referre, ſi quid delibero. Epicuri epiſtolam ad hanc rem pertinentem legi, Idomeneo quæ ſcribitur. quem rogat, vt quantum poteſt fugiat & properet, antequam aliqua vis maior interueniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen ſubiicit, nihil eſſe tentandum, niſi cum apte poterit tempeſtiuéque tentari: ſed cum illud tempus diu captatum venerit, exſiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem vetat, & ſperat etiam ex difficillimis ſalutarem exitum: ſi nec properemus ante tempus, nec ceſſemus in tempore. Puto nunc & Stoïcam ſententiam quæris. non eſt quod quiſquam illos apud te temeritatis infamet: cautiores quàm fortiores ſunt. Expectas forſitan, vt tibi hæc dicantur? Turpe eſt cedere oneri: luctare cum officio, quod ſemel recepiſti. Non eſt vir fortis & ſtrenuus, qui laborem fugit: verum ibi creſcit illi animus, ipſa rerum difficultate. Dicentur tibi iſta, ſi operæpretium habebit perſeuerantia, ſi nihil indignum bono viro faciendum patiendúmve erit: alioquin ſordido ſe & contumelioſo labore non cõteret, nec in negotiis erit negotij cauſa. Ne illud quidem, quod exiſtimas eum facturum, faciet, vt ambitioſis rebus implicitus, earum ſemper æſtus ferat. Sed cum viderit breuia in quibus volutatur, incerta, ancipitia: repetet pedem, nec vertet terga, ſed ſenſim recedet in tutum. Facile eſt autem, mi Lucili, occupationes euadere, ſi occupationum pretia contempſeris. illa ſunt, quæ nos morantur & detinent. Quid ergo? tam longas ſpes relinquam? ab ipſa meſſe diſcedam? nudum erit latus? incomitata lectica? atrium vacuum? Ab his ergo inuiti homines recedunt, & mercedem miſeriarum amant, ipſas exſecrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur: id eſt, ſi verum affectum eorum inſpicias, non oderunt, ſed litigant. Excute iſtos, qui quæ cupiere, deplorant, & de earum rerũ loquuntur fuga, quibus carere non poſſunt: videbis volũtariam eſſe illis in eo moram, quod ægre ferre ipſos & miſere, loquuntur. Ita eſt, mi Lucili, paucos ſeruitus, plures ſeruitutem tenent. Sed ſi deponere illam in animo eſt, & libertas bona fide placuit: in hoc autem vnum [3] aduocationem petis, vt ſine perpetua ſolicitudine id tibi facere contingat: quid ni te tota cohors Stoïcorum probatura ſit? Omnes Zenones & Chryſippi moderata, & honeſta, & vera ſuadebunt. Sed ſi propter hoc tergiuerſaris, vt circumſpicias, quantum feras tecum, & quam magna pecunia inſtruas otium: num-

quam exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam, propitiis diis. sed non sic, quo modo istis propitij sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt: ab [4] hoc vno excusati, quod ista quæ vrunt, quæ excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolæ signum: resoluenda est, vt cum sollenni ad te munusculo veniat, & aliquam magnificam vocem secum ferat, & ecce occurrit mihi nescio vtrum verior, an eloquentior. cuius? inquis. Epicuri. Adhuc enim [5] alienas sarcinas adorno. *Nemo non ita exit è vita, tamquam modo intrauerit.* Quemcumque vis occupa, adolescentem, senem, medium: inuenies æquè timidum mortis, æque inscium vitæ. nemo quidquam habet facti. in futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat, quã quod exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quàm quomodo natus est, exit è vita. Falsum est, peiores morimur, quàm nascimur. Nostrum istud, non naturæ vitium est. illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc est? sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, ceterisque pestibus. quales intrastis, exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quàm nascitur. Nunc vero trepidamus, cum periculum accessit: non animus nobis, non color constat: lacrimæ nihil profuturæ cadunt. Quid est turpius, quàm in ipso limine securitatis esse solicitum? Caussa autem hæc est, quod inanes omnium bonorum sumus, [6] quorum in fine vitę desiderio laboramus. Non enim apud nos pars eius vlla subsedit. transmissa est, & effluxit. Nemo quam bene viuat, sed quàm diu, curat: cùm omnibus possit contingere, vt bene viuant; vt diu, nulli.

I. LIPSIVS.

1. VEL quod videri mauis.] *Olim memini, vulgo contaminata, emendare: & sic meus optimus liber, nisi quod scribit*, vel quia.

2. Fortunæ ferenti.] *A vento secundante metaphora: & simillima in Statio .II. Thebaid.*

 ----- Quantumque ferentem
 Fortunam virtute domas.

Uterque vult, modum etiam fauenti & efferenti fortunæ poni: et contrahi vela, dum ventus à puppi implet. Vide De Vit. beat. cap. XXII.

3. Aduocationem petis.] *Moram interponis. Vide ad Marciam, cap. I.*

4. Hoc vno excusati.] *Veteres omnes*, ad hoc vnum. *Si mutamus, velim* ab hoc vno.

5. Alienas sarcinas.] *Dubito an* alienis. *Meas sarcinas instruo, rebus alienis. vt Epist.* XVI. Adhuc de alieno liberalis sum.

6. Quorum in fine.] *Membrana meliores*: cum in fine. *Legam*: quod in fine vitæ, vitæ desideriis laboramus: *voce repetita.*

MVRETVS.

IAM intelligis.] *Quomodo expedire & explicare se debeat is, qui multorum negotiorum procuratione districtus est, cum se ad philosophiam conferre meditatur.*

PINCIANVS.

ET quidem prudentiores quàm ipse sum; ad quos soleo deferre si quid delibero.] *Quidam codices* sunt *legunt, non* sum. *Alij diuerso in totum modo, hoc pacto*: Equidem ad prudentiores quàm ipse sum, soleo deferre, si quid delibero.

Id est si verum affectum eorum inspicias.] *Exemplaria nonnulla*, & si verum affectum, *&c.*

Vitæ desiderio laboramus.] Cum in fine vitæ desiderio laboramus, *antiqua lectio. Corrigendum existimo*, quorum in fine vitæ desiderio laboramus.

OPSOPOEVS.

LOCO *horum* verum vbi, *scribitur* ibi *in vett. cod. nostris & Modij, epist.* CXXVII. *& postea. m. ss.* si occupationum pretia contempseris, *& iterum cum vet. editionib. & Modij exemplaribus faciunt nostra in hoc* queruntur: id est, si verum &c. *Rursus m. ss.* Sed si ponere, &c. *Postea tres*, ad hoc vnum excusati. *Paulo inferius omnes*, quales intrastis, exite, *Iterum. In omnibus m. ss. deest copula* etiam, *neque Modij membranæ eam agnoscunt.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

MONET verum gaudium quærere. quod illud? seuerum, & ex vero Bono natum. Reliqua fallacia & fugacia sunt, hoc solidum, & firmum: quia in solido situm, & animo, optima nostri parte. Vno verbo, positum est in Conscientia. Epicuri deinde dictum: Turpe & molestum, vitam semper incohare: & inconstantes damnantur.

EPIST. XXIII.

PVTAS me tibi scripturum, quam humane nobiscum hiems egerit, quæ & remissa fuit, & breuis: quam malignum ver sit, quam præposterum frigus, & alias ineptias verba quærentium. Ego vero aliquid, quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi vt te exhorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quæris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi: [1] culmen est. Ad summa peruenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat: licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum numquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili: [2] disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoueo, qui spes, dulcissima oblectamenta, deuitandas existimo? imo contra. nolo tibi vmquam deesse lætitiam. volo illam tibi domi nasci: nascitur, si modo intra teipsum sit. Ceteræ hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leues sunt: nisi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede, res seuera est verum gaudium. An tu existimas quemquam soluto vultu, &, vt isti delicati loquuntur, [3] hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub fræno? meditari dolorum patientiam? Hæc qui apud se versat, in magno gaudio est, sed parum blando. In huius gaudij possessione esse te volo. numquam deficiet, cum semel vnde petatur inueneris. Leuium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assidue plenius responsura fodienti. Hæc quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac [4] perfusoriam voluptatem: & quodcumque inuectitium gaudium est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, & quod plus pateat introrsus. Fac oro te, Lucili carissime, quod vnum potest te præstare felicem. disijce & conculca ista quæ extrinsecus splendent, quæ tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc? de teipso, & tui optima parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quam magnam. Vanas suggerit voluptates, breues, pænitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in præcipiti est voluptas, ad dolorem vergit, nisi modum teneat. modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni auiditas, tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut vnde subeat? dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consilijs, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ & continuo tenore vnam prementis viam. Nam illi qui ex alijs propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quidquam certum mansurumve possunt, suspensi & vagi? Pauci sunt, qui consilio se suaque disponant: ceteri eorum more [5] quæ fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia lenior vnda detinuit, ac mollius vexit; alia vehementior rapuit; alia [6] proxime ripam, cursu languescente deposuit; alia torrens impetus eiecit in mare. Ideo constituendum est, quid velimus, & in eo perseuerandum. Hic est locus soluendi æris alieni. Possum enim vocem tibi [7] Epicuri tui reddere, & hanc epistolam liberare. *Molestum est semper vitam incohare.* aut si hoc modo magis sensus potest exprimi: *Male viuunt qui semper viuere incipiunt.* Quare, inquis? desiderat enim explanationē ista vox. Quia semper illis imperfecta vita est. non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit viuere. Id agendum est, vt satis vixerimus: nemo hoc putat, qui orditur cum maxime vitam. Non est quod existimes, paucos esse hos. propemodum omnes sunt. Quidam viuere tunc incipiunt, cum desinendum est. si hoc iudicas mirum, adijciam quod magis admireris: quidam ante viuere defecerunt, quam inciperent.

I. LIPSIVS.

1. CVLMEN est.] *Nascitur enim ex Sapientia, & est eius velut fructus.*
2. Disce Gaudere.] *De vero Gaudio, in quo semper est Sapiens, vide quæ huc faciunt, Manuduct.* III. *Dissert.* V.
3. Hilari oculo.] *Quidam libri,* hilariculo. *quod sane verbi pro delicatis istis & mollicellis videatur.*
4. Persusoriam.] *Non penetrantem, sed exterius adspergentem. Ita* persusorie dicere, *apud Ictos leuiter, & sine attentione aut cura.* persusoriæ assertiones. *in Suetonij Domitiano, cap.* VIII. *Sic noster epist.* CX. Si illa se non persuderit, sed infecerit. *Meus hic & quidam libri,* supersusoriam: *nec male.*
5. Quæ fluminibus.] *Ita Epictetus, apud Stobæum:* Vita, *inquit,* quæ à Fortuna pendet, rapido flumini similis est, turbulenta, cænosa, impura. *Sed noster dilatat pulcherrime, & adaptat.*
6. Proxime ripam.] *Meus & scripti,* proximæ ripæ. *Teneam: aut,* proxima ripa.
7. Epicuri tui.] *Ergo in ijs castris Lucilius apparet: nec alia caussa fortasse toties huius dicta inculcat.*

MVRETVS.

PVTAS me tibi scripturum.] *Solum sapientem vero ac solido gaudio frui. Plerosque homines ante viuere desinere, quam inceperint.*

PINCIANVS.

EORVM more qui fluminibus innatant] *Quidam codices,* eorum more quæ fluminibus innatant.
Ex quibus alios leuior vnda detinuit.] Alia *non* alios, *ijdem. & mox infra vbique ita est corrigendum.*
Torrens impetus deiecit in mare.] Proiecit *in aliquibus legitur codicibus, non* deiecit. *Fidelior nobis videtur lectio,* deuexit.

OPSOPOEVS.

TRES *m. ss. optimæ fidei,* hilariculo, *in quorum vno inter* i *&* c *recenti manu* *adiectum erat, quasi* hilari oculo, *cum vulgo legi deberet. Magis placet illud forma diminutiua, delicatorum certe orationi infractæ & eneruatæ conuenientius. Talis enim hominibus est oratio, qualis vita, vt exemplis monstratur à Seneca epist.* CXIIII.
Malim, vt est in tribus scriptis, lenior vnda. *Virgilius,*
—leni fluit agmine Tybris,
Et statim, omnes habent, impetus in mare eiecit.

GRVTERVS ET IVRETVS.

AD summa peruenit.] *v. c.* summam, *quod valde arridet Summam enim vocat rei absolutam perfectionem qua voce alibi sæpe vtitur, vt.* summa beatæ vitæ, *Ep.* 44. *&* summam voti sui inuenit, *Epist.* 67. *Alijs locis pariter restitui debet, vt Epist.* 75. vltra summam non est locus. *sic enim habet v. c. vulgo* summum. *Idem in proœmio lib.* 10. *contr.* ad summam euasurus iuuenis. *ita etiam v. c. vulgo.* summa. *& lib.* 2. *de ben. cap.* 15. cum summa amicitiæ sit amicum sibi æquare, *ea est lectio v. c. non* summa amicitia, *vt passim in excusis. Eodem sensu Petronius Arbiter dixit,* summam Thucydidis. *hæc Iuretus.*
Meditari dolorum patientiam.] *v. c* meditari de dolorum patientia.
Disijce & conculca.] *v. c.* dissice, *quæ vox antiqua est, & multis auctorum locis corrupta contra fidem m. ss. Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

EPISTOLA inter bonas, pulchrasque. Hortatur non timere ventura, etsi minentur: imo proponere ventura, & sic se formare, examinando aut eleuando. Quid enim omnes isti metus sunt? Vltimus eorum mors est: & ratione contemne. Magni viri fecerunt, e plebe & seruitiis fecerunt: cur tu non adspires? Deme personam rebus. quod times, dolor est: quem muliercula in puerperio tulit. Denique in hæc natus es, iactari, dolere, mori: agnosce sortem. Tamen (Epicuri præcepto) nec opta mortem, nec time.

EPIST. XXIIII.

SOLLICITVM te esse scribis de iudicij euentu, quod tibi furor inimici denunciat, & existimas me suasurum vt meliora tibiipsi proponas, & acquiescas spei blandæ. Quid enim necesse est mala accersere, & satis cito patienda cum venerint, præsumere, ac præsens tempus futuri metu perdere? [1] Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum: sed ego [2] alia te ad securitatem via ducam. Si vis omnem solicitudinem exuere, quidquid vereris ne eueniat, euenturum vtique propone: & quodcumque illud est malum, tecum ipse metire, ac [3] timorem tuum taxa. intel-

liges profecto aut [4] non magnum, aut non longum esse, quod metuis. nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda sunt: omnis illa ætas tulit. In quamcumque partem rerum, [5] vel ciuilium, vel externarum, memoriam miseris; occurrent tibi ingenia, aut [6] profectus, aut impetus magni. Numquid accidere tibi, si damneris potest durius, quam vt mittaris in exsilium? vt ducaris in carcerem? numquid vltra quidquam timendum est vlli, quam vt vratur? quam [7] vt pereat? Singula ista constitue. & contemptores eorum cita, qui non quærendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tamquam nihil illi molestum esset aliud, quam quod male iudicaretur. Exsilium [8] Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. alter, vt rediret, Reipub. præstitit: alter reditum suum [9] Sullæ negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputauit, & exire (cum essent [10] qui promitterent fugam) noluit: remansitque, vt duarum rerum grauissimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est vri: quanto acerbius si id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec vllis præceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, pœnas à se irriti conatus exigentem. spectator distillantis in hostili foculo dextræ stetit, nec ante remouit nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. Facilius Porsena Mucio ignouit, quod voluerat occidere; quam sibi Mucius, quod non occiderit. Decantatæ, inquis, in omnibus scholis fabulæ istæ sunt. iam mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem, vltima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio? duo hæc in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum vt vellet mori, alterum vt posset. Compositis ergo rebus, [11] vtcumque componi fractæ atque vltimæ poterant; id agendum existimauit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut seruare contingeret. & stricto gladio, quem vsque in illum diem ab omni cæde purum seruauerat: Nihil, inquit, egisti fortuna omnibus conatibus meis obstando. non pro mea adhuc, sed pro patriæ libertate pugnaui. nec agebam tanta pertinacia, vt liber, sed vt inter liberos viuerem: nunc quoniam deploratæ sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum Impressit deinde mortiferum corpori vulnus: quo obligato a medicis, cum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantum Cæsari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, & generosum illum contemptoremque omnis potentiæ spiritum non emisit, sed eiecit. Non in hoc exempla hæc nunc congero, vt ingenium exerceam, sed vt te aduersus id quod maxime terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero, non tantum fortes viros hoc momentum efflandæ animæ contempsisse: sed quosdam ad alia ignauos, in hac re exæquasse animum fortissimorum. sicut illum Cn. Pompeij socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri nauem suam videret ab hostibus, ferro se transuerberauit, & quærentibus vbi imperator esset: *Imperator*, inquit, *bene se habet*. Vox hæc illum parem maioribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, [12] & quidem Catonis, mori? Non reuoco te ad historias, nec ex omnibus sæculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo: respice ad hæc nostra tempora de quorum languore ac delicijs querimur. omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala sua morte præciderunt. Mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, vt beneficio eius [13] nihil anteferendum sit. Securus itaque inimici minas audi: & quamuis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra caussam valent, & quod æquissimum est spera, & ad id te quod est iniquissimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maiusculis pueris euenit illi quos amant, quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expauescunt. Non hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est, & reddenda facies sua. Quid mihi gladios & ignes ostendis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle istam pompam sub qua lates, & stultos territas. mors es, quam nuper seruus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? quid singulis articulis singula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone ista, quæ nos obstupefaciunt: iube conticescere ge-

mitus & exclamationes, & vocum inter lacerationem elisarum acerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis delicijs perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Leuis est, si ferre possum: breuis est, si ferre non possum. Hæc in animo voluta, quæ sæpe audisti, sæpe dixisti: sed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba. hoc enim turpissimum est, quod nobis obijci solet, verba nos philosophiæ, non opera tractare. Quid tu? nunc primum tibi mortem imminere scisti, nunc exsilium, nunc dolorem? in hæc natus es. Quidquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certe fecisse. Nunc admoneo, vt animum tuum non mergas in istam solicitudinem. hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cum exsurgendum erit. Abduc illum a priuata caussa ad publicam: dic mortale tibi & fragile corpusculum esse, cui non ex iniuria tantum aut ex potentioris viribus denuntiabitur dolor, sed ipsæ voluptates in tormenta vertuntur. Epulæ cruditatem afferunt, ebrietates neruorum torporem tremoremque: libidines pedum, manuum, articulorum omnium deprauationes. Pauper fiam? inter plures ero. Exsul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? quid enim? nunc solutus sum? Ad hoc me natura graue corporis mei pondus adstrinxit. Moriar? hoc dicis, desinam ægrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, vt Epicuream cantilenam hoc loco persequar, & dicam vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volui, nec saxum humero Sisiphi trudi in aduersum, nec [14] vllius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, vt Cerberum timeat, & tenebras, & [15] laruarum habitum nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit, [16] aut emittit. Emissis meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat. bona pariter malaque submota sunt. Permitte mihi referre hoc loco tuum versum, si prius admonuero, vt te iudices non alijs scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. [17] Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitæ: & tunc quoque cum crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: vsque ad hesternum, quidquid transiit temporis, perijt. hunc ipsum quem agimus diem, cum morte diuidimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid ante defluxit: sic vltima hora, qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu venimus. Hæc cum descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, numquam tamen acrior, quam vbi veritati commodas verba, dixisti:

[18] *Mors non vltima venit, quæ rapit vltima, mors est.*

Malo te legas, quam epistolam meam. apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes. quæris quid huic epistolæ infulserim, quod dictum alicuius animosum, quod præceptum vtile? Ex hac ipsa materia quæ in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos qui mortem concupiscunt, quam eos qui timent, & ait: *Ridiculum est, currere ad mortem tædio vitæ, cum genere vitæ, vt currendum esset ad mortem, effeceris.* Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cum vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adijcias & illud eiusdem notæ licet, tantam hominum imprudentiam esse, imo dementiam, vt quidam [19] timore mortis cogantur ad mortem. Quidquid horum tractaueris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitæ patientiam. In vtrumque monendi ac firmandi sumus: & ne nimis amemus vitam, & [20] ne nimis oderimus. [21] etiam cum ratio suadet finire, non temere, nec cum procursu [22] capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet e vita, sed exire. Et ante omniā ille quoque vitetur affectus, qui multos occupauit, libido moriendi. Est enim, mi Lucilli, vt ad alia, sic etiam ad moriendū inconsulta animi inclinatio: quæ sæpe generosos atque acerrimæ indolis viros corripit, sæpe ignauos iacentesque. illi contemnunt vitam, hi grauantur. Quosdam subit eadem faciendi videndique satietas, & vitæ non odium, sed fastidium: in quod prolabimur, ipsa [23] impellente philosophia, dum dicimus: [24] *Quousque eadem?* Nempe expergiscar, dormiam, satiabor, esuriam, algebo, æstuabo: nullius rei finis est: sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt ac sequuntur. Diem nox premit, dies noctem: æstas in autumnum desinit, autumno hiems instat, quæ vere compescitur: omnia transeunt, vt reuertantur. nihil noui video, nihil noui facio. Fit aliquando & huius rei nausea. Multi sunt, qui non acerbum iudicent viuere, sed superfluum.

I. LIPSIVS.

1. EST ſine dubio ſtultum.] *Similia de Timore non præcipiendo, epiſt.* XIII. *&* LXXIV. *atque alibi.*

2. Alia via.] *Plane contraria, vt omnia timeas Hocipſum in epiſt.* LXXVIII. Omnem Fortunæ licentiam in oculis habe, tamquam quidquid poteſt facere, factura ſit. Quidquid exſpectatum eſt diu, leuius accidit. *Vere ſapientis vſurpatio & remedium: de quo ego in occaſione, Manuduct.* II. *Diſſert.* I.

3. Timorem taxa.] *Iudicio. quanti ſit, æſtima.*

4. Non magnum.] *Epicuri decantatum in dolore ſolatium. Infra ſtatim:* Leuis eſt, ſi ferre poſſum; breuis eſt, ſi ferre non poſſum. *Æſchylus:*

> Θάρσει· πόνου γὰρ ἄκρον οὐκ ἔχει χρόνον·
> Confide. tempus non habet ſummus dolor.

5. Vel ciuilium.] *Noſtrarum & Romanarum. quæ ad tuos ciues.*

6. Profectus.] *In Sapientia. Reperies, inquit, aut qui iudicio & ratione, Sapientiæ nempe alumni, hæc contempſerint, vt Cato: aut qui impetu & nobilitate animi, vt Scipio.*

7. Vt pereat?] *Muretus vellet, (neſcio an ex libris) vt pendeat? Non ego. decreſcat enim oratio: & minus* pendere, *quam* vti. *Quod editum etiam eſt, libri noſtri manuarij omnes habent.*

8. Metellus.] *Eſt Q. Metellus Numidicus, victo Iugurtha dictus. qui Cenſor, & clariſſimus vir, cum iurare in leges Apuleij Saturnini Tr. pl. nollet, in exſilium miſſus, fortiter tulit; donec occiſo illo, precibus lacrimiſque filij præſertim, qui ob id* Pij *cognomen meruit, reſtitutus eſt. Cicero varijs locis, Florus, Appianus, alij.*

9. Sullæ negauit.] *Noſter de Prouid. cap.* III. Rutilius Sullæ Dictatori ſolus aliquid negauit, & reuocatus non tantum retro ceſſit, ſed longius fugit. *Ouidius:*

> Et graue magnanimi robur mirare Rutilij,
> Non vſi reditus conditione dati.

10. Qui promitterent fugam.] *Xenophon in Apologia:* Ἔπειτα τῶν ἑταίρων ἐκκλέψαι βουλομένων αὐτὸν, οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ καὶ ἐπισκῶψαι ἐδόκει, ἐρόμενος, εἴπου εἰδεῖεν τι χωρίον ἔξω τῆς Ἀττικῆς, ἔνθα οὐ προσβατὸν θανάτῳ; Amicis furtim eripere illum volentibus, non paruit, imo & illuſit, interrogans, An alibi extra Atticam, regionem noſſent, quo mors non aſpiraret?

11. Vtcumque componi.] *Meus liber,* vt tunc componi. *In tali ſcilicet ſtatu.*

12. Et quidem Catonis.] *Fortis illius viri Imperator, an non ipſe fortis? Nam toti exercitui Scipio præerat: Catone inter Legatos.*

13. Nihil anteferendum ſit.] *Dilutior ſententia, ſi attendis. Quid, quod libri conſenſu damnant, & verba inſerunt,* anteferendum timendumve ſit? *Omnes, inquam, olim editi & ſcripti. Scapellum hoc Muretus adhibuit: præſtabat medicinam. A me ea ſit:* nihil à te verendum timendumve ſit. *Adeo, mi Lucili, mors tibi non timenda; vt illi, nihil vereri aut timere, debeas. Mala aut metus ſola tollit.*

14. Vllius viſcera.] *De Tityo poetæ. & inter alios Lucretius, qui hæc talia abijcit, & ad moralem ſenſum aliquem aptat, pro Epicuri doctrina, lib.* III.

15. Larualem.] *Ita ſcripti libri: editi,* Laruarum. *Sed illud ad ipſos mortuos refert, qui pallantes, tenues, & laruales, quædam vmbræ, vt Sidonius dixit.*

16. Aut emittit.] *Plures libri,* exuit. *nempe corpore iſto, & velamento. Vtrouis autem modo, Mors nihil, aut nihili eſt. Si enim emittis, viuimus. quo ſenſu Lucanus lib.* III.

> Aut nihil eſt ſenſus animis a morte relictum,
> Aut mors ipſa nihil.

Si conſumit, cum illa perimus. atque ita Seneca Tragici valeat, Poſt mortem nihil eſt, ipſaque mors nihil. *Quid autem hic Stoici, diximus* III. *Phyſiol. Diſſ.* XI.

17. Cottidie morimur.] *Seneca hoc ſæpe tractat & inculcat: etiam Plutarchus, prorſus vt noſter, ſuggerente Mureto. In libro, De Ei in Delphis.* Nos, *inquit,* vnam mortem ridicule timemus, toties iam mortui, & morientes. Non enim ſolum, vt Heraclitus ait, Ignis mors aeris eſt generatio; & huius mors, Aquæ: ſed idipſum clarius in homine videas. Perit Virilis ætas Senio accedente, perit Iuuentus Virili ætate, Pueritia Iuuentute, Infantia per Pueritiam. Quin & heſternus dies in hodiernum occidit, & hodiernus craſtino morietur.

18. Mors non vltima.] *Ita omnes libri, ad Muretum: qui edidit,* Mors non vna: *verſu, inquit, & ſententia poſtulante. Ego contra poſtulem, vetera teneri: deleta modo particula,* ſed, *quæ verſum, an verſus, turbat. Poteſt enim Heroicus ita eſſe; poſſunt & bini Anapæſtici.*

> Mors non vltima venit,
> Quæ rapit vltima, mors eſt.

Non quæ venit, & iam præterijt, Mors eſt: ſed illa proprie, quæ rapit vltima, & nos aufert.

19. Timore mortis.] *Simile epiſt.* LXX. Stultitia eſt, timore mortis mori. *Ibi me vide.*

20. Ne nimis oderimus.] *Curtius lib.* V. Fortium virorum eſt, magis mortem contemnere, quam odiſſe vitam. Sæpe tædio laboris, ad vilitatem ſui compelluntur ignaui. At virtus nihil inexpertum omittit. Vltimum omnium mors eſt: ad quam non pigre ire, ſatis eſt.

21. Etiam cum ratio.] *Quod Stoici volebant, & cauſſas eſſe ſumendæ interim mortis. De quo decreto ego Manud.* III. *Diſſ.* XXII. *&* XXIII.

22. Capiendus eſt impetus.] *Plinius pariter, lib.* I. *epiſt.* XXII. Impetu quodam & inſtinctu currere ad mortem, commune cum multis: deliberare vero, & cauſſas eius expendere, vtque ſuaſerit ratio, vitæ mortiſque conſilium ſuſcipere vel ponere, ingentis eſt animi. *Adde Senecam epiſt.* XXX. *&* LVI.

23. Impellente Philosophia.] *Quæ reuera non magni facit totum hoc viuere, & in eadem circulari. Lucretius lib. III. Naturam ipsam rerum loquentem facit:*

> Nam tibi præterea, quod machiner inueniamque,
> Quod placeat, nihil est: eadem sunt omnia semper.
> Si tibi non annis corpus iam marcet, & artus
> Confecti languent; eadem tamen omnia restant,
> Omnia si pergas viuendo vincere sæcla.

24. Quousque eadem?] *De Tranquill. cap. 11.* Fastidio illis cœpit esse vita, & subit illud rabidarum deliciarum, Quousque eadem? *Vox vulgi fuit, & iterum exprimit epist. LXXXIX.*

MVRETVS.

SOLLICITVM te esse scribis.] *Præclara epistola, qua Lucilio euentum iudicij cuiusdam metuenti, primum ostendit, quam stultum sit, torquere se expectatione eius rei quæ an euentura sit nescias. Deinde ostendit efficacissima remedia aduersus ea omnia, quorum expectatione homines perterrefieri solent.*

Timorem tuum taxa.] *Æstima, adhibito iudicio, quanti sit id quod metuis.*

Quam vt pereat?] *Hic oscitantia librariorum, omissa sunt aliquot voces. Legendum enim hoc modo:* Quam vt vratur? Quam vt pendeat?

Excarnificandi particulatim hominis?] *In aliis quibusdam libris,* articulatim. *Vtra verior scriptura sit, haud facile dixerim.*

Leuis est, si ferre possum:] *Enarthecis Epicurum sumptum. Si grauis, breuis: longus, si leuis. Epicurus autem ex illo Æschyli sumpserat.*

> Θάρσει· πόνου γὰρ ἄκρον οὐκ ἔχει χρόνον.
> Confide. summus non habet tempus dolor.

Quotidie morimur.] *Sæpe tractatur hic locus a Seneca. Tractatur & a Plutarcho perelegανter in libro* περὶ τοῦ ΕΙ τοῦ ἐν Δελφοῖς. *Cuius verba adscribam.* Ἀλλ' ἡμεῖς ἕνα φοβούμεθα γελοίως θάνατον, ἤδη τοσούτους τεθνηκότες, καὶ θνήσκοντες. οὐ γὰρ μόνον (ὁ Ἡράκλειτος ἔλεγε) πυρὸς θάνατος, ἀέρι γένεσις, καὶ ἀέρος θάνατος, ὕδατι γένεσις, ἀλλ' ἔτι σαφέστερον ἐπ' ἀνθρώπων ἴδοις ἄν· φθείρεται μὲν ἀκμάζων γινομένου γέροντος· ἐφθάρη δὲ ὁ νέος εἰς τὸν ἀκμάζοντα, καὶ ὁ παῖς εἰς τὸν νέον, εἰς δὲ τὸν παῖδα τὸ νήπιον· ὅ τε χθὲς εἰς τὸν σήμερον τέθνηκεν, ὁ δὲ σήμερον εἰς τὸν αὔριον ἀποθνήσκει.

Mors non vna venit,] *Alij,* Mors non vltima venit: *quomodo & sententia corrumpebatur & versus.*

Obiurgat Epicurus.] *Ab hac disciplina fortaßis duxit Martialis hoc præceptum:*

> Summum ne metuas diem, nec optes.

Timore mortis cogantur ad mortem.] *Idem Martialis.*

> Hostem dum fugeret, se Fannius ipse peremit,
> Hic, rogo, non furor est, ne moriare, mori?

Quousque eadem?] *Hanc ipse alibi vocem rabidarum deliciarum vocat. Sunt quos vitæ tædium ac fastidium capiat: cum omnia perpetuo tanquam in orbem volui, & alia alijs succedere videant. Varietatem requirere se aiunt: sine qua molesta & insuauia sunt omnia. Extat inter* τοὺς νεκρικοὺς *Samosatensis sophistæ, dialogus quidam Chironis & Menippi, qui mihi valde videtur huc pertinere.*

Diem nox premit,] *Horatius.*

> Truditur dies die:
> Nouæque pergunt interire lunæ.

PINCIANVS.

NVNQVID vltra quicquam corpori timendum est,] *Non* corpori, *sed* illi *quidam præferunt codices. Alij fidelius,* vlli.

Vt beneficio eius nihil anteferendum.] *Desunt tres dictiones ex omni vetere lectione, legendumque ita,* vt beneficio eius nihil anteferendum timendum ve sit.

Quod facere te moneo, sed scio certe fecisse.] *Particula* sed *eradenda, ex eadem.*

Mors non aut consumit, aut exuit.] *Exemplaria quædam non* exuit *habent, sed* emittit: *cui lectioni fauet verbum statim sequens,* emissis.

Vel ad mortis, vel ad vitæ patientiam At in vtrumque emonendi ac firmandi sumus,] *Vetus lectio.* vel ad mortem, vel ad vitæ patientiam, aut in vtrumque. emonendi enim ac firmandi sumus.

Sed non temere, nec cum procursu capiendus est impetus.] *Particula* nec *desideratur in quibusdam codicibus: & quidem, vt sentio, recte.*

OPSOPOEVS.

RECTE *in m.ss.* tibi ipse proponas. *Sic alibi frequenter. Epist.* 17. Clamo mihi ipse *& Paulo inferius.* quam vt vratur, quam vt pereat.

Interrogationis nota post gladio *ponenda est e m.ss.*

M.ss. æquasse: *& statim,* cum teneri nauem suam vidisset ab hostibus.

M.ss. Quid singulis art. sing. m. q. ext. aptata. & mille alia instrumenta ex c. particulatim hominis explicas *nempe repetendum* ἀπὸ κοινοῦ.

M.ss. dolor. Ipsæ vol. *Adiecta est particula* sed *ab aliquo, propter præcedens* non tantum.

M.ss. Omnia

M. ſſ. Omnia ſic tranſeunt, vt reuertantur. Nihil noui facio, nihil noui video. Fit aliquando & huius rei nauſia. *Ionibus, ναυσία, cæteris ναυτία.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

ADeo mors timenda non eſt] *negatio abeſt à v. c. rectius & elegantius Iuretus.*

Nec vllius viſcera & renaſci poſſe] *v. c.* nec Titij viſcera. *fabula hæc nota ex Virg. 6. Æn. & Naſone 4. Metam. Iuretus.*

Vbi veritati commodas verba] *v. c.* commendas.

Vitæ non odium, ſed faſtidium] *vide vt hanc ſententiam explanatione ſua ornet P. Faber. libro primo Semeſt. capite decimo.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PRAESCRIBIT de duobus amicis, iuuene & ſene, aliter atque aliter cum vtroque agendum: cum illo fortius; cum hoc remiſſius, ne deſperet. Ipſum Lucilium hortatur ad mediocritatem, aut paupertem: deinde (Epicuri voce) vt ſumat ſibi Pædagogum. Fac omnia, tamquam aliquis ſpectet.

EPIST. XXV.

QVod ad duos amicos noſtros pertinet, diuerſa via eundum eſt. alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda ſunt. Vtar libertate tota: non amo illum, niſi offendero. Quid ergo? inquis. quadragenarium pupillum cogitas ſub tutela tua continere? Reſpice ætatem eius iam duram & intractabilem. non poteſt reformari. tenera finguntur. An profecturus ſim neſcio: malo ſucceſſum mihi, quam fidem deeſſe. Nec deſperaueris, etiam diutinos ægros poſſe ſanari, ſi contra intemperantiam ſteteris, ſi multa inuitos & facere coegeris & pati. Nec de altero quidem ſatis fiduciæ habeo: excepto eo quod adhuc peccare erubeſcit. nutriendus eſt hic pudor: qui quãdiu in animo eius durauerit, aliquis erit bonæ ſpei locus. Cum hoc veterano, parcius agendum puto, ne in deſperationem ſui veniat: nec vllum tempus aggrediendi[1] melius fuit, quã hoc, dum interquieſcit, dum emendato ſimilis eſt. Alijs hęc intermiſſio eius impoſuit, mihi verba non dat: exſpecto cum magno fænore vitia reditura, quæ nunc ſcio ceſſare,[2] non deeſſe. Impendam huic rei dies: & vtrum poſſit aliquid agi, an non poſſit, experiar. Tu nobis te, vt facis, fortem præſta, & ſarcinas contrahe. Nihil ex his quæ habemus, neceſſarium eſt. Ad legem naturæ reuertamur: diuitiæ paratæ ſunt. Aut gratuitum eſt quo egemus, aut vile.[3] Panem & aquam natura deſiderat. nemo ad hæc pauper eſt: intra quæ quiſquis deſiderium ſuum cluſit,[4] cum ipſo Ioue de felicitate contendat, vt ait Epicurus: cuius aliquam vocem huic epiſtolæ inuoluam. *Sic fac*, inquit, *omnia*,[5] *tamquam ſpectet aliquis*. Prodeſt ſine dubio, cuſtodem ſibi impoſuiſſe, & habere quem reſpicias, quem intereſſe cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem longe magnificentius eſt, ſic viuere tamquam ſub alicuius boni viri, ac ſemper præſentis, oculis: ſed ego etiam hoc contentus ſum, vt ſic facias quæcumque facies, tamquam ſpectet aliquis. Omnia nobis mala ſolitudo perſuadet. Cum iam profeceris tantum, vt ſit tibi etiam tui reuerentia, licebit dimittas pædagogum: interim te aliquorum auctoritate cuſtodi. Aut Cato ille ſit, aut Scipio, aut Lælius, aut cuius interuentu perditi quoque homines vitia ſupprimerent; dum te efficis eum, coram quo peccare non audeas. Cum hæc effeceris, & aliqua cœperit apud te tui eſſe dignatio, incipiam tibi permittere: quod idem ſuadet Epicurus. Tunc præcipue in te ipſe ſecede, cum eſſe cogeris in turba. Diſſimilem te fieri multis oportet. dum tibi tutum non eſt à te recedere: circumſpice ſingulos. Nemo eſt, cui non ſatius ſit cum quolibet eſſe, quam ſecum. Tunc præcipue in te ipſe ſecede, cum eſſe cogeris in turba, ſi bonus vir, ſi quietus, ſi temperans es: alioquin in turbam tibi à te recedendum eſt. Iſtic enim malo viro[6] propius es.

I. LIPSIVS.

1. MElius fuit.] *Grutero aſſentior*, fuerit.

2. Non deſſe.] *Malim*, deſiſſe.

3. Panem & aquam.] *Lucanus, poeta prorſum philoſophus*:

Diſcite quam paruo liceat producere vitam,

Et quantum Natura petat.
-------- satis est populis fluuiusq;, Ceresque.
Euripides:
Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι, πλὴν δυοῖν μόνον,
Δήμητρος ἀκτῆς, πώματος θ' ὑδρηχόου;
Nam quid opus est mortalibus, nisi hæc duo,
Cererisq; fruges, poculumq; puræ aquæ?

4. Cum ipso Ioue.] *Adi epistolam* cx. *vbi hac Epicuri vox expressa.*

5. Tamquam spectet aliquis.] *Meus & plures scripti,* spectet Epicurus: *& scito germanum esse. Sunt ipsa Epicuri verba, ad aliquem è suis, quem iubet cupitq;, velut se teste & spectatore, viuere. At post ternas lineas non mutabis, & recte ibi,* tamquam spectet aliquis. *Vide supra, epist.* XI.

6. Propius es] *Quidam,* propior: *sententia est illa, quam & ex vulgata efficias, littera addita,* Istic enim à malo viro propius abes. *Prope abesse ab aliquo, & Cicero & Seneca vsurpant, pro Vicinum esse. Ipsa autem res est, quæ supra epist.* x. Mecum loquor. Caue, inquit Crates, ne cùm homine malo loquaris.

MVRETVS.

QVod ad duos amicos] *Duorum Lucilij amicorum vnius adolescentis, alterius senioris, non idem ingenium esse ait, neque eandem rationem vtriusque corrigendi. Tum ex Epicuri schola sumit, quo cohortetur Luciliū, vt naturæ præscripto parens, assuescat paulo esse contentus. Addit ex eodem, omnia proficienti, tanquam sub oculis grauis alicuius & seueri viri, agenda esse.*

Tenera finguntur.] *Horatius:*

Fingit equum tenera docilem ceruice magister. *& Plato ait iuuenes* κηρίνους εἶναι.

Panem & aquam.] *Euripides.*
Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι, πλὴν δυοῖν μόνον,
Δήμητρος ἀκτῆς, πώματός θ' ὑδρηχόου.

Cum ipso Ioue] *Sic epistola* c x. Habeamus aquam, habeamus polentam. Ioui ipsi de felicitate controuersiam faciamus. *Epicurus ipse apud Laertium:* καὶ μᾶζα καὶ ὕδωρ τὴν ἀκροτάτην ἀποδίδωσιν ἡδονήν. *Stobæus* Ἐπίκουρος ὁ Γαργήττιος κέκραγε λέγων ὦ ὀλίγου οὐχ ἱκανόν τῷ ᾧ γε οὐδὲν ἱκανόν. ἔλεγε δὲ ἑτοίμως ἔχειν καὶ τῷ Διὶ ὑπὲρ εὐδαιμονίας ἀγωνίζεσθαι, μᾶζαν ἔχων καὶ ὕδωρ.

PINCIANVS.

OMnia nobis mala solitudo persuadet.] Vitia *legunt nonnulla exemplaria, non* mala.

OPSOPOEVS.

M. S. *constanter*, dum tibi tutum non sit ad te recedere.
Verbum es *non reperitur in membranis, vt neque duo illa quæ in aliis editionibus sunt,* vis esse: *quemadmodum Modius monuit epist.* 127. *Nouant. Delenda item copula* enim. *ex eisdem.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SENEM se esse, & tamen animo vigere. Fortiter de morte loquitur: quæ sola, inquit, indicat an aliquid sit facti. Reliqua, verba sunt: robur & virtus apparebit, cùm animam ages. Ab Epicuro clausula: Disce mortem meditari.

EPIST. XXVI.

MODO dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud iam his annis, [1] certe huic corpori vocabulum conuenit: quoniam quidem Senectus, lassæ ætatis, non fractæ nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago: non sentio in animo ætatis iniuriam, cū sentiam in corpore. tantum vitia, & vitiorum ministeria senuerunt [3] Viget animus, & gaudet non multum sibi esse cum corpore: magnā oneris partem sui deposuit, exsultat, & mihi facit controuersiam de senectute. hunc ait esse florē suum. Credamus illi. bono suo vtatur. Ire in cogitationem iuuat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate & modestia morum sapientiæ debeā, quid ætati: & diligenter excutere, quæ non possim facere, [4] quæ nolim: possim ne aliquid, quod nolim. Nā si quid non possum, non posse me gaudeo. Quæ enim querela est, quod incōmodum, si quod debet desinere, defecit? Incommodum summum, est, inquis, minui & deperire, &, vt proprie dicam, liquescere. Non enim subito impulsi ac prostrati sumus: carpimur.

ſinguli dies aliquid ſubtrahunt viribus. Et quis exitus eſt melior, quã in finem ſuum, natura ſoluente, dilabi? Non quia aliquid mali eſt [5] ictus, & è vita repentinus exceſſus? ſed quia lenis hæc via eſt, [6] ſubduci. Ego certe, velut appropinquet experimentum, & ille laturus ſententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me obſeruo & alloquor: Nihil eſt, inquam, adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. leuia ſunt iſta & fallacia pignora animi, multiſque inuoluta lenocinijs: quid profecerim, morti crediturus ſum. Non timide itaque componor ad illum diem, quo remotis ſtrophis ac fucis, de me iudicaturus ſum, vtrum loquar fortia, an ſentiam: numquid ſimulatio fuerit & mimus, quidquid contra fortunam iactaui verborum contumacium. Remoue exiſtimationem hominum. dubia ſemper eſt, & in partem vtramque diuiditur. Remoue ſtudia totam vitam tractata. mors de te pronuntiatura eſt. Ita dico, diſputationes & litterata colloquia, & ex præceptis ſapientium verba collecta, & eruditus ſermo, non oſtendunt verum robur animi. eſt enim oratio etiam timidiſſimis audax. quid egeris, tunc apparebit, cum animam ages. [7] Accipio conditionem. non reformido iudicium. Hæc mecum loquor: ſed tecum quoque me locutum puta. Iunior es, quid refert? non dinumerantur anni. Incertum eſt, quo te loco mors exſpectet. itaque tu illam omni loco exſpecta. Finire iam volebam: & manus ſpectabat ad clauſulam: ſed [8] conficienda ſunt ſacra: & huic epiſtolæ viaticum dandum eſt. Puta me non dicere, vnde ſumpturus ſim mutuum: ſcis cuius arca vtar. Exſpecta puſillum, & [9] de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: *Meditare vtrum commodius ſit, vel mortem tranſire ad nos, vel nos ad eam.* Hic patet ſenſus. Egregia res eſt, mortem condiſcere. Superuacuum forſitan putas id diſcere, quo ſemel vtendum eſt? hoc eſt ipſum, quare meditari debeamus. ſemper diſcendum eſt, quod an ſciamus, experiri non poſſumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet. qui mori didicit, ſeruire dedidicit. ſupra omnem potentiam eſt: certe extra omnem. Quid ad illum carcer, & cuſtodia, & clauſtra? [10] liberum oſtium habet. Vna eſt catena quæ nos alligatos tenet, amor vitæ: qui vt non eſt abijciendus, ita minuendus eſt: vt ſi quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati ſimus, quod quandoque faciendum eſt, ſtatim facere.

I. LIPSIVS.

1. MOdo dicebam tibi.] *Quando, aut vbi? Epiſtola* XII. *in ſimili ætatis, argumento, & augmento.*

2. Certe huic corpori.] *Abeſt vulgatis vocula,* certe: *at neceſſaria eſt., & quaſi corrigit & mitigat de prægrandi ætate, & potius valetudine ac corpore fracto ſenem ſe eſſe.*

3. Viget animus.] *Scriptis oſtendis, quibus nihil robuſtius. & ſimul illud Menandri affirmas:*

Εἴ τ' ἄλλ' ἀφαιρεῖν ὁ πολὺς εἴωθε χρόνος
Ἡμῶν, τὸ φρονεῖν ἀσφαλέστερον ποιεῖ.
Vt alia longus auferat nobis dies,
At ſapere & intelligere firmius facit.

4. Quæ nolim] *Tricæ hic in libris, vix extricandæ. Meus:* quæ nolim perdere nec habituro aliquid ſi nolim quidquid non poſſe me gaudeo. *Eliciat aliquis:* quæ nolim. proderitne abituro aliquid, ſi nolim quidquid non poſſum, & gaudeo. *Iuuat quærere, inquit, quid Sapientiæ, quid Ætati adſcribam. Sunt quæ facere non poſſum: Ætatis eſt. ſunt quæ etiam nolo: Sapientiæ eſt. Proderitne autem mox abituro & morituro, ſi nolim quod non poſſum, & non poſſe gaudeo? Proderit. nam in Virtutem ita abit. Exempli gratia, à Venere ætas arcet: ſunt qui indignantur, & velint: ſtultitia eſt. ſunt qui quod non poſſunt, item nolunt, & cum Sophocle gaudeant rabidam canem effugiſſe: Sapientia & Virtus eſt. Qui meliora à ſe aut libris habet, porrigat.*

5. Ictus, & e vita.] *Quidam,* citus, &c.

6. Subduci.] *Quod fit in ſenili morte, cum vt Sol aut lumen, paullatim ſubtrahimur exſtinguimurq;. Epiſt.* XXX. Senectus leniter emittit, non repente auulſum vitæ, ſed minutatim ſubductum.

7. Accipio conditionem.] *Præſtitiſti magnanime ſenex: & conſtans hoc robur prætuliſti, etſi in ſubita & indicta morte.*

8. Conficienda ſunt ſacra.] *Interpretor, Sollennia omnia adhibenda: nihil omittendum, velut in ſacris. Prouerbij vicem habet. At Mureti lectio,* conficienda ſunt ſagmata, *Mureti eſt: nec veſtigium in libris.*

9. De domo fiet.] *A me ipſo, & meis copiis, non ab alio. Nunc etiam mutuor, parum adhuc ipſe abundans aut inſtructus.*

10. Liberum oſtium.] *Sermo Stoicus. & identidem, vbi de morte ſubeunda vel ſumenda:* ἤνοικται ἡ θύρα: Aperta eſt ianua. *Exi, ſodes. Arrianus* 1. *Diſſert.* IX. *& alibi.*

MVRETVS.

MOdo dicebam tibi,] *Decrepitum iam eſſe ſe, non ſenem: & vigere tamen animo, neque vllo mortis metu teneri.*

PINCIANVS.

PRositne habituro aliquid, si quicquid nolim, quicquid non possim, non posse me gaudeo] *Locus vitiatissimus, verbis partim redundantibus, partim deficientibus: nec in vllo alio maior exemplarium dissonantia. discussis igitur, & diligenti censura perpensis scriptorum codicum verbis, hanc lectionem elicio*: Prosintne habituro quæ velim. Atqui si nolim, quicquid non posse me scio gaudeo.

Quam in finem suum natura soluente dilabi?] *Vetus lectio* delabi, *non* dilabi.

Totam vitam tracta.] *Legendum censeo*, tota vita tractata. *Nam & exemplar Facundi & Primitiui* tractata *præfert, non* tracta.

Finire iam volebam:] *Fidelior vetus lectio.* Desinere iam volebam.

Putas me non dicere vnde sumpturus sum mutuum.] Puta *scribendum, non* putas, *ex vetere lectione.*

Expecta me pusillum,] *Dictio* me *desideratur in nonnullis exemplaribus.*

OPSOPOEVS.

ADdita voce *legi*, certe huic corpori vocabulum conuenit. *extat ea tam in nostris, quam Modij codicibus.*

Locus non satis a menda liber. Referam veterum codicum scripturam, vt ingenij exercendi materiam habeant lectores. Sic igitur præ se ferunt, quæ non possim facere, quæ nolim prodeesse habiturus; (*vnus* abiturus) atqui (*vnus* ad qui, *alius* ad quid) si nolim, quicquid non posse me gaudeo. *Ambianus in margine hanc habebat notatam*: quæ non possim facere & quæ facere nolim, prosit ne habituro vel abituro. atqui si nolim *&c.*

Non displicet Nicotiani codicis lectio, Non quia aliquid malicitus & è vita repentinus excessus.

M. ss. de me iudicaturus sum. *Et postea iydem*, studia tota vita tracta: *vnus omnino* tractata. *quod rectum dico. Iubet Seneca studia toto vitæ spatio tractata remouere, hoc est, disputationes, litterata colloquia, & cetera quæ ipse enarrat: quia suepta omnia sint, præter vnicam mortem, ad experimentum de animi robore & constantia faciendum.*

Tres m. ss. Iuuenior es *& sic Modius in suis quoque reperit. ea forma (ait epistola 127.) qua Calpurnius aliique* diuitior. Et paulo inferius *m. ss. omnes.* Desinere iam volebam.

GRVTERVS ET IVRETVS.

DE domo fiet numeratio] *ad huius loci intelligentiam vide multa apud Reuardum lib. 1. Variorum cap. 15. & Brissonium lib. 6. de formulis.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

MONET, & excusat. Quid enim? ipse iam bonus, iam sanus? Non sum, inquit: sed inter ægros, de communi malo, & remedio, tecum dissero. Voluptates nocent, aut falso iuuant: Virtus sola solidum gaudium parit. Sed hanc tu adsume & habe: per alium non potes. Historiola de Caluisio faceta. Epicuri dictum, Diuitiæ sunt, naturalis paupertas.

EPIST. XXVII.

TV me, inquis, mones. iam enim te ipse monuisti, iam correxisti? ideo aliorum emendationi vacas? Non sum tam improbus, vt curationes æger obeam: sed tamquam in eodem [1] valetudinario iaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tamquam mecum loquar. in secretum te meum admitto; & te adhibito, [2] mecũ exigo. Clamo mihi ipse, Numera annos tuos: & pudebit eadẽ velle, quæ volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi [3] citra diem mortis præsta: moriantur ante te vitia. Dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas. non venturæ tantum, sed præteritæ nocent. Quemadmodum scelera etiam si non sint deprehensa cum fierent, solicitudo non cum ipsis abit: ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas, pænitentia est. Non sunt solidæ, non sunt fideles. etiam si nõ nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum circumspice. nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi inuenit. Sola virtus [4] præstat gaudium perpetuum, securum: etiam si quid obstat, nubium modo interuenit, quæ infra feruntur, nec vmquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium peruenire continget? non quidem cessatur adhuc, sed [5] non festinatur. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiliam, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. [6] Delegationem res ista non recipit. Aliud litterarum genus adiutorium admittit. [7] Caluisius Sabinus memoria nostra fuit diues: & [8] patrimonium habebat libertini, & ingenium. Numquam vidi hominem [9] beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, vt illi modo nomen Vlixis excideret, modo

Achillis, modo Priami: quos tam bene nouerat, [10] quam pædagogos noſtros noui- mus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, ſed imponit, [11] tam perpe- ram tribus, quam ille Troianos & Achiuos perſalutabat. Nihilominus [12] eruditus vo- lebat videri. Hanc itaque compendiariam excogitauit. magna ſumma emit ſeruos, vnum [13] qui Homerũ teneret, alterũ qui Heſiodũ: nouẽ præterea Lyricis ſingulos aſ- ſignauit. Magno emiſſe illum non eſt quod mireris. non inuenerat: faciendos locauit. Poſtquam hæc familia illi cõparata eſt, cœpit conuiuas ſuos inquietare, Habebat [14] ad pedes hos, à quibus ſubinde cum peteret verſus, quos referret, ſæpe in [15] medio verſu excidebat. Suaſit illi Satellius quadratus, ſtultorum diuitũ [16] arroſor, & quod ſequitur, arriſor, & quod duobus his adiunctum eſt, deriſor, vt Grammaticos haberet [17] anale- ctas. Cum dixiſſet Sabinus, centenis milibus ſibi conſtare ſingulos ſeruos: Minoris, in- quit, [18] totidem ſcrinia emiſſes. Ille tamen in ea opinione erat, vt putaret ſe ſcire, quod quiſquam in domo ſua ſciret. Idem Satellius illum hortari cœpit, vt luctaretur, homi- nem ægrum, pallidum, gracilem. Cum Sabinus reſpondiſſet, Et quomodo poſſum? vix viuo. Noli, obſecro te, inquit, iſtud dicere. non vides quam multos [19] ſeruos valentiſ- ſimos habeas? Bona mens [20] nec commendatur, nec emitur: & puto, ſi venalis eſſet, non haberet emptorem. at mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, & vale. *Diuitiæ ſunt, ad legem naturæ compoſita paupertas.* Hoc ſæpe dicit Epicurus, aliter atque ali- ter. Sed numquam nimis dicitur, quod nunquam ſatis diſcitur. Quibuſdam remedia monſtranda, quibuſdam inculcanda ſunt.

I. LIPSIVS.

1. VALETVDINARIO.] *Gloſſæ priſcæ,* Valetudinarium, ὑγιαςήριον, θεραπευτήριον: *male valentium; & ſe curantium locus. Nominat auctor libelli De cauſſis corruptæ eloquentiæ, item Columella aliquoties. Vide- tur in ædibus diuitum fuiſſe, vbi numeroſa familia, talis locus. Adde noſtrum De Ira lib.* I. *cap.* XVI.

2. Mecum exigo.] *Expoſtulo. De Breuit. vit. cap.* I. Ariſtoteli cum rerum natura exigenti.

3. Citra diem.] *Plerique libri,* circa: *nec male.*

4. Præſtat gaudium.] *De quo ego Manud.* III. *Diſſert.* V.

5. Non feſtinatur.] *Negationem Muretus adhibuit ſententiæ formandæ; ſed præter libros. Ego legam:* Non quidem ceſſaturo adhuc, ſed feſtinaturo multum reſtat operis: in quod ipſe, *& clauſulæ reliqua. Quæris, quando peruenies? Multum operis reſtat, etiam feſtinaturo, quid ceſſaturo?*

6. Delegationem.] *A re nummaria. Aes hoc alienum alteri non delegabis ſoluendum, aut tranſcribes: a te facien- da numeratio.*

7. Caluiſius Sabinus.] *Eſtne ille, qui in Tacito* VI. *Annalium, ſub Tiberio accuſatus?* Accruatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus, Scauro Mamerco ſimul, ac Sabino Caluiſio majeſtatis poſtulantur. *Sed dimiſſum oſtendit: &* Celſus vrbanæ cohortis Tribunus Appium ac Caluiſium diſcrimini exemit. *Tunc igitur dimiſ- ſus, ſed à Caio Caligula poſt aliquot annis, reprehenſus: de quo Dio, libro* LIX. Caluiſius Sabinus inter primos Sena- tores, cum recens à Pannoniæ adminiſtratione rediiſſet, poſtulatus, morte ſpontanea damnationem anteuenit. *An hic iſte ſit, neſcio. ætas conuenit: fortaſſe obſtet, quod libertinus fuit, vt mox dicitur: etſi id quoque ge- nus ſub Principibus ad ſummos honores euecti.*

8. Patrimonium habebat libertini.] *Ita hæc edenda, aut certe* libertinum. *quod magis probem: vt ſignificet, non ipſum talem, ſed è talibus eſſe. Libri pro nobis. Sententia arguta, nec ſine ſcommate, quo Seneca inclinat. Habe- bat, inquit, opes magnas, vt ſolent nunc libertini: ſed & ingenium tale, id eſt humile, terreum, & quod ſaperet ſtirpem.*

9. Beatum indecentius.] *Vulgi, non ſapientium iudicio beatum: quod eſt diuitem. Nam illi, ait noſter,* Beatũ ap- pellant, ad quem pecunia magna confluxit: *epiſt.* XLV. *Indecenter igitur beatus, quia parum decore aut eleganter opibus vti poterat, bardus, blennus, frutex.*

10. Quam pædagogos.] *Muretus ad iſta:* Nos nempe, qui iam ſenes ſumus, quibus omnis pædagogo- rum memoria excidit. *Neſcio, an ſic Seneca. Quis enim tam madida memoria, cui pædagogus, tot annorum indiuiduus comes, exciderit? Meum tunc magis librum audiam:* quam pædagogos noſtros nouos nouimus. *Eam enim vo- cem inſerit: & certum, nouitios ignotos etiam eſſe. At mihi ſedebat:* modo Priami: & quos tam bene. *Ille, inquit, obliuiſcebatur omnium: etiam quos nouerat, vt pædagogos ſolemus.*

11. Tam perperam tribus.] *Macte Pinciane. tibi, an tuis libris, debemus. Acutum eſt: & nomenclator tribules ſalutabat, aut reſalutabat, nomine Domini: vetulus aliquis praue, & pro Titio Seium. Noſtri codices:* tam propcranter quam. *quod illuc ſane ducas, ſi diducas.*

12. Eruditus volebat videri.] *Et obtinebat: quidni? Veriſſime Euripides in Heraclidis:*

> ---- οἰόμεσθα γὰρ
> Τὸν εὐτυχοῦντα πάντ' ἐπίστασθαι σοφῶς·
> --- nam cenſemus hoc,
> Qui diues eſt felixque, ſcire hunc omnia.

13. Qui Homerum.] *Saltem hoc bono indicio, aut ſuggeſtione, quod primas huic primo daret.*

14. Ad pedes.] *Ad lecti fulcra, cum cœnaret: quos adſpicere, & innuere poſſet.*

15. Medio verſu.] *Facetum, &, credo, verum eſt,* medio verbo: *quod priſci libri referunt. Tam infida me-*

moria, vt destitueret in verbo, & totum non efferret.

16. Arrosor.] *Meus,* abrasor: *quod eodem vadit.*

17. Analectas.] *Scite, & nimis argute.* Analecta *in conuiuiis, Græco verbo, reliquiæ, & quæ subleguntur aut colliguntur sparsa. Suadebat igitur, habere Grammaticos ab hoc officio; qui reliqua eius, & quæ exciderent ei, & velut ab ore aut orbe deciderent; colligerent & collecta redderent, atque ita explerent. Non potest venustius. Habes Grammaticos & litteratores, qui suggerunt velut cibum & ingerunt: ecce adde* Subiegulos, *qui elapsa tibi repenant.*

18. Totidem Scrinia.] *In quibus reponi libri & scripta solent. Id quoque igitur argute: Hi tibi, tamquam armaria & scrinia sunt, a quibus auctores petas: cur non ipsa emisti, minoris quidem, & quæ fidelius etiam asseruassent?*

19. Seruos valentissimos.] *Nam sicut doctrinam seruorum, suam putabat: cur non item robur?*

20. Nec commendatur.] *Verius,* commodatur: *nec vsu, nec mancipio datur.*

MVRETVS.

TV me inquis mones.] *Ferendus non videtur, qui ea vitia in aliis reprehendit, quibus & ipse obnoxius est, & vt Græci prouerbio dicunt, Aliis medetur, vlceribus ipsus scatens. Ne igitur in hanc reprehensionem incurrat Seneca, ne ve nimium sibi sumat, si se iam à vitiis liberum profiteatur: ait se non vt medicum agere cum Lucilio, sed cum eo de communibus morbis loqui, & remedia, si qua habet, cum illo communicare. Inserit historiam longe iucundissimam de Caluisio quodam Sabino: & ad finem addit ex more dictum Epicuri.*

Quam pædagogos nostros nouimus] *nos qui iam senes sumus, quibus omnis pædagogorum memoria excidit.*

PINCIANVS.

HOc denique tibi circa diem mortis præsta:] *Aliquot codices,* Hoc denique tu tibi ante diem mortis præsta.

Dimitte istas voluptates turbidas magno leuandas.] *Scribendum puto* luendas *non* leuandas.

In quod ipse necesse est vigiles, ipse laborem tuum impendas,] *Castigatius vetusta lectio,* vigiliam *habet, non* vigiles.

Tam properanter, quam ille Troianos & Achiuos persalutabat.] *Sic prior editio. Corrige ex exemplari Facundi & Primitiui,* tam perperam tribus quam ille Troianos, reliqua.

In medio versu excidebat.] Verbo, *non* versu, *eadem agnoscit.*

Vt Grammaticos haberet analectos.] *Eadem* analectas, *habet, non* analectos. *quam lectionem etiam Rhodiginus agnoscit.*

ERASMVS.

VT Grammaticos haberet analectos] *Quidam habebat,* analetas, *alius* analectas: *quod magis arridet, vt intelligas eos, qui minutissima quæque colligunt ex autoribus. Nam* αἰ ἀνάλεκτα *dicuntur reliquiæ, decidentes è conuiuio.*

OPSOPOEVS.

TRes m. ss. quemadmodum Pinciani codices,* vigiliam, *pro* vigiles.

In hac demum editione Caluisius *scriptum est, veteribus codicibus sic iubentibus, Tacito item lib. 1. Annalium adstipulante, qui Caluisij Sabini legati meminit: & Plutarcho in Galba. Sed & quod sequitur, emendandum est. sic namque m. ss.* & patrimonium habebat libertini & ingenium. *Consentiunt quoque Modij codices, epist. 127. Tum temporis exosæ erant libertinorum immensæ opes. has notat Seneca in Caluisio, vt & ingenium stupidum ac seruile. Alibi exprobrat libertinis balnea, & virguncularum specula.*

Adijce vocem m. ss. & lege, tam perperam tribus, quam ille *&c. mox ijdem habent,* in medio verbo excidebat.

Cælius Rhodiginus lib. 13. lect. antiq. cap. 31. Apud Senecam si quis solicitius inquirat, quos-nam arbitremur dici Grammaticos analectas, eos ita nuncupari contenderim, qui lectione multa exercitati memoria sint firmissima & indubitata, vt quicquid vnquam legerint vel audierint, fere habeant ad manum & in numerato, quoniam αἰ ἀλέγειν *significet Græce* ἀναμφισβόλως ἔχειν καὶ ἐννοεῖσθαι, *id est firmiter tenere ac concipere. Vel quia memoriæ subsidium & ingenij domino essent futuri. Sicuti analectides dicuntur, quibus ex xylino, vel quauis materia, tanquam puluillis constipant scapulas prominentes puellæ vt videri habitiores possint. Quod Ouidianum carmen liquido comprobarit, quod ita habet:*

> Conueniunt tenues scapulis analectides altis,
> Angustum circa fascia pectus erat.

Analecta in Epigrammatario poeta sunt reliquiæ sub mensa, quæ quod colligi debeant, id sunt sortita nomen: quamuis etiam pro instrumentis ad idipsum destinatis quidam interpretari maluerint. Martialis:

> Colligere longa turpe nec puder dextra
> Analecta, & quicquid canes reliquerunt.
> *Et alibi:*
> Otia sed scopis nunc analecta dabunt.

Erant Athenis apodecta, qui tributis, collationibus, & omnino vectigalibus præerant, quæque in iis ambigua forent

indicio discernebantur: iis ab excipiendo inditum videtur nomen. Sed & apodectæos vocabant, qui frumenta metirentur. Hoc ideo non tacui. si forte cui apodectas *dici grammaticos, non* analectas, *arrideat magis. Hæc Cælius. Alciatus vero Parerg. l. 8. cap. 25. Quid sint analecta, haud quaquam explicatu difficile est: vulgo enim Grammatici sic interpretantur reliquias semmicas, aut ossa quæ de mensa cadunt: vnde & Analecta, serui, qui sub mensa incuruati eas asportabant: quod enim pretiosiora fierent pauimenta, serui collectis manu reliquiis, non scopis, sed spongiis ea extergebãt. Martialis:*

Otia sed scopis nunc analecta dabunt.

Et enim ἀναλέγειν, *dispersa colligere, sicut auiculæ faciunt, cum semina de aruis rostro excerpunt. Hinc iocus apud Senecam epistola vigesima septima de Caluisio Sabino in conuiuiis seruos litteratos ad pedes habente, vt versus quos referret illius memoriæ suggererent:* Suasit, *inquit*, illi Satellius Quadratus stultorum diuitum arrosor, & quod sequitur arrisor, vt Grammaticos haberet analectas, *id est qui sub specie colligendarum reliquiarum essent illi à memoria. Sic Alciatus. Turnebus Aduers. lib. 23. cap. 33. Quæsitum est qui sint Grammatici analectæ. Quidam interpretantur doctissimos, qui omnia ad manum & innumerato habent: alij eos qui minutissima quæque colligunt ex auctoribus: ego neutris assentior: quid enim esset in eo sensu leporis & argutiæ? ego potius existimem sanna quadam derisum Sabinum fuisse, vt enim analectæ serui dicebantur, qui reliquias cœnæ, aut ea quæ ceciderant de mensa, colligere solebant (ea autem analecta dicebantur) sic cum ipse Sabinus inter cœnandum in versibus, quos subiectos referebãt, subinde excideret. Quadratus festiue dixit, ei grammaticis analectis opus esse, qui colligerent eum cadentem & verba quoque ei excidentia inter cœnam redderent. Sed & cum in scriniis libros reponere soleamus, & seruis, quos edicere memoriter poetas aliquos iusserat, tamquam eorum poetarum scriniis vteretur, ac de immani pretio eorum quereretur,* Minoris, *idem Quadratus*, totidem, inquit, scrinia emisses. *Hactenus Turnebus.*

Priores editiones, & vetera exemplaria, Bona mens nec commodatur, nec emitur.

GRVT. & IVRETVS.

VT Grammaticos haberes analectas.] *Analectæ serui dicuntur qui reliquias cœnæ aut ea quæ ceciderunt de mensa, colligere solebant. quomodo autem hic locus explicetur vide apud Alciatum lib. 8. Parerg. cap. 25. & Turneb. lib. 24. Aduers. cap. 33.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

***LOCA** mutata, animum non mutant. ipse te debes. Tolle internam ægrimoniam, omnis locus bonus iucundusque erit. Eligam tamen, si possum, quietissimum & minus turbis aut vitiis opportunum. Clausula: Peccata tua nosce, iam es saluus.*

EPIST. XXVIII.

HOC tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem nouam: quòd peregrinatione tam longa, & tot locorum varietatibus, non discussisti tristitiam grauitatemque mentis. Animum debes mutare, non cælum. Licet vastum traieceris mare, licet (vt ait Virgilius noster) *terræque vrbesque recedant*: sequentur te, quocumque perueneris, vitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: *Quid miraris, nihil tibi* [1] *peregrinationes prodesse, cum te circumferas?* Premit te eadem caussa quæ expulit. Quid terrarum iuuare nouitas potest? quid cognitio vrbium, aut locorum? in irritũ cedit ista iactatio. Quæris quare te fuga ista non adiuuet? tecum fugis. Onus animi deponendum est: [2] non antè tibi vllus placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster vatis inducit, iam concitatæ & instigatæ, multumque habẽtis in se spiritus non sui:

> *Bacchatur vates, magnum si pectore possit*
> *Excussisse Deum.* ——

Vadis huc & illuc, vt excutias insidens pondus, quod ipsa iactatione incommodius fit. sicut in naui onera immota minus vrgent: inæqualiter conuoluta, citius eam partẽ in quam incubuere demergunt. Quidquid facis, contra te facis, & motu ipso noces tibi, ægrum enim concutis. At cùm istud exemeris malũ, omnis mutatio loci iucunda fiet. In vltimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariæ angulo colloceris: hospitalis tibi illa qualiscumq; sedes erit. Magis quis veneris, quàm quò, interest: & ideò nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione viuendũ est: Non sum vni angulo natus: patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil adiuuari te regionũ varietatibus, in quas subinde priorum tædio migras. Prima enim quæque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras & ageris, ac locum ex loco mutas: cum illud quod quæris, [3] Benè viuere, omni loco positum sit. Num quid tam turbidum fieri potest, quàm forum? ibi quoque licet quietè viuere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, cõspectum quoque & viciniã fori procul fugiam.

nam vt loca grauia, etiam firmissimam valetudinem tentant: ita bonæ quoque menti, necdum adhuc perfectæ, & conualescenti, sunt aliqua parum salubria. [4] Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum, [5] magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eliget: & malet in pace esse, quàm in pugna. Non enim multum prodest vitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. Quid interest, quot domini sint? seruitus vna est. Hanc qui cõtempsit, in quantalibet turba dominantium liber est. Tempus est desinere, sed si prius portorium soluero. [6] *Initium est salutis, notitia peccati.* Egregiè mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam qui peccare se nescit, corrigi non vult. deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideò quantum potes, teipse coargue. inquire in te: accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, nouissimè [7] deprecatoris. [8] aliquando te offende.

I. LIPSIVS.

1. PEregrinationes prodesse.] *Meus,* prosunt. *Fuisse potuit,* si prosunt.
2. Non ante tibi.] *Idem,* non aliter tibi.
3. Bene viuere.] *Horatius:*

————— nauibusatque
Quadrigis petimus benè viuere. quod petis, hic est,
Est Vlubris: animus si te non deficit æquus.

4. Dissentio ab his.] *Cuiusmodi Cynici.*
5. Magno animo.] *Meus,* magno opere.
6. Initium est salutis.] *Ita Tertullianus,* Pœnitentiam (*hæc ex Notitia peccati, & adhæret*) humanæ salutis quasi Pharum *esse.*
7. Deprecatoris.] *Veniam à te pete, emendaturus.*
8. Aliquando te offende.] *Malim,* & offende. *Deprecare, inquit, & impetra: aliquando & pœnam, nec pœnitentiam tantum habe. A quo? ab ipso te, qui iudicium hoc exerces. Spectant ista ad Examen sui, de quo ego aliquid Manuduct. III. Dissert. vlt.*

MVRETVS.

HOc tibi soli.] *Nihil adiuuari mutatione regionum eos qui secum vitia sua circumferunt. Hoc præceptum sæpe inculcat Horatius. Addit in fine egregiam Epicuri sententiam.*

Animum debes mutare, non cælum.] *Horatius:*

Cælum, non animum, mutant, qui trans mare currunt.

Græci hoc suauius: τὸν τόπον, οὐ τὸν τρόπον.

Bene viuere, omni locò positum.] *Horatius:*

———— nauibus atque
Quadrigis petimus bene viuere. quod petis, hic est.
Est Vlubris: animus si te non deficit æquus.

PINCIANVS.

MAgis quis venerit, quàm quò interest.] Veneris *eadem, non* venerit.
Inquire in te.] *Eadem* inquire te in te.

OPSOPOEVS.

DEest enim, *in scriptis omnibus.*
M. ss. te ipse coargue: *Vt alias Seneca sæpe.*

IVRETVS.

MAgno animo colluctantur.] *v. c.* eluctantur. *quod magis sequor. Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

MARCELLINVM difficilem corrigi. Adsperantur enim, & illudit: tamen nõ deseram, & fortasse vel sic peruincam. Sententia Epicuri, Ne stude populo placere: id est, multis.

EPIST. XXIX.

DE Marcellino nostro quæris, & vis scire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex caussa, quàm quia audire verum timet: à quo periculo iam abest. nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideò de Diogene, nec minus de aliis Cynicis, qui libertate

promiſcua vſi ſunt,& obuios quoſque monuerunt, dubitari ſolet, an hoc facere debuerint. Quid enim ſi quis ſurdos obiurget, aut natura morbove mutos? Quare, inquis, verbis parcam? gratuita ſunt. Non poſſum ſcire an ei profuturus ſim, quem admoneo: illud ſcio, alicui me profuturum, ſi multos admonuero. Spargenda eſt manus: non poteſt fieri, vt non aliquando ſuccedat, multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non exiſtimo faciendum magno viro. diluitur eius auctoritas, nec habet apud eos ſatis ponderis, quos poſſet minus obſolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, ſed aliquando deerrare. Non eſt ars, quæ ad effectum caſu venit. Sapientia ars eſt. certum petat: eligat profecturos: ab his quos deſperauit, recedat: non tamen citò relinquat, ſed in ipſa deſperatione extrema remedia tentet. Marcellinum noſtrum ego nondum deſpero. etiãnum ſeruari poteſt: ſed ſi citò illi manus porrigitur. Eſt quidem periculum, ne porrigentem trahat. magna in illo ingenij vis eſt; ſed iam tendentis in prauum. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala ſua oſtendere. Faciet quod ſolet, aduocabit illas facetias, quæ riſum euocare lugẽtibus poſſunt: & in ſe primum, deinde in nos iocabitur: omnia quæ dicturus ſum, occupabit. Scrutabitur ſcholas noſtras, & obiiciet philoſophis congiaria, amicas, gulam: oſtendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula: oſtendet mihi lepidum philoſophum [1] Ariſtonem, qui [2] in geſtatione diſſerebat. hoc enim [3] ad edendas operas tempus acceperat. De cuius ſecta cum quæreretur, Scaurus ait: *Vtique* [4] *Peripateticus non eſt.* De eodem cum conſuleretur [5] Iulius Græcinus, vir egregius, quid ſentiret: *Non poſſum*, inquit, *tibi dicere. neſcio enim quid* [6] *de gradu faciat.* tamquam de eſſedario interrogaretur. Hos mihi [7] circulatores, qui philoſophiam honeſtius neglexiſſent, quàm vendunt, in faciem ingeret. Conſtitui tamen contumelias perpeti. moueat ille mihi riſum: ego fortaſſe illi lacrimas mouebo: aut, ſi ridere perſeuerabit, gaudebo, tamquam in malis, quod illi genus [8] inſaniæ hilare contigerit. Sed non eſt illa hilaritas longa. obſerua. videbis eoſdẽ intra exiguũ tempus acerrimè ridere & [9] & acerrimè rabere. Propoſitũ eſt aggredi illum, & oſtendere quanto pluris fuerit, cum multis [10] minoris videretur. Vitia eius etiam ſi non excidero, inhibebo. non deſinent, ſed intermittent: fortaſſe autem & deſinent, ſi intermittendi conſuetudinem fecerint. Non eſt hoc ipſum faſtidiendum: quoniam quidem grauiter affectis, ſanitatis loco eſt bona remiſſio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis vnde quo euaſeris, & ex eo ſuſpicaris, [11] quouſque ſis euaſurus, compone mores tuos, attolle animum, aduerſus formidata conſiſte, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur ſtultus, ſi quis multitudinem timeat eo loco, per quem tranſitus ſingulis eſt? æquè ad tuam mortem multis aditus non eſt, licet illam multi minentur. Sic iſtud natura diſpoſuit. ſpiritum tibi tam vnus eripiet, quàm vnus dedit. Si pudorem haberes, vltimam mihi penſionem remiſiſſes. Sed ne ego quidẽ me ſordidè geram [12] in fænore æris alieni, & tibi quod debeo impingam. *Numquam volui populo placere. nam quæ ego ſcio, non probat populus; quæ probat populus, ego neſcio.* Quis hoc? inquis: tamquam neſcias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim [13] placere poteſt populo, cui placet virtus? malis artibus popularis fauor quæritur: ſimilem te illis facias oportet. Non probabunt, niſi agnouerint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quã qualis aliis. Conciliari niſi turpi ratione amor turpium non poteſt. Quid ergo illa laudata, & omnibus præferenda artibus rebuſque philoſophia præſtabit? ſcilicet vt malis tibi placere, quàm populo: vt æſtimes iudicia, non numeres: vt ſine metu deorum hominumque viuas: vt aut vincas mala, [14] aut finias. Ceterum ſi te videro celebrem ſecundis vocibus vulgi, ſi intrante te clamor, plauſus, & [15] pantomimica ornamenta obſtrepuerint, ſi tota ciuitate feminæ te puerique laudauerint: quid ni ego tui miſerear, cum ſciam [16] quæ via ad iſtum fauorem ferat?

I. LIPSIVS.

1. ARiſtonem.] *Plures hoc nomine fuerunt, & quidem Stoicus, Zenonis auditor: quem noſter aliquoties citat.* Chium *etiam patria facit. Valdè alius iſte, degener nominis & profeſſionis.*
2. In geſtatione.] *In eſſedo.*
3. Ad edendas operas.] *Quaſi de ſcænico, aut arenario loqueretur.*
4. Peripateticus non eſt.] *Sedebat enim, non ambulabat.*
5. Iulius Græcinus.] *Quem eodem, quo hic elogio afficit, De Benefic.* II. *cap.* XXI. Si exemplo magni animi vtendum eſt, vtemur Græcini Iulij, viri egregij, quem C. Cæſar occidit. *Eſt ille Iulij Agricolæ pater*, ſtudio eloquentiæ ſapientiæque notus, *vt ait Tacitus: Agricola, qui ſocer Taciti ipſius fuit.*

6. De gradu faciat.] *Suspicatus olim* (I I. *Saturn. cap.* x I I. degradus *legendum, vt* retrogradus *item formamus : & sanè quidam libri* degradu, *vnica dictione referunt. Seruemus tamen, & dictum Arenæ censeamus, vt illud,* De genu pugnare: *in eadem Seneca, De Prouid. cap.* I I. *Quin & Liuius lib.* x x x I v. De gradu conari. *Sententiam hic puto, Essedarios solitos etiam pedites pugnare, de curru subito delapsos. Nescio igitur, aiebat, cuius modi hic Essedarius (ad Gestationem eius allusum) quem numquam de gradu & incessu pugnantem vidi.*

7. Circulatores.] *Vox additur meo libro.* Circulatores sophistas. *Porro illi dicti, qui circulos & coronas populi cogunt, vernacula aut scurrilia dicta proferunt, præstigias exibent, aut alia plebeculæ miranda: Græcis* ἀγύρται *pari caussa*

8. Insaniæ hilare.] *Ab Erasmo aut Agricola est : optimè. nam libri*, insaniæ euitare. *Noster De vit. beat. cap.* x I I. Plerisque contingit hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. *Neque igitur malè*, hilaræ, *hic legatur.*

9. Acerrime rabere.] *Ira & rabie agitari. Varro*: Quid blateras, quid rabis, quid vis tibi ? *apud Ciceronem poeta vetus:*

Sed quid oculis rabere visa est derepente ardentibus?

Bonum igitur hoc verbi: nec inepte tamen Erasmus, rudere: *quia & libri quidam*, rubere.

10. Minoris videretur.] *Ergo olim sapientiæ & modestiæ deditus, postea ad vana, & vulgo maiora, iuit: si tamen hæc vera lectio. Nam meus, & quidam*, videbitur. *Quod ad futuram Sapientiam trahas. Docebo quam hæc parua, illa magna.*

11. Quousque sis euasurus.] *Ad summa (si licitum) Sapientiæ : nunc in via & profectu es.*

12. In fænore æris.] *Meus & plures*, in fine. *quod verissimum habeo, & adprobant priora illa*, vltimam pensionem. *Quare autem* finis æris alieni? *quia scilicet finis libri: & videtur sanè per libros distinxisse, vt initio dixi.*

13. Placere potest populo.] *Locus in philosophia magnus, & magni vsus. nihil velle, quod velit vulgus. Ita Diogenes Cynicus, cum aliquando theatrum iniret, aduersus & obnitens exeuntibus, rogatus* Quid faceret ? Quod in omni vita, inquit, studeo: *nempe aduersus & diuersus vobis esse. Atque idem (apud Stobæum, Serm.* 111.) *dicentibus*, Διογένην ἀνόητον εἶναι. Ἀνόητος μὲν οὐκ εἰμὶ, ἔφη, τὸν ὑμῖν νοῦν οὐκ ἔχω: Diogenem amẽtem esse. Amens, inquit, non sum, sed eamdem vobis mentem non habeo. *Caput Sapientiæ est, aliter affici & iudicia vulgi iusta non habere. Itaque iterum magnus Diogenes*, πρὸς τὸν εἰπόντα, οἱ πλείους σου καταγελῶσι, κἀκείνων τυχὸν, εἶπεν, οἱ ὄνοι. Ἀλλ᾽ οὔτ᾽ ἐκεῖνοι τῶν ὄνων ἐπιστρέφονται, οὔτε ἐγὼ ἐκείνων: ad eum qui diceret, Vulgus te irridet: Fortasse & illos asini, inquit. Sed neque ipsi asinos curant aut attendũt, neque ego illos. *Scitissimè. deteriores de melioribus non iudicant, sed garriunt & præsumunt: non aliter quàm bestiæ de nobis, nos de Diuis. Cum Pythagora statuendum*: φαῦλος κριτὴς παντὸς καλοῦ πράγματος ὄχλος. διόπερ ὧν ἂν τῶν ἐπαίνων καταφρονῇς, καὶ τῶν ψόγων καταφρόνει: Malus iudex omnis honesti populus. Quorum igitur laudes haud æstimes. contemne etiam vituperationes. *Quò spectat hoc eius monitum*, Per viam publicam non ire. *Non vt incessu vitemus, sed vt sensu, & vita.*

14. Aut finias.] *Stoicum illud, Exi, ianua patet.*

15. Pantomimica ornamenta.] *Quibus Pantomimi in theatris affici ornarique solent. Nam fauor & plausus illis, à vulgo quidem.*

16. Quæ via.] *Illa popularis, & vanarum malarumque artium.*

MVRETVS.

DE Marcellino nostro.] *Marcellinum, hominem ingeniosum & urbanum, non esse quidem facilem ad corrigendum: neque dum tamen se de illo omnem spem abiecisse, & tentaturum omnia. Addit ad finem dictum Epicuri, non esse optandum philosophanti, vt populo placeat.*

Ad edendas operas.] *Quasi de liberto, auctorato ve aliquo locutus est.*

Et acerrime rabere.] *Ita plane legendum, non, vt Erasmus inepte voluerat*, rudere. *De hoc autem verbo dixi capite 19. lib. 9. Variarum lectionum.*

Vnde quo.] ἐξ οἵων εἰς οἷα *vt dicebat Iphicrates.*

Popularis fauor.] *Etiam in leuioribus artificijs placere populo, signum olim habitum esse* κακοτεχνίας, *scribit Athenæus.*

PINCIANVS.

ET in ipsa desperatione extrema remedia tentet.] *Malim legere*, sed in ipsa desperatione, &c.

Acerrime arridere, & acerrime tabere.] *Pro* tabere, *quidam habebant* rabere, *quidam* rubere, *quidam* rabire, *Pro* rubere *puto, scribendum* rudere. *Lusit enim Seneca vocum affinitate, quæ est in ridere & rudere. Rident qui gaudent, rudunt irati. Unde illud Persii.*

————Pecuaria rudere dicas.

OPSOPOEVS.

M.SS. non vlla alia ex causa quàm quod aud. *mox*, obuios monuerunt, *omissa dictione* quoque.

Optimus Puteani codex vnica dictione degradu. *Iust. Lipsius Saturn. lib.* II. *cap.* 12. *censet* degradus *legendum.*

Veteres codices, quàm multis minoris videretur. *vnus* meroris *loco* minoris. *alius*, qui multi meroris videretur. *Versu sequenti malim quod est in m. ss.* sed intermittent.

GRVT. & IVRETVS.

AD edendas operas.] *Notat hic edere operas sumi pro præstare, vti & l. 9. l. 21. ff. de oper. libert. Brissonius lib. 5. de verb. sign.*

Tanquam de essedario interrogaretur.] *Essedarij sunt qui ex essedo pugnant. tangit autem hunc locum P. Faber lib. 2. Semest. cap. 11. & Lipsius lib. 2. cap. 12. Satur. Serm.*

Non desinent, sed intermittentur.] *Elegantius v. c.* intermittent. *quomodo solet loqui Seneca, de quo suprà Iuretus ad cap. 1. lib. 2. de benefic.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

MORTI parari nos debere, & robur in eam sumere, ab exemplo Aufidij Bassi: qui senex libenter audit de ea, & loquitur, & rationibus adstruit, non timendam. Obiter istæ aliqua.

EPIST. XXX.

[1] BASSVM Aufidium, virum optimum, vidi quassum, ætati obluctantem. Sed iam plus illum degrauat, quàm quod possit attolli. Magno senectus & vniuerso pondere in cubuit. Scis illum semper infirmi corporis & exausti fuisse: diu illud continuit, & vt verius dicam, [2] concinnauit. subitò defecit. Quemadmodum in naue quæ sentinam trahit, vni rimæ aut alteri obsistitur: vbi plurimis locis laxari cœpit & cedere, succurri non potest nauigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest. vbi tamquam in putri ædificio omnis iunctura diducitur, & dum alia excipitur, alia discinditur: circumspiciendum est, quomodo excas. Bassus tamen noster alacer animo est: [3] hoc philosophia præstat. in quocumque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem lætúque, nec deficientem, [4] quamuis deficiat. Magnus gubernator & scisso nauigat velo, & [5] si exarmauit, tamen reliquias nauigij aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster: & eo animo vultuque finem suum spectat, quo alienum spectare, nimis securi esse putares. Magna res est hęc, Lucili, & diu discenda, cùm aduentat hora illa ineuitabilis, æquo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Desinit morbus, incendium extinguitur, ruina quos videbatur oppressura [6] deposuit; mare quos hauserat, eadem vi qua sorbebat, eiecit incolumes; gladium miles ab ipsa perituri ceruice reuocauit: nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. huic vni intercedi non potest. Nullo genere homines mollius moriuntur, sed nec diutius. Bassus noster videtur mihi [7] prosequi se, & [8] componere, & viuere tamquam superstes sibi, & sapienter ferre [9] discidium sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulò, vt nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis: nec magis in ipsa quidquam esse molestiæ, quàm post ipsam. Tam demens autem est qui timet quod non est passurus, quam qui timet quod non est sensurus. An quisquam hoc futurum credit, vt per quam nihil sentitur, ea sentiatur? Ergo, inquit, mors adeò extra omne malum est, vt sit extra omnem malorum metum. Hæc ego scio & sæpe dicta, & sæpe dicenda. sed neque cum legerem, æquè mihi profuerunt: neque cum audirem, his dicentibus, qui negabant timenda à quorum metu aberant. Hic verò plurimum auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte vicina. Dicã enim quid sentiam. Puto etiam fortiorem eum esse, qui in ipsa morte est, quàm qui circa mortem est. [10] Mors enim admota, etiã imperitis animum dedit, non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus [11] iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa quæ in propinquo est, vtique ventura, desiderat lentam animi firmitatem: quæ est rarior, nec potest nisi à sapiente præstari. Libentissimè itaque illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset eius natura, velut propius inspectæ, indicantem. Plus, vt puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis reuixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optimè hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem & viderunt, [12] & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quàm qui senectutem. Nam quemadmodum senectus [13] adolescẽtiam sequitur, ita mors senectutem. Viuere noluit qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur: quam ideò timere dementis est; quia certa expectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatẽ habet, æquam & inuictam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo non est? prima enim pars æquitatis, est æqualitas. Sed nunc superuacuum est, naturæ caussam agere: quæ non aliam voluit legem nostram esse, quàm suam. quidquid composuit, re-

ſoluit:& quidquid reſoluit, componit iterũ. Iam verò ſi cui cõtigit, vt illum ſenectus leniter emitteret, non repentè auulſum vitæ, ſed [14] minutatim ſubductum, ne ille gratias agere diis omnibus debet, quod ſatiatus ad requiem homini neceſſariam, laſſo gratam, perductus eſt. Vides quoſdam optantes mortem, & quidem magis quàm rogari ſolet vita. Neſcio vtros exiſtimem maiorem nobis animum dare: qui depoſcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiuntur. quoniam illud ex rabie interdum, ac repentina indignatione fit; hæc ex iudicio certò tranquillitas eſt. Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem nemo hilaris excipit, niſi qui ſe ad illam diu compoſuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me cauſſis frequentius veniſſe, vt ſcirem an illum toties eumdem inuenirem: numquid cum corporis viribus minueretur animi vigor. qui ſic creſcebat illi, quomodo manifeſtior notari ſolet agitatorũ lætitia, cum [15] ſeptimo ſpatio palmæ appropinquãt. Dicebat quidem ille Epicuri præceptis obſequens, primum ſperare ſe, nullum dolorem eſſe in illo extremo anhelitu: ſi tamen eſſet, habere aliquantulum in ipſa breuitate ſolatij. Nullum enim dolorem longum eſſe, qui magnus eſt. Ceterum ſuccurſurum ſibi etiam in ipſa diſtractione animæ corporiſque, ſi cum cruciatu id fieret, poſt illum dolorem ſe dolere non poſſe. Non dubitare autem ſe, quin ſenilis anima in primis labris eſſet, [16] nec magna vi diſtraheretur à corpore. Ignis qui valentem materiam occupauit, aqua, & interdum ruina extinguendus eſt: ille qui alimentis deficitur, ſua ſponte ſubſidit. Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tamquam noua, ſed tamquam in rem præſentem perductus. Quid ergo? non multos ſpectaui abrumpentes vitam? ego verò vidi: ſed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt ſine odio vitæ; & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem aiebat tormẽtum noſtra nos ſentire opera, quod tunc trepidamus, cum propè à nobis eſſe credimus mortem. A quo enim non eſt, parata omnibus locis, omnibuſque momentis? Sed conſideremus, inquit, tunc cum aliqua cauſſa moriendi videtur accedere, quanto aliæ propiores ſint quæ non timentur. Hoſtis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupauit. Si diſtinguere voluerimus cauſſas metus noſtri, inueniemus alias eſſe, alias videri. Non mortem timemus, ſed cogitationem mortis: ab ipſa enim ſemper tantumdem abſumus. Ita ſi timenda mors eſt, ſemper timenda eſt. quod enim tempus morti exemptum eſt? Sed vereri debeo, ne tam longas epiſtolas peius quam mortem oderis: itaque finẽ facio. Tu tamen mortem vt numquam timeas, ſemper cogita.

I. LIPSIVS.

1. BAſſum Aufidium.] *Illum, opinor, qui Hiſtorias ſcripſit, & quidem belli Ciuilis. Colligas ex Suaſoria* VI. *apud Senecam. vbi eius de morte Ciceronis fragmentum. Sed &* belli Germanici *ſcripſiſſe, & in eo* Salluſtij velocitatem expreſſiſſe, *Fabius tradit. Plinius item minor nominat, & auunculum addit ſuum ſcripſiſſe* A fine Aufidij Baſſi (*vbi ille deſijt*) libros triginta vnum: *lib.* III. *epiſt.* V. *De iſto igitur, an magis de filio eius, iam noſter.*

2. Concinnauit.] *Quaſi conſtruxit, & diffluens iunxit. In Plauto ea ſignificatio, & Gloſſis:* Συσκευάζομαι, Concinno.

3. Hoc philoſophia.] *Meus liber,* hunc philoſophia. *Nempe animum: & tunc continuando legeris,* præſtat in quocumque.

4. Quamuis deficiat.] *Scripti,* deficiatur. *Fortaſſe:* deficiat. Vt magnus.

5. Si exarmauit.] *Abſolutè ſic dictum: nec temerè mutem. Tamen libri vacillant, & quidam* exarmatur, *aut* exarmetur: *meorum vnus, vt & Eraſmi,* ſi exarmauerit eum tempeſtas. *Vulgatum ſi tenemus, patiendi tamen ſignificatione capiemus. vt in Conſol. ad Heluiam, cap. vlt.* Exarmata naui, naufragium ſuum ſpectantem. *Hoc eſt, amiſſis fractiſve rudentibus, ancoris, velis: quæ ſunt nauium armamenta.*

6. Depoſuit.] *Sine noxa, & velut manu collocauit. Simile in epiſt.* XIII. Incendium ad fugam patuit, quoſdam molliter ruina depoſuit.

7. Proſequi ſe.] *Tamquam in funere.*

8. Componere.] *In lectulo, aut rogo. Horatius:* Omnes compoſui felices.

9. Diſcidium ſui.] *A Mureto eſt, nec diſpliceat. Libri tamen omnes,* deſiderium. *quod item in mortuis valet, quos ſuperſtites ſcilicet deſiderant. Omnis autem hic ſermo, tamquam Baſſus poſt Baſſum viuat.*

10. Mors enim admota.] *Pulcher hic locus. quem interpretetur & firmet ſimillimus Panegyrici, Theodoſio dicti:* Magno quidem, fateor, pectoribus humanis, atque adeò maximo, lux amori, interitus horrori eſt: ſed quatenus aut iſta optari poteſt, aut ille vitari. At ſi vltima ſupra caput ſteterit hora, & venerit dies numquam reuerſurus, ac ſe confeſſa mors fuerit: non timentur extrema, cum certa ſunt. Hinc reorum vſque ad damnationem metus: poſtea attonitus ſtupor, & ex deſperatione ſecuritas, & ad locum ſupplicij, carnifice non trahente, properatio. *Sunt diſerta, & cum his Annæi certantia.*

11. Iugulum aduerſario.] *De hoc ritu nos in Saturnalibus lib.* II.

12. Et receperunt.] *Si receperunt, quomodo narrabunt & dicent? Imò, credo, vult eos qui proximi fuerunt. &*

tamen

tamen se receperunt, *nobis de ea loqui. Itaque sic legam. M eus liber*, & reperunt: *possis igitur*, & repulerunt; *aut*, reiecerunt. *Sed cum recogito, quid si vult mortem* receptam, *etsi non totam? animo etiam & fide receptam, ad eamque paratos esse?*

13. Adolescentiam sequitur.] *Late, pro virili etiam ætate: vt sæpe.*

14. Minutatim subductum.] *Supra hoc verbi, in eadem re, epist.* XXVI. *Pro sensu,* Alexis poeta comicus, cum quidam senem cum vidisset, & ægre incedentem, Quid agis? interrogauit. Ille autem, κτ᾽ σχολὴν ἀποθνήσκω· Otiose morior: *id est, paullatim illuc eo. Stobæus Serm.* CXV.

15. Septimo spatio.] *Notum in circo toties cucurrisse, & metam ambiuisse. Comparat autem & Iuncus (apud Stobæum, De Senectute) pulchre vitam cum Cursu aut Nauigatione.* Senex enim emensus hoc grande pelagus, iussu gubernatoris ad portum appellit, & naui exit: aut in Stadio alibi peracto certamine, & coronam adeptus, Agonibus valedicit. At iuuenis in medio velut mari non assecutus nauigationis terminum, quem votis toties destinarat obijt: aut in Stadio adhuc currens, lapsus est, & sine corona eductus.

16. Nec magna vi.] *Non hercules. ac cum Sophocle,*

Σμικρὰ παλαιὰ σώματ᾽ εὐνάζει ῥοπή·
Pulsu leui iacent vetusta corpora.

Sicut matura poma sponte cadunt, cruda auelluntur: sic in iuuene, aut sene.

MVRETVS.

BASSVM Aufidium.] *Bassum scribit, quasso quidem corpore, sed firmo tamen animo, mortis appropinquantis metu nullo affici. Inde sumpta occasione, de contemptu mortis, & quomodo se quisque ad eam parare debeat, disserit.*

Et componere.] *Verbum vsitatum in mortuis. Horatius:*

Omnes composui felices. nunc ego resto.
Confice.

Septimo spatio.] *Septies enim currebant. Propertius:*

Septima quam metam triuerit ante rota.

PINCIANVS.

NEQVE cum audirem his dicentibus,] *Vetus lectio*, neque cum audirem ab his dicentibus.

Et si exarmauit,] *Quidam habebat annotatum*, & si exarmauerit eum tempestas. *Alioquin videtur* exarmare *positum neutraliter.*

ERASMVS.

INVENIEMVS alias videri.] *Consentiebant exemplaria. Videtur aliquid deesse: nisi hoc sentit, discrimen non esse in re, sed in opinione: Quidam habebat*, alias esse, alias videri.

OPSOPOEVS.

M. ss. Subito defecit. *statim*, iunctura deducitur: *pars* diducitur.

M. ss. præstat: in conspectu mortis hilarem. & in quocumque corporis habitu fortem lætumque, nec deficientem, quamuis deficiatur. *hoc postremum verbum notauit quoque Modius epist.* 70.

Huius iterum ac nostri codices consentiunt in lectionem ora aliquod editionum afscriptam, & sapienter ferre desiderium sui.

M ss. cum superioribus editionibus, quod non est passurus, quam qui timet quod non est sensurus.

M. ss. duabus voculis adiectis, Hic vero plurimum apud me auctoritatis habuit. *& paulo post duabus detractis*, Puto fortiorem eum esse qui in ipsa morte est, quam qui circa mortem. Mors &c.

Rescribendum est indicantem, *vt habent aliæ editiones, & vetera exemplaria.*

M ss. Prima autem pars, &c. *Et inferius. ijdem*, Venit aliquis ad mortem iratus morti. venientem nemo hilaris excipit. *quod & in suis libris esse Modius profitetur epist.* 70.

Scripti omnes, Ego vero vidi.

GRVTERVS ET IVRETVS.

IVNCTVRA dilabitur.] *Placet magis quod est in v. c.* diducitur: *nam hoc verbum frequens auctori est, vt infra Epist.* 54. diducimus illam in particulas. *& Epist.* 45. verborum ambiguitates diducere. *& Epist.* 50. morte vita diducitur. *& Epist.* 71. in particulas diducere. *& lib.* 1. *de Clem. cap.* 4. diduci alterum non posset sine vtriusque pernicie. *& lib.* 6. *nat. quæst. cap.* 14. vi sua diducat & dissipet. *Itaque verisimile est istud* dilabitur, *ex glossa irepsisse. Iuretus.*

Quamuis deficiat.] *v. c.* deficiatur. *Sic paulo post*, qui alimentis (*ait*) deficitur. *Et Epist.* 42. fortunæ fauore deficitur. *& Epist.* 105. tanto tibi videberis defici, *ita enim habet v. c. non vt alij substituunt*, deficere. *Iuretus.*

Cum septimo spatio palmæ appropinquant.] *Curulium ludorum cursum septimo apud Romanos spatio pluribus ex locis docet Faber lib.* 1. *cap.* 28. *Agonist.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

ET vota, & iudicia vulgi, spernendum: ad verum bonum eundum est. id autem, Scientia rerum, per quam vera & falsa noscas; peritura & mansura. Exemplis illustrat.

EPIST. XXXI.

AGNOSCO Lucilium meum, incipit quem promiserat exhibere. sequere illum impetum animi, quoad optima quæque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non desidero maiorem melioremque te fieri, quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupauerunt. tantum effice, quantum conatus es: & illa quæ tecum in animo tulisti, tracta. Ad summam, sapiens eris, si clauseris aures, quibus ceram parum est obdere. Firmiori spissamento opus est, quam vsum in socijs Vlixem ferunt. Illa vox quæ timebatur, erat blanda, non tamen publica: at hæc quæ timenda est, non ex vno scopulo, sed ex omni terrarum parte circumsonat. Præteruehere itaque non vnum locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes vrbes: surdum te amantissimis tui præsta. Bono animo male precantur: & si vis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quæ optantur eueniat. Non sunt ista bona, quæ in te isti volunt congeri: vnum bonum est, quod beatæ vitæ caussa & firmamentum est, [1] sibi fidere. Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus, quę neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest, vt vna res modo mala sit, modo bona: modo leuis & perferenda, modo expauescenda. Labor bonum non est. quid ergo est bonum? laboris [2] contemptio. Itaque in vanum operosos culpauerim: rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi [3] vinci ac strigare permiserint, admirabor & clamabo, [4] Tanto melior surge [5] & respira: & cliuum istum vno, si potes, spiritu exsupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex illo veteri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: & [6] in totum, iam per maxima acto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? fac te ipse felicem. facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia, quibus malitia coniuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine [7] aere frigidum: ita honesta & turpia virtutis & malitiæ societas efficit. Quid ergo est bonum? [8] rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex, pro tempore, quæque [9] repellet aut eliget. Sed nec quæ repellit timet, nec miratur quæ eligit: si modo magnus illi & inuictus animus est. Submitti te ac deprimi veto. laborem si non recuses, parum est: posce. Quis ergo, inquis, labor friuolus & superuacuus est? in quem humiles caussæ vocauerint. non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? Non est viri, timere sudorem. Huc & illud accedat, vt perfecta virtus sit, æqualitas ac tenor vitæ per omnia [10] consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam diuina & humana noscantur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse [11] socius, non supplex. quomodo, inquis, isto peruenitur? non per [12] Peninum Graiumve montem, nec per [13] deserta Candauiæ: nec Syrtes tibi, nec Scylla aut Charybdis, adeundæ sunt: [14] quæ tamen omnia transisti procuratiunculæ pretio. Tutum iter est, iucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quæ si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet: Deus nihil habet. [15] Prætexta non faciet: Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia: nemo nouit Deum. multi de illo male existimant, & impune. Non turba seruorum, lecticam tuam per itinera vrbana ac peregrina portantium: Deus ille maximus potentissimusque ipse [16] vehit omnia. Ne forma quidem & vires beatum te facere possunt: nihil horum [17] non patitur vetustatem. Quærendum est ergo [18] quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam [19] Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinũ, quam in seruum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? Nomina [20] ex ambitione, aut [21] ex iniuria nata. Subsilire

in cælum ex angulo licet: exſurge modo, & *te quoque dignum Finge Deo.* Finges autem non auro, non argento: non poteſt ex hac materia [22] imago Deo exprimi ſimilis. Cogita illos, [23] cum propitij eſſent, fictiles fuiſſe.

I. LIPSIVS.

1. SIBI fidere.] *A ſe pendere, & ex ſe naſcentibus bonis: externa omnia contemptui habere.*

2. Contemptio.] *Subiungit meus liber:* id eſt, non curare, cum oportet laborem ſubire. *Gloſſographi, an Senecæ ſint, ambigo: illius magis.*

3. Vinci ac ſtrigare.] *Puto germanum eſſe, etſi libri fere,* vitia conſurgere. *Quidam tamen ad illud praeunte Guilielmo Peliſſerio erutum & adſcribendum. Eſt autem* Strigare, *militare verbum, de equis qui in Striga caſtrorum conſiſtunt, & quieſcunt. Inde longius ductum, & quoties vel in via interquieſcunt, ſtrigare eos dicunt.*

4. Tanto melior.] *Exclamandi laudandique formula, vt epiſt.* LXXI. Tanto melior, tanto felicior.

5. Et reſpira.] *Meus, & plures ſcripti,* inſpira: *at Ioſ. Scaliger,* reſtriga, *vellet: vt aduerſum ſit illi* Striga.

6. In totum iam.] *Variant libri. meus:* in totum per maxime apto. *Melius illo vulgato non occurrit.*

7. Aere frigidum.] *Stoicum dogma, Aerem primo frigidum eſſe. Vide me* II. *Phyſ. Diſſ.* XV.

8. Rerum ſcientia.] *Socraticum eſt.* ὃς ἔλεγε καὶ ἓν μόνον ἀγαθὸν εἶναι, τὴν ἐπιστήμην· καὶ ἓν μόνον κακόν, τὴν ἀμαθίαν qui dicebat, & vnicum Bonum eſſe, Scientiam: & vnicum Malum, Inſcitiam: *Laertius in Socrate: & hoc omnino à Seneca adſpectum. Stoici retinebant dogma, qui vniuerſe definiebant,* Εἶναι μὲν ἀνοίας τὰς κακίας, ὧν αἱ ἀρεταὶ ἐπιστῆμαι· Eſſe Vitia ignorantias illarum rerum, quarum ſcientiæ Virtutes ſint. *Inde* Docti & Rudes, *pro Bonis Maliſque, nos* II. *Manuduct. Diſſertat.* I. *Plura etiam in Ethicis.*

9. Repellet, aut eliget.] *Nec enim ſtultam* ἀδιαφορίαν *cum Ariſtone inducunt Stoici ſed ipſa Media diſcrimen ſuum habent, vt malis etiam quæ non velis. Ego diffuſe. Manud.* II. *Diſſ.* XXII.

10. Conſonans ſibi.] *Alluſum ad Zenonis* ὁμολογίας, *ſiue* Conuenientiam, *quam finem ſtatuebant. Vide Manuduct.* II. *Diſſ.* XV.

11. Socius, non ſupplex.] *Nam ſapiens ſcilicet par Deo: & quæ talia ſuperbe ac vane Porticenſes. Penimus & refutamus, Manud.* III. *Diſſ.* XIV.

12. Peninum Graiumve.] *Ad Annibalis & Herculis tranſitus reſpexit.*

13. Deſerta Candauiæ.] *Montana pars Macedoniæ, quæ a Dyrrachio incipit,* Candauia *dicitur: eaque ſaltuoſa, & deſerta. Plinius,* Candauiæ montes *dixit libro* III. *cap.* XXIII. *& Strabo* ὄρος Κανδαυΐας, montem Candauiæ: *Lucanus,* Candauiæ ſaltus. *In Ptolemæi tabulis videbis: & ſunt qui diuidunt Macedoniam ab Illyrico. Strabo etiam ab alia cauſa ea loca vaſta ac deſerta oſtendit, libro* VII. quod bellis & rebellionibus opida pleraque & habitationes diruta ſint, nec ad id æui reſtituta.

14. Quæ tamen omnia.] *Ergo & in prioribus locis alibi Procurator? id eſt, in Gallia aut Macedonia? dicas, ſi conſilio* omnia *noſter ſcripſit.*

15. Prætexta non faciet.] *Honos aut magiſtratus, ad quem adſpiras. Nam de ambitioſis aut auaris eſt ſermo.*

16. Vehit omnia.] *Muretus notat Sacris noſtris conuenire:* Portans omnia verbo virtutis ſuæ. *Et ſane ipſe Auriga. ipſe Currus, vt ita dicam, eſt, quo machina hæc mundi vehitur, ac ſuſtentatur.*

17. Non patitur vetuſtatem.] *Recte. tempore pereunt, aut flacceſcunt. Sed & alio ſenſu libri quidam recte:* nihil horum patitur vetuſtatem, *ſine negatione: quod eſſet, nihil horum fert æuum aut ſubſiſtit.*

18. Quod non fiat in dies.] *Perplexitas hic librorum. Meus, & quidam:* quod non fiat in dies, cui non proſit obſtari. *Alij,* in dies eius quo non poſſit obſtari. *Alij,* eique non poſſit obſtari. *Certum vulgatam interpolatam eſſe: an ſic concinnandam?* quod non fiat indigens eius, quod non proſit optari. *Vel,* quo non fias indigens eius. *Significaret, interna & vera bona quærenda, ad quæ Votis non opus, ſed Voluntate, & ſunt in nobis. Sane initio epiſtolæ contra Vota dictum: & omnino tale hic fuit.*

19. Deum in humano.] *De hac locutione & ſenſu, ego vbertim Manuduct.* II. *Diſſertat.* XIX. *item Phyſiol.* III. *Diſſert.* VIII.

20. Ex ambitione.] *Vt Eques, aut Senator.*

21. Ex iniuria.] *Vt libertinus aut ſeruus. Nam ab oppreſſione æqualium, ſeruitus.*

22. Imago deo ſimilis.] *Atqui nos ſumus ſcilicet: nonne & hoc Chriſtiani dogmatis?*

23. Cum propitij eſſent.] *Vetere imperio, & paupertate: cum Roma moribus armiſque floreret. Nunc irati Dij videntur, & nos peſſimi peſſum paulatim imus.*

MVRETVS.

AGNOSCO Lucilium meum.] *Solam virtutem bonum eſſe.*

Vinci ac ſtrigare.] *Strigare eſt dare aliquid ſpatij equis in ſuperando cliuo ad interquieſcendum ac recipiendum ſpiritum.*

Nihil ſine aere frigidum.] *Hæc ſententia Stoicorum erat, omnium corporum aera frigidiſſimum eſſe. Vide Plutarchum* περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ. *Balbus apud Ciceronem ſecundo de natura deorum:* Ipſe vero aer, qui natura eſt maxime frigidus, minime eſt expers caloris. *Quo in loco operæ pretium eſt cognoſcere Lambini temeritatem vel exempli cauſa. vt intelligatur, quantum ei fidei haberi debeat. Qui cum in omnibus libris conſtantiſſime ita ſcriptum videret, ignoraretque illam quam dixi, Stoicorum ſententiam, deleta voce* frigidus, *ſubſtituit,* humidus, *& in notis ſuis ita ſcripſit:* Sic legendum eſt, vel libris omnibus inuitis. *Mirum quin dixerit, Ipſo Cicerone inuito: aut ipſa veritate reclamante.* Non vt habent. frigidus. *Sunt qui negant, multum huic homini debere Ciceronem. Non enim hoc tantum loco, ſed innumerabilibus alijs eandem illi operam inuitis omnibus libris præſtitit.*

Laborem si non recuses, parum est, posse.] *Mirifici homines sumus, quicumque corrigendis veteris in libris operam damus. Quod damnamus in aliis, ipsi sæpe numero admittimus. Ne longius abeam ego ipse qui modo correctorem Ciceronis reprehendebam, eidem culpæ affinis deprehendor. Certe enim in omnibus, quos vidi libris scriptum erat* Laborem si non recuses, parum esse posse. *Vapulemus igitur ambo, si ambo deliquimus.*

Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia.] *Ducas hunc hominem legisse id quod de Deo in sacris litteris scriptum est.* Portans omnia verbo virtutis suæ.

PINCIANVS.

Minusque sibi vinci ac stringere permiserint.] *Sic prior editio. Quædam exemplaria,* minusque sibi vitia. Ille prudens atque artifex.] *Nonnulli codices* Prudēs artifex *tantum legunt.* (cōsurgere permiserint. Laborem si non recuses, parum est posse.] *Corrige,* laborem si non recuses, parum est. Posce. *ex vet. lect.* Deum in humano corpore hospitem?] *Scribe,* Deum in humano corpore hospitantem, *ex eadem.*

OPSOPOEVS.

VERBI strigare *significationem explicat Turnebus Aduers. lib. 24. cap. 1.*

Tres m. ss. & inspira. *Jos. Scaliger Castig. in Propert. lib. 4. legit,* & restriga. *Hodie (ait) male in libris* & inspira. *Strigare equi dicuntur, quum interquiescunt: à Striga loco, ibi hoc solent facere in exercitu. auctor Charisius. Glossæ falso legunt* Triga. *Trige, τόπος, ὅπου ἵπποι γυμνάζονται. Contrarium est* Restrigare. *Mox inferius, notat Muretus in omnibus, quos viderit, libris scriptum fuisse,* Laborem si non recuses, parum est posse. *At nostri clare eam quam ipse edidit lectionem repræsentāt, & ita emendandum monuerat Modius epistola* 70.

Idem Modius ibidem: Membrana, non per Peninum Graium ve montem. *nempe* Pœninum *scribendum, accipiendumque de Pœninis alpibus, quemadmodum per Graium quoque montem Alpes Graias significari constat. Hæc ille. In Puteani codice optimæ notæ, plane est* per Fœninum.

M. ss. inserta particula, Parem autem te Deo. &c. *Mox, in iisdem scribitur,* Deum ille maximus. *quæ lectio Modio etiam epist. 70. concinnior videtur.*

M. ss. nihil horum patitur vetustatem. *recte. ea nempe loquendi formula, quæ epist. 36. vinum non pati ætatem ait quod in dolio placuit. χαλλος (ait Isocrates) ἢ χρόνος ἀνάλωσεν, ἢ νόσος ἐμάρανε.*

M. ss. Quærendum est quod non fiat in dies eius, quo (*Ambianus recenti manu* cuique) non possit obstari. *Cetera quæ sequuntur,* quo nil melius possit optari, *non extant in manuscriptis. Modius suspicatur aliquid latere vitii. Mihi videtur e gemina lectionis annotatione propagatum: ut pars legerit,* Quærendum est quod non fiat deterius, quoi non possit obstari: *pars loco postremi incisi.* quo melius non possit optari. *Lector sequatur quid volet.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

MINVSQVE sibi vinci ac strigare permiserint.] *Strigare dicuntur equi quoties interquiescunt. dictum a* striga, *quod erat spatium turmarum in quo equi stringebantur. vide Turnebum lib. 24. cap. 1. Aduers. & Scaligerum in Parodiam Virgilii.*

Non per Apenninum Graiumue montem.] *Verior est lectio v. c.* non per Pœninum, *quæ vox facile hic degenerauit in alteram magis tritam & vulgatam. Plinius autem memorat Alpium fauces* Graias & Pœninas, *Cornelius Tacitus* Peninas Alpes, *qui etiam* Penina iuga, &c, Peninum iter *nuncupat. Quare in prisca & vulgata S. Mauritii passione scribitur:* In Gallias properans ad Alpium Penniatum aditum venit. *Mendosum locum esse patet, pro* Peninarum. *Eius autem appellationis ratio, quia Hannibal Pœnus ea parte transierat. Hæc doctissimus Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

LAVDAT Lucilii solitudinem, & subductionem. Porro hortatur, nequis tempus eripiat, illud tam breue & fugax. Contemnat etiam vulgaria vota.

EPIST. XXXII.

INQVIRO in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, vbi & cum quibus moreris. Verba dare non potes. tecum sum. Sic viue, tamquam quid facias auditurus sim: imo tamquam visurus. Quæris, quid me maxime ex his quæ de te audio, delectet? quod nihil audio: quod plerique ex his quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non cōuersari dissimilibus, & diuersa cupientibus. Habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocet & qui moratur, vtique in tanta breuitate vitæ: quam breuiorem incōstantia facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo Lucili carissime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, si à tergo hostis instaret, si equitē aduentare suspicareris, ac fugientium premere vestigia. Fit hoc. premeris. accelera, & euade. perduc te in

tutum, & subinde considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde exspectare securum reliquam temporis sui partem: in possessione beatæ [2] vitæ positum: quæ beatior non fit, si longior. O quando videbis illud tempus quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate! Vis scire, quid sit quod faciat homines auidos futuri? [3] Nemo sibi contigit. Optauerunt vtique tibi alia parentes tui: sed ego tibi contra, omnium eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, vt te locupletent. quidquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, vt vagis cogitationibus agitata mens, tandem resistat, & certa sit: vt placeat sibi, & intellectis veris bonis, quæ [4] simul intellecta sunt, possidentur, ætatis adiectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, & exauctoratus ac liber, qui viuit vita peracta.

I. LIPSIVS.

1. TE torqueri.] *A recto in prauum.*

2. Vitæ positum.] *Quidam scripti,* vitæ ponit: *e quo velim,* ponentem. *Sententia est, Nec sapientem quidem vitam longam cupere, & diu esse in possessione Virtutis: quia Beatitudo tempore non crescit. Est inter Stoica paradoxa, & explicans Manuduct. III. Dissert. III.*

3. Nemo sibi contigit.] *Erasmus in Adagijs censet, Senecam respicere ad illud tritum Platonis,* Neminem sibi nasci. *Dij boni, quam diuertit à nostri mente! illa est, Homines distrahi, varia & vana agitare, optare: neminem apud se esse, & se contentum. Hoc autem facit Sapiens, qui sibi sufficit. Eo sensu, melius in scriptis:* nemo sibi contingit: *præsenti tempore. Est autem simile, quod mox sequitur:* Opto tibi tui facultatem: *vt tibi contingas, non alij & alia diripiant, ac potiantur.*

4. Simul intellecta sunt.] *Nam in iudicio & habitu optimæ Mentis est Beatitudo: qui momento contingit, purgata & perfecta Ratione. Vide aliquid eadem Dissert. III. in fine.*

PINCIANVS.

NON conuersari cum dissimilibus,] *Præpositio* cum *in omni antiqua lectione desideratur.*

Diducimus illam in particulas ac lancinamus.] *Eadem* laniamus *agnoscit, non* lancinamus.

Nemo sibi contigit.] Contingit *eadem, non* contigit.

OPSOPOEVS.

M. ss. *omissa præpositione* cum, non conuersari dissimilibus.

Torqueri *idem valet atque dimoueri à vita recta, in Nicotiano codice scribitur* detorqueri.

M. ss. non timeo ne mutent te: *iterum,* nocet etiam qui moratur.

M. ss. duo Nemo sibi contingit. *& sequenti tres,* sed ego contra. *certe redundat alterum* tibi.

GRVTERVS ET IVRETVS.

DIDVCIMVS illam in particulas ac lancinamus.] laciniamus *scribendum ostendit Gruterus lib. 7. Suspic. c. 6.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

NEGAT sententias aut chrias e Stoicis excerpendas. Primum, quia omnia plena talibus & densa sunt: deinde quia turpe, cum auctore semper loqui. Nostra faciamus, & vita præferamus.

EPIST. XXXIII.

DESIDERAS his quoque epistolis, [1] sicut prioribus, adscribi aliquas voces [2] nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati: totus contextus illorum virilis est. inæqualitatem scias esse, vbi quæ eminēt, notabilia sunt. Non est admirationi vna arbor, vbi in eamdem altitudinē tota silua surrexit. Eiusmodi vocibus referta sunt carmina, refertæ historiæ. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes: publicæ sunt, & maxime nostræ. Sed in illo magis annotātur, quia raræ interueniunt, quia [3] insperatæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiam professo. Ita enim plerique iudicāt. apud me vero Epicurus est & fortis, licet [4] manuleatus sit. Fortitudo, & industria, & ad bellum prompta mens, [5] tam in Persas quam in [6] alte cinctos cadit. Non est ergo quod exigas [7] excerpta, & repetita: continuū est apud nostros, quidquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque [8] ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuēturum cum intrauerit, præter illa quæ in frōte suspensa sunt. Ipsis permittimus, vnde velint sumere exemplar. Puta nos velle singulares sententias ex turba separare: cui illas adsignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo, an Panætio, an

Poſidonio? Non ſumus ſub rege: ſibi quiſque ſe vindicat. apud iſtos quidquid dicit [9] Hermachus, quidquid [10] Metrodorus, [11] ad vnum refertur. Omnia quæ quiſquam in illo contubernio locutus eſt, vnius ductu & auſpicijs dicta ſunt. Non poſſumus, inquam, licet tentemus, ex tanta rerum æqualium copia, aliquid educere.

Pauperis eſt numerare pecus.

Quocumque miſeris oculum, id tibi occurrit quod eminere poſſet, niſi inter paria legeretur. quare depone iſtam ſpem, poſſe te ſummatim deguſtare ingenia maximorum virorum: tota tibi inſpicienda ſunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamẽta ſui ingenij opus nectitur, ex quo nihil ſubduci ſine ruina poteſt. Nec recuſo, quo minus ſingula membra, [12] dummodo in ipſo homine, conſideres. Non eſt formoſa, cuius crus laudatur aut brachium, ſed illa cuius vniuerſa facies admirationem ſingulis partibus abſtulit. Si tamen exegeris, non tam mendice tecum agam: ſed plena manu fiet. Ingens eorum turba eſt paſſim iacentium: ſumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, ſed fluunt perpetua, & inter ſe connexa ſunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & [13] extrinſecus auſcultantibus. Facilius enim ſingula inſidunt circumſcripta, & carminis modo incluſa. Ideo pueris & ſententias ediſcendas damus, & has quas Græci [14] Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus poteſt: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare floſculos turpe eſt, & fulcire ſe notiſſimis & pauciſſimis vocibus, & memoria ſtare. Sibi iam innitatur. dicat iſta, non teneat. Turpe eſt enim ſeni aut proſpicienti ſenectutem, ex commentario ſapere. Hoc Zeno dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quouſque [15] ſub alio moueris? & impera, & dic, quod memoriæ tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque iſtos numquam auctores, ſemper interpretes, ſub aliena vmbra latentes, nihil puto habere generoſi, numquam auſos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud eſt, meminiſſe: aliud, ſcire. Meminiſſe, eſt rem commiſſam memoriæ cuſtodire. At contra ſcire, eſt & ſua facere quæque, nec ab exemplari pendere, & toties ad magiſtrum reſpicere. Hoc dicit Zeno, [16] hoc Cleanthes. Aliquid interſit inter te, & librum. quouſque diſces? iam & præcipe. Quid eſt, quare audiam, quod legere poſſum? Multum, inquit, viua vox facit. non quidem hæc, quæ alienis verbis commodatur, & [17] actuarij vice fungitur. Adijce nunc, quod iſti qui [18] numquam tutelæ ſuæ fiunt, primum in ea re ſequuntur priores, in qua nemo non a priore deſciuit: deinde in ea re ſequuntur, quæ adhuc quæritur. numquam autem inuenietur, ſi contenti fuerimus inuentis. Præterea qui alium ſequitur, nihil inuenit, imo nec quærit. Quid ergo? non ibo per priorum veſtigia? ego vero vtar via veteri: ſed ſi propiorem planioremque inuenero, hanc muniam. Qui ante nos iſta mouerunt, non domini noſtri, ſed duces ſunt. Patet omnibus veritas, nondum eſt occupata: multum ex illa etiam futuris relictum eſt.

I. LIPSIVS.

1. SICVT prioribus.] *Ergo abiuncta ſunt, & diſparata? apparet: & velut ex interuallo ſcriptas, aut libris potius diuiſas. Dixi in Praloquio.*

2. Noſtrorum procerum.] *Stoicorum, ſicut antea Epicuri fere.*

3. Inſperatæ.] *Veteres,* inſpectæ, *aut* inſpectatæ. *Legerem,* inaſpectatæ.

4. Manuleatus ſit.] *Notum tunicas chirodotas, ſiue manicatas, mulierum aut mollium fuiſſe. Viri brachijs nudis incedebant. Virgilius itaque obijcit.*

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitras.

Agellium lib. VI. *cap.* XII. *vide. Simile in De Vit. beat. cap.* XIII. Hoc eſt tale, quale vir fortis ſtola indutus. *Tale vel aſperius de Epicuro & aſſeclis, Arceſilaus. qui interrogatus,* Cur ex alijs ſectis ad Epicuream tranſirent multi, nemo ex illis ad alias: Nam, inquit, ex viris Galli fiunt (*euirati*) ex Gallis viri numquam.

5. Tam in Perſas.] *Qui fluxa & ſoluta veſte: ſed ijdem militares. Ammianus* XXIII. Adeo autem diſſoluti ſunt, & artuum laxitate, vagoque inceſſu iactitantes ſe, vt effæminatos exiſtimes, cum ſint acerrimi bellatores.

6. Alte cinctos.] *Quod militum Romæ, item ſtrenuorum aut actuoſorum erat. Vtrumque habitum Horatius tangit:*

Malthinus tunicis demiſſis ambulat: eſt qui
Inguen ad obſcænum ſubductis vſque facetus.

Alibi noſter, de Mecænate: Putes alte cinctum dixiſſe.

7. Excerpta & repetita.] *Intelligitne* Repetita, *laudabilia & quæ ſolent lectione iterari; an quia etiam inter legendum ad ea dici ſolet,* Repete? *Hoc puto: etſi* Repetita, *quaſi diuiſa & in locos ſuos partita poſſis legere.*

8. Iſta odorifera.] *Licebat, & decebat, in textu poni vocem libris aliquot aſſertam,* oculiferia. *ſiue* ocliferia: *nam veritas ita eſt, & ſententia poſcit. Non habemus nos, inquit, vt in tabernis, expoſita quædam cum titulis, aut per ſe ſplendentia, quæ oculos feriunt, & tranſeuntes ad emendum alliciunt: non habemus: ſed pariter*

ubique decor & bonitas est. Vox autem aptè facta, quia talibus, vt ipse loquitur (epist. LXXXVIII.) imperitorum feriuntur oculi: *iterumque alibi*: Splendore imperitorum verberant oculos.

9. Hermachus.] *Successor Epicuri in schola.*

10. Metrodorus.] *Inter nobiles eiusdem amicos & discipulos.*

11. Ad vnum.] *Epicurum.*

12. Dummodo in ipso.] *Putarem*, quomodo.

13. Extrinsecus auscultantibus.] *Qui ad penetralia nondum admißi: allusumque ad libros & auditores ἐξωτερικούς.*

14. Chrias vocant.] *Concinna aliqua Dicta, aut Facta. Vt*, Crates dixit, Caue cum homine malo loquare. *Facti, vt*: Crates cum indoctum puerum vidisset, pædagogum eius percussit. *Vide Fabium lib.* I. *cap.* XV.

15. Sub alio moueris?] *Alieno nutu iussúque regeris?*

16. Hoc Cleanthes.] *Prorsus his gemma Epictetus apud Arrian. lib.* II. *Differt.* XIX. Diodorus illa dixit, & Cleanthes, & Chrysippus: tu vero quid? Non in eo elaborasti, vt Decretum aliquod tuum faceres: atque ita nihil à Grammatico differs. Quis fuit Hectoris pater? Priamus. Qui fratres? Alexander, & Deiphobus. Quæ mater? Hecuba. Historiam hanc accepi: à quo? ab Homero. Similis tu, qui conuiuas, cum vanissimus sis, enumerandis scriptoribus, attonitos reddis. *Deinde etiam addit*: Age, Stoïcum aliquis mihi ostendat, si habetis. Vbi is est? Nam qui Stoicos sermunculos edisserat, mille dabitis: sed volo Stoicum. Quis ergo is est? vt Phidiacam statuam dicimus, ad artem Phidiæ exactè factã: ita illum mihi ostendite, ad ea quæ profitemini dogmata expressum.

17. Actuarij vice.] *Ita dicuntur, qui Acta excipiunt & scribunt. Vide me ad Annalem Taciti* V. si lubet.

18. Numquam tutelæ suæ.] *Alieni semper arbitrij, vt pupilli.*

MVRETVS.

ODorifera.] *Est qui legat* oculifera, *idque se ex libro vetere facere dicat. Non damno.*

OPSOPOEVS.

LIpsius Electorum lib. 1. c. 16. *Nouum sed idoneum plane verbum suggerunt libri*, ista oculifera: *vel vt Modius noster repetit*, ocliferia. *Germana lectio. Sic appellat significanter, illa quæ ad speciem in fronte tabernarum cum titulis exponunt: quæ incurrunt in transeuntium oculos, & emptorem alliciunt. Eiusmodi, inquit, inuitamenta in nostra secta Stoica non reperies. Hactenus Lipsius. Vide item epistolam Modij* 70. *Adsentiunt quoque duo e nostris libris, quorum vnus Puteani*, oclifera, *alter Jo. Nicotij*, ocliferia *præfert.*

M. ss. absque interrogatione, Puta nos velle sing. sent. ex turba separare.

M. ss. & per liniamenta sua ingenij opus nectitur. *mox* mulier *desideratur in omnibus. Et inferius. in duobus interpungitur post* fluunt.

M. ss. Qui plus adhuc, *&c. vt referatur ad animum.*

Quatuor nostri, nihil existimo habere generosi: *iterumque*, Aliud autem est meminisse.

Proprium magis hoc (ait Modius epist. 70.) verbum membranaceum: quæ alienis verbis commodatur. *Nec nostri codices aliter legunt.*

Scriptorum lectio est, Præterea qui aliud sequitur, nihil inuenit, immo nec quærit.

M. ss. tres, sed si priorem planioremque inuenero. *vnus* propiorem *habet pro* priorem. *quod iam olim aduertit vir clariß. P. Faber Semestrium lib.* 1. *cap.* 10. *ita scribens*: Priorem *reijciendum esse Erasmus vidit, et alicubi* apertiorem *legi ait, ipse vero vel* potiorem *vel* proniorem *mauult. Ego* propiorem *ratione ad veritatem ductus nunc primum restituo: quæ ipsa patebat quidem omnibus, vt Seneca verbum vsurpem, nondum erat occupata.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

INsperatæ.] *v. c.* insuspectatæ.

Licet manuleatus sit.] *quis* manuleatus *dicatur, docebit te Gellius lib.* 7. *cap.* 12.

Nihil inuenturum cum intrauerit.] *v. c.* cum interuenerit.

Ab exemplari pendere.] *v. c. Jureti* ad exemplar pendere.

Alienis verbis commendatur.] *v. c.* commodatur, *quod alijs locis defendi potest: vt sup. Epist.* 24. veritati commodas verba. & *Epist.* 70. commodabit pœnæ suæ manum. & *Epist.* 89. auaritiæ commodare digitos. Epist. 105. suis se commodet. *Juretus.*

Et actuarij vice fungitur.] *sic dicitur, qui acta Senatus excipiebat veloci stilo. de eo adi Beroaldum & Torrentium ad Suetonij Iulium. cap.* 55. *Langlæum lib.* 7. *c.* 19. *Otij Semestry. Lipsium ad Ann. Taciti.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

GAVDERE se in profectu Lucilij, quia ab ipso est: & ipse eum formauit. Hortatur porro pergere, & ad summum.

EPIST. XXXIV.

CRESCO & exsulto, & discussa senectute recalesco, quoties ex his quæ agis & scribis, intelligo quantum te ipse (nam [1] turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam [2] arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fœtu gregis sui capit vo-

luptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur quàm vt adolescentiam illius suam iudicet: quid euenire credis his, qui ingenia educauerunt, & quæ tenera formauerunt, adulta subito vident? Assero te mihi. meum opus es. Ego cùm vidissem indolem tuam, inieci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lentè ire passus sum, sed subinde incitaui: & nunc idem facio. Sed iam currentem hortor, & inuicem hortantem. Quid, aliud, inquis, [3] adhuc volo? in hoc plurimum est. [4] Non sic quomodo principia totius [5] operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat: pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseueraueris & incubueris, & id egeris, vt omnia facta dictáque tua inter se congruant ac respondeant sibi, & vna forma percussa sint. Non est huiusmodi animus in recto, cuius [6] acta discordant.

I. LIPSIVS.

1. TVrbam olim.] *Libri scripti*, turbam quam olim. *Lego*, turbam quidem olim.
2. Arbor ad fructum.] *Meus*, arbor fructum productura: *& bene.*
3. Adhuc volo?] *Vide ne distinctiuncula magis expediat.* Quid aliud, inquis, adhuc? volo. *Vt hæc Lucilij sint: & quid vltrà hortere, mi Seneca? iam volo. Et subdit: Multum hoc quidem esse, non tamen omnia.*
4. Non sic quomodo.] *Quidam libri*, Nam sic: *& melius.*
5. Operis dimidium.] *Notum adagium, & Horatio, in hac ipsa re expressum:* Dimidium facti qui cœpit, habet: sapere aude. *Velis, & tenta sapere: dimidium rei erit. Nec enim totum: neque sola voluntas sufficit: sed videndum vt recta ea sit, quod sine Scientia non assequitur. Itaque Seneca gradationem hanc facit:* Actio recta non erit, nisi Voluntas sit recta: ab hac enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit, sine Scientia: *quæ bona scilicet & Mala distinguit. Vide epist.* x c v.
6. Acta discordant.] *Nam Sapientis nota, semper idem velle & nolle. Itaque nihil opus addere,* cuius dictis acta: *etsi quidam hoc libri. nam pertinet ad* ὁμολογίας, *de qua sæpe.*

PINCIANVS.

ITaque pars magna bonitatis est velle fieri bonum.] *Verbum* itaque *redundat, ex eadem.*

Cuius acta discordant.] *Aliquot codices*, cuius dictis acta discordant.

OPSOPOEVS.

LEge, incitaui, *vt est in scriptis libris & excusis. Et mox, non displicet Nicotiani codicis lectio.* Quid aliud, inquis, adhuc volo? In hoc plurimum esse. *sic aptius sequentia quadrant, non satis scilicet esse bene vitam inchoasse & aliquousque produxisse, nisi perseueretur. Alioquin vulgata scriptura non adeo recte procedit, nisi cum Nicotiano exemplari legatur,* Nam sic, *&c.*

M. ss. agnoscunt particulam. Itaque, *quam tamen Pincianus ex vetere lectione abundare notat.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

QVantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis.] *v. c.* supertegeras.

Nec commouetur quidem,] *Melius v. c. Iureti*, ne commouetur quidem.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

AMICVM illum sibi optat, id est virum bonum. aliter enim amicus nemo est, etiamsi amat. Hoc ergo faciat, & imprimis discat CONVENIENTER *viuere, id est constanter, id est sapienter.*

EPIST. XXXV.

CVM te tam obnixè rogo [1] vt studeas, meum negotium ago. habere amicum volo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, vt cœpisti) [2] non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? hæc inter se diuersa sunt? imo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non vtique amicus est. Itaque amicitia [3] semper prodest: amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, vt amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio iam fructum, cum mihi fingo vno nos animo futuros, & quidquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua, quamquam [4] non multum abest, rediturum: sed tamen re quoque ipsa lætus esse volo. Venit ad nos ex his quos amamus, etiam absentibus, gaudium: sed id leue & euanidum. Conspectus, & præsentia, & conuersatio aliquid habet viuæ voluptatis: vtique si non tantum quem velis, sed qualem velis videas. Affer itaque te mihi, [5] ingens munus: & quo magis instes, cogita me senem esse, te mortalem. Pro-

pera ad me, ſed ad te prius, profice, & ante omnia hoc cura, vt conſtes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum ſit, obſerua an eadem velis hodie quæ heri. Mutatio voluntatis indicat animum natare alibi, atque [6] alibi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur, quod eſt fixum & fundatum. Iſtud ſapienti perfecte contingit, aliquatenus & [7] proficienti prouectóque. Quid ergo intereſt? hic commouetur quidem, non tamen tranſit, ſed ſuo loco nutat: ille nec commouetur quidem.

I. LIPSIVS.

1. VT ſtudeas.] *Stoico ſenſu, Studeas: id eſt, philoſophiæ operam naues. Vide Manuduct. II. Diſſert. I.*
2. Non poteſt.] *Neque enim inter malos, aut inter diſsimiles, Amicitia.*
3. Semper prodeſt.] *Amicitia Bonum eſt: Boni autem Stoica definitio,* id quod prodeſt. *Manuduct. II. Diſſert. XXI.*
4. Non multum abeſt.] *Ergo & Lucilius inter ſenes, aut ſeneſcentes.*
5. Ingens munus.] *Ad vocem factúmque Æſchinis, qui ſeipſe munus Socrati obtulit, vt gratus eſſet. Noſter I. De Benef. cap. VIII.*
6. Aliubi apparere.] *Siue vt ij qui in naui, arbitrio ventorum, feruntur: ſiue vt inſulæ quadam in aquis vagantes: vt noſter Gruterus notat.*
7. Proficienti.] *De quibus gradibus ego in Manuduct. II. Diſſert. IX.*

MVRETVS.

PRopera ad me.] *In aliis,* Propterea ad me. *Coniecturam meam veterem libri veteris auctoritas comprobauit.*

PINCIANVS.

SI tamen re quoque ipſa lætus eſſe volo.] *Vetus lectio,* Sed tamen re quoque, *&c.*

OPSOPOEVS.

IN *mſſ. reperio,* Cum te tam valde rogo. *Deinde paulo poſt, ſcribendum è duobus mſſ.* animum nutare, alibi atque aliubi apparere. *Sic in fine epiſtolæ,* ſuo loco nutat.
Tres, Iſtud ſapienti perfecto contingit: *vnus,* Iſtud ſapienti perfectoque contingit.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

LAVDAT quemdam qui otio ſe admouit, à republica amouit: & vt contemnat vulgi voces. Pergat bonus eſſe, aut magis fieri; pergat & mortem aſpernari, idque ratione.

EPIST. XXXVI.

AMicum tuum hortare, vt iſtos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quod vmbram & otium petierit, quod dignitatem ſuam deſtituerit, & cum plus conſequi poſſet, prætulerit quietem omnibus. Quàm vtiliter negotium ſuum geſſerit, quotidie illis oſtendet. Hi quibus inuidetur, [1] non deſinent tranſire. alij eliduntur, alij cadent. Res eſt inquieta, felicitas: ipſa ſe exagitat, mouet cerebrum, non vno genere. Alios in aliud irritat: [2] hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, & totos reſoluit. [3] At bene aliquis illam fert: ſic, quomodo vinum. Itaque non eſt quod tibi iſti perſuadeant, eum eſſe felicem, qui [4] à multis obſidetur. ſic ad illum, quemadmodum ad lacum, concurritur: quem [5] qui exhauriunt, & turbant. Nugatorium & [6] inertem vocant. Scis quoſdam peruerſe loqui, & [7] ſignare contraria. [8] Felicem vocabant. quid ergo? erat? Ne illud quidem curo, quod quibuſdã nimis horridi animi videtur & tætrici. Ariſton aiebat, malle ſe adoleſcentem triſtem, quàm hilarem & amabilem turbæ. [9] Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & aſperum viſum eſt: non pati ætatem, quod [10] in dolio placuit. Sine eum triſtem appellent, & inimicum proceſsibus ſuis. bene ſe dabit in vetuſtate ipſa triſtitia. perſeueret modo colere virtutem, perhibere liberalia ſtudia, non illa [11] quibus perfundi ſatis eſt, ſed hæc [12] quibus tingendus eſt animus. hoc eſt diſcendi tempus. Quid ergo? aliquod eſt, quo non ſit diſcendum? minime. ſed quemadmodum omnibus annis ſtudere honeſtum eſt: ita [13] non omnibus inſtitui. Turpis & ridicula res eſt, [14] elementarius ſenex. Iuueni parandum, ſeni vtendum eſt. Facies ergo rem vtiliſſimam tibi, ſi illum quàm optimum feceris. Hæc aiunt beneficia eſſe expetenda tribuendáque, non dubie primæ ſortis, quę tam prodeſt dare quàm accipere. Denique nihil illi iam liberi eſt: ſpopondit. minus autem turpe eſt creditori, quàm ſpei bonę decoquere. Ad illud æs alienum ſoluendum, opus eſt negotianti nauigatione proſpera, agrum colenti vbertate eius quam colit terrę, & cęli fauore: ille quod debet, ſola poteſt voluntate

persoluere. In mores fortuna ius non habet. Hos disponat: vt quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat. qui nec ablatum sibi quidquam sentit, nec adiectum, sed in eodem habitu est, quocumque res cadunt. Cui siue aggeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet: siue aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet: si in Germania, protinus puer [15] tenerum hastile vibraret: si auorum nostrorum temporibus fuisset, [16] equitare, & hostem cominus percutere didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ suadet, & imperat. Quid ergo huic meditandum est? quod aduersus omnia tela, quod aduersus omne hostium genus benè facit, mortem contemnere: quæ quin habeat in se aliquid terribile, vt & animos nostros (quos in amorem sui natura formauit) offendat, nemo dubitat: nec eum necesse esset in id comparari & acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conseruationem sui. Nemo discit, vt, si necesse fuerit, æquo animo in rosa iaceat: sed in hoc duratur, vt tormentis non submittat fidem: vt, si necesse fuerit, stans etiam aliquando saucius, pro vallo peruigilet, & ne pilo quidem incumbat. quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cuius sit incommodum. Quod si tanta cupiditas longioris æui te tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & [17] in rerum naturam, ex qua prodierunt ac mox processura sunt, reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit, [18] veniet iterum, qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. [19] Sed postea diligentius docebo, omnia quæ videntur perire, mutari. Æquo animo debet rediturus exire. Obserua orbem rerum in se remeantium: videbis in hoc mundo nihil exstingui, sed vicibus descendere ac resurgere. Æstas abit, sed alter annus illam adducit: [20] hiems cecidit, referent illam sui menses: solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste decursus, quidquid præterierit, repetit: pars cæli leuatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc vnum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stultitia perducit.

I. LIPSIVS.

1. NOn desinent transire.] *Ab vno proposito in aliud, mutare vitam & statum. Sic fine epistolæ prioris:* Hic commouetur quidem, non transit.

2. Hos in potentiam.] *Malim,* in impotentiam.

3. At bene aliquis.] *Hæc clausula obiectionem habet: Atqui sunt etiam felices, qui temperent, nec abutuntur. Ita, inquit: sed qui vt vino ea vtuntur, id est modice nec abundanti. Hoc dicere videtur: sed plura fortasse dixisse. nec integra hæc aut plena.*

4. A multis obsidetur.] *Clientibus, salutatoribusque.*

5. Qui exhauriunt.] *Aptissime. Reuera omnes illi officiosi aliquid petunt à potentibus, aut sumunt: gratiam, pecuniam, alia quibus egent. Itaque exhauriunt: sed & turbant, quia adsiduè inquietant.*

6. Inertem vocant.] *Illum amicum, philosophiæ deditum. Vetus & hodiernum conuicium, in Bonæ Menti operatos.*

7. Signate contraria.] *Meus & quidam,* significatione contraria: *quod item probum.*

8. Felicem vocabant.] *Ad hunc nostrum, cum in ambitione & splendore erat? an Cornelium Sullam intelligit?*

9. Vinum fieri bonum.] *Homines cum vino comparauit etiam Alexis Comicus:*

> Ὁμοιότατον ἄνθρωπος οἴνῳ τὴν φύσιν,
> Τρόπον τιν' ἐστί. τὸν γὰρ οἶνον τὸν νέον,
> Πολλή γ' ἀνάγκη, καὶ τὸν ἄνδρ' ἀποζέσαι,
> Πρώτιστον, ἀφυβρίσαι τ', ἀποινήσαντα δὲ
> Σκληρὸν γενέσθαι, καὶ χαλασθῆναι πάλιν,
> Ἡδὺν δ' ἅπασι τὸν ἐπίλοιπον διατελεῖν:
> Similis Vir est Vino, indole atque moribus.
> Nam musteum illud & nouum cùm conditur,
> Deferueat primum est opus: sic & Virum,
> Cùm iuuenis est, exæstuare; hinc sobrium
> Mox effici, & seueritate præditum:
> Mitem inde fieri, & esse in æui reliquum.

At quod hic de Vino, ad Poma transtulit Attius, in Agellio XIII. *cap.* II. *Nam cùm Pacuuius dixisset,* Videri sibi carmina eius duriora paullum & acerbiora. Ita est, inquit Attius: neque id sanè me pænitet. Nam quod in pomis est, itidem aiunt esse in ingeniis. quæ dura & acerba nascuntur, post fiunt mitia & iucunda: sed quæ gignuntur statim vieta & mollia, non matura mox fiunt, sed putria.

10. In dolio placuit.] *Ex more veteri, qui vinum nouellum doliis condebant: sed mox vbi paullum defæcasset, de-*

fundebant in amphoras & cados. Proculus Ic.tus l. xv. Tritic. vino & ol. leg. In Dolia vina ea mente conicimus, vt ex his postea in Amphoras & Cados defundamus. *Quia igitur id nouellum aut turbidum, elegantiores fugiebant bibere. & Cicero hac mente, in Bruto*: Num igitur, qui hoc sentiat, si is potare velit, de Dolio sibi hauriendum putet? *Obiicit & Pisoni, vt sordido*: Panis & Vinum à propala, & de cupa. *quod idem est illi*, de Dolio.

11. Quibus perfundi.] *Vt sunt amœniora ista, vulgo Liberalia dicta.*
12. Quibus tingendus.] *Vt est Philosophia: quæ sola verè Liberale studium: Epist.* LXXXVIII.
13. Non omnibus institui.] *Pergere in Sapientiæ studiis, omni ætate decet; non item incipere, & in rudimentis esse.*
14. Elementarius senex.] *Qui inter pueros elementa discit.*
15. Tenerum hastile.] *Illorum verbo, Francam.*
16. Equitare.] *Non quod omnes olim hoc Romani, sed nobiliores, aut stirpe equestri: inter quos scilicet hic amicus Lucilij. Nam ceteri ad pedestrem militiam destinabantur.*
17. In rerum naturam.] *De Benef.* v. *cap.* VIII. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quidquam potest, quod quo excidat non habet, sed eodem reuoluitur vnde discedit.
18. Veniet iterum.] *Hæc est non illa Pythagorica, sed Stoica quædam* παλιγγενεσία, *siue (ita loquamur)* Renascentia: *cùm post orbis Deflagrationem, & sollennem* ἐκπύρωσιν, *iterum alius orbis &* διακόσμησις, *atque eadem & ijdem reponentur. Vide me Physiol.* II. *Dissert.* XXII. *Tangit & Lucretius hoc dogma, lib.* III.

> Nec si materiam nostram collegerit ætas
> Post obitum, rursumque redegerit, vt SITA NVNC EST
> Atque iterum nobis fuerint data lumina vitæ:
> Pertineat quidquam tamen ad nos id quoque factum.

19. Sed postea.] *Vbi? nescio: non in his libris ex professo.*
20. Hiems cecidit.] *An potius*, cedit.

MVRETVS.

AMicum tuum.] *Adolescens quidam Lucilij, vt videtur hortatu sese ad Philosophiæ studium contulerat: quo nomine reprehendebatur à multis: vt semper optima quæ plurimis displicent. Monet Lucilium, quemadmodum illum addocere debeat ad contemnendas eiusmodi stultas reprehensiones, & ad id quod suscepit, vrgendum.*

Ariston aiebat.] *Simillimum huic Attij poetæ dictum extat libro xiij. noctium Atticarum, capite xj.*

Perbibere.] *Verbum Horatianum.* Nunc perbibe puro.

> Pectore verba puer, nunc te melioribus offer.

Veniet iterum qui nos in lucem reponat dies.] *Stulta opinio, quæ tamen illis temporibus multorum animos occuparat. Sæpe fuisse nos in hac vita: sed oblitos esse: redituros eosdem post aliquot annorum millia: sed rursus omnium oblitos: idque sæpius factum esse, sæpius facturum iri. Hæc admonere nos debent, quantopere aui, ferantur à vero homines summis ingenijs præditi, nisi aura eis diuinæ lucis affulserit. Magna gratia præpotenti Deo, qui nos à talium errorum caligine per filium liberauit.*

PINCIANVS.

DEnique illi iam mihi liberum est. Spopondit.] *Vetus lectio.* Denique nihil illi iam liberum esse spospondit.

Nec necesse esset in id comparari.] *Scribe.* Nec enim opus esset, *&c. ex eadem.*

OPSOPOEVS.

TRes iterum, & significare contraria. *& postea quatuor,* Denique nihil illi iam liberi est.

M. s. Sed in eo habitu est quomodocumque res cedunt. *& inferius.* Nec enim opus esset in id comp.

Constanter omnes. Esse enim debet aliquis, cuius sit incommodum. *Et postea,* quicquid præteriit.

GRVTERVS ET IVRETVS.

ET ridicula res est.] *v. c.* ridiculosa.

Nec eum necesse esset in id comparari & acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus.] *Reducenda lectio v. c.* nec enim opus esset id vi comparari. *Oportuit enim duo sibi contraria*, vim, *&* instinctum voluntarium. *Iuretus.*

Et in rerum naturam ex qua prodierunt, ac mox processura sunt.] *v. c.* & in rerum natura ex qua prodierunt, ac mox recessura.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PERSEVERANDVM in via & militia Sapientiæ esse. Ab hac salutem, felicitatem, libertatem pendere. Perueniri, & vinci, Ratione duce.

EPIST. XXXVII.

QVOD maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum. Sacramento rogatus es. Deridebit, si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem. nolo te decipi. Eadem honestissimi huius, & illius [1] turpissimi auctoramenti,

verba ſunt,[2] *vri, vinciri, ferróque necari.* Ab illis qui manus arenæ locant, &[3] edunt ac bibunt, quæ per ſanguinem reddant, cauetur vt iſta vel inuiti patiantur: à te, vt volens libénſque patiaris. Illis licet[4] arma ſubmittere, miſericordiam populi tentare: tu neque ſubmittes, nec vitam rogabis. recto tibi inuictóque moriendum eſt. Quid porro prodeſt, paucos dies aut annos lucrifacere?[5] Sine miſſione naſcimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? effugere non potes neceſſitates: potes vincere.[6] Fiat via: & hãc tibi viam dabit philoſophia. ad hanc te confer, ſi vis ſaluus eſſe, ſi ſecurus, ſi beatus: denique ſi vis eſſe, quod eſt maximum, liber. Hoc contingere aliter non poteſt. Humilis res eſt ſtultitia, abiecta, ſordida, ſeruilis, multis affectibus & ſæuiſſimis ſubiecta. Hos tam graues dominos, interdum alternis imperantes, interdum pariter, dimittit à te ſapientia, quæ ſola libertas eſt.[7] Vna ad hanc fert via, & quidem recta. non aberrabis: vade certo gradu. Si vis tibi omnia ſubiicere, te ſubiice rationi. multos reges, ſi ratio te rexerit. Ab illa diſces, quid & quemadmodum aggredi debeas: non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui ſciat quomodo quod vult cœperit velle. non conſilio adductus vllo, ſed impetu impactus eſt. Non minus ſæpe fortuna in nos incurrit, quàm nos in illam. Turpe eſt non ire, ſed ferri: & ſubito in medio turbine rerum ſtupentem quærere: Huc ego quemadmodum veni?

I. LIPSIVS.

1. TVrpiſſimi auctoramenti.] *Gladiatorij. quo in verba Editoris aut Laniſtæ iurabant. Vide me* II. *Saturn. cap.* V.

2. Vri, vinciri.] *Ita libri, nec mutem. Petronius*: In verba Eumolpi ſacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, ferroque necari, tamquam legitimi gladiatores. *Ipſus Seneca, Epiſt.* LXXI. Quid miraris, ſi vri, occidi, alligari iuuat? *Si lubet, dicto loco me vide.*

3. Edunt ac bibunt.] *In ſagina ſunt, ſed cuius exitus cruentus. Eo alluſum.*

4. Arma ſubmittere.] *Nos hoc & alia explicamus. Satur.* II. *cap.* XXIII.

5. Sine miſſione.] *Id quoque à gladiatorio ritu. Aliquando mittebantur, aut vaſſe pugnabant: aliquando, ſine ea, et ferro abſumendo. Nos diffuse,* II. *Satur. cap.* XXII.

6. Fiat via.] *Quidã*, Fit via. *id eſſet, ratione quadã & methodo. At Gruterus,* Fit via vi: *Virgiliano hemiſtichio.*

7. Vna ad hanc via.] *Nempe recta Rationis ductu, vt ſubijcit, per Sapientiam.*

MVRETVS.

VRi virgis ferroque necari.] *Verba erant eorum qui in magiſtrorum, id eſt, laniſtarum verba iurabant, ſeque eis auctorabant. Horatius*:

Quid refert, vri virgis ferroque necari?
Auctoratus eas.

PINCIANVS.

SAcramento ligatus es. Deridebit, ſi quis dixerit.] *Eadem non* ligatus *agnoſcit, ſed* rogatus, *vt ſit* rogatus, *pro* interrogatus. *Codex tamen Franciſcanus* decipit *legit, non* deridebit, *quod non diſplicet: quia paulo poſt ſequitur*, nolo te decipi.

OPSOPOEVS.

EX *Horatio ſubſtituit hæc verba Muretus*, vri virgis ferroque necari, *an libris conſentientibus, non indicat. Certe noſtri diſſident. & cum cuſis aliquot legunt*; vri, vinciri, ferroque necari. *Proba monſtrat iuramenti formula in Petronij Arbitri fragmentis*: In verba Eumolpi ſacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, ferroque necari, & quidquid aliud Eumolpus iuſſiſſet, tanquam legitimi gladiatores domino, corpora animoſque religioſiſſime addicimus. *Huc iterum alludit Seneca Epiſt. lxxj.* Quid miraris, ſi vri, vulnerari, occidi, alligari iuuat? aliquando etiam libet.

Modius epiſt. lxx. In m.ſſ. illud vicibus *nullum eſt, neque quidquam eo opus. Virgilius etiam dixit*: Alternis dicetis, amant alterna camoenæ.

Et ita noſtri præter Ambianum, in quo ſcribitur, alternatim imperantes. *Seneca iterum epiſt. lxxij.* hic deprimitur alternis & extollitur.

GRVTERVS ET IVRETVS.

SAcramento ligatus es.] *In nouiſſima editione Lugdunenſi, additur in ora aliàs legi*, ſacramente, *ſed hoc inepte. Habet autem v.c.* ſacramento rogatus es, *quemadmodum etiam inf. Epiſt. lxvj. vbi vulgo eſt*, & velut ſacramento ligatus. *Idem v.c. refert*, rogatus es. *quæ ſcriptura proba eſt, & confirmari poteſt locis aliorum auctorum, qualis eſt iſte Seruij in illud Virgilij 2. Æneid.*

Sacrata reſoluere iura: vt non incidat (ait) in ſacramenti pœnam. Nam miles legibus ſacramentorum rogabatur, vt exiens ad bellum, iuraret ſe nihil contra remp. facturum, &c. *ita enim reperi in optimo manuſcripto codice P. Danielis. Hæc Iuretus.*

Turpiſſimi auctoramenti.] *duplex fuit genus gladiatorum* coacti & voluntarij, *de quibus Lipſius lib. 2. cap. 5. Saturnal. ſerm. P. Faber lib. 2. c. 11. Semeſt. & Briſſon. lib. 8. de formulis.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PRAECEPTA vtilia ad Sapientiam, magis quàm Diſſertationes ſæpe eſſe. Illa irrepere in animum, & ſeminis modo fructificare & diffundi.

EPIST.

EPIST. XXXVIII.

MERITO exigis, vt hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes præparatæ, & effusæ audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonum consilium est: consilium nemo [1] clamore dat. Aliquando vtendum est & illis, vt ita dicam, cōcionibus; vbi qui dubitat, impellendus est: vbi verò non hoc agendum est, vt velit discere, sed vt discat, ad hæc submissiora verba veniendum est. Facilius intrant, sed & hærent. nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargēda sunt. quod quamuis sit exiguum, cum occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos auctus diffunditur. Idem facit oratio. non latè patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus benè exceperit, conualescunt & exurgunt. Eadem est, inquam, præceptorum conditio, quæ seminū. multum efficiunt, & si angusta sunt: tantum, vt dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa inuicem & ipsa generabit, & plus reddet, quam acceperit.

I. LIPSIVS.

1. CLamore dat.] *Non malè Muretus: tamen Muretus. Nam libri omnes,* clarè dat: *quod esset, clara & clara voce. Sane mox exponit,* submissiora verba.

PINCIANVS.

ET effusæ audiente populo.] *Vellem legeres,* audienti, *non* audiente.
Idem facit ratio.] Oratio *scribe non* ratio, *ex vetere lectione.*

OPSOPOEVS.

M. SS. qui minutatim inrepit animo, *Et infernus,* Facilius intrant, & hærent.
In maximos auctus diffunditur. *habent nostra & Mody exemplaria, epist. paulo ante citata.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

VARIE, & varios, in philosophia scripsisse: excitari nos debere, & ardorem capere ab exemplo. Naturam eo ducere, quæ ad excelsa vocat: in quibus non est, plebeia Felicitas, nō item voluptas, quia aut fragilia sunt, aut nocent.

EPIST. XXXIX.

[1] COMMENTARIOS quos desideras, [2] diligenter ornatos, & in angustum coactos. ego verò componam: sed vide ne plus profectura sit [3] oratio ordinaria, quam hæc quæ nūc [4] vulgo Breuiarium dicitur, olim cum Latinè loqueremur, Summarium vocabatur. [5] Illa res discenti magis necessaria est: [6] hæc scienti. illa enim docet, hæc admonet. Sed vtriusque rei tibi [7] copiam faciam. Tu à me, non est quod [8] illum aut illum exigas. qui [9] notorem dat, ignotus est. Scribam ego quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an [10] satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum: hæc ipsa res [11] expergisci te coget, si videris quàm multi tibi laborauerint; concupisces & ipse ex illis vnus esse. Habet enim hoc optimum in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenij virū humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis quàm quiescere: ita noster [12] animus in motu est, eò mobilior & actuosior, quò vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hūc impetum dedit! ponet se extra ius ditionemque fortunę. secunda temperabit, aduersa cōminuet, & aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contēnere, ac mediocria malle, quàm nimia. Illa enim vtilia [13] vitaliaque sunt: at hæc, eò quòd superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit vbertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non peruenit nimia fecunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit: qua non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vtuntur. Quis hostis in quemquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotētiæ atque insanæ libidini ob hoc vnum possis ignoscere, quod quæ fecere, patiūtur. Nec immerito hic illos furor vexat. necesse est in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum transiliit. Illa enim habet suum finem: inania, & ex libidine orta, sine termino sunt. Necessaria metitur vtilitas. superuacua quo redigis? Voluptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinē ad-

ductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quod eo perueniunt, vt illis quæ superuacua fuerant, facta sint necessaria, seruiunt itaque voluptatibus, non fruuntur: & mala sua, quod malorum vltimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, vbi turpia non solum delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, vbi quæ fuerant [14] vitia, mores sunt.

I. LIPSIVS.

1. Commentarios.] *Philosophicos, vt conicio: sed breues, & summam continentes.*
2. Diligenter ornatos.] *Meliores libri,* ordinatos: *quos audio. Ordine & methodo scriptos, memoriæ & disciplinæ adiuuandæ.*
3. Oratio ordinaria.] *Longa & tractata, quæ disserendi speciem habet: quaque philosophis vulgo in vsu.*
4. Vulgo Breuiarium.] *Vox bis ter in Suetonio, Plinio, aliis aut mediis.*
5. Illa res.] *Ordinaria oratio.*
6. Hæc scienti.] *Breuiarium.*
7. Copiam faciam.] *Fecistine? vtinam habeamus.*
8. Illum aut illum.] *Auctorem scilicet, quem laudem identidem atque aduocem, fidei caussa.*
9. Notorem dat.] *Noster in ludo, de morte Claudij:* Siquis à me notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optimè nosti. *Xenophon* γνωστῆρα *dixit: & adhiberi solet, vbi de statu aut qualitate cuiuspiam dubitatur. Dicit igitur Seneca, Mihi fidere & credere debebis: alium notorem siue cognitorem (vt Cicero) non dabo.*
10. Satis ordinent.] *Id est,* ordinata sint, *& materiam disponant.*
11. Expergisci te coget.] *Me certè, cum vel Chrysippi tantum, vel Aristotelis librorum indices video.*
12. Animus in motu est.] *Vide Consol. ad Heluiam, cap.* VI.
13. Vitaliaque sunt.] *Mansura, vitam & æuum ferre possunt.*
14. Vitia, mores sunt.] *Tacitus in Germania:* Nec corrumpere & corrumpi, Sæculum vocatur. *Ita enim prætexunt vulgo, Mores sunt, Sic viuitur, Sæculum est.*

MVRETVS.

Qui notorem dat.] *Notorem dicit, quem vsitatius dicimus cognitorem. Petronius.* At ego ne mea quidem vestimenta ab officio recepissem, nisi notorem dedissem.

OPSOPOEVS.

Modius ibidem: verum est, Commentarios quos desideras diligenter ordinatos, *&c. Sequitur statim,* Inter multos habes: quorum scripta nescio an satis ordinet. *& sequenti xl. epist.* Nihil autem ordinatum est, quod præcipitatur & properat.

M. ss. ratio ordinaria, *non* oratio. *Et statim ait,* Illa res discenti magis necessaria est, *id est illa ordinaria ratio commentariorum componendorum.*

M. ss. Habet enim hoc optimum in se generosus animus.

Vulgata & scripta exemplaria, Illa enim vtilia vitaliaque sunt: at hæc eo quo superfluunt nocent. *Vox* vitalia *non videtur fuisse remouenda. Horatius Satyra 7. lib. 2.*

——— Amicum
Mancipium domino, & frugi quod sit satis, hoc est,
Vt vitale putes.

Proinde (scribit Turnebus Aduersariorum lib. decimooctauo cap. vigesimo septimo) quasi frugalitas nimia & attentio acrior ad rem diligētiaque noceat: & quamuis qui nequam & dissoluti sunt, perditi profligatique sint, neque vita digni, quos ne salus quidem ipsa seruare posse videatur: cum contra viuere videantur & vitales esse, qui sunt frugi & attenti: tamen nimia auiditate & auaritia & nimia parsimonia exitium sæpe acerbum accersitur. Simile est illud Lactantij libro sexto, Vnum est enim sapientis & iusti & vitalis viri opus, diuitias suas in sola iustitia collocare. *Hæc eum Turnebus.*

GRVT. & IVRETVS.

Profectura sit oratio.] *v. c. Iureti, rectius,* profutura sit ratio.
Vulgo breuiarium dicitur.] *Eius vocis mentio apud Suetonium in Augusto cap. 101. Galba cap. 12. Plinius lib. 18.* vt omnis culturæ quoddam breuiarium peragatur. *sic* breuiariæ rationes *apud Scæuolam l. vlt. ff. de pecul. leg. Torrentius.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

HORTATVR scribere, quia ibi imago mētis. tum de Serapione; prompti & profusi sermonis quod negat Philosophum decere. Grauis & tarda oratio magis intrat & descendit.

EPIST. XL.

Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. nam quo vno modo potes, te mihi ostendis. Numquam epistolam tuam accipio, vt non protinus vna simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundæ sunt, quæ memoriam renouant, & desiderium absentiæ, falso atque inani solatio leuāt: quanto iucūdiores sunt litteræ, quæ vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in cōspectu [1] dulcissimum

eſt, id amici manus epiſtolæ impreſſa præſtat, agnoſcere. Audiſſe te ſcribis,[2] Serapionem philoſophum,[3] cùm iſtuc applicuiſſet, ſolere magno curſu verba[4] conuoluere, quæ non effundit vna, ſed premit & vrget. plura enim veniunt, quàm quibus vox vna ſufficiat. Hoc non probo in philoſopho, cuius pronuntiatio quoque, ſicut vita, debet eſſe compoſita. nihil autem ordinatum eſt, quod præcipitatur & properat. Itaq; oratio illa[5] apud Homerum concitata, & ſine intermiſſione in morem niuis ſuperueniẽs, oratori data eſt: at lenis & melle dulcior[6] leni profluit. Sic itaque habe, iſtam vim dicendi rapidam atque abundantem, aptiorem eſſe[7] circulanti, quàm agenti rem magnam ac ſeriam, docentique. æquè ſtillare illã nolo, quàm currere. nec[8] extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas, minus intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis: facilius tamen inſidit quod expectatur, quã quod prætervolat. Denique tradere homines[9] diſcipulis præcepta dicuntur: non traditur, quod fugit. Adiice nunc, quod quæ veritati operam dat oratio, incõpoſita debet eſſe & ſimplex. Hæc popularis nihil habet veri. mouere vult turbam, & incõſultas aures impetu rapere, tractandam ſe non præbet: aufertur. Quomodo autem regere poteſt, quæ regi non poteſt? Quid quod hæc oratio, quæ ſanandis mentibus adhibetur, deſcendere in nos debet? remedia non poſſunt, niſi immorentur. Multũ præterea habet inanitatis, & vani: plus ſonat quam valet. Lenienda ſunt quæ me exterrent, compeſcenda quæ irritant, diſcutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum raptim poteſt fieri? quis medicus ægros in tranſitu curat? Quid quod ne voluptatem quidem vllam habet, talis verborum ſine delectu ruentium ſtrepitus? ſed vt pleraque quæ fieri poſſe non crederes, cognouiſſe ſatis eſt: ſic iſtos qui verba exercuerũt, abũdè eſt ſemel audiſſe. Quid enim quis diſcere, quid imitari velit? quid de eorum animo iudicet, quorũ oratio perturbata &[10] admiſſa eſt, nec poteſt reprimi? Quemadmodum per procliue currentiũ, non vbi viſum eſt, gradus ſiſtitur, ſed incitato corporis pondere ſe rapit, ac longius quam voluit effertur: ſic iſta dicẽdi celeritas nec in ſua poteſtate eſt, nec ſatis decora philoſophiæ. quæ ponere debet verba, nõ proiicere, & pedetẽtim procedere Quid ergo? non aliquãdo & inſurget? Quid ni? ſed ſalua dignitate morum: quam violenta iſta[11] & nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis ſit vnda, non torrens. Vix oratori permiſerim talem dicẽdi velocitatem, irreuocabilem, ac ſine lege vadentem. Quemadmodũ enim iudex ſubſequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque cum illum aut oſtẽtatio abſtulerit, aut[12] affectus impotens ſui? tantum feſtinet atque ingerat, quantum aures[13] pati poſſunt. Rectè ergo facies, ſi non videris iſtos, qui quantum dicant, non quemadmodũ, quærunt: & ipſe malueris aliquando ſi neceſſe eſt, vel[14] iuxta P. Vinicium dicere. qui, cũ quæreretur, quomodo diceret. Aſellius ait, *Tractim*. Nam[15] Geminus Varius ait: *Quomodo iſtum diſertum dicatis, neſcio: tria verba non poteſt iungere.* Quid ni malis tu ſic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam inſulſus interuenerit, quam qui illi ſingula verba vellẽti, tamquam dictaret, non diceret, ait: *Dic, vel numquam dicas.*[16] Nam Q. Haterij curſum ſuis temporibus oratoris celeberrimi, longè abeſſe ab homine ſano volo. Numquam dubitauit, numquam intermiſit: ſemel incipiebat, ſemel deſinebat. quædam tamen & nationibus puto magis aut minus conuenire. In Græcis hanc licentiam tuleris: nos etiam cum ſcribimus,[17] interpungere cõſueuimus. Cicero quoque noſter, à quo Romana[18] eloquentia exſtitit,[19] gradarius fuit. Romanus ſermo magis ſe circumſpicit, & æſtimat, & præbet æſtimandum. Fabianus vir egregius & vita & ſcientia, & quod poſt iſta eſt, eloquentia quoque, diſputabat expeditè magis, quam concitatè: vt poſſes dicere, facilitatem eſſe illam, non celeritatem. Hanc ego in viro ſapiente recipio. non exigo, vt oratio eius ſine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quàm profluat. Eò autem magis te deterreo ab iſto morbo, quòd non poteſt tibi iſta res contingere aliter, quàm[20] ſi te pudere deſierit. perfrices frontem oportet, & ipſe te non audias. Multa enim inobſeruatus ille curſus feret, quæ reprehendere velis. Non poteſt, inquam, tibi contingere res iſta, ſalua verecundia. Præterea exercitatione opus eſt quotidiana, & à rebus ſtudium transferendum eſt ad verba. Hæc autem etiam ſi aderũt, & poterunt ſine vllo tuo labore decurrere, tamen temperanda ſunt. nam quemadmodũ ſapienti viro inceſſus modeſtior conuenit: ita oratio preſſa, non audax. Summa ergo ſummarum hæc erit: tardiloquum te eſſe iubeo.

I. LIPSIVS.

1 DVlciſſimum eſt.] *Nempe, Agnoſcere. Itaque diſtinctione ego iuui. Sicut oculis præſentem agnoſcimus, ſic abſentem ex impreſſa manu.*

2. Serapionem.] *Quis philoſophaſter iſte fuerit, neſcio: niſi quod illo & ſequenti æuo tales fuêre multi.*

3. Cum iſtuc aplic.] *In Siciliam, opinor. Itaque legam & diſtinguam:* Audiſſe te ſcribis Serapionem philoſophum, cum iſtuc applicuiſſet: & ſolere magno. *Nunciarat enim Senecæ, & iudicium quæſierat ſuper homine, quem audierat. Quod ſi vulgata tenes, ſententia eſſet, Audiſſe Lucilium, quod Serapio Romæ ſolitus eſſet verba ita facere.*

4. Conuoluere.] *Aptum eſt. quid tamen, quod libri conſenſu,* cõuellere? *An fortè* cõuerrere? *an* cõpellere?

5. Apud Homerum.] *De Vlyſſe, cui donat*

——— ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν:

———sermonem niuibus hibernis adſimilantem.

quod de copia benè interpretatur Seneca, & densè verba cecidiſſe, vt niues.

6. Seni profluit.] *Neſtori, apud eumdem.*

7. Circulanti.] *Circulos facienti, & captanti: circulatori. Epiſt.* LXXXVIII. Appion, qui tota circulatus eſt Græcia. *Et epiſt.* LII. Communes locos voluunt, & in priuato circulantur.

8. Extendat aures.] *Quæ pendent & quaſi trahuntur à diu tracto verbo, aut ſenſu.*

9. Diſcipulis.] *Meus,* diſciplinis: *nec malè.*

10. Admiſſa eſt.] *Vt equi admitti ſolent. Tamen ſcripti,* immiſſa. *pari ſenſu.*

11. Et nimia vis.] *Quidam libri,* inimica vis: *poſſis,* minuta.

12. Affectus impotens.] *Scripti ferè,* effectus impetus ſui. *quod eſſet, ablatus impetu ſuo, & calore inſito.*

13. Pati poſſunt.] *Imò verò,* pati non poſſunt: *quod meus etiam liber.*

14. Iuxta P. Vinicium.] *Scriptis abeſt,* iuxta: *& fatetur Eraſmus addidiſſe. Legerim ergo ad libros:* velut P. Vinicius dicere.

15. Geminus Varius.] *Declamator etiam illo æuo notus.*

16. Nam Q. Haterij.] *Sic olim emendauimus. Canorus & profluens orator fuit, impetu non cura valuit: ideoque eloquentia eius ſimul cum ipſo extincta. Tacitus lib.* IV. *& Seneca pater in controuerſiis. Hieronymus aduerſ. errores Ioan. Hieroſol. emendetur:* Q. Ateius (*imò* Haterius) qui ingeniũ in numerato habebat, vt ſine monitore tacere non poſſet: de quo egregiè Cæſar Auguſtus, Quintus, inquit, noſter ſufflaminãdus eſt. *Quod dictum, rapidum curſum orationis eius bellè reſpexit.*

17. Interpungere conſueuimus.] *Notis poſt ſingula verba poſitis. Neque enim alia adhuc interpunctio vſurpata antiquis. Tractaui in epiſtola quadam ad Audeiantium.*

18. Eloquentia exſtitit.] *Libri.* exilit, *vel,* exiluit. *Tenere poſſis, vel ſcribere,* exiuit.

19. Gradarius fuit.] *Non curſor: gradu iuit. De equis etiam dicitur. Lucilius:* Ipſe equus non formoſus, gradarius, optimus vector.

20. Si te pudere deſierit.] *Mallem,* ſi pudere deſieris.

MVRETVS.

QVod frequenter.] *De Serapione quodam pſeudophiloſopho ſcribit: qui quaſi conciones habebat ad populum, in quibus nihil æque cauebat, quàm ne vſquam hæſitare atque inſiſtere videretur. Prouoluebat verba nuſquã interrupto impetu, non illud laborans, vt qui audiebant meliores fierent, ſed vt ipſe promptus in dicendo ac copioſus haberetur. Tale diſputandi genus ait circulatoribus magis quàm philoſophis cõuenire. Huius ipſius vitij exempla, vel maximè, illuſtria notaui in quibuſdam maximarum rerum ad populum interpretibus: quorum oratio, quæ nõ compta ac calamiſtrata, ſed grauitatis, auctoritatis, maieſtatis ac ſanctimoniæ plena eſſe deberet, tota papauere ac ſeſamo ſparſa eſt, & ex mellitis verborum contexta globulis: ita vt ad eos, nõ tanquã ad vitæ magiſtros, aut vitiorum correctores, ſed tanquã ad comœdos aut hiſtriones eatur. Stant illi & cũ frontẽ bis terve perfricuerunt, barbãque permulſerunt, hiante & mirificũ aliquid ac θεσπέσιον expectãte plebe, plebis autem nomine etiam quoſdã ex optime veſtitis cõprehendo, laxant habenas linguæ, & ſimiliter cadentia, ſimiliterq; deſinentia coaceruantes, paria paribus, contraria contrariis opponentes, multa etiã ſemel ſuo ordine dicta, ſurſum verſum, aut alias variato ordine repetentes: eaque memoriã in re pueriliter oſtẽtantes, atque hæc ſaltatricularũ in morẽ, geſticulatoriis neq; vnquã quietis manibus, adiuuãte argute multa, multa quibus riſum excutiãt, dicũt: nunquã interim aut ſibi aut auditoribus reſpirandi facultate permiſſa: quibus omnibus rebus admirationem imperitis, cordatis & intelligentibus nauſeam ac ſtomachum commouent. Hos igitur nouos Serapiones cuperem hanc epiſtolã cum cura legere, & inſpicere num cui vitio affines ſint eorũ quæ hic à Seneca reprehenduntur. Profuerit eiſdem legere & ea quæ ſuper eadem re apud ſcriptorem noctiũ Atticarũ à Muſonio diſputantur: quæ & ipſa ſubiiciam.* Muſonium, *inquit,* philoſophum ſolitum dicere accepimus: Cum philoſophus hortatur, monet, ſuadet, obiurgat, aliudve quid diſciplinarum diſſerit: tum qui audiunt, ſi de ſummo & ſoluto pectore obuias vulgatas que laudes effutiunt, ſi clamitant etiam, ſi geſtiunt, ſi vocum eius feſtiuitatibus, ſi modulis verborum, ſi quibuſdam quaſi frequentamentis orationis mouentur, exagitantur, & geſtiunt: tum ſcias, & qui dicit, & qui audit fruſtra eſſe: neque illic philoſophum loqui, ſed tibicinem canere. Animus, inquit, audientis philoſophum, ſi quæ dicuntur, vtilia ac ſalubria ſunt, quæque & errorum atque vitiorum medicinas ferunt, laxamentum atque otium prolixe laudandi non habet. Quiſquis ille eſt qui audit, niſi ille eſt plane deperditus, inter ipſam philoſophi orationem & perhorreſcat neceſſe eſt, & pudeat tacitus, & pœniteat, & gaudeat, & admiretur: varios adeo vultus diſpareleſque ſenſus gerat perinde vt eum conſcientiamque eius affecerit vtrarumque animi partium aut ſincerarum, aut ægrarum philoſophi pertractatio.

Namque Echerij.] *Emendaui,* Namque Haterij. *De hoc autem vide præfationem patris Senecæ in quartum lib. Declamationum.*

Nos etiam cum ſcribimus.] *Omnia ſcribebant veteres iis litterarum formis, quas hodie maiuſculas vocamus. Neque vlla fere erant inter ſingulas voces interualla. Punctis interiectis vocem à voce diſtinguebant, hoc modo,* QVAMQVAM. TE. MARCE. FILI.

PINCIANVS.

QVæ non effudit vna, sed premit & vrget.] *Eadem*, quæ non effundit, imo premit & vrget. *Exemplar Pincianum notatum habet in margine, legendum esse*, quæ non effundit vna vox, sed premit & vrget, *quam lectionem probo, quia subiicit statim*. Plura enim veniunt, quam quibus vox vna sufficiat.

A quo Romana eloquentia exiluit.] *Quidam codices*, exiuit, *non* exiluit.

OPSOPOEVS.

IVdices *abest à manuscriptis. vnus habet.* scias aptiorem esse circulanti. *Vtrumque verbum olet glossema. Nisi fallor, genuina fuit lectio periodi istius*, Sic itaque habe, vim illam dicendi rap. at. ab. ap. esse circulanti, quam agenti, &c.

Medii libri scripti pertinaciter, quam violenta ista & inimica vis exuit. *sed male. Nostri constanter, vt in excusis*, quam violenta ista & nimia vis exuit: *& bene, Senecaque menti congruenter paulo ante dixerat verbis saltem commutatis*, vim dicendi rapidam atque abundantem.

M. ss. aut effectus impetus sui. *Mureti lectio non mala erit, si* affectus *scribas.*

Ita reperio in veteribus codicibus scriptum. Et ipse maluerit, si necesse esse est, vel P. Vinicium dicere, qui itaque cum quæreretur, quomodo P. Vinicius diceret, *&c. Et postea*, tam insulsus interuenerit, quam qui *&c.*

Bene emendauit Muretus. Namque Haterij, *sed plenius Lipsius in comment. ad Tacitum*, Nam Q. Haterij, *hoc ei nomen fuisse præter Tacitum testantur Seneca pater, & B. Hieron.*

GRVT. & IVRETVS.

MEmoriam renouant.] *v. c.* reuocant.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

O PVLCHRAM, altamque epistolam! Deum in nobis habitare, & bonum virum sine eo nullum esse. Colamus ipsum, & animum, qui ab illo descendit. In eo propria nostra bona sunt: alia omnia aliena Bonum autem, recta Ratio.

EPIST. XLI.

FACIS rem optimam, & tibi salutarem, si, vt scribis, perseueras ire ad bonam mentem: quàm stultum est optare, cum possis [1] à te impetrare. Non sunt ad cælum eleuandæ manus, nec exorandus æditiuus, vt nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est à te Deus. tecum est. intus est. Ita dico, Lucili, [2] sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorũ obseruator & custos: hic prout à nobis tractatus est, [3] ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam, nisi ab illo adiutus, exsurgere? ille dat consilia magnifica, & erecta. In vnoquoque virorum bonorum ([4] *Quis Deus incertum est*) *habitat Deus* Si tibi occurrit vetustis arboribus & solitam altitudinem egressis [5] frequens lucus, & conspectũ cæli dẽsitate ramorum aliorũ alios protegentiũ submouens: illa proceritas siluæ, & secretum loci, & admiratio vmbræ, in aperto tam densæ atque cõtinuæ, fidem tibi numinis facit. Et [6] siquis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manufactus, sed naturalibus caussis in tantam laxitatem excauatus: animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum [7] fluminũ capita veneramur: subita & ex abdito vasti amnis eruptio aras habet. coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quædam, vel opacitas vel immensa altitudo sacrauit. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduersa felicem, in mediis tẽpestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, [8] ex æquo deos: non subibit te veneratio eius? non dices: ista res maior est altiorque, quàm vt credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc diuina descendit. animum excellentem, moderatum, omnia tamquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridẽtem, cælestis potentia agitat. non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est, vnde descendit. Quemadmodum radij solis contingũt quidem terram, sed ibi sunt vnde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus vt propius diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet: illuc spectat ac nititur: nostris tamquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nititur. Quid enim est stultius, quàm in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei fræni. Aliter leo aurata iuba [9] demittitur, dum contrectatur, & ad patientiã recipiẽdi [10] ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualẽ illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore adspici, præfertur illi lãguido, & bracteato. Nemo

gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat; si ipsa ad terram, pondere eorum quæ tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam præferet vitem, cui aureæ vuæ, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite, fertilitas. In homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam formosam habet, & domum pulchram: multum serit, multum fœnerat. nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quæris quid sit? Animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. consummatur itaque eius bonum, si id adimpleuit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit? rem facillimam, [11] secundum naturam suam viuere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum trudimus. quomodo autem ad salutem reuocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit?

I. LIPSIVS.

1. A Te impetrare.] *A voluntate tua pendet. Velis esse bonus, eris: vt Stoici quidem censebant. Ita & Horatius:*

Hæc satis est orare Iouem, quæ donat & aufert:
Det vitam, det opes, æquum mi animum ipse parabo.

2. Sacer intra nos.] *Animus ille ab æthere auulsus, pars Animæ mundi, id est Dei, & ipse Deus. Vide Manuduct. 11. Diss. XIX. & Physiol. III.*

3. Ita nos ipse tractat.] *Si benè honestéque habuimus, habet: si æstimauimus, sustulimus, attollit. Negligit etiam, neglectus.*

4. Quis Deus.] *Ouidij in Metamorphosi versus.*

5. Frequens lucus.] *Plinius XII. cap. 1.* Lucos, atque in iis silentia ipsa, adoramus. *Plura ipse ibi, & ego ad Germaniam Taciti.*

6. Siquis specus.] *Tamquam & ibi sedes numinum. Apuleius 1. Florid. inter adorata viatoribus.* Speluncam frondibus obumbratam.

7. Fluminum capita.] *Notaui & exemplis firmaui, ad Annalem Taciti XIV.*

8. Ex æquo Deos.] *Id est, qui homines superat, Deos æquat. Gloriatio hæc Stoicorum crebra.*

9. Demittitur.] *Meus & plures scripti ita referunt, & rectum habeo. Demittitur autem, quia subiicit se & animos deprimit, mox ornandus.*

10. Ornamenta.] *Quæ illa? monilia, aurum iubis inspersum, & siquid tale.*

11. Secundum naturam.] *Explicaui Manuduct. 11. Dissert. XVII.*

MVRETVS.

FAcis rem optimam.] *In omnibus bonis viris quiddam inesse diuini. Hominem suis ac propriis bonis, non externis, æstimandum esse.*

Quàm stultum est optare.] *Impietatis & stultitiæ plena hæc sententia Stoicorum fuit. Audiebant summo omnium gentium consensu deos bonorum datores vocari. Ipsi autem præter virtutem, bonam mentem, rationem perfectam, & talia, nihil in bonis habendum esse ducebant, & ea diuinitus dari negabant. sibi ea quemque suis viribus parare dicebant. Itaque si sibi constare vellent, deos nullius boni datores esse dicerent, necesse erat. Dari quidem ab eis ea quæ ipsi præposita aut producta vocarent: opes, imperia, vires corporis, & similia: vera bona non dari. Hac stultitia imbutus Horatius, ita cecinit:*

Hæc satis est orare Iouem. qui donat & aufert:
Det vitam, det opes: æquum mi animum ipse parabo.

Immo vero, nugator, iste æquus animus vel maximum Dei donum est, neque obtingere tibi nisi diuino beneficio potest. Nobis certum atque exploratum est, fontem esse omnium bonorum Deum. Hic ipse philosophus, tanta vis veritatis est, fatetur, paulo post, à Deo dari magnifica & erecta consilia: neque posse quenquam, nisi ab eo adiutum, supra fortunam exsurgere.

Quis Deus incertum est.] *Versus è metamorphosi Ouidiana.*

ERASMVS.

ALiter leo aurata iuba innititur.] *Ita prior editio. In aliis erat,* innititur, *in aliis,* dimittitur. *Forte legendum erat,* nitet. *Agit enim de decore natiuo.*

OPSOPOEVS.

P. *Faber Semestrium lib. 11. cap. 7.* Pro nitet *(ait) quod Erasmi est, non Senecæ,* dimittitur, *repono: quoniam hoc verbum in veteribus nonnullis, in aliis autem* innititur *(quod ab eo parum recedit, et si corruptum est) legi. eiusdem Erasmi notæ fidem faciunt. Sed proba & recta est antiqua lectio: quam in integrum restituo: cum è caueis proprie dimissa & emissa dicantur animalia. Virgilius quidem de apibus.*

Hinc vbi iam emissum caueis ad sidera cœli.

Hactenus Faber. Idem fere Modius epist. 70. his verbis: Illud nitet *ab Erasmi coniectura est. qui & ipse fatetur in omnibus libris aut* innititur, *aut* dimittitur *reperiri. quo magis inclino vt veram, aut pro vera habeam lectionem nostrarum membranarum, quæ omnes* mittitur *præferunt, non ignotum theatris & venationibus vocabulum. Hæc Modius. Accedit item nostrorum librorum consensus in voce* mittitur.

M. ss. Familiam formosam habet, *& v. 32.* si id impleuit.

GRVTERVS ET IVRETVS.

AD aures simulachri] *v. c.* aurem.

Magnorum fluminum capita veneramur] *de his ceremonijs Plinius lib. 8. vbi Clitumni meminit.* Pōs terminus sacri prophanique: in superiori parte nauigare tantum, infra etiam natare concessum. *imo in quibusdam aquis nauigare etiam vetitum. idem lib. eodem de lacu Vadimonis:* Nulla in hoc nauis, sacer enim est, &c.

Iuba nitet] *plane rectim in v. c. Iureti,* iuba mittitur.

In vitia alter alterum trudimus] *In v. c.* alter alterni, *vnde videtur tollenda prima vox,* alter; *vt tantum legatur,* in vitia alterni trudimus, *quod elegantius est. Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

NON cito credendum de viro bono: rem magnam esse. Quosdam præferre, aut simulare, malos futuros, si sit occasio. Exemplo cuiusdam docet. Tum non laborandum in externis; quæ incommoda, aut falsa commoda, habent.

EPIST. XLII.

IAm tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? huius [1] secundæ notæ. nam ille alter fortasse, [2] tamquam phœnix, semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, [3] ex interuallo magna generari. Mediocria & in turbam nascentia, sæpe fortuna producit: eximia vero, ipsa raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo, quod profitetur: & si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. At male existimat de malis. Hoc etiam mali faciunt. nec vlla maior pœna nequitiæ est, quam quod sibi ac suis displicet. At odit eos qui subita & magna potentia impotenter vtuntur. Idem faciet, cum idem poterit. multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia: non minus ausura, cum illis vires suæ placuerint, quam illa quæ iam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandæ nequitiæ desunt. Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, vt paria pessimis audeat, fortunæ fauore deficitur. eadem velle eos cognosces: da posse, quantum volunt. Meministi, cum quemdam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac leuem, & te non pedem eius tenere, sed pennam. Mentitus sum: [4] pluma tenebatur, quam remisit & fugit. Scis [5] quos postea exhibuerit tibi ludos, quam multa in caput suum casura tentauerit. Non videbat, se per aliorum pericula in suum ruere: non cogitabat, quam onerosa essent quæ petebat, etiam si superuacua non essent. Hoc itaque in his quæ affectamus, ad quæ labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quędam superuacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non prouidemus: & gratuita nobis videntur, quæ carissime constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam soluimus: & gratuita vocamus, pro quibus nosipsos impendimus. Quæ emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amœnum aliquod fructuosum ve prædium: ad ea paratissimi sumus peruenire cum solicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris, & libertatis, & temporis. Adeo nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consilijs rebusque faciamus; quod solemus facere, quoties ad institorem alicuius mercis accessimus: videamus, hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. Sæpe [6] maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt. nostri essemus, si ista nostra non essent. Hæc ergo tecum ipse versa, non solum vbi de incremento agetur, sed etiam vbi de iactura. Hoc periturum est? nempe aduenticium fuit. tam facile sine isto viues, quam vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis? nempe & molestiam. gratiam minorem? nempe & inuidiam. Circumspice ista, quæ nos agunt in insaniam, quæ cum plurimis lacrymis amittimus: scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, [7] sed cogitat. [8] Qui se habet, nihil perdidit. sed quoto cuique habere se contigit?

I. LIPSIVS.

1. SEcundæ notæ.] *Proficientem, & nondum in summo.*

2. Tamquam phœnix.] *Rara hæc auis veri Sapientis, aut nulla. Vide nos Manuduct. II. Differt.* VIII.

3. Ex interuallo.] *De Constant. sap. cap.* VII. Raro forsitan, magnisque ætatum interuallis inuenitur *ille Sapiens.*

4. Pluma tenebatur.] *Argute. nam pluma etiam minus, quam penna. Hæc in alis, & firmior: illa in toto corpore sparsa, & leui nisu euellenda.*

5. Quos postea exhibuerit.] *Inimicus ille, opinor, de quo epist.* XXIV. *qui iuditium intentauit.*

6. Maximum pretium est.] *Nempe eius, quod affectamus. tamen libri quidam,* maximi pretij: *apertius, meliusque.*

7. Sed cogitat.] *Re carere possumus, opinio molestiam adfert.*

8. Qui se habet.] *In potestate: qui non est affectuum, aut opinionum.*

MVRETVS.

IAm tibi] *Non facile credendum, quenquam virum bonum esse. Multis ad malefaciendum non animum deesse, sed vires.*

PINCIANVS.

SEd etiam de iactura.] *Vetusta lectio,* sed etiam vbi de iactura.

Perdidisti postquam satiatus es.] Perdis, *non* perdidisti, *eadem habet recte. nam iteratur confestim idem verbum* Perdis.

OPSOPOEVS.

M. ss. magna potentia impotenter vtuntur. *Eadem lectio est Modij membranarum citato loco.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

NON latere, quæ faciat: rumorem omnia perferre. Ergo viue, inquit, vt in publico. Quid si etiam lateas? animus tuus scit & videt.

EPIST. XLIII.

QVOMODO hoc ad me peruenerit, quæris: quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus sum, vt possim excitare rumorem? non est quod te [1] ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quidquid inter vicina eminet, magnum est illic, vbi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Nauis quæ in flumine magna est, in mari paruula est: gubernaculum quod naui alteri magnum, alteri exiguum est. Tu nunc in prouincia, licet contemnas ipse te, magnus es: quid agas, quemadmodum cœnes, quemadmodum dormias, quæritur, scitur. Eo [2] tibi diligentius viuendum est. Tunc felicem te esse iudica, cum poteris in publico viuere, cum te parietes tui tegent, non abscondent: quos plerumque circumdatos nobis iudicamus, non vt tutius viuamus, sed vt peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores æstimes nostros, vix quemquam inuenies, qui possit aperto ostio viuere. Ianitores conscientia nostra, nō superbia opposuit. Sic viuimus, vt deprehēdi sit, subito adspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam aduocat, mala etiam [3] in solitudine anxia atque solicita est. Si honesta sunt quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? O te miserum, si contemnis [4] hunc testem.

I. LIPSIVS.

1. AD hunc locum.] *Romam, vbi, foris aut in prouinciis magni parui obscuriq; erant, in tanto lumine.*

2. Tibi diligentius.] *Scripti vocem inserunt,* tibi dic diligentius. *Lego,* tibi dein diligentius: *aut,* tibi, dico, diligentius.

3. In solitudine anxia.] *Tertullianus:* Nullum maleficium sine formidine est, quia nec sine conscientia sui.

4. Hunc testem.] *Nam vt Polybius in fragmentis:* Οὐδεὶς οὕτως οὔτε μάρτυς ἐστὶ φοβερὸς, οὔτε κατήγορος δεινὸς, ὡς ἡ σύνεσις, ἡ κατοικοῦσα ταῖς ἑκάστων ψυχαῖς: Nullus neque TESTIS tam formidabilis, neque iudex tam grauis, quam Conscientia, quæ mentibus cuiusque insidet & inhabitat.

PINCIANVS.

GVbernaculum quod naui alteri magnum, alteri exiguum est] *Scribendum ex eadem,* Gubernaculum quod alteri naui magnum est, alteri exiguum est.

Eo tibi diligentius viuendum est,] *Codex Franciscanus addit complusculα verba hoc pacto:* Quanto diligētius

vita tua, pro honoris faſtigio quæritur, tanto tibi diligentius viuendum eſt.

OPSOPOEVS.

M. ſſ. *abſque negatione*, Nam magnitudo habet certum modum, *nempe per ſe & ſine reſpectu alterius conſiderata. attamen magis placet cuſa lectio.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PVLCRA epiſtola. Nemo ſe à ſtirpe contemnat, ſi ad Sapientiam, id eſt Virtutem, venit. Hæc ſola nobilitat.

EPIST. XLIV.

ITERVM tu mihi te puſillum facis, & dicis, malignius tecum egiſſe naturam prius, deinde fortunam? cùm poſſis te eximere vulgo, & ad felicitatem omniũ maximam emergere. Si quid aliud eſt in philoſophia boni, hoc eſt, quod ſtemma non inſpicit. Omnes ſi ad primam originem reuocentur, [1] à dijs ſunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te [2] perduxit induſtria: at mehercules multis [3] quattuordecim ſunt clauſi. Non omnes curia admittit: caſtra quoque, quos ad laborem & periculum recipiunt, [4] faſtidioſe legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc ſumus nobiles. nec reijcit quemquam philoſophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit: Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus: Platonem [5] non accepit nobilem philoſophia, ſed fecit. Quid eſt quare deſperes his te poſſe fieri parem? omnes hi [6] maiores tui ſunt, ſi te illis geris dignum. Geres autem, ſi hoc protinus tibi perſuaſeris, à nullo te nobilitate ſuperari. Omnibus nobis totidem ante nos ſunt. nullius non origo vltra memoriam iacet. [7] Plato ait: *Neminem regem non ex ſeruis eſſe oriundum, neminem non ſeruum ex regibus.* Omnia iſta longa varietas miſcuit, & ſurſum deorſum fortuna verſauit. Quis ergo generoſus? ad virtutem benè à natura compoſitus Hoc vnum eſt intuendum. alioqui ſi ad vetera reuocas, nemo non inde eſt, [8] ante quod nihil eſt. A primo mundi ortu, vſque in hoc tempus, perduxit nos ex ſplendidis ſordidiſque alternata ſeries. Non facit nobilem [9] atrium plenum fumoſis imaginibus. nemo in noſtram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, noſtrum eſt. [10] Animus facit nobilem: cui ex quacumque conditione ſupra fortunam licet ſurgere. Puta itaque te non eſſe equitem Romanum, ſed libertinum: potes hoc conſequi, vt ſolus ſis liber inter ingenuos. Quomodo? inquis. ſi mala bonaque non populo auctore diſtinxeris. Intuendum eſt, non vnde veniant, [11] ſed quo eant. Si quid eſt quod beatam vitam poteſt facere, id bonum eſt ſuo iure: deprauari enim in malum non poteſt. Quid eſt ergo, in quo erratur? cum omnes beatam vitam optent, quod inſtrumenta eius pro ipſa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cum ſumma beatæ vitæ ſit ſolida ſecuritas, & eius [12] inconcuſſa fiducia, ſolicitudinis colligunt cauſſas, & per inſidioſum iter vitæ non tantum ferunt ſarcinas, ſed trahunt. Ita longius ab effectu eius quod petunt, ſemper abſcedunt, & quo plus operæ impendunt, hoc ſe magis impediunt, & feruntur retro. Quod euenit in labyrintho properantibus, ipſa illos velocitas implicat.

I. LIPSIVS.

1. A Dijs ſunt.] *Decerpti ab æthere, ſæpius dictum & dicendum.*

2. Perduxit induſtria.] *Non natus es Eques, ſed factus. Cenſum induſtria quæſiſti, & ex eo dignitatem.*

3. Quattuordecim.] *Gradus in theatris, proprij & ſepoſiti Equitibus.*

4. Faſtidioſe legunt.] *Nam ætatem, genus, mores, cenſum etiam (olim quidem) inſpiciebant. Nos in Militia, lib. 1.*

5. Non accepit nobilem.] *Alij contra, & aſſenſu traditum Platonem nobilem vtrimque fuiſſe. Apuleius De Dogmate Plat.* Ariſto ei fuiſſe pater dictus eſt: ceterum Perictione Glauci filia mater fuit. Et de vtroque nobilitas ſatis clara. Nam Ariſto pater, per Codrum, ab ipſo Neptuno originem duxit: ab Solone ſapientiſſimo maternus deriuatus eſt ſanguis. *Hæc ipſa Laertius, atque alij, tradiderunt: & puer adeo,* aurum nobilitatis inſigne in auricula geſtauit, *ſcriptum eidem Apuleio. Quomodo non ergo nobilem accepit? ſed cape & adiunua, non ſic nobilem celebremq;.*

6. Maiores tui ſunt.] *At libris negatio additur,* non ſunt: *recte, ſi interrogãdo efferes.*

7. Plato ait] *Vbi, alius docet. Ego contra in eo legi:* Reges ex regibus oriundos, donec ad Iouem origo reuocetur: *Alcibiade primo. Vera tamen illa dictio: & periodos æui fortunaq; ſi vides, eunt hæc in orbem.*

8. Ante quod nihil eſt.] *An quia è cælo & aſtris ſumus, quæ prima in rebus? An verius, è primis principijs omnes, Deo & Materia?*

9. Atrium plenum.] *Romanis proprie mos, collocandi in tabulariis per atria imagines maiorum: atque ex iis nobilitas æstimata. Aperui & asserui 1. Elect. cap.* XXIX.

10. Animus facit nobilem.] *Ita vero, ille altus, bonus, hanc laudem & titulum habet: vel Euripide iudice.*

——— τοὺς γὰρ ἀνδρείους φύσει
Καὶ τοὺς δικαίους, τῶν κενῶν δοξασμάτων,
Κἂν ὦσι δούλων, εὐγενεστέρους λέγω:
------- namque ab animo strennuos,
Iustosq;, quamuis orti & è seruis sient,
Stirpe anteire vulgo nobiles puto.

11. Sed Quo eant.] *Bionis hoc tale ad Antigonum*: O rex, sagittarijs si opus habes, non Vnde sint interrogas, sed scopũ proponis, & qui tangunt, eligis: sic & alios explora, nón Vnde, sed Quales sint.

12. Inconcussa fiducia.] *Inter alta Stoicorum, & nimia*: Sapientem sibi fidere, securum sui esse.

PINCIANVS.

SI ad vetera te reuocas,] *Verbum te superuacaneum est: ex vetere lectione.*

OPSOPOEVS.

T*olle vocabulum* gradus, *scriptis omnibus annuentibus. Simile glossema supra notatum est lib. de Beneficijs, M. ss. omnes*, solida securitas, *non* tranquillitas.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

NON multis libris, sed bonis, ad Sapientiam opus. Veteres superflua quædam, aut arguta, frustra scripsisse. Tum contra cauillos, & vocum captiones. Res, res, & earum discrimina quærenda: quis Beatus, & quod vere Bonum?

EPIST. XLV.

LIbrorum istic inopiam esse quereris. Non refert quam multos, sed quam bonos habeas. lectio certa prodest, varia delectat. Qui quo destinauit peruenire vult, vnam sequatur viam, non per multas vagetur. non ire istud, sed errare est. Vellem, inquis, magis libros mihi quam consilium dares Ego vero [1] quoscumque habeo mittere paratus sum, & totum horreum excutere: me quoque isto si possem, transferrē, & nisi mature te finem officij sperarem impetraturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & [2] fabulosum istud fretum deterrere potuisset. Transnatassem ista, non solum traiecissem, dummodo te complecti possem, & pręsens æstimare quantum animo creuisses. Ceterum quod libros meos tibi mitti desideras, non magis ideo me disertum puto, quàm [3] formosum putarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiæ scio istud esse, non iudicij: & si modo iudicij est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescumque sunt, tu illos sic lege, tamquam verum quæram adhuc, non sciam, & contumaciter quæram. Non enim me cuiquam mancipaui, nullius nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inuenta, sed quærenda nobis reliquerunt: & inuenissent forsitan necessaria, nisi & [4] superflua quæsissent. Multum illis temporis verborum cauillatio eripuit, & captiosæ disputationes, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam significationem verbis alligamus, deinde dissoluimus. Tantum nobis vacat? iam viuere, iam mori scimus? Tota illo mente pergendum est, vbi prouideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo vmquam nisi dum disputat, captus est? res fallunt. illas discerne. Pro bonis mala amplectimur: optamus contrà id quod optauimus: pugnant vota nostra cum votis, consilia cum consilijs Adulatio quam similis est amicitiæ? Non imitatur tantum illam, [5] sed vincit, & præterit: apertis & propitiis auribus recipitur, & in præcordia ima descendit, eo ipso gratiosa quo lędit. Doce quemadmodum hanc similitudinem dignoscere possim. venit ad me pro amico blandus inimicus: vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt: temeritas sub titulo fortitudinis latet: moderatio vocatur ignauia: pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur: his certas notas imprime. Ceterum qui interrogatur, [6] an cornua habeat, non est tam stultus, [7] vt frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus aut hebes, vt non habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista [8] sine noxa decipiunt, quomodo [9] præstigiatorũ acetabula & calculi, in quibus fallacia ipsa delectat. Effice,

vt quomodo fiat intelligam: [10] perdidi vsum. Idem de istis captionibus dico: quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignoranti nocent, nec scientem iuuãt. Si vis vtique verborum ambiguitates diducere; hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, & excelsum, & mirabilia calcantem. qui neminem videt, cum quo se commutatum velit: qui hominem ea sola parte æstimat, qua homo est: qui natura magistra vtitur, ad illius leges componitur, sic viuit, quomodo illa præscripsit: cui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus iudicij, inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis mouet, nulla perturbat: quem fortuna, cum in eum quod habuit telum nocentissimum, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, & hoc raro. Nam cetera eius tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more dissultant: quæ incussa tectis, sine vllo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse [11] Pseudomenon appellas, de quo [12] tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si acutus es, redige. Necessaria iudicat, quorum magna pars superuacua est: etiam quæ non est superuacua, nihil in se momenti habet in hoc, vt possit fortunatum beatumque præstare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. Ac proijcimus bonum, si hoc nomen pani aut polentæ damus, & ceteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est, vtique necessarium est: quod autem necessarium est, non statim bonum est: quoniam quædam necessaria sunt, eadem vilissima Nemo vsque eo dignitatem boni ignorat, vt illud ad hæc in diem vtilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, vt ostendas omnibus, magno temporis impendio quæri superuacua: & multos transisse vitam, dum vitæ instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, considera vniuersos: nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quæris? infinitum. non enim viuunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamẽ nos vita præcurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena transcurrit, & vltimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolæ modum excedam, quæ non debet sinistram manum legentis implere; in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, [13] non & hoc.

I. LIPSIVS.

1. QVoscumque habeo.] *Meos præsertim, & illos Lucilius petebat.*

2. Fabulosum.] *Non falsum, sed fabulis auctum. Sic* Hydaspes fabulosus, *in Horatio: de quo fama & fabulæ.*

3. Formosum putarem.] *Non ergo videtur fuisse, in corpore quidem. nam animo, quid pulchrius?*

4. Superflua quæsissent.] *Cacoethes philosophantium olim, nuper, hodie. Ipsi Stoici in hac culpa, ante omnes Chrysippus.*

5. Sed vincit.] *Plinius Panegyrico:* Ingeniosior est enim ad excogitandum simulatio veritate.

> Vt qui conducti plorant in funere, dicunt
> Ac faciunt prope plura dolentibus ex animo:

ait Horatius.

6. An cornua habeat.] *Est quem* κεράτινον λόγον *vocabant, quasi* Cornutum sermonem: *diciturque inuenisse primus Eubulides Dialecticus, aut Diodorus.*

7. Vt frontem suam tentet.] *Imo vero fecit Diogenes Cynicus facetißime. nam* ratiocinatori tali, concludenti ipsum cornua habere, manu frontem tangens, Equidem, inquit, illa non video.

8. Sine noxa decipiunt.] *Vt in omni alio cauillo. Itaque Aristippus egregie, ad subtiliter differentem, & vincẽtem:* Ego, inquit, victus abeo, iucundius quam tu victor dormiturus.

9. Præstigiatorum acetabula.] *Ludus est, vel manuum agilitas, hodieq; in vsu, & pueris aut plebi in admiratione. Calculos siue nummos in mensa ponunt, deinde acetabulis (vasculis aut pyxidibus) opertos tam dextre loco mouent, & transferunt, vt cum hic esse censeas, alibi compareant: & arte magica fieri arbitrere. Græci vocant* ψηφοπαίκτας, *quia ludunt calculis: vel &* ψηφοκλέπτας, *quia velut eos furantur. Glossæ:* Præstigiator, ψηφοπαίκτης. *Suidas &* ψηφολόγους *dictos ostendit, quem ea voce vide. At opportune notat Muretus, hanc comparationem ab Arcesilao esse, de quo Stobæus Serm. LXXX.* Ἀρκεσίλαος ὁ φιλόσοφος ἔφη, τοὺς διαλεκτικοὺς ἐοικέναι τοῖς ψηφοπαίκταις, οἵτινες χαριέντως παραλογίζονται: Arcesilaus philosophus aiebat, Dialecticos similes præstigiatoribus calcularijs, qui iucunde decipiunt.

10. Perdidi vsum.] *Neque enim delectant, iam nota.*

11. Pseudomenon.] *Mentientem Cicero vertit.*

12. Tantum librorum.] *Fortasse & ab alijs, sed certe à Chrysippo. Is solus scripsit,* περὶ τῆς εἰς τὸν ψευδόμενον εἰσαγωγῆς, α. περὶ τοῦ ψευδομένου, ς. περὶ τῆς τοῦ ψευδομένου λύσεως, γ. πρὸς τοὺς φάσκοντας τὰ λήμματα ἔχειν ψευδῆ τὸν ψευδόμενον λόγον, α. *Sunt vndecim libri vnius Chrysippi: & an falso Seneca,* tantum librorum? *Nam & alij, non ambigo, scripsere.*

13. Non & hoc.] *Muretus accipit, Nihil aliud quam spinosos Syllogismos ex repugnantibus curantes: qui fere sic*

conformari solent: Non & hoc, & illud. Hoc autem est: non illud igitur. *Ego vero aliter, Damnat, qui solam Dialecticam curant, non grauiora: & hanc vt ἔργον habent, non πάρεργον. Debebant, inquit, non hanc curare tantum, sed & hanc: id est, in additamento, non in principali habere.*

MVRETVS.

Librorum] *Libris non multis opus esse, sed bonis. & in studiis non subtilia quærenda esse sed vtilia.*

Præstigiatorum acetabula & calculi,] *Hi sunt quos Græci psephopaiktas vocant, frequentissimum etiam hodie circulatorum genus, qui celeritate quadam ac dexteritate manuum, e pluribus acetabulis, quæ in mensa exponunt, efficiunt, vt quos calculos sub vno ab eis conditos putares, eos statim sub alio ostendant: ita vt calculi illi ex vno acetabulo in aliud transiisse videantur. Quod autem Seneca cum eorum ludo dialecticorum argutias ineptias comparat, Arcesilas est. Is enim dicebat, τοὺς διαλεκτικοὺς ἐοικέναι τοῖς ψηφοπαίκταις, οἵ τινες χαριέντως παραλογίζονται: Stobæus λόγῳ π.*

Perdidi vsum.] *Neque enim amplius delectat, cum, quomodo fiat, intelligimus.*

Et hoc solum curantibus, non & hoc.] *id est, nihil fere aliud curantibus, quam molestissimos & spinosissimos syllogismos ex repugnantibus: qui fere ita conformari solent: Non & hoc & illud. Hoc autem est, non igitur illud.*

PINCIANVS.

Vellem, inquis, magis consilium mihi quam libros dares.] *Locus manifeste præpostere scriptus. Lego,* Vellem inquis, magis libros mihi quam consilium dares.

OPSOPOEVS.

M. *ss.* & quo plus operæ impenderunt, hoc se magis impediunt, & feruntur retro.

M ss. sperarem impetraturum. *& statim*, nisi & superuacua quæsissent.

M. ss. probiore lectione & interpunctione, verbis illigamus, ac deinde dissoluimus. Tantum nobis vacat. Iam viuere iam mori scimus.

Voculæ hæ in eum *non reperiuntur in m. ss.*

M. ss. tres, Quod bonum est, vtique necessarium est, quod necessarium est non vtique bonum: est quoniam quidem necessaria sunt quædam eadem vilissima.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Transnatassem ista] *v. c.* transnassem.

Vellem inquis, magis libros mihi quam consilium dares] *inuersum ordinem asseuerat Gruterus, & ex fide m. ss. quatuor legendum*: magis consilium mihi quam libros dares.

Ne cuiquam mancipaui] *bene v. c.* emancipaui, *quo verbo iam supra visus lib. 1. de benef. c. 3. vt ex v. c. ad eum locum notaui. Certe etiam ita se reperisse in omnibus suis m. ss. testatur Gruterus ad hunc locum, licet putet illud,* mancipaui, *magis retinendum. Iuretus.*

Quæ non debet sinistram manum legentis implere] *hoc referendum ad angustias & minutam libelli formã monet Lipsius cap. 1. Epist. instit.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE libro Lucilij iudicat, & laudat.

EPIST. XLVI.

Librum tuum quem mihi promiseras, accepi, & tamquam lecturus [1] ex commodo adaperui, ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse, vt procederem longius: qui quam disertus fuerit, ex hoc intelligas licet. breuis mihi visus est, cum esset nec mei, nec [2] tui temporis, sed qui primo adspectu [3] aut T. Liuii, [4] aut Epicuri posset videri. tanta autẽ dulcedine me tenuit & traxit. vt illum sine vlla dilatione perlegerem. [5] Sol me inuitabat, [6] fames admonebat, [7] nubes minabantur: tamen exhausi totum. Non tantum delectatus, sed gauisus sum. Quid ingenii iste habuit? quid animi? dicerem, quid impetus? si interquieuisset, si interuallo surrexisset. Nunc nõ fuit impetus, sed tenor, compositio [8] virilis & sancta. Nihilominus interueniebat dulce illud, & loco lene. Grandis & rectus es. hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia. ideo eligenda est fertilis, quæ capiat ingeniũ, quæ excitet. De libro tuo plura scribam, cum illum retractauero: nunc vero parum mihi sedet iudiciũ, tamquam audierim illa, non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod verearis, verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi [9] tam longe mentiatur! nisi quod etiam vbi caussa sublata est, mentimur & consuetudinis caussa.

I. LIPSIVS.

1. Ex commodo.] *Vbi commodum esset.*

2. Tui temporis.] *Scripti fere,* corporis: *sed illud teneam: Qui esset grandior, quam aut tuum aut meum tempus ferret scribere, siue legere.*

3. Aut T.

3. Aut T. Liuij.] *Multa enim scripsit abolita, etiam philosophica. Et certe libri Historiarũ nec ex quadrante exstãt.*
4. Aut Epicuri.] *Qui omnes philosophos copia librorum vicit, etiam Chrysippum: Laertius.*
5. Sol me inuitabat.] *Ut posito libro inambularem, aut me insolarem, vngerémque.*
6. Fames admonebat.] *Item ponere, & cibum sumere.*
7. Nubes minabantur.] *Postea inducta. & suadebant exercere corpus, ante pluuiam.*
8. Virilis & sancta.] *An etiam,* sana.
9. Tam longe.] *In tua prouincia aliquid potes, hîc Romæ nihil.*

OPSOPOEVS.

DVlce illud,& loco lene.] *in quibusdam erat,* leue. Loco *dixit, pro* in tempore. *Interueniebat lenitas, sed in loco.*

Abest vero à m.ss. in quibus postrema epistola clausula ita concipitur, nisi quod iam etiam vbi, causa sublata est, mentimur consuetudinis causa.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

FAMILIARITER cum seruis agendum, viuendúmque. Peccatum in eo sui æui, ex fastu & fastidio. Iudicio tamen, liberius aut seuerius, hos illósque (pro indole & virtute cuiusque) habendos.

EPIST. XLVII.

LIBENTER ex his qui à te veniunt cognoui, familiariter te cum seruis tuis viuere. hoc prudentiam tuam, hoc [1] eruditionem decet. Serui sunt? imo homines. Serui sunt? imo contubernales. Serui sunt? imo humiles amici. Serui sunt? imo conserui, si cogitaueris tantumdem in vtrosque licere fortunæ. Itaque rideo istos qui turpe existimant cum seruo suo cænare: quare? nisi quia superbissima consuetudo cænanti domino stantium seruorum turbam circumdedit. Est ille plus quàm capit, & ingenti auiditate onerat distentum ventrem, ac desuetum iam ventris officio, vt maiore opera omnia egerat, quàm ingessit: at infelicibus seruis [2] mouere labra, ne in hoc quidem, vt loquantur, licet.[3] virga murmur omne compescitur: & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt,[4] tussis, sternutamentum, singultus: magno malo vlla voce [5] interpellatum silentium luitur: nocte tota ieiuni, mutique perstant. Sic fit, vt isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantùm coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem, periculum imminens in caput suum auertere. In conuiuiis loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdem arrogantiæ prouerbium iactatur: [6] *Totidem esse hostes, quot seruos.* Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana prætereo, quod nec tamquam hominibus quidem, sed tamquam iumentis abutimur: quod cum ad cænandum discubuimus, alius [7] sputa detergit, alius [8] reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aues scindit:[9] pectus & clunes, ceteris ductibus circumferens eruditam manum, [10] in frusta excutit. Infelix qui huic vni rei viuit, vt altilia decenter secet. nisi quod miserior est, qui hoc voluptatis caussa docet, quam qui necessitatis, discit. Alius vini minister in [11] muliebrem modum ornatus, cum ætate luctatur. Non potest effugere pueritiam, sed retrahitur. iamque [12] militari habitu glaber, [13] destrictis pilis, [14] aut penitus euulsis, tota nocte peruigilat: quam [15] inter ebrietatem domini ac libidinem diuidit, & in cubiculo vir, & in conuiuio puer est. Alius cui conuiuarũ [16] censura permissa est, perstat infelix, & exspectat, quos adulatio, & intemperantia aut gulæ, aut linguæ, [17] reuocet in crastinum. Adiice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet adspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cum his cænare non sustinet, & maiestatis suæ diminutionem putat, ad eamdem mensem cũ seruo suo accedere. Dij melius, quod ex istis dominos habent.[18] Stare ante limen [19] Callisti dominum suum vidi, & eum qui illi [20] impegerat titulum, qui inter [21] reicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus, ille [22] in primam decuriam coniectus, in qua [23] vocem præco experitur, & ipse illum inuicem [24] apologauit, & ipse non iudicauit domo sua dignum. Dominus Callistum vendidit: sed [25] domino quàm multa Callistus? Vis tu cogitare istum quem seruum tuum vocas, [26] ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cælo, æquè spirare, æquè viuere, æque mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quàm ille te seruum. [27] Mariana clade quàm multos splendidissime natos, [28] senatorium per mili-

tiam auſpicantes gradum, fortuna depreſſit? alium ex illis [29] paſtorem, alium cuſtodem caſæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam tranſire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, & de vſu ſeruorum diſputare, in quos ſuperbiſſimi, crudeliſſimi, & contumelioſiſſimi ſumus. Hæc tamen præcepti mei ſumma eſt: Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum ſuperiorem velles viuere. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in ſeruum liceat: veniat in mentem, tantumdem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. [30] Bona ætas eſt. forſitan habebis. neſcis quâ ætate Hecuba ſeruire cœperit, quâ Crœſus, quâ Darij mater, [31] quâ Plato, quâ Diogenes? Viue cum ſeruo clementer. [32] comiter quoque & in ſermonem admitte, & in conſilium, & in conuictum. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eoſdem deprehendam, alienorum ſeruorum [33] oſculantes manum. Ne illud quidem videtis, quàm omnem inuidiam maiores noſtri dominis, omnem contumeliam ſeruis detraxerint? Dominum, [34] patremfamiliæ appellauerunt: ſeruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Inſtituerunt diem feſtum, [35] quo non ſolum cum ſeruis domini veſcerentur, ſed quo vtique honores illis in domo gerere, [36] ius dicere permiſerunt, & domum puſillam rempublicam eſſe iudicauerunt. Quid ergo? omnes ſeruos admouebo menſæ meæ? non magis quàm omnes liberos. Erras, ſi exiſtimas me quoſdam quaſi ſordidioris operæ reiecturum, vt puta illum mulionem, & illum bubulcum: non miniſteriis illos æſtimabo, ſed moribus. Sibi quiſque dat mores: miniſteria caſus aſſignat. Quidam cœnent tecum, quia digni ſunt; quidam, vt ſint. Si quid enim in illis ex ſordida conuerſatione ſeruile eſt, honeſtiorum conuictus excutiet. Non eſt, mi Lucili, quod amicum tantum in foro & in curia quæras: ſi diligenter attenderis, & domi inuenies. Sæpe bona materia ceſſat ſine artifice. tenta, & experire. Quemadmodum ſtultus eſt, qui equum empturus, non ipſum inſpicit, ſed ſtratum eius ac frænos: ſic ſtultiſſimus eſt, qui hominem aut ex veſte, aut ex condicione, quæ veſtis modo nobis circumdata eſt, ęſtimat. Seruus eſt? ſed fortaſſe liber animo. Seruus eſt? hoc illi nocebit? oſtende quis non ſit. Alius libidini ſeruit, alius auaritię, alius ambitioni; omnes timori. Dabo conſularem, [37] aniculę ſeruientem; dabo [38] ancillulæ diuitem: oſtendam nobiliſsimos iuuenes [39] mancipia Pantomimorum. Nulla ſeruitus turpior eſt, quàm voluntaria. Quare non eſt quod faſtidioſi te deterreant, quo minus ſeruis tuis hilarem te præſtes, & non ſuperbè ſuperiorem. [40] Colant potius te, quàm timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare [41] ad pileum ſeruos, & dominos de faſtigio ſuo deiicere: quod dixi, colant potius dominum, quàm timeant. Ita ne, inquit, prorſus colant tamquam clientes, tamquam ſalutatores? Hoc qui dixerit, obliuiſcetur, id dominis parum eſſe, quod Deo ſatis eſt, qui colitur & amatur. Non poteſt amor cum timore miſceri. Rectiſsime ergo te facere iudico, quod timeri à ſeruis tuis non vis, quod verborum caſtigatione vteris. Verberibus [42] muta admonentur. non quidquid nos offendit, & lędit. Sed ad rabiem cogunt venire delicię, vt quidquid non ex voluntate reſpondit, iram prouocet. [43] Regum nobis induimus animos. nam illi quoque obliti & virium ſuarum, & imbecillitatis alienæ, ſic excandeſcunt, ſic ſęuiunt, quaſi iniuriam acceperint: à cuius rei periculo illos fortunæ ſuę magnitudo tutiſsimos pręſtat. Nec hoc ignorant, ſed occaſionem nocendi [44] captant, querendo. acceperunt iniuriam, vt facerent. Diutius te morari nolo. non eſt enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores: placent ſibi, & permanent. leuis eſt malitia, ſępe mutatur: non in melius, ſed in aliud.

I. LIPSIVS.

1. ERuditionem decet.] *Nam Eruditio Stoicis dicitur, Sapientia. Notaui Manud.* II. *Diſsert.* I.

2. Monere labra.] *Idem notat, & carpit, De Ira* III. *cap.* XXXV. Quid flagella media cæna petis, quod ſerui loquuntur? quod non eodem loco & turba concionis eſt, & ſilentium ſolitudinis? *Apud Perſas ſimile, Ammianus lib.* XXIII. Nec miniſtranti apud eos famulo, menſæque adſtanti, hiſcere vel loqui licet, vel ſpuere. ita proſtratis pellibus labra omnium vinciuntur.

3. Virga murmur.] *Et videtur fuiſſe Officij genus, qui intenderent, & loquentes coercerent. Quo exemplo poſtea apud Principes* Silentiarij, *qui hanc reuerentiam ei præſtarent.*

4. Tuſſis, ſternutamentum.] *De Ira* II. *cap.* XXV. Quid eſt cur tuſſis alicuius, aut ſternutamentum, nos in rabiem agat?

5. Interpellatum.] *Quidam libri.* interpolatum, *item rectè.*

6. Tot dem hoſtes.] *Iſta ſublegit Macrobius* I. *Satur. cap.* X. *De ipſo autem adagio Feſtus, in* Quot ſerui.

7. Sputa detergit] *De Breuit. vit. cap.* XII. Quam curioſe infelices pueruli ebriorum ſputa detergant.

8. Reliquias temulentorum.] *Analecta è cibis.*

9. Pectus & clunes.] *Nam hæ duæ partes in auibus expetita. Non displiceat tamen quorumdam librorum lectio:* Per pectus & clunes certis ductibus circumferens eruditam manum, frusta excutit.

10. In frusta excutit.] *De Breuit vit. cap.* XII. Quanta arte scindantur aues in frusta non enormia. *Atque hæc scilicet, ne manu tangerent, in orbem aut lancem subiectam excutiebant.*

11. Muliebrem modum.] *Comatos, & in veste longa, eosdemque calamistratos & comptulos. Apuleius*: Scitulè ministrantes pueri calamistrati, pulchrè intueri. *Ambrosius lib.* IV. *Epist. ad Irenaeum*: Torquatos & calamistratos habent in ministerio, ipsi promissa barba, illos remissa coma. *Atque isti ferè erant à cyathis.*

12. Militari habitu.] *Forma tali, & ætate robusta: an & vestem notat? Nam isti pueri in rufa esse solent, vt & milites, alibi à me notatum.*

13. Destrictis pilis.] *Psilothro aut resina opinor. Tunc enim facile eos fricando, & manu admota, destringere. At libris tamen nostris nulla ea vox est, sed* retritis, *aut* tritis: *quod ego teneam, aut certè,* detritis: *ac significat forcipe aut rasorio potius cultro pilos recisos minutósque. Quod solent & adustione præstare. Confirmat quod sequitur.*

14. Aut penitus euulsis.] *Nónne enim & psilothro destricti penitus euelluntur? æquè sane ac volsellis, quas ipsas adhibebant. Ceterum radi aut velli, mollibus istis in assiduo vsu, vt laues semper essent. Suetonius de Othone,* corpore vulso fuisse, & faciem cotidie rasitasse. *Lucilij versus*:

Rador, subuellor, desquamor, pumicor, ornor:

à me quidem sic legendus.

15. Inter ebrietatem.] *Dicit totam noctem vigilare, sed partitis ministeriis. Priorem partem in conuiuio esse, ebrio domino cyathissantem: alteram in lecto, virum illi agentem. Vah! pudor, non vltrà explico. Et tales nempe grandes isti pueri, quos Achilles vocitabant, & in vtramque Venerem habebant.*

16. Censura permissa est.] *Vocator.*

17. Reuocet in crastinum.] *De Adulatione, liquet: ea caussa iusta reuocandi: sed idémne in Lingua aut Gula intemperantia? contra dicas, tales non reuocatos. Nisi forte Vitiosos istos ipsa Vitia capiebant. Dubitaui legere*: reuocet non reuocet in crastinum. *Adulatio reuocet, non reuocent duo dicta.*

18. Stare ante limen.] *Vt clientulum, egressum exspectantem. Simillimum de* Felicione *quodam sui aui Epictetus, I. Dissert.* XIX. Sutorem quemdam habuit Epaphroditus, quem vt nullius vsus aut frugis vendidit. At istum, bono suo dæmone, Cæsarianus aliquis emit, & Cæsaris sutor est factus. Vidisses statim, vt eum coluerit Epaphroditus. Quid agit optimus Felicio? Amo te. Deinde siquis nostrum interrogaretur, Quid agit Epaphroditus? dicebatur, cum Felicione super re quapiam deliberare.

19. Callisti dominum.] *Hic præpotens libertus Claudianus fuit, & è Tacito, Suetonio, Dione notus.*

20. Impegerat titulum.] *Vanales serui cum titulo ad pectus, qui, qualésque essent: ex Ædilicio edicto. Dicit autem* Impactum titulum, *quasi per contemptum, & notis fortasse insignem. Nam addit, inter* reiicula mancipia *productum: vt prauum, et titulo non allaudante.*

21. Reiicula mancipia.] *Probamus: & libri tamen* ridicula *constanter scribunt. Nec male, quia risu & iocis excipi solent, ab ipsis etiam præconibus: vt in Apuleij* VIII. *disces.*

22. In primam decuriam.] *Plures vnà vanales: & videntur serie, ac per decurias (quidam libri* curias *vellent) producti. Vltimi autem, optimi reseruati; vilissimi in primo agmine expositi. Martialis idem ostendit, sed & casulis aut cellis à mangone distinctos. lib.* IX.

Inspexit molles pueros, oculisque comedit,
Non hos, quos primæ prostituere casæ,
Sed quos arcanæ seruant tabulata catastæ:
Et quos non populus, nec mea turba videt.

23. Vocem præco experitur.] *Identidem clamando, nec emptorem reperiendo. Quod Apuleius sibi euenisse, reiiculo item & subcisiuo, memorat lib.* VIII. Tunc præco diruptis faucibus & rauca voce saucius, in meas fortunas ridiculos construebat iocos.

24. Apologauit.] *Displicet Henrico Stephano, & vellet,* ablegauit. *At libri omnes ingerunt: & quidam explicant,* conuicio affecit *vel* notauit. *Ego putem vulgi verbum, sed Græcanici fontis esse,* Ἀπολέγειν: *quod valet illis* reiicere, repudiare. *Ipsa vox retenta, sed aliter paullo flexa. Ita dixerunt* Caramidiare, Aporiari, *& id genus alia.*

25. Domino quam multa.] *Ipsi domino aliquid à Cæsare petenti Callistus impetrauit, sed non sine pretio aut dono. Non displiceret etiam,* domini quàm multa: *vt notet vniuersè potentiam Callisti, & secordiam Claudij, sub quo mancipia ista omnia pro arbitrio ferebant, agebant.*

26. Ex iisdem seminibus.] *Ipsa hæc Epictetus I. Differt.* XIII. Non recordaberis, qui sis, & quibus imperes? nónne cognatis? nónne natura fratribus? nónne à Ioue oriundis?

27. Mariana clade.] *Liquet mihi legendum,* Variana. *Nam neque Marius tulit cladem à barbaris, sed dedit. Nec ad ipsos Germanos referre potes, factos ab eo seruos: nam addit* Senatorium gradum auspicatos, *quod certe Romanorum est, non Germanorum. Cape igitur de Quinctilij Vari clade, cum tribus legionibus ab Arminio casi: atque in ea multi honesti aut nobiles facti serui.*

28. Senatorium per militiam.] *Dixi in Militia lib.* II. *cap.* IX. *Tribunos Laticlauios fuisse, & primum hunc velut aditum in curiam. Adde Epicteti locum lib.* III. *Differt.* XXVI. Si militauero, inquit, liberabor malis omnibus. Militat igitur, fert ea quæ seruus aliquis verbero: ac nihilo secius alteram tertiámque militiam postulat. Deinde cum ipsum Colophonem imposuerit, & factus fuerit Ordinis Senatorij, tunc incipit seruus esse: cum in curiam ingreditur, pulcherrimam seruitutem seruit. *Disce tres militias sic militasse, id est ter Tribunos, siue per tres annos an semestrem fuisse, & tum Senatores habitos, ex instituto Augusti.*

29. Pastorem.] *Quis enim alius seruorum vsus inter barbaros? & de iis agit: spectátque eodem de* casa, *quod adiungit. Non enim Palatia illic, nec mediastinis opus, aut atriensibus.*

30. Bona ætas est.] *Iuuentus: vt Mala ætas, Senectus.*

31. Qua Plato.] *Quem Dionysius, libertate eius offensus, Polidi Lacedæmonio vendendum tradidit. quod fecit, & adductum in Æginam, Anniceri Cyrenaico viginti minis vendidit: qui illico tamen Athenas ad amicos liberum eum remisit.*

32. Comiter quoque.] *Quidam libri*, in iter quoque.

33. Osculantes manum.] *Quod ipsum seruorum erga dominos erat. Videsis me. II. Elect. cap. VI.*

34. Patremfamiliæ.] *Tertullianus:* Gratius est nomen pietatis, quàm potestatis: etiam familiæ magis patres, quàm domini vocantur.

35. Quo non solum.] *Quidam libri*, non quo solo: *& ita sententia melior. Nam & alias cænabant cum Dominis; sed tunc de more, & ipsi velut Domini. Vide Saturnalia nostra I. cap. II.*

36. Ius dicere.] *Quod etiam alias inter ipsos vsurpabant. Certè Plutarchus de Catone Censorio scribit:* Serui si qui capitalem fraudem admisisse videbantur, de iis, si in iudicio conseruorum capitis damnati fuissent, supplicium sumebat.

37. Aniculæ seruientem.] *Quam captat, & heredipeta est.*

38. Ancillulæ diuitem.] *Amore eius corruptum.*

39. Mancipia Pantomimorum.] *Vide Quæst. Nat. VII. cap. vlt.*

40. Colant potius te.] *Poeta vetus dixit:*

Malo vereri, quàm timeri me à meis.

41. Ad pileum.] *Ad libertatem.*

42. Multa admonentur.] *Puto*, muta: *& quæ sermonis vsum sensumque non habent.*

43. Regum nobis induimus.] *De ira II. cap. XXXI.* Regis quisque intra se habet animum, vt licentiam sibi dari in alterum velit, in se nolit. *Musonius:* Τί προβαλλόμεθα τυράννους, μακρῷ χείρονες αὐτῶν καθεστῶτες; τὰς γὰρ ὁμοίας αὐτοῖς ἔχομεν ὁρμὰς, ἐν ταῖς οὐχ ὁμοίαις τύχαις: Cur tyrannos abiicimus & damnamus, ipsi longe iis deteriores? nam impetus affectusque eosdem habemus, etsi in dissimili fortuna.

44. Captant, Querendo.] *Querelas struunt iaciuntque, vt læsi: atque hoc ideò, vt lædant.*

MVRETVS.

Libenter.] *Reprehendit quorundam superbiam in seruos: & Lucilium laudat, quod cum suis familiariter viuat. Multa ex hac epistola impudenter compilauit Macrobius libro primo Saturnaliorum. Quanto autem maiore odio digni sunt, qui hodie ingenuis hominibus non aliter vtuntur ac seruis?*

Sic fit vt isti de domino loquantur.] *Neque vllam maiorem voluptatem capiunt, quàm cum eis absentibus aut male dicunt, aut male precantur. Vt ille in vetere comœdia:*

μάλα γ' ἐποπτεύειν δοκῶ,
Ὅταν καταράσωμαι λάθρα τῷ δεσπότῃ.

Totidem esse hostes, quot seruos.] *Catonis est.*

Callisti.] *Hic Claudij libertus erat. Dominum autem dicit, non Claudium, sed priorem.*

PINCIANVS.

Ex his qui ad te veniunt.] *Scribendum* à te, *non* ad te, *ex vetere lectione.*

Eruditam manum frustra excutit.] *Quidam codices*, eruditam manum in frusta excitat.

Tu tam illum ingenuum videre potes, quam ille te seruum.] *Lege commutatis dictionibus:* Tam tu illum videre ingenuum potes, quàm ille te seruum: *ex vetustis exemplaribus.*

Itaque, inquit, prorsus colant.] *Scribe*, Ita, inquam, prorsus colant, *ex eisdem.*

Verberibus multa admonentur.] *Vetus lectio.* verberibus multa amouentur. *Puto corrigendum*, verberum mulcta amouentur. *Quid si legas?* Verberibus multa admonentur, *seu* amouentur.

Sic exardescunt, sic sæuiunt.] Sic excandescunt, sic sæuiunt, *eadem.*

Diutius te me morari nolo.] *Verbum* me *redundat ex eadem.*

Et permanent.] *Coniunctio* & *non habetur in eadem.*

Frusta excutit.] *Alius habebat*, in frusta: alius frusta *omissa præpositione. Opinor legendum*, erudita manu frusta excutit. *quod & hodie faciunt aulicorum ministri in quadris panariis.*

Seruus est, hoc illi non nocebit.] *Sic erat in quodam:* Seruus est, hoc illi, alij non nocebit, *sed non admodum placet.*

Non quicquid nos offendit, & lædit, *&c.*] *Sic legebatur in quodam:* non quod nos offendant, quod lædant, sed ad *&c.*

OPSOPOEVS.

M. ss. superbissima consuetudo cænanti domino stantium seruorum turbam circumdedit.

Vnus è nostris, & scripti duo Modij, vlla voce interpolatum silentium. *quod Epist. 58. Nouant. hoc Curij testimonio probat*, Vincam tamen silentium, & si nihil aliud, certe gemitu interpolabo.

M. ss. quod cum ad cænandum discubuimus, *& inferius*, Mariana clade multos, *&c. omissa* quam *particula, & absque interrogatione.*

Vnus. In iter quoque & in sermonem illum amitte, *duo*, Commitem (*vnus* Comiter) quoque & in sermonem illum admitte.

M. ss. tres, non quo solo cum seruis domini vescerentur, sed quo vtique honores, *&c. Et sic ex veteri*

ſuo libro, cum ſententiæ totius medicinæ legendum monuerat Lipſius Satur. lib. 1. cap. 11.

En iterum duplex lectio vnius loco obtruſa: & error in ceteris editionibus ſimplex, in Romana geminatus. Fidem faciunt libri ſcripti ita hunc locum referentes: Seruus eſt. ſed fortaſſe liber animo. Seruus eſt. hoc illi nocebit? Oſtende quis non ſit. *Qui interrogationis notam & vim non animaduerterunt, aſſuta negatiua* non, *ſcripſerunt,* hoc illi non nocebit. *quæ ſcriptura in plериſque impreſſionibus recepta eſt. at Anbianus codex fraudem omnino detegit. nam ſuper hæc verba,* hoc illi nocebit, *in interlineari diaſtemate ſcriptum habet,* alias non. *Hinc aliis non factum: & Eraſmus in quodam reperit,* hoc illi, aliis non nocebit. *Romana editio hoc poſtremo verbo iterato fecit,* hoc illi nocebit: aliis non nocebit. *Apage hoc. extremum ſcabies occupat. Hæc ideo pluribus, vt origine mendi indicata veritatem lectionis m.ſſ. codicum, à Modio nuper epiſt. 123. publicatæ, confirmarem.*

Ego ſic reſtituendum putarim (ſcribit P. Faber. Semeſt. 11. cap. 6.) Verberibus multi admonent. At non quidquid nos offendit, *&c. hoc ſenſu, Tu melius quam alij, Lucili, erga ſeruos te geris, quod eos increpas, illi verberant ob leuem offenſiunculam: etiamſi reuera læſi non fuerint: dum præ deliciis, iracundi animi rabiem compeſcere non poſſunt. Hæc ille. Tres noſtri,* Verberibus multa admouentur, *vnus,* amouentur. *Quid ſi legas,* verberibus muta admonentur? *quaſi dicat, muta & bruta animantia verberibus coerceri & ad laborem impelli ſolent, ſerui non debent: homines enim ſunt, non iumenta.*

M.ſſ. tam noſtri quam Pinciani, ſic excandeſcunt *& ſtatim,* placent ſibi, permanent.

GRVTERVS ET IVRETVS.

VT iſti de domino loquantur.] *Senſus imperfectus eſt, quem implebis ſi leges,* obloquantur: *nam ita habet 5. c. Agratius autem ait,* obloqui, *eſſe obtrectatoris. quam vocem meus Senecæ palam hic deſiderat. Iuretus.*

Pretioſas aues ſcindit pectus & clunes certis ductibus circumferens eruditam manum in fruſta excutit.] *Aliam à multis ſententiam eliciens Gruterus, ſic reponit:* & pectus & clunes certis ductibus circumferens, erudita manu fruſta excitat. *vt ſcilicet voluerit Seneca, iſtos & pectore & clune inter carpendum, neſcio quam præ ſe tuliſſe geſticulationem.*

Et cum qui illi impegerat titulum.] *Hoc eo refert Briſſonius lib. 6. de formulis, quod olim titulum ſingulorum ſeruorum ſcribi, ita vt intelligi recte poſſet quid morbi vitij ve cuique eſſet, Ædiles curules edicto præceperant. cuius caput ad hanc rem pertinens citat Gellius lib. 4. cap. 2.*

Mariana clade quam multos.] *Ad hæc Lipſius ad lib. 1. Ann. Cladene Mariana? vbi iſta aut quando? nam C. ille Marius victor vbique, ſi memini, & fecit ſeruos, non dedit. quod de ea accipias, quam Germanus intulit, nugæ. An Germani Senatorium per militiam auſpicantur gradum? certiſſime reſcribendum,* Variana, *eamque intelligit, quæ contigit imperante Auguſto: & opportuno recentique exemplo admonet, poſſe è ſumma fortuna labi ad imam.*

Oſculantes manum.] *Cum tamen hoc ſeruorum. Arrianus lib. 2. Diſſertat. cap. 20.* Tribunatum adeptus es? ecce obuij omnes gratulantur. alius oculos oſculatur, alius collum, ſerui manus. *Poſtea tamen inualuit vt & potentiorum manus oſculo libarentur, vt videre eſt apud Plutarchum in Catone: lege Hotomanum lib. ſingulari Obſeruat. quæ ad veterum ritum nupt. pertinent, cap. 11. & Lipſium lib. 2. c. 6. Elect.*

Dominum patrem familiæ.] *v. c.* patrem familias, *& infr. Epiſt. 65.* agamus bonum patremfamiliæ, *idem v. c.* patremfamilias.

Iram prouocet.] *v. c.* euocet *quomodo dixit inf. Epiſt. 49.* deſiderium euocant, *& Epiſt. 52.* quem magnitudo rerum euocauerat. *Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

Amicis eadem expedire, & alterum alteri vtilem eſſe. Tum contra captiunculas, & ſpinoſas ineptias. Quid facitis? quid luditis? de vita agitur: ſuccurre, & forma. De fortuna: contra eam da arma.

EPIST. XLVIII.

AD epiſtolam quam mihi ex itinere miſiſti, tam longam, quàm ipſum iter fuit, poſteà reſcribam. Seducere me debeo, & quid ſuadeam, circumſpicere. Nam tu quoque qui conſulis, diu an conſuleres cogitaſti: quanto magis hoc mihi faciendum eſt, cùm longiore mora opus ſit, vt ſoluas quæſtionem, quàm vt proponas? Vtique cum [1] aliud tibi expediat, aliud mihi iterum ego [2] tamquam Epicurus loquor. Mihi vero idem expedit, quod tibi: aut non ſum amicus, niſi quidquid agitur [3] ad te pertinens, meum eſt. Conſortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec ſecundi quidquam ſingulis eſt, nec aduerſi. [4] in commune viuitur. Nec poteſt quiſquam beate degere, qui ſe tantum intuetur, qui omnia ad vtilitates ſuas conuertit: alteri viuas oportet, ſi vis tibi viuere. Hæc ſocietas diligenter & ſanctè obſeruanda eſt, quæ nos omnes omnibus miſcet, & iudicat aliquod eſſe commune ius generis humani. plurimum ad illam quoque (de qua loquebar) interiorem ſocietatem amicitiæ colendā proficit. Omnia enim cum amico com-

munia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili virorum optime, mihi ab istis subtilibus præcipi malo; quid amico præstare debeam, quid homini, quàm quot modis Amicus dicatur, & Homo quam multa significet. In diuersum ecce sapientia & stultitia discedunt. cui accedo? in vtram ire partem iubes? [5] Illi homo pro amico est, [6] huic amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi verba distorques, & syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes vaferrimas struxero, & conclusione falsa à vero nascens mendacium adstrinxero, non potero à fugiendis petenda secernere. Pudet me. in re tam seria senes ludimus. Mus syllaba est: mus autem caseum rodit: syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud non posse soluere: quod mihi [7] ex ista sententia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi forte acutior est illa collectio: Mus syllaba est: syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias! in hoc supercilia subduximus? in hoc barbam demisimus? hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire, quid philosophia promittat generi humano? consilium. Alium mors vocat, alium paupertas vrit, alium diuitiæ [8] vel alienæ torquent, [9] vel suæ: ille malam fortunam horret, hic se felicitati suæ [10] subducere cupit: hunc [11] homines male habent, [12] illum dij. Quid mihi [13] lusoria ista proponis? non est iocandi locus. ad miseros aduocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, ægris, egentibus, intentæ securi subiectum præstantibus caput, pollicitus es: quo diuerteris? quid agis? hic cum quo ludis, timet. [14] Succurre, quisquis eloquentior es, pereuntium pœnis. Omnes vndique ad te manus tendunt, perditæ vitæ, perituræque auxilium aliquod implorant, in te [15] spes opésque sunt. Rogant vt ex tanta illos volutatione extrahas, vt disiectis & errantibus clarum [16] veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid superuacuum, quàm faciles leges posuerit; quàm iucunda sit vita, quàm expedita, illas sequentibus; quàm acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quàm naturæ crediderunt. Quid istorum cupiditates demit? quid temperat? Vtinam tantum non prodessent! nocent. Hoc tibi, cum voles, manifestissimum faciam, & comminui & debilitari generosam indolem, in istas argutias coniectam. Pudet dicere contra fortunam militaturis, quæ porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur? per istud philosophiæ sunt nigræ, & turpes, infamésque etiam [17] ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quàm vt [18] formula cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia in integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, effecturos vos, vt non magis auri fulgor, quàm gladij perstringat oculos meos, vt ingenti constantia, & quod [19] omnes optant, & quod [20] omnes timent, calcem, ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, vt me parem Deo faciat: ad hoc inuitatus sum, ad hoc veni. fidem præsta. Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus [21] & præscriptionibus philosophorum. Aperta decent & simplicia bonitatem. Etiam si multum superesset ætatis, parce iam dispensandum erat, vt sufficeret necessariis: nunc quæ dementia est, superuacua discere in tanta temporis egestate?

I. LIPSIVS.

1. Aliud tibi expediat.] *Videtur de mansione in prouincia fuisse consultatio: at Seneca maluisset redire, & adesse.*

2. Tamquam Epicurus.] *Pro eius sensu & dogmate. qui vtilitatibus amicitias metitur: atque ea alij alia. Adi Epist.* IX.

3. Ad te pertinens.] *Quidam scripti*, à te, protinus.

4. In commune viuitur.] *Quod pulchre ita Aristoteles*, interrogatus. Quid esset Amicus? μία ψυχὴ δύο σώμασιν ἐνοικοῦσα: Vna anima duobus corporibus inhabitans.

5. Illi homo.] *Stoico illi.*

6. Huic amicus.] *Epicureo. qui nec ius aliquod commune se habere censet; sed ad se vnum omnia refert.*

7. Ex ista sententia.] *Meus liber*, scientia. *Putarem*, inscientia.

8. Vel alienæ torquent.] *Inuidia.*

9. Vel suæ.] *Quas non disponit bene, aut dispensat. Item torquent, metu amittendi.*

10. Subducere cupit.] *Ferendæ impar.*

11. Homines male habent.] *Irascitur iis, vt læsus.*

12. Illum dij.] *Qui cælestes incusat.*

13. Luſoria iſta.] *Arma batuentium.*

14. Succurre, quiſquis eloquentior.] *Fide Eraſmi, ex vno codice recepta lectio: ſed nec ipſi proba. Scripti valde abeunt: e quibus noſter & plures:* ſuccurrere. Quidquid laqueati reſpondent in pœnis. *Quidam,* ſuccurre. quid eſt quod laqueati. *Concinnabam ego:* hic cum quo ludis, timet. ſuccurre. Quidquid illaqueatorum pendet in pœnis, omnes vndique ad te manus tendunt. *Ecce, tu laqueos verborum iocoſe nectis: at iſti miſeri vere illaqueati pendent in ſuis quiſque pœnis. hi omnes te ſpectant auxiliarem, & liberatorem.*

15. Spes opeſque ſunt.] *Salluſtianum eſt, de Mario:* Spes atque opes ciuitatis in illo ſitæ.

16. Veritatis lumen.] *Hoc promittunt philoſophi, & præſtant. Lucretius:*

> ------ quique per artem
> Fluctibus e tantis vitam, tantiſque tenebris,
> In tam tranquillo, & tam clara luce locarunt.

Vtramque imaginem ibi habes, & Volutationis, *&* Luminis.

17. Ad album ſedentibus.] *Leguleijs. circa album Prætoris, & formulas occupatis.*

18. Formula cecidiſſe.] *Quod fit, cum actio aliter, apud alium, alio tempore, quam oportuit præſcriptumque eſt, inſtituitur. Iuriſconſulti iſta: & nos aliquid De Clem. II. cap. III.*

19. Omnes optant.] *Bona externa.*

20. Omnes timent.] *Mala eadem.*

21. Et præſcriptionibus.] *Ita & exceptiones dicuntur, quibus reus agentem repellit. Talia autem in ſophiſmatis, & ſuta quadam legeſque ad reijciendum & ſoluendum.*

MVRETVS.

AD Epiſtolam.] *Hanc epiſtolam lacerarant in duas: & poſterioris principium fecerant ab illis verbis* Mus ſyllaba eſt. *ego rurſus membra diuulſa coniunxi.*

Alium paupertas vrit.] *In alijs,* Alium mors vocat, alium paupertas vrit. *Inepte neque enim quidquam eſt, quod reſpondeat illi membro.* Alium mors vocat: *neque vero eſſe quidquam poteſt. Non enim vocat mors τὸν μὲν ἢ δ' οὔ· ſed omnes ex æquo. Eſt autem operæ ſcire, quomodo locus hic corruptus fuerit: vt ſi qua ſimilia inciderint, facilius animaduertantur. Librarius, aliud agens, ita ſcripſerat:* Alium mors, alium paupertas vrit. *deinde cum videret, duas illas voces,* Alium mors, *vacare: neque tamen eas delere vellet, ſedulo enim cauebant, ne quid, quod ſcripſiſſent, delerent: addidit notulam, & ad marginem ſcripſit,* vacat. *quo ſignificaret, illud* Alium mors *vacare ac redundare. Secuti alij ſtultiores librarij non tantum duas illas ſupervacaneas voces retinuerunt, ſed ex illo* vacat, *quod erat ad marginem, fecerunt* vocat. *Ita duplicatus & propagatus error. Peccata in hoc genere in ſcriptis veterum multa reperiet, ſi quis paulo attentius conſiderabit.*

PINCIANVS.

IN diuerſum. Ecce ſapientia & ſtultitia diſcedunt.] *Error in ordine. Lege per maiorem,* In diuerſum ecce ſapientia & ſtultitia diſcedunt, *ex eadem.*

Quod in re tam ſeria ſenes ludimus.] *Superfluit verbum* quod: *ex eadem. Illud notandum, in pleriſque antiquorum exemplarium connecti hanc epiſtolam cum ſequente, & vnam eſſe, non duas.*

Fidem præſta quantum potes. Ergo mi Lucili reduc te ab iſtis exceptionibus.] *Erratum eſt in ordine & diſpunctione verborum. Corrige,* fidem præſta. Quantum potes ergo, mi Lucili, &c.

OPSOPOEVS.

PLACET *Nicotiani libri ſcriptura,* niſi quicquid agitur a te, protinus meum eſt. *In eodem deſit abnutiua particula* non, *verſu penultimo.*

M.ſſ. Succurre quicquid laqueati reſpondentium pœnis: *in margine vero duorum,* Succurre, quid quod laqueati reſpondent in pœnis. *Quid lateat, alij acutiores viderint.*

M.ſſ. omiſſo pronomine me. vt parem Deo faciat.

GRVTERVS ET IVRETVS.

EX iſta ſententia.] *v.c.* ſcientia.

Luſoria iſta proponis.] *in v.c.* componis: *quod verbum videtur aptius eſſe. Iuretus.*

Etiam ad album ſedentibus.] *Album tabula erat dealbata. velut Theophilus in §. pœnales, Inſtit. de actionibus, ſcribit, albis litteris notata, in qua Prætores edicta ſua, quo omnibus innoteſcerent, actiones & interdicta proponebant, l. 2. §. eodem ff. de origi. iur. l. 7. & l. 9. ff. de Iuriſd. &c. Vide Briſſonium de verb. ſign.*

Quam vt formula cecidiſſe videatur.] cadere formula *in vett. libris dicitur, qui non vt oportuit actionem inſtituit. Locus autem hic Seneca facit, vt non 12. tabulis, ſed Prætoris edicto, plus petendo creditores cauſa cecidiſſe credat Rævardus lib. 3. c. 14. varior. vide eum ibidem, item lib. de autorit. prudent. cap. 2. Cuiacium & Hotomannum ad §. 28. ſi quis agens. Inſtit de actio. Briſſonium lib. 3. de verb. ſign. & Torrentium in Suetonij Claudium cap. 14.*

Perſtringat oculos.] *bene v.c.* præſtringat *quomodo dixit inf. Epiſt. 72.* cedunt enim nimio ſplendore præſtricti. *& Epiſt. 3.* præſtrinxerit oculos meos *& lib. 7. de benef. cap. 9.* quæ gentium oculos regemque præſtringunt. *Ita cum ibi quidam v. c.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

POMPEIORVM adſpectu, memoriam ſibi Lucilij renouatam. De breuitate & curſu Temporis: nihil longum aut vetus in eo eſſe. Obiter contra Dialecticos: & totum id genus proſpiciendos tantum.

EPIST. XLIX.

EST quidem, mi Lucili, ſupinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur: tamen repoſitum in animo noſtro deſiderium loca interdum familiaria euocant, nec exſtinctam memoriam reddunt, ſed quieſcentem irritant. ſicut dolorem lugentium, etiam ſi mitigatus eſt tempore, aut ſeruuli [1] familiaris admiſſio, aut veſtis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maxime Neapolis, ad [2] Pompeiorum tuorum conſpectum, incredibile eſt, quam recens deſiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es, cum maxime à te diſcedo: video lacrimas combibentem, & affectibus tuis inter ipſam coercitionem exeuntibus non ſatis reſiſtentem. [3] modo amiſiſſe te videor. Quid enim non modo eſt, ſi recorderis? Modo [4] apud Sotionem philoſophum puer ſedi, modo cauſſas agere cœpi, modo deſij velle agere, modo deſij poſſe. Infinita eſt velocitas temporis, quæ magis apparet reſpicientibus. Nam ad præſentia intentos fallit: adeo præcipitis fugæ tranſitus leuis eſt. Cauſſam huius rei quæris? quidquid temporis tranſijt, eodem loco eſt: pariter adſpicitur, vna iacet: omnia inde in profundum cadunt, & alioquin non poſſunt longa interualla eſſe in ea re, quæ tota breuis eſt. Pũctum eſt quod viuimus, & adhuc puncto minus: ſed hoc minimum ſpecie quadam longioris ſpatij natura diuiſit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adoleſcentiam, aliud inclinationem quamdam ab adoleſcentia ad ſenectutem, aliud ipſam ſenectutem. In quam anguſto, quot gradus poſuit? Modo te proſecutus ſum: & tamen hoc modo, ætatis noſtræ bona portio eſt: cuius breuitatem [5] aliquando futuram cogitemus. Non ſolebat mihi tam velox tempus videri. nunc incredibilis curſus apparet: ſiue quia [6] admoueri lineas ſentio, ſiue quia attendere cœpi & computare damnum meum. Eo magis vtique indignor, aliquos ex hoc tempore (quod ſufficere nec ad neceſſaria quidem poteſt, etiam ſi cuſtoditum diligentiſſime fuerit) in ſuperuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, ſi duplicetur ſibi ætas, habiturum ſe tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Triſtius inepti ſunt. illi ex profeſſo laſciuiunt: hi agere ſeipſos aliquid exiſtimant. Nec ego nego proſpicienda iſta: ſed proſpiciẽda tantum, & à limine ſalutãda, in hoc vnum, ne verba nobis dentur, & aliquid eſſe in illis magni ac ſecreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quæſtione, quam ſubtilius eſt contempſiſſe, quam ſoluere? Securi eſt, & ex commodo migrantis, minuta conquirere. Cum hoſtis inſtat à tergo, & [7] mouere iuſſus eſt miles, excutit neceſſitas [8] quidquid pax otioſa collegerat. Non vacat mihi verba dubie cadentia conſectari, & vafritiam in illis meam experiri.

Adſpice qui coëant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo ſtrepitus iſte belli circumſonantis exaudiendus eſt. Demens omnibus merito viderer, ſi cum ſaxa in munimentum murorum ſenes fæminæque congererent; cum iuuentus intra portas armata ſignũ eruptionis exſpectaret, aut poſceret; cum hoſtilia in portis tela vibrarent, & ipſum ſolum ſuffoſionibus & cuniculis tremeret; ſederem otioſus, & eiuſmodi quæſtiunculas ponens: Quod non perdidiſti, habes: cornua autem non perdidiſti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum huius acutæ delirationis cõcinnata. Atqui æque licet demens tibi videar, ſi iſtis impendero operam. & nunc obſideor. Tunc tamen periculum mihi obſeſſo externum immineret, murus me ab hoſte ſecerneret: nunc mortifera mecum ſunt. Nunc vaco ad iſtas ineptias. ingens negotium in manibus eſt. Quid agam? mors me ſequitur, fugit vita: aduerſus hæc me doce aliquid. effice ne ego mortem fugiam, vita [9] me non effugiat. Exhortare aduerſus difficilia, de æquanimitate: aduerſus ineuitabilia, anguſtias temporis mei laxa: doce non eſſe poſitum bonum vitæ in ſpatio eius, ſed in vſu: poſſe fieri, imo ſæpe fieri, vt qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergiſci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reuerti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, ſi in nauiga-

tione tantum exiſtimas minimum eſſe, quo à morte vita diducitur: in omni loco æque tenue interuallum eſt. Non vbique ſe mors tam prope oſtendit: vbique tam prope eſt. Has tenebras diſcute: & facilius ea trades, ad quæ præparatus ſum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, ſed quæ perfici poſſet. De iuſtitia mihi, de pietate diſputa, de frugalitate, de pudicitia vtraque, & illa cui alieni corporis abſtinentia eſt, & hac cui ſui cura. Si me nolueris per deuia ducere, facilius ad id quo tendo, perueniam. Nam (vt ille [11] ait Tragicus) *Veritatis ſimplex oratio eſt.* Ideoque illam implicare non oportet. nec enim quidquam minus conuenit, quam ſubdola iſta calliditas, animis conantibus magna.

I. LIPSIVS.

1. FAMILIARIS admiſſio.] *Qui illius ſcilicet fuit, quem luges. Eo admiſſo & viſo, recrudeſcit dolor. Alij tamen libri,* admonitio.

2. Pompeiorum tuorum.] *Villam, opinor, in Pompeiano habebat. Vide initio epiſt.* LXX.

3. Modo amiſiſſe te.] *Ex eo loco in Siciliam euntē, Seneca proſequēte. Ita enim infra:* Modo te proſecutus ſum.

4. Apud Sotionem.] *Aliquoties* Sotion *quidam citatur* De ſucceſſione philoſophorum, *à Laertio, Græco* Σωτίων: *non iſte, opinor. Citatur & Agellio, lib.* 1. *cap.* VIII. e Peripatetica diſciplina: *etſi male ibi libri quidam* Phocion. *Sed noſter iſte magis Pythagoricus fuiſſe videtur, ex epiſtola* CVIII. *De quo etiam Euſebius Chronico, extremis Augusti annis:* Sotio philoſophus Alexandrinus, præceptor Senecæ, clarus habetur.

5. Aliquando futuram.] *In ſenio, & ſub exitum.*

6. Admoueri lineas.] *Vt in ſtadio, vbi curritur ad lineam, & iam tangimus. Duplex enim ibi linea, & à qua, & ad quam currebant:* κανόνα *aut* γραμμὴν *Græci dixerunt. Varij meminerunt: & Euripides alluſit Antigona:*

—— ἐπ' ἄκραν ἥκομεν γραμμὴν κακῶν·
Deuenimus ſummam ad malorum lineam.

Iterumque in Electra:

Μή μοι, τὸ πρῶτον βῆμ' ἐὰν δράμῃ καλῶς,
Νικᾶν δοκείτω τὴν δίκην, πρὶν ἂν πέλας
Γραμμῆς ἵκηται, καὶ τέλος κάμψῃ βίου·
Ne mihi, licet primum cucurrerit bene
Curſum, æſtimetur victor, ante lineam
Quam tangat, atque compleat vitæ modum.

Sed & Pindarus in Pythiis, γραμμὴν *vocat, quod antea* τέρμα. *Hoc ipſo adſpectu Horatius:*

—— mors vltima linea rerum eſt.

Alij (vt Muretus) ad ludum calculorum referunt, vbi linea, & vltimam ἱερὰν *ſiue Sacram volunt dictam. Eo cum alter calculos promouerat, ludus finiebatur. Fuerunt & in circo lineæ: ſed ad illas Stadiales mihi verius referri. Quod autem eſt,* Admoueri lineas: *tale epiſt.* XXVI. Decrepitos, & extrema tangentes. *Etiam in Valerio. lib.* 1. *cap.* VII. Propioribus lineis admoueri.

7. Mouere iuſſus.] *Quidam libri,* induere: *quod de armis capias.*

Quidquid pax.] *Spolia & ſarcinulas.*

9. Me non effugiat.] *Si tempus aliud aut male agens perdo, effugit vita: ſi bene & vtiliter pono, nihil mihi perit.*

10. Minimum eſſe.] *Tabulam vnam;*

—— digitis a morte remotam
Quattuor.

11. Ait Tragicus.] *Euripides in Phœniſſis:*

Ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ·
Eſt veritati ſermo ſimplex condecens.

MVRETVS.

EST quidam.] *In tanta breuitate vitæ, totum tempus, omiſſis inutilibus, ad vtilia conferendum.*

Admoueri lineas.] *Id eſt, me ad finem ipſum propius accedere, ſumptum a ludo duodecim ſiue ſcriptorum, ſiue ſcruporum. vbi enim alter colluſorum ad vltimam lineam, quæ & hiera, id eſt, ſacra, dicebatur, calculos ſuos promouerat, neceſſe erat ludum finiri: & cum vinci, cui iam quo proferret vlterius non erat. Quod ſi idem vtrique contigerat, dicebantur hieram facere: & tunc neutrius victoria erat. Ab eodem ludo ſumptum eſt illud Horatij.*

Mors vltima linea rerum eſt.

Plutarchus: τελευταίαν, ὥσπερ τὴν ἀφ' ἱερᾶς, ἐπάγουσιν ἡμῖν τὸ γῆρας. *intelligit enim* τὴν ψῆφον τὴν ἀφ' ἱερᾶς γραμμῆς. *In ludo aſtragalorum* ἱερὰ γραμμὴ *vocabantur media ex quinque: qua de re vide Pollucem libro* 9.

Veritatis ſimplex oratio eſt.] *Euripideum:*

Ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ·

PINCIANVS.

AVT ſeruuli familiaris amiſſio.] Admiſſio *crediderim legendum, potius quam* amiſſio.

Nobis ſatis reſiſtentem. *Quædam exemplaria,* non ſatis reſiſtentem.

Ætatis noſtræ portio eſt.] *Scribe.* Ætatis noſtræ bona portio eſt, *ex vetere lectione.*

Aduerſus hæc me doce: aliquid affer, ne mortem fugiam.] *Corrigo,* aduerſus hæc me doce aliquid. Effice, ne mortem fugiam, *ex eodem.*

ERASMVS.

SVCCVRRE, quid quod laqueati respondent in pœnis.] *In alijs erat.* Quisquis eloquentiores in pœnis quicquid laqueati respondentium pœnis, *Vnus codex Anglicus habebat*, quisquis eloquẽtior es, pereuntium pœnis. *quod sequuti sumus: non quod per omnia satisfaciat, sed quod minimum displiceat. Si pro* respondet, *legas*, despondent, *pro* desperant, *tolerabilis erit lectio.*

Vtinam tantum prodessent, quantum nocent.] *Rectius habebatur in quodam:* Vtinam tantum non prodessent, Nocent. *vim enim coniunctionum supplet pronuntiatio: post silentium acutiore voce accinitur.* Nocent.

OPSOPOEVS.

M. ss. Eo magis itaque indignor.
Quatuor m. ss. & vnus Modij epist. 122. eodem loco dialecticos, Tristius inepti sunt. *in Ambiano ante* tristius, *interpolatum est* qui.

Aduersus hoc me doce aliquid. Effice vt ego mortem non fugiam, &c. *ita omnino emendauit hunc locum Modius dicta epistola, & Pincianus ex parte.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

QVID enim non modo est, si recordaris?] *v. c.* si recorderis.
Non vbique se mors tam prope ostendit.] *bene v. c.* mors tantum pope est. *Iur.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

CAECOS nos in vitijs esse, aut velamenta ijs quaerere. Agnoscenda autem, & remedia quaerenda. Vnde alioqui animi sanitas? quae etiam contingere vel inueteratis vitijs potest: quia ille facilis est flecti, & Natura ad bonum volat.

EPIST. L.

EPISTOLAM tuam accepi post multos menses, quam miseras. superuacuum itaque putaui, ab eo qui afferebat, quid ageres, quærere. Valde enim bonæ memoriæ est, si meminit: & tamen spero te sic iam viuere, vt vbicumque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quam vt meliorem te ipse quotidie facias, vt aliquid ex erroribus ponas, vt intelligas tua vitia esse, quæ putas rerum? Quædam enim locis & temporibus adscribimus: at illa, quocumque transierimus, secutura sunt.[1] Harpasten, vxoris meæ fatuam, scis[2] hereditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim auersissimus ab istis prodigijs sum. siquando fatuo delectari volo, non est mihi longe quærendus: me rideo. Hæc fatua subito desijt videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram. nescit esse se cæcam: subinde pedagogum suum rogat, vt migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt: nos sine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest viuere. Non ego sumptuosus sum, sed vrbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitæ: adolescentia hæc facit. Quid nos decipimus? non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos ægrotare nescimus. Si curari cœperimus, quando tot morbos, tantasve ægritudines discutiemus? Nunc vero ne quærimus quidem medicum: qui minus negotij haberet, si adhiberetur ad recens vitium sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. at mehercules turpe est magistrum[3] huius rei quærere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est: &, vt verum dicam, ne labor quidem magnus est; si modo, vt dixi, ante animum nostrum formare incipimus, & recorrigere, quam indurescat prauitas eius. Sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamuis flexa, reuocabis: curuatas trabes[4] calor explicat; & aliter natæ, in id finguntur, quod vsus noster exigit: quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, &[5] omni humore obsequentior? [6] quid enim aliud est animus, quam[7] quodammodo se habens spiritus? vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quod te impediat, quo minus de nobis bene speres, quod malitia iam nos tenet, quod diu in possessione nostri est. Ad neminem ante bona mens venit, quam mala. omnes præoc-

cupati sumus, virtutes discere, vitia dediscere: sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel traditi boni perpetua possessio est. [8] Non dediscitur virtus. Contraria enim mala in alieno hærent: ideo expelli & exturbari possunt: fideliter sedent, quæ in locum suum veniunt. [9] Virtus secundum naturam est: vitia inimica & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptæ exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduum. quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est, formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, vt incipiat. Deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter & salutaris & dulcis est.

I. LIPSIVS.

1. HARPASTEN.] *Est ἁρπαστή, bene ominatum nomen: quasi bellula futura, & rapienda ab omnibus. vt ἁρπαστόν, pilæ genus, ea re dixerunt.*

2. Hereditarium onus.] *Hereditate, cum reliquis famulis, transmissam.*

3. Huius rei quærere.] *Negatio excidit, atque ex sententia repono*: huius rei non quærere. *Pudet discere: pudere debebat non discere.* Nemo enim (*ait epist.* LII. per se satis valet, vt emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. *Doctrina enim quæritur Virtus: illa sine magistro non est. Stoicum dogma: de quo nos Manud.* II. *Dissert.* X.

4. Calor explicat.] *Ligno scisso, & ponderibus aliorsum ducto, subditus. Vascularij & nautæ cottidie faciunt.*

5. Omni humore.] *Non trabe aut robore tantum, sed aere aut aqua, quibus nil flexibilius.*

6. Quid enim aliud.] *Quia de* humore *præmisit: ecce ipse Animus, inquit, est Aer: & ergo ductilis.*

7. Quodammodo se habens.] *Spiritus nempe talis: & vt Stoici, πνεῦμα θερμόν,* calidus spiritus. *Vide me Physiol.* III. *Dissert.* IX.

8. Non dediscitur.] *Stoicum est, Sapientem summe & semper beatum esse. Stabile illud Bonum non vi, non casu excuti, aut minui: sed nec crescere. Videsis* III. *Manud. Dissert.* III.

9. Virtus secundum Naturam.] *Vide iterum Manuduct.* II. *Dissert.* X.

MVRETVS.

EPISTOLAM tuam.] *Peccare in eo plærosque homines, quod vitia sua rebus adscribunt. Tenera facilius quidem corrigi: sed tamen inueterata quoque pertinaci studio emendari iuxta illud Horatij,*

> Inuidus, iracundus, iners, vinosus, amator,
> Nemo adeo ferus est, vt non mitescere possit,
> Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Harpasten.] *Simile quiddam notaui in amico quodam meo. homine eruditissimo: qui cum ætate (est enim octogenario maior) surdaster effectus sit, hoc tamen in se vitium non agnoscit: sed vere ac serio conqueritur, pessimam consuetudinem inualuisse: homines multo summissius loqui, quam solebant, ita vt videantur vereri ne intelligantur.*

Non dediscitur virtus.] *Dogma Stoicum, virtutem non amitti: de quo alio loco fortassis pluribus disseremus.*

ERASMVS.

NVNC vaco ad istas ineptias?] *Pro,* Nunc vaco, *rectius erat,* Non vaco. *Quamquam alterius lectionis idem est sensus, si legatur per interrogationem.*

OPSOPOEVS.

M. *ss. repetito verbo* sum, Non ego sumptuosus sum.
M. ss. Ideo depelli & exturbari possunt.

GRVTERVS ET IVRETVS.

AIT domum tenebrosam.] *repone ex v. c.* tenebricosam, *qua voce vsus idem Seneca Epist.* 87. *vbi* tenebricosum balneum *vocat. Sic Cicero* tenebricosos sensus, &, tenebricosum tempus, *dixit. Et ipse Seneca pari nomine* lucricosum, *vt sup. notaui ad lib.* 7. *de benef. c.* 26. *Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE Aetna aliquid, vberius de Baijs: & hac occasione, in molles & luxui deditos. Hunc pellendum, & militandum esse: in quos? in voluptatem, in dolorem, alia. Hoc agentem, bonum in locis serijs sanctisque agere; vitare lasciua, aut peramœna.

EPIST. LI.

QVOMODO quisque potest, mi Lucili: tu istic habes Ætnam, illum nobilissimum Siciliæ montem: quem quare dixerit Messalla vnicum, siue Valgius (apud vtrumque enim legi) non reperio. cum plurima loca euomant ignem, non tantum

edita, quod crebrius euenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacétia. Nos vt cumque possumus, contenti sumus Baiis: quas postero die, quam attigeram, reliqui. locum ob hoc deuitandum, cum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? vlli loco indicendum est odium? minime. sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro magis conuenit quam alia, nec vllum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens, decliner, tamquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, numquam [1] Canopum eliget, quamuis neminem Conopus esse frugi vetet. Ne Baias quidem. diuersorium vitiorum esse cœperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic tamquam aliqua licentia debeatur loco, magis soluitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & comessationes nauigantium, & symphoniarum cantibus perstrepentes lacus, & alia quæ velut soluta legibus luxuria, non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, vt irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus. Indurandus est animus, & a blandimentis voluptatum procul abstrahendus. [2] Vna Hannibalem hiberna soluerunt: & indomitum illum niuibus atque Alpibus virum eneruauerunt fomenta Campaniæ. Armis vicit, vitijs victus est. [3] Nobis quoque militandum est: & quidem genere militiæ, quo numquam quies, numquam otium datur. Debellandæ sunt in primis voluptates: quæ ([4] vt vides) sæua quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis? [5] quid cum sudatorijs, in quæ siccus vapor [6] corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus, quod fecit Hannibal, vt interrupto cursu rerum, omissoque bello, fouendis corporibus operam daremus: nemo non intempestiuam desidiam, victori quoque nedum vincenti periculosam, merito reprehenderet. Minus nobis, quam illis Punica signa sequentibus, licet: plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseuerantibus. Fortuna mecum bella gerit: non sum imperata facturus. iugum non recipio, imo quod maiore virtute faciendum est, excutio: non emoliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati: idem sibi in me iuris esse volet & ambitio, & ira? inter tot affectus distrahar, imo discerpar. [7] Libertas proposita est: ad hoc præmium laboratur. Quæ sit libertas, quæris? nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam [8] in æquum deducere. quo die intellexero [9] illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cum in manu mors sit? His cogitationibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. Effeminat animos amœnitas nimia: nec dubie aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero vngula est: in molli palustrique pascuo saginata, cito subteruntur. Et fortior miles [10] ex confragoso venit: segnis est vrbanus [11] & verna. Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit puluere ille vnctus & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestius Scipio, quam Baijs exsulabat. ruina eius non est tam molliter collocanda. Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, & Cn. Pompeius, [12] & Cæsar, exstruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longeque subiecta. Adspice quam positionem elegerunt, quibus ædificia excitauerunt locis, & qualia: scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas vmquam fuisse [13] in Vtica Catonem vt præternauigantes adulteras dinumeraret, & adspiceret tot genera cymbarum varijs coloribus picta, & fluitantem toto lacu rosam, vt audiret canentium nocturna conuitia? nonne manere ille intra vallum maluisset, quod in vnam noctem [14] manu sua duxisset? Quid ni malit, quisquis vir est, somnum suum classico, quam symphonia rumpi? Sed satis diu cum Baijs litigauimus, numquam satis cum vitijs: quæ oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine. nam illis quoque nec finis est, nec modus. Proijce quæcumque cor tuum laniant: quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis reuellendum erat. Voluptates præcipue exturba, & inuisissimas habe, latronum more, [15] quos Philetas Ægyptij vocant. in hoc [16] nos amplectuntur, vt strangulent.

1. Canopum.]

I. LIPSIVS.

CAnopum.] *Duodecim mill. aribus ab Alexandria distantē, impendio locū sanis, & LAETIS* diuersorijs exstructum, *vt Ammianus loquitur. Sed & aeris ibi mira temperies & salubritas: Serapidis etiam celebre fanū. Ab his caussis delicati, religionis etiam specie, celebrabant. & vt Strabo ait,* super omnia memorabilis est turba eorum, qui ad festiuos illic dies, per fossam, Alexandria nauigant. Quæ fossa diebus ac noctibus nauicularū plena est, viros pariter ac mulieres vectantium, qui cantant ac tripudiant, cum extrema lasciuia atque impudentia. *Est & in prouerbio* Canopea luxuria: *neque iniuria inter infames Seneca habet.*

2. Vna Hannibalem.] *Sic legendum. Sola vna hiberna: adeo periculosum tale contubernium.*

3. Nobis quoque militandum.] *Epictetus III. Dissertat. XXIV.* στρατεία τίς ἐστιν ὁ βίος ἑκάστου, καὶ αὕτη μακρὰ καὶ ποικίλη: Militia est vita cuiusque, atque ea longa ac varia.

4. Vt vides.] *In Annibale, iam dicto.*

5. Quid cum sudatorijs.] *Quæ Laconica vocant.*

6. Corpora exhausturus.] *Epist. CVIII.* Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus.

7. Libertas proposita.] *Is enim inter fines fructusq; philosophiæ. Et quæ libertas ea sit, Epictetus cum alibi, tum toto Capite 1 libri IV. Adde Senecam, epist. LXXV. in fine.*

8. In æquum deducere.] *Ne supra me stet, imperetque.*

9. Illam plus posse.] *Inepte, aut falso. si plus potest, quomodo nihil potest? Quin tu lege:* illa me plus posse. *Simul, inquit, is mihi sensus & mens. vt sciam me plus posse (velim modo) quam fortunam: tunc exarmata est, nihil potest.*

10. Ex confragoso.] *E saltibus & montanis, locis asperis.*

11. Et verna.] *Domi & in vrbe natus, educatusque.*

12. Et Cæsar.] *De cuius villa Baiana Tacitus XIV. Annal.* Viam Miseni propter & villā Cæsaris, quæ subiectos sinus EDITISSIMA prospectat.

13. In Vtica.] *Certum est, hoc male edi. Nam de Vticæ delicijs nec fama est, nec hic iis locus, vbi de Baiis sermo. Modius volebat.* In Vatiæ *nempe villa, quæ in his sane locis. Sed scripta lectio omnis* inimica, *aut* in vnica, *aut* mimiaca; *aut denīq;* in numma. *at meus habet,* in ima. *Quid sit, nescio: nisi locum aliquem delicatum Baijs, & lasciuiæ factū. Dubitaui, in* mica, *legere: quod certe cum scriptura conuenit: & videntur sic appellasse loca cænationum minuta, sed elegantiæ & lautitiæ facta. Martialis.*

> Mica vocor. quid sim cernis, cænatio parua:
> Ex me Cæsareum prospicis ecce tholum.
> Frange toros, pete vina, rosas cape, tingere nardo:
> Ipse iubet mortis dememinisse Deus.

Mica aurea *illa in Cælimontio fuit, (vt P. Victor locat:) vnde prospectus in vicinum* Diui Claudij templum. *Itaque ait, viuendum genialiter esse: quoniam & Dij (Imperatores) moriantur: quidni homines? Si tamen* Mica *illa in Domitiani palatio, vt volūt (neque abnuo plures eo nomine fuisse:) tunc Flauiæ gentis templum magis accipiemus. Sed ait igitur* cænationem paruam *esse: vnde et nomen à Græco* μικκός, *quod Dores ita pro* μικρός. *Nunc ad Senecam, talis famosa* Mica *Baiis fuerit: quo exemplo aliæ sic structæ, & dictæ. Sane lectio* Vtica. *est ex ipsa* Mica *formata: si demdis litteram primorem.*

14. Manu sua.] *Non solus quidem: sed Imperatores & ipsi olim manum operi admouebant. quod hic adsignificat.*

15. Quos Philetas Ægyptij.] *Qui tunc Græce loquebantur, & cœperunt ab imperio Macedonum. Nam talis sane vox est, & priscis vsurpata. vt Hesiodo in Operibus:*

> Ὃς δὲ γυναικὶ πέποιθε, πέποιθ᾽ ὅγε φιλήτῃσι.
> Quisquis feminæ habet fidem, habet fidem & ille latroni.

Archilocho:

> Φιλήτα νύκτωρ περὶ πόλιν πολευμένῳ.
> Furi & latroni, qui per vrbem it noctibus.

Hesychius: φιλήτης, κλέπτης, λῃστής: Philetas, fur, latro. *Festus:* Pilare & Compilare, sunt qui Græcæ originis putent. Græci enim fures, Piletas. *Aeolice nempe* πιλήτας. *Adde, si vis, Eustathiū in Odyss. γ. & Iliad. β.*

16. Nos amplectuntur.] *Alludit ad etymon Græcæ vocis. nam* φιλεῖν *etiam osculari est, & amplecti: quod quia latrones subdole faciunt, hinc nomen. Etsi alij ab* ὑφελεῖν *deriuent, a* Sustollendo, *quasi esset* ὑφελήτης. *Vide Eustathium.*

MVRETVS.

QVomodo] *Vitanda esse ea loca in quibus periculum est ne animi eneruentur, & effeminentur.*

Canopum] *Et tota Ægyptus, & in ea præcipue Canobus omnium libidinum atque impuritatum domiciliū fuit. Audiebantur illic noctes & dies turpissimi & obscœnissimi cantus virorum & mulierum, qui quasi initiandi caussa, eo ex Alexandria per fossam lintribus vehebantur. Strabo:* Αντὶ πάντων δ᾽ ἐστὶν ὁ τῶν πανηγυριζόντων ὄχλος, τῶν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας κατιόντων τῇ διώρυγι. πᾶσα γὰρ ἡμέρα καὶ πᾶσα νὺξ πληθύει τῶν ἐν τοῖς πλοιαρίοις καταυλουμένων καὶ κατορχουμένων ἀνέδην μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. *Canopum an Canobum dicas, nihil interest.*

Vim Hannibalis hiberna soluerunt:] *Ita conieci legendum: cum in aliis esset,* vina Hannibalem hiberna soluerunt.

Philetas] *Quasi tu dicas basiatores. Male alii,* Philistas.

PINCIANVS.

AEtiam & illū nobilissimum Siciliæ montē:] *Coniunctio & superuacanea est in plerisque exemplaribus.*

Et aspicere tot genera cymbarum] *Verbum* aspicere *desideratur in vet. lectione: alioquin* aspiceret *legendum erat.*

Quam ibi vnam noctem anxius ipse duxisset.] *Scribendum*. quod in vna nocte manu sua ipse duxisset, *ex eadem. & paulo post* extirpa, *non* exturba, *legendum*.

ERASMVS.

Effœminat animos, amœnitas, *&c.*] *Rectiꝰ habebatur*: Effœminat animos amœnitas nimia: nec dubie aliquid, *&c.*

In huius epistolæ medio, deerat huius epistolæ finis: tum aliæ duæ integræ, quarum posterioris finis erat: Quid enim refert, *&c.*

OPSOPOEVS.

M*ureti coniectura longius à vulgata aliarum editionũ lectione recedit. Scepũ tangunt membranæ nostræ & Modij epist. 58. vno consensu legentes.* Vna Hannibalem hiberna soluerunt, *Emphasis est in* vna.

Modius epist. 123. Correctio Pinciani, nostrorũ librorũ auctoritate confirmata est, in quibus το adspiceret *etiã nullum erat, legebaturque pro illo* in Vtica, *quod ab illis videtur, qui Uticæ sibi Catonem manus intulisse meminerant: aut* in vnica, *aut* Miniaca, *aut certe* inimica. *ex quo vt quid faciendũ sit, nõ temere affirmarim, ita leui coniectura ductus reposuerim*: Habitaturũ tu putas vnquã fuisse in Vaciæ Catonẽ, vt præter nauigãtes adulteras dinumeraret, & tot genera cymbarũ varijs coloribus picta, & fluitantẽ toto lacu rosã, vt audiret canentiũ nocturna cõuitia, nonne *&c.* in Vaciæ *villa puta, de qua qui epistolã Senecæ 55. legerit, minus fortasse à me dissidebit. fuit certe hæc eo situ, vt quæ hoc loco cõmemorantur, ex ea videri & audiri cõmode possent. neque video quomodo ex vulgata scriptura sententia aliqua, tantũ non contra mentẽ Senecæ elici possit. nã quod hoc dicas: Catonẽ potius vallo subitario salutẽ suã commissurũ fuisse quã Uticæ mœnibus & propugnaculis inclusurum contra vim Cæsaris, si Vticæ necesse habuisset adulteras dinumerare, & alia grauitate sua indigna videre, aliquid est: nisi de Scipione quoque antea dixisset. Literunũ eũ, quã Baias exsulij locũ legisse, & in cõparatione adijci videretur, perinde Catonẽ quoque potius intra vallũ vna nocte a se excitatũ mansurũ fuisse quã in villa splẽdida quidem, sed tot illecebris obnoxia. de hac re ita censeo: etsi quo magis cogito, eo sua lectio excusabilior mihi videatur. Hactenus Modius. Nostri codices* inimica *referunt. in Ambiano ex ea voce interpolata factũ est* in Vtica. *Sed scholiũ, si qua huic fides, adiectũ,* ciuitas est vltra Baias aquas, *fauet Modij cõiecturæ. tritũ satu Vticã in Africa sitã fuisse. at Vaciæ villa (vt Seneca ait) Baias tras parietẽ habet. Abest ite a nostris verbũ* aspiceret: *M. ss. quidam, & sine dubio recte,* intra vallum maluisset, quod in vnam noctem manu sua ipse duxisset.

GRVTERVS ET IVRETVS.

IN Vtica Catonem] *mira varietas lectionum, quibus & ista addatur esse in vno v. c.* in Ienica Cat.

Quos Philistas Ægyptij] *v. c.* Pfilistas.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

VACILLARE nos in rectis: opus esse adiutorio, & directione. Alios autem alijs facilius duci formarique, vt natura est. Sed vt formeris, elige è priscis, & è præsentibus. fuge tamen verbosos, ambitiosos, plausum captantes.

EPIST. LII.

QVID est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo vnde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quidquam semel velle? Fluctuamus inter varia consilia: nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. Stultitia, inquis, est: cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa reuellemus? Nemo per se satis valet, vt emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatẽ sine vllius adiutorio contendere, [1] ex ijs se fecisse sibi ipsum viam. hos maxime laudat. quibus ex se impetus fuit, qui seipsos protulerunt. quosdam indigere ope aliena, non ituros si nemo præcesserit, sed bene secuturos. ex his Metrodorum ait esse. Egregiũ hoc quoque, sed secundæ sortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse saluus potest: & hoc multum est, velle seruari. Præter hæc adhuc inuenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiẽdum, eorum qui cogi ad rectum compellique possunt: quibus non duce tãtum opus sit, sed adiutore, &, vt ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quæris huius exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaque [2] alteri magis gratulatur, [3] alterum magis suspicit. Quamuis enim ad eumdem finem vterque peruenerit: tamen maior est laus, idẽ effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata esse, ambo paria, æque excelsa, æquẽ magnifica: alterum dura area accepit, illic protinus opus creuit: alterius fundamenta lassarunt, in mollem ac fluidam demissa humum: multumque laboris exhaustum est, dum peruenitur ad solidum. Apparet in altero, quidquid factum est: alterius, magna pars & difficilior latet. Quædam ingenia facilia & expedita: quædam [4] manu (quod aiunt) facienda sunt, & in fundamentis suis occupãda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negotij secum habuit: hunc quidẽ de se melius meruisse, qui maligni-

tatem naturæ ſuæ vicit,& ad ſapientiam ſe non perduxit,ſed extraxit. Hoc durũ & laborioſum ingenium nobis datum, ſcias licet. imus per obſtantia. Itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. Quem, inquis, inuocabo, hunc, aut illum? Tu vero etiam ad priores reuertere,qui vacant.adiuuare nos poſſunt,non tantũ qui ſunt,ſed & qui fuerunt. Ex ijs autem qui ſunt,eligamus non eos,qui verba magna celeritate præcipitant,& communes locos voluunt,&in priuato [5] circulantur:ſed eos qui vita docent, qui cum dixerint quid faciendum ſit,probant faciendo: qui docent quid vitãdum ſit, nec vmquam in eo,quod fugiendũ dixerint,deprehenduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris cum videris,quam cum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire,quibus conſuetudo eſt admittere populum,ac diſſerere: ſi modo hoc propoſito in turbã prodeunt,vt meliores fiant faciantque meliores:ſi non ambitionis hoc cauſſa exercent. Quid enim turpius philoſophia captante clamores? Numquid æger laudat [6] medicum ſecantem? tacete,fauete, & præbete vos curationi. etiã ſi exclamaueritis, non aliter audiam, quam ſi ad tactum vitiorum veſtrorum ingemiſcatis. Teſtari vultis attendere vos,mouerique rerũ magnitudine? ſane liceat. vt quidem iudicetis,& feratis de meliore ſuffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram diſcipulis quinque annis tacendũ erat.numquid ergo exiſtimas,ſtatim illis & loqui & laudare licuiſſe? Quanta autem dementia eius eſt,quem clamores imperitorum hilarẽ ex auditorio dimittunt? Quid lætaris,quod hominibus iis laudaris, quos nõ potes ipſe laudare? Diſſerebat populo Fabianus: ſed audiebatur modeſte. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: ſed quem magnitudo rerum euocauerat,nõ ſonus inoffenſæ ac molliter lapſæ orationis. Interſit aliquid inter clamorẽ theatri, & ſcholæ. eſt aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium,ſi obſeruentur, indicia ſunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicũ & inceſſus oſtendit,& [7] manus mota, & vnum interdum reſponſum, & [8] relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum riſus,inſanum vultus habituſque demonſtrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quiſque ſit,ſcies,ſi quemadmodum laudetur,adſpexeris. Hinc atque illinc philoſopho [9] manus auditor intentat,& [10] ſuper ipſum caput mirãtium turba conſiſtit. non laudatur ille nunc,ſi intelligas,ſed conclamatur. Relinquãtur iſtæ voces illis artibus, quæ propoſitum habent placere populo: philoſophia adoretur. Permittendum erit aliquando iuuenibus,ſequi impetum animi. tunc autem hoc ex impetu facient,cum ſilentium ſibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipſis audientibus, & animos adoleſcentium exſtimulat. Ad rem commoueantur,non ad verba compoſita.alioqui nocet illis eloquentia,ſi non rerum cupiditatem facit,ſed ſui. Differam hoc in præſenti. deſiderat enim propriam & longam exſecutionem,quemadmodum populo diſſerendum, quid ſibi apud populũ permittendum ſit,quid populo apud ſe. Damnum quidem feciſſe philoſophiam, non erit dubium,poſtquam [11] proſtituta eſt: ſed poteſt [12] in penetralibus ſuis oſtendi, ſi modo non [13] inſtitorem, ſed antiſtitem nacta eſt.

I. LIPSIVS.

1. EX ijs ſe.] *Eſt à Pinciano quidem, ſed libri palam eo ducunt. Se autem Epicurus ponit inter* αὐτοδιδάκτους. *Cicero* 1. *De Nat. Deor.* Gloriabatur,vt videmus in ſcriptis,ſe magiſtrum habuiſſe nullum. *Idem ex Laertio:etſi quidam,audiſſe Xenocratem.*

2. Alteri magis gratulatur.] *Metrodoro, qui benignam naturam ſortitus.*

3. Alterum magis.] *Hermachum.*

4. Manu facienda.] *Labore & opere. Vide Conſol. ad Marc. cap.* XIX.

5. Circulantur.] *Circulos faciunt, aut quærunt.*

6. Medicum ſecantem?] *De totâ hac re Epictetus Diſſert.* III. *cap.* XXIII. Solitus eſt dicere Rufus (*Muſonius*:) Si tantum habetis otij vt me laudetis, ego vero non dico. Itaque ſic dicebat, vt quiſque noſtrum qui aſſideret, putaret ſe ab aliquo illi delatum. Sic reprehendebat facta, ſic ob oculos cuiuſque mala ponebat. O viri, taberna medica eſt, philoſophi ſchola. Non oportet gaudentes exire, ſed mærentes. *Ipſa hæc, paullo diffuſius, in Agellio, ſed eidem Muſonio refert accepta.* Muſonium, *inquit*, philoſophum ſolitum dicere accepimus: Cum philoſophus hortatur, monet, ſuadet,obiurgat:tum qui audiunt,ſi de ſummo & ſoluto pectore obuias vulgataſque laudes effutiũt, ſi clamitant etiam,ſi geſtiunt,ſi vocum eius feſtiuitatibus, ſi modulis orationis mouentur, exagitantur,& geſtiunt:tum ſcias,& qui dicit,& qui audit,fruſtra eſſe:neque illic philoſophum loqui, ſed tibicinem canere. Animus,inquit,audientis philoſophum,ſi quæ dicuntur vtilia ac ſalubria ſunt,quæque errorum atque vitiorum medicinas ferunt,laxamentum atq; otium prolixe laudandi non habet. *Plutarchus etiam talia, De audiendo:* Voces,*inquit*,laudum non promiſcue vſurpandæ: & Epicurus in amicorum epiſtolis dum plauſus & fauores fieri ſibi prædicat,ſtomachum nobis facit. Sicut & illi,qui genere

laudum offendunt: cum philosopho acclamant, Acute, seni Scite vel Floride. Hi enim theatrales aut declamatorias voces ad philosophos transferunt, & orationi castæ accommodant laudationem meretricis. Itaque qui forisſunt ambigunt, tibicinis, an citharœdi, an saltatoris alicuius ea sit laudatio. *Hæc vberius rettuli, quia sequentibus fidem aut lucem addunt.*

7. Manus mota.] *In obscænam figuram, aut nimis alioqui molliter.*

8. Relatus ad caput digitus.] *Quo argumento Caluus Pompeium, vt mollem, perstrinxit:*

Fasciola qui crura ligat, digito caput vno
Scalpit, quid credas hunc sibi velle? virum.

Sumpsit ex eo Iuuenalis Sat. IX. Qui digito scalpunt vno caput. *Pompeium autem hoc* genuino quodam more fecisse, *Ammianus excusat, libro* XVII. *Lucianus etiam effœminati hominis notam ponit*, τῷ δακτύλῳ ἀκρῷ τὴν κεφαλὴν κνᾶσθαι: summo digitulo caput scabere.

9. Manus auditor intentat.] *Quas admirans tollit, & plaudit.*

10. Super ipsum caput.] *Surgunt enim, vt sui impores, & manus super eum sedentem efferunt.*

11. Prostituta est.] *In publicum sit producta. cum omnibus locis, viis, foris, philosophi disserant.*

12. In penetralibus.] *Scholis, aut & domibus.*

13. Institorem.] *Qui vænalem eam habet.*

PINCIANVS.

SEd quomodo nos aut quando nos ab illa reuellemus?] *Posterius pronomen* nos *redundat ex eadem. & bona pars exemplarium* reuellemur *legit, non* reuellemus.

Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine vllius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos viam.] *Exemplar Facundi & Primitiui:* Quosdā Epicurus ait ad veritatē cōtēdere sine vllius adiutorio. Ex se fecisse sibiipsis viā. *Quid si legas,* ex his se fecisse sibi ipsi viam. *Nam Epicurus gloriabatur, authore etiam Cicerone, nullo vsum fuisse præceptore. Tanto magis, quod secundæ notæ exemplum attulit Metrodorum, tertiæ Hermachum: vt verisimile sit, primæ notæ exemplum non fuisse prætermissurum.*

Alterum puram aream accepit,] *Scribendum arbitror,* Alterum dura area accepit.

OPSOPOEVS.

LEgem ff. qui se ipsi protulerunt. *& postea,* si in secundam recipimur.

M. ff. tres. alterum puram aream accepit, illic protinus opus creuit: alterū fundamenta lassabunt (*vel* laxabunt) in mollem ac fluidam humum missa. *Bene, si durā, & lapsabunda, cū vulgo scribamus.*

M. ff. Hoc durum & laboriosum ingenium nobis datum scias licet.

M. ff. quod ab hominibus his laudatus es.

Modius epist. 58. *Legendum,* Tunc autem cum hoc ex impetu facient. *vt dicat impetu illi suo vti permittunt plausus: dum ex animo, non simulatione ille proficiscatur.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

NVnquid æger laudat medicū secantē] *Notandū idcirco medicorū ignobilium fuisse munus, quod ipsimet manibus suis olim venas inciderent, medicamēta præberent, clysteres, emplastra, collyria admouerēt, iisdēque omnibus, quib⁹ hodie Chirurgi, partib⁹ fungerētur, quod probatur tā e Iurisc͡osultis, quā ex aliis à Brissonio lib. 2. c. 4. Select. antiqu.*

Si quemadmodum laudetur] *optime v. c.* laudet. *cuius locutionis, quæ auctori familiaris est, exempla notata sunt sup. ad lib. 2. de benef. cap. 1. Iuret.*

Silentium sibi imperare.] *v. c. Iureti impetrare.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

NAVIGATIONEM suā describit, & iactationem in mari. Per occasionem, in vita nos iactari, sed vitia sua paucos scire, aut fateri. Philosophia docebit, excitabit: demus nos, pares Deo faciet.

EPIST. LIII.

QVid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est vt nauigarem? Solui mari languido. erat sine dubio cælum graue sordidis nubibus, quæ fere aut in aquam, aut in ventum resoluuntur: sed putaui tam pauca millia à [1] Parthenope tua vsque Puteolos surripi posse, quamuis dubio & impendente cęlo. Itaque quo celerius euaderē, protinus, per altum [2] ad Nesida direxi, [3] præcisurus omnes sinus. Cum iam eo processissem, vt mea nihil interesset, vtrum irem, an redirem: primum [4] æqualitas illa, quæ [5] me corruperat, periit. nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorē rogare, vt me in aliquo littore exponeret. Aiebat ille, aspera esse & importuosa, nec quidquam se æque in tempestate timere, quam terram. Peius autem vexabar, quam vt periculum mihi succurreret. Nausea enim me, segnis hæc & [6] sine exitu, torquebat: quę bilem mouet, nec effūdit. Institi itaque gubernatori, & illum vellet nollet coegi vt peteret littus. Cuius vt viciniam attigimus, non exspecto vt quidquam ex præceptis Virgilij fiat, *Obuertant pelago proras,* ---- aut anchora de prora iaciatur: sed memor [7] artificij mei veteris, mitto me in mare, quomodo

[8] pſychrolutam decet, [9] gauſapatus. Quæ putas me paſſum, dum [10] per aſpera erepo, dum viam quæro, dum facio? Intellexi, non immerito nautis terram timeri. Incredibilia ſunt, quæ tulerim: cum [11] me ferre non poſſem. Illud ſcito, Vlixem non fuiſſe tam [12] irato mari natum, vt vbique naufragia faceret. nauſeator erat. at ego quocũque nauigare debuero, [13] viceſimo anno perueniam. Vt primum ſtomachum ([14] ſcis non cum mari nauſeam effugere) collegi, vt corpus [15] vnctione recreaui, occœpi mecum cogitare, quanta nos vitiorum noſtrorum ſequeretur obliuio, etiam corporaliũ, quæ ſubinde admonent ſui, nedum illorum quę eó magis latent, quo maiora ſunt. Leuis aliquem motiuncula decipit: ſed cum creuerit, & vera febris exarſerit, etiam duro & [16] perpeſſitio [17] confeſſioi. ẽ accepit. Pedes dolent, articuli punctiunculas ſentiunt: [18] adhuc diſſimulamus, & aut talum extorſiſſe nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laboraſſe. Dubio & incipiente morbo, quæritur nomen: qui [19] talaria cœpit intẽdere, [20] & vtroſque pedes dextros fecit, neceſſe eſt podagrã fateri. Contra euenit in iis morbis, quibus afficiuntur animi: quo quis peius ſe habet, minus ſentit. Non eſt quod mireris, Lucili cariſſime. Nam qui leuiter dormit, & ſpecies ſecundum quietem capit, aliquando dormire ſe dormiens cogitat: grauis ſomnus etiam ſomnia exſtinguit, animumque altius mergit, quam vt vti vllo intellectu ſinat. Quare vitia ſua nemo confitetur? quia etiam nunc in illis, eſt. Somnium narrare, vigilantis eſt: & vitia ſua confiteri, ſanitatis indiciũ eſt. Expergiſcamur ergo, vt errores noſtros coarguere poſſimus. ſola autem nos philoſophia excitabit, ſola ſomnum excutiet grauem. Illi te totum dedica: dignus illa es; illa te digna eſt. ite in complexum alter alterius: omnibus alijs rebus te nega, fortiter, aperte. Non eſt quod precario philoſopheris Si æger eſſes, curã intermiſiſſes rei familiaris, & forenſia tibi negotia excidiſſent: nec quemquam tanti putares, cui [21] aduocatus in cauſſam deſcenderes: toto animo id ageres, vt quam primum morbo liberareris. Quid ergo? non & nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, & vaca bonę menti. nemo ad illam peruenit occupatus Exercet philoſophia regnum ſuum: dat tempus, non accipit. [22] Non eſt res ſubſiciua: ordinaria eſt, domina eſt: adeſt, & iubet. Alexander [23] cuidam ciuitati, partem agrorum, & dimidium rerum omnium, promittenti: *Eo*, inquit, *propoſito veni in Aſiam, non vt id acciperem quod dediſſetis; ſed vt id haberetis, quod reliquiſſem.* Itidem philoſophia rebus omnibus: Non ſum id tempus acceptura, quod vobis ſuperfuerit: ſed id habebitis, [24] quod ipſa erogauero. Totam huc conuerte mentem, huic aſſide, hanc cole: ingens interuallum inter te & ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te dij antecedent. [25] Quid inter te & illos interfuturũ ſit, quæris? diutius erunt. At mehercule magni artificis eſt, clauſiſſe totum in exiguo. Tantum ſapienti ſua, quantum Deo omnis ætas patet. Eſt aliquid, quo ſapiens antecedat Deum. ille [26] naturæ beneficio, non ſuo ſapiens eſt: ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, ſecuritatem Dei. Incredibilis vis philoſophiæ eſt, ad omnẽ fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore eius ſedet: munita eſt ſolidaque. quædam defatigat, & velut leuia tela laxo [27] ſinu eludit, quædam diſcutit, & in eum vſque qui miſerat reſpuit.

I. LIPSIVS.

1. Parthenopetua.] *Dicas ergo illinc oriundum Lucilium.*

2. Ad Neſida.] *Quæ inſula eſt Campaniæ à Plinio adſcripta, inter Pauſilypum & Puteolos. Meminit Cicero ad Atticum, Statius, aliiq;.*

3. Præciſurus.] *Compendium nauigandi facturus, & rectà Puteolos petiturus, curuatura omni ſinuum omiſſa. Itaque procul à terra, magis alto me commiſi.*

4. Æqualitas illa.] *Dubij cæli, neutro adhuc inclinati.*

5. Me corruperat.] *Induxerat nauigare. deiecerat de veteri propoſito: quod commune mihi cum M. Catone erat,* Mari non ire quo terra poſſem.

6. Sine exitu.] *Quam vomitus non releuaret.*

7. Artificij mei veteris.] *Ita epiſt.* LXXXIII. Ille tantus Pſychrolutes, qui Kalendis Ianuarijs in Euripum ſaltabam. *Ibi vide.*

8. Pſychrolutam decet.] *Lauatorem in frigida.*

9. Gauſapatus.] *Qui in gymnaſijs exercebantur, itemq; balneis, ij fere lodicula, aut gauſapina leuiter obuoluti erãt, & circa verendas maxime partes. Sic Petronij Trimalcio, poſt balneum lecticæ imponitur,* coccinea gauſapa inuolutus. *Sic Auguſtus, Suetonij cap.* LXXXIII. *deambulabat* ſegeſtrio vel lodicula inuolutus. *Gauſapa autem hic ad manum, quia & nautis eorum vſus.*

10 Per aſpera erepo.] *Scripti,* eripior, *& poteſt ad ſeruos nautaſq; referri, qui ſenem adiutabant, & exportabãt.*

11. Me ferre non poſſem.] *Refer quo iam dixi, dum exportatur: vel ad nauſeam, cauſſam huius incommodi. quã ſi ferre potuiſſet, hac vitabat.*

12. Irato mari.] *Bene. vbique habuit Neptunum infensum, inter omnes Deos. Quid ita? Homeri figmentum commodum, quia Prudentia omnibus fere, excepto mari, moderatur aut imperat. Illic Vlysses impar.*

13. Vicesimo anno.] *Tanto ergo infelicior. nam ille non nisi Decennium iactatus.*

14. Scis non cum mari.] *Grutero adsentior, delendam negationem: aut quod malim, mutandam:* scis enim cum mari. *Res ita habet. mari relicto, illa deserit.*

15. Vnctione recreaui.] *In sole.*

16. Perpessitio.] παθητῷ, πολυτλήμονι. *Epist.* civ. Socratem perpessitium senem, per omnia aspera iactatum.

17. Confessionem accepit.] *Libri plerique,* excipit: *nullus,* extorquet: *quod licenter Muretus ingesserat. Legã cum Agricola,* exprimit: *aut potius in prioribus addita litterula,* etiam à duro & perp. confessionem accipit. *Ludit in voculis* Decipit, *quod praiuit, &* Accipit.

18. Adhuc dissimulamus.] *Vera sunt, & in amicis quibusdam vidi. Lucianus eadem in Ocypode:*

> Ἄπας γὰρ αὐτὸν βουκολεῖ ψευδοσοφίαις,
> Ὡς ἐνστοσκώς, ἢ προσκόψας τοι βάσιν,
> Λέγει φίλοισι, μὴ φράσας τὴν αἰτίαν.
> Nam quisque sese pascit his mendacijs,
> Quasi alibi læsus aut curuatus sit gradus:
> Et sic amicis dictitans, caussam premit.

19. Talaria cœpit intendere.] *Tumoribus augere, quos sollenniter podagra gignit. Talaria autem, partes circa talos.*

20. Et vtrosque pedes.] *In lectione perplexitas, non in sensu. Nam ille quidem est: At simul vterque iam pes intumuit, abeunt mendacia, & podagram fatemur esse. Lucianus hoc ipsum:*

> Ἐπὰν δὲ καὶ τ᾽ ἕτερον ἀλγήσῃς πόδα,
> Στένων δακρύεις. ἐν δὲ σοι φράσαι θέλω,
> Τοῦτ᾽ ἔσ᾽ ἐκεῖνο, κἂν θέλῃς, κἂν μὴ θέλῃς.
> Vbi vero & alterum dolebis iam pedem,
> Flens ingemiscis. at ego hoc vnum dixero,
> Hoc illud est, hoc podagra, nolis an velis.

Sensus igitur liquet, de vtroque pede: *sed quomodo* vterque pes dexter fit? *Quidam libri,* destros: *& quidam transpositis verbis,* vtrosque pedes fecit dextros. *Equidem nihil extrico. nisi places disiunctas male voces, & cõcinnari:* vtrosque pedes distorserit: *vel,* detorserit.

21. Aduocatus in caussam.] *Libri scripti,* aduocatus in remissione descenderes. *Quid? in remissione morbi imo tunc posset. Legam,* aduocatus in rem ipse descenderes. *Aduocati vel absentes scripto aderant, vel in ipsa re præsentes. Hoc, inquit, istud æger non fecerit.*

22. Non est res subsiciua.] *Non in secundis curis habenda: est res* ordinaria, *prima & sollenniter facienda. Sicut* Ordinarius Consul, *opponitur ac præponitur secundo illi, &* Suffecto.

23. Cuidam ciuitati.] *Ipsi Dario hoc responsum lego, in Curtij libro* iv. *Qui cum obtulisset* Lydiam, Ioniam, Æolidem: *respondit,* Se cum transiret mare, non tanti belli exiguam hanc mercedem, sed Persepolim caput regni, vltimique Orientis oram imperio destinasse.

24. Quod ipsa erogauero.] *Erasmi editio,* quod ipsa redegero, erogauero. *Quidam scripti* quod ipsa re egero, id est erogauero. *Non displiceat,* quod ipsa reiecero. *reliquis deletis.*

25. Quid inter te & illos.] *Tales vaniloquentias Stoicorum notamus, & vere notamus, Manuduct.* iii, *Dissert.* xiv.

26. Naturæ beneficio, non suo.] *At se Sapiens, tu ab industria.*

27. Sinu cludit.] *De leuibus telis prouerbiale fuit, Veste repelli. Catullus:*

> Quare nos tela ista tua euitamus amictu,
> At fixus nostris tu dabis supplicium.

MVRETVS.

MEmor artificij mei veteris,] *Solebat enim frigida lauari: & alicubi ait, se quotannis Kalendis Ianuarij ipsis solere in aquam virginem desilire.*

Est aliquid quo sapiens antecedat Deum.] *Impia & intolerabilis arrogantia Stoicorum: qui non satis esse ducebant sapientem suum cum Deo ex aquo componere, nisi etiam anteponerent.*

ERASMVS.

QVi vt talaria cœperit intendere, &c.] *Pro,* talaria *erat* calcaria: *pro* ferierit, fecerit, *Nam Grammaticorũ filij negant,* ferio *habere præteriti vocem. Podagra vero ioco dicitur vtrunque pedem fecisse dextrum: quod sic æquasset, vt nihil interesset.*

OPSOPOEVS.

PRiores editiones & m. ss. ad Nesida. *accusatiui terminatione Græca, qua Seneca gaudet, sic flectens* Pythoclea, Idomenea, Orphea. *Cicero* Nesidem *dixit, epist.* 1. *lib.* 16. *ad Atticum.* Nonis (*ait*) Quintil. veni in Puteolanum. iens ad Brutum in Nesidem. *sic enim emendat Lipsius Antiq. lect. lib.* 4. *cap.* 19.

M. ss. iacitur Memor artificij mei, vetus frigidæ cultor, mitto me in mare. *Sic etiam Modij codices præferunt, vt indicat epist.* 123. *Huc spectat Plinius libro vndetrigesimo nat. hist. cap.* 1. Carmis Nassiliensis frigida hibernis algoribus lauari persuasit. mersit ægros in lacus. Videbamus senes consulares vsque in ostentationem rigentes. Qua de re extat etiam Annæi Senecæ astipulatio.

M. ss. cum prioribus editionibus, quem scis non cum mari nausiam effugere.

Quid Muretum mouerit vt hac castraret, nescio. vellem monuisset. Cetera editiones certe habent, qui vt talaria cœ-

perit intendere, & vtroſque dextros pedes fecerit, neceſſe *&c. nec ſequitur duo m. ſſ. niſi quod* qui vbi vt, cæpit. *&* fecit *referant. Ambianus aliquanto diuerſius, &* (*quia aliud iam non ſuppetit*) *forſan rectius*, qui vbi talaria cepit intendere, & vtroſque pedes infecit, neceſſe podagram fateri. *Egregie vero idem, quod hic Seneca, expreßit Lucianus in Ocypode: his verſibus*

Ἅπας γὰρ αὐτὸν βουκολεῖ ψευδοστομῶν·
ὡς ἐστραφὼς, ἢ προσκόψας τοι βάσιν,
Λέγει φίλοισι, μὴ φράσας τὴν αἰτίαν·
Ὃ μὴ λέγει γὰρ, ὡς δοκῶν λαθεῖν τινας,
Χρόνος δέ γ' ἐπελθὼν μηνύει, κἂν μὴ θέλῃ
Καὶ τότε δαμασθεὶς, ὀνομάσας μου τοὔνομα,
Πᾶσι θρίαμβος, ἐμβεβάσταχται φίλοις.
id eſt,

Quilibet enim ſe decipit mendacio,
Luxatum alicubi, aut grauiter alliſum pedem
Dum dictitat, verámque cauſam ſupprimit.
Quod enim ipſe celat, & latere alios cupit,
Hoc tempus inuito arguit eo poſt tamen:
Ac tum domitus, vtroque nomine me vocans,
Geſtatur ab amicis, triumphus omnibus.

Et poſtea, tunc demum podagram vocitari indicans, cum vtrumque pedem morbus torſerit, ita ludit:

Ἐπὰν δὲ καὶ τὸν ἕτερον ἀλγήσῃς πόδα,
Στένων δακρύεις, ἓν δέ σοι φράσαι θέλω,
Τοῦτ' ἔστ' ἐκεῖνο, κἂν θέλῃς, κἂν μὴ θέλῃς.
Vbi vero & alterum pedem inuadet dolor,
Flebis gemens. at dicere vnum tibi volo,
Hoc illud eſt, nolis velis, hoc illud eſt.

M. ſſ. Grauis ſopor etiam ſomnia extinguit. *& inferius* omnibus aliis rebus te nega. *& poſtea,* cui aduocatus in remiſſione deſcenderes.

M. ſſ. tela laxo ſinu eludit. *rectius quàm* excludit.

GRVT. & IVRETVS.

PRæciſurus omnes ſinus.] *Ad horum intelligentiam adeas Gallia Solem Budæum ad l. qui cum eo ff. de re militari.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SVSPIRIO ſe laboraſſe: atque ita de morte cogitaſſe. Non timendam, quia idem poſt eam, quod antequam eramus, erit. Præparemur.

EPIST. LIV.

LONGVM mihi [1] commeatum deſiderat mala valetudo: repentè me inuaſit. Quo genere? inquis. prorſus meritò interrogas: adeò nullum mihi ignotum eſt. Vni tamen morbo quaſi aſſignatus ſum: quem quare [2] Græco nomine appellem, neſcio. ſatis enim aptè dici ſuſpirium poteſt. Breuis autem valdè, & procellæ ſimilis, impetus eſt: intra horam ferè deſinit. Quis enim diu expirat? Omnia corporis aut incõmoda, aut pericula, per me trãſierunt: nullum mihi videtur moleſtius. Quid ni? aliud enim quidquid eſt, ægrotare eſt: hoc, eſt animam agere. Itaque medici, hanc meditationem mortis vocant. [3] Facit aliquando ſpiritus ille, quod ſæpe conatus eſt. Hilarẽ me putas hæc tibi ſcribere, quia effugi? ſi hoc fine, quaſi bona valetudine delector: tam ridiculè facio, quàm ille, quiſquis ſe viciſſe putat, cum vadimonium diſtulit. Ego verò & in ipſa ſuffocatione non deſij cogitationibus lætis ac fortibus acquieſcere. Quid hoc eſt? inquam. tam ſæpe mors experitur me? faciat at ego illam diu expertus ſum. Quando, inquis? antequam naſcerer. Mors eſt, non eſſe id quod antè fuit, ſed quale ſit, iam ſcio: [4] hoc erit poſt me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormẽti eſt, neceſſe eſt, & fuiſſe antequam prodiremus in lucem: atqui nullam ſenſimus tunc vexationem. Rogo non ſtultiſſimum dicas, ſi quis exiſtimet lucernæ peius eſſe cum extincta eſt, quàm antequam accenderetur? nos quoque & accẽdimur, & extinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Vtrimque verò alta ſecuritas eſt. In hoc enim, mi Lucili, niſi fallor, erramus, quod mortẽ iudicamus ſequi: cũ illa & præceſſerit, & ſecutura ſit. Quidquid ante nos fuit, mors eſt. Quid enim refert, vtrum non incipias, an deſinas? vtriuſque rei hic eſt effectus, non eſſe. His & huiuſmodi exhortationibus tacitis (nam verbis locus non erat) alloqui me non deſij: deinde paullatim ſuſpirium illud, quod eſſe iam anhelitus cœperat, interualla maiora fecit, & retardatũ eſt, ac remanſit. Nec adhuc, quam-

uis desierit, ex natura fluit spiritus. sentio hæsitationem quamdam eius, & morã, Quomodo volet, dum modò non ex animo suspirem. hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: iam præparatus sum: nihil cogito de die. Illum lauda & imitare, quem non piget mori, [5] cum iuuat viuere. Quæ enim virtus est, cum eiiciaris, exire? tamen est & hic virtus. Eiicior quidem, sed tamquam exeam. Et ideò numquam eiicitur sapiens: quia eiici, est inde expelli, vnde inuitus recedas. Nihil inuitus facit sapiens. necessitatem effugit: quia vult quod ipsa coactura est.

I. LIPSIVS.

1. COmmeatum dederat.] *Olim sic emendaui, cum libri,* comitatum. *Diu, inquit, dimiserat me morbus, repentè est adortus & retraxit. Est sumptum a re militari, in qua commeatus datur militi, id est venia commeandi, priuatæ rei, aut valetudinis caussa. Noster de Ira I. cap. XVI.* Duci iussit eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat.

2. Græco nomine.] *Vtrum* Ἆσθμα *an* Ὀρθόπνοιαν *vult dictam? Nam plus aliquid quàm Asthma, siue spirandi difficultas, in hoc impetu est: & minus quàm Orthopnœa, in breuitate. Vide apud veterem amicum nostrorum, doctissimum Mercurialem, Variar. VI. cap. XVI.*

3. Facit enim.] *Malim,* faciet.

4. Hoc erit post me.] *Aliquoties hæc talia in Seneca, quasi mors omnia tollat. Quo autem sensu, vide me Physiol. III. Diss. XI.*

5. Cum iuuat viuere.] *In iuuentute, aut bona ætate: at ego iam senex sum.*

MVRETVS.

LOngum mihi.] *Ait se asthmate, quo crebro laborabat, mortis admoneri: eam autem à se negligi.*

Antequam nascerer.] *Sic & Seneca tragicus:*

Quæris, quo iaceas post obitum loco?
Quo non nata iacent.

Sed multo satius est timere mortem, quàm tam impia opinione metum ipsius discutere. Quid autem est, quod se hic Seneca innuit putare, nihil ex homine superesse post mortem: cum alibi tam aperte profiteatur, bonorum virorum animos, morte obita, in cælum ferri, atque ibi beatissime viuere? Nimirum certum ac stabile esse nihil potest, nisi quod vero ac solido fundamento nititur: ideòque semper veterum philosophorum, de Deo, ac animorum immortalitate, & similibus iudicia fluctuarunt. Socrates ipse paulo post moriturus de animorum immortalitate dubitabat. Magnum igitur in nos ac singulare beneficium Dei, qui harum rerum veritatem ipsius æterna veritatis voce nobis patefacere dignatus est.

Illum tu lauda.] *Hæc non cohærent cum superioribus: ita vt multa deesse constet.*

PINCIANVS.

ET huiusmodi exhortationibus tacitis.] *Deest verbum* scilicet, *vt sit,* & huiusmodi exhortationibus tacitis scilicet, *ex vetere lectione.*

Nihil cogito de die tuto.] *Scribendum* toto, *non* tuto, *ex eadem.*

OPSOPOEVS.

COmmeatum *pro* comitatum *primus scripsit Lipsius lib. 5. epist. 5. Commeatum dare (ait) honeste ductum à re militari: id est, diu me morbus dimiserat, nunc repente adortus.*

M. ss. hoc animam agere, & *mox,* Facit enim aliquando &c.

Idem. nihil cogito de die toto. Illum tu lauda &c. & *statim,* quod coactura est.

GRVT. ET IVRETVS.

DIci suspirium potest.] *Anhelitus hanc difficultatem grauissimam, quam Græci* ὀρθόπνοιαν *vocant, primus Seneca latino hoc sermone donauit, quo deinde etiam in brutis vsi veterinarij medici. de eo autem morbo plura vide ad hunc locum pertinentia apud Mercurial. lib. 6. cap. 16. varia. lect.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE Vatiæ villa, & de ipso Vatia: tum de bono maloque otio. Item amicos animo adesse posse, & debere.

EPIST. LV.

A GESTATIONE cum maximè venio, non minus fatigatus, quàm si tantum ambulassem, quantum sedi. labor est enim, & diu ferri: ac nescio an eò maior, quia contra naturam est: quæ pedes dedit, vt per nos ambularemus; oculos, vt per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciæ: & quod diu noluimus, posse desiuimus. Mihi tamen necessarium erat cõcutere corpus, vt siue bilis insiderat faucibus, discuteretur; siue ipse ex aliqua caussa spiritus densior erat, extenuaret illũ iactatio. quam profuisse mihi sensi. Ideò diutius vehi perseueraui, inuitãte ipso littore, quod inter Cumas & Seruilij Vatiæ villam curuatur, & hinc mari, [1] illinc lacu, velut angustũ iter clau-

ditur. Erat enim [3] à recenti tempeſtate ſpiſſius. Fluctus autem illud (vt ſcis) frequēs & concitatus exæquat: longior tranquillitas ſoluit, cum arenis, quæ humore alligantur, ſuccus abſceſſit. Ex cōſuetudine tamen mea circumſpicere cœpi, an aliquid illic inuenirem, quod mihi bono poſſet eſſe: & direxi oculos in villam, quæ aliquando Vatiæ fuit. In hac ille prætorius diues, nulla alia re quam otio notus, cōſenuit, & ob hoc vnū felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia [4] Aſinij Galli, quoties [5] Seiani odium, [6] deinde amor merſerat, (æquè enim offendiſſe illum, quam amaſſe, periculoſum fuit) exclamabant homines: *O Vatia [7] ſolus ſcis viuere.* At ille latere ſciebat, non viuere. multum autem intereſt, vtrum vita tua otioſa ſit, an ignaua. Numquam aliter hanc villam Vatia viuo præteribam, quam vt dicerem: *Vatia hic ſitus eſt.* Sed adeo, mi Lucili, philoſophia ſacrum quiddam eſt, & venerabile, vt etiam ſi quid illi ſimile eſt, mendacio placeat. Otioſum enim hominem, ſeductum exiſtimat vulgus, & ſecurum, & ſe contentum, ſibique viuentem: quorum nihil vlli contingere, niſi ſapienti, poteſt. Ille quidem nulla re ſollicitus ſcit ſibi viuere. ille enim (quod eſt primum) ſcit viuere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum ſuarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidū atque iners animal, metu oblituit, ille ſibi non viuit, ſed (quod eſt turpiſſimum) ventri, ſomno, libidini. Non continuò ſibi viuit, qui nemini. Adeo tamen magna res eſt conſtantia, & in propoſito ſuo perſeuerantia, vt habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipſa villa nihil poſſum tibi certi ſcribere: frontem enim eius tātum noui, & expoſita: quæ oſtendit etiam tranſeuntibus Speluncæ ſunt duæ magni operis, laxo atrio [8] pares, manufactæ: quarum altera ſolem non recipit, altera vſque in occidentem tenet. [9] Platanona medius riuus, & à mari & ab Acheruſio lacu receptus, [10] Euripi modo diuidit, alendis piſcibus (etiam ſi aſſiduo exhauritur) ſufficiens. Sed illi, cum mare patet, parcitur: cum tempeſtas piſcatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen eſt commodiſſimū in villa, quod Baijas [11] trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes eius ipſe noui: eſſe villam totius anni credo. Occurrit enim Fauonio, & illum adeo excipit, vt Baijs neget. Non ſtultè videtur elegiſſe hunc locū Vatia, in quē otium ſuum pigrum iam & ſenile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus eſt, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari & amœna mæſtos, vidi in media ſolitudine occupatis ſimiles. Quare non eſt quod exiſtimes, ideo parum benè compoſitum eſſe te, quod in Campania non es. quare autē non es? hucuſque cogitationes tuas mitte. Cōuerſari cum amicis abſentibus licet: & quidem quoties velis, quamdiu velis. magis hac voluptate, quæ maxima eſt, fruimur, dum abſumus. Præſentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando vna loquimur, ambulamus, cum conſidemus, cū diducti ſumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus. & ideo æquo animo ferre debemus abſentiam, quia nemo non multum etiā præſentibus abeſt. Pone hic primū noctes ſeparatas: deinde occupationes vtrinque diuerſas, deinde ſtudia ſecreta, ſuburbanas profectiones: videbis non multum eſſe, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo poſſidendus eſt. hic autem numquam abeſt: quemcumque vult, quotidie videt. Itaque mecum ſtude, mecum cæna, mecum ambula. In anguſto viuerimus, ſi quidquam eſſet cogitationibus clauſum. Video te, mi Lucili, cum maximè audio: adeo tecum ſum, vt dubitem, an incipiam non epiſtolas, [12] ſed codicillos tibi ſcribere.

I. LIPSIVS.

1. A Geſtatione.] *Qua in eſſedo vehi moris: & explicaui in epiſtola quadam ad Ortelium, Centur. Miſcell. Epiſt.* XI:
2. Illinc lacu.] *Lucrino.*
3. A recenti tempeſtate ſpiſſius.] *Ita ex melioribus libris. Firmius autem ſpiſſiuſque à tempeſtate: quia recenter atque arenas ligauerant, quod aliter in ſiccis, & diffluunt.*
4. Aſinij Galli.] *Cui Tiberius offenſus, & diu in cuſtodia habitum inopia cibi interemit. Tacitus* VI. *Annalium.*
5. Seiani odium.] *Qui omnia apud Tiberium aliquandiu potuit: euexit, depreſſit, oppreſſit, quos voluit.*
6. Deinde amor.] *Quia illo iam inuiſo & occiſo, quoſcumque amicos habuerat Tiberius ferè ſuſtulit.*
7. Solus ſcis viuere.] *Procul ſcilicet à Ioue & fulmine.*
8. Pares manufactæ.] *Ita Muretus. At libri ſcripti:* magni operis, cuius laxo atrio paries manufactus. *Legam,* cuiuis laxo atrio pares, manufactæ. *Sunt, inquit, magni* operis: *ergo non natiuæ. vt olim cenſui: deinde in modum magni atrij facta, & cuiuis illi pares, et ſi ſic manu cauata & facta.*
9. Platanona.] *Solent enim ſiluæ id genus arborum habere, vmbræ tantum cauſſa Martialis:*
   Daphnonas, Platanonas, & aërias cypariſſos.
10. Euripi modo.] *Quos ipſos in hortis & villis habebant manufactos.*

11. Trans parietem.] *Qui villam cingit.*
12. Sed codicillos.] *Mitti ſolitos ad præſentes. Dixi in Epiſtolica inſtitutione.*

PINCIANVS.

DEbilitatem nobis induxere deliciæ.] Indixere, *non* induxere, *eadem.*
Amicitiæ Aſinij Galli.] *Scribe* amicitia, *non* amicitiæ, *ex eadem.*
Et altera vſque in Occidentem tenet.] *Coniunctio* & *ſuperuacanea eſt: ex eadem.* & tenetur, *non* tenet, *legunt pleraque exemplaria. Quid ſi legas?* torretur *non* tenetur.
Prata bona medius riuus diuidit.] *Prior editio:* Prata noua medius riuus diuidit. *Exemplar Facundi & Primitiui:* Platanos medius riuus diuidit. *Exemplar Franciſcanum:* Plata noua medius riuus diuidit. *Lego;* Platanona medius riuus diuidit.
Manus ad parata porrigitur.] *Quidam codices* priuata, *non parata.*
Vt Baias neget.] Baiis, *non* Baias, *ſcribendum ex vetere lectione.*
Animus eſt qui ſibi commendat omnia.] *Verbum* ſibi *deſideratur in emendatioribus exemplaribus.*

OPSOPOEVS.

M. *SS.* Erat enim à recenti tempeſtate ſpiſſum.
Integerrimus ſenator Cl. Puteanus legit, æque enim odiſſe illum, quàm amaſſe, periculoſum fuit.
Puteani codex, cuius laxo atrio paries manu facta: Æquarum *&c. Nicotianus,* cuius laxo atrio pares manufactæ, quarum *&c. At doctiſſ. Lipſius electorum 1. cap. 16. Lego (ait)* laxo atrio pares manufactis. *Speluncas enim natiuas fuiſſe vult, ſed tam eleganti ingenio loci, vt prouocare poſſent omnes manufactas.*
M. ſſ. omnes tenetur, *pro* torretur. *à ſole ſcilicet, vt habet ſcholium Ambiani.*
M. ſſ. ipſe noui: eſſe illam totius anni credo. *Hinc fecit Lipſius,* eſſe villam, *loco iam citato.*
Modius epiſt. 132. Paullo plenius membranæ abbatiæ S. Stephani: animus eſt, qui ſibi omnia commendet. *ut etiam noſtræ. quamuis verbum* ſibi *in emendatioribus Pinciani exemplaribus deſideretur.*

GRVT. & IVRETVS.

SIue bilis inſederat faucibus.] *Excutit hunc locum illuſtratque medicorum princeps Mercurialis lib. 6. de arte gymnaſtica cap. 10.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

***MENTEM** compoſitam, vacare ſibi & ſtudiis, etiam in turba. Suo exemplo docet. Magis optandum internum ſilentium, & pacem. Inertia porrò mala, & ea cupidinum mater.*

EPIST. LVI.

PEREAM, ſi eſt tam neceſſarium, quàm videtur, ſilentium in ſtudia ſepoſito. Ecce varius clamor vndique me circumſonat: [1] ſupra ipſum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quæ in odiũ poſſunt aures adducere: cum fortiores exercentur, & [2] manus plumbo graues iactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quoties retentum ſpiritum remiſerunt, ſibilos, & acerbiſſimas reſpirationes: cum in [3] alipten inertem, & hac plebeia vnctione contentũ incidi, audio crepitum illiſæ manus humeris: quæ prout plana peruenit, aut concaua, ita ſonum mutat. Si verò [4] pilicrepus ſuperuenerit, & [5] numerare cœperit [6] pilas, actum eſt. Adiice nunc [7] ſcordalum, & furem deprehenſum, & illum cui [8] vox ſua in balneo placet. Adiice nunc eos, qui in piſcinam cum ingenti impulſæ aquæ ſono ſaliũt. Præter iſtos, quorum ſi nihil aliud, [9] rectæ voces ſunt, [10] alipilum cogita, tenuem & ſtridulam vocem, quò ſit notabilior, ſubinde exprimentem, nec vnquam tacentem, niſi dum vellit alas, & [11] alium pro ſe clamare cogit. Iam [12] libarij varias exclamationes, & [13] botularium, & [14] cruſtularium, & omnes popinarũ inſtitores, mercem ſua quadam & inſignita modulatione vendentes. O te inquis, ferreum, aut ſurdum, cui mens inter clamores tam varios, tam diſſonos, conſtat! cum [15] Chryſippum noſtrum aſſidua ſalutatio perducat ad mortem. At mehercules, ego iſtum fremitum non magis curo, quàm fluctum aut deiectum aquæ. Quamuis audiam [16] cuidam genti hanc vnam fuiſſe cauſſam, vrbem ſuam transferendi, quia fragorẽ Nili cadẽtis ferre non potuit. Magis mihi vox auocare videtur, quàm crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantũ aures implet, ac verberat. In iis quæ me ſine auocatione circumſtrepunt, [17] eſſedas trãſcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & ſerrarium vicinum, aut hunc qui [18] ad metam ſudantem [19] tabulas experitur & tibias, nec cantat, ſed exclamat. Etiam moleſtior eſt mihi ſonus, qui intermittitur ſubinde, quàm qui cõtinuatur. Sed iam me ſic ad omnia iſta duraui, vt audire [20] vel pauſarium poſſim, voce acerbiſſima remigibus modos dantem. Animum enim cogo ſibi intentum eſſe, nec auocari ad externa. omnia licet

foris reſonent; dum intus nihil tumultus ſit, dum inter ſe non rixentur cupiditas & timor, dum auaritia luxuriaque non diſſideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodeſt totius regionis ſilentium, ſi affectus fremunt?

[21] *Omnia noctis erant, placida compoſta quiete.*

Falſum eſt. nulla placida quies eſt, niſi quam ratio compoſuit. nox exibet moleſtiam, non tollit, & ſolicitudines mutat. Nam dormientiũ quoque inſomnia tam turbulenta ſunt, quã dies. [22] Illa tranquillitas vera eſt, in quam bona mens explicatur. Adſpice illum, cui ſomnus laxæ domus ſilẽtio quæritur: cuius aures ne quis agitet ſonus, omnis ſeruorum turba conticuit, & ſuſpenſum, accedentium propius, veſtigiũ ponitur. Huc nępe verſatur atque illuc, ſomnum inter ægritudines leuem captans: quæ non audit, audiſſe ſe queritur. Quid in cauſſà putas eſſe? animus illi obſtrepit: hic placandus eſt, huius compeſcẽda eſt ſeditio: quem non eſt quod exiſtimes placidum, ſi iacet corpus. Interdum quies inquieta eſt. Et ideò ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarũ artium occupandi ſumus, quoties nos malè habet inertia ſui impatiens. Magni imperatores cum malè parere militem vident, aliquo labore cõpeſcunt, & expeditionibus detinent. numquam vacat laſciuire diſtrictis: nihilque tam certum eſt quam otij vitia negotio diſcuti. Sępe videmur tædio rerum ciuiliũ, & infelicis atq; ingratæ [23] ſtationis pænitentia, ſeceſſiſſe: tamen in illa latebra, in quam nos timor & laſſitudo coniecit, interdum recrudeſcit ambitio Non enim exciſa deſiit, ſed fatigata, aut etiam abiecta, rebus parum ſibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ videtur aliquando ceſſiſſe: deinde frugalitatem profeſſos ſollicitat, atque in media parſimonia voluptates non damnatas, ſed relictas petit: & quidem eò vehementius, quò occultius. Omnia enim vitia in aperto leuiora ſunt: morbi quoque tunc ad ſanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac vim ſuam proferunt. Et auaritiam itaque, & ambitionem, & cetera mala mentis humanæ, tunc pernitioſiſſima ſcias eſſe, cum ſimulata ſanitate ſubſidunt. Otioſi videmur, & non ſumus. Nam ſi bona fide ſumus, ſi receptui cecinimus, ſi ſpecioſa contemſimus, vt paulò ante dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominũ auiumque concentus interrumpet cogitationes bonas, ſolidaſque & iam certas. Leue illud ingenium, nec ſe adhuc reduxit introrſus, quod ad vocem [24] ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid ſolicitudinis, & concepti pauoris, quod illum curioſum facit, vt ait Virgilius noſter:

Et me, quem dudum non vlla iniecta mouebant
Tela, nec aduerſo glomerati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent auræ, ſonus excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitique onerique timentem.

Prior ille ſapiens eſt, quem non tela vibrantia, non arietata inter ſe arma agminis dẽſi, non vrbis impulſæ fragor territat: hic alter imperitus eſt, rebus ſuis timet, ad omnem crepitum expaueſcens, quem vna quælibet vox pro fremitu accepta deiecit, quẽ motus leuiſſimi exanimant. Timidum illum ſarcinæ faciũt. Quemcumque ex iſtis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum *comitique onerique timentem.* Tunc ergo te ſcito eſſe compoſitum, cum ad te nullus clamor pertinebit: cum te nulla vox tibi excutiet: non ſi blandietur, non ſi minabitur, non ſi inani ſono [25] varia circumſtrepet. Quid ergo? non aliquando commodius eſt, carere conuicio? fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo: experiri & exercere me volui. Quid neceſſe eſt diutius torqueri: cum tam facile remedium Vlixes ſociis etiam aduerſus Sirenas dederit, & inuenerit?

I. LIPSIVS.

1. SVpra ipſum balneum.] *Baiis, non Romæ. Nam hic ei laxior & aptior domus. Ibi, in diuerſorio.*

2. Manus plumbo graues.] *Halteres notat, quibus & ad ſaltandum vſi, ſeque velut librandum; & iiſdem, ſed grauioribus ad exercendum, & ſine magno motu ſudorem euocandum, ſublatis depreſſiſque manibus, aut huc illuc iactatis. Erant autem iſtæ maſſæ plumbeæ, in circuli dimidiati, aut & aliam formam:* ἁλτῆρες *Græcis, à primo vſu dicti,* παρὰ τὸ ἅλλεσθαι, à ſaltando. *Iuuenalis, Sat.* VI.

Cùm laſſata graui ceciderunt brachia maſſa.

Scholiaſtes ibi: Halteras dicit, quibus vtuntur athletæ cum exercent. quaſi plumbeis ponderibus exerceatur. *Martialis:*

Quid pereunt ſtulto fortes haltere lacerti?
Exercet melius vinea foſſa viros.

3. Alipten.] *Unctorem.*

4. Pilicrepus.] *Gloſſæ Iſidori:* Pilicrepus, qui pila ludit. *In veteri lapide:* Ego ſum, ouantes conuenite pilicrepi. *Et mox:* Vrſumque canite voce concordi ſenem, Hilarem, iocoſum, pilicrepũ, ſcholaſticum.

Ergo ad pilas lusorias hoc referendum: non cum Cælios, alijsque, ad pilas fornacarias, id est glomos quosdam pice illitos, quos in hypocausta conijciebant, igni alendo. Certum autem pilas crepare ac sonitum edere, cùm datatim luditur, & decidunt: maximè in tabulatis, quibus tunc ludebant. Statius:

Quid nunc strata solo referam tabulata, crepantes
Auditura pilas? vbi languidus ignis inerrat
Ædibus, & tenuem voluunt hypocausta vaporem.

Neque enim ad pilas illas fornacarias hæc eunt: sed tantum ostendit, vbi Tabulata illa fuerint, nempe adsita Hypocausto. Plinius lib. v. in sua villa, Apodyterio superponit sphæristerium. *At bella etiam interpretatio (quid aliter ab optimo, & doctissimo, elegantissimo viro? quem ego inter amicos vnicè amo æstimoque) Marci Velseri, qui ex lapide iam dicto obseruat,* pila vitrea *Romanos lusitasse: quæ certè lapsæ crepabant, & dissiliebant. Initiū lapidis:*

VRSVS TOGATVS VITREA QVI PRIMVS PILA
LVSI DECENTER CVM MEIS LVSORIBVS
LAVDANTE POPVLO MAXIMIS CLAMORIBVS
THERMIS TRAIANI THERMIS AGRIPPÆ ET TITI.

Sed an ad Senecã nunc ista, hæreo: quia Vrsus primum *se lusisse dicit: & quidem in thermis* Traiani. *Ergo post Senecæ æuum hæc inuentio, & inter notitias fuit. Obserua tamen mihi, thermis & balneis (vt hic) lusisse.*

5. Numerare cœperit.] *Id est, tot pilarū, sine casu, iactus: quod & hodie fit in* pila, *vt Petronius appellat, sparsiua. Etsi Petronius ostendit, etiam deciduas numerasse adstantes, sed id nouo more & per delicias Trimalcionis. De illo enim:* Notauimus etiam res nouas. nam duo spadones in diuersa parte circuli stabant, quorum alter matellam tenebat argenteam; alter numerabat pilas, non has quidem, quæ inter manus lusu expellente vibrabant, sed eas quæ in terram decidebant. *Viri ibi docti putant, hunc numeratorem* Pilicrepum *dictum: quod non tam Seneca, quàm lapis & Isidorus refellunt.*

6. Pilas.] *Explicaui. sed Turnebus,* plus *mallet, cum quibusdam libris: & tunc scilicet, cùm plures, quàm essent, manus aut vices numeraret, magnos excitatos clamores. Non audio. nec nostrum quidem Hadrianum Iunium, qui* Pilos, *legit, item cum suffragio aliquot librorum: & explicat* Pilicrepum, *qui pilos cum forficularum crepitu (quod & hodie) truncat, & adnumerat.*

7. Scordalum.] *Plures libri,* Sordalum. *sed illa vox in Isidoro, & explicatur:* Scordalus, ferox: *est & in Petronio,* Redditaque scordalo vice. *Noster iterum vtitur epist.* LXXXIII. Tillius Cimber & nimius erat in vino, & scordalus. *Quod assidet interpretationi Isidori, significatque hominem in vino feroculum & liberioris linguæ fuisse. Plebeia vox, & inter vulgi conuicia: eius originem à Græco σκὼρ (quod* oletum *aut* merdam *notat) deduci petunt, alij à σκορόδῳ siue* allio, *quasi fœtidum dicas.*

8. Vox sua in balneo.] *Cantillabant illic, recitabant etiam. Nam, vt Horatius:*

Suaue locus voci resonat conclusus.

9. Rectæ voces.] *Non factæ, aut fractæ.*

10. Alipilum.] *Inscriptio vetus:* M. OCTAVIVS. PRIMIGENIVS ALIPILVS A. TRITONE. *Glossæ:* Alipilarius δρωπακιστής. *Nempe ille, qui aut dropace (vnguento è pice) pilos alarum euellit, aut & volsellis. Iuuenalis de puero verè puero:*

——— nec vellendas iam præbuit alas.

11. Alium pro se clamare.] *Eum, cui alas immodestè vellit: ideoque dolorem excitat. Hoc ad Volsellã magis spectat.*

12. Libarij.] *Qui liba venui proclamat.*

13. Botularium.] *Qui botulos aut botellos. quorum duo genera: vel ex ouis, & nucleis, cepa ac porro, & pluribus apud Apicium lib.* II. *cap.* V. *vel ex sanguinis viscerumque infarctu, in Tertulliano & Festo. Græcis à distentione, id genus est* φῦσκος.

14. Crustularium.] *Seneca epist.* XCIX. Solamur crustulo pueros. *Horatius:*

——— pueris dant crustula blandi
Doctores.

Frustū panis benè cocti, leuiter melliti. Video testamētis aliquoties iussū dari. vt in lapide prisco quidā, NATALI. SVO. PERPETVO. DARI. MVNICIPIB. ET. INCOL. ET. MVLIERIB. NVPTIS. CRVSTVL. P. I. MVLSI. HEMIN. *id est,* crustuli pondo vnum, mulsi heminam. *In alio.* VT. EX. EO. VECTIGALE. QVOTANNIS. COLONIS. MVLSVM. ET. CRVSTVM. NATALI. CÆSARIS. AVGVSTI. DARETVR.

15. Chrysippum nostrum.] *Quem? illum nobilem Græcum? atqui salutationum ille mos non fit sollennis Græcis. Neque* nostrum *dixisset sic familiariter, præsertim cum Lucilius in aliis castris. Meus liber,* Crisippum: *neque dubito legere* Crispum, *magnum Senecæ amicum: ad quem & Epigramma scriptum.*

16. Cuidam genti.] *Vide Quæst. Nat.* IIII. *cap.* II.

17. Essedas.] *Nam & sic efferebant. Iornandes:* Curribus falcatis, quos more vulgari Essedas vocant. *Glossæ:* Esseda, bastarna. *Si displicet, possis,* essedis, *legere.*

18. Ad metam sudantem.] *Fuit quidem hoc cognomento in regione Vrbis quarta, apud Victorem & Notitiam imperij: sed & Baiis fuisse oportet, vbi hæc scripta. Dio tradidit lib.* XLVIII. simulacrum Calypsus ibi sudasse, cum portus ab Agrippa strueretur: *an id Metæ tali impositum, & inde cognomen?*

19. Tabulas experitur.] *Sic scripti libri: quid tamen velit ea vox, nescio; neque aptè cum* Tibiis *dicas iungi. An fortasse,* fabula se experitur & tibia? *id esset, experimentum sui capit in fabula agenda ad tibiam. Itaque sequitur,* non cantat, sed exclamat: *quod sanè ad ipsum virum, non instrumenta illa referas. At Muretus edidit,* tubas experitur: *sed è mera Pinciani coniectura. quam etiam lectionem verba ea dicta damnant. Quod si tamen de Tuba fuit, legam ὑποκοριστικῶς:* tubula se experitur. *Nam & nobiles viri tubæ & tibiæ operam dabant; atque etiam, vt apparet, cum cantu. Vidi adnotatum, in vetere codice legi,* scapulas: *tum conarer,* scabillo se experitur: *quod genus instrumenti cum Tibia etiam Suetonius iungit, Calig. cap.* LV.

20. Vel pausarium.] Portisculus *Vel* Hortator (*Græcis* κελευστής) *dictus: quia & pergendi, &* pausandi, *modos remigibus daret. Ouidius:*

&c qui RESQVIEMQVE, modumque
Voce dabat nautis, animorum HORTATOR Epopeus.

21. Omnia noctis.] *Versus Varronis. quem cum altero habes apud Senecam patrem, lib. VII. Controu. I.*

22. Illa tranquillitas.] *Zeno (apud Plutarchum, Quomodo cognoscis te profecisse) ait*, ex insomniis suum quemque processum posse sentire: si videlicet non turbida aut turpia ea sint, sed alta tranquillitate composita, imagines & animi motus hilariores habeant. *Sunt ipsa hæc, & priora, Seneca.*

23. Stationis.] *Officij & muneris. a militia ductum.*

24. Ex accidenti.] *Plures libri*, & accidentia.

25. Varia circumstrepet.] *Alias*, vana.

MVRETVS.

PERFAM.] *Nimis delicatos esse, qui, nisi in altissimo silentio, operam studijs posse a se dari negant. Interdum autem non tam externa nobis, quam ipsum sibi animum obstrepere, cui nisi pacato ac composito vera contingere tranquillitas non potest.*

Pilicrepus.] *Qui pilas crepat, aut crepante pila lusitat: quod facere solebant paulo ante balneum, vel dum hypocausta & sudationes calescerent: qui si plures, quam essent, manus & vices numerarat, maximus excitabatur clamor ab aduersarijs. Ita Turnebus cap. 4. lib. 7. aduersariorum. At Mercurialis pilicrepos fuisse ait qui sphæris pice oblitis curabant, ne ignis balneorum extingueretur,* ἀπὸ ...

Scordalum.] *Vide Turnebum eo ipso, quem modo citaui loco.*

Furem.] *Balnearium.*

Alipilum.] *Eum qui alas vellit ac depilat.*

Alium pro se.] *Eum qui vellit alas.*

Cum Chrysippum nostrum.] *Tales videlicet salutatores fuisse oportet, quales Sebosium & Arrium describit Cicero libro secundo epistolarum ad Atticum.*

Cuidam genti.] *Vide huius ipsum capite 2. lib. 4. naturalium quæstionum.*

Metam sudantem,] *In decima regione vrbis erat: quam vocabant templum Pacis.*

PINCIANVS.

CVM in aliquem inertem, & hac plebeia functione contentum incidi,] *Scribendum existimo alipten, non* aliquem: *&* vnctione *codex meus familiaris habet, non* functione. *De alipte Iuuenalis: cuius verba mire cum verbis Senecæ congruunt.*

Si vero pellicrepus superuenerit,] Pilicerpus, *non* pellicrepus, *legunt duo antiqua & correctissima exemplaria, vt sit qui pilos euellit.*

Et serrarium vicinum.] Ferrarium *eadem, non* serrarium.

Tabulas experitur & tibias,] *Legendum forte non* tabulas, *sed* tubas.

Animum non cogo sibi intentum esse,] *Scribe*, Animum enim cogo sibi intẽtum esse, *ex vetere lectione.*

Et ideo ad rerum actus exercitandi,] *Legendum ex eadem* excitandi, *non* exercitandi.

Ad vocem ex accidenti erigitur.] *Eadem*, ad vocem & accidentia erigitur.

Arietata in antna agminis densi.] Inter, *non* in, *eadem.*

Et carere conuitio?] *Quidam codices* conuictu, *non* conuitio.

Et experiri & exercere me volens.] *Prior coniunctio* & *redundat. &* volui *lego, non* volens *vtrumque ex vetere lectione.*

ERASMVS.

SI vero pelicrepus superuenerit,] *Quidam habebat*. pellicrepus. *Cælius Rodiginus putat legendum esse* pilicrepus: *& quod adfert probabile est, lib. 30. cap. 19. Mox pro* pilos, *putat legendum* pilas. *Nam a pila dictum existimat* pilicrepus, *non a pilo.*

Adijce nunc sordalum.] *Scholium quoddam indicabat, sordalum dici, qui sordes efferret e balneo, aut qui sordidaret balneum. Huic commentulo quantum tribuendum sit, nescio. Omnino significat, aliquem molestum lauantibus quandoquidem mox adijcit furem deprehensum. Forte balneari verbo* scordalus *dicebatur, qui oleret allium quasi* scorodalus. *Sic vsurpare videtur epistola 84. quanquam Græcis* Σκῶρ *sonat stercus. Sed probabilius est, vt mutata litterula legamus* scordylum, *siue* scordulum. *vt conuicium sit in hominem ingrati odoris, postea quam incaluit: quod accidit pisci scordulo.*

Alipedum.] *Cælius contendit legendum* alipilum: *inde ductum, quod vellat pilos alarum. Reperies eodem loco, quem mox indicaui.*

Iam librare] *Sic habebant quidam: alij*, liberi: *alij aliud. sed probabilius est quod diuinat Cælius*, libarij, *pro his qui liba vendunt: quemadmodum & botularium dixit, qui botulos, id est farcimnius genus, vendebat: & crustularium, qui crustula vendebat.*

OPSOPOEVS.

TVRNEBVS *cap. 4. lib. 7. Aduers. Extra controuersiam esse reor, legendum esse*, quoties retentum spiritum remiserunt: *non vt irrepsit in omnia volumina*, recentem: *sed & mox.* & hac plebeia vnctione contentum: *non vt vulgo* functione *percrebuit. Statim m. ss. omnes*, cum in aliquem inertem. *Loco* aliquem *sufficit* aliptem, *nec vtrunque, vt in editione Romana, tolera. De alipte Iuuenalis Satyra. 6.*

Callidus & cristæ digitos impressit aliptes.

Ac summum dominæ femur exclamare coegit.

Lud. Cælius antiq. lect. lib. 30. cap. 19. Epist. est Senecæ, in qua tumultuosa balneorum luxuria notatur. Si vero pelicrepus (*inquit*) superuenit, & numerare cœpit pilas, actum est. *Quid sibi hic pelicrepus velit, non video: verum certissima ductor coniectura, vt pelicrepum arbitrer legendum: cumque intelligam, qui pilas hoc est sphæras aut glomos pice illitos insignum balneorum siue vaporarij coniiceret, sicubi forte restingueretur. In hanc sententiam vt pedibus eam, Papinius facit Syluarum primo, in balneo Etrusci:*

Quid nunc strata solo referam tabulata, crepantis

Auditura pilas, vbi languidus ignis inerrat

Ædibus, & tenuem voluunt hypocausta vaporem?

Meminit huiusmodi pilarum, vt opinor, & architectus Vitruuius libro quinto: Suspensuræ caldariorum ita sunt faciendæ vt primum sesquipedalibus tegulis solum sternatur inclinatum ad hypocaustum, vti pila quum immittatur, non possit intus resistere: sed rursus redeat ad præfurnium, ipsa per se ita flamma facilius peruagabitur sub suspensione. *Domitius vero Papinij expositor, ita locum eum enarrat:* Quid nunc (*inquit*) ego narrem tibi tabulata, quæ in sublimi parte ædium sunt, quo desinunt vaporaria, habentia in vertice pilam concauam, quo peruenit flamma ignis in imo ardentis, sed languida & tenuis: vt domus ita tepeat, non autem æstuet: *Hæc sententia an congruat, iudicent volentes. Nos quod varia suggerit lectio pro captu ingenij in lucem promimus: sicut & illud quod obseruatum doctissimis est, inter eos qui corporis curam agunt, recenseri tonsores, balneatores, pilicrepos, alipilos, mediastinos, mangones, aliptas seu pædotribas, cinifiones, arcularios, propolas, pigmentarios coronarios, cosmetas, & id genus alios. Hæc Rhodiginus. Turnebus. Aduers. cap. 4. lib. 7. Quis tandem est pilicrepus, quem Seneca ait, si superuenerit & plus numerare cœperit, actum esse? sic enim in eo lego, non* pelicrepus, *nec pilas. eum interpretantur in hoc labore excutiendi & enodandi voces abstrusas in auctoribus primi homines subsellij, qui pilas in vaporarium coniiciat. a quibus dissentio, atque eum interpretor qui pilas crepat, aut pila crepitante lusitat (nam pila crepitum facit) quod facere solebant paulo ante balneum, vel dum hypocausta & sudationes calescerent. Martialis lib. 14. epig. 163.*

Redde pilam, sonat æs thermarum: ludere pergis?

Virgine vis sola lotus abire domum.

quo etiam sensu illud Pap. l. 1. Sil. in baln. Etrusc. accipio:

Quid nunc strata solo referam tabulata crepantes

Auditura pilas, vbi languidus ignis inerrat

Ædibus, & tenuem voluunt hypocausta vaporem?

In mittenda autem & remittenda pila, cum pilicrepus plures quam essent manus & vices numerarat, maximus excitabatur clamor ab aduersarijs. Hactenus Turnebus. Atque huic quidem quod ad plus *attinet, fauet Nicotianus codex,* & numerare cœperit plus, *scriptum habens: at Puteani membrana vocali addita,* pilus, *vt etiam Ambiana.*

Turnebus ibidem: Subijcit Seneca, adijce nunc scordalum & furem deprehensum. *Epist. 73. scordalum appellat. quam veriorem scripturam esse reor.* Tullius, *inquit,* Cimber & nimius erat in vino, & scordalus. *scordalum interpretor velut scorodalum, id est hominem aliatum, & illuuie squaloreque fœdum & sordidum & impurum, vt de quodam seruo apud Plautum in Mostell. Sc.* exi a culina, *dicitur,* Germana illuuies oboluisti allium. *Talis enim cum balnea inibat, & in elegantes lautosque inciderat, magno clamore & vociferatione excipiebatur: nisi forte ab immunditia & fœtore excrementorum alui nomen habet. hoc verbum etiam extat in v. C. Memmij Petronio,* ego autem nactus occasionem vindictæ, Eumolpum excludo, reddit atque scordalo vice, sine æmulo scilicet & cella vtor & nocte. *vt tamen verum fatear, scordalus in Petronio scribitur, vt existimo, perperam, Est & hodie Græcis scordalus morbus in oculis equorum, in angulo crescente caruncula. Hæc Turnebus.*

Cælius antiqua. lect. lib. 30. cap. 19. Expuncto inutili verbo, pro alipedum, *lege* alipilum, *id est, alarum pilos vellentem. quod auctoris sententiæ mire congruit.*

Turnebus citato loco: Lego mox. Iam libarij varias exclamationes. *sic vocatur qui liba vendit. Cælius item libro & capite dictis: Sed & mox Seneca confluentem ad balnea institorum & cuiusque vilissimi turbam enarrans:* Iam librarij, *inquit*, varias exclamationes, & botularium, & distillarium. & omnes popinarum institores, mercem suam quadam & insignita modulatione vendentes. *Hic mendum irrepsit in verbum vnum, reliqua perobscura sunt. Nam vbi* librarij *scribitur modo, legerim libentius* libarij, *a vendendis libis: de quibus in Fastis Ouidius, ita vt vna modo littera pereat extrita. De botulario vero, vt nostro beneficio pernoscant & hoc studiosi iuuenes, intelligo verbo illo venditores confectoresque botulorum. ea erant farcimina, Festo tradente: de quibus & Apicius, quisquis is est:* Botellum sic facies. ex oui vitellis coctis, nucleis pineis concisis, cepem addes, porrum concisum, thus crudum, miscebis piper minutum, & sic intestinum farcies, adiicies liquamen. & vinum, sicque coquas. *Erat quidem botulus mensis omnibus gratus, sed in Saturnalibus celebrabatur præcipue, dum ex eo corona fieret pulti. Propterea libro quinto Valerius Martialis, forma tamen diminuta,*

Et pultem niueam premens botellus.

Sed & in distichis idem poeta sic cecinit:

Qui venit botulus medio tibi tempore brumæ.

Saturni septem venerat ante dies.

Superest apud Senecam verbum non admodum vulgo notum, quod est distillarius. *Scimus quidem a Latinis fere distillationes dici, quæ a Græcis coryzæ, branchi, catarrhi vocentur. Quamuis hæc apud illos differant: quum sit coryza, dum pituita tantum nares obsidet, grauedo Latine dicta, sicut Celsus meminit: catarrhus vero qui fluxio dici valet, quum fauces palatumque: at branchos, quum & guttur & arteria corripitur: ob quod & artericum quandoque vt Paulus scribit, vitium id appellant. Omnia tamen hæc Hippocrates etiam coryzas vocat. Cæterum expositio hæc ad Senecæ sensum parum facit. Proinde sciendum, distillationem quandoque pro liquamine capi, quo vtimur ad intinctus, siue, vt Græce dicam, embammata. Hinc Seneca scite admodum & docte distillarium vocauit, qui id genus continuaret*

diſtraheretque, quem inſignita modulatione merces ſuas vendere ſcribit: qui mos adhuc paſſim ſeruatur in vrbibus. Hac Calius, non incongrue cetera, modo a voce diſtillarius *ſibi caueſſet. Sed via eunti (ait Seneca) aliquid extremum eſt, error immenſus eſt. Nata eſt illa ex altera quam m. ſſ. nonnulli præferunt,* cluſtularius. *Hodie recte legitur in excuſis* cruſtularius.

M.ſſ. mercem ſuam quadam & inſignita modulatione vendentes. *vnus omittit coniunctionem, &c.*

M.ſſ. cui mens inter tot clamores, tam varios, &c.

Meta ſudans, vt dicit Eutropius, locus vbi experiebantur iuuenes velocitatem ſuam. Hoc ſcholium eſt Ambiani codicis. In quarta vrbis regione illam fuiſſe ſignificat P. Victor.

M.ſſ. Etiam nunc moleſtior eſt mihi ſonus.

Modius epiſt. 58. m.ſſ. aut etiam abirata. *puto rectum,* abiurata. *qui mos pleriſque hodieque vſque adeo, vt non tantum quidam ſpe ſua fruſtrati ambitionem in poſterum omnem, ſed & vitam communem eiurent. Hac ille. Sed noſtri luculenter cum impreſſis,* aut etiam abiecta: *Nicotianus tamen,* obruta.

M.ſſ. conſentiunt cum Pinciani lectione, ad vocem & accidentia erigitur.

M.ſſ. vana circumſtrepet. *Et ſtatim,* migrabo. Experiri & exercere, &c.

GRVTERVS ET IVRETVS.

CVM in aliptem inertem.] *Aliptarum munus tangit Cicero lib.1. Epiſt. ad Lentulum:* Vellem non ſolum ſalutis meæ, quemadmodum medici: ſed etiam vt aliptæ virium & coloris rationem habuiſſent, *de hiſce digna lectu multa Fornerius ad l.203.§.quid autem.ff.de verb.ſign.*

Et furem deprehenſum.] de balneario fure *velim adeas Alciatum lib. 2. cap. 33. Parerg. P. Victorium lib. Variar. Cuiacium ad ſententias Iulij Pauli. Langlaeum lib. 8. cap. 2. Otij ſemeſt. Douſam præcid. ad Arbitrum lib. 2. cap. 2. & Freherum lib. 2. cap. 12. Parerg.*

Iam librarij varias exclamationes.] *Ita ſe legere, non* librarius *teſtatur Cælius Rhodiginus lib.30. ſelect. antiq. cap.19. vide Turnebū lib.7. Aduerſ. cap.4. & Mercurialem lib.1. artis gymnaſt. cap.12. qui totū fere hoc caput explicat.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE crypta Neapolitana, & ibi horrore. tum primos motus in poteſtate non eſſe. Aliquid de animi tenuitate, & celeritate.

EPIST. LVII.

CVM Baijs deberem Neapolim repetere, facile credidi tempeſtatem eſſe, ne [1] iterum nauem experirer. ſed tantum luti tota via fuit, vt poſſem videri [2] nihilominus nauigaſſe. Totum [3] athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. a ceromate nos haphe excepit, in [4] Crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius, [5] nihil illis faucibus obſcurius, quæ nobis præſtant, non vt per tenebras videamus, ſed vt ipſas. Ceterum etiam ſi locus haberet lucem, puluis auferet, in aperto quoque res grauis & moleſta: quid illic, vbi in ſe volutatur, & cum ſine vllo ſpiramento ſit incluſus, in ipſos a quibus excitatus eſt recidit? Duo incommoda inter ſe contraria ſimul pertulimus. eadem via, eodem die, & luto & puluere laborauimus. Aliquid tamen mihi illa obſcuritas, quod cogitarem dedit. ſenſi quemdam ictum animi, & ſine metu mutationem, quam inſolitæ rei nouitas ſimul ac fœditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, ne dum a perfecto abſum, ſed de illo in quem ius fortuna perdidit: huius quoque ferietur animus, [6] mutabitur color. Quædam enim, mi Lucili, nulla virtus effugere poteſt: admonet illam natura mortalitatis ſuæ. Itaque & vultum adducet ad triſtitiam, & inhorreſcet ad ſubita, & caligabit, ſi vaſtam altitudinem in crepidine eius conſtitutus deſpexerit. Non eſt hic timor, ſed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam, & paratiſſimi fundere ſuum ſanguinem, alienum videre non poſſunt: quidam ad vulneris noui, quidam ad veteris & purulenti tractationem inſpectationemque concidunt, & linquuntur animo: alij gladium facilius recipiunt, quam vident. Senſi ergo (vt dicebam) quamdam non quidem perturbationem, ſed mutationem: rurſus, ad primum conſpectum redditæ lucis, alacritas incogitata redijt & iniuſſa. Illud deinde mecum loqui cœpi, quam inepte quædam magis ac minus timeremus, cum omnium idem finis eſſet. Quid enim intereſt, vtrum ſupra aliquem [7] vigiliarium ruat, an mons? nil inuenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamuis vtraque mortifera æque ſit. Adeo non effectus, ſed efficientia timor ſpectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui exiſtimant [8] animam hominis magno pondere extriti [9] permeare non poſſe, & ſtatim ſpargi, quia non fuerit illi exitus liber: ego vero non facio. qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non poteſt opprimi: nam circa id diffugit, quo vrgetur: quemadmodum aer verbere aut ictu non læditur, nec ſcinditur

quidem, ſed circa id cui ceſſit refunditur: ſic animus qui ex tenuiſſimo conſtat, deprehendi non poteſt, nec [10] intra corpus affligi: ſed beneficio ſubtilitatis ſuæ, per ipſa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam cum latiſſime percuſſit ac fuſſit, per exiguum foramen eſt reditus: ſic animo, qui adhuc tenuior eſt igne, per omne corpus fuga eſt. Itaque de illo quærendum eſt, an poſſit immortalis eſſe? hoc quidem certum habe, ſi ſuperſtes eſt corpori, propter hoc illum nullo genere poſſe perire, [11] propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione eſt, nec quidquam noxium æterno eſt.

I. LIPSIVS.

1. ITERVM nauem experirer.] *Tam infeliciter, quam ſupra, epiſt.* LIII.
2. Nihilominus nauigaſſe.] *In eſſedo videlicet: via madida & inæquali, mutante identidem illo, ac quaſi natante. Simili metaphora, de hac ipſa via, Statius Siluarum* IV.

> Nutabat cruce pendula viator,
> Rodebatque rotas maligna tellus,
> Et plebs in medijs Latina campis
> Horrebat mala NAVIGATIONIS.

Emenda ibidem ex meo libro, Sorbebatque rotas.

3. Athletarum fatum.] *Quorum eſt* ceromate *perfundi, &* haphe *deinde inſpergi. Mihi ſimile: qui in via prima luto & liquore, velut craſſo ceromate, delibutus ſum: deinde in crypta: arena, & puluere, vt haphe perſperſus.*

4. Crypta Neapolitana.] *Quæ perfoſſo monte Pauſilypo (incertum, quo magni operis auctore) recta Neapolim ducit:* multorum ſtadiorum longitudine, *ait Strabo, atque vt hodie dimenſio eſt,* paſſuum circiter mille. *Alioqui ſuper ipſum montem eundum ſit, ambitu magno, & via ardua.*

5. Nihil faucibus obſcurius.] *Fauces, anguſti tranſitus etiam vocabantur: nequis de aditu capiat, qui certe illuſtris. Obſcuritas autem hic, tempore Senecæ, & denſæ tenebræ, vt oſtendit: non æque Strabonis, id eſt Tiberij. qui diſertim ſcribit,* τὰ φῶτα ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὄρους, πολλαχόθεν ἐκκοπεισῶν θυρίδων, διὰ βάθους πολλοῦ κατάγεται. lumen e ſuperficie montis, plurifariam feneſtellis inciſis, per multam altitudinem demitti. *Oportuit hæc luminaria obſtructa æuo aut neglectu fuiſſe, ſi tam denſæ tunc tenebræ. Quod idem fuit ad tempora Alphonſi primi Aragonum regis: qui prouincia ea ſubdita, viam iſtam & fauces aperuit, complanauit, duas feneſtras incidit, quæ lumen in mediam ſpeluncam obliquum funderent: vt hodieque comparent.*

6. Mutabitur color.] *De tota hac re, pulchre Stoiculus quiſpiam apud Agellium lib.* XIX. *cap.* I. *& nos Manuduct.* III. *Diſſ.* VII.

7. Vigiliarium ruat.] *Locus & ſpecula, in qua Vigiles; vt Valetudinarium, Spoliarium, Viuarium. Sed ſuper lectione ambigo, & meus liber,* Iugularium *præfert. Suſpicabar aliquando,* Tigillarium *an,* vigilem atrium.

8. Animam hominis.] *De hoc Stoico ſenſu ſcripſi Phyſiol.* III. *Diſſ.* XI.

9. Permeare non poſſe.] *Eſt Pinciani coniectura, ſed bella & blandiens. Libris ſcribitur,* permanere: *neque damnes. aut ſi, in* permanare, *aptiſſime mutes.*

10. Intra corpus affligi.] *Velim,* effligi.

11. Propter quod non perit.] *Vni meorum abeſt vox,* propter: *& relegem libenter, aut mutem in* propterea. *Non diſpliceat etiam:* per quod hoc perit. *Hoc, id eſt corpus.*

MVRETVS.

ACEROMATE nos haphe excepit.] *Vtrumque ab athletis ſumpſit. Ceroma vnguentum eſt e cera: haphe, puluis quo inſpergebantur luctaturi.*

PINCIANVS.

ET tamen luti tota via fuit.] *Eadem,* Sed tantum luti tota via fuit.

Non vt nos per tenebras videamus,] *Pronomen* nos *non habetur in eadem.*

Itaque & vultum adducet ad triſtitiam.] *Caſtiorem lectionem putamus* abducet *quam* adducet.

Vigiliarium ruat, an mons,] *Vetus lectio,* vigilarium, *non* vigiliarium.

Adeo non effectus, ſed efficientiam timor ſpectat.] *Sunt exemplaria quæ non* efficientiam, *ſed* efficatiam *præferunt. Opinor ſcriptum fuiſſe,* adeo non effectum, ſed effectus cauſam timor ſpectat. *Deinde librariorum inſcitia duas dictiones in vnam coaluiſſe, ſcilicet* effectus cauſam, *in* efficaciam *ſiue* efficientiam.

Permanere non poſſe,] *Corrigendum reor,* permeare non poſſe. *Sequitur enim,* quia non fuerit illi exitus liber.

ERASMVS.

VEL pauſarium.] *Pauſarium ipſe interpretatur, qui voce temperat impetum remigantium. Notatum eſt ab eruditis & hoc in Seneca, quod a vocabulis ſordidioribus interdum non abſtinuerit. Quo de genere videntur ex his eſſe quædam.*

OPSOPOEVS.

RECTIVS *m. ſſ.* excitatus *pro* incitatus. *Iidem breuius poſtea* Quædam enim, mi Lucili, nulla effugere virtus poteſt.

M. ſſ. magis aut minus. *Et mox duo,* vigiliarum ruat, aut mons. Nihil inuenies. *omiſſis duabus dictionibus,* an turris. *vt ſuſpicer gloſſema eſſe* vigiliarum *explicare volentis. de duarum enim rerum ſaltem ruina auctorem loqui ſequentia probant. Videtur autem vigiliarum turris ſeu ſpecula editis locis inædificata, in qua vigiles excubare ſolent. Sic ſpoliarium, viuarium, valetudinarium locorum nomina ſunt.*

Locus non constare videtur M. ss. habent, propter illum nullo genere posse, propter quod non perit. *Ambianus inter* genere *&* posse, *interserit* mori: *manus tamen recentior est. Si quid audendum est, legam, perire illum nullo genere posse, propter quod hoc perit. illum* intelligo animum, *hoc* corpus.

GRVTERVS ET IVRETVS.

A Ceromate nos haphe excepit.] *huic loco lucem tibi dabit P. Faber lib. 3. Agonist. cap. 22.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

VERBA quædam nupera, desita nunc esse. transit ad Physica, & quotuplex τὸ ὄν, ex Platone: Aptat ad Ethica, & nihil hic idem, aut firmum, esse. Tum subtilitates quem vsum habere possint? & hunc ex omni re captandum. Adnectit de senectute, & morte, neutram optandam, aut recusandam.

EPIST. LVIII.

QVANTA verborum nobis [1] paupertas, imo egestas sit, numquam magis quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quæ nomina desiderarent, nec haberent: quædam vero cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Græci œstrum vocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem, asilum nostri vocabant. hoc Virgilio licet credas:

Et lucum Silari iuxta ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, œstrum Græci vertere vocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis
Diffugiunt armenta. —

[2] Puto intelligi istud verbum interisse. Nec te longe differam, quædam simplicia in vsu erant, sicut *cernere ferro* inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

— Stupet ipse Latinus,
Ingentis, genitos diuersis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, & cernere ferro.

quod nunc decernere dicimus: simplicis illius verbi vsus amissus est. Dicebant antiqui, *si iusso*, id est, si iussero. Hoc nolo mihi credas: [3] sed fide Virgilio:

Cetera qua iusso, mecum manus inferat arma.

Non id ego nunc hac diligentia, vt ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim: sed vt ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Attium, verborum situs occupauerit: cum apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista vult præparatio? quo spectat? Non celabo te. cupio, si fieri potest propitiis auribus tuis, [4] Essentiam dicere: sin minus, dicam & iratis. [5] Ciceronem auctorem huius verbi habeo, puto locupletem. si recentiorem quæris; [6] Fabianum, disertum & elegantem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία res necessaria, [7] naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo vti. nihilominus dabo operam, vt ius a te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguæ nostræ conuicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris vnam syllabam esse, quam mutare non possim. Quæ hæc sit, quæris? τὸ ὄν. Duri tibi videbor ingenij: in medio positum, posse sic transferri, vt dicam, Quod est. Sed multum interesse video. cogor verbum pro vocabulo ponere: sed id si necesse est, ponam. Quod est, Sex modis hoc a Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicauero, esse aliquod genus, esse & speciem. Nunc enim primum illud genus quærimus, ex quo ceteræ species suspensæ sunt, a quo nascitur omnis diuisio, quo vniuersa comprehensa sunt. Inuenietur autem, si cœperimus singula retro legere. sic enim perducemur ad primum. Homo species est, vt Aristoteles ait: equus species est, canis species. ergo commune aliquod quærendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus esse cœpit omnium horum quæ modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam, quæ animam habent, nec sunt animalia. placet enim satis & arbustis animam inesse. itaque & viuere illa, & mori dicimus.

Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia animalia in hac forma sunt, & sata. Quædam anima carent, vt saxa. itaque aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus hoc sic diuidam, vt dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanimantia. Etiamnum est aliquid superius, quam corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? illud cui nomen modo parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, vt dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, &, vt ita dicam, generale: cetera genera quidem sunt, sed specialia, tamquam [8] homo genus est. Habet enim in se nationum species, Græcos, Romanos Parthos; colorum, albos, nigros, flauos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet, in genus cadit: qua sub alio est, in speciem. Illud genus, Quod est, generale, supra se nihil habet. Initium rerum est. omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, cum sit rerum omnium capax. quod est, in has species diuido, vt sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo diuido? vt dicam, aut animantia sunt, aut inanimantia. Rursus animantia quemadmodum diuido? vt dicam, quædam animum habent, quædam tantum animam: aut sic: quædam impetum habent, incedunt, transeunt: quædam solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rursus animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam [9] videtur, Quid: sed quare videatur, subijciam. In rerum (inquiunt) natura quædam sunt, quædam non sunt. Et hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tamquam Centauri, Gigantes, & quidquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamuis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promisi, reuertor, quomodo quæcumque sunt, [10] in sex modos Plato partiatur. Primum illud Quod est, nec visu, nec tactu, nec vllo sensu comprehenditur: cogitabile est. quod generaliter est: tamquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, vt Cicero & Cato. Animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species eius, equus & canis. Secundum ex his quæ sunt, ponit Plato, quod eminet & exsuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse. vt poeta communiter dicitur. omnibus enim versus facientibus hoc nomen est. sed iam apud Græcos in vnius notam cessit. Homerum intelligas, cum audieris poetam. Quid ergo hoc est? Deus, scilicet maior ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum quæ proprie sunt: innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quæ sunt, interrogas? propria Platonis supellex est. [11] Ideas vocat, ex quibus omnia, quæcumque videmus, fiunt: & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, immutabiles, inuiolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quæ natura fiunt, exemplar æternum. Adijciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, à qua petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quæ, quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur. Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet: & Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo ante pictoris imagine vtebar. ille cum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilij facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, εἶδος est. Quid intersit, quæris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita. alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: hæc est Idos. habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figurauit: hæc Idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? Idos in opere est: Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum, quæ communiter sunt. hæc incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est, quæ quasi sunt, tamquam inane, tamquam tempus. Quæcumque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quæ esse proprie putat. Fluunt enim, & assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuuenis. nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quidquid vides, currit cum tempore. nihil ex his quæ videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est [12] quod ait Heraclitus: *In idem flumen bis non*

descendimus. Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quàm in homine. sed nos quoque non minus velox cursus præteruehit: & ideo admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris habitus sit. Vis tu timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia casibus: mundus quoque, æterna res & inuicta, mutatur, nec idem manet. Quamuis enim omnia in se habeat quæ habuit, aliter habet quàm habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille cælator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque auocat, &, vt dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere. sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoque, si obseruaueris, sumes quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: [13] ex omni natione, etiam si à philosophia longissime auersa est, eruere aliquid conor, & vtile efficere. Quid de istis capiam, quæ modo tractauimus, remotis à reformatione morum? quomodo meliorem me facere Ideæ Platonicæ possunt? quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimat? Vel hoc ipsum, quod omnia ista quæ sensibus seruiunt, quæ nos accendunt & irritant, negat Plato ex iis esse quæ vere sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquam faciem ferunt: nihil horum stabile, nec solidum est. & nos tamen cupimus tamquam aut semper futura, aut semper habituri. Imbecilli fluidique per interualla consistimus: mittamus animum ad illa, quæ æterna sunt. miremur in sublimi volitantes rerum omnium formas: Deumque inter illa versantem, & prouidentem, quemadmodum quæ immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat à morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent: hæc conseruat artifex, fragilitatem materiæ vi sua vincens. Contemnamus omnia, quæ adeo pretiosa non sunt, vt an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quàm nos sumus, prouidentia periculis eximit, posse tamen aliquatenus nostra quoque prouidentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere & coercere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, & illi nomen [14] latitudo pectoris fecerat: sed nauigationes ac pericula multum detraxerunt viribus: parsimonia tamen, & eorum quæ auiditatem euocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus caussis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiæ suæ beneficio contigisse, quod [15] natali suo decessit, & [16] annum vnum atque octogesimum impleuit, [17] sine vlla deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quàm humanæ rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem nouem nouies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa, & sacrificium, remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam vt non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. Iucundum est esse secum quam diutissime, cum quis se dignum quo frueretur, effecit. Itaque de isto [18] feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem non opperiri, sed manu facere. Propè est à timente, qui fatum segnis exspectat: sicut ille vltrà modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & fæcem quoque exsorbet. De hoc tamen quæremus, pars summa vitæ, [19] vtrum fæx vitæ hæc sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modo mens sine iniuria est, & integri sensus animum iuuant, nec defectum & præmortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, [20] an mortem. At si inutile ministeriis est corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paullo ante quàm debet, faciendum est, ne cum fieri debeat, facere non possis: & cum maius periculum sit male viuendi, quàm cito moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede, magnæ rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit. multis iners vita sine vsu iacuit sui. [21] Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex vita perdidisse, quamuis finiendæ? Noli me inuitus audire. tamquam ad te iam pertineat ista sententia: sed quid dicã æstima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reseruabit: totum autem ab illa parte meliore. At si cœperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam: prosiliam [22] ex ædificio putrido ac ruenti. Morbũ morte non fugiam, dumtaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori, vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse

patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne, propter quod viuitur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris caussa viuit. Sed in longum exeo. est præterea materia [23] quæ ducere diem possit. Et quomodo finem vitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest? Vale ergo: quod libentius quàm [24] mortes meras lecturus es.

I. LIPSIVS.

1. PAupertas, imo egestas.] *Plus igitur hoc est: & Pauperies esse rei potest, qua non egeas. Plinius lib. IV. epist.* Inopia, ac potius vt Lucretius ait, hac egestate patrij sermonis. *Noster epist.* XVII. Non est quod paupertas nos à philosophia reuocet, nec egestas quidem.

2. Puto intelligi.] *Siue*, intelligis.

3. Sed fide.] *Alij*, fideli: *fortasse*, fido.

4. Essentiam dicere.] *Optime ita Muretus, cùm in libris esset*, quid sentiam.

5. Ciceronem auctorem.] *Sidonius*: Lecturus es hîc nouum verbum Essentiam: sed scias hoc ipsum dixisse Ciceronem.

6. Fabianum.] *Quem intelligit Fabius*. Vsiam, quam Flauius Essentiam vocat. *Nomen ei fuit*, Ser. Flauius Papirius Fabianus.

7. Naturam continens.] *Omnia enim ex Vsia: quæ est proprie Stoicis, Deus & Materia.*

8. Homo genus est.] *Atqui supra Species erat, sed ex Aristotele: hic Logicam Chrysippi sequi eum probabile est, hodie ridendam.*

9. Videtur, Quid.] *Ita lego, cum libris sit ambiguè* Quid, *vel* Quod: *sed illud præfero. Muretus in vno etiam repperisse ait*, Quiddam. *Græce dixerunt indubie*, τὸ τί. *Pincianus sententiam loci primus peruidit & breuiter posuit: Stoicis aliud aliquod genus* Ente *superius esse, nempe* Quod: *ita enim ipse legit.* Id *igitur iis diuiditur, in vere* Ens, *&* Non ens. *Vere, vt omnia quæ in rerum natura sunt*: Non ens, *vt sunt Centauri, Chimeræ, & quæ in mente sola subsistunt.*

10. In sex modos Plato.] *Primò quidem in duos: atque ita in Timæo, & Sophista* τὸ ὂν *diuidit. Apuleius ex illo*: τὰς οὐσίας, quas Essentias dicimus, duas esse ait: per quas cuncta gignantur, Mundusque ipse. Quarum vna cogitatione sola concipitur; altera sensibus subiici potest. Prior illa vere esse memoratur: hanc vero non esse possumus dicere. Et primæ quidem Essentiæ primum Deum esse, & Mentem, Formasque rerum & Animam: secundæ, omnia quæ informantur, quæque gignuntur, & quæ ab Substantiæ superioris exemplo originem ducunt. *Hæc ita vniuerse in Platone: sed distinctius noster in sex modos partitur. Primum est*, Ens νοητὸν, intelligibile: *vt Animal. Secundum, excellentissimum Ens & caussa Entium*, Deus. *Tertium*, Idéa. *Quartum ipsa* Εἴδη *siue* Species. *Quintum, quæ sensibus subiecta, id est*, corpora. *Sextum, quæ* quasi sunt, *vt Inane, Tempus.*

11. Ideas vocat.] *De his ego aliquid Physiol. II. Dissert. III.*

12. Quod ait Heraclitus.] *Plato in Cratylo*: λέγει που Ἡράκλειτος, ὅτι πάντα ῥεῖ, καὶ οὐδὲν μένει· καὶ ποταμοῦ ῥοῇ ἀπεικάζων τὰ ὄντα, λέγει, ὡς δὶς ἐς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης: Ait Heraclitus, omnia fluere, nec quidquam manere. & cum fluuij cursu ista quæ sunt comparans, addit, quod nec in idem flumen bis possis ingredi. *Idem in Empirico legas*, III. *Hypotheseon.*

13. Ex omni natione.] *Sic libri, & interpreteris, ex omni genere hominum aut secta. Muretus mallet*, tractatione: *est in ora quorumdam librorum* oratione, *quod mihi præplaceat.*

14. Latitudo pectoris.] *Apuleius*: Platoni habitudo corporis cognomentum dedit. namque Aristocles prius nominatus. πλατὺς *Græcis*, latus.

15. Natali suo.] *Qui fuit mensis Thargelionis septimus dies, Plutarcho auctore Quæst. Conuiu.* VIII. *Quæst.* I. *& Laertio.*

16. Annum vnum atque octogesimum impleuit.] *Conuenit cum Athenæo, qui ad annum* LXXXII. *peruenisse prodidit, libro* V. *Item Censorino, qui ait* Magnos viros non prius vita excessisse, quam ad annum illum octogesimum & vnum peruenerint: in quo Plato finem vitæ & legitimum esse existimauit, & habuit. *Idem Suidas: at Neanthes apud Laertium annos* LXXXIIII. *adscribit.*

17. Sine vlla deductione.] *Iusto calculo. quippe obiit ipso natali suo: ergo expleuit, nec plus minus fuit. Formularis sermo est in ratiociniis. Vide De Benef.* II. *cap.* IV.

18. Feremus sententiam.] *Quid hic Stoici aut Seneca, edisserui Manuduct.* III. *Dissert.* XXII.

19. Vtrum fæx vitæ hæc sit.] *Ita poeta ille Comicus apud Stobæum*:

> Σφόδρ' ἐστὶν ὁ βίος ἡμῶν οἴνῳ προσφερής,
> Ὅταν ᾖ τὸ λοιπὸν μικρὸν, ὄξος γίνεται:
> Hæc vita vino similis admodum cluet,
> Cum paullulum superſit, est fæx atque acor.

20. An mortem.] *Quia vita scilicet non est, in miseriis malisque, sine spe, æger.*

21. Quanto deinde crudelius.] *Verba aduersæ sententiæ, non debere finiri.*

22. Ex ædificio putrido.] *Stobæus Serm.* CXVIII. *Gorgiæ Leontino hoc adscribit.* qui senex interrogatus, ecquid libens moreretur? μάλιστα, εἶπεν· ὥσπερ γὰρ ἐκ σαπροῦ καὶ ῥέοντος οἰκιδίου ἀσμένως ἀπαλλάττομαι: Maxime, inquit. nam, vt ex putri & diffluente domuncula, non inuitus abeo.

23. Quæ ducere diem.] *Id est, vber hæc materies & disputatio, & vel diem traxerit. Alij explicant*, materiam in nobis esse, quæ mortem differre possit: *subtiliter magis, quam vere.*

24. Mortes meras.] *Quas epistola hæc vltima habet, & sonat. Ingratum verbum desino, & in illud Valetudinis muto. Olim sic ego: mutant quidam, &* mortis moras *probant. mihi improbo.*

MVRETVS.

QVanta verborum.] *Primum ostendit magnam esse Latini sermonis egestatem. Deinde docet eos inepte facere, qui linguam per se inopem contrahere potius, quàm amplificare, nituntur. Tum ingreditur ad id ex quo ei huius conquestionis nata occasio est: & Platonica quædam de ente, de essentia, de genere, ac specie & idea explicans, ostendit, multa noua vocabula necessario procudenda esse ei qui de philosophia Latine disserere instituit. Postremo demonstrat, ex iis quoque disputationibus, quæ non alio referri ac dirigi quàm ad acuendum & exercendum ingenium videntur, aliquid tamen, quod ad instituendam vitam morésque formandos pertineat, elici posse.*

Paupertas, immo egestas.] *Plus est egestas quam paupertas. Sic Epistola* 17. Non est quod paupertas nos à philosophia reuocet, ne egestas quidem. *Martialis.*

Non est paupertas Nestor habere nihil. *Lucretius,*

Propter egestatem linguæ & rerum nouitatem.

Et cernere ferro.] *Hanc scripturam & agnoscit & confirmat Seruius. Sunt tamen qui ex veteribus libris contendant legendum* decernere. *At Seruius posteritatem hoc modo legere cœpisse ait. Et decipit, si quis plus tribuit vlli libro, qui hodie reperiatur, quàm aut Seruij testimonio, aut Senecæ.*

Essentiam dicere:] *Primus, vt opinor, hunc locum emendaui: cum ante me alij omnes nullo sensu legerent* quid sentiam dicere. *Vide quæ scripsi capite vltimo lib. 15. Variarum lectionum.*

Etiam ad nostrum fastidium.] *Iam enim plerique nonnulla Ciceronis, vt parum nitida & parum expolita, fastidiebant. Idque & ex multis Senecæ locis, & ex dialogo de oratoribus, qui Tacito tribuitur, facile perspici potest.*

Vsia] *Stulte putauit Perionius pro vsia dici posse naturam. Neque nego esse quædam, in quibus huic interpretationi locus esse possit. Sed certe aliter dicenda est in disputationibus philosophicis* οὐσία, *& aliter* φύσις. *Neque satis aptum est, quod in scholis tritum est, substantia. Vbi enim hæc subtiliter distinguenda sunt, aliud est* ὕπαρξις, *& aliud* οὐσία, *aliud* εἶναι, *aliud* ὑπάρχειν. *Substantia autem est* ὕπαρξις. *Denique* οὐσία *nullo modo melius Latine dici potest quam essentia.*

TOON.] *Vt essentia, sic entis nomine vti necesse habent, qui Latine philosophari volunt. Neque vero ita defungi queunt, vt pro ente dicant id quod est: aliòqui in magnas sæpenumero se induent difficultates. Idem accidit iis qui possibile & impossibile dicere, saltem in disputationibus philosophicis, reformidant: cum Plato, Aristoteles, Epicurus, Zeno in lingua infinitis partibus copiosiore innumerabilia tamen vocabula fingere necesse habuerint. Equidem, vt de meo sensu libere atque ingenue fatear, multa puto ab istis delicatis, in S. Thoma, in Ioanne Scoto, aliisque eiusmodi eruditissimis hominibus irrideri, quæ & necessaria sunt & talia, vt si quis ea vetustis illis temporibus protulisset magnam ei gratiam omnes philosophiæ studiosi habituri fuisse videantur. Nos dum teneris auribus videri volumus, tenera nobis ac puerilia esse ingenia, neque vera ac solidæ eruditionis capacia ostendimus.*

Illud cui nomen.] *Facit ens genus, quod diuidatur in corporale, & incorporale. Accipit igitur ens pro essentia. Nam entis quidem longe aliæ sunt & apud Platonem & apud Aristotelem diuisiones.*

Hoc ergo genus est primum.] γενικώτατον. *at speciale, ὃ γένος ὂν εἶδος εἶναι δύναται. ὑπάλληλον Peripatetici vocant.*

Homo genus est.] *Immo vero* εἶδος εἰδικώτατον. *Neque sunt hæ diuersæ hominum species, Græcus, Romanus, Parthus: aut albus, niger, flauus: neque singuli homines specie, sed numero tantum differunt. Ac fatendum est, esse in his Senecam paulo crassiorem. Nondum valde manibus hominum terebantur Aristotelis scripta, è quibus solis accurata & exquisita harum rerum tractatio peti poterat.*

Stoici volunt superponere.] *Notandum est voluisse Stoicos, esse aliud quoddam genus ipso ente superius.*

Primum genus Stoicis quibusdam videtur, sed quare videatur, subiiciam.] *Post verbum* videtur, *deest nomen eius generis, quod quidam è Stoicis ipso ente superius esse volebant. Quodnam autem id fuisse dicemus? Diuinare difficile est. Neque sane eiusmodi res est, in qua peruestiganda torquere se quisquam diutius debeat. Proponam tamen coniecturam meam: vt de ea ab aliis iudicetur. Suspicor igitur, genus illud ente superius fuisse* τὸ τί: *id est, aliquid: atque ita Stoicos illos dixisse: esse aliquid* ὄντως ὄν, *id est, quod reuera esset: aliquid autem, quod reuera quidem non esset, sed animo tamen ac cogitatione informaretur: quales sunt centauri, tragelaphi chimeræ, & similia. Diuidi igitur* τὸ τὶ καὶ εἰς τὸ ὄν, καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν: *atque ita esse superius: quoniam & entia complectitur & non entia. In hanc suspicionem adducor ex loco quodam Platonis in Sophista, vbi quiddam ab hoc non valde abhorrens dicere videtur. Sed hæc coniectura modo est: de qua quisque, vt volet iudicabit. Commodum hæc scripseram, cum ad me, tanquam cælo delapsus, homo & nobilitate generis & multarum rerum cognitione, & virtute præstans, Antonius Franciscus Neapolites, Panormitanus, summus amicus meus, venit: quem ego hos totos octo annos non videram. Is post illa communia, quæ in amicis, quos longo interuallo videmus, vsitata sunt: Affero, inquit, tibi libros veteres duos, in quibus pleraque Senecæ scripta sunt: quibus tu, cum eius scriptoris editionem iam in manibus esse audio, arbitratu tuo vtaris licet. Tu vero, inquam, & si aduentus tuus mihi per se iucundissimus est, nihil, quo is gratior ac iucundior fieret, adferre potuisti. Sed sunt ne in eis epistolæ ad Lucilium? Sunt, inquit. Quæso igitur, inspiciamus, ecquid tuus iste liber adimere mihi molestissimum scrupulum, quo nunc cum maxime torqueor, possit. Nec mora. hunc ipsum locum inspeximus: eumque in veteribus illis membranis ita scriptum deprehendimus.* Primum genus Stoicis quibusdam videtur quiddam quare videatur, subiiciam. *quæ scriptura & perspicue vera est, & coniecturam illam meam non absurdam neque alienam fuisse demonstrat.*

Nunc ad id.] *Ait apud Platonem ens sex modis dici. Vno modo ens est* τὸ νοητὸν, *id est, quod sub sensum non cadit, sed mente tantum ac cogitatione comprehenditur. Secundo ens vocatur id quod supra alia omnia entia est.* ἐπέκεινα τῆς οὐσίας, οὐσιῶν αὐτὸ τὰ ἄλλα πάντα. *Id est, Deus. Solus enim Deus vere est* πηγὴ πάσης τῆς οὐσίας. *Itaque ipse de se in libris diuinis:* Ego sum qui sum. *Tertio entia vocantur Ideæ. Quarto* τὰ εἴδη. *Quinto ea quæ etiam vulgo esse dicuntur: id est, ea quæ cernimus ac tangimus. Sexto ea quæ non sunt, sed quasi sunt, vt inane, vt tempus, vt motus. Hæc duo postrema genera non satis proprie esse dicuntur.*

Videtur autem ſpecies eius.] *Immo ne equus quidem aut canis videtur, ſed hic equus & hic canis.*

Poeta.] εἰωθότων τῶν ἀνθρώπων, *ut Galenus*, τὰ πρωτεύοντα τῶν ἐν τῷ γένει, τῷ τοῦ γένους προσαγορεύειν ὀνόματι. *Cicero in topicis*: Homerus, propter excellentiam, commune poetarum nomen, effecit apud Græcos ſuum. *Plutarchus in ſympoſiacis*: πολλῶν ὄντων ποιητῶν, ἕνα τὸν κράτιστον ἐξαιρέτως ποιητὴν καλοῦμεν.

Quæ proprie ſunt:] *Plato in Timæo ait ideas numquam fieri, ſemper eſſe: corporea autem omnia nunquam eſſe, ſemper fieri.*

Omnia quæ fiunt.] *Liber vetus Siculus*: Omnia quæ videmus, fiunt.

Quodcumque fieri.] *Idem liber.* Quicquid fieri.

Ante opus.] *Idea eſt*, τὸ καθόλου τὸ παρὰ τῶν πολλῶν· εἶδος, τὸ καθόλου τὸ ἐπὶ πολλῶν.

In idem flumen.] *Plato Cratylo*, Λέγει που Ἡράκλειτος, ὅτι πάντα ῥεῖ, καὶ οὐδὲν μένει· καὶ ποταμοῦ ῥοῇ ἀπεικάζων τὰ ὄντα, λέγει, ὡς δὶς ἐς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης.

Vis tu timere.] *Liber Siculus.* Vis tu non timere: *quod mihi melius & bene Latine loquentium conſuetudini congruentius videtur.*

Inuenies.] *Liber Siculus* ſumes.

Ex omni vacatione.] *Puto legendum.* Ex omni tractatione.

A philoſophia.] *morali. hanc enim* ἐξαιρέτως, *philoſophiam vocant.*

Nihil horum ſtabile, nec ſolidum.] *Idem liber*: Nihil horum ſtabile, nihil ſolidum.

In ſublime.] *Idem*, in ſublimi.

Quia materia prohibebat.] *Impie ſtulta veterum opinio, Deum voluiſſe quidem à primo omnia immortalia facere, ſed non potuiſſe, propter materiæ vitium. Quaſi non, vt cetera omnia, ita materiam condiderit, ac procrearit Deus. Recte Lactantius*: Idem materiæ fictor eſt, qui & rerum materia conſtantium.

Contemnamus omnia.] *Primum præceptum, quod è ſuperiori diſputatione ducitur. Ea quibus homines vulgo ſuperbiunt, aurum, gemmæ, poſſeſſiones, non modo magni pretij non ſunt, ſed ne ſunt quidem: vt Platoni videtur. Contemnenda igitur ſunt: ſoláque immortalia & æterna curanda.*

Illud ſimul cogitemus.] *Alterum præceptum. Mundus per ſe caducus eſt: ſed Dei prouidentia conſeruatur. Ergo corpus quoque noſtrum, quod ſuapte natura fluxum fluidúmque eſt, adhibita cura & prouidentia aliquatenus conſeruari poteſt.*

Et illi nomen. *Cum prius Ariſtocles auito nomine diceretur. Platys græce, latus. Quod autem hic de Platone dicitur, eum ſibi vitam moderata viuendi ratione produxiſſe, idem fere de Herodico Selymbriano memoria proditum eſt & à Platone ipſo, et ab Ariſtotele, & à Plutarcho. Et Galenus quiddam de ſe non abſimile narrat. Euſdem rei luculentiſſimum maximeque commemorabile exemplum vidi olim Patauij, Aloiſium Cornelium Venetum, hominem ſplendidiſſimo genere natum, eundémque amœniſſimo ingenio, & ſuauiſſimis moribus præditum: cuius etiam libellus extat de commodis quæ ex parca & moderata viuendi ratione capiuntur. Is cum anno fere quadrageſimo ita profligata valetudine eſſet, vt à medicis prope depoſitus ac deſperatus, mortem potius quàm vitam ad breue aliquod tempus ægre extracturus videretur, ita vitam inſtituere cœpit, vt cibum ad pondus, potum ad menſuram ſumeret, neque vnquam ne tantulo quidem modum quem ipſe ſibi præſcripſerat, excederet, modicis corporis exercitationibus vteretur, curas omnes procul ab ſe ablegaret, animum ſermonibus amicorum, aliiſque honeſtis oblectationibus hilararet: quibus rebus id conſecutus eſt, vt & morborum expers vixerit, & diu medicis ſuis ſuperſtes ad extremam ſenectutem peruenerit.*

Ex ædificio putrido ac ruenti.] *Sumptum, vt opinor, è dicto quodam Gorgiæ Leontini, de quo hæc leguntur*: Γοργίας ὁ ῥήτωρ ἤδη γηραιὸς ὑπάρχων, ἐρωτηθεὶς, εἰ ἡδέως ἀποθνήσκει, ἥκιστα, εἶπεν· ὥσπερ δὲ ἐκ σαπροῦ καὶ ῥέοντος οἰκιδίου, ἀσμένως ἀπαλλάττομαι.

Mortis meras.] *Id eſt meras de morte diſputationes, quales ſunt hæ mea.* Mortis *eſt quarti caſus, numeri pluralis.*

PINCIANVS.

Ciceronem autorem huius verbi habeo.] *Caſtigandum exiſtimo*, Ciceronem autorem vſus verbi habeo, *quod ſequentia monſtrant.*

Natura continens fundamentum omnium?] Naturam, *non* natura, *pleraque legunt exemplaria.*

Sed id ſi neceſſe eſt, ponam quod eſſet.] *Ex vetere lectione lege*, ſed ita neceſſe eſt, ponam quod eſt.

Eſſe aliquid genus & ſpeciem.] *Sic prior editio. Eadem*, Eſſe aliud genus, eſſe & ſpeciem.

Canis eſt ſpecies.] *Verbum* eſt *non habetur in eadem.*

Quædam anima carent.] *Eadem*, ſed ſunt quædam quæ anima carent.

Primum genus Stoicis quibuſdam videtur: ſed quare videatur, ſubiiciam.] *Exemplar correctiſſimum Facundi & Primitiui, loco illius particulæ* ſed *habet* quod: *vt ſit legendum*, Primum genus Stoicis quibuſdam videtur quod. Quare videatur, ſubiiciam. *hoc ſenſu: Viſum eſſe Stoicis, primum genus non eſſe,* quod eſt*: quia natura complectatur, etiam quæ non ſunt: ſed tantum,* quod.

Quæ ſunt, interrogas? Proprie Plato Ideas vocat.] *Vetus lectio*: Quæ ſunt, interrogas? Propria Platonis ſupellex eſt. Plato ideas vocat.

Ex quibus omnia quæ ſunt fiunt.] *Secus eadem*: ex quibus omnia quæcumque videmus fiunt.

Eorum quæ naturaliter fiunt.] *Eadem*, eorum quæ natura ſunt.

Exemplar picturæ tuæ habeo.] *Scribe* te, *non* tuæ, *ex eadem.*

In idem flumen bis deſcendimus, & non deſcendimus.] *Bona pars exemplarium breuius*: In idem flumen bis deſcendimus. *vt putem legendum, addita negatione*: In idem flumen bis non deſcendimus. *Sententia Ariſtoteli & aliis memorata.*

Tanquam ſemper futura, ac ſemper habituri.] *Vetus lectio*, tanquam aut ſemper futura, aut ſemper habituri.

Hac ratione vitium corporis vincat.] *Scribe*, ac, *non* hac *ex eadem.*

Potest tamen aliquatenus nostra quoque prouidentia prorogare huic corpusculo moram.] *Scribendum reor*, posse tandem aliquatenus nostra quoque prouidentia longiorem prorogari huic corpusculo moram.

Vtrum fex vitæ hæc sit.] *Scribe.* Vtrum ea fex sit. *reliqua tollenda ex vetere lectione.*

ERASMVS.

AVt turris. non erat.] *Et hæ duæ voces efficiunt sensui. Mox proxime, pro* efficientiam, *melius erat*, efficientia *: hoc est, ea quæ adferunt exitium.*

Mortis moras.] *pro* moras : *habebat* consulta : *an recte vide.*

OPSOPOEVS.

M. ss. Est lucum Silari iuxta ilicibusque virentem Pluribus, &c. *Virgiliani vero codices vulgati lib.3. Georg.* Est lucos Silari circa, ilicibusque virentem Plurimus, &c. *ydem mox*, oestron Graij vertere.

Ante legebatur, sed fideli Virgilio, *vt ita Seneca scripserit (ait Modius epist. 132.) paruum etiam illum nouit, cui id persuaderi poterit omnino emendandum* : sed fidem Virgilio : *volo, puta, te adhibere. Sic ille. Et ita m.ss. nostri. Ambianus vero*, sed fidem adhibe Virgilio.

Modius ibidem è suis libris legit, disertum & orationis, &c. *Sed nostri discessionem faciunt, & eunt in correctionem Mureti.*

M.ss. esse aliquid genus, esse & speciem. *& sic S. Stephani membranæ quoque apud Modium epist. 58. Ambianus codex*, esse aliquid genus & speciem.

M.ss. Homo sp. est, vt Arist. ait equus sp. est, canis species est.

M.ss. Sed quædam anima carent. *Statim Modius epist. eadem : Legunt membranæ*, corpora omnia aut animalia esse, aut inanimalia *: & inferius*, aut animantia. sunt aut inanimantia, *quod vtrobique mihi quidem non displicet. vt enim hic fortunæ Gratiæ non agantur, satius tamen opinor Senecam suis verbis loquentem audire quàm alienis. Hactenus ille. Ac priori quidem loco adstipulatur nostrorum vnus, alius ex parte, legens*, corp. om. aut animalia esse aut inanima. *Posteriori nullus, sed omnes faciunt cum edita lectione.*

M.ss. tres. Primum genus Stoicis quibusdam videtur. Quid quare videatur, subiiciam.

M.ss. ex quibus omnia quæcunque videmus. fiunt. *Et paulo post*, & in assidua diminutione, &c.

M.ss. partim, si obseruaueris, sumes, quod possit, &c. *partim* sames : *non autem*, inuenies.

Modius epist.132. Vacatio *hoc loco positum pro vitæ genere, valde mihi suspectum est, oletque barbariem : censeamque cum membranis nostris scribendum*, ex omni natione, &c. *quod valet ex omni secta & genere hominum. sic enim & Satyrographus :*

Natio comœda est, rides? maiore cachinno
Concutitur. &c.

Sic ille. Nec aliter noster Seneca lib.7. nat. quæst. cap.16. Et hoc in commune de tota natione, *historicorum scilicet. Et lib.6. cap.26.* Philosophi quoque credula natio, dixerunt.

M.ss. in sublimi volit. r. o. formas, Deumque inter illa versantem, & hoc prouidentem. *vnus*, inter illas versantem.

M.ss. vtrum ea hæc sit, *Vnde recte Pincianus collegit legendum*, vtrum ea fæx sit.

Lipsius epist.5. lib.5. Legendum mortes meras. *nam tota ante epistola de morte. Modius epistola 58, Legunt alij* mortes meas. *sed nugæ meræ ista sunt : scribendum*, quod lubentius quàm mortes meras lecturus es. *Ita etiam Muretus censuit. Ne tamen in eorum sententiam eam, mouet me præter constantem m.ss. auctoritatem scopus Senecæ, eo spectans vt doceat vitam prouidentia nostra & frugalitate extendi posse, nec mortem ob senectutem, morbum, vel dolorem accelerandam esse. Ab hac parte stant verba*: Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quàm nos sumus, prouidentia periculis eximit, posse aliquatenus nostra quoque prouidentia longiorem prorogari huic corpulo moram, si voluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere & coërcere. *Et iterum in calce epistola* : Est præterea materia quæ ducere diem possit. *id est mortem differre. Lubentius itaque* mortis moras, *quàm* mortes meras : *legerim. Vale etiam mortuis dicebatur. Seruius ex Varronis logistoricis ad Virgilij versum*, Salue æternum mihi maxime Palla, Æternumque vale. *& alibi Donatus ad act.4. sc.11. Terent.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

NEmo nostrum idem est in senectute qui fuit iuuenis.] *Acuta quadam circa hunc locum Duarenus in tit. de iudiciis cap.4.*

Quam mortis meras.] *Correctio hac Lipsio debetur. Mortis autem vox quarti est casus, numeri pluralis : sic vocat acutas has de morte disputationes.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

VOLVPTATIS & Gaudij discrimen: atque hoc honestum verbum esse. Laudat deinde stilum Lucilij, & philosopho verba item non negligenda; amandas etiam parabolas atque imagines. Serio autem, non obiter philosophandum esse: nec nobis ipsis citò placendum. quæ adulatio nos perdit.

EPIST. LIX.

MAGNAM ex epistola tua percepi voluptatem. permitte enim mihi vti verbis publicis; nec illa ad significationem Stoicam reuoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sane: ponere tamen illam solemus, ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, & voluptatem (si [1] ad nostrum album verba dirigimus) rem infamem esse, & gaudium [2] nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, [3] suis bonis viribusque fidentis. Vulgo tamen sic loquimur, vt dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu vxoris percepisse: quæ adeo non sunt gaudia, vt sæpe initia futuræ tristitiæ sint. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque cum dicit Virgilius noster: *Et mala mentis Gaudia*; disertè quidem dicit, sed parum proprie: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod voluit, expressit: significauit enim homines, [4] malo suo lætos. tamen ego non immerito dixeram, cepisse me magnam ex epistola tua voluptatem. Quamuis enim [5] ex iusta caussa imperitus homo gaudeat, tamen affectum eius impotentem, & in diuersa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam & immodicam. Sed vt ad propositum reuertar, audi quid me in epistola tua delectauerit. habes verba in potestate: non effert te oratio, nec longius quàm destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, alicuius verbi decore placentis vocentur; quod tibi non euenit. pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus significas quàm loqueris. Hoc maioris rei indicium est. apparet animum quoque nihil habere superuacui, nihil tumidi. Inuenio tamen translationes verborum, vt non temerarias, ita quæ periculum sui fecerint. Inuenio imagines: quibus si quis non vti vetat, & poëtis illas solis iudicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter, & demonstrandæ rei caussa eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem caussa qua poëtis, sed vt imbecillitatis nostræ adminicula sint, & vt discentem & audientem in rem præsentem adducant. [6] Sextium ecce cum maxime lego, virum acrem, [7] Græcis verbis, Romanis moribus philosophantem. mouit me imago ab illo posita: ire [8] quadrato agmine exercitum, vbi hostis ab omni parte suspectus est, pugnæ paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas vndique expandat, vt vbicumque infesti aliquid oritur, illic parata præsidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant. Quod in exercitibus his quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, vt imperium ducis simul omnes copiæ sentiant, sic dispositæ, vt [9] signum ab vno datum, peditem simul equitémque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextius ait. Illi enim sæpe hostem timuere sine caussa, tutissimumque illis iter, quod suspectissimum fuit: nil stultitia pacatum habet. tam superne illi metus est, quàm infrà. vtrumque trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt, ad omnia pauet: imparata est, & ipsis terretur auxiliis. Sapiens autem, ad omnem incursum munitus & intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in istis vitiis iacuimus. elui difficile est. non enim inquinati sumus, sed infecti. [10] Ne ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc quæram, quod mecum sæpe dispicio, quid ita nos stultitia tam pertinaciter teneat? Primo quia non fortiter illam repellimus, nec toto ad salutem impetu nitimur: deinde, quia illa quæ à sapientibus viris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leuiterque tam magnæ rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, aduersus vitia discere, qui [11] quantum à vitiis vacat, discit? Nemo nostrum in altum descendit. summa tantum decerpsimus: & exiguum temporis impendisse philosophiæ, satis abundéque occupatis fuit. Illud præcipue impedit, quod cito nobis placemus: si inuenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Nec sumus modica laudatione contenti: quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tamquam

tamquam debitum prendimus: optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cũ sciamus [12] illos sæpe mentiri. Adeoq; indulgemus nobis, vt laudari velimus in id, cui contraria cummaxime facimus. Mitissimum ille se in ipsis suppliciis audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperatissimum. Sequitur itaque, vt ideò mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cum iam in India vagaretur, & gentes, ne finitimis quidẽ satis notas, bello vastaret, in [13] obsidione cuiusdam vrbis dum circuit muros, & dum imbecillissima mœnium quærit, sagitta ictus, [14] diu persedere, & incœpta agere perseuerauit. Deinde cum, represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret, & crus equo suspensum paullatim obtorpuisset, coactus absistere, [15] *Omnes*, inquit, *iurant me Iouis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat.* Idem nos faciamus: cum pro sua quemque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse: ego autem video quàm multa inutilia concupiscam, nocitura optem. ne hoc quidem intelligo, quod animalibus satietas mõstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quãtum capiam, adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapiẽtem: Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcussus, [16] cum diis ex pari viuit. Nunc ipse te consule: si numquam mæstus es, nulla spes animum tuum futuri expectatione sollicitat, si per dies noctesque par & æqualis animi tenor erecti & placẽtis sibi est: peruenisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, & vndique, & omnes: scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio, deesse. Ad hoc cupis peruenire, sed erras, qui inter diuitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudiũ, id est, inter solicitudines quæris? ista quæ sic petis, tamquam datura lætitiam ac voluptatem, caussæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed vnde stabile magnumque consequantur, ignorant. Ille ex conuiuiis & luxuria: ille ex ambitione, & circumfusa clientium turba: ille ex amica: alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, & nihil sanãtibus litteris. Omnes istos oblectamẽta fallacia & breuia decipiũt: sicut ebrietas, quæ vnius horæ hilarem insaniam, longi temporis tædio pẽsat, sicut plausus & acclamationis secundæ fauor, qui magna solicitudine & partus est, & expiãdus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectum, gaudij æqualitatem. Talis est sapientis animus, [17] qualis mundi status super Lunam. semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse: quia numquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali nõ gaudent? nõ magis, quàm prædã nacti leones. Cùm fatigauerunt se vino & libidinibus, cũ illos nox [18] inter vina defecit, cũ voluptates angusto corpori vltra quã capiebat ingestæ suppurare cœperunt, tunc exclamãt miseri Virgilianũ illum versum:

Namque vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti.

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tamquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque æmulos sequitur, nõ interrumpitur, non desinit: desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrij quidem alieni. Quod non dedit fortuna, non eripit.

I. LIPSIVS.

1. AD nostrum album.] *Stoicum. vt in nostro foro & tribunali super iis arbitramur.*

2. Nisi sapienti.] *Super tota hac re ego vbertim Manuduct. III. Dissert. V.*

3. Suis bonis viribusque.] *In vno libro repperi*, suis bonis verisque. *& valdè placeat. Nam Gaudium omne Stoicis ex sola virtute oritur, & consequitur summum illud bonum, et si boni pars non est. Si tamen* vires *retines, ad firmum fundatumque in virtute animi statum referes.*

4. Malo suo lætos.] *Nam & lætitia inter mala, & apud malos est. Cicero Tuscul. IV. Stoicè*: Atque vt confidere decet, timere non decet; sic quidem gaudere decet, lætari non decet: quoniam docendi caussa à Gaudio Lætitiam distinguimus. *Muretus appositum Affranij versum adducit,*

Gaudebit sapiens, lætabuntur ceteri:

Afranij, an suum?

5. Ex iusta caussa.] *Turbent aliquem scripti, qui*, ex homine ista caussa. *Sed fuit scilicet*, ex honesta caussa.

6. Sextium ecce.] *Q. Sextius fuere pater & filius, vterque philosophiæ studiis scriptisque noti. Nominat & laudat sæpe noster: itemque Suetonius in vita Crassitij*: Dimissa repentè schola transiit ad Q. Sextij sectam. *Sectam enim & ipse fecit, aut potius illam Pythagoræ renouauit: atque inter asseclas etiam Flauianum illum habuit (Seneca pater lib. III. Controu. in Præfat.) de quo supra dixi. Meminit eius Plinius, laudabili facto, & quale olim Democriti, in præuisa olei caritate omne illud præstinantis.* Hoc postea (*inquit Plinius lib. XVIII. cap. XXVIII.*) Sextius è

Romanis ſapientiæ aſſectatoribus Athenis fecit, eadem ratione. *Plutarchus de illo aliud memorabile habet, libello, Quomodo ſentias te proficere:* Quidam, *inquit*, relicta republica & negotiis, in medio philoſophiæ curſu hærent, aut corruunt, vt Romanus ille Sextius. quem memorant relictis honoribus & magiſtratibus, cauſſa philoſophiæ, cum rurſus angeretur & in principio ipſa doctrina offenderet, pæne in naui in mare ſe præcipitaſſe deſperabundum. *Ad honores natum vides: quod noſter item Seneca, epiſt.* XCVIII. Honores reppulit pater Sextius, qui ita natus vt remp. deberet capeſſere, latum clauum, Diuo Iulio dante, non recepit. *Vide etiam Manud.* I. *Differt.* VI.

7. Græcis verbis.] *Nam vides Athenis multum egiſſe: ſed mores, inquit, Romanos habuit, graues, conſtantes. Citat tamen Latina quædam Claudianus Mamertus* II. *De Anima, cap.* IX. *ſed ab ipſo fortaſſe verſa.*

8. Quadrato agmine.] *Explicaui De Militia, libro* V.

9. Signum ab vno.] *In teſſera, aut verbo. Hæc quoque explicata in Militia.*

10. Ne ab alia imagine.] *Manet in illa militari, vbi capti* alligantur, tenentur.

11. Quantum a vitiis vacat.] *Sapientiæ ſtudium inter ſubſiciua habet.*

12. Illos ſæpe mentiri.] *Dilutum eſt, & velim,* illos ſpei mentiri. *quod eſſet, cum ſciamus hæc dariſſei, quæ à nobis aliquid captant.*

13. Obſidione cuiuſdam vrbis.] *Vrbis* Mazagarum, *vt Curtius, lib.* VIII. *appellat, & factum hoc denarrat. Idem lib.* IV. *Arrianus, qui* Mallagas *dicit, &* leuiter Alexandrum in malleolo pedis percuſſum. *At Curtius* in ſura, *& grauius vulnus facit.*

14. Diu perſedere.] *Sic ferè ſcripti: ſed meus,* diu perdere: *ex quo ego,* pergere, *velim. Nam* perſodere *vix conuenit. quia pedes ibat, vt narrat Curtius, & leſus demum iuſſit equum admoueri. Alij quidam,* diu perſtitit: *ſed ex interpolatione.*

15. Omnes, inquit, iurant.] *Curtius effert:* Se quidem Iouis filium dici, ſed corporis ægri vitia ſentire.

16. Cum diis ex pari.] *Id eſt, pariter & æqualiter viuit. Stoicum* χαρίεσμα, *de quo ſæpe iam monui, & rejeci in Manud.* III. *Differt.* XIV.

17. Qualis mundi ſtatus.] *Meliores libri,* qualis mundus ſuper Lunam: *& credo interpolatum ab iis, qui neſciebant Cælum ipſum Mundum dici. De re, vide De Ira* III. *cap.* VI. *Scripſit & poeta, de ſapiente:*

Perpetuum nulla temeratus nube ſerenum:

18. Inter vina defecit.] *Alius,* inter vitia: *& præferam.*

MVRETVS.

MAgnam.] *Cum ſe ex epiſtola Lucilij magnam voluptatem cepiſſe dixiſſet per occaſionem exponit quid inter ſe gaudium & voluptas e Stoicorum præſcripto differant. Tum perſequitur id quod inſtituerat, oſtenditque quid ſe potiſſime in epiſtola Lucilij delectauerit. Ad extremum docet, qualis ſit vita ſapientis: quamque vnuſquiſque noſtrum ſeuere de ſe iudicare & aſſentatoribus minime credere debeat.*

Gaudium niſi ſapienti non contingere.] *Hoc eſt quod dicebat Afranius:*

Gaudebit ſapiens, lætabuntur ceteri.

Tralationes verborum.] *Quid tralatio & imago interſit, petendum ex Ariſtotele libro tertio rhetoricorum, è Demetrio* περὶ ἑρμηνείας, *Fabio, libro octauo, & aliis rhetoribus.*

Apud quos nondum captabatur.] *Ita vt conſtet eos illis vſos non eſſe ad petendum populi plauſum.*

Parabolis referti.] *Tales eſſe ſolebant Syrorum & Palæſtinorum ſermones: vt & S. Hieronymus monet, & res ipſa loquitur.*

PINCIANVS.

OPinione falſi boni immoderatam & immodicam.] *Legendum,* opinione falſi boni moram immoderatam & immodicam, *ex eadem.*

Inuenio tamen tralationes verborum, vt non temerarias, ita non indecoras. Itaque periculum ſui fecerint.] *Breuius plerique codices:* Inuenio tamen tralationes verborum, vt non temerarias, ita quæ non periculum ſui fecerint. *Alij ſic:* Inuenio tralationes verborum, vt non temerarias, ita quæ periculũ ſui fecerint. *Et paulo poſt,* mouet *ſcribe, non* mouit.

Namque vt ſupremam falſa inter gaudia noctem egerimus. Noſti eos totam luxuriari noctem inter falſa gaudia. Et quidem tanquam ſupremum agunt.] *Lego,* Namque vt ſupremam falſa inter gaudia noctem egerimus noſti. Omnem luxurioſi noctem inter falſa gaudia, & quidem tamquam ſupremam agunt, *ex vetere lectione.*

ERASMVS.

SI ad noſtrum aluum.] *Pro* ad noſtrum aluum. *Rodulphus legendum putat,* ad noſtrum album: *vt intelligas ad iudicium Stoicorum. Et magnopere placet Rodulphi ſententia.*

OPSOPOEVS.

MOdius epiſt. 137. *Referunt membranæ altero omiſſo:* vt non temerarias, ita quæ periculum ſui fecerint *& profecto aut ita legendum, aut hoc modo quo iamdicam:* vt non temerarias, vt nõ indecoras, ita quæ, &c. *Hæc ille. Noſtrorum eadem varietas eſt quæ codicum Pinciani.*

GRVT. & IVRETVS.

SI ad noſtrum album.] *Quin de Stoicorum albo intelligat minime dubitandum videtur Stephano, & ſane ſic eſt. Grut.*

Sequuntur pericula & occurrunt.] *Adducit hunc verſum Senecæ Fornerius ad l.* 110. *de verb. ſignif. vt eos compeſcat qui litem hic mouent:* Sequeſter dictus ab eo quod occurrenti aut quaſi ſequenti eos qui con-

tendunt, committitur: *quasi videlicet, quis absurde iisdem occurrere atque idem sequi videatur cum in illis quæ coniunctim dicuntur, ordo nullus obseruetur, nec quicquam vtrum prius posterius-ve scribatur aut dicatur interfit. l. 14. quidam ff. de pecul. leg.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

VOTA vulgi spernenda: Naturam audiendam esse.

EPIST. LX.

QVEROR, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optauit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater? Nondum intelligis, quantum mali optauerint? O quam inimica nobis sunt vota nostrorum! eò quidem inimiciora, quò cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequuntur: inter execrationes parentum creuimus. Exaudiant quoque dij nostram pro votis [1] vocem gratuitã. Quousque poscemus aliquid deos, quasi nondum ipsi alere nos possimus? Quàm diu sationibus implebimus [2] magnarum vrbium campos? quàm diu nobis [3] populus metet? quàm diu [4] vnius mensæ frumentum multa nauigia, & quidem non ex vno mari, subuehẽt? Taurus paucissimorum iugerum pascuis impletur: vna silua elephantis pluribus sufficit: homo & terra pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura aluum dedit, cum tam modica corpora dedisset, vt vastissimorum edacissimorumque animaliũ auiditatem vinceremus? minimè. Quantulum est enim quod naturæ datur? paruo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (vt ait Sallustius) *ventri obedientes* animalium loco numeremus, non hominum: quosdam verò ne animalium quidem, sed mortuorum. Viuit is, qui se vtitur: qui verò latitant & torpent, sic in domo sunt, tamquam [5] in conditiuo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt.

I. LIPSIVS.

1. VOcem gratuitam.] *Quæ mercedem non trahat, externa non poscat.*
2. Magnarum vrbium cãpos.] *Notat latifundia, quæ priuati illi diuites tenebant, vel vrbibus suffectura.*
3. Populus metet.] *Tota natio aut prouincia aliqua messem nobis faciet.*
4. Vnius mensæ frumentum.] *Interpretor, vnius domini & domus, quæ familiam tantam habet. Legiones enim illæ seruorum, vt Plinius appellat, multum frumentum requirebant: & adde cottidianam hospitalem mensam. Hæc autem frumenta* non ex vno mari (*supero, inferoque*) *aduehebantur, nec ex vna regione. Seneca epist.* XXCIX. Amnes, magnarum gentium termini, vsque ad ostium à fonte vestri sunt. Latifundiis vestris maria cinxistis. trans Hadrianum, & Ionium, Ægeumque vester villicus regnat. *Qui autem hic* instrumẽtum, *aut* strumentum *eodem sensu, pro* frumento *substituunt, & ad mensæ apparatum referunt; falluntur, veteris moris optimique ignari.*
5. In conditiuo.] *Sepulchro, vbi condimur: quod* Conditorium *Suetonio, & vtrique Plinio.*
6. Nomen marmori.] *Ritu sepulchrorum,* Talis hic situs est.

MVRETVS.

QVeror.] *Et hanc & duas quæ proxime sequuntur, puto non epistolas esse, sed fragmenta epistolarum.*

OPSOPOEVS.

M*Odius epist.* 58. *Manu exaratus:* Quam diu vnius mensæ strumentum. *vt fortasse scripserit Seneca instrumentum: apparatumque conuiuorum intellexerit, qui fere peregrinis deliciis instruebatur, ipse Seneca alibi, plenissimeque Petronius, omnesque certatim cum alij scriptores, tum in primis satyrographi. Et ita vnus e nostris: at ceteri* frumentum.

Duo m. ss. ceteris auctius, Viuit is qui multis vsui est. Viuit is qui se vtitur. Qui vero, &c. *& statim omnes cum prioribus editionibus,* quomodo in conditiuo.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

EMENDARI & immutari studeamus: mortẽ cogitemus, vt semper imminentem, & vtique venturam.

EPIST. LXI.

DESINAMVS quod voluimus velle. Ego certè id ago senex, non eadem velle, quæ puer volui. In hoc vnum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, hæc cogitatio, imponere veteribus malis finẽ. Id ago, vt mihi instar totius vitæ, sit dies. Nec mehercules [1] tamquam vltimum rapio, sed sic illum adspicio, tãquam esse vel vltimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tamquam cum maximè scribẽtem mors

euocatura sit. Paratus exire sum, & ideò [2] fruor vita: quia quàm diu futurum hoc sit, [3] non nimis pendeo. Ante senectutem curaui, vt benè viuerem: in senectute, vt benè moriar. Benè autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid vmquam inuitus facias. quidquid necesse est, futurum est. Repugnanti, non volēti necessitas est: in volente necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimā seruitutis effugit, facere quod nolit. Non qui iussus aliquid facit, miser est: sed qui inuitus facit. Itaque sic animum componamus, vt quidquid res exiget, id velimus: & in primis finē nostri sine tristitia cogitemus. antè ad mortem, quam ad vitam, præparandi sumus. Satis instructa vita est: [4] sed nos instrumentorum eius auidi sumus. Deesse nobis aliquid videtur, & semper videbitur. Vt satis vixerimus, nec anni nec dies facient; sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus exspecto.

I. LIPSIVS.

1. TAmquam vltimum rapio.] *Et more vulgi voluptatibus me perfundo.*
2. Fruor vita.] *Securus & lætus.*
3. Non nimis pendeo.] *Sic veteres ferè, nec muto. Non anxius sum, neque animi pendeo.*
4. Sed nos instrumentorum eius.] *Scripti,* instrumento eius. *Vellem,* instruendæ eius.

PINCIANVS.

QVia quandiu futurum hoc sit, non minus pendo.] *Quidam pro verbis illis*, non minus pendo, nemini pendo *legunt. Quid si scribas:* non animi pendeo, *vel certe,* minimi pendo.

ERASMVS.

EAdem velle.] *Pro* eadem velle, *erat* ne eadem velle videat.
Tanquam maxime scribentem.] *Pro* maxime, *erat* cum maxime.

OPSOPOEVS.

M*Odius epist. 132. Elegantior & solentior Seneca, lectio scripta*, tanquam me cum maxime scribentem *&c.*

Idem epist. 58. M. ss. Repugnanti, inuolēti necessitas est: in volēte necessitas non est. vt inuolēs *dicatur, quemadmodum,* imparens, *quod valet non parens,* inobediens, inprolis *aut* improlus, incicur, *& similia.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

HOMINES aut negotia non obstare Bonæ menti. Laus Demetrij.

[1] EPIST. LXII.

MENTIVNTVR, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt: simulant occupationes, & augent, & ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco: & vbicumque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, [2] sed commodo: nec consector perdendi temporis caussas: & quocumque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo salutare verso. Cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregauit, aut caussa [3] ex officio nata ciuili, sed cum optimo quoque sum: ad illos, in quocumque loco, in quocumque sæculo fuerint, animum meum mitto. Demetriū, virorum optimum, [4] mecum circumfero, & relictis [5] conchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? vidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Breuissima ad diuitias, per contemptum diuitiarum, via est. Demetrius autem noster sic viuit, non tamquam contempserit omnia, sed tāquam aliis [6] habenda permiserit.

I. LIPSIVS.

1. B*Reuicula & hæc est, vt priores: nec tamen, cum Mureto, habeo pro laciniis aut fragmentis. Sunt cogitationes &* μελετήματα *Senecæ, quæ voluit* EPISTOLARVM *titulo venire in lucem.*
2. Sed commodo.] *Vsum mei, non mancipium, dono.*
3. Ex officio nata ciuili.] *Quod inter ciues, de more, vsurpatur. vt ire ad Nuptias, ad Togam virilem, ad Funera, ad Salutationes.*
4. Mecum circumfero.] *Pectore gesto.*
5. Conchyliatis.] *Qui in lacernis purpureis, aut togis purpuratis.*
6. Habenda permiserit.] *Ipse rex, & eorum dominus: sed vsum aliis indulget.*

OPSOPOEVS.

M*. ss.* vbicūque sum ibi meus sū. *sic statim,* quocunq; constiti loco, ibi cogitationes meas tracto. *M. ss.* aut causa ex officio nata ciuili. *quod postremum vocabulum etiam ex vetusto Monsinsii cod. manuscripto reposuit V.C.P. Faber, comment. ad l. 2. tit. de diuersis reg. iuris antiq.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

CONSOLATORIA ſuper morte amici, ſapiens & perpulchra.

EPIST. LXIII.

GRAVITER fers deceſſiſſe Flaccum, amicum tuum: plus tamẽ æquo dolere te nolo. Illud, vt non doleas, vix audebo exigere: & eſſe melius ſcio. Sed cui iſta firmitas animi continget, niſi iam multum ſupra fortunam elato? Illum quoque iſta res vellicabit, ſed tantum vellicabit. Nobis autem ignoſci poteſt, prolapſis ad lacrimas: ſi non nimiæ decurrerunt, ſi ipſi illas repreſſimus. Nec ſicci ſint oculi amiſſo amico, nec fluant. lacrimandum eſt, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere? cùm poëtarum Græcorum maximus, ius flendi dederit [1] in vnum dumtaxat diem: [2] cum dixerit, etiam Nioben de cibo cogitaſſe. Quæris vnde ſint lamentationes, vnde immodici fletus? per lacrimas argumenta deſiderij quærimus: & dolorem non ſequimur, ſed oſtendimus. [3] Nemo triſtis ſibi eſt. O infelicem ſtultitiam! eſt aliqua & doloris ambitio. Quid ergo? inquis. obliuiſcar amici? Breuem illi apud te memoriam promittis, ſi cum dolore manſura eſt. Iam iſtam frontem ad riſum quælibet fortuita res transferet Non differo in lõgius tempus, quo deſiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus reſidunt: cum primum te obſeruare deſieris, imago iſta triſtitiæ diſcedet. Nunc ipſe [4] cuſtodis dolorem tuũ, ſed cuſtodienti quoque elabitur: eoque citius, quò eſt acrior, deſinit. Id agamus, vt iucunda fiat nobis amiſſorum recordatio. nemo libenter ad id redit, quod non ſine tormento cogitaturus eſt. Si tamen illud fieri neceſſe eſt, vt cum aliquo nobis morſu, amiſſorum quos amauimus nomen occurrat: hic quoque morſus habet ſuam voluptatem. Nam, vt dicere ſolebat [5] Attalus noſter; Sic amicorum defunctorum memoria iucunda eſt, quomodo poma quædam ſunt ſuauiter aſpera: quomodo in vino nimis veteri [6] ipſa nos amaritudo delectat: cum vero interuenit ſpatiũ, omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos voluptas venit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui eſt: eorũ qui fuerũt retractatio, nõ ſine acerbitate quadam iuuat. Quis autem negauerit, hæc acria quoque, & habentia auſteritatis aliquid, ſtomachum excitare? Ego non idem ſentio. mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda eſt. habui enim illos, tanquam amiſſurus: amiſi, [7] tamquam habeam. Fac ergo mi Lucili, quod tuam æquitatem decet. Deſine [8] beneficium Fortunæ malè interpretari. abſtulit, ſed dedit. Ideò amicis auidè fruamur, quia quamdiu contingere hoc poſſit, incertum eſt. Cogitemus quàm ſæpe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri: quàm ſæpe eodem morãtes loco, non viderimus: intelligemus, plus nos temporis perdidiſſe in viuis Feras autẽ hos, qui cum negligentiſſimè amicos habeant, miſerrimè lugent: nec amant quemquam, niſi cum perdiderunt: Ideoque tunc effuſius mærent, quia verentur, ne dubium ſit an amauerint: ſera indicia [9] affectus ſui quærunt. Si alios habemus amicos, malè de his & meremur, & exiſtimamus: quia parum valent in vnius elati ſolatium: ſi non habemus, maiorem ipſi nobis iniuriam fecimus, quàm à fortuna accepimus. Illa vnum abſtulit: nos quemquam non fecimus. Deinde [10] ne vnum quidem amauit, qui plus quàm vnum amare non potuit. Si quis deſpoliatus, amiſſa vnica tunica, complorare ſe malit, quàm circumſpicere quomodo frigus effugiat, & aliquid inueniat quo tegat ſcapulas, nonne tibi videatur ſtultiſſimus? Quem amabas, extuliſti: quære, quem ames. Satius eſt amicum reparare, quàm flere. Scio pertritũ iam hoc eſſe, quod adiecturus ſum: non tamen ideò prætermittam, quia ab omnibus dictum eſt. Finem dolendi etiã qui conſilio non fecerat, tempore inuenit: turpiſſimum autem eſt in homine prudente remedium mæroris, laſſitudo mærendi. Malo relinquas dolorem, quàm ab illo relinquaris. quamprimum id facere deſiſte, quod, etiamſi voles, diu facere non poteris. [11] Annum fæminis ad lugendum conſtituere maiores, non vt tam diu lugerẽt, ſed ne diutius: viris nullum legitimum tempus eſt, quia nullum honeſtum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis à rogo, vix à cadauere reuulſis, cui lacrimæ in totum menſem durauerint? Nulla res citius in odium venit, quam dolor: qui recens, conſolatorem inuenit, & aliquos ad ſe adducit: inueteratus verò deridetur. nec immeritò: aut enim ſimulatus, aut ſtultus eſt. Hæc tibi ſcribo, is qui [12] Annæum Serenum, cariſſimum mihi, tam immodicè fleui, vt (quod minimè velim) inter exempla ſim eorum quos dolor vicit. hodie tamen factum meum damno, & intelligo maximam mihi cauſſam ſic lugendi fuiſſe, quòd numquam cogitaueram, mori eum ante me poſſe. Hoc vnum mihi

occurrebat, minorem esse,& multo minorem: tamquam ordinem fata seruarent. Itaque assiduè cogitemus, tam de nostra quàm omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui: Minor est Serenus meus: quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest. quia non feci, imparatum subito fortuna percussit. Nunc cogito omnia & mortalia esse,& incerta lege mortalia. Hodie fieri potest, quidquid vmquam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime, citò nos eò peruenturos, quò illum peruenisse mæremus. Et fortasse ([13] si modò sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, præmissus est.

I. LIPSIVS.

1. IN vnum dumtaxat diem.] *Homerum intelligi certum est, & huc aduocari. Vbi autem hoc ille? vt puto in Iliad. τ. vbi Vlysses Achillem à nimio luctu absterret: atque inter alia dicit,*

Ἀλλὰ χρὴ τὸν μὲν καταθάπτειν ὅς κε θάνῃσι,
Νηλέα θυμὸν ἔχοντας, ἐπ' ἤματι δακρύσαντας.
Sed sepelire decet defunctum, pectore forti
Constantes, vnamque diem fletu indulgentes.

2. Cum dixerit, etiam Nioben.] *Hoc non indidem, sed ex Iliade vltima est. in qua Achilles ita Priamo lugenti,*

——— νῦν δὲ μνησώμεθα δόρπου.
Καὶ γάρ τ' ἠΰκομος Νιόβη ἐμνήσατο σίτου,
Τῇ περ δώδεκα παῖδες ἐνὶ μεγάροισιν ὄλοντο.
——— nunc cenæ nos quoque demus.
Namque & pulchricomam Nioben cænasse putandum est,
Etsi bis senos, lugeret funera, natos.

3. Nemo tristis sibi.] *Tale, quod Martialis de Gellia:*

Amissum non flet, cum sola est Gellia, patrem:
Siquis adest, iussæ prosiliunt lacrimæ.
Non dolet hic, quisquis laudari, Gellia, quærit,
Ille dolet verè, qui sine teste dolet.

Sed ipsa hæc verba noster iterat, epist. XCIX. Plus ostentatio doloris exigit, quàm dolor. Quotusquisque sibi tristis est? *& plura addit in hunc scænicum dolorem.*

4. Custodis dolorem tuum.] *Idem ad Marciam, cap.* VIII. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipsa custodis.

5. Attalus noster.] *Sæpe nominat, laudatque: & audisse eum alibi fatetur. Sed & hoc tribuit*, quòd Etruscorum doctrinam Græca subtilitate miscuerit: II. *Quæst. Nat. cap.* 2. *Quid Seneca pater? magis virum notificat:* Attalus, *inquit*, Stoicus, qui solum vertit à Seiano circumscriptus, magnæ vir eloquentiæ, ex philosophis, quos nostra ætas vidit, longè & subtilissimus,& facundissimus: *Suasoria* II.

6. Ipsa nos amaritudo.] *Catullus*: Ingere mi calices amariores. *Et est primo in vino veterascente δριμύτης quædam, vt Galenus appellat, id est* acritudo; *denique postremò πικρότης,* amaritudo.

7. Tamquam habeam.] *Cogitatione enim fruor, & mihi repræsento.*

8. Beneficium Fortunæ.] *Nam & amici inter res externas sunt: et si non amicitia. Fortuna in illos ius habet. Itaque malè hic* Naturæ *substituunt, præter libros.*

9. Affectus sui Quærunt.] *Ita & meus: tamen aliquot scripti auctius*, affectus sui relinquunt; & quærũt. *Vacare alterum verbi videtur: nisi rescribas*, relinquere quærunt.

10. Ne vnum quidem amauit.] *Quare? quia amicitia sociabilis virtus est: nec, vt lasciuus ille amor, in vnum fertur.*

11. Annum Fæminis.] *Ita annum in quocumque alio luctu, annum, dico, communem: at illum Romuli decem mensium, in luctu viri. Dixi aliquid Consol. ad Helu. cap.* XV.

12. Annæum Serenum.] *Cui de tranquillitate inscripsit. Obiit autem præcipiti fato, de quo Plinius lib.* XXII. Fungi familias nuper interemere, & conuiuia tota. Annæum Serenum, Præfectum Neronis Vigilum, & Tribunos,& Centuriones.

13. Si modò sapientum.] *Dubiè & trepidè super immortalitate, vt alias. Vide me Physiol.* III. *Dissert.* XI. *&* XIV.

MVRETVS.

MOleste fers.] *Liber Siciliensis pro his duabus vocibus habet*, Grauiter fero. *quod mihi sine controuersia melius videtur. & si librum illum citius habuissem, vtique scripturam illam sequutus essem.*

Ipsa nos amaritudo delectat.] *Inde est illud Catulli,*

Minister vetuli puer Falerni,
Ingere mi calices amariores.

PINCIANVS.

DEsine beneficium naturæ male interpretari.] *Omnis antiqua lectio* fortunæ *agnoscit, non* naturæ. *quæ scriptura videtur confirmari verbis sequentibus:* Maiorem ipsi nobis iniuriam fecimus, quàm à fortuna accepimus.

Quia ab hominibus dictum est.] Omnibus *lege, non* hominibus, *ex eadem.*

OPSOPOEVS.

M*ss. optimi*, Molefte fero. *Quod sequitur de vini amaritudine, explicatur à Brodeo Miscellan. cap. 3. lib. 1.* Fortunæ *repetendum est loco* naturæ. *illud agnoscunt omnes tam nostri, quam Pinciani codices, & iubet ita ratio. Amici enim inter fortunæ bona recensentur: & illorum possessio ac fruitio, fortunæ beneficium est, non naturæ. Liquet hoc ex sequentibus*: si non habemus (*alios amicos sc.*) maiorem ipsi nobis iniuriam fecimus, quam à fortuna accepimus, Illa vnum abstulit: nos quemcunque (*ita m. ss.*) non fecimus. Quemcunque *è suis codd. laudat etiam Modius epist. 132. vt quod magis sententiam philosophi explicet: quæ est, fato nobis erepto aliquo amico, vno quidem eius culpa nos priuari, at nostrapte omnibus iis carere, quibus nos non insinuauimus.*

Superiores editiones & m. ss. ne vnum quidem nimis amauit.

Interijt iste Annæus fungorum esu. Plinius nat. hist. lib. 22. cap. 23. Fungi familias nuper interemere, & tota conuiuia, Annæum Serenum præfectum Neronis vigilum, & tribunos, & centuriones.

GRVTERVS ET IVRETVS.

QVomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat] *vnde Catullus apud Gellium libro 7. capite 20.*

> Minister vetuli puer Falerni,
> Ingere mi calices amariores.

Plura Brodæus lib. 1. cap. 3. Miscellaneorum.

Annum fœminis ad lugendum constituerunt maiores] *hac de re multa apud Brissonium lib. de iure Connub. item lib. 10. de verb. sign. & Rauardum lib. 1. cap. 20. Variorum.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

Q. SEXTII. laudatio, & ipsius deinde Sapientiæ. Veteres eius auctores venerandos, & nos tamen posse adijcere.

EPIST. LXIV.

FVISTI heri nobiscum. Potes queri, si heri tantum: ideo adieci, nobiscum: mecum enim semper es. Interuenerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinis, & [1] terrere vigiles solet: sed hic modicus, qui hospites venisse significaret. Varius nobis sermo fuit, vt in conuiuio, nullam rem vsque ad exitum adducens, sed aliunde alio transiliens. lectus est deinde liber Q. Sextij patris, magni, si quid mihi credis, viri, &, [2] licet negent, Stoici. [3] Quantum in illo, dij boni, vigoris est, quantum animi? hoc non in omnibus philosophis inuenies. Quorumdam scripta clarum habet tantum nomen: cetera exsanguia sunt. Instituunt, disputant, cauillantur: non faciunt animum, quia non habent. Cum legeris Sextium, dices: Viuit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciæ. In quacumque positione mentis sim, cum lego hunc (fatebor tibi) libet omnes casus prouocare, libet exclamare: Quid cessas fortuna? congredere. paratum vides. Illius animum induo, qui quærit vbi se experiatur, vbi virtutem suam ostendat:

> *Spumantemque dari pecora inter inertia votis*
> *Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem.*

Libet aliquid habere quod vincam, cuius patientia exercear. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod & ostendet tibi beatæ vitæ magnitudinem, & desperationē eius non faciet. Scies illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa præstabit, vt illam admireris, & tamen speres. Mihi certe temporis multū auferre solet contemplatio ipsa sapientiæ. non aliter illam intueor obstupefactus, quā ipsum interim mundum, quem sæpe tamquam spectator nouus video. Veneror itaque inuenta sapientiæ, inuentoresque: adire tamquam multorum hereditatem iuuat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patrem familiæ: faciamus ampliora, quæ accepimus. maior ista hereditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec vlli nato post mille sæcula præcludetur occasio, aliquid adhuc adijciendi. Sed etiam si omnia à veteribus inuenta sunt: hoc semper nouum erit, vsus, & inuentorum ab alijs scientia & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. non opus est mihi alia quærere: hæc tantum morbis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conleuatur. hoc palpebrarum crassitudo tenuatur. hoc vis subita & humor auertitur. hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inuenta sunt ab antiquis: quomodo autem admoueantur, aut quando, nostri operis est quærere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt: suspiciendi tamen sunt,

& [4] ritu deorum colendi. Quid ni ego magnorum virorum & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris caussa semper appellem? Quam venerationem præceptoribus meis debeo, eamdem illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro aut prætorē, omnia quibus honor haberi solet, faciam: [5] equo desiliam, [6] caput adaperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem vtrumque, & Lælium Sapientem, & Socratem cū Platone, & Zenonem, Cleanthemque, in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, & tantis nominibus semper assurgo.

I. LIPSIVS.

1. Errere vigiles.] *Tertullianus Apolog. cap.* XXXVIII. Ad fumum cænæ Serapicæ sparteoli excitabuntur: *id est Vigiles, qui scilicet incendiis curabant.*

2. Licet negent Stoici.] *Quidam libri*, neget. *Ipse aut alij negabant, & Pythagoricum inscribebant: sed sentētijs decretisq; Stoicus erat. Vide Manuduct. 1. Dissert.* VI.

3. Quantum in illo.] *Hæc omnia de nostro si accipis, eleganter & iuste facis: nec potuit verius se descripsisse.*

4. Ritu deorum colendi.] *Lucretius:*

—— nonne decebit
Hos homines numero diuum dignarier esse?

5. Equo desiliam.] *De hoc ritu dixi Elector. 1. cap.* XXI.

6. Caput adaperiam.] *Petaso detracto, si habeam: vel vestis lacinia, vt solent caput etiam tegere. Nam in vrbe pilleos non gestabant. Fuse dixi in libello extremo, De Amphitheatro.*

PINCIANVS.

Sed hæc tamen morbis & temporibus aptanda sunt.] Modis *legendum; non* morbis. *ex eadem inditant id etiam verba authoris paulo post:* Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum.

OPSOPOEVS.

M. ss. Quantus in illo, di boni, vigor est.
Modius epist. 58. Non displicebat quod erat in S. Stephani libro veteri, omnia quibus honor honori haberi solet, faciam. *vt honor loco posteriore pro magistratu accipiatur solenni J. c. nostris more. Idem nostri transposita saltem vnica dictione*, om. q. honor haberi honori sol, *&c.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

Sed hic modicus, qui hospites venisse significaret] *In v. c.* significet. *quod magis sequor. Sed moneo latitare hic vitium occultissimum, nec deprehendere potuissem sine scriptura veteri, licet mēdosā. Priscus codex habet*, hic medicus, *vnde conijcio Senecam scripsisse*, hic medius, *vt nomine medij ignis, designet moderatum honestumque ciborum apparatum, qui non sit ex opiparis nec ex vilioribus. nam etsi noui isti hospites non aduenissent, non tamen propterea domi focus modicus desinebat. Hac autem* medicus, medius, *&* modicus, *sæpe inuicem confundunt ur in priscis exemplaribus. Iuretus.*

Equo desiliam] *Clarum id ex Liuij, Valerij, Plutarchi historia de Q. Fabio: etiam ex Dione, apud quem lib. 36. Pōpeius descendere sibi equo Tigranem regem iussit per lictorem. petatur hac de re Lipsius lib. 1. E lect. c. 23.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PHYSIOLOGICA tractat, de Caussa & Materia. Quatenus Vtilia, docet: si cum modo tractentur, & bono fine, id est vitæ. Attolli per hæc animum ad Deum, & Honestum.

EPIST. LXV.

Hesternum diem diuisi cum mala valetudine. antemeridianum illa sibi vindicauit postmeridiano mihi cessit. Itaque lectione primum tentaui animum. deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, imo permittere. Aliquid scripsi, & quidem intentius, quam soleo, dum cum materia difficili contendo, & vinci nolo: donec interuenerunt amici, qui mihi vim afferrent, & tamquam ægrum intemperantem coercerent. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quæ in lite est. te [1] arbitrum adegimus: plus negotij habes quam existimas. [2] Triplex caussa est. Dicunt, vt scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: [3] caussam & materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moueat. Caussa autem, [4] id est ratio, materiam format, & quocumque vult versat: ex illa varia opera producit. Esse debet ergo vnde aliquid fiat, deinde à quo fiat: hoc caussa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturæ: itaque quod de vniuerso dice-

bam,ad hæc transfer,quæ ab homine facienda sunt. Statua & materiam habuit,quæ pateretur artificium:& artificem,qui materiæ daret faciem. Ergo in statua materia æs fuit,caussa artifex.Eadem condicio rerum omnium est. ex eo constant quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet [5] vnam caussam esse,id quod facit.[6] Caussam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima,inquit,caussa est ipsa materia,sine qua nihil potest effici. Secunda opifex. Tertia forma,quæ vnicuique operi imponitur, tamquam statuæ. nam hanc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque,inquit,his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc aperiam. Æs prima statuæ caussa est: numquam enim facta esset,nisi fuisset id ex quo ea funderetur,duceretur ve. Secunda caussa artifex est: non potuisset enim æs illud in habitum statuæ figurari,nisi accessissent peritæ manus. Tertia caussa est forma:neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi hæc illi esset impressa facies. Quarta caussa est; faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset,facta non esset. Quid est propositum? quod inuitauit artificem,quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus fabricauit: vel gloria, si laborauit in nomen: vel religio, si donum templo parauit. Ergo & hæc caussa est, propter quam fit. An non putas inter caussas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adijcit exemplar,quam [7] ipse Ideam vocat:hoc est enim ad quod respiciens artifex,id quod destinabat,efficit. Nihil autem ad rem pertinet,vtrum foris habeat exemplar,ad quod referat oculos;an intus, quod sibi ipse concepit & posuit. Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosque vniuersorum quæ agenda sunt, & modos mente complexus est. plenus his figuris est, quas Plato Ideas appellat,immortales,immutabiles,infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt:ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur,permanet;& hominibus laborantibus, intereuntibus,illa nil patitur.[8] Quinque ergo caussæ sunt, vt Plato dicit: Id ex quo, id à quo,id quo,id ad quod,id propter quod. nouissime id quod ex his est. Tamquam in statua(quia de hac loqui cœpimus) Id ex quo,æs est: Id à quo, artifex est: Id quo, forma est,quæ aptatur illi: Id ad quod,exemplar est,quod imitaturis qui facit:Id propter quod,facientis propositum est.Id quod ex istis est, ipsa statua. Hæc omnia mundus quoque (vt ait Plato) habet. Faciens, hic Deus est: Ex quo fit,hæc materia est: Forma,hæc est habitus, & ordo mundi quem videmus: Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit:Propositum,propter quod fecit. Quæris,quid sit propositum Deo? Bonitas,ita certe Plato ait. quæ Deo faciẽdi mundum caussa fuit?bonus est,bono nulla cuiusquam boni inuidia est. Fecit itaque quam optimum potuit.Fer ergo iudex sententiam, & pronuncia, quis tibi verisimillimum videatur dicere,non quis verum dicat. id enim tam supra nos est, quam ipsa veritas. Hæc quæ ab Aristotele & Platone ponitur turba caussarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit.Nam si quocumque remoto quid effici non potest, id caussam iudicant esse faciendi,pauca dixerunt. Ponant inter caussas tempus. nihil sine tempore potest fieri. Ponant locum. si non fuerit vbi fiat aliquid; ne fiet quidem. Ponant motum. nil sine hoc nec fit nec perit: nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam & generalem caussam quærimus. hæc simplex esse debet. nam & materia simplex est. quærimus,quid sit caussa: Ratio faciens,id est, Deus. Ita enim quæ nunc retuli,non sunt multæ & singulæ caussæ,sed ex vna pendent, ex ea quæ facit.Formam dicis caussam esse: hanc imponit artifex operi. pars est, non caussa. Exẽplar quoque non est caussa,sed instrumentum caussæ necessarium. Sic necessarium est exemplar artifici,quomodo scalprum,quomodo lima. sine his procedere ars non potest. non partes tamen hæc artis,aut caussæ sunt. Propositum,inquit, artificis,propter quod ad faciendum aliquid accedit, caussa est. vt sit caussa, non est efficiens caussa, sed superueniens. Hæ autem innumerabiles sunt: nos de caussa quærimus generali. Illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum & consummatum opus,caussam esse. multum enim interest inter opus, & caussam operis. Aut fer sententiam :aut(quod facilius in eiusmodi rebus est) [9] nega tibi liquere, & nos reuerti iube. Quid te,inquis,delectat tempus inter ista conterere,quæ tibi nullum affectum eripiunt,nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus,& me prius scrutor:deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus,vt existimas,perdo.Ista enim omnia si non concidantur, nec in hãc subtilitatem inutilem distrahantur,attollunt & leuant animũ,qui graui sarcina pressus,explicari cupit,& reuerti ad illa quorum fuit.Nam corpus hoc, animi pondus ac pœna est: premente illo vrgetur,[10] in vinculis est,nisi accessit philosophia? & illum respirare re-

rum naturæ spectaculo iussit,& à terrenis dimisit ad diuina Hæc libertas eius est, hæc euagatio:subducit interim se custodiæ in qua tenetur,& cælo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione,quæ oculos defatigat,si malignum & [11] precarium lumen habent,in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant:sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quoties potest, apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requiescit. Sapiens assectatorque sapientiæ adhæret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest,& cogitationes suas ad sublimia intendit, & [12] velut sacramento rogatus,hoc quod viuit stipendium putat: & ita formatus est, vt illi nec amor vitæ, nec odium sit,patiturque mortalia,quamuis sciat ampliora superesse. Interdices mihi inspectione rerum naturæ, ac toto abductum rediges in partem ? Ego non quæram, quæ sint initia vniuersorum,quis rerum formator,quis omnia in vna massa & materia inerti conuoluta discreuerit ? Non quæram,quis sit artifex huius mundi ? qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit ? quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, [13] in vna deformitate latentibus faciem diuiserit ? [14] vnde lux tanta fundatur? ignis sit,an aliquid igne lucidius ? Ego ista non quæram ? ego nesciam vnde descenderim? [15] semel hæc mihi videnda sint,an sæpe ? Nesciam quo hinc iturus sim ? [16] quæ sedes exspectet animam,solutam legibus seruitutis humanæ ? Vetas me cælo interesse, id est,iubes me viuere capite demisso ? Maior sum,& ad maiora genitus, quam vt mancipium sim mei corporis:quod equidem non aliter adspicio,quam vinculum aliquod libertati meæ circumdatum. Hoc itaque oppono fortunæ, in quo resistat; nec per illud ad me vllum transire vulnus sino. Quidquid in me potest iniuriā pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio:animus liber habitat.numquā me caro ista cōpellet ad metū, numquam ad indignam bono simulationem , numquam in honorem huius corpusculi mentiar. Cum visum fuerit,distraham cum illo societatem: & nunc tamen dum hæremus,non erimus æquis partibus socij:animus ad se omne ius ducet.Contemptus corporis sui,certa libertas est. Vt ad propositum reuertar,huic libertati multum conferet & illa,de qua modo loquebamur, inspectio. Nempe vniuersa [17] ex materia & ex Deo constant: Deus ista temperat , quæ circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem est quod facit,quod est Deus,quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet,hunc in homine animus: quod est illic materia, id nobis corpus est. Seruiant ergo deteriora melioribus : fortes simus aduersus fortuita: non contremiscamus iniurias,non vulnera,non vincula, non egestatē Mors quid est? aut finis est, aut transitus. nec desinere timeo ; idem est enim quod non cœpisse : nec transire;quia nusquam tam anguste ero.

I. LIPSIVS.

1. ARbitrū adegimus.] *Prisci libri,*adduximus. *unde verius fortasse,*addiximus. *Brissoniū in Formulis vide.*

2. Triplex caussa est.] *Lis triplex est:siue in triplici caussa captus es addictusq, iudex.*

3. Caussam & Materiam.] *Explicaui partim Physiol.* I. *Diss.* IV. *partim lib.* II. *Diss.* II.

4. Id est ratio.] *Sic Stoici loqui amant:quia velut Ratione Deus per Materiam discurrit, & operatur. Vide Consol. ad Helu.cap..*VIII. *De Vit. beat. cap.* XXXII.

5. Vnam caussam esse.] *Deum,qui efficit:nam Materia patitur.*

6. Caussam Aristoteles.] *Quattuor genera facit* I. *Postphysic. cap.* III. *&* II. *Physic. cap.* III. *Efficientem, Formalem,Materialem,Finalem.*

7. Ipse Ideam vocat.] *Dixi Physiol.* II. *Differt.*III.

8. Quinque ergo caussæ,vt Plato.] *Plutarchus tamen breuius ex eius mente diuidit:*Platoni,*inquit,* Τριχῶς τὸ αἴτιον λέγεται· ὑφ' οὗ, ἐξ οὗ, πρὸς ὅ· κυριώτερον δὲ ἡγεῖται τὸ ὑφ' οὗ. τὸ δὲ εἶναι τὸ ποιοῦν, ὅ ἐστι νοῦς. tripliciter caussa dicitur,A quo,Ex quo,Ad quod. Proprie vero dici maxime censet eam,A quo quæ est Efficiens,id est Mens. *Cum sic diuidit,intelligit* Efficientem,Materialem,Finalem.*Tum autem* Exēplaris,& Formalis,*in* Efficiente *intelliguntur inclusa.*

9. Nega tibi liquere.] *A Romano ritu,in re ambigua,*Non liquet *pronunciantium.*

10. In vinculis est.] *Ideo Græci corpus hoc* δέμας *vocant* , ὡς δεδεμένης ὑπ' αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ἐνταῦθα παρὰ φύσιν : tamquam ligata hic ab ipso anima , præter naturam.

11. Precarium lumen.] *Varie corruptum in libris:sed hoc rectum est. Precarium autem lumen , modicum non instum, & vt solent quæ precibus impetrantur.*

12. Velut sacramento rogatus.] *Ita supra dictum,*Vitam militiam esse.

13. In vna deformitate.] *In chao.*

14. Vnde lux tanta.] *A Sole nimirum.*

15. Semel hæc mihi.] *Ad* παλιγγενεσίαν *Stoicam spectat,de qua ego Physiol.* II. *Differt.* XXI. *Fortasse & ad Pythagoricam,de qua item ego Physiol.* III. *Differt.* XII.

16. Quæ sedes exspectet.] *Aliqua sublunaris, vt Stoici censent: ac vide me Physiol. III. Dissert. XIV.*
17. Ex Materia & ex Deo.] *Non solum à Deo, sed ex Deo: & sæpe sic loquuntur. Quid ita? quia omnibus caloris & ignis aliquid insitum, qui est ipse Stoicis Deus, & omnia permanat.*

MVRETVS.

HEsternum] *Disputationem quandam sibi cum amicis fuisse de causis rerum, de quibus expositis sententiis inter se dissidentibus Platonis, Aristotelis, Stoicorum, Lucilium arbitrum facit.*

PINCIANVS.

ESse debet ergo vnde aliquid fiat. deinque à quo fiat.] *Scribe*, Esse ergo debet vnde aliquid fiat. Deinde à quo fiat. *ex eadem.*
Nulla sine motu ars, nulla mutatio est.] *In quibusdam codicibus* imitatio *habetur, non* mutatio.
Ne hoc quidem tempus, vt existimas, perdo] *Lege*, Nec ego hoc quidem tempus, &c. *ex vetere lectione.*
Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat,] *Scribendum*, Quemadmodum artifices cum alicuius rei subtilioris intentione oculos defatigant, *ex eadem. Quidam tamen codices non* intentione, *sed* inspectione *præferunt. Cui lectioni suffragantur verba, quæ non multo post habētur:* Interdices mihi inspectionem rerum naturæ. *& paulo ante calcem:* Et illa, de qua modo loquebamur inspectio
Et velut sacramento ligatus,] Rogatus, *non* ligatus, *eadem.*
An sæpe nascendum quo hinc iturus sim.] *Legendum reor*, an sæpe. Nesciam quo hinc iturus sim?
Et nunc cum hæremus,] *Vetus lectio*, & nunc tamen dum hæremus.

OPSOPOEVS.

PRebe tres *m. ss.* post meridiano mihi cessit. *vt alicui loco cedere dicimur, ita malam valetudinem sibi post meridiano tempore cessisse Seneca scribit.*
M. ss. tres, te arbitrum adduximus, *vnus* addiximus. *Lipsius Elect. I. cap. 16. Repone (ait) phrasin fori veteris*, te arbitrum adigimus. *quæ nota iam ex Cicerone & Itis.*
M. ss. Putas inter causas facti operis esse numerandum.
M. ss. duo rectè in accusandi casu, Facientem, hic Deus est: *& deinde*, Formam, hæc, &c. *dependet enim à præcedentibus*, Hæc omnia mundus quoque habet.
Medius epist. 132. Ista bona fecit, *inducere nos iubent membranæ S. Stephani, & alteræ Prædicatorum Herbipolēsium: & sequitur sane immediate*, fecit itaque quam optimum potuit. *nostræ idem iubent.*
M. ss. duo, si malignum & præclarum lumen habent. *Hæc duo coire non poterant. conciliarunt itaque adiectione negatiua* non: *in impressis quidem libris*, si malignum & non præclarum lumen habent: *in scripto vno autem*, si mal. & præcl. lumen non habent. *Errorum labyrinthus est vbi semel à vero discesseris. Hic ergo gradum sistamus, & veritatis viam ab Ambiano codice indicatam sequamur. Eccam, qua nihil planius*: si malignum & precarium lumen habent.
Rectiùs duco, in vna deformitate iacentibus faciem diuiserit, *è m. ss.*
Cusa lectio est à Pinciano, at m. ss. an sæpe nascendum: quo, &c.
M. ss. 7. quam vinculum aliquod libertati meæ circundatum. *Jidem statim.* Potentius autē est ac preciosius quod facit, &c.

GRVTERVS ET IVRETVS.

IN locum stili sermo successit] *v. c.* in loco. *cuius exempla notauit sup. Juretus ad lib. de benef.*
Homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas, ad quam homo effingitur, permanet] *P. Faber lib. 2. Semest. c. 1. obseruat* humanitatem *hic notare ideam quandam hominis. quum & Stephanus lib. 2. Proodop. c. vlt. ait: verbū hoc non id sonare, quod passim apud Latinos eo significatur; sed id quod Græcis sonat* ἀνθρωπότης *: atque eius adeo exemplar effictum.*
Non quis verum dicat] *v. c. Jureti*, verissimum.
Nega tibi liquere, & nos reuerti iube] *Solebant iudices in re ambigua & dubia ita se iudicandi necessitate expedire, si pronunciarent* sibi non liquere. *l. 13. §. vlt. ff. de arbit. l. 36. ff. de re iud. Nec in publicis tantum, sed in priuatis hanc pronunciandi formulam locum sibi vindicasse arguit locus iste Senecæ. Plura hac de re Brissonius lib. 10. de verb. sign. & lib. 5. de formulis.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

CLARANVM senem, sed alacrem esse: eumdem corpore deformem, animo honestum. Non refert de casa, in qua is habitet. Discrimen Bonorum Stoicis: & omnia paria esse. Quid ergo? idem Gaudium, & Patientia? idem, quod ad Virtutem: non ad Materiam. Externa etiam, non dare Boni augmentum. Hæc diffuse, distincte, pulchre. O legamus, & aptemus!

EPIST. LXVI.

CLaranum condiscipulum meum vidi, post multos annos [1] non puto exspectas, vt adijciam senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem, & cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gessit, & talem animum [2] male collo-

cauit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta: & ad cetera contemnenda à contemptu sui venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulchro veniens è corpore, virtus.

nullo enim honestamento eget: ipsa & magnum sui decus est, & [3] corpus suum consecrat. Certe Claranum nostrum cœpi intueri: [4] formosus mihi videtur, & tam rectus corpore, quam est animo. Potest ex casa vir magnus exire: potest & ex deformi humilique corpusculo, formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, vt approbet virtutẽ omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset. nunc quod amplius est, facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus: vt scire possemus, non deformitate corporis fœdari animũ, sed pulchritudine animi corpus ornari. Quamuis autem paucissimos vna egerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, & ad te mittam. Hoc primo die quęsitum est, quomodo posint paria bona esse, si [5] triplex eorum conditio est. Quædam (vt nostris videtur) prima bona sunt: tamquam gaudium, pax, salus patriæ. quædam secunda, in materia infelici expressa: tamquam tormentorum patientia, & in morbo graui temperantia. Illa bona directo optamus nobis. hæc, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tamquam modestus incessus, & compositus, ac probus vultus, & conueniens prudẽti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt, cum alia optanda sint, alia auersanda? Si volumus ista distinguere, ad primum reuertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum; nõ ex opinione, [6] sed ex natura pretia rebus imponens, toti se inferens mundo, & in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusque intẽtus, ex æquo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter inuictus, neutri se fortunæ submittens, supra omnia quæ contingunt acciduntque eminens, pulcherrimus cum decore, cũ viribus sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimant. Talis animi virtus est, hæc eius facies, si sub vnum veniat adspectum, & semel tota se ostendat. Ceterum multæ eius species sunt, quæ pro vitæ varietate & pro actionibus explicantur: nec minor fit aut maior ipsa. [7] Decrescere enim summum bonũ non potest, nec virtuti ire retro licet: sed in alias atque alias qualitates cõuertitur, ad rerum quas actura est habitum figurata. Quidquid attigit, in similitudinem sui adducit & tingit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intrauit disposuitque, condecorat: quidquid tractauit, id amabile, cõspicuum, mirabile facit. Itaque vis eius & magnitudo vltra non potest surgere, quando incrementum maximo nõ est. Nihil inuenies rectius recto, non magis quam verius vero, quam temperato temperatius. omnis in modo est virtus: modus certa mensura est. Constantia non habet quo procedat, nõ magis quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? nihil. aut perfectum non erat, cui accessit: ergo ne virtuti quidem, cui si quid adijci potest, defuit. Honestum quoque nullam accessionem recipit: honestũ est enim propter illa quæ retuli. Quid porro decorum & iustum, & legitimum? non eiusdem esse formę putas, certis terminis comprehẽsum? Crescere posse, imperfectæ rei signum est: bonũ omne in easdem cadit leges: iuncta est priuata & publica vtilitas, tam mehercules, quã inseparabile est, laudandum petendumque. Ergo virtutes inter se pares sunt, & opera virtutum, & omnes homines quibus illa contigere. Satorum vero animaliumque virtutes, cum mortales sint, fragiles, caducæque, & incertæ, exsiliunt reciduntque: & ideo non eodem pretio æstimantur. Vna inducitur humanis virtutibus regula: vna enim est ratio recta, simplexque. Nihil est diuino diuinius, cælesti cælestius. Mortalia eminent, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implẽtur: itaque illis in tam incerta sorte inæqualitas est: diuinorum vna natura est. Ratio autem nihil aliud est, quã in corpus humanum pars diuini spiritus mersa. Si ratio diuina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne diuinum est: nullum porro inter diuina discrimen est, ergo nec inter bona. Paria itaque sunt gaudium, & fortis atque obstinata tormentorum perpessio. in vtroque enim eadem est animi magnitudo: sed in altero remissa, & laxa; in altero pugnax, & intenta. Quid? tu non putas, parem esse virtutem eius qui fortiter hostium mœnia expugnat, & eius qui obsidionem patientissime sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitque inuictas manus in exitium ipsas sui verti: & magnus ille obsessorum animus, qui scit nihil esse clausum, cui mors aperta est, & in complexu libertatis exspirat. Æque reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas,

quillitas, ſimplicitas, liberalitas, conſtantia, æquanimitas, tolerantia: omnibus enim iſtis vna virtus ſubeſt, quæ animum rectum & indeclinabilem præſtat. Quid ergo? nihil intereſt inter gaudium, & dolorum inflexibilem patientiam? nihil, quantum ad ipſas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus vtraque oſtenditur. In altero namque naturalis animi remiſſio ac laxitas: in altero, contra naturam dolor. Itaque media ſunt hæc, quæ plurimum interualli recipiunt. Virtus in vtraque par eſt: virtutem materia non mutat: nec peiorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & læta. Neceſſe eſt ergo æqualia ſint bona vtraque: quia nec hic poteſt ſe melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus. duo vero, quibus nihil fieri melius poteſt, paria ſunt. Nam ſi quæ extra virtutem poſita ſunt, aut minuere illam, aut augere poſſunt; deſinit vnum bonum eſſe, quod honeſtum eſt. Si hoc cōceſſeris, omne honeſtum perit. Quare? dicam: quia nihil honeſtum eſt, quod ab inuito, quod à coacto fit. omne honeſtum voluntarium eſt. Admiſce illi pigritiam, querelam, tergiuerſationem, metum: quod habet in ſe optimum, perdidit, ſibi placere. Non poteſt honeſtum eſſe, quod non eſt liberum. nam quod timet, ſeruit. Honeſtum omne ſecurum eſt, tranquillum eſt. ſi recuſat aliquid, ſi complorat, ſi malum iudicat, perturbationem recipit, & in magna diſcordia volutatur. Hinc enim ſpecies recti vocat, illinc ſuſpicio mali retrahit. Itaque qui honeſtè aliquid facturus eſt, quidquid opponitur, id etiam ſi incommodum putat, malum non putat: velut libens faciet. Omne honeſtum iniuſſum, incoactumque eſt, ſincerum, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco reſponderi poſſit. Hoc nobis perſuadere conaris, nihil intereſſe, vtrum aliquis in gaudio ſit, an[8] in equuleo iaceat, & tortorem ſuum laſſet. Poteram reſpondere[9] quod Epicurus ait, *Sapientem, ſi in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce eſt, & ad me nil pertinet.* Quid miraris, ſi ego paria bona dico, vnius in conuiuio iacentis, alterius inter tormenta fortiſſime ſtantis: cum (quod incredibilius eſt) dicat Epicurus, dulce eſſe torqueri? Et hic reſpondeo, plurimum intereſſe inter gaudium & dolorem. Si quæratur electio,[10] alterum petam, alterum vitabo. illud ſecundum naturam eſt, hoc cōtra. Quamdiu ſic æſtimantur, magno inter ſe diſſident ſpatio: cum vero ad virtutem ventum eſt, vtraque par eſt, & quæ per læta procedit, & quæ per triſtia. Nullum habent momentum vexatio & dolor, & quidquid aliud incommodi eſt: virtute enim obruitur. Quemadmodum minora lumina claritas ſolis obſcurat: ſic dolores, moleſtias, iniurias, virtus magnitudine ſua elidit atque opprimit; & quocumque affulſit, ibi quidquid ſine illa apparet, exſtinguitur: nec magis vllam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderint, quàm in mari nimbus. Hoc vt ſcias ita eſſe, ad omne pulchrum vir bonus ſine vlla cunctatione procurret. ſtet illic licet carnifex, ſtet tortor atque ignis, perſeuerabit: nec quid paſſurus, ſed quid facturus ſit, adſpiciet: & ſe honeſtæ rei tamquam bono viro credet. vtilem illam ſibi iudicabit, tutam, proſperam. Eumdem ergo locum habebit apud illum honeſta res, ſed triſtis atque aſpera, quem vir bonus, pauper, aut exſul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virum bonum, diuitiis abundantem, ex altera nihil habentem, ſed in ſe omnia: vterque æque bonus vir erit, etiam ſi fortuna diſpari vtetur. Idem (vt dixi) in rebus iudiciū eſt, quod in hominibus. æque laudabilis eſt virtus in corpore valido ac libero poſita, quàm in morbido ac vincto. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, ſi corpus illæſum tibi & integrum fortuna præſtiterit, quàm ſi ex aliqua parte mutilatum. alioqui hoc erit, ex ſeruorum habitu dominum æſtimare. Omnia enim iſta, in quæ dominium caſus exercet, ſeruilia ſunt, pecunia, & corpus, & honores: imbecilla, fluida, mortalia, poſſeſſionis incertæ. Illa rurſus libera & inuicta opera virtutis. quæ non ideo magis appetenda ſunt, ſi benignius à fortuna tractantur; nec minus, ſi aliqua rerū iniquitate premūtur. Quod amicitia in hominibus eſt, hoc in rebus appetitio eſt. Non, puto magis amares virum bonum locupletem, quàm pauperem: nec robuſtum & lacertoſum, quàm gracilē, & languidi corporis: ergo ne rem quidē magis appetes hilarem ac pacatam, quàm diſtractā & operoſam. Et ſi hoc eſt, magis diliges ex duobus æque bonis viris, nitidum & vnctū; quàm puluerulentum & horrentē. deinde hucuſque peruenies, vt magis diligas integrū omnibus mēbris & illęſum, quàm debilē aut luſcū. Paullatim faſtidiū tuum illo vſque procedet, vt ex duobus ęque iuſtis ac prudentibus, comatū & criſpulū malis, quàm recaluaſtrū. Vbi par eſt in vtroq; virtus, nō cōparet aliarum rerū inæqualitas: omnia enim alia nō partes, ſed acceſſiones ſunt. Nam quis tam iniquā cēſuram inter ſuos agit, vt filium ſanum quàm ęgrum magis diligat? procerūve & excelſum, quàm breuem & modicum? Fœtus ſuos non diſtinguunt feræ, & ſe in alimentum

pariter omniũ sternunt. aues ex æquo partiuntur cibos. Vlixes ad Ithacæ suæ saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriã, quia magna est, amat, sed quia sua. Quorsum hæc pertinent? vt scias, virtutem omnia opera sua, velut fœtus suos, iisdem oculis intueri, æque indulgere omnibus: & quidem impensius, laborantibus. Quoniam quidem etiam parentum amor, magis " in ea quorum miseretur, inclinat. Virtus quoque opera sua quę videt affici & premi, non magis amat, sed parentum bonorum more, magis complectitur ac fouet. Quare non est vllum bonum altero maius? quia non est quidquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere, Hoc magis par est alicui quàm illud: ergo nec honesto honestius quidquam est. Quod si par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in æquo sunt. Ita dico, in æquo est moderate gaudere, & moderate dolere: Lætitia illa non vincit hanc animi firmitatem, sub tortore gemitus deuorantem. Illa bona optabilia sunt, hæc mirabilia. vtraque nihilominus paria: quia quidquid incõmodi est, velamẽto maioris boni tegitur. Quisquis hæc imparia iudicat, ab ipsis virtutibus auertit oculos, & exteriora circumspicit. Bona vera idem pendunt, idem patent: falsa multum habent vani. Itaque speciosa & magna contra visentibus, cum ad pondus reuocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quidquid vera ratio commendat, solidum & æternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in excelso: illa quæ temere laudantur, & vulgi sententia bona sunt, inflant inanibus lætos. Rursus ea quæ timentur tamquam mala, iniiciunt formidinem mentibus, & illas non aliter, quam animalia species periculi, agitant. Vtraque res ergo sine caussa animum & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est: sola ratio immutabilis & iudicij tenax est. non enim seruit, sed, imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo & virtus, quæ non aliud est quam recta ratio. Omnes virtutes rationes rectæ sunt: si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, qua rectæ sunt, & honestæ. Cæterum magna habebunt discrimina, variante materia: quæ modo latior est, modo angustior; modo illustris, modo ignobilis; modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimum est, par est: tamquam [12] viri boni, omnes pares sunt, quà boni sunt: sed habent differentias ætatis: alius senior, alius iunior. habent corporis: alius formosus, alius deformis est. habent fortunæ: ille diues, hic pauper est; ille gratiosus, potens, vrbibus notus & populis, ignotus hic plerisque, & obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat: quid vtile, scit; quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perductus est: nec futuri prouidus est, nec pręteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contexitur, & vnitas vitę in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum: aliena & externa pro vilibus habet: & ea quæ neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac leuissimas iudicat. omne illi bonum in animo est. Ceterum quædam prima existimat, ad quę ex proposito venit, tamquam victoriam, bonos liberos, patrię salutem: quędam secunda, quę non apparent nisi in rebus aduersis: tamquam æquo animo pati morbum magnum, exsilium: quædam media, quæ nihilo magis secundum naturam sunt, quam contra naturam: tamquam prudenter ambulare, cõposite sedere. Non enim minus secundum naturam est, sedere, quàm aut stare, aut ambulare. Duo illa superiora diuersa sunt. prima enim secũdum naturã sunt, gaudere liberorum pietate, patrię incolumitate: secunda contra naturã sunt, fortiter obstare tormentis, & sitim perpeti, morbo vrente præcordia. Quid ergo? aliquid cõtra naturam bonũ est? minime. sed illud aliquando contra naturã est, in quo bonum illud exsistit. vulnerari enim, & subiecto igne tabescere, & aduersa valetudine affligi, contra naturam est: sed inter ista seruare animum infatigabilem, secundũ naturam est. Et vt, quod volo, exprimã breuiter, materia boni aliquando contra naturam: at bonũ numquam. quoniam bonũ sine ratione nullum est: sequitur autem ratio naturã. [13] Quid est ergo ratio? naturæ imitatio. Quid est summum hominis bonum? ex naturæ voluntate se gerere. Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit numquã lacessita, quam multo reparata sanguine. Non est dubium, inquit, quin felicior sit inconcussa valetudo, quàm ex grauibus morbis & extrema minitantibus in tutum vi quadam & patientia educta. Eodem modo non erit dubiũ, quin maius bonum sit gaudiũ, quàm obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnerũ aut ignium. Minime: illa enim quæ fortuita sunt, plurimum discriminis recipiũt: æstimantur enim vtilitate sumẽtium. Bonorũ

vnum propositum est, consentire naturæ: hoc in omnibus par est. Cum alicuius in senatu sententiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur, quàm ille: ab omnibus in eamdem sententiam itur. idem de virtutibus dico: omnes naturæ assentiuntur. idē de bonis dico: omnia naturæ assentiūtur. Alter adolescens decessit, alter senex, aliquis præter hos infans, cui nihil amplius contigit, quàm prospicere vitam: omnes hi æque fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa est procedere, aliorum in medio flore præcidit, aliorum interrupit principia. Alius inter cœnandum solutus est, alterius continuata mors somno est, aliquem concubitus exstinxit. his oppone ferro transfossos, aut exanimatos serpentum morsu, aut fractos ruina, aut per longam neruorū contractionem extortos minutatim. aliquorū melior dici, aliquorū peior potest exitus: mors quidem omnium par est. per quæ venit, diuersa sunt; id in quod desinunt, vnum est. mors nulla maior aut minor est: habet enim eumdem in omnibus modum, finisse vitam. Idem tibi de bonis dico. hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia & acerba; illud fortunæ indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit: vtrumque æque bonum est, quamuis illud plana emolliuerit, hoc aspera. Idem finis omnium est. bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comitantur: virtus æquat inter se, quidquid agnoscit. Nec est quod hoc inter nostra placita mireris. apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur: vt corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. Hæc bona non crescunt, si plena sunt. quo enim crescet, quod plenum est? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? Animus constat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas cæli non recipit maiorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata: sic hominis corpus animumque curantis, & bonum suum ex vtroque nectentis, perfectus est status, & summam voti sui inuenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Si qua extra blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed, vt ita dicam, condiunt & oblectant: absolutum enim illud humanæ naturæ bonū, corporis & animi pace contentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiamnum simillimam huic nostræ diuisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quæ malit contingere sibi: vt corporis quietem, ab omni incommodo liberam, & animi remissionem, bonorum suorum contemplatione gaudentis. Alia sunt, quæ quamuis nolit accidere, nihilominus & laudat & cōprobat: tamquam illam, quam paulloantè dicebam, malæ valetudinis, & dolorum grauissimorum perpessionem. in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo: [14] ait enim se vesicæ & exulcerati ventris tormenta tolerare, vlteriorem doloris accessionem non recipientia: esse nihilominus sibi illum beatum diem. beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo & apud Epicurum sunt hæc bona, quæ malles non experiri: sed quia ita res tulit, & amplexanda & laudanda & exæquanda summis sunt. Non potest dici, hoc non esse par maximis bonum, quod beatæ vitæ clausulam imposuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit. Permitte mihi, mi Lucili virorum optime, aliquid audacius dicere. si vlla bona maiora esse aliis possent: hæc ego quæ tristia videntur, mollibus illis & delicatis prætulissem. Maius est enim perfringere difficilia, quàm læta moderari. Eadem ratione fit, scio, vt aliquis felicitatem bene, & calamitatem fortiter ferat. Æque fortis esse potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus: & qui succisis poplitibus in genua se excepit, nec arma dimisit. Macte virtute esto, sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. Itaque hæc magis laudauerim bona exercitata & fortia, & cum fortuna rixata. Ego dubitem, quin magis laudem truncam illam & retorridam manum Mucij, quàm cuiuslibet fortissimi saluam? Stetit hostium flammarumque contemptor, & manum suam in hostili foculo distillantem perspectauit, donec Porsenna, cuius pœnæ fauebat, gloriæ inuidit, & ignem inuito eripi iussit. Hoc bonum quidni inter prima numerē: tantoque maius putem, quàm illa secura & intentata fortunæ, quanto rarius est hostem amissa manu vicisse, quam armata? Quid ergo? inquis, hoc bonum tibi optabis? Quid-ni? hoc enim, nisi qui potest & optare, non potest facere. An potius optem, vt [15] malacissandos articulos exoletis meis porrigam? vt muliercula, aut aliquis in mulierculam ex viro versus, digitulos meos ducat? Quid ni ego feliciorem putem Mucium, qui sic tractauit ignem, [16] quasi illam manum [17] tractatori præstitisset? In integrum restituit, quidquid errauerat. confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca [18] reges duos vicit.

I. LIPSIVS.

1. NOn puto exſpectas.] *Vel quia ipſe ſcis; vel quia præmiſi*, condiſcipulum. *Ergo ſenis ſenem.*

2. Male collocauit.] *Simile illi*, Ingenium Galbæ malehabitat.

3. Corpus ſuum conſecrat.] *Quod eſt velut paruũ eius Dei templum.*

4. Formoſus mihi videtur.] *Itaque Platonici tales animo pulchros amabant*. Nec enim, *ait Apuleius*, deformitas corporis talem poterit abigere appetitum: ſed cum ipſa anima complacita eſt, homo totus adamatur.

5. Triplex eorum conditio.] *Vide, ſi lubet, Manuduct.* III. *Diſſert.* VI.

6. Sed ex natura.] *Id eſt rectâ ratione.*

7. Decreſcere ſummum bonum non poteſt.] *Nos aliquid Manuduct.* III. *Diſſert.* IV. *itémque* III. *& quæ ſequuntur, de* paritate virtutum, *ibi ex profeſſo.*

8. In equuleo iaceat.] *Cicero* V. *De Finibus*: Sit vir bonus cæcus, debilis, morbo grauiſſimo affectus, exſul, orbus, torqueatur in eculeo: quem hunc appellas Zeno? Beatum, inquit. Etiam beatiſſimum? Quippe, inquiet, cùm tam docuerim gradus iſtam rem non habere, quam virtutem, in qua ſit ipſum Beatum.

9. Quod Epicurus ait.] *Cicero* V. *Tuſcul.* Epicuro dicere licebit, Nullum ſapienti eſſe tempus, etſi vratur, torqueatur, ſecetur, quin poſſit exclamare, Quàm pro nihilo puto? *denique etiam*, Beatam vitam in Phalaridis taurum deſcenſuram.

10. Alterum petam.] *Quod Stoicum in verbis diſcrimen eſt, inter adiaphora. Vide me Manuduct.* II. *Diſſert.* XXII.

11. In ea quorum miſeretur.] *Auctor Thebaidis*:

> Quo cauſſa melior, ſorſque deterior trahit,
> Inclinat animus, ſemper infirmo fauens.
> Miſeros magis Fortuna conciliat ſuis.

Hæc ibi ipſa Iocaſta mater, inclinata in miſerum Polynicem. Noſter Conſol. ad Helu.cap. vlt. Neceſſe eſt, cum omnia feceris, mater, cogitationes tuas ſubinde ad me recurrere, nec quemquam ex liberis frequentius tibi obuerſari: non quia alij minus cari ſint, ſed quia naturale eſt manum ſæpius referre ad id quod doleat.

12. Viri boni omnes pares.] *Id quod quoque inter Paradoxa Stoica, Sapientes inter ſe pares. Explanaui Manud.* III. *Diſſ.* III.

13. Quid eſt ergo Ratio?] *Hæc valde notanda, pro ſenſu præcipui dogmatis Stoicorum*, Naturam ſequi. *Quod equidem explicaui aliquot Diſſertationibus, Manud.* II.

14. Ait enim ſe veſicæ.] *Ipſa verba eius apud Laërtium, ex epiſtola ad Idomeneum, hæc ſunt*: Cum ageremus vitæ beatum, & eumdem ſupremum diem, ſcribebamus hæc. Aderat autem veſicæ morbus & vrinæ mittendæ difficultas, & viſcerum affectiones tantæ, quæ magnitudinem vltrà non reciperent. Obſtabat tamen & repellebat hæc omnia animi in nobis gaudium, memoria rationum inuentorumque noſtrorum. *Adde Epiſt.* XCII.

15. Malaciſſandos articulos.] *Quidam libri*, malaxandos. *Vtrumuis rectum, & Græcienſe, imo Græcum. Dicunt enim* μαλακίζειν, *&* μαλάσσειν, emollire, lenire. *Plautus illud primus* malaciſſare *vſurpauit.*

16. Quaſi illam manum.] *Legerem*, quam ſi.

17. Tractatori præſtitiſſet.] *Ita dicti, quos in prioribus lineis deſcripſit: qui manu artifice membra, & plurimum manus digitóſque, ducebant & leniter trahebant. Martialis libro* III.

> Percurrit agili corpus arte tractatrix.

Deſcribit pulchrè Clearchus apud Athenæum, lib. VI. *in deliciis & mollitie Paphij cuiuſdam adoleſcentis.* Iacebat quidem ille, *inquit*, in lectulo: ſed ad pedes lecti ſedebat quiſpiam, qui eius pedes genibus ſuis impoſitos tenui panniculo confoueret. Quid autem præterea fecerit, vel ſilente me non obſcurum. Deinde alius ad ipſum lectum ſedens, καὶ τοῦ νεανίσκου τὴν χεῖρα παρειμένως ἐκχέοντος, ἀθρόως ταύτῃ καὶ προσανατείνας κατέψηχέ τε, καὶ τῶν δακτύλων ἕκαστον ἐν μέρει διαλαμβάνων, εἷλκέ τε καὶ ἐξέτεινεν, ὥστε τὸν πρῶτον αὐτὸν ἐπονομάζοντα Σικύαν εὐστόχως εἰρηκέναι δοκεῖν: cum adoleſcens manum ſuam velut languidam remiſiſſet, ille appronans ſe & huic accidens, demulcebat eam & contrectabat, digitorum ſingulos trahens & extendens per vices. ita vt qui primus illum Cucurbitam vocauit, ingenioſe & feliciter dixiſſe videatur. *Ecce verum Tractatorem: & quare Cucurbitam? quòd vt illa trahit cutem & extendit, & tumentem leuiter reddit, ſic iſte. Vetus aliquis ſcriptor aut certe ex veteri Ioannes Saruberienſis, hæc ſic narrat, vt ex Clearcho tranſlata dicas, lib.* III. *Polycratici, cap.* XIII. Cùm laſciuientis diuitis luxus libidini vota ſua præcingit, recumbentis pedes calamiſtratus comatulus excipit: & in aliorum conſpectu pedes, & ne plus dicam, teneris manibus tibias tractat. Chirotecatus enim inceſſit diutius, vt manus Soli ſubtractas emolliret, ad diuitis vſum. Deinde licentia paullum procedente totum corpus impudico tactu oberrans pruriginem ſcalpit, quam fecit, & ignes Veneris languentibus inflammat. *Finem hic etiam fœdæ tractationis habes: denique & manus Tractatoris mollicellas, chirotecarum vſu à ſole defenſas.*

18. Reges duos vicit.] *Tarquinium ex ſulem, & Porſenam, quos ab obſidione remouit.*

MVRETVS.

CLaranum.] *Primum Clarani exemplo, qui & ſenex erat, & deformi ac diſtorto corpore, docet ſatis magnum eſſe ipſum per ſe virtutis decorem: neque eam aut pulchritudine corporis cohoneſtari, aut deformitate fœdari. Deinde exponit ſermonem quendam à ſe cum Clarano habitum: quomodo, cùm triplex quædam bonorum diſtinctio ſit, bona tamen omnia ſint paria. Ad poſtremum, bona quædam, quæ vulgo minus optabilia videntur, ſibi ait viſum iri omnium maxime optabilia, ſi tale vllum in bonis diſcrimen eſſe poſſet.*

Vt adiiciam senem:] *Hoc enim satis vel ex eo intelligi potest, quòd condiscipuli fuimus.*

Male collocauit.] *Ita dictum, vt Galbæ ingenium male habitare.*

Quomodo possint paria bona esse.] *In aliis* tria bona esse. *Sed res ipsa clamat legendum esse* paria.

Ergo virtutes inter se pares sunt.] *Virtus rectum est. Rectum non recipit incrementum. Ergo ne virtus quidem. Si virtus incrementum non recipit, ne ea quidem quæ à virtute manant. est autem illud. & hoc igitur. Quo fit vt recte facta omnia paria sint. Stoica sunt hæc: vt & peccata omnia paria esse.*

In equuleo taceat.] *Non indicet conscios: nihil eorum prodat, propter quæ torquetur. Melius haud dubie, quam, vt in aliis,* iaceat.

In perfectum itura.] *Liber Siciliensis*, per rectum itura: *quod melius puto.*

In quo bonum illud existit.] *Idem liber* consistit.

Cum alicuius in Senatu sententiam sequimur.] *Idem liber.* Cum alicuius Senatus sententiam sequitur. *melius videtur.*

PINCIANVS.

Gratior est pulchro veniens è corpore virtus.] *Eadem*, Gratior & pulchro veniens in corpore virtus. *Bona tamen exemplarium pars ita habet, vt impressa lectio.*

In similitudinem sui adducit & cingit:] *Rectior lectio*, in similitudinem sui adducit & fingit.

Minuuntur, cadunt.] *Mallem legeres*, eminent cadunt. *Nam & quæ sequuntur, continuo per oppositum distasunt*, deteruntur crescunt, exhauriuntur, implentur.

In exitum ipsas sui verti:] Suum, *non* sui, *omnis antiqua lectio.*

Libertas, constantia, æquanimitas.] Liberalitas, *non* libertas, *eadem.*

Inter gaudium & dolorem inflexibilemque patientiam?] *Exemplar Franciscanum*, inter gaudium & dolorum inflexibilem patientiam.

Plurimum quantum ad illa.] *Vetus omnis lectio*, plurimum inter illa.

Naturalis animi remissio.] *Scribe*, naturalis est animi remissio.

Alterius in gaudio positi, alterius inter tormenta fortissime stantis:] *Exemplar peruetus & correctum*, vnius in conuiuio tacentis, alterius inter tormenta fortissime stantis.

Ergo tuam quoque virtutem non magis laudabilis.] *Scribe.* Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, *ex vetere lectione.*

Quàm breuem aut modicum.] *Lege*, quàm breuem & modicum, *ex eadem.*

Falsa multum habent vani.] *Scribendum*, Illa falsa multum habent vani, *ex eadem.*

Quàm multo reparata sanguine.] *Castigandum censeo*, quàm multorum parta sanguine.

Vi quadam & patientia educta.] *Exemplar Franciscanum*, vi quadam patientiæ inducta.

Maiora esse aliis possunt.] *Idem exemplar* possent *agnoscit, non* possunt.

Et vt calamitatem fortiter ferat.] *Particula* vt *redundat ex vetere lectione.*

Vt male laxandos articulos exoletis meis porrigam.] *Nonnulla exemplaria* laxandos *tantum habent: non* male laxandos: *Alia rectius*, malaxandos, *hoc est, molliendos: à verbo Græco tractum. Hoc melius quàm* malacizandos.

OPSOPOEVS.

M. ff. ad primum bonum reuertamur. *Paulo inferius. Modius epist. 132. Scribendum vt liquido liquet, & libri clamant*, toti se inserens mundo. *Consentiunt tres è nostris.*

Ibidem: Consentiunt membranæ omnes in Talis animus virtus est, &c. *& profecto aut meum me iudicium decipit, aut ita plane legendum. animus, inquit, asperis blandisque pariter inuictus, supra omnia quæ contingunt acciduntque, eminens, imper. urbatus, intrepidus, quem nulla vis frangat, quem nec attollat fortuna, nec deprimat: hic ille talis animus est decantata illa virtus, quæ oculis subiici alioqui nequit. Hactenus ille. cui suffragantur itidem omnes nostræ. Senecæ epist. 76.* Ratio perfecta, virtus vocatur. *iterum*, Ratio explicita & recta, & ad naturæ voluntatem accommodata, vocatur virtus.

M. ff. honestum est enim propter illa quæ retuli. *& mox, Lege*, quibus illæ contigere, *sc. virtutes, è tribus m. ff.*

M. ff. Mortalia minuuntur, cadunt, &c. *Recepta lectio Pinciani est.*

Abest à m ff. particula sed. *& linea ab hinc quarta omnes legunt*, in exitium ipsas suum verti.

Omnes Pinciani & nostri m. ff. simplicitas, liberalitas, constantia. *& inferius*, plurimum inter illa, in quibus *& cetera.*

Basileenses editiones, malum non putat, velut libens faciat. *m. ff. vero*, malum non putet, velit. libens faciat. *Nec sunt ista, vt in editione Romana, eradicanda. eis enim respondet quod sequitur*, iniussum, incoactumque, sincerum, nullo malo mixtum.

Magis placet verbum duorum opt. m. ff. procurret, *quàm* percurret. *Epist. 71.* vt ad omnes casus procurrerem. *Et paulo post omittitur* ergo.

M. ff. Ergo tuam quoque virtutem non magis laudabis, si corpus illæsum tibi & integrum (*vnus*, si corpus illiticum integrum, *alius*, si corpus illi tuum integrum: *alius denuo*, si corpus illibatum integrum) fortuna præstiterit, quàm si ex aliqua parte mutilatum mulctatum. *Et statim.*

M. ff tres serua sunt, *pro* seruilia sunt.

Dele postremum est, *& paulo post lege*, hilarem ac pacatam, *membranis ita valentibus.*

Optimus Puteani codex, & vnitas vitæ perfectum itura. *Nicotianus integrius*, per rectum itura. *quo pacto legit Mureti liber Siciliensis.*

Duo Puteani exemplaria.] Vt malaxandos articulos, &c.

GRVTERVS ET IVRETVS.

ET quæ per læta procedit, & quæ per tristia.] *In v.c.* & quæ per lata procedit, & quæ per stricta, *quam scripturam non repudio, maxime cum paulo post subijciat auctor* : Variante materia, quæ modo latior est, modo angustior. *Itaque videtur quodam glossemate interpolatus hic locus. Iuretus.*

Quam distractam & operosam.] *Repone ex v.c.* districtam : *de qua voce sup. Iuretus ad Epist.* 2.

Quorsum hæc.] *v.c.* Quorsus.

Transfossos aut exanimatos serpentum morsu.] *v.c.* transfixos aut exan. serpentium m.

Ego non dubito quin magis laudem.] *Restituit Iuretus ex v.c.* Ego condubitem quin m. *cum interrogationis nota.*

In integrum restituit, quicquid errauerat.] *Quod ad mouendas actiones attinet, cum non videantur consentire, qui errant, nihil mirum est restitutionem in integrum a Prætore indulgeri ob iustum errorem: cum in omnibus negocijs contrahendis, si error aliquis interuenerit nihil valeat quod actum est, quia nihil sit consensui tam contrarium, quam error, qui imperitiam detegit. l. si. per errorem inf. de iurisd. omn. iud. Hinc explicandum quod* μεταφορικῶς *hic dicit Seneca. P. Faber ad l. 116. ff. de reg. iur.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

POST Præfatiunculam Quæstio, An omne bonum optabile? Ait, esse: etiam cuius materia in malis. Vt, fortiter vri, ægrotare, flagellari. Non ipsa vstio, morbus, flagella; sed illud, fortiter & patienter, inquit, est optabile. Deinde, Virtutes nexas esse: & vis vna, omnes. Sunt & hæc pulchra, fortis, germani Stoici.

EPIST. LXVII.

VT à communibus initium faciam, ver aperire se cœpit: sed iam inclinatum in æstatem, quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est. sæpe enim in hiemem reuoluitur. Vis scire quàm dubium adhuc sit? nondum me [1] committo frigidæ: adhuc [2] rigorem eius infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili. iam ætas mea contenta est suo frigore: vix media regelatur æstate. Itaque maior pars [3] in vestimentis degitur. Ago gratias senectuti, quod me [4] lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agam? quidquid [5] debebam nolle, non possum. Cum libellis mihi plurimus sermo est. si quando interueniunt epistolæ tuæ, tecum esse mihi videor: & sic afficior animo, tamquam tibi non rescribam, [6] sed respondeam. Itaque & de hoc quod quæris, quasi colloquar tecum: quale sit, vna scrutabimur. Quæris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo vri, & patienter ægrotare, sequitur vt ista optabilia sint. nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certe adhuc scio eo nomine votum soluisse, quod flagellis cæsus esset, aut podagra distortus, aut equuleo longior factus. [7] Distingue, mi Lucili, ista: & intelliges esse in his aliquid optandum. Tormenta abesse à me velim: sed si sustinenda fuerint, vt me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quidni ego malim non incidere bellum? sed si inciderit, vt vulnera, vt famem, & omnia quæ bellorum necessitas fert, generose feram, optabo. Non sum tam demens, vt ægrotare cupiam: sed si ægrotandum fuerit, vt nihil intemperanter, nihil effeminate faciam, optabo. Ita non incommoda optabilia sunt, sed virtus qua perferuntur incommoda. Quidam ex nostris existimant, omnino asperorum fortem tolerantiam non esse optabilem, sed nec abominandam quidem: quia voto purum bonum peti debet, & tranquillum, & extra molestiam positum. Ego dissentio. Quare? primùm quia fieri non potest, vt aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit: deinde si virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum, & omne bonum optabile. Deinde etiam, si tormentorum fortis patientia optabilis non est: etiamnum interrogo, Nónne fortitudo optabilis est? atqui pericula contemnit & prouocat. Pulcherrima pars eius, maximéque mirabilis illa est, non cedere ignibus, obuiam ire vulneribus: interdum tela ne vitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est; & tormenta patienter ferre optabile est. hoc enim, fortitudinis pars est: sed separa ista, vt dixi, nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est virtus. Quis tamen vmquam hoc sibi optauit? Quædam vota aperta & professa sunt, cum particulatim fiunt: quædam latent, cum vno voto multa comprehensa sunt. Tamquam

opto mihi vitam honestam: vita autem honesta actionibus varijs constat. In hac est [8] Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutilij exsilium, calix venenatus qui Socratem transtulit e carcere in cælum. Ita cum optaui mihi vitam honestam, & hæc optaui, sine quibus interdum honesta non potest esse.

—— O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere!

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatearis? Decius se pro Rep. deuouit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternæ virtutis æmulus, [9] conceptis sollennibus, [10] ac iam familiaribus verbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc solicitus tantum [11] vt litaret, optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori, & in aliquo opere virtutis? Cum aliquis tormenta fortiter patitur, [12] omnibus virtutibus vtitur fortasse, cum vna in promptu sit, & maxime appareat, patientia. ceterum illic est fortitudo: cuius patientia & perpessio, & tolerantia, rami sunt. illic est prudentia, sine qua nullum initur consilium: quæ suadet quod effugere non possis, quam fortissime ferre. illic est constantia: quæ deiici loco non potest, & propositum nulla vi extorquente dimittit. illic est indiuiduus ille comitatus virtutum. Quidquid honeste fit, vna virtus facit, sed [13] de consilij sententia: quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab vna fieri videtur, optabile est. Quid? tu existimas ea tantum optabilia esse, quæ per voluptatem & otium veniunt? quæ excipiuntur [14] foribus ornatis? Sunt quædam tristes voluptates, sunt quædam vota, quæ non gratulantium cœtu, sed adorantium venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, vt ad Pœnos perueniret? Indue magni viri animum, & ab opinionibus vulgi secede paullisper: cape quantam debes virtutis pulcherrimæ ac magnificentissimæ speciem, quæ nobis non sertis, sed sudore & sanguine colenda est. Adspice M. Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admouentem, & vulnera parum demissa laxantem. Vtrum illi tandem dicturus es, [15] *Vellem quæ velles*, &, *Moleste fero?* an, [16] *Feliciter, quod agis?* Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam, & sine vllis fortunæ incursionibus *mare mortuum* vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denunciatione & incursu firmitatem animi tui tentes: sed in otio inconcusso iacere, non est tranquillitas, [17] malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: *Malo me fortuna in castris suis, quam in delicijs habeat.* torqueor, sed fortiter: bene est. occidor, sed fortiter: bene est. Audi Epicurum, dicet, *Et dulce est.* Ego tam honestæ rei ac seueræ numquam [18] molle nomen imponam. Vror, sed inuictus. Quid ni optabile sit, non quod vrit me ignis, sed quod non vincit? Nihil est virtute præstantius, nihil pulchrius: & bonum est, & optabile, quidquid ex huius geritur imperio.

I. LIPSIVS.

1. COMMITTE frigidæ.] *Sic libri suadent legere, & monuit in paucis bonus doctusque vir Nic. Faber. Significat, se frigida plane non vti, ad lauandum, vt solet: idque ob aëris adhuc intemperiem. Sed, inquit,* rigorem eius infringo. *quomodo? vel Sole admisso, vel tepida infusa. Spectat totum eo, quod balneis & lotione calida numquam vti solet, semper Psychrolutes. Adi epist.* LXXXIII. *quæ ipsa hæc interpretatur.*

2. Rigorem eius infringo.] *Sic aliquot libri: ex quibus Pincianus malebat*, rigore eius infringor. *Poßit aliquis* ad hunc rigorem eius infringor.

3. In vestimentis degitur.] *Volebat & hic Pincianus*, in stramentis, *aduersantibus libris: nec audimus. Vestimenta, ipsius lecti sunt. vt in Propertio:*

Nunc queror in toto non sidere pallia lecto.

& Terentio:

Huc est intro latus lectus, vestimentis stratus est.

vt in ipso Seneca, epist. LXXVIII. Est virtuti etiam in lectulo locus. non tantum arma & acies dant argumenta alacris animi; & in vestimentis vir fortis apparet.

4. Lectulo affixit.] *Lucubratorio illi, non dormitorio. nam & hos veteres habebant: atque homines quieti, aut litteris operati, fere semper in lecto. Iuuenalis, de ijs:*

Est genus ignauum, quod lecto gaudet & vmbra.

Seneca epist. LXXII. Quædam sunt, quæ possis & in cisio scribere, quædam lectum & otium desiderant.

5. Debebam nolle.] *Discurrere, salutare tempus terere.*

6. Sed respondeam.] *Ore videlicet, vt si coram videam.*

7. Distingue mi Lucili, ista.] *Notat Muretus ex Aristotele, ista secunda nota, dici* ἐξ ὑποθέσεως εὐκτά, sub conditione optanda; *vt, si ægrotes, sanari: & talia.*

8. Reguli arca.] *In qua clauis confixus stetit. De Provid. cap. III.*
9. Conceptis sollennibus.] *Formula enim deuouendi erat, Pontifice praeeunte, quæ est in Liuij libro VIII.*
10. Ac iam familiaribus.] *Non ignotis: itemque velut proprijs huic familiæ, quia pater vsurpauerat.*
11. Vt litaret.] *Non sacrificaret se tantum, sed Deos propitiaret. Mori certus, sed ex salute publica meri optans. Nonnius Marcellus:* Sacrificare, est veniam petere: litare est propitiare, & votum impetrare.
12. Omnibus virtutibus vtitur.] *Nam Stoico scito, nexæ ea inter se sunt. Vide me Manuduct. III. Dissert. IV.*
13. De consilij sententia.] *Ex forensi formula. Nam Prætor aut Quæsitor pronuntiat, de consilij sententia.*
14. Foribus ornatis.] *Quæ in re læta, lauru & lucernis solent obduci. Multa olim super hoc ritu egos. Elector. cap. III.*
15. Vellem quæ velles.] *Ita in Plauto,* Velim vt velles Tranio: *in consolatione, & cum affectu magis, quam effectu.*
16. Feliciter quod agis.] *Formula approbandi, & in re læta gratandi. Suetonius Claudij cap. VII. Domitiani XIII.*
17. Malacia est.] *Quæ in mari dicitur, cum stat sine ventis & fere motu. Alludit autem ad mollitiem obiter, & languorem animi effeminati.*
18. Molle nomen.] *Vt est illud* Dulce *Epicuri.*

MVRETVS.

VT à communibus.] *Paucis quibusdam de senectutis suæ imbecillitate præmissis explicat quæstionem, sint ne bona omnia optabilia: & ea quæ talia non videntur, talia tamen esse concludit.*

Quod me lectulo affixit.] *Sic apud Horatium:*

> Aut alius casus lecto te affixit.

Vbi cum quidam contra omnium librorum fidem legere vellet. afflixit: *obiecto sibi a me hoc Senecæ loco respondere ausus est, Senecam apud se tanti non esse. Ego hominis stultitiam risu & silentio excepi.*

Distingue, mi Lucili, ista.] *Breuis & expedita mihi distinctio videtur ea quæ traditur ab Aristotele, libro septimo politicorum: bona quædam simpliciter optabilia esse, quædam ἐξ ὑποθέσεως. Bonum & optabile simpliciter est, nullum facinorosum esse in ciuitate: sed si qui sint: hoc posito, bonum & optabile est. pœnas ab iis exigi. Sic non ægrotare, simpliciter bonum & optabile est: sin aliter euenerit, morbum magno & forti animo ferre. Eadem ceterorum omnium ratio est.*

Vellem quæ velles,] *De hoc loco tradidi quædam iampridem capite octauo libri noni Variarum lectionum: quæ alij postea, credo, vt sibi probari ostenderent, venditarunt pro suis.*

PINCIANVS.

NONDVM me committo frigido veri:] *Exemplar Franciscanum* acri *legit, non* veri.

Adhuc vigor est eius in frigore.] *Corrigendum puto,* adhuc rigore eius infringor.

Itaque maior pars in vestimentis degitur.] *Scribendum reor, non* vestimentis, *sed* stramentis: *hoc est, in cubili. Sequitur enim,* quod me lectulo afflixit.

Quasi colloquor tecum:] Colloquar, *non* colloquor, *vetus lectio.*

Omnium nostrorum fortem tollerantiam.] *Scribe* tormentorum, *non* nostrorum, *tum ex vetere lectione, tum quod subijcit,* tormentorum fortis patientia.

An feliciter, quod agis?] Quidem, *non* quod, *eadem.*

ERASMVS.

MALACIA est.] *Quod nos diuinauimus de malacia, idem annotarat Rodulphus: addens, Cæsarem in commentarijs belli Gallici, hac voce notare segnem & immotum maris torporem.*

OPSOPOEVS.

M. ss. in vestimentis degitur. *Et Modius epist. 21. Ex membranis Dominicanorum, & omnibus omnino libris,* vestimentis *repono pro* stramentis, *quod a coniectura Pinciani est, existimantis nullum vsum vestimentorum in lectulis, quorum statim est mentio. Sed humanum quid passus est hic eruditissimus alioqui vir. Terentius. Heautontim. scena,* Ego me non tam astutam:

> Est mihi vltimis conclaue in ædibus quoddam retro;
> Huc est introlatus lectus, vestimentis stratus est.

Nisi forte alia hæc res: quod mihi tamen, vt adhuc est, persuaderi non potest. Hactenus ille. Nec est quod longe abeamus. ipse Seneca sibi suam vindicat lectionem. Epist. 78. Est, *inquit,* mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumenta alacris animi indomitique terroribus: & in vestimentis vir fortis apparet.

M ss. non agnoscunt sequentia, nec tamen ideo solummodo ferre tormenta optabile est. *Modius item ibidem Succinctius (ait) longe membranæ:* Si fortitudo optabilis est, & tormenta patienter ferre optabile est. hoc enim fortitudinis pars est *plane concinne, vt ego arbitror. illa enim* nec tamen &c. *videntur a bono aliquo viro adscripta. qui monere vellet. patienter ferre tormenta non ob hanc tantum, quam afferret philosophus caussam, esse optabile. sed ideo quoque quod homini Christiano religionis causa quiduis fortiter perpeti, cælum aperiat, & apud Deum eum gratiosum faciat.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

CONCEPTIS solennibus.] *Certa plane fuisse & solennia verba, quibus Dictatores, Coss. Prætores sese hostiumque legiones deuouebant, ostendit Cicero lib. 2. de Nat. Deor. Plinius lib. 28. cap. 2. & auctor de vir. illust.*

c. 27. *de P. Decio filio agens. Quibus autem verbis vterentur aperit Liuius lib. 8. & Brissonius lib. 1. de formulis.*

Quæ excipiuntur foribus ornatæ.] *Hoc dicit quod in omni publica priuataque lætitia receptum, ianuam ornari lauro & lucernis. Tertullianus in Apolog.* Cur die læto non laureis postes adumbramus? nec lucernis diem infringimus &c. *Apuleius lib. 4. Metam.* Domus tota lautis obsita, tædis lucida strepebat hymenæum. *Plura Lipsius lib. 1. cap. 3. Elect.*

Quæ nobis non sertis, sed sudore.] *Locus mutilus, quem suppleo fide v. c.* quæ nobis non ture nec sertis. *Juretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SVADET otium, sed cum Philosophia iunctum. Idipsum non iactandum esse. Et in eo de se, apud se, agendum: id est, vt in vitia inquiramus, emendemus. Denique hoc otium, super aliorum negotia esse: quod magnæ reip. seruit.

EPIST. LXVIII.

CONSILIO tuo accedo: absconde te in otio, sed & otium tuum absconde. Hoc te facturum, Stoicorum [1] etiamsi non præcepto, at exemplo licet scias: sed ex præcepto quoque facies: id tibi, cum voles, approbabo. [2] Nec ad omnem Remp. mittimus, [3] nec semper, [4] nec sine vllo fine. Præterea, cum sapienti [5] Remp. ipso dignam dedimus, id est, mundum: non est extra Remp. etiamsi secesserit. imo fortasse relicto vno angulo, in maiora atque ampliora transit, & cælo impositus, intelligit [6] cum sellam aut tribunal ascenderat, [7] quam humili loco sederit. Depono hoc apud te: numquam plus agere sapientem, quam cum in conspectum eius diuina atque humana venerunt. Nunc ad illud reuertor, quod suadere tibi cœperam, vt otium tuum ignotum sit. Non est [8] quod inscribas tibi philosophiam. atque etiam aliud proposito tuo nomen impone: valetudinem, & imbecillitatem vocato, & desidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. Animalia quædã, ne inueniri possint, vestigia sua circa cubile ipsum confundunt: idem tibi faciendum est. alioqui non deerunt qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita & obstrusa rimantur. furem signata sollicitant. vile videtur, quidquid patet: aperta [9] effractarius præterit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta irrũpere cupit. Optimum itaque est, non iactare otium suum. iactandi autem genus est, nimis latere, & a conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est: ille multis annis non transit domus suæ limen. Conuocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Cum secesseris, non est agendum hoc, vt de te homines loquantur, sed vt ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? quod homines de alijs libentissime faciunt, de te apud te male existima. Assuesce & dicere verum, & audire. Id autem maxime tracta, quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia. itaque alius vomitu leuat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in cetera negligentes, huic, a quo sæpe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi [10] caussariæ partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? vlcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, liuidam manum, aut contracti cruris aridos neruos, permitteres mihi vno loco iacere, & fouere morbum meum: maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere. In pectore collectio & vomica est. Nolo laudes, nolo dicas: O magnum virum! contempsit omnia, & damnatis humanæ vitæ furoribus fugit. Nihil damnaui, nisi me: non est, quod proficiendi caussa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilij speras. non medicus, sed æger hic habitat. Malo illa, cum discesseris, dicas: ego istum beatum hominem putabam, & eruditum: erexeram aures. destitutus sum, nihil vidi, nihil audiui, quod concupiscerem, ad quod reuerterer. Si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam inuideas. Otium, inquis, Seneca mihi commendas? ad Epicureas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo maiora agas & pulchriora, quam quæ reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores, [11] digerere in litteram senes orbos, plurimum in foro posse, inuidiosa potentia ac breuis est, &, si verum æstimes, sordida. Ille me gratia forensi longe antecedit. ille stipendiis militaribus [12] & quæsita per hoc dignitate. ille clientum turba. huius turbæ par esse non possum, huius gratiæ. Tanti est ab hominibus vinci, dum a me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi! vtinam de vita

beata non in conſpectu mortis ageremus: ſed nunc quoque non moremur. Multa enim, quæ ſuperuacua eſſe & inimica, credituri fuimus rationi, nunc experientiæ credimus. Quod facere ſolent qui ſerius exeunt, & volunt tempus celeritate reparare, calcar addamus. hæc ætas optime facit ad hæc ſtudia: iam deſpumauit, iam vitia primo feruore adoleſcentiæ indomita laſſauit: non multum ſupereſt, vt extinguat. Et quando inquis, tibi proderit iſtud, quod in exitu diſcis, aut in quam rem? in hanc, [13] vt exeam melior. Non eſt tamen quod exiſtimes, vllam ætatem aptiorem eſſe ad bonam mẽtem, quam quæ ſe multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit: quæ ad ſalutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc eſt huius boni tempus. quiſquis ſenex ad ſapientiam peruenit, [14] annis peruenit.

I. LIPSIVS.

1. ETIAMSI non præcepto.] *Ita De Vit. beat. cap.* XXVIII. Non quo miſerint me illi, ſed quo duxerint, ibo: *in hac ipſa re.*

2. Nec ad omnem remp.] *De Vit. beat. cap. vlt.* Negãt noſtri ad quamlibet remp. acceſſurum ſapiẽtem.

3. Nec ſemper.] *Nec omni tempore, & vt non aliud agat.*

4. Nec ſine vllo fine.] *Pauſa & quies in ſenectute eſto. Cum diu reip. id eſt aliis; etia m tibi vaces.*

5. Remp. ipſo dignam.] *Totum hoc argumentum ex profeſſo tractauit libello, qui cum Vita Beata coiuit, & cum ea legitur. Vide cap.* XXIX. XXX. *& ſequentia.*

6. Cum ſellam.] *Curulem, in Magiſtratu.*

7. Quam humili loco.] *Reſpectu curæ, quam cælo & mundo impendit. Muretus opportune profert Themiſtij in hãc rem Epigrammation:*

> Ἄντυγος αἰθερίης ὑπερήμενος, εἰς πόθον ἦλθες
> Ἄντυγος ἀργυρέης· αἶσχος ἀπειρέσιον.
> Ἦσθα κάτω κρείσσων· ἀναβὰς δ' ἐγένου μέγα χείρων.
> Δεῦρ' ἀνάβηθι κάτω· νῦν γὰρ ἄνω κατέβης.

Quod ſubito vertimus:

> Æthera in ſella poſitum te cura ſubiuit
> * Sellæ argentatæ. pro pudor & macula!
> Maior eras, humilis; minor es nunc, ſublimatus.
> Deſcende, vt poſſis ſcandere nunc iterum.

* *Nam tunc vehebantur in carpẽte argẽteo.*

Seſe alloquitur Themiſtius, à Iuliano Cæſare ad Conſulatum euectus, & à Sapientiæ ſtudio abductus.

8. Quod inſcribas tibi philoſophiam.] *Non debet. modeſte & ſine oſtentatione tractanda eſt, Ideo Socrates olim Antiſtheni, qui* pallium tritum & ſciſſum obuertebat, atque oſtendebat: Ὁρῶ σου, ἔφη, διὰ τοῦ τρίβωνος τὴν κενοδοξίαν: Video, inquit, per pallium tuam vanitatem. *Adde ſimilis argumenti in epiſt.* V. *&* XIV. *&* XVIII. *&* CIII.

9. Effractarius.] *Qui obſerata frangunt & reſerant. Sidonius* Effractorem *vocat:* Scrinia tua manus effractorum arguta populabitur. *Iſidorus:* Apertularius, effractor. *Illud, quia operta aperit. Gloſſæ:* Apertularius, θυρεπανοίκτης.

10. Cauſſariæ partes.] *Cauſſarij in militia, qui cauſſam commeatus aut vacationis, valetudinem allegant. Inde Cauſſarij. pro ægris aut affectis: itemque,* in cauſſa eſſe, *pro morbo. Nos in militia, & Mercurialis lib.* VI. *Variar. cap.* I. *Reſtitui Senecæ hanc vocem, Conſol. ad Marciam cap.* XI. *vide.*

11. Digerere in litteram ſenes.] *Salutandi cauſſa, pugillares aut libros habebant, vbi litterarum ordine ſcripti potentes, diuites, orbi quorum gratiam aut opes captabant. De Beneſic.* VI. *cap.* XXXIII. Quid tu iſtos libros, quos vix nomenclatorum aut memoria aut manus complectitur, amicorum exiſtimas eſſe? Non ſunt iſti amici, qui magno agmine ianuam pulſant. *Quamquam illi libri proprie de Clientibus ſunt: ſed ſimile ſuadent in Patronis aut regibus iſtis fuiſſe.* Digeruntur *igitur* in litteram, *non* lineam (*vt quidam volunt?*) *quia quiſque in ſua tali legitur,* Annæus, Burrhus, Canius. *Quibuſdam libris*, in litteraturam: *ſenſu pari.*

12. Et quæſita per hoc dignitate.] *Vel Equeſtri, vel Senatoria. Nam & qui Primum pilum duxerant, Equites fiebant; & qui Tribunatu militum functi, Senatores. Supra, epiſt.* XLVII.

13. Vt exeam melior.] *Ad vocem Solonis, qui moriturus audire aliquid cupidus, &* Quo fine; *interrogatus:* Vt doctior, *inquit*, moriar.

14. Annis peruenit.] *Id eſt, beneficio annorum peruenit. ætati hoc debet.*

MVRETVS.

CONSILIO tuo.] *Sectandum quidem otium, ſed non oſtentandum.*

Etiam ſi non præcepto, at exemplo.] *Stoicorum enim principes, & ſi remp. ſapienti capeſcendum eſſe dicebant, ipſi tamen ad eam numquam acceſſerunt. Atque hoc nomine in primis eos reprehendit Plutarchus, quod eorum cum vita pugnet oratio.*

Nec ad omnem.] *Non enim ad eam quæ ita deprauata eſt, vt neque ſanari, neque corrigi queat.*

Nec ſemper.] *Dandum enim temporis aliquid etiam quieti & ſtudijs.*

Nec ſine vllo fine.] ὡς γὰρ ἀθλητικῆς, οὕτω καὶ πολιτικῆς πρεσβύτου κατάλυσίς τις ἐστί. *Romæ Senator a ſexageſimo anno non cogebatur, a ſeptuageſimo ne citabatur quidem. Et tum Plato, tum Ariſtoteles valde ſenibus mandanda ſacerdotia dicunt, vt non ſatis iam idoneis ad aliorum munerum procurationem. qua de re celebratus eſt apud Græcos verſiculus:*

> Ἔργα νέων, βουλαὶ δ' ἀνδρῶν, εὐχαὶ δὲ γερόντων.

Præterea] *Sapiens mundum ipſum ſibi patriam eſſe ducit. Ergo ne tunc quidem cum in rerum cæleſtium contemplatione defixus eſt, a rep. ſua recedit: ſed tunc denique partem illius optimam & nobiliſsimam tractat.*

Receſſerit.] *Liber vetus,* Seceſſerit.

Quam humili loco ſederit.] *Deſcendere videtur ſapiens, cum ſellam curulem conſcendit. omiſſa enim rerum ſublimium tractatione, ſe ad inferiora demittere cogitur. Hac de re extat pulcherrimum nobiliſsimi philoſophi Themiſtij epigramma, quo, cum conſul ab impio Iuliano creatus eſſet, cohortatur ſeipſum, vt relictis vanis illis honorum inſignibus, conſcendat denuo ad ſtudium ſapientiæ. Deſcendiſſe enim ſe, cum in ſellam & tribunal conſcendiſſe viſus eſt.*

Ἄντυγος αἰθερίης ὑπερήμενος εἰς πόθον ἦλθες
Ἄντυγος ἀργυρέης· αἶσχος ἀπειρέσιον.
Ἦσθα κάτω κρείσσων· ἀναβὰς δ' ἐγένου μέγα χείρων.
Δεῦρ' ἀνάβηθι κάτω· νῦν γὰρ ἄνω κατέβης.

Hoc tam pulchrum epigramma, qui tribuerunt Palladæ, nimis honorifice de inſulſi hominis ingenio iudicarunt.

Quaſi cauſariæ partes,] *Ita dictum, vt cauſarios milites dixit Liuius.*

PINCIANVS.

SI non præcepto ad exemplum,] *Exemplar meum,* ſi non præcepto. at exemplo.

Depono hoc apud te,] Depone *quidam codices, non* depono.

Atque etiam aliud propoſito tuo nomen impone: valitudinem & imbecillitatem vocato deſidiam.] *Vetus lectio.* Atqui aliud propoſito tuo nomen impone. Valitudinē & imbecillitatem vocato & deſidiā.

Plus habeo gratiæ.] Habet *non* habeo, *in eadem inuenies. Illud notandum, putare me ordinem verborum hoc loco perturbatum haberi, legendaque eſſe omnia ad hunc modum:* Ille clientum turba, cuius turbæ par eſſe non poſſum, plus habet gratiæ. Eſt tanti ab hominibus vinci, dum a me fortuna vincatur.

Tanti eſt ab hominibus vinci.] *Inuerte dictiones:* Eſt tanti ab hominibus vinci: *ex vetere lectione: etſi nonnulli codices præferant* omnibus, *non* hominibus.

Iam diſputauit,] *Quid ſi legas,* Iam diſpumauit: *quia ſubdit,* primo feruore adoleſcentiæ: *eſt enim metaphora, ſumpta a muſto.*

Hoc eſt breuius huius boni tempus.] *Verbum* breuius *non habetur in vetuſtis codicibus.*

OPSOPOEVS.

NECESSARIO *legendum eſt,* non iactare otium ſuum. *Negligentia potius quam ſtudio vocem* otium *in Romana editione omiſſam puto.*

Delendum eſt poſterius tecum, *ex auctoritate m. ſſ. Mox ijdem:* hoc eſt huius boni tempus, *& ita Pincianus.*

Cum ſellam aut tribunal aſcenderit.] *De his Reuardus lib. Pro tribunal. cap. 7.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

APERTA effractarius præterit.] *De his plurima lectu digna Langlæus lib. 8. cap. 3. Ocij Semeſt.*

Aſſueſce & dicere verum.] *v. c.* Aſſueſces.

Quaſi cauſſariæ partes.] cauſarij *dicuntur tum ij qui leui qualibet de cauſa morbos incurrunt, tum qui aliquo pacto male habent. vide Mercurialem lib. 6. c. 1. Varia. lect.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

LOCA non mutanda, ſed magis quieſcendum corpore, vt & animus poſſit. Hunc in ſalutari ſtudio defigendum, & quæ auocent vitanda.

EPIST. LVIII.

MVTARE te loca, & in alium de alio [1] tranſilire, nolo. Primum, quia tam frequens migratio, inſtabilis animi eſt. [2] coaleſcere otio non potes, niſi deſinas circumſpicere & errare. Vt animum poſſis continere, prius corporis tui fugam ſiſte. Deinde, plurimum remedia continuata proficiunt. interrumpenda non eſt quies, & vitæ prioris obliuio. Sine dediſcere oculos tuos: ſine aures aſſueſcere ſanioribus verbis. quoties proceſſeris, in ipſo tranſitu aliqua quæ renouent cupiditates tuas, tibi occurrent. Quemadmodum ei, qui amorem exuere conatur, euitanda eſt omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius quam amor recrudeſcit: ita qui deponere vult deſideria rerum omnium, quarum cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his quæ reliquit, auertat. Cito rebellat affectus. quocumque ſe verterit, pretium aliquod præſens occupationis ſuæ adſpiciet. Nullum [3] ſine auctoramento malum eſt. Auaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram & plauſum, & ex hoc potentiam, & quidquid potentia poteſt. Mercede te vitia ſolicitant: hic tibi gratis viuendum eſt. Vix effici toto ſæculo poteſt, vt vitia tam longa licentia tumida ſubigantur, & iugum accipiant: nedum, ſi tam breue tempus interuallo diſcindimus. Vnam quamlibet rem vix ad perfectum adducit aſſidua vigilia & intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare. exerce te, vt mortem & excipias, & ſi ita res ſua-

debit, accersas. interest nihil, an illa ad nos veniat, an ad illam nos. Illud imperitissimi cuiusque verbum, falsum esse ipse tibi persuade: *Bella res est,*[4] *mori sua morte.* Illud prꝺterea tecum licet cogites: Nemo[5] nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore. nam quod relinquis, alienum est.

I. LIPSIVS.

1. TRANSILIRE nolo.] *Meum & aliquot scripti*, transire.
2. Coalescere otio non potes.] *Vt enim ipse alibi:* Non coalescit planta, quæ sæpe trãsfertur.
3. Sine auctoramento.] *Sine mercede &* pretio, *quod ante dixit.*
4. Mori sua morte.] *Ita Suetonius, de Iulianis percussoribus:* nemo amplius triennio superuixit, neque sua morte defunctus est. *Sua, id est ex natura communi lege, quam manu non facit. Opponitur mors* βίαιος, θάνατος, violenta.
5. Nisi suo die.] *Verissimum est. nostro ratiocinio præmorimur; fati decreto morimur.*

PINCIANVS.

NEDVM si tam breue tempus per interualla discindimus.] *Exemplar antiquum*, nedum si tam breue temporis interuallum discindimus.

OPSOPOEVS.

M.*ss partim*, si tam breue tempus interuallum discidimus, *partim* interuallo discindimus, *partim*, discimus.

GRVTERVS ET IVRETVS.

AD perfectum reducit.] *v. c.* perducit.
An illa ad nos veniat.] an, *abest a v. c. Iureti, & recte.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

POMPEIIS se fuisse, & præteriti temporis admonitu, sensisse eius fugam. Mortem instare portum nempe iactionum. neque timendam, neque appetendam, aut sumendam: nisi interdum. & quando? cum ratio, non impetus suadebit. Pluria & perpulchra in hunc sensum.

EPIST. LXX.

POST longum interuallum Pompeios tuos vidi. in conspectum adolescentiæ meæ reductus sum. quidquid illic iuuenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse, & paullo ante fecisse. Prænauigamus, mi Lucili, vitam: & quemadmodum in mari, vt ait Virgilius noster,

— Terræque vrbesque recedunt:

sic in hoc cursu rapidissimi temporis, primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quidquid est illud inter iuuenem & senem medium, in vtriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos. nouissime incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi?[1] portus est, aliquando petendus, numquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui cito nauigauit. Alium enim, vt scis, venti segnes ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo tædio lassant: alium pertinax flatus celerrime perfert. Idem euenire nobis puta. alios vita velocissime adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus: alios macerauit & coxit. quæ, vt scis, non semper retinenda est.[2] Non enim viuere bonum est, sed bene viuere. Itaque sapiens viuit, quantum debet, non quantum potest. Videbit vbi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, & tranquillitatem turbantia,[3] emittit se: nec hoc tantum in necessitate vltima facit, sed cum primum illi cœperit suspecta esse fortuna, diligenter circũspicit numquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat? tardius fiat, an citius. non tamquam de magno detrimento timet.[4] Nemo multum ex stillicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet. bene autem mori, est effugere male viuendi periculum. Itaque effæminatissimam vocem[5] illius Rhodij existimo, qui cum in caueam coniectus esset a tyranno, & tamquam ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidam vt abstineret cibo: *Omnia*, inquit, *homini, dum viuit, speranda sunt.* Vt sit hoc verum, non omni pretio vita emenda est. Quædam, licet magna, licet certa sint, tamen

ad illa

ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem, in eo qui viuit omnia posse fortunam, potius quam cogitem in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit, & destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit pœnæ suæ manum. Stultitia est, [6] timore mortis mori. venit qui occidat. Exspecta. quid occupas? quare suscipis alienæ crudelitatis procurationem? vtrum [7] inuides carnifici tuo, [8] an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam,& inedia potius quam veneno mori. [9] triginta tamen dies in carcere,& in exspectatione mortis exegit: non hoc animo, tamquam omnia fieri possent, tamquam multas spes tam longum tempus reciperet. sed vt præberet se legibus, vt fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, quam mortem contemnere, venenum timere? [10] Scribonia grauis fœmina, amita [11] Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quam nobilis,[12] maiora sperantis, quam aut [13] illo sæculo quisquam sperare poterat,[14] aut ipse vllo. cum æger à senatu in lectica relatus esset, non sane [15] frequentibus exsequijs, (omnes enim necessarij [16] deseruerant impie, iam non reum, sed funus) habere cœpit consilium, vtrum consciscerct sibi mortem, an exspectaret. Cui Scribonia: *Quid te, inquit, delectat* [17] *alienum negotium agere?* [18] Non persuasit. manus sibi attulit, nec sine caussa. Nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si viuit, alienum negotium agit. Non possis itaque [19] de re in vniuersum pronunciare, cum mortem vis externa denunciat, occupanda sit, an exspectanda. Multa enim sunt, quæ in vtramque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex & facilis est, quid ni huic inijcienda sit manus? Quemadmodum nauim eligam nauigaturus, & domum habitaturus, ita mortem vtique qua sum exiturus e vita. Præterea, quemadmodum non vtique melior est longior vita, sic peior vtique mors longior. In nulla re magis, quam in morte, morem animo gerere debemus. exeat qua impetum cepit: siue ferrum appetit, siue laqueum, siue aliquam potionem venas occupantem, pergat,& vincula seruitutis abrumpat. Vitam & alijs approbare quisque debet, mortem sibi. optima est, quæ placet. Stulte hæc cogitantur: Aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temere, aliquis fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare id in manibus esse consilium, [20] ad quod fama non pertinet? hoc vnum intuere, vt te fortunæ quam celerrime eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo male existiment. Inuenies etiam [21] professos sapientiam, qui vim afferendam vitæ suæ negent, & nefas iudicent ipsum interemptorem sui fieri. exspectandum esse exitum, quem natura decreuit. Hoc qui dicit, non videt se libertati viã claudere. [22] Nil melius æterna lex fecit, quam quod vnum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego exspectẽ vel morbi crudelitatem, vel hominis, cum possim per media exire tormẽta, & aduersa discutere? Hoc est vnum, cur de vita non possimus queri: neminem tenet. Bono loco res humanæ sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. Placet? viue non placet? licet eo reuerti vnde venisti. Vt dolorem capitis leuares, sanguinem sæpe emisisti: ad extenuandum corpus vena percutitur: nõ opus est vasto vulnere diuidere pręcordia.[23] scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: & puncto securitas cõstat. quid ergo est, quod nos facit pigros, inertesque? Nemo nostrũ cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo, etiã inter iniurias detinet. Vis aduersus hoc corpus liber esse? tamquam migraturus habita: propone tibi quandoque hoc contubernio carẽdum. fortior eris ad necessitatẽ exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercẽtur fortasse in superuacuum. aduersus paupertatem præparatus est animus? permansere diuitiæ. ad contemptum nos doloris armauimus? numquam à nobis exiget huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. vt fortiter amissorum desideria pateremur, præcepimus nobis? omnes quos amabamus, superstites fortuna seruauit. Huius vnius rei vsum qui exigat dies, veniet. Non est quod existimes, magnis tãtum viris hoc robur fuisse, quo seruitutis humanæ claustra perrumperent. non est quod iudices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, [24] manu extraxit: cum vilissimæ sortis homines ingenti impetu in tutum euaserint, cumque [25] commodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere: obuia quæque rapuerunt, & quæ natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo [26] bestiariorũ, vnus e Germanis, cum ad [27] matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. ibi lignũ id, quod ad emundanda obscœna adhærente spongia positum est, totum in gulam farsit, & vi præclusis faucibus spiri-

tum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere. ita prorsus. Parum munde, & parum decenter. Quid est stultius, quam fastidiose mori? O virum fortem! ô dignum, cui fati daretur electio! quam fortiter ille gladio vsus esset! quam animose in profundã se altitudinem maris, aut abscissæ rupis, immisisset! Vndique destitutus inuenit, quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum: vt scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, vt cuique visum erit, dum hoc cõstet; præferendam esse spurcissimam mortem seruituti mundissimæ. Quoniam cœpi sordidis exemplis vti; perseuerabo. plus enim à se quisque exiget, si viderit hanc rem etiam à contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cum admiratione consueuimus, supra imitationem positos putamus: iam ego istã virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, quam in ducibus belli ciuilis ostẽdam. Cum adueheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum [28] spectaculum missus, tamquam somno premẽte nutaret, caput vsque eo demisit, donec radijs insereret, & tamdiu se in sedili suo tenuit, donec ceruicem circumactu rotæ frangeret. eodẽ vehiculo quo ad pœnam ferebatur, pœnã effugit. Nihil obstat, erumpere & exire cupienti. [29] In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem. cui ad manum plura sunt, per quæ sese asserat, is delectum agat, & qua potissimum liberetur consideret: cui difficilis occasio est, is proximam quãque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque mancipia, vbi illi stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant? Ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperauit, sed inuenit. Ex eodẽ tibi munere plura exempla promisi. [30] Secundo Naumachiæ spectaculo, vnus è barbaris lanceam, quam in aduersarios acceperat, totam iugulo suo immersit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iam dudum effugio? quare ego mortem armatus exspecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt homines, quam occidere. Quid ergo? quod animi perditi noxiosique habent, non habebunt illi, quos aduersus hos casus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eumdem. nihil autem interesse, vnde incipiat [31] quod venit. Eadem illa ratio monet, vt, si licet, moriaris sine dolore: sin autem non potest, fac quemadmodum potes, & quidquid obuenerit ad vim adferendam tibi, inuadas. Iniuriosum est rapto viuere: at contra pulcherrimum, mori rapto.

I. LIPSIVS.

1. PORtus est.] *Vitam cum mari conferri, & in eo agitatione, crebrum. Quies autem & portus, in morte. Vide Consol. ad Polyb. cap.* XXVIII.

2. Non enim viuere bonum.] *Plutarchus Consol. ad Apollon.* Modus enim vitæ, honestum; non temporis longinquitas est. *Itemq; antea:* Non esse longissimam vitam, optimam; sed honestissimam. Neque enim qui plurimum cithara cecinit, aut orauit, aut nauem gubernauit, sed qui optime, commendatur. *Adde epist.* XCIII.

3. Emittit se.] *Ex Stoico decreto. quibus probatur illa* ἐξαγωγὴ *& eductio è vita, si caussa non sit vitæ. Diximus in Manud.* III. *Dissert.* XXII.

4. Nemo multum ex stillicidio.] *Aptissima imago. Vita velut guttatim per horas & dies fluit: & mox desinit: quid mali, inquit, si paulo citius?*

5. Illius Rhodij.] *Telesphori, qui à Lysimacho in caueam coniectus. Vide de Ira lib.* III. *cap.* XVII.

6. Timore mortis mori.] *Supra epist.* XXIIII. Tantam hominum imprudentiam esse, vt quidam timore mortis cogantur ad mortem. *Lucretius:*

> Et sæpe vsqueadeo, mortis formidine, vitæ
> Percipit humanos odium lucisq; videndæ,
> Vt sibi consciscant mærenti pectore letum.

Arcesilaus, apud Plutarchum Consol. ad Appollonium: πολλοὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν, καὶ τὰς περὶ τοῦ θανάτου διαβολὰς, ἀποθνήσκουσιν ἵνα μὴ ἀποθάνωσι. Multi ob vilitatẽ ingenij, & criminationes mortis, moriũtur ne moriantur: *Nimirum, vt Diogenes aiebat,* ὁ φόβος οὕτω χαλεπὸς, ὥστε πολλοὶ ἤδη προέλαβον τὸ ἔργον· οἱ μὲν ἐν τοῖς χειμαζόμενοι, οὐ περιμείναντες καταδῦναι τὴν ναῦν, ἀλλὰ πρότερον αὑτοὺς ἀποσφάξαντες: adeo difficilis & mala res metus est, vt multi anteceperint ipsum factum, id est id quod timebatur. Vt qui in naui tempestate iactantur & periclitantur, non exspectato dum ea mergatur, sese interficiunt. *Lucanus his consonat.*

> —— multos in summa pericula misit
> Venturi timor ipse mali.

7. Inuides carnifici.] *Ne gloriam tui interfecti habeat.*

8. An parcis?] *Ne interficiendi molestiam.*

9. Triginta dies.] *Post ipsam damnationẽ, quia* Delia festa, *vt Xenophon ait,* interuenerunt. Ἀνάγκη, *inquit,* ἐγένετο αὐτῷ μετὰ τὴν κρίσιν τριάκοντα ἡμέρας βιῶναι, διὰ τὸ Δήλια μὲν ἐκείνου τοῦ μηνὸς εἶναι· τὸν δὲ νόμον

μηδένα ἐᾶν δημοσίᾳ ἀποθνήσκειν, ἕως ἂν ἡ θεωρία ἐκ Δήλου ἐπανέλθῃ: Necesse illi fuit triginta dies post sententiam, viuere, quia Delia festa illo mense erant. Lex autem non sinebat publice quemquam tollere, nisi pompa e Delo rediisset. *Simile Romanis, non funestare dies festos & latos suppliciis.*

10. Scribonia grauis fœmina.] *Quondam Augusti coniux: Tacitus II. Annal.*

11. Drusi Libonis.] *Cuius criminatio & mors, in eodem scriptore ibidem: at non hoc de Scribonia hic narratum.*

12. Maiora sperantis.] *Imperium & res summas.*

13. Illo sæculo.] *Tiberiano. cum ipse Princeps intentus, & potentiæ suæ anxius.*

14. Aut ipse vllo.] *Ne laxo quidem & libero. quia non illi ingenium ad eminendum.*

15. Frequentibus exsequiis.] *Cur hoc mutant? appellat enim statim* funus: *& vt iam mortuus deducebatur. Volunt tamen,* obsequiis, *etiam docti.*

16. Deseruerant impie.] *Non video cur illi impietatis sit accusentur, in iusto à Principe metu, & ne fauisse viderentur. Malim,* impium.

17. Alienum negotium.] *Carnificis, cui destinaris.*

18. Non persuasit.] *Sic libri omnes, nec muto. Videtur enim mens Scriboniæ fuisse, ne mori præuerteret, & occuparet quod alium erat facturum. Etsi aliorsum id vertit mox Seneca, & Drusi factum* στωϊκῶς *probans, ait* alienum etiam negotium agere, *qui alteri viuunt, & animam in manu eius positam trahunt. Alij tamen ediderunt sublata negatione,* Persuasit: *moti, opinor, sequentibus verbis.*

19. De re in vniuersum pronunciare.] *Lege nostra, sodes, super ea tota, in Manud.* III. *Dissert.* XXII.

20. Ad quod fama non pertinet.] *Nec enim ipse eam auditurus es. atque eo sensu, non pertinet: pertinet tamen, si post te etiam de eâ curas.*

21. Professos sapientiam.] *Peripateticos.*

22. Nil melius æterna lex.] *Haud dissimile illud Tragici, in diuina Thebaide:*

> Vbique mors est. optime hoc cauit Deus:
> Eripere vitam nemo non homini potest,
> At nemo mortem.

23. Scalpello aperitur.] *Secta nimirum vena. quæ crebra via mortis Senecæ æuo, & ipsius Senecæ fuit.*

24. Manu extraxit.] *De Prouid. cap.* II. Animam, indignam quæ ferro contaminaretur, manu educit.

25. Commodo mori.] *Alij* cumque suo modo mori: *mihi non placitum. Certe non licuit iis commode mori, qui asseruabantur, inter custodias, & inclusi.*

26. Bestiariorum.] *Qui ad bestias damnati, vel auctorati.*

27. Matutina spectacula.] *Supra, epist.* VII. *Similia autem exempla habes & in Symmacho lib.* II. *epist.* XLVI.

28. Spectaculum missus.] *Missus aliunde, à Præside prouinciæ. Suspicabar aliquando,* Mysus: *vt supra* Germanus.

29. In aperto nos natura custodit.] *Quasi dicat. liberi sumus, & natura in aperto, non in clauso nos habet. Vita alligauit, sed vinculis quæ, cum voles, & vt voles, rumpas.*

30. Secundo Naumachiæ spectaculo.] *Naumachiam bis Nero dedit: alteram intelligit. Possis & ad diem spectaculi alterum referre.*

31. Quod venit.] *Vide an non argutius,* quod finit: *etsi alterum nec damno, & accipio, Nihil interesse vnde veniat, quod omnino venit.*

MVRETVS.

Post longum interuallum] *Effluere vitam nobis non sentientibus. Stultum esse, de vitæ breuitate conqueri. Mortem expectandam quidem æquo animo: sed si res ita postulet, adsciscendam, & interdum eligendum mollissimum illius genus: interdum quodcunque se obtulerit, occupandum. Hoc postremum ex illa stulta Stoicorum sapientia est, qua putabant multa euenire posse, propter quæ sapiens mortem sibi consciscere deberet. Vellem, Senecâ aut ab illa insaniâ abfuisset, aut saltem in ea commendanda parcior ac moderatior fuisset.*

Prænauigamus] *In quibusdam veteribus* Prætermauigamus: *quod mihi quidem magis arridet.*

Abscondimus.] *Nauticum verbum hoc quoque Virgil.*

> Protinus aërias Pheacum abscondimus arces.

Emittit se.] *Stoicum loquendi genus* ἐξάγειν ἑαυτόν. εὔλογος ἐξαγωγή.

Stultitia est] *Martialis*: Hic, rogo, non furor est, ne moriare, mori?

Scribonia] *Hanc historiam accurate explicat Tacitus libro secundo annalium ab excessu D. Augusti.*

PINCIANVS.

Et quemadmodum Virgilius noster ait, in mari terræque vrbesque recedunt,] *Erratum in ordine verborum. Lege*: Et quemadmodum in mari, vt ait Virgilius noster, terræque vrbesque recedunt: *ex vetere lectione.*

Stultitia est, timore mortis mori.] *Eadem addit complusculа verba hoc pacto*: Si ibi commodaret, stultitia esset. Stultitia est, timore mortis mori.

Quam illo seculo quisquam sperare poterat. at ipse quum æger à senatu, &c.] *Lego ex eadem,* quam illo seculo quisquam sperare poterat, aut ipse vllo. *Quum æger* à senatu, *&c.*

Non sane frequentibus obsequiis,] *Exemplar Facundi & Primitiui,* exequiis *legit, non* obsequiis.

Vtrum consciscere mortem,] *Vetus lectio,* vtrum consciscere sibi mortem.

Alia enim exercent fortasse in superuacuum.] Exercentur *legendum, non* exercent, *ex eadem.*

Nunquam à nobis exiget huius virtutis experimentum] *Scribo contra omnia exemplaria* exegit, *nō* exiget, *quia præcedit,* permansere diuitiæ, *& sequitur,* superstites fortuna seruauit.

Huius vnius rei vsum qui excitet dies veniet.] *Exemplar Franciscanum* exigat, *habet, non* excitet, *rectissime*

dixerat enim paulo ante, nunquam à nobis exegit huius virtutis experimentum.

Cumque commodo mori non licuisset,] *Non* commodo, *sed* quomodo, *omnia scripta exemplaria praeferunt: vt putem omissum fuisse librariorum incuria verbum aliquod, necessarium ad complementum sententiæ.*

Et in præclusis faucibus spiritum elisit.] *Præpositio* in *superuacanea est; ex eisdem.*

Triginta dies in carcere & in expectatione mortis exegit, propter delia festa. Xenophon libro 4. de Socrate: ὁ μολογεῖται οὐδένα πω τῶν μνημονευομένων ἀνθρώπων κάλλιον θάνατον ἐνεγκεῖν. ἀνάγκη μὲν γὰρ ἐγένετο αὐτῷ μετὰ τὴν κρίσιν τριάκοντα ἡμέρας βιῶναι διὰ τὸ Δήλια, μὲν ἐκείνου τοῦ μηνὸς εἶναι, τὸν δὲ νόμον μηδένα ἐᾶν δημοσίᾳ ἀποθνήσκειν, ἕως ἂν ἡ θεωρία ἐκ Δήλου ἐπανέλθῃ.

GRVTERVS ET IVRETVS.

TRanquillitatis lentissimo tædio] *v. c.* lentissimæ.

Bene mori, aut male] *v. c.*

Triginta tamen dies in carcere] *propterea videlicet quod illo mense Delia festa peragerentur: lex vero non sineret palam in quemquam animaduerti, antequam oraculi consultores Delo reuerterentur. Xenophon lib. 4. quod animaduertit. P. Faber lib. 2. Semest. cap. 9.*

Non sanè frequentibus obsequijs] *v. c.* exsequijs, *quam scripturam constanter retinere suos libros testantur Pincianus & Gruterus. Sane si quis paulo accuratius sensum auctoris expendet, videbit illud,* exsequijs, *nescio quid argutius sonare. Nam statim subiecit,* hunc Libonem non iam reum, sed funus fuisse: *funeri autem* exsequiæ *aptius conueniunt quam* obsequia, *quæ propriè viuis debentur:* Frequentes *autem* exsequias *dicit, quod Ouidius in carmine de morte Psittaci:*

Occidit, exsequias ite frequenter aues.

Ita enim ibi in veteri codice. hæc Iuretus.

Vltimu qui exigat dies] *v. c. excitet.*

Cumque commodo mori non licuisset] *P. Faber lib. 1. Semest. cap. 4. scribit malle se:* cumque suo modo mori. *Ego ei subscribo. Grut.*

Quam fastidiose mori] *v. c. Iureti* studiose.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SVMMVM Bonum in oculis habendum, eo singula consilia vel actiones referendas. Quod igitur illud? vnum Honestum. Adulterant, qui Externa, miscent: quia in solo animo hæret. Deinde, Bona paria esse: & Contemptum à Claritate non differre, si vtrumque ex Honesto. Catonem dat exemplum, & (ô pulchre!) dilatat. Mortem honestam à vita tali, non item differre: contra Academicos, qui gradus faciunt Beatitatis. Non esse, nec illam, nec Honestum intendi. Itaque in eculeo, Beatissimo esse licere. Itane? non pallebit, tremet, dolebit? Imo (a natura enim ista:) sed hæc omnia animi robore vincet. Nec tamen statim omnes. discrimina sunt inter Sapientes, aut Studiosos. Lege sodes, attende, mirare.

EPIST. LXXI.

SVbinde me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari diuidi. cum magna pars consilij sit in tempore, necesse est euenire, vt de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum iam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostræ feruntur, imo voluuntur. Ergo cōsilium sub die nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: [1] sub manu, quod aiunt, sub manu nascatur. quemadmodum autem inueniatur, ostendam. Quoties quid fugiendū sit, aut quid petendum, voles scire: ad summum bonum, & propositum totius vitæ respice. Illi enim cōsentire debet quidquid agimus. non disponet singula, nisi cui iam vitæ suæ summa proposita est. Nemo, quamuis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitę omnes deliberamꝰ, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, [2] qui sagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum. errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia viuimus casu. Quibusdam autem euenit, vt quædam scire se nesciant: quemadmodum quærimus sæpe eos, cum quibus stamus: ita plerumque finem summi boni ignoramus appositum. nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges: digito, vt ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet, in particulas illud diducere, cum possis dicere: Summum bonum est, quod honestum est? & quod magis admireris, [3] Vnum bonum est, quod honestum est: cetera falsa & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, & virtutem

adamaueris (amare enim parum est) quidquid illa contigerit, id tibi, qualecunque alijs videbitur, faustum felixque erit: & torqueri, si modo iacueris ipso torquente securior: & ægrotare, si non maledixeris fortunę, si non cesseris morbo. Omnia denique quę ceteris videntur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris. Hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum: & omnia incommoda suo iure bona vocabuntur, quæ modo virtus honestauerit. Multis videmur maiora promittere, quam recipit humana conditio. non immerito. ad corpus enim respiciunt. reuertantur ad animum: iam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili virorum optime, & relinque istum [4] ludum litterarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant, qui animum minuta docendo demittunt & conterunt: fies similis illis, [5] qui inuenerunt ista, non qui docent, & id agunt vt philosophia potius difficilis, quã magna videatur. Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philosophiam reuocauit ad mores, & hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaq; distinguere: *Vt sis beatus*, inquit, *& te alicui stultum videri sine*. Quisquis volet, tibi contumeliam faciat. & iniuriam: tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo præstabit, nisi qui [6] omnia bona exæquauerit: quia nec bonum sine honesto est, & honestum in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter præturam Catonis, & repulsam? nihil interest vtrum Pharsalica acie Cato vincatur, an vincat? hoc eius bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, & componeret pacem? Quid ni par sit? eadem enim virtute & mala fortuna vincitur & ordinatur bona. virtus autem non potest maior aut minor fieri. Vnius staturę est. Sed Cn. Pompeius amittet exercitum: sed illud pulcherrimum reip. [7] prætextũ, optimates, & prima acies Pompeianarum partium, senatus ferens arma, vno prælio profligabuntur: & tã magni ruina imperij, in totum dissiliet orbem. aliqua pars eius in Ægypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet. ne hoc quidem miserę reip. continget, semel ruere. Omnia licet fiant. Iubam in regno suo, non locorum notitia adiuuet, non popularium pro rege suo virtus obstinatissima: Vticensium quoque fides [8] malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat: olim prouisum est, ne quid Cato detrimẽti capiat. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsas Catonis. tam magno animo feret, aliquid sibi ad victoriam, quam ad præturam obstitisse. Quo die [9] repulsus est, lusit, qua nocte periturus fuit, legit. eodem loco habuit, prætura & [10] vita excedere. omnia quæ acciderent, ferenda esse persuaserat sibi. Quid ni ille mutationem Reip. forti & æquo pateretur animo? quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cælum, non totus hic rerum omniũ contextus, quamuis Deo agente ducatur.[11] non semper tenebit hunc ordinẽ: sed illum ex hoc cursu aliquis dies deijciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debẽt, crescere, extingui. Quæcumque vides supra nos currere, & hæc quibus innixi atque impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. nulli non senectus sua est. inæqualibus ista spatijs eodẽ natura demittit. quidquid est, non erit, nec peribit,[12] sed resoluetur. Nobis solui, perire est. Proxima enim intuemur: ad vlteriora non prospicit mens hebes, & quæ se corpori addixerit: alioqui fortius finẽ sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, & composita dissolui, dissoluta componi. in hoc opere æternam artem cuncta tẽperantis Dei verti. Itaque Cato cum æuum animo percurrerit, dicet: Omne humanum genus, quodque est, quodque erit, morte damnatum est. omnes quæ vsquã rerum potiuntur vrbes,[13] quæque alienorum imperiorum magna sunt decora, vbi fuerint, aliquando quæretur, & vario exitij genere tollentur. alias destruent bella, alias desidia, paxque ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos [14] repentina maris inundatio abscondet, aut in subitam cauernam considentis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momẽto publica fata præcedo? magnus animus Deo pareat: & quidquid lex vniuersi iubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque [15] inter diuina mansurus: aut certe sine vllo futurus incommodo, [16] naturæ suæ remiscebitur, & reuertetur in totum. Non est ergo M. Catonis maius bonum honesta vita, quam mors honesta: quoniam [17] non intenditur virtus. [18] Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem: quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. habet numeros suos, plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, & quæ ex proposito sumenda sunt, & quæ [19] subita res tulit. nam si hanc inæqualitatem receperis, vt fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiã in malis: & infelicem Socratẽ dices in car-

cere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quam fecerat, retractantẽ: calamitosissimum omnium Regulum, fidei pœnas etiam hostibus seruatę pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. negant enim illum esse beatũ, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidẽ esse etiam inter hos cruciatus fatentur, [20] sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modo illi virtus inest, si illam aduersa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. manet autem. Virtutẽ enim intelligo animosam & excelsam: quam incitat, quidquid infestat. Hunc animum quem sæpe induunt generosæ indolis iuuenes, quos alicuius honestę rei pulchritudo percussit, vt omnia fortuita cõtemnant, profecto sapientia infundet, & tradet: persuadebit vnum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quam regulam, qua rectum probari solet. quam si flectes, quidquid ex illa mutaueris, iniuria est recti. Idem ergò de virtute dicemus: & hæc recta est. flexuram non recipit. rigida est: amplius intendi non potest. Hęc de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quæ ab illa quidem fiunt, alia alijs rectiora sunt. huic enim necesse est respondeant. ita paria sunt. Quid ergo? inquis. iacere in conuiuio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? illud licet magis admireris. Iacere in conuiuio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc honeste fit. bona ista aut mala, non efficit materia, sed virtus. hæc vbicumque apparuit, omnia eiusdem mensuræ ac pretij sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum æstimat ex suo, quod dicam paria bona esse aduersa fortiter portantis, & prospera honeste iudicantis: quod dicam paria bona esse eius qui triumphat, & eius qui ante currum vehitur, inuictus animo. Non putant enim fieri, quidquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si vri, vulnerari, occidi, alligari iuuat? aliquando etiã libet. Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicij loco labor est, [21] delicatus miseretur industrij, desidioso studere torqueri est. Eodẽ modo hæc, ad quæ omnes imbecilli sumus, dura atque intoleranda credimus, obliti quã multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi & enerues. Magno animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse, quod nostrum est. Sic quędam rectissima, cum in aquam demissa sunt, speciem curui præfractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert. animus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio vegetum, dicet [22] fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum aduersarum onera rigida ceruice sustollit, qui supra fortunam exstat. Non mirum est, in tranquillitate nõn concuti: illud mirare, ibi extolli aliquem, vbi omnes deprimuntur; ibi stare, vbi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in alijs quæ aduersa appellamus, mali? hoc, vt opinor, succidere mentem, & incuruari, & succumbere: quorum nihil sapienti viro potest euenire. Stat rectus sub quolibet pondere. nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quæ ferenda sunt, displicet. Nam quidquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur: vires suas nouit: scit se esse oneri ferendo. [23] Non educo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente, submoueo. memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis. hæc mordetur, vritur, dolet: altera rationalis. hęc inconcussas opiniones habet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summum illud hominis bonũ. quod antequam impleatur, incerta mentis volutatio est: cum vero perfectũ est, immota illa stabilitas est. Itaque [24] inchoatus, ad summa procedens, cultorque virtutis, etiamsi appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, & remittet aliquid ex intentione mentis. nondum enim incerta transgressus est, etiam nunc versatur in lubrico. beatus vero, & virtutis exactæ, tunc se maxime amat, cum fortissime expertus est: & metuenda ceteris, si alicuius honesti officij pretia sunt, non tantum fert, sed amplexatur, multoque audire mauult, [25] Tanto melior, quam felicior. Venio nunc illo, quo me vocat exspectatio tua. Ne extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur, & tremet sapiens, & dolebit, & expallescet: hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis? vbi illud malum verum est? illic scilicet, si ista animum detrahunt, si ad confessionem seruitutis adducunt, si illi [26] pænitentiam sui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi professi sapientiam, leuissimis nonnumquam minis exterriti sunt. Hoc loco nostrum vitium est, qui quod dicitur de sapiente, exigimus & à proficiẽte. Suadeo adhuc mihi ista quæ laudo,

nondum perſuadeo: etiamſi perſuaſiſſem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, vt ad omnes caſus procurrerent. Quemadmodum lana quoſdam colores ſemel ducit, quoſdam niſi ſæpius macerata & recocta non perbibit: ſic alias diſciplinas ingenia cum accepere, protinus præſtant: hæc niſi altè deſcendit, & diu ſedit, animum non colorauit, ſed infecit, nihil ex his quæ promiſerat, præſtat. Citò hoc poteſt tradi, & pauciſſimis verbis, vnum bonum eſſe virtutem: nullum certè ſine virtute: & ipſam virtutem in parte noſtri meliore, id eſt, rationali poſitam. Quid erit hæc virtus? iudicium verum, & immotum: ab hoc enim impetus veniet mentis, ab hoc omnis ſpecies, quæ impetum mouet, redigetur ad liquidum. Huic iudicio conſentaneum erit, omnia quæ virtute contacta ſunt, & bona iudicare, & inter ſe paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona ſunt, ſed in totum non ſunt bona. His [17] pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter ſe interuallis diſtabunt, alia maiora, alia minora erunt. Et in ipſis ſapientiam ſectantibus [18] magna diſcrimina eſſe, fateamur neceſſe eſt. alius iam in tantum profecit, vt contra fortunam audeat attollere oculos, ſed non pertinaciter: cedunt enim nimio ſplendore præſtricti. alius in tantum, vt poſſit cum illa conferre vultum: ſi iam peruenit ad ſummum, [19] & fiduciæ plenus eſt. Imperfecta neceſſe eſt labent, & modò prodant, modò ſublabantur, aut ſuccidant. Sublabentur autem, niſi ire & niti perſeuerauerint: ſi quidquã ex ſtudio & fideli intentione laxauerint, retro eundum eſt. Nemo profectum ibi inuenit, vbi reliquerat. Inſtemus itaque, & perſeueremus. plus quàm profligauimus, reſtat: ſed magna pars eſt profectus, velle proficere. Huius rei conſcius mihi ſum: volo, & tota mente volo. Te quoque inſtinctum eſſe, & magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus. ita demum vita beneficium erit: alioqui mora eſt, & quidem turpis inter fœda verſantibus. Id agamus, vt noſtrum omne tempus ſit. non erit autem, niſi prius nos noſtri eſſe cœperimus. Quando continget contemnere vtrãque fortunam? quando continget omnibus oppreſſis affectibus, & ſub arbitrium adductis, hanc vocem emittere? Vici. Quem vicerim, quæris? Non Perſas, nec extrema Medorũ, nec ſi quid vltra Dahas bellicoſum iacet: ſed auaritiam, ſed ambitionem, ſed metum mortis, qui victores gentium vicit.

I. LIPSIVS.

1. SVb manu, quod aiunt.] *Suetonius Augusto;* Quò celerius ac ſub manu annunciari poſſet.

2. Qui ſagittam vult.] *Similis imago apud Ariſtotelem in hac ipſa re, 1. Ethic. Nicom. cap. 11. Vide me in Manuduct. 11. cap.* XIII.

3. Vnum bonum, quod honeſtum.] *Capitale Stoicum dogma, & fons reliquorum. Ego Manuduct.* II *Differt.* XX.

4. Ludum litterarium philoſophorum.] *Faber ex codice ſcripto,* litterariorum: *at mihi ex meo placeat,* litteralium. *Philoſophis ſcilicet qui litteras curant, & Philoſophiam Philologiam reddunt.*

5. Qui inuenerunt.] *Socrati, Zenoni, talibus, vita philoſophis.*

6. Omnia bona exæquauerit.] *In læta aut triſti materie ea ſint. Supra, epiſt.* LXVI. *diffusè.*

7. Prætextum, optimates.] *Suetonius Iulij cap.* XXX. Et prætextum quidem illi ciuilium armorũ hoc fuit. *Pompeius autem Optimatum & reip. cauſſam agere videbatur, atque id ambitioni ſuæ prætexebat. Poſſis etiam accipere, Senatum velut prætextum veſtis & purpuram, in reliquo reip. corpore eſſe. Ita Epictetus* Virum bonum, purpuram in veſte *facit.*

8. Malis fracta deficiat.] *Meus & quidam,* malis paſſa & fracta deſinat. *Forte,* malis preſſa: *vel vt Gruterus noſter,* quaſſa.

9. Repulſus eſt, luſit.] *Pila quidem, & in publico. adeò nec ruduit, nec doluit. Adde epiſt.* CIIII.

10. Vita excedere.] *Quia de Pratura etiam, mallem* excidere.

11. Non ſemper tenebit.] *Refert Muretus ad id, quod Plato etiam ſcribit in Politico,* Solem & ſidera non eodem ſemper motu, ſed alio alias ferri: atque adeò vbi nunc occidit Sol, inde ortum olim eſſe. *Non refuto. ſimplicius tamen arbitror, ad Stoicam* ἐκπύρωσιν, *ſiue* conflagrationem *referre, cum omnia confuſa peribunt. Similis ſententiæ ſunt, quæ Conſol. ad Polyb. cap.* XXI. *legas.*

12. Sed reſoluetur.] *In prima principia, Ignem & Materiam.*

13. Quæque alienorum imperiorum.] *Tota ſententia eſt. tam vrbes quæ imperant, vt Roma aliqua, aut Carthago: & quæ imperantur, vt Corinthus, Syracuſæ, Athenæ; quæ tamen illis ipſis imperantibus decus & lumen afferunt. Nam clarum & magnificum eſt ſcilicet, tam magnis imperare. Sunt igitur decora alieni imperij.*

14. Repentina maris inundatio.] *Id quoque Stoicum, Cataclyſmo mundi partes perire, aut mergi. Vide Phyſiol. lib.* II. *Diſſert.* XX.

15. Inter diuina manſurus.] *Inter aut iuxta ſidera. In Phyſiol.* II. *Diſſert.* XI.

16. Naturæ ſuæ reminiſcebitur.] *Sæpe ſic ambiguè de Anima, vtrum maneat, an ſtatim ad originem ſui id eſt ſidera recurrat. Nos loco dicto.*

17. Non intenditur Virtus.] *Stoicum dogma, Non creſcit, non minuitur. Vide Manud.* III. *Diſſert.* IV.

18. Idem eſſe Veritatem & Virtutem.] *Eo ſenſu, quòd Virtus ſit ſcientia: omnis autem ſcientia veritas. Plato*

non ipsum quidem Summum Bonum Veritatem esse, sed ei adhærere: sicut Soli lucem. Esse igitur ἀγαθοειδῆ, *non ipsum* ἀγαθόν: *de Republ.* VI. *& anteà* οὐδὲν οἰκειότερον σοφίᾳ τι ἀληθείας εἶναι: nihil affinius familiariusque Sapientiæ, quàm Veritatem esse. *Denique* ἡγουμένης τῆς ἀληθείας, οὐκ ἄν ποτε χορὸν αὐτῇ κακῶν ἀκολουθῆσαι: præeunte Veritate, numquam chorum Vitiorum subsecuturum. *Plura talia dogi, quæ huc spectant.*

19. Subita res tulit.] *Casus, non consilium.*

20. Sed non ad perfectum.] *Diximus in Manuduct.* III. *Dissert.* VI.

21. Delicatus miseretur industrij.] *Non displiceat lectio, quæ e manuscripto meo aliisque eruitur*: delicatis miseria est continentia, indoctis industria, desidioso studere &c.

22. Fortunatiorem sibi videri.] *Parta in De Provident. cap.* II.

23. Non educo sapientem.] *Vide Manuduct.* III. *Dissert.* VII.

24. Inchoatus, ad summa procedens.] *Est ille* Proficiens *&* τυπούμενος, *cœptus formari & doceri, nondum doctus. Nos hæc discrimina in Manud.* II. *Diss.* IX.

25. Tanto melior.] *Sic epist.* XXXI. Tanto melior, surge & Inspira. *De Tranquill. cap. ult.* Dicamus Tanto fortior, tanto felicior. *Quintilianus*: Vnde illa laudatio: Tanto melior, nec ego intellexi. *Est igitur acclamandi laudandique formula.*

26. Pœnitentiam sui faciunt.] *Si illi exeuntur decreta sua: sicut Bruto morituro, qui Virtutem accusat, vt verba.*

27. Pretium erit aliquod.] *Stoicè* ἀξία, dignatio. *Nam inter Adiaphora quoque discrimen, & alia æstimationem, alia reiectionem habent. Manud.* II. *Dissert.* XXII.

28. Magna discrimina esse.] *Explicaui Manud.* II. *Dissert.* IX.

29. Et fiduciæ plenus est.] *Hæc sic legenda, & distinguenda, vtiliter monui ibidem.*

MVRETVS.

SVbinde me.] *A certo iudicio de fine bonorum nasci certam regulam iudicandi in rebus singulis, quid petendum fugiendumve sit. Virtutes omnes, itemque omnes actiones, quæ cum virtute coniunctæ sunt, inter se pares esse, æque laudabiles, æque expetendas. Summi enim nullam esse accessionem: nec summum esse quod accessionem vllam recipiat.*

Non semper tenebit hunc ordinem.] *Plato in politico ait, calum, solem, sidera, non semper eodem modo, sed interdum in has, interdum in contrarias partes moueri: atque adeo, vbi nunc occidit sol, inde olim ortum esse, & vnde nunc oritur, ibi occidisse. Hæc opinio & Hipparchi nobilis mathematici fuit.*

Omnes hos fertiles campos.] *Hoc Aristotelicum est, vbi nunc est mare, aliquando continentem & fuisse & fore: ipsiusque terræ faciem ac situm in temporis diuturnitate mutari. Et certe multa talium mutationum vestigia extant.*

PINCIANVS.

ERgo Concilium sub die nasci debet:] *Venustior lectio antiqui exemplaris* sub diem, *quàm* sub die.

Summum est, quod honestum est.] *Scribe*, Summum bonum est, quod honestum est, *ex omni antiqua lectione.*

Qui animum minuta docendo dimittunt.] *Legendum* demittunt, *non* dimittunt; *ex eadem.*

Et hanc summam dixit esse sapientiam.] *Coniunctio & supervacanea est, vt retr & verbum sequens* inquit, *mutandum in* inquam. *Bisque idem admissus est error, nisi nos potius erramus.*

Eodem natura demittit.] *Omnis vetus lectio* dimittit.

Rigidari quidem amplius, intendi non potest.] *Exemplaria pleraque, cum impressa lectione*, rigidari *præferunt. Alia*, rigida est. *vt considerandum lectores habeant, an ita legi commode possit*: Rigida esse amplius, non intendi potest.

Nec quæ illa quidem fiunt.] *Vetus lectio*, nec quæ ab illa quidem fiunt.

Qui supra fortunam extat.] *Scribe*, quàm qui supra fortunam extat, *ex eadem.*

Vbi ergo est origo calamitatis, vbi illud malum verum est?] *Scribendum*, Vbi ergo est calamitas? Vbi illud vestrum malum est? *ex codice antiquo.*

Si ista animum detrahunt.] Distrahunt, *non* detrahunt. *in eodem habetur codice.*

Omnia quæ virtute contracta sunt.] *Quædam exemplaria* contenta sunt. *præferunt, non* contracta sunt.

ERASMVS.

SCit se esse natum oneri ferendo.] *Ita vetus editio. In priscis exemplaribus non habebatur* natum. *Ita dixit* esse oneri ferendo, *quemadmodum dicimus* est soluendo.

OPSOPOEVS.

M*SS.* sub diem nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: sub manu quoque, sub manu, quod aiunt, nascatur. *Cl. Puteanus hanc mihi lectionem suppeditauit*, sub die nasci debet: & hoc quod tardum est nimis, sub manu, quod aiunt, nascatur. *Calius antiquarum lectionum cap.*32. *lib.* 30. *adagio hoc*, Sub manu, *summam temporis celeritatem significari docet ex Tranquillo in Augusto. cuius verba sunt*: Aerarium militare cum vectigalibus nouis constituit, & quo celerius ac sub manu annunciari cognoscique posset, quid in prouincia quaque gereretur, iuuenes primo modicis interuallis per militares vias, dehinc vehicula disposuit.

P. Faber comment. ad l. 1. *de instit. & iur. pro* litterarium, *reponit* litterariorum, *& paulo post* Fias, *pro* fies, *ex manuscripto Monionsis codice.*

MSS. dimittunt à quo propius abest Pinciani *demittunt* quam Mureti.

M. ſi. quiſque volet tibi contumeliam faciat & iniuriam. Si quiſquis *legas, hic ordo erit: faciat tibi contumeliam & iniuriam, quiſquis volet: tu tamen nihil patieris.*

M. ſi. ſi ſperaret omnia illa: ſic vitam mortemque per vices ire *& cetera. & ſtatim*, Itaque vt Cato, *&c.*

M. ſi. alienorum imperiorum magna ſunt decora. *recte. Euripides in Andromache:* Ἀσιάτιδος γῆς σχῆμα Θηβαΐα πόλις.

M. ſi. repentini maris inundatio. *ea ratione ſcilicet qua ſequitur* ſubitam cauernam.

M. ſi. conciſius, non magis quam regulam, qua rectum probari ſolet, flectes. Quicquid *&c.*

Modius epiſtola 21. In membranis quas vidi, non ſunt iſta quod dicam paria bona eſſe aduerſa fortiter portantis, & proſpera honeſte iudicantis. *& neſcio quomodo mihi hic abeſſe poſſe videntur, ſic tamen, vt temere nihil feciſſe aut pronunciaſſe videri velim, qui iudicium de hac re omne penes collegium muſicum eſſe cupio. Hactenus ille. Vnus e noſtris codicibus exhibet illa, ceteri hac tantum,* quod dicam paria bona eſſe honeſte iudicantis.

Idem ibidem: Quid eſt amabo aliud omnia rerum aduerſarum onera rigida ceruice ſuſtollere, quàm ſupra fortunam ſuam extare: omnino inſane. bene abeſt in ſcripto illud quàm, *quod inepti ſycophantæ alicuius elegantiſſimam hanc locutionem non intelligentis, ſtabiliendo loco, quem ruere alioqui exiſtimaret, commentitium fulcrum eſt. Ita Modius, & recte, conſentientibus etiam quatuor noſtris. Sed vellem ſtilo temperaſſet. Pincianus Senecæ obſtetrix, ex vetere lectione* quam *ſcribi iuſſerat.*

M. ſſ. vt hoc opinor. *fortean tranſpoſitis vocabulis*, hoc vt opinor. *Idem paulò poſt*, inchoatus, & ad ſumma procedens.

Aliæ editiones, tanto melior quam fortior. *Unde Lipſius epiſt. v. Scito* tanto *monachale gloſema eſſe, legendumque* audire mauult melior quàm fortior. *Sed hæc diuinatio eſt. at Mureti correctio libris bonis fidiſque firmata, Senecam ipſum ſponſorem habet. Epiſt.* 31. ad honeſta nitentes, quanto magis incubuerint minuſque ſibi vincia ſtrigare permiſerint, admirabor, & clamabo, Tanto melior ſurge, & inſpira, *&c. Lib. de Tranquillitate animi, capite vltimo:* Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus, Tanto fortior; tanto felicior. *Adclamandi formulæ ſunt cum laudatione coniunctæ. Non abſimiles quæ ſparſim apud Senecam noſtrum leguntur: lib. 6 natur. quæſt.* Vade fortiter, vade feliciter. *Epiſt. 67.* Feliciter quod agis. *Epiſt.* 66. Macte virtute eſto, ſanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. *Ex aliis auctoribus collecta exempla ſuppeditat Lipſius Electorum lib. 1. cap.* 10.

Optimorum duorum m. ſſ. alter. Vbi origo calamitas: *alter*, Vbi ergo calamitas, *& hoc rectum eſſe iudicauit Pincianus.*

M. ſſ. ſi iſta animum detrahunt. *Pincianus repoſuit* diſtrahunt. *Modius epiſt. 21. magis illud probat. poſſunt enim (ait) etiam ſapientis animum fortaſſe afficere variæ hæ, de quibus agit, turbationes: ſed ſic, vt nihil pudendum in ſe admittat, aut vllo modo concidat malisve ſuccumbat.*

Lege cum ſcriptis & impreſſis, & modo prodeant.

Modius epiſtola eadem: Nullus hic Dacis locus: quare cum in ſcripto codice ſit Adahas, *lego:* Non Perſas, non extrema Medorum, nec ſi quid vltra Dahas bellicoſum iacet, *&c. ſunt enim Dahæ cum Sacis, Maſſagetis, aliis, interioris Aſiæ populis, Perſis quondam tributarij: cum quibus poſtea à Magno, vt & alij multi, ſubiugati ſunt. Strabo, Curtius, & quis non? Feliciter, Modi. Puteani membranæ optimæ liquido* Dahas: *reliquæ vel* Adhas *tranſpoſitis litteris, vel vna interiecta,* Dachas.

GRVT. & IVRETVS.

SVb manu, quod aiunt, naſcatur.] *Docti iam teſtati ſunt ſe reperiſſe in ſuis m. ſſ.* ſub manu quoque, ſub manu, quod aiunt, naſcatur: *quemadmodum etiam inueni in v. c. nec dubitandum eſt, quin ita ſcripſerit Seneca. Ubi, qui verba truncarunt tanquam ſuperflua, decepti ſunt, nec reſpexerunt repetita vt maiorem temporis celeritatem exprimeret. Similes verborum repetitiones extant in aliis auctoribus, ſed fere corruptæ in vulgatis editionibus, quod alio loco notatum eſt. Iuretus.*

Et in bonum abibunt.] *v. c.* habebunt.

Diminuunt & conterunt.] *quidam v. c.* demittunt & conuertunt.

Quiſquis volet tibi contumeliam facere, faciat.] facere, *gloſſam ſapit, & rectiſſime abeſt à v. c. in quo etiam non*, quiſquis. *ſed* quiſque, *ſcriptum eſt: quod ſanum eſſe nemo doctior dubitauerit. Nam priſci & optimi auctores ſic locuti. Albinoua in Epigram. de Virgilio:*

Longe erit à primo quiſque, ſecundus erit.

Auſonius in carmine Iambico:

Pareto legi quiſque legem ſanxeris.] *Ita boni libri. Symmachus lib. 1. Epiſt.* 52. quiſque bonæ frugis eſt in publicum commodum vindicatur. *Sid. Apollinaris & Prudentius ita pariter locuti, nec erat ratio cur in huius carmine quædam editio pro*, quiſque, *ſemper apponeret*, quiſqui', *contra fidem v. c. Iuretus.*

Naturæ ſuæ remiſcebitur.] *v. c.* ſi naturæ remiſcebitur.

Difficilia natura.] *v. c.* naturæ.

Et tremet ſapiens & dolebit.] *In optimo v. c* & tremebit, *quod licet nouum ac inſolens videri poſſit, tamen non temere reſcindendum: nam Nonius Marcellus, cap. de mutat. coniugat. adnotauit veteres multa eiuſmodi verba inflexiſſe, vt*, expedibo, *pro* expediam, audibo, *pro* audiam aperibo, *pro*, aperiam, dicebo, *pro*, dicam, *&*, reddebo, *pro*, reddam. *Iuretus.*

Ad omnes caſus procurrerem.] *v. c.* procurrerent.

Redigetur ad liquidum.] *bene v. c.* rediget: *cuius locutionis exempla notata ſup. ad lib. 3. de benef. c.* 37.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DIFFERT petitionem Lucilij, ex occasione, differri à nobis Boni studium: malè. huic vni, omissis aliis, vacandum est. Nihil incidere, quod impediat, Sapienti quidem: aliqua Proficienti. Discrimen inter vtrosque. Externa nec addere, nec demere Sapienti, semper se contento.

EPIST. LXXII.

QVOD quæris à me, liquebat mihi,[1] sic rem edidiceram: sed diu non retentaui memoriam meam. Itaque nō facilè me sequitur. quod euenit libris[2] situ cohærentibus, hoc euenisse mihi sentio: explicandus est animus, & quæcumque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, vt parata sint quoties vsus exegerit. Ergo hoc in præsentia differamus: multum enim operæ, multum diligentiæ poscit. Cum primum longiorem eodem loco sperauero moram, tūc istud in manus sumam. Quædam enim sunt, quæ possis &[3] in cisio scribere: quædam[4] lectum, & otium, & secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidem totis. numquam enim non succedent occupationes nouæ. serimus illas: itaque ex vna exeūt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cum hoc peregero, toto animo incumbam: & si hanc rem molestam composuero, studio me dabo. Non cum vacaueris, philosophandum est: omnia alia negligenda, vt huic assideamus. cui nullum tempus satis magnum est, etiam si à pueritia vsque ad longissimos humani æui terminos vita protēditur. Non multum refert, vtrum omittas philosophiam, an intermittas. non enim vbi interrupta est manet, sed eorum more, quæ intēta dissiliunt, vsque ad initia sua recurrit, quod à continuatione discessit. Resistendum est occupationibus:[5] nec explicandæ, sed submouendæ sunt. tempus quidem nullum est parum idoneū studio salutari. Atqui multi[6] inter illa non student, propter quæ studendum. Incidet aliquid quod impediat? non equidem eum, cuius animus in omni negotio lætus atq; alacer est. Imperfectis adhuc intercinditur lætitia:[7] sapienti verò cōtexitur gaudium, nulla rumpitur caussa, nulla fortuna: semper & vbiq; tranquillum est. Non enim ex alieno pēdet, nec fauorem fortunæ, aut hominis expectat: domestica illi felicitas est. exiret ex animo, si intraret. ibi nascitur. Aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, interuenit: sed id leue, & quod summam cutem stringat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur: maximum eius illud bonum, est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque, eruptiones quædam pustularum, & vlcuscula: nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter[8] consummatæ sapientiæ virum, & alium procedentis: quod inter sanum, & ex morbo graui ac diutino emergentem. cui sanitatis loco est, leuior accessio. Hic, nisi attendit, subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapiens recidere non potest,[9] ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo est: quam medicus etiam si reddidit, non præstat. sæpe[10] ad eumdē quem aduocauerat, excitatur: animus semel in totum sanatur. Dicam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est, si cōfidit sibi, si scit omnia vota mortalium, omnia beneficia quæ dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum.[11] Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est: cui quid abscedere potest, id imperpetuum est. cuius perpetua futura lætitia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, vltro citroque fluūt. Nihil dat fortuna mācipio: sed hæc quoque fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperauit ac miscuit. hæc est etiam quæ externa commendet, quorū auidus vsus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine vti: Vidisti aliquando canem missa à domino frusta panis au carnis aperto ore captantem? quidquid excepit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis. quidquid expectātibus fortuna proiecit, id sine vlla voluptate demittimus, statim ad rapinā alterius erecti & attenti. Hoc sapienti non euenit: plenus est. etiam si quid obuenit, securè excipit, ac reponit. lætitia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam voluntatem, habet profectum, sed cui multum desit à summo? hic deprimitur alternis, & extollitur, ac modo in cœlum alleuatur, modo defertur ad terram. Imperitis ac rudibus, nullus præcipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt inane, sine termino.[12] Adhuc est genus tertium eorum qui sapientiæ alludunt: quam non quidem attigerunt, in conspectu tamen, &, vt ita dicam,[13] sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne defluunt quidem: nondū in sicco,

iam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoque sequatur fructus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi: non debemus occupationibus indulgere. excludendæ sunt: si semel intrauerint, in locum suum alias substituent. Principiis illarum obstemus. melius non incipient, quam desinent.

I. LIPSIVS.

1. SI rem edidiceram.] *Erasmi lectio, nec longè nimis à libris. Muretus*, si reminisceret, *suo iure & more. Meus & aliquot scripti*: Si rem ædificarem per se, sed non retractaui. *Fecerim*: liquebat mihi scire, modò edissere (*vel* edicere) possem. sed diu. *Quid? imò aliter*: liquebat mihi, si remeditari possem: *& rem attigi. Remeditari, vt reminisci.*

2. Situ cohærentibus.] *Quod facile in illis voluminibus.*

3. In cisio scribere.] *A Pinciani sagacitate est, cùm libri ferè*, inscisio. *Est autem cisium vehiculi genus: & vult quædam per iter aut gestationem etiam scribi. Quis damnet? at quidam libri*, in circo: *nec id malè. vbi omnia vt cibus strepunt, & auocatio multiplex est: atque aiunt sic factitasse Iulium Cæsarem, qui* inter spectãdum epistolis libellisque legendis, aut rescribendis, vacabat: *auctore Tranquillo.*

4. Lectum & otium.] *Quieti isti & otiosi, non sellis sedebant olim, vt nos, sed plurimum in lectulo erant, semi tamen recti. Ouidius.*

> Non hæc in nostris, vt quondam, scribimus hortis,
> Nec consuete meum lectule corpus habes.

Plinius lib. v. epist. Visus est sibi iacere in lectulo suo, compositus in habitum studentis. *Adde supra, epist.* LXVII.

5. Nec explicandæ.] *Id est, non disponenda per tempora, & digerendæ sunt: quod faciunt tamen homines seriosi.*

6. Inter illa non student.] *Inter vanitates, officia, tristitias.* Studere *autem, est philosophari Stoica lingua. Ego in Manud.* II. *Dissertat.* I.

7. Sapienti verò contexitur gaudium.] *Est dogma Porticus, Sapientem semper in gaudio esse, explicatum Manud.* III. *Dissert.* V.

8. Consummatæ sapientiæ.] *Iterum hic discrimina perfecti Sapientis, & incohati, videnda plenè Manud.* II. *Dissert.* IX.

9. Ne incidere quidem.] *Argutatur in vocibus venustè, Neque recidere in eumdem, nec incidere in alium.*

10. Ad eundem quem aduocauerat.] *Sensum Muretus, opinor, secutus (nam libros minimè) edidit*: quem excitauerat, aduocatur. *At ego leui mutatione libros tueor*: ad eumdem qui aduocauerat. *Idem qui antea vocauerat, reuocat, & redire in morbo redeunte iubet.* Excitatur *autem, ob subitam, aut intempestiuam, vel nocturnam vocationem.*

11. Nam cui quid accedere.] *Meus*, cui aliud (*alij*, aliquid) accidere potest: *certissimè. Duo dicit. Sapiẽs in perpetuo gaudio & fiducia: quare? quia nihil accidere potest, quamuis turbidum, quod turbet. quare etiam? quia nihil decedere, quod minuat vel abrumpat. Itaque sequentia legenda, vt edidi auctoribus libris.*

12. Adhuc est genus tertium.] *Et hæc explicata Manud.* III. *Dissert.* IX.

13. Sub ictu habent.] *A sagittariis, qui emissuri telum ad scopum, et si nondum emiserunt. Alij à gladiatoribus petunt, iam ferituris. Parum est, de sensu liquet, vel ex Senecæ similibus locis. De Benefic.* II. *cap.* XXIX. *De Vit. beat. cap.* XII. *Ad Marciam, cap.* IX. *Adde hoc Lucani:*

> ———— quod nolles stare sub ictu
> Fortunæ, quo mundus erat Romanaque fata,
> Coniux sola fuit.

Ad Pompeium dicit, qui solam Corneliam extra bella habuit.

PINCIANVS.

LIquebat mihi si rem edicerem per se, sed diu non retentauit memoriam meam.] *Exemplar Franciscanum*, liquebat mihi, sic rem edidiceram, sed diu non retentaui memoriam meam.

Quædã enim sunt, quæ posses & incise scribere.] *Codex Facundi & Primitius non* incise, *legit, sed* incirco. *Alij*, incisio. *quam lectionem probo, est enim cisium, genus vehiculi gestatorij, autore Nonio Marcello. Nec* posses *legendum, sed* possis.

Sapientis vero contexitur gaudium, nulla rumpitur fortuna:] *Vetus lectio*, Sapientibus vero contexitur gaudium. Nulla rumpitur causa, nulla fortuna.

Aliquo, inquam, incommodo afflatur.] *Melior lectio*, aliquando, *quam* aliquo.

Hæc est etiam quæ æterna commendet.] *Veteres codices*, Hæc etiam est quæ externa commendet.

Ad rapinam alterius erecti & attoniti.] *In quibusdam exemplaribus* attenti *habetur, non* attoniti.

Quam non quidem attigerunt.] Contigerunt *vetus omnis lectio, non* attigerunt.

Cum medios quoque sequatur fructus suus.] *Prior editio* fluctus, *non* fructus. *quod non displicet: quia præcessit*, iam in portu sunt, *Scripti quoque codices eam lectionem agnoscunt.*

OPSOPOEVS.

M. SS. tunc istud in manus sumam. *Paulo post abest ab eis dictio* sua.

Hæc lectio dissimilis est reliquis editionibus & scriptis libris. Illi legunt. Cui quid abscedere non potest, id imperpetuum est: hi, cui aliquid abscedere potest, id imperpetuum est, *vel* id perpetuum non est, *è Medius epistola* 21. *Di deæque te, quisquis es, qui negas iuam hoc infercisti primus, qua ex oratione vera aliquis falsa*

concludit. quid enim magis contra rem, quàm cui aliquid abscedere non potest, id imperpetuum, hoc est minime perpetuum esse? at tu dices te legisse disiunctim: id in perpetuum est, *hoc est æternum. vade quo dignus es, inepte, & Senecæ suam relinque sententiam, qui scripsit:* cui quid abscedere potest, id imperpetuum est. *qua ratione inuenitur dixisse Tertullianus,* imbonitas, inodor: *Arnobius,* intactus: *Lucretius,* inambitiosus, indeceptus: *Ouidius Metamorphosi & alibi,* indesertus, incallidus.

GRVT. ET IVRETVS.

M*SS. tres,* & semper ad spem venturi hiat.

Quæ possis & incedendo scribere.] *v. c.* & incisione scribere.

Sub ictu habent.] *A gladiatorum arte traductum videtur, qui sub ictu habent aduersarium, cum intectum & nudum iam iam icturi sunt. diciturque sub ictu esse, qui ictui se alterius exposuit. Et ab ea mente Lactantius quoque fere. san lib. 7. cap. 12. diu. instit.* Nec vim repellere potest, quia sub aspectum & sub ictum venit. *hæc Acidalius lect. Velleian. lib. 2.*

ERASMVS.

QVæ possis & incise scribere.] *In aliis erat,* incedendo scribere. *forte scriptum erat,* incessim scribere: *quemadmodum dicimus* cursim. *nisi* incise *dicitur scribi, quod ex interuallo scribitur.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PHILOSOPHOS non esse contumaces. Parere magis, & amare Principes, quam illos ambitiosos, aut Palatinos. Nam isti appetunt, inuident, semper inquieti, & sæpe irati. Illi autem, amant, quia in quiete sub iis sunt; & tales sunt, id est bonarum mercium pleni. Imputant etiam hoc beneficium, etsi pluribus contingat. Hortatur deinde assurgere ad Virtutem, id est Deum. Nam Sapientem (Stoica superbia) vel illi parem.

EPIST. LXXIII.

ERRARE mihi videntur, qui existimant philosophiæ fideliter deditos, [1] contumaces esse ac refractarios, & contemptores magistratuum ac regũ, eorumve per quos publica administrantur. E cõtrario enim, nulli aduersus illos gratiores sunt: nec immerito. nullis enim plus præstant, quàm quibus frui trãquillo otio licet. Itaque hi, [2] quibus ad propositum benè viuendi aditum confert securitas publica, necesse est auctorem huius boni, vt parentem colant: multo quidem magis, quàm illi inquieti, & [3] in medio positi; qui multa principibus debent, sed [4] multa & imputãt. quibus nunquam tam plenè occurrere vlla liberalitas potest, vt cupiditates illorum quæ crescũt, dum implentur, exsatiet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. nec vllum habet malum cupiditas maius, quàm quod ingrata est. [5] Adiice nũc, quòd nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, sed à quibus vincatur, adspicit: & illis non tam iucundum est, multos post se videre, quàm graue, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis: quia [6] incipit semper à fine. At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit & curiam, & forum, & omnem administrationem reip. vt ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet; solusque illis [7] gratuitum testimonium reddit, & magnam rem [8] nescientibus debet. Quemadmodum præceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio [9] illis se vitiis exuit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verũ alios quoq; rex viribus suis protegit. quis negat? Sed quemadmodũ Neptuno plus debere se iudicat, ex his qui eadem tranquillitate vsi sunt, qui plura & preciosiora illo mari vexit: & animosius à mercatore, quã à vectore soluitur votum; & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro pẽsanda portabat, quàm qui vilissima quæque & saburræ loco futura congesserat: sic huius pacis beneficium ad omnes pertinẽtis, altius ad eos peruenit, qui illa bene vtũtur. Multi enim sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendũt, aut aliis vitiis, quæ vel bello rumpenda sunt? nisi fortè tam iniquum putas esse sapientem, vt nihil viritim se debere pro communibus bonis iudicet. Soli lunæque plurimum debeo: & non vni mihi oriuntur. anno, temperantique annum Deo, priuatim obligatus sum: quamuis non in meum honorẽ descripta sint. [10] Stulta auaritia mortalium possessionem proprietatemque discernit, nec quidquam suum credit esse, quod publicum est: at ille sapiẽs nihil iudicat suum magis, quàm cuius illi cum humano genere cõsortium est. Nec enim essent ista cõmunia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. socium efficit, etiã quod ex minima

ex minima portione commune eſt. Adiice nunc, quod magna & vera bona non ſic diuiduntur, vt exiguum in ſingulos cadat: ad vnumquemque tota perueniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promiſſum eſt: epulum & [11] viſceratio, & ſi quid aliud capitur manu, diſcedit in partes: at hæc indiuidua bona, pax, & libertas, tam omnium tota, quam ſingulorum ſunt. Cogitat itaque ſapiens, per quem ſibi horum vſus fructuſque contingat, per quem non ad arma illum, nec ad ſeruandas vigilias, nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum publica neceſſitas vocet: agitque gubernatori ſuo gratias. Hoc docet philoſophia præcipue, bene debere beneficia, bene ſoluere. interdum autem ſolutio eſt ipſa confeſſio. Confitebitur ergo multum ſe debere ei, cuius adminiſtratione ac prouidentia cōtingit illi pingue otium, & arbitrium ſui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi ſemper Deus. —

Si illa quoque otia multum auctori ſuo debent, quorum munus hoc maximum eſt:

Ille meas errare boues (vt cernis) & ipſum
Ludere quæ vellem, calamo permiſit agreſti:

quanti æſtimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili, & te in cælum compendiario voco. Solebat Sextius dicere, [12] *Iouem plus non poſſe quam bonum virum*. Plura Iupiter habet, quæ præſtet hominibus: ſed inter duos bonos non eſt melior, qui locupletior. non magis, quam inter duos, quibus par ſcientia regendi gubernaculum eſt, meliorem dixeris, cui maius ſpecioſiuſque nauigium eſt. Iupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus eſt. Sapiens nihilo ſe minoris æſtimat, quod virtutes eius ſpatio breuiore clauduntur. Quemadmodum ex duobus ſapientibus, qui ſenior deceſſit, non eſt beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata virtus eſt: ſic Deus non vincit ſapientem felicitate, etiamſi vincit ætate. non eſt virtus maior, quæ longior. Iupiter omnia habet: ſed nempe aliis tradidit habenda. ad ipſum hic vnus vſus pertinet, quod vtendi etiam omnibus cauſſa eſt: ſapiens tam æquo animo omnia apud alios videt, contemnitque, quam Iupiter. & hoc ſe magis ſuſpicit, quod Iupiter vti illis non poteſt, ſapiēs non vult. Credamus itaque Sextio, monſtrāti pulcherrimum iter, & clamanti, *Hac itur ad aſtra*: hac, ſecundum frugalitatem; hac, ſecundum temperantiam; hac, ſecundum fortitudinem. Non ſunt dij faſtidioſi, non inuidi: admittunt, & aſcendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, imo (quod propius eſt) [13] in homines venit. Nulla ſine Deo mens bona eſt. Semina in corporibus humanis diuina diſperſa ſunt. quæ ſi bonus cultor excipit, ſimilia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta ſunt ſurgunt: ſi malus, non aliter quam humus ſterilis ac paluſtris, necat, ac deinde [14] creat purgamenta pro frugibus.

I. LIPSIVS.

1. CONTVMACES eſſe ac refractarios.] *Crebra obiectio in Stoicos, propter magnitudinem ſermonis atque animi, & quia terribilia calcabant. Epictetus* IV. *Diſſert. cap.* VII. At iſta verba contemptores legum efficiunt. Quæ vero verba legibus obediētiores reddūt? Lex non eſt, quæ fertur a ſtultis. & tamen vide quomodo ad illa etiam ſe aptēt & efficiant paratos. *Plura lege: & apud me, ſi lubet, Manuduct.* I. *Diſſert.* XV.

2. Quibus ad propoſitum bene viuendi aditum.] *Libri ſcripti fere*, quibus altum ad propoſitum bene viuendi confert: *meus & quidam*, quibus alterum. *Quod probem. nam primum aditum confert cuique voluntas ſua, & ſtudium: alterum hæc publica ſecuritas, quia datur & licet.*

3. In medio poſiti.] *Non ſeducti, & a turba remoti, vt philoſophi.*

4. Multa & imputant.] *Quia officia & miniſteria Principibus exhibēt, qui in actu. Nihil inſcribere poſſunt otioſi.*

5. Adiice nunc, quod.] *His ſimilia aut gemina vide* II. *De Benef. cap.* XXVII. & III. *De ira cap.* XXX. & XXXI.

6. Incipit ſemper a fine.] *Finis vnius, eſt initium alterius. Hoc cupitum habeo? aliud cupio, & fit ſeries infinita.*

7. Gratuitum teſtimonium.] *Mercede alia, aut priuato beneficio, non emptum.*

8. Neſcientibus debet.] *Quia nec ſciunt Principes, aut intendunt, illi ſe hoc præſtare.*

9. Illis ſe vitiis exuit.] *Mureti eſt: e libris facias*, illis inuiis exiit. *Nam ſtulti ſemper extra viam, & errabundi: in recto & alto Sapiens,*

Diſpicere vnde queat alios, paſſimque videre
Errare, atque viam palantes quærere vitæ.

10. Stulta auaritia mortalium.] *Spectant ad Paradoxum illud, Omnia ſapientis eſſe: de quo nos Manuduct.* III. *Diſſert.* XI.

11. Viſceratio.] *Epiſt.* XIX. Sine amico viſceratio, leonis ac lupi vita eſt. *Sed ibi de priuata viſceratione, cum ex ſacrificio, aut tali cauſſa, caro vberior. nec ſoli abſumenda. Hic de publica, cum Princeps aut magiſtratus daret. In epulis autem & ſacrificiis publicis etiam caro & talia, partibus diſtributa: quod Plutarchus argumentum priſcæ frugalitatis habet, Quæſt. Conuiual.* II. *cap. vlt.*

12. Iouem plus non posse.] *Vana, videnda. Vide hæc omnia in Manuduct. III. Dissertat. XIIII.*
13. In homines venit.] *Nam recta Ratio in nobis, vt volunt, ipsa eius pars est.*
14. Creat purgamenta.] *Quidam scripti*, curat: *bono item sensu. Cum enim bonus cultor curare & educare fruges debeat; iste curam purgamentis impendit, id est paleas, & stipulas (res externas) habet pro frugibus.*

PINCIANVS.

ANIMOSIVS a mercatore quam a vectore.] *Adde coniunctionem* &, *vt sit* & animosius. & c. *ex eisdem.*

OPSOPOEVS.

M. *ss. tres*, pacis beneficium ad omnes pertinentis. *vt supra*, repentini maris inundatio, *epist.* 71. *Vocula* etiam *desideratur in omnibus m. ss.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

HABET hoc vitium omnis ambitio, non respicit.] *Ridicule quidam J. C. hic mauult* non retrospicit: *nam nihil aliud significat ipsum* respicit. *noster Epist.* 48. Infinita est velocitas temporis, quæ magis apparet respicientibus. *Item Epist.* 92. Hoc nos pessimos facit quod nemo vitam suam respicit. quid facturi simus cogitamus: quid fecerimus non cogitamus. *iterum cap.* 10. *de breuit. vitæ:* occupatorum animi velut sub iugo sunt, flectere se & respicere non possunt. *& alibi frequenter.*

Quod ex minima portione commune est.] *Reperiri in v. c.* quod ex minimatione commune est. *quæ vox a me nondum lecta, fateor: sed non video qua causa probari non possit*, minimario. *cuius priscæ vocis interpretandæ gratia, videtur iam olim quispiam glossographus addidisse ista duo.* minima portione, *quæ deinde in textum irrepserunt. vt alia pleraque huius generis. Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

O PVLCHRA, ô honesta Epistola! & de ipso Honesto, vnum illud re Bonum esse: cetera, opinione. Qui tuto, qui secure volet viuere, sic sentiat. Quid etiam? scutum in omnia fortuita promptum habeat, Deum sequi. Obiectiunculis quibusdam deinde respondet: postremo, vitam beatam, vt circulum esse; in paruo, in magno, perfectam: nihil addi, nihil detrahi ab Externis. Iterandum est ô pulchra, ô honesta! qui mentem talem habes, fruere.

EPIST. LXXV.

EPISTOLA tua delectauit me, & marcentem excitauit: [1] memoriam quoque meam, quæ iam mihi segnis ac lenta est, euocauit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ vitæ hanc persuasionem, [2] vnum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, [3] intra se felix est. nam qui alia bona iudicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrij fit. Hic amissis liberis mæstus, hic sollicitus ægris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. Illum videbis alienæ vxoris amore cruciari, [4] illum suæ. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt, quos honor ipse vexet. Illa vero maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam exspectatio mortis exagitat, vndique impendens. [5] nihil enim est, vnde non subeat. Itaque vt in hostili regione versantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda ceruix: nisi hic timor e pectore eiectus est, palpitantibus præcordijs viuitur. Occurrent acti in exsilium, & euoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis grauissimum est) [6] in diuitijs inopes: occurrent naufragi, similiave naufragis passi, quos aut [7] popularis ira, aut inuidia, perniciosum optimis telum, inopinantes securosque disiecit, procellæ more, quæ in ipsa sereni fiducia solet emergere; aut [8] fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. Nam vt illic quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit: sic in his per aliquam vim accidentibus, vnum calamitas opprimit, ceteros metus: paremque passis [9] tristitiam facit, pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. Quemadmodum aues, etiam inanis fundæ sonus territat: ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. non enim beatum est, nisi quod intrepidum. inter suspecta male viuitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis, & inexplicabilem fecit: vna hæc via est ad tuta vadenti, & externa despicere, & honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut vllum præter illam bonum; ad hæc quæ a fortuna sparguntur sinum expandit, & sollicitus [10] missilia eius exspectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium cœtum honores, diuitias, gratiam

excutere: quorum alia inter diripientium manus ſciſſa ſunt, alia inſida ſocietate diuiſa, alia magno detrimento eorum, in quos deuenerant, prenſa: ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædam quia nimis captabantur, amiſſa, & dum auide rapiuntur, excuſſa ſunt. Nulli vero, etiam cui rapina feliciter ceſſit, gaudium rapti durauit in poſterum. Itaque [11] prudentiſſimus quiſque, cum primum induci videt munuſcula, a theatro fugit, & ſcit magno parua conſtare. Nemo manum conſerit cum excedente: nemo exeuntem ferit: circa præmium rixa eſt. Idem in his euenit, quę fortuna deſuper iactat. æſtuamus miſeri, diſtringimur, multas habere cupimus manus: modo in hunc, modo in illum reſpicimus: nimis tarde nobis mitti videntur, quæ cupiditates noſtras irritant, ad paucos peruentura, expectata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus: gaudemus ſi quid inuaſimus: inuidentque alij, quos ſpes vana deluſit: vilem prædam magno aliquo incommodo luimus, [12] aut inde fallimur, Secedamus itaque ab iſtis ludis, & demus raptoribus locum. Illi ſpectent bona iſta pendentia, & ipſi magis pendeant. Quicumque beatus eſſe conſtituit, vnum eſſe bonum putet, quod honeſtum eſt. Nam ſi vllum aliud exiſtimat, primum male de prouidentia iudicat: quia multa incommoda iuſtis viris accidunt: & quia quidquid nobis dedit, breue eſt & exiguum, ſi compares mundi totius æuo. Ex hac deploratione naſcitur, vt ingrati diuinorum interpretes ſimus. querimur, quod non ſemper & quod pauca nobis, & incerta, & abitura contingant. Inde eſt quod nec viuere, nec mori volumus. vitæ nos odium tenet, timor mortis. Nutat omne conſilium, nec implere nos vlla felicitas poteſt. Cauſſa autem eſt, quod non peruenimus ad illud bonum immenſum & inſuperabile, vbi neceſſe eſt reſiſtat voluntas noſtra, quia vltra ſummum non eſt locus. Quæris, quare virtus nullo egeat? præſentibus gaudet, non concupiſcit abſentia: nihil non illi magnum eſt, quia ſatis. Ab hoc diſcede iudicio: non pietas conſtabit, non fides: multa vtramque præſtare cupienti patienda ſunt, ex his quæ mala appellantur: multa impendenda ſunt ex his, quibus indulgemus tamquam bonis. Perit fortitudo, quæ periculum facere debet ſui: perit magnanimitas, quæ non poteſt eminere, niſi omnia velut minuta contempſerit, quæ pro maximis vulgus optat: perit gratia, & [13] relatio gratiæ æſtimatur labor, ſi quidquam pretioſius fide nouimus, ſi non optima ſpectamus. Sed vt illa prætercam, aut iſta bona non ſunt quæ vocantur, aut homo felicior Deo eſt. quoniam quidem quæ parata nobis ſunt, non habet in vſu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quidquam ex his hominem ineſcantibus, & vili voluptate ducentibus, pertinet. Ergo aut, quod incredibile eſt, bona Deo deſunt; aut hoc ipſum argumentum eſt, bona non eſſe, quæ Deo deſunt. Adiice, quod multa quæ bona videri volunt animalibus quam homini pleniora contingunt. Illa cibo auidius vtuntur: Venere non æque fatigantur: virium illis maior eſt & æquabilior firmitas. ſequitur vt multo feliciora ſint homine. Nam ſine nequitia, ſine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili, ſine vllo pudoris aut pœnitentiæ metu. Conſidera tu itaque, an id bonum vocandum ſit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in animo conſtituamus. obſoleſcit, ſi ab optima noſtri parte ad peſſimam tranſit, & transfertur ad ſenſus, qui agiliores ſunt animalibus mutis. Non eſt ſumma felicitatis noſtræ in carne ponenda. Bona illa ſunt vera, quæ ratio dat: ſolida ac ſempiterna, quæ cadere non poſſunt, nec decreſcere quidem aut minui. cetera opinione bona ſunt: & nomen quidem habent commune cum veris, proprietas in illis boni non eſt. Itaque [14] commoda vocentur, & (vt noſtra lingua loquar) producta: ceterum ſciamus mancipia noſtra eſſe, non partes; & ſint apud nos, ſed ita vt meminerimus extra nos eſſe. Etiam ſi apud nos ſint, inter ſubiecta & humilia numerentur, propter quæ nemo ſe attollere debeat. quid enim ſtultius, quam aliquem eo ſibi placere, quod ipſe non fecit? Omnia iſta nobis accedant, non hæreant: vt ſi abducantur, ſine vlla noſtri laceratione diſcedant. Vtamur illis, non gloriemur: & vtamur parce, tamquam depoſitis apud nos, & abituris. Quiſquis illa ſine ratione poſſedit, non diu tenuit. ipſa enim felicitas ſe niſi temperat, premit: ſi fugaciſſimis bonis credidit, cito deſeritur; & [15] vt non deſeratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri, cum his inter quæ eminuere, labuntur, & illos degrauant ipſa quæ extulerant. Ideo adhibebitur prudentia, quæ modum illis ac parſimoniam imponat. quoniam quidem licentia opes ſuas præcipitat, atque vrget: nec vmquam immodica durarunt, niſi illa moderatrix ratio compeſcuit. Hoc multarum tibi vrbium oſtendet euentus, quarum in ipſo flore luxurioſa imperia ceciderunt, &

quidquid virtute erat partum, intemperantia corruit. Aduersus hos casus muniendi sumus. nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est: intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? nihil indignetur sibi accidere, sciatque illa ipsa quibus lædi videtur, ad conseruationem vniuersi pertinere, & ex his esse, quæ cursum mundi officiumque consummant. [16] Placeat homini, quidquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quod non potest vinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua valentius nihil est, casum doloremque & iniuriam subigit. Ama rationem: huius te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in venabula impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus præstat indomitas: iuuenilia nonnumquam ingenia cupido gloriæ in contemptum tam ferri, quam ignium, misit: species quosdam, atque vmbra virtutis in mortem voluntariam trudit: quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto vehementior per metus ipsos & pericula exibit. Nihil agitis, inquit, quod negatis vllum esse aliud ab honesto bonum. non faciet vos hæc munitio tutos a fortuna, & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pios, & bene moratam patriam, & parentes bonos; horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit vos obsidio patriæ, liberorum mors, parentum seruitus. Quid aduersus hos pro nobis responderi soleat, ponam: deinde tunc adiiciam, quid præterea respondendum putem. Alia conditio est in his, quæ ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tanquam bona valetudo vitiata, in malam transfertur: acies oculorum exstincta, cæcitate nos afficit: non tantum velocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit. Hoc periculum non est in his, quæ paullo ante retulimus. quare? si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patienda: nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorum ille aut liberorum interitus, sed corporum est. Bonum autem vno modo perit, si in malum transit, quod natura non patitur: quia omnis virtus & opus omne virtutis incorruptum manet. Deinde, etiam si amici perierunt, etiam si probati respondentesque voto patris liberi: est quod illorum expleat locum. Quid sit, quæris? quod illos bonos fecerat, virtus. Hæc nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, desiderium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim bonorum vis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, si fons ex quo fluxerat, saluus est? Non dices vitam iustiorem saluis liberis, quam amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem: ergo nec meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorem, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriorem. quamdiu salua fuerit virtus, non senties quid abscesserit. Quid ergo? non est beatior & amicorum & liberorum turba succinctus? Quid ni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur: in suo modo permanet: vtcumque fortuna se gessit, siue illi senectus longa contigit, siue citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamuis ætatis diuersa sit. Vtrum maiorem an minorem circulum scribas, ad spatium eius pertinet, non ad formam: licet alter diu manserit, alterum statim obduxeris, & in eum quo scriptus est [17] puluerem solueris, in eadem vterque forma fuit. Quod rectum est, nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quam contrahi potest. [18] Honestam vitam ex centum annorum numero inquantum voles corripe, & in vnum diem coge: æque honesta est. modo latius virtus funditur, regna, vrbes, prouincias temperat, fert leges, colit amicitias inter propinquos liberosque dispensat officia: modo arcto fine circumdatur paupertatis, exsilij, orbitatis: non tamen minor est, si ex altiore fastigio in priuatum, ex regio in humilem subducitur, ex publico & spatioso iure in angustias domus vel anguli coit. Æque magna est, etiam si in se recessit, vndique exclusa. nihilominus enim magni spiritus est & erecti, exactæ prudentiæ, indeclinabilis iustitiæ. Ergo æque beata est. beatum enim illud in vno loco positum est, in ipsa mente, stabile, grande, tranquillum: quod sine scientia diuinorum humanorumque non potest effici. Sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam: Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum. eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam exspectat. non magis hanc timet, quam illam dolet. [19] Virtus enim conuenientia constat: omnia opera eius cum ipsa concordant, & congruunt: hæc concordia perit, si animus, quem excelsum oportet esse, luctu aut desiderio submittitur. Inhonesta est omnis trepidatio & solicitudo, & in vllo actu pigritia. Honestum enim securum & expeditum est, interritum est, in procinctu stat. Quid

ergo? non aliquid [20] perturbationi ſimile patietur? non & color eius mutabitur, & vultus agitabitur, & artus refrigeſcent? & quidquid aliud, non ex imperio animi, ſed inconſulto quodam naturæ impetu geritur? Fateor: ſed permanebit illi perſuaſio eadem: nihil illorum malum eſſe, nec dignum, ad quod mens ſana deficiat. Omnia quæ facienda erunt, audacter facit & prompte. Hoc enim ſtultitiæ proprium quis non dixerit, ignaue & contumaciter facere quæ facit, & alio corpus impellere, alio animum, diſtrahique inter diuerſiſſimos motus? Iam propter illa ipſa, quibus extollit ſe miraturque, contempta eſt, & ne illa quidem quibus gloriatur, libenter facit. Si vero aliquod timetur malum, eo perinde, dum exſpectatur, quaſi veniſſet vrgetur: & quidquid ne patiatur timet, iam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris ſigna præcurrunt: quædam enim ſegnitia neruis ineſt, & ſine labore vllo laſſitudo & oſcitatio & horror membra percurrens: ſic infirmus animus, multo antequam opprimatur malis, quatitur. præſumit illa, & ante tempus cadit. Quid dementius autem, quam angi futuris, nec ſe tormento reſeruare, ſed accerſere ſibi miſerias, & admouere: quas optimum eſt differre, ſi diſcutere non poſſis? Vis ſcire, futuro neminem debere torqueri? quicumque audierit poſt quinquageſimum annum ſibi patienda ſupplicia, non perturbatur, niſi ſi medium ſpatium tranſilierit, & ſe [21] in illam ſæculo poſt futuram ſolicitudinem immiſerit. Eodem modo fit, vt animos libenter ægros, & captantes cauſſas doloris, vetera atque oblitterata contriſtent. & quæ præterierunt, & quæ futura ſunt, abſunt: neutra ſentimus. non eſt autem, niſi ex eo quod ſentias, dolor.

I. LIPSIVS.

1. MEMORIAM quoque meam.] *Ergo illud fuit, quod ſupra epiſt.* LXXII. *quærebatur, & negabat ſe memoriam retentaſſe. Vide initium.*

2. Vnum bonum, quod honeſtum.] *Eſt certe maximum inſtrumentum, & radix (vt ego appellaui) omnium decretorum. Vide Manuduct.* II. *Differt.* XX.

3. Intra ſe felix.] *Caput primum Epicteti, in Pugillari:* Τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Quæ ſunt, alia in Nobis, alia non in Nobis: *& addit, illa in poteſtate noſtra eſſe, libera, & liberum efficere, id eſt Beatum. Beatitas igitur intra, nec extra quærenda eſt.*

4. Illum ſuæ.] *Nimio aut ſuſpicioſo (quod adhæret) amore. Mecænas aliquis in hac ſorte.*

5. Nihil enim eſt, vnde.] *Vbique mors eſt. ab homine, fera, domo, tegula, arbore, aqua, vento, aura: & quid excipiam? non ipſum te, qui eam times. Potes & manus tibi adferre.*

6. In diuitiis inopes.] *Auari.*

7. Popularis ira.] *Dic verum Seneca, & pro tuo æuo: Principis ira, aut odium.*

8. Fulminis ſubiti.] *Similis comparatio, & ſententia, in De Clement.* I. *cap.* VIII.

9. Triſtitiam facit, pati poſſe.] *O occulta, & vera! Nihil in tyrannide magis angit, quam quod ab exemplo timemus: & in vno læſo, lædi poſſe videmur, & ſuſpicamur.*

10. Miſſilia eius exſpectat.] *A ludis ſumptum, in quibus teſſerulæ ſpargi donorum indices, aut ipſa etiam dona ſolent. Quia ex alto mittebantur in ſorte capientes,* Miſſilia *dicta.*

11. Prudentiſſimus quiſque.] *Plebeia enim hæc oblectamenta, aut captura: honeſtiores ſpernebant.*

12. Aut inde fallimur.] *Corruptum. Fortaſſis,* auiditate fallimur: *aut,* auidique.

13. Relatio gratiæ æſtimatur.] *Cum Grutero meo libens ſic diſtinxi, & ſcripſi: etſi ex meo facias,* relatio gratiæ exiſtimatur labi. *Illud melius, veriuſque.*

14. Commoda vocentur.] *Quia aliquid commodant: Græcis* εὔχρηστα. *Vide me diffuſe Manuduct.* III. *Diſſ.* XXII.

15. Vt non deſeratur, affligitur.] *Id eſt, ſi maneant opes & potentia, cadunt ſuper ipſum, & deiiciunt. Tacitus:* Potentia, quæ nimia, poſtremo ruit ſuper ipſum.

16. Placeat homini.] *Vide paria Manud.* II. *Differt.* XVI. *Hic enim finis hominis, Naturam id eſt Deum ſequi.*

17. Puluerem ſolueris. *Mathematici veteres, non creta in tabula, vt hodie, ſed radio in puluere ſcribebant: atque inde Ciceronis,* puluis eruditus. *Perſius:*

> Nec qui abaco numeros, & ſecto in puluere metas
> Scit riſiſſe vafer.

Vbi Scholiaſtes: Geometræ conſueti ſunt in abaco, radio, id eſt aliquo ſtilo formas aliquas & menſuras in ſummo terræ annotare. *Bene de Abaco. nam hanc menſulam, ſiue tabulam habebant, in qua puluerem ſpargerent atque adæquarent.*

18. Honeſtam vitam.] *Totum hoc argumenti pertractaui Manud.* III. *Diſſ.* II.

19. Virtus enim conuenientia conſtat.] *Exprimit Zenonis illam* ὁμολογίας, *de qua Manud.* II. *Differt.* XV.

20. Perturbationi ſimile patietur?] *Vide epiſt.* LVII.

21. In illam ſæculo poſt futuram.] *Ergo* Sæculum *hic pro anno* trigeſimo *circiter, ſi vera lectio de* quinquageſimo anno.

PINCIANVS.

ILLA vero maxima est ex omni mortalium populorum turba miserorum,] *Emenda*, Illa vero maxima ex omni mortalium populo turba miserorum, *ex eisdem*.
Circa præmium rixa est,] Primum, *non* præmium, *eadem*.
Aliquos spes vana delusit:] *Lege*, inuadendique aliquos spes vana delusit, *ex eisdem*.
Aut inde fallimur.] *Omnia quæ legerim exēplaria, ita habent, præter vnum Franciscanum, in quo legitur:* aut decipimur, aut fallimur.
Quicumque beatum esse se constituet,] *Vetus lectio*, Quicumque beatus esse constituet.
Et, vt lingua nostra loquar, producta:] *Coniunctio* & *non habetur in eadem*
Nisi temperatur.] *Corrige*, nisi temperat, premit, *ex eadem*.
Ad conuersationem vniuersi pertinere,] *Scribe* conseruationem, *non* conuersationem, *ex eadem*.
Quod negatis vllum esse aliud honesto bonum.] *Legendum* quod negatis vllum esse aliud ab honesto bonum. *alia exemplaria* quod negatis vllum esse aliud bonum quam honestum.
Quare si amicum bonum amisi,] *Si sustinetur particula* Quare, *per interrogationem legatur sententia necessum erit, vt sit responsio.* Si amicum bonum amisi. *Sed in antiquissimo & correctissimo exemplari diui Francisci, quod subinde aduoco, non habetur* Quare.
Quod si quæris.] *Scribendum per interrogationem*, Quid si quæris? *ex vetere lectione*.
Quid illos quoque bonos fecerat virtus.] *Lego*, quod illos bonos fecerat virtus, *ex eadem*.
Non facit collectio amici sapientiorem,] Amicorum *lege, non* amici, *ex eadem*.
Siue circa senectutem finitus est,] Citra *legendum, non* circa, *ex codicibus Pinciani & Facundi ac Primitiui*.
Et nullo actu pigritia.] *Corrige* & in nullo actu pigritia, *ex vetere lectione*.

OPSOPOEVS.

HOC *ordine leguntur in m. ss. quæ sequuntur*, vnum bonum esse, quod honestum est: Nam qui alia b. i. in f. v. p. al. ar. fit. Qui o. h. h. circ. intra se felix est.
M. ss. omnes, cum recedente, *& mox*, circa præmium rixa est. Primum *a Pinciano inductum omnes hactenus editiones occupauit in hac demum legitimo possessori cessit*.
Variant m. ss. Duo, Aliquo spes vana delusit, *omisso* inuadendique, *vnus*, inuidentesque aliquos spes vana delusit: *alius*, inuidentque alij quos spes vana delusit. *quod postremum magis placet*.
M. ss. si ab optima nostri parte ad pessimam transit. *M. ss.* vt si abducentur: *& postea*, Ipsa enim se felicitas, nisi temperatur, premit. *Et statim*, Quare si amicum bonum amisi.
Omittit quoque, *Pincianus, sed nostri m. ss. constanter referunt*, quod illos quoque bonos &c.
M. ss. tres, vitam iustiorem, *pro* virum iustiorem. *vnus simpliciter*. iustiorem. *Et videntur duo illa supplementa* virum, *&* vitam, *aliūde esse. Sic absolute confestim.* Non facit collectio amicorum sapientiorem.
Expunge posterius eius, *membranis volentibus*.

GRVTERVS ET IVRETVS.

QVISQVAM beatus esse.] *v. c.* quisque.
Hanc imaginem.] *adde ex v. Iureti*, hanc enim imaginem.
Nutat omne consilium.] *v. c.* natat. *quomodo locutus sup. Epist. 35.* mutatio voluntatis (*ait*) indicat animum natare aliubi, atque aliubi apparere. *Iuretus*.
Resistat voluntas.] *v. c. sistat*.
Vltra summum non est locus.] *v. c.* summam, *qua voce solet vti auctor, vt notatum sup. ad epist. 23.*
Quæ pro maximis vulgus optat.] *v. c. Iureti*, quæ pro primis vulgus optat.
Perit gratia & relatio gratiæ. Æstimatur labor, si.] *Videtur locus hic melius dispungi & legi in v. c. Iureti qui habet*, perit gratia & relatio gratiæ si timetur labor.
Ergo aut incredibile est.] *v. c.* credibile.
In animo constituamus.] *v. c.* contineamus.
Ad pessima transit.) *v. c.* ad pessimam.
In eum in quo scriptus est. puluerem solueris.] *Adolescētes olim, vt ad ceteras artes perdiscēdas libero quidē homine dignas, animum appellebāt: ita Geometriæ plurimum opere impēdebant. Quare in gymnasiis præsto semper erat abacus* puluere *cōspersus, in quo lineas virgula describerēt, ac figuras ducerēt: quas cōmode si quid displiceret, aut immutarent aut delerent: aliaque ratione deformarent: Hinc* puluis eruditus *pro mathematicis disciplinis, à Cicerone lib. de nat. deor. 2.* quia illum numquam eruditum puluerem attigistis, *plura Brodæus lib. 1. c. 1. Miscell.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PHILOSOPHIAM verba non captare, nec tamen ingenio aut eloquio renunciare. Præcipuum est, sit vita vt sermo. Deinde, tentemus progredi: quoniam per gradus ascenditur, & sunt tres Proficientium classes.

EPIST. LXXV.

MINVS tibi accuratas a me epistolas mitti queris. quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui? Qualis sermo meus esset, si vna sederemus, aut

ambularemus, illaboratus & facilis: tales eſſe epiſtolas meas volo, quæ nihil habeant accerſitum, nec fictum. Si fieri poſſet, quid ſentiam, oſtendere quam loqui mallem. Etiam ſi diſputarem, nec ſupploderem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem vocem: ſed iſta oratoribus reliquiſſem, contentus ſenſus meos ad te pertuliſſe, quos nec exornaſſem, nec abieciſſem. hoc vnum plane tibi approbare vellem, omnia me illa ſentire quæ dicerem: nec tantùm ſentire, ſed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos oſculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam ſancto & moderato, ſatis apparet affectus. Non mehercules ieiuna eſſe & arida volo, quæ de rebus tam magnis dicentur: neque enim philoſophia[1] ingenio renunciat: multum tamen operæ impendi verbis non oportet. Hæc ſit propoſiti noſtri ſumma: quod ſentimus, loquamur; quod loquimur, ſentiamus. Concordet ſermo cum vita. ille promiſſum ſuum impleuit, qui & cum videas illum, & cum audias, idem eſt. Videbimus qualis ſit, quantus: [2] vnus ſit. Non delectent verba noſtra, ſed proſint. Si tamen contingere eloquentia non ſolicito poteſt, aut ſi parata eſt, aut paruo conſtat, aſſit, & res pulcherrimas proſequatur. Sit talis, vt res potius quàm ſe oſtendat. Aliæ artes, ad ingenium totæ pertinent: hic animi negotium agitur. Non quærit æger medicum eloquentem, ſed ſanantem: ſed ſi ita competit, vt idem ille qui ſanare poteſt, cŏptè de his quæ facienda ſunt diſſerat, boni conſulet: non tamen erit, quare gratuletur ſibi, quod inciderit in medicum etiam diſertum. hoc enim tale eſt, quale ſi peritus gubernator etiam formoſus eſt. Quid aures meas ſcalpis? quid oblectas? aliud agitur. vrendus, ſecandus, abſtinendus ſum. Ad hæc adhibitus es: curare debes morbum veterem, grauem, publicum. Tantum negotij habes, quantum in peſtilentia medicus: circa verba occupatus es? iamdudum gaude, ſi ſufficis rebus. Quando multa diſces? quando quæ didiceris affiges tibi, ita vt excidere non poſſint? quando illa experieris? Non enim vt cetera memoriæ tradidiſſe ſatis eſt: in opere tentanda ſunt. Non eſt beatus qui ſcit illa, ſed qui facit. Quid ergo? [3] infra illum nulli gradus ſunt? ſtatim [4] ad ſapientiam præceps eſt? Non exiſtimo. Nam qui proficit, in numero quidem ſtultorum eſt, magno tamen interuallo ab illis diducitur: inter ipſos quoque proficientes, ſunt magna diſcrimina. [5] In tres claſſes (vt quibuſdam placet) diuiduntur: [6] primi ſunt, qui ſapientiam nondum habent, ſed iam in vicinia eius conſtiterunt. tamen etiam quod prope eſt, extra eſt. Qui ſint hi, quæris? qui omnes iam affectus ac vitia poſuerunt: quæ erant complectenda, didicerunt: ſed illis adhuc inexperta fiducia eſt. bonum ſuum nondum in vſu habent. Iam tamen in illa quæ fugerunt, recidere non poſſunt: iam ibi ſunt, vnde non eſt retro lapſus: ſed hoc illis de ſe nondum liquet, & quod in quadam epiſtola ſcripſiſſe me memini, ſcire ſe neſciunt. Iam contigit illis bono ſuo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus ſum, ita complectuntur, vt illos dicant iam effugiſſe morbos animi, affectus nondum, & adhuc in lubrico ſtare quia nemo ſit extra periculum malitiæ, niſi qui totam eam excuſſit. nemo autem illam excuſſit, niſi qui pro illa ſapientiam aſſumpſit. Quid [7] inter morbos animi interſit & affectus, ſæpe iam dixi: nunc quoque te admonebo. Morbi ſunt inueterata vitia, & dura: vt auaritia, vt ambitio nimia: poſtquam hæc animum implicuerunt, & perpetua eſſe mala eius cœperunt. Vt breuiter finiam, morbus eſt iudicium in prauo pertinax, tamquam valde expetenda ſint, quæ leuiter expetenda ſunt. vel, ſi mauis, ita finiamus: [8] Nimis imminere leuiter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus ſunt, motus animi improbabiles, ſubiti & concitati: qui frequentes neglectique, fecere morbum. ſicut diſtillatio vna, nec adhuc in morem adducta, tuſſim facit; aſſidua & vetus, phthiſin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos ſunt: affectus adhuc ſentiunt, perfecto proximi. Secundum genus eſt eorum, qui & maxima animi mala & affectus depoſuerunt, ſed ita vt non ſit illis ſecuritatis ſuæ certa poſſeſsio: poſſunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna vitia eſt, ſed non extra omnia. effugit auaritiam; ſed iram adhuc ſentit. iam non ſolicitatur libidine; ſed habet etiamnum ambitionem. iam non concupiſcit, ſed adhuc timet. & in ipſo metu ad quædam ſatis firmus eſt, quibuſdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: benè nobiſcum agetur, ſi in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturæ, magnaque & aſsidua intentione ſtudij, ſecundus occupatur gradus: ſed nec hic quidem contemnendus eſt color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: adſpice, quam nullum ſit nefas ſine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publicè priuatimque peccetur: intelliges ſatis nos conſequi, ſi inter peſſimos non ſumus.

Ego vero, inquis, ſpero me poſſe & amplioris ordinis fieri. Optauerim hoc nobis magis. quàm promiſerim. præoccupati ſumus: ad virtutem contendimus, inter vitia diſtricti: pudet dicere, honeſta colimus quantum vacat. At quàm grande præmium nos exſpectat, ſi occupationes noſtras, & mala tenaciſſima, abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: ſciemus mortem malum non eſſe, deos malos non eſſe. 9 Tam imbecillum eſt, quod nocet, quàm cui nocetur: optima vi noxia carent. Exſpectant nos, ſi ex hac aliquando fæce in illud euadimus ſublime & excelſum, tranquillitas animi, & expulſis erroribus abſoluta libertas. Quæris, quæ ſit iſta? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in ſeipſum habere maximam poteſtatem. Inæſtimabile bonum eſt, ſuum fieri.

I. LIPSIVS.

1. INgenio renunciat.] *Meus*, ingeniorum velut renunciat. *Quidam*, ingeniorum velut gelu renunciat. *Quid fuerit, non educo.*

2. Vnus ſit.] *Conuenientia ſit in vita. Epiſt.*cxx. Magnam rem puta, vnum hominem agere. *Vide ibi.*

3. Infra illum] *Qui nempe ſcit & facit: id eſt, vere ſapientem.*

4. Ad ſapientiam.] *Placeat cum quibuſdam libris,* à ſapientia præceps: *quod interpretor, Quid igitur? præcipitium eſt ſtatim ab illa ſapientia: non eſt diſcrimen inter vicinos, & longinquos?*

5. In tres claſſes.] *Nos in Manuduct.* II. *Diſſert.* IX.

6. Primi ſunt qui ſapientiam.] *Hos Chryſippi verbis deſcribi video, apud Stobæum Serm* CI. Ὁ δ' ἐπ' ἄκρον προκόπτων, ἅπαντα πάντως ἀποδίδωσι τὰ καθήκοντα, καὶ οὐδὲν παραλείπει. τὸν δὲ τούτου βίον οὐκ εἶναί πω φησὶν εὐδαίμονα, ἀλλ' ἐπιγενέσθαι αὐτῷ τὴν εὐδαιμονίαν, ὅταν αἱ μέσαι πράξεις αὗται προσλάβωσι τὸ βέβαιον καὶ ἑκτικὸν, καὶ ἰδίαν πῆξιν τινὰ λάβωσιν: Qui in ſummo eſt Proficiens, omnia omnino officia præſtat, nihilque omittit. Tamen huius vitam ait (*Chryſippus, aut Zeno*) nondum beatam eſſe, ſed ſuperuenire Beatitudinem & accedere, cum mediæ iſtæ actiones conſtantiam, & habitum, & firmum fixumque aliquid fuerint nactæ. *Faciunt planè ad iſta Seneca, & mea illa in Manuductione licet iungas.*

7. Inter morbos animi.] *Cicero ſæpe confundit, & Morbos etiam affectus vocat: ſed noſtri diſparant, & ipſe ex eorum & Chryſippi (nominat enim) ſenſu,* IV. *Tuſculana:* Intelligatur igitur, Perturbationem (*Senecæ, Affectum*) iactantibus ſe opinionibus inconſtanter & turbide, in motu eſſe ſemper; cum autem hic feruor concitatioque animi inueterauerit, & tamquam in venis medulliſque inſederit, tum exſiſtit & Morbus.

8. Nimis imminere leuiter petendis.] *Similis finitio in Laërtio,* Νόσημα, ἐστὶν οἴησις σφόδρα δοκοῦντος αἱρετοῦ: Ægrotatio, eſt opinatio rei valde expetendæ. *Et ſi ille à* Morbo *etiam ſiue* Ἀρρωστήματος *diſtinguit, Seneca hic neglectum. Nos in Ethicis videbimus.*

9. Tam imbecillum eſt quod nocet.] *Timere enim videtur, ideoque vel cauere, vel vlciſci.*

PINCIANVS.

MVltum tamen operis impendi verbis non oportet.] *Legendum* operæ, *non* operis, *ex eadem.*

Quid aures meas ſcalpis quid oblectas? Aliud agitur. Vrendus, ſecandus, abſtinendus ſum.] Scabis, *non* ſcalpis: *&* abſciudendus, *non* abſtinendus, *in quibuſdam habetur exemplaribus.*

Poſtquam hæc animum implicuerunt, & perpetua eius mala eſſe cœperunt.] *Nonnulli codices*: Hæc cum ſemel cœperunt animum, implicuerunt, & perpetua eius mala eſſe cœperunt.

Aſſidua & vetus ptyſin.] *Legendum reor,* phthiſin, *non* ptyſin, *& mox paulo* profecere, *non* præfecere.

Iam non ſollicitatur libidine, ſed tolerat etiam nunc ambitionem.] *Sic prior editio. Corrigendum,* Iam non ſollicitatur libidine, etiam nunc ambitionem ſentit: *ex vetere lectione. & ſi quidam codices legant.* Iam non ſollicitatur libidine, at etiam nunc ambitione.

Optima & noxa carentia expectant nos, ſi ex hac aliquando fece in illud euadimus ſublime & excelſum. Tranquillitas animi eſt expulſis erroribus abſoluta libertas.] *Scribe,* Optima noxa carent. Expecta nos, ſi ex hac fece in illud euadimus ſublime & excelſum, tranquillitas animi, & expulſis erroribus abſoluta libertas, *ex collatione & diligenti excuſſione veterum codicum.*

OPSOPOEVS.

M*.ſſ.* proſequatur. Sit talis, &c. *aliquanto integrius.*

Et noſtra, & Modij membrana (vt ſcribit Epiſt. 58.*) referunt,* ſtatim à ſapientia præceps eſt? Non, vt exiſtimo.

M.ſſ. Iam ibi ſunt, vnde non eſt retro lapſus.

E.m.ſſ. lego. Optima vi noxia carent. Expectant nos, &c.

GRVTERVS ET IVRETVS.

DEos malos non eſſe.] *v.c.* Deos maiores non eſſe, *vnde forte legendum,* Deos mali auctores non eſſe. *Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PHILOSOPHVM ſe audire, & ſcholam adire. Conqueritur de hominũ incuria vel ignauia, qui alia diſcunt, philoſophari negligunt. Ne tu ſic, ô Lucili propera, & Bonum diſce: quod Bonũ? vnũ illud Honeſtum. Et iterum argumentis euincit, tale eſſe alia non eſſe. Laudabilis & ſapiens Epiſtola.

EPIST. LXXVI.

INIMICITIAS mihi denuncias, si quidquam ex his quæ quotidie facio, ignoraueris. Vide quàm simpliciter tecum viuam: hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, & quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octaua disputantem audio.[1] Bona, inquis, ætate. Quid ni bona? quid autem stultius, quam quia diu non didiceris, non discere? Quid ergo? idem faciam,[2] quod trossuli & iuuenes? Bene mecum agitur, si hoc vnum [3] senectutem meam dedecet. Omnis ætatis homines hæc schola admittit: in hac senescamus,[4] hanc vt iuuenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit: ad philosophum ire erubescam? Tam diu discendum est, quàm diu nescias, &, si prouerbio credimus,[5] quàm diu viuas. Nec vlli hoc rei magis conuenit, quàm huic: tam diu discendum est quemadmodum viuas, quàm diu viuis. Ego tamen hic aliquid & doceo. Quæris quid doceam? etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani. Quoties scholam intraui (præter ipsum theatrum Neapolitanorum, vt scis, transeundum est, Metronactis petentibus domum)[6] illud quidem, farctum est: & hoc ingenti studio, quis sit [7] pithaules bonus, iudicatur. Habet tibicen quoque Græcus & præco cõcursum: at in illo loco, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: & hi plerisque videntur nihil boni negotij habere, quod agant: inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. æquo animo audienda sunt imperitorũ conuicia: & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus. Perge, Lucili, & propera, ne tibi accidat quod mihi, vt senex discas: imo ideo magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam?[8] quantum tentaueris. Quid expectas? nulli sapere casu obtigit. Pecunia veniet vltro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet, ne leui quidem opera aut paruo labore [9] cognoscitur: sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. Vnum enim est bonum, quod honestum: in illis nihil inuenies veri, nihil certi, quæcumque famæ placent. Quare hoc vnum sit bonum, quod honestum, dicam: quoniã me parum exsecutum priore epistola iudicas, magisque hanc rem tibi laudatam quàm probatam putas. Et vt in arctum, quæ dicta sunt, contrahã: omnia suo bono constant. vitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas seruum. Quare fortia dorso iumenta sint, quæris? quia eorum hic vnus est vsus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & inuadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hac antecedit animalia,[10] deos sequitur.[11] Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum est: cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? & leones. formosus est? & pauones. velox est? & equi. non dico, in his omnibus vincitur. Non quæro quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet? & arbores. habet impetum & motum voluntarium? & bestiæ, & vermes. habet vocem? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque lusciniæ? Quid in homine proprium? Ratio. hæc recta & consummata, felicitatem hominis impleuit. Ergo si omnis res, cum bonum suum perfecit, laudabilis est, & ad finẽ naturæ suæ peruenit, homini autem suum bonum ratio est, si hanc perfecit, laudabilis est, & finem naturæ suæ attigit. hæc ratio perfecta, virtus vocatur, eademque honestũ est. Id itaque vnum bonum est in homine, quod vnum hominis est. nunc enim non quærimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quam ratio: hæc erit vnum eius bonum, sed pensandum cum omnibus. Si sit aliquis malus, puto improbabitur: si bonus puto probabitur. Id ergo in homine propriũ solũque est, quo & probatur, & improbatur. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, diuitias,[12] imagines multas,[13] frequens atrium, sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quæ retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, & auorum proauorumque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo est vnum bonum hominis: quod qui habet, etiam si aliis destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reiicitur. Quæ conditio rerum: eadem & hominum est. Nauis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui [14] argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius [15] tutela ebore cælata est, nec quæ fiscis ac opibus regiis pressa est: sed stabilis, & firma, & iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, ve-

lox, & [16] consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est balteus, nec cui vagina gemmis distinguitur: sed cui & ad secandum subtilis acies, & mucro munimentum omne rupturus. Regula non quàm formosa, sed quam recta sit, quæritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum fœneret, à quam multis salutetur, quàm pretioso incumbat lecto, quàm pellucido poculo bibat, sed quàm bonus sit: bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturæ voluntatem accommodata. Hæc vocatur virtus: hoc est honestum, & vnicum hominis bonum. Nam cum sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. hoc autem vnum hominis bonum est, quo vno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quę à virtute profecta contactáque sunt, id est opera eius omnia. Sed ideo vnum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est; quidquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum, & excelsiorem, & ampliorem, facit virtus. nam cetera quæ cupiditates nostras irritant, deprimunt quoque animum & labefaciunt: & cum videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo vnum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitæ, honesti ac turpis respectu, temperantur: ad hæc faciendi, & non faciendi, ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam. Vir bonus quod honeste se facturum putauerit, faciet, etiam si laboriosum erit: faciet, etiam si damnosum erit: faciet, etiam si periculosum erit. rursus quod turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam affert, etiam si voluptatem, etiam si potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe inuitabitur. Ergo si honestum vtique secuturus est, turpe itaque vitaturus: & in omni actu vitæ spectaturus hęc duo: nullum aliud bonum quàm honestum, nec aliud malum quàm turpe. Si vna indeprauata virtus est & sola permanet tenoris sui, vnum est bonum virtus: cui iam accidere ne sit bonum, non potest. Mutationis periculum effugit sapientia. [17] Sapientia non eripitur, sapientia in stultitiam non reuoluitur. Dixi, si forte meministi, concupita vulgo, & formidata, inconsulto impetu plerosque calcasse. inuentus est [18] qui flammis imponeret manum: [19] cuius risum nō interrumperet tortor: qui in funere liberorum lacrimam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. amor, ira, cupiditas, pericula depopoſcerunt. Quod si hoc potest breuis obstinatio animi aliquo stimulo excitata: quanto magis virtus quæ non ex impetu, nec subito, sed æqualiter valet; cui perpetuum robur est? Sequitur, vt quæ ab inconsultis sæpe contemnuntur, à sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Vnum ergo bonū ipsa virtus est, quæ inter hanc fortunam & illam superba incedit, cum magno vtriusque contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse præter honestum, nulla non virtus laborabit. nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt; & veritati, quæ sine ratione non est. quæcumque autem opinio veritati repugnat, falsa est. Virum bonum cōcedas necesse est, summæ pietatis erga deos esse: itaque quidquid illi acciderit, æquo animo sustinebit. sciet enim id accidisse lege diuina, qua vniuersa procedunt. Quod si est, vnum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est & parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam, sed patienter excipere fatum, & facere imperata. Si enim vllum aliud est bonum quam honestum, sequetur nos auiditas vitæ, auiditas rerum vitam instruentium: quod est intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quàm deorum, si ea bona sunt, quorum nullus diis vsus est, tamquam pecunia & honores. Adiice nunc, quod si modo solutæ corporibus animæ manent, felicior illis status restat, quam est dum mersantur in corpore. Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora vtimur, emissis erit peius: quod contra fidem est, feliciores esse liberis, & in vniuersum datis, clausas & obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quæ tam homini contingunt quàm mutis animalibus, & muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset vllum aliud bonum, quàm honestum. Hæc quamuis latiùs exsecutus essem priore epistola, constrinxi. & breuiter percurri. Numquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleues & teipsum interroges: si res exegerit, vt pro patria moriaris, & salutem omnium ciuium tua redimas, an porrecturus sis ceruicem, non tantum patienter, sed etiam libenter? Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, vt hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit? Pro Rep. morieris [20] etiamsi statim facturus hoc eris, cum scieris tibi esse faciendum. [21] interdum

ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore breui ac exiguo capitur : & quamuis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipſa tamen contemplatio futuri operis iuuat : & vir fortis & iuſtus cum mortis ſuæ pretia ante ſe poſuit, libertatem patriæ, ſalutem omnium pro quibus dependit animam, in ſumma voluptate eſt, & periculo ſuo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maximum & vltimum præſtat, nihil cunctatus deſiliet in mortem, facere recte piéque contentus. Oppone etiam nunc illi multa, quæ dehortentur. Dic, Factum tuum matura ſequetur obliuio, & parum grata exiſtimatio ciuium : reſpondebit tibi. Iſta omnia extra opus meum ſunt. ego ipſum contemplor : hoc eſſe honeſtum ſcio. Itaque quocumque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo vnum bonum eſt, quod non tantum perfectus animus, ſed generoſus quoque & indolis bonæ ſentit : cetera leuia ſunt, mutabilia. Itaque ſollicite poſſidentur, etiam ſi fauente fortuna in vnum congeſta ſunt : dominis ſuis incumbunt grauia, & illos ſemper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex iſtis quos purpuratos vides, felix eſt, non magis quàm ex illis quibus ſceptrum & chlamydem [22] in ſcæna fabulæ aſſignant, cum præſente populo elati inceſſerunt. & cothurnati ; ſimul exierunt, excalceantur, & ad ſtaturam ſuam redeunt. Nemo iſtorum, quos diuitiæ honoréſque in altiore faſtigio ponunt, magnus eſt. Quare ergo magnus videtur ? [23] Cum baſi illum ſua metiris. Non eſt magnus pumilio, licet in monte conſtiterit : coloſſus magnitudinem ſuam ſeruabit, etiam ſi ſteterit in puteo. Hoc laboramus errore : ſic nobis imponitur : quod neminem æſtimamus eo quo eſt, ſed adiicimus illi & ea, quibus adornatus eſt. Atqui cum voles veram hominis æſtimationem inire, & ſcire qualis ſit, nudum inſpice. ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia : corpus ipſum exuat : animum intuere, qualis quantuſquę ſit, alieno an ſuo magnus. [24] ſi erectis oculis gladios micantes videt, & ſi ſcit ſua nihil intereſſe vtrum anima per os, an per iugulum exeat, beatum voca. Si cum illi denunciata ſunt corporis tormenta, & quæ caſu veniunt, & quæ potentioris iniuria, ſi vincula & exſilia, & vanas humanarum formidines mentium, ſecurus audit, & dicit,

——— Non vlla laborum,
O virgo, noua mi facies inopináve ſurgit.
Omnia præcepi, atque animo mecum ipſe peregi.

Tu hodie iſta denuncias : ego ſemper denunciaui mihi, & hominem paraui ad humana. præcogitati mali mollis ictus venit. At ſtultis & fortunæ credentibus, omnis videtur noua rerum & inopinata facies. magna autem pars eſt apud imperitos mali, nouitas. Hoc vt ſcias, ea quæ putauerunt aſpera, cum aſſueuere, patiuntur. Ideo ſapiens aſſueſcit futuris malis : & quæ alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium : Neſciebam hoc mihi reſtare. ſapiens ſcit ſibi omnia reſtare : quidquid factum eſt, dicit, Sciebam.

I. LIPSIVS.

1. Bona, inquis, ætate.] *Ridentis verba. & iuuenis ſcilicet diſcit.*

2. Quod troſſuli.] *Equites. in quo ordine tunc quia plerique iuuenes, & grandiores ad Latum clauum ſtatim veniebant ; factum, vt & pro iuuenibus caperentur. Vide me II. Elector cap. 1. Vtitur iterum Seneca, Epiſt.* LXXXVII.

3. Senectutem meam dedecet.] *Sim ſane ſenex Scholaſticus, & videar. : ſicut & in prouerbio erat,* Mittatur ſenex in ſcholam. *Vtinam non alia in me dedecora !*

4. Hanc, vt iuuenes, ſequamur.] *Scriptis abeſt omnibus illud,* hanc : *nec ſcio an Latine ſatis,* Sequi ſcholam. *Ex libris igitur argutius legam :* in hac ſeneſcamus, vt iuueneſcamus. *Seneſcamus in iſta Sapientiæ ſchola, vt alios animos, ſi non annos, ſumamus, & in meliorem ſtatum renouemur.*

5. Quamdiu viuas.] *Plato in Amatoribus :* Τί οὖν ἐστι φιλοσοφῆσαι ; τί δ' ἄλλο γε, ἢ κατὰ τὸν Σόλωνα ; Σόλων γάρ που εἶπε.

Γηράσκω δ' ἀεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

Καί μοι δοκεῖ ἀεὶ οὕτω χρῆναι, ἕν γέ τι μανθάνειν τὸν μέλλοντα φιλοσοφήσειν, καὶ νεώτερον ὄντα καὶ πρεσβύτερον : Quid igitur eſt philoſophari ? Quid aliud, niſi illud Solonis ? qui dixit,

Aſſiduę addiſcens ad ſenium venio.

Et mihi ſic decere videtur, eum, qui philoſophus eſt futurus. aliquid ſemper diſcere, & iuuenem exſiſtentem & ſenem. *Talia in Lachete idem, & alibi : nos in Manud. 1. Diſſert. 1.*

6. Illud quidem farctum eſt.] *Plenum, ſtipatum.*

7. Pithaules bonus.] *Ita Græcis, qui doliolo ſiue cado canit. Nam & id genus inflatur modulate, ſicut Vtris. Qui autem illum,* Aſcaulæ *Græcis, nobis* Vtricularij *dicti.*

8. Quantum tentaueris.] *Nam conatui effectus hic reſpondet, vt Stoicis viſum : & velis eſſe bonus, eris.*

9. Cognoſcitur.] *Diſcitur.*

10. Deos sequitur.] *Bene, atque etiam belle, quia praiuit de antecessione, & nunc de sequela. At Claudius Puteanus, inter Gallia decora, volebat,* Diis æquatur: *pro solita insolentia Stoicorum.*

11. Ratio ergo perfecta.] *Per doctrinam: & facta Naturam sequi. At quæ hic de Animalibus, & singulis sua dotes aut tela esse; Phocyllides eadem.*

> Ὅπλον ἑκάστῳ νεῖμε θεὸς, φύσιν ἠερόφοιτον,
> Ὄρνισι μὲν, πολλὴν ταχυτῆτ' ἀλκήν τε λέουσι,
> Ταύροις δ' αὐτοχύτοις κεράεσσι, κέντρα μελίσσαις,
> Ἔμφυτον ἄλκαρ ἔδωκε· λόγος δ' ἔρυμ' ἀνθρώποισι.
> Arma animantum cuique Deus dedit. alipotentes.
> Aëra vti penetrent; fortes celerésque leones,
> Finxit, cornupetas tauros, & apes pungentes.
> Sola homini Ratio telum est, munimen & vnum.

12. Imagnes multas.] *Nobilitatem veterem.*

13. Frequens atrium.] *Clientibus & salutatoribus plenum.*

14. Argenteum aut aureum.] *Per luxum. nam ex ære aut ferro solet, ad vsum.*

15. Tutela ebore cælata.] *Tutela dicitur, locus in prora vbi dij tutelares: siue ipse Deus Deáve, suus cuique naui tutor. Silius:* Tutelæque Deum fluitant. *Festus, in Europâ: Alij eam à* Prædonibus raptam, & naue, cuius tutela effigiem tauri habuerit, in eam regionem esse delatam. *Ita hæc legenda vel ex Lactantio qui de eadem re, lib. 1. cap. XI.* Rapuisse dicitur in aquila catamitum, poëticus color est: sed aut per religionem (*scribe,* legionem) rapuit, cuius insigne Aquila est; aut nauis in qua est impositus, tutelam habuit in aquila figuratam: sicut taurum figuratum, cum rapuit Europam. *Satis, pro Seneca, de Tutela, quæ Græcis παράσημον, & Latinis etiam* Insigne *quia dignoscebatur eo & naui ferè nomen dabat. Tacitus VI. Annal.* Nec quisquã ariete sacrificauerit, credito Phryxum vexisse: siue id animal, seu nauis insigne fuit.

16. Consentiens vento.] *Pinciani est, & perplacet. Libri tamen,* non sentiens ventum: *deterius.*

17. Sapientia non eripitur.] *In libris hæc alia, & auctiora. Legas:* periculum effugit. Stultitia ad Sapientiam erepit, Sapientia in stultitiam non reuoluitur. *Sententia est, Stultis mutari posse, & paulatim (ideo* Erepere) *ac per gradus ad Sapientiam venire: non contrà. Nam Stoicorum sapiens fixus in bono est.*

18. Qui hamınis.] *Mucius Romanus.*

19. Cuius filum.] *Seruus, qui in vindictam domini Asdrubalem interfecerat.*

20. Etiamsi statim.] *Ita lego, spreta negatione. significat enim, etiam sine alio fructu vel diutina cogitationis, id facturum aliquem esse.*

21. Interdum ex re.] *Pinciano assentior,* Interim.

22. In scæna fabulæ.] *Sæpe hæc vita cum Mimo comparatur, & iuste. Breuiter olim Socrates:* τῷ τῶν ἀπαιδεύτων βίῳ, καθάπερ τῷ ὑποκριτῇ, πολλὰ τύφου μεταξὺ μαλλὸν περίκειται: Vitæ indoctorum, tanquam histrioni, multa fastus indumenta circumposita sunt. *Adde Epist.* LXXX.

23. Cum Basi illum sua.] *Cum cothurno, quo incedit: cum epibus, quibus insistit.*

24. Si erectis oculis.] *Imo rectum,* rectis.

PINCIANVS.

ET quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo.] *In nonnullis exemplaribus* equidem *habetur, non* & quidem. *sed omnino suspecta mihi tota hæc lectio: mallemque legeres sic,* & quidem quintus iam dies abiit, ex quo in scholam eo. *etsi nullus antiquus codex faueat.*

Si hoc vnum senectutem meam decet.] *Scribendum reor* dedecet, *non* decet.

Metronactis petenti domum.] Petentibus, *non* petenti, *vetus lectio.*

Illud quidem factum est, & hoc ingenti studio, quis sit Pithaules, bonus iudicatur.] *Castiga:* Illud quidem ingenti studio, quis sit Pithaules bonus, iudicatur. *reliqua superuacanea sunt. ex eadem.*

Honor affertur.] *Castigatum exemplar* offertur *habet, non* affertur.

Vnum est bonum quod honestum.] *Lege,* vnum enim est bonum quod honestum, *ex vetere lectione.*

Et vt in arctum quæ dicta sunt contraham:] *Particula* vt *redundat, ex eadem.*

Et sapor vinum.] *Coniunctio* & *delenda, ex eadem.*

Quare fortia dorso iumenta sint, quæris?] Quàm *legendum non* quare, *ex eadem.*

Nec cui argenteum rostrum est.] *Scribe,* nec cui argenteum, aut aureum rostrum est: *ex eadem.*

Velox, & non sentiens ventum.] *Expende an sit aptior lectio,* velox & consentiens vento.

Etiam si statim facturus hoc eris.] *Lege,* etiam si non statim facturus hoc eris, *ex vetere lectione.*

Interdum ex re pulcherrima.] *Scribendum puto per maiorem.* Interim ex re pulcherrima.

Sed ille quoque.] *Lege per maiorem.* Sed & ille quoque *ex vetere lectione.*

Et parum grate existimatio ciuium respondebit tibi. Ista omnia extra opus meum sunt.] *Corrige,* & parum grata existimatio. Respondebit tibi. Ista omnia extra opus meum sunt. *ex eadem.*

Cum basi illum sua metire. paruus pumilio licet in monte constiret.] *Corrigendum ex eadem,* cum basi illum sua metiris. Non est magnus pumilio, licet in monte constiterit.

Sciebam hæc mihi restare.] *In quibusdam codicibus notatum inueni in margine legendum esse,* Nesciebam, *non* Sciebam. *Sed potest tolerari* Sciebam, *si legatur per interrogationem ducentem ad negationem.*

ERASMVS.

QVis sit? Pitaules.] *In aliis erat,* quid sit: *Nam subaudiendum est* quæris. *Non enim quæritur quis homo sit: sed quid res, cuius gratia factus sit concursus. Et quum de hominis artificio percontamur, non dicimus:* Quis est: *sed* Quid est? *& respondetur,* musicus est.

Pitaules.] *In aliis erat* Pythelaus, *forte legendum* Physaules, *ab inflandis tibiis.*

OPSO-

OPSOPOEVS.

OMnes scripti codices, In hoc senescamus, vt iuuenes sequamur.
Recte omittitur hoc in *Ambiano codice.*

Brodæus Miscellan. lib. 11. cap. 13. Quando chorus canebat, choricis tibiis, id est choraulicis, artifex cōcinebat, in canticis autem Pyraulicis respondebat Diomedes libro 3. Tu corrige Pithaulicis. *Seneca epistola 76.* Pithaules bonus iudicatur. *Grammatici* Physaules, *ab inflandis tibiis, perperam castigant. Vopiscus:* Choraulas centum, etiam pithaulas centum. *Glossographi, Pithaulas, quasi tibiis persuadentes tibicines, indocte explicant. Nos Pithaulem aut eundem esse cum ascaule, aut parum admodum differre iudicamus, Latineque vtricularium appellari. Tranquillus in Nerone Claudio, cap. 54.* Et choraulem & vtricularium. *Tibiam vero qua is vtitur, Pinam vocant Itali, nos Cornemusam appellamus. Hæc Brodæus* πύθον *musicum instrumentum fuisse apparet ex Arist. vlt. problemate sect. 19. Inde Pithaules qui cados eiusmodi spiritu ad modulationem animabat. Varro,* Priusquam in orchestra Pithaules inflet tibias, domi suæ ramices rumpit.

M. ss. aliquanto plenius. in quo vir bonus quæritur, in quo vir bonus discitur.

Modius epistola 21. ipse contemptus *habent membranæ, & plus longe dicitur. Ambianus codex,* ipse contemptor.

M. ss. cum prioribus editionibus, ne leui quidem opera aut paruo labore cognoscitur.

Cl. Puteanus, bono publico natus pro deo sequitur, *sufficit* diis æquatur. *Acute, vt solet omnia, & Stoicorum paradoxis congruenter. Epistola 92.* Si cui virtus animusque in corpore præsens, hic Deos æquat. *Epistola 31.* Par Deo surges. *Libro quod in sapientem non cadat iniuria, cap. 8.* Sapiens vicinus proximusque diis consistit, excepta mortalitate similis Deo. *Sexcenta alia sunt in eandem sententiam dicta. immo, quod magis omnibus inopinatum est, interdum sapientem suum Deo præfert Seneca.*

Brodæus Miscellan lib. 1. cap. 10. Tutella a Latinis nominatur Dei signum, proræ impositum, naui nomen imponens: Sil.

Tutelæque Deum fluitant.———

Ouidius Tristium primo.

———Et pictos verberat vnda Deos
Nauis tutelam. ———

M. ss. velox, & non sentiens ventum.

Vnus e. m. ss. cui iam accidere nisi bonū, non potest. Mutationis periculum effugit, Stultitia sapientiam eripit. *Ceteri, nisi fallor, purius:* cui iam acc. ne sit bonum, non potest: mut. per. effugit. Stultitia ad sapientiam eripit, *vnus* crepit. *quod probo. Idem è suis notauit Modius epistola 21.*

Idem ibidem: Membranæ, quam est, dum mersantur in corpore. *quod haud dubie melius est: anima enim corpus quasi tenebrosum & profundum quidam carcer est, communi omnium sententia. At nostræ nihil mutant.*

Idem eadem epistola: Scriptus codex: magnus pumilio licet, *& cetera. vide an forte scribendum:* magnus pumilio non est, licet in monte constiterit. *ductus sane litterarum tale quid suadet. Hæc Modius. Puteani optimus,* Non magnus pumilio. *Ambianus,* Magnus non est pumilio, &c.

M. ss. bene interserta coniunctione, denuntiaui mihi, & hominem paraui ad humana.

M. ss. quæ putauerunt aspera, fortius cum assueuere, patiuntur.

GRVT. & IVRETVS.

INimicitias mihi denuntias.] *Solebant veteres, siqua graues inter eos inciderent simultates, amicitiam solemni quadā ratione renuntiare, & inimicitias præsentibus superstitibus profiteri. Exprimit euidenter Suetonius in Claudio: vbi de Germanico loquitur:* Ac non tam quidem vltra progressus, quam vt amicitiam ei renuntiaret, mandaret domesticis vltionem siquid accideret. *de hoc ipso Tacitus lib. 6. Ann.* Morem fuisse maioribus quoties dirimerent amicitias, interdicere domo, eumque finem gratiæ ponere. *Vide plura apud Rauardum lib. 5. c. 15. Vario. Durantium lib. 2. cap. 11. Var. & Lipsium ad lib. 2. Ann. Taciti.*

Pithaules bonus.] *Turnebus lib. 11. Aduers. cap. 25.* Pithaulas capit *pro tibicinibus qui Pythia cantant. vide eum, & Brodæum lib. 2. Miscel. cap. 13.*

Et præco concursum.] *Nempe qui musicis agonibus vicerant, ipsorum laudes publicè proclamabantur atque decantabantur à præconibus, qui præcones etiam deinde inter se decertabant, vt probatur ex Cicer. lib. 5. Epist. 68. quæ est ad Lucceium. plura de hisce P. F. lib. 2. cap. 14. & 15. Agonisticon.*

Imperitorum conuicia.] *v. c.* inspectorum.

Contemnendus est iste contemptus.] *Rectius. v. c. Iureti, est ipse.*

Finem naturæ suæ attigit.] *v. c. tetigit.*

Nec cuius tutela ebore cælata est.] *Sic vocabant Latini* νεὼς ἐπίσημον, *Dei signum proræ impositum, naui nomen imponens. vti ex Plutarcho in Conuiuio septem Sapientum, & Luciano in Dial. cui titulus* πλοῖον, ἢ εὐχαί, *apparet. Silius,* Tutelæque Deum fluitant. *Ouidius. 1. Tristium.*

Et pictos verberat vnda Deos. *Valerius Flaccus lib. 1.*

Visa coronatæ fulgens tutela carinæ

Plura Brodeus lib. 1. cap. 10. Miscell. Turnebus lib. 19. cap. 2. Aduer.

Quam pretioso incumbat lecto.] *v. c.* specioso.

Breuiter percutri.] *Bene v. c. Iureti,* percucurri.

Omnia relinquis.] *Addit. v. c.* omnia enim relinquis.

Quocumque ducit ac vocant.] *v. c.* ducit aut vocat.

Paruus pumilio.] *v. c.* magnus pumilio, *quæ scriptura extat etiam in multis aliorum priscis codicibus. Cum*

tamen mendosa sit, suspicor auctorem scripsisse, manus. *Sic enim Arnobius lib. advers. nationes posuit vocem,* mannos, *pro* paruos. *Verba eius sunt ex lib. 3. de diis loquens:* Nonnullos, &c. mannos, longos, medios, macilentos, pingues, crassos. *Ita habet vetustus codex Bibliothecæ Regiæ, ut me docuit clarissimus I. C. Fr. Pithœus. In vulgatis exemplaribus passim legitur,* nanos. *quod ex ignoratione priscæ & raræ dictionis manasse credo. hæc doctissimus Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

ET hæc inter bonas, vtilesque. Narrat obiter de Alexandrinis nauibus: aliis accurrentibus, se neglexisse. Quanti enim ista, aut quamdiu? Senex sum, abeo. Et aliquando sponte abeundum, vt fecit Marcellinus. Tum contra metum mortis: rationesque huius temnendæ.

EPIST. LXXVII.

[1] SVBITÒ hodie nobis [2] Alexandrinæ naues apparuerunt, quæ præmitti solent & nunciare secuturæ classis aduentum. [3] tabellarias vocant. Gratus illarum Cāpaniæ adspectus est. [4] omnis in pilis Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamuis in magna turba nauium, intelligit. Solis enim licet [5] supparum intendere, quod in alto omnes habēt naues. Nulla enim res æquè adiuuat cursum, quàm summa pars veli: illinc maximè nauis vrgetur. Itaque quoties ventus increbuit, maiorque est quàm expedit, antenna submittitur. minus habet virium flatus ex humili. [6] Cum intrauere Capreas & [7] promontorium, ex quo

Alta procelloso speculatur vertice Pallas.

ceteræ velo iubentur esse contentæ: supparum Alexandrinarū insigne est. In hoc omnium discursu properātium ad litus, magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quòd epistolas meorum accepturus, non properaui scire, quis illic esset [8] rerum mearū status, quid afferrent. Olim iam nec perit quidquam mihi, nec acquiritur. Hoc etiam si senex non essem, fuerat sentiendum: nunc verò multo magis. quia quantulumcūque haberem, tamen plus iam mihi superesset viatici, quàm viæ: præsertim cùm eam viam simus ingressi, quam peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris: vita non est imperfecta, si honesta est. Vbicūque desines, si benè desinis, tota est. Sæpe autem & fortiter desinendum est, & non ex maximis caussis. nam nec hæ maximæ sunt, quæ nos tenent. Tullius Marcellinus, quē optimè noueras, adolescens quietus & citò senex, morbo, & non insanabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, cœpit deliberare de morte. cōuocauit complures amicos. vnusquisque aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suasisset: aut quia adulator & blandus, id consilium dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, &, vt verbis illum quibus laudari dignus est, laudem, vir fortis ac strenuus, videtur mihi optimè illum cohortatus. Sic enim cœpit: *Noli, mi Marcelline, torqueri, tamquam de re magna deliberes. Non est res magna, viuere. omnes serui tui viuunt, omnia animalia: magnum est, honestè mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu iam idem facias. Cibus, somnus, libido: per hunc circulum curritur. Mori velle non tantum prudens, & fortis aut miser, sed etiam fastidiosus potest.* Non opus erat suasore illi, sed adiutore. [9] serui parere nolebant. Primum detraxit illis metum, & indicauit tunc [10] familiam periculum adire, cum incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tam mali exempli esse occidere dominum, quàm prohibere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum cœna peracta [11] reliquiæ circumstantibus diuiduntur: sic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitæ ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, [12] etiam cum de suo fieret. Minutas itaque summulas distribuit flentibus seruis, & illos vltro consolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine: triduo abstinuit, & in ipso cubiculo [13] poni tabernaculum iussit. [14] Solium deinde illatum est, in quo diu iacuit, & calida subinde suffusa, paullatim defecit: vt aiebat, non sine quadam voluptate, quam afferre solet lenis dissolutio, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam excessi, non ingratam tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamuis enim mortem sibi consciuerit, tamen mollissimè excessit, & vitæ elapsus est. Sed ne inutilis quidē hæc fabella fuerit. Sæpe enim talia exempla necessitas exigit. Sæpe debemus mori, nec volumus: morimur, nec volumus. Nemo tam imperitus est, vt nesciat sibi quādoque moriendum: tamen cum propè accesserit, tergiuersatur, tremit, plorat. Nōne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleuerit quòd [15] ante annos mil-

le non vixerat? æquè stultus est, qui flet, quòd post annos mille non viuet. Hæc paria sunt: non eris, nec fuisti. Vtrumque tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es: quod vt extendas, quousque extendes? Quid fles? quid optas? perdis operam.

Desine fata Deum flecti sperare precando:

rata & fixa sunt, atque magna & æterna necessitate ducuntur. Eò ibis, quò omnia eunt. Quid tibi nouum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series inuicta, & nulla mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus moriturorū sequetur, quantus comitabitur? Fortior, vt opinor, esses, si multa millia tibi cōmorerentur. atqui multa millia hominum & animalium [16] hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam variis generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando peruenturum ad id, ad quod semper ibas? nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum virorum me tibi iudicas relaturum? puerorum referam. [17] Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, *Non seruiam*, sua illa Dorica lingua, & verbis fidem imposuit. Vt primum iussus est fungi seruili & cōtumelioso ministerio: afferre enim vas obscœnum iubebatur: [18] illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est: & seruit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quàm per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui iuris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, vt dicas, Non seruio? Infelix, seruis hominibus, seruis rebus, seruis vitæ. Nam vita, si moriendi virtus abest, seruitus est. Ecquid habes propter quod exspectes? Voluptates quæ te morantur ac retinent, cōsumpsisti: [19] nulla tibi noua est: nulla non iam odiosa ipsa satietate. quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, cētum per vesicam tuam, an mille amphoræ transeant. [20] saccus es. quid sapiat ostreum, quid mullus, optimè nosti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reseruauit. Atqui hæc sunt, à quibus inuitus diuelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? tanti enim illam putas, vt tardius cænes? [21] solem quoque, si posses, extingueres. Quid enim vnquam fecisti luce dignum? confitere non curiæ te, non fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardiorem ad moriendū fieri. Inuitus relinquis macellum, [22] in quo nihil reliquisti. Mortem times: at quomodo illam [23] media oblectatione contemnis? Viuere vis: scis enim. Mori times: quid porrò ista vita, non mors est? [24] Cæsar, cum illum transeuntem per Latinam viam, vnus [25] ex custodiarum agmine, demissa vsque in pectus vetere barba, rogaret mortem: [26] *Nunc enim*, inquit, *viuis*? Hoc istis respondendum est, quibus [27] succursura mors est: Mori times, nunc enim, viuis? Sed ego, inquit, viuere volo, qui multa honestè facio. inuitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter & cum industria fungor. Quid? tu nescis vnum esse ex vitæ officiis, & mori? Nullum officium relinquis. non enim certus numerus quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non breuis. nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & [28] Statiliæ breuis est: quæ inscribi monumēto suo iussit, annis se nonaginta nouem vixisse. Vides aniculam gloriari senectute longa. quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? [29] Quomodo fabula, sic vita: non quàm diu, sed quàm benè acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. quocumque voles, desine: tantum bonam clausulam impone.

I. LIPSIVS.

1. SVbitò hodie.] *Nihil caussæ est, cur acuti hic simus, & S V. B. legamus, interpretemurque ex formula, Si vales bene, Abnuunt libri, & mos eius aut.*

2. Alexandrinæ naues.] *Frumentaria. classis enim illa instituta ab Augusto, vt satis docui 1. Elector. cap. de Frumentatione.*

3. Tabellarias vocant.] *Quia velut nuncij erant, aduentantis classis.*

4. Omnis in pilis.] *In saxeis molibus, quas Augustus, portui formando, ibi iecit. Ego ad Taciti Annal. xiv.*

5. Supparum intendere.] *Velum summo malo appensum sic vocabant: id est minusculum velum, & quod in ventis fauentia nautæ solent extendere. Lucanus optimè:*

——— summaque tendens
Suppara, velorum perituras colligit auras.

Statius:

——— summis annectite suppara velis.

Manilius:

——— non inuehet vndis
Suppara, nec pelagus Xerxes ferietque, tegetque:

etsi communiter ille, pro velis.

6. Cum intrauere Capreas.] *Quæ insula, Tiberio adamata & incessa, interiacet: & mare medium inter Mineruæ promontorium habet.*

7. Promontorium, ex quo.] *Templum ibi Mineruæ, & periculum in flectendo, vt solet. Ideò ibi Deæ libabant. Statius:*

Prima salutauit Capreas, & margine dextro
Sparsit Tyrrhenæ Mareotica vina Mineruæ:

De ipsis istis Alexandrinis nauibus, aut naui. Est iuxta Surrentum, & à promuntorio Miseni, quod sinus medio opponitur, distinctum. Liuius de eo, lib. XL. Inter Duumuiros ita diuisa tuenda maritima ora, vt promuntorium sis Mineruæ velut cardo in medio esset: alter in dexteram partem, vsque ad Massiliam: alter læuam, ad Barium vsque tueretur.

8. Rerum mearum status] *Nam pecuniam fortasse & agros, in varijs prouinciis habebat: atq; etiam actores.*

9. Serui parere nolebant.] *Vt dominum manu adiuuarent, & easdem apprimerent.*

10. Familiam periculum adire.] *Ex more veteri, & SC. Silaniano, quo tenebantur serui & liberti, qui sub eodem tecto fuissent, domino interfecto. Nos ad Annal. Taciti* XIV. *de Pedanio Secundo sic occiso.*

11. Reliquiæ circumstantibus.] *Seruus ad pedes, aut lectum, solent reliquias diuidere: ex Suetonij Galba, cap.* XXII. *Martiali, Athenæo, aliis.*

12. Etiam cum de suo.] *Quasi nunc non de suo, haud vltra fruiturus, & hæc relinquens.*

13. Poni tabernaculum.] *An non lecticam dormitoriam? atqui ea in ipso cubiculo de more erat. Potius ergo, tentorium aliquod instar balneoli, quo Solium & ipse tegerentur.*

14. Solium.] *Balneatarum vas siue cupa, ad lauandum.*

15. Ante annos mille.] *Simile in Stobæi Eclogis Teles Pythagoreus, magnus sublimisque vir, vt indicant fragmenta:* At ille non amplius erit. Nempe nec ante decem millia annorum fuit, nec Troicis temporibus, sed nec proauorum tuorum.

16. Hoc ipso momento.] *Pulchra contemplatio & vera. Totum orbem vide, notum, ignotum: multa millia omnibus momentis nasci, mori, certum est: & quosdam eodem genere leti.*

17. Laconille.] *Plutarchus in Apopht. Laconicis.*

18. Illisum parieti caput.] *Potuit alius esse ab illo Plutarchi: etsi reliqua conueniunt. sed hoc dissonant, quod Plutarchus scribit,* præcipitem se ab alto dedisse, & sic obiisse.

19. Nulla tibi noua est.] *In ipso hoc argumento Lucretius.*

Nec noua viuendo proceditur vlla voluptas.

20. Saccus es.] *Plures libri,* saccus est: *vt ad vesicam ipsam referas: placeatque. Aliquis & allusum videri potest ad vini castrationem, quæ sacco fiebat.*

21. Solem quoque.] *Vt citius canes, aut diutius dormias stertasque.*

22. In quo nihil reliquisti.] *Comedisti, quidquid ibi lautum aut rarum.*

23. Media oblectatione.] *Vel in venere, quæ accelerat, vel in gula, quæ condelectat. Tunc nec cogitas.*

24. Cæsar.] *C. Cæsar Caligula.*

25. Ex custodiarum agmine.] *Ex ipsis qui custodiebantur, trahebantur à Prætorianis militibus concatenati.*

26. Nunc enim, inquit, viuis?] *Argutum est, & simile illi Similis dicto siue scripto,* Tot annos egit, septem dumtaxat vixit: *quasi vita in miseriis, nec vita sit.*

27. Succursura mors est.] *Liberatura à vitiis, à molestiis.*

28. Statiliæ breuis est.] *Quæ* ex nobili domo, Claudio Principe, nonaginta nouem annos vixit. *Plinius* VII. *cap.* XLVIII.

29. Quomodo fabula.] *Epictetus:* Memento auctorem te esse fabulæ, qualem doctor esse voluit: si breuem, breuis; si longam, longæ. *Varro:* Non eos optimè vixisse, qui diutissimè, sed qui modestissimè vixerint.

MVRETVS.

S. V. B. Hodie nobis.] *Ante male legebatur* Subito: *cuiusmodi vitio etiam duo loci in epistolis ad Atticum laborabant, iampridem correcti ab Iacobo Bona fide Tolosate: quamuis eam gloriolam alij sibi postea iniuste & turpe vendicauerunt. His autem notis significabant id quod plerumque in principio epistolarum in principiis epistolarum ponebatur,* Si vales, bene est.

Tunc familiam periculum adire.] *Id est, seruos qui sub eodem tecto fuissent. Ex senat. consulto Silaniano.*

Nestoris.] *Qui vixit ad nonaginta annos: non, vt Latini putarunt, ad trecentos. γενεὰ interdum est annorum triginta.*

Statiliæ.] *Vide Plinium libri septimi capite* 84.

PINCIANVS.

NOn enim certus numerus quem debeas explere, finitur.] *Emendandum reor,* Num enim certus numerus, &c. *vt sit interrogatio.*

ERASMVS.

TAm mali exempli esset occidere dominum, quàm prohibere.] *Non dubium est, quin verba sint inuersa. Sensus enim hunc postulat:* tam mali exempli esset prohibere dominum, quàm occidere. *Nimirum si constaret dominum nolle viuere, iuxta illud Flacci:*

Inuitum qui seruat, idem facit occidenti.

OPSOPOEVS.

SVppara (*scribit Turnebus Aduersariorum lib.* 22. *capit.* 4.) *non tam vela fuisse videntur, quàm velorum*

quædam supplementa & summæ partes, quæ supra ipsa vela & antemnam expandebantur: quod, vt opinor, sursum pararentur. Lucanus lib. 5.

——— summaque pandens.
Suppara velorum perituras colligit auras;

Papinius 5. Sil.

——— Vos summis annectite suppara velis.

Hæc Turnebus. Schedæ Festi: Supparum appellant dolonem, quod est velum minus in naui, vt acation, maius. Supparum autem dictum ait Sinnius Capito, velut separatum quod sit, disiunctumque à dolone interioris mali. *Scripti Senecæ libri habent* siparum. *Isidorus:* Siparum, genus veli vnum pedem habens, quo iuuari solent nauigia in nauigatione, quoties vis venti languescit. De quo Lucanus.

——— summaque tendens
Sipara velorum periturus colligit auras.

M. ss. Alioquin tam mali exempli esse occidere dominũ quàm prohibere. *P. Faber Semest. lib. 1. cap. 23. vbi de naturali & artificioso verborum* non tantum, sed &, tam, quam, *& similium ordine agit: Ceterum, (ait) non modo Iurisconsultis, verum etiam auctori grauissimo Senecæ, id loquendi genus perfamiliare fuisse reperio: quod qui non animaduerterunt, Deus bone, quàm fœde turpiterque lapsi sunt, dum in emendandis, vt ipsi existimarunt, at quemadmodum ipse iudico, deprauandis Senecæ scriptis laborarunt. Equidem interpretis eruditissimi factum nec excusare, nec ferre possum, qui testatur se apud Senecam horum verborum,* Alioquin tam mali exempli esset occidere dominum quàm prohibere, *ita ordinem immutasse contra probatorum & veterum codicum fidem, vt legatur in excusis,* prohibere dominum quam occidere. *et si enim Seneca sententiam interpres omnino assecutus est, illum tamen loquendi morem non percepit, & ideo perperam optimi auctoris verba loco mouit, atque vt ex animi sui sensu transposita ederentur curauit. Cur perperam? quia scilicet alibi haud infrequenter, vti diximus, ita loquitur Seneca. veluti cum ait epistola 117.* Hæc nempe sunt alimenta, quibus hic mundus administratur: aqua, terra, spiritus, Omnia ista tam causa viuendi sunt quàm viæ mortis. *voluit dicere, Omnia ista tam viæ esse mortis, quàm viuendi causæ. Subiecit enim,* Itaque quamprimum moriar. Quamprimum istud quod esse vis? quem illi diem ponis? Citius fieri quàm optas, potest, *& paulo ante posuerat:* Homo demens optas rem tuam. Ita quamprimum moriar. Forrasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? nemo te tenet, euade qua visum est. Elige quamlibet rerum naturæ partem, qua tibi præberi exitum iubeas. *Non est absimile genus loquendi, quod ab eodem auctore vsurpatur, vbi ait epist. 55.* Aeque enim offendisse illum quam amasse periculosum fuit. *& alibi:* Aeque dignus est pœna qui ipse vim adhibet, vt qui ab alio admota ad lucrum suum vtitur; *æque dignum esse pœna significans eum, qui admota vi vtitur, ac eum qui adhibet, &c. Plura si desideras exempla, ipsum consule dicto loco.*

Modij (epist. 111.) & nostræ membranæ, & calda subinde subfusa: *& statim inferius,* lenis, dissolutio, non inexperta nobis, *omisso* τῷ animi.

Vox sibi *non apparet in exemplaribus veteribus.*

Editiones aliæ, Quantus te populus mortuorum sequetur. *m. ss. fret,* moriturorum.

Plutarchus in Apophthegmat. Lacon. narrat Spartanum hunc puerum præcipitio sibi mortem consciuisse,

Παῖς Σπαρτιάτης αἰχμαλωτισθεὶς ὑπ' Ἀντιγόνου τῦ βασιλέως, καὶ πραθεὶς, τὰ μὲν ἄλλα πάντα ὑπήκοος ἦν τῷ πριαμένῳ, ὅσα ᾤετο προσήκειν ἐλευθέρῳ ποιεῖν, ὡς δὲ προσέταξεν ἀμίδα κομίζειν, οὐκ ἠνέσχετο, εἰπών· Οὐ δουλεύσω. ἐνισταμένου δὲ ἐκείνου, ἀναβὰς ἐπὶ τὸν κέραμον καὶ εἰπών, ὄνῃ τῆς ὠνῆς, ἔβαλεν ἑαυτὸν κάτω, καὶ ἐτελεύτα.

M. ss. solemque, si posses, extingueres. *Lipsius epist. 23. lib. 3. Concinnanda sententia est,* vt tardius coenes; solem quoque, si posses, extingueres. *Clarum.*

Voce rerum *non exhibent antiqui libri. Deinde postea legunt,* quibus fideliter & industrie fungor.

GRVT. & IVRETVS.

Svpparum intendere.] Suppara *non tam vela fuisse videntur, quam velorum quædam supplementa & summæ partes, quæ supra ipsa vela & antemnam expandebantur: quod (vt opinatur Turnebus lib. 21. cap. 4. Adu.) sursum pararentur. Lucanus lib. 5.*

Summaque pandens
Suppara velorum perituras colligit auras. *Papinius 5. Silu.*
——— vos summis annectite suppara velis.

Præter Turnebum videatur & Scaliger in castigationibus ad Festum. Notat autem Iuretus in v. c. siparum, *vel* sipparum, *legi.*

Et calida subinde suffusa.] *melius in v. c.* & calda, *quam scripturam alijs locis offendi in priscis membranis, vt Epist. 83.* vocatur parum calda, *& Epist. 86.* non videbatur maioribus nostris caldum nisi obscurum. *Idem lib. 1. de ira cap. 12.* si calda non bene præbeatur. *Sed & eodem modo ipsemet vocat* caldarium, *Epist. 86. vt etiam Vitruuius de Architec. lib. 5. c. 10. & lib. 8. cap. 2. Quintillianus refert lib. 1. c. 10.* ab Augusto emendatum fuisse. C. Cæsarem, quod maluisset calidum dicere quam caldum: *non quia* calidum *Latinum non esset, sed odiosum. Martialis,* Frigida non deerit, non deerit calda petenti. *hæc Iuretus.*

Lenis dissolutio animi.] *Vox,* animi, *abest à v. c. Iureti, & rectè, nam repetita est ex proximo sequente,* animus.

Quos aliquando liquit animus.] *Non improbo hanc vulgatam lectionem, velim tamen admonitum acutiorem lectorem, num probabile sit Senecam potius scripsisse,* quis, *vel,* queis, *pro,* quibus. *Moueor quia eadem plane phrasi dixit lib. 1. de ira, cap. 12.* non flebit, nec liquetur animo: *nam ita habere quosdam priscos libros alij monuere, cuius loco nonnulli referunt,* linquetur. *Huc spectat illa adnotatio Festi, Pomp.* Liquetur (*ait*) labitur fluit. *Quare illo loco Curtij Rufi,* linquentem reuocauit animum, *forte,* liquentem: *nam &* animi deliquium *non a* delinquo, *sed* deliqueo, *dici nonnulli volunt. Iuretus.*

Quid tibi nouum est.] *v. c.* noui est.
Atqui hæc sunt.] *v. c.* Atque, *quomodo non semel habet idem v. c. Iureti.*
Amicos & patriam?] *Melius in v. c. Iureti,* amicos esse patriæ?
Statiliæ breuis.] *v. c.* Satiæ breuis.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE morbis suis, etiam in iuuentute: & quid sit iis leuandis? Honesta, inquit, studia, itemque amici: sed remediorum remedium, contemptus mortis. Eò vocat Lucilium; & contra Dolorem plura disserit, alta, animosa, vera.

EPIST. LXXVIII.

VEXARI te distilationibus crebris ac febriculis, quæ longas distilationes & in consuetudinem adductas sequuntur, eò molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, & se aduersus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eò perductus sum, [1] vt ipse distilarem. Ad summam maciem deductus, sæpe impetum cepi abrumpendæ vitæ: patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitaui enim, nō quàm fortiter ego mori possem, sed quā ille fortiter [2] desiderare non posset. Itaq; imperaui mihi vt viuerem. aliquando enim & viuere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio, dicam: si prius hoc dixero, hæc ipsa quibus acquiescebam, medicinæ vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: & quidquid animū erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiæ acceptum fero quòd surrexi, quòd conualui: illi vitam debeo, & [3] nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerūt ad bonam valetudinē amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus alleuabar. Nihil æquè, Lucili virorum optime, ægrum reficit atque adiuuat, quam amicorū affectus: nihil æquè exspectationem mortis ac metum surripit. Non iudicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Hæc mihi dederūt voluntatem adiuuandi me, & patiendi omne tormentum. [4] alioqui miserrimū est, cum animum moriendi proieceris, non habere viuēdi. Ad hæc ergo remedia te confer. Medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, mōstrabit: ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo: vt legas clarius, & spiritum, cuius iter & receptaculum laborat, exerceas: vt nauiges, & viscera molli iactatione concutias: quibus cibis vtaris: vinum quando virū caussa aduoces, quādo intermittas, ne irritet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantum huius morbi, sed totius vitæ remedium est: contemne mortem. Nihil triste est, cum huius metū effugimus. Tria hæc in omni morbo grauia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte, satis dictum est. hoc vnum dicam, non morbi hunc esse, sed naturæ metum. multorū [5] mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire. Morieris, non quia ægrotas, sed quia viuis. Ista te res & sanatum manet. cum conualueris, non mortem, sed valetudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum reuertamur. magnos cruciatus habet morbus: sed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam summi doloris intentio inuenit finem. Nemo potest valde dolere, & diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, vt dolorem aut tolerabilem, aut breuem faceret. Maximi dolores cōsistunt in macerrimis corporis partibus: nerui, articulique, & quidquid aliud exile est, acerrime sæuit, cum in arcto vitia cōcepit. Sed citò hæ partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius, vim suam qua viget, admonetque nos, perdit: siue quia corruptus humor, cū desiit habere quò confluat, ipse se elidit, & his quæ nimis impleuit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarum dolor, neruorumque interquiescit, cùm illa quæ torquebat hebetauit: omnium istorum [6] prima verminatio vexat, impetus mora extinguitur, & finis dolendi est, obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quòd inter angusta corporis nascitur: nō minus mehercule, quàm capitis ipsius. Sed quo incitatior est, eo citius in alienationē stuporemque cōuertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est quod imperitos in vexatione corporis malè habet: non assueuerunt animo esse contēti: multum illis cum corpore fuit. Ideò vir magnus ac prudēs animum deducit à corpore, & multum cum meliore & diuina parte versatur: cum hac

querula ac fragili, quantum neceſſe eſt. Sed moleſtum eſt, inquis, carere aſſuetis voluptatibus, abſtinere cibo, ſitire, eſurire. Hæc prima abſtinentia grauia ſunt: deinde cupiditas relangueſcit, ipſis per quę cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde moroſus eſt ſtomachus: inde quorum fuit auiditas, odium eſt: deſideria ipſa moriuntur. Non eſt autem acerbum carere eo, quod cupere deſieris. Adijce, quod nullus nō intermittitur dolor, aut certe remittitur. Adijce, quod licet & cauere venturum, & obſiſtere imminenti remedijs. Nullus enim non ſigna pręmittit, vtique qui ex ſolito reuertitur. Tolerabilis eſt morbi patientia, ſi contempſeris id quod extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipſi grauiora, & te querelis onerare: leuis dolor eſt, ſi nihil illi opinio adiecerit. Contra, ſi exhortari te cœperis, ac dicere, *Nihil eſt, aut certe exiguum eſt, duremus, iam deſinet*: leuem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione ſuſpenſa ſunt. non ambitio tantum ad illam reſpicit, & luxuria, & auaritia: ad opinionem dolemus. Tam miſer eſt quiſque, quam credit. Detrahendas præteritorum dolorum cōqueſtiones puto, & illa verba: *Nulli vnquam fuit peius. Quos cruciatus, quanta mala pertuli? nemo me ſurrecturum putauit. Quoties deploratus ſum à meis, quoties à medicis relictus? In equuleum impoſiti non ſic diſtrahuntur.* Etiamſi ſunt vera iſta, tranſierunt. Quid iuuat præteritos dolores retractare, & miſerum eſſe, quia fueris? Quid, quod nemo non multum malis ſuis adijcit, & ſibi ipſe mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retuliſſe iucundum eſt. naturale eſt, mali ſui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo ſunt, & futuri timor, & veteris incommodi memoria: hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipſis poſitus difficultatibus dicat:

----- *Forſan & hæc olim meminiſſe iuuabit.*

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, ſi ceſſerit: vincet, ſi ſe contra dolorem ſuū intenderit. Nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in ſe ruinam, cui obſtādum eſt. iſtud quod premit, quod impendet, quod vrget, ſi ſubducere te cœperis, ſequetur & grauius incumbet: ſi contra ſteteris, & obniti volueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum glorię cupiditate: nec tantum quia pugnant, iſta patiuntur, [7] ſed vt pugnent. exercitatio ipſa tormentum eſt. Nos quoque euincamus omnia, quorum præmium non corona, nec palma eſt, [8] nec tubicen prædicationi nominis noſtri ſilentium faciens: ſed virtus, & firmitas animi, & pax in ceterū parta, ſi ſemel in aliquo certamine debellata fortuna eſt. Dolorem grauem ſentio. Quid ni ſentias, ſi illum muliebriter tuleris? quemadmodum pernicioſior eſt hoſtis fugientibus, ſic omne fortuitum incommodum magis inſtat cedenti & auerſo. Sed graue eſt. quid? nos ad hoc fortes ſumus, vt leuia portemus? Vtrum vis, longum eſſe morbum, an concitatum & breuem? Si longus eſt, habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum temporis donat. neceſſe eſt vt exſurgat, & deſinat. Breuis morbus ac præceps alterutrum faciet: aut exſtinguetur, aut exſtinguet. Quid autem intereſt, non ſit, an non ſim? in vtroque finis dolendi eſt. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes auertere animū, & à dolore diſcedere. Cogita quid honeſte, quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipſe tracta: memoriam in ea quæ maxime miratus es, ſparge. tunc tibi fortiſſimus quiſque, & victor doloris, occurrat. Ille, qui dum varices exſecandas præberet, legere librum perſeuerauit. Ille, qui non deſijt ridere, cū ob hoc ipſum irati tortores omnia inſtrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus eſt riſu? Quidquid vis, nunc licet dicas, diſtillationes, & vim cōtinuæ tuſſis egerentem viſcerum partes, & febrem præcordia ipſa torrentem, & ſitim, & artus in diuerſum articulis exeuntibus tortos: plus eſt flamma, & equuleus, & lamina, & vulneribus ipſis intumeſcentibus, [9] quod illa renouaret & altius vrgeret impreſſum. inter hæc tamen aliquis non gemuit: parum eſt. non rogauit: parum eſt. non reſpondit: parum eſt. riſit, & quidem ex animo: vis tu poſt hoc [10] dolorem deridere? Sed nihil, inquit, agere ſinit morbus, qui me omnibus abduxit officijs. Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque curſoris moratur pedes, ſutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi eſſe in vſu ſolet; ſuadebis, docebis, audies, diſces, quæres, recordaberis. Quid porro? nihil agere te credis, ſi temperans æger ſis? oſtendes morbum poſſe ſuperari, vel certe ſuſtineri. Eſt, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus: [11] & in veſtimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cum morbo: ſi nihil te coegerit, ſi nihil exorauerit, inſigne prodis exemplum. O quā magna erat gloriæ materia, ſi ſpectaremur ægri! ipſe te ſpecta, ipſe te lauda. Præterea, duo ſunt genera voluptatum: corporales morbus inhibet, non tamen tollit, imo, ſi verū æſtimes, incitat.

magis iuuat bibere sitientem: gratior est esurienti cibus. Quidquid ex abstinentia contigit, auidius excipitur. Illas vero animi voluptates, quæ maiores certioresque sunt, nemo medicus ægro negat: has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. O infelicem ægrum! quare? quia non [12] vino niuem diluit: quia non rigorem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renouat [13] fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur: quia non circa cœnationem eius tumultus coquorum est, [14] ipsos cum obsonijs focos transferentium. hoc enim [15] iam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid [16] palato iam calloso parum ferueat, cœnam culina prosequitur. O infelicem ægrum! edet quantum concoquat. non iacebit in conspectu [17] aper, vt vilis caro, à mensa relegatus, nec in repositorio eius [18] pectora auium, totas enim videre fastidium est, congesta ponentur. Quid tibi mali factum est? cœnabis tamquã æger: imo aliquando tamquam sanus. Sed omnia ista facile perferemus, sorbitionem, aquam calidã, & quidquid aliud intolerabile videtur delicatis & luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognouerimus: ita demum nec vita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res varias, magnas, diuinas percensentẽ: in odium illã sui adducere solet iners otiũ. Rerum naturã peragrãti, numquam in fastidiũ veritas veniet: falsa satiabunt. Rursus, si mors accedit & vocat, licet immatura sit, licet mediã præcidat ætatẽ: perceptus longissime fructus est. cognita est illi ex magna parte natura, scit tẽpore honesta nõ crescere. His necesse est videri omnẽ vitam breuẽ, qui illã voluptatibus vanis, & ideo infinitis, metiuntur. His te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris vacãdo: veniet aliquod tẽpus, quod nos iterũ iungat ac misceat. quantum libet sit illud, longum faciet scientia vtendi. Nam, vt Posidonius ait, [19] *vnus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longissima ætas.* Interim tene hoc mordicus: aduersis non succumbere, lætis non credere, omnem fortunæ licentiam in oculis habere: tamquam quidquid potest facere, factura sit. Quidquid exspectatum est diu, leuius accedit.

I. LIPSIVS.

1. VT ipse distillarem.] *Liquescerem, & consumerer. Fuerit id genus morbi, quo etiam sub Caio laborauit, qui infensus ei ob eloquentiam, occidere destinarat: sed mulierculæ opera seruatus est, quæ affirmaret tabe eum laborare, nec diu posse viuere. ferrum supernatuum. Dio* LXIX.

2. Desiderare non posset.] *Significat, patrem suum philosophiæ alienum (quod alibi testatur) parum fortem ad tales casus fuisse. Igitur negatio hic conuenit, & libri asserunt: Muretus tamen,* desiderare me posset.

3. Nihil illi minus debeo.] *Quasi dicat, hoc inter minima eius beneficia. Corpus enim spectat, reliqua animum.*

4. Alioqui miserrimum est.] *Miserum est, cum nolis mori, non omnia facere vt viuas.*

5. Mortem distulit morbus.] *In ipso Seneca, iam dictum.*

6. Prima verminatio.] *Morsicatio prima, & velut pruritus doloris. Vtitur ea voce sæpius: vide de Vit. beat. cap.* XVII.

7. Sed vt puguent.] *Vt pugnæ idonei sint, & exercitio præparentur. In ipso autem exercitio hæc mala.*

8. Nec tubicen.] *Qui præcinebat, vt vox deinde Præconis succederet, & victorem renunciaret.*

9. Quod illa renouaret.] *Quid intelligit? ferrum plagis immissum, sanandi, non explorandi, caussa? videtur.*

10. Dolorem deridere?] *Mihi negatio inferenda videatur,* dolorem non deridere? *Sed & ante vellem,* vis tuum post hoc: *minorem scilicet, nec cum tali comparandum.*

11. Et in vestimentis.] *Dormitoriis, vel quibus in lecto tegeris. Supra, epist.* LXVII.

12. Vino niuem diluit.] *Dicas magis, vinum dilui niue. Sed sic iterum loquitur* II. *De Ira, cap.* XXV. *neque nimias potiones solum, sed* niuem *ipsam* rosisse, *noster scribit, epist.* XCV.

13. Fracta insuper glacie.] *Seneca* IIII. *Quæst. Nat. cap. vlt.* Inde est, quod nec niue quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt.

14. Ipsos cum obsonijs focos.] *Epist.* XCV. Quid illa purulenta, & quæ tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa in ipsis visceribus exstingui? *Et* IV. *Quæst. cap. vlt.* Ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt pæne fumantes.

15. Iam luxuria commenta est.] *Non quin foculos sine* ἐσχάρας, *qui cum prunis transferrentur, iam ante habuerint Græci Romanique: sed non ad boletos, & talem istum luxuriæ vsum.*

16. Palato iam calloso.] *Quarto Quæstion.* Emortuæ fauces, & occallatæ cibis ardentibus.

17. Aper. vt vilis caro.] *De luxu in apris, quos totos apponebant; & denique satis habebant ostendere, scripsi adfatim* IV. *Electorum. Dialogismo* I.

18. Pectora auium.] *Epist.* XLVII. *de carptore:* Alius pretiosas aues scindit: pectus & clunes in frusta excutit.

19. Vnus dies hominũ eruditorum.] *Eruditorũ, id est Sapientũ, Stoica lingua. De sensu autem similis in Philone Iudæo, libro, Quis diuinar. rer. heres:* ὑπισχνεῖται δὲ τῷ τοιούτῳ ἄξοντι εἰρήνῃ, καλὸν γῆρας, οὐ δι' αὐτοῦ πολυχρόνιον, ἀλλὰ τὸ μετὰ φρονήσεως ζῆν· τὸ γὰρ εὐήμερον πολυετίας κρεῖττον, ὅσῳ καὶ βραχυτέρῳ

φῶς (σκότος αἰώνιον. μίαν γὰρ ἡμέραν ἠνεωδέστατα διεζῆν τῆς ἀνὴρ, βούλεσθαι βιῶναι μετὰ ἀρετῆς ἢ μυρία ἔτη ἐν (σκιᾷ τοῦ θανάτου. σκιὰν τὸν φαῦλον αἰνιττόμενος βίον: Pollicetur autem talem agenti pacem, bonam senectutem: id est, non longæuitatem, sed vitam cum prudẽtia coniunctam. Nam vel dici felicitas multitudine annorum melior, quanto breuis aliqua lux tenebris æternis. Vnam enim diem, dixit salubriter vir propheta, malle se viuere cum virtute, quam multa millia annorum in vmbra mortis. Vmbram mortis, malam indicans vitam. *Hæc Philo, ex Moyse & Dauide: iterumq; ipse Dauid*: Melior est dies vna in atrijs tuis, super millia.

MVRETVS.

VErminatio] *Ita vocant primum quasi morsum exorientis doloris.*

Nam, vt Posidonius ait,] *Ex hoc dicto Posidonij est, vt puto, quod ait Cicero quinto Tusculanarum, vnum diẽ bene & ex philosophia præceptis actum esse pene toti immortalitati anteponendum. Verum multo ante illos & magnificentius dixerat vates diuino spiritu afflatus.* Melior est dies vna in atrijs tuis super millia.

PINCIANVS.

NOn minus mehercule quam capitis ipsius, sed quo incitatior est.] *Vetus lectio.* Non minus mehercule quam capitis ipsius, si incitatior est.

Animum deducit à corpore,] Diducit *verior lectio quam* deducit.

Corpus tuum valitudo tenet,] *dictio* tuum *superuacanea est, ex vetere lectione. generalis est enim sententia Exemplar Facundi & Primitiui*, Corpus cum valide tenet. *& mox paulo* moratur *scribe, non* morantur.

Quantumlibet sit illud,] *Nonnulli codices*, quantulum licet si illud.

OPSOPOEVS.

M*Odius epistola* 111. *Scriptus liber*, & aut legas clarius, & spiritum cuius iter & receptaculum laborat, exerceas: aut nauiges *& cetera. plane bene. si tantum pro* & aut legas, sed aut legas legatur. *Sed de hoc silent nostri. nec disiunctiua oratio locum habet. Vocis intentionem medicus simul imperat, & nauigationem, quæ gestationis species est, neque studio officit. possis legere, possis dictare, possis loqui &c. vt est in epist.* 15.

M. ss. partim, incitatior *partim* Sed si incitatior, *partim* Sed si incitatior est, in alienationem soporemque conuertitur. *nulli habent* ob citius.

M. ss. Tolerabilis est morbi patientia, *non* præsentia.

M. ss. cum hoc ipsum irati. *Germana Senecæ lectio. sic enim (vt docet Modius epist.* 111.) *optimus Latinæ linguæ auctor, vel Cicerone & Cæsare testibus, Terentius Eunucho suo:*

Id equidem adueniens mecum stomachabar modo.

Et Phormione,

Eho an id succenses nunc illi.

Vtrobique enim id, *valet* ob id, *vt in nostro* hoc, ob hoc.

GRVTERVS ET IVRETVS.

NOn assueuerunt animo esse contenti] *v. c.* intenti.

Obsistere imminenti] *v. c. Iureti addit*, morbo.

Ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate] *Eleganter Chrysostomus in serm. de mansuetudine*, Absurdum est quod Athletæ in gymnicis agonibus & pulueribus verbera & vulnera ferunt, propter vanam gloriam, coronam nullius momenti spectantes: nos autem coronandi à Christo non imperamus iræ, non omnia fortiter toleramus. *vide Ciceronem lib.* 2. *&* 5. *Tuscul. qu. sed magis P. Fabrum lib.* 2. *capite* 13. *Agemuit.*

Aliquis non gemuit] *v. c.* ingemuit.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE Charybdi aliquid, Scylla, & AEtna. Tum, Sapientes inter se pares esse: & ad Sapientiam hortatur, etiamsi gloria non comitetur. Atqui comitabitur, vel post vitam. Bona.

EPIST. LXXIX.

EXspecto epistolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliæ totius quid tibi noui ostenderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam [1] saxum esse, [2] & quidẽ non terribile nauigantibus, optime scio: Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si forte obseruaueris, (dignũ est autem, vt obserues) fac nos certiores, vtrum [3] vno tantum vento agatur in vortices, an omnis tẽpestas æque mare illud contorqueat: & an verum sit, quidquid illo freti turbine arreptũ est, per multa millia trahi conditum, & [4] circa Tauromenitanũ litus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, vt in honorem meum Ætnam quoque ascendas: quam consumi, & sensim subsidere, ex hoc colligunt, quod [5] aliquanto longius nauigantibus solebat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo desedit, sed quia ignis euanuit, & minus vehemens [6] ac largus effertur: ob eamdem caussam, fu-

mo quoque per diem segniore. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignem non manere eumdem: qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exæstuat,[7] & alibi pascitur: in ipso monte non alimẽtum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est,[8] Ephestion incolæ vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine vllo nascentium damno ignis innoxius circuit. Læta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida refulgentibus. Sed reseruemus ista, tunc quæsituri, cum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis niues absint, quas ne æstas quidem soluit: adeo tutæ sunt ab igne vicino. Non est autem, quod istam curam imputes mihi:[9] morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo mandaret tibi, donec Ætnam describas in tuo carmine, & hunc sollennem omnibus Poetis locum attingas. quem quo minus Ouidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Virgilius impleuerat:[10] ne Seuerum quidem Cornelium vterque deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus se dedit: & qui præcesserant, non præripuisse mihi videtur quæ dici poterant, sed apperuisse. Sed multũ interest, vtrum ad consumptam materiam, an ad subactam accedas: crescit in dies, & inuenturis inuenta non obstant. Præterea, condicio optima est vltimi. Parata verba inuenit, quæ aliter instructa nouam faciem habent: nec illis manus inijcit, tamquam alienis: sunt enim publica. Iurisconsulti negant, quidquam publicum vsucapi. Aut ego te non noui, aut Ætna tibi[11] saliuam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quæ tanta in te est, vt videaris mihi retracturus ingenij tui vires, si vincendi periculum sit. tanta tibi priorum reuerentia est. Inter cetera, hoc habet boni sapientia: nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur. dum ad summum perueneris, paria sunt: non est incremento locus, statur. Numquid sol magnitudini suæ adijcit? numquid luna vltra quam solet procedit? maria non crescunt: mundus eumdem habitum ac modum seruat. Extollere se, quæ iustam magnitudinem impleuere, non possunt. Quicumque fuerint sapientes,[12] pares erunt & æquales. habebit vnusquisque ex his proprias dotes: alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior: illud de quo agitur, quod beatum facit, æquale erit in omnibus. An Ætna tua possit sublabi, & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuum per vasti maris spatia detrahat assidua vis ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet. Hæc vna maiestas deprimi nescit, nec proferri vltra, nec referri potest. Sic huius, vt cælestium, stata magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere. iam multum operis effectum est, imo si verum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis glorietur, qui suspicentur diem? quibus sol per caliginem splendet? licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus cælo suo fuerit, cum receperit[13] locum, quem occupauit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia sua. Erit autẽ illic, etiam antequã hac custodia exsoluatur, cũ vitia deiecerit, purusque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu toto: licet pauci sciant, licet nemo videat. Gloria, vmbra virtutis est: etiã inuitos comitabitur. Sed quemadmodũ aliquando vmbra antecedit, aliquando sequitur: ita gloria aliquando ante nos est, visendãque se præbet, aliquando in auerso est, maiorque quo serior, vbi inuidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratẽ fama. Quãdiu Catonẽ ciuitas ignorauit? respuit: nec intellexit, nisi cũ perdidit. Rutilij innocẽtia ac virtus lateret, nisi accepisset iniuriam: dũ violatur, effulsit. Numquid non sorti suę gratias egit, & exsilium suum complexus est? De his loquor, quos illustrauit fortuna, dum vexat: quam multorum profectus in notitiam euasere, post ipsos? quam multos fama non excepit, sed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantũ eruditiores, sed hæc quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori, grata commemoratione cecinisset, hoc nouissime adiecit, *Nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Græcia non ignotos solum habuisset, sed pene inauditos.* Numquid ergo non, postea quam esse desierat, inuentus est? numquid non opinio eius emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadã epistola confitetur, *Se & Epicurum non satis eminuisse: sed post, se & Epicurum, magnum[14] paratumque nomen habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia.* Nulla virtus latet: & latuisse, non ipsius est

damnum. Veniet qui conditam, & ſæculi ſui malignitate compreſſam, dies publicet. Paucis natus eſt, qui populum ætatis ſuæ cogitat. Multa annorum millia, multa populorum ſuperuenient: ad illa reſpice. etiam ſi omnibus tecum viuentibus ſilentiũ liuor indixerit, venient qui ſine offenſa, ſine gratia iudicent. Si quod eſt pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit poſterorũ ſermo: tamen etiam non ſentientes colet, ac frequentabit. Nulli non virtus & viuo, & mortuo, retulit gratiam: ſi modo illam bona ſecutus eſt fide, ſi ſe non exornauit & pinxit, ſed idem fuit, 15 ſiue ex denuntiato videbatur, ſiue imparatus ac ſubito. Nihil ſimulatio proficit. paucis imponit leuiter extrinſecus inducta facies: veritas in omnem partem ſui ſemper eadem eſt. Quæ decipiunt, nihil habent ſolidi. Tenue eſt mendacium: perlucet, ſi diligenter inſpexeris.

I. LIPSIVS.

1. SAxum eſſe.] *Apud Seruium* III. *Aen.* Salluſtius Scyllam ſaxum eſſe dicit, ſimile formæ celebratæ procul viſentibus.

2. Et quidem non terribile.] *Ego hoc rectum cenſeo, nec accedo, qui,* modo terribile, *ſupponunt: quaſi etiamnunc pro veteri fama eſſet. Non, inquam, accedo: nec res eſt tanta, aut fuit.*

3. Vno tantum vento.] *Quo illo? Auſtro. Vide Conſol. ad Marc. cap.* XVII. *& ſupra, epiſt.* XIV.

4. Circa Taurom enitanum.] *Satis diſſitũ, ſed ventus nempe & fluctus eo ducunt. Seruius idem:* Nam ſorbet vniuerſa, quæ prehendit: & ſecundum Salluſtium, ea circa Taurom enitanum litus egerit. *Strabo, lib.* VI. Demonſtratur ante Meſſanam profunditas quædam vaſta (Charybdis) in quam æſtus freti abducunt nauigia contorta, & abſorptorum fragmenta deuoluuntur ad litus Taurom enitanum.

5. Aliquanto longius.] *Aelianus Var. Hiſt. lib.* VIII. *cap.* XI. τὴν γ' οὖν Αἴτνην φασὶν οἱ πλέοντες ἐξ ἐλάσσονος ὁρᾶν, ἢ πρὸ τοῦ ἐβλέπετο: Ætnam aiunt nauigantes e longinquo minus aſpici, quam antea ſolebat.

6. Ac largus effertur.] *Noſtri omnes ſic libri, & Gruteriani: tamen Modius è ſuis,* ac largus efferuit.

7. Et alibi paſcitur.] *Scripti,* & alijs: *recte. non ipſius montis viſceribus, ſed interiora ſua pabula habet.*

8. Epheſtion incolæ.] *Scribe Hephæſtiõ,* ἡφαίστειον, *quaſi* Vulcanium, *à re ipſa dictum. Plinius lib.* v. *cap.* XXVII. In Lycia mõs Chimæra, noctibus flagrans: Hephæſtiũ ciuitas, & ipſa ſæpe flagrantibus iugis.

9. Morbo enim tuo.] *Morbo animi. ſic enim affectum, & titillationem illam poeticam appellat.*

10. Ne Seuerum quidem Cornelium.] *Cui hodie opuſculum de Aetna adſeritur, quod extat.*

11. Saliuam mouet.] *Quod fit in ſubito appetitu cibi, aut obſonij. lingua & os humeſcunt, & ſumere allubeſcunt*

12. Pares erunt & æquales.] *Nos in Manuduct.* III. *Diſſert.* III.

13. Locum quem occupauit.] *Nempe illum in cælo locum, vbi cum primo orbe fuit. Ex eo ſcintilla in terras deſilijt, animus noſter factus, eo rediturus.*

14. Paratumque nomen.] *Fortaſſe,* pacatumque: *extra calumnias & detractiones.*

15. Siue ex denunciato.] *Qui mos hodieq; inter magnates, præmittere & nunciare aduentum.*

PINCIANVS.

AN omnis tempeſtas atque mare illud contorqueat:] Æque, *non* atque, *vetus lectio. etſi quædam exemplaria legant,* an omnis tempeſtas atque flatus mare illud contorqueat.

Quicquid illo freti turbine] *Sunt codices, in quibus non habeatur verbum* freti.

Quod aliquando longius nauigantibus ſoleat oſtendi.] *Scribe* ſolebat, *non* ſoleat, *ex vetere lectione.*

Fumo quoque per diem ſegnior.] *Legendum puto* ſegniore.

Foratum pluribus locis ſolum,] *Quædam exemplaria* perforatum *legunt, non* foratum.

Retractaturus ingenij tui vires;] Retracturus *omnis priſca lectio, non* retractaturus.

Detrahat aſſidua vis ignium,] *Expende an legendum ſit* deterat, *potius quam* detrahat.

Non ruina inferius adducet.] *Vetus lectio* abducet *agnoſcit, non* adducet.

Circa quas delituerat.] Apud quas delituerat, *emendatiores habent codices.*

Nunquid non opinio eius emicuit?] *Vetus lectio* enituit *habet, non* emicuit. *& paulo poſt* enituiſſe, *non* emicuiſſe.

Qui voluiſſent per eadem ire veſtigia] *Addenda coniunctio* & *vt ſit,* & qui voluiſſent, *&c. ex eadem.*

ERASMVS.

NAm Scyllam, *&c.*] *Negatio videtur redundare,* & quidẽ terribile nauigantibus, *vt intelligamus hæc ſcire Senecam, Scyllam reſpondere fabulis, de Carybdi dubitare. Alioqui hæc vox,* & quidem, *augere ſolet, non excipere aut imminuere. Quidam codex habebat,* Nam Scyllam quidem ſaxum eſſe, & quidem non terribile. na. *Vnde dubito, num forte ſcriptum fuerit,* Scyllam quidem ſaxum eſſe, ſed equiti terribile, non nauigantibus: *vt intelligas, hactenus Scyllam reſpondere fabulis.*

Nec ignem non manere eundem.] *Quidam habebant,* nec ignem manere eundem. *Quanquam vtriuſque lectionis idem eſt ſenſus. Quale eſt illud Maronis:*

——— Nec tales tangere curas.

Morbo enim tuo daturus eras, etiam ſi nemo quid mandaret tibi, donec Ætnã, *&c. Variabat lectio, ſed nihil arridebat. Si cui diſplicet vulgata, perpendat nũ ita legi poſſit:* Morbo enim tuo daturus, etiã ſi nemo: *vt hic per apoſiopeſin ſubaudias* roget. *Mox:* Quid? Mandẽ tibi, vt dũ Ætnã deſcribis in tuo carmine, & hunc ſolẽ ci e, *&c. Sentit enim, illũ more poetarũ non omiſſurũ in deſcriptione locum quẽ libenter tractent, qui facile ſplendeſcit.*

OPSOPOEVS.

P. *Faber Semest. lib* 1. *cap.* 14. *Pro* non terribile, *omnino legendum est* modo terribile *qua voce id significat Seneca, suis etiam temporibus Scyllam respondisse fabulis, & periculosissimum fuisse nauigantibus: inde illud credo iactatum est,* incidit in Scyllam, *Sane Plinius lib.* 3. *natura hist. cap.* 8. *in freto Siculo esse scopulum Scyllam, itē Charybdim mare verticosum, ambo clara sæuitia testatur, & Seneca ipse ad Lucilium epist.* 44. Nec me Charybdis & Scylla, & fabulosum istud fretum deterrere potuisset. Transnatassem ista, non solum traiecissem, dummodo te complecti possem. *Itàque ratio castigationis eius manifesta est. Ita quidem Faber, sed libri vetusti non respondent.*

M. ss. tres, dignum est autē quod obserues. *At v.* 11. *scripti & editi priores,* ex hoc colligunt quidam.

Mod. epist. 111. *Quisquam ne dubitabit, tantum non ex illis qui iurati semper & vbique dubitare, cui membranarum lectio pro vulgata auro contra redimēda sit, quæ habet:* sed quia ignis euanuit, & minus vehemēs ac largus efferuit: *si quis hercule, si quis: huic ego mentis igniculos euanuisse iampridem contendo. Hæc ille. nostri m. ss. assentiuntur vulgatæ lectioni.*

M. ss. tres, iam multū operis effecti est. *& statim,* Quis oculis glorietur, quis supliceetur diē, cui sol *&c.*

M. ss. hic manci sunt, vnus tantum ita refert, se & Epicurum enituisse: sed post se & Epicurum, magnum paratumque nomen habituros que voluissent, *&c.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

VVLGVS ad spectaculum & ad stadium, sese ad studium & animum iuisse. Hunc colendum, non corpus: & facile id esse, si Bona velis. Ad libertatem eundum; quod fit spretis calcatisque cupidinibus. In eo veram felicitatem, non externo splendore esse. Bona.

EPIST. LXXX.

HOdierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos [1] ad sphæromachiam auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit: quæ hac ipsa fiducia procedit audacius. [2] Non crepuit subinde ostium, [3] non alleuabatur velum: [4] licebit vni vadere, quod magis necessarium est per se eunti, & suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? facio. sed permitto mihi & inuenire aliquid, & mutare, & relinquere. Nō seruio illis, sed assentior. Magnū tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatore secretum: ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei [5] contentionem transfert. Cogito mecum, quā multi corpora exerceant, quam ingenia pauci: quantus ad spectaculum non fidele & lusorium fiat concursus, quāta sit circa artes bonas solitudo: quam imbecilli animo sint, quorū lacertos humerosque miramur. Illud maxime reuoluo mecum. si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua & pugnos pariter & calces [6] non vnius hominis ferat, qua [7] solem ardentissimum in feruentissimo puluere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari possit, vt fortunæ ictus inuictus excipiat, vt proiectus, vt cōculcatus exsurgat? Corpus enim multis eget rebus, vt valeat: animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, [8] multo oleo, longa denique opera: tibi cōtinget virtus sine apparatu, sine impensa. Quidquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est vt sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic seruituti, quæ omnes premit, quā mancipia quoque conditionis extremæ, & in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? [9] Peculium suum, quod comparauerunt ventre fraudato, [10] pro capite numerant: [11] tu non concupisces quanticumque ad libertatem peruenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque [12] in tabellas vanum conijcitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui vēdiderunt. Tibi des oportet istud bonum, à te petas. Libera te primum metu mortis: illa nobis primum iugum imponit: deinde metu paupertatis. Si vis scire quam nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum & diuitum vultus. Sæpius pauper, & fidelius ridet: nulla [13] sollicitudo in alto est: etiam si qua incidit cura, velut nubes leuis transit. Horum qui felices vocātur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristitia: & quidē grauior, quia interdum non licet palam esse miseros; sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi vtendum est: nec enim vllo efficacius exprimitur hic [14] humanæ vitæ mimus, [15] qui nobis partes has, [16] quas male agamus, assignat. [17] Ille qui in scæna elatus incedit, & hæc resupinus dicit,

[18] *En impero Argis.* [19] *regna mihi liquit Pelops,*
Quà Ponto ab Helles atque ab Ionio mari,
Vrgetur Iſthmos:

ſeruus eſt, [20] quinque modios accipit, [21] & quinque denarios. Ille qui ſuperbus, atque impotens, & fiducia virium tumidus ait,

Quod niſi quieris Menelæ, hac dextra occides:

[22] diurnum accipit, [23] in cænaculo dormit. Idem de iſtis licet omnibus dicas, quos ſupra capita hominum, ſupráque turbam delicatos lectica ſuſpendit: omnium iſtorum perſonata felicitas eſt. Contemnes illos, ſi deſpoliaueris. [24] Equum empturus, ſolui iubes ſtratum, detrahis veſtimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem inuolutum æſtimas? Mangones, quidquid eſt quod diſpliceat, aliquo lenocinio abſcondunt. Itaque ementibus ornamenta ipſa ſuſpecta ſunt: ſiue crus alligatum, ſiue brachium adſpiceres, nudari iuberes, & ipſum tibi corpus oſtendi. Vides illum Scythiæ Sarmatiæve regem, inſigni capitis decorum? ſi vis illum æſtimare, totumque ſcire qualis ſit, [25] faſciam ſolue. [26] multum mali ſub illa latet. Quid de aliis loquor? ſi perpendere te voles ſepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipſe conſidera. Nunc qualis ſis, [27] aliis credis.

I. LIPSIVS.

1. AD Sphæromachiam.] *Libri vt ſolet in Græcis, variant. Quidam*, ad ſpheram mathemam: *alij*, ad ſpero in athema: *meus*, aſperam in ethnam. *Sphæromachia quidem nota eſt. pilaris luſus & certamen. Nominat Papinius in Siluis*: Sphæromachias ſpectamus, & pilaris luſio admittitur. *Ipſa enim Pila*, Sphæra *dicitur. atque ita Sidonius lib.* v. *Epiſt.* XVII. Sphæræ primus ego ſignifer fui: *& luſores*, Sphæriſtas *appellat. Seneca adſirmare etiam lectionem hanc videtur ſtatim, dum ait* Spectaculum non fidele, & luſorium. *Lubricum enim, anceps: & luſus magis, quàm certamen. Tamen Pincianus ille, iudicij bonus, ambigit, &* Sphyromachiam *legi mallet*: calcium & talorum pugnam. *Nam & eo alludens mox Seneca*: patientiam, qua pugnos pariter & calces non vnius hominis feras. *Ego memini puer Athi Hainoniæ certamen hoc ſollenne videre, quo mariti & iuuenes, proiecta in medium pila, pugnis calcibúſque de ea propellenda certabant, & ad talem locum (qui meta erat) prouehenda. Simile apud veteres? neſcio. Equidem ſimplicem hic Sphæromachiam fuiſſe, vix perſuadeor. Cur enim ad cottidianum tale ſpectaculum, & in balneis vſurpatum tota ciuitas concurreret? niſi ſi eximij aliqui ſphæriſtæ. Cur item in* Stadio *praeberetur? nam de eo ſequitur: atque in athletarum magis locus, et quæ ſubiungit, ad illos ducunt.* Ἐπέχω *igitur.*

2. Non crepuit ſubinde oſtium.] *An in aperiendo, cùm cardo vertitur? an etiam tunc moris oſtium digito vel manu percuti, ne inopinanti ſuperuenires?*

3. Non alleuabatur velum.] *Foribus cubiculi prætenſum: de quo ego pluſcula, ad Annalem Taciti* XIII. *Alleuabatur autem ab admiſſionalibus miniſtris: quos Aimoinus lib.* II. *De Geſt. Franc. cap.* V. tenentes cortinam, *ab hoc more, appellat.*

4. Licebit vni vadere.] *Quidam*, vno euadere: *plerique autem omnes*, vno, *vel* imo. *Probo vulgatum*; vel, vnum. *Sententia. licebit mihi ſoli incedere, per cogitationes & ſtudia mea ire: quod expedit illi, qui ſectam non ſequitur.*

5. Contentionem transfert.] *Vt contendam & conferam hoc certamen cum ſtudio meliore. An placet cum quibuſdam libris*, contemplationem? *certè mihi.*

6. Non vnius hominis.] *Nam etſi paria ferè Athletarum pugnabant, tamen aliquando mixti aut per cateruas: & vt id non fuerit, ordine alij poſt alios ſupponebantur. Ita vnus victor plures ſuſtinebat.*

7. Solem ardentiſſimum.] *Cicero*: Pugiles inexercitati, etiamſi pugnos & plagas ferre poſſint, Solem tamen ſæpe ferre non poſſunt.

8. Multo oleo.] *Hæc item ad athletas, quorum crebra vnctio*, multi cibi, *& ſagina.*

9. Peculium ſuum.] *Redimere ſe ære ſuo ſerui ſolent. Vide, ſi lubet, me ad Taciti* XIV. *Annalem.*

10. Pro capite.] *Id eſt, pro libertate. Nam ſerui caput non habent.*

11. Tu non concupiſces.] *Pariaiſtis Epictetus Diſſert.* IIII. *cap.* I. Pro iſta, quæ putatur libertas, alij ſe ſuſpendunt, alij ſe præcipitant: eſt etiam cùm totæ vrbes perierunt: & tu ob veram, ob inſidiarum expertem, ob tutam libertatem nihil capias laboris? *Vera autem hæc libertas, quam intelligunt, eſt finis Philoſophiæ, ait Simplicius*: illa nimirum, in qua à parente & auctore Deo producti ſumus, vt neque formidemus quidquam, nec doleamus, neque vlli deteriori naturæ aut rei ſeruiamus. *Et huc ſpectat illud Paradoxum decretum*, Solum ſapientem liberum eſſe.

12. In tabellas vanum coniicitur.] *Manumiſſionis tabellas: quæ fidei cauſſa dabantur.*

13. Solicitudo in alto eſt.] *In imo & profundo pectore.*

14. Humanæ vitæ mimus.] *Auguſti morituri quæſitum*, Ecquid hunc mimum vitæ ſatis commodè egiſſe videretur? *Enchiridium Epicteti, cap.* XXIII. *vide, & in illud Simplicium. In Anthologio*:

Σκηνὴ πᾶς ὁ βίος, καὶ παίγνιον· ἢ μάθε παίζειν,
Τὴν σπουδὴν μεταθείς, ἢ φέρε τὰς ὀδύνας:
Scæna eſt hæc vita, & mimus. vel ludere diſce,
Seria poſtponens, vel cruciare miſer.

15. Qui nobis partes has.] *Teles Pythagoricus:* Δεῖ ὥσπερ τὸν ἀγαθὸν ὑποκριτὴν, ὅ,τι ἂν ὁ ποιητὴς περιθῇ πρόσωπον, τοῦτο ἀγωνίζεσθαι καλῶς· οὕτω καὶ τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα ὅ,τι ἂν περιθῇ ἡ τύχη. καὶ γὰρ αὕτη, φησὶν ὁ Βίων, ὥσπερ ποιήτρια, ὅτε μὲν πρωτολόγου, ὅτε ὑστερολόγου περιτίθησι πρόσωπον, καὶ ὅτε μὲν βασιλέως, ὅτε δὲ ἀλήτου: Oportet, sicut bonum histrionem, quamcumque personam poeta imposuerit, eam decorè exsequi & sustinere: sic & bonum virum, quamcumque Fortuna dederit. Nam & hæc, ait Bion, velut poetria, aliquando primi, aliquando vltimi actoris personam imponit, est etiam cum regis, & aliàs mendici. *Laërtius etiam, in Zenone:* Εἶναι γὰρ ὅμοιον τῷ ἀγαθῷ ὑποκριτῇ τὸν σοφὸν, ὃς ἄν τε Θερσίτου, ἄν τε Ἀγαμέμνονος πρόσωπον ἀναλάβῃ, ἑκάτερον ὑποκρίνεται προσηκόντως: Esse bono histrioni similem Sapientem, qui siue Thersitæ, siue Agamemnonis personam acceperit, vtramque decenter exprimit & imitatur.

16. Quas male agamus.] *Nostra culpa, & inscitia: non illo sic imponente. Vellet enim bene agi, & facit Sapiēs.*

17. Ille qui in scena.] *Atreus, qui Pelopis filius & heres. & quæ sequuntur, sunt ex Attij Atreo.*

18. En Impero Argis.] *Mei libri,* Impero Argis, *sine illa particula. Et grandius mihi esset,* Imperito Argis, *siue antique,* Imperitod.

19. Regna mihi liquit.] *In Fabio legitur,* sceptra mihi.

20. Quinque modios accipit.] *Dimensum & cibarium seruile, in menses. Etsi tamen in Donato scribitur:* Serui quaternos modios accipiebant frumenti in mensem. *Sed fieri potest, imo solet, vt honestiores plusculum acciperent, sicut isti actores. Ego aliquid super hac re 1. Elector. cap. de Frumentat.*

21. Et quinque denarios.] *Septem denarios Lucianus videtur agnoscere, suo æuo. Sed hæc talia mutant. De modo isto lucarij (sic appellabant) ego ad 1. Annal. Taciti.*

22. Diurnum accipit.] *Diarium, & mercedulam.*

23. In cænaculo.] *Vbi tenuiores & inopes. Sic actor Plautinus, qui Iouem Amphitruonem refert, iocose:*

> Ego sum ille Amphitruo, cuius seruus Sosia,
> In superiore qui habito cænaculo.

Tamen scripti ferè, centunculo, *aut* centuculo; *meus,* cetulo. *Et de centunculo sanè placeat: atque id stratum seruorum fuisse.*

24. Equum empturus.] *Horatij illud obuium:*

> Regibus hic mos est, vbi equos mercantur, apertos
> Inspiciunt.

Macrobius 1. Saturn. cap. XI. Quemadmodum stultus est, qui empturus equum, non ipsum inspicit, [illegible] stratum eius & frænum: sic est, qui hominem ex veste, aut conditione, quæ modo vestis nobis circumdata est, æstimandum putat. *Apuleius, De Deo Socratis:* Neque enim in emendis equis phaleras cōsideramus, & balthei polimina inspicimus, & ornatissimæ ceruicis diuitias contemplamur: sed istis omnibus exuuiis amolitis & amotis, equum ipsum nudum, & solum corpus eius & animum contuemur. *Socrates, in Stob. Serm. 1.* Οὔτε ἵππος εὐγενὴς κρίνοιτ' ἂν ὁ πολυτελῆ σκευὴν ἔχων, ἀλλ' ὁ τῇ φύσει λαμπρός· οὔτε ἀνὴρ σπουδαῖος, ὁ πολύτιμον οὐσίαν κεκτημένος, ἀλλ' ὁ τὴν ψυχὴν γενναῖος: Neque equus generosus iudicetur, qui stratum & instructum splendidum habeat, sed qui natura sit talis: ita nec vir honestus, qui multas & æstimabiles opes habeat, sed qui animo sit præstans.

25. Fasciam solue.] *Id est, diadema insigne regni. Nam hoc, non aliud quam Fascia aut vitta capiti circumdata.*

26. Multum mali sub illa.] *Regis cuiuspiam dictum, ad mulierculam admirantem:* O mulier, hunc pannum humi iacentem non tollas, si scias quantum mali sub eo lateat.

27. Aliis credis.] *Adulatoribus, & blandis hostibus.*

MVRETVS.

AD sphæromachiam.] *De hoc ludo Statius in præfatione quarti siluarum.* Sed & Sphæromachias spectamus, & pilaris lusio admittitur. *Videat qui volet, Pollucem libro nono, aut potius Mercurialem.*

Non aleuatur velum.] *Velum dicit, quod cubiculorum foribus prætendi solet. Leuatur autem, cum omnibus patet aditus ad dominum. Inde est in libris iuris,* leuato velo, *quod ineptissimus quidam paræmiographus vt prouerbium accepit.*

Vni vadere.] *Certe libri veteres habent* vno. *sed ego neutrum satis intelligo.*

Suppurata.] ὕπουλα.

En impero Argis.] *Atreus, vt opinor, in vetere tragœdia ita loquens inducebatur. Versum autem hunc emendaui ex vetere libro Siculo. nam in ceteris erat acephalus.*

Quinque modios accepit & quinque denarios.] *Puto hoc seruorum menstruum demensum fuisse.*

In cœnaculo.] *Ibi enim habitabant pauperes. Sic iocans Plautinus Iupiter ita de se ait.*

> In superiore qui habito cœnaculo.

Equum empturus solui iubes stratum.] *Si quis equum empturus, eum instratum tantum inspiciat, nummos suos profundere, seque ipse in laqueos inducere velle videtur. Diligenter enim inspicienda sunt singulæ partes, ne quid vitij lateat. Ideoque ita cecinit Horatius:*

> Regibus hic mos est, vbi equos mercantur, apertos.
> Inspiciunt.

At quidam, qui quasi artem factitabat recta deprauandi, opertos, *non* apertos, *legere voluit. vt ostenderet nihil esse tam stultum, quod ipse, si semel adamasset, non pro recto ac vero defendere auderet.*

PINCIANVS.

AD ſphærornachiam auocauit.] *Scribendum arbitror* ſphyromachiam, *non* ſphæromachiam : *hoc eſt ; calcium ſiue talorum pugnam: vt ſequentia videntur probare,* ſi corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam poteſt, qua & pugnos pariter & calces non vnius hominis ferat.

Non alleuabatur velum.] Alleuabitur, *vetus lectio, non* alleuabatur.

Qui nobis partes quas male agamus aſſignat.] *Scribe*, qui nobis partes has, quas, *&c. ex eodem.*

Latius incedit,] *Scribendum reor* laxius, *non* latius.

Quod de aliis loquor.] *Emendatiora exemplaria*, Quid de aliis loquor? *vt ſit interrogatio.*

OPSOPOEVS.

ORdo *auribus gratior in m.ſſ.* ingenia quàm pauci, *Et inferius, deſit dictio* primum *in iiſdem.*

Huius verſus tumor notatur à Quinctiliano cap.4. lib 9. Itaque (*ait*) vbi neceſſe eſt, affectamus etiam tumorem, qui ſpondæis atque iambis maxime continetur,

Hypero argus ſceptra mi liquit Pelops.

Sic quidem ſcribitur vulgo : ſed iamdudum monuit Turnebus Aduerſariorum lib.12. cap. 11. è Seneca legendum.

En impero Argis, regna mi liquit Pelops.

At Lipſius epiſt.5. lib 5. verſus cauſa ſcribendum cenſet, Imperito Argis.

M.ſſ. ſeruus quinque modios accepit, *abſque verbo eſt.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

AD ſphæromachiam auocauit.] *Ita certo legendum non* ſpyromachiam, *vti placet Pinciano : & vero non ego primus ille Aduocatus Philoſophi, ita etiam legendum ſenſit Beroaldus, Stephanus Epiſt. ad Dalech. 34. item P. Faber lib.1. c.6. Agoniſt. quem videat curioſus lector.*

Non alleuatur velum.] *Intelligit velum quod prætendebatur foribus de quo Suetonius in Claudio c.10. & Iulius Pollux lib.10. Id velum leuabatur in admiſſionibus vt patet ex iſto loco Senecæ, & Lampridio in Alexandro. Inde apud I. C.* cauſas cognoſcere leuato velo, *id eſt palam omnibus admiſſis l. 5. Cod. de naufragiis. Erant & alia vela in cænationibus arcendi frigoris, itemque ornatus cauſa, de quibus noſter lib. 4. Qu. nat. Tertullianus de habitu muliebri, Lipſius ad lib.13. Ann. Taciti.*

Quam ingenia pauci.] *Melius v.c. Iureti*, ingenia quam pauci.

Peculium ſuum quod comparauerant ventre fraudato.] *De hoc late Reuardus ad l.19. de reg. iur. Lipſius ad lib.14. Ann. Tac. Briſſonius lib.6. de form.*

Concupiſces quanticunque.] *v. c.* tanticunque.

In cœnaculo dormit.] *v. c.* centulo. *Sed & in Calepini Lexico hic locus citatur, & paſſim habetur.* centunculo, *vt inde conſtet priſcas Senecæ editiones non aliter retuliſſe. Quare videndum eſt, num*, centuculo, *vera ſit lectio. & pro vilibus ſtragulis accipi debeat. hæc Iuretus.*

Obiicienda rumoribus.] *v. c. Ireti* obiicienda ſermonibus, *quemodo inf. Epiſt. 122.* Luxurioſi vitam ſuam eſſe in ſermonibus dum viuunt, volunt.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE homine ingrato exordium : tum quæſtio, An grati eſſe debeamus aduerſus eum, qui antè iuuit, poſt nocuit? Subtiliter & diffuſe hoc diſputat, & varie diſtinguit.

EPIST. LXXXI.

QVERERIS incidiſſe te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunæ, aut diligentiæ tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia poteſt, niſi te malignum. Nam ſi hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non reſpondeant potius, quam non dentur: & poſt malam ſegetem ſerẽdum eſt. Sæpe quidquid perierat aſſidua infelicis ſoli ſterilitate, vnius anni reſtituit vbertas. Eſt tanti, vt gratũ inuenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certã in beneficiis manũ, vt non ſæpe fallatur: aberrent, vt aliquando hæreant. Poſt naufragium maria tentantur: fœneratorem[1] non fugat à foro decoctor. Cito inerti otio vita torpebit, ſi relinquẽdũ eſt quidquid offendit. Te vero benigniorem hæc ipſa res faciat. nam cuius rei euentus incertus eſt, id, vt aliquando procedat, ſæpe tentandum eſt. Sed de iſto ſatis multa in iis libris locuti ſumus, qui de Beneficiis inſcribuntur: illud magis quærendum videtur, quod[2] non ſatis (vt exiſtimo) explicatum eſt: An is qui profuit nobis, ſi poſteà nocuit, paria fecerit, & nos debito ſoluerit? Adiice ſi vis & illud: Multo plus poſteà nocuit, quàm antè profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis ſententiam quæris, alterum ab altero abſoluet, & dicet: Quamuis iniuria præpõderet, tamen beneficiis donetur, quod ex iniuria ſupereſt. Plus nocuit: ſed prius profuit. itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifeſtiora ſunt quàm vt admoneri debeas, quærendũ eſſe, quàm libenter profuerit, quàm inuitus nocuerit: quoniã

animo & beneficia & iniuriæ constant. Nolui beneficium dare. victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum sit, sed à quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficij prioris excessit, iniuria est. Vir bonus vtrosque calculos sic ponit, vt [3] se ipse circumscribat: beneficio adiicit, iniuriæ demit. Ille alter remissior iudex, quem esse me malo, iniuriæ obliuisci debebit, officij meminisse. Hoc certè, inquit, iustitiæ conuenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriæ talionem, aut certè malam gratiam. Verum erit istud, cum alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit. nam si idem est, beneficio vis iniuriæ exstinguitur. Nam cui, etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia lædenti, plus quàm venia debetur. Non pono vtrique par pretium: pluris æstimo beneficium, quàm iniuriam. [4] Non omnes debere sciunt grati beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & vnus è turba, [5] vtique dum prope est ab accepto, reddere beneficium, [6] & pensare: ignorat autem [7] quantum debeat. Vni sapienti notum est, quãti res quæque taxanda sit. Nam ille de quo loquebar modo, stultus etiamsi bonæ voluntatis est, aut minus quàm debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum est, effundit atque abiicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est: & consuetudo sermonis antiqui quædam efficacissimis, & officia docentibus, notis signat. Sic certe solemus loqui: *Ille illi gratiam retulit.* Referre, est vltro quod debeas afferre. Non dicimus, *Gratiam reddidit.* Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inuiti, & qui vbilibet, & qui per alium. Non dicimus, *Reposuit beneficium, aut soluit*: nullum enim nobis placuit, quod æri alieno conuenit, verbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, ferre. Hæc vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellauit. Sapiens omnia examinabit secum, quantum acceperit, à quo, quando, vbi, quemadmodum. Itaque negamus quemquam scire gratiam referre, nisi sapientem. non magis quàm beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens: hic scilicet, qui magis dato gaudet, quàm alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ videmur inopinata omnibus dicere, παράδοξα Græci vocant: & ait, Nemo ergo scit præter sapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius? nec cum emit aliquam rem, pretium venditori persoluere? Sed ne nobis fiat inuidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe, ait, *Solum sapientem referre gratiam scire.* Deinde idem admiratur, cum dicimus, [8] *Solus sapiens scit amare, solus sapiens amicus est.* Atqui & amoris & amicitiæ pars est, referre gratiam: imo hoc magis vulgare est, & in plures cadit, quam vera amicitia. Deinde idem admiratur, quod dicimus fidem nisi in sapiente non esse: tamquam non ipse idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam nescit? Desinant itaque infamare nos, tamquam incredibilia iactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque vtcumque scit, & quemadmodum potest, referat: scientia illi potius, quàm voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens inter se omnia comparabit. maius eius opus, aut minus fit (quamuis idem sit) tempore, loco, caussa. Sæpe enim hoc non potuere diuitiæ in domum infusæ, quod opportune dati mille denarij. Multum enim interest, donaueris, an succurreris: seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sæpe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, vtrum aliquis [9] quod dederat, sumpserit, an beneficium acceperit, vt daret? Sed ne in eadem, quæ [10] satis scrutati sumus, reuoluamur; in hac comparatione beneficij & iniuriæ, vir bonus iudicabit quidem quod erit æquissimum: sed beneficio fauebit, in hanc erit partem procliuior. Plurimum autem momẽti persona solet afferre, in rebus eiusmodi. Dedisti mihi beneficium in seruo, iniuriam fecisti in patre: seruasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quæ procedit omnis collatio, prosequetur: & si pusillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multũ fuerit, si id donari salua pietate ac fide poterit, remittet: id est, si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei hæc est. facilis erit in commutando: patietur [11] plus imputari sibi. inuitus beneficiũ per compensationem iniuriæ soluet: in hanc partẽ inclinabit, huc verget, vt cupiat debere gratiã, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficiũ libentius accipit, quàm reddit. Quanto hilarior est qui soluit, quam qui mutuatur; tanto debet lætior esse, qui se maximo ære alieno accepti beneficij exonerat, quàm qui accipiẽs cum maxime obligatur. Nã in hoc quoque fallantur ingrati, quod creditori quidẽ, præter

sortem, extra ordinem numerant: beneficiorum autem vsum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora: tantoque plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine vsura. Itaque huius quoque rei habebitur ratio, cum conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt, vt quam gratissimi simus. nostrum enim in hoc bonum. quemadmodum iustitia non est, vt vulgo creditur, ad alios pertinens; maxima pars eius in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet adiuuare adiutus, protegere defensus, quod bonum exẽplum circuitu ad facientem reuertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec vlla miseratio contingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad præmium: rectè facti, fecisse merces est. Gratus sum. non vt alius mihi libentius præstet, priori irritatus exemplo: sed vt rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum. non quia expedit; sed quia iuuat. Hoc vt scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi vt videar ingratus, si reddere beneficium non aliter quàm per speciem iniuriæ potero; æquissimo animo ad honestum consilium, per mediam infamiam, tendam. Nemo mihi videtur pluris æstimare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quàm qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, vt dixi, maiore tuo, quàm alterius bono gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malitia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est: rem vsitatam reddidisti, inæstimabilem consecutus es, conscientiam grati: quæ nisi in animum diuinum, fortunatumque non peruenit. In contrarium autem huic affectum, summa infelicitas vrget. Nemo si ingratus est, non miser erit: non differo illum, statim miser est. Itaque ingrati esse vitemus, non aliena caussa, sed nostra. Minimum ex nequitia leuissimumque ad alios redundat: quod pessimum ex illa est, & ([12] vt ita dicam) spissisimum, domi remanet, & premit habentem. quemadmodum Attalus noster dicere solebat, *Malitia ipsa [13] maximam partem veneni sui bibit.* Illud venenum, quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile: hoc, habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quæ accepit, quia redditurus est, & extenuat: iniurias vero dilatat atque auget. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, hærent iniuriæ? At contra sapientia exornat omne beneficium, ac sibi ipsa commendat, & se assidua eius commemoratione delectat. Malis vna voluptas est, & hæc breuis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, & assiduum. Illa contemnit, quibus læsus est: nec obliuiscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in peius: sed nec quærit cui imputet casum, & peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus: quidquid accidit, benigne interpretando leuat: nec offensæ potius, quàm beneficij meminit. Quantum potest in priore ac meliore se memoria detinet; nec mutat animum aduersus bene meritos, nisi multum malefacta præcedant, & manifestum etiam conniuenti discrimen est: tunc quoque in hoc dumtaxat, vt talis sit post maiorem iniuriam, qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par est iniuria, aliquid in animo beneuolentiæ remanet. Quemadmodum reus [14] sententiis paribus absoluitur, & semper quidquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, vbi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & [15] hoc facit, quod qui post tabulas nouas soluunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quæ vulgus insanit. Si referre vis gratiam, & in exsilium eundum est, & effundendus sanguinis, & suscipienda egestas, & ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisque obijcienda rumoribus. Non paruo sibi constat homo gratus. Nihil carius æstimamus, quam beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, cum accepimus. Quæris quid sit, quod obliuionem acceptorum nobis faciat? cupiditas accipiendorum. cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt a recto diuitiæ, honores, potentia, & cetera, quæ opinione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, præter hoc, quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata sunt: & cum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus.

Sed quemadmodum illa credimus, ſic & in hoc fidei populi credamus, nihil eſſe grato animo honeſtius. Omnes hoc vrbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt: in hoc bonis maliſque conueniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: diuitias aliquis ad ſummum bonum admittet, alius illas dicet humanæ malo vitæ repertas: nihil eſſe eo locupletius, cui quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudiciorum diuerſitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes vno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt: in hoc tam diſcors turba conſentiet, cum interim iniurias pro beneficiis reddimus. Et prima cauſſa eſt, cur quis ingratus ſit, ſi ſatis gratus eſſe non potuit. Eo perductus eſt furor, vt periculoſiſſima res ſit, beneficia in aliquem magna conferre. nam quia putat turpe non reddere; non vult eſſe, cui reddat. Tibi habe, quod accepiſti: non repeto, non exigo. profuiſſe tutum ſit. Nullum eſt odium pernicioſius, quàm ex beneficij violati pudore.

I. LIPSIVS.

1. NOn fugat a foro decoctor.] *Alij*, Coactor, *referunt*. Coactor *quidem eſt, qui argentariorum aut fœneratorum reliqua, & ſummulas exigit, qui &* Collectarius *dicitur: ſed aptior* Decoctori *hic locus, an* Coctori? *nam meus & magnæ fidei libri*, tortor.

2. Non ſatis, vt exiſtimo.] *Attigit tamen lib.* III. *De Benef. cap.* XIII.

3. Se ipſe circumſcribat.] *Decipiat ſe, & vltro fallat in hoc calculo.*

4. Non omnes debere ſciunt grati.] *Librorum hæc ſcriptura eſt, Romanam ſuppoſititiam non moror. Lego tamen*, gratè.

5. Vtique dum prope eſt.] *Id eſt, in recenti beneficio, quod nondum excidit. Nam vulgus vetuſtioris obliuiſcitur.*

6. Et penſare.] *Sententia eſt. poteſt par reddere, ſed non paria facere: quia in beneficio non acceptum ſolum conſideratur, ſed animus, tempus, occaſio tua & mea.*

7. Quantum debeat.] *Alij*, pro re debeat: *meus*, quantum præbeat.

8. Solus ſapiens ſcit amare.] *Vide Manuduct.* III. *Diſſert.* XVI.

9. Quod dederat, ſumpſerit.] *Mirè intricant libri: & hæc Muretiana, præter ipſos. Mitto alios, meus:* Quantum autem, exiſtimas, intereſt, vtrum aliquid quod dederat, vel quod præſtarat, ſumpſerit, an beneficium. *Alludunt alij, & Eraſmi quidam codices*, vtrum aliquis de rata quod præſtaret ſumpſerit. *Nos concinnamus*: exiſtimas, intereſt, vtrum aliquis de arca, vel quod præſto erat, ſumpſerit, an beneficium. *Veriſſime, opinor. Quid cenſes, inquit, intereſſe. vtrum aliquis domo & ab arca, paratam pecuniam ſumpſerit; an vt poſſet benefacere, beneficium acceperit? id eſt, ipſe mutuum ſumptum, alteri dederit? De ſententia, nec ambigo; vix de ſcriptura.*

10. Satis ſcrutati ſumus.] *Libris De Beneficiis.*

11. Plus imputari ſibi.] *Plus ſibi deberi.*

12. Vt vita dicam, ſpiſſiſſimum.] *Suſpicatur Pincianus* peſſiſſimum: *& ita ſane quidam libri. Tamen non mutem. At cur igitur præfatur*, vt ita dicam? *non quia vox inuſitata, ſed quia metaphora audacior videri poſſit.*

13. Maximam partem veneni ſui.] *Pulcherrime. Ita Hierax Pythagoricus*: Iniuria, *inquit*, & malitia ab auctore incipiens, in illum qui afficitur, redundat. Sed ipſum auctorem inprimis lædit, minus eum qui patitur. Ἐπεὶ καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὴν κίνησιν λαμβάνει, καὶ τὴν ἔπαρσιν. ἐγειρομένη τοίνυν, τὸν τίκτοντα πρῶτον ἀνάπτει, καὶ πρὶν τεκεῖν ἐν ταῖς ὠδῖσι φλέγει, καὶ διιοῦσα λυμαίνεται, καὶ τῷ ἐπ' αὐτῆς ἰῷ χρώζει δυσποιῷ τῇ βαφῇ: Quoniam ab ipſo auctore & motum, & incrementum accipit. Excitata igitur, eum qui parit primùm apprehendit, & ante partum in ipſis nixibus conatibuſque adurit, & tranſiens lædit, & ſuo veneno tingit, colore peſſimo. *Et ſtatim*: Οὕτω καὶ πᾶς ἄδικος, αὐτὸς τῆς κακίας πρῶτος γεύεται, πρὶν εἰς ἄλλους ἀφίεται: Ita quiuis improbus prius malitiam ſuam ipſe bibit & deguſtat, priuſquam in alios emittat. *Dicas ex illo ſumpſiſſe noſtrum: quem etiam vide epiſtola*, LXXXVII.

14. Sententiis paribus.] *Seneca pater Controuerſia* III. *lib* I. *itemque prima, libri* III.

15. Hoc faciet, quod qui poſt tabulas.] *E Pinciani duobus libris hæc ſunt, & boni argutique ſenſus. Tamen meus auctior*: hoc facit, quod qui accepto quidem præſtauerat vſuram vel huiuſmodi remittit, vel tabulas nouas ſoluit. *Alij aſſident: quid dicam, hæreo. A gloſſulis, aut interpolatione, hæc omnia eſſe? vix probabile eſt. Tentabam obiter*: hoc faciet, quod qui accepto quod prærogauerat, vſuram vel eius modum remittit; vel, tabulis nouis, ſoluit. *Sed haud ſatis hæc ſententia applico.* Tabulas nouas *ſcimus eſſe, cùm æs alienum remittitur, & noui igitur codices fiunt.*

MVRETVS.

DEcoctor.] *Ita vnus vetus liber, melius opinor, quàm, vt alij*, coactor.

Vtique dum prope eſt ab accepto.] *Ita emendaui, auctoribus duobus vetuſtis libris.*

Ignorat autem quantum debeat.] *Ita liber Antonij Conſtantini. at Siculus.* Ignorat autem quantum pro eo debeatur.

PINCIANVS.

FOEneratorem non fugat à foro coactor.] *Quædam exemplaria, non* coactor, *habent, ſed* tortor *vt legendum putem*, coctor, *qui alias dicitur* decoctor.

Quamuis iniuriæ præponderent, tamen beneficijs donetur, cum quod ex iniuria superest, plus nocuit, sed prius proficit.] *Scribendum per maiorem*, Quamuis iniuria præponderet: tamen beneficijs donetur, quod ex iniuria superest. Plus nocuit, sed prius profuit, *ex vetere lectione.*

Vtique dum prope sibi est, reddere beneficium, & pensare ab accepto.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Vtique dum prope est ab accepto. *reliqua superfluunt.*

Quantum autem existimas interesse, vtrum aliquis quod dederat, receperit, vel quod præstauit sumpserit.] *Vetus lectio, & breuior, & correctior:* Quantum autem putas interesse, vtrum aliquis quod deerat, sed quod præstabat, sumpserat. *reliqua non habentur.*

Etiam si multũ erit, sed si id donari salua pietate ac fide poterit, remittet,] *Scribe per maiorem.* Etiamsi multum erit, etsi id donari, &c. *ex castigatiss. codice.*

Quam qui cum maxime obligatur.] *Lege ex exemplari diui Pauli Pinciani*, quam qui accipiens cum maxime obligatur.

Et illa crescunt mora:] *Videtur scribendum*, At illa crescunt mora.

Nostrum enim hoc bonum quemadmodum iustitia non est, vt vulgo creditur, ad alios pertinens.] *Corrigendum reor mutato verborum ordine:* Nostrum enim hoc bonum est, non quemadmodum iustitia vt vulgo creditur, ad alios pertinens.

Nec vlla miseratio contingit his qui patiuntur iniurias.] *Legendum existimo*, cum patiuntur, *non* qui patiuntur. *alias nullum elicies sensum.*

Nemo si ingratus est, non miser erit, non differo illum, statim miser est.] *Corrigendum ex codice Franciscano. reliquos enim deprauatos inuenio.* Nemo si ingratus est, miser erit. Non differo illum. Statim miser est.

Quod pessimum ex illa est, & (vt dicam) spissimum,] *Legendum reor* pessimum, *non* spissimum: *formauit enim superlatiuum a superlatiuo, vt apud Græcos* primissimus, ipsissimus, &c.

Illud autem venenum.] *Verbum* autem *tollendum ex vetere lectione.*

Sed nec quærit cui imputet casum,] *Dele verbum* sed, *ex eadem.*

Et hoc facit, quod qui post tabulas accepto quidem præstauerant vsuram. Vel hi remittunt, vel tabulas nouas soluunt.] *In duobus fidelissimis exemplaribus Franciscano & Facundi ac Primitiui, multa ex his verbis non habentur, ni fallor rectissime. Legitur in his ad hunc modum:* Et hoc facit, quod qui post tabulas nouas soluunt. *reliqua desiderantur.*

Cogitamus non quid impetratum sit, sed quid petendum sit.] *Scribe* impetrandum, *non* petendum *ex exemplari diuæ Mariæ Salmenticensis.*

Sic & in hoc quidem populo demus,] *Vetustum exemplar*, Sic & hoc fidei populi credamus.

Quam me beneficij violati pudere.] *Sic plerique habent codices castigatiores*, quam beneficij oblati pudere.

OPSOPOEVS.

MODIVS *Epist.* 120. *Corruptum esse locum res ipsa clamat: itaque nescio qui adiecit in editione Basileensi, ista*, & pensare ab accepto, *in quibusdam libris non addi. quare putes fortasse etiam præcedentia ista*, vtique dum prope sibi est, reddere beneficium, *mutanda in* vtique dum probæ fidei est, reddere beneficium. *Ego scio ista*, reddere beneficium, *ineptuli alicuius esse additamentum. neque enim aut in membranis nostris, aut in exemplari Facundi & Primitiui, quo vsus Pincianus, reperitur non magis quam* & pensare *quod sequitur: & in nostris rursum solis* τὸ pro re. *quibus omnibus consideratis, ita totum hunc constituendum arbitror:* Non omnes grati sciunt debere beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & vnus e turba, vtique dum probe est ab accepto: ignorat autem quantum debeat. Vni sapienti notum est, quanti res quæque taxanda sit. *Etiam vnus e multis, inquit, potest esse gratus quidem, recenti præsertim beneficio, scire autem quantum debeat non potest, quod hoc tantum in eum cadat, qui res singulas sua æstimatione metitur. Hæc Modius: & ita quidem duo manu exarati. Sed nec sic locus persanatus est. aliquid deesse innuit quod sequitur,* Nam ille de quo loquebar modo, stultus. *cuius nulla in prioribus mentio, nisi ad imprudentem & rudem referas. quod vt non probem, in causa est copula* etiam. *cui enim copuletur, nihil præcessit. Deinde quid dicemus imprudentem posse? referre an debere beneficium? debere posse negat Seneca, quia rem quamque taxare nesciat. Si referre, vnde hoc verbum repetemus. siquidem id m. ss. non habent? Certe quomodo me vel ex hac scriptorum codicum, vel Mureti lectione expediam, non habeo. Expecto qui opem ferat deum aliquem, velut ex machina.*

M. ss. duo, Sapiens inter se omnia comparabit.

Variant scripti codices: quidam, vtrum aliquis quod dederat, sed quod præstabat, sumpserit: *vnus*, vtrum aliquis quod dederat rata, sed quod præstabat, sumpserit? *alius*, seu quod præstarat. *Nescio an hic voluerit Seneca exprimere quod copiosius libro tertio de Beneficijs, capite octauo, his verbis:* Hic pecuniam pro addicto dependit: sed cum illam domo protulisset. Ille dedit eandem: sed mutuam sumpsit, aut rogauit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum qui beneficium ex facili largitus est: & hunc, qui accepit, vt daret?

Modius epistola paullo ante citata: Manu descriptus liber Dominicanus, Itaque ingrati esse vitemus non caussa aliena quam nostra. *qua locutione Comicus dixit:* Tacita mulier bona est quam loquens, *& ad hoc exemplum sexcenta alia. Hæc ille. Nostri stant a vulgatis.*

Ambianus, & vt ita dicam pessimum. *quo pacto legendum ratus est Pincianus. Et postea m. ss.* ac sibi ipsa commendat.

M. ss. tres, sic & hoc fidem populo credamus. *vnus* sic & hoc fidei populi credamus.

Lipsius epistola vigesima tertia libri tertij: Qui conuenit vt miretur, quod irridet? Lego, quamuis iners,

ARGVMENTVM I. LIPSI.

CONTRA delicias, & mollem vitam: itemque otium ignauum. studijs id dedicandum esse: & præsertim Philosophiæ: quæ muniat contra metus, & externa omnia mala, contra ipsam mortem. Frustra in hanc nos argutiis aut Sophismatis armari; & obiter contra facientes. Mortem per se indifferentem esse: sed talem, aut talem, honestam; & contra. Iterumque contra cauillatores, Bona.

EPIST. LXXXII.

DESII iam de te esse solicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi iniuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, qua cepisti: & in isto te vitæ habitu compone, placide, non molliter. Male tibi esse malo; quam molliter. Male nunc sic accipe, quemadmodum a populo solet dici, dure, aspere, laboriose. Audire solemus sic quorumdam vitam laudari, quibus inuidetur: *Molliter viuit.* hoc dicunt, malus est. Paullatim enim effœminatur animus, atque in similitudinem otij sui & pigritiæ, in qua iacet, soluitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, & conditiuum. Quid ergo, inquis, non satius est vel sic iacere, quam istis officiorum vorticibus volutari? Vtraque res letalis est, & contractio, & torpor. Puto, æque [1] qui in odoribus iacet mortuus est, quam qui rapitur vnco. Otium sine litteris mors est, & hominis viui sepultura. Quid denique prodest secessisse, tamquam non trans maria nos solicitudinum caussæ persequantur? Quæ latebra est, in quam non intret metus mortis? quæ tam munita, & in altum subducta vitæ quies, quam non dolor territet? Quocumque te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quæ circumeunt nos, quo aut fallant, aut vrgeant: multa intus, quæ etiam in media solitudine exæstuant. Philosophia circumdanda est, [2] inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis [3] lacessitum non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, vt putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi hærentem sibi. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus: quod sola præstabit sui naturæque cognitio. Sciat quo iturus sit, vnde ortus: quod illi bonum, quod malum sit: quid petat, quid deuitet: quæ sit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timorum sæuitia cõpescitur. Hæc quidam putant ipsos etiam [4] sine philosophia repressisse: sed cum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna verba excidunt, cum tortor poposcit manum, cum mors propius accessit. Possis illi dicere: Facile prouocabas mala absentia: ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: ecce mors, quam contra multa animose locutus es: sonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.

Faciet autem illud firmum assidua meditatio: si non verba exercueris, sed animum: si contra mortem te præparaueris: aduersus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cauillationibus tibi persuadere tentauerit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Græcas, quas nondum, [5] quamuis mirer, excussi. Zeno noster hac collectione vtitur: Nullum malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum. Profecisti. liberatus sum metu: post hæc, non dubitabo porrigere ceruicem. Non vis seuerius loqui, nec morituro risum mouere? Non mehercule facile tibi dixerim, vtrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione iudicauit mortis metum extinguere: an qui hoc tamquam ad rem pertineret, conatus est soluere. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter Indifferentia ponimus, quæ ἀδιάφορα Græci vocant. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Hæc interrogatio vides [6] vbi obrepat. mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: & cum dicit, Indifferens nihil gloriosum est: concedo tibi ita, vt dicam, nisi gloriosum esse, nisi circa Indifferentia: [7] Indifferentia autem esse dico, nec bona, nec mala, tamquam morbum, dolorem, paupertatem, exsilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non

submittit, nec incuruat: laudatur non exsilium, [8] sed qui hoc non doluit: laudatur non dolor, sed ille quem nihil coegit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui mors ante abstulit animum, quam conturbauit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa: sed quidquid virtus ex illis adiit, tractauitque, honestum & gloriosum facit. Illa in medio posita sunt: interest, [9] vtrum malacia illis an virtus manum admouerit. Mors enim illa, quæ in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescenda. [10] Hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras quæreret, [11] ad exonerandum ventrem secessit, & euocatus ad mortem, iussusque præbere ceruicem: *Præbebo, inquit, ita viuam.* Quæ dementia est fugere, cum retro ire non possis? Præbebo, inquit, ita viuam. pæne adiecit, vel sub Antonio. O hominem dignum, qui vitæ dederetur! Sed, vt cœperam dicere, vides ipsam mortem nec malum esse, nec bonum: Cato illa honestissime vsus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus: hoc idem obscurissimum est nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quæ a nobis indifferentia ac media dicuntur, diuitiis, viribus, formæ, honoribus, regno: & contra, morti, exsilio, malæ valetudini, doloribus, quæque alia aut minus aut magis pertimuimus: aut malitia, aut virtus dat boni vel mali nomen. Massa per se nec calida, nec frigida est. in fornacem coniecta concaluit: in aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est: id est virtus, & animus externa contemnens. Est & horum, Lucili, [12] quæ appellamus Media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo vtrum [13] capillos pares habeas, necne: mors inter illa est, quæ mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conseruandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis: quia videtur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod hæc iam nouimus: illa ad quæ transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaque etiamsi indifferens mors, non tamen inter ea est quæ facile negligi possint: magna exercitatione durandus est animus, vt conspectum eius accessumque patiatur. Mors contemni debet magis, quam solet. multa enim de illa credimus: multorum ingeniis certatum est, ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum, latrans exsangues territat vmbras.

Sed etiam cum persuaseris ista fabulas esse, nec quidquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. [14] Æque enim timent, ne apud inferos sint, quam ne nusquam. His aduersantibus, quæ nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanæ quæ numquam ad virtutem exsurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, vt aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat: pigre veniet, & cunctanter: non est autem gloriosum, quod ab inuito & tergiuersante fit. nihil facit virtus, quia necesse est. Adiice nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus animus incubuit atque affuit, cui nulla parte sui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu fit, aut spe bonorum, ad quæ peruenire tanti sit, deuorata vnius mali patientia. Dissident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fuget. Igitur in diuersa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito;
Quam tua te Fortuna sinet.

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc è pectore est: [15] alioquin hæsitabit imperium moratura suspicio. trudetur in id, quod inuadendum est. Nostri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram & falsam, quæ illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificij veternosissimi nodos: totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Hæc ipsa quæ voluuntur ab illis, [16] soluere malim & expendere, vt persuadeam, non vt imponam. In aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reip. bellum in vnam

transferentes domum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec reditum. ille locus illis sepulchrum futurus est. Quemadmodum exhortaris, vt totius gentis ruinam, obiectis corporibus excipiant, & vita potius quam loco cedant? Dices, Quod malum est, gloriosum non est: mors gloriosa est: mors ergo non malum? O efficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, & stans mori? At ille Leonidas quam fortiter illos allocutus est? *Sic*, inquit, *commilitones prandete, tamquam apud inferos cænaturi*. Non in ore creuit cibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est manibus: alacres illi & ad prandium promiserunt, & ad cænam. Quid [17] dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est? *Ire commilitones illo necesse est: vnde redire non est necesse*. Vides quam simplex & imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones vestræ fortiorem facere, quem erectiorem possunt? Frangunt animum. qui numquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quam cum aliquid [18] grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet: quomodo illos docebis malum non esse? quomodo opiniones totius æui, quibus protinus infantia imbuitur, euinces? quod auxilium inuenies? Quid dices imbecillitati humanæ? quid dices quo inflammati in media pericula irruant? qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenij viribus obnixam contra te persuasionem humani generis auertes? verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentem illam in Africa sæuam, & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque petierunt. [19] Ne Python quidem vulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, & quidquid humanæ torserant manus, reiiceret. [20] molaribus demum fracta saxis est: & aduersus mortem tu tam minuta iacularis? subula leonem excipis? Acuta sunt ista quæ dicis. Nihil est acutius arista. quædam inutilia & inefficacia, ipsa subtilitas reddit.

I. LIPSIVS.

1. QVI in odoribus iacet.] *Simile hoc prouerbiale, in Theognide:* Λαθάλαθοι δ' ἐν πηλοῖς ὅμοιον χρῶμα φανόντι.

2. Inexpugnabilis murus.] *Dixi aliquid Manud.* III. *Dissert.* I.

3. Lacessitum non transit.] *Mem*, non traxit: *quod esset, deiecit, euertit.*

4. Sine philosophia represisse.] *Nescio an*, repperisse, *aptius; vt priora omnia complectatur,*

5. Quamuis mirer.] *Imo damnas, non miraris. Legebam olim*, quamuis iners. *Nunc melius arbitror, littera addita:* quamuis mirere. *Licet mireris, & tacitus carpas, nondum abieci.*

6. Vbi obrepat.] *Latenter imponat.*

7. Indifferentia autem esse dico.] *Nos fuse Manud.* II. *Dissert.* XXII.

8. Sed qui hoc non doluit.] *Mem, & quidam hic auctiores:* non doluit, quamuis isset: *quod & in Pinciani fuit. Lego*, quamuis esset.

9. Vtrum malacia illis.] *A Mureto est, & sunt qui defendant. Mihi tamen certum libris credere, qui*, malitia *scribunt. Opponit enim Virtuti, & est Græcorum* κακία.

10. Hic est enim Brutus.] *Decimus ille Brutus, qui à Mutina in Macedoniam fugam intendit, sed perfidia hospitis captus in via & proditus est.*

11. Ad exonerandum ventrem.] *Seneca hoc fide nititur: nemo alius, quos hodie legimus, impegit. De Cn. Carbone hoc saltem Valerius lib.* IX. *cap.* XIII. qui tertio consulatu suo, iussu Pompeij ad supplicium ductus, petijt à militibus demisse, vt sibi aluum alleuiare, priusquam exspiraret, liceret: quo miserrimæ lucis vsu diutius frueretur. *At idem de nostro hic Bruto*: Exiguum & infelix momentum vitæ quanto dedecore emit? Nam à Furio comprehensus, non solum ceruicem gladio subtraxit, verum etiam constantius eam præbere admonitus, ipsis his verbis iurauit: Ita viuam, dabo.

12. Quæ appellamus Media, grande discrimen.] *Exsecutus sum in Manuductione, loco dicto.*

13. Capillos pares.] *Hoc exemplo sollenniter Stoici vtebantur, ex Laertio & Stobæo. Nihil autem interest scilicet pares an impares habeam.*

14. Æque enim timent.] *Est solita hysterologia. & vult dictum: Æque timent, ne nusquam sint (id est, pereant) quam ne apud inferos.*

15. Alioquin hæsitabit impetum.] *Assentior Grutero*, hebetabit.

16. Soluere malim & expendere.] *Imo vero*, expandere. *& ita illud* voluuntur *intelligetur. Dialectici contrahunt & conuoluunt, rhetores expandunt.*

17. Dux ille Romanus.] *Q. Caditius, opinor. qui* CCCC. *milites duxit in montem, imo in mortem, per medios hostium cuneos. Agellius, & Florus in primo bello Punico, etsi alius aliter virum appellat.*

18. Grande componitur.] *Mem*, componit.

19. Ne Python quidem.] *Mem, & quidam*, Nephitio: *ex quo ingeniose P. Faber*, ne Pythio: *quasi dicat, nec Apollo ille, qui Pythonem occidit, hanc læserit. Sed profecto audacius & elatius hoc fit: ac plane Erasmo assentior*, ne pilo quidem. *Crescit enim oratio, Non sagitta, non funda lapides, non pili vehementius iactus potuit, sed tormenta denique occiderunt.*

20. Molaribus demum fracta.] *Quos balliſtæ intorquebant. Valerium vide lib. I. Oroſium, Agellium, Plinium.*

MVRETVS.

MALE mihi eſſe malò quam molliter.] *Liber Siculus* male tibi, *quod verius puto.*

Hoc dicunt, malus eſt.] *Ita veteres libri, quibus vſus ſum, non, vt alij,* mollis.

Vtraque res letalis eſt,] *alij* deteſtabilis. *Secutus ſum librum Conſtantini.*

Hic eſt enim Brutus,] *Ad D. Brutum hæc pertinere arbitror, qui, vt ait Velleius, fugiens in hoſpitio cuiuſdam nobilis viri, nomine Capeni, domo, ab ijs quos miſerat Antonius, iugulatus eſt. ad M. quidem Brutum pertinere nullo modo poſſunt.*

Multorum ingenijs.] *Plato quoque libro tertio de rep. grauiter reprehendit poetas, quod talibus commentis mortem, ſatis ſuapte ſponte terribilem: terribiliorem etiam effecerint.*

Tu ne cede malis, ſed contra audentior ito.] *Addiderant hemiſtichium,* Quam tua te fortuna ſinet. *Sed hoc neque apud Virgilium, neque in veteribus Senecæ libris legitur, & plane ineptum eſt.*

PINCIANVS.

NVNC ſic excipe.] *Fidelius in quodam antiquo exemplari,* Nunc ſic accipe.

Inſuperabili loco ſtat animus,] *Scribe,* in inſuperabili loco ſtat animus, *ex vetere lectione.*

Laudatur non exilium, ſed qui hoc non doluit.] *Scribendum,* laudatur non exilium, ſed is qui patienter tulit, *ex eadem. Sunt tamen exemplaria, in quibus legitur:* Laudatur non exilium, ſed qui non doluit quamuis iſſet: *pro quo fortaſſe reponendum,* ſed qui non doluit cum exulaſſet.

Sed etiam cum perſuaſeris iſtas fabulas eſſe,] *Scribe* iſta, *non* iſtas, *ex exemplari correcto & priſco, & paulo ante* territat, *non* terreat, *habet vetus lectio.*

Et ab re ſuſpecta ac periculoſa fugiat.] *Malim legeres* fuget, *quam* fugiat.

Non ibis audacior, ſi mala illa eſſe credideris.] *Scribe,* audentior, *non* audacior. *repetit enim Virgilianum verbum, ſic etiam agnoſcente vetere lectione.*

Nec victoriam ſperant, nec reditum.] *Scribe* ſperantes, *non* ſperant, *ex caſtigat. codice, in quo etiam* ſe ditus *legitur paulo poſt, non* futurus.

Ne Python quidem vulnerabilis erat,] *Scribendum cenſeo,* nec Python quidem inuulnerabilis erat. *etſi arbitror hæc verba Senecæ non eſſe, ſed ſtudioſi, Senecæ verba refellentis, exemplo Pythonis, qui fuerat ab Apolline ſagittis confectus. Quæ verba poſtea, per errorem a librarijs in ordinem contextus tracta fuerunt.*

ERASMVS.

NE Python quidem.] *Hæc verba non congruunt ſententiæ. legendum videtur,* ne pilo quidem: *aut,* ne pilis quidem: *vt intelligas, poſt ſagittas & fundas adhibita pila.*

OPSOPOEVS.

M. ſſ. *in ſecunda perſona,* & cum dicis.

M. ſſ. Qui cum periturus mortis moras quæreret.

Modius epiſt. 120. Membranæ duabus dictionibus in vnam contractis legunt, vna litterâ leuiter immutata: vides ipſam mortem, &c. *& ita e noſtris Ambianus codex.*

Idem ibidem: In margine erat, His obſeruantibus. *vnde non difficile erat, etſi libri nulli monerent, facere,* His obuerſantibus. *quod valet,* in oculos animumque incurrentibus. *Hactenus Modius. Mox. m. ſſ. duo* offundit *exhibent pro* infudit.

In omnibus m. ſſ. quos contuli, & Virgilij exemplaribus quæ inſpexi, inuenitur hoc hemiſtichium, Quam tua te fortuna ſinat. *vt mirer Muretum, qui id ne quidem apud Virgilium extare in ſuis notis ſcriptum reliquit.*

Perperam proceſſerunt: *m. ſſ. recte* promiſerunt. *vidit Modius epiſt. 120. notatum eſt in annotationibus ad Senecam rhetorem. Comprobat Sabini venuſtus locus apud Senecam patrem, Suaſoria* II. Ego illi ad prandium promiſiſſem, ad cœnam renunciaſſem.

M. ſſ. & cetera editiones vno verbo auctius, Ire comilitiones illo neceſſe eſt, vnde redire non eſt neceſſe. *& ſtatim,* circumſcriptiones veſtræ, *non* noſtræ.

Modius epiſt. 116. totum locum ex Herbipolenſi ſcripto codice ita legit: Serpentem illam in Africa ſæuam, & Romanis legionibus bello ipſo terribiliorem, fruſtra ſagittis fundiſque petierunt, ne pilo quidem vulnerabilis erat, &c. *vſus ſagittarum & fundarum eminus, pili cominus. quodque hic libri meliores ſexum mutant in ſerpente, alibi quoque notaui hiſtoricos,* anguis ſerpentis, *& ſimilium vocibus lubentius femininum genus tribuere, contra quam poetæ facere ſolent, apud quos frequentius maſculino reperiuntur. Hæc Modius. Atque poſterius certum reddunt libri & exẽpla Senecæ epiſtola quadrageſima ſecunda:* Tuto ſerpẽs peſtifera tractatur. *& lib. I. de clemẽtia* Serpẽtes paruulæ fallũt & c. *poſterius vero incertum. nullibi enim* pilo, *ſed vel* Pithio, *vel* Phithio, *vel* Phytio.

M. ſſ. tres Progymnaſias. *quod facile tranſit in* Progymnaſtas. *vt legendum docuit Muretus.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

TIMENT mortem.] *v. c.* morti.

In inſuperabili loco ſtat.] *Particula,* in, *abeſt optimè à v. c. Jureti.*

Contra quam.] *v. c.* quam contra.

Zeno noſter.] *v. c.* Zenon, *vt alibi ſæpe. Sic idem v. c. ſolet ſcribere,* Platon, *pro quo vulgo* Plato, *Jur.*

Poſt hoc non dubitabo.] *v. c.* Poſthac, *qua voce non ſemel vtitur, vt ſup. epiſt.* 78. vis tu poſthoc dolorẽ deridere: *Idem lib.* I. *de Clem. c.* 9. poſthoc detulit vltra. *ſic enim ibi quidam v. c. Et lib. de conſol. ad Alb. cap. vlt.* poſt hoc nemo miratur *Jur.*

Habuit decus.] *v. c. Iureti,* edecus. *Et cogitandum eſt, num veteres tales ſyllabas addiderint dictionibus, vt illarum vis augeretur.*

Nobis infundit longa.] *v. c.* offundit.

Totum Reip. bellum.] *v. c.* totum Romani populi bellum.

Themopylarum angustiis.] *Tacere nec possum, nec debeo varietatem scripturæ quam reperi in optimo v. c.* Thermopilatrij angustiis. *vox quidem rara, sed quæ proba videtur, & digna quæ iam nunc primum restituatur. Iuretus.*

Quem erectiorem possunt.] *v. c.* exercitiorem: *sed nihil muto, nam illa prior dictio frequens est auctori, vt cum dicit,* magnifica & erecta, *Epist.* 41. excelsum & erectum, *Epist.* 45. grandis & erectus, *Epist.* 46. *ita enim ibi quidam, v. c. Et lib.* 2. *de Clem. c.* 1. Vegeta atque erecta. *Iuretus.*

Qua oratione hunc.] *v. c.* ratione.

Ne Python quidem vulnerabilis erat.] *Varie hic locus concipitur, & facessit negotium eruditis. Mihi valde arridet scriptura v. c.* ne Pythio: *vult enim iudicare hyperbolica quadam figura tantum fuisse laboris in confodiendo isto serpente Africæ, vt ne quidem ipse Deus Pythius, si affuisset, suis sagittis vulnerare potuisset. Nota fabula serpētis Pythonis. Itaque iam confirmatur coniectura magni viri P. Fabri, qui monuerat reponendum,* ne Pythio. *hæc Iuretus.*

Et aduersus mortem tu tam minuta iacularis?] *Non displicet lectio v. c.* & aduersus mortem totam minuta iacularis? *Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

VIVENDVM, vt coram Deo inspectore & arbitro. Adiungit de sua tunc vita, temperantia, vigilantia. Iterum (vt priore epistola) contra μικρολόγους, & qui minutis sermonibus aut cavillis Sapientiam enervant. Docet ab ipso Zenone, contra Ebrietatem disserente. Atqui fortius clariusque agendum: & exemplum præbet, & vitium illud damnat. Bona.

EPIST. LXXXIII.

SINGVLOS dies tibi meos, & quidem totos, indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certe viuendum est, tamquam in conspectu viuamus: sic cogitandum, tamquam aliquis in pectus intimum inspicere possit: & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? [1] nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus mediis interuenit. Sic interuenit dico, [2] tamquam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam. obseruabo me protinus: & quod est vtilissimum, diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro. quid fecerimus, non cogitamus. atqui consilium futuri ex præterito venit. Hodiernus dies solidus est. nemo ex illo quidquam mihi eripuit: totus inter stratum lectionemque diuisus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti. non magno mihi constat: cum me moui, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. [3] Progymnastas meos quæris? vnus mihi sufficit [4] Earinus, puer (vt scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quæro. Hic quidem ait, nos eamdem crisim habere, quia vtrique [5] dentes cadunt: sed iam vix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero. vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum interuallum fit, inter duos itinere diuerso euntes. eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum. iam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quæris? quod raro cursoribus euenit, [6] Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis, quam exercitatione, in frigidam descendi. hoc apud me vocatur parum calda. Ille tantus [7] Psychrolutes, qui Kalendis Ianuariis [8] in Euripum saltabam, [9] qui anno nouo quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar [10] in Virginem desilire, primum [11] ad Tiberim transtuli castra: deinde [12] ad hoc solium, quod cum fortissimus sum, & omnia bona fide fiunt, sol temperat. [13] non multum mihi ad balneum superest. [14] Panis deinde siccus, & [15] sine mensa prandium: post quod non sunt lauandæ manus. Dormio minimum. consuetudinem meam nosti: breuissimo somno vtor, & [16] quasi interiungo. Satis est mihi, vigilare desiisse. aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua & vniuersa voce feriuntur aures meæ. nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum patientissime fero: multæ voces, & in vnum confusæ, pro fluctu mihi sunt, aut vento siluam verberante, & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adiecerim, dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes leuissimas & perplexas fecerunt: quæ vt sint veræ, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, huius sectæ fortissimæ ac sanctissimæ cōditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio

secretum

secretum sermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, vnam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem cōmittit: viro bono autem committit: ergo vir bonus non dormit. Quo vno modo potest, Posidonius Zenonis nostri caussam agit: sed ne sic quidem, vt existimo, agi potest. Ait enim ebrium duobus modis dici: altero, cum aliquis vino grauis est, & impos sui: altero,[17] si solet ebrius fieri, & huic obnoxius vitio est. Nunc à Zenone dici qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quæ per vinum eloqui possit. quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. potest & qui ebrius est, tunc primum esse, nec habere hoc vitium: & qui ebriosus est, sæpe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet: præsertim cum ab homine diligentiam professo ponatur. & verba examinante. Adijce nunc, quod si hoc intellexit Zeno, & nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quæsiuit locum fraudi: quod faciendum non est, vbi veritas quæritur. Sed sane hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim quam multis militibus, non semper sobrijs, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandauerit. De illa C. Cæsaris cęde, illius dico qui superato Pompeio Rempublicam tenuit tam creditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam bibit: Tillius Cimber & nimius erat in vino, [18] & scordalus. In hanc rem iocatus est ipse: *Ego*, inquit, [19] *quemquam feram, qui vinum ferre non possum?* Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & vinum male credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Instruenda est enim vita exemplis illustribus. non semper confugiamus ad vetera.[20] L. Piso, vrbis custos, ebrius [21] ex quo semel factus est, fuit. maiorem partem noctis in conuiuio exigebat: vsque in horam sextam fere dormiebat: hoc erat eius matutinum. Officium tamē suum, quo tutela vrbis continebatur, diligentissime administrauit. Huic & diuus Augustus dedit secreta mandata, cum illū [22] præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniā, cum multa in vrbe & suspecta relinqueret & inuisa. [23] Puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea [24] Cossum fecit vrbis præfectum, virum grauem, moderatum, sed mersum vino, & madentem: adeo, vt ex senatu aliquando, in quem e conuiuio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quæ committenda ne ministris quidem suis iudicabat. Nullum Cosso aut priuatum secretum, aut publicum elapsum est. Itaque declamationes istas de medio remoueamus: Non est animus in sua potestate, ebrietate deuinctus. Quemadmodū musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiectat: sic vino exæstuante, quidquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem: quod suū alienumque est, pariter effundunt. Sed quamuis hoc soleat accidere, ita & illud solet, vt cum his quos scimus libentius bibere, [25] de rebus necessarijs deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinij loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri,[26] non dari tacitum. quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, & vitia eius exponere? quæ etiā tolerabilis homo vitauerit, nedū perfectus ac sapiens. cui satis est sitim exstinguere: qui etiam si quando orta est hilaritas, aliena caussa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus,[27] an sapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebrijs solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quā turpe sit, plus sibi ingerere quam capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quam multa ebrij faciant, quibus sobrij erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrij habitum: numquid de furore dubitabis? nunc quoque non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit: & intellecto facinore, mori voluit, [28] certe debuit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecundiā remouet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit. tunc libidinosus ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sæuo, malignitas liuido:

omne vitium [29] detegitur & prodit. Adijce illam ignorationem sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginē capitis, tecta ipsa mobilia velut aliquo turbine circum agente totam domum: stomachi tormēta, cum efferuescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen vtcumque tolerabile est, dum illi vis sua est: quid cum somno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hęc acerrimas gētes, bellicosasque, hostibus tradidit: hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit: hæc contumacissimos, & iugum recusantes, in alienū egit arbitrium: hæc inuictos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modò feci mentionem, tot itinera, tot prœlia, tot hiemes, per quas, victa temporū locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intēperantia bibendi, & ille [30] Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. Quæ gloria est, capere multum? Cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusauerint, cū superstes toti cōuiuio fueris, cum omnes viceris virtute magnificâ, & nemo tam vini capax fuerit; vinceris à dolio. M. Antonium, magnum virum & ingenij nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores ac vitia non Romana traiecit, quam ebrietas, [31] nec minor vino Cleopatræ amor? Hæc illum res hostem reipublicæ, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cum [32] capita principum ciuitatis cænanti referrentur, cū inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorū recognosceret, cū vino grauis, sitiret tamen sanguinem. [33] Intolerabile erat quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod hæc in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolētiam crudelitas sequitur. [34] violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiā ad minimam radij solis offensionem: Ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cum sæpe apud se non sint, [35] consuetudine insaniæ durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostende rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba istas, quæ voluptates vocantur, vbi transcenderint modum, pœnas esse. Nam si illud argumentaberis, [36] sapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorē, etiam si temulentus sit: licet colligas, nec veneno poto moriturum, [37] nec sopore sumpto dormiturū, nec elleboro accepto quidquid in visceribus hærebit, [38] eiecturum, deiecturumque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

I. LIPSIVS.

1. Nihil Deo clusum est.] *Efficax & pium dogma! quod Epictetus aliquoties inculcat. vt lib. II. Dissert. cap.* VIII. Dei statua aut simulacro præsente, non ausis tale aliquid facere, qualia facis: ipso autē Deo intrinsecus præsente, & omnia inspiciente & audiente; non verecundaris hæc cogitare, hæc agere, ô ignare naturæ tuæ, & Dijs infeste? *Iterum libro I. cap.* XIV. *cum præmisisset Deum omnia intueri, omnibus adesse, magis quam Solem*: tamen, *inquit*, etiam custodem cuique nostrum addidit, & Genium curatorem. Cum igitur fores obduxeris, & tenebras intus feceris, ne succurrat dicere, Solus sum: non enim es: sed Deus intus est, & Genius noster intus est. quibus quid opus illato lumine, vt videant quid faciatis? *Ille autem Genius, est habitans in nobis Deus, vt Seneca hic sentit: etsi de adsistente etiam capias vere.*

2. Tamquam aliquando discedat.] *Atqui non discedit: & dictum sic excusat. pro hoc sensu, melius interrogatione efferri.*

3. Progymnastas meos.] *Habebant priuatim istos, velut* Præexercitores, *qui docebant & ducebant.*

4. Earinus puer.] *Quasi vernus & floridus: & tali nomine delitiæ etiam Domitiani. Tamen meus & plures scripti,* Farius. *quasi à Faro & Ægypto puer, vnde lepidi & amœni.*

5. Dentes cadunt.] *Supra, epist.* XII.

6. Hieran fecimus.] *Admota adhuc magis lux his verbis, quam illata. Fallor, aut vnus Polybij locus, est qui faciat, cum scribit libro I. de Pœnis & Romanis,* diu illos in Sicilia decertasse, neque malis victos, vt Fabius ait, destitisse: sed tandem, *inquit*, ὡς ἂν ἀπαθεῖς καὶ ἀήττητοί τινες ἄνδρες ἱερὸν ἐποιήσαντο στέφανον· velut indefessi & inuicti viri atque athletæ, sacram coronam fecere. *Planè, quod hic noster, dicit: eos paria fecisse in certamine, & vtrumque coronam demeruisse, neque cepisse. Credo enim moris fuisse, vt in victoria ambigua, & cum pares in meta: Deo corona sacraretur, ideoque prouerbium* ἱερὸν ποιῆσαι: *nempe* τὸν στέφανον: *Quod noster dixit,* ἱερὸν, *ad* coronam *adspectans. Ita arbitror. alij ad* lineam sacram *referunt, quæ (vt aiunt) in medio Stadio; vel in lusu calculorum. At non, parum probant, aut huc aptant. Adde tamen, si lubet, notata mihi epist.* XLIX.

7. Psychrolutes.] *Hoc se nomine supra decorat, & iactat, epist.* LIII. *Idem de se Horatius I. epist.* XV.

——gelida cum perluor vnda
Per medium frigus.

8. In Euripum saltabam.] *Qui hortis & prætorijs, ex more erant. Fossæ, & incilia cum aquis:*

9. Qui anno nouo.] *Moris, vt Kalendis Ianuarij quiſque artes ſuas aut opificia delibaret, auſpicij cauſſa. Ita ego, inquit, tunc ſollenniter in frigidam deſiliebam. De more, videſis quæ ſcripſi ad Annalē Taciti* IV. *in verba,* Druſum auſpicandi gratia tribunal ingreſſum.

10. In Virginē deſilire.] *Hanc ſignate nominat, quia frigida cumprimis: & ideo appetita Pſychrolutis. Martialis.*

Virgine vis ſola lotus abire domum.

Alibi, crudam Virginem *dicit.*

11. Ad Tiberim.] *Qui mitior Virgine, & egelidior.*

12. Ad hoc ſolium.] *Quo domi nunc vtor, aqua à Sole, ſi non ab igne, temperata.*

13. Non multum mihi ad balneum.] *Quo gloriatur in omnem vitam ſe abſtinuiſſe, epiſt.* CVIII.

14. Panis deinde ſiccus.] *Sine obſonio.*

15. Sine menſa prandium.] *Quod ſtans, & de manu ſumebat.*

16. Quaſi interiungo.] *Ita meliores libri, & eſt honeſta tranſlatio ab aurigis. Vide De Tranquil. cap.* XV. *Alij tamen,* interuigilo, *legunt & tuentur: faciant, in re commu.*

17. Si ſolet ebrius fieri.] *Ita, ſi Græce* μέθυσον *dixit, in vtrumque ea vox valet. At vix Latinis: &* μεθυστικὸς *ſiue qui ſolet & gaudet.* Ebrioſus *dicitur.*

18. Et ſcordalus.] *Dixi epiſt.* LVI.

19. Quemquam feram.] *Supra me dominum. nempe Cæſarem.*

20. L. Piſo vrbis cuſtos.] *De quo Tacitus* VI. *Annalium, atque ego ibi: Suetonius Tiberij cap.* XLII.

21. Ex quo ſemel factus eſt.] *Ita ſcripti meliores. ſi recte; ſenſum puto, Poſt vnam illam ebrietatem, quæ Præfectum vrbis fecit, placuit ſemper eſſe ebrium. Vel etiam, Cum ſemel in die ebrius; ſemper erat, non deſiſtebat.*

22. Præponeret Thraciæ.] *Hæc in Tacito, & meo Commentario.*

23. Puto quia bene.] *Seiungenda à prioribus vt diſtinxi. non enim Coſſum præfecit iens in Campaniam Tiberius, ſed quinquennio circiter poſt; quod ex Annalibus, & morte Piſonis, clarum.*

24. Coſſum fecit.] *Coſſum Cornelium Cn. F. Lentulum, qui Conſul ſub Auguſto anno* DCCLII. *an filium eius, qui ſub Tiberio Conſul* DCCLXXVIII.

25. De rebus neceſſarijs deliberemus.] *Imo conſilia tunc non liberiora tantum, ſed meliora, in quibuſdam præſertim ingeniis. de quo Plutarchum lege Quæſt. Conuiu.* VII. *cap. vlt.*

26. Non dari tacitum.] *Senſus, non mandari aut credi ſecretum. Sed phraſis inſolentior. an forte,* non nudari tacitum?

27. An ſapientis animus.] *Stoicum enim dogma eſt, Non fieri ebrium. Vide Manuduct.* III. *Diſſert.* XVIII.

28. Certe debuit.] *Aſſumptum eſt e vetere mea coniectura. nam libri fere,* deliuit, *aut* diruit, *quidam,* decuit. *In quibuſdam &,* eruit: *ex quo bene etiam Gruterus,* meruit.

29. Detegitur & prodit.] *In meo,* detexitur, *in aliis,* taxatur: *ex quo fecerim,* laxatur: *ſcilicet remoto omni verecundiæ repagulo aut freno.*

30. Herculaneus ſcyphus.] *Ita Plutarchus, in Alexandro:* quoſdam tradere, quod ſcypho Herculis epoto, ſtatim in morbum incidiſſet. *Quis autem ille? In Athenæi* XI. *leges.* Boeotios primum magnos quoſdam argenteos ſcyphos feciſſe, quos Herculaneos vocant, quia Hercules ille Boeotius ſit vſus. *Idem ſcriptor in* XII. *oſtendit, ſcyphum eum libatorium fuiſſe, & in extrema menſa vſurpatum. Nam* Herculem epulandi cupidiſſimum fuiſſe: ideoque apud homines, eius exemplo, morem obtinuiſſe, vt libantes nihil in calice vini relinquant. *Adde ex Niceta Choniate, de Camatero Logotheta.* magnum edonem & bibonem fuiſſe, ſuperaſſe illos, in quorum manibus amphoræ, vt calices, verſabantur, καὶ τὸν σκύφον εἶχον ἀεὶ ἐπιδύοντα τὸν Ἡράκλειον: & habebant ſemper poſt cænam illum ſcyphum Herculaneum.

31. Nec minor vino, Cleopatræ.] *Putarem,* vini.

32. Capita principum.] *In proſcriptione. nominatim Ciceronis.*

33. Intolerabile erat, quod.] *Concinnaui olim:* Intolerabile erat, quod ebrius fieret: quanto intolerabilius. *Et libri ſcripti ſane huc ducunt. Sententia eſt, Turpe erat illum Triumuirum & reip. curatorem palam ebrium fieri: quid talia facere? At quidam libri quia habent,* quod ebrius faceret *(vt meus:) poſſis legere,* ebrius iaceret.

34. Violatur enim.] *Libri,* vilatur, villatur, *meus,* vellatur. *ex quo Pincianus* belluatur, *ingenioſe faciebat. Ego ſuſpicer,* fellatur, *amareſcit & bileſcit, à felle. quod nouitium nobis verbum; ſed & alia in Seneca.*

35. Conſuetudine inſaniæ durata.] *Liber meus & quidam,* conſuetudo. *Lego:* Nam cum ſæpe apud ſe non ſint, conſuetudo inſaniæ durat, ac vitia vino concepta etiam ſ. i. valent. *Vera eius mens, & lectio. Sæpe per ebrietatem à ſe abeunt: & vt redeant, manet conſuetudo inſaniendi, ac vini vitia ſine vino.*

36. Sapientem multo vino.] *Vide Paradoxum iſtud, in Manuduct.* III. *Diſſert.* XVIII.

37. Nec ſopore ſumpto.] *Ita vocat ſoporiferum medicamen. vt Aemilius Probus in Dione, & noſter* V. *De Benefic.*

38. Eiecturum deiecturumque.] *Si vox altera non ſupereſt (nec puto) accipe,* Eiecturum *ſuperne,* Deiecturum *inferne. Vi* ***s*** *vtraque hellebori.*

MVRETVS.

PRogymnaſios] *Liber vetus meus* Progymnaſtos. *Vtraque vox mihi æque incognita. ſed legendum* Progymnaſtas. *Ita enim à Platone & Xenophonte vocari ſyngymnaſtas, id eſt, eos qui vna cum aliquo exercentur: auctor eſt Pollux.*

Hieram fecimus.] *Ad mediam in ſtadio lineam, quæ hiera dicebatur, ambo æque feſſi peruenimus: & ita neuter vicit.*

Pſychrolutes,] *Ita vocantur, qui frigida corpus abluunt.*

Kalendis Ianuarijs.] *Quo tempore frigus maxime viget. sed Kalendis Januarij, quod reliquo anno facere meditabitur, id quasi ominis causa delibabant. Ouidius:*

Quisque suas artes ob idem delibat agendo,
Nec plus quàm solitum testificatur opus.

Ad Tiberim] *Tanquam paulo minus frigidum, quam est aqua Virgo.*

Interiungo.] *Ita veteres libri, non, vt vulgati,* Interuigilo: *Interiungere autem dicuntur, qui sub meridiē equos soluunt, vt interquiescant. Horatius pro eodem dicit iter diuidere.*

Hoc iter ignaui diuisimus, altius ac nos
Præcinctis vnum.

Et ab eadem metaphora Varro diem diuidere, Seneca lib. 1. de tranquillitate vitæ. Quidam medio die interiunxerunt, & in pomeridianas horas aliquid leuioris operæ distulerunt. *Martialis:*

Interiungere quæris ad Camœnas.

Tillio Cimbro] *Ita plane legendum, non, vt in alijs,* Illi Cimbro.

Scordalus.] *Hic locus manifesto confutat allatam à Turnebo huius vocis expositionem.*

L. Piso,] *Suetonius in Tiberio:* Postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco & L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumpsit: quorum alteri Syriam prouinciam, alteri præfecturam vrbis confestim detulit. *De Thracia ab eo domita & diligentia in custodienda vrbe Velleius libro secundo:* Atrox in Thracia bellum ortum, omnibus eius gentis nationibus in arma accensis. L. Pisonis, quem hodieque diligentissimum atque eundem lenissimum securitatis vrbanæ custodem habemus, virtus compressit.

Certe debuit.] *Male in alijs* eruit.

PINCIANVS.

Sic interuenit dico, non tanquam aliquando discedat.] *Tolle negationem* non *ex vetere lectione.*

Breuissimo somno vtor, & quasi interuigilo.] *Eadem* interiungo *habet rectissime, non* interuigilo.

Sed sane si hoc senserit:] *Verbum* si *delendum, ex eadem.*

Tam creditum est illi Cymbro,] *Corrige,* tam creditum est Tullio Cymbro, *ex exemplari Franciscano, & ex ipso Seneca paulo post, prætereaque Suetonio, Appiano, Plutarcho, & alijs.*

Ebrius ex quo semel factus fuit.] *Codices correcti,* ebrius, ex quo semel factus est, fuit.

Extende in plures dies illum ebrij habitum] *In quibusdam exemplaribus verbum* dies *desideratur, in quibusdam pro eo* vires *substitutum leges.*

Et intellecto facinore, mori voluit. Certe eruit omne vitium ebrietas, & incendit, & detegit.] *Verba illa,* Certe eruit, *aliter habentur in vetere lectione. Quædam exemplaria,* Certe diruit, *Exemplar diuæ Mariæ,* Certe deliuit. *Quæ lectio propius ad veritatem accedit. Scribendum enim puto per minorem, vt legatur coniunctim ad superiora,* certe delituit: *& referatur ad Alexandrum, qui occiso Clito, conspectum hominum veritus, domi se multos dies continuit, ad confirmandum pudorem: autore Curtio.*

Vallatur enim, exasperaturque sanitas mentis] *Exemplaria quædam* vallatur *agnoscunt: vt habent impressi codices. Alia,* villatur. *Alia,* violatur, *Codex diuæ Mariæ Salmenticens.* bellatur, *vt fere adducar, legi posse* belluatur, *hoc est in belluæ naturam transit.*

Nam cum sæpe apud se non sunt, consuetudine insaniæ durata,] *Corrige,* Nam cum sæpe apud se non sint, vbi consuetudo insaniæ durata est, *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

ERASMVS.

Hieram fecimus.] *Apparet vehementissimum ac laboriosissimum cursum fuisse dictum* ἱερὸν, *vt subaudias* δρόμον: *quemadmodum & nautæ dicunt* sacram anchoram: *& medici* sacram dosin, ἱερὰν πικρὰν.

Nec sopore sumpto dormiturum,] *Ex exemplari feliciore reposuimus* opio. *Opium enim copiosius sumptum, lethalem adfert somnum.*

OPSOPOEVS.

Non displiceret perperas *ex Ambiano codice, si ceteri assentirēt.* Perperos *interpretatur* [illegible]*, indoctos, stultos, rudes & insulsos.*

De hoc diridendi genere vide iuris consultissimum Cuiacium lib. 17. Obseruationum capite trigesimonono.

Optimus m. ss. cum vulgatis, & nos intelligere voluit. *ceteri.* noluit. *Optime (scribit Modius epistola 96. Nouantiq.) impostorum enim est intelligi ita velle, vt verborum ambiguitate deceptos ex eisdem refellere queant. notū olim artificium vati Delphico, & quot erant alibi vsquam tum.*

Pinciani, & duo Puteani exemplaria, ebrius ex quo semel factus est, fuit, *id est (vt explicat Lipsius comment. ad 6. Annal. Taciti) post vnam illam ebrietatem (quæ tam bene cesserat, & cuius pretium præfecturam ipsam habebat, vt Plinius scribit libri 14. nat. hist. capite vltimo, & Suetonius Tib. cap. 42. semper placuit ei esse ebrium.*

M. ss. si quando hortata est hilaritas.

Idem, illum ebrij habitum.

Scripta & impressa antehac exemplaria, sed protrahit.

Lipsius Electorum 1. capite decimo sexto: Hæc nulli rei, quæ emendo, Intolerabile erat quod ebrius fiebat: quanto intolerabilius, quod hæc ipsa in ebrietate faciebat? *Prauus mihi vnicus liber, in quo vestigium non est pessimarum vocum quas eieci. Sententia patet. Intolerabilis, in Antonio, & in Triumuiro resp. constituendæ, ebrietas: quanto intolerabilior in ebrietate crudelitas? Hæc Lipsius. cuius emendationem comprobant nostri tres m. ss.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

Earinus puer] *v. c. Iureti*, Faruius, *alij codices aliter.*
Itinere diuerſo euntes] *Vox itinere, plane deeſt in v. c. recte nam, diuerſo, aduerbialiter poſuit. Id non ſatis obſeruatum fecit, vt gloſſographi addita dictione locum interpolarint. Iuretus.*
Auſpicabar in Virginem deſilire] *Aquam quæ Romæ influeret omnium fere frigidiſſimam*, virginem *appellatam probatur ex Frontino lib. 1. de Aquæductibus.* Virgo appellata eſt quod quærentibus aquam militibus, puella virguncula venas quaſdam monſtrauit, quas ſecuti qui foderunt, ingentem aquæ modum inuenerunt: *de eadem alia multa Plinius lib. 31. c. 3. Marlianus lib. 5. c. 5. vrbis Romæ Topograph. Fabricius in Roma & alij plerique.*
Et quaſi interiungo] *vera lectio, confirmata fide omnium membranarum: ſic Martialis lib. 3. Epiſt. 67.* Exarſitque dies & hora laſſos Interiungit equos meridiana. *Iuretus.*
Quemadmodum difficiles faciunt oculos] *v. c.* quemadmodum afficiunt oculos.
Nec opio ſumpto] *Spuria lectio eſt, & rectiſſime noſter v. c.* nec ſopore ſumpto. *Confirmat idē Seneca lib. 5. de benef. cap. 13.* ſoporem cum venenum eſſe crederet. miſcuit: *ſic enim ibi vetuſti codices, cuius loco vulgati libri habent*, ſaporem, *vt etiam alij teſtati ſunt. Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

STILVM lectionemque alternanda eſſe. Lecta autem, in ſuccum vnum vertenda, & noſtra facienda. Denique adhortatio ad Sapientiam. Bona & vtilia monita.

EPIST. LXXXIV.

Itinera iſta quæ ſegnitiam mihi excutiunt, & valetudini meæ prodeſſe iudico, & ſtudijs. Quare valetudinem adiuuent, vides: cum pigrum me, & negligentem corporis, litterarum amor faciat, [1] aliena opera exerceor. Studijs quare proſint, indicabo. [2] A lectionibus receſſi. Sunt autem, vt exiſtimo, neceſſariæ. primum, ne ſim me vno contentus: deinde, vt cum ab alijs quæſita cognouero, tum & de inuentis iudicem, & cogitem de inueniendis. Alit lectio ingenium: & ſtudio fatigatum, non ſine ſtudio tamen, reficit. Nec ſcribere tantum, nec tantū legere debemus. altera res contriſtabit, & vires exhauriet: de ſtilo dico: altera ſoluet ac diluet. Inuicem hoc illo commutandum eſt, & alterum altero temperandum: vt quidquid lectione collectum eſt, ſtilus redigat in corpus [3] Apes (vt aiunt) debemus imitari, quæ vagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quidquid attulere, diſponunt, ac per fauos digerunt: & vt Virgilius noſter ait,

——— liquentia mella
Stipant, & dulci diſtendunt nectare cellas.

De illis non ſatis conſtat, vtrum ſuccum ex floribus ducant, qui protinus mel ſit: an quæ collegerunt, in hunc ſaporem mixtura quadam, & proprietate ſpiritus ſui, mutent. Quibuſdam enim placet, non faciendi mellis ſcientiam eſſe illis, ſed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos [4] mel in arundinum folijs, quod aut ros illius cæli, [5] aut ipſius arundinis humor dulcis & pinguior gignat. In noſtris quoque herbis vim eamdem, ſed minus manifeſtam & notabilem poni: quam perſequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam exiſtimant, conditura & diſpoſitione in hanc qualitatem verti, quæ ex tenerrimis virentium florentiumque decerpſerint: non ſine quodam, vt ita dicam, fermento, quo in vnum diuerſa coaleſcunt. Sed ne ad aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque apes debemus imitari, & quæcūque ex diuerſa lectione congeſſimus, ſeparare. melius enim diſtincta ſeruantur. Deinde adhibita ingenij noſtri cura & facultate, in vnum ſaporem varia illa libamenta confundere: vt etiam ſi apparuerit vnde ſumptum ſit, aliud tamen eſſe, quam vnde ſumptum eſt, appareat. quod in corpore noſtro videmus, ſine vlla opera noſtra, facere naturam Alimenta quę accepimus, quādiu in ſua qualitate perdurant, & ſolida innatant ſtomacho; onera ſunt: at cum ex eo quod erant, mutata ſunt, tunc demum in vires & in ſanguinem tranſeunt: Idem in his, quibus aluntur ingenia, præſtemus: vt quæcumque hauſimus, non patiamur integra eſſe, ne aliena ſint. Concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Aſſentiamur illis fideliter, & noſtra faciamus, vt vnum quiddam fiat ex multis: ſicut vnus numerus fit ex ſingulis, cum minores ſummas & diſſidentes computatio vna comprehendit. Hoc faciat animus noſter. omnia quibus eſt adiutus, abſcondat: ipſum tantum oſtendat, quod effecit. Etiamſi alicuius in te comparebit ſimilitu-

do,quem admiratio tibi altius fixerit: similem esse te volo quomodo filium,non quomodo imaginem. Imago, res mortua est. Quid ergo? non intelligitur cuius imiteris orationem? cuius argumentationẽ? cuius sententias? Puto aliquando ne intelligi quidem posse,si magni viri.[6] nec enim omnibus, quæ ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit,vt in vnitatem illam competant. Non vides quam multorum vocibus chorus constet? vnus tamen ex omnibus sonus redditur. aliqua illic acuta est, aliqua grauis,aliqua media. accedunt viris fæminæ,interponuntur tibiæ: singulorum illic latent voces,omnium apparent. De choro dico,[7] quem veteres philosophi nouerant.[8] In commissionibus nostris plus cantorum est,quã in theatris olim spectatorum fuit.[9] cum omnes vias ordo canentium impleuit, &[10] cauea æneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibiarũ genus organorumque consonuit,fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum volo,vt multæ in illo artes,multa præcepta sint, multarum ætatum exempla,sed in vnum conspirata. Quomodo,inquis,hoc effici poterit? assidua intentione: si nihil egerimus,nisi ratione suadente. hanc si audire volueris,dicet tibi: Relinque ista iamdudum,ad quæ discurritur. relinque diuitias,aut periculũ possidentium,aut onus. relinque corporis atque animi voluptates: molliunt & eneruant. relinque ambitum: tumida res est,vana, ventosa. nullũ habet terminum. tam solicita est,ne quem ante se videat,quam ne post se alium. laborat inuidia, & quidem duplici: Vides autem quam miser sit is,cui inuidetur,si & inuidet? Intueris illas potentium domos,illa tumultuosa,rixa salutantium,limina? multum habent contumeliarum,vt intres: plus,cum intraueris. Præteri istos gradus diuitum, &[11] magno aggestu suspensa vestibula.[12] non in prærupto tantum istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige,tranquillissimasque res,& simul amplissimas, pete. Quæcumque videntur eminere in rebus humanis,quamuis pusilla sint, & comparatione humillimorum exstent, per difficiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est. At si conscendere hunc verticem libet, cui se fortuna submisit: omnia quidem sub te,quæ pro excelsissimis habentur, adspicies, sed tamen venies ad summa per planum.

I. LIPSIVS.

1. ALiena opera.] *Equorum qui in essedo vehunt,aut seruorum in sella.*

2. A lectionibus recessi.] *Imo cum quibusdam libris,*non recessi: *& sequentia docent. Sequela etiam sermonis & illatio postulat. Quare prosint studijs? quia gestatio legere non impedit, vel certe legentem audire. Itaque mei & aliquot scripti,*à lectoribus *habent: & statim,* necessarij.

3. Apes,vt aiunt.] *Hæc omnia transscripsit Macrobius I. Saturn. initio.*

4. Mel in arundinum folijs.] *Strabo lib.* XV. Εἴρηκε δὲ καὶ περὶ τῶν καλάμων ὅτι ποιοῦσι μέλι, μελισσῶν μὴ οὐσῶν: Dicitur quod & ex arundinibus mel faciant,cum apes non habeant. *Intelligunt nostrũ istud* Saccharum, *Arabica voce dictum.*

5. Aut ipsius arundinis humor.] *Illa veritas est. Lucanus* III.

Quique bibunt tenera dulces ab arundine succos.

Nec coctura etiam ignota iis fuit,ex Statio:

Et quas percoquit Ebusia cannas.

6. Nec enim omnibus quæ.] *Turbant libri, & variant. Alij,* nec enim ex omnibus quæ ex quo velut exemplaria struxit,formam: *mei,*nec enim ex omnibus quæ heco vel ex quo. *Ego faciebam:* nec enim omnibus,quæ velut exemplaria struxit,ex æquo formam suam impressit,*traiectione aliqua vocum. De sententia,vix ambigo eam esse. Ille magnus vir,inquit,cui similem te velis,non vbique sui similis,nec eadem semper stili forma. Itaq; ne possis quidem æqualiter referre inæqualem.*

7. Quem veteres philosophi.] *Quid philosophis cum choro? Mihi aut vox insititia est, aut mutanda potius in* philodi. *Nam Græci* φιλῳδοὶ, cantus amantes.

8. In commissionibus nostris.] *Omnino sic legendum: atque ita mei & meliores. Commissiones ludorum dici satis notum est: & sequentia Seneca palam de ludis. At vide qui pertinaciter* comessationes *retinent: quo argumento? quia in veterum conuiuijs inquiunt, cantores, & tibicines, & citharistæ. Aliud nos doceant. Illud oportebat, tanto numero, quanto spectatores in theatris fuisse. Id autem qui potest? & quæ cœnatio sic capax? Sequentia etiam refutant.*

9. Cum omnes vias.] *Theatrorum. nam via inter cuneos, & præcinctiones. Vbique igitur (nota) ibi cantores dispositi. Viæ autem quomodo sint in tricliniijs?*

10. Cauea æneatoribus.] *En, & hic theatrum. Tubicines autem sollenniter in ludis,ad committendos, & finiendos. Vide me Satur.* II. *cap.* XIX.

11. Magno aggestu suspensa vest.] *Spoliorum aggestu,quæ affigi postibus solent.*

12. Non in prærupto tantum.] *Et alte stabis,vt cadere possis; & parum firmiter,vt labi.*

PINCIANVS.

ALectionibus recessi.] *Scribe,* à lectione non recessi. *ex codice Francisiano. Cæteris cum impressis conueniunt.*

Inuicem hoc illo commutandum est.] Commeandum, *non* cõmutandum, *omnis habet antiqua lectio.*
Et alterum altero temperandum.] *Maior codicum pars* reparandum *legit, non* temperandum.
Etiam si alicuius in te comparebit similitudo.] *In correcto exemplari,* Quòd si alicuius, *& cæterà, rectius.*
Ne intelligi quidem posse, si magni viri:] *In nonnullis codicibus,* ne intelligi quidem posse, si magni viri ingenium est.
Nec enim omnibus quæ ex quoq; velut exemplaria traxit.] *Variant hic codices. Quidã legunt*, ex æquo, *non* ex quo. *Alij*, exemplari, *non* exemplaria. *Alij* struxit *agnoscunt, non* traxit. *Ex hac dissonantia lectionum commodam aliquam excogitato ingeniosus lector.*
Vt vnitatem cum illa petant.] *Quædam exemplaria,* & in vnitatem illa computat.
Et cauea venatoribus cincta.] *Exemplar Facundi & Primitiui non* venatoribus *legit, sed* æneatoribus *pulcherrime.*
Quàm ne se post alium.] *Vetus lectio,* quàm ne alium post se. *Sunt tamen codices, in quibus verbum* alium *redundat.*
Si is cui inuidetur & inuidet.] *Coniunctio* si *supervacanea est, ex antiquo codice.*
Tranquillissimasque res & simul amplissimas pete.] *Deest verbum* eius, tranquillissimasque res eius & simul amplissimas pete, *ex vetere lectione.*

ERASMVS.

Puta aliquando ne intelligi quidem posse, si magni viri.] *Locus est deprauatus, nec subueniebant exemplaria. Interim lectionem vtcunque tibicine fulciemus, donec quod tertium est, emerserit. Opinor inuersum ordinem, atque ita legendum:* Puto aliquando ne intelligi quidem posse, si magni viri: *vt hic ex superioribus repetas argumentationem & sententias. Deinde sequitur:* Nec enim ex omnibus velut exemplaria traxit, ex quo formam suam impressit, vt in vnitatem illa competant. *Sensus hic est: Si magni viri orationem imiteris, non agnosci cuius sit sententia, quum ille non collegerit ex quibuslibet, posteaquam illis impressit suam formam, vt competant in vnitatem. Verum video tolerabilem lectionem si pro,* ex quo, *legas,* nec enim omnibus quæ ex quoque velut exemplaria traxit, *&c. Rursus si legas* traxerit, *pro* traxit, *vt sit sensus. Non omnibus impressit formam, quæ ex quo traxerit: hoc est, non addidit notam, qua liqueat, quid ex quo traxerit.* Et quare non impressit formam? vt illa competant in vnitatem. *In quodam exemplari, pro* traxit, *erat* struxit: *tum Ennij nomen erat additum,* Magni viri Ennij.

OPSOPOEVS.

M. 55. Inuicem hoc & illo commeandum est.
Optimus codex, nec aliena sint. Cõquoquamus illa. *huic attestatur Modij scripta lectio epist. 116. Nouant. Nihil sani est in m. ss. modo* & inuitantem illa competat, *modo,* & inuitatam illa competat, *modo* & in veritatem illa competat, *referentibus.*
Abest dictio sonus *à tribus m. ss.*
Lipsius epistola 9. libri 3. quæst. epistolicarum Pax mi Seneca, quis credet? in vno conuiuio aliquo plus cantorũ, quàm olim spectatorum? impudens mendacium. Recte in manus. Seneca Io. Latomi, In commissionibus. *& intelligit commissiones ludorum. patet ex sequentibus. Quomodo hoc Pincianum fugerit, miror. Ita Lipsius. Vnus è nostris,* commessionibus: *reliqui tres clare,* commissionibus.

GRVT. ET IVRETVS.

Pigrum me, & negligentem.] *Sequor quod habet v. c.* pigrum vix & neglig. *Iuretus.*
Hoc illo commutandum est.] *v. c.* hoc & illo commeandum est, *& videtur vox esse proprior & accommodatior sensui, quam illud vulgatum,* commutandum: *vt indicet studiosum uti hac parte veluti quodam commeatu.* Commeatus *autem facultas est abeundi ad præscriptum diem reuersuro. Simili metaphora dixit Epist. 54.* à mala valetudine sibi datum longum commeatum. *Iuretus.*
In commessationibus nostris.] *Pax mi Seneca quis credet? in vno conuiuio aliquo plus cantorum, quam olim spectatorum? impudens mendacium. recte in m. ss. Io. Latomi,* In commissionibus, *& intelligit commissiones ludorum. patet ex sequentibus. sic Lipsius lib. 3. Epist. quæst. 9.*
Et cauea æneatoribus cincta est.] *Nimirum in omnibus ludis, etiam scenicis, signum erat commissionis* tuba. æneatoresque *hi, tubicines. ideo Apuleius* tubam terminalem *appellat; quia primitias & ludicra certaminis finiret terminaretque. Virgi.*

At tuba commissos medio canit aggere ludos.

Quintilianus in Gladiatore: Sonabant clangore ferali tubæ. *vide ea de re plura apud Lipsium lib. 1. Satur. ser. c. 9.*
Et magno aggestu suspensa vestibula.] *Vestibulum locus inter fores adium & viam, Aulo Gellio lib. 16. c. 5. Macrobio lib. 6. Saturn. cap. 8. idque pars domus l. 1. Cod. de custod. reor. l. 19. §. de vestibulo ff. comm. diuid. Fornerius ad l. 245. de verb. signific.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SOPHISMATA improbat, & à seriis studiis ea arcet. Exempla quædam dat, sed ad vtilia traducit; & cõtra Peripateticos, Sapientem vacare affectibus debere. Deinde, Beatam vitam sibi sufficere: vnam & æqualem esse, seu longam, seu breuem. Non etiam imminui ab externis, etsi mala, aut damna incurrant, & Sapientem omnibus benè vti. Bona, sapiens Epistola.

EPIST. LXXXV.

PEPERCERAM tibi, & quidquid nodosi adhuc supererat, prætermieram: contentus quasi gustum tibi dare eorum, quæ à nostris dicũtur, vt probetur virtus ad ex-

plendam beatam vitam sola satis efficax. Iubes me, quidquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traditionem nostram excogitatarum, comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. pudet in aciem descēdere pro diis hominibusque susceptam, [1] subula armatum. Qui prudens est, & temperans est: qui temperans est, & constans: qui constans est, & imperturbatus est. qui imperturbatus est, sine tristitia est. qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens beatus est, & prudentia ad beatam vitā satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent. vt imperturbatum, & constantem, & sine tristitia, sic interpretentur, tamquam imperturbatus dicatur, qui rarò perturbatur & modicè, non qui numquam. Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiæ, nec frequens, nimiusve in hoc vitio. Illud enim humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitia: sapientem non vinci mærore, ceterum tangi: & cetera in hunc modum sectæ suæ respondentia. [2] Non hi tollunt affectus, sed temperant: quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est; & mæstissimis lætior, & effrenatissimis moderatior & humillimis maior? Quid si miretur [3] velocitatem suam Ladas, ad claudos debilesque respiciens?

Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras læsisset aristas,
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingueret æquore plantas.

Hæc est pernicitas per se æstimata, non quæ tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum voces, leuiter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, [4] quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum est. Non enim diminutionē malorum in bono viro intelligo, sed vacationem. nulla debent esse, nō parua. Nam si vlla sint, crescent, & interim impediēt. Quomodo oculos maior & perfecta suffusio excæcat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & velut torrente quodam auferetur: præsertim cum illi non vnum, sed vniuersum affectuum cœtum relinquis, cum quo colluctetur. Plus potest quamuis mediocriū turba, quam posset vnius magni violentia. Habet pecuniæ cupiditatem, sed modicam: habet ambitionem, sed non concitatam: habet iracundiam, sed placabilem: habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam. Melius cum illo ageretur, qui vnum vitium integrum haberet, quam cum eo qui leuiora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quam magnus sit affectus: quantuscumque est, parere nescit, consilium non accipit. Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, nō ferum, non domesticum & mite; natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicumque sint. Tigres, leonesque numquam feritatem exuūt, aliquando submittunt: & cum minimè exspectaueris, exasperatur toruitas mitigata. Numquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus. si inuita ratione cœperint, inuita perseuerabūt. Facilius est enim, initia illorū prohibere, quàm impetum regere. Falsa est itaque ista mediocritas & inutilis, eodēq; loco habenda, quo si quis diceret modicè insaniendum, modicè ægrotandū. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamētum: facilius sustuleris illa, quàm rexeris. Numquid dubium est, quin vitia mentis humanæ inueterata & dura, [5] quæ morbos vocamus, immoderata sint: vt auaritia, vt crudelitas, vt impotentia, vt impietas? ergo immoderati sunt & affectus: ab his enim ad illa transitur. Deinde si das aliquid iuris tristitiæ, timori, cupiditati, ceterisque motibus prauis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus irritātur. Itaque crescunt, prout magnas habuerint minoresve caussas, quibus concitantur. maior erit timor, si plus quò exterreatur, aut propius adspexerit: acrior cupiditas, quò illam amplioris rei spes euocauerit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus; ne illud quidem est, quāti sint: si ipsis permisisti incipere, cum caussis suis crescent, tātique erunt, quanti fient. Adiice nunc, quòd ista quantumuis exigua sint, in maius excedunt. numquam perniciosa seruant modum. Quamuis leuia initia morborum, serpunt: & ægra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud verò cuius dementiæ est credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrij terminos? Quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui? cum facilius sit excludere, quàm admissa comprimere. Quidam ita distinxerunt, vt dicerēt: Temperans

ac prudens poſitione quidem mentis, & habitu tranquillus eſt, euentu non eſt. nam quantum ad habitum mentis ſuæ, non perturbatur, nec contriſtatur, nec timet: ſed multæ extrinſecus cauſſæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale eſt quod volunt dicere: Iracundum quidem illum non eſſe, iraſci tamen aliquando: & timidum quidem non eſſe, timere tamen aliquãdo: id eſt, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod ſi recipitur, vſu frequenti timor tranſit in vitium: & ira in animum admiſſa, habitum illum ira carentis animi retexit. Præterea, ſi non contemnit venientes extrinſecus cauſſas, & aliquid timet, cum fortiter eundum erit aduerſus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit, & animo recedente. Non cadit autem in ſapientem hæc diuerſitas mentis Illud præterea iudico obſeruandum, ne duo quæ ſeparatim probanda ſunt, miſceamus. Per ſe enim colligitur, vnum bonum eſſe quod honeſtum: per ſe rurſus, ad vitam beatam ſatis eſſe virtutem. Si vnum bonum eſt, quod honeſtum, omnes concedunt ad beatè viuendum ſufficere virtutem: econtrario non remittetur, ſi beatum ſola virtus facit, vnum bonum eſſe quod honeſtum eſt. Xenocrates & Speuſippus [6] putant beatum vel ſola virtute fieri poſſe: non tamen vnum bonum eſſe quod honeſtum eſt. Epicurus quoque iudicat, cum virtutem habeat, beatum eſſe, ſed ipſam virtutem non ſatis eſſe ad beatam vitam: quia beatum efficiat voluptas, quæ ex virtute eſt, non ipſa virtus. Inepta diſtinctio. Idem enim negat, vnquam virtutem eſſe ſine voluptate. ita ſi ei iuncta ſemper eſt, atque inſeparabilis, & ſola ſatis eſt: habet enim ſecum voluptatem, ſine qua non eſt, etiam cum ſola eſt. Illud autem abſurdum eſt, quod dicitur beatum quidem futurum vel ſola virtute; non futurum autem perfectè beatum: quod quemadmodum fieri poſſit, non reperio. Beata enim vita bonum in ſe perfectum habet, inexſuperabile: quod ſi eſt, perfectè beata eſt. Si deorum vita nihil habet maius aut melius: beata autem vita diuina eſt: nihil habet, in quod amplius poſſit attolli. Præterea, ſi beata vita nullius eſt indigens, omnis beata vita perfecta eſt, eademque eſt & beata, & beatiſſima. Numquid dubitas, quin beata vita ſummum bonum ſit? ergo ſi ſummum bonum habet, ſummè beata eſt. Quemadmodum ſummum, adiectionem non recipit (quid enim ſupra ſummum erit?) ita ne beata quidem vita, quæ ſine ſummo bono non eſt. Quòd ſi aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia diſcrimina ſummi boni facies: cum ſummum bonum intelligam, quod ſupra ſe gradum non habet. Si eſt aliquis minus beatus quam alius, ſequitur, vt hic alterius vitam beatioris magis cõcupiſcat, quàm ſuam. beatus autem nihil ſuæ præfert. Vtrumlibet ex his incredibile eſt: aut aliquid beato reſtare, quod eſſe quàm quod eſt malit: aut id illum non malle, quod illo melius eſt. Vtique enim quo prudentior eſt, hoc magis ſe ad id quod eſt optimum, extendet, & id omni modo conſequi cupiet. Quomodo autem beatus eſt, qui cupere etiamnum poteſt, imò qui debet? Dicam quid ſit, ex quo veniat hic error. Neſciunt beatam vitam vnam eſſe. in optimo illam ſtatu ponit qualitas ſua, non magnitudo. Itaque [7] in æquo eſt longa & breuis, diffuſa & anguſtior; in multa loca, multaſque partes diſtributa, & in vnum coacta. Qui illam numero æſtimat, & menſura, & partibus, iam illi quod habet eximium, eripit. Quid autem eſt in beata vita eximium? quòd plena eſt. Finis, vt puta, edendi bibendique ſatietas eſt: hic plus edit, ille minus: quid refert? vterque iam ſatur eſt. hic plus bibit, ille minus. quid refert? vterque non ſitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil intereſt ſi tam illum multi anni beatum fecerunt, quàm hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non eſt beatus: non poteſt nomen imminui. Qui fortis eſt, ſine timore eſt, qui ſine timore eſt, ſine triſtitia eſt: qui ſine triſtitia eſt, beatus eſt. Noſtrorum hæc interrogatio eſt. Aduerſus hanc ſic reſpondere conantur, falſam nos rem, & controuerſam pro confeſſa inducere, eum qui fortis eſt, ſine timore eſſe. Quid ergo? inquit. fortis imminentia mala non timebit? iſtud dementis alienatique, non fortis eſt. Ille verò, inquit, moderatiſſimè timet, ſed in totum extra metum non eſt. Qui hæc dicunt, rurſus in idem reuoluuntur, vt illis virtutum loco ſint minora vitia. Nam qui timet quidem, ſed rarius & minus, non caret malitia, ſed leuiore vexatur. At enim dementem puto, qui mala imminentia non extimeſcit. Verum eſt quod dicit, ſi mala ſunt: ſed ſi ſcit mala illa non eſſe, & vnam tantum turpitudinem malum iudicat; debebit ſecurè pericula adſpicere, & aliis timenda contemnere. aut ſi ſtulti & amentis eſt, mala non timere: quo quis prudentior eſt, hoc timebit magis. Vt vobis, inquit, videtur, præbebit ſe periculis fortis. Minimè. non timebit illa, ſed vitabit: cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo? inquis. mor-

tem, vincula, ignes, alia tela fortunæ non timebit? Non: scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista humanæ vitæ formidines putat. Describe captiuitatem, verbera, catenas, egestatem, & membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam: & quidquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numerat. Ista timidis timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte veniendum est? Quæris, quid sit malum? Cedere his quæ mala vocantur, & illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quæ nobis iugum imponunt. Non dubitarent quid conueniret forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio: scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit. Diligentissima in tutela sui fortitudo est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur ceruicibus viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex interuallo, [8] quo magis tormenta sentiat, repetitur, & per siccata viscera recens demittitur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere? iste verò dolet: sensum enim hominis nulla exuit virtus: sed non timet. inuictus ex alto dolores suos spectat. Quæris, quis tunc animus illi sit? qui ęgrum amicum adhortantibus. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriorem facit: dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita aduersus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. Quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriorem faciet paupertas & dolor, & quidquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet. Hoc rectè diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio, & sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non vtique quod tentat efficere, sed omnia rectè facere: gubernatori propositum est, vtique nauem in portum perducere. Artes ministræ sunt: præstare debent, quod promittunt: sapientia domina rectrixque est. Artes seruiunt vitæ, sapientia imperat. Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem vlla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed vtilem operam, & nauis regendæ scientiam. hæc eò magis apparet, quò illi magis aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere, [9] *Neptune numquam hanc nauē, nisi rectam:* arti satisfecit. tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo? inquis. non nocet gubernatori ea res quæ illum tenere portum vetat? quæ conatus eius irritos efficit? quæ aut refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tamquam gubernatori, sed tamquam nauiganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeò non impedit, vt ostendat. tranquillo enim, vt aiunt, quilibet gubernator est. Nauigio ista obsunt, non rectori eius, quà rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt nauem, quà ipse quoque vector est: alteram propriam, quà gubernator est tempestas tamquam vectori nocet, non tamquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est; ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos, quos curat: sapientia commune bonum est, & eorum cum quibus viuit, & proprium ipsius. Itaque gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium aliis promissum tempestate impeditur: sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab aliis tempestatibus vitæ. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est, non in effectu. tunc maximus, cum illi fortuna se opposuit: tunc ipsius sapientiæ negotium agit, quam diximus & alienum bonum esse, & suum. Præterea, ne aliis quidem tunc prodesse prohibetur, cum illum aliquæ necessitates premunt. Propter paupertatem [10] prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica sit: at illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas. per totam vitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad vtrosque casus aptus est: bonorum rector, & malorum victor. Sic, inquam, se exercuit, vt virtutem tam in secundis quàm in aduersis exhibeat: nec materiam eius, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos auertit & præcipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? vtitur. Non ex ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra, faciebat ex ære: si marmor illi, si adhuc viliorem materiam obtulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in diuitiis explicabit; si minus, in

paupertate: ſi poterit, in patria; ſi minus, in exſilio: ſi poterit, imperator; ſi minus, miles: ſi poterit, integer; ſi minus, debilis. quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi ſunt domitores ferarum, qui ſæuiſſima animalia & ad occurſum [11] exterrentia hominem, docent pati iugum: nec aſperitatem excuſſiſſe contenti, [12] vſque in contubernium mitigant. Leonibus magiſter manum inſertat, [13] oſculatur tigrim ſuus cuſtos, elephantem minimus Æthiops iubet [14] ſubſidere in genua, & [15] ambulare per funem. Sic ſapiens eſt artifex domandi mala. Dolor, egeſtas, ignominia, carcer, exſilium, & [16] vbicumque horrenda, cum ad hunc peruenere, manſueta ſunt.

I. LIPSIVS.

1. SVbula armatum.] *Tenui & ſubtili iſto argutiarum telo. Sic ſupra, epiſt.* LXXXII. Subula leonem excipis.

2. Non his tollunt affectus.] *Adde De Ira* I. *cap.* VII. & VIII.

3. Velocitatem ſuam Ladas.] *Primus reſtitui, cùm ſcriberetur* laudans. *Ladas autem celebrata in adagium vſque velocitatis curſor.*

4. Quomodo apyrina dicuntur.] *Hæc ipſa ſunt in vetere ſcriptore Telete, apud Stob. Serm.* CVI. *vbi diſputat hanc ipſam materiem,* περὶ ἀπαθείας, De Imperturbatione. Viſne igitur, *inquit*, vt quemadmodum malum Punicum ἀπύρηνον dicimus, & homines ἀτραχήλους καὶ ἀπλεύρους, (ſine collo, aut latere:) ita etiam indolentes, ac intrepidos? Nam ibi ſignificamus ἄπλευρον, non ſimpliciter ſine coſtis aut lateribus, ſed breuibus iis aut prauis: ſicut & Amentē dicimus & Exſenſum, non qui planè iis caret, ſed qui talem mentem & ſenſus habet. An potius iſta credi ridiculum eſt? ſed quemadmodum innocens & impeccans dicitur, qui ab omni noxa & peccato purus eſt; ſit & indolens, & intrepidus, dicendus eſt, qui extra dolorem metumque omnino ſit. *Adde ſi plura. Sed pro Seneca, vides vſitatum* Apyrinorum *exemplum hic fuiſſe. Sunt autem* Apyrina, *vel* Apyrena (*vtrumque Græcis*) Punica, quibus lignoſus nucleus abeſt, & candidior natura, & blandiores ſunt acini: *vt Plinius lib.* XIII. *cap.* XIX. & *nominat iterum libro* XXIII. *cap.* VI. *Quò ſimilitudo igitur pertineat, clarum: nonnullos habere affectus, ſed rariores & mitiores, ſicut Punica illa nucleos.*

5. Quæ morbos vocamus.] *Supra, epiſt.* LXXV.

6. Putant beatum vel ſola virtute.] *Non tamen beatiſſimum: & in eo à Stoa diſſident, vt mox obſeruti.*

7. In æquo eſt longa & breuis.] *In Manuduct.* III. *Diſſert.* III.

8. Quò magis tormenta ſentiat, repetitur.] *Eſt Arenæ verbum, & in re gladiatoria ſollemne,* Repete: *id eſt, ingemina ictus, atque itera. Pincianus,* referitur: *non audio.*

9. Neptune numquam hanc nauem.] *Hoc ipſum in Telete, eodem argumento:* καλῶς τὸ τοῦ κυβερνήτου· Ἀλλ' οὖν γε ὦ Πόσειδον ὀρθήν. οὕτω καὶ ἀνὴρ ἀγαθὸς εἴποι πρὸς τὴν τύχην, Ἀλλ' οὖν γε ἄνδρα, καὶ οὐ βλᾶκα: Pulchrè hoc à gubernatore, Neptune tamen rectam. Ita & vir bonus compellat Fortunam, At virum tamen, non peponem. *Adde Senecam Conſol. ad Marc. cap.* VI.

10. Prohibetur Docere.] *Factis nempe & vſu: quia ex cenſu ad rempublicam admittebantur. Non prohibetur ſcriptis: vt Zeno, Chryſippus, alij.*

11. Exterrentia hominem.] *Rectè ad ſenſum Muretus: quid ita tamen libri omnes,* expauentia? *Legam*: ad occurſum expauenti ea homine: *aut certè,* expauefacientia, *ſit legendum.*

12. Vſque in contubernium.] *Vt vnà degant, ac verſentur.*

13. Oſculatur tigrin.] *Hæc talia in ludis publicè tunc exhibita, & obſeruata.*

14. Subſidere in genua.] *Ad rectorem illum ceruice accipiendum.*

15. Ambulare per funem.] *Suetonius Galba, cap.* VI. *atque ibi Scholiaſtæ: nos in epiſtola ſuper Elephantis.*

16. Vbicunque horrenda.] *Quidam libri,* quæcumque: *fuerit,* cuicumque.

MVRETVS.

PEperceram.] *Multa colligit, quibus Stoici probabant, virtutem ſolam ſatis eſſe ad bene beateque viuendum: & aliter ſentientium opiniones breuiter refutat. Multa de hac Stoicorum ſententia apud Ciceronem in libris de finibus & quinto Tuſculanarum leguntur. Sed extat & ſummi Peripatetici Alexandri Aphrodiſienſis erudiţiſſimus commentariolus, in quo accurate aduerſus hanc glorioſam & magnificam Stoicorum ſententiam diſputatur.*

Guſtum dare.] *Loquendi genus eorum proprium, qui quæ eſui ac habitui ſunt, venalia habent. ea enim licitatoribus guſtanda dare conſueuerunt.* Euripides: γεῦμα τὴν ἐμὴν καλεῖ.

Quicquid eſt interrogationum.] *Id eſt, ſyllogiſmorum. Qui enim* ἐπιστημονικῶς *diſputabant, vt mathematici, quaſi pro ſuo iure ſumebant ea ex quibus efficerent quod volebant: nihil laborantes, concederentur ſibi ab aduerſario, an minus. At qui dialectice, interrogabant, & iis vtebantur quæ ſibi conceſſa eſſent: vt perpetuo facit apud Platonem Socrates. Hodie cum veris dialectices vſus ab iis maxime ignoratur, qui eam docent, conſuetudo illa ſublata eſt. Sed ex eo interrogationes vocabant ſyllogiſmos dialecticos. Itaque Lucianus ſalſe, vt ſolet, irridens philoſophaſtrum quendam, qui aggreſſus hiſtoriam ſcribere, omnia ſyllogiſmis intexuerat, ita ſcribit*: ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ εὐθὺς ἐν τῇ πρώτῃ εἰσόδῳ συνηρώτησε τοὺς ἀναγινώσκοντας. & *paulo poſt*: εἶτα μετὰ μικρὸν ἄλλος συλλογισμός, εἶτα ἄλλος· καὶ ὅλως ἐν ἅπαντι σχήματι συνηρώτητο αὐτῷ τὸ προοίμιον.

Qui prudens eſt, & temperans eſt.] *Huiuſmodi ſunt, quæ breuia & conſectaria Stoicorum Cicero vocat.*

Huic collectioni.] *Ad verbum expreſſit nomen.* συλλογισμοῦ.

Ladas.] *Ineptiſſime alij* laudans. *Ladæ pernicitas celebrior eſt, quàm vt de ea plura hìc congeri debeant.*

Apyrina.] *Vide Plinium capite 6. libri 23. Sic & apoda dicuntur, non quod nullos omnino habeant pedes, sed quod insigniter paruos,*

Sed omnis plus potest quamuis mediocrium turba.] *Omisæ voter*, sed omnis. *Itaque eas deleui. In vetere libro erat*, sed omnia. *Error librarij fuit, praepropere respicientis ad id quod paulo post sequitur*, leuiora quidem. sed omnia. *Sic erratum est apud Ciceronem libro quinto de finibus, in extremo: ubi vulgo ita legitur:* Quid ergo? aliter homines aliter philosophos loqui putas oportere? quanti quidque sit, aliter doctos & indoctos. Sed cũ constiterit inter doctos, quanti res quæque sit, *& cetera. Omnino enim verba illa*, quanti quidque sit, *per errorem translata sunt in locum superiorem ex iis quæ paulo post sequuntur*, quanti res quæque sit. *Itaq; delenda sunt.*

Plus potest quamuis mediocrium turba.] *Conuenit cum illo Homerico:*

Συμφερτὴ δ' ἀρετὴ πέλει ἀνδρῶν καὶ μάλα λυγρῶν.

Ægra corpora minima interdũ mergit accessio.] *Non absimile est, quod dixit Sophocles de corporibus senum.*

Σμικρὰ παλαιὰ σώματ' εὐνάζει ῥοπή.

Retexit.] *Texturam illius dissoluit.*

Itaque in æquo est longa & breuis.] *Tam enim felix est, qui punctum temporis felix est, quam qui seculum.* τὸ γὰρ ἀγαθὸν οὐ χρόνος αὔξει προσγινόμενος, ἀλλὰ κἂν ἀκαρές τις ὥρας γένηται φρόνιμος, οὐδὲν πρὸς εὐδαιμονίαν ἀπολειφθήσεται τοῦ τὸν αἰῶνα χρωμένου τῇ ἀρετῇ, καὶ μακαρίως ἐν αὐτῇ καταβιοῦντος.

Neptune.] *Verba sunt gubernatoris Rhodij, fatentis, nauim quidem, cui ipse præerat, à Neptuno posse mergi: sed se tamen vtique præstiturum, ne id culpa sua contigisse videatur.*

PINCIANVS.

Quod si sanum voces leuiter febricitantem.] *Scribe*, Quid, *non* Quod, *ex eadem.*

Idem enim negat numquam virtutem esse sine voluptate.] *Scribe* vnquam, *nõ* numquã *ex eadem.*

Aut si stulti & amentis est, mala non timere.] *Scribendum per maiorem*, At si stulti & amentis est, *&c. ex eadem.*

Inter lymphaticos metus numera.] *Eadem* numerat *habet, non* numera.

Si ex interuallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur.] *Quid si legas:* referitur, *non* repetitur?

Et per siccata viscera recens dimittitur sanguis.] *Vetus lectio* exsiccata, siue assiccata, *Item existimo legendum* demittitur, *non* dimittitur.

Non in effectu tunc maximus.] *Legendum per maiorem & absque negatione*, In effectum tunc maximus, *ex eadem.*

Osculatur tigrim suus custos.] *In quibusdam codicibus legitur*, osculantur tigres suos custodes.

Elephantem minimus & Æthiops iubet subsidere in genua] *Dele coniunctionem* &, *paulo post adde illam, vt scribatur*, & ambulare per funem, *ex vetere lectione.*

Vbique horrenda, cùm ad hunc peruenere, mansura sunt.] *Eadem:* Quæcunque horrenda adhunc peruenere, mansueta sunt.

ERASMVS.

Quomodo aprina dicuntur, *&c.*] *Reposuimus* apyrina: *qua voce vsus est Plinius lib. 23. cap. 6.*

Argentea epistomia.] *Calius Rhodiginus legendum putat*, epistomia,

OPSOPOEVS.

M.SS. imbecillissimis. *quæ supremi gradus forma vsitata est.*

Lipsius Electorum 1. capite decimosexto: Noli dubitare quin scripserit, velocitatem suã Ladas. *Ladæ cursoris prouerbio celebrata velocitas est: & per hanc vocem vide quàm acutior sensus.*

M. ss. duo, habet libidinem, non insanam: *Ambianus*, sed non insanam. *probe.*

M. ss. Falsa est itaque ista mediocritas, *non* vtique.

Videtur coniunctio & *vacare. in m. ss. legitur.* induxeris, induces & multo, *&c.*

M. ss. finis, vt puto, edendi, *&c. Et inferius, meliores lib. 6.* controuersiosam pro confessa vindicare.

M. ss. inter lymphatos metus numerat: *ille scilicet qui tela fortunæ non timebit, qui omnia ista humanæ vitæ formidines putat. Monuerat olim Pincianus, nuper Modius epist. 126. Tandem ergo ita emendetur.*

M. ss. ad quod aliquando nobis nostra sponte veniendum est.

M. ss. Falsum est, inquit, quod proponitis. *Iterum paulo inferius*, ipse semper in actu est, in effectu tũc maximus, *impressi* in effectum. *Sed videtur glossema ad vocem* in actu. *ideo Muretus vt alienum relegauit.*

Pro extc rrentia, *scriptus vnus cum excusis ante annum 85. habet* expauefacientia, *alius* expauentia, *duo* expauescentia.

GRVT. ET IVRETVS.

Vt ad traditionem nostram.] *v. c.* ad traductionem, *quod sincerius videtur, vt* traductionis *nomine hic intelligat aliorum Philosophorum sententias, quæ refellebant Stoicorum dogma cum calumnia & contemptu: nam traducere hoc aliquando denotat. Eo spectant verba ipsius Senecæ inf. hac eadem Epist.* Nostrorum hæc (*ait*) interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere conantur, falsam nos rem & controuersam pro confessa iudicare. *Idem Epist.* 87. Aduersus hoc sic respondent Peripatetici, vt quod primum proponimus, falsum esse dicant. *Alio loco dicit infamatos Stoicos, vt Epist.* 81. Desinant itaque (*ait*) infamare nos tanquam incredibilia iactantes. *Et Epist.* 100. & infamant præcepta nostra duritia. *hac Iuretus.*

Velocitatem suam Ladas.] *Ita primum restituendum docuit Lipsius lib. 1. Elect. cap. 16. cum antea passim extaret*, laudans. *nullo sensu. nam* Ladæ *cursoris prouerbio celebrata velocitas est.*

ARGV-

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE villa Africani, ædificio & balneo, nec polito, nec lauto. Contra luxum ſui æui. In extremo, de oleis ſerendis, occaſione villæ.

EPIST. LXXXVI.

IN ipſa Scipionis Africani villa iacens hæc tibi ſcribo, [1] adoratis manibus eius & ara, quam ſepulchrum [2] eſſe tanti viri ſuſpicor: animum quidem eius in cælum, ex quo erat, rediſſe perſuadeo mihi. non quia magnos exercitus duxit (hos enim & Cambyſes furioſus, ac furore feliciter vſus habuit) ſed ob egregiam moderationem pietatemque, magis in illo admirabilem, cum reliquit patriam, quam cum defendit. Aut Scipio Romæ deeſſe debebat, [3] aut Romæ libertas. *Nihil*, inquit, *volo derogare legibus, nihil inſtitutis. æquum inter omnes ciues ius ſit: vtere ſine me beneficio meo patria. cauſſa tibi libertatis fui,* [4] *ero & argumentum. Exeo, ſi plus quam tibi expedit, creui.* Quid ni ego admirer hanc magnitudinem animi, qua in exſilium voluntarium ſeceſſit, & ciuitatem exonerauit? Eo perducta res erat, vt aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & ſe [5] Liternum recepit, tam ſuum exſilium Reip. imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam ſtructam lapide quadrato, murum circumdatum ſiluæ, turres quoque in propugnaculum villæ vtrimque ſubrectas. Ciſternã ædificiis ac viridibus ſubditam, quæ ſufficere in vſum vel exercitus poſſet. Balneolum anguſtum, tenebricoſum ex conſuetudine antiqua. non videbatur maioribus noſtris caldum, niſi obſcurum. Magna ergo me voluptas ſubiit, contemplantem mores Scipionis ac noſtros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum ſemel capta eſt, abluebat corpus laboribus ruſticis feſſum: exercebat enim opere ſe, terramque (vt mos fuit priſcis) ipſe ſubigebat. Sub hoc ille tecto tam ſordido ſtetit, hoc illum pauimentum tam vile ſuſtinuit. At nunc quis eſt, qui ſic lauari ſuſtineat? pauper ſibi videtur ac ſordidus, niſi parietes magnis & [6] pretioſis orbibus refulſerunt; niſi [7] Alexandrina marmora [8] Numidicis [9] cruſtis diſtincta ſunt; niſi illis vndique operoſa & [10] in picturæ modum variata circumlitio prætexitur; [11] niſi vitro abſconditur camera; niſi Thaſius lapis, quondam rarum in aliquo ſpectaculum templo, piſcinas noſtras circumdedit, in quas [12] multa ſudatione [13] corpora exinanita demittimus; niſi aquam [14] argentea epiſtomia fuderunt. Et adhuc plebeias fiſtulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum peruenero? quantum ſtatuarum, quantum columnarum eſt nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum, [15] impenſæ cauſſa? quantum [16] aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum peruenimus, vt [17] niſi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ ſunt rimæ, magis quam feneſtræ, muro lapideo exſectæ, vt ſine iniuria munimenti, lumen admitterent. At nunc [18] blattaria vocant balnea, ſi qua non ita aptata ſunt, vt [19] totius diei ſolem feneſtris ampliſſimis recipiant; niſi & lauantur ſimul [20] & colorantur, niſi ex ſolio agros & maria proſpiciunt. Itaque quæ concurſum & admirationem habuerant [21] cum dedicarentur, hæc in antiquorum numerum reiiciuntur, cum aliquid noui luxuria commenta eſt, quo ipſa ſe obrueret. At olim & pauca erant balnea, nec vllo cultu exornata. Cur enim ornaretur [22] res quadrantaria, & in vſum, non oblectamentum reperta? [23] Non ſuffundebatur aqua, nec recens ſemper [24] velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quam perlucida ſordes deponerent. Sed, dij boni, quam iuuabat illa balnea intrare obſcura, & [25] gregali tectorio inducta, quæ ſcires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem manu ſua temperaſſe? Nam hoc quoque nobiliſſimi [26] ædiles fungebantur officio, intrandi ea loca quę populum receptabant, exigendique munditias, & vtilem ac ſalubrem temperaturam: non hanc, quæ [27] nuper inuenta eſt, ſimilis incendio. adeo quidem vt conuictum in aliquo ſcelere ſeruum, viuum lauari oporteat. Nihil mihi videtur iam intereſſe, ardeat balneum, an caleat. Quantæ nunc aliqui ruſticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium ſuum [28] latis ſpecularibus diem admiſerat? quod non in multa luce decoquebatur, & exſpectabat, vt in balneo concoqueret? O hominem calamitoſum, neſciit viuere: [29] Non pacata aqua lauabatur, ſed ſæpe turbida, & cum plueret vehementius, pæne lutulenta. Nec multum eius intererat, an ſic lauaretur: veniebat enim, vt ſudorem illic ablueret, non vt vnguentum.

Quas nunc quorumdam futuras voces credis? Non inuideo Scipioni: vere in exsilio vixit, qui sic lauabatur. Imo si scias, non quotidie lauabatur. Nam, vt aiunt qui priscos mores vrbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant: ceterum toti [30] nundinis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? militiam, laborem, virum. Postquam munda balnea inuenta sunt, [31] spurciores sunt. Descripturus infamem & nimis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait?

[32] *Pastillos Rufillus olet.* —

Dares nunc Rufillum, perinde esset, ac si hircum oleret, & Gorgonij loco esset, quem idem Horatius Rufillo opposuit. Parum est sumere vnguentum, ni bis die terque renouetur, ne euanescat in corpore. Quid, quod odore tamquam suo gloriantur? Hæc si tibi nimium tristia videbuntur, villæ imputabis: in qua [33] didici ab Ægialo diligentissimo patrefamiliæ (is enim nunc huius agri possessor est) quamuis vetus arbustum posse transferri. Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non oliuetum alteri ponit. Quod vidi, hoc dico: illud arboretum trimum aut quadrimum fastidienti fructus autumno deponere. te quoque proteget illa, quæ

Tarda venit, seris factura nepotibus vmbram;

vt ait Virgilius noster: qui non quid verissime, sed quid decentissime diceretur, adspexit; nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. Nam (vt omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit reprehendere, adscribam:

Vere fabis satio est, tunc te quoque medica putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura.

An vno tempore ista ponenda sint: & [34] an vtriusque verna sit satio, hinc æstimes licet. Iunius mensis est quo tibi scribo, iam procliuus in Iulium. Eodem die vidi fabam metentes, milium serentes. Ad oliuetum reuertor, quod vidi duobus modis dispositum. Magnarum arborum truncos circumcisis ramis, & ad vnum redactis pedem, [35] cum scapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illæ pependerãt. Hoc fimo tinctum in scrobem demisit: deinde terram non aggessit tantum, sed calcauit & pressit. Negat quidquam esse [36] hac (vt ait) spissatione efficacius. videlicet frigus excludit & ventum. minus præterea mouetur: & ab hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est teneras adhuc, & precario hærentes, leuis quoque reuellat agitatio. parum autem arboris [37] antequam obruat radit. ex omni enim materia quæ nudata est, vt ait, exeunt radices nouæ. Non plures autem super terram eminere debet truncus, quam tres aut quattuor pedes: statim enim ab imo vestietur: nec magna pars, quemadmodum in oliuetis veteribus, arida & retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse nouellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paullo tardius surgunt: sed cum tamquam à planta processerint, nihil habent in se horridum, nec triste. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbusto suo annosam transferri: huius capillimenta quoque (si fieri potest) collegenda sunt, deinde liberalius sternenda vitis, vt etiam ex corpore radicescat. Et vidi non tantum mense Februario positas, sed etiam Martio exacto tenent, & complexæ sunt non suas vlmos. Omnes autem istas arbores, quæ (vt ita dicam) [38] grandiscapiæ sunt, ait aqua adiuuandas cisternina: quæ si prodest, habemus pluuiam in nostra potestate. Plura te docere non cogito: ne quemadmodum Ægialus noster [39] me sibi aduersarium parauit, sic ego parem te mihi.

I. LIPSIVS.

1. ADORATIS manibus eius & ara.] *Ara, quæ diis manibus ex more poni solet, & millena aliquot hodie exstant. Tamen meus & quidam,* arca. *quod valde amplector, non tam quia cineres sine vrnas in* Arcis *aut loculis lapideis conditos etiam sciam; quam quod mos gentis Corneliæ tale hic poscat. De eo Plinius lib.*vij. In gente Cornelia nemo ante Syllam Dictatorem traditur crematus. idque voluisse, veritum talionem, eruto C. Marij cadauere. *Atqui ex ea Scipio, ergo in arca cadauer conditum.*

2. Esse tanti viri suspicor.] *Cur suspicaris tantum? quia ambigebatur, & potuit Cenotaphium modo esse. Certe alterum aut hic, aut iuxta Romam fuit, vbi item ostendebatur sepulchrum. Liuius* xxxviij. Africanum alij Romæ, alij Linterni, & mortuum, & sepultum, tradunt. Vtrobique monumenta ostenduntur, & statuæ. *De statua, nihil hic Seneca, & oportet translatam fuisse. Communior autem fama de Linterno fuit: pro qua Strabo & Valerius.*

3. Aut Romæ libertas.] *Ita Muretus, sua non Senecæ mente. Nam libri plerique omnes,* aut Roma in libertate: *quidam,* aut Roma libertati *quomodo & Otho Frisingensis legit & transscripsit lib.*ij. *cap.*xl. *Vetera nempe hæc menda sunt: ego emaculem,* aut Romanæ libertati. *Aut deserere Romam Scipio debebat, aut premere eam*

(*Scipione indignum*) *libertatem. Quid ita? quia præsens grauis libertati erat, ob opes & gratiam: & ipse magni animi facta iam ediderat supra eam: Liuium, Valerium, atque alios vide. Huc faciunt omnino sequentia. Siquis tamen, cum othone*, Roma libertati, *voler: sensus esto, Parum tuta Roma libertatem esset, illo præsente.*

4. Ero & argumentum.] *Docebo, quàm nil nisi æquale & simile possis ferre.*

5. Liternum recepit.] *Quod alias* Linternum: *fuitque iuxta Cumas, procul à Baiis octauo lapide.*

6. Pretiosis orbibus.] *Nam crustas aut segmenta marmorum varie figurabant, in orbem, in ouum, in quadram, in quadratam. Ita & Iuuenalis* Lacedæmonium orbem *dixit.*

7. Alexandrina marmora.] *Plura sane Alexandria & Ægypto aduehebantur*, Luculleum *nigricans*, Ophites *maculans*, Porphyrites *punicans, & hæc ipsa iterum distincta: an autem vnum aliquod proprie* Alexandrinum *dictum fuerit, ignoro.*

8. Numidicis crustis.] *Atquin Isidorus negat* crustis aptum. *Nam ita ait:* Numidicum marmor Numidia mittit, ad cutem succum dimittit croco similem, vnde & nomen accepit, non crustis, sed in massa & liminum vsu aptum. *Vbi quod est*, ad cutem, *lege* cotem: *& vult cote attritum, talem succum croceum emittere. At de crustis, large fallitur: Plinium vide lib.* xxxv. *cap.* j. *disertim contra asserentem. Male autem eumdem legit ac transscripsit libro* xxxvj. *cap.* vj. *vbi ista:* Numidicum marmor non in columnis tantum crustisve, sed in massa ac vilissimo liminum vsu. *nisi quis emendat (& velim) in Isidoro:* non crustis modo, sed.

9. Crustis distincta sunt.] *Sidonius* ij. *epist.* ij. *negat in suo balneolo hæc esse.* Non illic paros, Carystos, Phryges, Numidæ, rupium variatarum posuere crustas. *Varij igitur generis colorisque crusta parietes distinguebant. Adde Plinium, sodes*, xxxv. *cap.* j. *& videbis Neroniano æuo hoc tale inuentum.*

10. In picturæ modum.] *Musiuum opus intelligit. quo solent ambire quadras aut orbes, & velut marginare. Idæ addit*, circumlitionem prætexi. *Vera autem etiam pictura in Musiuis, id est varia rerum formæ.*

11. Nisi vitro absconditur camera.] *Plinius* xxxvj. Pulsa ex humo pauimenta in cameras transiere, è vitro: nouitium & hoc inuentum *Statius in ipso Etrusci balneo:*

> Effulgent cameræ vario fastigia vitro.

Reperio &. loco marmoris, Vitrum in Bibliotheca parietibus, apud Boëtium: in domus ipsius, apud Vopiscum in Firmo.

12. Multa sudatione exinanita.] *Nam post siccum balneum, siue Laconicum, quidam in piscinas, frigidamque descendebant. Martialis* vj. *de Balneo Tuccæ:*

> Ritus si placeant tibi Laconum,
> Contentus potes arido vapore,
> Cruda Virgine Martiave mergi.

Quomodo autem ibi Virgine, aut Martia: ita, ibi: quia ex Aquaductibus, concessu Principum, deriuabant. Frontinus dicit, & palam Statius plusculis versibus in Balneo Etrusci.

13. Corpora exinanita.] *Sic epistola* cviij. Decoquere corpora, & sudoribus exinanire. *Tamen meliores libri*, exsaniata; *& alij alludunt: ego etiam adsertum olim ius Elect.* j. *cap.* xvj.

14. Argentea Epistomia.] *Proba vox, & obturacula significat, oris vasorum aut labrorum (vt hic) indita; quibus versis, liquorem emittant. Libri tamen* epithomica, *aut* epitomia *fere habent: vnde Iac. Cuiacio placitum*, epitonia *reponere. quæ vox* Verticilla *significat; proprie quibus aliquid intenditur, vt chordæ aut fides. Sed de* argento, *etiam Statius in Balneo Etrusci,*

> Nil ibi plebeium, nusquam Temesæa notabis
> Æra, sed argento felix propellitur vnda,
> Argentoque cadit, labrisque nitentibus instat.

15. Impensæ caussa.] *Non in vsum, sed vt opes ostentent. Plinius hoc appellat*, lautitiæ caussa. xxxvj. *cap.* vj. Columnis vtebantur (*antiqui*) nec lautitiæ caussa, sed quia firmius aliter statui non poterant.

16. Aquarum per gradus.] *E labris aut receptaculis, in solia inferiora & subiecta.*

17. Nisi gemmas calcare.] *Tale Statius in Tiburtino Manlij:* Calcabam nec-opinus opes. *Plinius* xxiij. *cap.* xij. *ostendit vulgo etiam* strata argento balnea mulierum *fuisse: Imo passim pauimenta aurata. Seneca De Ira* iij. *cap.* xxxv. Qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare. *Et Epist.* xvj. Non tantum habere sed calcare diuitias.

18. Blattaria vocant.] *Satis commode quidem. nam id genus lucem fugit, &* tenebrosis balneis gaudet, innasciturque. *Idem Plinius.*

19. Totius diei solem.] *Laudat & Lucianus in Balneis* τὸ εὐφεγγὲς, bene luminosum: *& Martialis, de illo Tuccæ:*

> Lux ipsa est ibi longior, diesque
> Nullo tardior à loco recedit.

Statius, in Etrusci: Multus vbique dies. *Plinius lib.* j. *epist.* iij. Balneum plurimus sol implet, & circumit.

20. Et colorantur.] *Solent sub dio insolari, post vnctionem: hic licet & libet in ipso balneo, sic aprico.*

21. Cum dedicarentur.] *De publicis balneis accipe. atque ea sollenniter solent vsibus populi dedicari.*

22. Res quadrantaria.] *Notum est, quadrantem mercedulam balneatoris fuisse.*

23. Non suffundebatur aqua.] *A seruo ministro? imo opinor etiam tunc habuisse, qui subseruirent. An potius è vasis illis labrisque, non manabat calida assidue aqua? Nam sequitur:*

24. Velut ex calido fonte.] *Quod ad* Dracones, *aut* Milliaria, *in quibus calefiebat aqua, liceat referre, aut ad labra exceptoria, & per epistomia, de quibus dictum, effundentia. De Milliariis, vide Quæst. Nat.* iij. *cap.* xxiiij.

25. Gregali tectorio.] *Si rectum est, vulgare tectorium è calce explico, non marmore aut crustis. Sed mei & alij*, grotali tectorio; *quidam* gretali: *ex quo aliquis*, cretali.

26. Ædiles fungebantur.] *Quorum erat loca inspicere & curare valetudini apta, aut vsibus cottidianis. vt munda ea aptaque essent. Sic popinas, ganeas, balneas, & hæc talia tuebantur: quæ Seneca alibi dicit*, loca

Ædem metuentia. *De quibus ego ad Taciti Annal.* II. *in fine. Proprie autem de Balneis, noto & in Plutarcho* III. *Quæst. Nat. cap.* x. Ignis ex olea, *inquit*, inimicus est balneis, & tabulata ac fornices subditus labefactat. Ideo periti Ædiles non permittunt Balnearum redemptoribus lignis oleaginis vti, sicut nec lolium coniicere in ignem aut herbas, quod horum vapor grauedines capitis ac vertigines concinnat.

27. Nuper inuenta est, similis incendio.] *De qua & Plutarchus Quæst. conuiu.* VIII. *cap.* IX. Olim, *inquit*, temperies balneorum erat. & remissio, adeo vt rex Alexander febricitans iaceret in balneo, & Gallorum coniuges pultis ollas in balnea inferentes, vna cum liberis vescerentur, ibi lauantibus. Νῦν δὲ λυττῶσιν ἔοικε τὰ βαλανεῖα, καὶ ὑλακτοῦσι, καὶ σπαράττουσιν. ὁ δὲ ἐλκόμενος ἀὴρ ἐν αὐτοῖς, ὑγροῦ μίγμα καὶ πυρὸς γεγονὼς, οὐδὲν ἐᾷ τοῦ σώματος ἡσυχίαν ἄγειν, ἀλλὰ πᾶσαν ἄτομον κλονεῖ καὶ ταράσσει καὶ μεθίστησιν ἐξ ἕδρας, ἄχρι οὗ κατασβέσωμεν αὐτοὺς πεπυρωμένους καὶ ζέοντας· Nunc autem rabidorum, & latrantium, & sese lacerantium, balnea imaginem præbent. Aer vero in iis, mixtus ex humido & igneo, nihil permittit in corpore quiescere, sed omnem particulam eius, & velut atomon, mouet ac perturbat, & sede sua exagitat, donec restinguamus istos ita incensos & ferentes: *aqua nempe frigida, & à loco abductos. Puto autem hæc ad Laconica pertinere, vbi cibos decoquebant, & corpus exinanibant: quæ non semel tangit noster.*

28. Latis specularibus.] *Ita assolent. contra ventos obiicere specularia (vicem hodie vitrearum) & illos excludere, lucem admittere. Martialis:*

> Hibernis obiecta Notis specularia puros
> Admittunt soles, & sine fece diem.

29. Non pacata aqua.] *Scripti*, non saccata aqua. *& discimus igitur, à delicatis aquam etiam, ne turbida interueniret, exceptam sacco aut centunculo in canalibus esse.*

30. Nundinis lauabantur.] *Cum in vrbem venirent.*

31. Spurciores sunt.] *Meus & quidam*, puriores sunt. *quod si interrogatione effers, cur displiceat?*

32. Pastillos Rufillus.] *Pastilli sunt Græcorum* διαπάσματα, οἷς αἱ κρατάζουσι τοὺς ἱδρῶτας, παρὰ τῇ φύσει καὶ συπτικά· Medicamenta quibus sudores tollunt, amara & astringentia. *Plutarchus Quæst. Conuiual.* I. *cap.* VI. *Vtebantur hircosi.*

33. Dici ab Ægialo.] *Quem & Plinius memorat inter vineæ nobiles cultores, lib.* XIV. *cap.* IV. Magna fama & Vetuleno Ægialo, perinde libertino, fuit in Campaniæ rure Liternino, maiorque etiam fauore hominum, quoniam ipsum Africani colebat exsilium. *Vides possessorem villæ huius Scipionis fuisse.*

34. An vtriusque verna sit satio.] *Calumniatur, an reprehendit, nescio: illud vereor. Nam milium quidem & Iunio seritur, vt hic noster: sed quid vetat, & Vere seri, vt Virgilius? Imo Plinius inter ea habet*, *quæ* trina tempestate anni *seruntur, Æstate, Hieme, Vere. Vide lib.* XVIII. *cap.* VII.

35. Cum scapo suo transtulit.] *Prisci libri*, cum rapo suo, *aut* rapto, *aut vt meus*, capto. *Cuiacius probat* rapum, *& ita appellari ipsum caput, quia ea sit forma. Mihi*, scapo, *placebat.*

36. Hac, vt ait, spissatione.] *Ita aliquot scripti: Muretus tamen & adseclæ*, pisatione: *quasi* pinsatione: *quod miror. Non enim* αἰαλόγως pinsatio à pinsere. *Vulgata quid clarius?*

37. Antequam obruat, radit.] *Pincianus correxit, cum antea* radix *legeretur: placet vel inuitis libris.*

38. Grandiscapiæ sunt.] *Græco verbo*, μακρόκαυλοι *& vel hinc supra probes, de* Scapo,

39. Me sibi aduersarium.] *Æmulum industriæ, & vel superare conantem.*

MVRETVS.

AVT Romæ libertas.] *Videbatur enim Romæ non esse* ἰσονομίαν, *si Scipio, propter rerum gestarum magnitudinem, ne abduci quidem posset ad caussam dicendam, neque accusantibus tribunis respondere dignaretur, sed ab eis impune populum ad grates diis agendas auocaret, vt fecerat.*

Viridibus.] *Ita vocabant prata & arboreta.*

Ad balnea libertinorum. *Salse & aculeate dictum. Ad tantas enim opes libertini sub Claudio peruenerant, vt præ eis ipsi principes ciuitatis egeni viderentur.*

Pisatione.] *Et* pinso *&* piso *pro eodem dicebãt: vt* mensam, *&* mesam, mensem, *&* mesem, Hortensium *&* Hortesium.

Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Roma in libertate.] *Antiquus codex:* Aut Scipio Romæ esse non debebat, aut Roma in libertate. *In aliis:* Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Roma sine libertate. *Sed prior lectio magis probatur.*

Quid putas illo soluisse maliciam labore virum.] *Sic prior editio. Legendum reor:* Quid putas illos oluisse militiam, laborem, virum. *vt paulo post:* Pastillos Rufillus olet. *vt verba illa.* Quid putas illos oluisse *interrogatio sit eius qui antiquorum sordes improbabat: Senecæ autem responsio sit*, Militiam, laborem, virum *Posset etiam legi* vires, *non* virum.

Annuo tempore ista ponenda sunt:] *Corrige*, an vno tempore ista ponẽda sint, *ex exemplari Francisciani.*

Relicto tantum capite ipso, ex quo illæ pependerant.] *Castigatior lectio cuiusdam antiqui codicis* relicto tantum capite vno, ex quo, *cetera.*

Quas necesse est teneras adhuc, & precario hærentes.] *Prior editio, & omnes quos legerim scripti codices,* cæteras *habent, non* teneras: *vno excepto, in quo* ceteas *legitur, non* cæteras: *rectissime.*

Parum autem arboris antequam obruat radix.] *Sic in omnibus inueni exemplaribus. Sed* radit *scribendum, non* radix, *ex his quæ sequuntur datur intelligi.*

Grandis copiæ sunt, *Forte*, grandiscapiæ, sunt, *vt sit* grandiscapiæ, *dictio composita, hoc est*, grandis capitis. *nam si separatim* copiæ *legas, quare adderet*, vt ita dicam.

ERASMVS.

QVID putas illo soluisse maliciam labore virum.] *Sic habebat prior editio. Britannicum exemplar subuenit:* Quid putas? illo soluisse militiæ laborem decebat virum.

OPSOPOEVS.

M. *ss. & impressi.* hos enim, *exercitus scilicet habuit Cambyses. versu vltimo, scripti omnes*, aut Roma in libertate.

Meliores codices, magnitudinem animi, qua in exsilium, &c. *vnus*, quod in exilium.

Lipsius Elect. 1. cap. 16. Verbum vetus præferunt aliquot mei libri, corpora nostra exsaniata. *Exsaniare, saniem tollere Celsus de morsu rabidi canis*, sal enim exsaniat. *Indubie Seneca ita scripsit. & reuocandum in vsum probissimum verbum. Simile mendum in hac sanie, apud eundem scriptorem, epist. 96.* Et antiqui medici nesciebant dare cibum sæpius, & vino fulcire venas cadentes: nesciebant sanguinem emittere, & diutinam ægrotationem balneo sudoribusque laxare. *Legendum* saniem emittere, *& referendum ad hunc morem in balneis sudandi. Seneca alibi,* Quid mihi cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatoriis, in quæ siccus vapor corpora exhausturus includitur? *Sanguinis missionem qui ignaram putat medicis antiquis: dignus, cui ipsi sanguis sed e capite, mittatur. Hæc Lipsius: cui duo quoque e nostris exemplaria manum dant.*

Ibid. Ludouicus Cælius lection. antiq. lib. 30. cap. 18. Impressi codices epitoma *præferunt, aut* opitonica. *Neutrum recte, siquidem vel Latinis auctoritatum tibicinibus peruincimus*, epistomia *legendum (etenim Græca id plane clares doctrina) nam, Libro Architectonicæ decimo Vitruuius ita scribit:* Singulis autem canalibus singula epistomia sunt inclusa, manubriis ferreis collocata: quæ manibus quum torquentur exarca nares patefaciunt in canales. *Et infra idem Vitruuius:* Motione vero vectium vehementiore, spiritus frequens compressus epistomiorum aperturis influit. *Ex iis auctoris huius verbis, vt de Varrone taceam, manifestum (arbitror) dici epistomia qualia nunc passim tonsores habent in vasculis pensilibus capiti abluendo. Sed & instrumenta ea, quibus e vasis subinde vina educimus, cannulas simplex nominat vulgus, epistomia recte dici posse animaduerto. Hæc Cælius. At Cuiacius apud Paul. recept. sentent. lib. 3. emendat* epitonia. *ita plane scriptum habet alter Puteani codex. Notat quoque Brissonius in lib. de verb. signific. &* epitonia *legendum ait, vt in l. 17. D. de act. empt. in cod. Florent. legitur. P. Victorius certe in cunctis manuscriptis apud Varronem lib. 3. de re rust. cap. 5.* epitoniis *pro vulgato* epitomiis *se inuenisse testatur. Vitruuij vero codices antiqui* epitonia *præferunt, non* epitomia, *vt quidam monuerunt. Dicuntur vero epitonia, vertibula, cum quibus chordæ fidesve musicorum instrumentorum intenduntur: tum quibus ora salientium obturantur vel laxantur: prout hoc vel illo modo torquentur:* ἀπὸ τοῦ ἐπιτείνεσθαι *sic nominata.*

M. ss. vnus res quadratoria. *ceteri* res quadrantaria. *Cælius lib. 30. antiq. lect. cap. 19. Legendum* res quadrantaria: *quoniam qui balneas ingrederentur, quadrantem balneatori soluerent. Id aperte significat eo versiculo Iuuenalis:*

> Cædere Siluano porcum, quadrante lauari.

Nec non Horatius Sat. 3.

> — Dum tu quadrante lauatum
> Rex ibis. —

Non deerunt forsan, qui artem quadratariam ab Seneca in inibi potius significatam putent, quæ Iureconsultis non alias videatur quam marmoria. Sed illepide omnino, ne dicam insulse. Hactenus Cælius.

M. ss. vnus siccata aqua: *quod nihil est: vestigium tamen vetustæ lectionis retinet. Recte alij duo* saccata aqua, *id est colata defæcata, atque ab arenulis purgata. Sic vinum saccatum, seu sacco castratum: vel limpidum, vel cui vires sacculo ademptæ. Martialis Epigrammat. libro duodecimo:*

> — vt liquidum potet Alauda merum,
> Turbida sollicito transfundere Cæcuba sacco.

Cicero secundo de finibus, Quibus vinum defusum e pleno sit: hirsiphon, vt ait Lucilius, cui nihil dempsit, nil vires sacculus abstulit. *Serenus Sammonicus de lotio:*

> Quod facit ex asino saccatus corporis humor.

Saccis interdum addebantur herbæ bene olentes, aromata, & peregrini sapores, qui liquorem sic colatum palato commendarent, & odorem naribus gratum spirarent. Plinius libri vigesimisecundi capite decimoseptimo. Teutones quibus frequentia sunt balnea, hodie adhuc cum lauantur, serpillum, chamælum, & eius generis herbas suauiter fragrantes caldæ, lixiuio præsertim immiscere solent. Vt saccata aqua delicati tempore Senecæ non solum liquida & clara, sed etiam odorifera in caldaria vsi fuisse credantur.

M. ss. duo, Quid quod idem hoc edocere suo gloriatur? *probius alij duo,* Quid quod iidem (*deest in altero* iidem) hoc odore tamquam suo gloriantur?

Lipsius libro primo Electorum capite decimo sexto: Longe diuersam (a prioribus editionibus mep̄e) lectionem haurio ex libris: Quod vidi hoc dico: illud arboretum trimum aut quadrimum fastidienti fructus autumno deponere. Te quoque prot. i. *Ita mei manuss. nisi quod* arborum: *vnde ego,* arboretum. *In sequentibus prorsus lego.* An vno tempore ista ponenda sint. *& paullo ante,* reprehendere: *valde apposite ad sententiam. Ecce enim, vt libenter antiquos, sic Virgilium hic noster tangit tanquam agrariæ rei parum peritum: quoniam scripsisset milium & fabam sub idem tempus seri. Sed mehercule calumniatur, aut ludit iste Socrates. Milium ex iis quæ trina tempestate anni seritur, æstate, hieme, vere: in Italia tamen plurimum æstate. Quam solam sationem hic Seneca agnoscit. At tu vide Plinium libri decimoctaui capite septimo, & liberabis facile Virgilium huius culpæ. Hactenus Lipsius.*

Plinius lib. 14. cap. 4. de insignibus vinearum cultoribus: Magna fama & Vetuleno Ægialo perinde libertino fuit in Campaniæ rure Linternino, maiorque etiam fauore hominum, quoniam ipsum Africani colebat exsilium.

Nunc scapo, *prius* rapo. *vt etiam m. ss. Cuiacius Obseruat. lib. 24. cap. 5. Stirpes feruntur sursum, radices deorsum, dependens et ex arborum capite, quod & rapum dicitur, quia rapi formam habet. Seneca epist. 86.* magnarum arborũ

truncos cum rapo suo transtulit amputatis radicibus. *quæ verba vetus glossema quod subiungitur, ita interpretatur*, relicto capite ipso, ex quo illæ pependerant. *Et ita quoque capita vitium apud Catonem accipienda sunt.*

M. ss. vnus, parum autem valet arboris antequam obruat radix.

M. ss. tres, nihil habent in se abhorridum aut triste.

Pro grandis copiæ, *reposui* grandiscapiæ, *nixus antiquorum codicum auctoritate Pinciani & Scaligeri: cuius castigationes in Festum vide. grandiscapias arbores dicit, quæ grandi capite, hoc est radice sunt.*

M. ss. tres non repræsentant dictionem noster.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

FRVGALITAS Senecæ, & externorum contemptus: admonitio ad alios, vt sic velint, faciantque. Dissertatiunculæ deinde, quibus approbat Fortuita in bonis non esse: dumtaxat Commoda dici posse.

EPIST. LXXXVII.

NAVFRAGIVM, antequam nauem ascenderem, feci: quomodo acciderit, non adiicio, [1] ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum [2] nullum esse falsum, nec tam mirabile quam prima facie videtur, cum volueris approbabo, imo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus superuacua, & quam facile iudicio possemus deponere, quæ si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. Cum paucissimis seruis, quos vnum capere vehiculum potuit, sine vllis rebus, nisi quæ corpore nostro continebantur, [3] ego & Maximus meus biduum iam beatissimum agimus. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit. [4] paratum fuit non magis hora, [5] nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. Illæ, si panem habeo, pro pulmentario sunt: [6] si non, pro pane. [7] quotidie mihi annum nouum faciunt, quem ego faustum & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui numquam maior est, quam vbi aliena seposuit: & fecit sibi pacem, nihil timendo: fecit sibi diuitias, nihil concupiscendo. Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est. [8] Mulæ viuere se ambulando testantur, mulio [9] excalceatus non propter æstatem. Vix à me obtineo, vt hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc peruersa recti verecundia. quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, inuitus erubesco: quod argumentum est, ista quæ probo, quæ laudo, nondum habere certam sedem & immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriatur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Insanitis, erratis, stupetis ad superuacua, neminem æstimatis suo. Cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum: quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia. Nam hæc quoque iam expensa fertis. Late possidet, sed multum debet: habet domum formosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo cito speciosiorem producet, sed nominibus non respondet. Si creditoribus soluerit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprij quisque habeat. Diuitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus prouinciis arat, quia [10] magnus kalendarij liber voluitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum inuidiose in desertis Apuliæ possideret: & cum omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet. quantum, inquis? omnia: nisi forte iudices interesse, vtrum aliquis ab homine, an a fortuna mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinent mulæ saginatæ, vnius omnes coloris? Quid ista vehicula cælata?

> *—instrati ostro alipedes, pictisque tapetis.*
> *Aurea pectoribus demissa monilia pendent.*
> *Tecti auro fuluum mandunt sub dentibus aurum.*

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam reip. hercule profuit nasci quàm Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit) [11] canterio vehebatur, & [12] hippoperis quidem impositis, vt secum vtilia portaret. O quam cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his [13] trossulis [14] in via diuitibus, [15] cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem! Hic sine dubio cultior comitatiorque quam M. Cato videretur: hic, inter illos apparatus delicatos qui cummaxime dubitat, [16] vtrum se ad gladium locet,

an ad cultrum. O quantum erat ſæculi decus, imperatorem triumphalem, cenſorium (& quod ſuper omnia hæc eſt) Catonem, vno caballo eſſe contentum, & ne toto quidem! Partem enim ſarcinæ, ab vtroque latere dependentes, occupabant. Ita non omnibus [17] obeſis mannis, & [18] aſturconibus, & tollutariis præterres vnicum illum equum, ab ipſo Catone defrictum? Video non futurum finem in iſta materia vllum, niſi quem mihi ipſe fecero. Hic itaque conticeſcam, quantum ad iſta: quæ ſine dubio talia diuinauit futura, qualia nunc ſunt, qui primus appellauit impedimenta. Nunc volo paucisſimas adhuc interrogationes noſtrorum tibi reddere, ad virtutem pertinentes, quam ſatisfacere vitæ beatæ contendimus. Quod bonum eſt, bonos facit: nam & in arte muſica quod bonum eſt, facit muſicum: fortuita bonum non faciunt: ergo non ſunt bona. Aduerſus hoc ſic reſpondent Peripatetici, vt quod primum proponimus, falſum eſſe dicant. Ab eo, inquiunt, quod eſt bonum, non vtique fiunt boni. In muſica eſt aliquod bonum, tamquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad vſus canendi: nihil tamen horum facit muſicum. Hic reſpondebimus. Non intelligitis, quomodo poſuerimus, quod bonum eſt muſico. Non enim id dicimus, quod inſtruit muſicum, ſed quod facit: tu ad ſupellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipſa arte muſica bonum eſt, id vtique muſicum faciet. Etiamnum facere id planius volo. Bonum in arte muſica duobus modis dicitur: altero, quo effectus muſici adiuuatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent inſtrumenta, tibiæ, & organa, & chordæ, ad artem ipſam non pertinent. Eſt enim artifex etiam ſine iſtis: vti forſitan non poteſt arte. Hoc non eſt æque duplex in homine. idem enim bonum & hominis, & vitæ. Quod contemptisſimo cuique contingere ac turpisſimo poteſt, bonum non eſt: opes autem & lenoni, & laniſtę contingunt: ergo non ſunt bona. Falſum eſt, inquiunt, quod proponitur. Nam & in grammatica, & in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibuſque contingere. Sed iſtæ artes non ſunt magnitudinem animi profeſſæ, non conſurgunt in altum, nec fortuita faſtidiunt. Virtus extollit hominem, & ſupra cara mortalibus collocat: nec ea quæ bona, nec ea quæ mala vocantur, aut cupit nimis, aut expaueſcit. Chelidon, vnus [19] ex Cleopatræ mollibus, patrimonium grande poſſedit. [20] nuper Natalis, tam improbæ linguæ quam impuræ, [21] in cuius ore fœminæ purgabantur, & multorum heres fuit, & multos habuit heredes. Quid ergo? vtrum illum pecunia impurum effecit, an ipſe pecuniam impurauit? quæ ſic in quoſdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus ſuper iſta conſiſtit, [22] ſuo ære cenſetur: nihil ex iſtis [23] quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina, & gubernatio, non interdicit ſibi ac ſuis admirationem talium rerum. Qui non eſt vir bonus, poteſt nihilominus medicus eſſe: poteſt gubernator, poteſt grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere non quælibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quiſque habet, talis eſt. Fiſcus tanti eſt, quantum habet: imo [24] in acceſſionem eius venit quod habet. Quis pleno ſacculo vllum pretium ponit, niſi quod pecuniæ in eo conditæ numerus effecit? Idem euenit magnorum dominis patrimoniorum: acceſſiones illorum & appendices ſunt. Quare ergo ſapiens magnus eſt? quia magnum animum habet. Verum eſt ergo, quod contemptiſſimo cuique contingit, bonum non eſſe. Itaque indolentiam numquam bonum dicam. habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & moleſtia vacare, bonum dicam. quid eſt otioſius verme? Quæris, quæ res ſapientem faciat? [25] quæ Deum. Des oportet illi aliquid diuinum, aliquid cæleſte: magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet poſſeſſorem patitur. Vide.

Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet.
Hic ſegetes, illic veniunt felicius vuæ:
Arborei fœtus alibi, atque iniuſſa vireſcunt
Gramina nonne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua tura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum. —

Iſta in regiones deſcripta ſunt, vt neceſſarium mortalibus eſſet inter ipſos commercium, ſi inuicem alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum, & ipſum ſuam habet ſedem: non naſcitur vbi ebur, nec vbi ferrum. Quis ſit ſummi boni locus, quæris? animus. hic niſi purus ac ſanctus eſt, Deum non capit. Bonum ex malo non fit: fiunt autem ex auaritia diuitiæ: ergo non ſunt bonum. Non eſt, inquit, verum, bonum ex malo non naſci. Ex ſacrilegio enim & furto pecunia naſcitur. itaque malum quidem eſt ſacrilegium & furtum: ſed ideo, quia plura mala facit, quam bona. Dat enim

lucrum, sed cum metu, solicitudine, tormentis & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest? [26] Quamquam sacrilegium, furtum & adulterium inter bona haberi, prorsus persuasimus. Quam multi furto non erubescunt, quam multi adulterio gloriantur? nam [27] sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adiice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & recte factum vocabitur: nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit, ergo bona nasci ex malo non possunt. Nam si, vt dicitis, ob hoc vnum sacrilegium malum est, quia multum mali adfert: si remiseris illi supplicia, si securitatem spoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium, in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differs. statim puniuntur cum facta sunt, imo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad semen nata respondent: bona degenerare non possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris aduersus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse vndecumque sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiamsi ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem vrna & aurum est, & vipera. Si aurum ex vrna sustuleris, quia illic & vipera est, non ideo mihi vrna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cum & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non qua turpe & sceleratum est sacrilegium, sed qua lucrum habet. quemadmodum in illa vrna vipera malum est, non aurum quod cum vipera iacet: sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur: Dissimillima vtriusque rei conditio est. Illic aurum possum, sine vipera tollere: hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. lucrum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus: id bonum non est: dum diuitias consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo diuitiæ bonũ non sunt. Duas inquit, significationes habet propositio vestra. vnam, dum diuitias consequi volumus, in multa nos mala incidere: in multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum nauigat studij caussa, naufragium fecit: aliquis captus est. Altera significatio talis est: Per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequens, per diuitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut si per diuitias in multa mala incidimus, non tantum bonum diuitiæ non sunt, sed malum sunt. Vos autem illas dicitis tantum, bonum non esse. Præterea, inquit, conceditis diuitias habere aliquid vsus: [28] inter commoda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt: per illas enim multa nobis incommoda eueniunt. His quidam hoc respondent: Erratis, qui incommoda diuitiis imputatis. Illæ neminem lædunt aut sua cuique nocet stultitia, aut aliena nequitia. sic, quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidentis telum est. Non ideo diuitiæ tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Posidonius (vt ego existimo) melius: quia it diuitias esse caussam malorum, non quia ipsæ faciant aliquid, sed quia [29] facturos irritant. Alia est enim caussa efficiens, quæ protinus necesse est noceat: alia præcedens. hanc præcedentem caussam diuitiæ habent. Inflant animos, superbiam pariunt, inuidiam contrahunt, & vsque eo mentem alienant, vt fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpa decet. pura sunt, non corrumpunt animos, non solicitant: extollunt quidem & dilatant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant: diuitiæ insolentiam. Nihil autem aliud est insolentia, quam species magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, etiam malum sunt diuitiæ, non tantum bonum non sunt. Essent malum, si per se nocerent, si (vt dixi) haberent efficientem caussam: nunc præcedentem habent, & quidem non irritantem tantum animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt verisimilem, ac plerisque credibilem. Habet virtus quoque præcedentem caussam, ad inuidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiã inuidetur: sed nec ex se hanc caussam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum animis obiicitur a virtute, quæ illos in amorem & admirationem vocet. Posidonius sic interrogandum ait: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona: diuitiæ autem, & bona valetudo, & similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intendit: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem,

contrà autem inſolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala ſunt: à fortuitis autem in hæc impellimur: ergo non ſunt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem iſta erunt. Alia eſt commodorum conditio, alia bonorum. Commodũ eſt, quod plus vſus habet, quàm moleſtiæ: bonum ſincerum eſſe debet, & ab omni parte innoxium. Non eſt id bonum, quod plus prodeſt: ſed quod tantum prodeſt. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad ſtultos. Itaque poteſt ei eſſe incommodum mixtum: ſed commodum dicitur, à maiore ſui parte æſtimatum. Bonum ad vnum ſapientem pertinet, inuiolatum eſſe oportet. Bonum animum habe. vnus tibi nodus, ſed Herculaneus, reſtat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus diuitiæ fiunt: ergo diuitiæ bonum non ſunt. Hanc interrogationem noſtri non agnoſcunt. Peripatetici & fingunt illam, & ſoluunt. Ait autem Poſidonius, hoc ſophiſma per omnes dialecticorum ſcholas iactatum, ſic ab Antipatro refelli. Paupertas non per poſitionem, ſed per detractionem dicitur, vel (vt antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt κατὰ στέρησιν. non quod habeat, dicitur, ſed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri poteſt: diuitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter quàm debes, paupertatem intelligis. Paupertas eſt, non quæ pauca poſſidet, ſed quæ multa non poſſidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, ſed ab eo quod ei deeſt. Facilius quod volo exprimerem, ſi Latinum verbum eſſet, quo ἀνυπαρξία ſignificatur. Hanc paupertati Antipater aſſignat. Ego non video quid aliud ſit paupertas, quam parui poſſeſſio. De iſto videbimus, ſi quando valde vacabit, quæ ſit diuitiarum, quæ paupertatis ſubſtantia: ſed tunc quoque conſiderabimus, numquid ſatius ſit paupertatem permulcere, diuitiis demere ſupercilium, quàm litigare de verbis, quaſi iam de rebus iudicatum ſit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis diuitiis fertur: his interrogationibus ſuaſuri aut diſſuaſuri ſumus? his effecturi, vt populus Romanus paupertatem, fundamentum & cauſſam imperij ſui, requirat ac laudet? diuitias autem ſuas timeat? vt cogitet has ſe apud victos reperiſſe? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in vrbem ſanctiſſimam temperantiſſimámque irrupiſſe? nimis luxurioſè oſtentari gentium ſpolia? quod vnus populus eripuerit omnibus, facilius vni ab omnibus eripi poſſe? Hæc ſatius eſt ſuadere, & expugnare affectus, non circumſcribere. Si poſſumus, fortius loquamur: ſi minus, apertius.

I. LIPSIVS.

1. NE & hoc putes.] *Fallor, aut aſſerendo legendum*: vt & hoc. *Nam ita nude poſitum, Paradoxum eſt: ſi explicaret, deſinas.*

2. Nullum eſſe falſum.] *Sunt enim, vt Cleanthes aiebat*, παράδοξα μὲν, οὐ μὴν παράλογα: præter opinionem, non præter verum. *Epictetus*, IV. *Diſſert.* I. *Vide me in Manud.* III. *Diſſert.* II.

3. Ego & Maximus meus.] *Eſt ille Cæſonius Maximus, inter intimos & fidos eius amicos: de quo Tacitus, & Martialis. Notaui ad Taciti Annalem* XV. *in fine, & locum hunc ibi adde.*

4. Paratum fuit non magis Hora.] *Meus & quidam*, parentium fuit. *Hæreo in his vocibus, & tota clauſula. quid eſt*, non magis hora? *Imo nullo parato opus, ſi panis tantùm & carica. Muretus ait legi alibi*, paratum ſine magis hira: *vnde eruit*, ſine magiro: *quod Græce eſſet ſine coquo. Neſcio. nihil tale in noſtris libris.*

5. Nu[m]quam ſine caricis.] *Meus nunc & ſtatim*, numquam. *De* Caricis *autem (eæ ficus aridæ ſunt, à* Caria, *Vnde frequentes; vt* Cauneæ, *à Cauno:) de Caricis, inquam, certum hic talia, ficus, paſſulas, palmulas in prandium ſiue guſtum olim fuiſſe. Ita Auguſtus ad Tiberium*: Nos in eſſedo palmulas guſtauimus.

6. Si non, pro pane.] *Plinius* XV. *cap.* XIX. Ficus panis ſimul & obſonij vicem ſiccatæ implent. vtpote cùm Cato, cibaria ruris operariis iuſta lege ſanciens, minui iubeat per fici maturitatem.

7. Cottidie mihi annum nouum.] *Hæc enim dulcia anno nouo, quaſi omen, dare & mittere inuicem ſolebant, talis futuri anni. Ouidius* I. *Faſtor.*

> Quid vult palma ſibi, rugoſáque carica, dixi,
> Et data ſub niueo condita mella cado?
> Omen, ait, cauſſa eſt: vt res ſapor ille ſequatur,
> Et peragat cœptum dulcis vt annus iter.

Et caricas igitur, & cariotas *ſiue palmulas* (palmas *poëtæ dicit*) *tunc ſolent datare. Martialis*:

> Aurea porrigitur Iani cariota Kalendis.

8. Mulæ viuere ſe ambulando.] *Mularum mulorumque in vehiculis vſus, etiam heroïcis temporibus apud Homerum. In pretio erant. Plautus*:

> Ego faxim muli, pretio qui ſuperant equos,
> Sint viliores Gallicis canteriis.

Et præſertim mulæ Galaticæ, *ex Plutarchi* περὶ φιλοπλουτίας. *Per viam etiam illarum creber vſus, Auſonius*:

> Cornipedes rapiant impoſta petorita mulæ.

Nunc ait noſter, macras ſe habuiſſe, & quas motus indicaret viuere: præter diuitum morem, quibus in vſu mulæ ſaginatæ, vnius omnes coloris, hac ipſa epiſtola ſtatim, & Conſol. ad Marc. cap. XI.

9. Excalceatus non propter æstatem.] *Sed egestatem.*

10. Magnus Kalendarij liber voluitur.] *Id est, fænebris pecuniæ liber. nam Kalendis vsuræ cedebant, & petebantur. Itaque nomina. et pecunia, per Kalendas, in tali codice scribebantur. de quo Martialis:*

Superba densis arca palleat nummis,
Centum explicentur paginæ Kalendarum.

Sæpe noster, & Iurisconsulti.

11. Canterio.] *Equo secto.*

12. Hippoperis quidem.] *Horatius manticam appellat:*

----- nunc mihi curto
Ire licet mulo.
Mantica cui lumbos onere vlceret, atque eques armos.

13. Trosulis.] *Suprà, Epist.* LXXVI.

14. In via diuitibus.] *Qui & in via diuitias suas explicant. tales videri volunt.*

15. Cursores & Numidas.] *Epist.* CXXIII. Omnes iam sic peregrinantur, vt illos Numidarum præcurrat equitatus, agmen cursorum antecedat. *Vide.*

16. Vtrum se ad gladium locet.] *Iste quidem diues apparet, sed ære alieno obrutus deliberat, vtrum auctoret se & faciat gladiatorem, an bestiarium. Mos pessimi æui, vt honeste nati arenæ operas locarent, grandi pretio. Itaque iste desperabundus hoc agitat, Gladius, gladiatorum est; culter, venatorum. Vide me Saturn. 2. cap. 3.*

17. Obesis mannis.] *Buricis, siue burdonibus, paruus equis. Gallica vetus vox est.*

18. Asturconibus.] *Martialis:*

Hic breuis ad numerum rapidos qui colligit vngues,
Venit ab auriferis gentibus Astur equus.

19. Ex Cleopatræ mollibus.] *Sunt effeminati, eunuchi, id genus. Liuius* XXXIII. Prosequentibus mollibus viris, qui ioci caussa conuiuio interfuerant. *Paullo post eosdem* semiuiros, & obscænos *vocat. Nonius Marcellus:* Multas veteres molles appellari voluerunt, quasi μαλακούς. *Lucilius:* Insanum vocant (*puto, Infamem*) quem multam ac fæminam dici videt. *Etiam* Mollities. *ipsa illa* θήλεια νόσος.

20. Nuper Natalis.] *Non ille Antonius Natalis, qui in Pisoniana coniuratione, Senecam ipsum accusauit (in Taciti* XV. *Annali:) nam ait,* nuper *fuisse: ergo iam obierat. Quis scit, an pater huius?*

21. In cuius ore fæminæ.] *Fuit quod ille Scaurus, Ligur. De Benef.* IV. *cap.* XXXI.

22. Suo ære censetur.] *Proprio, non aduenticio bono.*

23. Quomodolibet incurrentibus.] *Magis probo,* quolibet: *quod scripti quidam.*

24. In accessionem eius venit.] *Intellige. ipse fiscus, siue sportula pecuniaria, accedit pecuniæ. Nihil est, sine ea.*

25. Quæ Deum.] *Perfecta ratio: quæ pars in nobis est Communis illius Rationis, id est Dei. Tamen in meo, & quibusdam:* quæ ceteri: *in vno,* quæ Deum ceteri. *Quid hoc sit, non persuado.*

26. Quamquam sacrilegium.] *Gruteri est emendatio, certa.*

27. Sacrilegia minuta.] *Tale quispiam:* Paruos fures in compedibus, magnos in purpura spectari.

28. Inter commoda illas.] *Stoicorum* εὔχρηστα. *Vide Manud.* II. *Dissert.* XXII.

29. Facturos irritant.] *Pro tota hac re pulchra, & similia: in Sophoclis Antigona, de Argento:*

Τὸ δ' ἐκδιδάσκει καὶ παραλλάσσει φρένας,
Χρηστὰς πρὸς αἰσχρὰ πράγματ' ἵστασθαι βροτῶν,
Πανουργίας δ' ἔδειξεν ἀνθρώπους ἔχειν,
Καὶ παντὸς ἔργου δυσσέβειαν εἰδέναι:
Hoc illud est quod mutat & mentes docet,
Ad fœda rerum & praua se conuertere:
Fraudes dolósque suggerit mortalibus,
Et improbos, simulque & impios, facit.

MVRETVS.

Non magis hora.] *Quid hæc verba sibi velint, plane non assequor. In vno librorum meorum est.* Sine magistra. *Cogitabam si forte legendum esset,* Sine magiro: *vt prandium dicat coqui opera nihil eguisse: coquum autem ipsum Græco nomine appellauerit: Nam & fere Græci erant.*

Annum nouum.] *Kalendis enim Ianuarijs, vt alia. sic caricas inter se missitabant, easque ominis causa esitabant: Ouidius primo fastorum:*

Qui vult palma sibi, rugosaque carica, dixi,
Et data sub niueo condita mella cado?
Omen, ait, causa est: vt res sapor ille sequatur,
Et peragat cœptum dulcis vt annus iter.

Vtrum se ad gladium.] *Ad pugnandum inter gladiatores, an inter bestiarios. Nam eo corruptelæ ventum erat, vt multi tunc etiam honesto loco nati, adesis patrimonijs, operas ad talia suas locarent.*

Defrictum.] *Libri veteres partim* defrictum *habent, partim* destrictum. *Neutram scripturam damnare ausim.*

Cui contigit habere rem non quamlibet.] *Id est, rem minime vulgarem,* πρᾶγμά τι οὐ τῶν τυχόντων.
Hunc non quemlibet: *Id est, scito eum quoque ipsum minime vulgarem esse,* οὐ τῶν τυχόντων.

PINCIANVS.

Nondum audeo frugalitatem palam ferre.] *Quædam exemplaria* proferre *legunt, non* ferre.
Quia magnus calendarij liber voluitur.] *Rectior vetus lectio,* euoluitur.

Et cum omnia dixeris, pauper est.] *Scribe per maiorem, & absque coniunctione*, Cum omnia dixeris pauper est. *eadem*.

Quem tam necessarium Ro. po. hercule profuit nasci quam Scipionem.] *Eadem*, quem tam R. P. fuit nasci quam Scipionem, *reliqua desiderantur. Exemplar tamen quoddam* profuit *habet, non* fuit.

Et hippoperis quidem impositus, vt secum vtilia portaret.] *Puto legendum, non* vtilia, *sed* vtensilia. *Nam non ita multo post subijcit*: partim enim sarcinæ ab vtroque latere dependentes occupabant.

Cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem.] *Emendatissimum exemplar*, agentibus *egit, non* agentem: *recte. vt referatur ad* trossulis, *non ad* Catonem.

Cultior imitatiorque quàm M. Cato videretur:] Comitatior, *non* imitatior, *legendum ex vetere lectione*.

Ab ipso Catone defrictum.] *Stare potest verbum* defrictum: *vt illud*, nam multos qui frigabat consul factus est. *Sed veteres codices legunt* destrictum: *vnde strigiles dicta*.

Quod bonum est, facit musicum.] *Aliqua exemplaria*, quod bonum est, bonos facit musicos.

Ab eo, inquit, quod est bonum,] *Maior codicum pars*, inquit, *agnoscit, non* inquit.

Quomodo posuerimus quod bonum est musico.] *Corrige*, quomodo posuerimus quod bonum est, in musica, *ex vetere lectione*.

Etiam nunc facere his me planius volo.] *Castigandum ex eadem*. Etiamnum facere id planius volo.

Nec cupit nimis, nec expauescit.] *Lege*, aut cupit nimis, aut expauescit, *ex eadem*.

Chelidonius ex Cleopatræ mollibus.] *Aliqui codices*, Cheledon vnus ex Cleopatræ molibus.

Cui contingit habere rem non quamlibet, hunc non quemlibet dixeris.] *Breuior vetus lectio*. Cui contingit habere non quælibet, hunc non quemlibet dixeris. *& paulo post* accessionem *lege pro* accessione, *ex eadem*.

Verum est quod contemptissimo.] *Scribe*, Verum est ergo quod contemptissimo, *&c. ex eadem*.

Necesse est vt recipiat, sacrilegium.] *Verbum* vt *desideratur in antiquo codice*.

Quo quid fieri portentuosius potest.] *Legendum*, portentosius, *ex vetustis codicibus*.

Prorsus persuasimus.] *Forte legendum*, prorsus persuasi sumus.

Dissimillima enim vtriusque rei conditio est.] *Coniunctio* enim *eradenda, ex vetere lectione*.

Illic lucrum sine sacrilegio facere non possunt.] *Corrige*, Hic lucrum, *&c. Præcessit enim alterum* illic, *ex eadem*.

Duas, inquit, significationes habet propositio nostra.] Vestra *legendum, non* nostra, *ex eadem: etsi in aliquibus exemplaribus non habeatur omnino ea dictio*.

Et sua cuiqui nocet stultitia.] *Scribe*, aut sua cuique nocet stultitia, *ex eadem*.

Essent malum, si per se nocerent.] *Eadem*, Essent malum, si ipsæ nocerent.

Bonum animum habere.] *Scribe*. Bonum animum habe, *ex eadem*.

Græci dicunt steresin, cum dicunt non quod habeat dicitur, sed quod non habeat.] *Lego*. Græci dicunt cata steresin. Non quod habeat dicit, sed quod non habeat. *vt verbum* habeat *ad paupertatem referatur. Reliqua superuacanea sunt ex eadem*.

Aliter, inquit, quam debes paupertatem intelligis.] *Deest coniunctio* enim. Aliter enim, inquit, quam, *&c. ex eadem*.

OPSOPOEVS.

Scripti *omnes* deponere, *nullus* contemnere.

Modius Epist.116. Membrana nostra: quia magnus Kalendarij liber voluitur, quia tantum suburbani possidet, *&c. vtrumque recte. volui solebant, non plicari nostro more libri, & hinc volumnus vocabulum. meliusque adeo* τὸ *agri subauditur*.

M. ss. partim quem tamerei. p. fuit nasci, *partim* quem tam Reip. fuit nasci, *partim* quem tam è Rep. fuit nasci. *quod laudo*.

Scribe canterio *e M. ss. Festo, Varrone*.

Lipsius elect. 11. cap. 1. Opportune glossematium amolior, τὸ diuitibus: *ad vocem* trossulis *à benignis illis patribus parum perite adiectum*.

Idem Saturn. serm. lib. 11. cap. 3. Ludit suauiter in homines inopes sui æris, diuites alieni: qui re cum spe consumpta, ad extremum deliberant gladiatores fiant an venatores. Id enim valet, ad cultrum. *Putant aliquando*, ad pulpitum, *blandiente coniectura, sed vana. Nam culter proprie venatorum. Suetonius Augusto*: Lixa quidam cultro venatorio cinctus. *Martialis ad lemma* Culter Venatorius:

> Si desecta gemes grandi venabula rostro,
> Hic breuis in grandem cominus ibit aprum.

Meliores libri, quod proponitis. nam & in grammatice, *& paulo inferius*, Des oportet illi diuinum aliquid celeste, *&c.*

Præpone, Et, *ad versus complementum, e m. ss. & Virgil. Georg. 1.*

M. ss. non ideo inquam mihi vrna aurum dat. *Et paulo post*. gladius neminem occidit, occidentis telum est. *vnus*, occidentis tamen telum est.

M. ss. adiecto verbo, Aliter, inquit, quàm debes, *&c.* ἀπορία *Græcarum literarum vestigijs elici non potest: quæ sunt* ΑΝΗΥΠΑΡΞΙΑ. *Dempto* ἡ ἀνυπαρξία *effecerunt. Hæc non male assignatur paupertati. denotat namque facultatum seu diuitiarum absentiam, aut (vt ita loquar) carentiam, opum defectum:* ἀπορία *contra nihil aliud quàm ipsam egestatem, inopiam, siue penuriam. illa igitur proposito est multo accommodatior, vt quæ cum paupertate esse possit.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

CVlcitra in terra.] *Vbique in meo v.c. scribitur,* culcita *quæ scriptura pariter extat apud Varronem in fine lib. 4. de ling. lat. Festum Pompeium, & Nonium, itemque Ciceronem 4. Tusculi. ubi* culcita plumea *vocatur. Plautus in mil. glor.* culcitam laneam *dicit. Quare videtur etiam sic legendum apud Isidorum Etym. lib. 19. c. 25. & Senecam Epist. 108. hæc Iuretus.*

Late possidet, &c.] *de his & seq. Brissonius lib. 6. de formul. Nomina etiam factorum Atticum, quærere solitum* quoto anno, & quantum in solo, *Cicero ex quorundam sententia Epist. 9. lib. 9. ad Atticum scribit.*

Quem tam Romano populo hercule profuit nasci.] *v. c. Ireti.* Quem tam è republica fuit nasci.

Aliquem ex his trossulis in via diuitibus.] *arguit hic eorum ambitionem quibus non satis erat in urbe & conspectu populi ostentare opes, nisi insuper peregrinantes, omnium eas etiam ingererent oculis, & huc facit quod præcessit,* Diuitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via eum sequitur. *Ad Trossulorum vocem quod attinet, vetus ea quidem, & ante Ciceronem, sed quæ posteriori æuo refloruit iterum sub principibus, vnde & ea hic vsus Seneca, & Lampridius in vita Commodi,* cooptatus inter trossulos princeps iuuentutis, cum togam sumpsit. *sic enim serio veroque sensu locum illum emendauit Lipsius. nam* trossuli equites, *vt è Plinio, Festo, Varrone iamdudum monuit Ios. Scaliger.*

Cursores & Numidas.] *vox, &: abest à v. c. Ireti.*

Quod proponitur.] *v. c.* proponitis.

Pecuniam conspurcauit.] *v. c.* inspurcauit.

Quomodolibet incurrentibus.] *v. c.* quolibet.

Interdicit admirationem.] *v. c.* admiratione.

Tmolus.] *v. c.* Thmolus.

India mittit ebur.] *v. c.* mittat.

Ad carnificem aut carcerem differs.] *v. c. videtur elegantius habere,* à carnifice aut à carcere differs. *Iuretus.*

Et fingunt illam.] *v. c.* effingunt.

Paupertas non per positionem.] *v. c. Ireti,* per possessionem, *quod forte rectum est, quia mox sequitur,* Paupertas est non quæ pauca possideat.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

LIBERALIA studia in bonis non esse, nec ad Virtutem per se ducere. Singillatim hoc docet, in Grammatica, Musica, Geometria, Astronomia. Etsi tamen non ducunt, conducunt: id est, iuuant & præparant. Tum diuisio alia Artium, in Vulgares, Ludicras, Pueriles, Liberales: & in istis, solam Philosophiam esse, quæ verè liberum facit. Sola etiam de Bonis Malisque indagat, sola noscit; Sola igitur colenda, aut præcipuè est: & ostendit, quàm inutilia, aut superflua Philologi sectentur; quidam etiam Philosophi. O bona hic, ô aurea! Legite iuuenes, senésque.

EPIST. LXXXVIII.

[1] DE liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras. [2] Nullum suspicio, nullum in bonis numero, [3] quod ad æs exit. Meritoria artificia sunt, hactenus vtilia, si præparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia homine libero digna sunt. Ceterum [4] vnum studium verè liberale est, quod liberum facit, hoc sapientiæ, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla & puerilia sunt. An tu quidquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studiis quærendum iudicauerunt, an virum bonũ facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, &, si latius euagari vult, circa historias. Iam vt longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, & verborum diligentia, & fabularũ memoria, & versuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frænat? Ad geometriam transeamus, & ad musicam: nihil apud illas inuenies, quod vetet timere, vetet cupere: quæ quisquis ignorat, alia frustra scit. Videndum vtrum doceant isti virtutem, an non. si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire, quàm non ad docendam virtutem consederint? adspice quàm dissimilia inter se omnium studia sint. atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi [5] Homerum philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis quibus colligunt, negent. Nam [6] modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, & voluptates refugientem, & ab honesto [7] ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modo Epicuréum, [8] laudantem statum

quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantusque vitã exigentis: modò peripateticũ, [9] bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, [10] incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt: ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse. nempe sapiens factus est, [11] antequam carmina vlla cognosceret: ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere, vtrum [12] maior ætate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quàm scire an minor Hecuba fuerit, quàm Helena, & quare [13] tam malè tulerit ætatem. Quid, inquam, annos [14] Patrocli & Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quæris, [15] Vlixes vbi errauerit, potius quàm efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, vtrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an [16] extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlixis mala impellit. non deest forma quæ sollicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo vxorẽ, quomodo patrẽ, quomodo ad hæc tam honesta [17] vel naufragus nauigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, [18] an verba sæculo suo dederit, an Vlixem illum esse quem videbat, antequã sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, & quantum in ea bonum: in corpore, [19] an in animo posita sit. Ad musicum transeo. Doces me, quomodo inter se acutæ ac graues voces consonent, quomodo neruorũ disparem reddentium sonum fiat cõcordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Mõstras mihi, qui sint [20] modi flebiles. monstra potius, quomodo inter aduersa non emittam flebilẽ vocẽ. Metiri me geometres docet latifundia. potius doceat, quomodo metiar quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & [21] auaritiæ commodare digitos. potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes. Non esse feliciorẽ, cuius patrimoniũ [22] tabularios lassat: imò quàm superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellũ in partes diuidere, si nescio cum fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si tristẽ me facit vicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdã ex finibus meis? at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittã. Paterno agro, inquit, & auito expellor. Quid? ante auum tuũ quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus istò, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? [23] si benè tecum agitur, heredis. Negant iurisconsulti quidquam vsucapi, quod publicum est: publicum est hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem! scis rotũda metiri, in quadratum redigis quãcumque acceperis formam. interualla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum. dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quæ recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in vita rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui cælestium notitia gloriatur.

Frigida Saturni quò sese stella receptet;
Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes:

Hoc scire quid proderit? vt sollicitus sim, cum Saturnus & Mars ex contrario stabunt, aut cum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno? Potius hoc discam, vbicumque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa cõtinuus ordo fatorum, & ineuitabilis cursus: per statas vices remeant. Effectus rerum omnium [24] aut mouẽt, aut notant. Sed siue quidquid euenit faciũt, [25] quid immutabilis rei notitia proficiet? siue significãt, quid refert prouidere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si verò solem ad rapidum stellasque sequentes
Ordine respicias, numquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.

Satis abundéque prouisum est, vt ab insidiis tutus essem. Numquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti euenit. Ego quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo: totum expecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed ne sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non vtique casura. Vtique secunda exspecto: malis paratus sum. In illo feras me necesse est [26] non per præscriptum euntem. Non enim adducor, vt in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quàm statuarios, aut mar-

morarios,aut ceteros luxuriæ miniſtros. Æquè luctatores,& totã [27] oleo ac luto conſtantem ſcientiam expello ex his ſtudiis liberalibus:aut & vnguentarios recipiã,& cocos,& ceteros voluptatibus noſtris ingenia accommodantes ſua. Quid enim,oro te,liberale habent iſti [28] ieiuni vomitores,quorum corpora in ſagina,animi in macie & veterno ſunt? An liberale ſtudium iſtud eſſe iuuentuti noſtræ credimus, quam maiores noſtri [29] rectam exercuerũt,haſtilia iacere,ſudem torquere,equum agitare, arma tractare? Nihil liberos ſuos docebant,quod diſcendum eſſet iacẽtibus. Sed nec hæ nec illæ docent,aluntve virtutem. Quid enim prodeſt equum regere,& curſum eius fræno tẽperare,affectibus effrænatiſſimis abſtrahi? Quid prodeſt multos vincere luctatione vel ceſtu,ab iracundia vinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt ſtudia? ad alia multum,ad virtutem nihil. Nam & hæ viles ex profeſſo artes,quæ manu conſtant,ad inſtrumenta vitæ plurimum conferũt,tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus ſtudiis filios erudimus? Non quia virtutem dare poſſunt, ſed quia [30] animum ad accipiendam virtutem præparant. Quemadmodum prima illa,vt antiqui vocabant,litteratura,per quam pueris elementa tradũtur,non docet liberales artes,ſed mox præcipiendis locum parat:ſic liberales artes non perducunt animũ ad virtutem, ſed expediunt. Quattuor ait eſſe Poſidonius artium genera. Sunt vulgares & ſordidæ, ſunt ludicræ,ſunt pueriles,ſunt liberales. Vulgares opificum,quæ manu conſtãt,& ad inſtruẽdam vitam occupatæ ſunt;in quibus nulla decoris, nulla honeſti ſimulatio eſt. Ludicræ ſunt,quæ ad voluptatem oculorum atq; auriũ tendunt. His annumeres licet machinatores,qui [31] pegmata per ſe ſurgentia excogitãt,& tabulata tacitè in ſublime creſcentia,& alias ex inopinato varietates,aut dehiſcentibus quæ cohærebant,aut his quæ diſtabant ſua ſponte coëuntibus,aut his quæ eminebant,paullatim in ſe reſidẽtibus. His imperitorum feriuntur oculi,omnia ſubita (quia cauſſas non nouere) mirantium. Pueriles ſunt, & aliquid habentes liberalibus ſimile, hæ artes quas ἐγκυκλίους Græci,noſtri liberales vocant. Solæ autem liberales ſunt,imò (vt dicam verius) liberę, quibus curæ virtus eſt. Quemadmodum,inquit,eſt animi aliqua pars philoſophiæ naturalis,eſt aliqua moralis,eſt aliqua rationalis;ſic & hæc quoque liberalium artiũ turba locum ſibi in philoſophia vindicat. Cum ventum eſt ad naturales quæſtiones, geometriæ teſtimonio ſtatur. Ergo eius quam adiuuat,pars eſt? multa adiuuant nos, nec ideò partes noſtræ ſunt: imò ſi partes eſſent,non adiuuarẽt. Cibus adiutorium corporis,nec tamẽ pars eſt. Aliquid nobis præſtat geometriæ miniſterium. Sic philoſophiæ neceſſaria eſt,quomodo ipſi faber:ſed nec hic geometrię pars eſt,nec illa philoſophiæ. Præterea,vtraque fines ſuos habet. ſapiens enim cauſſas naturalium & quærit & nouit, quorum numeros menſuraſque geometres perſequitur & ſupputat. Qua ratione conſtent celeſtia,quæ illis ſit vis,quæve natura,ſapiens ſcit: curſus & recurſus & obſeruationes,per quas deſcendunt & alleuantur,ac ſpeciem interdum ſtantiũ præbent,cum cæleſtibus ſtare nõ liceat,colligit mathematicus. Quæ cauſſa in ſpeculo imagines exprimat,ſcit ſapiens:illud tibi geometer poteſt dicere,quantũ abeſſe debeat corpus ab imagine,& qualis forma ſpeculi,quales imagines reddat. Magnum eſſe ſolem philoſophus probabit: quantus ſit,mathematicus,qui vſu quodam & exercitatione procedit: ſed vt procedat,impetrãda illi quædam principia ſunt. Non eſt autem ars ſui iuris,cui precarium fundamentum eſt. Philoſophia nil ab alio petit,totum opus [32] à ſolo excitat. Mathematica (vt ita dicã) ſuperficiaria eſt,in alieno ædificat, aliena accipit principia,quorum beneficio ad vlteriora perueniat: ſi per ſe iret ad verum,ſi totius mũdi naturã poſſet comprehendere,dicerem multum collaturã mẽtibus noſtris quæ tractatu cæleſtium creſcunt,trahuntque aliquid ex illo. Vna re conſummatur animus, ſcientia bonorum ac malorum immutabili, quæ ſoli philoſophiæ competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quærit. [33] Singulas habet circumire virtutes. Fortitudo contemptrix timendorum eſt: terribilia,& ſub iugum libertatem noſtram mittentia,deſpicit, prouocat,frangit: numquid ergo hanc liberalia ſtudia corroborãt? Fides ſanctiſſimum humani pectoris bonum eſt,nulla neceſſitate ad fallendum cogitur, nullo corrũpitur præmio. Vre,inquit,cæde, occide, non prodam: ſed quò magis ſecreta quæret dolor, hoc illa altius condam. numquid liberalia ſtudia hos animos facere poſſunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit,alias diſpenſat,& ad ſanũ modum redigit,nec vmquam ad illas propter ipſas venit. Scit optimum eſſe modũ cupitorum, non quantum velis,ſed quantum debeas,ſumere. Humanitas vetat ſuperbum eſſe aduerſus ſocios,vetat auarum: verbis,rebus, affectibus comem ſe , facilemque omnibus

præſtat: nullum alienum malum putat, bonum autem ſuum id maximè, quod alicui bono futurum eſt, amat. numquid liberalia ſtudia hos mores præcipiunt? non magis quàm ſimplicitatem, ac modeſtiam, ac frugalitatem, ac parſimoniam: nõ magis quàm clementiam, quæ alieno ſanguini tamquam ſuo parcit, & ſcit homini non eſſe homine prodigè vtendum. Cùm dicatis, inquit, ſine liberalibus ſtudiis ad virtutem non perueniri, quemadmodũ negatis illa nil conferre virtuti? quia nec ſine cibo ad virtutẽ peruenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil naui conferunt, quamuis non fiat nauis ſine lignis. Nõ eſt, inquã, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, ſine quo non poteſt fieri. Poteſt quidem etiã illud dici, ſine liberalibus ſtudiis veniri ad ſapientiam poſſe: quamuis enim virtus diſcenda ſit, tamen nõ per hæc diſcitur. Quid eſt autem, quare exiſtimem, non futurum ſapientem eum qui litteras neſcit: cum ſapientia non ſit in litteris? Res tradit, non verba: & neſcio an [34] certior memoria ſit, quæ nullũ extra ſe ſubſidium habet. Magna & ſpatioſa res eſt, ſapientia: vacuo illi loco opus eſt: de diuinis humaniſque diſcendum eſt: de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tempore: de quo vno, vide [35] quam multa quærantur. Primum, an per ſe ſit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus ſit: ſi tempus cum mundo cœpit, an & ante mundum quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. Innumerabiles [36] quæſtiones ſunt de animo tantum: vnde ſit, qualis ſit, quando eſſe incipiat, quamdiu ſit: an aliunde alio tranſeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas, aliaſque coniectus: an non amplius quàm ſemel ſeruiat, & emiſſus [37] vagetur in toto: vtrum corpus ſit, an non ſit: quid ſit facturus, cum per nos aliquid facere deſierit: quomodo libertate ſua vſurus, cũ ex hac effugerit cauea: an obliuiſcatur priorum, & illic noſſe ſe incipiat, [38] poſtquam de corpore abductus in ſublime receſſit. Quamcumque partem rerum humanarum diuinarumque comprehenderis, ingenti copia quærẽdorum ac diſcendorũ fatigaberis. Hęc tam multa, tam magna, vt habere poſſint liberum hoſpitiũ, ſuperuacua ex animo tollenda ſunt. Non dabit ſe in has anguſtias virtus. laxum ſpatium res magna deſiderat. expellãtur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quãtum eſt neceſſarium. [39] An tu exiſtimas reprehendendum, qui ſuperuacua vſu ſibi comparat, & pretioſarum rerum pompam in domo explicat: non putas eum, qui occupatus eſt in ſuperuacua litterarum ſupellectile? Plus ſcire velle quàm ſit ſatis, intemperantiæ genus eſt. Quid, quòd iſta liberalium artium conſectatio moleſtos, verboſos, intempeſtiuos, ſibi placentes facit, & ideò nõ diſcentes neceſſaria, quia ſuperuacua didicerunt? [40] Quatuor millia librorũ Didymus grammaticus ſcripſit: [41] miſer, ſi tam multa ſuperuacua legiſſet. In his libris de patria Homeri quæritur, in his de Æneæ [42] matre vera: in his [43] libidinoſior Anacreon, an ebrioſior vixerit: in his, [44] an Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediſcenda, ſi ſcires. I nunc, & longam eſſe vitam nega. Sed ad noſtros quoq; cum perueneris, oſtendam multa ſecuribus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium moleſtia, laudatio hæc conſtat: *O hominem litteratum!* Simus hoc titulo ruſticiore contenti: *O virum bonum!* Itane eſt? annales euoluam omnium gentiũ, & quis primus carmina ſcripſerit, quæram: quantum temporis inter Orphea interſit & Homerum, cum faſtos non habeam, computabo: & Ariſtarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoſcã: & ætatem in ſyllabis conteram? Itane in geometriæ puluere hærebo? Adeo mihi præceptum illud ſalutare excidit: *Tempori parce*? Hæc ſciã, [45] vt quid ignorem? Appion grammaticus qui ſub C. Cæſare [46] tota circumlatus eſt Græcia, & [47] in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat: Homerum vtraque materia conſummata, & Odyſſea, & Iliade, principium adiecisse operi ſuo, quo bellum Troianum complexus eſt. Huius rei argumentum afferebat, quod [48] duas litteras in primo verſu poſuiſſet ex induſtria librorum ſuorum numerum continẽtes. Talia ſciat oportet, qui multa vult ſcire. Non vis cogitare, quantum tẽporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio priuata, quantũ occupatio quotidiana, quantum ſomnus. metire ætatem tuam: tam multa non capit. De liberalibus ſtudiis loquor: philoſophi quantum habẽt ſuperuacui, quantum ab vſu recedentis? Ipſi quoque ad ſyllabarum diſtinctiones, & cõiunctionum ac præpoſitionum proprietates deſcenderunt, & inuidere grãmaticis, inuidere geometris. Quidquid in illorum artibus ſuperuacuum erat, tranſtulere in ſuam. Sic effectũ eſt, vt diligẽtius ſciant loqui, quàm viuere. Audi, quantum mali faciat nimia ſubtilitas, & quam infeſta veritati ſit. [49] Protagoras ait, de omni re in vtramque partem diſputari poſſe, ex æquo. &

de hac ipsa, an omnis res in vtramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quæ videntur esse, nihil magis esse, quàm non esse. Parmenides ait, ex his quæ videntur, [10] nihil esse in vniuersum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. Circa eadem ferè Pyrrhonij versantur, & Megarici, [11] & Eretrici, & Academici, qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem coniice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis sciētiæ eripiunt: satius est superuacua scire, quàm nihil. Illi non præferūt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiūt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium: si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi: si Parmenidi, nihil est præter vnum: [12] si Zenoni, ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura vmbra est, aut inanis, aut fallax. Non facilè dixerim, vtrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

I. LIPSIVS.

1. DE liberalibus studiis.] *In plerisque priscis seorsim, quasi liber, scribitur, inscribiturque:* L. Annæi Senecæ liber de septem artibus liberalibus. *Ita & in meo, locaturque post epistolas, & libellum De remediis fortuitorum. Mihi tamen Epistola videtur: & plures tales longæ sunt, an longiores.*

2. Nullum suspicio.] *Vt Stoicus loquitur. nam & Zeno (quod obiectum à multis)* τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν ἄχρηστον ἀποφαίνει, ἐν ἀρχῇ τῆς πολιτείας: liberalem doctrinam inutilem declarat, initio suæ Reipublicæ. *Hæc talia, vti temperanda, & dextrè capienda sint, dixi* 1. *Manuduct. Diss.* 1. *&* II.

3. Quod ad æs exit.] *Scripti,* ædes exit; *quidam,* adhæsit. *Haud valdè à vulgato, id est vero abeunt: & miror viros doctos sic damnare. Equidem vel teneo editum,* ad æs exit; *vel rescribo,* ad æs it. *Ait, Non numero inter bona, artes quæ mercedulam aut pecuniam quærunt. Et verò sequentia verba non ne palàm* Meritoria artificia *appellāt? Nam Muretus,* Militaria, *cum legi voluit, aliud profectò egit.*

4. Vnum studium vere liberale.] *Idem ad Heluiam, cap.* XVI.

5. Homerum philosophum persuadent] *Certè mihi, si quisquam fuit. Vide Manuduct.* 1. *Differt.* VII.

6. Modo Stoicum.] *Et sunt in eo, quæ huc ducant. Sed de istis sequentibus, videsis Plutarchum libro de Homero, per partes & sectas, vt hic Seneca, exsequentem.*

7. Ne immortalitatis.] *Quam Calypso pollicebatur.*

8. Laudantem statum quiætæ ciuitatis] *Duplex talis locus. prior initio Iliad.* Iota, *vbi Vlysses in Alcinoi gratiam, laudat Phæacum dapsilem illam vitam: quos versus Plutarchus, & ex eo Muretus, huc conducunt. Alter est Iliad. Tau. in descriptione clypei Achillis: qui magis sanè ad Senecæ ista facit.* Erant, *inquit,* in eo duæ ciuitates pulchræ factæ:

——— ἐν τῇ μέν ῥα γάμοι τ' ἔσαν, εἰλαπίναι τε.
Νύμφας τ' ἐκ θαλάμων, δαΐδων ὑπολαμπομενάων,
Ἠγίνεον ἀνὰ ἄστυ, πολὺς δ' ὑμέναιος ὀρώρει:
Inque vna connubia, item conuiuia agebant;
E thalamis sponsæ, facibus præeuntibus, ibant,
Atque frequens Hymenæus erat, vocesque fauentes.

Tum de choreis addit, cantu & cithara, & iudiciis: quæque ad statum *spectant, vt noster,* quiætæ ciuitatis. *Nam altera ciuitas, in turbis & bello.*

9. Bonorum tria genera.] *Simul omnia, de Mercurio, complexus, Iliad* ω.

——— οἷος δὴ σὺ δέμας καὶ εἶδος ἀγητός,
Πέπνυσαί τε νόον, μακάρων δ' ἐξ ἐσσι τοκήων:
——— qualis corpore tu pulcher, pulcher quoque forma:
Atque animo prudens, & natus stirpe beata.

Dat corporis formam, animi bona, & nobilitatem.

10. Incerta omnia dicentē.] *Ideo Pyrrhonij sibi vindicabāt, & ducē suæ sectæ præscribebāt: Laertius in Pyrrhone.*

11. Antequam carmina vlla cognosceret.] *Hæc assertio (bona tua pace Seneca) temeraria aut improba mihi visa. Quidni statim à puero carmina cognouisse potuit, nec sapiens esset? Probabilius, fuisse talem, antequam talia, id est carmina illa diuina scriberet: idque assentimur. Ergo pro* cognosceret, *ego quidem vellem,* conderet.

12 Maior ætate Homerus.] *Asserit Plutarchus, Consolat. ad Apollonium, atque alij: alij contra. Varro, quasi arbiter, putat* non esse dubium, quin aliquo tempore eodem vixerint, *apud Agellium* III. *cap.* XI. *Idem Agellius in Chronologia:* De Homero & Hesiodo inter omes ferè scriptores constat, ætatem eos egisse vel iisdem ferè temporibus, vel Homerum aliquanto antiquiorem. *Videsis Velleium, & nostras ibi Notas.*

13. Tam male tulerit.] *Vt senior videretur, quam esset.*

14. Patrocli & Achillis.] *Politianus in Miscellaneis, cap.* XLV.

15. Vlixes vbi errauerit.] *Similis correptio illa Bionis, apud Stobæum Serm.* VIII. Βίων ἔλεγε τοὺς γραμματικοὺς ζητοῦντας περὶ Ὀδυσσείας πλάνης, μὴ ἐξετάζειν τὴν ἰδίαν· μηδὲ καθορᾶν, ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ πλανῶνται, πονοῦντες περὶ τὰ μηδὲν χρήσιμα: Bion aiebat, Grammaticos de errore Vlyssis quærentes, suum non inquirere: nec animaduertere, quod in hoc ipso errarent, in vanis & inutilibus illis laborantes.

16. Extra notū nobis orbem.] *Id est, vltra columnas Herculis, in mari exteriore. Vide in Agellio lib.* XIV. *c.* VI.

17. Vel naufragus nauigem.] *Magis probem,* naufragiis: *quod scripti quidam.*

18. An verba sæculo suo.] *Bis idem quærit. Itaque Gruterus volebat*, An Penelope pudica. *Ego in prioribus non mutem, sed hic litterulam:* ac verba. *& sic connectam.*

19. An in animo posita.] *In ipso animo: est enim virtus. ideoq;* nec oppresso corpore amittitur, *vt Augustinus egregiè disputat De Ciuit. Dei I. cap.* XVII. *&* XVIII. *Vis aliena pudicitiam non excutit, etsi pudorē incutit.*

20. Modi flebiles.] *Lydij.*

21. Auaritiæ commodare digitos.] *Nam digitis ipsis numerabant, & numeros exprimebant.*

22. Tabularios lassat.] *Tabulæ erant accepti & expensi, vectigalium & opum. Qui præerant*, Tabularij *dicti. Legas in Glossis etiā*, Λογιστής, Tabularius: *id est* Numerator *vel* Calculator, *quia in tabulis exercent.*

23. Si bene tecum agitur.] *Id est, vt felix sis & ex voto res succedat prolis tuæ; aut si non habes, externi heredis. Quid si nec heredis? nam potes intestatus mori, potest tyrannus eripere & fisco applicare.*

24. Aut mouent, aut notant.] *Nos de eo in Physiol.* II. *Dissert.* XIII.

25. Quid immutabilis rei.] *Bellè in Anthologia:*

> Εἰ μὲν ἦν μαθεῖν, ἃ δεῖ παθεῖν,
> Καὶ μὴ παθεῖν, καλὸν ἦν τὸ μαθεῖν·
> Εἰ δὲ δεῖ παθεῖν, ἃ δ' ἦν μαθεῖν,
> Τί δεῖ μαθεῖν; χρὴ γὰρ παθεῖν.
> Scire si licet, quæ debes subire,
> Et non subire: pulchrum sit scire.
> Sed si subire oportet, quæ licet sciri;
> Quorsum scire? nam debes subire.

26. Non per præscriptum euntem.] *Non numerantem artes liberales, vt vulgus.*

27. Oleo ac luto.] *Ceromate, & haphe. supra epist.* LVII. *initio. Athleticam intellige.*

28. Ieiuni vomitores.] *De quibus epist.* CXXII. *vide.*

29. Rectam exercuerunt.] *Mem*, rectum exercuerunt hastile iacere: *atque ita legendum. Rectum hastile ideò, quia sequitur* Sudem torquere. *In sudis exercitiis gladio se parabant, & ventilabant: hastile autem, missile telum erat in rectum. Tamen si quis tueri*, rectam, *velit: possit è sequentibus*, Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. *Opponat* rectis, iacentes.

30. Animum ad accip. virt. præparant.] *Philo, De congressu quær. erudit. gratia:* Ὥσπερ ἐν οἰκίαις αὔλειοι πρόκεινται κλισιάδων, ἐν δὲ πόλεσι τὰ προάστεια, δι' ὧν εἴσω βαδίζειν ἔξεστιν· οὕτως καὶ ἀρετῆς πρόκειται τὰ ἐγκύκλια. ταῦτα γὰρ ὁδὸς ἐστιν εἰς ἐκείνην φέρουσα: Vt in ædibus vestibula sunt ante fores; in opidis pro-urbia, per quæ in ipsa itur: sic virtuti præiacent liberales artes. Hæc enim via est, quæ fert ad illam.

31. Pegmata per se.] *Affatim de iis nos, libello De Amphitheatro, cap.* XXII.

32. A solo excitat.] *Ab ipsis fundamentis.*

33. Singulas habet circumire.] *Muretus*, lubet, *substituit: Pythæus*, hauet; *ego vellem*, habeo, *si mutandum vel*, habe.

34. Certior memoria sit.] *Ideò Druides (apud Cæsarem* VI. *Gallicor.)* fas non putabant sua litteris mandare, quòd nollent eos, qui discunt, litteris confisos, minus memoriæ studere.

35. Quam multa Quærantur.] *Explicata hæc à nobis, cum sequentibus, Physiol.* II. *Dissertat. vltimâ.*

36. Quæstiones sunt de Animo.] *Totus & hic locus ordine pertractatus Physiol.* III. *Dissert.* VIII. *& deinceps.*

37. Vagetur in toto.] τῷ ὅλῳ: *in Mundo.*

38. Postquam de corpore.] *Est Mureti nam libri*, an de corpore; *vel*, vnde. *Lego*: cum de corpore.

39. An tu existimas.] *Hæc & sequentia nimis velim Philologi nostri attendant, & admittant.*

40. Quattuor millia librorum.] *Suidas notat*, tria millia & quingentos *scripsisse. Dictus fuit ab assiduitate & perpessione laboris* χαλκέντερος: ferreis visceribus: *vixitque Ciceronis & Augusti æuo.*

41. Miser, si tam multa.] *Haud malè alij libri*, misererer, si.

42. Matre vera.] *Nam opinione mater Venus erat.*

43. Libidinosior Anacreon.] *Superfluens quæstio, & verè grammatica. Vtrumque autem in eo eximiè cōparet.*

44. An Sappho publica.] *Vidi qui vellet*, Sappho pudica; *alium qui*, Sappho Sibylla; *ego (si quid mutandum) vellem*, pullaria. *Scitum, quid ei obiectum. Sed*, publica, *si tenetur, explica, an & vulgo se vulgauerit.*

45. Vt quid ignorem?] *Veteres*, & quid. *Se[illegible] [illegible] electio: non quidem aptum, aut salutarem. Fortasse*: Hæc sciam, & quis ignorem? *Id esset, Illa extra me sciam: ipse quis sim, nesciam? vel etiam*: & quid si ignorem?

46. Tota circumlatus est Græcia.] *Quasi manibus gestatus, & vt publica quadam pompa. Tamen*, circulatus, *in meo libro optimo legitur: & probem. Agyrta fuit & circulator. Est qui* πλειστονίκης *vulgo agnominabatur, vt in Clemente, Eusebio, Agellio legas, quasi* multi-victor: *siue, vt in Suida,* Ἀπίων ὁ πλειστονίκου, *filius scilicet Plistonicæ: Didymi, de quo antè, discipulus, & agnominatus item ab assiduitate* μόχθος, labor: *à Tiberio iocosè & vere*, cymbalum mundi.

47. In nomen Homeri.] *Cognominatus passim alter Homerus.*

48. Duas litteras.] *Scilicet* M. *&* H. *in voce* μῆνιν: *quæ signant* XLVIII. *Quid alius nugator (in Plutarcho, Quæst. Conuiu.* IX. *cap.* III.*) qui totidem Syllabas in primo versu Iliados, & illo Odysseæ notabat? idem, in vtroque postremo. Nam septemdecim Syllabæ sunt initio vtriusque operis, sedecim in fine.*

49. Protagoras ait.] *Hæc omnia, pertractaui* II. *Manuduct. Dissert.* IV.

50. Nihil esse in vniuersum.] *Doctus ibi scribendum*, Ex his quæ videntur, vnum esse vniuersum, *vel si vis*, vniuersa.

51. Et Eretrici.] *Olim emendauimus: & sic dicti à patria Menedemi, sectæ auctoris. De non-scientia, idem ferè Pyrrhonii censebant.*

52. Si Zenoni.] *Cognomento, Eleati.*

MVRETVS.

De liberalibus studiis.] *Liberalia studia vocabantur Romæ quæ apud Græcos ἐγκύκλια μαθήματα, id est certa quadam, quæ omnes fere ingenui & honesto loco nati, non illa quidem accurate & exquisite perdiscere, sed delibare tamen modice ac degustare consueuerant. Nam & Grammaticis, operam dabant, à quibus rectam orationis structuram & syllabarum modum cognoscerent, historicorumque ac poetarum intelligentia imbuerentur: & geometriam, musicen, arithmeticenque quidam & picturam discebant, & præterea luctandi, equitandi aliarumque corporis exercitationum magistros habebant. De illis igitur studiis vniuerse pronuntiat Seneca, nihil esse in eis suapte vi expetendum: eatenus tantum vtilia esse quatenus iuuenes nondum grauiorum ac solidiorum capaces præparant, & instruunt ad studium sapientiæ: quod vere ac merito vnum ex omnibus liberale vocari potest, cum eo in vno ea vis sit, vt homines à tæterrima vitiorum ac cupiditatum seruitute eximat.*

Quod ad aes exit.] *Fateor, me ex his verbis nullam idoneam & huic loco congruentem sententiam elicere posse. Sed & pro eo quod statim sequitur* meritoria, *libentius legerim* militaria.

Nisi forte tibi Homerum.] *Plerique veterum videri volebant omnem philosophiam, omnesque philosophorum disciplinas ab Homero, tanquam à fonte fluxisse. At Seneca hoc ipsum argumento esse ait, eum philosophum non fuisse, quòd apud eum diuersarum maximeque inter se dissidentium opinionum semina reperiuntur.*

Virtutem solam.] *Nam quòd Vlixes patriam illam suam tanquam nidulum, in asperrimis saxis positam tanti fecit, vt ab eius studio ac cupiditate ne immortalitate quidem à Circe & à Calypsone proposita auocari queat, id ita interpretantur: vt Ithacæ nomine virtutem accipiant, præ qua vna sapienti viro alia omnia contemnenda sint.*

Modo Epicureum.] *Vt cum Vlixem ita loquentem facit.*

> Οὐ γὰρ ἔγωγέ τί φημι τέλος χαριέστερον εἶναι,
> Η ὅταν εὐφροσύνη μὲν ἔχῃ κατὰ δῆμον ἅπαντα,
> Δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ
> Ημενοι ἑξείης, παρὰ δὲ πλήθωσι τράπεζαι
> Σίτου καὶ κρειῶν, μέθυ δ' ἐκ κρητῆρος ἀφύσσων
> Οἰνοχόος φορέῃσι, καὶ ἐγχείῃ δεπάεσσι.
> Τοῦτό τί μοι κάλλιστον ἐνὶ φρεσὶν εἴδεται εἶναι.

Modo peripateticum.] *Vt cum sæpe opes & prosperos successus in bonis numerat, deosque ipsos vocat* δωτῆρας ἐάων.

Vtrum maior ætate fuerit Homerus an Hesiodus.] *Alij enim æquales fuisse, alij hunc, illum alij antiquiorem esse dicunt. Vide Agellium libri 3. capite 11. & libri 17. cap. 21.*

An minor Hecuba fuerit quàm Helena.] *Natu grandiorem fuisse Helenam puto. Sed vt quæ Iouis filia esset, melius ferebat ætatem.*

Patrocli & Achillis.] *Vulgo putant iuniorem fuisse Patroclum. Sed vide quæ super hac re collegit Politianus capite 45. Miscellaneorum.*

Vtrum inter Italiam.] *Certum est tamdiu errare non potuisse in hoc nobis cognito mari. Dicebant igitur quidam eum errasse in mari Atlantico. Sed quid opus est, ea quæ ficta & fabulosa esse constat, tam scrupulose ac tam anxie quærere? Ad hanc quæstionem respexit Agelius capite 6. libri cum ait disputatum à familiari quodam suo, erraueritne Vlixes ἐν τῇ ἔσω θαλάσσῃ κατὰ Ἀρίσταρχον, ἐν τῇ ἔξω κατὰ Κράτητα.*

Vlixis mala.] *Simile Diogenis dictum refertur grammaticos reprehendentis, quòd Vlixis mala solicite anquirerent, negligerent sua.*

An penelopa impudica fuerit.] *Sunt enim qui dicunt, eam omnibus porcis fecisse copiam sui, atque ex illo promiscuo coitu natum Pana. At alij hunc ipsum capripedem Deum natum ex Penelopa & Mercurio in hircum conuerso: Egregiam mulieris pudicitiam, quæ cum se à virorum consortio puram integramque seruaret, ab hirci, belli videlicet & suaue olentis animalis concubitu non abhorruerit.*

Ad musicum transeo.] *Diogenis hoc est.* τοὺς μουσικοὺς τὰς μὲν ἐν τῇ λύρᾳ χορδὰς ἁρμόττεσθαι, ἀνάρμοστα δὲ ἔχειν τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη.

Oleo ac luto.] *Ceromate & haphe, vt in superioribus dixit.*

Ieiuni vomitores.] *Vide epistolam 122.*

Pegmata per se surgentia.] *De Pegmatis vide Philandrum in nonum Vitruuij, & qui ab eo citantur: De cenationibus autem aliisque ædificiis versatilibus Suetonium in Nerone & hunc nostrum epistola 90.*

Artes quas ἐλευθέρας.] *Pro* ἐλευθέρας *legendum est* ἐγκυκλίους. *atque ita libri veteres habent.*

Nescio an certior memoria sit.] *Litteras memoriæ officere potius, quam prodesse, multi ex veteribus iudicabant, earum enim fiducia minus plerumque diligẽtes in iis quæ discimus in memoria infigendis sumus. Itaq; Thamus Ægyptiorum rex apud Platonem in Phædro, cum Theuth inuentor litterarum vocasset eas memoriæ medicamentum, ita eum refellit:* καὶ νῦν σὺ πατὴρ ὢν γραμμάτων, δι' εὔνοιαν τοὐναντίον, εἶπες, ἢ δύναται. τοῦτο γὰρ τῶν μαθόντων λήθην μὲν ἐν ψυχαῖς παρέξει, μνήμης, ἀμελετησίᾳ, ἅτε διὰ πίστιν γραφῆς ἔξωθεν ὑπ' ἀλλοτρίων τύπων. οὐκ ἔνδοθεν αὐτοὺς ἐφ' αὑτῶν ἀναμιμνησκομένους. οὔκουν μνήμης, ἀλλ' ὑπομνήσεως φάρμακον εὗρες. *Simile quiddam & Cæsar libro 6. de bello Gallico.*

Duas litteras in primo versu.] *Nam* Μ *&* Η *quæ sunt primæ litteræ Iliados, significant 48.*

Eretrici.] *Hi ita vocati sunt à patria Menedemi conditoris sui. Inepte antea legebatur* Cretici *& ineptius eum fecerat Pincianus* Critici.

PINCIANVS.

Syllabarum enarratio.] *Sic scripta omnia præferunt exemplaria. Sed considerandum, an* enumeratio *sit scribendum, non* enarratio.

Si tristem me facit vicinus potens.] *Vetus lectio* impotens *habet, non* potens: *rectius. Sunt tamen exemplaria quæ* præpotens *legant.*

Quid immutabilis rei noticia proficies?] *Mallem legeres* proficiam, *quam* proficies: *vt* noticia *sit casus auferendi.*

Vt ab insidijs tutus essem, nunquid me crastina non fallit hora? fallit enim quod nescienti euenit.] *Scribe*, vt ab insidijs tutus esses. Nunquid te crastina non fallit hora, nec insidijs noctis capieris opacæ. fallit enim: *cætera ex vetere lectione.*

His imperitorum feriuntur oculi.] Feruntur *eadem agnoscit, non* feriuntur: *hoc est ducuntur, trahuntur, vt illud summi Poetæ.*

Trahit sua quemque voluptas.

Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus simile hæ artes, quas eleutheras Græci,] *Legendum puto.* sed aliquid: *non* & aliquid. *Item antiqui & emaculati codices, & item impressi ante Germanicam impressionem, non* eleutheras *habent sed* encyclius, *hoc est circulares. Ita certe appellat illas apud Græcos vt alios omittam, Athenæus: apud nostros, Capella Martianus, & communi vulgataque nomenclatura Græci encyclopadiam vocant, hoc est circularem disciplinam. De cuius nominis ratione alia alij: plura Philoponus in posteriora.*

Est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic & hic quoque.] *Tria illa prima verba,* est aliqua moralis, *superflua sunt ex nonnullis exemplaribus: & legendum* hæc, *non* hic: *ex vetere lectione.*

Aliquid nobis præstat geometriæ ministerium.] Aliquod, *non* Aliquid, *exemplar Facundi & Primitiui.*

Hoc illa altius condent.] *Scribe*, condam, *non* condent: *ex vetere lectione.*

De diuinis humanisque dicendum est,] Discendum, *non* dicendum, *eadem.*

Primum an per se sit aliquid:] *Eadem*, Primum an ipsum sit aliquid. *Quibusdam tamen exemplaribus conuenit cum impressis.*

Deinde an aliquid ante tempus sit, si tempus cum mundo cœperit: an & ante mundum quia,] *Duo emendati codices:* Deinde an aliquid ante tempus sit sine tempore. Cum mundo cœperit, an &, *&c.*

Miser erat, si tam multa superuacua legisset.] *Verbum* erat *in aliquibus scriptis codicibus non habetur.*

Noli cogitare, quantum temporis tibi auferat mala valetudo,] *Scribe per minorem, & lege cum superioribus:* non cogitare, quantum temporis auferat mala valetudo. *vt pronomen* tibi *superfluum sit. Alioqui* sibi *scribendum erat, non* tibi, *ex vetere lectione.*

Parmenides ait, ex his quæ videntur, nihil esse in vniuerso.] *Corrigendũ reor:* Parmenides ait, ex his quæ videntur nihil esse nisi vnum.

Omnia negocia de negocio deiecit.] *Verba illa* de negocio *in plerisque exemplaribus non habentur.*

Et Megarici & cretici,] *Legendum* critici, *non* cretici, *hoc est, si liceret dici, iudiciales. Sed id verbum receptum iã à Latinis & Latij iure donatum est.*

OPSOPOEVS.

M*. ss. tres,* hoc sapientiæ, sublime, &c. *nam* studium *ex prioribus sub intelligitur.*

M. ss. bonorum genera inducentem, *omisso* tria.

Ambianus codex, Fides sanctissimum humani generis bonum est.

Vnus Puteani, non magis quam simplicitatem, quam modestiam ac moderationem, non magis quam frugalitatem ac parsimoniam, &c. *Et sic legendum aduertit P. Faber comm. ad l. 1. de iust. & iure.*

M. ss. tres, an aliquid ante tempus sit, sine tempore: cum mundo cœperit, &c. *& ita duo Pinciani codices emendati.*

M. ss. duo, misereret, si tam, &c. *vnus,* mirarer, si tam.

Lipsius epist. 9. lib. 3. Lego (ait) totam circulatus est Græciam. *Tangit hominem nugatorem & Agyrtam.*

Priores editiones & Cretici. *Brodæus Miscell. lib. 1. cap. vlt. opinabatur scribendum,* & Sceptici. *Lipsius epist. 19. lib. 11. Haremus in philosophis Creticis. alijs* Critici *placent. at tu certum puta,* Eretrici, *Nam & hi de non scientia idẽ Pyrrhonius & Megaricis senserunt. Cicero 3. de Oratore:* Fuerunt etiam alia genera philosophorum qui se omnes Socraticos esse dicebant, Ereticorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum. *Priora etiam Seneca legerim,* omnia negotia vno negotio deiecit.

GRVTERVS ET IVRETVS.

AN minor Hecuba fuerit quam Helena. quare.] *v. c. Iureti,* cum maior fu. Hec. qu. Hel. quare.

Acutæ ac graues voces] *particula,* voces, *abest à v. c. Iureti, sane videri potest irrepsisse ex quodam glossemate.*

Colligere pedes iugeri, &c.] *Regionum in partes diuisionem decempedis & perticis pedibusque iugeri collectis factam præterea ex Cicerone Philippi. 4. & Acad. 4. Propertio Eleg. 2. lib. 4. colligitur. Brissonius lib. 6. de Formulis.*

Ad præscriptum euntem] *v. c.* per præscriptum.

Ludicræ sunt quæ ad voluptatem] *Qui dicantur artem facere ludicram, pete ex Brissonio libro primo de verb. signif.*

Qui pegmata per se surgentia] *de ijs egregia Scaliger notis ad Manilium, & Marcilius ad lib. 1. Martialis: ita antiqui appellabant machinas quasdam e ligno, quibus vsus in theatris & arenis, & hac ornatus causa sæpe tecta auro vel argento.*

Ex inopinato voluptates] *Placet lectio v. c.* ex inopinatas voluptates. *Quod autem quidam libri habent,* varietates, *minus aptum est: nam hic sermo fit de rebus ad ludos & spectacula pertinentibus, quæ proprio nomine olim dicebantur,* voluptates, *vt pridem alibi notatum. Iuretus.*

Superbum esse aduersus socios] *v. c. apud socios.*

Comem se facilemque omnibus præstat] *Sic quidem hactenus omnes editiones: at reperi in optimo vetusto exemplari, litteris integris scriptum,* communem se facilemque. *Quam scripturam amplector, maxime cum videã tandem conseruari in aliorum auctorum libris calamo exaratis, cuius rei aliquot exempla dudum prolata ad Symmachũ*

lib. 2. Epist. 79. Quibus addatur hic locus Rufini lib. 2. hist. Eccl. cap. 19. Communem se præbere erga sacerdotes Dei. *Sic apud Suetonium in Tito. Fl. Vespasiano. cap. 22. pro* com:ssimus, *reponendum esse.* cõmunissimus, *ex codice Vviterbiensi bene monuit Casaubonus. Nec tamen propterea velim damnare receptam hactenus lectionem. Iuretus.*

Non magis quam simplicitatem] *v. c. Iureti,* Non magis quam simplicitatem, ac moderationem, ac modestiam, non magis quam frugalitatem.

Nauis sine lignis] *v. c.* nauis nisi e lignis.

An per se sit aliquid] *v. c. an ipsum sit aliquid.*

Domicilium mutet] *v. c.* domicilia.

Superuacua vsu sibi comparat] Superuacua vsibus comparat, *in v. c. habetur, & recte.*

Aristarchi notas] *quidam v. c.* Eustarchi.

Hæc sciam, vt ignorem ?] *Locus varia scriptura codicum interpolatus. Existimo sinceriorem esse lectionem v. c. in quo nulla interrogationis nota extat, qua sane opus hic non est. Habet autem :* nec sciam quid ignorem, *hoc sensu videlicet. Non laboro si nesciam multa quæ ignorare satius putem. Iuretus.*

Pirrhonij] *de Pirrhoniis Philosophis in omnibus hæsitantibus, nihilque, reuera esse asserentibus, vide Hadr. Iunium Centu. 6. Adag. 59.*

ARGVMENTVM I. LIBRI.

PHILOSOPHIAE & Sapientiæ discrimen: & illius diuisio varia, partiumque iterum diuisio, & descriptio. Monitum deinde, hæc & talia ad mores atque animum referenda: & obiter in male diuites inuehitur, luxumque simul & auaritiam castigat.

EPIST. LXXXIX.

REm vtilem desideras, & ad sapientiam properanti vtique necessariam, diuidi philosophiam, & ingens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodũ vniuersi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his quæ nunc magna, magnorum ignorantia, credimus. Sed quia contingere hoc non potest, [1] sic erit à nobis adspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. Sapiẽtis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam cæli acies nostra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, & quorum visus in proximo deficit, singula quæque ostendi facilius possunt, vniuersi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philosophiam in partes, non in frusta, diuidam. Diuidi enim illam, non concidi, vtile est. nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in maius creuit, facilius agnoscitur, si discessit in partes: quas (vt dixi) innumerabiles esse & paruas, non oportet. Idem enim vitij habet nimia, quod nulla diuisio: simile confuso est, quidquid vsque in puluerem sectum est. Primum itaque, sicut videtur tibi dicam, [2] inter sapientiam & philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanæ: philosophia sapientiæ amor est & affectatio. Hæc ostẽdit, quo illa peruenit. Philosophia vnde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. [3] Quidam sapientiam ita finierunt, vt dicerent eam diuinorum & humanorum scientiam. Quidam ita: Sapientia est, nosse diuina & humana, & horum caussas. Superuacua mihi videtur hæc adiectio, quia caussæ diuinorum humanorumque partes sunt. Philosophiam quoque, fuerunt qui aliter atque aliter definirent. alij, studium illam virtutis esse dixerunt: alij, studium corrigendæ mentis. A quibusdam dicta est, appetitio rectę rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam & sapientiam interesse. Neque enim fieri potest, vt idem sit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter auaritiam & pecuniam interest, cum illa cupiat, hæc concupiscatur: sic inter philosophiam & sapientiam. Hæc enim illius effectus, & præmium est: illa venit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Græci σοφίαν vocant. Hoc verbo quoque Romani vtebantur, sicut philosophia nunc quoque vtuntur. Quod & togatæ tibi antiquæ probabunt, & inscriptus [4] Dossenni monumento titulus:

Hospes resiste, & sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamuis philosophia studium virtutis esset, & hæc peteretur, illa peteret, tamen non putauerunt illas distrahi posse. Nãnec philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus est. Philosophia studium virtutis est; sed per ipsam virtutẽ:

nec virtus autem eſſe ſine ſtudio ſui poteſt, nec virtutis ſtudium ſine ipſa. Non enim quemadmodũ in his qui aliquid ex diſtanti loco ferire conantur, alibi eſt qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodũ itinera quæ ad vrbes perducunt, extra ipſas ſunt. ad virtutem venitur per ipſam. Cohærent ergo inter ſe philoſophia, virtuſque.[5] Philoſophiæ tres partes eſſe dixerunt & maximi & plurimi auctores: Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, ſecunda rerum naturam ſcrutatur, tertia proprietates verborum exigit, & ſtructuram, & argumentationes, ne pro vero falſa ſurrepant. Ceterum inuenti ſunt, & qui in pauciora philoſophiam, & qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem[6] adiecerunt, Ciuilem: quia quamdam propriam exercitationem deſideret, & circa aliam materiam occupata ſit. Quidam adiecerunt his partem, quam Græci οἰκονομικὴν vocant, adminiſtrandæ rei familiaris ſciẽtiam. Quidam & de generibus vitæ locum ſeparauerunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philoſophiæ putauerunt eſſe, Naturalẽ atque Moralem.[7] Rationalem remouerunt. Deinde cum ipſis rebus cogerentur ambigua ſecernere, falſa ſub ſpecie veri latentia coarguere, ipſi quoque locum, quem [8] De iudicio & regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: ſed eum acceſſionẽ eſſe naturalis partis exiſtimant. Cyrenaici naturalia cũ rationalibus ſuſtulerunt, & contenti fuerunt moralibus: ſed hi quoque qui remouent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia diuidunt: vt vna ſit de fugiendis & expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de cauſſis, quinta de argumentis. Cauſſæ rerum ex naturali parte ſunt, argumenta ex rationali, actiones ex morali.[9] Ariſto Chius nõ tantum ſuperuacuas eſſe dixit naturalem & rationalem,[10] ſed etiam contrarias: moralem quoque, quam ſolam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum[11] qui monitiones continet, ſuſtulit, & pædagogi eſſe dixit, non philoſophi: tamquam quidquam aliud ſit ſapiens, quam humani generis pædagogus. Ergo cũ tripertita ſit philoſophia, moralem eius partem primum incipiamus diſponere. Quam in tria rurſus diuidi placuit: vt [12] prima eſſet inſpectio ſuum cuique diſtribuens, &[13] æſtimans quanto quidque dignum ſit, maxime vtilis. quid enim eſt tam neceſſarium, quam pretia rebus imponere? Secunda[14] de impetu: tertia[15] de actionibus. Primum enim eſt, vt quanti quidque ſit, iudices: ſecundum, vt impetum ad illa capias ordinatum temperatumque: tertium, vt inter impetum tuum, actionemque conueniat, vt in omnibus iſtis tibi ipſi conſentias. Quidquid ex his tribus defuerit, turbat & cetera. Quid enim prodeſt, intus æſtimata habere omnia, ſi ſis impetu nimius? Quid prodeſt impetus repreſſiſſe, & habere cupiditates in tua poteſtate, ſi in ipſa rerum actione tempora ignores, nec ſcias quãdo quidque, & vbi, & quemadmodum agi debeat? Aliud eſt enim, dignitates & pretia rerum noſſe: aliud articulos: aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita ſibi concors eſt, vbi actio nõ deſtituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiuſque concipitur, perinde remiſſus acriorve, prout illa digna eſt peti. Naturalis pars philoſophiæ in duo ſcinditur: Corporalia, & Incorporalia. Vtraque diuiduntur in ſuos, vt ita dicã, gradus. Corporũ locus in hos primũ,[16] in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur: gignuntur autem elementa.[17] Ipſe elementi locus, vt quidam putant, ſimplex eſt: vt quidam, in materiam, &[18] cauſſam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Supereſt vt rationalem partem philoſophiæ diuidamus. Omnis oratio aut continua eſt, aut inter reſpondentem & interrogantẽ diuiſa. Hanc διαλεκτικὴν, illã ῥητορικὴν placuit vocari. hęc verba curat, & ſenſus, & ordinem. Διαλεκτικὴ in duas partes diuiditur:[19] in verba, & ſignificationes: id eſt, in res quæ dicuntur, & vocabula quibus dicuntur.[20] Ingens deinde ſequitur vtriuſque diuiſio. Itaque hoc loco finem faciam:

——— *Et ſumma ſequar faſtigia rerum.*

Alioqui ſi voluero facere partium partes, quæſtionum liber fiet.[21] Hæc, Lucili virorum optime, quo minus legas nõ deterreo: dummodo quidquid legeris, ad mores ſtatim referas. Illos cõpeſce, marcentia in te excita, ſoluta conſtringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicaſque, quantum potes, vexa: & iſtis dicentibus, Quouſque eadem? reſponde, Ego debeo dicere, Quouſque eadem peccabitis? Remedia ante vultis, quam vitia deſinere. ego vero eo magis dicam, & quia recuſatis, perſeuerabo. Tunc incipit medicina proficere, vbi in corpore alienato dolorẽ tactus expreſſit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: & quia verum ſinguli audire non vultis, publice audite. Quouſque fines poſſeſſionũ propagabitis? ager [illegible]ni domino, qui populum cepit, anguſtus eſt. Quouſque arationes veſtras porrigetis, [illegible]ne prouinciarum quidem ſatione contenti circumſcribere prædiorum modũ? Illu-

ſtrium fluminum per priuatum decurſus,& amnes magni,magnarumque gentium termini,vſque ad oſtium à fonte,veſtri ſunt.Hoc quoque parum eſt,niſi latifundijs veſtris maria cinxiſtis: niſi trans Hadrianum,& Ionium, Ægæumque, veſter villicus regnet: niſi inſulæ, ducum domicilia magnorum, inter viliſſima rerum numerentur. Quam vultis,late poſſidete: ſit fundus,quod aliquando imperium vocabatur: facite veſtrum quidquid poteſtis, [23] dum plus ſit alieni. Nunc vobiſcum loquor,quorum æque ſpatioſe luxuria,quam illorum auaritia diffunditur.Vobis dico; quouſque nullus erit lacus,cui non villarum veſtrarum faſtigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas ædificia veſtra prætexant?Vbicumque ſcatebunt aquarũ calentium venæ,ibi noua diuerſoria luxurię excitabuntur.Vbicumque in aliquem ſinũ littus curuabitur,vos protinus fundamenta iacietis, [24] nec contenti ſolo, niſi quod manu feceritis, [25] maria agetis introrſus.Omnibus licet locis tecta veſtra ſplendeant, alicubi impoſita montibus,in vaſtum terrarum mariſque proſpectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta: cum multa ædificaueritis, cum ingentia; tamen & ſingula corpora eſtis, & paruula.Quid proſunt multa cubicula?in vno iacetis. [26] Non eſt veſtrum, vbicumque non eſtis.Ad vos deinde tranſeo,quorum profunda & inſatiabilis gula,hinc maria ſcrutatur,hinc terras.Alia hamis,alia laqueis,alia retium varijs generibus cum magno labore perſequitur: nullis animalibus, [27] niſi ex faſtidio, pax eſt. Quantulum enim ex iſtis epulis,quæ per tot comparatis manus,feſſo voluptatibus ore libatis?quãtulum ex iſta fera, periculoſe capta, dominus crudus ac nauſeans guſtat? quantulum ex tot conchylijs,tam longe aduectis,per iſtum ſtomachum inexplebilem labitur?Infelices etiam,quod non intelligitis,vos maiorem famem habere,quam vẽtrem.Hæc alijs dic: vt dum dicis,audias ipſe.Scribe: vt dum ſcripſeris, legas; omnia ad mores,& ad ſedandam rabiem affectuum referens.Stude,non vt plus aliquid ſcias,ſed vt melius.

I. LIPSIVS.

1. SIc erit a nobis adſpicienda] *Mirum quid ita libri in vocula nota turbent.Nam alij*,abſcienda, adſcienda; *meus*, abſcidenda.

2. Inter ſapientiam &c.] *Nos in Manud.* II. *Differt*. VII.

3. Quidam ſapientiam ita.] *De his omnibus finitionibus,ibidem.*

4. Doſſenni monumento.] *Fuit Fabius Doſſennus Atellanarum ſcriptor, cuius mentio & verſus in Plinij* XIV. *cap.* XIII. *Item Horatio.*

Quantus ſit Doſſennus edacibus in paraſitis.

5. Philoſophiæ tres partes.] *Explicaui Manuduct.* II. *Differt*. V.

6. Adiecerunt ciuilem.] *Politicam.*

7. Rationalem remouerunt.] *Laertius:*

Τὴν διαλεκτικὴν ὡς περιέλκουσαν ἀποδοκιμάζουσι·
Dialecticam,vt ſuperfluam,remouerunt.

8. De iudicio & regula.] *Diuidunt ipſi philoſophiam in tres partes,* τὸ κανονικὸν, καὶ φυσικὸν, καὶ ἠθικόν: Canonicam (*ſiue* Regularem) Phyſicam, Ethicam. Regularem dicunt, quæ introductiones ad opus continet: tractaturque de ea in libro vnico,qui Canon ſiue Regula inſcribitur. *Sed ea pars,quia iudicium format ac præparat,appellarunt etiam* περὶ κριτηρίου, καὶ ἀρχῆς, καὶ στοιχειωτικόν: De Iudicatorio,& Principio,& Elementarem. *Iſta Laertius in Epicuro: & ex his Senecæ mens clara.*

9. Ariſto Chius.] *Zenonis auditor. de cuius hoc ſenſu Laertius:* τόν τε φυσικὸν τόπον καὶ τὸν λογικὸν ἀνῄρει, λέγων τὸν μὲν εἶναι ὑπὲρ ἡμᾶς, τὸν δὲ οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς: Phyſicum & Logicum locum ſuſtulit, dicens illum eſſe ſuper nos,hunc nihil ad nos.

10. Sed etiam contrarias.] *Impedire Sapientiam, aduerſari Virtuti.*

11. Qui monitiones continet.] Τὴν παραινετικὴν,*de qua in epiſt.* XCIV. *atque ibidem Ariſtonis hæc contẽptio.*

12. Prima eſſet inſpectio.] *Hæc diuiſio tenuis aut ſterilis eſt,præ illa quæ in Laertio ponitur,ex mente & vſu pluriũ Stoicorum. Vide.*

13. Æſtimans quanto quidque.] *Eſt igitur pars,quæ in Laertio dicitur,* περὶ τῆς πρώτης ἀξίας de prima æſtimatione.

14. De impetu.] *In eodem,* περὶ ὁρμῆς.

15. De actionibus.] *Et ipſe agnoſcit,* περὶ πράξεων.

16. In ea quæ faciunt.] *Duo prima principia,Deum & Materiam. Etſi alterum illorum patitur, Dei reſpectu: ſed agit tamen,compoſitorum.*

17. Ipſe elementi locus.] *Non ſatis hæc capio. vt quid enim iam Elementa cum Principiis confundit? Niſi ſi Elementum aliter à quibuſdam capi vult, & vt ipſa Principia contineat,atque etiam Elementa. Hoc apparet.*

18. Cauſſam omnia mou.] *Ipſum Deum,ſiue (vt Stoici ſæpe) eius Rationem.*

19. In verba,& ſignificationes. *In Laertij Zenone:* τὴν Διαλεκτικὴν διαιρεῖσθαι εἴς τε τὸν περὶ τῶν σημαινομένων, καὶ τῆς φωνῆς τόπον Dialecticam diuidi in eorum Quæ ſignificantur, & Vocis locum.

20. Ingens Deinde ſequitur.] *Videnda in ipſo Laertio,ibidem.*

21. Hæc Lucili,virorum optime.] *Meus aliq; ſcripti hic ordiuntur nouam epiſtolam: neque abs re videatur.*

22. Ne prouinciarum quidem.] *En vix credenda latifundia, & his sequentibusque lucem, aut fidem etiam, mutuare ex* III. *De Benefic. cap.* VIII. *item Epist.* LXIV. *& nostris Admirandis libro* II. *cap.* XV.
23. Dum plus sit alieni.] *Omnia appetite, non omnia habebitis: & plus semper erit, quod alij possideant.*
24. Nec contenti solo.] *Nam aggeres & moles in ipso mari struebant, iisq; superstruebant.*
25. Maria agetis introrsus.] *A terra repelletis, versus suum oceanum. Horatius:*

Contracta pisces æquora sentiunt,
Iactis in altum molibus.

26. Non est vestrum.] *Usu videlicet. quorsum autem, sine usu?*
27. Nisi ex fastidio.] *Quæ iam edisse non libet, obsoleta ea gula est.*

MVRETVS.

DE iudicio & regula] *Iusseram scribi*, De iudicio, & regulã *Sed mihi obtemperatum nõ est.* περὶ κριτηρίου ἢ κανόνα. Κριτήριον *non satis apte vertitur iudicium: hoc enim perinde est, ac si quis* αἰσθητήριον *vocaret sensum. sed in Latinæ linguæ inopia talia multa deuoranda sunt.*

Hanc ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΝ, illam ΡΗΤΟΡΙΚΗΝ,] *Huius scripturæ veritatem & libri veteres, & sententia ipsa confirmat. Alij inepte,* Hanc ΑΝΑΛΥΤΙΚΗΝ, illam ΤΟΠΙΚΗΝ.

PINCIANVS.

Simillimum mundo spectaculum] *Lege,* Simillimum vel mundo spectaculum, *ex codice antiquissimo*

Et sic à nobis aspicienda] *Scribe,* erit à nobis aspicienda *.ex antiquo exemplari.*

Quia causæ diuinorum humanorumque partes sunt] *Exemplar Franciscanum*, quia causæ diuinorum humanorum pars diuinorum sunt.

Illud quasi constet,] *Omnis emendatior lectio* constitit, *non* constet.

Nec iustus homo esse sine studio sui potest.] *Corrige*, Nec virtus autem esse sine studio sui potest, *ex vetere lectione.*

Sed ad virtutem venitur per ipsam] *In eadem verbum* sed *non habetur, recte.*

Sed eam accessionem esse.] Eum *legendum, non* eam: *vt referas ad* locum. *ex eadem.*

Ipse elementis locus] Elementi *eadem, non* elementis.

Hanc analyticam, illam topicam placuit appellari.] *Eadem aliter profert, Græcis literis:* Hanc, dialecticen: illam, rhetoricen placuit appellari.

Analytica in duas partes diuiditur:] Dialectice, *in eadem scriptum est, Græcis characteribus: non* Analytica.

Itaque in eo loco finem faciam] *Eadem,* Itaque hoc loco finem faciam.

Quousque arationes vestras porrigetis, ne prouinciarum quidẽ statione contenti] *Scribendũ,* Quousque orationibus vestris fines vestros porrigetis: *cætera ex eadem. Sed legendum puto* satione, *non* statione.

Per priuatum decursus] *Deest verbum* est, per priuatum decursus est, *ex eadem.*

Nisi trans Adrianum & Ionium] Adriam, *non* Adrianum, *eadem recte. Res est nota. Ideo confirmationibus supersedi.*

Quam vultis late possidere?] *Scribe,* possidere. *nec est vlla in verbis interrogatio. ex eadem.*

Non contenti solo nisi quod manu feceritis] *Scribendum,* nec contenti solo, *&c. ex eadem.*

Quantulum enim ex istis epulis, quæ per tot comparatis manus,] *Lege ex eadem,* Quantulum enim est quod ex istis epulis, quas per tot comparatis manus.

ERASMVS.

ARma egetis introrsus.] *Sic habebat prior editio, consentientibus plerisque exemplaribus. Unus codex manu descriptus habebat,* marinam. *vnde conijcio legendum,* maria introrsus agetis: *vt conueniat cum illo Maronis:* Iulia qua ponto longe sonat vnda refuso. *Item cum illo Flacci*: Marisque Baijs obstrepentis vrges Summouere littora, Parum locuples continente ripa, *Alioqui legi poterat,* arua. *Sic enim ædificabant in littore, vt aruorum spacium redderent angustius amplitudine ædificiorum. Nam mox sequitur apud Horatium.* Quid quod vsque proximos Reuellis agri terminos? *&c. lib.* II. *Ode* 18.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PHILOSOPHIAE laus. ea vitam formauit, consortia & imperia instituit, leges & iura dedit. An etiam artes vitæ vtiles, vt fabricam, marmorariam, metallariam, vestiariam, aliasque? Negat ipse, contra Posidonium, & inferiora hæc majestate illius esse; & multa horum superuacua. Non corporis, sed animi negotium illa gerit, & gessit. Rudi etiam sæculo, an fuere Sapientes? Non, sed Sapientibus similes, beneficio non Doctrinæ, sed Naturæ. Multa in his bona, & scientiæ aut vitæ fructuosa.

EPIST. XC.

QVis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod viuimus:[1] philosophiæ, quod bene viuimus? Itaque tanto plus nos debere huic,

quam dijs ; quanto maius beneficium est bona vita, quam vita ? Pro certo deberetur, nisi ipsam Dij philosophiam tribuissent: cuius scientiã nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, & prudentes nasceremur; sapiẽtia quod in se optimum habet perdidisset, quod inter fortuita nõ est. Nunc enim hoc in illa pretiosum atque magnificum est, quod nõ obuenit, quod illam sibi quisque debet, quod non ab alio petitur. Quid haberes, quod in philosophia suspiceres,[2] si beneficiaria res esset ? Huius opus vnum est, de diuinis humanisque verum inuenire: ab hac numquam recedit iustitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum consertarum, & inter se cohærentiũ. Hęc docuit colere diuina, humana diligere, & penes Deos imperium esse, & inter homines consortium : quod aliquamdiu inuiolatũ mansit, antequam societatem auaritia distraxit, & paupertatis caussã etiã his quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eamdem habebant & ducem, & legem, commissi melioris arbitrio. Naturæ est enim, potioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehementissima. Non pręcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris cęteros mares vicit: elephantorũ gregẽ excelsissimus ducit: inter homines, pro sũmo est optimus. Animo itaque rector eligebatur. ideoque summa felicitas erat gentiũ: in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se nisi quod debet, non putat posse. Illo ergo sæculo, quod aureũ perhibetur, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores à validioribus tuebantur: suadebant, dissuadebantque, & vtilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, prouidebat; fortitudo arcebat pericula; beneficentia augebat, ornabatque subiectos. Officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset aduersus eos experiebatur, per quos cœperat posse. nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut caussa: cum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex maius minari male parentibus posset, quam vt abiret e regno. Sed postquam, surrepentibus vitijs, in tyrannidem regna versa sunt: opus esse cœpit legibus, quas & ipsas inter initia tulere sapientes. Solon, qui Athenas æquo iure fundauit, inter septem æui sapiẽtia notos, Lycurgum si eadẽ ætas tulisset, sacro illi numero accessisset octauus.[3] Zaleuci leges Charondæque laudantur. hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagorę tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quæ florenti tunc Siciliæ, & per Italiam Græcię ponerent. Hactenus Posidonio assentior : artes quidẽ à philosophia inuentas, quibus in quotidiano vsu vita vtitur : non concesserim, nec illam fabricæ assertam gloriam. Illa, inquit, sparsos[4] & casulis tectos, aut aliqua rupe suffossa, aut exesæ arboris trunco, [5] docuit tecta moliri. Ego vero philosophiã iudico, non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium, & vrbes prementium, quã viuaria piscium in hoc clausa, vt tempestatũ pericula non adiret gula, & quamuis acerrime pelago sæuiente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos pisciũ greges saginaret. Quid ais ? Philosophia docuit homines habere clauem & seram ? & quid aliud erat, auaritiæ signum dare? Philosophia hæc, cũ tanto habitantium periculo, imminentia tecta suspendit ? Parum enim erat fortuitis tegi, & sine arte & difficultate naturale sibi inuenire aliquod receptaculum. Mihi crede, felix illud sæculum ante architectonas fuit. Ista nata sunt, iam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere ; & ferro per designata currente, certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.

Non enim tecta [6] cænationi, epulum recepturę, parabantur: nec in hunc vsum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine,[7] vicis intremẽtibus, vt ex illa lacunaria auro grauia penderent.[8] Furcæ vtrimque suspensæ fulciebant casam: spissatis ramalibus, ac frõde cõgesta, & in procliue disposita, decursus imbribus quamuis magnis erat. Sub his tectis habitauere securi. Culmus liberos texit: sub marmore atque auro seruitus habitat. In illo quoque dissentio à Posidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata à sapientibus viris iudicat. Isto enim modo dicat licet sapientes, per quos

Tunc laqueis captare feras, & fallere visco
Inuentum, & magnos canibus circumdare saltus.

Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia inuenit. In hoc quoque dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metalla & æris inuenerunt: cum incendio siluarũ adusta tellus, in summo venas iacẽtes liquefacta fudisset. Ista tales inueniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quæstio mihi videtur, quam Posidonio: Vtrum malleus in vsu esse prius,

esse prius, an forcipes cœperint. Vtraque inuenit aliquis exercitati ingenij, acuti, non magni, nec elati, & quidquid aliud corpore incuruato, & animo humum spectante, quærendum est. Sapiens facilis victu fuit. quid-ni? cùm hoc quoque sæculo esse quàm expeditissimus cupiat? Quomodo oro te conuenit, vt Diogenem mireris,[9] & Dædalum? Vter ex his sapiens tibi videtur, qui serram commentus est: an ille, qui cum vidisset puerum caua manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum è perula calicem, hac obiurgatione sui: Quàm diu homo stultus superuacuas sarcinulas habui? qui se complicuit in dolio, & in eo cubitauit? Hodie vtrum tandem sapientiorem putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem [10] crocum latentibus fistulis exprimat; qui [11] Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat; [12] versatilia cænationum laquearia ita coagmentat, vt subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta, quoties fercula mutetur: an eum, qui & aliis & sibi hoc monstrat, quàm nihil nobis natura durum ac difficile imperauerit? Posse nos habitare sine marmorario fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere vsibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his, quæ [13] terra posuit in summo? Quem si audire humanum genus voluerit, tam superuacuum sciet sibi coquum esse, [14] quàm militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequere naturam. illa noluit esse districtos: ad quæcumque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? numquid non pelles ferarum, & aliorum animalium, à frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleræque gentes tegunt corpora? [15] non auium plumæ in vsum vestis conferuntur? non hodiéque magna Scytharum pars, [16] tergis vulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt? Opus est tamen calorem solis æstiui vmbra crassiore propellere. Quid ergo? non vetustas [17] multa abdidit loca, quæ vel iniuria temporis, vel alio quolibet casu excauata in specum recesserunt? Quid ergo? non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, & vili obleuerunt luto, deinde stipula aliisque siluestribus operuere fastigium, & pluuiis per deuexa labentibus, hiemem transiere securi? Quid ergo non in defosso latent Syrticæ gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, vt cum omnibus aliis animalibus facilem actum vitæ daret, homo solus non posset sine tot artibus viuere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil ægre quærendum vt possit vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. Tecta tegumentaque, & fomenta corporum, & cibi, & quæ nunc ingens negotium facta sunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia: modus enim omnium, prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura, quod poscit. A natura luxuria desciuit, quæ quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit, & ingenio adiuuat vitia. Primo superuacua cœpit concupiscere, inde contraria, nouissime corpori animum addixit, & illius deseruire libidini iussit. Omnes istæ artes, quibus aut [18] excitatur ciuitas, aut strepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tamquam seruo præstabantur, nunc tamquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinæ sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium mollesque cantus & infractos. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens: iam rusticitatis & miseriæ est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat à vero. Ecce Posidonius, vt mea fert opinio, vnus ex iis qui plurimum philosophiæ contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam vtrimque comprimentis tramę remolliat, spata coire cogantur & iungi: textricum quoque artem à sapientibus dixit inuentam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo.
Inseritur medium radiis subtemen acutis,
[19] *Quod lato feriunt insecti pectine dentes.*

Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus [20] vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? Transit,

deinde ad agricolas, nec minus facunde describit proscissum aratro solum,[21] & itera-
tum, quo solutior terra facilius pateat radicibus: tum sparsa semina, & collectas ma-
nu herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quo-
que opus ait esse sapientium: tamquam non nunc quoque plurima cultores agrorum
noua inueniant, per quæ fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, sed
in pistrinum sapientem submittit. Narrat enim quemadmodum, rerum naturam imi-
tatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia
dentium frangit, & quidquid excidit, ad eosdem dentes linguâ refertur: tunc vero
saliuæ miscetur, vt facilius per fauces lubricas transeat. Cum peruenit in ventrē, aqua-
liculi feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exem-
plar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium; quorum pars im-
mobilis motum alterius exspectat: deinde vtriusque attritu grana franguntur, & sæ-
pius regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua
sparsit, & assidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primo cinis calidus,
& feruens testa percoxit: deinde furni paullatim reperti, & alia genera, quorum fer-
uor seruiret arbitrio. Non multum abfuit,[22] quin sutrinum quoque inuentum à sa-
pientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. Homi-
nis enim, non sapientis inuenta sunt: tam mehercules quàm nauigia, quibus amnes,
quibusque maria transimus, aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis, & ad-
ditis à tergo gubernaculis, quæ huc atque illuc cursum nauigij torqueant: & exem-
plum à piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & leui eius in vtrumque momento
velocitatem suam flectunt. Omnia hæc quidem, inquit, sapiens inuenit: sed mino-
ra, quàm vt ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit. Imo non ab aliis excogitata
ista sunt, quàm à quibus hodiéque curantur. Quædam nostra demum prodisse me-
moria scimus: vt [23] speculariorum vsum, perlucente testa, clarum transmittentium
lumen: vt [24] suspensuras balneorum, & impressos parietibus tubos, per quos circum-
funderetur calor, qui ima simul & summa foueret æqualiter. Quid loquar marmora,
quibus templa, quibus domus fulgent? Quid [25] lapideas moles in rotundum ac leue
formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta suscipimus? Quid [26] verborum
notas, quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur?
Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt: sapientia altius sedet, nec manus
edocet, animorum magistra est. Vis scire, quid illa eruerit, quidve effecerit? Non in-
decoros corporis motus, nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spi-
ritus, aut [27] in exitu aut [28] in trāsitu, formatur in vocē: non arma, nec muros, nec bella:
vtilia molitur, paci fauet, & genus humanum ad concordiam vocat. Non est, inquam,
instrumentorum ad vsus necessarios opifex. quid illi tam paruula assignas? artificem
vides vitæ. Alias quidem artes sub dominio habet. nam cui vita, illi vitæ quoque orna-
mēta seruiunt: ceterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quæ sint
mala, quæ videantur, ostendit: vanitatem exuit mētibus, dat magnitudinem solidam:
inflatam vero & ex inani speciosam reprimit: nec ignorari sinit, inter magna quid in-
tersit & tumida: [29] totius naturæ notitiam, ac suæ tradit. Quid sint dij, qualésque, de-
clarat: quid inferi, quid [30] lares & genij. Quid [31] in secundam numinum formam ani-
mæ perpetuæ, [32] vbi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. [33] Hæc eius ini-
tiamenta sunt, per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium deorū templum
mundus iste reseratur: cuius vera simulacra, verasque facies cernendas mentibus pro-
tulit. nam ad spectacula tam magna hebes visus est. ad initia deinde rerum redit, &
æternam [34] rationem toti inditam, & [35] vim omnium seminum singula propriè figu-
rantem. Tum de animo cœpit inquirere, vnde esset, vbi, quamdiu, [36] in quot membra
diuisus. Deinde à corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque & argu-
menta eius excussit: post hęc, quēadmodum discernerentur [37] vitæ ac necis ambigua:
in vtraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, vt Posidonio vi-
detur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignū inuen-
tu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo vsu iudicaturus. ponēda non sumeret.
[38] Anacharsis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Dein quia
[39] apud Homerum inuenitur figuli rota, mauult videri versus falsos esse, quàm fabu-
lam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse auctorem contendo: & si fuit, sapiens qui-
dem hoc inuenit, sed non tamquam sapiens: sicut multa sapientes faciunt, qua homi-
nes sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit,

quà velox eſt, non quà ſapiens. Cuperem Poſidonio aliquem vitrarium oſtendere, qui [40] ſpiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. Hæc inuenta ſunt, poſtquam ſapientem inuenire deſiuimus. Democritus, inquit, inueniſſe dicitur fornicem, vt lapidum curuatura paulatim inclinatorum medio ſaxo alligaretur. Hoc dicam falſum eſſe. Neceſſe eſt enim ante Democritum, & pontes, & portas fuiſſe, quarum fere ſumma curuantur. Excidit porro vobis eumdem Democritum inueniſſe, quemadmodum [41] ebur poliretur, quemadmodum decoctus calculus in ſmaragdum conuerteretur, quà hodiéque coctura inuenti [42] lapides coctiles colorantur. Iſta ſapiens licet inuenerit, non quà ſapiens erat, inuenit. multa enim facit, quæ ab imprudentiſſimis aut æquè fieri videmus, aut peritiùs, aut exercitatius. Quid ſapiens inueſtigauerit, quid in lucem protraxerit, quæris? Primum rerum naturam, quam non vt cetera animalia oculis ſecutus eſt, tardis ad diuina. Deinde vitæ legem, quam [43] ad vniuerſa direxit: nec noſſe tantum, ſed ſequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quàm imperata. Vetuit parere opinionibus falſis, & quanti quidque eſſet, vera æſtimatione perpendit: damnauit mixtas pænitentiæ voluptates. Et bona ſemper placitura laudauit, & palàm fecit, feliciſſimum eſſe, cui [44] felicitate opus non eſt: potentiſsimum eſſe, qui ſe habet in poteſtate. Non de ea philoſophia loquor, quæ [45] ciuem extra patriam poſuit, [46] extra mundum deos, quæ virtutem donauit voluptati: [47] ſed de illa, quæ nullum bonum putat, niſi quod honeſtum eſt; quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deleniri poteſt; cuius hoc pretium eſt, non poſſe pretio capi. Hanc philoſophiam fuiſſe illo rudi ſæculo, quo adhuc artificia deerant, & ipſo vſu diſcebant vtilia, non credo: [48] ſicut ante fortunata tempora, cum in medio iacerent beneficia naturæ promiſcuè vtenda, antequam auaritia atque luxuria diſſociauere mortales, & ad rapinam ex conſortio diſcurrere, non erant illi ſapientes viri, etiam ſi faciebant facienda ſapientibus. Statum quidem generis humani, non alium quiſquam ſuſpexerit magis; nec ſi cui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probauerit, quàm quod apud illos fuiſſe memoratur, apud quos

—— nulli ſubigebant arua coloni,
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant, ipſáque tellus,
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: ſufficiebat illa, vt parens, in tutelam omnium: hæc erat publicarum opum ſecura poſſeſsio. Quid ni ego illud locupletiſsimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non poſſes? Irrupit in res optime poſitas auaritia: & dum ſeducere aliquid cupit, atque in ſuum vertere, omnia fecit aliena, & in anguſtum ex immenſo redacta, paupertatem intulit, & multa concupiſcendo, omnia amiſit. Licet itaque [49] velit nũc concurrere & reparare quod perdidit; licet agros agris adiiciat, vicinum vel [50] pretio pellat aëris, vel iniuria; licet in prouinciarum ſpatium rura dilatet, & poſſeſsionem vocet, per ſua longam peregrinationem: nulla nos finium propagatio eo reducet, vnde diſceſsimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus: vniuerſum habebamus. Terra ipſa fertilior erat illaborata, & in vſus populorum non diripientium larga. Quidquid natura protulerat, id non minus inueniſſe, quàm inuentum monſtrare alteri, voluptas erat: nec aut vlli ſuperare poterat, aut deeſſe. inter concordes diuidebatur. Nondum valentior impoſuerat infirmiori manum, nondum auarus abſcondendo [51] quod ſibi iaceret, alium neceſſariis quoque excluſerat: par erat alterius, ac ſui cura. Arma ceſſabant, incruentæque humano ſanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi, quos aliquod nemus denſum à ſole protexerat, qui aduerſus ſæuitiam hiemis, aut imbris, vili receptaculo tuti ſub fronde viuebant, placidas tranſigebant ſine ſuſpirio noctes. Sollicitudo nos in noſtra purpura verſat, & acerrimis excitat ſtimulis: [52] mollem ſomnum illis dura tellus dabat. Non impendebant cælata laquearia: ſed in aperto iacentes ſidera ſuperlabebantur, & inſigne ſpectaculum noctium, mundus in præceps agebatur, ſilentio tantum opus ducens. tam interdiu illis, quàm noctu, patebat proſpectus huius pulcherrimæ domus: libebat intueri ſigna, ex media cæli parte vergentia, rurſus ex occulto alia ſurgentia. Quid ni iuuaret vagari inter tam late ſparſa miracula? At vos ad omnem [53] tectorum pauetis ſonum, & inter picturas veſtras ſi quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant [54] domos, inſtar vrbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis vmbra ru-

pis aut arboris, & perlucidi fontes, riuique non opere, nec fistula, nec vllo coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes, & prata sine arte formosa, inter hæc agreste domicilium, rustica positum manu. Hæc erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem: nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamuis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, [55] non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo nomen est. Non tamen negauerim fuisse alti spiritus viros, & vt ita dicam, [56] à diis recentes. neque enim dubium est, quin meliora mũdus nondum effetus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem: ars est, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum fæce quærebant, parcebantque adhuc [57] etiam mutis animalibus: tantum aberat, vt homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum: adhuc non eruebatur. Quid ergo? ignorantia rerum innocentes erant. multum autem interest, vtrum peccare aliquis nolit, an nesciat. Deerat illis iustitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quædam rudis vita: virtus non contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur: & in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, non virtus est.

I. LIPSIVS.

1. PHilosophiæ, quod bene.] *Aristotelis illud assidet*: Qui docuissent nos magis venerabiles debere esse iis qui genuissent τοὺς μὲν γὰρ τοῦ ζῆν, τοὺς δὲ τοῦ καλῶς ζῆν παρόχους: illos enim viuendi tantum, hos bene viuendi auctores esse.

2. Si beneficiaria res.] *Beneficij alieni, quæque tribui posset.*

3. Zaleuci leges Charondæque.] *De His aliquid Manuduct.* I. *Dissert.* V.

4. Et Casulis tectos.] *Erasmi diuinatio est: at scripti,* è caucasis lectos, *aut,* causalis. *Et hercle vix melius est edere: nisi quod* casæ *non primo statim factæ, sed post rupes & antra ingenio repertæ sunt. Hunc gradum Lucretius facit, lib.* V.

Sed nemora, atque cauos montes, siluásque colebant,
Et frutices inter condebant squallida membra.

De cultioribus iam autem narrat,

Inde casas postquam, ac pelles, ignémque pararunt,
Et mulier coniuncta viro concessit in vnum.

Fortasse in Seneca igitur, & aut cauis tectos.

5. Docuit tecta moliri.] *Cicero ad Philosophiam*: Tu eos inter se primo domiciliis, deinde coniugiis iunxisti.

6. Cænationi epulum.] *Magnum & amplum conuiuium. Nec displiceat scribi,* populum. *Ita Seneca Epist.* CXV. capacem populi cænationem *dixit*.

7. Vicis intrementibus.] *Iuuenalis Sat.* III.

—— modo longa coruscat
Sarraco veniente abies, atque altera pinnum
Plaustra vehunt. nutant alte, populoque minantur.

8. Furcæ vtrimque suspensæ.] *Fortè*, suspensam.

9. Et Dædalum?] *Plinius lib.* VII. *cap.* LVII. *Alij* Talo *tribuunt, qui Dædali ex sorore nepos, vt Diodorus* IV. *Bibliotheca.*

10. Crocum latentibus fistulis.] *Quod in theatris fiebat ad sparsionem. Nos De Amphitheatro, cap.* XVI.

11. Euripos subito.] *Id quoque in spectaculis & Circo. nam ibi impletis iis fossis, per occultos canales ex Aquæductibus, totam arenam inundabant, ad Naumachiam aut talia.*

12. Versatilia cænationum laq.] *De quibus Suetonij Nerone, cap.* XXXI. *Fuere &* triclinia versatilia, *ad iocum, et homines floribus ac rosis inuoluendos: apud Lampridium in Eligabalo.*

13. Terra posuit in summo.] *Non in imo, vt metalla. In summo sunt herbæ, fruges, stirpes.*

14. Quam militem.] *Nam bella è talibus, ex auro, inquam, & luxu.*

15. Non auium plumæ.] *Nam & eæ olim in vsu agrestibus, aut siluicolis. vt de Philoctete Attius, apud Ciceronem:*

Configo tardus celeres, stans volatiles,
Pro veste pinnis membra textis contegens.

Sunt & noui orbis Inds, qui plumatili veste hac vtuntur.

16. Tergis vulpium ac murium.] *Quod de Germanis Tacitus*: Gerunt & ferarum pelles, proximi ripæ negligentius. vlteriores exquisitius. *Isidorus*: Mastruca, vestis Germanica ex pelliculis ferarum. *De Scythis, Iustinus*: Lanæ iis vsus ignotus: pellibus tantum ferinis aut marinis vestiuntur. *De* marinis, *haud temere mutem: nam & in Tacito est de* pellibus belluarum, quas exterior Oceanus gignit. *Tamen alij*, murinis: *quod esset hic pro Seneca, de* muribus. *Quod idem ex Eginharto, in vita Caroli Magni*: Ex pellibus lutrinis vel murinis (*ita scriptus liber*) thorace confecto, humeros ac pectus hieme muniebat. *Sunt autem isti mures Scy-*

thici, Martium & Hermelinarum *nomine hodie noti. Ceterum & in Homero, Agamemnon* - - - ἕσσατο δέρμα λέοντος: texit se pelle leonis, *itemque Dolon, & Nestor. Apollonij etiam Scholiastes notat:* αὐτῆς τοῖς ἥρωσι τὸ δερματοφορεῖν: Sollenne heroibus, pelles gestare.

17. Multa abdidit loca.] *Cur vetustas* abdat? *aliquis suspicetur,* adedit: *sed tolero.*

18. Excitatur ciuitas.] *In aliis,* exercitatur: *quod præferam.*

19. Quod lato feriunt.] *Ouidiani versus sunt è* VI. *Metamorph. certamine Palladis cum Arachne. et si paullo aliter ibi leguntur, & medium vnũ Seneca omisit. At cur hic libri scripti consensu,* Quod lato pariunt? *Gruterus acutè putat,* pauiunt, *fuisse: quod antiquis percutere est. Sed antiquum: Ouidius vix est vt vsurparit. Unde ergo libri turbant leui sæpe & ridicula causa: ac fuerit in archetypo aliquo,* fariunt. *inde hoc,* pariunt, *diffusum.*

20. Vestis nihil celatura.] *Serica, bombycina, & id genus pellucida: Adde de Benef.* VII. *cap.* IX. *& Consol. ad Helu. cap.* XV.

21. Et iteratum.] *Est à Pinciano, etsi libri,* inter aratrum. *Sed bene bonus Censor. est enim agriculturæ vox: & in Columella* Arationem iteratio sequitur, vt veruactum resoluatur in puluerem. *Imo &* Tertiatio *sæpe.*

22. Quin sutrinum quoque.] *Quippini. nam & Stoicorum sapiens, bonus sutor est. Manud.* 3. *Dissert.* 17.

23. Speculariorum vsum.] *Specularia, quadræ siue orbes fenestris inserti, ad lucem immittendam, ventos excludendos: vicem & vsum hodie vitreorũ. Dicta à lapide Speculari: cui hoc nomen à natura tralucente. Creber olim in Hispania, Cypro, Cappadocia, Africa: nunc sitne in notitia, nescio, vix in vsu. At olim frequenti. neque enim Canationes solum aut cubicula eo illustrabant, sed Balnea (supra, in Epistola* LXXXVI.) *sed totas Porticus, in Plinij Epistola* XVIII. *libri* II. *Item Pomaria & Hortos (tanta copia erat) contra cæli iniurias sic claudebãt. ex Martiali palam, lib.* 8. *Epigr.* XIV. *&* LXVIII. *Adde nostrum de Prouid. cap.* 4.

24. Suspensuras balneorum.] *Eadem voce & sensu Palladius, opinor, lib.*1. *cap.* XL. suspensuras cellarum *in Balneis dixit: id est,* locum ab humore suspensum, *vt idem loquitur, &* ne vligo refrigeraret. *Nam antea simpliciter Balneas solo instruebant: postea repertum, suspendi, & à terra paullum alleuari, ob caussam dictam. & vt calor diutius perseueraret. Ita Vitruuius lib.* V. *cap.* X. Suspensuras caldariorum *facit: vt* tegulis sesquipedalibus solum sternatur, & supra laterculis bessalibus pilæ struantur, atque eæ habeant altitudinem pedũ duorum. *Vides suspensionem: an à Sergio Orata primum repertam? Ita enim Plinius libro* IX. *cap.* LIX. Sergius Orata primus inuenit pensiles balneas. *Nominat easdem, & idem hoc æui indicat, lib.* 26. *cap.* III. *vbi de Asclepiade medico:* Tum primum, *inquit,* pensilium balnearum vsu ad infinitum blandiente. *Quando primum? Asclepiade medicante, qui Cn. Pompey, & Mithridatis regis, temporibus vixit: ergo Sergij Oratæ, aut circa, qui L. Crassi oratoris. Ita quod Seneca ait* sua memoria prodisse, *laxius paullo capiendum est: sicut & de* Notis, *quæ Ciceronis æuo innotuerunt. An aliquis putet, alias Suspensuras intelligi? nempe super hypocausta & camerationes suppositas, vbi ignis, & superiora per tubos calefacta? Pæne hoc censeam, & nouitij id fuisse inuenti: de quo scripsi in Epistola* LXXV. *Centuriæ* 3. *ad Belgas, amico meo Balthazari Robiano. Porro quod vir & medicus doctissimus,* Pensiles balneas *interpretatur ipsa labra à laquearibus suspensa, & leui motu huc illuc agitanda nescio, & hæreo, donec testimonio ab antiquitate impellar.*

25. Lapideas moles.] *Columnas.*

26. Verborum notas.] *De quibus exsecutus sum in epistola* 27. *Centuriæ* 1. *ad Belgas.*

27. In exitu.] *Sicut in tuba.*

28. In transitu.] *In foratili tibia.*

29. Totius naturæ ac suæ.] *Alludit ad finem, Viuere secundum naturam vniuersi, & suam: de quo ego Manud.* III. *aliquot Dissertationibus.*

30. Lares & Genij.] *Distincta hæc, & quomodo, vide Physiol.* 1. *Dissert.* 18.

31. In secundam numinum.] *Proximo à diis loco, & dignitate. Nam & pars Deorum sunt.*

32. Vbi consistant.] *Circa imum ætherem, & cælum Lunæ. Nos in Physiol.* 3. *Diss.* XIV.

33. Hæc eius initiamenta.] *Dixi aliquid Physiol.* II. *Dissert.* 6.

34. Rationem toti inditam.] *Incorporalem illam Rationem, de qua Physiol.* 1. *Dissert.* 7. Toti *autem, id est Mundo. Nam Stoicus sermo disparat hoc ab* Vniuerso. *Nos quoque in Physiol.* II. *Dissert.* V.

35. Vim omnium seminum.] *De qua vide Physiol.* 3. *Dissert.* 4.

36. In quot membra.] *Ita partes appellat: quæ Stoicis octo sunt. Vide Physiol.* 3. *Dissert.* 17.

37. Vitæ ac necis ambigua.] *Nam vita videtur nobis, quod mors est: & contra. Nam animus hic inclusus, velut carcere aut sepulchro potius continetur: viuit & viget liber illic, & inter stellas.*

38. Anacharsis rotam.] *Laërtius:* Εὗρε δ' εἰς τὸν βίον ἄγκυράν τε, καὶ κεραμικὸν τρόχον, ὥς τινες: Repperit (*Anacharsis*) ad vitæ vsum & Anchoram, & Rotam figuli, vt quidam volunt. *Addit,* vt quidam: *& ostendit dubitatum. Strabo certe Euphorum etiam reprehendit, qui id dixerit:* πῶς γάρ; *inquit,* ὃν οἶδεν Ὅμηρος πρεσβύτερος ὤν: Quomodo enim? quam Homerus nouit, qui est antiquior. *Sed eleuatur aut repellitur hoc argumentum à Posidonio, in Seneca mox verbis.*

39. Apud Homerum inuenitur.] *Palam Iliad.* Σ. *sub finem, his versibus:*

> - - ὡς ὅτε τις τροχὸν ἄρμενον ἐν παλάμῃσιν:
> Ἑζόμενος κεραμεὺς πειρήσεται, αἴ κε θέῃσιν:
> Sicut cum figulus tractare rotam meditatur,
> Et specimen capit, an celeri sat turbine currat.

Posidonius viderit, qui optimos & decentissimæ imaginis versus amolitur.

40. Spiritu vitrum.] *Eadem hodie formatura est, & miranda.*

41. Ebur poliretur.] *Non opinor Democritum repperisse. vnde enim Homerus adhiberet in ornamentis ebur? vt in equi phaleris. Iliad.* Δ. *versu* CXLI. *Et Odysseæ* Τ. *in Somni portis,* πριστὸν ἐλέφαντα, sectum ebur *agnoscit. Sane scripti hic fere libri,* moliretur, *vel,* molliretur: *quod verius igitur puto, etiam è sequentium similitudine.*

42. Lapides coctiles.] *Scripti plerique,* lapides ad hoc vtiles.

43. Ad vniuersa direxit.] *Nec male,* vniuersi. *Intelligit autem finem illum, Naturam sequi.*

44. Felicitate opus non est.] *Nempe illa externa, & vulgi.*

45. Ciuitatem extra patriam.] *Nam Epicurus à republica suos remouet, & sibi viuere quemque iubet. societatem soluit.*

46. Extra mundum deos.] *De Benefic. lib. IV. cap. XIX.*

47. Sed de illa.] *Stoica.*

48. Sicut ante fortunata.] *Libri scripti,* sicut autem. *Et certe,* ante, *non placet: nam de illisipsis fortunatis temporibus loquitur. Fortasse, transposita litterula,* sicut vatum fortunato tempore. *Nam poëta hæc temporanobis deformant. Sin autem, legito:* Sicut ante, fortunato tempore.

49. Velit nunc concurrere.] *Fortasse,* conuerrere.

50. Pretio pellat aeris.] *Muretus fecit,* pellat agris. *Scripti,* eris: *legendum,* eis, *vel,* terris.

51. Quod sibi iaceret.] *Sine vsu, & fructu: abditum, aut sepositum.*

52. Mollem somnum illis.] *Meus & quidam, voce præmissa:* aquam mollem, *liceat:* ad aquam.

53. Tectorum pauetis sonum.] *Ruinæ metu.*

54. Domos instar vrbium.] *Docuit in Admirandis, Romæ sic fuisse.*

55. Non fuere sapientes.] *Vide Manud. II. Dissert. V.*

56. A diis recentes.] *Ab illis conditos factosque, nulla adhuc propagine.*

57. Etiam mutis animalibus.] *Id est, piscibus. à quibus prima cædes cœpit, & in obsonium illis versi.*

MVRETVS.

ILLA, inquit, sparsos & casulis tectos.] *E Posidonio nimirum hauserat Cicero, cum illa de philosophia scriberet:* Tu eos inter se primo domiciliis, deinde cõiugiis, tum litterarum & vocum communione iunxisti.

Vt & Diogenem mireris & Talum?] *Alij* & Dædalum. *Et certe Plinius serræ inuentorem Dædalum facit. Eius verba sunt è capite 56.* Fabricam materiariam Dædalus, & in ea serram, asciam, perpendiculum: terebram, glutinum, ichthyocollam, *At Ouidius Peraicem Dædali sororis filium. Ita enim de eo scribit octauo metamorphoseon:*

> Ille etiam medio spinas in pisce notatas
> Traxit in exemplum: ferroque incidit acuto
> Perpetuos dentes: & serræ repperit vsum
> Primus.

At Diodorus Siculus Talum, his verbis ex quarto bibliotheca: τῆς ἀδελφῆς τοῦ Δαιδάλου γενόμενος υἱὸς Τάλως ἐπαιδεύετο παρὰ Δαιδάλῳ, παῖς ὢν τὴν ἡλικίαν, εὐφυέστερος δ' ὢν τοῦ διδασκάλου, τὸν κεραμευτικὸν ἐξεῦρε, καὶ σιαγόνι περιτυχὼν ὄφεως, καὶ ταύτῃ ξυλίφιον μικρὸν διαπρίσας ἐμιμήσατο τὴν τραχύτητα τῶν ὀδόντων. διόπερ κατασκευασάμενος ἐκ σιδήρου πρίονα, καὶ διὰ τούτου πρίζων τὰ ἐν τοῖς ἔργοις ξύλινα ἔδοξεν εὔχρηστον εὑρηκέναι μέγα πρὸς τὴν τεκτονικήν. *Hanc igitur scripturam in vetere etiam libro meo repertam sequi visum est.*

Anacharsis.] *At Diodorus, vt vidimus hoc quoque inuentum tribuit Talo. Alij, vt ait Plinius Hiperbio Corinthio.*

PINCIANVS.

PHILOSOPHIÆ autem quod bene viuimus.] *Remoue verbum* autem, *ex eadem.*

Pro certo deberetur.] *Lege per minorem cum præcedentibus,* pro certo haberetur, *ex eadem.*

Cuius scientiam nulli dederunt.] Vlli *habent, non* nulli, *antiquiora duo exemplaria.*

Et sapientia quod in se optimum habet.] *Superuacanea est coniunctio* &, *ex eisdem.*

Inter septem æui sapientia notus.] *Scribe* notos, *non* notus: *ex castigatis exemplaribus. Posset etiam legi,* inter septem æui illius sapientes natus.

Nec illi fabricæ asseram gloriam.] Illam *lego non* illi, *ex vetere lectione.*

Ante architectores fuisse.] *Non* architectores, *sed* architectonas *præfert eadem litteris Græcis, quanquam male delineatis & vacillantibus.*

Et ferro per designata currente.] *Scribe* serra, *non* ferro, *ex eadem.*

Non enim tecta cœnationum epulas receptura parabantur,] *Scribe,* Non enim tecta cœnationi epulum recepturæ parabantur, *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

Et in procliue disposita.] *Idem exemplar* deposita *legit, non* disposita.

In summo venas iacentes liquefactas fudisset.] Liquefacta, *non* liquefactas, *ex eodem scribendum.*

Ipsa tales inueniunt,] Ista *mallem legeres, quam* ipsa.

Et animo humum spectante.] *Sunt codices in quibus verbum* animo *non habetur.*

Quæ si audire humanum genus voluerit,] *Scribe,* Quam, *non* Quæ: *vt referas ad naturam. ex vetere lectione.*

In deliciis laborantur etiam.] In delicias laboratur, *eadem. In qua verbum,* etiam *non habetur.*

Facilem actum vitæ daret,] *Legendum fortasse,* Facilem ac tutam vitam daret.

Nos ista perniciosa, nos misera.] *Corrige,* Nos ista preciosa. Nos mira. *ex vetere lectione.*

Itaque hinc textorum. hinc fabrorum officinæ sunt,] *In quibusdam codicibus non* hinc *habetur, sed* huic: *non minus commoda lectione.*

Separata coire cogantur.] *Castigua,* spata coire cogantur, *ex omni antiqua lectione.*

Textricum quoque artem à sapientibus dixit inuentam.] Textrini *lege per minorem, non* Textricum, *recte. vt non multo post* sutrinum.

Quod lato pariunt insecti pectine dentes.] *Sic legitur in omnibus scriptis exemplaribus. Sed* feriunt *esse legẽdum, non* pariunt, *docet Ouid. 6. Metamor. vnde hi versus desumpti. Quos notãdum in eodem Ouidij .6. aliter haberi:*

> Inseritur medium radiis sub tegmen acutis,
> Quod digiti expediunt, atque inter stamina ductum
> Percusso feriunt insecti pectine dentes.

nisi forte Seneca ex commodo suo illos concidit.

Proscissum aratro solum & inter aratrum.] *Legendum reor,* non inter aratrum, *sed* iteratum.

Et sæpius regeruntur.] *Legendum credo* teteruntur, *non* regeruntur. *præcessit enim* atritum.

Omnia hæc quidem, inquit, sapiens inuenit.] *Error in ordine verborum. Corrige ex codice Fatuadi & Primitiui:* Omnia hæc, inquit, sapiens quidem inuenit.

Deinde à corporibus se ad incorporalia transtulit.] *Corrige,* Deinde à corporalibus se ad incorporalia transtulit, *ex vetere lectione.*

Quia homines sunt, non quia sapientes.] *Lego* qua *non* quia, *vtrobique. Nam & statim subiicitur,* qua velox est, non qua sapiens.

Qui cursu omnes anteibit.] *Dictio* qui *tollenda, ex vetere lectione.*

Aliquem vitriarium ostendere,] Vitrarium, *non* vitriarium, *legit in antiquo exẽplari; quod & videtur exposcere analogiæ ratio. Præterque grammaticos quosdam, id magis approbare video.*

Qui vix diligenti manu effingerentur.] *Vetus lectio,* qui vix diligentia manuum effingerentur.

Quemadmodum ebur molliretur.] *Sic quidem legunt omnes scripti codices. Sed* poliretur *existimo legendum, non* moliretur.

Non quia sapiens erat.] *Corrigendum, vt ante admonui,* non qua sapiẽs erat, *adstipulãte etiam vetere lectione.*

Sed illa quæ nullum bonum putat.] *Scribe,* sed de illa quæ nullum bonum putat, *ex eadem.*

Tam inter diem illis quam noctem patebant prospectus huius pulcherrimæ domus.] *Castigo,* Tam interdiu illis quam noctu patebat prospectus huius pulcherrimæ domus.

Et (vt ita dicam) à diis recentes.] *Sunt exemplaria quæ* recedentes *habeant, non* recentes.

ERASMVS.

QVID in secundam nominum formam animæ perpetuæ,] *Sic magno consensu habebant exemplaria. Si pro* nominum, *legamus* hominum, *tolerabilior fuerit lectio: vt intelligas animas perpetuas in secundam hominum formam. Perit enim forma corporis, sed manet ea qua potior est, aut alia datur priore melior. Sed vero propius est, fuisse scriptum,* numinum formam. *Numinum enim est immortalitas, animæ secundam habent formam: quod esse quidem cœperunt, sed non desinunt esse. Mollior erit sermo, si sublata præpositione legas,* secundum numinum formam perpetuæ: *id est, more numinum.*

OPSOPOEVS.

DOctiss. *Scaliger Castigat. in Tibull. male excusum ait* extendat. *scribendum* extendant, *nempe* tela. *quæ numero plurali, sunt instrumenta textoria. Sic enim Tibullus,*

> Firmaque conductis adnectit licia telis. *Alibi:*
> Atque aliqua assidue textrix operata Mineruam
> Cantat, & apploso tela sonant latere.

Doctissimo Iureto videtur aptior esse lectio v. c. Primum rerum naturam.

Verum est, *à diis recentes. Sic libro Quare bonis viris mala accidant, cum sit prouidentia, cap.* 11. Demetrij nostri hæc vox est. à qua recens sum.

GRVTERVS ET IVRETVS.

VERSATILIA cænationum laquearia.] *Sic appellare videtur* cænationes *illas rotundas, quæ vice mundi, vt ait Suetonius in Nerone, circumagerentur. meminit & Lampridius in Eliogabalo:* Oppressit in tricliniis versatilibus parasitos suos violis & floribus, sic vt animam aliqui efflauerint cum eripi ad summum non possent. *Vide Fuluium Vrsinum in append. P. Ciacconij de Triclinio.*

Tergis vulpium induitur ac murium.] *Mures antiqui intellexerunt non tantum domesticas illas bestiolas penori infestas, sed siluestres ferasque bestias minoris forma, pelle commendabiles, quo in genere sunt martes & hermelini. de iis plura vide apud Turnebum lib. 15. cap. 23. Aduers.*

Speculariorum vsum.] *Sic vocabantur quibus lumen transmittebatur & sol admittebatur in ædes, vt hodie per vitreamina & chartacea fit. l. 12. §. specularia ff. de instr. vel instr. l. 9. §. 1. ff. quod vi aut clam. Martialis lib. 8. Epigr.*

> Hibernis obiecta notis specularia puros
> Admittunt soles, & sine fece diem: *Seneca supra.*

Quãtæ nunc aliquis rusticitatis damnet Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat? *Brissonius lib. 17. de verb. sign.*

Impressos parietibus tubos.] *De iis Alciatus lib. 12. Parerg. cap. 2.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

LVGDVNENSIS coloniæ incendium triste, & subitum: ea iniectione, cogitandum de inopinatis, & quæ homini possunt accidere. Ponit ante oculos incerta & fluxa hæc rerum: maxima & firmissima minui, mutari, subduci, terræmotu, aquis, flammis. Omnia mortalia morte damnata esse. Ergo nec istam homini, nec infamiam timenda.

EPIST. XCI.

LIBERALIS noster nunc tristis est, nunciato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Mouere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ

amantissimum. Quæ res efficit, vt firmitatem animi sui quærat, quam videlicet ad ea quæ timeri posse putabat, exercuit: hoc vero tam inopinatum malum, pæne inauditum, non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. Multas enim ciuitates incendium vexauit, nullam abstulit. Nam etiam vbi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: & quamuis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta depascitur, vt nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix vmquam tam grauis & perniciosus fuit motus, vt tota oppida euerteret. Numquam denique [2] tam infestum vlli exarsit incendium, vt nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quæ singula illustrare vrbes singulas possent, vna nox strauit; & in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat? vbique armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum quod ostendebatur in Gallia, quæritur. Omnibus fortuna, quos publice afflixit, quod passuri erant, timere permisit: nulla res magna non aliquod habuit ruinæ suæ spatium: in hac, vna nox fuit inter vrbem maximam, & nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quam periit, narro. Hæc omnia Liberalis nostri affectum inclinant, [3] aduersus sua firmum & erectum, nec sine caussa concussus est. Inexspectata plus aggrauant: nouitas adiicit calamitatibus pondus: nec quisquam mortalium non magis, [4] quod etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improuisum esse debet. in omnia præmittendus est animus: cogitandumque, non quidquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cum voluit, & florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduũ, quidve difficile est? non vna via semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus aduocat, modo suis contenta viribus, inuenit pericula sine auctore. Nullum tempus exceptum est: in ipsis voluptatibus caussæ doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hibernisque maiores, agitur æstiua tranquillitas. Sine hoste patimur hostilia: & cladis caussas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Quidquid longa series, multis laboribus, multa Deum indulgentia struxit, id vnus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, [5] qui diem dixit, [6] horam, momentumque temporis, euertendis imperiis sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostræ solatium, rerumque nostrarum; si tam tarde perirent cuncta, quam fiunt: [7] nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum. Nihil priuatim, nihil publice stabile est: tam hominum, quam vrbium, fata voluuntur. Inter placidissima terror exsistit, nihilque extra tumultuantibus caussis, mala vnde minime exspectabantur, erumpunt. Quæ domesticis bellis steterant regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quota quæque felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea quæ possunt euenire, firmandus. Exsilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. potest te patriæ, [8] potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abiicere, potest hoc ipsum in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanæ conditio ponatur: nec quantum frequenter euenit, sed quantum plurimum potest euenire, præsumamus animo, si nolumus opprimi, nec vllis inusitatis velut nouis obstupefieri. In plenum cogitanda fortuna est: Quoties Asiæ, quoties Achaiæ vrbes vno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprum quoties vastauit hæc clades? quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nunciati sunt totarum vrbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nunciantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaque aduersus fortuita: & quidquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, quam rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentumque prouinciarum, quibus [9] & inserta erat, & excepta, vni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaia clarissimarum vrbium iam fundamenta consumpta sint, nec quidquam exstet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque industria posita vertit dies: iuga montium diffluunt, totæ desedere regiones. Operta sunt fluctibus, quæ procul à conspectu maris stabant: vastauit ignis colles, per quos elucebat: erosit & quondam altissimos vertices, solatia nauigantium, ac speculas, [10] ad humilem arenam deduxit. Ipsius naturæ opera vexantur: & ideo æquo animo ferre debemus vrbium

excidia. Caſura omnia exſtant: omnibus exitus manet: ſiue interna vi flatuque [11] præcluſa violenti pondus, ſub quo tenentur, excuſſerint; ſiue torrentium [12] in abdito vis obſtantia effregerit; ſiue flammarum violentia compaginem ſoli ruperit; ſiue vetuſtas, à qua nihil tutum eſt, expugnauerit minutatim; ſiue grauitas cæli eiecerit populos, & ſitus deſerta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum eſt: hoc vnum ſcio. omnia mortalium opera, mortalitate damnata ſunt: inter peritura viuimus Hæc ego atque eiuſmodi ſolatia admoueo Liberali noſtro, incredibili quodam patriæ ſuæ amore flagranti: quæ fortaſſe conſumpta eſt, vt in melius excitaretur. Sæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria: multa ceciderunt, vt altius ſurgerent, & in maius. [13] Timagenes felicitati vrbis inimicus aiebat, *Romæ ſibi incendia ob hoc vnum dolori eſſe, quod ſciret meliora reſurrectura, quam arſiſſent.* [14] In hac quoque vrbe veriſimile eſt certaturos omnes eſſe, vt maiora certioraque, quam amiſere, reſtituantur. [15] Sint vtinam diuturna, & melioribus auſpiciis in æuum longius cōdita! Nam huic coloniæ ab origine ſua [16] centeſimus annus eſt, ætas ne homini quidem extrema. A Planco deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate, conualuit: quæ tamen grauiſſimos caſus intra ſpatium humanæ pertulit ſenectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque ſortis ſuæ, & ſciat nihil inauſum eſſe fortunæ. Aduerſus imperia illam idem habere iuris, quod aduerſus imperantes: aduerſus vrbes idem poſſe, quod aduerſus homines. Nihil horum indignādum eſt. in eum intrauimus mundum, in quo his legibus viuitur. Placet? pare. non placet? quacumque vis exi. Indignare, ſi quid in te iniqui proprie conſtitutum eſt: ſed ſi hæc imos ſummoſque neceſſitas alligat, in gratiam cum fato reuertere, à quo omnia reſoluuntur. Non eſt quod nos tumulis metiaris, & his [17] monumentis, quæ viam diſparia prætexunt: Æquat omnes cinis. impares naſcimur, pares morimur. Idem de vrbibus, quod de vrbium incolis dico: tam Ardea capta, quam Roma eſt. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate diſtinxit, niſi dum ſumus. Vbi vero ad finem mortalium ventum eſt: Diſcede, inquit, ambitio: omnium quæ terram præmunt, [18] ſiremps lex eſto. Ad omnia patienda pares ſumus: nemo altero fragilior eſt, nemo in craſtinum ſui certior. Alexander Macedonum rex diſcere Geometriam infelix cœperat, ſciturus quam puſilla terra eſſet, ex qua minimum occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, quod intelligere debebat falſum ſe gerere cognomen. quis enim eſſe magnus in puſillo poteſt? Erant illa quæ tradebantur, ſubtilia, & diligenti intentione diſcenda: non quæ percipere poſſet væſanus homo, & trans Oceanum cogitationes ſuas mittens. *Facilia*, inquit, *me doce.* Cui præceptor: *Iſta*, inquit, *omnibus eadem ſunt, æque difficilia.* Hoc puta rerum naturam dicere: Iſta de quibus quereris, omnibus eadem ſunt: nulli dari faciliora poſſunt: ſed quiſquis volet, ſibiipſi illa reddet faciliora. Quomodo? æquanimitate. Et doleas oportet, & ſitias, & eſurias, & ſeneſcas, & ſi tibi longior contigerit inter homines mora, & ægrotes, & perdas aliquid & pereas. Non eſt tamen quod iſtis, quæ te circumſtrepunt, credas: nihil horum malum eſt, nihil intolerabile, aut durum. Ex conſenſu iſtis metus eſt. ſic mortem times, quomodo famam: quid autem ſtultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noſter ſolet dicere, *eodem loco ſibi eſſe voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim*, inquit, *mea refert*, [19] *ſurſum iſti an deorſum ſonent?* Quanta dementia eſt vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuiſtis ſine cauſſa: ſic & illa, quæ numquam timeretis, niſi fama iuſſiſſet. Numquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aſperſus? nec morti quidem hoc apud nos noceat: [20] & hæc malam molitionem habet. Nemo eorum qui illam accuſant, expertus eſt. interim temeritas eſt, damnare quod neſcias. At illud ſcis, quam multis vtilis ſit, quam multos liberet tormentis, egeſtate, querelis, ſuppliciis, tædio. Non ſumus in vllius poteſtate, cum mors in noſtra poteſtate ſit.

I. LIPSIVS.

1. LIBERALIS noſter.] *Videtur ille* Æbutius Liberalis, *cui De Beneficiis inſcripſit.*
2. Tam infeſtum vlli.] *Mallem vel*, vllibi, *vel* vllum.
3. Aduerſus ſua firmum.] *Putarem*, ſueta: *ex ſequentibus.*
4. Quod etiam miratus eſt.] *Ut inopinatum & inſolitum: Vnde hoc? Quomodo? Quis putaſſet?*
5. Qui diem dixit.] *Is fuit Euripides, & eo noſter videtur adſpicere. Nam verſus eius eſt:*

O δ' ὄλβος ὐ βέβαιος, ἀλλ' ἐφήμερος

Felicitas non firma, ſed dialis eſt.

De quo Demetrius Phalereus cenſebat, melius habiturum, ſi non diem, ſed momentum dixiſſet. *Eſt ipſa correctio, quæ hic in Seneca: & illa Demetrij apud Plutarchum legitur, Conſol. ad Apollonium.*

6. Horam momentumque.] *Legerim cum Grutero*: hora momentumque eu. imp. ſuffecere.

7. Nunc incrementa lente.] *Tacitus in Agricola*: Natura infirmitatis humanæ, tardiora sunt remedia, quam mala. Et vt corpora lente augescunt, cito exstinguuntur: sic ingenia facilius oppresseris, quam reuocaueris.

8. Potest patriam tibi.] *Vt Lugduni incendio factum.*

9. Et incerta erat, & excepta.] *Loco inserta, & positu; excepta conditione, & colonia Romana facta.*

10. Ad humilem arenam ded.] *Atem & plures scripti:* ad humile deduxit, *spreta media voce.*

11. Præclusa violenti pondus.] *Muretus ex istis fecerat,* præclusi venti. *Ego putem:* interna vis, flatusque præclusi, violente pondus.

12. In abdito vis obstantia.] *Scripti,* in abdito vastorum obstantia. *Sed sane vox* Vis, *aut similis requiritur. nisi places repeti & intelligi è linea priore.*

13. Timagenes.] *Nicolao Fabro acceptò refertur hac emendatio. & intelligit illum Augusti inimicum occultum & obtrectatorem, præsenti statui infensum: hominem liberæ linguæ, quamquam seruus, imo captiuus antea fuisset. Vide Senecam patrem, lib.x. Controuer.v. & nostra lib. III. De Ira, cap.XXIII.*

14. In hac quoque vrbe.] *Verum vaticinium. nam ita surrexit, & statim, vt vix nouem annis à clade floruerit & Galba imperio pro Vitellio steterit,* pertinaci pro Nerone fide, *ait Tacitus. Contendit etiam cum Viennensi colonia, & æmulationes exercuit, affectus felicium. Hac ex Tacito I. Histor. Quod autem pro Nerone, non mirum: nam is* cladem Lugdunēsem (*ait idem Tacitus*) quadragies sestertio solatus erat: *centum millibus Philipporum.*

15. Sint vtinam diuturna.] *Sunt, Seneca: & durat floretque ea vrbs hodie, inter Gallia primas.*

16. Centesimus annus est.] *Ergo solatium illud à Nerone tardiuscule adhibitum, anno orbis* DCCCXVIII. *Lugdunum autem condita à Munatio Planco, anno* DCCXI. *Oportuit arsisse,* DCCCXI. *aut paullo post potius, ne Senecam exacte computasse censeamus.*

17. Monumentis quæ viam.] *Nam vtrimque ad viarum publicarum limites monumenta fere statuta: quæ transeuntes mortis admonerent. Sed ea magna, parua, modica, ornatu & titulis (vt fortuna cuiusque) diuersa: at mors vna omnibus, quidquid domus illa dispares; quidquid natales, opes, vita dissident.*

18. Siremps Lex esto.] *Eximia correctio ab illo Iac. Cuiacio est. Spectat ad legum formulam, in quibus perscribi solet, de tali aut tali re, simile ius esse. Priscum est verbum: & notaui I. Antiquar. Lection. cap. I.*

19. Sursum isti an deorsum.] *Alludit ad famam quæ deprimit, & quæ attollit.*

20. Et hæc malam molitionem.] *Legi posset,* mali mollitionem, *vel potius,* amolitionem habet: *tamen aliud etiam fuit.*

MVRETVS.

TIMAGENES.] *Hunc locum, ita vt editi, emendandũ esse, primus me per litteras monuit, vir clarissimus, optimus, eruditissimus, Nicolaus Faber Parisiensis, consiliarius regius.*

Siremps lex esto.] *Vetus verbum in legibus senatique consultis vsitatum est. est autem idem ac si diceret: similis lex omnibus posita esto. Hanc emendationem debemus summo I. C. Iacobo Cuiacio.*

PINCIANVS.

LVgdunum quod ostendebatur in Gallia, quæritur.] *Codex antiquus non* quæritur *habet, sed* quæri.

Validissimos ptysis.] Phtisis *legendum, non* ptysis, *ex vetere lectione, cuius vitij & ante admonui.*

Qui diem dixit, horam momentumque temporis, euertendis imperiis sufficere.] *Puto, reclament licet omnia exemplaria, desiderari in his verbis negationem* non: *legendumque,* qui diem dixit, non horam, momentumque temporis, *cetera. Quam sententiam mutuatus videtur Seneca à Phalereo Demetrio: qui cum legisset apud Euripidem, diuitias rem esse diariam, sufficereque vel vnicam diem ad alleuanda quæ depressa sunt: vel e contrario reliqua pronuntiauit ab Euripide recte dicta, nisi quod non diem fuit dicturus, sed momentum, Autor est Plutarchus in consolatione ad Apollonium.*

Si tanto tempore reparentur cuncta, quanto finiuntur.] *Emendatiora exemplaria,* Si tanto tempore perirent cuncta, quanto fiunt. *Alia.* si tam tarde perirent cuncta, quam fiunt.

Ornamentumque prouinciarum quibus & inserta erat & excepta.] *Considerandum an sit commodior lectio* prouincialium, *quam* prouinciarum.

Ac speculas ad humilem arenam deduxit.] *Vetus lectio,* ac speculas ad humile deduxit.

Omnibus exitus manet.] *Eadem,* omnes exitus manent.

Siue interna vi flatuque præclusa violenti.] *Eadem,* siue interna vis flatusque præclusa violenti *Sed expendendum, an sit aptior lectio* præclusi, *quam* præclusa.

Siue torentium in abdito vastior obstantia effregerit.] Vastorum *lege, non* vastior, *ex eadem.*

Felicitatis vrbis inimicus.] *Puto desiderari hoc loco, principis C. Caligulæ nomen: quem infensissimum extitisse vrbis successibus, autor est Tranquillus.*

Ætas ne homini quidem extrema deducta.] *Vetus lectio:* Ætas ne homini quidem extrema, à Plauto deducta. *Alij codices non* à Plauto *habent, sed* à Plano *alij* à Planco *recte. Eusebius in Chronicis,* Munatius, *inquit,* Plancus, Ciceronis discipulus, orator habetur insignis: qui cum Galliam comatam regeret, Lugdunum condidit.

Nihil horum dedignandum est.] *Legendum* indignandum, *non* dedignandum, *ex eadem.*

Tam Ardea capta quam Roma capta est.] *Eadem,* Tam Ardea capta quam Roma est.

Discede, inquit, ambitio: omnium quæ terram premunt, seruus miles esto.] *Corruptissima verba, nec in vllo scripto codice castigatiora. Minus vitiosa, ni fallor, futura, si sic legantur:* Discede, inquit, ambitio. Omniũ quæ terrã premunt, seriem vnam esse. *Quandoquidem in vetere lectione fere* miles *habetur, non* seruus miles.

Ista de quibus quæris omnibus eadem sunt.] Quereris, *non* quæris *vetus lectio.*

Nisi fama vicisset.] *Eadem,* iussisset *agnoscit, non* vicisset.

Cum ne morti quidem hæc apud nos noceat.] *Scribendum puto*, ne morti quidem hi apud nos noceāt, *vt pronomen* hi *referat rumores. Nam dictio* cum *in omnibus antiquis codicibus propalam desideratur.*

Et hoc malam molitionem habet,] *In eisdem sic vt recitaui habetur, sed legendum puto*, & hæc malam amolitionem habet: *hoc sensu, mortem quoque, sicuti infamiam, & alia huiusmodi, amolitionem habere, sed malam: hoc est, amoliri homines illam. sed decipi. Non enim, vt creditur, malum est nemine id experto. Ab amoliendo amuleta dicta, quæ circa collum aut in brachiis gestari solent gratia amoliendi fascinationes, morbos ve. Græci phylacteria vocant, hoc est, vt sic dicam, seruatoria. Dioscorides, & alij.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

LVGDVNVM, quod ostendebatur in Gallia, quæritur.] *De naturali ciuitatum interitu memorabilia multa vide apud Fabrum lib. 1. Semest. c. 9. Confer & ad hunc locum Lipsium ad lib. 16. Ann. Taciti.*

Omnium quæ terra præmit siremps lex esto.] *Palmaria hæc emendatio iure consultorum principi Cuiacio debetur. Clausula autem*: siremps lex esto. *vna est de solemnibus populi Romani, valetque* similis *aut* eadem. *meminit Festus, quem vide, & ibidem Scaligerum. item Lipsium lib. 1. cap. 1. Antiq. lect. Brissonium lib. 2. de formulis. Stephanum lib. 2. cap. 10. Proed.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

RATIONEM in homine dominari, & huc omnia referri, & in ea perfecta Beatam vitam esse. Externa leue aut nullum, pondus habere. Vtique Voluptatem non facere momentum, irrationalium bonum. Et posse tamen sumi externa, quæ secundum Naturam sunt; sed iudicio: & hoc tunc in iis Bonum esse, bene eligi. Nihilominus & sine iis, sola Virtute beatum, imo Beatissimum aliquem esse. Accedere hæc posse; non tamen augere addita, nec minuere detracta Beatitatem. in quam nec Tempus aliquid potest. Deo assimilemur, ad illum eamus.

EPIST. XCII.

PVTO, inter me teque conuenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, [1] in animo esse partes ministras, per quas mouemur alimurque, propter [2] ipsum principale nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationale, est & rationale. Illud huic seruit: hoc vnum est, quod alio non refertur, sed omnia ad se perfert. Nam illa quoque diuina ratio omnibus præposita est, ipsa sub nullo est: & hæc autem nostra eadem est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos conuenit, sequitur vt de illo quoque conueniat, in hoc vno positam esse beatam vitam, vt in nobis ratio perfecta sit. Hæc enim sola non submittit animum, stat contra fortunam: in quolibet rerum habitu [3] seruata, seruat. Id autem vnum bonum est, quod numquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit: tenet summa, & ne vlli quidem, nisi sibi innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? si veritas tota perspecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec vmquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. Denique, vt breuiter tibi formulam scribam, talis animus sapientis esse viri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in iis erit beata vita, sine quibus non est. Et quid stultius, turpiusve, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque, [4] inter magnos sectæ huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut [5] quietem adiici velis, quam hesychian vocant Græci, aut voluptatem. Horum alterum vtcumque recipi potest: vacat enim animus molestia, liber ad conspectum vniuersi, nihilque illum auocat a contemplatione naturæ: alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adiicimus rationali irrationale, honesto inhonestum. [6] Magnam vitam facit titillatio corporis? quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis secundo, mutis ag-

gregetur animal pabulo natum. Irrationalis pars animi [7] duas habet partes: alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effrænatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, [8] reliquerunt: hanc necessariam beatæ vitæ putauerunt, eneruem & obiectam. Huic rationem seruire iusserunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Præterea mixtum, portentosumque, & ex diuersis animalium congruentibus membris. nam, vt ait Virgilius noster in Scylla,

Prima hominis facies & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas vtero commissa luporum.

Huic tamen Scyllæ fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? Prima hominis pars, est ipsa virtus: huic committitur futilis caro, & fluida, & receptandis tantum cibis habilis, vt ait Posidonius. Virtus illa diuina in lubricum desinit, & superioribus eius partibus venerandis atque cælestibus, animal iners ac marcidum attexitur. [9] Illa vtcumque alta quies, nihil quidem ipsa animo præstabat, sed impedimenta remouebat: voluptas vltro dissoluit, & omne robur emollit. Quæ inuenietur tam discors inter se iunctura corporum? Fortissimæ rei inertissima adstruitur, seuerissimæ parum seria, sanctissimæ intemperans vsque & indigesta. Quid ergo, inquit, si virtutem nihil impeditura sit bona valetudo, & quies, & dolorum vacatio, non petes illa? Quid ni petam? non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bono à me [10] iudicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc vnum, bene eligi. Nam cum vestem qualem decet sumo, cum ambulo vt oportet, cum cæno quemadmodum debeo: non cæna, aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, seruandi in quaque re rationi conuenientem modum. Etiam nunc adiiciam: Mundæ vestis electio appetenda est homini. natura enim homo mundum & elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda vestis, sed mundæ vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: qua actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa quæ aguntur. Quod de veste dixi, idem de corpore me existima dicere. nam hoc quoque natura, vt quamdem vestem, animo circumdedit: velamentum eius est. Quis autem vmquam vestimenta [11] æstimauit arcula? Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ergo de corpore quoque idem tibi respondeo: sumpturum quidem me, si detur electio, & sanitatem & vires: bonum autem futurum, iudicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus: [12] summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui virtutem habet, non potest; beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, vt valetudine, & membrorum integritate. Quod incredibilius videtur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod leuius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, vt beatissimus sit. minus enim interualli à beato ad beatissimum restat, quam à misero ad beatum. An quæ res tantum valet, vt ereptum calamitatibus inter beatos locet: non potest adiicere quod superest, vt beatissimum faciat? in summo deficit cliuo? [13] Commoda sunt in vita, & incommoda: vtraque extra nos. Si non est miser vir bonus, quamuis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatissimus, & si aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere vsque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur à beatissimo: sed tam sine commodis beatissimus est, quam non est sub incommodis miser. An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui? Paullo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis: claritate enim eius, quidquid sine eo lucet, absconditur. Sed quædam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis & lux integra est, etiam inter opposita: & quamuis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius adspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem; quoniam multum interest, vtrum aliquid obstet tantum, an impediat. Eodem modo virtuti opposita nihil detrahunt. non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non æque apparet ac nitet; sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque aduersus virtutem possunt calamitates, & damna, & iniuriæ, quod aduersus solem potest nebula. Inuenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero vsum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur. exæquat enim fortuita virtutibus, &

tantumdẽ tribuit honestis, quantum honestate carentibus. Quid autem fœdius, quid indignius, quã comparare veneranda contemptis? Veneranda enim sunt, fides, iustitia, pietas, fortitudo, prudentia: è contrario vilia sunt, quæ sæpe contingunt pleniora vilissimis, crus solidũ, & lacertus, & dentes, & horũ sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestũ est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur: vita quoque eius nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quam sapientis vitam appetendam non esse? aut quid tam extra fidem, quam esse aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde, si damna corporis miserum nõ faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem transferendi statum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid & calidũ nouimus: inter vtrumque tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginẽ excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet nouissime calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcumque ad miserias adiecero, miser non erit, quẽadmodum dicitis: ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. huic adijcio cæcitatem, non fit miser: adijcio debilitatem, non fit miser: adijcio dolores continuos & graues, non fit miser. Quem tam multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, vt dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. quare enim qui labi cœpit, alicubi subsistat? quæ res non patitur illum ad imum deuolui, retinet in summo. Quid ni non possit beata vita rescindi? nec remitti quidem potest: & ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit. sapiens [14] non est beatior, qui diutius vixerit, quem nullus auocauit dolor: quã ille qui cũ mala fortuna sæpe luctatus est? Responde mihi: Numquid & melior est, & honestior? si hæc non sunt, nec beatior quidem est. Rectius viuat, oportet, vt beatius viuat: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quæ ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, vt istas accessiones minutas non sentiat, breuitatem æui, & dolorem, & corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute præcipuum? futuro non indigere, nec dies suos computare. In quantolibet tẽpore, bona æterna consummant. Incredibilia nobis hæc videntur, & supra humanam naturam excurrentia. Maiestatẽ enim eius ex nostra imbecillitate metimur, & vitijs nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non æque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? atqui hæc vox in ipsa officina voluptatis est audita. [15] *Beatissimum*, inquit, *hunc & vltimum diem ago*, Epicurus: cum illum hinc vrinæ difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor vẽtris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: cũ apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres & humillimæ mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapiẽtem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, imo incredibilius. Non video enim, quo modo non in infimum agatur, è fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum præstare debet: aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserũ. [16] Stans non potest vinci: aut vincatur oportet, aut vincat. Dijs, inquit, immortalibus solis & virtus & beata vita contingit: nobis vmbra quædam illorum bonorum, & similitudo. accedimus ad illa, non peruenimus. Ratio vero, dijs hominibusque communis: hæc in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nã ille alter secundus, vt aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, & non fœdum adspectum corporis, & habitu manẽtem suo, ætatis præterea longius spatium, [17] Per hanc potest non pænitẽda agitare, vt in imperfecto viro. Huic malitiæ vis quædam inest, qua animum habet mobilem ad praua: [18] ille agit carens malitia, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur: cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusque in corpore præsens;

hic deos æquat, illo tẽdit originis suæ memor. Nemo improbe eo conatur adscendere, vnde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? totum hoc quo continemur, & [19] vnum est, & Deus: & socij eius sumus, & membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporũ nostrorum habitus erigitur, & spectat in cælum; ita animus, cui inquantum vult, licet porrigi, in hoc à natura rerum formatus est, vt paria dijs velit, & sic

vtatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cælum: redit. cum hoc iter nactus est, vadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacuere tenebris dignissima, non ad hunc æstimat splendorem, quo imperitorũ verberant oculos. [20] scit erui è cæno, ex quo illa secreuit cupiditas nostra & effodit. Scit, inquam, alibi positas esse diuitias, quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturæ inducere, [21] vt suorum. Oriens Occidensque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat; cum opibus suis diuites superne despiciat: quorum nemo tam lætus est suo, quàm tristis alieno. Cum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarij, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subijcit. Nemo liber est, qui corpori seruit. nã vt alios dominos, quos nimia pro illo sollicitudo inuenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo æquo animo exit, [22] modo magno prosilit: nec quis deinde reliquijs eius futurus sit exitus, quærit. Sed vt ex barba capillos detonsos negligimus: ita ille diuinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an feræ distrahant, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, [23] quam secundas ad editum infantem. Vtrum proiectum aues differant, an consumatur

——canibus data præda marinis,

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: vllasne timebit post mortem minas [24] eorum, quibus vsque ad mortem timeri parum est? [25] Non conteret, inquit, me, nec vncus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio. fœda visuris. Neminem de supremo officio rogo: nulli reliquias meas commendo. ne quis insepultus esset, [26] rerum natura prospexit. Quem sæuitia proiecerit, dies condet. Diserte Mecænas ait:

Nec tumulum curo. sepelit natura relictos.

[27] Alte cinctum putes dixisse. habuit enim ingenium & grande & virile, nisi [28] illud ipse discinxisset.

I. LIPSIVS.

1. IN animo esse partes ministras.] *Hæc explico* III. *Physiol. Dissert.* XVII.

2. Ipsum principale.] *De quo ibidem, Diss.* XVIII. *itemq; de sequentibus. Vide.*

3. Seruata seruat.] *Si tu eam seruas integram, nec submittis, ipsa te seruat. Sed libri plerique,* seruitus seruat: *&* *quidam,* se virtus, *quod germanum puto.*

4. Inter magnos sectæ.] *De isto Antipatra ego in Manuduct.* I. *Differt.* II.

5. Quietem adijci.] *Quã interpretatur* ἡσυχίαν· *etsi libri ignorabiles fere ibi litteras habent: nec male* εὐθυμίαν *legas, quæ ipsa Democriti sententia fuit: & finem hanc statuebat.*

6. Magnam vitam.] *Ante editi,* Magno: *quod præ isto placet, aiit* Magni. *Sententia est, non ideo magni habendam vitam, si in voluptate externa est.*

7. Duas habet partes.] *De quibus nos in loco proxime dicto.*

8. Reliquerunt.] *Qui? nẽpe Epicurei: & de ijs loquitur. Illi, inquit, relicto* τῷ θυμοειδεῖ, *solum* ἐπιθυμητικὸν *sunt secuti.*

9. Illa vtcumque alta quies.] *Tranquillitas, & Hesychia.*

10. Iudicio sumuntur.] *Hoc Stoicum. in Adiaphoris, siue Medijs,* Eligere *&* Sumere *quæ sunt secundum naturam. Ipsa bona non sunt, sed iudicium tale bonum. Nos in Manuduct. lib.* II. *Differt.* XXIII.

11. Æstimauit arcula.] *In quibus reconduntur, & asseruantur. Vide de Tranquill. cap.* 1.

12. Summum tamen illud bonum.] *Est hæc nota & capitalis controuersia inter Stoicos & Academicos (qui-*

13. Commoda & incommoda.] *Nos in Manuduct.* II. *Differt.* XXIII.

14. Non est beatior, qui diutius.] *Item in Manuduct.* III. *Differt.* III.

bus Peripatetici consentiunt) à Virtute beatitatem esse, sed non plenam & summam. Ad hanc, externa etiam requiri.

15. Beatissimum, inquit, hunc.] *Verba hæc Epicuri supra notaui, Epist.* LXVI.

16. Stans non potest vinci.] *Meus liber,* nõn potest mitti. *ex quo fecerim:* Constans non potest remitti.

17. Per hanc potest non pænitenda.] *Obscura hæc omnia, aut mutila: nec subuenio.*

18. Ille agit carens.] *Muretus ex veteri aliquo:* illum agit hærens.

19. Vnum est, & Deus.] *Nam & Mundus Stoicis Deus dicitur: de quo* 1. *Physiol. Differt.* VII. *vbi ipsa hæc examinamus.*

20. Scit erui è cæno.] *Bellissime hæc ita emendauit Gruterus noster, è vestigijs priscæ scripturæ, & recepi in contextum.*

21. Vt suorum. Oriens.] *Scripti,* vt sua Orientis Occidentisque: *probe, si porro legas,* terminis finiat. *Vulgata tamen distinctione ego expediueram.*

22. Modo magno prosilit.] *Cum sponte scilicet exit, morte sumpta.*

23. Quam secundas.] *Membranas, quibus infans in vtero inuoluitur, editumque in lucem sequuntur: vnde Secundæ. Græcis à simili caussa,* τὰ ὕστερα.

24. Eorum quibus vsque ad.] *Tyrannorum, qui in cadauera sæuiunt.*

25. Non conteret, inquit.] *Malim*, non conterret. *Neque Unci eſt conterrere, ſed trahere.*

26. Rerum natura proſpexit.] *His paria Lucanus, lib.* VII. *in Cæſarem, qui inſepultos ciues in Pharſalia reliquit:*

Nil agis hac ira. tabeſne cadauera ſoluat,
An rogus, haud refert. placido Natura receptat
Cuncta ſinu.

27. Alte cinctum.] *Induſtrium, gnauum, fortem. nam talis fere eorum cinctus. At Mecenas inter molliculos & remiſſos, & in publico etiam diſcinctus. Adde epiſt.* CXIV.

28. Illud ipſe diſcinxiſſet.] *Libri*, illud ſecum diſcinxiſſet: *quod eſſet, vna cum veſte & corpore ingenium diſſoluiſſet. At meus, & quidam*: ſecundis cinſiſſet. *Itaque legas etiam cum Grutero*, ſecunda diſcinxiſſent. *Res nimis proſperæ & fluentes, fluxum illum & mollem reddiderant.*

MVRETVS.

PArtes miniſtras,] *Id eſt, quæ famulentur ancillenturque rationi. Inepte autem alij* partes miſtas. *Quod nos repoſuimus, veteres libros adſtipulatores habet.*

Propter ipſum principale] *Ita vocat* τὸ ἡγεμονικόν.

Quam heſychian vocant Græci,] *Imperite alij, contra veterum librorum fidem, ſcripſerant* ΠΑΥΣΩΛΗΝ.

Irrationalis pars animi duas habet partes:] τὸ θυμοειδὲς, καὶ ἐπιθυμητικόν.

Eneruam & abiectam] *Ita ſcribi iuſſi, librum Siculum ſecutus, cum in aliis male, vt opinor* inermem *ſcriptum eſſet.*

Huic militiæ vis] *Videntur hæc non ſatis cohærere cum ſuperioribus.*

Ille agit carens malitia.] *Liber Siculus*, Illum agit hærens malitia. *quod fortaſſe verius ſit.*

Quam ſecundas ad editum infantem.] *Secundas dicit* τὰς ὑστερίας, *quæ editum infantem ſequuntur.*

Alte cinctum] *militarem, patientem laboris. Horat.*

Hoc iter ignaui diuiſimus, altius ac nos
Præcinctis vnum. Diſcinxiſſet *autem*, *eſt* eneruaſſet, effeminaſſet.

PINCIANVS.

IS INQVAM beatus quem nulla res] *Deeſt verbum* eſt, Is inquam beatus eſt quem nulla res, *ex vetere lectione.*

Si veritas tota perfecta eſt] *Scribe*, Si veritas tota perſpecta eſt *ex eadem.*

Vides autem quale ſit, & te non eſſe contentum,] *Sic prior editio. Corrige*, Vides autem quale ſit, ſole & non eſſe contentum, *ex exemplari domeſtico, reliquis hoc loco deprauatis. Corroborant hanc emendationem verba ſequentia*: Quod poteſt in hac claritate ſolis, *cætera. & aliquanto poſt*: Paulo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini ſolis.

Liber ad conſpectum vniuerſi] Inſpectum, *non* conſpectum, *vetus lectio.*

Tam diſcors inter ſe iunctura corporum] Corporis, *non* corporum, *legendum ex eadem.*

Sanctiſſimæ intemperans vſque ad indigeſta.] *Eadem* ingeſta *agnoſcit, non* indigeſta. *Quid ſi legas?* intẽperans æque ac iniuſta.

Non ne petas illas] *Elegantior antiqua lectio*, non petes illa?

Hoc vnum bene elegi] *Scribendum* eligi, *non* elegi. *& mox paulo* cæna, *non* cæno, *ex eadem.*

Ego de corpore quoque] *Lege* Ergo, *non* Ego, *ex eadem.*

Summum enim bonum non ſequitur] *Emenda*, Summum tamen illud bonum non ſequitur, *ex eadẽ.*

Non eſſe miſerum etiam beatum] *Scribe*, non eſſe miſerum, eſſe etiam beatum, *ex eadem.*

In quantolibet tempore bona æterna conſummat.] Quantulo, *non* quanto, *eadem.*

Et habitu manente ſuo] Manentem *legit eadem, non* manente, *vt referatur ad* aſpectum. *Legendum item* Sed *vt puto, non* &.

Vt in perfecto. Huic malitiæ vis quædam ineſt.] *Scribendum reor, mutata litterarũ quantitate.* Vt imperfecto viro huic malaciæ vis quædam ineſt. *vt ſit* malaciæ, *pro* mollitudinis, *vt ſupra.*

Ad praua ille agit carens malitia, & ea agitatio abeſt a bono.] *Locus in omnibus exẽplaribus corruptus. Corrigendus forte ſic*: Ad praua illum agit hærens malacia, & ea agitatus abeſt à bono.

Vt ſuarum poſſeſſionum Orientis Occidentiſque terminus fiat.] *Vetus lectio compendioſior & elegantior*, vt ſua Orientis Occidentiſque terminus fiat.

Vtrum proiectum aures differant, an conſumatur canibus data præda marinis,] *Exemplar diuæ Mariæ* proiectam *agnoſcit, non* proiectum, *vt ſcribendum ſit* proiectas. *Item* conſumantur *libentius legerim, quam* conſumatur *& Latinis legendum, non* marinis. *Eſt enim Virgilianus verſus ex nono*: Heu terra ignota canibus data præda Latinis Alitibuſque iaces.

Quid ad illum qui tunc quoque cũ inter homines eſt, nullas minas timet, vllas ne timebit poſt mortem minas eorum quibus vſque ad mortem timeri parum eſt. Non conteret, inquit, me, nec vncus] *Breuior fideliorque vetus lectio*: Quid ad illum qui nullas, ſed tunc quoque cum inter homines eſt, minas timet vllas poſt mortem timebit? Parum eſt, conteret, &c.

Niſi illud ſecundis cinxiſſet.] *Ita omnis ſcripta & hactenus impreſſa lectio habet. Correctio erat in promptu*, niſi illud ſecum diſcinxiſſet.] *Diſcinctum fuiſſe Mæcenatem & Virgilius in eleg. in eius obitum, & alij teſtantur. Seneca item ſtatim ante*: Alte cinctum putes dixiſſe. *De ſoluto autem & diſcincto Mæcenatis ingenio, legito multa libro vigeſimo Epiſtolarum, in epiſtola cuius initium eſt*, Quare quibuſdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio.

ERASMVS.

QVam dosinam vocant Græci,] *Ex vestigijs nihil certi potuit deprehendi: nisi quod* σοϕλιῶ *aut* πανσοϕλὴ *scriptum arbitror.*

Magno vitam facit] *Videtur deesse verbum,* magno pusillum. Vitam, *&c. Tamen erit lectio tolerabilis, si ma*gno *recipias pro* sapiente, *& addas interrogationis notulam.*

Quia animum habet mobilem, at praua illa agit arens malitia, & ea agitata abest. De bono, *&c. Sic habebat prior editio. Quidam codices pro* at, *habebant* ad: *& pro* agitata, cogitata. *Ex diuinatione reposuimus,* huic, maliciæ vis quædam inest, quia *sine* qua, animum habet mobilem ad praua. Illa agit carens malicia, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc, *&c.*

OPSOPOEVS.

T*Vrnebus aduers. lib. 15. cap. 23. Alte cinctum antiqui vocabant strenuum, fortem, virilem, minime mollem: credo quod genus illud cinctura hominum non esset delicatorum: nam præcinctura vt fluxior & laxior in Cæsare argumentum habuit mollitudinis: & discincti quoque effeminati habebantur demissisque esse vestibus elegantia videbatur mollioris. Seneca hoc loco. Horat. lib. 1. Sat. 5.*

> Hoc iter ignaui diuisimus. altius ac nos.
> Præcinctis vnum:

id est, quod vnum esse solet strenuioribus. Iterum lib. 11. Sat. 8.

> His vbi sublatis puer alte cinctus acernam
> Gausape purpureo mensam pertersit:——

id est, fortis & strenuus mensam tersit.

GRVTERVS ET IVRETVS.

NOn conteret me vncus] *Eorum quibus iusta fieri poterant, cadauera solemni pompa capulo ad rogum efferebantur, aliorum vero quibus lege iusta fieri erat prohibitum quod improbi ac nefarij iudicarentur, vnco trahebantur: quique trahebant,* Hamotrahones *dicebantur, authore Festo. eo iterum respexit noster lib. & cap. 3. de Ira:* & cadauera quoque trahens vncus &c. *Rauardus cap. 22. lib. ad leg. 12. tab.*

Alte cinctum putes dixisse] *sic antiqui vocabant strenuum, fortem, virilem, minime mollem. credo, quod genus illud cinctura hominum non esset delicatorum. de quibus vide Turnebum lib. 15. cap. 23. Aduers.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE morte philosophi Metronactis, qui iuuenis obijt. Parum id refert: & vita non spatio, sed actu metienda est. Omnis bona ea, longa: denique nihil hic longum.

EPIST. XCIII.

IN epistola qua de morte [1] Metronactis philosophi querebaris, tamquam, & potuisset diutius viuere, & debuisset, æquitatem tuam desideraui: quæ tibi in omni persona, in omni negotio superest; in vna re deest, in qua omnibus. Multos inueni æquos aduersus homines: aduersus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursu raptus est? quare ille non rapitur? quare senectutem & sibi & alijs grauem extendit? Vtrum obsecro te, æquius iudicas, te naturæ, an tibi parere naturã? quid autem interest quam cito exeas, vnde vtique exeundum est? Non vt diu viuamus, curandum est: sed vt satis. nam vt diu viuas, fato opus est: vt satis, animo. [2] Longa est vita, si plena est. impletur autem, cum animus sibi bonũ suum reddidit, & ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? [3] non vixit iste, sed in vita moratus est; nec sero mortuus est, sed diu. Octoginta annis vixit. Interest, mortem eius ex quo die numeres. At ille obijt viridis: sed officia boni ciuis, boni amici, boni filij exsecutus est: in nulla parte cessauit. licet eius ætas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Imo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores viuere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus, vt quemadmodum [4] pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemptorémque fortunæ. functum omnibus vitæ humanæ stipendijs, atque in summum bonum euectum, & illum cui multi anni transmissi sunt? alter post mortem quoque est, alter ante mortem perijt. Laudemus itaque, & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucẽ, non fuit vnus è multis. [5] & viuit, & vixit, & viguit. Aliquando sereno vsus est: aliquando, vt solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quæris, quamdiu vixerit? vixit ad posteros vsque: transilijt, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos acce-

dere recusauerim: nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptaui quem vltimum mihi spes auida promiserat: sed nullum non tamquam vltimum adspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? an inter iuniores adhuc censear? habeo meum. Quemadmodũ in minore corporis habitu, potest homo esse perfectus: sic & in minore tẽporis modo, potest esse vita perfecta. Ætas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu vir bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne velut per tenebras æuum ignobile emetiar: vt agam vitam, non vt prætereuehar. Quæris quod sit amplissimum vitæ spatium? vsque ad sapientiam viuere. Qui ad illam peruenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. Ille vero glorietur audacter, & dijs agat gratias: interque eos, sibi & rerum naturę imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit, quã acceperat. Exemplar boni viri posuit: qualis quãtusque esset, ostendit: si quid adiecisset, fuisset simile præterito. Et tamen quousque viuimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus.[6] Scimus à quibus principalis natura se attollat, quemadmodũ ordinet mundum, per quas vices annum reuocet, quemadmodum omnia quæ vsquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere: præter terram nihil stare, cetera cõtinua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solẽ luna prætereat: quare tardior velociorẽ post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quæ caussa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundum est, vbi ista propius adspicias. nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidẽ admitti, & iam inter illos fui: animumque illo meum misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare: æque magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis vixit annis, quam potuit. Et paucorum versuum liber est, & quidem laudandus, atque vtilis: [7] annales Tamusij scis[8] quam non decori sint, [9] & quid vocentur. æque est vita quorundam longa, & quod Tamusij sequitur annales. Numquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quam eum qui medio occiditur? numquid aliquem esse tam cupidum vitæ putas, vt iugulari [10] in spoliario, quam in arena malit? Non maiore spatio alter alterum præcedimus. mors per omnes it: qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet quamdiu vites, quod euitare non possis?

I. LIPSIVS.

1. Metronactis.] *Qui Neapoli docuit, & obijt, vt discas ex Epist.* LXXVI.

2. Longa est vita, si.] *In hãc sententiam Plutarchus, Consol. ad Apollonium:* Οὐχ ὁ μακρότατος βίος ἄριστος, ἀλλ' ὁ σπουδαιότατος: Non longissima vita optima, sed honestissima. *Et addit:* Neque enim qui plurimum cithara cecinit, aut orauit, aut in naui gubernauit, sed qui bene, commendatur. Bonum autem non est in temporis diuturnitate situm, sed in Virtute & decorà proportione. *Iterumq; mox:* μέτρον γὰρ τοῦ βίου τὸ καλὸν, οὐ τὸ χρόνου μῆκος: Mensura enim vitæ, Bonum; non autem temporis diuturnitas est.

3. Non vixit iste, sed.] *Similis gnome Simonidis*, qui interrogatus, Quantum temporis vixisset? Tempus haud multum, inquit, annos vero complures. *Quasi in temporis rationem non veniat, nisi vita bene acta.*

4. Pretiosa rerum.] *Gemmæ & lapides, quæ in breuitate pretium habent.*

5. Et viuit.] *Nunc in cælo: ac male hæ voces à vulgatis exsulant.*

6. Scimus a quibus principalis natura] *Principalem naturam accipio, Naturam rerum: quæ attollitur & surgit à Deo & Materia. Nec male etiam cum Erasmo*, Scimus ad quid: *aut mea diuinatiuncula*, Scimus quibus: *quod vtrumque eodem it, & hominum deorumq; caussa Mundum, vt Stoici volunt, factum. Incidebat etiam*, Scimus à quibus principijs natura: *nec male.*

7. Annales Tamusij.] *In Suetonij Iulio, cap.* IX. *Historia Tamusij Gemini memoratur: nec vero distat, esse istum.*

8. Quam non decori sint.] *Alij libri*, non dederosi; *alij*, non dedecorosi; *quidam*, decorosi. *Verbi aliquid non obuij, nec mihi occurrit.*

9. Et quid vocentur.] *Nempe quod illi Catulliani* Annales Volusi, cacata charta.

10. In spoliario.] *Pars Arenæ siue Amphitheatri fuit, in qua indui, exui solent, & læsi ac deinceps inutiles occidi. Ego* I. *Saturn. cap.* XVIII.

PINCIANVS.

Dum vtique exeundum est.] *Castiga*, vnde vtique exeundum est. *& paulo ante* parere, *non* parare, *ex vetere lectione.*

Nec sero mortuus, sed diu.] *Deest verbum* est, nec sero mortuus est, sed diu, *ex eadem.*

Et vixit, & viguit.] *Nonnulla exemplaria*, & viuit, & vixit, & viguit.

Vt agam vitam, vt non prætereuehar.] *Vetus lectio ordine præpostero*, vt agam vitam, non vt prætereuehar.

Scimus ad quid principalis natura se attollat,] *Scribe*, Scimus à quibus principalis natura se attollat, *ex eadem.*

Etiam inter illos fui: *Lego per diuisionem*, & iam inter illos fui, *ex eadem.*

Etiam si nusquam transiturus accedo. *Eadem*, excedo *agnoscit*, *non* accedo.

Annales Tamusij.] *Lego*, Annales Tanusij: *tum ex vetere lectione, tum ex Suetonio Tranquillo in Cæsare dictatore.* Meminerunt, *inquit*, huius coniurationis Tanusius Geminus in historia. *Et mox paulo*: Tanusius adijcit Crassum pœnitentia vel metu, *cætera.*

Quam non decori sint.] *Exemplaria quædam*, quam non dedecorosi sint. *Alia pro* decori, derosi *habent. Sunt etiam quæ legant*, quam non dederosi sint, *vt forte scribendum sit*, quanto opere derisi sint: *aut sic*, quanto derisui sint.

Et qui vocentur. *Legitur etiam in nonnullis codicibus*, & quid vocentur.

Hæc est vita quorundam longa, & quod Tanusij sequitur annales.] *Corrigendum arbitror*: Atque est vita quorundam longa, & quod Tanusij sequitur annales. *Sed considera, an magis placet legi per transpositionem dictionum*, & quod sequitur Tanusij annales.

Nunquid aliquem esse tam cupidum vitæ putas,] *Vetus lectio*: Nunquid aliquem tam stulte cupidum esse vitæ putas.

Quid autem ad rem pertinet, quandiu vites,] *Scribe*, Quid enim ad rem pertinet, *&c. ex quibusdam scriptis codicibus.*

ERASMVS.

Tamusi.] *Quidam habebant*, Tamasij. *Catullus iocatur in quendam Volusium*: Annales Volusi cacata charta. *hinc illud*, & qui vocentur. Quam non decori sint, & qui vocentur. *Quidam codex sic habebat*: Annales Tamusij scis quam non desidero: & si sint, qui vocentur. *Tolerabilis erat lectio, si pro* vocentur, *legas* iocentur: *vt accipiamus aliquos iocos sparsisse, quod his Seneca delectaretur.*

OPSOPOEVS.

Idem lib. eodem, cap. 22. Quod de Volusij annalibus ioculari dicebatur obscœnitate: idem de annalibus Tanusij celebratum fuisse, epist. 94. refert Seneca his verbis, Annales Tanusij scis quam non decori sint, & qui vocentur. *alij Tamusium tamen scribunt, non Tanusium. Sed Tanusium agnoscunt codices Tranquilli in Iulio, cap. 9.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

Vt iugulari in spoliario] *quid sit spoliarium pete ex Brissonio lib. 17. de verb. signific.*

Argumentum I. Lipsi.

DISSERTATIO, Vtrum Dogmatica, an Parænetica pars philosophiæ vtilior? & an altera sine altera sufficiat? Aristo priorem præfert, & solam admittit: eiusque hic argumenta. alij & alteram adiungunt, ac magnos eius vsus ostendunt: & Seneca deducit eleganter argute, fructuose. Lege, & oblectare.

EPIST. XCIV.

1. Eam partem philosophiæ, quæ dat propria cuique personæ præcepta, nec in vniuersum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus vxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo seruos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram vtilitatem vagantes reliquerunt: tamquã quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitæ complexus est. Sed [2] Aristo Stoicus econtrario hanc partẽ leuem existimat, & quæ non descendat in pectus vsque: [3] at illam non habentem pręcepta, plurimũ ait proficere; ipsaque decreta philosophiæ constitutionem esse summi boni. quã qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse præcepit. Quemadmodũ qui iaculari discit, destinatum locum captat, & manum format ad dirigenda quæ mittit: cũ hanc vim ex disciplina & exercitatione percepit, quocũque vult, illa vtitur. didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcumque voluerit. sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum: non quomodo cum vxore aut cum filio viueret, sed quomodo bene viueret. in hoc est, & quomodo cum vxore ac liberis viuat. Cleanthes vtilem quidem iudicat & hanc partem, sed imbecillem nisi ab vniuerso fluit, nisi decreta ipsa philosophiæ & capita cognouit. In duas ergo quæstiones locus iste diuiditur. Vtrũ vtilis, an inutilis sit: & an solus virum bonum possit efficere, id est, vtrum superuacuus sit, an omnes faciat superuacuos. Qui hanc partem videri volunt superuacuam, hoc aiunt. Si quid oculis oppositum moratur aciem, remouendum est: illo quidem non abiecto operam perdidit, qui præcepit: Sic ambulabis, illo manum porriges. Eodem modo, vbi aliqua res obcæcat animum, & ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit qui præcipit: Sic viues cum patre, sic cum vxore. Nihil enim proficient præcepta, quamdiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuique de-

beatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, vt agat diuitem, monstras: hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tamquam satur faciat: fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus vitiis dicam. ipsa remouenda sunt; non præcipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris: nec auarus, quomodo vtendum pecunia sit, exaudiet; nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, vt sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse: ostendas illi miserrimos diuites. Efficias vt quidquid publicè expauimus, sciat non esse tam timendum, quàm fama circumfert: nec dolorem quoque nec mortem. Sæpe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quòd ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui leuius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest nec qui extenditur, magnus esse; nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter excipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat. His decretis cùm illum in conspectũ suæ conditionis adduxeris, & cognouerit beatam vitam esse, non quæ secundum voluptatem est, sed secundum naturam: cùm virtutem vnicum bonum hominis adamauerit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, diuitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis. monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic cœna: hoc viro, hoc fœminæ, hoc marito, hoc cœlibi conuenit. Ista enim qui diligentissimè monent, ipsi facere non possunt. Hæc pædagogus puero, hæc auia nepoti præcipit: & irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum litterarium intraueris, scies ista quæ ingenti supercilio philosophi iactant, [4] in puerili esse præscripto. Vtrum manifesta demum, an dubia præcipies? non desiderant manifesta monitores: præcipienti dubia, non creditur: superuacuum est ergo præcipere. Id adeò sic disce. Si id mones quod obscurum est & ambiguum, probationibus adiuuandum erit: si probaturus es, illa per quæ probas, plus valent, satisque per se sunt. Sic amico vtere, sic ciue, sic socio. quare? quia iustum est. Omnia ista mihi locus de iustitia tradit. Illic inuenio æquitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci: non esse iustum, cui quidquam in hac virtute placet, præter ipsam. Hæc cum persuasi mihi, & perbibi, quid ista præcepta proficiunt, quæ eruditum docent? Præcepta dare scienti, superuacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi præcipiatur, sed etiam quare. Vtrum inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? qui non habet, nihil à te adiuuabitur: aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. tota ergo pars ista philosophię submoueri potest. Duo sunt, propter quæ delinquimus. Aut inest animo prauis opinionibus malitia contracta: aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa procliuis est, & citò specie quò non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut percurare mentem ægram, & vitiis liberare; aut vacantem quidem, sed ad peiora pronam, præoccupare. Vtrumque decreta philosophiæ faciunt: ergo tale præcipiendi genus nihil agit. Præterea, si præcepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus feneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequẽti, alia pares, alia inferiores amaturo. In matrimonio præcipias, quomodo viuat cum vxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea quæ alicuius matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem, & fœcundam; inter prouectiorem, & puellam; inter matrem, & nouercam? Omnes species complecti non possumus: atqui singulæ propria exigunt. Leges autem philosophiæ breues sunt, & omnia alligant. Adiice nunc, quod sapientis præcepta finita esse debent, & certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt: sapientia rerum terminos nouit. Ergo ista pars præceptiua submouenda est: quia quod paucis promittit, præstare omnibus non potest: sapientia autem omnes tenet. [5] Inter insaniam publicam, & hanc quæ medicis traditur, nihil interest: nisi quod hæc morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera caussas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in priuato; erit ipso, quem monebit, insanior. bilis nigra curanda est, & ipsa furoris caussa remouenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est. ipse discuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. Hæc ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum aduersus

illud quod ait, si quid obstat oculo, & impedit visum, debere remoueri. Fateor, huic non esse opus præceptis ad videndum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat. Natura enim videmus: cui vsum sui reddit, qui remouet obstãtia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius curata suffusio est, is non protinus cum visum recepit, aliis quoque potest reddere: malitia liberatus, & liberat. Non est opus exhortatione, nec cõsilio quidẽ: vt colorum proprietates oculus intelligat. à nigro album, etiã nullo monente, distinguet. multis contra præceptis eget animus, vt videat quid agendum sit in vita. Quamquam oculos quoque ægros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quòd protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à tenebris primò ad vmbrosa procede, deinde plus aude, & paullatim claram lucem pati assuesce Non est quod post cibum studeas, non est quod [6] plenis oculis ac tumentibus imperes. Afflatum & vim frigoris in os occurrentis euita: alia eiusmodi, quæ non minus quam medicamenta proficiunt. Adiicit remediis medicina consilium. Error, inquit, est caussa peccandi: hunc nobis præcepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia præcepta non esse ad auertendam prauam animi persuasionẽ: sed non ideò, ne aliis quidem adiecta proficiunt. Primum memoriam renouant: deinde quæ in vniuerso confusius videbantur, in partes diuisa diligentius considerantur. Aut tu isto modo licet & consolationes dicas superuacuas, & exhortationes: atqui nõ sunt superuacuæ: ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, præcipere ægro, quid facere tãquam sanus debeat: cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt precepta. Quid quod habent ægri sanique quædam communia, de quibus admonendi sunt? tamquam, ne auidè cibos appetant, vt lassitudinem vitent. Habent quædam præcepta communia pauper, & diues. Sana, inquit, auaritiam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut diuitem, si cupiditas vtriusque considet. Quid quod aliud est, non cõcupiscere pecuniam? aliud, vti pecunia scire? cuius auari modum ignorant, etiam non auari vsum. Tolle, inquit, errores: superuacua præcepta sunt. Falsum est. puta enim auaritiam relaxatam: puta adstrictam esse luxuriam, temeritati frænos iniectos, ignauiæ subditum calcar: etiam remotis vitiis, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones, admotæ grauibus vitiis. Ne medicina quidẽ morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in leuamentũ. Ne ipsa quidem vniuersæ philosophiæ vis, licet tota in hoc vires suas aduocet, durã iam & veterem animis extrahet pestẽ: sed non ideò nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? plurimum. interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitat, sed memoriam cõtinet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos posita transimus: admonere, genus adhortãdi est: sæpe animus etiã aperta dissimulat: ingerẽda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calui repetenda sententia est: *Factum esse ambitum, scitis: & hoc vos scire, omnes sciunt.* Scis amicitias sanctè colendas esse, sed non facis. Scis improbum esse, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor vxorum. Scis vt illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam. non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu. Quæcumque salutaria sunt, sæpe agitari debent, sæpe versari: vt non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. Adiice nunc, quod aperta quoque, apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quæ præcipis, probationes adiicere debebis: ergo illæ, non præcepta, proficiẽt. Quid quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest? sic quomodo iurisconsultorum valent responsa, etiamsi ratio non redditur. Præterea, ipsa quæ præcipiuntur, per se multum habent ponderis: vtique si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiam coartata. Sicut illa Catoniana: *Emas, non quod opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, asse carum est.* Qualia sunt illa, aut reddita oracula, aut similia: *Tempori parce; Te nosce.* Numquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit versus?

Iniuriarum remedium est, obliuio.
Audentes fortuna iuuat.
Piger sibiipse obstat.

Aduocatum ista non quærunt: affectus ipsos tangunt, & natura vim suam exercente proficiũt. Omnium honestarum rerum semina animi gerunt, quæ admonitione excitãtur: non aliter quàm scintilla flatu leui adiuta, ignem suum explicat. Erigitur virtus, cum tacta est & impulsa. Præterea, quædam sunt quidem in animo, sed parum prom-

pta: quæ incipiunt in expedito esse, cum dicta sunt. Quædam diuersis locis iacent sparsa, quæ contrahere inexercitata mens non potest. Itaque in vnum conferenda sunt, & iungenda, vt plus valeant, animumque magis alleuent. Aut, si præcepta nihil adiuuāt, omnis institutio tollenda est: ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non vidēt alium ingenij esse mobilis & erecti, alium tardi & hebetis: vtique alius alio ingeniosior est. Ingenij vis præceptis alitur & crescit, nouasque persuasiones adiicit innatis, & deprauata corrigit. Si quis inquit, non habet recta decreta, quid illū admonitiones iuuabūt vitiis obligatum? Hoc scilicet; vt illis liberetur. non enim exstincta in illo indoles naturalis est: sed obscurata, & oppressa. Sic quoq; tentat resurgere, & cōtra praua nititur. nacta verò præsidium, & adiuta præceptis, conualescit: si tamen illam diutina pestis infecit, non enecuit. Hāc enim ne disciplina quidem philosophiæ, toto impetu suo cōnixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiæ, & præcepta: nisi quod illa generalia præcepta sunt, hæc specialia? Vtraq; res præcipit: sed altera in totū, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex superuacuo monetur. Minimè. nam hic quoque doctus quidem est facere, quæ debet: sed adhuc non satis prospicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperitia inueniendi, quid quæque res exigat. Habemus interdum compositū animum: sed residem, & inexercitatum ad inueniendam officiorum viam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis & malis: in locum autem earum veras repone: & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista tantum. Nam quamuis argumentis collectum sit, quæ bona, quæ mala sint: nihilominus habent præcepta partes suas: & prudentia, & iustitia officiis constant: officia præceptis disponuntur. Præterea, ipsum de bonis malisque iudiciū confirmatur officiorum exsecutione, ad quam præcepta perducunt. Vtraque enim inter se consentiunt: nec illa possunt præcedere, vt non hæc sequātur, & hæc ordinem sequuntur suum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita, inquit, præcepta sunt. Falsum est. nam de maximis ac necessariis rebus, non sunt infinita: tenues autem, differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personæ. Sed his quoque dantur præcepta generalia. Nemo, inquit, præceptis curat insaniam, ergo nec malitiam quidem. Dissimile est. nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est: si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agendarum: & vt sequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisque sententiam. Illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere præcepta. Nam quemadmodum sola non possunt, sic curationem adiuuant: [7] & denunciatio, & castigatio insanos coërcuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. [8] Leges, inquit, vt faciamus quod oportet, non efficiunt: & quid aliud sunt, quàm minis mixta præcepta? Primum omnium, ob hoc illæ non persuadent, quia minantur: at hæc non cogunt, sed exorant. Deinde leges à scelere deterrent: præcepta in officium adhortantur. His adiice, quod leges quoque proficiunt ad bonos mores: vtique si non tantum imperant, sed docent. In hac re dissentio à Posidonio. Non probo, quod Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim breuem esse oportet, quò facilius ab imperitis teneatur, velut emissa diuinitus vox sit. Iubeat, non disputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quàm lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse: non disco; sed pareo. Profi-ciūt itaque malis moribus, vti videbis ciuitates, vsas malis legibus. At nō apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidē: nec ideò inutilis, & formandis animis inefficax est. quid autem philosophia, nisi vitæ lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideò sequitur, vt ne monitiones quidem proficiant. Aut sic & consolationes nega proficere, dissuasionesque, & adhortationes, obiurgationes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt: per ista ad perfectum animi statum peruenitur. Nulla res magis animis honesta induit, dubiosque & in prauum inclinabiles reuocat ad rectum quàm bonorum virorum conuersatio. Paullatim enim descendit in pectora: & vim præceptorum obtinet, frequenter audiri, adspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium iuuat: & est aliquid quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facilè dixerim quemadmodum prosit, sicut illud intelligam, profuisse. Minuta quædam, vt ait Phœdon, animalia, cum mordent, non sentiuntur. adeò tenuis illis & fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conuersatione virorum sapientium eueniet. non deprehendes quemadmodum, aut quando, tibi prosit: profuisse deprehendes. Quorsum, in-

quit, hoc pertinet? æquè præcepta bona, si sæpe tecum sint, profutura, quam bona exempla. [9] Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque simulachra ex vicino cernentibus, & alicuius oraculi opperientibus vocem. Quis autem negauerit, feriri quibusdam præceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his breuissimis vocibus, sed multum habentibus ponderis. *Nihil nimis.*

Auarus animus nullo satiatur lucro.

Ab alio expectes, alteri quod feceris.

Hæc cum ictu quodã audimus, nec vlli licet dubitare, aut interrogare, Quare? adeò etiam sine ratione ipsa veritas ducit. Si reuerẽtia frænat animos, aut vitia compescit: cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio: cur admonitio non faciat, etiam si nudis præceptis vtitur? Illa vero efficacior est, & altius penetrat, quæ adiuuat ratione, quod præcipit, quæ adiicit, quare quidque faciendum sit, & quis facientem obedientemque præceptis fructus exspectet. Si imperio proficitur, & admonitione proficitur: atqui proficitur imperio: ergo & admonitione. [10] In duas partes virtus diuiditur, in contemplationem veri, & actionẽ: contẽplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem & exercet, & ostendit recta actio: acturo autem si prodest qui suadet; & qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autẽ actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duæ res plurimũ roboris animo dant fides veri, & fiducia: vtramque admonitio facit. Nam & creditur illi, & cum creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur: ergo admonitio non est superuacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos ciuilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit: dicere solebat, multum se huic debere sententiæ: *Nam concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur.* Hac se aiebat, & fratrẽ, & amicũ optimum factũ. Si eiusmodi sententiæ familiariter in animũ receptæ, formant eum: cur non hæc pars philosophiæ, quæ talibus sententiis constat, idem possit? Pars virtutis disciplina cõstat, pars exercitatione: & discas oportet, & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantũ scita sapientiæ prosunt, sed etiam præcepta: quæ affectus nostros [11] velut edicto coërcent, & obligãt. Philosophia, inquit, diuiditur in hæc, [12] scientiã & habitũ animi. Nã illam qui didicit, & facienda ac vitanda percipit: nundum sapiens est, nisi in ea quæ didicit, animus eius transfiguratus est. Tertia pars ista præcipiẽdi, ex vtroque est, & ex decretis & ex habitu: itaque superuacua est ad implendam virtutem, cum duo illa sufficiãt. Isto ergo modo & consolatio superuacua est, nam hæc quoque ex vtroque est: & exhortatio, & suasio, & ipsa argumentatio. nam & hæc ab habitu animi compositi validique proficiscitur. Sed quamuis ista ex habitu animi veniant, optimus animi habitus & ex his est, & ex illis. Deinde istud quod dicis, iam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanę. Ad hoc autem tardè peruenitur: interim etiam imperfecto, sed proficiẽti, demonstranda est in rebus agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quæ iam eò perduxit animum, vt moueri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis, necessarium est aliquem præire: Hoc vitabis, hoc facies. Prætereà, si exspectat tempus, quo per se sciat, quid optimum factu sit: interim errabit, & errando impedietur, quò minus ad illud perueniat, quo possit se esse contentus: regi ergo debet, dum incipit posse se regere, Pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per litterarum simulacra ducũtur: deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographum: sic animus noster dum eruditur ad præscriptum, iuuatur. Hæc sunt per quæ probatur, hanc philosophię partẽ superuacuam non esse. Quęritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic quæstioni [13] suum diem dabimus. interim omissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo aduocato, qui contra populi præcepta præcipiat? nulla ad aures nostras vox impunè perfertur: nocent qui optant, nocent qui execrantur. nam & horum imprecatio falsos nobis metus & inserit, & illorum amor malè docet benè optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta & errãtia, cum possimus felicitatẽ domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. trahunt in prauum parentes, trahunt serui: nemo errat vni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitque inuicẽ. Et ideò in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit. dum facit quisque peiorẽ, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque est ingens illa nequitia, congesto in vnum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, & aurem subinde peruellat, abigatque rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existimas [14] nobiscum vitia

nasci superuenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quæ nos circumsonant, compescamus. Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidem quod auaritiam nostram irritaret, posuit in aperto: pedibus aurum & argentum subiecit, calcandumque ac premendum dedit, quidquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in cælum, & quidquid magnificum mirumque fecerat, videri à suspicientibus voluit: ortus occasusque, & properantis mundi volubilem cursum, interdiu terrena aperientem, noctu cælestia: tardos siderum incessus, [15] si compares toti; citatissimos, si cogites, quanta spatia numquam intermissa velocitate circumeant: defectus solis & lunæ, inuicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, siue per ordinem subeunt, [16] siue subditis caussis mota prosiliunt, vt nocturni ignium tractus, & [17] sine vllo ictu sonituque fulgores [18] cæli patiscentis, columnæque ac trabes, & varia simulacra flammarum. Hæc supra nos natura disponit: [19] aurum quidem & argentum, & propter ista numquam pacem agens ferrum, quasi malè nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem, propter quæ pugnaremus, extulimus: nos & caussas periculorum nostrorum, & instrumenta, disiecto terrarum pondere eruimus: nos fortunæ mala nostra tradidimus, nec erubescimus summa apud nos haberi, quæ fuerant ima terrarum. Vis scire, quam falsus oculos tuos decipit fulgor? nihil est istis, quamdiu mersa & inuoluta cæno suo iacent, fœdius, nihil obscurius. quid ni? quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahũtur: nihil est illis dum fiunt, & à fæce sua separantur, informius. Denique ipsos opifices intuere, per quorum manus sterile terræ genus & informe perpurgatur, videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos, quàm corpora: & in possessore eorum, quàm in artifice, plus est sordium. Necessarium itaque est admoneri, & habere aliquem aduocatum bonæ mentis, eque tanto fremitu tumultuque falsorum, [20] vnam denique audire vocem. Quæ erit illa vox? ea scilicet, quæ tibi tantis clamoribus ambitiosis exsurdato, salubria insusurret verba: quæ dicat, Non est quod inuideas istis, quos magnos felicesque populus vocat: non est quod tibi compositæ mentis habitum & sanitatem plausus excutiat: non est quod tibi tranquillitatis tuæ fastidium faciat ille, [21] sub illis fascibus, purpura cultus: non est quod feliciorem eum iudices, cui submouetur, quam [22] quem lictor semita deiicit. Si vis exercere tibi vtile, nulli autem graue imperium, submoue vitia. Multi inueniuntur, qui ignem inferant vrbibus, qui inexpugnabilia sæculis, & per aliquot ætates tuta prosternant, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quassent: multi sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graues instent, & ad mare magnum perfusi cæde gentium veniant: sed hi quoque, vt vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambitioni, crudelitatique restiterant: tunc cùm agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Græciæ primum cladibus, in qua eruditus est, incipit: qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedæmona seruire iubet, [23] Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatum strage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, & alias alio alio loco proiicit, & toto orbe arma circumfert: nec substitit vsquam lassa crudelitas. immanium ferarum modo, quæ plus quàm exigit fames, mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit; iam Græci Persæque eumdem timent; iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt: [24] hic tamen vltra Oceanum solemque, indignatur ab Herculis Liberique vestigiis victoriam flectere, ipsi naturæ vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter, quàm in præceps deiecta pondera, quibus eundi finis est, iacuisse. Ne Cn. quidẽ Pompeio externa bella, aut domestica, virtus aut ratio suadebat: sed insanus amor magnitudinis falsæ, modò in Hispaniam & Sertoriana arma, modò [25] ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur caussæ, ad continuandam potentiam. Quid illum [26] in Africam, quid [27] in Septemtrionem, quid in Mithridatem, & Armeniam, & omnes Asiæ angulos traxit? infinita scilicet cupido crescendi: cum sibi vni parum magnus videretur. Quid C. Cæsarem in sua fata, pariter ac publica, immisit? gloria & ambitio, & nullus supra ceteros eminendi modus. Vnum ante se ferre non potuit, cum resp. supra se duos ferret. Quid, tu C. Marium semel consulem (vnum enim consulatum accepit, [28] ceteros rapuit) cum Theutonicos Cimbrosque cõcideret, cum Iugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cum omnia concuterent, cõcutiebantur: turbinum more, qui rapta conuoluunt, sed ipsi ante voluuntur, & ob hæc maiore impetu incurrunt, quia nullũ illis sui regimen est. Ideoq; cum multis fuerũt mali, pestiferam

illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quod credas, quemquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla, quæ oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexēda sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus: quæ mendacia contra verū placentia extirpet, quæ nos à populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam conuerti, & eò restitui, vnde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniæ reliquisse, & ex isto cœtu inuicem noxio procul abiisse. Hoc vt esse verum scias, adspice, quāto aliter vnusquisque populo viuat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiæ, nec frugalitatem docet rura: sed vbi testis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorū monstrari & conspici fructus est. Quis eam, quam nulli ostenderet, induit purpuram? quis posuit secretā in auro dapem? quis sub alicuius rusticæ arboris proiectus vmbra, luxuriæ suæ pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem & familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbæ spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium, in quæ insanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotētia, scænam desiderant: sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio vrbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor; & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruo diuitem, & vsu opes metientem. Contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditum litteris, & animum ab externis ad sua reuersum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto inuidioso fastigio suo trementes & attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quàm ab aliis habetur. Nam quæ aliis videntur excelsa, ipsis prærupta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suæ præceps. Cogitant enim varios casus, & in sublimi maximè lubricos: tunc appetita formidāt, & quæ & illos graues aliis reddit, grauior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene & sui iuris: odio est fulgor, & fuga iam à rebus adhuc stantibus quæritur: tunc demum videas philosophātes metu, & ægræ fortunæ sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint bona fortuna, & mens bona: ita melius in malis sapimus, secunda rēctum auferunt.

I. LIPSIVS.

1. EAm partem philosophiæ.] παραινετικὴν, *siue:* Præceptiuam. *Infra, Epist.* XCV. *initio.*

2. Aristo Stoicus.] *Qui idem* Chius *cognomento, supra epist.* LXXXIX. *& eius ibi hæc sententia:* Aristo Chius moralem scientiam circuncidit, & cum locum qui monitiones continet, sustulit.

3. At illam non Habentem.] Δογματικὴν, *siue* Decretoriam.

4. In puerili esse præscripto.] *In gnomis & sententiis, quæ describendæ & ediscendæ proponuntur. Ita infra:* Pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenentur. *Præscriptum ergo, exemplar.*

5. Inter insaniam publicam.] *Qua populi gentesque laborant, præter Sapientem. Vide illud Paradoxum,* Omnes stultos insanire.

6. Plenis oculis ac tumentibus.] *Sic in Suetonij Tiberio, cap.* VII. Contentis ac tumentibus oculis prosequi. *quod fit vbi figimus oculos, atque ipsos velut intēdimus, & spiritu implemus. Fit in amore fit in diutino intuitu.*

7. Et denuntiatio.] *Comminatio, periculi admonitio.*

8. Leges, inquit, vt faciamus.] *Ponit, vt positum: atque non præinit.*

9. Pythagoras ait.] *Hoc ita in Cicerone* II. *de Legib.* Et illud benè dictum est à Pythagora, doctissimo viro, tum maximè & pietatem & religionem versari in animis, cum rebus diuinis operam daremus.

10. In duas partes.] *Aliquid in Manuduct.* II. *Dissertat.* V.

11. Velut edicto.] *Allusum ad morem eius æui, quo Principes Edicta in publico proponebant, populo admonendo, castigando, coërcendo. Notaui ad lib.* III. *Annal. Taciti.*

12. Scientiam & habitum.] *Scientiam, quæ Decretis constat: Habitum, qui ab actione & exercitio illorum paratur. Sed nec ista obiectio præinit.*

13. Suum diem dabimus.] *In epistola sequenti:* Petis à me, vt id quod in diem suum dixeram debere referri, repræsentem.

14. Nobiscum vitia nasci.] *Hoc enim Stoici fortiter abnuunt, & volunt Natura bonos esse. Vide Manuduct.* II. *Dissert.* X.

15. Si compares toti.] *Mundo supremo.*

16. Siue subditis caussis.] *Id esset, inferis & subiectis: nempe à vaporibus terrenis. Quidam tamen libri,* subitis: *repentinis & incertis, vt nasci solent meteora.*

17. Sine vllo ictu sonituque fulgores.] *De quibus nostrum vide Nat. Quæst.* I. *cap.* XIV. *&* XV.

18. Cæli patiscentis.] *Sic lego, cum Pinciano: & omnino diuellendum hoc à Fulgoribus, qui alia caussa fiunt. Intelligit igitur* Chasmata, *aut tales cæli recessus. At vulgata lectio erat,* fulgores cæli fatiscentis.

19. Aurum quidem & argentum.] *Similis sententia quadam De Benef.* VII. *cap.* X. *& ista Plinij, lib.* XXXIII. *initio:* Terra & hæc (*nutantia*) summa sui parte tribuit, vt minimè parca facilisque in omnibus, quæ prosunt. Illa nos premunt, illa nos ad inferos agunt, quæ occultauit atque demersit.

20. Vnam

20. Vnam denique audire.] *Pincianus vellet*, veram: *poſſis &*, viuam.

21. Sub illis Facibus.] *Qui erectis praeunt: ideo ſub illis. Intelligit magiſtratum, aut imperium.*

22. Quem lictor ſemita.] *Nam in ſubmouendo, manu & virga etiam impellebant. Vide me de tota re Electr. 1. cap. XXII.*

23. Athenas tacere.] *Quarum propria eloquentia, ſed & loquentia. Ideo Tertullianus*, linguatam ciuitatem *dixit: Sidonius*, Athenis loquacior, *adagij forma.*

24. Hic tamen vltra.] *Alij libri*, Iſtamen, *vel*, His. *Puto fuiſſe*: It tamen: *nempe animo & cupidine. Muretus interpolauerat.*

25. Ad colligendos piratas.] *Ita ſcripti libri: contra quos idem Muretus*, cogendos, *ediderat. Sed illud bene. fudit enim fugauitque piratas: ſed vt finis belli eſſet*, reliquias eorum Contractas (*ait Velleius*) in vrbibus, remotoque à mari loco, in certa ſede conſtituit. *Ita qui ſparſi per omnia maria erant: collegit, & fregit.*

26. In Africam.] *Bello Mariano, miſſus eo contra Domitium & regem Iarbam.*

27. In Septemtrionem.] *In Galliam iuit, eodem bello, & res ibi cum Metello feliciter geſſit. An & Mithridatis bello intelligit, petitos Colchos, Iberos, Albanos?*

28. Ceteros rapuit.] *Non videtur profecto, ſi duos vltimos excipias. Nam priores, in diſcrimine patriæ, abſenti delati. Vide Plutarchum.*

MVRETVS.

EAM partem philoſophiæ] *Duorum generum ſunt ea quæ in philoſophia traduntur: dogmata ſeu decreta, & præcepta. Dogmata ſunt ratæ quædam ſententiæ, quibus de fine bonorum, de ſapientia, de ſtatu ſapientis, aliisque eiuſmodi non vere tantum, ſed & firme ac conſtanter iudicamus. Eiuſmodi ſunt, beatam vitam in ſola virtute conſiſtere: diuitias, firmitatem valetudinis, bonam exiſtimationem & talia præponenda quidem eſſe contrariis, ſi nobis detur electio, neque tamen bona eſſe: cum hoc nomen in virtute tantum & ea quæ à virtute manant, conueniat: neque qui eis omnibus careat, omnibus prematur aduerſis, dum virtute præditus ſit, idcirco minus beatum fore. Sapientem ſemper quietum eſſe, ſemper placidum, ſemper ſimilem ſui, neque vnquam eorum quæ extra ſe poſita ſunt, aut adeptione lætari, aut amiſſione torqueri. Hæc igitur & huiuſmodi ſunt dogmata: quæ non ad hanc aut illam vitæ partem diriguntur, ſed ad omnem vitam pertinent, & vniuerſe hominis animum informant. At præcepta ſunt, quæ ad ſingulas vitæ partes pertinent: vt cum præcipimus, quomodo vir cum vxore, pater cum liberis, ciuis cum ciuibus gerere ſe debeat. Hæc quidam ſola recipiebant: generales illas diſputationes, vt inutiles & ſupernaquaneas, contemnebant: Ariſto contra, decreta amplexabatur, magnique faciebat: præcepta minime neceſſaria eſſe dicebat. Nam neque profutura iis, qui non ante decretis confirmati eſſent, eaque penitus perbibiſſent, & illa qui cognoſſent ipſos ſibi præcipere quid faciendum ſit, neque monitore ad ſingula indigere. Seneca rationes quibus Ariſto nitebatur exponit, eaſque confutat. Addit præterea, in ea quæ proxime ſequitur epiſtola, quæ huius quaſi quædam appendix eſt, non præcepta modo vtiliſſima eſſe, ſed etiam deſcriptiones quaſdam tum vitioſorum, tum virtute præditorum hominum, quibus veteres philoſophi ad res tanquam oculis ſubijciendas vtebantur, quales ſunt characteres, qui tribuuntur Theophraſto, neque ſane illius philoſophi elegantia indigni videntur. Sciendum autem eſt, ex accurata huius epiſtolæ lectione petendam eſſe intelligentiam loci cuiuſdam obſcuriſſimi è primo libro Ciceronis de officiis: cuius hoc principium eſt*; Omnis de officio duplex eſt quæſtio. *de cuius vera ſententia quotquot vſque in hunc diem conatum ſuum ad libros illos illuſtrandos contulerunt, ne per ſomnium quidem cogitarunt.*

Aut vacantem quidam,] *Id eſt, nullis prauis opinionibus occupatam: Male in aliis libris legebatur* vagantem.

Inter inſaniam publicam.] *Quia omnes, præter ſapientem, inſani ſunt, neque tamen elleborum potant, neque curatorem accipiunt. De hac inſania intelligendus Horatius, cum ita ſcribit:*

> Inſanire putas ſolemnia me: neque rides,
> Nec medici credis. nec curatoris egere.

Ad videndum,] *Male in aliis*, ad videndum. *de oculis enim ſermo eſt.*

Non probo, quod Platonis legibus adiecta principia ſint.] *Vt Senecæ à Poſſidonio licuit, ſic mihi hoc loco à Seneca diſſentire liceat. Mihi quidem proœmia illa legum Platonicarum plane admirabilia videntur. Prius enim amore honeſtatis: quod in illis proœmiis fit: tum, ſi id parum proficiat, propoſitis pœnis, quod præſtant ſubiectæ proœmiis ſanctiones, animi ciuium ab improbitate & à turpitudine ſunt auocandi. Sed ſuum cuique iudicium.*

PINCIANVS.

AT illam habentem præcepta.] *Legendum puto* decreta, *non* præcepta, *vt ex ſequentibus conſtat.*

Quocunque illa vult, vtitur.] *Inuertēdæ ſunt dictiones*, quocunque vult, illa vtitur, *ex vetere lectione.*

Alioquin doces illud quod ſano faciendum ſit,] *Caſtigo*, Alioquin doces illum quid ſano faciendum ſit, *ex eadem.*

Sic incide, ſic cœna:] *Nonnulla exemplaria*, ſic incide, ſic mane.

Vtrum manifeſta domum an dubia percipies?] *Corrige*, Vtrum deinde manifeſta, an dubia præcipies? *& mox paulo* monitore *legito, ex vetere lectione.*

Si iam mones quod obſcurum eſt] *Scribe per maiorem*, Si id mones quod obſcurum eſt, *ex eadem.*

Scit ſibi faciendum, ſcit etiam te tacente.] *Caſtigo*, Scit quid ſibi faciendum ſit, quid non, etiam te tacente, *ex exemplari domeſtico.*

Aut procurare mentem ægram,] *Codices nonnulli* percurare *legunt*, *non* procurare.

Aut vagantem] *Agnoſcunt quædam vetuſta exemplaria* aut vacātem. *etſi ſunt quæ impreſſæ lectioni cōſentiant.*

Malitia liberatur, & liberatis non eſt opus exhortatione.] *Vetus lectio*, Malitia liberatus & liberat. Non eſt opus exhortatione.

Non vt tantum nota ſint nobis, ſed etiam parata] *Permuta dictionum ordinem*, vt non tantum nota ſint nobis *&c. ex eadem.*

Emas non quod opus eſt, ſed quod neceſſe eſt.] *Scribendum reor contra omnia exemplaria* non emas quod opus non eſt, ſed quod neceſſe eſt. *Confirmat hanc emendationem Seneca ipſe ſubdens*: Quod non opus eſt, aſſe charum eſt. *Alioqui quod opus eſt, neceſſe eſt.*

Animum quoque magis alleuent.] *Lege*, animumque magis alleuent, *ex vetere lectione.*

Non vident aliud ingenium esse hominis mobilis & erecti, aliud tardi & hebetis.] *Corrige*, non vidēt alium esse ingenij mobilis & erecti, alium tardi & hebetis, *ex eadem.*

Vtique alius alio ingeniosior est.] *Eadem*, Vtique alium alio ingeniosiorem.

Hoc scilicet vt liberetur,] *Scribe*, Hoc scilicet, vt illis liberetur, *ex eadem.*

Si tamen illam diutina pestis non infecit, nec enecuit,] *Corrige*, si tamen illam diutina pestis infecit, nec enecuit: *ex exemplari Scholarum Salmenticensium. Dixerat enim paulo ante obscuratam esse & oppressam indolem, non extinctam. Considerandumque an sit magis commoda lectio* tantum, *quam* tamen.

Sed ad hæc non satis prospicit.] *Præpositio* ad *superuacanea est, &* perspicit, *legendum, non* prospicit, *ex vetere lectione.*

Dubiosque & in paruum inclinabiles.] *Sic quidem omnia quæ legerim exemplaria præter Franciscanum, in quo* inclinantes *legitur, non* inclinabile.

Si sæpe tecum sint, profutura quam bona exempla.] *Desunt duo verba in fine addenda*, plus putes: *ex vetere lectione.*

Pythagoras ait, alium animum fieri intrantib. templum, deorumque simulacra ex vicino cernentibus & alicuius oraculi vocem opperientibus.] *Locus mutilatus, & verbis nonnullis cassus in exemplaribus omnibus: præterquam in meo familiari, in quo sic habetur*: Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque simulacra ex vicino cernentibus, & alium ante fores alicuius oraculi vocem operiētibus.

Etiam si nudis præceptis vtimur?] *Scribendum* vtitur *non* vtimur, *ex vetere lectione.*

Quæ adiuuat ratione quæ præcipit,] *Castigatius eadem*, quæ adiuuat ratione quod præcipit.

Si imperio & admonitione proficitur.] *Lege ex eadem*, Si imperio proficitur, & admonitione.

Vtraque admonitio facit.] *Scribendum*, Vtramque admonitio facit, *ex eadem.*

Quæ affectus nostros velut edicto coercent & obligant.] *Scribe*, ablegant, *non* obligant. *ex eadem.*

Nam qui dedicit & facienda ac vitanda percipit,] *Scribe*, illam qui didicit, & facienda ac vitanda percepit, *ex eadem.*

Cui duo ista sufficiant.] *Legendum*, cui duo illa sufficiant, *ex eadem.*

Nulla ad aures nostras vox impune profertur.] *Lege* perfertur, *non* profertur, *ex eadem.*

Nemo erat vni,] *Eadem*, Nemo errat vni sibi.

Opiniones quę nos circumsonant, compescamus.] *Eadē*, opiniones quę nos circūsonant, repellātur.

Calcandumque ac premendum dedit, & quicquid est propter quod calcamur ac premimur.] *Scribe per maiorem*, Calcandumque ac premendum dedit quicquid est propter quod, *&c. ex eadem.*

Et sine vllo ictu sonituque fulgores cœli fatiscentes.] *Legendum videtur per maiorem, & distincte*; Cœli fatiscentes. *Vt per fulgores accipias quod Græci selas appellant: per cœlos fatiscentes, chasmata, etsi vetus omnis lectio non* fatiscentes *præferat, sed* patescentes.

Hæc supra nos natura disponit.] *Vetus lectio*: Hæc supra nos itura disposuit.

Sterile terræ genus & informe perpurgatur.] *Maior codicum pars* infernum *legit, non* informe.

Vnam denique vocem audire.] *Quid si legas*; veram, *non* vnam, *lubrico lapsu inter vtrumque verbum, cum* veram *per compendium scribitur.*

Quam quem lictor semita deiicit.] *Antiqua lectio*, quam te quem lictor semita deiicit.

Nemo illis venientibus resistit,] *Scribe* restitit, *non* resistit, *ex eadem.*

In qua eruditus est incœpit, qui quod cuique optimum est, eripuit?] *Scribe*, incipit & eripit *præsenti tempore, non* incepit *&* eripuit. *Nam præterquam quod vetus lectio ita habet, sequitur eodem tempore* iubet, *cum dicit statim.*

Lacedemoniam seruire iubet.] *Lege* Lacedemona *non* Lacedæmoniam, *ex correctioribus codicibus.*

Et alias alio loco proiicit,] *Coniunctio* & *superuacanea est, ex eisdem.*

Nec subsistit vnquam lassata crudelitas,] *Corrige*, nec subsistit vsquam lassa crudelitas, *ex eisdem.*

Cum Teutonicos Cimbrosque consideret,] Teutonos *lege, non* Teutonicos, *ex geographis omnibus, & vetere lectione.*

Qui rapta conuoluunt, & ob hæc maiore impetu incurrunt,] *Scribendum*, qui rapta conuoluunt, sed ipsi ante voluuntur, & ob hoc maiore impetu incurrunt, *ex eadem.*

Ideoque cum multis fuerunt mali.] *Corrige*, Ideoque cum multis fuerint malo, *ex eadem.*

Et ex isto cœtu inuicem noxia procul abegisse,] *Castiga*, & ex isto cœtu inuicem noxio procul abiisse, *ex eadem.*

Quis sub alicuius vmbra rusticæ arboris positus,] *Lege*, Quis sub alicuius rusticæ arboris proiectus vmbra, *ex eadem*,

Si vt non ostendamus effeceris.] *Castigatior vetus lectio*, si ne offendamus, effeceris.

OPSOPOEVS.

L*ipsij El. cap. 23.) vetus*, quam te quem lictor *&c. idem monuerat Pincianus.*

Cetera editiones absque altero &, & quæ illos graues.

GRVTERVS ET IVRETVS.

SCis improbum esse qui ab vxore pudicitiam exigit &c.] *Idem postea Antonius prodidit, cuius particulam B. August. lib. 2. de Adult. coniug. ad Pollentiam ex Codice Gregoriano refert. Sic etiam Lactantius lib. 6. c. 23.* Seruanda igitur ab vtroque fides alteri est, imo exemplo continentię docenda vxor vt se caste gerat iniquū est enim vt id exigas quod præstare ipse non possis. *videatur & Papinianus l. 13. § iudex ff. de adult. sed imprimis Brisonius lib. singul. de adult. & P. Faber lib. 2. Semest. c. vlt.*

Quam te quem lictor semita deiicit] *sic legendum putat Lipsius lib. 1. Elect. cap. 22. & hinc discit, lictores non sola submouisse voce, quod & pluribus ab eo confirmatur locis.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

HAERET aut pendet a priore, quæriturque, An igitur Parænetica sola sufficiat? cum præsertim ostenderit, tantos eius & tam claros vsus. Negat, & argumenta quæ adferuntur ponit, ac refellit. Dogmaticam igitur laudat, & ab illo fonte manare Præcepta, & vitam ea contineri ostendit. Florida miscet, & in Luxum, Libidinem, Ambitum obiter excurrit. Tota pulchra & fructuosa est.

EPIST. XCV.

PETIS a me, vt id quod [1] in diem suum dixeram debere referri, repræsentem, & scribam tibi, an hæc pars philosophiæ, quam Græci παραινετικὴν vocant, nos præceptiuam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, [2] si negauero. Eo magis promitto, & verbum publicum perire non patior: *Postea noli rogare, quod impetrare nolueris.* Interdum enim obnixe petimus, id quod recusaremus, si quis offerret. Hæc siue leuitas est, siue vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissime scriptam, arctissime plicatam, & magna parte perlecta: *Desinam,* inquit, *si vultis.* Acclamatur, *Recita, recita* ab his qui illum obmutescere illico cupiunt. Sæpe aliud volumus, [3] aliud optamus: & verum ne diis quidem dicimus; sed dij aut non exaudiunt, aut miserentur. Ego me, omissa misericordia, vindicabo, & tibi ingentem epistolam impingam: quam tu si inuitus leges, dicito: *Ego mihi hoc contraxi.* teque inter illos numera, quos vxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos diuitiæ per summum acquisitæ sudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti, discruciant: & ceteros, malorum suorum compotes. Sed vt, omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas, præcepta perducunt: ergo ad beatam vitam præcepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas præcepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est: aliquando frustra admouentur, si animum opiniones obsident prauæ. Deinde, etiam si recte faciunt, nesciunt facere se recte. Non potest enim quisquam nisi ab initio formatus, & tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, vt sciat quando oporteat, & inquantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter: sed respiciet, sed hæsitabit. Si honesta, inquit, actio ex præceptis venit, ad beatam vitam præcepta abunde sunt: atqui est illud: ergo & hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum præceptis. Si aliæ, inquit, artes contentæ sunt præceptis, contenta erit & sapientia: nam & hæc ars vitæ est. Atqui gubernatorem facit ille qui præcipit, Sic moue gubernaculum, sic vela submitte, sic secundo vento vtere, sic aduerso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. alios quoque artifices præcepta confirmant: ergo non hoc idem poterunt artifices viuendi? Omnes istæ artes circa instrumenta vitæ occupatæ sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor. At hæc quæ artem vitæ professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quam dissimilis sit harum artium conditio, & huius? In illis excusatius est voluntate peccare, quam casu: in hac, maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit solœcismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere ægrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quam si se intelligere dissimulat. At in hac arte viuendi, turpior volentium culpa est. Adiice nunc, quod artes quoque pleræque, imo ex omnibus liberalissimæ, habent decreta sua, non tantum præcepta: sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Præterea nulla ars contemplatiua sine decretis suis est, [4] quæ Græci vocant δόγματα· nobis decreta licet appellare, vel scita, vel placita: quæ in geometria & in astronomia inuenies. Philosophia autem & contemplatiua est, & actiua: spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta: magna me vocant, supraque vos posita.

Nam tibi de summa cæli ratione, deumque,
Disserere incipiam, & rerum primordia pandam,

Vnde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rursus natura perempta resoluat:

vt ait Lucretius. sequitur ergo, vt cum contemplatiua sit, habeat decreta sua. Quid, quod facienda quoque nemo rite obibit, nisi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit? quos non seruabit,[5] qui in re præcepta acceperit. Imbecilla sunt per se, &, vt ita dicam, sine radice, quæ partibus dantur. Decreta sunt quæ muniant, quæ securitatem nostram, tranquillitatemque tueantur, quæ totam vitam, totãque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiæ, & præcepta: quod inter elementa, & membra. hæc ex illis dependent: illa & horum caussæ sunt & omnium. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud, quam facienda & vitanda, præcepit: & tunc longe meliores erant viri: postquam docti prodierunt, boni desunt. Simplex enim illa & aperta virtus in obscuram & solertem scientiam versa est, docemurque disputare, non viuere. Fuit sine dubio, vt dicitis, vetus illa sapientia, cum maxime nascens rudis: non minus quam ceteræ artes, quarum in processu subtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum nequitia surrexerat, nec tam late se sparserat: poterant vitiis simplicibus obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tanto operosiora esse munimẽta, quanto valentiora sunt, quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent paullatim: deinde in hãc peruenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotij habuisse, firmis adhuc, solidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem voluptatẽque corrupto. Qui postquam cœpit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quæri, & inuentæ sunt mille conditurae, quibus auiditas excitaretur: quæ desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & neruorum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus, quam ex fame macies: inde incerti labantium pedes, & semper qualis in ipsa ebrietate titubatio: inde in totam cutem humor admissus, distentusque venter, dum male assuescit plus capere, quam poterat: inde suffusio luridæ bilis, & decolor vultus, tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, neruorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta, & cerebri æstuantis verminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis vlceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliarum impetu sæuientium, aliarum tenui peste repentium, aliarum cum horrore & multa membrorum quassatione venientium? Quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriæ? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se deliciis soluerant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versata: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaq. nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis, atque pyxidibus. Simplex erat ex simplici caussa valetudo:[6] multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per vnam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix! necesse est itaque inter se tam diuersa dissideant, & hausta male digerantur, alijs alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est: & illa ex contrariis naturæ partibus in eumdem compulsa redundat. Inde[7] tam nullo ægrotamus genere, quam viuimus. Maximus ille medicorũ, & huius scientiæ conditor,[8] fæminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæ iam & capillis destituuntur, & pedibus ægræ sunt. Non mutata fæminarum natura, sed vita est. nam cum virorum licẽtiam æquauerint, corporum quoque viriliũ vitia æquauerunt.[9] Non minus peruigilant, non minus potant, & oleo & mero viros prouocant: æque inuitis ingesta visceribus per os reddunt, &[10] vinum omne vomitu remetiuntur: æque niuem rodunt, solatium stomachi æstuãtis. Libidine vero, nec maribus quidem cedũt, pati natæ. Dij illas deæq. male perdãt: adeo peruersum cõmentæ genus impudicitiæ,[11] viros ineunt. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum ac naturæ peritissimum, in mẽdacio prehendi, cum tot fæminæ podagricæ caluæque sint? Beneficium sexus sui vitiis perdiderũt: & quia fæminam exuerũt, damnatæ sunt morbis virilibus. Antiqui medici nesciebãt dare cibum sæpius, &[12] vino fulcire venas cadẽtes:[13] nesciebãt saniem emittere, & diutinam ægrotationem balneo sudoribusq. laxare: nesciebant crurum vinculo, brachiorumque, latẽtem vim, & in medio sedentem, ad extrema reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent periculorum paucissima. Nunc vero quam longe processerunt mala

valetudinis? has vsuras voluptatum pendimus, vltra modum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos miraris? coquos numera. [14] Cessat omne studium: & liberalia professi, sine vlla frequentia, desertis angulis præsident. In rhetorum ac philosophorum scholis, solitudo est: at quam celebres culinæ sunt, quanta circa nepotum focos iuuentus premit? Transeo [15] puerorum infelicium greges: quos post transacta conuiuia, [16] aliæ cubiculi contumeliæ exspectant. Transeo agmina exoletorum, [17] per nationes coloresque descripta, vt eadem omnibus leuitas sit, eadem primæ mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis cui rectior est coma, crispulis misceatur. Transeo pistorum turbam, transeo ministratorum, per quos [18] signo dato ad inferendam cœnam discurritur. Dij boni, quantum hominum vnus venter exercet? Quid, tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiam si præsentanei non fuerant? Quid, tu illam æstiuam niuem non putas callum iecinoribus obducere? Quid, illa ostrea, inertissimam carnem, cœno saginatam, nihil existimas limosæ grauitatis inferre? Quid, illud [19] Sociorum garum, pretiosam [20] malorum piscium saniem, non credis vrere salsa tabe præcordia? Quid, illa purulenta, & quæ tantumnon ab ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa, [21] in ipsis visceribus exstingui? Quam fœdi atque pestilentes ructus sunt, quantum fastidium sui exhalantibus crapulam veterem? scias putrescere sumpta, non concoqui. Memini fuisse quondam [22] in sermone nobilem patinam, in quam quidquid apud lautos [23] solet diem ducere, properans in damnum suum popina congesserat: [24] veneriæ, spondylique, & ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, interuenientibus distinguebantur echinis, [25] torti distractique sine vllis ossibus mulli constrauerant. Piget iam esse singula: coguntur in vnum sapores. In cœna fit, quod fieri debet saturo in ventre. Exspecto iam vt manducata ponantur. quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, & dentium opera coquum fungi? Graue est luxuriari per singula: omnia semel, & in eumdem saporem versa, ponantur. Quare ego ad vnam rem manum porrigam? plura veniant simul: multorum ferculorum ornamenta coëant & cohæreant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex istis peti & gloriam aiebant, non ostendi ista, sed conscientiæ dari. Pariter sint, quæ disponi solent, iure vno perfusa: nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati mullis [26] concoctique ponantur. Non esset confusior vomentium cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non singulares morbi nascũtur, sed inexplicabiles, diuersi, multiformes: aduersus quos & medicina armare se cœpit [27] multis generibus, multis obseruationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquãdo simplicior inter minora peccãtes, & leui quoque cura medicabiles: aduersum tãtam morũ euersionem, omnia conãda. Et vtinam sic denique [28] lues ista vinceretur! Non priuatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, & singulas cædes: quid bella, & occisarum gentium gloriosum scelus? Non auaritia, non crudelitas modum nouit: & ista quamdiu furtim & a singulis fiunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt: ex senatusconsultis plebisque scitis scelera exercentur, & publice iubentur, vetita priuatim. Quæ clam commissa capite luerent, eadem quia [29] paludati fecere, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: cum inter se etiam mutis ac feris pax sit? Aduersus tam potentem explicitumque late furorem operosior philosophia facta est, & tantum sibi virium sumpsit, quantum his, aduersus quę parabatur, accesserat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorem cibũ. non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, a quo paullulum discesserat:

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

[30] Voluptas ab omni parte quæritur: nullum intra se manet vitium. In auaritiam præceps luxuria est: honestatis obliuio inuasit: nihil turpe est, cuius placet pretium. Homo, [31] sacra res, homo iam per lusum & iocum occiditur: & quem erudiri ad inferẽda accipiendaque vulnera nefas erat, is [32] iam nudus inermisque producitur: [33] satisque spectaculi in homine, mors est. In hac ergo morum peruersitate, desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inueterata discutiat: decretis agendũ est, vt reuellatur penitus falsorum recepta persuasio. His si adiunxerimus præcepta, consolationes, adhortationes, poterunt valere: per se inefficaces sunt. Si nolumus habere obligatos, & malis quibus iam tenentur, auellere; discant quid malum, quid bonum sit: sciant omnia præter virtutem mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. Quemadmodũ primum militiæ vinculum est [34] religio, & signorum amor, & deferendi nefas; tunc deinde facile cetera exiguuntur mandanturque ad iusiurandum adactis: ita in his,

quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda sunt, & insinuanda virtus. Huius quadam superstitione teneantur: hanc ament: cum hac viuere velint, sine hac nolint. Quid ergo? non quidam sine institutione subtili euaserunt probi, magnosque profectus assecuti sunt, dum nudis tantum præceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapuit. Nam vt dij immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi, & pars naturæ eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent, perueniunt sine longo magisterio; & honesta complexi sunt, cum primum audierunt. Vnde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se fertilia? At illis aut hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine obsessis, diu rubigo animorum effricanda est. Ceterum vt illos in bonum pronos citius educit ad summa, & hos imbecilliores adiuuabit, malisque opinionibus extrahet, qui illis philosophiæ placita tradiderit: quæ quam sint necessaria, licet videas. Quædam incident nobis quæ nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec hæc audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi caussæ eorum eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Hæc nos quamdiu possident, dicas licet: Hoc patri præstare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus: tentantem auaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum vsque sudorem: sed deliciæ vetabunt. Sciet in vxorem grauissimum esse genus iniuriæ, habere pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare præcepta, nisi prius amoueris obstantia præceptis: non magis, quam proderit arma in conspectu posuisse, propiusque admouisse, nisi vsuræ manus expediuntur. Vt ad præcepta quæ damus, possit animus ire, soluendus est. Putemus aliquem facere, quod oportet. non faciet assidue, non faciet æqualiter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu, vel exercitatione, exibunt recta: sed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse quæ fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde, præstabunt tibi fortasse præcepta, vt quod oportet facias: non præstabunt, vt quemadmodum oportet: & si hoc non præstant, ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus, concedo: sed id parum est. quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est cæna sumptuosa flagitiosius, & equestrem sensum consumente? quid tam dignum censoria nota, si quis, vt isti ganeones loquuntur, sibi hæc & genio suo præstet? [35] & tricies tamen HS. [36] adiiciales cænæ frugalissimis viris constiterunt. Eadem res si gulæ datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impensa sollennis est. Mullum ingentis formæ (quare autem non pondus adiicio, & aliorum gulam irrito? [37] quattuor pondo & ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Cæsar missum sibi, cum in macellum deferri & venire iussisset? *Amici*, inquit, *omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octauius.* Vltra spem illi coniectura processit. licitati sunt: vicit Octauius, & ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum [38] quinque millibus HS. emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octauio fuit turpe. nam ille qui emerat, vt Tiberio mitteret (quamquam illum quoque reprehenderim) admiratus est rem, qua putauit Cæsarem dignum. Amico ægro aliquis asidet: probamus. at hoc si hereditatis caussa facit, [39] vultur est, cadauer exspectat. Eadem & turpia sunt, & honesta: refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto nos addixerimus, idque vnum in rebus humanis bonum iudicauerimus, quæque ex eo sunt: cetera, in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio, ad totam pertinens vitam: hoc est, quod decretum voco. Qualis hæc persuasio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur: qualia autem hęc fuerint, talis vita erit. In particulas suasisse, totum ordinanti parum est. M. Brutus in eo libro, quem περὶ καθήκοντος inscripsit, dat multa præcepta & parentibus & liberis & fratribus. hæc nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat: veluti nauigantibus ad aliquod sidus dirigēdus est cursus. Vita sine proposito, vaga est. Quod si vtique proponendum est, incipiūt necessaria esse decreta. Illud, puto, cōcedes, nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedem modo referēte, modo producēte. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximātur, quæ reprehendūt animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dij colēdi, solet pręcipi. [40] Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam nec lumine dij egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus [41] salutationibus matutinis fungi, & [42] foribus

assidere templorum: humana ambitio istis officiis capitur. Deum colit, qui nouit. Vetemus [43] lintea & strigiles Ioui ferre, & [44] speculum tenere Iunoni. Non quærit ministros Deus. quid ni? ipse humano generi ministrat: vbique & omnibus præsto est. Audiat licet, quemadmodum se gerere in sacrificiis debeat, quam procul resilire à molestiis ac superstitionibus: numquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deũ, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quæ caussa est diis benefaciendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere velle: non possunt. nec accipere iniuriam queunt, nec facere. Lædere etenim lædique, coniunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidem fecit. Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis maiestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas est. Scire, illos esse qui præsident mundo, qui vniuersa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum castigant quosdam, & coërcent, & irrogant pœnas, & aliquando [45] specie boni puniunt. Vis deos propitiare? bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quæstio, quomodo hominibus sit vtendum. Quid agimus? quæ damus præcepta? Vt parcatur sanguini humano? quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Præcipiemus vt naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, [46] cum esuriente panem suum diuidat? Quando omnia quæ præstanda sunt ac vitanda, dicam, cum possim breuiter hanc formulam humani officij tradere? Omne hoc quod vides, quo diuina atque humana conclusa sunt, vnum est: [47] membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, [48] cum ex iisdem [49] & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum iustumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quàm lædi: & illius imperio paratæ sunt ad iuuandum manus. Iste versus, & in pectore, & in ore sit:

Homo sum. humani nihil à me alienum puto.

[50] Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est: quæ casura, nisi inuicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesque, dispiciamus quomodo rebus sit vtendum. In superuacuum [51] præcepta iactauimus, nisi illud præcesserit, qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de diuitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exsilio. Æstimemus singula, fama remota: & quæramus quid sint. non quid vocentur. Ad virtutes transeamus. præcipiet aliquis, vt prudentiam magni æstimemus, vt fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iustitiam, si fieri potest, propius etiam quàm ceteras, nobis applicemus. Sed nihil agetur, si ignoramus, quid sit virtus: vna sit, an plures: [52] separatæ, an annexæ; an qui vnam habet, & ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quærere, quod eius initium, quis vsus sit: non magis quàm pantomimo, de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam: virtus & aliorum scientia est, & sui. discendum de ipsa est, vt ipsa voluntas discatur: actio recta non erit, nisi recta fuerit volũtas. ab hac enim est actio. Rursus, voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitæ leges perceperit, & quid de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumque iudicium adeptis: ceteri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omissa appetitaque alternis fluctuantur. [53] Caussa huius iactationis est, quod nihil liquet incertissimo regimine vtentibus, fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non peruenitur: continent vitam. Bona & mala, honesta & turpia, iusta & iniusta, pia & impia, virtutes vsusque virtutum, [54] rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, hæc omnia æstimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendum sit. Falleris enim, & pluris quædã quàm sunt, putas: adeoque falleris, vt quæ maxima inter vos habentur, diuitiæ, gratia, potentia, [55] sestertio nummo æstimanda sint. Hoc nescies, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se æstimantur, inspexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt, ramum desiderant, cui inhæreant, ex quo trahant succum: sic ista præcepta si sola sunt, marcent: infigi volunt sectæ. Præterea, non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa, quo tolluntur. Quid enim dicunt? præceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta sapientiæ, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est: tam

hercule, quàm si nunc ego dicerem recedendum esse à præceptis superuacuis, & in hæc sola studium conferendum: hoc ipso quo negarem curanda esse præcepta, præciperem. Quædam admonitionem philosophię desiderant, quædam probationem: [56] & quidem multa quia inuoluta sunt, vixque summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariæ sunt, & decreta, quæ veritatem argumentis colligunt. Quædam aperta sunt, quędam obscura. Aperta, quæ sensu comprehenduntur, [57] quæ memoria: obscura, quę extra hęc sunt. Ratio autem non impletur manifestis: maior eius pars pulchriorque in occultis est. Occulta probationem exigunt, probatio non sine decretis est, necessaria ergo decreta sunt. Quę res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio: sine qua, omnia in animo natant: necessaria ergo sunt decreta, quæ dant animis inflexibile iudicium. Denique cum monemus aliquem, vt amicum eodem habeat loco quo se, vt ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium: adiicimus, iustum est & honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio: ergo hæc necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed vtraque iungamus. namque & sine radice inutiles rami sunt; & ipsę radices his, quę genuere, adiuuantur. Quantum vtilitatis manus habeant, nescire nulli licet: apertè iuuant: cor, illud quo manus viuunt, ex quo impetum sumunt, quo mouentur, latet. Idem dicere de pręceptis possum: aperta sunt; decreta vero sapientiæ in abdito. Sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt: ita in philosophia, arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur: at præcepta, & alia huiusmodi profanis quoque nota sunt. Posidonius non tantum pręceptionem (nihil enim nos hoc verbo vti prohibet) sed etiam suasionem, & consolationem, & exhortationem necessariam iudicat. His adiicit caussarum inquisitionem, quam cur ętiologiam dicere non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo iure ita appellent, non video. Ait vtilem futuram esse descriptionem cuiusque virtutis. hanc [58] Posidonius ętiologiam vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, signa cuiusque virtutis & vitij ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminentur. Hęc res eamdem vim habet, quam pręcipere. Nam qui præcipit, dicit: Illa facies, si voles temperans esse. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui illis abstinet. Quæris, quid intersit? alter præcepta virtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, & (vt [59] publicanorum vtar verbo) εἰκονισμὺς, ex vsu esse confiteor. Proponamus laudanda: inuenietur imitator. Putas vtile tibi dari argumenta, per quæ intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignauo? Quanto hoc vtilius est, excellentis animi notas esse, quas ex alio in se transferre permittitur?

Continuo pecoris generosi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus inire viam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua ceruix,
Argutumque caput, breuis aluus obesaque terga:
Luxuriátque toris animosum pectus:
----tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens voluit sub naribus ignem.

Dum aliud agit Virgilius noster, descripsit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim. si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum ciuilium impauidus, & primus incessens admotos iam exercitus alpibus, ciuilique se bello ferens obuium: non alium illi assignauerim vultum, non alium habitum. altius certe nemo ingredi potuit, quàm qui simul contra Cæsarem Pompeiumque se sustulit, & aliis Cæsarianas opes, aliis Pompeianas fouentibus, vtrumque prouocauit, ostenditque aliquas esse reip. partes. Nam parum est in Catone dicere: *Nec vanos horret strepitus*. Quid-ni, cùm veros vicinosque non horreat? cum contra decem legiones, & Gallica auxilia, & mixta barbarica arma ciuilibus, vocem liberam mittat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in seruitutem casura, quàm itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciæ est? Scit se vnum esse, de cuius statu non agatur: non quæri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiorumque contemptus. Libet admirantem inuictam constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: *Lu-*

xuriatque toris animosum pectus. Proderit non tantum quales esse soleant boni viri, dicere, formamque eorum & lineamenta deducere: sed quales fuerint narrare, & exponere Catonis illud vltimum ac fortissimum vulnus, per quod [60] libertas amisit animã: Lælij sapientiam, & cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisque egregia facta: [61] Tuberonis ligneos lectulos, cum in publicum sternerentur, hædinasque pro stragulis pelles, & [62] ante ipsius Iouis cellam proposita conuiuis vasa fictilia. quid aliud est, paupertatem in Capitolio consecrare? Vt nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non cæna. O quàm ignorant homines cupidi gloriæ, quid illa sit, aut quemadmodum petenda: Illo die populus Romanus multorum supellectilem spectauit, vnius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies conflatum: at omnibus sæculis Tuberonis fictilia durabunt.

I. LIPSIVS.

1. IN diem suum dixeram.] *Supra, priore epistola*: Huic quæstioni suum diem dabimus.

2. Si negauero.] *Quia res intricata, & minimè blanda aut grata est: ideo facile feres abnuentem. Tamen faciam, ne frustra petieris; & ne vulgi verbum pereat: Noli rogare, quod impetratum etiam nolis. Nam sunt qui petunt, quasi in alterius gratiam aut honorem: vt, Recita hoc carmen, Diem illum mihi adsis: & in animo velint negatum gratiam aut honorem. Hæc sententia horum & sequentium est, à qua alij mihi videntur abiuisse.*

3. Aliud optamus.] *A Dijs nempe, vbi palam, & audientibus alijs, vota concipimus. Tunc enim sæpe hic dissensus. Pro vita & victoria mali Principis precor, seruus pro domini, maritus vxoris, & quæ sunt talia: animo abdicante: An & refers ad vota etiam tacita & libera? nimirum errore eligendi mala petimus, etsi bona intendimus: vt opes, honores, famam. Itaque aliud volumus communiter; distincte autem vouendo, abimus.*

4. Quæ Græci vocant Dogmata.] *De his ego Manuduct. II. Dissert. XII.*

5. Qui in re præcepta.] *Mureti editio*: qui mera præcepta acceperit. Imbecilla: *vocibus aliis eiectis. At libri retineri suadent: ex quorum vno Pincianus*: qui in rem præcepta acceperit, non in omne. *Ego assentior, sed velim magis*, non in commune.

6. Multos morbos multa fercula.] *Vide in hanc rem Plutarchi. Quæst. Conuiual.* VIII. *cap.* IX. *totum.*

7. Tam nullo ægrotamus genere.] *Tam parum certo, & vno, & simplici: quàm neque victus est è certis & vnis.*

8. Fæminis nec capillos defluere.] *Non dicit hoc quidem in Aphorismis libro* VI. *Hippocrates; dumtaxat*, Mulieres non laborare podagra, nisi menses defecerint. *At de capillorum defluuio, in Eunuchis præmittit*: Eunuchi, *inquit*, non laborant podagra, neque calui fiunt. *Galenus tamen ibi, vtrumque hoc euenire Eunuchis ait, quia fæminarum similes sunt, ijsdem incommodis carentium. Additque, quod hic Seneca*, olim id ita fuisse Hippocratis æuo, cum moderate victitarent: nunc in vtrisque fallere, ob vitam victumque diuersa.

9. Non minus peruigilant.] *In conuiuiis illis intempestiuis. Quibusdam tamen libris tria hæc verba absunt, etiam optimo meo: in aliis*, peruigilantur *scriptum: è quo Pincianus ingeniose*, pugillantur.

10. Vinum omne vomitu.] *Totidem fere verbis, De Prouidentia. cap.* III. Hi quidquid biberint, vomitu remetientur, tristes, & bilem suam regustantes. *Mos autem inualuerat, ante cænam bibere, & vomitu refundere, Iuuenalis, de ipsis fæminis*

------ tamquam alta in dolia longus
Deciderit serpens, bibit & vomit.

& plusculà ibi huic rei. Etiam Martialis:

Nec cænat prius, aut prius recumbit,
Quàm septem vomuit meri deunces.

Seneca in Epist. LXXXVIII. Ieiuni vomitores *dicuntur. Cæpisse mos, aut inualuisse videtur, Pompeij Magni temporibus, cum Asclepiades medicus vixit. de quo Plinius lib.* XXVI. *cap.* III. Damnauit merito & vomitiones, tunc supra modum frequentes. *Damnat & Celsus lib.* I. *cap.* III. *qui* istud luxuriæ caussa fieri non oportere confitetur, interdum valetudinis caussa recte fieri experimentis credit. *Adde istis quæ notamus in Epist.* CXXII.

11. Viros ineunt.] *Flagitium & fæditas mihi quidem ignota. et apage à viris ipsis, meo voto. Vtne hoc patiamur? Nego recte scribi. quo enim sensu? Vt fæminæ in equo sedeant, quod breuibus puellis Ouidius concedit? Atqui nec illud schema est, quod sic merito exsecretur Seneca: & vel ita ineuntur, non ineunt. An ad Ligures, aut Fellantes referas? non conuenit hoc verbi*, de Ineundo: *nec Fæminarum etiam ista magis, quàm virorum. Mihi lubet corrigere*, Viri sunt, ineunt: *et ad Tribadas referre. Illæ profecto virum agunt: & de istis Clemens Alexandrinus*: Καὶ γυναῖκες ἀνδρίζονται παρὰ φύσιν, γαμοῦνταί τε καὶ γαμοῦσαι: Et fæminæ viri sunt contra naturam, & nubunt, & item ducunt vxores. *Non persequor, nec retego Stygiis tenebris dignam fæditatem. Possit & legi*, virosæ ineunt. *quæ virum quærunt, virum agunt.*

12. Vino fulcire venas.] *Ouidius:*

Vt solet infuso vena redire mero.

Adde De Benef. III. *cap.* IX.

13. Nesciebant saniem emittere.] *Legebatur antea*, sanguinem: *nos primi emendauimus, veritate inducti. Quis nescit veteres medicos sanguinem eduxisse? sed de sudoribus loquitur, prauisque humoribus, per balnea eductis. Vide me* I. *Elector. cap.* XVI.

14. Cessat omne studium.] *In Belgica oraculum.*

15. Puerorum infelicium greges.] *Alibi sic loquitur: & quidni greges? Nam ut Plutarchus ait,* ἐν τοῖς ἡγεμονικοῖς δείπνοις ἑκάστῳ παρέστηκε τῶν κατακειμένων οἰνοχόος· in principium conuiuiis cuique accumbentium suus adstabat pincerna.

16. Aliæ cubiculi contumeliæ.] *Ut aut patiantur, aut faciant obscæna. Faciant etiam, dico, ex epistola* XLVII. *Vide.*

17. Per nationes coloresque.] *Ita solent, atque item per ætates. Vide De Breuit. vit. cap.* XII.

18. Signo dato.] *Ibidem, de Breuitate:* Quanta celeritate, signo dato, glabri ad ministeria discurrant. *Vide Notas.*

19. Sociorum garum.] *De quo Plinius* XXXI. *cap.* VII. *& libro* IX. *cap.* XVIII. *Adi Junium* VI. *Animadu. cap.* XVII.

20. Malorum piscium saniem.] *Scombrorum fere, qui ad nihil aliud fere utiles, ait Plinius.* Sanies *autem, ut Manilij lib.* V. *de garo:*

> Hinc sanies pretiosa fluit. floremque cruoris
> Euomit, & misto gustum sale temperat oris.

21. In ipsis visceribus exstingui.] *Vide supra epist.* LXXVIII.

22. In sermone nobilem patinam.] *Volunt ad Æsopi patinam referre, de qua Plinius lib.* X. *cap.* LI. *imo Pincianus ipsum nomen hic reposuit, & legit:* Quondam Æsopi nobilem patinam. *Non probo. nam ista piscium patina fuit, ex sequentibus; illa auium, ex Plinio ipso. Alius ergo hic mentio, quicumque is fuit.*

23. Solet diem ducere.] *Non muto, & intelligo diem extrahi variis ferculis, & scænam ita longioris cænæ instrui. Si tamen,* solent diducere, *legas; haud improbem.*

24. Veneriæ spondylique.] *Quid propriè* Veneriæ, *nescio: an conchula aliqua hoc nomine, quia Venus in vestâ? Inter pisces quidem sunt, & Plinij melioribus libris nominantur. in* XXXII. *cap.* XI. *Ubi enim vulgo:* Vrenæ, vua, xiphiæ: *prisca scriptura,* Veneriæ, vua, *præfert.* Spondyli *autem (alii* sphondyli) *in eodem loco nominantur: & Macrobio inter lautitias, in cæna Pontificia,* III. *Saturnalium, Martiali lib.* VII. *epigr.* XVII.

25. Torti distractique.] *E melioribus libris,* districtique. *Porro autem, libri quidam:* contraxerant pituitam. singula coguntur.

26. Concoctique ponantur.] *Una cocti.*

27. Multis generibus, multis obseruationibus.] *Dubito an non fuerit,* multigeneribus obseruationibus.

28. Lues ista vinceretur.] *Libri,* vindicetur, indicetur, meditetur. *Puto germanum,* medicetur.

29. Paludati fecere.] *Ita enim, & eo habitu, id est coccineo paludamento induti, proficisci ad bellum solent. Male qui,* palam suffecerunt.

30. Voluptas ab omni parte quæritur.] *Dilutum hoc, & ad acriorem sensum præeunt scripti:* Voluptas ex omni quæritur: *lege,* ex homine: *& commation hoc ad priora refer.*

31. Sacra res, homo.] *Haud absona repetitio: tamen concinnius etiam,* homini, *cum Pinciano & aliis libris scribatur.*

32. Iam nudus inermisque.] *Ut solent meridiani gladiatores. supra, epist.* VII.

33. Satisque spectaculi in homine.] *Siue cum aliis,* ex homine. *Sententia est, quæ in epistola* XC. Homo hominem, non timens nec iratus, tantum spectaturus occidit: *id est, iubet occidi.*

34. Religio, & signorum amor.] *Juramenti religionem intelligit: in quo hæc ipsa de Signis comprehensa. Vide Militiam nostram, lib.* I.

35. Et tricies tamen HS.] *Video qui hunc dicant censum equestrem, & ideo recte sic edi, cum de isto præiuerit. Sed profecto* Tricies *illud valde superat, & vel septies propemodum excedit. Sunt enim (nostra æstimatione)* septuagintaquinque Philippum millia. *Scripti omnes lectio habebat,* & toties tamen sestertio: *atque est dicta illa mutatio à Mureto. Ego censeam excidisse notam numeri, legendumque,* & toties tamen DC. HS. *quod esset,* sexcentis sestertiis: *ipse equester census ab Augusto. Possis eodem sensu,* & tot tamen HS: *adspectu ad priora. De istis impendiis, aliquid ego in Admirandis, lib.* IV. *cap.* VII.

36. Adiiciales cænæ.] *Libri,* adiciales: *vera scriptura,* aditiales. *quia dabantur in aditu, & auspicio honorum.*

37. Quatuor pondo.] *Rarum pondus. nam ut Plinius ait, lib.* IX. magnitudo iis modica, binasque libras ponderis raro admodum excedunt. *Excessit iste largiter; & alter apud Martialem, lib.* X.

> —— mullus tibi quatuor emptus
> Librarum, cænæ pompa caputque fuit.

38. Quinque millibus HS.] *Essent nobis,* centum vigintiquinque Philippi. *Libri fere veteres,* quinque HS. *habent: sed & sic eadem summa. nam intelliguntur neutro genere* Sestertia quina. *Neque pretium hoc immodicum (ut tunc ganea feruebat:) nam & Asinius Celer postea, Caio Caligula Principe,* mullum unum octo millibus nummum emit: *Philippicis ducentis. in eodem Plinio.*

39. Vultur est.] *Conuicium in heredipetas, & qui funus exspectant: a natura auis, quæ cadaueribus pascitur. Catullus:*

> Suscitat a cano vulturium capite.

Martialis:

> Cuius vulturis hoc erit cadauer?

40. Accendere lucernam sabbathis.] *Lucernas accendere in honorem Deorum aut Principum, festis diebus, mos apud Romanos: sed, ut apparet, paullatim Judaici ritus inualuere, & Sabbathi diem illa superstitione coluerunt. Persius sat.* V.

Herodis venere dies, vnctaque feneſtra
Diſpoſitæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

41. Salutationibus matutinis.] *Ecce, officia quæ hominibus tribuebant, ad Deos eadem tranſtulere: & vt potentes ſalutare mane, ſic etiam iſtos inſtituerunt. Apuleius* XI. Incohatæ lucis ſalutationibus, religioſi primam nunciantes horam, perſtrepunt. *Prudentius:*

Mane ſalutatum concurritur, omnis adorat
Pubes.

Plautus, atque alij, crebro.

42. Foribus aſſidere.] *Nondum ſcilicet apertis. nam cum prima luce, aut ante, faciebant.*

43. Lintea, & ſtrigiles.] *Quaſi lotione Dij egerent. ſunt enim hæc balnearia inſtrumenta. Nec miremur: nam & cibum eſui apponebant. Vide me* II. *Elector. cap.* XVIII.

44. Speculum tenere.] *Vt ornet ſe, & comat. vel potius ipſi comebant, imaginariè hoc vſurpantes. Seneca apud Auguſtinum* VI. *de Ciuit. Dei, in libello De Superſtitione (vtinam exſtaret!)* Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos diſponant, longè à templo, non tantum ſimulacro, ſtantes, digitos mouent ornantium modo. ſunt quæ ſpeculum teneant. *Tertullianus, de Ieiuniis:* Qui in idolis comendis & ornandis, & ad ſingulas horas ſalutandis adulantur, Curationem facere dicuntur.

45. Specie boni puniunt.] *Id eſt, dant bona externa, quæ in malum cedunt. Videntur indulgere, caſtigant.*

46. Cum eſuriente.] *Notat Muretus, proximum hoc Sacrorum illi præcepto eſſe:* Eſurienti frange panem tuum.

47. Membra ſumus.] *De hac ſententia ego in Phyſiol.* I. *Diſſert.* VIII.

48. Cum ex iiſdem.] *Elementis, & item aſtris, ſecundum Stoicos.*

49. Et in eadem.] *Vel, in actiones eaſdem, & finem: vel, reſoluendos in illa eadem, è quibus ſumus.*

50. Habeamus in cõmune.] *Ego legerim & diſtinxerim:* Habeamus. in commune quidem nati ſumus. *Dixerat verſum debere in ore & corde eſſe:* Habeamus. *inquit: nam certè in commune nati ſumus. Itaque verſum illum interpretatur, vt* nihil humani alienum *cenſeamus: id eſt, iuncta, nobiſcum & ſociata eſſe.*

51. Præcepta iactauimus.] *Imo,* iactabimus.

52. Separatæ, an annexæ.] *Nexæ Stoicis. & vide Manuduct.* III. *Diſſert.* IV.

53. Cauſſa huius iactationis.] *Libri fere,* cauſſa iuſque iactationis: *aut,* cauſſa viſque. *quod probat Pincianus. Sed verius erit,* cauſſa eiuſce iactationis.

54. Rerum commodarum,] *Stoica phraſi, res externæ ita dicuntur, quæ vulgo Bona. Eſt idem, quod commoda.*

55. Seſtertio nummo.] *Valet, minimo. communis ita ſermo, & velut formula, in imaginario pretio, aut nullo. Cuiacius lib.* XIX. *Obſeruat, cap.* XXXI.

56. Et quidem multa.] *Dixerat,* quædam *probationem deſiderare: velut corrigit, imo* multa, *inquit, quia inuoluta & obſcura.*

57. Quę memoria.] *Ex ſenſibus tamen nata.*

58. Poſidonius Ætiologiam.] *Non opinor, & de ea præiuit, & vox ab iſta re diſſidet. Reponam* ethologiam, *ſiue* ἠθολογίας, *quæ huc facit: quod Rutilius & Fabius dicent.*

59. Publicanorum vtar verbo.] *Quare, aut vbi, Publicanis hoc verbum in vſu? puto in portoriis fuiſſe, vbi ſerui traiiciebantur, & equi, atque alia maioris pretij. Vt conſtaret tales & tales ſoluiſſe portorium, nec alios, deſcribebant formam faciémque ſingulorum, & id vocabant* εἰκονισμὸν. *Potuit & in pecunia aſſignanda aut delegãda locum habere, Dabis tali, & tali forma, æuo, nota: vt hodieque interdum qui pecuniam in Italia aut alibi capiendã transſcribũt,*

60. Libertas amiſit.] *Henr. Stephanus,* emiſit: *rectè.*

61. Tuberonis ligneos.] *Vide Valerium lib.* VII. *cap.* V. *Ciceronem pro Murana.*

62. Ante ipſius Iouis.] *Epulo publico, in Capitolio. Adde Epiſt.* XCVIII.

MVRETVS.

PEtis à me.] *Hæc, vt dixi, appendix quædã eſt ſuperioris epiſtolæ. Docet autem, vt neque dogmata, ita neque præcepta per ſe ad ſapientiam ſufficere: vtilia tamen eſſe non præcepta modo, ſed & eas quas dixi, deſcriptiones, ſiue characteres, quos ipſe alio nomine* εἰκονισμοὺς *vocat.*

Si negauero.] *Si noluero repræſentare quod petis, ſed in diem ſuam illud diſtulero.*

Eo magis promitto.] *Quia negare etiam liberum eſt.*

Aliud optamus.] *à diis petimus* εὐχόμεθα.

Aut non exaudiunt, aut miſerentur.] *Si enim annuerent, mala nobis ſæpe maxima, & ea quæ minime vellemus, impingerent.*

Etiam ſi recte faciunt, neſciunt facere ſe recte.] *Neque enim cauſam tenent, cur quidque fieri debeat. Atque hoc quidem rectè & vere à Stoicis dicebatur: illud abſurde, quod dicebant, ex miſerrimo beatum poſſe fieri aliquem, qui tamen nullum prorſus ſenſum haberet tantæ illius mutationis ſuæ. Plutarchus* περὶ κοινῶν ἐννοιῶν· τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐδαιμονίας παραγινομένης πολλάκις οὐδὲ αἰσθάνεσθαι τὸν κτησάμενον οἴονται, διαλεληθέναι δὲ ἑαυτὸν, ὅτι μικρῷ πρόσθεν ἀθλιώτατος ὢν καὶ ἀφρονέστατος, νῦν ὁμοῦ φρόνιμος καὶ μακάριος γέγονεν.

Vis ſcire quàm diſſimilis.] *Locus hic erudite ab Ariſtotele tractatur libro ſecundo Ethicorum.*

Qui mera præcepta.] *Id eſt, nihil præter præcepta. Inepte aliqui* in re pręcepta.

Feminis nec capillos defluere nec pedes laborare.] *Hippocrates libro ſexto definitionum, ait eunuchos neque recaluaſtros fieri, neque podagra laborare: quod eis vſu uenire Galenus ait, quia fœminarum ſimiles ſunt, quæ vtroque incommodo carent. Subiicit autem Hippocrates ipſe, mulieres immunes eſſe à podagra, niſi quas purgationes illæ menſtruæ defecerint. Sed addit Galenus, id verum fuiſſe temporibus Hippocratis, cum vtrique temperatius moderatiuſque viue-*

bant. At suo tempore, propter intemperantiam victus & eunuchos & feminas sæpe podagra laborare. Quod & ante Galenum, vt videmus, prodiderat Seneca.

Vinum omne vomitu remetiuntur:] *Sic Martialis:* Data vina remensus. *Ubi enim se virorum more in palestra exercuerant, bibebant ante cœnam quod statim vomerent. Martialis:*

> Nec cœnat prius aut recumbit ante,
> Quam septem vomuit meri deunces. *Iuuenalis:*
> tandem illa venit rubicundula, totum
> OEnophorum sitiens, plena quod tenditur vrna
> Admotum pedibus: de quo sextarius alter
> Ducitur ante cibum, rabidam facturus orexin.
> Dum redit, & loto terram fecit intestino,
> Marmoribus riui properant, aut lata Falerno
> Peluis olet. nam sic tanquam alta in dolia longus
> Deciderit serpens, bibit, & vomit, ergo maritus,
> Nauseat, atque oculis bilem substringit opertis.

Sunt autem hæc propomata, quæ Plutarchus quoque inter præcipuas causas numerat, ex quibus noui & veteribus incogniti morbi extiterunt. Vide eum problemate nono libri octaui συμποσιακῶν.

Vino fulcire venas cadentes:] *Ouidius.*

> Vt solet infuso vena redire mero.

Non fuerant.] *Ita legendum, non, vt alij,* fuerunt.

Sociorum garum.] *Ita emendandum putaui: cum veteres quoque libri haberent,* Sosiorum. *De sociorum garo vide Plinium capite 8. lib 31.*

Nobilem patinam.] *Patinam Æsopi dicit: de qua vide Plinium cap. 51. lib. 10.*

Venerię spondylique.] *Vide Rondeletium libro 11. de testaceis, capite 34.*

ΠΕΡΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΟΣ.] *Hunc librum Cicero vocat de virtute, Priscianus de officio.*

Cum esuriente panem suum diuidat.] *Quantulum abest ab eo quod in diuinis litteris legitur.* Frange esurienti panem tuum.

Ætiologian.] *Stulte alij.* Etymologian.

Tuberonis ligneos lectulos.] *Vide Ciceronem pro Murena.*

PINCIANVS.

NOn tamen semper ad actiones rectas præcepta perducunt.] *Verbum* tamen *desideratur in vetere lectione.*

Atque illud ergo. hic his respondemus.] *Lego.* At qui est illud: ergo & hoc His respondemus, *ex eadē.*

Vnde omnis natura creat res, haurit alitque, Quæque eadem rursus.] *Vetus lectio:* Vnde omnis natura creat res, auget, alitque, Quoque eadem rursus: *minus vitiose. Scribendum:* Vnde omnis natura creet res, alatque, Quove eadem rursus. *ex Lucretio. primo.*

Qui in re præcepta acceperit, non in nomine.] *Exemplar Franciscanum*, qui in rem præcepta acceperit, non in omne. *Confirmatur hæc lectio verbis continuo sequentibus:* Imbecilla sunt per se, vt ita dicam, sine radice, quæ partibus dantur. *In quibus verbis deest coniunctio* &, *ex vetere lectione: vt sit*, & vt ita dicam sine radice.

Aliarum impetu subeuntium.] *Corrige.* Aliarum impetu sæuientium, *ex eadem.*

Aut cursu defatigari, aut venatu, aut tellure versata.] *Exemplar Franciscanum & meum familiare aliter habent, & quidem, vt sentio rectius,* aut cursu defatigata, aut venatu, aut tellurem versantia.

Et huiusmodi scientiæ conditor.] Huius, *non* huiusmodi, *vetus lectio.*

Atqui etiam capillis destituuntur & pedibus ægræ sunt.] *Sic prior editio. Corrigendum puto,* Atqui hæ iam capillis destituuntur, *&c.*

Non minus peruigilant, non minus potant.] *In codice antiquo non habetur* peruigilant, *sed* peruigilentur: *vt fere persuadear scribendum esse* pugillantur, *etsi verbum sit non frequentatum: tamen quia Seneca solet huiusmodi vti verbis, non debet videri nimis absurdum si sic legatur. Pugiles autem fuisse mulieres, Iuuenalis proclamat: & Terentius id quoque innuere videtur, dicens.* Si qua est paulo habitior, pugilem esse aiunt.

Et vinum omne vomitu remitunt:] Remetiuntur, *non* remitunt: *vetus omnis lectio.*

Et antiqui medici nesciebant dare cibum sæpius] *Coniunctio* & *superuaquanea est. nec* cibum *legitur, sed* scyphum, *in correctissimo exemplari.*

Nesciebant crurum vincula brachiorumque latentem vim, *&c.*] *Scribe,* vinculo *nō* vincula, *ex eodem.*

Quanta circa nepotum focos iuuentus premit.] *Scribendum reor* premitur, *non* premit.

Alię cubiculi contumeliæ expectant.] Cubili, *non* cubiculi, *exemplar castigatum.*

Eadem prima mensura lanuginis.] *Scribe,* primę, *non* prima, *ex vetere lectione.*

Ne quis cui erectior est coma, crispulis misceatur.] *Eadem* rectior *legit, non* erectior.

Quid illud Sosiorum garum, preciosam malorum piscium saniem.] *Lego* sociorum, *non* Sosiorum: *ex eadem. & Plinio lib. 31. cap. 7. & Ausonio poëta, et omnibus fere scriptoribus. Præterea dictio* malorum, *in vetustissimo codice Facundi & Primitiui non habetur: quod non admodum probo. Videtur enim significare scombros pisces, ad nihil aliud vtiles: teste eodem Plinio, eodem loco.*

Exhalantibus crapula ventrem.] *Corrige,* exhalantibus crapulam veterem. *et mox statim*, concoqui, *pro* coqui. *ex eodem.*

Memini fuisse quondam in sermone nobilem patinam.] *Sic quidem omnia præferunt exemplaria. Sed, ni coniectura fallor, legi debet:* Memini fuisse quondam Æsopi nobilem patinam. *De hac Æsopi patina Plinius multa lib. 10. cap. 51. Meminit & Æsopi huius, vtditissimi Macrob. 3. Saturnaliorum.*

Apud lautos solet diem ducere.] *Sic omnes codices, sed frigida opinor sententia. Animaduertendumque, an sit fidelior scriptura* diduci in diuersas patinas *quam* diem ducere, *hoc sensu quæ separata & deducta magnificas & sumptuosas apud lautos struunt mensas, ea omnia in vnam Æsopi patinam accumulata fuisse.*

Et ostrea eatenus circumcisa, quæ eduntur, interuenientibus distinguebantur.] *Puto corrigendum*, & ostrea è testis circuncisa, quæ dentibus interuenientibus distinguebantur: *aut sic*, quæ dentium interuentu distinguebantur. *Nam dictio* echinis *ad sequentia pertinet. Legendumque* echini, *non* echinis, *Obuallant hanc correctionem verba quæ sequuntur*: Quantulo autem minus est hoc testas excerpere, atque ossa. Dentium opera coquum fungi.

Distractique sine vllis ossibus mulli.] *Exemplaria quædam* districti *habent, non* distracti. *Alia*, distincti. *Alia*, districti.

Constrauerunt. Piget esse iam singula, coquuntur in vnum sapores. In cœna fit, quod fieri debet saturo in ventre.] *Vitiatissima verba, restituendaque ad hunc modum ex exemplaribus Pinciano & Facundi & Primitiui:* contraxerint pituitam singula. Coquuntur in vnum Saporis in cœnam fit, qui fieri debet saturo in ventre. *Sunt tamen exemplaria quædam, quæ* congeruntur *præferant, non* coquuntur.

Priuatim quæ commissa capite lucerent, tamen quia paludati fecere, laudamus.] *Verbum* priuatim *superioribus adiungendum. In reliquis variant exemplaria. Quædam legunt*: Quæ clam commissa capite lucerent tamen, *cætera.*

Non pudet hominis mitissimum genus,] Hominum *codices nonnulli, non* hominis. *Alij, quod magis placet* homines.

Voluptas ex omni quæritur] *Verior lectio ex variis exēplaribus colligitur.* Voluptas ab omni parte quæritur.

Honestatis obliuio inuasit.] *Elegantior vetus lectio*: honesti obliuio inuasit.

Homo, sacra res, homo iam per lusum & iocum occiditur.] *Eadem*, Homo sacra res, homini iam per lusum, *cætera*: *rectius, vt alludat ad veterem paræmiam*, Homo homini Deus.

Satisque spectaculi in homine mors est.] *Scribe*. Satisque spectaculi & ex homine mors est, *ex eadem.*

Sine instructione subtilleuaserunt probi,] *Eadem*, institutione *agnoscit, non* instructione.

Quæ quam sint necessaria, scilicet videas.] *Exemplar antiquissimum non* scilicet *legit, sed* sæculo.

Sciat in vxorē grauissimū esse genus iniuriæ, habere pellicem:] *Verbū* habere *delendū, ex vetere lectione.*

Vt ad præcepta quæ damus possit animus soluendus ire] *Castiga*, Vt ad præcepta quæ damus, possit animus ire, soluendus est, *ex eadem.*

Exhibebit recta] *Eadem*, exhibuit recta. *Legendum forte*, exibunt recta.

Non præstabunt quemadmodū oportet:] *Emendo*, non præstabūt, vt quemadmodū oportet, *ex eadem.*

Faciet ergo quod oportet monitus.] *Dictio* ergo *superfluit, ex eadem.*

Amici, inquit, omnia me fallunt,] *Legendum puto* omina, *non* omnia *& pronomen* me *desideratur in omnibus antiquis codicibus.*

Nam ille qui emerat,] *Omnis vetus lectio*, non illi qui emerat, *vt dictio sequens* admiratus *per maiorem literam scribenda sit.*

Quæ que ex eo sunt, semper bona sunt.] *Postrema tres dictiones*, semper bona sunt, *desiderantur in eadem.*

Nisi æstimantur, quæ rependunt animos] Repellunt, *non* rependunt, *eadem.*

Nunquam satis perfectum erit,] *Scribe*, profectum, *non* perfectum, *ex eadem. Considerandum tamen an* perspectum, *emendatior sit lectio quam* perfectum.

Errat, si quis putat illos nocere velle vel posse: nec accipere iniuriam.] *Legendum*, Errat si quis putat illos nocere velle. Non possunt Nec accipere iniuriam, *ex eadem.*

Et aliquando spē boni puniunt.] *Scribe* specie, *non* spe, *ex eadem.*

Erranti vt viam monstret] *Particula* vt *delenda est, ex eadem.*

Paratæ sunt iuuantis manus.] *Exemplar familiare*, paratæ sunt ad iuuandum manus. *In reliquis*, paratæ sunt iuuandis manus.

Isti versus & in pectore & ore sint:] *Vetus lectio*, Iste versus & in pectore & in ore sit.

Habeamus in commune, quod nati sumus.] *Exemplar Franciscanum*: Habeamus. In commune nati sumus, *vt forte non* Habeamus *legendum sit, sed* Coēamus.

Causa iusque iactationis] *Scribe*, Causa visque iactationis, *ex vetere lectione.*

Continent vitam & bonam & malam.] *Correctū & antiquū exemplar.* Continent vitam. Bona & mala.

Rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas.] *Quidam codices*, commodatio, *non* commodarum, *Alij*, moderatio. *& mox paulo* æstimationem *substitue pro* æstimatorem: *&* scilicet, *pro* scire licet.

Hoc nescis nisi constitutionem ipsam] Nescies *vetus lectio, non* nescis.

Recedendum esse à præceptis superuacuis & decretis,] *Corrigendum reor*, recedendum esse à præceptis superuacuis sine decretis: *hoc est, quæ præcepta superuacua sunt sine decretis.*

Et quidem multa quia inuoluta sunt, vix summa diligentia, &c.] *Scribe per minorem, vt adiungas superioribus*, & quidem multa, quia inuoluta sunt, vixque summa diligentia, *&c. ex vetere lectione.*

Aperta quæ sensu comprehenduntur, quæ memoria obscura quæ extra hæc sunt.] *Nullo pacto adduci pssum, vt credam fidelia esse duo illa verba*, quæ memoria: *nec intelligo sensum vllum commodum posse ex his erui. Cum itaque paulo post sensus cōmunis fiat mentio subdubito an scribendū sit, et si duriore castigatione, hoc pacto*: Aperta, quæ sensu comprehenduntur communi. Obscura, quæ extra hunc sunt.

Sine qua omnia in animo natant. Necessaria ergo sunt decreta,] *Scribo*, Sine qua si omnia in animo natant, necessaria sunt decreta, *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

Adiicimus iustum & honestum.] *Lego*, adiicimus iustum est honestum, *ex eadem.*

Aperte iuuat cor, illud quo manus iuuant ex quo impetum sumūt,] *Corrige*, Aperte iuuant. *Pertinentque duo hæc verba ad præcedentia. Tum sequitur per maiorem.* Cor illud quo manus viuunt, ex quo impetum sumunt, *ex vetere lectione.*

Admissis receptisque ostenduntur in sacro.] *Corrupta & praepostero ordine scripta verba. Emenda*, admissis receptisque in sacra ostenduntur, *ex eadem.*

His adiicit causarum inquisitionem & etymologiam, quam cur ita dicere non audeamus,] *Breuior vetus lectio & correctior :* His adiicit ætologiam quam quare dicere non audeamus. *Nimirum verba illa* causarum inquisitionem, *glossema fuerunt, quo dictio Græca* ætologiam *exponebatur.*

Ait vtilem futuram esse descriptionem cuiusque virtutis.] *Eadem,* Ait vtilem futuram & descriptioni cuiusque virtutis ac vitij. *etsiquidam codices* discretioni *legant, non* descriptioni.

Hanc Possidonius etymologiam vocat, quidem characterismum] *Legendum, vt dixi,* ætologiam, *non* etymologiam. *Sed illud sciendum, desiderari hæc verba in nonnullis antiquorum exemplarium.*

Luxuriatque toris animosum pectus anheli, tum si qua sonitum procul arma dedere.] *Verbum* anheli *non habetur in vetere lectione, nec item in tertio Georgicorum, vnde mutuati sunt hi versus. Item scito deesse ex sitre Virgiliani carminis verba complusscula, quæ in codice antiquo gymnasii Salmenticensis plene leguntur hoc pacto.*

Luxuriatque toris animosum pectus. Honesti
Spadices, glaucique: color deterrimus albis
Et giluo. Tum, si qua sonum procul arma dedere.

Et primus incedens admotus iam exercitus alpibus,] *Corrige,* & primus incessens admotos iam exercitus alpibus *ex vetere lectione.*

Non enim quæri deberat liber Cato,] *Verbum* debet *supernacaneum est, ex eadem.*

Inter publicas ruinas non labentis,] *Eadem* labantis, *non* labentis.

Tuberonis ligneos lectos] *Eadem* lectulos, *non* lectos.

Fractum est, & in milites conflatum.] *Exemplar Franciscanum,* fractum est, & milies conflatum, *Exemplar Scholasticum,* fractum est, conflatum, *reliqua non agnoscit. Legendum forte,* fractum est, & in vile æs conflatum.

ERASMVS.

Veneriæ spondylique.] *Quid sibi velit illa vox,* veneriæ, *nondum queui deprehendere, non suffragantibus exemplarib. quæ fere consentiunt. Vueneras in delicijs fuisse, non legi: & hic piscium tantum fit mentio. An* murenæ *legendum sit, nescio. Aristoteles inter genera piscium refert* spyrænam. *Theodorus vertit* malleolum. *fieri potest, vt hæc vox ignota, deprauata fuerit in* veneriam, *aut aliam huic similem. Nam varie habetur.*

Echinis totam distractique sine vllis ossibus nulli constrauerunt. Piget esse picta, singula coquuntur in vna saporis.] *Sic habebat editio prior. Aliud exemplar habebat.* Echini torti distractique sine vllis ossibus multis contraxerunt pituitam. *Aliud consentiebat, nisi quod pro* multis, *habebat* mulli. *In aliis alia atque alia erat lectio, sed nulla quam totam probares. Itaque diuinandum est, quod in eruditis auctoribus nimium crebro accidit. Vide num sic legendum.* Spondylique & ostrea, catenus circumcisa qua eduntur, interuenientibus distinguebantur echynis. Totam distracti sine vllis ossibus mulli constrauerant. Piget esse singula, coguntur in vnum sapores, *vt* piget esse, *sit pro* piget comedere. *Vox* picta *videtur superesse. Enarrator quispiam supra* singula, *adiecerat* dicta: *id alius vertit in* picta, *aut si quid ad rem facit,* elixa *legendum arbitror. Existimo me propemodum totam lectionem diuinasse.*

Et præconari totos vetent.] *Arbitror legendum* perconari, *pro perficere, siue pertendere.*

OPSOPOEVS.

Lipsius Elect. 1. cap. 26. *Scribe,* quod in diem dixeram debere, repræsentem: *reliqua sunt à mala manu. In diem debere, & Repræsentare aduersa sunt: ea metaphora à re pecuniaria Seneca lusit.*

Ausonius ad Paulinum, epist. 7. Scis autem, *inquit*, me id nomen muriæ quod in vsu vulgi est, nec solere, nec posse dicere, cum scientissimi veterum & græca vocabula fastidientes, Latinum in gari appellatione non habebant, sed quocunque nomine loquar, liquor iste Sociorum vocatur.

Leguntur hi versus Georg. 3. Vulgati codices in tertio versu habent Primus & ire viam. *in nono,* & tremit artus, *non* tremit.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Qvid illud Sociorum garum] Garum *tantopere prisco seculo nobilitatum, constat saniem fuisse cruentam ex intestinis piscium, præcipue scombrorum, eliquatam. Laudatissimum autem maximique pretij fuit, quod* Garum sociorum *vocitabant, superbo admodum titulo. vnde pulchre Martialis in Xeniis.*

Expirantis adhuc scombri de sanguine primo
Accipe fastosum, munera rara, garum.

Plura de eo pete ex Hadr. Iunio lib. 6. cap. 17. Animaduersorum, & Hyer. Magio lib. 2. c. 9. Miscell.

Primum militiæ vinculum est religio] *Eos qui mil. tiæ nomen dabant, non prius militum numero habitos, quam iureiurando adactis, cinctis & in numeros relati essent, pluribus ex locis probat Brissonius lib. 2. Select. antiq. cap. 6. De ritu vero militum cingendorum & discingendorum cap. sequenti.*

Salutationibus matutinis fungi] *Apuleius lib.* 11. *Metam.* Rebus rite consummatis, inchoatæ lucis salutationibus religiosi primam nunciantes horam perstrepunt. *Arnobius lib.* 7. Quid sibi volunt excitationes illæ, quas canitis matutinis collatis ad tibiam vocibus? &c. *Prudentius Peristeph.*

Manc salutatum concurritur, omnis adorat
Pubes ——— *Vide Scaligerum castig. ad Tibull. lib. 1. & Brissonium lib. 6. de formulis.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

CONTRA Querulos: & omnia à Fato ac Deo venire. Quid igitur indignamur? Pareamus iſtis, aut potius aſſentiamur.

EPIST. XCVI.

TAmen tu indignaris aliquid, aut quereris:& non intelligis, nihil eſſe in iſtis mali, niſi hoc vnum, quod indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miſerum, niſi aliquid eſſe in rerum natura putet miſerum. [1] Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male valeo? pars fati eſt. Familia decubuit? fenus offendit? domus crepuit? damna, vulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. hoc parū eſt: debuit fieri. decernuntur iſta, non accidūt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cummaxime detego: in omnibus quæ aduerſa videntur & dura, ſic formatus ſum. [2] Non pareo Deo, ſed aſſentior: ex animo illū, non quia neceſſe eſt, ſequor. Nihil vmquam mihi incidet, quod triſtis excipiam, quod malo vultu: nullum tributum inuitus conferam. Omnia autem ad quæ gemimus, quæ expaueſcimus, tributa vitæ ſunt. Horum, mi Lucili, nec ſperaueris immunitatem, nec petieris. Veſicæ te dolor inquietauit: [3] epulæ fuerunt parum dulces: detrimenta continua: propius accedam, [4] de capite timuiſti. Quid tu, neſciebas hæc te optare, cum optares ſenectutem? Omnia iſta in longa vita ſunt, quomodo in longa via & puluis & lutum & pluuia. Sed volebam, inquis, viuere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effeminata vox virū dedecet. Videris, quemadmodum hoc votum meum excipias: ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dij, neque deæ faciant, vt te [5] fortuna in deliciis habeat. Ipſe te interroga, ſi quis poteſtatem tibi Deus faciat, vtrum velis viuere in macello, an in caſtris. Atqui viuere, mi Lucili, militare eſt. Itaque hi qui iactantur, & per operoſa atque ardua ſurſum atque deorſum eunt, & expeditiones periculoſiſſimas obeunt, fortes viri ſunt, primoreſque caſtrorum: iſti quos [6] publica quies, aliis laborantibus molliter habet, [7] Turturillæ ſunt, tuti contumeliæ cauſſa.

I. LIPSIVS.

1. NOn feram me.] *Male mihi erit, de me querar & angar.*

2. Non pareo Deo, ſed.] *Vera ſapientia, & finis vitæ Stoicis, Naturam id eſt Deum ſequi. Ego in Manud. II. Diſſert.* XIX.

3. Epulæ fuerunt.] *Alias,* epiſtulæ: *nec ſpernam. Epiſtola ſcilicet, quæ talia triſtia nunciarunt.*

4. De capite timuiſti.] *Supra epiſt.* XXIV.

5. Fortuna in deliciis.] *Tale de Prouidentia cap.* I. Deus bonum virum in deliciis non habet.

6. Publica Quies.] *Quidam libri* putrida, *alij,* putida: *ſed illud teneo, & ad publicam pacem refero.*

7. Turturillæ ſunt.] *Vacillauimus ego atque alij in hoc loco. ecce vna Iſidori (e Gloſſario nuper publicato) notula nos firmat, à Petro Scriuerio, erudito viro ſuggeſta*: Turturilla. ita dictus locus, in quo corruptelæ fiebant, quod ibi turturi opera daretur, id eſt panem. *Lego in extremo,* id eſt ganeæ. *Talia autem loca & homines tuti, non per honorem, ſed contumeliam, & quia ſpernuntur.*

PINCIANVS.

QVomodo in longa via ſunt & puluis & lutum & pluuia.] *Verbum* ſunt *deſideratur in vetere lectione.*

Turturillæ ſunt, tuti contumeliæ cauſa.] *Sic legunt exemplaria omnia, fortaſſe autem non* turturillæ *ſcribi debuit, ſed* Tutilinæ: *quæ dea fuit apud antiquos, à tutando dicta: ſicuti & Tutanus deus, auctore Nonio. Meminit & Auguſtinus in ciuitate Dei.*

OPSOPOEVS.

P*Riores editiones,* Turturillæ ſunt. *Lipſius Elect.* I. *cap.* 16. *Hærere in hac voce neceſſum eſt, qui nuſquam hærent. Pincianus, vir egregius & doctrina minime ventoſa, legebat,* Tutilinæ ſunt, *alluſione ad Deam priſcam, cui nomen à tutando. Non conuenit. in vitium enim hæc Seneca dixit, non in laudem. Aptius fortaſſe ego,* Turdi illi ſunt. *Turdum reperio paulo ſupra eam ætatem hominem mollem, & infamis cuiuſdam ignauiæ. Quid autem, ſi nomen eius abijt in dictum vulgi? qualia quædam ex ima plebe ſcriptor hic alias vſurpat. Verba Senecæ patris ſunt libro* 9. *Contr.* 4. Oppreſſi ſunt in templo ab omni multitudine, quæ poſtulabat vt Romam Sabinius cum Turdo proficiſceretur. Erat inter infames maxime & inuiſos homines Turdus. Cum Turdus promitteret iturum ſe, Sabinus, ſilentio facto ait, Ego ad Cæſarem non ſum iturus cum mattea. *Ex quibus clarum de infami mollitie huius Turdi. fortaſſe & tota illa cum Sabino actio cauſam aut principium huic adagioni dedit. Et hercle tam magis cogito, tam magis probo. Hæc Lipſius.*

GRVT. & IVRETVS.

TVrdi illi ſunt] Turdi illi ſunt *legendum putat Lipſius lib.* I. *Elect. cap.* 16. *ita vt hic turdus ſignificet hominem mollem, & infamis cuiuſdam ignauiæ.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

ET nunc, & olim, fuisse malos. Exemplum à iudicio Clodiano, quod ille nummis & adulteriis corrupit. De vi deinde Conscientiæ, damnari ab ea mala, atque etiam puniri interno flagello aut morsu.

EPIST. XCVII.

ERras, mi Lucili, si existimas nostri sæculi esse vitium, luxuriam & negligentiam boni moris, & alia quæ obiicit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum: nulla ætas vacauit à culpa. Et si æstimare licentiam cuiusque sæculi incipias: pudet dicere, numquam apertius, quam coram Catone, peccatum est. Credat aliquis pecuniã esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium; quod cũ Cæsaris vxore in operto cõmiserat, violatis religionibus eius sacrificij, quod [1] pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, [2] vt picturæ quoque masculorum animalium contegantur. Atqui dati iudicibus nummi sunt: & quod hac etiamnum pactione turpius est, stupra insuper matronarũ & adolescentulorum nobilium, [3] salarij loco exacta sunt. Minus crimine, quam absolutione, peccatum est. Adulterij reus, adulteria diuisit: nec ante fuit de salute securus, quam similes sui iudices suos reddidit. Hæc in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. Ipsa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit: *Accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam vero, ô dij boni, rem perditam! etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt.* Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis seueri illius vxorem? dabo illam. Vis diuitis? huius quoque tibi præstabo concubitum. Adulterium vbi feceris, damna. Illa formosa quam desideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo: intra cõperendinationem, fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quàm facere: illud est [4] matribus familiæ denunciare, hoc illudere. Hi iudices Clodiani à senatu petierant præsidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium: & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: *Quid vos*, inquit, *præsidium à nobis petebatis? an, ne nummi vobis eriperentur?* Inter hos tamen iocos, impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno: qui damnationem peius effugit, quã meruit. Quidquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non iudiciis poterat? quibus in ea ipsa quæstione, quæ extra ordinẽ senatusconsulto exercebatur, plus quá quærebatur admissum est? quærebatur, an post adulteriũ aliquis posset tutus esse: apparuit sine adulterio tutũ esse non posse. Hoc inter Pompeiũ & Cæsarem, inter Ciceronem Catonemque commissum est: Catonem inquam illum, quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare [5] Florales iocos nudandarũ meretricum. Credis spectasse tunc seuerius homines, quam iudicasse? Et fient, & facta sunt ista: & licentia vrbium, aliquando disciplina metuque, numquã sponte considet. Non est itaque quod credas, nunc plurimũ libidini permissum esse, legibus minimum. Longe enim frugalior hæc iuuentus, quam illa, est, cũ reus adulteriũ apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: cum stuprum committeretur rei iudicandæ caussa: cum Clodius iisdem vitiis gratiosus quibus nocens, [6] conciliaturas exerceret in ipsa caussæ dictione. Credat hoc quisquã? qui damnabatur vno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, nõ omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus. quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non pronũ est tantum ad vitia, sed præceps. Et, quod plerosque inemendabiles facit, omniũ aliarum artium peccata, artificibus pudori sunt, offenduntq; deerrantem: vitæ peccata delectãt. Non gaudet nauigio gubernator euerso, non gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit: at contra, omnibus crimen suũ voluptati est. Lætatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: lætatur ille circumscriptione furtoque: nec ante illi culpa, [7] quam culpæ fortuna displicuit. Id praua consuetudine euenit. Alioqui vt scias, subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi; omnes peccata dissimulãt, & quamuis feliciter cesserint, fructũ illorum vtuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire vult, & conspici: ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto, [8] *Potest nocenti contingere vt lateat, latendi fides non potest.* Aut si hoc modo melius hunc explicari posse iudicas sensum: *Ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si felicitatem ha-*

bent, fiduciam non habent. Ita est. tuta scelera esse possunt: secura non possunt. [9] Hoc ego repugnare sectæ nostræ, si sic expediatur, non iudico. quare? quia prima & maxima peccātium est pœna, peccasse. nec vllū scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris, in scelere, supplicium est. Sed nihilominus [10] & hæc, & illa, secundæ pœnæ premunt ac sequuntur: timere semper & expauescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiā liberem? quare non semper illam in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, [11] vbi dicit, nihil iustum esse natura, & crimina vitanda esse, quia vitari metus nō possit. Hic consentiamus. mala facinora conscientia flagellari, & plurimum illi tormentorum esse, eo quod perpetua illam solicitudo vrget ac verberat, quod spōsoribus securitatis suæ nō potest credere. Hoc enim ipsum [12] argumētum Epicuri est, natura nos à scelere abhorrere, quod nulli nō etiā inter tuta timor est. Multos fortuna liberat pœna, metu neminem. quare? quia infixa nobis eius rei auersatio est, quam natura damnauit. Ideo numquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium, trepidare. Malè de nobis actum erat, quod multa scelera legem & iudicem effugiunt, & scripta supplicia: nisi illa naturalia & grauia de præsentibus soluerent, & [13] in locum patientiæ timor cederet.

I. LIPSIVS.

1. PRo populo.] *Vide Ciceronem I. ad Atticum, omnia exsequentem. Fiebat autem sacrum hoc Bonæ deæ, per Virgines Vestæ, idque pro salute populi Romani.*

2. Vt picturæ quoque.] *Iuuenal. in Sat. VI.*

> ——— sed omnes
> Nouerunt Mauri atque Indi, quæ psaltria penem.
> Illuc, testiculi sibi conscius vnde fugit mus,
> Intulerit, vbi velari pictura iubetur
> Quæcumque alterius sexus imitata figuram est.

de ipso hoc Clodio, qui Psaltriæ habitu eò penetrauit.

3. Salarij loco.] *Mei & alij scripti*, stillari loco. *Sanè* Stillarium *aliquis interpretetur pro additamento vel auctario, quod supra legitimam mensuram in liquidis, velut stillando, datur. Et hinc metaphora, Ipse mox Seneca,* accessionem *vocat: & Cicero,* mercedis cumulum.

4. Matribus familiæ denunciare.] *Velut imperium in eas exercere, & per minas ad alium mittere. quod plus est, quam per blanditias surrepere & illudere.*

5. Florales iocos.] *Vide Valerium lib. II. cap. vltimo. Martialis, atque alij meminerunt.*

6. Conciliaturas.] *Lenocinia.*

7. Quam culpæ fortuna.] *Id est, non aliter culpa displicuit, quam si successus euentusque non placuit. ex voto non fuit.*

8. Potest nocenti contingere.] *Reperio hæc ipsa in epistola Epicuri ad Menœcea:* Οὐκ ἔστι τὸν λάθρα τι ποιοῦντα πιστεύειν ὅτι λήσει, κἂν μυριάκις ἐπὶ τοῦ παρόντος λανθάνῃ· μέχρι γὰρ καταστροφῆς ἄδηλον εἰ καὶ λήσει: Non est vt qui clam aliquid facit, confidat latere se semper, etiamsi millies in præsenti lateat. Vsque ad finem enim incertum est an latebit.

9. Hoc ego repugnare sectæ.] *Stoicæ. Quid ita? quia Stoici peccatum ob ipsum fugi spernique volebant, vt virtutem amari ob ipsam. At Epicurei præmia & pœnas in vtrisque spectabant. Neque prorsus damno, aut Seneca, neque pugnat nobiscum: quia etsi in peccato malum est, tamen & pœnæ secundæ adhærent sequunturque; & earum aspectu, peccare etiam timeamus.*

10. Et hæc & illa.] *Puto melius,* & illæ. *Nimirum, &* hæc *prima dicta pœna; &* illæ, *quæ sequuntur.*

11. Vbi dicit, nihil iustum.] *Dicit hoc in eadem illa epistola ad Menœcea, sub finem: & multis disputat, Ius aut Iniustitiam, commodum & incommodum respicere tantum, neque idem semper aut vbique esse. Addit, quod huc facit:* τὴν ἀδικίαν οὐ καθ' ἑαυτὴν κακόν, ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ τὴν ὑποψίαν φόβῳ, εἰ μὴ λήσει ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐφεστηκότας κολαστάς: Iniustitiam per se & natura non esse malum, sed metu suspicionis, ne fortasse non lateat talium facinorum vindices & exactores. *At contra Stoici. Cicero III. de Finibus:* Minimè vero probatur huic disciplinæ (*Stoicæ*) de qua loquor, aut Amicitiam, aut Iustitiam, ob vtilitates adsciscí, aut probari. Ius autem, quod ita dici appellarique possit, id esse Natura, alienumque à Sapiente non modo iniuriam cuiquam facere, verumetiam nocere.

12. Argumentum Epicuri est.] *Non est, quia ipsum hoc negat, vt dixi. Legam,* Epicure, est. *vt compellet eū & refutet.*

13. In locum patientiæ.] *Vt ipsa suplicia paterentur & subirent. Deterius est, quod alij,* pœnitentiæ.

MVRETVS.

ERras] *Multa vitia, quæ nata sæculo nostro videntur, pristinis temporibus eadem fuisse. Homines facilius vitia, quam rectè facta imitari. Sceleratis nunquam contingere securitatem. quam sententiam & alibi repetit, & epistola 105. Vide autem de ea Ciceronem primo & secundo de finibus.*

Quæ obiicit suis quisque temporibus.] *Nam etiam Hesiodus quem illum de quattuor ætatibus figmenti antiquissimum auctorem habemus, ferrea se ætate natum esse conqueritur.*

Μηκέτ' ἔπειτ' ὤφελλον ἐγὼ πέμπτοισι μετεῖναι
Ἀνδράσιν, ἀλλ' ἢ πρόσθε θανεῖν, ἢ ἔπειτα γενέσθαι.
Νῦν γὰρ δὴ γένος ἐστὶ σιδήρεον,

Verba Ciceronis.] *E primo libro epistolarum ad Atticum,*

Conciliaturas.] *Honesto nomine vocauit lenocinia. Conciliandi enim verbum proprie in matrimoniis dicitur. Ouid.*

Non me nupsisti conciliante seni.

Quod cum Cæsaris vxore in aperto commiserat.] Operto *Mallem legeres quàm* aperto. *nota est historia.*

Violatis religionibus eius sacrificij.] *Quidam codices* religionis *habent non* religionibus. *Proinde legendum puto in totum sic,* violata religione eius sacri.

Sic submotis extra conspectum omnibus viris.] *Vetus omnis lectio*, conceptum *habet*, *non* conspectum.

Etiam noctes scortorum mulierum] *Vetus quoddam exemplar* certarum *habet*, *non* scortorum.

Hoc vero matribus familiæ denunciare est.] *Locus mutilatus in reliquis exemplaribus, præterquam in meo, vbi integer habetur. Legendum igitur hoc pacto,* Illud est matribus familiæ denunciare hoc illudere.

Quicquid fuisse corruptius illis moribus credis.] Quicquam *legito, non* Quicquid, *ex vetere lectione.*

Florales iocos nudandarum mulierum.] *Exemplar Franciscanum* nudarum *correctius quàm* nudandarum.

Et fieri facta ista ex licentia vrbium.] *Scribe*, Et fieri & facta ista sunt. Et licentia vrbium; *ex vetere lectione.*

Iudices apud eum confiterentur.] Reum *fidelior & sincerior lectio, quam* eum: *vt eadem dictio venuste iteretur, & ex autoris consuetudine.*

Rei iudicandæ causa.] Iudicandi *libentius legerim quam* iudicandæ, *& paulo post*, vno adulterio legito, *non* vni.

Non omne Catones fert] *Scribe* feret, *non* fert, *ex vetere lectione.*

Non prænuncius tantum ad vitia, sed præceps.] *Sic omnis antiqua & recentior lectio. Sed scribendum existimo altero ex duobus modis: aut sic,* Non in pronum imus tantum ad vitia, sed in præceps. *aut certe sic:* Non proni imus tantum ad vitia, sed præcipites.

Offenduntque dum errantem vitæ peccata delectant.] *Legendum*, offenduntque deerrantem. Vita peccata delectant. *ex vetere lectione.*

Lætatur ille circumscriptione furti, quod non tam illi culpa quam culpæ fortuna displicuit.] *Corrige*, Lætatur ille circumscriptione furtoque, nec ante illi culpa quam culpæ fortuna displicuit, *ex eadem.*

Subesse animis etiam in pessima adductis.] *Scribendum* abductis, *non* adductis, *ex eadem. & paulo post dictio* omnes *per minorem scribenda, legendaque cum superioribus.*

Latendi fides non potest.] *Legendum puto* fiducia, *non* fides, *vt ex sequentibus liquet.*

Quia latenti etiam si facultatem habeant, fiduciam non habent.] *Scribe*, quia latendi etiam si felicitatem habent, fiduciam non habent, *ex vetere lectione.*

Hoc ergo repugnare sectæ nostræ.] Ego, *non* ergo, *legendum ex eadem.*

Legem & iudicem effugiunt.] Vindicem, *non* iudicem, *quædam exemplaria.*

OPSOPOEVS.

P*Vblicatæ Ciceronis epist. ad Atticum,* introductiones *exhibent pro* perductiones. *Et paulo post.* Quid vos inquit, præsidium à nobis postulabatis? An, ne nummi vobis eriperentur, timebatis?

Prius, & concisura aquarum à cuniculis interfluentium. *Lipsius Elect. 1. cap. 16. Ausim legere*, concisura laquearium cubiculis interfluentium. *Certe manuss. fere*, cubiculis.

Non immerito frustra fuit omnis Erasmi & Mureti labor in pauperis cella. *Saluum id namque est, nec emendatione eget. Alioquin & locus hic male haberet epist.* 18. Non est nunc quod existimes me dicere Timoneas cœnas (*sic enim legēdum esse supra indicatum fuit*) & pauperum cellas, & quicquid aliud est, per quod luxuria diuitiarum tædio ludit. *Vt enim diuites (recitante Seneca in consolatione ad Heluiam) quosdam dies sumebant cum iam illos diuitiarum tædium cœperat, quibus humi cœnarent, & remoto auro argentoque fictilibus vterentur: sic voluptatis causa ex atriis & cubiculis suis in viliorum capitum & seruorum cellas se conferre solebant. Distincta vt erant habitacula, ita, horum nomina quoque. Hinc apud Vitruuium cap. 10. lib. 6. hostiariorum cellæ ad ianuas, & familiaricæ circa cubicula & triclinia: in quibus domestici, vt ad vocem & nutum dominorum præsto essent. Iulius Bassus apud Senecam rhetorem lib. 7. Contr. 6. de seruo:* Ex cella migrabit in cubiculum suæ dominæ, vel domina ex cubiculo suo migrabit in cellam, *Demetrio Pompei seruo* iamdudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarij, & cella laxior: *libro de trāquillitate animi, cap. 8. Erant & meretricibus cellulæ cum titulo in fronte suspenso. Clarum hoc è Contr. 11. lib. 1. M. Senecæ.*

Turnebus Aduers. lib. 26. cap. 12. Recta domus à Seneca dicitur quæ nimio luxu corrupta non est, neque laquearibus & marmoribus pellucet, neque eleganti tectorio aut lacunari perpolita est, sed laudabilem quandam mediocritatem ostendit.

IVRETVS.

NOctes certarum mulierum.] *vox*, certarum, *parum apta videtur, & hic variant libri. fortasse*, clararum. *Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SOLIS internis Bonis fidendum: alia venire, abire. Hoc meditandum, & omnia vt fugacia adſpicienda, atque habenda. Præparandus itaque animus ad amiſſionem talium, & ad tolerandum obfirmandus. Quidni? alij tulerunt. Sequere exempla, imo ipſe eſt exemplum. Plane inter bonas vtileſque Epiſtola.

EPIST. XCVIII.

NVmquam credideris felicem quemquam, ex felicitate ſuſpenſum. fragilibus innititur, qui aduentitio lætus eſt: exibit gaudium, quod intrauit. At illud ex ſe ortum, fidele, firmumque eſt, & creſcit, & ad extremum vſque proſequitur: cetera quorum admiratio eſt vulgo, in diem bona ſunt. Quid ergo? non vſui ac voluptati eſſe poſſunt? Quis negat? ſed ita, ſi illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quæ fortunam intuentur, ita fructifera ac iucunda fiunt, ſi quis habens illa, ſe quoque habet, nec in rerum ſuarum poteſtate eſt. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus eſt: in vtramque partem ipſe res ſuas ducit, beatæque ac miſeræ vitæ ſibi cauſſa eſt. Malus omnia in malum vertit, etiam quæ ſpecie optimi venerāt: rectus atque integer, corrigit praua fortunæ, & dura atque aſpera ferendi ſcientia mollit: idéque & ſecunda grate excipit modeſteque, & aduerſa conſtāter atque fortiter. qui licet prudens ſit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil ſupra vires ſuas tentet: nō contingit illi bonum integrū illud, & extra minas fortunæ poſitū, niſi certus aduerſus incerta eſt. Siue alios obſeruare volueris (liberius enim inter aliena iudiciū eſt) ſiue teipſum fauore ſepoſito; & ſenties hoc, & cōfiteberis, nil ex his optabilibus & caris vtile eſſe, niſi te cōtra leuitatem caſus, rerumque caſum ſequentiū, inſtruxeris: niſi illud frequenter & ſine querela, inter ſingula damna dixeris: *Dis aliter viſum eſt.* Imo mehercule, vt carmen fortius ac iuſtius petam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas euenerit: *Dij melius.* Sic compoſito nihil accidet. ſic autem componetur, ſi, quid humanarum rerum varietas poſſit, cogitauerit, antequam ſenſerit. Si & liberos, & coniugem, atque patrimonium ſic habuerit, tamquam non vtique ſemper habiturus: & tamquam non futurus ob hoc miſerior, ſi habere deſierit. Calamitoſus eſt animus futuri anxius, & ante miſerias miſer, qui ſolicitus eſt, vt ea quibus delectatur, ad extremum vſque permaneant. Nullo enim tempore conquieſcet; & exſpectatione futuri, præſentia, quibus frui poterat, amittet. In æquo eſt autē amiſſio rei, & timor amittendæ. Nec ideo præcipio tibi negligentiā. quin vero metuenda declina; & quidquid conſilio proſpici poteſt, proſpice: quodcumque læſurum eſt, multo ante quā accidat, ſpeculare & aduerte. In hoc ipſum tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandum omnino obfirmata mens. Poteſt fortunam cauere, qui poteſt ferre: certe in trāquillo non tumultuatur. Nil eſt nec miſerius nec ſtultius, quam prætimere. quæ iſta demētia eſt, malum ſuum antecedere? Denique, vt breuiter includam quod ſentio, & iſtos ſarageos, ac ſibi moleſtos deſcribam tibi, tam intemperantes in ipſis miſerijs ſunt, quā ante illas. Plus dolet quam neceſſe eſt, qui ante dolet quam neceſſe ſit. Eadē enim infirmitate dolorem non æſtimat, qua non exſpectat. Eadem intemperantia fingit ſibi perpetuam felicitatem, fingit ſibi creſcere debere quęcumq; cōtigerunt, non tantū durare; & [a] oblitus huius petauri, quo humana iactantur, ſibi vni fortuitorū conſtantiā ſpondet. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixiſſe in ea epiſtola, qua ſororem, amiſſo optimæ indolis filio, alloquitur: [b] *Mortale eſt omne mortalium bonum.* de his loquitur bonis, ad quæ concurritur. Nam illud verum bonum non moritur: certum eſt ſempiternumque, ſapientia & virtus: hoc vnum cōtingit immortale mortalibus. Ceterum tam improbi ſunt, tāque obliti quo eant, quo illos ſinguli dies trahant, vt mirentur aliquid ſe amittere, amiſſuri vno die omnia. Quidquid eſt, cui dominus inſcriberis, apud te eſt, tuum non eſt: nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum eſt. Tam neceſſe eſt perire quam perdere: & hoc ipſum, ſi intelligimus, ſolatium eſt, æquo animo perdere, quod periturum eſt. Quid ergo aduerſus has amiſſiones auxilij inueniemus? Hoc, vt memoria teneamus amiſſā, nec cum ipſis fructum excidere patiamur, quę ex

illis percepimus. Habere, eripitur: habuisse, numquam. Peringratus est, qui cum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, vsum fructumque apud nos relinquit: quem nos iniquitate desiderij perdimus. Dic tibi, Ex istis quæ terribilia videntur, nihil est inuictum. Singula vicere iam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exsilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: & nos vincamus aliquid. Rursus ista, quæ vt speciosa & felicia trahunt vulgum, à multis & sæpe contempta sunt. Fabricius diuitias imperator reiecit, censor notauit: [3] Tubero paupertatem & se dignam & Capitolio iudicauit, cum fictilibus in publica cæna vsus, ostendit debere his hominem esse contentum, quibus dij etiamnũ vterentur. [4] Honores repulit pater Sextius, qui ita natus vt remp. deberet capessere, [5] latum clauum diuo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari posset, & eripi posse. Nos quoque aliquid ipsi faciamus animose: simus inter exempla. Quare deficimus? quare desperamus? quidquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animum, sequamurque naturam, à qua aberranti cupiendum timendumque est, & fortuitis seruiendum. Licet reuerti in viã, licet in integrum restitui. Restituamur, vt possimus dolores, quocumque modo corpus inuaserint, perferre, & fortunæ dicere: *Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas.* [6] His sermonibus, & his similibus, lenitur illa vis vlceris: quam opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum. de nostro dãno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse vitæ plenus est, cui adijci nihil desiderat sua caussa, sed eorum quibus vtilis est. Liberaliter facit, quod viuit. Alius iam hos cruciatus finisset: hic tam turpe putat mortẽ fugere, quam ad mortem confugere. Quid ergo? non si suadebit res, exibit? Quid ni exeat? si nemo iam eo vti poterit? si nihil aliud, quam dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiam [7] in opere discere, & ad verum exerceri: videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, à faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquis dolori resistere, an mors magnos quoque animos admota submittere: quid opus est verbis? in rem præsentem eamus: nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. Contra vtrumque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec tædio doloris libenter moritur. hunc fert, illam exspectat.

I. LIPSIVS.

1. OBlitus huius petauri.] *Ad ludi genus respicit, tunc frequentis. Rota suspendebatur, per quam motã corpora traijciebant saltu: atque ij Petauristæ dicebantur, ipsa illa Petaurũ. Videntur & in Petauro suspensi fuisse, & in eo elati, deiecti: quo noster maxime spectat. Manilius lib.* v.

> Ad numeros etiam ille ciet cognata per artem
> Corpora, quæ valido saliunt excussa petauro,
> Alternosq; cient motus: elatus & ille
> Nunc iacet, atque huius casu suspenditur ille.

Vide ibi doctissimum Scaligerum. Et sane artificis cuiusdam oscillationis hoc genus fuisse videtur. Petauri *autem, vel* peccati, *libri hic scribunt: pro quo vulgo editur,* fati.

2. Mortale est omne.] *Muretus notat ex Euripide sumptum:* Θνητῶν δὲ θνητὸς ὄλβος Mortalium mortalis est felicitas.

3. Tubero paupertatem.] *Supra epist.* xcv.

4. Honores repulit pater Sextius.] *Vide epist.* LIX.

5. Latum clauum.] *Insigne Senatorium, pectore demissum.*

6. His sermonibus & his similibus.] *Non dubie hic hiatus, & fuit aliquid de sene, qui lugebat, & solatij egebat. An non est ipse Marullus, de quo epistola sequenti? Fortasse. & credam vel integram hic epistolam perijsse.*

7. In opere discere] *In re & facto discere, & experiri lecta vel audita. Quidam tamen libri,* in opus ducere: *item bene.*

MVRETVS.

MOrtale est omne mortalium bonum.] *Ab Euripide hoc Metrodorus sumpserat.* Θνητῶν δὲ θνητὸς ὄλβος.

Honores repulit pater Sextius,] *Hic cum honores repudiasset seque ad philosophiæ studium contulisset, sub principium tantam e suo illo consilio molestiam sensit, vt parum abfuerit, quin mortem sibi ipse consciscerit. Plutarchus:* καθά περ φασὶ Σέξτιον τὸν Ῥωμαῖον ἀφεικότα τὰς ἐν τῇ πόλει τιμὰς καὶ ἀρχὰς διὰ φιλοσοφίαν, ἐν δὲ τῷ φιλοσοφεῖν αὖ πάλιν δυσπαθοῦντα καὶ χρώμενον τῷ λόγῳ χαλεπῶς, τὸ πρῶτον ὀλίγου δεῆσαι καταβαλεῖν ἑαυτὸν ἔκ τινος δήρους.

Quibus senex egregius eripitur.] *Cum huius senis nullam in superioribus mentionem fecerit, facile adducor, vt putem, multa huius epistolæ principio desiderari.*

PINCIANVS.

NVnquam credideris felicem quemquam ex felicitate suspensum. Fragilibus innititur qui aduentitio lætus est. Exibit, &c.] *Sunt codices qui legant, & forte rectius,* Nunquam credideris felicem

quenquam esse ea felicitate suspensum quæ fragilibus innititur, qui aduentitio lætus est. Exibit, *&c.*

Fidele firmumque] *Scribe*, fidele firmumque est, *ex vetere lectione.*

Omnia quæ fortuna intuetur, *Eadem* intuentur, *non* intuetur.

Si quis habens ista se quoque habet,] *Scribe*, Si quis habens illa se quoque habet, *ex eadem.*

Vt carmen fortius ac iustius repetam] *Exemplaria quædam*, petam *legunt*, *non* repetam. *Alia*, an petam. *pro quo non absurde fortasse substitueris* amputem, *hoc est*, *breuius faciam.*

Quin vero metuenda declina,] *Scribe*, Tu vero metuenda declina, *ex omni vetere lectione.*

Et ad tolerandum omne confirmata mens.] Omnino, *non* omne, *eadem.*

Tam intemperantes in ipsis miserijs quam sunt ante illas.] *Puto inuertendas esse dictiones, legendumque*, tã intemperantes in ipsis miserijs sunt quam ante illas.

Plus dolet quam necesse est. Eadem enim infirmitate] *Resarci locum mutilatum sic*: Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse sit. Eadem enim infirmitate, *ex vetere lectione.*

Intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem,] *Lege*, eadem intemperantia fingit, *&c. ex eadem.*

Et oblitus fati quo humana iactantur,] *Prior editio*, & oblitus huius peccati quo humana iactantur: *minus vitiose. legendum enim* petauri, *non* peccati: *ex omnibus scriptis exemplaribus. De cuius dictionis significatione legendi glossematum scriptores.*

Mortale est omnium mortalium bonum.] Omne *legendum*, *non* omnium, *ex eisdem.*

Quo illo singuli dies turbent,] *Vetus lectio* turbant, *forte* trudant. *Gallicanum meum exemplar contra reliqua omnia* trahant, *non* turbant *legit*, *siue* turbent.

Æquo animo perdere quod periturum est] *Exemplar Facundi et Primitini*, æquo animo perdere quod perdendum est, *rectius.*

Intelligebat enim quod dari posset & eripi.] *Vetus lectio*, intelligebat enim quod dari potest, & eripi posse. *Alij codices*, Intelligebat enim quod dari posset, & eripi posse.

Animosi sumus inter exempla, quare deficimus:] *Lege*, Sumus inter exempla, quare deficimus, *ex eadem.*

Ista vis vlceris, quam opto mehercules mitigari,] *Scribe*, illa vis vlceris, quam opto mehercule mitigari, *ex eadem.*

Sed securus de isto sum.] Ipso, *non* isto, *eadem.*

Quid ergo nonne suadebit & exibit.] *Corrigendum*, Quid ergo? nonsi suadebit, exibit? *ex eadem.*

Philosophiam in opere discere,] *Sic legunt pleraque omnia exemplaria. Vnum tantum scholasticum habet*, philosophiam in opus ducere.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

CONSOLATORIA in morte filij, sapiens, ita me Deus, & diserta.

EPIST: XCIX.

EPISTOLAM, quam scripsi Marullo, cum filium paruulum amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putaui leniter illum debere tractari, cum obiurgatione esset quam consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus male ferenti, paullisper cedendũ est: exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigentur, & discant quasdam etiam lacrymarum ineptias esse. [1] Solatia exspectas? conuicia accipe. tam molliter tu fers mortem filij? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertæ spei, paruulus: pusillum temporis perijt. Caussas doloris conquirimus, & de fortuna etiam inique queri volumus: quasi non sit iustas querendi caussas præbitura. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere, etiam aduersus solida mala, nedũ ad istas vmbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris caussa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicũ perdidisses, danda opera erat, vt magis gauderes quod habueras, quam mærere quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumve gauisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod nõ superuacuus tantũ, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, perijt opera? tot annis, tanta coniunctione vitę, tam familiari studiorum societate, nihil actum est? Cum amico [2] effers amicitiam: & quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. nostrũ est quod præterijt tempus: nec quidquam est loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati aduersus percepta, spe futuri, sumus: quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in præterita transiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum præsentibus lætus est. & futura & prępterita delectant: hęc exspectatione, illa memoria.

sed alterum pendet,& non fieri potest;alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est,certissimo excidere? Acquiescamus his quæ iam hausimus: si modo non perforato animo hauriebamus,& transmittente quidquid acceperat. Innumerabilia sunt exépla eorum,qui liberos iuuenes sine lacrymis extulerint:qui in senatum,aut in aliquod publicum officium à rogo redierint,&statim aliud egerint:nec immerito. Nam primum, superuacuum est dolere, si nihil dolendo proficias: deinde iniquum est queri de eo, quod vni accidit, & omnibus restat. Deinde, desiderij stulta conquestio est, vbi minimum interest inter amissum,&desiderantem. Eo itaque ęquiore animo esse debemus, quod quos amisimus,sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita breuitatem huius spatij,per quod citatissimi currimus: obserua hunc comitatum generis humani,eodem tendentis,minimis interuallis distinctum,etiam vbi maxima videntur: quem putas perijsse, præmissus est. Quid autem dementius, quam cum idem tibi iter emetiendum sit,flere eum qui antecessit? Flet aliquis factũ, quod non ignorauit futurum? aut si mortem in homine non cogitauit,sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non posse non fieri? quisquis aliquẽ queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem conditio deuinxit: cui nasci contingit,mori restat. Interuallis distinguimur,exitu æquamur. Hoc quod inter primum diem & vltimum iacet, varium, & incertum est. si molestias æstimas, etiam puero longum: si velocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum & fallax,& omni tempestate mobilius. Iactãtur cuncta, & in contrarium transeunt,iubente fortuna: & in tanta volutatione rerum humanarum,nil cuiquam,nisi mors,certum. Tamen de eo queruntur omnes,in quo vno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo qui vita defungitur:ad eum transeamus qui consenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi tẽporis vastitatem,& vniuersum complectere: deinde hoc quod ætatem vocamus humanam, compara immenso: videbis quam exiguum sit, quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrymę,quantum sollicitudines occupant,quantum mors,antequã veniat,optata: quantum valetudo,quantũ timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. Adijce labores, luctus, pericula: & intelliges etiam in longissima vita,minimum esse quod viuitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum cui cito reuerti licet,cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita,nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille,nisi aleam in damnum certiorẽ. Potuit euadere modestus ac prudens,potuit sub cura tua in meliora formari: sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Adspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus [3] in arenam luxuria proiecit. adspice illos, qui suam alienamque libidinẽ exercent,mutuo impudici: quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quam sperari potuisse manifestum erit. Nõ debes itaque caussas doloris accersere,nec leuia incõmoda indignando cumulare. Non hortor,vt nitaris & vrgeas: non tam male de te iudico, vt tibi aduersus hæc totam putem virtutem aduocandam. Non est dolor iste,sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit,si puerum,nutrici adhuc quam patri notiorem,animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo,& animum ne contrahi quidem patior? Minime. inhumanitas est ista,non virtus, funera suorum ijsdem oculis,quibus ipsos videre,nec commoueri ad primam familiarium diuisionem. Puta autem me vetare: quædam [4] non sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrimæ,& [5] animum profusæ leuant. Quid ergo est? permittamus illis cadere,non imperemus. Fluant quãtum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil vero mærori adijciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit,quam dolor: [6] quotusquisque sibi tristis est? [7] Clarius, cum audiuntur,gemunt:& taciti quietique,dum secretum est;cum aliquos viderint,in fletus nouos excitantur. Tum [8] capiti suo manus ingerunt,quod potuerant facere,nullo prohibente,liberius: tunc mortem comprecãtur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos vt in alijs rebus,ita in hac quoque hoc vitium,ad plurium exempla componi;nec quid oporteat,sed quid soleat,adspicere. A natura discedimus: populo nos damus,nullius rei bono auctori,& in hac re,sicut in omnibus,inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo? impium vocat,& efferatum. Videt aliquem collabentem,& corpori affusum? effæminatum ait,&eneruem. Omnia itaque ad rationem reuocanda sunt. Stultius vero nihil est,quam famam captare tristitiæ, & lacrimas approbare: quas iudico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas.

Dicam quid intersit. Cum primũ nos nuncius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus è complexu nostro in ignem transiturũ, lacrimas naturalis necessitas exprimit: & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodũ totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorẽ perpremit & expellit. Hæ lacrimæ per elisionẽ cadunt, nolentibus nobis. Aliæ sunt, quibus exitũ damus, cum memoria eorum quos amisimus, retractatur: & inest quiddam dulce tristitiæ: cum occurrunt sermones eorũ iucundi, conuersatio hilaris, officiosa pietas, tũc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque, quod lacrimas propter circũstantes assidentesque aut contineas, aut exprimas: nec cessant, nec fluunt vmquam tam turpiter, quam finguntur. Eant sua sponte: ire autem possunt placidis atque cõpositis. Sæpe salua sapientis auctoritate fluxerunt, tanto tẽperamento, vt illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturæ obsequi, grauitate seruata. Vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentiũ scæna. Nihil erat, nisi quod veris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor. hic sapienti seruandus est: & quemadmodum in ceteris rebus, ita & in lacrimis aliquid sat est. Imprudentiũ vt gaudia, sic dolores exundauere. Æquo animo excipe necessaria. quid incredibile, quid nouum euenit? quã multis cum maxime [9] funus locatur? [10] quam multis vitalia eruuntur? quam multi post luctum tuum lugent? Quoties cogitaueris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quẽ fortuna non vtique perducit ad senectutem: vnde visum est, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, & [11] memoriam eius quantum potes, celebra: quę ad te sæpius reuertetur, si erit sine acerbitate vẽtura. Nemo enim libenter tristi conuersatur, nedum tristitiæ. Si quos sermones eius, si quos quamuis paruuli iocos cum voluptate audieras, sæpius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Obliuisci quidẽ suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aues, sic feræ fœtus suos diligunt: [12] quarum concitatus est amor, & pene rabidus, sed cum amissis totus exstinguitur. Hoc prudentem virum non decet: [13] meminisse perseueret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, [14] esse aliquam cognatam tristitię voluptatem: hanc ipsam captandã in eiusmodi tempore. Ipsa Metrodori [15] verba subscripsi: de quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quam captare in ipso luctu voluptatẽ, imo per luctum: & inter lacrimas quoque, quod iuuet, quærere? Hi sunt qui nobis obijciunt nimium rigorẽ, & infamant præcepta nostra duritia, quod dicamus dolorem in animũ aut admittendum non esse, aut cito expellendum. Vtrum tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, nõ sentire amisso amico dolorem, an voluptatẽ in ipso dolore aucupari? Nos quod præcipimus, honestum est. cum aliquid lacrimarum affectus effuderit, &, vt ita dicam, despumauerit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatem. Sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tẽpore quo filius ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare mærorem. Vtrum honestius dolor ab animo submouetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico? captatur, & quidem ex ipso. Est aliqua, inquit, voluptas cognata tristitiæ. Illud nobis licet dicere: vobis quidem nõ licet. Vnum bonum nostis voluptatem, vnum malum dolorem. Quæ potest inter bonum, & malum, esse cognatio? Sed puta esse. nunc potissimum eruitur: & ipsum dolorem scrutamur an aliquid habeat iucundum circa se, & voluptarium? Quædam remedia alijs partibus corporis salutaria, velut fœda & indecora, adhiberi alijs nequeunt: & quod alibi prodesset sine dãno verecundiæ, id fit inhonestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? seuerius ista plaga curanda est. illud potius admone, nullum mali sensum, ad eum qui perit, peruenire: nam si peruenit, non perijt. Nulla, inquam, eum res lædit, qui nullus est: viuit, si læditur. Vtrum putas illi male esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo, quod est: effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui deflet ac desiderat in ætate prima raptum: Omnes quantum ad breuitatem æui, si vniuerso compares, & iuuenes & senes in æquo sumus. Minus enim ad nos ex omni ætate venit, quã quod minimum esse quis dixerit. quoniam quidem minimum aliqua pars est, hoc quod viuimus, proximum nihilo est: & tamen [16] ob dementiam nostram late disponitur. Hæc tibi scripsi, non tamquam exspectaturus esses remedium à me tam serum: liquet enim mihi te locutum tecum, quidquid lecturus es: sed vt castigarẽ illam exiguam moram, quã à te

recesisti: & in reliquum exhortarer, contra fortunam tolleres animos, & omnia eius tela non tamquam possent venire, sed tamquam vtique essent ventura, prospiceres.

I. LIPSIVS.

1. SOlatia exspectas.] *Hic ego incipere ipsam Epistolam ad Marullum (vel vt alij libri,* Marillum) *opinor, & totam deinceps ad finem pono.*

2. Effers amicitiam.] *Tamquam vna mortuam.*

3. In arenam luxuria.] *De quibus epist.* LXXXVII. *& alibi dictum. qui se locant ad gladium aut cultrum.*

4. Non sunt sui iuris.] *Non sunt libera, imperio alieno aguntur. quo? naturæ.*

5. Animum profusæ leuant.] *Apud Senecam patrem lib.* X. *Controu.* I. Plerumque omnis dolor per lacrimas effluit.

6. Quotusquisque sibi tristis est?] *Ita in epist.* LXIII. Nemo sibi tristis est. *Vide.*

7. Clarius, cum audiuntur, gemunt.] *Martialis:*

Amissum non flet, cum sola est Gellia, patrem:
Siquis adest, iussæ prosiliunt lacrimæ.

8. Capiti suo manus.] *Siue vt crines vellant, siue vt frontem feriant.*

9. Funus locatur?] *Efferendum nempe, & vrendum à Libitinarijs.*

10. Quam multis vitalia eruuntur?] *Si in Ægypto, aut alibi hæc scriberet, vbi condiri mos corpora, & intestina erui, probarem: in Romanis moribus, qui possum? Nam illi comburebant, & quidem totos, nec depactibus erutis legi, aut certe non obseruant. Si alius, ne mutemus. Etsi libri tamen mutant, qui,* vitalia emittunt; *aut,* emuntur, *vt in meo. Equidem legerim:* quam multi vitam alij amittunt? *aut vero,* quam multi vita alij emittuntur? *Sed quod magis etiam placeat, quibusdam libris abest repetitio, scribuntq;:* Quam multi, cum maxime funus locatur, in talia emittunt? *placeat, inquam si pariter rescribas,* vitam alij amittunt. *Ecce, inquit, dum de funere curatur, funus superuenit, aut funera.*

11. Memoriam eius.] *Plutarchus Consol. ad Apollonium:* ὠφέλεια δὲ τοῖς ἀφῃρημένοις, ἡ διὰ τῆς ἀγαθῆς μνήμης τιμή. οὐδεὶς γὰρ ἀγαθὸς ἄξιος θρήνων, ἀλλ' ὕμνων καὶ ἐπαίνων, οὐδὲ πένθους, ἀλλὰ μνήμης εὐκλεοῦς· Commodum aliquod est defunctis, si pia memoria eos colamus. Nemo enim bonus gemitu dignus est, sed hymnis & laudibus; neque luctu, sed recordatione laudabili.

12. Quarum concitatus est.] *Scripti nescio quid velint:* quarum contraria (*alij,* contrarius) *in* concitatus.

13. Meminisse perseueret.] *Tacitus simile:* Fæminis lugere honestum est, viris meminisse.

14. Esse aliquam cognatam.] *Ita Ouidius:*

Fleq; meos casus, est quædam, flere, voluptas.

Statius:

——— tunc flere, & scindere vestes,
Fataq;, & iniustos rabidis pulsare querelis
Cælicolas, solamen erat.

Vide Aristotelem 1. *Rhetor. cap.* XI.

15. Verba subscripsi.] *Exstant in meo alijsq; Græca quædam, sed sic deprauate scripta, vt nihil mihi quidem sit eruere.*

16. Ob dementiam nostram.] *Gruterus acute & vere,* ô dementiam.

MVRETVS.

CLarius, cum audiuntur, gemunt.] *Vt Gelliam facere ait Martialis:*

Amissum non flet, cum sola est, Gellia patrem:
Si quis adest, iussæ prosiliunt lacrimæ. *Verum autem est, quod subiicitur:*
Ille dolet vere, qui sine teste dolet.

Esse aliquam cognatam tristitiæ voluptatem,] *Ouidius:*

——— est quædam flere voluptas.
Expletur lacrimis egeriturque dolor.

Ipsa Metrodori verba subscripsi,] *Desiderari hoc loco Græca verba Metrodori, etiam lacuna, quam vetere libro est, indicat.*

PINCIANVS.

QVibus ingemiscunt homines amoris causa.] *Exemplar Franciscanum non habet* amoris *sed* moris.

Quantum ve gauisi sint.] *Particula* ve *redundat, ex vetere lectione.*

Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non superuacuus tantum, sed ingratus est.] *Legendum,* hoc habet inter reliqua mali dolor. Non superuacuus tantum, sed ingratus est. *ex eadem.*

Aut si mortem in homine non cogitant,] *Scribendum puto* At, *non* Aut.

Flet aliquis factum quod aiebat non posse fieri.] *Exemplar Facundi & Primitiui.* Flet aliquis factum, quod aiebat non posse non fieri.

Sed quis tibi concedit,] *Vetus lectio* concedat, *non* concedit.

Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certius.] *Castiga,* Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem, *ex eadem.*

Puta autem me vetare quædam quæ non sunt sui iuris.] *Lege,* Puta autem me vetare. Quædam sunt sui iuris. *ex eadem.*

Quibus adiacentem humorem perpremit] *Lege* premit, *non* perpremit, *ex eadem.*

Nec

Nec fluunt vnquam tam turpiter, quam finguntur.] *Scribendum opinor*, nec fluunt vnquam tam turpiter, quam cum finguntur.
Quam multis vitalia eruuntur.] *Vetus lectio*, quam multi vitalia emittunt.
Sic aues: sic feræ suos diligunt,] *Scribe*, Sic aues, sic feræ suos diligunt fœtus, *ex eadem*.
Hanc ipse captandam in eiusmodi tempore.] *Sic prior editio. Sed legendum arbitror* esse, *non* ipse. *Aliqui in meo peruetere exemplari redundat hæc dictio.*
Dolorem aut admittendum non esse,] *Scribito*, dolorem aut admittendum in animum non esse, *ex vetere lectione.*
Dico admittitur captatur.] *Inuerte dictiones*, Admittitur, dico captatur, *ex eadem. & si in meo vetusto codice* immo *legitur, vbi scriptum est* dico, *& paulo post* curanda, *non* sananda, *aliquot præferunt exemplaria.*

ERASMVS.

QVam multis vitalia emuntur.] *Sic prior in aliis erat.* emittunt. eruuntur, *opinor legendum. Sensit enim de cadaueribus quibus eximuntur vitalia, vt possint condiri.*
Metrodori verba subscripsi.] *In duobus exemplaribus comperi vestigia Græcorum elementorum sed adeo deprauata, vt ex his nihil potuerit erui dignum memoratu.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE Papirio Fabiano philosopho iudicium, eiusque scriptis.

EPIST. C.

1. FAbiani Papirij libros, [2] qui inscribuntur *Ciuilium*, legisse te cupidissime scribis: sed non respondisse exspectationi tuæ. deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: & effundi verba, non fingi. Primum, habet ista res suam gratiam: & est decor proprius orationis leniter lapsæ. Multum enim interesse existimo, vtrũ exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque, quod dicturus sum ingens differentia est. Fabianus mihi [3] non effundere videtur orationem, sed fundere: adeo larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. Illud plane fatetur & præfert, nõ esse se tractatam, nec diu tortam. Sed [4] ita, vt vis, esse credamus: mores ille, non verba composuit; & animis scripsit ista, non auribus. Præterea, ipso dicente non vacasset tibi partes intueri: adeo te summa rapuisset: & fere quæ impetu placent, minus præstant [5] ad manum relata. Sed illud quoque multum est, primo adspectu oculos occupasse: etiamsi cõtemplatio diligens inuentura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est [6] qui iudicium abstulit, [7] quam qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse: scio audacius sibi [8] de futuro promittere. Oratio solicita philosophum non decet. Vbi tandem erit fortis & constans, vbi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligẽs in oratione, sed securus: itaque nihil inuenies sordidum. Electa verba sunt, non captata; nec huius sæculi more contra naturam suam posita & inuersa; splendida tamen, quamuis sumantur è medio: sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sententiam, [9] sed altius ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, [10] quid parum structum, quid non huius recentis polituræ: cum circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inanes. Desit sane varietas marmorum, & [11] concisura aquarum cubiculis interfluentium, [12] & pauperis cella, & quidquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet: quod dici solet, [13] *domus recta est.* Adijce nunc, quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comptam: quidã vsque eo aspera gaudent, vt etiam quæ mollius casus explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abrumpant, ne ad exspectatum respondeant. Lege Ciceronem. cõpositio eius vna est: [14] pedem seruat, curata, lenta, & sine infamia mollis. At contra, Pollionis Asinij salebrosa & exsiliens, & vbi minime exspectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quæ ad certum modum, & ad vnum exemplar, adstricta sunt. Humilia præterea tibi videri dicis omnia, & parum erecta: quo vitio carere eum iudico. Non sunt humilia illa, sed placida. [15] sunt enim tenore quieto compositoque formata, nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimulique quos quæris, & subiti ictus sententiarum: sed totum corpus videris, quamuis sit incomptum, honestum est. Non habet oratio eius, [16] sed debet dignitatem. Affer quem Fabiano possis præponere. Dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiam pertinentes, pæne totidem sunt, quot Fabiani. Cedam. sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam. & re-

ſpondeamus: In re tanta eminere eſt, & poſt duos eſſe. Nomina adhuc Liuium. Scripſit enim & dialogos, [17] quos non magis philoſophiæ annumerare poſſis, quam hiſtoriæ: & ex profeſſo philoſophiam continentes libros. Huic quoque dabo locũ: vide tamen, quam multos antecedat, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentiſſimis. Sed non præſtat omnia. non eſt fortis oratio eius, quamuis elata ſit: non eſt violenta, nec torrens, quamuis effuſa ſit: [18] non eſt perſpicua, ſed pura. Deſideres, inquies, cõtra vitia aliquid aſpere dici, contra pericula animoſe, contra fortunam ſuperbe, contra ambitionẽ contumelioſe. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotẽtiam frangi: ſit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum aſſidere puſillæ rei, verbis? Ille rerum ſe magnitudini addixit: eloquentiam, velut vmbram, non hoc agens, trahit. Non erunt ſine dubio ſingula circumſpecta, nec in ſe collecta, nec omne verbũ excitabit ac punget: fateor: [19] exibunt multa, nec ferient, & interdum otioſa præterlabetur oratio: ſed multum erit [20] in omnibus locis, & ingens ſine tædio ſpatium. Denique illud præſtabit, vt liqueat tibi, illum ſenſiſſe, quæ ſcripſit. Intelliges actum hoc, vt tu ſcires quid illi placeret; non vt ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, & ad bonam mentem: non quæritur plauſus. Talia eſſe ſcripta eius non dubito, etiã ſi magis reminiſcor quam teneo: hęretque mihi color eorũ, non ex recenti conuerſatione familiariter, ſed ſummatim, vt ſolet ex vetere notitia. Cum audirẽ certe illum, talia mihi videbantur non ſolida, ſed plena, quæ adoleſcentem indolis bonæ attollerent, & ad imitationẽ ſui vocarent, ſine deſperatione vincẽdi. quæ mihi adhortatio videtur efficaciſſima. Deterret enim, qui imitãdi cupiditatem modo fecit, ſpem abſtulit. Ceterum verbis abundabat, ſine commendatione partium ſingularum, in vniuerſum magnificus.

I. LIPSIVS.

1. FAbiani Papirij.] *De quo epiſt. XI. LII. & LVIII. & Seneca pater totum virum deſcribit, & genus eloquij, de quo hic cenſura: imo requirit in eo, quæ filius excuſat & tuetur. Videſis lib. II. Controu. in Præfatione.*

2. Qui inſcribuntur Ciuilium.] *Id eſſet,* Politicorum: *dignum hercules Philoſophi argumentum. At libri quidam,* artium ciuilium *habent; alij,* artium & vilium; *quidam,* artium inlium; *denique,* archiuilium. *Ut lectio ſit remotior & Græcanica vocis. An ſi forte,* αἰτιῶν φυσικῶν? *ſcripſit certe, & citatur eo titulo à* [illegible]*, Cauſſarum naturalium.*

3. Non effundere.] *Cum impetu videlicet, & turbide; ſed fundere leniter, & cum ordine.*

4. Ita vt vis.] *Bene è libris aliquot aſſeruit Gruterus Sententia. Age, eſto vti dicis, parum compoſitus aut conſtructus: nempe philoſophum, non oratorem, agis.*

5. Ad manum relata.] *Quæ audita placent, & ſtatim non æque in manum ſumpta, & relecta: cum iudicium mora ſe collegit, & certius appendit ad libras.*

6. Qui iudicium abſtulit.] *In dicendo rapuit, & velut inuitum traxit.*

7. Quam qui meruit.] *Accurata dictione, aut ſcriptione. Illic illic ingenij, & ignis; hic curæ, & intentionis.*

8. De futuro promittere.] *Viuere poſſe, & ætatem ferre.*

9. Sed altius ductos.] *Meus & quidam,* ſed tutius. *Alij,* latius. *quod probem, & opponitur breuibus ſinibus, & coactis.*

10. Quid parum ſtructum.] *Compoſitum: vt ſupra. At Pincianus mallet,* ſtrictum: *non ego.*

11. Conciſura aquarum.] *Refero ad aquas, & minutos Euripos, in cœnationibus olim, & præſertim æſtiuis. De quibus Seneca, De Tranquill. cap. I.* Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipſa conuiuia loquar? *Idem Quæſt. Nat. III. cap. XVII. inter* opera luxuriæ *narrat:* In cubili natant piſces, & ſub ipſa menſa capitur, qui ſtatim transferatur in menſam.

12. Et pauperis cella.] *Bene habet. neque aliud eſt, quam diuites iſtos habuiſſe diſtinctam & iam Cœnationem, aut Cubiculum, quod* Pauperis cellam *dicerent. vbi certis diebus velut tenuem & pauperem victum imitarentur. Vide epiſt. XVIII.*

13. Domus recta eſt.] *Sine vitio eſt, etſi minus ornata aut inſtructa.*

14. Pedem ſeruat, curata.] *Meo & aliquot ſcriptis abeſt vox,* ſeruat: *ſcribuntque* vna eſt, pedem curuat, lenta. *Legi poſſit,* pedem curat.

15. Sunt enim tenore quieto.] *Valde amplector, quod in quibuſdam:* ſed placida, & ad animi tenorẽ quietum compoſitumque formata. *Eſt ipſum, quod pater de illo:* Iam videlicet compoſitus & pacatus animus, cum veros compreſſiſſet affectus, parum bene imitari poterat, quæ effugerat. *Oratio igitur lenis & placida, vt ipſe animus.*

16. Sed debet dignitatem.] *Priores duas voces male eiecerat Muretus, libris omnibus aſſertas. Ego mutem leuiter,* ſed dabit. *Argute hoc ait: Oratio eius, eſto, dignitatem non habet, ſed eam dabit. id eſt, tota honeſti & virtutis plena, iſta animo inſeret, & faciet te magnum & honeſtum.*

17. Quos non magis philoſophiæ.] *Etſi enim philoſophiam tractant & promittunt; non tamen à veteri ſtudio Liuius abit, & Hiſtorias atque exempla crebra miſcet.*

18. Non eſt perſpicua.] *Nam & pater Seneca obſcuritatem eum ab Arellio Fuſco traxiſſe indicat.*

19. Exibunt multa.] *A gladiatoribus, quorum manus* Exire *dicuntur, cum parant ferire.*

20. In omnibus locis.] *Pinciano aſſentior legenti,* lucis. *Atque de obſcuritate diximus. Ita: ſed ſplendorẽ hic rerum accipimus, & dignitatem.*

MVRETVS.

PAuperis cella,] *Multos alios locos in hac epiſtola reſtitui: in hoc labor omnis meus irritus fuit.*

PINCIANVS.

QVi inſcribuntur ciuilium,] *Quidam codices agnoſcunt hanc lectionem. Alij habent,* qui inſcribuntur artiū ciuiliū. *Alij,* qui inſcribuntur artium & Iuliū. *Alij ſine coniunctione,* Artium Iulium. *Alij,* Archiniliū.

Et non reſpondiſſe expectationi tuæ.] *Legendum reor,* ſed non reſpondiſſe expectationi tuæ.

Puto eſſe quod dicis, & effundi verba, non fingi.] *Lege,* Puta eſſe quod dicis, & effundi verba, non figi, *ex vetere lectione.*

Non effundere videtur orationem, ſed fundere.] *In exemplari Facundi & Primitiui vtrobique legitur* effundere. *Puto in priore loco ſcribendum eſſe* fundere. *in poſteriore* effundere *Sequitur enim,* adeo larga eſt. *Item non longe à fine epiſtolæ de oratione eius loquens,* non eſt, *inquit,* violenta, nec torrens, quamuis effuſa ſit.

Primo aſpectum oculorum occupaſſe,] *Scribe,* Primo aſpectu oculos occupaſſe, *ex vetere lectione.*

Quod parum recisum ſit, quod parum ſtructum,] *Eadem* quid, *non* quod, *vtrobique. Item* ſtrictum *puto ſcribendum, non,* ſtructum *quia ſequitur non multo poſt,* exceptis pauciſſimis quæ ad certum modum, & ad vnum exemplar aſtricta ſunt. *quamuis de Pollione id, non de Fabiano.*

Non ſunt enim tenore quieto compoſitoque formata.] *Caſtiga ex eadem,* & ad animi tenorem quietum compoſitumque formata.

Sed totum corpus videri quam ſit comptum honeſtum eſt.] *Sic prior editio. Alter tamen eadem,* Sed totum corpus videris quam ſit comptum. Honeſtum eſt.

Quos non magis philoſophiæ annumerare poſſis, quam hiſtoriæ.] *Aut inuerſas eſſe dictiones opinor, & legendum,* quos non magis hiſtoriæ annumerare poſſis, quam philoſophiæ: *aut certe eradendam eſſe negationem* non, *& ſcribendum,* quos magis philoſophiæ, *cætera.*

Non eſt fortis oratio eius, quamuis elata ſit:] *Exemplar domeſticum* electa *habet, non* elata.

Deſideras, inquis, contra vitia aliquid aſpere dici,] *Lege,* Deſideres, inquit, contra vitia, &c. *ex vetere lectione.*

Non erunt ſine dubio ſingula circumſpecta,] *Exemplar Franciſcanum* circumſecta *legit, non* circumſpecta: *vt puto, recte. Præceſſit namque,* Videbimus quid parū recisum ſit: *& ſequitur eueſtigio,* nec in ſe collecta.

Sed multum erit in omnibus locis & ingens ſine tædio ſpacium.] *Corrige,* Sed multum erit in omnibus lucis. Sed ingens ſine tædio ſpacium, *ex vetere lectione.*

Deterret enim qui imitandi cupiditate non fecit, ſpem abſtulit] *Exemplar Franciſcanum ſine negatione pulcherrime:* Deterret enim qui imitandi cupiditatem fecit, ſpem abſtulit.

ERASMVS.

C*Onciſura aquarum à cuniculis interfluentium, & pauperis cella.*] Quidam habebant *à cubiculis:* quod erat tolerabile, ſi tollas à præpoſitionem. *Sed pauperis,* conſtat vocem eſſe ſuppoſititiam: nec adhuc queo diuinare, quid ſit reponendum.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE ſubita morte cuiuſdam noti: & ex occaſione, nihil fidendum aut ſpondendum nobis. Omnia incerta, ideoque vita bona non differenda. longa autem non optanda: & exagitat Mecænatis turpiſſimum votum.

EPIST. CI.

OMnis dies, omnis hora, quam nihil ſimus oſtendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, cum æterna meditantes reſpicere cogit ad mortem. Quid ſibi iſtud principium velit, quæris? Senecionem Cornelium, equitē Romanum ſplendidum & officioſum, noueras: ex tenui principio ſe ipſe promouerat, & iam illi decliuis erat curſus ad cetera. Facilius enim creſcit dignitas, quam incipit. [1] Pecunia quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. hic etiam Senecio diuitijs imminebat, ad quas illum duæ res ducebant efficaciſſimæ, & quærēdi, & cuſtodiendi ſcientia: quarum vel altera locupletē facere potuiſſet. Hic homo ſummæ frugalitatis, non minus patrimonij quam corporis diligens, cum me ex conſuetudine mane vidiſſet, cum per totum diem amico grauiter affecto, & ſine ſpe iacenti, vſque in noctem aſſediſſet, cum hilaris cœnaſſet, genere valetudinis præcipiti abreptus, angina, vix compreſſum arctatis faucibus ſpiritum traxit in lucem. Intra pauciſſimas ergo horas, poſtquam omnibus erat ſani ac valentis officiis functus, deceſſit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui [2] ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæſtus, acceſſerat; in ipſo actu bene cedentium rerum, in ipſo procurrentis pecuniæ impetu, raptus eſt.

Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites.

Quam stultum est ætatem disponere? ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est, spes longas inchoantium! Emam, ædificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam & plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquã de futuro debet promittere: id quoque quod tenetur, per manus exit, & ipsam [3] quam premimus horam, casus incidit. Voluitur tempus, rata quidem lege, sed per obscurum: quid autem ad me, an naturæ certum sit, quod mihi incertũ est? Nauigationes longas, & pererratis littoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus? militiam, & castrensium laborum [4] tarda manupretia? procurationes, officiorumque per officia processus: cum interim ad latus mors est. quę quoniam numquam cogitatur, nisi aliena; nobis subinde ingeruntur mortalitatis exẽpla, non diutius, quam dum miramur, hæsura. Quid autem est stultius, quam mirari id vllo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, vbi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quam prope versetur. Sic itaque formemus animum, tamquam ad extrema ventum sit: nihil differamus, quotidie [5] cum vita paria faciamus. Maximum vitæ vitium est, quod imperfecta semper est, [6] quod etiam aliquid ex illa differtur: qui quotidie vitæ suæ summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, & cupiditas futuri exedens animum. [7] Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum euadent. Quantum sit illud quod restat, aut quale, [8] collecta mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? vno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est præsens. Vbi vero quidquid mihi debui, redditum est, vbi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem & sæculum: quidquid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto prospicit, & cũ multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sit aduersus incerta? Ideo, mi Lucili, propera viuere: & singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viuentibus, proximum quodque tempus elabitur: subitque auiditas, & miserrimum atq; miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud [9] Mecænatis turpissimum votum: quo & debilitatem non recusat, & deformitatem, & nouissime acutam crucem, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes.
Vita dum superest, bene est.
Hanc mihi, vel acuta
[10] *Si sedeam cruce, sustine.*

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur: & tamquam vita petitur, [11] supplicij mora. Contemptissimum putarem, si viuere vellet vsque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat: deprau es licet, dum monstroso [12] & distorto temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas: est tanti, vulnus suum premere, & patibulo pendere destrictum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicij finem. Est tanti, [13] habere animam, vt agam. Quid huic optes, [14] nisi deos faciles? quid sibi vult ista carminis effeminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam fœda vitæ mendicatio? Huic putas vmquam recitasse Virgilium,

Vsque adeone mori miserum est?

Optat vltima malorum: & quæ pati grauissimum est, extendi ac sustineri cupit. qua mercede? scilicet vitæ longioris. Quid autem huius viuere est? diu mori. Inuenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & toties per stillicidia amittere animam, quam semel exhalare? Inuenitur qui velit adactus ad illud [15] infelix lignum, iam debilis, iam prauus, & in fœdum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multæ moriendi caussæ etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturæ, quod necesse est mori. Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicũ prodere, vt diutius viuant: & liberos ad stuprum manu sua tradere, vt contingat lucem videre, tot conscium scelerum. Excutienda vitæ cupido est: discendumque nihil interesse quando patiaris, quod quan-

doquepatiendum eſt: quam bene viuas referre; non quamdiu: ſæpe autem in hoc eſſe bene, ne diu.

I. LIPSIVS.

1. PEcunia quoque circa.] *Idem de Lampide quodam Plutarchus, An ſeni ſit gerenda reſpublica:* qui interrogatus, Quomodo tantas opes ſibi paraſſet? reſpondit, Paruas quidem magno, magnas paruo labore. *Muretus ſuggeſſit.*

2. Ad publica quoque.] *Ad vectigalium redemptiuras, odioſas.*

3. Quam premimus horam.] *Clarum eſt. & nec hora hac certa, & caſus poteſt abrumpere. At Mureto viſum,* oram, *legere, & funem nauticum interpretari. Libri ſunt à nobis.*

4. Tarda manupretia.] *Nam promotiones caſtrenſes gradatim fiebant: nec magna, niſi in extremis, præmia.*

Vt locupletem aquilam tibi ſexageſimus annus
Adferat.

5. Cùm vita paria faciamus.] *Tamquam nihil ſit reliqui, non illa nobis, non nos illi obligemur. Abi, abeo.*

6. Quod etiam aliquid.] *Veteres,* quod in aliquid. *ex quo Pincianus,* quod in aliud ex alio. *At meus liber, in margine:* quod meum aliquid: *optime. Fruar tota, manum iniiciam, nihil incerto tempori reſeruem.*

7. Nihil eſt miſerius.] *Meus vocem præmittit,* cum nihil: *legam,* quoniam nihil.

8. Collecta mens.] *Aſſentior Pinciano:* Non collecta. *Niſi magis placet leuiter reſcriptum, diſtinctumque,* Quâ-cum ſit illud, & quale, collectu; mens inex. *Collectu ſiue collectione, quid illud & quale, mens turbatur.*

9. Mecænatis turpiſſimum votum.] *Imo & Homericum illud ſimile, in Odyſſea:*

Βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλῳ
Ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ, ᾧ μὴ βίοτος πολὺς εἴη,
Ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν·
Malim equidem vel in agris vitam ducere ſeruus
Pauperem apud dominum, cui res non ampliter adſit,
Quam cunctis dominari, apud Orcum, morte potitis.

Quid Euripides? apud eum Iphigenia:

Τὸ φῶς τόδ' ἀνθρώποισιν ἥδιστον βλέπειν·
Τὰ νέρθε δ' οὐδέν· μαίνεται δ', ὃς εὔχεται
Θανεῖν· κακῶς ζῆν κρεῖσσον, ἢ θανεῖν καλῶς·
Lucem videre hominibus eſt ſuauiſſimum,
Inferna minime. deſipit qui vult mori.
Meliuſque viuere male, quam mori bene.

Sed magis etiam aſſidet Epicuri dogma: τὸν σοφὸν καὶ πηρωθέντα τὰς ὄψεις, μεθέξειν τοῦ βίου: Sapientem etiam oculis caſſum, manſurum in vita: *quæ ipſa eius verba ſunt in Laertio, & ab iis Mecænas videatur hauſiſſe.*

10. Si ſedeam cruce.] *Ita omnes meliores libri, & eſſe veram lectionem firmaui in libello De cruce.* Sedent *autem in* acuta cruce, *qui ſtipite acuto transfixi ab imo ſunt, per os emergente. Verſus porro cauſſa,* ſedeam, *diſſyllabũ exaudiendum: atque ita libris quibuſdam,* ſedam, *ſcriptum.*

11. Supplicij mora.] *Nam erat in extremis Mecænatis,* ſuſtine. *id eſt, ſerua mihi vitam & extende, etiam in cruce, vltimiſque malis.*

11. [illegible] e diſtorto.] *Variant libri, ac quidam,* & ſancto; *alij,* & deſerto, *atque in margine,* diſcerpto; *meus & nonnulli,* & ſerto. *Facerem* deſecto, *aut* ſecto. *nam ita in verſibus erat, membris mutilari.*

13. Habere animam, vt agam.] *Non alio fine viuere, quam vt moriens viuam. Habeam animam, vt ſemper emittam.*

14. Niſi deos faciles?] *Accipio. meruit exaudiri, & habere Deos in vota faciles. Quid, inquit, aliud tam fœde timido optemus?*

15. Infelix lignum.] *Ita Crucem vocabant: ego in libellis eius rei.*

MVRETVS.

PLurimam moram] *Inepte in alijs* plurimum amorem. *Quod autem hic ait Seneca, difficillimam eſſe luctationem ijs qui ex paupertate conantur emergere: vbi autem ex ea erepſerunt, faciliores eis & expeditiores eſſe progreſſus: idem olim nobilem quendam naucleron Lampin nomine, dixiſſe tradunt. Interrogatum enim, quomodo tantas opes ſibi comparaſſet, reſpondiſſe, paruas quidem magno, magnas autem paruo labore. Plutarchus* ἐν τῷ εἰ γέροντι πολιτευτέον. *Proculus in Heſiodum.*

Oram caſus incidit.] *Oram vocat funem nauticum. Male autem* alij, horam.

PINCIANVS.

CVm æterna meditantes reſpicere cogit ad mortem.] *Scribe*, Tum æterna meditatos, *&c. ex vetere lectione.*

Pecunia quoque circa paupertatem plurimum amorem habet, dum ex illa ereptat.] *Sic omnia legunt exemplaria, ſed quis ſit ſenſus non percipio, forte ſcribendũ non* amorem, *ſed* moræ, *aut, ſi hoc arridet magis,* molem.

Illi qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ab publica quoque,] *Lego,* Ille quem & mari & terra pecunia agitabat, *ex vetere lectione & in vno tantũ meo codice ſcriptum annotaui* publicanos, *non publica.*

In ipſo actu bene cedentium rerum,] *Fortaſſe verior eſt lectio* ictu, *hoc eſt, momento, quam* actu.

Et caſtrenſium laborum tarda manu precia,] *Scribe coniunctim* manuprecia, *ex vetere lectione.*

Quæ quoniam nunquam cogitatur, niſi aliena, nobis ſubinde geruntur mortalitatis exempla.] *Lege,* Quæ quoniam nunquam cogitatur niſi aliena, ſubinde nobis ingerantur mortalitatis exẽpla, *ex vetere*

lectione, & præcipue ex exemplari Franciscano.

Tanquam ad extremum ventum sit,] Extrema, *non* extremum, *eadem agnoscit.*

Quod etiam aliquid ex illa differtur.] *Mendosa verba, & difficilis ad corrigendum coniectura. Sed ni fallor, verior erit scriptura,* quod in aliud ex alio differtur. *Nam & vetus omnis lectio pro* etiã aliquid, *habet* in aliquid: *& hoc verbum* aliquid, *cum per compendium scribitur, dubitationem affert, sit ne legendum* aliquid, *an* aliud, *sicut etiam hoc ipso loco scriptum erat in exemplari Facundi & Primitini.*

Nihil est miserius dubitatione vehementer irruentium, quorsum euadant.] Venientium, *non* vehementer irruentium, *omnia ferme exemplaria scripta: vt forte legendum sit* voluentium, *siue* volutantium. *Cui lectioni suffragari videtur quod sequitur.* Quomodo effugiemus hanc volutationem.

Collecta mens inexplicabili formidine agitatur.] Explicabili *omnia exemplaria, nõ* inexplicabili *quibus fauet quod sequitur statim,* Vno si vita nostra non prominebit, si in se colligitur. *Considerandum tamen an desit negatio, sicuti multis locis superfluit, & legendum sit,* Non collecta mens. *siue* incollecta mens, *vt sint honesto dicendi modo inculcata duo nomina,* incollecta & inexplicabili, *idem habentia initium.*

Si certus sis aduersus incerta.] *Legendum* sit, *non* sis, *præcessit enim verbum tertiæ personæ* cogitat, *ex vetere lectione.*

Subitque auiditas, & miserrimum atque miserrima omnia efficiet, metus mortis,] *Castiga,* subitque auiditas temporis, & miserrimus atque miserrima omnia efficiens, metus mortis, *ex eadem.*

Debilem facito manu, debilem pede. Coxa tuber. astrue gibberum.] *Scribe,* Debilem facito manu. Debilem pede. Debilem coxa. Tuber astrue gibberum. *ex eadem.*

Hanc mihi vel acutam si subdas crucem sustineo, quod miserrimum erat.] *Scribe,* Hanc mihi vel acuta si sedeam cruce sustine. Quod miserrimum erat. *ex eadem. etsi impressæ lectioni fauere videantur verba mox paulò sequentia.* suffigas licet & acutam sessuro crucem subdas. *sed* cessuro *ibi non* sessuro, *scribi debet, vt notabo. Ita verba illa magis ab antiqua lectione stant quam ab impressa.*

Quid tam fœda vitæ mendicatio?] *Sunt codices qui legant, non* mendicatio, *sed* commendatio, *nescio quam recte, quia supra velut commendauit vitam suam, cum dixit,* Hanc mihi vel acuta si sedeam cruce sustine.

OPSOPOEVS.

L *Ipsius comm. ad 13. Annal. Taciti. Male substituunt* publicanos. *per* publica *intelligitur.* τὰ δημόσια, τελωνία.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

ALIQVID de immortalitate animæ. tum quæstiuncula, An claritas post mortem ad nos faciat? Disputat tenuiter primo & scholastice: tum in extremo adsurgit, & ad Deum ac cælestia animum ducit. Corpus hoc, sarcinam aut velamentum esse: sperni debere & exui, cum Deus & dies ille vocant.

EPIST. CII.

QVomodo molestus est iucundum somnium videnti, qui excitat: aufert enim voluptatem, etiamsi falsam, effectum tamen veræ habentem: sic epistola tua mihi fecit iniuriam. reuocauit enim me [1] cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset, vlterius. Iuuabat de æternitate animarum quærere, imo mehercule credere. credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam [2] promittentium magis, quam probantium. Dabam me spei tantæ. iam eram fastidio mihi, iam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis æui transiturus: cum subito experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdidi. quod repetam, si te dimisero, & redimam. Negas me [3] epistola prima totam quæstionem explicuisse, in qua probare conabar id quod nostris placet, claritatem quæ post mortem contingit, bonum esse. Id enim me nõ soluisse, quod opponitur nobis: Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus: hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quæstionis est, loci alterius: & ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodem pertinẽtia, distuleram. Quædam enim, vt scis, moralibus [4] rationalia immixta sunt. Itaque illam partem rectã ad mores pertinentem tractaui, Numquid stultum sit ac superuacuum, vltra extremum diem curas trãsmittere. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius qui nullus est. [5] An ex eo quod cum erit, sensuri non simus [6] antequam aliquis fructus percipi aut peti possit. Hæc autem omnia ad mores spectant: itaque suo loco posita sunt. At quæ à dialecticis cõtra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt: & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt persequar, deinde singulis occurram. At nisi aliquid prædixero, intelligi non poterunt quæ refellentur. Quid est, quod prædicere velim? [7] Quædam cõtinua esse corpora, vt hominem: quædam composita, vt nauem, domum, omnia denique quorum diuersæ partes iunctura in vnum sunt coactæ: quædam ex distantibus,

quorum adhuc membra separata sunt, tamquam exercitus, populus, senatus Illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohærent, natura diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc prædicere velim? Nullum bonũ putamus esse, quod ex distantibus constat. [8] vno enim spiritu vnum bonũ contineri ac regi debet, vnum esse [9] vnius boni principale. Hoc si quando desideraueris, [10] per se probatur: interim ponendum fuit, [11] quo nostra tela nitatur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse: Claritas autem ista, bonorum virorum [12] secunda opinio est. Nam quomodo fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mala existimatio: sic nec claritas, vni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes & præstantes viri debent, vt claritas sit. Hæc autem ex iudiciis plurium efficitur, id est, distantium: ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est à bonis bono reddita: laus oratio: oratio vox est, aliquid significans: vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quidquid vir bonus facit, bonum est. nam & plaudit, & sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quam sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, vtrum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si affirmetis meum esse, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamur: atqui hoc quærebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nũc quæritur, & pars vtraque sententias habet. Deinde, claritas desiderat multa suffragia: potest & [13] vnius boni viri iudicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus vnus iudicat. Quid ergo, inquit, & fama erit vnius hominis existimatio, & infamia vnius malignus sermo? [14] Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo: consensum enim multorum exigit. Diuersa horum conditio est, & illius. Quare? quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. omnes enim si me cognouerint, idem sentient. Par illis idemque iudicium est: [15] æque vero infestitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam, non est satis vnius opinio. Illic idem potest vnius sententia, quod omnium: quia omnium [16] si perrogetur, vna erit: hic diuersa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam vnam omnium esse? [17] non est vnius vna. Illis placet verum: veritatis vna vis, vna facies est: apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Numquam autem falsis constantia est: variantur & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox est: vox autem bonum non est. Cum dicunt claritatem laudem esse bonorum, à bonis redditam: iam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignũ laude, laudatus est. Præterea, aliud est laus, aliud laudatio. Hæc & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, vt dixi, ad animum refertur laus, non ad verba, quæ conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Cum [18] Tragicus ille apud nos ait, *Magnificum esse laudari á laudato viro*: laude digno, ait. Et cum æque antiquus poëta ait, *Laus alit artes*: non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. nihil enim æq; & eloquentiam, & omne aliud studium auribus deditum vitiauit, quam popularis assensio. Fama vtique vocem desiderat, claritas non. potest enim citra vocem contingere, cõtenta iudicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorũ iudiciis cõstat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonũ est claritas, id est, laus bono à bonis reddita, vtrum laudati an laudantis? Vtriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit, & benefecisse gaudeo, & gratos me inuenisse virtutum interpretes lætor. Hoc pluriũ bonum est, quod grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, vt aliorum bonum, meum iudicem: vtique eorum, quibus ipse sum boni caussa. Est illud laudantium bonum: virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque vtriusque bonũ est, merito laudari: tam mehercule, quam bene iudicasse, iudicantis bonum est, & eius, secundum quem iudicatum est. Numquid dubitas, quin iustitia & habentis bonum sit, & eius cui debitum soluit? Merentem laudare, iustitia est: igitur vtriusque bonum est. Cauillatoribus istis abunde responderimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, arguta

differere, & philoſophiam in has anguſtias ex ſua maieſtate detrahere. Quanto ſatius eſt, ire aperta via & recta, quã ſibiipſi flexus diſponere, quos cũ magna moleſtia debeas relegere? neq; enim quidquam aliud iſtæ diſputationes ſunt, quam inter ſe perite captantiũ luſus. Dic potius, quam naturale ſit, in immenſum mentẽ ſuam extendere. Magna & generoſa res eſt humanus animus: nullos ſibi poni niſi communes & cum Deo terminos patitur. Primum, humilem non accipit patriam: Epheſum aut Alexandriam, aut ſi quod eſt etiamnum frequentius incolis, latius tectis ſolum. Illi patria eſt, quodcumque ſuprema & vniuerſa circuitu ſuo cingit. Hoc omne conuexũ, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis diuina [19] ſecernens etiam contungit, intra quod [20] diſpoſita tot numina in actus ſuos excubant. Deinde, arctam ætatem ſibi dari non ſinit. Omnes, inquit, anni mei ſunt. nullum ſæculum magnis ingeniis cluſum eſt, nullum non cogitationi peruium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtũ hoc diuini humanique ſecernat, corpus hoc, vbi inueni, relinquam: ipſe me diis reddam. nec nunc ſine illis ſum, ſed graui terrenoque detineor. Per has mortalis æui moras, illi meliori vitæ longiorique proluditur. Quemadmodũ nouem menſibus nos tenet maternus vterus, & præparat non ſibi, ſed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei ſpiritum trahere, & in aperto durare: ſic per hoc ſpatium, quod ab infantia patet in ſenectutem, in alium [21] naturæ ſumimur partum. Alia origo nos exſpectat, alius rerum ſtatus. Nondum cælum, niſi ex interuallo, pati poſſumus. Proinde intrepidus [22] horam illam decretoriam proſpice: non eſt animo ſuprema, ſed corpori. quidquid circa te iacet rerum, tamquam hoſpitalis loci ſarcinas ſpecta: tranſeundum eſt: [23] Excutit redeuntem natura, ſicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris: imo etiam ex eo, quod in vitam attuliſti, pars magna ponenda eſt. Detrahetur tibi hæc circumiecta, nouiſſimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro & ſuffuſus ſanguis, diſcurrenſque per totum: detrahentur oſſa neruique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iſte, quem tamquam extremum reformidas, [24] æterni natalis eſt. Depone onus. quid cunctaris; tamquam non prius quoque, relicto, in quo latebas, corpore, exieris? Hæres & reluctaris: tum quoque magno niſu matris expulſus es. Gemis, ploras: & hoc ipſum flere, naſcentis eſt. Sed tunc debebat ignoſci. rudis & imperitus omnium veneras: ex maternorum viſcerũ calido mollique fomento emiſſum, afflauit aura liberior. Deinde, offendit duræ manus tactus: tenerque adhuc, & nullius rei gnarus obſtupuiſti inter ignota. Nunc tibi non eſt nouum ſeparari ab eo, cuius ante pars fueris: æquo animo membra iam ſuperuacua dimitte, & iſtud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contriſtaris? ita ſolet fieri. Pereunt ſemper velamenta naſcentium. Quid iſta ſic diligis, quaſi tua? iſtis opertus es. Veniet qui te reuelet dies, & ex cõtubernio fœdi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantũ potes, ſubuola: vtique etiam neceſſariis, quæ cohærebunt, alienus. Iam hinc, [25] altius aliquid ſublimiuſque meditare. [26] Aliquando naturæ tibi arcana retegentur, diſcutietur iſta caligo, & lux vndiq; clara percutiet. Imaginare tecũ, quantus ille ſit fulgor, tot ſideribus inter ſe lumen miſcentibus. Nulla ſerenum vmbra turbabit: æqualiter ſplendebit omne cæli latus: dies & nox, aeris infimi vices ſunt. Tunc in tenebris vixiſſe dices, cum totam lucem totus adſpexeris: quam nunc, per anguſtiſſimas oculorum vias, obſcure intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur diuina lux, cum illam ſuo loco videris? Hæc cogitatio nihil ſordidum animo ſubſidere ſinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum eſſe teſtes ait. illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori ſperat? [27] ſi is quoque, qui tamdiu animum iudicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo; exſolutum, ſtatim ſpargi; id agit, vt etiam poſt mortem vtilis eſſe poſſit. Quamuis enim ipſe ereptus ſit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multuſque recurſat.
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona proſint: ſcies magnorum virorum, non minus præſentia, eſſe vtilem memoriam.

I. LIPSIVS.

1. COgitationi aptæ.] *Fortaſsis*, altæ.
2. Promittentium magis, quam.] *Vides nutare ſuper immortalitate Animæ, & velle magis, quam credere. Ego de ea re in Phyſiol. III. Diſſert. XI.*

3. Epistola prima.] *Ea non exstat, aut nihil tale præiuit. Itaque meo libro assentiar legenti*, primam: *& statim*, conabaris.

4. Rationalia immixta.] *Logica.*

5. An ex eo quod cum erit.] *Repræsentaui veterem lectionem, ab aliis varie interpolatam. Legam*, quod tum erit: *post mortem scilicet. & est quæstio, An quæ hic de nobis dicentur, & quæ fama erit, eius sensus ad nos eo peruenturus sit?*

6. Antequam aliquis.] *Hæc intricata. legam*: aut ecquando aliquid fructus. *An statim videlicet, an cum purgati erimus & sublimati?*

7. Quædam continua esse.] *Ipsa hæc diuisio in Plutarchi Præceptis connubialibus*: τῶν σωμάτων φιλόσοφοι τὰ μὲν ἐκ διεστώτων λέγουσιν εἶναι, καθάπερ στόλον, καὶ στρατόπεδον· τὰ δὲ ἐκ συναπτομένων, ὡς οἰκίαν, καὶ ναῦν· τὰ δὲ ἡνωμένα καὶ συμφυῆ, καθάπερ ἐστὶ τῶν ζώων ἕκαστον: Philosophi aiunt Corporum alia ex distantibus constare, vt Classem, & Exercitum: alia ex compositis, vt Domum & Nauem: alia denique vnita & continua esse, vt quodque Animantium. *Eadem in Pomponio Icto. Q. xxx. De vsurpationibus. Adde Senecam, Quæst. Natur. II. cap. II. etsi tertium ibi genus ex* Distantibus *omittit.*

8. Vno enim spiritu.] *Quæ sunt* Continua *corpora. eaque his ipsis verbis Pomponius definiebat*: quæ continentur vno spiritu.

9. Vnius boni Principale.] τὸ ἡγεμονικόν.

10. Per se Probatur.] *Vellem*, probabitur.

11. Quo nostra tela mittatur.] *Est ab Erasmi coniectura. qui vult ad telam alludi, cui texendæ stamen, subtemen sit. sic reliqua argumentationis hanc fulturam. Ingeniose ille. antea erat*: quia in nostra tela mittuntur, *sicut & scripti fere libri. Ego putarem*: quia inde nostra tela mittuntur. *ab hoc principio pugnamus, & aduersarios sternimus.*

12. Secunda opinio] *Amica & fauens.*

13. Vnius boni viri.] *Neque enim alij boni ab illo dissentient. Ita Sidonius in Carm.* XXIIII. Hic si te probat, omnibus placebis.

14. Gloriam quoque, inquit.] *Gloriam igitur Stoici non tribuunt Sapienti, sed Claritatem. Tale Philo Iudæus, super verbis* Euigilauit Noë. Ὁ δὲ σοφὸς οὐκ ἔνδοξος, ἀλλ᾽ εὐκλεής, τὸν μὴ κολακείᾳ νοθευόμενον, ἀλλὰ βεβαιούμενον ἀληθείᾳ καρπούμενος ἔπαινον: Sapiens non gloriosus, sed clari nominis, fruiturque laude non adulterata per blanditias, sed stabilita per veritatem.

15. Æque vero infititur.] *Sic Desiderius. sententia est: æque viam illam veri omnes boni premunt, & insistunt. Sed libri aliquid remotioris verbi fuisse arguunt, dum scribunt*, vero inficitur; *vel*, inspicitur; *quidam*, prospicitur; *meus*, æque enim inficiscitur. *Oedipum ego specto.*

16. Si perrogetur.] *Vox curiæ: cum Consul omnium sententias ordine exquirit.*

17. Non est vnius vna.] *Nam variant, & nemo (sapiente excepto) sibi constat.*

18. Tragicus ille apud nos.] *Puto intelligi Næuij versum. qui alibi apud Ciceronem*: Lætus sum laudari mé (inquit Hector apud Næuium) abs te, pater, laudato viro.

19. Secernens etiam coniungit.] *Nam super Aërem, Cælum statim excipit, vbi Dij, id est, æterni ignes. Idemque coniungit, quia terram cum cælo medius intersectus nectit.*

20. Disposita tot numina.] *Partim cælo, partim aere, terra, mari: quæ plena scilicet omnia Geniorum.*

21. Naturæ sumimur partum.] *Scripti plures*, naturæ sumus, *aut*, simus: *at Pincianus optime*, maturescimus.

22. Horam illam decretoriam.] *Quasi dicas* κριτικὴν *&* Iudicialem. *Nam decernit iudex, cum sententiam profert & in alterutrum statuit. Hinc* Arma decretoria, *quæ* Lusoriis *noster opponit, epist.* CXVII. *quibus de victoria aut vita cernitur. Item* Decretorius stilus, I. *De Clement. cap.* XIV. *quo pater filium damnat, & exheredem facit. Neque aliter Plinius*, Caniculæ sidus vuis decretorium *dixit: item*, Diem quo Aquila oritur, florentibus oleis decretorium.

23. Excutit redeuntem.] *Nihil, præter te, in te aut circa te relinquit.*

24. Æterni natalis est.] *Facit ad immortalitatem animæ, suo quodam sensu Stoicis creditam: & ambigue creditam. Vide Physiol.* III. *Diss.* XI.

25. Altius aliquid sublimiusque.] *Nam videtur, inquit Themistius*, ipsum τοῦ θανάτου, id est mortis nomen, hominem è vita migrantem in sublime ferre, καὶ ἄνω εἰς θεόν, id est sursum ad Deum vehere.

26. Aliquando naturæ tibi.] *Hoc Stoici agere volebant Animam astris sociatam, illa & naturam rerum totam contemplari: quod ipsum & Dei. Cicero in Hortensio*: Vna igitur erimus beati cognitione Naturæ, & scientia: quæ sola etiam Deorum est vita laudanda. *Nostra adde Physiol.* III. *Differt.* XIIII.

27. Si is quoque qui.] *Epicurum intelligit.*

PINCIANVS.

Effectum tamen vere habentem.] *Scribe* affectum tamen vere habentem, *ex vetere lectione.*

Cogitationi aptæ traditum & iterum, si licuisset vlterius.] Iturum *legendum reor, non* iterum. *etsi posset etiam legi* ituræ. *vt referatur ad nomen* cogitationi.

Credebam enim me facilem opinionibus] *Exemplar Pincianum*, Credebam enim facile opinionibus:

Neget me epistola prima] Negat *legendum, non* neget, *ex vetere lectione.*

An ex eo quodcunque erit, sensuri sumus, antequam aliquis fructus percipi aut peti possit.] *Eadem*, An ex eo quodcunque erit sensuri sumus antequam aliquis fructus, *&c. Ego dictiones illas*, antequam *redundare existimo. & mox paulo* posita *legitur in eadem, non* sita.

Nisi aliud præcidero, intelligi non poterunt quæ refellentur.] *Maior codicũ pars*, nisi aliquid prædixero intelligi, *&c. Exemplar Facundi & Primitiui*, & nisi aliquid prædixero. *Corrigendũ puto*, Sed nisi aliquid, *&c.*

Quid eſt quod etiam nunc prædicere velim?] *Inuerte dictiones*, Quid eſt etiam nunc quod prædicere velim? *Ita mea ſententia melius legetur, adſtipulante etiam exemplari Franciſcano.*

Vno enim ſpiritu vnũ bonũ cõtineri ac regi debet.] *Expende an ſit rectior lectio* cõtinuari, *quam* cõtineri.

Quia in noſtra tela mittuntur.] *Legendum forte*, quia in nos tela mittuntur.

Dicis, inquit, nullum bonum ex diſtantibus eſſe.] Dicitis, *non* Dicis, *vetus lectio.*

Claritas autem iſta bonorum virorum ſecunda opinio eſt.] *Verbum* ſecunda *expungendum ex quodam ſcripto codice allato nobis ab vrbe Valeria ad vſum harum caſtigationum.*

Vox eſt autem licet vigorum ſit bonum. Nam & plaudit & ſibilat] *Exemplar Scholarum Salmanticenſium*, Vox eſt autem licet bonorum virorum ſit bonum non eſt. Nam qui plaudit, & ſibilat. *in quibus verbis ex duobus ſubſtantiuis verbis* eſt, *prius remoueri debet.*

Diuerſa horum conditio eſt & illius.] *Scribe*, Diuerſa horum conditio & illius eſt, *ex vetere lectione.*

Æque vero inſiſtitur ab his, qui diſſidere non poſſunt.] *Exemplar familiare* proſpicitur *habet*, *non* inſiſtitur. *vt ſit ſenſus*: *Æque conſuli veritati à bonis, qui diſcordare non poſſunt. Exemplar Franciſcanum*, æque vero inficitur. Diſſidere non poſſunt. *reliqua non habentur. Eodem modo legitur in codice Facundi & Primitiui: niſi quod pro* inficitur, habet inficiſcitur *quod & alia exemplaria agnoſcunt.*

Illic enim poteſt vnius ſententia, quod omnium:] *Scribe*, Illic idem poteſt vnius ſententia, *&c. ex vetere lectione.*

Quia omnium ſi prorogetur, vna erit] *Exemplar familiare non* prorogetur *habet*, *ſed*, interrogentur.

Non eſt vnius vna ſententia.] *Scribe altero ex duobus: aut ſic*, Non eſt omnium vna ſententia: *aut certe quod magis probo, ſic:* Non eſt. Vnius vna ſententia eſt.

Cum dicant claritatem laudem eſſe bonorum à bonis reddi, iam non ad vocem referunt,] *Corrige, ex meo exemplari domeſtico, reliqua enim deprauata erant*: Cum dicant claritatem laudem eſſe bonorum à bonis redditam, non ad vocem referunt.

Et omne aliud ſtudium auribus deditum] *Scribe* debitum, *non* deditum, *ex eodem exemplari.*

Vtique eorum quibus ipſe ſum boni cauſa.] *Legendum*, Vtique eorum quibus iſtius ſum boni cauſa, *ex vetere lectione.*

Eſt iſtud laudantium bonum.] *Eadem*, illud, *non* iſtud *prafert. Item exemplar Franciſcanum* laudationum *ferme habet, non* laudantium.

Quin iuſtitia & habentis bonum ſit,] *Codex Facundi & Primitiui*, an iuſtitia & habentis bonum ſit.

Et an bonum ſit eius cui debitum ſoluit.] *Exemplar Franciſcanum*, & ſit autem eius cui debitum ſoluit. *Lego*, & ſit item eius, &c.

Abunde reſpondebimus.] *Conſidera an verior ſit lectio*, reſponderimus, *quam* reſpondebimus.

Arguta diſſerere,] *Malem legeres*, argutias ſerere.

Quam inter ſe perite captantium luſus.] *Nihil me hoc loco adiuuerunt ſcripta exemplaria. Sed coniectura ductus, opinor reſtituenda eſſe hac verba ſic:* quam inuicem ſe puerorum captantium luſus.

Aut ſi quod eſt etiam nunc frequentius oculis lætius vectis ſolum. illi patria eſt, quodcunque ſuprema & vniuerſa circuitu ſuo cingit,] *Puto corrigendum*, aut ſi quod eſt etiam nunc frequentius accolis, lætius nautis ſolum. Patria illi eſt, quodcunque ſuprema & vniuerſa circuitu ſuo cingit. *Nam in antiquis exemplaribus verba illa*, Patria illi eſt, *hoc ipſo ordine habetur: & in quibuſdam* oculis *per duplex* 100. *legitur. Item in exemplari Franciſcano, pr.* ſuprema, ſolemnia *legitur. Vt poſſit fortaſſe ſic in totũ legi:* Patria illi eſt, quacunq; ſol meat, & vniuerſa circuitu ſuo cingit. *Poſſet etiã tolerari* vectis: *poſſet legi* aduenis *poſſet* vectoribus.

Iam coniungit,] *Puto ſcribendum*, etiam coniungit.

Deinde actam ætatem ſibi dari non ſinit.] *Exiſtimo ſcribendum* certam, *aut* arctam, *non* actam.

Omnes, inquit ante me ſunt,] *Scribe*, Omnes, inquit, anni mei ſunt, *ex correctioribus codicibus.*

Nullam non cogitationi paruum tempus.] *Legendum* peruium, *non* patuum, *ex eiſdem.*

Qui mixtum hoc diuini humanique ſecernat tempus. Hic vbi inueni, relinquam] *Corrigendum reor*, qui mixtum hoc diuini humanique ſecernat. Corpus hoc vbi inueni relinquam.

Ipſe me dici reddam:] Diis, *non* dici, *vera lectio eſt, quia ſequitur*, nec nunc ſine illis ſum, *adſtipulante etiam exemplari ſcholaſtico.*

In quem videmur emitti. Iam idonei ſpiritum trahere & in appetro durare.] *Scribe* in quem videmur emitti iam idonei ſpiritum trahere, *&c.*

In alium naturæ ſumimur partum. Alia origo nos ſpectat.] *Poſſet legi pro illis verbis*, in alium naturæ ſumimur partum, in alium matureſcimus partum. *ſed rectiſſime, vt puto, legit hunc locum exemplar Scholarum*, in aluum naturæ ſumimur, & tanquam partum alia nos ab origo expectat.

Relicto in quo latebas corpore extiteris.] *Vetus lectio* exieris *habet*, *non* extiteris

Demum offendit duræ manus tactus,] Deinde *eadem, non* Demum.

Pereunt ſæpe velamenta naſcentium.] *Malem legeres*, ſemper *quam* ſæpe:

Huic nunc quoq; tu quantũ potes ſubuolutaris quæ niſi etiam neceſſariis cohærebũt. Alienus iam hinc altius aliquid ſublimiuſq; meditare.] *Sic prior editio. Scribendum reor*, Hinc nunc quoque tu quantũ potes ſubuola, ab aliis, niſi quæ neceſſario cohærebunt, alienus. Iam hinc altius ſublimiuſque cogita.

Aliquando naturæ tibi arcana retegentur.] *In exẽplari Scholaſtico non* Aliquando *habetur, ſed* Antequam. *vt forte legendum ſit per minorem cum præcedentibus*, intra te quando naturæ tibi. *cætera. Forte ſic*, meditare illa. Quando naturæ tibi *reliqua.*

Cum totam lucem & totus aſpexeris,] *Delenda coniunctio* & *ex vetere lectione.*

Et tamen admiraris illam procul.] *Scribe*, Et tamen admiraris iam procul. *ex eadem.*

Quid tibi videbitur diuina lux,] Videtur *eadem non* videbitur.

Quid ni non timeat, qui mori ſperat:] *Codex Franciſcanus:* Quam qui ni timeat, qui mor iſperat. *Puto*

legendum, Quam qui meminit, quid mori expauet, *vel ſic:* Quamquis mente teneat, quid mori expauet. *Dixerat enim:* Quam qui mente concipit.

Si is quoque qui tandiu animum] *Exemplar Scholaſticum:* Sed ille quoque. *vt forte deſit coniunctio, legendumque ſit:* Sed & illa quoque, *cætera.*

Non minus præſentiam eſſe vtilem quam memoriam.] *Sic prior editio. Præpoſterus eſt ordo verborum, legendumque,* non minus memoriam quam præſentiam eſſe vtilem *: ex meo familiari codice.*

ERASMVS.

Niſi aliud prædixero.] *Reclamantibus licet exemplaribus lego* præcidero *: quemadmodum & in his quæ ſequuntur. Alludit enim ad rem inuolutam : quam interdum non licet explicare, niſi quædam prius amputaris.*

In noſtra tela mittuntur.] *Non ſuffragabantur exemplaria : non dubito tamen quin legendum ſit,* cui noſtra tela innitatur. *Sentit enim, aſſumendum aliquid per ſe notum, ad fulturam argumentationis: quemadmodum telæ ſubſternitur ſtamen.*

Laus alterius.] *In alijs,* laus à litteris. *Ipſe ſermonis textus nos docet legendum :* Laus alit artes. *Eſt enim clauſula carminis heroici. Id imitatus. Cic.* Honos alit artes. *item Ouidius:* Laudataque virtus Creſcit.

OPSOPOEVS.

L*ipſius Elect. 1. cap. 16. Emendo ,* frequentius in colis lætius tectis ſolum. *Hæc ſunt opidorum ornamenta multitudo ciuium, amœnitas ædificiorum.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

QVia omnium ſi rogentur, vna erit] *In ora poſtremæ editionis Lugdunenſis additum videas legendum potius,* ſi cogetur. *Sunt etiam aliæ varietates exemplarium notatæ à doctiſſimo Grutero, qui bene monuit reponendum eſſe,* ſi perrogetur, *non vt alij codices,* prorogetur , vel prærogetur. *Error natus ex hac notarum confuſione,* prorogetur progetur, prorogetur. *Eſt autem proprium verbum, quo vſi veteres eadem in re. Plin. Epiſt. 84.* cum ſententiæ perrogarentur. *Cor. Tacit. lib. 10.* ſententias de maiore negotio non more atque ordine , ſed prout libuiſſet , perrogabat. *[Sic enim ibi reſtituit primus Torrentius ex fide v. c. Titus Liuius lib. 29.* perrogari eo die ſententiæ non potuere. *alia exempla collegit Briſſonius lib. 2 de formul. Iuretus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

MALITIA & inſidiæ inter ſe hominum. Tu tamen non eadem facito, aut repone : ſed mitis in omnes & volens eſto.

EPIST. CIII.

[1] QVid iſta circumſpicis, quæ tibi poſſunt fortaſſe euenire, ſed poſſunt & non euenire? incendium dico, ruinam, aliaque, quæ nobis incidunt, non inſidiantur: illa potius vide, illa deuita, quæ nos obſeruant, quæ captant. [2] Rari ſunt caſus, etiam ſi graues, naufragium facere, vehiculo euerti: [3] ab homine homini quotidianum periculum. Aduerſus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malũ frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempeſtas minatur, antequam ſurgat: crepant ædificia, antequam corruant: prænunciat fumus incendium: ſubita eſt ex homine pernicies, & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, ſi illorum tibi qui occurũt vultibus credis, [4] hominum effigies habent, animos ferarum: niſi quod illarum pernitioſior eſt [5] primus incurſus, quos tranſire non queunt. Numquam enim illas ad nocendum niſi neceſſitas inigit: aut fame, aut timore coguntur ad pugnam : homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum ſit : vt cogites, quod ſit hominis officium. Alterum intuere, ne lædaris; alterum, ne lædas. Commodis omnium læteris , mouearis incommodis : & memineris quæ præſtare debeas, quæ cauere. Sic viuendo quid conſequeris? non , vt ne noceant ; ſed , ne fallant. Quantum autem potes, in philoſophiam ſecede. [6] illa te ſinu ſuo proteget : in huius ſacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter ſe, niſi in eodem ambulantes. [7] Quod autem ipſam philoſophiam, non debebis iactare. multis fuit periculi cauſſa, inſolenter tractata, & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alij exprobret: [8] non abhorreat à publicis moribus ; nec hoc agat , vt quidquid non facit, damnare videatur. Licet ſapere ſine pompa, ſine inuidia.

I. LIPSIVS.

1. QVid iſta circumſpicis.] *Sunt qui laciniam ſuperioris epiſtolæ putent, eique annectendam. Non idem ego.*

2. Rari ſunt caſus.] *Veteres,* Pares ſunt caſus: *Pincianus editum illud reſtituit, puto vere.*

3. Ab homine homini.] *Nota in Plauto paræmia:* Homo homini lupus. *Et aſſidet illud Anacharſidis Scythæ, qui interrogatus, τί ἐςὶ τὸ πολέμιον ἀνθρώποις, Αὐτοὶ ἔφη, ἑαυτοῖς.* Quid hominibus maxime infeſtum eſſet? Ipſi, inquit, ſibiipſis.

4. Hominum effigies, animos ferarum.] *Prorſus idem Lycurgus, poeta vetus:*

Φεῦ, πῶς πονηρόν ἐστιν ἀνθρώπων φύσις
Τὸ σύνολον· οὐ γὰρ ἄν ποτ' ἐδεήθη νόμου.
Οἴει τι τῶν ἄλλων διαφέρειν θηρίων
Ἄνθρωπον; οὐδὲ μικρόν, ἀλλὰ σχήματι.
Πλάγι' ἐστὶ τἄλλα, τοῦτο δ' ὀρθὸν θηρίον.
Heu quam mala, atque deprauata prorsus est,
Natura nostra! neque aliter lege erat opus.
Putasne tu interesse inter hominem, & feram?
Nec paullulum, nisi in figura corporis.
Curuantur aliæ, mambulat recta hæc fera.

Sed & Epictetus distincte, quosdam hominũ lupis similes esse, infidos, insidiatores, noxios; alios leonibus agrestes, feroces, immanes; plerosque vulpeculis, detractores & fraudulentos. *Vide* 1. *Dissert. cap.* 111

5. Primus incursus, quos.] *Legerim*, primis. *Qui primi se dant obuios, nec fuga locum relinquunt, nocent.*

6. Illa te sinu suo.] *Libri prisci*, visu suo, *vel*, nisu: *atque illud est ab Erasmo, tamen probũ. nisi quis vellet*, visu.

7. Quod autem ipsam.] *Sic antiqua lectio, vel* Quid. *Forte:* Quod attinet ipsam.

8. Non abhorreat a publicis mor.] *Tale Ciceronis inter fragmenta, ad Marcum filium:* Philosophiæ quidem præcepta noscenda, viuendum autem ciuiliter.

PINCIANVS.

IN cidentium dico ruinam. aliqua nobis incidunt, non insidiantur.] *Scribendũ puto*, Incendium dico, ruinam, alia quæ nobis incidunt, non insidiantur.

Pares sunt casus, & si graues,] *Opinor legendum.* Rari sunt casus, & si graues. *quia sequitur:* Ab homine homini cotidianum periculum. *Rarum autem cotidiano opponitur.*

Quos transire non quærunt.] *Scribe*, Quos transire, non quærunt, *ex exemplari Franciscano.*

Ad nocendum nisi necessitas misit.] *Omnis vetus lectio* iniicit *agnoscit, non* misit.

Non arietant inter se senes vt eodem ambulantes.] *Corrige*, Non arietant inter se, in eodem ambulantes, *ex emendatiore lectione scripta.*

Insolenter tractata,] *Lege* iactata *potius quam* tractata *& si omnia exemplaria reclament, quia præcessit*, Quid? philosophiam non debebis iactare?

Nec ita agat vt quicquid non facit,] *Scribe*, nec hoc agat, vt quicquid non facit, *ex vetere lectione.*

OPSOPOEVS.

I*Dem epist.* 17. *lib.* 4. *scribit*, quam transire non queunt: *& statim*, necessitas inigit. *quod valet, adigit denique:* Hæ. aut fame: *non* autem.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE inualetudine sua, de cura & caritate in se vxoris. Locum se mutasse, vt recrearetur: & hinc de Peregrinatione pulcherrima dissertatio. Non esse eam à se vtilem, nisi animo talis efficitur. Ille emendetur, affectus recidantur: omnia tunc loca & status iucunda. Peregrinatio etiam alia pulcherrima, ad priscos & magnos viros ire, illos cogitatione intueri atque imitari. Hoc vitia tollit, virtutes inserit: atque istuc Lucilium vocat.

EPIST. CIV.

[1] IN Nomentanum meum fugi, quid putas? vrbem? imo febrem, & quidem surrepentem. Iam manum mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iussi, Paullina mea retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseueraui. Illud mihi in ore erat [2] domini mei Gallionis: qui cum in Achaia febrem habere cœpisset, protinus nauem adscendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paullinæ meæ dixi, quæ mihi valetudinem meam commendat. Nam cum sciam spiritum illius in meo verti: incipio, vt illi consulam, mihi consulere: & cũ me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficiũ ætatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc sene & adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, [3] vt me fortius amet: impetrat illa à me, vt me diligentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus: & interdũ etiam si premunt caussæ, spiritus in honorem suorum vel cum tormento reuocandus, & in ipso ore retinendus est: cum bono viro viuendum sit, non quamdiu iuuat, sed [4] quamdiu oportet. Ille qui non vxorem, non amicum tanti putat, vt diutius in vita cõmoretur, qui perseuerat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, vbi vtilitas suorum exigit: nec tantum si vult mori, sed si cœpit, intermittat, & suis se commodet. Ingentis animi est, aliena caussa ad vitam reuerti: quod magni viri sæpe fecerunt. Sed

hoc quoque ſummæ humanitatis exiſtimo, ſenectutem ſuam, cuius maximus fructus eſt, ſecurior ſui tutela, & vitæ vſus animoſior, attentius conſeruare, ſi ſcias alicui tuorum eſſe dulce, vtile, optabile. Habet prætereà in ſe non mediocre iſta res gaudium, & mercedem. quid enim iucundius, quàm vxori tam carum eſſe, vt propter hoc tibi carior fias? Poteſt itaque Paullina mea non tantum [5] ſuum mihi timorē imputare, ſed etiā meum. Quæris ergo, quomodo mihi conſilium profectionis ceſſerit? Vt primum grauitatem vrbis exceſſi, & illum odorem culinarum fumantiū, quæ motæ quidquid peſtiferi vaporis obruerant, cum puluere effundunt, protinus mutatam valetudinē ſenſi. Quantum deinde adiectum putas viribus, [6] poſtquam vineas attigi? in paſcuū emiſſus, cibum meum inuaſi. [7] Repetiui ergo iam me. non permanſit marcor ille corporis dubij, & [8] male cogitantis: incipio toto animo ſtudere. Non multum ad hoc locus confert, niſi ſe ſibi præſtet animus, qui ſecretum & in occupationibus mediis, ſi volet, habebit. At ille qui regiones eligit, & otium captat, vbique quo diſtringatur inueniet. Nam Socratem quærenti cuidam, quod nihil ſibi peregrinationes profuiſſent, reſpōdiſſe ferunt: *Non immeritò hoc tibi euenit: tecum enim peregrinabaris.* O quam bene cum quibuſdam ageretur, ſi à ſe aberrarent: Nunc primi ſeipſos ſollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodeſt mare traiicere, & vrbes mutare? ſi vis iſta, quibus vrgeris, effugere, non alibi ſis oportet, ſed alius. Puta veniſſe te Athenas, puta Rhodon: elige arbitrio tuo ciuitatem: quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? tuos adferes. Diuitias iudicabis bonum: torquebit te paupertas, & (quod eſt miſerrimum) falſa. Quamuis enim multum poſſideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis deficí, quanto vinceris. Honores iudicas bonum? male te habebit ille conſul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in faſtis ſæpius legeris. Tantus erit ambitionis furor, vt nemo tibi poſt te videatur, ſi aliquis ante te fuerit. Maximum malum iudicabis mortē: cum in illa nihil ſit mali, niſi, quod [9] ante ipſam eſt, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, ſed ſuſpiciones: vanis ſemper agitaberis. Quid enim proderit,

--- euaſiſſe tot vrbes
Argolicas, medioſque fugam tenuiſſe per hoſtes?

Ipſa pax timores ſubminiſtrabit. ne tutis quidem habebitur fides, conſternata ſemel mente: quæ vbi conſuetudinem pauoris improuidi fecit, etiam ad tutelam ſalutis ſuæ inhabilis eſt. Non enim vitat, ſed fugit: magis autem periculis patemus auerſi. Grauiſſimum iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: cum interim hoc tam ineptum erit, quàm flere, quod arboribus amœnis & domum tuam ornantibus decidant folia. [10] Quidquid te delectat, æque viget, vt videras dum vireret. vtique, aliud alio die caſus excutiet. ſed quēadmodum frondium iactura facilis eſt, quia renaſcuntur: ſic iſtorum quos amas, quoſque oblectamenta vitæ putas eſſe, damnum: [11] quia reparantur, etiam ſi non renaſcantur. Sed non erunt ijdem. Ne tu quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat: ſed in aliis rapina facilius apparet: hic latet, quia non ex aperto fit. Alij auferuntur: at ipſi nobis furto ſubducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus appones, ſed ipſe tibi feres ſollicitudinum cauſſas, alia ſperando, alia deſperando? Si ſapis, alterum alteri miſceas: nec ſperaueris ſine deſperatione, nec deſperaueris ſine ſpe. Quid per ſe prodeſſe peregrinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa tēperauit, non cupiditates refrænauit, non iras repreſſit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudiciū dedit, non excuſſit errorem: ſed vt puerum ignota mirātem, ad breue tempus rerum aliqua nouitate detinuit. Ceterum inconſtantiā mentis, quæ cum maxime ægra eſt, [12] laceſſit, mobiliorem leuiorémque reddit ipſa iactatio. Itaque quæ petierant cupidiſſime loca, cupidius deſerunt, & auium modo tranſuolant, citiuſque quàm venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, nouas tibi montium formas oſtendet, inuiſitata ſpatia camporum, & irriguas perennibus aquis valles, & alicuius fluminis ſub obſeruatione naturam: ſiue, vt Nilus, æſtiuo incremento tumet; ſiue, vt Tigris, eripitur ex oculis, & acto per occulta curſu, integræ magnitudini redditur; ſiue, vt Mæander, poëtarum omnium exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & ſæpe in vicinum alueo ſuo admotus, antequam ſibi influat, flectitur: ceterum neque meliorem faciet, neque ſaniorem. Inter ſtudia verſandum eſt, & inter auctores ſapientiæ, vt quæſita diſcamus, nondum inuenta quæramus. Sic eximendus animus ex miſerrima ſeruitute: in libertatem aſſeritur. Quamdiu quidem neſcieris, quid fugiendum, quid petēdum, quid neceſſarium, quid ſuperuacuum, quid iuſtum, quid honeſtum ſit: non erit hoc peregrinari, ſed errare. Nullam tibi opem feret iſte diſcurſus: peregrinaris

enim cum affectibus tuis,& mala te tua sequuntur. Vtinam quidem sequerentur: longius abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaque vbique te premunt, & paribus incommodis vrunt. Medicina ægro, non regio, quærenda est. Fregit aliquis crus,aut extorsit articulum? non vehiculum nauémque conscendit, sed aduocat medicum, vt fracta pars iungatur, vt luxata in locum reponatur. Quid ergo animum,tot locis fractum & extortum, credis locorum mutatione posse sanari? maius est istud malum,[13] quàm vt gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem: nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia rerum omnium maxima in itinere colligetur? nullum, mihi crede, iter est,quod te extra cupiditates,extra iras, extra metus sistat: aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista vrgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaris caussas. Fugam tibi non prodesse miraris? tecum sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe& desideria: saltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. si vis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem sana. Hærebit tibi auaritia, quamdiu auaro sordidoque conuixeris: hærebit tumor, quamdiu cum superbo conuersaberis: numquam sæuitiam in tortoris contubernio pones: incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe à vitiorum exemplis recedendum est. Auarus, corruptor, sæuus, fraudulentus, multum nocituri si propè à te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi. cum Catonibus viue, cum Lælio, cum Tuberone: quod si conuiuere etiam Græcis iuuat, cum Socrate, cum Zenone versare. Alter te docebit mori, si necesse erit:[14] alter, antequam necesse erit. Viue cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorumque notitiam. hi iubebunt in opere esse: nec tantum scite loqui, & in oblectationem audientium verba iactare,sed animũ indurare,& aduersus minas erigere. Vnus est enim huius vitæ fluctuantis & turbidæ portus, euentura contemnere, stare [15] fidenter, aperte tela fortunæ aduerso pectore excipere, non latitantem, nec tergiuersantem. Magnanimos nos natura produxit: & vt quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pauidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum,quærentem vbi honestissimè,non vbi tutissime viuat;[16] simillimum mundo: quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur æmulaturque. Profert se,laudari &[17] adspici credit. Dominus omnium est,supra omnia est. itaque nulli se rei submittit: nihil illi videtur graue, nihil asperum, quod virum incuruet.

Terribiles visu formæ, letumque labosque?

minime quidem,si quis rectis oculis intueri illa possit,& tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori, dies vertit ad risum.

Terribiles visu formæ, letumque labosque,

egregie Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed visu: id est, videri,non esse. Quid, inquam, in istis est tam formidabile, quàm fama vulgauit? Quid est, obsecro te, Lucili,cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quidquid facere non possunt, & aiunt nos loqui maiora, quàm quæ natura humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo? ipsi quoque hæc possunt facere, sed nolunt. Denique quẽ vmquam ista destituere tentantẽ? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia nõ audemus, difficilia sunt. Si tamen exẽplum desideratis, accipite Socratẽ[18] perpessiciũ senem, per omnia aspera iactatum, inuictum tamen & paupertate, quam grauiorem illi domestica onera faciebant;& laboribus, quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus. siue vxorem eius spectes moribus feram, lingua petulantem; siue liberos indociles,& matri quàm patri similiores. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis sæuiore.[19] Viginti & septem annis pugnatum est: post finita arma,[20] triginta tyrãnis noxæ dedita est ciuitas,ex quibus plerique inimici erãt. Nouissima dãnatio est[21] sub grauissimis hominibus impleta. obiecta est & religionum violatio,&[22] iuuentutis corruptela, quam immittere in deos,in patres,in remp. dictus est: post hæc carcer,& venenum. Hæc vsque eo animum Socratis non mouerunt, vt ne vultum quidem mouerint. Illam mirabilem laudem,& singularem,vsque ad extremum seruauit: non hilariorem quisquam,non tristiorem Socratẽ vidit: æqualis fuit in tanta inæqualitate fortunæ. Vis alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recentiorẽ,cum quo & infestius fortuna egit,& pertinacius. Cui cũ omnibus locis obstitisset, nouissime & in morte: ostendit tamen virum fortem posse inuita fortuna viuere, inuita mori. Tota illi ætas aut in armis est exacta ciuilibus, aut in ætate cõcipiente iam

ciuile bellum. Et huic licet dicas non minus, quàm Socratem, in ſeruitute vixiſſe: niſi forte Cn. Pompeium, & Cæſarem, & Craſſum, putas libertatis ſocios fuiſſe. Nemo mutatum Catonem, toties mutata Rep. vidit: eumdem ſe in omni ſtatu præſtitit. In prætura, in repulſa, in accuſatione, in prouincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa Reip. trepidatione, cum illinc Cæſar eſſet decem legionibus pugnaciſſimis ſubnixus, tot externarum gentium præſidiis hinc Cn. Pompeius, ſatis vnus aduerſus omnia. Cum alij ad Cæſarem inclinarent, alij ad Pompeium, ſolus Cato fecit aliquas & Reip. partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis [13] illinc plebem & omnem erectum ad res nouas vulgum: [14] hinc optimates & equeſtrem ordinem, quidquid erat in ciuitate ſancti & lecti: duos in medio relictos, Remp. & Catonem. Miraberis, inquam, cum animaduerteris

Atridem, Priamumque, & ſæuum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat, vtrumque exarmat. Hanc fert de vtroque ſententiam. Ait ſe, *ſi Cæſar vicerit, moriturum: ſi Pompeius, exſulaturum.* Quid habebat quod timeret, qui ea ſibi & victo & victori conſtituerat, quæ conſtituta eſſe ab hoſtibus iratiſſimis poterant? Periit itaque ex decreto ſuo. Vides poſſe homines labores pati? [15] per medias Africæ ſolitudines pedes duxit exercitum. Vides poſſe tolerare ſitim? & in collibus arentibus, ſine vllis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit, & quoties aquæ fuerat occaſio, [16] nouiſſimus bibit. Vides honorem & notam poſſe contemni? eodem quo repulſus eſt die, in comitio [17] pila luſit. Vides poſſe non timeri potentiam ſuperiorum? & Pompeium & Cæſarem, quorum nemo alterum offendere audebat, niſi vt alterum demereretur, ſimul prouocauit. Vides tam mortẽ poſſe contẽni quàm exſilium? & exſiliũ ſibi indixit & mortẽ, & interim bellũ. Poſſumus itaque aduerſus iſta tantum habere animi: libeat modo ſubducere iugo collum. In primis autem deſpuendæ ſunt voluptates: eneruant, & effæminant, & multum petunt. multum autem à fortuna petendum eſt. Deinde ſpernendæ opes: [18] auctoramenta ſunt ſeruitutum. Aurum & argentum, & quidquid aliud felices domos onerat, relinquatur. non poteſt gratis conſtare libertas. Hanc ſi magno æſtimas, omnia paruo æſtimanda ſunt.

I. LIPSIVS.

1. IN Nomentanum.] *Vbi prædium eius, & vinea. Infra Epiſt. CX. & Columella III. cap. III.*

2. Domini mei Gallionis.] *Patres, atque etiam fratres (ſed puto natu grandiores) Dominos per honorem & blanditias vocabant, ſicut & vxores Dominas. Notaui ad II. Annal. Taciti.*

3. Vt me fortius amet.] *Optimè habet; nec Pincianum aut alij debebant mouere. Fortiter amat, qui non indulget, qui ſeuero quodam amore, vt patres liberos, vt Deus bonos viros. Quæ ipſa phraſis, De Prouidentia, cap. 2. ibi vide. Dicit nunc igitur, Nimis tenere (hoc opponitur) & indulgenter illa me amat, nec impetro vt robuſtius: ad omnia mala mea collabitur: ergo ego mihi impero, vt me magis curem atque amem, ne illam affligam.*

4. Quamdiu oportet.] *Seneca De Benef. II. cap. XVIII.* Sapientes, quidquid oportet, iuuat. *Id eſt quidquid opportunum & εὔκαιρον eſt. nam Cicero ita videtur reddere, vbi Cato Stoicus apud eum III. De Finibus diſſerit:* Sæpe officium eſſe ſapientis, deſciſcere à vita, cum ſit beatiſſimus, ſi id opportune facere poſſit. *Et paullo ante,* Rectã effectionẽ, ſiue τὸ κατόρθωμα, *ponit in* opportunitate: ſic enim appellare ſe dicit εὐκαιρίαν.

5. Suum mihi timorem.] *Acute. poteſt non ſolum hoc in expenſis mihi ferre, quod pro me timeas? ſed & quod ego. Nam eius timor meum trahit, imo gignit.*

6. Poſtquam vineas attigi.] *Quas colere, imo & fodere ſolebat. III. Quæſt. Natur. cap. VII.*

7. Repetiui ergo iam me.] *Recuperaui, & repperi quaſi amiſſum. Sum, qui ante fui.*

8. Male cogitantis.] *Bene. meditabatur & minabatur febrim, ſed nondum erat.*

9. Ante ipſam eſt, timeri.] *Non enim mors malum, ſed eius timor.*

10. Quidquid te delectat.] *Vt edidi, recta hæc habeo, certe adfinia ſcripturæ veteri. Senſus: Arbores quæ delectant, tam vigent & viuunt viduatæ foliis, quam cum virerent. Simile in amicis, qui alibi, etſi inconſpicui, viuunt.*

11. Quia reparantur.] *Iterum in vitam veniunt poſt ἐκπύρωσιν.*

12. Laceſſit, mobiliorem.] *Pincianus,* laceſſitam, *velit: ego copula è fine educta,* laceſſit, & mobiliorem.

13. Quam vt geſtatione.] *In eſſedo ſuccuſſione, quæ ſollemniter olim vſurpata, humoribus detrahendis, mentibus reficiendis, calori excitando. Scripſi epiſtolam ad Ortelium ſuper ea tota re, Centur. Miſc. III. epiſt. XI.*

14. Alter antequam neceſſe.] *Nam Zeno ſine morbo, ſibi manus intulit: & id fas inique Sapienti eſſe, inter dogmata prodiderat. Vide Manud. III. Diſſert. XXII.*

15. Fidenter, aperte.] *Ita Pincianus, ſed non ſatisfacit illud,* aperte. *Vetus omnis noſtra lectio,* ad portum. *An,* ad portam: *quaſi paratum egredi? an potius,* ac promptum?

16. Simillimum mundo.] *Id eſt, cælo atqueætheri. Nam & hoc Mundus: & è cælo noſter Spiritus, vt Stoici.*

17. Adſpici credit.] *Pincianus,* geſtit: *Gruterus,* quærit, *cui aſſentior.*

18. Perpeſſicium ſenem.] *Eadem vox in epiſt. LIII. Vide.*

19. Viginti & ſeptem.] *Tot annos, & aliquot menſes durauit bellum Peloponneſiacum. Thucydides, atque alij.*

20\. Triginta tyrannis.] *Quos Lysander Athenis imposuit. Adde De Tranquill. cap. III.*

21\. Sub grauissimis hominibus.] *Muretus edidit*, criminibus: *pronum erat & verum*, nominibus.

22\. Iuuentutis corruptela.] *Tertullianus Apolog. 1.* Lego partem sententiæ Atticæ in Socratem, corruptorem adolescentium, pronunciatam. *Plato in Apolog. Laërtius, alij.*

23\. Illinc plebem.] *A Cæsare.*

24\. Hinc optimates.] *A Pompeio.*

25\. Per medias Africæ solit.] *A Cyrenis in Mauritaniam contendit. Plutarchus, & maxime Lucanus graphice iter, atque eius incommoda, exsequitur.*

26\. Nouissimus bibit.] *Idem Lucanus:*

> Vltimus haustor aquæ; cum tandem fonte reperto,
> Indiga conatur latices potare iuuentus,
> Stat, dum lixa bibat.

27\. Pila lusit.] *Vide epist. LXXI.*

28\. Auctoramenta sunt.] *Id est, præmia, quibus vendimus libertatem, immo in seruitutem.*

MVRETVS.

CVm Catonibus viue, cum Lælio, cum Tuberone.] *Sumptum est hoc præceptũ ex eo quod Zenoni quærenti quomodo optime victurus esset, responsum oraculo dicitur:* εἰ συγχρωτίζοιτο τοῖς νεκροῖς: *quo ille accepto totum se ad legendos veterum libros contulit.*

PINCIANVS.

NAm cum scias spiritum illius in meo verti:] *Vetus lectio*, Nam cum sciam spiritum, *&c. Sed cum non omnes codices hanc lectionem agnoscant, bona enim eorum pars habet*, Nam cum scias spiritum illius, *&c. fit vt putem legendum esse.* Nam conscius spiritum illius, *&c.*

Etiam quum me fortiorem senectus ad multa reddiderit.] *Scribe per maiorem.* Et cum me fortiorem senectus, *&c. ex eadem.*

Vt me fortius amet:] *Castigandum arbitror*, vt se fortius amet. *alias sensus non procederet.*

Sed si cœperit, intermittat, & suis se commodet.] *Exemplar familiare rectius*, & suis se concedat.

Et illum odorem culinarum fumantium, quæ in ora quicquid pestiferi vaporis obruerit, cum puluere effundunt.] *Scribendum*, & illum nidorem culinarum fumigantium, quæ motæ quicquid pestiferi vaporis obtinent, cum puluere effundunt, *ex vetere lectione. Sunt tamen exemplaria, in quibus* obruerant *habeatur, non* obtinent.

Vbique quod stringatur inueniet.] *Ita prior editio. Emendo*, vbique quo distringatur inueniet, *Exemplar Franciscanum*, quo distrahatur, *Meum*, quomodo distringatur.

Putes venisse te Athenas.] Puta, *non* putes, *vetus lectio.*

Tanto tibi videris defici, quanto vinceris.] *Lege*, tanto tibi videris deficere, quanto aliquis plus habet, *ex emaculatioribus codicibus. Non tamen desunt codices qui* defici, *non* deficere *habeant. Item puto scribendum* videberis, *non* videris.

Ringeris, quotiens aliquem in fastis.] *In meo familiari codice non* ringeris *habetur, sed* inuidebis.

Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones. Vanis semper agitaberis.] *Codex Franciscanus non* Vanis *habet, sed* vanę, *vt prioribus adiungatur. Posset etiam legi non absurde*, sed suspicionibus vanis semper agitaberis.

Quicquid te delectat, æque videt vt videras dum vireret. Vtinam. Alium alio die casus excutiet.] *Vitiosissimus locus, & nodus Deo dignus vindice. In codicibus fere omnibus*, vide, *non* videt: *&* viret. *non* vireret: *& pro* vtinam, vter *aut* vtrum. *Itaque coniectura ductus, suspicor Senecam ita scriptum reliquisse:* Quicquid te delectat, æque viret. Viuunt dum virent. Vtque alium alio die casus excutiet.

Horum nihil cogitabis, ab his nec remedia vulneribus oppones.] *Duo illa verba* ab his, *in nullo scriptorum exemplarium habentur: &* appones *probarem magis quàm* oppones.

Si satis alterum alteri misceas.] *Legendum puto*, Si lapis, alterum alteri misceas. [sitã, *non* lacessit.

Quę maxime ęgra est, lacessit, mobiliorem leuioremque reddit ipsa tractatio.] *Legendum, opinor* lacessitã, *non* lacessit.

Citiusque quàm venerant, abeunt.] *Codex Franciscanus* ocyus *legit, non* citius.

In libertatem asseritur.] In libertatem erigitur, *codex idem.*

Medicina ergo non regio quęrẽda est.] *Scribe*, Medicina ęgro, non regio quęrẽda est, *ex vetere lectione.*

In itinere colligitur?] *Exemplar Facundi & Primitiui*, non itinere colligitur, *vt puto recte. nec est hic vlla interrogatio.*

Et emenda desideria. Intra saltem modum contine.] *Codex Scholarum*, & emenda desideria tua. Intra salutem modum contine. *Exemplar meum rectius*, & emenda desideria, intra modum saltem contine *Scribendum arbitror*, aut amanda desideria aut intra modum saltem contine: *vt sit* amanda, *pro* abige, expelle. *Nam verbo illo* emenda, *mox ante vsus fueras.*

Multum nocituri si prope à te fuissent.] *Scribendum*, si prope te fuissent, *ex exemplari Franciscano.*

Hi videbuntur in opere esse.] *Vetus lectio partim*, si videbunt in opere esse, *partim*, Hi videbunt in opere esse: *partim*, Hi iubebunt in opere esse. *recte.*

Nec tantum scire loqui.] *Eadem* eloqui, *non* loqui. *& forte* scite *quàm* scire, *rectius legeres, quandoquidem exemplaria quædam* sic te *præferant, non* scire.

Stare fidenter ad portum.] *Castiga.* stare fidenter aperte, *ex codice Francis. in quo vno tantum sic emendate legebatur, reliquis vitiatis. Nam sequens verbum* latitantem, *planissimum facit, scribendum esse* aperte, *non* ad portum.

Profert se, laudari & aspici credit.] *Legendum puto*, Profert se. Laudari & aspici gestit.

Omnium est supra omnia est.] *Scribe*, Dominus omnium est. supra omnia est *ex meo familiari codice.*

Nihil quod virum incuruet.] *Dictio* virum, *in quibusdam codicibus non habetur. In meo illo vetusto exemplari sic legas*: Nihil asperum quod virum incuruet.

Minime quidem si rectis oculis intueri illa possis.] *Legendum*, minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, *ex vetere lectione.*

Egregie Virgilius noster iure dixit terribiles, sed visu.] Egregie Virgilius noster non re dixit terribiles esse, sed visu, *ex vetere lectione. Codex meus*, Egregie Virgilius noster in re dixit terribiles non esse, sed visu.

Inuictum tamen & paupertatem.] *Exemplar Franciscanum castigatum*, inuictum fame & paupertate.

Et labores quos militares quoque pertulit.] Laboribus, *non* labores, *idem codex.*

Quibus ille domuit exercitus.] Domi *scribe, non* domuit, *ex eodem.*

Vsque eo animum Socratis non mouerant.] *Lege.* Hæc vsque eo animum Socratis non mouerunt, *ex vetere lectione.*

Illam mirabilem laudem & singularem vsque ad extremum, non hilariorem quisquam, non tristiorem Socratem vidit.] *Eadem.* Illam mirabilem laudem & singularem vsque ad extremum seruauit. Nec hilariorem quisquam, nec tristiorem Socratem vidit.

Tonis externarum gentium præsidiis, hinc Cn. Pompeium.] *Opinor inuerso dictionum ordine scribendum.* Hinc Cn. Pompeius totis externarum gentium præsidiis.

Satis vnus aduersus omnia.] *Sunt codices in quibus* omnes, *non* omnia, *habetur. In meo exemplari*, satis aduersus omnia tutus.

Solus Cato fecit aliquas & Reipublicæ partes.] *Sic omnia exemplaria, præter domesticum, in quo legitur:* Solus Cato fecit aliquas sui, & reipublicæ partes. *Cui lectioni videtur suffragari quod subijcit*, duos in medio relictos, Rempub. & Catonem.

Quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant.] *Agnoscitur hac lectio ab omnibus codicibus, præter Scholarum codicem, in quo ita leges*: quæ constituta esse ab hostibus iratissimis vix filiis Atrei poterant. *&* *ante paulo*, qui ea sibi *scribe, non* quid sibi, *ex domestico codice.*

ERASMVS.

QVicquid te delectat, æque videt, vt videris, dum viueret.] *Alij aliud habebant, sed in totum non placent. Vide enim sic legendum*, Quicquid te delectat, æque viget, vt videras, dum viueret. *Vunam videtur adiectum. Sensit enim nobis virere quicquid delectat. At delectat etiam memoria rerum bonarum.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

QVam vt gestatione curetur.] *Proprie dicebantur* gestari *cum succolantibus seruis valetudinis voluptatisve causa ferebantur l.12. ff. de vsu & habit. l.7. ff. de man. vind. l.16. §.1 ff. quod vi aut clam. sed vt hic videmus, ad alia etiam omnia commode transfertur, etiam ad nauem. Ipsa etiam loca arboribus densis opaca per quæ gestari solebant*, gestationes *dicta probat ex l.17. ff. de vsufr. item Plinio lib. 1. Epist. ad Can. & lib. 2. ad Gallum. Brissonius li. 7. de verb. sign.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

BREVIA, sed vtilia, præcepta ad Securitatem. Lege, & vsurpa.

EPIST. CV.

QVÆ obseruanda tibi sint, vt tutior viuas, dicam. Tu tamẽ sic audias censeo ista præcepta, quomodo si tibi præciperem, quâ ratione bonam valetudinẽ [1] in Ardeatino tuereris. Considera, quæ sint quę hominem in perniciẽ hominis instigent: inuenies spem, inuidiã, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo leuissimum est contẽptus, vt [2] multi in illo remedij caussa delituerint. Quem quis cõtemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contẽpto, pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens pręteritur: cũ stante pugnatur. Spem improborum vitabis, si nihil habueris quod cupiditatẽ alienam [3] & improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiam si parum nota sunt. Sic vero inuidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere. Odium autem ex offensa sic vitabis, neminẽ lacessendo gratuito: à quo te sensus communis tuebitur. fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odiũ habuerunt, nec inimicum. Illud ne timearis, præstabit tibi & fortunæ mediocritas, & ingenij lenitas: cũ te esse homines scient, quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facilis sit, & certa. Timeri autem tam domi molestũ est, quàm foris: tam à seruis, quàm à liberis. Nulli non ad nocendũ satis virium est. Adijce nunc, quod qui timetur, timet. nemo potuit terribilis esse securè. Cõtẽptus superest: cuius modũ in sua potestate habet, qui illũ sibi adiunxit: qui cõtemnitur, quia voluit, nõ quia debuit. Huius incõmodum & artes bonæ discutiunt, & amicitię corũ, qui apud aliquem potentem potentes sunt. quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quàm periculum constet. Nihil tamen æquè proderit, quàm quiescere, & minimũ cum aliis loqui, plurimum secum. Est quædam dulcedo sermonis, quæ irrepit, & blanditur, & non aliter quàm ebrietas aut amor secreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quãtũ audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit auctorem. Habet vnusquisque

aliquem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est: vt garrulitatẽ suam custodiat, & contentus sit vnius auribus, [4] populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. Confusam vitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec vllo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt, hærent, conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat pœnas, quisquis exspectat: quisquis autem meruit, exspectat. [5] Tutum aliqua res in mala conscientia præstat, nulla securum. putat enim se, etiam si non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos mouetur, & quoties alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi oblitteratum videtur, non satis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, numquam fiduciam.

I. LIPSIVS.

1. IN Ardeatino.] *In illo igitur tractu Latij aër, vt apparet, non bonus aut saluber: neque nunc puto esse.*

2. Multi in illo remedij caussa.] *Vt olim ille Brutus, liberator vrbis. de quo Liuius:* Neque in animo suo quidquam regi timendum, neque in fortuna concupiscendum relinquere statuit, contemptuque tutus esse, vbi in iure parum præsidij esset.

3. Et improbam irritet.] *Vellem*, improbitatem.

4. Populum faciet.] *Id est, etiamsi vni rem dixerit? ille porro vni, hic alteri, alterique: & ita populus sciet. Ipsam rem dicit, mihi claram: & demiror, quid ita corrigi,* poculum, *Pincianus voluerit.*

5. Tutum aliqua res.] *Totidem fere verbis Seneca Tragicus:*

Tutum aliqua scelus, at nulla securum tulit.

PINCIANVS.

SI nihil humeris quod cupiditatem alienam & improbam irritet] *Castiga*, si nihil habueris, quod cupiditatem alienam & intemperiem irritet, *ex exemplari Franciscano.*

Neminem lacessendo aut gratificando] *Corrige*, neminem lacessendo gratuito, *Ex vetere lectione.*

Qui apud aliquem potentem, potentes sunt:] *Exemplar diuæ Mariæ*, qui apud aliquem impotentem potentes sunt.

Dulcedo sermonis qui irrepit & blanditur,] *Vetus lectio*, Dulcedo sermonis quæ irrepit & eblãditur.

Secreta producit.] *Veram & genuinam lectionem arbitramur*, secreta prodit.

Vt garrulitatem suam custodiat, & contentus sit vnius auribus, populum faciet.] *Sic quæcumque legi exemplaria agnoscunt, vnius literæ deprauatione, adumbrato perspicuo sensu, Puto enim scribendum* poculum, *non* populum. *Nam meminisse oportet verborum quæ non ante multo præcesserunt*, & non aliter quam ebrietas aut amor secreta prodit. *Erit ergo sensus, pro modo & capacitate poculi custodire aliquem garrulitatem suam, aut non custodire, & esse contentum vnius auribus, aut plurium.*

Trepidant enim cum fecerunt. Hæret conscientia, aliud agere non patitur.] *Corrige*, Trepidant enim cum fecerunt. Conscientia aliud agere non patitur. *ex vetere lectione.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

TENVIS & Chrysippæa quæstio, An Bonum sit corpus? In extremo aliquid contra argutias.

EPIST. CVI.

TARDIVS rescribo ad epistolas tuas, non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem caue audias: vaco, & omnes qui volunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem tibi, de quo quærebas? Veniebat in contextum operis mei: [1] scis enim me moralem philosophiam velle complecti, & omnes ad eam pertinentes quæstiones explicare. Itaque dubitaui vtrum differrem te, an, donec suus isti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem: humanius visum est, [2] tam longe venientem non detinere. Itaque & hoc ex illa serie rerum cohærentium excerpam, & si qua erunt huiusmodi, non quærenti tibi vltro mittam. Quæ sint hæc, interrogas? Quæ scire magis iuuat, quam prodest: sicut hoc de quo quæris, an bonum corpus sit. Bonum prodest: facit enim: quod facit, corpus est: bonum, agitat animum, & quodammodo format & continet: quæ ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, & quæ animi sunt. nam & hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit, cum ipse corporalis. Mentior, nisi & quæ alunt illud, & quæ valetudinem eius, vel custodiunt, vel restituunt, corpora sunt: ergo & bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, vt aliud quoque de quo non quæris, infulciam: tam-

quam ira, amor, triſtitia. ſi dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adſtringant, an faciem diffundant, an ruborem euocent, an fugent ſanguinem. Quid ergo? tam manifeſtas corpori notas credis imprimi, niſi à corpore? Si affectus corpora ſunt, & morbi animorum, & auaritia, crudelitas, indurata vitia, & in ſtatum inemendabilem adducta: ergo & malitia, & ſpecies eius omnes, malignitas, inuidia, ſuperbia. Ergo & bona. primum quia contraria iſtis ſunt: deinde, quia eadem tibi indicia præſtabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modeſtiam & quietem reuerentia? quantam ſerenitatem letitia? quantum rigorem ſeueritas? quantam [3] remiſſionem veritas? Corpora ergo ſunt, quæ colorem habitumque corporum mutant, quæ in illis regnum ſuum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona ſunt, & quidquid ex illis eſt. Numquid eſt dubium, an id quo quid tangi poteſt, corpus ſit?

Tangere enim & tangi, niſi corpus, nulla poteſt res, vt ait Lucretius.

Omnia autem iſta quæ dixi, non mutarent corpus, niſi tangerent: ergo corpora ſunt. Etiamnum, cui tanta vis eſt, vt impellat & cogat & retineat & iubeat, corpus eſt. Quid ergo? Non timor retinet? non audacia impellit? non fortitudo immittit, & impetum dat? non moderatio refrænat ac reuocat? non gaudium extollit? non triſtitia adducit? Denique quidquid facimus, aut malitiæ, aut virtutis gerimus imperio: quod imperat corpori, corpus eſt: quod vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale eſt: bonum hominis, & corporis bonum eſt: itaque corporale eſt. Quoniam, vt voluiſti, morem geſſi tibi, nunc ipſe dicam mihi, quod dicturum eſſe te video. Latrunculis ludimus: in ſuperuacuis ſubtilitas teritur. non faciunt bonos iſta, ſed doctos. Apertior res eſt, ſapere: imo ſimplicior. paucis opus eſt ad mentem bonam litteris. Sed nos vt cetera in ſuperuacuum diffundimus, ita philoſophiam ipſam. Quēadmodum omnium rerum, ſic litterarum quoque intemperantia laboramus: non vitæ, ſed cholæ diſcimus.

I. LIPSIVS.

1. MOCis enim me moralem.] *Scripſit libros eo titulo: heu, vbi ſunt? Lactantius nominat, & dixi in Vita.*
2. Tam longe venientem.] *E Sicilia ſcribentem.*
3. Remiſſionem veritas.] *Animus ſimplex & apertus, non ſe cuſtodiens. Muretus,* hilaritas, *fecerat contra omnes libros: & certe prauus iam* lætitia.

MVRETVS.

TArdius reſcribo.] *Stoicorum multa graues ſententia erant: multa etiam inſigniter fatua. Huius ſecundi generis eſt ea quæ hic à Seneca molli, vt aiunt, brachio tractatur: Bonum omne eſſe corpus. Id ita ſe probare putabant. Quicquid agit, tangendo agit. Tangere autem, aut tangi, niſi corpus non poteſt. Quicquid igitur agit, corpus eſt. Bonum autem, & in corpus & in animum agit. Bonum igitur quicquid eſt corpus eſt. Nam & animus ipſe quodam corporis genere continetur. Ab hoc principio profecti, vt, vbi falſi aliquid pro vero poſitum eſt, neceſſario multa conſimilia conſequuntur, eo progrediebantur, vt & virtutes & vitia, & omnes animi motus non corpora modo, ſed & animalia eſſe dicerent. De qua ſtultitiæ plena opinione plura dicentur epiſt. 113.*

PINCIANVS.

QVare non protinus reſcriberem ei de quo quærebas.] *Ita agnoſcit maior codicum pars, ſed in ſcholaſtico codice tibi legas, non ei.*

Ergo & corpus eſt bonum eius.] *Præpoſtere ſcripta verba. Lege,* Ergo & bonum eius corpus eſt, *ex vetere lectione.*

An ruborem euocent, an fugientem ſanguinem.] *Scribe,* An ruborem euocent, an fugent ſanguinem, *ex exemplari Franciſcano.*

Ergo & malitia & ſpecies omnis malignitatis. Inuidia, ſuperbia.] *Corrige,* Ergo & malitia & ſpecies eius omnes, malignitas, inuidia. ſuperbia, *ex vetere lectione.*

Omnes autem virtutes quas retuli bonæ ſunt.] Bona *potius quàm* bonæ *legendum arbitror.*

Non triſtitia adducit?] Abducit, *non* adducit, *exemplar Pincianum. Caſtigandum puto* obducit. *unde frons obducta apud Iuuenalem.*

Laterunculis ludimus.] Latrunculis ludimus, *in emendatioribus codicibus.*

Apertior res eſt, ſapere: imo ſimplicior.] *Scribe,* imo ſimplicior eſt. *multum enim addit neruorum orationi verbum ſubſtantiuum in fine locatum, iteratumque. & ſic legitur in exemplari Franciſcano.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SOLATVR Lucilium & erigit, & in fuga seruorum. Ista & alia in vitam incidere: ideoque non inopinata esse debere. Patere igitur, quod non emendas. Bona & sapiens Epistola.

EPIST. XCV.

VBI illa prudentia tua? vbi in dispiciendis rebus subtilitas? vbi magnitudo? Tam pusilla te angunt? serui occupationes tuas, occasionem fugæ putauerunt. Si amici deciperent, ([1] habeant enim sane nomen, quod illis [2] Epicurus noster imposuit, & ita vocentur) [3] quo turpius non sint omnibus rebus tuis. Desint illi, qui & operam tuam conterebant, & te aliis [4] molestum esse credebant. Nihil horum insolitum, nihil inexspectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico, aut inquineris in luto. Eadem vitæ conditio est, quæ balnei, turbæ, itineris: [5] quædam intermittentur, quædam incident. Non est delicata res, viuere. Longuam viam ingressus es: & labaris oportet, & arietes, & cadas, & lasseris, & exclames: [6] O mors, id est, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. Mori me vult? preparetur animus cõtra omnia. Sciat se venisse [7] vbi patiatur fulmen? sciat se venisse, vbi

Luctus & vltrices posuere cubilia curæ,
Pallentesque habitant morbi tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes: contemnes autem, si sæpe cogitaueris, & futura præsumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, & duris quoque, si præmeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam leuissima expauit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit: & quia omnia nouitate grauiora sunt, hæc cogitatio assidua præstabit, vt nulli sis malo tyro. Serui te reliquerunt Alium compilauerunt, alium accusauerunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcauerunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quidquid dixeris, multis [8] accidit. Deinceps quæ multa & varia sunt in nos diriguntur. [9] Quædam in nos fixa sunt, quædam vibrant, & cum maxime veniunt, quædam ad alios peruentura, [10] nos stringunt. Nihil miremur eorum ad quæ nati sumus: quæ ideo nulli quærenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico paria sunt. nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Æquum autem ius est, [11] non quo omnes vsi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur æquitas animo, & sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit: algendum est. æstas calores refert: æstuandum est. intemperies cæli valetudinem tentat: ægrotandum est. Et fera nobis locò occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus: id possumus, magnum sumere animum, & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ consentiamus. Natura autem hoc, quod vides, regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: turbantur maria, cum quieuerunt: flant inuicem venti: noctem dies sequitur: pars cæli consurgit, pars mergitur: contrariis rerum æternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: hanc sequatur, huic pareat: & quæcumque fiunt, debuisse fieri putet: nec velit obiurgare naturam. Optimum est pati, quod emendare non possis: & [12] Deum, quo auctore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, cui quidquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles ista dirigitur, quemadmodum Cleanthes noster versibus disertissimis alloquitur. quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur, Ciceronis viri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules: si displicuerint, scies me in hoc sequutũ [13] Ciceronis exemplum.

[14] *Duc me parens, celsique dominator poli,*
Quocunque placuit. nulla parendi mora est.
Assum impiger. fac nolle. comitabor gemens:
[15] *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.*
Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Sic viuamus, sic loquamur. paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic est ma-

gnus animus, qui se Deo tradidit: at contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi male existimat, & [16] emendare mauult deos, quam se.

I. LIPSIVS.

1. HAbeant enim sane nomen.] Nam Stoici aliter, qui volunt solos Sapientes inter se amicos esse; reliquos, magis Socios, & vtilitate aliqua iunctos, quam Amicos.

2. Epicurus noster.] Ideo, noster, quia ad Lucilium scribit: quem supra etiam notabamus in secta illa fuisse. Epicurus autem Amicos sola vtilitate censet, & parari vult διὰ τὰς χρείας: ob vsus: sicut & terram serimus ob fructus. Laërtius: & adde supra, epist. IX.

3. Quo turpius non Sint.] Valde hæc confusa. Fortasse: quid? turbandisne sint omnibus rebus tuis: Non dico si serui fugiant, sed si Amici illi vulgares (veri non possunt) deserant: ideone angare, & res tuas turbatas ratiosque putes? Pincianus aut Muretus faciebant: quota pars abesset rebus tuis?

4. Molestum esse credebant.] Sic omnes libri: at Muretus, molestum reddebant. Haud male, pro sensu: pro vero putem, te aliis molestum & se reddebant. Ipsi importuni, & te faciebant: dum protrahi & commendari volunt, & spes suas te iuuante impleri.

5. Quedam intermittantur.] Fallor, aut, immittentur, verum: siue, in te mittentur. Alij consilio lædent, & te petent? alij & alia casu.

6. O mors, id est, mentiaris.] Argute hoc Muretus. Nam optant mortem, sed ore: mens abhorret, & fugit aduentantem. Libri tamen quidam, metiaris: nec male, si: id est, emetiaris. Hic finis & meta erit viæ, & mortem clamabit, & habebit. Certe hic viantium imago.

7. Vbi patiatur fulmen.] Ita meus & plures scripti. at alij: vbi tonat fulmen. E quibus Iac. Lectius acute: vbi tonat, & fulminat. Equidem é priore illa lectione nihil concinno, nisi placet, vbi glaciat, vbi fulminat.

8. Accidit. Deinceps.] Corrupta. Forte, accidit, & accidet deinceps. Quam multa & varia in nos diriguntur? Vel, varia sunt, quæ in nos.

9. Quædam in nos fixa.] Legam, in ossibus fixa: vel certe, in nobis.

10. Nos stringunt.] Libant nos leuiter, sed alibi sedent & feriunt. Per nostrum latus, alius læditur.

11. Non quo omnes vsi sunt.] Mallem, vsuri sunt.

12. Deum, quo auctore.] Hoc enim Stoici capitale dogma habebant, & finem statuebant, Naturam, id est Deum sequi. Vide Manuduct. II. Dissert. XIX.

13. Ciceronis exemplum.] Quem eloquentia sua (ait Seneca pater) in carminibus destituit: Præfat. libri III. ContrOu.

14. Duc me parens.] Quidam, Duc ô parens. Ipsi Græci versus sunt in Epicteti Enchiridio, in fine; sane egregij & pij, & Cleanthe illo digni.

Ἄγου δέ μ᾽ ὦ Ζεῦ, καὶ σύ γ᾽ ἡ πεπρωμένη,
Ὅποι ποθ᾽ ὑμῖν εἰμὶ διατεταγμένος.
Ὡς ἕψομαί γ᾽ ἄοκνος· ἢν δὲ μὴ θέλω,
Κακὸς γενόμενος οὐδὲν ἧττον ἕψομαι.

15. Ducunt volentem fata.] Non est in Græcis hic versus: & puto insiticium esse, atque alibi lectum.

16. Emendare mauult.] Carpit diuina & prouidentiam; alia illa esse velit magis, quam se alium.

PINCIANVS.

TAm pusilla tangunt.] Exemplar diuæ Mariæ, Tam pusilla te res angit.

Si amici deciperent,] Veriorem lectionem duco, si amici deceperunt.

Habeant sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit, & vocentur quo turpius non omnibus sit rebus tuis. Desunt illi,] Vetus lectio, quo turpius non sit omnibus rebus tuis, cætera. Minus vitiose legetur totus hic locus, vt ego credo, si sic legatur: Habeant enim sane nomen quod illis Epicurus noster imposuit. Ita vocentur. Quota pars non est, si ex omnibus rebus tuis desunt illi qui & operam tuam conterebant, &c.

Et te omnibus molestum esse credebant.] Fideliorem lectionem existimo, & te omnibus molestum reddebant.

Aut inquineris luto.] Lege. Aut inquineris in luto, ex vetere lectione.

Eadem vitæ conditio est quæ balnei. Turbæ itineris quædam intermittentur, quædam incident.] Error est in disiunctione verborum. Legendum, Eadem vitæ conditio est, quæ balnei, turbæ, itineris. Quædam intermittentur, quædam incident.

Et labaris oportet, & arietes, & cadas,] Non arietes Exemplar antiquum, sed erigaris legit.

Idem mentiaris.] Corrupta in omnibus exemplaribus verba. Forte legendum, iter emetiris: quia subijcit paulo post. per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter.

Sciat se venisse tonat vbi fulmen.] Hæc verba in quibusdam exemplaribus non habentur. In aliis sic leguntur, Sciat se venisse vbi patiatur fulmen.

Deinceps quæ multa & varia sunt, in nos diriguntur.] Correctiorem existimamus lectionem? Deinde quum multa & varia sint, quæ in nos diriguntur.

Alium aqua, alium ignis eripiet.] Aliud, non alium, vtrobique vetus lectio.

Quam Cleanthes noster] Familiare exemplar, quomodo Cleanthes noster.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

QVOMODO philosophi legendi, vel audiendi sint? Cum dilectu, & ea maxime excerpenda & imbibenda, quæ faciunt vitæ. Oblectamenta qui quærunt, frustra sunt: tu emendationem. Nec id difficile; Natura enim ipsa vocat ad Honestum. Semina eius & fomites in animo nostro sunt: surgunt & excitantur, cum doctor & irritator accessit. A suo exemplo, cum apud Attalum disceret. Ostendit deinde, vario fine atque animo ad auctores legendos veniri: nos autem debere illo Philosophi. Pareamus: & legite atque audite vos ô Philologi.

EPIST. CVIII.

ID de quo quæris, ex his est, quæ scire tantum eo, vt scias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, nec vis exspectare libros, quos cum maxime ordino continentes totam moralem philosophiæ partem, statim expediam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te video, dirigenda sit, ne ipsa se impediat. Nec passim carpenda sunt, nec auide inuadenda vniuersa: per partes peruenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantum habe animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Hæc nobis præcipere [1] Attalum memini, cum scholam eius obsideremus, & primi veniremus, & nouissimi exiremus: ambulantem quoque illum ad aliquas disputationes euocaremus, non tantum paratum discentibus, sed obuium. [2] Idem, inquit, & docenti & discenti debet esse propositum: vt ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior. Redibit autem. ea enim philosophiæ vis est, vt non solum studentes, sed etiam conuersantes iuuet. [3] Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in vnguentaria taberna resederunt, & paullo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt: & qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. Attende quid dicam: negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? non nouimus quosdam, qui multis apud philosophum annis persederint? & ne colorem quidem duxerint? Quid ni nouerim? pertinacissimos quidem, & assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco. Quidam veniunt vt audiant, non vt discant: sicut in theatrum voluptatis causa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diuersorium otij sit. Non id agunt vt aliqua illic vitia deponant, vt aliquam legem vitæ accipiant, ad quam mores suos exigant, sed vt oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen &[5] cum pugillaribus veniunt, non vt res excipiant, sed verba: quæ tam sine profectu alieno discant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & transeunt in affectum dicentium, alacres vultu & animo: nec aliter concitantur, quam solent [6] Phrigij tibicinis sono [7] semiuiri, & [8] ex imperio furantes. Rapit illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum inanium sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, iuuat protinus quæ audias facere. Afficiuntur illi: & sint quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam, quam conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. [9] Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus: cum irritator accessit, tunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quæ publice agnoscimus, & consensu vera esse testamur?

Desunt inopiæ multa, auaritiæ omnia.
In nullum auarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitiis suis fieri conuicium gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire, cum à philosopho ista dicuntur: cum salutaribus præceptis versus inseruntur, efficatius eadem illa demissuri in animum imperitorum? Nam ([10] vt dicebat Cleanthes) quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum, patentiore nouissime exitu

effudit: ſic ſenſus noſtros clariores carminis arcta neceſſitas efficit. Eadem negligentius audiuntur, minuſque percutiunt, quamdiu ſoluta oratione dicuntur: vbi acceſſere numeri, & egregium ſenſum adſtrinxere certi pedes, eadem illa ſententia velut lacerto excuſſa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longiſſimis orationibus hoc præcipitur, vt homines in animo, non in patrimonio putent eſſe diuitias: cum eſſe locupletem, qui [11] paupertati ſuæ aptus eſt, & paruo ſe diuitem fecit: magis tamen feriuntur animi, cum carmine eiuſmodi dicta ſunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.

Quod vult habet, qui velle quod ſatis eſt poteſt.

Cum hæc atque eiuſmodi audimus, ad confeſſionē veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil ſatis eſt, admirantur, acclamant, odiū pecuniæ indicunt. Hunc illorum affectum vbi videris, vrge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & ſyllogiſmis, & cauillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in auaritiam, dic in luxuriam cum profeciſſe te videris, & animos audientium affeceris, inſta vehementius. Veriſimile non eſt, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium verſa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honeſti rectique amorem. Adhuc docilibus leuiterque corruptis iniicit manum veritas, ſi aduocatum idoneum nacta eſt. Ego certe, cum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitæ perorantem, ſæpe miſertus ſum generis humani, & illum ſublimem altioremque humano faſtigio credidi. [12] Ipſe regem ſe eſſe dicebat: ſed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret cenſuram agere regnantium. Cum vero commendare paupertatem cœperat, & oſtendere, quam quidquid vſum excederet, pondus eſſet ſuperuacuum & graue ferenti: ſæpe exire é ſchola pauperi libuit. Cum cœperat voluptates noſtras traducere, laudare caſtum corpus, ſobriam menſam, puram mentem non tantum ab illicitis voluptatibus, ſed etiam ſuperuacuis: libebat circumſcribere gulam & ventrem. Inde mihi quædam permanſere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad ciuitatis vitam reductus, ex bene cœptis pauca ſeruaui. Inde oſtreis boletiſque in omnem vitam renunciatum eſt. Hæc enim non cibi, ſed oblectamenta ſunt, ad edendum ſaturos cogentia: quod gratiſſimum eſt edacibus, & ſe vltra quam capiunt farcientibus, facile deſcenſura, facile reditura. Inde in omnem vitam vnguento abſtinemus: quoniam optimus odor in corpore eſt nullus. Inde vino caret ſtomachus: inde in omnem vitam balneum fugimus. [13] Decoquere corpus, atque exinanire ſudoribus, inutile ſimul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt: ita tamen, vt quorum abſtinentiam interrupi, modum ſeruem, & quidem abſtinentiæ proximiorem, neſcio an difficiliorem: quoniam quædam abſcinduntur facilius animo, quam temperantur. Quoniam cœpi tibi exponere, quantum maiori impetu ad philoſophiam iuuenis acceſſerim, quam ſenex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagoræ [14] iniecerit Sotion. Docebat, [15] quare ille animalibus abſtinuiſſet, quare poſtea Sextius. Diſſimilis vtrique cauſſa erat, ſed vtrique magnifica. Hic homini ſatis alimentorum citra ſanguinem eſſe credebat, & crudelitatis conſuetudinem fieri, vbi in voluptatem eſſet adducta laceratio. Adiiciebat, contrahendam materiam eſſe luxuriæ: colligebat, bonæ valetudini contraria eſſe alimenta varia, & noſtris aliena corporibus. At Pythagoras [16] omnium inter omnia cognationem eſſe dicebat, & aliorum commercium in alias atque alias formas tranſeuntium. Nulla (ſi illi credas) anima interit, nec ceſſat quidem, niſi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Viderimus per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem reuertatur: interim ſceleris hominibus ac parricidij metum fecit, cum poſſint in parentis animam inſcij incurrere, & ferro morſu ve violare, in quo cognatus aliquis ſpiritus hoſpitaretur. Hæc cum expoſuiſſet Sotion, & impleſſet argumentis ſuis, Non credis, inquit, animas in alia corpora [17] atque alia deſcribi? & migrationem eſſe, quam dicimus eſſe mortem? Non credis in his pecudibus feriſve, [18] aut aqua merſis, illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, ſed mutare regionem? nec tantum cæleſtia per certos circuitus verti, ſed animalia quoque per vices ire, & animos per orbem agi? Magni iſta crediderunt viri. itaque iudicium quidem tuum ſuſtine: ceterum omnia tibi integra ſerua. Si vera ſunt iſta, abſtinuiſſe animalibus innocentia eſt: ſi falſa, frugalitas eſt. [19] Quod iſtic crudelitatis tuæ damnum eſt? Alimenta tibi leonum & vulturum eripio. His inſtinctus, abſtinere animalibus cœpi: & anno peracto non tantum facilis erat mihi conſuetudo, ſed dulcis. [20] Agiliorem mihi animum eſſe

credebam: nec tibi hodie affirmauerim, an fuerit. Quæris, quomodo desierim? in Tiberij Cæsaris principatum iuuentæ tempus inciderat: [21] alienigenarum sacra mouebantur: sed inter argumenta superstitionis ponebatur, [22] quorumdam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed [23] philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redij: nec difficulter mihi, vt inciperem melius cænare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quæ resisteret corpori: tali vtor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Hæc retuli, vt probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quæque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid præcipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non viuere: aliquid discentium, qui propositum adferunt ad præceptores suos, non animum excolendi, sed ingenium. Itaque quæ philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

----- Fugit irreparabile tempus.

Vigilandum est: nisi properamus, relinquimur. agit nos, agiturque velox dies: inscij rapimur. omnia in futurum disponimus, & inter præcipitia lenti sumus. Sed vt obseruet, quoties Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc vti verbo illum, FVGIT.

Optima quæque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit. subeunt morbi, tristisque senectus,
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, hæc eadem quo debet, abducit. Numquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere, quod currendi genus concitatissimum est: & optimos quosque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, vt velocitatem rapidissimæ rei possimus æquare? Meliora præteruolant, deteriora succedunt. [24] Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodque turbidumque subsidit: sic in ætate nostra, quod optimum, [25] in primo est. Id exhauriri in aliis potius patimur, vt nobis fæcem reseruemus. Inhæreat istud animo, & tamquam missum oraculo placeat:

Optima quæque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit. -----

Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? quia iuuenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora conuertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis, & exercendis per opera corporibus. Quod superest, segnius & languidius est, & propius à fine. Itaque toto hoc agamus animo, & omissis ad quæ diuertimus, in rem vnam laboremus: ne hanc temporis pernicissimi celeritatem, quam retinere non possumus relicti demũ intelligamus. Primus quisque tamquam optimus dies placeat, & [26] redigatur in nostrum. quod fugit, occupandum est. Hoc nõ cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit. ideo optimum quemque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper vna ponere morbos & senectutem, non mehercule immerito. senectus enim insanabilis morbus est. Præterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam vocat:

------ subeunt morbi, tristisque senectus.

Non est quod mireris, ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. Cum Ciceronis libros de Rep. prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiæ deditus: alius alio curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra iustitiam dici tam multa potuisse. Cum ad hanc eamdem lectionem philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur: [27] Anci pater nullus, Numæ nepos dicitur. præterea notat eum quem nos dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris: & testimonium est, quod qui ab illo nominatur magister equitum est. Æque notat, Romulum perisse solis defectione. Prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse. Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, & Fenestella. Eosdem libros cum grammaticus explicuit, primum REAPSE dici ab Cicerone, id est, reipsa, in commentarium refert? nec minus SEPSE, id est se ipse. Deinde transit ad ea, quæ

conſuetudo ſæculi mutauit: tamquam quod ait Cicero, *Quoniam ſumus ab ipſa calce, eius interpellatione reuocati*: hanc quam nunc [8] in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit verſus, & in primis illos de Africano ſcriptos:

---- Cui nemo ciuis neque hoſtis
Quiuit pro factis reddere [9] opræpretium.

Ex eo ſe ait intelligere, apud antiquos [10] non tantum auxilium ſignificaſſe operam, ſed opera. ait enim neminem potuiſſe Scipioni neque ciuem, neque hoſtem reddere opræpretium. Felicem deinde ſe putat, quod inuenerit, vnde viſum ſit Virgilio dicere:

- --- Quem ſuper ingens
Porta tonat cæli.

[11] Ennium hoc ait Homero ſurripuiſſe; Ennio Virgilium. Eſt enim apud Ciceronem in his ipſis de Rep. hoc epigramma:

Si fas endo plagas cæleſtum aſcendere cuiquam:
Mi ſoli cæli maxima porta patet.

Sed ne & ipſe, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philoſophorum, lectionémque ad propoſitum beatæ vitæ trahendam: non vt verba priſca aut ficta captemus, & tranſlationes improbas figuraſque dicendi, ſed vt profutura præcepta, & magnificas voces, & animoſas, quæ mox in rem tråsferantur. Sic iſta diſcamus, vt quæ fuerunt verba, ſint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quàm qui philoſophiam velut aliquod artificium vænale didicerunt: qui aliter viuunt, quàm viuendum eſſe præcipiunt. Exempla enim ſeipſos inutilis diſciplinæ circumferunt, nulli non vitio quod inſequuntur, obnoxij. Non magis mihi poteſt quiſquam talis prodeſſe præceptor, quàm gubernator in tempeſtate nauſeabundus. Tenendum eſt, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipſo mari, eripienda ſunt vento vela: quid me poteſt adiuuare rector nauigij attonitus & vomitans? Quanto maiore putas vitam tempeſtate iactari, quàm vllam ratem: non eſt loquendum, ſed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turba audiente iactant, aliena ſunt. dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chryſippus, & Poſidonius, & ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare poſſint ſua eſſe, monſtrabo: faciant quæ dixerint. Quoniam quæ volueram ad te perferri, iam dixi, nunc deſiderio tuo ſatisfaciam. & in alteram epiſtolam integrum quod exegeras transferam: ne ad ſpinoſam, & auribus erectis curioſiſque audiendam, laſſus accedas.

I. LIPSIVS.

1. ATtalum memini.] *De quo pater in Suaſoria* II. Attalus Stoicus, qui ſolum vertit à Seiano circumſcriptus, magnæ vir eloquentiæ: ex philoſophis, quos noſtra ætas vidit, longè & ſubtiliſsimus & facundiſsimus. *Alibi noſter nominat, laudátque.*

2. Idem, inquit, & docenti.] *Imo non* idem, *ſed* id *verius legas.*

3. Qui in ſolem venit.] *Memini in Ciceronis alibi (niſi fallor, De Oratore Dialogis) hanc ſimilitudinem eſſe.*

4. Sed inquilinos voco.] *Qui velut habitent ibi, ſed in alieno: & ideo nec aſſiciuntur, nec proficiunt.*

5. Cum pugillaribus.] *At mira edictio, & cui tamen ſua ratio, Zenonis Stoici:* τὸν ἀκούοντα οὕτω πρὸς τοῖς λεγομένοις γίνεσθαι δεῖν, ὥστε μὴ λαμβάνειν χρόνον εἰς τὸ ἐπισημαίνεσθαι: Auditorem philoſophi ſic affici debere, & dictis intentum eſſe, vt nec otium habeat ad excerpta aut ſubnotationes.

6. Phrygij tibicinis ſono.] *Lucianus in Nigrino:* Ὥσπερ γὰρ οἱ τοῦ Φρυγίου αὐλοῦ ἀκούοντες, οὐ πάντες μαίνονται, ἀλλ' ὁπόσοι αὐτῶν τῇ Ῥέᾳ λαμβάνονται, οὗτοι δὲ πρὸς τὸ μέλος ἀναμιμνήσκονται τοῦ πάθους: Sicut Phrygiæ tibiæ ſonum qui audiunt, non omnes in furorem aguntur; ſed qui Rheæ ſacrati addictique ſunt, illi reminiſcuntur eo ſigno affectus.

7. Semiuiri.] *Galli.*

8. Ex imperio furentes.] *Imperio Archigalli, & qui ſignum iubet dari.*

9. Omnibus natura dedit.] *Explico in Manud.* II. *Diſſert.* X.

10. Vt dicebat Cleanthes.] *Merito ille, qui verſibus pleraque ſcripſit: & ſuum igitur factum commendabat.*

11. Paupertati ſuæ aptus eſt.] *Ad eam ſe accommodat, & aptat. non vltra modum viréſque eius cupit, aut ſumit.*

12. Ipſe regem ſe.] *Stoico paradoxo. de quo Manud.* III. *Diſſert.* XIII.

13. Decoquere corpus.] *In balneis, & præſertim Laconicis: ad quæ ſpectant ſequentia.*

14. Iniecerit Sotion.] *Senecæ præceptor, de quo in Epiſt.* x4 1 x. *& ego in Manud.* I. *Diſſert.* XII.

15. Quare animalibus.] *Exſtant diſſertationes duæ Plutarchi,* De eſu carnium, *pro Pythagoræ ſenſu, ſane quam argutæ. In altera etiam Stoicos tangit, qui cum delicias ſpernant & reijciant, non item hanc cibi immanitatem. Vide ſedes.*

16. Omnium inter omnia cognat.] *Ob illam animarum, etiam in bruta corpora, migrationem. Decantata res, etiam poetis.*

17. Atque alia describi.] Id est, distribui.

18. Aut aqua mersis.] Id est, piscibus. nam & iis vel maxime abstinebant: Plutarchus.

19. Quod istic crudel.] Sententia esset. quid ita crudelitas tua hæc damna & stragem facit? Sed parum pro mente Senecæ: & magis fuerit. Quod istic, nisi crudelitati tuæ, damnum est? Coërcetur sanitia tua in hac abstinentia: quid aliud amittis? Posset, & credulitatis, legi. [facit.

20. Agiliorem mihi animum.] Totum sentiam: & assidua hæc χρεωφαγία, nimis Europæis vsurpata, brutus

21. Alienigenarum sacra.] Sine, vt ego olim, alienigena tum sacra. Nam vox, gentium, infarcta est præter libros. Iudæi autem & Ægyptij, sub Tiberio, vrbe pulsi, & aliquot millia in Sardiniam ablegata. Tacitus, II. Annal. atque ego ibi.

22. Quorumdam animalium abstinentia.] Ut suis.

23. Philosophiam oderat.] Hunc ipsum patris auersum ab ea animum ostendit & tangit, Consol. ad Heluiam cap. XVI. Tamen aliter ipse pater in Præfatione lib. II. Contron. vbi hortatur Melam filium ad hoc studium, & quietem. Et sanè aperta & indecora sit patris hæc insectatio. Itaque ambigo cum Iac. Lectio, an non verius: qui non philosophiam oderat, sed calumniam timebat.

24. Quemadmodum ex amphor..] Talia in epist. I. vide.

25. In primo est.] Nec male, in prima.

26. Redigatur in nostrum.] Usurpemus & fruamur. Dies enim ita fiunt nostri (poëta vetus: Hic meus est, dixere, dies:) alieni & nihil ad nos, qui elabuntur.

27. Anci pater nullus.] Non quin reipsa fuerit, sed fama traditus non exstat. Obscurauit eum Numæ claritas: atque ita Numæ nepotem Liuius & Dionysius dicunt.

28. In circo cretam.] Ab ipsa re, quia, vt Plinius ait, creta circum præducere solent, ad victoriæ notam: id est, metam ea signare, vt conspicua esset. Idipsum calce factum: & inde etiam nomen. Lucretius:

--- præscripta ad candida calcis.

29. Opræpretium.] Pro operæ: vt poplus, poclum, antiqui, extritis litteris mediis: nec in carmine solum, sed vulgo.

30. Non tantum auxilium.] Ut in Comœdiis sæpe, Da mihi hanc operam.

31. Ennium hoc ait Homero.] Apud quem domus Olympi est, & portas suas habet. vt Iliad. Θ.

Πρώτῃσι δ' πύλῃσι πολυπτύχου Οὐλύμποιο:
In portis primis sese replicantis Olympi.

MVRETVS.

IN Tiberij Cæsaris principatum.] Vel vnus hic locus manifesto conuincit, non esse eundem Senecam qui epistolas scripsit, & qui declamationes. Nam hic adolescens erat Tiberio imperante ille, alter narrat audiri à se potuisse Ciceronem, Sed declamatorem illum huius, qui nunc in manibus est, patrem fuisse, & lippis iam, vt aiunt, & tonsoribus notum est.

Prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse.] Hac de re ita M. Fabius apud Liuium libro octauo: Videro, cessurus ne prouocationi sis, cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit.

Reapse.] Totus hic locus mirandum in modum in aliis libris deprauatus legebatur. Sed quid ego me in talibus quæ innumerabilia sunt, venditem? Emendatio ad legentium vtilitatem pertinet. putida eorum quæ emendata sunt enumeratio ad scribentium ostentationem. Mihi autem aliena vtilitati seruire consilium est: ostentationem illis relinquo, qui cum vnam aut alteram litterulam corrigunt prædicant εὐστοχίαν suam, Musarum fidem implorant, seque tam perspicaces fuisse mirantur.

Hanc quam nunc in circo metam.] Cum in vno libro vetere ita scriptum reperissem, notaram illam varietatem ad marginem libri mei, non tamen vt eam probarem. At postea incuria quadam (fatendum enim est) mea factum est, vt expuncta vetere, noua hæc in illius se locum insinuauerit. Omnino tamen iudico rectius esse Cretam, quàm Metam. Creta enim notabatur circus ad victoria notam. Plinius libro 35. capite 17. Est & vilissima (de creta loquitur) qua circum præducere ad victoriæ notam, pedésque venalium trans mare aduectorum denotare instituerunt maiores. Isidorus libro 18. originum cap. 34. Septem spatia quadrigæ currunt, quorum finis est creta.

PINCIANVS.

QVia pertinet properas.] Sunt codices qui legunt, quia pertinaciter properas.

Ne ipsa impediat.] Lege, ne ipsa se impediat, ex vetere lectione. Legitur & in aliis codicibus, ne te ipsa impediat.

Qui multis apud philosophiam annis persederint.] Corrige, qui multis apud philosophum annis persederunt, ex eadem.

Vt aliqua illi vitia deponant.] Ita prior editio. Puto scribendum illic, non illi.

Quam Phrygij solent tibicinis sono semiuiri.] Emenda, quam solent Phrygij tibicinis sono semiuiri, ex vetere lectione.

Afficiuntur illi & sunt quales iubentur. Si illi animo forma permanserit.] Eadem, afficiuntur illis & sunt quales iubentur. Si illa animo forma permaneat. Puto sinceriorem lectionem esse, Afficiuntur illis. Essent quales iubentur, &c.

Tunc illa animi bona velut soluta excitantur.] Quædam exemplaria, velut ad solita excitantur. Codex diui Francisci, tunc illa anima bona velut sollicitatur. Scribendum reor, tunc ad illa animi bona velut sollicitantur. vel sic, tunc ad illa animi bona velut solita excitantur.

Cum illum tuba per longi canalis angustias tractum patenti ore nouissime exitu effudit.] In quibusdam exemplaribus, dictio illa tractum non habetur: & coniunctim patentiore legendum, non patenti ore: ex omnibus antiquis codicibus. In quorum nonnullis effundit legitur, non effudit.

Qui paupertati ſuæ aptus eſt.] *Scribe*, qui paupertati ſuæ aptatus eſt, *ex vetere lectione.*

Facillime enim tenera conciliantur ingenia.] Reconciliantur *aliqua exemplaria agnoſcunt*, *non* conciliantur.

Et adhuc docibilibus leuiterque corruptis.] Docilibus *præferunt duo antiqua exemplaria, non* docibilibus: *correctius.*

Cui liceret cenſuram agere regnantium.] *Exemplar familiare*, gentium *habet*, *non* regnantium.

Hæc enim non cibi, ſed oblectamenta ſunt.] *Caſtiga.* Nec enim cibi, ſed oblectamenta ſunt, *ex vetere lectione.*

Quem obtinemus odor in corpore eſt. Nullo inde vino caret ſtomachus.] *Exemplar Franciſcanũ*, quoniam optimus odor in corpore eſt nullus. Inde vino carens ſtomachus. *Adſtipulatur & alter eiuſdem bibliothecæ codex.*

Quem mihi amorem Pythagoras iniecerit. At Socion dicebat, quare ille animalibus abſtinuiſſet.] *Puto corrigendum*, quem mihi amorem Pythagoræ iniecerit Socion dicebat, quare ille animalibus abſtinuiſſet. *Sed expende an legendum ſit pro* Dicebat, Docebat, *ſiue* Differebat. *Nam ſequitur infra*, Hæc cũ expoſuiſſet Socion.

Omnia tibi in integro ſerua.] *Exemplar familiare*, omnia tibi integra ſeruas.

Quod iſtic crudelitatibus tuis damnum eſt.] *Sic in omnibus fere habetur exemplaribus. ſed in promptu erat correctio*, Quod iſtius crudelitatis tuæ damnum eſt. *Nec deſunt codices qui hanc etiam lectionem agnoſcant.*

Alienigenarum gentium ſacra mouebantur.] *Nullus ſcriptus codex habet verbum* gentium.

Sed inter argumenta ſuperſtitionis ponebatur quorundam animalium abſtinentia.] *Puto inuertendas eſſe dictiones, & legendum*, Sed inter argumenta ſuperſtitionis, quorundam ponebatur animalium abſtinentia.

Si quis exhortaretur illos, ſi quis impenderet.] *Scribendum forte* impelleret, *non* impenderet.

Et omiſſis ad quæ diuertimur.] *Vetus lectio*, diuertimus.

Qui grammatici oculis carmen illud legit.] *Exemplar Franciſcanum* grammaticis *legit*, *non* grammatici, *quod non minus placet.*

Anci pater Martius Numæ nepos dicitur.] *Idem exemplar*, Anci pater nullus, Numæ nepos dicitur. *Alius codex*, Numæ nepos fuit.

Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant. Et Feneſtella eoſdem libros cum grammaticis explicuit.] *Legendum reor*: Id eſſe in Pontificalibus libris, & alij putant, & Feneſtella. Eoſdem libros cum grammaticus explicuit, *&c.*

Primum verba expreſſa ab ſe, dici à Cicerone. Idem re ipſa in commentarium refert.] *Verba hæc vitiatiſſima, & Cimmeriis, quod aiunt, inuoluta tenebris, ſic reſtituenda conieci*: Primum verbum priſcum, reabſe, dici a Cicerone, id eſt reipſa, in commentarium refert. *Vt dictionem* priſcum *reponam, admonent me ea quæ infra ſequuntur*: non vt verba priſca aut ficta captemus. *Exemplar Facundi & Primitiui ſic legit*, Primum enim verba expreſſa ab ſe, *cætera. Vt forte ſcribendum ſit.* Primum Ennij verbum priſcum reabſe, dici a Cicerone, *cætera.*

Nec minus ſeſe idem ſeipſe] *Caſtiga*, Nec minus ſeſe, id eſt, ſeipſe, *ex vetere lectione.*

Hanc quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant.] *Corrigendum puto*: Hanc quam nunc in circo metam vocamus, *cætera. De meta in libro, Suetonius, & complures alij.*

Deinde manes colligit verſus,] *Lego*, Deinde Ennianos colligit verſus, *vt liquet ex ſequentibus.*

Cui nemo ciuis atque hoſtis qui vult pro factis reddere operæ pretium.] *Vetus lectio*, cui nemo ciuis neque hoſtis, *cætera. Sed ego opinor, non* qui vult *legendum. ſed* quibit, *hoc eſt* poterit. *Nam ſequitur*, neminem potuiſſe Scipioni, neque ciuem, neque hoſtem reddere operæpretium. *Iam verbum* eſt, *quod in fine clauſulæ adiectum eſt, à nullo neque antiquo neque recentiore codice agnoſcitur.*

Non tantum auxilium ſignificaſſe operam, ait opera eius neminem potuiſſe Scipionem neque ciuem. *Vetus lectio deprauata etiam, ſed manum nonnihil emendaturo porrigit, quæ ſic habet*: non tantum auxilium ſignificaſſe, ſed operam, ait, opera enim eius neminem potuiſſe Scipioni, *Conſidera igitur, an in integrum reſtitui poſſit locus hic permutato dictionum ordine, hoc pacto*: non tantum auxilium ſignificaſſe operam, ſed alienius opera, ait enim, neminem potuiſſe Scipioni.

Ennius hoc ait, Homero ſe ſurripuiſſe: Ennio Virgilius.] *Scribe*, Ennium hoc ait Homero ſurripuiſſe: Ennio Virgilium.

Eſſe enim apud Ciceronem in his ipſis de R. P. hoc epigramma:] *Puto contra omnia exemplaria ſcribendum hoc pacto*: Eſt Ennij apud Ciceronem in his ipſis de R.P. hoc epigramma. *Alioquin ſi enim legas, non* Ennij *vitioſa eſſet confirmatio, afferre epigramma librorum Ciceronis ad confirmandum, Ennium imitatione Homeri portas cœli appellaſſe. Quod autem Ennij poëtæ ſit hoc epigramma, docet Lactantius Firmianus lib. 1. cap. 18. his verbis*: Ille autem qui infinita hominum millia trucidauerit, cruore campos inundauerit, flumina infecerit, non modo in templum, ſed etiam in cœlum admittitur. Apud Ennium ſic loquitur Africanus.

Si fas cædendo celeſtia ſcandere cuiquam eſt.
Mi ſoli cœli maxima porta patet.

Si fas eſt plagas cœleſtium aſcendere cuiquam:] *Prior editio minus corrupte.* Ni faciendo plagas cœleſtium aſcendere cuiquam. *Lege*, Si fas cædendo cœleſtia ſcandere cuiquam eſt, *vt mox ante ex Lactantio apparuit.*

In philologum aut grammaticum delabar] *Correcte magis exemplar meum* dilabat.

Velut aliquod artificium venale didicerunt.] *Reclament licet exemplaria omnia, contenderim legendum eſſe* docuerunt, *non* didicerunt. *Sequitur enim*, quam viuendum eſſe præcipiunt. *& rurſus*: Non magis mihi poteſt quiſquam talis prodeſſe præceptor.

Et ingens agmen. Non tamen talium.] *Sic prior editio, Exemplar Franciſcanum*, & ingens agmen tot

ac talium. *Quid si hæc verba.* Non tamen talium, *adiectitia sunt glossema, videlicet studiosi cuiuspiam, qui* Ingens agmen *interpretabatur esse* non talium, *quales fuerunt Zeno, Chrysippus, Posidonius.*

OPSOPOEVS.

B*Rodeus Miscell. cap. 13. lib. 5. Per semiuiros, Gallos, matris deum sacerdotes, haud obscure innuit, qui audito Phrygio tibicine statim in furorem aguntur. id quod aliis iisdem hominibus vsu non venit. Lucianus in Nigrino:* ὥσπερ γὰρ οἱ τοῦ Φρυγίου αὐλοῦ ἀκούοντες, οὐ πάντες μαίνονται, ἀλλ' ὁπόσοι αὐτῶν τῇ Ῥέᾳ λαμβάνονται. οὗτοι δὲ πρὸς τὸ μέλος ὑπομιμνήσκονται τοῦ πάθους. *Philostratus:* οἱ τελούμενοι τῇ Ῥέᾳ μαίνονται πληγέντες τὰ ὦτα κτύποις ὀργαίων.

GRVTERVS ET IVRETVS.

ALienigenarum gentium sacra mouebantur] *Lipsius ad lib. 2. Ann. Taciti laudat* alienigena tam sacra, *interpretaturque de sacris Ægyptijs Iudaicisque, eum vide.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

QVAESTIVNCVLA, An sapiens sapienti, & quomodo prosit? Caussa dubitandi, quia omnia summa in sapiente, nec adiectioni locus. Respondet tamen prodesse, & distincte exsequitur. In fine detestatur argutias inutiles.

EPIST. CIX.

AN sapiens sapienti prosit, scire desideras. Dicimus plenũ omni bono esse sapientẽ, & summa adeptum: quomodo prodesse aliquis possit summũ bonum habenti, quæritur. Prosunt inter se boni: exercent enim virtutes, & sapientiam in suo statu continent. desiderat vterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quærat. Peritos luctandi, vsus exercet: musicum, qui paria didicit, monet. Opus est & sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se mouet, sic mouetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Præter hæc, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit quæ inuenerit. Semper enim sapienti restabit quod inueniat, & quo animus eius excurrat. Malus malo nocet: facit peiorem, iram, metum incitando, tristitiæ assentiendo, voluptates laudando: & tunc maxime laborant mali, vbi plurium vitia miscuere, & in vnum collata nequitia est: ergo ex contrario, bonus bono proderit. Quomodo inquis? Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuæ tranquillitatis crescet vtriusque lætitia. Præterea, quarumdam illi rerum noticiam tradet. non enim omnia sapiens scit: etiamsi sciret, breuiores vias rerum aliquis excogitare possit, & has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantum suis viribus, sed ipsius quem adiuuat. Potest quidem ille etiam relictus sibi, explicare partes suas. Vtetur propria velocitate: sed nihilominus adiuuat etiam, qui currentem hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed sibiipsi. Obiicies. Detrahe illi vim propriam, & ille nihil agit. Isto modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. [1] Nam ipse ille qui est, esse debet ita aptatus lingua palatoque ad huiusmodi gustum, vt ille tali sapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet vtrumque talem esse, vt & ille prodesse possit, & huic profecturo idonea materia sit. In summum, inquit, producto calorem calefieri superuacuum est: & in summum producto bonum superuacuum est, quod prosit. Numquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quærit? Numquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. satis enim vitæ instructus, satis armatus est. Qui in summo est calore, ei non opus est adiecto, vt summum teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Ad hæc respondeo. Primum multum interest inter ista, quæ comparas. Calor enim vnus est: prodesse varium est. Deinde calor non adiuuatur adiectione caloris, vt caleat: sapiens non potest in habitu suæ mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cum quibus virtutes suas communicet. Adiice nunc, quod omnibus inter se virtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui [2] virtutes alicuius pares suis amat, amandasque inuicem præstat. Similia delectant: vtique vbi honesta sunt, & probare ac probari sciunt. Etiamnum. Sapientis animum perite mouere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem mouere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo ad rationem mouendam ratione opus est: sic vt moueatur ratio perfecta, opus est ratione perfecta.

Prodesse dicuntur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in vsus vitæ cara aut necessaria: in his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animum secundum naturam mouere virtute sua, aut eius qui mouebitur. Hoc non sine ipsius quoque qui proderit, bono fiet. necesse est enim, alienam virtutem exercendo, exerceat & suam. Sed vt remoueas ista, quæ aut summa bona sunt, aut [3] summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia natura bonum omne carum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est, ex hac quæstione, argumenti caussa, in alteram transeam. Quæritur enim, an deliberaturus sit sapiens: an in consilium aliquem aduocaturus: quod facere illi necessariũ est, cum ad hæc ciuilia & domestica venitur, & (vt ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo aduocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti: suadebit enim: sed in illis quoque magnis ac diuinis, vt diximus, communiter honesta tractando: & animos cogitationesque miscendo, vtilis erit. Præterea secundum naturam est & amicos complecti, & amicorum actu, vt suo proprioque lætari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quæ in exercendo se, vsu valet. Virtus autem suadet præsentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, & intendere animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem sibi assumpserit. Quærit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuuerit. Aiunt homines plus in alieno negotio videre, quàm in suo: hoc illis euenit, quos amor sui excæcat, quibusque dispectum vtilitatis timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus quædam sunt, quæ etiam sapientes in alio, quàm in se, diligentius vident. Præterea illud quod dulcissimum honestissimumque est, idem velle atque idem nolle, sapiens sapienti præstabit. Egregium opus pari iugo ducet. Persolui quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiæ voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quàm acumen exercere. Toties enim illo reuertor: Quid ista me res iuuat? fortiorem faciet, iustiorem, temperatiorem? Nõdum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiam inutilem? magna promisisti: exigua video. Dicebas intrepidum fore, etiamsi circa me gladij micarent, etiamsi mucro tangeret iugulum: dicebas securum fore, etiamsi circa me flagrarent incendia, etiamsi subitus turbo toto nauem meam mari raperet. [4] Hæc mihi præsta tu, vt voluptatem, vt gloriam contemnam: postea docebis implicita soluere, ambigua distinguere, obscura perspicere: nunc doce, quod necesse est.

I. LIPSIVS.

1. NAm ipse ille qui est.] *Valet, qui edit.*

2. Virtutes alicuius pares suis.] *Nam Stoicum dogma erat, & Virtutes inter se pares, & omnes item Sapientes: neminem alterum excellere. Vide Manud.* II. *Differt.* XIX.

3. Summorum efficientia.] *Nota de Bonis* Efficientibus: *quæ explico Manud.* II. *Diss.* XXII.

4. Hæc mihi præsta tu, vt volupt.] *Putarem*: Hæc mihi præsta: tum vt vol.

MVRETVS.

AN sapiens.] *Prodesse dicitur, qui bene alicui facit. Videtur igitur nemo prodesse posse ei qui bona, in se habet omnia. Talis autem est sapiens. Sapienti ergo non magis prodesse quisquam potest, quam ignem calefacere. Et Stoici tamen Sapientem alium alij prodesse dicebant. Hunc igitur nodum, à Lucilio rogatus, hac epistola soluit & expedit Seneca.*

Obiicies.] *Alij*, Hoc scias. *Loquere omnibus puto, vtra verior scriptura sit: vt & paulo infra hunc locum, melius legatur.* Vno modo, *an, vt nos*, Isto modo.

Nam ille ipse qui est.] *qui melle vescitur, qui mel comest. Alij, detracto verbo* est, *mancam & mutilam sententiam reddiderant. Id autem quod sequitur, plane peruerterant, cum legerent*, vt ille tali sapore non capiatur, sed offendatur. *Cum legendum sit, vt nos emendauimus*, capiatur, non offendatur. *Sed discedo à consuetudine mea. Non enim is sum qui velim agitandis aut reprehendendis aliis crescere. Itaque talia, quamlibet multa, sciens omitto.*

Ad hæc respondeo.] *Hæc verba locum mutauerant, seque altius, quàm par erat, sustulerant. Nos ea in suum locum reposuimus.*

PINCIANVS.

PRæter hæc aliquis cogitationes suas exprimet.] Aliquas, *non* aliquis, *omnis habet vetus lectio.*

Vno modo dicas licet non esse in melle dulcedinem.] *Legendum reor*, isto modo dicas licet, *&c.*

Quibus morbi vitio vel amarum esse videatur.] *Scribe*, quibus morbi vitio mel amarum esse videatur, *ex omni vetere lectione.*

Et huic profuturo idonea materia sit.] Profecturo, *non* profuturo, *eadem.*

In summum, inquit, producto calorem.] Perducto, *non* producto, *eadem, eadem emenda paulo post.*

Vti amplius arma desiderat?] Armis *lege, non* arma, *ex eadem.*

Itaque prodest qui virtutes alicuius partes sui amat.] *Scribendum puto cõtra omnia exemplaria,* pares suis, *non* partes sui.

Etiam nunc sapientis animum perite mouere nemo alius potest, nisi sapiens:] *Scribe*, Etiam nunc sapientis animum perite mouere nemo alius potest, quàm sapiens: sicut hominem mouere rationaliter non potest, nisi homo, *ex omnibus scriptis codicibus.*

An deliberaturus sit sapiens, an in consilium aliquem aduocaturus.] *Castigatiorem existimamus lectionem,* An deliberaturus sapiens sit, aliquem in consilium aduocaturus.

Et animo cogitationes miscendo.] *Scribe,* & animos cogitationes quæ miscendo, *ex vetere lectione.*

Quæ in exercendo sensu valet.] *Exemplar Scholasticum,* quæ in exercendo se visu valet.

Aiunt homines plus in alieno negocio videre. Vitio hoc illis euenit.] *Lege,* aiunt homines plus in alieno negotio videre quam in suo. Hoc illis euenit. *ex emaculatioribus codicibus.*

Etiamsi contra me gladij micarent.] Circa *legendum, non* contra, *ex omni scripta lectione. vt mox statim,* Etiamsi circa me flagrarent incendia.

Etiamsi subitus turbo totam nauem meam mari raperet.] *Exemplar Franciscanum* toto *legit, non* totam *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

Hanc mihi præstaturum voluptatem, vt gloriam contemnam:] *Sic prior editio. Puto legendum,* Hanc mihi præsta tu, vt voluptatem, vt gloriam contemnam.

GRVTERVS ET IVRETVS.

QVomodo gubernatori, quomodo aduocato & litis ordinatori.] *Ad perfectam huius loci explanationem vtiliter consules Cuiacium lib. 18. cap. 23. Obseruat.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

GENIOS singulis datos: quos fauentes habet, qui Bonam mentem habet. Vota nostra & iudicia improba esse, res non ex vero æstimantium. Vana optari, vana timeri. Remedium vtrisque à Philosophia: quo nos vocat, spretis supernacuis. Luxum denique producit, & castigat, Attali egregia oratione.

EPIST. CX.

EX Nomentano meo te saluto, & iubeo te habere mentem bonam,[1] hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos & fauentes, quisquis[2] sibi se propitiauit. Sepone in præsentia, quæ quibusdam placent:[3] Vnicuique nostrum pædagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notæ, ex eorum numero quos Ouidius ait, *de plebe deos.* Ita tamen hoc seponas volo, vt memineris maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim[4] & Genium & Iunonem dederunt. Postea videbimus, an tantum diis vacet, vt priuatorum negotia procurent: interim illud scito,[5] siue assignati sumus,[6] siue neglecti, & fortunæ dati, nulli te posse imprecari quidquam grauius, quam si imprecatus fueris, vt se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum pœna putaueris, optes, vt infestos deos habeat: habet, inquam, etiamsi videtur eorum cura & fauore produci. Adhibe diligentiam tuam, & intuere, quid sint res nostræ, non quid vocentur: & scies plura mala[7] contingere nobis, quàm accidere. Quoties enim felicitatis caussa, & initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in præceps, & aliquem iam eminentem alleuauit etiamnum, tanquam ibi adhuc staret, vnde tuto caderet? sed ipsum illud cadere non habet in se mali quidquam, si exitum spectes, vltra quem natura neminem deiicit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, & illud vnde[8] felix eiicitur, & illud vnde[9] infelix emittitur. Nos vtraque extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana[10] conditione metire: simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum adstringo? non est quod quidquam timendum putes. Vana sunt ista quæ nos mouent, quæ attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere: iam apparebit quàm breuia, quàm incerta, quàm tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est:

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti: non timemus in luce. omnia nobis fecimus tenebras: nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, vt longius reuocandi simus: & cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perseueramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum diuinorumque notitiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit: si eadem quamuis sciat, retractauerit, & ad se sæpe retulerit: si quæsierit quæ sint bona, quæ sint mala, quibus hoc sit falso nomen adscriptum: si quæsierit de honestis, de turpibus, de prouidentia. Nec intra hæc humani ingenij sagacitas sistitur. prospicere & [11] vltra mundũ libet quo [12] feratur, [13] vnde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, vt auaritiæ seruiret, vt relicto mundo terminisque eius & dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, & quæreret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. Quidquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non expectauit inquisitionem nostram: vltro dedit: nocitura altissime pressit. Nihil nisi de nobis queri possumus. ea quibus periremus, nolente rerum natura & abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famæ, ceteris æque vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor vt facias? nihil noui: nec enim nouis malis remedia quæruntur: sed hoc primum, vt tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi vbique occurrent: superuacua & semper, & toto animo [14] quærenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam supellectilem: quæ est enim virtus, superuacua contemnere? tunc te admirare, cum contempseris necessaria. Non magnam rem facis, quod viuere sine regio apparatu potes: quod non desideras [15] milliarios apros, nec [16] linguas phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ iam tota animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris, herbas, vbi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tamquam recepta seruantem. sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quidquid acceperit? Delectant te disposita, quæ terra marique capiuntur, alia eo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam: alia, si diu pasta & coacta pinguescere, fluunt, ac vix saginam continent suam. Delectat te nidor horum, arte quæsitus. At mehercule ista sollicite scrutata, varieque condita, cum subierint ventrem, vna atque eadem fœditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum specta. Attalum memini cum magna admiratione omnium hæc dicere: Diu mihi, inquit, imposuere diuitiæ. stupebam, vbi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat: existimabam similia esse quæ laterent, his quæ ostenderentur. Sed [17] in quodam apparatu vidi totas opes vrbis, cælatas ex auro & argento, & his quæ pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores, & vestes vltra non tantum nostrum, sed vltra finem hostium aduectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc fœminarũ, & alia quæ res suas recognoscens summi imperij fortuna protulerat. Quid hoc est, inquã, aliud quam irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi vult ista pecuniæ pompa? ad discendam auaritiam conuenimus. At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quam attuleram. Contempsi diuitias, non quia superuacuæ, sed quia pusillæ sunt. Vidistine, quam intra paucas horas ille ordo, quamuis lentus dispositusque, transierit? hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Accessit illud quoque. tam superuacuæ mihi visæ sunt habentibus, quam fuerant spectantibus. Hoc itaque ipsi mihi dico, quoties tale aliquid præstrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, [18] cohors culta seruorum, [19] lectica formosis imposita calonibus: Quid miraris? quid stupes? pompa est. Ostenduntur istæ res, non possidentur: & dum placent, transeunt. Ad veras potius te conuerte diuitias: disce paruo esse contentus: & illam vocem magnus atque animosus exclama: [20] *Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi de felicitate controuersiam faciamus.* Faciamus, oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro & argento reponere: ęque turpe est in aqua & polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quæris, quod sit remedium inopiæ? [21] famem fames finit. Alioqui quid inte-

reſt, magna ſint, an exigua, quæ ſeruire te cogunt? quid refert quantum ſit, quod tibi poſſit negare fortuna? Hæc ipſa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit: liber eſt autem, non in quem parum licet fortunæ, ſed in quem nihil. Ita eſt: nihil deſideres oportet, ſi vis Iouem prouocare, nihil deſiderantem. Hæc nobis Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quæ ſi voles frequenter cogitare, id ages, vt ſis felix, non vt videaris: & vt tibi videaris, non aliis.

I. LIPSIVS.

1. HOc eſt, propitios deos.] *Imo bonum & beatum non aliud eſt, quam* εὐδαίμων *Græcis, id eſt* εὖ τὸν δαίμονα ἔχειν, bonum Deum Geniumque habens. *in Manuduct.* II. *Diſſert.* XIX.

2. Sibi ſe propitiauit.] *Quod bonum fecit, qui in tranquillo & pacato ſemper eſt, non ſibi non aliis infeſtus. Vtrumque iſtud, mali.*

3. Vnicuique noſtrum pædagogum.] *Viæ & vitæ huius ducem. Ita in tabula Cebetis* Senex ſuperne ſtat, chartam manu tenens vna, & altera neſcio quid monſtrans: atque is eſt Genius. Mandat autem in vitam ingredientibus, quid faciendum ſit, & cui vix ſe committere debeant, ſi velint eſſe ſalui. *Ecce Pædagogum. & plura ego ex profeſſo Phyſiol.* I *Diſſert.* XIX.

4. Et Genium & Iunonem.] *Hoc ita accipe, non vt ſinguli vtrumque habuerint, ſed vt alterum: & clarius eſſet,* aut Genium, aut Iunonem. *Nam viris Genij attribuebantur feminis Iunones. Itaque mulieres Iunonem inuocabant, aut adiurabant. vt illa apud Petronium*: Iunonem meam iratam habeam. *In Tibullo, amator ad ſuam*: Hæc per ſancta tuæ Iunonis numina iuro. *In Satyrico*: Et per Iunonem conam iurante miniſtro: *ſcilicet illo molli & pathico, qui fœminam ſe ferret & exhiberet.*

5. Siue aſſignati ſumus.] *Suo quiſque Deo. ſicut* Aſſignare ſeruum aut libertum,] *in Iuris libris.*

6. Siue neglecti.] *Vt nemo curam noſtri gerat, Prouidentia non ſit.*

7. Contingere nobis.] *Ex voto & optato.*

8. Felix eiicitur.] *Inuitus & reluctans abit.*

9. Infelix emittitur.] *A miſeriis liberandus.*

10. Conditione metire.] *Si licebit, ſi longum erit, ſi eueniet. Nihil tibi promitte in alterutra ſorte.*

11. Vltra mundum libet.] *Vbi Vacuum eſt.*

12 Quo feratur.] *Illo ipſo Vacuo, in quo voluitur. Niſi accipis,* quo *& ad quem finem feratur: nullum, quia in ſe redit.*

13. Vnde ſurrexerit.] *A quibus principiis.*

14. Quærenda ſunt.] *Vt longe poſita, nec oblata.*

15. Miliarios apros.] *Saginatos, grandes, mille librarum. In Poliorceticis de hoc luxu affatim dixi.*

16. Linguas phœnicopterorum.] *Apicio iudice eximij ſaporis. Vide Martialis epigramma* LXXI. *lib.* XIII. *Suetonium Vitellio, cap.* XIII.

17. In quodam apparatu.] *Circenſi, vt apparet ex ſequentibus: nam &* Ordinem, *&* Pompam *nominat.*

18. Cohors culta Seruorum.] *Ad multitudinem reſpicit. & bene item* cohors, *quia militari habitu erant. vt in epiſt.* XLVII.

19. Lectica formoſis.] *Nam & ſeruis lecticarios eligebant proceros, pulchros. Electorum meorum* I. *cap.* XIX.

20. Habeamus aquam.] *Sunt Epicuri verba apud Stobæum iſta:* Ἐπίκουρος ὁ Γαργήττιος κέκραγε λέγων· ᾧ ὀλίγον οὐχ ἱκανόν, τούτῳ γε οὐδὲν ἱκανόν. ἔλεγε δὲ ἑτοίμως ἔχειν καὶ τῷ Διὶ ὑπὲρ εὐδαιμονίας ἀγωνίζεσθαι, μᾶζαν ἔχων καὶ ὕδωρ: Epicurus Gargettius exclamat dicens: Cui parum non ſufficit, ei nihil ſufficit. Additque, Paratum ſe cum Ioue de felicitate certare, ſi polentam habeat & aquam. *Clemens Alexandrinus adſpexit libro* II. *Strom.* Ἐπίκουρος ἐν τῷ μὴ πεινῆν, μηδὲ διψῆν, μήτε ῥιγοῦν τὴν εὐδαιμονίαν τιθέμενος, τὴν ἰσόθεον ἐπιφωνήσας φωνὴν, ἀσεβῶς εἰπὼν, ἐν τούτοις κἂν Διὶ πατρὶ μαχεῖσθαι: Epicurus in non famendo, non ſitiendo, non frigendo felicitatem ponens, vocem illam Deo æqualem emiſit, impie dicens, In iſtis ſe vel cum Ioue certaturum. *Adde Aelianum Var. Hiſt.* IV. cap. XIII. *noſtrum Senecam epiſt.* XXV.

21. Famen fames finit.] *Nam mors ſuperuenit.*

MVRETVS.

VNicuique noſtrum pædagogum] *Extant & Menandri verſus qui eandem ſententiam continent: vnicuique noſtrum naſcenti genium dari totius vitæ ducem. Inde illud in comœdia:*

> Memini relinqui me deo irato meo.

Illos autem & natiuos & mortales eſſe putabant. Horatius:

> Scit genius, natale deus qui temperat aſtrum,
> Naturæ deus humanæ, mortalis in vnum
> Quodque caput.

Et genium & Iunonem] *Magis tamen genium viris, Iunonem mulieribus. Itaque apud Tibullum mulier amatorem alloquens:*

Perque tuos *inquit*, oculos, per geniumque rogo. *Ille contra*, Hæc per ſancta tuæ Iunonis numina iuro. *& turpis muliercula apud Petronium*: Iunonem meam iratam habeam, ſi me vnquam virginem fuiſſe memini.

Adſignati] *Verbum iuris, De adſignandis libertis.*

Miliarios apros.] *mille librarum.*

Linguas phœnicopterorum,] *Quarum præcipuum ſaporem eſſe gula & nequitia magiſter docuerat Apicius.*

PINCIANVS.

VT memineris maiores noſtros, qui crediderunt hos Stoicos fuiſſe] *Legendum puto non* hos, *ſed* hoc.
Quotiens enim calamitas felicitatis eſt cauſa & vitium fuit, quod calamitas vocabatur] *caſtigatior & breuior vetus lectio,* Quotiēs enim felicitatis cauſa & initium fuit quod calamitas vocabatur.
Eſt autem tanti diu nihil gaudere.] *Scribe inuerſis dictionibus,* Eſt autē tanti nihil diu gaudere, *ex eadem.*
Nec inter hæc humani ingenii ſagacitas ſiſtitur.] *Corrige,* Nec intra hæc humani, *&c. ex eadem.*
Quo feratur, vnde ſurrexerit,] *Eadem,* Quomodo feratur, vnde ſurrexerit.
Si contempſeris etiam ſordidum panem : *Corrige,* Si non contempſeris etiam ſordidum panem, *ex exemplari Pinciano.*
In quem ſi precioſa congerimus,] *Scribe,* in quem ſic precioſa congerimus, *ex vetere lectione.*
Alia ergo gratiora ſi recentiora perferuntur ad menſam :] Eo *legendum, non* ergo, *ex eadem.*
Alia, ſi diu paſta & coacta pingueſcere,] *Verbum ſi eradendum, ex omnibus ſcriptis codicibus. In quorum vno* dure paſta *habetur pro* diu paſta : *vt forte legendum ſit,* diu repaſta.
Delectat te nitor horum,] Nidor *lege, non* nitor, *ex eiſdem.*
Hinc puerorum proſpicuos cultu atque forma greges,] perſpicuos *lege, non* proſpicuos, *ex eiſdem.*
Hæc nobis Attalus dixit natura dixit omnibus.] *Scribe,* Hæc nobis Attalus dixit. Natura omnibus dixit. *ex exemplari Facundi & Primitiui. Ex cuius fide lege paulo ante per commutationem verborum,* in alienum cadit arbitrium.

OPSOPOEVS.

L*Ipſius de calonibus lecticariis cap. 19. Electorum. 1.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

ET Genium & Iunonem dederunt] *Sciendum hanc Stoicorum opinionem eſſe vnam ex iis, quæ omnium fere aſſenſu receptæ poſtea fuerunt, præſertimque poetarum, vnde legimus apud Horatium:*

Scit Genius natale comes qui temperat aſtrum,
Naturæ Deus humanæ, mortalis in vnum-Quodque caput.

Fortaſſe autem ea quæ Socrates de ſuo dæmonio dicere ſolitus erat, huic opinioni originem dederunt. hæc Stephanus prod. lib. 1. cap. 3.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

CAVILLOS, vanam & humilem philoſophiam eſſe : veram illam de moribus, firmam, altam. Huc eundum.

EPIST. CXI.

QVid vocentur Latine ſophiſmata, quæſiſti à me. Multi tentauerunt illis nomen imponere, nullum hæſit: videlicet quia res ipſa non recipiebatur à nobis, nec in vſu erat, nomini quoque repugnatum eſt. Aptiſſimum tamen videtur mihi, quo Cicero vſus eſt : [1] Cauillationes vocat. quibus quiſquis ſe tradidit, quæſtiunculas quidem vafras nectit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philoſophiam in remedium ſuum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexuperabilis, & maior adeunti. Quod in magnis euenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus; cum acceſſeris, tunc manifeſtum fit, quam in arduo ſumma ſint : talis eſt, mi Lucili, verus & rebus, non artificiis, philoſophus. In edito ſtat admirabilis, celſus, magnitudinis veræ. Non exſurgit in plantas, nec ſummis ambulat digitis, eorum more qui mendacio ſtaturam adiuuant, longioreſque quam ſunt, videri volunt : contentus eſt magnitudine ſua. Quid ni contentus ſit eouſque creuiſſe, quo manum fortuna non porrigit? ergo & ſupra humana eſt. Par ſibi in omni ſtatu rerum, ſiue ſecundo curſu vita procedit, ſiue fluctuatur per aduerſa ac difficilia. Hanc conſtantiam cauillationes iſtæ, de quibus paullo ante loquebar, præſtare non poſſunt. Ludit iſtis animus, non proficit: & philoſophiam à faſtigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando iſta agere, ſed tunc cum voles nihil agere. Hoc tamen habent in ſe peſſimum, dulcedinem quandam ſui faciunt, & animum ſpecie ſubtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cum tanta rerum moles vacet, cum vix tota vita ſufficiat, vt hoc vnum diſcas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. ſecundum opus eſt. Nam nemo illam bene rexit, niſi qui contempſerat.

I. LIPSIVS.

1. CAuillationes vocat.] *Vox quidem in Cicerone, sed vix pro isto sensu: magis pro dicteriis, & argutiis. Extest in aliis libris, qui fuerunt.*

MVRETVS.

CAuillationes vocat:] *In aliquo videlicet libro eorum qui desiderantur. nam in iis qui extant, nusquam ita cauillationis nomẽ accipi puto. Ita eo vsus est Callistratus in l. ea est natura, D. de diuersis regulis iuris antiqu.*

PINCIANVS.

QVibus quisque se tradidit quæstiunculas quidem vafras.] *Vetus lectio*, quibus quisquis se tradidit, quæstiunculas quidem varias nectit. *Placet tamen magis, vt* vafras, *legatur, quam* varias.

Nec in summis ambulat digitis,] *Præpositio* in *superuacanea est, ex eadem.*

Siue fluctuatur & per aduersa & difficilia] *Superfluit connexio* &, *ex eadem.*

Et animum specie subtilitatis inductum tentant, morantur.] *Corrige, &* animum specie subtilitatis inductum tenent ac remorantur, *ex eadem.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DESPERAT de amico reformando, vetere annorum & vitiorum.

EPIST. CXII.

CVpio mehercule amicum tuum formari, vt desideras, & institui: sed valde durus capitur, imo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina tractus. Volo tibi [1] ex nostro artificio exemplum referre. Non quælibet insitionem vitis patitur. si vetus & exesa est, si infirma gracilisque: aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatẽ eius naturamque transibit. Itaque solemus supra terram præcidere: vt, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires. indulsit vitiis: simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. non dico illum mentiri tibi: putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria: cito tamen cum illa redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negauerim. quis enim non offenditur? homines vitam suam & amant simul, & oderunt. Tunc itaque de illo feremus sententiam, cum fidem nobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriam. nunc illis male conuenit.

I. LIPSIVS.

1. EX nostro artificio.] *Nam ipse cultor horti, & vinearum eximie. Supra epist.* CIV.

PINCIANVS.

CIto tamen redibit in gratiam,] *Scribe*, cito tamen cum illa redibit in gratiam, *ex codicibus fincerioribus.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

QVESTIO, An Virtutes sint Animalia? Stoice asserit esse: itemque Vitia, & Affectus. Post ridendam nobis hodie disputatiunculam, à talibus auocat, ad vtilia vitæ vocat.

EPIST. CXIII.

DEsideras tibi scribi à me, quid sentiam de hac quæstione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteræque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili carissime, vt exercere ingeniũ inter irrita videamur, & disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, & quid nostris videatur, exponam Sed me in alia sentẽtia profiteor esse. Puto quædam esse, [1] quæ decent phæcasiatum palliatumque. Quæ sint ergo quæ antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse: cum ipse efficiat, vt simus animalia, & cum ab illo animalia nomẽ hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam [2] animus quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid: agi autem nihil sine impetu potest: si impetum habet, qui nulli est, nisi animali: animal est. Si animal est, inquit, virtus, [3] habet ipsam virtutem. Quid ni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus

per ſe. Ergo,inquit,& omnes artes animalia ſunt, & omnia quæ cogitamus, quæque mẽte complectimur. Sequitur, vt multa animaliũ millia habitent in his anguſtiis pectoris,& ſinguli multa ſimus animalia,aut multa habeamus animalia. Quæris,quid aduerſus iſta reſpondeatur? Vnaquæque res ex iſtis animal erit,multa animalia non erũt. Quare? dicam,ſi mihi accomodaueris ſubtilitatẽ & intentionem tuã. Singula animalia ſingulas debent habere ſubſtantias:iſta omnia vnum animum habent. Itaque ſingula eſſe poſſunt,multa eſſe non poſſunt. Ego & animal ſum & homo,non tamen duos eſſe dices. Quare? quia ſeparati eſſe debent. Ita dico,alter ab altero debet eſſe diductus,vt duo ſint.[4] Quidquid vnum multiplex eſt,ſub vnam cadit naturam:itaque vnum eſt. Et animus meus animal eſt,& ego animal ſum,duo tamen non ſumus. quare? quia animus mei pars eſt. Tũc aliquid per ſe numerabitur,cum per ſe ſtabit:vbi vero alterius membrum erit,non poterit videri aliud. Quare? dicam: quia quod aliud eſt, ſuum oportet eſſe,& proprium,& totum,& intra ſe abſolutum. Ego in alia eſſe me ſententia profeſſus ſum. Non enim tantum virtutes animalia erunt,ſi hoc recipitur:ſed oppoſita quoque illis vitia & affectus, tamquam ira timor, luctus, ſuſpicio. Vltra res iſta procedet, omnes ſententiæ,omnes cogitationes animalia erunt:quod nullo modo recipiendum eſt. Nõ enim quidquid ab homine fit,homo eſt. Iuſtitia quid eſt? inquit. Animus quodammodo ſe habẽs. Itaque ſi animus animal eſt,& iuſtitia. Minime. hæc enim habitus animi eſt,& quædam vis. Idem animus in varias figuras conuertitur,& non toties animal aliud eſt,quoties aliud facit:nec illud quod fit ab animo,animal eſt. Si iuſtitia animal eſt, ſi fortitudo,ſi ceteræ virtutes:vtrum deſinunt animalia eſſe ſubinde,ac rurſus incipiunt,an ſemper ſunt? Deſinere virtutes non poſſunt:ergo multa animalia,imo innumerabilia in hoc animo verſantur. Non ſunt,inquit,multa:quia ex vno religata sũt, & partes vnius ac membra ſunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis eſt Hydrę,multa habẽtis capita,quorum vnumquodque per ſe pugnet,per ſe noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal eſt,ſed animalis caput: ceterũ ipſa vnũ animal eſt. Nemo in Chimæra leonem eſſe animal dixit, aut draconem: hæ partes erant eius: partes non ſunt animalia. Quid eſt, quo colligas iuſtitiam animal eſſe? Agit, inquit, aliquid, & prodeſt: quod autem agit aliquid, & prodeſt, impetum habet: quod autem impetum habet, animal eſt. Verum eſt, ſi ſuum impetum habet: ſuum autem non habet, ſed animi. Omne animal donec moriatur, id eſt quod cœpit:homo donec moriatur,homo eſt: equus item, & canis: tranſire enim in aliud non poſſunt. Iuſtitia, id eſt, animus quodammodo ſe habens, animal eſt. Credamus. Deinde animal eſt fortitudo, id eſt, animus quodammodo ſe habens. Quis animus? Ille qui modo iuſtitia erat; tenetur in priore animali: in aliud animal ei tranſire non licet. In eo illi, in quo primum eſſe cœpit,perſeuerandum eſt. Præterea vnus animus duorum animalium eſſe non poteſt, multo minus plurium. Si iuſtitia, fortitudo, temperantia, ceteræque virtutes animalia ſunt: quomodo vnum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non ſunt animalia. Non poteſt vnum corpus plurium animalium eſſe: hoc & ipſi fatentur. Iuſtitiæ quod eſt corpus? animus. Fortitudinis quod eſt corpus? idem animus. Atqui vnum corpus eſſe duorum animalium non poteſt. Sed idem animus, inquit, iuſtitiæ habitum induit, & fortitudinis, & temperantiæ. Hoc fieri poſſet, ſi quo tempore iuſtitia eſſet, fortitudo non eſſet: quo tempore fortitudo eſſet, temperantia non eſſet. Nunc vero omnes virtutes ſimul ſunt. Ita quomodo erunt ſingula animalia, cum vnus animus ſit, qui plus quam vnum animal non poteſt facere? Denique nullum animal pars eſt alterius animalis: iuſtitia autem pars eſt animi: non eſt ergo animal. Videor mihi in re confeſſa perdere operam. Magis enim indignandum de iſto, quam diſputandum eſt. Nullum animal alterius pars eſt. Circumſpice omnium corpora: nulli non & color proprius eſt, & figura ſua, & magnitudo.[5] Inter cetera, propter quæ mirabile diuini artificis ingenium eſt, hoc quoque exiſtimo, quod in tanta copia rerum numquam in idem incidit:etiam quæ ſimilia videntur,cum contuleris,diuerſa ſunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non ſua proprietate ſignatum. tot animalia:[6] nulli ſimilitudo cum altero conuenit. Vtique aliquid intereſt. Exegit à ſe, vt quæ alia erant, & diſſimilia eſſent, & imparia. Virtutes, vt dicitis, omnes pares ſunt: ergo non ſunt animalia. Nullum non animal per ſe aliquid agit. Virtus autem per ſe nihil agit, ſed cum homine. Omnia animalia aut rationalia ſunt, vt homines, vt dij; aut irrationalia, vt pecora. Virtutes vtique rationales ſunt: atqui nec homines ſunt, nec dij: ergo non ſunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, niſi primum ſpecie alicuius rei irritatum eſt, deinde impetum cepit, deinde

assentio confirmauit hunc impetum. Quid sit assentio, dicam. Oportet me ambulare. tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, & approbaui hanc opinionem meam. oportet me sedere: tunc demum sedeo. hæc assensio in virtute non est. Puta enim prudentiam animal esse: quomodo assentietur: Oportet me ambulare? [7] hoc natura non recipit: prudentia enim ei cuius est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet: quod assentionem non habet, rationale animal non est. Virtus si animal est rationale est: rationale autem non est, ergo nec animal. Si virtus animal est: virtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem seruare, bonum est: & sententiam prudenter in senatu dicere, bonum est: & iuste decernere, bonum est. Ergo & patrem seruare, animal est: & prudenter dicere, animal est. eousque res excedet, vt risum tenere non possis. Prudenter tacere: & cænare bene, bonum est: ita & tacere & cænare, animal est. Ego mehercule titillare non desinam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere. Iustitia & fortitudo si animalia sunt, certe terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit: ergo iustitia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an feræ? Si[8] rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quæram, an & auaritia, & luxuria, & dementia æquè rotundæ sint? sunt enim & ipsæ animalia. Si has quoque corrotundauerint: etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne? confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex præscripto loqui, sed meæ sententiæ esse: inter Cleanthem, & discipulum eius Chrysippum, non conuenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritum esse à principali vsque in pedes permissum: Chrysippus, [9] ipsum principale. [10] Quid est ergo cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poëta est & orator, & tamen vnus: sic virtutes istæ animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & iustus, & prudens, & fortis, ad singulas virtutes quodammodo se habens. Sublata est quæstio: conuenit nobis. Nam & ego interim fateor, animum animal esse: postea visurus, quam de ista re sententiam feram. Actiones eius, animalia esse nego. Alioquin & [11] omnia verba erunt animalia, & omnes versus. Nam si sermo prudens, bonum est: bonum autem omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens versus, bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque,

Arma virumque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. [12] Textorium, inquis, totum mehercule istud est, quod cummaxime agitur. dissilio risu, cũ mihi propono solœcismum animal esse, & barbarismum, & syllogismum, & aptas illis facies, tãquam pictor, assigno. Hæc disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa. Non possum hoc loco dicere [13] illud Cæcilianum: *O tristes ineptias!* ridiculæ sunt. Quin itaque potius aliquid vtile nobis ac salutare tractamus, & quærimus quomodo ad virtutes venire possimus, quæ nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullum animal felix esse sine fortitudine. nisi cõtra fortuita conualuit, & omnes casus antequam exciperet, meditãdo prædomuit. Quid est fortitudo? munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat. Vtitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonij nostri sententiam referre volo: *Non est quod vmquam fortunæ armis putes esse te tutum: tuis pugna contra ipsam. fortuita non armant.* Itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quidquid gẽtium vsque in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque: sed ipse modo [14] occiso amico, [15] modo amisso, iacebat in tenebris, alias scelus, alias desiderium suum mærẽs, victor tot regum atque populorum, iræ tristitięque succubuit. Id enim egerat, vt omnia potius haberet in potestate, quam affectus. O quam magnis homines erroribus tenẽtur, qui ius dominandi trans maria cupiunt mittere: felicissimosque se iudicant, si multas per milites prouincias obtinent, & nouas veteribus adiũgunt, ignari quod sit illud [16] ingens paratumque regnum: Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quam sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat. Me iustum esse gratis oportet. Parum est. adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam

virtutem

virtutem vltro etiam impendere iuuet: vt tota cogitatio à priuatis commodis quam longiſſime auerſa ſit. Non eſt quod ſpectes, quod ſit iuſtæ rei præmium maius, quam iuſtum eſſe. Illud adhuc tibi affige, quod paullo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quam multi æquitatem tuam nouerint. qui virtutem ſuam publicari vult, non virtuti laborat, ſed gloriæ. Non vis eſſe iuſtus ſine gloria? at mehercules ſæpe iuſtus eſſe debebis cum infamia. Et tunc, ſi ſapis, mala opinio bene parta delectat.

I. LIPSIVS.

1. QVæ decent phæcaſiatum.] *Id eſt Græcum cuiuſgentis, Phæcaſia, & Pallium; vt Romanorum, Calcei & Toga. Vide De Benefic.* VII. *cap.* XXI. *Alij hic deeſſe ſuſpicantur, non mihi viſum. Continuo ſententiam: Ego aliud ſentio, nec Græcis illis Stoicis aſſentio. quare? decere quædam illis, homines conceſſu omnium argutos & ſcholaſticos; quæ nos minime, Romanos & graues, & ſerio philoſophos.*

2. Animus Quodammodo ſe habens] *Stoicorum hoc crebrum, in compendio ſic tangere potius, quam ponere. Vt: Quid eſt* Animus? Spiritus quodammodo ſe habens: *& plura, quæ occurrent. Quia ſcilicet locus hic non eſt definiendi, & tantum exempli gratia tale ponitur.*

3. Habet ipſam virtutem.] *Neſcio an*, ipſa virtute. *Id eſt, Si virtus animal, per virtutem eſt animal. Quod fatetur, & reſpondet. Ita ſtatim legas* habet ſeipſa.

4. Quidquid vnum multiplex.] *Alij*, in vnum: *vnde haud male*, in vno.

5. Inter cetera, propterque.] *Pulcherrima nota. & certe mira diuini artificis vis & ingenium, qui tot varia & ipſa paria diſparia fecit. Inter tot millies mille nos homines, qui duo vultu vndique adſimilant? tale in aliis, mirandum ſtupendum, diuinum.*

6. Nulli ſimilitudo.] *Omnes ferè ſcripti*, nullius magnitudo. *Fuerit*: nullius imagini, puro, cum altero conuenit.

7. Hoc natura non recipit.] *Priſci*, non præcipit. *Forte*: hoc natura non præcipit? *cum interrogatione, quæ aſſerendi vim habeat. Non enim hoc Prudentia iubet aut curat, ſed ipſa Natura ad id facta.*

8. Rotundam illis, qualem deo.] *Mundo, qui Stoicorum ſecundarius Deus.*

9. Ipſum principale.] *Nam in ea parte, vt Laertius ait, Stoicis* καὶ φαντασίαι καὶ ὁρμαὶ γίγνονται: & phantaſiæ, & appetitiones ſiue impetus, gignuntur. *Cum Cleanthe faciat, quod Seneca* Mouendi vim *inter partes miniſtras recenſet, epiſt.* XCII. *Hæc illuſtranda ex* III. *Phyſiolog. Diſſert.* XVII. *&* XVIII.

10. Quid eſt ergo cur.] *Alij diſtinguunt & legunt*: ipſum principale quod eſt ergo cur. *Si placet, tum malim*: ipſum principale quid eſſe.

11. Omnia verba.] *Quæ ſunt iis Corpora, ſicut ipſa Vox: ſed non Animalia.*

12. Textorium, inquis.] *Quod texas, retexas: implices, & ſoluas. It res in orbem. Vide an non diſtingendum:* Textorium, inquis, totum. Mehercule iſtud eſt. *Nam illa Lucilio tribuuntur obiectanti: Seneca reſpondet, & probat.*

13. Illud Cæcilianum.] *E comœdia veteri: etſi meus & alij libri*, illud Cæliani. *vt putes*, Cælianum, *fuiſſe, à noto illo oratore.*

14. Occiſo amico.] *Clyto.*

15. Modo amiſſo.] *Hephæſtione.*

16. Ingens paratumque regnum.] *Meus & plerique ſcripti*, ingens parqueris regnum. *Optime in quibuſdam*: parque diis regnum.

MVRETVS.

DEſideras] *Niſi certa & manifeſta veterum teſtimonia extarent, vix crederemus ſententiam, quæ hic à Seneca confutatur & irridetur, cuiquam excordi ac deliræ aniculæ in mentem venire potuiſſe. Quid enim abſurdius aut magis ridiculum cogitari poteſt, quam, non modo animum ipſum animal eſſe, quod ſi eſt, certe animum alium habet, quo fit vt ſit animal: atque ille rurſus animum alium: neque res vnquam exitum reperturа eſt: non eum tantum igitur, ſed & omnes virtutes, omnia vitia, omnes motus animorum, ipſas denique cogitationes noſtras eſſe animalia? Et hoc tamen ſeueri illi Stoicæ diſciplinæ principes, illi barbati magiſtri, illæ ſapientiæ columnæ pro vero ac ſerio tradiderunt. Neque vero hic ſubſtiterunt: ſed eo progreſſi ſunt amentiæ, vt & qualitatem, & magnitudinem, & figuram & omnia denique accidentia (quid ni enim vtamur verbo in ſcholis vſitato, cum melius non ſuppetat?) corpora eſſe contenderent. Et hi ſunt, qui ſe communes notiones in animis noſtris à natura impreſſas defendere, neque ab eis latum vnquam diſcedere profitebantur. Huius igitur opinionis ſtultitiam hac epiſtola exagitat Seneca: & poſtremo addit, tempus in talibus ineptiis conterendum non eſſe. Extat & commentariolus inter* τὰ σωζόμενα *Galeni, quo hæc ipſa opinio irridetur & refutatur. Eius inſcriptio eſt*: ὅτι αἱ ποιότητες ἀσώματοι.

O triſtes ineptias,] *Martialis*:
Turpe eſt difficiles habere nugas:
Et ſtultus labor eſt ineptiarum.

PINCIANVS.

VT exercere ingenium inter irrita videremur,] *Legendum eſſe* videamur, *non* videremur, *& ſenſus monſtrat, & exemplar ſcholaſticum. Item correctiorem ducerem lectionem* intra *quam* inter.

Sed me in alia ſententia profiteor] *Deeſt verbum* eſſe, *vt ſit* profiteor eſſe, *ex vetere lectione.*

Non tamen duos eſſe dices nos.] *Pronomen* nos *expungendum, ex exemplari Franciſ.*

Quare quia ſeparatim eſſe debent.] *In eodem dictio* Quare *non habetur*. Et ſeparati, *non* ſeparatim, *omnis agnoſcit antiqua lectio.*

Iustitia animal est, fortitudo. Sic cæteræ virtutes.] *Scribe*, Si iustitia animal est, fortitudo, *&c. ex eadem.*

Ac rursus incipiunt,] *Corrige*, vt rursus incipiant. *ex eadem.*

Agit inquit, aliquid & prodest. Impetum habet.] *Exemplar diuæ Mariæ, & item familiare*, Agit, inquit, aliquid, & prodest. Quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet.

Omne animal donec moriatur hoc est idem quod cœpit.] *Corrige*, Omne animal donec moriatur, id est quod cœpit, *ex vetere lectione*

Equus, canis, transire in aliud non potest] *Lege*, Equus equus, Canis canis. Transire in aliud non possunt. *Ex eadem.*

Ista quomodo erunt singula animalia, cum vnus animus sit,] *Scribe*, Itaque, *non* ista *ex vetere lectione. Exemplar diui Francisci*, Ita quomodo singulæ animalia erunt, *&c.*

Hoc quoque existimo & quod in tanta copia rerum] *Legendum reor*, Hoc quoque existimo esse, quod in tanta copia rerum.

Nulli similitudo cum altero conuenit.] *Corrige*, Nullius magnitudo cum altero conuenit, *ex vetere lectione.*

Aut irrationalia aut pecora. Virtutes quoq; rationales sunt.] *Legendum*, aut irrationalia, vt feræ, vt pecora. Virtutes vtique rationales sunt, atqui nec homines sunt, *&c. ex correctioribus codicibus. Sed quia non multo post negat virtutes rationales esse, crediderim legendum hic potius* sint *quam* sunt, *vt concedat aduersarijs quod ipse non sentit.*

Specie alicuius rei irritatum est:] *Exemplar Franciscanum magis præferre videtur* incitatum, *quam* irritatum.

Puta enim prudentiam esse.] *Scribendum arbitror*, Puta animal prudentiam esse.

Hoc natura non præcipit.] *Scribe* recipit, *non* præcipit, *ex melioribus codicibus.*

Prudenter tacere & cœnare bonum est. Ita & tacere & cœnare animal est.] *Castiga*, Prudenter tacere, bonum est. Cœnare bene, bonum est. Ita & tacere, & cœnare, animal est. *ex vetere lectione.*

Quæram, an & auaritia, & luxuria, & clementia] *Scribe* dementia, *non* clementia. *ex eadem.*

Sunt enim & ipsa animalia.] Ipsæ, *non* ipsa, *legito, ex eadem.*

Si has quoque rotundauerint,] *Eadem*, si has quoque corrotundauerint.

Ne putes autem primum ex nostris,] *Lege*, Ne putes autem me primum ex nostris, *ex eadem.*

Ergo cur non ipsius Chrysippi exemplo] *Muta verborum ordinem*, Cur ergo non ipsius, *ex eadem.*

Idem est animus & iustus & prudens, & fortis. At singulæ virtutes quodammodo se habent.] *Corrige*, Idem est animus: & animus iustus, & prudens, & fortis, ad singulas virtutes quodammodo se habens, *ex meo familiari codice.*

Et aptans illis facies tanquam pictor assigno.] Aptas, *non* aptans, *omnis vetus lectio.*

Non possunt hoc loco dicere] Possum *Lege, non* Possunt. *ex eadem.*

Tuis pugna contra ipsam fortunam, non armat itaque contra hostes, instructi contra illam inermes sunt.] *Hunc locum in omnibus exemplaribus corruptum deprehendi. Corrigendum hoc pacto censeo*: Tuis pugna. Contra ipsam fortunam non armant illa quæ contra hostes. Instructi contra illam inermes sunt.

Priuatis commodis quam longissime auersa sit.] *Deest præpositio* à, *vt sit*, à priuatis commodis quam long. aut sit, *ex domestico exemplari.*

Non est quod spectes, quod si iustæ rei præmium maius iniusto est,] *Castiga*, Non est quod exspectes, quod si iustæ rei præmium maius quam iustum esse, *ex eodem. Exemplar tamen Scholasticum* quam iustam esse *legit, non* quam iustum esse.

ERASMVS.

INgens paruumque regnum.] *Sic editio superior. In aliis erat*, par cœlis regnum. *quod ab erudituло quodam submissum apparet. In aliis*, parque regi regnum. *In aliis aliud.* ὑδὲν ὑγιές. *Tolerabilis erit lectio*, ingens paruumque regnum. Paruum, *quia vnum in vnum*: ingens, *quia difficile ac præclarum.*

Persuadeat sibi me in hanc pulcherrimam virtutem vltro etiam impendere iubentur.] *In aliis erat* iubet. Si me *vertas in* vt, *ac mox* vt *in* vt, *erit commoda lectio*: Adhuc illud persuadeat sibi, vt in hanc pulcherrimam virtutem vltro etiam impendere iuuet, vt tota cogitatio, *&c.*

OPSOPOEVS.

I*Dem lib. 4. ep. 17. restituit*, patriumque regnum.

GRVT. & IVRETVS.

QVod non possis rotundum dicere &c.] *videtur Seneca iocari in Stoicos suos, quibus mundus erat & animal & Deus, de quo Varro.* Quomodo potest, *inquit*, rotundus esse sine capite, sine præputio? *hæc enim duo intelligit in corpore humano Varro maxime rotunda & quasi tornata. Sed Platoni etiam mundus animal est & Deus: quem tamen propterea carere auribus & oculis & manibus & pedibus in Timæo scribit, quod nihil ei huiusmodi instrumentis opus sit, omnia sua complexu arcenti & continenti. vt huc potius respexisse Senecam & Varronem putem. hæc Gentilis lib. 2. Parerg.*

Argvmentvm I. Lipsi.

ELOQVENTIAM alius aliam eſſe, & placere: uti mores publici ſunt, ſeueri, ſoluti, fracti. Ab animo colorem illam ſumere: idque exemplo Mecænatis docet. Illum igitur curandum & formandum eſſe: à quo ſenſus & verba deinde recta. Obiter contra luxuriam.

EPIST. CXIV.

QVare quibuſdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quæris: & quomodo in quædam vitia inclinatio ingeniorum facta ſit, vt aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. quare alias ſenſus audaces, & fidem egreſſi placuerint, alias abruptæ ſententiæ, & ſuſpicioſæ, in quibus plus intelligendum eſt, quam audiendum: quare aliqua ætas fuerit, quæ tranſlationis iure vteretur inuerecunde. Hoc quod audire vulgo ſoles, quod apud Græcos in prouerbium ceſſit, [1] talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem vniuſcuiuſq; actio dicenti ſimilis eſt, ſic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si diſciplina ciuitatis laborauit, & ſe in delicias dedit, argumentũ eſt luxuriæ publicæ orationis laſciuia: ſi modo non in vno aut in altero fuit, ſed approbata eſt, & recepta. Non poteſt alius eſſe ingenio, alius animo color. Si ille ſanus eſt, ſi compoſitus, grauis, temperans, ingenium quoque ſiccum ac ſobrium eſt: illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, ſi animus languet, trahi membra, & pigre moueri pedes? ſi ille effæminatus eſt, in ipſo inceſſu apparere mollitiem? ſi ille acer eſt & velox, concitari gradũ? ſi furit, aut (quod furori ſimile eſt) iraſcitur, turbatũ eſſe corporis motũ, nec ire, ſed ferri? quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum eſt? ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mecænas vixerit, notius eſt, quam vt narrari nunc debeat: quomodo ambulauerit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia ſua latere noluerit. Quid ergo? non oratio eius æque ſoluta eſt, quam ipſe diſcinctus? non tam inſignita illius verba ſunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam vxor? Magni ingenij vir fuerat, ſi illud egiſſet via rectiore, ſi non vitaſſet intelligi, ſi non etiam in oratione diffflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrij hominis inuolutam, & errantem, & licentiæ plenam. [2] Mecænas in cultu ſuo. [3] *Quid turpius amne, ſiluiſque ripa comantibus? Vide vt alueum* [4] *lintribus arent, verſoque vado* [5] *remittant hortos. Quid ſi quis fœminæ* [6] *cirro criſpatæ, & labris* [7] *columbatur? Incipitque ſuſpirans,* [8] *vt ceruice laxa feratur.* [9] *nemo* [10] *tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, lagænaque tentant domos, & ſæpe mortem exigunt.* [11] *Genium feſto vix ſuo teſtem,* [12] *tenuis cerei fila & crepacem molam. focum mater aut vxor* [13] *inueſtiunt.* Non ſtatim hæc cum legeris, hoc tibi occurret, hunc eſſe qui [14] ſolutis tunicis in vrbe ſemper inceſſerit? Nam etiam cum abſentis partibus Cæſaris fungeretur, ſignũ à diſcincto petebatur. Hunc eſſe qui in tribunali, in roſtris, in omni publico cœtu ſic apparuerit, vt [15] pallio velaretur caput, excluſis vtrimque auribus, non aliter quam in Mimo [16] diuites fugitiui ſolent? Hunc eſſe cui, cũ maxime ciuilibus bellis ſtrepentibus, & ſolicita vrbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: ſpadones duo, magis tamen viri quam ipſe? Hũc eſſe, qui [17] vxorem millies duxit, cum vnam habuerit? Hæc verba tam improbe ſtructa, tam negligenter abiecta, tam contra conſuetudinem omnium poſita, oſtendunt mores quoque non minus nouos & prauos, & ſingulares fuiſſe. Maxima laus illi tribuitur manſuetudinis: pepercit gladio, ſanguine abſtinuit: nec vlla alia re, quid poſſet, quam licentia oſtendit. Hãc ipſam laudẽ ſuam corrupit, iſtis orationis portentoſiſſimæ deliciis. Apparet enim mollem fuiſſe, non mitem. Hoc iſtæ ambages compoſitionis, hoc verba tranſuerſa, hoc ſenſus magni quidem ſæpe, ſed eneruati dum exeunt, cuius manifeſtum facient, motum illi felicitate nimia caput: quod vitiũ hominis eſſe interdum, interdũ temporis ſolet: Vbi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporũ eſſe diligentior incipit; deinde ſupellectili laboratur; deinde in ipſas domos impenditur cura, vt in laxitatem ruris excurrant, vt parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, vt tecta varientur auro, vt lacunaribus pauimentorum reſpondeat nitor; deinde ad cænas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate, & ſoliti ordinis cõmutatione captatur. vt ea [18] quæ claudere cænã ſolent, prima ponantur; vt quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum aſſueuit animus faſtidire quæ ex more ſunt, & illi pro ſordidis ſolita

ſunt; etiam in oratione quod nouũ eſt,quærit: & modo antiqua verba atq; exoleta reuocat & profert:modo fingit,& ignota deflectit: modo id quod nuper increbuit, pro cultu habetur,audax tranſlatio,ac frequens. Sunt qui ſenſus præcidãt,& hinc gratiam ſperent,ſi ſententia pependerit,& audienti ſuſpicionem ſui fecerit: ſunt qui illos detineant, & porrigant: ſunt qui non vſque ad vitiũ accedant (neceſſe eſt enim hoc facere, aliquid grande tentanti) ſed qui ipſum vitium ament. Itaque vbicumque videris orationem corruptam placere,ibi mores quoq; à recto deſciuiſſe,non erit dubiũ. quomodo conuiuiorum luxuria,quomodo veſtium,ægræ ciuitatis indicia ſunt:ſic orationis licentia(ſi modo frequens eſt)oſtendit animos quoque, à quibus verba exeũt, procidiſſe. Mirari quidem non debes corrupta excipi,non tantum à [19] corona ſordidiore, ſed ab hac [20] turba quoque cultiore. Togis enim inter ſe iſti, non iudiciis diſtant. Hoc magis mirari potes,quod non tantum vitioſa,ſed & vitia laudantur. Nam illud ſemper factum eſt: nullum ſine venia placuit ingenium. Da mihi quemcumque vis magni nominis virum. dicam,quid illi ætas ſua ignouerit,quid in illo ſciens diſſimulauerit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quoſdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maxime famæ,& inter miranda propoſitos: quos ſi quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta ſunt,vt illas ſecum tractura ſint. Adiice nunc,quod oratio certam regulam non habet. Conſuetudo illam ciuitatis, quæ nunquam in eodem diu ſtetit, verſat. Multi ex alieno ſæculo petunt verba:duodecim tabulas loquuntur: Gracchus illis,& Craſſus,& Curio,nimis culti & recentes ſunt:ad Appium vſque,& ad Coruncanum redeunt. Quidam contra, dum nihil niſi tritum & vſitatum volunt, in ſordes incidunt. Vtrumq; diuerſo genere corruptũ eſt,tam mehercules,quam ſi vellent ſplendidis vti,ac ſonantibus,& poeticis, neceſſaria, & in vſu poſita vitare: tam hunc dicam peccare,quam illum. Alter ſe iuſto plus colit,alter ſe iuſto plus negligit:[21] ille & crura, [22] hic nec alas quidem vellit. Ad compoſitionem tranſeamus. quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam præfractam & aſperam probant; diſturbant de induſtria,ſi quid placidius effluxit;nolunt ſine ſalebra eſſe iuncturam;virilem putant & fortem,quæ aurem inæqualitate percutiat. quorumdam non eſt compoſitio: modulatio eſt:adeo blanditur,& molliter labitur. quid de illa loquar,in qua verba differuntur,& diu exſpectata vix ad clauſulas redduntur? quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis eſt,deuexa,& molliter deſinens,nec aliter quam ſolet, ad morem ſuum pedemque reſpondens? Non tantum in genere ſententiarum vitium eſt,ſi aut puſillæ ſunt & pueriles,aut improbæ,& plus auſæ quam pudore ſaluo licet:ſed ſi floridæ ſunt,& nimis dulces,ſi in vanum exeunt,& ſine effectu,nihil amplius quam ſonant. Hæc vitia vnus aliquis inducit, ſub quo tunc eloquentia eſt:ceteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Salluſtio vigẽte,amputatæ ſententiæ,& verba ante expectatũ cadentia,& obſcura breuitas,fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis,qui hiſtorias belli Punici ſcripſit, fuit Salluſtianus, & in illud genus nitens. Eſt apud Salluſtium: *Exercitum argento fecit:* id eſt, pecunia parauit. Hoc Arruntius amare cœpit: poſuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: *Fugam noſtris fecere.* Alio loco, *Hiero rex Syracuſanorum, bellum facit.* Et alio loco: *Quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere.* Guſtum tibi dare volui. Totus his contexitur liber. Quæ apud Salluſtium rara fuerunt,apud hunc crebra ſunt,& pæne continua,nec ſine cauſſa. ille enim in hæc incidebat:at hic illa quærebat. Vides autem quid ſequatur,vbi alicui vitium pro exemplo eſt. Dixit Salluſtius: [23] *Aquis hiemantibus.* Arruntius in primo libro belli Punici ait; *Repente hiemauit tempeſtas.* Et alio loco, cum dicere vellet frigidum annum fuiſſe, ait: *Totus hiemauit annus.* Et alio loco: *Inde ſexaginta onerarias,leues præter militem & neceſſarios nautarum, hiemante Aquilone miſit.* Non deſinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Salluſtius dicit: *Inter arma ciuilia æqui boni famas petit.* Arruntius non temperauit, quominus primo ſtatim libro poneret: *Ingentes eſſe famas de Regulo.* Hæc ergo & huiuſmodi vitia, quæ alicui impreſſit imitatio,non ſunt indicia luxuriæ,nec animi corrupti. Propria enim eſſe debent,& ex ipſo nata,ex quibus tu æſtimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio eſt: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod vides iſtos ſequi,qui [24] aut vellunt barbam, [25] aut interuellunt: qui labra preſſius tondent & abradunt, ſeruata & [26] ſubmiſſa cetera parte: qui [27] lacernas coloris improbi ſumunt, qui [28] perlucentem togam, qui nolunt facere quidquam, quod hominum oculis tranſire liceat. Irritant illos,& in ſe aduertunt: volunt vel reprehendi, dum conſpiciantur. Talis eſt oratio Mecænatis, omniumq; aliorum,qui non caſu errant, ſed ſcientes volenteſque. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubat, quam

mens ceſſit oneri, & inclinata [9] vel perdita eſt: ita iſta oratio (quid aliud quam ebrietas?) nulli moleſta eſt, niſi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo ſenſus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis eſt habitus, vultus, inceſſus. Illo ſano ac valente, oratio quoque robuſta, fortis, virilis eſt: ſi ille procubuit, & cetera ſequuntur ruinam.

——— *Rege incolumi, mens omnibus vna eſt.*

Amiſſo, rupere fidem.

Rex noſter eſt animus. hoc incolumi, cetera manent in officio, parent & obtemperāt: cum ille paullum vacillauit, [10] ſimul nutant. Cum vero ceſſit voluptati, artes quoque eius, actuſque marcent, & omnis ex languido fluxoque conatus eſt. quoniam hac ſimilitudine vſus ſum, perſeuerabo. Animus noſter modo rex eſt, modo tyrannus. rex, cum honeſta intuetur, ſalutem ſibi cōmiſſi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil ſordidum: vbi vero impotens, cupidus, delicatus eſt, tranſit in nomen deteſtabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, inſtantque: qui initio quidem gaudet, vt ſolet populus largitione nocitura fruſtra plenus; & quæ non poteſt haurire, contrectat. Cum vero magis ac magis vires morbus exedit, & in medullas neruoſque deſcendere deliciæ: conſpectu eorū, quibus ſe nimia auiditate inutilem reddidit, lætus, pro ſuis voluptatibus habet ſpectaculum, alienarum ſubminiſtrator libidinum, teſtiſque, quarum ſibi vſum ingerendo abſtulit. nec illi tam gratū eſt abundare iucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per gulam ventremq; tranſmittit: non cū omni exoletorum fœminarumq; turba conuolutatur: mæretque, quod magna pars ſuæ felicitatis excluſa corporis anguſtiis, ceſſat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor eſt, quod nemo noſtrū mortalem ſe cogitat? quod nemo imbecillum? imo quod nemo noſtrū vnum eſſe ſe cogitat? Adſpice culinas noſtras, & concurſantes inter tot ignes coquos noſtros: vnū videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Adſpice [11] veteraria noſtra, & plena multorum ſæculorum vindemiis horrea: vnum putas videri ventrem, cui tot conſulum regionumque vina conduntur? Adſpice quot locis vertatur terra, [12] quot millia colonorum arent, fodiant: vnum putas videri ventrem, cui & in Sicilia, & in Africa ſeritur? Sani erimus, & modica concupiſcemus, ſi vnuſquiſque ſe numeret: metiatur ſimul corpus, ſciatq; nec multū capere, nec diu poſſe. Nihil tamen æque tibi profuerit ad temperantiam omniū rerum, quam frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. Quidquid facies, reſpice ad mortem.

I. LIPSIVS.

1. TAlis hominibus oratio.] *Solenne dictum vetus*: τὸν λόγον εἴδωλον εἶναι τῶν ἔργων: Sermonem imaginem factorum eſſe. *Platonis* Οἷος ὁ λόγος τοιοῦτος ὁ τρόπος: Qualis oratio, talis vita.

2. Mecænas in cultu ſuo.] *Libri*, de cultu ſuo.

3. Quid turpius.] *Fecerat Muretus*, Quid purius, *ſenſum credo ſecutus, ſed aduerſis omnibus libris: qui præferūt quod vulgaui. Fortaſſe*, Mecænatis in cultu ſuo quid turpius? *tum verſus*:

Amne ſiluiſque ripa comantibus.

Sunt enim verſiculi fere (quod obſerues) vndecim ſillabarum.

4. Lintribus arent.] *Vt Virgilius*:

——— vaſtum maris æquor arandum eſt.

5. Remittant hortos.] *Scaliger ille eximius faciebat*, remigant hortos: *vt dicat quod Virgilius*, — viridesque ſecat placido æquore ſiluas.

Sed verſus vacillet: & legam ego, remiiciant hortos. *Videſne, inquit, vt arent alueum tenuem inter hortos, & remis ſublatis hortos ipſos verberent?*

6. Cirro criſpatæ.] *Cuius cirri penduli criſpentur, & annulati ſint à calamiſtro.*

7. Columbatur.] *Recte, & nota oſcula columbina: tamen in meo palam*, colubratur. *quod non abhorreat à Mecænatis ſermone, & ſcimus beſtias illas arcte iungi, & Plauti verbo, limari. Quin & duplex lingua eſt colubrorum, & idem Plautus alibi luſit.* Fac me proſerpentem beſtiam, duplicem linguam vt habeam.

8. Vt ceruice laxa feratur.] *Scaliger*, ferantur. *Sed hoc verbi nuſquam in ſcriptis, qui præferunt omnes*, ſanantur, *aut quidam* fanatur. *Quod poſtremum arripio, nouatore illo dignum: atque a* Fano *deriuo, & interpretor Furere atque inſanire. Nonne ab eo* Fanatici? *Lego tamen ſingulari numero*, fanatur, *ex ſenſu: & paullo ante*, & ceruice lapſa, *quod item nonnulli libri. nam labi & iactari ceruix ſolet in furore.*

9. Nemo tyranni.] *Priſci libri*, nemore, *quidam* ne mori, *alij* nec more: *quod vltimum probem, ſed cum prioribus iungam, vt vltra morem bacchetur.*

10. Tyranni irremediabilis.] Irremediabilem, ἀμήχανον, *implacabilem atque inſanabilem capimus: ſed in ſententia reliqua hæremus. Scaliger putat, direptionem domus deſcribi, cum à tyranno milites immiſſi omnia eſculenta ac poculenta prædam ſuam faciunt. Mihi videbantur deſcribi ſatellites, aut miniſtri togatæ tyrannidis. qui in conuiuiis & poculis inſidiantur, verba ibi liberiora captans, & exitium inde ſtruunt. Hæc factitata, vel è Tacito liquet, & ipſo Seneca De Beneficiis. Sane verba illuc eunt.*

11. Genium feſto.] *Deparcum hominem deſcribit, qui nec Genium Genij feſto placat.*

12. Tenuis cerei.] *Mihi rectum. lumen ibi tenue, cereus vix ceratus. Magnus ille vir*, tenuis Cereris, *& ad farinam refert.*

13. Inueſtiunt.] *Idem interpretatur*, fouent & calfaciunt, *vultque à* Veſta *ambitiose formatum. Ego censebam, à* Veſte *potius: & significari in auari illius ædibus, ipso Genij festo, exiguum focum, quem assiderent & tegerent mater aut vxor: & demissa, vt solent, vestibus tegerent. Hæc in partibus: ipsos versus ordinatos (pro meo iudicio) dabo: præfatus, non continuos fuisse, sed particulas electas à Seneca, in quibus nouitas vel affectatio eminerent. Itaque argumenta palam dissident, nec hærent. Fateor tamen ex longiore vno carmine esse, cui titulus* De cultu ſuo. *Commation vnum, de Cymbis inter hortos:*

> Amne, ſiluiſque ripa * comantibus,
> Vides vt alueum lintribus arent,
> Verſoque vado remiciant hortos?

* *Meus*, comantibus: *an à* cono.

Commation alterum, Venereum:

> Quid, ſiquis fœminæ cirro-criſpatæ
> Labris colubratur?

Tertium, de Bacchabunda:

> ———incipitque ſu-
> Spirans, & ceruice lapſa fanatur,
> * Nec more.

* *Vel* E more.

Quartum, super tyrannide:

> Tyranni irremediabilis factio
> Rimantur epulis, lagenaque tentant
> Domos, & ſæpe mortem exigunt.

Quintum:

> Geniumque feſto vix ſuo teſtem.
> Tenuis cerei fila, & crepacem molam.
> Focum mater aut vxor inueſtiunt.

Sed quid aliud agimus? in Seneca pergamus.

14. Solutis tunicis.] *Notum & decantatum est. Poëta de illo:*

> Improbe, quid tandem tunicæ nocuere ſolutæ?
> Aut tibi ventoſi quid nocuere ſinus?

Vbi & de toga laxa fatetur.

15. Pallio velaretur caput.] *Quod imbecilli aut delicatuli solent. Nam reliqui capite intecto. Docui in Amphitheatro, cap.* XX. *atque ibi de ipso hoc loco.*

16. Diuites fugitiui.] *Immo diuites non fugiunt, sed eorum serui. Scribo,* Diuitis, *igitur: aut* Diuite, *vt is titulus fuerit Mimi.*

17. Vxorem millies duxit.] *Terentiam suam, cum qua assidua iurgia, diuortia, iterumque coniugia. Vide De Prouid. cap.* III.

18. Quæ claudere cænam.] *Non lactuca tantum, de quibus Martialis:*

> Claudere quæ cænas lactuca ſolebat auorum,
> Dic mihi cur noſtras incohet illa dapes?

Sed de aliis etiam delicijs noster intelligit, quas aperit Plutarchus VIII. *Conuiual. Quæst. cap.* IX. *vbi notat*, ordinem quoque ciborum cauſſam morbis dediſſe. Quippe menſæ, *inquit*, quæ prius appellabantur frigidæ oſtreorum, echinorum, crudorum olerum (*inter quæ lactuca*) ab vltimo agmine ad frontem traductæ, locum nunc obtinent primum.

19. Corona ſordidiore.] *Pullata plebe.*

20. Turba quoque cultiore.] *Nitida & splendenti: Senatore & Equite.*

21. Ille & crura.] *Quod effæminati solent.*

22. Hic nec alas.] *Atque ita hircum olet.*

23. Aquis hiemantibus.] *De mari est. & tale hoc Horatij:* ---- & atrum

> Defendens piſces hiemat mare.

24. Aut vellunt barbam.] *De Breuit. vit. cap.* XII.

25. Aut interuellunt.] *Tertullianus De cultu. fæm. ca.* VIII. Proprias præſtigias formæ & hic ſexus (*virilis*) ſibi agnoſcit, barbam acrius cædere, interuellere.

26. Submiſſa cetera parte.] *Puto magis*, certa parte: *nempe extrema, & quam* μύσταχα *vocamus.*

27. Lacernas coloris improbi.] *Purpurei aut coccinei. Ideo autem* improbus, *quia nondum tritus, & impudentiæ vel audaciæ aliquid habebat.*

28. Perlucentem togam.] *Sericam aut bombycinam, fæminarum exemplo.*

29. Vel perdita eſt.] *Amisisse enim mentem dicitur, qui eius vsum. Atque hoc melius quam*, prodita: *vt alij.*

30. Simul nutant.] *Libri omnes*, dubitant. *Legerem*, titubant.

31. Veteraria noſtra.] *Alij*, veterana. *quomodo in Scholiaste Horatij*: Iocularitet amphoram, quam habebat in veterano, alloquitur. *Veterana igitur, vbi vina vetera, aut vt veterascerent, reponebant: Apothecas alio nomine, aut & Horrea dicta. Horatius:*

> Parcis deripere horreo
> Ceſſantem Bibuli conſulis amphoram.

32. Quot millia colonorum.] *Deus bone, nota opes vnius priuati hominis: & adde si quæ in Admirandis lib.* II. *dixi.*

MVRETVS.

QVare quibuſdam temporibus] *E corrupta ratione viuendi corruptum dicendi genus plerunque & publice & priuatim prouenire. eſſe etiam nonnullos quos ſtultum imitandi ſtudium eodem perducat.*

Vt ea quæ cludere cœnam ſolent, prima ponantur,] *Hoc lactucæ euenisse ſcribit Martialis:*

Claudere quæ menſas lactuca ſolebat auorum,
Dic mihi, cur noſtras inchoat illa dapes?

Plutarchus quoque inter cauſas, e quibus noua morborum genera exorta ſunt, & hanc non in poſtremis eſſe ait, quod quæ claudere cœnam ſolebant, ad principium illum tralata ſint. Sed Plutarchi verba vulgo male leguntur, hoc modo: τὴν δὲ τάξιν αὐτῆς ἐδεστῶν καὶ μετακόσμησιν οὐ μικρὰν ἔχειν διαφοράν. *ubi pro* αὐτῆς *legendum eſt* αὑτῆς. *Sequitur:* αἱ γὰρ καλούμεναι ψυχραὶ τράπεζαι πρότερον ὄστρεια ἔχειν ὠμὰ λάχανα. *Legendum,* πρότερον ὄστρεια, ἐχίνους, ᾠὰ, λάχανα. *Sequitur:* ὥσπερ ἐλαφρῶν ὁ Πλάτων ἀπ' οὐρᾶς ἐπὶ στόμα μεταχθεῖσαι, τὴν πρώτην ἀντὶ τῆς ἐσχάτης τάξιν ἔχουσιν. *Sed magnum fecerit qui reperit, quid illic inter oua & olera faciat Plato. Legendum autem* ὥσπερ ἐλαφρὸν ὁπλίτης. *Has & eiuſdem generis alia plurima iampridem in Plutarcho emendaui; quæ ſi Deus volet, ſuo tempore edentur.*

PINCIANVS.

SI approbata eſt & recepta.] *Scribe*, ſed approbata eſt & recepta, *ex vetere lectione.*

Mœcenas in cultu ſuo.] De cultu ſuo *eadem, non* in cultu ſuo *& paulo ante* ire, *non* iri: *&* nunc *non* tunc.

Vide vt alueum lintribus aret, verſoque vado remittat hortos. *Exemplar familiare:* Vide vt alueum lintribus arent, verſoſque vado remittant hortos.

Quid ſi quis fœminæ cirro criſpat, & labris columbatur?] *Vetus lectio*, Quid ſi quis fœminæ cirro criſpatæ labris columbatur?

Vt ceruice laſſa ſanantur.] *Idem exemplar*, vt ceruice laxa feratur.

Nemori tyranni irremediabilis factio] Nemo tyranni, *&c. idem exemplar.*

Tum tam negligentem abiecta, *Particula* tum *tollenda, ex eadem.*

Quod vitium hominis eſſe, interdum corporis ſolet.] *Corrige*, quod vitium hominis eſſe interdum, interdum temporis ſolet. *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

Vt ea quæ cludere ſolent cœna prima ponantur,] *Emenda*, vt ea quæ includere cœnam ſolent, prima ponantur, *ex vetere lectione.*

Et illi & pro ſordidis ſolita ſunt,] *Ex duabus coniunctionibus poſterior expungenda ex eadem.*

Modo fingit & ignota deflectit,] *Eadem*, modo fingit ignota ac deflectit.

Et hoc gradiam iperent, ſi ſententia pependerit,] Hinc, *non* hoc, *eadem, & paulo poſt* ament, *non* amet.

Ad Appium & vſque ad Coruncanum redeunt.] *Corrigendum*, Ad Appium vſque & Coruncanum redeunt. *ex eadem.*

Quam ſi nollent ſplendidis vti,] *In quibuſdam codicibus exceptum in margine, lege ſcribendum* vellent, *non*, nollent.

Deo blanditur & molliter labitur.] *Scribe*, adeo blanditur, *&c. ex vetere lectione.*

Vix ad clauſulas redduntur.] Redeunt, *non* redduntur, *eadem.*

Quid illa in exitu lenta,] *Caſtigandum reor*, Quid de illa in exitu lenta.

Quæ audita Panormitanos debere Romanis fecere.] Dedere, *non* debere, *lege ex vetere lectione. & paulo ante*, fugam fecere, *non* facere.

Irritant illos, & in ſe aduertunt.] *Scribe*, auertunt, *non* aduertunt, *ex eadem.*

Nulli moleſta eſt, niſi animus labatur.] *Eadem* labat, *non* labatur.

Simul dubitant,] *Legendum puto*, ſimul nutant.

Non cum omni exoletorum.] *Scribe*, Quod non cum omni exoletorum, *ex vetere lectione.*

Nunquid enim, mi Lucili, hic furor eſt,] *Ex ſcriptis exemplaribus quædam ſic legunt*, Nunquid enim, mi Lucili, in hoc furor eſt. *Alia negationem addunt*, Nunquid enim mi Lucili, in hoc furor non eſt.

In illo quod nemo noſtrum] *Exemplar Scholaſticum*, In illo etiam quod nemo. *Exemplar Franciſcanum*, Imo in illo quod nemo noſtrum. *quam lectionem magis probo.*

Cui tanto tumultu comparatur cibus?] *Vetus lectio*, Cui tantorum cultu comparatur cibus.

Aſpice veteraria noſtra,] Veterana, *non* veteraria, *exemplar Franciſcanum.*

Tot conſulum regionumque vina cluduntur.] *Exemplar Scholaſticum*, tot climatum regionumque vina conduntur.

Nihil tam æque tibi profuerit] Tamen, *non* tam, *vetus lectio.*

OPSOPOEVS.

L*itteratorum lumen 161. Scaliger comm. in catalect. Virg. Non ſolum cultum Mæcenatis molle & diſſolutum, ſed & orationem quoque* τρυφῶσαν *fuiſſe annotat Seneca: vt etiam eius* μυροβρεχεῖς καὶ βοστρύχους *orationis cauilletur Auguſtus. Sed melius ex hominis oratione noueris: vt illa*, Amne ſiluiſque ripa comitantibus vide vt alueum lintribus arant, verſoſque vado remigant hortos. *Voluit enim dicere quod Virgilius.*

Virideſque ſecant placido æquore ſiluas.

Sane non minus ambitioſe hic de aqua quam de aere apud Ariſtophanem ὄρνισι:

Ἀλίμενον αἰθέρος αὔλακα τέμνων.

Item, Fœminæ cirrocrispatæ labris columbatur: incipitque suspirans, vel ceruice laxa ferantur. *Tamen* columbatim serere basia *dixit Cn. Mart.* & περιστερᾶ εἶδος φιλήματος *apud Græcos. Item de domo, quæ describeretur:* Tyranni irremediabilis factio rimantur epulis, lagœnaque tentandomos, & sæpè mortem exigunt. *Nam* tyranni irremediabilis, *graecissat ambitiose,* τυράννου ἀνηκέστου. *pro quo optimus poeta,* implacabilis, implacatus. Rimari *autem* domo: lagœna, *aut* epulis *in direptione, quum milites omnia ἄνω κάτω ferunt agûtque vt quicquid esculenti, aut poculenti inuenerint, diripiant. Illud vero,* mortem exigunt: *cum etiam interficiunt, nec, vti alij, pecuniam exigunt. Item tenuitatem familiæ quum describit:* Genium festo vix suo testem, tenuisque Cereris fila, & crepacem molam Focum mater aut timor inuestiunt. *Magna sane hyperbole, vt Genius à tam tenui familia absit in suo festo, sine quo festum esse non potest: & farinam in molendino per fistulam manantem vocaut fila tenuia Cereris, quod tenuis eius ductus, vt fili. Deinde* inuestire focum, *pro fouere, & calfacere ambitiose nimis à Vesta vocauit: & melius legeretur,* inuestant, *quam* inuestiunt. *Hact. Scaliger.*

Antea, in numero diuites fugitiui solent. *Lipsius epist. 23. lib. 3. Vide & vide errorem. Scripserat Seneca,* in mimo fugitiui solent. *At ij qui* nummo *legebant, vocem* diuites *addiderunt. acute. nummus enim certe diuitibus conueniunt. Nisi tamen placet,* in mimo, diuitis fugitiui. *In Comedijs autem & mimis seruuli fugitiui coniecto in humeros pallio & capite velato exprimebantur. eiusque rei exempla in Plauto. Item & delicati, quos tangit Comicus Curculione,* Tum isti Græci palliati capite operto qui ambulant. *Id faciebant, credo, vitandi solis: cum pilei vsus eis non esset.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

QVam in Mimo diuites fugitiui solent] *Lipsius lib. 3. Epist. quæst. 23. arbitratur scripsisse Senecam,* quam in mimo fugitiui solent. *vt ij, inquit, qui* nummo *legebant, vocem* diuites *addiderunt acute. nummus enim diuitibus conueniunt. nisi tamen placet,* in mimo, Diuitijs fugitiui. *In Comœdijs autem & mimis seruuli fugitiui coniecto in humeros pallio & capite velato exprimebantur. hæc Lipsius ibidem, & in libro de Amphit. cap. 20. magis est vt legat,* non aliter quam in mimo diuite fugitiui solent. *Ad rem ipsam quod attinet, delicatorum fuisse aut imbecillium capite incedere palliato, haurimus etiam ex Plutarcho, vbi superbiam Pompeiani liberti Demetrij taxans,* Domino stante ipsius, *inquit,* accumbebat δι' ὤτων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον *qui locus bene allucet illi Senecæ sicut & huic Petronij describentis accubitum mollissimi omnium Malchionum:* Pallio coxino adrasum incluserat caput. *& Plauti versum ausim illuc trahere:*

Tum isti Græci palliati capite operto qui ambulant.

Scenice enim tangit delicatos & molles istos, quod etiam alias solet per occasionem. vide d. c. 20. Lipsij.

Ad Aprium vsque & ad Coruncanum redeunt] *Huc facit Symmachi locus lib. 3. c. 44.* Si tibi vetustatis tantus est amor, pari studio in verba prisca redeamus, quibus Salij canunt, & Augures aues consulunt, & Decemuiri tabulas condiderunt. Iamdudum his renunciatum est, & successio temporum placita priora mutauit, *vide ad hunc locum Iuretum.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

CONTRA nimis sermonis aut stili anxios: & minuti hoc animi esse. Cum fiducia scribendum loquendumque, sine quæsito ornatu. Quem in animo potius specta. O qualis ille, vbi Virtutes eum excoluerunt? omnes in amorem rapiat, si conspici posit. At externus iste splendor falsus, aut nihil est: item aurum omne & pecunia, quæ miramur. Non faciunt hæc felices, aut securos: imo & miseros, & miserandos.

EPIST. CXV.

NImis anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo: habeo maiora quæ cures. Quære quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non vt scribas, sed vt sentias: vt illa quæ senseris, magis applices tibi, [1] & veluti signes. Cuiuscumque orationem videris solicitam & politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille remissius loquitur, & securius: quæcumque dicit, plus habent fiduciæ, quam curæ. Nosti complures iuuenes, barba & coma nitidos,[2] de capsula totos: nihil ab illis speraueris forte, nihil solidum. Oratio vultus animi est: [3] si circumtonsa est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile, concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, ô quam pulchram faciem, quam sanctam quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus? hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia, prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitasque, & (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum prouidentia, tum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dij boni, decoris illi, quantum ponderis, grauitatisque adderent? quanta esset cum gratia auctoritas? Nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana con[4]

fueuit, nonne velut numinis occurſu obſtupefactus reſiſtat, & [4] vt fas ſit vidiſſe, tacitus precetur? Tum aduocante ipſum vultus benignitate productus, adoret ac ſupplicet: & diu contemplatus multum exſtantem, ſupraque menſuram ſolitorum inter nos adſpici, elatam, oculis miti quidem, ſed nihilominus viuido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilij noſtri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat. ------
Sis felix, noſtrumque leues quæcumque laborem.

Aderit, leuabitque, ſi colere eam voluerimus. Colitur autẽ non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec [5] auro argẽtoq; ſuſpenſo, nec in theſauros [6] ſtipe infuſa, ſed pia & recta voluntate. Nemo, inquam, non amore eius arderet, ſi nobis illam videre cõtingeret. Nunc enim multa [7] obſtrigillant, & aciem noſtram aut ſplendore nimio repercutiunt, aut obſcuro retinent. Sed quemadmodum viſus oculorum quibuſdã medicamentis acui ſolet, & repurgari: ſic & nos, ſi aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perſpicere virtutem, etiam obrutã corpore, etiam paupertate oppoſita, & humilitate & infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamuis ſordido obtectam. Rurſus ęque malitiam, & ærumnoſi animi veternum perſpiciemus: quamuis multus circa diuitiarum radiantium ſplendor impediat, & intuẽtem, hinc honorum, illinc magnarum poteſtatum falſa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, ſimillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio eſt. Parẽtibus quippe, nec minus fratribus, præferunt paruo ære empta monilia. Quid ergo inter nos & illos intereſt, [8] vt Ariſto ait, niſi quod nos circa tabulas & ſtatuas inſanimus, carius inepti? Illos reperti in littore calculi leues, & aliquid habentes varietatis, delectant; nos ingentiũ maculæ columnarum: ſiue ex Ægyptijs arenis, ſiue ex Africæ ſolitudinibus aduectæ, porticum aliquam vel capacem populi cænationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cũ ſciamus quale ſit, quod abſconditur. oculis noſtris imponimus. Et cum [9] auro tecta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? ſcimus enim ſub illo auro fœda ligna latitare. nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur: omniũ iſtorum quos incedere altos vides, [10] bracteata felicitas eſt. Inſpice, & diſces [11] ſub iſta tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Hæc ipſa res tot magiſtratus, [12] tot iudices detinet, quæ magiſtratus & [13] iudices facit, pecunia; quæ ex quo in honore eſſe cœpit, verus rerum honor cecidit: mercatoreſque & venales inuicem facti, quærimus, nõ quale ſit quid, ſed quanti. Ad mercedem pij ſumus, ad mercedem impij. Honeſta, quamdiu aliqua illis ſpes ineſt, ſequimur: in contrarium trãſituri, ſi plus ſcelera promittant. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: & teneris infuſa cupiditas altius ſedit, creuitque nobiſcum. Deinde totus populus in alia diſcors, in hoc conuenit: hoc ſuſpiciunt, hoc ſuis optant, hoc Dijs velut rerum humanarum maximum, cum grati videri volunt, conſecrant. Denique eo mores redacti ſunt, vt paupertas maledicto probroque ſit, contempta diuitibus, inuiſa pauperibus. Accedunt deinde carmina poetarum, quæ affectibus noſtris facem ſubdant, quibus diuitiæ velut vnicum vitæ decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur Dij immortales poſſe, nec habere.

Regia ſolis erat ſublimibus alta columnis,
Clara micante auro.

Eiuſdem currum adſpice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea ſummæ
Curuatura rotæ, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt ſæculum, aureum appellant. Nec apud tragicos deſunt, qui lucro innocentiam, [14] ſalutem, opinionem bonam mutant.

[15] *Sine me vocari peſſimum, vt diues vocer.*
An diues, omnes quærimus: nemo, an bonus.
[16] *Non quare, & vnde: quid habeas, tantum rogant.*
[17] *Vbique tanti quiſque, quantum habuit, fuit.*
Quid habere nobis turpe ſit, quæris? nihil.
Aut diues opto viuere, aut pauper mori.
Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.

[18] *Pecunia ingens generis humani bonum,*

Cui non voluptas matris, aut blandæ potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens.
Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores cælitum atque hominum monet.

Cum hi nouissimi versus in tragœdia Euripidis pronunciati essent, totus populus ad eijciendum & actorē & carmen consurrexit vno impetu: donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, vt exspectarent, viderentque quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula [19] pœnas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim auaritia sine pœna est, quamuis satis sit ipsa pœnarum. O quantum lacrimarum, ô quantum laborum exigit! quam misera desideratis, quam misera partis est! Adijce quotidianas solicitudines, quæ pro modo habendi quemque discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quam quæritur. Quantum damnis ingemiscunt, quæ & magna incidunt, & maiora videntur! denique vt nihil illis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines, & diuitem vocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? tu vllos esse condicionis peioris existimas, quam qui habent & miseriam, & inuidiam? Vtinam qui diuitias appetituri essent, cum diuitibus deliberarent! vtinam honores petituri, cum ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statum! profecto vota mutassent: cum interim illi noua suscipiunt, [20] qui priora damnauerant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiamsi cursu venit, satisfaciat. Queruntur & de consilijs, & de processibus suis: maluntque semper, quæ reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia præstabit, quo equidem nihil maius existimo: numquam te pœnitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te apte verba contexta, & oratio fluens leniter. Eant vt volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, [21] & opinionum securus, & ob ipsa quæ alijs displicent, sibi placens: qui profectum suum vita æstimet, & [22] tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

I. LIPSIVS.

1. ET veluti signes.] *Signo impresso munias, ne elabantur, ne eripiantur. Metaphora à vasis, quæ signare solemus custodia.*

2. De capsula totos.] *Mihi placeat. & est ipsum, quod noster sermo habet,* De arcula prodire. *Scilicet vestes, & quæ munda haberi volumus, capsa aut arca clauduntur: toti ab ea sunt, quorum habitus sic politus, vt prodire se recenter clamet. Adde De Tranquill. cap. 1. Doctißimus tamen Scaliger* descapulatos *legit: eosq; accipit,*

Effluit effuso quis toga laxa sinu.

3. Si circumtonsa est.] *Perpolita, curiose recisa, & velut rotundata. Nam sic in coma solent. Varro in Fragmentis* Alij sunt circumtonsi, & torti atque vnctuli, vt mangonis videantur esse serui.

4. Vt fas sit vidisse.] *Sollennis in occursu Deorum precatio. Apud Liuium lib. 1. Proculus conspecto Romulo, ve*nerabundus adstitit, precibus petens, vt contra intueri fas esset. *Et L. Vitellius in Dione, cum Caligula rogas*set, Ecquid cum Luna congredientem se vidisset? abiectis in terram oculis, Nam vobis Dijs Domine, inquit, solis inter vos licet videre.

5. Auro argentoque suspenso.] *Inter donaria.*

6. Stipe infusa.] *Varro*: Dijs, cum thesauris assem dant, stipem dicunt. *Adde nostrum De Benef. VII. cap. IV.*

7. Obstrigillant.] *Obstant, se opponunt. Vide Nonium Marcellum in eo verbo.*

8. Vt Aristo ait.] *Aristo ille Chius, Zenonis discipulus.*

9. Auro tecta perfundimus.] *Interiora tecta, id est lacunaria, è sequentibus: etsi superiora etiam solent, & tegulas ipsas inaurare.*

10. Bracteata felicitas.] *Manet in imagine. sicut illic auri tenuis bractea, siue lamina, inducitur: sic in nostra ista felicitate solidum non est, species tantum & velut crusta.*

11. Sub ista tenui membrana.] *Allusum videatur ad dictum Antigoni regis, qui mulierculæ admiranti felicitatem eius dixit*: O mulier si scias quantum mali sub fascia ista (*diademate*) lateat, nec humi iacentem tollas.

21. Tot iudices detinet.] *In litibus cognoscendis & finiendis.*

13. Iudices facit.] *Non tangit ambitum, aut quod emerint dignitatem: sed significat ex censu & opibus fieri, quod Romæ obtinebat.*

14. Salutem, opinionem.] *Retineo* salutem, *etsi libri vacillant. Nam sequentia verba dicunt, etiam vitam & salutem sperni præ lucro. Quid verba? res ipsa cottidie.*

15. Sine me vocari.] *Non sunt vnius poetæ, sed plurium, hi versus: extremi autem Euripidis, vt dicam.*

16. Non quare & vnde.] *Satyricus*: Vnde habeas quærit nemo, sed oportet habere.

17. Vbique tanti.] *Idem*:

——— tanti, quanti habeas, sis.

18. Pecunia ingens.] *Hos ex Euripide siue ipse, siue alius. Græci quidem in Stobæi Ser. LXXXIX.*

Ὦ χρυσὲ, δεξίωμα κάλλιστον βροτοῖς·
Ὡς οὐδὲ μήτηρ ἡδονὰς τοίας ἔχει,
Οὐ παῖδες ἀνθρώποισιν, οὐ φίλος πατήρ·
Εἰ δ' ἡ κύπρις τοιοῦτον ὀφθαλμοῖς ὁρᾷ,
Οὐ θαῦμ' ἔρωτας μυρίους αὐτὴν τρέφειν.

Vertit liberiùs, ſed elegantiſſime, & puto, ipſe. Mones, Græcos etiam in IV. libro Athenæi legi, & verſu auctiores: ſed quem Seneca hic neglexit.

19. Pœnas Bellerophontes.] *Si poetarum eſt ille Bellerophontes, neſcio quid illi cum auro. Ambitione ad ſuperbia cælum affectaſſe lego, & Pegaſo iam ſubuolantem, excuſſum à Ioue & occiſum: de auaritia, quæ hic tangitur, quærendum eſt.*

20. Qui priora damnauerant.] *Alias,* cum priora. *Sed ego arbitror fuiſſe,* quos priora. *Nam homines damnantur votorum, cum eorum compotes ſunt, & debent exſoluere. Sane hoc dicit Seneca, adeo non pœnitet ambitionis, vt qui voti ad honorem talem venerit, alia ſuſcipiat vt iterum perueniat, altiuſq; adſcendat. At vulgata lectio pœnitentiã priorum inducit, minime hic pro auctoris mente.*

21. Et opinionum ſecurus.] *Quid alij de illo opinentur. Editi tamen olim, & quidam ſcripti,* opinionum ſuarũ ſecurus: *quod plane diuerſum eſſet, ſignaretq; firmum & certum decretorum.*

22. Tantum ſcire ſe.] *Id eſt, Scientiam omnem fastu & profectu æſtimet: valde aut minus doctum, prout timet, cupit; non timet, non cupit.*

MVRETVS.

ET veluti ſignes.] *Veluti ſigna quædam eorum in animo tuo imprimas, ne deleantur. Sic & Græci dicunt* ἐνσημαίνειν. *Baſilius·* ἀμετάστατα πέφυκεν εἶναι τὰ τῆς τοιοῦτον μαθήματα διὰ ἁπλότητα τῆς ψυχῶν εἰς βάθος ἐνσημαινόμενα. *Latini, ponere ſigna. Horatius:*

——— non eſt mihi tempus auenti
Ponere ſigna nouis præceptis.

Vt fas ſit vidiſſe,] *Fuit hæc vetus omnium gentium opinio fas homini non eſſe, deum videre: & qui vidiſſet, præſens ei mortis periculum imminere.*

Obſtrigillent, *Obſtant, remorantur. vide Nonium.*

Ad mercedem impij.] *Inepte in alijs,* Ad miſericordiam impij. *Hoc enim dicit, nos & mercede adduci ad ea quæ honeſta ſunt, & ad turpia. Nam neque fere quiſquam gratis honeſtatem colit: & nihil tam impium eſt quod non interdum homines mercede adducti ſuſcipiant.*

Sine me vocari] *Horum Euripideorum verſuum extremi leguntur apud Stobæum:*

Ὦ χρυσὲ δεξίωμα κάλλιστον βροτοῖς·
Ὡς οὐδὲ μήτηρ ἡδονὰς τοίας ἔχει,
Οὐ παῖδες ἀνθρώποισιν, οὐ φίλος πατήρ·
Εἰ δ' ἡ Κύπρις τοιοῦτον ὀφθαλμοῖς ὁρᾷ,
Οὐ θαῦμ' ἔρωτας μυρίους αὐτὴν τρέφειν.

Sunt autem à Seneca liberius illi quidem conuerſi: ſed ita, vt ne Græcis quidem elegantia cedere videantur.

Et ſummum adeptis dignitatis ſtatum.] *Hæc verba in locum ſuum reſtitui, quo temere ab alijs mota erant.*

PINCIANVS.

HAbeo maiora quæ cures quam quæ ſcribas.] *Poſtrema tres dictiones* quã quæ ſcribas, *in omnibus vetuſtis exemplaribus deſiderantur.*

Barba & coma nitidos, de capſula tortos.] Diſcapſulatos, *pleraque exemplaria, non* de capſula tortos. *Codex Franciſcanus.* de capſula toros.

Si circumtunſa eſt,] *Vetus lectio,* ſi circumtonſa eſt.

Et quod credas in homine rarum humanitatis bonum,] *Scribe,* & (quis credat?) in homine rarum humanitatis bonum, *ex eadem.*

Splendoremque illi ſuum affunderent.] *Dictiuncula* que *ſupernacanea eſt, ex eadem.*

Tunc prouidentia, cum elegantia,] Tum *legendum, non* Tunc, *ex eadem.*

Nemo illum amabilem.] *Lege* illam, *non* illum, *de facie enim loquitur. ex eadem.*

Nemo non, inquam, amore eius arderet,] *Corrige,* Nemo, inquam, non amore eius arderet. *ex eadem.*

Nunc enim multa obſigillant,] *Codices quidam,* obſugillant. *Alij minus deprauate* obſtigillant. *Lege* obſtrigillant. *Cuius verbi ſignificationem legito apud Marcellum.*

Et aciem noſtram aut ſplendore nimio repercutiunt, aut obſcuræ retinent] *Scribendum reor,* obſcuritate, *non* obſcure: *vt ſplendori opponatur obſcuritas.*

Quamuis multus circa diuitiarum radiantium ſplendor impediat,] *Exemplar familiare* impendeat *non* impediat.

Nos ingentium maculæ columnarum ſiue ex Ægyptijs arenis] *Quid ſi legas eremis, non* arenis, *Nam ſolitudinum Ægypti & Hieronymus & alij meminerunt. & ſequitur ſtatim:* ſiue ex Africæ ſolitudinibus.

Miramur parietes tenui marmore inductos:] *Codices quidam* indutos, *non* iuductos.

Quãtum mali iaceat.] *Emendatius quædam exemplaria* lateat, *non* iaceat. *quam lectionem confirmãt quæ paulo ante præceſſerunt,* ſub illo auro fœda ligna latitare.

Hæc ipſa res tot magiſtratus] *Scribe,* Hæc ipſa res quæ tot magiſtratus. *& dictio ſequens* Pecunia *per minorem ſcribi debet & præcedentibus annecti, ex vetere lectione.*

Quærimus non quale ſit quid, ſed quanti.] *Scribe,* quærimus non quale ſit quidque, ſed quanti, *ex eadem.*

Et honesta quamdiu spes inest, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelerata promitterent.] *Eadem*, Honesta quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelera promittant.

Qui lucro innocentiam, salute opinionem bonam mutant.] *Lege*, Qui lucro, innocentiam, salutem opinionem bonam mutent, *ex eadem.*

Sine me vocari pessimum, vt diues vocer.] *Adycit eadem verbum* simul. Sine me vocari pessimum, simul vt diues vocer.

An diues, an bonus nemo, omnes quærunt.] *Castiga:* An diues sit, omnes quærimus: nemo, an bonus, *ex eadem.*

Vtinam honores petituri cum ambitiosis. Vtinam qui diuitias optaturi essent, cum diuitibus deliberarent & summum,] *Mutandus ordo verborum? & scribendum ex eadem sic.* Vtinam qui diuitias appetituri essent, cum diuitibus deliberarent. Vtinam honores petituri, cum ambitiosis summum, *&c.*

Cum priora damnauerint.] *Exemplar familiare*, qui priora damnauerant.

Et opinionum suarum securus,] *Verbum* suarum *expungendum, ex vetere lectione.*

OPSOPOEVS.

E*Ruditissimus Scaliger* descapulatos *legit Castig. in Tibul. lib. 1.*

Tunc procul absit is quisquis colit arte capillos,
Effluit effuso cui toga laxa sinu.

Horatius: Malthinus tunicis demissis ambulat.

Ab eo descapulatos iuuenes appellauit Seneca.

Turnebus Aduers. lib. 30. cap. 3. Seneca pereleganter & insigniter obsigillare *epist. 115. posuit pro occludere: quod quadam occlusa etiam obsignabantur, vt reor.* Nunc enim, *inquit*, multa obsigillant, & aciem, *&c. Sic in lege Mænia, sigillare oculos, quod obsigillare valet, & occludere: Varro apud Non.* Contra lex Mænia est in pietate, ne filij patribus luci claro sigillent oculos. *Solebant autem propinqui hoc officium suis morientibus præstare. Hæc Turnebus. Hodie recte m. ss. & Nonio legitur* obstrigillant.

GRVTERVS ET IVRETVS.

BRacteata felicitas est] *veteres glossæ*, bratteam *siue* bracteam, *tenuem auri argentique laminam interpretantur. inde* bractearij *in l. 2. cod. de exc. artif. quos* bracteatores *vocat Firmicus lib. Math. apud Plinium lib. 16. cap. 44.* bracteas ligni *legimus. &* bractearum lacunar *apud Sidonium lib. 2. Epist. 10. & lib. 8. Epist. 8.* gestatorias bracteatas. *apud Prudentium Hymno 10.* fulgorem bractealem. *apud Martianum Capellam lib. 1.* comas bracteatas. *sed & Plinius in Panegyr.* mentis aureæ dictum bracteatum vocat. *Iuretus ad lib. 1. Epist. 26. Symmachi.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

CONTRA Peripateticos, exscindendos Affectus, non temperandos esse: neque à Natura induci. A mollitie sententiam aduersam nasci.

EPIST. CXVI.

VTrum satius sit, modicos habere affectus an nullos, sæpe quæsitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego nõ video, quomodo salubris esse aut vtilis possit vlla mediocritas morbi. Noli timere, nihil eorum, quæ tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque præbebo rebus, ad quas tendis, & quas aut vitæ necessarias, aut vtiles, aut iucundas putes: detraham vitiũ. Nam cum tibi cupere interdixero, [1] velle permittam: vt eadem illa intrepidus facias, vt certiore consilio, vt voluptates illas magis sentias. Quid ni ad te magis peruenturę sunt, si illis imperabis, quam si seruies. Sed naturale est, inquis, vt desiderio amici torquear: [2] da tẽpus lacrimis tam iuste cadentibus. Naturale est opinionibus hominũ tangi, & aduersis contristari: quare non permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est verecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis vt desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, & vires dum procedit, parat: excluditur facilius, quam expellitur. Quis negat omnes affectus à quodam [3] quasi naturali fluere principio? curam nobis nostri natura mandauit: sed huic vbi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessarijs rebus admiscuit, non vt illã peteremus, sed vt ea sine quibus non possumus viuere, gratiora nobis illius faceret accessio: [4] si suo veniat iure, luxuria est. Ergo [5] intrantibus resistamus: quia facilius, vt dixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte. sed illud aliquatenus longe producitur, nec vbi vis, accipit finem. Sapienti nõ solicite custodire se tutum est: & lacrimas suas & voluptates, vbi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino

eſt omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panætius reſpondiſſe adoleſcẽtulo cuidam quærenti, *An ſapiens amaturus eſſet? De ſapiente*, inquit, *videbimus: mihi & tibi, qui adhuc à ſapiente longè abſumus, non eſt committendum, vt incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem ſibi.* Siue enim nos reſpexit, humanitate eius irritamur; ſiue contempſit, ſuperbia accendimur. Æquè facilitas amoris, quàm difficultas nocet: facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conſcij nobis imbecillitatis noſtræ, quieſcamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formæ, nec adulationi, nec vllis rebus blande trahentibus. Quod Panætius de amore quærenti reſpondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum poſſumus nos, à lubrico recedamus: in ſicco quoque parum fortiter ſtamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis. nos homũciones ſumus, omnia nobis negare non poſſumus. Dolebimus, ſed parum: concupiſcemus: ſed temperate: iraſcemur, ſed placabimur. Scis quare non poſſumus iſta? quia nos poſſe non credimus. Imo mehercules, aliud eſt in re. Vitia noſtra, quia amamus, defendimus, & malumus excuſare illa, quàm excutere. Satis natura homini dedit roboris, ſi illo vtamur, ſi vires noſtras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in cauſſa eſt: non poſſe prætenditur.

I. LIPSIVS.

1. VElle permittam.] *Voluntas enim Stoicis bona, & inter* εὐπαθείας *eſt, vt noto Manud.* III. *Diſſert.* V.
2. Da tempus lacrimis. *Editi & ſcripti*, Datus lacrimis: *mutauitque a ſe Muretus. Sed verius erat;* Da ius lacrimis: *quare? quia, vt ſequitur, iuſta.*
3. Quaſi naturali.] *Non enim vere naturali: nam ſic bona eſſent. Nos in Ethicis.*
4. Si ſuo veniat iure.] *Non vt acceſſoria, ſed principalia: non vt miniſtra, ſed domina.*
5. Intrantibus reſiſtamus.] *Vide* 1. *De Ira, cap.* VII. *&* VIII.

PINCIANVS.

NVllum enim vitium ſine patrocinio. Nulli non vitium eſt verecundum.] *Caſtiga*, Nullum eſt vitium ſine patrocinio. Nulli non initium eſt verecundum, *ex eadem.*
Imbecilliſque primo omnis affectus.] *eadem*, imbecillus eſt primo omnis affectus.
Nec vino infirmum animum committamus.] *In quibuſdam exemplaribus* vitio *habetur, non* vino.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

QVAESTIVNCVLA, An cùm Sapientia bonum ſit, etiam ſapere? Stoici iſtud vulgo negant, alij aſſerunt, & ipſe iſtu pronior. Deniq; amolitur hæc ſuperuacua, & ad formationem morum ſerio vocat.

EPIST. CXVII.

MVltum mihi tibique negotium concinnabis, &, dum neſcis, in magnam me litem ac moleſtiam impinges, qui mihi tales quæſtiunculas ponis, in quibus ego nec diſſentire à noſtris ſalua gratia, nec cõſentire ſalua conſciẽtia poſſum. Quæris, an verum ſit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonum eſſe, ſapere bonum non eſſe? Primum exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere ſententiam audebo. Placet noſtris, quod bonum eſt, eſſe corpus: quia quod bonum eſt, facit: quidquid facit, corpus eſt. Quod bonum eſt, prodeſt: faciat autem aliquid oportet, vt proſit: ſi facit, corpus eſt. Sapientiam bonum eſſe dicunt: ſequitur, vt neceſſe ſit illam corporalem quoque dicere. At ſapere non putant eiuſdem conditionis eſſe. Incorporale eſt & accidens alteri, id eſt, ſapientiæ: itaque nec facit quidquam, nec prodeſt. Quid ergo, inquiunt, non dicimus, Bonum eſt ſapere? dicimus, referentes ad id ex quo pendet, id eſt, ad ipſam ſapientiam. Aduerſus hos quid ab aliis reſpondeatur, audi, antequam ego [1] incipio ſecedere, & in alia parte conſidere. Iſto modo, inquiunt, nec beate viuere bonum eſt. Velint nolint, reſpondendum eſt, beatam vitam bonum eſſe, & beate viuere bonum non eſſe. Etiamnum quoque noſtris illud opponitur. Vultis ſapere? ergo expetenda res eſt ſapere: ſi expetenda res eſt, bonum eſt. Coguntur noſtri verba torquere, & vnam ſyllabam expetendo interponere, quam ſermo noſter inſeri non ſinit. Ego illam, ſi pateris, adiungam. Expetendum eſt, inquiunt, quod bonum eſt: [2] ad expetendum, quod bono contingit: quod, cum bonum conſecuti ſumus, non petitur tamquam bonum, ſed petito bono accedit.

Ego non idē ſentio,& noſtros iudico in hoc deſcendere: quia iam primo vinculo tenentur, & mutare illis formulam non licet. Multum dare ſolemus [3] præſumptioni omnium hominum. Apud nos [4] veritatis argumentum eſt, aliquid omnibus videri: tamquam deos eſſe, inter alia ſic colligimus, quod omnibus de diis opinio inſita eſt: nec vlla gens vſquā eſt adeo extra leges moreſque proiecta,vt nō aliquos deos credat. Cum de animarum æternitate diſſerimus, non leue momentum apud nos habet conſenſus hominum, [5] aut timentiū inferos, [6] aut colentium. Vtor hac publica perſuaſione:neminē inuenies,qui non putet & ſapientiā bonū,& ſapere.Non faciā [7] quod victi ſolent,vt prouocē ad populum:noſtris incipiemus armis cōfligere. Quod accidit alicui, vtrum extra id cui accidit,eſt? an in eo cui accidit. Si in eo eſt cui accidit,tā corpus eſt, quā illud cui accidit. Nihil enim accidere ſine tactu poteſt:quod tāgit,corpus eſt. Si extra eſt, poſtquam acciderat, receſſit: quod receſſit, motum habet: quod motum habet, corpus eſt. Speres me dicturum, non eſſe aliud curſum,aliud currere:nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo iſta alia eſſe, ſed non ſortis alterius. Si valetudo indifferens eſt, & valere indifferens eſt. Si forma indifferēs eſt: & formoſum eſſe indifferens eſt. Si iuſtitia bonum eſt:& iuſtum eſſe bonum eſt. Si turpitudo malū eſt: & turpem eſſe malum eſt. tam mehercules quam ſi lippitudo malum eſt, & lippire malum eſt. Hoc vt ſcias,neutrum eſſe ſine altero poteſt. Quod ſapit, ſapiens eſt:quod ſapiēs eſt,ſapit. Adeo non poteſt dubitari, an quale illud ſit, tale hoc ſit, vt quibuſdam vtrumque vnum videatur atque idem. Sed illud libēter quæſierim: Cum omnia aut bona ſint,aut mala,aut indifferentia, ſapere in quo numero ſit? Bonū negant eſſe. malum vtique non eſt: ſequitur, vt medium ſit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quàm bono poteſt: tamquam pecunia,forma,nobilitas. Hoc, vt ſapiat,contingere niſi bono non poteſt: ergo indifferēs non eſt. Atqui ne malum quidem eſt,quod contingere malo non poteſt:ergo bonum eſt. Quod niſi bonus non habet,bonum eſt:ſapere non niſi bonus habet: ergo bonum eſt. Accidens eſt, inquit, ſapientiæ. Hoc ergo quod vocas ſapere, vtrum facit ſapientiam, an patitur? ſiue facit illud, ſiue patitur, vtroque modo corpus eſt. Nam & [8] quod fit, & quod facit, corpus eſt. ſi corpus eſt, bonum eſt: vnum enim deerat illi, quo minus bonū eſſet,quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil intereſſe inter ſapiētiam & ſapere, cum in vtrolibet eorum & alterum ſit. Numquid enim quemquā exiſtimas ſapere, niſi qui ſapientiam habet? Numquid quemquam qui ſapiat, non putas habere ſapientiam? Dialectici veteres iſta diſtinguunt: ab illis diuiſio vſque ad Stoicos venit. Qualis ſit hæc, dicam. Aliud eſt ager, aliud agrū habere. Quid ni? cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud eſt ſapiētia, aliud ſapere. Puto concedes duo eſſe hæc, id quod habetur, & eum qui habet: habetur ſapiētia: habet, qui ſapit. Sapientia eſt mens perfecta, vel ad ſummum optimumque perducta: ars enim vitæ eſt. Sapere quid eſt? non poſſum dicere mens perfecta, ſed id quod cōtingit perfectam mentem habenti. Ita alterum eſt, mens bona: alterū, quaſi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum: tamquam, hic homo eſt, hic equus: has deinde ſequuntur motus animorum enunciatiui corporum. Hi habent proprium quiddam, & à corporibus ſeductum: tāquam, video Catonem ambulantem: hoc ſenſus oſtendit, animus credit. Corpus eſt quod video, cui & oculos, & animū intendi. Dico deinde, Cato ambulat: [9] non corpus quidem eſt quod nunc loquor, ſed enunciatiuū quiddam de corpore: quod alij effatum vocant, alij enunciatum, alij edictum. Sic cum dicimus [10] ſapientiam, incorporale quiddā intelligimus: cum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem intereſt, vtrum illud dicas, an de illo. Putemus in præſentia iſta duo eſſe: nondum enim quid mihi videatur, pronuncio: quid prohibet, quo minus aliud quidem ſit, ſed nihilominus bonum? Dicebas paullo ante, aliud eſſe agrum, aliud habere agrum. Quid ni? in alia enim natura eſt qui habet, in alia quod habetur. illa terra eſt, hic homo eſt. At in hoc de quo agitur, eiuſdem naturæ ſunt vtraque, & qui habet ſapientiam, & ipſa quæ habetur. Præterea illic aliud eſt quod habetur, alius qui habet: hic in eodem eſt, & quod habetur, & qui habet. Ager iure poſſidetur: ſapientia natura. ille abalienari poteſt, & alteri tradi: hæc non diſcedit à domino. Non eſt itaque quod compares inter ſe diſſimilia. Cœperam dicere, poſſe iſta duo eſſe, & tamen vtraque bona. Sapientia, & ſapiens duo ſunt: & vtrumque bonum eſſe concedis. Quomodo nihil obſtat, quo minus & ſapientia bonum ſit, & habens ſapientiam: ſic nihil obſtat, quo minus & ſapientia bonum ſit, & habere ſapientiam, id eſt, ſapere. Ego in hoc volo ſapiens eſſe, vt ſapiam. Quid ergo? non eſt id bonū, ſine quo nec

illud bonum eſt?Vos certe dicitis,ſapientiam,ſi ſine vſu detur, accipiendam non eſſe. Quis eſt vſus ſapientiæ?Sapere: hoc eſt in illa pretioſiſſimum: quo detracto,superuacua fit. Si tormenta mala ſunt,torqueri malum eſt:adeo quidem, vt illa non ſint mala ſi quod ſequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectæ mentis eſt: ſapere,vſus perfectæ mentis. Quomodo poteſt vſus eius bonum non eſſe, quæ ſine vſu bonum non eſt? Interrogo te,an ſapientia ſit expetenda?fateris.Interrogo,an vſus ſapientiæ ſit expetẽdus.fateris.negas enim te illam recepturum,ſi vti ea prohibearis.quod expetendũ eſt, bonum eſt.Sapere,ſapientiæ vſus eſt:quomodo eloquentiæ, loqui: quomodo oculorum videre:ergo ſapere,ſapientiæ vſus eſt. vſus autem ſapientiæ expetendus eſt :ſapere ergo expetendum eſt:ſi expetendum eſt,bonum eſt. Olim ipſe me damno, qui illos imitor dum accuſo,& verba apertæ rei impendo.Cui enim dubium poteſt eſſe,quin ſi æſtus malum eſt,& æſtuare malum ſit?ſi algor malum eſt, malum ſit algere? ſi vita bonum eſt,& viuere bonum eſt?Omnia iſta circa ſapientiam,non in ipſa ſunt: at nobis in ipſa commorandum eſt.etiamſi quid euagari libet, amplos habet illa ſpatioſoſque ſeceſſus De deorum natura quæramus, [11] de ſiderum alimento, de his tam varijs ſtellarum diſcurſibus :an ad illarum motus noſtra moueantur corpora, an corporibus omnium,animiſque illinc impetus veniat.An & hæc quę fortuita dicuntur,certa lege cõſtricta ſint,nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. Iſta iã à formatione morum receſſerunt:ſed leuãt animum, & ad ipſarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt.Hæc vero de quibus paullo ante dicebã, minuunt & deprimunt,nec vt putas exacuunt,ſed extenuant.Obſecro vos,cur tam neceſſariam curam maioribus melioribuſque debitã,in re neſcio an falſa,certe inutili, terimus? Quid mihi profuturum eſt ſcire,an aliud ſit ſapientia,aliud ſapere?quid mihi profuturũ eſt ſcire,illud bonum eſſe,hoc non eſſe?Temere me geram,ſubibo huius voti aleam. tibi ſapientia,mihi ſapere contingat:pares erimus.Potius id age,vt mihi viam monſtres,qua ad iſta perueniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem ſtudijs firmem:quemadmodum quæ me ex tranſuerſo ferunt aguntque, procul à me repellam.Quomodo par eſſe tot malis poſſim:quomodo iſtas calamitates remoueam, [12] quæ ad me irruperunt: quomodo illas, [13] ad quas ego irrupi. Doce,quomodo feram ærumnam ſine gemitu meo, felicitatem ſine alieno: quomodo vltimum neceſſarium vitæ terminum non exſpectem,ſed ipſemet, cum viſum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quam optare mortem.Nam ſi vis viuere, quid optas mori? ſi non vis,quid deos rogas, quod tibi naſcenti dederunt? Nam vt quandoque moriaris,etiam inuito poſitum eſt:vt cum voles,in tua manu eſt. Alterum tibi neceſſe eſt,alterum licet. Turpiſſimum his diebus principium diſerti mehercules viri legi: *Ita*, inquit,*quamprimum moriar.* Homo demens, optas rem tuam. *Ita quamprimum moriar.* Fortaſſe inter has voces ſenex factus es. Alioqui quid in mora eſt?nemo te tenet,euade qua viſum eſt.Elige quamlibet rerum naturæ partem,qua tibi præberi exitum iubeas.Hęc nempe ſunt elementa, quibus [14] hic mundus adminiſtratur: aqua, terra, [15] ſpiritus. Omnia iſta tam cauſſa viuendi ſunt, quam viæ mortis. *Ita quamprimum moriar.* Quamprimum iſtud,quod eſſe vis? quem illi diem ponis?citius fieri quam optas, poteſt. Imbecillæ mentis iſta ſunt verba,& [16] hac deteſtatione miſericordiã captantis.Non vult mori,qui optat. Deos vitam roga, & ſalutem: ſi mori placuit, hic mortis eſt fructus, optare deſinere.Hæc,mi Lucili,tractemus,his formemus animum. Hæc eſt ſapientia, hoc eſt ſapere,non diſputatiunculis inanibus ſubtilitatem vaniſſimã agitare.Tot quęſtiones tibi fortuna poſuit.nondum illas ſoluiſti: iam cauillaris.Quam ſtultum eſt,cũ ſignum pugnæ acceperis,[17] ventilare?remoue iſta luſoria arma: [18] decretorijs opus eſt. Dic qua ratione nulla animũ triſtitia,nulla formido perturbet:qua ratione hoc ſecretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum eſt, ſapere non eſt bonum. Sic fit. negemus, ſapere bonum eſſe: vt hoc totum ſtudium derideatur,tamquam operatum ſuperuacuis.Quid ſi ſcires etiam illud quęri,an bonum ſit futura ſapientia?quid enim dubij eſt,oro te,an nec meſſem futuram iam ſentiant horrea, nec futuram adoleſcentiã pueritia viribus aut vllo robore intelligat? Ægro interim nihil ventura ſanitas prodeſt,non magis quam currentem luctantemque, poſt multos ſecuturum ſenſus otium reficit. Quis neſcit hoc ipſo non eſſe bonum id quod futurum eſt,quia futurum eſt?nam quod bonum eſt,vtique prodeſt :niſi præſentia,prodeſſe nõ poſſunt.Si non prodeſt,bonum non eſt vtique:ſi prodeſt,iam eſt. Futurus ſum ſapiens: hoc bonũ erit,cum fuero:interim non eſt. Prius aliquid eſſe debet, deinde quale eſſe. Quomodo,oro te,quod adhuc nihil eſt,iam bonum eſt? Quomodo autem tibi magis

vis probari,non eſſe aliquid, quam ſi dixero,futurum eſt?nondum enim veniſſe apparet, quod venit. Ver ſecuturũ eſt: ſcio nunc hiemem eſſe,æſtas ſecutura eſt: ſcio æſtatem non eſſe. Maximum argumẽtum habeo nondum præſentis,futurum eſſe. Sapiam, ſpero: ſed interim non ſapio. ſi illud bonum haberem,iam hoc carerem malo. Futurũ eſt,vt ſapiam. ex hoc licet nondum me ſapere intelligas. nõ poſſum ſimul & in illo bono,& in hoc malo eſſe. Duo iſta nõ coeunt,nec apud eumdem ſunt vna,bonum & malum. Tranſcurramus ſolertiſſimas nugas,& ad illa quæ nobis aliquam opem ſunt latura,properemus. Nemo qui obſtetricẽ parturienti filiæ ſolicitus accerſit,edictũ &[19] ludorum ordinem perlegit. nemo qui ad incendium domus ſuæ currit, tabulam [20] latruncularia m perſpicit,vt ſciat quomodo [21] alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi vndique nunciantur,& incendium domus,& periculũ liberorum, & obſidium patriæ,& bonorum direptio:adijce iſtis naufragium,motuſq; terrarum,& quidquid aliud timeri poteſt. Inter iſta diſtrictus,rebus,nihil aliud quam animum oblectãtibus, vacas? Quid inter ſapientiam,& ſapere interſit,inquiris? nodos nectis ac ſoluis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit,vt aliquid ex illo vacet perdere: & vide, quam multa etiam diligentiſſimis pereant. Aliud valetudo ſua cuique abſtulit, aliud ſuorum: aliud neceſſaria negotia, aliud publica occupauerunt: vitam nobiſcum diuidit ſomnus. Ex hoc tempore tam anguſto, & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in vanum? Adijce nunc,quod aſſueſcit animus delectare ſe potius,quam ſanare:& philoſophiam oblectamentum facere,cum remedium ſit. Inter ſapiẽtiam,& ſapere quid interſit, neſcio:ſcio mea nõ intereſſe,ſciam iſta,an neſciam. Dic mihi, cum quid inter ſapientiam & ſapere interſit,didicero,ſapiã? Cur ergo potius inter vocabula me ſapientiæ detines, quam inter opera? Fac me fortiorem,fac me ſecuriorem,fac fortunæ parem, fac ſuperiorem. poſſum autem ſuperior eſſe, [22] ſi fecero omne quod diſco.

I. LIPSIVS.

1. INcipio ſecedere.] *A Senatu ſumptum,vbi diſceſſione à conſule permiſſa,in hanc aut illam ſubſelliorum partem ibant. Hoc erat, Pedibus in ſententiam ire.*

2. Adexpetendum.] *Expetendum,eſt* αἱρετὸν*; ad ex petendum,* προαιρετόν.

3. Præſumptioni.] *id eſt,præcepta opinioni.* προλήψει.

4. Veritatis argumentum.] *Merito. nam ipſa Veritas Græcis dicta* ἀλήθεια, ὡς τὸ μὴ λῆθον: quod non lateat,*ſitq; omnibus nota.*

5. Aut timentium inferos.] *Quaſi pœna illic pendenda: ergo animæ viuunt ſentiuntq;.*

6. Aut colentium.] *Quia Deos manes illic ponebant, & venerabantur. Superſunt igitur.*

7. Quod victi ſolent.] *In arena & gladiatoriis pugnis. vbi qui ſuccubuerat, populi opem & miſericordiam implorabat. Ego in Saturnal.* II. *cap.* XXII.

8. Quod fit,& quod facit,corpus eſt.] *Vide Phyſiol.* II. *Diſſert.* IV.

9. Non corpus quidem eſt.] *Hoc illud quod notat Empiricus lib.*I. *aduerſ. Mathem. cap.* III. Incorporeũ aliquid apud Stoicos dici λεκτὸν*: quod noſter hic vertit* Effatum, Edictum, Enunciatum. *Vide Phyſiol.* II. *Diſſert.* V.

10. Sapientiam,incorporale quidam intelligimus.] *O falſum! pro Stoicis quidem aut Seneca. Hæc omnia planiſſime in corpora, Scientia, Sapientia, Veritas: & docui in loco. Non dubie legendum,* corporale quiddam, *cum meis etiam libris: & puto in alus ſic fuiſſe. ſed omiſerunt dicere,quia inopinatius hic ſenſit.*

11. De ſiderum alimento.] *Quod è mari & aquis Stoici attribuebant. Phyſiol.* II. *Diſſ.* XIV.

12. Quæ ad me irruperunt.] *Aliunde,à Deo aut Fato: non accerſita.*

13. Ad quas ego irrupi.] *Ipſe mihi ſtruxi,in quas ſponte me indui.*

14. Hic mundus.] *Nempe inferior: & ideo tria tantum nominat. quartum ſuperioris Mundi eſt, ſiue Cæli, id eſt Ignis.*

15. Spiritus.] *Aer: ſic paſſim ipſe vocat.*

16. Hac deteſtatione.] *Significat hic Obteſtationem,nec compoſitio minuit vim verbi ſimplicis,ſed auget. Eſt enim precatio & votum.*

17. Ventilare.] *Proludere, & brachia atque arma in ſpeciem ventiumq; iactare. A theatris arenisque ſumptum. Ego in Saturn.* II. *cap.* XIX.

18. Decretorijs opus eſt.] *Veris armis, & quibus de victoria vitaq; cernatur. Supra, epiſt.* CII.

19. Ludorum ordinem.] *Libelli aut tabulæ proponi ſolent in publico, vbi apparatus omnis ludorum deſcriptus: atque id mouendæ & alliciendæ plebi. Vide Saturnal.* II. *cap.* XVIII. *Adde De Benef.* VI, *cap.* I.

20. Latruncularia m.] *De Breuit. vit. cap.* XIII. *De Tranquill. cap.* XIV.

21. Alligatus exeat.] *Pugna enim erat, & alterius coloris calculi alteros ad lineam vltimam vrgebant: artis, implexum vel obſeſſum euadere.*

22. Si fecero.] *Scripti & antiquitus cuſi,* ſi dixero: *fuit,* ſi vixero.

MVRETVS.

MVltum mihi tibique.] *Hæc quoque epiſtola meras prope Stoicorum ineptias continet, niſi quod fere ſub mediũ, cum quæſtiones hæc Lucilio ſatis feciſſet, ipſe quoque talium rerum ſtudium damnat, oſtenditque alia potiora, quæ ex philoſophia peti debeant.*

Ad expetendum] *Expetendum vocat* αἱρετὸν *ad expetendum noua voce,* προηγουμένως αἱρετὸν, *id eſt quandam quaſi* προηγητικὴν τοῦ αἱρετοῦ. *Talia multa Stoici ſine vlla neceſſitate fingebant.*

Præſumptioni,] *Anticipatæ opinioni.* προλήψει.

Hac deteſtatione] *Eſt qui legat* deſtinatione *Ego veterem librum meum ſequi malui.*

PINCIANVS.

MVltum mihi tibique negotium cocinnabis,] *Eadem,* Multum mihi negocij cõcinnabis, *etſi in pleriſque codicibus* continuabis *legatur, non* concinnabis.

Deinde tunc dicere ſententiam audebo.] *In exemplari ſcholaſtico verbum* Deinde *non habetur.*

Quid ergo, inquiunt, cum dicimus bonum ſapere, dicimus referentes ad id de quo pendet.] *Vetuſta lectio,* Quid ergo inquit? Non dicimus bonum eſt ſapere. Sapere dicimus referentes, ad id de quo pendet. *Aliqui codices ſic,* Quid ergo inquit? Non dicimus bonum eſſe ſapere. Sapere dicimus referetes, *&c.*

Et in aliam partem conſidero.] *Lege,* & in alia parte conſidere, *ex eadem.*

Si expetenda res eſt, bona eſt.] *Eadem,* Si expetenda res eſt, bonum eſt.

Sed petito bono accedit.] *Exemplar Franciſcanum,* ſed petito bonum accedit.

Inter alia hinc colligimus,] *Vetus lectio,* Inter alia hoc colligimus.

Aut timentium inferos, aut colentium,] *Eadem,* aut timentium inferos, aut colentium æthera.

Tam corpus eſt quam ille cui accidit.] *Scribe* illud, *non* ille, *ex eadem.*

Si extra eſt, poſtquam acceſſerat, receſſit.] *Lege* acciderat, *non* acceſſerat, *ex eadem.*

An quale iſtud ſit tale hoc ſit,] *Scribendum* illud, *non* iſtud, *ex eadem.*

Vnum enim deerat illi quo minus bonum eſſet,] *Particula* enim *in quibuſdam exemplaribus non habetur. In alijs ergo habetur pro* enim.

Niſi quia ſapientiam habet.] *Lege,* niſi qui ſapientiam habet. *ex vetere lectione. Adſtipulantur & verba ſequentia,* Nunquid quenquam qui ſapiat, non putas habere ſapientiam?

Puto concedas duo eſſe hæc,] Puto concedes duo eſſe hæc, *ex eadem ſcribendum.*

Habitu ſapientiam habet qui ſapit.] *Caſtiga ex eadem,* Habetur ſapientia. Habet qui ſapit.

Non corpus, inquit, eſt quod nunc loquor,] *Quidam codices*, non corpus eſt quidem quod nunc loquor.

Non enim quid mihi videatur pronuntio.] *Scribe,* nondum enim quid mihi, *&c. ex vetere lectione.*

Quid prohibet, quominus aliud quidem, ſed nihilominus bonum ?] *Puto legendum,* Quid prohibet, quominus alia quidem ſint nihilominus bona? *Nam paulo poſt ſubijcit,* Cœperam dicere poſſe iſta duo eſſe, & tamen vtraque bona.

Et ſapientiam & ſapientiam habere duo eſſe:] *Vetuſta lectio,* Et tanquam ſapientia & ſapiens duo ſint.

Nihil obſtat ergo, quominus & ſapientia bonum ſit,] *Caſtiga,* ſic nihil obſtat, quominus & ſapientia bonum ſit, *ex eadem.*

Olim me ipſum damno.] *Eadem,* Olim ipſe me damno.

Omnia iſta circa ſapientiam ſunt, non in ipſa ſapientia ſunt.] *Corrigendum,* Omnia iſta circa ſapientiã, non in ipſa ſunt, *ex eadem.*

De ſyderum elementis,] *Exemplaribus reliquis hoc loco deprauatis Franciſcanum exemplar opem nobis tulit. In quo non* de ſyderum elementis *legitur, ſed* de ſyderum alimento, *rectiſſime.*

Quid mihi profuturũ eſt ſcire aliud bonum eſſe] *Exemplar familiare, & paucioribus verbis & longe aliis* Et ex his quid bonum ſit. *Sciendum tamen notatum hoc haberi partim in margine, partim in contextu, quem vt apparet, deleuit ille qui ante me codicem poſſederat, quam recte, non auſim affirmare.*

Quibus animum labentem ſtudiis firmem:] Labantem, *non* labentem *ſcribendum & paulo poſt,* feriunt *non* feruntur *ex vetere lectione.*

Quæ ad me irrumpunt, quomodo illas ad quas irrupi.] Eruperunt *&* erupi *ſunt codices qui habeant, non* irruperunt *&* irrupi.

Sed ipſe mecum quo viſum erit, profugiam.] *Caſtigo,* ſed ipſemet, cum viſum erit, profugiam, *ex vetere lectione.*

Siue non vis, quid deos rogas,] *Corrigendum arbitror*, ſi viuere non vis, quid deos rogas. *& ita notatum præfert domeſticum exemplar.*

Itaque, inquit, quã primum moriar.] *Legendum puto, non* Itaque, *ſed* Ita. *Nam videtur principium eſſe, à voto ſumptum hominis, qui ægritudini manus dederat. Nemo autem incipit a verbo* Itaque. *Idem vitium mox paulo bis caſtigandum.*

Tot quæſtiones tibi fortuna impoſuit.] *Lege,* poſuit, *non* impoſuit, *ex vetere lectione.*

Remoue iſta luxuriæ arma:] Luſoria *Exemplar Franciſcanum, non* luxuriæ.

Hoc ſecretarum cupiditatum pondus effundam.] *Lege,* Qua ratione hoc ſecretarum, &c. *ex eadem.*

Qua ratione agatur aliquid.] *Prima duo verba,* qua ratione, *deſiderantur in eadem.*

Sic ſit. Negemus ſapere bonum eſſe.] Fit, *non* ſit, *eadem.*

An bonum ſit ſapientia.] *Scribe,* an bonum ſit futura ſapientia, *ex Franciſcano exemplari.*

Quid enim dubium eſt, oro te,] Dubij, *non* dubium, *legendum ex eodem.*

Deinde quale eſſe.] *Vetus lectio,* deinde quale eſt.

Sapiam ſpero,ſed interim non ſapio.] *Caſtigo*, Vt ſapiam ſpero, ſed interim non ſapio,*ex correctioribus exemplaribus.*

Tabulam lateruncularíam] Tabulam latruncularíam,*eadem.*

Et vnde quam multa] *Mallem legeres*,& vides quam multa.*Quædam exemplaria*, & vide quam multa.

Et hoc tempore tam anguſto & rapido,] *Legẽdum reor*,Ex hoc tempore tam anguſto & rapido.

Delectare potius quam ſanare :] *Scribe*,delectare ſe potius quam ſanare,*ex vetere lectione.*

Dic mihi,cum quid inter ſapientiam & ſapere interſit didicero,cur potius inter vocabula] *Deſiderantur hic duo verba,verbum* ſapiam,*& coniunctio* ergo,*ex codice Facundi ac Primitiui, vt legendum ſit per interrogationem ducentem ad negationem hoc pacto:* Dic mihi,cum quid inter ſapientiam & ſapere interſit, didicero ſapiam?Cur ego potius inter vocabula.

Si dixero omne quod diſco.] Direxero *non* dixero,*pleríque codices.*

OPSOPOEVS.

T*Vrnebus Aduerſ. lib. & cap. eiſdem: Ventilare gladiatores dicuntur, cum ante pugnam ſuos mouent gladios,& luſorijs ictibus aerem ferientes præludunt certamini. Martialis lib. 5. Epigram. 32.*

——— & in toto ventilat arma boue.

Vide etiam Lipſium Saturnal. 11. cap. 19.

Magis probatur mihi priorum editionum lectio,Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit, vt aliquid ex illo vacet perdere. *Nam ſimiliter dicit Seneca lib. de tranquill. animi, cap. 3.* Incipiemus male diſpenſare tempus,quod nobis natura conſumendum dedit.

GRVTERVS ET IVRETVS.

EDictum & ludorum ordinem perlegit.] *recte.nam ante gladiatorũ pugnas,moris erat, vt editor libellos proponeret,in quibus dies futuri muneris,item nomina & paria gladiatorũ:ſcilicet alliciendæ plebi,& expectationi cõmouendæ.Id vocabant* Pronunciare munus. *Suetonius in Iulio:* Manus populi pronuntiauit in filiæ memoriam. *multa his de rebus vide apud Lipſium lib. 1.cap. 18.Saturn. Serm. & P.Fabrum lib. 2.Semeſt.cap. 11.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

INANES epiſtolas nolle ſe ſcribere: potius monitorum vtilium vberes: & iam facit.Suadet ſua,non aliena tractare;à Fortuna nihil petere,nec ab ea pendere. Verum bonum quærendum: & quid illud ſit,definitum. Itemque quid ab Honeſto differat. Omne Bonum, ſecundum Naturam eſſe: nec tamen quidquid ſecundum Naturam,Bonum.

EPIST. CXVIII.

EXigis à me frequentiores epiſtolas. Rationes conferamus: ſoluendo non eris. Conuenerat quidem, vt tua priora eſſent, tu ſcriberes, ego reſcriberem: ſed non ero difficilis.bene credi tibi ſcio: itaque [1] in anteceſſum dabo. Nec faciam,quod Cicero vir diſertiſſimus facere Atticum iubet,vt etiam ſi rem nullam habebit,*quod in buccam venerit,ſcribat.*Numquam poteſt deeſſe quod ſcribam,vt omnia illa quæ [2] Ciceronis implent epiſtolas,tranſeam : quis candidatus laboret, quis alienis,quis ſuis viribus pugnet,quis conſulatum fiducia Cæſaris,quis Pompeij, [3] quis aperte petat : quam durus ſit fenerator Cæcilius,à quo minoris centeſimis propinqui nummum mouere non poſſunt. Sua ſatius eſt mala, quam aliena tractare : ſe excutere, & videre, quã [4] multarum rerum candidatus ſit,& non ſuffragari: Hoc eſt,mi Lucili,egregium,hoc ſecurum ac liberum,nihil petere,& tota fortunæ comitia tranſire. Quam putas eſſe iucundum, tribubus vocatis,cum candidati [5] in templis ſuis pendeant,& alius nummos pronunciet ; alius [6] per ſequeſtrum agat ; alius eorum [7] manus oſculis conterat, quibus deſignatus contingendam manum negaturus eſt ; omnes attoniti, [8] vocẽ præconis exſpectant,ſtare otioſum,& [9] ſpectare illas nundinas,nec ementem quidquam,nec vendentem?Quanto hic maiore gaudio fruitur,qui non pretoria,aut conſularia comitia ſecurus intuetur, [10] ſed magna illa, in quibus [11] alij honores anniuerſarios petunt, [12] alij perpetuas poteſtates,alij bellorũ euẽtus proſperos triumphoſque,alij diuitias,alij matrimonia ac liberos,alij ſalutem ſuam ſuorumque!Quanti animi res eſt,ſolum nihil petere,nulli ſupplicare,& dicere:Nihil mihi tecum fortuna: non facio mei tibi copiam. ſcio apud te Catones repelli,Vatinios fieri:nihil rogo. Hoc eſt [13] priuatam facere fortunam. Libet ergo hæc inuicem ſcribere,& hanc integram ſemper egerere materiam, circumſpicientibus tot millia hominum inquieta:qui vt aliquid peſtiferi conſequantur,per mala nituntur in malum,petuntque mox fugienda,aut etiam faſtidienda. Cui enim aſſecuto ſatis fuit,quod optanti nimium videbatur?Non eſt,vt exiſtimant homi-

hes, auida felicitas, ſed puſilla. itaq; neminem ſatiat. Tu iſta credis excelſa, quia longe ab illis iaces: ei vero qui ad illa peruenit, humilia ſunt. Mentior, niſi adhuc quærit adſcendere. Iſtud quod tu ſummum putas, gradus eſt. Omnes autem male habet ignorantia veri. tamquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala eſſe, aut inania, aut minora quam ſperauerint, adepti ac multa paſſi vident: maiorque pars miratur ex interuallo fallentia, & vulgo magna pro bonis ſunt. Hoc ne nobis quoque eueniat, quæramus[14] quid ſit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finiuit hoc alius alio modo, alius illud aliter expreſſit. quidam ita finiunt: Bonum eſt, quod inuitat animos, quod ad ſe vocat. Huic ſtatim opponitur: Quid ſi inuitat quidem, ſed in perniciem? ſcis quam multa mala, blanda ſint. Verum, & veriſimile, inter ſe differunt ita: Quod bonũ eſt, vero iungitur: non eſt enim bonum, niſi verum eſt. At quod inuitat ad ſe, & allicit facie, veriſimile eſt: ſubrepit, ſollicitat, attrahit. quidam ita finierunt: Bonum eſt, quod appetitionem ſui mouet, vel quod impetum animi tendentis ad ſe mouet. Et huic idem opponitur: multa enim impetum animi mouent, quæ petuntur petentium malo. Melius illi qui ſic finierunt: Bonum eſt, quod ad ſe impetum animi ſecundum naturam mouet: & ita demum petendum eſt, cum cœpit eſſe expetendum. Iam & honeſtum eſt: hoc enim perfecte eſt petendum. Locus ipſe me admonet, vt quid interſit inter bonum honeſtumque, dicam. Aliquid inter ſe habent mixtum, & inſeparabile: nec poteſt bonum eſſe, niſi cui aliquid honeſti ineſt: & honeſtum vtique bonum eſt. Quid ergo inter duo intereſt? Honeſtum eſt perfectũ bonum, quo beata vita complctur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale eſt. Sunt quædam[15] neque bona, neque mala: tamquam militia, legatio, iuriſdictio. Hæc cum honeſte adminiſtrata ſunt, bona eſſe incipiunt, & ex dubio in bonũ tranſeunt. Bonum ſocietate honeſti fit, honeſtum per ſe bonum eſt. Bonum ex honeſto fluit, honeſtum ex ſe eſt. quod bonum eſt, malum eſſe potuit: quod honeſtum eſt, niſi bonum eſſe non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum eſt, quod ſecundum naturam eſt. Attende quid dicam. Quod bonum eſt, & ſecundum naturam eſt: non protinus quod ſecundum naturam eſt, & bonum eſt. Multa quidem naturæ conſentiunt: ſed tam puſilla ſunt, vt non conueniat illis boni nomen. Leuia enim ſunt, & contemnenda: nullum nec minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum eſt, bonum non eſt: cum bonũ eſſe cœpit, non exiguum eſt. Vnde aliquid cognoſcitur bonum? ſi perfecte ſecundum naturam eſt. Fateris, inquis, quod bonum eſt, ſecundum naturam eſſe: hæc eius proprietas eſt. Fateris & alia ſecundum naturam quidem eſſe; ſed bona non eſſe. Quomodo ergo illud bonum eſt, cum hæc non ſint? quomodo ad aliam proprietatem peruenit, cum vtrique præcipuum illud cõmune ſit, ſecundum naturam eſſe? ipſa ſcilicet magnitudine. Nec hoc nouum eſt, quædam creſcendo mutari. Infans fuit, factus eſt pubes: alia eius proprietas fit: ille irrationalis eſt, hic rationalis. quædam incremento non tantũ in maius exeunt, ſed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod maius fit. Vtrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in vtroque proprietas vini eſt. Exiguum mellis pondus, & magnũ, ſapore non differt. Diuerſa ponis exempla. in iſtis enim eadem qualitas eſt: quamuis augeantur, manent. Quædam amplificata in ſuo genere, in ſua proprietate perdurant: quædam poſt multa incrementa, vltima demũ vertit adiectio, & nouam illis, aliamque quam in qua fuerant, conditionem imprimit. Vnus lapis fecit fornicem, ille qui latera inclinata cuneauit, & interuentu ſuo vinxit. Summa adiectio quare plurimum facit, vel exigua? quia non auget, ſed implet. Quædam proceſſu priorem exuunt formam, & in nouam tranſeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & magnitudinem eius ſequendo laſſatus eſt, infinitum cœpit vocari; quod longe aliud factum eſt quam fuit, cum magnum videretur, ſed finitum. Eodem modo aliquid difficulter ſecari cogitauimus: nouiſſime creſcente difficultate, inſecabile inuentum eſt. Sic ab eo quod vix & ægrè mouebatur, proceſſimus ad immobile. Eadem ratione aliquid ſecundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo ſua tranſtulit, & bonum fecit.

I. LIPSIVS.

1. IN anteceſſum.] *Fori verbum aut argentariorum. valet, ſoluere priuſquam dies ceſſerit. Vide De Benef. I v. cap. XXXII.*

2. Ciceronis implent epiſt.] *Ad Atticum pleraque iſta libro. I.*

3. Quis aperte petat.] *Alij libri,* quis arte; *meus & quidam,* apte. *An forte,* abs ſe?

4. Multarum rerum candidatus.] *Externarum, & inanium: quas adſpernetur iudicio & ratione, etſi opinio & inclinatio eo vocent.* Non *igitur* ſuffragatur: *id eſt, petitioni ſuæ tali non ſubſcribit.*

5. In templis suis.] *Editio Mureti*, intenti suis: *sanequam licenter. Nam libri omnes, vt edidi. & capere licet vel templum, id est tabernaculum candidati, vbi contra solem tecti expectabant: si tamen illud inauguratum, & templum fuit. Scio quidem Consulem, & qui praerat comitiis tale Tabernaculum habuisse, ab Auguribus captum, & religione atque obseruatione quadam sua: haud memini legere, de Candidatis. nisi hactenus, quod in campo, vt dixi, tabernacula aliqua. vsi ad inumbrandum. Varro De re rust. III. ca. II.* Vis potius villæ publicæ vtamur vmbra, quam priuati candidati tabella (*vel magis*, vmbella) domificemus nobis? *Ita hæc legenda putem: & de more liquet. Sed nondum de Templo. An ergo magis est, Seneca aio, cum iam totus ille Campus Martius templis ædificiisque publicis insessus; Candidatos non sibi priuatim vmbracula parasse, sed ad propinqua Templa diuertisse, ibi euentum comitiorum expectantes? Et aiuide quidem: atque hoc est, quod* pependisse *eos scribit.*

6. Per sequestrem.] *Non pronunciet solum & promittat, sed nummos deponat & apud alium, fidei caussa, consignet.*

7. Manus osculis conterat.] *Vile, & seruile. Nam illi Dominis sic solent. Electa nostra altera vide, cap. de Osculis.*

8. Vocem præconis.] *Qui designatos renunciet.*

9. Spectare illas nundinas.] *Verum hoc est. vitam esse vt Panegyrim aut nundinas: quo alij veniant vendendi, alij emendi caussa; honestissimus quisque spectandi tantum: noster palam apeat.*

10. Sed magna illa.] *Totius mundi comitia, præside Fortuna.*

11. Alij honores anniuersarios.] *Tribunatus, Præturas, Consulatus.*

12. Alij perpetuas potest.] *Regna & Principatus.*

13. Priuatam facere fort.] *Id est, redigere in ordinem.*

14. Quid sit bonum.] *Vide Manuduct. II. Dissert. XXII.*

15. Neque bona, neque mala.] *Ea sunt, Media.*

PINCIANVS.

VT scriberes, ego rescriberem.] *Vetus lectio*, Tu scriberes, ego rescriberem.

Quis aperte petat.] *In quibusdam codicibus*, arte *legitur, non* aperte.

Propinquis nummus moueri non possit.] *Corrige*, propinqui nummum mouere non possunt, *ex vetere lectione.*

In templis suis pendant,] *Scribe* pendeant, *non* pendant, *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

Qui vt aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum,] *Diuersus est verborum ordo in vetere lectione*, Qui vt aliquid pestiferi per mala consequantur, nituntur in malum. *& paulo post* optandi *non* optandi, *scribendum.*

Verum & verisimile inter se differunt. Itaque quod bonum est vero iungitur. Non est enim bonum nisi verum est. Ad quod inuitat ad se & allicere facit verisimile est.] *Legendum puto hoc pacto*, Verum & verisimile inter se differunt ita. Quod bonum est, vero iungitur. Non est bonum, nisi verum est. At quod inuitat ad se, & allicit facie, verisimile est. *Nam & scholasticum exemplar* ita, *non* itaque *habet. & in Franciscano codice coniunctio* enim *non habetur.*

Surripit, sollicitat, attrahit.] *Exemplar Franciscanum minus deprauate* Subripit, *non* surripit. *Lego* subrepit.

Iam & honestum est:] *Superflunt verbum* est, *ex vetere lectione. Legendaque hæc verba, vt puto, per coniunctiam cum præcedentibus, nulla distinctione.*

Hæc cum honeste ministrata sunt,] *Eadem* administrata *agnoscit, non* ministrata.

Leuia enim sunt contemnenda.] *Superuacaneum est verbũ* sunt, *ex eadem. In familiari codice*, Leuia enim sunt & contemnenda.

Nullum enim minimum contemnendum bonum.] *Eadem non habet coniunctionem* enim. *In meo domestico exemplari aliter*, Nullum etiam minimum contemnendum bonum.

Vnde aliquid cognoscitur bonum?] *Codices quidam*, Vnde agnoscitur bonum?

Hæc eius proprietas] *Deest in fine verbum* est, *ex vetere lectione.*

Quomodo ad illam proprietatem peruenit,] Aliam, *non* illam, *eadem.*

Ille irrationabilis est, hic rationabilis.] *Castiga*, ille enim irrationalis est, hic rationalis, *ex eadem.*

Et exiguum mellis pondus.] *Legendum sine coniunctione*, Exiguum mellis pondus, *ex eadem.*

Vbi animus aliquid diu protulit, & in magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum cœpit vocari, quod longe aliud factũ est quam fuit, cũ magnũ videretur. Sed finitum eodem modo.] *Verba hæc vitiosissime habentur in omnibus & priscis & neotericis codicibus, nullo vel minime apparente vestigio antiquæ sinceraque lectionis. Promam nihilo secius sententiam meam: cui quantum tribui debeat, aliorum esto iudicium. Certe facilius ea lectione, quam coniecto, Senecæ mens percipietur. Ad hunc ergo modum scribendum existimo*: Vbi animus aliquid diu protulit, qui in magnitudine eius secanda lassatus est, infinitum cœpit vocare, quod longe aliud factum est, quam fuit cum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo, &c. *Quidam codices adijciunt coniunctionem*: &: sed & finitum.

Nouissime crescente ad difficultatem,] *Castiga* nouissime crescente hac difficultate, *ex omni vetere lectione.*

OPSOPOEVS.

TVrnebus ibidem, Dare in antecessum, *est antequam & prius quam quis debeat dare. Centesimas propinquas ibidem Seneca vocat, quæ propinquis Calendis aut Idibus soluuntur: non tertiis, aut quartis, aut quintis Calendis. itaque illæ centesimæ propinquæ duriorem & iniquiorem habent fœnoris conditionem.* Quam, *inquit*, durus sit fœnerator Cæcilius, à quo minoris centesimis propinquis, nummus moueri non possit.

ARGVMENTVM L. LIPSI.

DIVITIAS à nobis peti posse, & accipi, nil superuacuum petendo. Finem omnium rerum spectandum, qui Naturam non excedit. Satis ea habere, non multum, quærit. Ostendit deinde diuites vulgo, omnes pauperes esse. Pulchra, & (Deus bone!) vera sunt.

EPIST. CXIX.

QVoties aliquid inueni, non exspecto donec dicas,[1] *In commune*: ipse mihi dico. Quid sit quod inuenerim, quæris? sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri diues celerrime possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te diuitias compendiaria ducam.[2] Opus erit tamen tibi creditore. vt negotiari possis æs alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris,[3] nolo proxenetæ nomen tuũ iactent. Paratum tibi creditorem dabo,[4] Catonianum illud: à te mutuum sumes. *Quantulumcumque est, satis erit, si quidquid deerit, id à nobis petierimus.* Nihil enim, mi Lucili, interest, vtrum non desideres, an habeas. Summa rei in vtroque est eadem: non torqueberis. Nec illud præcipio, vt aliquid naturæ neges: contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed vt quidquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio: edendum est. vtrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio. vtrum hæc aqua sit[5] ex lacu proximo excepta, an ea quam[6] multa niue clusero, vt rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc vnum iubet, sitim exstingui. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an[7] Tiburtinus calix, an manus concaua, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & superuacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quæque tendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcunque cõprehendero. Nihil contemnit esuriens.[8] Quid sit ergo, quod me delectauerit, quæris? Videtur mihi egregie dictum: *Sapiens, diuitiarum naturalium est quæsitor acerrimus.* Inani me, inquis, lance muneras.[9] quid est illud inane? Iam ego[10] paraueram fiscos: circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem,[11] quod publicum agitarem, quas accerserem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, cum diuitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiæ suæ beneficio, non fortunæ. Ideo ergo illũ non iudicas diuitem, quia diuitiæ eius desinere non possunt? Vtrum malis habere multum, an satis? qui multum habet, plus cupit; quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod numquam diuiti contingit, finem. An has ideo non putas esse diuitias, quia propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli vxor impegit? quia in bello tutæ sunt? quia in pace otiosæ? Quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? plus Iupiter non habet. Numquam parum est, quod satis est: numquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos pauper est Alexander Macedo: quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit nouas, &, vt ita dicam, mundi claustra perrumpit. quod naturæ satis est, homini non est. Inuentus est qui cõcupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium, & tanta initiorum suorum vnicuique, cum processit, obliuio. Ille modò[12] ignobilis anguli non sine controuersia dominus,[13] de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia diuitem fecit: imo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quæris, quæ sit huius rei caussa? plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his quorum nomina[14] cum Crasso Licinoque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum & quidquid habet, & quidquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed vt scias, quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & superuacui. At excæcant populum, & in se conuertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorũ felicitas in publicũ spectat: ille quem nos & populo & fortunæ subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso diuitiarum nomen inuasit occupata paupertas: sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. E contrario dicere debemus: Febris illũ tenet. eodemmodo dicendum est, Diuitiæ illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quam hoc,

quod nemo monetur satis: vt omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut paruo. Tantum miscere vitia desideriis noli. Quæris quali mensa, quali argento,[15] quam paribus ministeriis,[16] & leuibus, afferatur cibus? nihil præter cibum natura desiderat.

Num tibi, cum fauces vrit sitis, aurea quæris
Pocula? num esuriens fastidis omnia, præter
Pauonem rhombumque?

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est: quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriæ ista tormenta sunt. quærit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat; quemadmodum sitim prima potione sedatam reuocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam elegãti manu ministretur. Nam si pertinere ad te iudicas,[17] quam crinitus puer, & quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura præstitit præcipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt superuacua delectum. Hoc parum decens, illud[18] parum lautum, oculos hoc meos lædit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis viuendi iura descripsit, vt salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt, & in promptu: deliciis omnia misere ac solicite comparantur. Vtamur ergo hoc naturæ beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quidquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

I. LIPSIVS.

1. IN commune.] *Græcorum erat prouerbium, in re quam in via forte inuenissent,* κοινὸς ἑρμῆς: Cõmunis Mercurius: *quasi dicerent, & mihi pars esto. Phurnutus, de Mercurio:* Siquis aliquid in itinere inuenerit, moris est profari, Communi Mercurio: qui certe rei inuentæ conscius est, vt qui in viis versetur.

2. Opus erit tamen creditore.] *Quo? ipso te, vt argutando subdit.*

3. Nolo proxenetæ.] *Græco nomine* προξενητὴς, *qui est velut pararius, conciliator, & interpres: qui partes contracturas medius ipse iungit.*

4. Catonianum illud.] *Malim,* Hecatonianum, *cum Pinciano: & significatur sequens gnome,* Quantulumcumque, *& quæ sequuntur.*

5. Ex lacu proximo.] *Propertius.*

Ipsa petita lacu nunc mihi dulcis aqua est.

6. Multa niue clusero.] *Teneri potest. nam & aqua in vase circumdari niue solet, vt frigus capiat, niuis ipsius & vitij expers. Hodie etiam faciunt. Tamen alij,* elisero.

7. Tiburtinus calix.] *Fictilis.*

8. Quid sit ergo.] *De quo initio dixi,* In commune *debere proferri.*

9. Quid est illud inane?] *Improba vox,* Inane: *& faciam,* In commune: *vt ad ea verba alludat. Si tamen non superuacua: & certe in meo est,* Quid est istud? iamne ego.

10. Paraueram fiscos.] *In quos pecuniam conicerem.*

11. Quod publicum.] *Nam vectigalium redempturis prompta sæpe ad opes via.*

12. Ignobilis anguli.] *Macedonia. cui prima claritas à Philippo.*

13. De tanto fine terrarum.] *Diuinet aliquis,* detecto.

14. Cum Crasso Licinoque.] *De Crasso notum, nec de Licino ignotum. Iungit vtrumque & Persius:*

Nunc Licini in campos, nunc Crassi mittit in ædes.

Fuit Augusti prædiues libertus, de quo Dio lib. LIV. *etsi* Λικίνιον, *siue* Licinium *vocat: Iuuenalis Sat.* I. *& Scholiastes, Sidonius epist.* VII. *libri* V. *Carmen de eo epitaphium:*

Marmoreo hoc tumulo Licinus iacet, at Cato nullo.
Pompeius paruo. credimus esse Deos?

Nominat iterum noster in epist. seq.

15. Quam paribus ministeriis.] *Aetate, aut colore paribus. De Breuit. vit. cap.* XII. *& alibi in his Epistolis.*

16. Et leuibus.] *Glabris, vt alibi vocat, & sine pilis.*

17. Quam crinitus puer.] *Qui à poculis, muliebri plerumque habitu erant, capillitio fluente & longo. Imo & alij Pædagogiani fere pueri. Vnde Martialis:* Crinite, Line, pædagoge turbæ.
Horatius de tali mollicello:

Discrimen obscurum solutis
Crinibus, ambiguoque vultu.

18. Parum lautum.] *Olim correxi: nam libri,* laudatum.

MVRETVS.

IN commune,] *Ita dicebant, cum è pluribus qui vna iter facerent, vnus boni aliquid in via iacens repererat: cum significarent id cum ceteris quoque commune esse debere. Græci pro eodem dicebant* κοινὸς ἑρμῆς. *Nam Mercurius & vijs præesse putabatur & lucro & insperantibus obiecta lucra vocabant* ἑρμαῖα.

PINCIANVS.

AD maximas te diuitias compendiario ducam.] *Quidam codices* compendiarie *legunt, non* compendiario. *Sed rectius exemplar diui Francisci* compendiaria, *vt subintelligatur* via.

Catonianum illud: à te mutuum sumes.] *Corrigendum credo,* Hecatonianũ illud: à te mutuum sumes? *Nam Hecatonis testimonium frequens est in Seneca.*

Summa res in vtroque est eadem :] *Corrige*, Summa rei in vtroque eadem est, *ex eadem.*

Vtrum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa niue clusero,] *In eadem aliter*, Vtrum hæc aqua ex lacu proximo excepero. an ea quam multa niue clusero.

Et superuacanea deuites.] Dimittes, *non* deuites, *eadem.*

Ad proxima quæque porrigatur manus. Ipsa mihi commendabit quodcunque comprehendero.] *Scribe*, Adproxima quæque porrigatur manus. En ipsa mihi commendauit, *&c. ex eadem.*

In anima, inquis, lance numeras.] *Corrige ex meo familiari exemplari*, Inani me inquis, lance numeras. *& paulo ante* quæsitor, *non* quæstor, *habent nonnulla exemplaria.*

Nam ego parauetam fiscos.] *Vetus lectio*, Ego iam parauetam fiscos.

Consecuturus est, quod nunquam diuitiis contigit, finem.] *Scribe*, consecutus est, quod nunquam diuiti contigit, finem, *ex eadem.*

Qui tantum non alget, non esurit, non sitit.] *Puto legẽdum*, qui tantũ non alget, *hoc est, qui fere nõ alget.*

Nunquam satis est, quod multum.] *Vetus omnĩ lectio.* Nunquam multum est, quod satis non est.

Post Darium & Indos pauper est Alexander Macedo : quærit quod suum faciat] *Exemplar Franciscanum non* Macedo, *agnoscit*, *sed* Mentior, *vt sit obiectio.*

Tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis.] *Scribe*, de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est, *ex exemplari Facundi & Primitiui, etsi codex Franciscanus non* tanto *habeat, sed* toto *vt forte legendum sit* tot, *non* toto.

Quorum nomina cum Crœso Licinioque numerantur,] *Quædam exemplaria* Crasso *agnoscunt, non* Crœso, *rectius. Nam Crœsus cum Licinio male committitur, cum Crasso bene, vt illud Persij:*

Nunc Licini in campos, nunc Crassi mittit in ædes :

Iste, si mihi credis, pauper est : si tibi, potest esse.] *Corrige*, iste, mihi crede, pauper est, si potest esse, *ex omni scripta lectione.*

Hic ipse quem circa naturam diximus,] *Exemplar Scholasticum* hic ipse quem circa naturam dicimus: *Exemplar familiare*, hic ipse de quo circa naturam dicimus.

E contrario dicere solemus,] *Castigandum reor*, è contrario dicere debemus.

Quam paribus ministeriis & leuibus offeratur cibus.] *Lege*, quam paribus ministris & lænibus affertur cibus, *ex vetere lectione.*

In prima potione sedatam] *Superfluit præpositio* in, *ex eadem.*

Oculos meos lædit. Id actum est.] *Eadem*, Oculos hoc meos lædit. Id pactum est.

Vtamur ergo in hoc naturæ beneficio] *Præpositio* in *superuacanea est*, *ex eadem.*

OPSOPOEVS.

I*Dem lib. 16. cap. 4. Ex hoc Senecæ loco apparet, vt Græci cum quid inuentum erat, dicere solebant* κοινὸς ἑρμῆς *quo dicto, inuentι partem petebant, sic & Latinos dicere solitos esse*, In commune : *hinc illa loquendi formula*, in commune quærere *sed &*, In medium quærere : *quæ hac erit fortasse hominibus admonitiuncula notior. Eleganter eadem epistola*, sinum laxa, *est sinum vestis extende & expande, vt eum lucro compleas. Sed audiendus coram ipse Seneca est*, Sinum laxa, merum lucrum est. *Secus in Flacco sinu laxus illum esse dicitur, qui sinum non adstringit : ideoque quæ in eo gerit, effluere & excidere sinit & perdit. Flaccus lib. II. Sat. 3.*

Ferre sinu laxo, donare & ludere vidi.

Sed oblitam quibusdam locis hanc epistolam luto, tergeamus. Vtrum hæc aqua sit ex lacu : *nitidum erit & extersum. Eodem modo*, An crystallinum, an murreum. *Murreum autem, & vt Propertius appellat, murrinum.* Inani inquis lance numeras. *hodie* inanima *legitur, oratione quadam exanimata & frigida. Lanx autem inanis dicitur, in qua nihil est, quæque vacua est. Lego.* Qui satis habet, consequutus est. *Lego etiam*, Nunquam quod satis non est, multum est.

GRVTERVS ET IVRETVS.

NOlo Proxenetæ nomen tuum iactent.] Proxeneta *intercessor est, cuius interuentu negocia conciliantur, quique nominis faciendi vel cuiuslibet alterius negotij gerendi causa operam suam accomodat l. 2. & l. vlt. ff. de Proxen. inde* proxeneticum solarium *id dicitur, quod pro huiusmodi opera datur. l. 1. ff. de proxen. hæc Brissonius lib. 14. de verb. sign. vide etiam Reuardum ad l. 47. de reg. iuris.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

BONI notitia quomodo ad nos venerit? obseruatione, & collatione: Natura etiam ducente. Venit & ex contrario: id est, vitij detestatione. Describit Sapientem, & vulgo petenda aut timenda calcantem, etiam ipsam mortem. Denique vnum semper, & sibi constantem.

EPIST. CXX.

EPistola tua per plures quæstiunculas vagata est, sed in vna cõstitit, & hãc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique prima notitia peruenerit. Hæc duo apud alios diuersa sunt, ¹ apud nos tantum diuisa. Quid sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, quod vtile est. itaque hoc & diuitiis, & equo, & vino, & calceo nomẽ imponunt: tanta est apud illos boni vilitas, & adeo vsque ad sordida descendit. Honestum putãt, cui ratio recti officij constat: tamquam pie curatam patris senectutem, adiutam amici paupertatẽ, fortem expeditionem, prudentem moderatãque sententiam. ² Ista duo quidẽ facimus, sed ex vno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, vtique bonum. Superuacuum iudico adiicere, quid inter ista discriminis sit,

cum sæpe dixerim. Hoc vnum dicam: Nihil nobis bonum videri, quo quis & male vti potest. Vides autem, diuitiis, nobilitate, viribus quam multi male vtantur. Nunc ergo ad id reuertor, de quo desideras dici: quomodo ad nos prima boni honestique notitia peruenerit. Hoc nos docere natura non potuit: semina nobis scientiæ dedit, scientiam nō dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis videtur obseruatio collegisse & rerum sæpe factarum inter se collatio, per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum iudicante. Hoc verbum cum Latini grammatici ciuitate donauerint, ego damnandū non puto, nec in ciuitatem suam redigendum. Vtar ergo illo non tantum tamquam recepto, sed tamquam vsitato. Quæ sit hæc analogia, dicam. Noueramus corporis sanitatē: ex hac collegimus esse aliquam & animi. noueramus corporis vires: ex his collegimus esse & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupefecerant: hæc cæpimus tamquam perfecta mirari. Suberāt illis multa vitia, quæ species alicuius conspicui facti fulgorque celabat: hæc dissimulauimus. Natura iubet augere laudanda: nemo non gloriam vltra verum tulit Ex his ergo speciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiusque regno iudicauit, regias opes posse cōtemnere. Idem, medico Pyrrhi promittēte venenum se regi daturū, monuit Pyrrhum, caueret insidias. Eiusdē animi fuit, auro non vinci, veneno nō vincere. Admirati sumus ingētem virum, quem nō regē, non cōtra regē promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimū est, in bello innocētem: qui aliquod esse crederet etiā in hoste nefas: qui in sūma paupertate, qua sibi decus fecerat, non aliter refugit diuitias quam venenū. Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod adhuc dolebas. Fabricium nō posse corrumpi. Horatius Cocles solus impleuit pōtis angustias, adimique à tergo sibi reditum, dūmodo iter hosti auferretur, iussit: & tam diu restitit premētibus, donec reuulsa ingēti ruina tigna sonuerunt. Postquā respexit, & extra periculū esse patriam periculo suo sēsit: *Veniat si quis vult*, inquit, *sic euntem sequi*: deditque se in præceps: & nō minus solicitus in illo rapido alueo fluminis,[3] vt armatus, quā vt saluus exiret, retēto armorū victricium decore, tam tutus rediit,[4] quam si pōte venisset. Hæc & huiusmodi facta imaginē nobis ostēdere virtutis. Adiiciā quod mirū fortasse videatur: mala interdum speciē honesti obtulerūt, & optimum ex cōtrario nituit Sūt enim, vt scis, virtutibus vitia cōfinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mētitur prodigus liberalē: cum plurimum intersit, vtrum quis dare sciat, an seruare nesciat. Multi, inquam, sunt, Lucili, qui non donant, sed proiiciunt. nō voco ego liberalem, pecuniæ suæ iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinē. Hæc nos similitudo coegit attēdere, & distinguere specie quidem vicina, re autem plurimū inter se dissidentia. Dum obseruamus eos, quos insignes egregium opus fecerat, cœpimus annotare, quis rem aliquā generoso animo fecisset & magno impetu, sed semel. Hunc vidimus in bello fortē, in foro timidū; animose paupertatem ferentē, humiliter infamiam: factum laudauimus, contempsimus virū. Alium vidimus aduersus amicos benignum, aduersus inimicos temperatum, & publica & priuata sancte ac religiose administrantem: non deesse ei, & in his quæ toleranda erant, patientiam, & in his quæ agenda, prudentiam. Vidimus vbi tribuendum esset, plena manu dantem: vbi laborandum,[5] pertinacem & obnoxium, & lassitudinem corporis animo subleuantem. Præterea idem erat semper, & in omni actu par sibi, iam non consilio bonus, sed [6] more eo perductus, vt non tantum recte facere posset, sed nisi facere non posset. Intelleximus in illo perfectam esse virtutem: hanc in partes diuisimus. Oportebat cupiditates refrænari, metus comprimi, facienda prouideri, reddenda distribui: comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iustitiam, & suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo eius, & decor, & constantia, & omnium inter se actionum concordia, & magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata vita, [7] secundo defluens cursu, arbitrij sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? dicam. Numquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunæ maledixit: numquam accidentia tristis excepit, ciuem esse se vniuersi & militem credens, labores velut imperatos subiit. Quidquid inciderat, non tanquam malum aspernatus est, & in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc qualecūque est, inquit, meum est. asperum est, durū est: in ipso nauemus operam. Necessario itaque magnus apparuit, qui numquā malis ingemuit, nūquam de fato suo questus est, fecit multis intellectum sui, & non aliter quam in tenebris lumen effulsit: aduertitque in se omnium animos, cum esset placidus & lenis,

& humanis

& humanis diuinisque rebus pariter æquus. Habebat perfectum animũ, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, [8] ex qua pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod numquam magis diuinum est, quàm vbi mortalitatem suam cogitat, & scit in hoc natum hominem, vt vita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, & quidem breue hospitium: quod relinquẽdum est, vbi te grauem esse hospiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiori veniẽtis sede, si hæc in quibus versatur, humilia iudicat, & angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui vnde venerit, meminit. Non videmus, quàm multa nos incommoda exagitant, quam male nobis conueniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur: alias nerui nos, alias pedes vexant: nunc deiectio, nunc destillatio: aliquando superest sanguis, aliquando deest: hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilominus æterna proponimus, & in quantum potest ætas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, imo morientibus. quotidie enim propius ab vltimo stamus, & illo vnde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cæcitate mens nostra sit: Hoc quod futurum dico, cum maxime fit, & pars eius magna iam facta est. nam quod viximus tempus, eo loco est, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui vltimum timemus diem: cum tantumdem in mortem singuli conferant. Nõ ille gradus lassitudinem facit, in quo deficimus, sed ille profitetur. Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. [9] Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus, conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam, vt in hac statione, qua positus est, honeste se atque industrie gerat: ceterum nihil horum quæ circa ipsum sunt, suum iudicat, sed vt commodatis vtitur, peregrinus & properans. Cum aliquem huius videremus constantiæ, quidni subiret nos species non vsitatæ indolis? vtique si hanc: vt dixi, magnitudinem veram esse ostendebat. Qualitatis veræ tenor permanet, falsa non durant. Quidã alternis Vatinij, alternis Catones sunt: & modo parum illis seuerus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi & contentus vili Tubero: modo Licinum diuitiis, Apicium cænis, Mecænatem deliciis prouocant. Maximum indicium est malæ mentis, fluctuatio, & inter simulationem virtutum, amoremque vitiorum, assidua iactatio.

—— habebat sæpe ducentos,
Sæpe decem seruos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna loquens: modo, sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus,
Quamuis crassa, queat. decies centena dedisses
Huic parco paucis contento: quinque diebus,
Nil erat in loculis.

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius: numquam eumdem, nec similem quidẽ sibi. adeo in diuersum aberrat. Multos dixi: prope est vt omnes sint. Nemo non quotidie & consilium mutat, & votum. modo vxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult; modo id agit, ne quis sit officiosior seruus, modo dilatat se vsque ad inuidiam, modo subsidit, & contrahitur infra humilitatem vere iacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens. alius prodit atque alius, & (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta, [10] vnum hominem agere. Præter sapientem autem nemo vnũ agit: ceteri multiformes sumus. Modo frugi tibi videbimur & graues, modo prodigi & vani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo à te exige, vt qualem institueris præstare te, talem vsque ad exitum serues. Effice vt possis laudari: si minus, vt agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: Hic quis est? tanta mutatio est.

I. LIPSIVS.

1. APud nos tantum diuisa.] *Quomodo, & quatenus, Epist. CXVIII. circa medium, expone.*
2. Ista duo quidem facimus.] *Nempe nos Stoici.*
3. Vt armatus.] *Ex lege militari, neques arma abiiceret aut amitteret.*
4. Quam si ponte.] *Tam tute per aquam, quam si per pontem. Male, qui legunt,* si è ponte.
5. Pertinacem & obnoxium.] *Volunt,* obnixum: *ego non mutem. Nam & obnoxius est, qui laborem subit suscipitque: & se dat.*
6. More eo perductus.] *Cui in habitum scientia iuerat.*
7. Secundo defluens cursu.] *Est Stoicorum εὔροια.*

8. Ex qua pars & in hoc.] *Stoicorum opinio, animos nostros ex illo diuino delibatos esse. Physiol. III. Dissert. VIII.*

9. Carpit nos illa.] *Paullatim mors ad se ducit, non impetu rapit.*

10. Vnum hominē agere.] *Qui finis est Zenonius, Vita conueniens. Vide Manud. II. Disser. XV. At Mureti etiam nota hic opportuna. Nam quod in Sacris de Iobo scribitur,* Fuit vnus vir: *id ita Hieronymus interpretatur.* Non per diuersa mobilis & instabilis ferebatur, sed firmus atque inconcussus persistens, erat vir vnus. *Est plane Zenonium.*

MVRETVS.

Epistola tua.] *Veri boni cognitionem ad homines per analogian, id est collatione rationis, peruenisse ait: idque ipsum dilucide explicat. Eadem de re Cato apud Ciceronem libro tertio de finibus. Cumque rerum notiones in animis fiant, si aut vsu cognitum sit, aut coniunctione, aut similitudine, aut collatione rationis: hoc quarto, quod extremum posui, bonorum notitia, facta est. Quinque autem modis fieri rerum notitias dicebat Zeno, vt est apud Laertium,* κατὰ περίπτωσιν, καθ' ὁμοιότητα, κατ' ἀναλογίαν, κατὰ σύνθεσιν, καὶ κατ' ἐναντίωσιν.

Magnam rem puta, vnum hominem agere.] *Id est, constare sibi, neque mutari ac fluctuare. Itaque de Helcana patre Samuelis, principio Regum dicitur,* Fuit vnus vir. *Et hoc ita interpretatur S. Hieronymus principio commentariorum in Job:* Fuit vnus vir. Non enim per diuersa mobilis & instabilis ferebatur, sed firmus atque inconcussus persistens, vir vnus erat.

PINCIANVS.

Qvomodo ad nos boni honestique notitia peruenerit.] *Vetus lectio.* Quomodo ad nos boni honestique prima notitia peruenerit.

Per analogiam nostri intellectum & honestum & bonum iudicant.] *Corrigendum reor,* per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum iudicante, *Patet sic esse legendum ex sequentibus.*

Nemo non gloriam vltra rectum tulit.] *Scribendum,* Nemo non gloriam vltra verum tulit, *ex vetere lectione.*

Quam si sponte venisset.] *Exemplar Facundi & Primitiui,* quam si ponte venisset, *Castigo,* quamsi è ponte venisset.

Sed semel hunc vidimus in bello fortem.] *Prima duo verba,* sed semel, *ad præcedentia pertinent. Tum sequitur per maiorem litteram,* Hunc vidimus in bello fortem, *ex vetere lectione.*

Sed hospitium, & breue hospitium.] *Scribe,* sed hospitium, & quidem breue hospitium, *ex eadem.*

Vbi te grauem esse hospitem videas.] Hospiti. *non* hospitem, *ex eadem.*

At nos corpus tam turpe sortiti, nihilominus alterna proponimus.] *Scribe.* At nos corpus tam putre sortiti nihilominus æterna proponimus. *Nam vetus lectio* putre, *non* turpe, *habet. & exemplar Francisianum* aterna *præfert corrupte pro* æterna.

Hoc quod futurum dico, nunc maxime fit.] *Lego.* Hoc quod futurum dico, cum maxime sit: *ex omni vetere lectione.*

Modo Lucium Crassum diuitiis.] *Corrige.* Modo Licinium diuitiis, *tum ex præcedentibus, tum ex veteri omni lect. in qua dictio* Crassum *non habetur.*

Et inter simulationem virtutis amoremque vtilium assidua iactatio.] *Corrige,* & intra simulationem virtutum amoremque vitiorum assidua iactatio, *ex eadem.*

Modo pecuniam spargit, nunc rapit.] *Scribe,* nunc pecuniam spargit, nunc rapit. *ex eadem.*

Sic maxime coarguitur animus imprudens, alius prodit atque alius.] *Quadam exemplaria,* Sic maxime coarguitur animus impudens. Prodit alius, proditque alius.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

ALIQVID pro argutiis prætendit: tum proponit, An omnibus animalibus constitutionis suæ sensus? id est, sponte & natura eant, quo debent & sunt facta. Dicit esse, & exemplis rationibusque variè docet.

EPIST. CXXI.

Litigabis, ego video: cùm tibi hodiernam quæstiunculam, in qua satis diu hæsimus, exposuero. Iterum enim clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium & [1] Archidemum. [2] Hi iudicium accipient, deinde dicam. [3] Non quidquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiamsi non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quædam illos corrigunt & ordinant, quædam naturam eorum & originem scrutantur. Cum quæritur, quare hominem natura produxerit, quare prætulerit animalibus ceteris, longe me iudicas mores reliquisse: falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inueneris? nisi naturam eius inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit, cum didiceris quid naturæ tuæ debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superstitionem mihi excute, doce leue esse vanumque hoc, quod felicitas dicitur: [4] vnam illi syllabam facillime accedere. Desiderio tuo satisfaciā, & ad virtutes exhortabor, & vitia cōuerberabo, licet

aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, nõ desistam persequi nequitiam, & affectus efferatissimos inhibere, & voluptates ituras in dolorem cõpescere, & votis obstrepere. Quidni? cum maxima malorum optauerimus, & [5] ex gratulatione natum sit quidquid obloquimur. Interim permitte mihi ea quæ paullo remotiora videntur, excutere. Quærebamus, an esset omnibus animalibus [6] constitutionis suæ sensus? Sensum autem esse ex eo maxime apparet, quod membra apte & expedite mouent, non aliter quàm in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili: rector nauis scit gubernaculũ flectere: pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, & [7] inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnẽ vsum sui mobile. Mirari solemus [8] scænæ peritos, quod in omnem significationem rerum & effectuum parata illorum est manus, & verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars præstat, his natura. Nemo ægrè molitur artus suos, nemo in vsu sui hæsit: ad hoc edita, protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascũtur. Ideo, inquit, partes suas animalia apte mouebunt: quia si aliter mouerint, dolorẽ sensura sunt. Ita, vt vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas mouet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quæ necessitate impelluntur. Agilitas, spontaneus motus est. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, vt in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare vires suas cœpit, cadit: & cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit, exercuit. Animalia quædam tergi durioris inuersa tamdiu se torquent, ac pedes exserunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullũ tormentum sentit supinata testudo. inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec ante desinit niti, quatere se, quàm in pedes constitit. Ergo omnibus constitutionis suæ sensus est, & inde membrorum tam expedita tractatio: nec vllum maius indicium habemus, cum hac illa ad viuendum venire notitia, quam quod nullum animal ad vsum sui rude est. Constitutio est, inquit, vt vos dicitis, principale animi quodam modo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile, & vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, vt istam finitionem [9] magnæ parti togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quàm enarratur. Itaque infans ille, quid sit cõstitutio, non nouit: constitutionem suam nouit. & quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Præterea ipsam constitutionem suam crasse intelligit, & summatim, & obscure. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, vbi sit, qualis sit, & vnde, nescimus. Qualis ad nos peruenit animi nostri sensus, quamuis naturam eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suæ sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt: necesse est sensum eius habeant, cui parent, à quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit esse aliquid, quod impetus suos moueat: quid sit illud, ignorat. & conatum sibi esse scit: quid sit, aut vnde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus, principalis partis suæ sensus est, non satis dilucidus, non expressus. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suæ conciliari: hominis autem constitutionem rationalem esse: & ideo conciliari hominem sibi, non tamquã animali, sed tamquã rationali. Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit? Vnicuique ætati sua constitutio est: alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic cõstitutioni suæ conciliatur. enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quæ in segetem frugemque ventura est, alienam constitutionem habet tenera, & vix eminens sulco: aliam cum conualuit, & molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum, constitit: aliam cum flauescit, & [10] ad aream spectat, & spica eius induruit: in quamcũque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est ætas infantis, pueri, adolescentis, senis: ego tamen idem sum, qui & infans fui, & puer, & adolescens. Sic quamuis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suæ eadem est. Non enim puerum mihi aut iuuenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suæ conciliatur, quæ tunc infanti est, non quæ futura iuueni est. Neque enim si aliquid illi maius, in quo trãseat, restat, nõ hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibiipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? mihi. ergo mei curam ago.

Dolorem refugio. pro quo? pro me. ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Hæc animalibus inest cũctis: nec inseritur, sed innascitur. Producit fœtus suos natura, non abiicit: & quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque cõmissus est. Itaque vt in prioribus dixi, tenera quoque animalia è materno vtero vel quoquo modo effusa, quid sit infestũ ipsis, protinus norunt, & mortifera deuitant: vmbram quoque transuolantium reformidant, obnoxia auibus rapto viuẽtibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris aut mortiferæ rei potest? Primum quæritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectũ, ex eo apparet, quod nihil amplius, si intellexerint, faciant. Quid est quare pauonẽ, quare anserem gallina non refugiat, cum tanto minorẽ, & ne notum quidẽ sibi, accipitrem fugiat? quare pulli felem timent, canem non timent? Apparet illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam. nam antequam possint experiri, cauent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quàm debent, nec vmquã obliuiscuntur huius tutelæ & diligẽtiæ. æqualis est illis à pernicioso fuga. Præterea, non fiũt timidiora viuendo. Ex quo quidem apparet, nõ vsu illa ad hoc peruenire, sed naturali amore salutis suæ. Et tardum est & varium, quod vsus docet: quidquid natura tradit, & æquale est omnibus, & statim. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur. Sentit se carne constare: itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo vri, quo obteri possit. Quæ sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suæ quidque: & quæ iuuant, illa petit; læsura formidat. Naturales à cõtrariis aspernationes sunt. sine vlla cogitatione, sine cõsilio fit, quidquid natura præcipit. Non vides, quãta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? quanta [11] diuidui laboris obeundi concordia? Non vides quàm nulli mortalium imitabilis sit, illa araneæ textura? quanti operis sit, fila disponere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, quæ minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. Videbis aranearum pares telas, par [12] in fauis angulorum omnium foramen. Incertum est & inæquale, quidquid ars tradit: ex æquo venit, quod natura distribuit. Hæc nihil magis, quàm tutelam sui, & eius peritiam tradidit: ideoque etiam simul incipiunt, & discere & viuere. Nec est mirum, cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit, ad permanendum in conciliatione & caritate sui. Non poterant salua esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturũ erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes [13] vilitatem sui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque & brutis, quamuis in cetera torpeant, ad viuendum solertia est. Videbis quæ aliis inutilia sunt, sibi ipsa non deesse.

I. LIPSIVS.

1. Archidemum.] *Inter primores Stoicos fuit, etsi hodie minus, olim maxime in fama. Vide in Manuduct. I. Dissert.* XII.

2. Hi iudicium accipient.] *Non diffugient, litem tecum contestabuntur.*

3. Non quidquid morale.] *Melius interrogatione hoc efferas, & claudas, vt sit affirmantis. Nam ex sequela hoc velle dicas: Moralia etiam esse, quæ si non aperte & statim, flexu vel subsidio aliquo ducunt ad bonos mores. Tale istud.*

4. Vnam illi Syllabam.] *Vt fiat.* Infelicitas.

5. Ex gratulatione natum.] *Ex eo quod votorum compotes facti, gratulationes excepimus, quasi rebus bonis: at mala illa erant.*

6. Constitutionis suæ sensus.] *Ipsum hoc Stoicum verbum, & scitum, Laërtius breuiter ex Chrysippo:* πρῶτον οἰκεῖον εἶναι παντὶ ζώῳ τὴν αὐτοῦ σύστασιν, καὶ τὴν ταύτης συνείδησιν: Primum cognatum esse omni animali, suamipsius constitutionẽ & eius cognitionẽ ac sensum, *Cicero, in Catonis persona, III. de Finibus:* Placet iis (*Stoicis*) quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal, ipsum sibi conciliari & commendari ad se conseruandum, & ad suum statum (*ita dicit* σύστασιν, *siue* Constitutionẽ) & ad ea quæ conseruantia sunt eius status diligenda. *Tractat eumdem locum v. de Finibus: & erat creber in eorum scriptis, quia Finem ex eo ducebant. Quomodo, Laertius tibi dicet in Zenone, initio partis Ethicæ.*

7. Inter ceram opusque.] *Turnebus notat,* ceram *esse fucum siue picturam: quia veteres ceris pingere solebant. Ceris dico, varie coloratis. Varro:* Pictores loculatas magnas habent arculas, vbi discolores sunt ceræ.

8. Scænæ peritos.] *Scripti,* satiat peritos. *ex quo idem ille doctissimus optimusque Turnebus,* saltationis. *Et vero ad Pantomimos, quorum saltatio erat, hæc proprie pertinent: qui gestibus solis historias fabulasque scite exprimebant & agebant.*

9. Magnæ parti togatorum.] *Id est, primorum ciuium, nam hoc ipso, quod* Togatos *dicit,* Tunicatæ *plebi opponit. Illi autem primores, fere docti.*

10. Ad aream ſpectat.] *Quo trituræ gratia ſolent deportari.*
11. Diuidi laboris.] *Nam partiuntur inter ſe munera.*
12. In fauis angulorum.] *Alij libri,* in filis, *quod in Araneis probem.*
13. Vilitatem ſui.] *Vt ſe contemnat, vile habeat.*

MVRETVS.

Litigabis.] *Eſſe vnicuique animali conſtitutionis ſuæ ſenſum: eamque eſſe primam naturæ conciliationem Laërtius:* τὴν δὲ πρώτην ὁρμήν φασι τὸ ζῷον ἴσχειν ἐπὶ τὸ τηρεῖν ἑαυτὸ, οἰκειοῦντος αὐτὸ ἑαυτῷ τῆς φύσεως ἀπ' ἀρχῆς, καθά φησιν ὁ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τελῶν, πρῶτον λέγων εἶναι παντὶ ζώῳ τὴν αὑτοῦ σύστασιν, καὶ τὴν ταύτης συνείδησιν. *Hinc ſunt illa Ciceronis e primo de officiis.* Principio generi animantium omni eſt à natura tributum, vt ſe, vitam corpuſque tueatur: *& quæ ſequuntur. & illa Catonis e tertio de finibus:* Placet iis, *inquit*, quorum ratio mihi probatur, ſimulatque natum ſit animal, ipſum ſibi conciliari & commendari ad ſe conſeruandum, & ad ſuum ſtatum, & ad ea quæ conſeruantia ſunt eius ſtatus diligenda. *Sed in quinto de finibus idem locus à Piſone tractatur, & ſæpe alias.*

Iudicium accipient.] *Litem tecum conteſtabuntur.*

Senſum autem eſſe.] *Vnumquodque animal ſentire vim ſuam probat ex eo, quod ſuapte ſponte, etiam cum adhuc tenerum & infirmum eſt, ſecundum naturam mouetur. Qua de re ita Cicero:* Serpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus vti videmus boues, veſpas aculeis: ſuam denique cuique naturam eſſe ad viuendum ducem.

Omnia animalia dialectica.] *Qui conſtitutionis ſuæ ſenſum ineſſe à natura in animalibus à primo ſtatu negabant, hoc argumento nitebantur. Ne homines quidem, niſi perquam pauci, quidnam illa conſtitutio ſit, intelligunt. Multo minus igitur beſtiæ. Reſpondet Seneca, id tum demum proceſſurum, ſi de exquiſita illius cognitione loqueremur. Nunc de craſſa quadam & confuſa cognitione ſermo eſt, qualis etiam in beſtias cadit. Nam ſi nullius rei notitiam habere diceremur, niſi cuius vim ac naturam definiendo explicare poſſemus, non multarum ſane rerum cognitione gloriari nobis liceret. Equidem quid lapis ſit, quid aurum, quid argentum, quid equus, quid bos, ſcire vtcumque videor: quarum tamen vt aliarum innumerabilium rerum in quotidiano vſu poſitarum, ſi quis à me definitionem requirat, tempus mihi ad cogitandum poſtulabo: fortaſſis etiam, cum bene ac diu cogitaro, non habebo quid reſpondeam. Ne bene quidem valere aut ægrotare me ſentiam: cum inter ipſos quoque medicos de ſanitatis ac morbi definitione ambigatur. Obmuteſcendum nobis fuerit, ait Galenus, ſi ea tantum noſſe dicamur, quorum definitiones tenemus. Hac de re operæ fuerit videre, quæ is quem modo laudaui, medicus ſcripſit, in commentario, quo reſpondet ad ea, quæ in Aphoriſmis Hippocratis reprehenderat Iulianus.*

PINCIANVS.

Interim enim clamabis hoc, quod clamare ſoles.] *Exemplar Franciſcanum*, Iterum enim exclamabis, *cætera ſuperfluunt, ex eadem.*

Sed ad exclamandum tibi. Primum alios opponam.] *Præpoſitio ad eradenda ex vetere lectione, ſcribendumque per maiorem*, Primum alios opponam. *In exemplari Facundi & Primitiui*, Sed exclamanti tibi, *reliqua.*

Et virtutes exhortabor.] *Melius*, ad virtutes exhortabor.

Et affectus efferatiſſimos.] *Lege*, & affectus effrenatiſſimos, *ex vetere lectione.*

Nemo ægre molitur actus ſuos.] Artus *lege, non* actus, *ex eadem.*

Nullum tormentum ſentit ſupina teſtudo.] Supinata, *non* ſupina, *correctiora exemplaria.*

Ergo omnibus conſtitutionibus ſuus ſenſus eſt.] *Legendum*, Ergo omnibus conſtitutionis ſuæ ſenſus eſt, *ex vetere lectione.*

Neceſſe eſt enim id ſentiant, per quod animalia quoque ſentiunt.] *Exemplar Franciſcanum*, Neceſſe eſt enim adſentiant, per quod animalia quoque ſentiunt. *Vt forte legendum ſit:* Neceſſe eſt ei adſentiant, per quod animalia quoque ſentiuntur. *Sic enim pleraque exemplaria habent, non* ſentiunt. *Addit codex ſcholarum Salmanticenſium verbum* ferri: Neceſſe eſt enim id ferri ſentiant, per quod, *cætera. vt rurſus legi poſſit:* Neceſſe eſt enim id fieri ſentiant, per quod animalia quoque ſunt, *vel ſic*, per quod animalia quoque ſentiuntur.

Et quod ſibi eſſe ſcit:] *Corrige*, & conatum ſibi eſſe ſcit, *ex omni vetere lectione.*

Enati ſunt dentes:] *Exemplar Franciſcanum*, Ei nati ſunt dentes.

In quam conſtitutionem cum venit, eam tuetur.] *Corrige*, In quamcumque conſtitutionem venit, eam tuetur, *ex vetere lectione.*

Quod nihil amplius, ſi intellexerint, faciãt.] *Lego* facient, *non* faciant, *ex eadem: etſi ſint codices, in quibus habeatur*, quod nihil amplius quàm intellexerint faciãt, *vt exiſtimem legendum, non* quam, *ſed* quum.

Simul enim conciliatur ſaluti ſuæ quicque, & quæ iuuant, illa petit.] *Corrige*, ſimul enim conciliatur ſaluti ſuæ: quæcunque iuuant, illa petit: *Ex exemplari Franciſcano.*

Quanta diurni laboris.] *Omnis ſcripta lectio*, quanta diuidui laboris.

In quorum precium illa tenduntur.] *Legendum reor contra omnia exemplaria*, perniciem, *non* precium.

Æquo venit quod natura diſtribuit.] Exæquo *lege, non* æquo, *ex vetere lectione.*

Tacitis quoque & brutis quamuis in cætera torpeant.] *Scribendum puto*, Tacitis namque & brutis.

OPSOPOEVS.

Idem lib. 24. cap. 17. Cera fucus eſt & pictura, propterea quod ceris pingere antiqui ſolebant. Seneca hac Epiſtola. Varro lib. 3. de re ruſt. cap. 17. Nam vt Pauſias & ceteri pictores eiuſdem generis loculatas magnas habent arculas, vbi diſcolores ſunt ceræ.

Idem Turnebus lib. 26. cap. 10. Hodie edunt, Mirari ſolemus ſcenæ peritos, *&c. vbi in antiquis pro* ſcenæ *ſentiant reperio: ex quo* ſaltationis *facio. Pantomimi enim et ſaltatores manum geſticulatione omnia exprimunt & ſignificant. Et lib. 30. cap. 3. Quid ni legam:* mirari ſolemus ſaltationis peritos, quod in omnem ſignificationem

rerum & affectuum parata est illorum manus. *Nec me mouet præiudicata quorundam auctoritas* scenæ peritos, *pro inquinamento veterum librorum, in quibus vitiose exaratum est* satiant peritos, *legentium.*

Idem lib.26.cap.20. Eleganter & insigniter fruges maturatæ ad aream spectare dicuntur, quod flaua segetes demessa ad aream terendi gratia deportari soleant.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Nam illi syllabam facillime accedere.] *Eam ego esse dico: ita enim fieri* infelicitatem *ex* felicitate. *adiungitur enim acceditque quod priori rei superuenit, nec sibi primo fuit. vnde apposite ad hunc locum Tertullianus li. 4. aduersus Marcionem cap.13.* quia & creator Abrahæ & Saræ & Ausea nomina reformauit, hunc vocando *Iesum*, illis syllabam adiiciendo. *At J. C. vnus tanquam pro aris & focis pugnat, vnam illam syllabam esse sel. qui locus, inquit, argumento est scribendum esse sel sine diphthongo, quod & Aldus Manutius multis probat in sua Orthographia epitome: probat, inquam, ex lapidibus & nummis, hunc tamen locum omisit. sic ille. quod demus commentum, quilibet videt, adeo subtile est & quauis acutius arista. Grut.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

INGENIVM luxuriæ, aduersa moribus facere. Aliter cœnare, bibere, dormire, surgere: & tales aliquot Antipodas facete describit.

EPIST. CXXII.

DEtrimentum iam dies sensit: resiluit aliquantulum: ita tamen, vt liberale adhuc spatium sit, si quis cum ipso, vt ita dicam, die surgat, officiosior, meliorque, quàm si quis illum exspectat,[1] vt luce prima exeat. Turpis, qui alto sole semisomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit: & adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque peruertunt: nec ante diducunt oculos hesterna graues crapula, quàm appetere nox cœpit. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura (vt ait Virgilius) pedibus nostris subditos econtrario posuit,

> *Nosque vbi primus equis oriens afflauit anhelis,*
> *Illis sera rubens accendit lumina vesper:*

talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sũt quidam in eadem vrbe antipodes, qui,[2] vt M. Cato ait, *nec orientem vmquam solem viderunt, nec occidentem.* Hos tu existimas scire, quemadmodum viuendum sit, qui nesciunt quando? & hi mortem timent, in quam se viui condiderunt: tam infausti ominis, quam nocturnæ aues sunt? Licet in vino vnguentoque tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidem fercula distinctis, totum peruersæ vigiliæ tempus diducant: non conuiuantur, sed[3] iusta sibi faciunt. Mortuis certe interdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus vitam: huius & officium, & argumentum, actus est. circumscribatur nox, & aliquid ex illa in diem transferatur. Aues, quæ conuiuiis cõparantur, vt immotæ facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine vlla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus inuadit,[4] & super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora, qui se tenebris dicauerunt, fœda visuntur. Quippe non speciosior illis, quàm morbo pallentibus, color est: languidi, & euanidi albent, & in viuis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: quanto plus tenebrarũ in animo est? ille in se stupet, ille caligat, inuidet cæcis. Quis vmquam oculos tenebrarum caussa habuit? Interrogas, quomodo hæc animo prauitas fiat, auersandi diem, & totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant: omnia debitum ordinem deserunt. hoc est luxuriæ propositum, gaudere peruersis: nec tantum discedere à recto, sed quam longissime abire, deinde etiam econtrario stare. Isti non videntur tibi contra naturã viuere,[5] qui ieiuni bibunt, qui vinũ recipiũt inanibus venis, & ad cibũ ebrij trãseunt? Atqui frequens hoc adolescẽtiũ vitium est, qui vires excolunt.[6] in ipso pæne balnei limine, inter nudos bibunt, imo potant: vt sudorem, quẽ mouerunt potionibus crebris ac feruentibus,[7] subinde distringant. Post prandiũ aut cœnã bibere, vulgare est: hoc patres-familiæ rustici faciunt, & veræ voluptatis ignari. Merũ illud delectat, quod nõ innatat cibo, quod libere penetrat ad neruos: illa ebrietas iuuat, quæ in vacuũ venit. Non videtur tibi cõtra naturã viuere, qui[8] commutant cum fæminis vestem? Non viuunt contra naturam,[9] qui exspectant, vt pueritia splendeat tempore alieno? Quid fieri vel crudelius, vel miserius potest? numquam vir erit, vt diu virum pati possit: & cum illum contumeliæ sexus eripuisse debuerat, ne ætas quidem eripiet? Non viuunt contra naturam, qui hieme concupiscunt rosam? Fomentoque aquarum calentium, & calorum[10] apta mutatione, bruma lilium, florem vernum, exprimunt? Non viuunt contra naturam, qui[11] pomaria in summis turribus serunt?

quorum siluæ in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent? Non viuunt contra naturam, qui fundamenta [12] thermarum in mare iaciunt: nec delicate natare ipsi sibi videntur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cum instituerunt omnia contra naturæ consuetudinem velle, nouissime in totum ab illa descicunt.[13] Lucet: somni tempus est. quies est: nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit: tempus est cænæ. Non oportet id facere, quod populus: res sordida est, trita ac vulgari via viuere. Dies publicus relinquatur. propriũ nobis ac peculiare mane fiat. Isti vero mihi defunctorũ loco sunt. quantulũ enim à funere absunt, & quidem acerbo, qui [14] ad faces & cereos viuunt? Hanc vitam agere eodem tempore multos meminimus: inter quos & Atilium Butam prætorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem confitenti: *Sero* inquit, *experrectus es.* Recitabat Montanus Iulius carmen, [15] tolerabilis poëta, & [16] amicitia Tiberij notus, & frigore. Ortus & occasus libentissime inserebat. itaque cum indignaretur quidam illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes eius, [17] Natta Pinarius ait: *Numquid liberalius possum agere? Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum.* Cum hos versus recitasset:

> *Incipit ardentes Phœbus producere flammas,*
> *Spargere se rubicunda dies, iam tristis hirundo*
> *Argutis reditura cibos immittere nidis*
> *Incipit, & molli partitos ore ministrat:*

Varus eques Romanus L. Vinicij comes, cænarũ bonarũ affectator, quas improbitate linguæ merebatur, exclamauit: *Incipit Buta dormire.* Deinde cum subinde recitasset:

> *Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,*
> *Iam dare sopitis nox nigra silentia terris*
> *Incipit:*

Idem Varus inquit: *Quid dicit? iam nox est: ibo, & Butam salutabo.* Nihil erat notius hac eius vita in contrarium circumacta: quam, vt dixi, multi eodem tempore egerunt. Caussa autem est ita viuendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuuat obuium, & grauis malæ conscientiæ lux est: & omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut paruo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Præterea, luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum viuunt, volunt. nam si tacetur, perdere se putant operam. Itaque male habent, quoties non faciunt, quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent: vt inter istos nomen inuenias, opus est non tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata ciuitate, fabulas vulgaris nequitia non inuenit. [18] Pedonẽ Albinouanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitasse se supra domum Sp. Papinij. is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis, [19] flagellorum sonos: quæro, quid faciat? Dicitur rationes accipere. Audio, circa horam sextam noctis, clamorem concitatum: quæro, quid sit? Dicitur vocem exercere. Quæro circa octauam horam noctis, quis sit ille [20] sonus rotarum? velle gestari dicitur. Circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarij, coqui tumultuantur. Quæro quid sit? Dicitur [21] mulsum & alicam poposcisse, à balneo exisse. Excedebat, inquit, cæna eius diem? minime. valde enim frugaliter viuebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibusdam auarum, & sordidum: *Vos* inquit, *illum &* [22] *lychnobium dicetis.* Non debes admirari, si tantas inuenis vitiorum proprietates: varia sunt, & innumerabiles habent facies: comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est; multiplex praui, & quantumuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit. naturam sequentium, faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent: ab his distorti plurimum, & omnibus & inter se dissident. Caussa tamen præcipua mihi videtur huius morbi, vitæ communis fastidium. Quomodo cultu se à ceteris distinguunt, quomodo elegantia cænarum, mundiciis vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dipositione. nolunt solita peccare, quibus [23] peccandi præmium infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, vt ita dicam, retro viuunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura præscripsit, nec ab illa declinandum. illam sequentibus, omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam remigantibus.

I. LIPSIVS.

1 VT luce prima exeat.] *Hæc vera habeo, & pro Romano more scripta. Satis notum, salutatores cum prima luce, sæpe ante, exire solitos & discurrere: qui Officiosi dicebantur, & res ipsa Officium. Aut nunc Seneca:*

Dies quidem minuit, & tardius lux est: tamen vel sic satis longus, siquis cum luce surgat, sed melioris officij caussa, quam vt salutatum alios eat. Cuius? vt se curet, & saluum velit faciatque.

2. Vt M. Cato ait.] Vbi Cato, scire non licet: Ciceronem dixisse, II. de Finibus, & item Pisoni obiecisse legimus, Oratione in ipsum. Sicut & Græcos tale vsurpasse: sed in epulis aut poculis deditos, qui ante occasum Solem in mensa sunt, post ortum stertunt. De iisdem Catonem dixisse opinandum est: neque tunc adhuc peruersi isti Senecæ Antipodes.

3. Iusta sibi faciunt.] Vide in epist. XII.

4. Et super membra.] Libri alij, & sub ipsa vmbra: bono item sensu.

5. Qui ieiuni bibunt.] Ante de isto dictum. & dignus adscribi Nouatiani locus, qui & suo æuo durasse ostendit, in Epistola de cibis Iudaicis: Nec desunt, qui cum sibi Christiani vocẽ induerint, exempla præbeant intemperantiæ & magisteria, quorum vsque eo vitia venerunt, vt & ieiuni matutino tempore bibant non putantes Christianum esse potare post cibum, nisi in vacuas & inanes adhuc venas infusa statim per (lego, post) somnum vina descenderint. Et addit elegantissime: Videas ergo tales nouo genere adhuc ieiunos, & iam ebrios, non ad popinam currentes, sed popinam secum circumferentes: quorum quisquis salutat, non osculum dat, sed propinat. Plutarchus hoc inter caussas morborum habet, Quæstion. Conuiu. VIII. cap. IX. Nec minimum, inquit, momentum habent ea quæ Propomata vocantur (potus qui præbibuntur.) Veteres enim ante cibum neaquam quidem sumebant: nunc ieiuni prius onerant se vino, tum cibum gustant, corpore madido & perfuso.

6. In ipso pæne balnei.] Arnobius ostendit factitasse, post insilationem & vnctionem, lib. I. Numquid ideo dicenda sunt nubila inimica obductione pendere, quia libidini non permittitur, oboletutillare se flammis, & caussas potionibus præparare?

7. Subinde distringant.] Ad Strigiles adspectum, quibus sordes & sudorem defricabant, & linteis deinde tergebant. Græcis est ἀποξύεσθαι.

8. Commutant cum fœminis.] Magis placeat, cum aliis libris, communiquant. Fœminæ autem Senis Coisque vtebantur: & quidam è viris.

9. Qui expectant.] Alias, spectant: sed cur non, expetunt? Nam quæ expectatio hic sit nescio, sed meditatio & cura. Intelligit porro diuites, qui glabros suos vltra ætatem retinebant: & ita epistola XLVII. scripsit, vini ministrum, cum ætate luctari. Velle videri iuuenem ac puerum, cum iam non esset.

10. Apta mutatione.] Imo vero, imitatione, vt quidam libri. Imitantur calores æstiuos aut vernos, qui à natura.

11. Pomaria in summis.] Horti & siluæ in tectis aut summis ædibus. vt nos quoque vidimus in vrbe regia Bruxellæ. Sed in tectis scilicet planis, & sine fastigio: vbi terra super trabes, siue & fornices latericios, aggerebatur. Seneca I. De Ira cap. vlt. appellat, Nemora suspendere. Alter Seneca tangit, in Thyeste:

——— nulla culminibus meis
Imposita nutat silua.

Et siluæ in tecta scandunt, apud Plinium lib. XV. cap. XIIII. Denique apud Senecam patrem Contr. V. lib. V. Alunt in summis culminibus mentita nemora, & nauigabilium piscinarum freta.

12. Thermarum in mare.] Quod Baijs, aut illo tractu, fiebat crebro.

13. Lucet somni tempus.] De his peruersis hominibus, etiam Horatius.

——— noctes vigilabat ad ipsum
Mane diem totum stertebat

Lampridius de Heligabalo: Traiecit & dierum actus noctibus, & nocturnos diebus, æstimans hoc inter instrumenta luxuriæ: ita vt sero de somno surgeret, & salutari inciperet, mane autem dormire inceptaret. Tacitus de C. Petronio: Namque illi dies per somnũ, nox officiis & oblectamẽtis vitæ trãsigebatur.

14. Ad faces & cereos.] Ad quos pueri solent efferri. Vide De Breu. vit. in fine.

15. Tolerabilis poëta.] Seneca pater de illo, in Controu. I. libri VII. Montanus Iulius, qui comis fuit, quique egregius poeta: paullo honestius sentit. Scripsit heroica & elegos. Ideoque Ouidius lib. IV. de Ponto:

Quique vel imparibus numeris, Montane, vel æquis
Sufficis, & gemino carmine nomen habes.

16. Amicitia Tib. notus & frigore.] Quem & amauit valde Tiberius, & postea fastidiuit. Calor enim, amor est: frigus, remissio & neglectus. Exemplis affirmaui Animaduers. in Paterculum, lib. II.

17. Natta Pinarius.] Nominatur iste Tacito, inter Seiani clientes, libro V. si tamen is est.

18. Pedonem Albinouanum.] Qui item poëta.

19. Flagellorum sonos.] Nam diurna ante balneum videntur accepisse: & tum serui sæpe vapulabant. Docet Iuuenalis, de fœminis Sat. VI.

——— longi relegit transuersa diurni,
Et cædit, donec lassis cædentibus, Exi,
Intonat horrendum.

20. Sonus rotarum.] Palam de essedo, in quo gestandus erat.

21. Mulsum & alicam.] Hæc Promulsis, siue Gustus erat: & sumebant sub ipsam cœnam. Iungit & Martialis hæc duo:

Nos alicam, mulsum poterit tibi mittere diues. Alica autem (ait Plinius) res Romana est, nec pridem excogitata. alioqui non ptisanæ potius laudes scripsissent Græci. Esse autem eximie vtilem nemo dubitat, siue eluta detur ex aqua mulsa, siue in sorbitiones decocta, siue in pultem. Triplicem modum sumendi notes. Fuit autem optimi tritici pollen, & flos ipse.

22. Lychnobium diceris.] Qui ad lucernam viuit. & assentior Pinciano, allusum esse simul ad lychnobium, quasi cupediarium & catillonem.

23. Peccandi præmium, infamia est.] Non muto, & ita habet: qui ad vltima vitiorum venerunt, gaudent ipsa infamia, & illa iactant. Tacitus egregie, de Messallina: Nomen tamen matrimonij concupiuit, ob magnitudinem infamiæ: cuius, apud prodigos, nouissima voluptas est.

MVRETVS.

ET amicitia Tiberij notus & frigore.] *Quod cum apud Tiberium aliquando plurimum potuiſſet, ab eo poſtea neglectus eſt. Ita dixit* Frigore *vt Horatius,*

----- & maiorum nequis amicus
Frigore te feriat. -----

Sic Terentius : Nimirum hicce homines frigent.

PINCIANVS.

ITa tamen vt liberale adhuc ſpatium ſit.] *In codice meo non ſic habetur* , *ſed* ſuperſit.

Et lucem primam exuit.] *Legendum arbitror* ,luce prima exiuit *Nam Franciſcanus codex* exiuit. *Prefert, non* exuit *aut lege ſic* , vt luce prima exeat.

Cuius vigilia in medio die incipit ,] *Redundat præpoſitio* in *ex vetere lectione.*

Sunt quidem eadem vrbe antipodes,] Quidam , *Legendum* , *ex eadem.*

Tam infauſti homines quam nocturnæ aues ſunt.] *Exemplar Franciſcanum* noctuæ *agnoſcit pro* nocturnæ. *& crediderim legendum eſſe* omnis *,non* homines.

Totum peruerſum vigiliæ tempus deducant,] Peruerſæ *palam eſt ſcribendum eſſe,non* peruerſum,*agnoſcente etiam id vetere lectione. & mox ante* diſtrictis,*non* diſcoctis,*eadem præfert. Et* diducāt *ſcribe,non* deducāt.

Non conuiuentur , ſed iuſta ſibi faciunt.] Buſta , *non* iuſta , *vetus lectio.*

Et ſuperbam vmbram iners ſagina ſuccreſcit.] *Maior pars exemplarium* , ſuperba membra , *non* ſuperbam vmbram. *Et* ſubrexit *forte* , *non* ſuccreſcit.

At iſtorum corpora qui ſe tenebris dicauerunt,] *Corrigendum puto* , iſta iſtorum corpora qui ſe tenebris dicauerunt.

Quippe non ſpecioſior illis, quam morbo pallentibus color eſt:] *Exemplar Franciſcanum* , Quippe ſuſpectior illis, quaſi morbo pallentibus color eſt.

Deinde etiam iſti e contrario non videntur ſibi contra naturam viuere. Ieiuni bibunt ,] *Scribe*, Deinde etiam è contrario iſti non videntur ſibi contra naturam viuere qui ieiuni bibunt:*ex vetere lectione.*

Atque frequens hoc adoleſcentum vitium eſt ,] Atqui , *non* Atque , *legendum eſt* , *ex eadem.*

Merum illud delectat , non quod innatat cibo , quod libere penetrat ad neruos.] *Caſtiga* , Merum illud delectat , quod non innatat cibo , quod libere penetrat ad neruos : *ex eadem.*

Qui ſpectant vt pueritia ſplendeat] *Scribendum* expectant , *non* ſpectant , *ex eadem.*

Et calorum apta imitatione brumalium florem vernum exprimunt ?] Mutatione , *non* imitatione, *eadem agnoſcit. & forte commodior eſſet lectio* bruma lilium *quam* brumalium.

Quorum ſyluæ in tectis domuum.] *Scribe* domorum , *non* domuum , *ex eadem.*

Et delicate natare ipſi videntur , vbi calentia ſtagna ,] *In eadem ſic habetur* , *&* delicate natare ſibiipſi videntur.niſi calētia ſtagna. *vt forte legendū ſit*, nec delicate natare ipſi ſibi videntur,niſi calentia ſtagna.

Lucet , ſomni tempus quies eſt] *Correctiores codices* , Focus lucet , ſomni tempus eſt , quies eſt.

Nunc exerceamur , nunc geſtemur , nunc prandeamus ,] *Exemplar diuæ Mariæ non* prandeamus *legit*, *ſed* pendeamus,*quod non ita diſplicet. Nam Cornelius Celſus lib.2.inter geſtationum genera ponit lecti ſuſpenſionem.*

Et frigore , ortus & occaſus libentiſſime inſerebat.] *Exēplar familiare non* frigore *agnoſcit* , *ſed* frequenter. *Eſt & in quibuſdam exemplaribus* licentiſſime , *non* libentiſſime.

Nunquam liberalius poſſum agere.] *Scribe per interrogationem* , Nunquid liberalius poſſum agere? *ex vetere lectione.*

Argutis redit vſa cibos immittere nidis] *Lege* , Argutis reditura cibos immittere nidis , *ex eadem.*

Varus eques Romanus vicini comes ,] *Scribendum* , Varus eques Romanus , L. Vinitij comes , *ex exemplari Franciſcano. Fuit hic L. Vinitius præſtans orator , Auguſti temporibus , tam præſentaneo in agendis cauſis ingenio , vt quicquid longa cogitatio alijs præſtitura erat , præſto illi adeſſet prima animi duntaxat intentione. Itaque eleganter de illo Auguſtus , ingenium in numerato habere dixit. Auctor Seneca libro Declamationum ſecundo.*

Itaque aliquotiens faciunt quod excitet famam.] Itaque male habent , quotiens faciunt quod excedat famam : *exemplar familiare. Puto deeſſe negationem* , *legendumque hoc pacto* : Itaque male habent , quotiens non faciunt quod excitet famam.

Habitaſſe ſe ſupra domum Spanij.] *Quædam exemplaria* , Spapinij , *habent* , *non* Spanij. *Alia* , Spu. Panij. *Forte legendum* , Sub.Papinij.

Clamorem concitatum:] *Legendum reor*, clamorem concinantium : *ſiue* , clamorem cantuum.

Quid ſit ille ſonus , rotarum ? velle geſtari dicitur.] *vetus lectio*, quid ſibi ille ſonus rotarum vellet, geſtari dicitur.

A balneo exiſſe.] *Exemplar Franciſcanum* , ab alueo exiſſe. *quod non diſplicet. Nam ſolium in balneo etiam alueus dicebatur. Qua in ſignificatione vtitur præter alios Cicero, quarto Rhetoricorum ad Herennium , ſiue quis alius fuerit pro Cicerone eius compoſitionis ſcriptor* : Deinde , *inquit* vbi viſum eſt , vt in alueum deſcenderet. Ecce ibi iſte de tranſuerſo. *cætera.*

Excedebat , inquit , cœna , cuius diem minime.] *Vetus lectio inuerſis dictionibus* : Excedebat , inquit, cuius diem cœna minime. *Scribendum fortaſſe* , Excedebat , inquit eius in diem cœna ? Minime.

Itaque credo dicentibus illum quibuſdam auarum & ſordidum : Vos, inquit , & lychnobium diceris.] *Sic prior editio. Scribendum reor* Pedo , *non* credo. *vt referatur dicterium ſequens ad Pedonem Albinouanum, cuius erant priora verba. Item* lichnobium *per* i, *non per* y *legendum* : *vt ludat in ambigua verbi ſignificatione. Deſignat enim & hominem ad lucernam viuentem, & helluonem ac voracem : prout hoc vel illo modo ſcribitur.*

His diſtorti.] *Exemplar diuæ Mariæ* , Ab is diſtorti.

Quibus peccandi præmium infamia est.] *Commodior erit, mea sententia, lectio*, Quib us peccandi præmium in fama est : *siue sine præpositione*, quibus peccandi præmium fama est : *vt liquet ex superioribus.*

Qui, vt ita dicam, recto viuunt.] *Corrigendum arbitror*, qui, vt ita dicam, retro viuun[illegible]

OBSOPOEVS.

I*Dem ibidem : Lego* officiosior meliorque si quis illum expectat, & lucem primum exuit. *edant* quam si quis *peruersissime. dicit enim eum esse officiosiorem, qui ante lucem surgit, lucemque præuenit antelucana vigilia, eam nudat & aperit videtque.*

Veteres editiones, & superbam vmbram iners sagina succrescit. *Hanc orationem (scribit Turnebus loco iam citato.) nemo patientibus auribus feret, sed eam accusabit, quicunque blaterantem fœda scribiligine audiet. Ego igitur sic emendandum reor*, sub vmbra iners sagina [illegible]crescit.

Ibidem : Destringere, est sudorem strigilibus siccare & detergere. vt hic, & apud Plinium lib. 34. cap. 8. se distringentem, *est* ἀποξυόμενος, *qui strigilibus se defricat, & sudorem sordesque deterget.*

Lipsius comm. ad 3. Annal. Taciti, corrigit expetunt, *pro* exspectant.

Idem ad 16. Annal. Lucet? somni tempus Quies est? (*pro nocte, quietem dixit : atque ita locum interpretor ac distinguo*) nunc exerceamur, &c. iam lux propius accedit? tempus est cœnæ.

Fuit hic Pinarius Natta, Seiani cliens, accusator Cremutij Cordi. Tacitus lib. 4. Annal.

GRVTERVS ET IVRETVS.

QVi commutat cum fœminis vestem.] *P. Faber lib. 1. Semest. cap. 15. videtur hunc locum sic capere, vt insectetur eos autor noster qui ad mollitiem & luxum in cœnis veste vtebantur muliebri : ex quibus fuit & Senator ille de quo Pomponius in d. l. inter vestem ff. de auro & argento legato.* Quintus Mutius ait, scire se quendam Senatorem muliebribus cœnatoriis vti solitum : *ex quibus fuit etiam Cornelius Fronto, qui Adriano imperatore celeberrimus causarum patronus fuit. hic enim, vt apud Dionem legimus, à cœna nocteque iam intempesta & silenti, Turbonem præfectum prætorio tanquam iudicaturum muliebri cœnatoria indutus atque amictus, & amico suo adfuturus adiit. verum videatur elegans ille Faber. Lipsius tamen meus comment. ad lib. 3. Ann. Taciti, intelligi putat Sericas vestes Coasque, quibus non abstinebant viri, cum ea tamen propria mulierum. vnde & Plinius* : Non puduit has vestes (*de Cois loquitur*) vsurpare etiam viros, leuitatem propter æstiuam. in tantum à lorica gerenda discessere mores, vt oneri sint etiam vestes. *plura petenda è Clemente Alexandrino lib. 3. Pædag. cap. 3. nam ego præceptori meo hic adhæserim, quam Fabro, videatur & Langlæus lib. 1. cap. 5. Otij Semestris.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

TENVEM aut vilem victum decreto animi, & fame, bonum optandumque fieri. Hoc vsurpandum etiam diuitibus : quis scit an non opus habituris? Consuetudo, & alieni mores, ne abducant. Sperne & iudicia aut voces alienas.

EPIST. CXXIII.

ITinere confectus incommodo magis, quam longo, in Albanum meum nocte multa perueni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boniconsulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit graue, quod leuiter excipias: quã indignandum nihil, nisi ipse indignando adstruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerũ tibi & siligineum fames reddet. Ideo non est ante edẽdum, quam illa imperet. Exspectabo ergo: nec ante edam, quam aut bonum panem habere cœpero, aut malũ fastidire desiero. Necessarium est, paruo assuescere. Multæ difficultates locorum, multæ temporum etiam locupletibus & instructis[1] à diis optantem prohibent & occurrunt. Quidquid vult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris vti. Magna pars libertatis est, benemoratus venter, & contumeliæ patiens. Æstimari non potest, quantã voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibiipsi acquiescit. Non vnctiones, non balneum, nõ vllum aliud remedium quam temporis quæro. Nã quod labor contraxit, quies tollit: hæc qualiscumque cæna[2] adiiciali iucundior erit. Aliquando enim experimentum animi sumpsit subitum : hoc est, simplicius & verius. nam vbi se præparauit, & indixit sibi patientiam, non æque apparet, quantum habeat veræ firmitatis. Illa sunt certissima argumenta, quæ ex tempore dedit, si non tantũ æquus molesta, sed placidus adspexit: si non excanduit, non litigauit, si quod dari deberet, ipse sibi nõ desiderãdo suppleuit, & cogitauit, aliquid consuetudini suæ, sibi nihil deesse. Multa quam superuacua essent, non intelleximus, nisi cũ deesse ceperũt. Vtebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quam multa autẽ paramus, quia alij parauerunt? quia apud plerosque sunt? Inter caussas malorum nostrorum est, quod viuimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. Quod, si pauci facerent, nollemus imitari: cum plures facere cœperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: & recti apud nos locum tenet error, vbi publicus factus

eſt. Omnes iam ſic peregrinantur, vt illos [3] Numidarum præcurrat equitatus, vt agmen curſorum antecedat. turpe eſt, nullos eſſe, qui occurrentes via deiiciant, qui honeſtum hominem venire magno puluere oſtendant. [4] Omnes iam mulos habent, qui cryſtallina & murrhina, & cælata magnorum artificum manu, portent. turpe eſt, videri, eas te habere ſarcinas, quę tuto concuti poſſint. Omnium pædagia [5] oblita facię vehuntur, ne ſol, ne frigus teneram cutem lædat. turpe eſt, neminem eſſe in comitatu puerorum, cuius ſana facies [6] medicamentum deſideret. Horum omnium ſermo vitandus eſt. hi ſunt, qui vitia tradunt, & alio aliunde trāsferunt. Peſſimum genus hominum videbatur, [7] qui verba geſtarent: ſunt quidam qui [8] vitia geſtant. Horum ſermo multum nocet. nam etiamſi non ſtatim officit: ſemina in animo relinquit, ſequiturque nos etiam cum ab illis diſceſſerimus, reſurrecturum poſtea malum. Quemadmodum qui audierunt ſymphoniam, ferunt ſecum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad ſeria patitur intendi: ſic adulatorum, & praua laudantium ſermo, diutius hæret quam auditur: nec facile eſt, animo dulcem ſonum excutere. proſequitur & durat, & ex interuallo recurrit. Ideo claudendæ ſunt aures malis vocibus, & quidem primis. Nam cum initium fecerunt, admiſſæque ſunt, plus audent. Inde ad hæc peruenitur verba: Virtus & philoſophia, & iuſtitia, verborum inanium crepitus eſt. Vna felicitas eſt, bona vita: [9] facere omnia libere, frui patrimonio. hoc eſt viuere, hoc eſt ſe mortalem eſſe meminiſſe. Fluunt dies, & irreparabilis vita decurrit. Dubitamus [10] quod iuuat facere, & ætati non ſemper voluptates decerpturæ, interim dum poteſt, dum poſcit, ingerere? Quid iuuat frugalitate vltro mortem præcurrere, & quidquid illa ablatura eſt, iam ſibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicæ moueat inuidiam. quotidie ſobrius prodis: ſic cænas, [11] tamquam ephemeridem patri approbaturus. Non eſt iſtud viuere, ſed alienæ vitæ intereſſe. Quanta dementia eſt, heredi ſuo procurare, & ſibi negare omnia, vt tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Iſtos triſtes & ſuperciliosos alienæ vitæ cenſores, ſuæ hoſtes, publicos pædagogos, aſſis ne feceris: nec dubitaueris, bonam vitam, quam opinionem bonam malle. Hæ voces non aliter fugiendæ ſunt, quam illæ, quas Vlyxes niſi alligatus, præteruehi noluit. Idem poſſunt: abducunt à patria, à parentibus, ab amicis, à virtutibus, & in turpem vitam miſeros turpius illidunt. Quanto ſatius eſt, rectum ſequi limitem, & eo ſe perducere, vt ea demum ſint tibi iucunda, quæ honeſta? Quod aſſequi poterimus, ſi fecerimus duo eſſe genera rerū, quę nos aut inuitēt, aut fugent. Inuitēt, vt diuitiæ, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda & arridētia. Fugent, labor, mors, dolor, ignominia, victus aſtrictior. Debemus itaque exerceri, ne hæc timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, & ab inuitantibus recedamus, [12] aduerſus petentia concitemur. Non vides, quam diuerſus ſit aſcendentium habitus, & deſcendentium? qui per pronum eunt, reſupinant corpora: qui in arduum, incumbunt. Nam ſi deſcendas, pondus ſuum in priorem partem dare: ſi aſcendas, retro abducere, cum vitio, Lucili, conſentire eſt. In voluptates deſcenditur: in res aſperas & duras, ſubeundum eſt. hic impellamus corpora, illic refrænemus. Hoc nunc me exiſtimas dicere, eos tantum pernicioſos eſſe auribus noſtris, qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per ſe formidabilis rei, incutiunt? Illos quoque nocere nobis exiſtimo, qui nos ſub ſpecie Stoicæ ſectæ hortantur ad vitia. Hoc enim iactant: ſolum [13] ſapientem & doctum, eſſe amatorem, [14] ſolus apte ad hanc artem, æque combibendi & conuiuandi, ſapiens eſt peritiſſimus. Quæramus, ad quam vſque ætatem iuuenes amandi ſint. Hæc Græcæ conſuetudini data ſint: nos ad illa potius aures dirigamus: Nemo eſt caſu bonus: diſcenda virtus eſt. Voluptas humilis res & puſilla eſt, & in medio habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minima & contemptiſſima aduolant. Gloria vanum & volatile quiddam eſt, auraque mobilius. Paupertas nulli malum eſt, niſi repugnāti. Mors malū non eſt: quid quereris? ſola ius æquū eſt generis humani. Superſtitio error inſanus eſt: amandos timet; [15] quos colit, violat. Quid enim intereſt, verum deos neges, an infames? Hæc diſcenda, imo ediſcenda ſunt. non debet excuſationes vitio philoſophia ſuggerere. Nullam habet ſpem ſalutis æger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

I. LIPSIVS.

1 A Diis optantem.] *Corrupta ſunt. libri variant: meus*, locupletibus cum inſtructis duobus optantem *alij* à diebus optantē. *Occurrebat mihi*, à diu optans: *ſiquis ſagacior, promat. Nam Muretus hic obtenebrat*: inſtructis ac regibus octauam prohibent: *videturque ad horam cœnæ referre, de qua non eſt ſermo.*

2. Adiiciali.] *Siue* Aditiali, *de qua supra epist.* XCV. *E libris tamen magis est vt legas*, Diali: *& capias Iouis epulum, in Capitolio.*

3. Numidarum præcurrat.] *Supra epist.* LXXXVII. Cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. *Nam praua ambitione scilicet, ob famam veterem Numidici equitatus, tales in itinere adesse sibi domini isti volebant, & agmen ducebant. Notaui, & firmaui exemplis ad* II. *Hist. Taciti.*

4. Omnes iam mulos Habent.] *Alij*, multos. *nec male Pincianus*, famulos.

5. Oblita facile.] *Succo, aut offa, siue alio contra solem medicamento: ne tenera cutis scilicet laederetur, aut nigresceret.*

6. Medicamentum.] *Sic appellat & Iuuenalis, de feminis:*

> Sed quæ mutatis inducitur atque fouetur
> Tot medicaminibus, coctæque siliginis offas
> Accipit, & madidæ, facies dicetur, an vlcus?

Tertullianus de Virgin. velandis: Et faciem morosiorem lauacro macerant, forsitan & aliquo eam medicamento interpolant.

7. Qui verba gestarent.] *Accipio de calumniatoribus, susurronibus, lingulacis. qui ab aliis accepta seruant, & velut ad alios ferunt, & deponunt. Non enim patiuntur perire verba, sed ea tollunt & gestant.*

8. Vitia gestant.] *Transferenda in alios.*

9. Facere omnia libere.] *Pincianus vellet è suis*, facere, esse, bibere. *vt* Facere *res Venereas notaret, essetque illud Sardanapali*, Lude, ede, bibe: *& sane nostri etiam libri illuc eunt. Sed tum ego malim*, Vna felicitas est, bonam vitam facere: esse, bibere, frui. *Felicitas est, inquit, agere bonam vitam: quam illam? edere, bibere, & quæ sequuntur. Ita post aliquot lineas* Bonam vitam *appellat, hodierno etiam idiotismo nostro.*

10. Quod iuuat facere.] *Forte*, Quoad.

11. Tamquam ephemeridem.] *Diarium tuum, & rationes.*

12. Aduersus petentia.] *Scripti libri*, potentia: *fortassis*, impotentia: *superba, dura, minantia. Sententiam tale poscere, clarum est. Gruterus*, impetentia, *nec male.*

13. Sapientem & doctum.] *Sic distinxi, & iungi illa duo velim: nam* Doctus, *Stoica lingua est Sapiens, vt monui Manuduct.* II. *Dissert.* 1. *Neque enim audio, qui Doctum ad* Amatorem *referunt, & coniungunt.*

14. Solus apte.] *Corrupta sunt. fortassis*, Solus æque ad hãc artem cõbibendi: *vt sequẽs illud*, æque, *tò* bene.

15. Quos colit, violat.] *De Clem.* II. *cap.* V.

> Religio Deos colit, Superstitio violat.

MVRETVS.

OCtauam prohibent,] *Non sinunt eos hora octaua cœnare. Ab illa enim incipiebant, qui genio liberius indulgebant. Hæc erant, quæ vocabant tempestiua conuiuia: quod de die fierent, & tempestiuius quam fuga homines epulandi causa discumbere solerent. Catullus.*

> Vos conuiuia sumptuosiora
> De die facitis *Iuuenalis.*
> Exul ab octaua Marius bibit, & fruitur diis
> Iratis: at tu victrix prouincia ploras.

Plerumque tamen expectabant nonam. Cicero: Accubueram hora nona. *Martialis.*

> Imperat extructos frangere nona thoros.

In sequentibus multa, vt & in superioribus, emendaui, quæ ex collatione cognosci ac diiudicari, quam à me appendi annumerarique malo.

PINCIANVS.

ITaque in lecto lassitudinem pono. hanc coci ac pistoris moram boni consulo.] *Scribe*, Ita in lectulo lassitudinem pono. Hanc coci, hanc pistoris moram boni consulo. *ex vetere lectione.*

Quod indignandum nihil,] *Puto legendum*, Quam indignandum nihil.

Etiam locupletibus & instructis, à nobis optantẽ prohibent, & occurrent.] *Ita prior editio. Quæ in lectione exemplaria omnia deprauata comperi, præter vnum illud meum familiare, in quo sinceram scripturam deprehendi ad hunc modum*: Etiam locupletibus, & instructis aciebus optatum prohibentes occurrent. *Suffragatur nonnihil exemplar Scholarum, legens* à diebus, *non* à nobis:

Hæc qualiscumque cœna Diali iucundior erit.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Hæc qualiscunque cœna Attali iucundior erit. *De Attalo philosopho supra.*

Si non tantum æquus molestiam, sed placidus aspexit,] *Nonnulli codices*, molestia, *Lego* molesta.

Sed quod dari deberet,] *Vetus lectio*, si quod dari deberet.

Vtebamur illis, non quia debebamus,] *Adde coniunctionem* enim. Vtebamur enim illis, &c. *ex eadem.*

Quam multa ante parabamus, quia alij parauerunt.] Autem *eadem agnoscit, non* ante. *& puto castigatiorem esse lectionem* paramus, *quam* parabamus.

Vt qui honestum hominem venire.] *Verbum vt superuacaneum existimo.*

Omnes iam multos habent, qui chrystalina,] *Bona exemplarium pars* mulos *legit, non* multos: *Quid si legas* famulos, *non* multos, *siue* mulos: *quod magis videtur sensus exposcere.*

Horum omnium sermo vitandus est.] *Scribe*, hominum, *non* omnium, *ex exemplari domestico, vt paulo post*, pessimum genus horum hominum videbatur.

Hi sunt qui vitia tradent, & alio aliunde transferent.] *Scribe*, Hi sunt qui vitia tradunt, & alio aliunde transferunt, *ex vetere lectione.*

Nam etiam si non statim proficit.] Officit *lege, non* proficit, *ex exemplari diuæ Mariæ.*

Ferunt secum in auribus modulationem illa ad dulcedinem cantumque cogitationes.] *Castiga*, ferũt secum in auribus modulationẽ illam ac dulcedinem cãtus quæ cogitationes impedit: *ex vetere lectione.*

Facere om-

Facere omnia libere.] *Eadem*, facere, eſſe, bibere. *Vt forte accipiat* facere, *pro* venereis vti. *In qua ſignificatione & apud Plautum inuenitur, & vulgo vſurpatur.*

Dubitamus quod iuuat ſapere.] Dubitamus quod iuuat facere, *quædam agnoſcunt exemplaria.*

Et ætati voluptates non ſemper decepturæ. Interim dum poteſt dum poſſit ingerere?] *Caſtigo*, & ætati non ſemper voluptates recepturæ, interim dum poteſt, dum poſſit, ingerere: *ex codice Franciſcano.*

Quanta dementia eſt hæredi ſuo procurare.] *Scribo*, Quanta dementia eſt hæredis ſui res procurare, *ex omni vetere lectione.*

Alienæ vitæ cenſores ſiue hoſtes,] *Scribe*, alienæ vitæ cenſores, ſuæ hoſtes, *ex eadem.*

Et in turpem vitam ac miſeram vbi turpius illudunt.] *Breuius & ſincerius exemplar familiare*, & in turpem vitam miſeros illidunt.

Aduerſus petentia concitemur.] Potentia, *non* petentia, *omnis ſcripta lectio. Quid ſi legas* ? prementia. *Nam ſupra duo dixit eſſe genera rerum quæ nos inuitent aut fugent, vt dicat hic* prementia, *quæ nos fugant.*

In res aſperas & duras ſubeundum eſt.] *Eadem*, In aſpera & dura ſubeundum eſt.

Qui dolores, metus per ſe formidabiles res incutiunt.] *Scribendum puto*, Qui doloris metus per ſe formidabilis rei incutiunt, *Videntur fauere huic lectioni verba epiſtolæ ſequentis*: Quibus nimium voluptas placet, quibuſque ſummus eſt doloris timor. *& paulo poſt*: & improbamus illos, qui nihil viriliter auſuri ſunt doloris metu.

Combibendi & conuiuendi.] *Vetus lectio*, combidendi & conuiuandi.

Gloria vanum & volatile quiddam eſt.] *Eadem*, Gloria vanum & volubile quiddam eſt.

Quid quæris? Sola in æquo eſt generis humani.] *Eadem*. Quid ſit quæris? Sola vis æquum eſt generis humani. *Exemplar familiare*, Sola ius generis humani æquat.

Superſtitio error inſanus eſt.] *Exemplar Franciſcanum*, Superſtitio error infantis eſt.

ERASMVS.

A Nobis optantem prohibent.] *In aliis erat*, a diebus, *legendum arbitror*, a diis. *Quanquam abeſſe videtur pronomen*, quæ: quæ à diis. *In aliis erat*, inſtructis nobis optatum prohibent & occurrunt.

OPSOPOEVS.

TVrnebus lib. 26. cap. 20. Vbi cœna Diali *legimus*, cœna Attali *reperimus dilucide planéque ſcriptum. P. Faber Semeſt. lib. 1. cap. 6. Corrupte quidam & peruerſe* Attali *legunt, cum tamen ſit Dialis cœna dicatur, vt apud Tacitum Dialia ſacra, & Flamen dialis, vt apud Apuleium dialis vita, & diale fulmen. Cœna autem intelligitur ea, quæ ante Iouis cellam in Capitolio fiebat: eratque publica, vt ex duobus eiuſdem Senecæ locis epiſt. 95. & 98. colligitur: exque eo quod Valerius Maximus ita ſcribit*, Iouis epulo ipſe in lectulum, Iuno & Minerua in cellas ad cœnam inuitabantur: quod genus ſeueritatis ætas noſtra diligentius in Capitolio quam in ſuis domibus ſeruat. *&c. quæ ibi ſequuntur.*

Turnebus aduerſ. lib. 26. cap. 20. Lego, omnium pædagogia velata facie vehuntur, *ſic autem vocantur pueri qui in deliciis habentur, eorumque multitudo, quorum facies ne ſole fuſcaretur iter facientium, operiebatur, &c. vt ait, velabatur. De pædagogijs vide plura apud Lipſium tamen. ad 15. Annal. Taciti.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

ILlos Numidarum præcurrat equitatus,] *ſcilicet olim receptum vt viris lautioribus ditioribuſque Afri aut Numidæ equites eſſent ad iter. Martialis*,

Cum cathedralitios portet tibi rheda miniſtros.
Et lybis in longo puluere ſudet equus. *Plura Lypſius notis ad lib. 2. Hiſtoriarum Taciti, item Turnebus lib. 30. cap. 3. Aduerſ. necnon Douſa lib. 1. cap. 13. Præcidan. ad Arbitrum.*

ARGVMENTVM I. LIPSI.

CONTRA Epicureos, in Ratione, non Senſu, Bonum eſſe. Itaque infantes nondum eius capaces: neque plenum eſt, niſi vbi plena Ratio. Quomodo intelligam in me eſſe? ſi extra me nihil quæram.

EPIST. CXXIIII.

POSSVM *multa tibi veterum præcepta referre,*
Ni refugis, tenuiſque piget cognoſcere curas.

Non refugis autem, nec vlla te ſubtilitas abigit. Non eſt elegantiæ tuæ, tantum magna ſectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantum offenderis, vbi ſumma ſubtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quæritur, vtrum ſenſu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum eſt, in mutis animalibus & infantibus non eſſe. Quicumque voluptatem in ſummo ponunt, ſenſibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono ſenſus iudicarent, nullam voluptatem reiiceremus: nulla enim non

inuitat, nulla non delectat. Et econtrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Prætereà, non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulæ ac libidini addictos; & cõtemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, iudicibus boni ac mali, parent? his enim tradidistis appetitionis & fugæ arbitrium. Sed videlicet ratio isti rei præposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic & de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimæ parti datur de meliore sententia, vt de bono pronunciet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quàm in aliis animalibus tardior. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies, quã oculorũ, & intẽtior daretur, bonũ malũque dignoscere. Vides in quanta ignorantia veritatis versetur, & quàm humi sublimia ac diuina proiecerit, apud quem de summo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata vita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe vos à manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. Dicimus beata esse, quæ secundum naturam sunt: quid autem secundum naturam sit, palam & protinus apparet, sicut quid sit integrum. Quid est secundum naturam? quod contingit & protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum voluptatem infantiæ donas, vt inde incipiat nascens, quo consummatus homo peruenit. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno vtero iacẽtem vixque incœptum, tenerum, & imperfectum, & informem, iam in aliquo bono esse, aperte videretur errare. Atqui quantulum interest inter eum qui cum maxime vitam accipit, & illum qui maternorum viscerum latens onus est? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, æque maturus est: & non magis infans adhuc boni capax est, quàm arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non est? quia nec ratio. ob hoc in infante quoque non est: nam & huic deest. Tunc ad bonum perueniet, cum ad rationem peruenerit. Est aliquod irrationale animal: est aliquod nondum rationale: est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum: ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista, quæ retuli, distat? Numquam erit bonum in eo quod irrationale est: in eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest. in imperfecto iam potest esse bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet ætate inuenitur: & tantum abest ab infantia, quantum à primo vltimum, quantum ab initio perfectum. ergo nec in tenero modo coalescente corpusculo est. Quid ni non sit? non magis quàm in semine. Vt si dicas, aliquod arboris, aut sati bonum: hoc non est in prima fronde, quæ emissa cum maxime solum rumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec cum folliculo se exserit spica mollis, sed cum frumentum æstas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi cũ in illo ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subiiciens sibi, se nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, vt pueritia non speret, adolescentia improbe speret. Bene agitur cum senectute, si illuc longo studio intentoque peruenit: vbi hoc & bonum, & intelligibile est. Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbæ: potest ergo esse aliquod & infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? inquis. hoc quod secũdum naturam cuiusque est. Bonum quidem cadere in mutum animal, nullo modo potest: felicioris meliorisque naturæ est. Nisi vbi rationi locus est, bonum non est. Quattuor hæ naturæ sunt, arboris, animalis, hominis, & Dei. Hæc duo quæ irrationalia sunt eamdem naturam habent: illa diuersa sunt, quod alterum immortale, alterum mortale est. Ex his ergo vnius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt, non verè perfecta, à quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod [1] secundum vniuersam naturam perfectum est: vniuersa autem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur: beata autem vita bonis efficitur: in muto animali non est quo beata vita efficitur: ergo in muto animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit præsentia: præteritorum reminiscitur, cum id incidit, quo sensus admonetur: tamquam

equus reminiſcitur viæ, cum ad initiũ eius admotus eſt. In ſtabulo quidem nulla viæ, quamuis ſæpe calcatæ, memoria eſt. Tertium vero tempus, id eſt, futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo poteſt eorũ videri perfecta natura, quibus vſus perfecti temporis non eſt? Tẽpus enim tribus partibus conſtat: præterito, præſente, & futuro. Animalibus tantum quod breuiſſimum eſt in tranſcurſu datum, præſens: præteriti rara memoria eſt, nec vmquam reuocatur, niſi præſentiũ occurſu. Non poteſt ergo perfectæ naturæ bonum in imperfecta eſſe natura. Aut ſi natura habet, hoc habet, quod habent & ſata. Nec illud nego, ad ea quæ videntur ſecundum naturam, magnos eſſe mutis animalibus impetus & concitatos, ſed inordinatos ac turbidos. Numquam autem aut inordinatum eſt bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbate & indiſpoſite mouentur? Dicerem illa perturbate & indiſpoſite moueri, ſi natura illorum ordinem caperet: nunc mouentur ſecundum naturam ſuã. Perturbatum enim id eſt, quod eſſe aliquando & non perturbatum poteſt. Sollicitum eſt, quod poteſt eſſe ſecurum. Nulli vitium eſt, niſi cui virtus poteſt eſſe. Mutis animalibus talis ex ſua natura motus eſt. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum: ſed quale? nec bonum abſolute, nec virtus, nec perfectum. Hæc enim rationalibus ſolis contingunt, quibus datum eſt ſcire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo eſt, niſi in quo ratio. Quo nunc pertineat iſta diſputatio, quæris, & quid animo tuo profutura ſit? dico. & exercet illum, & acuit, & vtique aliquid acturum occupatione honeſta tenet. Prodeſt autem, & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodeſſe tibi poſſum magis, quàm ſi tibi bonum tuum oſtendo, ſi te à mutis animalibus ſeparo, ſi cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerces? pecudibus iſtas maiores feriſque natura conceſſit. Quid excolis formam? cum omnia feceris, à multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? cum illum vel effuderis more Parthorum, vel [2] Germanorum nodo vinxeris, vel vt Scythæ ſolent, ſparſeris: in quolibet equo denſior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formoſior. Cum te ad velocitatem paraueris, par lepuſculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te neceſſe eſt, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuum? Quod hoc eſt? animus ſcilicet emendatus ac purus, æmulator Dei, ſuper humana ſe extollens, nihil extra ſe ſui ponens. Rationale animal es. quod ergo in te bonum eſt? perfecta ratio. Hanc tu ad ſummũ finem euoca, in quantum poteſt plurimum creſcere. Tunc beatum eſſe te iudica, cum tibi ex te gaudium omne naſcetur. cum in his quæ [3] homines eripiunt, optant, cuſtodiunt, nihil inueneris, non dico quod malis, ſed quod velis. Breuem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum eſſe iam ſentias: Bonum tunc habebis tuum, cum intelliges infeliciſſimos eſſe felices.

I. LIPSIVS.

1. SEcundum vniuerſam naturam.] *Id eſt, Communem: de qua primo Phyſiologia.*
2. Germanorum nodo.] *De Ira* III. *cap.* XXVI. *& nos ad Germaniam Taciti.*
3. Homines eripiunt.] *Ego iam olim*, cupiunt.

PINCIANVS.

NOn eſt elegantiæ tuæ tam magna ſectari.] *Legendum puto* tantum, *non* tam.

Daretur, bonum malumque dignoſcere.] *Vetus lectio, partim* daret, *partim* deberet: *non* daretur.

Sicut quid ſit integrum, quod contingit protinus nato.] *Scribe*, ſicut quid ſit integrum. Quid eſt ſecundum naturam? quod contingit protinus nato.

Et illum qui maternorum viſcerum latens onus eſt.] *Exemplar familiare*, & illum qui maternorum viſcerum latens vermis eſt.

Et non magis infans ad hoc boni capax eſt.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Quia non magis infans ad hoc boni capax eſt. *Videtur mihi legendum* adhuc, *non* ad hoc.

Ob hoc infantiæ quoque non eſt.] *Scribendum per maiorem legendumque*, Ob hoc in infante quoque non eſt: *ex omni vetere lectione.*

Ratio illud ſecum affert.] *Scribe rurſus per maiorem.* Ratio illud ſecum, affert *ex eadem, hoc eſt, bonum ſine ratione eſſe nequit, & bonum comitatur.*

Non quod erit bonum in eo quod irrationabile eſt, In eo quod nondum rationale eſt, tunc eſſe bonum non poteſt, ſed imperfectum iam poteſt bonum, ſed non eſt.] *Caſtigo ex lectione diuerſorum exemplarium. nam in vno veram ſcripturam inuenire non potui.* In eo quod irrationale eſt, nunquam erit bonum. In eo quod nondum rationale eſt, tunc eſſe bonum non poteſt. In imperfecto iam poteſt bonum eſſe, ſed non eſt.

Ergo nec in tenero modo caleſcente corpuſculo eſt.] *Scribe*, ergo nec in vtero modo coaleſcente corpuſculo eſt, *ex codice meo familiari.*

Non magis quam in semine hoc. Si dicas aliquod arboris aut sati bonum nouimus.] *Castiga*, Non magis quam in semine. Hæc si dicas: Aliquod arboris ac sati bonum nouimus. *ex vetere lectione.*

Hoc nondum est in herba latente.] *Puto mendum esse in verbo* latente, *legendumque* lactante: *vt Virgilius lactantia frumenta in Georgicis appellauit.*

Quod autem hoc bonum dicam.] *Legendum*, Quod autem hoc sit bonum, dicam, *ex vetere lectione.*

Si hoc & bonum & intelligibile est.] *In eadem habetur*, vbi hoc & bonum & intelligibile est.

Hoc quod in illis bonum est, prædicatione bonum dicitur.] *Lege* precario, *non* prædicatione, *ex correctioribus codicibus.*

Bonum autem cadere in mutum animal] *Vetus lectio*, Bonum quidem cadere in mutum animal.

Alterius cura, hominis.] *Deest dictio* scilicet, *vt sit*, alterius cura hominis scilicet, *ex eadem.*

Cætera tamen in sua natura perfecta sunt.] *Verbum* tamen *superuacaneum est: ex eadem.*

In muto animali beata vita non efficitur.] *Castiga*, in muto animali non est quo beata vita efficitur. *ex codice Scholastico.*

In muto animali bonum non est.] *Deest verbum* ergo. In muto ergo animali bonum non est, *ex eodem.*

Mutum animal sensu comprehendit præsentia. Præteritorum reminiscitur, cum id incidit, quo sensus admonetur: tanquam equus reminiscitur viæ, cum ad initium eius admotus est.] *Multa ex his verbis in exemplari Franciscano non habentur. Sic enim in eo legitur.* Mutum animal sensu comprehendit præsentia. Præteritorum reminiscitur. Reminiscitur viæ, cum ad initium eius admotum, *reliqua desiderantur.*

In stabulo quidem nullius viæ est quamuis sæpe calcatæ memoria est.] *Corrigo*, In stabulo quidam nulla illi viæ, quamuis sæpe calcatæ, memoria est, *ex vetere lectione.*

Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & sata.] *Codices Franciscanus & diuæ Mariæ, breuius*, Aut si natura habet, hoc habent & sata.

Sed quale nec bonum absolue, nec virtus.] *Verbum* quale *non agnoscitur à vetere lectione.*

Nullo modo prodesse magis possum.] *Scribe*, Nullo modo prodesse tibi magis possum, *ex eadem.*

Vel Germanorum modo vinxeris.] *Verbum* modo *expungendum, ex eadem. etsi non absurde pro eo substitui posset* nodo, *vt illud:*

Crinibus in nodum tortis venere Sicambri.

Cum tibi gaudium omne nascetur.] *Scribe*, cum tibi ex te gaudium omne nascetur, *ex eadem.*

Tunc habebis bonum tuum.] *Aptior lectio domestici exemplaris.* Bonum tunc habebis tuum. *In exemplari tamen Franciscano desideratur dictio* Bonum.

ERASMVS.

Sextus quoque inceptum.] *Sic prior editio, alius habebat*, Sextus quoque incerti: *alius*, Sexuque conceptum. *Legendum arbitror*, vixque inceptum.

OPSOPOEVS.

T*urnebus: Bonum precario dicit, quod non plane vereque bonum est, sed quodam tanquam beneficio & indulgentia, quodam concessu & permissu.*

Lipsius epist. 23 lib. 3. legit, quæ homines cupiunt, optant.

L. ANNÆI SENECÆ DE PROVIDENTIA;

siue

QVARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT CVM SIT PROVIDENTIA, LIBER VNVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

AVREVS *hic libellus est, & scriptum post Caligulam video ex Cap.* IV. Ego mirmillonem, *inquit*, sub C. Cæsare audiui de raritate munerum querentem. *In præterito loquitur, ac de homine ac tempore, quod fuit. Puto igitur sub Claudio, statim à reditu: imo quid si hæc philosophica quædam in exsilio? nam diu ibi hæsit, annos circiter octo, & iustè hoc egerit, sibi solando. Argumentum enim est, Prouidentiã esse: nec obstare, quod bonis mala quædam, sed externa, obueniant. Primò igitur vniuersè illam asserit, à mundi motu, ordine, constantiâ: quæ omnia rectorem clamant. Deinde ad Quæsitum propriè, Quare ergo mala bonis? Ait primò, Deum amare bonos; nec immittere igitur iis mala. Instar parentis enim castigare, & coercere. Deinde, non videri ea mala bonis, nec vinci iis, sed exerceri, & per aspera indurari. Deum velut agonothetam esse, & robustis his athletis suis delectari. Hæc ita cõmuniter, & velut præparans, ad Cap.* III. *Ab eo magis distinctè quinque rationes, cur eueniant, exsequi pergit. Primò, pro ipsis esse, quibus accidunt: secundo, pro vniuersis: tertio, volentibus euenire: quarto, euenire fato & æterna lege. Primam rationem tractat Cap.* III. IIII. *docétque pro ipsis esse, sicut medicina pro ægris. Indurantur etiam sic à Deo, qui se dignos producit in pugnam; alios viliores, in otio & vmbra habet. Secundam tractat. Cap.* V. *pro omnibus esse. vt viri boni, sic habiti, clament aliis & ostendant non esse Bona aut Mala, quæ vulgus putet. Ad vera igitur illa spectent, & illa petant, hæc fugiant. Ibidem tertiam nectit, Volentes excipere: nam præbent se Deo & Fato. Quarta excipit, Fatum esse, & ab æterno constitutum, quid gaudeas doleásque. Denique repetit, mala hæc non esse: & Deum inducit pulcherrimè adhortantem, & ad robur excitantem. Stoicè in fine, Si piget & ferre tædet, quis tenet? patet ianua, exi.*

CAPVT PRIMVM.

QVÆSISTI à me, Lucili, quid ita, si Prouidentia mundus ageretur, multa [1] bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in [2] contextu operis redderetur, cum præesse [3] vniuersis prouidentiam probaremus, & interesse nobis Deum: sed quoniam à toto particulam reuelli placet, & vnam contradictionem [4] manente lite integra soluere: faciam rem non difficilem, caussam deorum agam. Superuacuum est in præsentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hũc siderum certum discursum [5] fortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpe turbari & [6] citò arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere [7] æternæ legis imperio, [8] tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum & ex dispositione lucentium: non esse [9] materiæ errantis hunc ordinem: neque quæ temere coierunt, tanta arte pendere, vt ter-

rarum grauiſſimum pondus ſedeat immotum, & circa ſe properantis cæli fugam ſpe-
ctet, vt infuſa vallibus maria [10] molliant terras, nec [11] vllum incrementum fluminum
ſentiant, vt ex minimis [12] ſeminibus naſcantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur
confuſa & incerta, pluuias dico nubéſque, & eliſorum fulminum iactus, & incen-
dia ruptis montium verticibus effuſa tremores labantis ſoli, & alia quæ tumultuoſa
pars rerum circa terras mouet, ſine ratione, quamuis ſubita ſint, accidunt: ſed ſuas &
illa cauſſas habent non minus, quàm quæ alienis locis conſpecta miraculo ſunt, vt in
mediis fluctibus [14] calentes aquæ, & [15] noua inſularum in vaſto exſiliẽtium mari ſpatia.
Iam vero ſi quis obſeruauerit nudari litora pelago in ſe recedẽte, eadémque intra exi-
guum tempus operiri, credet cæca quadam volutatione modo contrahi vndas, & in-
trorſum agi, modo erumpere, & magno curſu repetere ſedem ſuam: cum illæ inte-
rim portionibus creſcunt, & ad horam ac diem ſubeũt, ampliores minoréſque, prout
illas [16] lunare ſidus elicuit, ad cuius arbitrium oceanus exundat. Suo iſta tempori re-
ſeruentur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de prouidentia, ſed quereris. In
gratiam te reducam cum diis, aduerſus optimos optimis Neque enim natura patitur,
vt bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum [17] amicitia eſt, conciliante virtu-
te. amicitiam dico? imo etiam [18] neceſſitudo & [19] ſimilitudo: quoniam quidem bonus
ipſe [20] tempore tantum à Deo differt, [21] diſcipulus eius, [22] æmulatorque, & [23] vera pro-
genies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, ſicut ſeueri patres,
durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptoſque diis, laborare, ſudare, per
arduum aſcendere, malos autem laſciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos
modeſtia delectari, [24] vernularum licentia: illos diſciplina triſtiori contineri, horum
ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. bonum virum [25] in deliciis non habet: expe-
ritur, indurat, [26] ſibi illum præparat.

II. Quare multa bonis viris aduerſa eue-
niunt? nihil accidere bono viro [27] mali poteſt. Non miſcentur contraria. Quemadmo-
dum tot amnes, tantum ſupernè deiectorum imbrium, tanta [28] medicatorum vis fon-
tium, non mutant ſaporem maris, nec remittunt quidem: ita aduerſarum impetus re-
rum viri fortis non vertit animum. Manet [29] in ſtatu, & quicquid euenit, in [30] ſuum
colorem trahit. Eſt enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, [31] non ſentit illa:
ſed vincit, & alioquin quietus placiduſque, contra incurrentia attollitur. Omnia ad-
uerſa, [32] exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honeſta, non eſt la-
boris appetens iuſti, & ad [33] officia cum periculo promptus? cui non induſtrioſo otium
pœna eſt? Athletas videmus, quibus virium cura eſt, cum fortiſſimis quibuſque con-
fligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, vt totis contra ipſos viri-
bus vtantur. cædi ſe vexarique patiuntur: & ſi non inueniunt ſingulos pares, pluri-
bus ſimul obiiciuntur. Marcet ſine aduerſario virtus. tunc apparet quanta ſit,
quãtum valeat, polleátque, cum quid poſſit, patientia oſtendit. Scias licet, idem
viris bonis eſſe faciendum, vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato que-
rantur. quicquid accidit, boni conſulant, in bonum vertant. Non quid, ſed quem-
admodum dum feras, intereſt. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indul-
geant? illi excitari iubent liberos, ad ſtudia obeunda mature, feriatis quoque diebus
non patiuntur eſſe otioſos, & ſudorem illis, & interdum lacrimas, excutiunt: at ma-
tres fouere in ſinu, continere in vmbra volunt; numquam flere, numquam triſtari,
numquam laborare. Patrium habet Deus aduerſus bonos viros animum, & illos
[34] fortiter amat: &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum
colligant robur. Languent per inertiam ſaginata: nec labore tantum, ſed [35] mole, &
ipſo ſui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illæſa felicitas. at vbi aſſidua fuit cum
incommodis ſuis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: ſed etiam ſi ce-
ciderit, [36] de genu pugnat. Miraris tu, ſi Deus ille bonorum amantiſſimus, qui illos
quàm optimos eſſe atque excellentiſſimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur,
aſſignat? Ego vero non miror, ſi quando impetum capiunt [37] ſpectandi magnos vi-
ros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati eſt, ſi adoleſcens
conſtantis animi irruentem feram venabulo excepit, ſi leonis incurſum interritus
pertulit: tantoque ſpectaculum eſt gratius, quanto id [38] honeſtior fecit. Non ſunt
iſta, quæ poſſunt deorum in ſe vultum conuertere, ſed puerilia, & humanæ oblecta-
menta leuitatis. Ecce ſpectaculum dignum, ad quod reſpiciat intentus [39] operi ſuo
Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compoſitus, vtique ſi & pro-
uocauit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, ſi conuertere
animum velit, quàm vt ſpectet Catonem, iam partibus [40] non ſemel fractis ſtantem,

nihilominus inter [41] ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in vnius ditionem concesserint, custodiantur legionibus terræ, classibus maria, Cæsarianus [42] portas miles obsideat: Cato, qua exeat, habet. Vna manu latam [43] libertati viam faciet. ferrum istud, etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, [44] iacentque [45] alter alterius manu cæsi. Fortis & egregia [46] fati conuentio: sed quæ non deceat magnitudinem nostram. tam turpe est Catoni, mortem ab vllo petere, quam vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, cum iam ille vir, acerrimus [47] sui vindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam [48] studia nocte vltima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus. non fuit Diis immortalibus satis, spectare Catonem semel: retenta ac [49] reuocata virtus est, vt in [50] difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

III.

Sed iam procedente [51] oratione ostendam, quam non sint quæ videntur, mala. nunc illud dico, ista quæ tu vocas aspera, quæ aduersa & abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt; deinde pro vniuersis: quorum maior diis cura est, quam singulorum. Post hęc volentibus accidere, ac dignos malo esse, si nolint. His adiiciam, fato ista fieri, & recte eadem lege bonis euenire, [52] qua sunt boni: [53] persuadebo inde tibi, ne vmquam boni viri miserearis. potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum, ex omnibus quæ proposui, videtur quod primum dixi: pro ipsis esse quibus eueniunt ista, quæ horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exsilium proiici, in egestatem deduci, liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam [54] ferro & igne curari, nec minus fame ac siti. Sed si cogitaueris tecum, remedij caussa quibusdam & [55] radi ossa & [56] legi, & [57] extrahi venas, & quædam amputari membra, quæ sine totius pernicie corporis hęrere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incommoda pro his esse, quibus accidunt. tam mehercules, quam quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectauerunt: simillima cruditatibus, ebrietatibusque, & ceteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica [58] Demetrij nostri, & hæc vox est, à qua recens sum. sonat adhuc, & vibrat in auribus meis: *Nihil, inquit, mihi videtur* [59] *infelicius eo, cui nihil vmquam euenit aduersi.* Non licuit enim illi se experiri. Vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum: male tamen de illo dij iudicauerunt. indignus visus est, à quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignauissimum quemque refugit. quasi dicat: Quid ego istum mihi aduersarium assumam? statim [60] arma submittet. non opus est in illum tota potentia mea: leui comminatione pelletur. non potest sustinere vultum meum. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quærit, quosdã fastidio transit. Contumacissimum quemque & rectissimum aggreditur, aduersus quem vim suam intendat. Ignem experitur [61] in Mucio, paupertatem in Fabricio, exsilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortẽ in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mucius, quod dextera ignes hostium [62] premit, & ipse à se exigit erroris sui pœnas? quod Regẽ, quem armata manu non potuit, exusta fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicæ foueret manum? Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum à repub. vacauit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quàm [63] cum diuitiis gerit? quod ad focum cœnat illas ipsas [64] radices, & herbas, quas in agro [65] repurgando [66] triumphalis senex vulsit? Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui littoris pisces, & peregrina [67] aucupia congereret? si cõchyliis superi atque inferi maris, pigritiã stomachi nauseãtis [68] erigeret? si ingẽti [69] pomorũ strue cingeret [70] primæ formæ feras, captas multa cæde venantium? Infelix est Rutilius, quod qui illum [71] damnauerunt, [72] caussam dicet omnibus sæculis? quod æquiore animo passus est se patriæ eripi, quam [73] sibi exsilium? quod Sullæ dictatori [74] solus aliquid negauit, & reuocatus non tantum [75] retro cessit, sed longius fugit? Viderint, inquit, hoc isti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. videant largum in foro sanguinem, & supra [76] Seruilium lacum (id enim proscriptionis

Sullanæ [77] ſpoliarium eſt) ſenatorum capita, & paſſim vagantes per vrbem percuſſorum greges: & [78] multa millia ciuium Romanorum, vno loco [79] poſt fidem, imo [80] per ipſam fidem, trucidata. Videant iſta, qui exſulare non poſſunt. Quid ergo felix eſt L. Sulla, quod illi deſcendenti ad forum [81] gladio ſubmouetur, quod capita conſularium virorum patitur [82] appendi, & [83] pretium cædis per quæſtorem ac [84] tabulas publicas numerat? & hæc omnia facit ille qui legem [85] Corneliam [86] tulit. Veniamus ad Regulum. quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem [87] claui, & quocũque fatigatũ corpus reclinauit, vulneri incumbit, & in perpetuã vigiliam [88] ſuſpenſa ſunt lumina. Quãto plus tormēti tanto plus erit gloriȩ. Vis ſcire, quam non pæniteat hoc pretio æſtimaſſe virtutẽ? Refice tu illum, & mitte in ſenatum: [89] eamdem ſententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mæcenatem putas, cui [90] amoribus anxio, & moroſæ vxoris [91] quotidiana repudia deflenti; ſomnus per ſymphoniarum cantum, ex longinquo lene reſonantium, quæritur? Mero ſe licet ſopiat, & [92] aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quam ille [93] in cruce. Sed illi ſolatium eſt, pro honeſto dura tollerare, & ad cauſſam à patientia reſpicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur vexat cauſſa patiendi. Non vſque eo in poſſeſſionem generis humani vitia venerunt, vt dubium ſit, an electione fati data, plures Reguli naſci, quam Mæcenates, velint. Aut ſi quis fuerit, qui audeat dicere, Mæcenatem ſe quam Regulum naſci maluiſſe: idem iſte, taceat licet, naſci ſe [94] Terentiam maluit. Male tractatum Socratem iudicas, quod illam potionem publice mixtam, non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte diſputauit vſque ad ipſam? male cum illo actum eſt, quod gelatus eſt ſanguis, ac [95] paullatim frigore inducto venarum vigor conſtitit? Quanto magis huic inuidendum eſt, quam illis quibus [96] gemma miniſtratur, quibus exoletus omnia pati doctus, [97] ſuſpenſam auro niuem diluit? Hi quicquid biberint, [98] vomitu remetientur triſtes, & bilem ſuam reguſtantes: at ille, venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, ſatis dictum eſt: ſummãque illi felicitatem contigiſſe, conſenſus hominum fatebitur. quem ſibi [99] rerum natura delegit, cum quo metuenda colliderent. Inimicitiæ potentum graues ſunt? opponatur ſimul Pompeio, Ceſari & Craſſo. Graue eſt, à deterioribus honore anteiri? [100] Vatinio poſtferatur. Graue eſt ciuilibus bellis intereſſe? toto terrarum orbe pro cauſſa bona tam infeliciter, quam pertinaciter, militet. Graue eſt, ſibi manus afferre? faciat. Quid per hoc [101] conſequar? vt omnes ſciant, non eſſe hæc mala, quibus ego dignum Catonem putaui.

IV. Proſpera in plebem ac vilia ingenia deueniunt: at calamitates terroreſque mortalium ſub iugum mittere, proprium magni viri eſt. Semper vero eſſe felicem, & ſine morſu animi tranſire vitam, ignorare eſt rerum naturæ [102] alteram partem. Magnus es vir: ſed vnde ſcio, ſi tibi fortuna non dat facultatem exhibẽdæ virtutis? Deſcendiſti ad Olympia: ſed nemo prȩter te. [103] coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tamquam viro forti, ſed tamquam conſulatum præturam ve adepto. honore [104] auctus es. Idem dicere & bono viro poſſum, ſi illi nullam occaſionem difficilior caſus dedit, in qua [105] vna vim ſui animi oſtenderet. Miſerum te iudico, quod numquam fuiſti miſer. tranſiſti ſine aduerſario vitam. Nemo ſciet, quid potueris: ne tu quidem ipſe. Opus eſt enim ad notitiam ſui, experimento. quid quiſque poſſet, niſi tentando non didicit. Itaque quidam vltro ſe ceſſantibus malis obtulerũt, & virtuti ituræ in obſcurum occaſionem, per quam eniteſceret, quæſierunt. [106] Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduerſis, non aliter quam fortes [107] milites bellis. Ego [108] Mirmillonem ſub C. Cæſare de raritate munerum audiui querentem: *Quam bella*, inquit, *ætas perit!* [109] Auida eſt periculi virtus, & quo tendat, non quid paſſura ſit, cogitat: quoniam & quod paſſura eſt, gloriæ pars eſt. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem [110] meliori caſu ſanguinem oſtentant. Idem licet fecerint qui integri reuertuntur ex acie, magis ſpectatur qui ſaucius redit. Ipſis inquam Deus conſulit, quos eſſe quam honeſtiſſimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animoſe fortiterque faciendi: ad quam rem opus eſt aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempeſtate, in acie militem intelligas. Vnde poſſum ſcire, quantum aduerſus paupertatem tibi animi ſit, ſi diuitiis diffluis? vnde poſſum ſcire, quantum aduerſus ignominiam & infamiam, odiumque populare, conſtantiæ habeas, ſi inter plauſus ſeneſcis? [111] ſi te inexpugnabilis, & inclinatione quadam [112] mentium pronus fauor ſequitur? vnde ſcio, quam æquo animo laturus ſis orbitatem, ſi quoſcum-

que ſuſtuliſti, vides? Audiui te cum alios conſolareris: tunc conſpexiſſem, ſi te ipſe conſolatus eſſes, ſi te ipſe dolere vetuiſſes. Nolite, obſecro vos, expaueſcere iſta, quæ dij immortales velut ſtimulos admouent animis. Calamitas, virtutis occaſio eſt. Illos merito quis dixerit miſeros, qui nimia felicitate torpeſcunt, quos velut in mari lento [113] tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. magis vrgent ſæua inexpertos. graue eſt [114] teneræ ceruici iugum. Ad ſuſpicionem vulneris tiro palleſcit: audaciter veteranus cruorem ſuum ſpectat, qui ſcit ſe ſæpe viciſſe poſt ſanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat; indurat, recognoſcit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere; molles venturis malis ſeruat. Erratis enim, ſi quem iudicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem ſua portio. Quiſquis videtur dimiſſus eſſe, [115] dilatus eſt. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut aliis incommodis, afficit? Quare in caſtris quoque periculoſa fortiſſimis imperantur? Dux lectiſſimos mittit, qui nocturnis hoſtes aggrediantur inſidiis, aut [116] explorent iter, aut præſidiũ loco deiiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, *Male de me Imperator meruit*: ſed, *Bene iudicauit*. Idem dicant quicũque iubentur pati, timidis ignauiſque flebilia: *Digni viſi ſumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura poſſet pati.* Fugite delicias. fugite [117] eneruatã felicitatẽ, qua animi [118] permadeſcunt, niſi aliquid interuenit, quod humanæ ſortis admoneat, velut perpetua [119] ebrietate ſopiti. Quem [120] ſpecularia ſemper ab adflatu vindicarunt, cuius pedes [121] inter fomẽta ſubinde mutata tepuerunt, cuius cœnationes ſubditus & [122] parietibus circũfuſus calor tẽperauit, hunc leuis aura non ſine periculo ſtringet. Cum omnia, quæ [123] exceſſerunt modum, noceant, periculoſiſſima felicitatis intemperantia eſt. Mouet cerebrum, in vanas mentem imagines euocat, multum inter falſum ac verum mediæ caliginis fundit. Quidni ſatius ſit, perpetuam [124] infelicitatem quæ aduocat ad virtutem ſuſtinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? [125] Leuior ieiuno mors eſt: cruditate [126] diſſiliunt. Hanc itaque rationem dij ſequuntur in bonis viris, quam in diſcipulis ſuis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior ſpes eſt. Numquid tu inuiſos eſſe Lacedæmoniis liberos ſuos credis, quorum experiuntur indolem [127] publice verberibus admotis? ipſi illos [128] patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac ſemianimes rogant, perſeuerent [129] vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, ſi dure generoſos ſpiritus Deus tentat? numquam virtutis molle documentum eſt. Verberat nos & lacerat fortuna? patiamur. non eſt ſæuitia: certamen eſt. quo ſæpius adierimus, fortiores erimus. [130] Solidiſſima pars eſt corporis, quam frequens vſus agitauit. Præbendi fortunæ ſumus, vt contra ipſam ab ipſa duremur. Paulatim nos ſibi pares faciat. contemptum periculorum aſſiduitas periclitandi dabit. Sic ſunt nauticis corpora, ferendo mari dura: agricolis, manus tritæ: ad [131] excutienda tela, militares lacerti valent: agilia ſunt membra curſoribus. Id in quoque ſolidiſſimum eſt, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quæ quid in nobis efficere poſſit, ſcies, ſi adſpexeris, quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor præſtet. Omnes conſidera gentes, in quibus Romana [132] pax deſinit: Germanos dico, & quicquid circa [133] Iſtrum [134] vagarum gentium occurſat. [135] Perpetua illos hiems, triſte cælum premit, maligne ſolum ſterile ſuſtentat, imbrem [136] culmo aut fronde defendunt, ſuper durata glacie ſtagna perſultant, in alimentum feras captant. Miſeri tibi videntur? nihil miſerum eſt, quod in naturam conſuetudo perduxit. paullatim enim voluptati ſunt, quæ neceſſitate cœperunt. [137] Nulla illis domicilia, nullæ ſedes ſunt, niſi quas laſſitudo [138] in diem, poſuit; vilis, & hic quærendus manu victus; horrenda iniquitas cæli, [139] intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita eſt. Quid miraris bonos viros, vt confirmentur, concuti? Non eſt arbor ſolida, nec fortis niſi in quam frequens ventus incurſat: ipſa enim vexatione conſtringitur, & radices certius figit. Fragiles ſunt, quæ in aprica valle creuerunt. Pro ipſis ergo bonis viris eſt, vt eſſe interriti poſſint, multum inter formidoloſa verſari, & æquo animo ferre quæ non ſunt mala, niſi male ſuſtinenti.

V. Adiice nunc, quod [140] pro omnibus eſt, optimum quemque, vt ita dicam, militare, & [141] edere operas. Hoc eſt propoſitum Deo, quod ſapienti viro, oſtendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona eſſe nec mala: apparebunt autem bona eſſe, ſi illa nõ niſi bonis viris tribuerit, & mala eſſe, ſi malis tantũ irrogauerit. Deteſtabilis erit cæcitas, ſi nemo oculos perdiderit, niſi cui eruendi ſunt. Itaque careant luce [142] Appius & [143] Metellus. Non ſunt diuitiæ bonum. Itaque habeat illas & [144] Ellius leno: vt homines pecuniam cum [145] in templis conſecrauerint, videant & in fornice.

Nullo modo magis poteſt Deus concupita [146] traducere, quã ſi illa ad turpiſſimos defert, ab optimis abigit. At iniquum eſt, bonũ virum debilitari, aut [147] conſtringi aut alligari, malos integris corporibus ſolutos ac delicatos incedere. Quid porro? non eſt iniquum, fortes viros arma ſumere, & in caſtris pernoctare, & pro vallo obligatis ſtare vulneribus: interim in vrbe ſecuros eſſe, [148] præciſos & profeſſos impudicitiam? Quid porro? nõ eſt iniquũ, [149] nobiliſſimas virgines ad ſacra faciẽda noctibus excitari, altiſſimo ſomno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diẽ ſæpe conſulitur: cum illo tempore viliſſimus quiſque, aut in [150] campo otium ſuum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo [151] circulo terat. Idem in hac magna republica fit. boni viri laborant, [152] impendunt, [153] impenduntur, & [154] volentes quidem non trahuntur à fortuna, ſequuntur illam, & æquant gradus. ſi ſciſſent, anteceſſiſſent. Hanc quoque animoſam Demetrij fortiſſimi viri vocem audiſſe me memini: *Hoc vnum*, inquit, *dij immortales, de vobis queri poſſum, quod non ante mihi voluntatem veſtram notam feciſtis. Prior enim ad iſta veniſſem, ad quæ nunc vocatus adſum.* Vultis liberos ſumere? illos vobis ſuſtuli. Vultis aliquam partem corporis? ſumite. Non magnam rem promitto. cito totum relinquam. Vultis ſpiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dediſtis. à volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo eſt? maluiſſem offerre, quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuiſtis. ſed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, niſi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec ſeruio Deo, ſed aſſentio. [155] eo quidem magis, quod ſcio omnia certa & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum [156] cuique reſtet, [157] prima naſcentium hora diſpoſuit. Cauſſa pendet ex cauſſa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendũ eſt: quia non, vt putamus, incidunt cuncta, ſed veniunt. Olim conſtitutum eſt, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magna videatur varietate ſingulorum vita diſtingui, ſumma in vnum venit. accepimus peritura, perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati ſumus. Vtatur, vt vult, ſuis natura corporibus: nos læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de noſtro. Quid eſt boni viri? præbere ſe fato. Grande ſolatium eſt, cum vniuerſo rapi. Quicquid eſt quod nos ſic viuere iuſſit, ſic mori: eadem neceſſitate & deos alligat. irreuocabilis humana pariter ac diuina curſus vehit. ille ipſe omnium conditor ac rector [158] ſcripſit quidem fata. ſed ſequitur. ſemper paret, ſemel iuſſit. Quare tamen Deus tam iniquus in diſtributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adſcriberet? Non poteſt [159] artifex [160] mutare materiam: [161] hæc paſſa eſt. Quædam ſeparari à quibuſdam non poſſunt, cohærent, indiuidua ſunt. Languida ingenia, & in ſomnum itura, aut in vigiliam ſomno ſimillimam, [162] inertibus nectuntur elementis: vt efficiatur vir [163] cum cura dicendus, [164] fortiore fato opus eſt. Non erit illi planum iter: ſurſum oportet ac deorſum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus eſt curſus. Multa accident dura, aſpera, ſed quæ molliat & complanet ipſe. Ignis aurum probat, miſeria fortes viros. Vide quam alte aſcendere debeat virtus: ſcies illi non per ſecura vadendum eſſe.

Ardua prima via eſt, & qua vix mane recentes
Enituntur equi: medio eſt altiſſima cælo:
Vnde mare & terras ipſi mihi ſæpe videre
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Vltima [165] prona via eſt, & eget moderamine certo.
Tunc etiam, quæ me ſubiectis excipit vndis,
Ne ferar in præceps, Thetis ſolet ipſa vereri.

Hæc cum audiſſet ille generoſus adoleſcens: Placet, inquit, via aſcendo. [166] eſt tanti per iſta ire caſuro. Non deſinit acrem animum metu territare:

Vtque viam teneas, nulloque errore traharis,
[167] Per tamen aduerſi gradieris cornua tauri,
Æmoniosque arcus, violentique ora leonis.

Poſt hæc ait: [168] *Iunge datos currus.* his quibus deterreri me putas, incitor: libet illic ſtare, vbi ipſe ſol trepidat. humilis & inertis eſt, tuta ſectari: per alta virtus it. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? ille vero non patitur. [169] Omnia mala ab illis remouit, ſcelera & flagitia, & cogitationes improbas, & [170] auida conſilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem auaritiam: ipſos tuetur ac vindicat. Numquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, vt bonorũ virorum [171] etiã ſarcinas ſeruet? remittunt ipſi hanc Deo curã: externa contemnũt. Democritus diuitias [172] proiecit, [173] onus illas bonæ mentis

existimans: quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Filios amittunt viri boni. quidni, cum aliquando & ipsi [174] occidant? In exsilium mittuntur. quidni, cum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant? Occidun tur. quidni, cum aliquando ipsi sibi manus afferant? Quare quædam dura patiuntur? vt etiam alios pati doceant. nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circumdedi, & animos inanes, velut longo fallacique somnio lusi. auro illos, argento & ebore ornaui: intus boni nihil est. Isti, quos pro felicibus aspicitis, si non qua occurrunt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: [175] crusta est, & quidem tenuis. Itaque dum illis [176] licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitent & imponunt: cum aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac veræ fœditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaueritis, & vndique inspexeritis, meliora maioraque. Permisi vobis, metuenda contemnere, cupienda fastidire. non fulgetis extrinsecus: bona vestra introrsus obuersa sunt. Sic mundus [177] exteriora contempsit, spectaculo sui lætus. Intus omne posui bonum. non egere felicitate, felicitas vestra est. At multa incidunt tristia, horrenda, dura toleratu. Quia non poteram vos istis subducere, animos vestros aduersus omnia armaui. Ferte fortiter: hoc est, quo [178] Deum antecedatis. ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam. Contemnite paupertatem. nemo tam pauper viuit, quam natus est. Contemnite dolorem: aut soluetur, aut soluet. contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animum, dedi. contemnite mortem: quæ vos [179] aut finit, [180] aut transfert? Ante omnia caui, ne quis vos [181] teneret inuitos, patet exitus. Si pugnare non vultis, licet [182] fugere. Ideoque ex omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, nihil feci facilius, quam mori. Prono animam loco posui: [183] trahitur. Attendite modo, & videbitis, quam breuis [184] ad libertatem, & quam expedita, ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quam intrantibus moras posui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuisset, si homo tam tarde moreretur, quam nascitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quam facile sit [185] renuntiare naturæ, & munus suum illi [186] impingere. Inter ipsa altaria & sollemnes sacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiscite. Corpora opima taurorum [187] exiguo concidunt vulnere, & [188] magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro commissura ceruicis abrumpitur, & cum articulus ille, qui caput collumque committit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec vtique ferro eruendus est: non sunt vulnere impresso scrutanda præcordia: [189] in proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui locum: quacumque peruium est. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit à corpore, breuius est, quam vt sentiri tanta velocitas possit. Siue fauces nodus elisit; siue spiramentum aqua præclusit; siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit; siue [190] haustus ignis cursum animæ remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? quod tam cito fit, [191] timetis diu?

COMMENTARII AD LIBRVM SENECÆ de Prouidentia.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Bonis viris.] *Perpetua querela, non solum quæstio: atque illinc finitio, aut Deum, aut certe Prouidentiam non esse. Poëta apud Ciceronem:*

Nam si curent, bonis bene sit, malis male:
quod nunc abest.

Plautus ad Deos:

———nam quid sibi habebunt igitur impij
Posthac, si ad hunc modum est innoxiis honor
Apud vos?

Muliercula in monumento veteri: PROCOPE MANVS LEVO CONTRA DEVM, QVI ME INNOCENTEM SVSTVLIT. *Symmachus:* Quæso custodes bonorum, valetudini tuæ medicas applicent manus, ne optimi Senatoris longa vexatio fidem faciat, nihil curare cælestes. *Et vbi non dicta aut scripta talia? Vide me Physiol. 1. Differt. XVI.*

2. Contextu operis.] *Quod desideramus. siue seorsim de Prouidentia scripsit; siue magno* Moralium *operi inseruit; vbi à Deo & Prouidentia versus, transit ad Homines & Virtutes.*

3. Vniuersis.] *Non parti, vt Aristoteles. qui eam cælo lunæ terminauit, cetera casui permisit. Stoici autem contra, vniuersis & singulis eam interuenire: de quo ego in Physiol. I. Dissert. XI.*

4. Manante lite.] *Quæstione primaria, An sit Prouidentia?*

5. Fortuiti impetus.] *Quod Epicuri delirium. Manilius reiiciens,*

> --- Mundum diuino numine verti,
> Atque ipsum esse Deum: nec FORTE coisse magistra,
> Vt voluit credi, qui primus mœnia mundi
> Seminibus struxit minimis, inque illa resoluit.

6. Cito arietare.] *Incurrere in se, & impedire.*

7. Æternæ legis.] *Quæ Prouidentia est, siue Fatum. Vide Physiol. I. Dissert. XII.*

8. Tantum rerum.] *Quomodo cursus aut velocitas illa res gestat? puto, quia includit, & siderum calorumque motu Fata dispensantur. Quæ aperta sententia Trismegisti est, non vno loco; & Stoici consentiunt consistuntque. Nos in Physiol. lib. II. Dissert. XIIII. Tot ergo res gestant quia includunt, & velut, grauida sunt, pariuntque.*

9. Materiæ errantis.] *Atomorum, vt iam dictus Epicurus voluit.*

10. Molliant terras.] *Scabras per se asperasque. Itaque & mitigat infusus humor, & ligat diffluentes. Vide Physiol. II. Dissert. XVI.*

11. Vllum incrementum.] *Quia terra venis combibit identidem, atque attrahit.* qua ratione (*ait Plinius*) manifestum est, quare tot fluminum cottidiano accessu maria non crescant. *Adde & Solis eductionem.*

12. Seminibus.] *Frugum, arborumque. Pauca, sed pulcra & firma Prouidentiæ argumenta, si quis diluat.*

13. Tumultuosa pars.] *Nam supra quies & constantia, &* Pacem summa tenent.

14. Calentes aquæ] *Plinius. II.* Vaporant & in mari ipso calentes aquæ, quæ Licinij Crassi fuerunt, mediosque inter fluctus existit aliquid valetudini salutare. *Philo Iudæus, De Somniis*: Εἰσὶ γὰρ μυρίαι πολλαχόθεν πηγαὶ ὕδωρ ζέον ἐκδιδοῦσαι, οὐ κατὰ γῆν, ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλασσαν. ἤδη γοῦν ἐφάνησαν φλέβες ἀναβλύζουσαι ἐν μέσοις πελάγεσιν, ἃς ἡ τοσαύτη τῆς ἐν κύκλῳ πελαγίου ἀνάχυσις ἐξ αἰῶνος ἐπικλύζουσα, οὐκ ἴσχυσε σβέσαι, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ ποσὸν ἀνῆψαι: sunt enim mille passim fontes aquam calidam manantes, non in terra solum, sed ipso mari. Nunc certe deprehenduntur tales venæ in mediis maribus, quas ab æuo fluctuũ in orbẽ inundatio non potuit extinguere, imo nec remittere.

15. Noua insularum.] *Plinium vide II. cap. LXXXVI. & seq. Liuium lib. XXXIX. in fine, Senecam Quæst. Nat. VI. cap. XXI.*

16. Lunare sidus.] *Aliquid noster III. Quæst. cap. XXVIII. plene Scaliger Exercit. LII.*

17. Amicitia est.] *Non tamen æqualitas, absit. Sed Christiano etiam sensu amat genus nostrum, & amari patitur.*

18. Necessitudo.] *Quidni? cum & progenies eius, vt addis, simus? Et trahunt quidem illa alio sum Stoici: sed verba etiam nostra sunt, qui pietatem veram sectamur. De sensu illorum vide me Physiol. III. Dissert. VIII.*

19. Similitudo.] *Imago Dei sumus.*

20. Tempore tantum.] *Alta, imo superba, talia Stoici: de quibus ego Manuduct. lib. III. Dissertat. XIV.*

21. Discipulus.] *Vera iterum, & Christiana.*

22. Æmulatorque.] *Nonne & istud? & aut sumus certe, aut esse debeamus. Sacra nostra*: Imitatores eius estote. *Nos diffuse manud. II. Diss. XIX.*

23. Vera progenies.] *Epictetum hic audi*: Si Cæsar te adoptasset, quis supercilium tuum ferret? nunc cum Dei filius sis, non te æstimas & attollis? *Certe nos senex sumus: sed adoptione etiam sumus.*

24. Vernularum.] *Quorum procacitas propria, atque etiam dicacitas. Inde* Vernæ procaces. *Horatii*: Vernaculorum dicta *Martiali*; Vernilia dicta, & Vernilitas *Senecæ ipsi, aliisque. At illud Martialis appositum*:

> Vrbanus tibi, Cæcili, videris.
> Non es crede mihi, quid ergo? verna es.

25. In deliciis.] *Eodem licet ducas. nam tales pueri,* Deliciæ *dicebantur.*

26. Sibi illum.] *Ipse Deus sibi, & suis oculis. quia magnus ille Editor hoc spectaculo maxime delectatur. Infra, Cap. seq.*

CAP. II. 27. Mali potest.] *Quasi respondeat, Aduersi aliquid. fateor: nihil mali. & in eo tu erras.*

28. Medicatorum.] *Gruterus bene è libris asseruit. Nam* Medicatum, *quod non est purum; mixtum reddit sapitque. Ita acida aqua, sulphurata, ferrata, tale genus omne, hoc nomine censentur. Plinius II. cap. C.* Terra natura medicata aquas inficiat. *sic legendum: & alibi.*

29. In statu.] *A gladiatoria re aut militari. Dixi in Saturnal. lib. II.*

30. Suum colorem.] *Ipse bonus in bonum vertit, bene ferendo, bene interpretando. Vt guttas paucas albentes in vinum rubrum missas, ipsas suo colore tingit: ita hic.*

31. Non sentit.] *Nec enim apathia Stoicorum est (errant, qui adtribuunt) sed Stilponis schola, id est Megarum. Vide me III. Manud. Dissert VII.*

32. Exercitationes.] *Simplicius in Epictetum, hæc omnia aut* Exercitia, *aut* Medicamenta *habet. Illa, si sanus animus, ad robur tuendum vel augendum; ista, si languidus, & deliciis aut voluptatibus demersus, ad recuperandum. Plane, vt in corporum cura solet.*

33. Officia.] *Publica ac priuata; patriæ, parentibus, amicis, singulis præstanda. Officium enim hic τὸ καθῆκον.*

34. Fortiter.] *Plinius Panegyrico*: Licet exclamare, Hunc nollo timidus est & bona sæculi sui parum nouit: illum volo, qui Cæsarem fortiter amat.

35. Mole.] *Libri aliquot scripti,* motu: *nec male. Adeo non labore solum, sed ipso motu suo deficiunt.*

36. De genu.] *Epist. LXVI.* Qui succisis poplitibus in genua se excepit, nec arma dimisit. *Sauciatur aut valde fatigatus sic pugnant. Quod ad phrasin, est illi similis epist. XXIX.* Nescio enim quid de gradu faciat.

37. Spectandi magni.] *Ipsum hoc Minutius Felix, eleganti libello, Aduersus gentes*: Quam pulchrum spectaculum

ctaculum Deo, cum Christianus cum dolore congreditur? cum aduersus minas, & suplicia, & tormenta componitur? cum libertatem suam aduersus reges ac Principes erigit? *Sed & Epictetus, in Dissertat. XXIV. libri I.* ὅταν ἐμπέσῃ περίστασις, μέμνησο, ὅτι θεός σε, ὡς ἀλείπτης, τραχεῖ νεανίσκῳ συμβέβληκεν: Cum periculum ingruit, cogita, Deum te lanistæ instar aut gymnastæ, cum acri iuuene commisisse. *Et plura ibi, tota huic argumento.*

38. Honestior.] *Etsi olim viles tantum, & captiui aut damnati, ad bestias fere solent dari: tamen sub Principibus inualuit, etiam Equites, etiam Senatores committi. Seneca epist. C.* Adspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria coniecit. *Nam desperatio, & æs alienum, tales eo sæpe adigebat. Vide me in II. Sat. cap. III.*

39. Operi suo.] *Huic mundo, quem fecit, & tuetur intuendo.*

40. Non semel.] *In Pharsalia, & in ipsa Africa.*

41. Ruinas publ.] *Est illud Horatianum:* Si fractus illabatur orbis, Impauidum ferient ruinæ.

42. Portas miles.] *Nam* præmiserat Cæsar Vticam cum equitatu M. Messallam, ipse eodem iter faciens: *Hirtius.*

43. Libertati viam.] *Consol. ad Marciam:* Si domini pertæsum est, licet vno gradu ad libertatē transire.

44. Iacent.] *Ergo facit eos perisse ante Catonem. quod & Dio & Florus ita narrant. At Liuius & Appianus aliter, & palam Hirtius: quibus, ex rerum temporumque serie, ego credam.*

45. Alter alterius.] *Ita & Dio scribit* XLIII. ὁ Ἰόβας τῷ Πετρείῳ ἐμονομάχησε, καὶ συναπέθανε: Iuba cum Petreio singulari certamine congressus, & commortuus est. *Idem Appianus:* ἐπὶ τῇ διαίτῃ ξίφεσι διεχρήσαντο ἀλλήλους: in cænaculo se mutuo interfecerunt. *Neque Hercules (quod Muretus prodit) sententiam Hirtij Appianus sequitur, qui* Petreium interfectum à Iuba, & hunc à seruo *scripsit: si tamen ita scripsit, de quo alias in ipso.*

46. Fati conuentio.] *Pactum inter ipsos super fato. Ita De Ira, lib. III. cap.* XXVI. Vna res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis conuentio.

47. Sui vindex.] *Nescio an nō aptius, certe acutius:* suæ vindex, *vt ad salutē referatur, hoc sēsu. Qui alienæ saluti molliter consuluit, acriter suæ. Quomodo? fuga & discessu illis; sibi, morte. Itaque* Vindex *proprie hic, non* Vltor, *sed* Assertor.

48. Studia.] *Nam Platonis Dialogum qui* Phœdo *inscribitur, de anima & immortalitate dicitur legisse.*

49. Reuocata.] *Vt solet in spectaculis. vbi aliquis populo placuisset, reuocabatur, & iterum iterumque audiebatur, vel spectabatur. Sic Cicero de Diphilo tragœdo:* Millies coactus est dicere. *Simile in gladiatoribus, vel athletis.*

50. Difficiliori parte.] *Morte repetita. quia, vt mox addit, non sit facile redire ad eam, atque ire. An non tamen scripsit,* pare, *vel* pari? *vt sic quoque in re spectaculorum maneat? Suspicor. & qui inter gladiatores bene se dederat ac placuerat, mox cum altero robustiore, quo magis probaret, committebatur.*

CAP. III. 51. Oratione.] *Vel ex hoc verbo grandiore dixeris* Epistolam *hanc non esse,* Librum *esse.*

52. Qua sūt boni.] *Quatenus sūt tales. nā adhærēt hæc bonitati et virtuti: neque ea sūt sine incōmodis his externis.*

53. Persuadebo.] *Hæc pars in fine deest, temporum iniuria, non scriptoris incuria.*

54. Ferro & igne.] *Simplicius tale:* Si corporum medicinam exercentem, cumque vrentem & secantem, atque ipsos carnifices imitantem, non malum sed bonum dicimus, atque adeo gratias agimus, & mercedem numeramus: cur in medicina Dei non acquiescimus? *Nam vt Hieronymus in Ezechielem:* quæ putatur pœna, medicina est.

55. Radi ossa.] *Scalpello, dum purgantur.*

56. Legi.] *Vide de Benef.* V. *cap.* XXIV. *& Consol. ad Marciam, cap.* XXII.

57. Extrahi venas.] *Vir eruditus eo refert, quod in quibusdam morbis, vt Varricibus,* vena exciditur aut aduritur. *vt Celsus iubet* VII. *cap.* XXXI. *quod ipsum mox dicit* eximi venam. *At ego aptius verinsque habeam,* extrahi venas, *id est sanguinem è venis. Metonymia vsitata, vti* poculum obduci.

58. Demetrii.] *Illius Cynici, quem passim attollit in his libris. Vide epist.* LXIII. *& De Benef.* VII. *cap.* VII.

59. Infelicius eo.] *Simili argutia Bias olim:* Ἔλεγε ἀτυχῆ, τὸν ἀτυχίαν μὴ φέροντα: dixit infelicem, qui infelicitatem non ferret.

60. Arma subm.] *Vt victi & suplices solent. Est a gladiatoribus. vide nostra* Saturnalia.

61. In Mucio.] *Legit ista & sublegit alibi (sed decore) Minutius.* Vosipsi, *inquit,* calamitosos viros fertis ad cælum. Mutium Scæuolam, qui cum errasset in Rege, perisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset.

62. Premit.] *Quasi manu passa & panda flammam surgentem comprimeret.*

63. Cum diuitiis.] *Seneca epist.* CXX. Fabricius Pyrrhi regis aurum reiecit, maiusque regno iudicauit regias opes posse contemnere.

64. Radices.] *Rapa alij exprimunt. Etsi de hac cæna ad focum, & rapis, Cicero, Plinius, Plutarchus, alij, ad* Curium. *non* Fabricium *trahunt.*

65. Repurgando.] *Abest quibusdam libris, & velim. Cibos enim hæc non purgamenta scimus fuisse.*

66. Triumphalis.] *Triumphauit de Samnitibus, Lucanis, Brutiis: anno* CCCCLXXI.

67. Aucupia.] *Pro auibus ipsis captis: vt* Venatio, *pro feris.*

68. Erigeret.] *Eadem phrasi* IV. *Quæst. Nat. cap. vltimo* Stomachus ille solutus, & æstu suo languidus, quærit aliquid quo erigatur. *Renouare hoc famem, Petronius dixit. & huic rei ipsa illa conchylia adhiberi ostendit:*

> ——— inde Lucrinis
> Eruta littoribus vendunt conchylia cænis,
> Vt renouent per damna famem.

69. Pomorum strue.] *Quæ mihi aut aliis visa, scripsi* III. *Poliorceticon, vbi abunde super Apris. Communis*

autem sententia, pomis cingi solere: sicut & aregis Squillas. vt in Iuuenali:

Quæ fertur domino squilla, & quibus vndique cincta

Asparagis?

Et propius ad rem, in Horatio, lib. II. Sat. v.

Inprimis Lucanus aper fuit. acria circum

Rapula, lactucæ, radices.

Sed tamen cum hic luxum merum aut delicias narret, quid eo poma *faciant? Mihi vero placeat rescribi*, opsonio-
rum strue. *Aper in medio, circum patinaria strues, vt Comicus appellat. At lectio etiam in meo libro ista:* cinge-
retur, primæ formæ feras c. m. c. venantium deglutiret: *quod & in vno Pinciani: vix tamen probem.*

70. Primæ formæ.] *Magnos illos et* milliarios (*sic vocabant*) Apros *intelligit: de quibus in Epist.* cx.

71. Damnauerunt.] *Equites Romani, conspiratione in eum publicanorum: quos grassari in Asia prohibuerat. Ita-
que in ipsam amicam Asiam damnatus rediit*; cui obuiam omnes ciuitates legatos miserunt, vt ad se diuer-
teret. *Valerius.*

72. Caussam dicent.] *Accusandi ab omnibus, & damnandi.*

73. Sibi exilium.] *Quod tenuit & amplexus est contra Sullam, qui patriæ eum reddebat.*

74. Solus aliquid.] *Epistola* xxiv. Rutilius reditum suum Sullæ negauit, cui tunc nihil negabatur.

75. Retro cessit.] *Fortasse*, retro non cessit: *adeo non paruit, neque rediit, vt etiam longius fugerit. Quo i Smyr-
na eum egisse Ouidius dicit:*

Et graue magnanimi robur mirare Rutili,

Non vsi reditus conditione dati.

Smyrna virum tenuit, non Pontus, & hostica tellus.

76. Seruilium.] *Cicero pro Roscio:* Te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit. multos cæsos nō
ad Thrasimenum lacum, sed ad Seruiliū vidimus. quis ibi non est vulneratus ferro Phrigio! *Lacus ab au-
ctore sic dictus*, in principio Vici Iugarij, continens Basilicæ Iuliæ: *Festus. Ergo iuxta forum Rom. ad lacum
partemque Capitolij.*

77. Spoliarium.] *Sumit ab Amphitheatris & re gladiatoria. nam ibi* Spoliarium, *Arenæ adnexum, in
quo exui gladiatores, ipsi læsi aut cæsi trahi eodem solent. Quia igitur ad lacum Seruilium aut cæsi multi, aut capita
ibi exposita; Spoliarium id Sullanum vocat. Vide me Saturnal.* I. *cap.* XVIII.

78. Multa millia.] *Septem millia. De Clem.* I. *cap.* XII. *Ibi plura.*

Post fidem.] *Nam deditiij erant.*

80. Per fidem.] *Quia sic induxit, vt arma ponerent: alioqui cædi non ita faciles.*

81. Gladio subm.] *Non virga lictoris, vt solet, & scripsi in Electis. Indicat autem Satellitium habuisse Sullam,
& milites ante ac post comitantes, qui populum submouerent.*

82. Appendi.] *Supra Seruilium lacum affigi. At eos tamen & plerique scripti*, ostendi. *Quod verum etiam,
& incusat Valerius:* Abscissa miserorū capita, modo non vultum ac spiritum retinentia, in conspectum
suum adferri voluit, vt oculis illa, quoniam ore nefas erat, manderet. *lib.* IX. cap. I.

83. Pretium cædis.] *Duo talenta in singulos, ait Plutarchus: quæ sunt nobis* mille ducenti Philippæi

83. Tabulas publ.] *Valerius:* Quatuor millia (*verius fortasse*, duo millia, *ex aliis*) & septingentos diræ
proscriptionis edicto iugulatos in tabulas publicas retulit. videlicet ne memoria tam præclaræ rei
dilueretur.

85. Corneliam.] *De Sicariis, ipse eorum caput, nec auctor solum cædium, sed exactor.*

86. Tulit.] *Postica nempe, in Dictatura.*

87. Claui.] *De Tranquillit. cap.* xv. Ergo Regulum fleam, quod tot clauis configitur? *Clauis, qui ar-
ca lignea vndique fixi, & exstantes: in quam ille coniectus. Seneca epist.* LXVII. In hac est Reguli arca, Rutilij
exilium. *Tubero apud Agellium lib.* VI. Armarium muricibus præfixum *vocat.*

88. Suspensa.] *Cicero in Pisonem*, Regulum in machina religatum *scribit*, & resectis palpebris vi-
gilando enecatum.

89. Eamdem sent.] *De non permutandis captiuis: seque inter illos.*

90. Amoribus anxio.] *Vxoris, quam amabat, nec fortasse solius. Cæsarem Augustum ea suspicione aspergit Dio;*
quod creditus Gallicanam peregrinationem suscepisse, vt liberius, & procul à vulgo sermonibusque,
frueretur Terentia Mæcenatis: *libro.* LIV. *Itaque non iniuria anxius Mæcenas; sed & Cæsari, ob hanc caussam
occulte infensus, quod idem scriptor libro* LV. *tangit in Mæcenatis obitu. Potest tamen angorem hunc, fateor, etiam
alio referre, & ad nudum ipsum amorem qui semper querulus & anxius, præsertim vbi non respondetur.*

91. Corrtidiana repud.] *Noster epist.* CXIV. Hunc esse (*Mæcenatem*) qui vxorem millies duxerit, cum
vnam habuerit?

92. Aquarum fragor.] *Quas iam commenti in ipsis cubiculis erant. Vide epist.* C.

93. In cruce.] *Post enim illa tormenta Regulum in cruce obiisse, etiam Florus scripsit.*

94. Terentiam.] *Uxorem Mæcenatis. Ille ita mollis (facete inquit) vt nec virum se, sed Teresia suffragante,
fœminam malit.*

95. Paullatim frigore.] *A pedibus ad summa, & cor ipsum. Platonem in Phædonis fine adi.*

96. Gemma ministr.] *Noster de Benef.* VII. *cap.* IX. Capacibus gemmis inter se propinarent. *Lucanus* x.
gemmæque capaces Excepere merum. *Cicero in Verr.* IV. Exponit non pauca pocula ex auro, quæ vt mos
est regibus, & maxime in Syria, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex vna
gemma prægrandi, trulla excauata, manubrio aureo. *Plinius de Pompeij triumpho:* Transtulit vasa ex au-
ro & gemmis, abacorum nouem. *Erant igitur & gemmea vasa, erant & gemmata. Plinius lib.* XXIII. *in-
tio:* Turba gemmarum potamus, & smaragdis teximus calices, ac temulentiæ caussa tenere Indiam
iuuat, & aurum iam accessio est.

97. Suspensam auro.] *In manibus ministri, suspensum aurum tenentis. Liber autem meus*: Suspensa auro niue, *alio casu habet: quasi vinum ipsa niue dilueretur, non contra. At pro vulgata, locus Epist.* LXXVIII. O infelicem ægrum. Quare? quia non vino niuem diluit, quia non rigorem potionis suæ renouat fracta insuper glacie. *Sed & isto casu Drepanius in Panegyrico*: Nisi æstiuam in gemmis capacibus glaciem falerna fregissent. *De tota re dicendi magis locus* IV. *Quæst. Nat. cap. vlt.*

98. Vomitu remet.] *Iisdem verbis, de eadem re, Epist.* XCV. Vinum omne vomitu remetiuntur.

99. Rerum natura.] *Id est, Deus.*

100. Vatinio postf.] *In petitione Præturæ.*

101. Consequar.] *Nempe ego Deus, siue Natura, qua ad hæc vocaui.*

CAP. IIII. 102. Alteram part.] *Constat enim diuersis rerum natura, lætis, tristibus, commodis, incommodis: nescit altera, qui semper in altera.*

103. Coronam.] *Ex olea.*

104. Auctus es.] *Meus*, augustus es.

105. Vna vim.] *An tu vna tantum? Mei libri*, vnam: *& vellem ego*, viuam. *id est, vegetam & viuidam vim animi exsereres.*

106. Gaudent.] *Vt ille Diogenes Cynicus*, qui cum in casus quosdam aduersos incidisset, exclamauit: Εὖγε ὦ τύχη, ὅτι μου ἀρρένως παρίστασαι. Euge ô Fortuna, quod viriliter me tractasti: Atque idem in eiusmodi rebus cantillare clara voce solebat: *Stobæus.*

107. Milites bellis.] *Auctiores voce alij omnes libri*: belli triumpho. *Quod Mureto displicuit haud iniuria, iniuria tamen recidit. Mutari melius, & legi*: bellis triumphant. *At illetes, inquit, bellis gaudent & exsultant.*

108. Myrmillonem.] *In Dissert. Epicteti, lib.* I. *hoc ipsum*: Ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς Καίσαρος μονομάχοις εἰσί τινες οἳ ἀγανακτοῦσιν, ὅτι οὐδεὶς αὐτοὺς προσάγει, οὐδὲ ζευγνύει: At in Cæsaris gladiatoribus quidam sunt, qui indignantur & ægrescunt, quod nemo eos producat, & cum pari componat.

109. Auida.] *Mei libri*, audax.

110. Meliori casu.] *Non capio. magis, si, caussa, rescribamus.*

111. Si te inexpugnabilis.] *Duæ primæ voces meo libro absunt, & tertia scribitur*, inexpugnabiliter. *Neutrum satis conuenit, nec tamen nunc emendo.*

112. Meritum.] *Mei duo*, meritum. *Tunc esset*, immeritum: *sed nil muto.*

113. Tranquillitas iners.] *Malacia.*

114. Teneræ ceruici.] *Libri mei & plerique alij*, ferre, *pro* teneræ. *atque, omnino legendum*, feræ ceruici: *id est, non cicuri, non domitæ. Sciunt tales impatientissime iugum ferre.*

115. Dilatus est.] *Vt in Arena aut munere. Missio hic non est, sed ad proximum diem dilatio.*

116. Explorent iter.] *Duo mei libri*, explorent interdum: *ex quo pronum facere*, interdiu. *Opponit hoc nocturnis insidiis: & de die, inquit, mittuntur exploratum, quid hostis agat aut moliatur, fortissimi. Neque sane solum iter exploratur.*

117. Eneruatam.] *Meus*, eneruantia: *& ex eo placeret* eneruantem.

118. Permadescunt.] *Mollescunt, sicut dura humore soluuntur, aut remittunt. Pari metaphora Plautus Mostellaria, de Amore*: Is vsque in pectus permanauit, permadefecit cor meum.

119. Ebrietate sopiti.] *Itaque felicitatem cum vino comparat Archytas Pythagoreus.* Οὐ μὰν ἀλλά, *inquit*, νόσως τε καὶ μείζονας ποιεῖν πέφυκεν ἁ λεγομένα παρὰ πάντεσσιν εὐτυχία, ὥσπερ οἶνος καταμεθύσκοισα τοῖς ἀγαθοῖς τὰν διάνοιαν: Atqui maiores morbos gignere solet ea, quæ ab omnibus appellatur Felicitas, tanquam vinum inebrians etiam bonis viris mentem.

120. Specularia.] *De his dico, epist.* XC. *Sunt lapides pellucentes, vt vitrum: eiusque vicem olim in fenestris.*

121. Inter fomenta.] *Meus*, segmenta: *ex quo aliquis* tegmenta. *Et idem, cum libro etiam altero, sequentes duas voces*, subinde mutata, *non agnoscunt. Inclino ad eos, & cum hoc ipsum nouum (prisco ritu) domi pedibus tectis esse: satis sit legi*, cuius pedes inter tegmenta tepuerunt. *Nam vulgo duntaxat* soleati *domi erant, id est imas plantas tecti: exituri autem calceos illos altiusculos sumebant.*

122. Parietibus circumf.] *Seneca epist.* XC. *inter ea quæ sua memoria prodierunt, habet*, tubos parietibus impressos, per quos circumfunderetur calor, qui summa & ima foueret æqualiter. *Apparent & nunc in Thermarum ruinis. Ab his* Tubis, *nescio an* Stubarum *nomen, quod medij æui scriptores, & hodiernus vsus, habent, quamquam & à nostrate* Fouendi *verbo dicta esse possint.*

123. Excesserunt modum.] *Euripides*:

> Βροτοῖς τὰ μείζω τῶν μέσων τίκτει νόσους:
> Quod media superat, hominib. morbos parit.

Et Plautus Pœnulo, diffusius:

> ---- modus omnibus in rebus. soror,
> Optimu'st habitu. nimia omnia nimium exhibent
> Negotium hominibus ex se.

124. Infelicitatem quæ.] *Libri, alij*, infelicitatem aduocata virtute: *alij*, aduocante virtute. *quod pene est, vt probem, hoc sensu: Sis vel infelix, dummodo virtus tibi aduocet ac patrocinetur.*

125. Leuior ieiuno.] *Scripti*, ieiunio. *Ego litterula insita legam*: Leuior e ieiunio. *Nec enim aliud significat, quàm leuem mortem ex media siue abstinentia esse: quam & multi, & ille Atticus, olim vsurparunt.*

126. Disiliunt.] *Aspicere videatur quod præmit*, Homines inmodicis bonis rumpi. *Sed cruditate aliquem dissilire & findi. audacius aut vanius dictum: & scripti fere*, dissilit, *referunt. ex quo mihi subolet*, difficilis, *aut* dissimilis: *vt ad mortem referatur, atque illam ex cruditate natam grauem & torquentem esse.*

127. Publice verberibus.] *Ad aram Dianæ Orthiæ, de quo decantato ritu Plutarchus in Laconicis institutis: Pausanias libro* III. *Cicero Tusculana* II. *his verbis*: Spartæ pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, vt multus è

visceribus sanguis exeat: nonnunquam etiam (vt cum ibi essem, audiebam) ad necem. quorum non modo nemo exclamauit vnquam, sed ne ingemuit quidem. *Vides epheborum hanc constantiam. qui ille, apud Petronium, allusit:* Tres plagas Spartana nobilitate concoxi. *& Plautus Captiuis, qui Parasitos, alapis & contumeliis suetos,* Laconas plagipatidas *facete dixit.*

128. Patris adhort.] *Tertullianus, ad Martyres:* Nam quod hodie (*nota etiam eius æuo fuisse*) apud Lacedæmonios sollennitas maxima est διαμαστίγωσις, id est Flagellatio, nō latet. In quo sacro, ante aram, nobiles quique adolescentes flagellis affliguntur, adstantibus parentibus & propinquis, & vti perseuerent adhortantibus. *Martialis vero etiam matres miscet, nec hortantes solum, sed iubentes:* Et non cæsus adhuc, matre iubente, Lacon.

129. Vulnera præb.] *Efficaciter dictum. id est, iam cutem laceram scissamque, præbere nouæ lacerationi.*

130. Solidissima pars.] *Hippocrates:* Κίνησις γὰρ κρατύνει, ἀργίη δὲ τήκει: Motio enim roborat, otium tabefacit.

131. Excutienda tela.] *Adeo excutiebant, & velut tormento torquebant veterani illi, vt hodie fidem res non inueniat apud ignaros. Cui lubet, Militiam nostram videto, de Pilis.*

132. Pax desinit.] *Id est, quæ extra ditionem finesque Romanos sunt: & quod sequitur, extra pacem. De Clem. cap. I.* Tot millia gladiatorum, quæ pax mea comprimit: *in Principis persona.*

133. Istrum.] *Inferiorem Danubij partem. nam ea plurimum* Istri *nomine venit.*

134. Vagarum.] *Certis sedibus aut domicilijs non colentium. vt sunt Scythæ, Sarmatæ, Hamaxobij, & id genus.*

135. Perpetua hiems.] *De Germanis hæc non ita vera, magis de Scythis. Et si de illis quoque Tacitus:* Germaniam informem terris, asperam cælo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit. *Iterumque:* In vniuersum aut siluis horrida, aut paludibus fœda, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fæcunda, eæque solæ & gratissimæ opes. *quam nunc aliter! & Germania oppidis, populis, ingeniis, artibus, opibus cum quauis terrarum contendit.*

136. Culmo.] *Significat ædium tecta, non imbrice aut tegulario lapide, sed straminum culmis, rudiore ritu (vnde & Culmina) siue arborum fronde constrata. Tacitus in Germania:* Ne cæmentorum quidem, aut tegularum, vsus.

137. Nulla illis domic.] *Nec id vere de Germanis. qui oppida quidem non habebant, & nil præter informes vicos sed tamen domos. Seneca quidem & Taciti æuo. Nam vetustiores, nec ij satis certas sedes habebant, cum in annos vnaque agros, iussu magistratuum, mutarent. Cæsar lib. IV. de Sueuis. & vniuerse de Germanis in VI.*

138. In diem.] *Ad Sarmatas & Hamaxobios hæc refer, qui* in plaustro equoque viuunt, *vt ait Tacitus: & hoc signo colligit* Peucinos Fennosque, Germanis potius adscribendos, quia domos figunt.

139. Intecta corpora.] *Cæsar de Germanis,* pellibus tegi: quarum propter exiguitatem, magna pars est corporis aperta. *Et Tacitus:* Tegumen omnibus sagum fibula, aut si desit, spina (*malim* pinna) consertum. cetera intecti agunt.

CAP. V. 140. Pro vniuersis.] *Secunda pars scripti, in qua ostendit alijs prodesse vel ad exemplum, vel ad iudicium, incommoda bonis euenire.*

141. Edere operas.] *Supra cap.* II. Ferrum istud nobiles edet operas. *Epistola* XXIX. Hoc enim ad edendas operas tempus sumpserat.

142. Appius.] *Claudius, cognomento* Cæcus, *Pyrrhi tempore.*

143. Metellus.] *L. Metellus Pontifex, bis Consul, Dictator, Triumphalis. de quo De Breuitate vitæ, cap. XIII. Oculos igne amisit, cum Palladium raperet, ardente templo Vestæ. Vide Plinium, inter alios, diffuse super hoc viro lib. VII. cap. XLIII.*

144. Ellius.] *Aliis est,* Celius: *at meo libro,* Diris.

145. In templis consecr.] *An pro mente Diui Augustini, cui* Pecunia *palam Dea est, libro IV. De Ciuitate, cap. XXI? Sed negat Iuuenalis in templis sacratam:*

> ----- etsi funesta Pecunia templo.
> Nondum habitas, nullas nummorum ereximus aras.

Nec id cum Augustino pugnat, vt censent qui imperitiæ poetam accusant: quia potuit Dea censeri Pecunia, nec templo tamen coli. Neque enim omnes sane minuti & plebeij Dij honore illo dignati. Seneca, sed de Seneca verum sit eum ducere, Pecuniā in tēplis sacratā, *non vt Deā, sed denaria auri argentique ibi sacra, & ipsos Deos Deasque ex illo metallo.*

146 Traducere.] *Contemptui & ludibrio exponere. ab iis qui traducebantur per fora aut theatra.*

147. Constringi.] *à Mureto est, opinor. nam nostri omnes libri.* configi. *Et sane* Constringi, *non idem est quod* Alligari? *Ergo,* configi, *teneamus: spectetque ad eos qui in cruce vel clauis* configuntur, *vel funibus* alligantur.

148. Præcisos.] *Exsectos & castratos capiunt quidam, vt in Lampridio:* Iactauit caput inter præcisos fanaticos. *At verum fortasse ad fœdos illos referri, de quibus Martialis:* Præcidi gaudes, præcisus Papile ploras. *etsi tum* percidi, *et* percisos *scribi magis probem.*

149. Nobilissimas virgines.] *Vestales.*

150. Campo.] *Martio.*

151. Circulo.] *Orbe, quem collatis capitibus faciunt confabulantes.*

152. Impendunt.] *Abest à meo, sed retineo, & explico: operam, curas, ingenium impendunt.*

153. Impenduntur.] *Argute. non solum sua, sed se impendunt: hoc enim est, ipsi* impenduntur, *pereunt, occiduntur. Noster Consol. ad Heluiam, cap. XVI.* Quanto iustius sit te illi seruari, quam mihi impendi. *Tertullianus de Spect. c.* XIX. Homo tam nocens factus est, vt tam crudeliter impēdatur. *Idē Apologetici c.* XLIIII. Illam iniuriā ciuitatis nemo expēdit, cum tot iusti impēdimur, tot innocentes erogamur. *De Christianis, qui publice occidebantur. Et nota inibi* Erogandi *verbū sensu simili, à caussa simili. Impendere enim vel Erogare, cædi*

& quia pecunia sic abit à nobis, perítque & absumitur, inde μεταφορικῶς *pro* perdere *dixerunt. Idem* Dependi, *in Tertulliano aduersus Gnostic. cap.* VI.

154. Volentes quidem.] *Pars tertia, quæ erat* volentibus accidere: *cui rei vide sis paria, in Epicteti Dissertatione* X. *libri* II.

155. Eo quidem magis.] *Pars quarta,* Fato ista fieri.

156. Cuique restet.] *Vox intersita meo libro,* cuique temporis restet.

157. Prima nascentium hora.] *Interpretatur illud Manilianum:*

Nascentes morimur, finisque ab origine pendet.

158. Scripsit.] *Ex opinione, quâ censebant Iouem dictare: &* Parcas (*verba Capellæ*) scribas Iouis, quod eius decreta in æreas tabulas referrent.

159. Artifex.] *Id est Deus, siue Ratio: caussa efficiens. Stoici* Artificem *appellant, quia volunt.* Naturam vim esse, sine ratione cientem motus, in corporibus necessarios: *sed contra,* participem rationis atque ordinis. *item:* ignem artificiosum: *&*, artis maxime proprium esse creare & gignere. *Quæ cum alibi, tum in Cicerone* II. *de Natura, ex iis sumpta legas. Sic* artifex diuinus *Seneca, epist.* CXIII.

160. Mutare materiem.] *Stoicum dogma, originem malorum in materia esse. quod & Arnobius amplecti videtur lib.* I. Quid enim si materies prima, quæ in rerum quattuor elementa digesta est, miseriarum omnium caussas suis continet in rationibus inuolutas? *Ego de tota re, in Physiol.* I. *Dissert.* XIIII.

161. Hæc passa est.] *Diogenes in Zenone:* Ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων δύο, τὸ ποιοῦν, καὶ τὸ πάσχον. τὸ μὲν οὖν πάσχον εἶναι τὴν ἄποιον οὐσίαν, τὴν ὕλην· τὸ δὲ ποιοῦν, τὸν ἐν αὐτῇ λόγον τὸν θεῖον. Principia duo esse, Faciens Patiensque. Et patiens quidem, esse substantiam qualitatis expertem, Materiem dictam. Faciens vero, Rationem diuinam in ea exsistentem. *Vide Epist.* LXV. *& me in Physiol.*

162. Inertibus elementis.] *Vult ecce materiem caussam esse talium affectuum vel euentuum, & ab ignaua illa ignauos gigni, & vitam pariter sortemque totam talem.*

163. Cum cura.] *Sallustiana phrasis est: lib.* IV. *De Benef. cap.* I.

164. Fortiore fato.] *Quod nascatur scilicet ex materie non inerti nec iacente, acrioribusque elementis.*

165. Prona via.] *Deuergens & inclinata, cum Sol est in occasu.*

166. Est tanti.] *Hoc pretio, etiam vel cadere.*

167. Per tamen aduersi.] *Mira astrologia, per distantia hæc Zodiaci signa vno die (ita argumentum est) Solem transire. At vnumquodque eorum mensem vnum tenet. Sed à poetis quis hæc exigit? speciose & vulgariter ea dici, satis est.*

168. Iunge datos.] *Hæc omnia, pessimo sane exemplo, omiserat Muretus. quæ caussa? quia aliter nempe in Ouidio; nec ius scilicet nostro mutare leuiter & sua rei aptare. In quo etiam ingenij laus est, adeo non culpa. In poeta erat,* Finge datos currus: *& à Sole pronunciabatur. noster mutat, siue data opera (quod puto) siue obliuione, & Phaëtonti adscribit. Age pater, inquit, currus quos das & cedis, iunge: lubet statim conscendere.*

CAP. VI. 169. Omnia mala.] *Id est, omnia vere mala, atque hæc melior reiectio, quam illa de materie.*

170. Auida consilia.] *Quæ iam de* auaritia *iam sequitur. Ergo ad ambitionem & eiusmodi cupidines refer.*

171. Etiam sarcinas.] *Vt loco calonis seruulique sit.*

172. Proiecit.] *Fratribus reliquit, cum pars eius esset* centum talentorum, *siue* LX. millium Philippicorũ.

173. Onus bonæ.] *Apuleius:* Prorsus ad viuendum, vt ad natandum, ille melior, qui onere liberior.

174. Occidant.] *Brutus, imperiosus, Fuluius, alij.*

175. Crusta est.] *Quæ in parietibus, è vario marmore, splendebat.*

176. Licet stare.] *Sic Demosthenes, de Philippo:* Ἀλλ', οἶμαι, νῦν μὲν ἐπισκοτεῖ τούτοις τὸ κατορθοῦν. αἱ γὰρ εὐπραξίαι δειναὶ συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ τοιαῦτα ὀνείδη. εἰ δέ τι πταίσει, τότε ἀκριβῶς αὐτοῦ ταῦτ' ἐξετασθήσεται: Sed, opinor, nunc obstat his & tenebras facit eius prosperitas. nam felices successus, mirum quàm potentes sint occultare & quasi inumbrare talia dedecora. Cum autem aliquid offenderit, tum in omnia eius acriter ab omnibus inquiretur.

177. Exteriora cont.] *Vbi vacuum infinitum.*

178. Deum antecedatis.] *Superbe, an stulte? Si discerni nos ita à Deo dixisset, recte: at illum anteiri, impie. Et sunt istæ voces Stoicæ* μεγαληγορίας, *quas me volente abstinuissent. Vide Manuduct.* III. *Dissert.* XIII.

179. Aut finit.] *Si pereunt animæ.*

180. Aut transfert.] *Si manent, & ad sidera sua eunt.*

181. Teneret inuitos.] *Auctor Thebaidos, diuini poëmatis:*

——— optime hoc cauit Deus,
Eripere nemo vitam non homini potest,
At nemo mortem. mille ad hanc aditus patent.

182. Fugere.] *Deserere hanc militiam, id est, vitam.*

183. Trahitur.] *Si probum verbum, attamen in eo, quod animam prono & decliui loco esse velit, lapsuram sponte, nisi obicem idem trahatur. Nónne hoc fit, cum reciprocamus? nam alioqui abeat, & emaneat. Dubitaui tamen, an non* traditur. *vt dicat, non pellenda est, sed dumtaxat mittenda & tradenda. Et ita sane loquimur,* tradere animam ac spiritum. *Noster De Ira* III. *cap.* XIX. *An etiam,* truditur? *videant sagaciores Critici.*

184. Ad libertatem.] *Adde De Ira.* III. *cap.* XV.

185. Renunciare.] *Nuncium naturæ mittere, qui significet te conditione aut munere eius non vltra vti.*

186. Impingere.] *Quod fit, cum velut indignantes abimus, & vitam proijcimus.*

187. Exiguo conc.] *Securi percussa, vel etiam malleo. Securi, in ipso collo, vbi capiti nectitur. Ouid.*

——— veluti qui candida tauri
Rumpere sacrifica molitur colla securi.

Etiam malleo, incusso temporibus, vt attonita caderent, & cultro dein supposito iugularentur. Idem alibi:

Lactentis vituli, dextra libratus ab aure.

Tempora discussit, claro; caua, malleus ictu.

188. Magnarum virium.] *Puto alterum exemplum, & inter punctiunculas separandum, vt feci. Elephantes enim intellegit, quod & verba ea mox dicunt*, tanta illa moles. *Hos subito interficere inuentum ab Asdrubale, illo magni ducis fratre. quia videbat auxilium, sed anceps esse: & sæpe consternatione aliqua in suos sæuire. Huic rei remedium repperit, tale.* Magister fabrile (*verba Liuij, lib.* XXVIII.) scalprum habebat cum malleo. inter aures positũ, ipsa in compage qua iungitur capiti ceruix, quanto maximo poterat ictu adigebat. Ea celerrima via mortis in tantæ mollis bellua. *Ammianus idem factitatum a Persis memorat, libro* XXV. Post hos elephanti quibus insidentes magistri, manubriatos cultros (*sunt scalpra Liuij*) dextris manibus illigatos gestabant: & si ferociens animal vires exsuperasset regentis, ne reuersum per suos, collisam sterneret plebẽ, vertebram, quæ caput à ceruice disterminat, ictu maximo terebrabant.

189. In proximo.] *Vbique mors est, ait alius. in vena aliqua, in funiculo, aqua, lapide: denique in ipso aere, immitte illum, & abi.*

190. Haustus ignis.] *Quod Porcia Bruti vxor fecit.*

191. Timetis diu.] *Superest dicenda vltima pars*, de miseratione: *nec ea virum bonum dignum esse. Ita enim diuiserat, supra cap.* III. *Ergo desunt aliqua, neque tamen censeo huc assuendum aut subnectendum libellum* De constātia sapientis: *quod quidam volunt, moniti à libris scriptis, qui sic ordinant. Profecto diuersum argumentum est: & id quod hic deest, si suppleri places, fiat è libro De Tranquillitate, cap.* XV. *vbi paria tractat. Quod ad scriptos, sæpe talia confundunt.*

MVRETVS.

CAP. I.

VERA *huius libri inscriptio hæc est:* QVARE BONIS VIRIS MVLTA MALA ACCIDANT, CVM SIT PROVIDENTIA. *Ea non tantum in libro Siculo totidem literis legitur, sed, quod plus est, apud Lactantium in libro de iustitia.*

Quid ita, si prouidentia.] *Ita impius quidam philosophus apud Plutarchum (si is liber Plutarchi est, quod non credo: neque me à sententia aut Stobæi aut Eusebij demouet auctoritas) libro primo* περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις. Πῶς δὲ, εἴπερ ὁ θεός ἐστι, καὶ τῇ τούτου φροντίδι τὰ τῶν ἀνθρώπων οἰκονομεῖται, τὸ μὲν κίβδηλον εὐτυχεῖ, τὸ δὲ ἀστεῖον τ' ἐναντία πάσχει. Ἀγαμέμνων τε γὰρ,

Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής,

ὑπὸ μοιχοῦ καὶ μοιχαλίδος ἡττηθεὶς ἐδολοφονήθη. καὶ ὁ τούτου δὲ συγγενὴς Ἡρακλῆς πολλὰ τῶν λυμαινομένων τὸν ἀνθρώπινον βίον καθάρας ὑπὸ Δηϊανείρας φαρμακευθεὶς ἐδολοφονήθη. *Et Cyniscus Iouem alloquens*, Διὶ ἐλεγχομένῳ. Οὐκοῦν μηδ' ἐκεῖνο ὑμᾶς ἐρωμαι, σύ τε καὶ τὴν πρόνοιαν, καὶ τὴν εἱμαρμένην, τί δή ποτε Φωκίων μὲν ὁ χρηστὸς ἐν τοσαύτῃ πενίᾳ καὶ ἀπορίᾳ τῶν ἀναγκαίων ἀπέθανε, καὶ Ἀριστείδης πρὸ αὐτοῦ. Καλλίας δὲ καὶ Ἀλκιβιάδης, ἀκόλαστα μειράκια, ὑπερεπλούτουν, καὶ Μειδίας ὁ ὑβριστὴς, καὶ Χάροψ ὁ Αἰγινήτης, κίναιδος ἄνθρωπος, τὴν μητέρα λιμῷ ἀπεκτονώς. καὶ πάλιν Σωκράτης μὲν παρεδόθη τοῖς ἕνδεκα, Μέλιτος δὲ οὐ παρεδόθη. καὶ Σαρδανάπαλος μὲν ἐβασίλευε, θῆλυς ὤν, Περσῶν δὲ τοσοῦτοι καλοὶ κἀγαθοὶ ἄνδρες ἀνεσκολοπίζοντο πρὸς αὐτοῦ διότι μὴ ἠρέσκοντο τοῖς γιγνομένοις. ἵνα ὑμῖν μηδὲ τὰ νῦν λέγω, καθ' ἕκαστον ἐπεξιὼν τοὺς μὲν πονηροὺς εὐδαιμονοῦντας, καὶ τοὺς πλεονέκτας, ἀγομένους δὲ καὶ φερομένους τοὺς χρηστοὺς, ἐν πενίᾳ καὶ νόσοις καὶ μυρίοις κακοῖς πιεζομένους.

Si prouidentia.] *Pronœan aut prouidentiam cum dicebant Stoici, nullo addito, diuinam prouidentiam intelligebant. Cicero* II. *de natura deorum*: Vt si quis dicat, Atheniensium remp. concilio regi: desit illud, Ariopagi: Sic cum dicimus, prouidentia mundum administrari, deesse arbitrator, deorum plane autem & perfecte sic dici existimato, prouidentia deorum mundum administrari.

In contextu operis.] *Quod non extat. Significat autem magnum illud opus, quo vniuersam moralem philosophiam complexus erat: cuius crebra in epistolis mentio.*

Manente lite integra.] *De prouidentia: non quidem tecum, sed cum iis qui eam negant.*

Superuacuum est.] *Tum quia per se notum est; tum quia tu id non negas. Breuiter tamen tangit, quasi prætereũs, multa argumenta quibus, diuinum esse aliquod numen, quod huic rerum vniuersitati præsideat, intelligatur. quorum primum est, mundi ipsius magnitudo, quæ carere custode non potest. Sic apud Ciceronem Balbus*, An vero, *inquit*, Si domum magnam pulchramque videris, non possis adduci, vt, etsi dominum nō videas, muribus illam & mustelis ædificatam putes: tantum vero ornatum mundi, tantam varietatem pulchritudinemque rerum cælestium, tantam vim & magnitudinem maris atque terrarum, si tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, non plane desipere videare? *Sed hæc argumenta & in secundo de natura deorum, & à Lactantio in libro de ira Dei, & à Theodoreto, decem aureolis orationibus diuinitus explicata sunt.*

Et quæ casus.] *In iis quæ casu aguntur, nullus ordo, nulla constantia est. In mundo omnia ordinatim constanterque fiunt. Non igitur casu aguntur. Quod si est, sequitur, vt mente ac consilio regantur.*

Æternæ legis.] *Ita vocabant mentem ac consilium diuinum: siue, vt Cicero libro* II. *de legibus loquitur, rationem rectam summi Iouis. Et eo sensu dixerat Pindarus*, νόμον εἶναι πάντων βασιλέα θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων. *vt est apud Platonem in Gorgia. quod etiam a Pindaro sumptum posuerat Chrysippus libro primo* περὶ νόμου *vt est in l. secunda D. de legibus. Et apud Euripidem Hecuba ait. legi illi etiam deos parere ac subesse.*

Ἡμεῖς μὲν οὖν δοῦλοί τε κ' ἀσθενεῖς ἴσως
Ἀλλ' οἱ θεοὶ σθένουσι, χ' ὡ κείνων κρατῶν   Νόμος.

Fortassis etiam fatalem quandam necessitatem, qua somniabant & homines & deos teneri: de qua alio loco dicturi sumus.

Non esse materiæ errantis hunc ordinem.] *Aduersus Epicureos, qui hæc omnia temerario atomorum concursu fieri ac constare dicebant.*

Molliant terras,] *Suapte sponte aridissimas, ideoque durissimas.*

Nec vllũ incrementũ.] Omnia flumina intrant in mare, & mare non redũdat. *Ecclesiastæ capite primo.*

Ex minimis seminibus.] *Cicero* : Seminis enim vim esse tantam, vt id quamquam sit perexiguum, tamen, si inciderit in concipientem comprehendentemque naturam, nactumque sit materiam, qua ali augerique possit, ita fingat & efficiat in suo quidque genere. *Vtitur eodem argumento ad ostendendam prouidentiam & Simplicius in Epictetum.*

Ne illa quidem.] *Non tantum ea quæ ita certa sunt & composita, vt in eis manifesto vis consilij & rationis appareat, sed ea etiam quæ videntur incerta & temeraria, certo tamen consilio administrantur.*

Noua insularum in vasto exilientium mari spatia.] *Exemplum huius rei est apud Liuium ad finem libri* XXXIX. *Vide Plinium capite* XCVII. *libri secundi.*

Vt bona bonis noceant.] *Hac de re copiose dixi libro secundo commentariorum in libros Platonis de rep.*

Inter bonos viros ac Deum amicitia est] *Unde colligebat Diogenes Cynicus, omnia bonorum virorũ esse: quod & deorum omnia essent, & amicis omnia inter ipsos communia.*

Conciliante virtute.] *Quam eadem esse dicebant in homine & in Deo. Cicero primo de legibus.*

Bonus ipse tempore tantum à Deo differt.] *Itaque dicebant, hominem esse mortalem Deum, Deum vero hominem immortalem. Sed hoc multo quam par est, audacius ac superbius dictum est.*

Discipulus eius,] ἔσονται πάντες θεοδίδακτοι.

Æmulatorque.] *Estote imitatores Dei.*

Et vera progenies.] *Erunt filij Dei. Dicas interdum hunc hominem litteras sacras attigisse ac degustasse.*

Nec hoc dico, non sentit illa:] *Nam* ἀναισθησία *vitium potius esset. Notum est quid Plato dixerit in Diogenẽ: cum is, ostentandæ patientiæ causa, columnam marmoream nudus media hieme amplecteretur. Si sentis, stulte facis: si non sentis, nihil magni facis.*

Exercitationes.] *Recte sunt enim aut* καμνόντων ἰατρεῖαι, *aut* ὑγιαινόντων γυμνασίαι. *Simplicius in Epictetum.*

Ecce par Deo dignum,] *Vsitato in gladiatoribus verbo vsus est, vt & statim*, Compositus. *Lucilius*: Cum Placideiano hic componitur. *& in hoc ipso libro*, Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi.

Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentque alter alterius manu cæsi.] *Mirabilis in horum morte narranda historicorum dissensio est. Hic noster ait eos mutuis vulneribus cæsos; idque factum Catone nondum mortuo. At Hirtius in libro de bello Africano*, Rex interim Iuba, *inquit*, ab omnibus ciuitatibus exclusus, desperata salute, cum omnia conatus esset, cum Petreio, vt per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant. Firmior, imbecilliorem Iuba Petreium facile ferro consumpsit. Deinde ipse sibi cum conaretur gladio traijcere pectus, nec posset, precibus à seruo suo impetrauit, vt se interficeret, idque obtinuit. *Sed hoc Catone iam mortuo factum esse dicit. Huius igitur testimonio, valentior fuit Iuba. At Florus libro quarto, hoc modo*: Iuba cum se recepisset in regiam, magnifice epulatus cum Petreio fugæ comite; super mensas & pocula, interficiendum se ei præbuit. ille & regi suffecit & sibi. *En ibi valentiorem Petreium. In hoc autem consentit Florus cum Seneca, quod id factum narrat, antequam manus sibi adferret Cato. Liuius, quantum ex epitoma libri* CXIIII. *colligitur, de Petreio cum Floro facit: de tempore dissentit. Prius enim narrat mortem Catonis. Dio libro* XLIII. *idem sentire videtur, quod Seneca. Appianus Hirtij sententiam sequitur. Quid in hac varietate facias? Quid, nisi vt dormites potius, quam in his, quibus neque melior quisquam, neque sapientior fit, subtiliter conquirendis otium conteras?*

Si miraris hoc pro aliquo esse,] *Hoc ipsum argumentum exposuit Simplicius*: Εἰ οὖν τὴν τῶν σωμάτων ἰατρικὴν γυμνάζουσι καὶ καίουσι, καὶ κατατείνουσι, καὶ μέλη ἀποκόπτουσι, καὶ τὰ αὐτὰ τοῖς ἀφυῶς κολαζομένοις ἀνθρώποις ποιοῦσι. οὐ χεῖρον λέγομεν, ἀλλ' ἀγαθὸν καὶ χάριν καὶ μισθὸν πλεῖστον τοῖς ἰατρεύουσι, διὰ τί τὴν τοῦ θεοῦ ἰατρείαν οὐκ ἀγαπῶμεν;

Et radi ossa & legi, & extrahi venas.] *Legebantur ossa mortuis. Homerus*:

> Ἠῶθεν δή τοι λέγομεν ὀστέ᾽ Ἀχιλλεῦ.

Virgilius. Ossaque lecta cado texit Corinæus aheno. *Propertius*:

> Ossaque legisti, non illa ætate legenda
>
> Patris.

Hic noster libro secundo de ira: Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad ossa filij legenda discedere. *Atque hoc quamlibet multis veterum testimoniis confirmari potest. Sed & in curandis vlceribus non raduntur modo, sed & exciduntur: vt videre est apud Celsum libro octauo. quibus autem exciduntur, iis etiam venis leguntur. Venæ etiam noxiæ, vt in varicibus, aut aduruntur, aut exciduntur, & eximuntur. Vide Celsum libri septimi capite* XXXI.

Longinqui littoris pisces.] *Vt Murenas & anguillas Siculas, ostrea Lucrina, coracinos Niliacos, lupos ex Timauo, accipenseres Rhodios. Horatius*:

> Sed non omne mare est generosæ fertile testæ:
>
> Murice Baiano melior Lucrina peloris.
>
> Ostrea Circæis, Miseno oriuntur echini.
>
> Pectinibus patulis iactat se molle Tarentum.

Talia multa collegerat Varro περὶ ἐδεσμάτων. *Vide Agellium libri* VII. *capite* XVI. *Scripserat & Ennius eodem argumento* φαγητικά, *ex quibus versus aliquot leguntur apud Apuleium apologia prima, sed valde corrupti. Scripserant & Antiphanes & Hermippus: quorum multa extant apud Athenæum. Vide & Macrobium libro tertio Saturnaliorum, & Clementem libro secundo pædagogi.*

Peregrina aucupia.] *Vt attagenas Ionicas. Martialis*:

> Inter sapores fertur alitum primus,
>
> Ionicarum gustus attagenarum.

Phœnicopteros: quorum etiam linguis patinas implebant: vt & in superioribus diximus. Idem:

Dat mihi penna rubens nomen. ſed lingua guloſis
Noſtra ſapit.

Phaſianos, gallinas Numidicas, prophyriones, pauones Samios, & ſimilia.

Pigritiam ſtomachi nauſeantis.] *In eum enim vſum illa ſumebant. Horatius:*

Toſtis marcentem ſquillis recreabis & Afra
Potorem cochlea. *Idem.*
Languidus in cubitum cum ſe conuiua reponit.

Itaque quod alij cibum capiunt, vt eſurire deſinant: illi eo capiebant, vt pleni ac diſtenti denuo eſurirent.

Ingenti pomorum ſtrue.] *Ita enim apponebant aprum, vt indicarent, eum talem pomorum quaſi ſtragem edere ſolitum eſſe. Sic ſquillas cingebant aſparagis. Iuuenalis.*

Aſpice, quam longo diſtendat pectore lancem,
Quæ fertur domino ſquilla, & quibus vndique cincta
Aſparagis, qua deſpiciat conuiuia cauda,
Cum venit, excelſi manibus ſublata miniſtri.

Feras,] *vt apros. Iuuenalis.*

quanta eſt gula, quæ ſibi totos
Ponit apros, animal propter conuiuia natum. *Martialis:*
Spumeus in longa cuſpide fumat aper. *Idem:*
Qui Diomedeis metuendus ſetiger agris,
Ætola cecidit cuſpide, talis erat.

Mirum eſt autem tantopere illis placuiſſe vaſtos illos & immanes apros, cum tenellos conſtet eſſe ſuauiores: niſi forte qui minore periculo capiebantur, minus placebant.

Oryces Martialis:

Matutinarum non vltima præda ferarum,
Sæuus oryx, conſtat quot mihi morte canum.

Onagros, taliſiones, dorcadas, ceruos, eiuſdemque generis alia.

Sullæ dictatori.] *Petenti vt Romam rediret.*

Supra Seruilium lacum.] *Cicero pro Sex. Roſcio Amerino:* Multos cæſos, non ad Tranſimenum lacum: ſed ad Seruilium vidimus.

Spoliarium.] *Panniculariа ſunt ea, quæ in cuſtodiam receptus ſecum adtulit: ſpolia, quibus indutus eſt, cum ad ſupplicium ducitur. L. Diuus Hadrianus, D. de bonis damnatorum. Ea milites plerumque inter ſe diuidebant. Inde ſpoliarium locus vbi exui ſolebant. Seneca:* Nunquid aliquem tam cupidum eſſe vitæ putas, vt iugulari in ſpoliario quam in arena malit? *Plinius in Panegyrico,* Nunc templum, non ſpoliarium ciuium, cruentarumque prædarum ſæuum receptaculum. *Lampridius in Commodo:* Gladiatoris cadauer trahatur: gladiatoris cadauer in ſpoliario ponatur.

Vomitu remetientur.] *Frequens erat apud veteres vomendi conſuetudo. Iuuenalis:* Bibit & vomit. *Idem:* Crudum pauonem in balnea portas. *Suetonius de Vitellio:* Nec temere vnquam triclinio abceſſit, niſi diſtentus ac madens: & vt ſtatim ſupino ac per ſomnum hianti pinna in os inderetur ad exonerandum ſtomachum. *Sed & Cæſarem vomere ſolitum oſtendunt illa ex oratione pro Deiotaro:* Cum te poſt cœnam vomere velle dixiſſes. *Et puto eum, diem ſibi vnum ſolitum deligere ex menſe, quo cœnaret copioſius, vt poſtea vomeret. Cicero de eo ita ſcribit libro XIII. ad Atticum:* Vnctus eſt, accubuit, ΕΜΕΤΙΚΗΝ agebat. Itaque & edit & bibit ΑΔΕΩΣ, & iucunde, opipare ſane & apparate. *In illo autem ἐμετικὴν, puto intelligendum, ἡμέραν. S. Hieronymus libro ſecundo aduerſus Iouinianum:* Multi impatientiam gulæ vomitu remetiuntur, (*male vulgo legitur,* remediantur) & quod turpiter ingeſſerunt, turpius egerunt. *Adhibebant eius rei cauſa drimyphagiam. id eſt, eſum acrium, & ſalſorum, ſumebantque omnino arithum raphanum, erucam, ſalſamentum vetus, origanum viridem, capas, porrum, & talia. Auctores Dioſcorides libro primo, Paulus Ægineta libro primo, & libro quarto. Atque hoc commendat Galenus libro quinto de vſu partium: & laudat veteres medicos, qui tales vomitiones imperarent aut ſemel aut etiam bis quot menſibus. At Plinius lib. XI. cap. LIII. ait eo frigidiora effici corpora, oculoſque ac dentes inſigniter lædi. Plutarchus quoque in libro de valetudine tuenda, vomitum & purgationem alui per medicamenta vocat turpia redundantia remedia: & damnat.*

Qua animi permadeſcunt.] *Ita hoc verbo vſus eſt & Plautus:*

Continuo pro imbre amor aduenit in cor meum.
Is vſque in pectus permanauit: permadefecit cor meum.

Non eſt arbor ſolida,] Κίνησις γὰρ κρατύνει, ἀργίη δὲ τήκει, *ait Hippocrates.*

Fata nos ducunt:] *Sic alibi:* Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
& Manilius,

Fata regunt orbem, certa ſtant omnia lege.
Naſcentes morimur: finiſque ab origine pendet. *& Seneca tragicus:*
Fatis agimur. cedite fatis:

Fatum vocabant antiquiſsimi conſilium Iouis: quo regerentur omnia. Itaque apud Homerum cum legerent: Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή, *fatum intelligebant. Eandem* αἶσαν *vocabant, quam ait Homerus vnicuique hominum naſcenti nere id quod ipſi euenturum. Iuno Iliados υ de Ænea loquens,*

Ὕστερον αὖ τε τὰ πείσεται, ἅσσά οἱ αἶσα
Γεινομένῳ ἐπένησε λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μήτηρ.

Eandem, τὸν τοῦ παντὸς λόγον, *id eſt mentem & animum mundi. &,* Ζῆνα, *tanquam* τοῦ ζῆν αἴτιον. *&* εἱμαρμένην: *tamquam* εἱρμόν τινα *omnium quæ fierent. &* Δία, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ. πεπρωμένην, *quod certa ac definita eſſet. eandem Plato libro X. de rep. vocat* ἀδραστείας νόμον. *His autem omnibus nihil aliud ſignifica-*

bant, quam Deum, vt præclare disputatur ad finem ψευδεπιγράφου τοῦ Ἀριστοτέλους libelli de mundo ad Alexandrum, & apud Ciceronem in Academicis. Hic si substitissent, ferri poterant. Sed progressi sunt vlterius, vt dicerent, esse ordinem quendam necessarium in rebus omnibus ex omni æternitate constitutum: cui non inferiora modo hæc, sed & Deus ipse seruiret: ita vt eum mutare non posset. Hunc ita definiebat Chrysippus, vt diceret, fatum esse sempiternam & indeclinabilem seriem rerum & catenam, quæ semet ipsa volueret, & implicaret per æternos consequentiæ ordines, ex quibus apta connexaque esset. Ergo Jupiter ipse Iliados π dolet se Sarpedona morti eripere non posse, quod ei fatale esset tunc a Patroclo interfici:

Ὤμοι ἐγὼν, ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν
Μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο δαμῆναι.

& inde est illud Simonidis: ἀνάγκῃ οὐδὲ θεοὶ μάχονται. *& veteris cuiusdam poetæ apud Ciceronem,*

Quod fore paratum est, id summum exuperat Iouem.

In quo insaniebant. In Deo enim libera & absoluta rerum omnium potestas est: necessitas nulla. Hoc tamen diligentissime obseruabant, ne Deum mali auctorem facerent. Itaque in illa oratione Lacheseos, quæ Necessitatis filia dicitur, libro decimo de rep. ita scriptum est. ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον, ἣν τιμῶν καὶ ἀτιμάζων, πλέον καὶ ἔλαττον αὐτῆς ἕκαστος ἕξει. αἰτία ἑλομένου. θεὸς ἀναίτιος. *Et apud Homerum libro primo Odysseæ, Jupiter ait desipere homines, cum malorum causam referunt in deos, in quæ ipsi sua se stultitia conijciant:*

Ὢ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται.
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσι.

Nobis Christianis satius est, vt fortunæ, ita fati nomine abstinere. Quod si quis cum fato omnia regi ait, diuinum consilium a se fati nomine intelligi dicit. sententiam, vt ait S. Augustinus, teneat, linguam corrigat. Vulgo enim fati nomine accipiunt commenticiam quandam necessitatem. quæ ex sideribus pendeat. quæ merum somnium est, Absit, ait S. Gregorius, à fidelium cordibus, vt fatum esse aliquid dicant. Vt a tam impiarum opinionum fœditate longissime abesse, ita omnes voces quæ illarum suspicionem mouere aliquam possint, studiosissime vitare debemus. Si Christiani sumus, vtamur & moribus & vocibus Christianis.

Non potest artifex mutare materiam.] *Stulta & hæc opinio de origine malorum: Materiam continuisse in se malorum omnium semina: eam autem à Deo non potuisse mutari. Tangit hanc Arnobius libro primo aduersus gentes, his verbis:* Quid enim si prima materies, quæ in rerum quattuor elementa digesta est, miseriarum omnium causas suis continet rotationibus inuolutas? *Non cogitabant videlicet, vt cetera omnia, sic materiam ipsam à Deo conditam esse.* Vidit autem Deus omnia quæ fecerat: & erant valde bona, *Itaque malorum origo aliunde repetenda & aliter explicanda est.*

Ferte fortiter, hoc est quo Deum antecedatis.] *Hæc verò intoleranda Stoicorum arrogantia est, Parum putarunt, sapientem suum cum Deo conferre: etiam anteposuerunt. Hæc monstra opinionum perterrefacere nos debent, ne vnquam ingenio nostro confisi, quidquam de rebus diuinis temere aut statuere aut pronuntiare audeamus.*

PINCIANVS.

QVid ita si diuina prouidentia mundus ageretur;] *Verbum* diuina *vetus lectio non agnoscit.*

Cum præesse vniuersis prouidentiam probaremus,] *Castigandū censeo*, quo præesse vniuersis prouidentiam probamus. *Existimamus enim fieri hoc loco à Seneca mentionem operis alterius de prouidentia, quod citatur à Lactantio Firmiano, & aliis.*

Sæpe turbari, & cito arietare:] *Duo illa verba* & cito, *desiderantur in exemplari domestico.*

Vt infusa vallibus maria molliant terras,] *Quid si non legas*, molliant: *sed* moueant. *siue* commoueant? *nam in quibusdam codicibus* commoliant *habetur. vnde & à poetis* ἐνοσίγαιος *appellatur Neptunus, hoc est terram quatiens.*

Sed & illa causas habent.] *Scribe*, sed suas & illa causas habent, *ex vetere lectione.*

Quam quæ alienis locis conspecta miracula sunt,] *Lege* miraculo, *non* miracula, *ex eadem.*

Aduersus optimos optimus iis.] *Scribendum*, aduersus optimos optimis, *legendaque ea verba per consequentiam cum præcedentibus: ex eadem.*

Neque enim natura patitur, vt vnquam bona bonis noceant.] *Scribe*, Neque enim rerum natura patitur, vt bona bonis noceant: *ex eadem.*

Quoniam quidem bonus tempore.] *Lege ex eadem* quandoquidem, *non* quoniam quidem.

Cogita filiorum nos modestia delectari,] *Scribe*, cogita filiorum hos modestia delectari, *ex eadem.*

Tantum superne deiectorū imbrium,] *Sunt codices in quibus legitur*, tot supernæ deiectiones imbrium.

Est enim omnibus externis potentior:] *Exemplaria aliqua*, Est enim omnibus casibus potentior.

Per quos certamini præparantur,] *Alij Codices*, per quos certamen præparatur: *vt significet illos, quos Græci vocant agonothetas.*

Cædi, vexarique patiuntur. Et si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obiiciuntur.] *Scribendum reor*, cædi vexarique patientur. Et si non inueniant singulos pares, pluribus simul obiiciant. *vt referatur ad agonothetas.*

Quantum que valeat, polleatque,] *Vetus lectio*, quantumque polleat: *reliqua desiderantur.*

Si aliquando impetum capiunt. Spectant Dij magnos viros.] *Castigandum arbitror*, si quando impetum capiunt spectandi magnos viros.

Sed puerilia & oblectamenta humanæ leuitatis.] *Vetus lectio*, puerilia & humanæ oblectamenta leuitatis. *& paulo post* rectum, *non* erectum.

Ferrum istud in ciuili bello purum.] *Scribe*, ferrum istud etiam ciuili bello purum, *ex eadem,*

Retenta ac reuocata virtus est,] Renouata *quidam codices, non* reuocata.

III. Eos dignos malo esse, si nolint.] *Lege.* ac dignos malo. *reliqua desiderantur: ex vetere lectione.*

Et radi ossa & lædi,] *Scribendum*, & radi ossa & legi, *ex eadem.*

Vbi ex voto illi fluxerunt omnia, vt ante votum:] *Eadem*, Vt ex voto illi fluxerunt omnia, immo & vt ante votum.

Ignemque experitur in Mucio,] *Particula* que *delenda, ex eadem.*

Magnum exemplum nisi mala fortuna non inuenit.] *In quibusdam exemplaribus* magna *legitur, nō* mala.

Quas in agro triumphalis senex euulsit,] *Scribe*: Quas in repurgando agro triumphalis senex euulsit: *ex vetere lectione.*

Si ingeniti pomorum strue augeret,] *Lege*, augeretur, *non* augeret, *ex eadem.*

Primæ formæ feras captas multa cæde venantium?] *Deest verbum* deglutire, *reponendum in fine horum verborum, ex exemplari Franciscano.*

Viderint, inquit, hoc isti quos Romæ deprehendit felicitas tua.] *Vetus lectio non agnoscit verbum* hoc. *Item* ista *lego, non* isti: *vt paulo post*, Videant ista qui exulare non possunt.

Id enim proscriptionis spoliarium est.] *Scribe*, Id enim proscriptionis Syllanæ spoliariū est, *ex eadem.*

Male tu natum Socratem iudicas,] *Prior editio*, Male tu natum Socratem iudicas. *Scribe*, Male tractatum Socratem iudicas, *ex eadem.*

Male cum illo actum est: Congelatus est sanguis.] *Lego*, Male cum illo actum est, quod gelatus est sanguis: *ex eadem.*

Suamque illi felicitatem contigisse.] Summam, *non* Suam, *eadem habet.*

Opponatur simul Pompeio, Cæsari, & Crasso.] *Remoue coniunctionem* &, *ex eadem.*

IIII. Descendisti ad Olympia, sed nemo præter te. victoriam non habes, Olympiam coronam habes.] *Corrige*, Descendisti ad Olympia. Si nemo præter te, coronam habes, victoriam non habes, *ex eadem.*

Quid quidem quisque posset, nisi tentando non didicit.] *Eadem non agnoscit verbum* quidem,

Et virtuti iter in occasionem per quam enitescerent, quæsierunt.] *Castigandum*, & virtuti iture in obscurum occasionem per quam enitescerent, quæsierunt: *ex eadem.*

Quoniam & quod passura est, gloriæ pars est.] Quanquam, *non* quoniam, *eadem agnoscit.*

Quam æquo animo passurus sis orbitatem filiorum.] *Verbum* filiorum *non habetur in eadem.*

Tranquillitas itineris detinet.] *Castiga*, tranquillitas iners detinet, *ex eadem.*

Graue est ferre ceruicibus iugum.] *Sic prior editio, in qua desiderabatur verbum* teneris. *Legendum itaque*, Graue est ferre teneris ceruicibus iugum, *ex eadem.*

Sed veniet ad illum diu felicem sua portio.] *Coniunctio* Sed *redundat, ex eadem.*

Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur; dux lectissimos.] *Castiga*, Quia in castris quoque periculosa fortissimis imperat dux. Lectissimos, *&c. ex eadem*

In varias mentem imagines euocat,] Vanas, *non* varias, *eadem.*

Publice verberibus admotis.] *Eadem*, admotos, *agnoscit, non* admotis.

Quam frequens vsus agitauit.] Exagitauit, *non* agitauit. *prefert eadem.*

Vt contra illam ab ipsa duremur.] *Corrige*, vt contra ipsam ab ipsa duremur, *ex domestico exemplari.*

Sic sunt nautica corpora ferendo mari dura:] Nautis *præfert omnis antiqua lectio, non* nautica. *&* c.tritæ *paulo post, non.* tritæ.

Ad contemnendam malorum potentiam.] Patientiam, *non* potentiam, *eadem.*

Super durata glacie stagna persultant,] *In quibusdam exemplaribus verbum* stagna *non habetur.*

V. Hoc est propositum deo, sapienti viro ostendere.] *Scribe*, Hoc est propositum deo, quod sapienti viro ostendere, *ex vetere lectione.*

Debilitari aut confringi,] *Eadem* configi *habet, non* confringi.

Idem in hac re magna publica fit.] *Lege inuersis dictionibus*, Idem in hac magna republica fit, *ex eadem.*

Sed sequuntur illam, & æquo gradu si scissent, antecessissent.] *Scribo*, Sequuntur illam, & æquant gradus. Si scissent, antecessissent. *ex eadem.*

Quid est quod nos sic viuere, sic mori iussit.] *Scribendum*, Quicquid est quod nos sic viuere iussit, sic mori iussit. *ex eadem. nec est hic vlla interrogatio.*

Vt efficiatur vir cum cura dicendus.] *Quid si legas.* ducendus, *non* dicendus?

Scies illi non per secura vadendum esse.] *Scribendum reor per maiorem*, Scies illi, &c.

Post hæc ait: Finge datos currus.] Iunge, *non* finge, *habetur in omni vetere lectione. Videntur enim verba esse adulescentis. Alioquin si* Finge *legas, verba erunt solis*: Finge datos currus. Quid ages? Poterisne rotatis Obuius ire polis, *cætera. sed ratio non procedit.*

VI. Quidni cum aliquando & occidant?] *Exemplar Franciscanum*, Quidni cum aliquando ipsi occidant?

Qui etiam quædam dura patiuntur.] *Scribe per interrogationem*, Quare quædam dura patiuntur? *ex vetere lectione.*

Quanto magis versaueritis & vndique inspexeritis meliora maioraque permisi vobis.] *Castiga ex Exemplari Franciscano*, Quanto magis versauerit aliquis & vndique inspexerit, tanto videbit meliora, maioraque permisi vobis.

Contemnite dolorem, quia aut soluetur, aut soluet. Contemnite fortunam:] *Scribe ex vetere lectione*, Contemnite dolorem. Aut soluetur, aut soluet. Contemnite mortem. Aut finit, aut transfert vos. Contemnite fortunam, *&c.*

Quacunque vi peruium est. Ipsum illud quod vocatur mori,] *Corrige ex eadem*, Quacunque peruium est ipsum illud quod vocatur mori.

Siue corpus lapsum subiacentis soli duritia comminuit:] *Emēda*, Siue in caput lapsos subiacētis, *&c.*

ex exemplari Facundi & Primitiui. Nec est vllum scriptum exemplar in quo corpus *legatur. Omnia* caput *habent,* non corpus. *Sciendum autem, in omni vetere lectione post hunc priorem de prouidentia librum sequi & alterum eiusdem materiæ, cuius initium est:* Tantum inter Stoicos, Serene & cæteros sapientiam professos *reliqua qui liber in impressis codicibus secundus de tranquillitate animæ inscriptus est.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

EX CAP. I.

V*Ernularum licentia.*] Recte. iis enim impunissime in dominos iocularia funditare ius erat, sicut & morionibus quoque cinædisque, ac mancipiis denique cum in vsum præstinatis conciliatisque: vnde Horatius, ---- - *Vernasque procaces Pasco libatis dapibus.* necnon Tibullus,

> *Consuescet numerare pecus, consuescet amantis*
> *Garrulus in dominæ ludere verna sinu.*

Multa de iis vide apud Dousam in Præcidan. ad Arbitrum.

EX CAP. III.

Et peregrina aucupia congeret.] Notat ad hunc locum Langlæus lib. 6. Ocij Semest. cap. 1. *aucupij* nomine significari, non *auium captionem*, sed *aues captas*; idemque etiam de *venatione* dici posse, vt eo intelligas non tantum *ferarum inquisitionem*, sed etiam effectum & propositum venationis, *prædam* nempe *captam* sic sane Liuius belli Punici secundi lib. 5. *conuenerat autem, vt Philomenes portula assueta venationem inferens armatos induceret.* nam quod Grammatici quidam *venationis* nomine apparatum aut comitatum venatorum intelligant, ridiculum est; cum de ferina id capiendum sequentia apertissime doceant, vti prolixius idem Langlæus d. loco.

EX CAP. V.

Præcisos & professos impudicitiam.] *Præcisos* id est castratos, quibusque excisa genitalia. iidem enim molles & impudici. vnde & factum putat Turnebus lib. 30. cap. 16. Aduers. vt *præcisus* pro impudico & muliebria passo caperetur. videatur de eis Brissonius lib. 2. cap. 13. Select. antiq. Interea sciendum mss. meos quart. legere *precisos*, non *præcisos*. nam Ort. exibet, *interim securos esse precos & professos impudicitiam.* Grut.

OPSOPOEVS.

CAP. II.

T*Anta mediterraneorũ vis fontium.*] Franc. Iuretus dubitat num probari possit hæc lectio v. c. *tanta medicatorum vis fontium.*

Non quid, sed quemadmodum.] Cur Romani *dum* interseruerint, non video. Purior mihi est lectio aliorum, *Non quid, sed quemadmodum feras, interest.* Sic pæne lib. III. de ira, cap. XI. *Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata.*

L. ANNÆI SENECÆ DE IRA AD NOVATVM, LIBER PRIMVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

IBRI De Ira *ſcripti inter Philoſophiæ primos videntur, certè inter eos quos habemus. Suſpicamur ex verbis Senecæ, lib.* III. *cap.* XVIII. Modò C. Cæſar Sex. Papinium, cui pater erat conſularis, Belienum Baſſum Quæſtorem ſuum, flagellis cecidit. *Ait,* modò: *iamnunc recenti facto. Imo ipſo Caligula viuo, è Cap. ſequenti:* Quod tanto opere admiraris, iſti belluæ cottidianum eſt: ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. *Sane hæc omnia de homine qui eſt, non qui fuit. Scripſit tunc igitur: ſed non edidit (melior illi mens) etſi ſtatim, opinor, ab eius morte.*

Argumentum *eſt, quod titulus prefert, De Ira noſcenda, & deinde fugienda. Primus liber habet itaque deſcriptionem eius, & fædum habitum iratorum ac faciem. tum definitiones; tum quæſtiones, An in ſolum hominem cadat? aſſerit. An ſecundum naturam ſit? negat, cum Stoicis. An vtilis ſit, præſertim temperata? id quoque negat, & contra Peripateticos varie diſputat. non acui animum ab ea aut robur: ne malis quidem iraſcendum eſſe, nec in cæde patris, raptu matris: tuendum tamen, & vindicandum. Denique non magni, ſed imbecillis animi hanc notam eſſe. Libri in partibus pulchri & eminentes ſunt, in toto parum diſtincti, & repetitionibus aut digeſtione confuſi.*

CAPVT PRIMVM.

XEGISTI à me, [1] Nouate, vt ſcriberem quemadmodum poſſet ira leniri: nec immerito mihi videris hunc præcipue affectum pertimuiſſe, maxime ex omnibus tætrum ac rabidum. Cæteris enim aliquid quieti placidique ineſt; hic totus concitatus, & in impetu doloris eſt: armorum, ſanguinis, ſuppliciorum, minime humana [2] feruens cupiditate: dum alteri noceat, ſui negligens; in ipſa irruens tela, & vltionis ſecum [3] multa tracturæ auidus. Quidam itaque è ſapientibus viris iram dixerunt [4] breuem inſaniam. æque enim impotens ſui eſt, decoris oblita, neceſſitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi conſiliisque præcluſa, vanis agitata cauſſis, ad diſpectum æqui verique inhabilis, ruinis ſimillima, quæ ſuper id quod oppreſſere, franguntur. Vt autem ſcias non eſſe ſanos, quos ira poſſedit, ipſum illorum [5] habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia ſunt, audax & minax vultus, triſtis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color verſus, crebra & vehementius acta ſuſpiria: ita iraſcentium eadem ſigna ſunt. Flagrant, & [6] micant oculi, multus ore toto rubor, exæſtuante ab imis præcordiis ſanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac ſubriguntur capilli, ſpiritus coactus ac ſtridens, [7] articulorum ſeipſos torquentium ſonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis vocibus ſermo præruptus, & comploſæ ſæpius manus, & pulſata humus pedibus, & totum concitum corpus, [8] magnaſque minas agens, fœda viſu & horrēda facies deprauātium ſe, atque intumeſcentium. Neſcias, vtrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme. Cetera licet abſcondere, & in abdito alere: ira ſe profert, & in faciem exit: quātoque maior eſt, hoc effer-

hoc efferueſcit manifeſtius. Non vides, vt omnium animalium, ſimul ad nocendum inſurrexerunt, procurrant notæ, ac tota corpora ſolitum quietumque egrediãtur habitum, & feritatem ſuam exaſperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua iactãtur in vacuum, & harena pulſu pedum ſpargitur: leones fremunt, inflantur iratis colla ſerpẽtibus, rabidarum canum triſtis aſpectus eſt. Nullum eſt animal tam horrendum, tamque pernicioſum natura, vt non appareat in illo, vbi ira inuaſit, noua feritatis acceſſio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari, libidinem, metumque, & audaciam dare ſui ſigna, & poſſe prænoſci. neque enim vlla vehementior intra cogitatio eſt, quæ nihil moueat in vultu. Quid ergo intereſt? quod alij affectus apparent, hic eminet.

II. Iam vero ſi effectus eius damnaque intueri velis, nulla peſtis humano generi pluris ſtetit. Videbis cædes ac venena, & reorum[9] mutuas ſordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principum ſub[10] ciuili haſta capita venalia, & ſubiectas tectis faces, nec intra mœnia coërcitos ignes, ſed ingentia ſpatia regionum hoſtili flamma relucentia. Aſpice nobiliſſimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. aſpice ſolitudines per multa millia ſine habitatione deſertas: has ira exhauſit. aſpice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. aliũ ira in cubili ſuo confodit; alium inter ſacra menſæ ira percuſſit; alium[11] inter leges celebriſque ſpectaculum fori lancinauit; alium filij patricidio dare ſanguinẽ iuſſit; alium ſeruili manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra[12] diuidere. Et adhuc ſingulorum ſupplicia narro. quin ſi tibi libuerit, relictis in quos ira viritim exarſit, aſpicere[13] cæſas gladio conciones, & plebem immiſſo milite contrucidatam, & in perniciem promiſcuam[14] totos populos capitis damna paſſos,[15] *tanquam aut curam noſtram[16] deſerentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid[17] gladiatoribus, quare populus iraſcitur, & tam inique, vt iniuriam putet, quod non libenter[18] pereunt? contemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore, de ſpectatore in aduerſarium vertitur. Quicquid eſt, certe non eſt ira, ſed quaſi ira: ſicut puerorum, qui ſi ceciderunt, terram verberari volunt, & ſæpe neſciunt quidem, cui iraſcantur, ſed tantum iraſcuntur ſine cauſſa & ſine iniuria, non tamen ſine aliqua iniuriæ ſpecie, nec ſine aliqua pœnæ cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarũ, & ſimulatis deprecantiũ lacrymis placãtur, & falſa vltione falſus dolor tollitur.

III. Iraſcimur, inquit, ſæpe nõ illis qui læſerũt, ſed his qui[19] læſuri ſunt: vt ſcias irã non tantũ ex iniuria naſci. Verũ eſt, iraſci nos læſuris: ſed ipſa cogitatione nos lædunt, & iniuriã qui facturus eſt, iã facit. Vt ſcias, inquit, non eſſe iram[20] pœnæ cupiditatem, infirmiſſimi ſæpe[21] potentiſſimis iraſcuntur: nec pœnam concupiſcunt, quam non ſperant. Primum[22] diximus, iram cupiditatem eſſe pœnæ exigendæ, non facultatem: concupiſcunt autem homines, & quæ non poſſunt. Deinde nemo tam humilis eſt, qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit. ad nocendum potentes ſumus.[23] Ariſtotelis[24] finitio non multum à noſtra abeſt. ait enim, Iram eſſe cupiditatem doloris[25] reponendi. Quid inter noſtram & hanc finitionem interſit, exſequi longum eſt. contra vtramque dicitur, feras iraſci, nec iniuria irritatas, nec pœnæ dolorisve alieni cauſſa. Nã etiamſi hoc efficiunt, non hoc[26] petunt. Sed dicendum eſt, feras[27] ira carere, & omnia præter hominem. Nam cum ſit inimica rationi, nuſquam tamen naſcitur, niſi vbi rationi locus eſt. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incurſum: iram quidem non magis, quam luxuriam. Et in quaſdam voluptates intemperantiores homine ſunt. Non eſt quod credas illi qui dicit,

Non aper iraſci meminit, non fidere curſu
Cerua, nec armentis incurrere fortibus vrſi.

Iraſci dicit, incitari, impingi. Iraſci quidem nõ magis ſciunt, quã ignoſcere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autẽ ſimiles illis quoſdam impulſus. Alioqui ſi amor in illis eſſet, & odium eſſet, ſi amicitia, & ſimultas, ſi diſſenſio, & cõcordia; quorum aliqua in illis quoque exſtant veſtigia: ceterum, humanorum pectorum propria bona malaque ſunt. Nulli niſi homini conceſſa prudẽtia eſt, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, ſed etiam vitiis prohibita ſunt. Tota illorum vt extra, ita intra, forma humanæ diſſimilis eſt.[28] Regium illud & principale parum ſubtile, parum exactum: vt vox eſt quidem, ſed non explanabilis, perturbata, & inefficax: vt lingua, ſed deuincta, nec in motus varios ſoluta. Capit ergo[29] viſus ſpecieſque rerũ, quibus ad impetus euocetur, ſed turbidas, & cõfuſas. Ex eo procurſus illarum tumultuſque vehementes ſunt: metus autem, ſolicitudineſque, & triſtitia, & ira non ſunt, ſed his quædam ſimilia. Ideo cito cadunt, mutantur in contrarium, & cum acerrimè

sæuierunt, expaueruntque, pascuntur: & ex fremitu decursuque vesano statim quies soporque sequitur.

IIII. Quid esset ira, satis explicatum est: quo distet [30] ab iracundia, apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens à timido. Iratus potest non esse iracūdus: iracundus potest aliquando iratus non esse. Cetera, quæ pluribus [31] apud Græcos nominibus in species iram distinguunt, quia apud nos vocabula sua nō habēt, præteribo: etiā si [32] amarū nos, acerbūque dicimus, nec minus [33] stomachosum, rabiosum, clamosum [34] difficilē, asperum: quæ omnia irarū differentiæ sunt. Inter hos morosum ponas licet, [35] delicatum iracundiæ genus. Quædam enim sunt iræ, quæ [36] intra clamorem [37] considant; quædam non minus pertinaces, quàm frequentes; quædam [38] sæuæ manu, verbis parciores; quædam in verborum maledictorumque amaritudinē effusæ; quædam vltra querelas & [39] auersationes non exeunt; quædam [40] altæ grauesque sunt, [41] & introrsus versæ. Mille aliæ species sunt mali multiplicis.

V. [42] Quid esset ira, quęsitum est: an in vllum aliud animal, quàm in hominem caderet: quo ab iracundia distaret, & quæ eius species sint: nunc quæramus, an ira [43] secūdum naturam sit, & an vtilis, atque ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit, manifestum erit, si hominem inspexerimus: quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius? quid ira infestius? Homo in adiutoriū mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos petere: hic aliorum commodis vel [44] impendere se paratus est: ira in periculum, dummodo deducat, descendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui [45] optimo eius operi & commendatissimo, hoc ferum ac perniciosum vitium assignat? Ira, vt diximus, auida pœnæ est: cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori, minime secundum eius naturam est. Beneficiis enim humana vita consistit, & concordia: nec terrore, sed mutuo amore, in fœdus auxiliumque commune constringitur. Quid ergo? non aliquando castigatio necessaria est? Quid-ni? sed hæc [46] sincera, cum ratione. non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quemadmodum quædam hastilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, sed vt explicemus, elidimus: sic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. Nēpe medicus primo in leuibus vitiis tentat non multū ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinē ponere, ac valetudinē tātum mutata vitæ dispositione firmare: [47] proximum est, vt modus proficiat. Si modus & ordo non proficit, subducit aliqua, & circumcidit. si ne adhuc quidem respondet; interdicit cibis, & abstinentia corpus exonerat. si frustra molliora cesserunt; ferit venam, membrisque, si adhærentia nocēt, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius salutaris effectus est. Ita legum præsidē, ciuitatisque rectorem decet quamdiu potest, verbis, & his mollioribus, ingenia curare, vt facienda suadeat, cupiditatemque honesti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret: nouissime ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat: vltima supplicia sceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat, nisi quem perire etiam [48] pereuntis intersit.

VI. Hoc vno medentibus erit dissimilis, quod illi quibus vitam non potuerunt largiri, [49] facilem exitum præstant: hic, damnatum cum dedecore & [50] traductione, vitâ exigit. non quia delectetur vllius pœna (procul est enim à sapiente tam inhumana feritas) sed vt documentū omnium sint; & qui viui noluerunt prodesse, morte certe eorum respublica vtatur. Non est ergo natura hominis pœnæ appetens: & ideo nec ira quidem secundum naturam hominis, quia pœnæ appetens est. Et [51] Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis vti, ex parte qua [52] nostra sunt? Vir bonus, inquit, non lædit. pœna lædit. bono ergo pœna non conuenit: ob hoc nec ira: quia pœna iræ conuenit. Si vir bonus pœna non gaudet: non gaudebit nec eo quidem affectu, cui pœna voluptati est: ergo non est naturalis ira.

VII. Numquid, quamuis non sit naturalis ira, assumenda est, quia [53] vtilis sæpe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi [54] hinc flāma subdita est, & hic stimulus peragitauit, misitque in pericula audaces. optimum itaque quidam putant, [55] temperare iram, non tollere: eoque detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id vero retinere, sine quo languebit actio, & vis, ac vigor animi resoluetur. Primum, facilius est excludere perniciosa, quàm regere: & non admittere, quàm admissa moderari. nam cum se in possessione posuerūt, potentiora rectore sunt, nec recidi se minuive patiuntur. Deinde, ratio ipsa, cui freni

traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab affectibus: si miscuit se illis, & inquinauit, non potest cõtinere, quos submouere potuisset. Commota enim semel & concussa mens, ei seruit, à quo impellitur. Quarumdam rerum initia in nostra potestate sunt: vlteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt [56] in præceps datis corporibus nullum sui arbitriũ est, nec resistere morarive deiecta potuerunt, sed consilium omne & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abscidit, & non licet eo non peruenire, quo non ire licuisset: ita animus, si in iram, amorem, aliosque se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum. rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, & vitiorum natura procliuis. Optimum est, primum irritamentum iræ protinus spernere, ipsisque repugnare [57] seminibus, & dare operam ne incidamus in iram. nam si cœperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est. quoniam nihil rationis est, vbi semel affectus inductus est, iusque illi aliquod voluntate nostra datum est. faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus est. nam cum [58] intrauit, & portis se intulit, modum à captiuis non accipit. Neque enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, vt illos non patiatur vltrà quàm oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur: ideoque non potest vtilem illam vim & salutarem, proditam iam infirmatamque, reuocare. Non enim, vt dixi, separatas ista sedes suas diductásque habent: [59] sed affectus & ratio in melius peiusque mutatio animi est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitiis resurget, quæ iræ cessit? aut quemadmodum à confusione se liberabit, in qua peiorum mixtura præualuit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo ita, nihil vt faciant eorum quæ ira dictat, an vt aliquid? [60] Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Denique interrogo, valentior est quam ratio, an infirmior? Si valentior? quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parere nisi imbecilliora non soleant? [61] Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cum iam ira euanescit, & sua sponte decedit, non cum in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactosque quos oderunt, & à nocendo abstinent? faciunt. Quomodo? [62] cum affectus repercussit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperauit. non rationis tũc beneficio quieuit, sed affectuum infida & mala pace.

VIII.

Denique nihil habet in se vtile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exurgit, & in quantũ putauit opus esse, cõcitatur remittiturque: non aliter, quàm quæ [63] tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueãtur. Ira, [64] inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autem illa est, non vt duce, sed [65] vt milite. quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur qua ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si vero repugnat, & non vbi iussa est quiescit, sed libidine ferociaque prouehitur: tam inutilis animi minister est, quam miles, qui [66] signum receptui negligit. Itaque si modum adhiberi sibi patitur, [67] alio nomine appellanda est: desinit ira esse, quam effrænatam indomitamque intelligo. si non patitur, perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira nõ est, aut inutilis est. Nã si quis pœnã exigit, non ipsius pœnæ auidus, sed quia oportet; non est annumerandus iratis. Hic erit vtilis miles, qui scit parere cõsilio: affectus quidẽ tam mali ministri, quã duces sunt. Ideo numquã assumet ratio in adiutoriũ improuidos & violẽtos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat. quos numquam cõprimere possit, [68] nisi pares illis similesque opposuerit: vt iræ metum, inertiç iram, timori cupiditatem.

IX.

Absit hoc à virtute malum, vt vnquã ratio [69] ad vitia cõfugiat. Non potest hic animus fidele otiũ capere: quatiatur necesse est, fluctueturque, qui malis suis tutus est: qui fortis esse, nisi irascitur, non potest; industrius, nisi cupit; quietus, nisi timet: in tyrannide illi viuendum est, in alicuius affectus venienti seruitutem. Non pudet virtutes in clientelã vitiorum demittere? Deinde desinit quicquã ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similisque esse. Quid enim interest, si ęque affectus incõsulta res est sine ratione, quam ratio sine affectu inefficax? par vtrũque est, vbi esse alterũ sine altero nõ potest. Quis autem sustineat, affectum exæquari rationi? Ira, inquit, vtilis affectus est, si modicus est. Imo si natura vtilis est; sed si [70] impatiens imperij rationisque est, hoc dũtaxat moderatione consequetur, vt quo minor fuerit, minus noceat. Ergo modicus

X.

XI. affectus, nihil aliud quàm malum modicum eſt. Sed aduerſus hoſtes, inquit, neceſſaria eſt ira. Nuſquam minus: vbi nos effuſos eſſe oportet impetus, ſed temperatos & obedientes. Quid enim eſt aliud, quod Barbaros tanto robuſtiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, [71] niſi ira infeſtiſſima ſibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus eſt ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas venatorem iraſci feris, vel cum & fugientes perſequitur, & venientes [72] excipit? omnia illa ſine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque [73] tot millia ſuperfuſa Alpibus ita ſuſtulit, vt tantæ cladis notitiam ad ſuos non nuntius, ſed fama pertulerit, niſi quod erat illis ira pro virtute? quæ vt aliquãdo perculit, ſtrauitque obuia, ita ſæpius ſibi exitio eſt. [74] Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur innutriunturque: quorum vnica illis cura eſt, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiã? vt quibus magna ex parte [75] non tegumenta corporum prouiſa ſunt, [76] non ſuffugia aduerſus perpetuũ cæli rigorem. Hos tamen Hiſpani Gallique, & [77] Aſiæ Syriæque molles bello viri, [78] antequam legio viſatur, cædunt: ob nullam rem aliam [79] opportunos, quam ob iracundiam. Agedum, illis [80] corporibus, illis animis delicias, luxum, [81] opes ignorantibus, da rationem, da diſciplinam: vt nihil amplius dicam, neceſſe erit nobis certe mores Romanos [82] repetere. Quo alio [83] Fabius [84] affectas imperij vires recreauit, quam quod cunctari, & trahere, & morari ſciuit, quæ omnia irati neſciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo ſtabat, ſi Fabius [85] tantum auſus eſſet, quantum ira ſuadebat. Habuit in conſilio [86] fortunam publicam, & æſtimatis viribus, ex quibus iam perire nihil ſine vniuerſo poterat, dolorem vltionemque ſepoſuit, in vnam vtilitatem [87] occaſionis intentus, iram ante vicit, quam Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusque quibus iraſcendum erat, bellum in Africam tranſtulit, [88] tam lentus, vt opinionem luxuriæ ſegnitiæque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam [89] multum diuque ſedit, & hunc ſuum [90] publicumque dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam quam Carthaginem vinci? quam dum [91] circumuallat, & includit hoſtem, eo compulit, vt ferro ipſi ſuo [92] caderent.

XII. Non eſt itaque vtilis, nec in prœliis quidem aut in bellis ira. In temeritatem enim prona eſt: & [93] pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certiſſima eſt virtus, quæ ſe diu multumque circumſpexit & rexit, & ex lento ac deſtinato [94] prouexit. Quid ergo? inquit, vir bonus non iraſcetur, ſi cædi patrem ſuum viderit, ſi rapi matrem? Non iraſcetur: ſed vindicabit, ſed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus ſtimulus, etiam ſine ira, pietas ſit? Aut dic eodem modo: quid ergo, cum viderit ſecari patrem ſuum, filium ve, vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quæ accidere feminis videmus, quoties illas leuis periculi ſuſpicio perculit. Officia ſua vir bonus exſequitur inconfuſus, intrepidus: & ſic bono viro digna faciet, vt nihil faciat viro indignũ. Pater cædetur? defendã. cæſus eſt? [95] exſequar: quia oportet, non quia dolet. Cum hoc dicis Theophraſte, quæris inuidiam [96] præceptis fortioribus, & relicto iudice, [97] ad coronam venis. quia vnuſquiſque in eiuſmodi ſuorũ caſu iraſcitur, putas iudicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Fere enim iuſtũ quiſque affectum iudicat, quem agnoſcit. Iraſcuntur boni viri pro ſuorum iniuriis? ſed [98] idem faciunt, ſi [99] calida non bene præbeatur, ſi [100] vitrum fractum eſt, ſi calceus luto [101] ſparſus eſt. Nõ pietas illã iram, ſed infirmitas mouet: ſicut [102] pueri, qui tam parentibus amiſſis flebũt, quàm nucibus. Iraſci pro ſuis, non eſt pij animi, ſed infirmi. Illud pulchrum dignũque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defenſorem, ipſo officio ducente: volentem, iudicantem, prouidẽtem, non impulſum & rabidũ. Nullus enim affectus vindicãdi cupidior eſt, quàm ira: & ob id ipſum ad vindicandum inhabilis, præ rapida & amens: vt omnis ferè cupiditas ipſa ſibi in id, in quod properat, [103] opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello, vnquam bona fuit. Pacẽ enim ſimilẽ belli efficit: in armis vero obliuiſcitur Martem eſſe communem, venitque in alienam poteſtatem, dum [104] in ſua non eſt. Deinde non ideo vitia in vſum recipiẽda ſunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. [105] nam & febres quædam [106] genera valetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruiſſe melius eſt. Abominandum remedij genus eſt, ſanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiam ſi aliquando, vt venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo ſalutaris omnino iudicãda eſt. ſæpe enim ſaluti fuere peſtifera.

XIII. Deinde quæ habẽda ſunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabiliora ſunt. Si iuſtitia bonum eſt, nemo dicet meliorem futurã, ſi quid [107] detractum ex ea fuerit: ſi fortitudo bonum eſt, nemo illam deſiderabit ex aliqua

parte deminui: ergo & ira quo maior, hoc melior. quis enim vllius boni accessionem recusauerit? atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremẽto malum fit. Vtilis, inquit, ira est, quia [108] pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. facit enim proteruos & audaces: multique meliores ad ferrum fuere male sobrij. Isto modo, dic & phrenesim & insaniam viribus necessariã: quia sæpe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus è contrario fecit audacẽ? & mortis timor etiam inertissimos excitauit in prælium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque eiusmodi, fœda & caduca irritamenta sunt: nec virtutem instruunt, quæ nihil vitiis eget, sed segnem aliquando animum & ignauum paululum alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non esset. Ita non in adiutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid quod, si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? at qui iracundissimi, [109] infantes, [110] senesque, & ægri [111] sunt, & [112] inualidũ omne natura querulum est. Non potest, inquit Theophrastus, fieri, vt ne bonus vir [113] irascatur malis. Isto modo, quo melior quisque, hoc iracundior erit? vide ne contra placidior, solutusque affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes vero quid habet cur oderit, cum [114] error illos in huiusmodi delicta compellat? non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quam multa contra bonum morem faciat, quam multa ex his quæ egit, [115] veniam desiderent: iam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena caussa, sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absoluere: & innocentem quisque se dicit, [116] respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius, [117] mitem & pacatum animum præstare peccantibus: & illos non persequi, sed reuocare? Errantem per agros ignorantia viæ, melius est ad rectum iter admouere, quam expellere. Corrigendus est itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & aspere: meliorque tam sibi quàm aliis faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. quis enim cui medetur, irascitur? At corrigi nequeunt, nihilque in illis spei bonæ capax est. Tollantur è cœtu mortalium, facturi peiora [118] quæ contingunt: & quo [119] vno modo possunt, desinant mali esse: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maxime prosum, cum illum [120] sibi eripio? Numquis membra sua odit, tunc cum abscindit? non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immansuetum bouem cædimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos fœtus extinguimus, liberos quoque, [121] si debiles monstrosique editi sunt, mergimus. Non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere. Nil minus quàm irasci punientem decet: cum eo magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod [122] Socrates seruo ait: *Cæderam te, nisi irascerer.* Admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit tẽperatus affectus, cum Socrates non sit ausus se iræ cõmittere? Ergo ad coërcitionem errantium, sceleratorumque, irato castigatore non opus est. Nam cum ira delictũ animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem. Quid ergo? non irascar latroni? non irascar venefico? Non. neque enim mihi irascor, cũ sanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remedij loco admoueo. Tu adhuc in prima parte versaris errorum, nec grauiter laberis, sed frequenter: obiurgatio te primum secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius iam processisti, quam vt possis verbis sanari: ignominia [123] non contineberis. Tibi fortius aliquid, & quod sentias, inurendum est: in exilium & loca ignota mitteris. In te duriora remedia, iam solida nequitia desiderat: & vincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & iam non caussis, quæ nunquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum [124] caussa, peccare. perbibisti nequitiam, & ita visceribus immiscuisti, vt nisi cum ipsis exire non possit: olim miser [125] mori quæris. bene de te merebimur: auferemus tibi istam, qua vexaris, insaniam, & per tua alienaque volutato supplicia, id, quod [126] vnum bonum tibi superest, representabimus. mortem. Quare irascar, cui cum maxime prosum? interim optimum misericordiæ genus est, [127] occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, [128] aut domum diuitis, non idem imperassem omnibus, per diuersa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandæ adhibitus sum: pro cuiusque morbo medicina quæratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaque etsi [129] peruersa induenda magistratui vestis, & conuocanda [130] classico concio est: procedam [131] in tribunal, non furens, nec infestus, sed [132] vultu legis: & illa [133] sollennia verba, [134] seuera magis grauique, quam rabida voce concipiam, & [135] agi iubebo non iratus, sed seuerus. Et cùm

XIV.

XV.

XVI.

ceruicem noxio præcidi imperabo, & cum [156] parricidã insuam [157] culleo, & cum mit-
tam in supplicium [158] militare, & cum [159] Tarpeio proditorem hostemve publicumim-
ponam, sine ira, eo vultu animoque ero, quo serpentes & animalia venenata percu-
tio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid tibi videtur lex irasci his quos non no-
uit, quos non vidit, quos non futuros sperat? illius itaque sumendus est animus, quæ
non irascitur, sed constituit. Nam si bono viro ob mala facinora irasci conuenit, & ob
secundas res malorum hominum inuidere conueniet. Quid enim est indignius, quàm
florere quosdam, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nulla potest satis mala in-
ueniri fortuna? Sed tam commoda illorum sine inuidia videbit, quàm scelera sine ira.
Bonus iudex damnat improbanda, non odit. Quid ergo; non cum eiusmodi aliquid
sapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, eritque solito commotior? Fateor:
sentiet leuem quẽdam, tenuemque motum. nam, vt dixit Zeno, in sapientis quoque
animo, etiam cum [140] vulnus sanatũ est, [141] cicatrix manet. sentiet itaque suspiciones
quasdam, & vmbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdã,
si quis illis bene vtatur, pro armis esse. Quod verum foret, si velut bellica instrumen-
ta sumi deponique possent, induentis arbitrio. Hæc arma quæ Aristoteles virtuti dat,
ipsa per se pugnant, non exspectant manum. habent, & non habentur. Nil aliis instru-
mentis opus est: satis nos instruxit ratione natura. Hæc dedit telum, firmum, per-
petuum, obsequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad pro-
uidendum, tantum, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stul-
tius, quàm hanc ab iracundia petere præsidium: rem stabilem ab incerta, fidelem ab
infida, sanam ab ægra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus solis opera iracũdiæ
videtur necessaria, multo per se ratio fortior est? Nam cum iudicauit aliquid facien-
dum, in eo perseuerat. nihil enim melius inuentura est seipsa, quo mutetur: ideo stat
semel cõstitutis. Iram sæpe misericordia [142] retro egit. habet enim nõ solidũ robur, sed
vanum tumorem: violentisque principiis vtitur. non aliter quàm qui à terra venti sur-
gunt, & fluminibus paludibusque [143] concepti. [144] sine pertinacia vehementes sunt. In-
cipit magno impetu, deinde, deficit ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quã cru-
delitatem ac noua genera pœnarum versauerat, cum animaduertendum est, iam [145] in-
fracta, lenisque est. Affectus cito cadit: æqualis est ratio. Ceterum etiam vbi perseue-
rauerit ira, nonnunquam si plures sunt, qui perire meruerunt, post duorum triumve
sanguinem, occidere desinit. Primi eius ictus acres sunt, sicut serpentium venena à cu-
bili repentium nocent: innoxij [146] dentes sunt, cum illos frequẽs morsus exhausit. Er-
go non paria patiuntur, qui paria commiserant: & sæpe qui minus commisit, plus pa-
titur: quia recentiori iræ obiectus est, &, in totũ inæqualis est. modo vltra quam opor-
tet, excurrit, modo [147] citerius debito resistit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat,
& audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quæ inuasit, & eri-
pi sibi iudicium suum, etiam si prauum est, non sinit. Ratio vtrique parti locum dat, &
tempus dat. Deinde [148] aduocationem etiam sibi petit, vt excutiendæ spatium verita-
ti habeat: ira festinat. Ratio id iudicari vult, quod æquum est: ira id æquũ videri vult,
quod iudicauit. Ratio nihil prꝫter ipsum, de quo agitur, spectat: ira vanis & extra cau-
sam obseruãtibus commouetur. Vultus illam [149] securior, vox clarior, sermo liberior,
cultus delicatior, [150] aduocatio [151] ambitiosior, [152] fauor popularis exasperat. Sæpe in-
festa patrono reum damnat: etiam si ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem:
coargui non vult: & in male cœptis, honestior illi pertinacia videtur, quàm pœniten-
tia. [153] Cn. Piso fuit memoria nostra, vir à multis vitiis integer, sed [154] prauus, & cui pla-
cebat pro constantia rigor. Is cum iratus [155] duci iussisset eum, qui [156] ex commeatu si-
ne commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non [157] exhibebat, roganti tempus
aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus [158] extra vallum ductus est, & iam
[159] ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito, qui occisus videbatur.
Tunc [160] centurio supplicio [161] præpositus, condere gladium [162] speculatorem iubet:
damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni [163] innocentiam. nam [164] militem
fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum, cum ma-
gno gaudio castrorum, commilitones Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet du-
ci vtrumque & eum militem qui non [165] occiderat, & eum qui non [166] perierat. Quid
hoc indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & ter-
tium. Nam ipsum [167] centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iussit. Constituti
sunt in eodem illo loco perituri tres, ob vnius innocentiam. O quàm solers est iracun-
dia, ad fingendas caussas furoris! *Te*, inquit, *duci iubeo, quia damnatus es: te, quia caussa*

damnationis commilitoni fuiſti: te, quia iuſſus occidere, imperatori non paruiſti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Iraſcitur veritati ipſi, ſi contra voluntatem ſuam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis iactatione, quos deſtinauit, inſequitur, adiectis conuiciis maledictiſque. Hoc non facit ratio: ſed ſi ita opus eſt, ſilens quietaque, totas domos funditus tollit, & familias Reipublicæ peſtilentes cum coniugibus ac liberis perdit,[168] tecta ipſa diruit, & ſolo exæquat, & inimica libertati[169] nomina exſtirpat. Hæc non frendens, nec caput quaſſans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tum maxime placidus eſſe debet & in ſtatu vultus, cum magna pronunciat. Quid opus eſt, inquit Hieronymus, cum velis cædere aliquem, prius tua labia mordere? Quid ſi ille vidiſſet, deſilientem de tribunali proconſulem, & faſces lictori auferentem, & ſua veſtimenta [170] ſcindentem, quia tardius [171] ſcindebantur aliena? Quid opus eſt menſam euertere? quid pocula [172] affligere? quid ſe [173] in columnas impingere? quid capillos euellere?[174] femur pectusque percutere? Quantam iram putas, quæ quia non tam cito in alium quam vult, erumpit, in ſe reuertitur? Tenetur itaque à proximis, & rogatur, vt ipſe ſibi placetur: quorum nihil facit, quiſquis vacuus ira, meritam cuique pœnam iniungit. Dimittit ſæpe eum, cuius peccatum deprehendit, ſi pænitentia facti ſpem bonam pollicetur? ſi intelligit non ex alto venire nequitiam, ſed[175] ſummo, quod aiunt, animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna ſcelera leuius, quam minora compeſcet: ſi illa lapſu, non crudelitate commiſſa ſunt? his ineſt latens, & operta, & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo [176] afficiet, ſi alter per negligentiam admiſit, alter curauit vt nocens eſſet. Hoc ſemper[177] in omni animaduerſione ſeruabit, vt ſciat alteram adhiberi, vt emendet malos: alteram, vt tollat. In vtroque non præterita, ſed futura intuebitur. Nam,[178] vt Plato ait, NEMO prudens punit, quia peccatum eſt, ſed ne peccetur. Reuocari enim præterita non poſſunt: futura prohibentur. & quos volet nequitiæ male cedentis exempla fieri, palam occidet: [179] non tantum vt pereant ipſi, ſed vt alios pereundo deterreant. Hæc cui expendenda, æſtimandaque ſunt, vides quam debeat omni perturbatione libera accedere ad rem ſumma diligentia tractandam, poteſtatem vitæ neciſque. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum eſt, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non eſt enim illa magnitudo, tumor eſt: nec corporibus copia vitioſi humoris intenſis, morbus incrementum eſt, ſed peſtilens abundantia. Omnes quos vecors animus ſupra cogitationes extollit humanas, altum quidem & ſublime ſpirare ſe credunt: ceterum nihil ſolidi ſubeſt, ſed in ruinam prona ſunt, quæ ſine fundamentis creuere. Non habet ira cui inſiſtat. non ex firmo manſuroque oritur, ſed ventoſa & inanis eſt: tantumque abeſt à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia inſolentia, ab auſteritate[180] triſtitia, à ſeueritate crudelitas. Multum, inquam, intereſt inter ſublimem animum, & ſuperbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contra, mihi videtur[181] veternoſi & infelicis animi, imbecillitatis ſibi conſcij, ſæpe indoleſcere. Vt exulcerata & ægra corpora ad ictus leuiſſimos gemunt; ita muliebre maxime & puerile vitium eſt. At incidit & in viros. nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia ſunt. Quid ergo? non aliquæ voces ab iratis emittuntur, quæ magno emiſſæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: *Oderint, dum metuant.*[182] Sullano ſcias ſæculo ſcriptam. Neſcio vtrum ſibi peius optauerit, vt odio eſſet, an vt timori. *Oderint.* Occurrit illi futurum, vt exſecrentur, inſidientur, opprimant. Quid adiicit? Dij illi malefaciant, adeo reperit dignum odio remedium. *Oderint.* Quid? dum pareant? non. dum probent? non. Quid ergo? *dum timeant.* Sic[183] nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum ſpiritu putas? falleris. nec enim magnitudo iſta eſt, ſed immanitas. Non eſt quod credas iraſcentium verbis: quorum ſtrepitus magni, minaces ſunt, intus mens pauidiſſima. Non eſt quod exiſtimes verum eſſe, quod apud diſertiſſimum virum Liuium dicitur, *Vir ingenij magni* [184] *quam boni.* Non poteſt illud ſeparari: aut magnum & bonum erit, aut nec magnum. quia magnitudinem animi inconcuſſam intelligo, & introrſus ſolidam, ab imo parem firmamque: qualis ineſſe malis ingeniis non poteſt. Terribilia enim eſſe, & tumultuoſa, & exitioſa poſſunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas eſt, non habebunt. ceterum ſermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes: ſicut C. Cæſar, qui iratus cælo quod [185] ob-

ſtreperet pantomimis, quos imitabatur ſtudioſius quam ſpectabat, quodque [186] comeſſatio ſua fulminibus terreretur, prorſus [187] parum certis: [188] ad pugnam vocauit Iouem, & quidem ſine [189] miſſione, Homericum illum exclamans verſum:

ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σέ.

Quanta dementia fuit? putauit, aut ſibi noceri ne à Ioue quidem poſſe, aut ſe nocere etiam Ioui poſſe. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandum coniuratorum animos addidiſſe. vltimæ enim patientię viſum eſt, eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidem vehemens, deos hominesque deſpiciens, magnum, nihil nobile eſt: aut ſi videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore [190] ſuſtineri vult, purpura veſtiri, [191] auro tegi, terras [192] transferre maria [193] concludere, flumina [194] præcipitare, nemora [195] ſuſpendere. Videatur & auaritia magni animi. aceruis auri argentique incubat, & [196] prouinciarum nominibus agros colit; & ſub ſingulis villicis latiores habet fines, quam quos conſules ſortiebantur. Videatur & libido magni animi. tranſnatat freta, puerorum greges caſtrat, [197] ſub gladium mariti venit vxor, morte cõtempta. Videatur & ambitio magni animi. non eſt cõtenta honoribus annuis: ſi fieri poteſt, [198] vno nomine occupare faſtos vult, per omnem orbem [199] titulos diſponere. Omnia iſta non refert, in quantum procedant, extendantque ſe: anguſta ſunt, miſera, depreſſa. Sola ſublimis & excelſa virtus eſt: nec quicquam magnum eſt, niſi quod ſimul & placidum.

COMMENTARII AD LIBRVM I. SENECÆ, de Ira.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1 Nouate.] *Frater eius fuit, qui poſtea* Iunius Gallio *per adoptionem. Et hoc quoque argumentum aliquod maturæ ſcriptionis.*

2. Feruens.] *Scripti*, furens.

3. Multa tract.] *Mureti hoc eſt, nec ſpernam, niſi libri voce inſerta ſcribant*: multam rem tractare. *ex quo velim*: ſecum vltima rerum tracturæ. *ipſam mortem, ſuam vel alienam.*

4. Breuem inſan.] *Definit ita Themiſtius*, ὀργὴν, *μανίαν* ὀλιγοχρόνιον. *Cato Priſcus ea mente*, Iratum ab inſano non, niſi tempore, diſtare. *Philemon poëta.*

Μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζώμεθα:
Inſania omnes nos habet, cum iraſcimur.

Quid alius Græcus? τῆς ὀξυθυμίας τὸ ἄνθος, *μανίαν*:
Iræ florem, inſaniam.

5. Habitum.] *Hic deſcribit, iteratque lib.* II. *cap.* XXXV. *lib.* III. *cap.* III. *&* IIII. *vbique diffuſe, & cum totius*

6. Micant.] *Ne muta. Lucretius, de irato*: & ex oculis micat acribus ardor. *Homerus, de Agamemnone* — ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην: — rutilam referebant lumina flammam. *Cauſſa huius ardoris in Ariſtot. Probl. Sectione* XXXI.

7. Articulorum.] *Petronius*: Manibus inter ſe, vſque ad articulorum ſtrepitum, contritis: *Adde infra lib.* III. *cap.* IIII.

8. Magnaſque minas.] *Libri veteres*: magnaſque iræ minas. *An*, magnasque intra minas;

CAP. II. 9. Mutuas ſordes.] *Qui accuſant inuicem, & accuſantur.*

10. Ciuili haſta.] *Sullæ, & Triumuirorum.*

11. Inter leges.] *Neſcio an ad Aſellionem Prætorem adſpectum, quem iis non pro ipſis dicentem, fæneratores in foro occiderunt. Appianus* I. *Ciuil.*

12. Diuidere.] *Alij* diffindere: *meus*, diſtendere. *Placeat, ſed ita vt* in cruce *tum legam.*

13. Cæſas glad.] *Ad Sullanam ſæuitiam, qui legiones inermes ita cecidit: vel ad tribunicios furores.*

14. Totos populos.] *Vt Sulla Praneſtinos, Spoletinos, inter amnates, & municipia plura damnauit.*

15. Tamquam aut.] *Non hærent prioribus, & lacuna eſt ingens. Fuere hic definitiones Iræ, quas ita explicat, vt quæ opponi ſolerent, adducat. Nam eo hæc & ſequentia ſpectant. Reſarcire in parte fas è Lactantij de Ira Dei*: Definitiones, *inquit*, Iræ Seneca enumerauit in libris, quos De Ira compoſuit. Ira eſt, inquit, cupiditas vlciſcendæ iniuriæ. Alij, vt Poſidonius, cupiditas puniendi eius, à quo te inique putes læſum. Quidam ita definierunt, Ira eſt incitatio animi ad nocendum ei, qui aut nocuit, aut nocere voluit. *Iſta ipſa hic fuere, ſed & plura.*

16. Deſerentibus.] *Scripti voce immiſſa*, diis deſerentibus. *& recte, ſi de Prouidentia hic dictum. Quod tamen non opinor, & magis reſponſum obiectiunculæ, quæ aduerſus illam partem erant, de iniuria, aut* læſione. *Nam, aiebant, ſi ab iniuria ira: quid ita hiſtrioni aut ludio iraſcimur neglegentius agenti? cur gladiatori, tarde pereunti aut perdenti? Aiebat, ſpeciem hic iniuriæ eſſe. quia tales aut* curam noſtram *& intentionem* deſerunt, vel contemnunt auctoritatem. *Sed quid ad ipſas finitiones? ſunt Stoicæ, & in Zenone Diogenes totidem fere verbis*: Ὀργὴ, ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ δοκοῦντος ἠδικηκέναι οὐ προσηκόντως: *Cicero vertit* IIII. *Tuſcul.* Ira eſt libido puniendi eius, qui læſiſſe videatur iniuria.

17. Gladiatoribus.] Super hoc affectu Senecā vide epist. vii. itē de trāquil. cap. xi. nostra Saturnalia, lib. ii. cap. xxii.

18. Pereunt.] Mem. perimunt. & reatum vtrumuis. Lactantius: Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter e duobus alter occisus est.

CAP. III. 19. Læsuri sunt.] Contra illam Posidonij definitionis partem, à quo te putes læsum.

20. Pœnæ cupid.] Contra eamdem, primis verbis.

21. Potentissimis.] Negat Aristoteles, aut temperat, 1. Rhetor. ad Theod. cap. xi. Vide.

22. Diximus.] Nempe in iis, quæ è Lactantio reponimus.

23. Aristotelis.] Hæc ipsa transscripsit idem ille Lactantius, libro dicto.

24. Finitio.] Quam habes 1. De anima, cap. 1 Physicus, inquit, Iram definiet, ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως: cupidinem doloris reponendi. Sed hoc ibi obiter, & in alieno argumento; ex professo 1. Rhet. ad Theod. cap. xi. Ἔστω δὲ ἡ ὀργὴ, ὄρεξις μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης, διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν τῶν εἰς αὐτὸν, ἢ εἰς αὐτοῦ τινα προσηκόντων: Esto Ira cupiditas cum dolore apparentis vltionis, propter apparentem in se vel in suos contemptum.

25. Reponendi.] In Lactantio legitur, rependendi.

26. Petunt.] Finis earum non est, vt ego doleam puniarve.

27. Ira carere.] Stoici affectus amouent à feris, & relinquunt quasi affectus. πάθος enim, esse auersionem à ratione: vbi ergo non ea, proprie nec illud. Quin tamen impetus habeant affectuum similes, non negant. Vide Manuduct. iii. Diss. vii.

28. Regium.] τὸ ἡγεμονικὸν, vt Græci dicunt.

29. Visus spec.] φαντασίας.

CAP. IIII. 30. Ab iracundia.] Suetonius Claudij cap. xxxviii. Iræ atque Iracundiæ conscius sibi, vtramque excusauit edicto, distinxitque: pollicitus, alteram quidem (Iram) breuem & innoxiam; alteram (Iracundiam) non iniustam fore. Paullo aliter quam Seneca & alij, Iracundiam longam iram facit, & quasi Odium. Nam ita hæc duo Valerius discriminat, lib. ix. Ira quoque & odium in pectoribus humanis magnos fluctus excitant: procursu celerior illa, nocendi cupidine hoc pertinacius. Et ira inueterata, est Odium. Omnino tamen proprie, Iracundia est ὀργιλότης, id est, propensio & habitus quidam ad iram: vt hic Seneca, & Cicero iv. Tusculana: In aliis Iracundia dicitur, quæ ab Ira differt, vt Anxietas ab Angore. Neque enim omnes sunt anxij, qui anguntur aliquando: neque anxij semper anguntur. vt inter Ebrietatem & Ebriositatem interest, aliudque est esse Amatorem, aliud Amantem. Hæc ille. at ego opportune e Stoicis ipsis species & discrimina dixerim huius affectus. Distinguunt igitur ὀργὴν, μῖσος, μῆνιν, φιλονεικίαν, θυμόν. Ὀργὴ siue Ira, iam supra definita est: at μῖσος siue Odium est iis, ἐπιθυμία τις τοῦ κακῶς εἶναι τινὶ, μετὰ προκοπῆς τινος, καὶ παρατάσεως: cupiditas quædam vt male sit alteri, cum progressu aliquo & incremento. μῆνις siue Iracundia (exemplo Claudij: nam Latinum nomen non suppetit aliud) ὀργὴ πεπαλαιωμένη καὶ ἐπίχολος, ἐπιτηρητικὴ δέ: est ira inueterata & plena odij, obseruans vltionis tempus. Iam φιλονεικία siue Contentio, ἐπιθυμία τις περὶ αἱρέσεων: cupiditas quædam circa opiniones tuendas. Denique θυμὸς, Excandescentia, ἐστὶ ὀργὴ ἀρχομένη: est ira incipiens & nascens. Sed ad Senecam iterum: etsi hac tota res explicanda.

31. Apud Græcos.] In Aristotele iiii. Et hic. Nicom. cap. v. quædam exstant.

32. Amarum.] Quem Græci πικρὸν. Describuntur ab Aristotele: οἱ δὲ πικροὶ δυσδιάλυτοι, καὶ πολὺν χρόνον ὀργίζονται· κατέχουσι γὰρ τὸν θυμόν· παῦλα δὲ γίνεται, ὅταν ἀνταποδιδῶσιν: Amari vel acerbi dicuntur, quorum ira solui difficilis, & diu irascuntur, atque eam continent. Fit autem pausa, cum reposuerint, fuerintque vlti.

33. Stomachosum.] Cadit in genus, quos ἀκροχόλους idem ille Philosophus dicit, & describit. ὑπερβολῇ δ' εἰσὶν οἱ ἀκρόχολοι ὀξεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ὀργίλοι, καὶ ἐπὶ παντὶ, ὅθεν καὶ τοὔνομα: In excessu sunt ad iram mobiles, qui Acrocholi dicuntur, in omnia, in omnibus. vnde & ab extremitate iis nomen.

34. Difficilem.] Ipso Græco verbo, χαλεπὸν Aristoteles. Describit: Χαλεποὺς δὲ λέγομεν τοὺς ἐφ' οἷς τε μὴ δεῖ χαλεπαίνοντας, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ πλείω χρόνον, καὶ μὴ διαλλαττομένους ἄνευ τιμωρίας ἢ καὶ κολάσεως: Difficiles dicimus, qui nec ob quæ oportet, & plus quam oportet, & diutius exasperantur: neque mitigantur sine vltione aut pœna.

35. Delicatum.] Nam morosi sunt, qui exacte nimis omnia fieri, dici exposcunt: quibusque ægre est placere & satisfacere. Proprie δυσάρεστοι.

36. Intra clam.] Non vltra exeunt, statim incalescunt, statim refrigerantur & desinunt. Ὀργίλους Aristoteles appellat. Horatius talem se fatetur,

Irasci facilem, tamen vt placabilis esset.

37. Considant.] Alias, concidant: pariter bene.

38. Sæuæ manu.] Ad rem citius, quam ad verba veniunt. Nec mutemus: etsi meus tamen, quædam sine motu. Quod esset, placida & tacita quædam ira, intra animi penetralia clausa.

39. Auersationes.] Scripti, aduersationes: bono etiam sensu. Litigant, & aliquid aduersantur: tum placantur.

40. Altæ grauesque.] Illa vero pessima. Lente concipiunt ignem, lente seruant: & idem ille sub cinere tectus fallit, nec comparet nisi cum adurit. Viris naturisque grauibus sæpe talis affectus. quem Liuius in Romanis expressit, lib. xxi. Quo lenius agunt, segnius incipiunt, eo cum cœperint, vereor vt perseuerantius sæuiant. Arrianus de iisdem: μεγαλόθυμοι πράως εἰσίν τινες, ἥσυχοι καὶ οἷον ἀόργητοι πράττοντες, ὅσα καὶ οἱ σφόδρα τῷ θυμῷ φερόμενοι. φυλακτέον οὖν καὶ τὸ τούτων ἀβλέπτημα, ὡς πολὺ χεῖρον ὂν τοῦ διατεινομένου ὀργίζεσθαι. οὗτοι μὲν γὰρ, ταχὺ κόρον τῆς τιμωρίας λαμβάνουσιν. οἱ δὲ, εἰς μακρὸν παρατείνουσιν ὡς οἱ λάθρα πυρέττοντες: Sunt quidam leniter magnanimi, placide & tanquam sine ira omnia facientes, quæ etiam maxime excandescentes solent. Obseruanda igitur & cauenda hæc istorum remissio. vt quæ multo deterior sit, quam ira magno nisu intensa. Ista enim statim vltione aliqua sa-

tiantur; at illa in longum extenditur, non aliter quam ij qui lenta febricula vexantur.

41. Et introrsus.] *Qui, vt Tacitus ait de Domitiano,* secreto suo satiati, reponunt odia. *quorum ira quo* obscurior, eo irreuocabilior. *Talis illa Vlyssis in Melanthium, apud Homerum, Odyss. γ*

Ἀλλ' ἀκέων κίνησε κάρη, κακὰ βυσσοδομεύων:

Sed tacitus mouit caput, & mala mente parabat.

Talis Tiberij, de quo Tacitus IIII. Annal. In animo reuoluente iras, etiamsi impetus offensionis elanguerat, valebat memoria.

CAP. V. 42. Quid esset.] *Ego miror hanc præproperam ἀνακεφαλαίωσιν & dictorum repetitionem: sane præter rem, & Senecæ morem. Paucis lineis hæc dicta, aut perstricta potius: quid recolligit, quasi ex materia larga & late sparsa? Falli possum, sed incidit, mutilata hæc esse, & in partibus parum plena.*

43. Secundum nat.] *Quæ Aristotelis est clara sententia, lib. VII. Ethic. Nicom. cap. VI. Asserit ibi,* Incontinentiam iræ minus fœdam malamque esse, quam aliarum cupiditatum. *& argumentum, vt firmum, capit, quod Ira inter ὀρέξεις φυσικάς,* appetitiones naturales sit, & magis talis, quam ceteræ: eoque venia magis digna. *Hunc igitur, & asseclas, nunc refutat.*

44. Impendere.] *Totum se dare, atque adeo perdere.*

45. Optimo.] *Homini.*

46. Sincera.] *Cui cupiditas non immixta.*

47. Proximum est.] *Verba subobscura, & quæ quibusdam visa (quinque dico proxima) superfluere. At examinanti mihi, aliter. Docet primum opus medici esse ordinem cibi, potus, exercitij leuiter disponere, & ad horas suas aptare: si nec id proficit, in modo mutare, id est, qualitate ac genere istorum. tales cibos, tales potus præscribere. Tertium subducere & minuere in cibis: quartum etiam ieiunium indicere, & eo corpus deplere. Quintum denique, sectio. Hæc ipsa in ita ordine accomodat, in altera similitudinis & sequenti parte.*

48. Pereuntis.] *Ne in nequitia diutius hæreat, &* quo vno modo potest, desinat malus esse.

CAP. VI. 49. Facilem exitum.] *Vno verbo, εὐθανασίας.*

50. Traductione.] *Publica ostensione: ad exemplum scilicet, quo supplicia spectant. Per theatra, per fora traduci solent, & dixi de Benef.*

51. Platonis.] *Vbi hoc nescio.*

52. Nostra sunt.] *Nobiscum faciunt, dogmata nostra asserunt.*

CAP. VII. 53. Vtilis.] *Et hæc pars contra Aristotelem, sed & Platon: qui vbique Iram laudant, vt fortitudini administrã. Plato II. de Rep. Custodem suum, quem tueri patriam vult,* corpore robustũ esse, animo iracundũ *cupit. atque addit:* πῶς δ' οὔ; ἀνδρεῖος δὲ εἶναι ἆρα ἐθελήσει ὁ μὴ θυμοειδής, εἴτε ἵππος εἴτε κύων ἢ ἄλλο ὁτιοῦν ζῷον; ἢ οὐκ ἐννενόηκας, ὡς ἄμαχόν τε καὶ ἀνίκητον θυμός; οὗ παρόντος, ψυχὴ πᾶσα πρὸς πάντα ἄφοβός τε καὶ ἀήττητος: Et quomodo non? fortisne erit vnquam non iracundus, siue equus, siue canis, siue aliud quodcumque animal? aut non obseruasti, quam inuictum quiddam atque insuperabile sit Ira? quæ cum adest, omnis animus ad omnia intrepidus est, & vinci nescius. *Sed & addit laudat: Aristoteles quid? vt alia omittam, III. Ethic. Nicom. cap. VIII. sunt ista.* Ἀνδρεῖοι γὰρ εἶναι δοκοῦσι καὶ οἱ διὰ θυμὸν, ὥσπερ τὰ θηρία ἐπὶ τοὺς τρώσαντας, φερόμενοι. ὅτι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς· ὁρμητικώτατον γὰρ ὁ θυμὸς πρὸς τοὺς κινδύνους. ὅθεν καὶ Ὅμηρος, Σθένος ἔμβαλε θυμῷ: Fortes enim videntur, & qui per iram, sicut feræ in eos qui læserunt, feruntur: quoniã & fortes sunt iracundi. Res enim concitatissima est ad pericula, Ira. Ex quo & Homerus, Robur iniecit animo. *Et plura ibi atque alibi ille sophus. Vide me Manuduct. III. Dissert. VII.*

54. Hinc flamma.] *Si retines, tum & mox scribe,* hinc stimulus. *Et adspicit sane ad gladiatores, qui flammis & flagellis agebantur in mutuas cædes. Sed magis placeat legi* hæc flamma, *&* hic stimulus: *quia ad solam Iram referuntur. Flammam autem iuste appellat. quia reuera cum calore ea est, imo ex calore* & igne (*vt Aristoteles loquitur XIII. Probl.) originem habet. Quin & aqua frigida large infusa, ea sedatur.*

55. Temperare.] *Hoc omnes Peripatetici. & audiamus vnum Plutarchum:* Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπιμελείας γε αὐτὰ δεῖ καὶ μελέτης· ᾗ καὶ μάλιστα ἁλίσκονται κατάκρας οἱ προσδεξάμενοι τὸν θυμὸν ὡς σύμμαχον ἀρετῆς, ἀπολαύοντες ὅσον αὐτοῦ χρήσιμόν ἐστιν, ἔν τε πολέμῳ, καὶ τῇ διὰ τῶν πολιτικῶν. καὶ τὸ λοιπὸν δὲ αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐπιπόλαιον ἐκκρίνειν καὶ ἐκβάλλειν τῆς ψυχῆς, ὅπερ ὀργή τε καὶ πικρία δι' ὀξυθυμίαν λέγεται: At enim cura & industria aduersus ista opus est. quæ vel summa deprehenditur in iis qui Excandescentiam, tanquam commilitonem Virtutis sumunt, fruentes vtentesque quod in ea vtile est, & in bello & in ipsa republica. Oportet autem secernere & eiicere animo, quod in ea nimium & redundans est, quod Ira & Acerbitas nominatur. *Scripsit & Themistius* De moderatione affectuum: *cuius egregium huic rei locum in Stobæi Sermone I. vide: adde Agellium lib. XIX. cap. XII. ipsum Aristotelem II. Ethic. Nicom. & III. sparsim.*

56. In præceps.] *In hac materie pluscula Aristoteles III. Ethic. cap. V.* quædam initio in nostra potestate esse, quæ postea non sint. vt lapidem quem proieci, recipere & reuocare mihi non licet, at licebat non iacere.

CAP. VIII. 57. Seminibus.] *Alias* sensibus: *sed illud præualet. Intelligit primos ortus iræ, & cum ea surgit: ac tunc resistendum.*

58. Intrauit.] *Simili imagine Hyperides:* Ἀρχομένων δεῖ τῶν ἀδικημάτων ἐμφράσσειν τὰς ὁδούς· ὅταν δ' ἅπαξ ῥιζωθῇ κακία, καὶ παλαιὰ γένηται, καθάπερ σύντροφος ἀρρωστία, χαλεπὸν αὐτὴν καταβιῶσαι: Incipientibus vitiis obstruendæ sunt viæ. cum vero semel malitia radices egerit, & inueterauerit; sicut coalita ægritudo, difficilis est exstinctu.

59. Sed affectus.] *Libri scripti, & meus, ita præferunt: recte, si tamen disiungendi particula,* peiusve, *scribamus. Sententia est. non seorsum habitant affectus & animus, neque item ratio: sed animus hæc duo velut hospes excipit, modo rationis mancipatus, modo affectus. Mutatur cum illis: in melius, si ratio; in peius molliusque, si affectus.*

occupant. Vide Manuduct. III. *Dissert.* VII.

60. Si nihil.] *Alterum membrum omittit. & profecto calumniari eum Peripatetici possint dicere. Nam illi fatentur aliquid agere, atque impetum & vires dare; sed modificanda à ratione. Sicut puer qui vocem tollit, aliquid agit; sed modos à pausario accipit: sic in affectu, & ratione,*

61. Si infirmior.] *Nec hoc argumentum firmum. multa imbecilla in auxilium fortioris aduocantur: imo pleraque auxilia (vel exemplo à militia) sunt talia.*

62. Cum affectus.] *Et hoc suggillem, ac fatear me in hac parte non esse Stoicum. Quid affectus? imo ratio & melior mens creberrime vincit affectum: & sine beneficio contrarij affectus. Si deducere libeat, res clara fit: nec nisi in contentione neganda.*

CAP. IX. 63. Tormentis.] *Ballistis, aut Catapultis. quæ, vt arcus, intenduntur ac remittuntur, pro arbitrio dirigentis.*

64. Inquit Aristot.] *Credo sequentia ex Aristotele ipso esse: in hodierno tamen alius quærat.*

65. Vt milite.] *Proba comparatio, pro nostris Ambulonibus: etsi in Aristotele aliam reperio, nec minus aptam. Nam is iram cum* Ministro *comparat, aut* Cane. *quorum ille, priusquam mandatum domini plene audierit, excurrit ad peragendum; iste, priusquam consideret si amicus sit, quicumque pulsauerit ostium, latrat: talis, inquit, ira, quæ rationem, sed non plene semper audit.* VII. *Nicomach. cap.* VI.

66. Signum rec.] *Ex libris hoc est. & phrasis nota, sicut Vestis induere, & plura.*

67. Alio nomine.] *Est verum. à modo transit in virtutem: sed affectus tamen fuit.*

68. Nisi pares.] *Negabunt, & iure, Aristotelei.*

CAP. X. 69. Ad vitia conf.] *Non dicunt hoc illi. sed affectus ad aliquem vsum insitos volunt à Deo & Natura: is autem à Ratione indagatur, & eo deinde ducuntur. Sicut plantæ siluestres cultu meliores fiunt, sicut animalia docque ratiocinantur & docentur: tale in istis.*

70. Impatiens.] *Nobiscum ita lege. Ita, inquit, si per naturam vtilis: sed si per eam asper, & impatiens melioris imperij est, non est vtilis dicendus, sed duntaxat modo imposito, minus noxius.*

CAP. XI. 71. Nisi ira.] *Imo altera caussa, inopia Disciplinæ.*

72. Excipit.] *Venabulo. est venatorium verbum, & notat expectare, subsistere, ferire. Curtius:* Feram non excepit modo, sed etiam vno vulnere occidit. *Spartianus in Caracalla:* Excepit apros frequenter, contra leonem etiam stetit.

73. Tot Millia.] *Circiter trecenta.*

74. Germanis.] *Notent in suam laudem, sed & in cautionem.*

75. Non tegum.] *Ita & Tacitus de iis:* Nudi, aut sagulo leues.

76. Non suffugia.] *Sunt sane hodie, & caldariæ illæ cellæ emolliunt asperam indolem, sed & minuunt virtutem. At de voce,* suffragia *libri plerique scripti habent: quod omnino probum. Suffragia, sunt auxilia, subsidia. quæ nobis commodant, sicut ij qui vocem & punctum. Valerius:* Læta negotia diuina suffragatione fouentur. *Ammianus:* Suffragantes absolutionem lectiones. Suffragium ætatis, Suffragium temporis *in legum libris. Suffragatores, commendatores. Capitolinus:* Suffragatoribus non cito credidit.

77. Asiæ Syr.] *Non quod in iis locis belligerent Germani; sed quod isti iam, sub Principibus, inter Romana auxilia: quæ ex omnibus prouinciis colligebant, & in castris habebant.*

78. Antequam legio.] *Nam ita tunc moris, vt auxilia ordirentur fere pugnam:* ingens victoriæ decus, citra Romanum sanguinem bellantibus, *ait Tacitus.*

79. Opportunos.] *Obnoxios, cadi vincique faciles.*

80. Corporibus.] *Tam magnis.*

81. Opes ignor.] *Olim, olim. nam imperij reliquiis in eam gentem translatis; mox & opes, & vitia.*

82. Repetere.] *O pulchre. quasi amisisset igitur, in toga & sago. At vere perierant, nec nisi mole sua & fato aliquamdiu hoc corpus stetit.*

83. Fabius.] *Ille cunctator.*

84. Affectas.] *Languidas, ægras: imo pæne ab Annibale confectas.*

85. Tantum ausus.] *Concurrere videlicet, & pugnando vlcisci.*

86. Fortunam publ.] *Id est, cum ea communicauit: & vidit Deos & fata tunc Romanis non æqua. Aliter. aspexit in consilio capiendo, tristem fortunam & sæpe aduersam, per quam vires exhaustæ; nec vltra iacturam vel leuem patiebantur, sine corporis totius interitu.*

87. Occasionis.] *Ita ex meo libro. Seposuit, inquit, vltionis cogitationes, vertit se tantum & intendit in fructum qui ex occasione dari poterat: carpere agmen opportune, commeatu prohibere, & siquid tale.*

88. Tam Lentus.] *Præter ingenium iræ. Sed vbi lentus? in Sicilia desedit, cum pallio crepidisque in gymnasio obambulans: & quæ in Senatu ei obiecta, apud Liuium libro* XXIX.

89. Multum diuque.] *Annum fere & tres menses. Velleius.*

90. Publicumque.] *Tamquam indignum Romano nomine & magnitudine, tam lentum cum vna vrbe bellum.*

91. Circumuallat.] *Ambitu circiter* quinquaginta stadiorum (*sex milliarium amplius*) *vallo & fossa clausit.*

92. Caderent.] *Plerique omnes.* virum quidem vnum superfuisse *negat Florus: Appianus paucula.*

CAP. XII. 93. Pericula.] *Democritus:* φιλονεικίη πᾶσα ἀνόητος· τὸ γὰρ κατὰ τοῦ δυσμενέος βλαβερὸν θεωρεῦσα, τὸ ἴδιον συμφέρον οὐ βλέπει: Contentio omnis imprudens. dum enim in hostis sui noxam intenta est, proprium commodum non videt.

94. Prouexit.] *Longius iuit, sed consilio, non impetu.*

95. Exsequar.] *Id est, vindicabo, vlciscar. Ita loquitur* De const. sapient. *cap.* X. *atque ibi ego.*

96. Præceptis fort.] *Id est, verbis istis popularibus, vocat in inuidiam Stoica & robusta nostra præcepta.*

97. Ad coronam.] *A iudiciis publicis sumptum, vbi orator sæpe à iudice ad circumstantem populum se vertebat, cum*

grata aut volentia illis diceret. Significat igitur, Theophrastum & Peripateticos, popularia ferre: & vulgum, quam sapientes, iudicem malle.

98. Idem faciunt.] *Irridet Theophrastum. Quid tu ais? irasci eos in suorum iniuriis? dabo tibi qui etiam in rebus minimis, & per delicias, irascantur.*

99. Calida.] *Inter epulas. solent enim aquam calfactam interponere, aut & cum vino miscere. Dixi abunde I. Elector. cap. IIII.*

100. Vitrum.] *A ministro mensali.*

101. Sparsus.] *Nam calcen altiusculo vsi veteres: atque ij munduli, aspergebantur interdum ab aliquo improuide transeunte.*

102. Pueri.] *Aut potius*, pueris.

103. Opponitur.] *Ipsa sibi obstat. properando aut cadit, aut se tardat.*

104. In sua non est.] *Cicero IIII. Tusc.* Quid est enim, quo non progrediatur ira? eodem, quo furor. Itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate: id est de consilio, de ratione, de mente. Horum enim potestas in totum animum esse debet.

105. Nam & febres.] *Plutarchus de febre etiam aliquid ad Iram aptat, sed paullo aliter: egregie tamen dictum, ponendum est.* Iratus qui est, eodemmodo fortis & strenuus dicitur, quo is qui febricitat, calidus. sic animus eius pulsu, tumore, atque agitatione distenditur. *Belle, sed plane pro Stoicis. & sicut calor in febri, sed malus est; sic robur in ira, sed improbum. Plutarchus hæc in Coriolano.*

106. Genera val.] *Lentos morbos soluunt, aut grauioribus superuenientes alleuant.*

CAP. XIII. 107. Detractum.] *Meus liber*, detectum. *Ferri potest magisque* defectum.

108. Pugnatiores.] *Dictum ante. sed addatur & Tullij illud e IIII. Academ.* Iracundiam ipsam, fortitudinis quasi cotem esse (*veteres Academici*) dicebant. *Quid Liuius? ab hac parte est, lib. XXXIII. de pugna cum Boiis:* Ibi quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. Nam ita cædis magis, quam victoriæ auidi pugnarunt Romani, vt vix nuntium cladis hosti relinquerent.

109. Infantes.] *Bono argumento ostendit, Iram fortium non esse: imo contra. De infantibus, Plato IIII. de Rep. dum docet distinctum à* Rationali *siue* λογικῷ τὸ ἐπιθυμητικὸν *siue* Concupiscibile *esse.* Καὶ γὰρ ἐν τοῖς παιδίοις, *inquit*, τοῦτό γ' ἄν τις ἴδοι, ὅτι θυμοῦ μὲν εὐθὺς γενόμενα μεστά ἐστι, λογισμοῦ δὲ ἔνιοι μὲν ἔμοιγε δοκοῦσιν οὐδέποτε μεταλαμβάνειν, οἱ δὲ πολλοὶ ὀψέ ποτε: Nā & in pueris hoc aliquis videat. qui, statim atque nati sunt, ira quidem pleni apparent; ratiocinationis vero, meo iudicio, quidam nūquam compotes fiunt, plerique autem bene sero.

110. Senesque.] *De his infra, lib. II. cap. XIX.*

111. Ægri.] *Ibidem, vide.*

112. Inualidum.] *Caussa infra reddetur. Menander porro in ipsam hanc sententiam:*

> Τὸ δ' ὀξύθυμον τοῦτο, καὶ λίαν πικρὸν,
> Δεῖγμ' ἐστὶν εὐθὺς πᾶσι μικροψυχίας:
> At feruidum istud atque exasperans nimis,
> Infirmitatis omnibus statim nota est.

CAP. XIV. 113. Irascatur malis.] *Hoc Peripatetici senserunt, vitiis vitiosisque irascendum esse: & videri hunc affectum ad correctionem. Christiani doctores in eadem parte. & Lactantij Caput XVIII est libro* De ira Dei, Sine ira peccatum non corrigi: *vbi & Stoicos refutat. D. Ambrosius I. De officiis:* Irascimini vbi est culpa cui irasci debeatis. non potest enim fieri, vt non rerum indignitate moueatur: alioqui non virtus, sed lentitudo & remissio iudicatur. *Bernardus in Epist.* Non irasci vbi irascendum est, & nolle emendare peccatum, peccatum est. Plus vero irasci, quam irascendum est, peccatum peccato addere est.

114. Error.] *Stoicum est. quorum istud dogma:* Εἶναι δὲ ἀγνοίας τὰς κακίας, ὧν αἱ ἀρεταὶ ἐπιστῆμαι. Esse peccata ignorantiam illarum rerum, quarum scientia virtus est. *Itaque & virtutes*, Scientias *definiunt: & iis præditos*, Eruditos; *appetentes*, Studiosos *appellant. Contra, in Vitiis.*

115. Veniam des.] *Ita Plutarchus quoque hanc iram coërcet:* Si illud Platonis, *inquit*, cottidie in aure nobis sonet, Annon ego sum talis? atque ita ab externis cogitationem intro flectat, & criminationibus metum misceat: non admodum improbitatis nomine alios oderit, cum venia sibi opus esse cognoscat.

116. Respiciens testem.] *Id est, hactenus se innocentem potest dicere, si clam & in secreto peccauit. quasi numina non sint, quarum numen est conscium: & satis, homines nescire aut falli.*

117. Mittem & pac.] *At Plato ecce vtrumque adfectum miscet, & Iram & Mansuetudinem. De Legibus, V.* θυμοειδῆ μὲν χρὴ πάντα ἄνδρα εἶναι, πρᾶον δὲ ὅτι μάλιστα. τὰ γὰρ τῶν ἄλλων χαλεπὰ καὶ δυσίατα ἢ τὸ παράπαν ἀνίατα ἀδικήματα. οὐκ ἔστιν ἄλλως ἐκφυγεῖν, ἢ μαχόμενον καὶ ἀμυνόμενον νικῶντα, καὶ τῷ μηδὲν ἀνιέναι κολάζοντα. τοῦτο δὲ ἄνευ θυμοῦ γενναίου ψυχὴ πᾶσα ἀδύνατος δρᾶν. *Deinde paulo post.* Ἐλεεῖν δὲ τὸν μὲν ἰάσιμα ἔχοντα ἐγχωρεῖ, καὶ ἀνειργόντα τὸν θυμὸν πραΰνειν, καὶ μὴ ἀκραχολοῦντα γυναικείως, πικραινόμενον διατελεῖν. τῷ δὲ ἀκράτως, καὶ ἀπαραμυθήτως πλημμελεῖ καὶ κακῷ, ἐφιέναι δεῖ τὴν ὀργήν. διὸ δὴ θυμοειδῆ πρέπειν, καὶ πρᾶον ἑκάστοτε φαμὲν εἶναι δεῖν τὸν ἀγαθόν. Oportet iracundum quemuis virum esse, & maxime etiam mitē. Aliorum enim peccata grauia & curatu difficilia, aut prorsus insanabilia, non aliter licet vitare aut tollere, quam pugnando, resistendoque vincere, & sine remissione punire. Hoc autem sine generosa quadam ira, nullus animus fecerit. *Et mox:* At contra misereri eius ius fasque est, qui sanabilia habet; & cohibentem iram, mansuetius agere, nec muliebriter ad extremam illam insurgere, atque in ea acerbe perseuerare. Qui autem sine modo & remedio prauus malusque est, in eum iram licet liberius laxare. Propterea dixi, & iracundum & mitem varie virum bonum esse debere. *Hæc plusculа transscripsi, quia ad totam materiem hanc faciunt, & veteris Academiæ sensum reuelant: quem noster varie tangit.*

CAP. XV. 118. Quæ contingunt.] *Id est, contagione nocituri. malitiam in alios transfusuri.*

119. Vno modo pos.] *Ex Eusebio philosopho Stobaeus adfert:* Ἀγνοεῖ δὲ τὸ μέγιστον, ὅτι οὐδ' ὁ θάνατος αὐτὸς ὑπὸ τῶν πρώτως δικασπολησάντων, οὐχ ὥς τι κακὸν ἐπετιμήθη, ἀλλ' ὡς ἔσχατον, καὶ ἐν φαρμάκου λόγῳ, κατὰ τῶν οὐ δυναμένων τῆς κακίας ἐλευθερωθῆναι· ὅκως, ἐπειδὴ οὐκ οἷά τε ἦν ἄλλως, τούτῳ γε δὴ τῷ τρόπῳ ἀπελυθεῖεν τῶν ἐνταῦθα δεσμῶν, αὐτῆς τοιαύτης φυγῆς: Ignorat vero quod maximũ est, quod nec ipsa mors ab iis qui primi iura constituerunt, quasi malum aliquod impositum decretumque sit: sed vt extremum, & in medicinæ loco, aduersus eos qui liberari à malitia non possent. Vt quoniam alia ratio non esset, hac via saltem, absoluti vinculis, eam effugerent. *Quæ pulchra, & gemina istis sunt, item quæ mox legendis.*

120. Sibi eripio.] *Circumfert se, prauum & pestilentem: eripio talem animum cum ipsa anima, & corpus vacuum relinquo.*

121. Si debiles.] *Satis hoc crudum. sed commune & receptum. neque monstra tantum, vt præmisit; sed debiles, imo, & qui iam nimij aut oneri parentibus essent, abyciebant siue exponebant. Itaque non superflua hæc verba sunt, aut falsa, vt quidam censent: tantum pro* mergimus, *videndum an non verius,* abiicimus. *Certe libri quidam,* abigimus, *habent. Vide Centur. 1. ad Belg. Epist.* LXXXV.

122. Socrates.] *Lactantius* Architæ *tribuit,* De ira Dei, *cap.* XVIII. *Idem Hieronymus in Ioelem:* Recte illud laudatur Archytæ, Tarentini, qui cum villico suo iratus esset, Iam te, inquit, cæderem nisi iratus essẽ.

CAP. XVI. 123. Non contineb.] *Imo vero legendum sine negatione (Grutero quoque visum) consensu librorum. Distingue autem:* sanari: ignominia contineberis. Tibi fortius, *&c. Seneca sex gradus facit coercendi,* Admonitionem priuatam, Publicam, Ignominiam, Exsilium, Carcerem, Mortem. *De ignominia, notum satis Romano ritu, Censores ea notasse, & ordine mouisse.*

124. Caussa, peccare.] *Quos non voluptas tantum aut illecebra peccati, sed ipsum & infamia eius, delectant.*

125. Moris quæris.] *Hæc illustrant ista Iamblichi, paris sententiæ:* καθάπερ τῷ ὑπονόῳ βέλτιον τὸ καίεσθαι τοῦ διαμένειν, οὕτω καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν: Sicut supputato melius est vri, quam sic manere; ita improbo mori, quam viuere.

126. Vnum bonum.] *Boethius in Consolatione:* Feliciores esse improbos supplicia luentes, quam si nulla eos iustitiæ pœna coerceat.

127. Occidere.] *Stoico, sed & Romano sensu. siquis in summis miseriis, sine spe euadendi: si hostis impotens instat, & morienaum alieno arbitrio, vel ludibrio: seruus, cliens, amicus manum commodat, & per miserationem tollit. Valet autem hic* Interim, Interdum.

128. Aut domum diuitis.] *Miror à Mureto omissa. neque enim superfluunt, & libri omnes hic ponunt. Aspectus est ad numerum seruorum, qui in domo diuitum illo æuo: neque cohortes solum erant, sed legiones, vt Plinius loquitur: ergo in tali numero multi & varie ægri. nec immerito cum Valetudinario iungit.*

129. Peruersa.] *Interpretatur Muretus. Magistratus cum ciuem condemnaturi essent, prætextam posuisse, eamque peruersam induisse, id est,* partem eius floridiorem *(ita loquitur) ac nitidiorem introrsus ad se vertisse. mæroris significandi gratia. Hæreo an assentiar; etsi acute, ad vocem aspicienti & adhærenti. Sed puto simplicius veriusque, Prætorem & qui iudicio præsidebat, iam sententiam laturum posuisse prætextam: & in tunica sententiam tulisse, vel etiam in alia toga, sordida & pullata. Valerius, de C. Mario, lib.* IX. Cum M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, ponentem prætextam vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum, sed reum periisse. ac protinus sudanti ore & faucibus coarctatis, incluso spiritu, pœnam, morte præcurrit. *Et sane* Peruersus, *non est* Inuersus *simpliciter, sed male & præpostere versus, immutatus. Itaque* peruersa vestis, *indecens, aliena magistratus: qualis est sordida aut funesta. Enimuero sollenne in luctu Senatoribus latum clauum deponere, magistratibus prætextam. Tacitus, in Germanici funere:* Sine insignibus magistratus. *Lucanus, in luctu:*

--- nullos comitata est purpura fasces.

130. Classico.] *Ita factum quoque, veteri admodum more, vbi ciuis in capitis discrimen vocabatur. Classicum ante eius ostium, in arce, intra & circa muros canebat: vt populus conueniret, & tristi spectaculo atque exemplo interesset. Ego in Com. ad Tacit. lib.* II. *Ann.*

131. In tribunal.] *Hæc adspexit Lactantius, cum refutans Stoicos, fatetur tamen iudicem posse,* sub cuius oculis facinus non admittitur, immotum sententiam dicere: *non idem in aliis, præsertim à quorum domesticis aut subditis peccatur. Vide c.* XVIII.

132. Vultu legis.] *Reiiciunt alij, &* vultu leni *substituunt. At cum mei & scripti teneant: non moueo. atque adeo Seneca firmare mihi videtur, in verbis mox sequentibus:* Quid enim? videtur lex irasci his quos non nouit? illius itaque sumendus est animus. *Sicut hic* animum legis *sumi vult, ita illic* vultum. *Et quid hoc est? de lege & iustitia quasi re animata, & vt graui seueraque virgine, loquuntur aut scribunt: maneat hæc imago, & facilis interpretatio.*

133. Solennia verba.] *Quibus sententia concipitur, & quæ de tabella pronunciat.* Legitima verba *appellantur Contron. II. libri* IX. *Possunt etiam referri ad hæc sequentia,* Lege age.

134. Seuera.] *Nulli scripti habent, sed* leni: *cur mutemus, non video. nam vult mixtum aliquid in voce esse, neque minax & asperum, sed leniter seuerum.*

135. Agi iubebo.] *Plena verba,* Lege age lictor: *Liuius, Seneca, alij. Sed et compendio,* Age lictor. *quæ post sententiam recitatam pronunciabantur: & tristibus abstinentes, non dicebant,* Cæde, Occide. Affige: *sed* Lege age, *siue, vt in Valerio,* Iure age. *quod est, secundum legis scita, hunc tolle, hunc verbera suspende.*

136. Parricidam.] *At eui addit,* parricidam per iudices insuam. *non probo.*

137. Culleo.] *Sacco coriaceo. Vide de Clem. 1. cap.* XXIII.

138. Militare.] *Quod illud? Fustuarium? an &* Gladium *intellegit? Nam quamquam præcessit de* ceruice præcidenda, *tamen hoc ad Securim potius referatur: et pœna gladij, militaris omnino erat. Docui ad* XV. *Ann. al. Taciti. Attamen ego; ex filo sermonis hic legi mallem,* militarem. *Sine noxium parricidam, militaris loci hominem siue proditorem occidi iubebo: in variis suppliciis, idem ero, seuerus sine ira, lenis sine remissione.*

139. Tarpeio.] *Quod veteri magis republica, quam Principum imperio receptum: tamen neque tunc omnino desitum, Tacitus docet in P. Pituanio Mathematico, & Sexto Mario incestis damnato: quorum vterque saxo deiectus. Porro ad hæc Seneca, Claudiani locus aptus, in Panegyrico Malliano:*

> Seruat inoffensam diuina modestia vocem,
> Temperiem seruant oculi, nec lumina feruor
> Asperat, aut rabidas diffundit sanguine venas,
> Nullaque mutati tempestas proditur oris.
> Quin etiam sontes expulsa corrigis ira,
> Et placidus delicta domas. nec dentibus vnquam
> Instrepis horrendum, fremitu nec verbera poscis.
> Qui fruitur pœna, ferus est, legumque videtur
> Vindictam præstare sibi. cum viscera felle
> Canduerint, ardet stimulis, ferturque nocendi
> Prodigus, ignarus caussæ. Dis proximus ille est,
> Quem ratio, non ira mouet. qui facta rependens
> Consilio punire potest.

Vbi nota, legum vindictam *dici: adspectu ad vocem*, Age lege. *Qui autem, inquit*, fruitur, *id est delectatur pœna (nam Frui est, cum gaudio vti) is vindictam sibi præstare, & sua caussa, non legum punire videtur.*

140. Vulnus sanatum.] *Ipse affectus domitus, & pars ea consanuit.*

141. Cicatrix.] *Primi affectuum motus, & irritamenta. Videsis Manuduct. III. Dissert. VII.*

142. Retro egit.] *Mutare propositum & quasi rursum fecit.*

143. Concepti.] *Ita legendum ex libris, & ipsa re: non* excepti. *Duo genera ventorum Aristoteles, siue auctor libelli* De mundo, *facit: quæ reddam, Apuleio vertente:* Ventorum binæ sunt species. Qui facti è telluris halitu constant, Terrigenæ nuncupantur: at illi qui excutiuntur è sinibus, Encolpiæ Græce nominati. Consimiles his haberi oportet eos, qui de fluminibus, lacubus, & stagnis. *De iisdem fuse noster v. Quæst. Natur. ca. VIII. & XIV. Ergo concipiuntur gignunturque ex aquis.*

144. Sine pertinacia.] *Impetum habent, sed breuem nec duraturum. Seneca dicto cap. VIII. notat hos Aquatiles ventos, nocte concipi, circa lucem erumpere, sed vix vltra matutinum flare. Nam, inquit*, omnis illorum vis conspectu solis exstinguitur: etiam si vehementiores flauere, circa medium tamen diem relanguescunt, nec vnquam vsque in meridiem aura producitur.

145. Infracta.] *Ita feci, cum scripti & antea editi haberent*, ira fracta.

146. Dentes.] *Aspidi & serpentibus (ait Plinius)* duo dentes in supera parte, dextra læuaque, longissimi, tenui fistula perforati, vt scorpionum aculei, venenum infundentes. Non aliud hoc esse, quàm fel serpentium, & inde venis sub spina ad os peruenire, diligentissimi auctores scribunt.

147. Citerius.] *Interim, citra metam.*

148. Aduocationem.] *Phrasis crebra in Seneca*, Dare, *aut* petere aduocationem: *significat moram, & tempus deliberandi. Dico Consol. ad Marc. cap. X.*

149. Securior.] *In reo. quem & sequentes notæ spectant.*

150. Aduocatio.] *Aduocati, qui amico præsentiam operamque commodant.*

151. Ambitiosior.] *Splendidior, frequentior.*

152. Fauor pop.] *In reum.*

153. Cn. Piso.] *Credo ipsum esse, qui Syriæ præfuit sub Tiberio, & caussa mortis putatur Germanico fuisse. Nota, quem hîc Seneca insigniuit*, prauum & rigidum *fuisse; conuenit cum iis, quæ Tac. II. An.* Cn. Pisonem, ingenio violentum, & obsequij ignarum, insita ferocia à patre Pisone.

154. Prauus.] *Proprie, non rectus, distortus.*

155. Duci.] *Ad supplicium. ita enim ἁπλῶς loquuntur.*

156. Ex commeatu.] *Commeatus, est facultas tempusque præscriptum commeandi & remeandi. Plerumque in militia vsurpatur, vt hîc. Vide Epist. LIV. initio.*

157. Exhibebat.] *Iurisconsultus:* Exhibet, qui præstat eius rei, qua de agitur, præsentiam.

158. Extra vallum.] *Sicut in vrbibus, extra portas damnati ducebantur.*

159. Ceruicem.] *Vides militare supplicium, de quo paullo ante.*

160. Centurio.] *Isti suppliciis præerant: etsi Romæ, & in Prætoriis cohortibus, sæpe Tribuni.*

161. Præpositus.] *Supplicij exactor Tacito.*

162. Speculatorem.] *Genus militum, quod iterum nominat De Benefic. III. cap. XXV. Milites autem ea pœnas fere administrabant: ac vide, si vis, de Speculatoribus quæ scripsi ad I. Histor.*

163. Innocentiam.] *Quam amiserat, innocentem damnando.*

164. Militem.] *Ita meus, commodo sensu. At Pinciani & Gruteri codices plerique*, militi: *quod pæne est, vt præferam. Militi, damnato nempe, qui videbatur nocens, nec erat.*

165. Occiderat.] *Non occisus erat à speculatore.*

166. Perierat.] *Vt putabatur, in commeatu.*

167. Centurionem.] *Mirum & prauum exemplum. tamen notetur serio, etiam tunc disciplinam illam fuisse rigidam castrorum fuisse, & ob minima delicta, mortem in pœna.*

168. Tecta.] *Vt in Sp. Melio, aliisque factum.*

169. Nomina.] *Vt in Manlij Capitolini prænomine, quod posteri vetiti ferre.*

170. Scindentem.] *Vi adhibita frangentem, quod solet in dolore, aut ira.*

171. Scindebantur.] *Nempe damnatorum. Iis quippe lictor vestimenta contemptim & rapide auferebat, lacerabat, & sic verberabat. Liuius VIII.* Fabius fidem militum implorans, lacerantibus, vestem lictoribus, ad

triarios se recepit. *Valerius de eadem re*: Rutilianum scissa veste, spoliatoque corpore. *Tacitus*: Protractum è tentorio, scissa veste, verberant.

172. Affligere.] *In terram iacere, ac frangere.*

173. In columnas.] *Hoc quoque iratorum, & indecore se gerentium. vt Capitolinus de Maximino*: Iaciebat se in parietes, nonnunquam terræ se prosternebat. *Item*: Incurrere in parietes, vestem scindere videbatur. *Suetonius de Augusto, in clade Variana*: Adeo namque consternatum ferunt, vt caput interdum foribus illideret.

174. Femur.] *Item in indignatione. Cicero in Bruto*: Non frons percussa, non femur. *Fabius inter gestus oratorios recenset.*

175. Summo animo.] *In extrema quasi eius cute. non insedit, aut penetrauit.*

176. Afficiet.] *Ipsum afficiet, aut monebit. Quidam tamen libri*, malo afficiet: *quod esset, pœna & damno, Communi sermone.*

177. In omni.] *E Platone hæc sumpta, IX. De Legib.* Οὐ γὰρ ἐπὶ κακῷ δίκη γίγνεται οὐδεμία. γιγνομένη κατὰ νόμον. δυοῖν δὲ θάτερον ἀπεργάζεται σχεδόν. ἢ γὰρ βελτίονα, ἢ μοχθηρότερον ἧττον ἐξειργάσατο τὸν τὴν δίκην παρασχόντα: Non enim mali inferendi caussa supplicium vllum est, quod leges quidem instituerunt; sed e duobus alterum efficit, vel meliorem, vel minus prauum eum, qui pœnas dedit. *Addit & de morte deinde, in desperatis & insanabilibus*: δίκη δὲ τούτοις θάνατος, ἐλάχιστον τῶν κακῶν: Pœna talibus mors esto minimum malorum.

178. Vt Plato ait.] *Ipsa hæc verba & sententiam Lactantius vsurpat*, De ira Dei, *cap.* XVIII. *Adspicit autem certe ad Platonis hunc locum, e libro* XI. *De Legib.* Δίκην δὲ ἕκαστος ἑκάστῳ τῷ κακουργήματι σωφρονιστύος ἕνεκα ξυνεπομένην ὑποσχέτω *& paullo post*: οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι διδοὺς τὴν δίκην (οὐ γὰρ τὸ γεγενὸς ἀγένητον ἔσται ποτέ) τοῦ δ' εἰς τὸν αὖθις ἕνεκα χρόνον ἢ τὸ παράπαν μισῆσαι τὴν ἀδικίαν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἰδόντας αὐτὸν δικαιούμενον, ἢ λωφῆσαι μέρη πολλὰ τῆς τοιαύτης ξυμφορᾶς. Pœnam cuique maleficio, quisque luat, & sciat emendationis gratia adhærere. *Et mox*: Non enim perpetrati mali caussa pœnas dat (quippe factum infectum neutiquam reddetur:) sed vt in futurum tempus & ille ipse qui deliquit, & ij qui pœnas dantem spectarunt, in totum iniustitiam oderint; aut certe leuentur minuanturque mali huius partes. *Hæc Senecam in mente habere, verba consequentia docent*, Reuocari enim præterita non possunt: *quæ ipsa hic in Platone.*

179. Non tantum.] *Fortasse*, Non tam.

180. Tristitia.] *Sic appellat tetricum illud & asperum in vultu gestuque. Vide Nonium.*

181. Veternosi.] *Alias*, ventosi: *sed illud fideliores libri habent. Veternosi igitur, visti, vetustate aut veterno ægri. De ipsa re, vide lib.* II. *cap.* XIX.

182. Sullano sæc.] *A quo autem scriptum? Cicero aliquoties ipsa verba citat, auctorem non laudat. Vidi qui Ennio tribueret: sed sanè vetustior ille sæculo Sullano. Puto Attij esse, qui sub hoc annum vixit, & Atreum Tragœdiam dedit. Ab eo autem hæc pronunciata, Cicero ostendit* I. *De Offic.* Vt si Æacus aut Minos dicerent, Oderint dum metuant, indecorum videretur, quod eos fuisse iustos accepimus: at Atreo dicente, plausus excitantur.

183. Nec amari.] *Cum metu comite.*

184. Magis.] *Ea vocula scripto meo abest. & certum, veteres sæpe omisisse, & intellectam voluisse. In nostro Seneca vel viginti exempla.*

185. Obstreperet.] *Tonaret.*

186. Comessatio.] *Haud muto. suggero tamen, nec male* Commissio *lectum iri. Nam de spectaculis & Pantomimis agitur: ac sæpe illa vox in alteram mutauit.*

187. Parum certis.] *Quia ipsum illud scelestum caput non tangerent.*

188. Ad pugnam.] *Dio Cassius scribit*, eum machinam excogitasse, qua tonitribus obstreperet, ac contra fulmina fulminaret: ac quoties ea decidissent, lapidem vicissim eiaculabatur, & in cælum emittebat, cum voce, *quæ hic sequitur.*

189. Missione.] *Ita alij: & Muretus ad gladiatores refert, quasi vellet* pugnam hanc non habere missionem: *id est, vt alter eorum caderet. Acute. & omnino firmat ipse Homericus versus*, Tolle me, aut ego te: *quanquam alia paullo sententia pronunciatur ab Aiace ad Vlyssem, Iliad.* Ψ. *versu* 724. *Vide. Meus tamen codex*, sine omissione: *recte, si referas ad vocem ipsam dictumque assidue iteratum.*

190. Sustineri.] *In lectis, sellis, vehiculis, an & in pauimento tali?*

191. Auro tegi.] *In lacunaribus, atque etiam tectis.*

192. Transferre.] *E montibus plana, e planis montes facere. Item, vbi terra fuerant, euectis iis translatisque, maria inducere.*

193. Concludere.] *Ad piscinas.*

194. Præcipitare.] *Alibi sistere, & ex alto dein demittere, vt strepitum murmurque gratum redderent.*

195. Suspendere.] *In adium tectis: vbi iam viridaria disponebant. Vide Epist.* CXXII.

196. Prouinciarum.] *Id est, agros tam latos finesque habet, vt prædia eius, prouinciæ sint. Vel ita varie sparsos, vt prouincias im possideant: & nominibus ita Prouinciarum, Villas suas distinguat. Nam sequitur de* latis finibus, sub singulis Villicis. *Vide* Admiranda *nostra lib.* II. *cap.* XV.

197. Sub glad.] *Ita insanit libidine vxor, vt mariti gladium contemnat, & excipiat deprehensa.*

198. Vno nomine.] *Vt singulis annis Consulatus aut magistratus gerat, nec locum aliis relinquat. Plinius, de Domitiano*: Qui continuis Consulatibus fecerat longum quemdam & sine discrimine annum.

199. Titulos.] *Statuas, inscriptionesque.*

MVRETVS.

Cap. I. HI libri *vt pleraque huius scriptoris, ita mutili decurtatique sunt, vt iusta prope causa fuerit grauiter iis irascendi, quorum id negligentia contigit, nisi ipsimet irasci nos vetarent. Feramus hanc quoque iacturam æquo animo: & ex iis quæ supersunt, quæ nobis vsui sint, studiose colligamus. Nouatum hunc Senecæ fratrem fuisse, sunt qui suspicentur: & ego ab eorum sententia non abhorreo.*

Feruens cupiditate:] *Ita melius puto, quam, vt in aliis,* fruens.

Vltionis secum multa tracturæ:] *Magnas strages, magnas ruinas datura. Hic quoque coniectura aliquid datum est. Alij enim libri habebant* tractare.

Iram dixerunt breuem insaniam:] μανίαν ὀλιγοχρόνιον. *Horatius:* Ira furor breuis est.

In quod cœpit pertinax.] ἐμμαδέες ὅππη ὁρμήσῃ. *vt Timon in Sillis de Anaxarcho dixerat.*

II. Iam vero.] *Hucusque docuit, quam fœda ac turpis sit ira: nunc, quæ damna hominum generi importet.*

Tanquam aut curam.] *Non est dubium, quin hoc loco multa desint. In quibus, quantum è sequentibus manifeste perspicitur, definierat iram exigendæ pœnæ cupiditatem. Deinde argumentatus erat aduersus eam definitionem: & inter cetera argumenta illud quoque posuerat, quod populus interdum gladiatoribus ignaue se gerentibus irascitur: à quibus tamen nullam iniuriam accepit, vt propterea pœnam ab eis exigi velit. Respondet autem Seneca, illam non esse veram iram, sed tantum quandam inanem iræ similitudinem. Hac ipsa de re ita Cicero pro Milone.* Etenim si in gladiatoriis pugnis & in infimi generis hominum condicione atque fortuna timidos & supplices, & , vt viuere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes seruare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis ciuibus facere debemus?

III. Irascimur, inquit.] *Alterum argumentum aduersus eandem finitionem. Pœnam exigere non cupimus ab iis qui nos læsuri sunt, sed ab iis tantum qui læserunt. Irascimur autem etiam iis qui de nobis lædendis cogitant, quamuis nondum læserint. Non est igitur ira cupiditas pœnæ exigendæ. Respondet, eos qui lædere nos cupiunt, animo iam & cogitatione lædere.*

Vt scias, inquit.] *Tertium argumentum. Nemo vsque eo infirmus est, vt vel potentissimo non irascatur. Neque tamen sperat, nisi plane desipiat, se ab eo pœnas exacturum. Aliud igitur est irasci, aliud pœnam concupiscere. Duplex hic responsio est. Nam & multa cupimus quæ non speramus: & in tanta rerum humanarum inconstantia sperare pœnam etiam infirmissimus à potentissimo potest.*

Primum diximus.] *Vbi dixit, si nihil deest? Sed iam supra monui, multa desiderari.*

Concupiscunt autem homines & quæ non possunt.] *Quæri potest, verumne sit quod hic dicitur, concupiscere homines etiam ea quæ non possunt, an id sanæ mentis hominibus vsu venire non possit. Aristoteles quidem libro secundo rhetoricorum videtur aliter sentire, quàm Seneca. negat enim quenquam cupere ea quæ se consequi non posse putetur. Verba ipsius hæc sunt.* Οὐδεὶς δὲ τῶν φαινομένων ἀδυνάτων ἐφίεται αὐτῷ. *At Aristoteles loquitur non simpliciter περὶ τῶν ἀδυνάτων, sed περὶ τῶν φαινομένων ἀδυνάτων αὐτῷ. Fieri autem potest, vt iratus quis concupiscat ea quorum compos effici non potest: cum tamen ipse ira occæcatus aliter opinetur: aut certo interea non cogitet, fieri illa possint an minus. Non pugnant autem hæc: neminem cupere ea quæ se nullo modo putet consequi posse: & multos cupere ea quæ consequi non possint, cum aut ipsi errore ducti aliter de iis iudicent, aut interea non cogitent talia esse. Sed nónne plena vita exemplorum est, multa cupere homines, quæ sciunt nullo modo fieri posse?*

> Nunc ego Triptolemi cuperem conscendere currus,

ait Ouidius: & alio loco,

> O vtinam subito fieri mea munera possem.

Ita igitur excors erat, vt id putaret posse fieri? Quin etiam grauissimus philosophorum Plato, in quibusdam versibus, ait se cupere fieri cælum: vt pluribus oculis intueretur in eum quem libenter videbat. Et Anacreontis aliorumque poetarum multa consimilia vota sunt. Sed animaduertendum est in primis ipsum loquendi genus, quo in talibus vtimur. Nemo enim sanus ita dicit, Cupio volare; aut Cupio fieri annulus: sed Cuperem volare, Cuperem hoc aut illud fieri: qua oratione non id significatur, cum quis id dicit, simpliciter cupere, sed quid cuperet, si id quod dicit, fieri posset. Vellem, dij immortales fecissent, ait Cicero in deploranda Sulpicij morte, vt viuo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus, quam honores mortuo quæreremus. Muta: vbi est vellem, *vt sit* volo, *ceteraque huic verbo consequenter. Insani hominis oratio videbitur: quæ nunc pietatis humanitatisque plenissima est. Intelligendum est illud quoque, verbo cupiendi aut concupiscendi nonnunquam significari simplicem quandam animi, sine vllo conatu, motionem: vt, cum dicimus, Cuperem ita esse: aut, Vtinam ita esset: atque hoc modo cupere dicimur etiam ea quæ fieri non queunt: & inde ait Aristoteles tertio ethicorum, voluntatem esse etiam τῶν ἀδυνάτων: Interdum adsignificari eo verbo etiam conatum quendam & studium ac contentionem animi ad efficiendum id quod concupiscitur, & hoc sensu nemo vnquam sanus ea quæ se nullo modo præstare ac consequi posse intelligeret, concupiuit.*

Cupiditatem doloris reponendi.] τοῦ ἀντιλυπῆσαι.

Sed dicendum est feras ira carere, & omnia præter hominem.] *Est & hæc vna de admirabilibus illis Stoicorum sententiis, feras non irasci, sed tanquam irasci, non metuere, sed tanquam metuere: nullum denique esse in eis animi πάθος, sed tantum impetus quosdam eorum similes. πάθος enim esse auersionem quandam à ratione. quare in quibus ratio non esset, in eis ne pathos quidem esse posse. Disputantur quædam aduersus hanc sententiam à Galeno in libris de decretis Hippocratis & Platonis.*

Regium enim illud.] τὸ ἡγεμονικόν. *quod Statim vocat principale.*

IIII. Apud Græcos.] *Alij enim dicuntur proprie* ὀργίλοι *qui cito irascuntur, cito placantur: alij* ἀκρόχολοι, *alij* πικροί, *alij* χαλεποί. *Vide Aristotelem quarto Ethicorum.*

Quædam ſæuæ manu, verbis parciores.] *Inepte in alijs libris,* quædam ſede manent. *Hæc emendatio, vt aliæ pleraque, ex optimo & vetuſtiſsimo libro Siculo eſt.*

Quarundam rerum initia.] *Hac de re vide Ariſtotelem capite quinto libri tertij ethicorum.* VII.

Phreneſim.] *Scio Græce dici* φρενῖτιν, *ſed in omnibus cuiuſque generis Latinis veteribus libris ſcriptū video* phreneſim, *&* phreneticus, *non* phreniticus. *Et tamen olim quidā plane phreneticus, ſiue, vt ipſe dici malebat, phreniticus, cum quendam Varronis verſum ita edidiſſem, vt repereram,* XIII.

Phrenetici, ſeptem trionum filij:

clamabat, omnes qui ita ſcriberent, & Græci & Latini ſermonis imperitos eſſe: in me, quaſi primus ita ſcripſiſſem inuehebatur: ridente me, & cum homine ad conuitiandum exercitatiſsimo certamen refugiente. Non debet autem cuiquam aut mirum aut nouum videri, in voce peregrina, quam veteres Latini ſibi vtendam ſumerent, vnam litteram mutatam eſſe. Illi, quæ erat apud Græcos ὕλη, *non* ſyluam *aut* ſuluam, *ſed* ſiluam *fecerunt: idem littera* η *in diphthongum mutata,* ſcænam *dixerunt, quæ illis fuerat* σκηνή *neque* tropæum, *ſed* trophæum, *neque* hyemem, *quamuis erat ab* ὕω, *ſed* hiemem *vocarunt.* Nilum, Melonem, Ganymedem, Catamitum, Odyſſea, Vlyxem, Æanta, Aiacem, *nominarunt: &* talantum *noluerunt, quod erat* τάλαντον: talentum *maluerunt. Sed apud inſanos, & in eo quod ſemel dixerunt obſtinatos nihil momenta rationum valent.*

Metus ex pauido fecit audacem? *Ouidius de Anna ſorore Didonis loquens:*

—— audacem fecerat ipſe timor.

Inualidum omne natura querulum eſt.] *Idem docet Ariſtoteles ſecundo rethoricorum.*

Quis enim cui medetur, iraſcitur?] *Valde huc pertinere mihi videtur id quod de Demonacte memoriæ proditum eſt, eum nunquam viſum eſſe clamantem, aut immodica contentione vtentem, aut indignantem, ne tum quidem cum obiurgandus aliquis erat. Sed peccata quidem acerbe reprehendere, iis autem qui peccaſſent ignoſcere ſolitum: cum diceret, ſe id medicorum exemplo facere, qui morbis quidem medentur, ira autem aduerſus eos qui ægrotant, non vtuntur.*

Et per tua alienaque volutato ſupplicia.] *Ita in Siculo: niſi quod pro* volutato *erat* volutate. *Alij libri miſere hic deprauati erant.*

Peruerſa induenda magiſtratui veſtis.] *Prætextati, vt notum eſt, incedebant magiſtratus ſed cum ciuem quempiam capitis damnaturi erant, ponebant prætextam, eamque peruerſam induebant, id eſt, partem illius floridiorem ac nitidiorem introrſus ad ſe vertebant; mœroris ſignificandi gratia. Valerius Maximus de C. Macro:* Dum ſententiæ dicerentur, in mœnianum conſcendit; indidem cum M. Ciceronem qui id iudicium cogebat, prætextam ponentem vidiſſet, miſit ad eum qui diceret, ſe non damnatum, ſed reum periiſſe: nec ſua bona haſtæ poſſe ſubiici. Ac protinus ſudario quod forte in manu habebat, ore & faucibus coarctatis incluſo ſpiritu, pœnam morte prępcurrit. *Ponentem videlicet prætextam, vt eam peruerſam indueret quod ſignum erat imminentis damnationis.*

Et conuocanda claſſico concio eſt:] *Ad incutiendum terrorem. Seneca pater:* Aſcendit prętor tribunal, inſpectante prouincia. Noxię poſt terga ligantur manus. Statim intento ac triſti omnium vultu, fit à pręcone ſilentium. Adhibentur deinde legitima verba. Canitur ex altera parte claſſicum. *Tacitus libro ſecundo annalium ab exceſſu D. Auguſti:* In P. Marcium conſules extra portam Exquilinā, cum claſſicum canere iuſſiſſent, more priſco animaduertere.

Et agi iubebo.] *Sumptum à victimario, qui ſæpe iterabat,* Agon? *neque percutiebat victimam donec agere iuſſus eſſet. Ouidius:*

Semper, agat ne, rogat: nec niſi iuſſus agit.

Ita igitur agendi, aut lege agendi, verbum ſumebant & in ſuppliciis. Seneca pater: Etiam quibus animaduertere in damnatos neceſſe eſt, non dicunt, occide: non, morere: ſed, lege age. Crudelitatem imperij verbo miniore ſubducunt.

Sine ira.] *Congruit cum dicto Demonactis, quem cum quidam, qui ab Imperatore exercitui & prouinciæ præpoſitus erat, interrogaſſet, quomodo optime imperare poſſet: Si ira carebis, inquit: & ſi pauca loqueris, multa audies.*

Aduocatio ambitioſior.] *Aduocationem vocabant, tempus, quod interdum dabatur à iudice, iis qui ad cauſam ſuam tuendam non ſatis inſtructi erant, aduocandorum amicorum cauſa, quorum conſilio & auxilio vterentur. Cicero:* Omnibus vnde petitur, hoc conſilij dederim, vt binas aduocationes poſtulent. *Hic noſter libro ſequenti:* Vtrique parti dares aduocationem, dares tempus, nec ſemel audires, *ita enim legendum, non, vt vulgo,* actionem. *Idem tertio horum librorum:* Si in hoc petita erit aduocatio apparebit, iudicium eſſe, non irā. *& paulo poſt:* Dum conſpicimus. dum noſtri ſumus aduocemus.

Nemo prudens.] *Platonicum. Si certo conſtare poſſet, neque eos qui peccarunt, neque alios eorum impunitate permotos, poſtea peccaturos eſſe, pœna ceſſaret.*

Sine miſſione.] *Ea lege, vt alter cadat. Apuleius.* Hodierna pugna non habet miſſionem.

HM' ANAEIP', H E ΓΩ ΣE.] *Anni ſunt amplius triginta, cum hic locus ita à me reſtitutus eſt. In libro autem Siculo ita plane omnibus litteris ſcriptum eſt. Legitur & eodem modo apud Dionem.*

PINCIANVS.

AD conſpectum æqui vtrique inhabilis.] Diſpectum *ſcribendum, non* conſpectum, *ex vetere lectione.* CAP. I.

Flagrant & micant oculi.] *Eadem,* flagrant, emicant oculi.

Alium inter ſacra menſæ ira percuſſit:] *Exemplar Facundi & Primitiui, & plerique alij codices,* iura *legunt, non* ira. II.

Celebriſque ſpectaculum fori.] *Mallem legeretur,* celebris ve ſpectaculum fori.

Tanquam aut curam noſtram deſerentibus, aut auctoritatem contemnentibus.] *Deſideratur verbum* dijs, *ex antiquis exemplaribus, vt ſit,* tanquam diis aut curam, *&c. Ego vero etiam deeſſe opinor dictionē* ſuam

ad complementum sententiæ, vt totum legendum sit, tanquam diis curam nostri deserentibus, aut auctoritatem suam contemnentibus.

Quod de gladiatoribus, quare populus irascitur,] *particula de non habetur in exemplari Pinciani.*

Et sæpe nesciunt quid est cui irascantur.] *Corrige*, & sæpe nec sciunt quidem cui irascantur, *ex eadem exemplari.*

III. Verum etiam irasci nos læsuris.] *Scribe per maiorem.* Verum est irasci nos læsuris, *ex vetere lectione.*

Non magis quàm luxuriam, vel iniuriam.] *Duo postrema verba*, vel iniuriam, *non habentur in eadem.*

Et in quasdam voluptates intemperatiores homines sunt.] Homine, *non* homines, *eadem præstet.*

Prudentia est, prouidentia diligentia; cognitio:] *Omnia exemplaria* cogitatio *habent, non* cognitio. *& in plerisque illorum verbum* prouidentia *desideratur.*

Regium enim illud & principale aliter dicunt.] *Quidam codices*, Regum autem illud & principale aliter dicunt. *Codex Pinciani*, Regium est illud & principale alte ductum.

IIII. Caput ergo visus speciesque rerum.] *Scribendum reor*, Capit eorum visus species rerum.

Decursuque vesano.] Discursuque vesano, *omnis fere vetus lectio.*

Quædam sede manent.] *Eadem.* Quædam sine motu.

Quædam in verborum dictorumque amaritudine effusæ:] Maledictorum *legendum*, *non* dictorum, *ex eadem.*

Homine quid amantius?] *Eadem.* Quid homine aliorum amantius?

V. Ille congregari vult. illa discedere:] *Scribendum.* Hic congregari vult, illa dispergi, *ex eadem.*

Commendatissimo eius operi.] Emendatissimo *quidam codices*, *non* commendatissimo.

Beneficiis autem humana vita constat.] *Vetus lectio.* Beneficiis enim humana Vita consistit.

Transeat deinde ad tristiorem orationem.] *Codex Franciscanus castigatus*, Transeat deinde ad strictiorem orationem. *frequens hoc, & fere familiare mendum in hoc auctore.*

VI. Non quia delectetur illius pœna.] Vllius, *non* illius, *vetus lectio.*

Non gaudebit ne in eo quidem affectu.] *Particula* in *non habetur in vlla scripta lectione.*

Numquid quamuis non sit naturalis ira.] *Exemplaria quædam.* Quid? quamuis, *cætera.*

VII. Et excussa mens.] Concussa, *non* excussa, *omnis antiqua lectio.*

VIII. Primum irritamentum iræ protinus spernere.] *Mallem legeres* aspernari *quàm* spernere, *vt in* 2. *libro ad* quosdam tactus aspernatio.

Sed etiam affectum ipse imitatur.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, sed in affectum ipse mutatur.

Peiusque in melius mutatio animi est.] *Corrige*, in melius peiusque mutatio animi est, *ex omni scripta lectione.*

Non rationis beneficio quieuit.] *Exemplar Pincianum*, Non rationis tunc beneficio quieuit.

IX. Quotiens impetui est locus.] *Scribe*, Quotiens impetu opus est, *ex vetere lectione.*

Cui proprium est contumacia.] Cuius, *non* cui, *eadem.*

Ita, inquit, vtilis affectus est. *Scribe*, Ira, inquit, vtilis affectus, *ex eadem.*

X. XI. Quid Cimbrorum Theutonicorumque tot milia.] Teutonorum *Exemplar Facundi & Primitiui*, *non* Theutonicorum.

Quæ vt aliquando perculit strauitque omnia.] *Castiga.* Quæ vt aliquando propulit strauitque obuia, *ex vetere lectione.*

Non suffragia aduersus perpetem cœli riguorem.] *Legendum reor* suffugia, *non* suffragia.

Affectu imperij vires.] *Corrige*, affectas imperij vires, *ex vetere lectione.*

Quam dum circumuallat & includit hostem.] *Verbum* quam *non habetur in eadem.*

XII. Non cauet.] Non præcauet, *quædam exemplaria.*

Quid ergo? vir bonus non irascitur, inquit.] *Scribe ex scripta lectione.* Quid ergo, inquit? Vir bonus non irascitur?

Nec liquetur animo.] *Corrige*, nec linquetur animo, *ex eadem.*

Si calceus luto sparsus est.] *Eadem*, aspersus, *non* sparsus.

Prærabidus & amens, & omnis fere cupiditas.] *Eadem.* prærabida & amens, vt omnis fere cupiditas.

Obliuiscitur mortem esse communem.] Martem, *non* mortem, *eadem.*

XIIII. Errantes per agros ignorantes viæ.] Ignorantia, *non* ignorantes, *scribendum ex eadem.*

Immansuetum bouem cædimus.] Occidimus, *non* cædimus, *eadem.*

XV. Ferrum demittimus.] Ferrum apponimus, *exemplar Facundi & primitiui.*

Portentuosos fœtus extrahimus.] *Exemplar Franciscanum aliter & pluribus verbis*, Portentosos fœtus extinguimus, liberos quoque si debiles monstrosique editi sunt, abigimus.

In illo tempore se admonuit.] *Vetus lectio*, illo tempore se admonuit.

Ad coertionem errantium, sceleratorumque.] Correctionem *quædam exemplaria*, *non* coërtionem.

XVI. Quid ergo? non irascar latroni?] *Codex Franciscanus*, Quid ergo? non irascar latroni? Non.

Primum secreta, deinde publicata.] *Exemplar Facundi & Primitiui* publica, *non* publicata.

Ignominia contineberis:] *Deesse negationem existimo, vt sit*, Ignominia non contineberis.

Iam solida nequitia.] *Quidam codices*, iam solita nequitia. *Quid si legas?* insolita nequitia.

Tibi insanabilis animus.] *Scribe*, Tibi insanabilis animus est, *ex vetere lectione.*

Et perpetua alienaque voluptate supplicia id quod vnum bonum tibi superest.] *Corrige*, & per tuam alienamque voluptatem supplicium id quod vnum bonum tibi superest, *ex eadem.*

Sed vultu legis, & illa sollennia verba, leni magis, grauique quam rabida voce concipiam. & agi iubebo.] *Præpostere scripta verba totum sensum obnubilant. Corrigendum arbitror:* sed vultu leni & magis graui quam rabida voce illa sollennia verba legis concipiam, & agi iubebo. *Posset etiam legi, & forte aptius:* illa

sollennia verba concipiam, & lege agi iubebo.

Et cum Tarpeiæ proditorem.] Tarpeio, *non* Tarpeiæ, *omnis vetus lectio.*

Quid enim videtur lex irasci his quos non nouit.] *Eadem*, Quid tibi lex videtur, *&c. ex eadem*

Sentiet itaque suspirationes quibusdam,] Suspitiones *Exemplar Facundi & Primitiui, non* suspirationes.

Quam hoc ab iracundia petere præsidium?] Hanc *legendum, non* hoc, *ex eodem.*

Non solum in solidum robur,] *Verbum* solum *non habetur in eadem, &* solidum *legitur, non* insolidum.

Et fluminibus paludibusque excepti,] *Eadem* concepti *legit, non* excepti.

Modo citius debito resistit.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, modo citerius debito resistit.

Et ea tenet quæ inuasit.] *Duo exemplaria Franciscanum & Pincianum mutato verborum ordine legunt, &* ea quæ inuasit tenet.

Nam militem fortuna reddiderat.] Militi *vetus lectio, non* militem.

Quid ergo indignius?] *Scribe*, Quid hoc indignius? *eadem.*

Non eodem malo afficiet,] *Eadem*, non eodem modo afficiet.

Hæc cuique expendenda æstimandaque sunt. Vides quantum debeat.] *Corrige* Hæc cui expendenda æstimandaque sunt, vides quam debeat, *ex eadem.*

Altum quidem & sublime spirare se credunt:] *Lege*, altum quiddam & sublime, *&c. ex eadem.*

Ventosi & infelicis animi imbecillitas sibi conscij indolescere.] *Eadem*, Veternosi & infelicis animi, imbecillitatis sibi conscij sæpe indolescere.

Quæ ad tactus leuissimos.] Ictus, *non* tactus, *Exemplar Facundi & Primitiui.*

Quæ magno videantur animo,] *Vetus lectio*, quæ magno emissæ videantur animo.

Etiam bonum erit, aut nec magnum: *Eadem*, aut & bonum erit, aut nec magnum.

Qualis inesse malis ingeniis non potest.] *Codex Fac. & Primit.* qualis esse in malis ingeniis non solet.

Et quidem sine intermissione,] *Omnis scripta lectio*, & quidem sine missione. *sed in codice Facundi & Primitiui, non habentur omnino hæc verba.*

ERASMVS.

Venena, *& eorum mutuas sordes.*] Rodolphus recte annotarat, *& reorum mutuas sordes.* sentit enim mutuas accusationes. Nam olim rei sordidati veniebant in iudicium. 11.

IOANNES OBSOPOEVS.

Feruens cupiditate.] Priores edit. *humana fruens cupiditate.* Muretus reposuit. *feruens.* Franc. Iuretus vir eruditiss. reperit in v. c. *furens.* Ex quo etiã quæ sequuntur, deprompta sunt eiusdem Iureti labore & diligentia. Cap. 3.

Eadem. pag. V. c. *labra quatiuntur*, vt infra hoc lib. I. cap. XVI.

Priscæ edit. *si ira inuasit.* v. c. *simul ira inuasit.* & de super adscriptum erat in eodem v. c. *si, id est postquam.*

Eadem pag. V. c. *ciuitatium.* pro *ciuitatum.* & mox, *sine habitatore desertas.*

Priores edit. *in cruces membra diffundere.* v. c. *deffundere.*

Et inefficax.] Additur in v. c. *& verborum inefficax.* Et Mox v. c. *genitus est.* Mox repone ex v. I. *C. illa in periculum.* Cap. 4.

Quid enim prohibet alienis vti.] V. c. *quid enim nocet alienis vti* paulo post. v. c. *& excusa mens.* Pincianus. *concusa* ex antiqua lectione. Illa tamen scriptura stabilitur sequentibus verbis, *a quo expellitur* Mox v. c. *aut cupiditas aliquid impetrauit.*

Sed si patiens imperij.] V. c. *sed si impatiens imperij rationisque est.* Cap. 10.

Quam ob iracundiam.] Iuretus in sua scheda: *ob* deest recte in v. c. nam ex superioribus ociose hic repetitur. Cap. 11.

Si calida.] V. c. *si calida non bene præbeatur.* recte. Sic apud Martialem: Cap. 12.

Frigida non deerit, non deerit calda petenti.

Prærapida.] Bene v. c. *prærapidus.* scilicet affectus.

Metus ex pauido.] Bene v. c. *metus ex contrario fecit audacem.* & lin. 25. *sed segnem alioquin animum.*

Mitem & pacatum.] Vet. edit. *mitem & paternum animum.* v. c. *patrium.*

Cuius erit temperatus affectus.] V. c. *Cuius erit tam temperatus affectus*, &c.

Sed tantum tumorem.] Iuretus reponit ex v. c. *sed vanum tumorem.* optime. Cap. 16.

Tua labia mordere.] V. c. *tua labra mordere.* vt supra hoc lib. I. cap. I.

Non est quod existimes verũ esse quod apud disertissimum virum Liuium dicitur.] Vel hinc maxime elucet innatum Senecæ contradicendi studium. Arguit Liuianam laudandi formulam quam tamen ipse in consol. ad Marciam vsurpat. *Ti. Gracchum* (ait cap. XVI.) *& Caium, quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occisos vidit & insepultos.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

EX CAP. I.

Breuem insaniam.] sic enim Themistius orat. 4. ἡ ὀργὴ μανία ὀλιγοχρόνιος. multa ad hanc rem vtiliter aduocabis à P. Fabro ad l. 48. de reg. iuris.

EX CAP. II.

Quod non libenter pereunt.] Vide Senecam de hoc ipso Epist. 7. item lib. de tranquillitate animi cap. II. proditque hanc sæuitiam Cicero quoque pro Milone. *Et enim si in gladiatoriis pugnis timidos & suppli-*

ces, & vt viuere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos, & se acriter ipsi morti efferentes, seruari cupimus, &c. item lib. 6. Lactantius: *Quæro an possint pij & iusti homines esse, qui constitutos sub ictu mortis ac misericordiam deprecantes, non tantum patientur occidi, sed efflagitant.* plura petantur à P. Fabro lib. 2. Semestr. cap. 11. Fran. Iureto notis ad lib. 2. Epist. Symmachi. Lipsio lib. 1. Satur. c. 22. & Stephano lib. 2. Prood. c. 9.

EX. CAP. x.

Sed si patiens imperij rationisque est hoc &c.] sic quidem Erasmus, sed minus vere, si fides manuscriptis & argumentationi Senecæ. nam Pal. sec. *sed Si impatiens imperij rationisque hoc.* neque aliter Col. nisi quod & ei adsit verbum *est.* tert. *sed si impatiens imperij rationis cum est, hoc, &c.* quart. *sed si impatiens imperij rationis est, &c.* quam postremam lectionem amplector tanquam auctoris mere germanam. quippe iram non pati imperium rationis vbique suggerit noster.

EX CAP. xii.

Quanto vocatus adest calida gelidaque minister.] Non solum in vsu Romanis ad mensam *aqua calida,* vti probatur etiam ex nostro lib. 2. de ira cap. 25 sed quod miremur, in delicijs fuit, quod quidem quamplurimis locis confirmat Lipsius lib. 1. cap. 4. Elect. quem vide.

EX CAP. xvi.

Si intrassem valetudinarium.] Huius loci mentio etiam apud auctorem de claris Oratoribus, item Columellam lib. 11. c. 1. & lib. 12. c. 3. & 7. Sciendum autem Romæ ægrotos decumbere solitos in insula Tyberina, vbi ædes erant Æsculapij: sed nec Romæ tantum detenti in templis ægroti, in Epidauro Coa insula & trica Esculapij fuisse ædes, in quibus magna ægrotorum copia nutriebatur. testatur in 8. Georg. lib.) tabellæ quæ cum curationum inscriptionibus pendebant. An vero idem, vel quid simile fuerit *valetudinarium*, certe affirmare non audeo. Puto autem fuisse peculiarem locum in vnaquaque domo priuata, vbi serui tantum infirmi curabantur & detinebantur, eo pacto quo hodie in Monachorum cœnobiis simili muneri peculiaris locus dicatus conspicitur. de iis vide Mercurialem lib. 1. cap. 13. Variar. lect.

Peruersa induenda magistratui vestis.] Magistratus Romani non modo in luctu plebeiam vestem assumebant, verum etiam cum reum quempiam capitali supplicio damnaturi essent (tanquam eius vicem quodammodo lugerent) prætextam ponebant, peruersam vestem induebat: quod etiam probatur ex Val. Maximi lib. 9. cap. 12. de iis plura suggeret P. Faber. lib. 2. Semest. cap. 10.

Trapeio proditorem hostemue.] Non solos proditores hostesue è saxo Tarpeio olim Romæ deiectos, sed ordinarium & legitimum fuisse pœnæ genus, multis probat P. Faber lib. 1. Semest. cap. 18.

Et sua vestimenta scindentem, quia tardius scindebantur aliena. nempe perituris ita detractam vestem, vt vi adhibita dilaniaretur ac scinderetur, ex Plutarcho in Publicola, Liuio lib. 8. Val. Max. lib. 2. cap. 2. Tacito li. 10. & aliis asserit P. Faber lib. 2. Semest. cap. 10.

L. ANNÆI SENECÆ DE IRA AD NOVATVM, LIBER SECVNDVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DVAS partes habet. prior, Quæstiunculas de Ira, altera, aduersus hanc Remedia. Prior quæstio, An ira à solo impetu sit? negat, & animum iudiciumque mox accedere. Itaque rationem audit, & coerceri potest: non futurum, si ab illo solo, & natura, esset. Discriminat obiter Stoicè Motus, & Affectus. Hæc vsque ad Cap. IIII. inclusum. Quæstio deinde altera, An crudelitas & sæuitia sit ab Ira? negat, & alium Affectum esse: initium tamen aut alimentū à crebra Ira sæpe habere. Cap. deinde VI. An vir bonus peccatis aut peccantibus irascatur? abnuit, & toto affectu isto liberat sapientem, vsque ad Cap. XI. Ab eo quærit, An vtilis sit Ira, quia à Contemptu vindicat, & malos terret? Non admittit, & timeri fatetur: quòd non est bonum aut optabile bono. Nam & feræ, & morbi timentur. Hæc ad Cap. XIII. in eo fatetur, simulari à sapiente Iram posse, non tamen vsurpari. Neque simplicis aut generosi eam animi esse, quia liberæ & indomitæ gentes habeant: imo feroces, & à doctrina aut ratione inculti. Denique Cap. XVIII. vtiliter ad Remedia Iræ transit. Duo ea porrigit, Ne irascamur: & Ne in ira peccemus. Ne incidamus, Educatio talis & talis iuuat: deinde pugna contra primas Iræ caussas, & aduocatione semper ac tempore vti. Tum Suspiciones pellendæ; Luxus vitandus. Tum rebus sine sensu, hominibus exiguo sensu, iis quæ natura, vel bono nostro fiunt, non irasci. Culpas nostras videre & agnoscere, æquiores ita alienis futuros. Non temere credere: & credita, examinare ab animo facientis. Præcipuè Fastus ponendus, & æstimatio sui: quæ iracundos & vindices facit. Pati potius, aut dissimulare: & à fœdo affectu abstinere, cuius deformitas in animo ac vultu expressa. Hæc vtilia: legantur, imbibantur.

CAPVT PRIMVM.

PRIMVS liber, Nouate, [1] benigniorem habuit materiam. facilis enim in procliua vitiorum decursus est. nunc ad exiliora veniendum est. Quærimus enim, vtrum ira iudicio, an impetu incipiat: id est, vtrum sua sponte moueatur, an quemadmodum pleraque, quæ intra nos insciis nobis oriuntur. Debet autem in hæc se demittere disputatio, vt ad illa quoque altiora possit exsurgere. Nam & in corpore nostro ossa, neruique & articuli, firmamenta totius, & vitalia, minime speciosa visu, prius ordinantur: deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aspectumque decor est: post hæc omnia, qui maxime oculos rapit color, vltimus perfecto iam corpore affunditur. Iram quin [2] species oblata iniuriæ moueat, non est dubium: sed vtrum speciem ipsam statim sequatur, & non accedente animo excurrat, an illo assentiente moueatur, quærimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptæ iniuriæ, & vltionem eius concupiscere, & vtrumque coniungere, nec lædi se debuisse, & vindicari debere, non est eius impetus, qui sine voluntate nostra concitetur. [3] Ille simplex est: hic compositus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus est, damnauit, vlciscitur.

CAP. II. hæc non poſſunt fieri, niſi animus eius qui tangebatur, aſſenſus eſt. Quorſus, inquis, hæc queſtio pertinet? vt ſciamus,[4] quid ſit ira. Nam ſi inuitis nobis naſcitur, nunquam rationi ſuccumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate noſtra fiunt, inuicti & ineuitabiles ſunt: vt horror frigida aſperſis, ad quoſdam[5] ictus aſpernatio, ad peiores nuntios ſubriguntur pili, & rubor ad[6] improba verba ſuffunditur, ſequiturque[7] vertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in noſtra poteſtate eſt, nulla, quo minus fiant, ratio perſuadet: ira præceptis fugatur. Eſt enim voluntarium animi vitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ ſortis eueniunt; ideoque etiam ſapientiſſimis accidunt. Inter quæ &[8] primus ille ictus animi ponendus eſt, qui nos poſt opinionem iniuriæ mouet. Hic ſubit etiam inter ludicra ſcænæ ſpectacula, & lectiones rerum vetuſtarum. ſæpe Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmur iraſci. Quis non contra Marij arma, & contra Sullæ proſcriptionem concitatur? Quis non Theodoto & Achillæ, & ipſi[9] puero,[10] non puerile auſo facinus, infeſtus eſt? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio inſtigat:[11] Martius quoque ille tubarum ſonus mouet mentes, & atrox pictura, & iuſtiſſimorum ſuppliciorum triſtis aſpectus. Inde eſt, quod arridemus arridentibus, & contriſtat nos turba mærentium, & efferueſcimus[12] ad aliena certamina: quæ non ſunt iræ, non magis quam triſtitia eſt, quæ ad conſpectum[13] inimici naufragi contrahit frontem: non magis quam timor, qui Hannibale poſt Cannas mœnia circumſidente, lectoris percutit animum: ſed omnia iſta motus ſunt animorum moueri volentium, nec affectus, ſed principia prælúdentia affectibus. Sic enim militaris viri, in media pace iam[14]. togati, aures tuba ſuſcitat, equoſque caſtrenſes erigit crepitus armorum. Alexandrum aiunt,[15] Xenophanto canente, manum ad arma miſiſſe.

III. Nihil ex his quæ animum fortuitu impellunt, affectus vocari debet. Iſta, vt ita dicam, patitur magis animus, quam facit. Ergo affectus eſt, non ad oblatas rerum ſpecies moueri, ſed permittere ſe illis: & hunc[16] fortuitum motum perſequi. Nam ſi quis pallorem, & lacrimas procidentes, & irritationem humoris obſcœni, altum ve ſuſpirium, & oculos ſubito acriores, aut quid his ſimile, indicium affectus, animique ſignum putat; fallitur, nec intelligit hos corporis eſſe pulſus. Itaque & fortiſſimus plerumque vir, dum armatur, expalluit: & ſigno pugnæ dato, ferociſſimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, antequam inter ſe acies[17] arietarent, cor exiluit: & oratori eloquentiſſimo, dum ad dicendum componitur,[18] ſumma riguerunt. Ira non moueri tantum, ſed excurrere debet. eſt enim impetus. nunquam autem[19] impetus ſine aſſenſu mentis eſt: neque enim fieri poteſt, vt de vltione & pœna agatur, animo neſciente. Putauit ſe aliquis læſum, voluit vlciſci: diſſuadente aliqua cauſſa, ſtatim reſedit. hanc iram non voco, ſed motum animi, rationi parentem. Illa eſt ira, quæ rationem tranſilit, quæ ſecum rapit. Ergo illa prima agitatio animi, quam ſpecies iniuriæ incuſſit, non magis ira eſt, quam ipſa iniuriæ ſpecies: ſed ille ſequens impetus, qui ſpeciem iniuriæ non tantum accepit, ſed approbauit. Ira eſt concitatio animi, ad vltionem voluntate[20] & iudicio pergentis. Nunquid dubium eſt, quin timor[21] fugam habeat, ira impetum; vide ergo, an putes aliquid ſine aſſenſu mentis aut peti poſſe, aut caueri.

IIII. Et vt ſcias, quemadmodum[22] incipiant affectus, aut creſcant, aut efferantur; eſt primus motus non voluntarius quaſi præparatio affectus, & quædam comminatio. alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cum læſus ſim: aut oporteat hunc pœnas dare, cum ſcelus fecerit. tertius motus eſt iam impotens, qui non, ſi oportet, vlciſci vult: ſed vtique, qui rationem euicit. primum illum animi ictum effugere ratione non poſſumus: ſicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos[23] oſcitatio aliena ſolicitet, ne oculi ad intentionem ſubitam digitorum[24] comprimantur. Iſta non poteſt ratio vincere: conſuetudo fortaſſe, & aſſidua obſeruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio naſcitur, iudicio tollitur.

V. [25] Illud etiamnum quærendum eſt. Hi qui vulgo ſæuiunt, & ſanguine humano gaudent, an iraſcantur, cum eos occidunt, à quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepiſſe ſe exiſtimant: qualis fuit[26] Apollodorus, aut Phalaris. Hæc non eſt ira: feritas eſt. non enim quia accepit iniuriam, nocet: ſed parata eſt dum noceat[27] velle accipere. nec illi verbera lacerationesque in vltionem petuntur, ſed in voluptatem. Quid ergo? origo huius mali ab ira eſt: quæ vbi frequenti exercitatione & ſatietate in obliuionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouiſſime in crudelitatem tranſit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu abſunt,

[28] per otium sequi. Hannibalem aiunt dixisse, cum fossam sanguine humano plenam vidisset: *O formosum spectaculum!* Quanto pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod lacumque complesset? Quid mirum, si hoc maxime spectaculo caperis innatus sanguini, & [29] ab infante cædibus admotus? sequetur te fortuna crudelitatis tuæ [30] per viginti annos secunda, dabitque oculis tuis gratum vbique spectaculum. videbis istud & circa Trasimenum, & circa Cannas, & nouissime circa [31] Carthaginem tuam. [32] Volesus nuper sub diuo Augusto proconsul Asiæ, cum ccc. vna die securi percussisset, incedens inter cadauera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, Grece proclamauit: [33] *O rem regiam!* Quid hic rex fecisset? non fuit hæc ira, sed maius malum, & insanabile. [34] Virtus, inquit, vt honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? at qui hæc dicit, [35] illam extolli vult, & deprimi. quoniam lætitia ob recte factum, clara magnificaque est; ira ob alienum peccatum, sordida & angusti pectoris est: nec vnquam committet virtus, vt vitia, dum compescit, imitetur. ipsam iram castigandam habet, quę nihilo melior est, sæpe etiam peior his delictis quibus irascitur. Gaudere lætarique, [36] proprium & naturale virtutis est: irasci non est ex dignitate eius, non magis quam mærere. Atqui iracundiæ tristitia comes est: & in hanc omnis ira vel post pænitentiam, vel post [37] repulsam reuoluitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, & sæpe irascetur. sequitur, vt non tantum iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem, in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam esse non potest, si pro facto cuiusque irascendum est. Nam aut iniquus erit, si æqualiter irascetur delictis inæqualibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quam sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? desinet ille Socrates posse [38] eundem vultum domum referre. quem domo extulerat. Atqui si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari tristarique ob scelera, nihil est ærumnosius sapiente. omnis illi per iracundiam mæroremque vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties processerit domo, per sceleratos illi, auarosque, & prodigos, & impudentes, & ob ista felices, incedendum erit: nusquam oculi eius flectentur, vt non quod indignentur, inueniant. Deficiet, si toties à se iram, quoties caussa poscet, exegerit. Hæc [39] tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, [40] quanto turpiores aduocatos [41] habent? [42] Alius iudicia patris accusat, quæ mereri satius fuit: alius cum matre [43] consistit: alius delator venit eius criminis, cuius manifestior reus est. & iudex damnaturus quę fecit, eligitur: & [44] corona pro mala caussa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cum videris forum multitudine refertum, & [45] Septa concursu omnis frequentiæ plena, & illum Circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito, istic tantumdem esse vitiorum, quantum hominum. Inter istos quos [46] togatos vides, nulla pax est: alter in alterius exitium leui compendio ducitur. Nulli nisi ex alterius damno quæstus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: [47] maiore grauantur, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob leuem voluptatem prædamque cupiunt. Non alia quam [48] in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viuentium pugnantiumque. Ferarum iste conuentus est: nisi quod illæ [49] inter se placidæ sunt, morsuque similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. [50] Hoc vno ab animalibus mutis differunt: quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies [51] ipsos à quibus est nutrita, depascitur. [52] Nunquam irasci desinet sapiens, si semel cœperit. omnia sceleribus ac vitiis plena sunt. plus committitur, quam quod possit coërcitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris æquiorisque respectu, quocumque visum est, libido se impingit. nec furtiua iam scelera sunt: [53] præter oculos eunt. adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus eualuit, vt innocentia non rara, sed nulla sit. Numquid enim singuli aut pauci rupere legem? vndique, velut [54] signo dato, ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

VI. (margin, at "Virtus, inquit")
VII. (margin, at "Atqui si irasci")
VIII. (margin, at "Nulli nisi")

------ Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero. fratrum quoque gratia rara est,
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

[55] Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra [56] ex vna parte contraria, [57] parentum liberorumque sacramenta diuersa, subiectam patriæ [58] ciuis manu flammam, & agmina infestorum equitum ad conquirendas [59] proscriptorum latebras circumuolitantia, & violatos [60] fontes venenis, & pestilentiam [61] manu factam, & præductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concrementia, dominationesque funestas, [62] & regnorum publicorumque exitiorum clandestina consilia: & pro gloria habita, quæ quamdiu [63] opprimi possunt, scelera sunt, raptus ac stupra, & [64] ne os quidem libidini exceptum.

IX. Adde nunc publica periuria gentium, & rupta fœdera, & in prædam validioris quicquid [65] non resistebat, abductum; circumscriptiones, furta, fraudes, [66] infitiationes, quibus [67] trina non sufficiunt fora. Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed [68] insaniendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus. quid enim si quis irascatur in tenebris parum vestigia certa ponentibus? quid si quis surdis, imperia non exaudientibus? quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos æqualium iocos spectent? quid si illis irasci velis, qui ægrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc est [69] caligo mentium: nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, vniuersis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irasceris iuuenibus senibusque, quod peccant: irascere infantibus, quod peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris: quorum ætas nondum nouit rerum discrimina? maior est excusatio & iustior, hominem esse, quam puerum. Hac condicione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quam corporis morbis: non quidem obtusa, nec tarda, sed acumine nostro male vtentia, alter alteri vitiorum [70] exempla. Quisque sequitur priores, male iter ingressos. quid ni habeant excusationem, cum publica via errauerint?

X. In singulos seueritas imperatoris distringitur: at necessaria venia est, vbi totus [71] deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis, turba peccantium. Intelligit quam iniquum sit, & periculosum, irasci publico vitio. [72] Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa se male viuentium, imo male pereuntium viderat, flebat, miserebatur omnium qui sibi læti felicesque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo: & ipse inter deplorandos erat. Democritum contra aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse. adeo nihil illi [73] videbatur serium eorum, quæ serio gerebantur. Vbi istic iræ locus est? aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientem, sed fieri. scit [74] paucissimos omni æuo sapientes euadere: quia conditionem humanæ vitæ perspectam habet: nemo autem naturæ sanus irascitur. Quid enim si mirari velit, non in siluestribus dumis poma pendere? quid si miretur spineta sentesque non vtili aliqua fruge compleri? nemo irascitur, vbi vitium natura defendit. Placidus itaque sapiens & æquus erroribus, non hostis, sed corrector peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furiis ambitionis agitati. Omnia ista tam propitius [75] aspiciet, quam ægros suos medicus. Nunquid ille cuius nauigium multam, vndique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsique nauigio irascitur? occurrit potius, & aliam excludit vndam, aliam egerit, manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit: nec ideo intermittit, quia quantum exhaustum est, subnascitur. Lento adiutorio opus est, contra mala continua & fœcunda, non vt desinant, sed ne vincant.

XI. Vtilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum, ira si quantum minatur, valet; ob hoc ipsum quia terribilis est, & inuisa est. [76] Periculosius est autem timeri, quam despici. Si vero [77] sine viribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit. quid enim est iracundia in superuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam, quia terribiliora, potiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quod [78] feræ quoque telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, hulcus malum? numquid ideo quicquam in istis boni est? an contra, omnia despecta, & fæda, & turpia, [79] ipso quo timentur, sunt? Ira per se deformis est, & minime metuenda: at timetur à pluribus, sicut [80] deformis persona ab infantibus. Quid, quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui [81] medio ciuili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter conuertit, quam si missa esset vox [82] publici affectus:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, vt quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leoni quam

pauida

pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora? accerrimas feras [83] vmbra, vox, & odor insolitus exagitat. quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens, timeri. Nec ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quædam etiam contemptissima timentur: venena, & [84] offa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cum maximos ferarum greges, [85] linea pennis distincta cõtineat, & in insidias agat: [86] ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori sunt. [87] Curriculi motus, rotarumque versata facies, leones redigit [88] in caueam: elephantes [89] porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo [90] vmbra ab infantibus, à feris [91] rubens pinna. non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed vanos animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si velis iram tollere: neutrum autem potest fieri. Primum, potest aliquis non algere, quamuis ex rerum natura hiems sit: & non æstuare, quamuis menses æstiui sint. aut loci beneficio aduersus intemperiem anni tutus est, aut patientia corporis sensum vtriusque peruincit. Deinde verte istud. necesse est prius virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coëunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quam æger & sanus. Non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & [92] sui iuris affectus, vt non disciplina perdomentur. Quodcumque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam [93] riderent, consecuti sunt: vino quidam, alij Venere, quidam [94] omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, [95] vigiliam indefatigabilem extendit: didicerunt alij tenuissimis & aduersis [96] funibus currere, & ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem [97] mergi, ac sine vlla respirandi vice perpeti maria. Mille sunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditque nihil esse difficile, cuius sibi ipsa mens patientiam [98] indiceret. Istis, quos paullo ante retuli, aut nulla tam pertinacis studij, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui sarcinæ ingenti ceruices supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis, non magno [99] auctoramento, labor peruenit. Nos non aduocabimus patientiam, quos tantum præmium exspectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum est effugere maximum malum iram, & cum illa rabiem, sæuitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites eius affectus? Non est quod patrocinium nobis quæramus, & excusatam licentiam, dicentes, aut vtile id esse, aut ineuitabile. cui enim tandem vitio aduocatus defuit? Non est quod dicas, excidi non posse. sanabilibus ægrotamus malis: ipsaque nos in rectum genitos natura, si emendari velimus, iuuat. Nec, vt quibusdam [100] dictum est, arduum in virtutes & asperum iter est: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. facilis est ad beatam vitam via: inite modo [101] bonis auspiciis, ipsisque diis bene iuuantibus. Multo difficilius est, facere ista quæ facitis. quid enim quiete otiosius animi, quid ira laboriosius? quid clementia remissius, quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur. Debet ira remoueri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura est. sine illa facilius rectiusque scelera tollentur: mali punientur, & traducentur in melius. Omnia, quæ debet sapiens, sine vllius malæ rei ministerio efficiet: nihilque admiscebit, cuius modum solicitus obseruet. Nunquam itaque iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si segnes audientium animi concitandi sunt. sicut tarde consurgẽtes ad cursum equos stimulis, [102] facibusque subditis, excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit. Irasci quidem nõ magis vtile est, quam mœrere, quam metuere. Quid ergo? non incidunt caussæ, quę iram lacessant? Sed tunc maxime illi opponendæ manus sunt: nec est difficile, vincere animum: cum athletæ, quoque in [103] vilissima sui parte occupati, tamen ictus doloresque patiantur, vt vires cædentis exhauriant, nec cum ira suadet, feriunt, sed cum occasio. [104] Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, solitum aiunt his quos exercebat, præcipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artẽ: & qua noceat tantum, non qua caueat, aspicit. Sæpe itaque ratio patientiam suadet, ira vindictam: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam vnius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerant, grauissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex

XII.

XIII.

XIIII.

XV. plenissima libertate diminui, seruile in sese attraxerunt iugum. Vt scias, inquit, iram habere in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quæ iracundissimæ sunt: vt Germanos & Scythas. Quod euenit, quia fortiora solidaque natura ingenia, antequã disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quædam enim non nisi melioribus innascuntur ingeniis. sicut valida arbusta & læta, quamuis neglecta tellus creat; alia fœcũdi soli [105] silua est. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue & exile capiunt, ignea & feruida: sed imperfectus ille vigor est, vt omnibus quæ sine arte, ipsius tantum naturæ bono, exsurgunt. sed nisi cito domita sunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ temeritatique consuescunt. Quid? non mitioribus animis vitia leniora coniuncta sunt? vt misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi sæpe bonam indolem [106] in malis quoque ostendam, sed non ideo vitia non sunt, si naturæ melioris indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate liberæ gentes, leonum luporumque ritu, vt seruire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenij, sed feri &
XVI. intractabilis habent. nemo autem [107] regere potest, nisi qui & regi. Fere itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cælo vtuntur: in frigora Septentrionemque vergentibus immansueta ingenia sunt, vt ait poëta,

---- Suoque [108] simillima cælo.

Animalia, inquit, generosissima habẽtur, quibus multum inest iræ. Errat, qui ea in exẽplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus: homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quod ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Ferásne putem, quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quo iratiores? Patientiam laudauerim boum, & equorum frenos sequentiũ. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces: cum habeas mũdum, [109] Deũque, quem ex omnibus animalibus, vt solus imitetur, solus intelligit? [110] Simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis cõparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt. quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibusque hoc nomẽ imponimus, & omnibus vitiis parum cal-
XVII. lidis. Orator, inquit, iratus aliquando melior est. Imo imitatus iratum. nam & [111] histriones in pronuntiando non irati populum mouent, sed iratũ bene agentes. Et apud iudices itaque, & in concione, & vbicunque alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt, modo iram, modo metum, modo misericordiam, vt aliis incutiamus, ipsi simulabimus: & sæpe id quod veri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valẽtius. Nec latronem oportet esse, nec [112] prædam; nec misericordem, nec crudelem. illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas
XVIII. non iram, sed vim adhibeat. Quoniam quæ de ira quæruntur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, vt opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira [113] peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, præcepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, vt [114] vincamus. Quædam ad vniuersam vitam pertinentia præcipientur: ea in educationẽ, & in [115] sequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturã desiderat. facile est enim, teneros adhuc animos cõponere: difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est. nam cum elementa sint quattuor, ignis, aqua, aër, & terra potestates pares his sunt, [116] frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum varietates, mixtura elemẽtorum facit, & proinde [117] in aliquos magis incumbunt [118] ingenia, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quasdam humidas vocamus, aridásque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & ho-
XIX. minum discrimina sunt. Refert quantum quisque humidi in se calidique contineat. cuius in illo elementi portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos [119] feruidi mistura faciet: est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mistura [119] frigidos facit: pigrum est enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam [110] ex nostris iram [121] in pectore moueri, [122] efferuescente circa cor sanguine. Caussa cur hic potissimũ assignetur iræ locus, nõ alia est, quàm quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarumque iræ acres magis, quam graues sunt, leuioresque dum incipiunt: siccis ætatibus vehemens robustaque ira est, sed sine incremento, non multum sibi adiiciẽs. quia inclinatum calorem frigus insequitur. [123] Senes

difficiles & queruli sunt, vt [124] ægri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eadem caussa sunt siti fameque rabidi, & quibus exangue corpus est, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiusque natura. Quidam ebrij efferuescunt, [125] quidam sicci. Neque vlla alia caussa est, cur iracundissimi sint [126] flaui [127] rubentesque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. mobilis enim illis agitatusque sanguis est. Sed quemadmodum natura quosdam procliuos in iram facit: ita multæ incidunt caussæ, quæ idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, [128] alios labor, & continua peruigilia, noctesque solicitæ, & desideria, amoresque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, ægram mẽtem in querelas parat. Sed ista omnia initia causæque sunt, plurimumque potest consuetudo: quæ si [129] grauis est, alit vitium. Naturam quidem mutare, difficile est: nec licet semel mixta nascentium elementa conuertere. Sed in hoc nosse [130] profuit, vt calentibus ingeniis subtrahatur vinum: quod pueris [131] Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt. distendentur enim corpora, & animi cum corpore [132] tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat: [133] vt minuatur, non vt consumatur calor, nimiusque ille feruor [134] despumet. Lusus quoque proderunt. modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, [135] siccioribus & frigidis non est ab ira periculum: sed maiora vitia metuenda sunt, pauor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

XX.

Mollienda itaque, fouendaque talia ingenia, & in lætitiam euocanda sunt. Et quia alijs contra iram, alijs contra tristitiam remediis vtẽdum est, nec dissimilibus tantum ista, sed contrariis curanda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrumque enim & quod [136] extollendum, & quod [137] deprimendum est, similibus alitur. facile autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, seruitute comminuitur. assurgit, [138] si laudatur, & in spem sui bonam adducitur: sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrumque regendus est, vt modo frenis vtamur, modo stimulis: nihil humile, nihil seruile patiatur. Nunquam illi necesse sit rogare suppliciter: nec prosit rogasse. potius [139] caussæ suæ, & [140] prioribus factis, & bonis in futurũ [141] promissis donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec irasci. demus operam, vt familiaris sit his, cum quibus contendere solet: vt in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quoties superauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non [142] gestire patiamur. gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æstimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiam vero otiumque non resoluemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quam [143] educatio mollis & blãda. ideo vnicis quo plus indulgetur, pupillisque quo plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil vnquam negatum est, cui lacrimas solicita semper mater abstersit, cui [144] de pædagogo satisfactum est. Non vides, vt maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibusque & magistratibus præcipue apparet, cum quicquid leue & inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiam nutrit, vbi aures superbas assentatorum turba circunstetit. *Tibi enim ille respondeat? Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te proijcis*: & alia, quibus vix sanæ, & ab initio bene fundatæ mentes, restiterint. Longe itaque ab assentatione pueritia remouenda est. audiat verum, [145] & timeat: interim vereatur, semper maioribus assurgat. nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur. & diuitias parentum [146] in conspectu habeat, non in vsu. exprobrentur illi perperam facta.

XXI.

Pertinebit ad rem, præceptores [147] pædagogosque pueris placidos dari. Proximis [148] applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit. nutricum & pædagogorũ retulere mox in adolescentiã mores. Apud Platonem educatus puer, cum ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; *Numquam*, inquit, *hoc apud Platonem vidi*. Non dubito quin citius patrem imitatus sit, quàm Platonem. Tenuis ante omnia sit victus, & non pretiosa vestis: & similis cultus cum æqualibus. Nõ irascetur aliquẽ sibi comparari, quem ab initio multis parẽ feceris. Sed hæc ad liberos nostros pertinent. In nobis siquidem [149] sors nascendi & [150] educatio nec [151] vitij locum, nec iam [152] præcepti habet: [153] sequentia ordinanda sunt. Contra primas itaque caussas pugnare debemus. caussa autem iracundiæ, opinio iniuriæ est; cui non facile credẽdum

XXII.

eſt, nec apertis quidem manifeſtiſque ſtatim accedendum. Quædam enim falſa, veri ſpeciem ferunt. Dandum ſemper eſt tempus: [154] veritatem dies aperit. Ne ſint aures criminantibus faciles. hoc humanæ naturæ vitium ſuſpectum, notumque nobis ſit: quod quæ [155] inuiti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus, iraſcimur.

XXIII. Quid, quod non criminationibus tantum, ſed ſuſpicionibus impellimur, & ex vultu riſuque alieno peiora interpretati, innocentibus iraſcimur? Itaque agenda eſt contra ſe cauſſa abſentis, & in ſuſpenſo ira retinenda. Poteſt enim pœna dilata exigi, non poteſt exacta reuocari. Notus eſt ille [156] tyrannicida, qui imperfecto opere comprehenſus, & ab [157] Hippia tortus, vt conſcios indicaret, circumſtantes amicos tyranni nominauit, quibus quam maxime caram ſalutem eius ſciebat. Et cum ille ſingulos, vt nominati erant, occidi iuſſiſſet, interrogauit. *Ecquis ſupereſſet?* *Tu*, inquit, *ſolus: neminem enim alium, cui carus eſses, reliqui.* Effecit ira, vt tyrannus tyrannicidæ manus commodaret, & præſidia ſua gladio ſuo cæderet. Quanto animoſius Alexander? qui cum legiſſet [158] epiſtolam matris, qua admonebatur, vt à veneno Philippi medici caueret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus ſibi de amico ſuo credidit. dignus fuit qui innocentem haberet, dignus [159] qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. quo rarior autem moderatio in regibus, hoc [160] laudanda magis eſt. Fecit hoc & C. Cæſar, ille qui victoria ciuili clementiſſime vſus eſt. cum [161] ſcrinia deprehendiſſet epiſtolarum ad Pompeium miſſarum ab iis, qui videbãtur aut in aduerſis, aut in neutris fuiſſe partibus, combuſſit: quamuis enim moderatè ſoleret iraſci, maluit tamen non poſſe. Gratiſſimum putauit genus veniæ, neſcire quid quiſque peccaſſet. Plurimum mali credulitas facit. ſæpe ne audiendum quidem eſt: quoniam in quibuſdam rebus ſatius eſt decipi, quam diffidere.

XXIV. Tollenda ex animo [162] ſuſpicio & coniectura, fallaciſſima irritamenta. *Ille me parum humane ſalutauit, ille* [163] *oſculo meo non adhæſit, ille inchoatum ſermonem* [164] *cito abrupit, ille ad cœnam non vocauit, illius vultus auerſior viſus eſt.* Non deerit ſuſpicioni argumentatio: ſimplicitate opus eſt, & benigna rerum æſtimatione. Nihil niſi quod in oculos incurret, manifeſtumque erit, credamus: & quoties ſuſpicio noſtra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim caſtigatio conſuetudinem efficiet non facile credendi.

XXV. Inde & illud ſequitur, vt minimis ſordidiſque rebus non exacerbemur. Parum [165] agilis eſt puer, aut [166] tepidior [167] aqua potui, aut [168] turbatus torus, aut menſa negligentius poſita. Ad iſta concitari, inſania eſt. æger & infelicis valetudinis eſt, quem leuis aura [169] contraxit: affecti oculi, quos [170] candida veſtis obturbat: diſſolutus deliciis, cuius latus alieno labore condoluit. [171] Mindyridem aiunt fuiſſe ex Sybaritarum ciuitate: qui cum vidiſſet fodientem, & altius [172] raſtrum alleuantem, laſſum ſe fieri quæſtus, vetuit illum opus in conſpectu ſuo facere. [173] idem ſæpius queſtus eſt, quod foliis roſæ duplicatis incubuiſſet. Vbi animum ſimul & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, ſed quia molles patimur. Quid enim eſt cur [174] tuſſis alicuius, aut ſternutamentum, aut [175] muſca parum curioſè fugata, nos in rabiem agat, aut [176] verſus calix, aut [177] clauis negligentis ſerui manibus elapſa? Feret iſte æquo animo ciuile conuicium, & ingeſta in concione [178] curiáve maledicta, cuius aures [179] tracti ſubſellij ſtridor offendit? Perpetietur hic famem, & æſtiuæ expeditionis ſitim, qui puero malè [180] diluenti niuem, iraſcitur.

XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit, quàm luxuria intemperans & impatiens: dure tractandus animus eſt, vt ictum non ſentiat, niſi grauem. Iraſcimur aut his à quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quædam ſine ſenſu ſunt: [181] vt librum, quem minutioribus litteris ſcriptum ſæpe proiecimus, & mendoſum lacerauimus: vt veſtimenta, quæ quia diſplicebant, ſcidimus. His iraſci quàm ſtultum eſt: quæ iram noſtram nec meruerunt, nec ſentiunt? Sed nos offendunt videlicet, qui illa fecerunt. Primum, ſæpe antequam hoc apud nos diſtinguamus, iraſcimur: deinde fortaſſe ipſi quoque artifices excuſationes iuſtas afferent. Alius non potuit melius facere, quam fecit: nec ad tuam contumeliam parum didicit. alius non in hoc, vt te offenderet, fecit. Ad vltimum, quid eſt dementius, quam bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui vt his iraſci dementis eſt, quæ anima carent, ſic & [182] mutis animalibus: [183] quia nulla eſt iniuria, niſi à conſilio profecta. Nocere itaque nobis poſſunt, vt ferrum, aut lapis: iniuriam quidem facere non poſſunt. Atqui contemni ſe quidam putant, vbi equi iidem obſequentes alteri equiti, alteri contumaces ſunt: tanquam iudicio, non conſuetudine, & arte tractandi, quædam quibuſdam ſubiectiora ſint.

XXVII. Atqui vt his iraſci ſtultum eſt, ita pueris, & non multum à puerorum

prudentia distantibus. Omnia enim ista peccata, apud æquum iudicem,[184] pro innocentia habent imprudentiam. Quædam sunt, quæ nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam & salutarem habent: vt dij immortales, qui[185] nec volunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est, tam longe remota ab aliena iniuria, quam[186] à sua. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant sæuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cum interim nihil horum, quæ nobis nocent prosuntve, ad nos[187] proprie dirigatur.[188] Non enim nos caussa mundo sumus, hiemem æstatemque referendi. suas ista leges habent, quibus diuina exercentur. nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. Nihil ergo horum in nostram iniuriam fit: imo contra, nihil non ad salutem. Quædam esse diximus, quæ nocere non possunt: quædam, quæ nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesque, & præceptores, & iudices: quorum castigatio sic accipienda est, quomodo[189] scalpellum, &[190] abstinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti sumus pœna? succurrat non tantum quid patiamur, sed quid fecerimus:[191] in consilium de vita nostra mittamur. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus,[192] pluris litem nostram æstimabimus. Si volumus æqui omnium rerum iudices esse, hoc primum nobis suadeamus, neminem nostrum esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. *Nihil peccaui, nihil feci*: imo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coërcitione nos castigatos: cum illo ipso tempore peccemus, quo[193] adiicimus malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis est iste, qui se profitetur omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita sit, quàm angusta innocentia est,[149] ad legem bonum esse? quanto latius[195] officiorum patet, quam iuris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt quæ omnia extra[196] publicas tabulas sunt?

XXVIII. Sed ne ad illam quidem[197] arctissimam innocētiæ formulam[198] præstare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus, alia optauimus, aliis fauimus: in quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Hoc cogitantes, æquiores simus delinquentibus, cedamus obiurgantibus: vtique nobis ne irascamur (cui enim non, si nobis quoque?) minimè diis. Non enim illorum, sed[199] lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresque incurrunt. Vtique[200] aliqua fugiendum est, domicilium putre sortitis. Dicetur aliquis male de te locutus. cogita an prior feceris, cogita de quam multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, sed reponere: alios[201] pronos facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes scientesque faciunt, ex iniuria nostra[202] non ipsam iniuriam petere. Aut[203] dulcedine vrbanitatis prolapsus est, aut fecit aliquid, non vt nobis obesset, sed quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Sæpe[204] adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspicionem falsam inciderit, quàm multis[205] officiis suis fortuna speciem iniuriæ induerit, quàm multos post odium amare cœperit, poterit non statim irasci: vtique si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit: *Hæc & ipse commisi*. Sed vbi tam æquum iudicem inuenies? Is qui nullius non vxorem concupiscit, & satis iustam causam putat amandi, quod aliena est, idem vxorem suam aspici non vult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mendacia persequitur, ipse periurus: & litem sibi inferri ægerrime[206] calumniator patitur. Pudicitiam seruulorum suorum attētari non vult, qui non pepercit suæ. Aliena vitia in oculis habemus:[207] à tergo nostra sunt. Inde est, quod[208] tempestiua filij conuiuia pater deterior filio castigat.[209] Nihil alienæ luxuriæ ignoscit, qui nihil suæ negauit: & homicidæ[210] tyrannus irascitur: & punit furta sacrilegus. Magna pars hominum est, quæ non peccatis irascitur, sed peccantibus. Faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos: Nunquid & ipsi aliquid tale commisimus? Numquid sic errauimus? Expeditne nobis ista damnari? Maximum remedium est iræ,[211] mora. Nec ab illa pete initio, vt ignoscat, sed vt iudicet. desinet, si exspectat: nec vniuersam illam tentaueris tollere. graues habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.

XXIX. Ex his quæ nos offendunt, alia renuntiantur nobis, alia ipsi audimus aut videmus. His quæ narrata sunt, non debemus cito credere. multi ementiuntur, vt decipiant: multi, quia decepti sunt. alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluisse factā. est aliquis malignus, & qui amicitias cohærētes diducere velit:[212] est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, vt ex lōginquo tutoque speculetur, quos collisit. De paruula summa iudicaturo, tibi res sine teste nō probaretur, testis, sine iureiurādo non valeret. vtrique parti dares[213] aduocationem, dares tempus, nec semel audires. magis enim veritas elucet, quo sæpius[214] ad manum venit: amicum cōdemnas[215] de præsentibus,

antequam audias, antequam interroges? illi, antequam aut accuſatorem ſuum noſſe
liceat, aut crimen, iraſceris? Iam enim iam, quid vtrinque diceretur, audiſti. Hic ipſe
qui ad te detulit, deſinet dicere, ſi probare debuerit. *Non eſt*, inquit, *quod me protrahas,*
ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam. Eodem tempore & inſtigat, & ipſe
ſe certamini & pugnæ ſubtrahit. Qui dicere tibi niſi clam non vult, [216] pæne non di-
XXX. cit. Quid eſt iniquius, quàm ſecreto credere, palam iraſci? Quorundam ipſi te-
ſtes ſumus: in his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer eſt? ætati
donetur: neſcit, an peccet. Pater eſt? aut tantum profuit, vt illi etiam iniuriæ [217] ius
ſit: aut fortaſſis ipſum hoc meritum eius eſt, quo offendimur. Mulier eſt? errat. Iuſſus
eſt? neceſſitati quis, niſi iniquus, ſuccenſet? Læſus eſt? non eſt iniuria, pati quod prior
feceris. Iudex eſt? plus illius credas ſententiæ, quam tuæ. [218] Rex eſt? ſi nocentem pu-
nit, cede iuſtitiæ: ſi innocentem, cede fortunæ. Mutum animal eſt, aut ſimile muto?
[219] imitaris illud, ſi iraſceris. Morbus eſt, aut calamitas? leuius tranſiliet ſuſtinentem.
Deus eſt? tam perdis operam cum illi iraſceris, quàm cum illum alteri precaris ira-
tum. Bonus vir eſt, qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas
alteri, quas debet tibi: & iam [220] ſibi dedit, qui peccauit. Duo ſunt, vt dixi, quæ ira-
cundiam concitant. primum, ſi iniuriam videmur accepiſſe: de hoc ſatis dictum eſt.
deinde, ſi inique accepiſſe: de hoc dicendum eſt. Iniqua quædam iudicant homines,
quia pati non debuerint: quædam, quia non ſperauerint. Indigna putamus, quæ ino-
pinata ſunt. Itaque maxime commouent, quæ contra ſpem exſpectationemque eue-
nerunt. nec aliud eſt quare in [221] domeſticis minima offendant: in amicis, iniuriam
XXXI. vocemus negligentiam. Quomodo ergo, inquit, inimicorum nos iniuriæ mo-
uent? quia non exſpectauimus illas, aut certe non tantas. Hoc efficit amor noſtri ni-
mius: inuiolatos nos etiam inimicis iudicamus eſſe debere. [222] Regis quiſque intra ſe
animum habet, vt licentiam ſibi dari velit, in ſe nolit. Aut ignorantia nos itaque re-
rum, aut inſolentia iracundos facit. Ignorantia. quid enim mirum eſt, malos mala fa-
cinora edere? Quid noui eſt, ſi inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, ſeruus
peccat? Turpiſſimam aiebat [223] Fabius Imperatori excuſationem eſſe, NON PVTAVI:
ego turpiſſimam homini puto. Omnia puta, exſpecta. etiam in bonis moribus aliquid
exiſtet aſperius. Fert humana natura inſidioſos amicos, fert ingratos, fert cupidos,
fert impios. Cùm de moribus vnius iudicabis, de publicis cogita. vbi maxime gaude-
bis, maxime metues: vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non deſunt, ſed
quieſcunt. ſemper futurum aliquid, quod te offendat, exiſtima. Gubernator nun-
quam ita totos [224] ſinus explicuit ſecurus, vt non expedita ad contrahendum arma-
menta diſponeret. Illud ante omnia cogita, fœdam eſſe & execrabilem vim nocendi,
& alieniſſimam homini, cuius beneficio etiam ſæua manſueſcunt. Aſpice elephanto-
rum [225] iugo colla ſubmiſſa, [226] taurorum pueris pariter ac feminis perſultantibus ter-
ga impune calcata, & repentes inter [227] pocula ſinuſque innoxio lapſu dracones, & in-
tra domum vrſorum leonumque ora placida tractantibus, adulanteſque dominum
feras: pudebit [228] cum animalibus permutaſſe mores. Nefas eſt nocere patriæ: ergo ciui
quoque. nam hic pars patriæ eſt. Sanctæ partes ſunt, ſi vniuerſum venerabile eſt: er-
go & homo homini. nam hic in [229] maiore tibi vrbe ciuis eſt. Quid ſi nocere velint
manus pedibus, manibus oculi? Vt omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula
ſeruari, totius intereſt: ita homines ſingulis parcent, quia [230] ad cœtum geniti ſumus.
ſalua autem eſſe ſocietas niſi amore & cuſtodia partium non poteſt. Ne viperas qui-
dem & [231] natrices, & ſi qua morſu aut ictu nocent, effligeremus, ſi vt reliqua manſue-
facere poſſemus, aut efficere, ne nobis aliiſve periculo eſſent. Ergo ne homini quidẽ
nocebimus, quia peccauit, ſed ne peccet: nec vnquam ad præteritum, ſed ad futurum
pœna referetur. nõ enim iraſcitur, ſed cauet. Nã ſi puniendus eſt, cuicunque prauum
XXXII. maleficumque ingenium eſt, pœna neminẽ excipiet. At enim ira habet aliquam
[232] voluptatem: & dulce eſt, [233] dolorem reddere. Minime. non enim vt in beneficiis
honeſtũ eſt, merita meritis repenſare: ita [234] iniurias iniuriis. illic, vinci turpe eſt: hic,
vincere. [235] Inhumanum verbum eſt, & quidem pro iuſto receptum, [236] Vltio: & à con-
tumelia non differt niſi ordine. Qui dolorem regerit, tantum excuſatius peccat. M.
Catonem [237] in balneo quidam percuſſit imprudens. quis enim illi ſciens faceret in-
iuriam? poſtea [238] ſatisfacienti Cato, *Non memini*, inquit, *percuſſum me.* Melius putauit,
non agnoſcere, quam [239] vindicare. Nihil, inquis, poſt tantam petulantiam mali factũ
eſt? imo multum boni. cœpit Catonem noſſe. Magni animi eſt, iniurias deſpicere. vl-
tionis contumelioſiſſimum genus eſt, non eſſe viſum dignum, ex quo peteretur vltio.

Multi leues iniurias altius [240] sibi demisere, dum vindicant: ille magnus & nobilis est, qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicauerimus iniuriam. Si tanquam ad remedium venimus, sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi vtile. Sæpe autem satius fuit dissimulare, quam vlcisci. Potentiorum iniuriæ hilari vultu, non patienter tantum ferendæ sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, [241] quos læserunt, & oderunt. [242] Notissima vox est eius, qui in cultu regum consenuerat. cum illum quidam interrogaret, *Quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? Iniurias*, inquit, *accipiendo, & gratias agendo.* Sæpe adeo iniuriam vindicare non expedit, vt ne fateri quidem expediat. C. Cæsar Pastoris splendidi equitis Romani filium cum in custodia habuisset, [243] munditiis eius & cultioribus capillis offensus: rogante patre, vt salutem sibi filij concederet, quasi de supplicio eius admonitus, duci protinus iussit. Ne tamen omnia inhumane faceret aduersum patrē, [244] ad cœnā illū inuitauit eo die. venit Pastor, nihil vultu exprobrāte. Propinauit illi Cæsar [245] heminā: & posuit illi custodē. perdurauit miser, non aliter quam si filij sanguinē biberet. [246] Vnguētum & coronas misit, & [247] obseruare iussit an sumeret. sumpsit eo die, quo filium extulerat. imo quo nō [248] extulerat. Iacebat cōuiua centesimus, & potiones vix honestas natalibus liberorū, podagricus senex hauriebat: cum interim non lacrimas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnauit, tāquam pro filio exorasset. Quæris, quare? [249] habebat alterū. Quid ille [250] Priamus? non dissimulauit iram, & [251] regis genua complexus est? funestam perfusamque cruore filij manum, ad os suum retulit, & cœnauit, sed tamen sine vnguento, sine coronis: & illum hostis sæuissimus multis solatiis, vt cibum caperet, hortatus est, non vt pocula ingentia, super caput posito custode, siccaret. Contempsisset [252] Pastorem, si sibi timuisset: nunc iram compescuit [253] pietas. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad [254] ossa filij legenda discedere. Ne hoc quidem permisit: benignus interim & comis [255] adolescens propinationibus senem crebris, vt cura [256] leniretur, lacessebat: contra ille se lætum, & oblitum quid eo esset actum die, præstitit. Perierat alter filius, si carnifici conuiua non placuisset. Ergo ira abstinendum est, siue par est qui lacessendus est, siue superior, siue inferior. Nam cum pare contendere, [257] anceps est: cum superiore, [258] furiosum: cum inferiore, [259] sordidum. [260] Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem. mures & formicæ, si manum admoueris, ora conuertunt: imbecillia se lædi putant, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensa redimetur. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementię fama, & quam multos venia amicos vtiles fecerit. [261] * Ne irascamur inimicorum & hostium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla est, quod à rep. [262] liberos proscriptorum submouit. Nihil est iniquius, quam aliquem heredem paterni odij fieri. [263] Cogitemus, quotiens ad ignoscendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles esse. Quam sæpe veniā qui negauit, petit? quam sæpe pedibus eius aduolutus est, quem à suis repulit? Quid est gloriosius, quam iram amicitia mutare? Quos Populus R. fideliores habet socios, quam quos habuit [264] pertinacissimos hostes? quod hodie esset [265] imperium, nisi salubris prouidentia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis? tu contra beneficiis prouoca. Cadit statim simultas, ab altera parte deserta. [266] nisi par non pugnat. Si vtrinque certabitur, ille est melior, qui prior pedem retulit: victus est, qui vicit. Percussit te? recede. referiendo enim, & occasionem sæpius feriendi dabis, & excusationem. non poteris reuelli, cum voles. Nunquid velit quisquam tam grauiter hostem ferire, vt relinquat manum in vulnere, & se ab ictu reuocare non possit? atqui tale ira telum est, vix retrahitur. Arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, [267] his graues magis, furiosos & irreuocabiles? Ea demum velocitas placet, quæ vbi iussa est, vestigium sistit, nec vltra destinata procurrit, & quæ flecti, & à cursu [268] ad gradum reduci potest. Ægros scimus neruos esse, vbi inuitis nobis mouentur. senex, aut infirmi corporis est, qui cum ambulare vult, currit. animi motus eos putemus sanissimos validissimosque, qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. Nihil tamen æque profuit, quam primum intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non est vllius affectus [269] facies turbatior. pulcherrima ora fœdauit, toruos vultus ex tranquillissimis reddidit. Liquit decor omnis iratos: & siue amictus illius compositus sit ad legem, attrahet vestem, omnemque curam sui effundet. Si capillorum natura vel arte iacentium non informis est ha-

XXXIII.

XXXIV.

*

XXXV.

bitus; cum animo inhorrescunt, tumescunt venæ, concutitur crebro spiritu pectus, rabida vocis eruptio colla distendit. tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intra putas esse animum, cuius extra imago tam fœda est? quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior spiritus est, intensior impetus, rupturus se nisi eruperit? Quales sunt hostium, vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aspectus; qualia Poëtæ[270] inferna monstra finxere, succincta serpentibus, & igneo flatu; [271] quales ad bella excitanda, discordiamque in populos diuidendam, pacemque lacerandam, tæterrimæ inferum exeunt[272] Furiæ: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, sibilo mugituque & gemitu & stridore, & si qua his inuisior vox est, perstrepentem, tela manu vtraque quatientem. neque enim illi tegere se, cura est. toruam, cruentamque, & cicatricosam, & verberibus suis liuidam, incessibus vesanis, offusam multa caligine, incursitantem, vastantem, fugantemque: & omnium odio laborantem, sui maxime: si aliter nocere non possit, terras, maria, cælum ruere cupientem, infestam pariter, inuisamque. Vel, si videtur, sit qualis apud vates nostros est:

> *Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum,*
> *Aut scissa gaudens vadit Discordia palla.*

XXXVI. Aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest. Quibusdam, vt ait Sextius, iratis profuit aspexisse[273] speculum. perturbauit illos tanta mutatio sui: velut in rem præsentem adducti non agnouerunt se. & quantulum ex vera deformitate imago illa speculo repercussa reddebat; animus si ostendi, & si in vlla materia perlucere posset, intuentes nos confunderet, ater maculosusque, æstuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius est per ossa carnesque, & tot impedimenta effluentis: quid si nudus ostenderetur? Speculo equidem neminem deterritum ab ira[274] credo. quid ergo? qui ad speculum venerat, vt se mutaret, [275] iam mutauerat. Iratis quidem nulla est formosior effigies, quam atrox & horrida, qualesque esse, etiam videri volunt. Magis illud videndum est, quam multis ira per se nocuerit. Alij nimio feruore rupere venas, & sanguinem supra vires elatus clamor egessit, & luminum suffudit aciem in oculos vehementius[276] humor egestus, & in morbos ægri recidere. nulla celerior ad insaniam via est. Multi itaque continuauerunt iræ furorem; nec quam expulerant mentem, vnquam receperunt.[277] Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi, ruinam domui imprecantur: & irasci se negant, non minus quam insanire, furiosi. Amicissimis hostes, vitandique[278] carissimis: legum, nisi qua nocent, immemores, ad minima mobiles. non sermone, non officio, aditu faciles. Omnia per vim gerunt, gladiis & pugnare parati, &[279] incumbere. Maximum enim malum illos cœpit, & omnia exuperans vitia. Alia paullatim intrant: repentina & vniuersa vis huius est. omnes denique alios affectus sibi subiicit: amorem ardentissimum vincit. Transfoderunt itaque amata corpora, & in eorum quos occiderant, iacuere complexibus. Auaritiam durissimum malum, minimumque flexibile ira calcauit; adacta opes suas spargere, & domui, rebusque in vnum collatis inicere ignem. Quid? non ambitiosus magno æstimata proiecit[280] insignia, honoremque delatum repulit? nullus affectus est, in quem non ira dominetur.

COMMENTARII AD LIBRVM II. SENECÆ, de Ira.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Benigniorem.] *Faciliorem, quæ melius & vberius se daret.*

2. Species.] *Aristoteles v. Ethic.* Ἐπὶ φαινομένῃ γὰρ ἀδικίᾳ ἡ ὀργή ἐστιν: Ob apparentem enim iniuriam est Ira. *neque necessum est, veram esse.*

13. Ille Simplex.] *Primum ille impetum, & motum. Nam duos eos facit (distingue, aut Senecam parum capies hoc & sequenti Capite, imo dices sibi aduersari)* Simplicem, *id est cui nondum assensus:* *& alterum* Compositum, *qui cum assensu est, & de vltione & pœna (in re proposita) cum animo agit.* Impetus *autem appellat, Stoica lingua,* Perturbationes. *nam illi definiunt* τὸ πάθος, ὁρμὴν πλεονάζουσαν: Perturbationem, impetum immodicum & abundantem.

CAP. II. 4. Quid sit.] *Muretus vellet*, Quid possit ira. *neque enim definitio eius hic quæritur (priore libro factum) sed de vi agitur, & quid iam in occupato animo possit. Aliter puto. & contextus me docet, quæri & præmitti hæc minuta, vt serio intellegamus* Quid sit ira? *id est, naturam eius omnem & formam nec non eius genitura, progressus; & quomodo sedari tollique possit.*

5. Ictus.] An cum minatur aliquis ferire, quod caput & corpus subducimus? An verius legi, tactus, cum libris? & aspernatio in iis est, vt cum latera aut alæ titillantur: siue magis, in vlcere aut vulnere, cui manum admoueas.

6. Improba.] Impudica, aut impudentia.

7. Vertigo.] Seneca epist. LVII. Quædam sunt, quæ nulla virtus effugere potest. Itaque & vultum adducet ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit si vastam altitudinem, in crepidine eius constitutus, despexerit.

8. Primus ille ict.] Siue primus ille motus, quem licet Cogitationis motum appellare; alterum Assensus. Vide Manud. III. Dissert. VII.

9. Puero.] Ptolomæo regi Ægypti.

10. Non puerile.] Mortem magni Pompeij, duobus illis consultoribus.

11. Martius ille.] Classicum.

12. Adalıena.] Cum currentes pugnantesue alios, in Circo aut Amphitheatro videmus. Inde sponsiones apud Romanos, cum huic aut illi parti fauerent; rixæ, pugnæ.

13. Inimici nauer.] Quem cum iuuet perire, tamen ipse res turbida aspectus turbat. At non vera ea tristitia est. Neque tamen aspernor Gruteri acutam coniecturam, mimici naufragij. Nam & incendia, & ruinas, & naufragia ludebant in scenis.

14. Togati.] Non vltra sagati: & per vestem notat iam emeritum & militia missum.

15. Xenophanto canente.] Dorium & bellicum. Diogenes autem hic scite, Meliorem eum sibi Musicum fore, si cantus caneret, quibus Alexander ardens & furens reprimeretur.

CAP. III. 16. Fortuitum.] Ita loquitur & appellat, quod non consilio & proposito venit. Alioqui fortuna nullum, sed naturæ hic opus. Fortuitum igitur, id est temerarium, inexspectatum.

17. Arietarent.] Verbum, quo vti amat. id est, concurrerent, cum impetu & incursu coirent.

18. Summa.] Extremæ partes: manus, pedes, labia.

19. Impetus sine.] Imo tu ipse impetum à consilio distinxisti, initio libri. Sed intellegit hic impetum compositum, de quo dixi: & frustra verba alij consumunt. Habent & feræ impetus, sed simplices, & quos semper (quantum in ipsis est) sequuntur. Senecam attente tam nunc lege & adiunge, nihil tenebrosum.

20. Et iudicio.] Hic quoque est qui argutetur. quomodo iudicio Ira, inquit, si extra se est. si nihil ei cum sanitate commune? Respondeo, Iudicio, sed deprauato: iudicio, quod contra impetum initio libri Seneca opposuit, id est deliberatione & assensu.

21. Fugam.] Puto rectum, etsi scripti plerique finem. Sed ea mens, timorem vitare & fugere; iram contra, petere & sequi, nempe vltionem. E sequenti linea clarum: vbi Peti ad Iram; Caueri ad Timorem aptas.

CAP. IV. 22. Incipiant.] Pulchra hæc, & vsui notanda, de triplici discrimine in Affectibus: qui gradatim nascuntur, adolescunt, maturescunt. Vide Manud. III. Diss. VII.

23. Oscitatio.] Nam sympathia occulta, oscitamus ad visum oscitantem.

24. Comprimantur.] Conniueant. quod tanti est, vt Plinius notet inter omnes gladiatores Caligulæ, non nisi duos fuisse, qui hoc emicuissent, vt oculis inconniuis essent. Lib. XI. cap. XXXVII.

CAP. V. 25.* Illud etiamnum.] Ruinam & hiatum hic agnosce. nam vbi de tertio motu, quod proposueras? Neque item quæstio aut res cohæret apte.

26 Apollodorus.] Libro VII. de Benef. c. XIX. hos item duos coniungit, vt eximios in sæuitie & cæde: Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus aut Phalaris? Et Phalaris quidem notus est; minus alter, nisi quod Plutarchus Suidasque inter tyrannos nominant, sed nominant tantum. Estne ille, quem Cassandreæ tyrannum fuisse Pausanias in Messenicis prodit? Estne item, cuius mortem tragicam, & condignam vita, Plutarchus De tarda Dei vindicta tangit & indicat? Verba: Οἷον φασὶν Ἀπολλόδωρόν ποτε κατὰ τοὺς ὕπνους ὁρᾶν ἐκδερόμενον ἑαυτὸν ὑπὸ σκυθῶν, εἶτα καθεψόμενον· τὴν δὲ καρδίαν ἐκ τοῦ λέβητος ὑποφθεγγομένην καὶ λέγουσαν, ἐγώ σοι τούτων αἰτία· καὶ πάλιν τὰς θυγατέρας διαπύρους, καὶ φλεγομένας τοῖς σώμασι κύκλῳ περὶ αὐτὸν περιτρεχούσας: Sicut aiunt Apollodorum aliquando per somnium vidisse, seipsum excoriari à Scythis, deinde elixari. Cor autem è lebete vocem emittere ac dicere, Ego horum tibi caussa sum. Item & filias flagrantibus corporibus in orbem circa ipsum currere. Sane animus mihi quoque loquitur, hunc nostrum tyrannum esse. Sed quomodo à Scythis excoriatus? quid ei res in Græcia? aut si apud Scythas iste, vnde ea res Græcis sic innotuit? Puto scribendum, ὑπὸ σκυτέων: à coriariis, à cerdonibus. & ij vero solēt pelles detrahere. Ceterū Cassandrea, Macedoniæ an Thraciæ vrbs est: quæ ante Potidæa.

27. Velle.] Scribam, vel accipere.

28. Per otium.] Quieti ipsi, & sine motu. imo & per delicias sæui.

29. Ab infante.] Quæ forma item Latius, A puero. Porro Annibal nouem annos natus patri, vt comes in Hispaniam esset, vltionem de Romanis ad aram iurauerat. Non ergo prorsus infans.

30. Per viginti.] Partim in Hispania, maxime in Italia, res gerentem. In ista per annos XVII.

31. Carthaginem.] Vbi tu victus.

32. Volesus.] Esse Volesum Messallam, de quo Tacitus III. Annal. & qui sub Augusto Proconsul Asiæ fuit, dixi ad Tacitum. e quo colligas, damnatum ab Augusto.

33. O rem regiam!] ὦ πρᾶγμα βασιλικόν.

CAP. VI. 34.* Virtus inquit.] Neque hæc cohærere, aut plena esse, quiuis post admonitionem dicet.

35. Illam ext.] Scripti omnes, qui illam. An igitur, quin illam: vel quidni, cum interrogatione finali?

36. Proprium.] Nam sapiens in perpetuo gaudio, & animi tranquillitate. Vide Manud. III. Diss. V.

37. Repulsam.] Id est, cum vltionem peragere non potuit. Post pœnitentiam autem tristitia, cum peregit scilicet, & sanior iam nollet.

38. Eundem vult.] Quod in eximiis laudibus viri cius merito ponunt. Plinius: Ferunt Socratem clarum sapientia, eodem semper visum vultu, nec aut hilaro magis aut turbato.

CAP. VII. 39. Tot millia.] *Obseruare licet ad multitudinem ciuium, qui Romæ.*

40. Quanto turpiores.] *Quare turpiores: quia gnari scientesque praua aut iniusta defendunt: quia fidem & vocem venalem in fas & nefas habent. Addo etiam, quia ipsi omni fæce criminum maculosi.*

41. Habent.] *Meus & quidam,* consciscunt: *quod admittam.*

42. Alius iudicia.] *Hæc proba lectio. spectat ad filios ingratos & improbos, qui querelam de Testamento inofficioso aduersus patrem instituebant.* Iudicia *enim appellant, supremam illam voluntatem & decreta: cum mens pæne libera ab affectibus, puriter solet iudicare. Itaque* incorruptum iudicem *illum dicit noster, De Benef. IV. cap. XI. vbi pluscula huius rei. Atquin, inquit, satius erat decentiusque, meruisse iudicia illa, & per beneuolentiam & gratiam impetrasse; quam legibus vindicasse.*

43. Consistit.] *Forense verbum. & dicunt* Consistere aduersus aliquem, *aut* Cum aliquo, *eum qui congreditur iudicio & experitur: ab ipsa re. quia stabant. Quintilianus Declamat.* CCCXVII. Quantopere his post libertatem satisfecerim, videlicet hac contumelia, qua mecum consistunt, æque manifestum: *De libertis qui petebant & agebant. Idem Declam.* CCCXXXIII. Vsum loquendi perdidisse malueram, quam cum homine optime de me merito iam bis consisterem. *Tertullianus sine alia additione* Consistere *dixit, vt in Apolog. cap. IV. De Idololatria, cap. XIII. & sæpius.* De hoc primo consistam, *inquit: id est, iudicio agam, & tecum experiar.*

44. Corona.] *Audientium.*

45. Septa.] *Tria loca nominat, in quibus frequentia assidua populi,* Forum, Septa, Circum. *Duo illa nota: Septa, autem, alio nomine* Ouilia, *in campo Martio, vbi suffragia ferri solent, quæ e ligneis M. Agrippa marmorea fecit. Locus amplus, & vacuus: ideoque extra illud comitiale tempus, vagorum aut curiosorum ibi multitudo. Eo magis, quod merces omnifariæ expositæ, & pleraque rariores. Martialis libro IX.*

> In Septis Mamurra diu multumque vagatus,
> Hic vbi Roma suas aurea vexat opes.

46. Togatos.] *Pacis habitu; & ideo tali ingenio speres.*

CAP. VIII. 47. Maiore.] *Vellem,* maiorem. *Est grauate & ægre ferunt.*

48. In ludo.] *Gladiatores enim vna habitant, comedunt: mox pugnant, & mutuo sese cædunt. Vide de his.* Ludis *Saturnalia nostra. lib. I. cap. XVI.*

49. Inter se plac.] *Exprobrat Horatius Romanis, ciuili bello se lacerantibus:*

> Neque hic lupis mos, nec fuit leonibus
> Vnquam, nisi in dispar, feris.

50. Hoc vno.] *Vno? atquin alterum discrimen præiuit. Legam cum meo libro,* imo.

51. Ipsos à quibus.] *Socratis dictum:* κακοὺς ποιῶν εὖ, θρέψαι λύκους: Malis bene faciens, nutri lupos.

52. Numquam irasci.] *Demosthenis simile. qui dictabat,* ὡς πολλάκις ἐπιὸν αὐτῷ εὔξασθαι τοὺς πονηροὺς ἀπολέσθαι, φοβοῖτο μὴ ἔρημον ἀνδρῶν ἐκ τῆς εὐχῆς ποιήσῃ τὴν πόλιν: quod cum sæpe ei incidisset perniciem imprecari malis; veritus esset, ne eo voto plane desolatam ciuitatem redderet.

53. Præter oculos.] *Id est, ante oculos & ora nostra se ostendunt. Cicero in Verrem:* Præter oculos Lollij hæc omnia ferebant.

54. Signo dato.] *A Circensibus, quibus ad currule certamen signum mappa Prætor dat: ac tunc, vt ille ait,*

> ---------- carceribus sese effudere quadrigæ.

Tertullianus simili sensu, Velut mappa missa.

55. Et quota.] *Iuuenalis:*

> Hæc quota pars scelerum, quæ custos Gallicus vrbis
> Vsque à Lucifero, donec nox occidat, audit?

56. Ex vna parte.] *Id est, vnius generis partuque bina & aduersa castra.*

57. Parentum.] *Lucanus VII.*

> ---------- videre parentes
> Frontibus aduersis, fraternaque cominus arma.

58. Ciuis manu.] *Ad Sullam. qui primo reditu, cum sex legionibus irrupit per portam Esquilinam.* Cumque ciues è tectis lapidibus & tegulis repellerent, nec progredi posset, clamauit vt ædificia succenderent: sumptaque ardenti face, primus ipse flammam subiecit. *Plutarchus.*

59. Proscriptorum.] *Ad eundem, & discipulos eius Triumuiros.*

60. Fontes ven.] *Florus II. cap. vlt.* M. Aquilius Asiatici belli reliquias conficit, mixtis (*nefas!*) veneno fontibus, ad deditionem quarumdam vrbium. qui contra fas deum, moresque maiorum, medicaminibus impuris, in id tempus sacrosancta Romana arma violauit.

61. Manu factam.] *Fraude item, & veneno aut maleficiis arcessitam. De hac phrasi Consol. ad Martiam, cap. XIX.*

62. Et regnorum.] *Cæsarem atque istos tangit, qui regnum moliti, libertatem oppresserunt.*

63. Opprimi poss.] *Acute. Vult dictum, quod Seneca alius:* - felix scelus, Virtus vocatur. *Catilina scelestus & parricida, quia conatus opprimere patriam, ipse oppressus: Cæsar felix, & pater patriæ, quia perfecit.*

64. Ne os quidem.] *Quod dicunt aliter,* nec capiti quidem parcere.

CAP. IX. 65. Non resist.] *Resistendo non erat. sine effectu resistebat.*

66. Insinuationes.] *Aeris accepti, depositi, aut talium.*

67. Trina.] *Nam tribus fori, illo æuo, ius dicebatur. Martialis:*

> Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Hæc erant, Romanum, Cæsaris, Augusti: *quibus & alia post adiecta. vt dixi in Admir. lib. III.*

68. Insaniendum.] *Nam* insania, flos iræ, *vt supra.*

69. Caligo mentium.] *Quam vtinam agnoscamus! sed vt quisque hodie aliquid legisse, vidisse, vsu didicisse vi-*

sui est: submisit animos, & velut in clara luce, aliorum errores ridet.

70. Exempla.] *Nam tradimus & transfundimus vitia, & capimus hauriimusque vicissim.*

CAP. X. 71. Deseruit exerc.] *Suppositum est. scripti libri*, dæseuit: *meus* deleuit. *Credo proxime ad verum: & fuerit* delluit, *neglecta litterula. vnde ille scriptor* deleuit, *cum verum esset* deliquit. *De re ipsa, plures tuto peccare, & cum venia; etiam Lucanus, de ipsis militibus. scripsit:*

-------- Quippe ipsa metus exsoluerat audax
Turba suos. quidquid multis peccatur, inultum est.

72. Heraclitus.] *Hæc vero sumpsit noster à Sotione, (an illo præceptore suo?) qui* Sermones de Ira *scripsit, aliquoties Stobæo citatos. in quo hoc ipsum fragmentum:* Τοῖς δὲ σοφοῖς ἀντὶ ὀργῆς, Ἡρακλείτῳ μὲν δάκρυα, Δημοκρίτῳ δὲ γέλως ἐπῄει: Sapientibus iræ loco, Heraclito quidem lacrimæ, Democrito vero risus oboriebatur.

73. Videbatur.] *Idem huic homini, Democrite. habes animo affectam.*

74. Paucissimos.] *Tam raros, quam Phœnices.*

75. Aspiciet.] *Videntur ex sermone sapientis esse: ergo*, aspiciam.

CAP. XI. 76. Periculosius.] *Ennius*: Quem metuunt oderunt. quem quisque odit, periisse expetit.

77. Sine virib.] *Trito illo, & Liuiano dicto:*

Vanam sine viribus iram esse.

78. Feræ quoque.] *Libri plerique, & meus, inserta voce*, feræ sapientis quoque. *An superflua & repetita est? inepta certe. an mutamus*, sæuientis?

79. Ipso quo tim.] *Nihil enim bonum pulchrumque timetur.*

80. Deformis pers.] μορμολυκεῖον.

81. Medio ciu.] *Cæsaris Julij ludis, atque ipso spectante, audiente. Nec obscure hic versus in eum dirigebatur, vel Macrobio auctore. quem vide, II. Sat. cap. VII.*

82. Publici aff.] *Quasi eius ore omnes hunc sensum interiorem suum exprimerent.*

83. Vmbra.] *Adde huic rei infra, lib. III. c. XXX.*

CAP. XII. 84. Offa.] *Est à Mureto, nec damnes. Libri enim omnes*, ossa. *An non* ora? *tamen &* ossa *quædam mortifera, vt in Pastinaca pisce, aliisque.*

85. Linea.] *Explico lib. I. de Clemen. cap. XII.*

86. Ab ipso est.] *Quia formidinem feris adfert.*

87. Curriculi.] *Plinius lib. VIII.* Hoc tale tamque sæuum animal, rotarum orbes circumacti, currusque inanes, & gallinaceorum cristæ, cantusque etiam magis terrent: sed maxime ignes. *Isidorus*: Rotarum timent strepitus, sed ignes magis.

88. In caueam.] *E qua ad pugnam egressi. De his scripsi libello* De Amphith. *cap. IX.*

89. Porcina vox.] *Ælianus hoc notat lib. XVI. cap. XXXVI. Et Plutarchus, De* Inuidia *&* Odio, *caussam huius metus reddit:* εἰκότως δὲ καὶ τῷ λέοντι πρὸς τὸν ἀλεκτρυόνα, καὶ τῷ ἐλέφαντι πρὸς τὴν ὗν μῖσος ἰσχυρὸν γεγεννηκέναι τὸν φόβον· ὃ γὰρ δεδίασι, καὶ μισεῖν πεφύκασι: Merito etiam leoni in gallum, elephanti in suem (*male* aprum *verterunt*) odium procreasse ab iis metum. Nam quod timent, & oderunt,

90. Vmbra ab inf.] *Nempe mortualis. nam & Manes*, Vmbras *vocant.*

61. Rubens pin.] *Formido dicta.*

92. Sui iuris.] *Indomiti, liberi, nulli subiecti.*

93. Riderent.] *Vt ille Crassus*, ἀγέλαστος *Græcis.*

94. Omni humore.] *In metu aqua intercutis: atque hodie sunt exempla.*

95. Vigiliam.] *Plinius de C. Mæcenate, patrono illo Musarum*; triennio supremo, nullo horæ momento somnum contigisse: *id est, numquam horam totam dormisse.*

96. Funibus.] *Funambulos intellegit.*

97. Mergi.] *Urinatores. His talibus exemplis, in idem argumentum, Musonius vtitur secta eiusdem Stoica, & fere æui, cum nostro:* Οἱ μὲν ἄρα θαυματοποιοὶ δύσκολα οὕτως ὑφίστανται πράγματα, καὶ τὴν ζωὴν παραβάλλονται τὴν ἑαυτῶν, οἱ μὲν εἰς μαχαίρας κυβιστῶντες, οἱ δὲ ἐπὶ κάλων μετέωροι βαδίζοντες, οἱ δ' ὥσπερ ὄρνεα πετόμενοι διὰ τοῦ ἀέρος, ὧν τὸ σφάλμα θάνατός ἐστι· καὶ ταῦτα πάντα δρῶσι, μικροῦ χάριν μισθοῦ· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἀνεξόμεθα ταλαιπωρεῖν ὑπὲρ εὐδαιμονίας ὅλης. Mirifici quidam & præstigiatores, difficiles res subeunt & suscipiunt, ac vitam ipsam suam in discrimen proiiciunt, alij quidem super gladios in caput se iactantes & saltantes; alij sublimes in funibus incedentes; alij tanquam aues per aerem volantes: quorum omnium error, mors est. atque ista tamen exiguæ mercedis aut stirpis caussa subeunt: nos vero non sustinebimus laborare, pro tota simul beatitudine? *Junge cum sequentibus Senecæ: sunt gemina.*

CAP. XIII. 98. Indiceret.] *Non alius imperaret, sed nos ipsi nobis.*

99. Auctoramento.] *Cum non magna proposita merces, tamen labore magno hæc pararunt.*

100. Dictum.] *Ita mei libri, non* visum: *& adspicit hauddubie Hesiodium illud dictum,*

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
Ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτήν.
Ac virtuti Dij sudorem proposuere,
Et via difficilis, atque aspera ducit ad illam.

101. Bonis ausp.] *Bene precantium verba.*

CAP. XIV. 102. Facibusque.] *Nescio cur strenerint, quod in scriptis & quibusdam editis est*, calcibusque: *Nonne calcibus subditis, vel nudis, vel quos ferrata calcaria armant, equum incitamus? At de* Facibus *haud temere legas, nisi forte in certamine curruli: atque id raro.*

103. Vilissima.] *Corpore.*

104. Pyrrhum.] *An regem illum nobilem; an potius alium huius artis, à quo &* Phyrrhica saltatio *nomē habet.*

CAP. XV. 105. Silua est.] *Arborum mitium & fructiferarum.*

160. In malis.] *Meus*, bonam indolem à malis quoque suis: *& alij libri fere accedunt. Illa nostri, vera puto, hoc sensu: Bonam indolem conuincimus & deprehendimus, etiam à vitiis quibusdam & malis: vt à verecundia, amore, misericordia. Nectte enim cum prioribus.*

107. Regere potest.] *Aristoteles*: οὐκ ἔστιν εὖ ἄρξαι τὸν μὴ ἀρχθέντα: Non est vt recte imperet, cui non imperatum.

CAP. XVI. 108. Simillima cælo.] *Quod vt ille canit,*

--- vitamque ac fata ministrat
Gentibus, ac proprios per singula corpora mores.

Et alius Poëta.

--- emollit gentes clementia cæli.

Tacitus de Mattiacis: Nisi quod ipso adhuc terræ suæ solo ac cælo acrius animantur.

109. Deumque.] *Et hunc sine ira, vt Stoici.*

110. Simplissimi.] *Qui iram in promptu habent, sed non seruant aut recondunt. Tacitus de Agricola suo*: Ceterum ex iracundia nihil supererat. secretum & silentium eius non timeres. honestius putabat offendere, quam odisse.

CAP. XVII. 111. Histriones.] *Hocquoque ex Sotion, Serm. II. de Ira*: Τοῖς ὑποκριταῖς μὲν οὐκ ὀργιζομένοις, ὑποκριναμένοις ὀργὴν συνενήνοχεν· οἱ δὲ σπουδαῖοι ἄνδρες, οὐδ' ἐὰν ὡς ἀληθῶς ὀργίζωνται, οὕτω χρῶνται τῷ σχήματι: Histrionibus etsi non iratis, iram tamen simulantibus, conducit & confert: at viri boni, nec vere etiam irati, hac facie & gestu vtuntur.

112. Prædam.] *Ita ille dicitur, & illa quæ prædo inuadit.*

CAP. XVIII. 113. Peccemus.] *Vt refrenemus, & inhibeamus. quam partem exsequitur ab initio libri tertij. Etsi quidam scripti hic ordiuntur* tertium, *isto inquam Cap.* XVIII. *nec male fortasse: & idem* quartum *statuunt, qui tertius est nobis.*

114. Vincamus.] *Meus & quidam*, vitemus.

115. Sequentia temp.] *Id est, reliquam ætatem, post illam puerilem & primam, quæ est sub educatoribus & magistris.*

116. Frigida, feruida.] *Vide Physiol. II. Dissert.* XIIII.

117. In aliquos.] *Mores scilicet. An aliquas verius esset, vel* potestates, *vel* varietates*? vtraque ea vox premit.*

118. Ingenia.] *Est in nostris libris & vulgatis: spreuit tamen editio Romana. & potest, fateor, abesse, vt communiter referas ad loca, animalia, corpora.*

CAP. XIX. 119. Feruidi Mist.] *Libri nostri*, feruidi animi natura: *sed & Gruteri fere consentiunt. Legerim*, feruida nimis natura.

119. Frigidos.] *Omnino melius quidam libri*, timidos.

120. Ex nostris.] *Stoicis.*

121. In pectore.] *Claudianus*:

Iram sanguinei regio sub pectore cordis
Protegit, imbutam flammis, auidamque nocendi.

122. Efferuescente.] *Vide, quæ supra ex Aristotele adduxi, ad cap.* III. *libri* I. *Adde hanc Damasceni finitionem*: Θυμός ἐστι ζέσις τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος, ἐξ ἀναθυμιάσεως τῆς χολῆς ἢ ἀναθολώσεως γινομένη Ira est feruor sanguinis circa cor, ex euaporatione, aut commotione bilis natus.

123. Senes diff.] *Hæc omnia ita iunctim fere in Ammiano Marcellino, vbi de Valentiniani ira loquitur libro* XXVII. Hanc esse animi vlcus diuturnum, interdumque perpetuum, prudentes definiunt: nasci ex mentis mollitie consuetum. id adserentes argumento probabili, quod iracundiores sunt incolumibus languidi, & fœminæ maribus, & iuuenibus senes, & felicibus ærumnosi. *Quæ mihi videtur, à Plutarcho palam mutuatus, qui libello* περὶ ἀοργησίας, De non irascendo: ὡς γὰρ οἴδημα μεγάλης ἐστὶν ἐν σαρκὶ πληγῆς πάθος, οὕτως ἐν ταῖς μαλακωτάταις ψυχαῖς, ἡ πρὸς τὸ λυπῆσαι ἔνδοσις ἐκφέρει μείζονα θυμὸν ἀπὸ μείζονος ἀσθενείας. διὸ καὶ γυναῖκες ἀνδρῶν ὀργιλώτεραι, καὶ νοσοῦντες ὑγιαινόντων, καὶ γέροντες ἀκμαζόντων, καὶ κακῶς πράττοντες εὐτυχούντων: Vt enim vlcus aut tumor affectus est plagæ alicuius magnæ in carnem inflictæ, sic in mollissimis animis inclinatio ad dolendum, exprimit & effert maiorem iram à maiore imbecillitate. Ideoque & fœminæ maribus iracundiores sunt, & incolumibus languidi, & iuuenibus senes, & felicibus ærumnosi. *Conuenienter itaque Plutarcho nisi quod Iram* definiti *dicit* Vlcus animi: *quod non ita in eo est, sed comparari & assimilari.*

124. Ægri & conu.] *Aristoteles de his omnibus* II. *Retor. cap.* II. *Et caussam dat, quia Ira ex dolore est, dolor ex cupiditate rei negatæ.* διὸ, *inquit*, κάμνοντες, πενόμενοι, ἐρῶντες, διψῶντες, ὅλως ἐπιθυμοῦντες, καὶ μὴ κατορθοῦντες, ὀργίλοι εἰσὶ καὶ εὐπαρόρμητοι: Ideoque fessi aut ægri, egentes, amantes, sitientes, vniuersè dictum. cupientes & non assequentes, iracundi sunt & moueri faciles. *Plura ibi, si voles. & adde Problem. Sect.* X. *Quæst.* XXXVI. *vbi hoc commune effatum*, ὅτι ἡ ἀφαίρεσις, ὥσπερ καὶ ἰσχνότης, ποιεῖ διὰ τὴν ἕξιν τὴν ὀργήν: quod ablatio, sicut & extenuatio, iram ratione habitus moueat. *Qua caussa Seneca nostro talia; maligne* alitur & deficit. *Dixit & supra lib.* I. *cap.* XIII. Inualidum omne, natura querulum esse.

CAP. XX. 125. Quidam sicci.] *Mureti, non Seneca. nam libri omnes*, quidam saucij. *Puto sententiam. quosdam ebrios plane & madidos efferuescere; alios leniter saucios flore Liberi, & tactos. Sed libri meliores, verbum etiam addunt*, saucij sunt. *Quid dissimulo? defectus est, & sequentia certe non hærent. Itaque meo iudicio, ita ponatur*: efferuescunt, quidam * saucij sunt.

126. Flaui.] *Bile suffusi.*

127. Rubentesque.] *Sanguine pleni, atque eo mobili.*

128. Alios labor.] *Repete quæ ex Aristotele, paulò ante.*

129. Grauis est.] *Haud nimis placet. mallem,* Praua est: *sed dispice. An* grauem *vult* consuetudinem, *id est conuersationem molestam, fastidij plenam?*

130. Profuit.] *Siue magis*, profuerit.

131. Plato.] *Cuius verba sunt, in parte hic expressa, II. De Legib.* Ἆρ' οὐ νομοθετήσομεν, τοὺς παῖδας μέχρις ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα τὸ παράπαν οἴνου μὴ γεύεσθαι, διδάσκοντες, ὡς οὐ χρὴ πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν εἴς τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, πρὶν ἐπὶ τοὺς πόνους ἐγχειρεῖν πορεύεσθαι, τὴν ἐμμανῆ εὐλαβουμένους ἕξιν τῶν νέων: Nonne igitur legem feremus, ne pueri ante annum XVIII. omnino vinum gustent? Docentes, quod non oporteat ignem igni addere & infundere tam in animum, quam in corpus, priusquam ad labores suscipiendos apti paresque sint. Prouidentes etiam, ne furiosam reddamus iuuenum naturam. *Aristoteles pariter*, nec pueris nec nutricibus vinum *censet* conducere.

132. Tumescent] *Ira autem tumor quidam est.*

133. Vt minuatur.] *Exhalando, & per laxatos poros spirando.*

134. Despumet.] *A vini nouo metaphora. quod spumat, dum feruet & bullit: despumat, cum desinit, & subsidit.*

135. Siccioribus.] *Caue seiungas. nam* siccioribus *vel maximum periculum ab ira: ideoque aptim mei*, siccioribusque, *cum copula repræsentant. Nam nectendum cum sequenti qualitate. siue vt ipse appellat, potestate: siccis simul & frigidis, (qui sunt melancholici) non esse periculum ab ira tam promptum.*

CAP. XXI. 136. Extollendum.] *Indoles.*

137. Deprimendum.] *Ira*

138. Si laudatur.] *Fabij votum est*: Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuet, qui victus fleat.

139. Caussæ suæ.] *Tanquam innocens sit.*

140. Prioribus fact.] *In gratiam ante factorum, gratia fiat.*

141. Promissis.] *De emendatione, vt solet.*

142. Gestire.] *Efferri, voce & gestu iubilare.*

143. Educatio mollis.] *Fabius*: Mollis illa educatio, quam Indulgentiam vocamus, neruos omnes & mentis & corporis frangit.

144. De pædag. satis.] *Quem cum pædagogus offendit castigando, aut fortasse verberando; parentes placarunt, & purgare se tantùm non Pædagogo & satisfacere debuit.*

145. Et timeat.] *Quo sensu? timeat verum audire? imo amet potius, & id discat. Distingue*: Audiat verum, & timeat interim, vereatur semper; maioribus assurgat; nihil p. it. *Membratim ita præcipit. puer vera, non blanda audiat interdum timeat, vereatur semper. Plus est* Timere, *quàm* Vereri: *& illud seruorum magis, hoc liberorum. Interdum tamen & illud vsurpandum. acrius aspertusque castigando.*

146. In conspectu.] *Mirus hic scriptor. si consideras, paucis lineis, & aliud agens, totam institutionem puerilem format, & prait: solidis mehercle vtilissimisque præceptis.*

CAP. XXII. 147. Pædagogosque.] *Distincti à Præceptoribus, antiquo illo more. Nam isti, nihil nisi assecla erant, & vt puerorum progressus, actiones, mores obseruarent aut formarent. At Præceptores docebant, & artes scientiasque infundebant.*

148. Applicatur.] *A fruticibus vel herbis sumptum, quæ ad stipites se acclinant, & assurgunt.*

149. Sors nascendi.] *Ad temperiem elementorum, de qua cap.* XVIII. *&* XIX.

150. Educatio.] *De qua iam dictum.*

151. Vitiis.] *Nec enim in nostra manu est, quales nascamur.*

152. Precepti.] *Quia serum. & iam adulti sumus.*

153. Sequentia.] *Ipsum verbum repetit. quo in partitione vsus, cap.* XVIII. Ea in educationem, & in sequentia tempora diuidentur.

154. Veritatem dies.] *Sophocles*:

> Ἅπανθ' ὁ μακρὸς κἀναρίθμητος χρόνος
> Φύει τ' ἄδηλα, καὶ φανέντα κρύπτεται:
> Hæc cuncta voluens ordo longi temporis,
> Occulta prodit, atque prodita occulit.

155. Inuiti.] *Cur hoc mutant? nonne in amore, & alia vehementi cupidine ita est? solicitudo adhæret, vna cum credulitate sequi tristiora adfert. vt*, Amicus tibi detraxit: Amica fidem fregit, *& hæc plura.*

CAP. XXIII. 156. Tyrannicida.] *Zenon Eleates. de quo Diogenes in eius vita, Valerius lib.* III. *Cicero Tuscul.* II.

157. Hippia.] *At Valerius* Phalarim, Agrigenti tyrannum, *appellat: Diogenes: ambigue*, Nearchum, *vel* Diomedontem.

158. Epistolam matris.] *Plerique omnes*, Parmenionis *epistolam, non matris produnt: Arrianus, Plutarchus, Valerius, Iustinus. Diodorus in hac re silet; at sub idem tempus accusatum à matre* Alexandrum Lyncestis *facit.*

159 Qui faceret.] *Credendo, an potius conualescendo? nam si fato ablatus fuisset, quis Deus Philippum purgasset?*

160. Laudanda magis.] *Certe. nam periculosa in magnis ira. Publius:*

> Fulmen est, vbi cum potestate habitat iracundia.

161. Scrinia.] *Plinius de ea re, lib.* VII. Illa fuit vera & incomparabilis inuicti animi sublimitas, captis apud Pharsalum Pompei Magni scriniis epistolarum, iterumque Thapsum Scipionis, ea optima concremasse fide, atque non legisse. *Adde Dionem Cassium, extremo libro* XLI.

CAP. XXIV. 162. Suspicio.] *Ius & inquisitio. ac Plutarchus scite monet*: minutam inquisitionem & sedulitatem, in vxorem, filium, seruum, iras gignere multas & cotidianas. Sicut subtiles literæ

visum turbant, si intendis: sic res exiles mentem.
163. Osculo meo.] *Pro more tunc communi, in salutando, osculo se excipiebant. Ille, inquit, frigide me osculatus,*
& vix libato, se auellit. ergo fastidit, aut odit.
164. Cito abr.] *Item quasi auersans, nec delectatus.*
CAP. XXV. 165. Agilis.] *Ad ministeria.*
166. Tepidior.] *Nam calidam bibebant. Docui abunde I. Elect. cap. IV. Ammianus libro XXVIII. de sui aui mori-*
bus: Ita autem pauci sunt inter eos seueri vindices delictorum, vt si aquam calidam tardius attulerit
seruus, trecentis adfligi verberibus iubeatur. *Adde Epictetum I. Differt. cap. XIII.*
167. Aqua potui.] *Additum in aliis*, potui erogata. *Sed profecto additum: & libri prisci spernunt. Aqua*
potus, vt Vestis indutus, Signum receptus.
168. Turbatus.] *Parum compositus, impresso vestigio fractus. Alij*, turpatus: *nec omnino male. Intelligit in-*
tem torum conuiuialem, qui sterni splendide & in pompam solet.
169. Contraxit.] *Strinxit, membra eius (vt in frigere solet) adduxit.*
170. Candida.] *Splendens, nitida. qui color infestus oculis.*
171. Mindyridem.] *Graci omnes*, Smindyridem. *Nominat Herodotus lib. VI. & venisse Sicyonem, ad nuptias*
Agarista, Clisthenis filia, ambiendas: atque addit, ad extrema deliciarum hunc venisse. *Athenaus libro VI.*
& XII. hoc itinere aucupes, piscatores, & coquos mille secum duxisse, ad domesticum luxum. *Idem illi*
iactare solitum, quasi felicitatis insignem notam, Se à viginti annis, solem nec orientem nec occidentem vi-
disse: *assidue scilicet in mensa, aut in lecto. Meminit & Ælianus libro IX. cap. XXIV. & lib. XII. Varia Hist.*
172. Rastrum alleu.] *Attollentem in sublime. Est enim Latinis* Rastrum, *quod* δίκελλα *Gracis, siue Bidens.*
Id terra, sublatum manibus, impetu impingitur: à radendo dictum.
173. Idem sæpius.] *At mei inserti*: Idem, bilem habere sæpius. *& germanum credam. Bile aut febricula*
se laborare, quia rosa foliis parum aequaliter substratis incubuisset.
174. Tussis.] *Similis locus epist. XLVII.* Virga murmur omne compescitur; & ne fortuita quidem ver-
beribus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus. magno malo vlla voce interpellatum silen-
tium luitur.
175. Musca.] *Nam huic rei puer aut pueri, qui flabello pauonino, muscas & culices fugarent, à cibis, à conuiuato-*
ribus. Muscarium, *ab vsu vocabant. etiam concubina huic rei. Martialis*:

> Et æstuanti tenue ventilat frigus
> Supina prasino concubina flabello.

Per viam vtebantur. Ammianus: Vbi si inter aurata flabella laciniis sericis insiderint muscæ, vel per fora-
men vmbraculi pensilis radiolus irruperit solis, quæruntur quod non sunt apud Cimmerios nati. *De*
hoc ritu apud Gregorium Nazianzenum pulchra: sed parce.
176. Versus cal.] *A Pinciano est. at libri mei aliique consensu*, obuersatus canis. *Neque id damnem. nam sca-*
uum putabant, canem obuersari aut irrumpere.
177. Clauis.] *Quæ casu suo strepitum faceret.*
178. Curiaue.] *Crebra ibi in altercationibus conuicia, & pæne præter grauitatem Senatoriam: quod vel Ciceronis*
orationes dicent.
179. Tracti subs.] *Nos autem translati, & transportati sine strepitu.*
180. Diluenti niu.] *Epistola LXXVIII. circa finem*: Quia non vino niuem diluit. *Ibi vide.*
CAP. XXVI. 181. Vt librum.] *D. Augustinus ipsum hoc notat*: Irascimur, *inquit*, non hominibus tan-
tum, sed calamo in scribendo, eumque collidimus atque frangimus; & aleatores tesseris, & pictores
penicillis, & cuicumque instrumento quilibet, ex quo difficultatem se pati arbitratur.
182 Mutis anim.] *Ita Vlpianus, de pauperie quadrupedum*: Pauperiem esse damnum, *definit*, sine iniuria
facientis datum. *nec enim dici posse animal iniuriam fecisse, quod sensu caret.*
183. Quia nulla.] *Sententia non peccat, verba à veris abeunt. nam libri mirifice variant. Mei*: quæ nullam
iniuriam que ita consilio profecta faciunt. Lego: quæ nullam iniuriam, quasi à consilio profectam,
faciunt. *Vide Aristotelem V. Ethic. cap. IX.*
CAP. XXVII. 184. Pro innocentia.] *Id est, loco innocentia est iis imprudentia. Nocent quidem, sed im-*
prudentes & parum sana mentis: hoc efficiat, quasi nec nocuerint.
185. Nec volunt ob.] *Stoicum est, & sapius in nostro occurrit. Vide Physiol. I. Differt. X.*
186. A sua.] *Qui nec inferre magis iniuriam possint, quam ipsi pati.*
187. Proprie dirig.] *Hoc explicat, De Benef. lib. VI. cap XX.* Isto, inquit, modo nec Soli nec Lunæ quid-
quam debes. Non enim propter te mouentur. *Responsio.* Sed cum in hoc moueantur, vt vniuersa con-
seruent, & pro me mouentur. Vniuersorum enim pars sum.
188. Non enim nos.] *Nos soli: alioqui & nos. Nam Stoicorum dogma*: Mundum deorum & hominum
caussa conditum esse. *Ita in Zenone Diogenes: etsi Lactantius* sententiam Stoicorum *asserit*, nostra caussa
mundum esse creatum: *De Ira Dei, cap. XIII. & lib. VII. Diuinar. Inst. cap. IV. Sed hoc moderandum est: si-*
cut & ista Seneca, satis abscise dicta. Nam alibi aduersari videtur, vt de Benef. IV. cap. XIII. Mundus in quid vices
suas absoluit? in quid sol diem extendit & contrahit? Omnia ista beneficia sunt. fiunt enim, no-
bis profutura. *Sed solutio est, quam tetigi: & Seneca item posita, De Benef. VI. cap. XXIII.* Itaque non pos-
sunt videri (*celestia*) sua tantum caussa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis & nos
sumus. *Et mox*: Quia etiamsi potiora illis sunt in quæ oriuntur, nos tamen in maiora iturijuuant.
Iterumque: Is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri non inter vltima habitam. *Adde Physiol. XI.*
Differt. VIII.
189. Scalpellum.] *Secanda aut resecanda carni à medico adhibitum.*
190. Abstinentia.] *Item à medico indicta.*

191. In consilium.] Sententiam de nobis dicturi. A foro & iudiciis. vbi in consilium iudices mitti dicuntur, cum caussa audita & cognita, potestate à Quæsitore facta, deliberant, & tabellis acceptis finiunt.

192. Pluris.] Manet in allusione. maiore pœna aut mulcta nosipsi taxabimus. Æstimari lis vel caussa dicitur, cum iudex damnum datum factis, siue singulis, definit & summa sua concipit.

193. Adiicimus malef.] Nam, vt Fabius: culpam admissam excusare, altera culpa est.

194. Ad legem.] Hactenus bonum, vt ne lex aut iudex te deprehendas. At tuus domesticus & internus iudex, quid? illi te proba, & serio es probus.

195. Officiorum.] Quæ tanti fecere Stoici, vt singularem iis locum & partem in diuisione Ethices dederint. Vide Diogenem in Zenone. Officium autem appellant Stoici (ait Cicero) quod ratione factum sit. Ipsa Græca definitio: τὸ καθῆκον φασὶν εἶναι, ὃ πραχθὲν εὔλογόν τε ἴσχει ἀπολογισμόν: Officium dicunt, quod productum factumque probabilem habet rationis expositionem. Ergo officium valde latius, quam Lex patet: & adstringit ad omnia, ad quæ Ratio.

196. Publicas tab.] Legum tabulas, in ære publice propositas & affixas.

CAP. XXVIII. 197. Arctissimam.] Ipsam legum regulam, quæ minime late patet. Sed verius forte, non arctissimam.

198. Præstare.] Tales exhibere.

199. Lege mort.] Quæ mortalibus omnibus dicta est.

200. Aliqua fug.] Meus, ad aliquid: alij, aliquo. Ego vellem aliqua defug.

201. Pronos.] Erasmus. per nos. fortasse, post nos: etsi illud pronos ferri potest, quasi inclinatos & volentes. sed parum pro sententia.

202. Non ipsam iniur.] Id est, finem & scopum non habere iniuriam nostram aut læsionem.

203. Dulcedine vrb.] Ne dictum ei periret: quod ægre in ore tenetur conceptum.

204. Adulatio.] Exemplum in Cælio oratore. lib. III. cap. VIII.

205. Officiis suis.] A bona mente & caussa profectis: quæ casus aliquis, aut praua mẽs, cui deferebãtur, corrupit.

206. Calumniator.] Qui alios circumuenit, & ex vita instituto defert.

207. A tergo.] Sed non videmus manticæ quod in tergo est, vt ait Catullus. Αἴσωπος ἔφη δύο πήρας ἕκαστον ἡμῶν φέρειν, τὴν μὲν ἔμπροσθεν, τὴν δὲ ὄπισθεν. καὶ εἰς μὲν τὴν ἔμπροσθεν ἀποτίθεσθαι τὰ τῶν ἄλλων ἁμαρτήματα, εἰς δὲ τὴν ὄπισθεν τὰ ἑαυτῶν: Æsopus dictitabat, duas peras quemque nostrum gestare, anticam vnam, & posticam alteram. & in anticam aliorum peccata immitti & reponi; in posticam, nostra ipsorum.

208. Tempestiua.] In vitiis habita, sicut & Intempestiua. Vide, si lubet, quæ fuse notaui ad lib. XIV. Ann. Taciti.

209. Nihil alienæ.] Victor de Augusto: Cum esset luxuriæ seruiens, erat tamen eiusdem vitij seuerissimus vltor. more hominum, qui in vlciscendis vitiis, quibus ipsi indulgent, acres sunt. Plinius lib. VIII. epist. Nostine hos, qui omnium libidinum serui, sic aliorum vitiis irascuntur, vt quasi inuideant?

210. Tyrannus.] Qui ipse in cottidianis cædibus.

211. Mora.] Ἐν αὐτῷ γὰρ πέψαι τὴν ὀργὴν, χρόνου δεῖ, ait Aristoteles: Ad ipsum vt ira concoquatur, tempore opus est. Nec aliud salubrius remedium.

CAP. XXIX. 212. Est suspicax.] Ea vox nihil ad sequentem affectum, quem exprimit. Puto fuisse, subprocax: petulantis & auido ingenio, ἀσελγὴς, προπετής. Et sunt sane tales, qui alienis dissidiis iurgiisque pascuntur. quos egregie notauit Socrates: cum Xantippe eius clamante & vrgente, quidam hortarentur vt resisteret, & impudentem inuaderet: Nempe, inquit, vt vos spectantes acclametis, Eia Xantippe, Eia Socrates.

213. Aduocationem.] Moram, vt sæpe.

214. Ad manum.] Magis in manus sumitur, & tractatur.

215. De præsentibus.] Suspectum mihi. nisi placet distinctione corrigere, Amicum condemnas, de præsentibus antequam audias. quod est: antequam ab iis qui præsentes fuere, rem inquiras. Siue etiam, de præsenti. id esset, ab ipso præsente priusquam exquiras.

216. Pæne non dic.] Simile illi, Quod nemine sciente fit, pæne non fit.

CAP. XXX. 217. Ius sit.] Inter tot beneficia, possit vel iniuriam vnam facere impune.

218. Rex esti.] Ita Medea apud nostrum, in cognomine Tragœdia: Si iudicas, cognosce: sin regnas, iube. ad Creontem.

219. Imitaris.] Impetum assumendo, rationem abiiciendo.

220. Sibi dedit.] Quia in ipsa culpa, pœna est: & animus sibi conscius se torquet. Epictetus: Οὐδεὶς δίχα ἀπωλείας καὶ ζημίας κακός ἐστι: Nemo sine damno & pœna malus est.

221. Domesticis.] Familiaribus nostris. quos putamus volentes esse debere, & abnoxios. Eadem ratio, cur odia fratrum aut propinquorum (Aristotelis obseruatum lib. VII. Politic. cap. VII.) sint acerbissima, καὶ οἱ τὸ πέρα στέρξαντες, οἱ δὲ καὶ πέρα μισοῦσι: Et qui valde aliquid amant, iidem idem valde oderunt.

CAP. XXXI. 222. Regis quisque.] Epist. XLVII. Regum nobis induimus animos. Adde epist. XLII.

223. Fabius.] Aliquis Scipionis tribuit, ad Numantiam.

224. Sinus.] Propertius: Velorum plenos subtrahis ipse sinus.

225. Iugo colla.] Satis crebrum Romæ, elephantos currum trahere, siue Deorum in pompa Circensi, siue & triumphalem. Leones item, in Plinio; aliæque feræ in Martiale, per ludos:

> Picto quod iuga delicata collo
> Pardus sustinet; improbæque tigres.
> Indulgent patientiam flagello;
> Mordent aurea quod lupata cerui;
> Quod frænis Lybici domantur vrsi,
> Et quantum Calydon tulisse fertur.

Paret purpureis aper capistris;
Turpes esseda quod trahunt bisontes:
Quis spectacula non putet deorum?

226. Taurorum pueris.] *Item exhibita hæc in ludis. Martialis*:

Aspice, quàm placidis insultet turba iuuencis,
Et sua quàm facilis pondera taurus amet.
Cornibus hic pendet summis; vagus ille per armos
Currit, & in toto ventilat arma boue.
At feritas immota riget. non esset arena
Tutior, & possent fallere plana magis.
Nec trepidant gressus. sed de discrimine palmæ
Securus puer est, sollicitumque pecus.

227. Pocula sinusque.] *Haud abnuam in mensa etiam repsisse. Quidam tamen libri* ocula: *ex quo aliqui* oscula. *Porro dracones istos feminæ in deliciis habebant, apud eumdem Martialem*: Sic gelidum collo nectit Gratilla draconem: *& hodie fit in Italia.*

228. Cum animalib.] *Ita & Epictetus increpat istos iracundos.* Εἰ δ' ἀντὶ ἀνθρώπου, ἡμέρου ζώου, καὶ κοινωνικοῦ, θηρίον γέγονας βλαβερὸν, ἐπίβουλον, δηκτικὸν, οὐδὲν ἀπολώλεκας; Si vero pro homine, quiest placidum animal & sociale, transieris in feram noxiam, insidiosam, mordacem, nihilne amisisti? *Nempe teipsum.*

229. Maiore vrbe.] *Ipso mundo, magna illa patria.*

230. Ad cœtum.] *Sociale animal.*

231. Natrices.] *In Glossario*, Natrix, boa *est*: *serpentis genus Plinio notum.*

CAP. XXXII. 232. Voluptatem.] *Hoc ante alios Homerus dixit Iliad.* Σ. *in Achillis persona*:

Ὡς ἔρις ἔκ τε θεῶν ἔκ τ' ἀνθρώπων ἀπόλοιτο.
Καὶ χόλος, ὅς τ' ἐφέηκε πολύφρονά περ χαλεπῆναι.
Ὅς τε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο
Ἀνδρῶν ἐν στήθεσσιν ἀέξεται, ἠΰτε καπνός:
Ah pereat diuûm atque hominum Contentio, & Ira,
Quæ sapientem etiam interdum sæuire coëgit.
Dulcior hæc melle atque fauo liquidum stillante,
Pectoribus sese insinuans, crescit quasi fumus.

Plato in Philebo, mixtionem voluptatis & doloris in ira esse vult, *testimonio isto Homeri vsus: & scite comparat* cum iis, qui tragœdias spectant quos videas vno tempore gaudentes & flentes. *Aristoteles autem, et ipse vsus Homericis versibus, caussam iucunditatis in ira dicit*, ex spe futuræ vltionis. Quam si tollis, nec Ira quidem est: sicut nemo potentibus irascitur, quos nec speret vlcisci. *Vide Rhetor.* I. *cap.* XI. *Sed pulchre etiam Homerus de* Fumo: *& quid similius? Aristoteles & hoc alibi vsurpauit*: Ὥσπερ ὁ καπνὸς ἐπιδάκνων τὰς ὄψεις, οὐκ ἐᾷ βλέπειν τὸ κείμενον ἐν τοῖς ποσίν. οὕτως ὁ θυμὸς ἐπαιρόμενος, τῷ λογισμῷ ἐπισκοτεῖ: Sicut fumus, oculos mordicans, non sinit vel id quod ante pedes est videre: sic ira exsurgens obtenebrat rationem.

233. Dolorem reddere.] *Vlcisci. consentit in caussa, cum Aristotele. Adeo autem hoc dulce, vt etiam in morte delectet: sicut ille apud Pacuuium effert,*

Dij me etsi perdunt, tamen esse adiutum expetunt,
Quod priusquam intereo, spatium vlciscendi danunt.

234. Iniurias iniur.] *Epictetus*: τί οὖν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἑαυτὸν ἔβλαψε, πρὸς ἐμὲ τι ἄδικον ποιήσας, ἐγὼ ἐμαυτὸν μὴ βλάψω, πρὸς ἐκεῖνον ἄδικόν τι ποιήσας; Quid ergo? num quia ille sibi nocuit, dum iniuria me afficit, ego non dabo operam ne noceam, illum vicissim afficiendo? *Plato in Critone*: Οὐδαμῶς ἄρα δεῖ ἀδικεῖν, οὐδὲ ἀδικούμενον ἄρα ἀνταδικεῖν (ὡς οἱ πολλοὶ οἴονται) ἐπειδή γε οὐδαμῶς δεῖ ἀδικεῖν. οὔτε κακῶς ποιεῖν οὐδένα ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὁτιοῦν πάσχῃ ὑπ' αὐτῶν: Nullo modo igitur iniuriam oportet facere, sed nec læsum iterum lædere (vt plerique existimant:) quoniam numquam iniuria facienda, nec quisquam mortalium damno mulctandus, etsi vel ab ipso mulctaris.

235. Inhumanum] *Et ad barbaros relegandum, cum Quinctiliano, Declamat.* XIII. Barbarorum mos est populorum, quos procul omnis iuris humani societate, proxima belluis natura efferauit. Nos ideo magistratus legesque à maioribus accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit: & assiduę scelerum caussæ se refellant, si vltio crimen imitabitur.

236. Vltio & a.] *Liber meus, & plures.* Vltio & Talio, non multum differt. *Ego putem*: Vltio, & alioqui non multum differt. *Differt, ab Iniuria. nam hæc præcedit.*

237. In balneo.] *Libri omnes vocem addunt*, in balneo ignorans. *Atqui sequitur mox*, imprudens. *mutauerim igitur*, in ore: *& ita fuit. Non percussit solum Catonem, sed in ore & facie.*

238. Satisfacienti.] *Deprecanti, pœnitenti.*

239. Vindicare.] *Ita consensu libri scripti & editi*: *Muretus tamen*, ignoscere. *bellè & ingeniose, sed quo tam bellè?*

240. Sibi demis.] *Quasi ferrum, impressere.*

CAP. XXXIII. 241. Quos læs.] *Tacitus in Agricola*: Proprium humani ingenij est, odisse quē læseris.

242. Notissima vox.] *Cuius, aut vbi, ignoro.*

243. Munditiis.] *Caius enim* pulcros omnes & comatos oderat. *Sueton. cap.* XXXV. *Porro in Hispania* Pastores *isti fuisse videntur. Lapis ibi*: DOMITIO PASTORI. VETERANO LEG. SEPT. GEM.

244. Ad cænam.] *Suetonius de hoc intellexit, cap.* XXVII. Parentes supplicio filiorum interesse cogebat. quorum vni valetudinem excusanti, lecticam misit: alium è spectaculo pœnæ epulis statim adhibuit,

atque omni comitate ad hilaritatem & iocos prouocauit. *Ut appareat spectatorem etiam supplicij fuisse: quod tamen Seneca non dixit.*

245. Heminam.] *Vncias nouem vini, siue dimidium Sextarium.*

246. Vngentum.] *Receptum in conuiuiis lautioribus, vngi & floribus coronari.*

247. Obseruare.] *Per custodem, quem posuerat. Non ergo ipse videre poterat? nescio; grande triclinium erat, & iacebat conuiua* centesimus, *vt mox addit. Procul ergo à Caio, & inter imos.*

248. Non extulerat.] *Nec enim iusta ei fecerat, nec sollenni ritu cadauer elatum.*

249. Habebat alt.] *Vt hunc saltem seruaret: ne & illum Caius iratus tolleret. Pulchre & aptè Panegyricus scriptor ad Theodosium, hos affectus exprimit sub tyrannis*: Cum interim miseri, vetabamur agere miseros, imo omnes cogebamur mentiri beatos: & cum domi atque secreto, solis coniugibus ac liberis credidissemus furtiuum dolorem, procedebamus in publicum non nostræ fortunæ vultu. Audires enim dicere delatorem, quid ita ille tristis incedit? an quia pauper est ex diuite? non enim se viuere gratulatur? Quid ita publicum atratus incestat? luget credo fratrem? sed habet filium. Ita flere non licebat amissa, metu reliquorum.

250. Priamus.] *Apud Homerum, Iliad.* Ω.

251. Regis genua.] *Achillis. Homerus*:

> Χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κύσε χεῖρας,
> Δεινὰς, ἀνδροφόνους.

Quæ vertit hic ex professo noster.

252. Pastorem.] *Audax & hæc mutatio Mureti. nam libri omnes*, Contempsisset Romanum patrem: *ex quo Pincianus*, Contempsissem R.p. *quod etsi melius illo extraneo: tamen mihi verius*, Contempsisset & Romanus pater. *Ille, inquit, Græcus non bibit pocula magna, non vnxit: quæ nec gente & animo Romanus noster fecisset, nisi non suæ vitæ, sed alterius filij, timuisset.*

253. Pietas.] *In filium superstitem.*

254. Ossa filij.] *De more. cadauere combusto, eligebant ossa, & reposita in vrnam sepeliebant.*

255. Adolescens.] *Ipse iuuenis Princeps, Caius.*

256. Leniretur.] *Meus addit*, leniretur admouere lacessebat. *Alij* leniretur admouens: *Scribe & distingue*: vt cura leniretur, admonens, lacessebat. *Caius identidem propinando admonebat*, leniendæ curæ *hoc esse. Aut ipsis verbis*, Leni curam.

CAP. XXXIV. 257. Anceps est.] *Vinci potes.*

258. Furiosum.] *Vinci debes.*

259. Sordidum.] *Vincere inglorium.*

260. Pusilli.] *Iuuenalis*: — quippe minuti Semper, & infirmi est animi, exiguique voluptas. Vltio.

261. * Ne irascamur.] *Mihi abrupta hæc videntur, nec prioribus nexa.*

262. Liberos proscr.] *Ne ad honores venirent. Hoc appellat* à rep. submouere, *quia ad eam gerendam non admittuntur.*

263. Cogitemus.] *Ad intermissa redit. emblemate illo de* liberis hostium, *nescio qua occasione, inserto.*

264. Pertinaciss. hostes.] *Latinos, Samnites.*

265. Imperium, nisi.] *Tacitus* XI. *Annal. oratione Claudij*: Tunc solida domi quies, & aduersus externa floruimus, cum specie deductarum per orbem terræ legionum, additis prouincialium validissimis, fesso imperio subuentum est. *Plura mihi cum rei.*

266. Nisi par.] *Libri scripti*, nisi pariter, *& deinde*, pugnant. *Fortasse*, nisi paria.

CAP. XXXV. 267. His graues.] *In meo hæc ita*: animi impetus? hi graues, funerosi, & irreuocabiles. *Legerem*: animi impetus, si graues, furiosi & irreuocabiles?

268. Ad gradum.] *Ad leniorem & lentiorem passum.*

269. Facies turb.] *Iterum Iræ descriptio, qualis lib. I. cap. I.*

270. Inferna monstra.] *Furias, Eumenidas.*

271. Quales ad.] *Meus voce auctior*: quales motus ad bella. *Puto*, quales ad motus, ad bella.

272. Furiæ.] *Vox meo abest*: *& ante*, deterrimi. *Itaque esset* deterrimi, *vel* teterrimi inferum: *id est, pessimi infernalium Geniorum. Nam de Furiis satis iam tactum, & triplex est comparatio.*

CAP. XXXVI. 273. Speculum.] *Plutarchus*: Ἐμοὶ δὲ εἴ τις ἐμμελὴς καὶ κομψὸς ἀκόλουθος ἦν, οὐκ ἂν ἠχθόμην αὐτῷ προσφέροντος ἐπὶ ταῖς ὀργαῖς ἔσοπτρον, ὥσπερ ἐνίοις προσφέρουσι λουσαμένοις οὐδὲν χρησίμως. τὸ δὲ αὑτὸν ἰδεῖν παρὰ φύσιν ἔχοντα καὶ συντεταραγμένον, οὐ μικρόν ἐστιν εἰς διαβολὴν τοῦ πάθους: Mihi vero si quis scitus & elegans sit comes vel assecla, non ægrè feram, si in ira proferret mihi speculum, sicut quibusdam iam lotis comptisque solet sine vllo bono fructu. At seipsum ita videre, præter naturam constitutum, & vndique turbatum, non parum conferat ad affectus huius damnationem.

274. Credo.] *Libri*, credis. *tamen hoc Pinciani coniectaneum probum videtur.*

275. Iam mutauerat.] *Habebat enim animum se compescendi. rationem audiebat, medicinam quærebat.*

276. Humor.] *Biliosus. & icterum genuit.*

277. Aiacem.] *Victum, armorum iudicio, ab Vlysse.*

278. Carissimis.] *Quidam libri* luminis; *alius*, & litteris: *ex quo non inscite*, vitandique & liberis: *sine ex priore illa*, alumnis.

279. Incumbere.] *Seipsos interficere, vt ille Aiax.*

280. Insignia.] *Magistratuum, aut dignitatum. Prætextam, latum clauum, & talia.*

MVRETVS.

Cap. I. BEnigniorem.] *Faciliorem ad tractandum, & in qua liberius excurrere posset oratio. Mela libro primo.* Quem persequi longa est magis quam benigna materia.

Species oblatæ iniuriæ.] *Hoc est, quod Aristoteles dicit, iram existere* ἐπὶ φαινομένῃ ἀδικίᾳ.

II. Quid sit ira.] *Sed nonne priore libro, profligata iam hæc quæstio est? Neque hoc iam quæritur, quid sit ira, quàm quas animo semel occupato vires habeat. Fortassis igitur legendum*, Quid possit ira.

Ipsi puero.] *Ptolemæo, cuius iussu Pompeius interfectus est.*

Manum ad arma misisse.] *Cum Diogenes diceret, meliorem sibi eum musicum visum iri, si eos cantus reperisset, quibus Alexander incitatus & furens cohiberi ac reprimi posset. Facile est enim eo quemque impellere, quo suapte sponte propensus est.*

VII. Iudicia patris.] *Agit de inofficioso.*

Septa.] *In campo Martio: quæ alio nomine ouilia vocabantur.*

IX. Infitiationes.] *Ut eorum qui mutuum aut depositum abnegant. Martialis:*

> In ius ó fallax atque infitiator eamus.

XII. Formido.] *Huius meminit & libro primo de clementia. Virgilius:*

> Puniceaque agitant pauidos formidine pennæ. *Hanc Gratius ita describit:*
> Sunt quibus immundo decerptæ vulture plumæ
> Instrumentum operis fuit, & non parua facultas.
> Tantum inter niuei iungantur vellera Cygni.
> Et satis armorum est. hæc clara luce coruscant.
> Terribiles species. ab vulture dirus auaro
> Turbat odor siluas, meliusque alterna valet res. *Nemesianus:*
> Linea quinetiam, magnos circundare saltus
> Quæ possit, volucresque metu concludere prædas,
> Digerat innexas non vna ex alite pinnas.
> Namque vrsos, magnosque sues, ceruosque fugaces
> Terrificant, linique vetant transcendere septum. *Seneca tragicus:*
> Picta rubenti linea pinna
> Vano claudat terrore feras.

XIII. Nec vt quibusdam visum.] *Aduersus nobilem & omnium sermone celebratam Hesiodi sententiam, qui virtutem in arduo, nequitiam in procliui esse dicit.*

Inite modo.] *Verbum vsitatum etiam in formulis.* Vtrisque superstitibus præsentibus hanc viam dico. Inite viam. *Quidam tamen qui recta corrigebat, deprauata magis etiam distorquebat, mutare hoc apud Ciceronem voluit.*

XVII. Nec prædam.] *Male antea,* nec prædonem.

XIX. Refert quantum quisque.] *Vide Galeni libellum,* ὅτι ταὶ τῆς ψυχῆς ἤθη ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἕπεται.

XX. Quod pueris Plato negandum putat.] *Plato libro secundo de legibus:* πρῶτον μὲν τοὺς παῖδας μέχρις ἐτῶν ὀκτὼ καὶ δέκα τὸ παράπαν οἴνου μὴ γεύεσθαι. διδάσκοντες ὡς οὐ χρὴ πῦρ ὀχετεύειν εἰς τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν πρὶν ἐπὶ τοὺς πόνους ἐγχειρεῖν πορεύεσθαι, τὴν ἐμμανῆ εὐλαβουμένους ἕξιν τῶν νέων.

XXI. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur:] *Expressit vocem vsitatam olim nutricibus ad pueros flentes: Desine flere, & accipies.* Μὴ κλαῖε καὶ λήψῃ. *Plutarchus.* περὶ ἀοργησίας.

XXIII. Ille tyrannicida.] *Zenonem Eleaten dicit. de quo vide Valerium libri tertij capite tertio: & Laertium in vita ipsius.*

Ab Hippia.] *Ita plane liber Siculus, sed hunc tyrannum alij Phalarim, Nearchum, alij Diomedontem vocant.*

XXV. Vbi animum simul & corpus.] *Hac de re Plutarchus:* οὐδὲ γὰρ ἀρχὰς ἔχει μεγάλας ἀεὶ καὶ ἰσχυράς, ἀλλὰ καὶ σκῶμμα, καὶ παιδιά, καὶ τὸ γελάσαι τινά, καὶ διανεῦσαι, καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολλοὺς εἰς ὀργὴν καθίστησι.

PINCIANVS.

Cap. I. ET vt alia minime speciosa visu.] *Sic prior editio. Corrigendum puto*, & vitalia minime speciosa visu.

Perfecto iam corpore effunditur.] Affunditur, *non* effunditur, *legunt pleraque exemplaria.*

Nisi animus qui tangebatur, assensus est.] *Quidam codices*, nisi animus eis, qui tangebatur, accensus est. *Alij*: nisi animus eius quibus tangebatur, *&c.*

II. Quorsus, inquit, hoc non pertinet?] *Corrige*, Quorsus, inquis, hæc quæstio pertinet, *ex vetere lectione.*

Ad quosdam ictus aspernatio.] Tactus, *non* ictus, *eadem habet.*

Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio instigat.] *Quidam codices*, Cantus nos nonnunquamque citata modulatio instigat.

Animorum moueri volentium.] *Scribendum reor*, nolentium.

Alexandrum aiunt Zenophanto canente.] Xenophanto *lege, siue* Xenophante, *ex vetere lectione, non* Zenophanto.

III. Voluntatis iudicio pergentis.] *Scribe*, voluntate & iudicio pergentis, *ex eadem.*

V. Incedens intra cadauera.] *Exemplar diuorum Facundi & Primitiui*, incedens supra cadauera. *Alij codices*, incedens inter cadauera.

Quid hæc rex fecisset?] *Corrige*, Quid hic rex fecisset? *ex duobus codicibus, Pinciano & Facundi ac Primit.*

VI. Irasci non ex dignitate eius.] *Scribendum*, Irasci non est ex dignitate eius, *ex vetere lectione.*
Et in homine omnis ira.] *Corrige*, & in hanc omnis ira, *ex eadem.*
Si profecto cuique irascendum est.] *Castiga*, si pro facto cuiusque irascendum est, *ex eadem.*
Desinet Socrates.] *Eadem.* Desinet ille Socrates.
VII. Quanto turpiores aduocatos habent?] *Quidam codices*, quanto turpiores aduocatos consciscunt.
Alius iudicia patris accusat, quem mereri satis fuit. Alius cum matre consistit.] *Hac verba in nonnullis exemplaribus desiderantur. Alioquis sic, ni fallor, legenda fuere*: Alius iudicio patrem accusat, quem demereri satius fuit, *&c. Nam & exemplar Facundi & Primitiui*, satius, *non* satis, *legit.*
VIII. Nunquam irasci desinet, semel si sapiens cœperit.] *Scribe inuerso verborum ordine.* Nunquam irasci desinet sapiens, si semel cœperit, *ex vetere lectione.*
Plus committitur quam quod possit coërtione sanari.] *Verbum* quod *superfluit, ex eadem.*
Certatur ingenti quidem nequitiæ certamine:] *Scribendum reor* quodam, *non* quidem.
Ad fas nefasque miscendum coorti sunt.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, ad fas nefasque miscendum coiere.
Et parentum liberorumque sacramenta diuersa,] *Idem exemplar singularitatis numero*, sacramentum diuersum.
Et ne hoc quidem libidini exceptum.] *Exemplar idem minus corrupte*, & ne eos quidem libidini exceptum. *Exemplaria duo, Pincianum & diua Maria*, & ne os quidem libidini exemptum, *rectissime.*
Quicquid non resistebat adductum.] *Legendum puto* abductum, *non* adductum.
IX. Quid si illis irasci velis vel qui ægrotant.] *Particula* vel *non habetur in vetere lectione.*
Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc est.] *Scribe*, & hoc est, *ex eadem.*
Vniuersis ignoscendum & indulgendum est:] *Duo illa verba*, & indulgendum, *superuacanea sunt, ex ead.*
X. Intelligit quam est iniquum & periculosum.] *Eadem*, intelligit quam & iniquum sit & periculosum.
Vbi isti hiccine locus est?] *Castigandum reor*, Vbi isthic iræ locus est?
Lento adiutorio opus est.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Non lento adiutorio opus est.
XI. Nec hoc sapienti dici velim, quod fere quoque telum timeri.] *Vetus omnis lectio*, Nec hoc sapientiam dici velim, quod fere sapientis quoque telum est timeri. *Sed in hac parte magis ab impressa lectione isto modo emaculetur. Existimo enim legendum*: Nec hoc sapientis dici velim, quod feræ quoque telum est, timeri. *Nam verbum* est, *omnis antiqua lectio agnoscit.*
Aut contra, omnia despecta, & fœda, & turpia, ipso quo timentur, sunt?] *Exemplar Pincianum*: At contra omnia despecta, fœdaque, turpia, *&c. Exemplar Facundi & Primitiui*, At contra omnia despecta, fœdaque, & turpia timentur. *reliqua desiderantur.*
Ira per se deformis est.] *Idem exemplar*, Sic ira per se deformis est. *& paulo post* dictus *legendū, non* ductus?
Pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora.] *Exemplar diui Francisci*, Pauida sunt ad leuissimos pectora sonos. *Exemplar Facundi & Primitiui*, Pauida sunt ad leuissimos tactus pectora. *Quid si legas* ictus *potius quam* tactus?
XII. Quia formidandum est. Quoniam quidem etiam contemptissima timentur:] *Corrige*, quia formidini est. Quando quidem, *&c. ex vetere lectione.*
Et ossa mortifera, & morsus.] *Castigandum puto*, & ossa mortifera morsu.
Linea pennis distincta contineat.] *Exemplar Facundi & Primitiui* conterreat, *non* contineat.
Curriculi motusque rotarum versata facies leonem redegit in caueam.] *Castiga*, curriculi motus, rotarumque versata facies leonem redigit in caueam, *ex vetere lectione.*
Vigiliam indefatigabilē extendit.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, vigilia se indefatigabilem ostendit.
Didicerūt tenuissimis & aduersis funibus currere.] *Exemplar Pincianū*, didicerūt alij tenuissimis, *&c.*
XIII. Aut nulla causa pertinacis studij, aut indigna merces fuit.] *Vetus lectio*, aut nulla tam pertinacis studij, aut non digna merces fuit.
Non est quod in patrocinium nobis quæramus etiam excusatam licentiam.] *In codice Pinciano desideratur verbum* etiam. *Exemplar Facundi & Primitiui*, Non est quod patrocinium nobis quæramus & excusatam licentiam.
Non vanæ nobis auctor rei venit.] *Vetus lectio*, Non vanæ vobis auctor rei venio.
Rectiusque scelera tollentur:] Potiusque scelera tollentur, *codex Facundi & Primitiui. Quid si legas* ocyus, *non* potius?
XIIII. Cuius causa domū sollicitus obseruet.] *Verbum* causa *in nullo scripto exemplari inuenies. Et puto legendum* modum, *non* domum.
Et qua noceat, tantum aspicit:] *Exemplar diui Francisci*, & qua noceat tantum, non qua caueat aspicit.
XVI. In exemplum hominis adduxit.] Adducit *vetus lectio, non* adduxit.
Quid autem cur hominem.] *Eadem*, Quid autem est cur hominem.
Cum habeas mundum denique deumque.] *Verbum* denique *non habetur in eadem.*
Simplicissimi, inquit, omnium habentur.] *Eadem*, Simplicissimi, inquit, hominum habentur, *& si exemplar Facundi & Primitiui aliter legat.* Simplicissimi, inquit, omnium sunt.
Stultis, luxuriosis, nepotibusque.] *Duo postrema verba* nepotibusque, *desiderantur in eadem.*
XVII. Imo imitatus iratum.] *Omnes fere scripti codices habent*, imo irritatur.
Nec latronem oportet esse, nec prædonem.] *Legendum forte* prædem, *non* prædonem. *vt sicut in verbis sequentibus*, nec misericordem, nec crudelem, *ita & in his duo opponantur contraria.*
XVIII. Scilicet ne incidamus in iram.] *Verbum* scilicet *nulla vetus lectio agnoscit.*
XIX. Iracundos feruida animi natura faciet.] *Exemplar Pincianum* feruidi *præfert, non* feruida. *Ut putem scribendū cōtra omnia exemplaria*, Iracundos feruidi mixtura faciet. *Quam lectionē approbāt hæc quæ subiecta verba.*

Frigida mixtura frigidos facit.] *Corrige*, Frigidi mixtura timidos facit: *ex correctioribus exemplaribus, Pinciano, Facundi & Primitini, meo domestico Gallicana littera scripto.*

Frigus insequetur.] Frigus insequitur, *scribe ex eisdem.*

XX. Quidam saucij.] *Exemplaria Pincianum & Franciscanum*, quidam saucij sunt. *Exemplar Facundi & Primitini* quidam saturi.

Plurimumque potest consuetudo: quæ si grauis est, aliud vitium alit.] *Exemplar Facundi & Primitini*, Plurimum potest consuetudo: quæ si grauis est, aliud initium est.

Vt minuatur, & non vt consumatur calor,] *Coniunctio* & *non habetur in vlla vetere lectione.*

Lusus quoque proderunt.] Ludi, *non* Lusus, *eadem agnoscit.*

XXI. Facile autem etiam attendentem similia decipiunt.] *Verbum* etiam *superfluum est, ex exemplari Facundi & Primitini.*

Vt modo frenis vtatur.] *Scribe*, vt modo frenis vtamur, *ex vetere lectione.*

Nunquam illi necesse sit rogare simpliciter, nec prosit rogasse:] *Eadem*, Nunquam illi necesse sit rogare simpliciter, nec prosit rogare.

Quin citius patrem quam Platonem imitatus sit.] *Exemplar Facundi & Primitini*, quin citius Platonem quam patrem imitatus sit. *Alij codices*, quin citius patrem quam Platonem comitatus sit.

XXII. In nobis quidem sors nascendi.] *In eadem*, In nobis siquidem sors nascendi.

XXIII. Et ab ipso tortus.] *Vetus lectio*, & ab Hippia tortus. *Nota est historia.*

Qui cum legisset epistolam matris.] *Dissentiunt à Seneca quinque præstantissimi scriptores: Curtius libro 4. Valerius Max. 3. Trogus 11. Arrianus 2. Plutarchus in Alexandro. omnes produnt hanc epistolam à Parmenione missam, non ab Alexandri matre.*

Non veritus bibit.] *Scribe*, non deterritus bibit, *ex vetere lectione. siue, vt quidam præferunt codices*, non territus bibit.

Hoc ergo magis in Alexandro laudo.] *Exemplar Facundi & Primitini*, hoc ego magis in Alexandro laudo. *Exemplar Pincianum, & item meum castigatius*, Hoc eo magis, *&c.*

Quo maior autem moderatio in regibus.] *Scribendum puto* rarior, *non* maior. *Nam si* maior *legas, inepta erit sententia. non enim in regibus tantum, sed & in plebijs hominibus maior moderatio magis laudanda est.*

Aut in diuersis, aut in neutris fuisse partibus.] Aduersis *legendum puto contra omnia exemplaria, non* diuersis.

XXV. Gratissimum putant genus veniæ.] *Lege* putauit, *non* putant *ex vetere lectione.*

Aut tepidior aqua potui erogata.] *Quædam exemplaria*, aut tepidior aqua poturo. *Alia*, aut tepidiore aqua potus ero. *Alia*, aut tepidior aqua potaturo.

Vt ægræ & infelicis valetudinis est.] *Scribe*, ægræ & infelicis valetudinis est, *ex vetere lectione.*

Miridem aiunt fuisse.] Mindyridem, *non* Miridem, *eadem.*

Vetuit illud opus in conspectu suo facere.] *Exemplar Pincianum* illum *legit, non* illud.

XXVI. Aut obuersatus canis.] *Exemplar Facundi & Primitini*, aut obuersatus calix.

Sine cousensu sunt:] Sine sensu sunt, *vetus lectio.*

Sic & mutis animalibus, quia nulla iniuria nisi à concilio profecta faciunt.] *Exemplaria duo, Franciscanum & Facundi & Primitini, hunc locum sic legunt*: sic & multis animalibus, quæ nullam iniuriam nobis faciunt, quia velle non possunt. Non est enim iniuria, nisi à concilio profecta.

XXVIII. Alios per nos facere.] *Vetus lectio*, Alios pronos facere.

Et eos qui volentes scientesque faciunt.] *Scribe*, Etiam eos qui volentes, *&c. ex eadem.*

Ad singula quibus offenditur dixerit. Is qui nullius non vxorem.] *Castiga*, Ad singula quibus offenditur dixerit, Hæc & ipse commisi. Sed vbi tam æquum iudicem inuenies? Is qui nullius non vxorem *ex exemplari Facundi & Primitini.*

Pudicitiam seruorum suorum attentari non vult.] Seruulorum, *non* seruorum, *vetus lectio.*

Tempestiua filij conuiuia.] Vitia, *non* conuiuia, *eadem.*

Hæc ab illo pœnæ initio non vt ignoscat.] *Corrige*, Hoc ab illa pete initium, non vt ignoscat: *ex eadem.*

XXIX. His quæ narrata sunt.] *Omnis scripta lectio*, De his quæ narrata sunt.

Vt videatur diluisse factam.] Doluisse, *non* diluisse, *eadem.*

Quo sæpius ad manum venerit.] Quo sæpius ad manum venit, *eadem.*

Iam verum iamque.] *Eadem*, Iam enim iam.

Alioquin nunquam tibi dicam.] *Scribe ex eadem*, Alioquin nihil vnquam tibi dicam.

XXX. Vt illi donanda iniuria eius sit:] *Omnis antiqua lectio*, vt illi etiam iniuria eius sit: *Corrigendum reor*: vt illius iam iniuria ius sit.

Mulier est, errat.] *Emendandum arbitror*: Mulier est, errat. *vt sit sensus: Muliebrem errorem ignoscendum esse. Erat enim mulier, hoc est, sexus in errores proni.*

Quædam quæ non superauerint.] *Scribe*, quædam, quia non sperauerint, *& mox statim*, putamus *non* putauimus, *ex vetere lectione.*

XXXI. In se nolit alteri.] *Verbum* alteri *superuacuum est, ex eadem.*

Aut ignorantia nos itaque.] *Scribe*, Aut ignorantia nos itaque rerum, *ex eadem.*

Insidiosos amicos.] Insidiosos animos, *exemplar Facundi & Primitini.* Infidos amicos, *codex diuæ Mariæ.*

Adulantibusque. Non ergo feras pudebit cum animalibus permutasse mentes.] *Magna pars codicum aliter hunc locum legit*, adulantesque domino feras. Pudebit cum animalibus permutasse mores.

Ergo & homines.] *Scribendum reor*, ergo & homo vnus.

XXXII. Et si qua morsu aut ictu noceant, effugerimus.] *Castiga*, & si qua morsu aut ictu nocent, affligeremus, *ex codice Facundi & Primitini.*

Inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum vltio & talio, non multum differt nisi ordine.] *Idem exemplar duorum tantum verborum locum commutat, hoc pacto:* Inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum, vltio & talio, multum non differt nisi ordine. *Corrigendum reor:* Inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum, vltio: & à contumelia non differt, nisi ordine.

Si tanquam ad remedium sine ira veniamus.] *Scribe, si* tanquam ad remedium venimus, sine ira veniamus: *ex vetere lectione.*

Quos læserunt, & oderunt.] *Exemplar Facundi & Primitiui addit particulam* quod, *vt sit* quod quos læserunt, & oderunt. XXIII.

Et gratias agendo de ipsis.] *Postrema duo verba* de ipsis. *non habentur in vllo scripto exemplari.*

Immunditiis eius & incultioribus capillis offensus.] *Vetus lectio è contrario*, immunditiis eius & cultioribus capillis offensus.

Contempsisset Romanum patrem.] *Legendum puto*, contempsissem Romanum patrem.

Ad quas si manum admoueris, ora conuertunt.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, quas si manu amoueris, ora conuertunt. *& paulo ante dictio* vt *superfluit, ex exemplari Franciscano, in quo legitur:* Mures & formicæ &c. *Sed considerandum, an ordine verborum erratum sit. Forte enim Seneca sic scriptum reliquit:* Imbecilla se lædi putant, si tangantur, vt mures & formicæ: quas si manu amoueris, ora conuertunt. *Aut sic:* ad quas si manum admoueris, ora conuertunt. *Posset etiam aliter legi:* Mures formicæque, si manu amoueris, ora conuertunt. Imbecilla se lędi putant, si tanguntur. *Nam & in exemplari Facundi & Primitiui præpositio* ad *non habetur. Sic enim præfert:* Mures, formicæ: quas si manu amoueris, ora conuertunt. XXXIV.

An expediat omnes nobis inexorabiles esse.] *Idem exemplar*, an expediat nobis omnes inexorabiles esse. *Scribendum forte* homines, *non* omnes. *In exemplari tamen Pinciano non habetur omnino ea dictio.*

Quam sæpe hic pedibus eius aduolutus est quem à suis repulit?] *Vetus lectio*, Quã sępe eius pedibus aduolutus est, quem à suis repulit.

Quos populus R. feliciores habet socios fidelioresque.] *Lege*, quos populus R. fideliores habet socios, *reliqua superfluunt. ex eadem.*

Nisi pariter non pugnat, sed si vtrinque certabit, ira concurritur.] *Eadem*, Nisi pariter non pugnant, Si vtrimque certabitur, ira concurritur.] *Vide an hæc lectio magis arrideat*, Nisi par non pugnat, *&c.*

Nunquam velit quisquam.] *Corrige.* Nunquid velit quisquam, *ex eadem.*

Vt vix retrahatur.] *Eadem*, vix retrahitur.

Nihil tam æque profuit.] *Scribe*, Nil tamen æque profuit, *ex eadem.* XXXV.

Etiamsi amictus illius compositus sit ad legem, retrahet vestem.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, & siue amictus illius compositus sit ad legem, trahet vestem.

Et tumescunt venæ.] *Vetus lectio*, Tumescunt venæ.

Deterrimæ inferum exeunt furiæ:] *Scribe* teterrimæ, *non* deterrimæ, *ex eadem.*

Incessu vesano effusam.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, sua sanie offusam.

Vel, si videtur, qualis sit apud vates nostros est:] *Sic prior editio. Scribendum*, Vel, si videtur, sit qualis apud vates nostros est, *ex eadem.*

Sanguineum quatiens dextra læuaque flagellum.] *Omnis scripta lectio*, sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum.

Speculo qui neminem deterritum ab ira credit.] *Duo exemplaria, Franciscanum & Pincianum*, Speculo quidem neminem deterritum ab ira credis. *sed considerandum an legendum sit potius* credo, *quam* credis XXXVI.

Repentina & vniuersa vis eius est:] Huius, *non* eius, *vetus lectio.*

Magno ęstimata ira proiecit insignia.] *Verbum* ira *superuacaneum est, ex eadem.*

ERASMVS.

V*Bi isti huccine locus* est.] Alius habebat, *vnu isti hoccine locus est?* Rodulphus addiuinarat, *vnu isti hoc ohne locus est.* Forte melius, *vbi hic ira locus est?* Nam sequitur: *aut ridenda omnia, aut flenda sunt.* Nusquam igitur irę locus. X.

Nec hoc sapientis dici velim, quod fere quoque telum timeri.] Sic nostra prior. Quidam habebat, *Nec hoc sapienti malim, quod fere quoque sapienti telum est timeri.* Rodulphus annotarat: *Nec hoc serpentem malim, quod fere sapientis quoque telum est timeri.* Nostra minori negocio restituetur, addita literula: *Nec hoc sapientis dici velim, quod feræ quoque telum est, timeri.* Sentit enim, feras terrore tutas esse: quod negat conuenire sapienti. XI.

OPSOPOEVS.

OMnes edit. *quæ ad conspectum inimici naufragij contrahit frontem.* Sic quidem passim (scribit Iuretus in exerptis suis) legitur in excusis, nec memini alios hactenus obseruasse latitare hic vitium. Et tamen quisquis oculos acutos habet. videt mentem Senecæ aliud quid postulare quam vulgata verba sonant. Emendandum igitur audacter dico ex fide vetusti codicis, *ad conspectum mimici naufragij.* vbi auctor mimicum naufragium appellat fictum & adumbratum, qualia sunt quę mimi in scenis agunt. Verba hęc, *mimus*, & *mimicus*, sæpe corrupta fuerunt in libris veterum. qua de re prolatis exemplis iampridem egit doctissimus Pithœus aduersar. lib. I. cap. XVII. & nos etiam diximus ad Symmachum lib. 6. epist. LXXIX. Cap. I.

Quibus trina non sufficiunt fora.] Brodæus Miscell. lib. II. cap. XVIII. Cum multiplicia essent Romæ fora, de tribus intelligit Seneca, in quibus causas orarent: quorum primum, Romanum nuncupatur: secundum, Caij Cæsaris: tertium, Augusti. quod hæc duo postrema ab his imperatoribus constructa essent. Martialis: II.

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

XI. *Quid quid terret & trepidat.*] Iureti v. c. *quicquid deterret, & trepidat.*

XXXIII. *Cum ſarcinam depreh.*] Vidi exemplar manuſcriptum, in quo *ſcrinia deprehendiſſet epiſtolarum*, legebatur. Paulo poſt in Rom. editione locum τῷ *credulitas*, inuaſerat *crudelitas*.

Mindiridem.] Brodæus Miſcell. lib. v. cap. XIII. Corrige *Smindyridem*. Ariſtoteles ἠθικῶν εὐδημίων ά. οἱ δὲ Σαρδανάπαλον μακαρίζοντες ἢ Σμινδυρίδην. Is porro in eorum grege primas tenet, qui nunquam orientem, neque occidentem ſolem vidiſſe memorantur.

Obſequentes.] In v. c. *equis ijdem poſt ſequentes alteri.*

Primum nobis ſuadeamus.] Repone ex v. c. *primum nobis perſuadeamus.*

XXVII. V. c. *quam m. o. ſ. f. ſpeciem friuole induerit.*] Vox *iniuria* plane deeſt. Forte legendum. *ſpeciem friuoli.* Hæc

XXVIII. Iuretus.

Quod tempeſtiua.] De tempeſtiuis conuiuiis vide quæ doctiſſime congeſſit Lipſius initio comm. ad XIV. Ann. Taciti.

Vtrique parti dares aduocationem, dares tempus.] Idem eſſe videtur: ſiquidem aduocatio tempus ſignificat ad veritatis inquiſitionem & reſponſionem conceſſum. Iterum, ſed excuſatius coniunxit lib. 1. de ira, cap. 49. *Ratio vtrique parti locum dat & tempus. deinde aduocationem etiam ſibi petit, vt excutiendæ ſpatium veritati habeat.*

Vt illius jam iniuria iuo.] Bongarſius Notis in Iuſtinum: Cum in libris m. ſſ. ſit, *vt illi etiam iniuria ſua ſit*, nemo non doctiſſimo viro, Nic. Fabro aſſentiatur, leg. *iniuria ſua ſit*, Et v. 36. v. c. *quæ ad cœtum geniti ſunt.*

Minutorum canum ſecurus.] Iuretus in Eclogis ſuis: Placet valde mihi lectio v. c. qui habet, *minutorum ciuium ſecurus.* idque mens auctoris poſtulat. Et ſane vox *canum* ocioſa eſt. nam latratus iam canum quidpiam ſonat.

Vt cura leniretur, laceſſebat.] V. c. *vt cura leniretur admonens laceſſebat.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

EX CAP. XII.

E*lephantes porcina vox terret.*] Nota hiſtoria eſt Megarenſium, qui ab Antipatro afflicti, cum extreme premerentur, vtereturque ille elephantorum robore, excogitarint porcos pice oblitos, & iniecto mox igne flammatos in elephantorum gregem immiſerint: quo facto validiſſimum Regis conatum, negotio minimo irritum reddidere, victoria per ingenium ſibi comparata. Vide Pierium lib. 2. & lib. 8. Hieroglyph.

EX CAP. XIIII.

Ne iraſcerentur.] Propterea iræ frenos luctantem Herculem adhibuiſſe ex Philoſtrato diſcimus. Latius hac de re videſis P. Fabrum lib. 1. cap. 13. 14. 15. Agoniſt.

EX CAP. XVI.

Quibus pro ratione eſt impetus.] Declarat id ipſum ſuo more, hoc eſt circumſpecte, P. Faber lib. 2. cap. 1. Semeſt.

EX CAP. XXVIII.

Tempeſtatiua filij conuiuia.] De tempeſtiuis & legitimis conuiuiorum horis vide Lipſium ad lib. 14. Ann. Taciti.

EX CAP. XXXIII.

V*nguentum & coronas miſit.*] In cœnis veteres vnguentis & caput & pectus perfudiſſe ex malobathro Syrio nardo, roſa, alioue aliquo florum odoratorum ſucco expreſſis docet ex Athenæo lib. 15. Deipnoſoph. cap. 14. Plutarcho lib. 1. Sympoſ. quæſt. 1. & quam plurimis aliis P. Faber lib. 1. cap. 6. Semeſt.

Ad oſſa filij legenda.] Fuiſſe hoc maxime propinquorum munus ſcribit Gruterus lib. 16. Suſpic. cap. 6. &. Ræuardus lib. de leg. XII. tab.

L. ANNÆI SENECÆ DE IRA AD NOVATVM, LIBER TERTIVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

EXSEQVITVR alteram partem Remedij, priore medio libro positam, sed dilatam, Ne in Ira peccemus: id est, refrænemus eam & cohibeamus. Id varie fit: sed semper statimque faciendum in Affectu præcipiti & incitato. Quem Aristoteles excusat: sed ipse eum accusat, & fœditatem iterum iræ ostendit. Hæc ad Cap. vsque IIII. Tum partitur, tria se dicturum. primum Quemadmodum non irascamur; deinde, Quemadmodum ab ira liberemur; tertio, Quemadmodum alium irascentem sistamus placemúsque. Hæc, etsi alibi cum repetitione priorum, tamen pulcherrime & vtilißime ad finem libri exsequitur: & aurea siue ætherea habebis monita & dicta.

CAPVT PRIMVM.

QVOD maxime desiderasti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certe [1] refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palam aperteque faciendum est, vbi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, vbi nimium ardet, omnique impedimento exasperatur & crescit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat. vtrumne verberanda & agenda retro sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desæuit, ne remedia ipsa secum ferat: consilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdam terrendo placabimus: alios [2] obiurgatio, alios [3] confessio, alios [4] pudor cœpto deiecit: alios mora, lentum præcipitis mali remedium, ad quod nouissimè descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt: huius incitata, & se ipsa rapiens violentia, non paullatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more vitiorum solicitat animos, sed abducit: & impotentes sui, cupidosque vel [5] communis mali, exagitat: nec in ea tantum, in quæ destinauit, sed in [6] occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira præcipitat. Ceteris etiam si resistere contra affectus suos non licet, at certe affectibus ipsis licet stare: hæc non secus quam fulmina procellæque, & si qua alia irreuocabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit. Alia vitia à ratione, hæc [7] à sanitate desciscit. alia accessus lenes habent, & incrementa fallentia: in ira [8] deiectus animorum est. Nulla itaque res vrget magis attonita, & in vires suas [9] prona. & siue successit, superba; siue frustratur, insana; ne repulsa quidem in tædium acta, vbi aduersarium fortuna subduxit, in seipsam morsus suos vertit: nec refert, quantũ sit, [10] ex quo surrexit. Et leuissimis enim in maxima euadit. Nullam transit ætatem: nullum hominum genus excipit. 11. Quædam gentes beneficio egestatis non nouere luxuriam. quædam, quia exercitæ & [11] vagæ sunt, effugere pigritiam. quibus [12] incultus mos, agrestis vita est, circumscriptio ignota est, & fraus, & quodcunque in foro malum nascitur: nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quam barbaros potens: non minus perniciosa leges metuentibus, quam quibus iura distinguit modus virium. Denique cetera singulos corripiunt: hic vnus affectus est, qui interdum publice concipitur. Numquam vniuersus populus vnius feminæ amore flagrauit: nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit. ambitio viritim singulos occupat. Impotentia non est malum publicum: sæpe in iram vno agmine itum est. viri, feminæ, senes, pueri, prin-

cipes, vulguſque conſenſere: & tota multitudo pauciſſimis verbis concitata, ipſum concitatorem anteceſſit. Ad arma protinus ignéſque diſcurſum eſt, & indicta finitimis bella, aut geſta cum ciuibus. Totæ cum ſtirpe omni crematæ domus: & modo eloquio fauorabilis habitus, in medio honore, iram ſuæ concionis excepit: [13] in Imperatorem ſuum legiones pila torſerunt. Diſſedit plebs tota cum patribus: publicum conſilium, ſenatus, non exſpectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, [14] ſubitos iræ ſuæ duces legit: ac per tecta vrbis, nobiles conſectatus viros, ſupplicium [15] manu ſumpſit. [16] Violauit legationes rupto iure gentium, rabieſque infanda ciuitatem tulit: nec datum tempus, quo reſideret tumor publicus: ſed deductæ protinus claſſes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, [17] ſine auſpiciis, populus ductu [18] iræ ſuæ egreſſus, fortuita raptaque pro armis geſſit: deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.

III. Hic barbaris [19] forte ruentibus in bella exitus eſt. cum mobiles animos ſpecies iniuriæ perculit; aguntur ſtatim: & qua dolor traxit, [20] ruinæ modo regionibus incidunt incompoſiti, interriti, incauti, pericula appetentes ſua: gaudent feriri, & inſtare ferro, & tela corpore vrgere, & [21] per ſuum vulnus exire. Non eſt, inquis, dubium, quin magna iſta & peſtifera ſit vis: ideo quemadmodum ſanari debeat, monſtra. Atqui, vt in prioribus libris dixi, ſtat Ariſtoteles defenſor iræ, & vetat illam nobis exſecari. Calcar ait eſſe virtutis: hac erepta, inermem animum & ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Neceſſarium eſt itaque fœditatem eius ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere quantum monſtri ſit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non ſine pernicie ſua pernicioſus, & ea deprimens, quæ mergi niſi cum mergente non poſſunt. Quid ergo? ſanum hunc aliquis vocat, qui, velut tempeſtate correptus, non it, ſed agitur, & furenti malo ſeruit? nec mandat vltionem ſuam, ſed ipſe eius exactor, animo ſimul ac manu ſæuit, cariſſimorum, eorumque quos mox amiſſos fleturus eſt, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat; conſilia ſine quibus virtus gerit nihil obturbantem? Caducæ ſiniſtræque ſunt vires, & in malum ſuum validæ, in quas ægrum morbus & acceſſio erexit. Non eſt ergo, quod me putes tempus in ſuperuacuis conſumere, quod iram, quaſi dubiæ apud homines opinionis ſit, infamem: cum aliquis ſit, & quidem de illuſtribus philoſophis, qui illi [22] indicat operas, & tanquam vtilem ac ſpiritus ſubminiſtrantem in prœlia, in actus rerum, ad omne quodcumque calore aliquo gerendum eſt, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, oſtendenda eſt rabies eius effrænata & attonita: apparatuſque illi reddendus eſt ſuus, [23] eculei, & [24] fidiculæ, & [25] ergaſtula, & cruces & circumdati [26] defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens [27] vncus, varia vinculorum genera, varia pœnarum, [28] lacerationes membrorum, [29] inſcriptiones frontis, & beſtiarum immanium [30] caueæ. Inter hæc inſtrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum ſtridens, omnibus per quæ furit tætrior.

IIII. Vt de ceteris dubium ſit, nulli certe affectui peior eſt vultus, quem [31] in prioribus libris deſcripſimus, aſperum & acrem, & nunc ſubito retrorſum ſanguine fugato, [32] pallentem, nunc in os omni calore ac ſpiritu verſo, ſubrubicundum, & ſimilem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exſilientibus, nunc in vno obtutu defixis & hærentibus. Adiice dentium inter ſe arietatorum, & aliquem [33] eſſe cupientium, non alium ſonum, quam eſt apris, [34] tela ſua attritu acuentibus. Adiice [35] articulorum crepitum, cum ſe ipſæ manus frangunt, & pulſatum ſæpius pectus, anhelitus crebros, tractoſque altius gemitus, inſtabile corpus, incerta verba ſubitis [36] exclamationibus, trementia labra, interdumque [37] compreſſa, & dirum quiddam exſibilantia. Ferarum, mehercules, ſiue illas fames exagitat, ſiue infixum viſceribus ferrum, minus tætra facies eſt, etiam cum venatorem ſuum ſemianimes morſu vltimo petunt, quàm hominis ira flagrantis. Age, ſi exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba ſunt? nónne reuocare ſe quiſque ab ira volet, cum intellexerit illam à [38] ſuo primum malo incipere; Non vis ergo admoneam eos qui iram in ſumma potentia exercent, & argumentum virium exiſtimant, & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt paratam vltionem, quam non ſit potens, imo nec liber quidem dici poſſit, [39] ira captus? Non vis admoneam, quo diligentior quiſque ſit, vt ipſe ſe circumſpiciat: alia animi mala ad peſſimos quoſque pertinere, iracundiam etiam [40] eruditis hominibus, & in alia ſanis, irrepere? adeo vt quidam ſimplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgo credatur facillimus quiſque huic obnoxius.

V. Quorſus, inquis, hoc pertinet? Vt nemo ſe iudicet tutum ab illa: cum lentos quoque natura, & placidos, in ſæuitiam ac violentiam euocet. Quemadmodum ad,

dum ad,

dum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura promiscuè enim imbecilla robustaque inuadit: ita ab ira tã inquietis moribus periculum est, quam compositis & remissis. quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. Sed cum primum sit, non irasci, secundum, [41] retinere, tertium, alienæ iræ mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non incidamus; deinde, quemadmodum ab illa liberemur; nouissime, quemadmodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam bene æstimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: vt qualis sit appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit, & contrahit, quo [42] aliquis melior vtatur: ira [43] impendit: [44] paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem: quanto plus irascendo, quàm id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri [45] luctum, marito diuortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam, quam luxuria: quoniam illa sua voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem & inuidiam. illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere. illæ [46] fortuitis malis delectantur: hæc non potest expectare fortunam. nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus grauius: has ira conciliat. nihil est bello funestius: in hoc potentium ira prorumpit. ceterum etiam illa plebeia ira & priuata, inermè, & sine viribus bellum est. Præterea ira, vt seponamus quæ mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis solicitudinem, dat pœnas dum exigit: naturam hominis [47] mutat. Illa in amorem hortatur, hæc in odium: illa prodesse iubet, hæc nocere. Adiice, quod cum indignatio eius à nimio sui suspectu veniat, & animosa videatur, pusilla est & angusta. nemo enim non eo, à quo se contemptum iudicat, minor est. At ille ingens animus, & verus æstimator sui, non vindicat iniuriam, quia non sentit. [48] Vt tela à duro resiliunt, & cum dolore cedentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius est, velut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliasque respuere? Vltio, doloris confessio est. non est magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior læsit. si imbecillior, parce illi: si potentior, tibi. Nullum est argumentum magnitudinis certius quam nihil posse, quo instigeris, accidere. [49] Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempestatem impellitur, nec versatur in turbinem: omni tumultu caret. inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus, quietus semper, & in statione tranquilla collocatus, [50] intra se premens quibus ira contrahitur, modestus & venerabilis est & compositus: quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens, non primam reiecit verecundiam? quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in se [51] verecundi habuit, abiecit? cui officiorum [52] numerus aut ordo constitit incitato? quis linguæ temperauit? quis vllam partem corporis tenuit? quis se regere potuit? [53] In immensum proderit nobis illud Democriti salutare præceptum, quo monstratur tranquillitas, si [54] *neque priuatim, neque publice multa, aut maiora viribus nostris egerimus.* Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negotia dies transit, vt non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia vrbis loca properanti in multos incursitandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi [55] respergi: ita in hoc vitæ actu dissipato & vago, multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius [56] intercepit: non ex destinato proposita fluxerunt. [57] nulli fortuna tam dedita est, vt multa tentanti vbique respondeat. sequitur ergo, vt is cui contra quam proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum rerumque sit: ex leuissimis caussis irascatur, nunc personæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc sibi. Itaque vt quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum, vt dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, [58] supraque vires appetitarum. Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu: at quæ alienis in nos manibus imposita ægrè sustinemus, victi in proximos effundimus, & dum stamus sub sarcina, impares oneri vacillamus. Idem accidere in rebus ciuilibus ac domesticis, scias. negotia expedita & habilia sequuntur [59] actorem: ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facile, & si occupata sunt, premunt atque [60] adducunt administrantem, tenerique iam visa, cum ipso cadunt. Itaque fit, vt frequenter irrita sit eius voluntas, qui non quæ facilia sunt, aggreditur, sed

Ddd

vult facilia esse, quæ aggressus est. [61] Quotiens aliquid conaberis, te simul & ea quæ paras, quibusque pararis, ipse metire. Faciet enim te asperum pœnitentia operis infecti. Hic interest, vtrum quis feruidi sit ingenij, an frigidi, atque humilis. [62] generoso repulsa iram exprimet, [63] languido inertique tristitiam. Ergo actiones nostræ nec [64] prauæ sint, nec audaces, nec improbæ. [65] in vicinum spes exeat. nihil conemur, quod mox adepti quoque successisse [66] miremur.

VIII. Demus operam, ne accipiamus iniuriam, quam ferre nescimus. Cum placidissimo & facillimo, & minime [67] anxio morosoque viuendum est. Sumuntur à conuersantibus mores: & vt quædam [68] in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit: impudicorum cœtus fortem quoque & [69] siliceũ virum emolliit: auaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem ex diuerso ratio virtutum est, vt omne quod [70] secum habent, mitigent. nec tam valetudini profuit vtilis regio & salubrius cælum; quàm animis parum firmis, in turba meliorum versari. Quæ res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque conuictu nostro mansuescere: nullique immani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida dediscitur. Accedit huc, quod non tantum exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus viuit: sed quod caussas irascendi non inuenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquis, isti? multi ex variis caussis [71] idem facturi. Offendet te superbus contemptu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventosus & mendax vanitate. non feres à suspicioso timeri, à pertinace vinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos, qui iram tuam nec euocent, & ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen vsque in adulationem. nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certe amicus noster, vir bonus, sed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quam maledicere. [72] Cælium oratorem fuisse iracundissimum constat. cum quo, vt aiunt, cœnabat in cubiculo [73] lectæ patientiæ cliens: sed difficile erat illi in [74] crapulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimum iudicauit quicquid dixisset sequi, & [75] secundas agere. Non tulit Cælius assentientem, sed exclamauit: *Dic aliquid contra*, [76] *vt duo simus*. Sed ille quoque, quod non irasceretur, iratus, cito sine aduersario desiit. Eligamus ergo vel hos potius, si conscij nobis iracundiæ sumus, qui [77] vultum nostrum ac sermonem sequantur. facient quidem nos delicatos, & in malam consuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: sed proderit, vitio suo interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret: & nihil asperum tætrumque palpanti est. Quotiens disputatio longior & pugnacior erit, in prima resistamus, antequam robur accipiat. Alit seipsam contentio: [78] demissos altius tenet. Facilius est se à certamine abstinere, quam abducere.

IX. Studia quoque grauiora iracundis omittenda sunt, aut certè citra lassitudinem exercenda: & animus non inter plura versandus, sed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & historia [79] fabulis detineat: mollius delicatiusque tractetur. [80] Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta esse; sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resoluatur? Confusis oculis prosunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore præstringitur: sic mentes ægras studia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia, fugere debemus, & omnia quæ exulcerant vitium: æque cauere lassitudinem corporis. consumit enim, quicquid in nobis mite placidumque est, & acria concitat. Ideo quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo temperant. quam maxime mouet fatigatio: siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius, venis [81] laborantibus, sistit: siue quia corpus attenuatum & infirmum [82] incumbit animo. certè ob eandem caussam iracundiores sunt [83] valetudine aut ætate fessi. Fames quoque & sitis, ex eisdem caussis, vitanda est: exasperat enim & incendit animos.

X. Vetus dictum est, [84] *A lasso rixam quæri*. æquè autem & ab [85] esuriente, & à sitiente, & ab omni homine quem aliqua res [86] vrit. Nam vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus, minimis offenditur. adeo vt quosdam [87] salutatio, epistola, oratio, & interrogatio in litem euocent. Nunquam sine querela ægra tanguntur. Optimum est itaque, ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetũ. Facile est autem, affectus suos

cum primum oriuntur, deprehendere. morbum signa præcurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluuiæ ante ipsas notæ veniunt: ita iræ, amoris, omniumque istarum procellarum animos vexantium, sunt quædam [88] prænuntia. Qui [89] comitiali vitio solent corripi, iam aduentare valetudinem intelligunt, si calor [90] summa deseruit: & [91] incertum lumen, neruorumque trepidatio est, si memoria sublabitur, caputque versatur. Solitis itaque remediis [92] incipientem casum occupant, & odore gustuque, [93] quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut si parum medicina profecit, vitauerunt turbam, & [94] sine teste ceciderunt. Proderit morbum suum nosse, & vires eius antequam [95] spatientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maxime concitet. Alium [96] verborum, alium [97] rerum contumeliæ mouent. hic vult nobilitati suæ, [98] hic formæ suæ parci. ille [99] elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus, hic [100] superbiæ impatiens est, hic contumaciæ. ille seruos non putat dignos quibus irascatur: hic [101] intra domum sæuus est, foris mitis. ille rogari, [102] inuidiam iudicat: hic, non rogari, [103] contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur. XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum sit, vt id maxime protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire. multæ nos iniuriæ transeant: ex quibus plerasque non accipit, qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiamsi secreto habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quædam [104] interpretatio eo perducit, vt videantur iniuriæ. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circumscribenda multis modis ira est. pleraque in lusum iocumque vertantur. [105] Socratem aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quàm *Molestum esse, quod nescirent homines quando cum galea prodire deberent.* Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis sit moderatio, cum sciam tyrannorum quoque, tumida & fortuna & licentia ingenia, familiarem sibi sæuitiam repressisse. Pisistratum certe, Atheniensium [106] tyrannum, memoriæ proditur, cum multa in crudelitatem eius [107] ebrius conuiua dixisset, [108] nec deessent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent; placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, *Non magis illi se succensere, quam si quis [109] obligatis oculis in se incurrisset.* Magna pars querelas [110] manu fecit, aut falsa suspicando, aut leuia aggrauando.

XII. Sæpe ad nos ira venit, sæpius nos ad illam. quæ nunquam accersenda est: etiam cum incidit, reiiciatur. Nemo dicit sibi: *Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui.* Nemo animum facientis, sed ipsum æstimat factum. atqui ille intuendus est, an voluerit, an [111] inciderit: coactus sit, an deceptus: odium secutus sit, an [112] præmium: sibi morem gesserit, an [113] manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: vt ferre ac pati, aut [114] humanum, aut [115] humile sit. [116] Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio: & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo se [117] differt. atqui maximum remedium iræ, [118] dilatio est: vt primus eius feruor relanguescat, & caligo quæ premit mentem, aut residat, aut [119] minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet: quædam ex toto euanescent. [120] Si in hoc erit [121] petita aduocatio, apparebit iam iudicium esse, non iram. Quicquid voles quale sit scire, [122] tempori trade. nihil diligenter [123] in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato à se tempus, cum seruo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas verberibus iussit, sua manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui forte interuenerat, quid ageret? *Exigo*, inquit, *pœnas ab homine iracundo.* velut stupens, gestum illum sæuituri deformem sapienti viro seruabat, oblitus iam serui: quia alium quem potius castigaret, inuenerat. Itaque abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior: *Tu*, inquit, [124] *Speusippe seruulum istum verberibus obiurga: nam ego irascor.* [125] Ob hoc non cecidit, propter quod alius cecidisset. Irascor, inquit: plus faciam quàm oportet: libentius faciam. non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua non est. Aliquis vult irato committi vltionem, cum Plato sibi ipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipse. si iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus: & illam, quantum fieri potest, occultam secretamque teneamus. XIII. Cum magna id nostra molestia fiet. Cupit enim exilire, & incendere oculos, & mutare faciem: sed si imminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recondatur,

[126] feraturque, non ferat: imo in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior sit, gradus lentior: paullatim cum exterioribus interiora formentur. [127] In Socrate iræ signum erat, vocem submittere, loqui parcius. apparebat tunc illum sibi obstare. Deprehendebatur itaque à familiaribus & coarguebatur: nec erat illi exprobratio [128] latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quod iram suam multi intelligerent, nemo sentiret? sensisset autem, nisi ius amicis obiurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciendum est? rogemus amicissimum quemque, vt tunc maxime aduersus nos libertate vtatur, cum minime illam pati poterimus: nec assentiatur iræ nostræ. Contra potens malum, & apud nos gratiosum, dum [129] conspicimus, dum nostri sumus, [130] aduocemus.

XIV. Qui vinum male ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis, vt è conuiuio auferantur. Intemperantiam in morbo suam experti, parere sibi in aduersa valetudine vetant. Optimum est, notis vitiis impedimenta prospicere, & ante omnia ita componere animum, vt & grauissimis rebus subitisque concussus iram aut non sentiat, aut magnitudine inopinatæ iniuriæ exortam in altum retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri posse apparebit, si pauca ex ingenti turba exempla protulero: ex quibus vtrumque discere licet, quantum mali habeat ira, vbi hominũ præpotentum potestate tota vtitur: quantum sibi imperare possit, vbi metu maiore compressa est. Cambysen regem nimis deditum vino, [131] Præxaspes vnus ex carissimis monebat, vt parcius biberet: *Turpem esse* dicens *ebrietatem in rege, quem oculi omnium aures que sequerentur.* Ad hoc ille: *Vt scias,* inquit, *quemadmodum nunquam* [132] *excidam mihi, approbabo iam, & oculos post vinum in officio esse, & manus.* Bibit deinde liberalius quam alias, capacioribus scyphis: & iam grauis, & temulentus, obiurgatoris sui filium procedere vltra limen iubet, alleuataque super caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, recisoque pectore hærens in ipso corde spiculum ostendit: ac respiciens patrem, *An satis certam haberet manum?* At ille negauit *Apollinem potuisse certius dimittere.* Dij illum male perdant, animo magis condicione mancipium. Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat spectatorem fuisse. Occasionem blanditiarum putauit, pectus filij in duas partes diductum, & cor sub vulnere palpitans. Controuersiam illi facere de gloria debuit, & reuocare [133] ictum, vt regi liberet in ipso patre certiorem manum ostendere. O Regem cruentum! ò dignum in quem omnium suorum arcus verterentur! Cùm execrati fuerimus illum, conuiuia suppliciis funeribusque soluentem, tamen sceleratius telum illud laudatum est, quam missum. [134] Videbimus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadauer filij sui, cædemque illam, cuius & testis fuerat & caussa: id de quo nunc agitur, patet, iram supprimi posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem verbum, cum æque cor suum, quam filij, transfixum videret. Potest dici, merito [135] deuorasse verba. nam si quid tanquam iratus dixisset, nihil [136] tanquam pater facere potuisset. Potest, inquam, videri sapientius se in illo casu gessisse, quàm cum de potandi modo præciperet: quem satius erat vinum quam sanguinem bibere, cuius manus poculis occupari [137] pax erat. Accessit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum amicis bona consilia.

XV. Non dubito, quin Harpagus quoque [138] tale aliquid regi suo Persarumque suaserit, quo offensus, [139] liberos illi epulandos apposuit, & subinde quæsiit, *An placeret conditura?* Deinde vt satis illum plenum malis suis vidit, afferri [140] capita illorum iussit, & [141] *Quomodo esset acceptus,* interrogauit. Non defuerunt misero verba, non os concurrit: *Apud regem,* inquit, [142] *omnis cœna iucunda est.* Quid hac adulatione profecit? ne [143] ad reliquias inuitaretur. Non veto patrem damnare regis sui factum, non veto quærere dignam tam truci portento pœnam: sed hoc interim intelligo, posse etiam ex ingentibus malis nascentem iram abscondi, & ad verba contraria sibi cogi. Necessaria est illa doloris refrænatio, vtique hoc sortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis mensam. Sic estur apud illos, sic bibitur, sic respondetur: funeribus suis arridendum est. An tanti sit vita, videbimus: alia ista quæstio est. Non consolabimur tam triste [144] ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni seruitute apertam libertati viam. Si æger animus, & [145] suo vitio miser est, huic miserias [146] finire secum licet. Dicam & illi qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum visceribus patres saturat: Quid gemis demens, quid exspectas, vt te aut hostis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex à longinquo potẽs

aduolet? Quocunque respexeris, ibi malorum finis est. [147] Vides illum præcipitem locum? illac [148] ad libertatem descenditur. Vides illud mare, vides illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, [149] breuem, retorridam, [150] infelicem? [151] pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? [152] effugia seruitutis sunt. Nimis mihi operosos exitus monstras, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris, quod sit ad libertatem iter? quælibet in corpore tuo [153] vena.

XVI. Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, vt nos expellat è vita, iram in quocunque erimus statu, remoueamus. Perniciosa est seruientibus. omnis enim indignatio in tormentum suum proficit, & imperia [154] grauiora sentit, quo contumacius patitur. Sic [155] laqueos fera dum iactat, astringit; sic aues viscum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum est iugum, quod non minus lædat ducentem, quam repugnantem. Vnum est leuamentum malorum ingentium, pati, & [155] necessitatibus suis obsequi. Sed cum vtilis sit seruientibus, affectuum suorum, & huius præcipuè rabidi atque effrænis continentia, vtilior est regibus. Perierunt omnia, vbi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quæ multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitantur enim, vbi eos qui separatim gemunt, [156] communis metus iunxit. Plerosque itaque modo singuli mactauerunt, modo vniuersi, cum illos conferre in vnum iras publicus dolor coëgisset. Atqui plerique sic iram, quasi insigne regium, exercuerunt. sicut Darius, qui primus, post ablatum Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cum bellum Scythis indixisset, [157] Orientem cingentibus, rogatus ab [158] Oebazo nobili sene, vt ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum opera vteretur: plus quàm rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum: & occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, [159] vnius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractũ ab vtroque viæ latere posuit, & hac victima lustrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum. victus, & late longéque fusus, ac stratam vbique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadauera incessit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat: dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & vna educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem sua, parum adulantem, & pigre ex Macedone ac libero in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachum, æque familiarem sibi, [160] leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc cum ipse regnaret, mitior fuit? Nam [161] Telesphorum Rhodium amicum suum vndique decurtatum, cum aures illi nasumque abscidisset, in cauea velut nouum animal aliquod & inusitatum diu pauit: cum oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuuies corporis, in stercore suo [162] destituti, callosis super hæc genibus manibusque, quas in vsum pedum angustiæ loci cogebant. lateribus vero attritu exulceratis, non minus fœda quam terribilis erat forma eius visentibus: factusque pœna sua monstrum, [163] misericordiam quoque amiserat. tamen cum dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur; dissimilior erat, qui faciebat.

XVIII. Vtinam ista sæuitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum aliis aduenticiis vitiis, & suppliciorum irarumque barbaria transisset? M. Mario, [164] cui vicatim populus statuas posuerat, cui [165] thure & vino [166] Romanus populus supplicabat, L. Sylla [167] perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit; & quasi toties occideret, quotiens vulnerabat, paullatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij minister? quis, nisi Catilina, iã in omne facinus manus exercens? hic illũ [168] ante bustum Q. Catuli carpebat, [169] grauissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & [170] non tam immerito quam nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: sed indigna Resp. quæ in corpus suum pariter [171] & hostium & [172] ciuium gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? modo C. Cæsar Sextum Papinium, cui pater erat [173] consularis, [174] Belienum Bassum quæstorem suum Procuratoris sui filiũ, alios Senatores & equites Romanos, vno die [175] flagellis cecidit, torsit, [176] non quęstionis, sed [177] animi caussa. Deinde adeo impatiens fuit differendæ voluptatis, quàm [178] ingens crudelitas sine dilatione poscebat, vt [179] in xysto maternorum hortorũ, qui [180] porticum à ripa separat, inambulans, quosdam ex illis [181] cum matronis atque aliis

ſenatoribus ad lucernam decollaret. Quid inſtabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem exſpectare? denique ne ſenatores populi Romani [182] ſoleatus occideret.

xix. Quam ſuperbæ fuerit crudelitatis, ad rem pertinet ſcire. quanquam aberrare alio poſſumus videri, & in deuium exire: ſed hoc ipſum pars erit iræ, ſuper ſolita ſæuientis. Ceciderat flagellis ſenatores: ipſe effecit, vt dici poſſet, ſolet fieri. torſerat per omnia, quæ in rerum natura triſtiſſima ſunt, fidiculis, [183] tabularibus, eculeo, [184] igne, [185] vultu ſuo. Et hoc loco reſpondebitur, magnam rem! ſi tres ſenatores, quaſi nequam mācipia, [186] inter verbera & flāmas diuiſit, homo qui [187] de toto ſenatu trucidando cogitabat: qui optabat, vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt ſcelera ſua tot locis ac temporibus diducta, in [188] vnum ictum & vnum diem cogeret. Quid tam inauditum, quam nocturnū ſupplicium? cum latrocinium tenebris abſcondi ſoleat; animaduerſiones, quo notiores ſunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco reſpondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, iſti beluæ quotidianum eſt; [189] ad hoc viuit, ad hoc vigilat, [190] ad hoc lucubrat. Nemo certe inuenietur alius, qui imperauerit his, in quos animaduerti iubebat, [191] os inſerta ſpongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui vnquam morituro non eſt relictum, quà gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. ſciebat autē innumerabilia eſſe, quæ obiicere illi nemo, [192] niſi periturus, auderet. Cum ſpongiæ non inuenirentur, ſcindi veſtimenta miſerorum, & in os farciri pannos imperauit. Quæ iſta ſæuitia eſt? liceat vltimum ſpiritum [193] trahere: da exituræ animæ locum: liceat illam [194] non per vulnus emittere.

xx. Adiicere his longum eſt, [195] quot patres quoque occiſorum eadem nocte, dimiſſis per domos centurionibus, confecit: id eſt, homo miſericors luctu liberauit. Non enim Caij ſæuitiam, ſed iræ malum propoſitum eſt ſcribere: quæ non tantum viritim furit, ſed gentes totas lancinat, ſed vrbes, ſed flumina, & tuta ab omni ſenſu doloris conuerberat. Sicut [196] rex Perſarum, totius populi nares recidit [197] in Syria: inde [198] Rhinocolura loci nomen eſt. Peperciſſe illū iudicas, quod non tota capita præcidit? nouo genere pœnę delectatus eſt. Tale aliquid paſſi forent Æthiopes, qui ob longiſſimum vitæ ſpatium [199] Macrobij appellantur. in hos enim, quia non [200] ſupinis manibus exceperant ſeruitutem, [201] miſſiſque legatis [202] libera reſponſa dederant, quæ contumelioſa reges vocant, Cambyſes fremebat: & non prouiſis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cui [203] intra primum iter deerant neceſſaria, nec quicquam ſubminiſtrabat ſterilis & inculta humanoque ignota veſtigio regio. Suſtinebāt famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid neceſſitas cibum fecerat: poſtquam inter harenas radices quoque & herbæ defecerant, apparuitque inops etiam animalium ſolitudo, decimum quemque ſortiti, alimentum habuerunt fame ſæuius. Agebat adhuc ira regem præcipitē, cum partē exercitus amiſiſſet, partem comediſſet: donec timuit, ne & ipſe vocaretur ad ſortem. tum demum ſignum receptui dedit. Seruabantur interim illi generoſæ aues, & inſtrumenta epularum camelis vehebantur: cum ſortirentur milites eius, quis [204] malè periret, quis [205] peius viueret.

xxi. Hic iratus fuit genti, & ignotæ, & immeritæ, ſenſuræ tamen: Cyrus flumini. Nam cum Babylonem oppugnaturus [206] feſtinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occaſionibus ſunt, [207] Gynden latè fuſum amnem vado tranſire tentauit: quod vix tutum eſt etiam cum ſenſit æſtatem, & ad minimum deductus eſt. Ibi vnus [208] ex his equis, qui trahere regium currum albi ſolebant, abreptus, vehementer commouit regem. iurauit itaque amnem illum [209] regiis equis meatum auferentem, eo ſe redacturum, vt tranſiri calcarique etiam à feminis poſſet. Huc deinde omnem tranſtulit belli apparatum, & tamdiu aſſedit operi, donec C. & LXXX. [210] cuniculis diuiſum alueum in CCC. & LX. riuos diſpergeret, & ſiccum relinqueret in diuerſum fluentibus aquis. Periit itaque & tempus, magna [211] in vaniis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occaſio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hoſti cum flumine gerit.

xxii. Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Cæſar villam [212] in Herculanenſi pulcherrimam, quia mater ſua aliquando in illa [213] cuſtodita erat, diruit, fecitque eius per hoc notabilem fortunam. ſtantem enim prænauigabamus: nunc cauſa dirutę quæritur. Et tam hæc cogitanda ſunt exēpla, quæ vites; quam illa è contrario, quæ ſequaris, moderata, lenia: quibus nec ad iraſcendum cauſſa defuit, nec ad

vlciſcendum poteſtas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci iubere,[114] qui incumbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculoſiſſime & libentiſſime faciunt,[115] de rege ſuo male exiſtimant? Audierat omnia Antigonus, vtpote cum inter dicentes & audientem[116] palla intereſſet: quam ille leuiter commouit, &,[117] *Longius*, inquit, *diſcedite, ne vos rex audiat.* Idem quadam nocte, cum quoſdam ex militibus ſuis exaudiſſet, omnia mala imprecantes regi, qui ipſos in illud iter & inextricabile lutũ[118] deduxiſſet, acceſſit ad eos qui maxime laborabãt: & cum ignorãtes à quo adiuuarẽtur, explicuiſſet: *Nũc*, inquit, *maledicite Antigono, cuius vitio in has miſerias incidiſtis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit.* Idem tam miti animo hoſtium ſuorum maledicta, quam ciuium tulit. Itaque cum in paruulo quodam caſtello Græci obſiderentur, & fiducia loci contemnentes hoſtem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc ſtaturam humilem, nũc colliſum naſum deriderent: *Gaudeo*, inquit, *& aliquid boni ſpero: ſi in caſtris meis*[119] *Silenum habeo.* Cum hos dicaces fame domuiſſet,[120] captis ſic vſus eſt, vt eos qui militiæ vtiles erant, in cohortes deſcriberet, ceteros præconi ſubiiceret: id quoque ſe negauit facturum fuiſſe, niſi expediret his[121] dominum habere, qui tam malam haberent linguam.[122] Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas ſuos torquebat, qui ex duobus amicis quos paullo ante retuli,[123] alterum feræ obiecit,[124] alterum ſibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus eſt, vixit.

XXIII. Non habuit hoc auitum ille vitium, ne paternum quidem. nam ſi qua alia in Philippo virtus, fuit & contumeliarum patientia, ingens inſtrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, Parrheſiaſtes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Athenienſium legatos venerat: audita benigne legatione, Philippus, *Dicite*, inquit, *mihi, facere quid poſſum, quod ſit Athenienſibus gratum?* Excepit Demochares: *Te*, inquit, *ſuſpendere.* Indignatio circumſtantium ad tam inhumanum reſponſum exorta eſt: quos Philippus cõticeſcere iuſſit, & Therſitam illum ſaluum incolumemque dimittere. *At vos*, inquit, *ceteri legati nunciate Athenienſibus, multo ſuperbiores eſſe, qui iſta dicunt, quam qui impune dicta audiunt.* Multa & diuus Auguſtus digna memoria fecit, dixitque: quibus appareat illi iram non imperaſſe.[125] Timagenes hiſtoriarum ſcriptor, quædam in ipſum, quædam in vxorem eius & in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta. magis enim circumfertur, & in ore hominum eſt, temeraria vrbanitas. Sæpe illum Cæſar monuit, vt moderatius lingua vteretur: perſeueranti,[126] domo ſua interdixit. Poſtea Timagenes in contubernio Pollionis Aſinij conſenuit,[127] ac tota ciuitate dilectus eſt. nullum illi limen præcluſa Cæſaris domus abſtulit. Hiſtorias poſtea quas ſcripſerat, recitauit, & combuſſit, & libros acta Cæſaris Auguſti continentes in ignem poſuit. inimicitias geſſit cũ Cæſare. Nemo amicitiam eius extimuit, nemo[128] quaſi fulguritũ refugit: fuit qui præberet tam alte cadenti[129] ſinum. Tulit hoc vt dixi, Cæſar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus ſuis, rebuſque geſtis[130] manus attulerat. Nunquam cum hoſpite inimici ſui queſtus eſt: hoc duntaxat Pollioni Aſinio dixit,[131] θηριοτροφεῖς. Parãti demũ excuſationẽ, obſtitit. *Fruere*, inquit, *mi Pollio, fruere.* Et cũ Pollio diceret: *ſi iubes Cæſar, ſtatim illi domo mea interdicam. Hoc me*, inquit, *putas facturum, cum, ego vos in gratiam reduxerim?* Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam aliam habuerat cauſam deſinendi, quam quod[132] Cæſar cœperat.

XXIV. Dicat itaque quiſque ſibi, quoties laceſſitur: Nunquid potentior ſum Philippo? illi tamen impune maledictum eſt. Nunquid in domo mea plus poſſum, quam toto orbe terrarum diuus Auguſtus potuit? ille tamen contentus fuit, à conuiciatore ſuo ſecedere. Quid eſt quare ego ſerui mei[133] hilarius reſponſum, & contumaciorem vultum, & non peruenientem vſque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? quis ſum, cuius aures lædi nefas ſit? Ignouerunt multi hoſtibus: ego non ignoſcam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuſet, feminam ſexus, extraneum[134] libertas, domeſticum familiaritas.[135] Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. ſæpe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus eſt? fecit[136] quod noluit. inimicus eſt? fecit quod debuit. Prudentiori[137] cedamus: ſtultiori remittamus. pro quocunque, illud reſpondeamus nobis,[138] ſapientiſſimos quoque viros multa delinquere: neminem eſſe tam circumſpectum, cuius non diligentia aliquando ſibiipſi[139] excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum caſus impingat: neminem tam timidum offenſarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

XXV. Quomodo homini puſillo ſolatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit[140] acerba funera etiam ex regia

duci: ſic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicumque venit in mentem, nullam eſſe tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quod ſi etiam prudentiſſimi peccant, cuius non error [241] bonam cauſſam habet? Reſpiciamus, quoties adoleſcentia noſtra in officio parum diligens fuerit, in ſermone parum modeſta, in vino parum temperans. Si iratus eſt: demus illi ſpatium, quo diſpicere quid fecerit, poſſit. ſe ipſe caſtigabit. Denique [242] dabit pœnas. non eſt quod cum illo [243] paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin ſe exemerit turbæ, & altius ſteterit, quiſquis deſpexit laceſſentes. proprium eſt magnitudinis veræ, non ſe ſentire percuſſum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta reſpexit: ſic irritus ingenti ſcopulo fluctus aſſultat. Qui non iraſcitur, inconcuſſus iniuria perſtitit: qui iraſcitur, motus eſt. At ille quem modo altiorem omni incommodo poſui, tenet [244] quodam amplexu ſummum bonum. nec homini tantum, ſed ipſi fortunæ reſpondet: Omnia licet facias, minor es, quam vt ſerenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura eſt ira, quam iniuria. Quid ni plus? illius modus certus eſt: iſta quouſque me latura ſit, incertum eſt.

XXVI. Non poſſum, inquis, pati. graue eſt, iniuriam ſuſtinere. Mentiris. quis enim iniuriam non poteſt ferre, qui [245] poteſt iram? Adiice nunc, quod id agis vt & iram feras, & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba? puerorum proteruas manus? nempe quia videntur neſcire, quid faciant. Quid intereſt, quo quiſque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium eſt. Quid ergo? inquis. impune illi erit? puta te velle: tamen non erit. Maxima eſt enim factæ iniuriæ pœna, feciſſe: nec quiſquam grauius afficitur, quam qui ad ſupplicium [246] pænitentiæ traditur. Denique ad condicionem rerum humanarum reſpiciendum eſt, vt omnium accidentium æqui iudices ſimus: iniquus autem eſt, qui commune vitium ſingulis obiecit. Non eſt Æthiopis inter ſuos inſignitus color: nec [247] Ruffus crinis & coactus [248] in nodum apud Germanos. [249] vtrumque decet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti ſuæ publicum eſt. At iſta quæ retuli, vnius regionis atque anguli conſuetudo defendit: vide nunc quanto in his iuſtior venia ſit, quæ per totum genus humanum vulgata ſunt. Omnes inconſulti & improuidi ſumus, omnes incerti, queruli, ambitioſi. Quid lenioribus verbis hulcus publicum abſcondo? omnes mali ſumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnuſquiſque in ſuo ſinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? [250] peſtilentia eſt. Placidiores itaque inuicem ſimus. mali inter malos viuimus. Vna res nos facere poteſt quietos, mutuæ facilitatis [251] conuentio. Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum. ſed iam aliquem fortaſſe læſiſti: ſed lædes.

XXVII. Noli æſtimare hanc horam, aut hunc diem: totum inſpice mentis tuæ habitum. etiam nihil mali feciſti, potes facere. Quanto ſatius eſt, ſanari iniuriam, quam vlciſci? Multum temporis vltio abſumit. multis ſe iniuriis obiicit, dum vna dolet. Diutius iraſcimur omnes, quam lædimur. quanto melius eſt, abire in diuerſum, nec vitia vitiis componere? Num quis ſatis conſtare ſibi videatur, [252] ſi mulam calcibus repetat, & canem morſu? Iſta, inquis, peccare ſe neſciunt. Primum, quam iniquus eſt, apud quem hominem eſſe, ad impetrandam veniam nocet? deinde, ſi cetera animalia iræ tuæ ſubducit, quod conſilio carent: eo loco tibi ſit, quiſquis conſilio caret. Quid enim refert, an alia mutis diſſimilia habeat, ſi quod in omni peccato muta defendit, ſimilem habet caliginem mentis? Peccauit. [253] hoc enim primum, hoc enim extremũ. Non eſt quod illi credas, etiam ſi dixit: Iterum non faciã. Et iſte peccabit, & in iſtum alius, & tota vita inter errores volutabitur. Manſuete immanſueta tractanda ſunt. Quod in luctu dici ſolet, efficaciſſime & in ira dicetur: Vtrum aliquando deſines, an nunquam? ſi aliquando; ſatius eſt iram relinquere, quam ab ira relinqui. Sin ſemper hæc cogitatio durabit; vides quam impacatam tibi denunties vitam. qualis enim erit ſemper [254] tumentis?

XXVIII. Adiice nunc, quod niſi bene te ipſe ſuccenderis, & ſubinde cauſſas quibus ſtimuleris, renouaueris, ſua ſponte ira diſcedet, & vires illi dies ſubtrahet. quanto ſatius eſt à te illam vinci, quam à ſe? Huic iraſceris, deinde illi: ſeruis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim cauſſæ ſuperſunt, niſi deprecator animus acceſſit. Hinc te illo furor rapiet, & illinc alio: & nouis ſubinde irritamentis orientibus, cõtinuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis! Quãto nunc ſatius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rẽp. adminiſtrare, transferre in res domeſticas operam: quam circũſpicere quid alicui poſſis facere mali? quod aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cũ id tibi contingere ſine certamine ac periculo

non possit, etiam si cum inferiore concurses. Vinctum licet accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expositum: sæpe nimia vis cædentis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam vbi patientiæ est nacta materiam. Adiice nunc, quod nihil tam imbecille natum est, vt sine elidentis periculo pereat. imbecillos valentissimis alias dolor, alias casus exæquat. Quid, quod pleraque eorum, propter quæ irascimur, offendunt nos magis, quam lædunt? multum autem interest, vtrum aliquis voluptati meæ [155] obstet, an [156] desit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, vtrum aliquis auferat, an neget: vtrum spem nostram præcidat, an differat: vtrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam vero non tantum iustas caussas [157] standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. his tamen non ignoscimus id facientibus: quod nisi facerent, improbaremus. imo, quod est incredibile, sæpe de facto bene existimamus, de faciente male. At mehercules vir magnus ac iustus, fortissimum quemque ex hostibus suis, & pro libertate ac salute patriæ pertinacissimum suspicit, & talem sibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quanto vero turpius, ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est? Si captiuus in seruitutem subito depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex otio piger equum vehiculumque domini cursu non exæquat, si inter quotidianas vigilias fessum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, à seruitute vrbana & feriata translatus ad durum opus. Distingamus, vtrum aliquis non possit, an nolit. multos absoluemus, si cœperimus ante iudicare, quam irasci. Nunc autem primum impetum sequimur. deinde quamuis vana nos concitauerint, perseueramus, ne videamur cœpisse sine caussa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. [158] Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentũ sit iuste irascendi, grauiter irasci. Quanto melius est, initia ipsa perspicere, quam leuia sint, quam innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: friuolis turbamur, & inanibus. [159] Taurum color rubicundus excitat, [160] ad vmbram aspis [161] exurgit, vrsos leonesque [162] mappa proritat. Omnia, quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur [163] ad vana. Idem inquietis & stolidis ingeniis euenit: rerum suspicione feriuntur. adeo quidem, vt interdum iniurias vocent modica beneficia: in quibus frequentissima, certe acerbissima iracundiæ materia est. Carissimis enim irascimur, quod minora nobis præstiterint, quam mente concepimus, quam quæ alij tulerint: cum vtriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulsit? nostra nos sine comparatione delectent. nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quam speraui? sed fortasse plus speraui, quam debui. Hæc pars maxime metuenda est: hinc perniciosissimæ iræ nascuntur, & sanctissima quæque inuasuræ. Diuum Iulium plures amici confecerunt, quam inimici, quorum non expleuerat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quisquam liberalius victoria vsus est, ex qua nihil sibi vindicauit, nisi dispensandi potestatem: sed quẽadmodum sufficere tam improbis desideriis posset, cum tantum omnes concupiscerent, quantum poterat vnus? Vidit itaque strictis circa [164] sellam suam gladiis commilitones suos, Cimbrum Tillium acerrimum paullo ante suarum partium defensorem, aliosque [165] post Pompeium demum Pompeianos. Hæc res sua in reges arma conuertit, fidissimosque eo compulit, vt de morte eorum cogitarent, pro quibus & ante quos mori, votum habuerant. Nulli ad aliena respicienti, sua placent. Inde diis quoque irascimur, quod aliquis nos antecedat, obliti [166] quantum sequatur à tergo ingentis inuidiæ. Tanta tamen importunitas hominum est, vt quamuis multum acceperint, iniuriæ loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi præturam? sed consulatum speraueram. Dedit duodecim fasces? sed non fecit [167] ordinarium consulem. A me [168] numerari voluit annum? sed deest mihi [169] ad sacerdotium. Cooptatus in collegium suum? sed [170] cur in vnum? [171] Consummauit dignitatem meam? sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ [172] debebat alicui dare: de suo nihil protulit. Age potius gratias, pro his quæ accepisti: reliqua exspecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse quod speres. Omnes vicisti? primum te esse in animo amici tui lætare. multi te vincunt? considera, quanto antecedas plures, quam sequaris. Quod sit in te maximum vitium, quæris? falsas rationes conficis: data magno æstimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat: quibusdam [173] timeamus irasci, quibusdam [174] vereamur, quibusdam [175] fastidiamus. [176] Magnam

XXIX. XXX. XXXI. XXXII.

rem ſine dubio fecerimus, ſi ſeruulum infelicem in ergaſtulum miſerimus. Quid properamus verberare ſtatim,[277] crura protinus frangere? non peribit poteſtas iſta, ſi differetur. ſine id tempus veniat, quo ipſi iubeamus: nunc ex imperio iræ loquimur. cum illa abierit, tunc videbimus, quanti ſit[278] iſta lis æſtimanda. In hoc enim præcipue fallimur. ad ferrum venimus, ad capitalia ſupplicia: & vinculis, carcere, fame, vindicamus rem, caſtigandam flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, quam omnia per quæ lædi videmur, exigua, miſera, puerilia ſint? Ego vero nihil magis ſuaſerim, quam ſumere ingentem animum, & hæc propter quæ litigamus, diſcurrimus, anhelamus, videre quam humilia & abiecta ſint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, reſpicienda.[279] Circa pecuniam plurimum vociferationis eſt: hæc fora defatigat, patres liberoſque[280] committit, venena miſcet, gladios tam percuſſoribus quam legionibus tradit. hæc eſt ſanguine noſtro delibuta. propter hanc vxorum maritorumque noctes ſtrepunt litibus, & tribunalia magiſtratuum premit turba: reges ſæuiunt, rapiuntque, & ciuitates longo ſæculorum labore conſtructas euertunt, vt aurum argentumque in cinere vrbium ſcrutentur.

XXXIII. Libet intueri[281] fiſcos in angulo iacentes. Hi ſunt, propter quos oculi[282] clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum[283] baſilicæ reſonant:[284] euocati ex longinquis regionibus iudices ſedent, iudicaturi, vtrius iuſtior auaritia ſit. Quid ſi ne propter fiſcum quidem, ſed pugnum æris, aut[285] imputatum à ſeruo denarium, ſenex ſine herede moriturus ſtomacho dirumpitur? Quid ſi propter vſuram[286] haut milleſimam, valetudinarius fenerator diſtortis pedibus, & manibus[287] ad computandum modo relictis, clamat, ac per vadimonia aſſes ſuos in ipſis morbi acceſſionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cummaxime depromimus, pecuniam proferas, ſi in medium proiicias quicquid theſauri tegunt, auaritia[288] iterum ſub terras referente, quæ male egeſſerat; omnem iſtam congeriem dignam non putem, quæ[289] frontem viri boni contrahat. Quanto riſu proſequenda ſunt, quæ nobis lacrimas educunt?

XXXIV. Cedo nunc, perſequere cetera, cibos, potiones, horumque cauſſa[290] paratam ambitionem,[291] munditias, verba, contumelias, & motus corporum parum honorificos, & ſuſpiciones, & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, vt inter[292] iniurias naturæ numeretur ſermo homini datus. Crede mihi, leuia ſunt: propter quæ non leuiter excandeſcimus, qualia[293] quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam triſtes agimus, ſerium eſt, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & inſania eſt, quod exigua magno æſtimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu[294] ſpe ſuprema captatum criminatus eſt: hic ſcortum meum concupiuit. quod vinculum amoris eſſe debebat, ſeditionis atque odij cauſſa eſt,[295] idem velle.

XXXV. Iter anguſtum rixas tranſeuntium concitat: diffuſa & late patens via ne populos quidem collidit. Iſta quæ appetitis, quia exigua ſunt, nec poſſunt ad alterum, niſi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant.[296] Reſpondiſſe tibi indignaris libertum, & vxorem, & clientem: deinde idem de Rep. libertatem ſublatam quereris, quam domi ſuſtuliſti. Rurſus ſi tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat. coram domino? inquis. imo coram patrefamilias. Quid clamas? quid vociferaris? quid flagella media cœna petis, quod ſerui loquuntur, quod non eodem loco[297] turba concionis eſt, &[298] ſilentium ſolitudinis? In hoc[299] habes aures, vt niſi[300] modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compoſitaque accipiant? Et riſum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & proſpera, & triſtia, & hominum voces, & fremitus animalium latratuſque. Quid miſer expaueſcis ad clamorem ſerui, ad[31] tinnitum æris, ad ianuæ impulſum? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda ſunt. Hoc quod de auribus dictum eſt, transfer ad oculos: qui non minus faſtidio laborant, ſi male inſtituti ſunt. macula offenduntur & ſordibus, & argento parum ſplendido, &[302] ſtagno non ad ſolem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt niſi varium, ac recenti cura nitens marmor, qui menſam niſi crebris diſtinctam[303] næuis, qui nolunt domi niſi auro pretioſa[304] calcare: æquiſſimo animo foris & ſcabras lutoſaſque ſemitas ſpectant, & maiorem partem occurrentium[305] ſqualidam, parietes[306] inſularum exeſos, ruinoſos, inæquales.

XXXVI. Quid ergo aliud eſt quod illos in publico non offendat, domi moueat, quam opinio illic æqua & patiens, domi moroſa & querula? Omnes ſenſus perducendi ſunt ad firmitatem. natura patientes ſunt, ſi animus illos[307] deſinat corrumpere: qui quotidie ad rationem reddendam vocandus eſt. Faciebat hoc Sextius, vt conſummato die cum ſe ad nocturnam quietem recepiſſet, interrogaret animum ſuum. Quod hodie malum tuum

sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quæ sciet sibi quotidie ad iudicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur? quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus cognoscit de moribus suis? Vtor hac potestate, & quotidie apud me caussam dico. [308] cum sublatum e conspectu lumen est, & conticuit vxor moris iam mei conscia, totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnacius locutus es: noli postea congredi cum imperitis. nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuisti, quam debebas: itaque non emendasti, sed offendisti. de cetero vide, non tantum an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, [309] veri patiens sit. Admoneri bonus gaudet: pessimus quisque correptorem asperrime patitur. In conuiuio quorundam te sales, & [310] in dolorem tuum iacta verba tetigerunt: vitare vulgarem conuictum memento. [311] solutior est post vinum licentia, quia ne sobriis quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario causidici alicuius, [312] aut diuitis, quod intrantem submouerat: & ipse pro illo iratus [313] extremo mancipio fuisti. Irasceris ergo [314] cathenario cani? & hic cum multum latrauit, obiecto cibo mansuescit. recede longius, & ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limen obsessum. nunc ille qui intra iacet, felix fortunatusque est: & beati hominis ac potentis iudicat indicium, difficilem ianuam. nescit durissimum esse ostium carceris. Præsume animo, multa esse tibi patienda. Numquis se hieme algere miratur? numquis in mari nauseare, in via concuti? Fortis est animus, ad quæ preparatus venit. Minus honorato loco positus, irasci cœpisti conuiuatori, vocatori, ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas [315] partem? honestiorem te, aut turpiorem, potest facere [316] puluinus? Non æquis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo male locutus est. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris, odisset: & [317] Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero, si derideres [318] carmina eius, inimicus esset. [319] Vis tu æquo animo pati [320] candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. numquid maiorem quam [321] Diogeni, philosopho Stoico? cui de ira cummaxime disserenti, adolescens proteruus inspuit. tulit hoc ille leniter ac sapienter. *Non quidem*, inquit, *irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat.* Cato noster melius. cui cum caussam agenti, in frontem mediam, quantum poterat attracta pingui saliua, inspuisset [322] Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus & impotens, abstersit faciem, &, *Affirmabo*, inquit, *omnibus, Lentule, falli eos, qui te [323] negant os habere.* Contigit iam nobis, Nouate, bene componere animum, si aut non sentit iracundiam, [324] aut superior est: videamus quomodo [325] alienam iram leniamus. nec enim sani esse tantum volumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, surda est & amens: dabimus illi spatium. remedia [326] in remissionibus prosunt: nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Initia morborum [327] quies curat. Quantulum, inquis, prodest remedium tuum, si sua sponte desinentem iram placat? Primum, vt citius desinat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Remouebit omnia vltionis instrumenta. [328] simulabit iram, vt tanquam adiutor & doloris comes [329] plus auctoritatis in consiliis habeat. moras nectet: & dum maiorem quærit pœnam, præsentem differet. omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit, aut pudorem illi cui non resistat, incutiet, aut metum. Si infirmior, sermones inferet, vel gratos, vel nouos, & cupiditate cognoscendi auocabit. Medicum aiunt cum regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumentem mammam leniter fouet, scalpellum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto: eadem, quia non exspectauit, dolorem tulit. Quædam non nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud plerosque robur, cadat. Indignor mehercule, & non inuenio dolendi modum: sed tempus expectandum est. dabit pœnas. Serua istud in animo tuo. cum potueris, & pro mora reddes. Castigare vero irascentem, & vltro obuiam ire ei, incitare est. Varie aggredieris, blandeque: nisi forte tanta persona erit, vt possis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Augustus, cum cœnaret apud [330] Vedium Pollionem. Fregerat vnus ex seruis eius crystallinum,

XXXVII. XXXVIII. XXXIX. XL.

rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis obiici iubebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret [331] luxuriæ caussa facere? sæuitia erat. Euasit [332] e manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes: nihil aliud petiturus, quam vt aliter periret, nec [333] esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem mitti, crystallina autem omnia coram se [334] frangi iussit, [335] compleriquepiscinam. Fuit Cæsari sic castigandus amicus: bene [336] vsus est viribus suis. E conuiuio rapi homines [337] imperas, & noui generis pœnis lancinari: si calix tuus fractus est, viscera hominis distrahentur? tantum tibi placebis, vt ibi aliquem duci iubeas [338] vbi Cæsar est?

XLI. Sic [339] instandum potentiæ est, vt iram ex superiori loco aggredi possit, [340] male tractabilem, ac talem dumtaxat, qualem modo retuli, feram, immanem, sanguinariam, quæ iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. [341] Pacem demus animo, quam dabit præceptorum salutarium assidua meditatio, actusque rerum boni, & intenta mens ad vnius honesti cupiditatem. [342] Conscientiæ satis fiat. nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dum bene [343] mereatis. At vulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu, sed simulac æqualitas vitæ fidem facit, non segnitiem illam animi esse, sed [344] pacem, veneratur idem illos populus, colitque. Nihil ergo habet in se vtile tæter ille & hostilis affectus; at omnia e contrario mala, ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinauit manus, [345] membra liberorum dispersit. Nihil vacuum reliquit à scelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cum ex ira in odium occalluit.

XLII. Careamus hoc malo, purgemusque mentem, & exstirpemus radicitus ea vitia, quæ quamuis tenuia vndecunque [346] hæserint, renascentur: & iram non temperemus, sed ex toto remoueamus. Quod enim malæ rei temperamentum est? poterimus autem, adnitamur modo. Nec vlla res magis proderit, quam cogitatio mortalitatis. sibi quisque vt alteri dicat: Quid iuuat, tanquam in æternum genitos [347] iras indicere, & breuissimam ætatem dissipare? quid iuuat, dies quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? Non capiunt [348] res istæ iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis accersimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. iam par acerrimum media [349] mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditiosi conturbamus? stat super caput [illegible], & pereuntis [350] dies imputat, propiusque ac propius accedit. Istud tempus, quod alienæ destinas morti, fortasse [351] circa tuam est.

XLIII. Quin potius vitam breuem [352] colligis, placidamque & tibi & ceteris præstas? quin potius amabilem te, dum viuis, omnibus: desiderabilem, cum excesseris, reddis? Et quid illũ, nimis [353] ex alto tecum agentẽ, detrahere cupis? quid illum oblatrantẽ tibi, humilem quidẽ & contemptũ, sed superioribus acidum ac molestum, exterere viribus tuis tentas? Quid seruo? quid domino quid Regi, quid clienti tuo irasceris? sustine paullum. venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere solemus inter [354] matutina harenę spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se [355] colligatorum, quos, cum alter alterum [356] vexarit, [357] sus confector exspectat. Idem facimus. aliquem nobiscum alligatum lacessimus: cum victo victorique finis [358] æque maturus immineat. Quieti potius pacatique, quantulumcumque superest, exigamus. nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. Sæpe rixam conclamatum in vicino incendium soluit: & interuentus feræ latronem viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, vbi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidiis? numquid amplius isti cui irasceris, quam mortem optas? etiam te quiescente morietur. perdis operam: facere vis, quod futurum est. Nolo, inquis, vtique occidere, sed exsilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quam qui [359] pusulam concupiscit. hic enim non tantum mali animi est, sed pusilli. Siue de vltimis suppliciis cogitas, siue de leuioribus; quantulum est temporis, quo aut ille pœna sua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias? Iam ipsum spiritum [360] exspuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo simus: detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, versamusque nos, iam mortalitas aderit.

COMMEN-

COMMENTARII AD LIBRVM III. SENECÆ, de Ira.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Refrænare.] *Supra, II. cap. XVIII. pars hæc argumenti posita,* Remedia iræ. *Ea duplicia,* Ne incidamus, *&*, Ne in ea peccemus: *id est, quod hoc libro agitur, refrænemus & sistamus.*

2. Obiurgatio.] *Meticulosos.*

3. Confessio.] *Generosos.*

4. Pudor.] *Bona et ambitiosa indolis.*

5. Communis mali.] *Quod in lædentem, & sese veniat.*

6. Occurrentia.] *Quidquid obsistit, aut moratur. Sunt imagines, & tota fere descriptio, à torrente: altiloqua, numerosa, sonans, vt amat noster.*

7. A sanitate.] *Ea caussa cur veteres* Morbosos *eos dixerint: Cicero* IV. *Tusc.* Bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis vitia, quod nullum erat iracundia fœdius, iracundos solos Morbosos nominauerunt. *Postea tamen in communi vsu,* Morbosi, *Pathici.*

8. Deiectus.] *Prosternuntur, ab alto cadunt.*

9. Prona.] *Tota se vrgens & præcipitans, sibi instans & imminens.*

10. Ex quo surrexit.] *Veteres,* ex quo resurrexerit. *Puto verum,* ex quóve surrexerit.

CAP. II. 11. Vagæ sunt.] *Vt Scythæ, & Hamaxobij*

12. Incultus mos.] *Notetur. res ita habet, vbi cultus animorum & vita ordinatior, malum hoc litium agnascitur, & deriuatur ab ipso legum fonte. Beati autem, quibus, cum Statio,*

Nulla foro rabies, aut strictæ iurgia litis:
Morum iura viris, solum, & sine fascibus, æquum.

13. Imperate rem.] *Exempla in Valerio habes, lib. IX. cap. VII.*

14. Subitos.] *Vt in Gracchana seditione, Nasica pro duce.*

15. Manu sumpsit.] *Meus liber,* manu suppressit. *An* manu sua præcessit, *an aliud? vide. Alioqui vulgatam interpretere, Supplicium non lege aut iure, sed vi & manu exactum.*

16. Violauit leg.] *Ad Carthaginienses hæc pertinere videntur. qui talia quædam tertio bello suo patrarunt. Appianum vide.*

17. Sine ausp.] *Sine summo imperio, quod auspicato dabatur. Romanus mos & sermo, de quo ad Tacitum.*

18. Iræ suæ.] *Codex noster,* ductu iræ suoque: *pulchrè, id est, ducibus Ira, & Seipso, vsus.*

CAP. III. 19. Forte.] *Et non consilio, quibus impetus pro ratione est, & temeritas pro audacia.*

20. Ruinæ modo.] *Simili imagine Florus, & ipse ex Annæi nostri gente, de Cimbris:* Tridentinis iugis in Italiam prouoluti, ruina descenderant.

21. Per suum vul.] *In hostem ire ac petere, per ipsam hastam quæ vulnus fecit, & quam obnixus aduersarius tenet. Feræ hoc solent & apri, vt scimus.*

22. Indicat.] *Vocet ad operas, easque imperet. In legum libris, ipsa hac phrasi.* Indicit operas liberto patronus.

23. Eculei.] *Quibus impositi, extendebantur &* longiores fiebant, *aut Seneca Epist.* LXVII.

24. Fidiculæ.] *Neruus & chorda, ad ipsum illum finem: siue etiam ad membra artanda.*

25. Ergastula.] *Carceres rustici aut domestici, in quos serui ad compedes & opus damnabantur. Scripsi II. Elect. proprio Capite.*

26. Defixis corp.] *Iuuenalis:*

--- tæda lucebis in illa
Qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant.

Tacitus XV. *Annal.* Crucibus affixi, aut flammandi: *& in Actis martyrum plus semel legas, crucibus siue stipitibus affixos, igne consumptos. Tamen vetus omnis hic lectio,* defossis corporibus. *quid? soléntne defodere leuiter inferne, atque ita vstulare? vt flamma scilicet magis coerceretur, & corpori applicaretur? Iuuenalis versus sic legi capíque possit:*

Et latus mediam sulcus diducet arenam:

qui iam dictis illis subnexus. Sulcus, pro ipsa tali fossa, & illo fine.

27. Vncus.] *Romanus mos, per ignominiam, damnatorum corpora in Gemonias scalas vnco trahere, deinde in Tiberim præcipitare. Festus in* Hamotrahones, *Cicero in Philip. & alij.*

28. Lacerationes.] *Cum vngulis latera sulcabant. Licet ad virgas, flagella, scorpiones etiam referre.*

29. Inscriptiones.] *Cum stigmate notabant, & litteras inurebant. Dixi II. Elect. cap. De Ergastulis.*

30. Caueæ.] Cauernæ *meus, & quidam. Et fuere specus ac cauernæ in Amphitheatris, vnde bestiæ in damnatos emitterentur. Sed & idem e* Caueis. *Huc igitur, & ad ferales ludos spectat? an quod homines in caueam coniecerint, & circumtulerint, instar bestiarum? Quod Lysimachus Telesphoro fecit infra, cap.* XVII. *Sed & Caligula* multos bestiarum more quadrupedes, caueis coercuit. *Sueton. cap.* XXVII.

CAP. IV. 31. In prior. libr.] *Certe, & plus semel: cur repetit? an quia vis hoc imprimere, & contra Peripateticos vt firmum habes, schematis hanc fœditatem?*

32. Pallentem.] *Qui mali, & metuendi. recondita ira.*

33. Esse cup.] *Id est, edisse & deuorasse aliquem cupientium. Itaque malim etiam,* vt aliquem: vel, & vt aliq.

34. Tela sua.] *Dentes, quibus pugnat.*

35. Articulorum.] *Lib. I. cap. I.*

36. Exclamationibus.] *Et quidem voce acuta. cuius caussam Aristoteles, siue auctor libri* De Physiognomonia, *tradit.*

37. Compressa.] *Meus*, complexa. *malim.*

38. Suo primum.] *Nam se torquet, & distorquet.*

39. Ira captus.] *Meus liber*, iræ suæ captus, *quod & in Gruteri quibusdam. Omnino faciendum*, iræ suæ captiuus. *Non est liber, inquit. quid ergo? captiuus. cuius? suæ Iræ.*

Eruditis.] *Imo ingeniosi & celeres, ad iram maxime proni. quod Plato notauit in Theæteto*: Ἀλλ' οἵ τε ὀξεῖς, καὶ ἀγχίνοοι καὶ μνήμονες, ὡς τὰ πολλὰ, καὶ πρὸς τὰς ὀργὰς ὀξύρροποί εἰσι, καὶ ἄττοντες φέρονται, ὥσπερ τὰ ἀνερμάτιστα πλοῖα, καὶ μανικώτεροι ἢ ἀνδρειότεροι φύονται: At vero sagaces, & ingeniosi, & memoriosi, vt plurimum, etiam ad iras propensi magis sunt; & subsilientes feruntur, vt naues non saburratæ; & furiosi magis quam fortes sunt nati. *Sed &* fatuos *Aristoteles habet, qui nusquam irascuntur. Igitur hic Seneca,* Eruditi *voce, Stoicum in morem & sensum, vtitur. qui sic appellant bonos, aut bonistudiosos.*

CAP. V. 41. Retinere.] *Frænare, inhibere, vt suprà, cap. I. Nam ad eamdē partitionem respicit. Tamen meus, & scripti alij consensu,* detinere: *ex quo rectè fecerim,* detumere: *tumorem & iram deponere.*

42. Aliquis melior.] *Non enim ipsa vtitur. & aliis quærit ac comparat.*

43. Impendit.] *Optime hoc Muretus, etsi libri omnes,* incendit. *Nam comparat Iram cum Auaritia, et hac parte postponit. quod auarus quærat saltem aliquid alteri; at Ira consumit & impendit.*

44. Paucis grat.] *Explico. apud paucos Ira sine malo & damno subsedit: quos occupauit, mercedem ab iis abstulit. Quomodo? è sequentibus deinde. serui fuga aut morte amissi, vasa fracta, & eiusmodi plura.*

45. Luctum.] *Fuga item aut morte filij.*

46. Fortuitis.] *A deo aut casu immissis.*

47. Mutat.] *In alienos homini mores transferendo. ita in meis reppert. at alij,* vitiat, *vel* euitat, *quidam* iutat. *ex quo acutè Gruterus,* ciurat.

48. Vt tela.] *Huius sententiæ plura, in* De Const. sap. *cap. III.*

CAP. VI. 49. Pars superior.] *Epist. LIX.* Talis est sapientis animus, qualis mundi status super Lunam. Semper illic serenum est. *Lucanus hæc ipsa*:

> Fulminibus propior terræ succenditur aër,
> Imáque telluris ventos tractusque coruscos
> Flammarum accipiunt: nubes excedit Olympus.
> Lege Deum, minimas rerum discordia turbat,
> Pacem summa tenent.

50. Intra se.] *Continens & deuorans illa, siue vincens, quibus ira solet contrahi. Nihil turbidum extra se ostendens.*

51. Verecundi.] *Ergo bis idem dicit? nam suum membrum iam fuit de Verecundia abiecta. Omnino legendum,* verendi. *Nam ecce tria posuit in tranquillo animo & pacato*: Verecundum *fecit*, Venerabilem, Compositum. *Ordine hæc ipsa exsequitur, et ostendit contra in Irato esse.*

52. Numerus.] *Non proprie,* ἀριθμός, *sed* ῥυθμός, *modus, concinnitas.*

53. In immensum.] *Libri alij,* Quis se regere potuit im missum? Proderit. *Id esset, iam præcipitem, immissum ex alto datum. Siue etiam, in cursu iam medio; ab aurigis equisve. Si tamen vulgata magis ridet, tum cum Grutero fiat*: Immensum proderit. *At ne quid celem, mihi inconnexa hæc videntur, & suspicio defectum est.*

54. Neque priuatim.] *Vide De Tranquill. cap.* XII.

55. Respergi.] *Sordibus inquinari.*

56. Intercepit.] *Fraude in se transtulit. ipse re, sperata nobis, potitus est.*

57. Nulli fortuna.] *De Tranquill. cap.* XIII. Nam qui multa agit, sæpe fortunæ potestatem sui facit: quam tutissimum est raro experiri.

58. Supraque vires.] *De Tranquill. cap. V.* Æstimanda sunt deinde ipsa, quæ aggredimur, & vires nostræ cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandæ. Debet enim semper plus esse virium in latore, quàm in onere. Necesse est opprimant onera, quæ ferente maiora sunt.

CAP. VII. 59. Actorem.] *Ita libri, etsi Romana editio* auctorem. *Sed illud asserit ipse noster, dum adiungit,* supra mensuram agentis.

60. Adducunt.] *Contrahunt, incuruant.*

61. Quotiens aliq.] *Idem præceptum De Tranquill. cap. IV.* Inspicere debemus primum nosmetipsos, deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorum caussa, aut cum quibus, agendum est.

62. Generoso.] *Qui feruido atque igneo ingenio.*

63. Languido.] *Qui frigido humilique.*

64. Prauæ.] *Pincianus ita, sed libri melius.* paruæ. *Vult enim nec viles minutasque actiones nostras, nec altas nimis & audaces. Media sequamur.*

65. In vicinum.] *Ipse interpres De Tranquill. cap. X.* Prope posita, speique nostræ alludentia sequamur.

66. Miremur.] *Quasi supra vota, aut fata nostra.*

CAP. VIII. 67. Anxio.] *Quidam* obnixo. *nec male.*

68. In contactos.] *Aliquot exemplaria,* ad contactos. *Vtrumuis rectè.* Vuaque contacta liuorem ducit ab vua.

69. Siliceum.] *Coniectura Pinciani est. etenim scripti*: si liceat. *id est, nisi peruertatur, si per molles liceat, virum. Nam vir, Impudica imponitur; qui in alterum sexum transit. Alioqui* Siliceus vir, *durus sit vt poeta*: scopulis durior Icarij. *Cassiodorus*: Non credentium corda omnino lapidea sunt, & vere silicibus comparanda.

70. Secum habent.] *Apud se, quod adhæret & conuersatur.*

71. Idem facturi.] *Euocaturi iracundiam.*

72. Cælium.] *M. Cælium, ad quem Ciceronis epistolæ, & eius ad Ciceronem exstant, dignissimæ quæ cum illis (parne dicam, ante illas) legantur.*

73. Lectæ pat.] *Quæsita, edecumata.*

74. Crapulam.] *Tenui, etsi non probaui. In meo, & quibusdam aliis,* in copulam coniecto, r. c. c. quo hærebat, effugere. *Nihil verius. non agitur de crapula, nec talis iste vir. sed natura ita iracundus, vt si cum altero iunctus copulatusque esset, id est si comitem paullo diutius adhærentem haberet, necessum esset à sermone ad rixam venire.*

75. Secundas agere.] *Meus, &* res secundas. *Vulgatum amplector, significátque sermone quodam adagiali, sequi, obsequi, præeunti ancillari. Sumptum ab histrionibus, in quibus primarum partium alij, alij secundarum. Atque isti submittunt, & patiuntur illos excellere: ideoque* secundas agere, *demittere, & blandiri. Plautus:* Nunc secunda (*an* secundas) mihi facis. *Etsi ibi Lambinus, ad succidaneas hostias refert: &* secunda hostia *mihi facis, id est satrificas, interpretatur. Porro* secundas agere, *compendio intellegebant*, partes. *Horatius:*

---aut mimum partes tractare secundas.

76. Vt duo simus.] *Cælio dignum dictum. Vnus vir videbatur vterque, quia eiusdem sensus & sermonis. Tu igitur, inquit, oppone alibi aut dissenti, vt Cælius non videatur cum Cælio cœnare.*

77. Vultum.] *Eo ipso læti, tristes, probantes, improbantes, quæ nos ipsi.*

78. Demissos altius.] *Alij libri,* dimissos: *sed meus.* admissos. *optime. A cursu sumptum. Resiste, inquit, in prima via aut carceribus: quod si te admiseris, & ad cursum disceptationis incitaueris, non disiugeris,* Admitti equus *dicitur, cui frena laxamus. Legam etiam*, arctius tenet.

CAP. IX. 79. Fabulis.] *Fabulæ in historia? malim* fabularis. *Suetonius Tiberij, cap.* LXX. Maxime curauit notitiam historiæ fabularis. μυθολογίας.

80. Pythagoras.] *Quod cum alij, tum Plutarchus de eo, in Commentariolo* De virtute morali *tradit. Imo inter præcepta eius erat,* ᾠδαῖς χρῆσθαι πρὸς λύραν: cantibus ad lyram vti. *Atque adeo censebat* τήν τε ἀρετὴν ἁρμονίαν εἶναι, καὶ τὴν ὑγίειαν, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἅπαν, καὶ τὸν θεόν: & Virtutem esse Harmoniam, & Valetudinem, & omne Bonum, & ipsum Deum.

81. Laborantibus.] *Vide an non* labentibus. *Ita de Benef.* III. *cap.* IX. Cadentes venas vino refecisse. *& Epist.* XCV. Vino fulcire venas cadentes. *Quod totum ad hanc inediam pertinet: in qua venæ detument, & quasi subsidunt. Sic autem collapsæ, & velut clausæ, cursum sanguinis sistunt, vt hic ait. Sed ratio & origo à spiritibus, qui absumpti, & minus intendunt venas, & vehiculum sanguinis non præbent. Haud dispar illud Suetonij, de Augusto:* malas labentes corrigi sibi præcepit. *Labuntur vero sub mortem, vt & tempora. Seneca Tragicus:*

---lapsæ genæ Lucem recusant.

82. Incumbit animo.] *Quasi onus eum premit. se non sustinet, in animum reclinat.*

83. Valetudine aut.] *De his caussis dictum lib.* II. *cap.* XIX.

CAP. X. 84. A lasso.] *Plinius lib.* XXII *cap.* XXIV. Sic & in lassitudine proniores esse ad iracundiam, & in siti.

85. Esuriente.] *Plautus Amphitruone:* Vetus adagium est, Fames & mora bilem in nasum conciunt. *Et mulierculа in Theocrito, de marito suo iracundo:*

---πεινᾶντι γε μηδέποτ' ἔνθῃς:

---Esurienti haud obuius esto.

86. Vrit.] *Vbicumque inopia aut solicitudo. Supra dictum, repete.*

87. Salutatio.] *Parum tempestiua, aut honorifica. Simile in sequentibus.*

88. Prænuncia.] *Aliàs* prognostica *etiam legitur: sed interpretamentum est.*

89. Comitiali.] *Morbo sacro, Herculaneo, Maiore, Caduco,* ἐπιληψίᾳ. *Appellat ipse* Vitium comitiale *scitè, quia Comitia (prisca superstitione) vitiabat. Serenus:*

Est etiam morbi species, cui nomen ab illo,
Quod fieri nobis suffragia iusta recusat.

90. Summa deser.] *Summas corporis extremasque partes, an & caput? Vtrumque enim solere, è Celso discas lib.* II. *cap.* VII. Optimum est à manibus pedibusve initium fieri: deinde à lateribus: pessimum inter hæc, à capite.

91. Incertum lumen.] *Oculi tenebrescunt. de quo aliisque signis, & eorum caussis, proprio libello Hippocrates, De morbo sacro.*

92. Incipientem casum.] *Probes nisi libri abducant. quorum alij* caussam, *alij (vt meus)* curam. *Reficerem,* incipientem cura occupant. *Morbum cum incipere sentiunt, cura præueniunt. quâ? iam addit, de odore, gustu.*

93. Quidquid est.] *Hippocrates pituitam frigidam & crassam censet, illapsam in venas: quæ meatus claudit, sanguinem sistit, officia omnia turbat. Fernelius venenati aliquid spiritus miscet: nec male, si quis occulti aliquid & diuini, quod in morbis quibusdam & Hippocrates agnoscit.*

94. Sine teste.] *Ad vitandam infamiam.*

65. Spatientur.] *Liberè se diffundant, & exserant.*

96. Verborum.] *Generosis.*

97. Rerum.] *Viliores.*

98. Hic formæ.] *Meus,* famæ.

99. Elegantissimus.] *Non ad formam (nam de ea præcessit in vulgatis quidem) sed ad* φιλοκαλίας *& elegantiam morum habitusque refer.*

100. Superbiæ.] *Aliena.*

101. Intra domum.] *Qualis apud Satyricum.*

---Antiphates trepidi laris, ac Polyphemus.

101. Inuidiam.] *Quasi graue fortunæ suæ & inuidiosum, quemquam sibi supplicare.*

103. Contumeliam.] *Quasi superbe contemnatur.*

CAP. XI. 104. Interpretatio.] *Id est, scrutatio, ruminatio, pro suo sensu explicatio. Tacitus:* Viso conspectoque Agricola, quærerent famam, pauci interpretarentur.

105. Socratem aiunt.] *Imo id Diogeni Cynico Diogenes Laertius adscribit:* Ἐντρίψαντος αὐτῷ κόνδυλον τινός, Ἡράκλεις, ἔφη, οἷόν με χρῆμα ἐλάνθανε, τὸ μετὰ περικεφαλαίας περιπατεῖν: Pugno ab aliquo percussus, Iupiter, inquit, quàm me fugit cum galea inambulare?

106. Tyrannum.] *Nomine, at re optimum (in multis quidem) Principem.*

107. Ebrius conuiua.] *Thrasippus quidam, ex amicis eius. Valerium vide, libro v. cap. 1.*

108. Nec deessent.] *Ipsi etiam filij duo,* violatæ patris maiestati subuenire cupientes. *Valerius.*

109. Obligatis oculis.] *Ad ebrietatem hoc referens, & excusans mentem vino sauciam & cæcam.*

110. Manu fecit.] *Sponte. ipsi fabricati sunt, & sibi inuenerunt. Vide super hac phrasi, Consol. ad Marc. c. XIX.*

CAP. XII. 111. An inciderit.] *Casu, non voluntate & decreto fecerit.*

112. Præmium.] *Non vt te læderet, sed sibi bene faceret.*

113. Manum alteri.] *Non à se, sed instinctu alieno læserit.*

114. Humanum.] *Si puer, mulier, miser, afflictus.*

115. Humile.] *Si vir, & æqualis, si superbus, procax, contemptor, inimicus.*

116. Eo loco.] *Vt videamus, an non ipsi tale peccaturi. & peccato, an sic succenseri vellemus.*

117. Differt.] *Properat statim vlcisci: nec inquirit, nec cognoscit.*

118. Dilatio est.] *Itaque Athenodorus Stoicus belle & opportune Augusto, cum missionem ab eo peteret domum rediturus, atque ille monitum etiam aliquod & sapientiæ monumentum vltimum vellet:* Vt, *inquit,* quoties irasceris, nihil dicere aut tacere tentes, priusquam XXIV. litteras tecum recitaueris. *Intellexit & arripuit optimus Princeps, & simul manum Athenodoro injiciens,* Mihi vero tua præsentia, *inquit,* etiam est opus. Manedum. *Exigua morula videatur, in tot iis litteris: sed flamma vel maxima iracundiæ subsidet, & in se labetur, per illam.*

119. Minus densa.] *A sole rationis paullatim dispulsa. Hæc quoque similitudo in Plutarcho:* Nemo, *inquit,* vindicat in seruum, quod decimo aut quinto die iam ante admiserit, neque tunc cum flagellat, quod pulmentum adusserit, mensam euerterit, segnius audierit. Atqui ea sunt, quibus admissis tumultuamur, & placari non possumus. Enimuero vt per nebulam corpora, sic res per iram apparent grandiores.

120. Si in hoc.] *Ita ex Rudolfi Agricolæ sensu, Erasmus. At libri scripti,* Si nihil erit. *Retineam, sed sic legam & ordinem:* Si nihil erit, petita aduocatione apparebit. *Sensus, si non dies molliet, aut tollet: tamen mora interposita, hoc facies lucri, vt iudicare videaris, non impetu & ira ferri.*

121. Petita adu.] *Mora & dilatio, vt iam sæpe.*

122. Tempori trade.] *Quod omnia reuelat: vt suprà lib. II. cap. XXII.*

123. In fluctu.] *In motu & transitu: sæpe ita Lucretius, Arnobius, alij.*

124. Speusippe.] *Imo Xenocrates, vt Diogenes tradidit.* Εἰσελθόντος ποτὲ Ξενοκράτους, εἶπε μαστιγῶσαι τὸν παῖδα· αὐτὸς γὰρ μὴ δύνασθαι διὰ τὸ ὠργίσθαι: Xenocrate aliquando intrante, Verbera, inquit, hunc puerum. Nam ego non possum, quia iratus sum. *Sed & in Stobæo:* Πλάτων ὀργιζόμενος τῷ οἰκέτῃ, ἐπιστάντος Ξενοκράτους, λαβὼν ἔφη, τοῦτον μαστίγωσον· ἐγὼ γὰρ ὀργίζομαι. *Denique Plutarchus De lib. educ. & Valerius lib. IIII. item de* Xenocrate: *vt memorialis error in Seneca videatur, vt sæpe.*

125. Ob hoc.] *Ob iram.*

CAP. XIII. 126. Feraturque.) *Nos enim compotes simus, non ipsa nostri.*

127. In Socrate.] *Plutarchus, De non irascendo:* ὁ Σωκράτης ὁσάκις αἴσθοιτο κινούμενον τραχύτερον αὑτὸν πρός τινα τῶν φίλων, προβόλους ὥσπερ κύματος [illegible] ἄκρας τιθέμενος, ἐνεδίδου τε τῇ φωνῇ καὶ διεμειδία τῷ προσώπῳ, καὶ τὸ βλέμμα πρᾳότερον παρεῖχε, τῷ ῥέπειν ἐπὶ θάτερα, καὶ πρὸς τοὐναντίον ἀντικινεῖσθαι τῷ πάθει, διαφυλάττων ἑαυτὸν ἄπτωτον καὶ ἀήττητον: Socrates quoties sentiebat se asperius moueri erga aliquem amicorum, huic fluctui quasi marinam crepidinem opponens, vocem submittebat, & vultu subridebat, & aspectu blandiore erat. atque ita vergendo in alia, & in contrarium affectui motum se torquendo, seipse sine lapsu seruabat, & inuictum.

128. Latitantis.] *Meus* laudantis. *sed illud palam verum: nisi quis vellet,* labantis.

129. Conspicimus.] *Nondum ab ira cæcati plane.*

130. Aduocemus.) *Aduocationem amicorum petamus. patronos & adsistentes, qui obiurgent, teneant.* Aduocare *autem* contra malum: *vt I. De Clem.* Aduocare contra Cæsarem.

CAP. XIV. 131. Prexaspes.] *De quo Herodotus, lib. III.*

132. Excidam mihi.] *Apud me maneam.* φρένας ἔμπεδος, mente immotus, *cum Homero.*

133. Iactum.] *Puto* ictum. *tale enim in sagitta: nec iaculi res fuit.*

134. Videbimus.] *Malim,* Viderimus.

135. Deuorasse.] *Tertullianus de Resurr. carnis, cap. LIV.* Quasi non bilem & dolorem dicamus deuorare, id est abscondere, ac tegere, & intra nosmetipsos continere.

136. Tanquam pater.] *Id est, sepelire, iusta filio facere.*

137. Pax erat.] *Sæuitia autem & cædes, si cessaret a potu.*

CAP. XV. 138. Tale aliquid.] *Minime vero. sed caussa huius sæuitiæ fuit, quod Harpagus iussus Cyrum Mandanes filium exponere in deserto monte, per alium id exsecutus, alium successiui habuit: vixitque puer, & statim postea Astyages, & pressa ira, sic in cæna est vltus. Fuse omnia Herodotus lib. I.*

139. Liberos.] *Vnum tantum, XIII. annos natum. Tamen & statim noster* capita illorum *nominat: quasi plures vellet.*

140. Capita.] *Et manus, & pedes, ex Herodoto.*

141. Quomodo esset.] *Verba fuere*, Nunquid agnosceret, cuius feræ carne pastus esset?

142. Omnis cæna.] *Herodotus extulit*: Sibi, quicquid rex faceret, placere.

143. Ad reliquias.] *Ad liberos nempe reliquos, si quos habebat. Est simile illi suprà, II. cap. XXXIII. de Pastore:* Perierat alter filius, si carnifici conuiua non placuisset.

144. Ergastulum.] *Aulicum carcerem. an & ipsos, qui in ergastulo, intellegit? Catenis ibi aureis, & vinculis purpureis detinentur.*

145. Suo vitio.] *Non alieno. qui ipse se cruciat, non dominus aut tyrannus.*

146. Finire secum.] *Sine alia vltione, aut destinatione. ipse pereat, & cum eo mala.*

147. Vides illum.] *Similia, in diuina illa Thebaide:*

> Hic alta rupes arduo surgit iugo;
> Spectatque longe spatia subiecti maris:
> Vis hanc petamus? nudus hic pendet silex,
> Hic scissa tellus faucibus ruptis hiat,
> Vis hanc petamus? hic rapax torrens cadit,
> Partesque lapsi montis excesas rotat:
> In hunc ruamus.

Et plura, quæ altissimi oris & pectoris poeta intonat: quem mihi numquam legere est, sine impulsu & motu.

148. Ad Libertatem.] *Ad mortem. quæ finit, & à malis liberat. Vide Manud. III. Diss. XXII.*

149. Breuem.] *Modo vt hominem superet.*

150. Infelicem.] *Sine fructu.*

151. Pendet inde.] *Si te suspendis.*

152. Effugia scru.] *Si gladio illa petis.*

153. Vena.] *Vel leui scalpello aperta.*

CAP. XVI. 154. Grauiora.] *Hegesippus lib. II.* Nihil tam exasperat feruorem vulneris, quam ferendi impatientia.

155. Laqueos fera.] *Idem ille*: Impensius in agrestibus feris arctissima vincula, si se excitent, imprimuntur: si quiescant, relaxantur.

155. Necessitatibus.] *Quod necessario faciendum sit, sponte & volentem facere, aut pati.*

156. Communis metus.] *Noster de Clem. I. cap. XXV.* Leuis enim & priuata pernicies non totas vrbes mouet: quod late furere cœpit, & omnes appetit, vndique configitur. *Et plura ibi huius sententia.*

157. Orientem cing.] *Ita ex descriptione veterum. Scythæ à Thracia & supra Byzantium incipiunt: inde toto litore ad Tanaim fusi, flexu iterum ad Alanos montes, & Imaum, & vicina colunt, vsque ad Seras producti. Itaque vere cingunt magnam partem Orientis, id est Asiæ totius.*

158. Oebazo.] *Libri fere,* Orobazo. *& omnino est* Oeobazo. *Nam Herodotus* Οἰόβαζον *appellat. Eum de hac historia vide, lib. IV.*

CAP. XVIII. 159. Vnius vacat.] *Maximi natu. Vide eundem Herodotum in VII.*

160. Leoni obiect.] *De ea re, I. De Clem. cap. XXV.*

161. Telesphorum.] *Historiola hæc apud Plutarchum quoque, libello* De exsilio.

162. Destituti.] *Proprie, positi & relicti.*

163. Misericordiam.] *In cuius locum horror successerat.*

CAP. XVIII. 164. Cui vicatim.] *Cicero III. De offic.* Ne noster quidem Marius Gratidianus officio viri boni functus est tunc, cum Prætor esset, collegiumque Prætorum Tribuni plebis adhibuissent, vt res nummaria de communi sententia constitueretur: conscripserunt communiter edictum, cum pœna & iudicio. constitueruntque vt omnes simul in Rostra post meridiem descenderent. at Marius à subselliis in Rostra recta, idque quod communiter compositum fuerat, solus edixit. Et ea res ei magno honori fuit. omnibus vicis statuæ, ad eas thus & cerei. quid multa? nemo vnquam multitudini fuit carior. *Vocat hic suum: paullo ante,* propinquum suum. *quia scilicet Cicero ex cognatione Marij: & hic illius frater, vt Florus scripsit. Frater, opinor, adoptione: quod cognomen* Gratidiani *enuncit, transisse è* Gratidiis. *Prætor iam fuerat, vt hic Cicero. et male igitur scribitur in Valerio, lib. IX. cap. II. tunc cum interfectum:* Quàm porro crudeliter se in M. Mario Prætore gessit? *Imo* Prætorio, *vel ex Firmico, lib. I. qui* Prætorium virum *dicit: eundémque* Marium minorem: *fratrem scilicet, non filium, ne erres.*

165. Thure & vino.] *E Cicerone vidisti et sollenne ita supplicare (proprio verbo) apud minores Deos, aut heroas. Apud Plautum, lar familiaris loquitur:*

> ---- ea mihi cottidie
> Aut thure aut vino, aut alicui semper supplicat.

Sallustij fragmentum, de Metello: Tum venienti thure, quasi Deo, supplicabatur. *In tabula Narbonensi:* AD. SVPPLICANDVM. NVMINI. EIVS (*Augusti*) THVS. ET. VINVM. DE. SVO. EA. DIE. PRÆSTENT.

166. Romanus pop.] *Alij scripti turbant, meus: R. N. P. An non est,* Romanus noster populus? *credo.*

167. Perfringi.] *Valerius*: Singulas corporis partes confringeret. *Orosius*: Effossis oculis, membrisque minutatim desectis, vel etiam fractis. *Q. Cicero, De Petitione Consul. Firmicus, & alij. Florus hic mutilus est, in tempore à nobis sanandus.*

168. Ante bustum.] *Trans Tiberim.*

169. Grauissimus.] *Vocem meus addit*, grauissimus liuor. *Fuitne,* grauissimus liquor: *vel potius,* grauissimo liquore? *Et allusum ad liquorem & vinum* Respersum, *quo sepulcra solent spargere. Possis &* εὐφημικῶς, grato scilicet liquore. *Sane adiungit mox de* stillicidiis, *quod ad liquorem hunc facit.*

170. Non tam immerito.] *Nihil ambigendum. pulchre, & pro re dictum. Cum caussa amatum, sed sine modo, significat.*

171. Et hostium.] *Quos illi sic appellabant & habebant, nempe Marianorum.*

172. Cium.] *Mureti coniectura. quam pro libris sperno, qui* vindicum. *Isti dicebant (Sullani) se vindicare & asserere oppressam Remp. in libertatem.*

173. Consularis.] *Sub Tiberio Consul legitur, anno ante eius mortem.*

174. Belienum.] *Vix est Romani nominis facies. libri scripti,* Bethienum, Bethenum, Bidienum.

175. Flagellis.] *Seruilem in modum. nam liberi virgis.*

176. Non quæstionis.] *Innoxij enim. nec erat, quod inquireret.*

177. Animi caussa.] *In voluptatem suam, per remissionem & ludum.*

178. Ingens crudelit.] *Haud displicet quod Gruterus suggerit,* inquies crudelitas. *Meo tamen est:* quam ingentem crudelitatis eius sine dilat. *& tueri, imo tenere, possis. Voluptatem ingentem eius crudelitatis, quam tam animo deformarat, capturus erat.*

179. In xysto.] *Etsi libri quidam, vt in rariore voce, titubant: nihil ego, nec audio eruditum virum, qui in crypta legit. Xysti passim in villis & hortis. Suetonius de Augusto:* Prætoria sua, non tam statuarum tabularumque ornatu, quam Xystis & nemoribus excoluit. *Quid autem Xystus, clare satis Vitruuius lib. v. cap. xi. & lib. vi. cap. x.*

180. Porticum à ripa.] *Quam porticum? nam & ipse Xystus, Porticus certi generis erat. Vellem legi,* qua porticum. *id esset, ea parte qua Porticum (aliam aliquam, tunc notam) separat interpositus Xystus à ripa: qua illa? Tiberis, nisi fallor. Certè in vrbe, vel ad vrbem, isti horti. Placuit olim,* Euripo: *nec absurde. quia & aquæ & stagna varie hortos secabant. sed nunc mallem eo sensu,* Euripi separant. *nam & libri plures* separant *numero plurium habent. Legerem, inquam:* qua porticum Euripi separant: *& omnino sedeat (nam & ita Epist. lv.* Platanona medio riuo, Euripi modo, diuidi:) *nisi Coloniensis prisca editio in se vocet atque intendat, quæ* porticum Agrippæ *præfert. Quidni autem in vicino* Porticus Agrippæ *aliqua? de qua & Horatius lib. i. Ep. vi.*

Porticus Agrippæ & via te conspexerit Appi.

Itaque tum esset, Xystum hunc separare & diuidere, Porticum Agrippæ *ab hortis.*

181. Cum matronis.] *Vtne ipsas vnà decollauerit? non præmisit de illis: & vero magis exprimeret, ac dilataret. Sensus potior, quod ipse ibi* cum matronis & aliis Senatoribus *(aliis, non occidendis) spectator fuerit: cum iis nimirum, cum quibus in cœna fuerat, vt ex diei tempore apparet. Itaque transposita verba videantur:* quosdam ex illis, inambulans cum m. a.

182. Soleatus.] *Vt à conuiuio recens. Vibius Rufus lib. ix. Contr. ii. simile in Flaminio accusat:* Prætor ad occidendum hominem soleas poposcit. *Nempe vt e conuiuali lecto surgens, eas sumeret.*

CAP. XIX. 183. Tabularibus.] *Omnis vetus lectio: nisi quod vnus Pincianus,* tribularibus. *Prius si tenemus, explicari potest, Tabulas admotas inter tormenta fuisse: quibus adstrictis arctatisque homo comprimeretur, & pene elideretur. Quidni tale in extenuando, præter naturam, sicut Eculeus, in extendendo? Enimvero in Festo lego,* Clitellas, tormenti genus *sic appellatum. quod quid aliud suspicer, quam eiuscemodi tabulas, velut clitellas asino impositas, & compressas? Si* Tribularia *eligis: à* Tribulis *prompta ratio est, qui fiunt (ait Varro)* è tabula lapidibus aut ferro asperata. *Et talis fere* Arca ferrata *illa, in quam Regulus coniectus. At Muretus tamen* Talaribus *fidenter hoc edidit, nec verbo firmauit vel explicauit. Placuit H. Stephano, & ποδοστράβας Synesij interpretatur. Ego (si vera hæc scriptio) caperem* Talaria *magis* flagella, *siue Græcorum ἀστραγαλωτοὺς μάστιγας, quibus ad sanguinem & necem homines verberarent. Sed vix inducor, Senecæ hoc verbum esse.*

184. Igne.] *Quem varie admouebant teneriori cuique parti: etiam, nouo more, obscœnis Domitianus.*

185. Vultu suo.] *Belle. quasi sæuus ac minax ille vultus, inter tormenta, & quidem maxima, esset. In Controuersia v. libri ii.* Veniunt in domum crudelissimi carnifices, in quorum vultibus erant tormenta. *Simile, De Breuit. vit. cap. xviii.* Saxa, ferrum, ignem, Caium excepturi.

186. Inter verb.] *Seruile vtrumque hoc dicit, Romano ritu. quia liberi nec flagris, nec tormentis, temere subijciebantur: quanto minus Senatores? Diuisit autem illos inter verbera & flammas: id est, modo & alternis flagellauit, modo igne terruit. Adspectum etiam ad Gladiatores, Bestiarios, & hæc arenæ mancipia: quæ verberibus & flammis in necem agebantur.*

187. De toto Senatu.] *Hæc & sequentia in Suetonio lege, Caligula cap. xxxiv. & xlix.*

188. Vnum ictum.] *Tacitus Agricola:* Illud tempus, quo Domitianus, non iam per interualla ac spiramenta temporum, sed continuo, & velut vno ictu, remp. exhausit.

189. Ad hoc viuit.] *Ergóne tunc viuus, cum hæc scripsit? dicas certe. Et potuit scripsisse, sed non edidisse: imo arcte pressisse, vt status illorum temporum erat.*

190. Ad hoc lucubrat.] *Hæ tres voces perperam omissæ aliis. Sunt in veteribus libris. & plus est quàm* vigilare. *Nam significat, cum cura & studio vigilare.*

191. Os inserta sp.] *Aut linguam ipsam exsecari. vt in quodam equite Romano. quem* obiectum feris, cum se innocentem proclamasset, reduxit: abscissaque lingua, rursus induxit.

192. Nisi periturus.] *Apte Philotas apud Curtium, lib. vi.* Nemo parcit morituro, nec cuiquã moriturus.

193. Trahere.] *Nullus vigor in hoc verbo. An* tradere? *efflatum deponere, & reddere Naturæ suum spiritum.*

194. Non per vulnus.] *Quod ceruix incisa facit. Per os enim emitti spiritum, communis lex est: atque ideo concludi solet manibus claudi.*

CAP. XX. 195. Quot patres.] *Ne sic augeamus: verius,* quod patres.

196. Rex Persarum.] *Non hoc Herodotus, quod sciam. sed & Diodorus Siculus Æthiopum regi adscribit* Alisani: *idque à diuersa valde caussa. Benignitas enim & miseratio fuit. Narrat lib. i. regem dictum venisse Ægyptum, vicisse, subiecisse. Initio autem regni multa latrocinia, vt fit, fuisse: atque hunc operam dedisse, vt paullatim caperet: & iam captis, graue iudicasse omnes interficere, cum grandi numero essent; iniustum item impunes dimittere. Itaque mediam viam legisse, & resectis naribus, quo nobiles essent, in desertis Ægypti finibus colere iussisse, vrbe ibi structa, cui à re & facie nomen esset.*

197. In Syria.] *Omnino. nec Diodorus dicit (improuide quibusdam traditum) in Ægypto esse; sed diserte in* confinio Ægypti Syriæque. *Res sic habet: & Strabo eam locat haud procul litore, iuxta* Raphiam *&* Gazam.

198. Rhinocolura.] *Græci* ῥῖνα nasum *dicunt*, κόλουρον curtatum.

199. Macrobii.] *Essent Latinis*, Longæui. *Habitant Africam ad Australe mare: vt Herodotus.*

200. Supinis man.] *Prouerbij vice, de animo & affectu libenti. à gestu eorum, qui munera, aurum, aut res caras suscipiunt, manibus sic prolatis.*

201 Missique legat.] *Quos ipse Cambyses miserat ex Ichtyophagis, gnaros Æthiopicæ linguæ.*

202. Libera resp.] *Compendio hæc*: Venisse eos, non vt legatos, sed exploratores: & ab homine iniusto missos, vt qui aliena cuperet, & captaret. Vos autem ei (*addidit Rex*) hunc arcum vicissim date: cum hoc meo consilio. Quando Persæ hunc talem arcum trahere & inflectere poterunt, tum cum multo maximis copiis aduersus Macrobios veniunto. Interea, diis gratias agat, quod Æthiopibus mentem non det aliena inuadendi. *Herodotus lib.* III.

203. Intra primum iter.] *Herodotus*, intra quintam itineris partem.

204. Male periret.] *Qui ederetur.*

205. Peius viueret.] *Qui ederet.*

CAP. XXI. 206. Festinaret.] *E Perside mouens.*

207. Gyndem.] *Quem Herodotus in* Matienis montibus *oriri facit: Ammianus in Media ponit. Ambigitur qui sit, nec Ptolemæus locauit. quod mirum, cum Orosius* secundæ magnitudinis Post Eufratem *faciat. Tacito quoque* Gindes *nominatur, sed qui* Dahas Ariosque disterminat, XI. *Annalium: igitur diuersus ab isto. De hoc nostro Tibullus certo, ad Messallam:*

——aut rapidus Cyri dementia Gyndes.

Nam & Cyri insaniam in eo taxat. Probabile, minus in fama aut notitia fuisse postea: quia Cyrus tempore sic debilitauit & exhausit.

208. Ex equis.] *Sacros eos appellat Herodotus, & vulgo sic dicebantur.*

209. Regiis equis meatum.] *Mutare licebat, & fortean oportebat. Nam est à sola coniectura Pinciani. Scripti & editi antiquitus, alij*, regiis commeatus auferentem: *alij, vt meus*, regis commeatum. *Vera scriptura:* regi commeatum. *id est, auferentem Regi commeandi facultatem. Nam id hic Commeatus. Tacitus, de Londinio:* Sed copia negotiatorum, & commeatu, maxime celebre. *Ita* commeatus viæ publicæ, *in legum libris: & sæpius.*

210. Cuniculis.] *Hærent hic Critici, & Erasmus* canaliculis *legi vellet: quidam libri* curriculis *habent. At quid promptius veriusque, quam* funiculis, *ex Herodoto?* Diuisit, *inquit*, copias in duas partes. Καὶ κατέτεινε σχοινοτενέας ὑποδέξας διώρυχας ὀγδώκοντα καὶ ἑκατὸν, παρ' ἑκάτερον τὸ χεῖλος τοῦ Γύνδεω τετραμμένας πάντα τρόπον: Et signauit ad funiculos extensos fossas centum octoginta, ad vtrumque labrum fluminis, quaquauersus. *Meus eadem Seneca, demissum funiculis alueum: & ad ea signa in his totidem riuos subductum.*

211 In vanis.] *Libri plerique omnes*, in magnis. *quod interpretetur aliquis, magnam iacturam, & quidem in magnis rebus. Nam vbi tale aliquid molirus, temporis præcipue ducenda ratio. Diuersa sententia in vulgatis: nempe perdidisse eum tempus in re inutili nec magna. Nam fluuium deducere, non magnum sane, præsertim sine alio, quam vltionis fatuæ, fructu.*

CAP. XXII. 212. In Herculanensi.] *Fæcundissima & pulcherrima Campaniæ ora. Nam* Herculanium *siue* Heraclea *ibi oppidum, incendio Vesuuij montis, sub Tito, postea penitus obrutum siue haustum, populo in theatro sedente. Dio Cassius.*

213. Custodita.] *Sub Tiberio. cum fraudibus Seiani periit. Tacitum vide.*

214. Qui incumbentes.] *Imo vero* excubantes, *cum Pinciano.*

215. De rege.] *Libri alij*, Qui de rege. *& addendum videtur, aut certe in fine legendum*, existimantes.

216. Palla inter.] *Ita vnus Pinciani liber, & certe etiam meus: alij* palam, *vel* paullum. *Ex quo ego olim*, aulæum interesset. *Nam in fragmento Polibij apud Suidam:* ἀκούων ταῦτα πάντα διὰ τῆς αὐλαίας ὁ βασιλεὺς ἐγέλα: Audiens hæc omnia per aulæum rex, risit. *Et res ita fuit. sed vox etiam* Pallæ *videndum, an non valeat in hunc sensum. Certe in optimis Glossis est*, Palla, μίτρα, πέπλος, παραπέτασμα: mitra, peplum, velum siue aulæum.

217. Longius, inquit.] *Plutarchus de hac re:* παπαὶ εἶπεν, οὐ πορρωτέρω ποιήσαντες κακῶς ἐρεῖτε ἡμᾶς: Papæ, an non longius hinc abeuntes nobis maledicetis?

218. Deduxisset.] *Meus*, dedisset.

219. Silenum.] *Bacchi comitem Deum. Seniores autem Satyros*, Silenos *dici, Pausanias tradit. Allusum ad fœditatem Satyrorum.*

220. Captis sic.] *Meus liber*, captis sicut mox suggestum est regi vt eos.

221. Dominum habere.] *Plutarchus paullo aliter*: Posthac se apud dominos eorum conquesturum, si pergerent maledicere.

222. Huius nepos.] *Vah, quam aliud agis Seneca! Nam iste Antigonus, de quo hæc & plusculà Plutarchus, inter successores Alexandri fuit, Demetrij pater. Nihil certius. Quis etiam alius Antigonus, auus Alexandri? nusquam leges: & consensu* Amyntam *Philippi patrem faciunt. Demiror, qui hactenus in Senecam, de re tam illustri & cognobili non monuisse. Sed ex his & talibus liqueat, Senecam in rebus & sensibus deditum, sæpicule in historia aut nominibus sublabi.*

223. Alterum feræ.] *Lysimachum.*

224. Alterum Sibi.] *Clytum, quem sua manu occidit.*

CAP. XXIII. 225. Timagenes.] *Quem Plinius in Indice suo citat, inter eos ex quibus Geographica hausit. Sed & Ammianus li.* XV. Timagenes & diligentia Græcus, & lingua: *atque ostendit Gallias etiam descripsisse.*

In Suida est : Timagenes historicus, Periplum totius maris scripsit in quinque voluminibus. *Fuit & alius Timagenes Ægyptius, qui Romæ sub idem hoc tempus docuit, sed ob libertatem scholæ excidit. Vide, si lubet, & ipsum Suidam: sed cum* Historiarum *scriptorem noster appellet, credo alterum illum esse. Nominat iterum, Epist.* XCI. *cum elogio*, Felicitatis vrbis inimicus.

226. Domo sua.] *Tacitus lib.* VI. Morem fuisse maioribus, quoties dirimerent amicitias, interdicere domo, eumque finem gratiæ ponere. *Plura ego, ad eundem scriptorem lib.* II. *De ipso autem Timagene mihi, Plutarchus libro, De Adulatoris & Amici discrimine: Timagenem amicitia* Cæsaris excidisse, non quod liberam vocem apud ipsum emisisset, sed quod in conuiuiis & circulis calumniatus assidue aut criminatus esset.

227. Ac tota.] *Meus*, à tota : *& statim*, directus *est, non* dilectus. *Gruterus* direptus *facit, recte. Vide De Breuit. vit. cap.* VII.

228. Quasi Fulguritum.] *Probo. etsi in libris* fulguris ictum, *aut* fulgure ictum. *Crebrum autem, vt fulmine tacti dicantur, qui à potentioribus illi læsi: quos comparant scilicet cum Ioue. Nota parœmia*: πόῤῥω Διός τε καὶ κεραυνοῦ : Procul à Ioue & fulmine. *& vt Poëta.*

Sæuum prælustri fulmen ab arce venit.

Alia autem hic etiam allusio, quia fulgure tactos sacros putabant, & Bidental faciebant, & vitabant, Vide I. De Clem. cap. VII.

229. Sinum.] *Qui exciperet, vt molliter caderet. Nemo autem libenter se supponit ab alto cadenti, ne ipse opprimatur.*

230. Manus attulerat.] *Eas quasi interfecerat.*

231. Θηριοτροφεῖς.] *Serpentem nutris. Simile apud Græcos*, ὄφιν θάλπεις: Serpentem foues. *Notum de rustico, qui serpentem frigore sinu fouit, refecitque: atque is pro gratia momordit & occidit.*

232. Cæsar cœp.] *Notat & in hoc libertatem Asinij, an contentionem cum Cæsare. Odisse cum ille amaret; amare cœpit, cum ille odisse. quasi ex professo in alia omnia iens.*

CAP. XXIIII. 233. Hilarius.] *Libri quidam, & meus*, clarius, *alij*, elatius. *quod non displiceat. Sed &* clarius, *suo sensu bonum. altius, & voce quoque animosum.*

234. Libertas.] *Quia nihil illi mecum. non est addictus, aut obnoxius.*

235. Nunc primum.] *Quidam libri*, coniux primum. *& certe haud improbe: descendere ad magis distincta videtur, & mox etiam de amico adiungit.*

236. Quod noluit.] *Nec enim amicus quærit offendere, sed demereri. An* voluit *potius? quia libertati amicorum propria.*

237. Cedamus.] *Meus, & plures*, credamus.

238. Sapientissimos.] *Versus ita Phœbæa veritatis*: Ἁμαρτάνει δὲ καὶ σοφῶν σοφώτατος : Errat que sapientissimus sapientium.

239. Excidat.] *Veluti se perdat.*

CAP. XXV. 240. Acerba.] *Immatura, in ætate adhuc virescente.*

241. Bonam caussam.] *Age defendique facilem.*

242. Dabit.] *Meus*, debet. *eleganter more Græco.* ὀφλισκάνει τιμωρίαν.

243. Paria fac.] *Id est, nihil opus reponere statim, & retaxando paria facere: alius pro nobis.*

244. Quodam ampl.] *Alij*, amplexu quodam : *& nonnulli*, quoddam. *Ego vellem*, quodammodo. *Non enim plane & plene ideo summus bonis potens, sed in parte: & Tranquillitate illa videtur frui, quæ ex summo bono manat.*

CAP. XXVI. 245. Potest iram.] *Quæ magis torquet, rapit, aufert.*

249. Pœnitentiæ.] *Plutarchus*, De Tranquillitate : Τὸ γὰρ συνειδὸς, οἷον ἕλκος ἐν σαρκὶ τῆς ψυχῆς μεταμέλειαν ἀεὶ αἱμάσσουσαν καὶ νύσσουσαν ἐναπολείπει. τὰς μὲν γὰρ ἄλλας ἀναιρεῖ λύπας ὁ λόγος. τὴν δὲ μετάνοιαν αὐτὸς ἐργάζεται, δακνομένην σὺν αἰσχύνῃ καὶ κολαζομένην ὑφ' αὑτῆς: Nam facinorum cõscientia, sicut vlcus in carne, in animo Pœnitentiam relinquit, assidue lacinantem & pungentem. Et alias quidem curas doloresque Ratio aufert; ipsam Pœnitentiam creat, morsicantem cum Pudore, & à seipsa punitam. *Sunt aurea, & quæ noster hic atque alibi dicit.*

247. Ruffus crinis.] *Martialis.*

— ruffi persona Bataui. *Iuuenalis*:

Cærula quis stupuit Germani lumina, flauam Cæsariem?

Nam flauum siue ruffum, τὸ ξανθόν. *Vide quæ ad Taciti Germaniam scripsi.*

248. In nodum.] *Noster, epistola vltima*: Cum capillum vel effuderis, more Parthorum; vel Germanorum, nodo vinxeris.

249. Vtrumque dec.] *Libri variant. & ex eorum vestigiis Gruterus*: apud Germanos virum dedecet. *Id, inquit, non est muliebre, vt apud nos, comam in nodum stringi.*

250. Pestilent.] *Publicus morbus & mortalitas.*

251. Conuentio.] *Quasi pactum, vt mutuo faciles simus in ignoscendo. Sic* De Prouidentia, *cap.* II. *de Iuba & Petreio inuicem cæsis*: Fortis & egregia fati conuentio. *In ipsa autem re, talis Iunonia illa conuentio, in Homero, cum suo Ioue*:

Ἀλλ' ἤτοι μὲν ταῦθ' ὑποείξομεν ἀλλήλοισι,
Σοὶ μὲν ἐγὼ, σὺ δ' ἐμοί.

CAP. XXVII. 252. Si mulam.] *Plutarchus, De non irascendo*: Canes, equos, mulos puniendos putant. sicut Pancratiastes ille Ctesipho, qui mulam petere calcibus inuicem solebat.

253. Hoc enim.] *Meus & alij quidam*, Hoc est *probo & statim etiam legam*, hoc erit extremum? *interrogando.*

254. Tumentis.] *Voce meus auctior, & alio item ordine*: Qualis enim semper tumentis erit animus? *vere.*

CAP. XXVIII. 255. Obstet.] *Inimici animo.*
256. Desit.] *Negligentis.*
257. Standi contra.] *In iudicio.*
CAP. XXIX. 258. Retinemus enim.] *Meus*, Retinemus modo. *fecerim*, non modo illam, sed.
CAP. XXX. 259. Taurum col.] *Plutarchus, in* Connubialibus Monitis: Οἱ προσιόντες ἐλέφασιν ἐσθῆτα λαμπρὰν οὐ λαμβάνουσιν, οὐδὲ φοινικίδας οἱ ταύροις. διαγριαίνεται γὰρ ὑπὸ τῶν χρωμάτων τούτων μάλιστα τὰ ζῶα: Qui ad elephantes accedunt, vestem candidam non sumunt? qui ad tauros, puniceam. nam hæc animalia his coloribus maxime exasperantur. *Ouidius in Metam.*

Haud secus exarsit, Circo quam taurus aperto,
Cum sua terribili petit irritamina cornu,
Puniceas vestes: elusaque vulnera sentit.

Itaque rubræ vestes obiectabantur, imo hominum formæ, in tali colore. Pilas dicebant, vel ab illo taurorum repercussu, quasi pilis ludentium: vel quod prisci laneas hominum effigies in Compitalibus, Pilas *dicebant. Vide Festum. Cicero in Corneliana* Homines fæneos *appellat, &* proiici in medium Circum *solere. Ibi Asconius*: Simulacra effigiesque hominum ex fæno fieri solebant, quibus obiectis ad spectaculum præbendum tauri irritarentur. *Ipse* obiectis *ait, & Cicero* proiici: *at Martialis* imponi,

Iactat vt impositas taurus in astra pilas.

Malim ibi oppositas. *nisi si & cornibus eius aut capiti imposita & innexa. In Glossis*: Pilæ, ταυροχάρται. *Atqui si e fæno, quomodo rubræ? intellege, veste tali obductæ.*

260. Ad vmbram.] *Panno aut alia re factam, nec sine motu, vt opinor. Huc adspiciebat supra, lib. II. cap. XII.* Acerrimas feras vmbra exagitat.

261. Exsurgit.] *Nescio quid meus velit*, exercit *scribendo.*

262. Mappa pror.] *Vir perdoctus sic capit, vt non Mappæ ipsius color, sed curriculi Circensis strepitus & motus bestias illas irritauerit. nam ita ante Seneca*: Curriculi motus, rotarumque versata facies leonem redigit in caueam. *Non accedo. nec tam flexuosa dictio Seneca fuerit, vt Mappam pro Curru. Simpliciter verum censeo, Mappam, quæ candicat, motam & reciprocatam irritasse. Quidni enim pluribus extimulentur? Sic elephantes etiam vino & thure: sic tauri flammis, & ferro ignito.*

263. Ad vana.] *Bene, si libri consentiant: qui plerique* ima, *& meus* yma. *Fortasse*, minima.

264. Sellam.] *In Curia.*

265. Post Pompeium.] *Cum ille iam non esset, partes eius amplexus. Irridet. Pompeiani erant, nec iam erat Pompeius.*

CAP. XXXI. 266. Quantum seq.] *Meus liber*: quanti sequatur à tergo spiculis ingentis inuidiæ sauciati. *Puto vera, si* sequantur *modo rescribas.* Quanti, *valet, quam multi. Sententia igitur: Irascimur ab aliquo præiri; nec cogitamus sequi nos alios multos, quos & ipsos inuidia ingens premit: quanto magis nos? Coloniensis editio*: quantum hominum retro sit, & paucis inuidentem quantum sequatur à tergo ingentis inuidiæ. *Qualiacumque, lucem tamen vulgatæ dant, si hanc teneas.*

267. Ordinarium.] *Nam duplices Consules ab Augusto, Suffecti & Ordinarij. Isti dignissimi, qui initio anni inibant, & Fastis prænotabantur, & instrumentis, & vbicumque annorum ratio erat. At alij per menses tres aut duos sufficiebantur, potestate pari, non dignitate.*

268. Numerari vol.] *Id est, fecit me Ordinarium consulem. Adde De Benef. II. cap. XXVII.*

269. Ad sacerdot.] *Cumulus honorum erat & quasi clausula, Sacerdotium. atque ea olim honoratis senibus dari solita. postea passim & iuuenibus.*

270. Cur in vnum?] *Semel sacerdos sum, vt exempli caussa, Pontifex: cur non & Salius, & Curio, & Quindecimuir? Nam id quoque de more, vt in pluribus collegiis simul essent.*

271. Consummauit.] *Summam & apicem imposuit. Age, iam sum in pluribus collegiis: dignitati nihil adiici potest, potest patrimonio.*

272. Debebat alicui.] *Nec enim ipse Princeps honores omnes capit, aut honeste etiam cupit.*

CAP. XXXII. 273. Timeamus.] *Potentioribus.*

274. Vereamur.] *Parentibus & amicis.*

275. Fastidiamus.] *Minoribus.*

276. Magnam rem.] Εἰρωνικῶς. *imo non magnam.*

277. Crura frang.] *Inter pœnas seruiles, Crurifragium. Docui in libello* De Cruce.

278. Ista lis est.] *A iudiciis translatum. videbimus, qua pœna aut mulcta dignus seruulus.*

279. Circa pecuniam.] *Multa in hanc sententiam passim. Propertij hæc tamen eximia:*

Ergo sollicitæ tu caussa pecunia vitæ es,
Per te immaturæ mortis adimus iter.
Tu vitiis hominum crudelia pabula præbes,
Semina curarum de capite orta tuo.

Adde Fabiani: Hæc est quæ auget discordiam, vrbes & terrarum orbem in bellum agitat, humanum genus, cognatum natura, in fraudes & scelera mutua instigat.

280. Committit.] *In pugnam & litem, inter se, dat.*

CAP. XXXIII. 281. Fiscos.] *Sportas, in quibus pecunia: quas nota in angulis conclauis alicuius solere deponi:*

282. Clamore exp.] *Meus liber*, calore. *At quidam longius abeunt*: propter quos venæ clamore tumescunt. *Quæ etsi vera, non tamen germana censeam: & edita placent. quia reipsa oculi, vbi animus tumet & feruet, ipsi tument & exsiliunt. Noster supra, cap. III.* Oculis nunc trepidis & exsilientibus, nunc in vno obtutu defixis. *Cicero in Vatinium*: Oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus.

283. Basilicæ.] *Quæ de industria circa Fora, vt in iis sole feruido, aut aëre aliàs confuso, iudicia exercerentur.*

284. Euocati.] *Qui equestris ordinis honestiores erant, in Decurias iudicum coniiciebantur: id que ex omnibus prouinciis. sed cum Pliniana hac restrictione:* Iudicum quoque nonnisi quattuor decuriæ fuere primo, vixque singula millia in decuriis inuenta sunt, nondum prouinciis ad hoc munus admissis, seruatumque in hodiernum est, ne quis e nouis ciuibus in iis iudicaret. *Notentur ista, & vide euocatos quidem è prouinciis, sed veteres ciues, id est qui è coloniis ibi Romanis. De hac euocatione iterum Plinius:* Inquisitio per partes agitur, & qui de nummo indicet, a Gadibus columnisque Herculis arcessitur.

285. Imputatum.] *Assentior Pinciano,* amputatum *scribenti: recisum per fraudem, & surreptum.*

286. Haud millesi.] *Ea sane exigua, cum millesimo mense sors æquabatur. Haud longe est ab* Vnciali *vsura: tamen miror hoc æuo, & tam feruida auaritia, fuisse locum. An hoc non vult, sed ob partem vix millesimam vsuræ, disruptum? Meus liber:* aut millesi.

287. Ad computandum.] *Est à Pinciano ingeniose excogitatum. Nam libri omnes,* ad comparendum non relictis: *aut certe* comparandum. *Ego verecundius fecerim,* ad comparcendum modo. *At enim chiragralaborantes & contractæ, nulli vsui sunt, nisi vt teneat, adstringat, parcat. & allusum ad clabisas in eo morbo manus quæ tales in asseruando; apertæ in donando.*

288. Iterum sub.] *Hunc orbicularem lusum, an insaniam, scite exagitat & irridet Democritus, in epistola, si non Hippocratis, at eo digna.* Terram fodientes, *inquit,* argentum quærunt: reperto, terram emere & agros volunt: emptis, fructus vendere, atque iterum argentum recipere. In quot mutationibus versantur? *Sed bellissime addatur, quod hic Seneca: finem denique esse, vt iterum sub terram suam redeat.*

289. Frontem.] *Adeo non animum contristet aut irritet, vix vt frontem leniter corruget.*

CAP. XXXIV. 290. Paratam ambit.] *Nescio quid turbant. scripti vt meus, qui refert:* ortûque caussæ paratam ambitionem. *alij,* ortum aram ambitionem. *quidam,* ortumque causa, per iram ambit. *denique alij,* horumque tam paratam ambitionem. *Ego si quid video, legendum:* horumque caussâ iratam ambitionem: *vel vt vestigia legam mei codicis,* horumque caussâ sæpe iratam. *In rem intende. videbis eum leues caussas irarum referre velle, & refellere. vt ecce, inquit, cibos & potus, & ob ea ambitiosos istos iratos.*

291. Munditias.] *Audio meum librum, qui* immunditias. *Nam quis munditiis irascitur vulgo? sequentia etiam eo ducunt,* verba, contumeliæ: *in malam & vrentem scilicet partem.*

292. Iniurias naturæ.] *Tanquam in malum & noxam nostram sermonem dedisset.*

293. Quæ pueros.] *Tali & nuces.*

294. Spe suprema.] *Parum sententia aut liquet, aut constat. Meus,* spem supremam captatus: *& plerique etiam alij. Legam:* hic me diu spe in suprema captatum. *Opponit hæc duo: alium auferre mihi captanti hereditatem voluit, & intercipere; alius, cum me captasset, alibi est criminatus.* Spes suprema, *est hereditas & fructus supremæ illius voluntatis. Placuit aliquando,* hic me diu spem supremam captantem: *atque etiamnunc placeat, nisi conuenire cum prioris commatis videretur.*

295. Idem velle.] *Argute. vinculum & firmamentum amoris est, idem, velle & nolle: isti cum eadem velint, hereditatem, pecuniam, puerum: dissentiunt ob ipsum hunc consensum.*

CAP. XXXV. 296. Respondisse.] *Nempe liberius. verba tecum mutasse.*

297. Turba concionis.] *Et hic obserua multitudinem non seruorum tantum, sed mensæ ministrantium.*

298. Silentium solit.] *Epistola* XLVII. Virga murmur omne compescitur: magno malo interpellatum vlla voce silentium luitur.

299. Habes aures.] *Præcipua materies iræ in iis, quæ auribus percipiuntur. Nam etsi oculi & alij sensus quædam fastidienda vel indignanda obiiciunt, plura tamen aures. & caussa est, quia à iudiciis alienis plerique pendemus, iisque attollimur aut deprimimur: iudicia autem sermone se produnt, sermo auribus hauritur. Ideo Xerxes apud Herodotum vere effatur,* Animum in hominum habitare auribus. qui cum bona per illas audierit, voluptate perfunditur: cum his contraria, ira intumescit.

300. Modulata.] *Puto alludi ad symphonias mensarum. de quibus Petronius, & ipse poster aliquid Epist.* XI.

301. Tinnitum æris.] *An nolas ianuis appensas intellegit?*

302. Stagno.] Stanno, *ego puto verum. nam caussa non videtur, cur aliquis stagno irascatur; & hic etiam de instrumento domestico aut mensali sermo. Munditiæ quæruntur,*

> ---- ne non, & cantharus, & lanx
>
> Ostendant tibi te.

Possit etiam: tantum non ad Solem: *de ipso argento, vt instar solis luceat.*

303. Næuis.] *De mensis citreis intellegit. quibus naui in pretio, siue* nodi, *vt de Benef.* VII. *cap.* IX. *appellat. Ibi vide. Libri autem mei, & alij,* vinis *referunt: ex quo Erasmus scite,* venis. *Plinius* XIII. Mensis præcipua dos, in venas crispis, vel in vortices varus.

304. Calcare.] *Obserua & pauimenta igitur aurata, non solum lacunaria.*

305. Squalidam.] *Sordidatam, pullatam: non autem, vt diuites aut honestiores, candidatam.*

306. Insularum.] *Ædes vulgarias sic appellant, vt alibi diximus: honestiores, Domus.*

CAP. XXXVI. 307. Desinat.] *Meus* desit.: *quod & Gruterus in quibusdam fatetur repperisse. Religio sit mutare, cum e mero & puro Latio, an Græcia, sit petitum.* Deest corrumpere, deest pendere. *Propertius.*

> Et mihi non desunt molles pendere corollæ.

Tacitus IV. *Hist.* Nec deerat ipse, stipatus armatis, vim Principis complecti, nomen remittere. *Lib.* III. Nec deerat ipse vultu, voce, lacrimis misericordiam elicere *Hirtius, de bello Hispaniensi:* Vt nullo tempore legiones populi R. in hac prouincia desint haberi. *Ipse Seneca, vt iterum emendo, De Constant. sap. cap.* XVII. *Vide.*

308. Cum sublatum.] *Sine admiratione hoc numquam legi, homini tot negotiis, tot studiis, & bellis et addita vxore etiam districto, hanc tam arctam & cottidianam inquisitionem fuisse? Nos de tota re, Manud.* III. *Dissert.* VI.

309. Veri patiens.] *Quod* nulli, nisi audituro, dicendum est. *epist.* XXIX.

CAP. XXXVII. 310. In dolorem.] *Nempe, vt tu doleas. vt ægre tibi facerent.*

311. Solutior.] *Et inde* Lyæus *Græcis quia soluit;* Liber *Latinis, ab hac quoque libertate.*

312. Aut diuitis.] *Ita Muretus. cum in libris esset*, aut vidisti. *Quæ verba alij delent, mihi Muretianum illud placet.*

313. Extremo.] *Nam vilissimi ad hoc munus.*

314. Catenario.] *Ad ipsum Ianitorem referri potest: qui more veteri in cathena. Ouidius:*

Ianitor indigne dura religate catena.

Suetonius de Claris Rhetor. Seruisse dicitur, atque etiam hostiarius, veteri more, in cathena fuisse. *Poëta vetus:*

Ianitoris tintinnire impedimenta audio:

Commouentis se & venientis cathenam. Potest tamen etiam proprie ad ipsum canem, qui ostium asseruabat. Petronius in Trimalcionis domo: Ad sinistram enim intrantibus, non longe ab ostiarij cella, canis ingens cathena vinctus, in pariete erat pictus, superque scriptum, Caue, caue canem. *Pictus erat, sed reipsa etiam erat: & illud tantum, vt imagine moniti a viuo illo & vero cauerant. Suetonius Vitellio:* Confugit in cellulam ianitoris, religato pro foribus cane.

315. Partem.] *Nam in vno lecto plures, tres, quatuor; prout numerus conuiuarum erat. Qui summus, honestus: honestior medius; minime, imus. Quid autem refert, inquit, in qua parte lecti iaceat? Nos in Antiquis Lect. super istis conuiuiorum ritibus.*

316. Puluinus.] *Alij,* puluinar. *Verumnis recte: nisi quod hoc posterius, sonet quiddam augustius, &* Puluinar *fere est deorum. Puluinum autem lectum ipsum accipe, non puluinos qui substerni tergo aut cubitis iacentium solent. Ita & Consol. ad Marciam, cap.* XVI. Exprobrat iuuenibus nostris puluinum ascendentibus. *Lectulum dicit, in lectica.*

317. Hortensius.] *Apparet nec eius scripta in pretio tunc fuisse: & plus decori in actione, quam curæ in sermone habuisse. quod & Cicero indicauit.*

318. Carmina eius.] *Vulgo tunc derisa. Satyricus:*

----ridenda poemata malo,
Quam te conspicuæ diuina Philippica famæ.

CAP. XXXVIII. 319. Vis tu.] *Vellem ego,* Non vis tu.

320. Candidatus.] *Petitor. nam qui in hanc aleam comitiorum se dat, optare potest prosperum iactum. quemcumque debet ferre. Qui autem scribunt, edunt: ij quoque candidati quidam Famæ videntur, ideoque iudicia æquiter audire.*

321. Diogeni.] *Est ille, qui in Stobæo sæpicule citatur, & fragmenta ostendunt mentem & neruos habuisse. Alibi degenerauit eius nomen in* Diotogenis. *Vide Manud. 1. Dissert.* XI.

322. Lentulus ille.] *Intellegit, mea opinione, Cn. Cornelium Lentulum Clodianum, qui Consul fuit anno Vrbis.* DCLXXXI. *De eius ingenio proteruo & improbo Sallustius in fragmento, apud Agellium in Noct. lib.* XVIII. *cap.* IV. Cn. Lentulus, cui cognomentum Clodiano fuit, perincertum stolidior an vanior.

323. Negant os.] *Iocose. vulgo dicunt te sine fronte & ore esse (ob insignem impudentiam:) ego patronus veniam in hac parte, & affirmabo expertus te is habere. e quo scilicet tam fœde expuis.*

CAP. XXXIX. 324. Aut superior.] *Aut cum sensit, vicit.*

325. Alienam iram.] *Vltimum membrum ex diuisione, cap.* V. *Vide.*

326. In remissionibus.] *Medicorum scito. qui negant in accessionibus medendum.*

327. Quies. curat.] *Vt æger quiescat.*

328. Simulabit iram.] *Sic Otho (1. Hist. Taciti) Marium Celsum,* simulatione iræ vinciri iussum, & maiores pœnas daturum affirmans, præsenti exitio subtraxit.

329. Plus auctor.] *Tacitus* II. *Hist. de Spurinna:* Fit alienæ temeritatis comes Spurinna, primo coactus, mox velle simulans, quo plus auctoritatis consiliis esset, si seditio mitesceret.

CAP. XL. 330. Vedium Poli.] *Nomen restituit Pincianus. & Plinij locum facientem adduxit, e libro* IX. Inuenit in hoc animali (*murena*) documenta sæuitiæ Vedius Pollio, eques R. ex amicis D. Augusti viuariis earum immergens damnata mancipia. *Narrat idem Dio Cassius libro* LIV. *& mortuũ hunc Vedium, anno vrbis* DCCXXXIX. *Heredem ex plurima parte reliquit Augustum, cui & piscinas. ex Seneca apud Plinium lib.* IX. *cap.* LIII. In Cæsaris piscinis, à Pollione Vedio coniectum piscem, sexagesimum post annum spirasse, scribit Annæus Seneca. *Piscinæ istæ apud Pausilypum, vbi & villam habuit, fuisse videntur, ex Dione: Est his vir, cuius nomine Augustus male audit, vt in luxu profecto amicorum conniuens aut indulgens. Tacitus* I. *Annal.*

331. Luxuriæ.] *Vt pisces magni tunc pretij ad manum semper haberet.*

332. E manibus.] *Conseruorum, abducentium.*

333. Esca.] *Piscibus, qui lento morsu arrodebant aut sugillabant.*

334. Frangi iussit.] *Ne vltra materies iræ essent, & eiusmodi sæuitiæ. Plutarchus salutare hic præceptum inseratur:* Temperandum esse illis, qui iracundo sunt ingenio, ab raris & exquisitis poculis, signis, gemmis pretiosis. Hæc enim deiiciunt de statu animum, si perierunt: non item illa quæ parabilia sunt & vulgata. Itaque cum Nero tabernaculum quoddam octangulum, eminenti specie & splendore comparasset.: Seneca ad eum, Ostendisti teipsum, inquit, pauperem. si enim hoc perdideris, simile non recuperabis. *Et dictio Senecæ vera. paullo enim post naufragio tabernaculum hoc periit.*

303. Complerique.] *Non fragmentis ipsis crystallinorum, opinor. vnde enim ea tam multa? & ingens piscina erat, vt præmisit: sed simpliciter compleri, terra aliisque aggere.*

336. Vsus viribus.] *Petronius:* Intentans in oculos Tryphenæ manus, vsurum me viribus meis clamaui. *Significat pro summo iure & potentia facere, & vti suo bono.*

337. Imperas.] *Meus,* viperas. *Audacter scribo,* viperis: *vel,* ad viperas. *& Senecam in suffragium aduoco*

De Clem. lib. I. cap. XVIII. de ipso hoc Vedio: Seruos, qui se aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud, quam serpentibus, obiici iubebat. Et sunt murenæ, vt anguillæ, in speciem colubrini generis.

338. Vbi Cæsar.] Ad cuius occursum, etiam noxij dimittebantur, iam puniendi. In Dione alibi legi: & hanc reuerentiam, ab exemplo Vestalium, datum.

CAP. XLI. 339. Instandum pot.] Sic instare & vrgere ipsa potentia debet.

340. Male tractab.] Ex meo & quibusdam, & male tractare: at talem dum?.

341. * Pacem demus.] Defecta & mutila sunt: at non aliena omnia deinceps ab hoc loco, vt elegans ille vir censet. Conueniunt vero, & apte in fine monita hæc communiter contra iram aut repetit, aut addit. Aliquid igitur dumtaxat intercidit, & deiunctio cum prioribus.

342. Conscientiæ.] At contra Plinius effatur: Multos famam, conscientiam paucos vereri.

343. Merearis.] Alij meritis, mereris, & meus merentis. rectissime: valetque merentes.

344. Pacem.] Animi introrsum compositi & æquabilis tranquillitatem.

345. Membra.] Vt Medea.

CAP. XLII. 246. Hæserint.] Si hoc rectum, dicendum erat, vbicumque hæserint. At libri exierint: quod probandum. Vndecumque ex reliqua radice leuiter se ostenderint, renascentur & exsurgent in arborem.

347. Iras indicere.] Prisco & prauo more, denunciabant inimicitias, & indicebant: sic, vti publice, bellum. Notans exempla ad II. Annal. Taciti, ad verba: Epistolas componit, quis amicitiam ei renunciabat.

348. Res istæ.] Quæ istæ res? valde infinite dictum. Pincians quædam exemplaria, res gestæ. At meo merum verum & bellum, res angustæ. In re laxa & vbere, licet aliquid prodigere, & stultitiam patiuntur opes: at in tenui & angusta, omnis iactura nocet. Accomodat ad tempus, quod angusto orbe voluitur.

349. Mors dir.] Meus, media pars. an Parca?

350. Dies imputat.] Quos labi aut excidere tristibus & prauis curis patimur; eos fatum colligit tamen, & in Expensi tabulis ponit.

351. Citra tuam.] Hoc esset, intra tuam mortem: quod attendenti hic non facit: imo contra vult dictum: vltra tuam est. Itaque reducam mei & veterum aliquot librorum scriptum, circa tuam.

CAP. XLIII. 352. Colligis.] Opponit Dissipandi verbo, quo vsus ante. Colligit vitam, qui nihil perire ex ea patitur, qui dies dispensat & impendit: qui contra, dissipat, perdit.

353. Ex alto.] In fortuna & loco altiore.

354. Matutina.] Cum ferarum spectacula & certamina dabantur. Sic Epist. LXX. In ludo bestiariorum, vnus e Germanis, cum ad matutina spectacula pararetur. Plura ibi.

355. Colligatorum.] Mos notetur, solent bestias inter sese colligatas dare: an vt impetus minor esset, & mutuo se se dumtaxat vexarent? Apparet ex his quæ addit: tum & ex alio loco, De Breuitate vitæ. cap. XIII. Primus Sulla leones in Circo solutos dedit. Antea ergo ligatos: & vt minus libera pugnandi aut sæuiendi facultas esset. Contra est, quod lego homines per sæuitiam simul ligatos, & vt sese necessario interficerent. Dio in Commodo: Quosdam, quod cunctarentur aduersarios interficere, vna cum eis ligari, atque ita simul omnes pugnare iussit.

356. Vexarit.] Hoc est quod dixi, per lusum hæc facta videri, non in legitimam pugnam.

357. Sus confector.] Viri docti hoc suggerunt. & valde afferunt. quid dicam? bardum me, qui non satis capio de hac sue confectrice. Aprum aliquem in eos immissum? logi. Libri mei & alij, suus confector: quidam, finis confector. Sed suus, mihi verissimum. nempe post lusoriam pugnam, vterque veram init & taurus & vrsus: at quum bestiarios, qui occidunt: ideoque communi & trita voce Confectores dicuntur. Suetonius Augusto: In Circo aurigas, cursoresque, & confectores ferarum produxit. In Nerone: Ex eisdem ordinibus confectores ferarum, & varia arenæ ministeria.

358. Æque maturus.] Meus & meliores alij, finis & quidem matutinus, Vellem finis & quidem maturus, immineat. Non diu protollemur: confectrix illa mors vtrique imminet. Sunt qui matutinus teneant; & qui non vltra horas matutinas ille lusus, adspectum ad eam breuitatem.

359. Pusulam.] Credo verissime hoc Muretum, siue quis alius inuentor. In vulgatis, punctiunculam: in scriptis, insulam: in meo, perinsulam, sed ita vt illud p. lineola traiectum sit, nec per integre scriptum. Quocumque me verti, nihil melius Pusula. quam vel Pustulam scabiemque accipe; vel, vt in Columella, Erysipelas, siue sacrum ignem, quem hodieque imprecari mos est. Alij tamen Insulam hic legunt, & de exsilio siue relegatione capiunt: longinquo aut duro sermone.

360. Expuimus interim.] Malim hæc distingui: iam ipsum spiritum expuimus. Interim, dum trahimus, dum inter homines sumus, colamus humanitatem. Faciamus. & nos quoque qui litteras humaniores colimus, à liuore, à morsu remoti, imprimis illam.

MVRETVS.

IRa impendit:] Est quidem in libris veteribus: incendit: sed impendit legendum, & præcedentia & sequentia manifesto declarant.

Si neque priuatim, neque publice.] Hoc est, quod Epicurus sapientis esse dicebat, τὰ ἑαυτοῦ πράττειν. Ciceron, negotium suum agere: Verba Democriti ita leguntur apud Plutarchum: μὴ πολλὰ πρήσσειν, μήτε ἰδίῃ μήτε κοινῇ. Conuertit autem ea Seneca etiam in libro de tranquillitate vitæ.

Et secundas agere.] Horatius.

Vt puerum sæuo credas dictata magistro
Reddere, vel partes mimum tractare secundas.

Qui comitiali vitio.] Plutarchus: Ἀτρεμεῖν δ' ἦν κράτιστον, ἢ φεύγειν: καὶ ἀποχωρῆσαι, καὶ καθορμίζειν ἑαυτὸν εἰς ἡσυχίαν ὥσπερ ἐπιληψίας ἀρχομένης συναισθανομένους.

Ne fis

Ne sis curiosus.] *Sophocles:* τὰ πλεῖστα φωρῶν, αἰσχρὰ φωράσεις βροτῶν. XI.

In Socrate.] *Plutarchus:* ὁ Σωκράτης ὁσάκις αἴσθοιτο κινούμενος βαρύτερον αὐτῷ πρός τινα τῶν φίλων, περὶ κύματος ὥς τινα ποιῶν ἄκραν ἑαυτὸν ὑφελόμενος, ἐνεδίδουε τῇ φωνῇ, καὶ διεμειδία τῷ προσώπῳ, καὶ τὸ βλέμμα πρᾳότερον παρεῖχε. XIII.

Et occisos in conspectu parentis abiecit.] *Alij scripserant* otiosos. *Altum sane & pingue illud otium fuit. At alio loco, vbi erat* iuuenum otiosorum, *fecerant* occisorum. XVI.

Et hostium & ciuium.] *Non dubitaui coniectura fretus ita scribere: cum librorum partim haberent* iudicium, *partim* vindictum. XVIII.

Gynden late fusum amnem.] *Hoc ipsum ita narrat Freculphus episcopus Lexouiensis:* Cyrus cunctis aduersum quos ierat perdomitis, Assyrios & Babyloniam petit gentem, vrbemque tunc cunctis opulentiorem. sed impetum eius Gyndes fluuius secūdæ post Euphratem magnitudinis intercepit. nam vnum regiorum equorum, candore formaque excellentem, transmeandi fiducia persuasum, qua per rapacem alueum offensi vado vertices attollebantur, arreptum præcipitatumque merserunt. Rex iratus, vlcisci in amnem statuit, contestans, eum, qui nunc præclarum equitem vorauisset, feminis, vix genua vndis attingentibus, permeabilem relinquendum. hæc peragendo segnior, totis copiis, perpeti anno, Gyndem fluuium per magnas concisum diductumque fossas, in CCCLX. alueos comminuit. XXI.

Antigonus.] *Narrantur & hæc prope eodem modo a Plutarcho.* XXII.

Hoc enim est primum, hoc extremum.] *Ironia est. Significat enim neque primum, neque extremum peccatum esse.* XXVIII.

Euocati ex longinquis regionibus.] *Ad diiudicandas potentiorum controuersias interdum è prouinciis homines spectatæ fides & prudentia euocabantur, qui neque gratia neque odio permoti, verum ac sincerum iudicarent. Hoc primum à Græcis institutum fuisse narrat Plutarchus.* ἔκκλητοι κρίσεις καὶ ξενικῶν δικαστηρίων ἀγωγαὶ τοῖς Ἕλλησι τὸ πρῶτον ἀπιστίᾳ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἐπινοήθησαν, ἀλλοτρίας δικαιοσύνης, ὥσπερ ἑτέρου πρὸς τῶν ἀναγκαίων, μὴ φυομένης παρ᾽ αὐτοῖς δεηθεῖσιν. XXXIII.

Pacem demus animo.] *Male huc assuta sunt omnia vsque ad finem libri: neque cohærent cum superioribus, sed pertinent ad illum locum vbi quæritur, num ira habeat aliquid vtile: & moderanda ne, an penitus tollenda sit.* XLI.

Ridere solemus.] *Inepte antea,* videre: *& paulo post,* suus confector, *cum legendum est,* sus confector. XLIII.

PINCIANVS.

Hæc incitata & seipsam rapiens violentia.] *Corrige,* Huius incitata, *&c. ex vetere lectione.* CAP. I.

Quia non eunt, sed cadunt.] *Exemplar Facundi & Primitiui,* quia non eunt, sed casu ruunt.

In ira deiectus animorum est.] *Exemplar Facundi & Primitiui,* in ira deiectus etiam animorum est. *& mox paulo.* Nec refert quantum sit.

Tam inter Graios quàm barbaros.] *Sunt exemplaria in quibus* Græcos, *non* Graios, *scriptum est.* II.

Nunquam vniuersus populus fœminæ amore flagrauit.] *Duo exemplaria, proprium & diua Mariæ,* Nunquam vniuersus populus vnius fœminæ amore flagrauit.

Et modo eloquio fauorabilis habitus in multo honore, *&c.*] Fauorabilior, *non* fauorabilis, *codex Pincianus. Item perpende, an malis legere* in medio honore, *quàm* in multo honore.

Pigrum inermemque fieri.] *Supervacanea sunt duo verba illa* inermemque, *ex vetere lectione, & recte, nam mox ante præcesserant.* III.

Quasi dubiæ apud homines opinionis sic infamem.] *Scribe* sit, *non* sic, *ex eadem.*

Eculeus & fidiculæ.] *Eadem* Eculei, *non* Eculeus.

De fossis corporibus ignes.] *Corrigendum arbitror contra omnia exemplaria,* defixis corporibus ignes. *vt illud Iuuenalis:*

Qua stantes ardent qui fixo gutture fumant.

Et bestiarum immanium cauernæ.] *Scribe* caueæ, *non* cauernæ, *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

Omnibus per quæ furit deterior.] *Lege* tetrior, *non* deterior, *ex vetere lectione. vt non multo post,* ferarum mehercule minus tetra facies est.

Adiice nunc dentium inter se arietatorum.] *Nullus scriptus codex agnoscit particulam* nunc.

Vel infixum visceribus ferrum.] *Legendum ex scripta lectione,* siue infixum visceribus ferrum. IV.

Nihil potest firmitas corporis.] *Lege,* nihil prodest firmitas corporis, *ex eadem.*

Quemadmodum ab illa liberemur.] *Rectius eadem,* quemadmodum nos ab illa liberemus. V.

Potior est inquam luxuria:] *Corrige,* Peior est etiam quàm luxuria, *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

Hæc alieno dolore vincit malignitatem & inuidiam.] *Scribendum ea distinctione, vt verba illa* hæc alieno dolore *ad superiora pertineant.*

Ad sensum sui adducit.] *Lege* abducit, *non* adducit, *ex vetere lectione.*

Quem incurrit iniuria.] *Eadem,* quem incurrat iniuria.

Inferiora fulminantur.] *Omnis scripta lectio,* inferiora fulminant. VI.

Et venerabils est & dispositus.] *Eadem* depositus *agnoscit, non* dispositus.

Ex leuissimis causis irascitur.] *Corrige,* & leuissimis causis irascatur, *ex eadem.*

Atqui alienis in nos manibus imposita.] *Legendum reor contra omnia exemplaria.* At quæ alienis in nos, *& cetera.*

Premunt atque adducunt administrantem qui non quæ facilia sunt aggreditur.] *Restituenda huic loco sunt complusćula verba ex fide Exemplaris Facundi & Primitiui. Legendum igitur sic,* Premunt atque abducunt administrantem, tenerique iam visa, cum ipso cadunt. Itaque fit, vt frequenter irrita sit eius voluntas, qui non quæ facilia sunt aggreditur. VIII.

Hoc interest vtrum quis, *&c.*] Hic, *non* hoc, *idem exemplar.*

Nec paruæ sint, nec audaces.] Prauæ *legendum reor, non* paruæ.

Quam ferre nescimus.] Quia ferre nescimus, *vetus lectio.*

Et minime obnoxio morosoque viuendum est.] *Eadem* anxio *agnoscit, non* obnoxio.

In contactos corpore vitia transiliunt.] *Exemplar Franciscanum, & item exemplar Facundi ac Primitini*, ad contactus corporis *legunt non* in contactos corpore.

Fortemque & si liceat virum emollit.] *Legendum reor*, fortem quoque & siliceum virum emollit. *Vetus etiam lectio non nihil adiuuat.*

VIII. Nec euocent & ferant.] *Exemplar Facundi & Primitini*, non euocent, sed ferant. *Codex Franciscanum*, nec euocent, neque ferant.

Vitio suo interuallum.] *Verbum* suo *non habetur in nonnullis codicibus.*

Et dimissos altius tenet.] *Particula* & *supervacanea est ex codice Facundi & Primitini. Fideliorem quoque lectionem arbitramur* demissos, *quam* dimissos.

IX. Et acria concitantur.] *Scribe*, & acria concitat, *ex omni scripta lectione.*

Siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini.] *Non caret hic locus vitio, ni fallor. Proinde perpende, an sit legendum*, siue quia calor in inediam compellit, ea nocet sanguini.

X. Sunt quædam prænuncia.] Prognostica *in exemplari Facundi & Primitini, non* prænuncia. *habetur.*

Incipientem casum occupant.] *Vetus lectio* causam, *non* casum. *Sunt tamen exemplaria quæ* curam *habeant non* casum, *aut* causam.

XI. Etiam si secreto habiti sunt, euerrit,] *Eadem partim* eruerit, *partim* eruit, *partim* quærit, *non* euerrit.

Quædam interpretatio eo producit.] *Scribe* perducit, *non* producit, *ex eadem.*

Tumida fortunata & licentia ingenia.] *Legendo puto* fortuna, *non* fortunata.

Non magis illi se succensere.] *Exemplar Facundi & Primitini*, non magis illis se succendi. *rectum quod præcessit*, faces subderent.

XII. Aut ferre, aut pati.] *Clarius nihil quàm duo illa posteriora verba* aut pati, *glossema esse, siue annotationem diversæ lectionis esse. Idem enim est ferre quod pati.*

Aut humanum, aut humile sit.] *Exemplar Facundi & Primitini mutato verborum ordine*, aut humanum sit, aut humile, *commodius.*

Apparebit iudicium non esse iram.] *Quidam codices*, apparebit iudicium, non iram esse, *Alij*, Apparebit iudicium esse, non iram.

Et stabat percussori similis.] Percussuro *scribe non* percussori, *ex vetere lectione. & quod mox ante præcessit*, sua manu ipse percussurus.

Ob hoc non cæcidi propter quod, &c.] *Legendum per maiorem*. Ob hoc non cæcidit propter quod, &c. *ex exemplari Facundi & Primitini.*

Et mutare faciem:] *Aptius idem exemplar*, & immutare faciem.

XIII. Cum exterioribus interiora formentur.] *Vetus lectio* formentur, *non* formantur.

Nec illi exprobratio, &c.] *Exemplaria Franciscanum & Pincianum*, Nec erat illi exprobratio.

XIV. Trahexauspes vnus è carissimis.] *Scribe* Præxaspes, *non* Trahexauspes, *ex Herodoti tertio.*

Et iam grauis, & vinolentus, ac violentus.] *Duæ postremæ dictiones* ac violentus, *desiderantur in vetere lectione.*

Hærens in ipso spiculum ostendit:] *Deest verbum* corde, hærens in ipso corde spiculum ostendit, *ex eadem.*

Omnium suorum arcus vertantur.] Verterentur *eadem agnoscit, non* vertantur.

Videmus quomomodo se pater gerere debuerit.] *Castiga*, Videbimus quomodo pater se gerere debuit, *ex eadem.*

XV. Quem satius erat.] *Omnis scripta lectio*, quam satius erat.

Non dubito, quin Harpalus quoque.] *Legendum* Harpagus, *non* Harpalus, *ex Herodoto, Trogo, & ceteris.*

Regi suo Persarum suaserit.] *Vetus lectio*, regi suo Persarumque suaserit.

Etiam exigentibus malis nascentem iram abscondi.] *Scribe*, etiam ex ingentibus malis, &c. *ex eadem.*

Vides illam arborem breuem, horridam, infelicem?] *Corrigendum reor*, Vides illam arborem retorridam, infelicem? *Nam si breuis erat, quomodo poterat libertas ab illa suspendio peti?*

XVI. Vnum est leuamentum malorum ingentium, pati.] *Verbum* ingentium *non habetur in exemplari Facundi & Primitini.*

Post ablatum magorum imperium.] *Vetus lectio* mago, *non* magorum.

Rogatus ab Oraborto nobili sene.] *Quidam codices* Orobasio *legunt, non* Oraborto. *Alij minus vitiose*

XVII. Orobazo. *Lege* Oebazo, *ex Herodoti quarto.*

XVIII. Qui Pithio quinque filiorum patri.] *Scribe per* y, Pythio, *ex eiusdem septimo.*

Nec in Romanos mores cum aliis aduentitiis vitiis, suppliciorum irarumque barbariæ transissent.] *Exemplar Pincianum*, nec inter Romanos mores cum aliis aduentitiis vitiis, etiam suppliciorum irarumque in barbariem transissent.

Iam omne facinus in Mario exercens.] *Exemplar Facundi & Primitini*, in omne facinus manus exercens. *Codex Franciscanum*, Iam omne facinus manu exercens.

Et non tam immerito quam nimis amatus.] *Exemplar Franciscanum*, merito *legit, non* immerito, *Pincianum* meritus.

Hostium & iudicum gladios reciperet.] *Scribendum* vindicum, *non* iudicum, *ex vetere lectione.*

Bethemum Bassum.] *Exemplar Facundi & Primitini*, Bedienum Bassum, *minus, vt puto, corruptè.*

Quam ingentem crudelitas sine dilatione poscebat.] *Scribe*, quam ingens crudelitas eius sine dilatione poscebat, *ex eodem exemplari.*

Vt in cytrha maternorum hortorum.] *Corrige*, Vt in xyſtò maternorum hortorum, *ex omni vetere lectione, & continuo*, qui porticum, *non* quæ porticum.

XIX. Quanquam aberrare aliquando poſſimus videri, & in deuium exire:] *Exemplar Facundi & Primitiui breuius*: alioqui poſſemus videri in deuium exire. *Exemplar Pincianum*, quanquam aberrare alio poſſimus videri, & in deuium exire.

Fidiculis tabularibus.] *Exemplar Gallicana littera quo vtor familiariter*, tribularibus *legit*, *non* tabularibus.

Inter veſperam & flammas.] Verbera, *non* veſperam, *vetus lectio*.

Qui imperauerit ſilentium his in quos animaduerti volebat, iubebat os inſerta ſpongia includi.] *Duo verba expungenda*, ſilentium, *&* volebat, *ex eadem*.

Quo gemeret?] Qua gemeret, *eadem. & paulo poſt* farciri, *non* farcire.

Liceat vltimum ſpiritum trahere.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, obice vltimum ſpiritum trahere.

Liceat animum non per vulnus emittere.] Liceat illam non per vulnus emittere, *vetus lectio*.

Quos partes occiſorum.] *Corrige*, quot patres quoque occiſorum, *ex eadem*.

XX. Quæ non tantum in vnum furit.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, quæ non tantum virium fudit. *Legendum puto*, quæ non tantum viritim furit.

Inter primum iter deerant neceſſaria.] Intra *legendum*, *non* inter, *ex vetere lectione*.

XXI. Nam cum Babiloniam oppugnaturus feſtinaret.] *Scribe* Babylonem, *non* Babyloniam, *ex eadem*.

Nando tranſire tentauit:] *Eadem* vado *agnoſcit*, *non* nando.

Qui trahere regium currum alibi ſolebant.] *Lego* albi *non* alibi, *ex Herodoti primo*.

Regis commeatus auferentem.] *Quid ſi legas?* regiis equis meatum auferentem.

Periit itaque tempus & magna in magnis rebus iactura, & militum ardor.] *Scribendum puto mutato coniunctionis loco*, Periit itaque & tempus, magna in magnis rebus, *&c.*

XXII. De rege ſuo male exiſtimant?] *Lege*, qui de rege ſuo male exiſtimant, *ex vetere lectione. Et expende, an pro verbo quod paulo ante habetur* incumbentes, *reponendum ſit* excubantes.

Cum inter dicentem & audientem.] *Legendum puto* dicentes, *non* dicentem. *Duo enim erant manipulares milites.*

Paulum intereſſet, quem ille leuiter commouit, & longius, inquit, diſcedite, ne vos rex exaudiat.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Palla intereſſet, quam ille leuiter commouit, & longius, inquit, diſcedite, ne vos rex audiat.

Et aliquid boni ſpero, in caſtris meis Silenum habeo.] *Vetus lectio*, & boni ſpero, ſi in caſtris meis Silenum habeo. *Scribendum reor*, & bene ſpero, ſi in caſtris meis, *&c.*

Captis ſicut mos eſt.] *Eadem*, captis ſic vſus eſt.

XXIII. Præconio ſubiiceret:] Præconi ſubiiceret. *eadem*.

Parrheſiaſtes.] *Exemplar Franciſcanum & Pincianum*, Parrheſiades, *praferunt*, *non* Parrheſiaſtes.

Te, inquit, ſuſpendere.] *Deeſt coniunctio*, &, *ex exemplari Facundi & Primitiui. Legendumque*, &, Te, inquit, ſuſpendere.

Hiſtorias quas poſtea ſcripſerat, recitauit.] *Vetus lectio*, hiſtorias poſtea quas ſcripſerat, recitauit.

Quaſi fulguris ictum.] *Malim legere*, quaſi fulgure ictum.

Paranti demum excuſationem obſtitit, fruere, inquit, millio, fruere.] *Exemplar Facundi & Primitiui, & Pincianum*: Paranti deinde excuſationem obſtitit, & fruere, & inquit, *&c.*

Si iubes Cæſar, ſtatim illi domum meam interdicam.] *Eadem exemplaria*, Si iubes Cæſar, domo mea interdicam.

XXIV. Hilarius reſponſum.] *Quidam codices* clarius, *non* hilarius. *Alij* elatius.

Prudentiori credamus:] Cedamus, *non* credamus, *legendum*, *ex vetere lectione*.

XXV. Etiam ex regia duci:] *Exemplar Facundi & Primitiui*, etiam ex regia domo duci.

Ad latratum canum.] *Scribendum alterutro modo*, *aut* ad latratus canum, *aut* ad latratum canis *vt prafert exemplar Pincianum*.

XXVI. Inconcuſſus in iniuria perſtitit:] *Superfluit particula* in, *ex vetere lectione*.

Imprudentia par in omnibus patrocinium eſt.] *Aut legendum* imprudentiæ, *non* imprudentia, *aut ſupervacanea ſunt dua illa dictiones*, patrocinium eſt, *vt quidam oſtentant codices*.

Nec ruffus crinis & coactus in nodum apud Germanos vtrumque decet.] *Quædam exemplaria* Virum dum decet, *vt forte legendum ſit*, viritim dedecet. *In codice diui Franciſci*: Nec ruffus crinis & in nodum coactus apud Germanos dum decet. *pro quo exiſtimo, vt dixi legendum*, apud Germanos dedecet.

Nihil in vno iudicabis.] *Exemplar Facundi & Primitiui*. Nec in vno iudicabis.

Quod genti ſuæ publicum eſt.] Gentis, *non* genti, *vetus lectio*.

Sed iam aliqua fortaſſe læſiſti.] Aliquem, *non* aliqua, *eadem*.

XXVII. Quanto melius eſt abire in vniuerſum, nec vitia vitiis componere.] *Exemplar Facundi & Primitiui* Quanto melius eſt ire induſſum, nec vitia vitiis opponere. *Præter citatum exemplar, alia quoque exemplaria* opponere *habent*, non cõponere. *Sunt etiã codices qui legant*, Quanto melius eſt abire in diuerſum, *&c.*

Quam iniquus eſt.] *Scribe*, quam iniquus es, *ex vetere lectione*.

Hac peccauit. Hoc enim primum, hoc extremũ.] *Eadem*. Peccauit, hoc eſt primũ, hoc eſt extremum.

Inter errores ſuos volutabitur.] *Expungenda dictio* ſuos, *ex eadem*.

An ſemper hæc cogitatio durabit.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Si ſemper hæc cogitatio permanebit.

XXVIII. Niſi bene te ipſe ſuccenderis, & ſubinde cauſas quibus ſtimuleris reuocaueris.] *Idem exẽplar*, cum bene te ipſe ſuccenderis, & ſubinde cauſas quibus ſtimuleris, reuocaueris.

Victum liceat accipias.] *Corrige*, vinctum licet accipias, *ex eodem exemplari*.

XXX. Consternantur ad ima.] *Sic in omnibus exemplaribus legitur. Considera an* inania, *non* ima, *aut, vt alij volunt*, minima, *scribendum sit. Nam paulo ante dixeras*, friuolis turbamur & inanibus.

XXXI. Obliti quantum sequatur a tergo ingentis inuidiæ.] *Exemplar Franciscanum & Pincianum*, obliti quantum sequatur a tergo spiculis ingentis inuidiæ sauciati. *Exemplar Facundi & Primitiui multo aliter*, obliti quantum hominum retro sit, & paucis indigentes, quantum sequatur a tergo ingentium inuidentiæ.

Sed deest mihi ad sacerdotium.] *Vetus lectio*, sed deesse mihi ad sacerdotium.

Et dedit mihi.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Ea dedit mihi.

XXXII. Quod properamus verberare statim.] *Legendum existimo*, Quid properamus verberare statim.

Castigandum flagris leuioribus.] Flagellis, *non* flagris, *vetus lectio.*

XXXIII. Hi sunt propter quos oculi clamare exprimantur:] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Hi sunt propter quos venæ clamore tumescunt.

Euocati qui longinquis regionibus iudices sedeant.] *Idem exemplar*, euocati ex longinquis regionibus aduolant.

Aut imputatum a seruo denarium.] Amputatum *fortasse non* imputatum, *scribendum.*

Ad comparandum non relictis.] *Quid si legas?* ad computandum modo relictis.

XXXIV. Horumque causa paratam ambitionem.] *Superfluunt verba hæc ex codice Facundi & Primitiui: quorum loco habetur vnica tantum dictio*, ambitiones.

Qualia quæ pueros.] Qualia quoque pueros, *exemplar Facundi & Primitiui.* qualiaque pueros, *exemplar Franciscanum.* qualia pueros, *exemplar meum.*

Nihil ex his quæ tam tristes agimus, sæuum est.] *Scribe* serium est, *non* sæuum est: *ex exemplari Facundi & Primitiui. Sunt etiam codices in quibus habetur* tanti gerimus. *non* tam tristes agimus. *Quid si legas?* Nihil ex his quæ tanquam seria agimus, serium est, *vt quod statim subijcit:* Inde, inquam, vobis ira & insania est, quod exigua magna existimatis.

Dum spe suprema captus est, criminatur.] *Exemplaria quædam minus, ni fallor, corrupte:* Diu spe suprema captatus criminatus est.

XXXV. Et ad clamorem serui, & ad tinnitum æris aut ianuæ impulsum?] *Exemplar Facundi & Primitiui sine villa coniunctione*, ad clamorem serui, ad tinnitum æris, ad lamine impulsum.

Quod de auribus dictum est, transferunt ad oculos:] *Vetus lectio*, Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos.

XXXVII. Quia nunc ne sobriis quidem pudor est.] *Particula* nunc *non habetur in vetere lectione.*

Honestiorem te aut turpiorem potest facere puluinum?] *Eadem*, puluinar *agnoscit, non* puluinum.

Cato videtur melius:] *Scribe*, Cato noster melius, *ex exemplari Franciscano.*

XL. Diuus Augustus, cum cœnaret apud Atedium Pollionem.] *Prior editio minus corrupte*, apud Nedium Pollionem. *Lego* Vedium Pollionem. *Plin. l. 9. histor. natur. cap. 23.* Inuenit, inquit, in hoc animali documenta sæuitiæ Vedius Pollio, eques Romanus, ex amicis diui Augusti, viuariis earum immergens damnata mancipia. *& cap. 53.* In Cæsaris piscinis a Pollione Vedio coniectum piscem sexagesimum post annum spirasse scribit Annæus Seneca. *Meminit & alio loco Seneca. Corrigendus paulo post idem error.*

Fregerat vnus crystallinum ex seruis.] *Vetus lectio*, Fregerat vnus ex seruis eius crystallinum.

Quas ingens piscina continebat.] *Eadem partim*, quas ingentes in piscina continebat: *partim*, quas ingenti in piscina continebat.

Et crystallina ante omnia coram se frangi iussit.] *Castigo ex eadem*, crystallina autem omnia coram se frangi iussit.

Et noui generis pœnis lacerari?] Lancinari *eadem, non* lacerari.

XLI. Vbi iram ex superiori loco aggredi possit, male tractabilem, ac talem dumtaxat, *&c.*] *Exemplar Facundi & Primitiui*, vt ira ex superiori loco aggredi non possit, male tractet. At talem dumtaxat.

Sequatur vel mala de bene meritis.] *Omnis vetus lectio*, sequatur vel mala, dum bene merearis.

XLII. Vndecumque hæserint renascentur:] Exierint *eadem, non* hæserint.

Non capiunt res istæ iacturam.] *Sunt exemplaria quæ habeant* gestæ, *non* istæ.

Fortasse citra tuam est.] Circa, *non* citra, *vetus lectio.*

XLIV. Suus confector spectat.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, finis confector exspectat. *Cui lectioni suffragantur verba hæc quæ mox paulo sequuntur.*

Cum victo victori finis æque maturus.] *Magna pars scriptorum codicum legit*, & quidem matutinus, æque maturus.

Conclamatum in vicino incendium.] *Fidelior mihi videtur lectio* vicinia *quàm* vicino.

Vbi metus maior apparuit.] Maiorum, *non* maior, *vetus lectio.*

Nolo, inquis, vtique occidere.] *Verbum* vtique *non habetur in exemplari Facundi & Primitiui.*

Vellicationes contemnamus.] *Quidam codices*, vellicationes, contemptus.

Immortalitas aderit.] *Corrigendum reor*, iam mortalitas aderit, *vt supra.* Nec vlla res magis proderit quàm cogitatio mortalitatis.

OPSOPOEVS.

Sine more.] Faber Semeſt. II. cap. XVIII. *Sine more* dixit Seneca, pro *contra morem*, vel *præter morem*. Sic ipſum imitatus eodémque forſitan aſpiciens. Tacitus XVII. Annal. *Rapta ſtatim arma ſine more & ordine militiæ*, & quæ ſequuntur. — II.

Iureto placet magis lectio v.c. *quot in fugam ſeruos egit, quot in mortem.* — V.

Idem reponit ex v.c. *omnia intra ſe premens.*

Nullique inmanis.] V. c. *nullique etiam immani beſtia*, &c. — VIII.

Iuretus probat lectionem v. c. in quo eſt, *dicax contumelia*. nam ſic ipſemet Seneca infra hoc lib. III. cap. XXII. illos qui Antigonum deridebant, dicaces appellat: *Cum hos dicaces (ait) ſames domuiſſet, &c.*

Periclitantur.] Recte v. c. *Periclitatur*. potentia nimirum quæ multorum malo exercetur. — XVI.

Lipſius epiſt. XIII. lib. I. putat leg. *porticum Euripo ſeparat*. nam Euripi & Nili in ædificiis diuitum iſtorum crebri.

P. Faber Semeſtr. l. II. cap. IX. ſic diſtinguit interpunctionibus locum hunc: *quantulum fuit, lucem expectare denique, ne ſenatores pop. Rom. ſoleatus occideret?* — XVIII.

Bene v.c. *latrocinia*. nam ſtatim ſequitur plurali numero, *animaduerſiones*. — XIX.

Ad hoc viuit.] V. c. addit, *ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat.*

Hadrianus Iunius Animad. l. V. cap. III. Locum ſanatum puto, ſi legas, *in Syria, inde Rhinocolura loci nomen eſt.* niſi & *Rhinocorura* cum Stephano ethnographo legere mauis. Eſt autem Rhinocolura ſiue Rhinocorura, & Rhinocera Diodoro Ægypti vrbs, Plinio etiā Paleſtinæ adnumerata, cuius incolæ omnes trunci & mutilati naribus fuere: ex talibus nāque deducta fuit colonia ab Æthiopū rege Artiſane, aut quod Seneca maluit, Perſarum rege, qui mitiore pœna in ſontes animaduertere putans non gentem totam ſuccidere, ſed ad iniuriam ſuperſtitem viuere voluit. Euentui atteſtatur nominis etymon. Græci enim ῥῖνα naſum vocant, κόλουρον quicquid mutilum eſt, & parte truncatum. quod ſi *Rhinocorura* legas, ἀπὸ τῆς τῶν ῥινῶν κουρᾶς: ſin *Rhinocera*, ἀπὸ τοῦ τὰς ῥῖνας κείρεσθαι: vtrobique à demeſſis truncatiſque naribus, nominis rationem elicias. — XX.

Male exiſtimant.] Supra epiſt. LXVIII. *Quid autem loquaris? Quod homines de aliis libentiſſime faciunt. De te apud te male exiſtima.* — XXII.

Priores editiones, *& audientem paulum intereſſet.* Lipſius epiſt. XIII. lib. I. Emendo, *& audientem aulaeum intereſſet, quod ille.* Antigonus in tabernaculo erat: milites in excubiis, velo diſcreti. Scriptum neglegenter, *aulum*: inde alius *paulum*. Polybius, niſi fallor, de hac ipſa re, apud Suidam: ἀκούων ταῦτα πάντα διὰ τῆς αὐλαίας ὁ βασιλεὺς, ἐγέλα.

Semper tumentis.] Baſileenſes editiones, *ſemper ira tumentis?* — XXVII.

Inter quotidianas vigilias.] Iuretus iubet reponi ex eodem vetuſto codice verbum priſcum & elegans, quod hic perperam corruptum fuit, *inter cotidiana peruigilia ſeſſum.* — XXIX.

Nauis.] Idem in ſchedis ſuis: In ora quorundam excuſſorum additur, forte legendum *venis*, pro *nauis*, recte. nam & ita reperi ſcriptum in c. Mox placet lectio v.c. qui habet *rimoſos*, pro quo vulgo *ruinoſos*. — XXXV.

GRVTERVS ET IVRETVS.

EX ANIMADV. AD LIB. III. DE IRA.

Ex Cap. X.

Laſſo rixam quæri.] Huc pertinet quod ſcribit Plinius lib. 22. c. 24. *ſic in laſſitudine proniores eſſe ad iracundiam & inſites.*

Ex Cap. XII.

Apparebit indicium eſſe non iram.] Non male hæc enucleat P. Faber ad l. 48. de reg. iur. quæ habet: *Quicquid in calore iracundiæ vel fit vel dicitur, non prius ratum eſt, quam ſi perſeuerantia apparuerit iudicium animi eſſe.*

Ex Cap. XVII.

Lyſimachum leoni obiectum.] Idem repetit exaggeratque lib. I. cap. 25. de Clement. verum ſi ſcire aues lector, quam varie auctores de hoc ipſo facto loquantur, adi Pauſaniam in Atticis. Curtium lib. 8. Plinium lib. 8. cap. 16. Iuſtinum lib. 15. Valer. Maximum, Plutarchum, & Arrianum.

Ex Cap. XVIII.

Quantulum fuit lucem expectare? Denique ne Senatores pop. R. ſoleatus occideret.] Male affectus locus. Sanabitur ſi ad iſtam diſtinguatur faciem; *quant. f. l. expectare denique, ne ſen. P. R. ſol. occideret?* atque ita interpungebat P. Faber lib. I. Semeſt. cap. 9. cui fauent Colonienſes membranæ.

Soleatus occideret.] Reſpexit forte ad illud Vibij Rufi, cuius meminit Seneca pater libro nono Controuer. ſecunda, vbi agitur de Flaminio qui inter cœnam reum punierat: *Prætor ad occidendum hominem ſoleas popoſcit.*

EX CAP. XIX.

Quid tam inauditum quam nocturnum supplicium?] Interdiu non etiam noctu sumptum Romæ supplicium discimus ex hoc loco. quod & pluribus aliis confirmat P. Faber lib. 2. Semest. cap. 9.

EX CAP. XX.

Inde Rhinocolura loco nomen est.] *Rhinocolura* siue *Rhinocurura* & *Rhinocera* est Diodoro Ægypti vrbs, Plinio Palestinæ, cuius incolæ trunci omnes & mutilatis naribus fuere. de eis vide Hadr. Iunium lib. 4. c. 3. Animadu.

EX CAP. XXVI.

Et in nodum coactus apud Germanos.] idem Epist. 125. *Quid capillum ingenti diligentia comis? cum illum vel effuderis more Parthorum, vel nodo Germanorum vinxeris* &c. Plura de *hoc nodo* Hadr. Iunius cap. 3. Commentario de Coma: & Lipsius notis ad Cornelij Germaniam.

EX CAP. XXX.

Taurum color rubicundus excitat.] Ad eam rem alludit Cicero lib. 2. de Diuin. *Tu vero quid habes, quare putes si paulo ante cor fuerit in tauro opimo, subito idem ipsa immolatione interijsse? an, quod aspexit vestitu purpureo excordem Cæsarem, ipse corde priuatus est*: Locus præclarus est, quem ex hoc loco intellexi. quærit enim an taurus is, cuius cor non est inuentum in sacrificio, conspecta Cæsaris purpura sic expauerit, vt cor amitteret. hæc consultissimus ille Hotomanus ad lib. 3. Inst. tit. de oblig. quæ ex del. nas. §. Interdum. Videatur & Ludouicus Cælius lib. 16. cap. 11. lect. antiq.

EX CAP. XXXI.

Sed non fecit ordinarium consulem.] Turnebus lib. 5. Aduers. c. 10. docet *ordinarium* dici *consulem* ex cuius nomine anni supputatio ordinabatur, id est, cuius nomen in litteris & instrumentis & in fastis scribebatur, qui denique Kal. Ianuarijs honorem inibat. nam ætate Imperatorum, annus in multos diuidebatur *consules*; sed soli qui anni initio inibant honorem, *ordinarij* censebantur, honoratioresque erant. id à Dione lib. 43. etiam scribitur. Suetonius cap. 2. Domitiani: *In sex consulatibus non nisi vnum ordinarium gessit.*

EX CAP. XXXVI.

Irasceris ergo catenario cani?] Contra Brodæum, videtur hic Seneca intelligere veram *canem*, non autem hominem ostiarium. Antiquitus enim æque cathenæ alligata *canis*, atque ostio custos. aperte Petronius, *Ceterum dum ego omnia stupeo, pene resupinatus, crura mea fregi: ad sinistram enim intrantibus non longe ab ostiarij cella, canis ingens catena vinctus, in pariete erat pictus, superque quadrata littera scriptum: caue canem.* ideo enim cautionem præferebat paries, ne homines se propius admouerent, inciderentque in canem viuam, quæ ibidem in cella serui ianitoris sub custos. Ex edicto enim Ædilium canem mordacem ita habere, vt cuiquam nocere vel damnum dare posset, non licebat l. si enim. cum seqq. ff. de Ædil. edict. huc allusit meo animo Plautus in Truculento, vbi citatur ex Dimarcho amatore Phronesium:

Num tibi nam amabo, ianua est mordax mea,

Quo introire metuas mea voluptas? vise si libet Torrentij Coment. in Suetonij Vitellium cap. 16. & Dousæ præcidanea pro Tibullo cap. 2.

L. ANNÆI SENECÆ AD NERONEM CAESAREM DE CLEMENTIA,

LIBER PRIMVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

HI libri scripti initio Principatus Neronis, quod ipse lib. I cap. IX. palàm indicat, cum scribit eum ingressum annum decimumnonum. Et verò digni Principe libri, ac materies: atque vtinam legant, & mites simul magnosque animos ab iis sumant! Exordium est à laude Neronis, nec falsa, vt initia illa erant. Deinde Cap III. diuidit scriptum in tres partes, vnam Manuductionis, alteram, quæ naturam Clementiæ explicet; tertiam, quæ ad eam perducat, & firmet. In prima, primus totus liber absumitur: & præmittit de Vtilitate Clementiæ, & Regibus maximè conuenire. Decoram illis, quia capita reip. sint, nos velut corpus & membra: atqui corpori quis non parcit & indulget? Necessariam etiam esse, in copia peccantium: quos si punis semper, solitudinem facis. Ab exemplo Deorum, qui nobis parcunt: item à Fama, quia omnia Regum patent, & minima sæuitia protrahitur. A Securitate. nam ita imperantes, tutiores: adiungitque facta quædam Augusti. Contra in Tyrannis qui per sæuitiam odia, pericula, exitia sibi gignunt. At Princeps igitur raro punit, & molliter aut modicè, animo atque exemplo parentum. Atque ea moderatio in scholis, militia, animalibus, seruis, cum fructu adhibetur. Etiam à Natura adhibetur, ab apum imagine: quarum Rex aculei est expers. Iam Princeps aut Sua, aut Aliena caussa punit, cum punit. Non debet rigidè in Sua, quia vltionis solatio non eget in tam alta fortuna. Non in Aliena, nisi (ad instar Legis) vt aut emendet, aut alios faciat meliores, siue tutiores. Hæc autem omnia magis raritas animaduersionum præstabit: quæ crebræ vilescunt, & spernuntur. In clausula, detestatio Sæuitiæ, & mala ab ea atque exitia.

CAPVT PRIMVM.

SCRIBERE de Clementia, Nero Cæsar, institui: vt quodammodo speculi vice fungerer, & [1] te tibi ostenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamuis enim rectè factorum verus [2] fructus sit fecisse, nec vllum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: iuuat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exsultaturam, si [3] hoc iugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitæ necisque gentibus arbiter. qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, [4] meo ore pronunciat: ex nostro responso lætitiæ caussas, populi vrbesque concipiunt. Nulla pars vsquam, nisi [5] volente propitioque me, floret. Hæc tot [6] millia gladiorum, quæ [7] pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus exscindi, quas [8] transportari, quibus [9] libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium [10] circumdari decus oporteat, quæ ruant vrbes, quæ oriantur, mea iurisdictio

eſt. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua ſupplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quæ ſæpe tranquilliſſimis pectoribus quoque patientiam extorſit: non ipſa oſtentandæ per terrores potentiæ dira, ſed frequens magnis imperiis, gloria. Conditum, imo conſtrictum apud me ferrum eſt. ſumma parſimonia etiam viliſſimi ſanguinis. nemo non, cui alia deſint, hominis nomine apud me gratioſius eſt. Seueritatem abditam, clementiam [11] in procinctu habeo. ſic me cuſtodio, [12] tamquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus ſim. Alterius ætate prima motus ſum, alterius vltima: alium dignitati donaui, alium humilitati: quoties nullam inueneram miſericordiæ cauſſam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, ſi à me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus ſum. Potes hoc Cæſar prædicare audacter, omnium quæ in fidem tutelãque tuã venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam [13] Reip. ereptum. Rariſſimam laudem, & nulli adhuc Principum conceſſam concupiſti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas iſta tua ſingularis, ingratos aut malignos æſtimatores nacta eſt. refertur tibi gratia. Nemo vnus homo, vni homini, tam carus vmquam fuit, quam tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus impoſuiſti. nemo iam diuum Auguſtum, nec Tiberij Cæſaris [14] prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quærit. Principatus tuus [15] ad guſtum exigitur. Difficile hoc fuiſſet, ſi non naturalis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumpta. nemo enim poteſt perſonam diu ferre. [16] Ficta, cito in naturam ſuam recidunt: quibus veritas ſubeſt, quæque (vt ita dicam) ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in maius meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum eſſet, quo ſe ſtatim [17] nobilis indoles daret: iam vota publica [18] in tuto ſunt. nec enim periculum eſt, ne te ſubita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates ſunt vmquam, vt in eo quod contigit, deſinant. gradus à magnis ad maiora fit: & ſpes improbiſſimas complectuntur, inſperata aſſecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hæc confeſſio exprimitur, eſſe felices: & illa, nihil iam his accedere bonis poſſe, niſi vt perpetua ſint. Multa illos cogunt ad hanc confeſſionem, qua nulla in homine tardior eſt: ſecuritas alta, affluens: ius ſupra omnem iniuriam poſitum. Obuerſatur oculis [19] lætiſſima forma Reip. cui ad ſummam libertatem nihil deeſt, niſi [20] pereundi licentia. Præcipue tamen æqualis ad maximos imoſque peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona, pro portione fortunæ ſuæ, quiſque ſentit aut exſpectat, maiora minoraque: ex clementia omnes idem ſperant. Nec eſt quiſquam, cui tam valde innocentia ſua placeat, vt non ſtare in conſpectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

II. Eſſe autem aliquos ſcio, qui clementia peſſimum quemque putent ſuſtineri: quoniam niſi poſt crimen ſuperuacua eſt; & ſola hæc virtus inter innocentes ceſſat. Sed primum omnium, ſicut medicinæ apud ægros vſus, etiam apud ſanos honor eſt: ita clementiam quamuis pœna digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet clementia in perſona quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa eſt: nec innocentiæ tantum clementia ſuccurrit, ſed ſæpe virtuti: quoniam quidem condicione temporum incidunt quædam, quæ poſſint laudata puniri. [21] Adiice, quod magna pars hominum eſt, quæ reuerti ad innocentiam poſſit. Sed non tamen vulgo ignoſcere decet. nam vbi diſcrimen inter malos bonoſque ſublatum eſt, confuſio ſequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quæ ſanabilia ingenia diſtinguere à deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abſciſam. nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quam nulli. Modum tenere debemus: ſed quia difficile eſt temperamentum, quidquid æquo plus futurum eſt in [22] partem humaniorem præponderet.

III. Sed hæc [23] ſuo loco melius dicentur: nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit [24] manumiſſionis: [25] ſecunda quæ naturam clementiæ habitumque demonſtret. nam cum ſint vitia quædam virtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna quibus dignoſcantur impreſſeris. [26] tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & vſu ſuam faciat. Nullam vero ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cum ſit nulla humanior, conſtet neceſſe eſt: non ſolum [27] inter nos, qui hominem [28] ſociale animal, [29] communi bono genitum videri volumus: ſed etiam [30] inter illos, qui hominem voluptati [31] donant, quorum omnia dicta factaque ad vtilitatem ſuam ſpectant. nam [32] ſi quietem petit & otium, hanc virtutem naturæ ſuæ nactus eſt, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis,

quam regem aut Principem decet. Ita enim [33] virtutes magnis viris decori gloriæque sunt, si illis salutaris potentia est. nam pestifera vis est, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse, quam pro se sciunt; cuius curam [34] excubare pro salute singulorum atque vniuersorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tamquam malum aliquod aut noxium animal è cubili prosilierit, diffugiunt, sed tamquam ad clarum ac beneficum sidus certatim aduolant, obiicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam, iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt: latera obiecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponũt. Non hic est sine ratione populis vrbibusque cõsensus, sic protegendi amandique reges, & se suaque iactandi, quocũque desiderauerit imperantis salus. Nec hæc [35] vilitas sui est, aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrũ, ac multis mortibus vnam animam redimere, nonnumquam senis & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum hæc cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus; cum ille imperauit. siue auarus dominus est, mare lucri caussa scrutamur; siue ambitiosus, iamdudum [36] dexteram flammis obiecimus, aut voluntarie [37] subsiluimus: sic hæc immensa multitudo, [38] vnius animæ circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur. Suam itaque incolumitatem amant, cum pro vno homine [39] denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, & aduersa vulneribus pectora ferunt, ne Imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Resp. cohæret: ille [40] spiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt: nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperij subtrahatur. IV.

------ [41] Rege incolumi mens omnibus vna.
Amisso rupere fidem. ------

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit [42] hic populus, quamdiu sciet ferre frænos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc vnitas & hic maximi imperij contextus in partes multas dissiliet: idemque huic vrbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes regesque, & quocumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari vltra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt: sequitur, vt is quoque carior sit, in quem se Resp. conuertit. [43] Olim enim ita se induit Reip. Cæsar, vt diduci alterum non possit, sine vtriusque pernicie. nam vt illi viribus opus est, ita & huic capite.

Longius videtur recessisse à proposito oratio mea: at mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reip. tu es, illa corpus tuum: vides, vt puto, quam necessaria clementia sit. tibi enim parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quam membris languentibus: & si quando [44] misso sanguine opus est, sustinendum est, ne vltra quam necesse sit incidas. Est ergo, vt dicebam, clementia omnibus quidem hominibus secundum naturam, maxime tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, quantoque in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum sæuitia, bellum est. Cum autem virtutibus inter se sit concordia, nec vlla altera [45] melior aut honestior sit: quædam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. quid enim maius, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Hæc tamen magnanimitas in bona fortuna latiorem locum habet, meliusque [47] in tribunali, quam [47] in plano conspicitur. Clemẽtia in quamcumque domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præstabit: sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est mirabilius, quam cum cuius iræ nihil obstat, cuius grauiori sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur; quem nemo [48] interrogaturus est, imo si vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum inicere, & potestate sua in melius placidiusque vti: hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest: seruare nemo, præter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque [49] infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque, & iniurias atque offensiones superne despicere. Muliebre est, furere in ira: ferarum vero, V.

nec generosarum quidem, [50] præmordere & vrgere proiectos. Elephantes [51] leonesque
que transeunt, quæ impulerunt? ignobilis bestiæ pertinacia est. Non decet regem sæ-
ua, & inexorabilis ira: non multũ enim supra eũ eminet, cui se irascendo exæquat:
at si dat vitã, si dat dignitatẽ periclitãtibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi re-
rum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, numquam nisi inferiori datur.
Seruare, proprium est excellentis fortunæ: quæ numquam magis suspici debet, quam
cum illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam bo-
ni quam mali. Deorum itaque sibi animum asserens Princeps, alios ex ciuibus suis,
quia vtiles bonique sunt, libens videat, alios [52] in numerum relinquat: quosdam esse
VI. gaudeat, quosdam patiatur. [53] Cogitate in hac ciuitate, in qua turba per latissi-
ma itinera sine intermissione defluens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cur-
sum eius velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris
viæ postulantur: in qua consumitur, quidquid [55] terris omnibus aratur: quanta soli-
tudo & vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quo-
tus quisque ex [56] quæstoribus est, qui non [57] ea ipsa lege teneatur, qua quærit? Quotus
quisque accusator vacat culpa? & nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit,
quam qui illam petere sæpius meruit. Peccauimus omnes: alij grauia, alij leuiora, alij
ex destinato, alij forte impulsi, aut aliena nequitia ablati: alij in bonis consiliis parum
fortiter stetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec [58] delinquimus
tantum, sed vsque ad extremum æui delinquemus. Etiam si quis tam bene purgauit
animum, vt nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen pec-
VII. cando peruenit. Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc exemplum
Principi constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibus, quales sibi deos velit.
Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit vsque
ad vltimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra [59] aruspi-
ces colligant? Quod si dij placabiles, & æqui delicta potentium non statim fulmini-
bus persequuntur: quanto æquius est, hominem hominibus præpositum, miti animo
exercere imperium, & cogitare, vtrum mundi status gratior oculis pulchriorque sit
sereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque
illinc micant? Atqui non alia facies est quieti moderatique imperij, quam sereni cæli
& nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est, inter trementes
& ad repentinum sonitum expauescẽtes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcus-
so. Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. possunt enim lædi, do-
lorque eorum ab iniuria venit. timent præterea contemptum: & non retulisse læ-
dentibus [60] gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili est, is
omissa ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis [61] exercere
manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ suæ gerere, liberius est: leues in-
ter paria ictus sunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex
VIII. maiestate est. Graue putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi
habent? Ista, inquis, seruitus est, non imperium. Quid tu, non experiris istud nobis
esse, [62] non tibi seruitutem? Alia condicio est eorum qui in turba, quam non exce-
dunt, latent: quorum & virtutes vt appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent.
[63] Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideo nullis magis cauendum est, qualem fa-
mam habeant, quam qui qualemcumque meruerint, magnam habituri sunt. Quam
multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent? Possum in qualibet parte vrbis
solus incedere, sine timore, quamuis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus
ad latus gladius: tibi in [64] tua pace [65] armato viuendum est. Aberrare à fortuna tua
non potes: obsidet te, & quocumque descendis, magno apparatu sequitur. Et hæc
summa magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorem; sed cum diis tibi commu-
nis ista necessitas est. nam illos quoque cælum [66] alligatos tenet: nec magis illis des-
cendere, datum est, quam [67] tibi tutum. Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci
sentiunt. prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi
non magis, quam Soli, latere contingit. Multa [68] contra te lux est, omnium in istam
conuersi oculi sunt. Prodire te putas? [69] oriris: loqui non potes, nisi vt vocem tuam,
quæ vbique sunt gentes, excipiant. irasci non potes, nisi vt omnia tremant. sic nemi-
nem potes affligere, nisi vt quidquid circa fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum
periculo cadunt, omnium metu; sic animaduersiones magnarum potestatum terrent
latius, quam nocent: non sine caussa. Non enim quantum fecerit, sed quantum fa-
cturus sit, cogitatur in eo qui omnia potest. Adiice nunc, quod priuatos homines ad

accipiendas iniurias opportuniores,[70] acceptarum patientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet ante sæuiendi, quam caussa deficiat. Alioquin quemadmodum præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera vt densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt. Hoc quam verum sit, admonere te exemplo[71] domestico volo. Diuus Augustus fuit mitis Princeps, si quis illum à [72] principatu suo æstimare incipiat :[73] in communi quidem Rep.[74] gladium mouit. Cum hoc ætatis esset, quod tu nunc es, duodeuicesimum egressus annum, iam pugiones[75] in sinu amicorum absconderat, iam insidiis M. Antonij consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptionis: sed cum annum[76] quadragesimũ transisset, &[77] in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium,[78] L. Cinnam, stolidi ingenij virum, insidias ei struere: Dictum est & vbi, & quando, & quemadmodũ aggredi vellet. vnus ex consciis deferebat. Constituit se ab eo vindicare: consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn.[79] Pompeij nepotem damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat:[80] cum M. Antonio proscriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens subinde voces emittebat varias, & inter se contrarias: Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me solicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis frustra petitum caput, tot naualibus, tot pedestribus prœliis incolume, postquam terra marique pax parta est, non occidere constituit, sed[81] immolare? nam sacrificantem placuerat adoriri. Rursus silentio interposito, maiore multo voce, sibi, quam Cinnæ, irascebatur: Quid viuis, si perire te tam multorum interest? quis finis erit suppliciorum? quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti vita, si vt ego non peream,[82] tam multa perdenda sunt. Interpellauit tandem illum[83] Liuia vxor: &, Admittis, inquit, muliebre consilium? Fac quod medici solent: qui vbi vsitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti:[84] Saluidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muræna, Murenam Cæpio, Cæpionem Egnatius, vt alios taceam, quos[85] tantum ausos pudet? nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnæ. deprehensus est: iam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest. Gauisus sibi, quod aduocatum[86] inuenerat, vxori quidem gratias egit: renunciari autem extemplo amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad se accersit: dimissisque omnibus é cubiculo, cum alteram Cinnæ poni cathedram iussisset: Hoc, inquit, primum à te peto, ne me loquentem interpelles,[87] ne meo sermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in[88] hostium castris inuenissem, non factum tantum mihi inimicum,[89] sed natum, seruaui, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es,[90] & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: Non præstas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset[91] ferrum. Et cum defixum videret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? male mehercule[92] cum Republica agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat.[93] Domum tueri tuam non potes. nuper[94] libertini hominis gratia, in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quam contra Cæsarem[95] aduocare?[96] Cedo, si spes tuas solus impedio.[97] Paullusne te, &[98] Fabius Maximus, &[99] Cossi, &[100] Seruilij ferent, tantumque agmen nobilium, non[101] inania nomina præferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quam duabus horis locutum esse constat, cum[102] hanc pœnam, qua sola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac[103] parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, vtrum ego[104] meliore fide vitam tibi dederim, an[105] tu debeas.[106] Post hæc detulit vltro consulatum, questus, quod non auderet petere: amicissimum fidelissimumque habuit, heres solus fuit illi: nullis amplius insidiis[107] ab illo petitus est. Ignouit[108] abauus tuus victis. nam si non ignouisset, quibus imperasset?[109] Sallustium, &

IX.

X.

[110] Cocceios, & [111] Duillios, & totam cohortem [112] primam admissionis, ex aduersariorum castris conscripsit. Iam [113] Domitios, [114] Messallas, Asinios, [115] Cicerones, & quidquid floris in ciuitate erat, clementiæ suæ debebat. Ipsum Lepidum quamdiu [116] mori passus non est? Per [117] multos annos tulit [118] ornamenta principis retinentē: & pontificatum maximum, non nisi [119] mortuo illo, transferri in se passus est. maluit enim illum honorem vocari, quam spolium. Hæc eum clementia ad salutem securitatemque perduxit; hæc gratum ac fauorabilem reddidit; quamuis nondum subactis [120] Reipub. ceruicibus [121] manum imposuisset; hæc hodieque præstat illi famam, quæ [122] vix viuis principibus seruit. Deum esse, non [123] tanquam iussi [124] credimus. Bonum principem Augustum, & bene illi conuenisse [125] parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam caussam, quam quod contumelias quoque suas, quæ [126] acerbiores principibus solent esse, quam iniuriæ, nulla crudelitate exsequebatur: quod probrosis in se dictis arrisit: quod dare illum pœnas apparebat, cum exigeret: quod quoscumque ob adulterium [127] filiæ suæ damnauerat, adeo [128] non occidit, vt [129] dimissis, quo tutiores essent, [130] diplomata daret. Hoc est ignoscere, cum scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur, non dare tantum salutem, [131] sed præstare. XI. Hæc Augustus senex, aut iam in senectutem annis vergentibus: in adolescentia caluit, arsit ira, multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit diuum Augustum, etiam si in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus & clemens: nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, [132] & suas [133] & alienas: nempe post [134] Perusinas aras, & proscriptiones. Ego vero clementiam non voco, lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia vera, quam tu præstas, quæ non sæuitiæ pœnitentia cœpit: nullam habere maculam. nunquam ciuilem sanguinem fudisse. Hæc est in maxima potestate, verissima animi temperantia, & humani generis [135] incomprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non [136] priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperij sui. Præstitisti, Cæsar, ciuitatem incruentam & hoc quod magno animo [137] gloriatus es, *Nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse*: eo maius est mirabiliusque, quod nulli vmquam citius [138] gladius commissus est. Clementia ergo non tantum honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumque imperiorum est, simul certissima salus. cum reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum exsecrabilis ac breuis potestas est. Quid interest inter tyrannum & regem? species enim ipsa fortunæ ac licentia par est, nisi quod tyranni voluptate sæuiunt, reges non nisi ex caussa ac necessitate. XII. Quid ergo? non reges quoque occidere solent? sed quoties id fieri publica vtilitas persuadet: tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque præferri multis regibus potest: & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? [139] Descenderit licet Dictatura sua, & se [140] togæ reddiderit: quis tamen vmquam tyrannus tam auide humanum sanguinem bibit, quam ille, qui [141] septem millia ciuium Romanorum contrucidari iussit? Et cum [142] in vicino, ad [143] ædem Bellonæ [144] sedens, exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementium, exterrito senatu: [145] *Hoc agamus*, inquit, *P. C. seditiosi pauculi meo iussu occiduntur*. Hoc non est mentitus: pauci, Sullæ videbantur. Sed mox [146] de Sulla consequemur, quomodo hostibus irascendum sit: vtique si in hostile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti, transierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque discrimen sit: vterque licet non minus armis valletur. sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis vtitur; alter vt magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus adspicit: [147] contrariis in contraria agitur. nam & inuisus est, quia timetur, & timeri vult, quia inuisus est: & illo [148] execrabili versu, qui multos dedit præcipites, vtitur:

Oderint dum metuant. -----

Ignarus quanta rabies oriatur, vbi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos: assiduus vero & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri suadet. Sic feras [149] lineis & pinna clusas contineas: easdem à tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quæ fugerant, proculcabuntque [150] formidinem. Acerrima virtus est, quam vltima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus, multoque plus spei, quam periculorum, ostentet: alio-

Margin notes:

tet: alioquin vbi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & [151] aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem vtatur: gloriosusque miles (publicæ enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, vt parentis custos. At illum acerbum & sanguinarium, necesse est grauentur stipatores sui. Non potest habere quisquam bonæ ac fidæ voluntatis ministros quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, quibus non aliter quam bestiis homines obiectat: omnibus [152] reis noxior ac solicitior, vt qui homines deosque testes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim, inter cetera, vel pessimum habet crudelitas: quod perseuerandum est, nec ad meliora patet regressus. [153] Scelera enim sceleribus tuenda sunt. quid autem eo infelicius, cui iam esse malo necesse est? O miserabilem illum, sibi certe: nam ceteris misereri eius nefas sit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quam domestica: cum arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui vbi circumspexit quæque fecit, quæque facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit: sæpe mortem timet, sæpius optat, inuisior sibi quàm seruientibus. E contrario, is cui curæ sunt vniuersa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reip. partem tamquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora; etiam si ex vsu est animaduertere, ostendens quam inuitus aspero remedio manus admoueat; in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiam suam placide ac salutariter exercet, approbare imperia sua ciuibus cupiens: felix abunde sibi visus, si fortunam suam [154] publicauerit; sermone affabilis, accessuque facilis, vultu, qui maxime populos demeretur, amabilis, æquis desideriis propensus, [155] & iniquis acerbus, à tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secreto loquuntur, quæ palam. [156] Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indicta recluditur: bene se meriturum de liberis suis quisque non dubitat, quibus tale seculum ostenderit. Hic Princeps suo beneficio tutus, nihil præsidiis eget: [157] arma ornamenti caussa habet. Quod ergo officium eius est? quod bonorum parentum: qui obiurgare liberos nonnunquam blandè, nonnumquam minaciter solent, aliquando [158] admonere etiam verberibus. Numquid aliquis sanus filium, [159] ad primam offensam, exheredat? nisi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, nisi plus est [160] quod timet, quam quod damnat, non accedit ad [161] decretorium stilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem, & [162] peiore loco iam positam, reuocet: simul deplorata est, vltima experitur. Nemo ad supplicia exigenda, peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum est: quem appellauimus [163] *Patrem patriæ*, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. [164] *Magnos* & [165] *Felices* & *Augustos* diximus, & ambitiosæ maiestati quidquid potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuentes: *Patrem* quidem *patriæ* appellauimus, vt sciret datam sibi potestatem [166] patriam: quæ est temperatissima, liberis consulens, suaque post illos ponens. Tardè sibi pater membra sua abscindat: etiam cum absciderit, reponere cupiat: & in abscindendo gemat, [167] cunctatus multum diuque. Prope enim est vt libenter damnet, qui cito: propè vt inique puniat, [168] qui nimis. [169] Erixonem equitem Romanum memoria nostra, quia filium suum flagellis [170] occiderat, populus in foro [171] graphiis [172] confodit. Vix illum Augusti Cæsaris auctoritas, infestis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

XIII.

XIV.

[173] T. Arium, qui filium deprehensum in parricidio, exsilio damnauit, caussa cognita, nemo non suspexit, quod contentus exsilio, & exsilio [174] delegato Massiliæ parricidam [175] continuit, & [176] annua illi præstitit, quanta præstare integro solebat. Hæc liberalitas effecit, vt in qua ciuitate numquam deest patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonũ Principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit [177] in consilium Cæsarem Augustum. venit in priuatos penates, assedit, [178] pars alieni consilij fuit. Non dixit: Imo in meam domum veniat. Quod si factum esset, Cæsaris futura erat cognitio, non patris. Audita caussa, excussisque omnibus, & his quæ adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, [179] petit, vt sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quæ Cæsaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur [180] codicilli, iurauit se T. Arij hominis locupletis [181] hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, [182] pusillo animo. timuit, ne videretur locum spei suæ aperire velle, filij damnatione. Ego contra sentio.

XV.

Quilibet nostrum debuisset aduersus opiniones malignas satis fiduciæ habere in bona conscientia: Principes multa debent etiam [183] famæ dare. Iurauit se non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die [184] & alterum heredem perdidit, sed Cæsar libertatem sententiæ suæ redemit: & postquam approbauit [185] gratuitam esse seueritatem suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum quo patri videretur. [186] Non culleum, non serpentes, non carcerem decreuit: memor [187] non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit, in filio adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, [188] timide gessisset: debere illum ab vrbe & à parentis oculis submoueri.

XVI. O dignum, quem in consilium patres aduocarent: ô dignum quem coheredem innocentibus liberis scriberent! Hæc clementia Principem decet, vt quocumque venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, vt illum perire non sentiat. qualiscunque, pars imperij est. In magna [189] imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est vnum imperandi genus. imperat Princeps ciuibus suis, pater liberis, præceptor discentibus, tribunus vel centurio militibus. Nónne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos, etiam ex leuissimis caussis, compescet? Vter autem præceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificat discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculus hæserit: an qui [190] monitionibus, & verecundia, emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da sæuum: desertores faciet, [191] quibus tamen ignoscitur. Numquidnam æquum est, grauius homini & durius imperari, quàm imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret, domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, quique iam exercitatis vtitur [192] ad excitandas, vel persequendas feras. Nec crebro illis minatur: contunditur enim animus, & quidquid est indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adiicias his licet, [193] tardiora agentes iumenta: quæ cum ad contumelias & miserias nata sint, nimia sæuitia coguntur iugum detrectare.

XVII. Nullum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quàm homo: nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quàm in iumentis quidem & canibus erubescere iram exercere, pessima autem conditione [194] hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur: atqui & hic morbus animi mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minime infestum ægro. Mali medici est, desperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debebit, cui credita salus omnium est: non cito spem proiicere, nec [195] mortifera signa pronunciare. Luctetur cum vitiis, resistat; aliis morbum suum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sanaturus remediis fallentibus. Agat Princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestæ [196] cicatricis. Nulla regi gloria est ex sæua animaduersione. quis enim dubitat posse? at contra maxima, si vim suam continet, si multos iræ alienæ eripuit, neminem suæ impendit.

XVIII. Seruis imperare moderate, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura: quæ parcere etiam captiuis, & pretio paratis, iubet. Quanto iustius hominibus liberis, ingenuis, honestis, non vt mancipiis abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita seruitus sit, sed tutela? Seruis [197] ad statuam licet confugere. cum in seruum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius animantum vetet: [198] quia eiusdem naturæ est, cuius tu. Quis non [199] Vedium Pollionem peius oderat, quàm serui sui, quod murænas sanguine humano saginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in [200] viuarium, quid aliud quam [201] serpentibus, obiici iubebat? O hominem mille mortibus dignum: siue deuorandos seruos obiiciebat murænis, quas esurus erat, siue [202] in hoc tantum illas alebat, vt sic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate commõstrantur, inuisique & detestabiles sunt: ita regum & iniuria latius patet, & infamia, atque odium sæculis traditur. Quanto autem non nasci melius fuit, quam numerari inter [203] publico malo natos?

XIX. Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit quã clementia: quocunque modo is, & quocunque iure præpositus ceteris erit. Eo scilicet formosius id esse, magnificẽtiusque fatebimur, quo in maiori præstabitur potestate: quam non oportet noxiã esse, si ad naturæ legem componitur. Natura enim commenta est regem: quod & ex aliis animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi [204] amplissimum cubile est, [205] medioque ac tutissimo loco. Præterea

[106] onere vacat, exactor alienorum operum: & [107] amisso rege, totum dilabitur examen, nec vnquam [108] plus vnum patiuntur, melioremque pugna quærunt. Præterea insignis regi forma est, dissimilisque ceteris, [109] tum magnitudine, [110] tum nitore: hoc tamen maxime distinguitur. Iracundissimæ, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: [111] rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec sæuum esse, nec vltionem [112] magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens est. Est enim illi mos, exercere se in paruis, & ingentium rerum documenta [113] minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior esse animus debeat, quanto vehementius nocet. Vtinam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec sæpius liceret nocere quàm semel, nec [114] alienis viribus exercere odia? facile enim lassaretur furor, si [115] per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est [116] timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumque momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis [117] ægram vitam sustinet: cum liceat innoxium, atque ob hoc securũ, salutare potentiæ ius, lætis omnibus, tractare? Errat enim, si quis existimat tutum esse ibi regem, vbi nihil à rege tutum est. Securitas securitate mutua paciscenda est. Non opus est instruere in altum editas arces, nec in adscensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusque sepire? saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est [119] inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quàm viuere optantibus cunctis, & vota non [120] sub custode nuncupantibus? si paullum valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non pro salute præsidis sui commutatum velit? omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? [121] In hoc assiduis bonitatis argumentis probauit, non Remp. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquod periculum? quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas florent? sub quo opulenta ciuitas copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quam si [122] dij immortales potestatem visendi sui faciant: [123] intueremur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, vt optimus simul [124] habeatur.

XX. Duabus de caussis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de parte dissseram, quæ ipsum contingit. difficilius est enim moderari, vbi [125] dolori debetur vltio, quàm vbi [126] exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, vt verum excutiat, vt innocentiæ faueat, [127] vt appareat, non minus rem agi periclitantis, quam iudicis: hoc ad iustitiam, non ad clementiã pertinet. Nunc illũ hortamur, vt manifeste læsus, animũ in potestate habeat: & pœnã si tuto poterit, donet: sin minus, temperet: longeque sit in suis, quàm in alienis, exorabilior iniuriis. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis exagitetur, non prosilit: qui intelligit magni animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quicquam esse gloriosius, principe impune læso.

XXI. Vltio duas res præstare solet: aut [128] solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quam vt tali solatio egeat: manifestiorque vis, quam vt [129] alieno malo opinionem sibi virium quærat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus violatusque est. nam si quos pares aliquando habuit, [130] intra se videt, satis vindicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta: seruauit quidem nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaque animose debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his præsertim, quos scit aliquando [131] suo fastigio obstitisse: hoc arbitriũ adeptus, vltionem impleuit, perfecitque quantum veræ pœnæ satis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite suo [132] regiamque sententiam exspectauit, in seruatoris sui gloriam viuet, plusque nomini eius conferet incolumis, quàm si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spectaculum alienæ virtutis est: in triumpho cito transisset. Si vero regnum quoque suum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo vnde deciderat: ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil, præter gloriã, sumere. Hoc est etiam

ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quod dignum esset victore, apud victos inuenisse. Cum ciuibus, & ignotis, atque humilibus, eo moderatius agendum est, quo minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: à quibusdam te vindicare fastidias, & non aliter quam in animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est: at in iis qui in ore ciuitatis seruati punitique erunt, occasione notæ clementiæ vtendum est.

XXII. Transeamus ad alienas iniurias: in quibus vindicandis [233] hæc tria lex secuta est, quæ Princeps quoque sequi debet: aut vt eum quem punit, emendet; aut vt pœna eius ceteros meliores reddat; aut vt sublatis malis securiores ceteri viuant. Ipsos, facilius emendabis minore pœna: diligentius enim viuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditæ parcit. impunitatis genus est iam non habere pœnæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduersionum. facit enim consuetudinem peccandi, [234] multitudo peccantium: & minus grauis nota est, quam turba damnatorum leuat: & seueritas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit, auctoritatem. Constituit bonos mores ciuitati Princeps, & vitia eius felicius compescit, [235] si patiens eorum est, non tanquam probet, sed tanquam inuitus, & cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Grauior multo pœna videtur, quæ à miti viro constituitur.

XXIII. Præterea videbis ea sæpe committi, quæ sæpe vindicantur. [236] Pater tuus plures [237] intra quinquennium [238] culleo insuit, quàm omnibus sæculis insutos accepimus. multo minus audebant liberi nefas vltimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia [239] altissimi viri, & rerum naturæ peritissimi maluerunt, velut incredibile scelus, & vltra audaciã positũ preterire, quam dum vindicant, ostẽdere posse fieri. Itaque parricidæ cum [240] lege cœperunt, & illis facinus pœna monstrauit. pessimo loco pietas fuit, postquam [241] sępius culleos vidimus, quàm cruces. In qua ciuitate raro homines puniuntur, in ea consensus fit innocentię, & indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse ciuitas, erit. magis irascitur à communi frugalitate desciscentibus, si paucos eos esse viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere ciuitati, quanto plures mali sint.

XXIV. [242] In Senatu dicta est aliquando sententia, vt seruos à liberis [243] cultus distingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri [244] numerare nos cœpissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur: cito apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minus Principi turpia sunt multa supplicia, quàm medico multa funera. Remissius imperanti, melius paretur. Natura contumax est humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens, sequiturque facilius, quàm ducitur. Et vt generosi atque nobiles equi, melius facili fræno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat ciuitas, quam seruet sibi. plus itaque hac via proficitur. Crudelitas minime humanum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac vulneribus: & abiecto homine, in siluestre animal transire.

XXV. Quid enim interest, oro te Alexander, [245] leoni Lysimachum obiicias, an ipse laceres dentibus tuis? tuum illud os est, tua illa feritas. O quàm cuperes tibi potius vngues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus à te, vt manus ista, exitium familiarium certissimum, vlli salutaris sit: vt iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem cædemque satietur: clementia vocetur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vel maxime abominanda sit sæuitia, quod excedit fines, primum solitos, deinde humanos. Noua supplicia conquirit, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam peruenit vltimam, cum crudelitas versa est in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum à tergo sequitur euersio, odia, venena, gladij. tam multis periculis petitur, quam multorum ipse periculum est: priuatisque nonnumquam consiliis, alias vero consternatione publica circumuenitur. Leuis enim & priuata pernicies, non totas vrbes mouet: quod latè furere cœpit, & omnes appetit, vndique configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publice [246] consequuntur: vbi aliqua solitam mensuram transiit, & in monstrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & [247] sufflatu deurit obteritque quacumque incessit; [248] ballistis petitur. Possunt [249] verba dare, & euadere pusilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic vnus æger nec domum quidem perturbat: at vbi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga est, & diis ipsis [250] manus intenduntur. Sub vno aliquo tecto flamma apparuit

familia vicinique aquam ingerunt: at incendium vastum, & multas iam domos depastum, parte vrbis obruitur. Crudelitatem priuatorum seruiles quoque manus, sub certo [251] crucis periculo, vltæ sunt: tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, exscindere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos consurrexerunt, perfidiamque, & [252] impietatem, & feritatem, & quidquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? non diu [253] paret nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale eius regnum est? non aliud, quam captarum vrbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mæsta, turbida, & confusa: voluptates ipsæ timentur. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua sollicitè [254] etiam ebriis custodienda est: non [255] spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet magna impensa, & regiis opibus, & [256] artificum exquisitis nominibus: quem tamen [257] è ludo in carcerem ire iuuet? Quod istud, dij boni, malum est, occidere, sæuire, delectari sono cathenarum, & ciuium capita [258] decidere, quocunque ventum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones vrsique regnarent? si serpentibus in nos, ac [259] noxiissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, & tuta est etiam [160] inter feras similitudo: apud homines tantum, nec à [261] necessariis quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in æquo habet, quo possit exercitatior à singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere. Et inicere tectis ignem, [262] aratrum vetustis vrbibus inducere, potentiam putat: & vnum occidi iubere aut alterum parum imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum [263] subiectus stetit, crudelitatem suam [264] in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia [265] ciuicam. Nullum ornamentum Principis fastigio dignius pulchriusque est, quàm [266] illa corona OB. CIVES. SERVATOS. Non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc diuina potentia est, gregatim ac publice seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendij ac ruinæ potentia est.

XXVI.

COMMENTARII AD LIBRVM I. SENECÆ, de Clementia.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Te tibi ostend.] *Nempe in clementia exprimenda te exprimam, qui sic eam refers. Quod ad phrasim, simile in Horatio:*

— ne non & cantharus & lanx
Ostendant tibi te.

2. Fructus fecisse.] *Sparsim hoc dogma toto libro* IV. *De Beneficiis; & est Stoicorum proprium, qui* honesta non in mercedem colunt. *Claudian.*

Ipsa quidem virtus pretium sibi, solaque latè
Fortunæ secura nitet.

3. Hoc iugum.] *Imperij, quo continetur.*

4. Meo ore.] *Fata cuiusque per me dispensantur. Diuina consulta aut decreta enuntio.*

5. Volente prop.] *Quasi de numine. nam ea formula vetus in precando,* Vti volens propitiusque sis.

6. Millia gladior.] *Ad legiones & auxilia refer, quæ à Principe temperabantur.*

7. Pax mea.] *Toto enim orbe Romano tunc fere pax, & conditi enses. De Prouid. cap.* IV. Gentes, in quibus Romana pax desinit.

8. Transportari.] *Vt factum in* Sugambris, Sueuis, *alijsque gentibus.*

9. Libertatem.] *Nam liberæ gentes atque opida erant, id est suis legibus agentia, sine Præside Romano. quæ tamen maiestatem illam imperij respiciebant, & comiter colebant. At hæc libertas sæpe pro meritis data, vel adempta: vt* Rhodiis, Achæis, *aliis.*

10. Circumdari.] *Diadema exprimit, siue tenuem albam fasciam, quæ caput cingebat.*

11. In procinctu.] *Promptam paratamque ad procurrendum, vt solent milites iam accincti. Nam ab iis sumptum: Festus in* Procincta classis.

Tamquam legibus.] *Etsi Princeps supra leges. Plinius Panegyrico:* Ipse te legibus subiecisti, legibus, quas nemo Principi scripsit.

13. Reip. ereptum.] *Meus*, ademptum reipublicæ.

14. Prima tempora.] *Cum viuo Germanico adhuc, bonus laudatusque. nam postea flexit.*

15. Ad gustum.] *Possis explicare, ad gustum quem iam dedisti. volunt reliqua eius bonitatis, & vt sic dicam, saporis esse. At liber meus fidus, & plerique melioris notæ omnes*, ad Augustū, *referunt, quod quibusdam retinere visum*

quasi ad Augustæum imperium Nero vocaretur: alienissimum Senecæ, qui disertim scripsit, Neminem iam Augustum loqui: *& vult sane victos a Nerone omnes primores. Quid ergo est * quod olim * diutinans, & nunc sedet:* ad anni gustum. *Annum iam in Principatu Nero fuerat, laudatissime egerat. itaque non alio nec ad alias, inquit, sed ad te vocaris, & ad vnum illum anni gustum. De anno verum esse, docet ipse infra cap. IX.* Diuus Augustus, cum esset id ætatis, quod tu nunc es, duodeuicesimum egressus annum. *Atqui decimoseptimo, aut ineunte octauo, Nero imperium cepit, si iam decimumoctauum egressus, paullo plus anno in imperio egit. Non sileo tamen in vno meo veteri scriptum,* ad iugitatem exigitur: *sicut in Gruteriano vno,* ad iugum.

* Lib. II. Elect. c. IX.

16. Ficta cito] *Cicero II. De Offic.* Ficta omnia celeriter, tamquam flosculi, decidunt: nec simulatum quidquam potest esse diuturnum.

17. Nobilis ind.] *Quæ ferè ad magna bona, aut magna mala, declinat.*

18. In tuto sunt.] *Non nimis ô Seneca: spes tua de alumno irrita. cuius primum quinquennium, te monitore & doctore, ita laudabile. vt Traiani celebre dictum fuerit,* Procul distare cunctos Principes Neronis quinquennio: *sed media & finis præcipitarunt.*

19. Lætissima forma.] *Alij* lectissima, *aut* beatissima. *Quiduis eorum bonum, capiendumque de Principatu.*

20. Pereundi lic.] *Quam Princeps hactenus coërcet & frenat, vt immodica libertate (id est licentia) non pereat.*

CAP. II. 21. Adiice quod.] *Omnino hic defectus est. fuitque disputatiuncula de Clementiæ vsu & fructu: atque inter alios, quod illa dum ignoscit, ad virtutem seruat, & multos ad eam ducit.*

22. Partem humanior.] *Clementiam.*

CAP. III. 23. Suo loco.] *Dixerat lib. II.* qualis sit Clementia, & quos fines habeat *(ita enim proponit, cap. III.) sed ea tota pars periit.*

24. Manumissionis.] *Corruptum. quid enim hic manumissio?* Manuductionis *olim volui, quod esset* χειραγωγίας, εἰσαγωγῆς. præparationis & inductionis: *sed nec omnino placet. Prima sane pars est tota in commendanda Clementia, necessitate & fructu eius ostendendo: quod facit hoc libro I. Itaque ego non corruptelam solùm, sed defectum arbitror, nec vna voce totum hoc expressum.*

25. Secunda.] *Quam orditur libro II. cap. III.*

26. Tertio loco.] *Ea pars tota periit.*

27. Inter nos.] *Stoicos.*

28. Sociale.] *Nam eorum dogma:* ὅτι οὐκ ἐν ἐρημίᾳ βιώσεται ὁ σπουδαῖος· κοινωνικὸς γὰρ φύσει καὶ πρακτικός: Non in solitudine viuet sapiens: natura enim socialis est, & actuosus.

29. Communi.] *Idem noster alibi:* Homo in adiutorium mutuum generatus est. *Lucanus, de Catone:*

> Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.

30. Inter illos.] *Epicuræos.*

31. Donaut.] *Mancipant, addicunt. Quidni? qui omnia eius caussa fieri & suscipi volunt, sine alio vel diuino aspectu.*

32. Si Quietem.] *Vt nempe illi ipsi ab Epicuro.*

33. Virtutes.] *Inquinatum est, & depures e libris:* Ita enim magnæ vires decori.

34. Excubare pro.] *Plutarchus, Ad Principem indoctum:* καὶ οὗτός ἐστιν ὁ φόβος τοῦ ἄρχοντος φιλάνθρωπος καὶ οὐκ ἀγεννὴς ὑπὲρ τῶν ἀρχομένων δεδιέναι, μὴ λάθωσι βλαβέντες. ὡς δὲ κύνες φοβεῖ ὡς ἀγρυπνοῦσι φυλάττοντες ἐν αὐλῇ, θηρὸς ἀκούσαντες κραταιοῦ, οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τῶν φυλαττομένων: Ille est benignus & generosus Principis metus, timere subditis ne lædantur ignaro ipso. Sicut canes in vestibulo sedulo excubant & laborant, cum feram trucem audierint, non pro se, sed pro ouibus, quas custodiunt. *Plura in hanc sententiam * ego, conuentu & auditorio procerum hic Louanij, cum* PRINCIPES NN. ALBERTVS *&* ISABELLA AVSTRIACI *imperium auspicarentur; & subito iussus dicere, hunc Senecæ locum in rem præsentem aptassem & dilatassem.*

* Exstat Dissertatiuncula.

35. Vilitas sui.] *Contemptus & despicientia. Noster epist.* CXXII. In nullo deprehendes vilitatem sui, ne negligentiam quidem. *Curtius lib. V.* Tædio laboris ad vilitatem sui compelluntur ignaui.

36. Dexteram flammis.] *Vt Mucius.*

37. Subsiluimus.] *Vt Curtius. Sed an non ille magis desiluit, vel insiluit? Itaque mallem,* sub solum iuimus. *Nisi tellus vltro, & fuit;* aut voluptarius. *etsi cetera non emendo.*

38. Vnius animæ.] *Lucanus, de Cæsare:*

> Cum tot in hac anima populorum vita salusque
> Pendeat.

Tacitus: Vnum esse reip. corpus, atque vnius animo regendum.

CAP. IV. 39. Denas leg.] *Imo vel tricenas, si opus.*

40. Spiritus vitalis.] *Curtius lib. X. de Alexandro ægroto:* Armatus exercitus regiam obsedit, confessus omnes vnius spiritu viuere.

41. Rege incol.] *E Virgilio sumpta, de apibus.*

42. Hic populus.] *Superfluunt eæ voces.*

43. Olim enim.] *A Iulio Cæsare, vel potius Augusto: qui Principatum inseruit & miscuit cum libertate.*

CAP. V. 44. Misso sanguine] *Tali allegoria Lucanus vsus:*

> Sulla quoque immensis accessit cladibus vltor.
> Ille, quod exiguum restabat sanguinis vrbi,
> Hausit, dumque nimis iam putrida membra recidit,
> Excessit medicina modum: nimiumque secuta est,
> Qua morbi duxere, manus.

45. Melior aut.] *Ad Stoicum illud dogma, Virtutes inter se pares esse.*

46. In tribunali.] *In edito. quasi dicat, in homine alto & exposito.*

47. In plano.] *In loco ac viro humili.*

48. Interrogaturus.] *Cur ita fecerit? nedum vt accusaturus.*

49. Infra terram.] *Estne aliquid infra terram? Fuerit potius,* in terram : *vel* infra, ad terram.

50. Præmordere.] *Imo* remordere, *vel* permordere.

51. Leonesque.] *Quintilianus Declamator:* Feræ mehercules generosiores iacentes transeunt. *Claudianus ad Principem:*

Obuia prosternas, prostrataque, more leonum,
Despicias.

Poëta alij: sed pulcherrime Statius,

Vt leo Massyli cum lux stetit obuia ferri,
Tunc iras, tunc arma citat. si decidat hostis,
Ire super satis est, vitamque relinquere victo.

52. In numerum.] *Sine nomine, sine magno vsu: tantum vt turbam faciant. Lucanus,*

In numerum pars magna perit, rapuitque cruentus
Victor ab ignota vultus ceruice recisos.

Horatius: Nos numerus sumus.

CAP. VI. 53. Cogitate.] *Nonne ad Neronem omnis sermo? ergo,* Cogita tu.

54. Vix postul.] *Non capio, nec sincerum habeo. Tria sane theatra Romæ, Balbi, Marcelli, Pompeij: sed quid est in iis* vias postulari? *An forte, nec tria theatra sufficere capiendo populo, & vias vicosque deposci, vt in iis etiam sint ludi? Ita enim* vicatim *aliquotiens præbitos eos legimus. An fuit,* mimi postulantur? *Alius melius, cui Deus ingeret.*

55 Terris omnibus.] *Mira, si demittis in animum: & vna numerum copiamque Romani populi. Ego deduxi, & docui in Magnitud. Rom. lib.* III. *cap.* III.

56. Quæstoribus.] *Siue Quæsitoribus, qui iudicio præsunt.*

57. Ea ipsa.] *Scripti consensu,* ex ipsa. *forte,* & ipsa.

58. Delinquimus.] *Puto,* delinquemus.

CAP. VII. 59. Aruspices colligant?] *Id est, qui non fulmine feriantur? Nam talium membra, si disiecta (vt interdum) aruspices colligebant, atque ipsas reliquias aut vestigia fulminis; & ibidem sepulcro condebant. transferre enim nefas. Eum locum deinde sepiebant cespite, sacrum & inaccessum habebant: & quia bidente hostia sacrificabant, dicebant* Bidental. *Lucanus* I.

------ dispersos fulminis ignes
Colligit, & terræ mæsto cum murmure condit.

Sidonius Carmine IX.

Nec quæ fulmine Thuscus expiato,
Septum numina quærit ad bidental.

Scholiastes Iuuenalis, in illud:

Atque aliquis senior, qui publica fulgura condit.

Condi fulgura dicuntur, quotiescumque Pontifex dispersos ignes in vnum redigit, & quadam tacita ignorata prece locum aggestione consecrat. *Nota hic &* Aggestionem. *Ideoque in Apuleio* I. *Florido:* Colliculus sepimine consecratus. *Collem siue aggestum, & Sepimen notas. Cur & istud? quia loca eiusmodi inaccessa, & calcare nefas. Plutarchus Pyrrhi somnium refert, Spartam obsidentis, qui visus* fulminibus iactis petere vrbem, atque eam incendere. Narrat amicis, interpretatur lætum in euentum, assentiuntur: excepto Lysimacho, qui vereri se ait, *μὴ καθάπερ τὰ βαλλόμενα τοῖς κεραυνοῖς ἀνέμβατα μένει χωρία, καὶ τῷ Πύρρῳ προσημαίνει τὸ θεῖον ἀνέμβατον ἔσεσθαι τὴν πόλιν*: ne sicut loca fulgurita manent inaccessa, ita Deus Pyrrho significarit, non intrandam ei vrbem. *Sacra igitur ea loca. & Lucanus* VIII.

Inclusum Tusco venerantur cespite fulmen.

Artemidorus II. *cap.* VIII. Οὐδεὶς γὰρ κεραυνωθεὶς ἄτιμός ἐστιν· ὅθεν καὶ ὡς θεὸς τιμᾶται: Nemo enim fulguritus infamis est. itaque vt Deus colitur. *Adde Festum in* Bidental, Occisum, Fulguritum. *Quintilianum Declamat.* CCLXXIV. *Persium Sat.* II. *& ibi Scholiastem, Pollucem* IX. *vbi hoc* Bidental ἐνηλύσια *vocat, explicatque.*

60. Gratiam.] *In malam partem, talionem.*

61. Exerere.] *Omnes scripti,* exercere. *Si primum illud tenes est* intendere manum, *quod Tacitus dixit, & in iurgio contingere solet. Sin alterum; valebit iactare manum, huc illuc ferre, quod item in calore iurgandi.*

CAP. VIII. 62. Non tibi seru.] *Meo alijsque priscis non est negatio, & produnt:* istud nobis esse, tibi seruitutem. *Recte. Reuera enim imperium, seruitus. Senecam Consol. ad Polib. cap.* XXVI. *vide. Adde hoc Sallustij:* In maxima fortuna minima licentia est.

63. Vestra facta.] *Pedo, ad Liuiam:*

Ad te oculos auresque trahis. tua facta notamus,
Nec vox missa potest Principis ore tegi.

64. Tua pace.] *Quam orbi & nobis præstas.*

65. Armato.] *Quia & in vrbe cohortes, & satellitium habes.*

66. Alligatos.] *Ad sidera refer, quæ Stoici deos censent.*

67. Tibi tutum.] *Omiserant alij hoc* tutum: *at libri meliores reposcunt. Sententia est. Dij non descendunt, per naturam: non tu, ob securitatem. Noster De Breuit. vitæ, cap.* IV. Cupiant interim (*Principes*) ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere. *Solonis vox:* Καλὸν μὲν εἶναι τὴν τυραννίδα χωρίον, ἀλλ' ἀπόβασιν οὐκ ἔχειν: Bellam quidem arcem esse Principatum, sed descensum non habere.

68. Contra te.] *Possit &,* circa te. *Claudianus:*

——— nam lux altissima fati
Occultum nihil esse sinit, latebrasque per omnes
Intrat, & angustos explorat fama recessus.

69. Oritis.] *Instar Solis, qui videt omnia, & videtur.*

70. Acceptarum pat.] *Mimi dicto*: Veterem ferendo iniuriam, inuitas nouam.

CAP. IX. 71. Domestico.] *Quia per matrem Augustum tangit.*

72. Principatu suo.] *Cum solus iam rerum arbiter.*

73. In communi.] *In triumuiratu nempe, cum diuisa in tres Respublica.*

74. Gladium mouit.] *Hæc verba cur loco mouerunt? cur libris teneo, & explico: In suo Principatu mitis fuit, & ferrum conditum adstrictumque habuit: in communi, mouit & exseruit.*

75. In sinu.] *Subornauerat amicos, cum occultis in sinu gladiis. Spectat ad illa cum Antonio dissidia, atque adeo insidias & submissos percussores. Vide Appian. v. Ciuil. In sinu autem. toga scilicet, vel etiam sub alis: quia ibi celabantur. Inde* Sinum excutere, *in Seruitiniis.*

76. Quadragesimum.] *Hoc in Gallia contigisse vult Seneca: quo profectum reperio anno Urbis* DCCXXXVIII. *Itaque bene dicit* transisse. *nam ipse natus anno* DCXC. *atque ita agebat nunc annum quadragesimumoctauum.*

77. In Gallia.] *Dio dissentit, qui hoc factum confert in annum Urbis* DCCLVII. *& diffuse narrat libro* LV. *Atquin Augustus tunc in Urbe, non in Gallia; nec quadragesimum modo, sed sexagesimum annum excedebat. itaque dissensus hic in loco & tempore, non tamen in re, notetur.*

78. L. Cinnam.] *Dioni est* Cn. Cinna.

79. Pompeij nepotem.] *Ex filia, ait Dio. Quæ nempe nupta Cornelio Fausto, Sullæ Dictatoris filio, ut in Appiano habes, & Hirtio sub finem libri de Bello Africo. Ex ea igitur coniunctione, hic Cornelius Cinna genitus, avo Pompeio.*

80. Cum M. Antonio.] *Vellem*, qui M.

81. Immolare.] *Quod fœdius, quasi victimam aut piaculum.*

82. Tam multa.] *Magis*, multi, *& mox*, perdendi.

83. Liuia vxor.] *Non ex fictione, sed ex facto: neque aliter Dio narrat, & consimilem orationem feminæ adscribit.*

84. Saluidienum.] *De his omnibus Suetonius Aug. cap.* XIX. *atque ibi interpretes.*

85. Tantum ausos.] *Viles nempe &* infimæ sortis homines (*nam nec eorum conspiratione caruit, ut ait Suetonius*) *quos pudor sit tantam rem ausos esse. Possis & capere: Qui ausi cogitare & velle, nec ultra. Sed prius præfero.*

86. Inuenerat.] *Ultro oblatum. nam alios rogari iusserat.*

87. Ne meo.] *Malim*, neu meo. : *etsi vox* meo *abest aliquot libris: nec requiram.*

88. Hostium castris.] *An Bruti & Cassij? opinor. Nam pater periit in Africa, post prœlium ad Thapsum.*

89. Sed natum.] *Ex Pompeij filia, ut dixi.*

90. Tam diues.] *Laudat hoc in Augusto Ouidius*:

Diuitiis etiam multos & honoribus auctos
Vidi, qui tulerant in caput arma tuum.

91. Ferrum.] *Qui gladium seruaret occultum. Cinna porro traditurus, an ipse percussurus?*

92. Cum rep.] *Alias*, populo romano: *nec id male. Sententia est, Infelicem Remp. si non alij digniores sint imperare, quam Cinna: & si solus Augustus vota eius moraretur.*

93. Domum tueri.] *Adeo imbecillis ingenio, aut tepida gratia es. & quomodo par sis reipublicæ?*

94. Libertini.] *Ne nobilis quidem.*

95. Aduocare.] *Adesse, caussam agere. nam manet in re illa iudiciali.*

96. Cedo.] *Vincor, locum do. etsi possis interrogando acuere*, Cedo, *dic verum solus spes tuas moror?*

97. Paulluine.] *Notat L. Æmilium Paullum, qui Consul postea anno* DCCLIII.

98. Fabius Maximus.] *Duo tunc illustres*, Paullus Fabius Maximus, *& alter* Q. Fabius Maximus Africanus.

99. Cossi.] *Corneliorum prænomen, & item cognomen. Fuit tunc* Cossus Cornelius. Lentulus, *Consul* DCCLI.

100. Seruilii.] M. Seruilius Geminus, *Consul* DCCLIV.

101. Inania nomina.] *Cicero in Verrem*: Proponit inania mihi nobilitatis, id est hominum arrogantium, nomina.

102. Hanc pœnam.] *Ut exprobraret ei, & obiiceret.*

103. Parricidæ.] *Vel quia in seruatorem & alterum parentem surrexerat; vel quia in Principem, communem patrem.*

104. Meliore fide.] *Obliuiscendo, nec puniendo.*

105. Tu debeas.] *Agnoscendo, & fauendo.*

106. Post hæc.] *Multis quidem annis post, ex Senecæ narratione. nam Consulem reperio anno* DCCLVIII. *Quod fuit tamen, ex Dionis narratione, ipso anno statim post factum. De isto autem Consule, etiam Seneca tangit De Benef.* IV. *cap.* XXX.

107. Ab illo.] *Haud miror. sed malim veriusque*, ab vllo.

CAP. X. 108. Abauus tuus.] *Per matrem. Nam Agrippina, alterius Agrippinæ filia, & hæc Iuliæ, atque ea Augusti.*

109. Sallustium.] *Qui ex sorore nepos Sallustij nostri historici. Is in arcana apud Augustum Tiberiumque gratia: de quo Tacitus, Annalium* IV. *Quomodo autem iste in hostium castris? nam auunculus certe Iulianus fuit. Per patrem igitur; aut & ipse Bruto & libertati militarit.*

110. Cocceios.] *Est* M. Cocceius Nerua, *Antonio & Augusto amicus: atque inter proauos Neruæ postea Principis.*

111. Duillios.] *In meo est*, Ducillos. *sed olim ad Tacitum monemus*, Deillios, *siue* Dellios *scribendum. Videsis nostra ad lib. 1. Annal.*

112. Primam admis.] *Ita meus & meliores codices. alij infarcta voce*, primam interioris ad. *Sunt qui primæ legant : ego non muto , & accipio* primam cohortem *exemplo militia dictam , quia vt ea dignissima , sic isti proximi Princip. & semper admittendi.*

113. Domitios.] *Cn. quidem ipse Domitius, qui ab Antonio transfugit, paullo post obiit : sed filium reliquit animi Neronis , & Augusti gratia vigentem. Hunc igitur intellegit, non hostem, sed tamen ex hoste.*

114. Messallas, Asinios.] *In Bruti partibus Messalla Coruinus fuit, seruatus à Cæsare : in Antonij Asinius Pollio, sed Brundisina pace facta continuit se in Italia, nec vltra mouit. Velleius, Plutarchus, Dio.*

115. Cicerones.] *Oratoris nostri filium intellegit , sed nomine tantum. In re & ingenio , quid tam dissimile? Is quoque in Bruti castris tantum viuo patre , & postea cum ipso Augusto Consul.*

116. Mori passus.] *Sic legimus, cum libris fidis. Sententia. ipsum Lepidum, qui olim Triumuir fortisque potentia, & ideo timendum ; tamen non occidit, sed lenta morte absumi in exsilio passus est, Circeios relegatum.*

117. Multos annos.] *Vigintitres circiter , quos exul vixit.*

118. Ornamenta Pr.] *Nempe titulum Pontificis Maximi , qui inter sollennes Principum.*

119. Mortuo.] *Ex mo[r]te quidem. nec enim viuo solet adimi.*

120. Reip. ceruic.] *Scripsi*, populi Romani. *Similis allegoria illa Horatiana* : Nondum subacta ferre iugum valet Ceruice.

121. Manum.] *Ad domandum scilicet , & vt sub iugum mitteret.*

122. Vix viuis.] *Vbi adulationis pretium.*

123. Tamquam iussi.] *Decreto Senatus , & publica apotheosi.*

124. Credimus.] *Ipsi inclinantes, & sponte. Plinius Panegyrico*: Tu sideribus patrem intulisti, quia deum credis.

125. Parentis.] *Nam Pater patriæ dictus ipse, & secuti.*

126. Acerbiores Princip.] *Nam contumelia cum contemptu est , & inde dicta. Vide Senecam De constant. sap. cap.* IV.

127. Filiæ suæ.] *Quidam libri* , familiæ : *& placeat. nec enim sola Iulia mater adulterauit , sed & filia eius, Augusti neptis : & vtriusque admissarios vltum iuit.*

128. Non occidit.] *Imo vero quosdam, vt Iulum Antonium, aliosque, morte multauit. Tacitus, & Dio.*

129. Dimissis.] *Relegatis.*

130. Diplomata.] *Litteras cursus publici , vt iussu Principis transueherentur.*

131. Sed præstare.] *Bona fide implere & re ipsa , quod verbis dictum datumque est.*

CAP. XI. 132. Et suas.] *Quas naufragio, vel & hostili vi amisit , dux eo bello infelix.*

133. Et alienas.] *Hostiles, Sexti Pompeij.*

134. Perusinas aras.] *Ad quas* trecenti *è dediticiis , hostiarum more , mactati. Suetonius : & Dio , qui tamen* quadringentos.

135. Incomprehensibilis.] *Est à Rudolfo, non à Seneca. Libri prisci*, comprehendit te sibi : *alij* , comprehensibilis. *An forte*, communis parentis similis?

136 Priorum Principum.] *Tiberij, Caligulæ , Claudij.*

137. Gloriatus es.] *Opinor in Senatu, oratione aliqua. Nam, vt Tacitus ait*, Nero clementiam suam crebris orationibus obstrinxit, quas Seneca, testificando quam honesta præciperet , vel iactandi ingenii, voce principis vulgabat. *libro* XIII.

138. Gladius.] *Imperium, ius vitæ necisque.*

CAP. XII. 139. Descenderit.] *E tribunali, & dignitate.*

140. Togæ reddiderit.] *Dictator ergo in sago , qui rei gerendæ caussa creatus. Notum de Sulla, quod vltro & inopinantibus cunctis, Dictaturam deponens, priuato ciuilique habitu in foro obambulauerit, lictoribus aliaque pompa dimissis. Similis phrasi & sensu apud Lucanum Cæsar :*

> Ipse ego priuatæ cupidus me reddere vitæ,
> Plebeiaque toga modicum componere ciuem :

etsi nimis , heu , falso.

141. Septem millia.] *Valde dissentiunt in numero. Alij ad* quatuor millia *tradunt :vt Florus, vt Dionysius Halicarnassæus (fidus auctor) fine libri* V. *Credo & Valerium sic scripsisse · in quo tamen falso* quattuor legiones *legas, libro* IX. *cap.* II. *Panegyricus Constantino dictus non abit* , qui deditam exarmatamque legionem *trucidatam scribit. At noster libro De Benefic.* V. *cap.* XVI. legiones duas *dicit, conuenienter cum hoc* septem millium *numero, quem & Firmicus firmat lib.* I. Septem millia ciuium , in medio sinu vrbis , Sullana animaduersione ceciderunt. *Liuius autem in Epitome,* VIII. millia : *Plutarchus* , sex. *quem omnino vide , ipsa ista Senecæ verbatim pæne exprimentem.*

142. In vicino.] *Vbi igitur signate? in* Ouili , *siue in* Septis , *Lucanus dicit :* - & miseræ maculauit ouilia Romæ. *Alibi* : Septorumque nefas , & clausi prælia campi. *Florus autem , Liuius , Valerius , Panegyristes, Augustinus, omnes in* Villa publica. *Quid Plutarchus ? ἐν ἱπποδρόμῳ , quod reddunt* in circo maximo : *male, cum ille abiunctus sit, intellegitque* Circum Flaminium. *Tria enim hæc loca dicta, assident Bellonæ ædi.*

143. Ædem Bellonæ.] *Vbi Senatum extra vrbem habebat.*

144. Sedens.] *Lucanus* : sedit securus ab alto Spectator sceleris.

145. Hoc agamus.] *Formula attentionem captantis, & in rem præsentem intendentis.*

146. De Sulla conseq.] *Corrupta censeo. An glossematium est , depurandumque* , Sed mox consequemur, quomodo? *vt verba illa ex marginali nota irrepserint. An magis*, mox de Sulla , cum loquemur : *vt in secundo libro tale aliquid fuerit , quod nunc periit?*

147. Contrariis in conti.] *Obscuriusculum , sed à priore pendet. Ad metum remouendum , arma satellitum habet : & ecce ab iisipsis metum habet. Ita securitas eius in terrorem vertit. Thyestes, in Seneca tragico:* dum celsus steti,

Numquam pauere destiti, atque ipsum mei
Ferrum timere lateris.

id est, satellitum qui mihi ad latus.

148. Execrabili versu.] *De quo vide I. De Ira, sub finem.*

149. Lineis & pinna.] *Funiculi extensi, quos Lineas appellant. & iis intexta variarum auium pinna ad feras terrendas & coercendas, vt in retia agerentur, in veterum vsu fuere. Id totum Formido, a re vocabatur, quia feris eam dabat. Hanc Lineam* μήρινθον *Oppianus appellat*, funiculum. IV. *Halieutic.* Μηρίνθῳ φιλάττις ἅπαν δρυὸς, ἀμφὶ δὲ κούφων Ὀρνίθων δήσαντο θοὰ πτερά. Funiculo cingunt siluam omnem, circaque nectunt Alituum leuium pinnas. *Nemesianus describit:*

Linea quin etiam magnos circumdare saltus
Quæ possit, volucresque metu concludere prædas,
Digerat innexas non vna ex alite pinnas.
Namque vrsos, magnosque sues, ceruosque fugaces
Terrificant, linique vetant transcendere septum.

Gratius è cygni & vulturis plumis maxime format: & addit: ab vulture dirus auaro

Turbat odor siluas.

Qua caussa à Lucano scriptum:

--- sic dum pauidos Formidine ceruos
Claudat, odoratæ, metuentes aera pinnæ.

Quamquam & tingi hæ pinnæ sandice aut rubro solent. vnde Virgilius:

Puniceæve agitant pauidos formidine pinnæ.

Seneca Tragicus: Picta rubenti linea pinna, Vano claudat terrore feras. *Noster De Ira II. cap. XII.* Rubens pinna. *Multi ad hanc Formidinem alludunt, pulchre Epictetus apud Arrianum II. Dissert. cap. I.* λογισμὸν ὑμεῖς τὸ τῶν ἐλάφων πάσχομεν, ὅτε φοβοῦνται φεύγουσαι αἱ ἔλαφοι τὰ πτερὰ, ποῦ τρέπονται, καὶ πρὸς τίνα ἀναχωροῦσιν ὡς ἀσφαλῆ; πρὸς τὰ δίκτυα. καὶ οὕτως ἀπόλλυνται, ἐναλλάξασαι τὰ φοβερὰ καὶ τὰ θαρραλέα: Ceterum nos idem quod cerui facimus, qui dum exterriti fugiunt pinnas, alio se vertunt & quasi ad secura loca in ipsa retia concedunt; atque ita pereunt, permutantes timenda non timendis. *Ita hæc vertenda: interpres meus fecerat*, fugiunt volucrum insectationem.

150. Formidinem.] *Adde De Ira II. cap. XII.*

151. Aliena anima.] *Eius quem timent. in illum potius ruere.*

CAP. XIII. 152. Reis noxior.] *Meus & prisci*, rebus noxior. *ex quo facile factu*, reis obnoxior: *quod omnino verum est.*

153. Scelera enim.] *Seneca in Agamemnone:* Per scelera sæpe sceleribus tutum est iter.

154. Publicauerit.] *Felicitatem suam communicauerit, in publicum deriuarit.*

155. Et iniquis.] *Pro hac benignitate magis esset*, nec iniquis acerbus.

156. Tollere filios.] *Plinius Panegyrico:* Super omnia est tamen, quod talis es, vt sub te liberos tollere libeat & expediat. nemo iam parens filio nisi fragilitatis humanæ vices horret, nec inter insanabiles morbos Principis ira numeratur.

157. Arma ornamenti.] *Mamertinus in laudatione Iuliani:* Arma igitur & iuuenes cum gladiis atque pilis, non custodiæ corporis sunt, sed quidam Imperatoriæ maiestatis sollennis ornatus. Quid enim tibi opus est, cum sis firmissimo muro ciuici amoris obseptus?

CAP. XIV. 158. Admonere.] *Nempe Officij sui.*

159. Ad primam off.] *Cicero pro Roscio:* Magna oportet esse vitia atque peccata filij, quibus incensus parens potuerit animum inducere, vt naturam ipsam vinceret, vt amorem illum penitus insitum eiceret ex animo, vt denique se patrem esse obliuisceretur.

160. Quod timet.] *Nisi extremum aliquod scelus, & parricidium metuat.*

161. Decretorium.] *Id est, vltimum & quo sententiam in filium Abdicationis siue exheredationis scribit. Decretorium enim, iudiciale*, κριτικόν. *Vide Epist. CII. & Saturnalia nostra, lib. II. cap. XIX.*

162. Petere loco.] *In præcipiti, & in lapsu.*

163. Patrem patriæ.] *Consentienti animo plebs ac Senatus. Vide Suetonium, Aug. cap. LVIII. Nam ab illo titulus adhæsit aliis; in illum venit ab exemplo Ciceronis, qui primus ita dictus.*

164. Magnos.] *Vt Pompeium.*

165. Felices.] *Vt Sullam.*

166. Patriam.] *Non dominicam.*

167. Cunctatus.] *Iuuenalis:* Nulla vmquam de morte hominis cunctatio longa est.

168. Qui nimis.] *Imo semper & certo inique, qui nimis. Sed hoc intellegit, videri iniuste & sine caussa punire, qui modum excedit. Potest igitur æquitas esse in caussa: iniquitas in modo.*

169. Erixonem.] *Meus & alij*, Trixonem. *magis Romanum esset*, Trichonem, *siue* Triconem. *Ferrariensium modo credo scriptitasse.*

170. Occiderat.] *Recte. nec accedo iis qui* ceciderat, *contra libros, supponunt. Ignominiosum sane & seruile flagellis cædi: fateor. sed patri hoc ita inuidiæ odioque fuisset, cui plura & vltima in filium licent? Non opinor: sed hoc odium merito habuit, quod impetu & sæuitia, ipse suis manibus, filium flagris neci dedisset.*

171. Graphiis.] *Nec enim telis aut pugionibus vulgo tunc accincti. Itaque in subita ira, ad hæc, quæ prompta erant, confugiebant. graphia dico, quæ cum pugillaribus secum ferebant. Nam Graphium (Græcanica voce) stilus ferreus, acutus. quo & Cæsar Iulius* Cascæ brachium traiecit: *& Caligula Senatorem quemdam* graphiis confossum, lacerandum ceteris tradidit. *Suetonius in vita vtriusque.*

172. Confodit.] *At non occidit. nam Cæsar eripuit, vt sequitur.*

CAP. XV. 173. T. Arium.] *Sic Muretus: at libri nostri* Tarium *iunctim praeferunt. Et vero* L. Tarius Rufus, *ipso Augusti imperio, Consul fuit, anno* DCCXXXVII. *Vide Fastos.*

174. Delegato.] *Omnino*, delicato, *malim. nam talis in otiosa & maritima vrbe illa sedes. Iunotuit Milonis iocus, in Ciceronem*: Tu si ita dixisses, non hic Massiliæ tales mullos ederem: *in Dione* XL.

175. Continuit.] *Clausit, & eo loco circumscripsit. Ergo relegatio proprie, non exsilium fuit.*

176. Annua.] *Pandectarum titulus*, De annuis legatis: *& intelleguntur pecuniæ ad alimenta. Glossæ*: Annuum, τὸ ἐνιαύσιον σιτηρέσιον, alimentum annuum. *Suetonius Tiberij cap.* L. Peculio concesso à patre, præbitisque annuis fraudauit.

177. In consilium.] *De more. nam pater filio priuatus iudex & censor: atque ita velut iudicio cogniturus, cognatos, adfines, amicos interiores aduocabat, de quorum consilio statueret. In Valerio, lib.* V. *cap.* VIII. *atque alibi exempla.*

178. Farsalieni.] *Non caput. quæ omnia ad modestiam Augusti, & in amicos benignitatem.*

179. Petit.] *Ipse Cæsar, non pater. Bona autem ratio, ad libertatem sententiis & veritatem dandam: de qua nos in Politicis.*

180. Codicilli.] *In quibus sententia scripta.*

181. Hereditatem non ad.] *Ergo iam heres institutus erat, & sciebat? minime. sed potuisset institui, & ex more eius æui crebrum erat, orbos aut qui beneficia a Cæsaribus haberent, mori illis heredibus siue ex asse, siue ex parte. Augustus igitur præcauit & rem & suspicionem hoc facto, & sententiam suam spei aut aui affectus immunem ostendit.*

182. Pusillo animo.] *Quia excusat, in quo ne mo accusat: atque ita seipse pæne accusat.*

183. Famæ dare.] *Debent certe. & Taciti nostri scitum est*, Principibus præcipua rerum ad famam dirigenda. *O amentes iam, & huius amore virtutem! Vere ab eodem scriptum*: Contemptu famæ, contemni virtutes.

184. Et alterum.] *Nam filium perdidit sua Abdicatione: Cæsarem, eius Abiuratione.*

185. Gratuitam esse.] *Spei aut præmio non obnoxiam.*

186. Non culleum.] *Infra, cap.* XXXIII. *Porro similis clementiæ in eodem Augusto exemplum Suetonius refert in ipso, cap* XXXIII.

187. Non de quo.] *Qui ipse meritus erat. quippe animo & conatu parricida.*

188. Timide gess.] *Acute. aggressus quidem scelus, sed parum destinato aut forti animo, & quem pietas adhuc coërceret. Ita excusat factum, quod patris fatum & Deus interpellarunt.*

CAP. XVI. 189. Imperia.] *Velim abesse hanc vocem.*

190. Monitionibus.] *Sic oportet. nam, vt Fabius*, Si cui est mens tam illiberalis, vt obiurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas, vt pessima quæque mancipia, durabitur.

191. Quibus tamen.] *Praua distinctio. quis enim Desertoribus ignoscit, quos leges puniunt? Tu interpunge*: desertores faciet. Quibus tamen ignoscitur? numquidnam æquum est gr. *Sententia aperta. Ignosci volumus, & quibus? hominibus. Atqui & brutis ignoscitur, & molliter habentur: cur non magis illis?*

192. Ad excitandas.] *Quod faciunt sagaces canes, qui in cubili deprehensas excitant, & venatoriis canibus tradunt.*

193. Tardiora.] *Boues, equos, asinos.*

CAP. XVII. 194. Hominé esse.] *Scripti*, sub homine esse. *Voculam insere*, sub homine hominem esse.

195. Mortifera.] *Vt in desperatione, medici.*

19 . Cicatricis.] *Vt nec infamia quidem appareat.*

CAP. XVIII. 197. Ad statuam.] *Sub Impp. ille mos. & serui iniuria affecti aut afficiendi, non ad templa iam, sed ad statuam quamcumque Principis confugiebant (multæ autem in foris, vicis, viis passim:) atque eas amplexi à vi tuti erant. Exemplis satis hoc firmaui & docui ad* III. *Annalem Taciti.*

198. Quia ciuidem.] *Sex hæc verba inserui auctore meo libro, nec extranea mihi videntur.*

199. Vedium Poli.] *De quo homine, an monstro, De Ira* III. *cap.* XL.

200. Viuarium.] *Quicumque locus, vbi viua animantes aluntur, feræ, aues, pisces.*

201. Serpentibus.] *Nam forma vix dissident. De hac re Plinius lib.* IX. *cap.* XXIII. Inuenit in hoc animali documenta sæuitiæ Vedius Pollio, eques Rom. ex amicis D. Augusti, viuariis earum immergens damnata mancipia: non tamquam ad hoc feris terrarum non sufficientibus, sed quia in alio genere totum hominem pariter distrahi spectare non poterat.

202. In hoc tantum.] *Oblectamento suæ sæuitiæ. non vt pasceretur iis, sed vt pasceret.*

203. Publico malo.] *Sicut aduersa formula in bonis Principibus*, Bono publico natos. *Suetonius Neronis cap.* VI. Præsagio fuit Domitij patris vox, negantis quidquam ex se & Agrippina nisi detestabile, & malo publico, nasci potuisse.

CAP. XIX. 204. Amplissimum cubile.] *Plinius*: Regias Imperatoribus futuris in ima parte aluei exstruunt amplas, magnificas, separatas, tuberculo eminentes.

205. Medioque.] *Quomodo, si iam ex Plinio* in ima parte aluei *locauimus? etsi vulgo tamen in Plinio* vna parte, *nimis indefinite legunt. Sed sciendum, apes primum suas cellas struere; tum in imis ceris regum; tum denique & fucorum. Ita rex in medio simul, & imo: eaque mente Hyginus*, In fine cerarum; *Columella* in extremis fauis ponit. *At Aristoteles rem aperit*, IX. *Histor. Animal. cap.* XL. πλάττουσι δὲ, *inquit*, τὰ τῶν βασιλέων πρὸς τοῖς αὑτῶν (μικρὰ δ' ἐστὶ ταῦτα) τὰ δὲ κηφήνια πρὸς αὐτά: Fingunt (cellas) regum iuxta suas, Minores autem istæ sunt: & iuxta has fuci. *Plura in eo vide.*

206. Onere vacat.] *Plinius* Cum populus in labore est, ipse opera intus circuit, similis exortanti, solus immunis.

207. Amisso rege.] *Idem Plinius*: Duce prehenso, totum tenetur agmen, amisso dilabitur. *Sunt ipsa verba quæ in Seneca: si meum quidem manuscriptum audis (nam alij variant) in quo est*: totum dilabitur agmen.

208. Plus vnum.] *Nam* plures quidem incohantur (*Plinius*) sed ex his, soboles cum adulta esse cœpit, concordi suffragio deterrimos necant, ne distrahant agmina.

209. Tum magnit.] *Idem naturæ mysles:* Regibus forma semper egregia, & duplo quam ceteris maior, in fronte macula, quodam diademate candicans.

210. Tum nitore.] *Idem:* Multum etiam nitore à vulgo differunt.

211. Rex sine acul.] *Hoc controuertit Plinius:* Non constat inter auctores, rex nullumne solus habeat aculeum, maiestate tantum armatus; an dederit quidem eum natura, sed vsum eius illi tantum negauerit. *Aristoteles contra Senecam profert, lib. v. Histor. cap. xxi.* κέντρον δὲ οἱ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες ἔχουσι μὲν, ἀλλ' οὐ τύπτουσι. διὸ ἔνιοι μὲν οὐκ οἴονται ἔχειν αὐτούς. Aculeum reges & duces habent quidem, sed eo non pungunt. qua re quidam nec habere eos censent.

212. Magno constaturam.] *Ipsa anima. Virgilius:* --- animasque in vulnere ponunt.

213. Minima.] *Crederem*, minima, *auferendi casu capiendum. Minima re, ingentium rerum documenta agit. Etsi non nollem etiam*, minimis.

214. Alienis vit.] *Nam Principes potentesque per alios, & administros, nocent.*

215. Per se sibi.] *Suis manibus viribusque, non alienis, vt præmisit.*

216. Timeat.] *Noto illo versu:* Timet timentes, metus in auctorem redit. *Sed & Plutarchus pulchre, Ad indoctum Principem:* Τῷ γὰρ ὄντι, δεδίασιν οἱ βασιλεῖς ὑπὲρ τῶν ἀρχομένων, οἱ δὲ τύραννοι τοὺς ἀρχομένους. διὸ τῇ δυνάμει τὸ δέος συναύξουσι. πλειόνων γὰρ ἄρχοντες, πλείονας φοβοῦνται. Reuera enim reges pro subditis timent, at tyranni subditos: quorum potentia si crescit, etiam metus. Pluribus enim cum imperant, plures etiam timent.

217. Ægram.] *Gruterus*, agere.

219. Inexpugnabile.] *Plinius Panegyrico:* Discimus experimento, fidissimam esse custodiam Principis, ipsius innocentiam. Hæc arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum, munimento non egere.

220. Sub custode.] *Id est palam, & securis si quis obseruet non obseruet. Cupiunt vouentque illum saluum, toto animo, tota voce. At sub custode, alia vota palam, alia in pectore suscipiuntur. quod Plinius in Laudatione Traiani ostendit:* Remouerent à custodia tui oculos, teque relinquerent votis, quæ non palam concipiuntur. *idem, in eadem:* Queri libet, quod in secreta nostra non inquirant Principes, nisi quos odimus: *& alia quæ adiungit, e quibus vides nec libera, nec vera vota fuisse sub tyrannis. Brissonius tamen hæc Senecæ trahit & apponit ad Plinij locum libri* XXVIII. *cap.* II. In precationibus, nequid verborum prætereatur, de scripto præire aliquem, rursusque alium custodem dari qui attendat. *At mihi diuersus ille ritus.*

221. In hoc.] *Fortasse*, Is hoc: *vel*, qui: *si tamen non aliquis hic defectus.*

222. Dii immortales.] *Est Homericum illud:*

> Ἐρχόμενον δ' ἀνὰ ἄστυ, θεὸν ὣς, εἰσορόωσιν:
> Vadentemque per vrbem, adspectant numinis instar.

223. Intueremur vener.] *Distinguam:* faciant, intueremur vener. *Quidam libri*, intueamur: *item recte*

224. Habeatur.] *Quibusdam*, habeare: *bene, ad Neronem.*

CAP. XX. 225. Dolori.] *Cum se vindicat.*

226. Exemplo.] *Cum alium, & nequis temere iniurius sit aut lædat.*

227. Vt appareat.] *Hæc ex melioribus libris legenda putem:* faueat & appareat, vt non minorem agi rem periclitantis, quam iudicis, sciat. *Appareat, id est, adsit præstoque sit ad tuendum. Vocula autem*, sciat, *à libris additur.*

CAP. XXI. 228. Solatium affert.] *Nam* dulce est, dolorem reddere: *lib.* II. *De Ira, cap.* XXXII. *Et apud Pacuuium aliquis:*

> Dij me etsi perdunt, tamen esse adiutam expetunt,
> Quod priusquam intereo, spatium vlciscendi danunt.

229. Alieno malo.] *Noxa ac læsione alterius.*

230. Infra se.] *Claudianus:* ------ ignoscere pulchrum

> Iam misero, pœnæque genus, vidisse precantem.

231. Suo fastigio.] *Meus*, sibi fastigium obtinuisse; *nec longe ab eo Pinciani. Cui assentior emendanti:* quos scit aliquando simile fastigium obtinuisse.

232. Regiamque.] *Displicuit Mureto, & eiecit. At libri asserunt. nisi quod quidam* regioque. *Ex quo ego*, regnoque *fecerim.*

CAP. XXII. 233. Hæc tria.] *Agellius libro* VI. *cap.* XIV. *& ipse puniendi tres caussas fine genera ponit, sed leui dissensu. Vide.*

234. Multitudo.] *Idem de Benef.* III. *cap.* XVI. Pudorem rei tollit multitudo peccantium, & desinit esse probri loco commune maledictum.

235. Si patiens.] *Nam, vt Latinus Pacatus in Panegyrico*, quiescentibus legum minis, subiit quemque priuatim sui pœnitentia: *& vt Plinius*, castigauerunt vitia sua ipsi, qui castigari merebantur. *Dat enim hoc quoque Plinij:* Nescio an plus moribus conferat Princeps, qui bonos esse patitur, quam qui cogit.

CAP. XXIII. 236. Pater tuus.] *Claudius, qui Neronem malo suo & publico adoptauit.*

237. Intra quinquennium.] *Vltimum, opinor.*

238. Culleo.] *Res iam nota. parricidæ damnati statim caput & os obuoluebantur, & inde in carcerem ducti, tum culleo (id est sacco coriaceo) insuti in mare deferebantur. Auctor ad Herennium lib.* I. Ei damnato, statim folliculo lupino os obuolutum est, & in carcerem ductus est. *Vide Festum in* Obuoluere, *Quinctilianum Declamat.* CCXCVIII. *Senecam De Ira*, I. *cap.* XVI. *Supra hoc libro, cap.* XV. Non culleum, non serpentes. *Glossarium vetus:* Fuit lex, vt qui paricidium fecisset, publice in culleo missus insueretur, cum vipera, & cane, & simia, & gallo, impiis animalibus, impius homo: & super plaustrum, iunctis nigris bobus, deferretur in mare.

239. Altissimi viri.] *Solonem intellegit. de quo Cicero pro Roscio:* Solon cum interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum qui parentem necasset? respondit, se id neminem facturum putasse.

Sapienter

Sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur.

240. Lege cœperunt.] *Fortasse*, cum legem ceperunt.

241. Sæpius culeos.] *Sub Claudio. de quo Suetonius, hoc ipsum tangens, cap.* XXXIV. Pœnas parricidarum repræsentabat exigebatque coram.

CAP. XXIV. 242. In senatu.] *Meus & plerique scripti*, Indicta est aliquando à Senatu sententia. *Quidam*, Inducta. *Fortasse*, Indicata. *vt significet positam tantum, non probatam vel admissam.*

243. Cultus disting.] *Non ergo ante? non ita vulgo. Nam etsi toga ciuium propria erat; tamen plerique tenuiorum tunicati cursitabant, id est veste seruili. Rara inquam tunc, nisi honestioribus, toga. adeo vt in Glossis legas*, Συγκλητικὸν φόρημα, Toga: *id est*, Vestis Senatoria, toga: *quasi Senatorum ea tantum. At in Dione crebro*, Equestris habitus, *pro eadem: de quo alibi dicendum. Sed adde etiam, Senecam vniuerse loqui de* liberis, *non de* ciuibus *modo: itaque horum sententia quærebat notam seruis dandam, qua à toto illo genere diuiderentur. Tale Alexander Seuerus Imp.* in animo habuit, omnibus officiis genus vestium proprium dare, & omnibus seruis, vt in populo possint agnosci. *Lampridius.*

244. Numerare nos.] *Perpaucos scilicet pro sua copia. atque ita periculum imminebat, ne animos & manus tollerent in heros.*

CAP. XXV. 245. Leoni Lysimachum.] *Idem libro* III. *De Ira, cap.* XVII. Plinius VIII. *cap.* XVI. inclusum cum leone, Alexandri iussu, eumque strangulatum ab eo *scribit: cui fere assentitur Pausanias in Atticis. Adde & Iustinum libro* XV. *& Curtium libro* VIII. *qui tamen inclinat fabellam esse.*

246. Consequuntur.] *Patiendi notione. Vnus tamen scriptus*, consequiruntur: *è quo*, conquiruntur, *facias.*

247. Sufflatu.] *Scripti*, si afflauit. *Puto*, suo afflatu.

248. Ballistis petitur.] *Vt illa in Africa, quam Regulus occidit: quo allusum.*

249. Verba dare.] *Fallere & latere.*

250. Manus intenduntur.] *Per iram, & vt in iurgio. queruli scilicet, quod dij ita sæuiant.*

CAP. XXVI. 251. Crucis.] *Quæ seruilis pœna, vt docui De Cruce.*

252. Impietatem.] *Pro inclementia. vt contra* Pietas, *illius æui scriptoribus, pro Clementia.*

253. Paret.] *Scripti*, apparet: *nec displicet, quia de apparitoribus sermo.*

254. Etiam ebriis.] *Exemplum De Benef.* III. *cap.* XXVII.

255. Spectacula.] *Ad Caligulam hoc spectat, qui* infensus turbæ aduersus studium suum fauenti, exclamauit. Vtinam populus Rom. vnam ceruicem haberet! *è plebe multos, etiam ex honestioribus quosdam, ob tales caussas, bestiis aut gladiis obiecit. Similia Domitianus postea*, & quemdam patremfamilias, detractum è spectaculis in arenam, canibus obiecit: *quia Thracibus fauebat. Hæc Suetonius: & eadem de re Plinius, Laudatione*: Nemo spectator spectaculum factus (*vt nempe sub tyrannis*) miseras voluptates vnco & ignibus expiauit.

256. Artificum.] *Scenicorum, siue Histrionum.*

257. Eludo in carc.] *Imo in arenam aut mortem herclè, non in carcerem. Itaque videsis mei, & quorumdam Gruteri librorum, scriptionem*: quem tamen ludi in carcere iuuent? *Alij*, ludere in carcerem. *Nostrum illud placet, hoc sensu: At quem iuuent ludi, velut in carcere, editi? quia Amphitheatrum illud ibi clausos habebat (nec vel exitus securus erat, ne spernere videreris) & exspectantes quam mox, ad nutum Principis, abriperentur ad mortem.*

258. Decidere.] *Agendi notione, abscindere, amputare.*

259. Noxiissimo.] *Ita supra* obnoxior: *&* idoneor, industrior, *ac plura alibi, præter tritum vsum. Tamen in plerisque scriptis est*, noxiosissimo: *nec id male.*

260. Inter feras.] *Plinius, lib.* VII. Leonum feritas inter se non dimicat, serpentium morsus non petit serpentes: nec maris quidem belluæ ac pisces, nisi in diuersa genera, sæuiunt. *Horatius.*

> Nec hic lupis mos, nec fuit leonibus.
> Vmquam, nisi in dispar, feris.

261. Necessariis.] *Cognatis, affinibus.*

262. Aratrum.] *Mos in euertendis vrbibus olim. & sicut aratro condebantur, ita eodem significabant exscindi. Modestinus Ictus*: Si vsusfructus ciuitati legatus, & aratrum in eam inducitur, ciuitas esse desinit, vt passa est Carthago. ideoque, quasi morte, desinit habere vsumfructum. *Horatius*:

> ---- & altis vrbibus vltimæ
> Stetere caussæ, cur perirent
> Funditus, imprimeretque muris
> Hostile aratrum exercitus insolens.

263. Subiectus steterit.] *Velim cum Grutero*, sub ictu. *Quæ locutio De Benef.* II. *cap.* XXIX. *& Consol. ad Marc. cap.* IX.

264. In ordinem.] *Leges sibi datas, liberum & suum ius ereptum.*

265. Ciuicam.] *Intellige, coronam.*

266. Illa corona.] *Quæ in vestibulo Cæsarum, iam inde ab Augusto. Nam Senatus, inter alios honores, Consulatu eius sexto decreuit.* Καὶ τάς δάφνας πρὸ τῶν βασιλείων αὐτοῦ προτίθεσθαι, καὶ τὸν στέφανον τὸν δρύϊνον ὑπὲρ αὐτῶν ἀρτᾶσθαι, τότε οἱ ὡς καὶ ἀεὶ τούς τε πολεμίους νικῶντι, καὶ τοὺς πολίτας σώζοντι ἐψηφίσθη: Laurus ante regiam eius siue Palatium poni, & coronam querceã super eas aptari. quod ideo decretum scilicet, quod & perpetuus hostium victor esset, & ciuium seruator. *Ita Dio libro* LIII. *in actis anni* DCCXXVI. *Laureatæ igitur fores* (*in Cõsol. ad Polyb. cap.* XXXV.) *in signum victoriæ; Ciuica super eas corona, in clementiæ, & ob ciues bellis internis seruatos. Tiberius successor, quasi per modestiam* (*Suetonius cap.* XXVI.)

Ciuicam in vestibulo coronam recusauit. *At Claudius (idem, cap. XVII.)* naualem coronam, fastigio Palatinæ domus, iuxta Ciuicam fixit. *Valerius II. cap.* VIII. Ceterum ad quercum pronæ manus porriguntur, vbi OB CIVES SERVATOS corona dáda est. qua potes Augustæ domus sempiterna gloria triumphant. *Sed & spolia ibi affixa simul. Ouidius III. Tristium:*

> ---- video fulgentibus armis
> Conspicuos postes, tectáque digna Deo:
> Et Iouis hæc, dixi, domus est. quod vt esse putarem,
> Augurium menti querna corona dabat.

Et mox:

> Caussa superpositæ scripto testata coronæ,
> SERVATOS CIVES indicat huius ope.

Plura ibi, & de lauro. Adde Fastorum lib. IIII. in fine: itémque Numos priscos, in quibus & corona hæc, & inscriptio. Allusit Martialis lib. IX. epig. vlt.

MVRETVS.

N*Emo sub initia imperij Nerone clementior visus: siue illa naturalis ingenij bonitas, siue simulatio fuit. At postea vel deprauata, vel retecta natura, & foras erumpente sæuitia, ita se gessit, vt nomen Neronis, non iam hominis, sed crudelitatis ac feritatis nomen esse videatur. Ad eum adhuc adolescentulum Seneca hos libros scripsit, vel vt eum in proposito confirmaret; vel, quod magis puto, verens ac prospiciens id quod postea contigit, vt ei clementiæ pulchritudinem, crudelitatis turpitudinem ostenderet. Sed vt agri, sic ingenia quædam sunt, quæ nullo vnquam cultu mitescunt.*

I. Et te tibi ostenderem.] *Hoc enim speculi munus est. Genus loquendi Horatianum est.*

> Hæc ego procurare, & idoneus imperor, & non
> Inuitus. ne turpe toral, ne sordida mappa
> Corruget nares: ne non & cantharus & lanx
> Ostendat tibi te.

Quæ pax mea comprimit.] *Male in alijs* pars mea. *Sic infra:* Tibi in tua pace armato viuendum est.

VI. Quæstoribus.] *Ita nunc vocat quæsitores, id est, eos qui publica iudicia exercent.*

VII. Cuius non membra haruspices colligant.] *Fulguritorum membra haruspices colligebant, & eo ipso in loco sepeliebant, vbi quis de cælo tactus erat. Ab alijs sepeliri eos, aut alium in locum transferri, nefas putabatur.*

XV. Mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit.] *Terentianum.*

> Pro peccato magno paulum supplicij satis est patri.

XXII. Hæc tria lex secuta est.] *De his tribus puniendi caussis quædam non indigna scitu disputantur libro sexto noctium Atticarum, capite XIIII.*

XXIII. Pater tuus.] *Claudium dicit, qui Neronem adoptauerat.*

Altissimi viri.] *Solonem intelligit.*

XXIV. Dicta est aliquando.] *Male alij* indicta. *neque enim* sententiam indicere. *Latinè dicitur.*

Vt seruos à liberis cultus distingueret.] *Nunquid igitur Romæ antiquis temporibus idem liberorum ac seruorum cultus fuit? Hæc quidem Senecæ verba ita id aperte videntur ostendere, vt nullus dubitationi supersit locus. At ciues Romani togam ferebant. Seruis autem certa toga ius non fuit, Præterea principio belli ciuilis inter Cæsarem & Pompeium Tribuni ex vrbe ad Cæsarem profugisse dicuntur,* θεραπόντων ἐσθῆτας ἐνδύντες, *id est seruili veste: ne agnoscerentur. quænam autem est hæc seruilis vestis, si inter liberorum & seruorum cultum nihil intererat? Sed certe ne tenuiores quidem e populo togam ferre soliti erant; tunicati fere incedebant. Horatius:*

> Vilia vendentem tunicato scruta popello.

Togam fere non sumebant, nisi cum obituri erant officia. ideoque Martialis raram togam numerat inter partes felicitatis. & idem significatur illo epigrammate:

> Denarijs tribus inuitas, & mane togatum
> Obseruare iubes limina Basse tua.

Tunicati autem incedebant & serui.

Ob ciues seruatos.] *Multa vidi vetera nomismata, quorum in altera parte facies erat alicuius imperatoris, in altera corona querna cum his litteris,* OB CIVES SERVATOS.

PINCIANVS.

I. ITa loqui secum.] *Exemplar Pincianum*, & ita loqui secum.

Apud me gratiosus.] *Adde verbum* est, apud me gratiosus est, *ex vetere lectione.*

Omnia in fida tutela haberi, nihil per te, neque vi, neque clam a te R.P. ereptum.] *Exemplaria Franciscanum & Pincianum:* Omnia quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reipublicæ ereptum. *Scribendum reor* omnium, *non* omnia.

Nemo vnus homo.] *Quidam codices*, Nec vnus homo. *Alij*, Non vnus homo.

Nec quod te imitari velit.] *Corrige*, Nemo qui te imitari velit, *ex vetere lectione.*

Lætissima forma reip.] Lectissima, *non* lætissima, *exemplar Franciscanum.*

Nisi pereundi licentia.] *Prior editio*, nisi pereat licentia. *Codex modo citatus*, nisi peremnis diligentia.

Proportione fortunæ suæ.] Portione fortunæ suæ, *emendatiora exemplaria.*

III. Qui hominem voluptati donant.] *Quidam codices* dant *legunt, non* donant.

IV. Vt deduci alterum non posset.] *Vetus lectio*, vt seduci alterum non posset. *Legendum videtur* diduci *potius quàm* seduci, *aut* deduci.

Nam ſi quid adhuc colligitur.] Nam ſi quis adhuc colligis : *eadem.* V.

Ne vltra quam neceſſe ſit incidat.] *Quædam exemplaria* inſidas *legunt, non* incidat. *Legendum reor* incidas. *& poſt* crudelitas *ſcribe, non* crudelitate.

Quid enim maius aut fortius.] *Quidam codices.* Quid enim maius infortuniis.

In bona fortuna latiorem locum habet.] Laxiorem, *non* latiorem, *vetus lectio. Item dictionem* magnanimitas *adſcititiam eſſe opinor.*

Quid enim eſt memorabilius.] *Vetus lectio.* Quid enim eſt mirabilius.

Nec deprecaturus eſt quidem.] *Verbum* eſt *ſuperfluit, ex eadem.*

Tranſeunt quem impulerunt.] Tranſeunt quæ impulerunt, *ex eadem.*

Qui non ex ipſa lege teneatur quæ quæritur.] *Eadem* quærit, *non* quæritur. VI.

Et quis regum erit tutus.] *Puto legendum,* Ecquis regum erit tutus? VII.

Quod ſi dij placabiles ſunt & æque delicta, *&c.*] *Corrige,* Quod ſi dij placabiles & æque delicta : *&c. ex vetere lectione.*

Facilius priuatis ignoſcitur.] *Legendum puto,* Difficilius priuatis ignoſcitur. *Alias non video quis ſenſus elici poßit.*

Iſta quidem ſeruitus eſt.] *Corrige.* Iſta inquis, ſeruitus eſt, *ex exemplari Pinciano.* VIII.

Non tibi ſeruitutem?] *Negatio* non *ſupervacanea eſt, ex vetere lectione.*

Iam fuerat collega proſcriptoris.] *Eadem* proſcriptionis. *agnoſcit, non* proſcriptoris. IX.

Cum M. Antonius proſcriptionis edictum inter cœnam dictaret.] *Legendum arbitror,* Cum M. Antonio proſcriptionis edictum inter cœnam dictarat.

Saluidenum Lepidus ſecutus eſt.] *Sic quidem præfert vetus lectio. ſed legendum* Saluidienum, *non* Saluidenum, *ex Velleio Paterculo, ſecundo.*

Gauiſus ſibi quod aduocatum inuenerat.] *Verbum* ſibi *non habetur in vetere lectione.*

Dimiſſiſque omnibus egreſſus eſt è cubiculo.] *Eadem,* dimiſſiſque omnibus è cubiculo, *reliqua redundant.*

Ne meo ſermone medio proclames.] *Exemplar diui Pauli ordine verſo,* ne medio ſermone meo proclames. *in alijs non habetur verbum* meo.

Et Duellios.] *Legendum* Duillios non Duellios, *tum ex vetere lectione, tum ex vulgata apud hiſtoricos nomenclatura.* X.

Eius pontificatum maximum.] *Vetus lectio,* & pontificatum maximum.

Adeo non odit.] *Sunt codices qui habeant,* adeo non occidit.

Senectutem pluſquam maturam.] *Exemplar Franciſcanum,* ſenectutem potius quam naturam. XI.

In voluptate ſæuiunt.] *Quidam codices,* in voluptatem ſæuiunt.

Hic non eſt mentitus.] *Scribe.* Hoc non eſt mentitus, *ex vetere lectione.* XII.

Nam vt inuiſus ſit quia timetur.] *Corrigendum reor.* Nam vt inuiſum ſe ſcit, quia timetur. *Poſſet etiam ſcribi* inuiſus fit, *non* inuiſus ſit.

Sic feras lineis & pinna concluſas contine.] *Caſtiga,* Sic feras lineæ & pinnæ clauſas continent *ex vetere lectione.*

Fidæ ac bonæ voluntatis miniſtros.] *Scribe permutato verborum ordine.* Bonæ ac fidæ voluntatis miniſtros, *ex eadem.* XIII.

Hoc enim vel peſſimum habet crudelitas. Perſeuerandum eſt.] *Eadem.* Hoc enim vel peſſimum habet crudelitas, quod perſeuerandum eſt.

Qui a tota ciuitate amatur.] *Verbum* qui *ſuperfluit, ex eadem.*

Pro prima offenſa exhæredat?] *Eadem,* ad primam offenſam exhæredat. XIV.

Vt ſciret datam ſibi poteſtatem patriæ.] *Scribendum puto contra omnia exemplaria,* poteſtatem patris, *non* poteſtatem patriæ.

Exilio damnauit.] Conſilio, *non* exilio, *veteres codices. Cui lectioni ſuffragantur verba quæ mox paulo ſequuntur* : aduocauit in conſilium Cæſarem Auguſtum. *& legendum infra* effecit, *non* efficit. XV.

Gratuitam eſſe ſeueritatem ſuam.] Sententiam, *non* ſeueritatem, *vetus lectio.*

Contundet enim amicos, & quidquid eſt indolis, comminuetur.] *Emenda,* Contunditur enim animus & quicquid eſt indolis, comminuitur, *ex eadem.* XVI.

Cui tradita ſalus omnium eſt.] *Quidam codices* credita *legunt, non* tradita.

Quoſdam morbi curatio decipiat.] *Scribe.* Quoſdam molli curatione decipiat, *ex vetere lectione.* XVII.

Quid aliud quam ſerpentibus obiici iubebat?] *Scribe,* quid aliud quam ſerpentium abiici iubebat *& mox paulo* abiiciebat, *non* obiiciebat, *ex eadem.* XVIII.

Si ad naturæ legem componitur.] *Quædam exemplaria,* ſed ad naturæ legem compoſitam.

Hoc tamen maxime diſtinguitur.] *Variant hic exemplaria. Sunt enim quæ habeant.* Hoc cum maxime diſtinguitur. XIX.

Nullumque momentum immune amet. Habeat hanc aliquis ægram vitam ſuſtinet, cum liceat innoxium. Aliis ob hoc ſecurum ſalutarem potentiam eius.] *Sic prior editio. Corrigendum.* Nullumque momentum immune à metu habeat. Sed quis hãc vitam ægram ſuſtinet? cum liceat innoxium aliis, & ob hoc ſecurum ſalutarem potentiam eius, *ex vetere lectione.*

Intueamur venerantes colenteſque.] *Legendum reor per minorem cum ſuperioribus,* intueremur venerantes colenteſque, *& paulo ante* intuetur *lege, non* intuentur.

Quas ſcit aliquando ſibi faſtidio obtinuiſſe.] *Locus vitiatiſſimus. Veteres codices* faſtigium *legunt, non* faſtidio. *vt putem hunc locum reſtituendum ſic:* quos ſcit aliquando par ſibi faſtigium obtinuiſſe: *aut ſic,* quos aliquando ſimile faſtigium obtinuiſſe. XXI.

Alienam de capite suo regiamque sententiam expectauit.] *Castiga ex exemplari scholarum Salmanticensium*, alienam de capite regio sententiam expectauit.

Quod dignum esse victoria, apud victos inuenisse.] *Scribe* victore, *non* victoria, *ex vetere lectione.*

Aut sublatis malis.] *Lege*, aut vt sublatis malis, *ex eadem.*

XXII. Et vitia eius compescit.] *Maior pars exemplarium*, & vitia eius facilius reprimit.

Cum magno tormento.] *Scribe*, & cum magno tormento, *ex vetere lectione.*

XXV. Clementia inuocatus ad occidendum amicum.] *Sic prior editio. Scribendum puto.* Leo etiam inuocatur ad occidendum amicum. *Veteres enim omnes codices* inuocatur *præferunt.*

Tunc ille diri animi morbus.] Dirus, *non* diri, *iidem.*

Odio, veneno, gladiis.] Odia, venena, gladij, *exemplar Pincianum.*

Tam multis periculis petitur.] Patitur, *non* petitur, *plerique omnes codices. Quid si legas?* patet.

Quoque seruiles manus.] *Inuerte dictiones, & scribe*, seruiles quoque manus.

XXVI. Et impietatem, & feritatem.] *Quædam exemplaria* impunitatem, *non* impietatem.

Nec quantum videtur, peccat.] *Exemplar Pincianum*, nec quantum videtur, tantum peccat.

Noxiosissimo cuique animali.] Noxissimo *vetus lectio, non* noxiosissimo: *vt a* pius, pissimus, *quod in antiquis legitur monumentis: etsi in Philippicis Cicero reclamet.*

Et tuta est inter feras.] Et tuta est etiam inter feras, *eadem.*

Apud homines tamen.] *Eadem.* Apud homines autem.

A singulorum deinde cædibus in exitia gentium serpere.] *Scribendum inuerso ordine*, à singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere, *ex eadem.*

Barbarorum sanguine cruenti.] Cruentati *eadem non* cruenti.

ERASMVS.

VIII. Q*Vid tu non experieris istud nobis esse vbi seruitutem.*] Ita prior editio. Rodolphus annotarat: *Quid istud non experiris, istud non esse tibi seruitutem.*

IX. *Seruatum seruant.*] In aliis erat, *sed natum*: vt referatur ad *factum*. erat enim in hostium castris autus, aut hostium filius.

XI. *Comprehensibilis amor.*] Rodulphus legit, *incomprehensibilis*. Tolerabilis erat prior lectio, *si comprehensibilis* accipiatur actiue.

XIV. *Tradi sibi pater membra sua abscindat*:] Rodulphus legit, *tarde sibi pater membra sua abscindat*. Sentit principi bono omnia facienda, priusquam veniat ad extrema supplicia: eo quod omnes subditos pro suis membris ducat.

XXI. *Clementia inuocatus, ad occidendum amicum carnifex inter homines eligitur.*] Non dubium est quin legendum sit, *clementia vocatur, si ad occidendum*, &c. Notat enim principum crudelitatem, qui amicos obiiciunt bestiis: iuxta illud Maronis: *Si pereo, manibus hominum periisse iuuabit.*

OPSOPOEVS.

I. C*Lementiam in promptu habeo.*] Membranæ duæ, Puteani, & Modij Epist. XLIX. referunt, *clementiam in procinctu habeo*. Eandem scripturam exprimit scriptus codex clariss. viri Petri Delbenij, post superiora iam excusa ad nos allatus.

Mox Puteani membranæ, *quas ex situ ac tenebris.*

Modius ibidem ex vet. libro *suscepisti* legit pro *venerunt* & *abrasum* pro *ereptum.*

Priores editiones *nemo qui te imitari velit, exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad gustum exigitur.* Verbis & sententia (vt docet Lipsius Elect. 2. cap. 9.) corruptis. Quid enim aliud in extremo, exigi ad gustum? quod libri quoque veteres, spernunt & ingerunt plerique ad Augustum. Male illi ipsi. Adeo enim Seneca principatum Neronis ad Augustum non exigit, vt præponat longe, nec vane prorsus, vt hæc initia erant, negetque quemquam iam de Augusto aut Tiberij temporibus primis loqui, sed à libris tamen iis adiuti commode legimus: *Principatus tuus ad anni gustum exigitur*, & paulo ante *nemo quod te imitari velit*, verissime, hæc enim Senecæ mẽs & scriptio. Age Nero, inquit, perge in hac virtutis & gloriæ via quam insistis, ardua tibi certe quia optima & maxima omnes de te sperant, nemo iam Augustum tibi proponit quem imitere, nemo Tiberij laudata primordia omnes te tibi principatus inquam tuus ad gustum & exemplar vnius anni illius exigitur quem in imperio laudatissime transegisti. Hæc sensit, hæc scripsit: ad rem vere & ad tempus. De re constat tyrocinium illud imperij tam probum fuisse vt Traianus identidem iterare solitus: *Omnes bonos principes procul abesse à primo quinquennio Neronis.* de tempore ecce, hic liber siue libri de clementia scripti sub primum statim Neroniani imperij annum, haurio ex ipsis & lego lib. 1. cap. 9. *Diuus Augustus cum esset id ætatis quod tu nunc es duodevicesimum egressus annum.* Nero igitur si compari ætate cum Augusto tunc expleuerit decimum octauum annum, atqui imperium decimoseptimo suscepit, bene igitur & vere quod ad tempus emendaui de anni gustu. Hæc Lipsius. Puteani membranæ plane, vt hæc editio *nec quod te imitari velit exẽplar, &c.* Deinde vero *principatus tuus ad augustum exigitur* prope à Lipsij coniectura.

II. *Deinde habet clementia in persona.*] Puteani, & Delbenij membranæ, *Deinde habet hæc in persona, &c.* recte deinde versu 4. *quæ possint laudare punire.*

Prima erit manumissionis.] Lipsius Epist. 13. lib. 1. Ridicula lectio & nusquam gentium hic Seneca de manumissione scripserat, cum vniuersum opus partiretur. *Prima erit manuductionis.* Manuductio

χειραγωγία εισαγωγή. Et sic Cicero eam vocem vsus. At boni viri *manumissionis* maluerunt: qui eiusmodi emblemata plura Senecæ addiderunt.

Modius epist.XLIX. Virtutes nunquam non cuicui etiam infimo decori gloriæque sunt, neque vlis aut potentiæ viribus, aut paupertatis cõtemtui subiiciuntur. quare rectam opinor lectionem scriptam: *Ita enim magna vires decori gloriaeque sunt, si illis salutaris potentia est.* sequitur certe: *Nam pestifera vis est valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quam*, &c. Ita Modius. nec aliter Puteani & P. Delbenij codices. Ambo hi mox. *cum in primam frontem procurrunt.* [III.]

Modius ibidem: illud *in ruinas*, in libro scripto nullum erat, & videtur sane ab eo profectum, qui vim verbi *ago* non satis intelligeret. At in nostris nihil deficit. [IV.]

Quid enim est mirabilius.] Puteani, Delbenij & Modij membranæ. *Quid enim est memorabilius.* sed *mirabilius* quoque è vetere lectione est, teste Pinciano. [V.]

Quem nemo interrogaturus est.] Puteani codex. *interpellaturus est, immo si vehementius incandait*, &c.

Semper despicere] Certo certius est, *superne despicere*, ex antiquis libris omnibus: *superne* dixit, (vt exponit Modius) tanquam ex arce aliqua virtutum & sapientiæ.

Rerum potens.] Puteani & Delbenij codices, *rerum potens.* quod probat Modius Epist. XLIX.

Nulli magis cauendum est.] Duo illi itetum consentiunt in hac scriptura, *nullis magis curandum est.*

Et hac summa magnitudinis.] Certior m. ss. duorum lectio. *Est hac summa magnitudinis seruitus, non* &c. Idem mox, *quam tibi tutum.* [IX.]

Lipsius Epist.XVII.lib.IV. Suspicor illud, *ne meo sermone medio proclames*, glossam esse ad vocem *interpelles*. Sunt enim ista ex oratione ad Cinnam. aliter, næ me tam ineptæ repetitionis, ipsius Augusti causa pæniter.

Cum Republica.] M.ss. duo, *cum p.r. agitur*, id est populo Romano. vt etiam sequenti pagina *subactis p.r. veruiribus.*

Tantumque agmen nobilium.] Modius Epist.XLIX. Vox *nobilium* abest a Dominicanorum scripto codice, videturque sane æque commode in omnibus abesse posse. Abest item a Nicotiano codice: sed adest in ceteris.

Duillios.] Lipsius comm. ad I. Annal. Taciti: Cedo, quis in Seneca Duillius? Falsus. scribendumque *Dellios* siue *Dellios*. Dellius a Seneca patre dicitur, in Suasoria: *Bellissimam tamen rem Dellius dixit, quem Messalla Coruinus desultorem bellorum ciuilium vocat: quia a Dolabella ad Cassium, à Cassio deinde transiuit ad Antonium, nouissime ab Antonio transfugit ad Caesarem. Hic est Dellius cuius epistola lasciuæ ad Cleopatram feruntur.* Græcis tamen est Dellius Plutarcho Dionique. Item Horatio, inscriptione odes tertiæ libro II. vbi temere interpretes *Gellium* sufficiunt. Plutarchus eum historias quoque scripsisse ostendit: πολλοὺς, inquit, καὶ τῶν ἄλλων φίλων οἱ Κλεοπάτρας κόλακες ἐξέβαλον, τὰς παροινίας καὶ βωμολοχίας οὐχ ὑπομένοντας. ὧν καὶ Μάρκος ἦν Σιλανὸς, καὶ Δέλλιος ὁ ἱστορικός. Eadem Dio, quinquagesimo libro. Hæc Lipsius. [X.]

Eadem linea, Puteani & Delbenij. *& totam cohortem primam admissionis.* omissa voce *interioris*. quam Modius quoque in scripto suo deesse deprehendit: & hinc coniectura sumpta legit, *& totam cohortem primæ admissionis*, forsan non vana. quamuis retractet eam, & vulgatam lectionem approbet: hac ratione ductus, quod plures fuerint amicorum cohortes, & quasi gradus, etiam solius interioris admissionis. De glossemate certe mihi suspicionem mouet omissa dictio *interioris*. Explicandi causa forte a quodam scriptum, *primae, interioris*. Testes quidem locupletes sunt de primis, secundis, tertiis tum amicis, tum admissionibus, de quibus vide annot. Lipsij doctissimas ad VI. Annal. at de pluribus harum cohortibus, nullus quem sciam, si hunc de quo controuersia est locum exceperis. Iudicent alij, nihil ego affirmatum volo.

Nam Domitios.] M.ss. *Iam Domitios.* ita & Modij Ep.LXIX. qui de sequentibus hæc: Quod inducta voce vocari, scripsi, *Maluit enim honorem illum quam spolium*: in eo & membranis dicto audiens fui, & Latio consului neque enim aliter optimus quisque scriptor loquitur, & in eis nominatim Sallustius, Tacitus, Curtius. Nam ista, *Ipsum Lepidum quamdiu passus est?* ita scribenda, maleque addito verbo *mori*, & negatiua a sciolis fuisse interpolata, tum ipsa facile probabunt, tum gemina germina ea apud Terentium Phormione locutio: *Ego te complures aduersum ingenium meum menses tuli Pollicitantem*, &c. Hact. Modius.

Hæc est in maxima potestate.] M.ss. Puteani longe aliter, *Hæc est, inquam, in maxima tempestate, magna animi temperantia, & humani generis certa securitas, non cupiditate*, &c. [XI.]

Salus cum Reges.] Interpunctio probior, *salus, cum reg. c.l.q. ac nep. tr. regna Tyrannorum*, &c. Videtur tamen hiare locus. m.ss. habent: *Quid enim est cum reg. cons. l.q. ac nep. tr. regna? tyrannorum*, &c.

Nam & inuisus est, quia.] M.ss. duo. *Nam cum inuisus sit, quia timetur: timeri vult*, &c. Delbenij codex, *Nam vt inuisus sit*, &c. Cl. Puteanus dictauit mihi legendum, *Nam inuisus sit, quia timetur: timeri vult, quia inuisus est.*

Quibus ad communem.] Vetus Puteani membrana, *vt quibus ad communem*, &c.

Eleganter eadem, *cui iam esse malo necesse est.* Sic cap. XXXI. lib. II. de benef. *nisi & excussis manibus esse grato licet.* [XII.] [XIII.]

Nulli Regi gloria.] Scribe ex eadem, *Nulla regi gloria est.* opponuntur enim nulla gloria, & maxima. [XVII.]

Quam serpentibus.] Delbenij, Puteani, & Nicotij membranæ approbant Pinciani lectionem, *in vituariorum, quid aliud quam serpentium, abijci sub.* [XVIII.]

Insignis regis forma est.] M.ss. duo, *insignis regi forma.* Quod sequitur de inermi apum rege, inter auctores non constare, tradit Plinius lib. XI. cap. XVII. his verbis: *Ecce in re parua, villisque nostris annexa, cuius assidua copia est, nõ constat inter auctores: rex nullũne solus habeat aculeum, maiestate tantũ armatus: an dederit eũ quidem*

natura, sed vsum eius illi tantum negauerit. Illud constat, imperatorem aculeo non vti. Columella lib. IX. negat: *Apum reges sine pila, siue spiculo:* Basilius affirmat homilia VIII. ἔστι μὲν καὶ κέντρον τῷ βασιλεῖ, ἀλλ᾽ οὐ χρῆται τούτῳ πρὸς ἄμυναν.

XIX. Successor veteris Pue. membranæ lectio. *Hanc aliquis agere vitam sustinet: cum liceat innoxium, aliis ob hoc securum, salutare potentia sua, lætis omnibus tractare:* modo *innoxium aliis, & ob hoc* scribas.

Modius epist. XXI. Videtur commodius scriptum iri ex libro membranacco scripto Dominicanorum Vuirzeburgensium, *nec in ascensum arduo colle munire.* præcipuum enim munimentum arcium in edito exstructarum difficilis ad eas, & vndique præceps, atque angustus aditus. eoque pertinet illud, *nec latera montium abscindere.* alioquin si vulgatam lectionem sequimur, bis quodammodo idem dicet, quid enim est aliud, instruere in altum editas arces, quam colles emunire?

XXI. *Vt talis solatio egeat.*] Dictio *talis* desideratur in scriptis libris.

Modij eodem loco, & Nicotij membranæ, *alienam de capite regnoque sententiam*, &c. mox, *vincit, plusque nomina ei confert incolumis.*

XXVI. *Secura ineunt.*] Membranæ veteres, *securi ineunt.* & v. 55. *illa ratiomis inexperta.* Tacitus XVI. Ann. *Quippe longas prouincias lasciuia inexpertis officio legationum, aut priuata vtilitate aduenerant.*

Et vnum occide & alterum.] Eadem, *& vnum occide iubere, aut alterum*, &c.

GRVTERVS ET IVRETVS.

EX ANIMADVERSIONIBVS AD LIB. I. DE CLEMENTIA.

Ex Cap. I.

Qua pars mea comprimit.] Bene Muretus restituit, *pax mea*, nam & ita loquitur ipsemet Seneca hoc eodem lib. c. 8. *tibi in tua pace armato viuendum est.* Obseruaui Imperatores pariter locutos in l. 4. de hæreticis Cod. Th. Ecclesijs (aiunt) *quas nostra pax obtinet.* Tale est eiusdem Senecæ lib. de prouid. *Omnes considera gentes in quibus Romana pax desinit.* Iur.

In lucem euocans.] Vnus v. c. *reuocans.*

Alterius ætate prima motus sum, alterius vltima, alium dignitati donaui, alium humiliati.] v. c. Iureti habet *Alterius in ætate prima miseratus sum, alterius in vltima. Alium dignitate donari, alium humilitate.*

Rarissimam laudem.] v. c. *clarissimam.*

Principatus tuus ad eum gustum quem dedisti exigitur.] Magna hercle hic audacia Mureti à quo manauit hæc lectio. commodius multo Lipsius: *Principatus tuus, ad anni gustum exigitur.* hæc enim Senecæ mens & scriptio: Age Nero, inquit, perge in hac virtutis & gloriæ via quam insistis: ardua tibi certe quia optima & maxima omnes de te sperant. nemo iam Augustum tibi proponit, quem imitere; nemo Tiberij laudata primordia, omnes te tibi: Principatus, inquam, tuus ad gustum & exemplar vnius anni illius exigitur, quem in imperio laudatissime transegisti. hæc sensit, hæc scripsit: ad rem vere, & ad tempus. de re, constat tyrocinium illud imperij tam probum fuisse: vt Traianus identidem iterare solitus; *Omnes bonos principes procul abesse a primo quinquennio Neronis.* de tempore; hic liber siue libri de Clementia scripti sub primum statim Neroniani imperij annum, vt probat Lipsius lib. 2. cap. 9. Elect.

Personam diu ferre. Ficta cito in naturam suam recidunt.] Aliter habet vnus v. c. *personam diu ferre fictam. Cito in naturam suam reflexa recidunt.*

Spes improbissimas complectuntur.] v. c. *spes improbissimas concipiunt.*

Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hac confessio exprimitur, esse se felices.] Malim legere ex v. c. *Omnibus tamen ciuibus tuis hæc confessio exprimitur, nunc esse felices.* Iuretus.

Ad maximos imosque.] Vox *imosque*, plane abest à v. c.

Ex Cap. III.

E cubili prosiliret.] v. c. *è cubili saliret.*

Ex Cap. IIII.

Imperij subtrahatur.] bene v. c. Iureti, *Imperio.*

Ex Cap. VII.

Quieti moderatique imperij.] Amplector & reduco scripturam v. c in quo legi. *quieti morat isque imperij.* Simili enim modo Cicero dixit, *moratam & liberam ciuitatem*, in Orat. pro Milone & lib. 1. de Orat. *ciuitates nec esse nec bene moratæ esse possint.* Iur.

Ex Cap. IX.

Cum M. Antonio.] vnus v. c. *Antonij.*

Quod aduocatum inuenerat.] v. c. *quod ad votum inuen.* & fortasse non reiicienda lectio, vt votum hic pro desiderio capiatur: id enim erat in votis Augusto, vt aliquis vir primarius Cinnam periculo eximi precaretur Iur.

Cum Rep. agitur.] v. c. *cum populo Romano agitur.*

Futuris extenderet.] v. c. *ostenderet.*

Prius hosti v. c.] *primum hosti.*

Ex hodierno die.] forte illud, *die*, ex glosa fluxit. Iur.

Posthac detulit.] bene v. c. *posthoc*, similia exempla notaui sup. ad Epist. 82.

Amicissimum fidelissimumque habuit.] Ea nempe reconciliationis est vis, vt gratiam sarciat, & simultatem sempiterna deleat obliuione, vt de P. Africano ac Tib. Graccho, M. Æmilio Lepido & Fuluio Flacco Cæl. Ruf. & Q. Pompeio Cicero orat. de Prouinc. Consul. Valeriusque lib. 4. commemorant. Hac de re vide Langlæum lib. 3. cap. 5. Otij Semestris. Non omittendum tamen in v. Iureti vocem addi

hoc loco, legique. *Exinde amicissimum.*

Ex Cap. x.

Et totam cohortem primam interiori admissioni.] De *admissionibus* legenda sunt multa apud Torrentium in Suetonij Vespasianum cap. 12. Lipsium ad lib. 6. Annal. Taciti, & Brissonium in Appendice librorum de verb. signif.

Ex Cap. xi.

Nulli vnquam citius gladius commissus est.] P. Faber gladium hic accipit pro summo illo imperio. nam inquit, quod gladium Imperatores & gerebant ipsi nonnunquam, & asseruandum suis Præfectis dabant, eo merum imperium & ius vitæ ac necis ciuium ipsis tributum fuisse constitit, cuius nota & signum est gladius. vide d. Fabrum lib. 1. cap. 3. Semest.

Certissima salus.] In vno v. c. *lux*, pro, *salus*, legitur.

Ex Cap. xii.

Si feras.] V. c. *sic.* quomodo habent omnes veteres libri aliorum. quare falsi sunt qui in recentioribus editionibus mutarunt: non enim hic obseruarunt vsum particulæ, *sic*, quæ valet, exempli gratia. Iur.

Ex Cap. xiiii.

Non accedit ad decretorium stilum.] Nempe cum in gladiatorio munere prælusio quædam legitimo præmitteretur certamini, eaque fieret in hastis, rudibus atque armis; videntur ea appellata *exercitoria & lusoria tela*, vt è contra, vera & acuta tela, *decretoria.* noster Epist. 117. *Quam stultum est cum signum pugnæ acceperis, ventilare. remoue ista lusoria arma. decretoriis opus est.* Iur. ad lib. 1. Epist. 75. Symmachi, notat Senecam hic dixisse *stilum decretorium* quem Tullius pro Cluentio *censorium* vocat. eum consulat curiosus lector.

Ex Cap. xv.

Vt sententiam suam quisque scriberet.] Eadem ratione olim in Areopago tacitas & per tabellas sententias editas fuisse sunt qui tradant, ne ex maioris auctoritatis aut eruditionis viri qui prior sententiam dixisset, præiudicio, ab opinione sua alij discederent, aut idem responderent. vide de iis Langlæum lib. 7. cap. 7. Ocij Semestris.

Ex Cap. xvi.

Causis compescat.] V. c. *compescit.*

Ex Cap. xviii.

Seruis ad statuam licet confugere.] Sub Impp. inualuit vt non templa solum, sed *statuæ* eorum imaginesque perfugium essent seruis. Multas hac de re pete auctoritates ex Connano lib. 2. c. 2. comment. iur. ciu. Hotomano ad l. 1. Instit. tit. 8. §. 3. Lipsio ad lib. 1. Ann. Taciti.

Communi iure vetet.] In vno v. c. *communi naturæ vetet.*

Quid aliud quam serpentibus obijci.] Legit Iuretus ex v. c. *quid aliud quam serpentium obijci.*

Ex Cap. xix.

Et ingentium rerum documenta minima agere.] Variant aliorum libri, mihi videtur apertior esse scriptura, quam reperi in v. c. *documenta de minimis agere.* Iur.

Salute præsidij sui.] Reduco scripturam meliorem, quæ extat in v. c. *præsidij sui*: sic Horatius lib. 1. Ode 1. de Mæcenate loquens, vocat, *præsidium suum.* Iur.

Sub quo opulenta ciuitas.] Placet quod habet v. c. Iureti, *sub quo opulentia ciuitatis.*

Ex Cap. xxiii.

Quam dum vindicant.] V. c. *vindicarent.*

Cum lege cœperunt &c.] V. c. Iureti, *cum à lege puniri cœperunt.* Particula vero, *&c*, deest in illo.

Ex Cap. xxiiii.

Vt seruos à liberis cultus distingueret.] An idem liberis cultus qui seruis, docebit te Faber lib. 2. Semest. cap. 10.

Ex Cap. xxvi.

Sub certo crucis periculo.] De hoc grauissimo seruorum suplicio multa eleganter P. Faber lib. 2. cap. 8. Semest.

Ex Cap. xxvi.

Illa rationis expertia.] V. c. *inexpertia.*

L. ANNÆI SENECÆ AD NERONEM CAESAREM DE CLEMENTIA,

LIBER SECVNDVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

ITERVM Neronis laudatio, & generosæ eius vocis. Tum ad secundam partem transit, Naturam Clementiæ, ipsamque definit. Magis aperit à vitio contrario, & Crudelitatem producit ac describit. Fines deinde suos Clementiæ dat, quam à Misericordia vult remotam: nam hanc Stoicis vitium esse. Neque Ignoscere etiam, aut Veniam dare concedit: sed Parcere, Consulere, & quæ verbis magis, quàm rebus, illi distinguunt. Hic libri finis, sed non Materiæ: & ex diuisione liquet multa abesse, temporum vitio sublata. Dolendum in tam pulchra tractatione: nec secundus hic liber, opinor, primo cesserit.

CAPVT PRIMVM.

VT [1] de clementia scriberem, Nero Cæsar, vna me vox tua maximè compulit: quam ego non sine admiratione, & cum diceretur, audisse memini, & deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non composita, nec alienis auribus [2] data, subito erupit; sed bonitatem tuam [3] cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in [4] latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi Principi [5] natus, exigebat à te, [6] scriberes, in quos & [7] ex qua caussa animaduerti velles. hoc sæpe dilatum; vt aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cum chartam protulisset, traderetque, exclamasti: [8] *Vellem nescire litteras.* O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt, quæque iuxta iacent [9] dubiæ libertatis, quæque [10] se contra viribus aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba Principes [11] regesque iurent! O vocem publica generis humani innocentia [12] dignam, cui redderetur [13] antiquum illud sæculum! Nunc profecto consentire decebat ad æquum bonumque, expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem integritatemque, cum fide ac modestia, surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro sæculo dare locum.

II. Futurum hoc, Cæsar, ex magna parte sperare & [14] confiteri libet. tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paullatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa: prout animus eorum viget, aut marcet. Et erunt ciues, erunt socij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. parcetur vbique [15] manibus. Diutius me morari hic patere, non vt blandiar auribus tuis: [16] nec enim mihi hic mos est. maluerim veris offendere, quam placere adulando. quid ergo est, [17] propter quod bene factis dictisque tuis quam familiarissimum esse te cupio? vt quod nunc natura & impetus est, [18] fiat iudicium. Illud mecum considero, multas voces magnas, sed detestabiles, in vitam humanam peruenisse, celebresque vulgo ferri: vt illam, [19] *Oderint, dum metuant.* Cui Græcus [20] versus similis est, qui *se mortuo terram misceri ignibus* iubet: & alia huius notæ. Ac nescio quomodo, ingenia [21] immania & inuisa, materia fœcundiori expresserunt sensus vehementes & concitatos. Nullam adhuc vocem audiui ex bono lenique [22] animosam. Quid ergo est? vt raro, inuitus, &

cum magna cunctatione, ita aliquando scribas necesse est istud, quod tibi in odium litteras adduxit: sed, sicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus. III.

Et ne forte decipiat nos speciosum clementiæ nomen aliquando, & in contrarium abducat: videamus quid sit clementia, qualisque sit, & quos fines habeat. Clementia est temperantia animi, in potestate vlciscendi: vel lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis pœnis. Plures proponere, est tutius; ne vna definitio parum rem comprehendat; &, vt ita dicam,[13] formula excidat. Itaque dici potest, & inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigēda. Illa finitio cōtradictiones inueniet, quamuis maxime ad verum accedat, si dixerimus, clementiam esse moderationem aliquid ex merita ac debita pœna remittentem. reclamabitur, nullam virtutem quicquam[14] minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quæ se flectit citra id, quod[15] merito constitui posset. Huic contrariam imperiti putant seueritatem; sed nulla virtus virtuti contraria est. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas, quæ nihil aliud est, quam atrocitas animi in exigēdis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen sunt: tanquam, qui ignotos homines & obuios non in compendium, sed occidendi caussa occidunt. Nec interficere contenti, sæuiunt; vt[16] Sinis ille &[17] Procrustes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem viuos imponunt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec vltionem sequitur (non enim læsa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen) extra finitionem nostram cadit: quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati sæuitia est: possumus insaniam vocare. nam varia sunt genera eius, & nullum certius, quam quod in cædes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi caussam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum sæuisse. Possumus effugere cauillationem, & ita finire, vt sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longius à se: nam seueritatem illi[18] conuenire, certum est. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid sit misericordia. Plerique enim vt virtutem eam laudant, & bonum hominem vocant misericordem: hæc autem vitium animi est.[19] Vtraque circa seueritatem, circaque clementiam posita sunt: quæ vitare debemus, ne per speciem seueritatis in crudelitatem, ne ve per speciem clementiæ in misericordiam incidamus. In hoc, leuiore periculo erratur, sed par error est à vero recedentium. Ergo quemadmodum religio deos colit, superstitio[30] violat: ita clementiam mansuetudinemque omnes boni præstabunt, misericordiam autem vitabunt. Est enim vitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est. Anus & mulierculæ sunt, quæ lacrimis nocentissimorum mouentur, quæ si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non caussam, sed fortunam spectat; clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos sectam Stoicorum tanquam nimis duram, & minime principibus regibusque bonum daturam consilium. Obiicitur enim illi, quod sapientem[31] negat misereri, negat ignoscere. Hæc si per se ponantur, inuisa sunt. videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod si est,[32] quid hac secta durius, quæ dediscere humanitatem iubet, portumque aduersus fortunam certissimum[33] mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, &[34] communibus bonis attentior: vt propositum sit vsui esse aut auxilio, nec sibi tantum, sed vniuersis singulisque consulere. Misericordia est ægritudo animi, ob alienarum miseriarum speciem: aut, tristitia ex alienis malis[35] concepta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in sapientem virum non cadit: serena eius mens est, nec quidquam incidere potest quod illam obducat. Nihil æque hominem, quam magnus animus decet: non potest autem magnus esse idem, si metus & mæror confundit, si mentem obducit & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunæ iram reuerberabit,[36] & ante se franget. eandem semper faciem seruabit, placidam & inconcussam: quod facere non posset, si tristitiam reciperet. Adiice, quod sapiens prouidet, & in expedito consilium habet: nunquam autem liquidum sincerumque ex turbido venit. Tristitia enim inhabilis est ad dispiciendas res, vtilia excogitanda, periculosa vitanda,[37] æqua æstimanda. Ergo non miseretur, quia & sine miseria animi non fit.[38] ceterum omnia, quæ qui miserentur, dolentes facerent: hic libens & alacri animo faciet. IV. V.

Succurret alienis lacrimis, non accedet: dabit[39] manum naufrago, exsuli hospi- VI.

tium, egenti stipem, non hanc contumeliosam, qua pars maior horum qui se misericordes videri volunt, abiicit & fastidit quos adiuuat, contingique ab his timet: sed vt homo homini, [40] ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & cathenas solui iubebit, & [41] ludo eximet, & cadauer etiam noxium sepeliet. At faciet ista tranquilla mente, vultu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitosos, proportione, improbandos & emendandos, bonitatem suam permittet. Afflictis vero, & [42] fortius laborantibus, multo libentius subueniet. Quotiens poterit, fortunæ [43] intercedet. vbi enim opibus potius vtetur, aut viribus, quam ad restituenda quæ casus impulit? Vultum quidem non deiiciet, nec animum, [44] ad ærusçantis ciuis aut pannosi aridam [45] faciem, & [46] obnixam baculo senectutem: ceterum omnibus dignis proderit, & deorum more, calamitosos [47] propitius respiciet. Misericordia vicina est miseriæ: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quam morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium [48] oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriæ fauentium: quam si quis à sapiente exigit, prope est, vt lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare [49] non ignoscat, [50] dicam.

VII. Constituamus nunc quoque quid sit venia, vt sciamus dari illam à sapiente non debere. Venia est pœnæ meritæ remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est. Ego vt breuiter, tamquam [51] in alieno iudicio dicam: ei ignoscitur qui puniri debuit: sapiens autẽ nihil facit quod nõ debet, nihil prætermittit quod debet. itaque pœnam quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex venia consequi vis, [52] honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiẽs, consulit & corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantum admonebit, pœna non afficiet, [53] ætatem eius emendabilem intuens: aliquem [54] inuidia criminis manifeste laborantem, iubebit incolumen esse: quia deceptus est, quia per vinum lapsus. Hostes dimittet saluos, aliquando etiam laudatos, si honestis caussis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia non veniæ, sed clementiæ opera sunt. Clementia [55] liberum arbitrium habet: non [56] sub formula, sed ex æquo & bono iudicat. & absoluere illi licet, & quanti vult, [57] taxare litem. Nihil ex his facit, tamquam iusto minus fecerit, sed tamquam id quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est, quæ iudicas punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remissio est: clementia hoc primum præstat, vt quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronuntiet. Plenior est ergo, quam venia, & honestior. De verbo (vt mea fert opinio) controuersia est, de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet, multos parum sani, sed sanabilis ingenij, seruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas procerasque arbores colunt: sed illis quoque quas aliqua deprauauit caussa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quasdam infirmas vitio loci, nutriunt: quibusdam, aliena vmbra laborantibus, cælum aperiunt. Secundum hæc, videbit perfectus sapiens, quod ingenium qua ratione tractandum sit, quo modo in rectum praua flectantur.* *Multa desunt.*

COMMENTARII AD LIBRVM II. SENECÆ, de Clementia.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Vt de clementia.] *Miror dubitari, an pars sit superioris libri. nam quid clarius? sed & quæ proposuit dicenda supra, cap. III. eorum pars in hoc libri fragmento. At cum ordiatur, quid ad rem? ipse & alij ita solent, nec indecore, quasi post quietem spiritu recepto; & item excitandi lectoris.*

2. Data subito.] *Meus liber*, subito data crepuit.

3. Cum fortuna.] *Quæ iustitiam à Principe exerceri volebat; illa negabat.*

4. Latrones.] *Si in communes aliquos latrones, nescio an hoc ius vel animaduersio Præfecti Prætorio: si in latrones, id est stipatores, siue simpliciter grassatores milites, recte. Cogitandum est. enimuero illi de grege latrones, ad Præfectum vrbis potius spectabant, si tamen in vrbe aut iuxta facinus: at militares, ad istum.*

5. Natus.] *Ita Muretus, & arguta sententia. quasi ille Præfectus optimus, dignus optimo Principe esset: & in id aut a Deo datus. Libri tamen scripti*, motus: *quod est dilutius.*

6. Scriberes.] *Meus*, vt scriberes. *vellem*, subscriberes.

7. Ex qua caussa.] Elogium siue titulus igitur criminis subscribi à Principe solet, etiam tunc cum essent damnati. Singularis huic titulo locus in Ammiani xxx. de Valentiniani sæuiore natura: Et ita erat effusior ad nocendum, vt nullum aliquando damnatorum capitis, eriperet morte, subscriptionis elogio leni: cum id etiam Principes interdum fecerint sæuissimi. Itaque subscribere solent, & id cum damnati essent, at mitiore titulo interdum tollere aut temperare pœnam.

8. Vellem nescire.] Similis affectus in Biante olim. qui damnaturus aliquem, lacrimas emisit vbertim. & dicente quodam, Quid ita idem ille & damnas, & fles? Quia, inquit, naturæ affectum dare, necessarium est; legi autem, sententiam: Stobæus, de Magistratu. Porro dictum ipsum Neronis, totidem verbis, & narratione simili in Suetonio, cap. x. nisi quod ille acrius effert vocula addita, Quam vellem n. l.

9. Dubiæ libert.] Limitaneæ gentes, & quæ, vt potentior ingruit, huc illuc in seruitium eunt.

10. Se contra.] Quæ manifeste hostes.

11. Regesque iurent.] Meus & plerique scripti, iuramentum faciant. Quod puriter Latine non dici, vere Muretus monuit; ideoque alteram vocem ablegauit, & hanc recidit. At ego fecerim, iurent, & faciant. quod est, iurent in ea verba; nec id tantum, sed ita faciant seruentque. Vult autem Seneca iurari in ea verba, non vt Reges ἀπλῶς & simpliciter litteras nesciant: sed vt eo fine damnandi nesciant, & scribant subscribantque clementia pronsores.

12. Dignam, cui.] Vellem insita particula, & cui. Muretus, præter libros, hæc mutauerat.

13. Antiquum.] Saturnium.

—— cum vindice nullo,
Sponte sua sine lége fidem rectumque colebant.

CAP. II. 14. Confiteri.] An magis, considere?

15. Manibus.] Scripti omnes, manibus tuis, voce addita. Prior lectio & sententia bona est: nusquam vis, cædes, raptus regnabunt. nec posterior inepta: non opus erit manum te mouere ad coërcendum, aut puniendum. Siue aliter, defuncti tui manibus nemo insultabit: etsi hoc suffrigidum.

16. nec enim mihi.] Ita idem Seneca (in Taciti xv. Annali) in mandatis ad Neronem vltimis: Nec sibi promptum in adulationes ingenium. idque nulli magis gnarum, quam Neroni, qui sæpius libertatem Senecæ, quam seruitium expertus esset. O bonum apud Principem ingenium! facite vos qui in Aula, & pro fortuna eius, non cum fortuna, loquimini.

17. Propter Quod.] Meus & quidam, præter id quod. Tunc sit periodus sic concinnanda: Quid ergo est? præter id, quod bene f. d. t. q. f. esse te cupio, vt q. n. n. e. fiat iudicium: illud mecum considero. Sed à vulgata vix abeo.

18. Fiat iudicium.] Quod bonitate naturæ impulsus fecisti; ratione & iudicio, cum sic laudabile id vides, vsurpes atque iteres.

19. Oderint.] De Ira lib. 1. cap. vlt.

20. Versus similis.] Quem idem hic Nero (ah, quæ mutatio!) in deterius etiam vertit. Nam dicente quodam in sermone communi, * Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί: Imo, inquit, * Ἐμοῦ δὲ ζῶντος. Atque ita fecit, Phaëthon orbis terræ. Porro & Cicero De Finibus III. hunc versum tangit: Illa vox scelerata atque inhumana eorum, qui negant se recusare, quo minus ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur: quod vulgari quodam versu Græco pronuntiare solent. Atque idem hic crebro in ore Tiberij fuit, vt Dio libro LVIII. scribit.

* Me terra functo misceatur ignibus.
* Me vero viuo.

21. Immania.] Fero & capio; nec scio tamen an non potius scripserit, nescio quomodo ingenia, immani & inuisa materia, fœcundiori ore expresserunt s. v. Considera.

22. Animosam.] Quid mirum? nam bonitas placida est, & iacens: nec impetum in verbis, cum in animo non habeas, capit.

CAP. III. 23. Formula exc.] Iuris verbum. qui in ordinario iudicio agebant petebantque, conceptis verbis faciebant: si plus minusve dixissent, caussa & formula cadebant. Vide Epist. XLVIII.

24. Minus debito.] Nam in modo est virtus nec vltra aut citra stat.

25. Merito posset.] Respondet. potuisse merito fieri; & non potuisse. vtrumque cum modo, & sine culpa. Illud, Seueritatis fuisset; at hoc Clementiæ.

CAP. IV. 26. Sinis ille.] Famosus in Isthmo latro, qui homines arboribus flexis curuatisque alligabat, & sic dabat distrahendos. Inde πιτυοκάμπτης cognomento dictus, curuator pinorum. Plutarchus in Theseo, Apollodorus III. Biblioth. Pausanias initio lib. II. poëtæ passim. Libri tamen quidam, vt meus, Busiris, quod refuto, quia iungo Sinin cum Procruste qui sequitur, melius.

27. Procrustes.] Ab eodem Theseo occisus in Attica, ad Cephissum amnem. Pausanias lib. 1. Plutarchus in Theseo, poëtæ.

28. Conuenire.] Meus & alij scripti voce inserta conuenire. adesse, certum est. Pertinet. Quidam pro adesse, habent ad rem: ex quo Erasmi hæc lectio manauit. nec damno. Cur tamen illa scripta displiceat? Conuenit & semper ei adest. Si tenes, tum Pertinet quærere, erit vt in libris legum, Pertinet scire, quæri, & plura.

29. Vtraque.] Crudelitas, & Misericordia.

CAP. V. Violat.] Seneca epist. vltima: Superstitio error insanus est, amandos timet, quos colit violat.

31. Negat misereri.] Dogma illorum: Ἐλεήμονάς τε μὴ εἶναι (τοὺς σοφοὺς) συγγνώμην τε ἔχειν μηδενί. μὴ γὰρ παρίεσθαι τὰς ἐκ τοῦ νόμου ἐπιβαλλούσας κολάσεις: Misericordes non esse sapientes, neque veniam cuiquam dare. non enim omittere pœnas legibus constitutas. Refutat Augustinus lib. IX. & lib. XIIII. De Ciuit. Vide me, Manuduct. III. Dissertat. XIX.

32. Quid hac secta.] Ista ab alia manu & nouitia sunt: veteres scripti, Quidni hac scientia, quæ dediscere. Me... pariter, nisi quod huius pro hac, vel hæc, vt quidam. Profecto legendum, Quod si est, quidni huic succenseo, quæ.

33. Multo aux.] Meus Seneca poscit. mutuum auxilium, vel certe mutui auxilij. Potes tamen & vulgatum (sic capere.

34. Communibus.] *Amicus emendat, ductu quorundam librorum,* communis boni: *& id magis Latinum putat. Ego, cum* Attendo tibi, *& tuis dicamus hoc quoque arbitror posse.*

35. Concepta.] *Scripti,* contra: *ex quo recte Gruterus* contracta. *Occurrebat etiam,* coorta.

36. Et ante se.] *Fallor, aut fuit:* & stante se franget. *Ipse stans & rectus ea deiciet, conteretque.*

37. Æqua.] *Omnino,* æque, *ut scripti: id est, æquiter & iuste res & pericula taxanda.*

38. Ceterum omnia.] *Mira & hic diversitas in scriptis, quorum meliores:* Cetera omnia quæque miseretur volo facere, libens & alius omnino faciet. *Ita meus, nec valde divertunt Gruteriani: quos, si lubet, vide. Ego faciebam:* Cetera omnia, quæ qui miseretur solet facere, libens & alius animo faciet. *vel potius,* alius animo.

CAP. VI. 39. *Manum.*] *Unus aliquis liber,* naulum *ingerit: non hic opportune.*

40. Ex communi.] *Quia communia hæc bona, a natura: lex divisit.*

41. Ludo eximet.] *Bestiario vel gladiatorio, ubi publica vel privata servitute attinebantur.*

42. Fortius.] *Pincianus pulchre & vere,* fortuitis. *Prauis de* improbandis vel emendandis, *id est quos culpa sua premit: at nunc de iis, quos fortuna. & his promptius subvenire, æquum est.*

43. Intercedet.] *Impediet eius vim & cursum. frenum aut moram, ut Tribunus, decreto eius dabit.*

44. Ad æruscantis.] *Optime ista idem optimus Censor (Pincianum dico) ductu librorum. Meus quidem vix una littera aliter:* obcoruscantis civis. Æruscator, *&* Æsculator (*in Glossis*) χαλκολόγος. *qui æra mendicant & colligunt.*

45. Faciem.] *Scripti,* maciem.

46. Obnixam.] *Meus,* obnoxiam. *quod servem.*

47. Propitius.] *Ex formula qua dii rogabantur,* Volentes & propitij esse.

48. Oscitationem.] *Quod vitium,* Oscedo *dictum.*

49. Non ignoscat.] *Stoicum hoc dogma pluribus in Stobæo (incerto auctore) explicatur, Serm. De magistratu. Et eo facit Sophocles, germanus in plerisque Stoicus:*

> Οὐ τῶν κακούργων οἶκτος, ἀλλὰ τῆς δίκης:
> Non improborum, at iuris est miseratio.

Euripides autem contra, hoc dogma suggillat.

> Ἔνεστι δ' οἶκτος ἀμαθίᾳ μὲν οὐδαμοῦ,
> Σοφοῖσι δ' ἀνδράσι.
> Miseratio imperitæ numquam insita est,
> Sed mentibus sapientium.

50. Dicam.] *Mirum. omnes scripti,* vacuam: *atque illud substituit, an restituit, primus Pincianus. Ernuboni*s dicam.

CAP. VII. 51. In alieno.] *Quia non ad hanc rem proprie, de qua agitur: intervenit & intercurrit.*

52. Honestiore.] *Verbo alio, re eadem, ut sæpe Stoici.* λογομαχία *est.*

53. Ætatem.] *Iuvenilem, quæ flecti potest.*

54. Inuidia crim.] *Quod attollunt & augent inimici. ipsum intuentur, non occasionem, aut caussam.*

55. Liberum arbitr.] *Atque id discrimen inter Arbitrum & Iudicem; quod ille quantum* equius melius *definit: iste, rigide, ut petitum est, & directe. Vide De Benef.* III. *cap.* III. *Brisson.* III. *Formular.*

56. Sub formula.] *Qua agitur, petitur ve. Supra, cap.* III. *Et Fabius:* Deprecatio rara est, & apud eos solos iudices, qui nulla certa pronunciandi forma tenentur.

57. Taxare.] *Æstimare quanti res sit, quæ in iudicium venit.*

MVRETVS.

1\. HIC *non tam liber est, quam* ἀποσπασμάτιον *quoddam libri. Itaque quod quædam cohærere cum superioribus non videntur, non Senecæ culpa est, sed librariorum.*

Tibi principi natus.] *Multo hoc melius, quam, ut in aliis,* notus.

Principes regesque iurent.] Iurare in verba, *Latine & eleganter dicitur.* Iuramentum facere in verba, *barbarum est. In libro vetere non erat* faciant, *& pro* iuramentum *erat* iurament. *Deleui duas litteras, & pro* iurent, *fortasse legi poterit,* iurarent.

PINCIANVS.

1\. ET, cum diceretur, audisse memini.] *Exemplar scholasticum,* & cum diceretur, audisse me memini.

Et bonitatem tuam cum fortuna ut litigantem.] *Legendum arbitror,* sed bonitatem, *&c.*

Vellem nescirem litteras.] *Vetus lectio,* Vellem nescire litteras.

Quæ Rom. imperium colunt,] *Eadem* incolunt, *non* colunt.

O vocem publica generis humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum illud seculum.] *Scribendum distinguendumque ad hunc modum arbitror,* O vocem priscæ generis humani innocentiæ, dignam cui redderetur, *&c.*

Pietatem, integritatem.] *Vetus lectio,* pietatem integritatemque.

11\. Et cuncta in similitudinem sui formabuntur.] *Quædam exemplaria* tui, *non* sui, *Alia* totam *agnoscunt.*

A capite bona valetudo, ea transibit in omnes. Vegetata sunt.] *Prima duo verba,* à capite, *superioribus adiungenda sunt. Quæ succedunt, sic scribe ex plerisque antiquis codicibus:* Bona valitudo in omnes vegeta est. *reliqua superfluunt, ex omni scripta lectione. & mox paulo* viuit *substitue pro* uiuit.

Quid ergo

Quid ergo eſt, propter quod bene actis dictiſque tuis.] *Legendum.* Quid ergo eſt præter id quod, *&c. vt prior editio habebat.*

Materia ſecundiore expreſſerunt ſenſus vehementes.] *Lego* fœcundiore, *non* ſecundiore, *ex exemplari Pinciano.*

Quid ergo eſt vt raro inuitus, & cum magna cunctatione, cum multis dilationibus. Et ne forte decipiat nos ſpecioſum clementiæ nomen.] *Scribe ex omni antiqua lectione.* Quid ergo eſt? Vt raro, inuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando ſcribas neceſſe eſt iſtud quod tibi in odium litteras adduxit, ſed ſicut facis. cum magna cunctatione, cum multis dilationibus. Ne forte decipiat, *&c.*

Specioſum clementiæ nomen aliquando.] *Verbum* aliquando *redundat, ex eadem.* III.

Plura proponere eſt tutius.] *Mallem legeretur* Plures *quam* Plura.

Nullam virtutem cuiquam minus debito facere.] *Legendum puto* quicquam, *non* cuiquam.

Vt Buſiris ille & procuſtes.] *Exemplar academia*, Oſiris ille & procluſtes. *Exemplar Franciſcanum*, Siris ille & procuſtes. *Lego*, Sinis ille & Procruſtes, *Plutarcho, Ouidio, & pleriſque aliis.* IIII.

Hanc clementia repellit longius ſtare a ſe.] *Sic prior editio. Exemplar Pincianum*, Hanc clementia repellit, longiuſque ſtare à ſe facit.

Ne per ſpeciem clementiæ in miſericordiam incidamus.] *Pleraque verba quæ hic deſiderantur, reſtituo ex exemplari Pinciano hoc pacto*, ne per ſpeciem ſeueritatis in crudelitatem, ne per ſpeciem clementiæ in miſericordiam incidamus.

Quod ſi eſt quid in hac ſcientia.] *Vetus lectio.* Quod ſi eſt, quidni hæc ſcientia. V.

Æque æſtimanda.] *Scribendum* æqua, *non* æque, *ex eadem.*

Cætera omnia quæque miſerentur. Volo facere libens, & alius animo faciet.] *Ita prior editio. Quæ verba vitioſiſſime ſcripta ad hunc modum caſtiganda exiſtimo.* Cæterum omnia quæ ſi miſeretur, nolens faceret, libens & alacri animi faciet.

Et fortius laborantibus.] Fortuitis, *non* fortius, *legendum puto, vt ſequentia indicant.* VI.

Vultum quidem non deiiciet, nec animum.] *Sciendum multa hic verba deeſſe, ſed quæ in ſcriptis exemplaribus varie leguntur. Modo ſic*: Vultum quidem non deiiciet, nec animum ad corruſcantis ciuis aut pannoſi aridam faciem, & obnoxiam baculo ſenectutem. *Modo ſic*: Vultum quidem non deiiciet, nec animum obtruſit cauſa rerum in pannoſam faciem, & in obnoxiam baculo ſenectutem. *Vt forte corrigendum ſit*: Vultum quidem non deiiciet, nec animum ad æruſcantis ciuis, aut pannoſi aridam faciem, & obnoxiam baculo ſenectutem.

At quare non ignoſcet vacuam] *Sic prior editio. Scribendum puto* dicam, *non* vacuam, *& paulo poſt* debitæ *non* meritæ, *ex vetere lectione: ſicuti etiam patet circa finem libri repetitis eiſdem verbis.*

Inuidia criminis manifeſte laborantem.] *Exemplar Pincianum*, inuidiæ crimine manifeſte laborantem. VII.

Sed & quanti vult æſtimare litem.] Taxare, *non* æſtimare, *vetus lectio.*

Secundum hæc videbit perfectus ſapiens, quod ingenium qua ratione tractandum ſit, donec in rectum praua flectantur.] *Eadem.* Videbit, quod ingenium qua ratione tractandum ſit, quomodo in rectum praua flectantur. *reliqua ſuperfluunt.*

ERASMVS.

Secundus hic liber non videtur eſſe pars operis ſuperioris, ſed initium alterius: nec apparet eſſe perfectum, niſi quod in Seneca docti deſiderant ordinem & connexionem.

A capite bona valetudo.] Et locus hic obſcurus eſt, adiectione verborum aliquot. Primum hæc verba, *eo tranſibit.* non erant in vetuſto codice: quanquam totum hoc, *a capite bona valetudo in omnes*, ſatis apparet eſſe annotationem ſtudioſi cuiuſpiam. Quin & *formabuntur* verbum adiecticium videtur. His igitur ſublatis, pulchre conſtabit lectio hunc in modum: *& cuncta in ſimilitudinem tui, vegeta ſunt atque erecta, aut languore demiſſa, prout animus eorum viget aut marcet.* Aut ſi non placet tantum verborum abiicere, hæc erit tolerabilis lectio, cuius occaſionem vnus codex dedit: *& cuncta in ſimilitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo: inde omnia vegeta ſunt atque erecta, &c.* vt *in omnes* quod habebat etiam vetuſtiſſimus Codex, vertas, in *inde omnia.* II.

OPSOPOEVS.

Sed bonitatem tuam cum fortuna litigantem.] Veteres membranæ, *& bonitatem tuam quam fortuna litigantem.* I.

Eædem cum prioribus edit. *Exigebat a te, vt ſcriberes.* Ita cap. II. poſtea, *aliquando ſcribas neceſſe eſt illud.*

Quia eſt ſine miſeria] M.ſſ. duo, *quia & ſine animi miſeria non ſit.* Modius epiſt. XXI. ex ſuis membranis, *quia id ſine miſeria non ſit.* V.

Et quanti vult æſtimare litem.] M.ſſ. cum Pinciano, *& quanti vult, taxare litem.* VII.

GRVTERVS ET IVRETVS.

EX ANIMADVERSIONIBVS AD LIB. II. DE CLEMENTIA.

Ex Cap. II.

IN *medium adduxit.*] v.c. *medio* de hac locutione sup. Iuretus ad lib. 3. de benef. cap. 37.
Exigebat à te, scriberes.] v.c. *exigebat vt scriberes.*
Chartam protulisset.] v. c. *pratulisset.*
Vellem nescire litteras.] v. c. *nescissem.*
Imperium incolunt.] v. c. *colunt.*
In concionem mittendum.] v. c. *concione*, quæ locutio familiaris Senecæ, vt notatum à Iureto sup. ad lib. 3. de benef. cap. 37.
O vocem priscæ generis humani innocentiæ.] v. c. *O vocem publicæ g. h. innocentiæ.*

Ex Cap. V.

Anus & mulierculæ sunt quæ lachrymis nocentissimorum mouentur.] Scriptura quam offendi in v. c. suspicionem mouet latitare hic vitium. Itaque illam bona fide proponam, vt acutiores verum inde eruant: *Anus & aster mulierculæ lachrymis n. m.* Iuretus.
Nihil æque hominem quam.] v.c. *Nihil æque sapientem quam.*

Ex Cap. VIII.

Clementia liberum arbitrium habet.] hoc nomine Cicero pro Roscio com. Iudicium ab arbitrio ita distinguit. *Iudicium est certæ pecuniæ, Arbitrium incertæ. Ad iudicium, &c.* quæ videre licet lectori. item Hotomanum ad lib. 4. Instit. tit. de Act. §. Actionum autem quædam bonæ. & Brissonium lib. 5. de formulis.

L. ANNÆI SENECÆ DE VITA BEATA AD GALLIONEM FRATREM, LIBER VNVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SENEX hunc libellum scripsit, & velut Defensionem præscripsit contra calumniatores, qui Opes & Vitam obiectabant. Beatam vitam in Virtute esse: sed hanc externa non spernere, si accedant. Sublime scriptum est, pulcherrimum in partibus, & quod monita sensusque aureos habet. Partes eius duæ sunt: Quid sit Beata vita? & Quomodo eo perueniatur? De priore, negat in Opinione aut More quærendam: per trita si itur, longius ab ea abitur. Ratio sola audienda est. ea dicit, Beatam vitam esse conuenientem naturæ suæ: id est, positam in Virtute. Non in Voluptate, cum Epicuro? minime, & diffuse hunc & asseclas refellit. Vsque eo, vt nec iungi cum Virtute Voluptatem velit, & totum hoc nomen repudiet. Hæc ad Cap. XVI. *Inde pars altera, Ad perueniendum igitur sola Virtus amplectenda, cetera spernenda? Negat; admitti quidem externa posse, sed non vt finem. Imo iis qui in via adhuc sunt, & Proficientium numero, opus esse aliqua indulgentia Fortunæ. Hic priuatam suam caussam callide iam & robuste agit, & obiicientem inducit, Cur tu de Virtute sic locutus, alia etiam habes? cur seruos? nummos, villas, supellectilem? Varie respondet: ac primo Sapientem se non esse, sed conari esse. Deinde aliis summatibus viris, Platoni, Zenoni, Aristoteli iam olim hæc obiecta. Atquin omnes isti non quomodo viuerent, sed viuendum esset, docebant. Ardua res. Virtus. Suspiciendi, etiam qui conantur ascendere, etsi decidunt interim, aut hærent. Tum de Opibus ex professo, an habendæ Sapienti à* Cap. XXI. *Et asserit haberi, etsi non amari: quæsitas tamen honeste, & benigne emittendas aut emissas. Insurgit deinde in istos blacterones, & mucronem stili, Socrate inducto, stringit: sed finis deficit, & quæ vulgo attexuntur, alterius scripti sunt atque argumenti.*

CAPVT PRIMVM.

VIVERE, [1] Gallio frater, omnes beate volunt: sed ad peruidendum, quid sit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non est facile consequi beatam vitam, vt ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam citatius fertur, si via lapsus est: quæ vbi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris interualli caussa fit. Proponendum est itaque primum, quid sit quod petamus: tunc circumspiciendum est, qua contendere illo celerrime possimus: intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie [2] profligetur, quantoque propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem passim vagamur, non ducem secuti; sed fremitum & clamorem dissonum in diuersa vocantium, conteritur vita inter errores, breuis, etiam si dies noctesque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quo tendamus, & qua: non sine perito aliquo, cui explorata sint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hîc, quæ in ceteris peregrinationibus, condicio est. In illis comprehensus aliquis limes, & interrogati

incolæ, non patiuntur errare: at hic tritissima quæque via, & celeberrima, maxime decipit. Nihil ergo magis præstandum est, quam ne,[3] pecorum ritu, sequamur antecedentium gregem, pergentes non qua eundũ est, sed qua itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quã quod ad rumorẽ componimur: optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quorumque exempla nobis multa sunt: nec ad rationẽ, sed ad similitudinem viuimus. Inde ista tanta coaceruatio aliorum supra alios ruentium. Quod in strage hominum magna euenit, cum ipse se populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in se attrahat: primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni vita accidere, videas licet: nemo sibi tantũ errat, sed alij erroris caussa & auctor est. Nocet enim applicari antecedentibus: & dum vnusquisque mauult credere, quàm iudicare, numquã de vita iudicatur, semper creditur: versatque nos & præcipitat traditus per manus error, alienisque perimus exemplis. Sanabimur, si modo separemur à cœtu: nunc vero stat contra rationem, defensor mali sui, populus. Itaque idẽ euenit, quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecere mirantur, cum se mobilis fauor[4] circũegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. hic exitus est omnis iudicij, in quo lis

II. secundum plures datur. Cum de beata vita agitur, non est quod mihi illud[5] discessionum more respondeas: [6] *Hæc pars maior esse videtur.* ideo enim [7] peior est. Non tam bene cum rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant: argumentũ pessimi, turba est. Quæramus quid optime factum sit, non quid vsitatissimum: & quid nos in possessione felicitatis æternæ cõstituat, non quid vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgum autem [8] tam clamydatos, quam coronam voco. Non enim colorem vestium, quibus prætexta corpora sunt, adspicio:[9] oculis de homine nõ credo. habeo melius certiusque lumen, quo à falsis vera diiudicem. Animi bonum, animus inueniat. Hic, si vmquam illi respirare & recedere in se vacauerit; ô quã sibi ipse verum, tortus à se, fatebitur, ac dicet: Quidquid feci adhuc, infectum esse mallem: quidquid dixi, cum recogito, in multis [10] video: quidquid [11] optaui, inimicorum execrationem puto: quidquid timui, dij boni, quanto [12] melius fuit, quàm quod concupiui? Cum multis inimicitias gessi, & in gratiam ex odio ([13] si modo vlla inter malos gratia est) redij: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerẽ: quid aliud quàm telis me opposui, & maleuolentiæ quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiã laudãt, qui opes sequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut sunt hostes, aut (quod in æquo est)[14] esse possunt. Quam magnus mirantium, tam magnus inuidentiũ

III. populus est. Quin potius quæro aliquid vsu bonum, quod[15] sentiam, non quod [16] ostendam: ista quæ spectantur, ad quæ consistitur, quæ alter alteri stupens mõstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quæramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & æquabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruamus. nec longe positum est, [17] inuenietur: scire tantum opus est, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina trãsimus, offensantes in ipsa, quæ desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones prætereo: nam & enumerare illas longum est, & coarguere: nostram accipe. Nostram vero cum dico, [18] nõ alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus: est & mihi [19] censendi ius. Itaque aliquẽ sequar, aliquem iubebo sententiam [20] diuidere: fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: [21] *Hoc amplius censeo.* Interim, quod inter omnes Stoicos conuenit, [22] rerum naturæ assentior. ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, sapientia est. Beata est ergo vita, [23] conueniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quam si primum sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suæ. Deinde, si fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumque ad id curiosa; non anxie tamen: rerum quæ vitam instruũt, diligens, [24] sine admiratione cuiusquam: vsura fortunæ muneribus, non seruitura. Intelligis, etiam si non adiiciam, sequi perpetuam [25] tranquillitatem, libertatem: depulsis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parua ac fragilia sunt, & in ipsis flagitiis noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est.

IV. Potest aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eadem sententia, non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coarctatur, & aut in cornua, [26] sinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, vtcumque ordinatus est, eadem est, & voluntas pro eisdem

partibus standi: ita definitio summi boni alias diffundi potest & exporrigi, aliàs colligi, & in se cogi. Idem itaque erit, si dixero: Summum bonum est, animus fortuita despiciens, virtute lætus: aut, Inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & [27] conuersantium cura. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit, nisi bonus malusque animus: honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum maius bonum eo, quod sibi ipse dare potest, nouerit, cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, si euagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, salua & integra potestate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & [28] interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui vnum bonum honestas, vnũ malum turpitudo? Cetera [29] vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatæ vitæ, nec adiiciens, sine auctu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, sequatur hilaritas continua, & lætitia alta atque ex alto veniens, vt quæ suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quid ni ista penset bene cum minutis, & friuolis, & non perseuerantibus corpusculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit. Vides autem, quam malam & noxiam seruitutem seruiturus sit, quem voluptates doloresque, incertissima [30] dominia, impotentissimaque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est: hanc non alia res tribuit, quam fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & sublimitas: expulsisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasque & [31] diffusio animi: quibus delectabitur non vt bonis, sed vt ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, potest beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & tristitia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos, & illa: quoniam illis nulla ratio est, his praua, & malo suo atque in peruersum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem proiectus: beata ergo vita est, in recto certoque iudicio stabilita, & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit: statura semper vbi constitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur vndique, per [32] omnes vias influat, animumque blandimentis suis leniat, aliaque ex aliis admoueat, quibus totos partesque nostri sollicitet: quis mortalium, cui vllum superest hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, & deserto animo, corpori operam dare? Sed & animus quoque, [33] inquit, voluptates habebit suas. Habeat sanè, sedeatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impleat se omnibus eis, quæ oblectare sensus solent: deinde [34] præterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exsultet prioribus, futurisque iam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in præsenti sagina iacet, cogitationes ad [35] futura præmittat. hoc mihi videtur miserior, quoniam mala pro bonis legere, dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicij rectus: beatus est præsentibus, qualiacumque sunt contentus, amicusque rebus suis: beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi, qui summum bonum voluptatẽ dixerunt, quàm turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honestè quẽquam viuere, vt non iucundè; nec iucunde, vt non honeste viuat. Non video, quomodo ista tam diuersa in eamdem copulam coniiciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas à virtute non possit? videlicet, quod omne boni ex virtute principium est: ex huius radicibus etiam ea, quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quædam iucunda, sed non honesta: quædam vero honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda. Addite nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpissimam venit: at virtus malam vitam nõ admittit. & infelices quidam non sine voluptate, imo ob ipsam voluptatem sunt: quod non eueniret, si virtuti se voluptas immiscuisset, qua virtus sæpe caret, nũquam indiget. Quid dissimilia, imo diuersa componitis? Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, seruile, imbecillum, caducum, cuius statio ac domicilium fornices & popinæ sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris stantem, puluerulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem sæpius,

VI.

VII.

VIII.

ac tenebras captantem; circa balnea ac sudatoria, ac loca [36] ædilem metuentia; mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamentis pollutam. Summum bonum immortale est, [37] nescit exire: nec satietatem habet, nec pœnitentiam. numquam enim recta mens vertitur: nec sibi odio est, nec quidquam mutauit [38] optima. at voluptas tunc cum maximè delectat, exstinguitur. Nec multum loci habet. itaque cito implet: & tædio est, & post primum impetum marcet. Nec id vmquàm certum est, cuius in motu natura est. ita ne potest quidem vlla eius esse substantia, quod venit transitve celerrime, in ipso vsu sui periturum. Eo enim peruenit, vbi desinat: & dum incipit, spectat ad finem.

VIII. Quid, quod tam bonis, quàm malis, voluptas inest? nec minus turpes dedecus suum, quam honestos egregia delectant. Ideoque præceperunt veteres, optimam sequi vitam, non iucundissimam: vt rectæ ac bonæ voluntatis non dux, sed comes voluptas sit. Natura enim duce vtendum est: hanc ratio obseruat, hanc consulit. Idem est ergo beate viuere, & secundum naturam. Hoc quid sit iam aperiam. Si corporis dotes, & apta naturæ, conseruabimus diligenter & impauide, tamquam in diem data & fugacia; si non subierimus eorum seruitutem, nec nos aliena possederint; si corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armaturæ leues. Seruiant ista, non imperent: ita demum vtilia sunt menti. Incorruptus vir sit externis, & insuperabilis, miratorque tantum sui: fidens animi, atque [39] in vtrumque paratus, [40] artifex vitæ. Fiducia eius non sine scientia sit, non sine constantia: maneant illi semel placita, nec vlla in decretis eius [41] litura sit. Intelligitur, etiam si non adiecero, compositum ordinatumque fore talem virum, & in his quæ aget cum comitate magnificum. Erit [42] vera ratio [43] sensibus insita, & capiens inde principia. nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum impetum capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, [44] rectorque vniuersi Deus. [45] in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum vndique in se redit. Idem nostra mens faciat: cum secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit; & illorum & sui potens sit, & (vt ita dicā) deuinciat summū bonum. Hoc modo vna efficietur vis ac potestas, concors sibi: & ratio illa certa nascetur, non dissidens nec hæsitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in sua persuasione. Quæ cum se disposuit, & partibus suis consensit, & (vt ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici superest: nihil in quo [46] arietet, aut labet. Omnia faciet ex imperio suo, nihilque inopinatum accidet: sed quidquid aget, in bonum exibit, facile & parate, & sine tergiuersatione agentis. Nam pigritia & hæsitatio, pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse, animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, vbi consensus atque vnitas erit: dissident vitia.

IX. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quàm quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primum, non si voluptatem præstatura virtus est, ideo propter hanc petitur. non enim hanc præstat, sed & hanc: nec huic laborat, sed labor eius quamuis aliud petet, hoc quoque assequetur. Sicut in aruo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascūtur, non tamen huic herbulæ, quamuis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum, hoc superuenit: sic voluptas non est merces, nec caussa virtutis, sed accessio: nec quia delectat, placet; sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso iudicio est, & habitu optimæ mentis: quæ cum suum [47] habitum impleuit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quidquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est, non magis quàm vltra finem. Itaque erras, cum interrogas, quid sit illud propter quod virtutem petam? quæris enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipsam. nihil enim est melius: ipsa pretium sui est. An hoc parum magnum est? Cum tibi dicam, summum bonum est, infragilis animi rigor & prouidentia, & [48] subtilitas. & sanitas, & libertas, concordia & decor: aliquid etiamnum exigis maius, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

X. Dissimulas, inquit, quid à me dicatur. ego enim nego quemquam posse iucundè viuere, nisi simul [49] & honeste viuat: quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clare, inquam, ac palam testor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non sine adiecta virtute contingere. At quis ignorat, plenissimos esse voluptatibus vestris stultissimos quosque? & nequitiam abundare iucundis, animumque ipsum non tantum genera voluptatis praua, sed multa suggerere? In primis insolentiam & nimiam æstimationem sui,

tumoremque elatum supra ceteros, & amorem rerum suarum cæcum & improuidum; delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus caussis exsultationem; iam dicacitatem, & superbiam contumeliis gaudentem; desidiam, dissolutionemque segnis animi [50] indormientis sibi. Hæc omnia virtus discutit, & [51] aurem peruellit, & voluptates æstimat, antequam admittat nec quas probauit, magni pendit (vtique enim admittit) nec vsu earum, sed temperantia læta est. temperantia autem cum voluptates minuat, summi boni [52] iniuria est. Tu voluptatem complecteris: ego compesco. tu voluptate frueris: [53] ego vtor. tu illam summũ bonum putas: ego nec bonum. tu omnia voluptatis caussa facis: ego nihil. Cum dico me nihil voluptatis caussa facere, [54] de illo loquor sapiente, cui soli concedis voluptatem. Non voco autem sapientem, supra quem quidquam est, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo resistet labori, ac periculo, egestati, & tot humanam vitam circumstrepentibus minis? quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hostium, tam molli aduersario victus? Quidquid voluptas suaserit, faciet. Age, non vides quam multa suasura sit? Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia adiuncta virtuti est. Non tu vides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, vt bonum sit? Virtus autem quomodo [55] voluptatem reget, quam sequitur: cum sequi parentis sit, regere imperantis? à tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates [56] prægustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumeliose tractata virtus est, adhuc virtus sit: quæ habere nomen suum non potest, si [57] loco cessit. interim de quo agitur, multos ostendam voluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Adspice [58] Nomentanum & [59] Apicium, terrarum ac maris (vt isti vocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes [60] omnium gentium animalia. Vide hos eosdem [61] è lectis suis spectantes popinam suam, aures vocum sono, [63] spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes. Mollibus lenibusque [64] fomentis totum lacessitur eorum corpus: & ne nares interim cessent, [65] odoribus variis inficitur locus ipse, in quo luxuriæ [66] parentatur. Hos esse in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent. Male, inquit, illis erit: quia multa interueniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter se contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo. sed nihilominus illi ipsi stulti, & [67] inæquales, & [68] sub ictu pœnitentiæ positi, magnas percipiunt voluptates: vt fatendum sit, tam longe tum illos ab omni molestia abesse, quam à bona mente: & (quod plerisque contingit) [69] hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. At contra, sapientium remissæ voluptates & modestæ, ac pæne languidæ sunt, compressæque, & vix notabiles: vt quæ neque arcessitæ veniant, nec quamuis per se accesserint, in honore sint, neque vllo gaudio percipientium exceptæ. Miscent enim illas, & interponunt vitæ, vt ludum iocumque inter seria. Desinant ergo inconuenientia iungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium pessimis quibusque adulantur. Ille effusus in voluptates, [70] reptabundus semper atque ebrius, quia scit se cum voluptate viuere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute separari non posse: deinde vitiis suis sapientiam [71] inscribit, & abscondenda [72] profitetur. Ita non ab Epicuro impulsi luxuriantur, sed vitiis dediti, luxuriam suam in philosophiæ sinu abscondunt: & eo concurrunt, vbi audiunt laudari voluptatem. Nec æstimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules sentio) quam sobria ac sicca sit: sed ad nomen ipsum aduolant, quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod vnum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubescebant, & vitio gloriantur: ideoque ne resurgere quidem adolescentiæ licet, cum honestus turpi desidiæ titulus accessit. Hoc est cur ista voluptatis laudatio perniciosa sit, quia honesta præcepta [73] intra latent: quod [74] corrumpit, apparet. Mea quidem ista sententia est (inuitis hoc nostris [75] popularibus dicam) [76] sancta Epicurum & recta præcipere, & si propius accesseris, tristia: voluptas enim illa ad paruum & exile reuocatur: & quam [77] nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam [78] parere naturæ: parum est autem luxuriæ, quod naturæ satis est. Quid ergo est? ille qui desidiosum otium, & gulæ ac libidinis [79] vices felicitatem vocat, [80] bonum malæ rei quærit auctorem: & dum illo venit, blando nomine inductus, sequitur voluptatem, non quam [81] audit, sed quam attulit: & vitia sua cum cœpit putare similia præceptis, indulget illis, non timide, nec obscure: luxuriatur etiam [82] inoperto capite. Itaque non dico quod plerique nostrorum, sectam

xi. xii. xiii.

Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, male audit, infamis est: & immerito. Nec hoc scire quisquam potest, nisi interius fuerit admissus: [83] frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malam spem inuitat. Hoc tale est, quale vir fortis [84] stola indutus. Constante tibi pudicitia, [85] virtus salua est: nulli corpus tuum [86] patientiæ vacat, sed in manu [87] tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda quæ [88] statim eneruant, cum venerint, vitia. Quisquis ad virtutem accessit, dedit generosæ indolis spem: qui voluptatem sequitur, videtur eneruis, fractus, degenerans vir, peruenturus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, vt sciat, quæ ex eis intra naturale desiderium sistant, quæ præceps ferantur, infinitæque sint, & quo magis implentur, eo magis inexplebiles. Agedum, virtus antecedat: tutum erit omne vestigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non est verendum, ne quid nimium sit: quia [89] in ipsa est modus. Non est bonum, quod [90] magnitudine laborat sua.

XIV. Rationabilem porro sortitis naturam, quæ melius res, quam ratio proponitur? & si placet illa iunctura, [91] si hoc placet ad beatam vitam ire comitatum, virtus antecedat, comitetur voluptas, & circa corpus, vt membra versetur. Virtutem quidem excelsissimam omnium voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, hæc ferat signa: habebimus nihilominus voluptatem, sed domini eius & temperatores erimus. aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere [92] principia, vtroque caruere. virtutem enim amittunt: ceterum non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet cuius aut inopia torquentur, aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur: sicut deprehensi in mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente vnda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperantia, & amore cæco rei. nam mala pro bonis petenti, periculosum est assequi. Vt feras cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpe enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates. in magnum malum euasere, captæque cepere. Quæ quo plures maioresque sunt, eo ille minor, ac plurium seruus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, & ---- *laqueo captare feras* magno æstimat. & --- *magnos canibus circumdare saltus*, vt illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officiis renunciat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac [93] pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

XV. Quid tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatemque confundi, & ita effici summum bonum, vt idem & honestum & iucundum sit? Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum: nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec [94] gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamuis bonum sit, absoluti tamen boni pars est: non magis quam lætitia & tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis caussis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui vero voluptatis virtutisque societatem facit, & ne [95] ex æquo quidem, fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris est, hebetat: libertatemque illam [96] ita demum, si nihil se pretiosius nouit, inuictam, sub iugum mittit. Nam (quæ maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortuna: sequitur vita anxia, suspiciosa, trepida, casuum pauens, temporumque suspensa momentis. Non das virtuti fundamentum graue, immobile, sed iubes illam in loco volubili stare. Quid autem tam volubile est, quam fortuitorum expectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic potest Deo parere, & quidquid euenit, bono animo excipere nec de fato queri, casuum suorum benignus interpres, si ad voluptatum dolorumque punctiunculas concutitur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut vindex est, nec amicorum propugnator, si ad voluptates vergit. Illo ergo summum bonum ascendit, vnde nulla vi detrahitur: quo neque dolori, neque spei, neque timori sit aditus, nec vlli rei quæ deterius summi boni ius faciat. Ascendere autem illo sola virtus potest: illius gradu cliuus iste [97] frangendus est: illa fortiter stabit, & quidquid euenerit, feret: non patiens tantum, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatem, sciet [98] legem esse naturæ. Et vt bonus miles, feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo [99] illud vetus præceptum: DEVM SEQVERE. Quisquis autem queritur, & [100] plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quæ autem dementia est, potius trahi quam sequi? tam mehercule, quam stultitia & ignorantia conditionis

suæ, dolere, quod aliquid tibi incidit durius: aut mirari, aut indigne ferre ea, quæ tam bonis accidunt quam malis. morbos dico, funera, debilitates, & cetera [101] ex trāsuerso in vitam humanam incurrentia. Quidquid [102] ex vniuersi constitutione patiendum est, magno [103] excipiatur animo. ad hoc [104] sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quæ vitare nostræ potestatis non est. [105] In regno nati sumus: [106] Deo parere, libertas est. Ergo in virtute posita est vera felicitas. Quid hæc tibi suadebit? ne quid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitia continget. deinde, vt sis immobilis contra malum ex bono, vt, qua fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia & æqua diuinis. Nihil cogeris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent: nihil aduersum accidet, nihil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad viuendum beate sufficit, perfecta illa [107] & diuina? Quid ni sufficiat? imo superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad virtutem [108] tendit, etiam si multum processit, opus est tamen aliqua fortunæ indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exsoluit, & omne vinculum mortale. Quid ergo interest? quod alij [109] alligati sunt, alij adstricti, alij districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit. laxam cathenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero. Si quis itaque ex istis qui philosophiam [110] conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quam viuis? Quare superiori verba summittis; & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, & damno moueris; & lacrimas, audita coniugis aut amici morte, dimittis; & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? Quare [111] cultius rus tibi est, quam [112] naturalis vsus desiderat? cur non ad præscriptum tuum [113] cænas? cur tibi [114] nitidior suppellex est? cur apud te vinum ætate tua [115] vetustius bibitur? cur autem [116] domus disponitur? cur arbores, [117] præter vmbram nihil daturæ, conseruntur? quare [118] vxor tua locupletis domus [119] censum auribus gerit? quare [120] pædagogium [121] pretiosa veste succingitur? quare ars est apud te, [122] ministrare: nec temere, & vt liber, [123] collocatur argentum, sed perite [124] seruitur, & est aliquis [125] scindendi obsonij magister? Adijce, si vis, cur [126] trans mare possides? cur plura, [127] quam nosti, possides? turpiter aut tam negligens es, vt non noueris paucúlos seruos, aut tam luxuriosus, [128] vt plures habeas, quam quorum notitiæ memoria sufficiat. Adiuuabo postmodum conuicia, & plura mihi quam putas, obiiciam: nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, &, vt maleuolentiam tuam pascam, nec ero. Exigo itaque à me, non vt optimis par sim, sed vt malis melior. hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, & errores meos [129] obiurgare. Non perueni ad sanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagræ meæ compono, contentus si rarius accedit, & si minus [130] verminatur. Vestris quidem pedibus comparatus, [131] debilis cursor sum. Hæc non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo, cui aliquid [132] acti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter viuis. Hoc [133] per malignissima capita, & optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi viuerent, sed quemadmodum viuendum esset. De virtute, non de me loquor: & cum vitiis conuicium facio, in primis meis facio. cum potuero, viuam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis. ne virus quidem istud, quo alios spargitis, [134] vos necatis, me impediet, quo minus perseuerem laudare vitam. non quam ago, sed quam agendam scio: quo minus virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. Exspectabo scilicet, vt quidquam maliuolentiæ inuiolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis videatur, quibus [135] Demetrius Cynicus parum pauper est? O virum acerrimum, & contra omnia naturæ desideria pugnantem; hoc pauperiorem, quam ceteri Cynici, quod cum sibi interdixerit habere interdixit [136] & poscere. Negant satis egere. [137] Vides enim? non virtutis scientiam, [138] sed egestatis professus est. Diodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitæ suæ manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam præsecuit. alij dementiam videri volunt factum hoc eius, alij temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium vita excedens, laudauitque ætatis in portu, & [139] ad ancoram actæ quietem: & dixit, quod vos inuiti audistis, quasi vobis quoque faciendum sit:

xvi. xvii. xviii. xix.

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius vita, de alterius morte disputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quasi aliena virtus, exprobratio delictorum vestrorum sit. Inuiti splendida cum sordibus vestris confertis, nec intelligitis quanto id vestro detrimento audeatis. Nam si illi qui virtutem sequuntur, auari, libidinosi, ambitiosique sunt: quid vos estis, quibus ipsum nomen virtutis odio est? Negatis quemquam præstare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis suæ viuere. Quid mirum? cum loquãtur fortia, ingentia, omnes humanas tempestates euadentia: cum [140] refigere se crucibus conentur, in quas vnusquisque vestrum clauos suos ipse [141] adigit? ad suppliciũ tamen acti, [142] stipitibus singulis pendent. Hi [143] qui in seipsos animaduertũt, quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur: & maledici, in alienam contumeliã venusti sunt. Crederẽ illis, nisi quidã ex patibulo suos spectatores [144] conspuerent.

XX. Non præstãt philosophi quæ loquuntur, multũ tamẽ prę̃stãt, quod loquũtur, quod honesta mente concipiũt. Nam si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? interim nõ est, quod contẽnas bona verba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum salutariũ, etiam [145] citra effectũ, laudanda tractatio est. Quid mirũ, si non ascendunt in altum ardua aggressi? [146] sed viros suspice, etiam si decidũt, magna conantes. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturæ suæ vires, conari alta, tentare, & mente maiora concipere, quam quæ etiam ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo [147] videbo. ego laboribus, quanticumque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego diuitias & præsentes & absentes æque contemnam: nec si alibi iacebunt, tristior; nec si circa me fulgebunt, [148] animosior. ego fortunam nec venientem sentiam, nec recedentem. ego terras omnes tamquam meas videbo, meas tamquam omnium. ego sic viuam, quasi sciam aliis me natum: & naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? vnum me donauit omnibus? vni mihi omnes. Quidquid habebo, nec sordide custodiam, nec prodige spargam. nihil magis possidere me credam, quam bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec vlla, nisi accipientis æstimatione, pendam. Numquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. [149] Nihil opinionis caussa, omnia conscientiæ faciam: [150] populo teste fieri credam, quidquid me nescio faciam. Edendi erit bibendique finis, desideria naturæ restinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam: & præsides deos supra me, circaque me stare, factorum dictorumque censores. Quandocumque autem natura spiritum repetet; aut [151] ratio dimittet, testatus exibo, [152] bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem imminutam, [153] minime meam.

XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiam si non tenuerit, *magnis tamen excidet ausis*. Vos quidem, qui virtutem cultoremque eius odistis, nihil noui facitis. nam & solem lumina ægra formidant, & auersantur diem splendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. instate, commordete: citius multo frangetis dentes, quam imprimetis. Quare ille philosophiæ studiosus est, & tam diues vitam agit? quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen viuit? valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentissime tuetur, atque optimam mauult? Et exsilium nomen vanum putat, & ait, Quid est enim mali, mutare regiones? & tamen si licet, senescit in patria? Et inter longius tempus & breuius nihil interesse iudicat: tamen si nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa senectute placidus viret? Ait ista debere contemni: non, ne habeat, sed ne solicitus habeat. [154] non abiget illa à se: sed abeuntia securus prosequetur. Diuitias quidem vbi tutius fortuna deponet, quam ibi, vnde sine querela reddentis receptura est? M. Cato cum laudaret [155] Curium & [156] Coruncanium, & sæculum illud in quo [157] censorium crimen erat, paucæ argenti [158] lamellæ, possidebat ipse [159] quadragies sestertium: minus sine dubio quam Crassus, plus tamen quam censorius Cato. Maiore spacio, si comparentur, proauum vicerat, quam à Crasso vinceretur. Et si maiores illi obuenissent opes, non spreuisset. nec enim se sapiens indignum vilis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, sed [160] mauult: non in animum illas, sed in domum recipit: nec respuit possessas, sed continet, &

maiorem virtuti suæ materiam subministrari vult. Quid autem dubij est, quin maior [161] materia sapienti viro sit, animum explicandi suum in diuitiis, quam in paupertate cum in hac vnum genus virtutis sit, non inclinari, nec deprimi: in diuitiis, & temperantia, & liberalitas, & [162] diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet se sapiens, etiam si fuerit minimæ staturæ: esse tamen se procerum volet. & exilis corpore, ac amisso oculo valebit: malet tamen sibi esse corporis robur. Et hæc ita, vt sciat esse aliud in se valentius. malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. [163] Quædam enim, etiam si in summam rei parua sunt, vt & subduci sine ruina principalis boni possint: adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & [164] ex virtute nascentem. Sic illum afficiunt diuitiæ, & exhilarant, vt nauigantem secundus & [165] ferens ventus, vt dies bonus, [166] vt in bruma ac frigore [167] apricus locus. Quis porro sapientum, nostrorum dico, quibus vnum est bonum virtus, negat etiam hæc quæ indiferentia vocamus, habere in se aliquid pretij, & [168] alia aliis esse potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid [169] honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora diuitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quam non habeant eumdem locum? mihi diuitiæ si effluxerint, nihil auferent, nisi semetipsas: tu stupebis, & videberis tibi [170] sine te relictus, si illæ à te recesserint. apud me diuitiæ aliquem locum habent: apud te, summum. ad postremum, diuitiæ [171] meæ sunt: tu diuitiarum es. XXII.

Desine ergo philosophis pecunia interdicere: nemo sapientiam paupertate damnauit. [172] Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno [173] sanguine cruentas, sine cuiusquam iniuria partas, sine sordidis quæstibus, quarum tam honestus sit exitus quam introitus, quibus nemo ingemiscat, nisi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honestæ sunt: in quibus cum multa sint quæ quisque sua dici velit, nihil est quod quisquam suum possit dicere. Ille vero fortunæ benignitatem à se non submouebit, & patrimonio per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si aperta domo, & admissa in res suas ciuitate, poterit dicere: Quod quisque suum agnouerit, tollat. O magnum virum, [174] optime diuitem, si opus ad hanc vocem consonet! si post hanc [175] vocem tantundem habuerit! ita dico, si tutus & securus scrutationem populo præbuerit: si nihil quisquam apud illum inuenerit, quo [176] manus iniiciat: audacter & propalã erit diues. Sicut sapiens nullum denariũ intra limen suum admittet, male intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. alterum [177] infruniti animi est; alterum timidi & pusilli, velut magnum bonum intra [178] sinum continentis. Nec, vt dixi, eiiciet illas è domo. Quid enim dicet? vtrumne, Inutiles estis: an, Ego vti diuitiis nescio? Quemadmodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamen vehiculum malet: sic si poterit esse diues, volet: & habebit vtique opes, sed tamquam leues & auolaturas: nec vlli alij, nec sibi graues esse patietur. Donabit. Quid erexistis aures? quid expeditis sinum? Donabit, [179] aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens: vt qui meminerit, tam expensorum quam acceptorum rationem esse reddendam. Donabit ex recta & probabili caussa. nam inter turpes iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum: ex quo multa [180] exeant, nihil [181] excidat. XXIII.

Errat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modo consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc [182] promereor, illi reddo: huic succurro, huius misereor. illum [183] instruo, dignum quem non [184] diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamuis desit: quia etiam si dedero, erit defuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam [185] inculcabo. Non possum in hac re esse negligens: numquam magis [186] nomina facio, quam cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imo non [187] perditurus. Eo loco sit donatio, vnde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus alte obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid [188] domus ipsa diuitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad [189] togatos vocat? hominibus prodesse natura iubet: serui liberine sint, ingenui an libertini, [190] iustæ libertatis, an [191] inter amicos datæ, quid refert? vbicumque homo est, ibi beneficio locus est. Potest etiam pecuniam suam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia liberis debetur, sed quia à [192] libero animo proficiscitur, ita nominata est. XXIV.

Hæc apud ſapientem nec vmquã in turpes indignoſque impingitur, nec vmquam ita
defatigata erit, vt non quotiens dignum inuenerit, quaſi ex pleno fluat. Non eſt ergo
quod perperam exaudiatis, quæ honeſte, fortiter, animoſe, à ſtudioſis ſapientiæ di-
cuntur: & hoc primum attendite. [193] Aliud eſt, ſtudioſus ſapientiæ: aliud, iam ade-
ptus ſapientiam. Ille tibi dicet: Optime loquor, ſed adhuc inter mala volutor pluri-
ma. Non eſt, quod me [194] ad formulam meam exigas: cummaxime facio me [195] & for-
mo, & ad exemplar ingens attollo. ſi proceſſero, quantum propoſui, exige, vt dictis
facta reſpondeant. Aſſecutus vero humani boni ſummam, aliter tecum aget, & dicet:
Primum, non eſt, quod tibi permittas de melioribus ferre ſententiam. mihi iam
quod argumentum eſt recti contigit, malis diſplicere. Sed vt tibi rationem reddam,
quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quæque æſtimem.
Diuitias nego bonum eſſe: nam ſi eſſent, [196] bonos facerent. nunc quoniam quod
apud malos deprehenditur, dici bonum non poteſt; hoc illis nomen nego. ceterum
& habendas eſſe, & [197] vtiles, & magna commoda adferentes, fateor.

xxv. Quid er-
go ſit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præſtem aliud, quam vos,
quoniam inter vtroſque conuenit habendas, audite. Pone in opulentiſſima me do-
mo, pone aurum argentumque in promiſcuo vſu ſit: non ſuſpiciam me ob iſta, quæ
etiam ſi apud me, extra me tamen ſunt. In [198] ſublicium pontem me transfer, & inter
egentes abige: non ideo tamen me deſpiciam, quod in illorum numero conſideo,
qui manum ad ſtipem porrigunt. quid enim ad rem, an fruſtum panis deſit, cui non de-
eſt mori poſſe? Quid ergo eſt? domum illam ſplendidam malo, quam pontem. Pone
[199] in inſtrumentis ſplendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam,
quod mihi [200] molle erit amiculum, quod [201] purpura conuiuis meis ſubſternetur.
Nihilo miſerior ero, ſi laſſa ceruix mea in manipulo fœni acquieſcet, ſi ſuper Circen-
ſe [202] tomentum, per ſuturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo eſt? malo
quid mihi animi ſit oſtendere, [203] prætextatus & [204] candidatus, quam nudis ſcapulis
[205] & fœtentibus. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouæ gratulationes prioribus
ſubtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam tem-
poris: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incurſionibus variis, nulla hora
ſine aliqua querela ſit: non ideo me dicam inter miſerrima miſerum, non ideo ali-
quem execrabor diem. [206] prouiſum eſt enim à me, ne quis mihi ater dies eſſet. Quid
ergo eſt? malo gaudia temperare, quam dolores compeſcere. Hoc tibi ille Socrates
dicet: Fac me victorem vniuerſarum gentium: [207] delicatus ille Liberi currus trium-
phantem vſque [208] ad Thebas à ſolis ortu vehat: iura reges [209] Perſarum petant: me
hominem eſſe tum maxime cogitabo, [210] cum Deus vndique conſalutabor. Huic tam
ſublimi faſtigio coniunge protinus præcipitem mutationem: in alienum imponar [211]
ferculum, exornaturus victoris ſuperbi ac feri pompam: non humilior ſub [212] alieno
curru agar, quam in meo ſteteram. Quid ergo eſt? vincere tamen, quam capi malo.
Totum fortunæ regnum deſpiciam: ſed ex illo, ſi dabitur electio, molliora ſumam.
Quidquid ad me venerit, bonum fiet: ſed malo faciliora ac iucundiora veniant, &
minus vexatura tractantem. Non eſt enim quod vllam exiſtimes eſſe ſine labore vir-
tutem: ſed quædam virtutes [213] ſtimulis, quædam [214] frænis egent. Quemadmodum
corpus in [215] procliuo retineri debet, in ardua impelli: ita quædam virtutes in procli-
ui ſunt, quædam cliuum ſubeunt. An dubium ſit, quin aſcendat, nitatur, obluctetur
patientia, fortitudo, perſeuerantia, & quæcumque alia duris oppoſita virtus eſt, & for-
tunam ſubigit? Quid ergo? non æque manifeſtum eſt per deuexum ire libertatem,
temperantiam, manſuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur: in illis
exortamur, incitamuſque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quæ [216] pu-
gnare ſciunt, fortiores: diuitiis illas diligentiores, quæ ſuſpenſum gradum ponunt,
& [217] pondus ſuum ſuſtinent.

xxvi. Cum hoc ita diuiſum ſit, malo has in vſu mihi eſ-
ſe, quæ exercendæ tranquillius ſint, quam eas quarum experimentum ſanguis & ſu-
dor eſt. Ergo non ego, inquit ſapiens, aliter viuo quam loquor, ſed vos aliter auditis.
Sonus tantummodo verborum ad aures veſtras peruenit: quid ſignificet, non quæri-
tis. Quid ergo inter me ſtultum, &, te ſapientem intereſt, ſi vterque habere volumus?
plurimum. [218] Diuitiæ enim apud ſapientem virum in ſeruitute ſunt: apud ſtultum
in imperio. ſapiens diuitiis nihil permittit: vobis diuitiæ omnia. Vos, tamquam ali-
quis vobis æternam poſſeſſionem earum promiſerit, aſſueſcitis illis, & cohæretis: ſa-
piens tunc maxime paupertatem meditatur, cum in mediis diuitiis conſtitit. Num-
quam imperator ita paci credit, vt non ſe præparet bello: quod [219] etiamſi non geritur,

indictum

indictum est. Vos domus formosa, tamquam nec ardere nec ruere possit, insolentes: vos opes, tamquam periculum omne transcenderint, maioresque sint quam quibus consumendis satis virium habeat fortuna, obstupefaciunt. Otiosi diuitiis luditis, nec prouideris illarum periculum. sicut [220] barbari plerumque inclusi, & [221] ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quæ ex longinquo instruuntur, intelligunt. Idem vobis euenit. marcetis in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus vndique immineant, iamiamque pretiosa spolia [222] laturi. Sapienti quisquis abstulerit diuitias, omnia illi sua relinquet: viuit enim [223] præsentibus lætus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quam ne ad opiniones vestras [224] actum vitæ meæ flecterem. Solita conferte vndique verba: non conuiciari vos putabo, sed vagire velut infantes miserrimos. Hæc dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remedium, iubet. Adiiciet his illa: Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro mouet. odisse, & lacessere virtutem, bonæ spei [225] eiuratio est. Nullam mihi iniuriam facitis. sicut [226] ne diis quidem hi, qui aras euertunt: sed malum propositum apparet, malumque consilium, etiam vbi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poëtarum: quorum alius illi [227] alas imposuit, alius [228] cornua: alius adulterum illum induxit, & [229] abnoctantem: alius sæuum [230] in deos, alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptoremque, & [231] cognatorum quidem: alius [232] parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quam vt pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quamquam ista me nihil lædant, vestra tamen vos moneo caussa: suspicite virtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnum quiddam ipsos, & quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam vt deos, & professores eius vt antistites colite: & quotiens mentio sacra litterarum interuenerit, [233] fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique existimant, [234] à fauore trahitur: sed imperatur silentium, vt rite peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente. Quod multo magis necessarium est imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti & cōpressa voce audiatis. Cum [235] sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur; cum aliquis [236] secandi lacertos suos artifex, brachia atque humeros [237] suspensa manu cruentat; cum aliqua [238] genibus per viam repens [239] vlulat; [240] laurumque [241] linteatus senex, & medio [242] lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis & auditis, & [243] diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omnique honestiorem curia reddidit, proclamat: Quis iste furor? quæ ista inimica diis hominibusque natura est? infamare virtutes, & malignis sermonibus sancta violare? Si potestis, bonos laudate: si minus, transite. Quod si vobis exercere tætram istam licentiam placet, alter in alterum incursitate. nam cum [244] in cælum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Præbui ego aliquando [245] Aristophani materiam iocorum: tota illa comicorum poëtarum manus in me venenatos sales suos effudit. Illustrata est virtus mea, per ea ipsa, per quæ petebatur. [246] produci enim illi & tentari expedit: nec vlli magis intelligunt quanta sit, quam qui vires eius lacessendo senserunt. Duritia silicis nulli magis, quàm ferientibus, nota est. Præbeo me non aliter, quàm rupes aliqua in [247] vadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt vndecumque moti sunt verberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incursu suo consumunt. Assilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & insuperabilia sunt, quidquid incurrit, [248] malo suo vim suam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemque materiam, in quam tela vestra figantur. Vobis autem vacat aliena scrutari mala, & sententias ferre de quoquam? Quare hic philosophus laxius habitat? quare hic lautius cænat? [249] Papulas obseruatis alienas, ipsi obsiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum næuos aut verrucas derideat, quem fœda scabies depascitur. Obiicite Platoni, quod [250] petierit pecuniam: Aristoteli, quod [251] acceperit: Democrito, quod [252] neglexerit: Epicuro, quod [253] consumpserit: [254] mihi ipsi [255] Alcibiadem & Phædrum obiectate. O vos [256] vsu maxime felices, cum primum vobis imitari vitia nostra contigerit! Quin potius mala vestra circumspicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in visceribus ipsis ardentia? Non eo loco res

XXVII.

humanæ sunt, etiam si statum vestrum parum nostis, vt vobis tantum otij supersit, vt in probra meliorum agitare linguam vacet. XXVIII. Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunæ vestræ vultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, iam funesta domus est, nec annunciatum malum. At Ego ex alto prospiciens, video quæ tempestates aut immineant vobis, paullo tardius rupturę nimbum suum, aut iam vicinę, vos ac vestra rapturæ, propius accesserint. Quid porro, nonne nunc quoque (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos vestros rotat, & inuoluit, fugientes, petentesque eadem, & nunc in sublime alleuatos, nunc in infima allisos [157] rapit?

COMMENTARII AD LIBRVM SENECÆ, de vita beata.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Gallio.] *Est is, qui antea Nouatus. Adoptatus fuit à Junio Gallione Oratore haud ignobili, quem Seneca pater sæpiuscule citat, &* nostrum *appellat: id est, amicum & popularem. Ne confunde igitur cum isto. quem noster iterum* fratrem *vocat Præfat. Quæst. Nat. lib. IV.*

2. Profligetur.] *Libri hoc credamus. nam alij* proficiamus *substituerunt, insolentia eius significati. Atqui (Agellius reclamet licet, lib. XV. cap. V.) rectum est, & Augustæo æuo vsurpatum. Liuius XXI.* Ita fortasse decuit, deos ipsos committere ac profligare bellum, nos autem commissum ac profligatum conficere. *Ipse Augustus in lapide:* Cœpta profligatáque opera à patre meo. *Tacitus, atque alij, sæpe. Est igitur Profligare, afficere & aliquousque perducere, etsi non ad finem. Ita hic.*

3. Pecorum ritu.] *Pulchra imago. quæ Catonis senioris placita in populum. Nam aiebat (Plutarchus auctor)* Similem esse populum Rom. gregi pecorum. quæ singula non parent, sed vniuersa ductorem aliquem vnum sequuntur: ita vos, inquit, quorum consilio priuatim nemo vtatur, hos, in concionem cœtumque coacti, sequimini.

4. Circumegit.] *Vel à ventis, aut velis, aut equis.*

CAP. II. 5. Discessionum.] *Sententia in Senatu, voce, discessione, manu. Primum, vbi dicebant interrogati, Assentio: alterum, vbi duabus pluribusve diuersis sententiis dictis, Consul compendij caussa Discessionem permittebat: id est, singuli conferrent se ad subsellia, in quibus auctores sententiarum sedebant. Id erat,* pedibus in sententiam ire. *Tertium, vbi sublata manu significabant se assentiri, sedibus suis manentes.*

6. Hæc pars.] *Solennia verba, quæ Consul numeratis in quaque parte Senatoribus, pronunciabat. Prudentius:*

> Seruemus leges patrias, infirma minoris
> Vox cedat numeri, paruaque in parte silescat.

7. Peior est.] *Seneca alibi:* Quid præstat philosophia? vt malis tibi placere, quàm populo: vt æstimes iudicia, non vt numeres.

8. Tam chlamydatos.] *Non intellego, nec pro more hoc Romano est. Malim in veteri mea coniectura:* tam candidatos, quàm coloratos. *Nam honestiores, & qui non è vulgo, in veste candida erant: ipsum vulgus, pullati, sordidati, id est colorati. Sane etiam Veneta editio vetus* coloratos *habet. De* candidatis *autem, alter locus Senecæ firmat hoc libro cap. XXV. Quid, quod ipse hic subiungit,* Non enim colorem vestium adspicio? *ergo palam refert. Vide, si des, Electa nostra, lib. I. cap. XIII.*

9. Oculis.] *Qui ad interiorem hominem, id est verum, non penetrans.*

10. Video.] *Quo sensu? ego non elicio. Vellem,* rideo, *vel* rubeo. *Ipsa verba mea cum recogito, ridicula vel erubescenda sunt. At Gruterus argute,* mutis inuideo: *quasi siluisse mallem, & mutum fuisse.*

11. Optaui.] *Iuuenalis:*

> Euertere domos totas, optantibus ipsis.
> Dij Faciles.

12. Melius.] *Alens & quidam,* leuius.

13. Si modo.] *Corrigit, quia insidi & insidiosi mali inter sese. Sallustius:* Inter bonos amicitia, inter malos factio est.

14. Esse possunt.] *Ideo Chilonis hoc monitum:* Ita ames, tamquam osurus; ita oderis, tamquam amaturus.

CAP. III. 15. Sentiam.] *In animo.*

16. Ostendam.] *In apparatu, & pompa.*

17. Inuenietur.] *Meus,* inuenire. *Distinguam:* nec longe positum est inuenire: *phrasi Græcissante, de qua alibi.*

18. Non alligo.] *Idem epist.* XLV. Non enim cuiquam me mancipaui, nullius notam fero. multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid & meo vindico.

19. Censendi.] *Verbum Senatorium:* De ea re ita censeo.

20. Diuidere.] *Manet in ista re Curia. Cum igitur vna sententia plura complectebatur, quorum vnum probarent, aliud minime, verbo recepto dicebant,* Diuide: *id est, de singulis seorsum referatur. Seneca epist. XXI.* Cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere sententiam, & sequor.

Hoc amplius.] *Item formula Senatoria. vt in Cicerone, Philip. XIII.* C. Seruilio assentior, & hoc

amplius censeo. *Seneca III. Quæst. Natur. cap.* XV. Quædam ex istis sunt, quibus assentiri possum, sed hoc amplius censeo.

22. Rerum naturæ.] *Miror esse, qui hæc suspecta habeant. nam ipsum caput doctrinæ Stoicæ, Naturam sequi: id est Deum. Ideo noster cum additione,* Naturam rerum *dixit. Vide me in Manud. II. Dissert.* XVI.

23. Conueniens.] *Nam summum bonum & Finem hominis Stoici in eo ponunt. Chrysippus,* τὸ τέλος εἶναι ἀκολούθως τῇ φύσει ζῆν: Finem esse, conuenienter naturæ viuere. *Nos diffuse II. Manud. Dissert.* XIV.

24. Sine admiratione.] *Damnat? Aristoteles approbat:* Διὰ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι, καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν: Admiratione moti homines, & nunc & olim, cœperunt philosophari. *At quæ hæc bona est, quæ res caussasque inquirit: aliam damnat, quæ humana & externa æstimat, affectuum ministram. Noster verum epist.* XLV. Beatum esse, cui omne bonum in animo est, erectum, excelsum, mirabilia calcantem. *Mirabilia nempe vulgo. Horatianum istuc facit:* Nil admirari.

25. Tranquillitatem.] *Annexum et fructum. Imo epist.* XCII. Quid est beata vita? securitas & perpetua tranquillitas: *quæ descriptio ab effectu est.*

CAP. IV. 26. Sinuata.] *In Lunæ crescentis faciem.*

27. Conuersantium.] *Quia sapiens est* in commune bonus, *vt poëta: & vt noster, De clem. I. cap. III.* Homo, sociale animal, communi bono genitus. *Vide ibi.*

28. Interritum.] *Cicero* V. Tuscul. Volumus eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilẽ, septum atque munitum: non vt paruo metu præditus sit, sed vt nullo.

29. Vilis turba.] *Statius:*

> — nos vilis turba, caducis.
> Deseruire bonis, semperque optare parati,
> Spargimur in casus.

CAP. V. 30. Dominia.] *Pro dominis ipsis, vt Seruitia. Malim etiam* ihertissima, *ad Voluptatem.*

31. Diffusio.] Διάχυσις ψυχῆς: dilatatio. *Latina vox ad* Serenitatem *etiam valet.*

32. Omnes vias.] *Sensuum.*

CAP. VI. 33. Inquit.] *Ab Epicuro aliquis: & tota hæc disputatio in illum est, diffusa, nimia.*

34. Præterita.] *Epicuri dogma, Ciceroni tactum II. De Finib.* Sapientem & præsentibus voluptatibus frui, & recordari præteritas, & cogitatione præcipere futuras.

35. Futura.] *An* futuram.

CAP. VII. 36. Ædilem metuentia.] *Nam Ædilibus cura popinarum, fornicum, & eorum quæ ad libidines, luxum, aleam spectabant. Notaui ad II. Annal. Taciti, sub finem. Adde Martialem* V. *epigram. vlt.* Arcana modo raptus è popina, Ædilem rogat, vdus aleator. *&* XIV. *epigr.* I.

37. Nescit exire.] *Meum,* elcire. *potest* Exire *esse pro* Perire: *vnde* Exitium.

38. Optima.] *Ipsa optima, nihil mutauit: quia non videt melius.*

CAP. VIII. 39. In vtrumq.] *Mori aut viuere.*

40. Artifex.] *Qui formare sibi vitam possit, & omnem suauem reddere.*

41. Litura sit.] *Nihil deleat, aut pœnitentia mutet.*

42. Vera ratio.] *Nostra, non illa communis* Recta ratio.

43. Sensibus insita.] *Vt per eos, non secundum eos, agat. Initium à sensibus capit, (quod ad nos quidem attinet) non in iis sistit aut desinit. Vide quædam epist. vlt.*

44. Rectorque vniuersi.] *Etiamne Deus in exteriora tendit? ita, sed corporeus nempe ille Deus, &* rector vniuersi *(vt hic) id est* τὸ ἡγεμονικὸν, *siue* Principale. *Quod alij Stoicorum (variant enim leuiter)* Cælum *ipsum dicunt, alij* Solem, *Chrysippus* purissimam ætheris partem.

45. In exteriora.] *Quæ? Stoico sensu. Vacuum. Nam* Mundus & Vniuersum (Κόσμος καὶ τὸ πᾶν) differunt. τὸ γὰρ πᾶν λέγεσθαι, τὸ ἐκ τοῦ κόσμου, καὶ τοῦ ἔξωθεν κενοῦ, σύστημα: Vniuersum dicitur, id quod ex Mundo, & exteriore Vacuo, simul constat. *Itaque videtur Mundus cum mouetur in extima tendere, sed orbe suo in se redit, aut potius mouendo manet.*

46. Arietet.] *In prauo:* LABET, *in lubrico.*

CAP. IX. 47. Habitum impleuit.] *Ita in meo opt. libro, nec Muretus supposuit, vt censent. Videtur dicere, Virtutem quidem in animo, & habitum esse: sed cum vsus accessit, & totam se exseruit, plenam censeri. Cicero tale* I. *Academ.* Zeno aiebat, non vsum modo virtutis, sed habitum ipsum per se esse præclarum: nec tamen virtutem cuiquam adesse, quin ea semper vteretur. *Alij tamen libri,* quæ cum sinum impleuit: *alij,* cum suum. *Nec male è sequentibus,* quæ cum suum ambitum. *Vide me* III. *Manud. Dissert.* III.

48. Subtilitas.] *Muretus eiecerat, sed libri omnes reuocant. Haud aptum est, fateor: sed faciendum puto,* sublimitas. *Supra, cap.* IV. Tunc orietur illud inæstimabile bonum, quies mentis, & sublimitas.

CAP. X. 49. Et honeste.] *Ipsa verba Epicuri, in epistola ad Menæceum:* Οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν, ἄνευ τοῦ φρονίμως, καὶ καλῶς, καὶ δικαίως ἄνευ τοῦ ἡδέως. συμπεφύκασι γὰρ αἱ ἀρεταὶ τῷ ζῆν ἡδέως, καὶ τὸ ζῆν ἡδέως τούτων ἐστὶν ἀχώριστον: Non est iucunde viuere, nisi simul prudenter & honeste: neque iuste, nisi iucunde. Cognatæ enim iunctæque virtutes sunt iucundæ vitæ, & ipsa hæc separari ab illis non (potest.

50. Indormientis sibi.] *Vni sibi vacantis, publica & aliena spernentis.*

51. Aurem peru.] *Id est, admonet, excitat, serio cogitare iubet.*

52. Iniuria est.] *Ex vestro Epicureorum sensu, qui Bonum in Voluptate ponitis. Si hanc minuit, ergo ipsum.*

53. Ego vtor.] *Eo discrimine Florus lib. II. de Annibale, post Cannensem pugnam:* Cum victoria posset vti, frui maluit, relictaque Roma Campaniam Tarentũque peragrare. *Augustinus,* Deo nos frui, aliis vti *dixit.*

54. De illo.] *Non de me, qui nondum eo veni.*

CAP. XI. 55. Voluptatem reget.] *Vide in hanc sententiam* IV. *De Benef. cap.* II.

56. Prægustare.] *Quasi fungi officio prægustatoris, & explorare an innoxia sint. Cleanthis huic rei imago in Cic-*

rone II. *De Finib.* Iubebat eos, qui audiebant, ſecum ipſos cogitare pictam in tabula Voluptatem, pulcherrimo veſtitu & ornatu regali, in ſolio ſedentem: præſto eſſe virtutes, vt ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum ſuum officium ducerent, niſi vt voluptati miniſtrarent, & eam ad aurem admonerent, nequid imprudens perficeret, è quo oriretur aliquis dolor.

57. Loco ceſſit.] *Primo illo & ſummo.*

58. Nomentanum.] *Gulonem ſub Auguſto natum: de quo Horatius ſæpicule.*

59. Apicium.] *Scientiam popinæ profeſſum. Noſter Conſol. ad Helu. cap. x. ego ad Annal. Taciti.*

60. Omnium gentium.] *Cum piſces & volucres ab omni orbe peterent. Seneca ad Helu. cap. IX.* Omnes regiones peruagantur, maria traiiciunt, & cum famem exiguo poſſint ſedare, magno irritant.

61. Electis.] *Valde abeunt libri, & ſuppoſitum eſt. Meus:* eoſdem eſuccеſſores exſpectantes. *Alij*, eoſdem eſuros exſpect. *Alij*, eoſdem eſuccenſuros exp. *denique alij*, eoſdem ſucceſſuros, *ſiue* eſu teſſuros. *Quid hæc monſtra portendunt? an*, eſu cenſores ſpectantes? *vt ineſſe formet & appellet cenſores quoſdam in edendo: cum faſtidio & delectu omnia inſpicientes. An vates alius magis verat?*

62. Vocum.] *Symphonia menſali.*

63. Spectaculis.] *Nam mimos, citharœdos, pſaltrias, & id genus adhibebant.*

64. Fomentis.] *Ad veſtes, aut ſtrata, & puluillos: an magis ad tractatores hoc refers, de quibus epiſt.* LXVI. *in fine*

65. Odoribus.] *Plautus:* Sternite lectos, incendite odores *Apud Athenæum, pueri ad menſam* [illegible] *καὶ μύρα, καὶ θυμιάματα*, coronas, vnguenta, & odores *apportant.*

66. Parentatur.] *Videntur enim ſepulchrales epulæ, quia velut mortui efferuntur. Epiſt.* CXXII. Non conuiuantur, ſed iuſta ſibi faciunt. *Epiſt.* XII. Cum ſe funereis illis epulis ſepeliſſet, quaſi ſibi parentaret.

CAP. XII. 67. Inæquales.] *Modo in gaudio, modo triſtitia, nunc depreſſi, nunc elati.*

68. Sub ictu.] *Quos pœnitentia ſtatim tangit. De Benef.* II. *cap.* XXIX. *& alibi.*

69. Hilarem inſan.] *Epiſt.* XXIX. Gaudebo, tamquam in malis, quod illi genus inſaniæ hilaræ contigerit.

70. Reptabundus.] *A Pinciani coniectura eſt. meus & alij ſcripti*, raptabundus; *ego vellem*, ructabundus

71. Inſcribit.] *Titulum imponit, & Epicureum ſe facit.*

72. Profitetur.] *Iactat & vltro profert, vt laudanda. Amo voluptatem & ſequor: quidni? Epicuro ſummũ bonũ.*

CAP. XIII. 73. Intra latent.] *In penetralibus doctrinæ eorum quærenda.*

74. Corrumpit.] *Ipſum Voluptatis nomen, & laudatio.*

75. Popularibus.] *Stoicis. Populares ſunt, eiuſdem populi, factionis, ſectæ. Salluſtius:* Catilina cum ad iuſiurandum populares ſceleris ſui adigeret. *Iterum:* Quod factum populares coniurationis concuſſerat.

76. Sancta Epic.] *Epiſtolam* XXXIII. *vide, & ſæpius.*

77. Nos virtuti.] *Nam Stoicorum eſt, Ad naturam viuere.*

78. Parere nat.] *Vide epiſt.* IV. *ſub finem.*

79. Vices.] *Alternis ventri & penis vacare.*

80. Bonum.] *Philoſophum.*

81. Audit.] *Ab illis diſcit.*

82. Inoperto.] *Nam qui pudent, caput fere operiunt, vt fallant. Plautus Curcul.* Tum iſti Græci palliati, capite operto qui ambulant.

83. Frons ipſa.] *Primus aditus & adſpectus.*

84. Stola.] *Quod muliebre veſtimentum, ad talos demiſſum. Cinædi autem vti ſolent tunicis demiſſitiis.*

85. Virtus ſalua.] *Manuſcripti omnes*, veritas. *Lego*, veritas ſalua eſto. *Cum pudicus ſis, inquit, ne de hoc mendacio aut infamia, externo geſtu.*

86. Patientiæ.] *Aij*, impudicitiæ, *ſed interpretamentum eſt. Patientes, pathici.*

87. Tympanum.] *Molles geſtabant, & Galli matris deûm. Plautus Pœnulo:* Cur non adhibuiſti, dum iſtæc loquereris, tympanum? Nam te cinædum magis arbitror eſſe, quam virum. *Idem Trucul.* Mœchum malacum, cincinnatum, tympanotribam. *Virgil.* IX.

Tympana vos buxuſque vocat Berecynthia matris. Idææ.

88. Statim eneruant.] *Meus breuior:* quæ ſtatim venerunt vitia. *itemque aliquot alij ſcripti. Interpolata hæc agnoſco.*

89. In ipſa.] *Malim deleta vocula*, quia ipſa eſt modus. *Vide Senec. epiſt.* LXVII.

90. Magnitudine.] *Liuianum:* Res Romana ab exiguis profecta initiis, eo creuit, vt iam magnitudine laboret ſua. *Lucanus:*

Nec ſe Roma ferens.

CAP. XIV. 91. Si hoc placet.] *Gloſſematium cenſet Pincianus, vſque ad verbum* Virtus.

92. Principia.] *A militia eſt. qui eam in prima acie poſuerunt, inter ductores.*

93. Pro ventre.] *Cibi cauſſa alteri ſe mancipat: vt paraſiti, & id genus.*

CAP. XV. 94. Gaudium.] *Quod, ex Stoicorum ſenſu & ſermone, ſoli ſapienti conuenit: at non Voluptas. Vide Manud.* III. *Diſſert.* V.

95. Ex æquo.] *Sic legendum, nempe, vt Voluptas præeat, pro Epicuri mente, & non pari quidem paſſu cum Virtute incedat.*

96. Ita demum.] *Id eſt, ea lege & hactenus inuicta eſt Virtus, ſi nihil ei anteponitur: ſi aliquid, iacet.*

97. Frangendus.] *Minuendus. quod fit, dum ſcanditur; & vbi ſuperaueris, deſinit cliuus eſſe.*

98. Legem eſſe.] *Deum & Fata immiſiſſe.*

99. Illud vetus.] *Quod Pythagoræ Boëthius aſſerit*, I. *De Conſol. Proſa* IV. Inſtillabas auribus cogitationibuſque cottidie meis Pythagoricum illud, Ἕπου θεῷ. *Plutarchus, itemque Cicero, alicui è* VII. *Sapientibus tribuunt. iſte* IV. *de Finib.* Quæque ſunt vetera præcepta ſapientum, qui iubent Tempori parere, & Sequi

deum,& Se noſcere,& Nihil nimis. Non dubie hæc antiqua, & à capite Sapientiæ, id eſt ipſo Deo, inſita. Stoici interdum ſic locuti, vt hoc ipſum dicerent hominis Bonum ſiue Finem eſſe. Arrianus I. Differt. cap. XX. Τί δὲ ἐχεμαχρὸν εἰπεῖν, ὅτι τέλος ἐστὶ τὸ ἕπεσθαι θεοῖς; Quid longum eſt dicere, finem eſſe, ſequi Deos? Hæc ex doctrina Zenonis: quid Zenonis? etiam Moyſis, vt ait Philo, de Migratione Abrah: τέλος ὅ ἐστι κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωσῆν τὸ ἕπεσθαι θεῷ: Finis ſecundum ſanctiſſimum Moyſem, Sequi Deum.

100. Plorat.] Vide ſimilia in Arriani Differt. II. cap. XVI. ſub finem.

101. Ex tranſuerſo.] A deo & fato, non à culpa aut conſilio.

102. Ex vniuerſi.] Occultum dogma Stoicum. omnia inter ſe nexa, & ſerie occulta cauſſarum prodire, euenire: nec remedium iis, niſi ferre.

103. Excipiatur.] Placet. tamen libri aliter: magno viſu eripiatur, vel niſu. Forte, magno nobis excipiatur.

104. Sacramentum.] A militia. vt illi adacti ſequi ſigna, & Imperatori obſequi: ita hic iuratur, ferre quæ homini eueniunt.

105. In regno.] Fortunæ, an verius fati.

106. Deo parere.] Dictum aureum. cui Philo conſonat (de Regno) θεῷ δουλεύειν, οὐκ ἐλευθερίας μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλείας ἄμεινον: Deo parere non libertate ſolum, ſed regno præſtantius eſt.

CAP. XVI. 107. Et diuina?] Velim diſtingui: beate ſufficit: perfecta illa & diuina quidni ſufficiat? imo ſuperfluat.

108. Tendit.] Nondum ſapienti, ſed τῷ προκόπτοντι, ſiue proficienti.

109. Alligati.] Nota diſcrimina, inter Alligari, Adſtringi, Diſtringi. Primum, mollius; illud, arctius: tertium, varie & non vno vinclo.

CAP. XVII. 110. Conlatrant.] Caniculæ & dicaces, vt multi hodie: & iudicia me tardant aut ſiſtunt, cum ſcribo.

111. Cultius tuus] Hæc omnia in ſe, & mox proſe, noſter. De rure autem & agris, ipſe apud Tacitum, libro XV. Vbi eſt animus ille modicis contentus: tales hortos inſtruit, & per hæc ſuburbana incedit, & tantis agrorum ſpatiis, tam lato fœnore exuberat?

112. Naturalis.] Contra dogma tuum Stoicum, quod iubet Naturam ſequi.

113. Cœnas?] Ipſe tamen ſobrius, ſed conuiuiis & mori ſe dabat.

114. Nitidior.] Tot menſæ citreæ, ſi vera Dio.

115. Vetuſtius.] Opimianum aliquod, & centum annorum.

116. Domus.] Ea vox abeſt à meo atque optimis libris: ſcribuntque, cur autem diſponitur? & licet ad vinum referre, quod in Apothecis ordine annorum diſponebatur.

117. Præter vmbram.] Vt ſunt lauri, platani, cupreſſi. Plinius XII. Sed quis non miretur, arborem vmbræ gratia tantum, ex alieno orbe peti? Habebant autem paſſim iſti diuites in ædibus Daphnonas, platanonas, & aërias cypariſſos.

118. Vxor tua.] Nobilis Paullina.

119. Cenſum] Propertius:

Matrona incedit cenſus induta nepotum.

Tertullianus: Graciles aurium cutes Kalendarium expendunt. Vide VII. De Benef. cap. IX.

120. Pædagogium.] Pueri pædagogiani, & molliculi: de quibus abunde ad XV. Annal. Taciti. Adde Sen. De Tranq. cap. I.

121. Pretioſa.] Tunica auro diſtincta.

122. Miniſtrare.] Vaſa ad miniſterium menſæ apta, in Delphica collocare.

123. Collocatur.] In abaco, vt tetigi, an & in ipſa menſa, dum infertur?

124. Seruitur.] Meus & ſcripti fere, ſeruatur: ex quo Ciacconius (inter ſummos Criticos, niſi ſummus dies occupaſſet) ſeriatur: at Muretus, ſeruitur. Ego olim, ſtruitur: & vix muto. De Breu. vitæ cap XII. Quàm ſolicitè argentum ordinent.

125. Scindendi] Captor. de quo muniere nos in II. Saturn. cap. II. & adi Epiſt. XLVII.

126. Trans mare.] In Britannia. & alibi, ex Dione, & aui eius more.

127. Quam noſti,] Ad ſeruos refer, ſiue etiam ad agros.

128. Vt plures.] Cohortes enim, imo legiones (vt Plinius) ſeruorum tunc habebant. Ego in Admirandis.

129. Obiurgare.] Verbis ſcriptiſque conuicium iis facere, & ſic reprimere.

130. Verminatur.] Motus ſe mouet, & quaſi vermium vellicatione vexat. Epiſt. LXXIX. item de podagra: Omnium iſtorum prima verminatio vexat. Epiſt. XCV. Verminationes cerebri æſtuantis. Plinius: Iumentorum verminationes. Pomponius poëta vetus, de fætu: Decimo menſe demum turgens, verminatur, parturit.

131. Debilis.] Curro, non eo: etſi debiliter & infirme. Suſpectum tamen hoc habeo: & fortaſſe, debilibus, curſor ſum.

CAP. XVIII. 132. Acti eſt.] Qui prominet. & proceſſus ſuos videt.

133. Per maligniſſ.] Illud, per, abeſt omnibus ſcriptis. in meo hæc ita: Hoc maligniſſimum capitulum, & o. c. inimiciſſimum. Bene. appellat ipſum, qui obloquitur: & o tu, inquit, malignum capitulum o. c.

134. Vos necatis.] Inuidia venenum ſuum ipſa bibit.

135. Demetrius.] Seneca De Benef. VII. cap. VII. & epiſt. LXIII. Vſque ad Domitiani æuum venit.

136. Et Poſcere.] In eo calumnia, quod hic quidem Cynicus, ſed non inter mendicos aut poſcinummios fuit. Itaque aiebant opes habere.

137. Vides enim?] Ironicos hæc dicuntur: & non obſcura ſunt, etſi aliis varie corrupta.

138. Sed egeſtatis.] Quaſi dicat. quid vos inepti: Demetrius quid profeſſus eſt, niſi ad virtutem ire? non hercules ad egeſtatem, niſi quatenus opes officiunt bonæ menti. Nec tamen male, ſenſu iſto, egeſtatem: vt in meo libro.

CAP. XIX. 139. Ad Ancoram.] *In quiete sua & priuato otio vixit: non immisit se in reip. fluctus.* Felix, mediæ quisquis turbæ Parte quietus, aura stringit Litora tuta: timidusque mari Credere cymbam remo terras Propiore legit: *simili imagine dixit alter Seneca.*

140. Refigere.] *Resoluere & se liberare à crucibus, quas cupiditates & affectus sui cuique struunt.*

141. Adigit.] *Bene Muretus. adeo vos clauos non reuellitis, vt magis magisque infigatis.*

142. Stipitibus sing.] *Id est, isti, sapientiæ studiosi, non pluribus crucibus districti, vt vos: sed vno simplici ligno pendent, vna aliaque cupiditate retenti. eoque facilius liberandi.*

143. Qui in seipsos.] *Pars altera sententiæ est. illi vno ligno, isti maledici pluribus distrahuntur: ideoque legerim,* Hi qui in ipsos: *ipsos, nempe studiosos illos & sapientiæ cupidos. Aliter, sententiam non explices.*

144. Conspuerent.] *Dum diu illic pendent, & indignantes atque illudentes moriuntur.*

CAP. XX. 145. Citra effectum.] *Apuleius:* Omnibus bonis in rebus conatus in laude, effectus in casu est.

146. Sed viros.] *Hæc omnia concinnaui turbata, docte maxime meo libro: in quo cetera, vt e dedi, nisi quod, vires haberet.*

147. Videbo.] *Nempe meam. Sententia est. audita aliena mors non magis me afficiet, quam adstans & visa mea. Est familiare illud Senecæ hyperbaton: non visa magis mouebit, quam audita. Hoc enim voluit.*

148. Animosior.] *Scripti,* animo ducor. *Facerem,* animo edicior. *vel,* diductior.

149. Nihil opinionis.] *Noster De Ira* III. *cap.* XLI. Conscientiæ satisfiat, nihil in famam laboremus.

150. Populo teste.] *Alibi:* Si honesta sunt quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias?

151. Ratio dimittet.] *Id est, aut ego ratione motus præueniam, & mortem manu faciam.*

152. Bonam me.] *Velim & timeo tecum hæc, ô Seneca, profari: sed animo facio.*

153. Minime meam.] *Tenui libertatem, quam Deus & natura dederunt, nec seruiliter alte vindiciis. Alibi alij,* à nemine meam: *quod esset, nulli in me ius fuit. Animo mansi erectus & liber.*

CAP. XXI. 154. Non abiget.] *Nam, vt alter Seneca,* Quis influentis dona fortunæ abnuat?

155. Curium.] *M. Curium, bello Pyrrhi, notæ paupertatis. Valerius* IV. *cap.* III. *Cicero in Catone, Athenæus lib.* X.

156. Coruncanium.] *Prænomine Tiberium. sub idem tempus Consul fuit, Dictator, Triumphalis.*

157. Censorium.] *A Censore notandum. Historia innotuit de* Cornelio Ruffino, bis consule, quem Fabricius censor Senatu mouit, quod decem pondo argentea vasa haberet. *Valerius* II *cap.* IX. *Liuij epit.* XIV. *Plutarchus, in Sulla. August. epist.* CCLIV. *Ipse Cato apud Liuium, libro* XXXIV. Cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus signati argenti & æris domi haberemus.

158. Lamellæ.] *Ouidius:*

Et leuis argenti lamina, crimen erat.

159. Quadragies.] *Ea essent nobis* centum millia *Philippicum: modica, vel exigua potius, summa in Catoni Pricensis illo æuo. Libri scripti,* quadragesies: *sed verissimum,* quadringenties: *id est,* decies centena millia *Philippum. Atque id comparatio subsequens euincit, cum addit magis vitium ab eo proauum Catonem, quam à Crasso quondam. Atqui Crassus bis millies possedit, id est quinquies tantum. Disserui super hac re, in Admirandis lib.* II. *cap.* VII.

160. Mauult.] *Quia sunt inter* προηγμένα *siue* producta, *quæ à sapiente etiam eliguntur, & cadit in eá* ὄρεξις, appetitio.

CAP. XXII. 161. Materia.] *Solus enim sapiens vtitur opibus, stulti abutuntur. Apuleius, de Philosophia Platonis:* Solus etiam sapiens quia opes potest in vsibus necessariis regere, videri ditissimus debet. Nam ceteri quamuis sint opibus affluentes, tamen quod vel vsum earum nesciant, vel deducant eas ad pessimas partes, inopes videntur.

162. Diligentia.] *Statius pleraque hæc exprimat.*

Idem auri facilis contemptor, & optimus idem
Condere diuitias, opibusque immittere lucem.

Diligentia *igitur, in quærendo & tuendo:* Dispositio, *pariter in collocando, & administrando.*

163. Quædam enim.] *Hæc* Adiaphora, quæ nec ad felicitatem, nec ad infelicitatem conferunt: vt sunt diuitiæ, sanitas, vires, & id genus. *Inter Zenonia scita, Diogenes.*

164. Ex virtute.] *Nam ita Stoici,* ἐπιγεννήματα τῆς ἀρετῆς. τήν τε χαρὰν καὶ τὴν εὐφροσύνην εἶναι: agnata virtutis, & quasi soboles esse, gaudium & serenitatem mentis.

165. Ferens.] *Ventum, qui a pupe.* οὔριον. *Virgil.*

Exspectet facilemque fugam, ventosque ferentes.

Plinius Panegyrico: Venti ferentes, & breuis cursus, optentur. *Est Græcanicum. Homerus:*

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Idem:

Αἰγύπτῳ ἐπέλασσε φέρων ἄνεμός τε καὶ ὕδωρ.

Vide & Epist. XXII.

166. Vt in bruma.] *Malim,* vt dies bonus in bruma, ac frigore apricus locus. *Bruma,* τροπὴ χειμερινὴ, Solstitium hibernum: *ferè nimbosum aut turbidum; & dies qui circa, sic appellantur.*

167. Apricus.] *Soli expositus,* ἀλεεινός.

168. Alia aliis.] *Stoicorum hæc diuisio. Alia* Bona. *alia* Mala *sunt, alia* Indifferentia. *Sola virtus, bonum: sola malitia, malum. Indifferentia, per se nec bona, nec mala: vsus dat iis nomen, siue cum Virtute, siue cum Malitia accessit. Eorum alia sunt* Producta, *alia* Abducta. *Producta, quæ æstimationem, & appetitionem habent: Abducta, quæ disæstimationem & fugam. Sed ipsa Producta, iterum triplicia,* Animi, Corporis, Externa. *Animi, vt ingenium, ars, scientia: Corporis, vt sanitas, vires: Externa, vt opes, gloria, nobilitas. Ex his mens Senecæ liquet, Adiaphora habere* aliquid pretij, *id est* ἀξίαν, *vt illi loquuntur, siue æstimationem. Item* alia aliis potiora. *vt illa animi, corporis:*

corpora externis. Sed & inter singula ipsa, gradus. Vide me in Manud. II. Dissert. XXI. & XXII.

169. Honoris.] *Verti* ἀξίας.

170. Sine te.] *Nam in quosdam hoc conuenit:*

Ἀργύριον ἐστὶν αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς:
Pecunia, anima & sanguis est mortalibus.

171. Meæ sunt.] *Ego utor, & impero: ipsa tibi. & mancipium earum es. Non possides, sed possideris. Vide epist.* VIII.

CAP. XXIII. 172. Habebit.] *Habere poterit.*

173. Sanguine.] *Non spolium aut prædam, e damnatione aliorum. Hæc autem omnia de se, & pro se, Seneca.*

174. Optime.] *Vellem iterari*, O optime.

175. Vocem tantumdem.] *Illud*, vocem, *redundat.*

176. Manus iniiciat.] *Ut in re sua vindicanda. Poëta:*

Et dicam, meus est, iniiciamque manus.

177. Infruniti.] *Meus scribit*, infroniti. *Festus*: Frunifcor, & Frunitum dixit Cato. nosque cum adhuc dicimus Infrunitum, certum est antiquos dixisse Frunitum. *Agellius* IV. *cap.* IX. Verba infrunita & obtundentia. *Noster de Benef.* III. *cap.* XVI. Infrunita est & antiquaria. *In Sacris*: Animo irreuerenti & infrunito. *Concilium Matisconense* II. *can.* XIX. Cognouimus quotidie clericos infrunitos, ad ferales reorum sententias frequenter accedere. *Est quasi* ἄφρων, *vel infrons: & in Glossis explicatur*, Ἀπειρόκαλος, infrunitus, insolens.

178. Sinum.] *Ad accipiendum scilicet.*

179. Aut bonis.] *Qui vos non estis, isti improbi & calumniantes.*

180. Exeant.] *Consilio.*

181. Excidat.] *Casu aut leuitate.*

CAP. XXIV. 182. Promereor.] *Ultro deuincio, & benefitiis ad me duco.*

183. Instruo.] *Lautiorem ampliorem que facio.*

184. Diducat.] *Abstrahat & auellat à grauioribus. Scripti tamen fere*, deducat: *& paupertas nimirum deprimit detrahitque ad alta conantes. Hæc autem omnia in sua persona: & reuera liberalis fuit. Iuuenalis:*

Nemo petit, modicis quæ mittebantur amicis A Seneca.
Martialis.
Pisones Senecasque, Memmiosque
Et Crispos mihi redde, sed priores.

185. Inculcabo.] *Obtrudam, & quasi inuitis donabo: nempe verecundis & molliori fronte.*

186. Nomina facio.] *Pecuniam occupo, colloco. Feneratoris est, dare in loco.*

187. Perditurus.] *Ut prodigi. Tacitus, de Othone*: Perdere iste sciet, donare nesciet.

188. Domus ipsa.] *Familia illa magna, & tot serui.*

189. Togatos.] *Ciues & liberos.*

190. Iustæ libert.] *Plena & legitima: quæ* Vindicta, censu, Testamento *parabatur. Cicero in Topic. Ulpianus Instit. Tit.* I.

191. Inter amicos.] *Quæ non iusta aut plena: & hi tales (verba Taciti)* vinculo aliquo seruitutis attinebantur. *Dari ea minus sollenniter solet*, Inter amicos, In conuiuio, Per epistolam. *Vide sis nostra ad* XIII. *Annal.*

192. Libero.] *Non coacto, nec adstricto: tota voluntaria est. Sed & libero homine digna.*

193. Aliud studiosius.] *Qui iam proficit, & est in paranda sapientia. Stoici in his vocibus crebri. nam Virtus apud eos* Scientia *est; Vitium*, Ignorantia. *Itaque* Studiosus *siue* προκόπτων, qui dat operam: πεπαιδευμένος *siue* Eruditus, *qui iam peruenit, & est adeptus. Ego in* II. *Manud. Diss.* I

194. Ad formulam.] *Ad præscriptum & legem, quam sequor & mihi dixi.*

195. Et formo.] *Hoc etiam verbo vtebantur. atque ita in Arriani Dissertat.* II. *cap.* XIV. ὁ τυπούμενος, καὶ ὁ τετυπωμένος: qui formatur, & qui iam factus. *vt iamnunc*, Studiosus & Eruditus.

196. Bonos facerent.] *Nam, aiebant Stoici*, boni est proprium semper prodesse & iuuare: sicut caloris, calfacere. *Quod igitur non semper facit, non bonum. Addebant*: Quo bene & male vti licet, non est bonum: tale, opes & sanitas: non ergo bona. *Diogenes in Zenone.*

197. Vtiles.] *Inter* εὔχρηστα.

CAP. XXV. 198. Sublicium.] *In pontibus, & vbi commeatus creber ac transitus, vulgo mendici. Iuuenalis:*

Inuitatus ad hæc aliquis de ponte, negabit.

Ibi Scholiastes: Quia mendici in pontis itinere sedent. *Iterum Iuuenalis:*

---- dirusque à ponte satelles:

& Scholiastes: De numero mendicorum. *Sed & tertium:* Nulla crepido vacat, nusquam pons?

* Vide I. Elector. cap. XIII.

199. In instrumentis.] *In lectis ipsis aureis, vel auratis; stragulis purpureis. Licet & laxe capere, triclinij mensæque instructum & ornamenta. Pincianus legebat*, in stramentis: *capiebatque ipsa illa pretiosa strata.*

200. Molle erit.] *Canatoria vestis. Molle autem vt, Plautus*: pro lorica malacum capiam pallium: *vbi item de conuiuio. Erant e meliore lana, & sæpe purpurea: ideo* molles, *an & quia mollium?*

201. Purpura.] *Cicero Philipp.* II. Conchyliatis Cn. Pompeij peristromatis seruorum lectos in cellis stratos videres. *Virgilius:*

--- stratoque super discumbitur ostro.

Martialis

Cubitisque trudit hinc & inde conuiuas
Effultus ostro sericisque puluillis.

Triclinaria, hæc strata appellat Plinius, & e dibapha Tyria iam vulgo facta ostendit, lib. IX. capite XXXVI.

202. Tomentum.] Culcitæ infar.tum, e villis lanisve breuibus: sed & e paleis aut sectis stramentis. Hoc postremum genus vilissimum, & Circense dictum, quia venale illic, an quia ibi pauperes indormiebant. Martialis:

Tomentum, concisa palus, Circense vocatur.

De hoc tali, Tacitus V. Annal. Drusus extinguitur, cum se miserandis alimentis, mandendo è cubilis tomento, nonum ad diem sustentasset. Aliuit nempe se arundinibus illis, aut cartilaginem calamis ibi inserta.

203. Prætextatus.] In veste magistratus. Malim tamen, pexatus: & est in vett. pretaxatus.

204. Candidatus.] Veste ac colore honestissimo: supra, cap. II. Mei libri, clamidatus: alij causeatus, vel camillatus: Muretus, vt ait, canusinatus. quod probat: quia Canusinæ lanæ bonæ & molles. Fateor, sed vix sciam honestioribus in vsu, ob colorem, qui aut fuscus erat, aut russus. Vide Martialem epig. CXXVII. & CXXIX. libri XIV. Ille idem Lecticarios facit canusinatos, & pueros: ideo non hic admittam. Magis, quod in quibusdam, gausapatus. Nam Penulæ Gausapinæ in vsu, contra frigus: & in Petronio etiam coccinæ. Vide Martial. epigram. CXLV. libri XIV. & LIX. libri VI. Si autem hoc, tum legam petasatus: vt hæc ad itineraria tegmina referantur.

205. Et foetantibus.] a Mureto est. & sane mei libri consentiunt, in quibus, aut ferentibus. Tamen cur hic de fœtore dubito: & alij libri, aut sententiis; alij, aut assentientes; quidam, aut luris. Pollutum est: quis purgat? Ego mens conabar, aut verendis: ea essent τὰ αἰδοῖα. Ex aliis, vellem aut lenitectis.

206. Prouisum.] Nam ratio & sapientia, bona mihi omnia & candida facient, mea interpretatione. Aut bonum veniet, aut bonum fiet.

207. Delicatus.] Hedera vitis ornatus, gemmeus aureusque.

208. Ad Thebas.] Ea patria Bacchi, & domitis Indis triumphans huc venit.

209. Persatum.] Aptum videtur. nam ij potentissimi in Oriente. Tamen scripti mei, penatum. alij, peratum Nihil melius elicio.

210. Cum Deus.] Sic olim restitui, Elector. II. cap. IX.

211. Ferculum.] Nota, imponi solere ipsos captiuos in ferculum, magis sic conspectius & ostentui. Iosephus, triumpho Vespasianorum: Impositus erat in quoque fericulo dux vrbis captæ. Seneca Tragicus:

Non captiua dabit brachia vinculis,
Nec pompæ veniet nobile ferculum.

212. Alieno curru.] Idem mihi animus triumphato, qui triumphanti.

213. Stimulis.] Vt in aduersis.

214. Frænis.] In prosperis. Adde huic rei epist. LXVI. sub finem.

215. Procliuo.] In prono & inclinato: deuexum ipse mox reddit.

216. Pugnare sciunt.] Erasmus, quæ impugnatæ siunt: sed libri meliores ab hac lectione. Dubito tamen an non pugnare sunt fortiores.

217. Pondus suum.] Id est, sufflaminant se. nec patiuntur per prona delabi.

CAP XXVI. 218. Diuitiæ enim.] Similia supra, cap. XXII. in fine.

219. Etiamsi non.] Etsi nondum in manu est, tamen præ manu est. Alludit ad bella, quæ sollenniter indici per Fetiales solent.

220. Barbari.] Ita Cæsar, de Gallis, Comment. II. Vbi vineis actis, aggere structo, turrim constitui procul viderunt, primum irridere ex muro atque increpitare verbis, quo tanta machinatio, ex tanto spatio, exstrueretur. Vbi vero moueri, & appropinquare mœnibus viderunt, noua atque inusitata specie commoti, legatos ad Cæsarem de pace miserunt.

221. Ignari machin.] Tacitus XII. Annal. Nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta, & astus oppugnationum.

222. Laturi.] Nempe cassus illi, qui velut hostes imminent. Posset &, daturi.

223. Præsentibus.] Horatianum est.

Lætus in præsens animus, quod vltra est
Oderit curare.

224. Actum vitæ.] Epistola XCI. Natura omnibus animalibus facilem actum vitæ daret: vti & vulgo Agere vitam.

225. Eiuratio.] Festus: Eiuratio significat, non posse id, quod desideretur, præstari. Sic noster de Benef. VI. cap. IV. Eiurare ius suumque: Plautus, Eiurare militiam: Cicero, bonam copiam: quo noster videtur alludere. Eiurare igitur bonam spem, est iuramento eam à se reiicere & abdicare: adeo virtutem non habere, vt ne eius spem reliquam. Vno verbo, desperati homines sunt, qui lacessunt virtutem.

226. Ne diis quidem.] Similia, De Constant. sap. cap. IV. De Benef. VII. cap. VII.

227. Alas impos.] Cygnum fecit, cum adulterauit Ledam.

228. Cornua.] Taurum, cum Europam.

229. Abnoctantem.] A Iunone sua noctibus emanentem. In Pandectis: Ne præses extra prouinciam abnoctet. Scripti tamen, obnoctantem.

230. In deos.] Saturnum quem exsecuit: Vulcanum, quem præcipitauit: Iunonem, quam de cælo pedibus suspendit.

231. Cognatorum.] Ganymedis, qui Trois filius, at Tros ab Assaraco & Ioue.

232. Parricidam.] Deiecto pulsoque Saturno.

233. Fauete.] In rebus diuinis, cum fierent, de more hoc imperabatur: Brissonium in Formulis vide.

234. A fauore.] Quidni trahatur? certe tam hoc a fauere ducitur, quam calere à calore. Sed puto fuisse, ad fauorem trahitur: sine etiam, trahit. & sententia ita poscit. Ambigebatur super ipsius dicti mente. alij censebant fauorem imperari, alij silentium: & his Seneca accedit. Donatus: In actis, ore fauere, est silentium accommodare. Festus: Pascito linguam, id est coërceto: a quo simplex est, compescito. Sic Græci: σίγα πᾶς ἔστω λεώς. Quidam hoc totum glossema faciunt: non ausim, & belle ad mentem Senecæ facit. Non hoc volo, inquit, vt

fauentis bonis (*vos tam dissimiles non potestis*) *sed vt de iis sileatis.*

CAP. XXVII. 235. Sistrum.] *Crepitaculum aeneum, quo Isidis sacerdotes vsi. Apuleius*: Æreis, & argenteis, & aureis sistris argutum tinnitum constrepentes. *Describit idem libro XI. & apparet in monumentis.*

236. Secandi.] *Vt Bellonarij, Galli, & id genus.*

237. Suspensa.] *Irridet: quasi dicat, non ferro nimis secant, sed manu altum elata, molliter impressa. Ideo Commodus* Bellonæ seruientes, vere exsecare brachium præcepit, studio crudelitatis: *Lampridius.*

238. Genibus.] *Templa versus, opinor. Tibull.*

Non ego tellurem genibus perrepere supplex.

239. Vlulat.] *Tristi voce inclamat, aut minatur.*

240. Laurumque.] *Vatiem signum, vel lustrationis.*

241. Linteatus.] *Ægyptiorum sacerdotum ritu.*

242. Lucernam.] *Quare? an vt quasi præsens numen esse testaretur? an quia sic ad templum ibat? De Lucernis porro ad festa aut sacra, scripsi I. Elect. cap. III.*

243. Diuinum.] *Entheum, deo plenum; siue etiam, vatem & præsagum.*

244. In cælum.] *Homines illos cælestes.*

245. Aristophani.] *Hodieque sales illi leguntur, præsertim in fabula* Nubibus.

246. Produci.] *In campum & in arenam, à gladiatoribus, aut athletis.*

247. Vadoso.] *Mallem*, vndoso.

248. Malo suo.] *Qui verberat, vapulat; qui petit, læditur. vt si manum in silicem impingat.*

249. Papulas.] *Tubercula, pustulas: vnde & papillæ.*

250. Pecierit.] *Dum nauigat in Siciliam, ad Dionysium & Dionem.*

251. Acceperit.] *Ab Alexandro suo, & sæpius.*

252. Neglexerit.] *Cum hereditatem haberet* centum talentorum: *quam fratribus reliquerit? pauxillo ad peregrinationem retento.*

253. Consumpserit.] *Vt quidam obiecerunt*, minam cottidie in cibos impendit. *Pete à Diogene hæc talia.*

254. Mihiipsi.] *Cui? Seneca, volunt viri doctissimi: & ad eum sequentia referenda. Quod mihi nullo modo videtur. vbi enim Socratici sermonis pausa vel abruptio? continuo omnia filo hærent: & addo, quod sequentia ne possint quidem decore à Seneca dici. Vt*, O vos maxime felices, cum primum vobis vitia nostra imitari contigerit! *Hoccine ille de se, tam superbum? Item*: At ego ex alto prospiciens, video quæ tempestates, *&c. quasi ipse ille sit in edito, & Sapientiæ arce: quod supra* (*cap. XXIIII.*) *valde amolitus est, & negauit. Ergo mihi verum, ista Socratis etiam esse. Sed quomodo, inquiunt, possunt, cum tempora dissentiant? è coe, ab Aristotele præuiit*, pecuniam accepisse: *quomodo id autem Socrates scire potuerit, cum Aristoteles iuuenis admodum, & vix viginti annos natus, cum ille obijt? & tunc certe dynastis nullis notus aut gratus. De* Epicuro, *magis etiam vrget. nam ille annis circiter LX. in lucem venit, postquam Socrates luce exiuit. Quæ igitur hæc diuinatio? dicam. Socratem excitat Seneca ab inferis, sed quasi in isto aut & re præsenti locuturum. Immo iuuem quidem, aut potius reponit, in carcere: quia id tribunal videbatur decere hanc concionem. Nonne sic oratores, & nominatim Cicero Ap. Claudium Cæcum è mortuis aduocat, & apposita facit dicere illi aut? similis Prosopopœia hic est: aut si aliter etiam, quid magni mali? Ipse Plato, in Dialogis, hanc in personis temporibusque inconuenientiam sæpe peccat: vt exacte Athenæo notatum libro V. Calor aut intentio scribentium talia excusat.*

255. Alcibiadem.] *Hæc idem illi tollunt? aut mutant, ne ad Socratem ducant. Itaque è libris conijciunt*, assem & prædium. *Obiicite mihi, ait Seneca opes meas duplices, vel in fænore & pecunia, vel in agris. Neque nego libros quosdã præferre*: alicubi ad se & Phædrum; *alios* alicubi assem & pedrum; *alios denique*, assem & pedum. *Sed tamen vulgatam ego teneo & tueor: etsi affectus valde ad te* (*vir magne quem hic intellego*) *trahit. Nam primum, de diuitiis signate non hic sermo: & si esset, non ad meum gustum hæc dictio*, assem & prædium. *singulariter sic, in amplis diuitiis, efferendi. Quin magis* asses & prædia? *aut potius*, æs & prædia, *vniuerse Deinde, nihil de Seneca, vt prædixi: ipsius Socrates est, qui loquitur, & scimus* Alcibiadem. *illi & amores obiectos. Vt alios omittam. Petronius, Lucianus, Theodoretus dicent. Iam de* Phædro, *eadem suspicio ex Symposio Platonis, vbi amatoria colloquia, & παιδεραστία: sed & ex Dialogo qui* Phædrus *inscribitur*, περὶ καλοῦ *siue* De pulchro. *Hæc ita habent: at non omitto mei optimi libri scripturam*, mihiipsi aliquid fœdum obiectate. *Quæ valde placeat, si in Senecæ persona hæc scripta. Quod illud fœdum?* corrupisse cubicula principum fæminarum, *vt apud Tacitum Suillius obiecit, Sed non inducor: quisque pro se censeto.*

256. Vsu.] *Muretus eiecerat, inuitis libris: mutare malim*, ô vos isti.

CAP. XXVIII. 257. Capit.] *Abest à meis. & vero hic lacuna ingens, & reliqua desunt huius libri. Quæ continenter vulgo leguntur, aliena à toto argumento sunt, & merito abiunxi.*

MVRETVS.

DE beata vita.] *Ita vocant Latini auctore Cicerone, quam Græci εὐδαιμονίαν.*

CAP. I.

Quantum profligetur:] *Ita veteres libri: & ita plane legendum. Nam scriptor quidem nostrum Atticarum non nauci habendus, qui profligandi verbum Latine ita accipi negat. Liuius libri XXI.* Sed ita fortassis decuit, cum fœderum ruptore duce ac populo deos ipsos sine vlla humana ope committere ac profligare bellum, nos autem, qui secundum eos violati sumus, commissum ac profligatum conficere. *Sed & Tacitus, & Cicero ipse ita sæpe accipiunt. Tale est, quod idem grammaticus tradit de verbo* superesse, *libri primi capite XXII. Nam eo verbo & Tacitus, & Plinius in epistolis, non paulo vterque melior latinæ linguæ auctor, quam hic μικρομαθὴς ...., ita sæpe vtuntur, vt ipse vtendum negat.*

Cum se nobilis fauor circumegit.] *Cum recepit se: cum ad se rediit, & quid egerit, sero iam, re peracta, attentius considerauit.*

II. Discessionum more.] *Cum senatusconsulta per discessionem fiunt.*

Cum rebus humanis agitur.] *Ita veteres libri: non, vt in vulgatis,* geritur.

Quicquid optaui.] *Hoc est quod dicit Iuuenalis:*

> Euertere domos totas, optantibus ipsis
> Di faciles.

Neque quidquam euenire stultis deterius potest, quam si eorum vota Deus audiat, vt grauissime disputatur in Alcibiade secundo.

III. Nec longe positum est.] *Quod de vitio Hesiodus dixerat,* μάλα δ' ἐγγύθι ναίει, *id hic noster ad virtutem elegantissime transtulit.*

V. Et diffusio animi.] *Sic &* διάχυσιν ψυχῆς *veteres Stoici dicebant. Opponitur ei* συστολὴ ψυχῆς *contractio.*

VI. Deinde præterita respiciat.] *Turpis hæc opinio Epicureorum fuit, Sapientem & præsentibus voluptatibus gaudere, & recordantem præteritarum, & cogitatione percipientem futuras. Eam eleganter exagitat Cicero libro secundo de finibus.*

Vident & illi.] *Male in aliis,* Vide autem & in illis. *Sed hæc & talia cum prætermittere decreuerim, nescio quomodo me interdum abripi patior.*

VII. Polluctam.] *Vnctam, delibutam. Vetus verbum ab aliis temere eiectum, in meis libris, omnibus litteris scriptum visitur.*

Nec quicquam mutauit optima.] *Quod optimum est, mutari non potest. Nam quicquid mutatur, aut ab alio mutatur, aut à semetipso. Optimum non mutatur ab alio. Oporteret enim aliquid esse optimo potentius: cum quicquid externo aliud mutatur, potentius necessario sit eo quod mutatur. Ne à se ipso quidem. mutaretur enim à se in deterius, quod à natura abhorret. Ita disputantur hæc à Platone, libro secundo de rep. vbi de immutabilitate Dei disputatur. Idem hic & Seneca dicit quod qui non intellexerant, aliquot voces minime necessarias interiecerant: Eas vetustis librus auctoribus sustuli.*

VIII. Ideoque præceperunt veteres.] *Socratis hoc præceptum est apud Xenophontem.*

IX. Voluptates prægustare.] προγεύεσθαι. *Ita in vetustis libris meis, multo sine dubio melius & elegantius quam vt in aliis,* præstare.

XVII. Et si minus verminatur.] *Liber vetus* ferminatur: *vnde fecerant* fera minatur. *Erroris origo omnibus vt opinor: in promptu est, Sic quodam loco ex* veritate *fecerant* feritatem.

XIX. Crucibus.] *Omnes qui tollebantur in crucem, clauis suffigebantur. & quod latrones, qui cum* CHRISTO *domino ac deo nostro in crucem acti sunt, multis locis ita videmus expressos, quasi funibus tantum alligati fuerint, pictorum ac statuariorum error est. Docet id primum verbum ipsum, quo Græci vtuntur.* προσηλοῦν. *Sed & Latinum verbum, suffigendi idem plane indicatur. Et cum crux Domini tanto sanctissimæ feminæ studio quæsita ac reperta est, facile statim agnita esset, si ex tribus quæ effossæ sunt, in vna tantum vestigia clauorum fuissent. Quomodo autem mortui essent, nisi forte longa fame, si funibus tantum reuincti pependissent? At nunc adacto per singulas manus, ac singulos pedes singulis clauis, & venis, & neruis abruptis, defluente ingenti copia sanguinis, incredibili cruciatu eos intra horas aliquot mori necesse erat. Quod si serius fieret, effringebantur eis crura ad accelerandam mortem. Illud quidem de clauis manifesto ostendunt multa veterum loca. Vt quod hic scribitur a Seneca:* Cum refigere se crucibus conentur, in quas vnusquisque vestrum clauos ipse suos adigit. *Demosthenes* κατὰ Μειδίου: Καὶ ἐφ' αἵματι φεύγειν, γυμνὸν προσηλῶσαι. *quod Vlpianus ita exponit:* τῷ σταυρῷ προσηλῶσαι τοῖς ἥλοις.

> Si quis eum seruum, patinam qui tollere iussus,
> Semesos pisces, tepidumque ligurierit ius,
> In cruce suffigat. *Non dixit,* religet, *aut* reuinciat *sed,* suffigat.

Plinius lib. XXVIII. *cap.* IIII. Item in quartanis, fragmentum claui à cruce, inuolutum lana, collo subnectunt. *Plutarchus:* ἀλλὰ εἰς σταυρὸν καθηλώσας, ἢ σκόλοπι πήξας. *Appuleius:* Hic nares & digiti: illic carnosi claui pendentium. *Sed plura congerere, nihil necesse est.*

Crederem illis, nisi quidam.] *Vetus librarius scripserat:* crederem illis hoc, nisi quidam. *deinde cum animaduertisset, vocem* hoc *redundare, adscripserat minutiori charactere,* vacat. *delere enim, etiam si quid perperam scripserant, non solebant: ne libros suos minus venales facerent. At secuti alij, geminato errore. non id quod vacabat sustulerunt: sed vtroque recepto, scripserunt,* crederem illi hoc vacare. *Leuiculum hoc est, fateor. sed quia sæpe in eo genere peccatum est, semel monere, non alienum esse duxi.*

XXI. Non ne habeat, sed ne sollicitus habeat.] *Hoc est, quod Plutarchus ait, fortunæ dictorum esse sapientem:*

> Ἡδὺ δ' ἔτι φέρεις, ὀλίγον δ' ἄχος, ἰσοδαίμονας.

Paucæ argenti lamellæ.] *Ita vetus liber. Videtur autem respexisse ad illud Ouidij:*

> Et leuis argenti lamina crimen erat.

XXIII. Ingemescat.] *Ne quis putet librariorum erratum esse: ita est in libro Siculo, & sæpe in veteribus libris memini legere* gemesco, tremesco, *& talia, per secundam vocalem, non per tertiam. Sed quid negligemus, si hæc iam negligimus?*

Infruniti.] *De hac voce dixi in superioribus.*

XXIV. Ad togatos.] *Ad eos qui limina potentiorum obseruant, vt eos salutent, deducant, ac reducant.*

Iustæ libertatis, an inter amicos datæ.] *Iustam libertatem vocat plenam, vt eorum qui vindicta liberabantur, at inter amicos liberati, Latini tantum fiebant.*

XXV. Prætextatus & Canusinatus.] *Ita scriptum est in libro Siculo, melius, vt puto, quam, vt antea legebatur,* candidatus. *Sed vocis insolentia factum est, vt moueretur loco. Canusinæ lanæ in optimis & pulcherrimis erant. Plinius libro* VIII. *cap.* XLVIII. Circa Tarentum Canusiumque summam nobilitatem habent. *Athenæus libro tertio,* καλαὶ γὰρ αἱ τῆς ἡμέρας ὁ χαλκὸς κανουσίνας ὑπὸ λαμπάδων ἀναρπασθῆναι. *Canusinatus igitur est molli & delicata veste indutus, quales è lana Canusina contexebantur.*

Quam nudis scapulis.] *Libri veteres,* quam nudis scapulis afferentibus. *puto legendum,* ac ferentibus.

Ob squalorem videlicet & illuuiem. At alij ex illo aserentibus, *fecerunt* vt sententiæ. *non sane* εὐστόχως.

Me hominem maxime cogitabo, cum diis vndique consultabo.] *Sic alij. At quanto melius, quod à me ex libro Siculo erutum est.* Me hominem esse tum maxime cogitabo, cum deus vndique consalutabor.] *Hæc emendare satis erat: ostentare nihil necesse erat. Sed me amicorum quorumdam studia ingenio meo indulgere non sinunt.*

Fauete linguis.] σῖγα πᾶς ἔστω λεώς. εὐφημεῖν χρή. *Ita hoc Græci. & locus mihi diligenter notandus videtur.* XXVI.

Papulas.] *In quibusdam veteribus libris*, pusulas: *quod & ipsum recte legi potest.* XXVII.

Ipsi obsiti.] *Liber Siculus*, ibsi obsiti. *Alij putarunt*, ibsi obsi, *per errorem à librariis scriptum.*

Circi nobis.] *Alij*, cur nobis. *Sed illud verum, & veterum librorum auctoritate nititur Sæpe autem dicit ludos circenses, aliaque eius generis spectacula, multorum vitiorum fomitem esse. Ego autem quæ ab hoc loco vsque ad finem huius libri scripta sunt, puto aliunde assuta esse, & pertinere ad librum aliquem, quo quæreretur, deberet ne sapiens ad remp. accedere. Ea re fit, vt quibusdam insulsis hominibus Senecæ scripta parum interdum inter se cohærere videantur. Non Aristotelis scripta, in quo omnia alia ex aliis apta & connexa sunt, inter se cohæserint, si quis ad hunc modum ea dilaniauerit.* XXVIII.

Præterea tria genera sunt.] *Aristoteleum est è primo Ethicorum ad Nicomachum.* XXIX.

PINCIANVS.

QVæ in contrarium ducit.] *Vetus lectio*, quæ vbi in contrarium ducit. Cap. I.

Quantum cotidie proficiamus.] *Eadem*, Quantum cotidie profligetur.

Quodque exempla, pro bonis multa sunt.] *Exemplar Pincianum & Facundi ac Primitiui*, quodque exempla boni multa sunt. *Reliqua quæ legerim omnia per defectum illorum duorum verborum* pro boni, *sic habent:* quod que exempla multa sunt. *vt corrigendum arbitrer*, quorumque exempla multa sunt.

Quid optime factum sit.] *Exemplar Facundi ac Primitiui*, quid optimum factu sit. II.

Quanto leuius fuit quam quod concupiuit] *Idem exemplar* melius *præfert, non* leuius.

Cum multis amicitias gessi.] *Omnis antiqua lectio* inimicitias *agnoscit, non* amicitias.

Et aliquam dotem notabilem facerem.] *Corrige*, & aliqua dote notabilem facerem, *ex eadem.*

Non in specie bonum, sed solidum & æquale.] *Eadem*, non in speciem bonum, sed in solidum & æquale. III.

Deinde sit fortis ac vehemens.] *Verbum* sit *superuacaneum est, ex eadem. Alioqui* si *legendum erat, non* sit.

Sine admiratione cuiuscumque:] *Eadem* sine admiratione cuiusque, *melius* cuiusquam.

Eo quod sibi ipsi dare potest.] Ipse *scribendum, non* ipsi, *ex eadem.* IV.

Quid enim prohibet nos beatam dicere.] *Eadem*, Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere.

Nec detrahens quicquam beatæ vitæ.] Detrahet, *non* detrahens, *Exemplar Facundi & Primitiui.*

Expulsis terroribus.] *Quidam codices* doloribus. *non* terroribus. *Legendum forte* erroribus. V.

Aliaque ex aliis admoueat, quibus totas quoque partes nostri sollicitet:] *Vetus lectio*, aliaque ex aliis admoueat, quibus totos partesque nostri sollicitet.

Vide autem & in illis qui summum bonum voluptatem dixerint.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Videant qui in his summum bonum dixerunt. VI.

Et à virtute deduci.] *Coniunctio* & *superuacanea est, ex vetere lectione. &* diduci *reor scribendum, non* deduci.

Vt non iucunde.] *Lege*, vt non iucunde viuat, *ex eadem.*

Videlicet quod omne bonis ex virtute principium est.] *Legendum*, videlicet quia omne boni ex virtute principium est, *ex codice Facundi & Primitiui.*

Immo ab ipsa voluptate.] *Idem codex*, immo ob ipsam voluptatem. VII.

Pallidam ac fucatam.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, pallidam aut fucatam.

Quod venit transitu celerrime.] *Vetus lectio*, quod venit transit ve celerrime.

Nec minus turpes dedecus.] *Addenda est dictio* suum. Nec minus turpes dedecus suum. *ex eadem.* VIII.

Quo sunt in castris auxilia & armatura leuis.] *Pluralitatis numero*, armaturæ leues, *eadem.*

In exteriora quidem tendit & redit.] *Eadem*, In exteriora quidem tendit, sed tamen in totum vndique in se redit.

Ad externa porrexit, & illorum & sui potens sit.] *Exemplar Franciscanum post hæc verba adijcit*, &, vt ita dicam, deuinciat summum bonum. *Item* porrexerit *agnoscit, non* porrexit.

Non diffidens nec hæsitans.] Dissidens *legendum, non* diffidens, *ex vetere lectione.*

Nihil enim praui, nihil subiti superest.] Lubrici *legendum, non* subiti, *ex eadem, quam lectionem arguunt veram verba statim sequentia:* nihil in quo arietet, aut labet. arietet *refertur ad* praui, labet *ad* lubrici. *Solet enim Seneca libenter eandem sententiam alijs verbis repetere.*

Non enim hanc præstat, sed nec huic laborat. Sed labor eius.] *Correctiora exemplaria*, Non enim hanc præstat, sed & hanc. Nec huic laborat, sed labor eius. IX.

Quæ cum sinum impleuit.] *Exemplar domesticum*, quæ cum suum impleuit. *Exemplar Facundi & Primitiui*, quem cum impleuit.

Quæris enim aliquid supra summum. Interrogas quid petam.] *Vetus lectio*, Quæris enim aliquid supra summum bonum, interrogans quid petam.

Clare, inquam, ac palam testor.] Inquit *legunt, non* inquam, *Exemplar Franciscanum, & Facundi ac Primitiui.* X.

Iam dicacitatem & loquacitatem.] *Duo postrema verba* & loquacitatem, *in vetere lectione desiderantur.*

Nec quas probauit, magni pêdit: vtique enim admittit.] *Hæc verba in codice Frãciscano nõ habẽtur omnino,*

XI. Egregium autem virtuti apud vos officium, voluptates prestare.] *Exemplar idem & item Facundi ac Primitiui*, Egregium autem habet virtus apud vos officium, voluptates prægustare.

Omnium generum animalia.] Gentium, *non* generum. *eadem præfert*.

XII. Tam longinquum illos ab omni molestia abesse.] *Corrigendum* tam longe tum illos, *&c. ex exemplari Facundi & Primitiui*.

Ac vagabundus semper atque ebrius.] *Antiqua omnia exemplaria non* vagabundus *habent*, *sed* raptabundus. scribendum puto *reptabundus ut infra* quominus virtutem adorent & ex interuallo ingenti reptabundus sequar.

Ita non ab Epicuro repulsi luxuriantur.] Impulsi *legendum*, *non* repulsi, *ex eisdem*.

Nec æstimabitur voluptas illa Epicuri. Ita mehercules enim sentio.] Æstimatur, *non* æstimabitur, *eadem præferunt*. & *coniunctio* enim *in castigatoribus codicibus non habetur*.

XIII. Ad pronum & exile.] *Vetus omnis lectio* paruum, *non* pronum.

Et dum ille venit, blando nomine inductus.] Illo *legendum*, *non* ille, *ex eadem*.

Quæ non statim venerunt vitia.] *Sic prior editio. Exemplar Pincianum*, quæ statura venerunt vitia. *Exemplar Facundi ac Primitiui*, quæ statim eneruant, cum venerunt, vitia. *qua lectio confirmatur verbis statim sequentibus*: Qui voluptatem sequitur, videtur eneruis, fractus. *&c.*

Vir peruenturus in turpia.] *Prior editio* vix, *non* vir. *Quid si legas?* mox, *non* vix. *Exemplar Facundi & Primitiui*, vt peruenturus in turpia. *vt forte scribi possit*, & peruenturus in turpia.

XIV. Quæ in preceps ferantur.] *Corrige*, quæ in præceps ferant, *ex vetere lectione*.

Et voluptas nocet nimia:] *Scribe sine coniunctione* &, *per maiorem*, Voluptas nocet nimia, *ex eadem*.

Si hoc placet scilicet ad beatam vitam ire constitatum.] *Puto verba hæc Senecæ non esse*, *sed studiosi alicuius Senecæ sensum exponentis*.

Virtutem quidam excellentissimam omnium voluptati tradidere ancillam. Nihil magnum animo capientis est.] *Exemplar Franciscanum & domesticum*, virtutem quidem excellentissimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est.

Ita habentis magnæ voluptates.] *Corrige*, ita habentes magnas voluptates, *ex vetere lectione*.

XV. Permanere licet in hac.] Libet, *non* licet, *ex eadem scribendum*.

Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum & iucundum sit.] *Postrema tria verba*, & iucundum sit *non habentur in eadem*.

Et ne ex æquo quidem, fragilitate alterius boni quicquid in altero vigoris est, vetat.] *Emenda ex eadem*, & ne exæquat quidem, fragilitate alterius boni quicquid vigoris in altero est, hebetat.

Libertatemque illam voluptas ista demum, si nihil se preciosius nouit, in vitam sub iugum mittit.] *Scribe*, libertatemque illam ista demum, si nihil se præciosius nouit, inuictam, sub iugum mittit, *ex eadem*.

Namque quod maxima seruitus est.] *Lege*, Nam quæ maxima seruitus est, *ex eadem*.

Trepida, casum pariens.] *Castiga*, trepida, casum pauens, *ex eadem. Exemplar tamen Facundi & Primitiui*, trepida, casum timens, *legit*.

Temporum suspensa momenta.] *Verbum* momenta *non habetur in codice domestico*.

Illo ergo summum bonum ascendat.] *Codex Pincianus* ascendit, *non* ascendat. *recte: quia sequitur statim compar verbum* detrahitur, *non* detrahatur.

Illa virtus fortiter stabit.] *Verbum* virtus *aduentitium est*, *ex omni scripta lectione*.

Quisquis autem cogitur, queritur, & plorat.] *Expungendum verbum* cogitur, *ex eadem*.

Aut æque mirari, vel indigne ferre.] *Scribendum*, aut mirari, aut indigne ferre, *ex eadem*.

Ex vniuersa constitutione.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, vniuersi *legit*, *non* vniuersa.

XVI. Quid hęc tibi virtus suadebit?] *Dictionem*, virtus, *cum paulo ante præcesserit*, *putamus adiectitiam esse*.

Quod nec virtute, nec malitia contingeret.] *Scribendum* continget, *non* contingeret, *ex vetere lectione*.

XVII. Cur autem domus disponitur?] *In maiore veterum exemplarium parte verba hæc desiderantur. In nonnullis verbum* domus *tantum. Et expende, an* laute *legendum sit*, *vbi* autem *legitur*.

Et aliquis est scindenti obsonij magister?] *Vetus lectio ordine mutato*, & est aliquis scindendi obsonij magister.

Cur plura quam nosti, possides? Turpiter.] *Exemplar Facundi & Primitiui*: Cur plura quam nosti! *reliqua superfluunt*.

Non tanquam sapiens, sed solum vt maliuolentiam tuam pascam. Nec ero.] *Idem exemplar*: Non sum sapiens, &, maliuolentiam tuam pascam, nec ero.

Vt non optimis par sim.] *Corrige ex exemplari domestico*, non vt optimis par sim.

Et si minus fera minatur.] Irata, *non* fera, *bona pars exemplarium*.

XVIII. Cui aliquid apti est.] Acti, *non* apti, *plerique codices. Exemplar Facundi & Primitiui* actum *castigatum*.

Hoc per malignissima capita.] *Particula* per *superuacanea est*, *ex vetere lectione*.

O virum acerrimum.] *Aduerbium* ô *expungendum*, *ex eadem*.

Hoc pauperiorem quam ceteros cynicos.] *Scribe*, hoc pauperiorem quam ceteri cynici. *ex eadem*.

Vides enim non virtutis scientiam, *&c.*] *Expende an legendum sit* Vix, *non* Vides.

XIX. Reddidit sibi testimonium precedentis vitę laudabilisque eius ętatis in portu, & ad anchoram vitę actę quies.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, reddidit sibi testimonium vita excedens, laudauitque ętatis in portu ad anchoram vitę actę quietem

Dicit quod vos inuiti audistis.] *Vetus lectio*, Et dixit quod vos inuidi audistis.

Quibus ipsum nomen virtutis odio est?] *Adde ex omnibus antiquis exemplaribus verba hæc*: Negatis quenquam prestare quę loquitur, nec ad exemplar orationis suæ viuere.

Nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.] *Eadem*, Nisi quod quidam ex patibulo suos spe-

suos spectatores conspuerunt.

Laudanda tractatio est :] Laudanda oratio est, *vetus lectio.*

Quis sibi proposuit hæc ?] *Eadem*, qui sibi hæc proposuit, *vt ordo sit*, ingenti animo qui sibi hæc proposuit. XX.

Ego mortem eodem vultu audiam, quo iubebo & videbo.] *Exemplar Facundi & Primitini*, Ego mortem eodem vultu videbo, quo audiam. *reliqua supervacanea sunt.*

Et præsentes & absentes æque contemnam:] Posteras *legit exemplar domesticum, non* absentes.

Nec si aliubi iacebunt, tristior:] Tristor *legendum, non* tristior : *ex vetere lectione.*

A nemine meam.] *Eadem*, minime meam.

Hoc ille etiam si non tenuerit, magnis tamen excidit causis.] *Prior editio.* Nec ille etiam si non tenuerit *& reliqua. Castigo*, Hæc ille, etiam si non tenuerit, magnis tamen excidet ausis, *ex Phaethontis epitaphio apud Ouidium.* XXI.

Paucæ argenti armillæ.] *Codex Franciscanus, & nonnulli alij* laminæ *præferunt, non* armillæ. *Codex Facundi & Primitini* lamellæ, *rectius, vt sentio.*

Non in animum illam gazam, sed in domum recipit.] *Omnis scripta lectio.* Non in animum illas, sed in domum recipit.

Nec respuit possessas diuitias, sed contemnit.] *Eadem.* Nec respuit possessas, sed continet.

Et maiorem virtutis suæ materiam subministrari vult.] *Scribe* virtuti, *non* virtutis , *ex eadem.*

Vt dies bonus & in pruina ac frigore apricus locus.] *Exemplar Facundi & Primitini*, vt dies bonus in pruina & frigore apricus locus. *Exemplar Pincianum castigatum, vt reor*, vt dies bonus, in bruma & frigore apricus locus. XXII.

Nemo sapientem paupertate damnauit.] Sapientiam, *non* sapientem , *vetus lectio.* XXIII.

O magnum virum optime diuitem.] *Adde post hæc verba ex exemplari Facundi & Primitini*, Si opus ad hanc vocem consonet.

Quid donabit? erexistis aures. Quid expeditis sinum.] *Legendum puto ordine præpostero:* Donabit. Quid? Erexistis aures? Quid? Expeditis sinum ?

Illi credo. Huic succurro. Huic misereor.] *Corrige*, Illi reddo. Huic succurro. Huius misereor, *ex vetere lectione. Potest tamen legi* credo. XXIV.

Erit defecturum.] Erit defuturum , *eadem.*

Si processero, quantum proposui.] *Eadem*, Quantumcumque, *non* quantum, *agnoscit.*

Et quanti quemquam æstimem.] *Exemplar Facundi & Primitini*, & quanti quæque æstimem.

Domum illam splendidam malo quàm putentem.] *Codices quidam* petentem *habent , non* putentem. *Alij* potentem. *Lego*, pontem. *Nam duæ res comparantur. domus splendida & pons sublicius.* XXV.

Pone in instrumentis splendentibus.] *Corrige.* Pone instramentis splendentibus , *ex exemplari Facundi & Primitini.*

Si lapsa ceruix mea.] *Vetus lectio* lassa, *non* lapsa.

Prætextatus & candidatus.] *Variant hoc loco exemplaria. Alia legunt* prætextatus & chlamidatus. *Alia* prætextatus & causeatus.

Vt omnes mihi ex voto cedant.] *Veteres quidam codices*, aut fetentibus. Omnes mihi ex voto decidant. *Alij*, aut assentientes mihi omnes ex voto discedant. *Corrigendum arbitror*, Fac sententiæ omnium mihi ex voto cedant.

Nulla homo hora sine querela sit :] *Exemplar Facundi & Primitini.* Nullus homo sine querela aliqua sit.

Iura reges Persarum petant.] *Prior editio*, Iura reges penatum petant. *Exemplar modo citatum* , Iura regnis imponam.

Cum diis vndique consultabo.] *In variis exemplaribus varia lectio, in nullo sincera. Quædam legunt*, cum Deo vtique conscientia luctabor. *Alia*, cum Deus vndique quæ sunt requirat.

Quæ exercendæ tranquillius sint.] *Codex Facundi & Primitini*, quæ exercendo tranquillæ sunt.

Quid inter me stultum & te sapientem interest , si vterque habere volumus plurimum ?] *Exemplar Pincianum & diuersum Facundi & Primitini.* Quid ergo inter me stultum & te sapientem virum interest, si vterque habere volumus ? Plurimum. diuitiæ enim, &c. XXVI.

Diuitiæ apud sapientem virum in seruitute sunt.] *Exemplar Franciscanum* , Diuitiæ cum apud sapientem virum sunt, in seruitute sunt.

Nec quo illa pertingant quæ ex longinquo instruuntur, intelligunt.] *Scribendum*, nec quo illa pertineant quæ ex longinquo struuntur, intelligunt, *ex vetere lectione.*

Iam iamque preciosa spolia laturi.] *Pro commodiore lectione duxerim* daturi *quàm* laturi.

Quia calamitas est, odisse, & lacessere virtutem, bonæ spei euitatio est.] *Vetus lectio*, quia calamitates odisse, & lacessere virtutem, bonæ spei eiuratio est.

Sed ne diis quidem.] *Vide an sit fidelior lectio* , sicut ne diis quidem.

Adulterum illum induxit & abnoctantem.] Obnoctantem, *non* abnoctantem, *scripta lectio.*

Alius raptorem ingenuorum, corruptorem , & cognatorum quidem.] *Verbum* raptorem *desideratur in exemplari Facundi & Primitini.*

Vestra tamen vos moneo causa.] *In eodem.* Vestra tamen nos mouet causa.

Mentio sacrarum litterarum interuenerit.] Sacra, *non* sacrarum, *legendum ex vetere lectione.*

Et medio lucernam die proferens.] Præferens *eadem* , *non* proferens. XXVII.

Illustrata est manus mea per ea ipsa, *&c.*] *Codex Facundi ac Primitini*, virtus mea *legit*, *non* manus mea.

Quare hic philosophus latius habitat?] Laxius, *non* latius, *omnis scripta lectio.*

Quem vera scabies depascitur.] *Exemplar Facundi ac Primitiui*, fera *legit, non* vera. *Exemplar Pincianum*, fœda: *rectum, vt in libro de tranquillitate animi*: Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent & fœdam corporum scabiem delectat quicquid exasperat.

Vt vobis tantum ocij superstit.] *Scribendum* & vobis, *non* vt vobis, *ex vetere lectione.*

XXVIII. Aut tam vicinæ, vt vos ac vestra rapturæ propius accesserint.] *Corrige*, aut iam vicinæ, vos ac vestra tracturæ, propius accesserint, *ex eadem.*

Nunc in infima allisos rapit: Cur nobis magno consensu vitia commendant?] *Exēplar Facundi ac Primitiui*, nunc in infima allisos magno vos consensu in vitia rapit. *Quid si legas non* consensu, sed cōcussu?

Proderit tamen primo in seipsum secedere.] *Exemplar Pincianum & Gallicanum domesticum*, proderit tamen posse ipsum secedere.

Ad quod vitam dirigamus, licet admonitio nota sit.] *Sic prior editio. Castiga*, ad quod vitam dirigamus, licet quod in ocio non sit: *ex vetere lectione.*

Certe Stoici nostri dicunt:] Certe Stoici vestri dicunt, *codex Facundi ac Primitiui. & paulo post* vacationem, *non* vacationes.

XXIX. XXX. Nunc probo tibi non desciscere me.] *Scribendum* probabo, *non* probo, *ex eadem.*

Vtinam quidem iam tenentur omnia.] *Corrige ex eadem*, Vtinam quidam iam venerentur omnia.

Causa autem late illa patet.] *Scribendum mutato dictionum ordine.* Causa autem illa late patet, *ex omni scripta lectione.*

Quoniam qui se deteriorem facit.] *Codex Facundi ac Primitiui.* Quomodo qui se deteriorem facit: *Et paulo post*, sic si quis bene de te meretur *legendum, non* Sed si quis, *&c.*

XXXI. Non ad hunc angulum respicimus aut illum.] *Corrigendum*: non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, *ex omni scripta lectione.*

Aut Carthaginensium erit.] *Verbum* erit *eradendum, ex eadem.*

Huic maiori R.P.] Minori, *non* maiori, *Exemplaria Franciscanum & Pincianum.*

Quod maria terrasque & mari ac terris inserta complectitur:] *Corrigendum reor contra omnia exemplaria.* Quod mari terras, & maria terris inserta complectitur.

Immobilis sit mundus.] *Castiga.* immortalis sit mundus *ex vetere lectione.*

Natura ad vtrumque genuit & contemplationi rerum & actioni.] *Exemplar Franciscanum*, Natura nos ad vtrumque genuit, & contemplationem rerum, & actionem.

XXXII. Sed etiam ad contemplationem factum.] Factura *non* factum, *maior pars scriptorum codicum.*

Et vultum suum circumferre cum toto corpore.] *Verbum* corpore *non habetur in eodem exemplari, nec item in Gallicano meo, vt per dictionem* toto, *accipiamus* mundo ipso.

Sublime fecit illi caput.] *Exemplar Facundi ac Primitiui*, sublimius *praefert, non* sublime.

Sena per noctem signa perlucent, nullam non partem sui explicuit:] *Vetus lectio*, produceret *agnoscit, non* perlucent. *vt forte legendum sit*, sena per noctem signa produxit, & nullam non partem sui explicuit.

An propter ipsum pondus corporum.] Præter, *non* propter, *eadem.*

Quod à me probatur homines diuini spiritus esse partē.] *Legendum*, quo maxime probatur, *non* quod à me probatur, *ex eadem. & verbum illud* partem *sequentibus adiungendum est, non praecedentibus.*

In terras dissiluisse, atque ex alieno loco exisse.] *Scribe*, in terram resiluisse, atque extraneo loco hæsisse: *ex eadem.*

Ad hæc quærenda natus æstima.] *Legendum ex eadem.* Ad hæc quærenda natus existimat.

Ego secundum naturam viuo.] *Scribendum* Ergo, *non* ego, *ex eadem.*

Quoniam ne contemplatio quidē sine actione est.] *Exemplar Facundi ac Primitiui.* quoniam ne contemplationi quidem intendere possum sine actione.

Nec vnquam sumas illud tempus.] Vllum, *non* illud, *vetus lectio.*

Nec ille qui se contemplationi inseruit.] *Codex Facundi ac Primitiui*, nec ille qui contemplationem elegit.

Sed eam qua ratione efficit firmam sibi.] *Sic prior editio. Idem codex* quam *agnoscit, non* qua.

Nobis statio est, non portus hæc.] *Lege inuersis dictionibus*, Nobis statio hæc, non portus est: *ex vetere lectione.*

Adiice nunc huc.] Adiice nunc hoc, *exemplar Facundi & Primitiui.*

Quod a lege Chrysippi.] *Vetus lectio*, quod de lege Chrysippi.

Negabis mihi accessurū in hanc R.P.] Ad hanc Remp. *Exemplar Facundi & Primitiui, non* in hanc R.P.

Et hanc fugiet.] *Scribe*, & hanc fugiet sapiens, *ex eodem exemplari.*

Quum laudet nauigationem.] *Exemplar idem & Pincianum*, antequam laudet nauigationem. *Scribendum puto per transpositionem dictionum*, quum ante laudaret nauigationem.

ERASMVS.

II. Non est quod mihi illud dissensionum more respondeas, Hæc pars maior esse videtur.] Rodulphus recte notarat, *discessionum*. Indicat enim consultationis genus, quo pedibus itur in sententiam. Et in hoc numerantur suffragia, non expenduntur.

III. *Tum pulcherrima & patiens*] Rodolphi codex habebat *patiens anxij*, hoc quid sibi velit nescio, nisi forte pro *anxij*, scriptum erat *auxilij*.

IIII. *Vix peruenturum in turpia.*] Quoddam exemplar habebat *vir*. Prior lectio videtur argutior.

OPSOPOEVS.

Vulgum autem tam chlamidatos.] Lipsius Elect. 1. cap. XIII. Apollo fatidice, qui isti chlamidati aut coronati: Impune dixerim, eximie emendauimus, *Vulgus autem tam candidatos, quam coloratos voco.* Diserta enim Senecæ allusio ad vestiũ colorẽ: vel ipso teste, qui subiũxit, *Non enim colorem vestium aspicio.* Coloratos vocat, Pullatos: vt alibi voluptatẽ pallidam, virtutẽ puluerulentam & coloratã, id est fuscam. Vulgatam lectionem numquam erit vt explicent omnes. Quindecimuiri fatalium librorum. Auctor huic emendationi meæ Senecæ locus alter, hoc eodem lib. cap. XXV. *Nihilo miserior ero, si lassa ceruix mea in fœni manipulo acquiescet, si super Circense tormentum per futuras veteris lintei effluens incubabo. quid ergo est: malo quid mihi animi sit ostendere prætextatus & candidatus quam nudis scapulis.* At vulgo etiam hic ad oram notarunt, *chlamydatus.* credo, quasi emendantes. XI.

Loca Ædilem metuentia.] Ædilitiæ potestatis erat, popinis & ganea ciuibus interdicere, ac insontes vindicare, thermarum curam habere, ne quid in his flagitij committeretur, locorum quæ populum receptabant, exigere munditias, vtque pro sua quisque dignitate ludos spectaret prouidere. VII.

Perite seruitur.] Lipsius lib. II. Saturn. cap. II. rescribit, *perite struitur.* quod qui fercula puerorum manibus allata commode disponerent & collocarent, Structores veteribus nominarentur. Iuuenalis: XVII.

Structorem interea, nequa indignatio desit,
Saltantem spectas.

Petronius: *Proprium conuenientemque materiæ structor imposuerat cibum.*
Ita Lipsius. Sed rectissime *seruitur* emendauit Muretus, & ita plane reperit in v.c. Franc. Iuretus.

Hotomanus in lib. de re nummar. notat loco *quadragies* H-S. restituendum & legendum *quadringenties* H-S. vt sit aliquod argumentum inducendæ comparationis opum. XXI.

In instrumentis splendentibus.] Arbitror omnino legendum *in vestimentis splendentibus.* innuit lectorum magnificum apparatũ, & vestes ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressas, Epist. LXXVIII. *& in vestimentis vir fortis apparet*, id est in lecto. XXV.

Luturas.] Repone, vt in prioribus editionibus. *futuras.* Romana perperam, *luturas.*

Prætextatus.] Lipsius Elect. 1. cap. XIII. Quod ait, *prætextatus*, vide ne scribendum *pexatus.* Simile est enim illi Persiano, *--- pexusque, togaque recenti.*
& lautiores homines, in candida toga & pexa. Martialis:

Pexatus pulchre rides mea Zoile trita.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. II.

Mihi illud discessionum more.] quædam hac de re Iur. ad lib. 2. Epist. 36. Symmachi.

Tam chlamydatos quam coronam vocat.] Lipsius lib. 1. Elect. cap. 13. emendare se ait, *tam candidatos quam coloratos voco.* diserte enim (inquit) Senecæ allusio ad hunc vestium colorem, vel ipso teste qui subiunxit, *Non enim colorem vestium accipio. Coloratos* voçat pullatos, hoc est de plebe homines, vt alibi *Voluptatem pallidam* describit, *Virtutem puluerulentam & coloratam*, id est fuscam. vide eundem. d. loco.

Ex Cap. VII.

Fornices.] Nempe meretrices Romanæ sub *fornicibus* prostabãt, inde illud Horatij lib. 1. Sat. 2. secũda:
Contra alius nullam, nisi olenti in fornice stantem.
Lege multa de iis apud Brissonium lib. de iure connubiorum.

Circa balnea ac sudatoria.] De diuersis balneorum generibus videndus est Vitruuius lib. 5. cap. 10.

Loca Aedilem metuentia.] nempe ædilitiæ potestatis erat popinis & ganeis interdicere, ac insontes vindicare, thermarum curam habere, ne quid in his flagitij committeretur, vtque pro sua quisque dignitate ludos spectaret, prouidere. vide Cuiacium Paratit. in lib. 3. Cod. tit. 43. de aleæ lusu & aleatoribus.

Ex Cap. XI.

Aures vocum sono, spectaculis oculos.] nimirum inter cœnandum, acroamata omnis generis adhibebantur. nam aut symphonia personabat triclinium, aut instrumenta organaque varia concinebant, aut tragœdiæ, comœdiæ, mimique agebantur: incendebantur & odores naribus gratissimi. hoc pluribus auctoritatibus tibi confirmabit P. Ciacconius lib. de Triclinio.

Ex Cap. XVII.

Et est aliquis scindendi obsonij magister.] Antiquis illis magna curiositas circa mensam, & doctores fuisse qui scindendi obsonij profiterentur docerentque scientiam, demonstratum est abunde ad Epist. 47. ex Dousa li. 1. cap. 16. Præcid. ad Arbitrum, quibus addantur quæ habet Lipsius lib. & cap. 2. Saturn.

Ex Cap. XXIV.

Iustæ libertatis, an inter amicos datæ.] *Libertas* duplex, *iusta, non iusta. Iusta*, quæ vindicta, censu, testamẽto data. *non iusta*, quæ inter amicos, in conuiuio, per epistolã. de quibus plene videatur Brissonius lib. 9. de verb. sign. P. Faber ad tit. de Orig. iu. Lipsius ad 13. Ann. Taciti.

Ex Cap. XXV.

Super Circense tomentum.] ita Colon. meus. male Pall. tres & Ort. *tormentum* nam *tormenti* meminit & Isidorus lib. 19. cap. 27. Orig. atque appellatum, quod aut in filo, aut in tela tumeat, nec subtilitatem habeat. plura pete ex P. Fabro lib. 1. cap. 11. Semest.

L. ANNÆI SENECÆ AD SERENVM DE TRANQVILLITATE ANIMI LIBER.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

ET hic libellus inter vtiles, & materie ac tractatu insignes. Scriptus est initio reditus sui ab exsilio, cum ad Aulam, & Neroni instituendo, admotus fuit. Hoc apparet ex Capitis I. *verbis*: Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit. *Luxuriam in Aula tangit, ignotam sibi antea & inuisam. Ordo in scripto confusus est, imo vix est: & traiectio, aut defectus; nisi fallor, in multis apparet. Summarium tamen hoc est. Occasio scribendi à sua inconstantia, & quod animi semper pendeat, parum firmi in alterutra parte, aut quieti. Hoc ait illorum esse, qui in via sunt ad Sapientiam; sed nondum peruenerunt, nec fructum eius gustãt, Tranquillitatem. O magnum bonum! & quid ea est? describit. Quomodo perueniam? Inconstantiam fugiendo. Quid igitur ea? & hanc graphice describit. Ea pellitur variis remediis. primum. Occupatione: eaque vel Publica, si tempora & indoles tua ferent; vel Priuata, vt in optimis studiis meditationibusque versere. Non tamen subito à Rep. fugiendum: multas eius partes esse, & vnam aliquam licere amplecti. Hæc vsque ad* Cap. IIII. *Tum addit, Si ad negotia imus, tria consideranda: Nosipsos, Negotium, Homines quorum caussa, aut cum quibus, actitamus. In Nobis, æstimandas Vires, quid & quatenus possimus, neque vltra tendamus. In Negotiis, an nos iis pares? item an non catena eorum sit, & longius ducent. regressus semper liberos habendos. In Hominibus, an digni illi labore nostro, & temporis impendio? non sunt autem Vani, Ambitiosi, nec in s ria vlla re occupati. Deinde* Cap. VII. *parum cohærenter addit, Amicum imprimis fidum tranquillitati & oblectamento facere: sed qui ingenio tristi non sit, & omnia accusanti. Iterum non optimus textus, &* Cap. VIII. *de* P*atrimoniorum modo. ea nec magna, nec nulla Tranquillitati apta, sed media: & quæ parcimonia producantur. Luxus autem vitandus, etiam in vtilibus vitæ instrumentis, vt Bibliotheca & libris.* P*ost hac etiam saltus* Cap. X. *& Molestias in omni vita interuenire: sed Consuetudine molliri, tum Aspectu alienæ sortis, quæ sæpe deterior. Item Cupiditates non longe mittendas, sed ad propinqua, aut facilia pichendi. Atque hæc* P*roficienti & tironi præcipit: nam Sapienti non opus, qui pugnat, imo vincit omnem fortunam. Quam talem & talem præcogitat, & ipsa præuisione mollit aut frangit. Hæc adusque* Cap. XII. *Ab ea a'ia tractatiũcula, Non esse in Superuacuis laborandũ, neque (quãtum potest) in Alienis. Democriti cæleste præceptum inculcat*: Nec priuatim, nec publice, multa agi. *Iam* Cap. XIV. *à Leuitate arcet, itemque* Pertinacia*: id est, neque assiduè in vita mutare, nec si male elegis, præfractè inhærere. Omnia autem æquo, ac pæne hilari oculo adspicere. Quid enim vita, nisi mimus?* P*ostremo Simulatio* (Cap. XVI.) *fugienda, & anxia sui compositio, simplicitas assumatur, & interdum hilaritas, atque etiam conuiuia aut liberalior potus. Mergit hoc curas, & animum liberat atque attollit. In fine claudit, dixisse se,* Quæ Tueri Tranquillitatem possint, quæ Restituere, *ex quibus videas partitionẽ quæ fuit, sed mehercules nũc non exstat. Itaque, vt multa Senecæ, in partibus laudatum opusculũ est; ordo vniuersi labat. atque id iniuria tẽporum, aut certe exscriptorum.*

CAPVT PRIMVM.

INQVIRENTI mihi in me,[1] Serene, quædam vitia apparebant retecta, in aperto posita, quæ [2] manu prenderem, quædam obscuriora, & [3] in recessu, quædam non continua, sed ex interuallis redeuntia: quæ vel mollestissima dixerim, vt [4] hostes vagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tamquam in bello paratum esse, nec tamquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maxime deprehendo (quare enim non verum vt medico [5] fatear?) me nec bona fide liberatum iis, quæ timebam & oderam, nec [6] rursus obnoxium. In statu vt non pessimo, ita maxime querulo & moroso positus sum: [7] nec ægroto, nec valeo. Non est quod dicas, omnium virtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam quæ [8] in speciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quidquid [9] ad alienum suffragium venit, mora conualescere: & quæ [10] veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam subornantur, expectant annos, donec paullatim colorem diuturnitas ducat: sed ego vereor, ne [11] consuetudo, quæ rebus affert constantiam, [12] hoc vitium in me altius figat. Tam bonorum, quam malorum, longa conuersatio [13] amorem inducit. Hæc animi inter vtrumque dubij, nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis, infirmitas qualis sit, non tam semel tibi possum, quam per partes ostendere. Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me summus [14] amor parcimoniæ, fateor. placet non in ambitionem [15] cubile compositum, non [16] ex arcula prolata vestis, non [17] mille ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa: [18] sed domestica, & vilis, nec seruata, nec sumenda sollicite Placet [19] cibus, quem [20] nec parent familiæ, [21] nec spectent: non [22] ante multos paratus dies, nec multorum manibus ministratus, sed parabilis facilisque, nihil habens accersiti pretiosive, vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus [23] qua intrauerat. Placet minister [24] incultus & [25] rudis vernula, [26] argentum graue [27] rustici patris, sine vllo opere & nomine artificis; & mensa non varietate [28] macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum [29] successiones ciuitati nota: sed in vsum posita, quæ nullius conuiuæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidia. Cum bene ista placuerunt, præstringit animum apparatus alicuius [30] pædagogij, diligentius quam iam [31] intra priuatum larem vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium. Iam domus etiam [32] qua calcatur pretiosa, & diuitiis per omnes angulos dissipatis, [33] tecta ipsa fulgentia, & [34] assectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & [35] circumfluentes ipsa conuiuia? quid epulas loquar, [36] scæna sua dignas? Circumfudit me ex longo [37] frugalitatis situ venientem, multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit. Paullum titubat acies: facilius aduersus illam animum, [38] quam oculos attollo. Recedo itaque non peior, sed tristior: nec inter illa [39] friuola mea tam lætus incedo, tacitusque morsus subit, & dubitatio, numquid illa meliora sint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet [40] vim præceptorum sequi, & [41] in mediam ire Rempublicam: placet honores fascesque, non purpura aut [42] aureis virgis [43] adductũ capessere, sed vt amicis propinquisque, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior vtiliorque sim, [44] propius positus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chrysippum: quorum tamen nemo ad Rempub. accessit, nemo [45] non misit. [46] Ad quam cum animum insolitum [47] arietari permisi, vbi aliquid occurrit, aut [48] indignum (vt in omni vita humana multa sunt) aut parum [49] ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æstimandæ poposcerunt, [50] ad otium conuertor. & quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior [51] domum gradus est: placet intra parietes suos vitam coërcere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum [52] tanto impendio redditurus. sibi ipse animus hæreat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod [53] ad iudicem spectet: [54] ametur expers publicæ priuatæque curæ tranquillitas. Sed vbi lectio fortior erexit animum, & aculeos subdiderunt [55] exempla nobilia: prosilire libet in forum, commodare alteri [56] vocem, alteri [57] operam, etsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse: alterius coërcere in foro superbiam, male secundis rebus elati. [58] * In studiis puto mehercule melius esse res ipsas intueri, & harum caussa loqui: ceterum [59] verba rebus permittere, vt qua duxerint, hac inelaborata sequatur oratio. Quid opus est sæculis duratura

componere? Vis tu [60] non id agere, ne te posteri taceant? morti natus es: minus mo-
lestiarum habet funus [61] tacitum. Itaque occupandi temporis caussa, in vsum tuum,
non in præconium, aliquid simplici stilo scribe. minore labore opus est studentibus
[62] in diem. Rursus vbi se animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in ver-
ba est, altiusque vt spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum [63] exit oratio: obli-
tus tum legis pressiorisque iudicij, sublimis feror, & [64] ore iam non meo. Ne singula
diutius persequar, in omnibus rebus hæc me sequitur bonæ mentis infirmitas: [65] cui
ne paullatim defluam vereor, aut quod est solicitius, ne semper casuro similis pen-
deam, & plus fortasse sit, quàm quod ipse prouideo. Familiariter enim domestica a-
spicimus, & semper iudicio fauor officit. [66] Puto multos potuisse ad sapientiam per-
uenire, nisi putassent se peruenisse: nisi quædam in se dissimulassent, quædam [67] aper-
tis oculis transilissent. Non est enim quod nos magis aliena iudices [68] adulatione pe-
rire, quam nostra. Quis sibi verum dicere ausus est? quis non inter laudantium blan-
dientiũque positus greges, plurimũ tamẽ sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod
habes remediũ, quo hãc fluctuationem meam sistas, dignũ putes me, qui tibi trãquil-
litatẽ debeã. Non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentes,
scio. vt vera tibi similitudine id de quo queror exprimã, non tẽpestate vexor, sed nau-
sea. Detrahe ergo quidquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum laboran-
ti.

11. Quæro mehercule iamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum ani-
mi similem putem. [69] nec vllius propius admoneor exemplo, quàm eorum qui ex
longa & graui valetudine expliciti, motiunculis, leuibusque interim offensis per-
stringuntur, & cum reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medi-
cisque iam sani manum porrigunt, & omnem [70] calorem corporis sui calumniantur.
Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum assueuit: sicut est
[71] quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cum ex tempestate requieuit.
Opus est itaque non illis durioribus, [72] quæ etiam transcurrimus, vt alicubi obstes ti-
bi, alicubi irascaris, alicubi instes grauius, [73] sed illud quod vltimum venit, vt fidem
tibi habeas, & recta ire via te credas, nihil auocatus transuersis multorum vestigiis
passim discurrentium, & quorumdam circa ipsam errantium viam. Quod desideras
autem, magnum & summum est, Deoque vicinum, non concuti. Hanc [74] stabilem
animi sedem Græci Εὐθυμίας vocant, de qua Democriti [75] volumen egregium est:
ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari, & transferre verba, ad illorum formam
necesse est: res ipsa, de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis
Græcæ vim debet habere, non faciem. Ergo quærimus, quomodo [76] animus semper
[77] æqualis, secundóque cursu eat, [78] propitiusque sibi sit, & sua lætus adspiciat: &
hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, [79] nec attollens se vnquam,
nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri possit, in vniuer-
sum quæramus: sumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium
in medium protrahendum est, ex quo agnoscet quisque partem suam: [80] simul tu in-
telliges, quanto minus negotij habeas cum fastidio tui, quam hi quos ad [81] professio-
nem speciosam alligatos, & sub [82] ingenti titulo laborantes, in sua [83] simulatione pu-
dor magis, quàm voluntas tenet. Omnes in eadem caussa sunt, & hi qui leuitate ve-
xantur, ac tædio, assiduaque mutatione propositi, quibus semper magis placet [84]
quod reliquerunt: & illi, qui marcent & oscitant. Adiice illos, qui non aliter, quàm
quibus difficilis somnus est, versant se, & hoc atque illo modo componunt, donec
quietem lassitudine inueniant, statum vitæ suæ formando subinde, in eo nouissime
manent, in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad nouandum pigra depre-
hendit. Adiice & illos, qui [85] non inconstantiæ vitio parum leues sunt, sed inertia.
Viuunt, non quomodo volunt, sed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinceps
proprietates sunt, sed vnus effectus vitij, displicere sibi. Hoc oritur ab intemperie
animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, vbi aut non audent, quantum
concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles
mobilesque. quod necesse est accidere pendentibus. Omni vita [86] pendent, & inho-
nesta se ac difficilia docent, coguntque: & vbi sine præmio labor est, torquet illos
irritum dedecus, nec dolent praua, sed frustra voluisse. Tunc illos & pœnitentia cœ-
pti tenet, & incipiendi timor, subrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitum,
quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt, & cunctatio vitæ parum se
explicantis, & inter [87] destituta vota torpentis animi situs. Quæ omnia grauiora sunt,
vbi odio infelicitatis operosæ ad otiũ profugerũt, & ad secreta studia: quæ [88] pati non

potest animus ad ciuilia erectus, agendique cupidus, & natura inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus adspicit se sibi relictus. Hinc illud est tædium, & displicentia sui, & nusquam residentis animi volutatio, & otij sui tristis atque ægra patientia: vtique vbi causas fateri pudet, [89] tormenta introrsus egit verecundia, in angusto inclusæ cupiditates, sine exitu, se ipsæ strangulant. Inde mæror marcorque, & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus otium suum detestantium, quærentiumque nihil ipsos habere quod agant, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia: & omnes destrui cupiunt, quia se non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auersatione alienorum processuum, & suorum desperatione, obirascens fortunæ animus, & de sæculo querens, & in angulos se retrahens, & pœnæ incubans suæ, dum tædet sui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus. grata omnis illi excitandi se abstrahendique materia est; gratior quibusque pessimis ingeniis, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, [90] in quas cupiditates velut mala vlcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant: vt versare se, & mutare nondum fessum latus, & alio, atque alio [91] positum ventilari. Qualis ille [92] Homericus Achilles est, modo pronus, modo supinus, in varios habitus se ipse componens. quod proprium ægri est, nihil diu pati, & mutationibus vt remediis vti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagæ, & littora pererrãtur, & modo mari se, modo terra experitur semper præsentibus infesta leuitas. Nunc Campaniam petamus. iam [93] delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amœni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squallore releuentur. Tarentum petatur, [94] laudatusque portus, & hiberna cæli mitioris, & tecta vel [95] antiquę satis opulẽta turbæ. Iam flectamus cursum ad vrbem. nimis diu [96] à plausu & [97] fragore aures vacauerunt: iuuat iam & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur? vt ait Lucretius,

Hoc se quisque modo [98] semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & vrget grauissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, [99] nec nostræ, nec vllius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita sæpe mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerant nouitati locum. Fastidio illis esse cæpit vita, & ipse mundus: & [100] subit illud rabidarum deliciarum: [101] *Quousque eadem?* Aduersus hoc tædium quo auxilio putem vtendum, quæris. Optimum erat (vt ait [102] Athenodorus) actione rerum & Reip. tractatione, & officiis ciuilibus se detinere. nam vt quidam sole, & exercitatione, & cura corporis, diem ducunt, athletisque vtilissimum est, lacertos suos, roburque cui se vni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuilium certamen parantibus, in opere esse, non longe pulcherrimum est. Nam cum vtilem se efficere ciuibus mortalibusque propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in mediis se officiis posuit, communia priuataque pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parum tuta simplicitas est, & plus futurũ semper est quod obstet, quam quod succedat, [103] à foro quidem & publico recedendum est: sed habet, vbi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. nec vt leonum animaliumque impetus caueis coercetur: sic hominum, quorum [104] maxime in seductu actiones sunt. Ita tamen delituerit, vt vbicumque otium suum absconderit, prodesse velit & singulis & vniuersis, ingenio, voce, consilio. Nec enim is solus Reip. prodest, qui [105] candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloque censet: sed qui iuuentutẽ exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorum inopia, virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentes prensat ac retrahit, & si nihil aliud, certe moratur, in priuato publicum negotium agit. An ille plus præstat, qui [106] inter peregrinos & ciues, aut Vrbanus prætor adeuntibus [107] assessoris verba pronunciat: quam [108] qui docet quid sit iustitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum in-

tellectus,[109] quantum bonum ſit bona conſcientia? Ergo ſi tempus in ſtudia conferas, quod ſubduxeris officiis, [110] non deſerueris, nec munus detractaueris. Neque enim ille ſolus militat, qui in acie ſtat, & [111] cornu dextrum læuumque defendit: ſed & qui portas tuetur, & ſtatione minus periculoſa, non otioſa tamen fungitur, vigiliaſque ſeruat, & armamentario præeſt. quæ miniſteria quamuis incruenta ſint, [112] in numerum ſtipendiorum veniunt. Si te ad ſtudia reuocaueris, omne vitę faſtidium effugeris: nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec aliis ſuperuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quiſque. Numquam enim [113] quamuis obſcura virtus latet, ſed [114] mittit ſui ſigna. quiſquis dignus fuerit, veſtigiis illam colliget. Nam ſi omnem conuerſationem tollimus, & generi humano renunciamus, viuimuſque in nos tantum conuerſi: ſequetur hanc ſolitudinem, omni ſtudio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia ſubuertere, & mare ſubmouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & male diſpenſare tempus, quod nobis natura conſumendum dedit. Alij parce illo vtimur, alij prodige: alij ſic impendimus, vt poſſimus rationem reddere: alij, vt nullas habeamus [115] reliquias. Quare nihil turpius eſt, quam grandis natu ſenex, qui nullum aliud habet argumentum, quo ſe probet diu vixiſſe, præter ætatem. [116] Mihi, cariſſime Serene, nimis videtur ſubmiſiſſe temporibus ſe Athenodorus, nimis cito refugiſſe. Nec ego negauerim aliquando cedendum: ſed ſenſim relato gradu, & ſaluis ſignis, ſalua militari dignitate. Sanctiores tutioreſque ſunt hoſtibus ſuis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, ſtudioſoque virtutis. ſi præualebit fortuna, & præcidet agendi facultatem; non ſtatim auerſus inermiſque fugiat, latebras quærens, quaſi vllus locus ſit, quo non poſſit fortuna perſequi: ſed parcius ſe inſerat officiis, & cum dilectu inueniat aliquid, in quo vtilis ciuitati ſit. Militare non licet? honores ſpectet. priuato viuendum eſt? ſit orator. ſilentium indictum eſt? tacita aduocatione ciues iuuet. periculoſum etiam ingreſſu forũ eſt? in domibus, in ſpectaculis, in conuiuiis bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam agat. Officia ſi ciuis amiſerit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos [117] non vnius vrbis mœnibus clauſimus, ſed in totius orbis commercium emiſimus; patriamque nobis mundum profeſſi ſumus: vt liceret latiorem virtuti campum dare. Præcluſum tibi tribunal eſt, & roſtris prohiberis, aut comitiis? reſpice poſt te, quantum latiſſimarum regionum pateat, quantum populorum. numquam tibi ita magna pars obſtruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide, ne totum iſtud vitium tuum ſit. non vis enim niſi conſul, aut [118] prytanes, aut [119] ceryx, aut [120] ſufes adminiſtrare Remp. Quid ſi militare nolis, niſi imperator, aut tribunus? etiam ſi alij [121] primam frontem tenebunt, te ſors inter [122] triarios poſuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præciſis quoque manibus ille in prœlio inuenit, quod partibus conferat, qui ſtat tantum, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, ſi à prima te Reip. parte fortuna ſubmouerit; ſtes tamen, clamore iuues: ſi quis fauces oppreſſerit; ſtes tamen, & ſilentio iuues. Numquam inutilis eſt operà ciuis boni. auditu enim, viſu, vultu, nutu, obſtinatione tacita, inceſſuque ipſo prodeſt. Vt ſalutaria quædam, citra guſtum [123] tactumque, odore proficiunt: ita virtus vtilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, ſiue exſpatiatur & fruitur ſuo iure; ſiue precarios habet acceſſus, cogiturque vela contrahere; ſiue otioſa mutaque eſt, & anguſto circumſcripta, ſiue adaperta: in quocumque habitu eſt, prodeſt. Quid tu parum vtile putas exemplum bene quieſcentis? [124] Longe, inquam, optimum eſt miſcere otium rebus, quotiens actuoſa vita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis conditione prohibetur. Numquam enim vſque eo intercluſa ſunt omnia, vt nulli actioni honeſtæ locus ſit. Numquid potes inuenire vrbem miſeriorem, quam Athenienſium fuit, cum illam triginta tyranni diuellerent? mille [125] trecentos ciues, optimum quemque, occiderant: nec finem ideo faciebat, ſed irritabat ſe ipſa ſæuitia. In qua ciuitate erat ariopagos, religioſiſſimum iudicium, in qua ſenatus populuſque ſenatui ſimilis: coibat quotidie carnificum triſte collegium, & infelix curia tyrannis anguſta. Poteratne illa ciuitas conquieſcere, in qua tot tyranni, [126] quot ſatellites erãt? Ne ſpes quidem vlla recipiendæ libertatis animis poterat offerri: nec vlli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum. vnde enim miſeræ ciuitati tot [127] Harmodios? Socrates tamen [128] in medio erat, & lugentes patres conſolabatur, & deſperantes de Rep. exhortabatur, & diuitibus opes ſuas [129] metuẽtibus exprobrabat [130] ſeram periculoſæ auaritiæ pœnitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cum inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipſæ in carcere oc-

ciderunt; & qui tuto insultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libera ciuitas non tulit: vt scias & in afflicta Rep. esse occasionem sapienti viro ad se proferendum, & in florenti ac beata,[131] pecuniam, inuidiam, mille alia vitia[132] inermia regnare. Vtcumque ergo se Resp. dabit, vtcumque fortuna permittet, ita aut[133] explicabimus nos, aut contrahemus: vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Imo ille vir fuerit, qui periculis vndique imminentibus, armis circa & cathenis frementibus, non[134] alliserit virtutem, nec[135] absconderit.[136] Non enim debet seruantem se obruere. Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, *Malle esse se mortuum*,[137] *quam viuere.* Vltimum malorum est, ex viuorum numero exire, antequam moriaris. Sed faciendum erit, si in Reip. tempus minus tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quam in periculosa nauigatione, subinde portum petas: nec exspectes donec res te dimittant, sed ab illis te ipse disiungas. IV. Inspicere autem debemus primum[138] nosmetipsos, deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorum caussa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia, necesse est seipsum æstimare: quia fere plus nobis videmur posse, quam possumus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperauit, quam ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorumdam parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quæ[139] firmam frontem desiderant: quorumdam[140] contumacia non facit ad aulam. quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba quælibet indignatio effert. quidam vrbanitatem nesciunt continere, nec periculosis abstinent salibus. Omnibus his vtilior negotio quies est. ferox impatiensque natura, irritamenta nociturę libertatis euitet. V. Æstimanda sunt deinde ipsa, quæ aggredimur; & vires nostræ[141] cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandæ. Debet enim semper plus esse virium in latore, quam in onere. necesse est[142] opprimant onera, quæ ferente maiora sunt. Quædam præterea non tam magna sunt negotia, quam fœcunda, multumque negotiorum ferunt. & hæc refugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexque nascetur. Nec accedendum eo, vnde liber regressus non sit: his admouenda manus est, quorum finem aut facere, aut certe sperare possis. Relinquenda, quæ latius actu procedunt, nec vbi proposueris, desinunt. VI. Hominum vtique delectus habendus est, an digni sint, quibus partem vitæ nostræ impendamus, an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam vltro officia nostra[143] nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad cœnam quidem se iturum ad eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit. Puto intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cum amicorum officiis[144] paria in mensa faciunt, qui fercula pro cõgiariis numerant: quasi in alienum honorem intemperantes sint. Deme illis testes spectatoresque, non delectabit popina secreta.[145] Considerandum est, vtrum[146] natura tua agendis rebus, an otioso studio contemplationique[147] aptior sit: & eo inclinandum, quo te vis ingenij deferet. Isocrates Ephorum iniecta manu à foro subduxit, vtiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Male enim respondent[148] coacta ingenia. reluctante natura, irritus labor est.

VII. [149] * Nihil tamen æque oblectauerit animum, quam amicitia fidelis & dulcis. Quantum bonum est, vbi sunt præparata pectora, in quæ tuto secretum omne descendat, quorum conscientiam minus quam tuam timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet,[150] conspectus ipse delectet? Quos scilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque, vt in pestilentia, cauendum est, ne[151] corruptis iam corporibus & morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, vt quamminime inquinatos assumamus. Initium morbi est, ægris[152] sana miscere. Nec hoc præceperim tibi, vt neminem nisi sapientem sequaris, aut attrahas. vbi enim istum inuenies, quem tot sæculis quærimus? pro optimo est, minime malus. Vix tibi esset facultas[153] delectus felicioris, si inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus prouentum bonos quæreres: aut si tibi potestas Catonianæ fieret ætatis, quæ plerosque dignos tulit, qui Catonis sæculo nascerentur, sicut multos peiores, quam vmquam alias, maximorumque molitores scelerum. Vtraque enim turba opus erat, vt Cato posset intellegi. habere debuit & bonos, quibus se approbaret: & malos,[154] in quibus vim suam experiretur. Nunc vero in tanta bonorum egestate, minus fastidiosa fiat electio. Præcipue tamen vitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non caussa in querelas placet. Constet illi licet fides & beneuolentia,[155] tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, &

VIII. omnia gemens. Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, cópares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum laborũque patientiam, cũ iis quæ nobis mala pecunia nostra exibet; hæc pars multum prægrauabit. Itaque cogitandum est, quanto leuior dolor sit, non habere, quam perdere: & intelligemus, paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosius detrimenta diuites ferre. maximis minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait, *Non minus molestum esse*[156] *caluis, quam comatis, pilos velli.* Idem scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis esse tormentum. vtriusque enim pecunia sua obhesit, [157] nec sine sensu auelli potest. Tolerabilius autem est, vt dixi, faciliusque, non acquirere, quam amittere: ideoque lætiores videbis, quos numquam fortuna[158] respexit, quam quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, egestatem voca, & quam voles ignominiosum securitati nomen impone: putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter auaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, vnum esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idem dubitare & de deorum immortalium statu, an parum beate degant: quod illis non prædia, nec horti sint, nec[159] alieno colono rura pretiosa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quisquis diuitiis adstupes? respice agedum[160] mundum: nudos videbis[161] deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu[162] Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio?[163] Numerus illi quotidie seruorum,[164] velut Imperatori exercitus, referebatur: cui iamdudum[165] diuitiæ esse debuerant,[166] duo vicarij, &[167] cella laxior. At Diogeni seruus vnicus fugit, nec eum reducere, cum monstraretur, tanti putauit *Turpe est*, inquit, *Manem sine Diogene posse viuere, Diogenem sine Mane non posse.* Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium fortuna. nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi seruus? imo liber abiit. Familia[168] vestiarium petit, victumque: tot ventres auidissimorum animalium tuendi sunt: emenda vestis, & custodiendæ rapacissimæ manus, & flentium detestantiumque ministeriis vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil[169] vlli debet, nisi, cui facillime negat, sibi? Sed quoniam non est tantũ roboris nobis, angustanda certe sunt patrimonia, vt minus ad iniurias fortunæ simus expositi. Habiliora sunt corpora[170] pusilla, quæ in arma sua[171] contrahi possunt, quam quæ superfunduntur, & vndique magnitudo sua vulneribus obiecit. Optimus[172] pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit.

IX. Placebit autem hæc nobis mensura, si prius parcimonia placuerit: sine qua nec vllæ opes sufficiunt, nec vllæ non satis patent: præsertim cum in vicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocata frugalitate, conuertere. Assuescamus à nobis remouere pompam, &[173] vsu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido qua necesse est fluat. Discamus membris[174] nostris inniti: cultum victumque non ad noua exempla componere, sed vt maiorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coërcere,[175] gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis adspicere, frugalitatem colere[176] etiam si nos pudebit desideriis naturalibus paruo parata remedia adhibere: spes effrænatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, vt diuitias[177] à nobis potius quam à fortuna petamus. Non potest, inquam, tanta varietas & iniquitas casuum ita depelli, vt non multum procellarum irruat[178] magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctum res sunt, vt tela in vanum cadant. Ideoque exsilia interdũ calamitatesque in remedium cessere, & leuioribus incommodis grauiora sanata sunt, vbi parum audit præcepta animus, nec curari mollius potest. Quid ni consulitur, si & paupertas & ignominia, & rerum euersio adhibetur? malo malum opponitur. Assuescamus ergo cœnare posse[179] sine populo, & seruis paucioribus seruiri, & vestes parare in quod inuentæ sunt, habitare contractius. Non in cursu tantum circique certamine, sed in his spatiis vitæ[180] interius flectendum est. Studiorum quoque, quæ liberalissima impensa est, tamdiu rationem habebo, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita sua indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoque satius est[181] paucis te auctoribus tradere, quam errare per multos[182] Quadringenta millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum. alius laudauerit, sicut[183]

Liuius, qui *elegantiæ regum curæque egregium id opus* ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed studiosa luxuria: imo ne studiosa quidem. quoniam non in studium, sed in spectaculum comparauerant: sicut plerisque ignaris etiam [184] seruilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. Honestius, inquis, in hos impensas, quam in [185] Corinthia pictasque tabulas effuderim. Vitiosum est vbique, quod nimium est. Quid habes [186] cur minus ignoscas nomen marmore atque ebore captanti, quam [187] opera conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oscitanti? cui voluminum suorum [188] frontes maxime placent, titulique? Apud desidiosissimos ergo videbis, quidquid orationum historiarumque est, & tecto tenus exstructa loculamenta. iam enim inter [189] balnearia & thermas, bibliotheca quoque, vt necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem plane, si e studiorum nimia cupidine oriretur: nunc ista exquisita, & [190] cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parietum comparantur.

X. At in aliquod genus vitæ difficile incidisti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel priuata laqueum impegit, quem nec soluere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos primo ægre ferre onera, & impedimenta crurum: [191] deinde vbi non indignari illa. sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile. Inuenies in quolibet genere vitæ oblectamēta, & remissiones, & voluptates, [192] si nolueris malam putare vitam potius, quā inuidiosam [193] facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam quod cum sciret, quibus ærumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem inuenit, cito in familiaritatem grauissima adducens. Nemo durarет, si rerum aduersarum eamdem vim assiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna [194] copulati sumus. aliorum [195] aurea cathena est, & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia vniuersos circumdedit: [196] alligatique sunt etiam qui alligauerunt. nisi tu forte leuiorem in sinistra cathenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt: quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, [197] quibusdam sua: quosdam exsilia [198] vno loco tenent, quosdam [199] sacerdotia. Omnis vita seruitium est. Assuescendum itaque conditioni suæ, & quamminimum de illa querendum: & quidquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non æquus animus solatium inueniat. Exiguæ sæpe areæ in multos vsus [200] describentis arte patuere, & quamuis angustum [201] pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: possunt & dura molliri, & angusta laxari, & grauia scite ferentes minus premere. Non sunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quæ aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, [202] prope posita, speique nostræ [203] alludentia sequamur: sed sciamus, omnia æque leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec inuideamus altius stantibus: quæ excelsa videntur, prærupta sunt. Illi rursus, quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam suam quammaxime poterunt, [204] in planum deferendo. Multi quidem sunt, quibus necessario hærendum sit in fastigio suo, ex quo non possunt, [205] nisi cadendo descendere: sed hoc ipso testentur, maximum onus suum esse, quod aliis graues esse cogantur, nec subleuatos se, sed [206] suffixos: iustitia, mansuetudine, [207] humana lege, & benigna manu, præparent multa ad [208] sequentes casus præsidia, quorum spe securius pendeant. Nihil tamen æque hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quam semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium desinendi dare, sed seipsos, multo quidem citra extrema, hortentur consistere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, sed finitæ: non in immensum incertumque producent.

XI. [209] Ad imperfectos & mediocres, & male sanos, hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timide, nec pedetentim ambulandum est. tanta enim fiducia sui est, vt obuiam fortunæ ire non dubitet, nec vmquam loco illi cessurus sit: nec habet vbi illam timeat: quia non mancipia tantum, possessionesque, & dignitatem, sed corpus quoque suum, & oculos, & manum, & quidquid est cariorem vitam facturum, seque ipsum inter [210] precaria numerat, viuitque vt commodatus sibi, & reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideo est vilis sibi, quia scit se suum non esse: sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspecte, quam religiosus homo sanctusque solet tueri [211] fidei commissa. Quandocumque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: sed dicet: gratias ago pro eo

quod possedi, habuique. [121] Magna quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, cedo gratus libensque. si quid habere me tu volueris, etiam nunc seruabo: si aliud placet, ego vero [123] factum signatumque argentum, domum, familiamque meam reddo, restituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit. & huic dicemus, Recipe animum [124] meliorem quam dedisti: non tergiuersor, nec refugio, paratum habes à volente, quod non sentienti dedisti. aufer. Reuerti [125] vnde veneris, quid graue est? male viuet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, & spiritus [126] inter seruitia numerandus. *Gladiatores* ([127] ait Cicero) [128] *inuisos habemus si omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius præseferunt*: idem euenire nobis scias. Sæpe enim caussà moriendi est, timide mori. Fortuna illa quæ ludos sibi facit, Quo, inquit, te reseruem, malum & trepidum animal? eo magis conuulneraberis & confodieris, quia nescis præbere iugulum. At tu & viues diutius, & morieris expeditius, qui ferrum non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animose recipis. Qui mortem timebit, nihil vmquam pro homine [129] viuo faciet. at qui scit, hoc sibi cum conciperetur, [130] statim condictū, viuet ad formulam: & simul illud quoque eodem animi robore præstabit, ne quid ex his quæ eueniunt, subitum sit. [131] Quidquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus mollict. qui ad præparatos exspectantesque nihil afferunt noui: securis, & beata tantum spectantibus, graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis nihil horum repentinum est. Sciebam in quam tumultuosum me [132] contubernium natura clusisset. totiens in vicinia mea [133] conclamatum est, totiens præter limen immaturas exsequias [134] fax cereusque præcessit: sæpe altius ruētis ædificij fragor sonuit: multos ex his quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, & vinctas ad sodalitium manus [135] copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula accessisse, quæ circa me semper errauerunt? Magna pars hominum est, quæ nauigatura, [136] de tempestate non cogitat, Numquam me in bona re mali pudebit auctoris. [137] Publius tragicis comicisque vehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, & verba ad [138] summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia [139] cothurno, non tantum [130] siparìo, fortiora, & hoc ait:

[131] *Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.*

Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic adspexerit, tamquam illis liberum & ad se iter sit: multo ante se armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam, post pericula, instruitur. Non putaui hoc futurum. numquam hoc euenturum credidissem. Quare autem non? Quæ sunt diuitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, [132] augurale, & [133] lora patricia, & sordes comitentur, & [134] exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? nec magnis ista interuallis diuisa, sed horæ momentum interest [135] inter solium, & aliena [136] genua. Scito ergo, omnem condicionem versabilem esse: & quidquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior [137] Pompeio? cui cum Caius vetus cognatus, hospes nouus, [138] aperuisset Cæsaris domum, [139] vt suam clauderet, defuit panis & aqua? cum [140] tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mēdicauit stillicidia: [141] fame ac siti periit, in palatio cognati, dū illi [142] hæres [143] publicū funus esurienti locat. Honoribus summis functus es? nūquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam vniuersis, quam Seianus? [144] Quo die illum senatus deduxerat, populus [145] in frusta diuisit: in quem quidquid congeri poterat, dij hominesque contulerant; ex eo nihil superfuit, quod carnifex [146] traheret. Rex es? non ad Crœsum te mittam, qui rogum suum & [147] ascendit iussus, & extingui vidit, factus non regno tantum, sed etiam [148] morti suæ superstes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus [149] intra annum quam timuerat, spectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas custodias vidimus. [150] alter in exilium missus est: [151] alter vt [152] meliori fide mitteretur, optabat. In tāta rerum, sursum ac deorsum euntium, versatione, si non quidquid fieri potest, pro futuro habes, das in te vires rebus aduersis: quas infregit, quisquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in superuacuis, aut [153] ex superuacuo laboremus: id est, ne aut quæ non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatum vanitatem nostrarum sero, post multum pudorem, intelligamus. id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Fere enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus pudet. XII. Circumcidenda

cumcidenda est concursatio, qualis est magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negotiis offerunt, semper aliquid [254] agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem domo interrogaueris: *Quo tu? quid cogitas?* respondebit tibi: *Non mehercule scio: sed aliquos videbo, aliquid agam.* Sine proposito vagantur, quærentes negotia: nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quæ incurrerunt. Inconsultus illis vanusque cursus est. qualis formicis, per arbusta repentibus: quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique similem vitam agunt, quorum non immerito quis [255] inquietam inertiam dixerit. Quorundam, quasi ad incendium currentium, misereberis: vsque eo impellunt obuios. & se aliósque præcipitant: cum interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, [256] aut iudicium sæpe litigantis, aut sponsalia sæpe nubentis, & lecticam assectati, quibusdam locis & [257] ipsi tulerint. deinde domum cum superuacua redeuntes lassitudine, iurãt nesciisse seipsos, quare exierint, vbi fuerint, postero die erraturi per eadem illa vestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. [258] Non industria inquietos, & insanos, sed falsæ rerum imagines agitant. nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur, proritat illos alicuius rei species, cuius vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo vnumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leues caussæ per vrbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, [259] lux orta expellit: & cum multorum frustra liminibus [260] illisus nomenclator persalutauit, à multis exclusus, neminem ex omnibus difficilius domi, quam se, conuenit. Ex hoc malo dependet illud tæterrimum vitium, auscultatio, & publicorum secretorumque inquisitio, & multarum rerum scientia, [261] quæ nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc secutum puto Democritum, [262] ita cœpisse: *Qui tranquille volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publice*: ad superuacua scilicet referentem. Nam si necessaria sunt, & priuatim & publice, non tantum multa, sed innumerabilia agenda sunt: vbi vero nullum officium solemne nos citat inhibendæ actiones sunt. Nam qui multa agit, sæpe fortunæ potestatem sui facit: quam tutissimum est raro experiri, ceterum semper de illa cogitare, & sibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, nisi si quid inciderit: & prætor fiam, nisi si quid obstiterit: & negotiatio mihi respondebit, nisi si quid interuenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. non illum casibus hominum excepimus, sed erroribus: nec illi omnia vt voluit cedunt, sed vt cogitauit. in primis autem cogitauit, aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem leuius ad animum peruenire destitutæ cupiditatis dolorem, cui successum non vtique promiseris. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus. [263] transeamus in ea, in quæ nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilij aut status pertimescamus: dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti vitium, non excipiat. Nam & pertinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna sæpe aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est. sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat: recedat, quantum potest, ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benigne interpretetur. Nuntiato [264] naufragio, Zeno noster, cum omnia sua audiret submersa: [265] *Iubet*, inquit, *me fortuna expeditius philosophari.* Minabatur [266] Theodoro philosopho [267] tyrannus mortem, & quidem insepultam. *Habes*, inquit, *cur tibi placeas*: [268] *hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, ô te ineptum, si putas interesse*, [269] *supra terram, an infra putrescam.* [270] Canius Iulus, vir in primis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quod [271] nostro sæculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunti [272] Falaris ille dixit, *Ne forte inepta spe tibi blandiaris*, [273] *duci te iussi*: *Gratias*, inquit, *ago optime princeps.* Quid senserit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse voluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua [274] mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, & [275] quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tamquam [276] libertatem libenter accepit? Quidquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis: Potuit post hæc iubere illũ Caius viuere. Non timuit hoc Canius. nota erat Caij in talibus imperiis [277] fides. Credisne illum, [278] decem medios usque ad supplicium dies, sine vlla sollicitudine exegisse? verisimile non est, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quã in tranquillo fuerit. Ludebat [279] latrunculis, cum centurio agmen periturorum trahens, & illum quoque citari iubet. Vocatus, numerauit

XIII.

XIV.

calculos, & ſodali ſuo, *Vide*, inquit, *ne poſt mortem meam mentiaris te vicisse.* Tum annuens centurioni: *Teſtis*, inquit, *eris, vno me antecedere.* Luſiſſe tu Canium illa tabula putas? illuſit. Triſtes erant amici, talem amiſſuri virum. *Quid mæſti*, inquit, *eſtis? Vos quæritis, an immortales animæ ſint: ego iam ſciam.* nec deſiit, in ipſo veritatem ſine ſcrutari, & ex more ſuo quæſtionem habere. Proſequebatur illum [180] philoſophus ſuus: nec iam procul erat [181] tumulus, in quo Cæſari [182] Deo noſtro fiebat quotidianum ſacrum. *Quid*, inquit, *Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens eſt?* *Obſeruare*, inquit Canius, *propoſui illo velociſſimo momento, an ſenſurus ſit animus, exire ſe.* promiſitque, ſi quid exploraſſet, circumiturum amicos, & indicaturum quis eſſet animarum ſtatus. Ecce in media tempeſtate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum ſuum in argumentum veri vocat: qui in vltimo illo gradu poſitus, exeuntem animam percontatur: nec vſque ad mortem tantum, ſed aliquid etiam ex ipſa morte diſcit. Nemo diutius philoſophatus. ſed [183] non raptim relinquetur magnus vir, & [184] cum cura dicendus. [185] dabimus te in omnem memoriam, clariſsimum caput, Caianæ cladis [186] magna portio.

XV. Sed nihil prodeſt priuatæ triſtitiæ cauſſas abieciſſe. Occupat enim nonnunquam [187] odium generis humani, & occurrit tot ſcelerum felicium turba cum cogitaueris, quàm ſit rara ſimplicitas, quam ignota innocentia, & vix vmquam, niſi cum expedit, fides, & [188] libidinis lucra [189] damnaque pariter inuiſa, & ambitio vſque eo iam ſe ſuis non continens terminis, vt [190] per turpitudinem ſplendeat. Agitur animus [191] in noctem, & velut euerſis virtutibus, quas nec [192] ſperare licet, nec [193] habere prodeſt, tenebræ oboriuntur. In hoc itaque flectendi ſumus, vt omnia vulgi vitia non inuiſa nobis, ſed ridicula videantur: & [194] Democritum potius imitemur, quàm Heraclitum. Hic enim quoties in publicum proceſſerat, flebat: ille ridebat. huic omnia quæ agimus, miſeriæ; illi ineptiæ videbantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. humanius eſt deridere vitam, quam deplorare. Adiice, quod de humano quoque genere melius meretur qui ridet illud, quàm qui luget. Ille ſpei bonæ aliquid relinquit: hic tamen ſtulte deflet, quæ corrigi poſſe deſperat. & [195] vniuerſa contemplatus, maioris animi eſt, qui riſum non tenet, quàm qui lacrimas. quando leuiſſimum affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil ſeuerum, nec ſerium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula, propter quæ læti ac triſtes ſumus. ſibi quiſque proponat, & ſciat verum eſſe, quod Bion dixit, *Omnia hominum negotia ſimilia* [196] *initiis eſſe, nec vitam illorum magis ſanctam aut ſeueram eſſe*, [197] *quam conceptus inchoatos.* Sed ſatius eſt, publicos mores & humana vitia placide accipere, nec in riſum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miſeria eſt: alienis delectari malis, voluptas inhumana. ſicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem ſuam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, vt dolori tantum des quantum poſcit, non quantum conſuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, vt oſtendant: & toties ſiccos oculos habent, quoties [198] ſpectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc ſe malum fixit, ex aliena opinione pendere, vt in ſimulationem etiam ſimpliciſſima res, dolor veniat. Sequitur pars, quæ ſolet non immerito contriſtare, & in ſolitudinem deducere, vbi bonorum exitus mali ſunt. Vt, Socrates cogitur in carcere mori, [199] Rutilius in exſilio viuere, Pompeius & Cicero [200] clientibus ſuis præbere ceruicem: Cato ille, virtutum viua imago, incumbens gladio, ſimul de ſe ac de Repub. [201] palam facere. Neceſſe eſt torqueri, tam iniqua præmia fortunam perſoluere. & quid ſibi quiſque nunc ſperet, cum videat peſſima optimos pati? Quid ergo eſt? vide quomodo quiſque illorum tulerit: & ſi fortes fuerunt, ipſorum animos deſidera? ſi muliebriter & ignaue periere, nihil periit. Aut digni ſunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum deſideretur ignauia. Quid enim eſt turpius, quàm ſi maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: [202] *Tanto fortior, tanto felicior!* humanos effugiſti caſus, liuorem, morbum: exiſti ex cuſtodia: non tu dignus mala fortuna Diis viſus es, ſed indignus in quem iam aliquid fortuna poſſet. Subducentibus vero ſe, & in ipſa morte ad vitam reſpectantibus, [203] manus iniiciendæ ſunt. Neminem flebo lætum, neminem [204] flentem. ille lacrimas meas ipſe abſterſit, hic ſuis lacrimis efficit, ne vllis dignus ſit. Ego Herculem fleam, quod viuus vritur: aut Regulum, quod [205] tot clauis configitur: aut Catonem, quod [206] vulnera ſua fortiter tulit? Omnes iſti leui temporis impenſa inuenerunt quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. [207] Eſt & illa ſolicitudinum non mediocris materia, ſi te anxie componas, nec vlli ſimpliciter

ostendas? qualis multorum [108] vita est, ficta, & ostentationi parata. Torquet enim assidua obseruatio sui, & deprehendi aliter, quàm solet, metuit: nec vmquam cura soluimur, vbi toties nos æstimari putamus, quoties aspici. Nam & multa incidunt, quæ inuitos denudent: & vt bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita, aut secura est, semper [109] sub persona viuentium. At illa quantum habet voluptatis, [110] sincera & per se ornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis? Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent. sunt enim qui fastidiant, quidquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis reuilescat: & satius est simplicitate contemni, quam perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. multum interest, simpliciter viuas, an negligenter. [111] Multum in se recedendum est. conuersatio enim dissimilium, bene composita disturbat, & renouat affectus, & quidquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, & alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, hæc nostri: & erit altera alterius remedium. odium turbæ sanabit solitudo, tædium solitudinis turba. Nec in eadem intentione æqualiter retinenda mens est, sed ad iocos reuocanda. Cum pueris [112] Socrates ludere non erubescebat: & [113] Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit [114] ad numeros. non molliter se infringens, vt [115] nunc mos est, etiam [116] incessu ipso vltra muliebrem mollitiem fluentibus, sed vt illi antiqui viri solebant, [117] inter lusum ac festa tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: [118] meliores acrioresque requieti surgent. Vt fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos numquam intermissa fœcunditas: ita animorum impetus assiduus labor frangit. [119] Vires recipient paullum resoluti, & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quædam, & lãgor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quamdam voluptatem haberet lusus iocusque: quorum frequens vsus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est: hunc tamen si per diem noctemque continues, [120] mors erit. Multum interest, [121] remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur: tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, [122] vt dixi, viri quidam sibi [123] menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem, inter & otium & curas, diuidebant. qualem Pollionem Asinium, [124] oratorem magnum, [125] meminimus: quem nulla res vltra [126] decimam retinuit. [127] ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid nouæ curæ nasceretur: sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die [128] interiunxerunt, & in postmeridianas horas aliquid leuioris operæ distulerunt. Maiores quoque nostri [129] nouam relationem, post horam decimam, in senatu fieri vetabant. Miles [130] vigilias diuidit, & nox [131] immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco sit: & in ambulationibus apertis vagandum, vt cælo libero & multo spiritu augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio, vigorem dabunt, conuictusque & liberalior potio: nonnunquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt [132] deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet: & vt [133] morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur: Liberque non [134] ob licentiam linguæ dictus est inuentor vini, sed quia liberat [135] seruitio curarum animum, & asserit, [136] vegetioremque & [137] audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, [138] Arcesilaumque indulsisse vino credunt. Catoni ebrietas obiecta est: at facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc [139] crimen honestum, quàm turpem Catonem. Sed [140] nec sæpe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: & aliquando tamen in exsultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas remouenda paullisper. Nam, siue [141] Græco poetæ credimus, aliquando & insanire iucundum est: siue [142] Platoni, frustra poeticas fores compos sui pepulit: siue [143] Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Non potest grande aliquid & supra ceteros loqui, nisi mota mens. Cùm vulgaria & solita contempsit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quamdiu apud se est. Desciscat oportet à solito, & efferatur, & [144] mordeat frænos, & rectorem rapiat suum: eoque

ferat, quo per se timuisset escendere. Habes, Serene carissime, quæ possint tranquillitatem tueri, quæ restituere, quæ surrepentibus vitiis resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam seruantibus, nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

COMMENTARII AD LIBRVM SENECÆ, de Tranquillitate animi.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Serene.] *Ad hunc scripsit. & est, opinor,* Annæus Serenus, *quem* Præfectum vigilum Neronis, *interemptum cum toto conuiuio, esu fungorum, Plinius scribit, li.* XXII. *Certe inter amicos interiores Seneca fuit, & Tacitus ita memorat Annali* XIII. *vbi de Acte liberta. Ante lenocinium obijt, & fatetur ipse mortem eius immodice se fleuisse. Epist.* LXIII. *Tamen quidam libri hic non* Serene, *sed* Seneca *præferunt. quasi hæc omnia verba & sermo Sereni sint, vsque ad* II. *Cap. Quod mihi minime videtur: sed est familiare Senecæ, πρόσωπα* [illegible] *siue occasionem scripti interdum fingere, proponere, & dilatare, atque ita ad rem venire.*

2. Manu prend.] *Prouerbiale, de claris apertisque. De Benef.* VI. *cap.* XXII. Soleo notare hunc in te affectum, & quasi manu prendere.

3. In recessu.] *Non in fronte & propalam posita.*

4. Hostes vagos.] *Vt Scythas aliquos, aut Numidas.*

5. Fatear.] *Bene. nam vt idem Epist.* LIII. vitia sua confiteri, sanitatis indicium est. *Iterumque:* Morbi ad sanitatem tunc inclinant, cum ex abdito erumpunt.

6. Rursus obnox.] *Possis & prorsus legere. sed non muto.* Obnoxium *autem, morigerum, subiectum. talis illud:* Minari interdum ferro, ni sibi obnoxia foret. *Vide A. Gell. lib.* VII. *cap.* XVII.

7. Nec ægroto] *Plerique incipientium aut proficientium sic affecti. Sed vt Seneca (epist.* XX. vitium est breuis diuersitas, & signum vacillantis animi, & nondum habentis tenorem suum.

8. In speciem] *Quod minime virtus facit, quæ se contenta. Sed in speciem laborat Ambitio, vt* Dignitatem *(sic hic appellat) consequatur, Eloquentia, vt* Famam.

9. Ad alien. iussr.] *Nam hæc talia ab aliorum iudiciis suspensa.*

10. Veras vires.] *Vt virtus, & quidquid solidum petit.*

11. Consuetudo.] *Ouidius:* Quod male fers, assuesce, feres bene. multa vetustas Lenit.

12. Hoc vitium.] *Animi labantis & inconstantis.*

13. Amorem.] *Lucretius:*

--- consuetudo concinnat amorem.

14. Amor parcim.] *Vel hæc & sequentia palam doceant, Senecam de se & in sua persona loqui.*

15. Cubile composit.] *Alto toro purpurea atque aurata veste instratum, lecto argenteis, eburneis, aureis pedibus.*

16. Ex arcula.] *In quam deponere vestes solent: & vt niterent, ac pexa essent, pondere imposito premere. Erat igitur Arcula, sed vicem etiam præli aut torcularis. Seneca epist.* XCII. Quis vmquam vestimenta æstimauit arcula? *Columella:* Quales sunt arculæ, in quibus vestimenta forensia conduntur. *Noster epist.* XCVI. De capsula totos, *hos mundulos fortasse (vide ibi) appellat: vt hodie dicimus,* Ex arcula aliquem prodire.

17. Mille ponder.] *Vides quod de prælis dixi: ac sic appellant. Martialis:*

Sic tua suppositis pellucent præla lacernis,
Et micat innumeris arcula synthesibus.

Mirari probari erudito viro ibi, prata lacernis*: longinqua imagine, & inepta. Res clara est. & ita Statius:*

---- prælisque solutæ
Mira Dionææ sumit velamina telæ.

Ammianus Pressoria *dixit lib.* XXVIII. Solitis *(lego* solutis, *vt in Statio)* pressoriis vestes, luce nitentes ardua, diligenter explorant. *Iterum Martialis:*

De Pallantis dominæ quod serica prælis.

18. Sed domestica.] *An domi, & a meis, factas non puto, non peregrina. an quæ domi solemus vti, obsoletas & minus splendentes? Nam lautiores duplicem eam habebant,* Domesticam & Forensem. *Ammianus* XXXI. *de Hunnis, facete:* Nec est alia illis Domestica vestis, alia Forensis: *vt scilicet his Romanis. Cicero* II. *De Finib.* Ait vt vestitum, sic sententiam habeam, aliam Domesticam, aliam Forensem. *Adde Sueton. August. cap.* LXXIII. *Vitellij cap.* IX.

19. Cibus quem.] *Nam in magnis opibus mira viri frugalitas, an quo nomine appellem? Vide epist.* LIX. *&* LXXX.

20. Nec parent.] *Id est, in quo parando non multi occupentur.*

21. Nec spectent.] *Nec grex puerorum mensæ adstet, inhians atque imminens in lautiorem cibum.*

22. Ante multos.] *Atque nec prebetur cibus diu ante coctus, & seruant delicati.* Paratus *ergo, quæsitus & comptus: vt solent peregrina aucupia aut pisces. Tamen alij libri,* imperatus*: recte de nimia cura & dispositione.*

23. Qua iritan.] *Per os, cum initiatione.*

24. Incultus.] *Non auratus, aut cinnifinatus, nec Pædagogij in morem cultus.*

25. Rudis vernula.] *Domi natus.* Non Phryx, aut Lycius, non a mangone petitus.

26. Argentum graue.] *In quo nihil præter pondus æstimandum: non cælatum. Plinio id* Purum *dictum lib.* III.

Epist. I. Apponitur cœna non minus nitida quam frugi, in argento puro & antiquo. *Iuuenalis.*

---- argenti vascula puri.

27. Rustici patris.] *Non in vrbe nati, sed domo Cordub. Seneca apud Tacitum lib.* XIV. Egóne equestri & prouinciali loco ortus proceribus ciuitatis annumeror?

28. Maculatum.] *De Benefic.* VII. *cap.* IX. Eo pretiosius (*lignum hoc citri*) quo illud in plures nodos arboris infelicitas torsit. *Nam hæ sunt illæ* maculæ *amata & æstimata olim: de quibus & Plinius,* XIII. *cap.* XV. Præcipua dos in venam crispis, vel in vortices variis. Illud, oblongo euenit discursu, ideoque Tigrinum appellatur: hoc, intorto, & ideo tales Pantherinæ. Sunt & vndatim crispæ, maiore gratia, si pauonum caudæ oculos imitentur. *Mox*: Iuuant plura quoque in vna mensa vitia. *Et ante*: Quod tanti emitur, arborum vitium est. *quæ respondent illis Senecæ de* arborum infelicitate. *De his mensis, Lucanus*:

Dentibus his niueis sectos Atlantide silua
Imposuere orbes.

Nam lignea ista mensæ ebore sustinebantur. Iuuenalis:

--- latos nisi sustinet orbes
Grande ebur, & magno sublimis pardus hiatu.

Vide plura De Benef. loco iam citato.

29. Successiones.] *Vt Plinij aui illa M. Tullij, & Asinij Pollionis, & Iubæ regis, aliaque.*

30. Pedagogij.] *Puerorum, qui sub pædagogo. qui erant, vt nostri isti Honorarij pueri, quos* Paigios (*nescio an inclinata illinc voce*) *vocamus. Vide me ad Annalem* XV. *Taciti.*

31. Intra priuatum.] *Vox* priuatum, *in nullo veterum exstat. quorum alij* intra latus; *meus*, intra lacum; *Pincians*, intra larem. *Haud male hoc vltimum: sic tamen vt priora leuiter immutes* diligentiusque iam intra. *vt expliret hoc de* apparatu pędagogij, *& dicat mancipia intra larem & domi, domini aut conuiuarum oculis, sic vestiri, sic coli. An placeat,* diligentius quàm intra larem? *& explicemus, diligentius quàm deceat priuatam domum. Palatinum & aula in morem, ministri coluntur. Enimuero aliquid Aulæ opponi, vel ex eo videtur: quod in ibi mancipia* aurata. *Lampridius in Alexandro*: Auratam vestem ministrorum nullus, vel in publico conuiuio habuit. *Et de Pædagogianis istis Ammianus* XXVI. Tunica auro distincta, vt regius minister, indutus, à calce ad pubem, in Pędagogiani pueri speciem. *Plinius allusit, vbi de auro*: Honestius viri pędagogiis id (damus.

32. Qua calcatur.] *Solum & pauimentum, è marmore, auro & gemmis etiam mixtis.*

33. Tecta.] *Item auro vel ebore laqueata.*

34. Affectator.] *Vt semper. nec desunt* stultorum diuitum arrosores, & quod sequitur, arrisores; *vt noster alibi.*

35. Circumfluentes.] *Epistola* C. Concisura aquarum cubiculis interfluentium. *Plura ibi.*

36. Scęna sua.] *Cum domus, & cænatio, & ministri tam culti sint: quidni epulæ, quæ in hoc velut theatro exhibentur?*

37. Frugalitatis situ.] *Hæc clamant omnino à Seneca, & de Seneca, ista dici. Veniebat vir optimus ab exsilio (vt veterem eius frugalitatem omittam) & ab illis tenebris in hanc Aulæ lucem. itaque merito trepidat & exclamat,* circumfundi se nouo splendore luxuriæ.

38. Quam oculos.] *Ad me apto. & lectori ingenuè aperio, animo quam vultu, ad omnia externa, fortiorem esse.*

39. Friuola.] *Tenuem vilemque supellectilem, & instrumentum. Glossæ*: Friuola, vasa fictilia. *Idem Isidorus lib.* IX. Friuola vocantur proprie, vasa fictilia inutilia. *Proprie, sed longius producunt. Iuuenalis*;

-- iam friuola transfert Vcalegon.

Seneca III. *Controuer.* Ego illos in friuola mea inuitaui.

40. Vim pręceptorum.] *Intellegit præcepta Stoica, qui ad remp. mittebant.*

41. In mediam.] *Vt ille apud Horatium, via anceps*:

Nunc agilis fio, & mersor ciuilibus vndis,
Nunc in Aristippi furtim pręcepta relabor.

42. Aureis virgis.] *Putaui olim,* laureis: *vt ad triumphorum spem alludat. Sed magis nunc adhæserim libris, qui totum hoc verbi spernunt.* Virgis adductum, *lictorum scilicet, qui virgas manu tenebant iisque submouebant: siue & ipsos fasces vis interpretari. In Apuleij Milesiaca* I. Lixas, & virgas, & habitum prorsus magistratui conuenientem in te video. *Sed hoc in colonia. vbi loco fascium, bacilli soli aut virgæ. Est qui* aureas virgas *hic tenet, & ad auratos fasces refert. Sciat, inferioris æui, & Principum modo fuisse.*

43. Adductum.] *Id est, non insignibus illis honoris, aut honore ipso motum.*

44. Propius positus.] *Reip. iam admotus: non domi, & in otio latitans. Libri tamen scripti fere,* compositus. *quod nec improbem, quasi in arenam certamenque iam venerim, commissus cum rebus.*

45. Non misit] *Alios præceptis suis iubent accedere, ipsi absistunt. De caussa ista, in fine libri De vita beata.*

46. Ad quam.] *Scripti quidam longè aliter (fortasse germanius:)* Vbi aliquid animam insolitam arietari percussit. *si tamen facias*, aliquis animum insolitum.

47. Arietari.] *Percuti, incurri. frequens nostro verbum.*

48. Indignum.] *Cum indignitate coniunctum.*

49. Ex facili.] *De Benef.* III. *cap.* VIII. Qui beneficium ex facili largitus est.

50. Ad otium] *Rempublicam omitto.*

51. Domum gradus.] *Sic mihi ad me & mea, relictis publicis. Eo enim comparatio spectat.*

52. Tanto impendio.] *Nam reuera, veteri dicto:* μέγιστον ἀνάλωμα χρόνος Maximũ impendium, tẽpus.

53. Ad iudicem.] *Quod ab alieno iudicio pendeat. Deo & sibi placeat.*

54. Ametur expers.] *Ametur, ametur cum poeta.*

Et secura quies, & nescia fallere vita.

55. Exempla nob.] *Eorum qui remp. animose tractarunt.*

56. Vocem.] *Patroni vice.*

57. Operam.] *Aduocati vice.*

58. * In studiis.] *Ego hic defectum aut confusionem odorari videbar: nec satis, meo animo, illa contexta.*

59. Verba rebus.] *Ad illud Horatianum:*

Verbaque præuisam rem non inuita sequentur.

60. Non id agere.] *Plane scribendum,* nunc id. *In ea vocula emphasis. tu nunc mortalis, & breuis æui, capere animo vis posteritatem?*

61. Tacitum.] *Quietum & silens, non illud Publicum; in quo præco, dissignator, imagines, ludi, pompa. Sed & aliter* Funus tacitum, *hominis ignoti, & de quo nec sermo. Tale optat alter Seneca:* Ætas per tacitum fluat. Sic cum transierint mei Nullo cum strepitu dies, Plebeius moriar senex.

62. In diem.] *Non annos aut æuum: vt ij qui æuum cogitant.*

63. Exit oratio.] *Ita libri omnes: at Muretus,* exsurgit. *Siquid mutandum, fecerim* exilit, *siue* exsilit.

64. Ore iam.] *Et hic variant. alij,* ore tantum modo: *alij, vt meus,* ore tamen meo. *Atque hoc fane ad vulgatum illud accedit. videturque alludi ad Sibyllam Virgilianam, quæ Deo plena* -- maiorque videri, Nil mortale sonans. *Probat ipse in fine libelli:* Tunc denique aliquid cecinit grandius ore mortali.

65. Cui ne.] *Parum hæret: sed nec vulgatum aliud,* cum ne. *mihi placebat,* quin ne.

66. Puto multos.] *Ego tecum, ô Annæe. Quot experimenta cepi in iuuentute huius* * δοξοσοφίας, *vt Plato appellat? & quam primum in via pedem posuerunt, visi enim habere in meta. Itaque recte Bion,* τὴν οἴησιν ἔλεγε προκοπῆς ἐγκοπήν: Opinionem aiebat, profectus impedimentum, siue (*Græco ipso verbo*) incisionem esse. *Cui Fabius consonat:* Magnos quoque profectus frequenter perdit, arrogans de se persuasio.

67. Apertis.] *At alium,* opertis, *clausisque Videntes videre noluerunt.*

68. Adulatione perire.] *Veteris scriptoris verbū in Jo. Salisberiensi:* Omnis Romanus adulatione corrumpitur aut corrumpit. *Et de sui æui moribus Seneca epist.* lix. Non sumus modica adulatione contenti. quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tanquam debitum prendimus. *Iterum de Beneficiis* vi. *cap.* xxx. Adulandi certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandissime fallat.

CAP. II. 69. Nec vllius.] *E meis & Pincianis libris,* nec vlli propius admouerim exemplo: *id est, non alij ita aptius, magisque vicina comparauerim.*

70. Calorem.] *Quem Febrim statim interpretatur.*

71. Quidam tremor.] *Idem De Breuit. vit. cap.* ii. Velut in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est. *Lucanus:*

--- sed vt timidus, Boreæ post flamina, pontus
Rauca gemit.

Statius:

Vt si quando ruit debellatasque reliquit
Eurus aquas, pax ipsa tumet, pontumque iacentem
Exanimis iam voluit hiems.

Claudianus: ---ceu murmurat alti
Impacata quies pelagi, cum flamine fracto
Durat adhuc sæuitque tumor.

72. Quæ etiam transc.] *Videtur dicere. quæ nos iam persuasimus, à quibus liberi sumus. Si tamen lectio sincera: & pleraque in his aliquot clausulis anterioribus (iam ab illis verbis* * In studiis) *diluta, impura, aut suspecta sunt. Possis etiam interpretari,* Quæ transcurrimus, *quæ leuiter libamus & tangimus; quia iam superuacua.*

73. Sed illud.] *Si quid vides,* illo *legendum. Opus non illis durioribus, sed isto leniore.*

74. Stabilem.] *Alludit ad Democriti vocem, qui Tranquillitatem* εὐεστὼ *vocauit:* Stabilitatem animi, & Constantiam. *Imo & volumen eo titulo seorsim scripsit, præter illud* περὶ εὐθυμίας, *siue* De Tranquillitate. *Nam istud ad Senecæ æuum peruenit, quod iam ostendit: illud prius periit, quod clare Diogenes scribit:* ἡ γὰρ Εὐεστὼ οὐχ εὑρίσκεται, *inquit,* Nam Constantia eius non reperitur.

75. Volumen egregium.] *Laudas, & moues desiderium: frustra. fuit, vt multa alia præclara. Sed & Panætij Stoici eadem inscriptione liber, item* Hipparchi Pythagorici: *denique &* Plutarchi Chæronei, *qui exstat.*

76. Animus semper.] *Descriptio est* Tranquillitatis *vberior. quam ipsam ita Democritus efformabat:* Καθ' ἣν γαληνῶς καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει, ὑπὸ μηδενὸς ταραττομένη φόβου, ἢ δεισιδαιμονίας, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους: Per quam tranquille & constanter animus agit, nullo metu perturbatus, vel superstitionis, vel alterius affectus.

77. Æqualis.] *Forte,* æquali secundoque. *Est Stoicorum* εὔροια.

78. Propitiusque sibi.] *Volens & benignus. non sibi aut fortunæ suæ iratus.*

79. Nec attollens.] *Plane qualis ille Cotta apud Sallustium:* Bonæ secundæque res, opes non ingenium mihi mutabant. *Enimuero mutari ad hæc incerta & externa, vt Epictetus loquitur,* ἰδιώτου στάσις καὶ χαρακτὴρ: imperiti constitutio est, & character.

80. Simul tu.] *Hæc verba videantur prodere, qui priorem totam partem & querelam* Sereni *esse volunt interrogantis. Sed, vt rem dicam, hic libellus satis confusus est: à scriptore, an ab æuo: sed confusus.*

81. Professionem.] *Ad Philosophos falsos hoc refert? an ad eos, qui in luce publica, magistratus & res exercent? nam potest.*

82. Ingenti titulo.] *Sub præscriptione honesta. siue sapientiæ, vt philosophi; siue curæ publicæ & tutelæ, vt alij.*

83. Simulatione.] *Qua præferunt sibi bene & beate, esse iucunde & tranquille viuere.*

84. Quod reliquerunt.] *Vt viduis mulierculis defuncti mariti.*

85. Non inconstantiæ.] *Veteres,* constantiæ. *ex quo Pincianus,* qui non constantia, in vitio. *Assentior, sed*

hoc amplius, in vita *legi vellem.*

86. Pendent.] *Parum suauiter repetitur nam praeiuit* pendentibus. *sed passim hic interpolatio.*

87. Destituta vota.] *A successu & Fortuna.*

88. Pati non potest.] *Nec mirum.* nam primum argumentum est (*noster epist.* II.) compositæ mentis, posse consistere, & secum morari. *Horatius in illos:*

> Non horam tecum esse potes, non otia recte
> Ponere, teque ipsum vitas fugitiuus & erro.

89. Tormenta.] *Cum articulo scriberem*, & tormenta.

90. In quas.] *Forte*, in quis, *id est, quibus.*

91. Positum.] *Gruterus*, positu.

92. Homericus Achil.] *Versus quos tangit, in Iliad.* ω.

> Ἄλλοτ' ἐπὶ πλευρᾶς κατακείμενος, ἄλλοτε δ' αὖτε
> Ὕπτιος, ἄλλοτε δὲ πρηνής, τοτὲ δ' ὀρθὸς ἀναστάς:
> Nunc lateri incumbens, iterum post paullo supinus
> Corpore, tum pronus, tum surgens, denique rectus.

Quos & Iuuenalis adspexit, aut vertit:

> ---- noctem patitur lugentis amicum
> Pelidæ, cubat in faciem, mox deinde supinus.

93. Delicata.] *Ad ipsam Campaniam refer, quæ nihil nisi cæli solique deliciæ: præsertim vt tunc culta.*

94. Laudatusque portus.] *Liuio descriptus, libro* XXV. *& Floro.* I. *cap.* XVIII.

95. Vel antiquæ.] *Sententia est, Tecta etiamnunc tam multa & lata, vt vel antiquam turbam (id est, quæ olim fuit) possint capere. Nam Tarentum, Croton, Metapontus, magna illa & florentissima olim oppida (ita vices rerum sunt) tunc deserta. Nominatim hoc de Tarento, Strabo:* Vetus murus ambitum habet magnum, nunc autem maior vrbis pars, ad Isthmum sita, deserta est. *Dio Chrysostomus in Tarsico primo:* Nonne Sybaris, quæ maxime luxuriata est, maxime periit? nonne Croton & Thurij, & Metapontus, & Tarentum? quæ olim sic florentes & potentes, qua vrbe non sunt nunc desertiores? *Tamen suspecta lectio.*

96. A plausu.] *Theatrali.*

Fragore.] *Circensi. Iuuenalis:*

--- & fragor aurem Percutit, euentum viridis quo colligo panni. *Neque nego in theatris potuisse & fragorem esse populi incitati: sed magis in Circo, victoria illo euentu, inter factiones & sponsiones.*

98. Semper fugit.] *Illud*, semper, *non est in Lucretio, & versus respuit. At locus eius, huic compar, insignis est, & merito adscribendus, lib.* III.

> ----- vt nunc plerumque videmus,
> Quid sibi quisque velit, nescire & quærere semper:
> Commutare locum, quasi onus deponere possit.
> Exit sæpe foras magnis ex ædibus ille,
> Esse domi quem pertæsum est, subitoque reuertit:
> Quippe foris nihilo melius qui sentiat esse.
> Currit agens mannos ad villam hic præcipitanter,
> Auxilium tectis quasi ferre ardentibus instet:
> Oscitat extemplo tetigit cum limina villæ,
> Aut abit in somnum grauis, atque obliuia quærit.
> Aut etiam properans vrbem petit, atque reuisit.
> Hoc se quisque modo fugit. at, quod scilicet vt fit,
> Effugere haud potis est, ingratis hæret, & angit.

99. Nec nostræ.] *Phrasis cum alibi, tum in Liuio crebra. Lib.* III. Patres suarum rerum erant, amissa publica. *Et* XXIII. Plebs nouarum rerum & Annibalis tota esse.

100. Subit illud.] *Magis*, subiit. *& nescio an statim* tabidarum, *pro* rabidarum. *Si hoc tenes, sententia erit, delicias acres, efferas, & infrenes eo prorumpere, vt mortem ament, se oderint. Si quod subiicio, delicias languentes, deficientes (vt solet à nimio vsu) tædio ire ad mortem.*

101. Quousque eadem?] *Dormire, surgere, ingerere, egerere, libidinari, satiscere, & omnia in orbem. Lucretius, in contemptu vitæ:*

> Præterea, versamur ibidem, atque insumus vsque,
> Nec noua viuendo procuditur vlla voluptas.

CAP. III. 102. Athenodorus] *Aliquot isto nomine, & quidem secta Stoica fuerunt. Vide Manud. Dissert.* 12.

103. A foro. quidem] *Ita idem. suadet & probat, epist.* XXVIII. Si liceat disponere se, conspectum quoque fori & viciniam procul fugiam. *Plura ibi vide.*

104. Maxime.] *Imo*, maximæ.

105. Candidatos extrahit.] *Producit ad petendum, suffragator est. Nam ita in comitiis illis Senatoriis (hoc. Principum æuo) fiebat. Vide Plinij epistolam* XX. *libri* III. *& eiusdem Panegyricum. Adde & epist.* VIII. *nostri Senecæ, sententia consimili:* Non videor tibi plus prodesse, quam cum ad vadimonium aduocatus descenderem, aut tabulis testamenti anulum imprimerem, aut in Senatu candidato vocem & manum commodarem? *Alioquin & legi poteras*, qui candidatus extrahit & tuetur reos. *Nam aduocati & honestiores, in tali veste.*

106. Inter peregrinos.] *Primus Prætor in vrbe ius, & inter ciues dixit, creatus anno Urbis* CCCXCVIII. *atque is* Vrbanus *ideo dictus. Postea, non sufficiente eo, & multitudine peregrinorum influente in vrbem, alter additus, qui ius diceret inter ciues & Peregrinos. Id factum anno* DX.

107. Adsessoris verba.] *Quæ ille peritus iuris dictasset, quibus sententiam concepisset. Notum Adsessura hominum. atque ita emendauit hunc locum Iac. Cuiacius XXIII. Obseru. cap. XL. Etsi nec littera minima meus laudatus ille codex.*

108. Qui docet.] *Absunt hæc duo verba omnibus libris, tamen apta & tenenda.*

109. Quantum bonum.] *Ita Erasmus vulgauerat, tenuitque Muretus. At Pinciani codices,* quam gratuitum bonum sit bona cons. *Quidam Gruteri, & meus*, quantum grauidorum hominum sit bona cons. *Adhæream Pinciano, & explicem*: Gratuitum bonum, *quod reliqua pretio aut labore; hoc vltro, & voluntate sola, paretur.*

110. Non deserueris.] *Meus*, te non deserueris. *nec male. Illud tamen à militia, aptius videtur.*

111. Cornu dextrum.] *Acies in duo cornua plurimum diuidi solet, quod notum. putarem tamen commodius legi,* cornu dextro, læuove. *Neque enim vnus vir totum cornu defendit.*

112. In numerum.] *Id est, stipendiis accensentur: ac & nomen militare capiunt. Non audio qui corrigit,* in numerorum stipendia, *id est, cohortium, inquit. Apage. vulgata nihil melius aut clarius.*

113. Quamuis obscura.] *Etsi non in luce & publico posita. etsi in priuato paruoque lare.*

114. Mittit sui signa.] *Lumen & radios spargit. An a feris magis sumptum, quæ odorem & vestigia relinquunt, in vestigandæ?*

115. Reliquias.] *Nihil appareat, nihil facti operis exstet.*

116. Mihi carissime.] *Hactenus Athenodori sententia: nunc Senecæ, qui aliquid distinguit, aut mutat.*

117. Non vnius vrbis.] *Vide De Vita beata, cap XXXI.*

118. Prytanes.] *Atheniensium magistratus. apud quos, eiectis triginta tyrannis, decem à Thrasybulo reip. præpositi, mox iis quoque a Pausania spretis, quinquaginta illi* Prytanes *instituti. de quibus Demosthenes. II. Philipp. atque alibi, Pollux libro VIII. & Harpocration his verbis*: πρυτάνεις πεντήκοντα ἄνδρες ἀπὸ μιᾶς φυλῆς, οἳ διοικοῦντες πάντα τὰ ὑπὸ τῆς βουλῆς πραττόμενα: Prytanes, quinquaginta viri ex vna tribu electi, qui omnia administrant a Senatu decreta. *Idem summi magistratus nomen & Rhodiis fuit, apud Liuium XLII. Plutarchum in Politicis, Appianum IV. Ciuil.*

119. Ceryx.] *Libri, vt in ignotiore voce, vacillant, & meus* tenyt *præfert. Sed vulgatum, verum: estque.* Ceryx, præco, legatus: *etiam qui sacra Cereris tractabat.* Ceryx, *vel ad discrimen* ἱεροκήρυξ: *de quibus Athenæus aliquid lib. XIIII. & Plutarchus in Alcibiade.*

120. Sufes.] *Pœnorum supremus Dictator, in Liuio. Vide Festum, ea voce.*

121. Primam frontem.] *Hoc est, quod ipse De Constantia sap. cap. vlt. scribit*, in prima acie altos ordines stare. *Vide Militiam nostram.*

122. Triarios.] *Qui tertij in acie, vltimique.*

123. Tactumque.] *Quidam libri*, citra gustum, tactu, odore: *neque id male, etsi vulgatum præfero.*

124. Longe, inquam.] *Haud satis hærere cum prioribus videtur: nisi referas ad illa contra Athenodorum dicta.*

125. Tercentos.] *Alij* quingentos *tradunt.*

126. Quot satell.] *Meus, & alij scripti*, tot tyrãni erant, quot satellites essent? *Puto verũ, si vocula educatur latens*: quot sat satellites essent. *Erant enim triginta tyranni: atqui satis erat, inquit, tot vel satellites tyrannidis esse. De tyrannide autem illa, noster epist. CIV.*

127. Harmodios.] *Tyrannicidas. Vide lib. VII. De Benef. cap. XIV.*

128. In medio.] *Cicero ad Atticum*, VIII. Quasi locupletior mihi quærendus sit auctor, quam Socrates, qui cum XXX. tyranni Athenis essent, pedem porta non extulit.

129. Metuentibus.] *Quia diuites maxime periclitantur sub tyrannis.*

130. Seram.] *Ante enim opes exponendæ pro patria, contra Lacedæmonios; & priusquam eo deciderent.*

131 Pecuniam,] *Ita sane libri: etsi Muretus*, impotentiam, *quæ Pinciano nuda coniectura est. An* pecuniam *retinemus, & auaritiam, siue potius corruptelas à pecunia explicamus? an* petulantiam, *siue* proteruiam *placet substitui?*

132. Inermia.] *Togata, & tyrannidi armata opponit.*

133. Explicabimus nos.] *Salutare præceptum & simul politicum, vt rebus temporibusque, virtute salua, aptemur. Socratis dictum huc facit*: Ὁ βίος, ὥσπερ ὄργανον, ἀνέσει καὶ ἐπιτάσει ἁρμοσθεὶς, ἡδίων γίνεται. Vita, velut organum, intentione & remissione aptata, iucundior redditur: *etsi alio hoc etiam ducas, ad quietem scilicet labore temperatam. Lucanus ad Pisonem*:

> Temporibus seruire decet. qui tempora certis
> Ponderibus pensabit, eum si bella vocabunt,
> Miles erit: si pax, positis toga vestiet armis.

134. Alliserit.] *Id est, nec peruicacia aut ambitione præpostera, se vitamque fregerit: quasi in scopulum nauem vltro miserit.*

135. Absconderit.] *Turpiter se subduxerit, latuerit. Vult medium teneri, qualem suum Agricolam Tacitus facit,* peritum obsequi, eruditumque vtilia honestis miscere. *Eumdem*, non contumacia, neque inani iactatione libertatis, famam fatumque prouocasse: *sed* obsequium & modestiam, cui industria tamen & vigor adessent. *prætulisse. Idem, de M. Lepido*: Hunc ego, temporibus illis, grauem & sapientem virum fuisse comperior. nam pleraque ab sæuis adulationibus aliorum in melius deflexit: neque tamen temperamenti egebat, cum æquabili auctoritate & gratia apud Tiberium viguerit.

136. Non enim.] *Ita Erasmi editio, & ex ea vulgatæ. Muretus*, Non est enim seruare se, obruere: *viderit quo auctore, non certe libris. Quorum alij*, Non enim debet seruare se, vel obruere: *alij, vt meus*, Non enim seruare se voluit, nec obruere. *Ego eliciebam*: Non enim cernuare se volt, nec obruere. *Neutrum, inquit, sapiens facit. nec cernuat se, & abiicit pronum ac præcipitem; nec item obruit, & abscondit. Plane respondent priori clausulæ, eamque explicant*: nec allidet virtutem, nec abscondet. Cernuo *autem fuit &* Cernullo,

veteris & medij æui probum solensque verbum est. Ipse noster, epist. VIII. Non euertit eos Fortuna, sed cernullat & illidit. *Et notes ibicunque iungi & pariari cum verbo* Allidendi.

137. Quam viuere.] *Repetendum commune verbum*, mortuum. *Sententia est, malle se re vera esse mortuum, quam mortuum inter viuos agere. Lucretius in hoc genus:*

Mortua cui vita est prope iam viuo atque videnti.

Seneca alibi: Otium sine litteris, mors est, & viui hominis sepultura. *Et de Ignauo illo*: Vatias hic situs est. *Quid Plato?* Ὅτῳ τῇ ψυχῇ μὴ ἐπίσταται χρῆσθαι, τούτῳ τὸ ἄγειν ἡσυχίαν τῇ ψυχῇ, καὶ μὴ ζῆν κρεῖττον ἢ ζῆν πράττοντι καθ' αὑτόν: Quisquis anima & vita vti nescit, huic quiescere anima, nec vltra viuere melius, quam sic viuere apud sese. *Est ipsa sententia Curiana.*

CAP. IIII. 138. Nosmetipsos.] *De Ira* III. *cap.* VII. *hac sic partite*: Quotiens aliquid conaberis, te simul, & ea quæ paras, quibusque pararis, ipse metire. *Etsi ibi fortasse verius*, quibusque parabis: *id est, quorum caussa & gratia, vt his sequitur.*

139. Firmam frontem.] *Bene. at libri omnes prisci, & meus*: primam frontem. *Quod interpretari possis, aut eximiam & notabilem in duritie: aut prime & ante omnia assumendam talem frontem.*

140. Contumacia.] *Nam Aula vult obsequentes. Tacitus*: Labeo incorrupta libertate, & ob id fama celebratior; Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur.

CAP. V. 141. Cum rebus.] *Eadem lege* III. *De Ira, cap.* VI. *extremo, &* VII. *primo.*

142. Opprimant.] *Propertius*:

Turpe est, quod nequeas, capiti committere pondus,
Et pressum inflexo mox dare terga genu.

CAP. VI. 143. Nobis imputant.] *Id est, cum ipsi pro iis debeant, debere nos putant. quasi quos dignos habuerint, vt obsequia præstaremus.* Imputare *autem, in rationibus alicuius ponere, inscribere. Suetonius Tiberij cap.* LIII. Imputauit etiam, quod, non laqueo strangulatam abiecerit. *Plinius, de Medicis*. Stertinius imputauit Principibus, quod quingenis HS. contentus esset. *Statius*: Lucanum potes imputare terris. *Seneca De Benef.* II. Superbi & imputatores.

144. Paria in mensa.] *Ita meus liber. & sententia liquet. Tamen alij*, parem mensam; *aut*, pares mensas. *possis igitur*, paria mensa faciunt. *De quo genere Iuuenalis*:

Fructus amicitiæ magnæ cibus. imputat hunc rex:
Et quamuis rarum, tamen imputat. *Iterum*:
Primo fige loco, quod cum discumbere iussus,
Mercedem solidam veterum capis officiorum.

Ammianus copiose & iocose lib. XIV.

145. Considerandum.] *Nescio an hæc satis apta, & non sit hiatus.*

146. Natura tua.] *Nam, vt ipse alibi*, tenenda nobis vita est, quam natura præscripsit, nec ab illa declinandum. Illam sequentibus, omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam nauigantibus.

147. Aptior fit.] *Socratis eo monitum facit*: Ὁ βίος ἁρμόζων, ἀλυπότερος: Vita conueniens & apta, minus molesta.

148. Coacta ingenia.] *Quo spectat Latinorum verbum*, Nequid inuita Minerua.

CAP. VII. 149.* Nihil tamen.] *Neque hæc prioribus satis connexa, & suspicor hiulca esse.*

150. Conspectus ipse.] *Euripides*,

------ εἴ τι τυγχάνει κακὸν,
Εἰς ὄμματ' ἐσθλοῦ φωτὸς εἰσβλέψαι γλυκύ:
------ siquid accidit mali,
Vel os amici suaue contuerier.

151. Corruptis iam.] *Siue places*, correptis.

152. Sana miscere.] *Vide qui vellet*, ægris se admiscere.

153. Delectus felicioris.] *Excidisse puto voculam*, dilectus huius felic. *Magis id pro mente Senecæ, ac vero.*

154. In quibus.] *Quos frangeret, & quibus resisteret.*

155. Tranquillitati.] *Serenitatem animi turbat nubilus ille vultus, & semper, vt ita dicam, pluuius.*

CAP. VIII. 156. Caluis quam.] *Hysterologia est, perfrequens in Seneca. Nam dictum vult, non minus molestum comatis (id est diuitibus) quam caluis (pauperibus) pilos opesque euelli. Exempla huius inuersæ locutionis notarunt plura Petrus Faber* I. *Semestr. cap.* XXIII. *Funerius ad legem* VIII. *De verb. signif.*

157. Nec sine sensu.] *Est quod Antiphon scribit de auaris*: Ἀφαιρούμενοι δὲ καὶ χρήματα, ἀλγοῦσιν, ὥσπερ ἀπὸ τῶν σαρκῶν ἀφαιρούμενοι: Cum aliquid tollunt & vtuntur e pecunia, dolent haud aliter quam si de carnibus suis tollant. *Nonne hoc est* obhærescere pecuniam, *cum in partem quasi nostri transit?*

158. Respexit.] *Benigniore nempe oculo. Nam hoc est* Respicere. *Plautus*: Respice. idem Deos credo facturos tibi. *Inde & publice culta* Fortuna, *cognomento* Respiciens.

159. Alieno colono.] *Sub ergastulariis. Lucanus*:

Longa sub ignotis extendere rura colonis.

160. Mundum.] *Cælum ipsum.*

161. Deos.] *Stoices. id est, sidera.*

162. Demetrium.] *Pompeij Magni libertum. de quo Plutarchi faceta narratiuncula, in Catone Vticensi.* Hic Antiochiam ibat, & videt extra portam, in vtroque viæ margine, composite stantes viros, iuuenes, pueros, cum discrimine ætatum, in festo omnes habitu & veste: magistratus præterea candidatos, sacerdotes etiam ipsos, coronatos. Cato stomachari, & putare sui honoris caussa factum, & succensere iis quos præmiserat, tamquam indicassent. Itaque iam propior, descendit vehiculo, & suos idem fa-

cere ac pedibus ire iussit: tamquam salutandus, & pompa illa deducendus. At ecce senex quidam, corona & virga insignis (dissignatoris erat) ne salute quidem dicta rogauit, Vbi Demetrium reliquissent? & quando venturus? Demetrivs is erat Pompeij libertus, & multum apud illum poterat, in quem omnes mortales tunc oculos habebant coniectos. Itaque hic comites Catonis & indignari, & risu emori: Cato nihil aliud prolocutus quam, O miseram ciuitatem! in eam ingredi. *Hic ergo ille Demetrius.*

163. Numerus illi.] *Vide quam multos habuerit. qui scire ex scripto & discere cottidie debuit, qui abessent, qui perissent, qui accessissent.*

164. Velut Imperatori.] *Nota militarem morem, qui in Appiani Ciuilium quarto*: L. Antonius (*ad Perusiam*) misit Tribunos ad Cæsarem, qui signum ab eo peterent. Hi autem & numerum ei militum retulerunt: sicut & nunc moris est, Tribunum petentem signum dare Principi codicillum, continentem numerum copiarum.

165. Diuitiæ esse.] *Aspectu nimirum seruilis conditionis.*

166. Duo vicarii.] *Lautiores serui, alios quasi subseruos habebant, & qui vices eorum gererent: inde Vicarios dictos. Glossarium*: Vicarius, δούλου δοῦλος: serui seruus. *Martialis*:

Esse sat est seruum, iam nolo vicarius esse.

A Iustiniano describitur, seruus inferioris notæ, & ipsius ordinarij serui seruus.

167. Cella laxior.] *Seruis minuta cellæ, ut hodie nostris Monachis; & nomen apud eos mansit. Quidni minuta, cum tanta copia mille, bis mille, & vltra, sub vno tecto essent; Itaque honestioris serui nota & votum, transferri in paullo laxiorem. Scripsi de his* Cellis, *Saturn. I. cap. XIV.*

168. Vestiarium.] *Pecuniam ad vestem. vt Salarium, Vasarium, Calcearium, Congiarium, ad salem, vasa, calceos, congios. Vide De Benef. III. cap. XXI.*

169. Vlli debet.] *Id est, qui seruos & familiam non habet, quibus hæc & illa præbeat. Sibi vni debet, se tueri & alere: & legem sibi, quam vult, dicit.*

170. Pusilla.] *Pleraque scripta lectio*, imbecilla. *quædam*, in bello. *& assentior Pinciano* in bello *corrigenti. Aptiores sunt ad militiam, non prægrandes illi & fluidi, sed modici magis & stricti.*

171. Contrahi.] *Virgilius*:

------ bellis acer Halesus

Tendit in aduersum, seque in sua colligit arma.

172. Pecuniæ modus.] *Seneca epist.* II. Quis sit pecuniarum modus, quæris? primus, habere quod necesse est: proximus, quod sat est. *Plato interrogatus*, πόσην δεῖ οὐσίαν ἔχειν, εἶπεν, ὅσην ἔχων οὔτ' ἐπιβουλευθήσῃ, οὔτε τῶν ἀναγκαίων ἀπορήσεις: quantas opes habere oporteret? Tantas, inquit, vt nec insidiis exponare, nec rursum necessariis destituare. *At Epictetus*, modum opum, *statuit* corpus esse, sicut pedem calcei. Vt hic non debet maior esse, ita non ille amplior naturalibus corporis desideriis.

CAP. IX. 173. Vsu rerum.] *Inspicere & æstimare, quod ad vsum facit, non ad ornatum.*

174. Nostris inniti.] *Non alienis humeris in lectica ferri, seruis succollantibus.*

175. Gulam te mp.] *Quidam libri*. gloriam: *vt meus.*

176. Etiamsi nos.] *E veteri variante lectione cum Pinciano faciam*: etiamsi similes nos pudebit esse populo.

177. A nobis potius.] *Ab animo. Noster*: Quæ sunt maxime diuitiæ? non desiderare diuitias. Quis plurimum habet? qui minimum cupit. *Ausonius.*

Ex animo rem stare, æquum puto; non animum ex re.

Cuncta cupit Crœsus, Diogenes nihilum.

178. Magna armamenta.] *Pulchre hoc à nauibus. quod idem rotunde Apuleius*: Immodicæ diuitiæ, velut ingentia & enormia gubernacula, facilius mergunt quam regunt. *Idem & alia imagine*: Fortunam velut tunicam, concinnam magis probare, quam longam. *Quod ante eum Damocrates*: Αἱ μὲν ποδήρεις ἐσθῆτες τὰ σώματα, αἱ δὲ ὑπέρμετροι οὐσίαι τὰς ψυχὰς ἐμποδίζουσι: Longæ vestes corpora, & immodicæ diuitiæ animum impediunt.

179. Sine populo.] *Multitudine consumerum.*

180. Interius flect.] *Citerius, non vlterius. Nam artis in Circo, currum introrsum flectere ad ipsas metas, nec tamen impingere aut euertere. Statius*:

Sperauit flexæ circum compendia metæ,

Interius ductis Phœbeius augur habenis,

Anticipasse viam.

Virgilius in nauali certamine: -- dum proram ad saxa suburget Interior. *vbi Seruius explicat*, Sinisterior: *quia nempe ad sinistram hic flexus. Sed sæpe, vt dixi, impingebant. ideo Cicero*: In illo flexu ætatis, hæsit ad metam. *Et Horatius in laude*: -- metaque feruidis Euitata rotis. *Ergo sententia Senecæ, in omni vita non late decurrendum, nec exspatiandum esse: sed res contrahendas, & adductis habenis metam stringendam.*

181. Paucis te auct.] *Salubria præcepta: sed quæ vberius & ex professo noster ingerit, epist.* II.

182. Quadringenta.] *Imo alij amplius. nam Agellius. lib. VI. cap. vlt.* A Ptolomæis regibus ad millia voluminum septingenta, *collecta tradit. Vide nos in Syntagmate, De Bibliothecis, cap.* II.

183. Liuius.] *Qui hoc dixit haud dubie, vbi de eius conflagratione, ciuili Pompeiano bello.*

184. Seruilium litt.] *Quas vel serui sciunt, vt legere, scribere, & quæ communis vsus requirit. Viri aliqui docti retulerunt ad* stigmata & notas seruis inustas: *quasi nec eas possent legere: mihi non recte.* Seruiles litteras, *enim opponit* Liberalibus, *id est libero dignis, & interioribus illis elegantioribusque palam opponit.*

185. Corinthia.] *Vasa ex illo ære laudato, contra vel supra aurum cara.*

186. Cur minus ignosc.] *Valde aliter ista prisci libri. Quidam*, cur ignoscas homini armario atque

ebore captanti corpora conquirenti *Alij (vt bonus ille meus)* cur ignoſcas homini armarium cedro atque ebore captanti, corpora. *Ex quo belliſsime lego.* Quid eſt, cur ignoſcas homini armarium (*ſiue* armaria) cedro atque ebore aptanti, corpora conquirenti, *&c. Ad instructum Bibliotheca veteris facit hac ita legi, & ſciri: de quo nos, in opere iam dicto, Cap.* IX.

187. Opera.] *Veteres,* corpora: *nec reiciam, vt figurate & tranſlatione ſic appellet totos ipſos libros & ſcripta.*

188. Frontes tituliqne.] *Nam hæc poliebant, & ornabant. Martialis:* Et frontis gemino decens honore. *Ouidius*: Candida nec nigra cornua fronte geras. *Quod autem ad* Titulos, *minio aut cocco notabant. Idem Ouidius*: Nec titulus minio, nec cedro charta notetur. *Et Martialis*: Et cocco rubeat ſuperbus index.

189. Balnearia.] *Ipſas balneas. Nota autem, in locis ſeceſſuum aut exercitationum, etiam Bibliothecas fuiſſe, ne vſquam operari non eſſet Muſis. Niſi tamen ſententia, atque ac balneas, ſtruis iam Bibliothecas.*

190. Cum imaginibus.] *Plinius* XXXV. Non eſt prætereundum & nouitium inuentum. ſiquidem non ſolum ex auro argentove, aut certe ex ære, in bibliothecis dicantur illi, quorum immortales animæ in iiſdem locis loquuntur: quinimo etiam, quæ non ſunt, finguntur, pariuntque deſideria non traditi vultus. ſicut in Homero euenit. Aſinij Pollionis hoc Romæ inuentum, qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit. *Ego adſatim in De Bibliothecis.*

CAP. X. 191. Deinde vbi.] *Poeta*: Crura ſonant ferro, ſed canit inter opus.

192. Si nolueris.] *Ego fateor me hæc non capere. Faciebam*, ſi nolueris malam putare vitam, potiuſque inuidioſam facere. *Si non putabis & ſtatues tecum vitam hanc malam, nec miſerationi eam, ſed inuidiæ expones. Quid enim aliud in miſerrima ea (pro vulgi ſenſu) fecit Diogenes? Et meus quidem codex à vulgata non abit, niſi quod* viam *pro* vitam *ſcribat. Alij aliter. vnus apud me*, ſi volueris male (*ſupra*, mala) te puta potius quam inuidioſa facere. *Pinciani*: ſi volueris malam putare potius vitam, quam inuidioſam facere. *Gruteri haud longe ab iſtis, nec lubet referre.*

193. Facere.] *Potes hoc verbum capere pro illo, Agere, atque ita ſenſus ſit, Si nolueris putare te malam vitam agere, ſed potius inuidioſam. Verbo* Faciendi *ita Alfenus vſus*: Is ſeruus fugerat, & annum in fuga fecerat. *Papinianus*: Ne ſibi computarentur dies, quos in cuſtodia feciſſet. *Inſcriptio vetus*: Cum marito fecit menſes V. *Et græci ita ſuum* ποιεῖν.

194. Copulati ſumus.] *Imago à cuſtodia militari. in qua rei aut noxij ligabantur cathena ad brachium ſiniſtrum militis cuſtodis, ipſi adſtricti in dextro.*

195. Aurea.] *Puta regum, Principum, diuitum.*

196. Alligatique ſunt.] *Idem epiſt.* V. Quemadmodum eadem catena & cuſtodiam (*id eſt reum, qui cuſtoditur*) & militem copulat; ſic iſta, quæ tam diſſimilia ſunt, pariter incedunt. *Plura ego ad* III. *Annal. Taciti.*

197. Quibuſdam ſua.] *Poteſt duplex eſſe ſententia. Siue, alij alijs ſeruiunt; quidam ſibi, & affectibus ſuis. Siue etiã, alij premuntur, alieno imperio; quidam grauantur ſuo, vt Principes & magiſtratus, quibus ipſi honores onera & ſarcinæ ſunt.*

198. Vno loco.] *Quod proprie de* relegatis *in certum locum, eoque clauſis, verum.*

199. Sacerdotia.] *Nam* Flamini Diali (*exempli cauſſa*) noctem vnam manere extra vrbem nefas. *Simile in Flamine Martiali, Quirinali, olim: nec licitum iis extra Italiam ire, ne ſacra deſererentur. Apud Græcos, aliosque Barbaros talia.*

200. Deſcribentis.] *Et diſtribuentis.*

201. Pedem.] *Pedaturam,* ποδισμόν. *An* pedem *etiam pro ſolo & area capimus? quia id ædificij & corporis ſcilicet imum, & cui ſtat innixum.*

202. Prope poſita.] *De Ira,* III. *cap.* VII. In vicinum ſpes exeat. *adde.*

203. Alludentia.] *Quæ velut ſe offerunt blande, & oſtentant.*

204. In planum.] *Ex alto, in humile & æquum.*

205. Niſi cadendo.] *De Clement.* I. *cap.* VIII.

206. Suffixos.] *Vt Prometheus ille in rupe: vt cruciarius aliquis in ligno.*

207. Humana lege.] *Vox* legis *parum conuenit. libri,* humana large. *Fuerit,* humanitate, larga & benigna manu.

208. Sequentes.] *Id eſt, ſequiores triſtioreſque, Libri tamen ſcripti* ſecundos: *nec ſpernam omnino. Vt* ſequens, & ſecundarius panis, *opponuntur primario.*

CAP. XI. 209. Ad imperfectos.] *Alij libri,* imperitos: *at meus vtrumque iungit*, Ad imperitos, imperfectos, & mediocres. *Tamen alterum redundat*: & imperiti, ἀπαίδευτοι, *Stoica lingua ſunt plebeij nec ſapientes.*

210. Precaria.] *Habet inter res non non proprias, ſed vſu datas. Nam definiunt*, Precarium eſſe, quod precibus vtendum datur, quamdiu is qui concedit patitur.

211. Fidei commiſſa.] *Quæ* non ciuilibus verbis (*aiunt IC.*[ti]) ſed precatiue relinquuntur: *pendentque ex fide & pudore heredum.* A te heres peto. fideique tuæ committo, vt hereditatem reddas reſtituas *illi, atque illi.*

212. Magna mercede.] *Magna mea impenſa & cura. tempus triui, ingenium & ſenſus in iis occupaui.*

213. Factum.] *Opere & arte factum. Opponitur Rudi. Verba ex formula videntur.*

213. Meliorem.] *Virtute & ſapientia factum.*

215. Vnde veneris.] *In cælum & aſtra, quorum pars (Stoico dogmate) animus.*

216. Intra ſeruitia] *Omnes ſcripti, & bonus ille meus*: in ſeruitia. *Facimus,* inter vilia.

217. Ait Cicero.] *In ea pro Milone.*

218. Inuiſos habemus.] *Vide me Saturn.* II. *cap.* XXII.

219. Viuo.] *Vnus e meis* vilius: *ne diſpliceat ex eo*, viuus. *Pro homine, eſſet dignum homine.*

220. Statim.] *Forte*, ſtatum. *ex veteri formula*: Status, condictus cum hoſte dies.

221. Quidquid enim fieri.] *Dogma perutile, & vtinam mentibus firmiter inſerendum! Socrates aiebat*: Ὥσπερ οἱ ἐν εὐδίᾳ πλέοντες, καὶ τὰ πρὸς τὸν χειμῶνα ἔχουσιν ἕτοιμα· οὕτως οἱ ἐν εὐτυχίᾳ φρονοῦντες, καὶ τὰ πρὸς τὴν ἀτυχίαν ἕτοιμα ἔχουσι βοηθήματα: Sicut ij qui in tranquillo & ſereno nauigant, parata etiam inſtrumenta habent, quæ in tempeſtate ſint vſui: ſic qui in bona fortuna ſapiunt, contra aduerſam auxilia expediunt.

222. Contubernium.] *In domum me clauſum, in qua luctus, cura, miſeria cohabitarent.*

223. Conclamatum eſt.] *Super mortuo & funere.*

224. Fax cereuſque.] *Scribo ad cap. vltimum De Breuitate vitæ.*

225. Copulatas.] *Melius* Copulataſque, *pro hac quidem lectione. Repperi in ora vnius libri*, Capulus: *nempe ille feralis & funebris. At ego ex lectione veteri eruam*: & vincta ad ſodalitium manu, copulatus intercidit. *Cum quo manum vinxiſti ad ambulandum, ſiue & quicum amicitiam datis dextris iunxiſti; ille deſeruit, & iuxta morte cecidit.*

226. De tempeſtate.] *Eſt imago, quam iam è Socrate protuli.*

227. Publius.] Syrus, *patriæ cognomento: cuius pauca ſententiæ, ſed probæ, exſtant.*

228. Summam caueam.] *Ad minutam plebem: cuius in theatris ibi locus. Non in Amphitheatro.*

229. Cothurno.] *Tragœdiis.*

230. Siparlo.] *Feſtus*: Siparium, genus veli mimicum. *Iuuenalis*: --vocem Damaſippe locaſti ſipario. *Apuleius*: Aulæum tragicum remoueto, & ſiparium ſcænicum complicato. *Tertullianus contra Valentin. cap.* I. & XIV.

231. Cuiuis poteſt.] *Simillime Xenophon*: πάντα ἄνθρωπον δεῖ προσδοκᾶν ἅπαντα: Quemque hominem quæcumque exſpectare conuenit. *Phocylides*:

> Κοινὰ πάθη πάντων· ὁ βίος, τροχός· ἄστατος ὄλβος.
> Communes caſus; vita, orbis; & inſtabilis ſors.

232. Augurale.] *Quid vocis aut rei, neſcio. An* Auguralem, *& veſtem purpuramque ſacerdotum capimus? An lituum accipimus, Augurum inſigne?*

233. Lora patricia.] *Mulleos, ſiue lunatos patriciorum calceos. Statius*:

> Patriciaque pucr ſignat veſtigia Luna.

Si tamen & hæc lectio certa. Sunt qui de Bulla *capiant: male. ingenuorum enim ea, non tantum patriciorum. Denique ex auro (excipio libertinos) non loro. Tria videtur iungere, Magiſtratus, Sacerdotes, Nobiles.*

234. Exportatio.] *In inſulas, quæ* Deportatio *magis dicta. Suſpicabar &* Exputatio, *contemptus extremi ſignum.*

235. Inter ſolium.] *Thronum regium, ſublimem ſedem. Virgilius*:

> Præfatus diuos, ſolio rex infit ab alto.

236. Genua.] *Sententiæ. Horæ ſpatio hæc verti ita poſſunt, vt qui in alto ſediſſi vitæ arbiter, cuius genua ſupplices tangebant; idem deiectus, aduoluere aliena genua. Plinius*: Hæc (*genua*) ſupplices tangunt, ad hæc manus tendunt, hæc vt aras adorant.

237. Pompeio.] *Muretus* Ptolomæo *vellet. Et vero opum cauſſa interfectum eum Dio & Zonaras notant: ſed* interfectum (ἀπέκτεινε *vox Græca eſt*) *non inedia & ſimulatione beneuolentiæ ſublatum. Adde, quod de hoc Ptolomæo mox nominatim: neque verſimile, bis eumdem hominem iteratum. Denique ordine ſuo de* Diuitibus *tantum hic præmittit; mox de* Dignitate *præditis: tum de* Regibus, *vt in monitis iam poſuerat. Itaque* Pompeium *aliquem intellego, ciuem Rom. & Senatorem verum: an filium* Sexti *illius* Pompeij, *qui Conſul cum* Sex. Apuleio, *vltimo Auguſti anno fuit: Nam hic dicitur*, cognatus Caij *fuiſſe: atqui & ille* cognatus Auguſti, *Dione. Ita enim libro* LVI. *cum iſtos nominaſſet*: ἐκεῖνοι γὰρ συγγενεῖς πῃ τοῦ Καίσαρος αὐγούστου ὄντες ἦρξαν: Nam illi, cognati cum eſſent Cæſaris Auguſti, magiſtratum gerebant. *Itaque hic de cognatione conueniat: & de filio, quam de ipſo potius, qui mortuus videtur in Tiberij adhuc Principatu. Colliges ex Valerij libro* IV. *cap.* VII.

238. Aperuiſſet.] *In Palatium ſuum, velut per honorem, recepiſſet: vt contubernalis ei eſſet.*

239. Vt ſuam.] *Meus*, & ſuam. *Vtroius modo*, ſuam *valet* eius. *Sententia eſt, Ideo recepit in ſuam domum, vt tamquam heres domum eius clauderet & obſignaret.*

240. Tot flumina.] *Si de rege, nihil miri: imo & plura addidiſſet. Sed eſt de priuati hominis opibus, quæ immenſæ. Noſter epiſt.* LXXXIX. Aget vni domino, qui populum cepit, anguſtus eſt. Quouſque arationes veſtras porrigetis, ne PROVINCIARVM quidem ſatione contenti circumſcribere prædiorum modum? Illuſtrium FLVMINVM per priuatum decurſus, & AMNES MAGNI, magnarumque gentium termini, VSQVE AD OSTIVM A FONTE, veſtri ſunt. Hoc quoque parum eſt, niſi latifundiis MARIA CINXISTIS, niſi trans Hadriaticum, & Ionium, & Ægeum, veſter villicus regnet. *Adde De Benef.* III. *cap.* VIII. *item Admiranda noſtra, lib.* II.

241. Fame ac ſiti.] *Non ergo proprie interfectus, aut* percuſſus: *quo verbo Suetonius in illo Ptolomæo vſus, cap.* XXXV.

242. Heres.] *Caius.*

243. Publicum Funus.] *Per honorem. Ita enim ludebat hic homo (ſi ita appellandus) & mori eum coëgit, ſe herede: & publicis deinde exſequiis, quaſi fato ſuo functum, honeſtauit. Mirum in Suetonio aut Dione hunc non tangi: ſed quis omnia eius monſtri ſcelera?*

244. Quo die.] *Nam putabatur Tribunicia poteſtate, id eſt, conſortio & ſucceſſione imperij donandus (Dionem vide:) atque ita lætus, & magno comitatu, in Senatum venit, ibi retentus, & in vincula mox datus.*

245. In fruſta.] *Cadauer eius in Gemonias abiectum, totum triduum iacuit, & populus illuſit.*

246. Traheret.] *Vnco, vlterius in Tiberim.*

247. Eſcendit.

247. Esse endit iussus.] *Ex quibusdam libris scribant:* rogum suum & accendi, rursus & exstingui. *Nec displiceat alia lectio:* & accendi viuus & exstingui. *Vtrumque horum ad historiam, quam in Herodoti I. habes.*

248. Morti superst.] *Superfuit non regno solum, cum id sibi perisset: sed pene morti, quam certam decretamque effugit.*

249. Intra annum.] *Haud ita vere. imo quinto denique anno, quam coeptum bellari cum eo, debellatum est: & ipse a C. Mario triumphatus.*

250. Alter in exsil.] *Nempe Mithridates. Tacitus XI. Annalium:* Mithridates, quem imperitasse Armeniis, & ad praesentiam C. Caesaris vectum vinctumque memoraui (*in libris, qui perierunt:*) monente Claudio, in regnum remeauit. *Idem in Dione LX.*

251. Alter.] *Ptolemaeus, Iubae F. & M. Antonij ex Selena filia nepos: ideoque Caio consobrinus. Suetonius Calig. cap. XXVI. Dio. LX.*

252. Meliori fide.] *Apparet ergo damnatum quidem exsilio, sed per viam interfectum. Itaque optabat mitti in exsilium, sed bona fide.*

253. Ex superuacuo.] *In vanum, & vbi non opus. Liuius lib. II.* Ad praecauendum vel ex superuacuo.

CAP. XII. 254. Agentibus similes.] *Qui sunt* φιλοπράγμονες μᾶλλον, ἢ πολυπράγμονες: negotia amantes potius, quam agentes: *vt Graeci eleganter dicunt. Noster alibi* Satagios *id genus appellat.*

255. Inquietam inert.] *Ita Horatius:* Strenua nos exercet inertia.

256. Aut iudicium.] *Dictiunculam inserta legam*, aut ad iudicium.

257. Ipsi tulerint.] *Ita solent officiosi isti: vbi turba, & arcta sine & sordida via. Martialis:*

> Lecticam sellamque sequar? nec ferre recuso.
> Per medium properas sed prior ire lutum.

258. Non industria.] *Pincianus ex coniectura:* Inanis industria inquietos, vt insanos, falsae rer. imag.

259. Lux orta.] *Nam primo die salutabant. Martialis:*

> Prima salutantes atque altera continet hora.

260. Illisus nomenclator.] *Tamquam ipse salutator Nomenclatoris vice fungatur, & nomine tantum dicto (Haue Marce) abeat. Sed scripta lectio* nomenculatores *praefert. quasi nec Dominos quidem viderit, exclusus, & saltem salutarit Nomenclatores. Mihi videbatur,* illisum nomenclator resalutauit. *Dominus non resalutauit, neque admittit, sed eius vice Nomenclator. Sine & vocesse, Nomenclator resalutat ore domini, cuius verbum iudis.*

261. Quae nec tuto.] *Vt de regibus, de Principibus.*

262. Ita coepisse.] *Initium fecisse libri sui* περὶ εὐθυμίας, *siue De tranquillitate. Ipsa porro Graeca sunt in Stobaei Serm. de Felicitate:* τὸν εὐθυμεῖσθαι μέλλοντα, χρὴ μὴ πολλὰ πρήσσειν, μήτε ἰδίῃ, μήτε ξυνῇ· μηδ' ὅσ' ἂν πρήσσῃ, ὑπέρ τε δύναμιν αἱρέεσθαι τὴν ἑωυτοῦ καὶ φύσιν: Qui tranquille victurus est, eum nec priuatim nec publice multa oportet agere: sed nec quae adsunt & se dant, supra vires aut naturam tollere. *Claudit pulcherrime:* ἡ γὰρ εὐογκίη ἀσφαλέστερον τῆς μεγαλογκίης: Parua enim moles aut sarcina, tutior semper magna & tumente. *Euripides consonat:*

> Τὸ πολλὰ πράσσειν, οὐκ ἐν ἀσφαλεῖ βίου:
> Res agere multas, tuta vitae haud est via.

Iterumque:

> Ὅστις δὲ πράσσει πολλά, μὴ πράσσειν παρόν,
> Μῶρος, παρὸν ζῆν ἡδέως ἀπράγμονα.
> Qui multa agit, cum non agere ea liberum,
> Est stultus; in quiete viuere cui siet.

At Plutarchus tamen in libello De tranquillitate hanc Democriti gnomen carpit: Ὁ μὲν οὖν εἰπών, ὅτι δεῖ τὸν εὐθυμεῖσθαι μέλλοντα, μὴ πολλὰ πρήσσειν, μήτε ἰδίᾳ μήτε ξυνῇ, πρῶτον μὲν ἡμῖν πολυτελῆ τὴν εὐθυμίαν καθίστησι γινομένην ὤνιον ἀπραξίας: Qui dixit, tranquillum futurum, non multa agere debere nec priuatim nec publice; primum is Tranquillitatem magno vaenalem proponit, vtpote inertia parabilem. *Carpat. mihi immota & sancta est: at Seneca noster satis interpretatur. Adde eundem De Ira II. c. VI.*

CAP. XIV. 263. Transeamus in ea.] Ἀριστοτέλης εἶπεν· ἐπειδὴ μὴ γίνεται τὰ πράγματα ὡς βουλόμεθα, δεῖ βούλεσθαι ὡς γίνεται: Aristoteles aiebat. Quandoquidem res non succedunt, vt volumus: at nos velimus, vt succedunt. *Aristonymi scitum:* Κυβερνήτου μὲν ἔργον ἀγαθοῦ, εἰς τὰς τῶν πνευμάτων μεταβολὰς ἁρμόσασθαι· ἀνδρὸς δὲ σοφοῦ, πρὸς τὰς τῆς τύχης: Gubernatoris boni officium, ad ventorum mutationes se aptare, viri autem sapientis, ad fortunae.

264. Naufragio.] *Cum purpuram Tyro vaenalem aduceheret in Graeciam, iuxta Pyraeum nauim fregit: atque annos natus XXX. ad Cratetem se applicauit.*

265. Iubet me.] *Diogenes Laërtius effert:* Εὖ γε ποιεῖ ἡ τύχη, προσελαύνουσα ἡμᾶς φιλοσοφίᾳ: Bene Fortuna egit, quae impulit me philosophari. *Et iterum:* Νῦν εὐπλόηκα, ὅτε νεναυάγηκα: Nunc bene vectus sum, cum nauem fregi.

266. Theodoro.] *Cyrenaicae sectae, & qui diis illudens* Atheus *cognominatus est.*

267. Tyrannus.] *Lysimachus rex.*

268. Hemina.] *Belle dictum. & reuera eo modulo sanguinis educto, vita potest educi. Alij tamen libri,* vena sanguinis. *At Cicero V. Tuscul. & ex eo Valerius lib. VI. cap. II. aliter efferunt:* Enimvero magnifica res tibi contigit, quia Cantharidis vim assecutus es.

269. Supra terram.] *In cruce. siue insepultus,* ἑλώρια κύνεσσι.

270. Canius.] *Libri scripti* Canus, *aut* Kanus: *& ita appellandus. Nam* Iulius *ei nomen fuit,* Canus *cognomen: quod tamen praeponit Seneca, vt Tacitus, Plinius, Suetonius crebro, more illius aeui. Meminit huius viri Boetius Consolat. Philos. I. Prosa IV.* Respondissem Cani verbo, qui cum a C. Caesare (*nempe Caligula*) Germanici F. conscius contra se factae coniurationis diceretur, Si ego, inquit, scissem, tu nescisses. *Forte & argutum*

dictum. Ego si inter eos, ad rem citius, non ad verba essem. Et caussam vna carceris eius mortisque disce, Coniurationis crimen; illam, nisi fallor, Lepidiana: de qua Suetonius in Caio, cap XXIV. *&* *Dio* LIX. *Est & alius* Canius *Martiali, Hieronymo, aliisque, sed diuersus ab isto, & in poetarum classe.*

271. Nostro sæculo.] *Nam vetera miramur tantum: & magna virtute opus est, quæ præsentis inuidiæ nebulas perrumpat.*

272. Falaris.] *Bene. comparat Romanum tyrannum cum illo Siculo, & nomine eius signat. Vulgati tamen libri,* Falleris: *at vtrumque spreuerat Muretus.*

273. Duci.] *Ad supplicium.*

274. Mors benefic.] *Itaque gratias agebat, quasi iam absolutus, nec inter lentas illas mortes tractus. Sic Tiberius cuidam mortem petenti,* Nondum tecum in gratiam redij, *inquit.*

275. Quorum liberi.] *Nam vt Panegyricus, in simili sæuitia, ait:* Fleri non licebat amissa, metu reliquorum. Serenos ergo nubilis mentibus vultus induebamus, & ad illorum vicem, qui degustato Sardorum graminum succo feruntur in morte ridere, imitabamur lætos mærentes.

276. Libertatem.] *Hoc optimo, & dignum philosopho erat.*

277. Fides.] *Non solet reuocare sententias mortiferas, nec mitigare.*

278. Decem medios.] *Ex SctoTiberiano. de quo Suetonius in Tib. cap.* LXXV. Senatusconsulto cautum erat, vt pœna damnatorum in decimum diem semper differretur. *Caussa in Dione lib.* LVII. *quia damnatis tunc fere a Senatu: & Princeps sibi ius aliquod & cognitionem seruari etiam volebat. Vide nostra ad Taciti Annalem* III.

279. Latrunculis.] *Martialis:*

> Insidiosorum si ludis bella latronum.

Vide in Epist. XCVIII.

280. Philosophus suus.] *Forte,* vnus. *Etsi proceribus domi etiam Philosophi.*

281. Tumulus.] *An* Ager Tarquinij? *an extra vrbem potius locus, in quo Caius supplicia sumebat?*

282. Deo nostro.] *Ludit amare. nam Deus audire & haberi Caius volebat, atque adeo hostias sibi immolari. Ea, inquit, hostias nostri Saturni, humanas.*

283. Non raptim.] *Suspectum. etsi sententia videtur: non esse raptim & in transcursu dicendum magnum virum. At verba examinata hoc non faciunt.*

284. Cum cura.] *Sallustiana dictio, alibi iam notata.*

285. Dabimus.] *Dedisti. per te quoque Canium nouimus, & noscemus, quamdiu litteris Romanis honos aut vita erit.*

286. Magna portio.] *Ingentium damnorum, quæ orbi intulit, tu vnus magna pars.*

CAP. XV. 287. Odium.] *Vt in Timone aliquo μισανθρώπου.*

288. Libidinis lucra.] *Cum homines vides, qui per libidinem ditantur.* —— qui testamenta merentur Noctibus.

289. Damnaque.] *Alios contra, qui in amica sinum sua & se egerunt.*

290. Per turpit.] *Famam in dedecore quærat, iactet se in ambitu & corruptela.*

291. In noctem. *Id est, caligo oboritur, & mæstitia, fuga & odium rerum hominumque.*

292. Sperare licet.] *In alia, aut ab aliis.*

293. Habere.] *In ipso se. non est iis pretium.*

294. Democritum potius.] *Adde De Ira,* II. *cap.* X.

295. Vniuersa contempl.] *Nec male,* vniuersæ contemplanti, *nempe alteri alicui: vel,* vniuersæ contemplatus.

296. Initiis.] *Ita plerique scripti, & meus. assentior plane Pinciano,* mimicis, *ex eo facienti. Negotia hominum sunt vt mimica:* nihil magnum, nihil seuerum, ac ne serium quidem ex tanto apparatu, *vt ante dixit. Poeta Græcus:*

> Σκηνὴ πᾶς ὁ βίος καὶ παίγνιον·
> Scæna omnis vita est & iocus.

& communi adagio, Vita mimus. *Vide epistolam* LXXVII. *Alij tamen libri,* nuptiis, *ex quo aliquis,* nundinis *diuinet. Sane Pythagoras dictabat τὸν βίον ἐοικέναι πανηγύρει:* vitam adsimilem nundinis esse. ad quas alij certaturi venirent; alij negotiaturi; optimi quique spectaturi tantum. *Quod ex eo etiam alibi Menander.*

297. Quam conceptus.] *Scripti fere,* conceptus nichilo natos: *aut (vt meus)* conceptum nihilo natum. *Diuinabat Pincianus.* quam concubitus in his actos. *Nec placet, nec melius video, & sileo.*

298. Spectator.] *Martialis in quamdam:*

> Amissum non flet, cum sola est Gellia, patrem:
> Siquis adest, iussæ prosiliunt lacrimæ.
> Non dolet hic, quisquis laudari Gellia quærit.
> Ille dolet vere, qui sine teste dolet.

299. Rutilius.] *Vide Senecam De Prouident. cap.* III. *atque alibi.*

300. Clientibus.] *Pompeius Septimio, qui olim ordines sub eo duxerat: Cicero Popillio, quem defenderat.*

301. Palam fac.] *Vtrumque periisse vno tempore. Nam solus Cato pro Republica: alij, pro alio. Epistola* CIV. Videbis illinc plebem, hinc optimates, duos in medio relictos, Rempublicam; & Catonem. *Quod ad phrasim petti;* Palam factum, *vsurpant in funere iam certo & conclamato. Cicero, ad Quirites post reditum:* Nondum palam factum erat concidisse remp. *Vide me, si lubet.* I. *Elector. cap.* X.

302. Tanto fortior.] *Laudandi & exhortandi formula, de qua in Epist.* LXXI.

303. Manus iniiciendæ.] *Vel vt vapulent, vel vt compellantur abire.*

304. Flentem.] *Quem cum Lucretio increpem potius:* Aufer abhinc lacrimas balathro, & compesce querelas.

305. Tot clauis.] *In arca lignea exstantibus, in quam coniectus. De Prouid. cap.* III.

306. Vulnera sua.] *Hac scriptorum, & editorum fere, lectio. At Muretus*, quod vulnus suum iteraucrit: *sed merum coniectaneum. Cui si locus, faciam*, quod vulnera sibi fortiter intulit?

307. Est & illa.] *Parum nexa: vt plura in hoc libello.*

308. Vita est ficta.] *Lucilliano versu*,

Pergula pictorum, veri nihil, omnia ficta.

309. Sub persona.] *Ritu histrionum.*

310. Sincera.] *Meus liber, sui caussa: quod caue damnes.*

311. Multum in se.] *Distinxerim*. an neglegenter: multum. In se recedendum est. *Vt adfirmandi caussa, bis repetatur illud* Multum.

312. Socrates.] *Et quidem in arundine equitando. Vide Valerium* VIII. *cap.* VIII.

313. Cato.] *Horatius*: Narratur & prisci Catonis Sæpe mero caluisse virtus. *Etsi hoc ad alium referri, & priorem, potest: sed de isto Vticensi, Plutarchus*: Iam maturiorem totas noctes in mensa egisse; *sed fine eodem, quem Seneca dixit. Itaque bene Cicero, cum Memmius Catoni obiiceret* Totas noctes potare: *&* Cur non addis, *inquit*, Totos dies aleam ludere?

314. Ad numeros.] *Ad modulos. Persius*:

---ad numeros satyri mouearc Bathylli.

315. Nunc mos est.] *Seneca pater*: Cantandi saltandique obscæna studia effæminatos tenent, & mollitie corporis certare cum fæminis, nostrorum adolescentium specimen est. [incedimus.

316. Incessu ipso.] *Seneca*: Tenero & molli ingressu viri suspendimus gradum, non ambulamus, sed

317. Inter lusum.] *Quidam scripti*, ludos, *nec id male. Per tempora festa, & ludis feriisque destinata.*

318. Meliores.] *Dio Chrysostomus*: Αἱ γὰρ ἀνέσεις παρασκευαστικαὶ πόνων εἰσι. καὶ τόξον, καὶ λύρα, καὶ ἄνθρωπος ἀκμάζει δι' ἀναπαύσεως: Remissiones, præparamenta ad labores sunt. & arcus, & lyra, & homo, vegetantur quiete.

319. Vires recip.] *Statius*: --Vires instillat alitque Tempestiua quies.

320. Mors erit.] *Plato*, VII. *De Legib.* Ὕπνος γὰρ δὴ πολὺς, οὔτε τοῖς σώμασιν, οὔτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, οὔτε ταῖς πράξεσι ταῖς περὶ ταῦτα ἁρμόττων ἐστὶ κατὰ φύσιν. Καθεύδων γὰρ οὐδεὶς οὐδενὸς ἄξιος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος: Somnus multus, neque corporibus, neque animis nostris, sed nec actionibus vtrorumque conuenit per naturam. Nam qui dormit, nullius pretij reique est, haud magis quam si non viuat.

321. Remittas.] *Valerius*; Otiũ industriæ subnecti debet, non quo euanescit virtus, sed quo recreatur.

322. Vt dixi.] *Non dixisti. lego*. didici, *accepi.*

323. Menstruas.] *An* menstruis *potius*?

324. Oratorem.] *De quo Horatius*: Insigne mæstis præsidium reis, Et consulenti Pollio Curiæ. *Adde Plin.* VII. *cap.* XXX. *Valerium* VIII. *cap.* XII. *Senecam patrem, Præfat. libri* IV. *Controu.*

325. Meminimus.] *Pueri vidimus sub Augusto.*

326. Decimam.] *Cœnæ & curæ corporis destinatam.*

327. Ne epistolas.] *Quod Archia tyranno Thebanorum vsurpatum, male cessit. Nam super conuiuium allata epistola, quæ indicium coniurationis haberet, reiecit, cum voce*, Εἰς αὔριον τὰ σπουδαῖα: In crastinum seria. *Sed crastinum non vidit. Plutarch. in Pelopide.*

328. Interiunxerunt.] *Ab aurigis metaphora. qui* Interiungere *dicuntur, cum quiescunt leuiter & pausant*: Abiungere, *cum plane. Martialis*:

---hora lassos Interiungit equos meridiana.

Idem: Et cum currere debeas Bouillas, Interiungere quæris ad Camœnas. *Seneca Epist.* LXXXIII. Breuissimo somno vtor, & quasi interiungo. *Significat autem, eos in meridie aliquid cibo, & dein somno dedisse: mox rediisse ad operas, sed leuiores. Plutarchus in Quæst. Rom.* ἡ μεσημβρία πέρας ἐστὶ τοῖς πολλοῖς τῶν τὰ δημόσια καὶ σπουδαῖα πράττειν: Meridies multis finem facit publica & seria tractandi.

329. Nouam relationem.] *Vt noua res deliberanda à Consule proponeretur. Hoc ideo, vel vt corpora curarent; vel quia* SCtum post occasum solem factum, nec ratum quidem erat: *Agellius* XIIII. *cap.* VII. *Et sane si tam sero noua relatio, priusquam perrogatæ sententiæ, eo ventum fuisset.*

330. Vigilias diuid.] *In quaternas: & eas singulas, trium horarum. Nos abunde in Militia.*

331. Immunis.] *Excusantur à vigiliis, qui de die in expeditione, & contra hostem, alibi fuerunt.*

332. Deprimat.] *Abducat & deducat nonnihil animos, in altioribus curis intentos & erectos.*

333. Morbis.] *Melancholicus (nos experti sumus) aut frigidis.*

334. Ob licentiam.] *Varro*: Liber à libendo, quod lubrica mens ebrij, quo libet, prolabatur.

335. Seruitio cur.] *Homerus*:

Οἶνον τοι Μενέλαε θεοὶ ποίησαν ἄριστον,
Θνητοῖς ἀνθρώποισιν ἀποσκεδάσαι μελεδώνας:
O Menelæ, dij vinum fecere beati,
Vt curas animi pellat mortalibus acres.

336. Vegetioremque.] *Quidam libri*, vegetque. *probe etiam, vide Nonium. Antiphanes poeta suaui imagine arborum ad hanc rem vtitur, quæ iuxta fluenta assitæ, & semper irrigatæ optime crescunt.*

337. Audaciorem.] *Horat.* Post te neque iratos timentem Regum apices, neque militum arma.

338. Arcesilaum.] *Quod lautitias & canas, dictus est alter Aristippus: Diogenes in eius vita. Sed hic Academicus: at nec Zeno ille Stoicorum princeps abhorruit, qui natura seuerus*, in conuiuio rogatus cur hilaresceret: Et lupini, *inquit*, amari, vbi maduerint, dulcescunt. *Sed & idem aiebat*: κρεῖττον εἶναι τοῖς ποσὶν ὀλισθεῖν, ἢ τῇ γλώττῃ: Melius pedibus lapsare, quam lingua: *in ebrietatis excusationem.*

339. Crimen honestum.] *Quia in Catone scilicet,* viua imagine virtutum, *nihil inhonestum.*

340. Nec sæpe.] *Horat.* Misce stultitiam consiliis breuem.

341. Græco.] *Anacreontis, cuius illud exstat:* θέλω, θέλω μανῆναι: Volo, volo insanire.

341. Platoni.] *Plures tale aliquid Plato: sed Seneca nunc certo locum adspicit hunc in Phædro:* Ὃς δ' ἂν ἄνευ μανίας μουσῶν ἐπὶ ποιητικὰς θύρας ἀφίκηται, πεισθεὶς ὡς ἄρα ἐκ τέχνης ἱκανὸς ποιητὴς ἐσόμενος, ἀτελὴς αὐτός τε καὶ ἡ ποίησις ἠφανίσθη: Quisquis sine furore fores poeticas pepulit, persuasus quod arte sola poeta possit euadere; is conatus sui irritus, & item poesis eius, abeunt siue pereunt. *Ideo & à vino poetam iuuari percrebruit, quia mentem suscitat ac mouet. Cratinus:*

> Οἶνος τοι χαρίεντι μέγας πέλει ἵππος ἀοιδῷ:
> Vinum est instar equi, gestat tollitque poetam.

343. Aristoteli.] *Non hæc ipsa verba hodie in Aristotele: sed Problematis Sect. xxx. quæstio prima est:* Cur homines qui ingenio claruerunt, vel in studiis Philosophiæ; vel in republica, vel carmine pangendo, melancholici omnes fuerunt? *Quo Cicero 1. Tuscul. adspexit:* Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse. *Fortasse & nunc Seneca: quia Melancholia dementiæ assidet.*

344. Mordeat.] *Ut equi feroces, & indomiti.*

MVRETVS.

CAP. I. Vera *huius libri inscriptio est,* De tranquillitate animi, *non quæ vulgo inoleuit,* De tranquillitate vitæ, *quod & veteres libri confirmant: & certe* εὐθυμία, *Democriti, quam ille alio nomine vocabat* τὴν εὐεστώ, *animi tranquillitas melius vertitur, quàm tranquillitas vitæ. Sed & Cicero ipse nomen* εὐθυμίας *ita interpretatur.*

Inquirenti mihi in me.] *Totum hoc principium, vsque ad eam partem,* Quæro mehercule, *videtur cuiusdam esse, qui Senecam consulat, ab eoque petat, vt sibi rationes tradat securè tranquilléque viuendi. Atque hoc ita esse in quibusdam veteribus libris annotatum est: in quibus etiam, quod vulgo legitur,* Quædam vitia apparebant Serene, *ita scriptum videas,* Quædam vitia apparebant Seneca. *Genus tamen ipsum dictionis plane Senecam olet. At in libro Siculo neque* Serene, *scriptum est, neque* Seneca: *sed,* Quædam vitia apparebant retecta. *Hoc igitur totum quale sit alij indicabunt.*

Longa conuersatio amorem inducit.] *Hoc est quod ait Lucretius.*

> Consuetudo concinnat amorem.

& Aristoteles in Rhetoricis, inter ea quæ iucunda sunt, numerat ea quibus assueuimus.

Parabilis facilisque.] *Horatianum:*

> Namque parabilem amo Venerem facilemque.

Cum bene ista placuerunt.] *Ouidius:*

> Iuraui quoties rediturum ad limina nunquam?
> Cum bene iuraui, pes tamen ipse redit.

Inter illa friuola mea.] *Ita vocabant vtensilia. & supellectilem non magni pretij. Iuuenalis:*

> Iam friuola transfert Vcalegum.

Tantusque morsus] *Coniectura ductus legendum putaui,* Tacitusque morsus.

Non purpura aut aureis virgis.] *Num virgatas auro vestes, & segmentis ornatas intelligit? An fasces, qui magistratibus præferebantur? Sed illi certe aurei non erant. Vetera exemplaria variant, & alia habent vocem aureis, alia non habent.*

Quæro mehercule.] *Hinc quidam existimant, vt dixi, incipere Senecam ex persona sua loqui.*

Homericus Achilles.] Ἄλλοτ' ἐπὶ πλευρὰς κατακείμενος, ἄλλοτε δ' αὖτε
> Ὕπτιος, ἄλλοτε δὲ πρηνής, τοτὲ δ' ὀρθὸς ἀναστάς. *Iliad. ω.*

III. Malle esse se quam viuere mortuum.] *Dictum elegantissimum alij, traiectis vocibus, corruperant. Qui mortuus est, ei obijci nihil potest, cur quiescat. At mortui viuere dicuntur, qui, cum viuant ac spirent, nihilo tamen plus agunt, quàm si mortui essent.*

IX. Interius flectendum est.] *Agitatores exercitati in ludis circensibus, introrsum, quantum poterant, flectebant, vt breuiorem cursum conficerent: ea modo cautione adhibita, vt ne ad metam offenderent, atque arietarent. Sic igitur etiam in vita ait contrahenda esse vela.*

Quadraginta millia librorum.] *Septingenta fuisse ait scriptor noctium Atticarum, capite vltimo libri sexti.*

XI. Fax cereusque præcessit.] *Immaturas exequias fax & cereus præcedere solebant. Cuius consuetudinis meminit etiam in libro de breuitate vitæ, in extremo.*

Ad summam caueam.] *Ad plebem, quæ ex summa cauea spectare ludos solebat.*

Et lora patricia.] *Quæ tandem lora patricia esse dicemus? Vox* lora *abest à plerisque veteribus libris, qua deleta non male fortassis interpretabimur patricia, quos Plutarchus* περὶ εὐθυμίας *patricios his verbis* χλαῖναν ... μὴ φορεῖ πατρικίους. *Budæus vertit Senatoria, significare, quantum opinor, voluit lunatos calceos, quos & Philostratus calceos patricios vocat: vt notauit vir eruditissimus Ianus Parrhasius in Ciceronis Milonianam.*

Numquid ditior Pompeio?] *Quis iste Pompeius est tam diues, qui tamen fame ac siti, miserrimè, vt ait Horatius, mortis genere, in palatio cognati perierit? Equidem non* Pompeio, *sed* Ptolemæo, *legendum arbitror: vt Iubæ regis filium intelligamus. quem Suetonius Caligulæ consobrinum fuisse testatur. Eum Caligula non sane ... Romam euocatum interfecit. Dio:* Γάϊος δὲ ἐν τούτῳ τόν τε Πτολεμαῖον τὸν τοῦ Ἰόβα παῖδα μεταπέμψας καὶ μαθὼν ὅτι πλουτεῖ, ἀπέκτεινε καὶ ἄλλους πολλοὺς μετ' αὐτοῦ. *Zonaras.* ὃς δὲ καὶ τὸν Πτολεμαῖον τὸν τοῦ Ἰόβα παῖδα μεταπεμψάμενος, ὡς πλουτοῦντα, κακεῖνον ἀπέκτεινε. *Certius fortasse ab alio aliquid reperietur. Ego quod potui præstiti.*

XII. Alienis se negotiis offerunt.] *Vt ille Horatianus,*

> ..... aliena negotia curo,

Excussus propriis.——

Qui tranquille volet viuere.] *Græca ipsa Democriti verba supra posui.* XIV.

Decem medios vsque ad supplicium dies.] *Qui dabantur damnatis ex S.C. quod sub Tiberio factum erat. Auctor Tacitus.*

Vsque ad ebrietatem.] *Ita quidem suadet Plato libro primo de legibus.* XV.

Catoni ebrietas.] *Horatius:*

Narratur & magni Catonis
Sæpe mero caluisse virtus.

Græco poetæ.] *Anacreonti: ex quo illud vertit Horatius:*

Dulce est desipere in loco.

Poeticas fores.] *Locus est Platonis in Phædro.*

Siue Aristoteli.] *Cicero primo Tusculanarum*: Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse. *Locus Aristotelis est in problematis.* τμήματι λ'.

PINCIANVS.

QVæ manu præciderem.] *Quidam codices*, quæ manu penderem. *Exemplar Facundi & Primitiui*, quæ manu prenderem, *recte.* Cap. I.

Quem nec parent familiæ, nec spectent.] *Pro meliore lectione duxerim* expectent, *quam* spectent: *quam approbant verba hæc statim succedentia.*

Non ante multos paratus dies.] *Quædam exemplaria*, nec in multos paratus dies. *Alia*, nec ante multos imparatus dies. *Quid si legas?* nec multos ante paratus dies.

Nihil habeat accersiti precio, sed habilibus non defuturus.] *Vetus lectio*, nihil habens accersiti preciosiue vbi licet non defuturus. *Scribo*, nihil habens accersiti preciosiue. Vbi libet non defuturus.

Sine vllo opere & nomine artificis.] *Eadem*, sine vllo nomine artificis. *Reliqua non agnoscit.*

Diligentius quam iam intra latus vestita & auro culta mancipia.] *Eadem*, diligentius quàm intra latem vestita, *&c. vt forte legi possit*, diligentius quàm in priuato lare vestita. *vt hoc ipso libro infra*: Sed habet vbi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. *Verba autem statim ante præcedentia, de luxuria perditorum, non habentur in vllo vetere exemplari.*

Iam domus etiam quæ calcatur preciosa.] *Scribe* qua calcatur, *non* quæ calcatur, *ex eadem.*

Et assentator comesque patrimoniorum.] Affectator *lege*, *non* assentator, *ex eadem.*

Tantusque morsus subit.] Tacitus *lege*, *non* tantus, *ex eadem.*

Aut aureis virgis adductum capescere.] *In quibusdam codicibus verbum* aureis *non habetur. In aliis* abductum, *non* adductum. *&* compescere, *non* capessere.

Promptus compositus.] *Scribe*, propius positus, *& adiunge superioribus, ex antiqua lectione.*

Et nemo non omisit. Ad quam cum animum insolitum arietari permisi.] *Corrige*, & nemo non misit. Vbi aliquid animam insolitam arietari percussit, *ex eadem.*

Alterius coercere in foro superbiam.] Alicuius, *non* alterius, *omnes scripti codices præferunt.*

Cogitationis magnitudine leuauit.] *Fidem* cogitationum, *non* cogitationis, *rectius.*

Altiusque vt spirare, ita eloqui gestit.] Sperare *in eisdem habetur*, *non* spirare.

Et ad dignitatem rerum exit oratio.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, & ad dignitatem rerum exigitur oratio.

Oblitus tum lenis pressiorisque iudicij sublimis feror.] Legis, *non* lenis: *&* sublimius, *non* sublimis *scripta lectio.*

Nec vllius propius admoneri exemplo.] *Eadem.* Nec vlli propius admouerim exemplo. II.

Non parum est corpus sanum.] *Scribe inuerso ordine*, non parum sanum est corpus, *ex eadem.*

Alicubi instes grauis.] Grauius *legendum*, *non* grauis. *ex eadem.*

Ego eam tranquillitatem voco.] *Verbum* eam *superuacaneum est, ex eadem.*

Et illi qui marcent & oscitant.] *Prior editio* oscitantur, *non* oscitant. *pro quo* ocientur *legit Exemplar Facundi & Primitiui.*

Quàm quibus difficilis somnus.] Quàm quibus difficilis somnus est, *ex vetere lectione scribendum.*

Qui non inconstantiæ vitio.] *Quædam exemplaria*, qui non constantiæ vitio. *Quid si legas?* qui non constantia in vitio.

Hoc oritur ab intemperantia animi.] Intemperie *exemplar diuæ Mariæ*, *non* intemperantia.

Nec dolent se praua frustra voluisse.] *Sic prior editio. Exemplar Facundi & Primitiui*: Nec dolent praua se frustra voluisse, *minus corrupte. Codex Franciscanus*: Nec dolent praua, sed frustra voluisse. *rectissime.*

Ad secreta studia.] *Scribe*, & ad secreta studia, *ex vetere lectione.*

Se ipsas strangulant.] Se ipsæ strangulant, *eadem.*

Et ille fluctus mentis incertæ.] Mille, *non* ille, *eadem.*

Et ex hac deinde versatione alienorum processuum.] *Sic prior editio. Legendum per minorem cum superioribus*, & ex hac deinde auersatione alienorum processuum, *ex eadem.*

Gratior quibusdam pessimis ingeniis.] *Lege*, gratior pessimis quibusque ingeniis, *ex eadem. Quædam exemplaria*, gratiorque pessimis quibusque ingeniis.

Et mutare nondum fessum latus.] *Quid si legas* motare, *non* mutare? *vt alludat ad Virgilianum illud*,

Et fessum quoties motat latus.

Et tecta vel antiquæ satis opulenta turbæ.] *Verba hæc in exemplaribus, Pinciano & Franciscano desiderantur.*

Aliud ex alio ſuſcipitur.] *Lege.* Aliud ex alio iter ſuſcipitur, *ex vetere lectione.*

Omnes itaque ſcire debemus.] *Expungendum verbum* omnes, *ex eadem.*

III. Curam corporis educunt.] *Scribe,* & cura corporis diem educunt, *ex eadem.*

Ad rerum ciuilium tutamen.] Certamen, *in eadem, non* tutamen *habetur.*

Ita tamen delituerit, vt vbicunque ocium ſuum abſconderit, prodeſſe velit.] *Corrige,* ita tamen delituerint, vt vbicunque ocium ſuum abſconderint, prodeſſe velint, *ex eadem.*

Virtute inſtruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque curſu ruentes prenſat ac retrahit.] *Eadem,* virtute inſtruit, qui animos ad pecuniam luxuriamque curſu ruentes prenſat ac retrahit.

Qui inter peregrinos & ciues, aut vrbanus prætor adeuntibus aſſeſſoribus verba pronuntiat.] *Emendandum puto,* qui inter peregrinos & ciues, aut vrbanus prætor adeuntibus, aut aſſeſſor æris verba pronunciat. *vt pro æris, accipias* legis in ære inciſæ: vt illud,

--- Nec verba minantia fixo

Ære ligabantur. ----

Quam qui docet quid ſit iuſtitia, quid pietas, quid ſapientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum ſit bona conſcientia?] *Vetus lectio,* quam qui quid ſit iuſtitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quam gratuitum bonum ſit bona conſcientia, declarat.

Quod ſubduxeris officiis, non deſerueris, nec munus detrectaueris.] *In exemplari Pinciano vltima verba.* nec munus detrectaueris, *non habentur. Legendumque ex eodem,* non te deſerueris. *In codice Facundi ac Primitiui,* quod de officiis ſubduxeris, *&c.*

Contra difficultates locorum educere.] *Vetus lectio* ducere *præfert, non* educere.

Quod nobis natura conſumendum dedit.] Conſumandum, *non* conſumendum, *Exemplar Facundi & Primitiui.*

Quare nihil turpius eſt.] *Deeſt verbum* ſæpe, *ex omni antiqua lectione.* Quare nihil turpius eſt ſæpe.

Sed parcius ſe inſerat officiis.] Inferat, *non* inſerat, *quidam codices. poſſet legi* ingerat.

Officia ſi ciuis amiſerit.] Officia ciuis amiſit, *vetus lectio.*

Et ſors inter gregarios poſuit.] Triarios, *non* gregarios, *in eadem habetur.*

Stes tamen, clamore iuues, ſi quis fauces oppreſſiſſet.] *Corrige,* Stes tamen, clames. Si quis fauces oppreſſerit. *ex eadem.*

Siue patiatur & ſentitur iure ſuo.] *Sic prior editio. Legendum,* ſiue exſpatiatur. & vtitur ſuo iure, *ex exemplari Facundi ac Primitiui.*

In quocunque habitu eſt, proſit.] *Scribe,* in quocunque habitu eſt, prodeſt, *ex eadem.*

Longe itaque optimum miſcere ocium rebus.] *Lege ex eodem.* Longe, inquam, optimum eſt miſcere ocium rebus.

Vt nulli actioni locus honeſtæ ſit.] *Scribendum ordine inuerſo,* vt nulli actioni honeſtæ locus ſit, *ex eodem.*

In qua tot tyranni, quot ſatellites erant?] *Expende an contrario legendum ſit,* in qua quot tyranni, tot ſatellites erant.

Et diuitibus opes ſuas mœrentibus.] *Omnis ſcripta lectio* metuentibus *agnoſcit, non* mœrentibus.

Et in florenti ac beata, pecuniam, inuidiam.] *Exemplar Franciſcanum,* & in florenti ac beatam peciam inuidiam. *Vt legendum putem,* & in florenti ac beata, impotentiam, inuidiam.

Malle eſſe ſe mortuum quam viuere.] *Sic prior editio. Legendum reor, mutato verborum ordine.* malle eſſe ſe quam viuere mortuum. *Sequitur confeſtim.*

Ex virorum numero exire.] Viuorum, *ſcribendum puto, non* virorum.

Nec aliter quam periculoſa nauigatione ſubmerſus portum petas:] *Scribe.* nec aliter quàm in periculoſa nauigatione ſubinde portum petas, *ex vetere lectione.*

IIII. Deinde eos quorum cauſa, aut cum quibus.] *Eadem,* deinde eos quorum cauſa, aut cum quibus agendum eſt.

Laborioſo oppreſſit officio.] Preſſit, *non* oppreſſit, *eadem.*

Irritamenta nocitura libertati euitet.] *Eadem,* irritamenta nocituræ libertatis euitet.

V. In actore quam in pondere.] *Quid ſi legas?* in latore quam in pondere. *quia ſequitur mox paulo,* quæ ferente maiora ſunt.

Neceſſe vt opprimant onera.] *Particula* vt *ſuperuacanea eſt, ex vetere lectione.*

VI. Hominum vtique namque delectus habendus eſt.] *Ita prior editio. Lege,* Hominum vtique delectus habendus eſt, *ex eadem.*

Qui cum amicorum officiis paria in menſa faciunt.] *Exemplar Facundi ac Primitiui,* qui cum amicorum officiis pares menſas faciunt.

Deinde illi ſint teſtes.] *Corrige,* De me illis teſtes, *ex vetere lectione.*

An ocio, ſtudio, contemplationique aptior ſit.] *Lege,* an ocioſo ſtudio, contemplationique aptior ſit, *ex eadem.*

VII. Afflatuque ipſo in proximo laborabimus.] *Duo verba* in proximo, *non habentur in eadem.*

Vbi enim iſtud inuenies quod tot ſæculis quærimus?] *Scribendum,* vbi enim iſtum inuenies, quem tot ſæculis quærimus, *ex eadem.*

VIII. Vtrique enim pecunia ſua adhæſit.] Vtriſque enim pecunia ſua obhæſit. *eadem.*

Poteſt ipſe, dubitare.] Idem *legendum, non* ipſe, *ex eadem.*

Non pudet.] *Eadem,* Non te pudet.

Nihil apud Diogenem iam tui eſt.] *Eadem* tutum *agnoſcit, non* tui. *Lege* tuum.

Habiliora sunt corpora pusilla.] *Prior editio*, Habiliora sunt corpora imbecilla. *Exemplar Facundi & Primitiui*, imbecillo *legit*, *non* imbecilla *Corrigendum puto* in bello, siue in bella.

Placebit autem nobis mensura.] *Scribe*, Placebit autem hæc nobis mensura, *ex vetere lectione*. IX.

Et vsu rerum ornamenta metiri.] *Eadem*, Et vsus rerum, non ornamenta metiri.

Libidoque qua necesse est effluat:] *Dictiuncula* que *superfluit*, *ex eadem*.

Discamus membris nostris inuitis cultum victumque non ad noua exempla componere.] *Eadem*, Discamus membris nostris inniti. Cultum victumque, &c.

Etiam si hos pudebit.] *Variant hoc loco insigniter exemplaria. Quædam sic habent*: Etiam simul hos pudebit. *Alia sic*: Etiam simules nos pudebit ei plus. *Alia*: Etiam simules nos pudebit esse populo. *Legendum reor*, Etiam si milies nos pudebit, *Aut sic*: Etiam si similes nos pudebit esse populo.

Nec curari mollius potest.] Melius *in vetere habetur lectione*, *non* mollius. *etsi exemplaria quadam* mollibus *præferant*.

Quidni durius enim consulitur, etsi paupertas, & ignominiosa rerum euersio adhibetur, malo malum opponitur.] *Corrige*, Quidni consulitur? si & paupertas, & ignominia, & rerum euersio adhibetur. Malo malum opprimitur. *ex eadem*.

Sed in spaciis vitæ.] Sed in his spaciis vitæ, *eadem*.

Studiorum quoque quæ liberalissima impensa est, tandiu rationem habet.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Studiorum quoque liberalissima impensa est: tamen tandiu rationem habent. *Legendũ puto* habebo, *non* habent, *quia sequitur*, Quo mihi innumerabiles libros.

Quadraginta milia librorum Alexandriæ arserunt.] *Legendum videtur* Quadringenta *potius*, *quam* quadraginta. *Cæterum Gellius lib. 6. cap. vltimo, septingenta prodit fuisse librorum milia*.

Honestius, inquis in hos impensas, quam in Corinthia pictasque tabulas effuderim.] *Exemplar Facundi & Primitiui*: Honestius, inquis, in hos impensum esse, quod in Corinthia pictasque tabulas effuderint.

Et inter tot millia librorum oscitanti.] *In quibusdam codicibus non habetur coniunctio* &. *In alijs habetur, & desideratur* tot.

Deinde vbi non indignari illa sed pati proposuerunt.] *Exemplar Pincianum*, Deinde vbi non dedignari illa, &c.

Et voluptatem si volueris malam putare vitam potius quam inuidiosam facere.] *Vetus lectio*, & voluptates, si volueris malam putare potius vitam quam inuidiosam facere. X.

Quam cum sciret quibus ærumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudine inuenit.] *Corrigendum arbitror*, quam quod sciens quibus ærumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem inuenerit. *Nam & in codice Pinciano* consuetudinem *habetur*, *non* consuetudine.

Aliorum aurea catena est, aliorum laxa:] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Aliorum aurea catena est & laxa, *rectissime*.

Et quamuis angustum pedem.] *Legendum reor*, quemuis angustum pedem.

Et fortunam suam quam maxime potuerunt in planum deferendo.] Poterunt, *non* potuerunt, *scribendum ex vetere lectione*.

Sed hoc ipsum testentur.] *Lege*, Sed hoc ipso testantur, *ex eadem*.

Large & benigna manu.] *Sic prior editio*. *Legendum* larga, *non* large, *ex eadem*.

Ad secundos casus præsidia.] *Forte* sequentes, *non* secundos, *commodius legeretur*.

Et finitæ, non immensum, &c.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, sed finitæ non in immensum.

Solet intueri fidei commissa.] Tueri *lege*, *non* intueri, *ex Exemplari Facundi & Primitiui*. XI.

Recipe animo meliore quam dedisti.] *Omnis scripta lectio*, Recipe animum meliorem quam dedisti.

Viues diutius, & morieris expeditius.] *Scribe*, At tu etiam viues diutius, &c. *ex eadem*.

Morbus & captiuitas, ruina, ignis.] *Lege*, Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, *ex eadem*.

Sciebam in quam tumultuosum me contubernium natura duxisset.] Clusisset, *non* duxisset, *eadem*.

Totiens prope limen immaturas exequias fax cereusque pressit.] *Corrigendum*, Totiens præter limen immaturas exequias fax cereusque præcessit, *ex eadem*.

Multos ex his quorum forum, curia, sermo, mecum contraxerat.] *In eadem*, Multos ex his quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat.

Miror aliquando ad me pericula accessisse.] Mirer *eadem præfert*, *non* miror. *& paulo post* spatio, *non* spatij.

Inter solum & aulam ingenuam.] *Scribe*, inter solium & aliena genua, *ex eadem*.

Cui cum Granius vetus cognatus.] Caius, *non* Granius, *eadem*.

Periit in palatio cognata.] Cognati *lege*, *non* cognata, *ex eadem*.

Qui in rogum suum descendit iussus & extingui vidit.] *Eadem*, Qui rogum suum, & descendit iussus, & extingui vidit. *Corrigendum reor*, qui rogum suum & incendi viuus & extingui vidit, *ex Herodoto*, *primo*.

Id est ne aut labor irritus.] *Verbum* id est *eradendum*, *ex eadem*.

Horum & si aliquem, &c.] *Dele coniunctionem* &, *ex eadem*.

Quid cogitas? Respondebit tibi:] *Legendum sine interpolatione cum nota interrogationis in fine*, Quid cogitas respondebit tibi? *ex eadem*. XIII.

Cum interim concurrerunt.] *Legendum per minorem*, cum interim cucurrerunt, *ex exemplari Franciscano*.

Ad iudicium sæpe litigantis. ad sponsalia sæpe nubentis.] *Corrige*, Sæpe aut iudicium litigantis, aut

ſponſalia nubentis, *ex codice Facundi & Primitiui.*

Non induſtria inquietos, ſed inſanos falſæ rerum imagines agitant.] *Scribe per maiorem*, Non induſtria inquietos & inſanos, ſed falſæ rerum imagines agitant, *ex exemplari Franciſcano. Exemplar tamen Facundi & Primitiui* inquietes *præfert, non* inquietos, *Sed puto veriorem eſſe lectionem, etſi nullo ſuffragante exemplari, ad hunc modum*: Inanis induſtria inquietes, vt inſanos falſæ rerum imagines agitant.

Inanes & leues etiam cauſæ.] *Verbum* etiam *delendum ex vetere lectione.*

Nomenclator perſalutauit.] *Eadem*, nomenculatores perſalutauit.

Nec publice ad ſuperuacua ſe ferat.] *Caſtiga*, ad ſuperuacua ſcilicet referens, *ex eadem.*

XIII. Semper de illa cogitare, & ſibi nihil de fide eius promittere.] *Exemplar Pincianum & Franciſcanum*, ſemper de illa cogitare debemus, & nihil ſibi de fide eius promittere.

XIV. Ne nimis deſtinatis rebus indulgeamus, tranſeamus in ea quæ nos caſus deduxerit:] *Vetus omnis lectio*, ne minus deſtinatis rebus indulgeamus, tranſeamuſque in ea, *&c. ſed placet prior lectio.*

Hemina ſanguinis in tua poteſtate eſt.] *Corrige ex eadem*, En vena ſanguinis. In tua poteſtate eſt.

Falleris ille dixit.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Phalaris *habet, non* Falleris.

Cum centurio agmen periturum trahens, & illum quoque citari iuberet.] *In vetere lectione*, cum centurio agmen periturorum trahens, illum quoque excitari iuberet.

Quid mœſti, inquit, eſtis vos? Quæritis, an immortales animæ ſint. *Caſtigandum puto ſic*: Quid mœſti, inquit, eſtis? Vos quæritis, *&c.*

Iam non procul erat tumultus.] *Scribe*, Nec iam procul erat tumultus, *ex vetere lectione.*

Inquit. Quid Cani nunc cogitas?] *Inuerſo ordine legendum*, Quid, inquit, Cani, nunc cogitas? *ex eadem: vt mox ante*, Quid mœſti, inquit, eſtis vos?

Nemo diutius philoſophatus:] *Eadem*, Nemo diutius philoſophatur.

XV. Priuatæ triſtitiæ cauſas abieciſſe.] *Quædam exemplaria* adieciſſe *legunt, non* abieciſſe.

Et circumcurrit tot ſcelerum felicium turba.] *Scripta lectio* occurrit, *non* circumcurrit.

Vt vix vnquam eſt niſi cum expedit fides, ſed libidinis lucra damnaque pariter inuiſa.] *Eadem*, Et vix vnquam niſi cum expedit fides & libidinis, *&c.*

Quas non ſperare licet, non habere podeſt.] *Scribe*, quas nec ſperare licet, nec habere prodeſt. *ex eadem.*

Ille & ſpei bonæ aliquid relinquit:] *Coniunctio* & *expungenda, ex exemplari Pinciano.*

Omnia hominum negocia ſimilia nuptiis eſſe.] *Exemplaria nonnulla* initiis *præferunt, non* nuptiis *Alii* miciis. *Corrigendū reor* mimis, *ſiue* mimicis. *Nam & vetus eſt adagium, mimum eſſe vitam. & Auguſtus, auctore Tranquillo, paulo ante obitum amicos percunctatus eſt, ecquid his videretur mimum vitæ commode tranſegiſſe.*

Quam conceptus inchoatos.] *Quid ſi ſcribas?* quam concubitus in his actos.

Nec in riſum, nec in lacrymas excidere.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, excitari, *habet, non* excidere *ſed non diſplicet impreſſa lectio.*

Quia aliquis filium ſuum efferat.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, ſi quis filium efferat.

Vt in ſimulatione etiam ſimpliciſſima dolor eueniat.] *Scribe*, vt in ſimulatione etiam ſimpliciſſimas res dolor veniat. *ex vetere lectione.*

Sequitur pars quæ ſolet non immerito contriſtari, & in ſollicitudinem deduci, vbi dolorum exitus mali ſunt. Vbi Socrates cogitur in carcere mori.] *Exemplar, Facundi & Primitiui*, ſequitur pars quæ ſolet non immerito contriſtare, & in ſollicitudinem adducere. Vt bonorum exitus mali ſunt. Vt Socrates cogitur, *&c.*

Ipſorum animos deſidera.] *Idem exemplar*, tu talis fieri deſidera.

Quorum deſiderio virtus tibi placeat.] *Verbum* deſiderio *delendum, ex vetere lectione.*

Non tu dignus mala fortuna. Diis viſus es. Indignus in quem iam aliquid fortuna poſſet.] *Eadem*, Non tu dignus mala fortuna diis viſus es, ſed indignus, *&c.*

Aut Regulum, quod tot clauis configitur, aut Catonem, quod vulnera ſua fortiter tulerit?] *Exemplar Facundi & Primitiui*, aut Regulum, quod tot clauis transfigitur, aut Catonis vulnus iteratum *rectiſsime.*

Aut illa quantum haberet voluptatis.] Habet *legendum eſt, non* haberet, *ex vetere lectione.*

Nec perduratum eſt.] *Quidam codices*, percuratum. *Alij*, procuratum.

Inter luſum ac feſta ipſa tempora.] *Exemplaria aliquot* intra ludos *legunt, non* inter luſum, *& in non antiqua lectione deſideratur verbum* tempora.

Naſcitur ex aſſiduitate laborum animorum hebetatio.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, animo *præfert, non* animorum.

Nec ad tanta hominum cupiditas tenderet.] *Scribe*, Nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, *ex vetere lectione.*

Oratorem magnum meminimus, quem nulla hora vltra decimam retinuit.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, oratorem magnum meminit noſtra ætas, quem nulla res vltra decimam retinuit.

Vt cœlo libero & multo ſpiritu.] *Feſtiuior lectio exemplaris Facundi & Primitiui*, vt cœlo libero, vt multo ſpiritu.

Sed vt deprimat curas.] *Verbum* curas *expungendum ex vetere lectione.*

Trudit enim curas.] Eluit enim curas, *eadem.*

Et aſſerit, vegetioremque & audaciorem in omnes conatus facit.] *Scribe*, Et aſſerit, vegetatque & audaciorem, *&c. ex eadem*

At facilius efficiet quiſquis obiecerit crimen honeſtum quam turpem Catonem.] *Eadem*, Facilius

efficiet quisquis obiiciet hoc, crimen honestum, quam turpem Catonem. *& paulo post* perpulit, *aut* compulit *non* pepulit.

Decidat oportet a solito, & efferatur.] Desciscat, *non*, decidat, *exemplaria diui Francisci & Facundi ac Primitiui, & perpende an sit correctior lectio* efferetur, *quam* efferatur.

Et rectorem capiat suum, eoque feratur quo per se timuisset ascendere.] *Corrige*, & rectorem rapiat suum, eoque ferat quo per se timuisset accedere, *ex Exemplari Facundi ac Primitiui.*

Surrepentibus vitiis.] *Quidam codices*, repentibus vitiis. *Alij*, semper repentibus vitiis.

ERASMVS.

Non enim debet seruare se, nec obruere, vt opinor.] Rodolphi codex pro *nec*, habebat *vel*. Id ille vertit in *velo*, & ex *seruare*, fecit *seruantem*. Forte sic erat legendum: *Non enim debet celare se, nec obruere.* III.

Inter solum & aulam ingenuam.] Lectio videtur tolerabilis. Significat enim ædes magnificas solo æquatas. Rodolphus tamen ita mutarat, diuinationem, vt opinor, sequutus, *inter solium & aliena genua.* XI.

OPSOPOEVS.

Lipsius Elect. 1. cap. XXVI. Nihil ambigo quin ista, *non ante multos paratus dies: nec multorum manibus ministratus*, interpretamentum sint ad ea verba paulo breuius & concinnius dicta, *quem nec parens familiae, nec spectent.* I.

Quam tam intra priuatum Larem vestita.] Franc. Iuretus probat lectionem v. c. *alienum padagogij, diligentius quam in tralatu vestita.*

Aureis virgis.] Lipsius Elect. 1. cap. XXIII. Mendo manifesto scriptum *aureis*. Nam aureas eiusmodi virgas fuisse, nemo dixit, scripsit, pinxit. Assentior libris aliquot qui legunt eiecta ea voce, *aut virgis adductum.* Poterat etiam scribi littera addita, *laureis virgis*: vt neget Seneca magistratum cupiendum aut capiendum, per ambitionem & desiderio triumphi. Nam in triumpho laurus in fascibus: ac laureæ virgæ in manibus militum & triumphantis.

Animum insolitum arietare.] Iuretus in schedis suis: Melior lectio v. c. *vbi aliquid animam insolitam arietari, percussit, vbi aliquid*, &c. Verba autem illa, *Ad quam*, plane superflua sunt, & sensui repugnantia: nec ad rempublicam referenda sunt, de qua paulo ante agit. nam statim subiungit Seneca, se ad otium conuertere, & intra parietes vitam coercere.

Et tecta vel antiqua satu.] Lipsius Elect. 1. cap. X. Hæc fœde interpolata sunt: in parte sanare possum, *tecta Veliæ Antiquæ.* Duo ea loca inter amœnos & salubres secessus habita. Reliqua sanabitis cui ego do herbam. II.

Prætor adeuntibus.] Romana editio ita emendauerat, *prætor praeuntibus assessoribus tria verba pronuntiat.* sed præter scriptorum fidem. At hæc eam expressit lectionem quam è vetustissimo libro Cuiacius Obseruat. lib. XXIII. cap. XI. publicauit.

V. c. quo Iuretus vsus est, bene. *Non potest vmquam tanta*, &c. VIII.

Idem in schedis suis ita scribit: Expendenda videtur lectio. v. c. in quo legitur.] *Quid habes cur minus ignoscas homini armario, citro atque ebore captanti.* Forte ex vestigiis reponendum, *ignoscas nomen marmore, citro atque ebore*, &c.

Si quid habere me tu volueris.] Bene. v. c. *Si quid habere me tui volueris.* X.

Et in solitudinem deducere.] Probabilior aliarum editionum scriptura, *& in sollicitudinem deducere.* XV.

De se ac de Rep. palam facere.] Lipsius Elect. 1. lib. cap. X. Non semel molestus mihi locus. quid si legas, *de se & de rep. aleam iacere?* id est, prouerbiali quodam sermone, in extremum discrimen adducere. Tamen deliberandum est: & nescio quid simile in Suetonij Nerone legi, *Septemdecim natus annos, vt de Claudio palam factum est.* In eiusdem Tiberio, *Excessum Augusti non prius palam fecit.* Vtrum ergo hoc dicit, cum in suo funere palam fecisse funus reip. vna extinctæ?

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. I.

Et auro culta mancipia.] Auratæ enim vestes fuisse videntur. Imperatoriis seruis. Lampridius in Alexandro, *Auratam vestem ministrorum nullus vt in publico conuiuio habuit.* & in tunicis hoc aurum. Ammianus lib. 26. Stetitque subtabidus, nusquam reperto paludamento, tunica auro distincta, vt regius minister Lipsius cap. 25. lib. 1. Elect.

Funus tacitum.] Id est sine pompa, sine designatoribus, sine ludis, præcone, indictione, silens & quietum, opponiturque publico, hoc est quod denunciatur, & indicitur publicitus per præconem. de hoc plura vide apud Lipsium ad lib. 4. Ann. Taciti.

Ex Cap. II.

Aut vrbanus Prætor præeuntibus assessoribus tria verba pronuntiat.] Cuiacius, *adeuntibus adsessoris verba pronunciat.* nam quidquid decernebat Prætor, id consilio adsessoris faciebat, ipso etiam adsessore suggerente verba, quod colligi potest ex Pauli tertio ad Edictum l. 2. ff. quod quisque iuris. vide Iurisconsultorum illum celeberrimum lib. 23. cap. 40. Obseru.

Ex Cap. viii.

Numerus ille quotidie seruorum.] Numerum seruorum Romanis eum reperimus qui non facile fidem inueniat moribus nostris. Tacitus lib. 14. Ann. Pedanio. Costæ tribuit *quadringentos.* Plinius Cæcilio cuidam Isidoro *quinquies mille.* & hi nihil dicunt præ Athenæo, cuius hæc verba l. 6. cap. 7. *Post haec vniuersum Laurentium ait: At Romanorum vnus aliquis quanto plures possideat seruos, tu nosti optime Masuri. nam ad decem & viginti milia, imo plures etiam multi habuerunt. nec tamen vt quaestum ex iis faciant, sicut Graecorum diuissimus ille Nicias, sed plerique Romani ante ambulones eos habent comitesque maxima ex parte.* Vnde non immerito queritur & culpat Plinius *mancipiorum legiones, & in domo turbam externam, & seruorum quoque causa nomenclatorem adhibendum.* Vide Lipsium lib. 1. c. 14. Satur. serm.

Ex Cap. x.

Alligatique sunt etiam alligauerunt.] Nimirum triplex ratio in vrbe asseruandi captiuos. aut enim *in carcere* habebant, locoque concluso, sine vllo milite, vt fere seruitia & capita viliora: aut in *custodiam militari*: aut in *aedibus magistratuum.* Custodia militaris frequentissima & Romæ & in Prouinciis, ciusque modus. vt is qui in noxa esset, *catenam* manui dextræ alligatam haberet, quæ eadem militis sinistram vinciret custodiæ eius præfecti. Satis aperte noster hic, item Epist. 5. *Quemadmodum eadem catena & custodiam & militem copulat, sic ista quae tam dissimilia sunt, pariter incedunt.* vide Lipsium ad lib. 3. Ann. Taciti, & P. Fabrum ad l. 125. de reg. iuris.

Ex Cap. xi.

Et verba ad summam caueam spectantia.] Id est vilia, & ad gustum minutæ plebis. nam cum populi Romani prisca diuisio in Senatum, Equitem, Plebem, his etiam discreta in spectaculis sua loca & gradus, Popularibus summa cauea, ima Senatui & Equiti vacabat. de quibus vide Lipsium lib. de Amphitheatro cap. 14. Torrentium ad Suetonij Augustum cap. 44. & Fabrum lib. 2. cap. 1. Agonist.

Ex Cap. xiiii.

Decem medios vsque ad supplicium dies.] Auctor eius dilationis videtur fuisse Tiberius, vt probatur ex Dionis lib. 57. vide Langlæum lib. 11. cap. 2. Ocij Semestris.

L. ANNÆI SENECÆ DE CONSTANTIA SAPIENTIS.

siue

QVOD IN SAPIENTEM NON CADIT INIVRIA,

ARGVMENTVM I. LIPSI.

MAGNI animi, magni ingenij, atque etiam eloquij hoc scriptum: vno verbo, inter optima. Editum sub tempus prioris illius puto, de Tranquillitate: cui vulgo etiam iungunt, male. Diuersum argumentum est, & tali serie. Orditur à Stoicorum laude, quorum Paradoxum tractat, Sapientem non affici iniuria. Quid ergo? aiebat Serenus: non Cato contumelijs affectus, verberibus, & sputis? Ab hac obiectione ingreditur in materiem: & Non est tamen iniuriis, inquit: fuit enim Sapiens, atqui in Sapientem iniuria non cadit. Quod tamen ea mente dici ait, non vt non fiat, sed vt non admittat. Tangi potest iniuria, sed non lædi: à te esse, in illo non esse. Hæc pulcherrime exsequitur ad Cap. IV. *Diuidit deinde dicenda in duas partes, idque à discrimine Iniuriæ & Contumeliæ. Priore, negat illam cadere in Sapientem; posteriore, nec istam. De Iniuria, hæc sunt argumenta. Sapiens nullius mali patiens: at malum est Iniuria. Secundum, Iniuria detrahit & deminuit: sapienti nihil eripitur. habet in se vno omnia reposita, & firmiter, vt Stilpo Tertium, Fortis ab infirmo non læditur: non ergo à Malitia Virtus. Hic obiicitur, Atqui Socrates nonne iniuria damnatus; Ita, sed sine sua iniuria. Illi intulerunt, ipse non accepit: sed sapientia reiecit. Sicut venenum mihi das, ego antidoto vim eius infringo: scelus tu facis, ego non patior. Quartum argumentum, Iniuria cum Iniustitia mixta est: non hæc cadit in Sapientem: minime ergo illa. Quintum, sapienti nemo prodest: ergo nec lædit. Sextum, Iniuria à Spe aut Metu est: Sapiens neutro eorum tangitur. Septimum vltimumque, Iniuriam nemo immotus accipit: non mouetur Sapiens. Atque hic conclusio prioris partis, & adhortatio ad dogma animis accipiendum. Altera erat de Contumelia, quam explicat.* Cap. x. *quid proprie sit; & tum à Sapiente arcet. Primo, quia Sapiens magnitudinem suam nouit: non ergo contumelia ad eum pertinet, quæ nomen & rem habet à contemptu. Secundo, Superbi & insolentes inferunt contumeliam: ipse tales spernit: itaque & ab iis istam. Tertio, Nemo maiorem melioremque contemnit: is est Sapiens. Ergo in se dicta ridet, vt in conuiuiis ioculos puerorũ. Sed quid? fert igitur hæc omnia Sapiens? nõ castigat aut compescit? imo facit interdum: sicut illos ipsos pueros solemus: nõ quia malũ ille acceperit, sed quia hi fecerũt. Atque hactenus (ad Cap.* XIV. *in solã Contumeliã, aut Iniuriam: iam mixtim vtramque refutat. Hoc argumẽto. Securitas propria est Sapientis: non est, si alterutram accipit, aut potest accipere. Simile & Epicurei dicunt: etsi minus fortiter. Denique leuia pleraque, quibus vulgus offẽditur: suadet reiicere, & ridere ne ridearis. Conclusio, Quomodo eunti ad Sapientiam, Quomodo qui perue-*

nit, ferendæ iniuriæ? Ille, cum morsu aliquo animi, & adhuc pugna; huic, sine alterutro, & victor iam agit ante se vtramque, & triumphat. Ego itero, magni animi scriptum est: robur ab eo, in temporum hac hominumque cottidiana malitia, capiamus.

CAPVT PRIMVM.

TANTVM inter Stoicos, Serene, &[1] ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter[2] fœminas & mares, non immerito dixerim: cum vtraque turba ad vitæ societatem tantundem conferat; sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter & blande, vt fere[3] domestici & familiares medici, ęgris corporibus, non qua optimum & celerrimum est medentur, sed qua[4] licet: Stoici[5] virilem ingressi viam, non vt amœna ineuntibus videatur curæ habent, sed vt quamprimum nos eripiãt, & in illum[6] editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli iactum surrexit, vt supra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur & confragosa sunt. Quid enim[7] plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quam quidam putant. prima tantum pars saxa rupesque habet, & inuij speciem: sicut pleraque ex longinquo speculantibus abscissa & connexa[8] videri solent, cum aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa, quæ in vnum congesserat error oculorum, paullatim adaperiuntur: tum illis, quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit[9] lene fastigium. Nuper cum incidisset mentio M. Catonis, indigne ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem[10] ætas sua parum[11] intellexisset, quod supra Pompeios & Cæsares[12] surgentem, infra[13] Vatinios posuisset: & tibi indignum videbatur, quod illi dissuasuro[14] legem, toga in foro esset erepta, quodque[15] à Rostris, vsque[16] ad arcum Fabianum, per seditiosæ factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias insanæ multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi, habere te quod Reipublicæ nomine mouereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac pessimus quisque vęnundabat: & cæca cupiditate corrupti, non intelligebant, se, dum vendunt, etiam[17] vænire.

II. Pro ipso quidem Catone securum te esse iussi. Nullum enim sapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam posse: Catonem autem[18] certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quam[19] Vlixem &[20] Herculem prioribus sæculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronunciauerunt, inuictos laboribus, & contẽptores voluptatis, & victores omnium[21] terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas consectari venatoris[22] agrestisque est: nec monstra[23] igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset cælum[24] vnius humeris inniti, excussa iam antiqua credulitate, & sæculo[25] ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiæ immensa cupiditate, quam totus orbis[26] in tres diuisus[27] satiare non poterat, aduersus vitia ciuitatis degenerantis, & pessum sua mole[28], sidentis, stetit solus, & cadentem Rempublicam, quantum modo[29] vna retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abstractus, comitem se diu sustentatæ ruinæ dedit: simulque exstincta sunt, quæ nefas erat diuidi. Neque enim Cato post libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Huic tu putas iniuriam fieri potuisse à populo, quod aut præturam illi detraxit, aut[30] togam? quod sacrum illud caput purgamentis oris aspersit? Tutus est sapiens, nec vlla affici aut iniuria, aut contumelia potest.

III. Videor mihi intueri animum tuum incensum, & efferuescentem. paras acclamare: Hæc sunt quæ auctoritatem[32] præceptis vestris detrahant. [33] magna promittitis, & quę ne optari quidem, nedum credi possint: deinde ingentia locuti, cum[34] pauperem negastis esse sapientem, non negatis solere illi & seruum, & vestem, & tectum, & cibum deesse; cum sapientem[35] negastis insanire, non negatis & alienari, & parum sana verba emittere, & quicquid vis morbi cogit, audere; cum sapientem negastis[36] seruum esse, iidem non itis infitias, & vænum iturum, & imperata facturum, & domino suo seruilia præstiturum ministeria. Ita, sublato alte supercilio, [37] in eadem quæ ceteri, descenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atque magnificum est: nec iniuriam, nec contumeliam accepturum esse sapientem. Multum autem interest, vtrum sapientem[38] extra indignationem, an extra iniuriam ponas. Si dicis illum æquo animo laturum; nullum habet priuilegium. contigit illi res vulgaris, & quæ disci-

& quæ discitur ipsa iniuriarum assiduitate, patientia. Si negas accepturum iniuriam, id est, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotiis Stoicus fio. [39] Ego vero sapientē non [40] imaginario honore verborū exornare constitui, sed eo loco ponere, quo nulla [41] permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui lacessat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam sacrum est, quod sacrilegum non inueniat: sed non ideo diuina minus in sublimi sunt, si exsistunt, qui magnitudinem, multum vltra se positam, non icturi petant. Inuulnerabile est, non quod non feritur, sed quod non læditur. [42]. Ex hac tibi nota sapientem exhibeo. Numquid dubium est, quin certius robur sit, quod non vincitur, quam quod non lacessitur? cum dubiæ sint vires inexpertæ: at merito certissima firmitas habeatur, quæ omnes incursus respuit. Sic tu sapientem melioris scito esse naturæ, si nullius illi iniuria nocet, quam si nulla fit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non subigunt, nec admota vis hostilis exterret: non cui pingue otium est, inter desides populos. Huiusmodi igitur, sapientem nulli esse iniuriæ obnoxium. Itaque non refert, quàm multa in illum [43] coniiciantur tela, cum sit nulli penetrabilis. Quomodo quorumdam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est, nec [44] secari adamas, aut cædi, [46] vel deteri potest, sed incurrentia vltro retundit: quemadmodum quædam non possunt igne consumi, sed flamma circumfusa, rigorem suum habitumque conseruant: quemadmodum proiecti in altum [47] scopuli mare frangunt, nec ipsi vlla sæuitiæ vestigia, tot verberati sæculis, ostentant: ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, vt tam tutus sit ab iniuria, quàm illa quæ retuli. Quid igitur? non erit aliquis qui sapienti facere tentet iniuriam? tentabit, sed non peruenturam ad eum. Maiore enim interuallo à contactu inferiorum abductus est, quàm vt vlla vis noxia vsque ad illum vires suas perferat. Etiam cum potentes, & imperio editi, & [48] consensu seruientium validi, nocere ei tentent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quam quæ [49] neruo tormentisve in altum exprimuntur, cum extra visum exsilierunt, citra cælum tamen flectuntur. Quid tu putas, cum stolidus [50] ille rex multitudine telorum diem obscurasset, vllam sagittam in Solem incidisse? aut demissis in profundum cathenis [51] Neptunum potuisse contingi? Vt cælestia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut simulacra conflant, nihil diuinitati nocetur: ita quicquid fit in sapientem proteruè, petulanter, superbè, frustra tentatur. At satius erat, neminem esse qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri, eorum interest, qui facturi sunt, non eius qui pati, ne si fiat quidem, non potest. Imo nescio, an magis vires sapientia ostendat tranquilla inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris armis virisque pollentis, tuta securitas & in hostium terra. Diuidamus si tibi videtur, Serene, iniuriam à contumelia. Prior illa [52] natura grauior est: hæc leuior, & tantum delicatis grauis: qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum dissolutio & vanitas, vt quidam [53] nihil acerbius putent. Sic inuenies seruum, qui flagellis [54] quàm colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumeliosa verba. Ad tantas ineptias peruentum est, vt non dolore tantum, sed doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus metus incutit vmbra, & personarum deformitas, & deprauata facies; lacrimas vero euocant nomina parum grata auribus, & digitorum motus, & alia, quæ impetu quodam erroris improuidi refugiunt. Iniuria propositum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem sapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudo: quæ introire eo, vbi iam virtus honestumque est, non potest: iniuria ergo ad sapientem non peruenit. Nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiens autem nullius mali est patiens, nulla ad sapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius est, in quem incurrit. nec potest aliquis iniuriam accipere sine aliquo [55] detrimento, vel dignitatis, vel corporis, vel rerū extra nos positarū: sapiens autē nihil perdere potest, omnia in se reposuit, nihil fortunæ credit, bona sua in solido habet, cōtentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui potest. nam in summum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: [56] virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera est, inuiolabilis, immota, inconcussa, sic contra casus indurata, vt nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Aduersus apparatus terribilium, [57] rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, siue illi dura, siue secunda ostentantur. Itaque nihil perdet, quod perire sensurus sit. Vnius enim in possessione virtutis est, ex qua depelli nunquam potest: ceteris [58] precario vtitur. quis autem iactura mouetur alieni? Quod si iniuria nihil lædere potest ex

IV. (margin, at "Quid igitur?")

V. (margin, at "Iniuria propositum")

his, quæ propria sapientis sunt, quia virtute sua[59] salua sunt: iniuria sapienti non potest fieri.[60]. Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit, ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, numquid perdidisset, *Nihil*, inquit: [61] *omnia namque mea mecum sunt*. Atqui & patrimonium eius in prædam cesserat, & [62] filias rapuerat hostis, & patriam. At ille victoriam illi excussit: & se, vrbe capta, non inuictum tantum, sed indemnem esse testatus est. habebat enim secũ vera bona, in quæ non est [63] manus iniectio. At ea quæ dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed aduenticia, & nutum fortunæ sequentia: ideo non vt propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus potens, aut diues aliquis [64] regnum orbæ senectutis exercens, facere iniuriam possit, cui bellum & hostis ille, egregiam [65] artem quassandarum vrbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbique gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas & sanguinem stragémque impulsæ ciuitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Non est itaque quod audax iudices promissum: cuius tibi, si parum fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem, cadere. sed si prodit in medium, qui dicat: VI. Non est quod dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, vlcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus adspiciat, & dura placidè ferat, & secunda moderatè; nec illis cedens, nec his fretus, vnus idémque inter diuersa sit, nec quicquam suum, nisi se putet esse, [66] ea quoque parte qua melior est. Assum hoc vobis probaturus, sub isto tot ciuitatum euersore, munimenta incursu arietis labefieri, & [67] turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repentè residere, & æquaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quæ benè fundatum animum agitent. Erepsi modo è ruinis domus, & incendiis vndique relucentibus, per flammas, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, [68] an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumémque esse censum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quod me victum, victorem te credas. vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, vbi sint nescio: quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti diuites patrimonia; libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta; ambitiosi curiam & forũ, & [69] loca exercendis in publico vitiis destinata; fœneratores perdiderunt [70] tabellas suas, quibus auaritia falso læta, diuitias imaginatur: ego quidem omnia integra illibatáque habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, strictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiũt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis diuinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & inexsuperabilibus munimentis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit: non Carthaginis aut Numantiæ mœnia,[72] vna manu capta: non [73] Capitolium, arcémve.[73] habent ista hostile vestigium. Illa quæ sapientem tuentur, à flamma & ab incursu tuta sunt: nullum introitum præbent, excelsa, inexpugnabilia,[74] diis æqua. VII. Non est quod dicas, ita vt soles, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. Non fingimus istud humani ingenij vanum decus, nec ingentem imaginem falsæ rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. [75]. Raro forsitan, magnisque ætatum interuallis inuenitur. neque enim magna, & excedentia solitum ac vulgarem modũ, crebro gignuntur: ceterum hic ipse M. Cato, à cuius mentione hæc disputatio processit, vereor ne [76] supra nostrum exemplar sit. [77] Denique validius debet esse quod lædit, eo quod læditur: non est autem fortior nequitia virtute. non potest ergo lædi sapiens. Iniuria in bonos non tentatur nisi à malis? bonis [78] inter se pax est. Quòd si lædi nisi infirmior non potest: malus autem bono infirmior est: nec iniuria bonis, nisi à dispari, verenda est: iniuria in sapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem. Sed iniustè, inquis, Socrates damnatus est, iniuriám accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire, vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tamquam si quis rem cum è villa mea surripuit, in domo mea ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore, tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam[79] remixtum cibo perdidit: venenũ illud dando, scelere se obligauit, etiam si non

nocuit. Non minus latro est, cuius telum [80] opposita veste elusum est. [81] Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Quædam eius condicionis sunt, & hac vice copulantur, vt alterum sine altero esse non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, vt non curram: currere non possum, vt pedes non moueam. possum, quamuis in aqua sim, non natare: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur. si iniuriam accepi, necesse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt, quæ submoueant iniuriam. Vt, intentam manum deiicere casus potest, & emissa tela declinare: ita iniurias qualescumque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt & factæ sint, nec acceptæ. Præterea, nihil iniustum iustitia pati potest: quia non coëunt contraria: iniuria autem non potest fieri non iniustè: ergo sapienti iniuria non potest fieri. Nec est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, [82] nec prodesse quidem quisquam potest. & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris: & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quam dare: nihil autem habet, quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum diuina nec iuuari desiderant, nec lædi possunt. sapiens autem vicinus proximusque diis consistit, [83] excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergénsque excelsa, ordinata, intrepida, æquali & concordi cursu fluentia, secura, benigna, [84] bono publico natus, & sibi & aliis salutaris, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos casus diuino incedet animo. Non habet vnde accipiat iniuriam. ab homine me tantùm dicere putas? nec à fortuna quidem: quæ quotiens cum virtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, vltra quod nihil habent iratæ leges, aut sæuissimi domini, quod minentur; in quo imperium suum fortuna consumit; æquo placidoque animo accipimus, & scimus mortem malum non esse, ob hoc ne iniuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, discidia. quæ sapientem, etiam si vniuersa circumueniant, non mergunt; nedum ad singulorum impulsus mæreat. Et si fortunæ iniurias moderate fert: quanto magis hominum potentium, quos scit fortunæ manus esse? Omnia itaque sic patitur, [85] vt hiemis rigorem, vt intemperantiam cæli, vt feruores morbosque, & cetera sorte accidentia. Nec de quoquã tam bene iudicat, vt illum quicquam putet consilio fecisse: [86] quod in vno sapiente est. aliorum omnium non consilia, sed fraudes, & insidiæ, & motus animorum inconditi sunt: quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos sæuit, [87] & iniuriatur. Illud quoque cogita, iniuriarum latissime patere materiam illis, per quæ periculum nobis quæsitum est: vt accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quæque alia [88] inter togatos latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrum alicui excussum est, aut præmium diu captatum; si magnò labore affectata hereditas auersa est; & quæstuosæ domus gratia erepta. hæc effugit sapiens, qui nescit nec in spe, nec in metu viuere. Adiice nunc, quod iniuriam nemo immota mente accipit, sed ad sensum eius perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus: moderator sui, altæ quietis & placidæ. Nam si illum tangit iniuria; [89] & mouet, & impedit. caret autem ira sapiens, quam excitat iniuriæ species: nec aliter careret ira, nisi & iniuria, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus lætusque est, inde continuo gaudio elatus, adeo ad offensiones rerum hominumque non contrahitur. vt ipsa illa iniuria vsui sit, per quam experimentum sui capit, & virtutem tentat. Faueamus, obsecro vos, huic proposito, æquisque & animis & auribus assimus, dum sapiens iniuriæ excipitur: nec quicquam ideo petulantiæ nostræ, aut rapacissimis cupiditatibus, aut temeritati superbiæque detrahitur. Saluis vitiis vestris, hæc sapienti libertas quæritur. non vt vobis facere non liceat iniuriam, agimus: sed vt ille omnes iniurias [90] in altum dimittat, patientiaque se ac magnitudine animi defendat. Sic in [91] certaminibus sacris, [92] plerique vicere, cædentium manus obstinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi lassandique omnem inimicam vim cõsecuti sunt. Quoniam priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus: in qua quibusdam propriis, plerisque vero communibus contumeliam refutabimus. Contumelia est minor iniuria, quam queri magis [93] quã exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi, contrahentis se, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cum alios admitteret: sermonem

VIII.

IX.

X.

meum aut ſuperbè auerſatus eſt, aut palam riſit: & non in [94] medio me loco, ſed imo collocauit: & alia huius notæ. Quæ quid vocem, niſi querelas nauſeantis animi, in quas ferè delicati & felices incidunt? non vacat enim hæc notare, cui peiora inſtant. Nimio otio, ingenia natura infirma & muliebria, & inopia veræ iniuriæ laſciuientia, his commouentur: quorum pars maior conſtat [95] vitio interpretantis. Itaque nec prudentiæ quicquam in ſe eſſe, nec fiduciæ oſtendit, qui contumelia afficitur. non dubiè enim contemptum ſe iudicat: & hic morſus non ſine quadam humilitate animi euenit, ſupprimentis ſe ac deſcendentis. Sapiens autē à nullo contemnitur, magnitudinem ſuam nouit: nullique tantum de ſe licere, [96] renunciat ſibi: & omnes has quas non miſerias animorum, ſed moleſtias dixerim, non vincit, ſed ne ſentit quidem. Alia ſunt quæ ſapientem feriunt, etiam ſi non peruertunt: vt dolor corporis, & debilitas, aut amicorum liberorumque amiſſio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego ſentire ſapientem, nec enim lapidis illi duritiam ferriue aſſerimus. nulla virtus eſt, [97] quæ non ſentias, perpeti.

XI. Quid ergo eſt? Quoſdam ictus recipit: ſed receptos euincit, ſanat, & comprimit. hæc vero minora ne ſentit quidem, nec aduerſus ea ſolita illa virtute vtitur dura tolerandi: ſed aut non annotat, aut digna riſu putat. Præterea, cum magnam partem contumeliarum ſuperbi inſolentéſque faciant, & male felicitatem ferentes: habet quo illum affectum inflatum reſpuat, pulcherrimam virtutem omnium, [98] animi ſanitatem, magnitudinémque. illa, quicquid huiuſmodi eſt, tranſcurrit, vt vanas ſomniorum ſpecies, viſuſque nocturnos, nihil habentes ſolidi, neque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores eſſe, quàm vt illis audacia ſit, tanto excelſiora deſpicere. Contumelia à contemptu dicta eſt: quia nemo, niſi quem contempſit, tali iniuria notat. nemo autem maiorem melioremque contemnit, etiam ſi facit aliquid quod contemnentes ſolent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit lacerauitque infans, & ſputo aſperſit, aut nudauit in conſpectu ſuorum tegenda, & verbis obſcœnioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus. quare? quia qui fecit, contemnere non poteſt. Eadem cauſſa eſt, cur nos [99] mancipiorum noſtrorum vrbanitas, in dominos contumelioſa, delectet: quorum audacia ita demum ſibi [100] in conuiuas ius facit, ſi cœpit à domino. Vt quiſque contemptiſſimus, & vt maxime ludibrio eſt, ita ſolutiſſimæ linguæ eſt. [101] Pueros quidem in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam acuunt, & ſub magiſtro habent, qui probra meditate effundant: nec has contumelias vocamus, ſed argutias.

XII. Quanta autem dementia eſt, iiſdem modo delectari, modo offendi: & rem ab amico dictam, maledictum vocare, à ſeruulo, ioculare conuicium? Quem animum nos aduerſus pueros habemus, hunc ſapiens aduerſus omnes, quibus etiam poſt iuuentam canoſque [102] puerilitas eſt. An quicquam iſti profecerunt, quibus animi mala ſunt, auctique in maius errores, qui à pueris magnitudine tantum formaque corporum differunt: ceterum non minus vagi incertique, voluptatem ſine delectu appetentes, trepidi, & non ingenio, ſed formidine quieti? Non ideo quicquam, inter illos pueroſque, intereſſe quis dixerit, quod [103] illis talorum nucumque & æris minuti auaritia eſt; his auri argentique & vrbium: quod illi inter ipſos magiſtratus gerunt, & prætextam [104] faceſque ac tribunal imitantur; hi eadem in campo foroque & in curia ludunt. illi in littoribus arena congeſta ſimulacra domuum excitant; hi vt magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis molliendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, [105] in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiuſque progreſſis, ſed in alia maioraque error eſt. Non immerito itaque horum contumelias ſapiens, vt iocos, accipit: & aliquando illos, tamquam pueros, malo pœnaque admonet, & afficit: non quia accepit iniuriam, ſed quia fecerunt, & vt deſinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec iraſcimur illis, cum ſeſſorem recuſauerint: ſed compeſcimus, vt dolor contumaciam vincat. Ergo & illud ſolutum ſcies, quod nobis opponitur, Quare ſi non accepit iniuriam nec contumeliam ſapiens, punit eos qui fecerunt? non enim ſe vlciſcitur, ſed illos emendat.

XIII. Quid eſt autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum ſapientem cadere, cum tibi in aliis idem notare, ſed non ex eadem cauſſa liceat? Quis enim phrenetico medicus iraſcitur? quis febricitantis, & frigida prohibiti maledicta, in malam partem accipit? Hunc affectum aduerſus omnes habet ſapiens, quem aduerſus ægros ſuos medicus: quorum nec obſcœna, ſi remedio egent, contractare, nec [106] reliquias & [107] effuſa intueri dedignatur, nec per furorem ſæuientium excipere conuicia. Scit ſapiens, omnes hos qui [108] togati purpuratique incedunt,

[109] valentes coloratosque, male sanos esse: quos non aliter videt, quam ęgros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus medentem: & quo animo honores eorum nihilo æstimat, eodem parum honorifice facta. Quemadmodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis vltimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit: sic nec se suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint. scit enim illos nihil à mendicis differre, imo miseriores esse. illi enim exiguo, hi multo egent. Et rursus non tangetur, si illum rex Medorum, [110] Attalusve Asiæ, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quam eius cui in magna familia cura obtigit, ęgros insanosque compescere. Num moleste feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui [111] ad Castoris negotiantur, nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernæ pessimorum seruorum turba refertæ sunt? non, vt puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo vt huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos: sed quos metu contines, sed propter quos [112] remittere arcum tibi non contingit, sed postremos, sed vænales, sed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumelia. Omnes enim inter se differunt: sapiens quidem pares illos, ob æqualem stultitiam, omnes putat. Iam si semel se demiserit eo, vt aut iniuria moueatur, aut contumelia, non poterit vmquam esse securus: securitas autem proprium bonum sapientis est. Nec committet, vt vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. necesse est enim, à quo quisque contemni moleste fert, suspici gaudeat. Tanta quosdam dementia tenet, vt contumeliam sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert, quantum habeat, [113] quot lecticarios, quam [114] oneratas aures, quam [115] laxam sellam? æque [116] impudens animal est, & nisi scientia accessit ac [117] multa eruditio, [118] ferum, cupiditatum incontinens. Quidam se [119] à cinerario impulsos moleste ferunt, & contumeliam vocant ostiarij [120] difficultatem, nomenculatoris [121] superbiam, [122] cubicularij supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam! Quid ergo? sapiens non accedet ad fores, quas durus ianitor obsidet? Ille vero, si res necessaria vocabit, experietur, & illum, quisquis erit, [123] tamquam canem acrem, obiecto cibo leniet: nec indignabitur aliquid impendere, vt limen transeat, cogitans & [124] in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc [125] salutationum publicum exercet, donabit: scit emere venalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quod ostiario libere respondit, quod [126] virgam eius fregit: quod ad dominum accessit, [127] & petiit corium. [128] Facit se aduersarium qui contendit, & vt vincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? quod Cato, cum illi os percussum esset: non excanduit, non vindicauit iniuriam: ne remisit quidem, sed [129] factam negauit. Maiore animo non agnouit, quam ignouisset. Non diu in hoc hærebimus. quis enim nescit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri sapienti, vt omnibus? Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum: non it qua populus: sed [130] vt sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium vadit. Desinite itaque dicere: Non accipiet ergo sapiens iniuriam, si cædetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscœnorum vocibus improbis per forum agetur? si in [131] conuiuio regis, recumbere infra mensam, vescique [132] cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur eorum, quæ excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcumque ista vel numero, vel magnitudine creuerint, eiusdem naturæ erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora quidem: si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate vestra coniecturam capitis ingentis animi: & cum cogitastis, quãtum putetis vos pati posse, sapientis patientiæ paullo vlteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus sua virtus collocauit, nihil vobiscum commune habentem. Quare etsi aspera, & quantumcumque toleratu grauia sint, audituque & visu refugienda, nõ obruetur eorum cœtu: & qualis singulis, talis vniuersis obsistet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines tenet: male agit. vincit nos fortuna, nisi tota vincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam: Epicurus, quem vos patronũ inertię vestræ assumitis, putatisque mollia ac desidiosa præcipere, & ad voluptates ducentia: [133] *Raro*, inquit, *sapienti interuenit fortuna.* Quam pæne emisit viri vocem! Vis tu fortius loqui, & illam ex toto

XIV.

XV.

submouere? Domus hæc sapientis angusta, sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obseruatur ianitoribus, turbam [134] venali fastidio digerentibus: sed per hoc limen vacuum, & ab ostiariis liberum, fortuna non transit. scit [135] non esse illic sibi locum, vbi sui nihil est. Quod si Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulsit, aduersus iniurias exsurgit quid apud nos incredibile videri potest, aut supra humanæ naturæ mensuram? Ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurias non esse.

XVI. Nec est, quod dicas hoc naturæ repugnare. Non negamus [136] rem incommodam esse, verberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus iniurias esse. non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen iniuriæ, quod non potest recipi virtute salua. Vter verius dicat, videbimus: ad contemptum quidem iniuriæ vterque consentit. Quæris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores fortissimos, quorum alter premit vulnus, & stat [137] in gradu; alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & [138] intercedi non patitur. Non est, quod putes magnum, quo dissidemus. [139] Illud quidem agitur, quod vnum ad nos pertinet, vtraque exempla hortantur contemnere: & iniurias, & quas iniuriarum vmbras ac suspiciones dixerim, contumelias. ad quas despiciendas non sapienti opus est viro, sed tantum conspiciente, qui sibi possit dicere: Vtrum merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito, non est contumelia, iudicium est. si immerito: illi qui iniusta facit, erubescendum est. Et quid est illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei [140] leuitatem iocatus est, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quæ contumelia est, [141] quod apparet, audire? Coram vno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quæ ipsi in nos dicere assueuimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

XVII. Chrysippus ait quemdam indignatum, quod illum aliquis [142] *Veruecem marinum* dixerat. In senatu flentem vidimus Fidum Cornelium, [143] Nasonis generum, cum illum Corbulo [144] *Struthiocamelum* [145] *depilatum* dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & vitam conuulnerantia, frontis illi firmitas constitit: aduersus hoc tam absurdum lacrimæ prociderunt. tanta animorum imbecillitas est, vbi ratio discessit. Quid quod offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quam nobis facientibus. Senectutem quidem inuiti audiunt, & canos, & alia ad quæ voto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit: quam [146] sibi obiecit, quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam vrbanis detrahitur, si vltro illam & prior occupes. nemo aliis risum præbuit, qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & [147] ad risum, & ad odium, scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriæ proditum est. in [148] pedes suos ipse plurima dicebat, & in [149] fauces concisas: sic inimicorum, [150] quos plures habebat quam morbos, & in primis Ciceronis vrbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduis conuiciis depudere didicerat: cur is non possit, qui studiis liberalibus, & sapientiæ cultu, ad aliquem profectum peruenerit? Adiice, quod genus vltionis est, eripere ei qui fecit contumeliæ voluptatem. Solent dicere: *Miserum me, puto non intellexit*! adeo [151] fructus contumeliæ in sensu, & indignatione patientis est. Deinde non deerit illi [152] aliquando par: inuenietur, qui te quoque vindicet.

XVIII. C. Cæsar inter cetera vitia, quibus abundabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur [153] omnes aliqua nota ferendi, ipse materia risus benignissima. Tanta illi [154] palloris [155] insaniam testantis fœditas erat, tanta oculorum sub [156] fronte anili latentium toruitas, tanta capitis destituti, & [157] emendicatis capillis aspersi deformitas. adiice obsessam setis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quę [158] in patres [159] auosque suos contumeliosus fuit, per quę in vniuersos ordines: ea referam, quæ illum exitio dederunt. [160] Asiaticum Valerium [161] in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, [162] item in concione, voce clarissima, [163] qualis in concubitu esset vxor eius, obiecit. Dij boni, hoc virum audire, Principem scire, & vsque eo licentiam peruenisse, vt non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito Princeps & adulterium suum narret, & fastidium? Chæreæ [164] tribuno militum, sermo [165] non pro manu erat, [166] languidus sono, & [167] infracta voce suspectior. Huic Caius [168] signum petenti modo *Veneris*, modo *Priapi* dabat: [169] aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc ipse [170] perlucidus, [171] crepidatus, [172] armillatus. Coëgit itaque illum vti ferro, ne sæpius signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit: ille ceruicem mediam vno ictu [173] deci-

dit: plurimum deinde vndique publicas ac priuatas iniurias vlciſcentium gladiorum ingeſtum eſt. ſed primus vir fuit, qui minime viſus eſt. At idem Caius omnia contumelias putabat, & ſicut ferandarum impatiens, faciendarum cupidiſſimus. Iratus fuit Herennio Macro, quod illum [174] *Caium* ſalutauerat: nec impune ceſſit primipilario, quod *Caligulam* dixerat. Hoc enim in caſtris natus, & alumnus legionum vocari ſolebat, nullo nomine militibus familiarior vmquam factus: ſed iam Caligulam conuicium & probrum iudicabat [175] cothurnatus. Ergo hoc ipſum ſolatio erit, etiam ſi noſtra facilitas vltionem omiſerit, futurum aliquem, qui pœnas exigat à procace, & ſuperbo, & iniurioſo: quæ vitia numquam in vno homine, & in vna contumelia conſumuntur. Reſpiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comœdiarum publicatos in ſe, & ſpectatos ſales, in partem bonam accepit, riſitque non minus, quam cum ab vxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur.[176] At Iphicrates, cui mater barbara & Threſſa obiiciebatur, reſpondit, *& deorũ matrem Idæam eſſe.*

Non eſt in rixam colluctationemque veniendum. procul auferendi pedes ſunt: & quidquid horum ab imprudentioribus fiet (fieri autem niſi ab imprudentibus non poteſt) negligendum. Et honores & iniuriæ vulgi, in promiſcuo habendi ſunt: nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, neceſſaria omittemus: & publicis priuatiſque officiis, aliquando etiam ſalutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam obirati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non eſt autem libertas, nihil pati. Fallimur. libertas eſt, animum [177] opponere iniuriis, & eum facere ſe, ex quo ſolo ſibi gaudenda veniant: exteriora deducere à ſe, ne inquieta agenda ſit vita, omnium riſus, omnium linguas timenti. Quis eſt enim, qui non poſſit contumeliam facere, [178] ſi quiſquam poteſt? Diuerſo autem remedio vtetur ſapiẽs, affectatorque ſapientiæ. Imperfectis enim, & ad huc ad publicum ſe iudicium dirigentibus, hoc proponendum eſt, inter iniurias ipſos contumeliaſque debere verſari. Omnia leuiora accidunt exſpectantibus. quo quiſque honeſtior genere, fama, patrimonio eſt, hoc ſe fortius gerat: memor, [179] in prima acie altos ordines ſtare: contumelias & verba probroſa, & ignominias, & cetera dehoneſtamenta, velut clamorem hoſtium ferat, & longinqua tela, & ſaxa ſine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias vero, vt vulnera, [180] alia armis, alia [181] pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu, ſuſtineat. Etiam ſi premeris, & infeſta vi vrgeris, cedere turpe eſt: aſſignatum à natura locum tuere. Quæris quis hic ſit locus? viri. Sapienti aliud auxilium eſt huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria eſt. Ne repugnate veſtro bono, & hanc ſpem, dum ad verum peruenitis, alite in animis: libenterque meliora excipite, & opinione ac voto iuuate. Eſſe aliquem inuictum, eſſe aliquem in quem nihil fortuna poſſit, è Republica humani generis eſt.

XIX.

COMMENTARII AD LIBRVM SENECÆ, de Conſtantia Sapientis.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Ceteros.] *Cynicos certe excipe. qui duritie & robore ſuper ipſos Stoicos: etſi dogmata tamen fere conuenicbant.*

2. Fæminas.] *De Epicureis, haud abnuam: licenter dictum in alios.*

3. Domeſtici.] *Diuites, illo æuo, medicos domi habebant: atque eos fere è ſeruis aut libertis.*

4. Licet.] *Per mollitiem ægri, eis ſe attemperant.*

5. Virilem.] *Ideo mares, ideo fortes. Noſter epiſt. LXXVII.* Amicus noſter Stoicus, homo egregius, & vt verbis illum, quibus laudari dignus eſt, laudem, vir fortis ac ſtrenuus. *Ecce tamquam de viro, imo de milite. In epiſt.* LXXXIV. Zenon huius ſanctiſſimæ fortiſſimæque ſectæ conditor. *Et ita me Deus (pauca excipio) talis ſunt.*

6. Editum verticem.] — Sapientum templa ſerena.
Deſpicere vnde queas alios, paſſimque videre,
Errare, atque viam palantes quærere vitæ.

7. Plano.] *Per planum. Si ad excelſa tendis, ſcandendum conitendumque eſt per arrecta, & ſæpe aſpera.*

8. Videri ſolent.] *Nobis plane (nam meminis) cum in Italiam iture, primo vidimus Alpes.*

9. Lene Faſtigium.] *Quod mediæ valles faciunt, & per cliuos in cliuos adſcenſus.*

10. Ætas ſua.] *Quid mirum?* Et ſua riſerunt ſæcula Mæoniden. *Inuidia hæc eſt nobis inſita, &* Naturaliter (*ait Velleius*) audita viſis laudamus libentius, & præſentia inuidia, præterita veneratione proſe-

quimur: & his nos obrui, illis instrui credimus.

11. Intellexisset.] *Interpretata virtutes eius, vt decebat, esset: atque easdem deinde æstimasset.*

12. Surgentem.] *Et attollendum ab omnibus, si merita pendantur.*

13. Vatinios.] *Vatinius, inter probra sui æui, ore atque animo iuxta fœdus. Sed Cato tamen ei in petitione Præturæ posthabitus.*

14. Legem.] *An Metelli Tribuni, qui Pompeium in Italiam cum copiis vocabat? an Cæsaris, de agro Campano diuidendo? Vtrique enim animose Cato se opposuit, & per contumelias, probra, violentiam reiectus. Plutarchum & Dionem vide, & Senecam ipsum epist.* XIV.

15. A Rostris.] *Vbi lex ferebatur. quæ ipse ad impediendum conscenderat.*

16. Ad arcum.] *Qui erat in prima Sacra via, haud procul templo Faustinæ. Trebellium in Salonino vide, Ciceronem pro Plancio. Asconius* II. *in Verrem ita, ad hæc verba Tullij*, Fornicem Fabianum: Arcus est iuxta Regiam, in Sacra via, à Fabio Censore constructus. qui à deuictis Allobrogibus, Allobrox cognominatus est: ibique statua eius posita propterea est.

17. Vænire.] *Nam & ipsorum libertas, atque adeo ipsi, cum republica peribant.*

CAP. II. 18. Certius exemplar.] *In veteri Florido:*

> Quippe malo vnum Catonem, quam trecentos Socrates:

Inuidenda laude.

19. Vlixem.] *Homeri scriptis notum. qui eum sane, non patientem solum, sed ἀπαθῆ pæne facit. vt in illo vxoris suæ primo adspectu, à viginti annis: cum ea ignorans illum, ad Vlyssis sui nomen collacrumasset; ipse nihil mouetur, nec vel leuiter tenerescit. sed, vt poëta ait,*

> Ὀφθαλμοὶ δ' ὡσεὶ κέρα ἕστασαν, ἠὲ σίδηρος:
> Illi oculi stabant, vt ferrum, aut cornua dura.

Profecto Stoicus fuit: quid ipse? imo & Homerus, vt Stoici (magni eius miratores) volebant.

20. Herculem.] *Quem Cynici exemplar habebant roboris, & perpessionis. Diogenes ille, nobilis canis, dicere solitus*, τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα τοῦ βίου διεξάγειν, ὅνπερ καὶ Ἡρακλῆς: eamdem vitæ formam & tenorem se exsequi, quem Hercules. *Et ab isto sane Philosophorum ille, in sollenni habitu, baculus, qui clauæ eius respondebat: ab Vlysse* Pera. *cui scilicet Minerua, vt peregrino mendico, circumposuit* ἀεικέα πήρην, sordidam & indecoram peram.

21. Terrarum.] *Ego* terrorum *puto. Nam illud sane falsum, præsertim in Vlysse.*

22. Agrestisque est.] *Nec Romani nobiles in hoc studio.*

23. Igne ac.] *Ausonius in* XII. *laboribus Herculis.*

> — Lernæam ferro ac face contudit Hydram.

24. Vnius.] *Siue Atlantis, siue Herculis qui in succollando ei successit.*

25. Ad summam.] *De nostro idem dixerim. vtinam cum antiqua simplicitate, nec antiqua virtus excussa!*

26. In tres.] *Cæsarem, Pompeium, Crassum. Lucanus:* Facta tribus dominis communis Roma.

27. Satiare.] *Imo nec duos deinde (sublato Crasso) satiauit.*

> —— populique potentis,
> Quæ mare, quæ terras, quæ totum possidet orbem,
> Non cepit Fortuna duos.

28. Sidentis.] *Vt grauia & magna ædificia, fundamentis lapsantibus. Liuius in eadem re, eodem verbo:* Velut desidentes primo mores sequatur animo, deinde vt magis magisque lapsi sint.

29. Vna manu.] *Quæ prouerbio asseritur infirma. Euripides:* — μιᾶς γὰρ χειρὸς ἀσθενὴς μάχη:

> —— vnius robur infirmum manus.

30. Simul exstincta.] *Ergo vel hinc interpretemur De Tranquill. cap.* XV. Cogitur simul de se ac de rep. palam facere: *vtriusque funus simul aperire.*

31. Togam.] *Dum trahit, trudit, vellicat.*

CAP. III. 32. Præceptis vestris.] *Stoicis.*

33. Magna promittitis.] *Ipse ita Chrysippus:* Διὸ καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ τε μεγέθους, καὶ τοῦ κάλλους, πλάσμασι δοκοῦμεν ὅμοια λέγειν, καὶ οὐ κατὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν: Quare ob excellentiam magnitudinis & pulchritudinis, videmur fabulis similia dicere, nec pro homine omnino vel humana natura.

34. Pauperem negastis.] *Illi vero negant, imo solum diuitem, solum regem esse sapientem. Sed quo sensu? quem apud me videre est. Manud.* III. *Dissertat.* III.

35. Negastis insanire.] *Nam soli & omnes stulti insaniunt, ex Stoico dogmate: sapiens minime. Horatius:*

> Quem mala stultitia, & quæcumque inscitia veri,
> Cæcum agit; insanum Chrysippi Porticus & grex
> Autumat. hæc populos, hæc magnos formula reges,
> EXCEPTO SAPIENTE, tenet.

Atqui alienatur, *vt sequitur in Seneca. Respondent, quod verbis Stoicorum dicam.* Τὸν σοφὸν οὐ μανήσεσθαι. προσπεσεῖσθαι μέντοι ποτὲ αὐτῷ φαντασίας ἀλλοκότους, διὰ μελαγχολίαν ἢ λήρησιν, οὐ κατὰ τὸν τῶν αἱρετῶν λόγον, ἀλλὰ παρὰ φύσιν: Sapientem insania affectum non iri. Accidere tamen illi interim & euenire imaginationes absurdas, à bile atra vel aberratione mentis; non autem à deflexu rationis in eligendo, sed præter naturam. *Plura in Manuduct.* III. *Dissert.* XVIII.

36. Seruum esse.] *Imo ille solus liber. sed hæc & talia omnia ad animum referuntur & decreta sapientis, quæ nulla vis aut fortuna eripit: etsi in corpore, & quæ circa illud, mutat.*

37. In eadem.] *Ipse iterum De Benefic.* II. *cap.* XXXV. A consuetudine quædam, quæ dicimus, abhorrent: deinde alia via ad consuetudinem redeunt. *Et est hoc in omnibus Stoicorum* Inopinatis: *quæ magnifica*

ftila, vt animos attollant, nihil à natura aut bono more discedunt. Interpretatione mitigantur. quod ridet tamen Plutarchus Aduersus Stoicos, *& cum Archilocheio illo comparat*: τῇ μὲν ὕδωρ δολοφρονέουσα χειρὶ, τῇ δὲ πῦρ φέρουσα ἄλλῃ: Vna manu aquam subdola fert, ignem altera.

38. Extra indignationem.] *Id est, vtrum dicas eum non æstimare iniuriam, an non habere.*

39. Ego vero.] *Hactenus Serenus, respondet Seneca.*

40. Imaginario.] *Assimulato, non vero.* Imaginarij contractus *(in iure)* in quibus fides facti simulatur, non intercedente veritate. *Et Seneca* Imaginaria paupertas, *epist.* XXVIII.

41. Permittatur.] *Sisenna:* Multi præmissis armis, ex summo se permitterent. *Liuius:* Concitant equos, permittuntque in hostes. *Seneca* II. *De Clem.* Etiam ad calamitosos bonitatem suam permittere. *De ipso autem Paradoxi sensu, nos in Manud.* III. *Dissert.* XVIII.

42. Ex hac nota.] *Huius commatis & generis. Apuleius, pro tota sententia, De Philosophia:* Non enim sapiens eam contumeliam putat, quam improbus faciat; sed eam non putat, quam patientia firmiter toleret.

43. Coniiciantur tela.] *Idem De Ira,* III. *cap.* V. At ille ingens animus, & verus æstimator sui, non vindicat iniuriam, quia non sentit. Vt tela à duro resiliunt, & cum dolore cædentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui ducit, fragilior eo quod petit.

44. Secari adamas.] *Plinius* XXXVII. *cap.* IV. Quippe duritia enarrabilis est, igniumque etiam victrix natura. Vnde & nomen indomita vis Græca interpretatione accepit.

46. Vel deteri.] *Olim creditum, falsum ait Garcias Hispanus, aliquot experimentis; Nam* & in schobem malleolo redigi, & in mortario teri pistillo ferreo.

47. Scopuli.] *Eadem imago De Vita beata, cap.* XXVII.

CAP. IIII. 48. Consensu seru.] *Liuius:* Imperij vires in consensu obedientium sunt.

49. Neruo tormentisue.] *Catapultis, aut ballistis.*

50. Ille rex.] *Xerxes.*

51. Neptunum.] *Valerius:* Grauem illum & mari & terræ Xerxem, nec hominibus tantum terribilem, sed Neptuno quoque compedes, & cælo tenebras minitantem. *Iuuenalis:*

Ipsum compedibus qui vinxerat Ennosigæum. *Herodotum vide lib.* VII.

52. Natura grauior.] *Re ipsa, quia damnum & læsionem affert, Cap. sequenti.*

53. Nihil acerbius.] *Imo generosi animi putatur ille affectus, non tantum (vt ipse autumat) delicati. Ita apud Pacuuium quispiam:*

Patior facile iniuriam, si est vacua à contumelia.

Alius apud Cæcilium, gradatione:

Facile ærumnam ferre possum, si inde abest iniuria:
Etiamque iniuriam, nisi contra constat contumelia.

Adeo illud contemni offendit, à quo contumelia. Vide mox Cap. X.

54. Quam colaphis.] *Nam flagella recepta in castigatione seruorum: at colaphis ludibrium & irrisio inesse videntur, quamquam hi leuiores. Demosthenes tali affectu:* Οὐδὲ γὰρ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις δεινὸν, καίπερ ὂν δεινὸν, ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει: Non enim verberari liberis hominibus tam graue, etsi graue: quam quod per contumeliam.

CAP. V. 55. Detrimento vel.] *Ita Iurisconsulti definiunt Iniuriam,* damnum culpa datum.

56. Virtutem non dat.] *Est illud Attij, apud Nonium:*

— nam si à me regnum fortuna atque opes
Eripere quiuit, at virtutem non quit.

57. Rectos oculos.] *Confidentiæ notam. Suetonius Augusti, cap.* XVI. Eum nec rectis oculis adspicere potuisse instructam aciem. *Hierax apud Stobæum:* Τοὺς δὲ ὑπ' ἐλευθερίας ἐλέγχοντας, οὔτ' ἰδεῖν ὀρθοῖς τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀνέχεται. Qui vero per libertatem redarguunt, eos nec rectis oculis adspicere sustinet. *Theocritus:*

--- ἄχθομαι, εἰ τύ με τολμῇς
Ὄμμασι τοῖς ὀρθοῖσι ποτιβλέπειν:
— indignor, si mihi contra
Vel rectis oculis ausis obsistere.

58. Precario.] *At Precarij lex, vti quamdiu is patitur, qui dedit.*

59. Salua sunt.] *Quid si, salua absunt? magis pro re & sensu.*

60. Megara Demetrius.] *Bis ea vrbs capta, haud multum diuerso tempore; & semper cum monumento constantiæ huius in Stilpone. Prior ceperat Ptolemæus Soter, & Stilponem pro magno ducens abducere, pecuniam & preces obtulit vt secum in Ægyptum iret: quod renuit, & inafflicta patria mansit. Iterum deinde iste Demetrius. & cum ei quoque notitia & cura huius viri esset, domum illi seruari, & res omnes restitui iussit. Monitus igitur, vt scripto comprehenderetur, nobilem hanc vocem edidit;* μηδὲν τῶν οἰκείων ἀπολωλέναι. παιδείαν γὰρ μηδένα ἐξενηνοχέναι, τόν τε λόγον ἔχειν καὶ τὴν ἐπιστήμην: Nihil suum amisisse. eruditionem enim neminem abstulisse, & rationem sibi scientiamque relictam. *Ita enim hæc à Diogene efferuntur. Stilpo autem, cum alia magnus, tum hoc nomine, quod Cratetem & Zenonem habuerit in sua disciplina.*

61. Omnia namque.] *Hoc Biantis dicto magis conuenit. qui Priene sua capta, cum alius aliud fugiens auferret:* Tu nihil? Nihil, *inquit.* nam omnia mea mecum porto.

62. Filias rapuerat.] *Vnius filiæ Diogenes meminit, atque eius parum pudicæ.*

63. Manus iniectio.] *Dominij & vindicationis signum. In legibus* XII. Post deinde manus endoiectio esto. *Noster Consol. ad Helu. cap.* XI. Animus ipse sacer & æternus, cui non possit iniici manus. *Seruius in hoc Virgilij:* Iniecere manus Parcæ. Vsus est sermone iuris. nam manus iniectio dicitur, quotiens non ex-

pectata auctoritate iudicis, rem nobis debitam vindicamus.

64. Regnum orbæ.] *Nam orbi iſti gratioſi, imo imperioſi, & potentes obſequentium potentia. Captatores vndique imminebant, & ſubſeruiebant. Ammianus*: Vile eſſe, quidquid extra pomœrium vrbis naſcitur, exiſtimant, præter orbos & cælibes: nec credi poteſt, qua obſequiorum diuerſitate colantur homines ſine liberis. *Iuuenalis*:

—— dominus tamen, & domini rex
Si vis tu fieri, nullus tibi paruulus aula
Luſerit Æneas.

Cicero in Paradoxis: Hereditatis ſpes, quid iniquitatis ſeruiendo non ſuſcipit? quem nutum locupletis orbi ſenis non obſeruat? *Adde Senecam Conſol. ad Marciam, cap.* XIX.

65. Artem quaſſand.] *Ideo* Poliorcetes *Græcis, ſiue* Vrbicapus *dictus: & machina aliquot, & decantata illa* Helepolis, *ipſius inuenti fuerunt.*

CAP. VI. 66. Ea quoque parte.] *Id eſt, nec ſe quidem totum pro ſuo habet; ſed animum, quo proprie eſt homo.*

67. Turrium altit.] *Hæc & ſequentia in Poliorceticis explicauimus.*

68. An peior publico.] *Quomodo* peior, *ſi patria diruta & incenſa? An quia illa renaſci potuit, homini, cum ſemel occidit, negatum? An* publicum *ad vulgus alioſque refert: qui honeſte perierunt, iſtæ cum dedecore. aut poſt illud viuant?*

69. Loca exercendis.] *Nam in curia, comitio, foro, ambitio, auaritia, fraudes habitant; ac ſpecie etiam honeſti.*

70. Tabellas.] *Contractuum, & cautionum. Gloſſæ*: Tabularius, φυλαχίτειος τῶν συμβολαίων: cuſtos contractuum. *Nam tales etiam priuatim apud diuites erant. vt in epiſt.* LXXXVIII. Cuius patrimonium tabularios laſſat.

71. Vna manu.] *Scipionis poſterioris Africani.*

72. Capitolium, arcemue.] *Ergo hæc diuerſa, etſi in vno Saturnio monte. Nam pars extrema,* Arcem *regum tempore habuit. & poſtea etiam ſic dicta. Cicero in Catilinam*: Vobis arcem & Capitolium commendat. *Liuius*: Serui Capitolium atque arcem occupauere. *Eam* ἄκραν *Dionyſius plus ſemel nominat; additque libro* X. Τῷ Καπιτωλίῳ εἶναι προσεχῆ: contiguam Capitolio eſſe. *Spectabat in eam partem, vbi poſtea theatrum Marcelli fuit.*

73. Habent iſta.] *Ne mutemus. licet, inquit, ibi notare hoſtium veſtigia: & capta fuere aliquando. Nonne à Tatio Sabino, & ab Ap. Herdonio duce ſeruorum? Itaque* habent, *non tantum* pauent, *vt mihi aliquando viſum fuit, moto dubitatione aliorum.*

74. Diis æqua.] *In ſorte deorum, qui tuti & inacceſſi.*

CAP. VII. 75. Raro forſitan.] *Nimis raro. atque vt ipſe (epiſt* XLII.*)* tamquam Phœnix, ſemel anno quingenteſimo. *Vide Manud.* II. *Differt.* VIII.

76. Supra noſtrum.] *Non ſapientis illius, ſed ſuper communem noſtram ſortem. Vir eximius fuit, & proximus vero ſapienti, aut ipſe.*

77. Denique validius.] *Aſteriſco inſigniri volunt, & defectum eſſe. Dubito. videtur potius à digreſſiuncula & exemplo ad diſſertandum iterum redire.*

78. Inter ſe pax.] *Atque amicitia etiam: quæ inter malos numquam, ſed factio tantum.*

79. Remixtum cibo.] *Qui vim & acrimoniam eius infregit: ſiue ſtomacho materiem reiiciendi dedit. At ieiunis venena ſumpta, mortifera ſunt certiſſime, & in venas ſtatim eunt.*

80. Oppoſita veſte.] *Eſt Catulli illud*:

Quare nos tela iſta tua euitamus amictu:

Quod pulchra imagine dictum, nolim mutari. Veſtis oppanſa, etiam grauia tela eludit: Poliorcetica noſtra dicent.

81. Omnia ſcelera.] *Ita eſt, vbicumque aſſenſus, & magis ſi conatus, acceſſit; culpa contrahitur, ſæpe etiam pœna. Apuleius* IV. *Floridor.* In maleficiis, cogitata etiam ſcelera, non adhuc perfecta, vindicantur, cruenta mente, pura manu. *Noſter De Benefic.* V. *cap.* XIV Latro eſt, etiam antequam manus inquinet, quia ad occidendum iam armatus eſt, & habet ſpoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur atque aperitur opere nequitia, non incipit. *Sed non confuſe tamen pœna: dumtaxat in grauioribus, atque vt Apuleius dixit* maleficiis, *vbi boni publici intereſt etiam conatus infringi. Alioqui Catonis Cenſorij illud verum (apud Agellium* VII. *cap.* III.*)* Ecquis eſt tandem noſtrum, qui quod ad ſeſe attinet, æquum cenſeat, quemquam pœnas dare ob eam rem, quod arguatur male facere voluiſſe? nemo opinor. Quid nunc, ecqua lex tam acerba eſt, quæ dicat, Siquis illud facere voluerit, mille nummi, dimidium familiæ, mulcta eſto? *Et Iuriſconſultus l.* XVIII. *De pœnis*: Cogitationis nemo pœnam luit. *Item Triphoninus l.* CCXXV. *De verb. ſig.* Seruum, qui conſilium fugiendi habeat, non eſſe fugitiuum. item furem, adulterum, aleatorem: atque oportere hæc crimina adſumpto actu intellegi. *Quæ vera ſunt in minoribus, vel vbi tentatio acceſſit: in grauioribus minime, & pœnam trahunt. ſi tamen conatus deprehenſus, & forte ſuo indicio proditus. Ita in Adulteriis, Sulla puniuit voluntatem,* ſiquis tentaſſet. *Idem pro ſicario habet,* ſiquis cum telo, hominis occidendi cauſſa, ambulaſſet. *Sed & in Ambitu, Arcadius & Honorius Imperatores,* pari ſorte ſcelus, quam ſceleris puniunt voluntatem. *Magis in parricidiis, veneno, talibus. Quinctilianus Declam.* CCLXXI. Non enim tibi proderit dixiſſe, Non feci. Numquam mens exitu æſtimanda eſt: ſatis eſt, probare animum parricidæ. *Vide Maximum Tyrium in hac tota re, Serm.* II. *Addo, Theologos quoſdam ſic diſtinguere, vt quattuor faciant gradus in culpa*: Obiectum, ſiue primum Motum; Luctam; Aſſenſum; & Actum. *Duo priora extra culpam eſſe. altera, in culpa, atque etiam pœna, apud Deum quidem, Theodorus Balſamo, in Can.* IIII. *Concilij Neocæſarienſis. Hæc ad iſta Senecæ haud importune dicta vberius ſunto.*

CAP. VIII. 82. Nec prodeſſe.] *Omnia enim ſunt ſapientis, Stoico ſcito. item, Seipſo contentus eſt ad beate viuendum. &, Nulla re eget. Vide autem de hac re ex profeſſo* VII. *De Benefic. cap.* IIII. *& ſequentibus, An ſapiens beneficium poſſit accipere? fatetur communi modo & ſenſu, proprie negat. Vide.*

83. Excepta mortalitate.] *O ſuperbe! Sed ſic Stoici, & noſter alibi*: Solo tempore ſapiens à deo differt. *Et cæteroꝝ eorum mente & verbis, De Nat. deor. II.* E virtutibus vita beata exſiſtit, par & ſimilis deorum, nulla re, niſi immortalitate, cedens cælestibus. *Vide epiſt.* LIII. *&* LIX.

84. Bono publico.] *Hæc olim nos correximus, & eſt formula in Principum laudem crebra in lapideis monumentis. Notant primis litteris: B. P. N. vel B. R. P. N. quod valet*, Bono reip. natus. *Velim & priora legi*: ſecurus, benignus.

CAP. IX. Vt hiemis.] *Apud Tacitum Cerealis, ad noſtros Gallos*: Quomodo ſterilitatem, aut nimios imbres, & cetera naturæ mala; ſic luxum vel auaritiam dominantium tolerate. *Cicero apud Dionem lib.* XLIV. Quæ euenerunt, tanquam nimios imbres aut grandines eueniſſe rati, obliuioni mandate.

86. Quod in vno.] *Stoice. nam ceteri omnes ſtulti, & inſaniunt.*

87. Et iniuriatur.] *Diſplicuit Mureto, & totum recidit: quis probet? Scripti*, & inuitia, *vel iniuria habenti ego legam*, citra nos ſæuit, etiam iniuria. *Argumentatur dicam, an argutatur? Sapiens fortuita fert, & quidquid non conſilio euenit: ergo & iniuriam, quia ea á ſtultis, quibus non eſt conſilij copia.*

88. Inter togatos.] *Lites, fraudes, calumniæ, quibus fortuna aut vita petitur, in foro exercentur, vel in aula: idque ab inermibus & togatis, ſolo linguæ telo.*

89. Et mouet.] *Ratiocinatio obſcurior, ſed iſta: Iniuria ad quem venit, eum mouet; ſapiens non mouetur; ergo non ad eum. Noſter de Ira* III. *cap.* XXV. Qui non iraſcitur, inconcuſſus iniuriam perſtitit: qui iraſcitur, motus eſt.

90. In altum.] *Quomodo? vt in pectus recondat, & aſſeruet? non conuenit. Meus liber*, in altu. *Et poſſet* in alto. *legi: quaſi ipſe in alto & ſublimis, dimittat iniurias ſpernatque. ſed verius*, inultus. *vna voce. Non timete, inquit, vos procaces & iniurioſi: non accipit iniurias, nec agnoſcit quidem, & ſine vindicta tranſit.*

91. Certaminibus ſacris.] *Ita dicti Græciæ agones, quia dijs vel heroibus ſacrati. Auſonius*:

> Quattuor antiquos celebrauit Achaia ludos,
> Cælicolum duo ſunt, & duo feſta hominum.
> Sacra Iouis, Phœbique, Palæmonis, Archemorique.
> Serta quibus pinus, malus, oliua apium.

92. Plerique.] *Pugiles nempe, quorum celebre ibi ſpectamen.*

CAP. X. 93. Quam exſequi.] *Vindicare, vlciſci. Suetonius Iulij cap.* LXVII. *Veſpaſiani* XIIII. *Seneca de Ira cap.* XII. *& plures.*

94. Medio me loco.] *Qui honeſtiſſimus, in ambulando, ſedendo, accubando. Alij libri*, lecto: *vt & meus ille bonus. Ac ſane medius lectus honeſtiſſimus item fuit, ex Plutarchi Quæſt. Conuiual. lib.* I. *Quæſt.* III. *quem vide. Si non eo refers, lege*: medio me lecti.

95. Vitio interpretantis.] *Qui in contemptum ſcilicet & deteriorem partem trahimus: boni in meliorem. vt Ariſtippus ille, Dionyſio ſe in imo locanti*: Hunc, inquit, locum ó rex illuſtrem & honeſtum deinceps vis reddere.

96. Renunciat ſibi.] *Sibi dicit. Conſol. ad Polyb.* Poteſt iſta res à luctu te prohibere, ſi renunciaueris tibi, nihil horum quæ facis poſſe ſubduci. *Fabius lib.* X. I. Sed ij primum renuncient ſibi, quanta ſit ingenij humani vis. *Terentius*: Id ego iamnunc tibi here renuntio futurum.

97. Quæ non ſentias.] *Ea mente Plato Diogeni Cynico, in frigore ſtatuam marmoream nudo corpori applicanti*, Numquid ſentis? *& negante illo*, Quid ergo magnum facis?

CAP. XI. 98. Animi ſanitatem.] *Propriam ſapientis, cum alij ſcilicet ſtulti, id eſt inſani. Quid autem ea eſt? recta decreta animi, duce Ratione.*

99. Mancipiorum.] *Quo in genere* Copriæ, *vt in Suetonij Tiberio cap.* LXI. *Claudij, cap.* VIII. *qui Suidæ κόπριοι ἄνδρες, & Ariſtophanis, initio Irenes, κοπρολόγοι. Vbi Scholiaſtes vult Rhetoras notari, ὡς μυσαροὺς καὶ λοιδόρους*: vt fœdos & conuiciatores.

100. In conuiuas.] *Nam hoc genus in menſis. Plinius lib.* IX. *epiſt.* XVII. Scurræ, cinædi, moriones menſis inerrabant. *Liuius* XXXIII. Cum in publico epulatus domum reuerteretur, proſequentibus mollibus viris qui ioci cauſſa conuiuio celebri interfuerant.

101. Pueros quidem.] *Statius*:

> Non ego mercatus Pharia de puppe loquaces
> Delicias, doctumque ſui CONVICIA Nili
> Infantem, LINGVAQVE ſimul SALIBVSQVE PROTERVVM.

Imo & conuiuas tenuiores, ſportulæ largitione quaſi emebãt vt ij ferrent. Lucanus, ſiue quis auctor carminis ad Piſonem:

> Sed miſerum, (*clientem*) parua ſtipe munerat, vt pudibundos
> Exercere ſales inter conuiuia poſſit.

CAP. XII. 102. Puerilitas eſt.] *Seneca epiſt.* IV. Maius gaudium exſpecta, cum te philoſophia in viros transſcripſerit. Adhuc enim non pueritia in nobis, ſed, quod eſt grauius, puerilitas remanet.

103. Illis talorum.] *Noſter epiſt.* CXV. Quid intereſt? niſi quod nos circa ſtatuas & tabulas inſanimus, carius inepti? Illos reperti in litore calculi delectant: nos ingentium maculæ columnarum.

104. Faſceſque ac trib.] *Spartianus in Seuero*: In prima pueritia, nullum alium ludum, niſi ad Iudices exercuit: cum ipſe prælatis faſcibus ac ſecuribus, ordine puerorum circumſtante, iudicaret. *Plutarchus in Catone*: Ludus erat, iudicia, accuſationes, damnatorum abductiones.

105. In periculum.] *Ob ruinas crebras, ex mole & altitudine.*

CAP. XIII. 106. Reliquias.] *Alui excrementa.*

107. Effuſa.] *Veſica.*

108. Togati purpuratique.] *Non quia Toga è purpura, ſed quia purpura prætexta, in magiſtratibus quidem. Aliter etiam* purpurati, *quia ditiores Lacernas ſumebant* improbi coloris, *vt ipſe alibi appellat: id eſt purpura totas:*

Martialis. Illas purpureas & arrogantes,
Iussit surgere Lectius lacernas.
Satyricus: --- cui circum humeros hyacinthina læna est.

19. Valentes coloratosque.] *Muretus aliter, atque alio sensu, vocem* valentes *eiecit. (etsi ea in priscis sane libris) & legit:* inter coloratos maleque sanos esse. *Itaque illud* Coloratos *ad pallorem, lurorem, aut morbi notas duxit. Nostra lectio & sensus (meo sensu) melior: Hi quos vides, inquit, facie valentes & bene tinctos, colore firmum: illi omnes male sani sunt & agri. Nempe à corpore valent, ab animo ægrotant. Ita Seneca, De Vita beat. cap.* VII. Virtus puluerulenta, colorata, *robusta est:* Voluptas *contra*, eneruis, pallida, fucata. *Verba igitur Senecæ, sic exaudienda quasi esset,* valentes coloratique: *& possis ita legere, etsi altera ordinatio item proba.*

110, Attalusue Asiæ.] *Reges Pergami primo, & postea in parte minoris Asiæ, plerique* Attali *dicti. Itaque quasi nomen commune, & imperij illius, inualuit: quasi dicam,* Ptolomæus Ægypti, Antiochus Syriæ.

111. Ad Castoris.] *Alij,* ad castra. *& scio equidem mangones secutos etiam castra, quia plerumque ibi mancipia venalia è præda. Sed hic de ipsa vrbe sermo: & recte* ad Castoris, *id est templum. quod in Romano foro fuit & iuxta, vt hinc discimus, tabernæ venalium seruorum. Sic enim acceperim, & de Mangonibus ipsis, qui nequam seruos vendunt emunt ve. At alij tamen, quasi de Seruis ipsis, qui officina præfecti vendunt aut emunt. Verba sequentia damnant.*

112. Remittere arcum.] *Quidam,* animum: *male. Nam ad morem Parthorum regum respicit. quibus pro insigni Arcus, & simul ad terrorem. Dio libro* XLIX *legatos Antonij à Phraate auditos scribit:* cum ipse in aurea sella sederet, neruum arcus pulsans, multisque verbis in Romanos inuectus. *Statius, de nouo rege, eiusque insignibus:*

Sumere tunc ARCVS, ipsumque onerare veretur
Patris equum, visusque sibi nec sceptra capaci
Sustentare manu, nec adhuc implere tiaram.

Sed & Turcici reges tale. ac Busbequius olim noster, de Solymanno: Sedebat in solio humili, in strato, iuxta autem arcus & sagittæ.

CAP. XIV. 113. Quot lecticarios.] *Nam diuites, viri fæminæque,* hexaphoro vel octophoro *vehebātur. id est gestamine sex vel octo basulorum. At tenuiores, vel duobus contenti erant. Nos* I. *Elector. cap. de* Lectica.

11. Oneratas aures.] *Lucanus:*

---- colloque, comisque
Diuitias Cleopatra gerit, cultuque laborat.

Seneca, De Benefic. VII. *cap.* IX Video vniones, non singulos singulis auribus comparatos: iam enim exercitatæ aures, oneri ferendo sunt. *Claudianus:* ----- collo monili.

Circuit, & baccis onerat candentibus aures. *Horatius:*
Nec sit marita, quæ rotundioribus
Onusta baccis ambulet.

115. Laxam sellam.] *In qua feratur. Diuites enim ea patentiore: vt in Martiali:*

Laxior hexaphoris tua sit lectica licebit.

116. Impudens animal.] *Itane de fæminis, ô Annæe, & Paullina tua hæc leget? Legat, res dicenda est. quam tecum & Cato, apud Liuium lib.* XXXIV. Impotens natura, & indomitum animal. *Ante omnes Homerus:*

Ὡς οὐκ αἰνότερον, ἢ κύντερον ἄλλο γυναικός:
Nil grauius, nil improbius, quam fœmina, viuit.

117. Multa eruditio.] *Vis tu igitur doctam & sciolam esse? Poëta & ratio negant: nec literis ad virtutem, sed ad libidines & fraudes vti. At Seneca mēs de* eruditione, *Stoico sermone & sensu: id est, vt Philosophia imbuatur, & seuerioribus illis studiis, non amœnioribus formetur. Ita & vellet suam matrem* sapientiæ studiis imbutam: *Consol. ad Heluiam, cap.* XVI.

118. Ferum.] *Alius Seneca:*

----- nulla non melior fera est.

119. A cinerario.] *Glosse*· Cineratius, δοῦλος ἑταίρας: amicæ seruus. *Idem est, qui* Cinislo, *& explicatur* γυναικῶν κοσμητής. ornator mulierum. *Itaque isti proximi Dominæ, & sectabantur. Horatius:*

Custodes, lectica, ciniflones, parasiti.

Tertulianus lib. II. *ad Vxor.* Vnde, nisi à Diabolo, maritum petant, bonum exhibendæ sellæ, & mulabus, & cinerariis peregrinæ proceritatis? *Impulsos igitur ab iis significas, dum viam dominæ faciunt, velut priuati apparitores.*

120. Difficultatem.] *Non admittentis.*

121. Superbiam.] *Nomen tuum suggerere dedignantis, aut non resalutantis.*

122. Cubicularii.] *Serui à cubiculo & admissionibus interioribus.*

123. Tamquam canem.] *Bona allusio nam & ianitores canem alligatum iuxta ostium habebant, ad suscitandum: & ipsi catena adstricti, vt canes.*

124. In pontibus.] *Vectigalis genus. de quo in Admirandis nostris aliquid, lib* II. *cap.* I.

125. Salutationum.] *Ita & meus optimus liber: alij plerique,* salutatorium, *etiam bene, & eodem sensu.* Publicum exercere *dicuntur, qui vectigalia publica redimunt, inde* Publicani. *Nam* Publicū, *ipsa,* τελωνεῖα *in Glossis. Seneca epist.* CXI. Qui ad publica quoque accesserat. *Epist.* CXX. Quod agitarem publicum. *Plautus:* Illa, non ego habuit publicum. *Facete autem sic appellat, quia pro admissione ad salutandum, pecuniola dabatur. Iuuenalis:* --- quid das, vt Cossum aliquando salutes? Publicum *igitur* salutationum: *vt* publicum salis, vini. *quod exercet is, qui conduxit, & præest.*

126. Virgam eius.] *Hanc gestabant, ad amoliendum aut submouendum indignos, vel importunos. Arundinem plurimum fuisse Petronius indicat:* Et arundinem ab ostio rapuit, iterumque nil respondentem mulcauit.
Propertius Nec:

Nec crepuit fissa, me propter, arundine custos.

117. Et petiit corium.] *Id est, ait Muretus, petit vt Hostiarius vapulet, & sibi de corio eius satis fiat. Sensum non improbo, phrasim quis e Latio mihi præstat? Ego olim volebā:* petiit lorū. *Nam loris siue flagellis serui vapulabant, atque ea hoc fine petebant. Plautus:* Ite istuc, atque efferte lora. *Neque nunc melius habeo: etsi libri aliter. è quibus meus,* accessit petens corium: *quidam,* accessit petitorium: *alij,* petiit tomum, *ex quo nonnemo* totum. *quasi esset, recta accessit ad dominum decumbentem.*

118. Facit se adu.] *Id est, Quisquis opponit se, idem & componit: & quamuis superet, in æquo cum eo stetit.*

119. Factam negauit.] *Hoc tale fuit. Percussit aliquis Catonem in balneo inscious. Excusanti, & satisfacienti, Cato,* Non memini, *inquit,* me percussum.

130. Vt sidera.] *Planetæ, vel errones.*

CAP. XV. 131. Conuiuio regis.] *Ita appellabant, potentem aliquem, & quem colebant ac sectabantur. An ad Caligulæ etiam factum allusum, qui* Pomponium Secundum, tunc Consulem, publico epulo ad pedes suos sedere iussit, ibique cibum capere?

132. Cum seruis.] *Qui non in lecto, sed in subsellio iuxta lectum, sedentes solent vesci. Donatus in vita Terentij:* Iussus ante Cæcilio recitare, ad cænantem cum venisset quod erat contemptiore vestitu, subsellio iuxta lectulum residens legisse dicitur. post paucos vero versus, inuitatus vt accumberet, cænasse vnà. *Apud Plautum, serui, in Sticho:*

> Potius in subselliis Cynicè accipiemur, quam in lecto.

Apud eumdem Parasitus:

> Non postulo equidem med in lecto accumbere;
> Scis tu med esse imi subsellij virum.

133. Raro sapienti.] *Id est, non sæpe eum interpellat, mutat, aut ius in eum habet.*

134. Venali fastidio.] *Quidam libri, studio. sed illud placet. Intellegit dispeni ab iis intrantes, & cum fastu ac fastidio eligi, vt quisque dedit aut daturus speratur.* Venale. *igitur, quia pro pecunia ponunt aut sumunt. Sunt illi canes, qui obiecta offa placantur, cap. superiore.*

135. Non esse.] *Eius sensu, qui non admittit.*

CAP. XVI. 136. Remincommodam.] *Inter Stoicorum* ἀποπροηγμένα. *Nam* προηγμένα, Commoda *dicuntur.*

137. In gradu.] *Non fugit, non item deijcit se aut submittit.*

138. Intercedi.] *A populo. qui soles in fauorabili gladiatore preces interponere apud editorem, atque eum liberare. Vide Saturnal. nostra, lib. II. cap. XXII.*

139. Illud quidem.] *Alij libri,* Illud quoque. *Tu lege:* Illud quo de agitur, quod vnum ad nos pertinet, vtraque exempla hortantur.

140. Leuitatem.] *Id est, caluitium. Tibullus:*

> --- cui leuia fulgent.
> Ora, nec amplexus hispida barba terit.

141. Quod apparet.] *Quod in oculis est, & ab omnibus conspicitur.*

CAP. XVII. 142. Veruecem marinum.] *Veruex. in stupidos & fatuos conuicium. In Plauto:* O veruex! *& alibi,* Veruecium caput. *Sed cur marinus? nugari displicet, nescio. Sunt vituli, canes, porci marini, an & oues? Sed si oues: vnde sectus illic veruex? Itaque absurdus iocus est, & in hominem fatuum ipse fatuus.*

143. Nasonis generum.] *Ouidij, quæ vox ipsa in meo & quibusdam libris addita. Filiam autem habuit, & quidem in Africa, tunc cum relegatus est. Ipse I. Trist.*

> Nata procul Libycis aberat diuersa sub oris,
> Nec poterat fati certior esse mei.

An cum hoc suo marito?

144. Struthiocamelum.] *Hominem oblongum fuisse opinor, collo cruribusque gracilem: vt hodie id genus Ardeas vocamus.*

145. Depilatum.] *An quia toto corpore nulli huic homini pili? & obiter notat inter molles vulsosque fuisse? Struthiocamelo quidem in capite caluities. de qua Plinius:* Quædam animalium naturaliter caluent, sicut Struthiocameli.

146. Sibi obiecit.] *Qui dissimulare eam & tegere vult, ipse conspicuam magis facit, & materiem sermonum. Siue & hoc sensu: ipse eius se arguit, qui obiectam abnuit & sedulo negat. Nam diuites, in tali conuicio rideant, aliter sibi conscij: isti ringuntur, & eo ipso agnoscunt.*

147. Ad risum.] *Ex aliis capiendum. nam sequitur,* venustum fuisse. *Posis tamen & aliter: vt natus fuerit rideri, ob faciem & habitum; odio haberi, ob mores & vitia.*

148. Pedes suos.] *Podagra enim laborabat.*

149. Fauces concissas.] *Strumis sæpius exsectis.*

150. Quos plures.] *Cicero in eum:* Odio enim tui, etsi omnes superare propter tuum in me scelus debeo, tamen ab omnibus fere vincor.

151. Fructus contumel.] *Tertullianus, De Patientia, cap. VIII.* Nempe iccirco quis te lædit, vt doleas: quia fructus omnis lædentis in dolore læsi est. Ergo cum fructum eius euerteris non dolendo, ipse doleat necesse est amissione fructus sui.

152. Aliquando par.] *Meus optimus:* non deerit illi aliquando parem inuenire. *Quæ germana est & elegans scriptura: ac vide qua de hac phrasi III. De Ira, cap. XXXVI.*

CAP. XVIII. 153. Omnes aliqua.] *Si tenes, lege:* feriendo. *Sed libri meliores:* Omnibus aliqua nota feriendis.

154. Palloris.] *Suetonius:* Statura fuit eminenti, pallido colore.

155. Insaniam test.] *Quia fœdus pallor, & ab atra bile.*

156. Fronte anili.] *Quiane fortasse rugosa? etsi libri variant: & meus* hauili; *alij*, simul *referunt. Ex quo ego olim* sima, *id esset depressa & iacente: sed nunc verum habeo*, sub fronte simili. *Oculi inquit, torui, & frons similis. Suetonius hoc approbat apertè*: Fronte lata & torua. *Nam si anilis etiam aut rugosa fuisset, cur sileat?*

157. Emendicatis.] *Puto verum esse, & adscititios externosque crines tangi. An & ideo* emendicatis, *quia aliunde ad locum quasi precario traducti & dispositi, ad implendum? Quidam tamen libri*, medicatis, *quod esset fuco tinctis: at meus*, capitis destituti, & enudati, totis cap. *Suetonius*: Capillo raro, & circa verticem nullo.

158. In patres.] *Omnes libri. non displiceat tamen cum Mureto*, parentes. *Certè & in* matrem *contumeliosus fuit: quam* prædicabat ex incesto natam, quod cum Iulia filia Augustus commisisset: *Suetonius.*

159. Auosque.] *Agrippam. cuius* se nepotem neque credi, neque dici, ob ignobilitatem eius volebat. *Idem.*

160. Asiaticum.] *De quo Tacitus* XI. *Annal.* (*& nos ibi*) *quemque* præcipuum auctorem interficiendi C. Cæsaris *adfirmat.*

161. In primis amicis.] *Nam classes erant amicorum, prima, secunda, tertia.*

162. Item in concione.] *Credámne? etsi enim omnia fœda conueniunt in hoc monstrum; vix tamen ea impudentia, vt in concione populi narrauerit adulteria. Et quæ occasio fuisset? aut si factum, cur non alius tam insigne hoc scripsit? Libri meus & alij*: idem in concione. *Fecerim*, id est in conc. *Seneca enim hoc schema & auxesis est, interpretantis. In conuiuio, inquit, obiecit: quanto minus, quam in concione? Nam multi in Principum mensa conuiuæ, & sermones illi per populum statim diuulgati. Placebat etiam aliquando*, item in cognitione: *sed omitto.*

163. Qualis in conc.] *Non grata, non id quod nolo dicere. Nam vitium obiecisse, ex eo apparet quod sequitur, de* fastidio.

164. Tribuno.] *Meus*, contribuno.

165. Non pro manu.] *Mollis & languidus: cum manus prompta & virilis.*

166. Languidus sono.] *Alij*, somno. *sed ad ipsum sermonem si refers, illud teneas: & vero tenendum est.*

167. Infracta voce.] *Vacillant libri. alij*, infecta noxe, infacta nocens: *meus*, infacta noxe. *Muretus ex Siculo*: ni facta nosses. *& probat, hoc sensu Suspectior esse poterat, nisi facta nosses, quæ ab omni mollitie dissidebant. Mihi incidebat, è meo*: in facta vxoria: *vt pathicum honestè notet. Alioqui*, infracta vox, *probo etiam sensu, atque ea parum viros & eunuchos prodit.*

168. Signum petenti.] *More militiæ, & vt Tribuno. Vide Suetonium, cap.* LVI.

169. Aliter atque aliter.] *Cum* Venerem *ei signum daret, vt fœminæ*; Priapum, *vt qui virum quæreret.*

170. Perlucidus.] *Mollium vestis, aut fœminarum. Iuuenalis*:

> Acer & indomitus, libertatisque magister,
> Cretice perluces.

Vide Senecam, epist. cxv. *atque alibi.*

171. Crepidatus.] *In soleis, item fœmineum.*

172. Armillatus.] *A Pinciani coniectura est, cui fulcrum hoc Suetonij*: Manuleatus & armillatus in publicum processit. *Liber tamen meus, & plerique*, auratus. *quod item mulierum: vt in Propertio*, Hæc nunc aurata cyclade verrit humum. *De* Armillis *tamen, quis etiam abnuat? & eidem ille inter parum viriles.*

173. Decidit.] *Ita libri. sed mallet Pincianus* discidit. *Vide Suetonium.*

174. Caium.] *Proprio nomine (etsi ita tunc solet:) non autem Imperatorem, aut Cæsarem.*

175. Cothurnatus.] *Est à Pinciano diuinante, sed rem profectò tangente. Nam libri*, conturbatus. *Suetonius*: Modo in crepidis, vel cothurnis, modo speculatoria caliga conspectus est.

176. At Iphicrates.] *Vix videtur. quia patrem ei sutorem, & ignobile id genus tribuunt: at non de matre, quod sciam. Neque libri eo ducunt, qui meliores* Antistheni mater barbara, *habent. Sic ergo legatur, Pinciano etiam indice: & Diogene, in vita Antisthenis, auctore.* Ἐλέγετο δὲ οὐκ εἶναι ἰθαγενής. ὅθεν πρὸς τὸν ὀνειδίζοντα εἰπεῖν, καὶ ἡ μήτηρ τῶν θεῶν Φρυγία ἐστιν. ἐδόκει γὰρ εἶναι Θρᾴττης μητρός: Dicebatur non esse legitimus ciuis Atheniensis. quod cum obiiceretur, reposuit, Et deorum mater Phrygia fuit. Opinio enim erat Thressa matre natum esse. *Tribuit eidem & Plutarchus, in extremo De exsil.*

CAP. XIX. 177. Opponere iniuriis.] *Meus & quidam*, supponere: *alij*, superponere: *Neque illud primum male fortasse. quia non tam vult nos opponi, & resistere iniuriis; quàm subijci, & patiendo vincere.*

178. Si quisquam.] *Est ex Publiano illo imitatum*: Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest. *Sensus: Nemo tam vilis, tam impotens, qui iniuriam non possit facere; si admittimus, quemquam posse. Omnes, si vnus. Alij tamen rescribunt*, si quidquam, *me non fauente.*

179. In prima acie.] *Nam ibi Centuriones, & militum primi. Vide militiam nostram lib.* III.

180. Alia armis.] *Allegoricè, rebus & opibus, quæ nos ambiunt.*

181. Pectori.] *Ipsis nobis, corpori.*

MVRETVS.

HOc quod inter admirabilia Stoicorum numerarit aliquis, sapientem nulli iniuriæ patere, plane Socraticum est. Nam cum iniuriam accipere non dicatur, nisi qui ab alio læditur: Sapiens autem lædi non queat: consequens est, eum extra iniuriam esse. Siquidem is demum læditur, qui deterior fit ad obeundum munus suum: vt si equus ad cursum, bos ad culturam agri deterior fiat. At id sapienti vsuuenire non potest: nisi quis ei sapientiam, iustitiam, aliam ve quam virtutem auferat: quæ bona firmiora & stabiliora sunt, quam vt eripi possint. Quibus positis, efficitur id, quod hoc libro docetur: posse quidem aliquem multa conari, vt iniuriam sapienti faciat: sed iniuriam ad sapientem non peruenire. Hæc à Socrate & in apologia, & libro primo de Rep. in hanc fere sententiam disputantur.

Cato cum feris manus non contulit.] *Hæc comparatio Catonis cum Hercule simile quiddam habere videtur cum comparatione Herculis & Epicuri, quæ legitur apud Lucretium libro quinto.* Cap. I.

Animum tuum inclusum.] *Melius è libro Siculo* incensum, *& statim,* Patas acclamare, *melius, quàm, vt vulgo,* Paratum acclamare. III.

Ex hac tibi nota.] ἐκ τούτου σοὶ τοῦ κομμάτος. IV.

Tamen delicatis grauis:] *Rectior Siculi libri scriptura:* Et tantum delicatis grauis. *Sed quid ago? Si hæc singillatim annumerare voluero, ad molem libri addetur aliquid: ad legentium vtilitatem nihil. Desinamus ergo λεπτολογεῖν.*

Quod si lædi nisi infirmior non potest:] οὐ γὰρ θεμιτὸν ἀμείνονα ὑπὸ χείρονος βλάπτεσθαι. VII.

Malus autem bono infirmior est.] *Nam si iniustitia, morbus est animi, iustitia, sanitas, quis ægrotum valente firmiorem dixerit? Itaque ne iniustitia quidem tueri se sine aliqua ope iustitiæ potest.*

Renuntiat sibi:] *Pessime alij,* quam sibi, *aut* quantum sibi. *Renuntiare sibi, est admonere se, subijcere sibi, reuocare sibi in animum & in memoriam. Sic in consolatione ad Polybium:* Potest illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipsi renuntiaueris, nihil horum quæ facis posse subduci. *Quintilianus lib.XII. cap. XI.* Sed ij primum renuntient sibi, quanta sit humani ingenij vis. X.

Quibus animi mala sunt, auctique in maius errores] *Inepta scriptura, & ex qua nullam idoneam sententiam elicuerit. Lego.* Quibus animi mala sunt, vtique in maius errores. *Sic paulo inferius:* Ergo par pueris longiusque progressis, sed in alia maioraque error est. XII.

Qui salutatorum publicum exerceat.] *Fœde deprauatus locus: quem è libro Siculo ita restituo,* Qui hoc salutationum publicum exercet. *neque quidquam magis ex consuetudine Senecæ, id est, vrbanius & elegantius dici potest. Publica exercent, qui ex eo publicani vocantur: vt publicum pecoris, publicum salis, vini, ceterarumque mercium pro quibus portorium exigitur. Ita igitur dicit eos salutationum publicum exercere, qui admissionibus præsunt, & ad principes salutandos admittunt eos, quibus, in conuentu opus est: mercedesque ab eis eo nomine non exiguas exigunt.* XIV.

Et petit corium.] *Ita legitur in veteribus libris: melius quam, quod quidam substituere voluit,* lorum. *Petere autem corium, est, petere, vt ostiarius vapulet: vt sibi de eius corio satis fiat.*

Tanta oculorum sub fronte anili latentium toruitas.] *Non displiceret coniectura eorum qui legendum putant,* sub fronte sima: *nisi magis me moueret consensus librorum, veterum in quibus aperte ac perspicue legitur,* sub fronte anili. XIII.

De Chærea tribuno militum sermo promanauerat.] *Incredibile dictu est, quanto mihi Siculi libri scriptura verior esse videatur. quæ hæc est,* Sermo non pro manu erat. *Hoc enim significat sermonem non fuisse conuenientem manui: cum Chærea sermone quidem mollis & infractus videretur: at manu fortis esset ac strenuus.*

Languidus somno, & infracta voce suspectior.] *Hic quoque locus mirifice ex eodem libro restitutus est, hoc modo:* Languidus, &c, ni facta nosses, suspectior. *Poterat esse suspectus mollitie ni facta nosses, sed facta ipsius nullum ei suspicioni locum relinquebant.*

Modo Veneris, modo Priapi dabat:] *Ita & apud Suetonium legitur: at apud Dionem & Xiphilinum, in latina quidem interpretatione,* Cupidinis aut Veneris. *Sed homini eruditissimo, qui eos scriptores interpretatus est, fraudi fuere Græca exemplaria, in quibus vitiose legitur,* πόθος, *cum legendum sit* ποσθίον.

PINCIANVS.

LVcij Annæi Senecæ ad Serenum liber secundus.] *Verbum* secundus *in correctioribus exemplaribus non habetur.*

Quam primum nos eripiant, & in illum editum verticem educant.] *Legendum singularitatis numero,* eripiat *&* educat, *ex vetere lectione.* CAP. I.

Et ardua ad quæ vocamur.] *Exemplar Facundi & Primitiui,* At ardua per quæ vocamur.

Supra Pompeios & Cæsares surgentem.] *Lege,* quod supra. *&c. & paulo ante pro* Catonis, *substitue* M. Catonis, *ex vetere lectione.*

Et tacita cupiditate corrupti non intelligebant, se, dum vendunt, & venire.] *Scribendum,* & cæca cupiditate correpti non intelligebant, se, dum vendunt, etiam venire, *ex eadem.*

In tres diuisus partes.] *Verbum* partes *redundat, ex eadem. Significat autem Cæsarem, Pompeium, Crassum, euidens est.* II.

In eadem quæ ceteri descendistis.] *Lege* incidistis, *non* descendistis, *ex eadem.*

Quo nulla permittatur iniuria.] Perueniatur *crediderim scribendum, non* permittatur. III.

Quod sacrilegium non inueniat.] *Castigatior puto lectio erit* sacrilegum, *quam* sacrilegium, *quam confirmant: verba statim sequentia,* si existunt qui magnitudinem. *&c.*

Non ictui petat.] *Omnis scripta lectio* appetat, *non* petat, *agnoscit, & mox paulo* habeatur, *non* habebatur.

Quam si nulla sit.] Quam si nulla fit, *eadem.*

Vel teri potest.] Vel deteri potest. *eadem.*

Tot verberari procellis.] *Eadem,* Tot verberati seculis.

Cum potentes, imperio editi.] *Eadem,* Etiam cum potentes & imperio editi. IV.

Aut dimissis in profundum cathenis Neptunum potuisse contingi?] Demissis, *non* dimissis, *eadem habet: & videtur* constringi *legendum esse potius, quam* contingi.

Vnum malum enim illi est turpitudo.] *Permuta verborum ordinem,* Vnum enim illi malum est turpitudo, *ex eadem.*

Bona sua in solidum habet.] *Scribendum,* bona sua in solido habet, *ex eadem, & paulo post* perducta, *non* producta, *in eadem habetur.* V.

Libera est, inuiolabilis, immota.] *Scribe.* Libera est, inuiolabilis, immota, inconcussa, *ex eadem.*
Sic contra casus indurat.] *Scribendum reor,* Sic contra casus indurata: *aut*, Sic contra casus indurauit.
Quia virtute sui salua sunt.] Sua *vt legatur, non* sui, *& grammatica ratio poscit, & exemplaria scripta confirmant.*
Megaram Demetrius ceperat.] *Corrige* Megara *neutro genere, tam nota re, vt prodi non debeat.*
Et patriam violauerat. Ille illi victoriam excussit.] *Vetus lectio*, & patriam. At ille victoriam illi excussit.
Non victum tantum.] *Scribe*, non inuictum tantum, *ex eadem.*
Aut vicinus potens.] *Corrige*, aut vicinus impotens, *ex eadem.*
Inter nutantes vbique gladios.] Micantes, *non* nutantes. *Exemplar Facundi & Primitiui.*
Si parum fidei habeo.] Habes *legendum, non* habeo, *ex vetere lectione.*
VI. An tollere se homo natus supra humana possit.] *In eadem* attollere *habetur, non* tollere.
Tandem alsum hoc vobis probaturus.] *Scribendum*, En adsum hoc vobis probaturus, *ex eadem.*
Eripimus erumnis domos.] *Castiga*, Erepsi modo è ruinis domus, *ex exemplari Facundi & Primitiui.*
Habent ista hostile vestigium.] *Quid si legas?* Patent ista hostili vestigio.
Nullum introitum habent nec probent.] *Lege*, nullum introitum præbent, *reliqua supernacanea sunt, ex vetere lectione.*
VII. Quam mali inter se.] *Dictio* mali *tollenda è medio, ex eadem.*
Quod si lædi nisi infirmior non potest, nec iniuria bonis, nisi a dispari, verenda est:] *Scribe*, Quod si lædi nisi infirmior non potest: malus autem infirmior bono, nec iniuria bonis, nisi a dispari, inferenda est, *ex eadem.*
Sed iniuste, inquis, Socrates damnatus est. Iniuriam accepit.] *Legendum absque illa distinctione, expuncto verbo* est. Sed iniuste, inquis, Socrates damnatus iniuriam accepit. *ex eadem.*
Cum in vllia mea surripuit.] *Scribe*, cum e villa mea surripuit, *ex eadem.*
Opposita veste clusum est.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, apposita veste clusum est. *sed magis placet prior lectio.*
Vt alterum sine altero esse non possit.] *Scribe*, vt alterum sine altero esse possit, alterum sine altero non possit, *ex eodem exemplari.*
Iniuria autem non potest fieri nisi iniuste. Non est quod mireris.] *Corrige*, iniuria autem non potest fieri nisi iniuste, Ergo sapienti iniuria non potest fieri. Nec est quod mireris. *ex vetere lectione.*
VIII. Nec prodesse quidem quisquam potest.] *Eadem.* Nec prodesse vero quisquam potest.
Et maius nihil potest tribuere sapienti.] *Exemplar Pincianum*, & inanis nihil potest tribuere sapiens. *Astipulatur & codex Franciscanus.*
Quod ad se transferri sapiens gauisurus sit.] *Duo paulo ante citata exemplaria*, quod a se transferri *legunt, non* quod ad se transferri.
Ad illa nitens petensque excelsa.] *Pergens, non* petens, *vetus lectio.*
Non habet vbi accipiat iniuriam.] *Mallem legeres*, vnde acciperet, *quam* vbi acciperet.
Vltra quod nihil habent iratæ leges ac sæuissimi domini minantur.] *Scribendum reor*, vltra quod nihil habent iratæ leges ac sæuissimi domini quod minentur.
IX. Multo facilius alia tolerabimus. Damnum & dolores & ignominias.] *Vetus lectio*, multo fortius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias.
Cætera sorte accidentia.] Forte, *non* sorte, *legendum, ex eadem.*
Circa nos sæuit.] *Expende, an* citra nos *scribi debeat, non* circa nos.
Quæque alia intra togatos latrocinia sunt.] Inter *non* intra, *legendum, ex vetere lectione.*
Est & alia iniuria frequens.] Illa, *non* alia, *eadem præfert.*
Hæc effugiet sapiens.] Effugit *non* effugiet, *in eadem habetur.*
Nam si illum tangit iniuria, & mouet, & impedit. Caret autem ira sapiens.] *Eadem*, Etiamsi illum tangit iniuria, & mouet, & impedit, habet iram. Caret autem ira sapiens.
Inde continuo gaudio elatus. Adeo autem ad offensiones rerum hominumque non contrahitur, vt illa ipsi iniuria vsui sit.] *Corrige*, Inde continuo gaudio elatus, adeo ad offensiones rerum hominumque non contrahitur, vt ipsa illi iniuria vsui sit, *ex eadem.*
Ex hoc puta genere patientiam & sapientiam.] *Eadem*, Ex hoc puta genere sapientem.
X. Plerisque non communibus.] *Corrige*, Plerisque vero communibus, *ex eadem. Totus autem hic locus sic forte aptius legetur*: Quum iam quibusdam propriis, plerisque vero communibus contumeliam refutauerimus, est minor iniuria, *&c.*
Et non in medio me loco.] *Maior pars exemplarium* lecto *agnoscit, non* loco.
Nullique tantum de se licere nunciat quam sibi.] *Quædam exemplaria* quantum *legunt, non* quam. *Alia non agnoscunt omnino eam particulam.*
XI. Quantum illis audaciæ sit, tanto audaciora despicere.] *Corrige*, quam vt illis audacia sit tanto celsiora despicere, *ex vetere lectione.*
Mancipiorum nostrorum vrbanitas.] *Verbum* nostrorum *superfluit, ex eadem.*
In conuiuiis ius facit.] In conuiuas ius facit, *eadem.*
Qui probra meditatæ effundant.] *Eadem*, Qui probra immeditata effundunt.
XII. Hi autem in campo foroque serio ludunt.] *Eadem*, Hi eodem in campo, *&c. Legendum puto* eadem, *non* eodem.
Ergo par pueris, sed longius progressus.] *Corrige*, Ergo par pueris longiusque progressis, *ex eadem. & mox paulo* malo, *non* mala, *scribendum.*

Quemadmodum aduersus ægros suos medicus:] *Scribendum*, quem aduersus ægros suos medicus, *ex eadem*. XIII.

Quam ægros intemperatos.] Quàm ægros intemperantes, *eadem*.

Quo animo honores eorum.] *Lege*, & quo animo honores eorum, *ex eadem*.

Ex his qui ad castra negociantur.] *Emenda*, ex his qui ad Castoris negociantur: *vt subaudias* templum, *Attice. Fuisse autem Castoris templum in foro, Papinius in syluis, Catullus, & multi alij ex poetis historicisque passim testantur astipulante etiam omni scripta lectione.*

Ergo vt huiusmodi humanitatem, inhumanitatemque.] Huius *eadem agnoscit, non* huiusmodi.

Habentis sub se Parthos, Medos, & Bactrianos.] *Corrige*, Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos, *ex eadem*.

Sed propter quos remittere arcum non tibi contingit.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, sed per quos remittere arcum tibi non contingit. *Posset etiam legi, & fortasse sincerius*, remittere animum, *non* remittere arcum.

Nouum aucupantes dominum.] *Omnis scripta lectio* dominium *agnoscit, non* dominum.

Nam si semel se dimiserit eo.] *Corrigendum puto* demiserit. *pro* dimiserit.

Vt in iudicando sibi contumeliam factam.] *Particula* in *non habetur in vetere lectione*.

Et illum quem quærit, tanquam canem acrem obiecto cibo leniet.] *Castiga*, & illum quisquis erit. tanquam canem acrem *&c. ex eadem*. XIV.

Et petit tornum.] *Exemplar domesticum*, petens toruum. *Exemplar Facundi & Primitiui*, petens tronum *rectum*.

Si quis oculos illi eruet?] *Corrige*, si oculus illi eruetur, *ex eadem*. XV.

Coniecturam non capitis ingentis animi:] *Negatio* non *delenda*, *ex eadem*.

Quare & aspera & quæcunque toleratu grauia sunt.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Quare & si aspera, *&c. Corrigendum reor*, Quare & si aspera & quantumcumque toleratu grauia sint.

Eum non obruent cum eorum cœtu.] *Vetus lectio*, non obruetur eorum cœtu.

Et animi magnitudinem intra certos fines tenet.] *Scribe* teneri, *non* tenet, *ex eadem*.

Nisi tota vincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam.] *In eadem*. nisi tota vincitur. Ne putes istam, *&c*.

Et illum ex toto summouere?] Illam, *non* illum, *Exemplar Pincianum*.

Venali fastidio.] *Quædam exemplaria* studio, *non* fastidio.

Equidem illud contumelia dicitur.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, & quibus illud quod contumelia dicitur. *Corrigendum puto*, è quibus illud est quod contumelia dicitur? XVI.

Quæ ipsi dicere assueuimus.] *Scribe*. Quæ ipsi in nos dicere assueuimus, *ex vetere lectione*.

Quod illum veruecem aliquis maximum dixerat.] *Eadem*, quod illum aliquis veruecem marinum dixerat. XVII.

Cum illum Corbula struthiocamelum depilatum dixisset.] *Castiga*, Cum illum Corbulo struthiocamelum depilatum dixisset, *ex eadem*.

Tanto animorum imbecillitas est, vbi ratio discessit, offendimur. Si quis sermonem nostrum imitatur.] *Corrige*, Tanta animorum imbecillitas est, vbi ratio discessit. Quid? quod offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, *ex eadem*.

Et propter contumeliam vrbanis.] *Emendandum*, & per contumeliam vrbanis, *ex eadem, & mox paulo quadam exemplaria* illa *legunt, non* illam.

Qui ex se cœperit.] Qui ex se cœpit, *in eadem habetur*.

Depudere didicerat.] *Omnia scripta exemplaria* pudere *agnoscunt, non* depudere. *Expende itaque an per transpositionem syllabarum placeat legi*, pudere dedidicerat.

Sub fronte simul latentium.] *Eadem*, sub fronte anili latentium. XVIII.

Et enudatis capillis aspersi.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, & emendicatis capillis aspersi. *Quid si legas* medicatis, *non* emendicatis?

Asiaticum Valerium in primis ferocem habebat virum.] *Corrige*, Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, *ex vetere lectione*.

Huic in conuiuio, in contione.] *Scribe per maiorem*, Huic in conuiuio, item in contione, *ex eadem*.

De Chærea tribuno militum sermo promanauerat, languidus somno & infracta voce suspectior.] *Corrige*, Chæreæ tribuno militum sermo non pro manu erat: quod languidus sono & infracta voce suspectior, *ex eadem*.

Crepidatus, auratus.] *Eadem*, crepidatus ac iratus. *Castigandum, reor*, crepidatus, armillatus, *ex Suetonio in eius vita*.

Ceruicem mediam vno ictu decidit:] *Scribendum arbitror* discidit, *non* decidit, *ex eodem Suetonio*.

Hac idem Caius omnia contumelias putat.] *Legendum forte*, Hic idem Caius omnis contumeliæ puteus.

Et fuit ferendarum impatiens, faciendarumque cupidissimus.] *Corrige ex vetere lectione*, & sicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus.

Qui illum Caium salutauerat.] *Lege*, quod illum, *&c. ex eadem*.

Hic enim castris natus, & alumnus legionum vocari solebat.] *Scripta omnis lectio* Hoc *præfert, non* Hic. *vt sit Græcanicus dicendi modus*: Hoc ille vocabatur, *pro* Hoc nomine ille vocabatur.

Sed iam Caligulam conuicium & probrum putabat. Conturbatus ergo.] *Verbum* conturbatus, *ad superiora pertinebat in priore editione. Quapropter corrigendum reor*, sed iam caligam conuicium & probrũ putabat cothurnatus, *ex Suetonio*: Sæpe, *inquit*, depictas gemmatasque indutus penulas manuleatus & ar-

millatus in publicum processit. Aliquando sericatus & cycladatus: ac modo in crepidis vel cothurnis, modo in speculatoria caliga, nonnunquam socco muliebri.

Et in vna contumelia consumuntur.] Confirmantur *sunt nonnulla exemplaria qua habeant, non* consumuntur.

At Iphicrates, cui mater barbara & Thræssa obiiciebatur.] *Prior editio*: Antiopeque mater barbara & Thræssa obiiciebatur. *Nonnulla exemplaria scripta*: Antiphoni mater barbara, *&c. Exemplar Facundi ac Primitini*, Antistheni mater barbara & Thræssa obiiciebatur: *rectissime ex Diogene Laertio in vita Antisthenis.*

XIX. Ex publicis & priuatis officiis. Aliquando etiam salutantibus non occurremus.] *Vetus lectio*, publiciásque & priuatis officiis, aliquando etiam salutaribus, non occurremus.

Aliquando etiam oberati potentibus detegemus hunc affectum.] *Exemplar Facundi & Primitini* obiratis *legit, non* oberati.

Ne inquieta agenda sit vita.] *Verbum* agenda *non habetur in exemplaribus Pinciano & Franciscano.*

Quis omnium est.] *Scribe.* Quis enim est, *ex vetere lectione.*

Quoque honestior est, genere, fama, patrimonioque, hoc se fortius gerat:] *Eadem*, Quo quisque honestior, genere. fama, patrimonio est, hoc se fortius stare faciat.

Quæris quis sit locus? viri sapientis? Aliud auxilium est.] *Exemplar Pincianum, Facundi & Primitini.* Quæris quis hic sit locus? viri. Sapienti aliud auxilium est.

Esse, aliquem in quem fortuna non possit, ex republica est, humani generis est.] *Scribe*, esse aliquid inuictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, é republica est, generis humani est, *ex eadem. & si existimo redundare alterutrum e duobus verbis illis substantiuus* est, *aut prius, aut posterius.*

ERASMVS.

X. Q*Voniam quibusdam propriis, plerisque communibus contumeliam refutauimus.*] Quoddam exemplar habebat, *quoniam quibusdam propriisque contumeliam refutauimus.* Vtraque lectio non vacat mendo: nisi *propriisque*, dictum est pro *propriis quoque*: & pro *quoniam*, malim *qua iam*. Nam Rodolphus legit *refutabimus.* Sentit enim se speciatim demonstraturum, quod in genere tractauit.

OPSOPOEVS.

III. E*T venum iturum.*] Iuretus ex v. c. legit *seruum esse, non itis inficias & venisturum*: & mox, *præstaturum.* Loco horum verborum *Huiusmodi igitur sapientem*, legitur in v. c. *hoc ergo dico, sapientem.*

IV. *Nocere ei tentent.*] Recte v. c. *nocere ei intendent.*

V. *In cursu arietis.*] V. c. *munimenta incussu arietis.* & mox, *repente desidere.*

Per flammas.] Non displicet Iureto v. c. lectio quæ ita habet, *flammas per sanguinem fugi.*

VI. Lipsius antiquar. lect. lib. v. cap. VI. Emendant alij. *Patent ista hostili vestigio.* ego puto fuisse. *Pateat ista hostile vest.* frequenti errore, *Pabent*, *b* pro *u*.

VII. *Æratum.*] V. c. *æratium.* recte, nam eodem exemplo in vetustis libris legimus, *hereditatium, pontium, ciuitatium*, &c.

Cum vxore.] Additur bene in v. c. *cum vxore sua.* & post v. c. *reuinctum cibo.*

Intentam manum deiicere.] Non male v. c. *vt intentata manu deiicere*, &c.

VIII. *Non mergunt.*] Recte suppletur in v.c. *nedum vt ad sing. impulsus mareat.*

Aliæ editiones, *aut certe temeritati.* v.c. *aut caca temeritati.*

X. *Medio me loco.*] In schedis Iureti, rectius è v.c. *medio me lecto.*

XIV. *Et petijt corium.*] Vulgo, *& petijt thronum.* Lipsius Epist. XIII. lib. I. Alias, *petijt thorum.* Scribo, *lorum.* Nam seruis puniendis lora poscebantur. Plenæ comœdiæ. Plautus Captiueis:

> --- *Colaphe, Cordalio, Corax,*
> *Iste istuc, atque efferte lora* LOR. *num lignatum mittimur?*

Hæc Lipsius. At *corium* Mureti stat fide manuscriptorum. Adstipulatur item v.c. Iureti, qui eo refert prouerbium. *De alieno ludis corio*, apud Erasmum chil. II. prou. LXXXVIII.

XV. & XVII. V.c. *nullis adseruatur ianitoribus.* & mox. *Nasonis Ouidy generum.*

XVIII. Lipsius Ant. lect. lib. v. cap. VI. Est qui legat, *sub fronte anuli latentium.* Rectam lectionem arbitror, *sub fronte sima latentium.* id est turpiter depressa, & vt capellarum nares, iacente.

In concione.] Idem initio commentarij ad XI. Ann. Taciti: Forte *in cognitione*, cum videlicet adsessor ei consiliariusque Asiaticus esset. Nam de concione, vix est vt habeat fidem.

Priores editiones, *aliquando etiam obæratis potentibus.* v. c. *obirati.* quod propius accedit quàm simplex *irati.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. VI.

E*T loca exercendis in publico vitiis destinata.*] de curia & foro intelligendum. nam ita sane ipse noster clamat lib. 2. cap. 7. de Ira. *Cum videris forum multitudine refertum, & septa concursu omnis frequentis plena, & illum Circum, in quo maximam sui partem populus ostendit, hoc scito, illic tantumdem esse vitiorum quantum hominum, &c.*

EX CAP. XIIII.

Quam oneratus aures.] Solebant enim veteres foratis auribus gemmas & lapillos inserere. Claudianus in 6. Consulatu Honorij.

> *Substringitque comam gemmis, & colla monili.*
> *Circuit, & baccis onerat candentibus aures.*

Plura de his P. Faber lib. 1. Semest. cap. 16.

Quam laxam sellam.] Notat hic Lipsius, *laxam sellam* potentiorum fuisse, vt & apud Martialem:

Laxior hexaphoris tua sit lectica licebit &c, contra *minutam & arctam* tenuiorum quam facile ferrent homines duo. ita Procurator Bargates apud Petronium, *à duobus lecticarijs in mediam rixam perfertur.* necalia sententia versuum Iuuenalis est, cum inter vota sua ponit,

> *—— & duo fortes*
> *De grege Mæsorum, qui me ceruice locata*
> *Securum iubeant clamoso insistere circo.*

Nam cellis deferebantur in circum vel in theatrum, & in iis persedebant. Suetonius in Nerone cap. 26. *Interdiu quoque gestatoria sella clam delatus in theatrum, seditionibus Pantomimorum, ex parte prosceny superiore, signifer simul ac spectator aderat, &c.*

Petijt Corium.] Confirmatur loco eiusdem Senecæ in procœmio lib. 10. Contr. *Debuit*, inquit, *de corio eius nobis satisfieri.* & lib. Suasor. in fin. *Afferri protinus flagra iussit, & Ciceroni vt oportuit, de corio Sestij satisfecit.* Iuretus.

EX CAP. XVI.

Et intercedi non patitur.] Nempe populi in arena præcipuum ius, & ad eius voluntatem Domini ludorum plerumque se conformabant. itaque *intercedebat*, pro victis læsisque. Martialis:

> *Nuper cum Myrino peteretur missio læso.*

De eo plura Lipsius lib. 2 cap. 22. Saturn. Serm.

Hunc Caius signum petenti.] Semper militiæ more tribunis excubantibus signum dabatur, vti probat Lipsius ad lib. 13. Ann. Taciti, necnon Brissonius lib. 4. de formulis.

L. ANNÆI SENECÆ AD PAVLLINVM DE BREVITATE VITAE LIBER VNVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

DE tempore huius scripti, haud nimis constat (nisi quod post Caium:) admodum de bonitate. O pulchri, ô vtilis argumenti! tractemus, & imbibamus. Hypothesis est, Vitam non esse breuem, sed à nobis fieri: vel non vtendo, vel male, aut vane, vtendo. Hæc sic diducit. Primum, vitiis mancipamur, quibus æuum absumitur & perit. Secundo, Inutiliter occupamur, in parum seriis, & quæ Officia vocamus. Tertio, Opinione aut præsumptione peccamus, & hoc breuem facit, quod longam vitam censemus. Præsentia spernimus, futura disponimus, tamquam in magna & certa copia. Et plerique ad vana, aut aliena, labimur, & perdimus vitam quasi per lusum. Hæc talia ad Cap. vsque x. Inde partitur in tria omne Tempus, Præteritum, Præsens, Futurum: & quam male aut inepte nos in singulis geramus, docet. Inuehitur in occupationes futiles, in delicias, in luxus, ignaua otia, etiam superflua litterarum studia. Hic aliquid sistit, & vtinam hodiernos etiam Philologos trahat aut mutet! Solum tempus bene poni, quod Sapientiæ studiis impenditur: per quam vita vere fit longa. Contra vulgus, æstimat eam à Fortuna: vt hæc læta aut tristis obuenit, sic vitam æstimat breuem aut longam. In tristibus mortem appetunt, in lætis timent. Adhortatio in fine ad Paullinum: quid ad illum? ad se quisque ducat, vt mature sapiat, in portum vitæ & honestum otium secedat. Mihi voueo, & nitor.

CAPVT PRIMVM.

MAior pars mortalium, [1] Pauline, de naturæ malignitate conqueritur, quod in exiguum æui gignimur, quod hæc tam velociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrant: adeo vt, exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitæ apparatu vita destituat. Nec huic publico, vt opinantur, malo, turba tantum & imprudẽs vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa [2] maximi medicorum exclamatio est, [3] *Vitam breuem esse, longam artem.* Inde [4] Aristoteli cum rerum natura [5] exigenti, minime conueniens sapienti viro lis est: *illam animalibus tantum indulsisse, vt* [6] *quina aut dena secula* [7] *educent, homini in tam multa ac magna genito,* [8] *tanto citeriorem terminum stare.* Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus, [9] Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur. Sed vbi [10] per luxum ac negligentiam defluit, vbi nulli rei bonæ impenditur; vltima demũ necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est. non accepimus breuem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus. Sicut amplæ & regiæ opes vbi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur: at quamuis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, vsu crescunt: ita ætas nostra, bene disponenti, multum patet. [11] Quid de rerum natura querimur? illa se benigne gessit. vita, si scias vti, longa est. Alium insatiabilis tenet auaritia: alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis iudi-

ciis suspensa semper ambitio: alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiæ, numquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios: sunt quos [11] ingratus superiorum cultus voluntaria seruitute consumat. Multos aut affectatio [12] alienæ fortunæ, aut [13] suæ odium detinuit: plerosque nihil certum sequentes, vaga & inconstans, & sibi displicens leuitas, per noua consilia iactauit. Quibusdam nihil quo cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt: adeo vt quod apud [14] maximum poëtarum, more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est vitæ. quam nos viuimus.

Ceterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Vrgentia circumstant vitia vndique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt, sed mersos, & in cupiditatibus infixos premunt. Numquam illis recurrere ad se licet: sed si quando aliqua quies fortuito contigit, velut in profundo mari, in quo [15] post ventum quoque volutatio est, fluctuantur, nec vnquam illis à cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas disserere, quorum in confesso mala sunt? aspice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis suis effocantur. Quam multis graues sunt diuitiæ? quam multorum eloquentia, quotidiano ostentandi ingenij [16] spatio, [17] sanguinem educit? quam multi continuis voluptatibus pallent? quam multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium [18] populus? Omnes denique istos, ab infimis vsque ad summos, pererra: hic aduocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat. Nemo se sibi vindicat: alius in alium [19] consumimur. Interroga de istis, quorum [20] nomina ediscuntur: his illos dignosci videbis notis. Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorundam indignatio est. queruntur de superiorum fastidio, quod ipsis adire volentibus non vacauerint. Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse numquam vacat? Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando [21] respexit: ille aures suas ad tua verba demisit: ille te [22] ad latus suum recepit. tu non inspicere te vmquam, non audire dignatus es. Non est itaque quod ista officia cuiquam imputes: quoniam quidem cum illa faceres, non esse cum aliquo volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licet quæ vmquam ingenia fulserunt, in hoc vnum consentiant, numquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædia sua occupari à nullo patiuntur: & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt: in vitam suam incedere alios sinunt, imo vero ipsi etiam possessores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur, qui pecuniá suam diuidere velit: vitã vnusquisque quam multis distribuit? Adstricti sunt in continendo patrimonio: simul ad temporis iacturam ventum est, profusissimi in eo, cuius vnius honesta auaritia est. Libet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem. Peruenisse te ad vltimum ætatis humanæ videmus: centesimus tibi, vel supra, premitur annus. agedum, ad computationem ætatem tuam reuoca. Dic quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, [23] quantum reus, quantum cliens abstulerit: quantum lis vxoria, quantum seruorum coërcitio, quantum officiosa per vrbem discursatio. Adiice morbos quos [24] manu fecimus: adiice, quod & sine vsu iacuit: videbis te pauciores annos habere, quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus consilij fueris, quotus quisque dies vt destinaueras recesserit; qui tibi vsus tui fuerit; quando in statu suo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo æuo facti operis sit; quam multi vitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes; quantum vanus dolor, stulta lætitia, auida cupiditas, blanda conuersatio abstulerit; quam exiguum tibi de tuo relictum sit: intelliges, te immaturum mori.

III.

Quid ergo est in caussa? Tanquam semper victuri viuitis: numquam vobis fragilitas vestra succurrit. Non obseruatis quantum temporis transierit. velut ex pleno & abundanti perditis: cum interim fortasse ille ipse, alicui vel homini vel rei donatus, vltimus dies sit. Omnia, tanquam mortales, timetis: omnia, tanquam immortales, concupiscitis. Audies plerosque dicentes: [25] *A quinquagesimo in otium secedam:* [26] *sexagesimus annus* [27] *ab officijs me dimittet.* Et quem tandem longioris vitæ prædem accipis? quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? Quam serum est, tunc viuere incipere, cum desinendum est? quæ tam stulta mortalitatis obliuio, in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia: & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentissimis, & in altum sublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent; laudent, omnibus bonis suis præferant.

IV.

Cupiunt interim ex illo fastigio suo, [28] si tuto liceat, descendere. nam vt nihil extra lacessat aut quatiat; in se ipsa fortuna ruit.

v. Diuus Augustus, cui dij plura quam vlli præstiterunt, [29] non desiit quietem sibi precari, vacationem à Rep. petere. Omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, vt sibi speraret otium. Hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quadam ad senatum missa epistola, cum requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec à priore gloria discrepantem, pollicitus esset, hæc verba inueni: *Sed ista fieri speciosius, quam promitti possunt. me tamen cupido temporis optatissimi mihi, prouexit. Vt quoniam rerum lætitia moratur adhuc, praciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine.* [30] Tanta visa est res otium, vt illam, quia vsu non poterat, cogitatione præsumeret. Qui omnia videbat ex se vno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem lætissimus cogitabat, quo magnitudinem suam exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes terras fulgentia, sudoris exprimerent, quantum occultarum solicitudinum tegerent: [31] cum ciuibus primum, deinde cum [32] collegis, nouissime cum [33] affinibus, coactus armis decernere, mari terraque sanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, [34] Syriam, Asiamque, & omnes prope oras bello circumactus, Romana cæde lassos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat, immixtosque [35] mediæ paci & imperio hostes perdomat, dum [36] vltra Rhenum, [37] Euphratem & [38] Danubium terminos mouet, in ipsa vrbe, [39] Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias: filia, & tot nobiles iuuenes adulterio [40] velut sacramento adacti, iam [41] infractam ætatem territabant: postquam & iterum timenda [42] cum Antonio mulier. Hæc [43] vlcera cum ipsis [44] membris absciderat: alia subnascebantur. velut cum graue multo sanguine est corpus, partes semper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat: in huius spe & cogitatione labores eius residebant: hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodiosque iactatus, Pompeiosque & Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, & illam pessum euntem [45] tenet, nouissime abductus, [46] nec secundis rebus quietus, nec aduersarum patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine caussa, sed sine fine laudatum, detestatur? quam flebiles voces exprimit in quadam [47] ad Atticum epistola, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hispania fracta arma refouente? *Quid agam*, inquit, *hic quæris? moror in Tusculano meo semiliber.* Alia deinceps adiicit, quibus & priorem etatem complorat, & de præsenti queritur, & de futura desperat. *Semiliberum* se dixit Cicero. at mehercules numquam sapiens in tam humile nomen procedet, numquam semiliber erit: integræ semper libertatis & solidæ, solutus, & sui iuris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

vi. Liuius Drusus, vir acer & vehemens, cum [48] leges nouas [49] & mala Gracchana mouisset, stipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerum [50] non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam à primordiis vitam, dicitur dixisse, *Vni sibi, nec puero quidem, vmquam ferias contigisse.* Ausus est enim & pupillus adhuc, & prætextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam suam interponere tam efficaciter, vt quędam iudicia constet ab illo [51] rapta. Quo non irrumperet tam immatura ambitio? scires in malum ingens, & priuatum, & publicum, euasuram illam tam præcoquem audaciã. Sero itaque querebatur, nullas sibi ferias contigisse: à puero seditiosus, & foro grauis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit. subito enim vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset; [52] nullo, an tempestiua. Superuacuum est commemorare plures: qui cum aliis felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, [53] perosi omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec seipsos. Nam cum verba erumperent, affectus ad consuetudinem relabebantur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista vitia nullum non sæculum deuorabunt: hoc vero spatium, quod, quamuis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimæ omnium rei moram facitis, sed abire vt rem superuacuam ac reparabilem sinitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant. nulli enim turpius occupati sunt: ceteri, etiam si vana gloriæ imagine teneantur, speciose tamen errant. Licet auaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel odia exercentes iniusta, vel bella: omnes isti virilius peccant. in Venerem ac libidinem proiectorum inhonesta [54] labes est. Omnia istorum tempora excute. adspice

quamdiu cōputent, quādiu insidientur, quādiu timeāt, quādiu colant, quamdiu colātur, quantū vadimonia sua atque aliena occupent, quantum cōuiuia, quæ iam ipsa[55] officia sunt: videbis, quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Denique inter omnes conuenit, nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quam viuere: nullius rei difficilior est scientia. Professores aliarum artium vulgo multique sunt. quasdam vero ex his[56] pueri admodum ita percepisse visi sunt, vt etiam præcipere possent: viuere tota vita discendum est: & quod magis fortasse miraberis, tota vita[57] discendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum diuitiis, officiis, voluptatibus renunciassent, hoc vnum in extremam vsque ætatem egerunt, vt viuere scirent: plures tamen ex his nondum se scire confessi, è vitâ abierunt, nedum vt isti sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tempore delibari sinere: & ideo vita eius longissima est, cui quantumcumque patuit, totum ipsi vacauit. Nihil inde incultum otiosumque iacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore suo permutaret, custos eius parcissimus. Itaque satis illi fuit. his vero necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quod putes, hinc illos non intelligere damnum suum. plerosque certe audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut caussarum actiones, aut ceteras honestas miserias exclamare interdum, *Mihi viuere non licet.* Quidni non liceat?[58] omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit? quot ille cādidatus? quot illa anus, efferendis heredibus lassa? quot ille ad irritandam auaritiam captantium simulatus æger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, sed in apparatu habet?[59] Dispunge, inquam, ac recense vitæ tuæ dies: videbis paucos admodum &[60] reiiculos apud te resedisse. Assecutus ille quos optauerat fasces, cupit ponere, & subinde dicit: *Quando hic annus præteribit?* Facit ille ludos, quorum[61] sortem sibi obtingere magno æstimauit: *Quando*, inquit, *istos effugiam?*[62] Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, vltra quam audiri potest, complet: *Quando*, inquit, *res*[63] *proferentur*? Præcipitat quisque vitam suam, &[64] futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille, qui nullum non tempus in vsus suos confert, qui omnes dies[65] tamquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est, quod iam vlla hora[66] nouæ voluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero, fors fortuna vt volet ordinet: vita iam in tuto est. Huic adiici potest, detrahi nihil: & adiici sic, quemadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi, quod nec desiderat,[67] nec capit.

VII.

Non est itaque quod quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixisse. non enim ille diu vixit, sed[68] diu fuit. Quid enim? si illum multum putes nauigauisse, quem sæua tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem egit? non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cum video aliquos[69] tempus petere, & eos qui rogātur facillimos. Illud vterque spectat, propter quod tempus petitum est: ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur: re omnium pretiosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit: ideoque vilissima æstimatur, imo pæne nullum pretium eius est.[70] Annua cōgiaria homines[71] clarissimi accipiunt,[72] & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo æstimat tempus. vtuntur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem[73] ægros vide, si mortis periculum admotum est propius, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, vt viuant, paratos impendere. tanta in illis discordia affectuum est. Quod si posset, quemadmodum præteritorum[74] annorum cuiusque numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile est, quamuis exiguum dispensare, quod certum est: id debet seruari diligentius, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen, quod ignorare putes illos, quam cara res sit.[75] Dicere solent eis quos validissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, vt sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua cœpit ætas, nec cursum suum aut reuocabit aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suæ, tacita labetur. Non illa se regis imperio, non fauore populi longius proferet.[76] sicut iussa est à primo die

VIII.

curret: nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat: mors interim
IX. aderit, cui, velis nolis, vacandum est. [77] Potestne quisquam, dico, hominum eorum qui prudentiam iactant, & operosius occupati sunt, quam vt [78] melius possint viuere? [79] Impendio vitæ vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant: maxima porro vitæ iactura, dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit præsentia, dum vlteriora promittit. Maximum viuendi impedimentum est, exspectatio, quæ [80] pendet ex crastino. Perdis hodiernum. quod in manu fortunæ positum est, disponis: quod in tua, dimittis. Quo spectas, quo te extendis? omnia quæ ventura sunt, in incerto iacent: [81] protinus viue. Clamat ecce maximus vates, & velut diuino furore instinctus salutare carmen canit:

[82] *Optima quæque dies miseris mortalibus æui*
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cum occupaueris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, vtendi velocitate certãdum est. velut ex torrente rapido, nec semper [83] casuro, cito hauriendum est. Hoc quoque pulcherrime ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque ætatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentus, menses tibi, & annos, & longam seriem, vtcumque auiditati tuæ visum est, exporrigis? de die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis: quorum [84] pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim prouisum est: subito in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam [85] cottidie non sentiebant. Quẽadmodũ quos aut sermo, lectio, aut aliqua interior cogitatio iter faciẽtes decipit, peruenisse se ante sciunt, quam appropinquasse: ita hoc iter vitæ assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi
X. in fine. Quod proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breuissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere [86] Fabianus, non ex his [87] cathedrariis philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursu auertendam aciem. [88] Sugillationem enim retundi debere, non vellicari. Tamen vt illis error exprobretur suus, docendi, non tantum deplorandi sunt. In tria tempora vita diuiditur: quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his quos agimus, breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim, in quod fortuna [89] ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati: nec enim illis vacat præterita respicere: & si vacet, iniucunda est pœnitendæ rei recordatio. Inuiti namque ad tempora male exacta animum revocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo præsentis voluptatis lenocinio subripiebantur, retractando patescunt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub [90] censura sua, quæ numquam fallitur, libenter se in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitiose concupiit, superbe contempsit, [91] impotenter vicit, insidiose decepit, auare rapuit, prodige effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui hæc est pars temporis nostri [92] sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunæ subducta: quam non inopia, non metus, non morborum incursus exagitat. Hæc nec turbari, [93] nec eripi potest: perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantum dies, & hi per momenta præsentes sunt: at præteriti temporis omnes, cum iusseris, aderũnt, ad arbitrium tuum se inspici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis est, in omnes vitæ suæ partes discurrere: occupatorum animi velut [94] sub iugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. Abiit igitur vita eorum in profundum, & vt nihil prodest, quantũlibet ingeras, si non subest quod excipiat, ac seruet: sic nihil refert, quantum temporis detur, si non est vbi subsidat. per [95] quassos foratosque animos transmittitur. Præsens tempus breuissimum est, adeo quidem, vt quibusdam [96] nullum videatur: in cursu enim semper est. fluit & præcipitatur: ante desinit esse, quam venit: nec magis moram patitur, quam [97] mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, numquam in eodem vestigio manet. Solum igitur ad occupatos præsens pertinet tempus: quod tam breue est, vt arripi non possit, & id
XI. ipsum illis, districtis in multa, subducitur. Denique vis scire, quam non diu viuant? vide quam cupiant diu viuere. Decrepiti senes paucorum annorum accessionem votis mendicant. minores natu seipsos esse fingunt: mendacio sibi blandiuntur: & tam libenter fallunt, quam si [98] fata vna decipiant. Iam vero cum illos aliqua imbecillitas

cillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tamquam exeant de vita, sed tamquam extrahantur? [99] stultos se fuisse, quod non vixerint, clamitant, & si modo euaserint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam frustra parauerint, quibus non fruerentur, quam incassum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni spatiosa sit? nihil ex illa [100] delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde [101] fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuum est: tota (vt ita dicam) [102] in reditu est. Quantulacunque itaque abunde sufficit: & ideo quandocunque vltimus dies venerit, non cunctabitur vir sapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris forte, quos occupatos vocem? non est quod me solos putes dicere, quos [103] à basilica immissi demum [104] canes eiiciunt; quos aut in [105] sua vides turba speciosius elidi, aut [106] in aliena contemptius; quos officia domibus suis euocant, vt alienis foribus illidant; quos [107] hasta [108] prætoris [109] infami lucro, & quandoque [110] suppuraturo, exercet. Quorumdam otium occupatum est. in villa, aut in lecto suo, in media solitudine, quamuis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt quorumdam non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

XII. Illum tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, [111] anxia subtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in æruginosis lamellis consumit? qui in [112] ceromate (nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus) spectator puerorum rixantium sedet? qui [113] vinctorum suorum greges [114] in ætatū & colorū paria diducit? qui athletas [115] nouissimos pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum [116] decerpitur, si quid proxima nocte succreuit, dum de singulis capillis [117] in consilium itur, dum aut disiecta coma restituitur, aut deficiens hinc atque illinc [118] in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paullo negligentior fuit? [119] tamquam virum tonderet. Quomodo excandescunt, si quid [120] ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia [121] in anulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam turbari, quam comam suam? qui non solicitior sit de capitis sui decore, quàm de salute? qui non comptior esse malit, quàm honestior? Hos tu otiosos vocas, inter pectinem speculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, discendis canticis operati sunt: dum vocem cuius rectum cursum natura & optimum & simplicissimum fecit, inflexu modulationis inertissimæ torquent? Quorum digiti aliquod inter se carmen metientes semper [122] sonant: quorum cum ad res serias, sæpe & tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? non habent isti otiū, sed iners negotium. Conuiuia mehercule horum non posuerim inter vacantia tempora, cum videam quam soliciti [123] argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tunicas [124] succingant, quàm suspensi sint, quomodo [125] aper à coco exeat: quanta celeritate, [126] signo dato, [127] glabri ad ministeria discurrant: [128] quanta arte scindantur aues in frusta non enormia: quàm curiosè infelices pueruli ebriorum [129] sputa detergeant. Ex his elegantiæ lautitiæque fama captatur, & vsque eo in omnes vitæ [130] successus mala sua illos sequuntur, vt nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otiosos numeraueris, qui sella se & lectica huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quando [131] natare, quando cœnare, alius admonet: & vsque eo nimio delicati animi languore soluuntur, vt per se scire non possint, an esuriant. Audio quendam ex delicatis (si modo deliciæ vocandæ sunt, vitam & consuetudinem humanam dediscere) cum ex balneo inter manus elatus, & in sella positus esset, dixisse interrogando, [132] *Iam sedeo?* Hunc tu ignorantem an sedeat, putas scire an viuat, an videat, an otiosus sit? Non facile dixerim, vtrum magis miserear, si hoc ignorauit, an si se ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem sentiunt, sed multarum & imitantur: quædam vitia illos, quasi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis & contempti hominis esse videtur, scire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quam fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioso in hoc vnum sæculo, processit, vt iam mimorum [133] arguere possimus negligentiam. [134] Esse aliquem, qui vsque eo deliciis interierit, vt an sedeat, alteri credat?

XIII. Non est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas. æger est, imo mortuus est. Ille otiosus est, cui otij sui sensus est: hic vero semiuiuus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? Persequi singulos longum est: quorum aut [135] latrunculi, aut pila, aut [136] excoquendi in sole corporis

cura, consumpsere vitam. Non sunt otiosi, quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operosè nihil agant, qui in litterarum [137] inutilium studiis detinentur: quæ iam apud Romanos quoque magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere quem numerum [138] remigum Vlixes habuisset: [139] prior scripta esset Ilias, an Odyssea: præterea an [140] eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius notæ: quæ siue contineas, nihil tacitam conscientiam iuuant; siue proferas, [141] non doctior videberis, sed molestior. Ecce [142] Romanos quoque inuasit inane studium [143] superuacua discendi. His diebus audiui quemdam sapientem referentem, quæ primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. [144] Primus nauali prælio Duillius vicit, primus Curius dentatus in triumpho duxit [145] elephantos. Etiamnum ista, & si ad veram gloriam non tendunt, circa ciuilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quæ nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauem conscendere? Claudius is fuit: [146] Caudex ob hoc ipsum appellatus, [147] quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ, codices dicuntur: & naues [148] nunc quoque, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur. Sane & hoc ad rem pertineat, quod Valerius [149] Coruinus primus Messanam vicit, & [150] primus ex familia Valeriorum, vrbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paullatimque vulgo permutātē litteras, Messala dictus est. Num & hoc quēquam curare permittas, quod primus L. Sulla in circo [151] leones solutos dedit, cum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis à rege Boccho iaculatoribus? & hoc sanè remittatur. Num & Pōpeium primum in circo elephantorum [152] duodeuiginti pugnam edidisse, commissis more prœlij [153] noxiis hominibus, ad vllam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos princeps, vt fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parum est. lancinantur? parum est: ingenti mole animalium obterantur. Satius erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potens disceret, inuideretque rei minime humanæ.

XIV. O quantum caliginis mentibus humanis obiicit magna felicitas! Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cum tot miserorum hominum cateruas [154] sub alio cælo natis beluis obiiceret; cum bellum inter tam disparia animalia committeret; cum in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea Alexandrina perfidia deceptus, vltimo mancipio transfodiendum se præbuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis sui. Sed vt illo reuertar, vnde decessi, & in alia materia ostendam superuacuam quorumdam diligentiam: idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis, triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum [155] centum & viginti captiuos elephantos duxisse: [156] Sullam vltimum Romanorum protulisse pomœrium, quod nunquam prouinciali, sed [157] Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quàm [158] Auentinum montem extra pomœrium [159] esse, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus caussis: aut quod plebs eo secessisset, aut quod Remo auspicante illo loco aues non addixissent. Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta sunt, aut mendacij similia. Nam vt concedas omnia eos fide bona dicere, vt [160] ad præstationē scribant: tamē cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorē, quem iustiorē, quem liberaliorem facient? dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studiis admoueri, quàm his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiæ vacant: soli viuunt. nec enim suam tantum ætatem bene tuentur: omne æuum suo adiiciunt. Quidquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingratissimi sumus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, [160] nobis vitam præparauerunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: [162] nullo nobis sæculo interdictum est: in omnia admittimur: & si magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatiemur temporis est. [163] Disputare cum Socrate licet, [164] dubitare cum Carneade, cum Epicuro [165] quiescere, hominis [166] naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis [167]. excedere, cum rerum natura [168] in consortium omnis æui [169] pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quæ immensa, quæ æterna sunt, quæ cum melioribus communia? Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum bene insanierint, cum omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores præterierint,

cum per diuersas domos[170] meritoriam salutationem circumtulerint: quotumquemque ex tam[171] immensa, & variis cupiditatibus districta, vrbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoueat? quam multi, qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quàm multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obscuros ædium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere, quàm excludere. quam multi hesterna crapula semisomnes & graues, illis miseris[172] somnum suum rumpentibus, vt alienum[173] exspectent, vix alleuatis labiis[174] insusurratum millies nomen, oscitatione superbissima reddent? Hos in[175] veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, & Democritum, ceterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum volent habere quam familiarissimos. nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad se beatiorem, amantioremque sui dimittet, nemo quemquam vacuis à se manibus abire patietur. Nocte conueniri, & interdiu, ab omnibus mortalibus possunt. Horum te[176] mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, suos tibi contribuet: nullius ex his sermo periculosus erit, nullius[177] amicitia capitalis, nullius[178] sumptuosa obseruatio. Feres ex his, quidquid voles: per illos non stabit, quo minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quæ illum felicitas, quam pulchra senectus manet; qui se in horum clientelam contulit; habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, à quibus audiat verum sine contumelia, laudetur sine adulatione, ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere, non fuisse[179] in nostra potestate, quos sortiremur parentes:[180] sorte nobis datos. nobis vero ad nostrum arbitrium[181] nasci licet. Nobilissimorum ingeniorum[182] familiæ sunt. elige in quam adsciſci velis: non in nomen tantùm adoptaberis, sed in ipsa bona. quæ non erunt sordidè nec malignè custodienda: maiora fient, quo illa pluribus diuiseris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eiiciet, subleuabunt: hæc vna ratio est extendendæ mortalitatis, imo in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta, quidquid aut[183] decretis ambitio[184] iussit, aut operibus exstruxit, citò subruitur: nihil non longa demolitur vetustas,[185] & mouet ocius, quod consecrauit. Sapientiæ noceri non potest. nulla delebit ætas præsens, nulla diminuet sequens, ac deinde semper vlterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem[186] in vicino versatur inuidia: simplicius longe posita miramur. Sapientis ergo multum patet vita: non idem illum qui ceteros terminus includit. solus generis humani legibus soluitur: omnia illi sæcula, vt Deo seruiunt. Transiuit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. instat? hoc vtitur. venturum est? hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio. Illorum breuissima ac solicitissima ætas est, qui præteritorum obliuiscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent: cum ad extrema venerint, sero intelligunt miseri, tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse. Nec est quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum[187] mortem inuocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipsa quæ metuunt. mortem sæpe ideò optant,[188] quia timent. Illud quoque argumentum non est, quod putes diu viuentium, quod sæpe illis longus videtur dies: quod dum veniat condictum tempus cœnæ tardè ire horas queruntur. nam si quando illos deserunt occupationes, in otio relicti æstuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue est: tam mehercules, quam cum dies muneris gladiatorij edictus est, aut cum alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis exspectatur[189] constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratæ rei longa dilatio est. At illud tempus, quod amant, breue est, & præceps, breuiusque multo fit suo vitio: aliunde enim alio transfugiunt, & consistere in vna cupiditate non possunt. non sunt illis longi dies, sed inuisi. At contra, quam exiguæ noctes videntur, quas in complexu scortorum, aut vino exigunt? Inde etiam poëtarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter, voluptate concubitus delenitus,[190] duplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quàm auctores illis inscribere deos, &[191] dare morbo, exemplo[192] diuinitatis, excusatam licentiam? Possunt istis non breuissimæ videri noctes, quas tam carè mercantur? diem noctis exspectatione perdunt, noctem[193] lucis metu. Ipsæ voluptates eorũ trepidæ, & variis terroribus inquietæ sunt, subitque cum maximè exsultãtes sollicita cogitatio: *Hæc quam diu*? Ab hoc affectu reges suã flere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ suæ delectauit, sed venturus aliquando

XV. XVI.

finis exterruit. Cum per magna camporum ſpatia porrigeret exercitũ, nec numerum eius, ſed [194] menſuram cõprehẽderet Perſarũ rex inſolentiſſimus, lacrimas fudit. quod intra centum annos nemo ex tanta iuuẽtute ſuperfuturus eſſet. At illis erat admoturus fatum ille ipſe, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in prælio, alios in fuga: & intra exiguum tempus conſumpturus illos, quibus centeſimum annum timebat.

XVII. Quid, quod gaudia quoque eorum trepida ſunt? non enim ſolidis cauſſis innituntur, ſed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora eſſe, etiam ipſorum confeſſione miſera: cum hæc quoque, quibus ſe attollunt, & ſupra hominem efferunt, parum ſincera ſint? [195] Maxima quæque bona ſollicita ſunt: nec vlli fortunæ minus bene, quàm optimæ, creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus eſt: & pro ipſis, quæ ſucceſſerunt votis, vota facienda ſunt. Omne enim, quod fortuito euenit, inſtabile eſt: quo altius ſurrexit, vergit pronius in occaſum. neminem porro caſura delectant. Miſerrimam ergo neceſſe eſt, non tantum breuiſſimam, vitam eorum eſſe, qui magno parant labore, quod maiore poſſideant: operoſe aſſequuntur quæ volunt, anxij tenent quæ aſſecuti ſunt. Nulla interim numquam amplius redituri temporis eſt ratio. Nouæ occupationes veteribus ſubſtituuntur, ſpes ſpem excitat, ambitionem ambitio: miſeriarum non finis quæritur, ſed materia mutatur. Noſtri nos honores torſerunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare deſiuimus? ſuffragatores incipimus. [196] Accuſandi depoſuimus moleſtiam? iudicandi nanciſcimur. Iudex deſiit eſſe? quæſitor eſt. Alienorum bonorum mercenaria procuratione conſenuit? ſuis opibus detinetur. Marium [197] caliga dimiſit? conſulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere? ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ [198] maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, [199] ſui conſulatus decus, fraterni [200] ſponſor: ni per ipſum mora ſit [201] cum Ioue reponetur? [202] ciuiles ſeruatorem agitabunt ſeditiones, & poſt faſtiditos à iuuene diis æquos honores, iam ſenem contumacis [203] exſilij delectabit ambitio. Numquam deerunt vel felices, vel miſeræ ſolicitudinis cauſſæ: per occupationes [204] intercludetur otium: numquam agetur, ſemper optabitur.

XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Paulline cariſſime, & in tranquilliorem portum, [205] non pro ætatis ſpatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus ſubieris, quot tempeſtates partim priuatas ſuſtinueris, partim publicas [206] in te conuerteris. Satis iam per laborioſa & inquieta documenta exhibita virtus eſt: experire quid in otio faciat. Maior pars ætatis, certè [207] melior, Reip. data ſit: aliquid temporis tui ſume etiam tibi. Nec te ad ſegnem aut inertem quietem voco: non vt ſomno, & caris turbæ voluptatibus, quidquid eſt in te indolis viuæ, demergas. Non eſt iſtud quieſcere. inuenies maiora omnibus adhuc ſtrenue tractatis operibus, quæ repoſitus & ſecurus agites. Tu quidem [208] orbis terrarum rationes adminiſtras, tam abſtinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religioſe quam publicas. in officio amorem conſequeris; in quo [209] odium vitare difficile eſt: ſed tamen, mihi crede, ſatius eſt vitæ ſuæ rationes, quam frumenti publici noſſe. Iſtum animi vigorem, rerum maximarum capaciſſimum, à miniſterio [210] honorifico quidem, ſed parum ad beatam vitam apto, ad te reuoca: & cogita, non id egiſſe te ab ætate prima, omni cultu ſtudiorum liberalium, vt tibi multa millia [211] frumenti committerentur. maius quiddam & altius de te promiſeras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laborioſæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta ſunt, quam nobiles equi: quorum generoſam pernicitatem quis vmquam graui ſarcina preſſit? Cogita præterea, quantum ſollicitudinis ſit, ad tantam te molem obiicere. [212] cum ventre humano tibi negotium eſt: nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, nec vlla prece flectitur populus eſuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Cæſar periit, ſi quis inferis ſenſus eſt, hoc grauiſſime ferens, quod [213] decedebat populo Romano ſuperſtite, ſeptem aut octo certè dierum cibaria [214] ſupereſſe, dum ille [215] pontes [216] nauibus iungit, & viribus imperij [217] ludit, aderat [218] vltimum malorum obſeſſis quoque, alimentorum egeſtas. Exitio pænè ac fame conſtitit, & quæ famem ſequitur rerum omnium ruina, furioſi & externi, & infeliciter [219] ſuperbi regis imitatio. Quem tunc animum [220] habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, [221] ſaxa, ignes, [222] Caium excepturi, ſumma diſſimulatione tantum inter viſcera latentis mali tegebant: cum ratione ſcilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda ſunt. cauſſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe.

XIX. Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas eſſe, vtrum cures, vt incorruptum à [223] fraude aduehentium & [224] negligentia

frumentum transfundatur in [225] horrea, ne concepto humore vitietur, & concalescat, vt ad mensuram pondusque respondeat: an ad hæc sacra & sublimia accedas, sciturus [226] quæ natura sit diis, quæ [227] voluntas, quæ [228] condicio, quæ [229] forma? quis animum tuum casus exspectet, [230] vbi nos à corporibus dimissos natura componat? quid sit, quod huius mundi grauissima quæque in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera [231] cursibus suis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo mente ad ista respicere? nunc dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Exspectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum atque vsus, cupiditatum obliuio, viuendi atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum condicio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odisse, [232] res omnium liberrimas, iubentur. Hi si velint scire, quam breuis ipsorum vita sit, cogitent, ex quota parte sua sit. Cum videris itaque [233] prætextam sæpe iam sumptam, cum celebre in foro nomen, non inuideris. ista vitæ damno parantur: vt vnus ab illis [234] numeretur annus, omnes annos suos conterent. Quosdam, cum in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, ætas reliquit: quosdam cum in consummationem dignitatis per mille indignitates erepsissent, misera subiit cogitatio, ipsos laborasse [235] in titulum sepulcri: quorumdam vltima senectus, dum innouas spes vt iuuenta disponitur, inter conatus magnos & improbos, inualida defecit. Fœdus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandem natu, & imperitæ coronæ assentationes captantem, spiritus liquit, turpis ille, qui viuendo lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, [236] diu tractus risit heres. Præterire quod mihi occurrit exemplum, non possum. [237] Turannius fuit exactæ diligentiæ senex: qui post annum nonagesimum, cum vacationem procurationis à C. Cæsare vltro accepisset, componi se in lecto, & velut exanimem à circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finiuit ante tristitiam, quàm labor illi suus restitutus est. Adeone iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quam facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quam quod illos seponit. Lex [238] à quinquagesimo anno militem non cogit, [239] à sexagesimo senatorem non citat: difficilius homines à se otium impetrant, quàm à lege. Interim dũ [240] rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietẽ rumpit, dum mutuo sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine vllo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam vero disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & [241] operum publicorum dedicationes, & ad rogum [242] munera & ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera, tamquam minimum vixerint, [243] ad faces & ad cereos ducenda sunt.

XX.

COMMENTARII AD LIBRVM SENECÆ, de Breuitate vitæ.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Pauline.] *Senecæ vxor Paullina. Ergone fratri, aut patri eius inscribit? illi potius, ex ætate, de qua cap.* XIX.

2. Maximi.] *Hippocratis. qui iure vindicat hoc elogium.*

3. Vitam.] *Verba initio Aphorismorum:* O βίος βραχὺς ἡ δὲ τέχνη μακρή.

4. Aristoteli.] *Itane? atqui Theophrasto Tullius in Tusculanis adscribit.* Theophrastus moriens, *inquit*, accusasse naturam dicitur, quod ceruis & cornicibus vitam diuturnam, hominibus tam exiguam dedisset. *Et vero Aristoteles aliter* v. *De generat. anim. cap.* x. Homo plus temporis viuit, quàm quoduis animal, excepto vno elephante: quod quidem experientia adhuc fide digna sit cognitum.

5. Exigenti.] *Quasi dicas, Expostulanti. Epist.* XXVII. Mecum exigo: *hoc ipso sensu.*

6. Quina aut dena.] *Imo & plura, ex Ausonij Eidullio De ætatib. animal. quod lege.*

7. Edurent.] *Bene, at scripti tamen* educerent.

8. Tanto citeriorem.] *Breuiorem, nec sic productum. Querela hæc poëtis etiam vsurpata. vt Pedoni, in obitu Musagetæ illius Mæcenatis:*

Redditur arboribus florens reuirentibus ætas:
Ergo non homini, quod fuit ante, manet?
Viuacesque magis ceruos decet esse pauentes,
Si quorum in torua cornua fronte rigent?
Viuere cornices multos dicuntur in annos:
Cur nos angusta conditione sumus?

Adde Moschum, in Epicedio Bionis.

9. Satis longa.] *Cum eo Sallustius*: Falso queritur de natura sua genus humanum, quod imbecilla atque æui breuis, forte potius quàm virtute regatur. Nam contra reputando, neque maius aliud neque præstabilius reperias, magisque naturæ industriam hominis, quam vim aut tempus deesse. *Sunt ista paria, & Seneca adspexerit.*

10. Per luxum.] *Ista vero palam à Sallustio*: Vbi per secordiam vires, tempus, ingenium defluxere, naturæ infirmitas accusatur.

CAP. II. 11. Ingratus.] *Qui gratiam non reddit.*

12. Alienæ.] *Cui pares esse nituntur, & sæpe frustra.*

13. Suæ.] *In qua sibi displicent, tristes & Timonai-*

14. Maximum.] *Virgilium putes, sed versus abnuit. An Publium igitur Mimographum capis, quem sensuum & sapientiæ sæpe miratur noster? atque adeo alibi*, vehementiorem tragicis comicisque ingeniis, *facit. An & Ennium, non dignitate quidem aut præstantia* maximum, *sed ætate? Nam quod Muretus acutè sufficiebat*, apud Actium poetam: *vereor vt suffecerit, in nulla vacillatione librorum.*

15. Post ventum.] *Noster De tranquill. cap.* 11. Sicut est quidam tremor etiam tranquilli maris aut lacus, cum ex tempestate requieuit. *Imago ea & apud poëtas, vt vbi dixi.*

16. Spatio.] *Certo statoque dies tempore. ita enim declamatores illi solent. Displicet tamen quibusdam: si & tibi, studio licet legas.*

17. Sanguinem.] *Rupta, vt solet, vena.*

18. Populus.] *Multitudo.*

19. Consumimur.] *Ingratiam fructumque alter alterius impendimur: ipsi & ætas, vicissitudine officiorum, perimus.*

Nomina edisc.] *Qui isti? an patroni & clari oratores? de quibus in libello De causs. corrupt. eloq.* Quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? quos sæpius vulgus & tunicatus hic populus nomine vocat, & digito demonstrat? *Sed intendenti aliud sedeat, censeatque Senecam de Clientibus & salutatoribus loqui: quorum nomina satis notum est edidicisse nomenclatores. Nam sententia tota est: Interroga de omni hoc officioso populo; occurret audire, Hic illum colit, alius alium, sese nemo.*

21. Respexit.] *Iuuenalis*:

Vt te respiciat clauso Veiento labello.

22. Ad latus.] *Per honorem. ex ante ambulone comitem fecit.*

CAP. III. 23. Quantum reus.] *Meus, rex: & de Cliente sequitur. scimusque vulgo ita dictos, quos colebant. Plautus*: Nunc postquam meus rex est potitus hostium. *Horatius*:

--- equus me portet, alat rex.

24. Manu fecimus.] *Ipsi luxu aut vitio nostro arcessiuimus. Crebrum in Seneca, & alibi exemplis affirmatum.*

CAP. IV. 25. A quinquagesimo.] *Exemplo militiæ, à qua tunc vacatio.*

26. Sexagesimus.] *Exemplo Senatorum, de quo in fine libelli vide.*

27. Ab officiis.] *Publicisne muneribus? an potius illis priuatis officiis salutandi, deducendi? nam in his Roma sua tenebat, aut terebat.*

28. Si tuto.] *Noster De Clem.* 1. *cap.* VIII. Et hæc est summæ magnitudinis seruitus, non posse fieri minorem. *Plura ibi.*

CAP. V. 29. Non desiit.] *Totiesne igitur? atqui Suetonius, in eo, cap.* XXVIII. De reddenda rep. bis cogitauit. Primo post oppressum statim Antonium: ac rursus tædio diuturnæ valetudinis. *Quod posterius, fuit in Consulatu eius* VII. *vt notat Dio. lib.* LIII. *initio, vbi & oratio eius in Senatu dicta. Sed nempe serio bis hoc egit & prodidit: sæpius tamen vouit, & iniecit, vt hic in Epistola ad Senatum missa.*

30. Tanta visa.] *Et mihi, qui cum Socrate appellem* σχολὴν, κάλλιστον κτημάτων: otium, optimum rerum. *Plinius Traiano*: Cum otium à te, tamquam res optima, & petatur, & detur.

31. Cum ciuibus.] *Nempe in bello & acie Philippensi.*

32. Collegis.] *M. Lepido, quem Triumuiratu, copiis, & libertate spoliauit. Sed & M. Antonius iungi potest, cum quo sæpius dissedit, & bellum adeo Perusinum cum fratre & vxore eius, quanto minus ipso? gessit.*

33. Affinibus.] *Latiore numero, vnum Antonium intellegit, bello Actiaco iam ad finem & fratrem, per vxorem Octauiam.*

34. Syriam Asiamque.] *An & ibi sedes ciuilium tunc bellorum? non, sed tamen transitus. Suetonius de Augusto, cap.* XVII. *victo iam ad Actium Antonio*: Asiæ Syriæque circuitu Ægyptum petit.

35. Mediæ paci.] *Ad situm Alpium, qui Galliam & Italiam intersecti. Has autem olim pacata: & ipse recenter* domuit Rætiam, Vindelicos, Salassos, gentes Inalpinas. *Suetonius.*

36. Vltra Rhenum.] *Duce Druso.*

37. Euphratem.] *Duce C. Cæsare filio, qui ius in Armenia vindicauit.*

38. Danubium.] *Variis ducibus circa eum bella: nec vltra tamen fines mouit. Itaque quod hic est*, mouet: *cape, mouere conatur & sperat.*

39. Murenæ.] *Vide de his omnibus, Senecam* 1. *De Clem. cap.* IX. *Suetonium,* XXI *Tacitum* 1. *Annalium.*

40. Velut ſacram.] *Sententia eſt. Julia adulterio ſic auctorati & deuincti, vt milites ſacramento ſolent. Mulier habebat ad fas & nefas paratos.*

41. Infractam.] *Jta. nam agebat Auguſtus, ſub tempus iſtud pulſæ Juliæ, annum* LVIII. *circiter.*

42. Cum Antonio.] *Pulchra alluſio. Cleopatra cum M. Antonio terruerat ſane Auguſtum & rem Romanam: ecce iterum & ſecundo, inquit, alia mulier, alius Antonius. Hic autem iſte, filius eſt M. Antonij ex Fuluia,* Iulus Antonius. *dictus, & ad Conſulatum ab Auguſto euectus. Diximus ad Taciti Annalem* I.

43. Vlcera.] *Jpſos adulteros,* ἀλλητρίας.

44. Membris.] *Filia ſua, & nepte. quas vtraſque relegauit & ſepoſuit, & velut à corpore ſuo recidit.*

45. Tenet.] *Aufidius Baſſus, de Cicerone*: Vir natus ad reip. ſalutem. quæ diu defenſa & adminiſtrata, in ſenectute demum é manibus eius elabitur.

46. Nec ſecundis.] *Veriſsime. Aſinius Pollio*: Vtinam moderatius ſecundas res,& fortius aduerſas ferre potuiſſet! namque vtræque cum venerant, immutari eas non poſſe rebatur.

47. Ad Atticũ.] *Dubito. hodie neſcio an legatur: hoc tantum ſimile notaui lib.* XIII. Obſecro, abiiciamus iſta,& ſemiliberi ſaltem ſimus. quod aſſequemur & tacẽdo & latendo. *Sane meus liber,* ad Actium: *ex quo promptum,* ad Axium. *Nam & is inter familiares Tulij, & ad eum editæ epiſtolæ. Citat inter alios Suetonius Iul. cap.* IX.

CAP. VI. 48. Leges nouas.] *De iudiciis inter Senatum & equitem communicandis: item De ſociis ciuitate donandis.*

49. Et mala.] *Legem Gracchi rettulit, de coloniis deducendis, plebi conciliandæ. Appianus de iſtis* I. *Ciuil. Florus* III. *cap.* XVII. *Suetonius Tiber. cap.* III.

50. Non prouidens.] *Sine manu*, peruidens.

51. Rapta.] *Sententias ab eo extortas.*

52. Nullo an.] *Jta ſcripti aliquot, recte. Sententia eſt: potuit dubitare aliquis, an ſpontanea morte obiſſet, nemo quam opportuna. Florus*: Imparem Druſum, ægrumque rerum temere motarum, matura, vt in tali diſcrimine, mors abſtulit.

53. Peroſi.] *Scripti*, perdentes, *aut* prodentes. *Veritas*, perodientes.

54. Labes eſt.] *Quidam, nec male*, tabes.

55. Officia ſunt.] *Quaſi ex officio danda, & adeunda.*

CAP. VII. 56. Pueri admodum.] *Mirum, ſed exempla affirmant. In lapide Romæ*: L. Valerio L. F. Pudenti. Hic cum eſſet annorum XIII. Romæ, certamine ſacro Iouis Capitolini, luſtro VI. claritate ingenij coronatus eſt inter poëtas Latinos, omnibus ſententiis iudicũ. *Item Antipoli*: D.M. pueri Septemtrionis, qui annorum XII. Antipoli in theatro biduo ſaltauit & placuit. *Iterum Romæ*: Eucharis Liciniæ L. docta, erodita omnes artes virgo. Vixit annos XIV. *Et adde porro lepidum, ſi vis, carmen & pro genio vetuſtatis. Jn ſcænicis has talia exempla hauries e Plinij* VII. *Hiſt. natur. cap.* XLVIII. *item aliquid Suetonij Domitiano, cap.* X. *vbi Paris quidam Pantomimus* impubes. *Hæc autem, ob præmia, huic generi crebra & certa.*

57. Diſcendum eſt mori.] *Nam Philoſophia,* μελέτη θανάτου, meditatio mortis. *Apuleius*: Philoſophum nihil oportet ſic agere, quam vt ſemper ſtudeat animam conſortio corporis ſeparare, & ideo exiſtimandum, philoſophiam eſſe mortis affectum, conſuetudinemque moriendi.

58. Omnes illi.] *Vide ſimiles ſententiæ apud Plinium* I. *epiſt.* IX.

59. Diſpunge.] *Papinianus*: Diſpungere, eſt conferre accepta & data *Seneca* IV. *De Benefic. cap.* XXXI.

60. Reiiculos.] *Recte, Varroniano etiam verbo: etſi ſcripti*, ridiculos.

61. Sortem.] *Nam inter Prætores, ſors aut ludos aut iuriſdictionem dabat.*

62. Diripitur.] *Huc illuc trahitur, rapiturque à clientibus. De Ira* III. *cap.* XXIII. *& hocce libro infra, cap. vlt.* Dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit. *Quidam tamen hic malebant*, Dirumpitur, *à contentione vocis.*

63. Proferentur.] *Quod feriis fiebat, ceſſante actu rerum. In carmine ad Piſonem*:

--- ſiquando iudice feſſo,
Turbida prolatis tacuerunt iurgia rebus.

64. Futuri deſid.] *Epiſt.* XV. Stulti vita ingrata eſt, trepida eſt, tota in futurum fertur.

65. Tamquam vitam] *Ideſt, tamquam ille modo futurus ſit. Epiſt.* 15. Ecce hic vltimus dies vt non ſit prope ab vltimo eſt.

66. Nouæ volup.] *Lucretius*:

Præterea verſamur ibidem atque inſumus vſque,
Nec noua viuendo procuditur vlla voluptas.

67. Nec capit.] *Negatio abeſt veteribus. tu ſcribe*: quod nec deſiderans capit. *Sicut ſtomacho pleno, amici gratia aliquid accipio, non appeto: ita in eo, qui vitæ eſt ſatur.*

CAP. VIII. 68. Diu fuit.] *Ea mente Similis, qui ſemper in officiis, & à Præfectura denique Prætorij dimiſſus, rure ſeptem annos vixit, ſepulcro inſculpſit.* Hic ſitus eſt Similis, qui tot annos fuit, ſed ſeptem vixit. *Varro*: Non illos optime viuere, qui diutiſſime, ſed qui modeſtiſſime.

69. Tempus petere.] *Tacitus* XIV. *Annal.* Seneca criminantium non ignarus, tempus ſermoni orat, & accepto, ita incipit.

70. Annua cong.] *Ita moris: & Principes, ſed & proceres è Senatu dabant. Suetonius Nerone, cap.* X. Senatorum nobiliſſimo cuique, ſed à re familiari deſtituto, annua ſalaria,& quibuſdam quingena conſtituit.

71. Clariſſimi.] *Senatores, vt iam dixi. ſed libri fere,* cariſſimi. *An* rariſſimi? *pro ſententia recte: an* cariſſime? *id eſſet, in magno habent, care æſtimant.*

72. Et his.] *Meus*, & in his. *Lego*: & ij his. *qui accipiunt, ij locant datoribus laborem aut operam.*

73. Ægros vide.] *Epictetus*. Siquis ſenex viuat, deos accuſat quod tam diu fatigetur, cum mori iamdiu debuerit. At ſi mors aduenit, vitam deſiderat, medicum accerſit, & orat ſubmiſſe nihil omittere

industriæ in medendo.

74. Annorum cuiusque.] *Malim*, cuique

75. Dicere solent.] *In Plauto amator:*

> Ego te? quam si intellegam deficere vita, iam ipse
> Vitam meam tibi largiar, & de mea ad tuam addam.

Tibullus:

> Viue diu mi dulcis anus. proprios ego tecum,
> Sit modo fas, annos contribuisse velim.

In Statio:

> Pars animæ victura meæ. cui linquere possim
> O vtinam, quos dura mihi rapit Atropos, annos.

Populus, acclamatione ad Principem:

> De nostris annis tibi Iupiter augeat annos.

76. Sicut iussa.] *Scripti quidam,* missa: *metaphora à Circensibus, vbi currus mittuntur: & statim* decurret, *pro* die curret.

CAP. IX. 77. Potestne.] *Hæc ita edidi è meo scripto, vulgo confusa. Sensus è priore pendet. Velis nolis, morti vacandum est. potestne id quisquam istorum, qui sic occupati?*

78. Melius.] *Vellem abesse.*

79. Impendio vitæ.] *Id est, vera vitæ iactura, vanam vitam ornant; ei vtilia & apta colligunt.*

80. Pendet ex.] *Noster I. epist.* Ita fac mi Lucili, omnes horas complectere. sic fiet, vt minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur vita, transcurrit.

81. Protinus.] *Statim, iamnunc. Glossæ:* Protinus, παραχρῆμα, αὐτίκα.

82. Optima.] *Adde epist.* CVIII. *vbi de his versibus. passim.*

83. Casuro.] *Meus,* laturo: *alij,* labituro, *vel,* auituro: *è quo postremo fecerim* hausturo: *tibi nempe.*

84. Pueriles adhuc.] *Epist.* XXII. Nemo non ita exit è vita, tanquam modo intrauerit: *& adde plusculè.*

85. Cottidie.] *Epist.* I. Quem mihi dabis, qui diem æstimet? qui intellegat cottidie se mori? *vide sequentia.*

CAP. X. 86. Fabianus.] *De quo epist.* XL. *&* C. *& alibi.*

87. Cathedrariis.] *Scholasticis. nam cathedra, professorum. Ausonius in Professoribus:*

Et te quem cathedram temere vsurpasse loquuntur: *pluriesque ibi. Sidonius lib.* VII. Vxor illi de Palladiorum stirpe, qui aut litterarum, aut altarium cathedras tenuerunt: *id est, aut Professores aut Episcopi fuere. Significat ergo Seneca, Fabianum re philosophatum, non lingua tantum: vt solent isti à scholæ.*

88. Sugillationem.] *Falsa, obscura. Libri vett.* auertendam aciem non probam. Cauillationem enim. *Lego:* auertendam aciem. Non probam cauillationem esse, retundi debere, *&c. vere, & clare.*

89. Ius perdidit.] *Plinius lib.* II. *cap.* VII. Nè Deum quidem omnia posse, nullumque habere in præterita ius, præterquam obliuionis.

90. Censura sua.] *Rectæ rationis.*

91. Impotenter.] *Meus,* impudenter euicit.

92. Sacra ac dedic.] *Memoriæ & Æuo tradita. quæ iam finem habet absoluti operis: violari non potest.*

93. Nec eripi.] *Martialis:* Et solum hoc ducas, quod fuit, esse tuum. *Noster de Benefic.* III. *cap.* IV. *De Vit. Beat. cap.* VI.

94. Sub iugo.] *Quod è ligno colla boum coërcet, nec respicere patitur.*

95. Quassos.] *Siue potius,* cassos.

96. Nullum videatur.] *Plutarcho, inter ceteros, fine libelli De dictione Ei apud Delphos.*

97. Mundus.] *Cælum.*

CAP. XI. 98. Fata vna.] *Martialis in tales:*

> Non omnes fallis, scit te Proserpina canum.
> Personam capiti detrahet illa tuo.

99. Stultos sc.] *Ideo apud Euripidem Iphigenia conqueritur, in Supplicibus:*

> Οἴμοι· τί δὴ βροτοῖσιν οὐκ ἔστιν τόδε,
> Νέους δὶς εἶναι, καὶ γέροντας αὖ πάλιν,
> Ἀλλ᾽ ἐν δόμοις μὲν ἤν τι μὴ καλῶς ἔχῃ,
> Γνώμαισιν ὑστέραισιν ἐξορθούμεθα.
> Αἰῶνα δ᾽ οὐκ ἔξεστιν· εἰ δ᾽ ἦμεν νέοι
> Δὶς, καὶ γέροντες, εἴ τις ἐξαμάρτανει,
> Διπλοῦ βίου λαχόντες, ἐξωρθούμεθ᾽ ἄν:
> Cur à Deo hoc hominibus haud conceditur,
> Bis vt iuuentam, bis senectam ætatem agant?
> Namque ecce siquid in domibus haud recte habet,
> Sequente cura postea emendes licet?
> At vero vitam non licet. quod si senes,
> Iuuenesque bis fiamus; id quod sequius
> Factum esset, emendare nobis tunc fiet.

100. Delegatur.] *Alteri traditur, aut assignatur. à re nummaria, vbi nomina delegantur.*

101. Fortunæ.] *Nam sapiens consilio, non casu, viuit.*

102. In reditu.] *A pecunia, quæ occupatur, & in fænore est. nihil hic otiosi.*

103. A basilica.] *In quibus iudicia exerceri solita.*

104. Canes.] *Quos custodes & aditui, sub noctem soluebant, aut & immittebant in morantes. Nam publica priuataque loca etiam canes, adiunctis ianitoribus, tuebantur. Suetonius Vitell. cap. XVI. Seneca De Ira, III. cap. XXXVII. Petronius in Satyrico. Significat igitur, quosdam ita actuosos. & in caussis deditos, vt vltimi egrederentur, & vix cum claudendæ Basilicæ essent, canesque iam soluti immitterentur.*

105. Sua turba.] *Cum ipsi deducuntur.*

106. In aliena.] *Cum deducunt, vt clientes.*

107. Hasta.] *Cui subiiciebantur, quæ publice veniebant. Etiam vectigalia sic locata. Ouidius IV. de Ponto,*

Aut populi reditus positam componet ad hastam,
Et minui magnæ non sinet vrbis opes.

108. Prætoris.] *Alij* Præconis. *non probo.*

109. Infami.] *Nam inuidiam aut odium ea venditiones fere habent, addo, quod famam alienam lædunt. Tacitus. de Corbulone Prætorio, cura viarum Præfecto:* Quod exitiosum multis, in quorum pecuniam atque famam damnationibus & hasta sæuiebat.

110. Suppuraturo.] *Ab vlcere occulto, quod tempore in pus & saniem vertit. Talia hæc lucra, inquit. quia interdum mutatio rerum, & rescinduntur quæ sic gesta. puta si in tyrannide, aut si inique. Alij legunt,* supputatio, *frigide.*

CAP. XII. 111. Anxia subtilit.] *Ad diiudicandum, germanane essent, an adulterina. Plinius eaipsa voce, lib. XXXIV. cap. II.* At mihi maior pars elegantiorum simulare eam scientiam videtur (*dignoscendi Corinthia*) ad segregandos se à ceteris, magis quam intelligere aliquid subtilius.

112. Ceromate.] *Loco gymnasij, vbi se vnguento eo linebant. Plinius:* Palæstras athletarum imaginibus, & ceromata sua exornant. *Hieronymus:* Bouem mittere ad ceroma. *Porro de* Pueris, *quod adiungit: capio ephebos, more Græciæ, certantes luctantesque. Talem* Glauciam Melioris *describit Statius,* II. Silu.

113. Vinctorum.] *In ergastulis. sed mirabor, si ea diligentia & discretio ætatum colorumque ibi obseruata. Nisi quis velit pro locis, quo mittendi, item pro opere cui admouendi, sic disparatos à domino fuisse. qui alij alibi aptiores, saniores, diuturniores. Puto tamen magis,* vietorum, *hic scribendum: & libri sane,* victorum *fere habent. Itaque litterula mutetur.* Vietus, *est* μαμμεχσαιδύος*: iocose & contemptim pro* Exoleto. *Sane ita est. diuites isti occupati, vt exoletos suos disponerent, & per ætates coloresque ordinarent.*

114. In ætatum.] *Ita meus liber palam. De re, Tacitus* XV. *Annal.* Decora seruitia, & pari ætate habebat. *Ammianus* XIV. Postrema multitudo spadonum, à senibus in pueros desinens. *Vides per ætatum gradus distingui. quod idem doceat Lucan.* X.

Tunc famulæ numerus turbæ, populusque minister.
Discolor hos sanguis, alios distinxerat ætas:
Hæc Libycos, pars iam flauos gerit altera crines.

Ipse Seneca epist. XCV. Agmina exoletorum, per colores nationesque distincta.

115. Nouissimos.] *An* notissimos? *an* nouitios? *Sed hæc mihi suspecta. si vulgatum tenes,* poscit *legam: id est, postremos istos aduocat, & se oblectat. Pasci tamen & saginari athletæ solent, scio: sed sententiola tota caliginosa est, nec instituto apta.*

116. Decerpitur.] *Volsellis.*

117. In consilium.] *Iocose, iudiciali verbo. Iuuenalis, de fœmina capillos disponente:*

Est in consilio materna, admotaque lanis,
Emerita quæ cessat acu. sententia prima
Huius erit, post hanc ætate atque arte minores
Censebunt.

118. In frontem.] *Nempe si deficit, vt ait, & caluaster esse incipit. Aliis placet, forma caussa factum. vt in Horatio:*

Insignem tenui fronte Lycorida:

Et fœminæ sic volebant, nescio an viri.

119. Tamquam virum.] *Quos cultus neglectus decet. Notat & obiter mollitiem. In tota re similia vide apud Musonium, in Stobæi Serm.* VI.

120. Ex iuba.] *Anulis pendulis, cincinnisque, instar iubæ. Seneca epist. vlt.* Quid capillum ingenti diligentia comis? in quolibet equo densior iactabitur iuba.

121. In anulos.] *Martialis:*

Vnus de toto peccauerat orbe comarum
Anulus, incerta non bene fixus acu.

Iuuenalis:

——— pectitque comas, & voluit in orbem.

Fœminarum erat, sed & molles isti vsurpabant. Artemidorus II. *Onirocr. cap.* VI. πλέκεσθαι δὲ, γυναιξὶ μόναις συμφέρει καὶ ἀνδρῶν τοῖς ἔθος ἔχουσι: Capillos videri in somnio flecti in orbem, solis fœminis conducit, & virorum iis qui assuerunt. *Fabius lib.* I. Velli & comam in gradus frangere, quamlibet hæc inuaserint ciuitatem, non erit consuetudo. *Idem* XII. Ne intonsum caput, non in gradus atque anulos comptum. *De hac plicatura, adi Martianum Capellam lib.* IV *initio.*

122. Sonant.] *At digiti in ea mensione vix sonant: igitur fortasse,* sunt.

123. Argentum.] *Mensæ ministerium, in abaco siue Delfica disponant.*

124. Succingant.] *Horatius:*

Præcincti vt recte pueri comptique ministrent.

Homerus, de Eumæo:

Ὣς εἰπὼν, ζωστῆρι θοῶς συνέεργε χιτῶνα.

125. Aper à coco.] *An in tempore assus, & in ἀκμῇ suaæ vigere. Alij libri,* à coco cæsus exeat: *quod in-*

terpretatus sum Poliorceticon lib. IIII. *Dialog.* I. *Editum tamen magis nunc probo, & teneo? quia meliores sic libri.*

126. Signo dato.] *A structore, vel Domino. Noster in Epist.* XCV. Transeo ministratorum turbam, per quos, signo dato, ad auferandam cœnam discurritur. *Trimalcio ille Petronianus* symphonia signum *hoc dari curabat.*

127. Glabri.] *Paullo ante* Exoleti: *& vides* Victos *istos, vt supra dixi in ministeriis fere fuisse.*

128. Quanta arte.] *Epist.* XLVII. Alius pretiosas aues scindit, pectus & clunes, certis ductibus circumferens eruditā manum, in frusta excutit. *De vita beat. cap.* XVII. Et est aliquis scindendi obsonij magister.

129. Sputa deterg.] *Vide epist.* XLVII.

130. Successus.] *An* secessus? *non in publico solum ambitiosi & in pompam compositi sunt, sed domi & interiore vita.*

131. Natare.] *Meus* pernoctare: *alij*, noctare. *ex quo Pincianus*, vectare. *At iam præiuit de Gestatione: nescio igitur an*, vnctare, *pro vngere. Vulgatam explices*, natare *in piscina.*

132. Iam sedeo?] *Simile. quod in Stobæi Serm.* XXIX. *legitur, etsi ab alia caussa.* Νικίας δὲ οὕτως ἦν φιλόπονος, ὥστε πολλάκις ἐρωτᾷν τοὺς οἰκέτας, εἰ λέλουκε, καὶ εἰ ἠρίστηκεν; Nicias autem ita in labore deditus, vt sæpe seruos interrogaret an lauisset? an pransus esset?

133. Arguere.] *Meus voce auget*, arguere minime possimus: *an*, mimice?

134. Esse aliquem.] *Recte, & indignanter. meus tamen*, putas esse. *ex quo vellem*, Pudor! esse aliquem.

CAP. XIII. 135. Latrunculi.] *Vide De Tranquill. cap.* XIV. *Epist.* CXVII.

136. Excoquendi.] *De Tranquill. cap.* III. Quidam sole, & exercitatione corporis diem ducunt. *Insolabant se, & vngebant, & per plurimum sæpe diem. Persij Scholiastes, ad illud* -- assiduo curata cuticula sole. Curata scilicet à chromatiariis. nam chromatiarij dicuntur colorarij, qui toto die in arena vel in sole.

137. Inutilium. *Utinam ne hodie! sed illud oraculum sedeat:*

> Ὁ χρήσιμ' εἰδὼς, οὐχ ὁ πολλ' εἰδὼς, σοφός
> Qui fructuosa, non qui multa scit, sapit.

138. Remigum.] *Non enim expressit Homerus. sed per argumenta captabant: vt quod Alcinous eidem Vlyssi nauem dedit, & in ea* LII. *viros: & quæ talia notabant.*

139. Prior scripta.] *Eustathius:* Ἐζήτησαν ἄλλοι πρὸς ἀκρίβειαν, εἰ ἡ Ἰλιὰς τῆς Ὀδυσσείας προπεποίηται, ἢ καὶ ἀνάπαλιν: Quæsiuerunt curiose alij, an prior Vlyssæa Ilias scripta esset, an contra. *Caussa dubitandi, quia multa in Iliade, quæ intellegi sine Vlyssæa non possunt; & quasi ibi dicta omittit. Nugæ. Mente deformauerat totum opus vir diuinus: ideo alia alibi dicit, aut differt.*

140. Eiusdem auct.] *Quis ille qui dubitat? non legi, & fatuus qui fecit. Hoc tantum, plagij accusatum eum à quibusdam, quasi mulier quædam* Phantasia *nomine, scripsisset hos libros, & in templo Vulcani deposuisset, apud Memphi. Homerum venientem in Ægyptum repperisse, abstulisse, vindicasse. O vanissimam* φαντασίαν!

141. Non doctior.] *Scite hoc Aristippus:* Sicut non qui plurimum comedunt aut exercentur, melius valent his qui necessaria adsumunt: sic non qui plurima, sed qui vtilia legerunt, habendi sunt eruditi.

142. Romanos.] *Tiberio, vel inter primos, auctore. Suetonius cap.* LXX. Maxime curauit notitiam historiæ fabularis, vsque ad ineptias & derisum. Nam & Grammaticos eiusmodi fere quæstionibus experiebatur: Quæ mater Hecubæ? quod Achilli nomen inter virgines fuisset? quid Sirenes cātare sint solitæ.

143. Superuacua.] *Et quæ scire tantum, eo vt scias, pertinet: vt ait noster alibi.*

144. Primus Duillius.] *In lapide, ab illo æuo:* Rem nauebous marid consol primus gessit. *Tamen ante eum C. Mænius classe, vel classicula, Antiates vicit: & inde Rostra illa in foro. Florus* I. *cap.* XI.

145. Elephantos.] *Plinium vide* VIII. *cap.* VI. *Florum* I. *cap.* XVIII.

146. Caudex.] *Suetonius Tib. cap.* II. *Polybius* I. *qui nauibus Locrensium, Tarentinorum, Neapolitanorum vsum scribit, ad traiectum. Auctor de viris illustribus:* App. Claudius Caudex Cæci frater fuit. primo, ad explorandos hostes, fretum piscatoria naue traiecit. *Et ab ea naui ego dictum malim, quam quod iusserit conscendere naues, vt noster. Nam minores illas, sic appellant. Ausonius:*

> Nauita caudiceo fluitans super æquora lembo.

Nonius: Codicarias naues etiamnunc consuetudo appellat, eo quod (*lego* eas, quæ) in fluminibus sint vsui. *Sallustius* IV. *Hist.* Contendit ad flumen Eufratem. & quanquam ad id naues codicariæ, occulte per hiemem fabricatæ, aderant. *Adde in ea voce Festum.* Caudicarij, *sunt ipsi nautæ qui Tiberi annonam subuehunt. Cod. Theodos. l.* I. De canone frumentario vrbis Romæ. *l.* IX. *De Suariis. Inscriptio vetus, in Smetio fol.* LXX. MENSORES PORTVENSES, QVIBVS VETVS FVIT CVM CAVDICARIIS DIVTVRNVMQVE CERTAMEN.

147. Quia plurium.] *Ex Varrone, apud Nonium:* Quod antiqui plures tabulas coniunctas, Codices dicebant: à quo in Tiberi naues Codicarias appellamus.

148. Nunc quoque quæ.] *Malim transpons leuiter:* nunc quoque ex antiqua cōsuetudine, quæ per Tib.

149. Coruinus.] *Errat. habuit cognomen* Maximi. *Fasti Capitolini:* M. Valerius, M. F. M. N. Maximus, qui in hoc honore Messalla appellatus est. *Id factum anno. V.* CDXC. *Macrobius* I. *Satur.* Valerius Maximus, postquam Messanam vrbem nobilissimam Siciliæ cepit, Messalla cognominatus est.

150. Primus ex.] *Bene additum, ex ea familia: nam ex aliis, ante eum adepti hunc honorem. vt Marcus Coriolanus, Sergius Fidenas.*

151. Leones solutos.] *Rem satis notabilem, miror non notatam aliis esse. At Liuij in hac parte scripta desiderantur: Plinius silet. qui hoc dumtaxat*, L. Sullam centum iubatorum leonum pugnam, primum omnium, in Prætura dedisse. *Caute lege, nec ad numerum solum, sed ad tales, id est iubatos adstringe: alioqui assertio lababit. Sed nihil ipse aut alij de* solutis: *id est, qui cathenis aut vinclis non alligarentur, & pleno impetu ac robore vti possent. Obserua, si quis res Venationis Romanæ.*

152. Duodeuiginti.] *Plinius:* Pompeij quoque altero Consulatu, dedicatione templi Veneris Vi-

ctricis, pugnauere in Circo xx. aut vt quidam tradunt xiix elephāti Gætulis ex aduerso iaculantibus.

153. Noxiis.] *Ita vulgo fiebat, & Seneca non nimis intentus scripsit. At Plinius iam dixit*, Getulos *cum iis commixtos: quos noxa damnatos non opinor.*

CAP. XIV. 154. Sub alio.] *Ergo non de* Getulis *cum Plinio & re gesta, censet: sed, vt dixi, populariter scripsit.*

155. Centum & xx.] *Ita & Liuij epitoma* xix. *At Orosius, Eutropius, Florus, variant in numero; tamen accedunt. Plinius vniuerse effert*: L. Metellus, qui plurimos (*ita lege*) elephantos primo bello Punico duxit in triumpho. *Sidonius, Panegyrico ad Anthemium*, elephanta frequentem *pariter dixit, sed non adnumerauit.*

156. Sullam vltimum.] *Assertio falsa, nisi* Romanos *intellegit in libertate: quomodo* Cassius & Brutus, vltimi Romanorum, *alius dicti. Nam certe post eum Iulius & Augustus Cæsares: quid de re ad Annalem* xii. *Taciti scripsi. Ipsum ibi Tacitum vide, & Vopiscum in Aureliano.*

157. Italico agro.] *Miror. & quæ ratio est?*

158. Auentinum.] *De tota re, adi Agellium libro* xiii. *cap.* xiv.

159. Esse.] *Ego hoc interrogatione acuam.*

160. Ad præstationem.] *Id est, vt ipsi scripti dictique periculum suscipiant: & nisi ita sit, luant.*

161. Nobis vitam.] *Velim*, viam.

162. Nullo nobis sęc.] *Omnia tempora, omnis orbis, nobis patet & reclusus est. O rem pulchram, ô magnam si quis consideraret!*

163. Disputare.] *Nam hoc eius proprium, & semper ille* διαλεκτικὸς *& inquisitor.*

164. Dubitare.] *Quod Academiæ proprium, quæ varie deinde secta.*

165. Quiescere.] *Qui finis Epicuro, vacare perturbationibus, & in tranquillo esse.*

166. Naturam.] *Hanc corruptam & effrenem. Alioqui finis, iuxta Stoicos, viuere secundum naturam.*

167. Excedere.] *Ita videbantur; sed recta interpretatione, vt Diogenes aiebat*, μιμεῖσθαι τοὺς χοροδιδασκάλους· καὶ γὰρ ἐκείνους ὑπὲρ τὸν τόνον ἐνδιδόναι, ἕνεκα τοῦ λοιποὺς ἅψασθαι τοῦ προσήκοντος τόνου: imitari magistros chori. nam & illos aliquid super tonum excedere, vt alii ad iustum & consonum eum accedant: *Laertius.*

168. In consortium.] *Id est, cum Natura illa æterna, & rerum parente, omnia præterita, & præsentia videre, ac nosse. Natura autem illa Deus.*

169. Pariter.] *Meus*, patiatur.

170. Meritoriam.] *Quæ aliquid meretur, aut exspectat. Non enim gratuita est. Ita* meritoria vehicula, equi, cubicula.

171. Immensa.] *Spectat ad magnitudinem Romæ, satis à me alibi assertam.*

172. Somnum suum.] *Iuuenalis.*

--habet Trebius, propter quod rumpere somnum
Debeat, & ligulas dimittere, sollicitus ne
Tota salutatrix iam turba peregerit orbem.

173. Exspectent.] Donec Bithyno libeat vigilare tyranno.

174. Insusurratum.] *A nomenclatoribus. qui ideo* Farctores *dicti (ait Festus)* quod clam velut infarcirent nomina salutatorum in aurem.

175. Veris officiis.] *Vere officiosos esse, & vtiliter alios colere.*

176. Mori nemo.] *Tibi ô Seneca factum. Cole Neronem tuum, forma, doce: quo præmio? mortis.*

177. Amicitia capitalis.] *Vt in Seiano, ac talibus: quos coluisse, fraudi fuit.*

178. Sumptuosa.] *Nam munera & ipsis dabant, suis illis patronis siue, vt appellabant, regibus (in Natali, in Opere nouo, in Nuptiis, aliaque occasione: & item seruis eorum admissionalibus, aut qui ad limen. Iuuenalis:*

--- quid das, vt Cossum aliquando salutes?

Idem: --- præstare tributa clientes
Cogimur, & cultis augere peculia seruis.

CAP. XV. 179. In nostra potest.] *Arrianus* I. *Dissertat. cap.* xii. Me miserum! patrem habeo talem, & matrem. Quid ergo? tibi nasciturо potestasne data eligendi, & dicendi: Iste cum ista, istac hora congrediatur, vt ego nascar? non est data.

180. Sorte nobis.] *Ita est, sed tamen offendit repetitio, & præcessit*, quos sortiremur: *ac possint tres ea vocula abesse.*

181. Nasci.] *Animis sortiri parentes, quos libet.*

182. Familiæ.] *Cicero* III. *De Orat.* A Socrate proseminatæ sunt quasi familiæ, dissentientes inter se & multum disiunctæ. *Idem* II. *De Diuinat.* Peripateticorum familia? *id est, secta, & doctrina.*

183. Decretis.] *De aliquo honorando.*

184. Iussit.] *Aliena ambitio iussit, & nobis abblandiens. sciuit, & hoc fieri.*

185. Et mouet ocius.] *Ex librorum vestigiis, hic vacillantium, legas*: At manet otium, quod consecrauit sapientia: ei nocere non potest. *Siue etiam*: & mouet. At iis quos consecrauit sapientia, noceri non potest.

186. In vicino.] *Velleius Paterculus*: Præsentia inuidia, præterita veneratione prosequimur: & his nos obrui, illis instrui credimus.

CAP. XVI. 187. Mortem inuocant.] *Democritus*? Ἀνοήμονες τὸ ζῆν στυγέοντες, ζῆν ἐθέλουσι δείματι ἀΐδεω: Stulti, vitam odientes, viuere cupiunt mortis metu.

188. Quia timent.] *Idem sapiens*: Ἄνθρωποι τὸν θάνατον φεύγοντες, διώκουσιν: Homines mortem fugientes, appetunt.

189. Constitutum.] *Dies tempusue statutum, & dictum. Varro de R. R.* II. Cum alius conuiciatus esset,

qui tam sero venisset ad constitutum.

190. Duplicasse.] *Passim poëta*, triplicasse: *nec ideo tamen hic rescribam. Nam alij aliter. vt Diuus Hieronymus*: Duas noctes Iupiter copulauit, vt magnæ fortitudinis Hercules nasceretur. *Statius* IV. *Silu.*

O bona nox, iunctaque vtinam Tyrinthia Luna!

191. Dare morbo. *Vitio, affectui: Stoico sermone. Inde Sani, & Insani.*

192. Diuinitatis.] *Nam vt Ion ille apud Euripidem, Phœbi libidines accusans:*

--- οὐκέτ' ἀνθρώπους κακοὺς
Λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ
Μιμούμεθ', ἀλλὰ τοὺς διδάσκοντας τάδε:
- -- hominibus haud nunc amplius
Fas est male loqui aut carpere, ipsi cum Deum
Imitamur acta; sed Deos, hæc qui docent.

Seneca De Vit. beat. cap. XXVI. Quibus nihil aliud actum est, quam vt pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent.

193. Lucis metu.] *Dum trepide ea fruuntur, cogitatione venturæ mox lucis.*

194. Mensuram.] *Herodotus* VII. *connumeratos ita ait*, vt decem millia simul in vnum locum venirent iisque sepem circumdarent vmbilico tenus: tum iterum alia dena, & sic deinceps. *De Xerxe sunt ista.*

CAP. XVII. 195. Maxima quæque.] *Æschylus, in Septem ad Thebas*: πρόπρυμνα δ' ἐκβολὰς φέρει ἀνδρῶν ἀλφηστῶν ὄλβος ἄγαν παχυνθείς: Cito casum minatur & adfert virorum felicium fortuna nimis pinguis.

196. Accusandi.] *Communium esset*, actitandi.

197. Caliga.] *Desiit gregarius miles esse.*

198. Maturus.] *Annos natus* XXIV.

199. Sui conculatus.] *Duos gessit. vide Fastos.*

200. Sponsor.] *Nam diffidebant L. Scipioni, nec temere ei Consuli bellum Antiochi credebant. Ipse intercessit, & legatum se fratri iturum promisit. Ita quasi de successu spopondit.*

201. Cum Ioue.] *Ex Valerio interpretare, lib.* IV. *cap.* I. Voluerunt illi (*Africano*) statuas in comitio, in rostris, in curia, in ipsa denique Iouis opt. max. cella ponere; voluerunt imaginem eius, triumphali ornatu indutam, puluinaribus Capitolinis applicare; voluerunt continuum Consulatum. quorum nullum sibi neque plebiscito dari, neque S^{to} decerni patiendo, pæne tantum in honoribus recusandis gessit, quantum in emerendis. *Adde eumdem* VIII. *cap.* XV.

202. Ciuiles.] *Tribunitiæ, & in toga. Istæ autem accusationes, ob pecuniam Asiaticam non ex fide (ita aiebant) administratam.*

203. Exsilii.] *Quod Linterni egit, ibi mortuus. Seneca, epist.* LXXXVI. *Liuius* XXXVIII. *diffuse, Valerius* V. *cap.* III.

204. Intercludetur.] *Meus*, vitæ: *bene, si distinguis*: per occupationes vitæ, otium numquam agetur.

CAP. XVIII. 205. Non pro ætatis.] *Id est, plus diutiusque iactatus, quam ætas tua ferre videbatur. Apparet iuuenem, aut certe viridem ad hoc munus venisse: vt & mox*, Maior pars ætatis, certe melior reip. data sit. *Et cap. seq.* Nunc dum calet sanguis.

206. In te conuert.] *Fidem eius obiter laudat, & quod inimicitias aut odia, vsui publico susceperit, licitum vitare.*

207. Melior.] *Viridis & integra.*

208. Orbis terrarum.] *Omnino præfectus annonæ fuit, nec audio qui Vectigalibus præponunt. Nam diu in isto munere fuit: in illo, non potuit. Quod autem ait* orbis terrarum: *quid miri? nam etsi ex Africa & Ægypto plurimum: tamen & e prouinciis aliis aduehebatur, decumarum titulo, aut interdum emptionis.*

209. Odium vitare.] *Siue quia arduum tot millibus hominum satisfacere. his dare, his negare; hos admittere ad tesseras in locum mortuorum, hos repellere: siue vniuersè odiosa res, cum ventre agere. nunc non satis, non tempore, non bonum frumentum metiri? vt sunt interpretantes.*

210. Honorifico quidem.] *Sed mutauit postea. Boëtius in Consol. lib.* III. Si quis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur: nunc ea Præfectura quid abiectius? *Nec mirum, quia nec talis distributio: longe aberat. At olim, secundus ille à præfecto vrbis.*

211. Frumenti.] *Vett. voce addita*, bene committerentur: *at meus*, vere. *ex quo ego*, viro *vellem.*

212. Cum ventre.] *Homerus Odyss. ρ. vers.* CCLXXXI.

Γαστέρα δ' οὔπως ἐστὶν ἀποκρύψαι μεμαυῖαν
Οὐλομένην, ἣ πολλὰ κάκ' ἀνθρώποισι δίδωσι:
Ventrem fallere non fas, aut differre latrantem,
Exitiosum, qui mala dat mortalibus ægris.

Et plura, quæ addit.

213. Decedebat.] *Libri* dicebat: *sed puto Pincianum optime sic correxisse. Notum enim odium eius in vniuersum populum, voce ea palam testatum*: Vtinam vnam ceruicem haberetis!

214. Superesse.] *Legendum*, supererant.

215. Pontes.] *Inter Puteolos & Baulos, stupendo opere, maria consternens. Dio videatur, & Suetonius Calig. c.* XIX.

216. Nauibus.] *Et eas quoque contrahit & tenet, quæ frumentum adferrent.*

217. Ludit.] *An* illudit.

218. Vltimum malorum.] *Homerus Od.* μ.

Πάντες μὲν στυγεροὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι
Λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν καὶ πότμον ἐπισπεῖν:
Dura quidam miseris mors est mortalibus omnis,
Sed periisse fame, res vna miserrima longe.

Liuius XXI. Licuit ad Erycem clausos vltimo supplicio humanorum, fame interficere.

219. Superbi regis.] *Xerxis. Alia caussa in Suetonio.*

220. Habuerunt illi.] *Et Præfectum, & Curatores alij. Sed nónne ipse Paullinus tunc erat? opinor. nam multos annos gessisse, indicatur. Tamen non ad ipsum dirigit, quia plures inclusit.*

221. Saxa, ignes.] *Vt in seditione solet. Virgilius:* Iamque faces & saxa volant. *Ergo* ignes, *hic faces. Possunt & trabi ad ignes, quot domibus minabantur eorum, quos petebant.*

222. Caium except.] *Alij,* gladium. *Illud firmes & explices è* III. *de Ira, cap.* XIX. Torserat fidiculis, eculeo, igne, vultu suo. *Quasi Caij vultus & ira super omnia tormenta, aut tela.*

CAP. XIX. 223. Fraude.] *Ne quid minus.*

224. Neglegentia.] *Ne corruptum.*

225. Horrea.] *Publica, quæ per singulas regiones vrbis (ab Augusto, opinor) structa huic fini erant, sané multa. Circiter* CCCVI. *credo P. Victorem, descriptione vrbis, adnumerasse.*

226. Quæ natura.] *Mei & alij prisci,* quæ materia sit dei. *Dei, nempe totius mundi, ex Stoicorum scito. Illi definiunt Deum, σῶμα νοερόν, καὶ νοῦν ἐν ὕλῃ:* Corpus intellegens, & mentem in materia. *Plura alibi de hac sententia: sed hic igitur vult quæri, de materia cui hæc Mens iuncta.*

227. Voluntas.] *Semper bona. At mei aliique libri,* voluptas. *Nempe delectatur ipse se, & opere suo.*

228. Condicio.] *Iouis vnius æterna, ceteri ἐκπυρώσει pereunt: Stoicis dico.*

229. Forma.] *Iisdem, rotunda. Epist.* CXIII. *& in Menippæa, de Claudio.*

230. Vbi nos.] *Vide epist.* LXIV. *in fine.*

231. Cursibus.] *Alius, & plures:* ciuibus. *Fuerit,* vicibus: *& ad Solem Lunamque, sed & planetas, refert.*

232. Res omnium lib.] *Plinius Panegyrico:* Neque enim vt alia subiectis, ita amor imperatur: neque est vllus affectus tam erectus & liber, & dominationis impatiens, quique magis vices exigat.

233. Prætextam.] *Magistratum iteratum.*

234. Numeretur.] *Vt Consules ordinarij fiant. De Ira* III. *cap.* XXX.

235. In titulum.] *Vno fructu, vt sepulchro honores inscriberentur. Ita enim sollenne poëta:*

> ---- titulo res digna sepulchri.

CAP. XX. 236. Diu tractus.] *Longa eius vita. diu sperauit, tandem compos.*

237. Turannius.] *Fuit hoc nomine Præfectus annonæ sub Tiberio & Augusto: sed is non potest esse. quare? quia ipse Paullinus iamdiu hoc munus habuerat: quod non potuit, si sub Caligula iam iste. Deinde Seneca ait,* vacationē Procurationis accepisse*: ergo potius Procurator aut Rationalis Principis fuit.*

238. A quinquagesimo.] *Veteri iure, vacabant post id tempus. Nos in Militia, lib.* I.

239. A sexagesimo.] *An* sexagesimoquinto? *Ita Seneca patre legitur Controu. vltima, libri primi. Et mihi maturè nimis missi Senator videatur, in eo, quod Prudentia maximè factum.*

240. Rapiuntur.] *Trahuntur, prensantur.*

241. Operum.] *Quæ patriæ, & memoriæ suæ dicant.*

242. Munera.] *Gladiatorios & funebres ludos. Ego in Saturnal.*

243. Ad faces.] *Apparet pueros, & acerba funera, ad faces elata, sed cereis immixtis. Ita noster De Tranquill. cap.* XI. *& in Epist.* CXXII. *Imo nec ij combusti, sed conditi. Iuuenalis:*

> ---- terra clauditur infans,
>
> Et minor igne rogi.

Plinius: hominem, priusquam edito dente, non cremari. *Plutarchus, Epistola solatoria ad vxorem:* τοῖς γὰρ νηπίοις ἀποθανοῦσιν οὔτε χοὰς ἐπιφέρουσιν, οὔτ' ἄλλα δρῶσι περὶ αὐτὰ, οἷα εἰκὸς περὶ θανόντων ποιεῖν: Pueris defunctis neque inferias dant, neque alia sollennia vsurpant, quæ in mortuis recepta.

MVRETVS.

Paullinus, *ad quem liber hic scriptus est, socer, vt puto Senecæ fuit.* — Cap. I.

Maximi medicorum.] *Locus Hippocratis notus est, è principio definitionum:* Ὁ βίος βραχὺς, ἡ δὲ τέχνη μακρή.

Inde Aristoteli.] *Querela hæc in libris Aristotelis non extat. Theophrastum hac ipsa de re conquestum esse morientem, narrat Cicero libro tertio Tusculanarum.*

Apud maximum poetarum.] *Qui tandem iste est maximus poetarum? Libri veteres partim habent,* apud maximum poetam, *partim* apud Axium poetam. *Legendum fortasse sit,* apud Attium poetam. *aut simpliciter* apud Attium. *vt illud* poetam *addiderit aliquis, qui declarare vellet, qui fuisset Attius.* — II.

Dicere solent eis quos valdissime diligunt.] *Sic habent veteres libri mei:* valdissime *inquam, non* validissime. *De hoc autem antiquo genere blandiendi scripsi quædam capite primo libri noni Variarum lectionum.* — VIII.

Quam si fata vna decipiant.] *Eleganter Martialis in eum qui capillum sibi tingebat, vt minus senex videretur:* — XI.

> Non omnes fallis. Scit te Proserpina canum.
>
> Personam capiti detrahet illa tuo.

Qui vicorum suorum greges metatur, & colonorum paria deducit.] *Fœde contaminatus locus, quem ope libri Suslicensis ita restitui:* Qui vinctorum suorum greges in ætatum & colorum varia diducit. *neque meo quidem animo, verius aut rectius quidquam excogitari potest.* — XII.

Discendis canticis operati sunt.] *id est, occupati. Lucretius:*

> Et quibus in rebus consuerunt esse operati. *Horatius:*
>
> In cute curanda plus æquo operata iuuentus.

Quin operose nihil agant, qui in litterarum inutilium studiis detinentur.] *Locus summa animaduersione dignus, Nam nostra quoque ætas eidem, aut etiam grauiori morbo laborat. Multi sunt, qui quo naso, quibus oculis hic* — XIII.

aut ille ex veteribus fuerit, quomodo vestitus, nudis pedibus an calceatus incesserit. Marco an Manio ei nomen fuerit, vbi habitauerit, diligentius ac sollicitius quærant, quam quid ij qui magnam sapientiæ opinionem habuerunt, de virtute atque officio senserint, quam optimam reip. formam iudicarint, quod iter ad sapientiam maxime compendiarium censuerint. Ita in superuacanea curiosi, ad profutura negligentes sumus. Ego autem existimo, quæ in studiis nimiam diligentiam, si male collocetur, ac nimiam negligentiam nocere. Videant, obsecro, quanto leuiora atque inaniora sint ea, in quibus multi liberalis doctrinæ magnam partem positam esse contendunt, iis quæ hoc Seneca meritissimo irridet.

XV. Quominus quantum plurimum ceperis, haurias.] *Libri veteres partim* ceperis, *partim* cupieris. *Neutrum damno. Sed capere est* χωρεῖν *quod huic loco accommodatius videtur. Itaque* ceperis *malo.*

XX. Tyrannus fuit exactæ diligentiæ senex:] *Hic tyrannus in alienum locum, non inusitata tyrannis consuetudine, inuaserat. In libro Siculo est* Turannius: *quod, non dubito, quin verum sit. Sed quod hic de Turannio dicitur, simile quiddam, me puero, narrabatur de mercatore quoddam Parisiensi, cæteroqui viro bono, sed qui tota vita nihil vnquam vacui temporis à litibus forensibus habuisset: etiamque tunc capularis senex fora omnia quotidie peruagaretur. Quod cum ad Franciscum primum Galliarum regem, elegantissimi hominem ingenij, perlatum esset, quietis se aliquid misero homini confecturum, & cum omnibus, tum quos quid ab ipso peterent, tum a quibus ipse peteret, bonis & æquis conditionibus transacturum recepit. At infelix senex ad regem accurrit, prouolutusque ad illius genua, supplex orat, vt sibi vna saltem ac altera lis, in qua se exerceret, relinqueretur: vitam sibi, adempta illa exercitatione, iniucundam & insuauem fore. Risit rex: & homini qui quiescere nisi inquietus non posset, lites suas, vbi se arbitratu suo defatigaret, reliquit.*

PINCIANVS.

CAP. I. Aiunt animalibus tantum indulsisse.] *Exemplar Facundi & Primitiui,* Illam scilicet iam animalibus tantum indulsisse.

II. Quibusdam nihil in quo cursum dirigant, placet.] *Præpositio* in *delenda, ex vetere lectione.*

Exigua pars est vita qua nos viuimus.] *Verbum* nos *non habetur in eadem. Legendum reor,* Exigua pars est vitæ quam viuimus.

Vrgentes circumstant vitia.] Surgentes, *non* Vrgentes, *Exemplar Facundi & Primitiui,* Vrgentia, *Exemplar Franciscanum.*

Et emersos & in cupiditate infixos premunt.] Cupiditatibus, *non* cupiditate, *vetus lectio. Legendum autem reor,* sed mersos & in cupiditatibus infixos premunt.

Ille iudicat.] *Exemplar Franciscanum,* Ille iudicat, nec se sibi vendicat.

Hic illius cultor est. Ille illius, suus nemo est.] *Codex Facundi & Primitiui,* Ille istius cultor est, iste illius, suus nemo.

Quod ipsis adire volentibus non vacuerit.] *Vetus lectio,* quod ipsos adire volentibus non vacauerint.

III. Quoniam quidem cum illa faceres.] *Exemplar Facundi & Primitiui,* quæ quidem cum ipse faceres.

In vitam suam incedere alios sinunt. Imo vero ipsi etiam possessores eius futuros inducunt.] *Exemplar idem longe aliter,* & in aliorum cædem suæque vitæ dispendium properant. *vt vehementer mirandum sit, vnde tanta in exemplaribus diuersitas oriatur.*

Quantum respu.] *Quidam codices, non* respu. *legunt, sed* rex. *Alij* reus.

Qui tibi vsus tui fuerit] *Exemplar scholarum Salmant.* Quando tibi vsus tui fuerit, *adstipulante etiam codice Facundi & Primitiui.*

IV. Ad reliquias vitæ reseruare.] *Lege,* reliquias vitæ tibi reseruare, *ex vetere lectione.*

Ad quinquagesimum annum differre sana consilia, & inde velle vitam inchoare in quod pauci perduxerunt.] *Corrige ex eadem,* in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia, & inde velle vitam inchoare quo pauci perduxerunt.

In te ipsa fortuna ruit.] *Scribendum puto,* in se ipsam fortuna ruit, *vt illud* in se magna ruunt.

V. Hic labores suos etiam si falso, dulci tamen oblectabat solatio.] *Scribe* hoc, *non* hic, *ex vetere lectione.*

Vt quanquam rerum lætitia moratur adhuc.] *Emendandum reor,* vt quum rerum lætitia moretur adhuc. *& statim ante* perduxit, *non* prouexit *habet exemplar Facundi & Primitiui.*

Iam infractam ætatem territabant:] *Aliter idem exemplar,* iam fractam ætatem irritabant.

Partes semper aliquæ rumpebantur.] *Quidam codices,* corrumpebantur *agnoscunt, non* rumpebantur.

Qui voti compotes tacere facere poterat.] *Verbum* tacere *superuacaneum est, ex vetere lectione.*

Et illam pereuntem tenet.] *Eadem,* & illam pessum euntem tenet.

VI. Nec iam liberum erat inchoatas relinquere.] *Deest verbum* semel, *vt sit,* nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, *ex eadem.*

Et gratiam suam interponere.] *Lege,* & gratiam suam foro interponere, *ex eadem.*

Tam efficaciter.] *Deest hic quoque verbum* quidem, *ex eadem,* tam efficaciter quidem.

Tam festinatam audaciam.] *Maior scriptorum codicum pars,* tam præcocem audaciam. *Exemplar Facundi & Primitiui,* tam festinam audaciam.

An mors voluntaria esset in illo, an tempestiua.] *Emenda,* an mors voluntaria esset nullo, an tempestiua, *ex Exemplari Facundi & Primitiui.*

Verum testimonium dixerunt.] *Adijce his verbis, ex omni vetere lectione,* perosi omnem actum annorum suorum.

Nostra mehercule vita.] Vestra *legendum esse, non* Nostra, *verba quæ infra mox sequuntur, ostendunt, adstipulante etiam vetere lectione.*

Ista omnia nullum non seculum deuorabunt.] *Corrige,* Ista vitia nullum non, *&c. ex eadem.*

Quamuis natura currit, ratio dilatat, cito nos effugiat necesse est.] *Eadem*, quod quamuis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat necesse.

Vel bellatores.] *Exemplaria Franciscanum & Facundi ac Primitiui*, vel odia exercentes iniusta vel bella.

Inhonesta labes est.] Tabes, *non* labes, *correctiores codices.*

Quandiu colant.] *Exemplar Pincianum & Facundi ac Primitiui*, quandiu colant, quamdiu colantur.

Quæ iam ipsa officia sunt.] Officiosa, *non* officia, *codices Pinciani Facundi & Primitiui.*

Viuere in tota vita discendum est. Quod magis mirandum est in tota vita discēdum est mori.] *scripta lectio*, viuere tota vita discendum est, & quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori. VII.

Nihil inde incultum ociosumque vacauit.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, nihil inde incultum ociūque vocauit. *In exemplari Pinciano non habentur omnino hæc verba.*

Interdum mihi viuere non licet.] Inter hæc mihi viuere non licet, *exemplar Facundi & Primitiui.*

Omnia vota ad satietatem percepta sunt.] *Idem exemplar*, Omnia nota. Omnia ad satietatem percepta sunt.

Huic potest detrahi nihil, adiici sic, sicut aliquis ventre quoque admodum saturo iam, non pleno aliquid cibi quod nec desiderat capit.] *Exemplar idem breuius & castigatius*: Huic adiici potest, detrahi nihil, & adiici sic, quemadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi adiicitur.

Ac viribus ventorum è diuerso furentium.] Vicibus, *non* viribus, *exemplar Facundi & Primitiui.* VIII.

Per eadem vestigia in orbem egit?] Per eadem spacia in orbem egit, *idem exemplar & pleraque alia.*

Ipsum tempus quidem neutri quasi nihil petitur.] *Vetus lectio*, ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur.

Si mortis periculum admotum est propius.] *Lege præpostero ordine*, si mortis periculum propius admotum est, *ex eadem.*

Nihil autem tumultuabitur.] *Verbum* autem *superuacaneum est*, *ex eadem.*

Non illa se regis imperio, non fauore populi longius proferet.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Non illa regitur imperio, non fauore populi longius procedet. *& mox paulo* diuertet *scribe*, *non* deueitet.

Cui, velis nolis, vacandum est.] *Exemplar statim ante citatum*, Ibi, velis nolis, vacandum est. IX.

Operosius occupari sibi.] Operosius occupati sunt, *vetus lectio.*

Velut diuino ore instinctus.] Et velut diuino ore instinctus, *eadem.*

Nec semper casuro.] *Hæc verba in exemplari Facundi & Primitiui non habentur, in Franciscano & scholarum Salmant. habentur. sed* laturo *in eis*, *non* casuro, *legitur.*

In tanta temporum fuga lentus.] *Deest coniunctio* &. *vt sit*, & in tanta temporum fuga lentus, *ex vetere lectione.*

Miseris & occupatis.] *Eadem*, miseris, id est occupatis.

Peruenisse ante sciunt.] Et peruenisse ante sciunt, *eadem.*

Contra affectus impetum non subtilitate pugnandum.] Impetu *legendum non* impetum, *ex eadem.* X.

Hoc est enim in quo fortuna perdidit.] *Verbum* enim *in plerisque codicibus non habetur*, *in quibus etiam* quod *legitur*, *non* quo.

Iniucunda est præteritæ rei recordatio,] *Codex Franciscanus & Academiæ Salmanticensis*, *& nonnulli alij*, certe iniucunda est pœnitendæ rei recordatio.

Nec audent ea retrectare.] Retentare *quidam correctiores codices*, *non* retractare.

Etiam quæ aliquo præsentis voluptatis lenocinio surrepebat.] *Vetus lectio*, etiam si aliquo præsentis voluptatis lenocinio surripiebantur.

Libenter se in præteritum torquet.] *Eadem*, retorquet, *non* torquet.

Et impotenter vincit.] *Coniunctio* & *tollenda*, *ex eadem.*

Occupatorum animi cum velut sub iugo sunt.] *Particula* cum *desideratur in eadem.*

Abiit igitur vita eorum in profundum.] *Eadem*. Abit ergo vita eorum in profundum.

Quod excipiat ac ferat:] *Prior editio* feruet, *non* ferat, *agnoscit*. *Scribendum* seruet, *ex eadem.*

Iam ergo cum aliqua imbecillitas.] *In eadem*. Iam vero cum illos aliqua imbecillitas. XI.

Tota (vt ita dicam) in reditu est.] *Eadem* in reditum *habet*, *non* in reditu.

Et inde quandocunque vltimus dies.] Ideo, *non* inde, *legendum.*

Immissi deinde canes eiiciunt.] *Corrige*, immissi demum canes eiiciunt: *hoc est*, *cancelli*, *vnde cauea dicta aut è contrario*, *ex eadem.*

Speciosius elidi, aut in aliena contemptus.] *Expende*, *an arrideat magis hæc lectio*: Spaciosius elidi, an in aliena contractius.

Quos hasta prætoris infami lucro laborant lucus, & quæ neque superatior exercet.] *Sic prior editio. Corrigendum*, quos hasta prætoris infami lucro & quandoque suppuraturo exercet. *reliqua superuacanea sunt ex vetere lectione.*

Quorum non ociosa vita est.] *Legendum arbitror* Quorundam, *non* Quorum.

Vicorum suorum gregis metatur.] *Quidam codices* vinctorum, *non* vicorum. *Alij* victorum. XII.

Et colorum paria deducit.] *Scribendum videtur*, & in colorum paria diducit, *suffragantibus etiam exemplaribus, Pinciano, Franciscano, & scholarum Salmanticensium.*

Inflexu modulationis ineptissimæ.] Inertissimæ, *non* ineptissimæ, *vetus lectio.*

Quando pernoctare.] *Maior codicum pars* noctare *agnoscit*, *non* pernoctare. *Legendum puto*, vectari. *nam post balneum gestari consueuerunt: vt ex multis locis obseruare poteris.*

Sed imitantur:] *Prior editio*, sed multarum imitantur. *Scribe*, sed multarum mentiuntur, *ex codice Facundi & Primitiui. quam lectionem confirmant verba sequentia*: Non facile dixerim, vtrum magis misereat, si hoc ignorauit, an si se ignorare finxit.

XIII. Quod primus nauali prælio Duillius vicit.] *Lege*, quæ primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus nauali prælio Duillius vicit, *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

Etiam si nunc ista ad veram gloriam non tendunt.] *Scribendum*, Etiamnum ista etsi ad veram gloriam non tendunt, *ex vetere lectione.*

Vnde tabulæ codices dicuntur:] *Lege*, vnde publicæ tabulæ codices dicuntur, *ex eadem.*

Quæ ex antiqua consuetudine commeatus subuehunt, caudicatæ vocantur.] *Legendum*, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur, *ex eadem, M. Varrone, & aliis.*

Cum alioqui alligati tunc darentur.] *Particula* tunc *expungenda*, *ex eadem.*

Ingenti mole animalium obterantur.] *Prior editio* exterrantur *præfert*, *non* obterantur. *Legendum arbitror contra omnia exemplaria* exenterantur. *In codice Facundi & Primitiui*, conterentur.

XIV. Vnde decessi, & in alia materia ostendam.] *Corrigendum*, vnde recessi, & in eadem materia ostendam, *ex vetere lectione.*

Idem enarrabat.] *Scribe* narrabat, *non* enarrabat, *ex eadem.*

Centum & viginti captiuos elephantes duxisse:] *Et hoc loco, & supra, vbi dixit*, Curius Dentatus in triumpho duxit elephantes: *in exemplari Facundi & Primitiui*, elephantos *legitur, secunda inflexione: non* elephantes, *tertia, & sic fere accuratiores proferunt. De numero autem horum elephantorum magna inter auctores dissensio: vt diximus in Plinianis obseruationibus.*

Ex hesterna crapula semisomnes.] *Particula* ex *tollenda*, *ex vetere lectione.*

Excitatione superbissima reddent.] Oscitatione, *legendum, non* excitatione, *ex eadem.*

Nullius amici capitalis sumptuosa obseruatio.] *In exemplari Facundi & Primitiui*, inimici *legitur, non* amici.

XV. Quæ non sunt sordide nec maligne custodienda maiora quo illa à pluribus diuiseris.] *Vetus lectio*, quæ non erunt sordide, nec maligne custodienda: maiora fient, quo illa pluribus diuiseris.

Honores & monumenta.] *Eadem* Honorum monumenta.

Quod consecrauit. Sapientiæ noceri non potest. Nulla delebit ætas præsens, & nulla diminuet sequens.] *Exemplar Facundi & Primitiui*: Quę consecrauit sapientia, perire non possunt. Nulla abolebit ętas. Nulla diminuet. Sequens, *&c. & mox paulo* conferet *scribendum, non* confert, *ex eodem.*

XVI. Quod putes diu victuros.] *Vetus lectio*, quod putes diu viuentium.

Nec quomodo disponant.] Nec quomodo id disponant, *eadem.*

Quam quando dies muneris gladiatorij eductus est, aut cum alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis expectatur constitutum.] *Exemplar & Facundi ac Primitiui*, quàm cum dies muneris gladiatorij edictus est, aut alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis expectato constituto.

Voluptate concubitus clementer duplicasse noctem.] *Sic legit prior editio. Scribendum reor*, voluptate concubitus Alcmenę triplicasse noctem.] *Nota est fabula. Illud sciendum, in omnibus scriptis exemplaribus* delinitus duplicasse *legi, non* clementer duplicasse: *sed perperam.*

Quid aliud est vitia incendere, quàm auctores illis inscribere deos.] *Honestior reddetur sensus, si permutato loco illius particulæ* quàm, *legatur ad hunc modum*: Quid aliud est quàm vitia nostra incendere, auctores illis inscribere deos. *Nam in omni antiqua lectione habetur verbum* nostra.

Subitque cum maxima exultatione sollicita cogitatio:] *Corrige.* subitque cum maxime exultantes sollicita cogitatio, *ex exemplaribus Franciscano, & scholarum Salmanticensium.*

Nec numerum eius, nec mensuram comprehenderet.] *Exemplar Pincianum*, nec numerum eius, sed nec mensuram comprehenderet. *Exemplar Facundi ac Primitiui*, nec numerum eius, sed mensuram cōprehenderet, *recte, vt arbitror, ex historia lustrati exercitus apud Herodotum.*

Ille qui flebat.] *Vetus lectio*, ipse qui flebat, *& paulo ante* profundit, *non* fudit.

Illos centesimum annum timebat.] *Scribe*, illos quibus centesimum annum timebat, *ex eadem.*

XVII. Quod fortuito euenit, instabile est: quod altius surrexit, opportunū est in occasum.] *Legendum* quod fortuito obuenit, instabile est: quod altius surrexerit, vergit pronius in occasum, *ex exemplari Facundi & Primitiui: etsi scripti alij codices cum impressa lectione consentiant.*

Candidati laborem destituimus, suffragationes incipimus.] *Vetus lectio* desinimus *agnoscit*, *non* destituimus. *& legendum reor* suffragatoris, *non* suffragationes.

Suis opibus detinetur.] *Exemplaria Franciscanum & scholasticum*, suis operibus destinetur. *Exemplar Facundi & Primitiui*, suis opibus destituetur.

Non tantæ maturus rei Scipio.] *Scribe*, nondū̆m tantę maturus rei Scipio, *ex vetere lectione.*

Et post fastiditos à iuuene ęquos honores.] *Scribendum*, & post fastiditos à iuuene diis ęquos honores.

Per occupationes intercludetur ocium: nunquam agetur, semper optabitur.] *Eadem*, Per occupationes vitę redditur ocium. Nunquam agetur, semper optabitur. *Quid si legas?* Per occupationes vita eludetur ocium: Nunquam, agetur, semper optabitur. *Aut sic*: Per occupationes vitæ eludetur ocium: [Numquam, *&c.*

XVIII. Pauline clarissime.] *Eadem*, Pauline carissime.

Et charis turbę voluptatibus.] Carnis, *non* charis, *exemplar Facundi & Primitiui*: *vt forte pro illa dictione* turbę, *reponendum sit* turpibus.

Omnibus adhuc tractatis operibus.] *Lege*, omnibus adhuc strenue tractatis operibus, *ex vetere lectione.*

Istum autem animi vigorem.] *Verbum* autem *tollendum, ex eadem. & paulo ante* administras *legendum, non* administrans.

Quod dicebat populo Rom. superstiti.] *Corrigendum puto*, quod decedebat populo Rom. super-

stite. *Nam omnis scripta lectio* superstite *legit*, non superstiti.

Ferrum, saxa, ignes, gladium excepturi.] *Cum ferrum dixisset, quid attinebat gladium adiungere? Quapropter fidelissimam duco lectionem exemplaris Facundi & Primitiui: in quo non* gladium *habetur, sed* Caium, *quasi velit dicere: Caium ipsum imperatorem excepturi, omni ferro, saxis, ignibus terribiliorem.* XIX.

Summa dissimulatione tantum inter viscera latentis mali tegebant cum ratione. *Corrigendum reor* summa dissimulatione tamen intra viscera latentis mali tegebant curationem.

Quæ volupras, quæ conditio, quæ fortuna,] *Vetus lectio*, quæ voluntas, quæ conditio, quæ forma.

Sydera cursibus suis excitet.] *Exemplar scholarum* orbibus *legit, non* cursibus. *Exemplar Facundi & Primitiui*, motibus.

Multarum bonarum artium amor virtutum atque vsus.] *Corrige*, multus bonarum artium amor, virtutumque vsus, *ex vetere lectione.*

Cum videris itaque prætextam. Arti sæpe sumptam.] *Eadem*, Cum videris itaque prætextam sæpe iam sumptam.

Per mille indignationes erupissent.] *Eadem*, per mille indignitates erupissent. *Cæterum perpende an sic verior lectio* erepsissent, *quam* erupissent.

Et imperitæ coronæ assensiones captantem.] Assentationes, *non* assensiones. *Exemplar Facundi & Primitiui.* XX.

In accipiendis immorientem rationibus.] *Particula* in *redundat, ex eodem exemplari.*

Tyrannus fuit exactę diligentię.] *Fidelior lectio*, Titianus, *aut alia huiusmodi, quam* Tyrannus. *Posset non absurde legi*, Turannius. *Præfectus is fuit annonæ. Tiberio Principe, peruenitque vsque ad tempora Claudij, potissimus inter eius amicos: autore Cornelio Tacito, libro primo & vndecimo.*

Et ad rogum munera.] Et ad rogum munia, *Exemplar Facundi & Primitiui.*

Tanquam nimium vixerint, ad faces & cereos ducenda sunt.] *Scribendum puto*, tanquam minimum vixerint, non ad faces, sed ad cereos deducenda sunt. *Pueros enim non ad faces efferri solere, sed ad cereos siue candelas, auctor est poëta Persius*: Hinc tuba candelæ, *&c. & veteres codices* deducenda *legunt, non* ducenda.

ERASMVS.

IN *se verum testimonium dixerunt, prodentes omnem actum annorum suorum.*] Alius habebat, *per ostentionem actuum annorum ipsorum.* Rodulphus recte animaduertit, hunc sermonem esse interpretis, non Senecæ: eoque submouimus, ne quis requirat. VI.

Paucos admodum & ridiculos.] Opinor legendum, *& reiculos*, hoc est deteriores: videlicet senectutis. VII.

Cauillationes enim contundi debere.] Quidam habebat *contendi*: sed mendose. Vide num legendum sit, *cauillatione.* nam Rodulphus pro hoc notauit *suggillatione*: vt accipias, impetus affectuum non debere vellicari, sed cum ignominia contundi. X.

Qui vicorum suorum greges metatur.] Alius habebat. *Qui victorum suorum greges mercantium.* Prior magis probatur: quanquam neutra in totum sincera est. XII.

Aut deficiens hinc atque hinc.] Pro *deficiens*, malim *diffluens.*

Tanquam virum tonderet.] Forte, *tanquam viuum tonderet.* aut, *tanquam non virum tonderet*, Decet enim virum neglectius curari.

OPSOPOEVS.

C*Vm aliquo volebas.*] V.c. *cum alio volebas*, non *aliquo.* Postea Lipsius comm. ad 1. Ann. Taciti, de Iulio Antonio Trium viri filio locum interpretatur. Apparet enim (scribit) hunc Iulum arcanum aliquod scelus (cui proximus ab adulterio gradus est) cum Iulia in Augustum concepisse: vt olim cum Cleopatra eius pater. Cap. II.

Plusque & iterum.] Aliæ edit. *postquam iterum*, &c. Lipsius ibidem melius dicit, *posque iterum*, &c. V.

Festinatam, obtinet natiuæ dictionis locum, quam v.c. exhibet, nempe *præcocem.* VI.

Delibare.] Iuretus c.v.c. *nihil ex suo tempore delibari sinere: & ideo*, &c. VII.

P. Faber Semest. II. cap. XV. *Hasta præconis*, non *prætoris*, legendum. Infamia vero lucra nominat, quas Horatius paruas mercedes, vbi de præcone coactoreque argentario: quorum vterque auctionibus & hastæ operas dabant, cum ille pecunias cogeret, hic emptores & licitatores præalta voce citaret. XI.

Et colorum paria deducit.] Lipsius ex parte emendauerat hunc locum. Elect. II. cap. XV. Fid. (ait) & prisci libri referunt, *& in colorum paria deducit.* quos equidem audio, & interpretor diuidi greges illos & cohortes vinctorum (incredibilis enim multitudo, vtique apud illos locupletes) secernique per nationes ac colores solere. Puta qui Orientales & fusci, in tali villa, & agro: quia frigidiore axe, & albi, in illa habeantur, & illo, vt valetudo, vt loca suadere videbantur, vt domini libido & voluntas. Hoc in aliis quoque & quidem domesticis seruis factum, idem meus Seneca me docet epist. XCVI. *Transeo*, inquit, *exoletorum agmina, per nationes coloresque descripta.* vbi à coloribus clarum vides discrimen. XII.

Dixisse interrog.] Idem epist. XVII. lib. IV. Vox *interrogando* ableganda, non a Seneca, sed interprete adsuta: leg. que, *dixisse iam sedeo?* XIII.

Ibidem Leg. & dist. *hic vero seminis cui a.i.c.s.h.i. opus est, quomodo potest alicuius d. esse?*

Lipsius cap. VII. lib. IV. antiq. lect. Totum locum ad historiæ fidem sic emendandum censeo? *hoc grauissime ferens. q. d. p. r. s. s.a.o.c.d. cibaria superfuere. Dum ille pontes nauibus iungit, & viribus imperij illudit*, &c. Citra controuersiam enim Seneca factum illud insanum C. Caligulæ in mente habuit. qui ad exemplum Xerxis inter Puteolos & Baulos pontem nauibus inædificauit spatio III. ∞ passuum. In quo opere dum vniuersa classis occupatur, Romæ capitalis pæne fames coorta. Vide Xiphilinum in Caligula. XVIII.

XX. *Lex à 50.*] De hac lege, paulo aliter a Seneca patre lib. II. Contr. vltima, allegata, vide Cuiacium ad Tit. Pandect. de excusationibus, l. II. & Lipsium comm. ad I. Ann. Taciti, pag. 14.

Munera.] Lipsius Saturn. I. cap. VIII. Munera ad rogum, gladiatores sunt: rideo, qui *munia* subiiciunt. Et comm. ad III. Ann. Tac. sequentia ita legit: *At mehercule illorum funera, tanquam nimium vixerint, ad faces, &c.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. II.

Qvam multorum eloquentia quotidiano ostentandi ingenij spatio, sanguinem educit?] Non frustra monuit Gruterus suspectum esse locum: nam reuera parum latine hæc dicta sunt. Sed nemo rationem emendandi aperuit. Suspicor castigandum: *Quam multorum eloquentia quotidiano, ostentandi ingenij specie, sanguinem educit. Quotidiano* aduerbialiter positum, cum adiectiuum putarent vt substantiuo componeretur, *spatio*, confinxerunt. Iuretus.

Ex Cap. IIII.

Omnia tanquam mortales timetis.] Inepta, meo animo, lectio. scripserim. *tanquam mortales tenetis*, id est rebus omnibus quæ adsunt ita abutimini tanquam statim morituri, & simile quid alibi cum dixisse memini. Grut.

Ex Cap. V.

Plusque iterum timenda cum Antonio mulier.] Lipsius ad lib. I. Ann. Taciti, *postque iterum tim.* legit, & intelligi vult Iulum Antonium Triumuiri filium, ad quem Horatij Oda. Cognomen ei *Africanus*, quod male adhæsit *Fabio*, cum quo Consul fuit, apud Suetonium in Claudio cap. 2. *Paulo* enim *Fabio* cognomen *Maximus* fuit. & sunt duæ ex ordine Horatianæ odæ, libri quarti prima & secunda, ad hos non dubie Consules, perque eam occasionem coniunctim scriptæ. Ex isto autem Senecæ loco apparet Iulum hunc arcanum aliquod scelus cum Iulia in Augustum concepisse, vti olim cum Cleopatra eius pater. interfectum tandem habemus ex lib. I. Taciti: *interfectos Romæ Varrones, Egnatios, Iulos &c.*

Ex Cap. VI.

Et pupillus adhuc & prætextatus.] Ad postulandum non ante videntur fuisse admissi Romani iuuenes, quam exuta *prætexta bullaque* posita induissent *virilem togam*. tamdiu enim consilio alterius sic regebantur, vt in forum non prodirent. idque testatur & noster Epist. 4. *Tene igitur memoria quantum senseris gaudij, cum prætexta posita sumpsisti virilem togã, & in forum deductus es.* vide Ræuardum ad l. 29. Impubes ff. de diu. reg. iuris, apud quem huius generis plura.

Ex Cap. VII.

Quando inquit, res proferentur?] Notat hic Cuiacius li. 7. cap. 16. Obseru. significare Senecam *rebus prolatis* cessare patronos, quod &, inquit, de Iurisconsultis M. Tullius scribit in orat. pro Muræna. quod ipsum toto capite 23. lib. 6. Parerg. Alciatus pessime exposuit, sunt enim *res prolatæ* feriç iudiciorum & litium, quarum aliæ *solemnes*, vt dies cultui diuino dedicati, vt messes & vindemiæ, quibus deputati postea menses duo, l. 6. Cod. de feriis, aliæ sunt *repentinæ*, veluti ob res prospere gestas. de iis plura pete ex Pithoeo lib. 2. c. 20. Aduer. subci. item Cuiacio Paratit l. in lib. 3. Cod. tit. de feriis.

Ex Cap. VIII.

Medicorum genua tangentes.] Nempe moris erat per *genua* obsecrare & rogare. eoque modo Plautinus Dinarchus Truculenti act. 4. sc. 3. veniam à Callicle deprecatur:

> --- *per tua obsecro genua*
> *Vt tu isthuc insipienter factum, sapienter feras, mihique ignoscas,*
> *Quod animi impos vini vitio fecerim.*

Supplices sane genua tangebant, & ad hæc manus tendebant: ideo Seruius ad l. 6. Æneidos genua misericordiæ esse consecrata dixit. videatur Brissonius lib. 8. de formulis.

Ex Cap. XII.

Qui vinctorum suorum greges in ætatum & colorum paria diducit.] Lipsius li. 2. c. 15. Electorum legit ex mẽbranis quibusdam, *qui vinctorum suorum greges metatur, & in colorum paria diducit.* & interpretatur diuidi greges illos & cohortes vinctorum (incredibilis enim, inquit, multitudo, vtique apud illos locupletes) secernique *per nationes* ac colores solere. puta qui Orientales & fusci in tali villa & agro, qui a frigidiore axe & alibi, in illa habeantur & illo: vt loca suadere videbantur, vt domini libido & voluntas. hæc Lipsius d. loco, vbi de his vinctis plura.

In annulos suos reciderunt.] Torrentius ad Sueton. cap. 51. Neronis, putat ita appellari Senecæ flexus illos cincinnorum, qui *gradus* ibidem vocantur, cuius sententiæ accedo. videtur enim tortuosa illa flexura exterior, *graduum* occupasse nomen interior, annulorum: vnde vtramque coniungit Quintilianus lib. 12. cap. 10. *Do tempori ne crassa toga sit, non serica, ne intonsum caput, non in gradus atque annulos totum comptum.* de *gradibus* his plura Iac. Durantius lib. 2. cap. 5. Variarum.

Ex Cap. XIV.

Aues non addixissent.] huius loci elucidationem pete è Brissonio lib. 1. de formulis.

Ex Cap. XX.

Lex à quinquagesimo anno militem non cogit.] Idem quoque traditum à Liuio lib. 42. *Nec vlli qui non maior annis quinquaginta esset, vacationem militiæ esse.* quod notandum. nam aliud prius obtinuit, vti testatur Gellius lib. 10. cap. 28. vide Lipsium ad lib. 1. Ann. Taciti.

L. ANNÆI SENECÆ LIBER DE CONSOLATIONE AD POLYBIVM

ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SCRIPTVM in exsilio est, dum animo & corpore iacet (fatendum est, & scriptio clamat) anno circiter exsilij eius tertio. Nam palam meminit Britanniæ appertæ, *quod circa id tempus fuit. Polybius autem, inter præpotentes Claudij libertos,* A STVDIIS *titulum habuit, & Græce Latineque dicas eruditum; ex laudibus quidem quas Seneca accumulat, eminenter. Solatur eum in fraterna morte: & Dispositio tota latet, quia principium, & pluscula, desunt. In iis quæ sunt, hæc est. Negat dolendum in vnius morte, quoniam mundus ipse, & quidquid in eo, hac lege damnantur. Item, quia vanus dolor, & sine fructu. Tertio, Natos nos esse ad tristia; eoque adsuescendum. Quarto, Voluntatem defuncti aduocat, illum nolle. Quinto, Constantia & exemplo præire aliis fratribus debere: quia persona illustris, & oculi in eam versi. Sexto, & à Studiis solatium petere vult, quæ semper adamauit. Hæc & talia vsque ad Cap.* XXXI. *ab eo deinde Exempla spargit eorum, qui fortiter tulere: inter hos (non sine vili adulatione) ipsius Cæsaris, quem & mire laudat: & denique Polybium iterum ad Studia & libros mittit, remedium in dolorem: Senecæ hoc scriptum esse, negare non licet: editioni destinatum ab eo, non arbitror. sed pro præsenti fortuna abiecte & demisse scriptum, ad seruulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet: inimicus Senecæ fuit & gloriæ eius, quisquis vulgauit.*

EX CAPITE XX.

***[1] nostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad condicionem naturæ omnia destruentis, & vnde edidit eodem reuocantis, caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his[2] multo mirabiliora sequentium annorum exstruxit ambitio, aliquando solo æquata visentur. Ita est. nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. aliquid alio modo fragile est: rerum exitus variantur: ceterum quicquid cœpit, & desinit. Mundo[3] quidam minantur interitum, & hoc vniuersum, quod omnia diuina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterem tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas comploret animas: Carthaginis ac Numantiæ Corinthique cinerem, & si quid altius cecidit, lamentetur: cum etiam hoc, quod non habet[4] quo cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquando nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur. Quis tam superbæ impotentisque arrogantiæ est, vt in hac naturæ necessitate omnia ad eumdem finem reuocantis, se vnum ac suos seponi velit ruinæque, etiam ipsi mundo imminenti, aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & ideo mihi videtur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, vt crudelitatem fati consolaretur æqualitas. Illud quoque te non minimum adiuueris, si cogitaueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras, nec tibi. noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quicquam tristitia[5] profecturi sumus, non recuso, quicquid lacrimarum fortunæ meæ superfuit, tuæ affunde.

XIX.

re. inueniam etiam nunc, per hos [6] exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bonó est. Quid cessas? conqueramur. atque adeo ipse hanc [7] litem meam faciam. Iniquissima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venerationem receperat, vt, quod raro vlli contigit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem saluo Cæsare accipere maximum poterat, impressisti: cum bene illum vndique circumisses, intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? [8] nunquam illi obnoxius fuit. nunc quoque quantum potest, illam à se abiicit, & in [9] tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quam contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, vt facile in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his quos in Principali domo potentes vidi, cognouisse videor: quē omnibus amicū habere cum expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est hæc apud eum, quam vt à te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valetudinem. sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum, vt supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi æuum ingenij fama promisit. Id egit ipse, vt meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiæ [10] præclaris operibus, à mortalitate se vindicaret. Quamdiu fuerit vllus litteris honor, quamdiu steterit aut Latinæ linguæ [11] potentia, aut Græcæ gratia, vigebit cum [12] maximis viris: quorum se ingeniis vel [13] contulit, vel, si hoc verecundia eius recusat, [14] applicuit.

XXII. Hoc ergo vnum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc sæpius ferre te consueuit, sine vllo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab iniuria præstare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa peruenisse, & non ex tuo more temere incidisse? Adiiciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certe eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium çquale omnium hominum. desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam eius iniuria sensit, nunquam ille [15] te fratrem vlli minatus est. Ad exemplum se [16] modestiæ tuæ formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum esses, [17] & onus. Sufficit ille huic sarcinæ. O dura fata, & nullis æqua virtutibus: antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quam magno dolori paria verba [18] reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam iniusta, & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiæ tuæ te pœnituit? quæ ista crudelitas est, in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina concordissimam turbam imminuere, tam bene stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & sine vlla caussa [19] delibare voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summæ potentia, summa conseruata abstinentia, nihil sincerus & [20] purus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in vno fratre, quid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatiis timet. [21] Facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæsare. hoc sine dubio impotens fortuna captasti, vt ostenderes neminem contra te, ne à Cæsare quidem, posse defendi.

XXIII. Diutius accusare fata possumus, [22] mutare non possumus. stant dura & inexorabilia. nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo caussa mouet: nihil vnquam parcunt vlli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficientibus. facilius enim nos illi dolor adiiciet, quam illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adiuuat, primo quoque tempore deponendus est: & ab inanibus solatiis, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis nostris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet Omnes agedum mortales circumspice: larga vbique flendi, & assidua materia. alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat: alium ambitio nunquam quieta sollicitat: alius diuitias quas optauerat, metuit, & [23] voto laborat suo: alium sollicitudo, alium labor torquet. alium semper vestibulum obsidens turba: hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lacrimæ nobis deerunt, antequam caussæ dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quæ pri-

mum nascentium [24] omen fletum esse voluit? Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit: sic vitam agimus: ideoque moderate id fieri debet à nobis, quod sæpe faciendum est: & respicientes, quantũ à tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrimas, at certe reseruare debemus. Nulli parcendum est rei magis quam huic cuius tam frequens vsus est. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quam ei cui præstari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque eius officij ratio est, quod ei cui præstatur, si nihil sentit, superuacuum est: si sentit, ingratum.

XXIV. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, vt cruciatu tuo noceat tibi: [25] vt te velit abducere ab ocupationibus tuis, id est, [26] à studio, & Cæsare? non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præstitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori: ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque iuuat dolori intabescere: quem, si quis defunctis sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset voluntas videri, omnia hæc dubie ponerem, & dicerem: Siue te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non vult, [27] vtrique inutilem dolorem dimitte. nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc vero, cuius tam explorata pietas est, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quam hic si tibi casus eius acerbus est, si te vllo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine vllo flendi fine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil æque à lacrimis tam inutilibus abducet, quam si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunæ iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus affectis, vt hilaritatem de industria simulent, & aduesas res adumbrata lætitia abscondant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum, & si potes, proiice omnem ex toto dolorem: sin minus, introrsus abde & contine, ne appareat, & da operam, vt fratres tui te imitentur: qui honestum putabunt, quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo sument. [28] Et solatium debes esse, & consolator illorum: non poteris autem horum mærori obstare, si tuo indulseris.

XXV. Potest & illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipse renuntiaueris, nihil horum quæ facis posse subduci. Magnam tibi [29] personam hominum consensus imposuit: hæc tibi tuenda est. Circumstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perspicit quantum roboris ille aduersus dolorem habeat, & vtrumne tu tantum rebus secundis dextere vti scias an & aduersas possis viriliter ferre. obseruantur oculi tui. Liberiora omnia sunt iis, quorum affectus tegi possunt: tibi nullum secretum liberum est, in multa luce fortuna te posuit. omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris vulnere: vtrumne statim percussus [30] arma submiseris, an in gradu steteris. Olim te in [31] altiorem ordinem & amor Cæsaris extulit, & tua studia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre est, quam consumendum se dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de studiis ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum exspectant. Si volebas tibi omnia licere, ne conuertisses in te ora omnium. nunc autem tibi præstandum est, quantum [32] promisisti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudant, qui describunt: quibus, cum fortuna tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt. nihil vnquam itaque potes indignum facere perfecti & eruditi viri professione, vt non multos admirationis de te suæ pæniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec somnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris, [33] gratia quietis confugere, aut assidua laboriosi officij statione fatigatum corpus [34] voluntaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere

XXVI. [35] Multa tibi non licent, quę humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna seruitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. audienda sunt tot hominum millia, tot disponendi [36] belli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congestus. Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, [37] quieti animi est. Non licet tibi, inquam, flere: vt multos flentes audire possis: vt periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Cæsaris peruenire cupientium lacrimæ [38] prosint, tibi tuæ assiccandæ sunt. [39] Hoc tamen etiam non in leuioribus remediis adiuuabit. cum voles

omnium rerum obliuisci, cogita Cæsarem: vide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam industriã debeas. intelliges nõ magis tibi incuruari licere, quam illi, si quis modo est [40] fabulis traditus, cuius humeris mundus innititur. Cæsari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit: & siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos explicant, numquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quemdam itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur: non licet tibi ad vtilitates tuas, ad studia tua respicere. Cæsare orbem terrarum possidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec vlli rei potes: totum te Cæsari debes. Adiice nunc, quod cum semper prædices cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse; fas tibi non est, saluo Cæsare, de fortuna queri. Hoc incolumi, salui tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tantum siccos oculos tuos esse, sed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia sunt: hic pro omnibus est. Quod longe à sensibus tuis prudẽtissimis piissimisque abest, aduersus felicitatem tuã parum gratus es, si tibi quicquam, hoc saluo, flere permittis. Monstrabo etiamnum, non quidem firmius remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia. nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet accessum: omnia in te Cæsar tenebit: cum ab illo discesseris, tunc, velut occasione data, insidiabitur solitudini tuæ dolor, & requiescenti animo tuo paullatim irrepet. Itaque non est, quod vllum tempus vacare patiaris à studiis. tunc tibi litteræ tuæ, tam diu ac fideliter amatæ, gratiam referant: tunc te illæ antistitem & cultorem suum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tam bene de humano genere meriti, quam tu de omnibus & de illis meruisti, quos [41] pluribus notos esse voluisti quam scripserant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tunc Cæsaris tui opera, vt per omnia sæcula domestico narrentur præconio, quantum potes compone. nam ipse tibi optime formandi condendique res gestas, & [42] materiã dabit, & [43] exemplum.

XXVII. Non audeo te vsque eo producere, vt fabellas quoque & Æsopeos [44] logos, [45] intentatum Romanis ingeniis opus, solita tibi venustate connectas. difficile est quidem, vt ad hæc hilariora studia tam vehementer perculsus animus, tam cito possit accedere: hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius, & redditi sibi, poterit se à seuerioribus scriptis ad hæc solutiora producere. In illis enim quamuis ægrum eum adhuc, & secum reluctantem, [46] aduocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas: hæc quæ remissa fronte commentanda sunt, non feret, nisi cum iam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis eum seueriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, si sæpe te sic interrogaueris: [47] Vtrumne meo nomine doleo, an eius qui decessit? Si meo, perit meæ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc vno excusatus, quod honestus est, cum ad vtilitatem respicit, à pietate desciscere. Nihil autem minus bono viro conuenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; necesse est, alterutrum ex his duobus esse iudicem. [48] Nam si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur, & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me numquam dolere desinere, qui numquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrij gestit; & rerum naturæ [49] spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit; diuina vero, quorum rationem tamdiu frustra quæsierat, propius intuetur. Quid itaque eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? beatum deflere, inuidia est: nullum, dementia.

XXVIII. An hoc te mouet, quod videtur ingentibus, & cummaxime circumfusis, bonis caruisse? cum cogitaueris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia consectabitur, non metus solicitabit, non leuitas fortunæ cito munera sua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quam ereptum est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia; non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quod ista amisit, an beatum quod non desiderat; mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quam is cui [50] parata est. Omnia ista bona, quæ nos speciosa, sed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas: potentia, aliaque complura, ad quæ generis humani cæca

cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia cõspiciuntur: eosque ipsos quos exornant, & premunt: plus minantur, quam prosunt. Lubrica & incerta sunt: numquam bene tenentur. nam vt nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnæ felicitatis tutella solicita est. Si velis credere altius veritatem intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis æstibus reciprocum, & modo alleuans nos subitis incrementis, modo maioribus damnis deserens, assidueque iactans, numquam stabili consistimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquãdo naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo: quiescit. tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est: superstitem Cæsarem, omnemque eius prolem, superstitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex suo fauore fortuna mutaret, [51] stantem adhuc illam, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cælo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: & nunc libere vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum summa voluptate perspicit. Erras. non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. omnibus illo nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit. Est, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est. quis in tam obscura & inuoluta veritate diuinat, vtrumne fratri tuo mors [52] inuiderit, an [53] consuluerit? Illud quoque, qua iustitia in omnibus rebus es, necesse est te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amisisti, sed beneficium datum, quod tamdiu pietate eius tibi vti fruique licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non relinquit: auidus, qui non lucri loco habet, quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam vocat finem voluptatis: stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium. quin non & in præteritis acquiescit, & ea iudicat [54] certiora quæ abierunt, quia de illis ne desinant, non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit. cito enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit & transit, & pæne antequam veniat, aufertur. Itaque in præteritum tempus animus mittendus est. & quicquid nos vnquam delectavit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria voluptatum, quam præsentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quod cogites, quanto diutius habere potueris, sed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi sicut ceteris fratribus, [55] non mancipio dedit, sed commodauit: cum visum est deinde, repetiit, nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam soluisse se moleste ferat, eam præsertim cuius vsum gratuitum acceperit, none iniustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quæ suo iure vsa, à quo voluit, debitum suum citius exegit. non illa in culpa est, cuius nota erat condicio, sed mortalis animi spes auida, quæ subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec vnquam sortis suæ meminit, nisi cum admonetur. Gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem, & vsum fructum eius, quamuis breuior voto tuo fuerit, boni consule. Cogita iucundissimum esse, quod habuisti: humanum, quod perdidisti. Nec enim quicquam minus inter se consentaneum est, quam aliquem moueri, quod sibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemque credulitas decipit: & in eis quæ diligit, voluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiam facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum ignotorũque funera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota vita denunciatur futurum. Non est itaque ista fatorum iniquitas, sed mentis humanæ prauitas, insatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde se exire, quo admissa est precario.

XXIX.

Quanto [56] ille iustior, qui nuntiata filij morte, dignam magno viro vocem emisit? *Ego cum genui, tum moriturum sciui.* Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset. Non accepit tanquam nouum nuntium, filij mortem: quid est enim noui, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est? *Ego cum genui, tum moriturum sciui.* Deinde adiecit rem maioris & prudentiæ & animi: [57] *Huic rei sustuli.* Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusque id cum reposcemur: alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. [58] In procinctu

XXX.

stet animus: & id quod necesse est, numquam timeat: quod incertum est, semper exspectet. Quid dicam duces, ducumque progenies, & multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, sorte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, imo omnia in vltimum diem spectant. non idem vniuersis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eumdem locum tendimus. Vtrumne stultius sit nescio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recusare. Agedum illa quæ multo ingenij tui labore celebrata sunt, in manus sume,[59] vtriuslibet auctoris carmina: quæ tu ita[60] resoluisti, vt quamuis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti, vt (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem secutæ sunt. Nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumque casuum & lacrimarum, ex alia atque alia caussa fluentium, exempla tibi suggerat. Lege, quo spiritu ingentibus intonueris rebus: pudebit te subito deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, vt quisquis[61] extemplo ac modo scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ consolantur, conuerte, ac respice optimos fratres, respice vxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecũ portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

XXXI. Ab hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere vnus dolor, quam hæc tam multa solatia. Omnes istos vna tecum perculsos vides, nec posse tibi subuenire, imo etiam vltro exspectare, vt à te subleuentur, intelligis: & ideo quanto minus in illis doctrinæ minusque ingenij est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatij loco, inter multos dolorem suum diuidere: qui quia dispensatur inter plures, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Cæsarem. illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficiis imperium custodiatur, quam armis, illo rebus humanis præsidente, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias. in hoc vno tibi satis præsidij, satis solatij est. Attolle te. & quotiens lacrimæ suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige: siccabuntur maximi & clarissimi conspectu[62] numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud possint aspicere, præstringet, in se hærentes detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo numquam deiicis animum, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cum tanta illi aduersus omnes suos sit mansuetudo, tantaque indulgentia, quin multis iam solatiis tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quæ dolori obstarent tuo congesserit. Quid porro? vt nihil horum fecerit, nonne protinus ipse conspectus per se tantummodo, cogitatusque Cæsar, maximo solatio tibi est? Dij illum Deæque omnes terris diu[63] commodent. acta hic D. Augusti,[64] & annos vincat,[65] ac, quamdiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium[66] longa fide approbet, & ante illum consortem[67] patris, quam successorem accipiat. Sera,[68] & nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum[69] gens sua cælo[70] asserat.

XXXII. Abstine ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. patere illum generi humano iam diu ægro & affecto[71] mederi: patere, quicquid[72] prioris Principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere.[73] Sidus hoc, quod præcipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic[74] Germaniam pacet,[75] Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat, & nouos: quorum me quoque spectatorem futurum, quæ primum obtinet locum ex virtutibus eius, promittit clementia. nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: imo ne deiecit quidem, sed impulsum à fortuna & cadentem sustinuit, & in præceps euntem leniter diuinæ manus vsus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantum dedit, sed[77] etiam petiit. Viderit, qualem[78] volet estimari caussam meam. vel iustitia eius bonam perspiciet, vel clementia faciet. vtrumque in æquo mihi eius beneficium erit, siue[79] innocentem me scierit esse, siue voluerit. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam eius totum orbem peruagantem: quæ cum ex ipso angulo, in quo ego[80] defossus sum, complures multorum iam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum transeat. Ipse autem optime nouit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem[81] clementiam tuam

Cæsar

Cæsar! quæ efficit, vt quietiorem sub te agant vitam exsules, quàm nuper sub Caio egere [82] principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladiũ exspectant, nec ad omnem nauium conspectum pauent. Per te habent, vt fortunæ sæuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac præsentis quietem. Scias licet [83] ea demum fulmina esse iustissima, quæ etiam percussi colunt. Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno vulneri maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmauit modo: iam omnia exempla, quibus ad animi æquitatem cõpellereris, [84] tenacissima memoria retulit: iam omnium præcepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit. aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo emissa. omnem vim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solum fortuna desumpsit sibi, quem tam graui afficeret iniuria. nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla vulgaria, quæ etiam si minora, tamen [85] mira sunt: ad fastos te, & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ impleuere Cæsareum [86] atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis, in ornamentum sæculorum refulgentibus viris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui [87] mors fratris [88] in exsilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quam [89] iuris æqui impatiens pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. eodem enim die, quo [90] viatoris manibus fratrem abstulerat, [91] tribuno quoque plebis [92] priuatus intercessit. tam magno tamen fratrem desiderauit hic animo, quam defenderat. Quid referam [93] Æmilianum Scipionem, qui vno pæne eodemque tempore, spectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adolescentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiæ suæ, super ipsum Paulli triumphum concidentis subitam vastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago superesset. XXXIIII. Quid referam duorum Lucullorum diremptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem sæuiens reliquit fortuna, vt vna denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primum [94] sorori superstes, [95] cuius morte optime cohærentis Romanæ pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes [96] optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, [97] ne minus alte eum deiiceret, quàm patrem deiecerat: & post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia vndique exempla separatorum morte fratrum succurrunt, imo contra, vix vlla vnquam horum paria conspecta sunt, vnà senescentia: sed contentus nostræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, vt fortunam vlli queratur luctum intulisse: quam sciet etiam Cæsarum lacrimas concupisse. Diuus Augustus amisit Octauiam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui cælum destinauerat: imo vero idem omni genere orbitatis vexatus, [98] sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & [99] generos ille amisit, & [100] liberos, & nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit. Tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium capacissimum eius pectus, victorque Diuus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum fuit, Caius Cæsar, diui Augusti [101] auunculi mei nepos, circa primos iuuentutis suæ annos [102] Lucium fratrem carissimũ sibi, princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit, in apparatu Parthici belli: & grauiore multo animi vulnere, quam postea [103] corporis, ictus est: quod vtrumque piissime idem, & fortissime tulit. [104] Cæsar patruus meus, Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu quam ipse erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferocissimas Romano subiicientem imperio, in complexu & [105] osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantùm, sed etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non solum mæstum, sed etiam attonitum, [106] corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem [107] Romani luctus redegit: iudicauitque non militandi tantum disciplinam esse seruandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas compescere, nisi prius pressisset suas. XXXV. M. Antonius auus meus, nullo minor nisi eo à quo victus est, tunc cum Remp. constitueret, & triumuirali potestate præditus, nihil supra se, exceptis vero duobus collegis omnia infra se cerneret, [108] fratrem interfectum audiuit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa [109] ludos facis! Eo

ipso tempore, quo M. Antonius ciuium suorum vitæ sedebat mortisque arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur ad supplicium. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia aduersa tolerauerat: & hoc fuit ei lugere, [110] viginti legionum sanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla præteream, vt in me quoque ipso alia taceam funera, [111] bis me fraterno luctu fortuna aggressa est: bis intellexit lædi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodo amauerim, intelligit profecto, quisquis cogitat quomodo suos fratres pij fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset [112] in Principe. Hæc ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eumdem ostendere quàm nihil sacrum intactumque sit fortunæ, quæ ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut inique. Potest enim hæc aduersus priuatas domos vllam æquitatem nosse, aut vllam modestiam, cuius implacabilis sæuitia totiens ipsa funestauit [113] puluinaria? Faciamus licet illi conuicium, non nostro tantum ore, sed etiam publico: non tamen mutabitur: aduersus omnes se preces, omnésque [114] querimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inausum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos ausa iniuriæ causa intrare, in quas [115] per templa aditur, & [116] atram laureatis foribus inducere vestem.

XXXVI. Hoc vnum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, si nondum illi [117] genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitia respicit, hunc Principem, [118] lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit. discat ab illo clementiam, atque à mitissimo omnium Principum mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paullo ante retuli, aut [119] adscitos cælo, aut [120] proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem, per quos [121] iuramus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modo homini fas est, per diuina ire vestigia. Quamuis in aliis rebus dignitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modo dignum se illa iudicet. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc vno se ceteris exæquari hominibus, non iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt; tuleruntque nec nimis acerbè & aspere quod acciderat, nec molliter & effæminate. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, non est viri. Non possum tamen, cum omnes circumiuerim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, à quo imperium euersum funditus, Principis piissimi recreat clementia. C. Cæsar, amissa sorore [122] Drusilla, is homo qui non magis dolere quam gaudere Principaliter posset conspectum conuersationemque ciuium suorum profugit, exequiisque sororis suæ non interfuit, iusta sorori non præstitit, sed in Albanum suum [123] secessit. At foro & aduocatis, & huiusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala: Pro pudor imperij. principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosa inconstantia, modo [124] barbam capillumque submittens, modo Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & nunquam satis certus vtrum [125] lugeri vellet, an [126] coli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat ac puluinaria, eos qui parum mæsti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Eadem enim intemperie animi aduersarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus euentu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab omni Romano viro, luctum suum aut intempestiuis auocare lusibus, aut sordium ac squalloris fœditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano solatio. Tibi vero nihil ex consuetudine mutandum tua. quoniam quidem ea instituisti amare studia, quæ & optime felicitatem [127] extollunt, & facillime minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

XXXVII. Nunc itaque te studiis tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex vlla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum. hoc enim vnum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas: cetera, quæ per constructionem lapidum, & marmoreas moles, aut [128] terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem constant, non propagabunt longam diem: quippe &

ipsa intereunt. Immortalis est ingenij memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quàm irrito dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiam si nunc agi apud te caussa eius non potest: omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipsum quod aliquid eripuit, inuisa sunt: tunc tamen erit agenda, cum primum æquiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emēdaret iniuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio vti tuo, noli [129] adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quæ parua sunt approbare pro magnis: rursus magna attenuare, & ad minima deducere: sed alio ista vires seruet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque sit superuacuum. aliquid enim à nobis natura exigit: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego à te, ne ex toto mæreas, exigam. Et scio inueniri quosdam duræ magis quam fortis prudentiæ viros, [130] qui negent doliturum esse sapientem. Hi vero videntur numquam in huiusmodi casum incidisse. alioquin excussisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & superest & abundat, [131] exciderit. nam vt quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum vlli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum seruet, qui nec [132] impietatem imitetur, nec [133] insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis est, nec emotæ. Fluant lacrimæ, sed eædem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, vt & sapientibus te approbare possis, & fratribus. effice, vt frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, vt illum & sermonibus celebres, & assidua recordatione repræsentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis, quàm flebilem feceris. naturale est enim, vt semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitia reuertitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiam, in exsequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta eius ac facta, & aliis expone, & tibimet ipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque [134] sperari potuerit. quid enim de illo non tuto sponderi fratre posset? [135] Hæc, vtcunque potui, longo iam situ obsoleto & hebetato animo composui: quæ si aut parum respondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non facile Latina ei verba succurrant, quem Barbarorum inconditus grauisque fremitus circumsonat.

COMMENTARII AD LIBRVM SENECÆ, de Consolatione ad Polybium.

I. LIPSIVS.

CAP. XX. *Liber acephalus siue capite defectus, quod quiuis videt: sed tantúsne hiatus, vt hic numerus præfert? Nam ita desint* Capita XIX. *id est, plus altera libri parte: mihi non credendum. Imo vero, cum rem considero, pauca requiri censeo: & pleraque in istis exsequi eum video, quæ ad plenam consolationem. Unde ergo is numerus tam grandis? dicam, quod rideas. Hic liber, in plerisque scriptis, illi* De Breuitate vitæ *subiungitur, imo coniungitur, quasi vnum idemque scriptum sit. Qui igitur dispararunt, bene sane: sed hoc non bene aut considerate, quod numeros eosdem tenuerunt Capitum, quibus connecti cum illo solet. Nam ecce,* XX. Caput, *vltimum est libelli dicti: ergo hic consequenter fecerunt statim,* Caput XXI. *Error clarus: nec mutaui tamen. quid opus? & citationes nos fallant, quæ vulgo sic conceptæ.*

1. Nostra corp.] *De operibus magnis mirandisque locutus videtur: & illis, inquit, si corpora hæc compares caduca & fragilia, dicas firma illa esse. at non sunt, si ad Naturæ communem legem. Varias tamen hæc lectio: & e quibusdam eruas* Si vitæ nostræ compares: *quod placeat.*

2. Multo mirab.] *Hoc ad Romana opera spectat: quæ vere superarunt decantata illa spectacula.*

3. Quidam minantur.] *Stoici, in sua illa* ἐκπυρώσει *siue* deflagratione mundi. *Vide.* Quæst. Nat. III. *cap.* XXVIII. *& me in Physiol.* II. *Diss.* XXII.

4. Quo cadat.] *Nihil enim extra mundum. Sed vt ille canit,* In se magna ruunt.

CAP. XXI. 5. Profecturi sumus.] *Nihil. & pulchre Philemon:*

Εἰ τὰ δάκρυ' ἡμῖν, τῶν κακῶν ἦν φάρμακον,
Ἀεί θ' ὁ κλαύσας τοῦ πονεῖν ἐπαύετο,
Ἠλλαττόμεσθ' ἂν δάκρυα, δόντες χρυσίον.
Νῦν δ' οὐ προσέχει τὰ πράγματ' οὐδ' ἀποβλέπει,
Ἐάν τε κλαίῃς, ἐάν τε μὴ, πορεύεται. Τί δὴ ποιεῖς πλέον; οὐδέν· ἡ λύπη δ' ἔχει.
Ὥσπερ τὸ δένδρον τὸν καρπὸν, τὸ δάκρυον: Si lachrimæ nostræ medela sint malis.
Sempérque lugens miseriam pellat suam;

Auro parandæ lacrimæ contra fient.
At nihil ad ipsas ipsa res conuertitur,
Fleasque non fleasque, iter pergit suum.
Quid ergo flendo plus facis? nihil, nisi vt
Fructum arbor affert, lacrimas dolor parit.

6. Exhaustos iam.] *Ita iacebas? vbi robur Seneca? vbi qua ad matrem aliter scribis?* Lætum & alacrem, velut optimis rebus, me cogita. *Illa, an hæc, verba sunt?*

7. Litem meam.] *In me actionem & impendia eius recipiam. Tuo nomine agam.*

8. Numquam illi.] *Credamus, & præsertim in liberto Claudij. qui omnes certatim aureos flecces ab illa pecude legebant.*

9. Tanta felicitate.] *Putarem*, facilitate.

10. Præclaris oper.] *Infra, cap.* XXVI. *&* XXXI.

11. Potentia.] *Bene. nam hæc imperabat.*

12. Maximis viris.] *Homero & Virgilio, quos è versa in prosam orationem transfuderat. Vide capita iam dicta.*

13. Contulit.] *Paria fecit, illa versione: aut, parem se ostendit.*

14. Applicuit.] *Si non par, proximus & coniunctus.*

CAP. XXII. 15. Te fratrem.] *Vt diceret, Fratri referam, & Frater hoc vindicabit.*

16. Modestiæ tuæ.] *Ita vero. nam quæ maior modestia, quam quod* sæpe (*Suetonius ita scribit*) inter duos Consules ambulabat?

17. Et onus.] *Ad imitandum scilicet. & vt dignos se praberent tali fratre.*

18. Reperire.] *Meus liber*, rependere.

19. Delibare.] *Decerpere, minuere.*

20. Putus litt.] *Ita Muretus, nec male. at libri omnes*, tutus. *Itaque Pincianus*, sincerus ex toto, *faciebat.*

21. Facinus indignum.] *Te inepta hæc scribere.*

CAP. XXIII. 22. Mutare.] *Hæc tria verba adiecimus ex nostro libro, omnino germana.*

23. Voto laborat.] *Torquetur eo, quod optauerat.*

24. Omen fletum.] *Plinius*: Hominem tantum nudum natali die abiicit ad vagitus statim & ploratum, nullumque animalium aliud pronius ad lacrimas, & has protinus vitæ principio. *Vide Consol. ad Marc. cap.* XI.

CAP. XXIV. 25. Vt te velit.] *Meus*, & priuate velit. *quid sit, nescio.*

26. A studio.] *Alludit ad munus eius. erat enim hic Polybius Principi suo* A studiis, *vt Suetonio dicitur, cap.* XXVIII. *Quod tamen non ita capiendum. vt libris modo cum Claudio vacauerit; sed imo* libellis & desideriis hominum capiendis, disponendis, suggerendis. *quod infra, cap.* XXVI *disces.*

27. Vtique inutilem.] *Ab ingenio Mureti*: *Erasmus antea*, vtrique inertem dolorem dimittite. *Meus & plerique scripti*, vtrique vestrum inhærentem dolorem: *quod Erasmianum illud firmet.*

28. Et solatium.] *Quod ex aspectu tuo capient.*

CAP. XXV. 29. Personam.] *Meus & aliquot scripti*, partem. *quod si tenemus, ad Scenicas partes referam: quæ solent imponi.*

30. Arma summ.] *A gladiatoribus, vti & sequens phrasis*, de gradu. *Videantur nostra Saturnalia.*

31. Altiorem ordinem.] *Palatinum. & Cæsarianus es.*

32. Promisisti omnibus.] *Meus liber*, omnes illi. *nec ambigo, quin tota clausula sic rescribenda & discernenda.* quantum promisisti. Omnes illi, qui o. i. t. l. q. c. t. t. o. n. s. opus est, custodes animi tui sunt.

33. Gratia quietis.] *Vox* gratia *omnibus scriptis abest. possis legere*, in otium turis quieti.

34. Voluntaria.] *Placet mei libri scriptio*, voluptaria.

CAP. XXVI. 35. Multa tibi.] *Paris sententia habet* I. De Clem. *cap.* VIII. *sed ad Principem, non eius seruum.*

36. Libelli.] *Quibus preces aut desideria continentur.*

37. Quieti animi est.] *Spuria sunt. libri prisci*, principis maximi animo subiici erigendus (*alij*, exigendus) is est. *Non dubito legere.* disponendi libelli. Tantus rerum ex o.t.a.c.congestus vt possit per ord. suum P. m. animo subiici, erigendus ipse es. *aut cum Pinciano*, erigendus tuus est.

38. Prosint.] *Meus*, possint.

39. Hoc tamen.] *Clausula hæc in meo:* Hæc tamen etiamnunc leuioribus te remediis adiuuabunt. *Vulgata placeat, vult hoc de Cæsare, non inter parua esse.*

40. Fabulis trad.] *Meus & quidam, voce addita*: traditus fauor. *Atlantem intellegi certum est, nec vltra penetro.*

41. Pluribus notos.] *Ergo Homerum Latinè vertit, Virgilium Græcè, sed pedestri sermone: vt legi vterque & capi ab vtraque gente posset.*

42. Materiam.] *Cum tam ampla gesserit, geratque*: Germaniam pacauerit, Britaniam aperiat, *Cap.* XXXII.

43. Exemplum.] *Quippe ipse Claudius vtraque lingua Historias scripsit: Sueton. cap.* XLI. *&* XLII.

CAP. XXVII. 44. Logos.] *Est qui* apologos *vellet, male. Nam &* logi, fabulæ: *quod vel Plautus docet.*

45. Intentatum Rom.] *Itane intentatum? atqui Phadrus Tiberij libertus iam condiderat, & pulcherrimis versibus Latinos fecerat: qui exstant. Sed enim e Thracia ille; hic de* Romanis ingeniis *sermo. Quid tamen Polybius? nónne & ille inter Græcos aut exteros? nomen dicit.*

46. Aduocabit ipsa.] *Quidam*, auocabit: *nec male. res enim seriæ in se intendunt eum & designant. Suspicabar*

etiam: aduocabit ipsi. *id esset, iuuabit & patrocinabitur ei senecitas.*

47. Vtrumne meo nomine.] *Simile dilemma in Apuleio, De Philosophia:* Et quidem si de tali se caussa discruciet, illam ægritudinem vel propter eum qui est mortuus suscipit, quasi in peiore sit parte: aut sua gratia, quod tali necessitudine doleat se priuatum esse. Sed neque obiti caussa lamentationes suscipi oportet, cum sciamus illum, neque aliquid mali passum; & si fuerit bonæ voluntatis, etiam melioribus aggregatum. *Et plura vide.*

48. Nam si nullus.] *Et hoc dilemma in Platone, imo à Platone est. nam belle tractatur in Apologia, sub persona Socratis:* Duorum enim alterum mors est. Aut enim, tanquam nihil ea sit, ne sensum quidem vllius rei mortuus habet: aut, vt dici solet, mutatio quædam est & commigratio animæ, è loco isto in locum alium. Quod si nullus sensus est, sed tanquam somnus quidam profundus, in quo nec somnium quidem vllum cernas; admirabile bonum in morte est. Sin autem transmigratio est, & in eum locum vbi vna omnes mortui sunt: quod maius isto bonum obtingere, ô iudices, potest? *Hæc pauca reddidi: plura, qui volet, videto.*

49. Spectaculo.] *Iunge quæ sunt paria, Epist.* CII. *sub finem, & Consol. ad Marc. cap.* XXV.

CAP. XXVIII. 50. Parata.] *Fauens ac prompta. Editi libri*, parta.

51. Stantem adhuc.] *Nondum se auertentem & abeuntem.*

CAP. XXIX. 52. Inuiderit.] *Bonis erepto.*

53. Consuluerit.] *Malis subducto.*

54. Certiora quæ.] *Martialis* I.

Non bene distuleris, videas quæ posse negari.
Et solum hoc ducas, quod fuit, esse tuum.

Adde De Benef. III. *cap.* IIII. De Vita beat. *cap.* VI.

55. Non mancipio.] *Lucretius:* Vitaque mancipio nulli datur, omnibus vsu.

CAP. XXX. 56. Ille iustior.] *De Anaxagora statim subeat intellegi. quem Cicero, Valerius, Diogenes, totidem verbis, nuntiata filij morte, faciunt respondisse*, Sciebam genuisse mortalem. *Sed e sequentibus tamen magis est de Xenophonte capi. Nam subdit*: ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset: *fortem scilicet è viro forti: at de Anaxagoræ filij gloriosa morte nihil equidem legi. Bene de Xenophonte. cuius* Gryllus *fortiter dimicans inter equites occubuit. In eo facto Diogenes*: Sunt qui illum (*Xenophontem*) nec lacrimasse quidem dicunt, sed tantum dixisse, Sciebam genuisse mortalem.

57. Huic rei sustuli.] *Non dixit ipse, sed è verbis eius colligit. atque addit.*

58. In procinctu.] *Paratus ad hanc pugnam.*

59. Vtriuslibet.] *Homeri siue Virgilij.*

60. Resoluisti.] *Nota ergo, in pedestrem sermonem vertisse.*

61. Exemplo ac modo.] *Meus liber*, exemplo. *& incidebat legere*, quisquis sine exemplo.

CAP. XXXI. 62. Numinis.] *Fortasse &* luminis, *è sequentibus. Etsi hæc omnia plena humillimæ & fædissimæ adulationis.*

63. Commodent.] *Meus & aliquot scripti*, commendent. *Præfero tamen vulgatum, quasi dicat, Dij illum è se & suo cœtu profectum, velut commodato generi humano dent, mox recepturi.*

64. Et annos.] *Nic. Faber serio bonus, doctusque vir, è suis libris probabat*: Acta hic D. Augusti æquet, annos vincat: *idem ego.*

65. Ac quamdiu.] *Meus hic plenior*: ac faciant, vt quamdiu inter mortales erit. *Imo & hoc melius pro tota ista adulatione. neque enim* mortalem *eum vult dicere (Deum & numen) sed* inter mortales *esse*: commodatum *scilicet, vt ante.*

66. Longa fide.] *Quia diu nimirum cum ipso imperaturus.*

67. Patris.] *Volebam olim*, pater: *sed & ex vulgata idem elicias. Sensus est. Britannicus cum sene patre, iam ipse grandis, imperet: & sit consors & collega imperij, non successor. Successor enim non nisi mortui, aut pulsi.*

68. Et nepotibus.] *Quæ is homo? vis tu illum triplex æuum, cum Nestore aliquo, viuere? Nam Claudius hoc tempore supra quinquagesimum annum agebat. Poetica omnino adulatio.*

69. Gens sua.] *Claudia & Imperatoria stirps. nam præsagit illi grandem posteritatem.*

70. Afferat.] *Non inferat, sed afferat illatum.* afferat. *consecratione.*

CAP. XXXII. 71. Mederi.] *Ita sane, sed chirurgia & missione sanguinis. Quis nescit eius sæuitias & cædes?*

72. Prioris.] *Caij Caligulæ.*

73. Sidus hoc.] *Ita Q. Curtius de eodem (vt mea opinio est)* Iure populus Ro. salutem se Principi suo debere profitetur, qui noctis, quam pæne supremam habuimus, nouum sidus illuxit. Huius hercle, non solis ortus, lucem caliganti reddidit mundo: *& plura lib.* X. *quæ simillima hic Seneca: imo dicas ab alterutro transsumpta.*

74. Germaniam.] *Referendum ad ea quæ primo anno imperij eius in Germania gesta, ductu legatorum, Seruij Galbæ & P. Gabinij. quorum ille Cattos, iste Marsos vicit, atque aquilam reciperauit il-lade Variana amissam. Eo vtroque nomine* Imp. iterum *Claudius appellatus: anno* DCCXCIIII. *quo ipso in exsilium Seneca pulsus, vt Dio scribit.*

75. Britanniam ap.] *Nondum ergo plene vicerat, sed iam in eo erat. Notetur. vt de tempore liqueat huius scripti. Aperire Britanniam cœpit tertio imperij anno, misso in eam A. Plautio: atque ipse anno post secutus perdomuit & de ea triumphauit. Scripserit igitur hæc Seneca tertio circiter exsilij sui anno, sed ordiente.*

76. Patris.] *Meus & alij*, patrios. *quod malim. De Germanicis triumphis capiendum, qui velut debiti erant Druso Germanico, nisi mors anteuenisset.*

77. Etiam petiit.] *Ah miser Seneca! etiam innocens de damnatione gratularis, imo pæne gratias agis? Pro more temporum. quo Principes, quos euertebant, volebant videri tamen à se subleuatos, à Senatu autem impulsos. In Taciti*

Annalibus pluscula exempla. vt illud de Libone, lib. II. Iurauitque Tiberius petiturum se vitã, quamuis nocenti, nisi voluntariam mortem properauisset. *Huc & Domitiani verba faciunt apud Sueton. cap.* XI.

78. Volet æstimari.] *Aliter Erasmus. meus autem*: volet esse, & existimet. *Probem, sed legam* estimet. *hoc sensu, Videat qualem volet esse caussam meam, per se, an ab ipso bonam: æstimet tantum eam & inspiciat.*

79. Innocentem me.] *Es ô magne vir, mea quidem tabella. Et vero si palam eius criminis conuictus, si non à Messalina hæc scæna: quomodo tam libere hic innocentem se proclamet?*

80. Defossus.] *Alij*, desisus *aut* defixus. *Illud melius. & qui remoti abductique à cœtu hominum sunt, videntur mortui & in sepulchrum dati. Ita* ad Marciam, *cap.* II. A sollennibus officiis seducta, defodit se & abdidit. *Sed optimè in Epigrammate, de se ipse*: Parce relegatis, hoc est, iam parce sepultis.

81. Clementiam.] *Dij boni, quantam!* qui tam facile homines occidebat, quàm canis exta edit: *vt tu, mutatione temporum, scripsisti.*

82. Principes.] *Proceres, vt sæpe. Nam Senatores assiduè ab eo timebant. Et si is quoque exsules interfecit. quod Sueton. breuiter, cap.* XXVIII. *& plura huic rei Philo Judæus*, In Flaccum, *libello extremo.*

83. Ea fulmina.] *Sic. Ouidius & alij damnationes suas appellãt. Artemidorus* fulmen in somnis visum, damnationem portendere *dicit.* καὶ γάρ, *inquit*, τοὺς καταδικασθέντας, ἐν τῇ συνηθείᾳ, κεραυνωθῆναι φαμέν: Nam damnatos, communi sermone, fulmine ictos dicimus.

CAP. XXXIII. 84. Tenacissima memoria.] *Nec in Menippæa illa sua magis mimicè rideat. Ille memoriosus, qui vxorem iussam occidi, paullo post requisiuit? qui* multos ex iis (*Suetonij verba*) quos capite damnauerat, postero die & in consilium, & ad aleæ lusum iussit admoneri? *Et simile mox, de facundia. quem & lingua titubante fuisse idem scribit*, spumante rictu, capite tremulo in quocumque actu.

85. Mira sunt.] *Vellem*, tamen innumera sunt. *nisi quis putat Græcissantem scripsisse*, myria *sunt.*

86. Atrium.] *De toto ritu scripsi* I. *Elector. cap.* XXIX.

87. Mors fratris.] *Imo vero ipsum ante obiisse. & mortuum deinde postulatum, ab Asiatico fratre defensum, alij tradiderunt. Liuius videndus libro* XXXVIII. *vbi de tota re, & dissensu. Item Agellius* VII. *cap.* XIX.

88. In exsilio.] *Quod voluntarium susceperat, Linterni.*

89. Iuris æqui.] *Et passim hoc ab inimicis ei obiectum: & res hic postulat ita legi. Nam facto suo violauit ius Tribunicium, & parum ciuilem se ostendit. Alij edunt*, impatiens iniuriæ.

90. Viatoris manibus.] *Liuius*: Repulisse à corpore fratris viatorem, & Tribunis retinentibus, magis piè quam ciuiliter, vim fecisse.

91. Tribuno quoque.] Tribunis, *ex Liuio & aliis.*

92. Priuatus.] *Liuius*: Dissolutam esse à priuato Tribuniciam potestatem. *Quod autem præiuit, eodem die hæc gesta: non video quo spectet, aut efficiat. Non enim solum eodem die, sed statim & eodem facto viatorem repulit, Tribunos spreuit.*

93. Æmilianum Scip.] *Vide* Consol. ad Marc. *cap.* XIII.

CAP. XXXIV. 94. Sorori superstes.] *Quæ fuit Pompeia, nupta Fausto Sullæ, Dictatoris illius filio.*

95. Cuius morte.] *Plane hic nihil video. Si de Julia id dixisset, quæ nouerca Sexto: bene & vere esset. de* Pompeia, *nihil extrico. Fuit quidem* Pompeia Sexti filia (*non soror*) *desponsa, in pignus fidemque pacis cum Triumuiris initæ, Marcello Octauiæ filio: sed desponsa, non deducta. neque de morte etiam legi. Itaque alius hæc illustret: aut noster*, μετεωρίζεσθαι *scripserit, vt plura.*

96. Optimo fratri.] *Cneio, qui in Hispania cæsus.*

97. Ne minus alte.] *Quæsita sententiola, & falsa. Ille certe procul à fastigio & dignitate paterna. Quid dicam? & vniuersa, & in partibus, hæc scriptio sæpe parum sana, non solum parum decora, est.*

98. Sororis fil.] *M. Marcellum.*

99. Generos.] *Illum iam dictum, deinde Agrippam.*

100. Liberos.] *Vnicam Iuliam habuit, atque ea patri superuixit, à Tiberio demum acta ad mortem. Potes & de ad priuis hoc intelligere*, Caio & Lucio; *qui ijdem ex Julia nepotes.*

101. Auunculi mei.] *Magni auunculi. nam ex Octauia sorore Augusti nata Antonia, & hæc Claudij mater.*

102. Lucium.] *Qui Massiliæ obijt.*

103. Corporis.] *A barbaro quodam percussus. Velleius, & Tacitus.*

104. Cæsar patruus.] *Suspicor prænomen deesse*, Ti. *Tiberium certè Imp. intellegit.*

105. Osculis.] *Quidam libri*, oculis. *Pedo Albinouanus, ad Tiberium*:

> Tu tamen extremo moriturum tempore fratrem
> Vidisti: lacrimas vidit & ille tuas.
> Affigique suis moriens tua pectora sensit,
> Et tenuit vultu lumina fixa tuo.

106. Corpus Drusi.] *Idem Pedo*:

> Quinetiam corpus matri vix vixque remissum,
> Exsequiis caruit, Liuia, pæne suis.
> Quippe ducem arsuris exercitus omnis in armis,
> Inter quæque ruit, pondere certus erat.
> Abstulit inuitis corpus venerabile frater.
> Et Drusum prunæ, * quod licuitque dedit.

* *quà.*

Sententia est, milites sibi rapuisse corpus Ducis, & in armis voluisse vrere, inter ipsas gentes, vbi obierat. Frater autem abstulit, & patriæ (*ita pro* prunæ *legendum*) *quà licuit reddidit: id est, si non viuum, saltem cadauer.*

107. Romani luctus.] *Grauis & modesti, non cum impetu & calore illo Barbarico.*

CAP. XXXV. 108. Fratrem.] *C. Antonium, qui iussu Bruti in Macedonia interfectus. Vide Plutarchum in Bruto, & Dionem* XLVII. *in aliquo tamen dissensu.*

109. Ludos facis.] *Eadem exclamatio Valerij Liciniani quondam*: Quos tibi Fortuna ludos facis? facis enim ex professoribus Senatores, ex Senatoribus professores. *Plinius lib. IV. epist. XI.*

110. Viginti leg.] *Quæ in Bruti Cassijque partibus erant, & quas vicit. Neque enim interfecit omnes (absit) & declamatoriè id quoque hic dictum.*

111. Bis me fraterno.] *Atqui unum fratrem habuit*, Germanicum: *de quo etiam solo distinctè subiungit. Tamen lectionem teneo, & de* Liuilla *etiam accipio, quæ soror Claudij fuit, interfecta à Tiberio paullo post Seianum. Quia autem parum ab honesta caussa ea mors, parcit diducere hic Seneca.*

112. In Principe.] *Tunc vero non erat, cum fratrem & sororem amisit: imo procul ab omni ea spe. Aut improuide igitur hoc Seneca, aut accipiendum de quocumque primario viro, vt sæpe.*

113. Puluinaria.] *Quæ deorum sunt, vt lecti priuatorum. Ita Domitianus superbe, & cum Suetonij nota, in* reducenda post diuortium vxore edixit, Reuocatam eam in puluinar suum. *Iuuenalis*:

Fœda lupanaris tulit ad puluinar odorem.

114. Querimonias.] *At liber meus & plures*, cerimonias: *vt ad sacra & Deos iterum referat.*

115. Per templa aditur.] *Uniuerse hoc de Triumphalibus ædibus capis? in quas certe è templis, & Capitolino Ioue salutato, ingrediebantur. An strictius & verius, de ipso Palatio Principum? quod templis vndique cingebatur: Claudianus, in VI. Consul. Honorij.*

Attollens apicem subiectis Regia Rostris,
Tot circum delubra videt, tantisque deorum
Cingitur excubiis.

Sed & in ipso Palatio templa, Apollinis, & Vestæ. De vtroque Ouidius, in Metamorphosi:

Et cum Cæsarea tu Phœbe domestice Vesta.

Et IV. Fastor.

--- cognati Vesta recepta est
Limine, sic sancti constituere patres.
Phœbus habet partem, Vestæ pars altera cessit,
Quod superest illis, tertius ipse tulit.

Cognatum Vestæ, Augustum appellat, vt è Iulia gente & Venere ortum. Ista igitur templa in limine Palatij, & puto, Seneca huc respexit. Possis tamen & capere, tanquam velit, per reuerentiam mixtam metu, eos qui ad Principem ibant, prius templa & Deos adisse, vt illum sibi votisque suis propitium haberent.

116. Atram laureatis.] *Nam Palatinæ fores lauru & quercu ornatæ semper. Idem Ouidius:*

State Palatinæ laurus, prætextaque quercu
Stet domus. æternos tres habet vna Deos.

Duos nempe deos, quos dixi, & tertium ipsum Augustum. Sed de lauru ista, ego fusius ad cap. vlt. libri I. De Clem. Quid autem atram vestem foribus induci *intellegit? ipsamne vestem oppandi, vt hodie in funere? an magis enallage quadam, homines induci & ingredi atratos?*

CAP. XXXVI. 117. Genus humanum.] *Periturum scilicet, absque hoc Sotere. O fœdam adulationem!*

118. Lapsis.] *Alij libri*, lassis: *& probem.*

119. Adscitos.] *Iam consecratos, & mortuos.*

120. Proximos.] *Si non consecratos, tamen in puriore aëre heroas.*

121. Iuramus.] *Satis notum per Principes, vt Deos, iurari, & probe fortasse ita scriptum. Tamen Erasmus, itemque bonus ille meus*, viuimus *habent. Cur spernam? imo acutum est, mortem ad eos quoque venire, qui auctores sunt vitæ. Nam hanc Principibus adscribi (ob tutelam & curam rerum) docet vel acclamatio illa Alexandrinorum, in Suetonio, qua Augustus magnopere oblectatus*: Per illum se viuere, per illum nauigare, libertate atque fortunis per illum frui.

122. Drusilla.] *Quam homo incestus iustæ vxoris loco propalam habebat: Suetonius.*

123. Secessit. At foro.] *Est quasi iniectio. An ille forte foro & rerum actu dolorem fefellit? Imo alea, & ludo. Tamen libri turbant, qui plerique*: in Albano suo cesserit, ac foro & prouocaris, & huiusmodi. *In meo quidem, vt posui: & consentiunt, aut leuiter abeunt Gruteriani. Olim diuinabam*: sed in Albanum suum secesserit. nec foro & aduocatis, & huiusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala. proh pudor imperij! principis Rom. &c. *Neque nunc omnino sedet: & suspectum illud*, prouocatis. *Initio fuerit, in* Albano suo tesseris. *deinde illa*, ac foro & prouocatis, *fiue vt alij*, peruocatis, *genera aut nomina item ludorum: etsi corrupta.*

124. Barbam capil.] *Suetonius*: Drusilla defuncta iustitium indixit. in quo risisse, lauisse, cænasse cum parentibus, aut coniuge liberisve, capitale fuit. Ac mæroris impatiens, cum repente noctuque profugisset ab vrbe, transcurrissetque Campaniam, Syracusas petiit, rursusque inde propere rediit, barba capilloque promisso.

125. Lugeri.] *Vt hominem.*

126. Coli.] *Vt Deam.*

127. Extollunt.] *Bene. aliquis tamen* excolant *vellet, quia sequitur* ornamenta.

CAP. XXXVII. 128. Terrenos. tumulos.] *Quidam*, cumulos. *Nota morem aggerandi in altitudinem terram, & instar colliculi: cuiusmodi etiam maiorum æuo structos Belgica nostra habet, & miratur, caussæ parum gnara.*

129. Adesse.] *Patrocinari.*

130. Qui negent.] *Palam culpat suos Stoicos, & conuiciis pæne insectatur. Quid enim aliud est*, superbam sapientiam *dicere? Bona venia Seneca, tua, aut etiam tuta, mentis es?*

131. Exciderit.] *Exsecuerit.*

132. Impietatem.] *In non dolendo.*

133. Insaniam.] *In nimis dolendo.*

134. Sperati.] *Si maturuisset, & vixisset.*

* Lib. 1. Elector. cap. 26.

135. Hæc vtcumque.] *Fateor me * scripsisse hæc Seneca non videri, & profecto veri sanique Senecæ non esse, etiamnunc clamo: an illius abiecti, corpore & mente fracti, nescio. Ne hoc quidem velim, si meus sit arbitratus: quia nimis & vilia sunt, & vix tunicato aliquo digna. Desino, & inter alia ex hoc scripto disco, quam maximi viri labi & iacere possint: iidem, mittere iam Deo, iterum erigi, & aliis ad robur excitatio & exemplum esse. Timeamus, speremus, numquam desperemus.*

MVRETVS.

Cap. I.

POLYBIVS *hic libertus Claudio à studijs fuit: tanta apud illam pecudem potentia, tantaque arrogantia, vt sæpe conspectus sit medius inter duos consules publice incedens. Eum fratre amisso dolentem, consolatur Seneca, in exilium iam à Claudio pulsus. Libri maior pars interijt. Summa eloquentia scriptus est, sed fœda ac seruilis adulationis plenissimus. Neque desunt, qui Senecam vehementer accusent, quod hic quidem Claudio tam demisse & humiliter aduletur, in apocolocynthosi autem eidem mortuo tam petulanter insultet. Atque equidem, vt verum fatear, non video, quomodo reprehensionem effugere possit, si quis cum eo summo iure agere instituat. Sed tamen & patriæ desiderio condonandum aliquid est: & vix quisquam ea sapientia reperitur, qui, mortuo eo, à quo grauissimas acceperit iniurias, aut non lætari, aut gestientem efferentemque se, conceptam ea ex re lætitiam coercere ac comprimere possit.*

Nostra corpora compares.] *Dixerat, vt ex his colligitur, & homines & humana omnia caduca ac fragilia esse. & ædificia quoque ipsa, quæ firma ac diu duratura videantur, si ad corpora nostra comparentur, firma esse: si ad naturæ conditionem, infirma & caduca.*

PINCIANVS.

CAP. XX.

NOstra corpora.] *Initium diuersi operis, cui in vetustis codicibus præfixus est talis titulus:* Incipit liber L. Annæi Senecæ ad Polybium, de consolatione fratris sui mortui. *Ceterum quædam exemplaria,* Si naturæ compares, *habent, non* Nostra compares. *Alia,* Nostras compares, *vt forte scribendum sit,* Nostra si compares.

Ad conditionem naturæ.] Ad condictum naturæ, *Exemplar Facundi & Primitiui.*

Et si qua his multo mirabiliora.] *Verbum* multo *non habetur in exemplari scholastico.*

Eat modo aliquis.] Eat nunc aliquis, *exemplar Facundi & Primitiui.*

Ruinæque ipsi mundo imminenti.] *Scribe,* ruinæque etiam ipsi mundo imminenti, *ex vetere lectione.*

XXI.

Fortunæ meæ superfluit.] *Eadem* superfuit *agnoscit, non* superfluit.

Adhuc videbaris.] *Legendum reor,* ad hoc videbaris.

Ecce eum dolorem.] *Scribe.* Ecce eum dolorem illi, *ex vetere lectione.*

Hanc partem tantummodo patere ictibus suis.] Hac parte, *non* hanc partem, *codices Franciscanus & scholasticus.*

Illam à se obiecit.] *Exemplar Facundi & Primitiui,* illam à se abiicit.

Vnum enim ex his hunc quos in principali domo, &c.] *Scribe conuerso ordine,* Vnum enim hunc ex his quos in principali domo, *&c. ex vetere lectione.*

Magis tamen etiam libeat.] *Videtur mihi superfluere hæc particula* etiam.

XXII.

Antequam felicitatem tuam nosceret.] *Vetus lectio,* antequam felicitatem suam nosset.

Fateamur & conqueramur.] *In eadem* conqueramur *tantum, legitur, reliqua desiderantur.*

Tam cito indulgentiæ tuæ pœnituit.] *Scribe,* tam cito indulgentiæ tuæ pœnituit, *ex eadem.*

Nihil sincerus & tutus literarum amor.] *Corrigendum reor,* nihil sincerus ex toto literarum amor. *vt & non ita post,* proiice omnem ex toto dolorem.

Quicquid de reliquis possit admonitus.] *Sic omnia præferunt exemplaria, mendose vt arbitror. Ego legerim,* quid de reliquis possis admonitus. *cum fortunna enim illi sermo est. Verbum autem* metuere, *non habetur vsquam.*

Nec à Cæsare quidem posse defendi. Diutius accusare fata possumus.] *Verbum* diutius *ad superiora pertinet.*

XXIII.

Nihil vnquam parcunt vlli, nec remittunt.] *Scribe,* Nihil vnquam vlli remittunt, *ex exemplari Facundi & Primitiui. reliqua superfluunt.*

Facilius enim nos illis dolori adiiciet, quam illos nobis reducet.] *Corrige,* Facilius enim nos illis dolor iste adiiciet, quam illas à nobis reducet, *ex quibusdam codicibus.*

Et assidua materia.] *Lege,* & assidua materia est, *ex vetere lectione.*

Alium super vestibulum obsidens turba.] *Scribendum* semper, *non* super, *ex eadem.*

Si sentit, ingratum est.] *Verbum* est *delendum, ex exemplari Facundi & Primitiui.*

XXIV.

Vt cruciatu tuo noceat tibi.] *Vetus lectio,* vt cruciatu tui noceat tibi. *malim legeres* sui, *quam* tui.

Ostendit & perstitit.] *Duo priora verba* ostendit & *superuacanea sunt, ex eadem.*

Quid itaque iuuat doloribus intabescere?] *Sic prior editio. Corrigendum ex eadem,* Quid itaque iuuat doloris vi tabescere.

Vterque vestrum inertem dolorem dimittere.] *Correctiora exemplaria,* vtrique vestrum inhærentem dolorem dimittere.

A lacrymis iam inutilibus.] *Scribendum puto,* à lacrimis tam inutilibus.

Quod duces magni faciunt rebus afflictis.] *Fideliores codices* affectis *legunt, non* afflictis.

Qui honestum putabunt.] *Verbum* qui *non habetur in scripta lectione.*

Et solatium debes esse, & consolator illorum.] *Eadem præpostero ordine,* Et solatium debes esse illorum & consolator.

Et vtrum ne tu tantum in rebus secundis indulgere scias.] *Corrige*, & vtrum ne tu tantum rebus secundis dextere vti scias, *ex exemplaribus Franciscano, scholastico & Facundi ac Primitiui.*

Obseruabuntur oculi tui.] *Scripta lectio*, Obseruantur oculi tui.

An in statu & in gradu steteris.] *Scribe*, an in gradu steteris, *reliqua otiosa sunt. ex eadem.*

De studiis ac moribus recepta.] *Adijce dictionem* tuis, *ex eadem.* de studiis ac moribus tuis recepta.

Prouecti & eruditi viri professione.] Perfecti *eadem, non* prouecti.

Quæ humillimis in angulo iacentibus licent. Magna seruitus est ex magna fortuna.] *Scribe*, Quæ humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna seruitus est magna fortuna. *ex eadem.* XXVI.

Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est.] *In eadem*, vt possit per ordinem suum principis maximi animo subiici, exigendus is est. *vt referas ad* congestus: *hoc est, accurate disponendus. quod ab eo qui aliquo affectu sollicitatur, præstari nequit. In quibusdam exemplaribus* erigendus *legitur, non* exigendus. *vt forte scribendum sit*: Vt possit per ordinem suum principis maximi animo subiici, erigendus tuus est.

Non licet tibi vnquam flere.] *Legendum* inquam, *non* vnquam, *ex eadem.*

Si quis modo est fabulis traditus.] *Quædam exemplaria*, si quis modo est fabulis traditus fauor.

Cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem fore.] Esse *vetus lectio, non* fore.

Tutum hic erit omne tempus.] *Scribe*, tutum id erit omne tempus, *ex eadem.*

Æsopeos logos.] *Legendum forte*, Æsopi apologos: *hoc est, fabellas: dictione iam Latij iure donata.* XXVII.

Solita venustate connectas.] *Vetus Lectio*, solita sibi venustate connectas. *Legendum videtur* tibi, *non* sibi. *Et subaudito an scribendum sit* conuertas, *non* connectas: *vt hortetur Polybium ad transferendos in Latinum carmen Æsopi apologos. quod præstitisse apud Græcos Socrates perhibetur.*

Si sæpe te interrogaueris.] *Lege*, si sæpe te sic interrogaueris, *ex eadem.*

Petit me indulgentem iactatio.] *Castiga*, petit meæ indulgentiæ iactatio, *ex eadem.*

Nam si nullus defunctis sensus est.] *Eadem*, Nam si nullus defunctis sensus superest.

Nihil cupit, nihil patitur.] *Scribe*, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur, *ex eadem.*

Ingentibus & gratis, & maxime circumfusis bonis caruisse.] *Lege ex eadem*, ingentibus, & cum maxime circumfusis bonis caruisse. XXVIII.

Quam is cui parata est.] *Quid si legas?* quam is cui parata est.

Et modo alleuans nos subiectis incrementis.] Subitis, *non* subiectis, *vetus omnis lectio.*

Et nunc libere vagatur.] *Exemplaria Franciscanum & scholasticum*, Et nunc illis libere vagatur.

Omnibus illud nobis commune est iter.] *Scribe*, Omnibus illo nobis commune est iter, *ex codice Franciscano. Exemplar Pincianum & Facundi ac Primitiui*, Omnibus cum illo nobis commune est iter.

Magna felicitas est in felicitate mori.] *Superuacanea sunt hæc verba, ex omni scripta lectione.*

Et inuoluta veritate.] Varietate *legendum arbitror, non* veritate. XXIX.

Illud quoque iustitia in omnibus rebus.] *Vetus lectio*, illud quoque qua iustitia in omnibus rebus est. *Lego* es, *non* est.

Habuisse & tam bonum fratrem.] *Scribe*, habuisse te tam bonum fratrem, *ex eadem.*

Cogita iucundissimum quod habuisti:] *Desideratur verbum*, esse *ex eadem*, Cogita iucundissimum esse quod habuisti.

Non gaudere, quod tamen contigerit.] *Legendum puto ordine inuerso*, quod tamen contigerit non gaudere.

Quisquis ad vitam editur.] *Vetus lectio*, Quisquis à vita editur. XXX.

Alium alio tempore fata comprehendent.] *Aptior lectio*, deprehendent.

Alium in extrema seruitute fatigatum.] Senectute *legendum, non* seruitute, *ex vetere lectione.*

Mortalitatem ignorare.] *Scribe*, mortalitatis legem ignorare, *ex eadem.*

Multo ingenij labore tui.] *Lego*, multo ingenij tui labore, *ex eadem.*

Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti.] *Scribendum arbitror*, Sic etiam illa, *&c. vt duplex fuerit Polibij, tum paraphrasi liberius sensa Homerica & Virgiliana exprimendi, tum vtrumque auctorem in alteram linguam vertendi, & Homerum latinitate, Virgilium græcitate donandi. Sic nisi legatur, aut fallor ego, aut ineptissimus sensus erit.*

Assistere te necesse est communi malo.] Resistere *quædam exemplaria, non* assistere. *Alia* obsistere. XXXI.

Quam successorem accipiat.] *Exemplar scholasticum*, aspiciat *legit, non* accipiat.

Sera, & nepotibus demum nostris.] Deinde, *non* demum, *maior exemplarium pars.*

Ex virtutibus eius promittit clementia.] *Scripta omnis lectio*, quæ ex virtutibus eius primum obtinet locum promittit clementia. XXXII.

Non tantum dedit, sed petiit.] *Lege ex eadem*, sed etiam petiit.

Vel clementia eius faciat bonam.] *Verbum* eius *redundat, ex eadem. Ego vero etiam dictionem* bonam *redundare existimo.*

Quæ ex ipso angulo in quo ego defixus sum.] *Eadem*, quæ cum ex ipso angulo in quo ego desisus sum. *Ego* defossus sum, *non* desisus sum: *quia sequitur statim*, effoderit.

Ad omnium nauium conspectum.] *Exemplar scholasticum*, ad omnem vanum conspectum. XXXIIII

Aut me omnia fallunt.] *Legendum puto*, omina, *non* omnia: *vt sit dicendi modus vulgatus, & ferè prouerbij vice.*

Quibus ad animi æquitatem compelleris.] *Corrige*, quibus ad animi æquitatem compelleris, *ex exemplari Pinciano.*

Tibi facundia explicuit.] *Scribo*, assueta sibi facundia explicuit, *ex vetere lectione.*

Et quam patiens iuris & æqui pietas Africani fuerit.] *Legendum* impatiens, *non* patiens, *ex codice Pin-*

tiano. Cui lectioni verba sequentia fauent, etiamsi per ironiam possit prior lectio tolerari.

XXXIV. Vllis queratur luctum intulisse:] Vlli, *non* vllis, *legendum ex vetere lectione.*

At nemo magis ex omnibus mortalibus.] *Scribe,* ac nemo magis *&c. ex eadem.*

Nunc tot tantosque luctus.] *Eadem,* tamen tot tantosque luctus.

C. Cæsar diui Augusti auunculi mei nepos, circa primos iuuentutis suę annos Lucium fratrum carissimum sibi.] *Scribendum* iuuentę, *non* iuuentutis *&* fratrem: *non* fratrum, *ex vetere lectione. Item noscendum, Augustum non fuisse Claudij auunculum, sed magnum auunculum, hoc est, Octauiæ fratrem, quæ fuit auia Claudij. Nam Octauia ex Marco Antonio Antoniam minorem sustulit, ex qua & Druso natus est Claudius. Quapropter vide, sit ne verior lectio quorundam scriptorum codicum, in quibus* auunculi tui filius ac nepos *habetur, non* auunculi mei nepos: *adoptione videlicet filius, natura nepos.*

Et grauiore multo animi vulnere quam postea corporis ictus est: quod vtrumque & piissime idem & fortissime tulit.] *Quædam exemplaria,* & grauiora animi vulnera quam corporis sunt. Vtraque tamen piissime idem & fortissime tulit.

Drusum Germanici patrem.] *Castigo,* Drusum Germanicum patrem meum. *Nam Drusus, Claudij pater à deuictis Germanis Germanici cognomine donatus est à senatu: Tranquillo auctore, in Claudio. Adstipulatur item vetus lectio.*

Intima Germanię recludentem.] *Sunt codices in quibus* recipientem *legatur, non* recludentem.

XXXV. Et triumphali potestate pręditus.] Triumuirali *scribendum, non* triumphali, *ex vetere lectione.*

Ex quibus erat deos paritura.] *Eadem* petitura *agnoscit, non* paritura.

Faciamus licet illi conuitia.] *Eadem* conuitium *agnoscit, non* conuitia.

Omnesque cerimonias.] *Legendum reor* querimonias, *non* cerimonias

Nihil inausum sibi reliquit, nihil intactum.] *Scribe,* Nihil inausum sibi reliquit. Nihil intactum relinquet. *ex vetere lectione.*

Easquoque domos ausa est iniuriæ causa intrare.] *Verbum* est *expungendum, ex eadem. Legendaque sunt hæc verba per consequentiam cum superioribus. & infra paulo* inducet, *non* inducit, *agnoscit Exemplar Facundi & Primitiui.*

Lapsis hominum rebus datum.] Lassis, *non* lapsis, *habetur in eodem exemplari.*

XXXVI. Sibi esse sacratum velit.] Sacro sanctum *vetus lectio, non* sacratum.

Quas ne ab eis quidem per quos viuimus, abstinet.] Iuramus, *non* viuimus, *eadem. Notum autem iurari per genium principis.*

Dignitatum magna discrimina.] *Eadem,* dignitatum ac nobilitatum magna discrimina adeant. *Alij codices,* magna discrimina sint.

Sed in Albano suo secessit, ac foro & aduocatis, & huiusmodi aliis occupationibus.] *Locus conclamatus. Veteres nonnulli codices pro* aduocatis, *legunt* pernotatis: *& pro* secessit, cesseris. *vt fere adducar ita legi posse:* Sed in Albano suo tesseris, ac fere etiam pernoctatis, & huiusmodi aleis occupatus. *&c. Nam & Iuuenalis in dignitatibus Romanis pernoctem aleam taxat.*

---Si luditur, *inquit*, alea pernox,

Ante Numantinos si dormire incipis ortu Luciferi ----

Præsertim cum statim mox sequatur. Principis Romani lugentis sororem alea solatium fuit. *Item* leuabat, *non* eleuabat, *in nonnullis leges exemplaribus.*

Luctum suum aut intempestiuis vacare lusibus.] Vocare *vetus lectio, non* vacare. *Scribendum reor,* auocare.

XXXVII. Quoniam quidem ea instituisti amare studia.] *Familiare in Seneca vitium,* quoniam quidem, *pro* quandoquidem: *cuius semel admonuisse satis erit.*

Nunc itaque studiis tuis immergere acrius.] *Vetus lectio,* nunc itaque te studiis tuis immerge acrius. *Scribendum puto* altius, *non* acrius: *propter significantiam verbi* immergo.

Nec ex vlla tibi velut tui parte inueniat introitum dolor.] *Duæ illæ dictiones* tibi velut, *superuacaneæ sunt, ex vetere lectione.*

Aliquo scriptorum monumento tuorum.] *Quidam codices,* aliquo scriptorum monumentorum.

Nulla consumat ætas.] *Lege,* quod nulla consumat ætas, *ex vetere lectione. & paulo post* tumulos *lege, non* cumulos.

Immortalis est ingeniis memoria:] Ingenij, *non* ingeniis, *ex eadem.*

Omnia illa quæ nobis dedit.] *Scribe,* omnia enim illa, *&c. ex eadem.*

Et ad minima ducere.] Deducere *eadem, non* ducere.

Hi vero videntur nunquam in huiusmodi casum incidisse.] *Scribe,* Hi non videntur mihi vnquam in huiusmodi casum incidisse, *ex eadem.*

Alioquin extudisset illis fortuna superbam sapientiam.] Excussisset, *non* extudisset *eadem.*

Satis præstiterit oratio.] *Scribendum* ratio, *non* oratio, *ex eadem.*

Nam vt quidem nullum omnino secum patiatur.] *Eadem,* vt quidem nullum omnino esse cum patiatur.

Nec motæ.] *Malim legere,* emotæ.

Sed ibidem finiantur.] *Eadem* iidem, *non* ibidem. *recte, quia præcessit statim ante,* sed eadem desinant.

Quid enim de illo non tuto sponderi fratre possit?] *Scribe* posset, *non* possit, *ex eadem.*

Quem barbarorum inconditus grauisque fremitus circumsonat.] *Quædam exemplaria,* quem Barbarorum inconditus, & Barbaris quoque humanioribus grauis fremitus circumsonat.

ERASMVS.

Nostra corpora.] Alius, *Nostra compares.*

Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, vbique animi est.] Rodolphus diuinat, *vbique astricti animi est.* At non placet. Propius vero est vt legamus, *vbi quies animi est?* vt vox *vt*, habeat vim concedentis. — Statim in initio. XXVI.

Viginti legionum sanguinem fratri parare.] Sic prior editio. Legendum censeo, *viginti legionum sanguine fratri parentare.* — XXXV.

OPSOPOEVS.

Ante illum consortem patris.] Lipsius Elect. I. cap. X. Inuoluta sententia, quam verbi correctione euoluo, *ante illum consortem pater, quam successorem accipiat.* Britannicus, inquit, Romanum imperium diu cum patre regat: & ante illum collegam pater accipiat, quam successorem. Poetica adulatio. — Cap. XXXI.

Idem Elect. lib. II. cap. IX. Leui emendatione expedio viros doctos qui obhærent. *in Albanum suum secessit, nec foro & aduocatu, & h. a. o. a. f. leuabat mala, (proh pudor imperij) principis Romani.* &c. Ita enim continuanda periodus tota, & negans particula subdenda saltem in locum aientis. — XXXVI.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. XXXIIII.

Princeps iuuentutis.] Sic & Pal. tert. quart. male sec. qui hæc duo verba excludit. nam certe vterque frater auctus honore isto. Tacitus: *Nam genitos Agrippa Caium ac Lucium in familiam Cæsarum induxerat, nec dum posita puerili prætexta, Principes iuuentutis appellari, destinare consules specie recusantis flagrantissime cupiuerat.* vbi recte notat Lipsius appellationem istam (προκρίτους τῆς νεότητος Zonaras hic reddidit) ab Augusto inualuisse ad futurum imperium, tanquam titulus & omen.

Ex Cap. XXXV.

In quas per templa aditur.] Fatetur Dousa Præcid. ad Tib. cap. II. didicisse ex hoc loco domos principum venerationis & celebritatis caussa eo situ positas ac collocatas fuisse, vti aditus ad eas per Deorum templa existeret, confirmatque hanc opinionem eius locus Suetonij in Caligula cap. 23. quem scribit, *accitis vndique in vrbem Numinum simulacris, quibus capite dempto suum imponeretur, partem Palatij, ad forum vsque promouisse, atque ade Castoris & Pollucis in vestibulum aulæ sua transfigurata, medium se adorandum adeuntibus præbuisse.* atque hinc iam cuiuis porro liquet, cur Martialis in Præfatione octaui Epigrammat. libri ad Domitianum Cæsarem scripserit de eodem opere suo disserens: *Meminerit non nisi religiosa purificatione lustratus accedere ad templa debere.* *ad templa* id est aulam, seu palatium Imperatoris, ad quæ ingressuris non nisi per deorum templa patebat aditus.

L. ANNÆI SENECÆ AD MARCIAM DE CONSOLATIONE LIBER VNVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

MARCIA gratiosa & diues matrona, vt apparet: filia A. Cremutij Cordi, viri à studijs scriptisque etiam inclyti Filium habuit, qui iam grandior obijt, maritus, pater & sacerdos: triennium autem iam ibat (ex Cap. I. in fine) ab eius morte. Itaque argumentor, hoc Scriptum editum initio Claudiani temporis, nec ante. Nam sub Tiberio auctum Metilium hunc (ita vocabatur) honoribus, vix probabile: sub Caio igitur, qui & alia acta Tiberij rescidit, & nominatim A. Cremutij Cordi scripta lectitari permisit. *Quod eodem isto Cap. I. quoque tangitur. neque igitur ante potuit hæc Consolatio edi, præsertim* inueterato dolore, *vt loquitur,* & triennali *illo lapsu. Imo bene consideranti, sub Claudio, & post exilium fortasse hæc scripta censeantur. In paruo est. ipse libellus inter insignes, etsi adulatione fæminea haud expers. Duæ partes sunt priore laudat illam, & à suo atque alienis deinde Exemplis solatur: vsque ad Cap.* VI. *Posteriore ad Rationes transit, & primam illam communem, luctu nihil profici: tum secundum Naturam eum non esse, sed à mollitie nostra, & incogitantia, quod quæ fieri possunt futura non prouidemus. Iterum deinde Exempla virorum, & mulierum. Tum ad sortem conditionemque nascendi transit, cui mors annexa: vsque ad* Cap. XIX. *Ibi Dilemma inserit, Nec matri, nec ipsi male factum. De matre, breuiter: gratiosa est, nec nisi opinione vexatur. De filio, pluribus: in quiete est, & casibus, vitijsque ereptus. Quid si ad ista in tam corrupta ciuitate, iuisset? Tempestiue igitur subductus: & Patris deinde (Cremutij) persona inducitur filiam solantis & erigentis, & magno ore ad supera illa, & cæli spectacula, vocantis.*

CAPVT PRIMVM.

NISI te, [1] Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi, quam à ceteris vitiis recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici: non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent & incubant. nec spem concepissem, tam [2] iniquo tempore, tam [3] inimico iudice, tam [4] inuidioso crimine, posse me efficere, vt fortunam tuam [5] absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris: quem non minus quam liberos dilexisti: excepto eo, quod non optabas [6] superstitem. nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quædam & [7] contra bonum morem magna pietas. [8] Mortem A. Cremutij Cordi, parentis tui, quantum poteras, inhibuisti. Postquam tibi [9] aperuit, inter [10] Seianianos satellites [11] illam vnam patere seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus victa, fudistique [12] lacrimas clam, & gemitus deuorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo seculo, quo magna pietas erat, [13] nihil impie facere. Vt vero aliquam occasionem [14] mutatio temporum dedit: in-

dit: ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in vsum hominum reduxisti, & à vera illum vindicasti morte, ac restituisti [15] in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus [16] sanguine suo scripserat. Optime meruisti de Romanis studiis: magna illorum pars arserat. optime de posteris: ad quos veniet incorrupta rerum fides; auctori suo magno imputata. optime de ipso: cuius viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio Romana cognosci; quamdiu quisquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum; quamdiu quisquam, qui velit scire, quid sit vir Romanus; quid subactis iam ceruicibus omnium, & ad Seianianum iugum adactis, [17] indomitus sit homo, ingenio, animo, [18] manu liber. Magnum mehercule detrimentum resp. ceperat, si illum ob [19] duas artes pulcherrimas in obliuionem coniectum, eloquentiam & libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnificum cito scelera, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere: vetuit ad vultum, quem [20] tot annorũ continua tristitia, vt semel obduxit, tenet. Et vide quam non surrepam tibi, nec [21] furtum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis scire hanc quoque plagam esse sanandam? [22] ostendi tibi æque magni vulneris cicatricem. Alij itaque molliter agant, & blandiãtur: ego confligere cum tuo mærore constitui, & dessessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis iam ex consuetudine, quam ex desiderio fluentes, continebo. si fieri potuerit, fauente te remediis tuis; sin minus, vel inuita. [23] teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filij locum superstitem fecisti. Quis enim erit finis? omnia in superuacuum tentata sunt. fatigatæ [24] allocutiones amicorum; auctoritates magnorum & affinium tibi virorum? studia, hereditarium & paternum bonum, surdas aures, irrito ac vix ad breuem occupationem proficiente solatio, transeunt. Illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas quoque componit, in te vna vim suam perdidit. Tertius iam præteriit annus, cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit, renouat se, & corroborat quotidie luctus: & iam sibi ius mora fecit, eoque adductus est, vt putet turpe desinere. Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt, nisi dum surgunt, oppressa sint: ita quoque hęc tristia & misera, & in se sæuientia, ipsa nouissimè acerbitate [25] pascuntur, & fit infelicis animi praua voluptas dolor. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere: leuiore medicina fuisset oriens adhuc restinguenda vis: vehementius contra inueterata pugnandum est. nam vulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt: tunc & vruntur, & [26] in altum reuocantur, & digitos scrutantium recipiunt. vbi corrupta in malum vlcus verterunt, difficilius curantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter [27] assequi tam durum dolorem: frangendus est. Scio, à præceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt, & in exempla desinere: mutari hunc interim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum est. quosdam [28] ratio ducit: quibusdam nomina clara opponenda sunt, & auctoritas, quæ [29] liberum non relinquat animum ad [30] speciosa stupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, & sexus & seculi tui, exempla: alterius fœminæ, quæ se tradidit [31] ferendam dolori: alterius quæ pari affecta casu, [32] maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed cito animum in sedem suam reposuit. Octauia & Liuia, altera soror Augusti, altera vxor, amiserunt filios iuuenes, vtraque spe futuri principis certa. Octauia Marcellũ, cui & auunculus & [33] socer [34] incumbere cœperat, in quem onus imperij reclinaret. adolescẽtem [35] animo alacrem, ingenio potentem; sed & frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantumcumque imponere illi auunculus, & (vt ita dicam) inædificare voluisset, laturum. Bene legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem, [36] per omne vitæ suæ tempus, flendi gemendique fecit: nec vllas admisit voces, salutare aliquid afferentes. ne auocari quidem se passa est. Intenta in vnam rem, & toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non dico non ausa consurgere, sed alleuari recusans: secundam orbitatem iudicans, lacrimas omittere. Nullam habere imaginem filij carissimi voluit, nullam sibi fieri de illo mentionem Oderat omnes matres, & in Liuiam maxime furebat: quia videbatur ad illius [37] filium transisse, sibi promissa felicitas. Tenebris & solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita, aliosque studiorum honores reiecit, & aures suas aduersus omne solatium clausit, à solemnibus [38] officiis seducta, & ipsam

11.

magnitudinis fraternæ nimis circumlucentem fortunam exosa,[39] defodit se, & abdidit. Assidentibus[40] liberis,[41] nepotibus, lugubrem vestem non deposuit: non sine[42] contumelia omnium suorum, quibus saluis orba sibi videbatur.

III. Liuia amiserat filium Drusum, magnum[43] futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat[44] penitus Germaniam, & ibi[45] signa Romana fixerat,[46] vbi vix vllos esse Romanos notum erat. In expeditione[47] victor decesserat,[48] ipsis illum hostibus ægrum cum veneratione & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat[49] ad hanc mortem, quam ille pro rep. obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiæ desiderium: per quam effusis in officium lugubre[50] municipiis coloniisque, vsque in vrbem ductum erat funus[51] triumpho simillimum. Non licuerat matri[52] vltima filij oscula, gratumque extremi sermonem oris haurire,[53] longo itinere reliquias Drusi sui prosecutæ, tot per omnem Italiam[54] ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret, irritatæ. Vt primum tamen intulit[55] tumulo, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit quam aut honestum erat,[56] aut Cæsare, aut æquo maius. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen, vbique illum sibi priuatim publiceque repræsentare, & libentissime de illo loqui, de illo audire: cum memoriam alterius nemo posset retinere ac frequentare, quin illam[57] tristem sibi redderet. Elige itaque, vtrum exemplum putas probabilius. si illud prius sequi vis, eximis te numero viuorum; auersaberis & alienos liberos & tuos;[58] ipsumque desiderans, triste[59] matribus omen occures. Voluptates honestas, permissas, tanquam parum decoras fortunæ tuæ reiiciens,[60] inuisam habebis lucem: & ætati tuæ, quod non præcipitet te quamprimum, & finiat, infestissima eris: quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te viuere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximæ fœminæ te exemplum applicueris, moderatius ac mitius:[61] non eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia est, pœnas à se[62] infelicitatis exigere, & mala sua augere? Quam in omni vita seruasti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque re præstabis. est enim quædam & dolendi modestia: illum ipsum iuuenem[63] dignissimum quiete, semper nominans, cogitansque, meliore pones loco, si matri suæ, qualis viuus solebat,[64] hilaris, & cũ gaudio occurrat.

IV. Nec te ad fortiora ducam præcepta, vt[65] inhumano ferre humana iubeam modo, vt ipso funebri die oculos matris exsiccem:[66] ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quæretur, vtrum magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin[67] Liuiæ Augustæ, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo feruore, cũ maxime impatientes ferocesque sunt miseriæ, se consolandam[68] Areo philosopho viri sui præbuit. & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quam populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto[69] altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quam Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, vt in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil sibi[70] nisi numerum deesse sentiret. Hic, vt opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud fœminam[71] opinionis suæ custodem diligentissimam.

Vsque in hunc diem Liuia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantum quæ in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modo obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum iudicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliterve factum velis.

Deinde oro atque obsecro, ne te difficilem amicis, & intractabilem præstes. Non est enim quod ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant: loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut obliuio clarissimi iuuenis[72] illi faciat iniuriam, aut[73] mentio tibi. Cum secessimus, & in vnum conuenimus, facta eius dictaque quanto meruit[74] suspectu celebramus: coram te altum nobis de illo silentium est. Cares itaque maxima voluptate, filij tui laudibus: quas non dubito quin vel impendio vitæ, si potestas detur, in æuum omne sis prorogatura. Quare patere, imo accerse sermones, quibus ille narretur, & apertas aures præbe ad nomen memoriamque filij tui: nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam,[75] qua deterior est, aspicis. Non conuertis te ad conuictus filij tui, occursusque iucũdos, nõ ad pueriles dulcesque blãditias, non ad incremẽta studiorum: vltimam illam faciem rerum premis. in illam, tanquam parum ipsa per se horrida sit, quicquid

potes congeris. Ne, obsecro te concupieris peruersissimam gloriam, infelicissimam videri.

Simul cogita, non esse magnum, se rebus prosperis fortem gerere, vbi secundo cursu vita procedit: nec[76] gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & obsequens ventus ostendit. aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne[77] submiseris te, imo contra fige stabilem gradum: & quicquid onerum supra cecidit, sustine, primo dumtaxat strepitu conterrita. Nulla re[78] maior inuidia fortunae fit, quàm aequo animo. Post hoc ostendit illi filium incolumem, ostendit ex amisso[79] nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus assedit: te mutata persona consolatus est. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius[80] quam vlla vnquam mater amiserit (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam) si fletibus fata vincuntur,[81] conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem sine somno tristitia consumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciem impetus fiat: atque omni se genere saeuitiae profecturus maeror exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta reuocantur, si sors immota, & in aeternum fixa, nulla miseria mutatur, & mors tenet quicquid abstulit; desinat dolor, qui perit. Quare[82] regamus: nec nos ista vis transuersos auferat. Turpis est nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit, permisit tempestati ratem:[83] at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & obnixum.

At enim naturale desiderium suorum est. Quis negat, quamdiu modicum est? VII. nam in discessu, non solum amissione, carissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoque animorum[84] contractio. Sed plus est quod opinio adiicit, quam quod natura imperauit. Adspice mutorum animalium quàm concitata sint desideria, & tamen quam breuia. Vaccarum vno die alterove mugitus auditur: nec diutius equarum vagus ille amensque discursus est. Ferae cum vestigia catulorum consectatae sunt, & siluas peruagatae, cum saepe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus exstinguunt. Aues cum stridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietae, volatus suos repetunt. Nec vlli animali longum foetus sui desiderium est, nisi homini: qui[85] adest dolori suo, nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit, afficitur. Vt scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primum magis faeminas quam viros, magis barbaros quam placidos eruditaeque gentis homines, magis indoctos quam doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea, quae à natura vim acceperunt, eamdem in omnibus seruant. Apparet non esse naturale, quod varium est. Ignis omnes aetates, omnium vrbium ciues, tam viros quam faeminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam: quare? quia vires illi à natura datae sunt, quae nihil[86] in personam constituit. Paupertatem, luctum,[87] orbationem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit: &[88] imbecillum impatientemque reddit praesumpta opinio de non timendis terribilis. Deinde VIII. quod naturale est, non decrescit mora: dolorem[89] dies consumit. licet contumacissimum, quotidie insurgentem, & contra remedia efferuescentem; tamen illum, efficacissimum mitigandae ferociae, tempus eneruat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & iam videtur duxisse callum, non illa concitata,[90] qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata: tamen hanc quoque aetas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc[91] te ipsa custodis. multum autem interest, vtrum tibi permittas maerere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiae cõuenit, finem luctus potius facere, quam exspectare: nec illum opperiri diem, quo te inuita dolor desinat? ipsa illi renuntia. Vnde ergo tanta nobis IX. pertinacia in deploratione nostri, si id non fit naturae iussu? quod nihil nobis mali, antequam eueniat, proponimus, sed vt immunes ipsi,[92] & aliis pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot praeter domum nostram ducuntur exsequiae: de morte non cogitamus. tot[93] acerba funera: nos[94] togam nostrorum infantium, nos[95] militiam, & paternae hereditatis successionem animo agitamus. tot diuitũ subita paupertas in oculos incidit: & nobis numquã in mentem venit, nostras quoque opes aeque in lubrico positas. Necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quae multo[96] ante prouisa sũt, lãguidius incurrũt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quae alios tela fixerũt, circa te[97] vibrasse? velut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum adscensu, inermis adeas, exspecta vulnus, & illa superne volãtia cum sagittis pilisque saxa, puta in tuum vibrata corpus. Quoties aut ad latus, aut post tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec securã aut negligentem opprimes. scio quid pares. alium percussisti, me petisti. quis vnquam res suas, quasi periturus, adspexit? quis vnquam nostrum

de exsilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? quis non, si admoneatur vt de suis cogitet, tanquam [98] dirum omen respuat, & [99] in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides euenisse? Egregium versum & [100] dignum audiui. est enim è populo. *Cuius potest accidere, quod cuiquam potest.* Ille amisit liberos: & tu amittere potes. ille damnatus est: & tua innocentia [101] sub ictu est. Hic nos error decipit, hic effœminat, dum patimur, quæ numquam pati nos

x. posse præuidimus. Aufert vim præsentibus malis, qui futura prospexit. Quicquid est hoc, Marcia, quod circa nos [102] ex aduenticio fulget, liberi, honores, opes, [103] ampla atria, & exclusorum clientium turba referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa coniux, ceteraque ex incerta & mobili sorte pendentia: alieni commodatique apparatus sunt. nihil horum dono datur: [104] collaticiis, & ad dominos redituris instrumentis scæna adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur: pauca vsque ad finem perseuerabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tanquã inter nostra positi: mutuo accepimus. Vsusfructus noster est, cuius tẽpus ille [105] arbiter muneris sui temperat: nos oportet in prõptu habere, quæ in incertũ diem data sunt, & appellatos, sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere conuiciũ. Omnes ergo nostros, & quos [106] superstites lege nascendi optamus, & quos [107] præcedere iustissimum ipsorum votũ est, sic amare debemus, tanquã nihil nobis de perpetuitate, imo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Sæpe admonendus est animus, amet vt recessura, imo tanquam recedentia. quicquid à fortuna datum est, tanquam [108] extemplo abiturum possideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite. nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam [109] aduocationem dedi: nihil de hac hora. Festinandum est. instat à tergo mors: iam [110] deficiet iste comitatus: iam [111] contubernia ista sublato clamore soluentur. Rapina rerum omnium est. Miseri nescitis [112] fuga viuere. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus est, crimen est. mors enim illi nascenti determinata est. In hanc legem datus: hoc fatum ab vtero statim prosequebatur. In regnum fortunæ, & quidem durum atque inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri. corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in pœnam admotis, vel [113] in remedium: alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut littus explodet, sed in alicuius ventrem immensæ beluæ [114] detrudet: alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit. Vt varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & pœnis & muneribus [115] errabit. Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est. Vrgebunt noua incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. [116] Moderandus est itaque vobis animus ad hæc maxime, quæ immoderate fertis: & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

xi. Quæ demum ista tuæ publicæque [117] conditionis obliuio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidumque corpus, & casibus morbisque repetita, sperasti tam imbecilla materia solida & æterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quæ [118] feliciora partu tuo putas, properant Huc omnis ista quæ in foro litigat, in theatris [119] desidet, in templis precatur turba, [120] dispari gradu vadit. Et [121] quæ veneraris, & quæ despicis, vnus exæquabit cinis. Hoc iubet illa [122] Pythicis oraculis adscripta vox, NOSCE TE. Quid est homo? quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile: [123] iactatu, non tempestate magna, vt dissiperis, est opus. Vbicumque [124] arietaueris, solueris. Quid est homo? [125] imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam proiectum: cum bene lacertos exercuit, cuiuslibet feræ pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus, laboris impatiens: ipso rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxiæ solicitæque [126] tutelæ, præcarij spiritus, & male [127] hærentis, [128] quà parum repentinum audiet, ex improuiso sonus auribus grauis excutit: [129] soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem vnius, qua singulis opus est? Nunquid enim vt concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque, & lassitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & sine quibus viuere non potest, mortifera sunt. Quocunque se mouet, infirmitatis suæ statim cõscium, non omne cælum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris auræ, & tenuissimis caussis

atque offensionibus morbidum, putre, [130] cassum, [131] à fletu vitam [132] auspicatum: cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepotesque disponit: cum interim longa conantem eum mors opprimit: & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum. Dolor tuus, ô Marcia, si modo illi vlla ratio est, vtrum sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrumne amisso filio mouet, quod nullas ex illo voluptates cepisti: an quod maiores, si diutius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris; tolerabilius effi-cies detrimentum tuum. minus enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudij lætitiæque perceperunt. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborũ tuorum ex ipsa educatione: nisi forte hi, qui catulos auésque, & friuola animorũ oblectamẽta, summa diligentia nutriunt, fruũtur aliqua voluptate ex visu tactuque & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus, non fructus educationis, ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia quæsierit: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & maior. Melius tamen tecum actum est, quam si omnino non contigisset. quoniam si ponatur electio, vtrum satius sit non diu felicem esse, an numquam: melius est, discessura nobis bona, quam nulla contingere. Vtrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantum nomenque filij expleturum habuisse, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Iuuenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito [133] omnis officij curiosus, cito sacerdos, omnia tam propera. Nulli fere & [134] magna bona, & diuturna, contingunt. non durat, nec ad vltimum exit, nisi [135] lenta felicitas. Filium tibi dij immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electam te à diis, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi vbique maiora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes. ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt: puto vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiam diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes. nullam tam miseram nominabis domum, quæ non inueniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis sentio, vt putem posse te leuius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero. maliuoli solatij genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam: non vt scias, hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed vt scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placide. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut [136] malitiam eius, & acerrimam virtutem in hostes ciuésque, contudit: aut effecit, vt cognomen illud vsurpasse saluo videretur, quod [137] amisso filio assumpsit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundæ res constabant: nec inuidiam deorum, quorum illud [138] crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum [139] iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit, etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, [140] bene posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos peruenit. Nec nimis admiretur Græcia [141] illum patrem, qui in ipso sacrificio nunciata [142] filij morte, [143] tibicinem tantum tacere iussit, & [144] coronam capiti [145] detraxit, cetera ritè perfecit. [146] Puluillus hoc fecit pontifex, cui [147] postem tenenti, & Capitolium dedicanti, mors filij nunciata est: quam ille exaudisse dissimulans, & sollemnia pontificalis [148] carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filij sui nomen Ioue propitiato. [149] Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione, non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos [150] ne iratos quidem destitit. Idem tamen, vt rediit domum, & [151] impleuit oculos, & aliquas voces flebiles misit: & peractis, quæ mos erat præstare defunctis, [152] ad Capitolium hilari rediit vultu. Paullus circa illos nobilissimi [153] triũphi [154] dies, quo victum ante currum egit Persen, [155] incliti regis nomen, [156] duos filios in adoptionem dedit: [157] quos sibi seruauerat, extulit. [158] Quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset? Non sine motu [159] vacuum Paulli currum populus Romanus aspexit. [160] concionatus est tamen, & egit diis gratias, quod compos voti factus esset. [161] Precatum enim se, vt si quid ob ingentem victoriam [162] inuidiæ dandum esset, id suo potius, quàm publico damno, lueretur. Vides quàm

XII. XIII.

magno animo tulerit? orbitati suæ gratulatus est. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? [163] solatia simul atque auxilia perdidit: non contigit tamen tristem Paullum Persi videre.

XIV. Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miseros? quasi non difficilius sit, inuenire felices. Quota quæque domus vsque ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit? Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita. [164] Lucium, si vis, Bibulum, & C. Cæsarem. videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quàm fortioris viri, duo simul filij [165] interfecti sunt: Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: vt non minus ipsa orbitate, [166] auctor eius, digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto [167] honoris sui anno, [168] ob inuidiam collegæ, domi latuerat, [169] postero die quam geminum funus renunciatum est, processit ad solita & publica officia. Quid minus poterat, quam vnum diem duobus filiis dare? tam cito liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Cæsar cum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse [170] filiam, [171] publica secum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non æquo laturus animo quemquam alium esse in Rep. magnum, & modum impositurus incrementis, quæ grauia illi videbantur, etiam cum [172] in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, & tam cito dolorem vicit, quàm omnia solebat.

XV. Quid aliorum tibi funera Cæsarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, vt sic quoque generi humano [173] prosint, ostendentes, ne eos quidem, qui [174] diis geniti deosque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum [175] alienam. Diuus Augustus amissis [176] liberis, [177] nepotibus, exhausta Cæsarum turba, [178] adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter: tamquam eius iam res ageretur, cuius cum maxime [179] intererat, de diis neminem queri. Ti. Cæsar & quem [180] genuerat, & quem [181] adoptauerat, amisit: ipse tamen pro rostris [182] laudauit [183] filium, stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo [184] velamento, quod pontificis oculos à funere arceret, & [185] flente populo Romano [186] non flexit vultum: experiendum se dedit Seiano ad latus stanti, quam patienter posset [187] suos perdere. Vidésne quanta copia virorum maximorum sit, quos [188] non excepit hic omnia prosternens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice priuatimque congesta erant? Sed videlicet it in orbem ista tempestas: & [189] sine dilectu vastat omnia, agitque vt sua. [190] Iube singulos conferre rationem: nulli contigit impune nasci.

XVI. Scio quid dicas: Oblitus es fæminam te consolari: virorum refers exempla. Quis autem dixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis egisse, & virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta, (libeat) facultas est: laborem doloremque ex æquo, si consueuere, patiuntur. In qua istud vrbe, dij boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus [191] Lucretia & Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, [192] Lucretiæ Brutum. In qua [193] Clœliam, contempto hoste & flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transscripsimus. [194] Equestri insidens statuæ, in sacra via, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat iuuenibus nostris [195] puluinum ascendentibus, in ea illos vrbe sic ingredi, in qua etiam fæminas equo donauimus. Quod tibi si vis exemplar referri fæminarum, quæ suos fortiter desiderauerunt, non ostiatim quæram: ex vna tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. [196] duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit. & de ceteris facile est, quos [197] nec editos, nec amissos ciuitas sensit: Ti. Gracchum, & Caium, quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occisos vidit, & [198] insepultos. consolantibus tamen miseramque dicentibus, *Numquam*, inquit, *non felicem me dicam, quæ* [199] *Gracchos peperi.* Cornelia [200] Liuium Drusum, [201] clarissimum iuuenem, illustris ingenij, vadentem per Gracchorum vestigia, imperfectis tot rogationibus, [202] intra penates interemptum suos amiserat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortem filij, & inultam, tam magno animo tulit, quam ipse [203] leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia reuerteris, si tela, quæ in [204] Scipiones, Scipionumque matres ac [205] filios egit, quibus Cæsares petiit, ne à te quidẽ continuit. Plena & infesta variis casibus vita est: à quibus nulli longa pax, vix induciæ sunt. Quattuor liberos sustuleras, Marcia. [206] nullum aiunt frustra cadere telũ, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidia damnove præteruehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tãtum filios eripuit, sed elegit. Numquam tamen iniuriam dixeris, [207] ex æquo cum potentiore

diuidere: duas tibi reliquit filias, & harum nepotes: & ipsum quem maxime luges,[108] prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias. si male fers, magna onera: si bene, magna solatia. In hoc[109] te perduxit, vt illas cum videris, admonearis filij, non doloris.[110] Agricola euersis arboribus, quas aut ventus radicitus euulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, subolem ex illis residuam fouet, & amissarum semina statim plantasque disponit: & momento (nam vt in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Metilij tui filias in eius vicem substitue: & vacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato solatio leua. Hæc quidem natura mortalium est, vt nihil magis placeat, quam quod amissum est. iniquiores sumus aduersus relicta, ereptorum desiderio. sed si æstimare volueris, quam tibi valde fortuna, etiam cum sæuierit, pepercerit, scies te habere plus quam solatia. Respice[111] tot nepotes, duas filias. Dic illud quoque, Marcia. moueret me, si esset cuique pro moribus fortuna, numquam mala bonos sequerentur: nunc video exempto discrimine, & eodem modo, malos bonosque iactari. Graue est tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri præsidium ac decus, amittere. Quis negat graue esse? sed humanum est. Ad hoc genita es vt perderes, vt perires, vt sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres & optares, &, quod est pessimum, numquam scires cuius esses[112] status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ ante cognosce, deinde ita nauiga. Hæc sunt quæ mirari possis. videbis primum ipsam insulam ab Italia angusto intercisam freto, quam continenti quondam cohæsisse constat: subitum illo mare irrupit, & *Hesperium Siculo latus abscidit*: deinde videbis (licebit enim tibi auidissimum maris verticem[113] stringere) illam fabulosam Charibdim dico, quam diu ab austro vacat, quietam; at si quis inde ventus spirauit, hiatu magno profundoque nauigia sorbentem. Videbis celebratissimum carminibus fontem[114] Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem: siue illas ibi primum[115] nascentes inuenit, siue immersum terris[116] flumen integrum subter tot maria, & à confusione peioris vndæ seruatum, reddidit. Videbis[117] portum quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adiuuit manus, sic tutum, vt ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit. Videbis vbi[118] Athenarum potentia fracta: vbi[119] tot millia captiuorum, ille excisis in infinitam altitudinem saxis,[120] nobilis carcer incluserat: ipsam[121] ingentem ciuitatem, &[122] laxius territorium, quam multarum vrbium fines sint: tepidissima hiberna, &[123] nullum diem sine interuentu solis. Sed cum omnia ista cognoueris, grauis & insalubris æstas hiberni cæli beneficia corrumpet. Erit Dionysius illic tyrannus, libertatis, iustitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam[124] post Platonem,[125] vitæ etiam post exilium: alios vret, alios verberabit, alios ob leuem offensam iubebit detruncari: accerset ad libidinem mares fæminasque, & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit simul[126] binis coire. Audisti quid te inuitare possit, quid absterrere: proinde aut nauiga, aut resiste. Post hanc denunciationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle, satisne iustam querelam de vllo, nisi de se, habere posset, qui non incidisset in illa, sed prudens sciensque venisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminē decipio. tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris & deformes: & si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis aliquis tam seruator patriæ, quam proditor poterit. Non est quod desperes tantæ dignationis futuros, vt nemo tibi[127] propter illos maledicere audeat: propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, vt ipsi[128] maledictū sint. Nihil vetat illos tibi suprema præstare, &[129] laudari te à liberis tuis: sed sic te para, tanquā in ignem positura, vel puerum, vel iuuenem, vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus est, quod[130] parens sequitur. Post has leges propositas, si liberos tollis,[131] omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil spoponderunt. Ad hanc imaginem agedum totius vitæ introitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, exposui: puta nascenti me tibi venire in consilium. intratura es[132] vrbem diis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus[133] æternisque deuinctam, indefatigata cælestium officia voluentem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis[134] vno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem,[135] annum in æstatem hiememque æqualiter diuidentem. Videbis nocturnam lunæ[136] successionem,[137] fraternis occursionibus lene remissumque lumen mutuantem, & modo[138] occultam, modo[139] toto ore terris imminentem,

XVII.

XVIII.

accessionibus damnisque mutabilem, semper [240] proximæ dissimilem. Videbis [241] quinque sidera diuersas agentia vias, & [242] in contrarium præcipiti mundo nitentia: ex horum leuissimis motibus [243] fortunæ populorũ dependent, & maxima ac minima proinde formantur, prout æquũ iniquũve sidus incessit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & [244] obliqua fulmina, & cæli [245] fragorem. Cum satiatos spectaculo supernorum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fusa planicies; hinc montium magnis & niualibus surgentium iugis, erecti in sublime vertices; deiectus fluminum, & [246] ex vno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes; & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum siluarum cum suis animalibus, auiumque concentu dissono. Varij vrbium situs, & seclusæ nationes locorum difficultate. quarum aliæ se in erectos subtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude circũfunduntur: [247] adiuta cultu seges, & arbusta sine cultore fertilia, & riuorũ lenis inter prata discursus, & amœni sinus, & littora in portum recedentia, sparsæ tot per vastum insulæ, quæ interuentu suo [248] maria distinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum cursum torrentium [249] aurum arenas interfluens, & in mediis terris, medioque rursus mari [250] nitentes ignium faces, & [251] vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium [252] triplici sinu scindens, & [253] ingenti licentia exæstuans? Videbis his inquietis, & sine vento fluctuantibus aquis immani & [254] fidem excedenti magnitudine terrentia animalia, quædam grauia & alieno se [255] magisterio mouentia, quædam [256] velocia, concitatis perniciora remigiis, quædam [257] haurientia vndas, & magno prænauigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non nouere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum, [258] eritque ei spectatrix, & ipsa pars magna conantium: disces, docebisque artes, alias quæ vitam [259] instruant, alias quæ [260] ornent, alias quæ [261] regant. Sed istic erunt mille corporum & animorum pestes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies cæli corporisque, & carissimorum acerba desideria, & mors, incertum [262] facilis, an per pœnam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis. vt in illa venias, [263] per ista exeundum est. Respondebis, velle te viuere. [264] Quidni? [265] imo, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo, vt conuenit. Nemo, inquis, nos consuluit. Consulti sunt de nobis parentes nostri: qui cum condicionem vitæ nossent, in hanc nos sustulerunt.

XIX. Sed vt [266] ad solatia veniam, videamus primum quid curandum sit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem desiderium eius, quem dilexit. id per se tolerabile apparet. Absentes enim abfuturosque, dum viuerent, non flemus, quamuis omnis vsus illorum nobis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo, quæ nos cruciat: & tanti quodque malum est, quanti illud [267] taxauimus. In nostra potestate remedium habemus. Iudicemus illos abesse, & [268] nosmetipsi fallamus: dimisimus illos, imo consecuturi [269] præmisimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui à contemptu vindicet. Vt minime probabili, sed vero solatio vtar: in ciuitate nostra plus gratiæ orbitas confert, quam eripit. Adeoque senectutem solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum simulent, & liberos [270] seruent, & orbitatem [271] manu faciant. Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea. etenim non est dignus solatio, qui filium sibi decessisse, sicut [272] mancipium, moleste fert: cui quicquam in filio respicere, præter ipsum, vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? vtrum, quod filius tuus decessit: an, quod non diu vixit? Si quod decessit, semper debuisti dolere: semper enim scisti mori. Cogita, nullis defunctum malis affici. illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec [273] carcerem, nec flumina [274] flagrantia igne, nec [275] obliuionis amnem, nec [276] tribunalia, nec reos vllos in illa libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos. Luserunt ista poetæ, & vanis nos agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: vltra quam mala nostra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem, in qua [277] antequam nasceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus [278] terminos, intra quos seruitur. Excepit illum magna & æterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpẽtis stimulis incessitur, non inuidia fe-

licitatis alienæ tangitur, nec suæ præmitur, nec conuiciis quidem vllis verecundæ aures verberantur: nulla publica clades[279] conspicitur, nulla priuata: non solicitus futuri pendet[280] ex euentu, semper in deteriora dependenti. Tandem ibi constitit, vnde nil eum pellat, vbi nil terreat. O ignaros malorum suorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturæ laudatur: quæ siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinē senis terminat, siue iuuenile æuum, dum meliora sperantur, in flore[281] deducit, siue pueritiam[282] ante duriores gradus reuocat: omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quam de his ad quos venit[283] antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito domino[284] remittit: hæc captiuorum cathenas leuat: hæc é carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. hæc exsulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque iaceat. hæc, vbi res communes fortuna male diuisit, & æquo iure genitos, alium[285] alij donauit,[286] exæquat omnia. hæc est quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. hæc est, in qua nemo humilitatem suam sensit. hæc est quæ nulli paruit. hæc est, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Hæc est, inquam, quæ efficit, vt nasci non sit supplicium: quæ efficit,[287] vt non concidam aduersus minas casuum, vt seruare animum saluum ac potentem sui possim. Habeo[288] quo appellam. Video istic[289] cruces non vnius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas. alij capite conuersos in terram suspendere, alij[290] per obscœna stipitem egerunt, alij brachia[291] patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & singulis articulis[292] singula machinamenta: sed video & mortem. Sunt istic hostes cruēti, ciues superbi: sed video istic & mortem. Non est molestū seruire, vbi si domini pertæsum est, licet[293] vno gradu ad libertatem transire.[294] cōtra iniurias vitæ, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus istius firmamentumque imperij,[295] Neapoli valitudo abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui temporis adiectio fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo cæsas: & ex illo prœlio, in quo[296] prima acies senatus fuit, quam infelices reliquiæ sunt, imperatorem ipsum superfuisse! vidit[297] Ægyptium carnificem, & sacrosanctum victoribus corpus[298] satelliti præstitit, etiam si incolumis fuisset[299] pænitentiam salutis acturus. quid enim erat turpius, quam Pompeium viuere beneficio[300] regis? M. Cicero si eo tempore, quo Catilinæ sicas deuitauit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata Rep. conseruator eius: si denique filiæ suæ funus[301] secutus fuisset, etiam tunc felix mori potuit. Non vidisset strictos in ciuilia capita mucrones: nec diuisa percussoribus occisorum bona, vt etiam[302] de suo perirent: non[303] hastam[304] consularia spolia vendentem: nec cædes, nec[305] locata publice latrocinia, bella, rapinas,[306] tantum Catilinarum. Marcum Catonem si à Cypro & hereditatis regiæ dispensatione redeuntem mare deuorasset, vel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello stipendium, nonne illo bene actum foret? hoc certe secum tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio paucissimorum, virum libertati non suæ tantum, sed publicæ natum, coēgit Cęsarem fugere,[307] Pompeium sequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit[308] Metilio: omnium etiam malorum remisit patientiam. Nimis tamen cito periit, & immaturus. Primum, puta illum superfuisse: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum est?[309] Ad breuissimum tempus editi, cito cessuri loco, venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium. De nostris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui constat? computa vrbium sæcula. videbis quam non diu steterint, etiam quæ vetustate glorientur. Omnia humana breuia & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, vrbibusque, & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad vniuersa referentes: minorem portionem ætas nostra, quam partem puncti habet, si tēpori comparetur omni: cuius maior est mensura quam mundi: vt pote cum ille se intra huius spatium[310] toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcumque fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? vno modo multum est quod viuimus: si satis est.[311] Licet mihi vaces, & in moram tardatæ senectutis nouies denos centenosque percēseas annos: cum ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa breuissimi longissimique æui differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaueris quanto non vixerit. Deinde non immaturus decessit: vixit enim, quantum debuit viuere. Nihil enim illi iam vltra supererat. Non vna hominibus senectus est, vt ne animalibus quidem. intra

XX.

quattuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longissima ætas est, quæ [312] homini prima. dispar cuique viuendi facultas data est: nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quam vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper vbi positus est: nec illum vlterius diligentia aut gratia promouebit: [313] scit libenter illum vlterius diligentiam ex consilio perdidisse. Tulit suum, -- *metasque dati peruenit ad æui.* Non est itaque quod sic te oneres: Potuit diutius viuere. Non est interrupta eius vita, nec vnquam se annis casus interiecit. soluitur quod cuique promissum est: [314] eunt vi sua fata, nec adiiciunt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustra vota ac studia fiunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit. ex illo quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior: & illi ipsi, qui adiiciebantur adolescentiæ anni, vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, vt non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque iam vergere: cum illo infantia statim, & iuuenta, omnisque ætas ferat. [315] Agunt opus suum fata: nobis sensum nostræ necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitæ nomine latet. Infantem in se pueritia conuertit, pueritiam pubertas, iuuentutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si bene computes, damna sunt.

XXI. Quereris, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quam potuisset? Vnde enim scis, an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene positæ sint & fundatæ, vt nihil illi, procedenti tempore, timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitæ nostrę tam obnoxia aut tenera est quam quæ maximę placet. Ideoque felicissimis optanda mors est: quia in tanta inconstantia turbaque rerum, nihil nisi quod præteriit, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui corpus, & summa pudoris custodia inter luxuriosæ vrbis oculos [316] conseruatum, potuisse ita morbos euadere, vt ad senectutem formæ illæsum perferret decus?

XXII. Cogita animi mille labes. neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, vsque in senectutem pertulerunt: sed interuersa plerumque sunt. Aut sera, eoque fœdior luxuria inuasit, & coegit dehonestare speciosa principia: aut in popinam ventremque [317] proiectis, summa illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adiice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum ossa [318] viuis legentium, & totas in viscera manus demittentium, [319] non simplici dolore pudenda curantium. Post hæc exilium. non fuit innocentior filius tuus, quam Rutilius. Carcerem. non fuit sapientior, quam Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus. non fuit sanctior quam Cato. Cum ista perspexeris, scies optime cum his agi, quos natura; quia illos hoc manebat vitæ [320] stipendium, cito in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quam vita humana: nihil tam insidiosum. non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur insciis. Itaque si felicissimum est, non nasci: proximum puta, breuitate vitæ defunctos, cito in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo [321] Satrio Secundo [322] congiarium dedit. Irascebatur illi ob vnum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, *Seianum in ceruices nostras* [323] *nec imponi quidem, sed ascendere.* Decernebatur illi statua in Pompeij theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus, *Tunc vere theatrum perire.* Quis ergo non rumperetur, [324] supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumentis maximi imperatoris consecrari [325] pessimum militem? [326] consecratur. Subscriptio, & acerrimi [327] canes, quos ille, vt sibi vni mansuetos, omnibus feros haberet, [328] sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominem, [329] & illum imparatum, incipiunt. Quid faceret? si viuere vellet, [330] Seianus rogandus erat: si mori, [331] filia. vterque inexorabilis: constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo, & quo [332] plus imponeret, in cubiculum se quasi [333] gustaturus contulit: & dimissis pueris, quædam per fenestram, vt videretur edisse, proiecit: à cœna deinde, quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto, ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te: *Carissima,* inquit, *filia, & hoc vnum, tota celata vita, iter mortis ingressus sum, & iam* [334] *medium fere teneo. Reuocare me nec debes, nec potes.* Atque ita lumen omne præcludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quod é faucibus auidissimorum luporum educeretur præda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellantes quod coëgerant. adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæstione, an [335] morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se [336] absoluerat. Videsne, Marcia, quantæ iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quod [337] alicui tuorum mori necesse fuit? pæne [338] non licuit.

Præter hoc, quod omne futurum incertum est, & ad deteriora certius: facilius ad superos iter est, animis cito ab humana conuersatione dimissis. minus enim fæcis ponderisque traxerunt: antequam obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leuiores ad originem suam reuolant, & facilius, quicquid est illud, [339] absoluti transfluunt: Nec vnquam magnis ingeniis cara in corpore mora est. exire atque erumpere gestiunt, ægre has angustias ferunt, vagi per omne sublime, & [340] ex alto assueti humana despicere. Inde est quod [341] Plato clamat: *Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri [342] in exteriora tendentem.* Quid tu, Marcia, cum videres senilem in iuuene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, diuitias sine auaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quicquid ad summum peruenit, ad exitum [343] properat. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus: nec vltimum tempus exspectant, quæ in primo maturuerũt. Ignis quo clarior fulsit, citius exstinguitur: viuacior est, qui cum lenta difficilique materia commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim [344] detinet caussa, quæ maligne alit. sic ingenia quo illustriora, [345] breuiora sunt. Nam vbi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romæ fuisse, statura ingentis viri: sed hic cito decessit, & moriturum breui nemo nõ prudens dixit. non poterat enim ad illam ætatẽ peruenire, quam præceperat. Ita est indicium imminentis exitij [346] maturitas, & appetit finis, vbi incrementa consumpta sunt. Incipe virtutibus illum, non annis æstimare: satis diu vixit. pupillus relictus, sub tutorum cura vsque ad decimumquartum annum fuit: sub matris custodia semper. cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne à te discederet. Computa, Marcia, quam raro liberos videant, quæ in diuersis domibus habitant: [347] cogita, tot illos perire annos matribus, & per solicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti. Numquam à conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formauit, excellentis ingenij, & æquaturi [348] auum, nisi obstitisset [349] verecundia, quæ multorum profectus silentio pressit. Adolescens rarissimæ formæ, in tam magna mulierum turba viros corrumpentium, nullius spei se præbuit: & cum quarumdam vsque ad tentandum peruenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate morum effecit, vt [350] puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione: sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum in contemplatione virtutum [351] sic te gere, tamquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur: numquam tibi solicitudini, numquam mærori erit. Quod vnum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti: cetera exempta casibus, plena voluptatis. sunt si modo vti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit, intelligis. Imago dumtaxat filij tui periit, & effigies non simillima: ipse quidem æternus, meliorisque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hæc quæ vides ossa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & ministras manus, & cetera quibus inuoluti sumus, [352] vincula animorum tenebræque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur à veris & suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen est, ne abstrahatur & sidat: nititur [353] illo, vnde dimissus est, ibi illum æterna requies manet, è confusis crassisque pura & liquida visentem. Proinde non est quod ad sepulcrum filij tui curras. pessima eius, & ipsi molestissima istic iacent, ossa cineresque: non magis illius partes, quam vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus excessit: paullumque supra nos commoratus, dum expurgatur, & inhærentia vitia situmque omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum [354] cœtus sacer, Scipiones, Catonesque, vtrique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, noua luce gaudentem, & vicinorum siderum meatus docet: nec ex coniecturis, sed omnium ex vero peritus, in [355] arcana naturæ libens ducit. Vtque ignotarum vrbium monstrator, hospiti gratus est: ita sciscitanti cælestium caussas, domesticus interpres. In profunda terrarum [356] permittere aciem iuuat: delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tamquam sub oculis patris filiique posita, non illorum quos noueras, sed tanto excellentiorum, & in summo locatorum: erubesce quicquam humile aut vulgare, &

XXIII. XXIV. XXV.

mutatos in melius tuos flere. In æterna rerum per vaſta & libera ſpatia demiſſos, non illos interfuſa maria diſcludunt, nec altitudo montium, aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium. [357] tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & inuicem peruij ſunt, intermixtique ſideribus.

XXVI. Puta itaque ex illa arce cæleſti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo[358] proſcribentes in æternum[359] ipſe proſcripſit, ſed tanto clariore, quanto eſt ipſe ſublimior, dicere: *Cur te filia tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia verſaris, vt inique actum iudices cum filio tuo, quod[360] in tædium verſus vitæ, ipſe ad maiores ſe recepit ſuos? Neſcis quantis fortuna procellis diſturbet omnia? quam nullis benignam facilem ſe præſtiterit, niſi qui minimum cum illa contraxerant? Regeſne tibi nominem feliciſſimos futuros, ſi maturius illos mors inſtantibus ſubtraxiſſet malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, ſi aliquid[361] ætati detraxeris? an nobiliſſimos viros clariſſimoſque ad ictum militaris gladij compoſita ceruice formatos? Reſpice[362] patrem atque [363] auum tuum. Ille in alieni percuſſoris venit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permiſi, & cibo prohibitus oſtendi, quam[364] magno animo ſcripſiſſem. Cur in domo noſtra diutiſſime lugetur, qui feliciſſime moritur? Coimus in vnum omnes, videmuſque vos alta nocte circumdari. Nil apud vos, vt putatis, optabile, nil excelſum, nil ſplendidum: ſed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis noſtri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concurſibus, nec claſſes claſsibus frangi, nec parricidia[365] aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus ſtrepere[366] dies perpetuos: nihil in obſcuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medioque vitam, & omnis æui proſpectum,[367] euentumque? Iuuabat vnius ſæculi me fata componere, in parte vltima mundi, & inter pauciſſimos geſta: tot ſæcula, tot ætatum contextum & ſeriem, quicquid annorum eſt, licet viſere. licet ſurrectura, licet ruitura regna proſpicere, & magnarum vrbium lapſus, & maris nouos curſus. Nam ſi poteſt tibi ſolatio eſſe[368] deſiderij tui commune fatum, nihil quo ſtat loco ſtabit. omnia ſternet, abducetque ſecum vetuſtas: nec hominibus ſolum (quota enim iſta fortuitæ potentiæ portio eſt?) ſed locis, ſed regionibus, ſed mundi partibus ludet: tot ſupprimet montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet: maria ſorbebit, flumina auertet: & commercio gentium rupto, ſocietatem generis humani cœtuſque diſſoluet. Alibi[369] hiatibus vaſtis ſubducet vrbes, tremoribus quatiet, & ex infimo peſtilentes halitus mittet, &[370] inundationibus, quicquid habitatur, abducet: necabitque omne animal orbe ſubmerſo, & ignibus vaſtis torrebit incendetque mortalia. Et cum tempus aduenerit, quo ſe mundus renouaturus exſtinguat, viribus iſta ſe ſuis cædent, & ſidera ſideribus incurrent, & omni flagrante materia, vno igne, quicquid nunc[371] ex diſpoſito lucet, ardebit.[372] Nos quoque felices animæ, & æterna ſortitæ, cum Deo viſum erit iterum iſta moliri, labentibus cunctis, & ipſi parua ruinæ ingentis acceſſio, in antiqua elementa vertemur.* Felicem filium tuum, Marcia, qui iſta iam nouit.

COMMENTARII AD LIBRVM SENECÆ, de Conſolatione ad Marciam.

I. LIPSIVS.

CAP. I. 1. Marcia.] *Vnde hoc ei nomen, quæras. Nam pater A. Cremutius Cordus. Puto adoptione igitur immutaſſe, ab auunculo aut materno cognato adſumptam.*

2. Iniquo tempore.] *Quia dolor iam vetus quidem, ſed qui in hac fœmina (præter communem morem) vires auo ſumpſerat, & iam verterat quaſi in naturam. Itaque præoptaſſet (in fine huius capitis)* primis temporibus ad curationem accedere: nunc vehementius contra inueterata pugnandum eſt.

3. Inimico iudice.] *Ipſa te, quæ odiſti & auerſaris ſolantes.*

4. Inuidioſo.] *Ablatis talis filij, & in flore æui.*

5. Abſolueres.] *Quam aſſidue nunc accuſas.*

6. Superſtitem.] *Nec enim ſolet, & contra ſunt parentum vota. Mater, in Terentio:*

Ita mihi atque huic (*patri*) ſis ſuperſtes.

Apud Senecam patrem, lib. IX. *Controu.* Ita oculos meos filij manus operiant. *Controu.* V. Ita mihi ſuperſtite filio mori liceat. *Noſter Conſol. ad Helu. cap.* XVI. Deos oro, contingat hunc nobis habere ſuperſtitem.

7. Contra bonum.] *Iam dixi, de bono vulgatoque more, ex lege naturæ. Infra, cap.* X. Omnes noſtros, quos ſuperſtites, lege naſcendi, optamus. *Siquis aliter, videbatur in culpa. Valerius lib.* V. *ca.* IX. *in perſona filij:* Tu vero pater viue, & ſi tam obſequens es, vt hoc precari filio permittas, me quoque exſupera. *Adde infra, cap.* XVII.

8. Mortem.] *Quam ſponte ſumebat. infra, cap.* XXII.

9. Aperuit.] *Mei, apparuit.*

10. Seianianos.] *Qui à Seiano submissi. male scripti*, Sillanianos.
11. Illam vnam.] *Mortem spontaneam, cum durior immineret & à carnifice. Fugiebat igitur seruitutem, & ne arbitrio ac ludibrio inimicorum moreretur.*
12. Lacrimas clam.] *Scripti omnes, palàm: sed illud sententia tenet. Lacrimas abscondit. vel ne patri dolorem adderet; vel quia sub tyrannide illa nec tutum.*
13. Nihil impie.] *Vt quidam sub Tiberio, qui & patres palam accusarunt: quid, qui occultè detulerunt, præmij aut propera hereditatis ipse?*
14. Mutatio temp.] *Sub Caligula. qui alia Tiberij acta rescidit, & nominatim* A. Cremutij Cordi scripta requiri, & lectitari permisit: *in Suetonio. cap XVI. Significat noster, adnitente filia hoc factum.*
15. In publica mon.] *In bibliothecas. in quibus mansere, & Fragmenta nunc quoque exstant apud Senecam patrem, in Suasoria*, An deprecetur Antonium Cicero.
16. Sanguine suo.] *Nempe quia sanguine suo & vita scriptos eos luit. Argumentum porro eorum* Cinthia bella: *etiam illud* Philippense, *in quo Brutum Cassiumque laudauerat, vt vltimos Romanorum. Sub Augusto scripserat, & illo audiente recitata ac tolerata, in Tiberij cap. LXI. Suetonius notat. Qui idem eum citat, Augusti, cap. XXXV.*
17. Indomitus.] *Ipse Cremutius.*
18. Manu liber.] *Scriptione & stilo.*
19. Duas artes.] *Cum libris aliquot* partes *eligam: nec libertas bene inter artes censeatur.* [illegible]
20. Tot annorum.] *Non exprimit, sed multos fuisse locutio ostendit. Sane haud minus XV. aut XVI quibus obijt Cremutius anno* DCCLXXVIII. *hæc autem scripta esse non possunt, nisi sub Caio, aut potius initiis Claudianis. Argumento, quod de filio mox dicet,* annum tertium *à morte eius ire: at ille tam grandior, sacerdos, maritus, pater* [illegible] *liberorum. Nec sane probabile à Tiberio cum honore auctum: si ergo ab alio, à Caio: at à morte eius triennium, ergo necessario sub Claudio, hæc scripta.*
21. Furtum.] *Ita libri. explico: non clam aut astu insinuare me statui, & in pectus admissus quasi furto & insidiis dolorem tollere. Palam eum ibo expugnatum.* Furta *pro insidiis & dolo, crebrum Latinis. Alij substituerunt*, Fucum: *sed fucum.*
22. Ostendi tibi.] *Si illud vidnus coiit (& cicatricem iam videmus) cur velis & hoc sanari?* [illegible]
23. Teneas.] *Male qui faciunt; & faciunt plerique.* hærent & incubant, *vt ante est locutus, imagine eadem. Quæ ipsa in Platone, sed monito pulcherrimo, quo castig. Lib. X. De Rep* Δεῖ μὴ περὶ τὰ λυπηρὰ, ὥσπερ παῖδες ἐχομένους τῦ πληγέντος, ἐν τῷ βοᾷν διατρίβειν· ἀλλ' ἀεὶ ἐθίζειν τὴν ψυχὴν, ὅτι τάχιστα γίγνεσθαι πρὸς τὸ ἰᾶσθαι τε καὶ ἐπανορθοῦν τὸ πεσόν τε καὶ νοσῆσαν, θρηνῳδίαν ἀφανίζοντα: Oportet in offensa aut lapsu, non vt pueros, adhærentes & amplexantes id quod læsit, in ploratu tempus terere: sed mentem assuescere, vt quam celerrimè ad medelam se vertat & correctionem casus, eiulatus omittentem.
24. Allocutiones.] *Solatia*, παραμυθίαι.
25. Pascuntur.] *Scitum, an nostri Senecæ doctor?* ἡ λύπη παρ' οἷς ἂν τρέφηται καὶ αὔξηται, παρ' ἐκείνοις ἡδέως καὶ μένει: Dolor apud quos pascitur & augetur, ibi & libenter & suauiter manet.
26. In altum.] *Tentando & explorando. videtur enim repeti & reuocari vulnus, dum stilus immittitur.*
27. Assequi.] *Suspectum est. sed explico: lenibus verbis non possum tamdiu præcurrentem dolorem prenaere aut sistere: vi & impetu frangendus est.*

CAP. II. 28. Ratio ducit.] *Quibus præcepta conueniunt.*
29. Liberum.] *Auocet à dolore, & in seueritas.*
30. Speciosa.] *Clara illa nomina.*
31. Ferendam.] *Omissis habenis, illi regimen dedit.*
32. Maiore damno.] *Cur maiore? nam vtraque futurum Principem, vt addit, amisit: vterque etiam genere, & indole par, si non maior Marcellus. Quid, quod Liuia filium etiam alter superstes, Octauiæ nullus? itaque hæc potius affecta maiore damno. Sed puto à Seneca adspectum ad ætatem & annos, qui in Druso plures: atque ipse vtilior iam reip. & bellis clarus. ergo maior in eo iactura.*
33. Socer.] *Augustus. desponsa ei sua Iulia.*
34. Incumbere.] *Vt in fulcrum. Tacitus I. Annal.* Augustus subsidia dominationi Claudium Marcellum admodum adolescentem, & M. Agrippam parauerat.
35. Animo alacrem.] *Velleius:* Decessit (*Marcellus*) admodum iuuenis, sane, vt aiunt, ingenuarum virtutum, lætusque animi & ingenij, fortunæque in quam alebatur capax.
36. Per omne vitæ.] *Quamdiu ergo dehinc vixit? Marcellus obiit anno Vrbis* DCCXXXI. *ipsa* DCCLIII. *Filio ergo superstes vndecim annos. Dio hoc tempus notauit. & Pedo ad Liuiam tetigit:*

> Vix posito Agrippa tumuli bene ianua clausa est,
> Perficit officium funeris ecce soror.

Vellem, Percipit. *sed ait, vix mortuo Agrippa, sororem secutam: & sane ille obijt ipso anno ante.*
37. Filium.] *Superstitem Tiberium.*
38. Officiis.] *Salutationum, conuiuiorum, nuptiarum.*
39. Defodit se.] *Velut in sepulchrum. vt lucifuga, de quorum vno Seneca:* Vatia hic situs est.
40. Liberis.] *Duabus Marcellis.*
41. Nepotibus.] *Quos ex vtraque filia habuit: vide nostrum Augusti stemma.*
42. Contumelia.] *Quasi nec illos pro liberis haberet, & in vno omnes mortuus.*

CAP. III. 43. Futurum Principem.] *Dixit & ante*, Vtraque spe futuri Principis certa. *Et de Marcello, verum est: quomodo in Druso? & nonne frater Tiberius anteibat? Nisi quis censet, Augustum inclinasse magis in Drusum. vel ob ingenium mitius, vel (quæ suspicio fuit) vt suum. Sed ego vereor, vt hic quoque parum intentus Seneca, quod nimis sæpe notamus.*

44. Penitus.] *Consol. ad Polybium in c.* XXXIV. Intima Germaniæ recludentem.
45. Signa Romana.] *Castra metatus.*
46. Vbi Vix.] *Ad Albim vsque progressus.*
47. Victor decesserat.] *Quibusdam libris,* victor, *abest: & iisdem,* tercesserat.
48. Ipsis illum.] *Oratorie. quis credat Germanos tunc sic aut mites, aut fatuos?*
49. Ad hanc mortem.] *Quam obijt anno Vrbis* DCCXLV. *in castris æstiuis, ipso Consulatus suo.*
50. Municipiis.] *Suetonius Claud. cap.* I. Corpus eius per municipiorum coloniarumque primores ad vrbem deuectum.
51. Triumpho.] *Ob concursus & frequentiam.*
52. Vltima.] *Pedo, ad Liuiam:*

At miseranda parens suprema neque oscula fixit.

53. Longo itinere.] *Quo illo? à Ticino Romam, opinor. Certe de Augusto, Tacitus* III. *Annal.* Ipsum quippe acerrimo hiemis Ticinum vsque progressum, neque abscedentem à corpore (*Drusi*) simul vrbem intrauisse. *Si ille eousque, & illinc deduxit: ratio suadet vt eius coniux, & mater.*
54. Ardentibus rogis.] *Inanibus, & honorariis. Tacitum sic exaudi, in Funere Germanici:* Atque vbi colonias transgrederentur, pro opibus loci vestem, odores, aliaque funerum sollemnia cremabant: *vbi, nisi in his honorariis rogis?*
55. Tumulo.] *Mausoleo, quod Augustus sibi suisque struxerat in campo Martio.*
56. Aut Cæsare.] *Magis probo, quod in quibusdam:* honestum erat Cæsari, aut æquum matri. *Id est, non vltra quam deceret Cæsaris consortem, aut Cæsaris (in spe) matrem. Pedo ad hunc sensum:*

Quid deceat Drusi matrem, matremque Neronis
Aspice, quo surgas aspice mane toro.

57. Tristem sibi.] *Asperam infensam.*
58. Ipsumque.] *Forte,* ipsam te.
59. Matribus omen.] *Pro superstitione veterum, qui omnia ex occursu captabant. Tu igitur orbitate sic tristis, pallam & afflicta, matribus eamdem præsagies. Seneca pater, de mendicis debilitatis:* Occurrunt nuptis omina dira. *ne tales scilicet gignant. Idem:* Hic mihi viuendum, ne cui de nuptiis, ne cui de liberis cogitanti, dirum omen occurram.
60. Inuisam.] *Meus:* inuisa hærebis in luce.
61. Non eris.] *Abest negatio scriptis. legamque:* moderatius ac mitius eris in ærumnis.
62. Infelicitatis.] *Meus,* illicitas. *Possis,* inflictas: *sed quid opus? Pœnas à se infelicitatis exigit: qui infortunio percussus, & quia percussus se torquet & angit.*
63. Dignissimum.] *Ita Pincianus reformauerat. at scripti:* dignissime quietum semper nominatus cogitatusque faciet, meliore. *Meus autem:* dignissime quietum semper nominatum cogitatumque faciet, maiore. *Interpolata certo. incerto concinnabam:* dignissimum quiete, quiete semper nominatum cogitatumque facies, & meliore p. loco. *Filium tuum, dignum qui apud manes quiescat, talem facies, si nominas cogitasque quiete, sine querela aut gemitu. Inter vota sollemnia, precari mortuis quietem. Virgilius:*

--- placida composti pace quiescant. *Ouidius:*
Parce precor manes sollicitare meos.

In lapidibus similia.
64. Hilaris.] *Volui olim,* hilari: *nunc & hoc teneo. Meliore loco eum pones, si imago non tristis tibi occurret. Si enim tristis, videatur in damnatis locis esse.*
CAP. IV. 65. Inhumano.] *Consol. ad Helu. cap.* XV. Infinito dolore affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia.
66. Ad arbitr.] *Qui dicat, Quod æquius melius.*
67. Liuiæ.] *Meus,* Iuliæ. *scimus ita dictam & scriptam, post mariti mortem.*
68. Arco.] *Alexandrino. Suetonium vide, Aug. cap.* LXXXIX. *Plutarchum in Antonio, Dionem* LI.
69. Altero admi.] *Druso. Tiberius solus supererat.*
70. Nisi numerum.] *Adeo omnia officia & solatia matri exhibebat, vt duorum vicem esset.*
71. Opinionis suæ.] *Meo abest vocula,* suæ: *nec reuocem. Opinio hic, pro existimatione aliena. possis &,* sanæ.
CAP. V. 72. Illi faciat.] *Qui laudationem & memoriam meruit.*
73. Mentio tibi.] *Quasi ea te pungat & lædat.*
74. Suspectu.] *Admiratione.*
75. Qua deterior.] *A tristi tantum parte. Menander.*

Τὰ δυσχερῆ γὰρ, καὶ τὰ λυπηρά σε,
Ὁρᾷς ἐν αὐτῷ· τ' ἀγαθὰ δ' οὐκ ἔτι βλέπεις:
Nam tristia, atque acerba sensibus tuis,
Vides in ipso te: bona autem non vides.

Commune humani ingenij vitium.
CAP. VI. 76. Gubernatoris.] *De Prouidentia:* Gubernatorem in tempestate, in acie militem intellegas.
77. Submiseris.] *A gladiatoribus. qui victi, se & arma submittebant. Ego* II. *Saturn.*
78. Maior inuidia.] *Quia hac æquabilitate animi & robore, ostendis te meliore ea dignum.*
79. Nepotes.] *Ex Druso, Germanicum, Claudium, Liuillam.*
80. Quam vlla.] *Est communis ille matrum affectus: sua cuique proles eximia. Theocritus:*

Κἤμ' ἔφαθ' ἁ μάτηρ Πολυδεύκεος ἦμεν ἀμείνω:
Et mea me mater Pollucem vincere dixit.

81. Conferamus.] *Vna fleamus. quasi simbolas lacrimarum demus. Statius in Siluis*:
--& ipse tuli, quos nunc tibi confero, questus.
Iterum: — nec te lugere seuerus,
Arceo, sed confer gemitus, pariterque fleamus.
Alij tamen rescribunt, confleamus.

82. Regamus.] *Est ad Sallustianum illud*: Regere casus, non ab iis regi. *Vulgo tamen*, regamur: *& tum malim*, erigamur.

83. At ille.] *Rhodius gubernator, de quo in Epist.* LXXXV.

CAP. VII. 84. Contractio.] *Aristoteles*: Dolor frigus est, à frigore autem contractio.

85. Adest dolori.] *Tuetur, & iustum videri vult.*

86. In personam.] *Leges naturæ communes sunt, non priuilegia.*

87. Orbationem.] *Scripti*, ambitionem: *ex quo* abitionem, *id est mortem, probes.*

88. Imbecillum.] *Librata sententia tota, legere inducor*: imbecillum patientemve reddit præsumpta opinio de timendis, aut non timendis, terribilibus. *Ait. aliter atque aliter quisque in his afficitur, prout opinio illi præcepta de his externis.*

CAP. VIII. 89. Dies consumit.] *In Terentio*: Dies adimit ægritudinem. *Græcus senarius*:
Λύπης δὲ πάσης ἐστὶν ἰατρὸς χρόνος:
Doloribus tempus medetur omnibus.

90. Qualis initio.] *Olim sic correxi. libri omnes*, in illo: *ex quo Pincianus*, in Liuia. *alius*, in illa.

91. Teipsa custodis.] *Epist.* LXIII. Nunc ipse custodis dolorem tuum: *paullo aliter, sensu eodem.*

CAP. IX. 92. Et aliis.] *Veteres*, aliud, *melius*: *at meus*, altius & pacatius.

93. Acerba funera.] *A fructibus, qui cadunt non maturi. Colloquio Hadriani & Epicteti*:
Poma vt in arboribus pendent, sic corpora nostra,
Aut matura cadunt, aut cito acerba ruunt.

94. Togam.] *Virilem. qui dies inter votiuos.*

95. Militiam.] *Castrorum, aut Fori.*

96. Ante prouisa.] *Noster Epist.* LXXVI. Præcogitati mali mollis ictus venit.

97. Vibrasse.] *Tremuisse, vt solent missilia.*

98. Dirum omen.] *Quasi ea monitio rem præsagiat & adferat.*

99. In capita.] *Adde de Benef.* IV. *cap.* XXXI.

100. Dignum audiui.] *Scripti variant*: dignum audiui, qui non è populo heri &c. *Alij*: dignum qui non è populo erit &c. *Legebam olim*: dignum audi, qui non in populo periret. *Pronuntiatur enim ille in theatris, è Publij mimis*: *atque consessu & aure seueriori est dignus. Nunc etiam placeat*: dignum audi, qui non è Publio exiret. *Nam ille Mimographus, & leuiorum studiorum ac morum*: *versus Thalete aliquo dignus.*

101. Sub ictu.] *Inibi vt ferire iam possit. De Benef.* II. *cap.* XXIX.

CAP. X. 102. Ex aduenticio.] *Eorum, quæ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, vt Epictetus appellat*: quæ non in nobis. *Cicero Topicis*: Vt anteponantur innata atque insita, adsumptis & aduenticiis.

103. Ampla atria.] *Alij* atria, *inepte. Mos & ambitio Romana, vt atria laxa essent, salutantibus, excipientibus, itemque stationi clientium. Vitruuius ostendit, solere &* centum pedes longa fieri, *pro modo lata.*

114. Collaticiis.] *Ita solet. tabulæ, statuæ, vestes sumi ab amicis, aut prouincialibus etiam, ijsque theatra ornari*: *sed in tempus, & mox reddebant. Collati igitur, inquit, isti apparatus sunt*: *à quo? à Fortuna.*

105. Arbiter muneris.] *Editor ludorum. Deus.*

106. Superstites.] *Liberos.*

107. Præcedere.] *Parentes. Supra, cap.* I.

108. Exemplo.] *Statim. atqui hoc iam dixit. Igitur scripti*: tanquam exemplum auctore possideat. *Meus*: ab auctore: *quod placet. Habes à fortuna? incertum & fugax esse, ab ipsa disce.*

109. Aduocationem.] *Spatium, & moram. Verbum ea notione frequens, Principum æuo. A iudiciis manauit. nam qui parum instructi ad respondendum, aduocationem à iudice solent petere*: *id est, moram & tempus deliberandi, aduocandique amicos aut peritos, Cicero*: Omnibus, vnde petitur, hoc consilij dederim, vt binas aduocationes postulent. *Inde ductum longius, vt solet, ad omnem tergiuersationem & moram. Vetus poëta*:
Cur differs mea lux rogata semper,
Cur longam petis aduocationem?
Valerius, lib. II. *cap.* IX. *Seneca pater Controu.* III. *libri* II. *Noster De Ira* I. *cap.* XVI. *&* II. *cap.* XXIX. *&* III. *cap.* XII. *Epist.* XXII. *atque alibi. Sed apertissime, vel dicam audacissime* VII. *Quæst. Nat. cap.* X. *de sideribus, quæ semper in motu*: Et vt det eis aliquam aduocationem: *id est, statum & quietem.*

110. Deficiet.] *Alij*, disicietur: *quod esset, soluetur, dissipabitur.*

111. Contubernia.] *Hoc à militia est, vbi dispositam pulchre contubernia siue tabernacula, statim cum* Vasa clamata *sunt, ad signum soluuntur.*

112. Fuga viuere.] *Ego concinnius putem*: Rapina rerum omnium est (miseri, nescitis?) & fuga. viuere. *Id est, rapina hic rerum; & ipsa vita, non dicam iter aut transitus, sed fuga est. Copula autem* (&) *est in meo & quibusdam libris.*

113. In remedium.] *Bene. profecto enim medici & chirurgi, salutis caussa, vrunt. Quid tamen libris fiet, qui non agnoscunt*: *Scribunt*: admotis, vel incerta nudos: *absque vestigio eius verbi.*

114. Detrudet.] *Ex libris melioribus*, decondet.

115. Errabit.] *Cæca & vaga, neutrum horum ex merito dabit.*

116. Moderandus.] *A Pinciano ista: nec libris probata. In iis melioribus:* Moderandum est itaque nobis maximè quæ immoderatè fertis, & in multos dolores humani pectoris dispensanda. *Sed quod sedeat, nihil elicio. Faciebam obiter:* Moderandum est itaque, vobis máximé, quæ immoderate fertis; & in multos dolores humana pectora dispensanda. *Animus humanus quid vni dolori indulgeat? vita tota plena est, eritque, & ideo parandus firmandusque in plures.*

CAP. XI. 117. Conditionis.] *Communis in consolando locus, sed firmus. Euripides scitè:*

> ----ἀλλ' ἀναγκαίως ἔχει
> Βίον θερίζειν, ὥστε κάρπιμον στάχυν,
> Καὶ τὸν μὲν εἶναι, τὸν δὲ μή· τί ταῦτα δεῖ
> Στένειν, ἅπερ δεῖ κατὰ φύσιν διεκπερᾶν,
> ---- necessum enim est,
> Vt spica quæ maturuit, vitam meti.
> Hunc viuere, illum præmori: quid attinet
> Deflere, sustinere quæ nati sumus?

118. Feliciora.] *Istos superstites.*

119. Desidèt.] *Bene. nam totos dies, & partem noctium, sæpe sedebant.*

120. Dispari.] *Citius, tardius.*

121. Quæ vener.] *Libri ingerunt vocem:* quæ diligis veneraris. *Adde voculam:* diligis aut veneraris.

122. Pythicis.] *Vulgo adscripta Apollini, ab aliis* Chiloni: *quibusdam,* Thaleti, *vel* Bianti. *Alij ab ipso Apolline responsum Chiloni hoc datum, quærenti.* Quid esset optimum scitu? *Cuiuscumque, vel Deo digna vox est: & variam pulchramque interpretationem pete è Porphyrij* Sermonibus *super hoc dicto, quorum pars in Stobæo.*

123. Iactatu.] *A nauigantibus. & ad nauem quassam rimosamque respicit, quæ sola iactatione vehementiore soluatur.*

124. Arietaueris.] *Si iactatione, multo magis incursu & ictu. Vetus, & Plauti verbum:* Quis ædes nostras tam proterue arietat?

125. Imbecillum.] *Homerus:*

> Οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο:
> Terra nihil homine imbecillius educat ipso.

Aristoteli adscribunt: τί γάρ ἐστιν ἄνθρωπος; ἀσθενείας ὑπόδειγμα, καιροῦ λάφυρον, τύχης παίγνιον, μεταπτώσεως εἰκὼν, φθόνου καὶ συμφορᾶς πλάστιγξ. τὸ δὲ λοιπὸν, φλέγμα καὶ χολή: Quid homo? imbecillitatis exemplum, temporis spolium, fortunæ ludicrum, mutationis imago, inuidiæ & calamitatis trutina: cetera, pituita & bilis.

126. Tutelæ.] *Anxie tuendum & seruandum.*

127. Hærentis.] *Sine vt mei,* inhærentis.

128. Qua parum.] *Alius hæc capiat, non ego. Concinnabam:* quem pauor repentinus, aut item ex improuiso sonus. *Quidni male hæreat spiritus? ecce pauor subitus, aut sonus grandior, eum tollit, aut sistit. In meis erat,* quam, *pro* quâ: *&* auditum, *pro* audiet: *quæ leuiter me iuuant.*

129. Soli semper.] *Nam aliæ animantes & nos, & inter se, alunt. An hoc vult, hominem à se depasci paullatim, & ad mortem ire?*

130. Cassum.] *Pincianus scripsit. cum esset in scriptis,* casarum, *vel* causarum. *At vera lectio,* caussarium: *id est, morbidum, infirmum. Vide Epist.* LXVIII.

131. A fletu.] *Plinius in* VII. Nullumque animalium ad lacrimas, & has protinus vitæ principio genitum. *Græcus poeta:*

> Δακρυχέων γενόμην, καὶ δακρύσας ἀποθνήσκω,
> Δάκρυσι δ' ἐν πολλοῖς τὸν βίον εὗρον ὅλον:
> In lacrimis lucem vidi, in lacrimis quoque linquo,
> In lacrimis vita est tota peracta mihi.

132. Auspicatum.] *Plinius:* A suppliciis vitam auspicatum. *Lucretius:*

> Vagituque locum lugubri complet, vt æquum est,
> Cui tantum in vita restat transire malorum.

CAP. XII. 133. Omnis officij.] *Possis interpretari, sedulo curantem quærentémque quid sui officij. Officium,* τὸ καθῆκον. *Sed suboluit iam olim de interpolatione: & vide Elect. I cap. X.*

134. Magna bona.]. *De Breuit. vit. cap.* XVII. Maxima quæque bona solicita sunt, & nulli fortunæ minus bene, quàm bonæ, creditur.

135. Lenta felic.] *Quæ tardè creuerit. nam vt Boetius:*

> Quidquid præcipiti via
> Certum deserit ordinem,
> Lætum non habet exitum.

136. Malitiam.] *Scribe,* militiam: *nec monerem, nisi sic scripti & editi libri.*

137. Amisso filio.] *Inter ciuilia bella, vt apparet: sed quo, & ex quâ vxore (plures habuit) non repperi.*

138. Crimen erat.] *Vulgi vocibus, Deum incusantis in prosperitate immerita.*

139. Iudicatas.] *De quibus nondum liqueat.*

140. Bene posuisse.] *Cum abiecta Dictatura, ad togam redijt.*

141. Illum patrem.] *Xenophontem.*

142. Filij.] *Cui Gryllus nomen. cecidit in prælio ad Mantinæam.*

143. Tibicinem.] *Qui sacrificantibus adsistere & canere solebat.*

144. Coronam.] *Id quoque ex ritu, vt coronati sacrificarent.*

145. Detraxit.] *Sed statim reposuit, cum audiuit fortiter pugnantem obiisse.*

CAP. XIII. 146. Puluillus.] *Horatius Puluillus: de quo Valerius lib.* v. *Liuius* II. *Dionysius* v.

147. Postem tenenti.] *Ex ritu dedicantium. qui enim Deo aliquid dabant sacrabantque, rem ipsam manu tangebant, nequid plus minusue sacrasse viderentur.*

148. Carminis.] *Sollennium verborum. Ita Liuio,* carmen euocationis, rogationis: *Ciceroni*, carmen XII. tabularum.

149. Putasses] *Meus,* putasses enim. *Ego,* putasne, *interrogando.*

150. Neiratos.] *Vulgi sensu, non sapientum.*

151. Impleuit.] *Lacrimis manantibus.*

152. Ad Capitolium.] *Non ex historia, sed fictione scribentis, ad styli Venerem vel acumen. Iuretus volebat*: ad Capitolinum illum rediit vultum: *belle. posito illo tristiore, iterum laetiorem sumpsit, et quem in Capitolio habuerat.*

153. Triumphi.] *Macedonici.*

154. Dies.] *Nam per triduum pompa ducta.*

155. Incliti regis nomen.] *Haec eiecerunt: at asserunt omnes libri. Lego,* inclitum. *Non enim ipsum laudat, sed nomen famamque inclitam donat, ob regum veterum gloriam, & suam cladem.*

156. Duos filios.] *Maiores, Scipionem & Fabium postea dictos.*

157. Quos sibi.] *Vellem repeti vocem*, duos quos sibi. *nempe minores, & alterum* XIV. *annos natum, diebus quinque ante triumphum amisit; alterum* XII. *tribus post triumphum. Plutarchus.*

158. Quales retentos.] *Meliores scilicet, maioresque, si fata voluissent: quoniam optima ablegare aut alienare non solemus.*

159. Vacuum P. currum.] *Ad morem. quo puberes filij & iam in virili toga, equis comitabantur triumphantem patrem, siue seorsim, & singularibus; siue curriculis, & qui triumphantem traherent, insidentes. Minores autem, vna cum patre in ipso curru spectabantur. Itaque ad hos minores allusit, & negat quemquam ibi conspectum: an parum cogitate, cum alter adhuc superesset? an nec is in curru fuit, iam tunc aeger? Quod ex Liuio appareat, qui pro Seneca tota mente*: E duobus filiis, quos duobus in adoptionem datis, solos nominis, sacrorum, familiæque heredes retinuerat domi; minor ferme duodecim natus annos, quinque diebus ante triumphum, maior quattuordecim annorum, triduo post decessit. quos prætextatos curru vehi cum patre, sibi ipsos similes prædestinantes triumphos, oportuerat. *Nota & dissensum obiter à Plutarcho, in ordine morientium, qui planissime contra scribit.*

160. Concionatus.] *Paucis diebus post triumphum. Liuius.*

161. Precatum enim.] *Haec sic in Liuio*: Postquam omnia secunda, neque erat quod vltra precarer, illud optaui, vt cum ex summo retro volui Fortuna consuesset, mutationem eius domus mea potius, quam Respublica sentiret.

162. Inuidiæ dand.] *Opinio illorum fuit, Inuidiam & fascinum, rebus laetis insidiari, & plurimum interuenire. Ad auertendum, iacturam aliquam aut casum vltro subeundum. Exemplo scilicet, quo, ij qui in bona valetudine, sanguinem sibi detrahunt, ad inualitudinem vitandam. Eo Seneca nunc adspexit. & Cicero, ad Atticum*: Missus est sanguis Inuidiæ, sine dolore: *cum ignominiam publicam, spreto testimonio suo, accepisset. Apud Liuium Appius, abiturus Decemuiratu, lib.* I I. Dandus Inuidiæ est sanguis. *Plin vide* XXVIII. *cap.* II. *&* IV.

163. Solatia.] *Acute dicit, quod nec omnes statim aduertant.* Solatia *amisit, nempe in minoribus liberis, qui oblectant tantum*: auxilia *in maioribus, qui & iuuant. Illos morte, hos adoptione amiserat.*

CAP. XIV. 164. Lucium.] *Non muto, & ita Appianus, Eutropius, Orosius praenominant: plures tamen & vetustiores consentiunt* Marcum *esse.*

165. Interfecti.] *Factum hoc Caesari tangitur* III. *Ciuil. & ab* equitibus *interfectum ostendit, qui Ptolemaeum in regnum reduxerant. Valerius plura lib.* IV. *cap.* I. & Gabinianos *illos milites appellat, etsi iamdiu Gabinius in locis excesserat: sed nomen tenuerunt, quia ab eo introducti, in custodia regis ibi manserant. Caedes ista paullo ante ciuile Pompeianum bellum, cum Syriae praeesset Bibulus, Aegypto Cleopatra, mortuo iam patre.*

166. Auctor eius] *Pro his meus liber,* auctoris. *Lego igitur,* auctores. *Quos contemptim facit* Ægyptios milites: *imbellem gentem, & Romanis contemptam. Etsi illi exteri plerique: sed in Aegypto militabant.*

167. Honoris.] *Consulatus. Suetonius cap.* XX. *in Iulio, Dio & Cicero.*

168. Ob inuidiam.] *Vt Caesari inuidiam faceret, quasi eius vi aut metu domo attineretur.*

169. Postero die.] *Magna firmitas, cui & moderatio accessit, Valerio narrata. nam cum Cleopatra, noua tunc regina, vinctos interfectores ad Bibulum in Syriam misisset; ille animo suo imperans, remisit, dictitans* Senatus, non suam, vindictam illam esse debere.

170. Filiam.] *Anno vrbis* DCC.

171. Publica secum.] *Nam eius morte concordia sublata, & socer generque diuulsi, nullo iam pignore medio.*

172. In commune.] *Cum heres potentiae futurus videretur, qui ex vtriusque sanguine genitus.*

CAP. XV. 173. Prosint ostend.] *Non solum prosint, quia praesunt & moderantur; sed etiam exemplo, nec tantum imperio, iuuent.*

174. Diis geniti.] *E Virgilio*: --diis genite, & geniture deos.

175. Alienam.] *Alios felices miserosque facere posse videntur, non sese.*

176. Liberis.] *Sola Iulia.*

177. Nepotibus.] *C. & L. Caesaribus.*

178. Adoptione.] *Tiberij.*

179. Intererat.] *Quare? quia & ipse futurus inter Deos, & hoc animo iam praeceperat.*

180. Genuerat.] *Drusum.*

181. Adoptauerat.] *Germanicum, iubente Augusto.*

182. Laudauit.] *Oratione funebri, recepto in illustrium funeribus, & pulchro more.*

183. Filium.] *Drusum.*

184. Velamento.] *Velo, vel aulæo interiecto. Nefas enim Pontificem max. tangere, aut studio spectare cadauer. Vide, quæ scripsi ad IV. Annal. Taciti, in funere Drusi. & adde, à Iudæis videri (vt multa sacrorum) hunc ritum. Nam & summus eorum Pontifex nec cadauer tangebat, nec funeris caussa in luctu aut alia veste erat: vt semper scilicet castus purusque preces concipere posset, & immolare. Philo, de Monarchia.*

185. Flente populo.] *Qui tamen* habitum vocesque dolentium, simulatione magis, quam libens induebant, domumque Germanici reuiuiscere occulti lætabantur. *Tacitus IV. Ann.*

186. Non flexit.] *Alias constans aut rigidus. etiam* per omnes eius valetudinis dies, nullo metu, an vt firmitudinem animi ostentaret. etiam defuncto, necdum sepulto, Curiam ingressus est: & effusum in lacrimas Senatum, victo gemitu, simul continua oratione, erexit. *Tacitus.*

187. Suos perdere.] *Callide ad Seianum refert. quem etsi amatum, & in arcana gratia, tamen ex suspicione afflixit & sustulit. Itaque monuit eoipso facto, quam duraret animi etiam ad sanguinem suum perdendum, nedum ad amicos aut adfines.*

188. Non excepit.] *Eximios non habuit, non præteriuit.*

189. Sine dilectu.] *Pedo:*

> Quaque ruit, furibunda ruit, totumque per orbem
> Fulminat, & cæcis cæca triumphat equis.

190. Iube.] *Meus*, Iubet. *& mox*, rationi.

CAP. XVI. 191. Lucretia.] *Quæ occasionem morte sua præbuit.*

192. Lucretiæ.] *Nec enim sine ea excitatus fuisset.*

193. Clœliam.] *Bello cum Porsena, inter obsides, flumen in equo tranauit, & alios secum duxit. In Liuio & Dionysio tota narratio.*

194. Equestri.] *Plinius libro XXXIV. cap. VI. Liuius lib. II.*

195. Puluinum.] *Id est lecticam, in qua puluinus.*

196. Duodecim.] *Vide Plutarchum in Gracchis, consentientem.*

197. Nec editos.] *Non enim publice nobiles se, vlla virtute aut factis, fecerant. iuuenes aut pueri mortui.*

198. Insepultos.] *In Tiberim proiectos.*

199. Gracchos peperi.] *Tales & tantos scilicet viros. & vere æstimanti, magni fuere; sed culpa aliqua sua, & maxima fatorum oppressi. Aliud eius magnificum dictum in Plutarcho: cum in locis sacris oppressi essent,* Dignos mortuis tumulos eos esse.

200. Liuium Drusum.] *Scripti omnes*, diui Drusi. *Lege*, Liuij Drusi*: id est, vxor Liuij Drusi, sermone Romano. Metella Crassi, Terentia Ciceronis. Fuit hic C. Liuius Drusus, Marci pater, Tribuni, de quo sequitur.*

201. Clarissimum iuu.] *Quem iam dixi, Marcum.*

202. Intra penates.] *Domi sua, dum salutatur. Vide de Breu. vitæ. cap. VI.*

203. Leges tul.] *Alias fauente Senatu, quasdam populo, extremas neutro.*

204. Scipiones.] *Nihil de Scipionibus antea, sed vide tamen Consol. ad Polyb. cap. XIII.*

205. Filios.] Filias, *ex hac quidem recitatione.*

206. Nullum aiunt.] *Recte, aut quod in Pinciani quibusdam*: nullum amat.

207. Ex æquo] *Nam duos sustulit, duas reliquit.*

208. Prioris.] *Filij alterius, qui ante obierat.*

209. Te perduxit.] *Vellem*, tibi produxit: *aut certe*, in hocce produxit.

210. Agricola.] *Ingeniosa & apposita comparatio. quam & reperio in Telete Pythagorico, ô insigni viro, vt fragmenta eius ostendunt.* Οὐ γὰρ ὀρθῶς φησι βουλευομένους ὁ Στίλπων τὸ, διὰ τοὺς ἀπογενομένους τῶν ζώντων ὀλιγωρεῖν. γεωργὸς οὐ ποιεῖ τοῦτο· οὐδὲ ἂν τῶν δένδρων ξηρόν τι γένηται, καὶ τὰ ἄλλα προσεκκόπτει· ἀλλὰ τῶν λοιπῶν ἐπιμελόμενος, πειρᾶται τὴν τοῦ ἐκλελοιπότος χρείαν ἀναπληροῦν. Nec enim recte consulere sibi Stilpo dicit, qui ob mortuos & defectos obliuiscuntur viuorum aut neglegunt. Agricola non id facit. nec siquid stirpium arborumve exaruit, etiam reliquias præterea exscindit: sed curam potius earum gerés, conatur damnum ex vnius interitu factũ implere & resarcire.

211. Tot nepotes.] *Nempe & ex filiabus nepotes, vt ante dixit. nam ex Metilio*, duas filias *dumtaxat.*

CAP. XVII. 212. Status.] *A parte animæ. mortalis illa, an immortalis. Liber meus*, Stares.

213. Stringere illam.] *Non germana hæc tota lectio, atque alia eruenda è libris. Meus*: restringere stratam illam fabulosam Caripidis aquam diu ab Austro vocaturam, siquid inde vehementius spirauit. *cui consentiunt fere alij, aut leuiter discedunt. Faciebam*: stratam illam fabulosam Charybdin, quamdiu ab Austro vacat; verum siquid inde vehementius spirauit. *Vere, & cum momento sententiæ. nam Charybdis* strata & *placida est, quamdiu nihil ab Austro increpat: cum ab illo, turbatur & in vertices rotatur. Ne longe fidem petam, Seneca ipse epist. LXXIX.* Fac nos certiores vtrum vno tantum vento agatur in vortices. *Et expressius epist. XIV.* Temerarius gubernator contempsit Austri minas. ille est enim qui Siculum pelagus exasperet, & in vortices cogat. *Adi ea loca.*

214. Arethusam.] *Syracusarum fontem. de quo vbertim noster Quæst. Natur. III. cap. XXVI. & lib. VI. cap. VIII. vt alios omittam.*

215. Nascentes.] *Alij libri aliter: at meus*, nascens inuenit, siue ipsum terris. *quod nec iure spernas. Ita ad* Fontem *hæc referantur, & id verbi* ἀπὸ κοινοῦ *repetendum.*

216. Flumen.] *Alpheus.*

217. Portum.] *Duplicem quidem. quorum maior ad LXXX. stadia patet Straboni. Describunt cum alij, tum Cicero V. in Verrem, & IV. addito etiam elogio*: Nihil esse pulchrius, quam Syracusarum mœnia ac portus.

218. Athenarum.] *Ducibus Nicia & Demosthene, cum terra marique victi, cæsi, capti fuerunt.*

219. Tot millia.] *Septem millia Diodoro.*

220. Nobilis carcer.] *A Mureto est. nam vulgati libri* Nablius. *At scripti*, naulius, *vel* naulinus, *vt est in meo. Puto verum*, natiuus carcer. *Nam ita se habet. carcer ille à Dionysio tyranno in viuo saxo excisus totus est, & deinceps etiam auctus. Cicero in Verrem:* Latomias Syracusanas omnes audistis, plerique etiam nostris. Opus est ingens, magnificum, regum ac tyrannorum. Totum est ex saxo in mirandam altitudinem depresso, & multorum operis penitus exciso. Nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum vndique nihil tam tutum ad custodias nec fieri nec cogitari potest. *Ergo vere* natiuus *carcer, manu tamen adiutus. Addo Pincianum legere*, lautumius carcer.

221. Ingentem ciuit.] *Cicero IV. in Verrem*, Syracusas maximam esse Græcarum vrbium; pulcherrimamque. *Liuius XXV.* vastæ magnitudinis vrbem. *Quam vastæ, Strabo prodit, qui stadia circumdat* CLXXX. *Ea sunt milliaria circiter* XXII. *Vt hoc quoque accedat firmandæ, ac credendæ tandem, magnitudini Romanæ, assertæ à nobis in Admirandis.*

222. Laxius territorium.] *Inepte. quid hic de territorio, aut quæ comparatio cum finibus? Libri scripti* torritam, *& quidam* turritam. *Id omnino tenendum. & manet in illa vrbis magnitudine: quam ea dictione asserit, quod laxius turribus (id est mœnibus, in quibus turres olim crebræ) cincta sit, quam pateant vel fines & territorium aliarum vrbium. Vide tamen an hoc ipso sensu*, laxius terminatam, *malis.*

223. Nullum diem.] *Cicero in verrem:* Syracusarum hic situs atque natura esse loci cælique dicitur, vt nullus vnquam dies tam magna turbulentaque tempestate fuerit, quin aliquo tempore solem eius diei homines viderent. *Hanc laudem & cum Rhodo Plinius communicat:* Rhodi & Syracusis numquam tanta nubila obduci, vt non aliqua hora sol cernatur.

224. Post Plat.] *Qui ab ea conatus auocare.*

225. Vitæ.] *Quam Corinthi fœde egit.*

226. Binis.] *Tiberius imitatus. sileo.*

227. Propter illos.] *Nam tales liberi, præsidium, non decus tantum, parentibus.*

228. Maledictum sint.] *Tam inquinati & maculosi, vt vel dixisse eos filios tuos, sit conuiciari & male dicere. Nam sicut gloria ex bonis clarisque ad parentes dimanat, sic & infamia ex aliis.*

229. Laudari te.] *Romano more. pro Rostris, oratione funebri.*

230. Parens sequitur.] *Qui communi ac natura lege, præire debuerat. Ideo in monumentis adsidua hæc querela. vt:*

Quod decuit natum patri præstare sepulto,
Hoc contra nato præstitit ipse parens.

Alibi: Monumentum, quod patri filius facere debuerat. *Et alibi:*

------à patre mœsto
Accepit tumulos, quos dare debuerat.

Vide supra, cap. I.

231. Omni inuidia.] *Quam frustra querelis tuis moues, & iniquos appellas.*

CAP. XVIII. 232. Vrbem.] *Id est hunc orbem. Cicero III. De Finib.* Mundum esse censent (*Stoici*) quasi communem vrbem, & ciuitatem hominum & deorum. *Nos Phys. II. Diss. VII.*

233. Æternisque.] *Quamdiu stabit. nam ex tua mente & Stoicorum, ô Seneca, non hæc æterna.*

234. Vno sidere.] *Sole. Vide II. Physiol. Dissert. XII.*

235. Annum in.] *Meus liber:* annuo. spatio æstates.

236. Successionem.] *Succedit enim in vicem occasi iam Solis.*

237. Fraternis occ.] *Meus & plerique scripti:* superis occursibus.

238. Occultam.] *Silentem, tenui aut nullo lumine.*

239. Toto ore.] *Plenam & vndique collustratam.*

240. Proximæ dist.] *Diuersam ab ea, quæ vltimo fuit.*

241. Quinque sid.] *Erratica,*

242. In contrarium.] *Proprio suo motu lata, contra primum illum motum.*

243. Fortunæ pop.] *Et hic & sæpius fata nectit astris: neque his quinque tantum, sed omnibus. Vide Physiol II. Diss. XIIII.*

244. Obliqua.] *Ita enim feruntur. & caussa est, quod ignea illa natura altum petit, vis & elisio deorsum agit. Ergo in latus, vtrique caussæ obsecuta feruntur.*

245. Fragorem.] *Tonitru.*

246. Ex vno fonte.] *Nimium est. ne ex* monte *quidem vno, si certa & vera amamus. Nam hæc ad* Rhenum *&* Danubium *spectant: quorum ille in Occasum, iste in Orientem diuersus fertur. In Adulamonte* Rhenus *oritur; satis procul inde in Abnobamonte, sine* prope Rauracos montes, *vt Ammianus designat, Danubius, in Sueuis. Itaque inter fontes (hodie scimus) grande interuallum, & plus centum milliarium. Si de* Rhodano & Rheno *sensisset, verius foret: quod non potest, quia non ille ad Orientem. Et cum Seneca etiam Claudianus, tanto posterior:*

Prominet Hercyniæ confinis Rætia siluæ,
Quæ se Danubij iactat Rhenique parentem.

Etsi ille minus errat, qui communiter de Rhætia *scribit. Senecam non excusamus, nisi si opinio illorum fuit originem Danuby in* Oeno *esse: qui sane vicinus Rheno surgit, & longo tractu in Danubium fluit.*

247. Adiuta cultu.] *Meus*, Ad vitam fructus, seges: *& sane plerique etiam scripti* fructus, *aut* fructu.

248. Maria distin.] *Meus*, patriam distinguunt: *at alij quidam scripti*, paria. *Quod ferri potest. & æqualitas, inquit, illa maris & par facies variatur ab insulis.*

249. Aurum arenis.] *Vt in Tago, Pactolo, Hermo, hodie Indiæ nouæ fluentis.*

250. Nitentes ign.] *Quas in medio mari ponit, insulis nempe aut collibus, qui ibi sic ardent. Vulcania insula*

tales, Ænaria, & plures.

251. Vinculum terr.] *Declamator in Suasoria* I. Oceanus totius orbis vinculum, terrarumque custodia. *Recte: nec enim terra sicca & arida per se, sine humore constet, quin diffluat: & ideo vt Plinij verba sunt,* terram totam intra, extra, supra, venis, vt vinculis, discurrentibus *Oceanus ligat.*

252. Triplici sinu.] *Quomodo? Ut in quatuor partes terra scindatur, & quaque earum chlamydem referat: ea ipsa chlamys à tribus partibus Oceano cingatur. Ita enim veteres (nec absurde, aut falso omnino) considerarunt, & suspicione attigerunt, quæ hodie magis nota. Hoc est, quod Macrobius lib.* II. *in Somnium, cap.* IX. *scribit:* Omnem terram QVADRIFARIAM diuidi, & singulas HABITATIONES INSVLAS esse. *Vide me fusius explicantem, Physiol. lib.* 2. *Differt.* XVII.

253. Ingenti licentia.] *Nulla, si de ordinario æstu accipis, qui horas suas & legem habet, seruatque. Sed exæstuare dicit, id est reaundare & in terras effluere, ventis aut tempestate impulsum.*

254. Fidem excedenti] *Interpolata ista, & vox,* fidem, *nulla est priscis libris. qui dumtaxat:* & excedenti terrentia magnitudine. *Quod etsi aliquo sensu teneas, quanto meliore & veriore,* terrena? *Ita enim emendo, & Plinij cap.* I. *lib.* IX. *aduoco, in quo ipsa inscriptio:* Quare in mari maxima animalia? *& orditur:* Sunt autem complura in iis, maiora etiam terrestribus. *Certe maiora, vt Balenæ, Pristes, Physeteres: &* caussa euidens (*ait idem scriptor*) humoris luxuria.

255. Magisterio.] *Idem Plinius illustret* IX. *cap. vlt.* Amicitiæ exempla sunt Balena & Musculus, quando prægraui superciliorum pondere obrutis eius oculis, infestantia magnitudinem vada prænatans demonstrat, oculorumque vice fungitur.

256. Velocia.] *Uti Delphinus. de quo idem ille scriptor:* ocior volucre, ocior telo.

257. Haurientia.] *Hoc ad Physeterem, vnde ei nomen,* ἀπὸ τοῦ φυσᾶν: ab efflando. *Plinius:* Columnæ modo se attollens, altiorque nauium velis, diluuiem quandam eructans. *At Strabo lib.* III. *non ipsum sic attolli, sed spiritum & efflatum illum columnæ assimilat, verius fortasse:* τῶν φυσητήρων ἀναφυσώντων, φαίνεσθαί τις νεφώδους ὄψις κίονος τοῖς πόρρωθεν ἀφορῶσι: Physeteres cum ecnant, sic species columnæ cuiusdam nubilæ procul intuentibus.

258. Erisque ei.] *Liber meus,* erisque eius spectatrix, & ipsa. *Quidam,* eius expertrix. *Dubito an non,* erisque & suspectrix. *Tu, inquit, & suspicies illos magna conantes, & imitaueris. Quomodocumque,* &c, *non* ei, *scribe.*

259. Instruant.] *Vt sunt mechanica.*

260. Ornent.] *Liberales.*

261. Regant.] *Philosophica.*

262. Facilis.] *Nec æternam,* fatalis.

263. Perista.] *Latrocinia, venena, mortes.*

264. Quidni.] *Responsio est eius, quæ quasi rogatur: & asserit.*

265. Imo puto.] *Iterum Seneca, sine interrogatoris, qui damnat responsum. Tum' viueret? imo non debebas Marcia, quæ doles aliquid tibi detrahi ex iis, quæ pacto conuento omnia poterant.* Aliquid, *nempe filium. Vide tamen an non legendum:* viueret? Quin imo, puto.

CAP. XIX. 266. Ad solatia.] *Pars secunda libelli. prior habuit exempla & rationes vincendo dolori; hæc lenimenta, & vt ipse, solatia.*

267. Taxauimus.] *Pretium ei aut pondus dedimus.*

268. Nosmetipsi fallamus.] *Bene est, & capimus: tamen meus & alij aliquot,* nosmetipsi non fall. *cum negatione. Seruem, sed legam* fallemus. *Age, inquit, putemus non periisse, sed abesse in aliqua peregrinatione: & reuera non fallemur. quia sunt, etsi in alio loco.*

279. Præmisimus] *Totus hic locus in Antiphane:*

> Πενθεῖν δὲ μετρίως τοὺς προσήκοντας φίλους.
> Οὐ γὰρ τεθνᾶσιν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ὁδὸν,
> Ἣν πᾶσιν ἐλθεῖν ἐστ' ἀναγκαίως ἔχον,
> Προεληλύθασιν. εἶτα χ' ἡμεῖς ὕστερον,
> Εἰς ταὐτὸ καταγώγιον αὐτοῖς ἥξομεν,
> Κοινῇ τὸν ἄλλον συνδιατρίψοντες χρόνον:
> Lugere amicos mortuos modice decet.
> Non mortui etenim sunt, sed illam ipsam viam,
> Quam mox necessum inire nobis omnibus,
> Illi præiuerunt. & ecce postmodum
> Transgressi in vnum idemque diuersorium,
> Coniuncti agemus quidquid æui reliquum est.

Noster epist. XCIX. Quem putas periisse, præmissus est. *Pia pulchra, quis neget? & sensus, si non oris, Christiani.*

270. Seruent.] *Placet Gruteri suspicio, imo correctio:* eiurent. *Eiurantur liberi, qui velut iuramento negantur. quod fit in* Abdicatione, *quo velim hæc relata. Nam tales extra domum & familiam sepositi, spem alijs faciebant in vacuum veniendi. Quod ad verbum, adi De Benef.* VI. *cap.* IV.

271. Manu faciant.] *Sponte & vltro faciunt se orbos. Phrasis valde amata Senecæ, & pæne vni familiaris. De Breuit. vit. cap.* III. Adiice morbos, quos manu fecimus: *intemperie & luxu. Epist.* LIX. Finem non operiri, sed manu facere: *arcessere, & sponte sumere. De Ira* III. *cap.* XI. Magna pars querelas manu fecit: *ipsa inuenit & formauit. De Beneficiis* VI. *cap.* XLI. Occasiones reddendorum beneficiorum obseruare, non manu facere. *Vtitur & aliter paullo, pro arte & industria facere. Vide epist.* LXXXIX. *&* XCI. *&* CXV. *&* LIII. *De Ira* II. *cap.* VIII. *Alij qui sic vsi, pauci occurrunt. In Plinio est, libri* XVIII. *Præfat. de Venenis:* Ne iis quidem quæ nascuntur contenti, quando plura eorum genera humana manu fiunt. *In Statio* I. *Thebaid.*

> Partiti versant populorum fata, manuque

Fortunam fecere leuem.

De Eteocle & Polynice. quorum alteri graui fuisset priuari regno: ergo, inquit; ingenio leuarunt fortunam, alternis imperare commenti.

272. Mancipium.] *In quo damnum magis, quam affectus mouet.*

273. Carcerem.] *Erebi claustra, vt poeta.*

274. Flagrantia.] *Phlegetontem.*

275. Obliuionis.] *Leten.*

276. Tribunalia.] *Minois, Rhadamanthi, Æaci.*

277. Antequam nasc.] *Similes ergo illi tempori? Plinianum hoc sit*: Nec magis à morte sensus vllus aut corpori aut animę, quam ante natalem. *Sed & noster in Epist.* LIV. *quam vide. Sæpe sic in immortalitate vacillat.*

278. Terminos.] *Huius vitæ.*

279. Conspicitur.] *Meus & alij*, prospicitur. *quod malim ob sequentia, & futuri metum hic tangit.*

280. Ex euentu.] *In meo*, & ex euentu semper incertiora dependenti. *Fortasse*, rependenti. *Non pendet, inquit, futuri anxius: idque ex euentu, qui semper incertiora rependit. Nec enim vnquam securitas, & vbi finem curæ censeas, alia subnascitur. Vulgata tamen non displicet: & verum est. in deteriora res & animos nostros inclinare. Quo sensu nec male*: & euentus semper i. d. dependet. Euentus, *gignendi casus esset.*

CAP. XX. 281. Deducit.] *Velim*, educit.

282. Ante durior.] *Ætatis secutura. Nam hæc mollis est, & asperiora omnia excipiunt. Statim etiam* euocat *legendum, aut fallor.*

283. Antequam inuoc.] *Ad iuuenes pertinet, quibus læta adhuc omnia, & vita in fructu est. Postea grauis, & mors inuocatur.*

284. Remittit.] *In mancipiis, quæ asserit in libertatem.*

285. Alij duo.] *Acutissime Pincianus*, aliis donauit: *atque adeo verissime. De rebus loquitur opibusque quas natura communes, Fortuna inique distribuit, huic multas, illi paucas.*

286. Exequat.] *Plautus.*

verum nos homunculi
Satillum animæ qui cum extemplo amisimus,
Æque mendicus atque ille opulentissimus.
Censetur censu ad Acheruntem mortuus.

Vbi legam, Æquo: *vt dicas* æquo sensu *censeri omnes, nec vt Romæ, classibus iuxta opes distinctos.*

287. Vt non concidam.] *Quia in grauioribus casibus (Stoico dogmate) ad hanc vltro ibo.*

288. Quo appellam.] *Portum illum video. Meus tamen*: quod appellem. *quasi in iudicio: sed illud præfero.*

289. Cruces.] *Hæc genera, & isteipse locus, in libris* De Cruce *à nobis explicata.*

290. Per obscæna.] *A parte ima ad superam. Seneca epist.* XIV. Adactum per medium hominem, qui per os emergat, stipitem.

291. Patibulo.] *Quod à patendo dictum. cuiusmodi Crux transuersaria, vel decussata.*

292. Singula mach.] *Vox inseritur à libris*, singula docuerunt machinamenta. *Aptari ne potest, si occurrunt legas? nec inepte, qui* dolorum *fecit.*

293. Vno gradu.] *In rupe, in flumine, in tecto, gradum promoue: desili.*

294. Contra iniurias.] *Sententia haud improba, sed verba valde abeunt à libris. Erasmi quidem editio*: Coram te iura vitæ beneficio. *Scripti*, Coram te iura beneficio; *aut* vita beneficio. *Legam*: contante vita, beneficio mortis abeo: *siue etiam*, morante. *Sententia est. vita si moratur & tenet; at mors subuenit, si volo, & dimittit.*

195. Neapoli.] *Iuuenalis*:

Prouida Pompeio dederat Campania febres
Optandas.

Cicero Tuscul. I. Pompeio nostro familiari, cum grauiter ægrotaret Neapoli, melius est factum. Vtrum igitur si tum esset extinctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? *Tangit & Velleius lib.* II *& Dio* XLI.

296. Prima acies.] *Nam ductores & honestissimi in ea, vt docui in* Militia: *& Senatus fere totus cum Pompeio:*

297. Ægyptium.] *Achillam.*

298. Satelliti.] *Pinciani est, & teneo. nam libri fere omnes* satietati. Septimium *autem intellegit, Romanum, & ipsius Pompeij bello Piratico, militem. Itaque Imperatoris illum velut stipator aut satelles.*

299. Pænit. salutis.] *A tali accepta.*

300. Regis?] *Ergone ita pudendum aut nouum*, Regi *salutem accepto referre? Merito hoc suspectum, & de rege nihil præiuit. Suspicabar* gregalis, *ipsius Septimij e vulgo militum.*

301. Secutus fuisset.] *Quid? si post filiam mortuus, non vidisset hæc mala? Ille vero iamdiu viderat, &* strictos *acie Pharsalica* in ciuium capita mucrones; *& bona diuisa ac subhastata, ipsius etiam Pompeij; & quidquid hic malorum narratur. Nam filiam obiisse certum est bello Cæsaris Hispaniensi, haud diu nimis ante Cæsarem ipsum. Itaque suspecta tota hæc clausula, & interpolationis accusanda à libris: quorum aliis alia desunt (Gruterum, si lubet, vide) meo hæc omnia. atque habet tantum*: liberata republica senatusque fuisset etiamtunc felix mori potuit *Ex eo concinnes*: republica Senatuque, etiamtunc. *Sed viderint, siqui vetustiores libros forte nacti.*

302. De suo per.] *Ipsi præmium suæ mortis essent. Tale in Floro*: Misera respublica in exitium suum merces erat.

303. Hastam.] *Quam Cæsar pro æde Iouis Statoris in foro posuit. Cicero Phil.* II. *& sæpe de hac Iuliana hasta.*

304. Consularia.] *Nam vterque Consul a Pompeio steterat.*

305. Locata.] *Latrones præmio publice prouocati.*

306. Tantum catil.] *Id est, tot vno tempore Catilinas: animo, quo ipse, præditos. Ita omnes libri, nec Pincianum*

audio trium Catilinarum *ſubſtituentem. Refert ad* III. *viros Lepidum, Antonium, Octauianum. Sed reuera Cicero vix ea, aut eos in potentia illa vidit, inter primores occiſus.*

307. Pompeium ſequi.] *Quem certe nec ipſum probabat.*

308. Metilio.] *Libri,* illi: *putemque ego,* filio. *Vox edita, eſt à Pinciani diuinatione.*

309. Ad breuiſſimum.] *Membrum hoc totum dubiæ valetudinis. In meo:* editis, cito ceſſuris l. venientesi. p. h. p. officium. *Sed & alij aliter: ego nihil extrico.*

310. Toties remetiatur.] *Nam mundus in tempore voluitur, reuoluitur: atque vt Philoſophus ait,* Tempus motus quietiſque menſura eſt.

311. Licet mihi.] *Et hic libri valde variant: meus,* licet mihi vaces, & in memoriam traditæ ſenectutis viros nomines, centenos denoſque percenſeas annos. *Quæ ſincera omnia habeo, vocula excepta, & lego:* Licet mihi vates. *Vates ſunt Sibyllæ, longæuæ vel ad prouerbium. Adiunge, inquit, & alios viros ſenecta, tradita æuo & memoriæ, quia rara fuit.*

312. Homini prima.] *Nam hæc eſt* Pueritia, *atque in eo fine deſinit.*

313. Scit libenter.] *Corruptrix & hic manus. meus codex nihil horum habet, tantum:* Manebit ſemper vbi poſitus eſt, nec illum vlterius diligentia ex conſilio perdidit, ſed tulit iuum. *Lego,* & conſilio perduxit: *ſiue,* perduxerit. *Superflua certe ſunt alia, & idem iterant. niſi placeat:* promouebis, ſi libeat; nec illum interius diligentia & conſilio perduces, *aut etiam* reduces. *Ita duo dicat, nec produci vitam, nec contrahi: & fixam eſſe fatalem metam. Piget referre variantes lectiones: Gruterum vide, & videbis me proxime ab iis ire.*

314. Eunt vi ſua.] *Pinciani eſt. antea,* vt ſua: *nec improbem ſi diſtinguas:* Eunt, vt ſua fata. *Viam progrediuntur, quam fata pariter.*

315. Agunt opus.] *Veteres,* Augurij, *vel* Auguria opus. *Lego,* Actura opus ſuum fata, nobis ſ. n. *iunctim cum ſequentibus.*

CAP. XXI. 316. Conſeruatum.] *Mihi hæc bona. & arte laudat Metilij pudicitiam, in vrbe parum caſta, in forma illiciente, conſeruatam. At non ita morbos potuiſſet euadere, nec id in eius manu vel cautela.*

CAP. XXII. 317. Proiectis.] *Scripti,* percoqui. *Non ego ambigam, quin fuerit,* præcoquis. *Aut, inquit, ſera & fœda luxuria occupat; aut præcoquis, & in primis annis*

318. Viuis leg.] *Quod mortuis de more fiebat. Itaque in eo ludit. vide De Benef. v. cap.* XXIV. *De Prouid. cap.* III.

319. Non ſimplici.] *Nam partes eæ neruoſæ, & nimis ſenſiles.*

320. Stipendium.] *Tam dura merces huius militiæ.*

321. Satrio.] *In Tacito ita ſcribitur, at noſtris libris* Atrio: *vtris verius? nec ſcio, nec refert.*

322. Congiarium.] *Metaphora. Vt donum ſolet in vino, oleo, pecunia dari; ſic Seianus patrem tuum (& res nempe eius) elargitus Satrio.*

323. Nec imponi.] *Videtur ſenſus. nec à Principe quidem aut Senatu, quibus hoc ius, imponi Principem rebus Seianum. ſed ipſum vafre, & aſtu aſcendere.*

324. Supra cineres.] *Quos cineres? ipſius Pompeij? non poteſt. nam ille alibi ſepultus (in Ægypto) & vix ſepultus. Cineres ergo operis & theatri exuſti quaſi vel hoc indignum, ſtatuam eius eſſe in reliquiis operis Pompeiani. vel etiam,* ſupra cineres, *id eſt, ſuper defunctum Pompeium attolli: & eius loco, ſuffici & ſtatui Seianum, quaſi illo iam ſpreto.*

325. Peſſimum.] *Libri priſci,* perfidum: *aſſentior. Hoc ideo. quia fidem erga Principem, & eius domum. minime coluit: imo in extremo ipſum deiectum, ſi fors voluiſſet, ibat. Hæc contra militiæ ſacramentum & fidem, cuius ipſe caput & exactor erat.*

326. Conſecratur.] *Alia diſtinctio in iiſdem:* conſecratur ſubſcriptio. *An* conſarcinatur, *ſiue* comparatur, *an cui in mente vox aptior?*

327. Canes.] *Apte de iis qui in* canino hoc ſtudio, *vt ille dicebat. Imitatio Ciceronis eſt, qui plus ſemel* Verrinos canes *appellat, & qui* eius tribunal ſolent lambere.

328. Sanguine hum.] *Nam homines iis accuſandos, damnandos, deuorandos (quod ad opes attinet) obiicere ſolebat.*

329. Et illum imp.] *Sic legito. Excuſat autem obiter Cremutium, quod cito viſus deſpondere animum: ſed, inquit, nimirum imparatum inopinatum que inuaſerant.*

330. Seianus rog.] *Quod honos & libertas vetabant.*

331. Filia.] *Quod per illius pietatem non poterat. & callide eam laudat.*

332. Plus impon.] *Mirum in libris eſſe,* quo poſtumium poneret: *in aliis (vt meo)* quo plus virium poneret. *At vulgata mihi vera, & clara eſt.*

333. Guſtaturus.] *A balneo ita ſolent, ouum aut mulſum leuiter ſumere, viribus reparãdis. Is autem ſæpe guſtus in* cubiculo *(diſerte hic) non in triclinio.*

334. Medium fere.] *Plinius:* Homini non ante ſeptimum diem letalis inedia, duraſſe & vltra vndecimum pleroſque certum eſt. *Ergo quatriduus hoc iter, circa medium.*

335. Morte rei.] *Muretiana lectio. antea,* an mortis rei perderentur: *ſiue vt alij,* proderentur. *In meo eſt:* an mortis rei reum perderent. *Mureti haud abſona reſtitutio: cui & vetus mea conſonat,* an morte rei prohiberentur. *Nam hæc (ne accuſet) iuxta cum ipſo ſemper cepimus. Hoc maluiſſem ab eo oſtenſum, qui conciliantur iſta cum Tacito. Nam iſte anno vrbis* DCCLXXVII. *lib.* IV. *Annalium, ita ſcribit:* Et quia Cornutus ſua manu ceciderat, actum de præmiis accuſatorum abolendis, ſiquis maieſtatis poſtulatus, ante perfectum iudicium ſeipſe vita priuaſſet. Ibaturque in eam ſententiam, ni durius contraque morem ſuum, palam pro accuſatoribus Cæſar. Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum, per præmia eliciebantur. *Ergo tunc hoc ita decretũ, & res iam extra quæſtionem eſſe debebat in iudicio Cordiano. Quippe iſte anno poſt accuſatus. Quid dicam? hæreo. niſi ſi tunc quidem* pro accuſatoribus Cæſar; *ſed decretum Senatus nondum interpoſitum. Itaque res inuidioſa iterum nunc tracta in litem. An & Senecam parum intente hæc ſcripſiſſe? certe Tacitus in hac ne mihi*

tale. Ceterum sententia Senecæ hic est, quæsitum an morte rei prohiberentur *: id est, liceretne iis mori ita, vt salua bona & testamenta essent? Quadruplatores nolebant, & negabant, & Consules adibant. Quo sensu & ante dixit:* educebatur è faucibus auidissimorum luporum præda. *Verba emendationis nostræ omnino firmantur à sequentibus istis:* Fles quod alicui tuorum mori necesse fuit? pæne non licuit. *Ex meo etiam scripto supra, haud absurde fortasse:* an mortis rei rem perderent. *An opes tollerentur reis, necdum damnatis.*

336. Absolueras.] *Ipsa vita exueras, & omni metu ac seruitute. In plena iam libertate eras, tabella de se, à se lata.*

337. Alicui tuorum.] *Filio.*

338. Non licuit.] *Patri.*

CAP. XXIII. 339. Absoluti transfl.] *At veteres*, obsoleti illitique: *meus autem*, obsoletum illitumque fluunt. *An* obsoletum illotumque effluunt? *siue etiam cum aliis*, obsoleti illotique transfluunt, *eodem sensu. Platonicum est, qui volebat animas* corpori deditas, corporibus elapsas circum ipsam terram volutari, nec in cælestem locum, nisi multis post seculis reuerti. *Cicero in Somnio, Macrobius ibi, Plato ipse x. de Legib. atque alibi.*

340. Ex alto assueti.] *Nam è stellis & cælo, quasi scintillas, decerpunt animas Stoici.*

341. Plato clamat.] *Vbi? reperio similia equidem in Phædone. atque ibi Socrates:* ὥς μοι φαίνεται, *inquit*, ἀνὴρ τῷ ὄντι ἐν φιλοσοφίᾳ διατρίψας τὸν βίον, θαρρεῖν μέλλων ἀποθανεῖσθαι, καὶ εὔελπις εἶναι μέγιστα ἐκεῖ οἴσεσθαι ἀγαθὰ, ἐπειδὰν τελευτήσῃ: Mihi videtur, vir qui reuera in studio sapientiæ vitam posuerit, cum fiducia moriturus plenus bonæ spei quod magna ibi præmia consequetur, cum obierit. *Et mox:* Κινδυνεύουσι γὰρ ὅσοι τυγχάνουσιν ὀρθῶς ἁπτόμενοι φιλοσοφίας, λεληθέναι τοὺς ἄλλους, ὅτι οὐδὲν ἄλλο αὐτοὶ ἐπιτηδεύουσιν ἢ ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθνάναι: Nam qui recte philosophandi studium amplexi sunt, hoc præcipue operam dant, vt taciti atque aliis ignaris meditentur mori. *Iterumque postea:* ὅτι τῷ ὄντι οἱ φιλοσοφοῦντες θανατῶσι: quod reuera philosophantes in mortem propendeant. *Vide me* II. *Manud. Diss.* II.

342. In exteriora.] *Cicero expressit è Platone*: Animum inclusum in corpore, prominere foras, & ea quæ extra erunt contemplantem, quam maxime se à corpore abstrahere.

343. Properat.] *Membranæ omnes* prope est: *vt nihil cunctet legere*, ab exitu prope est, *phrasi Tullij, & ipsius Senecæ.*

344. Detinet caussa.] *Humor, & quod igni repugnat. Simile in ingeniis, aut virtutibus: aliquid aduersum adnexum detinet, donec eluctetur.*

345. Eo breuiora.] *Meus reiecta vocula*, quo illustriora, breuia sunt. *Corneliana frequens dictio.*

346. Maturitas.] *Plinius*: Quippe cum Censorius Cato, vt ex oraculo aliquo prodiderit, senilem iuuentam præmaturæ mortis esse signum.

CAP. XXIV. 347. Cogita tot illos.] *Simile omnino solatium in Teletis Pythagorici fragmentis:* Ἔπειτα δὲ καὶ ἀποδημοῦντος αὐτοῦ χρειῶν στερηθήσῃ, καὶ στρατευομένου ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ πρεσβεύοντος, καὶ ἱερεύοντος, καὶ ἀρρωστήσαντος, καὶ πρεσβυτέρου γινομένου. Ἀλλ' εἰ ἐπὶ πᾶσι τούτοις δυσκολαίνοις, τί τοῖς παιδίοις ἀπολείψεις: Deinde vero nec frui illo possis peregrinante, aut pro patria militante, item in legationem misso, sacris præfecto, ægrotante, seniore & decrepito iam facto. Quod si super his quoque omnibus ægrescis, quid tandem aniculis relinques? *Vtitur & noster epist.* LXIII. *& tangit supra in hac Consol. cap.* XIX.

348. Auum.] *Cremutium.*

349. Verecundia.] *Quæ factum vt nihil ederet, nec ingenij sui in publico faceret copiam.*

350. Puer admodum.] *A ritu veteri, quo & adolescentes præcipuis sacerdotiis ornati. Liuius* XXXIII. Q. Fabius Maximus Augur mortuus est, admodum adolescens. *Libro* XLII. In Fuluij locum Pontificis, Cn. Domitius, opido adolescens, sacerdos lectus. *Ostendit tamen minus crebro factum, libro* XXIX. Augur creatus Ti. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod tunc perrarum in mandandis sacerdotiis erat. *Sed ea nota indicat, percrebrum suo æuo fuisse. quod & Tacitus*: Nobiles adolescentulos auitis ac paternis sacerdotiis recoluit.

351. Sic te gere.] *Libri damnant, qui* filium gere, *aut* geri, *consensu. Scribendum*: filio iungere. *Hac meditatione, inquit, adesto & iunge te filio, qui nunc liber tibi vacat. Hoc paullo post dicit*, vti filio.

352. Vincula animorum.] *Inter alios Themistius pulchre*: Corpus Græci δέμας dicunt, tanquam in eo anima δεδεμένη, hoc est illigata sit, præter suam naturam. Nil enim vi retinetur in eo, vbi esse natum est, aut vinciri debet. ideoque & vocabulo à Vi deducto Vitam nominarunt, βίον παρὰ τὴν βίαν. *Plura addit, dignissima lectu, in Stobæi Serm.* CXIX. *Vide & Macrobium* I. *in Somn. Scip. cap.* X.

353. Illo, vnde.] *In cælum.*

CAP. XXV. 354. Cœtus sacer.] *Nam ibi scilicet heroum meliorumque animarum sedes. Lucanus:*

> Quodque patet terras inter, lunæque meatus,
> Semidei manes habitant. quos ignea virtus
> Innocuos vita, patiens ætheris imi
> Fecit, & æternos animam collegit in orbes.

Dogma à Pythagora ortum, asserente: Mercurium ταμίας εἶναι τῶν ψυχῶν, quæstorem & ductorem esse animarum. ex iis puras ducere ad supera loca: impuras minime, neque iis, neque inter se, misceri, sed vinculis à Furiis adstringi. Esse & ipsum Aërem animarum plenum, atque has existimari Heroas & Dæmonas. *Nos plenius Physiolog.* III. *Dissert.* XIII.

355. Arcana naturæ.] *Vide Consol. ad Polyb. cap.* LXXVII.

356. Permittere.] *Longe & libere mittere.*

357. Tramites omnia.] *Legam* omnium, *nempe animarum: quas vult libere in æthere ferri, & quaquauersum*

commeare. Meo tamen libro tramites, *abest. Possit &*, omnia plani, *ἐναργῶς dici.*

CAP. XXVI. 358. Proscribentes.] *Triumuiros.*

359. Ipse proscripsit.] *In tabulis Æui exposuit, famæ an infamiæ posterorum.*

360. In tædium.] *Atqui nullum tædium, nec tale antea tetigit. Meo libro hæc omnia absunt, scribitque:* quod ipse ad maiores. *quomodo & in quibusdam Pincians. Nec valde reuocem: nisi quod alij tamen manuscripti vindicant. produntque:* quod in te domus status in te ipse ad maiores. *Si germana scribam:* quod sine tædio, satur vitæ ipse ad: *proxime sane ad chirographos.*

361. Ætati detrax.] *Sic citum mortui. vt Scipio prior, Marius, Pompeius.*

362. Patrem.] *Me Cremutium.*

363. Auum.] *Quemnam paternum, an maternum? Suspicor autem ciuili bello, aut proscriptione periisse, ex eo quod addit.*

364. Magno animo.] *Erasmus edidit:* quam magno me iuuat animo scripsisse, *& consentiunt plerique scripti. Meus,* quam magno mequam iuuaci animo. *Ex quibus fecerim:* quam magno, neque viuaci, animo. *Ostendi, inquit, alto animo, nec vita cupido, me scripsisse. Nam* Viuacem, *hic ita interpretor. Siquis etiam malet, legito:* quam magno mea, quam viuaci animo: *aduersa plane mente. id esset, quam vegeto & vigente animo.*

365. Aut fingi.] *Parari, strui.*

366. Dies perp.] *Fortasse,* die perpetuo.

367. Euentumque.] *Alij* venientiumque; *meus,* veniẽtiaque. *sed aut vulgatum verum est, aut* euentaque.

368. Desiderii tui.] *Sic legendum, è melioribus libris. Sententia: si hoc te solari potest, quod sicut tu filium desideras; ita alij talia aut alia.*

369. Hiatibus.] *Mei,* montibus. *an non* motibus, *vt ad terræ motionem spectet?*

370. In vndationibus.] *Hæc è physiologia Stoica: qui aquis, & ignibus denique mundum perdunt: sed renouandum & suscitandum.*

371. Ex disposito.] *Partibus, & ordine.*

372. Nos quoque.] *Ex hac clausula vides animarum immortalitatem destrui, & longæuas ab eo, sed non ἀϊδίους, statui. Stoici variabant. & quidam,* sapientum dumtaxat animas perennare: *alij, vt Cleanthes,* πάσας ἐπιδιαμένειν μέχρις ἐκπυρώσεως: *quod interpres reddidit,* omnes perdurare, donec calore destimantur. *Valde contra mentem viri. quis dictum, quod hic Seneca, voluit,* omnes manere vsque ad mundi conflagrationem. *Nos ista vbertim in Physiologia.*

MVRETVS.

Cap. I. Marciam A.] *Cremutij Cordi filiam, magni & ingenij & animi mulierem, amisso filio immodice dolentem consolatur.*

Mortem A. Cremutij Cordi.] *De ea vide Tacitum libro quarto annalium ab excessu D. Augusti, & Dionem ad finem libri* LVII.

Patriæ seruitutis.] *Legendum* Patere, *vt in libro Siculo. Sed & Pincianus hoc monuerat.*

Victa, fudistique lacrimas palam.] *Locus mihi quidem deprauatus videtur. Fortassis ita legi possit:* Victaque tenuisti lacrimas palam, & gemitus, non tamen hilari fronte, texisti. *Sed hæc coniectura modo est, quam veram præstare non ausim.*

Libros.] *Quos patres censuerant per ædiles cremandos esse. Tacitus. Dio. Eorum librorum testimonio alicubi vtitur Suetonius.*

II. Carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita.] *Audisse tamen non illibenter dicitur, quæ de eo Virgilius ad finem libri sexti Æneidos scripserat.*

III. Filium Drusum.] *Patrem Germanici, auum Caligulæ. De huius morte vide Strabonem libro* VII.

XII. Nec nimis admiretur Græcia illum patrem.] *Xenophontem: de quo, itemque de Puluillo vide Valerium Maximum cap.* X. *libri* V.

XIV. Decessisse filiam.] *Iuliam Pompeij vxorem.*

XV. Dijs geniti deosque genituri.] *Imitatus est Vergilij versum:*

Dijs genite & geniture deos.

XVI. De dijs neminem queri.] *Nam ipsemet, stulta illorum temporum opinione, paullo post futurus erat Deus.*

XVII. In qua istud vrbe, di boni loquimur?] *Imitatus est locum quendam è Ciceronis Miloniana.*

XXII. Nobilis carcer.] *Ita coniecit legendum: cum veteres libri haberent partim* Nablius, *partim* Noblius.

Satrio Secundo.] *Ita legendum ex Taciti libro* IIII.

An morte rei perderentur.] *Retinenda est hæc veterum librorum scriptura: quam qui non intelligunt, deprauare conantur. sententia autem hæc est. Quadruplatores, vt notum est, quartam partem ferebant eius pecuniæ, quæ conficiebatur è sectione damnati. At qui peribant in reatu, mori damnati non videbantur. Moriente igitur ante damnationem aliquo, cuius ipsi bona spe iam deuorassent, bolus eis è faucibus eripi videbatur. Hoc igitur illi querebantur, & iniquo animo ferebant: si sibi morte eriperentur & elaberentur è manibus rei sui, quorum explorata damnatio esset. Hoc igitur fuisse dicit in quæstione, an quadruplator perderet reum suum, si reum adhuc indemnatum mors contigisset.*

PINCIANVS.

Cap. I. Cui viri quoque libenter hæreant & incumbunt.] *Vetus lectio* incumbant, *non* incumbunt.

Nec spem accepissem.] *Eadem,* nec spem concepissem.

In persona patris tui gesseris:] *Scribo* personam, *non* persona, *vt in quarto de beneficiis,* Quid amplius in horum personam possum, quam velle.

Permittit

Permittit sibi quædam contra bonum morem magna pietas.] *Deest particula* &, *vt sit*, & contra bonum morem magna pietas, *ex vetere lectione*.

Illam vnam patriæ seruitutis fugam.] *Eadem*, illam vnam patere seruituti fugam, *alioqui paternæ scribendum erat, non* patriæ.

Fudistique lacrymas palam, & gemitus deuorasti.] *Videntur aduersa esse inter se*; fundere lacrymas palam, & gemitus deuorare. *Quare malim* clam *legeres quam* palam.

Non tamen hilari fronte texisti:] *Vetus lectio*, Quidem tamen non hilari fronte texisti, *Scribendum puto*, Quin & tantum non hilari fronte texisti.

Vt vero aliquem spiritum mutatio temporum dedit.] *Legendum*, vt vero aliquam occasionem mutatio temporis dedit, *ex exemplari Facundi & Primitiui*.

Quamdiu quisquam erit qui velit scire.] *Vetus lectio*, quandiu quisquam velit scire.

Quid sit vir Romanus, qui subactis iam ceruicibus omnium, & ad Syllanum iugum adactis, indomitus sit.] *Scribo, partim ex vetere lectione, partim ex coniectura*: quid sit vir Romanus, quid subactis iam ceruicibus omnium, & ad Seianianum iugum adactis indomitus. *Nam quo iure supra ex* Salamanos, *emēdatum est*, Seianianos: *eodem hic ex* Syllanum, *fieri debuit* Seianianum.

Si illum ob dictas partes pulcherrimas in obliuionem correptum in eloquentiam & libertatem non eruisses.] *Vetus lectio*, Si illum ob duas res pulcherrimas in obliuionem coniectum, eloquentiam & libertatem non eruisses.

Scelera quoque quibus solis memoriam meruerunt, tacebunt. [*Lege* tacebuntur, *non* tacebunt, *ex antiquis codicibus. In quorum nonnullis verbum* quoque *desideratur*.

Nec furtum facere affectibus cogitem.] *Quid si legas?* nec fucum facere affectibus cogitem. *hoc est fraudem facere. vt illud* fucum factum mulieri *apud Comicum*.

Alij itaque molliter agunt & blandiuntur.] *Lege* alij itaque molliter agant & blandiantur, *ex vetere lectione*.

Si verum audire vis.] Si verum fateri vis, *eadem agnoscit*.

Istud idem remedium naturale temporis quod maximas ærumnas componit.] *Eadem*, Illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas quoque ærumnas componit.

Quum interim nihil ex illo impetu cecidit.] *Lege ex eadem*, quum interim nihil ex primo illo impetu, *&c*.

Ita quoque tristitia & miseria, & in se sæuientia.] *Eadem*. Itaque quoque hæc tristis & misera, & in se sæuientia.

In malum vlcus se verterunt.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, in malum vlcus veterauerunt.

Et in exemplum desinere.] & in exemplis desinere, *Vetus lectio*. II.

Mutari hunc interim ordinem.] Morem, *non* ordinem, *eadem habet*.

Et sexus & sæculi nostri exempla.] *Lego* tui, *non* nostri, *ex eadem*.

In quem onus imperij reclinaret.] *Quædam exemplaria* reclinare *legunt*, *non* reclinaret, *vt repetatur verbum* cœperat.

Ingenio impotentem.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, potentem *legit*, *non* impotentem.

Sed frugalitatis continentiæque.] *Scribendum reor*, sed & frugalitatis continentiæque.

Non dico enim non est ausa consurgere, sed alleuari recusans:] *Exemplar Facundi & Primitiui*. Non dico tantum consurgere, sed alleuari recusans, *cætera desiderantur*.

Nullam sibi fieri mentionem.] *Vetus lectio*, nullam sibi fieri de illo mentionem. III.

Diua Liuia amiserat filium Drusum magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat ipse penitus Germaniam, & ibi signum Romani fixerunt, vbi vix vllos Romanos esse notum erat: in expeditione ter decesserat.] *Sic prior editio. Tres versus, tres supervacaneæ dictiones. In primo* Diua, *in secundo* ipse, *in tertio* ter, *ex omni vetere lectione*.

Et totius Italiæ multitudo. Eside.] *Ita prior editio legebat. elegans sane & ad exemplum miris depravationis modus*, multitudo. Eside, *pro* desiderium. *Nam omnis antiqua lectio habet*, & totius Italiæ desiderium.

Non licuerat matri, vt filij oscula, gratumque extremi sermonem oris hauriret, longo itinere reliquias prosecuta.] *Scribe ex eadem*, Non licuerat matri. vltima filij oscula, gratumque extremi sermonem oris haurire, longo itinere reliquias Drusi sui prosecutæ. *Item paulo post*, irritatæ *legendum puto, non* irritata: *etsi omnes scripti codices* prosecuta & irritata *habeant, non* prosecutæ & irritatæ. *In quorum nonnullis habetur* vti filij osculo, *non* vltima filij oscula.

Simul & dolorem suum posuit:] *Vetus lectio*, simul & illum, & dolorem suum posuit.

Vtique illum sibi priuatim publiceque.] *Scribe* Vbique, *non* vtique, *ex eadem*.

Ipsumque desiderabis triste matribus agmen occurrere.] *Quædam exemplaria*, ipsumque desiderans tristem matribus omnem occurrere. *Alia sic*: ipsumque desiderans omnem occurrere. *Legendum reor*: Ipsa te desiderabis. Triste matribus omen occurres. *Cui correctioni videntur suffragari verba Senecæ libro quarto declamationum*: Hic mihi videndum, ne cui de nuptiis, ne cui de liberis cogitanti dirum omen occurram. *Posset etiam non absurde ita legi*: Ipseque quem desideras, tristis matri & ominosus occurret.

Quod turpissimum effrenissimumque est animo tuo.] *Vetus lectio* alienissimum *agnoscit*, *non* effrenissimum.

In meliore noto parte.] *Lego contra omnia exemplaria* patre, *non* parte, *vt circa initia*, non est ignotum qualem te in personam patris tui gesseris.

Si ad hoc maximum fœminæ exemplum applicueris moderatius ac mitius eris in ærumnis.] *Vetus lectio*, Si ad hoc maxime fœminæ te exemplum applicueris moderatius ac mitius, non eris in ærumnis.

Quæ enim maior est amentia pœnas à se illicitas exigere.] *Corrige.* Quæ enim malum, amentia est pœnas à se infelicitatis exigere, *ex eadem.*

Illum ipsum iuuenem dignissime quietum, nominatum cogitatumque faciet.] *Veteres omnes codices,* Illum ipsum iuuenem dignissime quietum, semper nominatus cogitatusque faciet. *Scribendum forte,* Illum ipsum iuuenem dignissimum quiete, semper nominans cogitansque facies. *quam correctionem probare videntur verba statim sequentia.*

IV. Vt humano ferre humana iubeam modo.] *Vetus lectio,* vt humanæ ferre inhumano iubeam modo. Scribe, vt humana ferre in humano iubeam modo.

Vtrum magnus esse debeat an perpetuus.] *Deest verbum* dolor, vtrum magnus dolor, esse debeat, an perpetuus, *ex eadem.*

Magnum tibi placeat exemplum.] Magis *lege, non* magnum, *ex eadem.*

Illa re ad suum concilium vocat.] *Eadem,* consilium *agnoscit, non* concilium.

Se consolandam philosopho viri sui præbuit:] *Prior editio,* se consulero philosopho viri suæ præbuit. *Vetus lectio non* consulero *habet, sed* consularco. *Emendandum puto,* se consilio Arei philosophi viri sui præbuit. *Fuit hic Areus siue Arius, philosophus Alexandrinus, Augusto acceptissimus. Cum quo, instituto sermone, & dextera ei data, vt inter ciues suos spectabilis foret, admirarenturque eum omnes, ingressus est Alexandriam post debellatos. Antonium & Cleopatram. Deinde quum in suggestum theatri ascendisset, Alexandrinis omnibus præ metu exanimatis, & in terram procidentibus, quum eos stare iussisset: Omni se, inquit, populum crimine absoluere: idque se facere, primo propter conditorem Alexandrum: secundò, propter miram pulchritudinem, magnitudinemque eius vrbis: tertio, propter Arium amicum suum. Auctor Plutarchus in Antonio. Suetonius quoque in Augusto.* Deinde etiam, *inquit,* eruditione varia repletus super Arei philosophi, filiorumque eius Dionysii & Nicanoris contubernium iniit. *etiam si in Suetonij exemplaribus, atroci menda,* spera rei *legatur pro* super Arei. *Huic Areo credunt nonnulli Dioscoridem inscripsisse libros suos de medicinali materia. Cæterum in exemplari Facundi & Primitiui sic habetur,* se Areo philosopho viri sui præbuit.

Et multum eam rem profuisse sibi confessa, plus quàm Romanum.] *Scribo ex vetere lectione,* & multum eam rem profuisse sibi confessa est, plus quàm Romanum populum.

Diligentissimum. Vsque in hunc diem Liuia.] *Scribendum reor per maiorem,* Diligentissime: *vt sit exordium orationis, quam Areus habuit ad Liuiam.*

Cui non tantum quæ in publicum emittunt vota, sed omnes qui sunt secretiores animorum nostrorum motus.] *Legendum ex vetustis exemplaribus,* cui non tantum quæ in publicum emittuntur nota, sed omnes sunt secretiores animorum vestrorum motus.

V. Multarum rerum veniam dare, & nullius petere.] *Tolle coniunctionem* &, *ex eisdem.*

Quemadmodum aliquid loquantur coram te de Druso.] *Sic prior editio, Scribendum,* quemadmodum se gerant. Loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil, *ex eisdem.*

Qui huiusmodi casibus.] *Lego,* qui in huiusmodi casibus, *ex eisdem.*

Et oblita meliorem fortunam tuam quæ deterior est aspicis.] *Aliter vetus lectio, nec fortasse peius,* & oblita meliorum, fortunam tuam qua deterior est, aspicis.

Non conuertisti te ad conuictus filij tui, occursus iucundos.] *Lege,* occursusque iucundos, *ex eadem. & mallem legeres* conuertis *quàm* conuertisti.

VI. Primo dumtaxat strepitu contenta.] *Scribe* conterrita, *non* contenta, *ex eadem.*

Et mutata persona consolatus est.] *Corrige,* Muta personam, te consolatus est, *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

Si fletibus fata vincuntur, conferamus.] *Sic in omnibus legitur codicibus. Quid si legas?* confligamus, *non* conferamus.

Et mors tenuit quicquid abstulit.] Tenet *legendum, non* tenuit, *ex vetere lectione.*

Quare regamur, nec nos ista vis transuersos auferat.] *Eadem* ne *legit, non* nec, *& considera an commutato dictionum ordine scribendum sit.* Quare rogamus nos, ne ista, *&c. Nam* regamus, *in eadem habetur, non* regamur.

VII. Fluctuantia vela.] Fluitantia *eadem, non* fluctuantia, *assueta etiam in Plinio menda.*

Cum sæpe ad cubilia expilatæ redierint.] Expilata, *non* expilatę, *eadem.*

Eadem in omnibus seruant.] Eandem, *non* eadem, *legitur in eadem.*

Quia naturaliter.] *Desiderantur in eadem hæc duo verba: & recte. nam confestim sequitur eadem sententia:* Quare? quia vires illi à natura datę sunt.

Quę nihil impium constituit.] *Scribe,* quę nihil in personam constituunt, *ex eadem.*

Paupertatem, lucrum, ambitionem alius aliter sentit.] *Scribendum reor,* paupertatem, luctum orbationem, alius aliter sentit. *Nam vetus lectio* luctum *præfert, non* lucrum.

De non timendis terribilis.] *Legendum reor* terribilibus, *non* terribilis.

VIII. Dolorem dies consumit.] *Scribo,* Dolorem dies longa consumit, *ex vetere lectione.*

Qualis in illo fuit.] *Vitiatissima verba, & quæ pro tempore donec meliora occurrant, sic restituenda puto,* qualis in Liuia fuit.

IX. Et aliud & pacatius ingressi iter.] *Exemplar Facundi & Primitiui,* & aliis pacatius ingressi iter.

Multo ante prouisa.] *Legendum* pręuisa, *non* prouisa, *ex vetere lectione.*

In tuum librata corpus quoties aut ad latus, aut penes tergum ceciderunt.] *Scribe,* in tuum vibrata caput. Quoties ad latus post tergum ceciderint. *Nam & paulo ante præcessit,* circa te vibrasse, *& adstipulatur vetus lectio.*

Alium percussisti, me petisti.] *Eadem,* alium quidem percussisti, sed me petisti.

Quis non si admoneatur, vt de suis cogitet.] *Duo illa verba* de suis, *superflua sunt, ex eadem.*

Egregium versum & dignum audiui, est enim è populo: Cuius potest accidere, quod cuiquam potest.] *Deprauatissimus locus, si quis in toto opere, non tantum verbis vitiatus, sed inuerso etiam, vt coniicio, ordine. Sunt codices qui sic habeant:* Egregium versum & dignum audiui, qui non è populo heri & cuius potest accidere, quod cuiquam potest. *Legendum opinor:* Egregium versum audi. & dignum qui non esset Publij Syri: Et cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest. *Comprobat hanc castigationem Seneca ipse in libro de Tranquillitate vitæ, his verbis:* Nunquam me in bona re mali pudebit auctoris, Publius tragicis comicisque vehemētior ingeniis, quoties mimicas ineptias & verba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantum suppario fortiora & hoc ait. Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest. *Fuit hic Publius natione Syrus, mimographus poeta temporibus Cæsaris dictatoris, multis & pulcherrimis sententiis clarus in primis. Quas leges apud Gellium libro 17. capite 14. & apud Macrobium secundo Saturnalium, non procul à calce.*

Terror decipit.] *Legendum putarim*, Error, *non* terror.

Ampla arua.] *Legendum* atria, *non* arua, *ex vetere lectione.* X.

Nihil dono datur: collatitiis & ad dominum redituris instrumentis scena adornatur.] *Scribe ex eadem*, nihil horum dono datur, collatitiis & ad dominos redituris, *&c.*

Metuere vt recessura.] *Eadem*, à metu ire cessura. *Corrigo*, amet vt recessura.

Et sine dilatione omne gaudium aduertite.] Haurite *scribi debet, non* aduertite, *ex eadem.*

Deficiet iste comitatus.] *Quidam codices* deficietur *habent. Puto legendum* deficiet te.

In fugam viuere.] *Vetus lectio*, & fuga viuere. *Vt verba illa* miseri nescitis *parenthesi claudantur.*

Et in hanc legem datus, hoc fatum ab vtero statim prosequebatur.] *Eadem*, In hanc legem datus est. Hoc illum fatum ab vtero statim prosecutum est.

Vel in pœnam admotis, vel in certa nudos maria iactabat.] *Variam & parum sibi constantem veterem lectionem hoc loco reperio. Sed quæ commodior ex emendatioribus codicibus elici potuit, sic habet:* vel in pœnam admotis, vel in remedium, alios vinciet. Id nunc isti licebit, nunc tibi. Alios per incerta nudos maria iactabit.

In alicuius ventrem immensæ beluæ detrudet.] *Vetus lectio*, sed in alicuius ventrem immensæ beluæ recondet.

Moderandus est itaque nobis animus ad hæc maxime quæ immoderate fertis, & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.] *Breuius eadem:* Moderandum est itaque, vobis maxime qui immoderate fertis, & in multos dolores humanum pectus dispensandum.

Hæc omnis ista quæ in foro litigat: *& mox paulo*, non dispari gradu vadit.] *Lege* huc, *non* hæc, & foris, *non* foro: *& negatio* non *tollenda, ex eadem.* XI.

Et quæ diligis veneraris, & quæ despicis, vnus exæquabit cinis: hic videlicet illa Pythicis oraculis ascripta noscit.] *Sic prior editio. Deploratissimus est locus. In quibusdam codicibus sic habetur:* Et quæ diligis, veneraris, & quæ despicis, vnus exæquat cinis, hoc videlicet illa Pythicis oraculis ascripta noscite, *quæ verba minus forte vitiosa erunt, si sic legantur:* Et quem diligis, veneraris, & quem despicis, vnius exæquat vox Chilonis: hæc videlicet, illa Pythicis oraculis ascripta. Nosce te. *vel sic:* Et quem diligis, veneraris, & quem despicis, vnius exæquat Chilonis vox: licet illa Pythicis oraculis adscripta, Nosce te. *Notam sententiam illam* Nosce te, *Chilonis esse Lacedemonij, ex Plinio, Plutarcho, Ausonio: & aliis constat: etsi Iuuenalis Apollini ascribat*, E cœlo descendit γνῶθι σεαυτόν. *Cicero item prima Tusculana*, Nimirum, *inquit*, hanc habet vim præceptum Apollinis, quo monet vt se quisque noscat. *Diogenes quoque Laertius in vita Chilonis, cum sententiam illam, Sponsioni non deesse iacturam, Chiloni tribuit, hanc de se noscendo non tribuit.*

Non tempestate vt dissiperis est opus.] *ex vetere lectione*, non tēpestate magna, vt dissiperis, est opus.

Alimenta metuens sua, quorum modum inopia rumpit.] *Veteres quidam codices duo verba addunt*, & semper. *sed & sic locus est ambustus, & verbis quibusdam cassus: quæ omnino ad complementum sensus necessaria sum ratus. Scribendum igitur censeo sic:* & semper alimenta metuens sua, quorum modo inopia laborat, modo copia rumpitur.

Morbidum, putre, causamque fletus vita auspicatum.] *Legendum puto*, morbidum, putre, cassum, à fletu vitam auspicatum. *Plinius libro* 7. Nullumque tot animalium ad lacrymas, & has protinus vitæ principio. *& paulo post*, & à suppliciis vitam auspicatum.

Cæterum quantos tumultus.] *Scribe*, cum interim quantos tumultus, *ex vetere lectione.*

Si modo tibi vlla ratio est.] *Corrigo*, Si modo vlla illi ratio est, *ex Exemplari Facundi & Primitiui.* XII.

Sed de eo gratias agere quod collegisti.] Cœpisti *vetus lectio, non* collegisti.

Peruenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum.] *Scribe* prouenerunt, *non* peruenerunt. *Vnde* prouentus *dicti. Adstipulante etiam vetere lectione.*

Liberos nutrientibus non ipsa fructus educatione acquiritur.] *Exemplaria quædam*, liberos nutrientibus non fructus educat ipsa educatio.

Licet itaque tibi nihil industria eius contulerit. licet nihil diligentia sua custodierit.] *Vetus lectio.* Licet itaque nihil tibi industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit.

At potuit longior esse, non maior.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, At potuit longior esse maiorque.

Iuuenis cito prudens, cito maritus.] *Lege* iuuenis cito prudens, cito pius, cito maritus, *ex vetere lectione.*

Omnia tanquam prospera.] *Corrigendum puto*: Omnia tam præpropera. *Cui emendationi suffragantur verba hæc, non longe à fine*: Hac sanctitate morum efficit, vt puer admodum dignus sacerdotio videretur.

Filium tibi dij immortales non diu dant. Statim tibi talem dederunt.] *Vetus lectio*, filium tibi dij immortales non diu daturi, statim tibi talem dederunt.

Electam te à diis, cui frui non liceret filio.] *Legendum*, abiectam te à diis, cum frui non licuerit fi-

lio, *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

Occurrent passim vbique qui maiora senserunt. ista magni iudices senserunt principes.] *Vetus lectio*, occurrent tibi passim vbique maiora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes.

Quibus male nimis secundæ res constant.] *Eadem*, quorum male illo nimis secundæ res constant. *Conijcio legendum*, quorum malis illius nimis secundæ res constabant.

XIII. Et sollennia pontificalis carminis verba concepit.] *Sic agnoscunt complura exemplaria. Sed in exemplari antiquissimo & correctissimo Facundi & Primitiui tantum habetur*, solennia Pontifica perfecit. *cætera vacant.*

Quo victum ante currum egit Persæ inclyti regis nomen.] *Lego*, quo victum ante currum egit Persem inclyti regis nomen, *ex vetere lectione.*

Et quis magis poterat mouere tanta mutatio?] *Scribendum videtur*, Ecquem magis poterat, *&c. & sic fere habetur in exemplari Facundi & Primitiui.*

Non contigit tamen tristem Paulum Persæ videre.] *Idem exemplar*, non tamen contigit Persæ tristem Paulum inuenire.

XIV. Vnumquemque animo occupa.] Vnumquem libet animo occupa, *vetus lectio.*

Quoniam grauia illi videbantur, & cum in commune crescerent.] *Lego*, quæ grauia illi videbantur, etiam cum in conciuem crescerent. *Exemplar enim Facundi & Primitiui* conciuem *agnoscit*, *non* commune.

XV. Sed vide vt in orbem ista tempestas.] *Scribe*, sed videlicet it in orbem ista tempestas, *ex omni vetere* lectione.

XVI. Quis enim dixerit naturam maligne cum mulieribus ingenuis egisse, & virtutem illarum in arctum retraxisse? *Corrige.* Quis enim dixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis egisse, & virtutes illarum, *&c. ex eadem.*

Par ad honesta libera facultas.] *Scribendum*, Par ad honesta (libeat) facultas, *ex eadem.*

Laborem, dolorem ex æquo.] *Lege*, laborem doloremque ex æquo, *ex eadem.*

Quod tibi si vis exempla refert.] *Præpostero ordine scribendum.* Quod si tibi vis exempla referri, *ex eadem.*

Nec amissos ciuitas sentit.] *Eadem* sensit *legit*, *non* sentit.

Scipionumque matres ac filios egit.] *Scribe* exegit, *non* egit, *ex eadem.*

Nullum autem frustra cadet telum.] *Quidam codices*, nullum amat frustra caderet telum.

Mirum est, tantam turbam iam potuisse sine iniuria damnove præteruehi.] *Quædam exemplaria*, Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidia damnove præteruehi. *Alia*, Mirum est, tantam turbam sine inuidia, sine damno præteruehi. *Legendum puto*, esset *potius quàm* est.

Ad hoc iniquior fortuna fuit.] *Scribe*, At hoc iniquior fortuna fuit, *ex vetere lectione.*

Similes patri:] *Hæc verba desiderantur in eadem.*

Mecilij.] *Eadem*, Metilij.

Hæc quidem natura mortalium est.] *Scribe commutato dictionum ordine*, Est quidem hæc natura mortalium, vt nihil magis, *&c. ex eadem.*

XVII. Illud quoque Marcia mouet me.] *Scribe* moueret *ex eadem*, *non* mouet.

Iam patri, iam matri præsidium ac decus amittere.] *Scribe*, iam patri, iam matri residuum amittere. *Cætera ociosa sunt. ex codice Facundi & Primitiui.*

Quam continenti quondam cessisse constat subito illud mare irrupit.] *Lego ex vetere lectione*, quam continenti quondam cohæsisse constat. Subitum illo mare irrupit.

Auidissimum maris verticem restringere.] *Legendum reor* perstringere, *non* restringere.

Siue illas primum nascentes inuenit, siue trans flumen integrum subter tot maria.] *Sic prior editio. Vetus lectio*, siue illas ibi primum nascens inuenit, siue in ipsum trans flumen. *Sunt codices qui legant*, siue in ipsum tris flumen. *Scribo*, siue illas ibi primum nascens inuenit, siue immersum terris flumen integrum subter tot maria.

Vt ne maximarum quidem tempestatum locus furori sit.] *Inuertendæ dictiones* furori locus sit, *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

Ille excisus in infinitam altitudinem saxis naulius carcer.] *Legendum reor*, lautumius carcer. *de quo multa in obseruationibus Plinianis.*

Et latius territorium.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, & laxius turritam.

Lympidissima hyberna.] *Vetus lectio*, lepidissima. *Lego*, tepidissima: *vt patet ex verbis sequentibus, cuius rei Plinius quoque meminit secundo historiæ naturalis, capite 62.*

Dicet omnibus nobis natura:] *Scribe*, dicit, *non* dicet, *ex eadem.*

Potes habere formosos & deformes. Sed si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis aliquis.] *Castior eadem*, poteris habere formosos, poteris & deformes. Multi nascentur. esse aliquis ex illis. *reliqua superfluunt.*

Non est quod speres.] *Exemplaria quædam* desperes *habent*, *non* speres.

XVIII. Vt ipsis maledictum sit.] *Legendum ex antiqua lectione*, vt ipsi maledicta sint.

Annum, æstatem, hyememque æqualiter diuidentem.] *Eadem*, Anno, æstates hyemesque æqualiter diuidentem.

A fraternis occursionibus.] *Lege*, à fraternis occursibus, *ex eadem.*

Et modo toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mirabilem.] *Scribe*, & modo occultam, modo toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mutabilem, *ex eadem.*

Sacratos spectaculo superiorum.] *Scribendum* supernorum, *non* superiorum, *ex eadem.*

Quæ interuentu suo maria circumdant & distingunt.] *Duo illa verba* circumdant & *tollenda*, *ex eadem.*

Et inter rapidorum torrentium cursum aurum arenis interfluens.] *Corrige*, & inter rapidorum torrentium arenas aurum interfluens. *cætera superfluunt, ex exemplari Facundi & Primitiui.*
In mari & fidem excedenti magnitudine.] *Scribe* immani, *non* in mari, *ex vetere lectione.*
Concitatis perniciora nauigiis & remigiis.] *Scribe*, concitatis perniciora remigis, *reliqua redundant, ex eadem.*
Erisque ei spectatrix.] *Exemplaria quadam*, erisque eius expertrix.
Disces. Docebisque artes illas quæ vitam instruant, alias quæ ornent.] *Legendum*, Disces docebisque arte. Alias quæ vitam, *&c. ex vetere lectione.*
Et latrocinia,& naufragia.] *Scribe*, & latrocinia, & venena, & naufragia, *ex eadem.*
Et mors incerta facilis per pœnam cruciatumque.] *Sic prior editio. Exemplaria quadam*, & mors incertusque finis per pœnam cruciatumque. *Exemplar domesticum non respuenda fidei*, & mors, incertum facilis, an per pœnam cruciatumque.
Respondebis nolle te viuere.] *Omnia scripta exemplaria* velle *agnoscunt, non* nolle, *recte. Sequitur enim*, Viue ergo, vt conuenit.
Videbis primum quid curandum sit.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, videatis primum, &c. *Scribendum puto*, Videamus primum, *&c.* XIX.
Id per se desiderabile apparet.] Tolerabile, *non* desiderabile, *idem agnoscit exemplar, rectissime.*
Absentes enim futuros dum viuerent, non flemus.] *Scribe*, absentes enim abfuturosque, dum viuerent, non flemus, *ex vetere lectione.*
Et nos metipsi non fallamus.] *Quidam codices sine negatione*, nosmetipsi fallamus. *In alijs non habentur omnino hæc verba.*
Qui contemptum vindicet.] *Vetus lectio*, & qui à contemptu vindicet.
Plus orbitas confert quam eripit] *Scribe*, plus gratiæ orbitas confert quam eripit, *ex eadem.*
Illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas imminere mortuis tenebras.] *Scribe*, Illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula. Nulla scimus imminere mortuis tenebras. *ex eadem.*
Nec tribunalia, nullos in illa reos libertate tam laxa. nullos iterum tyrannos.] *Eadem*, nec tribunalia & reos, & in illa re eorum libertate tam laxa vllos iterum tyrannos.
Et omnia ad nihil redigit:] *Castigatius eadem*, & omnia in nihilum redigit.
Non potest fortuna tenere quod natura dimisit.] *Lege*, non potest id fortuna tenere, *&c. ex eadem.*
Et nulla publica clades conspicitur.] *Coniunctio & eradenda. Et exemplar Facundi & Primitiui* pestis *agnoscit, non* clades.
Vnde nihil eum pellat, vnde nihil terreat.] *Scribe*, Vnde nihil eum depellat, vbi nihil terreat, *ex eadem.*
Siue calamitatem repellit.] *Eadem*, expellit, agnoscit *non* repellit. XX.
Carcere educit.] *Lege*. Hæc è carcere educit, *ex vetere lectione.*
Hæc exulibus in patriam semper animo oculisque tendentibus ostendit nihil interesse, intra quot quisque iaceat.] *Castigandum puto*, hæc exulibus in patriam semper animum, oculos, tendentibus ostendit nihil interesse in terra qua quis iaceat. *Nam vetus lectio*, quis *præfert, non* quisque.
Hic vbi res fortuna male diuisit, & æquo iure genitos alium alij donauit.] Hæc vbi res communes fortuna male diuisit, & æquo iure genitos, aliud alij donauit, *vetus lectio. Puto legendum*, alium alij donauit.
In qua nemo humilitatem sensit.] *Scribe ex eodem.* In qua nemo humilitatem suam sensit.
Vt non concidam aduersus minas casuum.] *Legendum forte* cæsarum *potius quàm* casuum. *Exemplar Facundi & Primitiui*, aduersus ruinas casuum.
Coram te iura beneficio mortis habeo.] *Sic prior editio. Vetus lectio* vita *habet, non* iura: *Proinde scribendum sic reor*: Coram te vitam beneficio mortis habeo. *Nam & inter alios, Plinius quoque maximum vitæ bonum appellat mortem.*
Neapolis fortuna abstulisset.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Neapolis valetudo abstulisset.
Quam infelices reliquiæ sunt imperatorem ipsum superfuisse.] *Scribendum*, quæ infelices reliquiæ sunt, imperatorem superfuisse, *ex eodem exemplari.*
Et sacrosanctum victoribus corpus satietati præstitit.] *Considera an sit commodior lectio*, & sacrosanctum victoribus caput satelliti præstitit.
Liberata republica conseruator eius:] *Postrema duo verba* conseruator eius, *in exemplari Facundi & Primitiui non habentur.*
Tunc felix mori potuit.] *Lege*, etiam tunc felix mori potuit, *ex vetere lectione.*
Latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum.] *Legendum puto* trium Catilinarum, *non* tantum Catilinarum. *Nam Augustum, Antonium, Lepidum, tres Catilinas vocat, vt Iuuenalis tres Syllas:*
In tabulam Syllæ si dicant discipuli tres.
Nihil ergo mali illi immatura mors attulit:] *Sic exemplar Pincianum. Legendum arbitror*, Nihil ergo mali Metilio immatura mors attulit.
Nimis cito periit & immaturus primum puta illi superfuisse.] *Vetus lectio*, nimis tamen cito periit & immaturus. *Quæ sequuntur sic puto legenda*, Primum puta illum superesse.
Quantum est ad breuissimum tempus editi cito cessuri loco. Venienti.] *Exemplar Pincianum*, quantulum est ad breuissimum tempus editis, cito cessuris loco venientibus.
Venienti in captum hoc, prospicimus hospitium.] *Castigandus forte vitiosissimus locus sic*: Venientibus in puncti hoc proximum hospitium. *Posses etiam legere* spatium, *non* hospitium.

Huius est enim maior mensura.] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Minorem portionem habet ætas nostra quam punctum, si omni tempori comparetur, cuius maior est mensura.

Cum ille se intra huius spatium remetiatur.] *Scribo*, cum ille se intra huius spatium toties remetiatur, *ex exemplari Facundi & Primitiui. Domesticus meus codex*, vtpote cum ille se præ huius spatium metiatur. *Legendum arbitror*, vtpote cum ille se per huius spatium toties remetiatur.

Imo multum est quod viuimus, si satis est.] *Exemplar Facundi & Primitiui*: Imo modo multum est, *&c. Scribendum videtur*, Vno modo multum est, *&c.*

Nihil enim iam supererat.] *Vetus lectio*, nihil illi iam vltra supererat.

Intra XIV. annos quædam defatigauit.] *Scribe* defatigantur, *non* defatigauit. *ex eadem.*

Qui victurus.] Quia victurus, *eadem.*

Manebit vbi positus est.] *Eadem*, manebit semper vbi positus est.

Nec vllum vlterius diligentia aut gratia promouebit.] *Hæc verba in codice Pinciano non leguntur. Quæ vero statim sequuntur.*

Scit libentes illum ex consilio perdidisse.] *Ita leguntur in eodem codice, vt recitaui: sed mendose. Puto sic corrigenda*, nec illum diligentia vel consilio protulisset.

Eunt vt sua fata.] *Expende an legendum sit*, eunt vi sua fata.

XIX. Et frustra vota ac studia sunt.] *Expungenda coniunctio* &, *ex vetere lectione.*

Auguria opus suum, fata.] *Quid si legas?* vrgent opus suum fata.

In summa pudoris custodia, inter luxuriosæ vrbis oculos conseruaturum, si potuisset ita morbos euadere.] *Exemplar Facundi ac Primitiui*, & summa pudoris custodia inter luxuriosæ vrbis oculos conseruatum potuisset ita, *& reliqua.*

XXII. Aut feda proloqui ex quo luxuria fœdior inuasit.] *Scribe*, & sera, eoque fœdior luxuria inuasit, *ex vetere lectione.*

Aut in popinam ventremque proiecti summa illis curarum fuit, & esset quod biberent.] *Eadem*, Aut in opinem ventremque percoqui. Summaque illis curarum fuit quid essent quid biberent.

Non simplici dolore pudenda curantium.] *Quædam exemplaria*, non per simplicem dolorem, *&c. Alia*, non simplicem dolorem, *&c.*

Post hæc exilium. Non fuit innocentior filius tuus quàm Rutilius, quam Coruncanus: non fuit sapientior quam Socrates: non fuit sanctior quàm Cato, qui voluntario vulnere transfixit pectus. Cum ista perspexeris.] *Falso scripta, peius dispuncta, præpostere locata verba. Lego ex vetere lectione*: Post hæc, exilium: non fuit innocentior filius tuus Carcerem: non fuit sapientior quam Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus: non sanctior quam Cato. Quum ista perspexeris.

Clienti suo Attio Secundo.] *Lego* Satrio, *non* Atrio, *ex Cornelio Tacito.*

Nec imponi quidem, sed descendere.] *Sunt exemplaria quæ habeant*, Nec imponi quidem, sed ascendere.

Decernebantur illæ statuæ in Pompeij theatro ponendæ.] *Corrige*, Decernabatur illi statua in Pompeij theatro ponenda, *ex vetere lectione.*

Exclamauit tunc Cordus, vere theatrum perire.] *Scribo inuersis dictionibus*, Exclamauit Cordus, Tunc vere theatrum perire. *ex eadem.*

Consecrati pessimum militem.] *Non* pessimum, *sed* perfidum, *habet eadem: vt puto, recte. alludere enim videbatur ad militem illum qui Pompeium obtruncauit.*

Vt sibi mansuetos omnibus feros habere.] *Vetus lectio*, vt sibi vni mansuetos, omnibus feros habere posset.

An mortis rei penderentur.] *Locus est corruptissimus, ex eorum numero qui emendatore indigent OEdipo. Fortasse sic minus corrupte legetur*, an maiestatis reo perire daretur, *Quam lectionem astruere videntur verba sequentia*, pene non licuit.

Fles quod quenquam tuorum mori necesse fuit. *Vetus lectio*, Fles quod cuiquam tuorum, *&c.*

XXIII. Præter hoc etiam omne futurum incertum est.] *Eadem.* Præter hoc etiam quod omne futurum incertum est.

Quæ illustriora, breuiora sunt.] *Lege* quo, *non* quæ, *ex vetustis exemplaribus.*

Ita est iudicium imminentis exitij maturitas.] *Scribendum ex eisdem.* Ita est. Indicium est imminentis, *& reliqua.*

XXIV. Sub matris custodia.] Sub matris tutela, *eadem.*

Cogita tot illos perire annos matribus & per sollicitudinem exigi.] *Eadem*, totos, *non* tot, *&* solitudinem, *non* sollicitudinem *agnoscunt. Quæ certe lectio præsenti magis conuenit instituto.*

Excellentis & ingenij & æquaturi animum.] *Lege* auum, *non* animum *ex eisdem.*

Nullius fœminæ spei se præbuit.] *Dictio* fœminæ *necessaria non erat, præcedente paulo ante verbo* mulierum. *proinde eradenda est, suffragante etiam vetere lectione.*

Nisi pro bono candidato valuisset.] *Quædam exemplaria* voluisset *habent, non* valuisset.

Harum contemplatione virtutum filium geri, tanquam si nec ille tibi magis vacet.] *Sic prior editio. Scribendum puto*, Harum contemplatione virtutum sic te gere, tanquam si nunc ille, *&c. vt infra*: Sic itaque Marcia te gere, tanquam sub oculis patris filijque posita.

Nunc nihil habet quo vocetur.] *Scribendum arbitror* auocetur, *non* vocetur, *vt infra paulo*, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus.

Et effigies non simillima.] *Castigandum existimo*, & effigies non simul ipse. *& confestim non est legendum* quidem, *sed* qui *ex Exemplari Facundi ac Primitiui. Quid si legas?* & effigies, non simul animus ipse qui, *&c.*

Circum nobis neruos & obductam cutem.] *Corrige*, circa nos, ossa & neruos, & obductam cutem.

ex exemplari Facundi & Primitiui.

Arcetur à diuersis è suis in falsa coniectus.] *In quibusdam exemplaribus* aduersius *habetur, non* à diuersis, *In alijs,* auersis. *Scribo alterutro modo, aut sic,* à veris & suis in falsa coniectus: *aut sic*, auersus à suis in falsa coniectus.

Et confusis crassisque pura & liquida inferentem.] *Sic prior editio. Lege,* è confusis crassisque pura & liquida visentem, *ex vetere lectione.*

Nihilque terris relinquens.] *Scribo,* nihilque in terris relinquens animus, *ex eadem.* XXV.

Vtique contemptores vitæ & mortis beneficio liberi] *Eadem,* interque contemptores vitæ & mortis beneficio liberos.

Liber ducit.] *Ita in eadem,* libens ducitur: *vt ad adolescentem referatur, non ad auum.*

Vtque ignotarum vrbium monstratus hospiti gratus est.] Monstrator, *non* monstratus, *exemplar Franciscanum.*

Et in profunda terrarum promittere aciem iuuat. Delectat enim ex alto relicta respicere.] *Vetus lectio, breuior* & in profunda terrarum promittere aciem. Iuuat enim ex alto, *&c. quam lectionem agnoscit quoque exemplar emendatissimum Facundi & Primitiui.*

Sic itaque Marcia tegere.] *Scribe distincte* te gere, *ex eadem.*

Aut inuiæ valles aut incerta vada syrtium, tramites plani, & ex facili mobiles & expediti & inuicem peruij sunt intermixtique syderibus.] *Codices nonnulli.* Aut imæ valles, aut incertarum vada syrtium. Omnia plana, & ex facili mobilia, & expedita, & inuicem peruia sunt intermixtaque syderibus.

Quid in te domus status vitæ ipsa ad maiores recepit suos.] *Sic prior editio. Sunt exemplaria in quibus legatur,* quod se ipse ad maiores recipit suos. *reliqua non habentur. Alias sic fuisset, vt opinor, scribendum.* quod viua te, domo stante se ipse ad maiores recepit suos. XXVI.

Quam nullis benignam facile se præstitit, nisi qui in vnum cum illa contraxerat.] *Vetus lectio.* quam nullis benignam, facilem se præstiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerint.

Reges ne diceres felicissimos futuros, si maturius illos mors stantibus subtraxisset malis?] *Eadem* Reges ne tibi nominem felicissimos futuros, *& reliqua. Sed legendum reor* instantibus, *non* stantibus.

Ostendi, quam magno me iuuat animo scripsisse.] *Corrigendum puto,* quam magno quæ iuuabat animo scripsissem. *Nam omnis vetus lectio* scripsissem *agnoscit non* scripsisse.

Videmurque non alta nocte circundati. Nil apud vos.] *Sic prior editio. Scribe,* Videmusque non alta nocte circundati, nil apud vos, *ex eadem.*

Venientiumque iuuabit vnius sæculi me facta componere.] *Lege ex eadem,* euentumque, Iuuabat vnius sæculi fata componere.

Nihil constat hoc loco stabili.] *Hæc verba non habentur in eadem: & recte. nam sequitur confestim eadem sententia.*

Adducetque secum vetustas:] *Lege,* abducet, *non* adducet, *ex eadem.*

Quota enim ista fortuitæ potentiæ portio est.] Fortunæ, *non* fortuitæ, *exemplar Facundi & Primitiui.*

Et æterna sorte,] *Scribe,* & æterna sortitæ, *ex vetere lectione.*

Et ipsius parua ruina ingentis accessio.] *Lege,* & ipsę parua ruinę ingentis accessio, *ex eadem.*

ERASMVS.

Alios ignibus perureret, vel in pœnam admotis, vel in certa nudos maria iactabit.] Consentiebant exemplaria. Legendum arbitror: *Alios ignibus perureret, vel in pœnam admotis, vel incertis,* siue *insertis: Alios nudos mari iactabit.* Incertos ignes vocat, incendium forte ortum. Insertos ignes intelligas licet, febres ac pestilentias. Alij, *ignes admouentur?* alij, *inseruntur.* X.

Semper in deteriora dependenti.] Alius, *semper interiora dependendi.* Rodulphus, *semper anteriora deprendens* quanquam *dependens* bene habebat. XIX.

OPSOPOEVS.

IVretus ex v. c. legit, *Hærent & incubant.* & statim, *tam iniquo tempore, tam inimico iudice.* & mox. *in visum hominum.* CAP. I.

Onus imperij reclinaret reclinare.] Mauult Lipsius pro *reclinaret*, comm. ad 1. Ann. Tac. II.

Lipsius Elect. 1. cap. III. Excidit vox, quam repono:] *Dignissimum quiete, quietum semper nominans facies mei.* Summa votorum apud manes (loquor ad morē Rom.) vt quieti essent, & ne quis te solicitaret. Eam opinionē vulgi ad consolandam Marciam aptās Seneca: id, inquit, futurum filio tuo est, si placata tu & quieta memoriam eius & nomen conserues. In fine etiam scribo, *hilari & occurret.* III.

Vincuntur, conferamus.] Pro *conferamus*, inquit Pincianus, quid si legamus *confligamus*? Ego vero, quid si, *confleamus*? Certe huius locum subit verbum *cōqueramur*, cap. XXI. de consol. ad Polybium. *Si quicquam (ait) tristitia profecturi sumus, non recuso, quicquid lacrymarum fortunæ meæ superfuit, tuæ affundere. Inueniam etiam nunc per hos exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur.* VI.

Iuretus in suis eclogis: *Paupertatem, lucrum, ambitionem*, in nonnullis editionibus extat. Pincianus autem in hunc locum notat se putare scribendum esse, *paupertatem, luctum, orbationem.* nam & vetus lectio *luctum* præfert, *non lucrum.* Sic ille. cui & assentior existimanti reponi debere *luctum.* Sed quod idem Pincianus pro *ambitionem*, substituit orbationem, existimo potius esse reponendum, minore veteris scripturæ dispendio, *abitionem.* Festus enim Pompeius obseruat priscos auctores dixisse *abitionem*, pro *morte.* Et sæpe in antiquorum monumentis *abire* legimus, pro *mori*: quamuis in multis VII.

editionibus affinitate verborum, pro *abire*, hodie ſcriptum ſit *obire*.

VIII. *Qualis initio fuit.*] Legendum iam dudum cenſuerat Lipſius epiſt. XIX. lib. II.

IX. *Aut poſt tergum.*] Apud Gryphium eſt, *aut penes tergum*, Placet lectio v. c. *quoties aliquid adlatus, aut pone tergum ceciderit*. Vox priſca *pone*, male intellecta locum mutationibus dedit. Hæc ex ſchedis Iureti.

Editiones ſuperiores. *Egregium verſum & dignum audiui. eſt enim e populo*, &c. Lipſius Elect. I. cap. X. Publii mimographi verſus eſt. ſed corruptum de illo Senecæ elogium. Et ſane nimium diuerſa vet. lectio. *& dignum audius qui non è populo heri & cuius poteſt accidere*. Emendo, *& dignum audius, qui non in populo periret: cuiuis poteſt accidere*. Vera coniectura, & quam non recuſo exigi ad obruſſam. Dolet videlicet Senecæ egregium verſum & ex intima philoſophia, perire in theatris inter plauſus & adclamationes vulgi, dignum ſcholis & aure ſeueriori. Vide non abſimilem locum eiuſdem Senecæ. De Tranquill. vitæ, cap. XI. At Pincianus appoſuerat iis verbis hanc notam: *Deprauatiſſimus locus, ſi quis in toto opere, non tantum verbis vitiatus, ſed ordine etiam inuerſo*. Legit deinde, *Egregium verſum audi, & dignum qui non eſſet Publij Syri: Et cuiuis poteſt.* coniectura audaciori, non prorſus tamen ſpernanda Sic ille. Aliter Iuretus. Pincianus & Lipſius varie hunc locum emendant ex coniecturis. Ego reperi ſcriptum in v. c. *egregium verſum & dignum qui non e populo! Cuiuis*, &c.

X. *Inſtat à tergo mors.*] Iuretus reperit in v. c. *inſtatur à tergo, iam diſicietur iſte comitatus*. Vbi animaduertendum num vetus & obſoleta vox, *diſico*, locum habere poſſit, quæ ſæpe in aliis auctoribus etiam corrupta fuit. qua de re multa Lambinus ad Tullium pro Cœlio ex obſeruationibus Cl. Puteani: & nos etiam dicemus in editione veterum poëtarum Chriſtianorum. Hæc Iuretus.

Idem pro *determinata*, reponit ex v. c.] *Denunciata*. quod elegantius eſt. Mox in v. c. *decendet*, pro *detrudet*.

Bene v. c. *Inter vitam mortemque medios detinebit*. vox *medios* male in editis deeſt.

XI. Recte Iuretus ex v. c. reponit. *Quolibet fragile iactatu. Non*, &c.

XII. Editio Parienſis. *Occurrent paſſim tibi maiora*. Gryphius habet: *Occurrent tibi paſſim vbique maiora*. Sed v. vnica detracta littera eleganter reſtituit: *Occurrent tibi paſſi vbique maiora*.

V. c. *Sed iſtud inter res nondum iudicatas abeat*.

XIII. *Ad Capitolium Hilari redit vultu.*] De hoc loco ita cenſet Iuretus: Longe aliter extat in v. c. ſic enim habet. *ad Capitolinum illum redit vultum*. Et puto id melius, vt Capitolinum vultum vocet conſtantem, qualem habuit Puluillus dum in Capitolio ædem conſecraret, audiretque mortem filij. Et ſane Liuius lib. II. decadis primæ non narrat Puluillum rediiſſe in Capitolium. antequam enim excederet Capitolio, precationem peregerat, & templum dedicarat.

Mouere.] Efficatius verbum *permouere*, ex v. c.

XV. *Velamento.*] De velo inter mortuum & Pontificem interiecto vide comm. Lipſij ad IIII. Ann. Taciti.

XVI. *Aſcendentibus.*] V. c. *eſcendentibus*. quod verbum Senecæ ſatis frequens eſt, vt Index monſtrat.

V. c.] *Gracchana veſtigia*. vt. *Gracchana mala*, vbi de eodem Druſo loquitur, cap. VI. de breuitate vitę.

XVII. Iuretus in exceptis: Veteres editiones. *Fretum, illam fabuloſam ch. d. q. d. ab. A. v. quietam*. Longe aliter eſt in v. c. ſic enim in illo ſcriptum reperi, *ſtratam illam fabuloſam Charybdi aquam ab Auſtro vacatam*. neſcio an ex veſtigiis huiuſce veteris ſcripturę erui hęc verior poſſit, *ſtratam illam fabuloſa Charybdis aquam, diu ab Auſtro vacantem*. vbi recte ſtratam aquam puto dici. quietam & placidam.

XVIII. *Annuo.*] Non *annum*, legendum eſſe indicauit mihi N. Faber vir eruditiſſ. Reſpondent, inuicem, *quotidiano curſu. & annuo*.

Legendum. *Videbis hic*, vt paulo poſt. Mox v. c. *eriſque ei ſpectator*. & idem, *decuti dolet*.

Intra quos feruit.] Iureti v. c. *intra quos feruitur*.

XXI. Idem refert in v. c. legi.] *Conſeruatum potuiſſe, vt morbos ita euadere*. Vnde placere ſibi coniecturam Philippi Roberti, qui emendat, *conſeruatum iri potuiſſe, aut morbos ita euadere*.

XXII. *Eſcendere.*] Eſt pedetentim & per gradus Imperatorem fieri. Sic explicat Lipſius comm. ad IIII. Ann. Taciti.

Idem comm. ad eundem librum: Corrupta interpunctio ab ignaris moris priſci. Scribe. *Prandit. A cæna deinde quaſi*. Mos vulgo obtinebat vt in balneo, aut ſtatim poſt balneum aliquid ſumerent, quod vocabant Guſtare & Guſtum, & deinde nihilominus venirent ad legitimam cænam.

Priores editiones *An mortu rei perderentur*. Lipſius ibidem: Corruptum illud vulgatum: & ad Oedipum relegat nos Pincianus. In libro manuſcripto legi, *prodereentur*. itaque cum adſeueratione emendo, *an morte rei prohiberentur*. Probat ipſe Seneca, ſtatim: *Fles quod quemquam ſuorum mori neceſſe fuit? Pæne non licuit*.

XXIII. Iureto placet lectio v. c. in quo eſt. *Obſoleti*. Sed mox in eodem v. c. additur, *inlitique fluunt*, neſcio quo ſenſu.

Reponit idem ex v. c. *Sed tanto elatiore*.

XXVI. Gryphius *Iuuabat vnius ſeculi fata componere*. In editione altera eſt, *Iuuat*, &c. at reperi in v. c. *Iuuabat me vnius ſeculi facta comp.* Quæ lectio valde placet. nam confert ſuas illas commentationes in quibus exercebatur dum viueret, cum iis quæ nunc beata mens corporis impedimento ſoluta cōcipit. Fuerat autem hic pater Marciæ, ſcriptor hiſtoriarum liberrimus, Cremutius Cordus, de quo Tacitus lib. IV. Hæc Iuretus, feliciſſime.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. ix.

IN *tuum vibrata caput.*] Stephanus lib. 2. cap. 8. Proodo. illud *vibrata* Pinciani non probat, persuadetque sibi Senecam scripsisse *librata*, quod authoris non sit, idem verbum in tam vicinis locis (vbi idem aliis dici verbis potest) repetere, præsertimque vbi diuersa verbo natura, vt ita dicat, danda est: nam supra *vibrasse* inquit, non actiue (vt hic passiue dictum esset *vibrata*) sed neutraliter dixerat. hæc Stephanus. & malim ego hercle *librata caput.* nisi ita pertinaciter mei *librata corpus.* verum diiudicent doctiores.

Ex Cap. x.

Nimis magnam aduocationem dedi.] Id est, nimis magnum temporis spatium, inquit Stephanus lib. 2. cap. 11. sic & lib. 1. de Ira: *Deinde aduocationem etiam sibi petit, vt excutiendæ veritatis spatium habeat.* eadem vox restituenda Val. Maximo lib. 2. c. 9. *Accedit his quod etiam fortuna longam præstandi huius muneris aduocationem estis assecuti.* sic enim in omnibus extare mss. bene monuit Pighius, cum extet in vulgatis, *muneris vacationem.*

Ex Cap. xiii.

Cui postem teneret.] Ita & Col. nec non Pal. tert. ac quart. male enim secundus, *cui potestatem teneret.* nam in templorum dedicationibus *postem teneri* consueuisse etiam istius loci auctoritate confirmat lib. 1. de formulis Brissonius.

Ex Cap. xv.

Quod Pontificis oculos à funere arceret.] Recenset eundem ritum Dio lib. 54. in funere Agrippę, sed causam ignorasse videtur, & quam Seneca dedit, refellit. verba sunt: *Sed & laudationem Agrippæ Augustus recitauit, velo quopiam ante mortuum expanso. id cur res factum, mihi non liquet. tamen alij volunt ideo, quia Pontifex esset: alij quia obiret munera Censoris. neutri recte. neque enim vel Pontifici mortuum aspicere nefas, neque censori, nisi cum finem censioni imponit, conditque lustrum.* hæc Dio. sed ego existimo, de Pontifice Senecam vera dicere. sacer enim, ideoque arceri voluerunt aspecta fausto. innuit & Tacitus lib. 1. Ann. *Neque Imperatorem auguratu & vetustissimis ceremoniis præditum, contrectare feralia debuisse.* quin & idem *statuis* fiebat, quæ si in loco positæ, vbi supplicia & cædes, velari eas mos fuit, aut transferri. notat ipse Dio lib. vlt. *Claudius delectabatur gladiatoribus, & præsertim meridianis. ideo plerosque seruos, qui dominos sub Caio aut Tiberio calumniati erant, hoc modo perdebat, eorumque tantus fuit numerus, vt Augusti statuam eo loci positam iusserit transferri, ne aut semper aspiceret cædes, aut semper velata esset.* Lipsius ad lib. 4. Ann. Taciti.

Ex Cap. xix.

Et liberos seruent, & orbitatem manu faciant.] Sic omnes codices, quod cum aperte mendosum sit, locum dedit mutationibus. Ex vestigiis litterarum suspicor reponi debere, *& liberos eruant*: nec nouum. nam aliis auctorum locis hic nęuus occurrit, *vt seruetur*, pro *eruetur*, apud Symmachum li. 7. Epist. 109. & *seruentur*, pro *eruentur*, in l. 1. C. de grege domin. Iuretus.

Ex Cap. xx.

Per obscœna stipitem egerunt.] Scilicet *patibulum* id proprie est, in quo suffixus homo expanditur, transuerso tamen ligno, *crux* vero cum is erecto simplicique stipiti adfigitur siue infigitur. nam *stipitem per obscœna agere* hic aliud nihil est, quam quod Gręci dicunt, σκολοπίζειν, id est *palo infigere*, siue vulgi verbo *impalare.* vide Lipsium ad lib. 14. Ann. Taciti, & Gruterum lib. 29. cap. 12. Suspic.

Ex Cap. xxii.

Proiectis à cœna: deinde quasi iam satis, &c. Lipsius ad lib. 4. Ann. Taciti, distinguendum monuit, *proiectis. A cœna deinde, quasi iam & &c.* mos enim vulgo obtinebat, vt in balneo aut statim post balneum aliquid sumerent, quod vocabant *Gustare*, & *Gustum*, & deinde nihilominus venirent ad legitimam cœnam.

L. ANNÆI SENECÆ AD HELVIAM MATREM DE CONSOLATIONE LIBER VNVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

SCRIPTVS hic libellus in exsilio, quod primo imperij Claudiani anno (Vrbis DCCXCIIII.) subijt, faciente impura illa Messalina. Hæc omnium vitiorum mulier, adulterium Iuliæ Germanici filiæ obiecit: eique Senecam innexuit. Diximus in eius Vita. Iam ergo in Corsica relegatus, matrem solatur, & ostendit se casum hunc fortiter ferre, atque ipsam debere. Scripsit non statim initio exsilij (quod Præfatio dicit) sed extremo primo anno, aut initio sequentis: ac scripsit iam in æui & ingenij vigore ac robore, annos natus paullo plus quadraginta. Itaque scriptum ipsum tale est, animi & eloquentiæ plenum, numeris & structura compositum, atque etiam ordine præter cetera dispositum. Ausim dicere, palmam inter libellos poscit. Consolationis autem duo capita facit: Neque MEO nomine dolere, neque TVO debes. Non Meo. nam nihil mihi mali est quæ vulgus putat, Loci mutatio, Paupertas, Ignominia, Contemptus, non sunt Mala: atque id ordine ostendit, ad Cap. XIIII. Non etiam Tuo debes. nam duo sunt quæ adfligere te poßint: vel, quod Præsidium aliquod in me amiseris; vel, quod Desiderium mei ferre non poßis. Prius in te non cadit, quę ambitiosa non es, nec gratiam aut potentiam filiorum vnquam ostentasti. Non debet item alterum: quia supra sexum tuum fortis semper fuisti. Multa mala tolerasti, hoc etiam fer. Confer te ad Sapientiæ studia, quæ iuuabunt: verte ad fratres meos, & ex his & me nepotes: non es deserta. Officia & oblectamenta isti dabunt. Verte etiam ad sororem tuam, quæ solatium erit, & exemplum. Atque in eius laudibus libelli finis.

CARMINA hic visum præscribere, quæ Senecæ tribuuntur, & certe exsilium eius tangunt. Siue ab ipso igitur, siue de ipso scripta, ad argumentum & lucem libelli spectant.

L. ANNAEI SENECAE EPIGRAMMATA SVPER EXSILIO.

AD CORSICAM

1. Corsica [1] Phocæo tellus habitata colono.
   Corsica, quæ Graio nomine Cyrnus eras:
Corsica Sardinia breuior, porrectior Ilua:
   Corsica piscosis peruia fluminibus:
Corsica terribilis, cum primum incanduit æstas:
   Sæuior, ostendit, cum ferus ora canis:
Parce relegatis, hoc est, iam [2] parce sepultis.
   Viuorum cineri sit tua terra leuis.

II. DE EADEM.

Barbara præruptis inclusa est Corsica saxis:
Horrida, desertis vndique vasta locis.
Non poma Autumnus, segetes non educat Æstas
Canaque Palladio munere Bruma caret:
Vmbrarum nullo ver est lætabile fœtu,
Nullaque in infausto nascitur herba solo:
Non panis, non haustus aquæ, non vltimus ignis:
Hic sola hæc duo sunt, exsul, & exilium.

III. QVERELA.

Occisi iugulum quisquis scrutaris amici,
Tu miserum necdum me satis esse putas:
Desere confossum victori vulnus iniquo
Mortiferum impressit mortua sæpe manus.

IV. ITEM.

Quisquis es, & nomen dicam? dolor omnia cogit,
Qui nostrum cinerem nunc, inimice, premis:
Et non contentus tantis, subitisque ruinis,
Stringis in exstinctum tela cruenta caput.
Crede mihi, vires aliquas Natura sepulchris
Attribuit: tumulos vindicat vmbra suos.
Ipsos crede Deos hoc nunc tibi dicere, Liuor,
Hoc tibi nunc Manes dicere crede meos:
Res est sacra, miser. Noli mea tangere fata.
Sacrilegæ bustis abstinuere manus.

V. ITEM.

Carmina mortifero tua sunt suffusa veneno,
[3] Et sunt criminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non femina dentes,
Haud puer, haud ætas vndique tuta senis.
Vtque furens totas immittit saxa per vrbes
In populum: sic tu verba maligna iacis.
Sed solet insanos populus compescere sanus:
Et repetunt motum saxa remissa caput.
In te nunc stringit nullus non carmina vates,
Inque tuam rabiem publica Musa furit.
[4] Dum sua compositus nondum bene concutit arma
Miles, & è nostra lancea torta manu:
Bellus homo, & valide capitalia crimina ludis:
Deque tuis manant atra venena iocis.
Sed tu perque iocum dicis vinumque. quid ad rem,
Si plorem? risus si tuus ista facit?
Quare tolle iocos, non est iocus esse malignum.
Nunquam sunt grati, qui nocuere sales.

VI. AD AMICVM.

[5] Crispe, meæ vires, lassarumque ancora rerum:
Crispe vel antiquo conspiciende foro:
Crispe potens nunquam, nisi cum prodesse volebas;
Naufragio littus, tutaque terra meo.
Solus honor nobis, arx & tutissima nobis:
Et nunc afflicto sola quies animo.

Criſpe, fides dulcis, placidique acerrima virtus:
Cuius Cecropio pectora melle madent.
Maxima [6] facundo vel auo, vel gloria patri:
Quo ſolo careat ſi quis, in exſilio eſt.
[7] An tu cui iaceo ſaxis telluris adhærens,
Mens tecum eſt, nulla quæ cohibetur humo.

VII. DE QVALITATE TEMPORIS.

Omnia tempus edax depaſcitur, omnia carpit,
Omnia ſede mouet, nil ſinit eſſe diu.
Flumina deficiunt; profugum mare littora ſiccat,
Subſidunt montes, & iuga celſa ruunt.
Quid tam parua loquor? moles pulcherrima cæli
Ardebit flammis tota repente ſuis.
Omnia mors poſcit. [8] Lex eſt, non pœna, perire:
Hic aliquo mundus tempore nullus erit.

IIX. VOTVM.

Sic mihi ſit [9] frater, maiorque, minorque ſuperſtes,
Et de me doleat nil, niſi morte mea.
Sic illos vincam, ſic vincar rurſus amando:
Mutuus inter nos ſic bene certet amor.
Sic dulci [10] Marcus qui nunc ſermone fritinnit,
Facundo patruos prouocet ore duos.

Hæc in ſchidis Pythœanis palam Senecæ adſcribuntur: eſt & aliud, quod ob argumenti ſimilitudinem viri docti pariter adſignant.

IX. AD CORDVBAM

Corduba ſolue comas, & triſtes indue vultus:
Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuum deplora, Corduba, vatem;
Corduba non * alio tempore mæſta magis.
Tempore non * alio, quo verſis viribus Orbis,
Incubuit belli tota ruina tibi.
Cum geminis oppreſſa malis vtrimque peribas:
Et tibi Pompeius, Cæſar & hoſtis erat.
Tempore non * alio, quo ter tibi funera centum
Heu nox vna dedit, quæ tibi ſumma fuit.
Non, Luſitanus quateret cum mœnia latro,
Figeret & portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, ciuis
Infigar ſcopulo. Corduba ſolue comas,
Et gratare tibi, quod te Natura ſupremo
Alluit Oceano: tardius iſta doles.

* illo. *Faber.*
* illo.
* illo.

Notæ.

Epigr. I. 1. PHoc æo tellus h. c.] *Vide Conſol. ipſam, cap. VIII.*
2. Parce ſepultis.] *Pythœi codex*, ſolutis: *quod mortuis. Sed vulgatum placet. vide Conſol. cap. I.*
V. 3. Et ſunt criminibus.] *Pythœi codex*, carminibus: *recte ad priora.*
4. Dum ſua compoſitus.] *Aliud Epigrammation videtur, & ſeparandum.*
VI. 5. Criſpe meæ vires.] *Valde in amicis numerat hunc Criſpum: & quem illum? Dicas Paßienum Criſpum intelligi, oratorem celebrem, diuitem, & Agrippinæ maritum. quem noster nominat I. De Benef. cap. vlt. & initio IV. Quæſt. Natur. ſed ſine vlla ſingularis huius amoris (quem Carmen præfert) nota. Et vero dubito an ad hoc tempora Paßienus ille vixerit. Nam Chronicon Euſebij, anno ſecundo Caligulæ mortuum facit*: Paſſienus filius fraude hereditatis ſuæ necatur. *Lego*, heredis ſuæ. *Scholiaſtes Iuuenalis*: Periit per fraudem Agrippinę, quam heredem reliquerat, & funere publico elatus eſt. *Nam quod in Suetonij Nerone eſt*: Verum Claudio imperium

perium adepto, non ſolum paternas opes recuperauit, ſed & Criſpi Paſſieni vitrici ſui hereditate ditatus eſt: *non peruincit hucuſque eum vixiſſe. Sed cum mater à Caio relegata eſſet, opes ei ereptas omnes, etiam illas Paſſieni: ſed omnia reddita à Claudio, & bis illud millies Paſſieni. Ita enim de opibus eius Scholiaſtes Iuuenalis. Siquis tamen vult vixiſſe, & Euſebij notam falſam, aut alieno loco poſitam: eſto & tum de illo liceat intellegi. etſi vt dixi, noſter in amicis nuſquam recenſet: pater Seneca tantum,* Noſtrum *appellat. In Præfatione libri* III. *Contron.* Paſſienus noſter cum cœpit dicere. *Fuit ſanè alius Criſpus, nomine gentili Vibius: inter iucundos ſuaueſque oratores, & tempore Flauiorum Principum gratioſus. Poteſt ad illum Epigramma eſſe, ſed ab exſule alio: & non ſunt profectò hæc omnia vnius viri, aut ſtili.*

6. Facundo vel auo, vel gloria patri.] *De Paſſieno, certum eſt* Patrem *habuiſſe etiam oratorem: vide lib.* II. *Contron.* V. *De* Auo, *nihil ſcio.*

7. An tu cui iaceo.] *Alias legitur:* An tua Cyrneæ ſaxis. *E quo Faber,* Atquin Cyrneæ. *Vulgatum ego recuderem:* At mea, qui iaceo.

8. Lex eſt.] *Ex Seneca hoc libello:* Vltimum diem non quaſi pœnam, ſed naturæ Legem aſpicis.

Epigr. VII. VIII.

9. Frater maiorque minorque.] *Maior, eſt Nouatus ſiue Gallio: minor, Mela.*

10. Marcus.] *Noſtri filius, qui hac Conſolatiône (cap.* XVI.) blandiſſimus puer *dicitur. Mancum dicas Epigrammatium: neque votum abſoluitur.*

CAPVT PRIMVM.

SÆPE iam, mater optima,[1] impetum cepi conſolandi te, ſæpe continui. Vt auderem, multa me impellebant. primum, videbar depoſiturus omnia incommoda, cum lacrimas tuas, etiam ſi ſupprimere non potuiſſem, interim certè abſterſiſſem. deinde, plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, ſi prior ipſe conſurrexiſſem. præterea timebam, ne à me [2] non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque vtcunque conabar, manu ſuper plagam meam impoſita, ad obliganda vulnera veſtra reptare. Hoc propoſitum meum, erant rurſus quæ retardarent. [3] Dolori tuo, dum recens ſæuiret, ſciebam occurrendum non eſſe, ne illum ipſa ſolatia irritarent, & accenderent. nam [4] in morbis quoque nihil eſt pernicioſius, quam immatura medicina. Exſpectabam itaque dum ipſe vires ſuas frangeret, & ad ſuſtinenda remedia mora mitigatus, tangi ſe ac tractari pateretur. Præterea, cum omnia clariſſimorum ingeniorum monumenta, ad compeſcendos moderandoſque luctus compoſita euoluerem, non inueniebam exemplum eius qui conſolatus ſuos eſſet, cum ipſe ab illis [5] comploraretur. Ita in re noua hæſitabam, verebarque, ne hæc non conſolatio, ſed exulceratio eſſet. Quid quod nouis verbis, nec ex vulgari & quotidiana ſumptis [6] allocutione, opus erat homini ad conſolandos ſuos ex ipſo rogo caput alleuanti? Omnis autem magnitudo [7] doloris modum excedentis neceſſe eſt dilectum verborum eripiat, cum ſæpe vocem quoque ipſam intercludat. Vtcunque, connitar: non fiducia ingenij, ſed quia poſſum inſtar efficaciſsimæ conſolationis eſſe,[8] conſolator. Cui nihil negares, huic hoc vtique te non eſſe negaturam (licet omnis[9] mæror contumax ſit) ſpero, vt deſiderio tuo velis à me modum ſtatui.

11.

Vide quantum [10] de indulgentia tua promiſerim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quam dolorem tuum: quo nihil eſt apud miſeros potentius. Itaque [11] ne ſtatim cum eo concurram, [12] adero prius illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & reſcindam quæ iam obducta ſunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus eſt conſolandi, obliterata mala reuocare, & animum in omnium ærumnarum ſuarum conſpectu collocare, vix vnius patientem? Sed is cogitet, quæcunque vſque eo pernicioſa ſunt, vt contra remedium conualuerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi ſuos, omnia [13] lugubria admouebo hoc erit non molli via mederi, ſed vrere ac ſecare. Quid cõſequar? vt pudeat animum, tot miſeriarũ victorem, ægrè ferre vnũ vulnus, in corpore tam cicatricoſo. Fleant itaque diutius, & gemant, quorum delicatas mentes eneruauit longa felicitas, & ad leuiſsimarum iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates tranſierunt, grauiſsima quoque forti & immobili conſtantia perferant. Vnum habet aſsidua infelicitas boni, quod quos ſæpe vexat, nouiſsime indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à grauiſsimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amiſiſti matrem ſtatim nata, imo [14] dum naſcereris: & ad vitam quodammodo [15] expoſita es. Creuiſti ſub nouerca: quam tu quidem omni obſequio, & pietate, quanta vel in filia conſpici poteſt, matrem fieri coëgiſti: nulli tamen non magno conſtitit & bona nouerca. [16] Auunculum indulgentiſsimum, optimum ac fortiſsimum virum, cum aduentum eius exſpectares, amiſiſti. Et ne ſæuitiam ſuam fortuna leuiorem [17] ducendo faceret,

intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater [18] trium liberorum eras, extulisti. Lugenti tibi luctus nunciatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus coniectis malis tuis, vt nihil esset vbi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine interuallo in te incursantes pertulisti: modo [19] in eundem sinum, ex quo [20] tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. Intra vicesimum diem, quàm [21] filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti. hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

III. Grauissimum est ex omnibus, quæ vnquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. non summam cutem rupit: pectus, & viscera ipsa diuisit. Sed quemadmodum [22] tirones leuiter saucij tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quàm ferrum horrent: at veterani, quamuis confossi, patienter ac sine gemitu, velut aliena corpora, [23] exsecari patiuntur? ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quæ fere muliebris dolor [24] tumultuatur, amoue. perdidisti enim [25] tot mala, si nondum misera esse didicisti Ecquid videor tecum timide egisse? nil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui. Magno id animo feci: constitui enim vincere dolorem tuum, non [26] circumscribere.

IV. Vincam, puto. primum si ostendero [27] nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiam, quos contingo, faciam: deinde si ad te transiero, & probauero, ne tuam quidem grauem esse fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi: si [28] hoc tibi demonstrare non potero, ipsas res quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quæ miseros solent facere. Non est quod de me aliis credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse miserum. Adiiciam, quo securior sis, nec fieri quidem posse miserum.

V. Bona condicione conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egit [29] rerum natura, vt ad beue viuendum non magno apparatu opus esset: vnusquisque facere se beatum potest. Leue momentum in aduenticiis rebus est, & quod in neutram partem magnas vires habeat: nec secunda sapientem euehunt, nec aduersa demittunt. Laborauit enim semper, vt in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? minime. nam id quidem si profiteri possem, non tantum negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, & in [30] vicinum Deo perductum prædicarem. Nunc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus viris [31] me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena castra confugi, [32] eorum scilicet, qui facile se & sua tuentur. Illi me iusserunt stare assidue, [33] velut in præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere multo ante quam incurrant. Illis grauis est, quibus est repentina: facile eam sustinet, qui semper exspectat. Nam & hostium aduentus eos prosternit, quos inopinate occupauit: at qui futuro se bello ante bellum parauerunt, compositi & aptati, primum, qui tumultuosissimus est, ictum facile excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam si videretur pacem agere: omnia illa, quæ in me indulgentissime conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco posui, vnde posset ea sine motu meo repetere. Interuallum inter me & illa magnum habui. itaque abstulit illa, [34] non auulsit. Neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius velut sua & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici voluerunt, iacent & mærent, cum vanos & [35] pueriles animos, omnis solidæ voluptatis ignaros, [36] falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit, [37] aduersus vtrumque statum inuictum animum tenet, exploratæ iam firmitatis. nam in ipsa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus est Itaque ego in illis quæ omnes optant, existimaui semper, nihil veri boni inesse: quin inania, & specioso ac decepturo fuco circumlita inueni, intra nihil habentia [38] fronti suæ simile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quàm opinio vulgi minabatur. verbum quidem ipsum, persuasione quadam & consensu, iam asperius ad aures venit, & audientes tanquam triste, & exsecrabile ferit: ita enim populus iussit: sed [39] populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

VI. Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, [40] vtcunque credita est, aufert, videamus quid sit exsilium: nempe, loci commutatio est. Angustare [41] ne videamur vim eius, & quicquid pessimum in se habet, subtrahere: hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduersus ista postea

confligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patria,[42] intolerabile est. Aspice agedum hanc frequentiam, cui vix[43] vrbis immensæ tecta sufficiunt. maxima pars illius turbæ patria caret? ex municipiis & coloniis suis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit[44] ambitio, alios[45] necessitas officij publici, alios imposita legatio, alios[46] luxuria, opulentũ & opportunũ vitiis locum quærẽs: alios[47] liberalium studiorũ cupiditas, alios[48] spectacula: quosdã traxit amicitia, quosdam industria, latã ostendendæ virtuti nacta materiã: quidam[49] vænalem formã attulerunt, quidã vænalẽ eloquẽtiam. Nullũ non hominũ genus[50] concurrit in vrbem, & virtutibus & vitiis magna pretia ponentẽ. Iube omnes istos[51] ad nomen citari, &[52] Vnde domo quisque sit, quære: videbis maiorem partẽ esse, quæ relictis sedibus suis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam vrbem, non tamen suam. Deinde ab hac ciuitate discede, quæ velut[53] communis patria potest dici: omnes vrbes circumi. nulla est, vbi magnam partem peregrinæ multitudinis non inuenias. Nunc transi ab iis quarum amœna positio, & opportunitas regionis plures allicit: deserta loca, & asperrimas insulas,[54] Sciathum &[55] Seriphum,[56] Gyarum &[57] Cosuram pete. nullum inuenies[58] exsiliũ, in quo non aliquis[59] animi caussa moretur. Quid tam nudum inueniri potest, quid tam[60] abruptum vndique, quàm hoc saxum? quid ad copias respicienti[61] ieiunius? quid ad homines[62] immansuetius? quid ad ipsum loci situm horridius? quid ad cæli naturam[63] intemperantius? plures tamen[64] hic peregrini, quàm ciues consistunt. Vsque eo ergo commutatio ipsa locorum grauis non est, vt hic quoque locus à patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant, inesse naturalem quandam animis irritationem commutandi sedes, & transferendi domicilia.[65] Mobilis enim & inquieta mens homini data est: nũquã se tenet: spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, & quietis impatiens, & nouitate rerum lætissima. Quod non miraberis, si primã eius originem adspexeris. Non est ex terreno & graui concreta corpore: ex illo[66] cælesti spiritu descendit.[67] cælestium autem natura semper in motu est: fugit, & velocissimo cursu agitur. Adspice sidera mundum illustrantia: nullum eorum perstat. labitur assidue, & locum ex loco mutat: quamuis cum vniuerso vertatur, in contrarium nihilominus[68] ipsi mundo refertur: per omnes[69] signorum partes discurrit; perpetua eius agitatio, & aliunde alio commigratio est. Omnia voluuntur semper, in transitu sunt, & vt lex & naturæ necessitas ordinauit, aliunde alio deferuntur. Cum per certa annorum spatia orbes suos explicuerint, iterum ibunt per quæ venerant. I nunc, & animum humanum, ex iisdem quibus diuina constant compositum seminibus, moleste ferre puta transitum ac migrationem: cum[70] Dei natura, assidua & citatissima commutatione, vel delectet se,[71] vel conseruet. A cælestibus, agedum, te ad humana conuerte. videbis gentes, populosque mutasse sedem. Quid sibi volunt in mediis Barbarorum regionibus Græcæ vrbes? quid inter Indos Persásque[72] Macedonicus sermo? Scythia, & totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, ciuitates[73] Achaiæ[74] Ponticis impositas littoribus ostentat. Non perpetuæ hiemis sæuitia, non hominum ingenia,[75] ad similitudinem cæli sui horrentia transferentibus domus suas obstiterunt. Atheniensis in Asia[76] turba est;[77] Miletus LXXV. vrbium populum in diuersa effudit:[78] totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit.[79] Tuscos Asia sibi vindicat:[80] Tyrij Africam incolunt:[81] Hispaniam Pœni: Græci se in Galliam immiserunt, in Græciam Galli: Pyrenæus[82] Germanorum transitus non inhibuit: per inuia, per incognita versauit se humana leuitas. Liberos, coniugesque, & graues senio parentes traxerunt. Alij longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum, sed lassitudine proximum occupauerunt: alij armis sibi ius in aliena terra fecerunt: quasdam gentes, cum ignota peterent, mare hausit: quædam ibi consederunt, vbi illas rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem caussa relinquendi, quærendique patriam fuit. Alios excidia vrbium suarum, hostilibus armis elapsos, in aliena, spoliatos suis, expulerunt: alios domestica seditio submouit: alios nimia superfluentis populi frequentia, ad exonerandas vires, emisit: alios pestilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis soli vitia eiecerunt: quosdam fertilis oræ, & in maius laudatæ, fama corrupit: alios alia caussa exciuit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse, quo genitum est. assiduus humani generis discursus est. quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua vrbium fundamenta iaciunt: noua gentium nomina, exstinctis prioribus, aut in accessionem validioris

conuersis, oriuntur. Omnes autem istæ populorum transportationes, quid aliud, quàm publica exsilia sunt? VII. Quid tam longo te circuitu traho? quid interest enumerare Antenorem Patauij conditorem, & Euandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, aliosque quos Troianum bellum, victos simul victoresque, per alienas terras dissipauit? Romanum imperium nempe auctorem exsulem respicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas & victoris metus, longinqua [83] quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias misit? vbicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libenter nomina dabat, & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex. VIII. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: vnum tamen adiiciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpe iam cultores mutauit. Vt antiquiora quæ vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, [84] Graij qui nunc Massiliam colunt, prius in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugauerit, [85] incertum est: vtrum cæli grauitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura [86] importuosi maris. nam in caussa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quod maximé tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerunt. Transierunt [87] deinde Ligures in eam, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet. eadem enim [88] tegumenta capitum, idemque genus [89] calceamenti, quod Cantabris est, & verba quædam. nam totus sermo, conuersatione Græcorum Ligurumque, à patrio desciuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum coloniæ: [90] altera à Mario, altera à Sylla. Toties [91] huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique inuenies vllam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. permixta omnia & insiticia sunt: alius alij successit. Hic concupiuit, quod alij fastidio fuit: ille vnde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Aduersus ipsam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exilio adhærent, satis hoc remedij putat Varro, doctissimus Romanorum, quod quocumque venimus, eadem [92] rerum natura vtendum est. M. Brutus [93] satis hoc putat, quod licet in exsilium euntibus virtutes suas ferre secum. Hæc etiam si quis singula parum iudicat efficacia ad consolandum exsulem, vtraque in vnum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est, quod perdidimus? duo quæ pulcherrima sunt, quocumque nos mouerimus, sequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator vniuersi fuit, [94] siue ille Deus est potens omnium, [95] siue incorporalis ratio ingentium operum artifex, siue [96] diuinus spiritus per omnia maxima minima, æquali intentione diffusus, [97] siue fatum & immutabilis caussarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, vt in alienum arbitrium, nisi vilissima quæque, non caderent. Quicquid optimum homini est, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil neque maius, [98] neque ornatius, [99] rerũ Natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis & perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quamdiu ipsi manebimus. Alacres itaque & erecti, quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus. IX. Emetiamur quascunque terras, [100] nullum inuenturi solum intra mundum, quod alienum homini sit. vndecunque ex æquo [101] ad cælum erigitur acies: paribus interuallis omnia diuina ab omnibus humanis distant. Proinde dum oculi mei ab illo spectaculo, cuius [102] insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum ceteris [103] inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, interuallaque, & causas inuestigare [104] velocius meandi, vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias [105] immobiles, alias [106] non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam [107] subito erumpentes, quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, vel [108] longo tractu cum luce multa præteruolantes, dum cum his sim, & cælestibus, qua homini fas est, immiscear; dum animum ad [109] cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem? Atqui non est hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax: non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur: nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretiosus hic lapis cęditur, non auri argentique venæ eruuntur. [110] Angustus animus est, quem terrena delectant. ad illa abducendus est, quæ vbique æque apparent, [111] vbique æquè splendent: & hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa & prauè credita obstare. Quo [112] longiores porticus expedierint, quo [113] altius turres sustulerint, quo [114] latius vicos porrexerint,

quo depressius [115] æstiuos specus foderint, quo maiori mole fastigia cœnationum subuexerint: hoc plus erit, quod illis cælum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in qua latissimum receptaculum casa est. Ne tu pusilli animi es, & sordidè se consolantis, [116] si ideo id fortiter pateris, quia [117] Romuli casam nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit. iam omnibus templis formosius erit, cum illic iustitia conspecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum rectè dispensandorum ratio, humanorum diuinorumque scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium graue est, in quo licet cum [118] hoc ire comitatu. Brutus in eo libro, quem de Virtute composuit, ait, se *vidisse Marcellum* [119] *Mitylenis exsulantem, &, quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viuentem, neque vnquam bonarum artium cupidiorem quam illo tempore.* Itaque adiicit, *visum sibi se magis in exsilium ire, qui sine illo rediturus esset, quàm illum in exsilio relinquere.* O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exsilium suum Bruto approbauit, quam quo populo R. [120] consulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, vt aliquis exsul sibi videretur, quod ab exsule recederet? qui in admirationem sui adduxit hominem, etiam [121] Catoni suo mirandum? Idem Brutus ait, *C. Cæsarem Mitylenas præteruectum, quia non sustineret videre deformatum virum.* Illi quidem reditum [122] impetrauit Senatus, publicis precibus, tam solicitus ac mæstus, vt omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exsules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exsulem Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre. Contigit enim illi testimonium vtriusque. Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Cæsar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum æquo animo exsilium se ipse adhoratus sit? *Quod patria cares, non est miserum. Ita te disciplinis imbuisti, vt scires omnem locum sapienti viro patriam esse. Quid porro hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperij caussa: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit Hispania, quæ fractas & afflictas partes refouet, trahit Ægyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperij intentus est. cui primum rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suspiciant & colant gentes: tu viue Bruto miratore contentus.* Bene ergo exsilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci commutatio, [123] quamuis eum paupertas sequeretur. in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum peruenit in insaniam omnia subuertentis auaritiæ, atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, vllam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus submouere vult, alimentis famem ac sitim extinguere: quicquid extra concupiscitur, vitiis, non vsibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia [124] vltimi maris ex ignoto litore eruere. Dij istos deæque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperij fines transcendit. [125] Vltra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetiimus, [126] aues petere. Vndique conuehunt, omnia nota fastidienti gulæ. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. [127] Vomunt vt edant, edũt, vt vomant: & epulas, quas toto orbe cõquirunt, nec concoquere dignãtur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certè dum non potest, nolenti similis est. C. Cæsar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, [128] centies sestertio cœnauit vno die: & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuenit, [129] quomodo prouinciarum tributum vna cœna fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! prętiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas, & difficultas parandi, facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus ventri seruientibus? quid mercaturis? quid vastatione siluarum? quid profundi perscrutatione? [130] passim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis disposuit. sed hæc velut cæci transeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traiiciunt, cum famem exiguo possint sedare, magno irritant.

Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduersus feras & aduersus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quam parua vobis corpora sint? Nonne furor & vltimus x:

mentium error est, cùm tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis census, promoueatis fines: nunquam tamen corpora vestra laxabitis. Cum bene cesserit negotiatio, multum militia retulerit, cum indagati vndique cibi coierint, non habebitis vbi istos apparatus vestros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores nostri, [131] quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum [132] tecta nondum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant. Itaque tunc per fictiles deos religiosè iurabatur: qui per illos [133] inuocauerant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beate viuebat [134] dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cùm [135] vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret: illa, qua iam sæpe hostem percusserat, [136] lauream que in Capitolini Iouis gremio reposuerat. quàm [137] Apicius nostra memoria vixit, qui in ea vrbe, ex qua aliquando [138] philosophi, velut corruptores iuuentutis, abire iussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua sæculum infecit: cuius exitum nosse, operæpretium est. Cum [139] sestertium millies in culinam congessisset, cum tot [140] congiaria Principum, & ingens [141] Capitolij vectigal singulis comissationibus exsorbuisset; ære alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit. superfuturum sibi sestertium centies computauit: & velut in vltima fame victurus, si sestertio centies vixisset, [142] veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, [143] non animi.

XI. Sestertium centies aliquis extimuit: & quod alij voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam prauæ mentis homini vltima potio saluberrima fuit. Tunc venena edebat, bibebatque, cum immensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, cum vitia sua ostentaret, cum ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis, per se docilem. Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum & incõprehensibile arbitriũ est. Cupiditati nihil satis est: naturæ satis est etiã parum. Nullum ergo paupertas exsulis incommodum habet? nullum enim tam inops exsilium est, quod non alendo homini abunde fertile sit. At vestem, an domum desideraturus est exsul? Si hæc quoque ad vsum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. æque enim exiguo tegitur corpus, quàm alitur. nihil homini natura, quod necessarium faciebat, fecit operosum. Si desiderat [144] saturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, varijsque coloribus distinctam & artibus: non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est. etiam si illi, quicquid amisit, restitueris, nihil ages. plus enim restituto deerit ex eo quod cupit; quàm exsuli ex eo, quod habuit. Si desiderat aureis fulgentem vasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insania pretiosum, & [145] seruorum turbam, quæ quamuis magnam domum angustet, iumentorum corpora [146] differta, & coacta pinguescere, & [147] nationum omnium lapides: ista congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum. non magis, quàm vllus sufficiet humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed [148] ex æstu ardentium viscerum oritur. non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum, aut alimentis euenit: eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur. quicquid illi congesseris; non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessariis rebus & exsilia sufficiunt: superuacuis nec regna. Animus est qui diuites facit. hic in exsilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cum quantum satis est sustinendo corpori, inuenit, ipse bonis suis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet. non magis, quàm ad deos immortales omnia ista, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus suis addicta, suspiciunt. Lapides, aurum & argentum, & [149] magni leuatique mensarum orbes, terrena sunt pondera: quæ non potest amare sincerus animus, ac naturæ suæ memor, leuis ipse, & quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam grauem sarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perlustrat. Ideoque nec exsulare vnquam potest, liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cælum, & in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur: in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. animus quidem ipse sacer & æternus est, & cui non possunt [150] iniici manus.

Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem sentit, nisi qui putat, vti tantum preceptis sapientum. Primum aspice. quanto maior pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores solicitioresque diuitibus: imo nescio an eo lætiores sint, quo animus eorum in pauciora distringitur. Transeamus à pauperibus: veniamus ad locupletes. quam multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt? Circumcisæ sunt peregrinantium sarcinæ & quotiescunque festinationem necessitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent? cum omnem apparatum castrensis disciplina submoueat. Nec tantum condicio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exæquat: sumunt [151] quosdam dies, cum iam illos diuitiarum tædium cepit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoque, fictilibus vtantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis caussa imitantur! Me quidem quoties antiqua exempla respexi, paupertatis vti solatiis pudet. quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, vt maius viaticum exsulum sit, quam olim patrimonium [152] principum fuit. [153] Vnum fuisse Homero seruum, [154] tres Platoni, [155] nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat. num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, vt non ipse miserrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ [156] sequester fuit, [157] ære collato funeratus est. Attilius Regulus, cum Pœnos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum [158] discessisse, & ab eo desertum esse rus: quod Senatui publice curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit tanti, seruum non habere, vt colonus eius populus R. esset. [159] Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum R. tributum Scipioni semel conferre, cum à Carthagine semper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus R. loco soceri fuit? Beatioresne istos putas, [160] quorum pantomimę decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi à senatu tutóre suo, in dotem [161] æs graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam claræ imagines sunt? indignatur exsul aliquid sibi deesse cum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? cum omnibus illis, id quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantum tuta est, sed etiam gratiosa paupertas. Responderi potest: Quid artificiose ista diducis, quæ singula sustineri possunt, collata non possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum locum mutes: paupertas tolerabilis est, si ignominia absit, quæ vel sola opprimere animos solet. Aduersus hunc, quisquis me malorum turba terrebit, his verbis vtendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunæ satis tibi roboris est, idem aduersus omnes erit. [162] cum semel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præstat. Si auaritia dimisit, vehementissima generis humani pestis; moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem [163] non quasi pœnam, sed quasi naturæ legem adspicis; ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis caussâ homini datam, sed [164] propagandi generis; quem non violauerit hoc secretum & infixum visceribus ipsis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non singula vitia ratio, sed pariter omnia posternit: in vniuersum [165] semel vincit. Ignominia tu putas quemquam sapientem moueri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus vulgi secessit? Plus etiam quam ignominia, est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando solus [166] triginta tyrannos [167] in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipsi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vsque eo ad conspiciendam veritatem excæcatus est, vt ignominiam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione [168] præturæ & [169] consulatus repulsam? ignominia illa præturæ & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi à se ante contemptus est. Humilis & proiectus animus fit isti contumeliæ opportunus: qui vero aduersus sæuissimos casus se extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euertit, ipsas miserias [170] insularum loco habet: quando ita affecti sumus, vt nihil æque magnam apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter miser. Ducebatur Athenis [171] ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrerat, deiiciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iustitiam animaduerteretur. Inuentus est tamen, qui faciem eius inspueret. poterat ob hoc [172] moleste ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille abstersit faciem, & subridens ait comitanti se magi-

XII.

XIII.

ſtratui: *Admone iſtum, ne poſtea*[173] *tam improbe oſcitet.* Hoc fuit contumeliæ ipſi contumeliam facere. Scio quoſdam dicere, contemptu nihil eſſe grauius, mortem ipſis potiorem videri. His ego reſpondebo, & exſilium ſæpe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit. non magis illum contemni, quam cum ædium ſacrarum ruinæ calcantur. quas religioſi æque ac ſtantes adorant.

XIIII. Quoniam meo nomine nihil habes, mater cariſſima, quod te in infinitas lacrimas agat, ſequitur vt cauſſæ tuæ te ſtimulent. Sunt autem duæ. nam aut illud te mouet, quod præſidium aliquod videris amiſiſſe: aut quod deſiderium ipſum per ſe pati non potes. Prior pars mihi leuiter perſtringenda eſt, noui enim animum tuum, nihil in ſuis præter ipſos amantem. Viderint illæ matres, quæ[174] potentiam liberorum muliebri impotentia exercent? quæ, quia fęminis honores non licet gerere, per illos ambitioſæ ſunt; quæ [175] patrimonia filiorum & exhauriunt,[176] & captant; quæ eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gauiſa es, minimum vſa: tu[177] liberalitati noſtræ ſemper impoſuiſti modum, cum tuæ non imponeres: [178] tu filiafamilias, [179] locupletibus filijs vltro contuliſti: tu patrimonia noſtra ſic adminiſtraſti, vt tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abſtineres: tu gratiæ noſtræ, tanquam alienis rebus vtereris, pepercisti, & ex honoribus noſtris nihil ad te niſi voluptas[180] & impenſa pertinuit.[181] numquam indulgentia ad vtilitatem reſpexit. Non potes itaque erepto filio deſiderare, quæ incolumi numquam ad te pertinere duxiſti.

XV. Illo omnis conſolatio mihi vertenda eſt, vnde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filij cariſſimi careo, non conſpectu eius, non ſermone fruor. vbi eſt ille, quo viſo triſtem vultum relaxaui, in quo omnes ſolicitudines meas depoſui? vbi colloquia, quorum inexplebilis erã?[182] vbi ſtudia, quibus libentius [183] quã fæmina, familiarius[184] quam mater, intereram? vbi ille occurſus? vbi matre viſa ſemper [185] pueriIis hilaritas? Adiicis iſtis loca ipſa gratulationum & conuictuum, & vt neceſſe eſt, efficaciſſimas ad vexandos animos recentis conuerſationis notas. Nam hoc quoque aduerſus te crudeliter fortuna molita eſt quod te[186] ante tertium demum diem quam percuſſus ſum, ſecuram, nec quicquam tale metuentem, [187] aggredi voluit? bene nos[188] longinquitas locorum diuiſerat: bene[189] aliquot annorum abſentia huic te malo præparauerat: rediſti, non vt voluptatem ex filio perciperes, ſed ne conſuetudinem deſiderij perderes. Si multo ante abfuiſſes, fortius tuliſſes, ipſo interuallo deſiderium molliente: ſi[190] non receſſiſſes, vltimum certè fructum biduo diutius videndi filium tuliſſes. Nunc crudele fatum ita compoſuit, vt nec fortunæ meæ intereſſes, nec abſentiæ aſſueſceres. Sed quantò iſta duriora ſunt, tanto maior tibi virtus aduocanda eſt, & velut cum hoſte noto, ac ſæpe iam victo, acrius eſt congrediendum. Non[191] ex intacto corpore tuo ſanguis hic fluxit: per ipſas cicatrices percuſſa es.

XVI. Non eſt quod vtaris excuſatióne nominis muliebris, cui pæne conceſſum eſt immoderatum in lacrimas ius, non immenſum tamen: & ideo maiores[192] decem menſium ſpatium lugentibus viros dederunt, & cum pertinacia muliebris mæroris publica conſtitutione[193] deciderent. non prohibuerunt luctus, ſed finierunt. Nam & infinito dolore, cum aliquẽ ex cariſſimis amiſeris, affici, ſtulta indulgentia eſt: & nullo, [194] inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum eſt, & ſentire deſiderium, & opprimere. Non eſt quod ad quaſdam fæminas reſpicias, quarum triſtitiam ſemel ſumptam mors finiuit. noſti quaſdam, quæ amiſſis filiis, impoſita[195] lugubria nunquam exuerunt, à te plus exigit vita ab initio fortior. non poteſt muliebris excuſatio contingere ei, à qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum ſæculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit. non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ, velut maximum generis humani bonum, refulſerunt: non te bene [196] in antiqua & ſeuera inſtitutam domo, periculoſa etiam probis peiorum detorſit imitatio. Numquam te fæcunditatis tuæ, quaſi exprobaret ætatem, puduit: numquã more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumeſcentem vterum abſcondiſti, quaſi indecens onus, nec intra viſcera tua conceptas ſpes liberorum eliſiſti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluiſti. numquam tibi placuit veſtis, quæ nihil amplius[197] quam nudam componeret: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima & nulli[198] obnoxia ætati, forma: maximum decus, viſa eſt pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes[199] tuæ ſeduxerunt. tantum debes à fæminarum lacrimis abeſſe, quantum à vitiis. Ne fæminæ quidem te ſinent intabeſcere vulneri tuo, ſed leuiori neceſſario mærore cito defunctam, iubebunt exſurgere: ſi modo illas intueri võles fæminas, quas conſpecta

virtus inter magnos viros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliæ velles, amiserat decem: si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum eius exsecrantibus interdixit, *Ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos dedisset.* Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in concione: *Tu matri meæ maledicas,* [200] *quæ me peperit?* Multo mihi videtur animosior vox matris. Filius magno æstimabat Gracchorum natales: mater & funera. Rutilia [201] Cottam filium secuta est in exsilium, & vsque eo fuit indulgentia constricta, vt mallet exsilium pati, quam desiderium: nec ante in patriam, quam cum filio rediit. Eumdem iam [202] reducem, & in Rep. florentem tam fortiter amisit, quam secuta est: nec quisquam lacrimas eius post elatum filium notauit. In expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam. nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitia superuacua stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam semper imitata es: earum in coërcenda comprimendaque ægritudine optime sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec vllum affectum seruire: minime vero eum, qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne remedium contumax est. volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus: per ipsum tamen compositum fictumque vultum lacrimæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus: at illum inter ipsa, quibus auocatur, spectacula, leuis aliqua desiderij [203] nota subiuit. Ideo melius est, illum [204] vincere, quam fallere. Nam qui aut deiusus voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete impetum ad sæuiendum colligit: at qui rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaque monstraturus illa, quibus vsos multos esse scio, vt peregrinatione te vel longa detineas, vel amœna delectes; vt rationum accipiendarum diligentia, patrimonij administratione multum occupes temporis? vt semper nouo te aliquo negotio implices: omnia ista ad exiguum momentum prosunt, nec remedia doloris, sed impedimenta sunt. ego autem malo illum desinere, quam decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad [205] liberalia studia: illa sanabunt vulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi euellent. His etsi nunquam assuesses, nunc vtendum erat: sed quantum tibi patris mei [206] antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Vtinam quidem virorum optimus, [207] pater meus, nimis maiorum consuetudini deditus, voluisset te sapientum præceptis erudiri potius, [208] quam imbui: non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum. [209] Propter istas quæ litteris non ad sapientiam vtuntur, sed ad luxuriam instituuntur, minus est indulgere studiis passus. beneficio tamen rapacis ingenij plus, quam pro tempore, hausisti: iacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te præstabunt. illæ consolabuntur, illæ delectabunt, illæ si bona fide animum tuum intrauerint, numquam amplius intrabit dolor, numquam solicitudo, numquam afflictionis irritæ superuacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum. nam ceteris vitiis iampridem clusum est. Hæc quidem certissima præsidia sunt, & quæ sola te fortunæ eripere possint: sed quia dum in illum portum, quem studia promittunt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice [210] fratres meos: quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. in vtroque habes quod te diuersa virtute delectet: [211] alter honores industria consecutus est, [212] alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filij dignitate, alterius quiete, vtriusque pietate. noui fratrum meorum intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, vt tibi ornamento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, vt tibi vacet. Bene liberos tuos & in auxilium, & in oblectamentum, fortuna disposuit: potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officiis: & vnius desiderium duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere nihil tibi deerit, [213] præter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice. [214] Marcum blandissimum puerum, ad cuius conspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas supprimat? cuius non contractum solicitudine animum illius argutiæ soluant? quem non in iocos vocabit illa lasciuia? quem non in se conuertet, & abducet infixũ cogitationibus, illa neminẽ satiatura garrulitas? Deos oro, cõtingat hũc habere nobis superstitem. In me omnis fatorũ crudelitas lassata consistat: [215] quicquid matri dolendum fuit, in me trãsierit: quicquid auiæ, in me. Floreat reliqua in suo statu turba: nihil de orbitate, nihil de condicione mea querar. Fuerim tantũ, nihil amplius dolituræ domus [216] piamentum. Tene in gre-

mio tuo cito tibi daturam pronepotes[217] Nouatillam: quam sic[218] in me transtuleram, sic mihi adscripseram, vt possit videri, quod me amisit, quamuis saluo patre, pupilla, hanc & pro me dilige. Abstulit illi nuper fortuna matrem: tua potest efficere pietas, vt perdidisse se matrem doleat tantum, non & sentiat. Nunc mores eius compone, nunc formam: altius præcepta descendunt quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis assuescat sermonibus: ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiam si nihil dederis prꝥter exemplum. Hoc iam tibi sollemne officium, pro remedio erit. non potest animum pie dolentem à solicitudine auertere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia[219] patrem quoque tuum, nisi abesset. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius intersit, cogita: intelliges, quanto iustius sit, te illi seruari, quam[220] mihi impendi. quoties te immodica vis doloris inuaserit, & sequi se iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando, effecisti[221] ne vnica esses: consummatio tamen ætatis actæ feliciter, in te vertitur. Illo viuo, nefas est te, quod vixeris, queri.

XVII. Maximum adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam: illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuę pro indiuiso transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miscuisti, in huius primum[222] respirasti sinu. Illa quidem affectus tuos semper sequitur: in mea tamen persona, non tantum pro te dolet. Illius manibus[223] in vrbem perlatus sum: illius pio maternoque[224] nutricio[225] per longum tempus æger conualui: illa[226] pro quæstura mea gratiam suam extendit: & quæ ne sermonis quidem, aut claræ salutationis sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi seductum vitæ genus, nihil modestia, in tanta feminarum petulantia rustica, nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quo minus pro me etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater carissima, solatium, quo reficiaris: illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent mærentes, ea quæ maxime diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quærere: tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer. siue seruare[227] habitum istum voles, siue deponere, apud illam inuenies vel finem dolori tuo, vel comitem. Sed si prudentiam perfectissimæ feminæ noui, non patietur te nihil profuturo mærore consumi, & exemplum tibi suum, cuius[228] ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, auunculum nostrum, cui viro nupserat, in ipsa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisque tempestatibus corpus eius[229] naufraga euexit. O quam multarum egregia opera in obscuro iacent! Si huic illa simplex admirandis virtutibus contigisset antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam firmissimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepultura obiecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de suo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quæ se[230] pro coniuge vicariam dedit. hoc amplius est, discrimine vitæ sepulcrum viro quærere: maior est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quod[231] per sedecim annos, quibus maritus eius Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est. neminem prouincialem domum suam admisit: nihil à viro petiit, nihil à se peti passa est. Itaque[232] loquax, & ingeniosa in contumelias præfectorum prouincia, in qua etiam qui vitauerunt culpam, non efugerunt infamiam, velut vnicum sanctitatis exemplum suspexit: & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem verborum licentiam continuit: & hodie similem illi, quamuis numquam speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam prouincia probasset: plus est, quod ignorauit. Hæc non ideo refero, vt eius laudes exsequar, quas[233] circumscribere est, tam parce transcurrere: sed vt intelligas, magni animi esse feminam. quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiæ & pestes, vicerunt: non metus mortis eam,[234] exarmata naui naufragium suum spectantem, deterruit, quo minus exanimi viro hærens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum à luctu recipias, & id agas ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterum quia necesse est, cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obuersari: non quia illi minus cari sint, sed quia naturale est,[235] manum sæpius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem, velut optimis rebus. sunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus suis vacat, & modo se[236] leuioribus studiis oblectat, modo ad considerandam suam vniuersique naturam, veri auidus insurgit. Terras primum, situmque earum quærit. deinde condicionem circumfusi maris, cur-

ſuſque eius alternos & recurſus: tunc quicquid inter cælum terraſque plenum formidinis interiacet, perſpicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuiſque & grandinis iactu tumultuoſum ſpatium: tum peragratis humilioribus, ad ſumma prorumpit, & pulcherrimo diuinorum ſpectaculo fruitur, æternitatiſque ſuæ memor, in omne quod fuit, futurumque eſt omnibus ſæculis, vadit.

COMMENTARII AD LIBRVM SENECÆ, de Conſolatione ad Heluiam.

I. LIPSIVS.

IN Titulo eſt, Ad Heluiam.] *Quod plerique libri,* Ad Helbiam: *meus*, Hebiam. *Mureti notatio eſt, duorum diſertiſſimorum matres*, Heluias *fuiſſe. nam & Ciceronis ſic dicta.* Heluiæ *autem gentis Pertinax Imp. fuit: & in lapidibus crebriuſculi ſunt. ipſa etiam Heluia in iſto*: L. HELVIO. HELVIÆ L. GRATO.

CAP. I. 1. Impetum cepi.] *In meis duobus*, feci. *Prior phraſis auctoribus nititur. Suetonio in Aug.* Impetum ſe cepiſſe ſcribit, frumentationes abolendi. *In Calig.* Expeditionis Germanicæ impetum cepit. *In Othone*: Impetum cepit moriendi: *ὁρμήν, & appetitum validum.*

2. Non victa.] *Senſus eſſet: Ne ſi ego palam non viciſſem Fortunam, audacior in meos ſurgeret, vinceretque. At mihi placeat magis*, Ne me non victo: *idque argutius. Ne cum me non viciſſet, in quem tam ſæua ingruit, meos vinceret. Volo hanc palmam ferre, vt nec me, nec meos.*

3. Dolori tuo.] *Hoc negat recenti occurrendum: Ouidius aliter:*

> Temporis officium eſt, ſolatia dicere, certi.
> Dum dolor in curſu eſt, dum petit æger opem.
> At cum longa dies ſedauit vulnera mentis,
> Intempeſtiue qui monet, ille mouet.

Tu ipſe aliter (epiſt. LXIII.) Nulla res citius in odium venit, quam dolor: qui recens conſolatorem inuenit, inueteratus deridetur. *Vera tamen vtraque ſententia. neque nimis recenti occurrendum, ne remediis irritetur: neque veteri, ne innouetur.*

4. In morbis.] *Hippocratis edictum*, τὰ πέπονα φαρμακεύειν: Matura medicari. *Et Plutarchus ſimili imagine, Conſolatione ad Apollonium*: Nec optimi medici quidem humorum influxibus ſtatim medentur: ſed patiuntur tumoris ardorem, ſine alia appoſitione, per ſe matureſcere & concoqui.

5. Comploraretur.] *Vt funus. Ita mox*: ex ipſo rogo caput alleuare. *Ouidius de ſua relegatione*:

> Fæmina virque meo, pueri quoque, funere mærent.

Epigramma ad Corſicam: Parce relegatis, hoc eſt iam parce ſepultis. *Et noſter infra cap.* XI. Raptum me audiſti. *Nimirum eſt hæc mors quædam ciuilis, &* Interire homines maxima ac media capitis minutione, æque ac morte, *Iuriſconſultus ſcripſit.*

6. Allocutione.] *Pro conſolatione, crebro Latini, vt & Græci* παραμυθίας *vſurpant.*

7. Doloris modum exced.] *Ipſum hoc Alexides*:

> --- τῶν μετρίων αἱ μείζονες λῦπαι,
> Ποιοῦσι τοῦ φρονεῖν μετάστασιν:
> --- qui modum excedit dolor,
> De ſede mentem turbat.

Et bene de excedente. *nam aliter in alio & is ingenium facit, ſiue irritat. Ouidius*:

> --- grande doloris
> Ingenium eſt, miſeriſque venit ſollertia rebus.

Seneca pater, de Haterio. cuius oratio, ob memoriam mortui filij, fletu interrupta: Deinde tanto maiore impetu dixit, tanto miſerabilius. vt appareret, quam magna interim pars ingenij dolor eſſet.

8. Conſolator.] *Quia robur à robore meo ſumes; hoc ipſo erigeris, quod ſtare me videbis.*

9. Mæror contumax.] *Adde infra, cap.* XVI.

CAP. II. 10. De indulgentia.] *Obſequioſo affectu.*

11. Ne ſtatim.] *Malim*, nec ſtatim.

12. Adero.] *Tuebor, & defendam, cauſſam agam.*

13. Lugubria.] *Signa luctus, & veſtes. Propertius*: mater nunquam lugubria ſumpſi. *Seneca Tragicus*: Amicta coniux lugubribus.

14. Dum naſcereris.] *In partu igitur.*

15. Expoſita es.] *Quaſi deſerta à parente, & ab abeunte relicta: vt ſolet in Expoſitione.*

16. Auunculum.] *Matris, an Senecæ? Imo huius, qui maritus fuit ſororis matris, periitque rediens ex Ægypto. Infra, cap. vlt.* Cariſſimum virum amiſerat, auunculum noſtrum.

17. Ducendo faceret.] *Trahendo, interuallum dando. Alij libri*, diducendo: *quod eſſet. partiendo, diſparando, ſenſu conſimili.*

18. Trium liberorum.] *Nouati, mei, & Melæ.*

19. In eundem ſinum.] *Legi enim oſſa, & in ſinum (quod hic notes) tum in vrnam reponi ſolita. Tibullus*:

> ---- non hic mihi mater
> Quæ legat in mæſtos oſſa peruſta ſinus.

20. Tres nepotes.] *Tres tantum? imo plures, sed postea, vt opinor, & post istorum occasum. Nam* Marcus *adhuc superfuit, &* Nouatilla, *cap.* XVI. *Atque adeo scribit*, tot nepotes pronepotesque patri dedisse. *Igitur hic de illo tantum tempore. quo tres istos emissos amisit.*

21. Filium meum.] *Vnum è tribus illis nepotibus.*

CAP. III. 22. Tirones.] *Adde de Provid. cap.* IV. *Et Ciceronem* I. *Tuscul.*

23. Exsecari patiuntur.] *Alij*, excoriari. *quidam scripti*, excauari: *sed & quidam* exanari: *vt ego arbitrer*, exsaniari *fuisse. quod verbi Seneca vsurpat epist.* LXXXVI. *& ego super eo aliquid in Elect.* I. *cap.* XVI.

24. Tumultuatur.] *Proprium feminis. quæ* magno gaudent sudare tumultu.

25. Tot mala.] *Quid mali, si mala perdiderit? optabile potius. Meus liber*, milia. *an forte*, militias? *Perdidisti tot stipendia, & frustra pugnasti, fortiter ac repugnasti, si nunc succumbis, nec veteranum robur præfers. Inter tirones adhuc censenda es. Ita maneas in illa metaphora dicta. Etsi vulgatum explices etiam*, Frustra tot mala tulisti, *si nondum vsum ferendi nacta.*

26. Circumscribere.] *Per astus & ambages fallere. in orbem scribere, & cingere: vt* circumuenire.

CAP. IIII. 27. Nihil me pati.] *Pulchra inuentio, & diuisio. Duo dicam. primum, non mihi aliquid mali accidisse, deinde nec tibi. Si igitur nec meam vicem, nec tuam luges: quid luges? Simile in Consol. ad Marciam, cap.* XII. Dolor tuus vtrum sua spectat incommoda, an eius qui decessit?

28. Hoc tibi demonstrare non.] *Abest meo, alijsque scriptis, & vero superest* Sententia. *Docebo nihil mihi mali esse: imo, si potero, nec ipsas res esse malas, quibus censes me premi. Sequentia docent, sic fuisse scriptum.*

CAP. V. 29. Rerum natura.] *Deus. ita enim sæpe vocabant: quod doceo* I. *Physiol. Dissert.* V.

30. Vicinum Deo.] *Qui stabilis, æquabilis, sine motu. Stoicorum passim voces, Sapientem Deo non vicinum modo (quod hic modestius) sed parem esse, & ex æquo viuere. Videsis Manuduct. lib.* III. *Dissert.* XIV.

31. Me dedi.] *Sum etiam inter Studiosos, non Eruditos; inter Progredientes, non Progressos.*

32. Eorum scilicet.] *Stoicorum. qui res aduenticias (vt Academici aut Peripatetici) ad felicitatem non requirunt. Itaque facilis apud istos beatæ vitæ assecutio & tutela est.*

33. Velut in præsidio.] *Sapientis Iobi dictum*, Vitam militiam esse. *Quid Epictetus? Dissertat.* XXIV. *lib.* III. στρατεία τίς ἐστιν ὁ βίος ἑκάστου, καὶ αὕτη μακρὰ καὶ ποικίλη Militia quædam est vita nostra, atque ea longa & varia.

34. Non auulsit.] *Nec enim mihi applicita cohæserant.*

35. Pueriles animos.] *Nam rudes omnes Sapientiæ, pueri sunt: illa in viros transcribit. Vide Manuduct. lib.* II. *Dissert.* I.

36. Falsa & mobilia.] *Duo adsignat. nec vera, nec diutina esse. Fucum habent, auum non habent.*

37. Aduersus vtrumque statum.] *Achilles hoc sibi tribuit, apud Euripidem, in Iphigenia:*

> Ὑψηλόφρων μοι θυμὸς αἴρεται πρόσω.
> Ἐπίσταται δὲ τοῖς κακοῖσί τ' ἀσχαλᾶν,
> Μετρίως τε χαίρειν τοῖσιν ἐξωγκωμένοις:
> Excelsus animus porro nunc mi attollitur:
> Qui nouit in rebus dolere tristibus,
> Et cum modo gaudere iam melioribus.

38. Fronti simile.] *Nihil pro vultu, aut prima specie. Tacitus Agricola*: Pulchrum ac decorum in frontem: *id est speciem. Valerius*: In secessu, quam in fronte beatior. *Manilius*: — penitusque Deus, non fronte, notandus. *Noster hoc statim dicit*, Primam rerum faciem.

39. Populi scita.] φαῦλος γὰρ κριτὴς παντὸς καλοῦ πράγματος ὄχλος: Prauus enim iudex omnis honestæ rei populus: *Pythagoras.*

CAP. VI. 40. Vtcunque credita est, aufert.] *Secum rapit, sine alia inspectione aut examine. Vulgo mala videntur? mihi: bona? mihi.*

41. Ne videamur.] *A meo hæc libro sunt, & vera. Definitio autem exsilij in Dione, vbi Philiscus Ciceronem solatur (simile argumentum est, mereretur legi) talis.* φυγὴ, ἀποδημία τις ἄτιμος: Exsilium, peregrinatio quædam ignominiosa.

42. Intolerabile est.] *Vel Euripide iudice, in Phœnissis.*

> Τί, τὸ στέρεσθαι, πατρίδος ἢ κακὸν μέγα:
> Μέγιστον. ἔργῳ δ' ἐστὶ μεῖζον, ἢ λόγῳ:
> Et quid? carere patria, magnum est malum?
> Vel maximum. & re grauius est, quam dicitur.

43. Vrbis immensæ.] *Alias*, immensa. *Illud pro magna Roma verius, satis adstructa in nostris Admirandis.*

44. Ambitio.] *Vt honores hic gerant.*

45. Necessitas officii.] *Ad iudices referre licet, qui euocabantur ad officium hoc in vrbem. Potest & de alio munere, quod apud Principem, aut in vrbe, obitur.*

46. Luxuria.] *Vt habeant vbi opes explicent, & absumant.*

47. Liberalium studiorum.] *Honestissima caussa. & omne genus docti aut doctores Romæ. Cassiodorus*: Roma, ciuitas litterarum. *Symmachus*: Roma, domicilium Latiaris facundiæ. *Sidonius*: Domicilium Legum, gymnasium Litterarum. *Opto sic esse, & manere.*

48. Spectacula.] *Quæ crebra, splendida: nec mirum, si alliciebant.*

49. Vænalem formam.] *Vtriusque sexus (pudet) scorta.*

50. Concurrit in vrbem.] *Tanquam* ad viuaria, *ait ille. & Tacitus*: Quo cuncta vndique atrocia aut pudenda confluunt, celebranturque. *Itaque multa fæx erat.*

51. Ad nomen.] *Vt in censu, aut dilectu: & est dictio formularis.*

52. Vnde domo.] *Hoc quoque ex communi formula. Virgilius*: Qui genus, vnde domo? *Suetonius*: Domo

Nuceria.

Nuceria. *Asconium ita corrigam*: Cæcilius Niger, homo Siculus: *imo*, domo. *Et Ennium*: Nauus repertus homo, Graio patre, Graius homo rex. *Scribe*. Graius domo. *Centena in libris & lapidibus exempla sunt*.

53. Communis patria.] *Plinius lib.* III. Vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret. *Libris tamen scriptis abest* Patria, *& potest. hoc sensu: quod ab omnibus gentibus habitetur, vt vrbs orbi communis. Lucanus*:

> ---vrbem populis, victisque frequentem
> Gentibus, & generis, coëat si turba, capacem
> Humani.

54. Sciathum.] *Maris Ægæi insulam, Mela & Ptolemaeo. Had. tamen Junius dubitat, an non* Cythnon, *aut* Cianon, *verius*: V. *Animaduer. cap.* XIII. *Non ego*.

55. Scriphum.] *Ibidem sitam, Plinio aliisque*.

56. Gyarum.] *In eodem mari. Plinius, Virgilius, Tacitus, Iuuenalis, Philo Iudæus*.

57. Cosuram.] *Inter Africam & Siciliam, Plinio, Straboni, Melæ. Atque hæc est à Mureto lectio. nam libri priores*, Corsicam: *è quo Junius*, Corcyram. *Vix mutem: etsi seorsim mox de eius exsilij sui asperitate dicet*.

58. Exsilium.] *Pro loco destinato exsulibus. Epigramma*:

> Hic sola hæc duo sunt, Exsul & Exilium.

59. Animi caussa.] *Sua voluntate & voluptate, non iussu aut missu alieno*.

60. Abruptum vndique] *Quia* aspera, male habitata, & plerisque locis inaccessa: *Strabo de hac Corsica. Etiam in Epigrammate*:

> Barbara præruptis inclusa est vndique saxis.

61. Ieiunius.] *Epigramma*:

> Non poma Autumnus, segetes non educat Æstas,
> Canaque Palladio munere Bruma caret.
> * Vmbrarum nullo Ver est lætabile fœtu,
> Nullaque in infausto nascitur herba solo.
> Non panis, non haustus aquæ, non vltimus ignis.

*id est arborũ.

Valde abiicit, & damnat: sed quis est vltimus ignis, *versu vltimo? credo ignem ad rogum intellegi: quasi tanta inopia ligni, vt nec eo suppeditet. At Diodorus mitius de ea*: Incolæ cibis vtuntur, lacte, melle, carnibus, hæc omnia VBERTIM regione subministrante. *Quomodo autem, si nec herba quidem nascitur? Sed certum est, etiam hodie laudatas ibi oues nasci & pasci*.

62. Immansuetius?] *Cum Seneca Strabo: qui* latrocinia exercere eos *scribit*, maxime qui montana incolunt, καὶ ἀγριωτέρους εἶναι τῶν θηρίων: & magis feros ipsis feris. *Tum addit*: ipsa mancipia illinc capta & abducta, vix sui vsum præbere: siue quia impatientia vitam fugiant, siue quia dominos ruditate nimia & stupore obtundant. *Quid autem iterum Diodorus? ex diametro aduersus*. τὰ δὲ πρὸς ἀλλήλους βιοῦσιν ἐπιεικῶς καὶ δικαίως, παρὰ πάντας σχεδὸν τοὺς ἄλλους βαρβάρους: Ipsi inter se mansuete & iuste agitant, præter ceteros fere Barbaros. *Iam de mancipiis*: τὰ δὲ ἀνδράποδα τὰ Κύρνια διαφέρειν δοκεῖ τῶν ἄλλων δούλων εἰς τὰς κατὰ τὸν βίον χρείας, φυσικῆς ταύτης τῆς ἰδιότητος παρακολουθούσης: Mancipia e Cyrno (*Corsica*) præstare reliquis videntur, ad vitæ vsus, naturali quadam proprietate insita & comitante. *Hæc, nisi per calumniam, aut certe argutiam, vix concilies: satis mirum, cum nec diuerso nimis æuo sint scripta*.

63. Intemperantius?] *De æstibus intelligit, vt in Epigr*.

> Corsica terribilis, cum primum incanduit æstas:
> Sæuior, ostendit cum ferus ora canis.

64. Hic peregrini.] *Infra diducit, cap.* VIII.

65. Mobilis enim] *Alcmaeon aiebat*, κινεῖσθαι αὐτὴν συνεχῶς, ὡς τὸν ἥλιον: Moueri eam continuo, vt solem. *Seneca Epist.* XXXIX. Quemadmodum flamma iacere ac deprimi non potest, non magis quàm quiescere: sic noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo vehementior fuerit.

66. Cælesti spiritu.] *Nos quædam De Vit. beat. cap.* XXXII. *& plene lib.* III. *Physiolog. Dissert.* VIII.

67. Cælestium natura.] *Panegyricus scriptor*: Inspecta penitus veritate cognouimus, quæ caussa faciat, vt numquam otio acquiescere velitis. Profecto enim non patitur hoc cælestis ille vestri generis conditor. Quicquid immortale est, stare nescit, sempiternoque motu se seruat Æternitas. *Et alius, ad Theodosium*: Gaudent profecto diuina perpetuo motu, & iugi agitatione se vegetat Æternitas, & quidquid homines vocamus laborem, vestra natura est. Vt indefessa vertigo cælum rotat, vt maria æstibus inquieta sunt, & stare Sol nescit: ita tu, Imperator, continuatis negotiis, & in se quodam orbe redeuntibus, semper exercitus es.

68. Ipsi mundo.] *Id est, cælo. Ita enim prisci passim, Græci Latinique. Nos* II. *Physiol. Diss.* VI.

69. Signorum partes.] *Zodiaci*.

70. Dei natura.] *Iterum, cæli. Nam etsi totus Mundus, sensu quodam, Deus: tamen cælum maxime, vbi magna huius anima* ἡγεμονικὸν, *siue Principale. Vide me* I. *Physiol. Dissert.* VIII.

71. Vel conseruet.] *Supra in Panegyrico*: Iugi agitatione se vegetat Æternitas: *& stare eius aut quiescere, est interire*.

72. Macedonicus sermo?] *Eorum, qui in colonias ab Alexandro ibi relicti*.

73. Achaiæ.] *Cape Græciam vniuerse. vt illi ætas dixit*.

74. Ponticis litoribus.] *Plurima vrbes Græcanica. vt Apollonia, Mesembria, Dionysopolis, Tomi, Istropolis, Olbia: alia multa*.

75. Ad similitudinem cæli] *Verum est. &* -emollit gentes clementia cæli, *ait poeta, iterumque contrarii horrescunt*, nec telis magis (*verba Plinij*) quam suo cælo & sidere armantur.

76. Turba est.] *Nihil ego mutem: etsi Pincianus acute*, in Asia vrbs est Miletus. *Vulgatam libri & res asserunt: Velleium audi*. Iones, duce Ione, profecti Athenis, occupauere nobilissimam partem regionis maritimæ, quæ nunc appellatur Ionia: vrbesque constituere Ephesum, Miletum, Colophona, Priénen,

Lebedum, Myutem, Erythram, Clazomenas, Phocæam: multasque in Ægæo atque Icario occupauere insulas. *Nonne hæc vere turba est, profecta Athenis?*

77. Miletus LXXV:] *Teneo numerum, in aliis libris deprauatum. pro Plinius lib. V. cap. XXIX.* Miletus, Ioniæ caput, super LXX. (*ita meliores libri*) vrbium per cuncta maria genitrix. *Ait*, per cuncta maria, *satis indefinite: Strabo restringit.* Multa sunt Milesiæ ciuitatis præclara: maximum, multitudo coloniarum. Nam & Pontum Euxinum frequentarunt totum, & Propontidem, & alia loca.

78. Totum Italiæ.] *Non vulgo sic obtinuit* Maiorem Græciam *dici, sed restrictius* frontem Italiæ. (*Plinij verba*) quæ à Locris incipit, & in tres diuiditur sinus. *Tamen veteri opinione & sermone, quod Seneca ait, fuit, imo laxius fuit. Nam totam Italiam, quia Siculi in ea, atque alij Græci, sic appellabant. Et vnde* Magnam, *aut* Maiorem, *nisi longius complexi essent? Ouidius:*

Itala nam tellus Græcia maior erat.

Athenæus: μεγάλη Ἑλλὰς ἐκαλεῖτο πᾶσα σχεδὸν ἡ κατ᾽ Ἰταλίαν κατοίκησις: Magna Græcia appellatur, omnis ferè habitata Italia. *Adde Festum, in Maior Græcia.*

79. Tuscos asia.] *E Lydia profectos, duce Tyrrheno, a quo Tyrrhenia: vt communis opinio tenuit. Dionysius eum aliter, & vult indigenam gentem, nec vanis argumentis, esse.*

80. Tyrij Africam.] *Auctorum ibi Vtica, & Carthago.*

81. Hispaniam Pœni.] *Gadibus. & sunt qui* Medinam Sidoniam, *quasi à Sidone dictam, adiungant:* Malacam, Abderam, *& loca alia.*

82. Germanorum transitus.] *Ergo illi in Hispaniam? non olim, quod sciam: sed Gallos accipe, quos latè* Germanos *etiam dici scimus. Nam Celtiberes intellegit, a* Celtis *dictos: quid ipsum tamen commune etiam Germanis nomen. Plinius Panegyrico,* Germaniam Pyrenæo & Alpibus terminari *cum scripsit, Galliam certe intellexit.*

CAP. VII. 83. Quærentem.] *Scripti fere,* quærentes. *Verum,* quærens: *& ad metum refer.*

CAP. VIII. 84. Graij qui.] *Phocenses, quorum* Calaris ibi etiam colonia, *vt vult Diodorus. Aut Electamen sic scriptum?* Aleris, *aut* Aleria *Latino flexu, verius esset. nam* Calaris *quidem in Sardinia. Tamen vulgata etiam Flori lectio* Caralim *asserit. lib. II. cap. II.* Pellem in Sardiniam, annexamque ei Corsicam transit, vbi & sic Caralæ vrbis excidio incolas terruit. *Sed vulgata: nam prisca damnat. Reperio enim:* Olbiæ & hinc Valeriæ vrbis. *atque omnino legendum:* Ibi Olbiæ, & hic Valeriæ vrbis. *Ibi, in Sardinia, hic in Corsica. tum est* Valeria (*vt & Zonaras in hac historia appellat*) *siue* Aleria *potius, vt Plinius, Mela, & Antoninus.*

85. Incertum est.] *Non Diodoro quidem. qui pulsos a Tyrrhenis adfirmat.*

86. Importuosi maris.] *Itáne? audi igitur Diodorum:* Αὕτη δὲ ἡ νῆσος εὐπροσόρμιστος οὖσα, κάλλιστον ἔχει λιμένα τὸν ὀνομαζόμενον Συρακόσιον: Ipsa insula (*Corsica*) cum maximè PORTVOSA sit, pulcherrimum etiam portum habet, Syracusium dictum. *En, perpetuus cum Diodoro hoc (sed non meo) dissensus.*

87. Deinde Ligures.] *Nec id quidem: sed Tyrrheni, ex Diodoro.*

88. Tegumenta capitum.] *An mitra fortasse? nam Strabo scribit,* montanos Hispanos, crines muliebriter demisisse, & frontem mitris texisse.

89. Calceamenti.] *Neque id scio, nisi si Vdones, id est è crinibus pilisve calcei. Nam & sic de Celtiberis Diodorus:* περὶ τὰς κνήμας τριχίνας εἱλοῦσι κνημῖδας: Circum tibias voluunt è crinibus caligas.

90. Altera a Mario.] *Mela:* Corsica, præterquam vbi Aleria, & Marianæ Coloniæ sunt, à Barbaris colitur. *Scribe ex hoc loco singulariter:* Mariana colonia. *Item Plinio:* Corsica ciuitates habet XXXII. colonias, Marianam à C. Mario deductam, Aleriam, à Dictatore Sulla.

91. Huius aridi.] *De montanis fortasse verum: vniuerse, vel ex Seneca alibi falsum, si hoc eius Epigramma:*

Corsica piscosis peruia fluminibus.

Et supra triginta flumina tabula Geographica in ea asserunt: neque enim oculis ego inspexi. Tamen in alio etiam Epigrammate est: Non ignis, non haustus aquæ. *Infra, cap. IX. adimit dumtaxat* magna & nauigabilia flumina.

92. Rerum natura.] *Mundo. Videsis me I. Physiol. Dissert. V.*

93. Satis hoc putat.] *Ego vero hæc tria verba insiticia puto.*

94. Siue ille Deus.] *Varie loquitur magis, quam sentit: sed Stoici tamen verbis ita dissidebant, aut differebant. Atque alij, toti Deo opificium hoc adscribebant,* καὶ τὸν θεὸν δημιουργὸν τῶν ὅλων, καὶ ὥσπερ πατέρα πάντων: Deum conditorem vniuersorum, & velut patrem omnium, *asserebant: alij autem eius Rationi hoc malebant, vt iam subdit.*

95. Siue incorporalis ratio.] *Christiani pæne sibi applicent hanc* Rationem *siue* λόγον, Dei verbum. *Sed pro Stoicis: quare* Incorporalis? *vt à Deo distingat, quem corpus atque animal interim faciebant. Hæc autem* Ratio *est, quam cum* Prouidentia *&* Fato *alij miscebant. In his et sequentibus me vide I. Phys. Diss. VII. itemque XII. Ceterum pro eadem hac sententia, Seneca in Epist. LXV.* Caussam, id est Rationem, materiam versare, & quocunque vult versare, ex illa varia opera producentem. *Illa Caussa prima, alias Deus iis dicitur: hic* Ratio, *vt vides.*

96. Diuinus spiritus.] *Nam & Deum Zeno definiebat,* πνεῦμα διῆκον δι᾽ ὅλου τοῦ κόσμου: Spiritum pertinentem per totum mundum. *Est diuinus Animus: Physiologica nostra vide.*

97. Siue fatum.] *A prouidentia conditum mundum Stoici item dicebant: & Fatum aut ipsa, aut eius pars est. Vide me I. Physiolog. Dissertat. XI. & XII.*

98. Neque ornatius.] *Liber meus voce addita,* neque minus ornatius: *quod tenuerim sensu isto, neque maius, & nihilominus, neque ornatius. Nam magna raro ornata & perpolita esse solent. Stoici autem in Mundi admiratione & prædicatione multi: vt docemus II. Physiol. Diss. VII.*

99. Rerum Natura genuit.] *Communis Natura, id est Deus. Ecce autem quintam sententiam, siue potius sermonem super condito Mundo diuersum. Nam rebus consonant. De Natura ista nos in Physiolog. I. Dissert. V.*

CAP. IX. 100. Nullum inuenturi.] *Meus ille bonus:* nullum inuenire intra mundum est alienū opus,

Vndecunque: *& leuiter variant alij scripti. Lego igitur*: nullam inuenire intra mundum est alienam nobis. Vndecunque: *breuius & concinnius.*

101. Ad cælum erigitur.] *Similis huic toti sententia Epictetus Dissert. III. cap. XXII.* Ito in exsilium. Quo? num aliquis extra Mundum eiicere potest? non potest. Quocunque iuero, ibi Sol, ibi Luna, ibi sidera, somnia, auguria, & cum Diis conuersatio. *Quid Democritus?* Ἀνδρὶ σοφῷ πᾶσα γῆ βατή· ψυχῆς γὰρ ἀγαθῆς πατρὶς ὁ ξύμπας κόσμος: Viro sapienti omnis tellus perua, & bonæ Menti totus Mundus patria. *Euripides:*

> Ἅπας μὲν ἀὴρ αἰετῷ περάσιμος,
> Ἅπασα δὲ χθὼν ἀνδρὶ γενναίῳ πατρίς:
> Diffusus aer omnis aquilæ peruius,
> Omnisque tellus patria animoso est viro.

Socratis illud protritum, Cuiatem se ferret? Mundanum.

102. Insatiabiles sunt.] *De hac oblectatione, ego I. Physiol. Dissert. XI.*

103. Inhærere sideribus.] *Hæc & sequentia è Cicerone assimulata dicas: certe in illo paria, V. Tuscul.* Quo tandem gaudio affici necesse est Sapientis animũ, cũ totius mundi (*idest, cæli*) motus cõuersionesque perspexerit? sideraque viderit innumerabilia, cælo inhærentia, cum eius ipsius motu congruere, certis infixa sedibus? septem alia suos quęque tenere cursus, multum inter se aut altitudine, aut humilitate, distantia? quorum vagi motus, rata tamen & certa sui cursus spatia definiant?

104. Velocius meandi.] *Caussa est in spatio, quo absunt à primo mouente: tum retinentur suo cursu, languidius, si propiora, efficacius, si longinqua.*

105. Immobiles.] *Fixas in octaua sphæra.*

106. Non in magnum.] *Planetas. qui ita errant, vt non errent, & per vestigia sua redeunt. Exeunt tamen leuiter ab Ecliptica, sed non extra Zodiacum: etsi læuorsum aut dextrorsum declinant, manent intra illam orbitam.*

107. Subito erumpentes.] *Vt Cometas. quæ Senecæ & quorundam opinio fuit: latere eos certis temporibus, neque conspici, tum erumpere subito, & sese exhibere. Esse autem vere stellas. Vide ipsum Quæst. Nat. VII.*

108. Longo tractu.] *E Virgilio est:*

> Longos à tergo flammarum albescere tractus.

Hoc & prius, ad falsas & deciduas stellas spectat, aeris non cæli filias.

109. Cognatarum rerum.] *Nam Stoicis animus ex astris. Manilius apposite:*

> — cælum scrutatur in alto,
> Cognatumque sequens corpus, se quærit in astris.

Adi Senecam I. Quæst. Nat. in Præfat.

110. Augustus animus.] *Quem magnum magna hæc inspecta faciunt: &* tunc iuuat (*Seneca I. Quæst. Nat.*) inter sidera ipsa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram.

111. Vbique æque splendent.] *Tria hæc meo libro absunt, sine vlla fraude.*

112. Longiores porticus.] *Milliarias.*

113. Altius turres.] *Petronius:*

> Ædificant auro, sedesque ad sidera mittunt.

Seneca pater lib. II. Controuers. Sedes ipsas intantum exstruxere, vt domus ad vsum & munimentum paratæ, sint nunc periculo, non præsidio: tanta altitudo ędificiorum est, tantęque viarum angustię, vt neque aduersus ignem pręsidium, neque ex ruinis effugium sit. *Postea tamen Nero lege inhibuit alte tollere, quod & ante eum Augustus: sed potentes spernebant.*

114. Latius vicos porrex.] *Quidam libri* correxerint: *male, & latitudo indicatur. Diuites scilicet, aut vna aliqua domo vicum implebant, aut insulis suis occupabant.*

115. Æstiuos specus.] *Porticus subterraneas, siue Hypogæas. Eadem Cryptoporticus: quarum vestigia plura nunc Romę.*

116. Si ideo id.] *Vera lectio, & sententia. Non solare te ab exemplo etiam Romulus in casa coluit. potius à ratione; & dic quæ sequuntur.*

117. Romuli casam.] *Quam multi commemorant: sed in loco varietas aut pugna videatur. Nam Dionysius palam in Palatio locat: & Palatium quidem gemelli illi sedem habuerunt. Verba lib. II.* Romulus & Remus solent humiles casas struere, in vita illa pastoricia: quarum nunc vna meo ęuo superest, in latere, quod è Palatio ad Circum flectit, ROMVLI CASA dicta. quam curant tuenturque sacerdotes, quibus id commissum est, nihil ad ampliorem tamen cultum addentes: sed siquid tempestate aut tempore periit, sarcientes supplentésque, ad priorem, vt potest, formam. *Item Victor*, regione decima Palatij, Romuli casam *ponit. Et notitia imperij*, Regio decima Palatij, continet Casam Romuli. *Quid tamen alij? aliter. Seneca pater II. lib. Contrau. I.* Colit etiamnum in Capitolio Casam victor gentium populus. *In Capitolio, ecce, ponit. Idem Contrau. VI.* Inter hęc tam effusa mœnia nihil est humili casa nobilius. Fastigiatis supra tectis, auro puro fulgenti pręlucet Capitolio. *Vitruuius lib. II.* In Capitolio commonefacere potest & significare mores vetustatis Romuli casa, in arce sacrorum stramentis tecta. *Ait*, in arce. *non tamen in ipso templo Capitolino, sed monte fuit, iuxta Curiam Calabram, ne erres. Inducere & Martialis lib. VIII. possit:*

> Sic priscus seruatur honos, te Pręside, templis:
> Et casa, tam culto sub Ioue, numen habet.

Est de ista casa, quod interpretes parum aduertunt: nec tamen in ipso Iouis templo, sed iuxta. Macrobius I. Saturn. Vocata in Capitolium plebe iuxta curiam Calabram, quę casę Romuli proxima est. *Quid autem in hoc dissensu dicimus? ego nihil, nisi duplicem eam fuisse: veram & veterem in Palatio; alteram adsimilem, religionis caussa, in monte Capitolino, vbi omnia aut præcipua sacra. Certe sacra hæc habita, & per illam Valerius etiam iurat, lib. IIII. cap. IV.* Per Romuli casam, perque veteris Capitolij humilia tecta iuro. *Quin & Pontifices in ea*

sacrificare soliti, vt templo. Dio lib. XLVIII. ἥ τε σκηνὴ ἡ τοῦ Ῥωμύλου, ἐξ ἱερουργίας τινὸς, ἣν οἱ ποντίφικες ἐν αὐτῇ ἐπεποιήκεσαν, ἐκαύθη: Casa Romuli, ex sacrificio quopiam, quod in ea Pontifices fecerāt, caussa est. *Atque id incendium inter dira habet: etsi prompta ea satis ardere, vt materies & structura fuit. Ouidius:*

Quæ fuerit nostri si quæris regia nati.

Adspice de cannis straminibusque domum.

118. Hoc ire comitatu.] *Ambrosius lib.* 2. *de Jacobo, cap. vlt.* In qua solitudine non stipatus, quem vita beata circumdat?

119. Mitylenis exsulantem.] *Aliarum à Cæsare partium. Vide Ciceronis lib.* IV. *ad Famil. Epist.* VI. & VII. & *ipsius Marcelli* X.

120. Consulatum.] *Quem gessit cum Seru. Sulpicio, biennio ante ciuile bellum.*

121. Catoni suo.] *Suo, vel quia gener eius, Porciæ maritus, vel cognatus, ex Seruilia Catonis sorore genitus, denique amicus, & in iisdem Sapientiæ castris.*

122. Impetrauit Senatus.] *Ciceronis oratio, qua gratias Cæsari egit, Senatus nomine, exstat. Sed frustra impetrauit: quia mox à quodam Magio, propria caussa, an Cæsare subornante, interfectus est. Vide Seruij Epistolam inter Tullianas, lib.* IV.

123. Quamuis eum.] *Scribe,* eam: *id est, loci mutationem.*

124. Vltimi maris.] *Britannici, vnde ostrea petebant, è fundo Rutupino.*

125. Vltra Phasim.] *Manilius:*

---in luxum iam ventri longius itur,

Quàm modo militia. Numidarum pascimur oris,

Phasidos & damnis.

Panegyricus. Dapes, quas positas extra Romanum Colchus imperium mittit. *Sunt aues Phasianæ dictæ.*

126. Aues petere.] *Phalerides, è Seleucia Parthorum. Vide me super hoc tali luxu lib.* IV. *de Magnit. Rom. cap.* VII.

127. Vomunt vt edant.] *Adi Epist.* LXXVIII. & XLVII.

128. Centies HS.] *Sunt nobis* CCL. *millia Philippicum: quod Cleopatra in vna margareta absumpsit. Sed hic de aliis cibis mentio: alioqui nec magno ingenio opus, exemplo illo iam noto.*

129. Quomodo prouinciarum.] *Libri scripti vocem addunt,* quomodo trium prouinciarum. *Atqui tres prouinciæ profecto, imo vel vna è maioribus, largiter plus reddebant: si tamen de annuo, non menstruo, vectigali sentit. Commode igitur è scriptis legam:* quo mediocrium prouinciarum.

130. Passim iacent.] *Tales Pythagoricus:* At metuis ne tibi necessaria desint. Nónne omnes viæ oleribus sunt refertæ? pleni aqua fontes? nónne tibi tot lectos exhibeo, quanta est ipsa terra? & folia pro stragulis?

CAP. X. 131. Quorum virtus.] *Id est, quorum virtute etiamnunc stamus: quia ita firma imperij fundamenta iecit, vt vitia nostra concutiant, nondum euertant.*

132. Tecta nondum auro.] *An in tegulis, an magis lacunaribus? Seneca Epist.* XCVI. Auro tecta perfundimus. *Manilius:*

----triclinia templis

Concertant, tectique auro, iam vescimur aurum.

Vbi forte verius, vescimur auro: *id est, in vasis lancibusque aureis.*

133. Inuocauerant.] *Ita veteres. vulgo,* per illos iurauerant. *Consonant ista. nam & in iuramento inuocatio numinis erat.*

134. Dictator noster.] *M. Curius: qui tamen Consul modo fuit. Hunc eumdem* Fabricium *vocat De Prouid. cap.* III. *præter alios, quibus constanter est* Curius.

135. Vilissimum cibum.] *Rapa, vt Plinius & alij.*

136. Lauream que.] *Vt in triumpho solet, cum Imperator lauream quam manu tenebat, itemque detractam fascibus lictorum, in Iouis sinu ponebat, velut victoriæ auctoris. Plusculaego super ritu, ad Taciti* II. *Annalem.*

137. Apicius.] *Tres fuisse gulones hoc nomine alibi docui: iste celeberrimus sub Augusto vixit de quo Plinius:* Nepotum omnium altissimus gurges.

138. Philosophi.] *Ipsum Sc. vide in Agellio, lib.* XV. *cap.* XI. & *Suetonij De claris Rhetoribus, initio. Factum hoc anno Vrbis* DXCII. *Et, quod mireris, Athenis hoc aliquando decretum: vt in Laertij Theophrasto, initio leges.*

139. Hs. millies.] *Nostro more & sermone,* duos milliones & semis.

140. Congiaria Principum.] *Quorum? nam Augustum & Tiberium vidit tantum: nec hunc puto, vt vir fuit, in tales nugas liberalem se gessisse. Verius capi* Principes, *proceres & diuites illos Senatores, vt alibi in nostro.*

141. Capitolij vectigal.] *Fateor Capitolium, & cetera templa, vectigalia annua habuisse, ad tutelam aut ornatum sui: sed eáne data Apicio? absit. Vel igitur ex comparatione capiendum, absumpsisse quantum vel Capitolij vectigal esset: aut (quod mihi arridet) lectio è notis corrupta, scribendumque* Kalendarij. *Tum hoc dicat, hominem improbe vectigal suum annuum in vnam cœnam impendisse. De Kalendario, sæpe Seneca atque alij, & nos alibi.*

142. Veneno vitam.] *Dio Cassius* LVII. Apicius omnes homines luxus & gulæ studio superauit. & cum scire aliquando vellet, quid absumpti, & quid reliqui haberet, audito centies HS. restare, indoluit, & vt fame moriturus, sese interemit.

143. Non animi.] *Imo huius. & Ausonius alludit:* Ille opibus modus est, qui modus est animo.

CAP. XI. 144. Saturatam.] *Dibapham, aut sæpius tinctam. Vide Plinium* IX. *cap.* XLI.

145. Seruorum turbam.] *Disce ex adiunctis multos fuisse, & ex* Magnitudine *nostra* Romana, *lib.* II. *cap. vlt.*

146. Differta.] *Notes hac amasse ad vehicula, contra macra viluisse. Seneca Epist.* LXXXVII. Mulæ saginatæ, vnius omnes coloris.

147. Nationum lapides.] *Non gemmas, sed marmora.*

148. Ex æstu.] *Adi Quæst. Nat. IV. cap. vlt.*

149. Magni læuatique.] *Ad citreas mensas pertinet: de quibus VII. de Benefic. cap. IX. & De Tranquillit. cap. I.*

150. Iniici manus.] *Id est, qui expers seruitutis, liber & suus est. Nam in assertione & vindicando, iniectio manus erat.*

CAP. XII. 151. Quosdam dies.] *Horatius:* Plerumque gratæ diuitibus vices, Mundæque paruo sub lare pauperum Cænæ, sine aulæis & ostro, Sollicitam explicuere frontem. *Vide super hoc more Senecam Epist. XVIII.*

152. Principum fuit.] *Procerum & Senatorum, vt antè notabam.*

153. Vnum Homero.] *Quidni, ductorem cæco? vt fama quidem tenuit. Ceterùm diuinissimum virum etiam fame periisse (tanta inopia fuit) Sotades apud Stobæum scripsit Ser. XCVI. etsi alij aliter.*

154. Tres Platoni.] *Imo quattuor, & famulam vnam, ex ipso Platonis (in Laërtio) testamento:* Dianam dimitto liberam, seruos relinquo Tychonem, Bictam, Apolloniadem, & Dionysium.

155. Nullum Zenoni.] *Qui Persæum quidem habuit, à rege Antigono ad tributum missumque, vt à manu esset. Itaque discipulus magis, quàm seruus, & nobilis postea philosophus fuit.*

156. Sequester.] *Duo significat, ex Seruio:* Sequester est, aut medius inter duos altercantes, aut apud quem aliquid ad tempus deponitur. *Hic prius illud, sicut & Glossæ:* Sequester, *μεσίτης*, mediator, arbitrator.

157. Aere collato.] *In capita sextantibus Liuius II. Dionysius VIII. Valerius IV.*

158. Discessisse.] *Male, qui edunt* decessisse: *vt & Muretus. Valerius rem narrat lib. IV. cap. IV.* Villicum in agello, quem septem iugerum in Pupinia habebat, mortuum esse, occasionemque nactum mercenarium, amoto inde rustico instrumento, discessisse: ideoque petere, vt sibi successor mitteretur, ne deserto agro, non esset vnde vxor & sui alerentur. *Adde Liuij Epitomam XVIII.*

159. Scipionis filiæ.] *Africani quidem, vt ipse in sequentibus palam dicit: at vereor, vt incuriose & falsò dicat. Nam habuit ille quidem duas filias, sed quas pater ipse, non Senatus, elocauit, alteram P. Scipioni Nasicæ, alteram Ti. Sempronio Graccho. Varij tradunt, & Liuius diffuse, libro XXXVIII. etsi quidam de vna aliter, & patre mortuo nupsisse. Sed nemo tamen hoc, quod hic Seneca: nec de eximia paupertate eius viri est lectum. Quid ergo est? in nomine error, &* Cn. Scipionis *est, patrui Africani, quod huic isti adscriptum. Valerius lib. IV.* Cum secundo bello Punico Cn. Scipio ex Hispania Senatui scripsisset, vt sibi successor mitteretur, quia filiam virginem adultæ iam ætatis haberet, neque ei sine se dos expediri posset: Senatus patris partes sibi desumpsit, ac puellam nuptui dedit. *Hoc ipsum, de eodem isto, Ioannes Zonaras: vt duplex error Senecæ videatur, & in homine, & in numero, qui ex vna duas fecit.*

160. Quorum Pantomimæ.] *Quas domi diuites habebant, seruas aut libertas. Plinij epistola quadam lib. VII. & Inscriptiones priscæ.*

161. Æs graue.] *Summam non exprimit, non item Quæst. Natur. I. cap. vlt.* An tu existimas Scipionis filias ex auro nitidum speculum habuisse, cum illis dos fuisset æs graue? *Valerius fecit: &* dotis modus, *inquit,* quadraginta millia æris fuit. *Vbi miror esse, qui de re Nummaria scribens voluerit,* quadringenta *legi. Errat. & Valerius ipse castiget:* Veterum ita arcta fuere patrimonia, vt Megullia, quia cum quinquaginta millibus æris mariti domum intrauerat, Dotatæ cognomen inuenerit. *Ij sunt nobis Philippæi circiter quingenti.*

CAP. XIII. 162. Cum semel.] *Stoicum Paradoxum, Virtutes & Vitia se consequi, quique vnam vnumve habeat, omnia habere. Vide me Manuduct. III. Dissert. IV. itemque XX.*

163. Non quasi pœnam.] *Ipse in Epigrammate:*

---- Lex est, non pœna, perire.

164. Propagandi generis.] *Verum dogma: & in Stoico Catone Lucanus agnoscit.* --- Venerisque huic maximus vsus, Progenies: vrbi pater est, vrbique maritus.

165. Semel vincit.] *Mirum, quid ita scripsi,* vincitur: *at meus voce addita,* nisi semel vincitur: *Educo sensum* nisi semel vincit, vincitur.

166. Triginta tyrannos.] *Sic Athenæ iterum liberæ appellarunt* triginta rectores, quos vrbi, Lysander rectores dederat, decem autem Pyreo. *Plutarchus in Lysandro, alijque.*

167. In ordinem redeg.] *Quando, aut quo modo? Ipse Socrates apud Platonem (in Apologia) docet: cum gloriatur,* se à triginta tyrannis missum, cum quatuor aliis, vt Leontem Salaminium, diuitem quendam, Athenas duceret, nempe interficiendum. atque illos quidem paruisse, sese autem de via domum recta iuisse, NIHILI iniquum illud IMPERIVM FACIENTEM. Quæ res, *inquit,* mihi fortasse exitio fuisset, nisi tyrannis illa paullo post concidisset. *Hoc igitur est.* in ordinem redigere, *imperata spernere, & pro magistratu, qui supra vulgus & extra ordinem est, non habere. Ipsum hoc factum in Laertij Socrate tangitur, sed ab interprete Latino confusum, aut peruersum.*

168. Præturæ.] *Cum Vatinius ei prælatus, faciente Cæsare.*

169. Consulatus.] *Quem biennio ante ciuile bellum petijt, reipublicæ caussa. Excidit, homo non factus ad ambiendum.*

170. Infularum loco.] *Infula propriè sacerdotibus, victimis, & rebus sacris. Hi tales, & hæc talia, sacrosancta censentur, et venerationem habent. Seneca iterum hoc sensu, Ep. XIII.* Hæ litteræ & apud mediocriter malos infularum loco sunt. *Pro ipsa etiam dignitate quauis, medij æui scriptores dicunt: vt,* Præfecturæ infulis ornari: Tantæ maiestatis (*imperij*) infulis dignum, *Spartianus, Pollio, atque alij.*

171. Ad supplicium Aristides.] *Istum Athenis ad supplicium ductum, nemo scripsit, quod sciam: & inter varias super morte eius sententias, hanc non dixit Plutarchus: quem vide. Ipsum hoc factum aut dictum quis Aristidi inscribit? Ego non reperi: & da veniam Seneca, credo inter præpropera tua, & parum excocta esse.* Phocioni *adscribenamus*

erat, de quo idem Plutarchus: Cum ad carcerem, venenum potaturus duceretur, inimici præcurrerunt, è quibus vnus in frontem eius inspuit. Ipse conuersus ad magistratus, Οὐ παύσει τὶς, εἶπε, τοῦτον ἀσχημονοῦντα: Non coërcebit, inquit, aliquis istum improbe se gerentem? *Hæc res & ipsa verba sunt: quæ noster etiam, per argutiolam, inuertit.*

172. Moleste ferre.] *Alij cum negatione edunt* non molestè. *Sed acutior sensus in isto. quasi dicat. Ideo poterat ægrè ferre, quia non contemni se solum, sed fædari sentiebat: nempe ab homine opico & obscæni oris: cuius saliua etiam impura.*

173. Tam improbe oscitet.] *Inuertit, pro suo sensu & inuentiuncula, nisi fallor, Seneca: quod & alias obserues. Certè vt supra posui, idem Plutarchus in Apophtegmatis iterauit. Nisi quis de Aristide aliud censet, & aliunde eruit: quod diffido.*

CAP. XIV. 174. Potentiam liberorum.] *Sensus. quæ fatigant potentiam liberorum, sua impotentia: id est, in illis potentibus, ostendunt se aliquid posse. Adsiduè interpellant, vt huic adsint, illi obsint: & per illos quodammodo imperia & magistratus gerunt.*

175. Patrimonia exhauriunt.] *Sibi aut aliis petendo.*

176. Et captant.] *Cum iam scilicet emancipati sunt, sui peculij & iuris. Plinius facete, de Regulo, lib. IV. Epist. II.* Filium amisit. hunc emancipauit, vt heres matris exsisteret: mancipatum (ita vulgo ex moribus hominis loquebantur) fœda & insolita parentibus indulgentiæ simulatione captabat. Incredibile est, sed Regulum nosti. *Si hæc viri, quid feminæ?*

177. Liberalitati nostræ.] *Opponit illis, quæ exhauriebant.*

178. Tu filiafamilias.] *Nam viuo adhuc patre, Cap. sequenti.*

179. Locupletibus.] *Nota iam tunc diuites fuisse: neque Aulam omnia nostro dedit.*

180. Et impensa.] *Ad sumptus magistratuum, ad ludos, epulas, & talia: ad quæ conferre propinqui & amici solent.*

181. Nunquam indulgentia.] *Opponit, iis, quæ captabant.*

CAP. XV. 182. Vbi studia.] *Quæ noster cum laude & fama tractabat, eloquentia ac sapientia.*

183. Quam fœmina.] *Qui sexus raro talium artium.*

184. Quam mater.] *Quia spreta grauitate, inter audientes, fauentes, discentes erant.*

185. Puerilis hilaritas.] *Non quod puer (vir iam, & maritus, & pater erat:) sed quod vultu hilaro & blando, in puerum quasi redibat.*

186. Ante tertium.] *Alij.* tertiumdecimum diem. *Sed verius de* tertio die: *ex eo quod sequitur,* fructum biduo diutius videndi filium tulisses. *Igitur res ita fuit. redijt Romam ex Hispania, interfuit morti & funeri nepotuli sui (ex verbis iam prodendis:) iterumque abiit, & in via de fato filij & exsilio audiuit. In via, inquam, cum biduum iam abfuisset. De regressu eius, & quod plusculos dies Romæ, euincunt hæc verba, cap. II. supra:* Intra vigesimum diem, quam filium meum IN MANIBVS & osculis tuis mortuum funerauеras, raptum me audisti. *Ergo duo mala inter tot illos dies: nepotis coram rapti, & filij absente. nam ait:* audisti: *Venit igitur, abiitque, vt dixi: iterumque redijt, hoc casu excita, & è via retracta.*

187. Aggredi voluit.] *Omnino legendum,* regredi.

188. Longinquitas.] *Non ergo in secessu aut rure aliquo suburbano, sed in ipsa procul Hispania. Videtur autem mortuo Romæ marito, relictis ibi grandioribus liberis, rediisse in patriam, vbi pater, amici, opes.*

189. Aliquot annorum.] *Nota. absentia igitur & migratio, non peregrinatio fuit.*

190. Non recessisses.] *In Hispaniam, ignara instantis mali. Tamen redijt: & Romæ fuisse, dum filius exsulat, & hæc scribit, colligas è Cap. sequenti, vbi manifesto fratribus, & nepotibus eam iungit, & à patre abiungit.*

191. Ex intacto.] *Vide quæ supra, de continuis huius fœminæ luctibus, cap. II.*

CAP. XVI. 192. Decem mensium.] *Ouidius idem in Fastis. Atqui de anno luctus etiam legas, in Seneca nostro Epist. LXIII.* Annum fœminis ad lugendum constituere maiores. *Et Dionysius semel iterumque,* fœminas annum luxisse, *in Poblicolæ morte, atque alibi, adfirmat. Quid est? vtrumque fortasse verum: in funere mariti, non nisi decem menses luxisse; in parentum aut agnatorum aliter, & annum totum. Nisi quis in talibus locis annum Romuli accipiat, quod vix puto. Quare autem in viri funere* decem menses *finiti? quia id tempus legitimæ partioni: & ne proles incerta esset, aut sanguis confusus.*

193. Deciderent.] *Quasi pacto & lege transigerent.*

194. Inhumana duritia.] *Ita ad Marciam, cap. IV.* Nec te inhumano ferrre humana iubeam modo. *Facit Antonini Pij vox:* Permittite illi vt homo sit. neque enim vel Philosophia, vel Imperium, tollit affectus.

195. Lugubria.] *Vestes & insignia luctus. Propertius:* Et bene habet, numquam mater lugubria sumpsi.

196. In antiqua.] *Moris antiqui & seueri, vt in coloniis aut municipiis.*

197. Quam nudam componeret.] *Valde libri variant. Quidam,* vestis quæ amplius nudaret, quàm componeret. *Alij:* vestis quæ ad nihil aliud, quam vt nudaret, componetur. *Meus ille:* quæ nihil amplius nudaret, quam componeretur. *Puto fuisse:* nihil amplius nudaret, cum poneretur. *Argutè, vt solet: Vestis, inquit, quæ nec posita magis nudaret, quam sumpta. Indicat tenues illas & pellucidas, quas hoc ipso sensu describit, De Benefic. VII. cap. IX.* Video Sericas vestes si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit. quibus sumptis parum liquido mulier nudam se non esse iurabit. *Horatius:* Altera nil obstat Cois tibi, pæne videre est

Vt nudam. *Adde Epist. XC.*

198. Obnoxia ætati.] *Quid? vt ætas non libet vigorem, aut atterat? amant hoc dici feminæ, sed vix opinor Senecam matri sic blanditum. Magis legerim,* arti. *quod opponit* lenociniis aut coloribus *aliarum. In Coloniensi est,* pulcherrima tu, & nulli: *ex quo amplius velim,* pulcherrimum, tua & nulli obnoxia arti. *Tuam & natiuam formam possides tantum, arti nihil debes.*

199. Tuæ seduxerunt.] *An magis,* eduxerunt?

200. Quæ me peperit?] *C. Gracchi vox fuit, sed Plutarcho aliter paullo elata:* Σὺ Κορνηλίαν λοιδορεῖς, τὴν Τιβέριον τεκοῦσαν; Tu corneliæ maledicis, quæ Tiberium peperit? *Et verum, opinor, certe modestius, in fraternam, non suam laudem.*

201. Cottam filium.] *Est C. Aurelius Cotta, de quo Cicero* III. *de Oratore*: C. Cotta, quem ille (*Crassus*) florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam Tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus e ciuitate est. *Adde eumdem Ciceronem in Bruto. Marianis temporibus hæc euenerunt.*

202. Reducem, & florentem.] *Restituit lege lata Sulla victor, cum aliis. Ipse Cotta, in Fragmentis Sallustianis*: Vos Quirites rursus mihi patriam, Deos penates, cum ingenti dignitate dedistis. *Dignitate, nam & Consul fuit anno Vrbis* DCLXXVI. *triumphalis etiam futurus, nisi mors intercepisset, Ciceroni scriptum in Pisonem.*

203. Nota subiuit.] *Alij libri*, subruit: *stantem euertit.*

204. Vincere, quam.] *Supra, cap.* III. Constitui vincere dolorem tuum, non circumscribere.

205. Liberalia studia.] *Maxime Philosophiam, quæ proprie meretur hoc nomen.*

206. Antiquus rigor.] *Supra, hoc ipso cap.* in antiqua & seuera institutam domo.

207. Pater meus.] *Delenda videntur, & ante iam posuit.*

208. Quam imbui.] *Perfundi & tingi hic valet: alibi aliter.*

209. Propter istas.] *Recepti tunc moris, vt fæminæ plerisque artibus instituerentur, etiam maritæ: sed eum plurimum, ad amores aut delicias, abusu.*

210. Fratres meos.] *Nouatum, & Melam, qui tecum nunc Romæ.*

211. Alter honores.] *Nouatus, siue ex adoptione, Iunius Gallio.*

212. Alter sapienter.] *Mela, Lucani pater. Vide Tacitum extremo Annali* XVI.

213. Præter numerum.] *Sic ad Marciam, cap.* IV. Tiberij pietas efficiebat, vti nihil, sibi, nisi numerum, deesse sentiret.

214. Marcum bland. puerum.] *Est sane ipsius filius, etsi video esse qui ambigant. Ex Epigrammate apparet:*

> Sic Marcus, dulci qui nunc sermone fritinnit,
> Facundo patruos prouocet ore duos.

Sed & verba & vota, quæ hic sunt, patrem & eius affectum clamant.

215. Quidquid matri.] *Vxori, tunc etiam viuæ, vt apparet. Quæ tamen illa, nescio: nam Paullinam postea sane duxerit, de qua re in Vita videbimus. Sed viuebat igitur tunc Marcus, etsi alium filiolum amiserat paullo ante exsilium, de quo supra cap.* II. *& aspicit statim fortasse, cum dicit*: Nihil de orbitate mea. *Etsi referri hoc eo potest, quod patria & parentibus esset orbus.*

216. Piamentum.] κάθαρμα, *& piacularis victima.*

217. Nouatillam.] *Nouati filiam.*

218. In me transtuleram.] *Adoptione? non opinor, sed affectu & cura.*

219. Patrem quoque.] *Qui absens in Hisp.*

220. Mihi impendi.] *Contrahi, & erogari, vna mecum perire. Super eo verbo vide Notas ad De Prouid. cap.* V.

221. Ne vnica esses.] *Itane vnica? atqui statim, cap. sequenti* Sororem *illi donat. An igitur eadem matre quidem sed diuerso patre fuit? apparet: nisi quis contra, eodem patre, sed non matre genitas velit. Nam supra, cap.* II. Amisisti matrem statim nata, creuisti sub nouerca. *Itaque pater aliam superduxit: & ex ea si aliam genuit, potest tamen illi* Vnica *dici hac nostra, respectu illius matris.*

CAP. XVII. 222. Respirasti sinu.] *Vox*, sinu, *priscis libris abest: an ergo fueris*, in huius primum ore spirasti: *in adspectu eius & oculis.*

223. In vrbem perlatus.] *Nota, & gaudeat Hispania. natus igitur in ea fuit: sed puer aut infans Romam latus. Faciunt verba*, MANIBVS, *&* PERLATVS.

224. Nutricio.] *Pro nutricatu, vt Columella.*

225. Per longum tempus.] *An sub Caligula, cum tabescere visus? an & antea? Nam pleraque eius ætas morbis obnoxia, vt alibi queritur.*

226. Pro Quęstura.] *Sub Caio, opinor.*

227. Habitum istum.] *Lugubrem.*

228. Ego etiam spectator.] *Ergone in Ægypto fuit? apparet. Adolescens scilicet sub Tiberio auunculum suum non quidem comitatus euntem est (neque enim tot annos hæsisse probabile est) sed agentem ibi, & sub finem Præfecturæ ac vitæ inuisit. Sane* spectator *esse (vt hic palam scribit) facti huius non potuit, nisi huic ex Ægypto redeunti adfuit, & vna nauigauit.*

229. Naufraga euexit.] *Nondum naufraga, sed naufragio propinqua. Nam nauis* exarmauerat: *vt mox dicet. Ceterum attollit vt pleraque huius feminæ; in cuius laudes valde est benignus.*

230. Pro coniuge vicariam.] *Ea Alcestis fuit, poëtarum scriptis nobilitata.*

231. Per sedecim annos.] *Et mox hic numerus repetitur vt de errore non suspiceris. Quis tamen iste tamdiu Ægypto præfectus? quæri, vel Seneca caussa dignum, & quia auunculus ei adfinitate fuit. Credo me repperisse equidem, etsi Seneca nusquam nominatum. Sed temporum ratio, & Præfectorum Ægypti obseruatio, manu ad verum & virum ipsum duxit. Primum noto, euenisse ista ante Claudium. imo & Caium: quia ante Quæsturam Seneca hic reditus. Ergo sub Tiberio: qui autem tunc Ægypti Præsides? Vnus fuit* Æmilius Rectus, *quem Dio nominat statim sub initia Tiberij, & qui* cum huic Principi grandiorem solito summam pecuniæ ex Ægypto misisset: rescripsit bonus adhuc Tiberius, Tonderi se oues suas, non deglubi velle. *Hæc Dio, inter Acta anni* DCCLXVIII. *id est, primo Tiberij anno. Aio nunc autem huic successisse mox in Præfectura* Vetrasium Pollionem: *atque illum esse, de quo hic omnis sermo. Quo argumento? certo, quod Dio Cassius in Actis anni* DCCLXXXV. *scribit*: Vetrasio Pollione, Ægypti præfecto, vita functo, Ibero cuidam Cæsariano liberto prouinciam ad tempus mandauit. *Ecce, mortuus ille Præfectus tali anno; ad quem iusti sunt* XVI. *anni, quos Seneca hic notat, ab Æmilij Recti præ-*

fectura. Computa, reperies. Nota etiam, quod mortuum *dicat; in ipſa nempe nauigatione, vt hic noſter. Succeſſit autem ei* Iberus, *vt in Dione; aut potius* Seuerus, *vt ex Philone caſtigandum cenſeo. qui diſerte ſcribit* (*contra Flaccum*) poſt Seueri obitum (μετὰ τὴν σεβήρου τελευτὴν) Flaccum accepiſſe prouinciam, in ſex annos. *At Dionis verba erant:* Καὶ τούτῳ ὑπεργηράσαντος πολίτου, τοῦ τῆς αἰγύπτου ἄρχοντος τελευτήσαντος, ἰβήρῳ τινὶ καισαρείῳ χρόνον τινὰ τὸ ἔθνος ἐπέτρεψε. *Itaque litterula tantum retrahenda eſt, & capitis vicem annectenda,* σεβήρῳ. *Ille autem Seuerus non diu ſane præfuit, vix pauculos menſes: ex ipſo Philone, qui ait,* Flaccum quidem in ſex annos præfectum, ſed quinque tantum annos Tiberium vixiſſe. *Ita eſt omnino. poſt Vetraſij mortem paullo plus quinque anni ſuperſunt, & ex iis menſes aliquot Seuerus libauit. Quam belle hæc conueniũt? neque alius eſſe à Vetraſio per* ſedecim annos *potuit. Neque mirum tot illos, ſub Tiberio:* cuius moris fuit (*Taciti verba*) continuare imperia, ac pleroſque ad finem vitæ in iiſdem exercitibus aut iuriſdictionibus habere. *Hic ergo ille auunculus. Atqui non nominat vſquam Seneca. Non in his quidem libris, qui exſtant. quis ſcit, ſi in aliis? Nominat* C. Balbillum, *Ægypti præfectum, perhoneſte, Quæſt. Nat.* IV. *cap.* I. *At ille eſſe non poteſt, qui ſub Nerone demum prouinciameam accepit. An idem cum noſtro eſt,* Triarius Pollio *in Plinij libro* XXXVI. *cap.* VII? *Non eſt. nam ille* procurator *ibi* (*non Præfectus*) Claudij Cæſaris: *cum iſte iamdiu viuere deſiiſſet. Adde, quod meliores libri* Aſinium Pollionem *ſcribunt. Longior fui, ſed iuuit hoc eruiſſe.*

231. Loquax & ingenioſa.] *Herodianus lib.* IV. Ægyptij ſunt homines natura dicaces, & facti ad cauillos aut iocos dicendos. Iaciuntque in eos qui eminent multa, quæ ipſis gratioſa aut venuſta videntur, ſed mordent & pungunt in quos iaciuntur. *Talia alij de illis, nominatim Vopiſcus in Saturnino.*

233. Circumſcribere eſt.] *In anguſtum gyrum includere, late per ſe fuſas.*

234. Exarmata naui. *Armamentis ſpoliata. Notatum hodieque mare cadauera ægre ferre, & tempeſtates ſuboriri.*

235. Manum ſæpius.] *Ex Græco ſenario:*

Ὅπου τις ἀλγεῖ, κεῖσε καὶ τὴν χεῖρ' ἔχει
Vbi dolor eſt, illic manum quis admouet.

Adde, quod natura magis amemus miſeros. Auctor Thebaidos:

Quo cauſſa melior, ſorſque deterior trahit,
Inclinat animus, ſemper infirmo fauens.
Miſeros magis Fortuna conciliat ſuis.

Hoc mater ibi, ſimili affectu, dicit. Sed & noſter epiſt. LXVI. Parentum amor magis in ea, quorum miſeretur, inclinat.

236. Leuioribus ſtudiis.] *Poëſi, & Philologia. Dixerit igitur aliquis, hic eum poëtatum, & fortaſſe Medeam ſcripſiſſe. Hæc fortia: quam aliter ad Polybium?*

MVRETVS.

IN exilium à Claudio pulſus & in Corſicam relegatus, Heluiam matrem caſu ſuo incredibiliter dolentem conſolatur. Nec illud plane indignum, quod notetur, puto: ex eadem gente duorum ſapientiſſimorum & diſertiſſimorum hominum matres fuiſſe, Ciceronis & Senecæ. Nam Ciceronis quoque matrem Heluiam fuiſſe: à Plutarcho traditum eſt. Tria autem fuiſſe dicit, quibus ad ſolandam matrem incitaretur. totidem quibus reuocaretur ſed ad poſtremum præualuiſſe quæ incitabant. Quæ incitabant, hæc erant: quod ſibi quoque magno leuamento ſperabat fore, ſi maternum dolorem aliqua ex parte ſubleuare potuiſſet: quod ſi ipſe calamitate perculſus & afflictus primus conſurrexiſſet, plus ſe ad minuendum aliis dolorem ſperabat auctoritatis habiturum poſtremo, quod metuebat, ne ſi ipſe qui ſemper philoſophiam profeſſus erat, fortunæ manus dediſſet, ceteri quoque ſui ab ea vincerentur. Sed occurrebant hæc, quæ propoſitum morarentur. Eſſe vt corporis, ſic animi quoque ægritudinum ſuam quandam maturitatem: quæ expectanda eſſet remedia adhibere volentibus: ex illo vetere præcepto Hippocratis, τὰ πέπονα φαρμακεύειν. *Nullum ex omni memoria exemplum extare eius, qui cum ipſe cecidiſſet, ſuos ſubleuare conatus eſſet. Nouo quodam & inuſitato dicendi genere opus eſſe ei, qui rem tam arduam ſuſciperet. doloris autem magnitudine locum delectui verborum non relinqui. Sed plus iis omnibus valuiſſe conceptam de materno ergo ſe amore fiduciam: quæ ſpem dederit fore, vt illa dolori ſuo modum à filio potiſſimum velit imponi.*

Cap. II. Fleant itaque.] *Primum argumentum. Non debes huic, quamuis acerbo, caſui cedere. Nam à primis annis ætatis tuæ exercitata es ad maximas calamitates perferendas. Non debes igitur vinci ab vna, quæ te perpetuo inuictam aduerſus tot alias præſtitiſti.*

IV. Vincam puto.] *Bipertita totius libri propoſitio. Neque meo, neque tuo nomine dolere debes. Non meo. nihil enim mihi contigit, ac ne contingere quidem poteſt, quo miſer fiam. Ex quo ſequitur, vt ne tuo quidem nomine dolere debeas: cum ego vnus tibi doloris cauſa ſim. Accedit, quod multa tibi ſolatia relicta ſint, in quibus acquieſcere, & dolorem deponere facile poſſis. Hæc ſingula deinde per partes exequitur.*

V. Bona condicione.] *Nemo inuitus miſer eſt. Nam ſola virtus beatos facit: quæ nullo caſu eripi poteſt. Ego autem, & ſi ſapiens non ſum, nunquam tamen pependi ex iudicio vulgi: neque in eorum quæ vulgo putantur bona, aut adeptione aut amiſſione momentum eſſe vllum ad beatam vitam exiſtimaui.*

VI. Remoto igitur.] *Primum argumentum ad exilium proprie pertinens. Exilium nihil eſt aliud, quam commutatio loci. At maior hominum pars tum priuatim tum publice, relictis patriis ſedibus migrat alio, & ſibi voluntarium quodammodo exilium conſciſcit. Nihil igitur eſt in exilio mali. Sed dicit aliquis, captioſum eſſe hoc argumentum. Nam exules & paupertas & contemptus plerumque comitatur. Reſpondet, & tum rationibus, tum exemplis euincit, ne ea quidem mala eſſe.*

Hoc ſaxum.] *Corſicam dicit.*

Inuenio qui dicant.] *Naturale eſt homini, ſedium mutatione gaudere. Vera autem eius rei cauſa eſt diſcendi cupiditas. Multa enim noua vident, qui peregrinantur: ob idque prope aſſidue diſcunt: quo nullum eſt pabulum animorum iucundius. At Seneca ſanequam eleganter illud ad cæleſtem originem refert. Cæleſtia enim corpora perpetuo moueri.*

Videbis gentes.] *Extat liber accuratißime scriptus de migrationibus gentium, ex quo peti poterunt, qua ad certiorem huius loci intelligentiam faciunt.*

Quamuis eum paupertas sequeretur.] *Transit ad eleuanda paupertatis incommoda, docetque neque pauperem quenquam esse posse, qui ad naturam viuat: neque diuitem, qui ad opinionem.* IX.

Ex qua aliquando philosophi velut corruptores iuuentutis abire iussi sunt.] *Vide caput* XI. *libri* XV. *noctium Atticarum.* X.

Cuius exitum nosse operæ pretium est.] *Dio libro* LVII. Ἀπίκιος πάντας ἀνθρώπους ἀσωτίᾳ ὑπερβάλλετο οὕτως, ὥστε ἐπειδὴ μαθεῖν ποτὲ ἐθελήσας, ὅσα τε ἤδη κατηναλώκει, καὶ ὅσα ἔτ' εἶχεν, ἔγνω, ὅτι διακόσιαι καὶ πεντήκοντα αὐτῷ μυριάδες ἔτι περιλείπονται, ἐλυπήθη τε ὡς καὶ λιμῷ τελευτήσειν μέλλων, καὶ ἑαυτὸν διέφθειρε.

Ignominia.] *Ostendit ne ignominia quidem quidquam detrahi de felicitate sapientis.* XIII.

Quoniam meo nomine.] *Hæc est secunda pars consolationis. Cum meo nomine nihil sit quod doleas, ne tuo quidem quidquam est, cur dolere debeas.* XIV.

Quæ se pro coniuge vicariam dedit.) *Alcestin.* XVII.

PINCIANVS.

LVcij Annæi Senecæ ad Albinam matrem.] *Omnis scripta lectio* Helbiam *agnoscit, non* Albinam.

Vt auderem, multa me interpellabant.] *Lege* impellebant, *non* interpellabant, *ex eadem.*

Etiam si supprimere non potuissem, abstersissem.] *Scribendum*, etiam si supprimere non potuissem, interim certe abstersissem, *ex eadem.* CAP. I.

Rursusque retardare.] *Eadem*, rursusque retardabar.

Ne ipsum solatia irritarent.] *Scribe*, ne ipsum ipsa solatia irritarent, *ex eadem.*

Nam in morbis quoque nihil est magis periculosum, nec perniciosum, quam immatura medicina. Expectabam dum ipse vires suas frangeret.] *Breuius eadem*: nam in morbis quoque nihil est perniciosius quam immatura medicina. Expectabam itaque dum vires suas frangeret.

Præterea quum clarissimorum omnia ingeniorum monumenta.] *Commuta dictionum ordinem.* Præterea cum omnia clarissimorum ingeniorum monumenta. *ex eadem.*

Verebarque ne hoc non consolatio, sed exulceratio.] *Deest verbum* esset, verebarque ne hęc non consolatio esset, sed exulceratio, *ex eadem. etsi in plerisque codicibus negatio* non *desideratur.*

Necesse est vt delectum verborum eripiat.] *Superfluit verbum* vt, *ex eadem.* II.

Sed cogitet.] *Eadem*, Sed is cogitet.

Omnes itaque luctus suos.] *Lege*, omnes itaque luctus illi suos, *ex eadem*,

Quos sępe vexat.] Semper, *non* sæpe, *ex eadem.*

Nullam tibi vocationem dedit.] *Scribe*, nullam tibi fortuna vacationem dedit, *ex eadem*,

Et ad vitam quodammodo exposita creuisti sub nouerca.] *Legendum*, & ad vitam quodammodo exposita es. Creuisti sub nouerca, *ex eadem.*

Quanta vel in filia conspici potest.] *Scribendum arbitror contra omnia exemplaria*, quanta vix in filia conspici potest.

Et ne sæuitiam suam fortuna leuiorem deducendo faceret.] Ducendo, *non* deducendo, *exemplar Facundi & Primitiui: recte, hoc est, procrastinando, protrahendo: vt illud.*

Tardando nostros in longum ducis amores.

Vbi se dolor tuus inclinaret.] *Vetus lectio*, reclinaret, *non* inclinaret.

Quos sine interuallo vitæ incursantes pertulisti.] *Eadem*, quos sine interuallo vitæ incursitantes pertulisti.

Intra vigesimum diem tu quæ filium meum, *&c.*] *Scribendum*, intra vigesimum diem quam filium meum, *&c. ex eadem.*

Non summam cutem tenet, rupit.] *Verbum* tenet *non habetur in eadem.* III.

Tyrones leuiter saucij non vociferantur.] *Scribe*, tyrones leuiter saucij, tamen vociferantur, *ex eadem.*

Excoriari patiuntur:] Exsecari patiuntur, *eadem agnoscit.*

Lamentationes & vlulatus, & alia per quæ insciæ mulieres tumultuantur, amoue.] *Eadem*, Lamentationes & eiulatus, & alia per quę fere muliebris dolor tumultuatur, amoue.

Et quid? Videorne tecum timide egisse, cum nihil tibi subduxi ex malis tuis?] *Eadem*, Ecquid videor ne tecum timide egisse? Nihil tibi subduxi ex malis tuis.

Constitui vincere dolore dolorem tuum.] *Verbum* dolore *desideratur in eadem.* IV.

At ego mihi ipse satis placebo.] Magis, *non* satis, *eadem præfert.* V.

Non deseruimus.] *Scribe*, non deseruerimus, *ex eadem.*

Intra se omne gaudium peteretur.] *Lege* peteret, *non* peteretur, *ex eadem.*

Facile se ac sua tuentur.] Facile se ac suos tuentur, *eadem.*

Illis grauis ipsa fortuna est, quibus est repentina.] *Duo illa verba* ipsa fortuna, *non habentur in eadem.*

Omnia illa quæ in me diligentissime conferebat.] Indulgentissime *legendum*, *non* diligentissime *ex eadem.*

Nam in ipsa felicitate.] *Exemplar Facundi & Primitiui* infirmitate *legit*, *non* felicitate.

Cum inania & speciosa ac decepturo fuco circumlita inueniātur, nihil habentia fronti suæ simile.] *Scribe ex vetere lectione*, Quin inania & speciosa ac decepturo fuco circumlita inueni intra nihil habentia fronti simile. *Legendum puto* specioso *potius quam* speciosa.

Quosdam industria, latam ostendendæ virtuti nacta materiam.] *Eadem* laxam agnoscit, *non* latam.

& oſtentandæ *mallem legeres, quam* oſtendendæ.

VI. Quidam venalem formam ſuam attulere.] *Dictio* ſuam *non habetur in eadem.*

Nulla eſt, vbi magnam partem peregrinæ multitudinis non inuenias.] *Aliter eadem*, nulla non magnam partem peregrinæ multitudinis habet.

Nunc tranſiliens ab ipſis quarum amœna poſitio.] *Lege*, Tranſi ab his quarum amœna poſitio, *ex eadem.*

Gyarum &. Corſicam pete.] *Eadem*, Gyarum & Corſicam percenſe.

Quid ad copias reſpicienti ieiunius?] *Eadem*, quid ad copioſa reſpicienti tenuius?

Plures tamen hic peregrini quam ciues ſunt & conſiſtunt.] *Duo illa verba* ſunt & *tollenda, ex eadem.*

Si propriam eius originem aſpexeris.] Primam *legito non* propriam, *ex eadem.*

Aſpice ſydera mundi illuſtria.] Aſpice ſydera mundum illuſtrantia, *eadem:*

Quamuis cum vniuerſo verſatur, in contrarium nihilhominus ipſi mundo refertur.] *Quædam exemplaria*, & quamuis cum ipſo vertatur, in contrarium nihilhominus ipſi mundo defertur.

Perpetua eius cogitatio.] *Legendum* agitatio, *non* cogitatio, *ex vetere lectione.*

Semper in tumultu ſunt.] *Scribe* ſemper in tranſitu ſunt, *ex eadem.*

Orbes ſuos explicuerunt.] *Lege* explicuerint, *non* explicuerunt. *&* *paulo poſt* venerant, *non* venerunt, *ex adem.*

Vel delectet ſe, vel conſeruet.] *Exemplar Facundi & primitiui*, nos delectet, ſe vero conſeruet.

In mediis barbarorum nationibus Græcæ vrbes?] *Scribendum* regionibus, *non* nationibus, *ex vetere lectione.*

Atheniensis in Aſia turba eſt. Miletus CCCCCLXX. vrbium populum in diuerſa effudit.] *Deprauatiſſima verba. Scribendum reor*, Athenienſium in Aſia vrbs eſt Miletus. ea LXXV. vrbium populum, *& reliqua. Ionas, quorum caput in ora minoris Aſiæ Miletus eſt, Athenienſes fuiſſe, notius eſt quam vt ſit prodendum. Vetus item lectio eum quem ſignaui vrbium numerum præfert, adſtipulante etiam fere Plinio libro hiſtoriæ naturalis quinto capite* 29. Miletus, *inquit*, Ioniæ caput, ſuper LXXX. vrbium per cuncta maria genitrix. *Strabo quartodecimo, maximam eſſe multitudinem ſcribit coloniarum à Mileto perfectarum, ſuppreſſo earum numero.*

Totum Italiæ latus quod inferiori mari alluitur.] *Scribo* intero, *non* inferiori *ex omnibus fere auctoribus & ſcripta lectione.*

Alios ſuperfluentis populi frequentia ad exonerandas vires emiſit.] *Lege*, alios nimia ſuperfluentis populi frequentia, *&c. ex eadem. Scribendum tamen puto* vrbes, *non* vires.

Aut frequens terrarum hiatus.] Frequentes, *non* frequens, *eadem.*

Felicis ſoli vitia.] Infelicis *eadem, non* felicis.

VII. Omnes autem iſtæ populorum transformationes.] *Eadem* tranſportationes *agnoſcit, non* transformationes.

Et Euandrum in ripa Tyberis.] *Coniunctio* & *tollenda, ex eadem.*

In Italiam deducit.] *Eadem partim* deduxit *habet, partim* detulit.

VIII. Vbicunque vicicit Romanus, habitabat.] *Scribe*, Vbicunque vicit Romanus, habitat, *ex eadem.*

Colonos mutauit.] Cultores mutauit, *eadem.*

Conuerſatione Græcorum Ligurumque primo deſciuit.] *Scribe*, conuerſatione Græcorum Ligurumque à patrio deſciuit, *ex eadem.*

Permixta omnia & inſtituta ſunt.] *Scribendum exiſtimo*, permixta omnia & inſititia ſunt.

IX. Quod licet in exilium euntibus virtutes ſuas ad locum ferre ſecum ad quem migraturi ſunt.] *Lege*, quod licet in exilium euntibus virtutes ſuas ferre ſecum. *reliqua redundant, ex vetere lectione.*

Ab illo ſpectaculo eius inſatiabiles ſunt, non obducantur. *Scribendum ex eadem*, cuius, *non* eius. *& legendum potius*, abducantur, *quam* obducantur.

Sed intra ſe circumagentes ſuum veſtigium.] *Quidam codices*, ſed intra ſuum ſe certum agentes veſtigium. *Alij*, ſed intra ſuum ſe circumagentes veſtigium.

Non auri argentique venæ eximuntur. *Vetus lectio* eruuntur *agnoſcit, non* eximuntur.

Ad illa adducendus eſt.] Abducendus *lego, non* adducendus, *ex eadem.*

Quo latius vicos correxerint. *Legendum reor*, quo laxius vicos porrexerint, *& paulo poſt* laxiſſimum *non* latiſſimum.

Si non id fortiter pateris quæ Romuli caſam noſtri.] *Scribe*, ſi ideo id fortiter pateris, quia Romuli caſam noſtri, *ex eadem.*

Cum prudentia, pietas.] *Eadem*, quum continentia, quum prudentia, pietas.

Quam quo R. Po. conſulatum rexit.] *Scribe*, quam quo Reip. conſulatum, *vt ſuperfluat verbum* rexit, *ex eadem.*

Quo die illum exulem Brutus relinquere non potuit, nec Cęſar videre.] *Particulam* nec *eadem non agnoſcit.*

Non dubitas quin ſemper ille Marcellus tantus vir.] *Scribendum*, Num dubitas quin ſe ille Marcellus, *&c. ex eadem.*

Ita te diſciplinis imbuiſti.] *In priore editione.* quod patria carere non eſt miſerum. Ita te diſciplinis imbuiſti. *Vetus lectio*, Quod patria cares. non eſt miſerum. Ita te diſciplinis imbuiſti. *Correctior forte lectio:* Quod patria cares, non es miſer, etenim ita te diſciplinis imbuiſti.

Porro hic qui te expulit.] *Scribe*, Quid porro? hic qui te expulit, *ex eadem.*

Ecce trahit illum Africa.] *Legendum*, Ecce trahit illum ad ſe Africa, *& mox paulo* refouet, *ſcribendum, non* refouit, *ex eadem.*

Vllo modo virtutem habenti?] *Corrige*, Vllam modo virtutem habenti, *ex eadem.*

Vltra Phrasin capere volunt.] Capi, *non* capere, *scribe, ex eadem.*
Omnia vota fastidienti gulæ.] Nota *eadem præfert, non* vota.
Illi paupertas etiam aliquid prodest.] *Scribe* quid, *non* aliquid, *ex eadem.*
Dum non potest illa, nolenti similis est.] *Legendum,* dum non prosunt illa, nolenti similis est, *ex eadem.*
Sed hic velut cæci transeunt.] *Scribe* hæc, *non* hic, *ex eadem.*
Quid manus & aduersus feras & homines armaris?] *Eadem sic præfert,* Quid manus aduersus feras & aduersus homines armatis. X.
Maiores nostri.] *Eadem,* scilicet maiores nostri.
Nondum gemmis renitebant.] *In eadem* nitebant *habetur, non* renitebant.
Si sestertio centies si vixisset.] *Eadem,* si in sestertium centies vixisset.
Immo puta pecuniæ modum ad rem pertinere.] *Sic prior editio. Eadem,* In vno puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi. *Corrigo,* I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.
Etiam in malis exemplis per se docilem.] *Lego,* etiam sine malis exemplis per se docilem, *ex eadem.*
Sed si hoc quoque ad vsum.] *Verbum* sed *redundat ex eadem. & infra paulo* velamentum, *non* velamen, *agnoscit eadem.* XI.
Quod necessarium faciebat.] *Legendum puto* sciebat, *non* faciebat.
Sed desiderat saturatam.] *Scribendum reor,* Si desiderat saturatam.
Non fortunæ vitio.] *Scribe,* Non fortunæ iste vitio, *ex vetere lectione.*
Quam vllus sufficiet humor ad sanandum eum.] Satiandum, *non* sanandum, *eadem habet.*
Qui continebitur itaque.] *Scribendum,* Qui continebit itaque se, *ex eadem.*
Necessariis rebus exilia sufficiunt:] *Lege,* necessariis rebus & exilia sufficiunt, *ex eadem.*
Quum quod tantum satis est.] *Scribendum,* quum quantum satis est, *ex eadem.*
Et nimis corporibus suis abdita.] *Lege* addicta, *non* abdita, *ex eadem.*
Ad leuanda incommoda paupertatis.] Eleuanda *eadem, non* leuanda. XII.
Quo animus eorum in pauciora distrahitur.] *Eadem,* quod animus eorum in pauciora distringitur.
Et quotienscunque festinantem necessitas itineris exigit.] *Scribe ex eadem,* & quotiens festinationem necessitas itineris exigit. *In exemplari tamen Facundi & Primitiui dictio* itineris *non habetur.*
Paupertatis vti remediis pudet.] *Scribe* solatiis, *non* remediis, *ex eadem.*
Miseros vixisse dicet? Misere, *non* miseros, *eadem.*
Mercenarium suum decississe ab eo desertum esse rus.] *Eadem,* mercenarium suum discessisse, & ab eo desertum esse rus.
Dotem receperunt.] Dotem acceperunt, *eadem.*
Quid artificiose ista diducis quæ singula sustineri possunt. Commutatio, &c.] *Verba hoc loco tria deerant, quorum defectus sensum reddebat obscuriorem. Legendum igitur sic,* Quid artificiose ista diducis, quæ singula sustineri possunt, collata non possunt, *ex exemplaribus Facundi & Primitiui, ac meo domestico.* XIII.
Si ignominia ei absit, quæ sola oprimere animos solet.] *Corrige,* si ignominia absit quæ vel sola opprimere, *&c. ex vetere lectione.*
Neque enim poterant carceres videri in quibus Socrates erat.] *Legendum,* neque enim poterat carcer videri in quo Socrates erat, *ex eadem.*
Nemo ab alio contemnitur, nisi à se contemptus est.] *Deest dictio* ante, nisi à se ante contemptus est, *ex eadem.*
Non tanquam in hominem iustum.] *Inuertendæ dictiones,* tãquam non in hominem iustum, *ex eadem.*
Qui faciem eius spueret.] *Scribe,* qui in faciem eius inspueret, *ex eadem.*
Poterat ob hoc non moleste ferre quod sciebat neminem id ausurum animi purioris.] *Verbum* animi *tollendum, ex eadem. & legendum distincte* puri oris.
Non magis putes illum contemni, quam cum ædium sacrarum.] *Scribe,* non magis illum contemni, quam ædium sacrarum, *ex eadem.*
Nam aut istud te monet.] *Lego* illud, *non* istud, *ex eadem.* XIIII.
Aut illud quod desiderium ipsum per te pati non potes.] *Ociosum est verbum* illud, *ex nonnullis codicibus, in quibus etiam* per se *habetur, non* per te.
Quæ potentiam liberorum muliebris impotentia exercent.] *Mallem legeres,* quæ potentia liberorum muliebrem impotentiam exercent.
Tanquam aliis rebus vteretis.] *Scribe* alienis, *non* aliis, *ex vetere lectione.*
Non potes itaque in erepto filio desiderare.] *Deest dictio* ea, *vt sit,* ea desiderare, *ex eadem.*
Tristem vultum relaxassem.] Tristem vultum relaxaui, *eadem.* XV.
Adiiciam istis loca ipsa.] Adiicis *eadem, non* adiiciam.
Ante XIII. diem.] *Vetus lectio,* ante tredecimum diem. *Correctiora tamen exemplaria veriorem habent lectionem,* ante tertium demum diem. *Sic enim esse scribendum, patet ex verbis sequentibus:* Vltimum certe fructum biduo diutius videndi filium tulisses.
Bene nos fortuna diuiserat.] *Exempla Facundi & Primitiui* disiunxerat *agnoscit, non* diuiserat.
Si multo antea fugisses.] *Scribe,* Si multo ante abfuisses, *ex eadem.*
Nec absenti assuesceres.] *Lege* absentiæ, *non* absenti, *ex eadem.*
Ni pene concessum est immo datum in lacrymas ius] Immoderatum *eadem, non* immo datum.
Et nullo nimis inhumana duritia.] *Eradendum verbum* nimis, *ex eadem.*
Optimum inter pietatem & luctum temperamentum est.] *Lege ex eadem,* Optimum inter pietatem & rationem temperamentum est.
Mors finit.] *Eadem,* mors finiuit. XVI.

Non faciem lenociniis, aut coloribus polluisti.] *Eadem*, non faciem coloribus ac lenociniis polluisti.

Quæ ad nihil aliud est exigenda, quam vt nudam componeret:] *Eadem & breuius & longe aliter*, quæ amplius nudaret quam componeret.

Rutilia Cottam filium secuta est.] *Verbum* Cottam *non habetur in eadem*.

Eundem iam reductum & in republica florentem.] *Eadem* reducem. *non* reductum, *agnoscit*.

Volumus eum interim obruere.] *Eadem*, volumus interim illum obruere.

Nam qui delusus voluptatibus & occupationibus abductus est refugit.] *Scribe*, Nam qui aut delusus voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, *ex eadem*.

Si quantum tibi.] *Eadem*. sed quantum tibi.

Nimis maiorum consuetudini deditus.] *Quædam exemplaria*, minus *legunt*, *non* nimis.

Sed ad luxuriam construunt.] *Vetus lectio alias* obstruuntur *habet*, *alias* construuntur: *Forte* instruuntur, *aut* instituuntur.

Iacta disciplinarum.] *Eadem*, Iacta sunt disciplinarum.

Nunc ad illas reuertamur.] Nunc ad illas reuertere, *eadem*.

Et nulli horum patebit pectus tuum.] *Coniunctio* & *superuacanea est*, *ex eadem*.

Sed quia nondum in illum portum quem studia promittunt, perueneris.] *Lege*, Sed quia dum in illum portum quem tibi studia promittunt, perueneris, *ex eadem*.

Certabunt vitæ officiis:] *Scribo*, certabunt in te officiis, *ex eadem*.

Quicquid matri dolendum fuerit, in me transierit. Floreat reliqua in suo statu turba.] *Eadem*: Quicquid matri dolendum fuit, in me transierit: quicquid a me in me. Floreat, *&c*. *Legendum reor non* quicquid a me in me, *sed* quicquid auiæ in me.

Ad tuum formetur arbitrium. multum sibi dabis.] *Lege ex eadem*, Ad tuum fingatur arbitrium. Multum illi dabis.

Non potest animum pie dolentem a sollicitudine auertere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio, numerares inter magna solatia, *&c*.] *Eadem*, Non enim animum pie dolentem a sollicitudine auertit, nisi aut oratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia.

Tu tot quidem nepotes pronepotesque dando.] *Scribe*, Cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando, *ex eadem*.

XXVII. Illa quidem affectus tuos sequitur. In mea tamen persona, non tantum pro te dolet. Illius manibus in vrbem prolatus sum.] *Eadem*, Illa quidem affectus tuos semper sequitur. In mea tamen persona non pro te dolet. Illius manibus in vrbem perlatus sum.

Aut datæ salutationis sustinuit audaciam.] *Scribe* claræ, *non* datæ, *ex eadem*.

Siue seruare habitum illum voles.] *Legendum* istum, *non* illum, *ex eadem*.

Primum virum amiserat auunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsa quidem nauigatione.] *Scribe ex eadem*, Carissimum virum amiserat auunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsa nauigatione.

Sed si huic illi simplex annumerandis virtutibus.] *Verbum* Sed, *otiosum est*, *ex eadem*. *in qua etiam* admirandis *habetur*, *non* annumerandis. *vt forte legendum sit*, ad memorandas virtutes.

Quæ oblita etiam imbecillitatis.] *Otiosa quoque & hic est coniunctio* etiam, *ex eadem*.

Oblita etiam firmissimis metuendi maris.] *Scribe inuersis dictionibus* Oblita metuendi etiam firmissimis maris, *ex eadem*.

Nobilitatur carminibus hominum.] *In eadem* omnium *habetur*, *non* hominum.

Qui pari periculo minus redemit.] *Legendum* redimit *non* redemit, *ex eadem*.

Nihil à viro petiit.] Auro, *non* à viro, *legit exemplar Scholarum Salmanticensium*. *Forte scribendum est* ab vllo.

Et hodie similem sibi quiuis nunquam speret.] *Corrige*, & hodie similem illi, quamuis nunquam speret, *ex Exemplari Facundi & Primitiui*.

Quas circumscribere potius est quam partem transcurrere.] *Castiga*, *ex exemplari Facundi & Primitiui*, quas circumscribere est tam parce transcurrere.

Pestes vicerunt.] *Lege*, & pestes vicerunt, *ex vetere lectione*.

Non quæreret quemadmodum inde exiret.] *Puto scribendum mutato verborum ordine*, quæreret, non quemadmodum inde exiret.

Manus sæpius ad id decurrere.] *Quædam exemplaria* recurrere *legunt*, *non* decurrere, *Exemplar Facundi & Primitiui castigatus*, *vt arbitror*, manum sæpius ad id referre.

Sui vniuer si quæ naturam.] *Scribe*, suam vniuersique naturam, *ex vetere lectione*.

Æternitatis suæ memor.] *Scribe*, æternitatisque suæ memor, *ex vetere lectione*.

Futurumque est vadit omnibus sæculis.] *Scribendum puto*, *mutato dictionum ordine*. futurumque est omnibus seculis, vadit.

OPSOPOEVS.

Cap. II. IVretus ex v. c. legit, *Vnum habet aff. infelicitas bonum*.

III. *Exsecari*.] Alias *excoriari*. In v. c. *exanari*. latere hic vitium, ait Iuretus. Forte *exsaniari*, saniem ex vulneribus exprimi. de quo verbo Lipsius supra.

V. *Fortuna* recte abest a v. c. nam ex superioribus repetitur. & mox v. c. *Facile eam sustinet*.

V. c. *cum vanos & pueriles animos*. & statim, *fronti suæ simile*.

VI. Idem, *Aspice agedum hanc fr. cui vix vrbis immensa tecta sufficiunt*.

Hadr. Iunius Animad. lib. v. cap. XIII. Hæc insularum nomina exilis nobilitata. in meliorem faciem [illegible] ita repo-

ita reponenda puto: *Sciathum & Siphon, Gyarum & Corcyram pete.* nisi pro Sciatho *Cithnon* mauis legere, aut *Cyanon*. Certe Cyanon & Sciathon inter insulas a dispersione nominatas Sporadas, enumerat Plinius, at Cythnon inter Cycladas: inter quas ponitur ab omnibus & Siphonos in Creticum mare vergens, quæ & Siphnium astragalum in prouerbij Indicium traxit. De Gyaro indubitata res est ex omnium scriptorum fide. Quod vero *Corcyram* substitui pro *Gorsita*, facit lubricus, facilisque deflexus litterarum in vocibus & sono & tractu affinibus nam c. maiusculum leui ductus momento in G deuiat, & r in r. Scit autem non nemo Corcyram Ionij sinus insulam esse, antea Melęnam cognominatam, de qua Plinius. & in Dionysium Eustathius: nisi malit quis Cosyram insulam Africi maris substituere, infœcundam illam & sterilem, vt pleraque exiliorum loca, de qua Ouidius:

---Melite sterili vicina Cosyra.

Latißimum.] In aliis editionibus *laxißimum.* in v. c. *lautißimum.* IX.

V.c. *Num dubitas, quin se ille Marcellus tantus vir,* &c. *exilium sæpe adh. sit?* & statim, *quid porro? hic,* &c.

Quom. prou.] Proba lectio v.c. qui addit, *quomodo trium prouinciarum tributum.*

V.c. *qui illos inuocauerant.*

Hanc lectionem vulgauit Lipsius comm. ad 11. Ann. Taciti. Ne hęreas (ait) simillimus de Fabriciis Panegyristę locus laudatione Theodosij, *Curij, Coruncany, Fabricij, cum inducia bella suspenderant, inter aratra vincebant: & ne virtus quiete languesceret, depositis in gremio Capitolini Iouis laureis, triumphales viri rusticabantur,* Iuretus quoque confirmatam reperit fide v.c. & sequentibus testimoniis adprobat. Iulius Obsequens de prodig. cap. LXII. *Apparuit eum hostibus portendisse victoriam, cum ad eos laurum victricem tulerit, quam in Capitolio debuerat ponere.* Suetonius in Domitiano cap. V. *De Sarmatis lauream modo Capitolino Ioui retulit.* Silius Ital. lib. XV. X.

---laurumque superbam In gremio Iouis excisis deponere Pœnis.

Plinius in Panegyr. *Hanc* (de laurea agit) *Imperator Nerua in gremio Iouis locarat.*

Hausisset.] In v.c. *exhersisset.* Legit Iuretus *exhausisset*, quod hæc vox maiorem hic vim habeat.

Ad suos fortuna redegit.] Idem v.c. *ad duos fortuna redegerat.* XVI.

Nota subibit.] Scribitur in v.c. *nota subruit.* & *Nec tibi tam solenne officium.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. I.

ET *quotidiana sumptis allocutione.*] *Alloqui* & *Allocutio* frequenter pro verbo *consolari* & nomine *consolatio* vsurpat Seneca, Græcorum παραμυθεῖσθαι, & παρηγορεῖν, nec non παραμυθία & παρηγορία imitans, vt Epist. 118. *Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea Epistola qua sororem, amisso optimæ indolis filio, alloquitur.* & alibi sæpe.

Ex Cap. III.

Internallum inter me & illam magnum habui.] rescripserim. *Intern. inter illa & me magn. hab.* quomodo disertim in Palat. tert. quart. & Colon. *inter illa*, id est, *pecuniam: honores, gloriam.* dicit ergo nunquam se credidisse fortunæ eiusve muneribus. itaque quicquid illa in ipsum conferebat, nunquam ita complexum esse vt adhærere posset, longius semper remouisse, hoc fine scilicet, vt si suum repeteret Dea illa inconstans, id facere posset sine vlla Senecæ iniuria.

Ex Cap. VI.

Sciathum & Seriphum, Gyarum & Cosuram pete.] Vide ad hunc locum Hadr. Iunium lib. 5. Animadu. cap. 13.

Ex Cap. X.

Ne fallerent redibant.] Respexit ad formulam qua vtebantur veteres in iureiurando, *Si sciens fallo.* Cicero Epist. 1. lib. 7. Famil. *Is cum iurare cepisset, vox eum defecit in illo loco, Si sciens fallo.* vide plura exempla apud Brissonium lib. 8. de form.

Ex Cap. XII.

Decies sestertio nubunt.] Nempe antiquo ritu *decies centena* doti dare consueuerant, id est, vt vetus Horatij Commentator in Satyr. 3. lib. 1. explicat, *decies centum millia sestertium.* qua de re vide Budæum, huius obseruationis principem, lib. de asse, Brissonium lib. 6. de formulis, Hotomanum Disput. de Aureo Iustinianeo, & Lipsium in fin. Comment. ad lib. 11. Taciti.

Ex Cap. XVI.

Vestis quæ nihil amplius quam vt nudam componeret.] Rem eandem sugillat noster lib. 7. cap. 9. de benef. item B. Hieronymus ad Lætam de Institut. filiæ: *Spernat bombycum telas, Serum vellera, & aurum in fila lentescens. talia vestimenta paret, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur.* In Marcellæ Epitaphio ad Principiam: *Nostra vidua talibus vsa est vestibus, quibus arceret frigus, non membra nudaret.* & lib. aduersus Heluidiam: *Ingrediuntur expolitæ libidinum victimæ, & tenuitate vestium nuda impudicis oculis ingeruntur.* Addatur his Clemens Alexand. lib. 2. cap. 10. Pædagog. Plinius lib. 11. cap. 22. Horatius lib. 1. Sat. 2.

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM NATVRALIVM QVAESTIONVM LIBER PRIMVS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

PHYSIOLOGIÆ partem eam his libris tractat, quam μετεωρολογίας *appellant: quia pleraque de sublimibus est, & quæ inter cælum terramque versantur. Tractat tamen etiam de terra ipsius motu, itémque de fluminibus vel aquis: sed ideo, quia à spiritu siue aere caussam vel ortum habent: atque ita ad sublimem etiam naturam spectant. Pulchri & docti libri sunt, Aristotelicis in hoc argumento non dicam priores, tamen vberiores: & quos senex admodum, quo tempore fere ipsas Epistolas, scripsit. Aptè ergo his adiungentur. Id liquet è varijs locis, vbi de senili ætate memorat, vbi de C. Balbillo, qui fuit Præfectus Ægypti sub Nerone, sed clarißime è libri sexti initio, vbi de terræmotu; qui Campaniam concußit Verginio & Memmio Coss. At hi fuerunt circiter biennio ante Senecæ mortem.*

PRÆFATIO.

QVANTVM inter philosophiam interest, Lucili virorum optime, & ceteras artes: tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partem quæ ad homines, & hanc quæ ad deos spectat. Altior est hæc, & animosior: multum permisit sibi: non fuit oculis contẽta. maius esse quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in cælo. Altera errores nostros discutit, & lumen admouet, quo discernantur ambigua vitæ: altera multo hanc supra caliginem in qua volutamur excedit, & è tenebris ereptos, illo perducit, vnde lucet. Equidem tunc naturæ rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quæ publica est, sed cum secretiora eius intraui: cum disco, quæ [a] [1] vniuersi materia sit, [b] [2] quis auctor, aut custos: [3] quid sit Deus, [c] [4] totus in se intendat, an [d] ad nos aliquando respiciat: [e] [5] faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: [f] [6] pars mundi sit, [g] an mundus: [7] liceat illi hodiéque decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare; an maiestatis deminutio sit, & confesßio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt: nec ob hoc minus liber & potens est. ipse enim est necesßitas sua. Nisi ad hæc admitterer, non fuerat operæpretium nasci. Quid enim erat, cur in numero viuentium me positum esse gauderem? An vt [8] cibos & potiones percolarem? vt hoc corpus caussarium ac fluidum, periturumque nisi subinde impleatur, farcirem, & viuerem ægri minister? vt mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum, non est vita tanti, vt sudem, vt æstuem. O quam contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit! Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? etiamsi superiores sumus, [h] portenta vincimus. Quid est, cur

suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? non video quare sibi placeat, qui robustior est inualetudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor inuolutum, nec auaritia, quæ quidquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet: nec ambitio, quæ te ad dignitatem [i] nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. multa effugisti: te nondum. Virtus enim, quam affectamus, magnifica est. non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac præparat ad cognitionem cælestium, dignumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum sortis humanæ, cum, calcato omni malo, petit altum, & in interiorem naturæ sinum venit. Tunc iuuat inter sidera ipsa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram: non illud tantum dico quod egessit, & signandum monetæ dedit, sed & illud quod in occulto seruat posterorum auaritiæ. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, [k] & tonsiles siluas, & [l] deriuata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, & terrarum orbem superne despiciens, angustum, & magna ex parte opertum mari, etiam qua exstat, late squalidum, & aut vstum aut rigentem. sibi ipse ait: Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur? O quàm ridiculi sunt mortalium termini. Vltra Istrum Dacus non exeat: [m] Strymo Thracas includat: Parthis obstet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana disterminet: Rhenus Germaniæ modum faciat: Pirenæus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat: inter Ægyptum & Æthiopias harenarum inculta vastitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nónne & illæ vnam aream in multas prouincias diuident? Cum te in illa vere magna sustuleris; quotiens videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modo vlteriora explorantem, modo à lateribus affusum, libebit dicere:

It nigrum campis agmen.

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est istud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cum illis [n] vtrimque Oceanus occurrit. Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus leuisque ac contentus modico emicuit. Cum illa tetigit, alitur, crescit: ac velut vinculis liberatus, in originẽ redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis suæ, quod illum diuina delectant: nec vt alienis interest, sed vt suis. Secure spectat occasus siderũ atque ortus, & tam diuersas concordantium vias. Obseruat vbi quæque stella primum terris lumen ostendat, vbi culmen eius summum, qua cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quærit. Quid ni quærat? Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilij prioris angustias. Quantum enim est, quod ab vltimis littoribus Hispaniæ vsque ad Indos iacet? Paucissimorum dierum spatium, si nauem suus ventus impleuit. At illa regio cælestis per triginta annos [o] velocissimo sideri viam præstat, nusquã resistenti, sed æqualiter cito. Illic demum discit, quod diu quæsiuit: illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens vniuersi. [p] Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest, si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo, nulla pars extra animum. totus ratio est. Cum interim tantus error mortalia teneat, vt hoc quo neque formosius est quidquam, nec dispositius, nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum & casu volubile, ideoque tumultuosum inter fulmina, nubes, tẽpestates, & cetera quibus terræ ac terris vicina pulsantur. Nec hæc intra vulgum dementia est, [q] sapientiam quoque professos contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula, & sua, & aliena: hoc autem vniuersum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilij, & aut ferri temeritate quadam, aut [r] natura nesciente quid faciat. Quam vtile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quantum Deus possit: [s] materiam ipse sibi formet, an data vtatur: [t] vtrum idea materiæ prius superuenit, an materia ideę: Deus quidquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant: & à magno artifice praue formentur multa, non quia cessat ars, sed quia [u] id in quo exercetur, sæpe inobsequens arti est. Hæc inspicere, hæc discere,

bis incumbere, nónne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transscribi sortem? Quid tibi, inquis, ista proderunt? Si nihil aliud, hoc certè sciam, omnia angusta esse. Sed hæc deinde. Nunc ad propositum veniam opus. [9] Audi quid de ignibus philosophia velit, quos aër transuersos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, quod obliqui feruntur, & prærapida celeritate. Apparet illos non ire, sed proiici. Ignium multæ variæque facies sunt. [10] Aristoteles quoddam genus illorum [x] Capram vocat. Si me interrogaueris, quare: prior mihi rationem reddas oportet, quare Hædi vocentur. Si autem, quod commodissimum est, conueneri inter nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? satius erit de re ipsa quærere, quàm mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui, bellum aduersus Perseum Paullo gerente, [y] lunari magnitudine, apparuit. Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pilæ specie, quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium: vidimus cum [z] de Seiano actum est: nec Germanici mors sine denunciatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu in tantis erroribus es, vt existimes deos mortium signa præmittere, & quidquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud isti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia aliis ita complexa sint, vt quod antecedit, aut caussa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an diis humana sunt curæ; an series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nunciet. Interim illud existimo, huiusmodi ignes exsistere, aëre vehementius trito, cum inclinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnauit. Ex hac vexatione nascuntur trabes, & globi, & faces, & ardores. At cum leuius collisus, & (vt ita dicam) strictus est, minora lumina excutiuntur, crinemque volantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & cælo producunt. Ideo nulla sine huiusmodi spectaculis nox est. non enim opus est ad efficienda ista magno aëris motu. Denique, vt breuiter dicam, eadem ratione fiunt ista, qua fulmina, sed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisæ, fulgurationes efficiunt; [11] maiore impetu pulsæ, fulmina. Aristoteles eiusmodi rationem reddit: Varia & multa terrarum orbis exspirat, quædam humida, quædam sicca, [12] quædam algentia, quædam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si terræ omnis generis & varia euaporatio est: cum in cælo quoque non vnus appareat color rerum, sed acrior sit caniculæ rubor, Martis remissior, Iouis nullus, in lucem puram nitore perducto. Necesse est ergo in magna copia corpusculorum, quæ terræ eiectant, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire [a] alimenta ignium, quæ non tantum collisa possint ardere, sed etiam afflata radiis solis. Nam apud nos quoque, stramenta sulphure aspersa, ignem ex interuallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiã intra nubes congregatam facile succendi, & maiores minorésve ignes exsistere, prout illis fuit plus aut minus viriũ. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, iam defuissent. Nulla enim nox est, qua non plurimæ ire, & in diuersum videantur abduci. Atqui, quo solent, quæque inueniũtur loco: magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, vt infra illas ista nascãtur: & cito intercidant, quia sine fundamento sunt & sede certa. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? [b] Quid si dicam stellas interdiu non esse, quia non apparent? Quẽadmodum illæ latent, & solis fulgore obumbrantur: sic faces quoque transcurrunt etiam interdiu, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, vt etiam aduersus diem vindicare sibi suum fulgorem possint, apparẽt. Nostra certè ætas non semel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem versas, alias ab occasu in ortum. Argumentum tempestatis nautæ putant, cum multæ transuolant stellæ. quod si signum ventorum est, ibi est, vbi venti sunt, id est, in aëre, qui medius inter lunam & terram est. In magna tempestate apparent, quasi stellæ velo insidentes. Adiuuari se tunc periclitantes existimant [13] Pollucis & Castoris numine. Caussa autem melioris spei est, quod iam apparet frangi tempestatem, & desinere ventos. Aliquando ferũtur ignes, non sedent. Gylippo Syracusas petenti, visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris, visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui sæpe, fulminum more, animalia ferire solent & arbusta. Sed si minore vi mittuntur, defluunt tantum & insident, non feriunt nec vulnerant. Alij inter nubes eliduntur, alij sereno, si aër ad exprimendũ ignem aptus fuit. [14] Nam sereno quoque cælo aliquãdo tonat, ex eadem caussa, qua nubilo, aëre inter se colliso. Qui etiam si est lucidior ac siccior, coire tamẽ & facere corpora quædam similia nubibus potest, quæ percussa

reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque [15] clypei, & vastorũ imagines ignium, vbi in talem materiam incidit similis caussa, sed maior.

Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriæ proditum est, [16] quo die diuus Augustus vrbem, ex Apollonia reuersus, intrauit, circa solem visum coloris varij circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Græci halo vocant, nos dicere Coronam aptissime possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primum angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios maiores, donec euanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum soluatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aëre. cum spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunæ vel cuiuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aër, & omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aër in hunc modum percussus lumine, exibit. Ob hoc tales splendores Græci areas vocauere: quia fere terendis frugibus loca destinata sunt rotunda. Nos autem non existimemus istas siue areæ, siue coronæ sint in vicinia siderum fieri. Plurimum enim absunt, quamuis cingere ea & coronare videantur. Non longe à terra fit talis effigies: quam visus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fieri: quia illis æther tenuis est. Nam formæ crassis demum spissisque corporibus imprimi solent: in subtilibus non habent vbi consistant, aut hæreant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam adspici solet, ob aëris densi obscuritatem: frequentissime autem austro, cum cælum maxime graue & spissum est. [17] Nonnumquam paullatim diluuntur & desinunt, nonnumquam ab aliqua parte rumpuntur: & inde ventum nautici exspectant, vnde contextus coronæ perit. Si enim à septentrione discesserit, Aquilo erit: si ob occidente, Fauonius Quod argumentum est, intra eam partem cæli has fieri coronas, intra quam venti quoque solent. Superiora autem non habent coronas: quia ne ventos quidem. His argumentis & illud adiice, numquam coronam colligi, nisi stabili aëre & pigro. Aliter non solet adspici. Nam qui stat aër, impelli & deduci, & in aliquam faciem fingi potest. Is autem qui fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec resistit: quia prima quæque pars eius dissipatur. Numquam ergo vllum sidus talem sibi effigiem circumdabit, nisi cum aër erit densus atque immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis. nec sine caussa Repete enim exemplum, quod paullo ante proposui. Lapillus in piscinam aut lacum & aliquam alligatam aquam missus, circulos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aëre euenit, vt ille qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur & currit, non det sui potestatem, & omnem ictum venientemque formam exturbet. Hæ de quibus dixi, coronæ, cum dilapsæ sunt æqualiter, & in semetipsis euanuerint, significatur aëris quies & otium & tranquillitas. [18] Cum ab vna parte cesserunt, illinc ventus est vnde finduntur. Si ruptæ pluribus locis sunt, tempestas fit. Quare id accidat, ex his quæ iam exposui, intelligi potest. Nam si facies vniuersa subsedit, apparet temperatum esse aëra, & sic placidum. Si ab vna parte intercisa est, apparet inde aëra incumbere, & ideo illa regio ventum dabit. At cum vndique & concerpta & lacerata est, manifestum est à pluribus partibus in illam impetum fieri, & inquietum aëra hinc atque illinc assilire. Itaque ex hac inconstantia cæli tam multa tentantis, & vndique laborantis, futura tempestas & ventorũ prœlium apparet. Hæ coronæ noctibus fere circa lunam & alias stellas notantur, interdiu raro: adeo vt quidam ex Græcis negauerint eas omnino fieri, cum illos historiæ coarguant. Caussa autem raritatis hæc est, quod solis fortius lumen est, & aër ipse agitatus ab illo, calefactusque solutior est: lunæ autem inertior vis est, & ideo à circumposito aëre facilius sustinetur, quod sidera cetera infirma sunt, nec perrumpere aëra vi sua possunt. Excipitur itaque illorum imago, & in materia solidiore ac minus cedente versatur. Debet enim aër nec tam spissus esse, vt excludat ac submoueat à se lumen immissum, nec tam tenuis & solutus, vt nullam venientibus radiis moram præbeat. Hæc noctibus temperatura contingit, cum sidera conlectum aëra luce leui non pugnaciter, nec aspere feriunt, spissioremque, quam solet esse interdiu, inficiunt. [19] At contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro: quia luna non habet tantum virium, vt nubes transeat, & illis colorem suffundat, qualem accipiunt sole perstrictæ. Sic enim formam arcus discoloris efficiunt: quia aliæ partes in

nubibus tumidiores sunt, aliæ submissiores: quædam crassiores, quàm vt solem transmittant; aliæ imbecilliores, quam vt excludant. Hæc inæqualitas alternis lucem vmbramque permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera caussa eiuscemodi arcus redditur. Videmus, cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi: quæ sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus repræsentat. Idem videbis accidere, si quando volueris obseruare fullonem: cum os aqua impleuit, & vestimenta[20] rediculis diducta leuiter aspergit, apparet varios edi colores in illo aëre asperso, quales in arcu fulgere solent. Huius rei caussam in humore esse ne dubitaueris. Non fit enim vnquam arcus, nisi nubilo. Sed quæramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia. quæ solem transmittant, quædam magis coacta, quam vt transluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his vmbram, & sic vtriusque intercursu effici arcum; in quo pars fulgeat, quæ solem recipit, pars obscurior sit, quæ exclusit, & ex se vmbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant. Poterat enim verum videri, si arcus duos tantum haberet colores, & si ex lumine vmbraque constaret.

Sed nunc diuersi niteant cum mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.
Vsque adeo quod tangit idem est, tamen vltima distant.

Videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid cærulei, & alia in picturæ modũ subtilibus lineis ducta, vt ait Poëta, vt an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema contuleris. Nam commissura decipit, vsque adeo mira arte naturæ, quod à simillimis cœpit, in dissimilia desinit. Quid ergo istic duo colores faciũt luminis atque vmbræ, cum innumerabiliũ ratio reddenda sit? Quidam ita existimant arcum fieri. dicunt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluuiæ cadentis, singula specula esse: à singulis ergo imaginẽ reddi solis. deinde multas imagines, immo innumerabiles, & deuexas, & in præceps transeuntes cõfundi. itaque & arcum esse multarum imaginum solis confusionem. Hoc sic colligunt. Pelues, inquiunt, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginem solis. In singulis foliis dispone singulas guttas: singulæ habebunt imaginem solis. At contra ingens stagnum non habebit nisi imaginem vnam. Quare? quia omnis circumscripta læuitas & circumdata suis finibus, speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis, insertis parietibus diuide: totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quam exiguus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Hæ contra intuenti perturbatæ apparent: nec dispiciuntur interualla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet vna facies turbida ex omnibus. Aristoteles idẽ iudicat. Ab omni, inquit, læuitate acies radios suos replicat. Nihil autem læuius aqua & aëre. Ergo etiam ab aëre spisso visus noster in nos redit. Vbi vero hebes & infirma est acies, quolibet aëris ictu deficit.[II] Quidam hoc genere valetudinis laborant, vt ipsi sibi videantur occurrere, vt vbique imaginem suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aërem perrumpere, sed resistit. Itaque quod in aliis efficit densus aër, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscumque, ad imbecillem aciem repellendam: longe autem magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & peruinci non potest, sed radios luminum nostrorum moratur, & eo vnde exierint, reflectit. Ergo cum multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus, reddatur idem color, incipit facies esse non multarum imaginum intermissarum, sed vnius longæ atque continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, vbi nullam video? Et quare cum solis color vnus sit, imaginum diuersus est? Vt & hæc quæ proposuisti, refellam, & alia quæ non minus refellenda sunt, illud dicam oportet: nihil acie nostra fallacius, non tantum in his à quibus subtiliter peruidendis illam colorum diuersitas summouet, sed & in his quoque, quæ ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrum adspicientibus multo maiora sunt. Columnarum interualla porticus longiores iungunt. Ad ipsum solem reuertere: hunc quem toto orbe terrarum maiorem probat ratio, acies nostra sic contraxit, vt sapientes viri pedalem esse contenderint. Quem velocissimum omnium esse scimus, nemo nostrum videt moueri: nec ire crederemus, nisi appareret isse. Mundum ipsum præcipiti velocitate labentem, & ortus occasusque intra momentum temporis reuoluentem, nemo nostrũ sentit procedere.

Quid ergo miraris, si oculi nostri imbrium stillicidia non separant ingenti spatio intuentibus minutarum imaginum discrimen interit? Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imago solis sit, roscida & caua nube concepta. Quod ex hoc tibi apparet. Numquam non aduersa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sustulit, contrario motu. Illo enim descendente altior est, alto depressior. Sæpe talis nubes à latere solis est, nec arcum efficit, quia non ex recto imaginem trahit. Varietas autem non ob aliam caussam fit, quam quia pars coloris à sole est, pars à nube illa: humor autem modo cæruleas lineas, modo virides, modo purpuræ similes, & luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus remisso & intento. Sic enim & purpura eodem conchylio non in vnum modum exit. Interest, quamdiu macerata sit, crassius medicamentum an aquatius traxerit, sæpius mersa sit & excocta, an semel tincta. Non est ergo mirum, cum duæ res sint, sol & nubes, id est corpus & speculum, si tam multa genera colorum exprimuntur, quæ in multis generibus possunt aut incitari, aut relanguescere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obtuso & leniore. In aliis rebus vaga inquisitio est, vbi non habemus quod manu tenere possimus & late coniectura mittenda est: hic apparet duas caussas esse arcus, solem, nubemque, quia nec sereno vmquam fit, nec ita nubilo, vt sol lateat. Ergo vtique ex his est, quorum sine altero non est. Iam illud accedit, quod æque manifestum est, speculi ratione imaginem reddi, quia numquam nisi è contrario redditur: id est, nisi ex altera parte steterit quod apparet, ex altera quod ostendit. Rationes quæ non persuadent, sed cogunt, à geometris adferuntur. Nec dubium cuiquam relinquitur, quin arcus imago solis sit male expressi, ob vitium figuramque speculi. Nos interim tentemus alias probationes. Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quod celerrime nascitur: igneum enim variumque corpus cælo intra momentum subtexitur, & æque celeriter aboletur. nihil autem tam cito redditur, quam à speculo imago. Non enim facit quidquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adiicit, & quale genus nubis esse debeat, quod talem solis imaginem reddit. Si speculum, inquit, concauum feceris, quod sit sectæ pilæ pars, si extra medium constiteris, quicumque iuxta te steterint, vniuersi à te videbuntur, propiores tibi quam speculo. Idem, inquit, euenit, cum rotundam & cauam nubem intuemur à latere, vt solis imago à nube discedat, priorque nobis, sit & in nos magis conuersa. Color igitur igneus à sole est, cæruleus à nube: ceteri vtriusque mixturæ. Contra hæc illa dicuntur. De speculis duæ opiniones sunt: alij enim in his simulacra cerni putant, id est, corporum nostrorum figuras, à nostris corporibus emissas ac separatas: alij imagines aiunt non esse in speculo, sed ipsa adspici corpora, retorta oculorum acie, & in se rursus reflexa. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus quodcumque videmus: sed quomodo imago similis debet è speculo reddi. Quidnam est tam dissimile, quam sol, & arcus, in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet? Arcus enim longior amplior que est, longeque ea parte, qua fulget, rubicundior quam sol; ceteris vero coloribus diuersus. Deinde cum velis speculum aëri comparare, des oportet mihi eamdem leuitatem corporis, eamdem æqualitatem, eumdem nitorem. Atqui nullæ nubes habent similitudinem speculi. per medias sæpe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium summa conscendunt, spectant nubem: nec tamen imaginem suam in illa cernunt. Singula stillicida singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidiis constare nubem. Habet enim quædam ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa. Nec aquam quidem habet nubes, sed materiam futuræ aquæ. Concedam etiam tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciem reddere: non tamen omnes vnam reddunt, sed singulæ singulas. Deinde inter se specula coniunge: in vnam imaginem non coibunt: sed quæque particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quædam specula ex multis minutisque composita: quibus si vnum ostenderis hominem, populus apparet, vnaquaque parte faciem suam exprimente. Hæc cum sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex vno turbam efficiunt. Ceterum cateruam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt. arcus vno circumscriptus est ductu: vna totius est facies. Quid ergo? non & aqua, rupta fistula, sparsa & ore excussa, habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac caussa, ex qua tu videri vis: quia vnaquæque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillæ, quam vt concipere imaginem possint. Standum est, vt id quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, vt ait Nero Cæsar disertissime,

IV.

V.

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ:

Et variis coloribus pauonum ceruix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Numquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores nouos transit? Non minus nubes diuersam speculis naturam habent, quam aues quas retuli, & chamæleontes, & reliqua animalia, quorum color aut ex ipsis mutatur, cum ira vel cupidine accensa, cutem suam variant humore suffuso, aut positione lucis, quam prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habēt nubes: cum illa non perluceant, hæ transmittant lucem? Illa densa & coacta, hæ raræ sint: illa eiusdem materiæ tota, hæ diuersis temere compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohæsuræ? Præterea videmus, ortu solis partem quandam cæli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem vnum accipiunt solis occursu, sic multos ab illis trahi, quamuis non habeant speculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem excitari, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nam quemadmodum opponendum est speculo id, cuius imaginem in se transferat: sic vt nubes infici possint, ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Hæc dicuntur ab iis qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici iudicant visum, hoc respondent. Si vllus esset in arcu color, permaneret, & videretur eo manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: interit, cum in vicino est. Huic contradictioni non consentio, cum ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes: sed ita, vt color eius non vndique appareat. Nam ne ipsa quidem vndique apparet. Nubem enim nemo qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color eius non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui, quamuis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentum falsi coloris: quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus: nec ideo falsæ sunt, quia non videntur. Præterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili & manenti, sed vt fluido & vago, & nihil amplius quam perbreuem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex interuallo vim suam ostendunt. [13] Purpuram Tyriam quo melior saturiorque est, eo oportet altius teneas, vt fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocumque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, vt arcum iudicem fieri nube formata in modum concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis é pila sectæ. Hoc probari, nisi geometræ adiuuerint, non potest: qui argumentis nihil dubij relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quæ videre extimescas: tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, seruata similitudine in peius. Sunt, quæ cum videris, placere tibi vires tuæ possint: in tantum lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quæ dextras facies ostendant, sunt quæ sinistras, sunt quæ torqueant vel euertant. Quid ergo mirum est, eiuscemodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

VI. Inter cetera argumenta & hoc erit, quod numquam maior arcus dimidio circulo apparet: & quod eo minor est, quo altior est sol,

...... [14] Et bibit ingens Arcus, ...

Vt ait Virgilius noster, cum aduentat imber: sed non easdem, vndecumque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole, tantum est illis virium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leuiter impluet. Si ab ortu circave surrexit, serena promittit. Quare tamen si imago solis est arcus, longe ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, vt maiora multo quam videat, ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: alicuius inuicem talis est, vt minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, vnde sit ille color varius: vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quam solis est, à quo fatearis illi colorem dari: sequitur vt detur & forma. Denique inter me & te conuenit, colores illos quibus regio cæli depingitur, à sole esse. Illud vnum inter nos non conuenit: tu dicis illum colorem esse, ego videri. Qui siue est, siue videtur, à sole, tu non expedies, quare subito desinat cum omnes fulgores paullatim discutiantur. Pro me est & repentina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quod non per partes struitur, quod apparet, sed statim

totum fit. Æque cito omnis imago in illo aboletur, quam componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel remouenda opus est, quam ostendi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus; sed mendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: huius varietas peribit. At maior est aliquanto arcus, quam sol. Dixi modo, fieri specula, quæ multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adiiciam, omnia per aquam videntibus longe esse maiora. Litteræ quamuis minutæ & obscuræ, per vitream pilam aqua plenam maiores clarioresque cernuntur. Poma formosiora quam sint videntur, si innatant vitro. Sidera ampliora per nubem adspicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod vult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum impleueris aqua, & in id conieceris annulum. Nam cum in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in summo aquæ redditur. Quidquid videtur per humorem, longe amplius vero est. Quid mirum, maiorem reddi imaginem solis, quæ in nube humida visitur, cum de caussis duabus hoc accidat? quia in nube est aliquid vitro simile, quod potest perlucere, est aliquid & aquæ: quam si nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex sua vertatur. Quoniam, inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clauæ torosa: hæc si ex transuerso solem accipit, colorem talem qualis in arcu videri solet, reddit: vt scias hic non imaginem solis esse, sed coloris imitationẽ ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me. Primum quod apparet quiddã læue esse debere, simile speculo, quo solem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri vllum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (vt dixi) columbarum ceruix & sumit & ponit, vtcumque deflectitur. hoc autem & in speculo est, cuius nullus videtur color. sed simulatio quædam coloris alieni. Vnum tamen hoc soluendum est, quod non visitur in illa virgula solis imago, cuius bene exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia leuis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter facta est. Si apte fabricata foret, totidẽ redderet soles, quot habuisset infecturas. Quæ quia non discernuntur inter se, non satis in vicem speculi nitent: inchoant tantum imagines, nec exprimunt & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris vnius adducunt. At quare arcus non implet orbem, sed dimidia pars eius videtur, cum plurimum porrigitur, incuruaturque? Quidam ita opinantur. Sol cum sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percutit parte. sequitur vt inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab vna parte solem accipiant, vnam partem eius tantum imitantur, quæ numquam dimidia maior est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamuis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubem. Ergo & tingit. Quid ni? cum radios transmittere soleat, & omnem densitatem perrumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tantum superiori parte nubium affunditur, numquam terra tenus descendit arcus. Atqui vsque in humum demittitur. Præterea numquam non contra solem est arcus. Nihil ad rem pertinet, supra infrave sit: quia totum, quod contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cum certe ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamuis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cauam faciunt, & sectæ pilæ partem: quæ non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concauo speculo totá facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet adspici totam pilam. etiamnum diximus circulos apparere soli lunæque in similitudine arcus circũdatos: quare in illis circulus iungitur, in arcu nũquam? Deinde quare semper concauę nubes solẽ accipiunt, nec aliquando planæ & tumentes? [14] Aristoteles ait, post autumnale æquinoctium qualibet hora diei arcum fieri, æstate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei caussa manifesta est. Primum quia medio die sol calidissimus nubes euincit: nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus virium habet? & ideo à nubibus & sustineri & repercuti potest. Deinde cum arcum facere non soleat, nisi aduersus his, in quibus facit, nubibus: cum breuiores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire potest. At temporibus æstiuis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore adspicit linea, quam vt vllis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc

VIII

VIIII

IX. sub se habet. Nunc dicendum est de virgis, quas minus pictas variasque, & æque pluuiarum signa solemus accipere. In quibus non multum operæ consumendum est: quia virgæ nihil aliud quam imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta solem fere in nube humida, & iam se spargente. Itaque idem est illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

X. Similis varietas in coronis est: sed hoc differunt, quod coronæ vbique fiunt, vbicumque sidus est: arcus non nisi contra solem: virgæ non nisi in vicinia solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diuiseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex cæruleo fuluoque varius. Virgæ soli tantum adiacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronæ omnium siderum.

XI. Aliud quoque virgarum genus apparet, cum radij per angusta foramina nubium tenues, intenti distantesque inter se diriguntur: & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant, & binos ternosque apparuisse memoriæ tradunt. Græci parelia adpellant: quia in propinquo fere à sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur, sed imaginem eius, figuramque. Ceterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitauit de nomine, deinde id de quo dubitauerat, posuit?

------ & quo te nomine dicam,
Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines solis in nube spissa & vicina, in modũ speculi. Quidam parelion ita definiunt, Nubes rotunda, & splendida, similisque soli. Sequitur enim illum, nec vmquam longius relinquitur, quam fuit cum apparuerit. Numquis nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu vidit? Non, vt puto. Atqui tam in sublimi facies eius potest, quam inter nos, reddi: si modo idonea est materia, quæ reddat.

XII. Quoties defectionem solis volumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo aut pice implemus: quia pinguis humor minus facile turbatur, & ideo quas recipit imagines, seruat. Apparere autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, vt illum tanto maiorem, subiecto corpore abscondat, modo ex parte, si ita contigit, vt latus occurrerit, modo totum. Hæc dicitur perfecta defectio, quæ stellas quoque ostendit, & intercipit lucem, tunc scilicet, cum vterque orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo vtriusque imago in terris adspici potest: ita in aëre, cum sit coactus aër & limpidus constitit, vt faciem solis acciperet, quam & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut raræ, aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittunt, sordidæ turpesque non sentiunt; sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

XIII. Solent & bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerunt aptæ ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illa sententia sunt, quotiens duo simulacra talia exsistunt, vt iudicent vnum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cum plura specula disposita sunt ita, vt alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, & vna imago à vero est, ceteræ imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod speculo ostendatur. Quidquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes sors aliqua disposuit, vt inter se adspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hæ nubes, quæ hoc præstant, densæ esse, læues, splendidæ, plane naturæ solis. Ob hoc omnia quæ huiusmodi sunt simulacra, candida sunt, & similia lunaribus circulis: quia ex percussu oblique accepto sole resplendent. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longe autem posita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque specula cum à nobis procul abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet vsque ad nos recursum. Pluuiarum autem & hi soles (vtar enim historica lingua) indicia sunt: vtique si à parte Austri constiterunt, vnde maximæ nubes ingrauescunt: cum vtrimque solem cinxit talis effigies (* si Arato credimus) tempestas surgit.

XIV. Tempus est, alios quoque ignes percurrere, quorũ diuersæ figuræ sunt. Aliquãdo emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & hęrentes, nonnumquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt enim velut corona cingente introrsus ignes. Cæli recessus est similis effossæ in orbem speluncę. Sunt Pithyæ, cum magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel fertur, vel in vno loco flagrat. Sunt Chasmata, cum

aliquando cæli ſpatium diſcedit, & flammam dehiſcens velut in abdito oſtentat. Colores quoque horum omnium plurimi ſunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam euanidæ ac leuis flammæ, quidam candidæ lucis, quidam micantes, quidam æqualiter & ſine eruptionibus aut radiis fului. Videmus ergo

Stellarum longos à tergo albeſcere tractus.

Hæc velut ſtellæ exſiliunt & tranſuolant, videnturque longum ignem porrigere, propter immenſam celeritatem: cum acies noſtra nõ diſcernat tranſitũ earum, ſed quacumque cucurrerunt, id totum igneum credat. Tanta enim eſt velocitas motus, vt partes eius non diſpiciantur, ſed tantum ſumma prendantur. Intelligimus magis, qua appareat ſtella, quam qua eat. Itaque velut igne continuo totum iter ſignat: quia viſus noſtri tarditas non ſubſequitur momenta currentis, ſed videt ſimul & vnde exſilierit, & quo peruenerit. Quod fit in fulmine, longus nobis videtur ignis eius: quia cito ſpatium ſuum tranſilit, & oculis noſtris occurrit vniuerſum per quod deiectus eſt. At ille non eſt extenti corporis, per omne qua venit. Neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo ergo proſiliunt? Attritu aëris ignis incenſus, vento præceps impellitur: non ſemper tamen vento attrituve fit. Nonnumquam ex aliqua opportunitate aëris naſcitur. Multa enim ſunt in ſublimi ſicca, calida, terrena, inter quæ oritur, & pabulum ſuum ſubſequens defluit, ideoque velociter rapitur. At quare color diuerſus eſt? Quia refert, quale ſit id quod incenditur, & quã vehemẽs quo incenditur. Ventum autem ſignificat eiuſmodi lapſus, & quidem ab ea parte qua erumpit. Fulgores, inquis, quomodo fiunt, quos Græci ſela appellant? Multis, vt aiunt, modis. Poteſt illos ventorum vis edere, poteſt ſuperioris cæli feruor. Nam cum late fuſus ſit ignis, inferiora aliquando, ſi ſunt idonea accendi, corripit. Poteſt ſtellarum motus curſu ſuo excitare ignem, & in ſubiecta tranſmittere. Quid porro? non poteſt fieri, vt aër vim igneam vſque in æthera elidat, ex qua fulgor ardorve ſit ſtellæ, vel ſimilis excurſus? Ex his fulgoribus quædam in præceps eunt, ſimilia proſilientibus ſtellis: quædam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt vt fugent tenebras, & diem repræſentent, donec conſumpto alimento, primum obſcuriora ſint, deinde flammæ modo, quæ in ſe cadit, per aſſiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædam ſupra nubes, cum aer ſpiſſus ignem, quem propior terris diu pauerat, vſque in ſidera expreſſit. Horum aliqua non patiuntur moram, ſed tranſcurrunt aut extingũtur ſubinde qua reluxerãt Hi fulgores dicuntur: quia breuis facies illorum & caduca eſt, nec ſine iniuria decidens: ſæpe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his tecta videmus icta, quæ aſtrapoplecta Græci vocant. At quibus longior mora & fortior ignis eſt, motumque cæli ſequens, aut qui proprios curſus agunt, Cometas noſtri putant: de quibus dicendum eſt. Horum genera ſunt pogoniæ, lampades, & cypariſſiæ & alia omnia: quorum ignis in exitu ſparſus eſt. Dubium, an inter hos ponantur trabes, & pithiæ, quæ raro ſunt viſæ. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem ſolis exſuperet. Inter hæc ponas licet, & quod frequenter in hiſtoriis legimus, cælum ardere viſum: cuius nonnumquam tam ſublimis ardor eſt, vt inter ipſa ſidera videatur: nonnumquam tam humilis, vt ſpeciem longinqui incendii præbeat. Sub Tiberio Cęſare cohortes in auxilium Oſtienſis colonię cucurrerunt, tamquam conflagrantis: cum cæli ardor fuiſſet per magnam partem noctis, parum lucidus, craſſi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam oſtendunt: certa illis ſubſtantia eſt. De prioribus quæritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio conſtant: an illis quoque verum ſit, quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis ſubeſſe aliquid corporis certi. nihil enim iudicamus in ſpeculis, niſi fallaciam eſſe, nihil aliud quam alienũ corpus mentientibus. Nõ enim eſt in ſpeculo quod oſtenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperentur formæ. Quid ergo? Simulacra iſta ſunt, & inanis verorum corporum imitatio: ſuntque iſta à quibuſdam ita compoſita, vt poſſint detorquere in prauum. Nam (vt dixi) ſunt ſpecula, quæ faciem proſpicientium obliquent: ſunt, quæ in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modumque noſtrorum corporum. Hoc loco volo tibi narrare fabellam, vt intelligas, quam nullum inſtrumentum irritandæ voluptatis libido contemnat, & ingenioſa ſit ad incitandum furorem ſuum. Hoſtius quidam fuit obſcænitatis vſque in ſcænam productæ. Hunc diuitem auarum ſeſtertium millies ſeruum diuus Auguſtus indignum vindicta iudicauit, cum à ſeruis occiſus eſſet: & ta-

men non pronunciauit iure cæsum videri. Non erat ille tantummodo ab vno sexu impurus, sed tam virorum quam fœminarum auidus fuit. Fecitque specula eius notæ, cuius modo retuli, imagines longe maiores reddentia, in quibus digitus brachij mensuram & longitudine & crassitudine excederet. Hæc autem ita disponebat, vt cum virum ipse pateretur, auersus omnes admissarij sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tamquam vera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, & aperta mensura legebat viros: sed nihilominus mendaciis quoque insatiabile malum delectabat. I nunc, & dic, speculum munditiarum caussa repertum. Fœda dictu sunt, quæ portentum illud lacerandum ore suo dixerit, feceritque, cum illi specula ab omni parte opponerentur, vt ipse flagitiorum suorum spectator esset: & quæ secreta quoque conscientia premuntur, & quæ accusatus quisque fecisse se negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum verecundia. Ille autem, quasi parum esset inaudita & incognita pati, oculos suos ad illa aduocauit? nec quantum peccabat videre contentus, specula sibi per quæ flagitia sua diuideret, disponeretque, circumdedit: & quia non tam diligenter intueri poterat, cum compressus erat, & caput merserat, inguinibusque alienis obhæserat, opus sibi suum per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia viros. Nonnumquam inter marem & fœminam distributus, & toto corpore patientiæ expositus, spectabat nefanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentosos sibi ipse ostendit, sibi ipse approbauit. Quid? non putas, eo ipso habitu voluisse pingi? Est aliqua etiam prostitutis modestia: & illa corpora, publico obiecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodam modo lupanar quoque verecundum est. At illud monstrum obscænitatem suam, spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est. Simul, inquit, & virum & fœminam patior: nihilominus illa quoque superuacua mihi parte, alicuius contumelia marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & testes eius exactoresque sint. Etiam ea quæ ab adspectu corporis nostri positio submouit, arte visantur, ne quis me putet nescire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humanæ libidini ministeria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inueniam, quemadmodum morbo meo imponam & satisfaciam. Quo nequitiam meam, si ad naturæ modum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum ista perducerem: quia non licet, mendacio pascar. Obscænitas mea, plus quam capit, videat, & patientiam suam ipsa miretur. Facinus indignum. Hic fortasse cito, & antequam hæc videret, occisus est. Ad speculum suum immolandus fuit. Derideantur nunc philosophi, quod de speculi natura disserant, quod inquirant, quid ita facies nostra nobis, & quidem in nos obuersa redditur. Quid sibi rerum natura voluit, quod cum vera corpora dedisset, etiam simulacra eorum adspici voluit. Quorsus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum potentem. Non in hoc scilicet, vt ad speculum barbam faciemque velleremus, aut vt faciem viri poliremus. In nulla re illa negotium luxuriæ concessit: sed primum omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem, ignoraturi erãt formam eius, hebetato illum lumine ostendit. Quamuis enim eum orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum eius, ipsum qui verus est, non rubentis, sed candida luce fulgentis nesciremus, nisi in aliquo nobis humore læuior & adspici facilior occurreret. Præterea duorum siderum occursum, quo interpolari dies solet, non videremus, nec scire possemus, quid esset, nisi liberius humi solis lunæque imagines videremus. Inuenta sunt specula, vt homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consecuta, primo sui notitia, deinde & ad quædam consilium. Formosus, vt vitaret infamiam: deformis, vt sciret redimendum esse virtutibus, quidquid corpori deesset: iuuenis, vt flore ætatis admoneretur, illud tempus esse discendi, & fortia audendi: senex, vt indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos videndi. Fons cuique perlucidus aut læue saxum imaginem reddit. --- *Nuper me in littore vidi,*

Cum placidum ventis staret mare.

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se comentium? Ætas illa simplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inuẽtum naturæ in libidi-

in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum insitus sui mortalibus amor, dulcem adspectum formæ suæ faceret, sæpius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant. Postquam deterior populus ipsas subiit terras, effossurus obruenda, ferrum primo in vsu fuit, & id homines impune eruerant, si solum eruissent. Tunc demum alia terræ mala, quorum læuitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in ære ad alios vsus comparato vidit. & mox proprius huic ministerio præparatus est orbis: nondum argenti nitor, sed fragilis vilisque materia. Tunc quoque cum antiqui illi viri incondite viuerent, satis nitidi, si squalorem opere collectum aduerso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: sed illum sibi sine vllo artifice formosi quatiebant, non aliter quam iubam generosa animalia. Postea rerum iam potiente luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoque cælata sunt, denique gemmis adornata: & pluris vnum ex his fœminæ constitit, quam antiquarum dos fuit illa, quæ publice dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset æs graue? O paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit. Non fecisset illis Senatus dotem, si habuissent. At quisquis ille fuit, cui soceri loco senatus fuit, intellexit se accepisse dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum virgunculis in vnum speculum non sufficit illa dos, quam dedit senatus pro Scipione. Processit enim immodestius, paullatim opibus ipsis inuitata luxuria: & incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia indiscreta sunt peruersissimis artibus, vt quidquid mundus muliebris vocabatur, sarcinæ viriles sint: minus dico, etiam militares. Iam speculum ornatus tantum caussa adhibitum, nulli non vitio necessarium factum est.

COMMENTARII AD SENECÆ LIBROS Naturalium Quæstionum.

I. LIPSIVS.

a. VNiuersi materia.] *Illa prima.*

b. Quis auctor.] *Deus, siue Ratio.*

c. Totus in se intendat.] *Vt Epicurei. qui Deum nihil alienum agere, sibi vacare & acquiescere tantum volebant.*

d. Ad nos aliquando.] *Imo semper, & opus suum assiduo, & nulla cura, curat.*

e. Faciat cottidie.] *Nouas species minime: semel in ortu mundi fecit.*

f. Pars mundi sit.] *Anima ipsa illa Mundi.*

g. An mundus.] *An & totus (vt Stoicis) veniat in hoc nomen.*

h. Portenta vincimus.] *Iram, libidinem, & fœdos affectus.*

i. Nisi per indigna.] *Vt blandiaris, inseruias, corrumpas.*

k. Et tonsiles siluas.] *Quidam editi,* pensiles: *quod pæne est vt probem. Adi Epist.* CXXII.

l. Deriuata in domos flumina.] *Siue ad Euripos in hortis; siue potius in ipsa membra domus, ad varios vsus aut delectationes, etiam in triclinia. Epist. c. vide.*

m. Strymo Tracas.] *Meus,* Astimunsamothracas: *nec longè abeunt alij. Fuerit,* Æmus mons Thracas. *Nam ea veritas, qua longissime Thracia ad vtramque Mæsiam porrigitur, Æmo continuo monte disparatur. At Strymon diuidit quidem, sed exigua parte, à Macedonia.*

n. Vtrimque oceanus.] *Pincianus faciebat,* vndecumque Oceanus. *Cur enim* vtrimque *tantum? Sed caussam huic dictioni esse docui, Physiol.* II. *Dissert.* XVII. *& nihil igitur mutandum.*

o. Velocissimo sideri] *Saturno.*

p. Quid est Deus?] *Hæc omnia explicamus* I. *Physiol. Diss.* VIII. *& prioribus.*

q. Sapientiam professos.] *Epicureos, & alios.*

r. Natura nesciente.] *Natura bruta, & non sentiente: vt Strato. Nos Physiol.* I. *Dissert.* V.

s. Materiam ipse formet.] *Ita hercules, sed in alia mente Stoici, & plerique omnes philosophi: Deo scilicet coæternam esse.*

t. Vtrum Idea.] *Vide super hoc loco* II. *Physiol. Dissert.* III.

u. Id in quo exercetur.] *Id est Materia. in quam caussam malorum & defectuum reijciebant. Explico Physiol.* I. *Dissert.* XIV.

CAP. I. *x.* Capram vocat.] *Non ipse primus, sed ante eum alij, & vulgo, vt bene hic Muretus. Quare autem* Capra? *dubitat Seneca, & transit: putant, vel à barbula, quam pendentem præfert, vel quia saltant, et locum lasciue mutant, vt capra.*

y. Lunari magnitudine.] *Illo bello nihil tale apparuisse equidem lego: sed ipsam Lunam defecisse, & id triste Macedonibus habitum, Liuius & Plutarchus tradunt. An alij, si forte, non veram hanc Lunam fuisse dixerint? An spectat ad Senecam, quod in Iulio Obsequente est, hoc bello:* Lauinij fax ardens in cælo visa?

z. De Seiano actum.] *In Senatu mors ei decreta.*

a. Alimenta ignium.] *Cælestium ignium. nam ita Stoici, sidera & stellas vaporibus ali. In Physiol.* II. *Dissert.* XIIII.

b. Quid si dicam.] *Malim*, dicas.

ABSTINEO, Lector, & calamum pono, illum tuis commodis quadraginta iam annos operatum. Vtinam, quod volui, fecerim! sed & sic mihi debes, quia volui. Alij alia; mihi quæ ad vitam & mores, quæ scientiam cum prudentia haberent, quæ sapientiam, placuisse fateor, & pro ingenij copia produxisse. vltra vetor: à quo? quem sequi & obsequi prima sapientia est, Deo. Valetudinem fregit, & diu labentem impetu abiecit: pareo, & scribere desino, non benè tibi velle. Tu mihi, & salue.

M. ANTONII MVRETI

AD PRIMVM È LIBRIS SENECÆ Naturalium Quæstionum, Notæ.

HI LIBRI, *maximam partem, sumpti sunt ex Aristotelis Meteorologicis: quod è singulis partibus magis intelligetur. Hoc autem proœmio tractatur quæstio multis contentionibus agitata apud veteres: cum duæ partes sint Philosophiæ, vna quæ ad cognitionem ac contemplationem refertur, quam Græci theoreticen, altera quæ ad actionem, quam ijdem practicen vocant: vtra alteri anteponenda sit. Et Seneca quidem theoreticen, vt pulchriorem ac diuiniorem, anteponit: quæ eadem sententia est, cum aliorum, tum Aristotelis libro decimo ad Nicomachum, & septimo Politicorum: qui etiam non obscurè idem confirmat libro sexto Ethicorum, vbi sapientiam prudentia superiorem facit. Et certe cum prudentia referatur ad agendum; omnis autem actio ad finem aliquem dirigatur: at cognitio expetatur ipsa per se, neque alio respiciat: ne dubitari quidem videtur posse, quin maius quiddam & sublimius sit cognitio. Imo vero, si quis vim verbi accuratius inspiciat, ea demum verè ac propriè philosophia est. Nam cum sapientes propriè vocemus eos, qui sublimia quædam & à vulgi captu remota intelligunt: quomodo Anaxagoram, Democritum, Thalem Milesium sapientes nominauit antiquitas: certè qui ad ea perquirenda omni studio incumbunt, quæ qui tenent sapientes habentur, ij propriè dicendi sunt Philosophari. Et quod Aristoteles ait, admirationem hominibus caussam ac principium philosophandi fuisse, ad hanc partem philosophiæ manifesto refertur. Admirari enim homines tum certos ac definitos siderum cursus, tum ea quæ in sublimi fierent, tum statas tempestatum anni varietates, aliaque eiusmodi, caussas quæ quidque eorum efficerent, curiosè perquirere ac peruestigare cœperunt. Ea origo philosophiæ fuit. Magnum tamen earum rerum tractatio contemptum, magnam etiam inuidiam in vulgus philosophis comparauit. Nam & meteoroleschas eos vocabant, id est, de sublimibus rebus nugantes: & Thaletem à vetula irrisum ferunt, cum is siderum contemplatione defixus in foueam decidisset: & de toto genere illud à Pacuuio dictum est:*

Quod ante pedes est, nemo spectat: cæli scrutantur plagas.

Et parum religiosos esse opinabantur, qui tam curiosè atque anxiè rimarentur ea, quæ dij hominibus tecta atque abdita esse voluissent. Itaque Socrates vsus notissimo dicto, quæ supra nos essent, nihil ad nos attinere, philosophiam à rebus occultis, & à natura ipsa inuolutis, vt ait Varro apud Ciceronem, auocauit, & ad vitam communem adduxit, vt de virtutibus ac vitiis, omninoque de bonis rebus & malis quæreret. Qui etiam dictitabat, vno Homerico versu summam totius philosophiæ contineri.

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

Omnes autem illas quæstiones, quomodo imbres, grandines, tonitrua fierent, stultas & inutiles esse dicebat, vt apertè constat è libro primo commentariorum Xenophontis. Ex quo facilè intelligitur omnia illa quæ impudenter & malitiosè Aristophanes in Nebulis aduersus Socratem deblaterauit, non falsa modo, sed a Socratis ingenio ac moribus alienissima fuisse. Nos, his omissis, Senecam, vt instituimus excutiamus, & vt maculæ, quas ei aliorum negligentia adspersit per nos aliqua ex parte eluantur, operam demus.

AD LIBRI PRIMI PRÆFATIONEM.

1. QVÆ vniuersi materia sit.] *Vna omnium materia est à parente omnium Deo ex nihilo condita.*

2. Quis auctor aut custos.] *Idem & auctor & custos Deus.*

3. Quid sit Deus.] *Hoc maius est, quam vt ab homine aut quæri debeat, aut percipi possit.*

4. Totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat.] *Et perpetua sui cognitione fruitur, & humana respicit, vt qui propter hominem alia condiderit omnia.*

5. Faciat quotidie aliquid, an semel fecerit.] *Quæ semel fecit, semper conseruat: quod ipsum genus quoddam perpetuæ productionis est.*

6. Pars mundi sit, an mundus.] *Neutrum. neque enim opifex opus suum, aut operis sui pars est.*

7. Liceat illi hodieque.] *Licet Deo quidquid libet. Ipse autem non mutatur: sed perpetuo idem est: etsi nobis interdum propter imbecillitatem nostram, mutari videtur.*

8. An vt cibos & potiones percolarem?] *Hæc est quam charadrij vitam vocat Plato in Gorgia. vbi vetus scholion habet charadrium esse auiculam, cuius adspectu sanentur arquati: eius autem esse naturæ, vt simul cibum & sumat & egerat.*

AD CAP. I. 9. Audi quid de ignibus.] *Idem argumentum tractatur ab Aristotele libro primo Meteorologicon.*

10. Aristoteles quoddam genus illorum capram vocat.] *Ita loquitur, quasi Aristoteles illius appellationis auctor fuerit. Quod tamen verum non est. sed vulgo ita vocabantur: quod ostendunt illa philosophi verba, καὶ οἱ καλούμενοι ὑπό τινων δαλοὶ καὶ αἶγες. Caussam autem cur capræ vocentur, hanc esse aiunt, quod in caprarum morem quasi barbulas quasdam pendentes habeant.*

11. Maiore impetu pulsæ fulmina.] *Voces aliquot quæ hic accreuerant, & sententiam corrumpebant, veteris libri nixus auctoritate deleui.*

12. Quædam algentia.] *Vetus liber*, alentia. *ex quo fecerant*, calentia. *Ego* algentia *malui. Vt enim humidis sicca, sic algentia idoneis ad concipiendos ignes opponuntur.* ἀτμίδα & ἀναθυμίασιν *Aristoteles vocat: illam potestate aquam, hanc potestate ignem.*

13. Pollucis & Castoris numine.] *Celebrata ab omnibus poetis & mythologis fabula. Vide Plinium lib. II. cap. XXXVII.*

14. Nam sereno quoque cælo aliquando tonat.] *Neque tonat tantum: sed & fulmen deiicitur. Cicero.*

> Aut cum terribili perculsus fulmine ciuis,
> Luce serenanti vitalia lumina liquit.

Quæ ipsa de re ita Julius Obsequens.] Sereno Varguenteius Pombius de cælo exanimatus. *Fortassis autem apud Senecam quoque vox cælo delenda sit. At Plinius hunc ipsum M. Herennium decurionem ex Pompeiano municipio vocat.*

15. Clypei.] *Plinius*: Clypeus ardens ab occasu ad ortum scintillans transcurrit solis occasu, L. Valerio, C. Mario Cos. *Narratur & idem ab Obsequente.*

AD CAP. II. Dixit, *de capris, trabibus, facibus, ceterisque eiusmodi fulgoribus. Nunc exponit quemadmodum area siue corona fiat. Videndus Aristoteles capite tertio libri tertij Meteorologicon.*

16. Quo die diuus Augustus.] *Plinius cap. XXVIII. lib. II. Obsequens cap. CXXVIII.*

17. Nonnumquam paullatim diluuntur & desinunt, nonnunquam ab aliqua parte rumpuntur.] *Illud Aristoteles vocat* μαραίνεσθαι, *hoc* διασπᾶσθαι: *quæ etiam eadem, quæ hic Seneca, & ob easdem caussas significari docet.*

18. Et tunc aquam exspecta.] *Non erant in libris veteribus: eoque deleui. Addita videntur ab aliquo, ex Aristotelis sententia: qui ita scribit:* Ἐὰν μὲν γὰρ μήτε κατὰ μαρανθῇ, μήτε διασπασθῇ, ἀλλ' ἐασθῇ τὴν φύσιν ἀπολαμβάνειν ἑαυτῆς, ὕδατος εἰκότως σημεῖόν ἐστι.

AD CAP. III. Absoluta, *tractatione area, trabis, facium, & similium, ordinem Aristotelis secutus, de arcu siue iride disputare incipit. in cuius caussa reddenda Aristotelicus est.*

19. At contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro.] *Veteres quidem eum noctu numquam fieri opinabantur: sed raritas eis caussa errandi fuit. Aristoteles:* καὶ μεθ' ἡμέραν μὲν ἶρις γίγνεται, νύκτωρ δὲ ἀπὸ σελήνης, ὡς μὲν οἱ ἀρχαῖοι ᾤοντο, οὐκ ἐγίγνετο. τοῦτο δὲ ἔπαθον διὰ τὸ σπάνιον. ἐλάνθανε γὰρ αὐτούς. γίγνεται μὲν γὰρ, ὀλιγάκις δὲ γίγνεται. *Addit id fieri tantum plenilunio: atque ita raro, vt ipse totis quinquaginta annis bis tantum id notauerit.*

20. Ridiculis.] *Alij* tendiculis. *Ego veteri libro fidem habui. Est autem* ridicula *nomen imminutum à* ridica.

21. Quidam hoc genere valetudinis laborant.] *Aristoteles:* οἷόν ποτε συνέβαινέ τινι πάθος, ἠρέμα καὶ οὐκ ὀξὺ βλέποντι. ἀεὶ γὰρ εἴδωλον ἐδόκει προηγεῖσθαι βαδίζοντι αὐτῷ, ἐξ ἐναντίας βλέπον πρὸς αὐτόν. τοῦτο δὲ ἔπασχε διὰ τὸ τὴν ὄψιν ἀνακλᾶσθαι πρὸς αὐτόν. οὕτω γὰρ ἀσθενὴς ἦν καὶ λεπτὴ πάμπαν ὑπὸ τῆς ἀρρωστίας, ὥστε ἔνοπτρον ἐγίνετο καὶ ὁ πλησίον ἀὴρ, καὶ οὐκ ἠδύνατο ἀπωθεῖν. *Sunt qui hunc Antipheronten fuisse dicant, hominem mota mentis, de quo quiddam legitur etiam in libro de memoria. Mihi hoc satis exploratum non est.*

AD CAP. V. 22. Purpuram Tyriam.] *Huc referendum est illud dictum Augusti, quod his verbis à Macrobio exponitur:* Cum de Tyriæ purpuræ, quam emi iusserat, obscuritate quereretur: dicente venditore, Erige altius & suscipe: *his vsus est salibus:* Quid ergo? vt me populus R. dicat bene cultum, in solario ambulaturus sum?

AD CAP. VI. 23. Et bibit ingens arcus.] *Hinc vrbanissime dictum est à Palinuro Plautino, qui anum, senio incuruam, bibentem videret.*

> --- Ecce autem bibit arcus: pluet,
> Credo, hercle hodie.

AD CAP. VIII. 24. Aristoteles ait, post autumnale æquinoctium.] *Vide Aristotelem capite V. libri III. Meteorologicon.*

AD CAP. XIII. 25. Si Arato credimus.] *Arati hæc de re versus hi sunt:*

> Οὐ γάρ τ' ἀμφοτέρωθεν ὁμοῦ περὶ μέσσον ἔχουσιν
> Ἠέλιον χεῖται νεφέλαι, σχεδὸν οὐρανοῖο
> Γίγνεται ἀμβολίη, διόθεν χειμῶνος ἴσονται.

PRÆFATIO. ALtera multo supra hanc caliginem in qua volutamur, excedit.] *Vetus lectio fidelior & breuior*, Altera caliginem in qua volutamur, excedit.

Non fuerat operæpretium nasci.] *Eadem*. Non fuerat nasci. *qua loquendi consuetudine & ipse alibi Seneca vtitur, & alij subinde auctores.*

Cui vni omnes nascimur?] *Verbum* vni *in eadem non habetur, & mox paulo pro* se erexerit, surrexerit, *agnoscit, quod non minus placet.*

Qui robustior est valitudinario.] *Video sensum posse constare etiam si sic legatur. Sed omnis scripta lectio habet*, Qui robustior est in valitudinario. *Appellatur valitudinarium Senecæ, locus vbi ægroti curantur: vt lib. Epistarum* 3. Non sum tam improbus, vt curationes æger obeam: sed tanquam in eodem valitudinario iaceam de communi malo tecum loquor.

Virtus enim ista quam affectamus magnifica est.] *Verbum* ista *superfluit, ex eadem.*

Isthmus Samothracas includat.] *Scribendum forte*, Isthmus suus Thraces includat, *vt intelligat de Isthmo Thraciæ Chersonensi. Aut certe*, Strimo suus Thraces includat. *Terminum enim Strymo fluuium inter Macedoniam & Thraciam Ptolemæo, & reliquis.*

Vtrinque Oceanus occurrit.] *Legendum puto*, Vndecunque Oceanus incurrit. *Nam omnis scripta lectio* incurrit *præfert, non* occurrit.

Nec vt alienis. Sed interest vt suis.] *Interuertendus dictionum ordo*, nec vt alienis interest, sed vt suis.

CAP. I. Sed inter se pugnauit.] *Lege*, Sed intra se pugnauit, *ex vetere lectione. & mox paulo* speculis, *non* spectaculis, *habet eadem.*

Sic quanto illas minus presseris, tanto leuiora fulmina emittunt.] *Redundant hæc verba ex eadem.*

Variæ multa terrarum orbis expirat.] *Corrigendum arbitror*, Varia & multa terræ corpuscula expirant. *quoniam subijcit*: Necesse est ergo in magna copia corpusculorum quæ terræ eiectant.

Nec mirum est, si terris omnis generis & varia euaporatio est:] *Scribendum* terræ, *non* terris, *ex vetere lectione. & melius forte legeretur* omnigena, *quàm* omnis generis.

Talem materiam inter nubes congregatam.] Intra *legendum: non* inter, *ex eadem.*

II. In multos orbes aquam descendere.] *Correctius vt opinor, legeretur* recedere, *quàm* descendere. *vt paulo post*, recedere illum in circulos cogit.

Et fieri primum angustissimum orbem.] *Verbum* fieri *in vetere lectione non habetur.*

Quamuis cingere ea & coronare videatur.] Cingere & coronare *idem esse videtur. Proinde veriorem lectionem duco* tangere *quam* cingere. *Quam comprobat tum veterum exemplarium fides, tum ipse auctor subdens paulo post*, quam visus noster solita imbecillitate deceptus circa ipsum sydus putat positam.

Ob aëris densi obscuritatem.] *Sunt exemplaria in quibus legitur*, ob æris densitatem.

Si autem à septentrione discesserit.] *Corrigendum reor*, Si enim à septentrione discesserit.

Inter eam partem cœli has fieri coronas, inter quam venti fieri solent.] *Scribendum puto vtrobique* intra, *non* inter, *consueta apud Senecam menda.*

Nisi cum aer erit densus.] *Vetus lectio*, nisi cum patebit densus, *pro* apparebit. *Qua dictione & interpres Euangeliorum in Euangelio Marci vsus est, & Martialis poëta, & in orationibus Cicero: si modo fidelia sunt Romanæ impressionis exemplaria.*

Et hoc in aëre euenit.] *Eadem*, illud ergo in aëre euenit.

Cum ad vnam partem cesserint.] *Scribendum puto*, Cum ab vna parte cesserint.

III. Et interdiu raro.] *Superuacanea est coniunctio* &, *ex vetere lectione.*

At contra arcus in nocte non fit.] E contra *in eadem habetur, non* At contra.

Illam mirabilem arcus varietatem.] *Eadem*, illam mirabilem arcus repræsentationem. *Quam lectionem asserunt verba quæ sequuntur*, quæ sparsa contra Solem oblique positum faciem arcus repræsentat.

Vestimenta tendiculis diducta.] *In eadem non* tendiculis *habetur*, sed credideris. *Legendum arbitror* craticulis *siue* clatriculis.

In humore esse non dubitaueris.] Arcu *omnis vetus lectio, non* humore. *Sed non placet.*

Quam exiguus sit humor aut lacus.] *Inuerte verba*, quàm exiguus sit lacus aut humor, *ex vetere lect.*

In aliis rebus vaga inquisitio est.] Vana, *non* vaga.

IV. Repetemus alias probationes quæ de Platone legi possunt.] *Eadem non* Platone *agnoscit, sed* Paulo. *lego* speculo. *vt ex his quæ è vestigio sequuntur, apparet, &* legi *capitur hic pro* colligi.

Nihil autem tam cito redditur à speculo quam imago.] *Legendum puto permutato ordine dictionum*, nihil autem tam cito redditur, quam à speculo imago.

V. Sed quomodo imago similis debet è speculo reddi.] *Scribendum opinor*, Sed quomodo imago Solis de nube vt speculo redditur.

Arcus longior ampliorque est.] *Lege*, Arcus enim longior, *&c. ex vetere lectione. & paulo post* diuersis *agnoscit non* diuersus.

Ergo arcus vno circumscriptus ductu:] *Verbum* Ergo *superfluit.*

Cutem suam variaut humore diffuso.] *Corrige*. Cutem suam variant humore suffusam, *ex eadem.*

Modo, inquis, inter argumenta ponebas.] Inquit, *non* inquis, *eadem.*

Talem effici iudicant visum, hic respondent.] *Verbum* talem *superuacaneum, est, ex eadem.*

Neque enim omnia aduersus specula respondent.] *Castigandum reor*, Neque enim omnia ad verum specula respondent, *vt infra, hoc ipso libro*: si liceret mihi, ad verum ista perducerem.

VI. Rorabit & leniter impluet.] *Vetus lectio*, tonabit & leuiter impluet.

Est iam apparet eius natura.] *Verbum* est *desideratur in eadem.*

Vnum tamen hoc soluendum est. *Vide an legendum sit*, Vnum tantum hoc soluendum est. VII.

Nec aliquanto plane tumentes.] *Vetus lectio*, Nec aliquando plane extumentes. VIII.

Sed imaginem eius figuramque.] *Eadem*, Sed magnitudinem eius figuramque. XI.

Aut illum tanto maiorem.] *Scribe*, Vt illum tanto maiorem, *ex eadem*. XII.

Ob hoc omnia quæ huius sunt simulacra.] *Eadem*, Ob hoc omnia quæ huiusmodi sunt simulacra. XIII.

Vt aer vim igneam in æthera elidat.] *Scribendum*, Vt aer vim igneam vsque in æthera elidat. *ex eadem*. XV.

Ab his recta vidimus icta sine fulmine.] *Postrema duo verba*, sine fulmine *desiderantur in eadem*.

Brachij mensuram & longitudinem & crassitudinem excederet.] *Mallem scriberes*, brachij mensuram & longitudine & crassitudine excederet. *Quanquam verba illa*, & crassitudinem, *non habentur in vetere lectione*. XVI.

Aduersus omnes, admissarij sui motus.] *Scribendum reor* auersus, *non* aduersus.

Insatiabile malum.] *Vetus lectio*, insanabile malum.

Fœda dictu sunt quæ portentum illud ore suo lacerandum dixerit feceritque.] *Posset quidem defendi hæc lectio. nihilominus existimo inuersa esse verba, legendumque*, quæ portentum illud lacerandum ore suo dixerit, feceritque: *quia videlicet sequitur*, non in os tantum, sed in oculos suos ingeret.

Ab omni parte opponerentur.] *Castiga*, ab omni parte apponerentur, *ex eadem. & paulo post* mehercules, *non* hercules.

Nec quantum peccabat: videre contentus.] *Argutior lectio, & magis acumen Senecæ referens, est lectio codicis diuæ Mariæ*: nec quantum videbat peccare contentus. *Cui suffragantur verba non multo post sequentia*. Obscœnitas mea plus quam capit videat.

Cum complexus erat, & caput merserat, genibusque alienis obhæserat.] *Vetus lectio*, cum complexus erat, clunibusque alienis obhæserat. *Cætera occisa sunt Exemplar Pincianum non* clunibus *habet, sed* diuinibus. *Ut forte legendum sit* inguinibus. *nam de obscœnitate oris sermo est*.

Obscœnitatem suum spectaculum fecerat.] *Scribe* suam, *non* suum, *ex eadem*.

Facinus indignum? hic fortasse cito, & antequam hæc videret, occisus est. Ad speculum suum immolandus fuit.] *Castigandum reor*, Facinus indignum: hic foret cito, & antequam hæc videret occisus. Post ad speculum suum immolandus fuit.

Nisi in aliquo nobis humore leuior & adspici facilior occurreret.] *Legendum puto*, nisi in aliquo nobis humore læuoreve aspici facilior occurreret. XVII.

Nisi liberius humi solis lunæque imagines videremus.] *Emendandum arbitror*, nisi læuore huiusmodi solis lunæque imagines videremus. *Nam & vetusta quæpiam exemplaria* huiusmodi *præferunt, non* humi.

Multi ex hoc consecuti primo sui notitiam.] *Scribe*, Multa ex hoc consecuta. Prima sui notitia, *ex vetere lectione*.

Nondum in vitium beneficium detorquebat.] Nondum in vitia blanditias detorquebat.

Sæpius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant.] *Scribendum putamus, mutato verborum ordine*, ea despexere. in quibus prius effigies suas sæpe viderant.

Et mox proprio huic ministerio præparatus est orbis.] Et mos fuit proprio præparatus est orbis: *eadem. Legendum forte*, & mox vsui proprio præparatus est orbis.

Patientiæ luxuria.] *Scribe*, potiente luxuria, *ex eadem*.

Non illa quæ publice dabatur, sed imperatorum pauperum liberis.] *Verbum* sed *non habetur in antiquis codicibus, in quibus* filiabus *legitur, non* liberis. *Ego vero etiam negationem* non *redundare existimo*.

Quam dedit pro se Scipio.] *Emendandum forte*, quam dedit Pop. Rom. filię Scipionis. *Cuius historiæ meminit Valerius Maximus lib. 4. cap. de paupertate*.

ERASMVS.

Q*Vo nequitiam meam*.] Fortunatus putat non absurde legi *nequitia mea*. Hoc vt verum sit, apud Horatium in codicibus emendatis non legitur, *Quo mihi fortuna est*: sed, *Quo mihi fortunam, si non conceditur vti?* Et habet abrupti sermonis tropus suam gratiam: Ita, *Quo nequitiam meam*, subaudi *exerceo?* XVI.

OPSOPOEVS.

A*Ltera multo hanc caliginem*.] Scriptus clarissimi viri H. Memmij liber, quem mihi doctissimus Nic. Faber conferendum dedit, refert, *altera multo hanc supra caliginem in qua*, &c. Aldina editio similiter, duabus saltem dictionibus in ordinem redactis, *supra hanc*. IN PRÆFATIONE.

Sed in secretiora.] Memmianus codex. *sed consecretiora*. reliquæ editiones, etiam Aldina, *sed cum secretiora*.

Memmianus, *corpus causarium*. Nicotianus, *corpus casuarium*. Mox ambo *qui robustior est in valitudinario*. recte.

Vnus, *turpiter, ardens* alter, *turpiter perdens* bene.

Iidem, *qui in consortium Deo veniat*. & mox cum Aldina editione, *non illo tantum dico*, &c. *sed & illo quod* &c. respicit τὸ *auro*.

Etiam ea parte qua extat.] Optima Memmij membrana, *etiam qua extat*. & videtur ascititium *ea parte*.

Hoc est punctum.] M. ss. & Aldus ἐμφατικώτερον, *Hoc est illud punctum*.

Strymo Thracas.] P. Pithoeus antiquitatis diligentissimus reperit in v. c. *Æmus Thracas excludat*.

Primum lumen.] Aldina editio, *proximum terris lumen.* M.ss. *primum terris lumen.* Virgilius Georg.iv.

---- *simul os terris ostendit honestum*, *Pleias.*

Nusquam.] M.ss. & Fortunati vetusta exemplaria, *nunquam resistenti.*

M.ss.& Fortunati codices, *praue multa formentur.*

Editiones quædam, *omnia angusta esse. Sed hæc deinde.* quædam, *omnia angusta esse versus Deum.* Memmiana membrana, *omnia angusta esse mensus Deum.* Lectio natiua. Deum mensus (ait) sciam reliqua omnia angusta esse. Sic lib.iii.præfatione, *nec forte me, sed animo mensus, par maximis fieri.* Vel si placet, lege *mensis* dandi casu. eodem recidet sensus.

Cap. i. Eadem membr. *frictus est.* quam lectionem Fortunatus quoque probat, quod leuis collisio tripsin ac confricationem quandam efficiat.

M.ss. ambo, *si terra omnis generis*, non *terris.*

Stramenta.] Aldus *sarmenta.* verius puto *ramenta*, ex v. c. Memmij.

Recte idem, *ibi est, vbi venti sunt.* denotatur enim locus vbi faces fiunt. Sic infra de coronis. *Quod argumentum est, intra eam partem cæli has fieri coronas, intra quam venti quoque solent.*

M.ss. *arbusta. Sed si minore, &c.* & statim, *ad exprimendos ignes.* deinde, *quæ sidera circumuenit.*

Quem nos dicere.] Relatiuum *quem* vacat, ex vett. c. Mox iidem, *Quæ quemadmodum fieri dicatur.*

ii. M. *Non est autem quod existimemus.* Et mox ordine magis congruo. *Non enim resistit, nec formatur.*

Aliquam alligatam.] M.ss. non habent vocem *aliquam.* Mox in iis, *At hoc quis em non faciet in flumine.*

In semetipsis.] Memmij v.c. *& in semet ipsæ euanuerint.* Expressit verba Aristotelis Meteor.iii.cap.iii. ἐὰν ἐάσθη τὴν φύσιν ἀπολαμβάνει ἑαυτῆς.

M.ss. bene. *Æque cetera sidera*, pro *quod sidera cetera.* Et ita quoque ex Aristotele legit Fortunatus.

Minus cedente versatur.] Memmij v.c. *minus cedente seruatur.* quam lectionem sequentia probant.

Aliæ editiones, *conuectum aëra.* M.ss. *circumiectum.* melius. quam vt in Romana, *conlectum.*

iii. Fortunatus legit. *Qui ita existimant arcum fieri, dicunt, in ea parte.* v.c. Memmij, *Quidam ita ex*, *à fieri: in ea parte*, &c. qui statim v.43. *& in praeceps euntes confundi.*

Nicotij & Fortunati vetusti codices non habent duo hæc verba, *infertis parietibus.*

Quibus singula.] Memmij v.c. *quibus singula distant.* nempe solis facies.

Idem, *quem terrarum orbe maiorem*, omisso *toto.* Et *in contrarium mota.* pro vulgatis *contrario motu.* Sed quocunque modo scribas, peregrina videntur, & a nasuto astrologo assuta.

iv. Aldina editio, *probationes quæ de Platone legi possunt.* Pincianus, *quæ de speculo legi possunt.* Vanc. at vero Memmij.v.c. *quæ de plano legi possunt.* id est faciles & cuiuis manifestæ. Lib.i. de clementia. cap. v. *melius in tribunali quam in plano conspicitur.*

Igneum.] Ex eodem scribe *ingens.* arcus enim non est igneum corpus, sed ingens. Virgilius,

---- *Et bibit ingens* *Arcus.* ----

Vulgata scriptura est a Fortunato. M.ss. ambo, *inuersi tibi videbuntur, & priores a te quam a speculo.* nisi quod alter *ante*, omissoque, *&c.*

Fortunatus legit, *a latere discedat, propiorque nobis sit.*

v. Veteres Fortunati membranæ, *illam non contrahunt.* Mox v.c. Memmij. *Arcus autem vno.*

Rhodiginus antiq. lect. lib. xvii. cap. vii. Commodius legi potest *Cytheriaca*, quam *Tiberiaca.* Sed syllabæ mensus nonnihil refragatur. Variatum in ea comperias Metamorph.xv.

Armigerumque Iouis, Cythereidásque columbas.

In Nicotiana membrana desunt ista, *videmus ortu solis partem quandam cæli rubere.* & merito deesse videntur. quid enim aliud sonant quam sequentia, *videmus nubes aliquando ignei coloris?* Si diuersa sunt, & plures colores indicantur, quomodo stabunt proxima verba, *quomodo hunc colorem vnum accipiunt?* Cur ortu solis cælum rubere dixit, & non etiam occasu? Commentum nempe, vt sorex, se prodit. Notat Fortunatus quoque in vetustis codicibus deesse.

M.ss. ambo, *colorem illum iniustum esse.* & mox *partis è pila secta.* vt supra. *secta pilæ pars.*

vi. Locum truncatum credit Fortunatus. Nam cum (ait) Senecæ verba sequentia arcum minari tempestatem indicent abrupte & imperfecte, tanquam prius facta aliqua tempestatum mentione, adducor vt credam tale aliquid superius deficere: *Arcus etiam tempestates minatur, vt ait Virgilius noster.* vel *Arcus tempestatum quoque minas affert.* vel sic: *Arcus & pluuiarum inducium est*, vel id genus simile aliquid. Hoc modo singula singulis consonarent, neque Virgilij testimonium absurde aduocaretur. Deinde suppositirium hoc, *cum aduentat imber*, esse videtur, cum nec Virgilij sit, nec Senecæ conueniat, quippe quod sensum turbet. vel forsitan hic nihil deest, sed verborum ordo est immutatus, legendumque hoc modo: *Et bibit ingens arcus, vt ait Virgilius noster, cum aduentat imber.* Sed adhuc dura & inepta videbitur a superiori transitio. Hæc Fortunatus.

Æquo fatearis.] Nicotij v. c. cum Aldina editione. *a quo cum fatearis.* at Mammianus liber, *Æquo cum tu quoque fatearis.*

Quam componitur.] Aldus & m. ss. *quam ponitur.* & hi mox, *Non est ergo propria.*

Reddi imaginem.] Fortunato ex vetustis cod. melius *videri*, quam *reddi*, videtur.

vii. Memmij v. c. *Vnum hoc tantum mihi soluendum est.*

ix. M. ss. ambo & Aldina editio, addita negatiua. *quæ non minus pictas variasque.*

xi. Nicotij codex: *& ipsæ*, sc. virgæ, *signa imbrium sunt.*

xiii. Vet. c. Memmij, *si nubes fors aliqua disposuit, vt intra se conspiciant.*

Stellarum longos.] Apud virgilium est, *Flammarum longos a tergo*, &c. Infra vero lib.vii. *Longos a tergo flammarum albescere tractus.* Statim scribe *Hæc velut stella*, ex m. ss.

M. ss. cum Aldo, *ardorve sit, vel similis stellæ excursus.* XV.

Sequens, aut.] Fortunatus legit, *sequuntur aut proprios cursus agunt.*

Memmij v. c. *Hostis fuit Quadra.* C. V. P. Pithoeus in vett. membranis reperit: *Hostius quadra fuit.* XVI.

Iure cæsum videri.] De hoc more vide Cuiacium lib. III. Obseruat. cap. XXVI.

Mens. & long. & crass.] M. ss. *mensuram & longitudinem excederet.* Postea *conscientiam premunt.* & mox *poterat, cum caput verteret.*

Adeo quodam.] Memmij v. c. *adeo in quadam lupanar quoque verecundum est.*

Antiqua Fortunati lectio, *Quo nequitia mea*, in nominandi casu. Vtraque (ait) bona est. Horatius.

Quo mihi fortuna est, si non conceditur vti?

Antequam hæc vid.] M. ss. *& antequam videret.* Fortunatus quia verbum *videret*, suspectum habuit, pronomen *hæc* addidit. XVII.

M. ss. bene *vt ad speculum barbam velleremus, aut vt faciem viri poliremus.*

Fortunatus probat, *consequitur.* Et ita v. c. Memmij, *Multa ex hoc consequitur. Primum sui notitiam, deinde ad quædam consilium.*

Fortunati & Nicotij v. c. *inclyte viuerent*, pro *incondite.*

M. ss. nitidius, *quisque sibi, alteri inuicem operam dabat.* & statim *sed illum sibi ipsi fine*, &c.

Dos fuit illa.] Omnes *non illa* præferunt. Fortunatus hanc lectionem, vt ceteris integriorem & elegantiorem, sensuique magis conuenientem laudat: *non illa quæ publice dabatur, sed Imperatorum pauperum filiabus.*

Auro nitidum.] Memmianus codex, *auro inditum.* Eandem scripturã ex v. c. obseruauit P. Pithœus vir nunquam satis laudatus. Nicotianus habet, *auro inclitum.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex præfatione.

Et tonsiles siluas.] Ita omnes mei miss. nisi quod Colon. fragm. *consiles.* exoletæ editiones, *& pensiles*, quomodo citat Iosephus Castalio ad lib. I. Rutilij, vbi erat.

Quid loquar inclusas inter laquearia siluas?
Vernula qua vario carmine ludat auis.

Idemque placeret Fortunato, si vllæ vnquam *siluæ pensiles* fuissent. *horti* quidem, inquit, *pensiles* celebrantur, *siluarum* vero *pensilium*, nulla memoria extat. quare legendum *tonsiles*, hoc est recisas & in pumilionum breuitatem coactas. fiunt enim arbores breuitatis cuiusdam coactæ & serendi & recidendi seu tondendi genere. C. Marcium *nemora tonsilia* inuenisse Plinius est auctor. hactenus Fortunatus, cui quidem, & si me non oppono, asseueranti retinendum cum Bibliothecarum libris *tonsiles*, ita quod idem putat nusquam fuisse *siluas pensiles*, vereor ne erret: certe tale quid ipse Seneca ; rodit taxatque Epist. 122. *Non viuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum silua in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortu radicibus, quo improbe cacumina egissent?*

Ex Cap. II.

Quod sidera cetera infirma sunt.] Palat. tert. & Memmianus ac Nicotianus, *Æque sidera cetera*, quod probat Obsopæus sicque etiam pridem legendum prodiderat ex Aristotele Fortunatus. nam sicut Lunæ inertior vis non potest exagitare neque dissoluere circumpositum aerem quin coronas accepto lumine efficiat, ita & aliorum siderum, quorum æque infirma vis est ad dissoluendum.

Ex Cap. XIIII.

Sunt chasmata.] Adducit hunc locum Senecæ Brissonius li. 3. de verborum significat. ideo intepretari Seruium in 9. Æneidos. *chasma diruptionem & cœli recessum.* At apud I. C. *Chasma hiatum terræ significat quo agri nonnunquam absorbentur* l. 47. §. vlt. ff. de legat. 1. l. 4. §. 1. ff. de censibus l. 10. ff. peric. & comod. l. 11. §. si locupleti, ff. de minoris.

Ex Cap. XVI.

Et tamen pronuntiauit iure cæsum videri.] Notanda cum Cuiacio lib. 3. Obseruat. cap. 26. veterum iudicum in cognitionibus modestia, qui etiam ea quæ iurati cognouissent non esse facta sed *videri.* Huius moris exempla ex l. Diui §. recte & §. si ex seruitute ff. de lib. causa. l. qui tamen. §. si arbiter ff. de recept. arbitris. vt etiam ex aliis pluribus auctoribus colligi potest. Interim notandum de cæde facta. ita secundum reum pronuntiari solitum. *iure cæsum videri* cum qui cæsus erat. Sidonius Apollinaris lib. 2. Epist. ad Secundum. *Cum nihil amplius ego quam veniam postularem pronuncians more maiorum reos tantæ temeritatis iure cæsos videri.* Tacitus lib. 4. Ann. *pronuntiemus vltro iure cæsum videri.* plura exempla vide apud Brissonium lib. 5. de formulis.

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM NATVRALIVM QVAESTIONVM LIBER SECVNDVS.

Cap. I. OMNIS de vniuerso quæstio in cælestia, sublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem, & formam ignium quibus mundus includitur:[1] solidum ne sit cælum, ac firmæ concretæque materiæ, an ex subtili tenuique nexum: agatur, an agat: & infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa: quemadmodum sol anni vices seruet: an retro flectat: cetera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter cælum terramque versantia. Hæc sunt nubila, imbres, niues, & humanas motura tonitrua mentes: quæcumque aër facit, patiturve. Hæc sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbustis, satis quærit, & (vt Iurisconsultorũ verbo vtar) de omnibus quæ solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quæstionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulgoribusque dicturus es? Quia cum motus terræ fiat spiritu, spiritus autem sit aër agitatus, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede in qua illum natura disposuit. Dicam, quod magis videbitur mirum: inter cælestia & de terra dicendum erit. Quare? inquis, quia cum propria terræ excutimus suo loco, vtrum lata sit & inæqualis, & enormiter proiecta, an tota in formam pilæ spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit an iners corpus, & sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni, & cetera huiusmodi quotiens in manus venerint, terram sequentur, & in imis collocabuntur. At vbi quæretur, quis terræ sit situs, qua parte mundi subsederit; quomodo aduersus sidera cælumque posita sit, hæc quæstio cedit superioribus, & (vt ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

II. Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur, quædam in commune sunt dicenda, & hoc primum præsumendum, inter ea corpora, à quibus vnitas est, aëra esse. Quid sit hoc & quare præcipiendum fuerit, scies, si paullo altius repetiero, & dixero[2] aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Numquid dubium est, quin ex his corporibus quæ videmus tractamusque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut aceruatione: vt puta funis, frumentum, nauis. Rursus non composita: vt arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sensum quidem effugiunt, ceterum ratione prẽduntur, esse in quibusdam vnitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua vti voluissem, vt dicerem vnita corpora: hoc cum tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Quare istud? si quando dixero vnum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed vnitate sua cohærentis. Ex hac nota corporum aër est.

III. Omnia quæ in notitiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. Ex his quędam sunt partes, quædam materiæ loco relicta. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu constat. Quid sit hoc, apertius faciam. Pars est nostri, manus, ossa, nerui, oculi. materia, succus retenti cibi, iturus in partes. Rursus quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Præparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

IV. Sic mundi pars est aër, & quidem necessaria. hic est enim qui cælum terramque connectit. qui ima ac summa sic separat, vt tamen iungat. Separat, quia medius interuenit: iũgit, quia vtrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quidquid accipit à terris. Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quem sic partem mundi voco, vt animalia & arbusta. Nam genus animalium arbustorumque, pars est vniuersi: quia in consummationem totius as-

ſumptum: & quia non eſt ſine hoc vniuerſum. Vnum autem animal, & vna arbor quaſi pars eſt: quia quamuis perierit, tamen id ex quo perit, totum eſt. Aër autem, vt dicebam, & cælo & terris cohæret. Vtrique innatus eſt. Habet autem vnitatem, quidquid alicuius rei natiua pars eſt. Nihil enim naſcitur ſine vnitate. Terra & pars eſt mundi, & materia. pars quare ſit, non puto te interrogaturum, aut æque interroges, quare cęlum pars ſit: quia ſcilicet non magis ſine hoc, quam ſine illa vniuerſum eſſe poteſt, quod cum his vniuerſum eſt, ex quibus, id eſt tam ex illo, quã ex iſta alimenta omnibus animalibus, omnibus ſatis, omnib. ſtellis diuidũtur. Hinc quidquid eſt viriũ ſingulis, hinc ipſi mũdo tam multa poſcenti ſubminiſtratur: hinc profertur quo ſuſtineantur tot ſidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctemque, vt in opere, ita & in paſtu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum ſui ſatis ſit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum deſiderabat, inuaſit. Puſillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri ſatis eſt. Aër continuus terræ eſt, & ſic appoſitus, vt ſtatim ibi futurus ſit, vnde illa diſceſſit. Pars eſt totius mundi: ſed idem tamen, quidquid terra in alimentum miſit, recipit: vt ſcilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconſtantia tumultuſque eſt. Hunc quidam ex diſtantibus corpuſculis, vt puluerem ſtruunt, plurimumque à vero recedunt. Numquam enim contexti niſi per vnitatem corporis niſus eſt, cum partes conſentire ad intentionem debeant, & conferre vires. Aër autem, ſi in atomos diuiditur, ſparſus eſt. Teneri vero diſiecta non poſſunt. Intentionem aëris oſtendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Oſtendent pondera, per magnum ſpatium ablata, geſtante vento. Oſtendent voces, quæ remiſſæ elatæque ſunt prout aër ſe concitauit. Quid enim eſt vox, niſi intenſio aëris, vt audiatur, linguæ formata percuſſu? Quid curſus & motus omnis, nonne intenti ſpiritus opera ſunt? Hic facit vim neruis, & velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concitatus ipſe ſe torſit, arbuſta ſiluaſque conuellit, & ædificia tota corripiens in altum frangit. Hic mare per ſe languidum & iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim ſine intenſione ſpiritus cantus eſt? cornua & tubæ, & ea quæ aliqua preſſura maiorem ſonitum reddunt, quam qui ore reddi poteſt, nonne aëris intenſione partes ſuas explicant? Conſideremus quam ingentem vim per occultum agant paruula admodum ſemina: & quorum exilitas in commiſſura lapidum vix locum inueniat, in tantum conualeſcunt, vt ingentia ſaxa diſtrahant, & in momenta diſſoluant; ſcopulos rupeſque, radices minutiſſimæ, ac tenuiſſimæ. Hoc quid eſt aliud, quam intenſio ſpiritus, ſine qua nil validum, & contra quam nil validius eſt? Eſſe autem vnitatem in aere, vel ex hoc intelligi poteſt, quod corpora noſtra inter ſe cohærent. Quid enim aliud eſt quod tenet ea, quam ſpiritus? Quid eſt aliud quo animus noſter agitetur? Quis eſt illi motus, niſi intenſio? Quæ intenſio, niſi ex vnitate? Quæ vnitas, niſi hæc eſſet in aëre? quid autem aliud producit fruges & ſegetem imbecillam, ac virentes erigit arbores, ac diſtendit in ramos, aut in altum erigit, quam ſpiritus intenſio & vnitas? Quidam aëra diſcerpunt, & in particulas diducunt, ita vt illi inane permiſceant. Argumentum autem exiſtimant non pleni corporis, ſed multum vacui habentis, quod auibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimiſque per illum tranſcurſus eſt. Sed falluntur. Nam aquarum quoque ſimilis facilitas eſt: nec de vnitate illarum dubium eſt, quæ ſic corpora accipiunt, vt ſemper in contrarium acceptis refluant. Hanc noſtri circumſtantiam, Græci autem ἀντιπερίστασιν appellant, quæ in aëre quoque ſicut in aqua fit. Circumſtat enim omne corpus à quo impellitur, Nihil autem opus erit inani admiſto. Sed hoc alias. Nunc autem eſſe quandam in rerum natura vehementiam, magni impetus, eſt colligendum. Nihil enim niſi intenſione vehementius eſt: & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit, niſi per ſemetipſum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non poſſe quidquam ab alio moueri, niſi aliquid fuerit mobile ex ſemetipſo. Quid autem eſt, quod magis credatur ex ſemetipſo habere intenſionem, quam ſpiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, tecta, muroſque plures, & magnas cum populis vrbes, cum totis maria littoribus? Oſtendit intenſionem ſpiritus, velocitas eius & diductio. Oculus ſtatim per multa millia aciem ſuam intendit: vox vna totas vrbes ſimul percutit: lumen non paullatim prorepit, ſed ſemel vniuerſis infunditur rebus. Aqua autem ſine ſpiritu quemadmodum poſſet intendi? Numquid dubitas, quin ſparſio illa quæ ex fundamentis mediæ arenæ creſcens in ſummam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intenſione aquæ

(margin: V. VI. VII. VIII. IX.)

fiat? Atqui nec tolleno magis, nec vllum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quam spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & cogente attollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata defluere. Quid nauigia sarcina depressa, parum ostendunt, non aquam sibi resistere quo minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed resilit. quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem qua ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quod solido quoque aër inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam diuisus, sed per ipsa quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, per omnia ista prohibetur nobis esse peruius, non sibi. id enim intercluditur tantum, per quod illum nos sequi possumus. Ipse quidem transit per ipsum quod scinditur, & media non circumfundit tantum, sed vtrimque cingit.

x. Permeat ab æthere lucidissimo aër, in terram vsque diffusus: agilior quidem, tenuiorque, & altior terris, nec minus aquis: ceterum æthere spissior grauiorque, frigidus per se & obscurus. lumen illi calorque aliunde sunt; sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis. Summa pars eius est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam æternorum ignium, & illos tot motus siderum, assiduumque cæli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum vtraque parte frigidior. Nam superiora eius calorem vicinorum siderum sentiunt: inferiora quoque tepent, primum terrarum halitu, qui multum secum calidi affert, deinde quia radij solis replicantur, & quousque redire potuerunt, replicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbustisque ac satis calidus est. Nihil enim viueret sine calore. Adijce nunc ignes, non tantum manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid teporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aëris ab his submota in frigore suo manet. Natura enim aëris gelida est.

xi. Quia cum sic diuisus sit, ima sui parte maxime varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum agit, plurimum patitur, exagitat & exagitatur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Caussas autem illius mutationis & inconstantiæ alias terra præbet, cuius positiones huc aut illo versæ, magna ad aëris temperiem momenta sunt: alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus: ad illius flexum hiemes æstatesque vertuntur. Lunæ proximum ius est. Sed & ceteræ quoque stellæ non minus terrena quam incumbentē spiritum terris afficiūt, & ortu suo occasuve cōtrario, modo frigora, modo imbres, aliasque terrarum iniurias turbidæ mouent. Hoc necessarium fuit præloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aere fiunt, naturam eius explicare oportebat: quo facilius appareret, quid facere aut pati posset.

xii. Tria sunt ergo quæ accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quæ vna facta, serius audiuntur. Fulguratio ostendit ignem: fulminatio emittit. Illa (vt ita dicam) comminatio est, & conatio sine ictu: ista, iaculatio cum ictu. Quædam sunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quædam, in quibus diuersæ sententiæ sunt. Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus fieri: etiānū cōuenit, & fulgurationes, & fulminationes aut igneas esse, aut ignea specie. Ad illa nunc transeamus, in quibus lis est. Quidā putant ignem esse in nubibus, quidam ad tempus fieri: nec prius esse, quam mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, conuenit. Alius enim à lumine illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrentis, recurrentisque sæpius in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illū ex æthere distillari, & ex tāto ardore cæli multa decidere, quæ nubes diu inclusa custodiant. Aristoteles multo ante ignē colligi non putat, sed eodem momento exsilire, quo fiat. Cuius sententia talis est: Duæ mundi partes in imo iacent, terra & aqua: vtraque ex se reddit aliquid. Terrenus vapor siccus est, & fumo similis, qui ventos, tonitrua & fulmina facit: aquarum halitus humidus est, & imbres & niues creat. Sed siccus ille terrarum vapor, vnde ventis origo est, quia coaceruatus est, cum coitu nubium vehementer impactarum à latere eliditur: deinde, vbi latius ferit nubes proximas, plaga & cum sono incutitur: qualis in no-

strisignibus redditur; cum flamma vitio lignorum virentium crepat. Et vt ille spiritus habens aliquid humidi secum, cum est conglobatus, rumpitur flamma: eodem modo spiritus ille, quem paullo ante exprimi collisis nubibus dixi, impactus aliis, nec rumpi nec exsilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus fit, ob dissimilem impactionem nubium. Quare aliæ maiorem sonitum habent, aliæ minorem. Ceterum illa vis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet, leui impetu accensus & varius. Ante autem videmus fulgurationem, quam sonum audiamus: quia oculorum velocior est sensus, & multum aures antecedit. Falsam autem esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus seruant, per multa colligi potest. Si de cælo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantumdem illic semper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura sursum vocat, defluat. Alia enim conditio nostrorum ignium est, ex quibus fauillæ cadunt, quæ ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed præcipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, in quo nihil est quod deprimatur: aut si vlla pars eius deciderit, in periculo totus est: quia totum potest excidere, quod potest carptim. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet, si in abdito suo tenet graue, quomodo illic esse potuit, vnde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut hæc ipsa de quibus quærimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quæ non est in æthere. Nihil enim iniuria illic cogitur, nihil rumpitur, nihil præter solitum euenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodia mundi, summas sortitus oras, operas pulcherrime circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidem exprimi: quia in æthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata non pugnant. Vos, inquam, dicitis cum caussas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem, ex æthere decidentem, & ex eo superioribus locis ardore hic accendi. Sed plurimum interest, vtrum aliquis dicat ignem ex æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea vi calorem in ea, quæ subiecta sunt, transilire, an hic accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed hic nascitur. Videmus certe apud nos late incendio peruagante, quasdam insulas, quæ diu concaluerant, ex se concipere flammam. Itaque verisimile est in aere summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est enim, vt & imus æther habeat aliquid aeri simile, & summus aer non sit dissimilis imo ætheri: quia non fit statim ex diuerso in aduersum transitus. Paullatim ista confinio vim suam miscent ita, vt dubitare possis, an aër, an hic iam æther sit. Quidam ex nostris existimant, aëra, cum, in ignem & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde caussas flammarum nouas: ipse enim se mouendo accendit, & cum densos compactosque nubium sinus dissipat, necessario vastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem. Sic, quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare ferri est. Quid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulguratio, est late ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis aquam concipere, & compressa vtrimque palma in modum siphonis exprimere. Simile quiddam & illic fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiæ medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammant, & tormenti modo eliciunt. Nam balistæ quoque & scorpiones tela cum sono expellunt.

XIII. XIIII. XV. XVI.

Quidam existimant ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam feruens massa descendit, cum multo murmure exstinguitur: ita, vt Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & intercisa vadens, ipsa ignem fuga accendit. Anaximander omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictæ sonus. Quare inequalia sunt? quia & ipse ictus inæqualis est. Quare & sereno tonat? quia tunc quoque per crassum & siccum aëra spiritus prosilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, quo in flammam non valuit, in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aeris diducentis se, corruentisque iactatio, languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisque spiritus cursus. Anaximandrus ait, omnia ista sic fieri, vt ex æthere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas interscindit, fulget: & minor vis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina. Diogenes Apolloniates ait, quædam

XVII. XVIII. XIX. XX.

tonitrua igne, quædam spiritu fieri. Illa ignis facit, quæ ipse antecedit & nunciat: illa spiritus, quæ sine splendore crepuerunt. Vtrumque sine altero fieri, & esse aliquando, concedo: ita tamen, vt non discreta illis potestas sit, sed vtrumque ab vtroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latum, cum efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exsilire, si plurimarũ aceruo nubium, cum paucas perscidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdetque fulgorem & speciem, dum secuta in terra incendit. Adiice nunc, quod necesse est, vt impetus fulminis & præmittat spiritus, & agat ante se, & à tergo trahat ventum, cum tam vasto ictu aëra inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, quē ignis ante se pressit.

XXI. Dimissis nunc præceptoribus incipiamus per nos moueri, & à confessis transeamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: æque fulgurationē: quæ nihil aliud est, quam flāma, futura fulmen, si plus viriū habuisset. Non natura ista, sed impetu distant. Esse illum ignē, calor ostendit qui si non esset ostēdit effectus. Magnorum enim sæpe incēdiorum caussa fulmen fuit. Siluæ illo cremantur, & vrbium partes: etiam quæ non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quædam vero velut fuligine colorantur. Quid, quod omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo & vtramque rem ignem esse constat, vtramque rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras vsque perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, vsque in terras perductam. Non ad exercendum verba, hæc diutius pertracto: sed vt ista cognata esse, & eiusdem notæ ac naturæ, probem. Fulmen est quiddam plus, quam fulguratio. Vertamus istud Fulguratio est pæne fulmen.

XXII. Quoniam constat esse vtramque rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eadem enim ratione & supra fit. Duobus modis: vno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu inuenitur, [3] sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia præstabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc vsum nota pastoribus. Potest ergo fieri, vt nubes quoque ignem eodem modo vel percussæ reddant, vel attritæ. Videamus quantis procellæ viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id tormentum in quod obuium fit, dissipatur, & rapitur, & longe à loco suo proiicitur. Quid ergo mirum si tanta vis ignem excutit, vel aliunde, vel sibi? Vides enim quantum feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est.

XXIII. Sed fortasse nubes quoque in nubes incitatæ, fremente vento. & leuiter vrgente, ignem euocabunt, qui exsplendescat, nec exsiliat. Minore enim vi adfulgurandum opus est, quam ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quædam attrita perducerentur. Cum autem aër mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem conuersus, atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & cito interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaque tantumque habet moræ, quantum itineris: & cursus sine alimento coniectus est.

XXIV. Quomodo, inquis, cum dicas hanc ignis esse naturam, vt petat superiora, fulmen tamen terram petit: an falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi æque sursum iter, atque deorsum. Vtrumque verum potest esse. Ignis enim natura in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua natura defertur: si tamen aliqua vis accessit, quæ illam in contrarium ageret, illo intenditur, vnde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eadem necessitate, qua excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, vt etiam terram attingant, sed cum permiseris, in locum suum exsilient. Itaque non est, quod eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quo velit, cælū, id est, leuissimi cuiusque sedem repetet: vbi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non natura, sed seruitus eius fit.

XXV. Dicitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cum sint humidæ, imo vdæ: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex nube, quam ex aqua generari?

XXVI. Ignis qui nascitur, primum in nubibus non est aqua, sed aër spissus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed iam pronus & vergens. Non est quod eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul & fit & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, imo ex ipso (quod magis mireris) humore. [4] Quidam negauerunt in ignem quidquam posse mutari, priusquam mutatum esset in

aquam. Potest ergo nubes, salua, quam continet, aqua ignem parte aliqua sui reddere: vt sæpe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed vbi valentior ignis, quam humor est, vincit. Rursus vbi copia humoris exsuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquæ sit. Exigua enim non resistit, nec ignem impedit. Quid ni? Maiorum nostrorum memoria, vt Posidonius tradit, cum insula in Ægæo mari surgeret, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, sed ex interuallis emicantem, fulminum more, quotiens ardor inferius iacens, superum pondus euicerat. Deinde saxa reuoluta, rupésque partim illæsæ, quas spiritus antequam verteretur, expulerat, partim exesæ, & in leuitatem pumicis versæ, nouissime cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adiectum, & saxum illud in magnitudinem insulæ creuit. Idem nostra memoria, Valerio Asiatico consule iterum accidit. Quorsus hæc retuli? vt appareret, nec exstinctum ignem mari superfuso, nec impetum eius, grauitate ingentis vndæ prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodotus Posidonij auditor tradidit, per quam diruptis aquis, ignis emersit. Quod si immensa aquarum vis, subeuntium ex imo flammarum vim non potuit comprimere: quanto minus in aëre exstinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & roscidus? Adeo res ista non adfert vllam moram, quæ contra caussas ignium sit; quos non videmus emicare, nisi impendente cælo. Serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, vnde splendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor non sinit. Adiice nunc, quod fieri potest, vt nubes sudæ & humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressus, in parte sincera puraque cæli visatur: sed fit in sordida. Tonitrua distinxere quidam XXVII. ita, vt dicerent, vnum esse genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cum spiritum intra se clausere nubes, in concauis partibus earum volutatus aër, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuum. Itaque etiam vbi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo huiusmodi tonitrua venturi prænuncia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quam sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicuius dirupta vesica est. Talia edũtur tonitrua, cum globata dissoluitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc proprie fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam vero viui stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille cælestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, vt inclusus aër caua nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cum maiorem sibi locum quærit, à quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt? Videmus, inquit, nubes impingi mon- XXVIII. tibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocumque modo illisæ sunt, sonant, sed si apte sunt compositæ ad sonum edendum. Auersæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, vtrùm cauæ concutiantur, an planæ & extentæ. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna vi, & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, & primam quamque partem eius soluit. Ne vesica quidem, quocumque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro diuisa est, sine vllo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, vt sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluere, non sonant. Adiice nunc, quod nubes in monte actæ, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi vniuersus erumpit, nec crepat. Hoc vt scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (vt ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante opus est, vt sonitus erumpat: qualis auditur cum tonat. Præter hæc natura aptus est aër ad voces. Quid XXIX. ni? cum vox nihil aliud sit, quam ictus aër. Debent ergo nubes vtrimque dissecari, & cauæ & intentæ. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quam plena, quanto intenta quam remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex vlteriore parte spiritum pulsant, hæc ad ipsum aërem acta, nisi concauo non tinniunt.

Quidam, inter quos Asclepiodotus est, iudicant, sic quorũdam quoque corporum XXX.

concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Ætna aliquando multo igne abundauit: ingentem vim arenæ vrentis effudit. Inuolutus est dies puluere, populosque subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina: quæ concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto feruore aëris nullas fuisse. Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum: quem arena Austro mota, & more niuis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, vtriusque naturæ corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aëre vagari. Itaque si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassioremque, quam si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quæ dixi, siue incendiis vaporantibus aëra repleuerunt, siue ventis terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quam humida conferunt. Est autem nubes (vt diximus) spissitudo aëris crassi.

XXXI. ⁵ Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quidquam dubij relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis conflatur argentum. Manente vagina, gladius liquescit. Et inuiolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec vltra triduum rigor ille durat. Illud æque inter annotanda ponas licet, quod & hominum, & ceterorum animalium quæ icta sunt caput spectat ad exitum fulminis: quod omnium percussarum arborum contra fulmina hastulæ surgunt. Quid, quod malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine icta sunt venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

XXXII. Quid, quod futura portendunt: nec vnius tantum aut alterius rei signa dant, sed sæpe totum fatorum sequentium ordinem nunciant, & quidem decretis euidentibus, longéque clarioribus, quàm si scriberentur? Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quod nubes collisæ sunt, ideo fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi; vt fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tamquam, non quia facta sunt, significent, sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, siue illis significare propositum est, siue consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittantur? Quomodo aues non in hoc motæ, vt nobis occurrerent, dextrum auspicium, sinistrumve fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimis illum otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponit. Ista nihilominus diuina ope geruntur. Sed non à Deo pennæ auium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsa securi formantur. Alia ratione fatorum series explicatur, indicia venturi vbique præmittens, ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota sunt. Quidquid fit, alicuius rei futuræ signum est: fortuita, & sine ratione vaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam prædictio est. Cur ergo aquilæ hic honor datus est, vt magnarum rerum faceret auspicia: aut coruo, aut paucissimis auibus: ceterarum sine præsagio vox est? Quia quædam in artem nondum redacta sunt. Quædam vero ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conuersationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & occursu suo prædicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quædam notantur. Auspiciũ est obseruantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quæ pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldæorum obseruatio excepit. Quid tu? tot millia siderum iudicas otiosa lucere? Quid est porro aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quam quod paucis nos sideribus assignant: cum omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propius vim suam dirigunt, & ea quæ frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterum & illa quæ aut immota sunt, aut propter velocitatem vniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt. Aliud adspice, & distributis rem efficis, tractas. Non magis autem facile est, scire quid possint, quàm dubitari debet, an possint.

XXXIII. Nunc ad fulmina reuertamur: ⁶ quorum ars in tria diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat; secunda, ad diuinationem; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare vt promissa firment: deprecari, vt remittant minas.

XXXIIII. Summam esse vim fulminum iudicant: quia quidquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti signi-

ficatione mutatur. Quidquid exta, quidquid aues minabuntur, secundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denunciatum est, nec extis, nec aue contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri. aut si potest, non futura cecinere. Non enim nunc auem comparo & fulmen, sed duo veri signa: quæ si vnum significant, paria sunt. Itaque si fulminis interuentus submouet extorum vel augurum iudicia, male inspecta exta, male obseruata auguria sunt. Non enim refert, vtrius rei maior potentiorve natura sit, sed vtra vim attulit. signum, quantum ad hoc, pars est. Si dicas, flammæ vim maiorem esse, quam fumi, non mentieris: sed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque si hoc dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas maior, fortasse consentiam: sed si hoc dicunt, quamuis altera signa verum prædixerint, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, quàm multa auspicia sint: fatum vnum est: quod si bene primo auspicio intellectum est, secundo non interit: idem est. Ita dico, non refert, idem an aliud sit, per quod quærimus: quoniam de quo quærimus, idem est. Fatum fulmine mutari non potest. Quidni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque, quo pertinent, si immutabilia sunt fata? Permitte mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quam ægræ mentis solatia. Fata aliter ius suum peragunt, nec vlla commouentur prece, non misericordia flectuntur, non gratia. Seruant cursum irreuocabilem, ex destinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem rerum fati æterna series rotat, cuius hæc prima lex est, stare decreto. Quid enim intelligis fatum? Existimo necessitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc si sacrificiis, & capite niueæ agnæ, exorari iudicas: diuina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cum sapiens quid sit optimum in præsentia sciat, illius diuinitati omne præsens sit. Agere tamen nunc eorum volo caussam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submouēda pericula, aliquando ad leuāda, aliquando ad differenda. Quid sit quod sequitur, paullo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quod nos quoque existimamus vota proficere, salua vi ac potestate fatorum. quædam enim à diis immortalibus ita suspensa relicta sunt, vt in bonum vertant, si admotæ diis preces fuerint; si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiamsi susceperis vota, non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si vota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non. Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, vt vtique fiant vota. Ideo fient. Fatum est, vt hic disertus sit, sed si litteras didicerit: ab eodem fato continetur, vt litteras discat, ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. An in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, vt nauiget. Ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prædictas diuinitus minas. At hoc quoque in fato est, vt expiet: ideo expiabit. Ista nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostræ relictum, & omne ius fato traditum. Cum de ista re agetur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur, explicaui, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationésque prodigiorum, pericula auertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtique enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas videatur esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit.

xxxv. xxxvi. xxxvii. xxxviii.

Genera fulminum tria esse ait Cæcinna: Consiliarium, Auctoritatis, & quod status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit, quam futuram bono malóve significat. Status est, vbi quietis nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem,

xxxix.

Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetque, hoc solam impendentis periculi euitationem continet. Vt cum timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias a seruis. Etiamnum tamen aliam distinctionem vtriusque video: Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem vtraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at vltro monentur.

XL. Primo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod vrit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammæ tenuitatem: quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit & euadit. Huius late, sparsa vis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod vrit, multum terreni habet. & igneum magis est quam flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igni fulmen venit: sed hoc proprie igneum dicimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod aut vrit, aut fuscat, tribus modis vrit: aut enim afflat, & leui iniuria lædit, aut comburit, aut accendit. Omnia ista vrunt, sed genere & modo differunt. Quodcumque combustum est, vtique & vstum est. At non omne quod vstum, vtique & combustum est. Item quod accensum est. Potest enim illud ipso transitu ignis vssisse. Quis nescit quædam vri quidem, nec ardere? Nihil autem potest ardere, quod non vratur. Vnum hoc adiiciam. Potest aliquid esse combustum, quod non sit accensum. Potest accensum esse, nec combústum.

XLI. Nunc ad id transeo genus fulminis, quo icta fuscantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtrique distinctionem suam reddam. Decoloratur, id cuius color vitiatur, non mutatur. Coloratur, id cuius alia fit quam fuit facies: tãquã cærulea, vel nigra, vel pallida. Hæc adhuc Etruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentiunt, quod fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (vt aiunt) monet, & placata est, & ipsius consilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex consilij sententia. Duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, sed tunc quoque non aliter, quam vt noceat. Ne prodest quidem impune. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in consilium diis, quos superiores & inuolutos vocant. Quæ vastat & includit, & mutat statum priuatum vtique & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil esse, quod fit, patitur.

XLII. In his prima specie si intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est quam credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnumquam petere, vt, impunitis sacrilegis, percussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum concilium à Ioue deos, quasi in ipso parum consilij sit, aduócari: illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciosa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quæris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, vt crederent Iouem, aut non æquę voluntatis, aut certè minus paratum esse. Vtrum enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit iustius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent? Ad coërcendos animos imperitorum, sapientissimi viri iudicauerunt ineuitabilem metum, vt supra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, & quidem armatum.

XLIII. Quare ergo id fulmen quod solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberauit, & quod aliis quoque diis auctoribus misit? Quia Iouem, id est, regem, prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cum pluribus visum est. Discant hoc ij, quicumque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti: aduocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, vbi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem suum satis esse consilium.

XLIV. In hoc quoque tam imperiti non fuere, vt Iouem existimarent tela mutare. poëticam ista licentiam decent.

Est aliud leuius fulmen, cui dextra Cyclopum,
Sæuitiæ flammæque minus, minus addidit iræ.
Tela secunda vocant superi.

Illos vero altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent Iouem modo leuioribus fulminibus & lusoriis vti: sed voluerunt admonere eos quibus aduersus peccata

hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & distringi, quædam admoueri. XLV. Ne hoc quidem crediderunt, Iouem, qualem in Capitolio & in ceteris ædibus colimus, mittere manu fulmina, sed eundem quem nos Iouem intelligunt, custodem rectoremque vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, caussa caussarum. Vis illum prouidentiam dicere? recte dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, vt inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua. Idem Etruscis quoque visum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur. XLVI. At quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In maiorem me quæstionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, vt ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamẽ sine ratione non fiant: quæ illius est. Vis eorum, illius permissio est. Nam etsi Iupiter illa nunc non facit, fecit, vt fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & caussam dedit omnibus. XLVII. Huic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua, aut finita esse fulmina, aut prorogatiua. Perpetua, quorum significatio in totam vitam pertinet, nec vnam rem id enunciat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futurarum complectitur. Hæc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut vrbis statu fiunt. Finita ad diem vtique respondent. Prorogatiua sunt, quorum minæ differri possunt, auerti tollique non possunt. XLVIII. Dicam quid sit, quare huic diuisioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Æque enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita non sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogatiuum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quousque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant vltra decimum annum, publica vltra tricesimum posse deferri. Hoc modo & ista finita sunt: quia vltra quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis euentus dies stata est. Non potest enim vlla incerti esse comprehensio. Quæ inspicienda sint in fulgure, passim & vage dicunt, cum possint sic diuidere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, vt inspiciatur vbi factum sit, quando, cui, in qua re, quale, quantum. Hæc si digerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam? XLIX. Nunc nomina fulminum, quæ à Cæcinna ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non ritè facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cauendum sit. Pestifera, quæ mortem exsiliumque portendunt. Fallacia, quæ per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus, & hereditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Atteranea, quæ in incluso fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia vrbis liberæ loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. Inferna, cum è terra exsiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificiis ad nos Iouem arcessunt, & (vt verbo eorum molliori vtar) inuitant. sed si irascente domino inuitant, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ aduocata dicuntur, sed aduocantium bono veniunt. L. Quanto simplicior diuisio est, qua vtebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Græca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædam sunt, quæ significant id, quod ad nos pertinet: quædam aut nihil significant, aut id cuius intellectus ad nos non peruenit. Et his quæ significant, quædam sunt læta, quædam aduersa, quædam nec aduersa nec læta. Aduersorum hæ species sunt. Aut ineuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quæ minui possunt, aut quæ prorogari. Læta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali: aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec aduersa nec læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec lætari debemus: vt peregrinationem, in qua nec metus, nec spei quidquam sit.

LI. Reuertar ad ea fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat. tamquam, vtrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil

significant fulmina, aut id cuius notitia nos effugit: vt illa quæ in vastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines: quorum significatio vel nulla est, vel perit.

LII. Pauca adhuc adiiciam ad enarrandam vim fulminis, quę non eodem modo omnem materiā vexat. Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnūquam sine iniuria transit. Cum lapide ferroque, & durissimis quibusque, confligit: quia viam necesse est per illa impetu quærat. Itaque facit viam qua effugiat. teneris & rarioribus parcit, quamquam & flammis opportuna videantur: quia transitu patente minus sæuit. Loculis itaque, vt dixi, integris, pecunia, quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus per occulta foramina transcurrit. Quidquid autem in tigno solidum inuenit, vt contumax vincit. Non vno autem, vt dixi, modo sæuit: sed quid quæque vis fecerit, ex ipso genere iniuriæ intelligis, & fulmen opere cognoscis. Interdum in eadem materia, multa diuersa, eiusdem vis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimum est, vrit: quod solidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia perstringit ac tundit: vinum gelat, ferrum & æs fundit.

LIII. Illud est mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quærenti mihi, illud occurrit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore quem coëgit gelauitque, verisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi aliquod illi esset additum vinculū. Præterea olei quoque, & omnis vnguenti, tæter post fulmē odor est. Ex quo apparet, inesse quamdam subtilissimo igni, & contra naturam acto, pestilentem potentiam, qua non tantum icta cadunt, sed etiam afflata. Præterea quocumque decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia natura grauis est, sæpius haustus alienat. Sed ad hoc vacui reuertemur. Fortasse enim libebit ostendere, quantum omnia ista à philosophia artium parente fluxere. Illa primum & quæsiuit caussas rerum, & obseruauit effectus: & quod fulminis inspectione longe melius est, initiis rerum exitus contulit.

LIV. Nunc ad opinionem Posidonij reuertar. E terra terrenisque omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida. Hæc fulminibus alimentum est: illa imbribus. Quidquid in aëra sicci fumosique peruenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus. In ipso quoque aëre quicquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoque si inclusum est, æquè fugam quærit, & cum sono euadit. Et modo vniuersam eruptionem facit, eoque vehementius intonat; modo per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut peruolat. Volutatio autem spiritus, in nube conclusi, valentissimum est accendendi genus.

LV. Tonitrua nihil aliud sunt, quam sicci aëris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non vniuersus. Neque enim tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaque non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum exstinguitur. Puta ita esse. pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per exstinguentia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & exstingui, è spiritu nascitur & attritu. Quid ergo? inquit. non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & exstingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem caussam quærimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod dicis: aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis transuersis & cadentibus similes. Non ob hoc tonitrua facta sunt: sed cum hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clidemus ait, fulgurationem speciem inanē esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri. Dissimile est exemplum. illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hic qui fit in aëre, erumpit & exsilit.

LVI. Heraclitus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Hæc antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Cæcinnam inuenio, facundum virum; qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis vmbra pressisset. Etiamnum illo verbo vtebantur antiqui, correpto, quo nos producta vna sillaba vtimur. Dicimus enim vt splendere, sic fulgere. At illis ad significandum hanc è nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, media sillaba correpta, vt dicerent fulgere.

LVII. Quid ipse existimem, quæris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodaui manum. Dicam: Fulgurat, cum repentinum latè lumen emicuit. Id euenit, vbi in ignem

extenuatus in nubibus aër vertitur, nec vires, quibus longius proſiliat, inuenit. Non miraris puto, ſi aëra aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liqueſcit excuſſa glans funda, & attritu aëris velut igne diſtillat. Ideo æſtate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi eſt. Facilius autem attritu calidorum ignis exiſtit. Eodem modo fit fulgor qui tantum ſplendet, & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior vis, alimentique eſt minus. Et, vt breuiter dicã quod ſentio: fulmen eſt fulgur intentũ. Ergo vbi calidi fumidique natura, emiſſa terris in nubes incidit, & diu in illarũ ſinu volutata eſt, nouiſſime erumpit. Et quia vires non habet, ſplendor eſt. At vbi fulgura plus habuere materiæ, & maiore impetu arſerunt, non apparent tantum, ſed decidunt. Quidam vtique exiſtimant fulmen reuerti: quidam ſubſidere, vbi alimenta prægrauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum eſt. At quare fulmen ſubitum apparet, nec continuatur aſſiduus ignis? Quia celerrimi motus eſt: ſimul & nubes rumpit, & aëra incendit. Deinde deſinit flamma quieſcente motu. Non enim eſt aſſiduus ſpiritus curſus, vt ignis poſſit extendi, ſed quoties fortius ipſa iactatione ſe accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cum euaſit, & pugna deſiit, ex eadem cauſſa modo vſque ad terram profertur, modo diſſoluitur, ſi minore vi depreſſus eſt. Quare oblique fertur? Quia ſpiritu conſtat. Spiritus obliquus eſt, flexuoſuſque. Et quia natura ignem ſurſum vocat, iniuria deorſum premit, incipit obliquus eſſe. Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in ſuperiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia oppoſita ſunt nubibus, & é cælo cadentibus, per hæc tranſeundum eſt.

LVIII.

Intelligo quid iam dudum deſideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quam noſſe. Itaque alios doce, quemaddum fiant. Ego mihi metum illorum excuti malo, quam naturam indicari. Sequar quo vocas. omnibus enim rebus, omnibuſque ſermonibus aliquid ſalutare miſcendum eſt. Cum imus per occulta naturæ, cum diuina tractamus, vindicandus eſt à malis ſuis animus, ac ſubinde firmandus: quod etiam eruditis, & hoc vnum agentibus, neceſſarium eſt: non vt effugiamus ictus rerum (vndique enim tela in nos iaciuntur) ſed vt fortiter conſtanterque patiamur. Inuicti eſſe poſſumus, inconcuſſi non poſſumus: quamquam interim ſpes ſubit, inconcuſſos quoque eſſe nos poſſe. Quomodo, inquis? Contemne mortem, & omnia quæ ad mortem ducunt, contempta ſunt: ſiue illa bella ſint, ſiue naufragia, ſeu morſus ferarum, ſeu ruinarum ſubito lapſu procidentium pondera. Numquid amplius facere poſſunt, quam vt corpus ab anima reſoluant? Hæc nulla diligentia euitat, nulla felicitas domat; nulla potentia euincit. Alia fortuito diſponuntur: Mors omnes æque vocat. Iratis diis propitiiſque moriendum eſt. Animus ex ipſa deſperatione ſumatur. Ignauiſſima animalia, quę natura ad fugam genuit, vbi exitus non patet, tentant fugam corpore imbelli. Nullus pernicior hoſtis eſt, quam quem audacem anguſtiæ faciunt: longeque violentius ſemper ex neceſſitate, quam ex virtute corrigimur. Maiora, aut certe paria conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, proditos eſſe: & ſumus. Ita eſt, Lucili. Omnes reſeruamur ad mortem. Totum hunc quem vides populum, quouſque cogitas eſſe? cito natura reuocabit & condet. Nec de re, ſed de die queritur. Eodem citius tardiuſve veniendum eſt. Quid ergo? Non tibi timidiſſimus omnium videtur, & inſipientiſſimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Nonne contemneres eum, qui inter perituros conſtitutus, beneficij loco peteret, vt vltimus ceruicem præberet? Idem facimus. Magno æſtimamus, mori tardius. In omnes conſtitutum eſt capitale ſupplicium, & quidem conſtitutione iuſtiſſima. Nam, quod maximum ſolet eſſe ſolatium extrema paſſuris, omnium cauſſa eadem eſt. Sequeremur traditi à iudice aut magiſtratu, & carnifici noſtro præſtaremus obſequium: quid intereſt, vtrum ad mortem iuſſi eamus, an vltronei? O te dementem, & oblitum fragilitatis tuæ, ſi tunc mortem times, cum tonat. Ita ne ſalus tua in hoc vertitur? Viues, ſi fulmen effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, ſed ſpecioſiſsimum fulmen eſt. Male ſcilicet erit actum tecum, ſi ſenſum mortis tuæ celeritas infinita præuenerit, ſi mors tua procurabitur, ſi tu tunc quoque cum exſpiras, non ſuperuacuæ, ſed alicuius magnæ rei ſignum es. Male ſcilicet tecum agitur, ſi cum fulmine conderis. Sed paueſcis ad cæli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties aliquid effulſit, exſpiras. Quid ergo? Honeſtius iudicas deiectione animi perire quam fulmine? Eo itaque fortior aduerſus cæli minas ſurge, & cum mundus vndique exarſerit, cogita te nihil habere de tanta mole perdendum. Quod ſi tibi parari credis illam cæli confuſionem, illam tempeſtatum diſcordiam, ſi propter te ingeſtæ illiſæque nubes ſtre-

LIX.

punt, si in tuum exitium tanta vis igniũ excutitur: at tu solatij loco numera tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. Est inter cetera quoque hoc commodum eius, quod exspectationem tuam antecedit. Nemo vnquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

IN II. LIB. NAT. QVÆST. MVRETVS.

AD CAP. I. *Disputaturus de fulguratione, tonitruo, fulmine, terræmotu, quædam de vi & potestate aëris ei disputationi necessaria præmunit.*

1. Solidumne sit cælum.] *Ut significat Homerus, cum illum aheneum esse dicit.*

AD CAP. II. 2. Aliquid esse continuum, aliquid commissum.] *Ex hac Stoicorum disciplina sumpta sunt, quæ disputantur à Pomponio in l. Rerum mixtura, D. de vsurp. & vsucapionibus.*

AD CAP. XXII. 3. Sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt.] *Lignorum attritu excitari ignem, multi graues scriptores prodiderunt. Thucydides:* ἤδη γὰρ ἐν ὄρεσιν ὕλη τριφθεῖσα ὑπ' ἀνέμων πρὸς αὐτὴν ἀπὸ ταὐτομάτου πῦρ καὶ φλόγα ἀνῆκε. *Lucretius:*

> Emicat interdum flammaï feruidus ardor,
> Mutua dum inter se rami stirpesque teruntur.

Vitruuius: Interea quodam in loco ab tempestatibus & ventis densæ crebritatibus arbores agitatæ & inter se terentes ramos, ignem excitauerunt. *Inde apud veteres ignaria ex ligno: quæ ex qua materia optime parentur, docet Plinius cap. XL. lib. XVI. Lucianus:* αὐτοὶ δὲ τὰ πυρεῖα συντρίψαντες, καὶ ἀνακαύσαντες, δεῖπνον ἐκ τῶν παρόντων ἐποιούμεθα.

AD CAP. XXVI. 4. Quidam negauerunt.] *Theophrastus quidem diserte scribit,* ἄνευ ὑγρότητος οὐδὲν εἶναι καυστόν. *Est enim humor, ignis alimentum.*

AD CAP. XXXI. 5. Ceterum mira fulminis.] *Quædam iis consimilia narrat & Plinius lib. II. cap. LI. Mihi hoc contigit, vt paucis mensibus antequam Hypolitus Cardinalis Ferrariensis, qui ita de me meritus est, vt perpetuo animæ ipsius bene precari debeam, ex hac vita discederet, fulmen, in palatium ipsius decidens, ad mea vsque cubicula peruenerit. Ibi gladij qui ad lectum vnius è famulis meis pendebat, mucronem ipsum ita colliquefecit, vt in glebulum converterit, vagina prorsus illæsa.*

AD CAP. XXXIII. 6. Quorum ars in tria diuiditur.] *Mirum cur non & pro quarto addiderit artem fulminum eliciendorum, siue euocandorum, de qua est apud Ouidium libro III. Fastorum; & apud Plinium cap. LIIII. lib. II. & alios. sed illam fortassis, tamquam nimis periculosam, abiecerant. Possem multa notare ad ea quæ sequuntur, de variis generibus fulminum. Sed me, vt verum fatear, ineptiarum piget.*

PINCIANVS,

Cap. I. NOn ibi spectandus est: cogitetur in ea sede in qua illum natura disposuit.] *Nulla scripta lectio habet,* cogitetur, *sed* cogitur. *Itaque legendum puto,* non ibi spectandus est, quo agitur ab ea sede, in qua illum natura disposuit.

II. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus.] *Si hanc lectionem admittimus, necesse est, vt continuatio & vnitas sint idem, inter quas Seneca discrimen assignat. Ego puto ordinem verborum inuersum esse, & restituendum ad hunc modum:* Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio, & duorum inter se coniũctorum corporum tactus. *Videntur confirmare hanc lectionem verba quæ aliquanto post sequuntur.* Aer continuus terræ est.

Vnita corpora:] *Vetus lectio,* vnica corpora, *non* vnita corpora.

III. Omnia quæ in notitiam nostram cadunt vel cadere possunt.] *Vltima tres dictiones,* vel cadere possunt, *otiosæ sunt.*

Ex his quædam eius sunt partes.] *Dictio* eius *non habetur in eadem.*

Nerui & oculus:] Nerui & oculi, *eadem.*

Succus recentis cibi] *Castiga,* succus retenti cibi, *ex eadem.*

IIII. Quicquid alicuius naturæ pars est.] *Codices quidam,* quicquid alterius naturæ est. *Alij,* quicquid alterius naturæ est pars.

V. Vt æque interroges.] *Scribendum reor,* aut æque interroges, *&c. aliquanto post* natura, *non* naturam, *scribendum ex eadem.*

VI. Hic facit vim & velocitatem neruis currentibus.] *Emendandum puto per transpositionem dictionum,* Hic facit vim neruis & velocitatem currentibus.

In momenta dissoluant:] *Legendum reor,* monimenta dissoluant. *vt illud Iuuenalis:*

> ----- Ad quæ
> Discutienda valent sterilis mala robora fici.

Et contra quam nihil validius est?] *Scribe,* Et contra quam nil validum est, *ex vetere lectione.*

IX. Per omnia ista prohibetur nobis esse peruius.] *Castigandum reor,* permeat ista. Prohibetur nobis esse peruius.

Et media non circumscindit tamen & vtrimque cingit.] *Emendatior lectio,* & media non circumscindit tantum, sed vtrimque cingit.

XI. Causas autem illius mutationis & inconstantiæ.] *Duo postrema verba,* & inconstantiæ, *desiderantur in vetere lectione.*

Lunæ proximum ius est.] *Scribendum forte,* Lunæ proxima vis est. *Nam in eadem* vis *legitur, non* ius.

XII. Et tonatio sine ictu:] Commotio, *non* tonatio, *eadem.*

Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus: etiam nunc conuenit & fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut ignei spiritus. At illa transeamus, in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubibus, quidam ad tempus fieri: nec prius esse, quam mitti.] *Eadem*, Conuenit illis omnia ista in nubibus quidem fieri: nec prius esse, quam mitti. *Reliqua superuacanea sunt.*

Quidam autem radios solis intercurrentis recurrentisque sæpius in se relatos.] *Eadem*, Quidam autem radios solis, intercurrentesque sæpius in se relatos.

Deinde vbi latius ferit nubes proximas.] *Castigandum puto*, Deinde vt latus ferit nubis proximæ.

Et ille spiritus habens aliquid humidi secum.] *Vetus lectio*, Et illic spiritus habens aliquid humidi secum. *Corrige*, vt illic spiritus, *&c.*

Anaximandrus ait.] *Eadem*, Anaxandrus ait. xix.

Quæ ipse antecedit & nunciat:] *Vltima duo verba*, & nunciat, *desiderantur in codicibus antiquis.* xx.

Horum transitu trita vita exanimata.] *Verbum*, trita *superfluit, ex eisdem.*

Aut falsum est quod deinde dixisti?] *Scribendum puto:* Aut falsum est quod de igne dixisti. xxii.

Sicut aquæ natura defertur:] Aqua, *non* aquæ, *vetus lectio.* xxiiii.

In his ignibus accidit.] *Lege ex eadem*, Id his ignibus accidit.

Vbi est aliquid quod eum ferat.] *Eadem*, Vbi est aliquid quod eum feriat.

Nam demum prodebat ignem.] *Legendum forte*, interdum prodebat ignem, xxvii.

Quotiens ardor inferius iacentis.] *Et sensus poscit, & vetus lectio confirmat, vt* iacens *legatur. & non* iacentis.

Quas spiritus antequam verteretur.] *Scribendum puto* verterentur, *scilicet in pumicem: quia sequitur*, & in leuitatem pumicis versæ, *Posset legi*, vreretur, *nam subdit etiam.* partim exesæ.

Per quam diruptis aquis ignis emersit.] *Vetus lectio* direptis *praefert, non* diruptis. *Existimo emendandum* diremptis.

Num aliquando etiam apparentibus stellis.] *Lege*, Non aliquando etiam, *&c.*

Vt nubes summæ & humiles.] *Considera an placeat legi* sudæ, *non* summæ.

Parte sincera puraque cœli visatur.] *Deest præpositio* in: *vt sit*, in parte sincera, *&c. in vetere lectione.*

Cum spiritum inter se clausere nubes.] *Scribe*, Cum spiritum intra se clausere nubes, *ex eadem.* xxvii.

Quidam viui stupent.] *Eadem* humi *agnoscit, non* viui.

Item tympana & cymbala sonant:] *Legendum reor* ita, *non* item. xxix.

Repugnantem ex vlteriore parte aërem.] *Scribendum puto* interiore, *non* vlteriore.

Hac ad ipsum aerem acta.] *Vetus lectio*, Hæc id,ipsum aerea acta. *Legendum forte*, Hęc etsi aerea icta.

Licet quod & hominum.] *Verbum* licet *per minorem scribendum litteram, & cum superioribus legendum,*

Contra fulmina hastulæ surgunt.] *Legendum* assulæ, *non* hastulæ. xxxi.

Quod non motu & occursu suo prædicet aliquid.] *Aliter eadem*, quod non motum & occursum prædicat aliquid. xxxii.

Tot millia syderum.] *Lege*, tot millia illa syderum, *ex eadem.*

Sed vtra vim attulit.] *Prior editio*, sed vtra res visa est tulit. *Corrigendum puto*, sed vtra res fidem tulit. *vt mox paullo*, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit. xxxiv.

Sed indicandum, an in igne idem valet flamma, quod fumus.] *Verba, ni fallor, & vitiata & transposita. Scribendum arbitror*, Sed ad indicandum ignem idem valet flamma, quod fumus.

Sed hoc dicunt.] *Legendum vt puto*, si hoc dicunt. *vel* sed si hoc dicunt.

Aut certe minus paratum esse.] *Forte* pacatum, *non* paratum, *scribendum est.* xlii.

Vt supra nos aliquid timeremus.] *Legendum* timerent, *non* timeremus, *ex vetere lectione.*

Posuere super caput iudicem.] *Legendum* vindicem, *non* iudicem, *ex eadem.*

Quibus aduersus peccata hominum fulminandum est.] *Emenda*, quibus aduersus peccata comminandum, *ex eadem.* xliv.

Ne hoc quidem crediderunt, Iouem esse, qualem in Capitolio & in cęteris ædibus videmus mittere manu fulmina.] *Scribe ex eadem*, Nec hoc quidem crediderunt, Iouem quidem qualem in Capitolio. *&c.* xlv.

Aperte stringam:] *Expende an sit commodior lectio* perstringam, *quam* aperte stringam. xlix.

Hunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat:] *Vetus lectio*, Sed si irascente domino inuitant, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmant.

Ex ipso genere iniurię intelligis.] *Scribe*, ex ipso intelligis *reliqua superfluunt, ex eadem.* lii.

Interiores libros interioris arboris.] *Scribendum ex eadem*, Interiores libros in parte interioris arboris. *ex eadem.*

Quare illud accidit quærenti mihi.] Id *legendum, non* illud, *ex eadem.* liii.

A philosophia artium parente fluxerunt.] *Verbum* parente *non habetur in eadem.*

Et quod in fulminis inspectione longe melius est.] *Suspicor præpositionem* in *redundare. & mox ante* flexere, *hoc est desciuere, legendum esse, non* fluxere.

E terra terrenisque omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida remanet.] *Verbum* remanet *delendum esse existimo. Alias quo pacto tolerari posset quod statim subtexitur*, Quicquid in area sicci fumosique peruenit: *& aliquanto post*, Ergo vbi calidi fumidique natura emissa terris in nubes incidit. liv.

Fit is quem desiderat ictus.] Desideras *habetur in vetere lectione, non* desiderat. lv.

Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri.] *Verbum*, motu *superfluit, ex eadem.*

Hic quod fit in aere, erumpit.] *Scribe*, Hic qui fit in aere, erumpit, *ex eadem.*

Hoc antiqui fulgetra dicebant.] *Lege* Hæc, *non* hoc? *& paulo ante* resurgentem, *non* insurgentem, *ex vetere lectione.* lvi.

Etiamnum illo verbo vtebantur antiqui correpta qua nos producta vna syllaba vtimur.] *Corrigendum existimo*, Etiamnum illo verbo vtebantur antiqui correpta qua nos producta media syllaba vtimur. *Liquet ratio huius castigationis ex sequentibus.*

LVII. Vbi in ignem extenuatis nubibus.] *Rectiorem existimo lectionem*, extenuatus, *quam* extenuatis, *vt referatur ad aerem, qui motus & collisione nubium extenuatus vertatur in ignem. Videntur hoc probare ea quæ sequuntur*

At vbi fulgura illa plus habuere materiæ.] *Dictio* illa *superfluit ex vetere lectione.*

LVIII. Quidam vtrique existimant fulmen reuerti, quidam subsidere.] *Eadem habet, non* quidam subsidere, *sed à* quodam subsidere, *vt forte legi possit*, ac quodam modo subsidere.

LIX. Talia vera fortitudine disponuntur.] *Vetus lectio*, talia varia fortitudine disponuntur. *Corrigendum puto*, Alia varie à fortuna disponuntur.

Quam ex virtute corrigimur.] Corrigitur, *non* corrigimur, *ex eadem.*

Si tu nunc quidem qui spiras.] *Emendandum existimo*, Si ne tunc cum expiras.

Si pauescis ad cæli fragorem nubium ve trepidas.] *Quædam exemplaria*, Sed pauescis ad cœli fragorem, & ad inane trepidas. *Alia*, Sed pauescis ad cœli fragorem, & ad inane nubium trepidas. *Legendum fortasse*, ignem nubium, *non* inane nubium. *Quod si coniunctio* ve, *quæ tibi superfluit, paulo post necessaria est, legendumque*: Quotiesve aliquid effulsit.

De tanta morte perdendum.] *Codices veteres* perditum *legunt*, *non* perdendum. *Commodior forte lectio erit*, pœnitendum.

Casus iste demet metum.] *Corrigendum reor*, Castus istum demet metum.

Et inter cætera quoque.] *Melius*, Est inter cætera quoque.

ERASMVS.

VIII. *ET tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum.*] Ita superior editio. Britannicum exemplar ad hunc modum, *tam me hercules quam nihil intendi ab alio poterit, nisi per semet aliquid fuerit intentum.*

IX. *Ipse quidem transit per ipsum quod scindit, & media non circumscindit tamen & vtrumque cingit.*] In aliis erat: *Ipse quidem transit per ipsum quo scinditur, & media non circumscindit tamen, sed vtrumque cingit.* Ita repetit Fortunatus. Britannicum exemplar habebat hunc in modum: *Per ipsum quod abscindetur, & media circumfundit tantum, & vtrumque cingit, sed permeat.*

XIIII. *Posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem ex æthere decidentem, ex his superioribus ardere, at sic accendi.*] Sic prior editio, Fortunatus ita legit: *Posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem, ex locis his superioribus, ardere, an sic accendi*: Britannicum habebat: *Trahere ignem, ex his locis superioribus, & ex eo ardore sic accendi.* Fortunatus ita diuinat esse legendum: *posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem ex æthere decidentem, & locis his superioribus ardere, an hic accendi?* Ea lectio satis congrueret, si pro *Inquam*, scriptum esset *Verum*: pro *Sed* quod mox sequitur, *Nam, quod plurimum interest.* Tolerabilis erit lectio si *ex*, vertatur in *&*, & *ardere* in *ardore*, & *si* in *hic*, ad hunc modum, *Vos, inquam, dicitis, quum causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem ex æthere decidentem, & locis superioribus & ex eo ardore hic accendi.* Quanquam hoc *ex locis superioribus*, videtur adiectum ab interprete quopiam. Itaque non vrget quæstionem, sed ostendit illorum responsionem non esse absolutam. Idque mox explicat: *Sed plurimum interest*, &c.

XVIII. *Per cursum & siccum aera.*] Sic prior editio: Britannicum exemplar habebat *per crassum & siccum era.* Fortunatus diuinat, *per aera percussum & scissum.* Forte legendum, *per sudum & siccum aera.*

XXXII. *Ceterum & illa quæ pereunt.*] Britannicum exemplar habebat, *& illa siue quæ pereunt.* Perire dicit, non obseruata cuiquam. Quanquam subolet locum non carere mendo. Forte legendum, *seruata & illa siue, certa sunt & illa quæ pereunt.*

XXXIV. *Quod si bene nec primum auspicium intellectum est, secundo non interest.*] Ita prior editio. Aliud exemplar habebat, *quod siue primo auspicio intellectum est, siue secundo, nihil intererit.* Neutra placet. Tertiam sequuti sumus.

XXXV. *Aliter ius suum peragunt.*] *Aliter* vsurpatum videtur pro *alioqui*, vt referatur ad ægræ mentis solatia. In quodam erat, *Fata irreuocabiliter ius suum peragunt.* At non probatur.

XLIX. *Artencata.*] Alias, *Atterranea*: rursus, *Atercauta. Atteranea* habebat exemplar Britannicum. vox ab atro dicta videtur, peculiaris aruspicum.

LV. *Itidem tibi & fieri ignem in nube, & extingui. E spiritu nascitur.*] Ita prior editio. Fortunatus offensus absurditate sermonis legit, *qui è spiritu nascitur.* Atqui dure cohæret verbum infinitum cum superioribus, *fieri* & *extingui.* Britannicum exemplar habebat: *Vt dem tibi & fieri*, &c. vt tibi concedam ignem fieri, & extingui in nube, non tamen aliunde fit quam é spiritu.

LXI. *Nam quod maximum solet esse solatium extrema passuris, quorum causa eadem sors est.*] Sic prior editio. Tolerabilius quod alij legunt, *quod eorum in causa eadem sors est.* Mollius erit, omissa coniunctione, *quod: Eorum causa eadem sors est*: id est, supliciorum causa, eadem sors est. etiamsi nihil horum ad plenum satisfacit.

OPSOPOEVS.

CAP. I. *TOnitruis.*] M. ss. & Aldina editio, *tonitribus*: vt a *Quinquatrua, Quinquatribus*: *cornua, cornibus.* Plinius, *noctu magis quam interdiu sine tonitribus fulgurat.*

Inter celestia & de terra dicendum.] Vetusti codices Fortunati, *inter celestia & de terrenis dicendum.*

Et in orbem partes suas agat.] M. ss. elegantius, *& in orbem partes suas cogat.*

vi. Pro istis, *ex quibus, id est tam ex illo, quam ex ista alimenta*, &c. v. c. Memmij habet, *ex quibus quam ex hac alimenta*, Aldus, *ex quibus, id est ex illo & ex ista*, alij, *id est illo & illa*. Apage ista. tu scribe, *ex quibus alimenta*. cetera, puerilia glossemata sunt.

Quidquid est virum, non est e Senecæ moneta. probam profert optimus codex Memmij, *Hinc viritim singulis*, &c,

vii. *Si in atomos diuiditur.*] Magis placet eiusdem lectio, *si in atomos inciditur.*

Quis enim.] Dele particulam *enim*, ex fide membranarum.

Tubæ & ea quæ aliqua.] Vetus Memmij membrana recte, *tubæ & quæ aquarum pressura maiorem sonitum formant*, &c. Intelligit Seneca organa hydraulica, quæ ex numero τῶν ἐμπνευστῶν esse docet Aristoteles apud Athenæum lib. IIII. & Vitruuius lib. x. cap. XIII. Claudianus ad Manlium:

> *Et qui magna leui detrudens murmura tactu*
> *Innumeras voces segetis moderatur ahenæ,*
> *Intonat errante digito, penitusque trabali*
> *Vecte laborantes in carmina concitat vndas.*

Fortunatus legit *agat*, non *agant* vt ad spiritum referatur: *Paruula* autem initium sit sequentis coli.

Saxa distrahant.] Membrana Memmij, *saxa deturbent, & monumenta dissoluant. Scopulos interim rupesque, rad. in. ac. t. findunt.* & statim, *contra quam nihil validum est.*

viii. *Quis autem est.*] *Quid autem est*, ex m. ss. & Aldina editione. Paulo post *plures* deest in altero m. sc. Et videtur potius cum nomine *vrbes* copulandum, vt in Aldina.

xi. M. ss. & Fortunatus, *id duplicato calore*. Seneca infra lib. IIII. cap. VIII. *Radij solis a terra resiliunt, & in se recurrunt. horum duplicatio proxima quæque à terris calefacit.*

M. ss. *Hæ tot partes.* Fortunatus, *etiamnum tot partes.* Et linea sequenti, v. c. Memmij, *quoniam quidem sterile frigus est.*

Conuenit illis.] Idem codex, *Conuenit de illis.* postea scribe, *distillare.*

xiii. *Quia coacernatus.*] Sincerior lectio e m. ss. colligitur, *origo est, cum coacernatus est, coitu nubium vehementer a latere eliditur.*

Ob diss. impact.] Vetus Memmij membrana, *ob dissimilitudinem nubium. Quare aliæ maiorem sinum habent, aliæ minorem.* verissime, si ex altero m. sc. *quia* pro *quare* adsciueris. Fides sit Aristoteli, e cuius meteoris hæc sunt translata. παντοδαποὶ δ' οἱ ψόφοι διὰ τὴν ἀνωμαλίαν τε γίνονται τῶν νεφῶν, καὶ διὰ τὰς μεταξὺ κοιλίας, ᾗ τὸ συνεχὲς ἐκλείπει τῆς πυκνότητος. Et Seneca postea cap. XV. *densos compactosque nubium sinus dissipat.*

xiii. Eadem membrana, *Fateor. Non eunt tamen, sed feruntur*, nullus enim hic fato locus est.

xiiii. Locus male habitus ab interpolatoribus, nec minus male habens doctos viros. in Memmiano codice ita reperi scriptum, *ad se trahere ignem ex superioribus locis ardore, & sic accendi.* Consentit vetus lectio Fortunati, nisi quod *ardere an sic accendi* refert. Est deinde in Memmiano, *in ea quæ subiacent, transilire. Non enim* &c. Mox suspecta sunt quæ sequuntur, *quod non potest fieri.* longe abfuit auctor noster à tautologia. atqui modo dixerat, *quod natura non patitur.* Erasmo quoque hoc, *ex locis superioribus*, ab interprete adiectum videtur. cuius coniecturæ accedo, & addo ad vocem *æthere* adscriptum fuisse: pro qua perperam *ardore* irrepsit. Recisis itaque interpretamentis sic legendum arbitror: *ad se trahere ignem ex æthere, & sic accendi. Sed plurimum*, &c. *calorem in ea quæ subiacent, transilire. non enim illinc ignis cadit, sed hic nascitur.*

Non fit statim ex diuerso.] M. ss. *non fit statim in diuersum ex diuerso transitus. Paulatim ista in confinio*, &c.

xvi. M. ss. *spiritum eijciunt*, &c. *& tormenti modo emittunt.* Fortunatus scribit in vetustis exemplaribus suis non esse ista verba, *emittunt, & hoc ipso inflammant, & tormenti modo*: succinctiorem & elegantiorem lectionem antiquissimæ fidei codicum, *Nubium inter se compressarum angustiæ medium spiritum eijciunt.* vel sic. *tormenti modo eijciunt.*

xvii. M. ss. *luctatur per ob, & intercisa vadere.*

xviii. Fortunatus legit, *per aera percussum & scissum spiritus prosilit.* Memmiana membrana, *per crassum & scissum aera sp.* Nicotiana, *per quassum aera spir.*

Quia tenuior & infirmior.] Breuius m. ss. *quia spiritus infirmior, in flammam valuit.*

x. *Anaximandrus.*] Scriptus codex, *Anaxandros ait.* Puto scribendum *Anaxagoras.* huic enim attribuitur ista opinio cap. XIII. & a Plutarcho lib. III. cap. III. de placitis philosop. Statim scribe *descendat.*

xx. M. ss. vnus, *dum secata in terra incendet*: alter, *dum secata infra incendet.* Fortunati vetus lectio, *dum sectâ infra incendit.* Locus est ab omnibus depositus.

xxi. M. ss. diuerso ordine, *Fulguratio est pæne fulmen. Vertamus istud. Fulmen est plus quiddam quam fulguratio.*

xxii. *Percusso* recens glossema est. nam neque in m. ss. neque in Aldina editione apparet.

Transitu trita, exanimata.] *Exanimata* deest in vno m. s. vt & particula *tantum*, Et sane ista sibi non constant.

xxiii. *In ignem conuersus.*] Fortunatus loco verbi *coniectus* aliud desiderat. in m. s. est *proiectus.*

xxvi. Bene m. s. Memmij, *quotiens ardor infernus iacentis super vndæ pondus euicerat. iacentis super*, idem est, ac si scripsisset, *superiacentis vndæ*, hoc est *maris superfusi*, vt postea loquitur. In eodem mox, *antequam verrentur.* Vna littera transposita lege *vrerentur.* Reddit enim causam, cur rupes quædam illæsæ fuerint.

Diruptis aquis.] Idem, *direptis aquis*, quæ scriptura pro Pinciani emendatione facit.

Nubes sudæ.] M. s. cum Aldina editione, *nubes summa. Sudæ* est a coniectura Pinciani.

xxvii. M. s. *Aliud genus acre acerbum, quod acerbum mage dixerim*, &c. Fortunatus annotat: Legunt aliqui, *quod crepitum mage dixerim quam sonum.* Sed nescio an aliquod genus tonitrui satis apte crepitus, vel sonus dici possit. Ego ex vetustis codicibus scribendum censeo, vt sensus constet: *Aliud genus est acre &*

acerbum. quod acerbum magis dixerim quam sonorum. Ita ille.

XXVIII. *Etiam mons non scindit nubem.*] M. s. & ceteræ, editiones, *Etiam nunc mons non scindit nubem, sed digerit.* Fortunati vetus lectio loco verbi *scindit*, habet *confundit*.

Nisi multo impetu dissiluere.] Eadem *nisi magno impetu dissoluta.* forte melius.

XXIX. *Non sonant.*] Memmij v. c. *resonant. Adijce nunc, quod nubes in montem acta,* &c. Mox, *non crepat.*

Concauo.] Mauult Fortunatus *concaua* legere. vt *cymbala* referat.. In v. scribitur, *hac & ipsa aera non nisi cauo tinniunt.*

XXX. Vetus membrana *conserunt.* quod aptius est quam *conferunt.*

Fortunatus & Pincianus volunt *assulæ* pro *hastulæ* legi. Sed nomen, non rem mutant. vtraque enim vox festucas & Græcis χάρφη dicta significat. in v. c. scribitur *abstulæ.* quod conuenit Isidori etymologiæ. *Hastula* (ait lib. XVII. cap. VI.) *a tollendo nuncupata, quasi abstula, Fomes est hastula quæ ab arboribus excutitur, recisione aut hastulæ ambustæ aut ligna cauata, a fungis nomine accepto. quod ita capiat ignem.*

XXXII. *Mundo* abest a m. s. & recte. nam Vniuersum nihil aliud quam mundus est.

Aliud adsp.] Fortunatus hæc notat: Ita omnino & vetusti codices, & omnia, quæ quidē ego viderim, exemplaria. Antiquum itaque, & inueteratū hoc vulnus esse euidens est, nec quomodo curari debeat video. Mens quidem auctoris, & sententia, quasi per nebulam talis fere videtur. Sicut aueis paucissimas in auspiciis esse, obseruatas, quamuis nulla sine præsagio esset ita in genituris pauca admodum sydera, & adeo quinque tantum errantia notata esse, cum nulla ex tot millibus stellarum mundo infixarum non aliquod ius dominiumque in horoscopis habeat. Vnde videri sepe horum siderum in artem natalium redactorum, & distributorum vanam fallacemque obseruationem, ac raros effectus esse. quia scilicet horum vis & potestas superiorum occursu impediatur. Proinde si quis hoc loco sic legat, *Vnde illud aspice, etiam distributis effectus raros*: vel sic, *Vnde aspicimus ex distributis res effectu raras* vel. *Aliud aspice, & ex distributu res effectu raras*: diuinator quidem, sed nescio an etiam castigator dici poterit. Hæc Fortunatus. P. Faber lib. II. Semest. cap. XVI. reponit, *& distributis rem officiis tracta.*

XXXIIII. M. s. *augurij indicia.* Fortunati codices, *extorum auguriorumque indicia.*

XXXIX. *Genera fulminum.*] Vetus lectio, *fulgurum*, non *fulminum*, atque non aliter in Hetruscorum obseruationibus fulmina ipsa impellantur, quamuis paulo infra & Seneca fulmina, dicat, sed capite XLIX. *Nunc nomina fulgurum quæ a Cæcinna ponuntur, aperte stringam.* Hæc Fortunatus.

At vltro monentur.] Idem ex vetere lectione, *suadetur deliberantibus, vltronei monentur.* vt alibi, *Quid interest*, inquit, *ad mortem iussi eamus, an vltronei.*

XLI. Hæc omnia ab *hoc fulmen*, vsque ad *noceat*, peregrina & aduentitia censet Fortunatus adscripta ab ignaro librario. Sunt enim (ait) superuacanea, inepta abhorrentiaque ab aliis, atque sine dubio scholia illius quod sequitur, *Quæ prodest quidem, sed non impune.* Præterea hic incongrue & contra Grammaticam legem verbum *quæ* poneretur, si superius *Hoc fulmen* dixisset. Nullum itaque dubium relinquitur quin expungenda sint. Ita ille.

XLIV. M. s. *quædam stringi debere* non *frangi.*

XLV. *Vt inconcussus eat.*] M. s. *vt inoffensus exeat*: Fortunati codices, *inconfusus.*

XLVI. Vetus Memmij membrana affirmatiue, *fulmina mitti a Ioue.*

Nunc nomina fulminum.] Eadem & Aldus. *Nunc nomina fulgurum, quæ,* &c.

XLIX. Festus *Postularia* nominat. Mox pro *depretanea*, in v. c. est *dantanea.* Vnde Fortunatus mauult legere *demptanea*, a demendo. hæc enim fulmina videntur quidem afferre periculum, sed non afferunt, quin potius adimunt, si quid periculi aliunde immineret. legunt aliqui *Ventanea.* sed cur ita legi debeat, non video. Hæc ille.

Qui Etruscorum discipl.] Fortunati v. c. *qui Hetruscam disciplinam Græca vtiliter miscuerat.*

LI. Fortunato hæc verba, *tanquam, vtrum eodem anno idem futurum sit fulmen quod factum est*, quia multum abhorrere a ceteris, & a toto sensu aliena esse videantur, suspecta sunt.

LII. *Interiores libros inter.*] Vetus membrana, *interiores libros in parte interioris rumpit.* Interpretis videntur esse hæc *in parte interioris*, vel vt in excusis. *interioris arboris.* Satis erat Senecæ dixisse *interiores libros.*

LIIII. *Id incl. se nub. non fert.*] Eadem, *id includi se non fert*, absque voce *nubibus.*

Ex extingui, e Spiritu nascitur.] Fortunatus legit, *quia e spiritu nascitur.*

LVIII. *Nec continuatur assiduum.*] Fortunati vetusti codices, *continuatur assiduis ignibus.*

LIX. *Modo dissoluitur.*] s. recte, *modo ante dissoluitur*, quam scilicet ad terram perueniat.

M. s. *Talia varia fortitudine disponit.* Forte, *Alia varie fortuna disponit.*

Cogite. nos quantum.] Fortunatus scribendum censet, *Cogitemus nos tanquam ad mortem proditos esse.*

Quousque cogitas esse.] Cl. V. Puteanus legit, *quem vsque cogitas esse, cito*, &c.

Extrema passuris omnium causa eadem est.] M. s. *passuris. quorum enim causa, sors eadem est.*

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. VIII.

Qvin *sparsio illa quæ &c.*] Nempe tubi siue fistulæ in imo & summo theatro dispositæ erant, ea arte & fine, vt odoratum quendam odorem eiacularentur leuiter, & inspergerent in sedentes. is humore *croco* plerumque. Senecæ Epist. 90. *Vtrum tandem sapientiorem putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat?* Apuleius lib. 10. Metamor. *sparsionem* illam vocat *odoratum*

cat *odoratum imbrem*, quia è fistulis stillabat per minuta quædam foramina is liquor in modum imbris. Nec è fistulis solum hic imber, sed è *statuis* etiam expressus, velut humanus quidam sudor. Lucanus clare indicat:

> *Vtque soles pariter totis se effundere signis*
>
> *Coricij pressura croci: sic omnia membra*
>
> *Emisere simul rutilum pro sanguine virus.*

Fluxisse eum per gradus Spartianus in Hadriano testatur: *In honorem Traiani balsama & crocum per gradus fluere iussit.* vbi de *balsamo* item notabis, etsi minus id crebrum. vide hac de re Lipsium lib. de Amphith. cap. 16. Brodæum lib. 5. cap. 6. Miscell. Scaligerum ad li. 1. Propertij, Torrentium ad Suetonij Neronem, & Marcilium ad Epigram. 2. lib. 1. Martialis.

Ex Cap. xvi.

In modum siphonis.] membranæ meæ tres, *simphonis*: at citat & *sifonis* Brissonius lib. 1. cap. 8. Select. antiquit. adducitque Isidorum lib. vltim. Etymol. cap. 6. vocantem *sifones vasa quæ aquas sufflando fundebant*, quibus aduersus incendia Orientales populi vtebantur. eorum meminit & Columella lib. 3. cap. 10. Plinius Epist. ad Traianum de incendio Nicomediensi. Vlpianus l. quæsitum. §. acetum. ff. de instruct. vel instrum. passim autem in ædibus, *siphones* fuisse, qui subterraneis meatibus ductam aquam exprimerent, Strabo lib. 5. testis est.

Ex Cap. xlix.

Ait esse postulatoria.] de hisce fulminum generibus plura nos videre iubet apud Plinium lib. 2. cap. 52. Festum Pompeium & Ammianum Marcell. lib. 23. & Seruium in lib. 1. Æneid. Brissonius lib. de formulis. Quod ad lectionem attinet Fortunatus tradit m. ss. suos legere, *Ait enim postulatoria*, quod & in Col. meo. Pall. tamen defendunt vulgatam, nisi quod tert. forte habere potest. *Ait esse postularia*, scribit enim *Postulata*, quemadmodum etiam vocantur Festo.

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM NATVRALIVM QVAESTIONVM LIBER TERTIVS.

Qui est de aquis.

PRÆFATIO.

NON præterit me, Lucili virorum optime, quam magnarum rerum fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & caussas secretáquę eius eruere, atque aliis noscenda prodere. Quando tam multa consequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit à tergo senectus, & obiicit annos inter vana studia consumptos. tanto magis vrgeamus, & damna ætatis male exactæ labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonij longe à domino iacentis cura soluatur: sibi totus animus vacet, & ad contemplationem sui saltem in ipso fine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti vsu præsentis vitæ recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex pænitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poëtæ inclyti versum:

Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur.----

Hoc dicerem, si puer iuuenisve molirer. Nullum enim non tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc vero ad rem seriam, grauem, immensam, postmeridianis horis accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certe, sine ætatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties cœpti magnitudinem attendit, & cogitat, quantum proposito, non quantum sibi supersit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quæque passi inuicem ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala exstinguere, quam aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quam Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quam inundatio, qua planum omne perfusum est, quam conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superauerit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladibus bellum Italiæ inopinatus intulerit: infractisque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu. quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere. adeo sine patria esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quam quid factum sit, quærere; ac docere eos qui sua permisere fortunæ, nihil stabile ab illa datum esse, eius omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiescere, gaudet lætis tristia substituere, & vtraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat. alternæ sunt vices rerum. Quid exsultas? Ista quibus veheris in summum, nescis vbi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non priuatarum tantum domuum, quas leuis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes iacuerunt. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quam multa ab aliis fracta sint. nunc cum maxime Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias iactat. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multis rebus non ex natura sua, sed ex humilitate nostra magnitudo est. Quid præcipuum in rebus humanis

est? Non classibus maria complesse, nec in rubri maris littore signa fixisse, nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse in oceano, ignota quærentem: sed animo omne vidisse, & qua nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare quod speres. Quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui à diuinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quam quorum oculi in densam vmbram ex claro sole rediere. Quid est præcipuum? Posse læto animo aduersa tolerare: quidquid acciderit, sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantum, sed & infestus: nec auidus periculi, nec fugax, qui sciat fortunam non exspectare, sed facere: & aduersus vtramque intrepidus inconfusúsque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animum mala consilia, puras ad cælum manus tollere: nullum petere bonum, quod vt ad te transeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare, quod sine aduersario optatur, bonam mentem: cetera magno æstimata mortalibus, etiamsi quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, qua venerint. Quid est præcipuum? Altos supra fortuita spiritus attollere: hominis meminisse, vt, siue felix eris, scias hoc non futurum diu: siue infelix, scias hoc te non esse, si non putes. Quid est præcipuum? in primis labris animam habere. Hæc res efficit non è iure Quiritium liberum, sed è iure naturæ. Liber autem est, qui seruitutem effugit sui. Hæc est assidua seruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter premens, sine interuallo, sine commeatu. Sibi seruire, grauissima seruitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te poscere, si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturã tuam posueris & ætatẽ, licet prima sit, ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhèlo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam. primo discedemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo magno summoque opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quæ contra nequitiam nostram furorémque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus.

Quæramus ergo de aquis, & inuestigemus, qua ratione fiant. Siue, vt ait Ouidius, Cap. I.

Fons erat illimis nitidis argenteus vndis:

siue, vt ait Virgilius,

Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis
It mare præruptum, & pelago premit arua sonanti:

siue vt apud te, Iunior carissime, inuenio:

Eleus Siculis de fontibus exsilit amnis.

si qua ratio aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescant. Nilum interim seponamus à turba, propriæ naturæ & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quam calentes. In quibus quærendum erit, vtrum calidæ nascantur, an fiant. De ceteris quoque disseremus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit vtilitas. Quædam enim oculos, quædam neruos iuuant, quædam inueterata & desperata à medicis vitia percurrunt. Quædam medentur vlceribus, quædam interiora fouent potu, & pulmonis ac viscerum querelas leuant. Quædam supprimunt sanguinem: tam varius singulis vsus, quam gustus est. [2] Aut stant omnes aquæ, aut fluunt, aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliæ sunt dulces, aliæ variæ: asperæ quippe interueniunt, salsæ aut medicatæ: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primum tactus: frigidæ calidæque sunt deinde ponderis: leues & graues sunt. deinde coloris: puræ sunt & turbidæ, cæruleæ, lucidæ. deinde salubritatis: sunt enim salubres & vtiles, sunt mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam alunt, quædam sine vlla bibentis ope transeunt, [3] quædam haustæ fœcunditatem afferunt. II.

Vt stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex suo fonte natiua est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, & nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumiecti III.

fluuij deriuantur. Sed & magnæ latentesque in ipso vndæ sunt. itaque etiam cum hiberni defluxere torrentes, faciem suam seruant.

IV. Primum ergo quæramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, vnde tantum aquarum exeat. Miramur, quod accessionem fluminum maria non sentiant. Æquè mirandum est, quod detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est, quod illam sic impleuit, vt præbere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium.

V. ⁴ Quidam iudicant, terram quidquid aquarum emisit, rursus accipere: & hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, & palam venit, secreto reuertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tanta soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit.

VI. Quidam existimant, quidquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideo siccas esse aiunt Æhiopiæ solitudines, paucosque inueniri in interiore Africa fontes? quia feruida cæli natura sit, & pænè semper æstiua. Squalidæ itaque sine arbore, sine cultore arenæ iacent, raris imbribus sparsæ, quos statim combibunt. At contra constat, Germaniam Galliamque, & proxime ab his Italiam, abundare riuis & fluminibus: quia cælo humido vtuntur, & ne æstas quidem imbribus caret.

VII. Aduersus hæc multa dici posse vides. Primum ego tibi vinearum diligens fossor affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quæ terram vltra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggerere amnibus vires, qui summam humum tingit? Pars maior eius per fluminum alueos in mare aufertur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absumit quidquid in se fusum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbribus non augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quod quædam flumina erumpunt saxis & montibus? His quid conferent pluuiæ, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adiice, quod in siccissimis locis putei in altum acti, per ducenum aut tricenum pedum spatia, inueniunt aquarum vberes venas, in ea altitudine, in quam aqua non penetret: vt scias illic non cælestem esse, nec collectitium humorem, sed quod dici solet, viuam aquam. Illo quoque argumento hæc opinio refellitur, quod quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluuialis decurrat.

VIII. Quidam existimant, quemadmodum in exteriore parte terrarum vastæ paludes iacent, magni & nauigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terræ maria porrecta sunt, infusa vallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quàm apud nos Oceanum, & sinus eius: imo eo latius, quo plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cum adiectos maria non sentiant?

IX. Quibusdam hæc placet caussa. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus: qui necessario frigescit, vmbra graui pressus. Deinde piger & immotus, in aquam, cum se desijt ferre, conuertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aëris vmbram facit, ita infra terras flumen aut riuum agit. Supra nos stare non potest segnis, diu & grauis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque interualla magna imbribus sunt. Sub terra vero quidquid est, quod illum in aquam conuertat, idem semper est, vmbra perpetua, frigus æternum, inexercitata densitas: semper ergo præbebit fonti aut flumini caussas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quidquid efflauit, quia non aëre libero concipitur, crassescit, & protinus in humorē conuertitur.

X. Habes primam aquarum sub terra nascentium caussam. Adiicias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aër. Ex aëre aqua. Ignis ex aëre. Ex igne aër. Quare ergo non terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquā: imo maxime in hanc. Vtraque cognata res est, vtraque grauis, vtraque densa, vtraque in extremum mundi compulsa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat è terra? At magna flumina sunt. Cum videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, adspice. Rursus miraris, cum labantur assiduè, quædam vero concitata rapiantur, quæ præsto sit illis semper aqua noua. Quid si mireris quod cum venti totum aëra impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesque æqualiter fluit:

nec vt flumina certo alueo fertur, sed per vastum cæli spatium lato impetu vadit? Quid si vllam vndam superesse mireris, quæ superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quidquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum æquitate turbata, mundus præponderet. [6] Omnia in omnibus sunt. Non tantum aër in ignem transit, sed numquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aër in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aëra & aquam facit terra: sed non magis vnquam sine aqua est, quam sine aëre. Et ideo facilior inuicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aëra: hunc vmbra hiberni frigoris densat, vt faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem. natura sua vtitur. Quid ergo, inquis, si perpetuæ sunt caussæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbantur, & ruina intercindit aquas, quæ retentæ nouos exitus quærunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde alio transferuntur. Apud nos euenire solet, vt amisso canali suo flumina primum refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant hoc, quod accidisse ait Theophrastus [7] in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emersit. Sed & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut à cursu suo deiiciãt, atque auertãt. Fuit aliquãdo aquarũ inops [8] Hæmus: sed cum Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & siluas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor, qui desiit in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt, quæcumque vmbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbusta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum vero vis ex intimo manat, vltraque excipitur, quam radicibus euagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo viuant, sed & id quo crescant trahunt. [9] Idem ait, circa Arcadiam, quæ vrbs in Creta insula fuit, fontes & lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta vrbe: postea vero quam cultores receperit, aquas quoque recepisse. Caussam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus, quæ propter aquas coli cœperunt, quam quæ aquas habere cœperint, quia colebantur. Non enim esse pluuialem hanc aquam, quę vastissima flumina à fõte statim, magnis apta nauigiis defert, ex hoc intelligas licet, quod per hiemẽ æstatẽque par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrentẽ: non potest autem æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitant. Paullo repetamus hoc altius, si videtur: & scies non habere quod quæris, cum ad veram amnium originem accesseris. Flumen nempe fecit copia cursusque aquæ perennis. Ergo si quæris à me, quomodo aqua fiat: interrogabo inuicem, quomodo aër fiat, aut terra. Si rerum elementa sunt quattuor, non potes interrogare vnde aqua sit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliud ex se semper effundere? Quomodo aër, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras mouet, sic aqua riuos & flumina. Si ventus est fluens aër, & flumen est fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cum dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere. [10] Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est. hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoque aut in eadem sententia, aut in vltima sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euanidum considere, & nihil relinqui aliud in rerum natura, igne restincto, quam humorem: in hoc futuri mundi spem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exire semper, qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omnia? Hic humor in diductione rerum ad quartas redactus est, sic positus, vt fluminibus edendis sufficere, vt riuis, vt fontibus posset. Quæ sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarum orbem aqua sustineri, & vehi more nauigij, mobilitateque eius fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in humore sit totus. Hanc veterem & rudem sententiam explode. Nec est quod credas, in hunc orbem aquam subire per rimas & facere sentinam.

XI. XII. XIII. XIIII.

Ægyptij quattuor elementa fecere: deinde ex singulis bina, marem & fœminam.

Aërem marem iudicant, qua ventus est: fæminam, qua nebulosus & iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrem omnem aliam. Ignem vocant masculum, qua ardet flamma: & fæminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, saxa cautesque: fæminæ nomen assignant huic tractabili ad culturam.

XV. Mare vnde est? ab initio scilicet ita constitutum: habet suas venas, quibus impellitur atque æstuat. Quomodo maris, sic & huius aquæ mitioris vasta in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhauriet. Abdita est virium eius ratio. Tantum ex illa, quantum superfluum fit, emittitur. Quædam ex istis sunt, quibus assentire possumus: [11] sed hoc amplius censeo. Placet natura regi terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terra quoque sunt alia itinera, per quæ aqua: & alia, per quæ spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formauit, vt maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarij, alia corrupti, ac paullo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullæ, muci, saliuæque & lacrimæ, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: sic in terra quoque sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit auaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam vero locis terra humorque liquescit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Hæc est caussa aquarum, secundum legem naturæ, voluntatemque nascentium. Ceterum vt in nostris corporibus, ita in illa sæpe humores vitia concipiunt: aut ictus, aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus corrupere naturam, & sulphuratio contraxit humorem, qui modo diuturnus est, modo breuis. Ergo vt in corporibus nostris sanguis, cum percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venæ scissura subsedit, atque interclusit, vel aliqua alia caussa retro dedit sanguinem: ita in terra, solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exsiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terræ, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem conuertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus recollectis, modo aliunde translatis. Sæpe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Sæpe terra si facilis est, ipsa in tabem resoluitur, & humescit. Idem euenit sub terra, quod in nubibus, vt spissetur, grauioremque, quam vt manere in natura sua possit, gignat humorem. Sæpe colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorem aquileges vocant: quia guttæ quædam vel pressura loci eliduntur, vel æstu euocantur. Hic tenuis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis caussis, magnisque conceptibus excidunt amnes, nonnumquam leuiter, si aqua pondere suo se tantum detulit: nonnumquam vehementer & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit.

XVI. [12] Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quæ certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasionem singulis quærere, cum possim eamdem caussam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem seruat, quemadmodum præsto est ad mensem suum partus: sic aquæ interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædam autem interualla minora sunt, & ideo notabilia: quædam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum & naturam per constituta procedere? Hiems numquam aberrauit. Æstas suo tempore incaluit. Autumni, verisque, vt solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quam æquinoctium, suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis iura naturæ, sed non minus certa. Crede infra, quidquid vides supra. Sunt & illic specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui sæpe illapsas vrbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim vsquam inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia: vt in aëre cæco pinguique concepta, &[13] in aquis torpentibus situ: pleraque ex his cæca, vt talpæ &[14] subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. [15] Inde, vt Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.

XVII. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quæ vrbane in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem,

aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Exspecto vt aliquis[16] in mari venetur. Quid est autem, quare pisces in terrã non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora sunt opera luxuriæ, quoties naturam aut mentitur, aut vincit. In cubili natant pisces: & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens mullus, nisi qui in conuiuæ manu moritur.[17] Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientiũ color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit, alios necant in garo, & condiunt viuos. Et sunt qui fabulas putant, piscem viuere posse sub terra, & effodi, non capi. Quam incredibile illis videretur, si audirent natare in garo piscem: & cænæ caussa occisum esse super cænam, cum multum in deliciis fuit; & oculos, antequam gulam, pauit. Permitte mihi, quæstione seposita, castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo expirante formosius. Ipsa colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pallor suffunditur: quam æque variatur, & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. Vacatio longa somniculosæ inertisque luxuriæ. Quam sero experrecta,, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro piscatores fruebantur, qui coctum piscem & exanimem in ipso ferculo etiam experirentur. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, vt nollent attingere, nisi eodem die captum piscem: qui, vt aiunt, saperet ipsum mare. Ideo cursu aduehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quo peruenere deliciæ?[18] Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magna tibi credere. Ipse oportet mihi credã: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc fastum peruenit venter delicatorum, vt gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natãtem, palpitantemque viderint. Quantum ad sollertiam luxuriæ pereuntis accidit, tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, vsitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum, in quo exsultet, in quo trepidet. Vbi multum diuque laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur: tunc vt quisque peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio: vide quas per latera venas agat: ecce sanguineum putes ventrem: quam lucidum quiddam, cæruleumque sub ipso tempore effulsit! iam porrigitur & pallet, & in vnum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optauit. Quotus quisque funus domesticum ad rogum prosequitur? Fratrum, propinquorumque extrema hora deseritur: ad mortem mulli concurritur. Nihil enim est illo formosius: Non tempero mihi, quin vtar interdum temerariis verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosi sunt. Sed vt ad propositum reuertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis occultis, fertilem fædorum situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam adspici, & turpem, ac noxiam gustu. Certe cum[19] in Caria circa Lorymam vrbem talis exsiliisset vnda, periere quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cælo nouus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & differta, vt ex longo otio, corpora: ceterum inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quod anguillæ quoque latebrosis locis nascuntur: grauis & ipse cibus ob ignauiam, vtique si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corriuatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastæ: quorum aliis semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu deuorentur; alij sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat esse quædam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Vt appareat, hanc magnis amnibus æternam esse materiam, cuius non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium. At quare aquis sapor varius? propter quattuor caussas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem simulatione eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod sæpe concipiunt corruptæ per iniuriam. Hæ caussæ saporem dant aquis varium: hæ medicaminum potentiam: hæ grauem spiritum, odoremque pestiferum: hæ leuitatem grauitatemque, aut calorem, aut nimium rigorem. Interest, vtrum per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptæ, cum vitæ periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ouidius ait:

XVIII. XIX. XX.

Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit

Viſcera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum eſt, & eius naturæ habet limum, vt corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus puluis, ſi aquam attigit, ſaxum eſt: ſic è contrario, hæc aqua ſi ſolidum tetigit, hæret & affigitur. Inde eſt, quod res abiectæ in eumdem lacum, lapideæ ſubinde extrahuntur. Quod in Italia quibuſdam locis euenit, ſiue virgam, ſiue frondem demerſeris, lapidem poſt paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paullatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, ſi notaueris, albulam, & fere ſulphuratam aquam, circa canales ſuos tuboſque durari. Aliquam harum habent cauſſam illi lacus, quos quiſquis faucibus hauſit, vt idem poëta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate ſoporem.

Similem habet vim mero, ſed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exſiccetur, dementia eſt, & nimia grauitate defertur in ſomnum: ſic aquæ huius ſulphurea vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut furore mouet, aut ſopore opprimit. [20] Hoc habet mali & Lynceſtius amnis:

Quem quicumque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quam ſi mera vina bibiſſet.

XXI. [21] In quoſdam ſpecus qui deſpexere, moriuntur: tam velox malum eſt, vt tranſuolantes aues deiiciat: talis eſt aër, talis locus, ex quo lethalis aqua diſtillat. Quod ſi remiſſior fuerit aëris & loci peſtis, ipſa quoque temperatior noxa, nihil amplius quam tentat neruos, velut ebrietate torpentes. Nec miror, ſi locus atque aër aquas inficit, ſimileſque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli ſapor apparet in lacte, & vini vis exſiſtit etiam in aceto: nulla res eſt, quæ non eius à quo naſcitur, notas reddat.

XXII. Aliud eſt etiam aquarum genus, quod nobis placet cœpiſſe cum mundo. Siue ille æternus eſt, hoc quoque fuit ſemper: ſiue initium aliquod eſt illi, hoc quoque cum toto diſpoſitum eſt. Quid ſit hoc, quæris? Oceanus, & quodcumque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura eſt, cum ipſo mundo traxiſſe principia, vt Iſtrum, vt Nilum, vaſtos amnes, magiſque inſignes, quam vt dici poſſit, eamdem illis originem, quam ceteris eſſe.

XXIII. Hæc eſt ergo aquarum diuiſio, vt quibuſdam videtur. Poſt illam celeſtes, quas ex ſuperioribus nubila eiiciunt. Ex terrenis aliæ ſunt, vt ita dicam, ſupernatantes, quæ in ſumma humo repunt: aliæ abditæ, quarum reddita eſt ratio.

XXIIII. Quare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferueant in tantum, vt non poſſint eſſe vſui, niſi aut in aperto euanuere, aut mixtura frigidæ intepuere, plures cauſſæ redduntur. Empedocles exiſtimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam caleſcere, ſi ſubiecti ſunt ſolo, per quod aquis träſcurſus eſt. Facere ſolemus [22] dracones & miliaria & complures formas, in quibus aëre tenui fiſtulas ſtruimus, per decliue circumdatas: vt ſæpe eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat ſpatij, quantum efficiendo calori ſat eſt. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem ſub terra Empedocles exiſtimat fieri: quem non falli credent ij, quibus balnearia ſine igne caleſiunt. Spiritus in illa feruens loco æſtuanti infunditur. Hic per tubos lapſus, non aliter quam igne ſubdito, parietes & vaſa balnei calefacit. Omnis denique frigida tranſitu mutatur in calidam: nec trahit ſaporem euaporatio, quia clauſa perlabitur. Quidam exiſtimant, per loca ſulphure plena exeuntes vel introeuntes aquas, calorem beneficio materię, per quam fluunt, trahere: quod ipſo odore guſtuque teſtantur. Reddunt enim qualitatem eius, quia caluerunt, materiæ. Quod ne accidere mireris, viuæ calci aquam infunde, feruebit.

XXV. Quædam aquæ mortiferæ ſunt, nec odore notabiles, nec ſapore. [23] Circa Nouacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit: quia non facie, non odore ſuſpecta eſt: qualia ſunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi niſi morte non poſſunt. Hæc autem, de qua paullo ante retuli, aqua, ſumma celeritate corrumpit: nec remedio locus eſt, quia protinus hauſta duratur: nec aliter quam gypſum ſub humore conſtringitur, & alligat viſcera. [24] Eſt autem noxia aqua in Theſſalia circa Tempe, quam & feræ & pecus omne deuitat: per ferrum & æs exit: tanta vis illi ineſt, etiam dura molliendi: nec arbuſta quidem vlla alit, & herbas necat. Quibuſdam fluminibus vis ineſt mira. [25] Alia enim ſunt, quæ pota inficiunt greges ouium: intraque breue tempus, quæ fuere nigræ, albam ferunt lanam: quæ albæ venerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotia amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen eſt: vterque ex eodem lacu exeunt, diuerſa facturi. In Macedonia quoque, vt ait Theophraſtus, eſt flumen, ad quod qui facere albas oues volunt,

adducunt. Quod vt diutius potauere, non aliter quam infectæ mutantur. At si illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector est: ad Ceronem eumdem gregem appellunt. Auctores nouos habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadocia, quo poto equis, nec vlli præterea animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet grauia sint. Huius rei palam caussa est. quancumque vis rem expende, & contra aquam statue, dummodo vtriusque par sit modus: si aqua grauior est, leuiorem rem, quam ipsa est, feret, & tanto supra se extollet: quanto erit leuior, grauiora descendent. At si aquæ, & eius rei quam contra pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec exstabit, sed æquabitur aquæ: & natabit quidem, sed pæne mersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur quædam tigna supra aquam, pæne tota efferantur: quædam ad medium submersa sint, quædam ad æquilibrium aquæ descendant. Namque cum vtriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit; grauiora descendunt, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non æstimatione nostra, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaque vbi aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic euenit, vt in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quæ constant[26] insulæ, in Lydia natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacus vehitur, alia in lacu Stationensi. Cutyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aqua sustinetur: & in hanc atque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aura. Nec vmquam illi per diem & noctem in vno loco statio est: adeo mouetur leui flatu. Huic duplex caussa est. Aquæ grauitas medicatæ, & ob hoc ponderosæ; & ipsius insulæ materia vectabilis, quæ non est corporis solidi, quamuis arbores alat. Fortasse enim leues truncos, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illa saxa sunt, inuenies exesa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, vtique circa medicatorum fontium riuos: quæ vbi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spuma solidantur. Necessario leue est quod ex ventoso inanique concretum est. Quorumdam caussa non potest reddi, quare aqua Nilotica fæcundiores fæminas faciat, adeo vt quarumdam viscera longa sterilitate præclusa, ad conceptum relaxauerit: quare quædam in Lycia aquæ conceptum fæminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax vulua est. Quod ad me attinet, pono ista inter temere vulgata. Creditum est, quasdam aquas scabiem adferre corporibus, quasdam vitiliginem, & fædam ex albo varietatem, siue infusa siue pota sit. quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non grauissimas esse aquas credat, quæ in crystallum coëunt? Contra autem est. tenuissimis enim hoc euenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facillime gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet: κρύσταλλον enim appellant æque hunc perlucidum lapidem, quam illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim cælestis minimum in se terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis: donec omni aëre excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est. Æstate quædam flumina augentur,[27] vt Nilus: cuius alias ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore æstiuo; quatuor autem esse iudicant caussas. Aut quia tunc maxime in humorem mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita tacite suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium cæditur, & reuerberatur fluctu, amnis restitit: qui crescere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis vrgent, & exhauriunt flumina: cum longius recesserunt, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quædam flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quædam consumuntur paullatim, & intercidunt: eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Caussa manifesta est, sub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, & ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina cursus egere secreto: sed cum primum aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, prærupta parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

XXVI.

[28] *Sic vbi terreno Lycus est epotus hiatu,*
Exsistit procul hinc, alioque renascitur ore:

Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus,
Redditur Argolicis ingens Erasinus in vndis.

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu,[29] tandem longe remoto loco, non tamen dubius, an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eiectant: [30] vt Arethusa in Sicilia, quinta quaque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alphæon ex Achaia eo vsque penetrare, & agere sub mare cursum, nec ante quam in Syracusano littore emergere. Ideoque iis diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc & à te traditum est in poëmate, Lucili carissime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusam:

Sic tibi cum fluctus subter labere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat vndam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum interuallum temporis, fœda quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, vt non tantum lutum, sed folia, testasque, & quidquid putre iacuit, expellant. vbique autem facit mare: cui hæc natura est, vt omne immundum stercorosumque littoribus impingat. Quædam vero partes maris id certis temporibus faciunt: vt [31] circa Messanam & Mylas fimo quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, feruetque & æstuat, non sine odore fœdo. Vnde illic stabulare Solis boues, fabula est. Sed difficilis ratio est quorumdam: vtique inibi tempus eius rei, de qua quæritur, inobseruatum & incertum est. Itaque proxima quidem inueniri, & vicina non potest caussa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ secunda vis defert & exportat. Illæ quę non emittunt quidquid insedit, magis minusve æstuant. Mare vero cadauera, stramentaque, & naufragorum reliquiis similia, ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur.

XXVII. Sed monet me locus, vt quæram, cum fatalis dies diluuij venerit, quemadmodum magna pars terrarum vndis obruatur. Vtrum Oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exsurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa æstate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deiiciat. An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes nouos: aut non sit vna tanto malo caussa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia vno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ, vtique vbi in finem sui properat. Ad originem rerum parce vtitur viribus, dispensatque se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu venit. Quam longo tempore opus est, vt conceptus ad puerpuerium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quam diligenti nutrimento obnoxium nouissime corpus adolescit? at quam nullo negotio soluitur? Vrbes constituit ætas: hora dissoluit. Momento fit cinis: diu silua. Magna tutela stant ac vigent omnia: cito ac repente dissiliunt. Quidquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata caussas mouent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, vt quidam putant, inter quos Fabiarius est. Primo immodici cadunt imbres, & sine vllis solibus triste nubilo cælum est: nebulaque continua, & ex humido spissaque caligine, numquam exsiccantibus ventis. Inde vitium satis, & segetũ sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quæ seruntur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox iniuriam & validiora sensere. Solutis quippe radicibus, arbusta procumbunt & vitis; atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est: iam nec gramina aut pabula læta aquis sustinet, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur: quare ilex & quercus excutitur, & quæcumque in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum vsque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestæ sæculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altissimis montibus rapit siluas male hærentes, & saxa reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ouium greges deuehit, vulsisque minoribus tectis, quæ in transitu abduxit, tandem in maiora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeo simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur. Nouissime ruina magna gentium clarus onustus-

que diffunditur. Flumina vero suapte natura vasta, & tempestatibus rapta, alueos relinquunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi nouas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excessere alueo? Quanta cum præcipitatione voluuntur, vbi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissime velut per angustum aquas implet? Cumque Danubius non iam radices, nec media montium stringit, sed iuga ipsa sollicitat, ferens secum madefacta montium latera, rupesque deiectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à continente recesserunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque vrbium vno vortice inuoluit. Interim permanent imbres, fit cælum grauius, ac sic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox est: & quidem horrida & terribilis, intercussu luminis diri. crebra enim micant fulmina, procellæ quatiunt mare: tunc primum auctum fluminum accessu, & sibi angustum, iam promouet littus: non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retro: pars tamen maior, vt maligno ostio retenta, restagnat, & agros in formam vnius lacus redigit. Iam omnia, qua prospici potest, aquis obsidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immensa vbique altitudo est: tantum in summis montium iugis vada sunt. In ea excelsissima cum liberis coniugibusque fugere, actis ante se gregibus: diremptum inter miseros commercium ac transitus: quoniam quidquid submissius erat, id vnda compleuit. Editissimis quibusque adhærebant reliquiæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc vnum solatio fuit, quod transierat in stuporem metus. non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim suam perdit in eo, qui vltra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, vt ait ille[32] poëtarum ingeniosissimus egregie, sicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto.

Nisi tantum impetum ingenij & materiæ ad pueriles ineptias reduxisset.

Nat lupus inter oues, fuluos vehit vnda leones.

Non est res satis sobria, lasciuire deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confusionis imaginem cepit, cum dixit:

Exspatiata ruunt per apertos flumina campos.

---- Pressæque labant sub gurgite turres.

Magnifice hoc, si non curauit, quid oues & lupi faciant, Natari autem in diluuio & in illa rapina potest? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, mersum est? Concepisti imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, cælo ipso in terram ruente. Perfer. Scies, quid deceat, si cogitaueris orbem terrarum natare. Nunc ad propositum reuertamur. Sunt qui existiment, immodicis imbribus vexari terras posse, non obrui. Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluuia segetes malas, fructum grando decutiet, intumescent riuis flumina: sed resident. Quibusdam placet moueri mare, & illinc caussam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrium, aut fluminum iniuria fieri tam grande naufragium. Vbi instat illa pernicies, mutarique genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluuiis concesserim: suppressis aquilonibus, & flatu sicciore, austris nubes & imbres & amnes abundare.

XXVIII.

--- Sed adhuc in damna profectum est.
Sternuntur segetes, & deplorata colonis
Vota iacent, longique perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ sed abscondi. Denique cum per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum vltra extremum tempestatis maximæ vestigium mittunt. Deinde à tergo ventis surgentibus, ingens æquor euoluunt, quod longe à conspectu littoribus frangitur. Deinde vbi littus bis terque prolatum est, & pelagus in alieno constitit, velut admoto malo cominus procurrit æstus ex imo recessu maris. Nam vt aëris, vt ætheris, sic huius elementi larga materia est, multoque in abdito plenior. Hæc fatis mota, non æstu, (nam æstus fati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque ante se. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis tutis hominum receptaculis superest. Nec id aquis arduum est, quoniam æquo terris fastigio ascenderet. Si quis excelsa perlibret, maria paria sunt. Nam par vndique sibi ipsa tellus est. Caua & plana vndique inferiora sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis æquatus est, in parte autem eius & maria sunt, quæ in vnius equalitatem pilæ coëunt. Sed que-

madmodum campos intuentem, quæ paullatim deuexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curuaturas maris, & videtur planũ quidquid apparet. at illud æquale terris est. Ideoque vt effluat, non magna mole se tollet: dum satis est illi, vt supra paria veniat, leuiter exsurgere: nec à littore vbi inferius est, sed à medio, vbi ille cumulus est, defluit. Ergo vt solet æstus æquinoctialis, sub ipsum lunæ solisque coitum, omnibus aliis maior vndare: sic hic qui ad occupandas terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusurus est, montium creuit, deuoluitur. Per centena millia quibusdam locis æstus excurrit innoxius, & ordinem seruat. Ad mensuram enim crescit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura est. Vtrumque fit, cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quandoque placuere res nouæ mundo, sic in nos mare emittitur desuper, vt feruor ignis, cum aliud genus exitij placuit.

xxix. Quidam existimant terram quoque concuti, & dirupto solo noua fluminum capita detegere, quæ amplius vt è pleno profundant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeo quidem id affirmat, vt conflagrationi atque diluuio tempus assignet: arsura enim terrena contendit, quando omnia sidera, quæ nunc diuersos agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic sub eodem posita vestigio, vt recta linea exire per orbes omnium possit: inundationem futuram, cum eadem siderum turba in Capricornum conuenerit. Illic solstitium, hic bruma conficitur. Magnæ potentiæ signa: quando in ipsa mutatione anni momēta sunt. Et istas ego receperim caussas (neque enim ex vno est tanta pernicies) & illā quæ in conflagratione nostris placet, huc quoque transferendam puto: siue anima est mūdus, siue corpus: natura gubernāte, vt arbores, vt sata, ab initio eius vsque ad exitum quidquid facere, quidquid pati debeat, inclusum est: vt in semine omnis futuri ratio hominis comprehensa est. Et legem barbæ & canorum nondum natus infans habet. totius enim corporis, & sequentis ætatis in paruo occultoque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non minus solem & lunam & vices siderum, & animalium ortus, quam quibus mutarentur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quæ non secus quam hiems, quam estas, lege mundi venit. Itaque non pluuia istud fiet, sed pluuia quoque: non incursu maris, sed maris quoque incursu: non terræ motu, sed terræ quoque motu. Omnia adiuuabunt naturam, vt naturæ constituta peragantur. Maximam tamen caussam, ad se inundandam, terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solui in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, abolerive funditus totæ, vt de integro totæ, rudes innoxiæque generentur: nec supersit in deteriora magister: plus humoris, quam semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, vt quæ libramento stant, inæqualitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, nō quo obruat. Quidquid illi accesserit necesse est in alienū locū exundet. Vndare ergo terra debet, vt validiori infirma succūbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata ire in humorem, & assidua tabe defluere. Tunc exsilient sub montibus flumina, ipsosque impetu quatient: inde aura tacita manabunt. Solum omne aquas reddet, summi scaturient montes: quemadmodum in morbum transeunt sana, & vlceri vicina consentiunt: vt quæque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos menses hiems, æstas prohibebitur, & quodcumque terras sidus exsiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & rubrum mare, Ambracij & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur quidqui in suas partes natura digessit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderunt templa supplicibus, nec vrbium summa: quippe fugientes vnda præueniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent vnus humanum genus condet dies, Quidquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quidquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumque gentium regna pessumdabit.

xxx. Sunt omnia, vt dixi, facilia naturæ: vtique quæ à primo facere constituit, ad quæ non subito, sed ex denunciato venit. Iam autem à primo die mundi, cum in hunc habitū ex informi vnitate discederet, quando mergerentur

mergerentur terrena, decretum est: & ne sit quandoque velut in nouo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. Non vides, vt fluctus in littora, tamquam exiturus, incurrat? Non vides, vt æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non vides, vt illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, vnde tantum tumultum vides, metus est è mari, & magno impetu erumpentibus fluuiis? Vbi non humorem natura disposuit, vt vndique nos, cum voluisset, aggredi posset? Mentior, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties nos auaritia aut defodit, aut aliqua caussa penetrare altius cogit, eruendi finis vnda est. Adiice nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per operta labentium. Vndique ergo erunt caussæ diluuio, cum aliæ aquæ sub-influunt terras, aliæ circumfluunt, quæ diu coërcitæ vincent, & amnes amnibus iungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & maiore hiatu soluet. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit, quemadmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & aliis caussis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturque concordia, cum semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mundus: statim vndique ex aperto superne, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quam magna vis vndæ: vtetur libertate permissa, & iubente natura, quæ scindit circuitque, complebit. Vt ignis diuersis locis ortus, cito miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia vndis erit: sed peracto exitio generis humani, exstinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transierant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & reiectus è nostris sedibus, in sua secreta pelletur Oceanus: antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum noui sunt. Cito nequitia subrepit: virtus difficilis inuentu est, rectorem ducémque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

MVRETVS IN LIB. III. NAT. QVÆST.

AD Procemium. 1. Deus alia exaltat, alia submittit.] *Hoc Æsopus quasi proprium Dei opus esse respondit. Et notum est illud Hesiodi,*

> Ῥέα μὲν γὰρ βριάει, ῥέα δὲ βριάοντα χαλέπτει,
> Ῥεῖα δ' ἀρίζηλον μινύθει, καὶ ἄδηλον ἀέξει
> Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, ὃς ὑπέρτατα δώματα ναίει.

AD CAP. II. 2. Aut stant omnes aquæ, aut fluunt, aut colliguntur. *Prima diuisio aquarum.* Τῶν ὑδάτων τὰ μὲν στάσιμα, τὰ δὲ ῥυτά, τὰ δὲ συλλογαῖα.

3. Quædam haustæ fœcunditatem adferunt.] *Theophrastus libro* IX. περὶ φυτῶν. Ἐνιαχοῦ μὲν γάρ φασι τὸ ὕδωρ παιδογόνον εἶναι γυναιξίν, ὥσπερ καὶ ἐν Θεσπιαῖς, ἐνιαχοῦ δὲ ἄγονον ὡς ἐν Πύρρᾳ. *Plinius libro* XXXI. Thespiarum fons conceptus mulieribus repræsentat. Item in Arcadia flumen Elatum. Custodit autem partum Linus fons in eadem Arcadia, abortusque fieri non patitur. E diuerso in Pyra flumen quod Aphrodisium vocant, steriles facit. *Solinus in capite de Sicilia:* Ibi & fontes duo. Alterum si sterilis sumpserit, fœcunda fiet: alterum si fœcunda hauserit, vertitur in sterilitatem.

AD CAP. V. 4. Quidam iudicant.] *De caussa & origine fluuiorum ac fontium videndus Aristoteles cap.* XIII. *libri* I. *Meteorologicon.*

AD CAP. X. 5. Fiunt omnia ex omnibus.] *Vide eumdem Aristotelem capite quarto libri* II. περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς.

6. Omnia in omnibus sunt.] *Vetus dictum Anaxagoræ,* πᾶν ἐν παντὶ μέμικται.

AD CAP. XI. 7. In Corico monte.] *Plinius,* In Coryco monte amnis erupit, postquam cœptus est coli.

8. Hæmus.] *Hac de re ita idem Plinius:* Nascuntur fontes decisis plerumque siluis, quos arborum alimenta consumebant: sicut in Hæmo, obsidente Gallos Cassandro, cum valli gratia siluas cecidissent.

9. Idem ait circa Arcadiam.] *Plinius:* Et coli moueríque terram, callumque summæ cutis solui, aquarum interest. Proditur certè in Creta expugnato opido, quod vocabatur Arcadia, cessasse fontes, amnesque qui in eo situ multi erant. Rursus condito, post sex annos emersisse, vti quæque cœpissent partes coli.

AD CAP. XIII. 10. Aqua, ait Thales.] *Aquam principium rerum omnium esse tradidit Thales, vt auctor est Aristoteles libro primo maiore* τῶν μετὰ τὰ φυσικά. *Eamdem putabant fuisse sententiam vetustissimorum poetarum, quos illi Theologos vocabant. Nam & eodem respexisse Homerum illo versu,*

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν.

& cum Odyssea γ', *Neptunum ab Joue ipso vocari facit deorum antiquissimum & optimum.*

AD CAP. XV. 11. Sed hoc amplius censeo.] *Senatorium loquendi genus: cum qui sententiam dicturus erat. probabat quidem quæ ab aliis dicta erant, sed addebat aliquid etiam de suo.*

AD CAP. XVI. 12. Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt?] *Huic simile quiddam de Dodoneo fonte scriptum reliquit Plinius libro* II. Meridie *inquit*, semper deficit: qua de caussa anapauomenon vocant. Mox increscens ad medium noctis exuberat: ab eo rursus sensim deficit. *Paullo post addit, fontes esse calidos contra Timauum amnem, qui pariter cum æstu maris crescunt, minuuntúrve. Vide quæ de fonte Comensi scribit Plinius Cæcilianus epistola vltima libri quarti: quæ eadem & Plinius auunculus, sed breuius, tradiderat.*

13. Et in aquis torpentibus situ.] *Male in aliis libris*, facta.

14. Subterranei mures.] *Ita veteres libri, non, vt alij*, vermes.

15. Inde, vt Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.] *Hunc ipsum, vt opinor, Theophrasti locum citat Athenæus principio libri octaui, Plinius etiam copiosius capite* LVII. *libri noni.*

AD CAP. XVII. 16. In mari venetur.] *Multo hæc scriptura melior, quam illa vulgata*, in mari versetur.

17. Vitreis ollis inclusi offeruntur.] *De his ipsis deliciis vide quæ scribit Plinius libro nono.*

AD CAP. XVIII. 18. Is pro putrido.] *Totus hic locus quanto melius in veteribus, quam in vulgatis libris legatur, cupio ex collatione cognosci. Ita enim scriptum est in illis*: Is pro putrido iam piscis est, qui hodie eductus, *& cetera, & paullo post*: Vt gustare possint, nisi quem. *Vox* piscem *redundat. de mullo enim tantum loquitur.*

AD CAP. XIX. 19. In Caria circa Loruma vrbem.] *Ita iampridem legendum docui capite septimo libri duodecimi Variarum lectionum: idque ex libro vetere, Strabone, Mela, Plinio, Ptolemæo. Mentio eius oppidi est apud Liuium libro* XXXVII.

AD CAP. XX. 20. Hoc habet mali Lyncestius amnis.] *Ita legendum ex vetere libro & ex historia Theopompi*, ἐν Λυγκήστῳ φησὶ πηγὴν εἶναι τῇ μὲν γεύσει ὀξίζουσαν, τοὺς δὲ πίνοντας μεθύσκεσθαι. *Athenæus libro* II. *Meminit & Vitruuius, & Plinius, & Oribasius.*

AD CAP. XXI. 21. In quosdam specus.] *Noti sunt Virgiliani versus de Auerno.*

> Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
> Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
> Quam super haud vllæ poterant impunè volantes
> Tendere iter pennis. talis sese halitus atris
> Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat.

AD CAP. XXIV. 22. Dracones & miliaria.] *Vtraque vasa sunt ad aquam calefaciendam. Dracones à figura dicti. Miliariorum & apud iuris auctores, & apud alios mentio.*

AD CAP. XXV. 23. Circa Nonacrin,] *Vitruuius*: Item est in Arcadia Nonacris nominata terræ regio, quę habet in montibus è saxo stillantes frigidissimos humores. Hæc autem aqua Στυγὸς ὕδωρ nominatur, quam neque argenteum, neque æneum, neque ferreum vas potest sustinere: sed desilit & dissipatur. Conseruare autem eam & continere nihil aliud potest, nisi mulina vngula, qua etiam memoratur ab Antipatro in prouinciam, vbi erat Alexander, per Iollam filium perlata esse, & ab eo ea aqua regem necatum. *Huius aquæ Herodotus, Curtius, Plinius, Plutarchus, alij eamdem esse vim tradiderunt.*

24. Est autem noxia aqua in Thessalia.] *Meminit huius & Vitruuius libro octauo, & Plinius capite secundo libri* XXXI.

25. Alia enim sunt, quæ pota.] *Vitruuius*: Sunt Bœotiæ flumina Cephisus & Melas, Lucaniæ Crathis, Troiæ Xanthus, inque agris Clazomeniorum & Erythreorum & Laodicensium fontes ac flumina. cum pecora suis temporibus anni parantur ad conceptionem partus, per id tempus adigũtur eo quotidie potum: ex eoque quamuis sint alba, procreant aliis locis leucophæa, aliis pulla, aliis coracino colore. *Ouidius*:

> Crathis & hinc Sybaris vestris conterminus oris,
> Electro similes faciunt, auroque capillos.

Νυμφόδωρος καὶ Θεόφραστός φασι, τοῦ Κράθιδος τὸ ὕδωρ ξανθίζειν: *Scholiastes Theocriti in eidyllium quintum. Vide & Plinium libri* II. *cap.* CIII. *& capite secundo libri* XXXI. *ex quo intelliges, rectè à me scriptum paullo infra hæc verba*, ad Ceronem, *vbi alij legebant*, ad Penenion. *De Xantho idem ab Aristotele traditur libro* III. *de historia animalium, nisi quod pro Xantho Scamandrum vocat.*

26. Insulæ in Lydia natant.] *Vide Plinium cap.* XCV. *libri* II. *Talem insulam paruam quidem, sed quæ tamen arbores habeat, & in qua & pecudes & armenta pascantur, in via Tiburtina sæpe magna cum voluptate spectaui.*

AD CAP. XXVI. 27. Vt Nilus, cuius alias ratio reddetur.] *Libro proxime sequenti.*

28. Sic vbi terreno Lycus.] *De Lyco, Erasino, Trigide, idem & apud Plinium legitur.*

29. Tandem longe remoto loco.] *Locus hic fœdè mutilatus ab aliis, ita in vetere libro meo legitur*: Tandem longe remoto loco, non tamen dubius an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eiectant *Ego autem, qui iam pridem ita restituissem, monueram decem ab hinc annos, ita restituendum esse, capite septimo libri duodecimi Variarum lectionum. Sed negligentia eius, cuius opera in eis libris, grauiter tunc ægrotus, vtebar, factum est, vt ea omnia omissa sint, quæ ex vetere libro addenda erant.*

30. Vt Arethusa.] *Plinius libri secundi cap.* CIII.

31. Circa Messanam & Mylas.] *Plinius libri secundi cap.* XCVIII.

AD CAP. XXVII. 32. Poëtarum ingeniosissimus.] *Notanda eximia, eademque verissima laus Ouidij, quem hodie nonnulli inepte fastidiosi contemnere audent. Notandum etiam, quanto iudicio Seneca in eo reprehendat ea, in quibus luxurianti ingenio nimis indulsit. Hæc nos in scribendo cautiores & consideratiores facere debent.*

PINCIANVS.

ET damna ætatis male exemptæ.] *Scribendum puto* exactæ, *non* exemptæ.

Occupationes patrimonij recidantur:] *Elegantius in antiquis exemplaribus* præcidantur, *quàm* recidantur. — PRÆFATIO.

Longe à dominio iacentis causa soluatur, sibi totus animus vacet.] *Locus corruptissimus, & OEdipo interprete indigens. Vetus lectio,* Longe à Domino, longe iacentis causa soluat sibi totus, *Scribetur forte minus corrupte hoc pacto:* Longe ambitio, longe iactantia. Curis soluatur. Sibi totus, *&c.*

Infractis rebus etiam post Carthaginem.] *Scribe,* fractisque rebus etiam post Carthaginem, *ex vetere lectione.*

Si scisses omnia ex decreto Dei fieri.] *Verbum* omnia *eradendum, ex eadem.*

Elysius Siculis de fontibus exilit amnis.] *Sic omnia praferunt exemplaria. Sed legendum arbitror* Eleus, *non* Elysius: *vt de Alpheo Elidis fluuio accipias, emergente in Arethusa fonte Siciliæ.* — Cap. ij.

Quædam haustæ fœcunditatem afferunt.] Auferunt *lege, non* afferunt, *ex eadem.* — II.

In quem montis circumuecti fluuij deriuantur.] *Legendum* circumiecti, *non* circumuecti, *ex eadem.* — III.

Ac subinde sic suppleat?] *Dictio* sic *expungenda, ex eadem.* — IV.

Colaturque transitu:] *Scribe* colaturque in transitu: mare, *ex eadem.* — V.

Quod paucissima flumina sunt.] *Verbum* flumina *supernacaneum est, ex eadem. præcessit enim paulo ante, vt minime necessaria fuerit repetitio.* — VI.

Aut vbi concipi.] *Commodior forsitan lectio,* haud vbi concipi. — VIII.

Cum videris quanta sunt, & rursus ex quanto prodeant, aspice. Rursus miraris, cum labantur assidue.] *Vetus lectio,* Cum videris ex quanto prodeant, aspice rursus quanta sint. Miraris, *&c.* — X.

Sed per dies noctesque æqualiter fiat.] *Sic prior editio. Scribe* fiat, *non* fiat *ex eadem.*

Diruta vrbe.] *Sic antiqua exemplaria, sed mallem* direpta *legeres quàm* diruta. *Plinius libro 31. cap. 4.* Proditur certe in Creta expugnato oppido, quod vocabatur Arcadia, cessasse fontes amnesque. — XI.

Magnis acta nauigiis.] *Legendum arbitror* apta, *non* acta.

Cum ad veram omnium originem accesseris.] Amnium *legendum, non* omnium. — XIII.

Et ipsa quarta pars mundi.] Ipse *legendum, non* ipsa, *ex vetere lectione.*

Modo per se viribus recollectis.] *In eadem* collectis *habetur, non* recollectis. — XV.

Si spissetur.] Vt spissetur, *eadem.*

Grauioremque quam vt manere in natura possit, gignat humorem.] *Verba corruptissima, & sic aut restituenda, aut in meliorẽ statum forte redigenda:* Crassioremque quam vt manare in maria possit, gignat humorem.

Et ex magnis causis.] *Legendum reor,* At ex magnis causis. *& mox statim* excidunt *potius quam* excedunt, *ex exemplari Pinciano.*

Vt talpæ & subterranei vermes.] *Vetus lectio,* vt talpæ & subterranei mures. *& quidem, vt sentio, rectius: sunt enim aquatiles mures. Plinius lib. 2. cap. 106. In eo vt in Arcadia Stimphali enascuntur aquatiles musculi.* — XVI.

Expecta vt aliquis in mari versetur.] Expecto *eadem, non* expecta. *&* venetur, *vt sentio potius quam* versetur, *legendum.* — XVII.

Hi sunt qui fabulas putant.] *Aptiorem lectionem duco,* Et sunt qui fabulas putant.

Nec cœnæ causa occisum esse super cœnam, cum multum in deliciis fuit.] *Legendum arbitror per trãspositionem verborum sic,* nec cœnæ causa occisum esse, sed post cœnam multum cum in deliciis fuit.

Et in cæteras facies inter vitam & mortem coloris est.] *Scribendum reor,* & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. — XVIII.

Vagatio longa, somniculosæ inertisque luxuriæ.] *Scribe* vacatio, *non* vagatio, *ex vetere lectione, quam corroborant, quæ deinceps sequuntur.*

Qui coctum piscem, qui exanimem in ipso ferculo etiam experirentur, Mirabamur tantum in illis esse fastidium.] *Scribe per maiorem, & cum nota interrogationis, vt sint verba diuitis luxuriosi:* Quo coctum piscem? Quo exanimem? In ipso ferculo expiret. Mirabamur tantum in illis esse fastidium. *ex vetere lectione in qua verbum* etiam *non habetur.*

Qui non hodie eductus, hodie occisus est.] *Putamus negationem aduentitiam esse adiectam ab aliquo qui sensum non percipiebat.*

Vbi multum diuque laudatus.] *Scribe per maiorem.* Vbi multum diuque laudatus est, *ex vetere lectione.* — XIX.

Fertilem fœdo si tu piscium.] *Eadem,* fœdorum, *non* fœdo *agnoscit.*

In Caria circa Idimum.] *In eadem non* Idimum *habetur, sed* Hydiulum: *vt forte corrigendum sit* Hydissum *ex Stephano: cui ita vocatur Cariæ vrbs sic appellata ab Hydisso filio Bellerophontis. Astipulante etiam Plinio libro 5. cap. 29.*

Magis amnibus æternam esse materiam.] *Lego* magnis, *non* magis, *ex eadem.*

Quem non falli credebant. In quibus balnearia sine igne calefiunt.] *Sic prior editio. Vetus lectio,* quem non falli credebant ij quibus balnearia, *&c. &* credent *aptior forte lectio quam* credebant. — XXIIII.

Et ad Penenion eundem gregem appellant.] *Coniunctio* & *superuacanea est. Legendumque* Peneum, *non* Penenion. *Plinius libro 2. cap. 103.* In Bœotia amnis Melas oues nigras, Cephisus eodem lacu profluens albas. Rursus nigras Peneus, *etsi in Plinio corrupte* penitus *habeatur pro* Peneus. — XXV.

Et ipsius insulæ materia vectibilis.] *Eadem* vectabilis *præfert, non* vectibilis, *& mox paulo* lacu, *non* lacus, *legendum.*

XXVI. Et reuerberatur fluctu, amnis restitit.] *Scribendum duco:* & reuerberato fluctu amnis restitit.

Itaque quod impendere solebant, id incremento accidit.] *Fidelior vetus lectio,* Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit.

Fimo quiddam simile turbulentum mare profert.] *Legendum puto,* fimum quendam similem purgamentis mare profert, *aut sic,* fimo quædam similia purgamenta mare profert. *Plinius lib.2.cap.98.ex emẽdata impressione:* Omnia plenilunio maria purgantur, quædam & stato tempore. Circa Messanam & Mylas fimo similia exspuuntur in littus purgamenta.

XXVII. Et quæcunque in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labent ac madent tecta.] *Castigatius legetur, quantum coniectura assequi possum, sic,* & quæcunque in arduis arbor commissura astricta lapidum stetit, labascit. Madent tecta.

Frustra titubantium fultura tentatur.] *Vetus lectio,* frustra titubantium fulcra tentantur.

Ferens secum madefacta montium latera.] Labefacta *magis arridet quam* madefacta.

Quæ fundamentis laborantibus adesse recesserunt.] *Sic prior editio. Vetus lectio,* quæ fundamentis laborantibus ad conrecesserunt. *Putamus per transpositionem syllabarum locum deprauatum fuisse, restituendumque sic,* quæ fundamentis laborantibus adesa corruerunt. *Posset etiam legi* ambesa, *non* adesa, *vt infra notabimus: & in sequentibus exemplaria quædam* laci, *non* lacus *legunt.*

XXVIII. Ingens æquor inuoluunt.] *Eadem,* volunt *agnoscit, non* inuoluunt.

Nec à littore vbi inferius est, sed à medio vbi ille cumulus est. Defluit ergo vbi Sol & æstus æquinoctialis sub ipsum Lunæ Solisque coitum omnibus aliis maior vndauere. Sed hic qui ad occupandas terras emittitur.] *Magis in disiunctionem huius periodi peccatum est, quam in verborum deprauationem. Utrique errori sic medendum esse arbitramur,* Nec à littore vbi inferius est, sed à medio vbi ille cumulus est, defluit. Ergo vti solet ęstus ęquinoxialis sub ipsum solis Lunęque coitum omnibus aliis maior vndare, si hic qui ad occupandas terras emittitur. *Nam & vetus lectio,* Solis Lunęque coitum *agnoscit non contrario ordine,* Lunę Solisque coitum.

At ipso tempore solutus legibus.] *Scribendum ex eadem* illo, *non* ipso.

Sic in nos semper mare emittitur desuper, vt feruor ignisque cum aliud genus exitij placuit.] *Dictio* semper, *& particula inclinatiua* quę, *non leguntur in antiquis exemplaribus, in quibus sicut habetur, non* sic. *Ut putem in totum scribendum hoc pacto:* Sit aut in nos mare emittitur desuper, aut feruor ignis, cum illud genus exitij placuit. *Quid si præpostere locatis dictionibus legas?* aut desuper feruor ignis.

XXIX. Et adeo quidem affirmat.] *Coniunctio* & *superuacanea est, ex vetere lectione. Quapropter legẽdum puto,* Adeoque id affirmat. *Nam & in eadem per maiorem litteram scriptum est verbum* Adeo.

Inde aura tacita manabunt.] Tacta, *non* tacita *eadem præfert.*

Ambracij & Cretici sinus.] *Scribendum reor,* Ambrasij & Corinthiaci sinus.

XXX. Statim vndique ex aperto & abdito superne ab infimo aquarum fiet irruptio.] *Tenebrosus locus inuersione iuxta ac corruptione verborum. Vetus lectio* eruptio *habet, non* irruptio. *Ego legendum in vniuersum sic censeo:* Statim vndique ex aperto superne, ex abdito ab imo aquarum fiet eruptio. *Et aliquanto superius* exhaurit *eadem habet, non* exoluit.

Iterum aquas terra sorbebit, terram pelagus stare aut intra terminos suos furere coget.] *Corrigendum censeo,* Iterum aquas terra sorbebit. Iterum pelagus stare, *&c.*

ERASMVS.

EX PRÆFATIONE. *In primis labris animam habere.*] Vt intelligas paratam ad mortem: quanquam altera scriptura magis arridet. Ac mox:

Hæc res efficit non euenire quærenti vt sit liber, sed euenire natura.] Fortunatus tantum mutat *quærenti,* in *Quiriti.* Britannicum exemplar probabilius habebat, *non è iure Quiritum, sed è iure naturæ.* Nam omnino dubito, an Latine possis *Quiritem* dicere, singulari numero, dumtaxat apud rhetores.

XV. *Sæpe terra si facilis est, in tabem ipsa resoluitur & humescit. Idem euenit sub terra, quod in nubibus, vt spissetur, grauiorque quam vt manere in natura sua possit, gignat humorem.* Ita prior editio: quæ tolerabilis est, si legas *grauioremque.* Fortunatus legit? *Ipse transire facilis in aliud. Ipsa terra in tabem resoluitur,* &c. Hæc lectio videtur altera deprauatior. Supposuimus lectionem quam diuinauit Fortunatus, donec germana extiterit.

XX. *Amnis eius.*] Sic prior editio. *Lyncestium amnis,* bene reposuit Fortunatus. Sed stomachatur sine causa, quod *Mintius* asscripserim ex codice, non ex somnio meo. Neque enim aliud tum agebam in transcursu.

OPSOPOEVS.

PRÆFATIO. *Saltem in ipso fine.*] Memmij v.c. *saltem in ipso fuga respiciat.* Fortunati veteres, *saltem in ipso fuga impetu respiciat,* & forte melius.

Infractisque rebus.] Fortunatij & Memmij v.c. *fractique rebus.* Et M. ss. *ducem promittens, exercitum petens.*

Iniri non potest.] M.s. *Inueniri non potest,* &c. Fortunatus in suis notis: Ita omnia & vetera exemplaria & vulgata. sed vacillant & fluctuant hæc omnia. nullo certo sensu, aut verborum exitu. Quare arbitror aliquid erroris subesse, nec audeo quicquã mutare in tanto codicũ consensu. Sensum

quidem auctoris hunc esse coniecto. Innumera regna, imperiaque & prioribus sæculis fracta esse, & nunc a maximo Deo, vel, & nunc maxime (vt notet sua ætate maxime incerta ac mutabilia regna & imperia fuisse) a Deo alia prouehi, alia deprimi, &c. Ad hunc sensum forsitan sic erit lectio restituenda: *Inueniri non potest numerus quam multa & alijs temporibus fracta sint, & nunc maxime Deus alia exaltat,* &c. Vel sic, *Quam multa alijs temporibus fracta sint, nunc enim maxime.* Vel sic potius, vt nihil addas, *Quam multa & alias fracta sint, cum nunc maxime Deus alia exaltat.* Vel si priorem omnino lectionem, nihil inuertendo custodire volumus, & fidei antiquorum exemplarium rationem habere, quod magis placet, tunc illa verba quæ mox sequuntur, *Magna ista, quia parui sumus, credimus*, a superiori sensu non separabimus. Quid si legeretur? *Inueniri non potest numerus quam multa alijs atque alijs modis fracta sint.* Seneca in Epistolis, *Omnes*, inquit, *quæ vsquam rerum potiuntur vrbes, quæque alienorum imperiorum magna sunt decora, vbi fuerunt, aliquando quæretur, & vario exitij genere tollentur, alias destruent bella, alias desidia paxque ad inertiam versa consument, & magnis opibus exitiosa res luxus.* Tam varias lectiones posse contemni, vel etiam rideri, præclare video. Nos tamen in iuuandis auctorum locis deprauatis, vt in veteri morbo, quælibet mutationum auxilia tentare non inutile, neque ineptum ducimus, quando verum absque ambitione quærendum est. Hæc Fortunatus.

A diuin. contemplatione.] Huius item ac Memmij codices, *a diuinorum conuersatione.*

Vetus lectio (scribit Fortunatus) melior rectiorque. *sed vtrinque intrepidus & inconfusus.* quam & mox sequentia verba confirmant: *Nec illius tumultu*, inquit, *nec huius fulgore perculsus.* Et mox, Purior (ait) est antiqua lectio, *Quod vt ad te transeat, aliquis possit amittere.* illa enim duo verba, *dare aliquis*, otiosa sunt.

Superiores editiones, *in primis liberum animum habere.* sed hoc est ex censura Fortunati. membranæ nobilcum faciunt.

Grauissima seruitus.] In vetere codice recte deest vox *seruitus*, inepte repetita.

Iunior carissime] Fortunatus: *Iunior* non ad ætatem hic refertur, sed est nomen ipsius Lucilij gentilitium. vocabatur enim ita Lucilius Iunior, sicut Plinius Secundus. Hunc Seneca aliquando Lucilium, aliquando Iuniorem appellat. vt infra in præfatione Quarti, *Ita est mi Iunior, quo apertior est adulatio*, &c. Cap. ii

Aut stant. o. a aut fluunt.] M. ss. Duo, *Aut stant omnes aquæ, aut eunt.* Et statim, *salsæ amaræque, aut med.* iii.

Memmij v. c. *circumiecti quidquid fudit fluuia driuant.* Non dubito legere, *in quem montes circumiecti quicquid fudit pluuia deriuant.* Pluuialis enim aqua hibernos torrentes facit & fouet quos defluere dicit. Quæ deinde sequuntur, ita concipiuntur in v. c. *sed magnæ in ipso latentesque velut venæ vndæ sunt.* iii.

Fortunatus legit *seruat*, & refert ad Fucinum, Sed & *seruant* bene stat, si vndas subintelligas. iv.

Aufertur.] Aliæ editiones, *effertur.* Fortunati codices, *transfertur.* vii.

Quis vnquam philosophorum vmbræ causam ab aëris mutatione reperiuit? & tamen hactenus conniuentibus oculis istas ineptias in Seneca tulimus. Corrigamus ergo, & legamus in posterum, *mutatio aëris imbrem facit.*: & abiiciamus sequens verbum *agit.* hanc lectionem scripta membrana ratam esse iubet. ix.

M. ss. *Quare ergo non e terra fiat aqua? quæ*, &c. optime cetera contra Senecam sunt. nam ex aqua terram fieri paulo post pro confesso sumit. x.

Rursus ex quanto.] M. ss. non recipiunt alterum *rursus*, quod est ante *miraris*, nec agnoscit Fortunatus: qui mox scribit, *quod præsto sit illis*, &c.

M. ss. & priores editiones, *interscendit cursum aquis.* vetus lectio Fortunati, *interscindit viam aquis.* xi.

Bene Fortunatus & m. ss. *faciant. Hoc accidisse ait Theophrastus.*

Sed & alios quoque casus.] Nicotij codex, *Sic vt alias quoque casus interuenire opinatur, qui aliter vocent.* corruptæ: at probius Memmij membrana, *Sunt qui alias quoque causas interuenire opinantur, quæ aliter vocant aquas, aut cursu suo, &c.* Vulgata lectio est ex v. c. Fortunati.

Vltraque accipitur.] Nicotij v. c. *accipitur*, Memmij *concipitur.*

Idem hic. *fontes & viros substitisse.* Scribo *riuos.* Ita enim, non, *lacus*, legi, magis, congruit cum eadem historia a Plinio cap. iiii lib. xxxi. natur. hist. relata: *Proditur certe in Creta expugnato oppido, quod vocabatur Arcadia, cessasse fontes amnesque, qui in eo situ multi erant.* Mox idem v. c. *contrita tellus.*

Idem, *labentem. Quem non faciunt imbres, sed incitant.*

Habere quod quæris.] Scribe ex m. ss. *quod quæras.* Mox, veteres editiones & codices nonnulli scripti, *Sed si in rerum natura elementa sunt quattuor.* xii.

Quibus impellitur.] M. ss. & aliæ editiones, *quibus impletur atque æstuat.* Ex mox Fortunati & Nicotij vett. c. *ac paulo pigrioris.* xv.

Metall. humus.] Fortunatus suspicatur legendum, *Hinc est omne metallorum genus.* quod verbum *humus*, suspectum sit.

Memmij v. c. *In quadam vero terra humorque putrescunt, sic vt bitumen.*

Aqua fit.] M. ss. *aqua deficit.* Fortunatus in suis reperit vt vulgo legitur. Mox, Vox *suo* non comparet in m. ss.

Æstas s t. incaluit.] Fortunati v. c. *incanduit* pro *incaluit.* Et mox *pigroque*, pro *pinguique.* Et *hoc miraris me addere.* xvi. & xvii.

Memmij v. c. *natare in garo. nec cœna causa occidisse super cœnam.*

Idem, *anima afficients.* at Fortunati vetus lectio sincerior, *animam efflanti.*

Memmij codex optime, *Quo cottum piscem, quo exanimum? In ipso ferculo exspiret.* linea proxima non habet *piscem.* Fortunatus ex v. c. hanc lectionem profert, *vt nollent, nisi eodem die captum piscem comesse.* Ita quoque Nicotij liber, nisi quod *comedere* scribit. xviii.

Vetus Fortunati lectio, *Is pro pudor iam piscis affertur.* vnde ipse legendum arbitratur, *Is, pro pudor, iam pro putrido piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est.* Diuersa est scriptura Memmianæ membranæ, *Iam pro putrido his est piscis occisus. Hodie eductus est. Nescio*, &c.

Fortunatus legit ex coniectura. *Quantum ad sollertiam luxuriæ pretij accedit.* &c. vel, *Quanto ad sollertiam luxuriæ plures accedunt, tanto subtilius.* &c. diuites enim, quibus molestæ erant pecuniæ, cum viderent magnam turbam ad luxuriam accedere, seque in numerum & in turbam deduci, subtilius quotidie aliquid, ingeniosiusque ad luxuriam excogitabant, quo alios superarent, seque numero eximerent. Vel potius legendum, *Quanto ad sollertiam luxuriæ plures eunt, tanto subtilius*, &c. Hæc ille. Sed nostra scriptura nititur fide v.c.

XIX. *In subt. occultis.*] Fortunati vetus lectio *oculi*, non *occultis*. hoc est occultari & abscondi.

Horridam aspici.] *Aspici* non est in optimo Memmij codice. Irrepsit ex glossemate.

Donec aliquo sinu deuorentur.] M.ss. duo, *donec aliquo sinu terræ deuorentur*, & confestim, *hanc aquam magnis*, &c.

XX. *Hac medicaminum potentiam.*] Iidem, *Hæ medicatam potentiam.* Alter iterum. *Medicatum est.*

Memmij v.c. *aut furorem mouet.* Fortunati & Nicotij, *aut in furorem mouet.*

Veteres codices, *Hoc habet mali Lynceus amnis.* Et notauit Fortunatus, antiquos codices Ouidianos esse in quibus *Lynceus* legatur in hoc versu Metamorph. XV.

Huic fluit effectu dispar Lyncestius amnis.

XXIII. Memmij v.c. *Post illum ex posterioribus celestes quas nubila excutiunt.* Fortunati, *Post illam sunt calestes, ex posterioribus quas nubila eijciunt.* Sed huc intrusum est illud *ex posterioribus*, seu quod impressi habent, *ex superioribus.*

XXV. Omnes prisci libri legunt *ad Peneium.* Et Plinio quoque natur. hist. cap. CIII. lib. II. teste, Peneius amnis nigras facit oues. Vt aliud egisse videatur Muretus, cum contra codicum fidem ex Plinij lib. XXXI. cap. II. Ceronem fontem pro Peneio amne suffecit.

Amnis restituit.] Memmij vetus membrana, *amnis resistit.*

Alioque renascitur ore.] Fortunatus notat in Ouidianis & vetustis Senecæ codicibus *orbe* legi, non *ore*: magis tamen hoc placere quam illud. Versu sequenti præfert *tacito.* Ouidiano *tecto.* Mox Ouidiani codices habent *in agris* non *in vndis.*

Mox Memmij v.c. *tandem è longe remoto loco*, &c. Vetus interpres Lucani de Tigride ex libro primo Neronis Senecæ discipuli hos versus retulit:

Quique pererratam subductus Persida Tigris
Deserit, & longo terrarum tractus hiatu
Reddit quæsitas iam non quærentibus vndas.

Quos aliquando mihi communicauit clariss. P. Pithœus.

Fimo quiddam simile.] Memmij v.c. *fimum quidem similem turbulentæ auis mare profert.* Fortunati. *fimum quidem sile turbulentum luis mare profert.* Hinc iste vulgatam lectionem concinnauit.

Mox Fortunatus veterem lectionem rectiorem & explicatiorem hanc laudat: *tempus eius valde, quo purgatur, obseruatum, sed incertum est.*

XXVII. *Perducitur infans.*] Fortunati vetus lectio & nostra, *perduret infans.*

Memmij v.c. *& humido spissa caligo.* veteres editiones, *& ex humido spissa cal.* vulgatæ scripturæ Fortunatus auctor est ex vetere lectione.

Fortunati & Memmij v.c. *omne enim firmamentum in lubrico*, &c. intelligit enim fulcimina & tibicines, quibus labefactarum domorum ruinosa latera firmari solent.

Mox Sic scribitur in v.c. Memmij, *& inter mixtos dominus greges.* forte *dominis*, vel, quod magis probauerim. *domibus*, legendum est.

Intercussu luminis.] Memmij v.c. *intercursu luminis.* Paulo post Fortunatus legit, *Sic & illud.*

Pressaque labant.] Ouidij codices *latent*, non *labant.* Vtrumque patitur & sensus, & carminis ratio, vt annotat Fortunatus.

XXVIII. Memmij v.c. *ingens æquor euoluit, quod longe a conspectu interioris litoris frangitur.* Et hoc postremum notauit quoque P. Pithœus ex v.c.

Vtrumque fit.] Vetus Fortunati lectio, *Alterutrum fit.* hoc est vel eluuio, vel conflagratio, *mox.* Scribe *quandocunque.* Mox v.c. Memmij *emittitur, vt feruor ignisque eum*, &c.

XXIX. Idem codex, ni prorsus fallor, recte *siue corpus natura gubernabile, vt arbores*, &c. Statim idem. *& sequentis actus.*

Fortunatus legit *quandocunque*, pro *quandoque.* Postea recte v. c. Memmij, *Oceanus extrema sortitus venies*, &c. versu vero præcedenti legit doctiss. Puteanus, *Nihil erit Hadria, mihi*, &c.

XXX. *Mare inducat.*] Vetus membrana, *mare inducatur*: & paulopost, *subterfluunt terras.*

Eadem, *statim vndique ex aperto & abdito superne ab infimo aquarum fiet irruptio.* Interpretamenti loco habeo tria illa verba, *superne ab infimo.*

Eadem, *tam violentum, tam incontinens sui.* Linea proxima putat Fortunatus *renitentibus* scribendum, quam lectionem ex notulis v.c. deprehendit.

GRVTERVS ET IVRETVS.
Ex Præfatione.

POst meridianis horis accessimus.] M.ss. mei quattuor, *post meridianas horas acc.* quod malim. Locutio autem in eum quadrat qui graue aliquid & arduum sero aggreditur, vt docent Turnebus aduers.

lib 18.cap. 13. Langlæus Ocij Semest. lib. 1 cap. vlt. quibus addatur Hadrianus Iunius Centur. 1. adag. 36. quod habet, *In meridie vita philosophantes:*

Ex Cap. i.

Singulis vsus quam gustus est.] Ita & Britannicum exemplar. Fortunati editio, *quam gratus est*, quod & in Pall. & Colon.

Ex Cap. iii.

Faciem suam seruant.] Sic solum Col. itaque facile accesserim Fortunato legendum putanti *seruat*, vt referatur ad *Fucinum.* nam diserte ita vterque Pall.

Ex Cap. xxiiii.

Facere solemus Dracones.] Ita & Pal. tert. at quart. *tracones.* Colon. *trationes* primo loco posita est lectio & in mss. Fort. ita enim dicuntur flexus & circuitus in omnibus rebus, animalis scilicet hoc nomine dicti similitudine. Columellæ & Plinio palmites quoque annosi, *Dracones* appellantur.

Ex Cap. xxv.

Ex qua fieri creditur.] Mei omn. *ex qua fieri lapis creditur.*

Tota compressa est.] Mei *comprehensa est.*

Ex Cap. xxvii.

Violentus oberrat.] Pal. tertius *inuolutus aberrat.* quartus, *volutus aberrat.* Coloniensis, *volutus aberat.*

Ex Cap. xxix.

Vndare ergo terra debet, vt validiori infirma succumbat.] Pal quart. *Vide ergo ne terra debeat minus, vt validiori infirma succumbat.* quod & in Colon. nisi quod is, *succumbant.*

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM NATVRALIVM QVAESTIONVM LIBER QVARTVS.

In quo de niue, grandine & pluuia agitur.

PRÆFATIO.

DElectat te, quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, & officium procurationis otiosæ. Delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quam sis ambitioni alienus, quam familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominumque desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optime conuenit. Nec mirum paucis istud contingere, imperiosi nobis ipsis & molesti sumus: modo amore nostri, modo tædio laboramus: infelicem animum nunc superbia inflamus, nunc cupiditate distendimus: alias voluptate laxamus, alias solicitudine exurimus. Quod est miserrimum, numquam sumus singuli. Necesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere consuesti. A turba quantum potes, te separa, nec adulatoribus latus præbeas, artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si bene caueris, non eris. Mihi crede capieris, si proditioni ipse te trades. Habent hoc in se naturale blanditiæ: etiam cum reiiciuntur, placent: sæpe exclusæ, nouissime recipiuntur. Hoc enim ipsum imputant, quod repelluntur, & subigi ne contumelia quidem possunt. incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen verũ. Ea maxime quisque patet, qua petitur. Fortasse enim ideo, quia patet, petitur. Sic ergo formare, vt scias non posse te consequi, vt sis impenetrabilis. cum omnia caueris, per ornamẽta feriet. Alius adulatione clã vtetur parce: alius ex aperto, palam rusticitate simulata quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex[1] ante Villeiũ maximus, aiebat non esse occulte, nec ex dissimulato blandiendũ. Perit, inquit, procari, si latet. Plurimum adulator cum deprehensus est, proficit: plus etiamnum si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua Plancos cogita: & hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognoui subtilius in omnibus rebus, maxime in distinguendis & curandis vitiis, sæpe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicæ solet. Quæ si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium egregium virum

memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad diuitias viam, quo die pænituisset bonæ mentis. Nec inuidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos quibus quæsito opus est, quemadmodum non dubiam fortunam maris, non emendi vendendique aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori tentent, quemadmodum non solum facili, sed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudentesque dispolient. Te inquit, longiorem Fido Annæo iurabo,& Apollonio Pycta,quamuis staturam habeas Thracæ incompositi. Hominem quidem non esse vllum liberaliorem, non mentiar, cum possis videri omnibus donasse, quidquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior, quo magis frontem suam perfricuit, cecidit alienam, hoc citius expugnat. Eo enim iam dementiæ venimus, vt qui parce adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere. Gallionem fratrem meum (quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest) alia vitia non nosse, hoc etiam odisse. ab omni illum parte tentasti. Ingenium suspicere cœpisti, omnium maximum & dignissimum, quod consecrari mallet, quam conteri: pedes abstulit. Frugalitatem laudare cœpisti. prima statim verba præcidit. Cœpisti mirari comitatem & incompositam suauitatem: quæ illos quoque, quos transit, abducit, gratuitum etiam in obuios meritum. Nemo enim mortalium vni tam dulcis est, quam hic omnibus: cum interim tanta naturalis boni vis est, vt artem simulationemque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditiis tuis restitit. vt exclamares inuenisse te inexpugnabilem virum aduersus insidias, quas nemo non in sinum recipit. Eo quidem magis hanc eius prudentiam, & in euitando ineuitabili malo pertinaciam te suspicere confessus es, quia speraueras posse apertis auribus recipi, quamuis blanda diceres, quia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obstandum. Semper enim falsis à vero petitur veritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi male egeris mimum, & quasi ille aliquid iocorum aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar componere. Cum quis ad te adulator accesserit, dicito: I tu, ista verba, quæ iam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus transeunt, ferto ad aliquem, qui paria facturus, vult quidquid dixeris, audire. Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me à vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, vt te petere cominus possint? Longum inter vos interuallum sit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc vlli debeas? Ipse te lauda. dic: Liberalibus me studiis tradidi, quamquam paupertas alia suaderet, & ingenium eo duceret, vbi præsens studij pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me,& ad salutare philosophiæ studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere virtutem: & eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi inimicitia Getulici Caij fidem eripuit, non in aliorum personam infeliciter amatorum, Messala & Narcissus, diu publici hostes, antequam sui, propositum meum potuerunt euertere. Ceruicem pro fide opposui. Nullum verbum mihi, quod non salua conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil. nisi ne parum bonus amicus fuissem. Non mihi muliebres fluxere lacrimæ, non è manibus vllius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec viro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea quæ minabantur, egi gratias fortunæ, quod experiri voluisset, quanti æstimarem fidem. Non debebat mihi paruo res tanta constare. Nec examinauit me quidem diu: neque enim paria pendebant, vtrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non præcipiti impetu in vltimum consilium, quo me eriperem furori potentium, misi. Videbam apud Caium tormenta, videbam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas decidisse, vt inter misericordiæ opera haberetur, occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne viderer pro fide tantum mori posse. Adiice nunc inuictum muneribus animum, & in tanto auaritiæ certamine numquam suppositam manum lucro. Adiice nunc victus parsimoniam, sermonis modestiam, aduersus minores humanitatem, aduersus maiores reuerentiam. Post hoc ipse te consule verane an falsa memoraueris. Si vera sunt, coram magno teste laudatus es: si falsa, sine teste derisus es. Possum & ipse nunc videri te aut captare, aut experiri. Vtrumlibet crede, & omnes timere à me incipe. Virgilianum illud excute:

Nusquam tuta fides.

Aut Ouidianum,

--- Qua terra patet, fera regnat Erynnis.
In facinus iurasse putes. ---

Aut illud Menandri: (Quis enim non in hoc magnitudinem ingenij sui concitauit, detestatus consensum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait, malos viuere: & in scænam velut rusticus poëta prosiluit. Non senem excepit, non puerum, non fœminam, non virum: & adiicit, non singulos peccare, nec paucos, sed iam scelus esse contextum. Fugiendum ergo, & in se redeundum est, imo etiam à se recedendum. Hoc tibi, etsi diuidimur mari præstare tentabo, vt dubium viæ, iniecta manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus vna, qua parte optimi sumus: dabimus inuicem consilia, non ex vultu audientis pendentia. Longe te ab ista prouincia abducam, ne forte magnam historiis esse fidem credas; & placere tibi incipias, quotiens cogitaueris, Hanc ego habeo sub meo iure prouinciam, quæ maximarum vrbium exercitus & sustinuit & fregit, cum inter Carthaginem & Romam ingentis belli pretium iacuit, cum quattuor Romanorum principum, id est, totius imperij vires contractas in vnum locum vidit, altamque Pompeij fortunam erexit, Cæsaris fatigauit, Lepidi transtulit, omniumque cepit: quæ illi ingenti spectaculo interfuit; ex quo liquere mortalibus posset, quam velox foret ad imum lapsus ex summo, quamque diuersa via magnam potentiam fortuna destrueret. Vno enim tempore vidit Pompeium Lepidumque, ex maximo fastigio aliter ad extrema deiectos, cum Pompeius alienum exercitum fugeret, Lepidus suum. Itaque vt te tota mente abducam, quamuis multa habeat Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes interim prouinciæ tuæ quæstiones præteribo, & in diuersum cogitationes tuas abstraham. Quæram enim tecum id quod libro superiore distuli: [2] Quid ita Nilus æstiuis mensibus abundet. Cui Danubium similem habere naturam philosophi tradiderunt, quod & fontis ignoti, & æstate quam hieme maior sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput eius in Germania esse comperimus: & æstate quidem incipit crescere, sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo, primis caloribus, cum sol vehementior inter extrema veris niues emollit, quas ante consumit, quam intumescere Nilus incipiat. Reliquo vero æstatis minuitur, & ad hibernam magnitudinem redit, atque ex ea demittitur. At Nilus ante exortum caniculæ augetur mediis æstibus, vltra æquinoctium. Hunc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, vt eo tempore inundaret Ægyptum, quo maxime vsta feruoribus terra vndam altius traheret, tantum hausura, quantum siccitati annuæ sufficere possit. Nam in ea parte, quæ in Æthiopiam vergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetam aquis cælestibus terram non adiuuent. Vnam, vt scis, Ægyptus in hoc spem suam habet.[3] Proinde aut sterilis annus aut fertilis est, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum adspicit cælum. Quare non [4] cum poëta meo iocor, & illi [5] Ouidium suum inpingo? qui ait:

CAP. I.

II.

---- Nec pluuio supplicat herba Ioui.

Vnde crescere incipiat si comprehendi posset, caussæ quoque incrementi inuenirentur. Nunc vero magnas solitudines peruagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus, circa Philas primum ex vago & errante colligitur. Philæ insula est aspera & vndique prærupta: duobus in vnum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferunt. Vrbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quam violentus, egressus Æthiopiam arenasque, per quas iter ad commercia Indici maris est, prælabitur. Excipiunt eũ cataractæ, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, & vires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis, & perangusta eluctatus, vbicũque vincit, aut vincitur, fluctuat: & illic excitatis primum aquis quas sine tumultu leni alueo duxerat, violẽtus, & torrens per malignos transitus prosilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At vbi scopulos verberauit, spumat: & illi non ex natura sua, sed ex iniuria loci color est. Tandemque eluctatus obstantia, in vastam altitudinem subito destitutus cadit, cum ingenti circumiacentium regionum strepitu. Quem perferre gens ibi à Persis collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarũ audaciam accepi. Bini paruula nauigia conscendũt, quorum alter nauẽ regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniã Nili, & reciprocos fluctus volutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: & cum toto flumine effusi, nauigium ruens manu temperant, magnoque spectantium metu in caput nixi, cum iam adplorau eris, mersosque atque obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ceciderant, loco nauigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens vnda, sed planis

aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam, quam modo retuli, Philas noscitur. Exiguo ab hac spatio petra diuiditur, ἄβατον Græci vocant: nec illam vlli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli, Nili venas vocant incolæ: ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Ægyptum. In hæc ora stipem sacerdotes, & aurea dona præfecti, cum sollẽne venit sacrũ, iaciũt. Hinc iam manifestus nouarum virium Nilus, alto ac profundo alueo fertur, ne in latitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, vt sit modus in deriuantium potestate, per totam discurrit Ægyptum. Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi violentiamque eripit latitudo regionum in quas extenditur, dextra læuaque totam amplexus Ægyptum. Quantum creuit Nilus tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respondet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso & sitienti solo & aquam inducit & terram. Nam cum turbulentus fluat, omnem in siccis atque hiantibus locis fæcem relinquit: & quidquid pingue secum tulit, arentibus locis allinit: iuuatque agros duabus ex caussis, & quod inundat, & quod oblimat. Ita quidquid non adiit, sterile ac squalidum iacet. Si creuit super debitum, nocuit. Mira æque natura fluminis, quod cum ceteri amnes abluant terras & euiscerent, Nilus tanto ceteris maior, adeo nihil exedit, nec abradit, vt contra adiiciat vires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac iungit. Debetque illi Ægyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cum iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertæque sunt valles: oppida insularum modo exstant. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commercium est. Maiorque est lætitia gentibus, quo minus terrarum suarum vident. Sic quoque cum se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcumque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud littus porrigit. Ceterum beluas, marinis vel magnitudine vel noxa pares, educat. Et ex eo quantus sit, æstimari potest, quod ingentia animalia & pabulo sufficienti, & ad vagandum loco, continet. Babillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse præfectus obtineret Ægyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine aduersum agmen agentium, velut pro partibus prælium. Crocodilos ab animalibus placidis morsuque innoxiis victos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est etiam maiorum animalium dentibus; at inferior mollis ac tenera: [6] hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt. submersi vulnerabant, & in aduersum enixi diuidebant. Recisis hoc modo pluribus, ceteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritæ generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. Vltro enim insequuntur, fugientesque iniecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus præsens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non ascendisse, decimo regni anno & vndecimo constat. Significatam aiunt duobus rerum potientibus defectionem. Antonij enim Cleopatræque defecit imperium. Per nouem annos non ascendisse Nilum superioribus sæculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas caussas, propter quas æstate Nilus crescat, accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Æthiopiæ iugis solutas niues ad Nilum vsque decurrere. In eadem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Æschylus, Sophocles, Euripides tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Æthiopiam feruentissimam esse, indicat hominum adustus color, & Troglodytæ, quibus subterraneæ domus sunt. Saxa velut igni feruescunt, non tantum medio, sed inclinato quoque die: ardens puluis, nec humani vestigij patiens: argentum replumbatur: signorum coagmenta soluuntur: nullum materiæ superadornatæ manet operimentum. Auster quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quæ latent bruma, vmquam reconditur. Etiam per hiemem in summo & aperto serpens est. Alexandriæ quoque, quæ longe ab huiusmodi immodicis caloribus est posita, niues non cadunt: superiora etiam pluuia carent. Quemadmodum ergo regio tantis subiecta feruoribus duraturas per totam æstatem niues recipit? Quas sane aliqui montes illic quoque excipiant: numquam tamen magis quàm Thraciæ iuga aut Caucasus. Atqui horum montium

flumina vere & prima æstate intumescunt, deinde hibernis minora sunt. Quippe vernis temporibus imbres niuem diluunt: reliquias eius primus calor dissipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Ister, nec Caystrus subiacent malo: æstate proueniunt. Altissimæ sunt & in illis Septemtrionalibus iugis niues. Phasis quoque per id tempus[7] & Borysthenes cresceret, si niues flumina possent contra æstatem magna producere. Præterea si hæc caussa attolleret Nilum, æstate prima plenissimus flueret. Tunc enim maximæ & integræ adhuc niues, ex mollissimoque tabes est. Nilus autem per menses quattuor liquitur, & illi æqualis accessio est. Si Thaleti credis, Etesiæ discedenti Nilo resistunt, & cursus eius acto contra ostia mari sustinent: ita reuerberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacumque mox potuit, inconcessus erumpit.[8] Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Nauigaui, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit maior, quamdiu Etesiæ tempus obseruant: tunc enim eiicitur mare instantibus ventis. Cum resederint, & pelagus conquiescit: minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est, & similes Niloticis beluæ. Quare ergo, si Nilum Etesiæ prouocant, & ante illos incipit incrementum eius, & post eos durat? Præterea non fit maior, quo illi flauere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret, si illorum viribus crescere. Quid, quod Etesiæ littus Ægyptium verberant, & contra illos Nilus descendit, inde venturus, vnde illi, si origo ab illis esset. Præterea ex mari purus & cæruleus efflueret, non vt nunc turbidus venit. Adde, quod testimonium eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris ora mercatorum nauibus stringitur: quorum nemo narrat nunc cæruleum Nilum, aut mare saporis alterius, quod & natura credi vetat: quia dulcissimum quodque & leuissimum sol trahit. Præterea quare hieme non crescit? & tunc potest ventis concitari mare, aliquanto quidē maioribus. Nam Etesiæ temperati sunt. Quod si è mari ferretur Atlantico, semel oppleret Ægyptum. At nunc per gradus crescit. Oenopides Chius ait, hieme calorem sub terris contineri: ideo & specus calidos esse, & tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore siccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere per æstatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. Quod si verum esset, æstate flumina crescerent, omnesque putei æstate abundarent. Deinde non calorem hieme sub terris esse maiorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aëra rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habent, sed frigus excludunt. Ex eadem caussa æstate refrigescunt: quia illo remotus seductusque aër calefactus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non potest, vt vna sicca sit tellus, alia humeat. Sunt enim perforata omnia, & inuicem peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra acciperet, exaruisset. Ergo vndas sol trahit: sed ex his quæ premunt, maxime hæc meridiana sunt. Terra cum exaruit, plus ad se humoris adducit. vt in lucernis oleum illo fluit, vbi exuritur: sic aqua illo incumbit, quò vis caloris & terræ æstuantis arcessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septemtrionalibus, vnde exundat. Ob hoc pontus in infernum mare assidue fluit rapidus; non vt cetera maria, alternatis vltro citro æstibus, in vnam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisque itineribus, quod cuique deest, redderetur, quod cuique superest, emitteretur; iam aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem liber, quare, cum pontus & amnes cuncti inuicem commeent, non omnibus locis æstate maiora sunt flumina? Ægyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fiat adiectio. Deinde quare vlla pars terræ sine humore est, cum omnis ad se ex aliis regionibus trahit: eoque magis, quo calidior est. Deinde quare Nilus dulcis est, si illi è mari vnda est? Nec enim vlli flumini dulcior gustus.

[9] Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundæ notæ, qui vidisse quidem se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt spondere: sed adiiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod præteritum, quam in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa, sic affirmabit, tamquam interfuerit. Quare autem rotunda sit gran-

do, etiam sine magistro scire potes, cum adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quæ humorem halitu colligunt, & in poculis sparsis aliaque omni læuitate: nam & in herbarum vel arborum foliis, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundum iacent.

Quid magis est saxo durum? quid mollius vnda?
Dura tamen molli saxa cauantur aqua.

Aut, vt alius poëta ait:

Stillicidî casus lapidem cauat. ....

Et hæc ipsa excauatio rotunda fit. Ex quo apparet illud, huic quoque simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exsculpit. Preterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur, corrotundari, & toties per spatium aëris densi deuoluta æquabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, imo fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium eius est. Ita non longius illi per aëra, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras: cum inter nullos magis quam inter philosophos esse debeat æqua libertas? Grando nihil aliud est quam suspensa glacies. Nix, in pruina pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, nec non inter niuem & glaciem interesse.

IV. Poteram me, peracta quæstione, dimittere: sed [10] bene emensum dabo: & quoniam cœpi tibi molestus esse, quidquid in hoc loco quæritur, dicam. Quæritur autem, quare hieme ningat, non grandinet: & vere, iam frigore infracto, grando cadat. Nam, vt fallar tibi, verum mihi quidem persuadetur, qui me vsque ad mendacia hæc leuiora, in quibus [11] os præcidi, non oculi erui solent, credulum præsto. Hieme aër riget: & ideo nondum in aquam vertitur, sed in niuem, cui aër propior est. Cum ver cœpit, maior inclinatio aëris sequitur, & calidiore cælo maiora fiunt stillicidia. Ideo, vt ait Virgilius noster.

.... cum ruit imbriferum ver,

Vehementior immutatio est aëris vndique patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis vastique quam pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluuias habet & tenues: quales sæpe solent interuenire, cum pluuia rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cum altum frigus, & triste cælum est. Præterea Aquilone flante, & suum cælum habente, minutæ pluuiæ sunt: Austro imber improbior est, & guttæ pleniores sunt.

V. Rem à nostris positam nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec præterire. Quid enim mali est, aliquid & faciliori iudici scribere? Imò si omnia argumenta ad lancem cœperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine aduersario. Cetera etiam si vincunt, litigant. Aiunt, quidquid circa Scythiam & Pontum & Septemtrionalem plagam glaciatum & adstrictum est, vere relaxari. tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes niuem soluere. Credibile est ergo, frigidos spiritus inde fieri, & verno cælo immisceri. Illud quoque adiiciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, niuem ita caue experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum, qui fixam & duram niuem calcant, quam eorum qui teneram & labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quidquid ex illis Septemtrionalibus locis iam distributa niue, & glacie frangente se fertur, id meridianæ partis tepentem iam humidumque aëra alligat, & perstringit. Itaque cum pluuia futura erat, grando fit, iniuria frigoris.

VI. [12] Non tempero mihi, quò minus omnium nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos obseruandarum nubium esse affirmant, & prædicere cum grando futura sit: & hoc intelligere vsu ipso potuisse, cum colorem nubium notassent, quem grando toties insequebatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publice præpositos χαλαζοφύλακας, speculatores futuræ grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse iam grandinem, quid exspectas? vt homines ad penulas discurrerent, aut ad scortea? Imo pro se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illæ nubes alio declinabant, cum aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod sine damno fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu auidas aut crudeles existimes nubes, digitum suum bene acuto graphió pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus ab huius agello grando se auertebat, quam ab illo, in quo maioribus hostiis exorata erat.

VII. Rationem huius rei quidam quærunt. Alteri, vt homines sapientissimos decet, negant posse fieri, vt cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates munusculis

munusculis redimat,[13] quamuis munera etiam deos vincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in ipso sanguine vim quandam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, vt in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonis iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis: quod negligentia eorum vineæ vapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, vt huius rei caussà nullius philosophi schola intranda sit.

[14] Vnam rem adhuc adiiciam, & fauere ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuem in ea parte aëris fieri, quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus caussis. Vna, quod omnis terrarum euaporatio, cum multum intra se feruidi aridique habeat, hoc est calidior, quo recentior. Altera, quod radij solis à terra resiliunt, & in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quæque à terris calefacit. Quæ ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia caussa est, quod magis superiora perflantur. At quæcumque depressa sunt, minus ventis verberantur. VIII. Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius seruat. Itaque si in sole posueris æneum vas & vitreum & argenteum, æneo citius calor accedet, diutius hærebit. Adiicit deinde, quare hoc existimet fieri. His, inquit, corporibus, quæ duriora, & pressiora densioraque sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur vt quemadmodum minora balnearia & minora miliaria, citius calefiunt, sic hæc foramina occulta & oculos effugientia, & celerius feruorem sentiant, & propter easdem angustias quidquid receperunt, tardius reddant. IX. Hæc longe præparata ad id perducunt, de quo nunc quæritur. Omnis aër quo propior est terris, hoc crassior. Quemadmodum in aqua & in omni humore fæx ima est: ita in aëre spississima quæque desidũt. Iam autem probatum est, omnia quo crassioris solidiorisque materiæ sunt, hoc fidelius custodire calorem receptum: sed quo editior est aër, & quo longius à terrarum colluuie recessit, hoc sincerior puriorque est. Itaque solem non retinet, sed velut per inane transmittit: ideo minus calefit. X. Contra autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere, quo soli propiora sunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem montes intantum putant crescere, vt illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quamdiu nobis comparantur: at vero vbi ad vniuersum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se vincuntur, & vincunt. Ceterum intantum nihil attollitur, vt collatione totius nulla sit vel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilæ proprietas est, cum æqualitate quadam rotunditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam vides in lusoria pila. Non multum illi commissuræ & rimæ earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pila, nibil illa interualla officiunt ad speciem rotundi, sic nec in vniuerso quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. Qui dicit altiorem montem, quia solem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citius quam pusillum debere calefieri, & citius caput eius quam pedes. At quisquis mundum mensura sua æstimauerit, & terram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, vt cælestia magis sentiat, velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & vertices æterna niue obsessi, nihilominus in imo sunt. & propius quidem soli est mons, quam campus aut vallis: sed sic, quomodo est pilus pilo crassior. Isto enim modo, & arbor alia magis quam alia dicetur vicina cælo: quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit maius: quia etiam si magno discrimine, tamen minima dicuntur.

Sed vt ad propositum reuertar, propter has quas retuli caussas, plerisque placuit, in ea parte aëris niuem concipi, quæ vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aër & plus habet frigoris, quam vt in aquam & imbrem transeat, & minus quam vt duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento niues fiunt coactis aquis. XI. XII. Quid istas, inquis, ineptias, quibus nec litteratior fit quisquam, nec melior, tam operose persequeris? Quomodo fiant niues, dicis: cum multo magis ad nos dici à te pertineat, quare emendæ non sint niues. XIII.

Iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum istud & sine effectu iurgium est. Litigemus tamen: etiamsi superior futura est, pugnantes ac reluctantes vincat. Quid porro? Hanc ipsam inspectionem naturæ nihil iudicas ad id, quod vis, conferre? Cum quærimus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ similem habere naturam, plus illi spiritus quam aquæ inesse, non putas exprobrari illis: cum emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos vero quæramus potius, quomodo fiant niues, quam quomodo seruentur: quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per sapores ætatesque disponere, inuenimus quomodo stiparemus niuem, vt ea æstatem euinceret, & contra anni feruorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia consecuti sumus? Nempe vt gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quod spiritum, quod solem emere non possumus, quod hic aër etiam delicatis diuitibusque ex facili nec emptus venit. O quam nobis male est, quod quidquam à rerum natura in medio relictum est. Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cuius haustum vitæ publicum fecit: hoc quod tam homini, quam feris auibusque, & inertissimis animalibus, in vsum largè ac beate profudit, contra se ingeniosa luxuria redegit ad pretium. Adeo nihil potest illi placere, nisi carum. Vnum hoc erat, quod diuites in æquum turbæ deduceret, quo vno non possent antecedere pauperrimum. Illi cui diuitiæ molestæ sunt, excogitatum est, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum sit, vt nulla nobis aqua satis frigida videretur quæ flueret, dicam. Quandiu sanus & salubris cibi capax stomachus est, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus est. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis æstus, sed suos sentit, vbi ebrietas continua visceribus insedit, & præcordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid necessario quæritur, quo æstus ille frangatur, qui ipsis aquis incalescit, remediis incitat vitium. Itaque non æstate tantum, sed & media hieme niuē hac caussa bibūt. Quæ huius rei caussa est, nisi intestinum malū, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum interuallū vmquā quo interquiescerēt, datum est, sed prandia cænis vsque in lucem perductis ingesta sunt, & distentos copia ferculorum ac varietate, comessatio altius mersit? Deinde numquam intermissa intemperantia, quidquid ante decoxerat, efferauit, & in desiderium semper noui rigoris accendit. Itaque quamuis cænationem velis ac specularibus muniant, & igne multo doment hiemem, nihilominus stomachus ille solutus, & æstu suo languidus, quærit aliquid quo erigatur. Nam sicut animo relictos stupentesque frigida spargimus, vt ad sensum sui redeant: ita viscera istorum vitiis torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa vehementiore perusseris. Inde est, inquam quod nec niue quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt, ac sæpe repetitis aquis diluunt: quæ non è summo tollitur, sed vt vim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne vnum quidem eius est pretium: sed habet institores aqua, & annonam, pro pudor! variam. Vnguentarios Lacedemonij vrbe expulerunt, & propere cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si vidissent reponendæ niuis officinas, & tot iumenta portandæ aquæ deseruientia, cuius colorem saporemque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dij boni, quam facile est exstinguere sitim sanam. Sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt pæne fumantes, quos deinde restinguant niuatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros, non sorbere solum niuem, sed etiam esse, & frusta eius in scyphos suos deiicere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quod non tactu venarum, nec in cutem effuso calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum, & ex molli fluidoque durum atque patiens. Non intelligis, omnia consuetudine vim suam perdere? Itaque nix ista, in qua etiamnum natatis, eo peruenit vsu, & quotidiana stomachi seruitute, vt aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc quærite illi frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

VT omnes disputationes suas, vsitata sibi consuetudine, sermone aliquo, qui ad formandos mores pertineat, condiat, de Nilo, grandine, niue, pluuiaque dicturus, elegantissimo proœmio vtitur de vitandis adulatoribus: & quantopere eorum consuetudo tum periculosa, tum perniciosa sit. In eo emendando quid præstiterim & ipse mihi conscius sum, & sciet, si quis hos libros cum antea editis conferre voluerit.

1. Ante Villeum.] *Parum abest, quin legendum suspicer* Velleium, *vt intelligatur Velleius Paterculus, cuius fragmenta quædam historiarum exstant. Ille quidem certè perfrictæ frontis adulator fuit.*

AD CAP. I. 2. Quid ita Nilus æstiuis mensibus abundet.] *De hac nobilissima quæstione multa disputat Herodotus libro secundo, sed multo copiosius multoque eruditius Diodorus Siculus libro primo bibliothecæ. Vide & Solinum capite XLV. & Plinium capite nono libri quinti, & Heliodorum libro secundo Aethiopicon.*

AD CAP. II. 3. Proinde aut sterilis annus.] *Plinius:* In duodecim cubitis famem sentit: in tredecim etiamnum esurit: XIIII. cubita hilaritatem afferunt, XV. securitatem, XVI. delicias.

4. Cum poëta meo.] *Id est, tecum. erat enim & hic Lucilius poëta. Alij ineptè,* cum poeta in eo.

5 Ouidium.] *Memoriæ lapsus. Tibulli enim versus est, non Ouidij.*

Te propter nullos tellus tua postulat imbres,
Arida nec pluuio supplicat herba Ioui.

6. Hanc delphini.] *Et de hoc naturali astu delphinorum aduersus Crocodilos, & de Tentyritarum audacia, vide Plinium cap. XXV. libri octaui.*

7. Et Borysthenes.] *Ineptè alij,* eas oras tenens.

8. Eudimenes Massiliensis.] *Legendum* Euthymenes, *è libro quarto eorum qui Plutarcho tribuuntur, de placitis philosophorum.*

AD CAP. III. 9. Grandinem.] *Aristoteles capite XII. libri I. Meteorologicon.*

AD CAP. IV. 10. Bene emensum dabo.] *Bene emensum vocat* ἐπίμετρον, *auctarium, corollarium. vt cum multis modiis tritici pugillos aliquot pro cumulo adijciunt.*

11. Os præcidi, non oculi erui solent.] *Præcidere, aut fortasis præcludere os audientibus videntur, qui ita mentiuntur, vt contra dici non facilè possit: at oculos eruere, qui non verentur ea pro veris affirmare, quæ adspectu ipso mendacij coargui possunt. Excæcare enim eos qui audiunt, quantum in ipsis est, videntur.*

AD CAP. VI. 12. Non tempore mihi.] *Horum speculatorum futuræ grandinis meminit & Plutarchus libri septimi Symposiacon capite secundo. Et ne tota res, quæ alioqui primo adspectu ridicula est, fabulosa existimetur, grauis & sanctus scriptor, Clemens Alexandrinus, putat magos fuisse, qui longa eorum quæ in sublimi fierent obseruatione, grandinem imminentem prænoscerent, & illis impiis sacrificiis, aut sanguinis è digito effusione, populum in impietate ac superstitione retinerent. Vide eum libro VI. Stromat.*

AD CAP. VII. 13. Quamuis munera etiam Deos vincant.] *Respicit ad illud Homericum,*

Δῶρα θεοὺς πείθει, δῶρ' αἰδοίους βασιλῆας.

AD CAP. VIII. 14. *De origine niuis, de qua hic agitur, videndus Aristoteles capite XI. libri I. Meteorologicon.*

PINCIANVS.

PRÆFATIO.

TVrbam rerum hominumque desiderant.] *Scribe* desiderent, *non* desiderant, *ex vetere lectione.*

Si modo amore nostri, modo tædio laboramus:] *Puto expungendam esse coniunctionem* si *& si à vetustis exemplaribus agnoscatur.*

Cum omnia caueris, per ornamenta fiet:] *Vetus lectio.* Cum omnia caueris, per munimenta feriet. *Quid si legas?* veramenta, *non* munimenta.

Futuros multos in persona tua Plancos cogita.] *Scribe,* Futuros multos in personam tuam Plancos cogita, *ex eadem.*

Adulationi opus non claudere ostium.] *Eadem,* adulationibus non claudere ostium.

Hominem quidem non esse vllum liberaliorem, non mentiar.] *Legendum reor,* Hominem quidem non esse vllum liberaliorem mentiar.

Solebam tibi dicere.] *Scribendum puto,* Solebas mihi dicere. *Nam sequitur aliquanto post,* Nolo tamen tibi displiceas, quasi male egeris.

Talia vitia non nosse, hoc cum odisse.] *Puto corrigendum,* alia vitia non nosse, *&c.*

Ingenium suspicere cœpisti.] *Scribendum per maiorem,* Ingenium, *vt sit initium narrationis, quæ monstrat quomodo se erga adulatores Gallio gesserit.*

Quod consecrari mallet, quam conteri.] Malles *libentius legerim, quam* mallet: *&* conseruari, *quam* consecrari.

Prima statim verba præscidit. Cœpisti mirari comitatem & compositam suauitatem.] *Eadem,* Prima statim verba præscidit: Cœpisti mirari comitatem & incompositam suauitatem. *Recte. Nam sequitur:* Cum interim tanta naturalis bonitas est, vti artem simulationemque non redoleat.

Gratuitum etiam in obuios meritum.] *Probarem magis, vt scriberetur* omnes, *quàm* obuios, *quia subdit statim,* quàm hic omnibus, *& item* bonitatem publicam.

Vis tu ista verba quæ iam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus trãseant, ferre ad aliquem qui paria facturus vult quicquid dixeris audire.] *Scribe* I tu, *non* vis tu. *&* ferto, *non* ferre, *ex vetere lectione. Nam & nonnulla ex exemplaribus* ferte *habent, non* ferre.

Ostendi in omne pectus eandem cadere virtutem.] *Verbum* eandem *superfluum est, ex vetere lectione.*

Salua bona conscientia.] *Et hic quoque dictio* bona *redundat, ex eadem.*

Et ex vultu audientis pendentia, Longe te ab ista prouincia abducam.] *Existimo corrigendum*, & ex vultu audientis pendentem longe te ab ista prouincia abducam.

Altamque Pompeij fortunam erexit, Cæsaris fatigauit, Lepidi transtulit, omniumque cœpit, quæ illi ingenti spectaculo interfuit: ex quo liquere, mortalibus posset.] *Locus creber mendis. Vetus lectio*, altumque Pompeij fortuna erexit. *vt pro* altum *commodior forte scriptura sit* animum, *Quod autem sequitur*, omniumque cœpit, *libentius sic scriberem*: Omnium concussit, qui illi ingenti spectaculo interfuere: quo liquere mortalibus posset.

Cap. I. Itaque vt totum mente abducam.] *Legendum reor*, Itaque vt totum mihi te abducam.

Atque ex ea dimittitur.] *Vetus lectio*, demittitur.

II. Vrbem totam complectitur.] *Recte qui legunt*, Vrbs eam totam complectitur. *Cuius rei auctor est Aristides in oratione qua vocatur Aegyptia, his verbis*: Est autem Phile insula, in confinibus Ægypti & Æthiopiæ. Cuius par est magnitudo cum magnitudine vrbis in ea sitæ. *Idem de Arado Phœnicia insula memoria proditum est. Nam si accipiamus, Nilum fluuium vrbem totam complecti, inutilis est repetitio: quia statim ante dixerat*, duobus in vnum coituris amnibus cingitur.

At vbi in scopulos cautium intrauit spumat.] *Scribetur ni fallor, sincerius*, At vbi in scopulos arctius intrauit, spumat. *precessit enim*, & per angustias eluctatur: *& mox paulo*, tandem tenuissimos canales tenet, per quos angustia rupium effugit.

Primum incrementum Nili circa insulam quam modo retuli, Philas nascitur. Exiguo ab hoc spatio petra diuiditur.] *Scribo* noscitur, *non* nascitur. *quia sequitur paulo post*, auctum fluminis sentiunt. *Item legendum* ab hac, *non* ab hoc: *videlicet insula.*

Illa primo saxa auctum fluminis sentiunt.] *Vetus lectio*, Illa primum saxum actu fluminis sentiunt. *Scribo*. Illud primo saxum auctum fluminis sentit.

Quicquid pingue secum tulit, arentibus locis illinit.] *Fidelior antiqua lectio* allinit, *non* illinit.

Quod cum cæteri amnes abluant terras.] *Eadem, non* abluant *agnoscit, sed* ambulant. *Scribe* ambedũt *vt Virgilianum illud*, Ambesas subigat malis absumere mensas. *Tum sequitur illico*, adeo nihil edit nec abradit.

Heraclito hostio Nili, quod est maximum.] *Eadem* Heraclutio, *Scribo* Heracleotico, *ex Plinio, Strabone, Ptolemæo, Diodoro, reliquis: quod idem est cum Canopico.*

Tunc enim maxime & integræ adhuc niues, mollissimoque tabes est.] *Castigatius leges* niuis, *quam* niues.

Eudimenes Massiliensis.] *Corrige*, Euthymenes Massiliensis, *tum ex scriptis exemplaribus, tum ex Græcis vulgata voce. Nam Aristophanis in comœdia Acarnanes, Euthymenes magistratus est Atheniensium: & apud Suidam mentio quoque Euthymenis.*

Cum resederint in pelagus, conquiescit:] *Emenda ex eisdem*, Cum resederit pelagus, conquiescit.

Ex eadem causa æstate frigidant.] *Sic prior editio, Scribendum* frigescunt, *non* frigidant, *ex eisdem.*

Vt vna sicca sit tellus, alia abundet.] *Scribendum arbitror*, vt vna sicca sit tellus, alia humeat.

Vnde ergo trahit?] *Lege*, vnde ergo trahitur? *ex vetere lectione.*

III. Quid nisi faceret.] *Rectior lectio*, Quod nisi fieret.

Illud huic quoque simile esse quod cauat.] *Permuta dictionũ ordinem.* Illud quoque huic simile quod cauat, *ex vetere lectione.*

Nix in pruina pendens congelario.] *Mallem scriberes*, nix & pruina pendens congelatio: *quia sequitur*, hoc inter pruinam & glaciem, nec non inter niuem & glaciem interesse. *Ergo iungit niuem & pruinam.*

IV. Aquilone flante & suum cœlum habente.] *Vetus lectio*, aquilone flante aut suum cœlum habente.

VIII. Vnam rem ad hoc adiiciam.] Adhuc, *non* ad hoc, *eadem.*

XIII. Quoniam non contenti vina diffundere veterana, per sapores ætatésque disponere.] *Eadem*, quoniam non contenti vina diffundere per veterana, per saporesque disponere.

Nisi frigore illa vehementiore perusseris.] *Eadem* percusseris *præfert, non* perusseris.

Et propere cedere finibus suis iusserunt.] *Scribendum puto*, & prope recedere è finibus suis iusserunt.

Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil calidum illis satis est.] *Breuior sinceriorque vetus lectio.* Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est.

OPSOPOEVS.

PRÆFATIO. Fortunati vetus lectio *Villeium*, nostra *Villeium*. Lipsius ex VI. Annal. Taciti corrigit, & legit *Vitellium*. Villeus enim (scribit in comment.) ignotus: at Vitellij huius mirum in adulando ingenium, etiam Suetonius celebrat, cap. II. in Vitellio, & Dio. LVIII. Plancus autem in Seneca, est is qui apud Fuluiam Antonij magnus: de cuius adulatoriis moribus Appianus lib. III. Ciuilium. Hæc Lipsius. Verba vero Taciti hæc sunt: *Tiberius cunctis quæ apud Orientem parabantur L. Vitellium præfecit. Et de homine haut sum ignarus sinistram in vrbe famam, pleraque fœda memorari: ceterum regendis prouinciis prisca virtute egit. Vnde regressus & formidine C. Cæsaris, familiaritate Claudij, turpe in seruitium mutatus: exemplar apud posteros adulatorij dedecoris habetur.*

In persona tua.] Fortunatus etiam contra exemplaria legendum censet, non *in persona*, sed *in prouincia*, hoc est in Sicilia, in qua Lucilius Iunior tunc præfectus erat. vt dicat Seneca, in Sicilia multos adulatores Planci simileis esse, quos omni diligentia Lucilius caueat.

In distinguendis.] Lipsius initio comment. ad XII. Annal. Taciti scribit omnino *distringendis* legendum.

Te,inquit, longiorem.] Turnebus Aduersar.lib.xxi.cap.xix. Ait Seneca libro iiii.quæst. nat. in præfat. *Te longiorem Fido Anneo iurabo & Apollonio pycta, quamuis staturam habeas Tetisi threcæ incompositi.* quæ adulationem impudenter mentientium assentatorum indicant, gigantum proceritatem nanis & pumilionibus attribuentium: sed verba tamen illa consideranti mihi percussit animum, nunquid nam ab eo scriptum fuisset, *Quamuis staturam habeas threcis in threcem compositi.* nam in amphitheatralibus muneribus thraces, qui & threces plerumque vocabantur, inter se committebantur, qui cum exiguam haberent parmam, se totos velut in eam colligebant, ne vulneri paterent, & staturam incuruando corpore minuebant. quod non fecissent, si maioribus & longioribus scutis vsi fuissent. Qui igitur paruus & breuis est, ille similis non illepide threci in threcem composito dicitur. Ac medius fidius lineamenta apographorum vetustorum, si quid istud refert, effigiem nescio quam huius scripturæ reddere videntur. Thraces autem solitos esse peltis, id est cetris vel parmis pugnare, docet ita Aristophanes in comœdia, quæ Acharnes est inscripta, de Thracum auxiliis loquens, καταπελτάσονται τὴν Βοιωτίαν ὅλην. Sic Turnebus. Lipsius lib.ii.Saturn. serm. cap. ix. vbi de threcum origine & armis: In libro (ait) Lipsij scripto, *Trecisum trece compositi.* ex iisque procliua correctio, *Threcis cum Threce compositi.* Habitum videlicet aspicit pugnantium inter se Threcum, & dum in arma se colligunt, subsidentium.

Turnebus citato loco: Hic *pedes abstulit*, valet, cursum orationis tuæ inhibuit, eique pedes ademit, ne sic adblandiretur. nec enim sine pedibus incedere quisquam posset, vel currere. aut, tibi sic indulgenter liberaliterque laudanti, & per assentatorias laudes decurrenti pedes abstulit, ne pergeres in eo incœpto. Eam mihi videtur continere sententiam locutio illa, quam ne attigissem quidem, nisi mihi aliquantum negotij exhibuisset, & futurum essem suspicatus, vt aliis esset paulo indoctioribus molesta, nec satis percepta. *Frugalitatem laudare cœpisti, qua sic a nummis resiluit, vt illos habere nec damnare videatur:* legendum in eo potius crediderim, quàm vt euulgatum est, *à nobis.* nam *illos habere*, antiqui codicis fide a nobis receptum est. Hæc Turnebus. Vetus codex, *Frugalitatem laudare cœpisti, qua sic at nobis resiluit, vt illos nec habere, nec damnare videatur. Prima*, &c. Haud parum dubito (scribit Fortunatus) an tota hæc lectio conuulsa & deprauata sit. ita omnia inepta, frigida & abrupta, nonnulla vero etiam dissona sunt. Primo illa verba *qua sic à nobis*, vel vt alij legunt, *a vobis resiluit*, quid referunt? frugalitatemne? Nihil profecto ineptius putidiusque. sed procedat hoc. Verbum deinde *illos*, quo referendum? quod nullo pacto cum verbo *nobis* aut *vobis* locum habere potest. Etiamnum alia quæ sequuntur, nulla ratione cohærent. Legendum itaque arbitror hoc modo: *Quare sic a nobis resiluit? vti nos nec laudare, nec damnare videatur.* Moderationem enim animi Gallionis laudat. Sensus autem est. Quare Gallio frater meus, cum eum laudaremus, eique adularemur, a nobis sic resiluit? hoc est, non probatis vel reprobatis nostris de se laudibus, verba sua ad frugalitatem laudandam transtulit? Respondet deinde Seneca. Vti nos, inquit, nec laudare, nec damnare videatur, quod argumentum temperati animi est. Ita Fortunatus, cuius emendationem hactenus prætulerunt excusi libri: at Muretus rescidit.

Infeliciter amatorum.] Commodius putat Fortunatus, si *armati*, non *armatorum*, legamus.

Turnebus Aduersar. lib. xxi. cap. xix. Est pereleganter perque scite dictum: *nec in mare aperto ore desilus.* solent enim homines in maxima desperatione se ore hiante in profundum abiicere, vt celerius strangulato aquis spiritu moriantur. id πρὸς κῦμα χασῶν, id est ad aquam hiare, Græci dicere solent.

Cap. i. Legendum ait Fortunatus, etiam refragantibus omnibus codicibus, *vrbs*, non *vrbem.* hoc est totam insulam, id est Philas, vrbs eodem nomine complexa est. vt illud Plinij, vbi de insulis ante Asiam: *In Phœnicio deinde mari est ante Ioppe Paria, tota oppidum.* Sic ille. qui mox, cum excusi haberent, *Ad hanc Nilus*, ex vetustis codicibus legit, *Hanc Nilus*, Sed rectius in vet. membrana puto, *Ab hac Nilus*, scilicet egressus. Paulo post scripti plerique habent *scopulos cautium.*

Ad mensuram fluminis.] Vocabulum *fluminis* non legitur in vetere membrana.

Mox Fortunatus substituit *minimumque*: at libri prisci *nimiumque* habent.

Babillus.] Memmij v.c. *Balbillus virorum optimus perfectusque in omni*, &c. Et male vulgo *Babillus* scribi monuit Lipsius comment. ad lib. xiii. Annal. Taciti. apud hunc enim legitur, *Aegyptus C. Babillo permittitur.* Eiusdem meminit etiam Plinius lib. xix. proœmio, sed nomine corrupto.

ii. Vet. c. *non quod magis quam Alpes, quam Thracia*, &c. Fortunatus legit, *numquam tamen magis quam Alpes*, &c.

Etesiæ discedenti.] Idem legit *descedenti*, pro *discendenti.* Seneca certe paulo post, *contra illos Nilus descendit.*

Turbidus venit.] Fortunatus, *non, vt nunc, turbidus veniret.*

Humeat.] A Pinciano profectum est. Veteres editiones & membranæ *abundet* legunt. quod genuinum est, & natiuam suam significationem hic retinet. Sic enim statim, *iam aut siccata essent omnia, aut inundata.* Deinde m. ss. duo, *quod præteriyt.*

Inter niuem & glaciem.] Vetus membrana, *inter niuem & grandinem interesse.*

Immutatio.] Rectius est simplex, *mutatio*, ex scriptis libris. Et statim, *ipso tepore adiuuante.*

iv. Optima Memmij membrana, *argumenta ad obrusam cœperimus exigere.* qua voce vsus est Seneca in Epist. xiii. *sic verus ille animus, & in alienum non venturus arbitrium probatur. hæc eius obrussa est.* Adulterina igitur erit vulgata dictio *lancem*: quemadmodum & olim in epistolam illam commentatores vocem *probatio* inferserant.

v. Scripti libri, *remisceri.* quo verbo aliquoties vtitur Seneca. Postea v. 37. scribedum censeo *tabefactam.* Supra lib. iii. cap. xxvii. *congesta sæculis tabuerunt niues.* cap. xxix. *ire in humorem, & assidua tabe defluere.* lib. v. cap. xi. *cum maxime niues tabescunt.*

VII. Fortunati & Nicotij vetus lectio, *nubeis*, non *imbreis*. Mox, e.m.ſſ. lege *in ſe*, pro *intra ſe*.

IX. In vtroque m.ſſ. deeſt *denſioraque*. & reuera videtur commentum eſſe ad *preſsiora*.

X. Memmij v.c. breuius, *receptum: editior aer quo longius*, &c. Sed tamen & impreſſa lectio e v.c. depromta eſt a Fortunato.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Præfatione.

Cum omnia caueris, per ornamenta feriet.] Lipſius lib.2. Epiſt.q.10. & lib.2. Satur. Serm. cap.17. hanc lectionem defendit, aitque *ornamenta* ſumi pro ipſis *armis*, quomodo iterum etiam vſurpauit noſter Epiſt.14. *Ars ei conſtat qui per ornamenta percuſſus eſt.* Vnde Suetonius audentius ipſo gladios appellat *ornamenta* Titi cap.9. *Inſequenti die gladiatorum ſpectaculo, circa ſe ex induſtria collocatis, oblata ſibi ornamenta pugnantium inſpicienda porrexit*, ille *ornamenta* dixit, at Victor in eadem re, *iiſque gladios tradidit*. recte. adeatur Feſtus: *Ornatus*, inquit, *dicitur bene aptus, vt miles, aut gladiator, aut acturus fabulas*. & ad eius mentem Plautus Capteiuis: *Ornamenta abſunt: Aiacem hunc cum vides, ipſum vides, &c.*

Maxime in diſtinguendis.] Lipſius ad lib.12. Ann. Taciti omnino ſcribendum ait, *diſtringendis*, nec improbo. Grut.

Ex Cap. II.

Prout ille magnus influxit aut parcior.] Vnde legimus menſuram altitudinis in templa ſolitam deferri. certe tempore Conſtantini in Eccleſias cœptam deferri, Caſſiodorus ex Socrate in Tripart. hiſt. *Ab illo denique tempore*, inquit, *apud Aegyptios nequaquam ſecundum priores ſolemnitates in paganorum templa cubitus, ſed in Eccleſias magis offertur, quo ſignificatur augmentum aquæ Niliacæ.* Ruffinus Preſbyter in appendice lib.2. ad Euſebij libros de hiſt. Eccleſiaſt. *Quoniam moris erat in Aegypto vt menſura aſcendentes Nili fluminis ad templum Serapis deferretur, velut ad incrementi aquarum & inundationis auctorem, ſubuerſo eius ſimulacro igníque conſumpto, omnes ſimul negabant Serapin iniuriæ memorem, aquas vltra affluentiam ſolitam largiturum. Sed vt oſtenderet Deus non Serapin, qui multo erat Nilo poſterior, ſed ſe eſſe qui aquas fluminis ſuis temporibus iuberet excreſcere, tanta ex eo & deinceps fuit inundatio, quantam fuiſſe prius nulla ætas meminerat: & ideo vlna ipſa id eſt aquæ menſura quam Pechyn vocant, ad aquarum dominum in Eccleſiam cœpta deferri.* Idem teſtatur Caſſiodorus lib.1. cap.18. Plinius de eodem Nilo ait lib.18. cap.18. *Si duodecim cubitos non exceſſerit, famis certa eſt, nec minus ſi ſexdecim exuperauerit.* Durantius Caſellius lib.2. cap.18. Variar.

Ex Cap. III.

Auctoritatem promittet.] *Auctoritas* pro iure dominij in XII. tab. & *auctoritatem* actionem pro euictione Venuleius interpretatur in l. vlt. ff. de euict. plura de huius nominis ſignificatione pete è Briſſonio lib.1. de verb. ſignif.

Ex Cap. XIII.

Unguentarios Lacedæmonij vrbe expulerunt.] Hi ſunt *aliptæ* & *iatraliptæ*, ſat ex veterum vnguendi conſuetudine nati Cicero lib.1. Epiſt. Lentulo: *Vellem non ſolum ſalutis meæ, quemadmodum medici, ſed etiam vt aliptæ, virium & coloris rationem habuiſſent* de iis quam multa vide apud Fornerium ad l. 203. de verb. ſignif.

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM NATVRALIVM QVAESTIONVM LIBER QVINTVS.

In quo de ventis & aeris motu agitur.

Cap. I.

VEntus [1] est fluens aër. Quidam ita definierunt: Ventus est aër fluens in vnam partem. Hæc definitio videtur diligentior: quia numquam aër tam immobilis est, vt non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leuiter commouetur, nec in vnam partem inclinatur. Itaque si legeris,

Cum placidum ventis staret mare:

Scito illud non stare, sed succuti leuiter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem & de aëre iudicandum est, non esse vmquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minuta in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum, varie concursantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abunde sibi cauerit, cuius hæc definitio fuerit: Fluctus est maris in vnam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cummaxime quærimus, non circumscribetur, qui ita se gesserit, vt dicat: Ventus est fluens aër in vnam partem: aut, Ventus aër est fluens impetu, aut vis aëris in vnam partẽ euntis, aut cursus aëris aliquo concitatior. Scio quid responderi pro definitione altera possit. Quid necesse est adiicere te, in vnã partẽ fluens aër? Vtique enim quod fluit, in vnam partẽ fluit. Nemo aquã fluere dicit, si tãtum intra se mouetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: at è contrario non potest fluere, nisi in vnã partẽ. Sed si hæc breuitas satis à calumnia tuta est, hac vtamur. Si vero aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cuius adiectio cauillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

II. Democritus ait: cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos vocat, sequi ventum. At contra, quietũ & placidum aëris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur: vbi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circũdati sumus spatio, cum exiguum locũ multa corpora impleuerint, necesse est alia aliis incidant, & impellantur, ac repellãtur implicenturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cum illa quæ colluctabantur incubuere & diu fluctuata ac dubia inclinauere se. At vbi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

III. Hoc falsum esse, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minime ventus est, cum aër nubilo grauis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissior nubium grauitas est. Adiice nunc, quod circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis coniunctisque corporibus, nec tamen ventus est. Interdum vero tanta caligo effunditur, vt conspectum in vicino stantium eripiat: quod non eueniret, nisi in paruum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quam nebulosum, caret vento. Adiice nunc, quod è contrario venit, vt sol matutinum aëra spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datum est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

IV. Quomodo, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non vno modo. Alias enim terra ipsa magnam vim aëris eiicit, & ex abdito spirat: alias cum magna & continua ex imo euaporatio in altũ agit quæ merserat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec vt credã, mihi persuaderi potest nec vt taceã: [a] quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quæ non sine magna

nariũ iniuria emittitur,& vẽtrẽ interdũ cũ ſono exonerat,interdũ ſecretius:ſic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere ſpiritum. Bene nobiſcum agitur, quod ſemper excoquit. Alioquin immundius aliquid timeremus. Numquid ergo hoc verius eſt, dicere, multa ex omni parte terrarum & aſſidua ferri corpuſcula: quæ, cum coaceruata ſunt, deinde extenuari ſole cœperint, quia omne

v. quod in anguſto dilatatur, ſpatium maius deſiderat, ventus exſiſtit? Quid ergo? hanc ſolam eſſe cauſſam venti exiſtimas, aquarum terrarumque euaporationes? Ex his grauitatem aëris fieri, deinde ſolui impetu, cum quæ denſa ſteterant, vt eſt neceſſe, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego vero & hanc iudico. Ceterum illa eſt longe verior cauſſa, valentiorque, habere aëra naturalem vim mouendi ſe: nec aliunde concipere, ſed ineſſe illi vt aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc exiſtimas, nobis quidem datas vires eſſe, quibus nos moueremus, aëra autem inertem, inagitabilem relictum eſſe? cum aqua motum ſuum habeat, etiam ventis quieſcentibus: nec enim aliter animalia edere poſſet. Muſcum quoque innaſci aquis, &

vi. herboſa quædam videmus, ſummo innatantia. Eſt ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis qui omnia conſumit, quædam etiam creat: & quod videri non poteſt ſimile veri, ſed tamen verum eſt, [3] animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aër, & ideo modo ſpiſſat ſe, modo expandit & purgat: alias contrahit, alias diducit, ac differt. Hoc ergo intereſt inter aëra & ventum, quod inter lacum & flumen. Aliquando per ſe ipſe ſol cauſſa venti eſt, fundens rigentem aëra, &

vii. ex denſo coactoque explicans. In vniuerſum de ventis diximus: [4] nunc viritim incipiemus illos excutere. Fortaſſe apparebit quemadmodum fiãt, ſi apparuerit quando & vnde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inſpiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo ſinu feruntur. Nullus ex his pertinax eſt, ſed cadit fortiore iam ſole: nec fertur vltra terrarum adſpectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec vltra æſtatem durat. Et inde maxime venit, vbi aquarum plurimum & montium eſt. Plana licet abundent aquis, tamen carent aùra hac dico, quæ

viii. pro vento valet. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Græci ἐγκολπίας vocant? Quicquid ex ſe paludes & flumina emittunt (id autem & multum eſt, & aſſiduum) per diem ſolis alimentum eſt: nocte non exhauritur, ſed montibus incluſum, in vnam regionem colligitur. Cum illam impleuit, & iam ſe non capit, ſed exprimitur aliquo, & in vnam partem procedit: hic ventus eſt. Itaque eo incumbit, quo liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quam coaceruata incurrant. Huius rei argumentum eſt, quod prima noctis parte non ſpirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem iam plena eſt, & onerata, quærit quo defluat: & eo potiſſimum exit, vbi plurimum vacui eſt, & magna ac patens area. Adiicit autem ei ſtimulos ortus ſolis, feriens gelidum aera. Nam etiam antequam appareat, lumine ipſo valet: & nondum quidem aera radiis impellit, iam tamen laceſsit & irritat, luce præmiſſa. Nam cum ipſe proceſsit, alia ſuperius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideo non vltra matutinum illis datur flare. omnis illorum vis conſpectu ſolis extinguitur: etiamſi violentiores flauere, circa medium tamen diem relangueſcunt: nec vnquam vſque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac breuior eſt, prout valentioribus minoribuſve collecta cauſſis eſt.

ix. Quare tamen tales venti vere & æſtate validiores ſunt? Leuiſsimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, ſurgunt. Quia ver aquoſius eſt, & ex plurimis aquis, locisue ob humidam cæli naturam ſaturis & redundantibus, maior euaporatio eſt. At quare æſtate æque profunditur? Quia poſt occaſum ſolis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui euocat exeuntia, ac vehementius trahit, quidquid ex his ſponte reddi ſolet: deinde non tantum habet virium, vt quod euocauit, abſumat. Ob hoc diutius corpuſcula emanare ſolita, & efflare, terra ex ſe atque humor emittit. Facit autem ventum ſol ortus, non calore tantum, ſed etiam ictu. Lux enim (vt dixi) quæ ſolem antecedit, nondum aera calefacit, ſed percutit tantum: percuſſus autem in latus cedit. Quamquam ego ne illud quidem conceſſerim, lucem ipſam ſine calore eſſe, cum ex calore fiat. Non habet forſitan tantum teporis, quantum actu appareat. Opus tamen ſuum facit, & denſa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliqua iniquitate naturæ ita clauſa ſunt, vt ſolem accipere non poſſint, illa quoque nubila & triſti luce calefiunt, & per diem minus quam noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à ſe repellit. Ergo ſol quoque idem facit. Et ideo quibuſdam videtur, inde flatus eſſe, vnde ſol. Hoc falſum eſſe ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, & contra or-

plenis velis nauigatur. Quod non eueniret, si semper ventus ferretur à sole.

X. Etesiæ quoque, qui in argumentum à quibusdam aduocantur, non nimis propositum adiuuant. Dicam primum quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etesiæ, inquiunt, hieme non sunt: quia breuissimis diebus sol desinit, priusquam frigus euincatur. Itaque niues & ponuntur, & durantur. Æstate incipiunt flare, cum & longius extenditur dies, & recti in nos radij diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno niues plus humidi efflare. Item terras exoneratas niue, retectasque spirare liberius. Itaque plura ex Septemtrionali parte cæli corpora exire, & in hæc loca quæ remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, vltraque ortum caniculæ non valent: quia iam multum è frigida cæli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu in nostram rectior tenditur: & alteram partem aëris attrahit, aliam vero impellit. Sic ille Etesiarum flatus æstatem frangit: & à mensium feruentissimorum grauitate defendit. XI. Nunc, quod promisi, dicendum est, quare Etesiæ illos non adiuuent, nec quidquam huic conferant caussæ. Dicimus autem luce auram incitari, tamdem subsidere, cum illam sol attigit. Atqui Etesiæ ob hoc somniculosi à nautis, & delicati vocantur, quod (vt ait Gallio) mane nesciunt surgere: eo tempore incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est. quod non accideret, si vt auras, ita illos sol commoueret. Adiice nunc, quod si caussa illis flatus est, & spatium diei ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, & cummaxime niues tabescunt. Iulio enim mense iam dispoliata sunt omnia, aut certe admodum pauca iacent adhuc sub niue.

XII. Sunt quædam genera ventorum, quæ ruptæ nubes & in pronum solutæ præmittunt. Hos Græci ventos ἐκνεφίας vocant. Qui hoc (vt puto) modo fiunt. Cum magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quæ vapor terrenus emittit, in sublime eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida: ex tanta discordia corporum inter se pugnantium, cum in vnum conglobata sunt, verisimile est quasdam cauas effici nubes, & interualla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibiæ angusta. His interuallis tenuis includitur spiritus: qui maius desiderat spatium, cum euerberatus cursu parum libero incaluit: & ob hoc amplior fit, sciditque cingentia, & erumpit in ventum: qui fere procellosus est, quia superne demittitur, & in nos cadit vehemens & acer: quia non fusus, nec per apertum venit, sed laborat, & iter sibi vi ac pugna parat. Hic fere breuis flatus est. Quia receptacula nubium per quæ ferebatur, ac munimenta perrũpit, ideo tumultuosus venit aliquãdo, non sine igne ac sono cæli. Hi vẽti multo maiores diuturnioresque sunt, si alios quoque flatus ex eadem caussa ruentes in se abstulere, & in vnum confluxere plures: sicut torrentes modicæ magnitudinis eunt, quamdiu separatis suus cursus est: cum vero plures in se aquas conuertere, fluminum iustorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, vt sint breues quamdiu singulæ sunt: vbi vero sociauere vires, & ex pluribus cæli partibus elisus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora. XIII. Facit ergo ventum resoluta nubes: quæ plurimis modis soluitur. Nonnumquam conglobationem illam spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnumquã calor, quem modo sol fecit, modo ipsa arietatio, vt magnorum inter se corporum attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quæri potest, cur turbo fiat: qui euenire in fluminibus solet, vt quam diu sine impedimento feruntur, simplex & rectum illis iter sit: vbi incurrere in aliquod saxum ad latus ripæ prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectant, ita vt circumlatæ in se sorbeantur, & vorticem efficiant. Sic ventus, quamdiu nihil obstitit, vires suas effundit. Vbi aliquo promontorio repercussus est, aut vi locorum coeuntium in canalem conuexum tenuemque collectus, sæpius in se voluratur, similemque illis, quas diximus conuerti, aquis facit vorticem. Hic ventus circumactus, & eundem ambiens locum, & se in ipsa vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnatior est, ac diutius volutatur, inflammatur, & efficit quem πρηστῆρα Græci vocant. Hic est igneus turbo. Hi fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiuntur, & totæ naues in sublime tollantur. Etiamnum quidam venti diuersos ex se generant, & impulsum aëra in alias quoque partes, quam in quas ipsi inclinauere, dispergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quamuis iam inclinent se & labantur, nondum tamen effecere lapsum, sed vbi plura coiere, & turba vires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leues sunt aëris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus est: tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, & in vnum impetum contulit. Spiritum à vento modus

ſeparat: vehementior enim ſpiritus ventus eſt: inuicem ſpiritus leuiter fluens aer.

XIV. Repetam nunc quod primo dixeram, edi è ſpecu ventos, receſſuque interiore terrarum. Non tota ſolida cõtextu terra in vnum vſque fundatur, ſed multis partibus caua,

---- & cæcis ſuſpenſa latebris.

Alicubi habet inania ſine humore. Ibi etiam ſi nulla lux diſcrimen aëris monſtrat, dicam tamen nubes nebulaſque in obſcuro conſiſtere. Nam ne hæ quidem ſupra terras, quia videntur, ſunt: ſed quia ſunt, videntur. Illic quoque nihilominus ob id ſunt, quod non videntur. Flumina illic ſcias licet, noſtris paria, ſublabi: alia leuiter ducta, alia in confragoſis locis præcipitando ſonantia. Quid ergo? non illud æque dabis, eſſe aliquos & ſub terra lacus, & quaſdam aquas ſine exitu ſtagnare? Quæ ſi ita ſunt, neceſſe eſt & illud, aëra onerari, oneratumque incumbere, & ventum propulſu ſuo concitare. Ex illis ergo ſubterraneis nubibus ſciemus nutriri inter obſcura flatus, cum tantum virium fecerint, quanto aut terræ obſtantia auferant, aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupent, & per hanc cauernam in noſtras ſedes efferantur. Illud vero manifeſtum eſt, magnam eſſe ſub terris vim ſulphuris, & aliorum non minus ignem alentium. Per hæc loca cum ſe, exitum quærens, ſpiritus torſit, accendat flammam ipſo obſtrictu neceſſe eſt. Deinde flammis latius fuſis, etiam ſi quid ignaui aëris erat, extenuatum moueri, & viam cum fremitu vaſto atque impetu quærere. Sed hoc diligentius perſequar, cum quæram de motibus terræ.

XV. Nunc mihi permitte narrare fabulam. Aſclepiodotus auctor eſt, demiſſos quamplurimos à Philippo in metallum antiquum olim deſtitutum, vt explorarent quæ vbertas eius eſſet, quis ſtatus, an aliquid futuris reliquiſſet vetus auaritia: deſcendiſſe illos cum multo lumine, & multos duraſſe dies: deinde longa via fatigatos, vidiſſe flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vaſtos, pares noſtris, nec compreſſos quidem terra ſupereminente, ſed liberæ laxitatis, non ſine horrore viſos. Cum magna hæc legi voluptate. intellexi enim ſæculum noſtrum, non nouis vitiis, ſed iam antiquitus traditis laborare: nec noſtra ætate primum auaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris male obſtruſá quæſiſſe. Illi quoque maiores noſtri, quos celebramus laudibus, quibus diſſimiles querimur nos eſſe, ſpe ducti, montes ceciderunt, & ſupra lucrum ſub ruina ſteterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altiſſimis vſque latebris ſequerentur, & relicto ſpiritu libero, in illos ſe demitterent ſpecus, in quos nullum noctium dierumque perueniret diſcrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quæ tanta ſpes fuit? Quæ tanta neceſſitas hominem ad ſidera erectum incuruauit, & defodit, & in fundum telluris intimæ merſit, vt erueret aurum, non minore periculo quærendum, quam poſſidendum? Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertamque raptauit, oblitus dierum, oblitus naturæ melioris, à qua ſe auertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis eſt, quam iſtis ſupra quos auaritia vrgens terrarum pondus iniecit, quibus abſtulit cælum, quos in imo, vbi illud malum virus latitat, infodit. Illo deſcendere auſi ſunt, vbi nouam rerum poſitionem terrarumque pendentium habitus, ventoſque per cæcum inane experirentur, & aquarum in illis fluentium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cum iſta fecerint, inferos metuunt.

XVI. Sed vt ad id de quo agitur, reuertar, venti quattuor ſunt, in ortum, occaſum, meridiem, ſeptemtrionemque diuiſi. Ceteri, quos variis nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabatheaque regna receſſit,
Perſidáque, & radiis iuga ſubdita matutinis.
Veſper & occiduo quæ littora ſole tepeſcunt,
Proxima ſunt Zephyro. Scythiam ſeptemque triones
Horrifer inuaſit Boreas. contraria tellus
Nubibus aſsiduis, pluuioque madeſcit ab Auſtro.

Vel, ſi breuius illos complecti mauis, in vnam tempeſtatem (quod fieri nullo modo poteſt) congregentur:

Vna Eurusque Notuſque ruunt, creberque procellis
Africus? ------

Et qui locum in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quattuor enim cæli partes in ternas diuidunt, & ſingulis ventis binos ſuffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec ſine cauſſa. Non enim eodem ſemper loco ſol oritur, aut occidit. Sed alius eſt ortus occaſuſque æquinoctialis (bis autem æquinoctium eſt:) alius ſolſtitialis, alius hibernus. Qui ſurgit ab oriente æquinoctiali,

Subsolanus apud nos dicitur: Græci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocauere Vulturnum. Et Liuius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit: cum venti adiutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen vsurpat. Sed & Eurus iam ciuitate donatus est, & nostro sermoni non tamquam alienus interuenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Græci καικίαν appellant apud nos sine nomine est. Æquinoctialis occidens Fauonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Græce nesciunt loqui. A solstitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in vnam partem rapax; Argestes fere mollis est, & tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Græcos λὶψ dicitur. A septemtrionali latere summus est Aquilo, medius Septemtrio, imus Thracias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus est. deinde Notus, Latine Auster. deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est. Placet autem duodecim ventos esse: non quia vbique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quam sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot cæli discrimina. Cælum enim diuiditur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septemtrionalis, est solstitialis, est æquinoctialis, est brumalis, est contrarius septemtrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit, vt scis. Dimidia enim pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam, quæ inter aperta & occulta est, Græci ὁρίζοντα vocant: nostri finitorem dixere, alij finientem. Adiiciendus est ad hunc meridianus circulus, quo horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transuersa currunt, & alios interuentu suo scindunt. Necesse autem est, tot aëris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon siue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adiicit. Si duodecim aër discrimina accipit, & totidem facit ventos. Quidam sunt quorumdam locorum proprij, qui non transmittunt, sed in proximum ferunt. Non est illis à latere vniuersi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphyliam Catægis, Galliam Circius: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tamquam salubritatem cæli sui debeant ei. Diuus certe Augustus templum illi, cum in Gallia moraretur, & vouit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est, quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem.

XVII.

Inter cetera itaque prouidentiæ opera, hoc quoque aliquis, vt dignum admiratione suspexerit. Non enim ex vna caussa ventos, aut inuenit, aut per diuersa disposuit: sed primum vt aëra non sinerent pigrescere, sed assidua vexatione vtilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde vt imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, vt per totum orbem pluuiæ diuidi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam reiicit: Etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua admixta seruandis ventilarentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem, ruptis velamentis suis, quæ folliculos agricolæ vocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturæ beneficium, si illud in iniuriam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Cæsare olim maiore vulgo dictitatum est, & à Titio Liuio positum, in incerto esse, vtrum illum magis nasci Reip. profuerit, an non nasci; dici etiam de ventis potest: adeo quidquid ex illis vtile & necessarium est, non potest his repensari, quæ in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitio male vtentium nocent. Nimirum in hoc prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus, aëra ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non vt nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat, & in mutuum compellit exitium? Vela ventis damus bellum paraturi, & periclitamur periculi caussa. Incertam fortunam experimur: vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortẽ sine spe sepulturæ. Non erat

XVIII.

tanti, si ad pacem per ista veheremur Nunc autem cum euaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos præceps nauigantes ventus impingit: cum inuolutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus diuulsa nauigia: quis erit huius laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obuius in littore hostis, & trucidandæ gentes tracturæ magna ex parte victorem, & antiquatum vrbium flamma. Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus, directurosaciē in mediis fluctibus? Quid maria inquietamus? parum videlicet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicate fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quæritis? mortem, quæ vbique superest? Petet illa vos & ex lectulo, sed vbique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine iniuria, occurrentia deuastantem ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in vltionem, aut ex fame morsus est: nos sine vlla parsimonia nostri alienique sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Græciam traiicit, quam exercitu non vincet, cum impleuerit. Sic Alexander vlterior Bactris & Indis volet quærere, quid sit vltra magnum mare, & indignabitur aliquid esse vltimum sibi. Sic Parthis auaritia Crassum dabit. Non horrebit reuocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem præsaga fulmina, & deos resistentes. Per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare iussisset. Si nihil aliud, certe suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum vi domestica, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longe remota est, quæ non mittere aliquo suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille ventus bellum inuehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamen (vt paullo ante dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus, & vt essent contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam cæli terrarumque temperiem, ad euocandas supprimendasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem cum aliis caussis adducit ipsa iactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat, promouens. Dedit ventos ad vlteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit ventos, vt commoda cuiusque regionis fierent communia: non vt legiones equitemque gestarent, nec vt perniciosa gentibus arma transueherent. Si beneficia naturæ vtentiū prauitate perpendimus, nihil nō nostro malo accepimus. Cui videre expedit? Cui loqui? Cui non vita tormentum est? Nihil inuenies tam manifestæ vtilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic ventos quoque natura bonos futuros inuenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. non eadem est his & illis caussa soluendi: sed iusta nulli. Diuersis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur, Itaque alicui vitio nauigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est, minima esse quæ homines emant vita. Imo, Lucili carissime, si bene furorem illorum æstimaueris, id est nostrum (in eadem enim turba volutamur) magis ridebis, cum cogitaueris vita parari ea, in quibus vita consumitur.

1. VENTVS est fluens aër.] *Hanc definitionem non à Stoicis primum proditam, sed vetustam esse ostendit Aristoteles: & certe Hippocratis in libro de flatibus eam sententiam esse constat: quam tamen multis modis Aristoteles secundo Meteorologicon errores mendaciiq́ue conuincit.*

AD CAP. IV. 2. Quomodo in nostris corporibus.] *Ridicula opinio. Itaque Aristophanes Socratem vt populi ludibrio exponeret, eodem propè modo de tonitruis & fulminis origine disserentem facit.*

AD CAP. VI. 3. Animalia igne generantur.] *Contra Ouidius,*

Nec tu aliud Vestam, quam puram intellige flammam.
Natáque de flamma corpora nulla vides.

Sed hac de re vide Aristotelem libro v. de historia animalium, & Plinium capite XXXVI. lib. XI.

AD CAP. VII. 4. Nunc viritim incipiemus illos excutere.] *De his omnibus, quæ hoc loco de ventorum varietate narrantur, vide Plinium libro II. à cap. XLV. vsque ad cap. L. & scriptorem noctium Atticarum cap. XXII. libri secundi.*

AD CAP. XVII. 5. Galliam Circius.] *Galliam Narbonensem: vbi hodiéque & vehementiam & nomen retinet. Certium M. Cato vocat, si emendata sunt exemplaria.*

PINCIANVS.

Et continua ex imo euaporatio in altum agit quæ merserat.] *Scribendum arbitror*, & continua ex imo euaporatio in altum agit quæ mersa erant. — CAP. IV.

Itaque niues & ponuntur & durantur.] *considerandum, an* reponuntur *legi debeat, hoc est: coaceruantur, accumulantur: non* & ponuntur. — X.

Et in hæc loca quæ remissiora ac tepidiora sunt.] *Vetus lectio* submissiora *habet, non* remissiora.

Ac sol mutato cursu in nostram rectior tendit.] *Vitiatissimus locus. Castigandum puto sic*, ac sol mutato cursu nostra regione cedit.

Qui superne demittitur.] Quia superne demittitur, *vetus lectio.* — XII.

Et pluribus cœli partibus elisus spiritus.] *Lege*, & ex pluribus, *&c. ex eadem.*

Hoc loco, si tibi videtur, quæri potest cur turbo fiat, qui euenire in fluminibus solet.] *Eadem*, Hoc loco si tibi videtur, quæri potest, cur turbo fiat. Euenire in fluminibus solet. — XIII.

In canalem conuexam tenuemque collectus.] Deuexum *lege, non* conuexam.

Quem præstera Græci vocant. Hic est igneus turbo.] *Mallem legeres*, quem præster Græci vocant, hoc est igneus turbo.

Quibus armanta rapiantur.] *Scribe* armamenta, *non* armenta, *ex vetere lectione.*

Tunc enim incipit, cum omnes illos miscuit.] *Legendum*, tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, *ex eadem.*

Non tota solida contextu terra in vnum vsque fundatur.] *Legendum*, non tota solido contextu terra in imum vsque fundatur, *ex eadem.* — XIV.

Quod non videntur flumina. Illic scias licet nostris paria sublabi:] *Scribe*, quod non videntur. Flumina illic scias licet, *&c. ex eadem.*

Oblitus diem, oblitus naturæ melioris.] *Scribendum forte* deorum, *non dierum.* — XV.

Adiiciendus est ad hunc meridianus circulus.] Adhuc *lege, non* ad hunc, *ex eadem.* — XVII.

Nunc quod de Cæsare olim maiore.] *Verbum* olim *redundat, ex eadem.* — XVIII.

Cum effugerimus procellosos desuper montes, per quos præceps in nauigantes ventus impingit.] *Si de fluctuum montibus accipimus, necesse est, vt præpositio* per *pro superuacua eradatur. Si de promontoriis, legendum erit*: Cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos præceps nauigantes ventus impingit.

Cum inuoluto nubilo dies.] *Scribe*, cum inuolutos nubilo dies, *ex vetere lectione.*

Circumferre pericula, & ruere in ignotos iratum.] *Eadem* initium *habet, non* iratum: *vt forte pro* initium *scribendum sit* inuitum: *quia sequitur mox paulo*, quem non oderis.

In sua quemque terra stare iussisset.] *Verbum* terra *superuacaneum est, ex eadem.*

Diuersis enim irritamentis ad tentandum ire compellimur.] *Sic prior editio. Legendum vero* mare, *non* ire.

Vita parari ea, in quibus vita consumitur.] *Vetus lectio*, vitæ parari, in qua vita consumitur. *Puto legendum*, vitæ parari, in quæ vita consumitur.

ERASMVS.

Quod semper excoquit.] Vnum exemplar habebat, *quum quod semper concoquit, sic emittit*: sed mendose. significat autem crassiora excrementa alui, aut certe vomitum. — IV.

Alia fimuntur tepore.] Sic prior editio. Fortunatus legit, *alia diffunduntur.* Britannicum exemplar habebat, *distrahuntur tepore.* — VIII.

Cap. I. Articulam *vt* ex v.c. necessariam hic esse, innuit sequens membrum. *Sic in hac quoque re*, &c. Legendum itaque, *Ergo vt parum*, &c.

Ventus aer est fluens impetu.] Scripti libri, abiectis duabus vocibus, *partem: aut aer fluens impetu*. Et mox *in angustum concurrit*.

II. Fortunati vetus lectio, *nec arctari possunt, nec impelli*.

In vno m.s. deest *tunc*, in altero *interim*. Deleatur alterutrum.

III. M.ss. duo vna cum Fortunati libris, *& inde est spissatarum* (vel *spissarum*) *nubium grauitas*. Iterum proxima linea, *arctatis congestisque corporibus*.

Memmij v.c. *fiunt, quoniam hac negas fieri?*

IV. Scriptis, etiam Fortunati, libris consentientibus reponendum, *in altum egit qua emiserat, mutatio ipsa*, &c.

Iidem omnes *concoquit*, non *excoquit*. *Concoquit* autem, hoc est digerit (vt Fortunatus explicat) & consumit omnia alimenta, quibus nutritur. Facete autem & satis iocose irridet hanc opinionem.

V. Ex v.c. scribe *inertem & inagitabilem*. & v. 45. *ederet*, pro *edere posset*.

VII. Proba est vetusta lectio, *nec fert vltra terrarum aspectum*, siue *conspectum*. & v. in eadem deest particula *tamen*.

Datur flare.] Prisci libri omnes *fluere*. *flare* est ex coniectura Fortunati.

IX. Fortunati vetusti codices. *Quia vere aer aquosus est, & ex pluribus aquis*, &c.

XI. M.ss. duo. *Dicimus ante lucem auram incitari, eandem subsidere*, &c. Fortunatus probat vulgatam lectionem, cuius ipse auctor.

Soluta praemittunt.] Scribendum *emittunt*, non *praemittunt*, ex v. c.

XII. *Idem credibile.*] Fortunati vetus lectio. *Ideo credibile est, vt spiritus, quamdiu singuli sunt, breues sint.*

XIII. Vet.c. *spiritus rumpit, nonnunquam inclusi*, &c. Fortunatus, *nonnunquam* iussit deleri, & cetera coniunctim legi.

Fortunati, Pinciani, & nostri codices expuncto *qui*, ita legunt & distinguunt, *fiat. Euenire*, &c.

Ac se in ipsa vertigine.] M. ss. *ac se ipsa vertigine concitans*. recte.

Hi fere.] Memmij v. c. *Hac fere*. Nicotij, *Hinc fere*, vett. editiones, *Sed fere*. Fortunatus, *Hi fere*. qui deinde ita scribit: Quid si legeremus in Seneca, non *Hi fere*, sed *Typhones fere*? Typhonem enim Plinius dicit praecipuam nauigantium pestem, non antennas modo, verum ipsa nauigia contorta frangentem. Quamuis Turbines, Vortices, Typhones, & vibrati Ecnephiae non magno discrimine distent. Hactenus ille.

XIV. Memmij v.c. *ipso astrictu*. Nicotij *ipso affrictu*. Et mox ille. *sed iam inde antiquitus*, &c.

XV. *Auertit.*] Scribe *reptauit*: & mox *inges terrarum pondus*, ex v. c.

Mox Vetusti codices tam nostri quam Fortunati, & Aldina editio, *& aquarum nulli fluentium*. hoc est nulli vsui, nulli rei.

XVI. Vetera Fortunati exemplaria, *sub praefecto dant*. Memmij v.c. *sub praefectos dant*.

Libonotus.] Vetera exemplaria *Leuconotus*, sed rectius in vulgatis *Libonotus*, vt annotat Fortunatus. Quis non nesciam (scribit) apud Aristotelem Etesias imbecilliores a Bruma spiranteis Leuconotos & Ornithias vocari. *Post Brumam*, inquit, *qui Leuconoti appellantur, non tamen ita continenter spirant*. Et paulo post: *A Bruma aeque Ornithiae flant*, quos supra Leuconotos dixerat. hi enim imbecilli. Etesiae sunt, cum pauciores & tardiores quam Etesiae flent. Hi septuagesimo die post Brumam spirare incipiunt. Plinius quoque libro II. de Etesiis scribens: *Spirant autem*, inquit, *& a Bruma, cum vocantur Ornithiae, sed leniores, & paucis diebus*. Cum tamen Seneca videatur hunc ventum post Austrum siue Noton inter Meridiem, & hibernum Occidentem ponere: placet vt *Libonotus* legatur, a Libo scilicet & Noto compositus, & medius inter vtrumque spirans. Nam & Aristoteles libro de mundo Libonoton, inter Liba & Noton, hoc est inter Austrum & Africum ponit, quamuis hunc secundo Meteoron non agnoscat. Dicit enim Mesae, qui medium tenet locum inter Aquilonem & Caeciam, nullum flatum ex aduerso respondere, hoc est a loco inter Austrum & Africum medio. vnde per dimetientem ducitur linea ad locum qui est inter Boream & Caeciam, vbi Meses oritur. Plinius libro II. *Numerosior*, inquit, *ratio interieceerat inter Liba & Notum compositum ex vtroque, medium inter Meridiem, & hybernum Occidentem, Libonoton*. Strabo Argesten, hoc est Caurum, seu Corum, qui ab Occasu solstitiali spirat, Leuconoton, hoc est album Austrum, appellari dicit. Hic enim contra naturam Austri paucas nebulas facit. Τὸν ὑφ' ἡμῶν, inquit, χελιδόνιον ἀργέστην, νότον τὸν λευκόνοτον. οὗτος γὰρ ὀλίγα τὰ νέφη ποιεῖ. Haec Fortunatus.

XVIII. *Post mare inquireremus.*] M.ss. *post mare quaereremus*. & versu sequenti, *& in mutuum componit exitium? v.c.v.d. bellum petituri*.

Nunc autem.] Ex eorundem consensu dele *autem*: & versu ab hoc tertio scribe, *ac tonitribus horridas noctes*.

Fortunati & nostra exemplaria, *mouemus manum*, Linea proxima *malos* abest a nostris.

Vera est alterutra vete. codicum scriptura: vnius, *Nunc parum mihi domestica, externis*, &c. alterius. *Nunc parum mihi domestica sunt, externum quoque*, &c.

Quod non in contrarium.] Vetera exemplaria, *quod non in contrarium transeat culpa*. & postea *ire impellimur. Vtique alicui*, &c.

Veteris codicis lectio placet, *vita parari ea, in qua vita consumitur*. consentit plane cum Pinciani coniectura.

Ex Cap. XI.

Vare Etesiæ illos non adiuuent.] sic editi. at Col. bene abest vox *illos*. Palat. vero tert. ac quart. *quare Etesiæ nos adiuuant.*

Iam dissoluta sunt omnia.] Col. & Pal. quart. *disposita*. prius tamen restat in Pal. tert. estque ad oram quarti, alias legi *discooperta*.

Ex Cap. XIIII.

Aquas sine exitu stagnare.] Pomponius Mela lib. 3. cap. 1. putat depressos quosdam specus esse, quo reciproca maria recidant, atque inde se rursus exuberantia attollant. vide Vulcanium scholiis ad Apuleium de mundo.

Ex Cap. XVII.

Atabulus Apuliam infestat.] de eo Plinius lib. 17. Horatius lib. 1. Serm.

Incipit ex illo montes Apulia notos
Ostentare mihi, quos torret Atabulus.

atque ob hoc Gellius lib. 2. Sunt alij plurifariam venti commentitij suæ quisque regionis indigenæ, vt Horatianus ille Atabulus. vide Porphyr. ad d. locum Horatij & Baptistam Pium ad lib. 1. Epist. Sidonij.

Galliam Circius.] Galliæ Narbonensi præcipue infestus.

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM NATVRALIVM QVAESTIONVM LIBER SEXTVS.

In quo de terræ motu agitur.

Cap. I.

POMPEIOS, [1] celebrem Campaniæ vrbem, in quam ab altera parte Surrentinum Sabianumque littus, ab altera Herculanense conueniunt, mareque ex aperto conductum amœno sinu cingit, desedisse terræ motu, vexatis quæcumque adiacebant regionibus, Lucili virorum optime, audiuimus: [2] & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo maiores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic Regulo & Virginio consulibus, qui Campaniam numquam securam huius mali, indemnem tamen, & totiens defunctam metu, magna strage vastauit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit, dubiéque stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, vt sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoque priuatim multa, publice nihil amisit, leuiter ingenti malo perstricta. Villæ vero præruptæ passim sine iniuria tremuere. Adiiciunt his [3] sexcentarum ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas: motæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum vt caussas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus. Quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant? Si, quod vnum immobile est in illo, fixumque, vt cuncta in se intenta sustineat, fluctuat: si quod proprium habet terra, perdidit, stare: vbi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum inuenient? quo solicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, vbi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod vrbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid ibi esse non dico auxilij, sed solatij potest, vbi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: præruptæ altitudinis castella, vel ma-

gnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempestate nos vindicant portus. Nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: aduersus tonitrua & minas cæli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille cælestis non transuerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Numquam fulmina populos perusserunt. Pestilens cælum exhausit vrbes, non abstulit. Hoc malum latissime patet, ineuitabile, auidum, publice noxium. Non enim domos solum, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas, regionesque subuertit: & modo ruinis operit, modo in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse; sed supra nobilissimas vrbes, sine vllo vestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & è viuorum numero viui auferuntur, tamquam non omne fatum ad eumdem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiæ suæ natura præcipuum, quod cum ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, vtrum me lapis vnus elidat, an monte toto premar: vtrum supra me domus vnius onus veniat, & sub exiguo eius tumulo ac puluere exspirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscentium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil interest mea quantus circa mortem meam tumultus sit: ipsa vbique tantumdem est. Proinde magnum sumamus animum aduersus istam cladem, quæ nec euitari, nec prouideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniæ renunciauere, quique post hunc casum emigrauerunt, negantque se vmquam ipsam regionem accessuros. quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt, & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies an melior eorum locorum conditio sit, in quibus iam vires suas fortuna consumpsit, & quæ in futurum ruina sua fulta sunt? Erramus enim, si vllam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege. Nihil ita, vt immobile esset, natura concepit. Alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in vrbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim vrbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcunque est ista vis mali quæ incurrit, nunc Campaniam læsit. Circuit fatum, & si quid diu præteriit, repetit. Quædam rarius solicitat, sæpius quædam. Nihil immune esse & innoxium sinit. Non homines tantum, qui breuis & caduca res nascimur, vrbes oræque terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunæ, & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est leuitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, id ipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut Achaiæ, sed omnis soli vitium est, malè cohærere, & ex caussis pluribus resolui, & summam manere, partibus ruere.

11. Quid ago? Solatium aduersus pericula dare promiseram: ecce vndique timenda denuncio. Nego quidquam esse quietis æternæ: quod & perire non possit, & perdere. Ego vero hoc ipsum solatij loco pono, & quidem valentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est. ratio terrorem prudentibus excutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum puta, quod illis subita captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est,

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda, circumspicite quam leuibus caussis discutiamur. Non cibus nobis, nō humor, non vigilia, non somnus, sine mēsura quadā salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida, nō magna molitione perdenda. Sine dub[illegible] id vnū periculi satis esset, quod tremūt terræ, quod subito dissipātur, ac superposita deducunt. Magni se æstimat, qui fulmina & motus terrarū hiatusque formidat: vult ille imbecillitati suæ cōscius timere pituitam. ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinē creuimus, & ob hoc nisi mūdi partibus motis, nisi cælum intonuerit, nisi terra subsederit, perire nō possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidē dolor, sed aliqua à latere eius scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior saliua suffocat? Ego extimescam

emotum sedibus suis mare, & ne æstus, maiore quam solet cursu, plus aquarum trahens superueniat: cum quosdam strangulauerit potio, male lapsa per fauces? Quam stultum est, mare horrere: cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quam ipsa mortalitas. nullum autem omnium istorum quæ extrinsecus terrent, quam quod innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius, quam ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius, quam timere nutationem aut subitos montium lapsus, irruptiones maris extra littus eiecti: cum mors vbique præsto sit, & vndique occurrat: nihilque sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani satis valeat? Adeo non debent nos ista confundere, tamquam plus in se mali habeant, quam vulgaris mors: vt contra, cum sit necessarium e vita exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuet. Necesse est mori vbicumque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec vlla iactetur iniuria: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam altitudinem abducit. Quid porro? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non me vult iacere in ignobili loco? si mihi inicit sui partem? Egregiè Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, *mihi*, *cælo cecidisse velim.*

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso: non quia fas est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoque videre mortalem. Illud quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere: nec ira numinum, aut cælum concuti, aut terram. Suas ista caussas habent: nec ex imperio sæuiunt, sed ex quibusdam vitiis, vt corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere videntur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt, vtpote quorum metum raritas auget. Leuius accidunt familiaria: ex insolito formido est maior. Quare autem quidquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitemus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque huius negligentiæ pœnas, tamquam nouis territi: cum illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus, & quidem publice, siue deficere sol visus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longéque magis illæ actæ in transuersum faces, & cæli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellæ per diem visæ, subitique transcursus ignium, multam post se lucem trahentium? nihil horum sine timore miramur: & cum timendi sit caussa, nescire; non est tanti scire, ne timeas? Quanto satius est, caussas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quidquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat. Quæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefactet: cur modo tremat, modo luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat: & alias interuallum ruinæ suæ diu seruet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notæ conuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnumquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per secula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemque mutat locis, & defert montes, subrigit plana, valles extuberat, nouas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus caussis accidant, digna res est excuti. Quod, inquis, erit pretium operæ? quo nullum maius est, nosse naturam. Neque enim quidquam habet in se huius materiæ tractatio pulchrius, cum multa habeat futura vsui, quam quod hominem magnificentia sui detinet; nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidant hæc: quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, vt quamuis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certe ad diligentiam adiecerit.

III. (margin)

IV. (margin)

Caussam qua terra concutitur, alij in aqua esse, alij in ignibus, alij in ipsa terra, alij in spiritu putauere: alij in pluribus, alij in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis caussam esse dixerunt; sed non liquere, quæ esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum parum exactas esse, & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primo tentantibus, post eadem illa limata sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec contentum exteriori

VI. (margin)

eius conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperiri. Cum excusatione itaque veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantum re omnium maxima atque inuolutissima, in qua etiam cum multum actum erit, omnis tamen ætas quod agat inueniet, sed in omni alio negotio, longe semper à perfecto fuere principia.

VI. In aqua caussam esse, nec ab vno dictum est, nec vno modo. Thales Milesius totam terram subiecto iudicat humore portari & innatare: siue illud oceanum vocas, siue magnum mare, siue alterius naturæ, simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, vnda sustinetur orbis, velut aliquod grande nauigium & graue his aquis quas premit. Superuacuum est reddere caussas, propter quas existimat, grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in caussa, quibus hic orbis agitatur, quod in omni maiore motu erumpunt fere noui fontes: sicut in nauigiis quoque euenit, vt si inclinata sunt, & abiêre in latus, aquam sorbeant, quæ in omni onere eorum quæ vehit, si immodice depressa sunt, aut superfunditur, aut certe dextra sinistraque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: numquam enim nauis dimidia iactatur. nunc vero non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, vt quod totum vehitur, totum non agitetur, si id quo vehitur, agitatum est? At quare aquæ erumpunt? Primum omnium sæpe tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac caussa vnda prorumperet, à lateribus terræ circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, vt incrementum aquarum, quotiens nauigia desidunt, in lateribus maxime appareat. Ad vltimum non tam exigua fieret quàm dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, vt ex infinito liquore, & ferente vniuersa.

VII. Quidam motum terrarum aquæ imputauere: sed non ex eadem caussa. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas inuehit: hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europam Asiamque disterminans, alter Germanos, auidam gentem belli, repellens. Adiice nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidem inter se peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos, & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorum vires quam repentinæ, quam breues? Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, natura faciesque est. Illic quoque aliæ vasto cursu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt: aliæ languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quiete fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, vbi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illic amnis excrescat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decrescat verberabit. Potest fieri, vt aliquam regionem riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam vero nimis oculis permittit, nec vltra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito littus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantumdem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quod superiora cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberius vndis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarũ, & omnis aër creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta tempestas, aliquam partem terrarum impulsam vehementius mouere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul à mari fuerant, subito eius accessu vapulauere; & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longe audiebatur, inuasit. Illic quoque potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum fit sine motu superstantium.

VIII. Non quidem existimo diu te hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorumpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quod origo humoris inclusa est?

Age cum vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non vniuersum auerti, sed paullatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum: vtique cum videas emergere iterum, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid cum vides Alpheum, celebratum poëtis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus transiecto mari effundere amœnissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili æstiua inundatio, & hanc esse, à terra illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæsar, vt aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad inuestigandum caput Nili miserat, audiui narrantes, longum illos iter peregisse, cum à Rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent. Ad vlteriora quidem, aiebant, peruenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ nouerant, nec sperare quisquam potest, ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec pediti eluctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum & vnius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, vt eructare tanto impetu possint. Ignem caussam motus quidam, & quidem non eamdem iudicant. Imprimis Anaxagoras, qui existimat, simili pæne ex caussa & aëra concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aëra, & in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit, & ignis ex hoc collisu nubium, cursuque elisi aëris emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, exitum quærens, ac diuellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est viam exeundi ad cælum, aut vi atque iniuria fecit. Alij in igne caussam quidem esse, sed non ob hoc iudicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subiectis adminiculis destitutæ labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cum diu nutauere, super ea se, quæ supersunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere, quotiens incendio pars ciuitatis laborat, cum exustæ trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt. IX.

Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse caussam motus, nec extrinsecus incurrere quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quidquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificiis veteribus quædam non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quam virium: ita in hoc vniuerso terræ corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primum dum abscedunt (nihil enim vtique magnum sine motu eius, cui hæsit, abscinditur) deinde cum deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more, quæ cum cecidit exultat, ac sæpius pellitur, totiens à solo in nouum impetum missa. Si vero in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eiicit. Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferueant, necesse est ingentem vaporem sine exitu voluant, qui vi sua spiritum intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si vero remissior fuit, nihil amplius quam mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cum violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundantium aquarum, quidquid pulsauerit, agitat. X. XI.

Spiritum esse qui moueat, & plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concaua terrarum deferuntur, deinde vbi iam omnia spatia plena sunt, & inquantum aër potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, vt terræ, spiritu luctante, & fugam quærente, moueantur. Itaque cum terræ motus futurus est, præcedit aëris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quæ concitare ventos solet, in inferna sede detinetur. Nunc quoque cum hic XII.

motus in Campania fuit, quamuis hiberno tempore, & inquieto, per superiores dies aër stetit. Quid ergo? Numquam flante vento terra concussa est? Admodum raro duo flauere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet. quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, vt alter superiorem aëra agitet, alter inferum?

XIII. In hac sententia licet ponas Aristotelem, & discipulum eius Theophrastum, non, vt Græcis visum est, diuini, tamen & dulcis eloquij virum, & nitidi sine labore. Quid vtrique placeat, exponam. Semper aliqua euaporatio est è terra, quæ modo arida est, modo humido mixta. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cum vlteriorem locum in quem exeat non habet, retro fertur, atque in se reuoluitur: dumque rixa spiritus reciprocantis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiæ maxime coluit, & rerum naturæ inquisitor fuit. Huius tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & vna esse non possunt: eo frigidum confluit, vnde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, vnde frigus expulsum est. Hoc quod dico verum est: sed vtrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes subterra recessus: quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cum in inferiora peruenit, & eo se quantum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huic alius superuenit, cui necessario congregatus ille iam & in angustum pressus, loco cedit. Idem è contrario euenit, cum vis maior frigidi illata in cauernis est. Quidquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur vtriusque natura concordiam, nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quæque remolitur ac iactat. Ideoque antequam terra moueatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, vt ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, & iuga celsa moueri:

Nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnæ sunt: desinit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & vltro citroque spiritus commeat, concutitur.

XIV. Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia caussa, quam Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quædam angustiora animæ receptacula, per quæ nihil amplius quam meat: quædam patentiora, in quibus colligitur, & vnde diuiditur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis, quæ vicem sanguinis tenent, & ventis, quos nihil aliud quis quam animam vocauerit, peruium est. Hæc duo alicubi concurrrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobilitas modũ seruat: vbi aliquid aduersi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt: ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussæ manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, icto vehementius, & quassante venas suas: nec, vt illi paullo ante dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moderatius impellit, sed per omnes pari æqualitate discurrit. Vide ergo, numquid intret in illam spiritus ex circumfuso aëre: qui quamdiu habet exitum, sine iniuria labitur: si offendit aliquid, & incidit quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente se à tergo aëre. Deinde per aliquam rimam maligne fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, conglobatus ille furit, & hic atque illo circumagitur, aliaque deiicit, alia intercidit: cum tenuissimus, idemque fortissimus, & irrepat quamuis in obstructa, & quidquid intrauit, vi sua diducat & dissipet: tunc terra iactatur. Aut enim datura vento locum discedit, aut cum dedit, in ipsam, qua illum emisit, cauernam fundamento spoliata considit.

XV. Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illic casus imposuit. Alicubi diduxit, quidquid superne terreni erat, aqua: alia torrentes exedere, illa æstibus magnis dirupta patuere. Per hæc interualla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & adegit, nec fluctus retro abire permisit, tunc ille exitu simul redituque præcluso, voluatur. Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram

prementem reuerberat. Etiamnum dicendum est, quod plerisque auctoribus placet, & in quo fortasse fiet dissentio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiam saxis mortuisque corporibus: sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo tot arbustis spiritum infunderet, non aliunde viuentibus, & tot satis? Quemadmodũ tam diuersas radices aliter atque aliter in se mersas foueret, quasdam summa receptas parte, quasdã altius tractas, nisi multũ haberet animæ, tã multa, tã varia generantis, & haustu atque alimento suo educantis? Leuibus adhuc argumentis ago. Totum hoc cælum, quod igneus æther, mundi summa pars, claudit, omnes hæ stellæ, quarum iniri non potest numerus, omnis hic cælestium cœtus, & (vt alia prætercam) hic tam prope à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel maior alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur: nec vllo alio scilicet, quam halitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, & se ipsa maiora, terra nutrire, nisi plena esset animæ, quam per diẽ & noctẽ ab omnibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest vt nõ multum illi supersit, ex qua tantum petitur ac sumitur: & ad tempus quidem, quod exeat, nascitur. Nec enim esset perrennis illi copia suffecturi in tot cælestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerẽt, & in aliud alia soluerẽtur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus lateat intus, & cæca sub terra spatia aër latus obtineat. Quod si verum est, necesse est id sæpe moueatur, quod re mobilissima plenum est. Numquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quam aër, & tam versabile & vagatione gaudens? XVI.

Sequitur ergo, vt naturam suam exerceat, & quod semper moueri vult, aliquando & alia moueat. Id quando fit? Cum illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placide fluit: cum offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abrumpit, non aliter, quam ille poëtæ XVII.

---- pontem indignatus Araxes.

Quamdiu illi facilis & liber est alueus, primas quasque aquas explicat. Vbi saxa manu vel casu illata pressere venientem, tunc impetum mora quærit: & quo plura opposita sunt, plus inuenit virium. Omnis enim illa vnda quæ à tergo superuenit, & in se crescit, cum onus suum sustinere non potuit, vim ruina parat, & prona cum his quæ iacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo valentior agiliorque est, citius rapitur, & vehementius septum omne disturbat. Ex quo motus fit scilicet eius partis, sub qua pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: sæpe enim cum terræ motus fuit, si modo pars eius aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit: vt traditur factum eo terræmotu, quo Chalcis laborauit: quod apud Asclepiodotum inuenies, auditorem Posidonij, in ipsis quæstionum naturalium caussis. Inuenies & apud alios auctores, hiasse vno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur. Maxima ergo caussa est, propter quam terra moueatur, spiritus natura citus, & locum è loco mutans. Hic quamdiu impellitur, & in vacanti spatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Vbi illum extrinsecus superueniens caussa solicitat, compellitque & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & vndique obsistitur, tunc XVIII.

---- magno cum murmure montis
Circum claustra fremit,

Quæ diu pulsata conuellit ac iactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlustrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maxime impactus est, resilit: & aut per occulta diuiditur, ipso teræmotu raritate facta, aut per nouum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet vlla compages: soluit enim quodcumque vinculum, & omne onus fert secum, infususque per minima, laxamentum sibi parat, indomita naturæ potentia liber, vtique cõcitatus, sibi ius suum vindicat. Spiritus vero inuicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premat, ac vinclis & carcere frenet.

Sine dubio poëtæ hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aëris statio est. Omnis in fuga ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua caussa conturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit,

& venis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deiicitur. Nam quamdiu sine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. cum aliquid occurrit quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quæ suo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat.

XIX. Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cum satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius quam præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leuiter mota, tamen circuit, non sine tactu eius tumultuque, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aera suum, quē simul alius superne incidens percussit, agitat non aliter, quā illa de quibus paullo ante retuli, inania indito clamore sonuerūt.

XX. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in caussa esse dixerūt, aut ex his plura Democritus plura putat. Ait enim, motū aliquādo spiritu fieri, aliquando aqua, aliquādo vtroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ cōcaua est, & in hanc aquæ magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris liquidius. Hoc cum superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet. Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congesta est, & capere se desiit, aliquo incumbit, & primo viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per deuexum potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderate, aut sine concussione eorum, per quæ & in quæ cadit. Si vero cum iam rapi cœperit, aliquo loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, & illam, qua parte maxime tendit, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto, altius sidit, & fundus ipse vitiatur tunc ea pars premitur, in quam maxime aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus vero nonnumquam impellit vndas, & si vehementius institit, eam scilicet terræ partem mouet, in quam coactas aquas intulit. Nonnumquam in coacta itinera coniectus, & exitum quærens, mouet omnia: terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quam vt possit excludi, & vehementior, quam vt sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse caussas Epicurus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid vnum ex istis esse affirmauerunt, corripit: cum sit arduum, de iis quæ coniectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, vt ait, potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desiit posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio spiritus. Fortasse enim aër extrinsecus alio intrante aëre agitatur. Fortasse aliqua parte subito decidente percutitur, & inde modum capit. Fortasse aliqua parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summa vsque perfertur: nullam tamen illi placet caussam motus esse maiorem, quam spiritum.

XXI. Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum natura potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quæ vehementissima, sunt valent. Ignem spiritus concitat: aquæ, si ventum detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum, & nouos montes subrectos extollere; & insulas non ante visas, in medio mari ponere. Therasiam nostræ ætatis insulam, spectantibus nautis in Ægæo mari enatam, quis dubitat, quin in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (vt Posidonio placet) quibus mouetur terra: vtrique nomen est proprium. Altera succussio est, cum terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, qua in latera nutat nauigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non enim sine caussa tremorem terræ dixere maiores, qui vtrique dissimilis est. nam nec succutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, sed vibrantur. Res minime in huiusmodi casu noxia, sicut longe perniciosior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cum dissimiles ij motus inter se sint, caussæ eorum diuersæ sunt.

XXII. Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, & rotæ maiore nisu in salebras inciderunt; terram concutiscenties. Asclepiodotus tradit, cum petra è latere montis abrupta cecidisset,

ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, vt ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subiacentem cauernam cadat, eo vehementius, quo aut plus ponderis habuit, aut venit altius. Et sic commouetur omne tectum cauatæ vallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (vt ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per æuum diminutio vsque eo infirmat illa, quæ quotidie attriuit, vt desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quidquid ab imo repercussit, non passura consistere, succutit,

----- Et ruere omnia visa repente:

Vt ait Virgilius noster. Huius motus succutientis terras hæc erit caussa. Ad alteram transeo. Rara terræ natura est, multumque habens vacui. per has raritates spiritus fertur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & aliis, vt paullo ante retuli, caussa: si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiã Callisthenes probat non contẽptus vir. Fuit enim illi nobile ingeniũ, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ vsque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his quæ fecit, nihil tam magnum erit, quàm scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum[5] Helice Burisque mersæ sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideo frequentissime mari opposita vexantur, & inde Neptuno hæc assignata est mouendi potentia. Quisquis primas litteras Græcas didicit, scit illum apud Homerum ἐνοσίγαιον vocari. XXIII.

Spiritum esse huius mali caussam, & ipse consentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus: vtrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora: & vtrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter neruos pulpasve, sed in visceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, vel ex hoc quod motus non in summo terræ, circave summa est, sed sub terra & ab imo. Huius indiciũ est, quod altitudinis profundæ maria iactantur, motis scilicet his, supra quæ fusa sunt. Ergo versimile est terram ex alto moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Imo, inquit,[6] ceu cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidens quassat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat, quod nobis, quos externa caussa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili caussa, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quod cum vehementi motu adapertum ingenti ruina solum est, totas nonnumquam vrbes & recipit hiatus ille, & abscondit.[7] Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certe maxima ex parte superfusam.[8] Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim terris interno motu diuulsis, loca disiecta, & campos interisse. Quod iam dicam, quemadmodum existimem fieri. XXIV.

Cum spiritus magna vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, cœpitque rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa intra quæ latet, sæpius percutit, supra quæ vrbes interdum sitæ sunt hæc nonnumquam adeo concutiuntur, vt ædificia superposita procũbant: nonnumquam in tantum, vt parietes quibus fertur omne tegimen caui, decidant in illum subteruacantem locum, totæque vrbes in immensam altitudinem mergantur. Si velis credere, aiunt, aliquãdo Ossam Olympo cohæsisse, deinde terrarum motu recessisse, & scissam vnius magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccauit, abductis in se quæ sine exitu stagnauerant aquis. XXV.

Ladon flumen inter Helim & Megalem polin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?) spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vna multa titubarent. Nunc exiguæ partes laborant, nec vmquam per ducenta milliaria motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis vrbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetisse?[9] Cum laborauit Ægium, tam propinquas illi Patras de motu nihil audisse? Illa vasta concussio, quæ duas suppressit vrbes, Helicem & Burin, citra Ægium constitit. Apparet ergo, in tantum spatium motum protendere, quantum illa sub terris vacantis loci inanitas pateat.

XXVI. Poteram ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui[10] Ægyptum numquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt quod ex limo tota concreuerit. Tantum enim ([11] si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum nauis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admota est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, & eum subinde apponens prioribus terris, Ægyptum annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosi soli est, nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solidũ arescente limo: quo pressa erat & sedens structura, cum partes glutinarentur, nec quidquam inane interuenire poterat, cum solido liquidum ac molle semper accederet. Sed mouetur & Ægyptus[12] & Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque,[13] credula natio, dixerunt non moueri,[14] auctore Pindaro. [15] Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia quibus denunciata est duarum vrbium Helices & Buris euersio, fuere maxime notabilia, columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia mari imposita, habeat concauas rupes & saxa peruia, quæ dent deprehenso aëri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, vrbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa hæc esse, Pompeij & Herculaneum sensere. Adiice nunc, quod omnis ora maris obnoxia est montibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare & agitatur. Tyros & ipsa tam mouetur, quam diluitur. Hæ fere caussæ redduntur, propter quas tremit terra.

XXVII. Quædam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non est quare hoc putes ouibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aër ipse qui vel terrarum culpa, vel pigritia & æterna nocte torpescit, grauis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cum est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum, affert noua genera morborum. Quid, quod aquæ inutiles pestilentesque in abdito latent, vt quas numquam vsus exerceat, numquam aura liberior verberet? Crassæ itaque, & graui caligine sempiternaque tectæ, nihil nisi pestiferum in se & corporibus nostris contrarium habent. Aër quoque qui admixtus est illis, quique inter illas paludes iacet, cum emersit, late vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem pecora sentiunt, in quæ pestilentia incurrere solet, quo auidiora sunt: aperto cælo plurimum vtuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues vero mollioris naturæ, quo propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cum afflatum diri aëris circa ipsam humum exceperint. Nocuisset ille & hominibus, si maior exiisset: sed illum copia aëris sinceri exstinxit, antequam vt ab homine posset trahi, surgeret.

XXVIII. Multa autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, vt boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiæ locis per quædam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum est? Aues quoque si in illum inciderint, antequam cælo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liuentque corpora, & non aliter quam per vim elisæ fauces tumẽt. Hic spiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet, quam vt despectantia & vltro sibi illata conficiat. Vbi per sæcula conditis tenebris, ac tristia loci creuit in vitium, ipsa ingrauescit mora: hoc peior, quo segnior. Cum autem exitum nactus est, æternum illud vmbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regionis nostræ aëra infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille spiritus purior tran-

rior transit in noxium. Inde subitæ continuæque mortes, & monstrosa genera morborum, vt ex nouis orta caussis. Breuis aut longa clades est, prout vitia valuere. Nec prius pestilentia desinit, quam spiritum illum grauem exercuit laxitas cæli, ventorumque iactatio. Nam quod aliquot insanis attonitisque similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, vbi priuatus ac modicus est, quid vbi publicè terret, vbi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concutitur: quid mirum est, animos inter dolorem & metũ destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna nõ desipere. Itaque lenissima ferè ingenia in tantum venere formidinis, vt sibi exciderent. Nemo quidem sine aliqua iactura sanitatis expauit, similisque furenti, quisquis timet: sed alios cito timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella errauere lymphatici: nec vsquam plura exempla vaticinantium inuenies, quàm vbi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diuisam non miror, cum dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum. XXIX.

Hæc loca, vi quondam & vasta conuulsa ruina,
(Tantum æui longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt, cum protinus vtraque tellus 10
Vna foret, venit medio vi pontus, & vndis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaque & vrbes
Littore diductas, angusto interluit æstu.

Vides totas regiones à suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in cõfinio fuerat: vides & vrbium fieri gentiumque discidium, cum pars naturæ concitata est ex se, vel aliquod mare ingens spiritus impegit, quorum mira, vt ex toto, vis est. Quamuis enim parte sæuiat, mundi tamen viribus sæuit. Sic & Hispanias à contextu Africæ, mare eripuit. Sic hac inundatione, quam poëtarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia reiecta est. Aliquando autẽ plus impetus habent, quæ ex infimo veniunt. Acriora enim sunt, in quibus nisus est per angusta. Quantas res ij terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictũ est. Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quod æs vnius statuæ, ne solidum quidem, sed cõcauum ac tenue diruptum est: cum fortasse in illud se spiritus, quærens fugam, incluserit? Illud vero quis nescit? Diductis ædificia angulis vidimus moueri, iterumque componi. Quædam vero parum aptata positu suo, & à fabris negligentius solutiusque composita, terræmotus sæpius agitata compegit. Quod si totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quæ solida sunt scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid est, quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse æqualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desiit enim assidue tremere Campania, clementius quidẽ, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissa parte maiore oberrabat. Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites & hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quo in vrbes terrasque sæuitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leues motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquiæ deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cũ iam viam inuenerint, sequanturque ea qua prima vis ac maxima euasit. Hoc quoque dignum memoria iudico, ab eruditissimo & grauissimo viro cognitũ: forte enim cum hoc euenit, lauabatur. vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratũ, alteram ab altera separari, iterumque committi: & aquam modo recipi in cõmissuras, pauimento recedente, modo, compresso, bullire & elidi. Eumdem audiui narrantem, vidisse se molles materias, mollius crebriusque tremere, quam natura duras. Hæc, Lucili virorũ optime, quantum ad ipsas caussas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert nostra fortiores fieri, quam doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robur, quàm à bonis artibus, quam à contemplatione naturæ. Quem enim non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & erexerit? Quid est cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula exspectant. Fluminibus & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque animo mors prouocanda est, siue nos æquo vastoque impetu aggreditur, siue quotidiano & vulgari exitu: nihil refert quam minax veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod à nobis petit, minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leuiter offensus. Pusilla res est homi-

XXX. XXXI. XXXII.

nis anima, ſed ingens res eſt contemptus animæ. Hanc qui contempſerit, ſecurus videbit maria perturbari: etiam ſi illa omnes excitauerint venti, etiamſi æſtus aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus adſpiciet fulminantis cæli trucem & horridam faciem: frangatur licet cælum, & ignes ſuos in exitium omnium, in primis ſuum, miſceat. Securus adſpiciet ruptis compagibus dehiſcens ſolum. Illa licet inferorum regna retegantur, ſtabit ſuper illam voraginem intrepidus: & fortaſſe quo debet cadere, deſiliet. Quid ad me, quam ſint magna quibus pereo? Ipſum perire non eſt magnum. Proinde ſi volumus eſſe felices, ſi nec hominum, nec deorum, nec rerum timore vexari, ſi deſpicere fortunam ſuperuacua promittentem, leuia minitantem, ſi volumus tranquille degere, & ipſis diis de felicitate controuerſiam facere, anima in expedito eſt habenda. Siue illam inſidiæ, ſiue morbi petent, ſiue hoſtium gladij, ſiue inſularum cadentium fragor, ſiue ipſarum ruina terrarum, ſiue vaſta vis ignium, vrbes agroſque pari clade complexa, cum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quā exeuntem hortari, & cum bonis omnibus emittere? Vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaueris reddere. Non de re, ſed de tempore eſt quæſtio. Facis quod quādoque faciēdū eſt. Nec rogaueris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exiturum tuleris retro. Rerum natura te, quæ genuit, exſpectat, & locus melior ac tutior. Illic non tremunt terræ, nec inter ſe venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones vrbeſque vaſtant, non naufragiorum totas claſſes ſorbentium metus eſt, non arma contraria diſpoſita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium par furor, non peſtilentia, & ardentes promiſcue, communes populis cadentibus rogi. Iſtud leue eſt, quid timemus? Graue eſt, potius ſemel incidat, quam ſemper impendat. Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum iſta quatiantur quę quatiunt, & in iniuriam noſtram non ſine ſua veniunt? Helicen Burinque totas mare accepit: ego de vno corpuſculo timeam? Supra oppida duo nauigatur: duo autem, quæ nouimus, quæ in noſtram notitiam memoria litteris ſeruata perduxit. Quam multa alia aliis locis merſa ſunt? Quot populos aut terra in ſe, aut mare incluſit? Ego recuſem mei finem, cum ſciam me ſine fine non eſſe? imo cum ſciam omnia eſſe finita? Ego vltimum ſuſpirium timeam? Quantum potes itaque ipſe te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic eſt qui nos humiles facit: hic eſt qui ipſam vitam cui parcit, inquietat ac perdit. Hic omnia iſta dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres conſtanter, ſi cogitaueris nihil intereſſe inter exiguum tempus & longum. Horæ ſunt quas perdimus. Puta dies eſſe, puta menſes, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perueniam ad illos? fluit tempus, & auidiſſimos ſui deſerit. Nec quod futurum eſt, meum eſt, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni eſt, modicum fuiſſe. Eleganter Lælius ille ſapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis ſexaginta, quos non habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehenſibilis vitæ conditionem & ſortem temporis ſemper alieni, quod annos annumeramus omiſſos. Hoc affigamus animo, hoc nobis ſubinde dicamus: Moriendum eſt. Quando? Quid tua? Mors naturæ lex eſt, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium eſt. Optabit illam, quiſquis timet. Omnibus omiſſis, hoc vnum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: vt ſi ita tulerit, poſſis illi vel obuiam exire.

MVRETVS IN LIB. VI. NAT. QVÆST.

AD CAP. I. 1. Pompeiôs.] *Vix vlla res eſt, de qua maiore contentione diſputarint philoſophi, quam de terræ motu. De quo tamen nihil adhuc pro certo atque explorato ſtatuere potuerunt. Videndus Ariſtoteles libro ſecundo meteorologicon, & qui in eum ſcripſerunt: Plinius libri ſecundi cap.* LXXIX. *& deinceps Liber tertius de placitis philoſophorum.*

2. Et quidem diebus hibernis.] *Ariſtoteles quidem auctor eſt, vere & autumno ſæpius terram moueri: æſtate & hieme rarius: ſed tamen nullam eſſe anni partem ab hoc mali genere tutam, experimenta docuerunt.*

3. Sexcentarum ouium gregem.] *Hoc ex eo contigiſſe videri poteſt, quod in terræ motu tetri ac peſtiferi halitus afflantur è terra: quorum noxia vis ad pecudes citiſſime ac facillime peruenit: vt quæ humi paſcantur, neque fere vmquam caput attollant. Sic Homerica peſtis greges primum & armenta corripuit. Sed hoc Seneca ipſe poſtea dicturus eſt.*

AD CAP. XXI. 4. Theram & Theraſiam.] *Locum hunc, qui etiam in vetuſtis libris mutilus ac deprauatus eſt, ita legendum puto,* Inter Theram & Theraſiam, hanc noſtræ ætatis inſulam, *&c. Plinius libro quarto*: Thera, cum primum emerſit, Calliſte dicta: ex ea auulſa poſtea Theraſia, atque inter duas enata, mox Automate, eadem Hiera. & in noſtro æuo Thia iuxta eandem Hieram nata. *Vide eundem cap.* LXXXVII. *libri ſecundi.*

AD CAP. XXIII. 5. Helice Burisque.] *Vocatur & Bura, earum vnam hiatu terræ absorptam, alteram vndis obrutam fuisse scribit Strabo libro 1. Vide eumdem & libro octauo, & Pausaniam in Achaicis, & Plinium cap. XCI. libri secundi.*

AD CAP. XXIV. 6. Ceu cum frigore inhorruimus.] *Lucretius,*

Frigus vti nostros penitus cum venit in artus,
Concutit, inuitos cogens tremere atque mouere.

7. Thucydides ait.] *Libro tertio. Atalenta autem insula est in Locris Opuntiis.*

8. Idem Sidoni accidisse, Possidonio crede.] *Hoc ipsum narrat, & auctorem eumdem Posidonium laudat Strabo libro 1.*

AD CAP. XXV. 9. Cum laborauit Aegium.] *Verè & erudite locum hunc emendauit Pintianus.*

AD CAP. XXVI. 10. Aegyptum numquam tremuisse tradunt.] *Aliam huius rei caussam affert Plinius, cuius hæc verba sunt, cap. LXXX. libri secundi:* Ideo Galliæ & Ægyptus minime quatiuntur, quoniam hic æstatis caussa obstat, illic hiemis.

11. Si Homero fides est.] *Hac de re Homeri versus sunt Odyssea libro IV.*

Νῆσος ἔπειτά τις ἔστι πολυκλύστῳ ἐνὶ πόντῳ,
Αἰγύπτου προπάροιθε. Φάρον δέ ἑ κικλήσκουσι.
Τόσσον ἄνευθ' ὅσσον τε πανημερίη γλαφυρὴ νηῦς
Ηνυσεν, ᾗ λιγὺς οὖρος ἐπιπνείῃσιν ὄπισθεν.

12. Et Delos, quam Virgilius stare iussit.] *Eleganter quod de Apolline Virgilius dixerat, id ad ipsum Virgilium transtulit.*

13. Credula natio.] *Plerumque enim, non tam, verum sit aliquid, nec ne sit, quam posito verum esse, caussas cur ita fiat, inquirunt.*

14. Auctore Pindaro.] *Locus Pindari apud Pindarum ipsum non exstat: sed citatur à Strabone libro decimo. Apud Callimachum quidem in hymno in Delum ita legitur:*

Κεῖνη δ' ἀτεμβόταστα καὶ ἄστομος.

Herodotus tremuisse ait Delon, quo tempore Darius in Græciam exercitum duxit: cum prius oraculo ita responsum esset,

Quinetiam Delon, quamquam est immota, mouebo.

15. Thucydides ait.] *Libro II.* ἔτι δὲ Δῆλος ἐκινήθη, ὀλίγον πρὸ τούτων, πρότερον οὔπω σεισθεῖσα, ἀφ' οὗ Ἕλληνες μέμνηνται. *Plinius lib. IV.* Ipsaque longe clarissima, Cycladum media, templo Apollinis & mercatu celebrata Delos: quæ diu fluctuata, vt proditur, sola motum terræ non sensit ad M. Varronis ætatem. Mucianus prodidit bis concussam.

PINCIANVS.

Cap. I. DEsedisse terræ motu.] *Vetus lectio,* consedisse terræ motu, *rectius.*

Negantque se ipsos vnquam ipsam regionem accessuros.] *Corrige,* negantque ipsos vnquam in ipsam regionem accessuros, *ex eadem.*

II. Imperitis fit magna ex desperatione securitas.] *Eadem, mutato dictionum ordine,* imperitis magna fit ex desperatione securitas. *Considera an legendum* manu *potius quam* magna.

IV. Quid tanti molem ponderis pellat.] Corporis, *non* ponderis, *in eadem habetur castigatius: quandoquidem charta sequente,* Ita, *inquit,* in hoc vniuerso terræ corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur. *& alibi:* Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis quæ vicem sanguinis tenent, *&c. Et infra paulo* diuisa *legendum ex eadem, non* diuisas.

V. Aliquam ex istis causam dixerunt.] *Scribe,* aliquam ex istis causam esse dixerunt, *ex eadem.*

Omnis tamen ætas quod agat inueniat.] *Eadem,* Omnis tamen ætas quod inueniat habet.

VI. Siue magnum mare.] *Verbum* magnum *tollendum, ex eadem.*

Grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari.] *Duo illa verba* non posse, *remouenda, ex eadem.*

VII. Et quam donec decrescat, verberauit.] Crescat, *non* decrescat, *in eadem habetur.*

VIII. Aut cum dubitauere.] *Eadem sic habet,* aut cum diu dubitauerunt. *Castigandum censeo,* aut cum diu nutauerunt.

X. Sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere.] *In eadem aliter,* sed intra ipsam, & in ipsam quasdam partes eius decidere.

Opposita diffundit.] *Quid si legas?* diffindit, *non* diffundit.

XI. XIV. Hæc duo alicubi concurrunt, alibi consistunt.] *Scribe,* Hæc duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt, *ex vetere lectione.*

Vide ergo nunc quod intret in illam spiritus.] *Corrige,* Vide ergo nunquid intret in illam spiritus, *ex vetere lectione.*

Aliaque deiicit, alia intercidit.] *Legendum reor* interscindit, *non* intercidit.

XV. Alicubi deduxit quicquid superne terreni erat aqua. Alia torrentes cecidere.] *Scribendum puto.* Alicubi deduxit quicquid superne terreni erat, aqua. Alia torrentes exedere.

Atque alimento sui educantis.] Suo, *non* sui, *Vetus lectio.*

XVI. Et moras suas arripit.] *Rectior lectio* abrumpit, *quam* arripit.

XVII. Qui quo valentior agiliorque est, citius eripitur.] *Sic prior editio. Scribendum reor* erumpit, *non* eripitur. *quanquam in vetere lectione desideretur omnino hoc verbum.*

XVIII. Infususque per minima laxamentum superatus.] *Castigandum puto,* infususque per minima laxa-

mentum sibi parat. *Nam & prior editio & vetus item lectio* superat *habet, non* superatus.

XX. Et illam qua parte maxime pendet, exagitat.] *In eadem sic habetur.* Et illam qua parte tendit, exagitat maxime.

XXI. Nonnunquam in coacta itinera coniectus.] *Eadem*, Nonnunquam in terrena itinera coniectus.

Et insulas non ante visas in medio mari ponere. Therem & Theream hanc nostræ ætatis insulam spectantibus nobis in Aegæo mari natam, quis dubitat.] *Castigandum puto hunc locum sic*: & insulas non ante visas in medio mari ponere, Theram & Therasiam. Thiam nostræ ætatis insulam spectantibus nautis in Aegæo mari enatam, quis dubitat? *Plinius volum.* 2. *cap.* 87. Inter Cycladas Olympiadis 135. anno quarto Thera & Therasia. Inter easdem post annos 130. Hiera, eademque Automate, & ab ea duobus stadiis post annos 110. in nostro æuo, M. Iunio Syllano & L. Balbo consulibus, ad 8. idus Iulij, Thia.

Nam nec succurriuntur tunc omnia.] *Legendum forte* mœnia, *non* omnia: *vt non multo post*, ædificia vicina tremore collapsa sunt.

XXII. Tunc illa præcipitata rupes, quicquid ab illo repercussit, non passura consistere, sonitu venit.] *Deprauatissimum locum, & tantum non conclamatum, restituendum hoc pacto existimo*: tunc illa rupes præcipitata quicquid ab imo repercussit, non passura consistere, succurrit.

XXIII. Opponetur ei & Callisthenes.] *Vetus lectio*, opponetur & Callisthenes. *Lego*, opponetur, & Callisthenem. *Idem error statim corrigendus.*

Ideo frequentissime mari opposita vexantur.] Apposita, *non* opposita, *vetus lectio. & paulo ante* mersit, *non* immersit.

XXIV. Aut certe maxima ex parte superfusam.] Suppressam, *non* superfusam, *in eadem habetur. Sicque esse legendum, monstrat ipse autor paulo post, dicens*, Illa vasta concussio, quæ duas suppressit vrbes, Helicem & Burin. *Quanquam &* superfusam *legi posset ex Thucydide 3. volum. sed idem erit sensus. Item* Atalantem *legendum, non* Atalantem, *ex eodem autore colligitur: cui suffragatur vetus lectio.*

Idem Sidoniæ accidisse.] Sidoni, *non* Sidoniæ *legendum reor, quæ vrbs est Phœnicia, notior quam vt sit prodenda. Et vero simile est, quassationi obnoxiam esse Sidonem: cum Tyrus vrbs propinqua eo malo laboret, sicuti & omnia loca maritima: vt paulo ante monstrauit.*

XXV. Totæque vrbes in immensam altitudinem vergant.] *Mallem legeres* mergantur, *quam* vergant. *Cui verbo locus non est in hac sede.*

Tunc effugisse Peneon.] *Legendum reor*, tunc effluxisse Penæum. *Is celeber est Thessaliæ fluminis omnibus.*

Cum laborauit Aegine.] *Scribo.* Cum laborauit Aegium. *Vrbs est Peloponnesi Aegium, paruo spacio submota à Patris, omnibus fere Cosmographis. Aegina autem insula in sinu Saronico, longe distat à Patris. & paulo post* Aegium, *non* Aegeum *legendum: adstipulante etiam vetere lectione.*

In tantum spatium motum protendere.] *Vetus lectio* pertendere, *non* protendere.

XXVI. Quia mari imposita sit, habeatque concauas rupes.] *Breuius eadem*, quia mari imposita habeat concauas rupes.

XXX. Quia pressa & quassa quatiebat.] *Scribe*, quia quassata quatiebat, *ex vetere lectione.*

Emissa sui parte maiore.] *Verbum* sui *redundat. ex eadem.*

XXXI. Quia vehementius locum ventis luctantibus fecit.] *Puto legendum* vehementissimus, *non* vehementius.

Nec illis pugna opus est.] *Verbum* opus *superuacaneum est, ex vetere lectione.*

XXXII. Controuersiam agere.] Controuersiam facere, *eadem.*

Perdidimus illos, nempe perituros.] Perdimus *in eadem habetur, non* perdidimus.

OPSOPOEVS.

CAP. I. Sabianumque littus.] Aldina & ceteræ editiones cum v.c.s. *tabianumque litus.* Confirmat Plinius lib. XXXII. cap. II. *In Stabiano Campania ad Herculis petram, melanuri in mari panem abiectum rapiunt.* quomodo itaque Romana *Sabianum littus* excuset, ipsa viderit. Statim ex v.c. fide scribemus, *& mare ex aperto reductum amœno sinu cingunt, consedisse*, &c. versu vero penultimo, *perstricta.*

Sed gent. tot reg. subuertit.] Vet. c. omisso *sed, gentes totas regionesque submergit.*

Fortunati vetus lectio. *Hoc habet inter cetera iustitiæ suæ munera præcipuum Deus, quod*, &c. Postea m.ss. duo. *sine remedio timor stultus est.*

II. Iidem, *imbecillitatis sibi suæ conscius.* mox Duo ista *vbicunque, quandoque*, absunt a Nicotiano codice. qui mox refert, *Egregie vero Agellius.*

Illudquoque] Pro *quandoque* scriptum est *quoque* in duobus priscis.

III. In iisdem scribitur, *Longeque magis illa, acta*, &c. Deinde v. in Nicotij codice, *Differt montes.*

VI. M.ssi *& ea aliquando concuteretur.* & v. proximo. *Deinde tota concuteretur.*

VII. Fortunatus hæc annotat: Quis non iure miretur nisi hæc verba, *& Europam Asiamque disterminans*, aliena & adulterina sint: Senecam in tanta notitia, contra omnium opiniones, & contra veritatem ipsam Danubium Asiæ Europæque terminum statuere, quas Tanaim diuidere certum est? Mari enim mediterraneo, & Tanai, Niloque vniuersum terrarum orbem in treis parteis diuidi compertissimum est. mare Europam ab Africa dispescit, Africam ab Asia Nilus, ex aduerso latere Asiam ab Europa Tanais. Lucanus libro III.

—— Quà vertice lapsus
Riphæo Tanais, diuersi nomina mundi
Imposuit ripis, Asiaque, & terminus idem

Europæ, & mediæ dirimens confinia terræ.

Non displicet Nicotiani codicis scriptura, *quorum vires quam repentinæ, tam breues.*

M.ss. *in abdito*, & itidem versu sequenti. sic enim Seneca potius fari solet, quam *in absconditis.*

Diu mutauere,] Vetera exemplaria, *diu dubitauere.* mox *diu deferuntur.* Postea *vaporatione fluctuantium aquarum.* — XI.

XIII.

M.ss. & Aldina editio, *terra concutitur.* — XIV.

Commeat, concurretur.] M.ss. *decurrit*, non *discurrit*: & *curruit*, non *concurrunt.* — XV.

Idem. *& altius adegit.* & statim vnus, *deuerberat*, alter, *diuerberat.*

Nicotij codex duplicem exhibet scripturam, *fiuet dissensio*, & *fiet discessio.* Memmij membrana, *& in quod fortasse fiet dissensio.* Facilis hinc emendatio, veraque, *& in quod fortasse fiet discessio.* — XVI.

Alim. ex terreno trahunt.] Memmij v.c. *alimenta externa trahunt.* Scribo, *alimenta ex terra trahunt.* Idem postea *spiritus interlateat, & caca,* &c.

Vagatione gaudens.] Omnia tam Fortunati quam nostra exemplaria scripta, *agitatione gaudens.*

Fortunatus in annotationibus ita scribit: Vetusti codices, *quam ille poeta*: forte legendum, *quam illud poetæ*: vel, *ille poeta pontem indignatus Araxes.* Hoc enim hemistichion Virgilij est in calce octaui Æneid. Sic ille, At nostri codices plane non habent *poeta*, & mihi rectius abesse quam adesse videtur. — XVII.

Casu illata pressere.] Fortunati & nostri codices, *casu in latere pressere*, &c. rectius tamen (scribit ille) legitur *illata*: quam lectionem Erasmus reponit: vel forte vtrumque retinendum, vt sit, *illata in latere pressere.* Nam si *in latere* tantum legerimus, suspensa sententia videbitur.

M.ss. *cum ipsis quæ obiacebant fugit.* Deinde mox Nicotianus codex, *motus fit solius eius partis.*

Manuscriptorum alter, *Hic quamdiu non & in vac.* alter, *Hic quamdiu non impellitur, & in vac.* & sic etiam absque veterum librorum consensu legendum esset. Mox iterum alter, *compelliqne, in arctum agit scilicet*: alter, *compellitque, & in arctum ducit scilicet.* quis hic non videt scholasticam interpretationem? quid *compellit* aliud significat nisi *in arctum agit*? Explosis superuacuis sic constabunt sua Senecæ verba, *compellitque, adhuc cedit tantum,* &c. — XVIII.

In scriptis libris ὑγιῆ ὑγιές. Fortunati vetus lectio habet, *laxamentum superatus indomita naturæ potentia liberat. Est vtique cum concitatus sibi ius suum vindicat.* Memmij v.c. *laxamentum superat, & domita natura potentia liberat. Est vtique cum concitatus sibi ius suum vindicat.* Nicotianus, *laxamentum superat, & indomita n. p. liberat. Est vtique cum concitatur; & sibi,* &c. Aldina editio, *laxamentum superat. Indomita naturæ potentia libera est, vtique cum concitatus sibi ius suum vindicat.* Ego depono locum: tollat qui nouit.

Vetus membrana *per quæ vel in quæ cadit.* Nescio an diuersa lectio hic notata sit. — XX.

M.ss. *in concurrentem terram repellitur, & illam qua parte maxime pendet, exagitat.*

Scriptus vnus, *eam scilicet partem terræ mouet* Ab interprete, *scilicet terræ* esse, fere affirmare ausim.

Pinciani, Fortunati nostra exemplaria & vetera probant, *in terrena itinera conicitur.* Fortunatus conijcit legendum, *in arcta itinera.*

Alio intrante aere.] Non legitur vox *aere* in v.c. Mox m.ss. *Et potest*, pro *qui potest*: & sequente versu, Aldina editione, *montes subiectus extollere.* — XXI.

Aldina editio, *Therem, & Theream, et hanc nostræ ætatis insulam.* Vbi Fortunatus hæc annotat: Vetus lectio, *Therem, & Themam, & hanc nostræ ætatis insulam.* Videtur legendum ex Plinio, *Theram & Therasiam*, vel *Theram & Thiam*: quia sequitur, *& hanc nostræ ætatis insulam.* Thia enim principatu Claudij, ætate Senecæ enata est. Thera autem & Therasia ante Senecam plus minus ducentis annis emerserunt. Quid si quis *Theram & Hieram* hoc loco legeret? Videtur ergo suæ ætatis insulam illam intelligere, quæ inter Theram & Therasiam, cum flammis totum mare inuoluentibus illa ætate enata est, de qua supra capite XXVI. libri II. Strabo lib. I. ἀνὰ μέσον Θήρας καὶ Θηρασίας ἐκπεσοῦσαι φλόγες ἐκ τοῦ πελάγους, ἐφ' ἡμέρας τέτταρας, ὥστε πᾶσαν ζεῖν, καὶ φλέγεσθαι τὴν θάλασσαν ἀνεφύσησαν κατ' ὀλίγον ἐξαιρομένην ὡς ἂν ὀργανικῶς, καὶ συντιθεμένην ἐκ μύδρων νῆσον, ἐπέχουσαν δώδεκα σταδίων τὴν περίμετρον. Hactenus Fortunatus. Scripti libri referunt partim, *Thereystheraam & hanc nostræ æt. ins. spectantibus nobis in Aeg.* partim, *Theren & Theram nostræ ætatis insulas sp. nobis in Aeg. m. natas.* Sed nihil certi hinc hauriri potest. auxilium ego a melioribus libris expectandum potius quam coniecturis fidendum duco.

Per vices vehiculorum plurium tracta.] Nicotianus codex, *per vices vehiculorum tracta.* Sed melior est vulgata lectio, nam *per vices vehiculorum plurium*, expono, *longo vehiculorum ordine*, vt loquitur Seneca Epist. XC.

Scripti & impressi olim libri, *sonitu venit.* Pincianus *succutit* substituit. Illud certe Virgilianum est, ex VIII. Aeneidos desumptum: — XXII.

Namque improuiso vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit: & ruere omnia visa repente.

Hoc est Alex.] M.ss. *Hic est Alexandri crimen*: mox *maximum regnum.* & postea *quam sciens. Hic Callisthenes,* &c. — XXIII.

Primus litteras Græcas.] In vno codice non legitur *Græcas*, in altero scribitur *Græcorum.* vt dubitem an a Seneca sit.

Homerum ἐνοσίγαιον.] Vetusti codices partim *sibithona*, partim *sibiphthona*, partim μεσίχθονα. Vestigia satis monstrant scribendum σεισίχθονα. quod re idem est cum omnibus ἐνοσίγαιος & ἐνοσίχθων. Gellius lib. II. Noct. Attic cap. XXVIII. *Ita videntur existimasse antiquissimi Græcorum, qui Neptunum ἐνοσίγαιον καὶ σεισίχθονα appellauerunt.*

XXV. Vnus e m.ss. *magnum & vacuum terrarum locum penitus impleuit* : alter, *magna in vacuum t.l.p. oppleuit*. Puto germanam lectionem fuisse, *magna vt vacuum t.l.p. oppleuit*.

Recessisse & scissam.] Iidem *fissum*, pro *scissam* : & paulo post, *ducenta milia*.

XXVI. Fortunati & Memmij v. c. *multumque secum cœni trahens, & id subinde*, &c.

M. ss. *cum pressa erat & sedens structura*, Mox v.c. *cum è longo sinu, emissus est*. bene, si cum vulgo *situ* scribas.

M. ss. *Quid quod aqua quoque inutiles*, &c. Posteaque *voluit*, non *soluit*.

XXIX. Locus intricatus, cuius medela a sola fere interpunctione dependet. Sic igitur distinguam: *Nam quod aliquot insanis attonitisque similes discurrere, fecit metus : qui excutit mentes, vbi priuatus ac publicus est. Qui* (ita veteres libri, non *quid*) *vbi publicè*, &c.

Vet. c. *inter magna mala conspicere*, alius *concipere*. & statim, *similisque est furentis*.

Cum pas natura concitata.] Lectio excusa est è coniectura Fortunati: cuius exemplaria vetera habebant, *Cum pars natura concita* (vnum *concitata*) *est, deesse & aliquo mare ignem spiritu* (vnum *spiritus*) *impegit*. Et nostra vel, *cum p.n. concita est decem & aliquo mare ignem suum impegit* : vel, *cum p. n. concitata & aliquo in mare & ignem spiritu impegit*. Impressa lectio excusatior foret, si *aliquo* pro *aliquod* scriberemus. Sed forsan hæc propius ad veterem scripturam accedet, *Cum pars natura concitata est de se, & aliquo mare, ignem, spiritum impegit*. Vt dicat terram concitatam, vel ventis, vel igne, vel aquis eiectis, discidio vrbium & gentium causam dare. Nam de pluribus sermonem esse innuunt quæ sequuntur, *quorum mora, vt ex toto, vn est*.

Retecta est.] Nicotianus codex, *resecta est. Aliquanto autem plus*, &c, Et mox lege, *Acriora enim sunt, quibus nisus est per angusta*, ex librorum consensu.

XXX. M. ss. & Aldina editio *exterat*, non *exciderat*.

Vidisse se molles materias.] Epithetum *molles* non est in m. ss. Sequentia vero variant. in vno est, *quam natura duri sinit* : in altero, *quam quæ natura dura sunt*.

XXXII. *Fulminibus* habet Memmiana membrana : & mox *sine cadentium fragor*.

Complexa cum libet illi, eam accipiat.] Eadem, *complexa, qui volet illam eam accipiat*. Fortunati & Nicotij vetus lectio, *qui volet illam accipiat*. vt sit communiter dictum.

Mox Legendum est ex priscis libris, *cum bonis omnibus*, hoc est faustis precationibus & auspiciis. In Græcis est, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

Arma contraria disposita vexillis.] Bene m. ss. & Aldina editio, *arma contrarijs disposita vexillis* : & mox *semper impendeat*.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. I.

R*egulo & Virginio Coss.*] Intelligit C. Memmium Regulum & L. Virginium Rufum. Tacitus tamen lib. 15. Ann. motum hunc terræ ad priores Coss. refert. & hercle, inquit ibi Lipsius, tam asseuerat id distincte Seneca, vt credam alterum esse vitium, non Taciti, sed Ægysthi alicuius.

Ex Cap. IIII.

Dulcis inspectatio.] Pal. tert. *inspectō*. quart. & Colon. *inspectio*, quomodo & Fortun. editio.

Ex Cap. VII.

Et Europam Asiamque disterminans.] Quis non iure miretur (nisi hæc verba aliena & adulterina sint) Senecam in tanta notitia contra omnium opiniones, veritatemque ipsam *Danubium* Asiæ Europæque terminum statuere: quas Tanaim diuidere certum est? mari enim Mediterraneo & Tanai Niloque vniuersum terrarum orbem in tres partes diuidi compertissimum est. Mare Europam ab Africa dispescit. Africam ab Asia Nilus, ex aduerso latere Asiam ab Europa Tanais. Lucanus lib. 3. —*qua vertice lapsus Riphæo Tanais diuersi nomina mundi Imposuit ripis Asiæque & terminus idem Europæ. & media dirimens confinia terræ.* sic Fortunatus, & vero mei item seruant verba illa superiora, nisi quod Pal. quart. *discriminans* habet.

Ex Cap. XIII.

Solet mugitus audiri.] Trebellius Pollio auctor est *imperante Gallieno auditum tonitru, terra mugiente, non Joue tonante : quo motu fabrica multæ sunt deuoratæ, multi terrore mortui. Apuleius lib. de mundo : Micetias vocatur tetri odoris, inquietudo terrena. audiuntur mugitus interioribus mugitibus expressis, cum spiritus inualidus ad terram mouendam per aperta telluris inuentis itineribus progreditur.* ibi Vulcanius.

Ex Cap. XIX.

Sic speluncarum sub terra pendentium vastitas.] Ita impressi omnes & scripti mei. I. C. quidam quærit quid si inquit ita *pandentium vastitas*, h.e. *apertarum speluncarum*. satis inscite. mutandum enim esset & istud Virgilij 4. Georg.

Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Peruentum, item 1. Æneidos:
Fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum, &c.

nec non illud Ouidij Epist. ad Phæonem.

Antra vident oculi scabro pendentia topho.

vide de hisce amplius Gruterum lib. 5. cap. 7. Opinionum.

Ex Cap. xxv.

Per ducenta milliaria.] Sic Pal. quart. & Col. at tert. Memm. & Nic. item editio Fortunati *millia*, quod malim, vt subintelligatur *passuum*.

Ex Cap. xxix.

Similisque furenti, quisquis timet.] P. Faber hunclocum Senecæ citat quemadmodum publicatur, quem videat cui cura scire an metu perciti vlla sit voluntas, videatur inquam ad l. 116. de reg. iu. & gratiam habebit pro indicio.

Ab Italia Sicilia reiecta est.] Sic & Pall. at Col. *reuerta est*. Nicotianus liber *resecta est*. verissima scriptura, vt pote quæ alludat ad Siciliæ etymon.

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM NATVRALIVM QVAESTIONVM

LIBER SEPTIMVS ET VLTIMVS.

In quo agitur de Cometis.

Cap. I.

NEMO vsque eo tardus, & hebes, & demissus in terram est, vt ad diuina non erigatur, ac tota mente consurgat: vtique vbi nouum aliquod è cælo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, vt nos quotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non conuocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in cælo est. Sol spectatorem, nisi cum deficit, non habet. Nemo obseruat lunam, nisi laborantem. Tunc vrbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quanto illa maiora sunt, quod sol totidem (vt ita dicam) gradus, quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quod à solstitio statim inclinat, & dat spatium noctibus: quod sidera abscondit: quod terras, cum tanto maior sit illis, non vrit, sed calorem suum intensionibus ac remissionibus temperando fouet: quod lunam numquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. Hæc tamen non annotamus, quamdiu ordo seruatur. Si quid turbatum est, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est magis noua, quam magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus, & insolitæ figuræ ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum, de aduentitio quærit: ignarus, vtrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues prædicent. Sciscitantur itaque, & cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit vtilius, quam de stellarum siderumque natura: vtrum flamma contracta, quod & visus noster affirmat, & ipsũ ab illis fluens lumen, & calor inde descẽdens: an non sint flãmei orbes, sed solida quædam terrenaque corpora, quæ per igneos tractus labentia inde splendorem trahant, coloremque, non de suo clara. In qua opinione magni fuere viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profecto iam mundus turbine suo dissipasset.

II. Ad hæc inuestiganda proderit quærere, num Cometæ eius conditionis sint, cuius superiora. Videntur enim cum illis quædam habere communia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamuis spargantur & longius exeant, faciem. æque enim ignei splendidique sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem sors erit. Si vero nihil aliud sunt quam purus ignis, manentque mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit & velocitas: illa quoque possunt & tenui constare mate-

ria, nec ob hoc discuti assiduo cæli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, vt sciamus, ª vtrum mundus terra stante circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos, esse, quos rerum natura nescientes ferat, nec cæli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, vt sciamus in quo rerum statu simus: pigerrimam sortiti, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an vices seruent, & illos ad suum diem certus ordo producat. Noua hæc cælestium obseruatio est, & nuper in Græciam inuecta.

III. Democritus quoque, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, plures stellas esse quæ currant: sed nec numerum illarum posuit, nec nomina, nondum comprehensis quinque siderum cursibus. Eudoxus primus ab Ægypto hos motus in Græciam transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Ægyptios quidem, quibus maior cæli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon postea diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis seruatas ab Ægyptiis collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non prætermissurus, si quid explorati apud illos comperisset. Duo certe: qui apud Chaldæos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritissimus inspiciendorum naturalium, inter se dissident. Hic enim ait, Cometas in numero stellarum errantium poni à Chaldæis, tenerique cursus eorum. Epigenes contra ait, Chaldæos nihil de Cometis habere comprehensi, sed videri illos accendi turbine quodam aëris concitati & intorti.

IV. Primum ergo, si tibi videtur, opiniones huius ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Hæc cum proxima signa Marti premit, aut in Lunæ viciniam transit, aut in Solis incidit radios, natura ventosa & frigida contrahit pluribus locis aëra, conglobatque. Deinde si radios Solis assumpsit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim, & omnis humidi euaporatio, splendores tantum cæli citra ictum minaces mouet. Illa autem calidior sicciorque terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes vero & faces, quæ nullo alio inter se quam magnitudine distant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaque in se globus aliquis aëris clausit, quem turbinem dicimus, quacumque fertur, præbet speciem ignis extenti. Quæ tamdiu durat, quamdiu mansit aëris illa complexio, humidi intra se terrenique multum vehens.

V. Vt à proximis mendaciis incipiam, falsum est, faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur. Ideoque arbusta radicitus vellit, & quocumque incubuit, solum nudat: siluas interim & tecta corripiens, inferior fere nubibus, vtique numquam altior. At contra trabes editior cæli pars ostentat. Ita numquam nubibus obstiterunt. Præterea turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super ista velociter desinit, & ipse se sua vi rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec prætervolant, vt faces, sed commorantur, & in eadem parte cæli collucent. Charimander quoque in eo libro quem de Cometis composuit, ait Anaxagoræ visum, grande insolitumque cælo lumen magnitudine amplæ trabis, & id per multos dies fulsisse. Talem effigiem ignis longi fuisse, Callisthenes tradit, antequam Burin & Helicen mare absconderet. Aristoteles ait, non trabem illam, sed Cometem fuisse: ceterum ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem, sed procedente tempore cum iam minus flagraret, redditam suam Cometæ faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna quæ notarentur, nihil tamen magis, quam quod vt ille fulsit in cælo, statim supra Burin & Helicen mare fuit. Numquid ergo Aristoteles non illam tantum, sed omnes trabes Cometas esse credebat? Hanc habetis differentiam, quod iis continuus ignis est, ceteris sparsus. Trabes enim flammam æqualem habent, nec vllo loco intermissam aut languidam, in vltimis vero partibus coactam, qualem fuisse illam, quam modo retuli, Callisthenes tradit.

VI. Duo, inquit Epigenes, Cometarum genera sunt. Alij ardorem vndique effundunt, nec locum mutant: alij in vnam partem ignem vagum in modum comæ porrigunt, & stellas prætermeant: quales duo ætate nostra visi sunt. Illi priores criniti, vndique etiam immoti, humiles fere sunt, & eisdem caussis quibus trabes facesque conflantur, & ex intemperie aëris turbidi, multa secum arida humidaque terris exhalata versantis. Potest enim spiritus per angusta elisus accendere supra se positum aëra, plenum alimentis idoneis igni. Deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua caussa refluat rursus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac sequentibus

consurgere, & eumdem locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad constitutum redire. Pluuiæ quoque, & alia tempestatum genera, ad præscriptum reuertuntur. Vt breuiter autem voluntatem eius exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometas existimat, qua fiunt ignes turbine eiecti. Hoc vnum interest, quod illi turbines ex superiori parte in terras deprimuntur, hi de terra in superiora eleuantur. Aduersus hæc multa dicuntur. Primum si ventus in caussa esset, numquam Cometes sine vento appareret. nunc autem & quietissimo aëre apparet, Deinde si vento fieret, cum vento caderet. Et si vento inciperet, cresceret vento, eoque esset ardentior, quo ille incitatior. His accedit illud quoque. Ventus multas aëris partes impellit, Cometes in vno loco apparet: ventus in sublime non peruenit, Cometæ autem visuntur supra quam ventis ire licet. Transit deinde ad illos, quos ait certiorem habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa prætereunt. Hos ait ex iisdem caussis fieri, quibus illos, quos dixit humiliores. Hoc tantum interesse; quod terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in editiora cæli aquilone pellantur. Deinde si illos aquilo propelleret, ad meridiem semper ageretur, quo ventus hic nititur. Atqui varie concurrunt, alij in ortum, alij in occasum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde si aquilonis illos impetus à terris in altum leuaret, aliis ventis non orirentur Cometæ. atqui oriuntur. Illam nunc rationem eius (vtraque enim vtitur) refellamus. Quidquid humidi aridique terra efflauit, cum in vnum coit, ipsa discordia corporum, spiritum versat in turbinem. Tunc illa vis venti circumeuntis quidquid intra se comprehendit, cursu suo accendit, & leuat in altum: ac tam diu manet splendor ignis expressi, quamdiu alimenta sufficiunt: quibus desinentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac violentus, & ipsis ventis citatior est: Cometarum lenis, & quod per diem & noctem quantum transierit, abscondat. Deinde turbinum motus vagus est & disiectus, & (vt Sallustij vtar verbis,) verticosus: Cometarum autem compositus, & destinatum iter carpens. Num quis nostrum crederet, aut lunam, aut quinque sidera rapi vento, aut turbine rotari? Non vt puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuse nec tumultuose eunt, vt aliquis credat illos caussis turbulentis & inconstantibus pelli. Deinde etiam si vertices isti comprehendere terrena humidaque, & ex humili in altum exprimere possent: non tamen supra lunam efferrent. Omnis illis vsque in nubilum vis est. Cometas autem immixtos stellis videmus per superiora labentes. Ergo verisimile non est, in tantum spatium perseuerare turbinem: qui quo maior est, maturius corrumpitur. Vtrumlibet itaque eligat: aut vis leuis tam alte peruenire non poterit, aut magna & concitata citius ipsa se franget. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc (vt putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Grauitas illos sua in proximo tenet. Atqui necesse est, his Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior materia sit. Neque enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modo, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut vsque in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipsos luctatio. Hæc diu non potest esse. Nam cum vagus & incertus spiritus conuolutatus est, nouissime vni vis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat, Procellæ quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cum ad summum venerunt, remittuntur omni violentia Necesse est ista concitatione in exitiū sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas eius, & mira breuitas est. Præterea violentius celeriusque in terra circaque eam voluitur; quo celsior, eo solutior, laxiorque est, & ob hoc diffunditur. Adiice nunc, quod etiam si in summum pertenderet, vbi sideribus iter est, vtique ab eo motu, qui vniuersum trahit, solueretur. Quid enim est illa conuersione mundi citatius? hac omnium ventorum in vnum conlecta vis dissiparetur, & terræ solida fortisque compages, nedum particula aëris torti. Præterea in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile est, quam in turbine longior mora? Vtique motus motu contrario vincitur: habet enim suam locus ille vertiginem, quæ rapit cælum,

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et vt det eis aliquam aduocationem, quod fieri nullo modo potest: quid de his Cometis dicetur, qui senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem

loco: alter ille diuinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: alter nouus & recens, & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimẽto sit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque supra lunam meantium motus irreuocabilis est: nec hæsitat vsquam, nec resistit, nec dat vllam nobis suspicionem obiectæ sibi moræ. Fidem non habet, turbinem, violentissimum & perturbatissimum tempestatis genus, in medios siderum ordines peruenire, & inter disposita ac tranquilla versari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hunc expulsum in sublime, præbere nobis opinionem speciemque sideris longi. At puto tale esse debet, quale est id quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies est. In eodem enim vestigio versatur, & in columnæ modo circumagentis se voluitur. Ergo ignem quoque qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui longus est, & disiectus, minimeque similis in orbem

XI. coacto. Epigenem relinquamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud in primis præsumendum est, Cometas non in vna parte cæli adspici, nec in signifero tantum orbe, sed tam in ortu quam in occasu, frequentissime tamen circa Septemtrionem. Forma eis non est vna. Quamuis enim Græci discrimina fecerint eorum quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui vndique circa se velut comam spargunt, & eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: tamen omnes isti eiusdem notæ sunt, Cometæque recte dicuntur. Quorum cum post longum tempus appareant formæ, inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparent, inter spectantes de habitu illorum non conuenit: sed prout cuique acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem esse aut rubicundiorem, & crines aut ininteriora deductos, aut in latera diuisos. Sed siue sint aliquæ differentiæ illorum, siue non sint, eadem fiant ratione necesse est Cometæ. Illud vnum constare debet, præter solitum adspici nouam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorum hæc placet ratio. Cum ex stellis errantibus altera se alteri applicuit, confuso in vnum duarum lumine, faciem longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantum euenit, cum stella stellam attigit, sed etiam cum appropinquauit. Interuallum enim, quod inter duas est, illu-

XII. stratur ab vtraque, inflammaturque, & longum ignem efficit. His illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometen, sed proprium & sui iuris esse. Etiamnum frequenter stella sub altioris stellæ vestigium venit: & Saturnus aliquando supra Iouem est, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit: nec tamen propter hunc cursum, cum alter alterum subit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret: omnibus enim aliquæ stellæ in eodem signo simul sunt. Si Cometã faceret stella stellæ superueniens, momento esse desineret. Summa enim velocitas transeuntium est. Ideo omnis siderum defectio breuis est: quia cito illas idem cursus, qui admouerat, abstrahit. Videmus solem & lunam intra exiguum tempus, cum obscurari cœperint, liberari: quanto celerior debet fieri in stellis congressio, tanto minoribus? Atqui Cometæ senis mensibus manent. quod non accideret, si duarum stellarum conuentu gignerentur. Illæ enim diu cohærere non possunt, & necesse est illas lex celeritatis separet. Præterea ista nobis vicina videntur, ceterum interuallis ingentibus dissident. Quomodo ergo potest altera stella vsque ad alteram stellam ignem mittere, ita vt vtraque iuncta videatur, cum sint ingenti regione diductæ? Stellarum, inquit, duarum lumen miscetur, & præbet vnius speciem. Nempe, sic quemadmodum rubicunda fit nubes solis incursu, quemadmodum vespertina aut matutina flauescunt, quemadmodum alterne arcus solis visitur. Hæc omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim est, qui ista succendit. Stellarum non est eadem potentia. Deinde nihil horum, nisi infra lunam in terrarũ vicinia nascitur. Superiora pura & sincera sunt, & coloris sui semper. Præterea si quid tale accideret, non haberet moram, sed exstingueretur cito: sicut coronæ, quæ solem lunam ve cingunt, & intra breuissimum spatium exolescunt. Nec arcus quidem diu perseuerat. Si quid esset tale, à quo medium inter duas stellas spatium confunderetur æque cito dilaberetur. Vtique non in tantum maneret, quantum morari Cometæ solent. Stellis intra signiferum cursus est, hunc gyrum premunt: at Cometæ vbique cernuntur. Non magis certum est illis tempus quo appareant, quam locus vllus,

XIII. vltra quem non exeant. Aduersus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum stellas quinque discurrere, sed solas obseruatas esse. Ceterum innumerabiles ferri per occultũ, aut propter obscuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulo-

rum positionem talem, vt tunc demum, cum ad extremam eorum venere, visantur. Ergo intercurrunt quædam stellæ, vt ait, nobis nouæ, quæ lumen suum cum stantibus misceant, & maiorem quam stellis mos est, porrigant ignem. hoc ex his quæ mentitur, leuissimum est: tota eius narratio mundi, mendacium impudens est. Nam si illi credimus, summa cæli ora solidissima est, in modum tecti durata, & alti crassique corporis, quod atomi congestæ coaceruatæque fecerunt. Huic proxima superficies est ignea, ita compacta, vt solui vitiarique non possit. Habet tamen spiramenta quædam, & quasi fenestras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, vt interiora conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque hæc quæ præter consuetudinem apparent, influxerunt ex illa vtraque mundi iacente materia. Soluere ista quid aliud est, quam manum exercere, & in ventum iactare brachia? XIV. Velim tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantam esse crassitudinem cæli. Quid fuit, quod illo tam solida corpora adduceret, & ibi detineret. Deinde quod tantæ crassitudinis est, necesse est & magni ponderis sit. Quomodo ergo in summo manent grauia? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit? Fieri enim non potest, vt tanta vis ponderis, quantam ille substituit, pendeat, & leuibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur. nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia præcipitatio eius æterna est, nihil habens nouissimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cum rationem nullam inuenirent, propter quam pondus in aëre staret. Fertur, inquiunt, semper: sed non apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes, non quinque tantum stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine vllo probabili argumento licet respondere, quid est, quare non aliquis aut omnes stellas moueri, aut nullam dicat? Præterea nihil te adiuuat ista stellarum passim euntium turba. Nam quo plures fuerint, sæpius in alias incident: rari autem Cometæ, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quod testimonium dicet contra te omnis ætas, quæ talium stellarum exortus & annotauit, & posteris tradidit? XV. Post mortem Demetrij Syriæ regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere, paullo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paullatim magnitudo eius districta est, & euanuit claritas. Nouissime autem totus intercidit. Quot ergo coire stellas oportet, vt tantum corpus efficiant? Mille in vnum licet congreges, numquam hunc ambitum solis æquabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde sustulit se diffuditque, & vsque in æquinoctialem circulum venit, ita vt illam plagam cæli, cui lactea nomen est, in immensum extentus æquaret. Quot ergo conuenisse debent erraticæ, vt tam longum cæli tractum occuparent igne continuo? XVI. Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non euitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione: quæ approbare opus suum, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio aspersit. Ephorus vero non religiosissimæ fidei, sæpe decipitur, sæpe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit euentus, cum Helicen & Burin ortu suo mersit, ait illum discessisse in duas stellas: quod præter illum nemo tradidit. Quis enim posset obseruare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est: Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cum aliqua ex quinque stellis esse debuerit? XVII. Apollonius Myndius in diuersa opinione est. Ait enim, Cometen non vnum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunæ. Talis illi forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: altiora mundi secat: & tunc demum apparet, cum in imum cursus sui venit. Nec est quod putemus, eumdem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus:

nec hunc qui sub Nerone Cæsare apparuit, & Cometis detraxit infamiam, illi similem fuisse, qui post necem diui Iulij, ludis Veneris genitricis, circa vndecimam horam diei emersit. Multi variique sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: aliis rubor est sine vlla luce: aliis candor, & purum liquidumque lumen: aliis flamma, & hæc non sincera, nec tenuis, sed multum circa se voluens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt. hi minuunt augentque lumen suum, quemadmodum alia sidera: quæ clariora: cum descendere, sunt, maioraque ex loco propiore visuntur: minora, cum redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longius.

XVIII. Aduersus hoc protinus respondetur, non idem accidere in Cometis, quod in ceteris. Cometæ enim quo primum die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, quo propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant exstingui. Deinde quod aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur: Si erraret Cometes, essetque sidus, intra signiferi terminos moueretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Numquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, vt per illud superiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quam per nubem vlteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed leuem ignem ac tumultuarium.

XIX. Zenon noster in illa sententia est: congruere iudicat stellas, & radios inter se committere: hac societate luminis exsistere imaginem stellæ longioris. Ergo quidam nullos esse Cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per coniunctionem coherentium reddi. Quidam aiunt esse quidem, sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora dissipantur.

XX. In hac sententia sunt plerique nostrorum: nec id putant veritati repugnare. Videmus enim, in sublimi varia ignium concipi genera, & modo cælum ardere, modo

Longos à tergo flammarum albescere tractus,

Modo faces cum igne vasto rapi: ipsa etiam fulmina, etsi velocitate mira, simul & perstringunt aciem, & relinquunt ignes suos, aëris attriti, & impetu inter se maiore collisi. Ideo ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alij vero ignes diu manent: nec ante discedunt, quam consumptum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnæ clypeique flagrantes, aliæque insigni nouitate flammæ: quæ non aduerterent animos, si ex consuetudine & lege decurrerent. Ad hæc stupent omnes, & repentinum ignem ex alto efferunt, siue emicuit aliquid & fugit siue compresso aëre & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retro ætheris patuit, & vastum in concauo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?

---- medium video discedere cælum,
Palantesque polo stellas.

Quæ aliquando non exspectata nocte fulserunt, & per medium eruperunt diem. Sed alia huius rei ratio est, quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cum laterent, constat. Multos Cometas non videmus, quod obscurantur radiis solis: quo deficiente, quemdam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpe autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo adspici non potest. Cometæ autē radios solis effugiunt.

XXI. Placet ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut tubas, trabesque, & alia ostēta cæli, denso aëre creari. Ideo circa Septemtrionem frequentissime apparent, quia illic plurimum est aëris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. Quamuis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materia retroiens ipse descendit in aëra quoque, si dextram læuamque premit partem. Nulla enim illi via est: sed qua illum vena pabuli sui duxit, illo repit, nec vt stella procedit, sed vt ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non cito exstinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se præbuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septemtrione in verticem surgens, Orientem petiit semper obscurior: hic ab eadem parte cæpit, sed in Occidentem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quæ prosecutus est: huic rursus vberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt, inuitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus, fuisse diuersum: cum hic

cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eamdem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu voluitur in occasum, illæ ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est: ille quo eunt, & hic quo auferuntur. Ego nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneũ ignem, sed inter æterna opera naturæ. Primum quæcumque aër creat, breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aëre aliquid idem diu permanere, cum ipse aër numquam idem maneat? fluit semper, & breuis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quam in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluuius, nunc serenus, nunc inter vtrumque varius. nubesque illi familiarissimæ, in quas coit, & ex quibus soluitur. modo congregantur, modo digeruntur, numquam immotę iacent. Fieri non potest, vt ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quam quem natura, ne vmquam excuteretur, aptauit. Deinde si alimento suo hæreret, semper descenderet. Eo enim crassior aër est, quo terris propior: numquam Cometes in imum vsque demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quo illum natura sua ducit, id est sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhæsit, & quam depascitur. Nullis ignibus ordinarijs & cælestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometæ alij fecerint, nescio: duo nostra ætate fecerunt. Deinde omne quod caussa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in vnum valent ictum: sic quæ transuersæ dicuntur stellę & cadentes, præteruolant & secant aëra. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus æternos, quia partes eius sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum seruant, paresque sunt. Nam alternis diebus maiores minoresve fierent, si ignis esset collecticius, & ex aliqua caussa repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebã modo, nihil diuturnum esse, quod exarsit aëris vitio: nunc amplius adijcio. Morari ac stare nullo modo potest. Nã & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aëre expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo non cito expellitur, sed emetitur spatium suum: nec exstinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis vnum stellis limitem ponit? quis in angustum diuina compellit? Nempe hæc ipsa sidera quæ sola moueri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo nõ aliqua sint, quæ in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliqua parte cælum peruium non sit? Quod si iudicas, non posse vllam stellam nisi signiferum attingere: Cometes potest sic latũ habere circulũ, vt in hunc tamen parte aliqua sui incidat: quod fieri non est necessariũ, sed potest. Vide ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, vt in multa itinera diuisus sit: nec hanc vnam deterat semitam, ceteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabiles stellas, quæ noctem decore vario distinguunt, quæ aëra minime vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se liceat, ceteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogauerit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harũ obseruatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus: qualia sint, ignoramus. Habere nos animum, cuius imperio & impellimur & reuocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quam vbi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quemdam, alius vim diuinam & Dei partem, alius tenuissimum aërem, alius incorporalẽ potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus, vt adhuc ipse se quærat. Quid ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesque notescere, quorum ex ingentibus interuallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Græcia

------ stellis numeros & nomina fecit.

Multæque hodie sunt gentes, quæ tantum facie nouerint cælum, quæ nondum sciant cur luna deficiat, quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quæ nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris æui diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas vna non sufficit, vt tota cælo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia ac vitia non æqua portione diuidimus? Itaque per successiones istas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinque stellarum, quæ se ingerunt nobis, quæ alio atque alio ocurrentes

XXII. XXIII. XXIIII. XXV.

loco, curiosos nos esse cogunt qui matutini vespertinique ortus sint, quæ stationes, quando in rectum ferantur, quare agantur retro, modo cœpimus scire. Vtrum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui vllam stellam aut supprimere cursum iudicatis, aut vertere. Non licet stare cælestibus, nec auerti: prodeunt omnia: vt semel missa sunt, vadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc æternum irreuocabiles habet motus. qui si quando constiterint, alia ex aduerso incident, quæ nunc tenet & æqualitas seruat.

XXVI. Quid est ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occursus speciem illis tarditatis imponit, & natura viarum circulorumque sic positorum, vt certo tempore intuentes fallant. Sic naues quamuis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, in quibus Cometæ partibus errent, cur tam seducti à ceteris eant, quanti qualesque sint. Contenti simus inuentis: aliquid veritati & posteri conferant. Per stellas, inquit, vlteriora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primum si fit istud, non in ea parte fit, qua sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed qua rarus splendor excurrit, & in crines dispergitur. Per interualla ignium, non per ipsos vides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ sunt, Cometæ porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, vt ceterorum siderum, globus est, ceterum fulgor extenditur: Quemadmodum sol radios suos longe lateque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior quam ceterorum siderum apparet.

XXVII. Quare? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimum soli lumen accipiat, cum accipiat à sole? Quare modo rubeat, modo palleat? Quare liuidus illi & ater color sit, cum à conspectu solis excluditur? Dic mihi, quare omnes stellæ inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diuersissimam soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamuis similia non sint: ita nihil prohibet, Cometas æternos esse & sortis eiusdem, cuius cetera, etiamsi faciem illis non habent similem. Quid porro? mundus ipse, si consideres illum, nonne ex diuersis compositus est? Quid est quare in leone semper sol ardeat, & terras æstibus torreat: in aquario adstringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sidus eiusdem conditionis est, cum effectu & natura dissimile sit. Intra breuissimum tempus aries extollitur, libra tardissime emergit: & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturæ est: cum illud exiguo tempore adscendat, hoc diu proferatur Non vides, quã contraria inter se elementa sint? grauia & leuia sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota huius mundi cócordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quam simillima sit illa, quę tricesimo anno reuertitur ad locum suum, huic quæ intra annum reuisit sedem suã. Non ad vnam natura formam opus suum præstat, sed ipsa varietate se iactat. Alia maiora, alia velociora alijs fecit. Alia validiora, alia temperatiora: quędam autem eduxit à turba, vt singula & conspicua procederent: quædam in gregem misit. Ignorat naturæ potentiã, qui illi non putat aliquando licere, nisi quod sæpius facit. Cometas non frequenter ostẽdit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quam vt fortuitam putes, siue amplitudinem eorum consideres, siue fulgorem, qui maior est ardentiorque quam ceteris. Facies vero habet insigne quiddam & singulare, non in angustum coniecta & arctata, sed dimissa liberius, & multarum stellarum amplexa regionem.

XXVIII. Aristoteles ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intemperantiam atque imbrium. Quid ergo? non iudicas sidus esse, quod futura denunciat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futuræ pluuiæ,

> *Scintillare oleum, & putres concrescere fungos:*

aut quomodo indicium est sæuituri maris, si marinæ

> *In sicco ludunt fulicæ: notasque paludes*
> *Deserit, atque altam supra volat ardea nubem:*

sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigusque flectẽtis anni, quomodo illa quę Chaldæi canunt, quid stella nascentibus triste lætumve constituat. Hoc vt scias ita esse, non statim Cometes ortus ventos & pluuias minatur, vt Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quæ in proximum daret signa traxisse, sed habere reposita & compressa legibus mundi. Fecit is Co-

metes, qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit, quæ ab Aristotele Theophrastoque sunt prædicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempestates vbique. At in Achaia, Macedoniaque, vrbes terrarum motibus prorutæ sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est grauiores esse, multumque in se habere terreni: ipsi præterea cursus. fere enim compelluntur in cardines. Vtrumque falsum est. De priore dicam prius. Quare quæ tardius feruntur, grauia sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter suum lentissime efficit, grauis est? Atqui leuitatis argumentum habet, quod super ceteras est. Sed maiore, inquam, ambitu circuit, nec tardius it quam ceteræ, sed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiamsi segnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardius. Nam intra sextum mensem dimidiam cæli partem transcurrit hic proximus. Prior intra pauciores menses recepit se. Sed quia graues sunt, inferius deferuntur. Primum non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septemtrione motus sui initium fecit, & per Occidentem in Meridiana peruenit, erigensque suum cursum oblituit. Alter ille Claudianus à Septemtrione primum visus, non desiit in rectum assidue celsior ferri, donec excessit. Hæc sunt quæ aut alios mouere ad Cometas pertinentia, aut me. Quæ an vera sint, dij sciunt, quibus est scientia veri. Nobis rimari illa & coniecturare in occulto tantum licet, nec cum fiducia inueniendi, nec sine spe.

xxix.

Egregie Aristoteles ait, numquam nos verecundiores esse debere, quam cum de dijs agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cum de sideribus, de stellis, de deorũ natura disputamus, ne quid temere, ne quid impudenter, aut ignorãtes affirmemus, aut scientes mentiamur? Nec miremur tam tardè erui, quæ tam alte iacent. Panætio, & his qui videri volunt Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligẽter tractandum est, an ęque omnis pars anni edẽdis Cometis satis apta sit: an omnis cæli regio idonea in qua creentur: an quacumque ire, ibi etiam concipi possint: & cetera, quæ vniuersa tolluntur, cũ dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequẽter educit, sed in occulto mouet. quam multa præter hos per secretum eunt, numquã humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus humanis oculis nota fecit. Quota pars operis tãti nostris oculis committitur? Ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundauit deditque circa se, maiorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.

xxx.

Multa præterea cognata numini summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tanta subtilitas est, quantam consequi acies humana non possit: siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & regnum suum, id est se, regit, nec vlli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire non possumus: & miramur, si quos igniculos parum nouimus, cum maxima pars mundi Deus lateat? Quam multa animalia hoc primum cognouimus sæculo? & quidem multa veniẽtis æui populus ignota nobis sciet. Multa sæculis tunc futuris cum memoria nostri exoleuerit, reseruantur. Pusilla res mundus est, nisi in illo quod quærat omnis mundus habeat. Non semel quædam sacra traduntur: Eleusis seruat, quod ostendat reuisentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus: in vestibulo eius hæremus. Illa arcana non promiscue nec omnibus patent: reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus aliud hæc ætas, aliud quæ post nos subibit, adspiciet. Quando ergo ista in notitiam nostram perducentur? Tarde magna proueniunt, vtique si labor cessat. Id quod vnum toto agimus animo, nondum perfecimus, vt pessimi essemus. Adhuc in processu vitia sunt. Inuenit luxuria aliquid noui, in quod insaniat. Inuenit impudicitia nouam contumeliam sibi. Inuenit delitiarum dissolutio & tabes aliquid tenerius molliusque, quo pereat. Nondum satis robur omne proiecimus. Adhuc quidquid est boni moris, exstinguimus leuitate & politura corporum. Muliebres munditias antecessimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum; non ambulamus, sed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Quotidie comminiscimur, per quæ virilitati fiat iniuria, vt traducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscœnam partem ludi fugit, & locatus ad mortem, infamiæ armatur. Egenus etiam, in quo morbum suum exerceat, legit. Miraris, si nondum sapientia

xxxi.

XXXII. omne opus suum impleuit? Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes operam damus: huic oculi nostri, huic manus seruiunt. Ad sapientiam quis accedit? Quis dignam iudicat, nisi quam in transitu nouerit? Quis philosophiam, aut vllum liberale respicit studium, nisi cum ludi intercalantur, cum aliquis pluuius interuenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiæ philosophorum sine successore deficiunt. Academici & veteres & minores nullum antistitem reliquerunt. Quis est qui tradat præcepta Pyrrhonis? Pythagorica illa inuidiosæ turbæ schola præceptorem non inuenit. Sextiorum noua & Romani roboris secta, inter initia sua, cum magno impetu cœpisset, exstincta est. At quanta cura laboratur, ne cuius pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Pyladis & Batilli domus: harum artium multi discipuli sunt, multique doctores. Priuatim vrbe tota sonat pulpitum. In hoc viri, in hoc fæminæ tripudiant. Mares inter se vxoresque contendunt, vter det latus illis. Deinde sub persona, cum diu trita frons est, transitur ad ganeam. Philosophiæ nulla cura est Itaque adeo nihil inuenitur ex his quæ parum inuestigata antiqui reliquerunt, vt multa quæ inuenta erant, oblitterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuuentus sobria incumberet, hoc maiores docerent, hoc minores addiscerent, vix ad fundum veniretur: in quo veritas posita est, quam nunc in summa terra & leui manu quærimus.

Naturalium quæstionum finis.

MVRETVS IN LIB. VII. NAT. QVÆST.

D*E Cometis, quæ propria huius libri materia est, videndus Aristoteles cap. sexto, & cap. septimo primi Meteorologicon. Plinius cap. xxv. lib. secundi, & alij.*

AD CAP. I. 1. Quod a solstitio ad minuendos dies vertitur.] *Hæc omnia & desunt à veteribus libris, & plane redundant. Quare deleri iussi.*

AD CAP. II. 2. Vtrum mundus terra stante.] *Cicero in Academicis*: Hicetas (*ita enim iampridem legendum docui, non vt vulgo*, Nicetas) Syracusius, vt ait Theophrastus, cælum, solem, lunam, stellas, supera denique omnia stare censet: neque, præter terram, rem vllam in mundo moueri: quæ cum circum axem se summa celeritate conuertat & torqueat, eadem effici omnia, quæ, si, stante terra, cælum moueretur. Atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, sed paullo obscurius. *Laertius ab aliis hunc, ab aliis Philolaum huius admirabilis sententiæ auctorem putari ait. Sed & Heraclides Ponticus, & Ecphantus Pythagoreus idem sensisse traduntur.*

AD CAP. XI. 3. Quibusdam antiquorum.] *Anaxagoræ & Democriti opinio hæc fuisse dicitur.*

AD CAP. XXI. 4. Sex enim mensibus.] *Quomodo igitur tuebimur Plinium, cuius hæc verba sunt* breuissimum quo cernerentur spatium septem dierum annotatum est, longissimum octoginta. *Nimirum addenda est Plinio vna littera* C: *vt sit*, C. octoginta *Totidem enim diebus sex menses constant.*

PINCIANVS.

CAP. I. QVi sydera crediderunt] *Vetus lectio* tradiderunt, *non* crediderunt.

III. Sed videri illos accendi turbine quodam] *Considera, an scribendum sit non* illos, *sed* illis: *videlicet Chaldæis.*

IIII. Huic videtur plurimum virium habere ad omnes sublimium motus stella Saturni.] *Quædam exemplaria.* Huic videtur plurimum virium habere stella Saturni. *reliqua desiderantur.*

VI. Et quacunque incumbit, solum nudat:] Quocumque *vetus lectio agnoscit, non* quacumque.

In quo igne multa quidem fuerunt digna quæ notarentur:] *Breuius eadem,* In quo igne multa fuerunt, quæ notarentur.

VIII. Lunam aut quinque sydera rapi vento,] *Scribendum puto* lumina, *non* lunam: *vt vocet solem & lunam lumina, quæ sacræ literæ luminaria appellant: & errones, sidera, antiquorum more, qui solem & lunam inter Planetas non reponebant. Eadem menda in verbis quæ sequuntur.*

Non tamen supra lunam efferrent] *Scribendum enim* lumina, *non* lunam.

IX. Nec supra lunam vsque in stellarum locum crescere] *Legendum reor,* nedum supra lumina in stellarum locum crescere: *vt non multo post*, nedum particula æris intorti.

Mira velocitas eius & mira breuitas eius] *Lege,* Mira velocitas eius, & mira breuitas, *ex vetere lectione, & mox*, Violentius celeriusque in terra circa eam voluitur.] *Duo illa verba* celeriusque *non habentur in eadem.*

X. Nec hæsitatus qui nec resistit,] *Castigandum censeo,* nec hæsitat vsquam, nec resistit.

Et puto talis esse debet,] *Castigandum puto,* At puto talis esse debet, *vt sit aduersatio.*

XII. Intra exiguum tempus, cum obscurari cœperint, liberari.] *Legendum mihi videtur,* intra exiguum tempus quam obscurari ceperint, liberari.

Præterea illa nobis vicina videntur,] Ista, *non* illa, *legito, ex vetere lectione.*

Altera stella vsque ad alteram stellam ignem mittere.] *Verbum illud* stellam *non habetur in eadem.*
Sicut faces trabesque] *Eadem*, Sicut faces, sicut tubas, trabesque.
Huc itaque descendunt inuitante materia, non itinere.] Descendit *eadem*, non descendunt. XXI.
Neque appropinquat solo etiam nunc. Ignis autem it, quo natura sua ducit.] *Corrige*, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quo natura sua ducit. *ex eadem.* XXII.
Quæ sola moueri creditis,] *Scribo*, credis, *non* creditis, *ex eadem, vt infra*: Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore. XXIII.
Quid est, quare in aliqua parte cœli peruium non sit:] *Eadem non* peruium *habet sed* patuium, *vt forte scribi debeas* par via.
Quia quæ tardius feruntur, grauia sunt.] *Corrigendum reor*, Quare quæ tardius feruntur, grauia sunt? *vt legatur per notam interrogationis;* XXIX.
Succuratque tibi idem me de cometis posse dicere,] *Particula* que *eradenda, ex vetere lectione. Et aliquãto post* coniectare *fideliùs quàm* coniecturare *scribetur.*
Multo præterea cognata nimium numini summo.] *Scribe* suo *non* summo, *ex eadem.*
Id quod vnum toto agimus animo,] *Scribe*, in quod vnum toto agimur animo, *ex eadem.*
Aliquid tenerius molliusque quo pereat.] *Eadem* pereatur *agnoscit, non* pereat.

OPSOPOEVS.

Q*Vamuis spargatur*] Fortunatus legit, *quamuis spargatur & longius exeat.* & ita v. c. CAP. I.
Stellas esse quæ currant] Idem mauult legere *coeant* vel *concurrant*, quanquam in omnibus exemplaribus *currant* reperisset. Quod Anaxagoras & Democritus nihil aliud Cometen esse arbitrentur, quàm iunctam effigiem, lumenque commissum & confusum duarum vel plurium ex propinquo errantium stellarum. III.
Bene m. ss. *crinitis vndique & immoti.* & *mox eadem fieri ratione hos Cometas existimat.*
Quod illi turbines] Vox *turbines* deest in Nicotiano codice. iure. quia interpretis est, non Senecæ. Nec ad *illi* subaudiendum *turbines*, aut quod præcessit, *ignes turbine eiecti*: sed *Cometæ*. nam turbines ex superiori parte in terras non depriṁuntur, sed circa terras concepti quicquid intra se comprehendunt, cursu suo accendunt, & in altum leuant. VI.
Hi de terra in superiora eleuantur.] M. ss. *hi de terra in superiora eluctantur.* quod verbum aptissimum est turbinum violentiæ exprimendæ.
Monet Fortunatus ex vetustis codicibus legendum, *His accedit illud quoque, quod ventus,* &c. VII.
Deinde si illos aquilo.] Delendum est *Deinde*, libris scriptis & Aldina editione adprobantibus.
Mox Membrana vetus, *Atqui varia cucurrerunt.* & post bene, *& qui per diem noctemque quantum transferit, abscondas.* vt *motus* subaudiatur.
Nicotianus codex, *vt Sallustij verbo vtar.* VIII.
Elegantius m. ss. *Necesse est ipsa concitatione,* &c. IX.
Nicotianus codex, *Puto talis esse debet*, omisso *At.* Postea expunge præpositionem *in.* X.
Veteres codices, etiam Fortunati, *aut in latera demissos.* XI.
Veteres membranę, *propter hunc illorum cursum*, vel *concursum.* XII.
Mox.] Eadem & Fortunatus *digressio.* male vulgo *congressio*, & contra sensum.
Nescio quid vitij lateat in his verbis, *quemadmodum alterne arcus solis visitur.* Ita emendauerat Fortunatus, cum ante legeretur, *quemadmodum arcum alterne sol visit.* Membranæ quoque veteres dissentiunt. in vna est, *quemadmodum arcus alterne sol visitur.* in altera. *quemadmodum arcus aliter nisi sole vincitur.* Eruant alij quod possunt.
Et intra breuissimum] In m. ss. deest coniunctio *&*, & proxima linea præpositio *a.*
Ad extremam eorum.] Scribendum *extrema eorum*, vt in prioribus editionibus est.
M. ss. *ex illa vtraque mundum iacente.* Natiua Senecæ verba restituo, *ex illa vltra mundum iacente materia.* XIII.
Sicut hic Cometem.] Fortunatus refert *sicut hic*, ad superiorẽ clausulam, & subintelligit verbum *decipit.* XVI.
Qui omen post se.] Membrana vetus, *qui omen præ se fus. sang. ferunt.* & statim, *maioraque, quia ex loco*, &c. XVII.
Lege *intra quos*, scilicet terminos signiferi, ex Nicotiano codice. XVIII.
Ita constituendus est locus ex v. c. *Iam ipsa fulmina, & si velocitate mira simul & perstringunt aciem & relinquunt, (vnus remittunt,) ignes sunt aeris triti,* &c. XX.
M. ss. *descendit. In aere quoque non dextram læuamque partem premit.* XXI.
Iidem, *& tam pertinaciter hæreat, quam quæ natura, ne vnquam excuterentur, aptauit.* Cusam lectionem protulit quidem Fortunatus ex v. c. sed illam probiorem censuit. XXII.
In aliqua parte cœlum peruium.] Vox *cœlum* non est in vno codice: in alio vero scribitur *celi.* Et statim referunt ambo m. ss. *non posse vllam stellam, nisi signiferum attingit, (vel attigit) vadere: Cometes,* &c. XXIII.
Tria hæc verba *alius incorporalem potentiam*, valde mihi suspecta sunt: & ex Thomæ potius vel Scoti quam Senecæ schola esse videntur. XXIIII.
Vt semel missa sunt.] Placet Nicotiani codicis lectio, *vt semel iussa sunt.* XXV.
Mox. Vetus membrana, *alia alius incident, qua,* &c.
Fortunato vetus lectio, *non ex improuiso*, rectior videtur. XXVIII.
Quare quæ tardius.] Scripti sunt contra Pincianum. *Quia* enim, non *Quare* habent, absque interrogationis nota. XXIX.
Fortunatus scribit legendum ex vetustis, non *Dij sciunt.* sed *discutiant quibus est sententia veri.* Supra

quoque, *Contenti* inquit, *summus inuentis aliquid veritati & posteri conferant. Discutiant* autem hoc sensu dixit, vt palam disputent, & exquirant, quos ea cura tenet. sequitur enim, *Nobis rimari illa & coniecturare in occulto tantum licet.* Illud enim dictum *Dij sciunt*, puerile & putidum est, neque huic loco inconueniens. Tragici solent ad aliquem Deum confugere, vbi explicare argumenti exitum non possunt atque vbi aliquis dignus vindice nodus inciderit. Ita quidē Fortunatus. Et hunc hactenus secutæ sunt Basileenses & ex his deductæ aliquot editiones. Sed Romani lectio munita est plurimum codicum fide, & patet ex sequentibus Senecæ verbis.

Ex m. ss. legendum, *& coniectura ire in occulta tantum licet.* Sic ait lib. 11. nat. quæst. cap. vlt. *Cum imus per occulta naturæ.*

XXX. M. ss. *Neque enim omnia Deus homini fecit. Quota pars operis tanti nobis committitur?*

XXXI. Locus non bene hæret: nec in m. ss. constat. ita enim ferunt, *seculo, quam multa negotia. Ne hoc quidem. Multa*, &c.

Non ambulamus sed incedimus.] Fortunati vetus lectio, *non ambulamus, sed repimus.*

Partem ludi] Lipsius Saturn. serm. lib. 1. cap. XVIII. Obscænam partem ludi in Seneca lego: nec scio an ad spoliarium, an ad ludi locum fœdum vbi spongia, referam: an potius emendem, *artem ludi*, & capiam de ijs qui sponte sese auctorant.

Mox, Placet Fortunati lectio, *infame armatur*, quia mox de egeno. at libri nostri *ἐφ᾽ ἐν infame.* Idem statim, *quem perdere libet.*

XXXII. *Priuatim vrbe*] Idem, *Priuatum vrbe tota sonat pulpitum.* Mox in antiquis editionibus fuerat, *vt detur latus*: fortunatus ex v. c. reposuit, *vter det latus illis*. at Nicotianus codex habet, *vter det latus. Illius deinde sub persona*, &c.

Mox Vetera (scribit Fortunatus) recentiaque exemplaria forsitan rectius *galeam.* dixit enim *Deinde sub persona cum diu trita frons est.* nam prius & viri & feminæ impudentiores exerceantur sub persona, deinde quasi ad veram arenam se præparent, sub galea. Iuuenalis lib. 11.

> *Quem præstare potest mulier galeata pudorem?*

Idem paulo post:

> *Aspice quo fremitu monstratos perferat ictus,*
> *Et quanto galeæ curuetur pondere ——*

Hæc feminarum impudentia eo progrediebatur insaniæ, vt aliquando in veram arenam, veramque pugnam prodire auderent, & cominus apros, leones, vrsos, & alias id genus feras in arena conficere, Iuuenalis lib. 1.

> *—— Cum Mæuia Tuscum*
> *Figat aprum, & nuda teneat venabula mamma.*

Item Martialis primo Epigrammaton:

> *Belliger inuictis quod Mars tibi sæuit in armis,*
> *Non satis est Cæsar, sæuit & ipsa Venus.*
> *Prostratum Nemees & vasta in valle leonem*
> *Nobile, & Herculeum fama canebat opus.*
> *Prisca fides taceat. nam post tua munera Cæsar*
> *Hac iam feminea vidimus acta manu.*

Papinius in Siluis:

> *Stat sexus rudis, insciusque ferri*
> *Et pugnas capit improbus viriles.*
> *Credas ad Tanaim, ferumque Phasim*
> *Thermodontiacas calere turmas.*

Refert Suetonius Domitianum non modo virorum, verum etiam feminarum pugnas edidisse. Hæc Fortunatus.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. III.

Plures esse stellas quæ currant] ita & mei & Fortunati, qui tamen malit, *quæ coeant*, aut certe *concurrant*, quod ipsum voluisse Anaxagoram & Democritum ipse prodit Aristoteles lib. 1. meteor.

Ex Cap. VII.

His accedit illud quoque ventos] sic Erasmus. at mei omn. item Fortunati, *quoque, quod ventus.*

Ex Cap. XIII.

Quam manum exercere & in ventum iactare brachia.] sic & Pall. mei. sed enim cum sit in Col. *inanem ex.* retineo coniecturam meam, *inane exercere*, h. e. ipsum *aera*, de qua latius lib. 1. cap. 3. Suspic.

Ex Cap. XIIII.

Quinque solas esse] ita & vett. Fortunati codd. & Pal. tert. at reliqui, vt & exoletæ editt. *quinque stellas esse.*

Ex Cap. XXXI.

Eleusis seruat quod ostendat reuisentibus] sic Muretus. aliæ editt. *Eleusina*, quod & in Pal. quart. & Colonam tert. *Clusin.* meminit. huius loci Hadr. Iunius Adag. 13. Centur. 6. de que hac re multa quoque Tertullianus aduersus Valentinianos.

L. ANNAEI SENECAE CLAVDII CAESARIS ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΣ.

QVID actum sit in cælo ante diem tertium eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss. anno nouo, initio sæculi felicissimi, volo memoriæ tradere. Nihil offensæ vel gratiæ dabitur. Hæc ita vera si quis quæsierit vnde sciam: primum, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diem obiit ille, qui verum prouerbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis vmquam ab historico iurato res exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quærite ab eo qui Drusillam euntem in cælum vidit. Idem Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus æquis. Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quæ in cælo agantur. Appiæ viæ curator est: qua scis & diuum Augustum, & Tiberium Cæsarem, ad deos isse. Hunc si interrogaueris, soli narrabit: coram pluribus numquam verbum faciet. Nam ex quo in senatu iurauit se Drusillam vidisse cælum adscendentem, & illi pro tam bono nuntio nemo credidit quid viderit, verbis conceptis adfirmauit, se non indicaturum etiamsi in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quæcumque audiui, certe clara affero, ita illum saluum & felicem habeam.

Iam Phœbus breuiore via contraxerat ortum
Lucis, & obscuri crescebant [2] tempora somni.
Iamque suum victrix augebat Cynthia regnum:
Et deformis hiems gratos carpebat honores
Diuitis autumni, visoque senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor vuas.

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat October, dies tertius eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere. facilius inter philosophos, quam inter horologia conueniet. Tamen inter sextam & septimam erat. Nimis rustice [3] acquiescunt oneri poetæ, non contenti ortus & occasus describere, vt etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phœbus diuiserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere cœpit, nec inuenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio eius delectatus esset, vnam de tribus Parcis educit, & ait: Quid fæmina crudelissima hominem miserum torqueri pateris, [4] nec vmquam meritum, vt tamdiu cruciaretur? Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cum anima luctatur. Quid huic inuides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum ex quo princeps factus est, [5] omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errant. horam eius nemo nouit. Nemo enim illum vmquam natum putauit. Fac quod faciendum est.

Dede neci. melior vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho: Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adiicere illi volebam, dum hos pauculos, qui supersunt, ciuitate donaret. Constituerat enim omnes Græcos, Gallos, Hispanos, [6] Britannos, togatos videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinqui, & tu ita iubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, & treis fusos profert. Vnus erat Augurini, [7] alter Babæ, tertius Claudij. Hos, inquit, treis vno anno exiguis interuallis temporum diuisos mori iubebo: nec illum incomitatum dimittam. Non opportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot præcedentia, tot circumfusa, subito solum destitui. Contentus erit his interim conuictoribus.

Hæc ait & turpi conuoluens stamina fuso,
Abrupit stolidæ regalia tempora vitæ.

At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontemque coronans,
Candida de niueo subtemina vellere sumit,
Felici moderanda manu: quæ ducta colorem
Assumpsere nouum: mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretioso lana metallo:
Aurea formoso descendunt sæcula filo.
Nec modus est illis, felicia vellera ducunt,
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloque labore
Mollia contorto descendunt stamina fuso.
Vincunt Tithoni, vincunt & Nestoris annos.
Phœbus adest, cantuque iuuat, gaudetque futuris:
Et lætus nunc plectra mouet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumque nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
Plus solito neuere manus: humanaque fata
Laudatum transcendit opus. Ne demite Parcæ,
Phœbus ait: vincat mortalis tempora vitæ,
Ille mihi similis vultu, similisque decore,
Nec cantu, nec voce minor: felicia lassis
Sæcula præstabit, legumque silentia rumpet.
Qualis discutiens fugientia lucifer astra;
Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris:
Qualis cum primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol adspicit orbem
Lucidus, & primos e carcere concitat axes:
Talis Cæsar adest, talem iam Roma Neronem
Adspiciet, flagrat nitidus fulgore remisso
Vultus, & affuso ceruix formosa capillo.

Hæc Apollo. At Lachesis, quæ & ipsa homini fortissimo faueret, fecit, & plena orditur manu, & Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem iubent omnes χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων. Et ille quidem animam ebulliit, & eo desiit viuere videri. Exspirauit autem dum comœdos audit, vt scias me non sine causa illos timere. Vltima vox eius inter homines audita est, cum maiorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: Væ me, puto, concacaui me. Quid autem fecerit, nescio: [8] omnia certe concacauit. Quæ in terris postea sint acta, superuacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est, ne excidant, [9] quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt. Nemo felicitatis suæ obliuiscitur. In cælo quæ acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nunciatur Ioui, venisse quemdam bonæ staturæ, bene canum, nescio quid illum minari: assidue enim caput mouere, pedem dextrum trahere. quæsisse se, cuius nationis esset? respondisse, nescio quid perturbato sono, & voce confusa, non intelligere se linguam eius: nec Græcum esse, nec Romanum, nec vllius gentis notæ. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererrauerat, & nosse videbatur omnes nationes, iubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules primo adspectu sane perturbatus est, vt qui etiam non omnia monstra timuerit: vt vidit noui generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis belluis solet) raucam & implicatam, putauit sibi tertium decimum laborem venisse. Diligentius intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaque, & quod facillimũ fuit Græculo, ait: τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις; Vbi hæc Claudius, gaudet esse illic philologos homines, sperat futurũ aliquem historiis suis locum. Itaque & ipse Homerico versu Cæsarem se esse significans, ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem sequens versus verior, æque Homericus:

ἔνθα δ' ἐγὼ πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et imposuerat Herculi homini minime vafro, nisi fuisset illic Febris, quæ fano suo relicto sola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romæ reliquerat. Iste, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cum ipso tot annos vixi, Lugduni natus est: [10] Marci municipem vides: quod tibi narro, ad sextumdecimũ lapidem a Vienna natus

eſt, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cœpit. Hunc ego tibi recipio Lugduni natum, vbi Licinius multos annos regnauit. Tu autem qui plura loca calcaſti, quam vllus mulio perpetuarius, Lugdunenſes ſcire debes, & multa millia inter Xantum & Rhodanum intereſſe. Excandeſcit hoc loco Claudius, & quanto poteſt murmure iraſcitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo geſtu ſolutæ manus, & ad hoc vnum ſatis firmæ, quo decollare homines ſolebat. Iuſſerat illi collum præcidi. Putares omnes illius eſſe libertos, adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & deſine fatuari: veniſti huc, vbi mures ferrum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior eſſet, tragicus fit, & ait:

Exprome propere, ſede qua genitus cluas,
Hocne peremptus ſtipite, ad terram accidas.
Hæc claua reges ſæpe mactauit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto ſonas?
Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,
Ediſſere. equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, vnde ab Heſperio mari
Inachiam ad Vrbem nobile aduexi pecus,
Vidi duobus imminens fluuiis iugum
Quod Phœbus ortu ſemper obuerſo videt:
Vbi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
Ararque dubitans quo ſuos curſus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Eſtne illa tellus ſpiritus altrix tui?

Hæc ſatis animoſe & fortiter. Nihilominus mentis ſuę non eſt, & timet μωροῦ πληγήν. Claudius vt vidit virum valentem oblitus nugarum. intellexit neminem parem ſibi Romæ fuiſſe: illic non habere ſe idem gratiæ: Gallum in ſuo ſterquilinio plurimum poſſe. Itaque quantum intelligi potuit. hæc viſus eſt dicere: Ego te fortiſſime deorum Hercules, ſperaui mihi affuturum apud alios: & ſi quis a me [11] notorem petiiſſet, te fui nominaturus, qui me optime noſti. Nam ſi memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus menſe Iulio & Auguſto. Tu ſcis quantum illic miſeriarum pertulerim, cum cauſidicos audirem, & diem & noctem: in quos ſi incidiſſes, valde fortis licet, maluiſſes Cloacas augiæ purgare: multo plus ego ſtercoris exhauſi. * Sed quoniam volo, non mirum, quod impetum in curiam feciſti: nihil tibi cluſi eſt. Modo dic nobis, qualem deum iſtum fieri velis: Ἐπικούρειος θεὸς non poteſt eſſe: οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo poteſt rotundus eſſe (vt ait Varro) ſine capite, ſine præputio? Eſt aliquid in eo Stoici Dei: iam video, nec cor nec caput habet.* Si mehercules a Saturno petiiſſet hoc beneficium, [12] cuius mẽſem toto anno celebrauit Saturnalia, eius princeps non tuliſſet. [13] Illum Deum ab Ioue, quem quantum quidem in illo fuit, damnauit inceſti.* L. Syllanum enim generum ſuum occidit. Oro per quod ſororem ſuam, feſtiuiſſimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. [14] Quare, inquit, quæro enim, ſororem ſuam ſtulte ſtudere; Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt: [15] hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo ſuo faciat, neſcio: etiam cæli ſcrutatur plagas, deus fieri vult. Parum eſt quod templum in Britannia habet, quod hunc barbari colunt, & vt deum orant. Αλώρου φιλάτου χάιν. Tandem Ioui venit in mentem, priuatis intra curiam morantibus ſententiam dicere, [16] nec diſputare. Ego, inquit, P.C. interrogare vobis permiſeram, vos mera mapalia feciſtis. Volo ſeruetis diſciplinam curiæ. Hic qualiſcumque eſt, quid de nobis exiſtimabit? illo dimiſſo, primus interrogatur ſententiam Ianus pater: is deſignatus erat in Kal. Iulias poſtmeridianus Coſ. homo quantumuis vafer, qui ſemper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa diſerte, quod in foro viuat, dixit, quæ notarius perſequi non potuit: & ideo non refero: ne aliis verbis ponam, quæ ab illo dicta ſunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, Deum fieri: [17] iam fama nimium feciſti. Itaque ne videar in perſonam, non in rem ſententiam dicere, cenſeo ne quis poſt hunc diem Deus fiat ex his, qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν: aut ex his, quos alit ζείδωρος ἄρουρα. Qui contra hoc S.C. deus factus, fictus, pictuſve erit, eum dedi laruis, & proximo munere inter nouos auctoratos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur ſen-

tentiam Diespiter [18] Vicæ Potæ filius, & ipse designatus Cos. nummulariolus. Hic quæstu se sustinebat, vendere ciuitatulas solebat. Ad huncce belle accessit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in hæc verba censet: Cum Diuus Claudius Diuum Augustum sanguine contingat, nec minus Diuam Augustam auiam suam, quam ipse Deam esse iussit, longeque omnes mortales sapientia antecellat, sitque e rep. esse aliquem, qui cum Romulo possit

------feruentia rapa vorare:

censeo, vt D. Claudius ex hac die Deus fiat, ita vti ante eum quis optimo iure factus sit, eamque rem ad μεταμορφώσεις Ouidij adiiciendam. Variæ erant sententiæ, & videbatur Claudius sententia vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse, modo huc, modo illuc cursabat: & aiebat: Noli mihi inuidere, mea res agitur: deinde si quid volueris, inuicem faciam: Manus manum lauat. Tunc Diuus Augustus surrexit sententiæ suæ dicendæ, & summa facundia disseruit, P. C. vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse. semper meum negotium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem quem grauiorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperi? ideo ciuilia bella compescui? ideo legibus vrbem fundaui, operibus ornaui? Et quid dicam P. C. non inuenio: omnia infra indignationem verba sunt. Confugiendum est itaque a me ad Messalæ Coruini disertissimi viri illam sententiam: [19] Præcidit ius imperij. hic, P. C. qui nobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, [20] quam canis extra edit. Sed quid ego de tot acribus viris dicam? Non vacat deflere publicas clades intuenti domestica mala. Itaque illa omittam, hæc referam. [21] Etiamsi Phormea Græce nescit, ego scio. ENTIKONTONYKHNΔIHC senescit. Iste, quem videtis, per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, vt [22] duas Iulias proneptes meas occideret, alteram ferro, alteram fame: vnum abnepotem L. Syllanum. Videris Iupiter, an in caussa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi, Diue Claudi, quare quemquam ex his, quos, quasque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet? in cælo non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, vni Vulcano crus fregit, quem

ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο.

& iratus fuit vxori, & suspendit illam: numquid occidit? Tu Messalinam, cuius æque auunculus maior eram, quam tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dij tibi malefaciant: adeo istud turpius est, quod nescis, quam quod occidisti. Iste C. Cæsarem non desiit mortuum prosequi. Occiderat ille socerum: hic & generum. Caius Cæsar Crassi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in vna domo Crassum Magnum, Scriboniam, Tristhoniam, Assarionem, nobiles tamen: Crassum vero tam fatuum, vt etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale portentum [23] in numerum deorum se recipi cupiat. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus eius, diis iratis natum. Ad summam tria verba cito dicat, & [24] seruum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei, P. C. si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicate iniurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitauit: Quandoquidem diuus Claudius occidit [25] socerum suum Appium Syllanum, generos duos, Pompeium Magnum & L. Syllanum, socerum filiæ suæ Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quam ouo ouum, Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam vxorem suam, & ceteros, quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum seuere animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vocationem dari, eumque quamprimum exportari, & cælo intra dies xxx. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos,

Illuc vnde negant redire quemquam.

Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudij funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, vt scires deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conuentus, vt etiam Claudius audire posset. Omnes læti, hilares. P. Ro. ambulabat tamquam liber. Agatho, & pauci causidici plorabant, sed plane ex animo. Iurisconsulti e tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes animam, tamquam qui cummaxime reuiuiscerent. Et his vnus cum vidisset capita conferentes, & fortunas suas deplorantes causidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis, Non semper Saturnalia erunt. Claudius vt vidit funus suum, intellexit se mortuum

esse. [26] Ingenti enim μεγαληγορίᾳ næuia cantabatur anapæstis:

Fundite fletus · *Edite planctus,* · *Fingite luctus,*
Resonet tristi · *Clamore forum:* · *Cecidit pulchre*
[27] *Cordatus homo,* · *Quo non alius* · *Fuit in toto*
Fortior orbe. · *Ille citato* · *Vincere cursu*
Poterat celeres: · *Ille rebelles* · *Fundere Parthos,*
Leuibusque sequi · *Persida telis,* · *Certaque manu*
Tendere neruum: · *Qui præcipites* · *Vulnere paruo*
Figeret hostes, · *Pictaque Medi* · *Terga fugacis.*
Ille Britannos · *Vltra noti* · *Littora ponti,*
Et cæruleos · *Scuta Brigantas* · *Dare Romuleis*
Colla cathenis · *Iussit, & ipsum* · *Noua Romanæ*
Iura securis · *Tremere Oceanum.* · *Deflete virum,*
Quo non alius · *Potuit citius* · *Discere caussas,*
Vna tantum · *Parte audita;* · *Sæpe & neutra.*
Quis nunc iudex · *Toto lites* · *Audiet anno?*
Tibi iam cedet · *Sede relicta,* · *Qui dat populo*
Iura silens, · *Cretæa tenens* · *Oppida centum.*
Cædite mœstis · *Pectora palmis,* · *O causidici,*
Venale genus: · *Vosque Poetæ* · *Lugete noui,*
Vosque in primis · *Qui concusso* · *Magna parastis*
Lucra fritillo.

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Iniicit illi manum Talthybius deorum nuncius, & trahit capite obuoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: & inter Tyberim & [28] viam rectam descendit ad inferos. Antecesserat iam compendiaria via Narcissus libertus, ad patronum excipiendum, & venienti [29] nitidus, vt erat a Balineo, occurrit, & ait: Quid dij ad homines? Celerius, inquit Mercurius, & venire nos nuncia. Ille autem patrono plura blandiri volebat. quem Mercurius iterum festinare iussit, & virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus euolat. Omnia procliua sunt, facile descenditur. Itaque quamuis podagricus esset, momento temporis peruenit ad ianuam Ditis: vbi iacebat, vt ait Horatius, bellua centiceps, sese mouens, villosque horrendos excutiens. pusillum superturbatur, (albam canem in deliciis habere consuerat) vt illum vidit canem nigrum villosum sane: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Cæsar venit. Ecce extemplo cum plausu procedunt cantantes: [30] εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν. Hic erat C. Silius Cos. desig. Iunius Prætorius, Sex. Trallus, M. Heluius Trogus, [31] Cotta, Tectus, Valens, Fabius, Equ. Rom. quos Narcissus duci iusserat. Medius erat in hac cantantium turba Mnester Pantomimus, quem Claudius decoris caussa minorem fecerat. Necnon ad Messalinam cito rumor percrepuit, Claudium venisse. Conuolarunt primum omnium liberti, [32] Polybius, Myron, Harpocras, Amphæus & Pheronactes, quos omnes, necubi imparatus esset, præmiserat. Deinde præfecti duo, Iustus Catonius, & Ruffus Pompeij F. Deinde amici, Saturnius Luscius, & Pedo Pompeius, & Lupus, & Celer Asinius, consulares. Nouissime fratris filia, sororis filia, gener, socer, socrus, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cum vidisset Claudius, exclamat, Πάντα φίλων πλήρη. Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis homo crudelissime? Quæris quomodo? Quis enim nos alius huc misit quam tu, omnium amicorum interfector? In ius eamus: ego tibi hic sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Æaci. is lege Cornelia, quę de sicariis lata est, quærebat: postulat, nomen eius recipi, edit subscriptionem: Occisos Senatores xxx. Equites Rom. cccxv. atque plures: ceteros ccxxı. ὅσσα ψάμαθός τε κόνις τε. Exterritus Claudius oculos vndecũque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Aduocatũ non inuenit. Tãdem procedit P. Petronius, vetus cõuictor eius, homo Claudiana lingua disertus, & postulat aduocationem. Non datur. Accusat Pedo Põpeius magnis clamoribus. Incipit Petronius velle respõdere. Æacus, homo iustissimus, vetat. Illum tantum altera parte audita condemnat, & ait: [33] εἴκε πάθοι τάκ' ἔρεξε, δίκητ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, nouitate rei attoniti: negabant hoc vmquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quàm nouum. De genere pœnę diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si vni dij laturam fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi suc-

curreretur: non vmquam Sisyphum onere eleuari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit illi ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius vmquam simile speraret. Placuit nouam pœnam excogitari debere, instituendum illi laborem irritum, & alicuius cupiditatis species sine fine & effectu. Tum Æacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et iam cæperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere.

Nam quotiens missurus erat resonante fritillo,
Vtraque subducto fugiebat tessera fundo:
Cúmque recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, sempérque petenti,
Decepére fidem: refugit, digitósque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cùm iam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio voluuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Cæsar, & petere illum in seruitutem cœpit: producit testes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulãtem. Adiudicatur C. Cæsari: illum Æacus donauit. Is Menandro liberto suo tradidit, vt a cognitionibus ei esset.

AD ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΝ CLAVDII CAESARIS, NOTAE

NIC. FABER SENATOR.

1. AVCTORIS, *tituli, & temporis, quo scriptus est hic festiuissimus liber fidem facit Dio ad finem lib.* LX.

2. Tempore somni.] *Quidam veteres* cornua somni: *quam lectionem viri magni secuti & interpretati sunt. Idem etiam tentarunt sequentes versu legendum*, augebat Cynthia lychnum, *sed repugnantibus membranis.*

3. Acquiescunt oneri poetæ.] *Veteres codices habent* omnes poetæ.

4. Nec vnquam meritum, vt tamdiu.] *Vetus codex*, Nec vnquam tam cruciatus esset.

5. Omnibus annis, omnibus mensibus.] *Quidam veteres habent* omnibus annis, mensibus: *alij*, omnibus annis, omnibus mensis efferunt.

6. Britannos togatos videre.] *In ceteris editionibus hæc inseruntur.* Britannos, Sauromatas, & si qui vltra glacialem Boream incolunt barbari, togatos videre. *quæ a sex, quos consuli, codibus absunt, & a suis abesse notarunt tres doctissimi viri, qui in hoc fragmentum scripsere.*

7. Alter babæ.] *Is est fortasse, de quo Epist.15. notissimæ illis temporibus fatuitatis.*

8. Omnia certe concacauit.] *Addunt ceteræ editiones*, nec post boletum opipare conditum, plus cibi sumpsit. *Quæ tamen lectio ab omnibus scriptis exemplaribus abest. Et sane fuisset nimiæ impudentiæ si voluit Agrippina, vel si noluit, confidentiæ, parricidium veneficio commissum prouulgare.*

9. Quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt.] *Non video cur hæc lectio boni & elegantis sensus, quam omnes notarunt in suis exstare manu scriptis, quamque in meis plane scriptam inueni, mutari debuerit.*

10. Marci municipem vides.] *Beatus Rhenanus vir rarissimæ doctrinæ, qui litteris renascentibus plurimum contulit, censuit legendum* Munatij municipem vides. *Non sine ratione. Veterem tamen lectionem conatur interpretari magnus Turnebus Aduers. cap. 4. lib. 26. Porro Licinius, quem Lugduni regnasse dicit, is est qui, vt ait Dio lib.54. in Gallia,* πλεονεξίᾳ μὲν βαρβαρικῇ, ἀξιώσει δὲ ῥωμαϊκῇ χρώμενος, πᾶν μὲν τὸ κρεῖττόν ποτε αὐτῷ νομισθὲν καθῄρει, πᾶν δὲ τὸ ἐν τῷ παρόντι ἰσχυρὸν ἠφάνιζε, *& quæ sequuntur. qui etiam cum quoddam tributum quot mensibus a Gallis penderetur, annum quatuordecim mensium effecit, dictitans homo acutus Decembrem mensem decimum esse, nec vltimum duodecim mensium, quibus annus constaret, esse posse, sed duos necessario eum sequi. quod quid est regnare, si hoc non est?*

11. Notorem petisset.] *Notorem interpretor eum, qui ignoti notitiam dat,* γνωστῆρα. *Supra in Epistolis*, qui notorem dat, ignotus est: *& Xenophon lib.6.* Κύρου παιδείας, εἰ δέ τις χρημάτων προσδεῖσθαι νομίζει εἰς ἐμπολὴν, γνωστῆρας ἐμοὶ προσαγαγὼν καὶ ἐγγυητὰς ἦ μὴν πορεύεσθαι σὺν τῇ στρατιᾷ, λαμβανέτω ὧν ἡμεῖς ἔχομεν: *id est, notores adducas. quod non admonuissem, nisi vidissem doctos viros, qui in hunc librum scripserunt, itemque qui locum Xenophontis Latine reddere conati sunt ad hæc vocabula impegisse.*

12. Cuius

12. Cuius mensem.] *Viri docti legerunt* mensem *ex coniectura, sed frustra: ita enim noster auctor epist. 18. conqueritur olim fuisse mensem Decembrem: nunc autem annum esse: Porro hæc tria vocabula* Saturnalia eius princeps *quæ in omnibus exemplaribus habentur ex glossa sunt, & merito à Romana editione absunt.*

13. Illum deum ab Ioue.] *Cuius cuius hæc verba sint, sunt consentis Claudium inter Deos non recipiendum ab Ioue maxime, quem ipse Claudius eius imitatorem Syllanum damnando, quantum in se fuit, damnauit incesti. Porro veterem lectionem ad viuum expressi, nisi quod* qui quantum in eo fuit *habet, in qua illam commiserantis reticentiam* Oro per, *qui non intellexerunt,* Oropen *effecerunt: at Syllani soror non Orope, sed Iunia Caluina dicta est. Tacit. lib. 12. quem vide.*

14. Quare, inquit, quæro enim.] *Hæc est codicum veterum lectio, recta fortasse, nisi quis malit legere* studet. *veteres enim omnes* stude *habent. Studere autem est amare,* σπουδάζειν. *Porro quod sequitur de sororum connubio, ex pulcherrimo Philonis loco,* περὶ τῶν ἐν εἴδει νόμων, *facile intelligitur.* ὁ μὲν Ἀθηναῖος, *inquit,* Σόλων ὁμοπατρίους ἀδελφὰς ἐφεὶς ἄγεσθαι, τὰς ὁμομητρίους ἐκώλυσεν. ὁ δὲ Λακεδαιμονίων νομοθέτης ἔμπαλιν, τὸν ἐπὶ ταῖς ὁμογαστρίοις γάμον ἐπιτρέψας, τὸν πρὸς τὰς ὁμοπατρίους ἀπεῖπεν· ὁ δὲ τῶν Αἰγυπτίων ὁ χλευάζων τὴν ἑκατέρων εὐλάβειαν, ὡς ἡμίεργα διαταττομένων, εὐφορήσει εἰς ἀσέλγειαν ἐπιδαψιλευόμενος δυσθεράπευτον κακὸν σώμασιν, καὶ ψυχαῖς ἀκρασίαν, καὶ παρέσχεν ἄδειαν ἁπάσας ἀδελφὰς ἄγεσθαι.

15. Hic nobis curua corrigit.] *Plin. Iun. Epist. vlt. lib. 5.*

16. Nec disputare.] *Deest fortasse verbum* licere, *aut tale aliquid: vel potius, vt magno iudicio censet P. Pithœus, legendum,* extra curiam morantibus, *non* intra.

17. Iam fama nimium fecisti.] *Sic habent veteres, corrupte tamen. ex quo effecerunt,* iam fama minimum fecit. *Propius ad scriptam lectionem erit, si* iam fama minui fecistis *legamus. Quæ autem sequebantur,* & iam pessimum quemque illum affectare *à veteribus absunt.*

18. Vicæ Potæ filius.] *Sic plane legendum, vt in duobus manuscriptis codicibus, altero meo, altero eruditissimi P. Pithœi scriptum legi omissis diphthongis quas fere recentiores transcriptores neglexerunt. Huius Vica Pota, siue Dei, siue Dea, vt numen obsoletum, ita apud auctores obliteratum pæne nomen est. Primum id corruptum latere apud Cic. lib. 2. de Leg. itemque apud Liuium, & Plutarchum, me docuit vir clarissimus atque ornatissimus Henricus Memmius, prolatisque quibus instructissimam habet bibliothecam manuscriptis exemplaribus probauit. Ciceronis locus ita vulgo habetur:* Quod si fingenda sunt nomina vice poetæ, & potius vincendi potiundique: *& quæ sequuntur. Manuscripta vero sic exhibent:* Quod si fingenda sunt nomina, Vicæ Potæ potius vincendi, potiundique, statassandi, quæ cognomina statoris, & inuicti Iouis, rerumque expetendarum nomina, *&c. quomodo etiam legit codex antiquus qui aliquando fuit F. Petrarchæ, nunc autem amicissimi F. Pithœi P. fratris vere in litteris Castorum. Rectius tamen fortasse leui mutatione legamus:* Quod si fingenda sunt nomina, Vicæ Potæ potius vincendi potiundique, stassandique cognomina statoris & inuicti Iouis, rerumque expetendarum nomina Salutis, Honoris, Opis, Victoriæ. Ἀπὸ κοινοῦ *enim repetendum est,* fingenda sunt, *idque verum esse ex præcedentibus cuique patebit, Liuius etiam lib. 2. de domo Poplicolæ loquens scribit,* Delata confestim materia infra Veliam est, vbi nunc Vicæ Potæ est. *Plutarch. in Popl. de eadem re,* κατασκευάσει οἰκίαν ἐκείνης μετριωτέραν ὅπου νῦν ἱερόν ἐστιν Οὐίκας Ποτᾶς ὀνομαζόμενον. *Vulgo legitur apud Liuium,* vbi nunc vicus publicus est: *& apud Plut.* ὅπου νῦν ἱερόν ἐστιν οὖικος πόπλικος ὀνομαζόμενον, *male exemplo contra veteres, & rationem. Templum enim nominari vicum publicum absurdum est, & vt Romæ fuerit vicus publicus, is tamen non templum erat, nec infra Veliam, aut in foro Romano VIII. vrbis regione: sed in VI. quæ alta semita dicta est. Sex. Ruffus & Publ. Victor. Nec mouere nos debet quod Plut. Vicam Pocam nominauit, quemadmodum etiam in quibusdam exemplaribus Liuij legitur, & in suo exaratum fuisse adnotauit doctissimus Rhenanus. Corrupto enim vocabulo, ita vulgo vocari potuit. Nec enim de mendo Plut. lectio argui potest: cum sex manuscripti codices Regiæ bibliothecæ, & tres amplissimi illius viri, quorum etiam vnus Florentiæ editus ab Iuntis, anno 1517. summo consensu ita legant. Vica Pota igitur, seu Vica Poca, vis est & numen vincendi potiundique dicta, quemadmodum Anna Peranna, vis & numen annandi, & perannandi. Vt enim satis non est annare, nisi perannes: ita parum est vincere, nisi victoria potiaris & fruaris: de qua fortasse ab aliis alij inuenientur loci.*

19. Præcidit ius imperij.] *Pessime in editione Romana editum* perijt ius imperij. *contra veteres & rationem. Porro obscœno verbo vsurus, quod dicendi magistri vitium esse notarunt, indignationem rei, & Messalæ auctoritatem excusauit.*

20. Quam canis extra edit.] *Veteres omnes legunt,* quam canis excidit. *Si* canis *accusandi casu in plurali accipimus, notat stoliditatem Claudij hoc canum supplicio delectati, quod tamen apud vllum auctorem non legi: quare malui coniecturam Rhenani sequi, dum quid verisimilius suppetat.*

21. Etiamsi Phormea.] *Veterem lectionem exprimendam curaui: quæ enim in aliis habentur editionibus, à Rhenano sunt, & toto cælo ab iis quæ in membranis inueniuntur dissident.*

22. Duas Iulias.] *Non amitas, vt vulgo legitur. Altera enim Germanici fratris, altera Drusi patruelis ex Liuilla, seu Liuia Claudij sorore, filia fuit. Suet. in Claud. cap. 29. & Dion lib. LX. vnde infra fratris filiam, sororis filiam inter cõsanguineos a Claudio occisos recenset.*

23. In numerum deorum se recipi cupit.] *Post hæc vulgo quæ sequuntur interiecta sunt:* Principes pietate & iustitia Dij fiunt, scilicet, hic pius & iustus, quoniam Druydarum immanem religionem aduexit, nostram prorsus exstirpauit, vt Romæ nuptiarum sacra essent, quibus ipse, cum sibi Agrippina nuberet, XXX. Senatoribus, innumeris Equitibus Romanis mactatis, principium dedit: *quæ vt supposititia, ita etiam falsa sunt. Apage enim Senecam nuptias Agrippinæ culpasse, ea rerum potiente, a cuius partibus adhuc etiam priuatæ fautor Germanici domus stetit. Falsum autem tantam stragem Cannensi fere parem nuptiarum die editam. Infra ait triginta Senatores occisos, sed toto imperij tempore, non vno nuptiarum die. Denique non Dio, non Tacitus, qui harum nuptiarum historiam narrant, id tacuissent. nec hoc Suetonius dicit, si eius verba, vt res ipsa loquitur, interpungantur, & vt interpungenda docuit Lipsius initio lib. 12. in Tacitum. Lipsius, inquam, cuius laudi & claritati meis verbis nihil addi potest.*

24. Seruum me ducat.] *Lubens delerem vocabulum* seruum. *Id enim per se ducendi verbo significatur.*

25. Socerum suum Appium Syllanum.] *Contra veteres membranas cetera editiones* consocerum *legunt, cui lectioni caussam dedit Suetonius: verumtamen scriptorum librorum auctoritatem ea ratione pratuli, quia supra dixit:* Occiderat ille socerum, hic & generum: *& infra inter consanguineos à Claudio occisos, socerum recenset, qua nō nisi de hoc Appio intelligi possunt. Erat autem Appius Syllanus Claudij socer & consocer: socer quidem, quia Messalina vitricus. Dio lib.* LX. *consocer, quia pater L. Syllani Octauia sponsi.*

26. Ingenti enim μεγαληγορίᾳ nænia.] *Veteres qui Graca scriptura vestigia retinuerunt, legunt,* ΜΕΓΑΛΩΚΟΡΙΚΟΝΕΝΙΑ.

27. Cordatus Homo.] *Omnes veteres* Cordatus Iano. *quid hoc sit, scient fortasse alij.*

28. Viam rectam.] *Omnes veteres* Viam tectam *legunt, quam via denominationem numquam apud auctores legi, recte fit mentio apud Mart. ad finem lib.* 8.

29 Nitidus vt erat a balineo.] *Cur hac dicat, vide Dionem ad finem lib.* LX.

30. Εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν.] *Sollennia verba sunt proclamari solita in Osiridis sacris Deo inuento. Iul Firmicus de error. prophan. relig. statim initio, & commentarius antiquus a nostro Pithæo luci datus in Iuuenal. Sat.* 8. *Apud quos tamen potius legerem* συγχαίρωμεν, *vt hic habetur, per* ω. *quam per* ο.

31. Cotta Tectus, Valens.] *Fortasse* Cotta Vectius, Valens. *is enim summus orator & medicus inter Messalinæ adulteros iussu Narcissi ductus est. Plin. cap.* 1. *lib.* XXIX. *& Tacit. ad finem* XI. *Cotta autem apud eumdem Tacitum non Tectus, sed Messalinus dicitur.*

32. Polybius, Myron.] *Sic veteres melioris notæ hac repræsentant, vt edidi. Quidam pro* Myrone, Myronem, *&* Heronactem *pro* Pheronacte *ponunt, & ad finem*, necubi imperatus esset, *vel*, ne nisi imperatus esset. *Ait autem Claudium illos suos libertos præmisisse, ne apud inferos imparatus esset, quia sine suis libertis nihil penitus facere, loqui, vel respondere poterat, eratque, vt ait Iulianus Imperator in Cæsaribus:* τούτων τῆς τραγῳδίας δορυφόρημα, μικροῦ δεῖν φαίης, καὶ ἄψυχον. *Postrema autem lectio ferri potest, vt notet eum libertorum imperiis obnoxium, vnde dictus est Saturnalia toto anno celebrasse.*

33. Εἴθε πάθοι.] *Vetus vnus hunc versum diserte sic scriptum habet,* αἴκε πάθοις τά κ' ἔρεξας, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. *& paullo infra omnes veteres legunt:* si vni Dij laturam fecissent, *& ad finem, vt à* cognitionibus abesset.

BEATVS RHENANVS SELESTADIENSIS.

Quid actum sit.] *Claudius Cæsar, Drusi Germanici filius, qui Caio proxime successit, talem egit principem, vt nescias stultior ne fuerit, an crudelior. Hunc Annæus Seneca hoc libello, quem Ludum de morte Claudij Cæsaris inscripsit, mire taxat, & suis (quod aiunt) coloribus graphice depingit. In caussa autem nonnihil fuisse crediderim, cur sic Claudium insectaretur, quod sub eo exsulauit. Cuius rei ipse meminit in lib. De breuitate vitæ ad Paullinum, his verbis de Cæsare blandiuscule loquens:* Nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: imo ne deiecit quidem, sed impulsum a fortuna, & cadentem sustinuit, & in præceps euntem, leniter diuinæ manus vsus moderatione deposuit. *Hactenus Seneca. Ceterum cum Agrippina Claudio nupsisset, ne malis tantum facinoribus notesceret, veniam exsilij pro Annæo Seneca, simul præturam impetrat, latum in publicum rata ob claritudinem studiorum eius, vtque Domitij pueritia tali magistro adolesceret, & consiliis eiusdem ad spem dominationis vteretur: quia Seneca fidus in Agrippinam memoria beneficij, & infensus Claudio dolore iniuria credebatur. Hæc Tacitus.*

In cælo.] *Ridicule cœpit, pollicens se traditurum, quæ in cælo ante diem tertium Eidus Octobris acta sunt: quasi illic sint Kalendæ. Sic Homerus subinde describit, quid interea dij fecerint in cælo. locus est ex imitatione: nam ita exordiuntur Annales.*

Ante diem tertium.] *Excessit enim Claudius tertium ante Eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss.* LXXIV. *ætatis, imperij* XIV. *anno. Ac veneno quidem occisum conuenit: vbi autem, & per quem dato, discrepat. Auctor Tranquillus & Tacitus.* Eidus *autem per* ei *diphthongum Græcam scriptum est: qua vtebantur antiqui in his, quæ i extensum habent. id quod in vetustis inscriptionibus etiamnum visitur.*

Felicissimi.] *Ob Claudium sublatum.*

Ego scio me liberum factum.] *Innuit tyrannidem Claudij, vel optimis optima cum loqui tum agere prohibentis.*

Aut regem, aut fatuum.] *Hic stultitiā Claudij notat: neque id falso. Nam mater Antonia portentum eum hominis dictitabat, nec absolutū à natura, sed tantum inchoatum: ac si quem socordia argueret, stultiorem aiebat filio suo Claudio. Auia Augusta pro despectissimo semper habuit: non affari, nisi rarissime: non monere, nisi acerbo & breui scripto aut per internuncios solita. Soror Liuilla cum audisset quandoque imperaturum, tam iniquam, tam indignam sortem populi Romani palam & clare detestata est: vt scribit Tranquillus. Hoc autem prouerbio,* Aut regem, aut fatuum nasci oportet, *antiqui regum vecordiam taxabant. Nam quemadmodum in fatuis, risu, quæcumque fecerint, excipimus: sic regum quoque facta nemo non probat. Proinde verissimum est, facultatibus licentiaque & adsentationibus ali principum vitia: quod de Antonio Velleius Paterculus scriptum reliquit. Ceterum nisi stulti fuissent olim reges, non essent libri illorum fatuitatibus referti, hoc est, factis, non tam stultis sæpenumero quam sceleratis, ac impiis cædibus & bellis: quibus in hoc mundo nihil stultius. Qui huius prouerbij explicatiorem interpretationem legere cupit, Erasmi Roterodami, quem equidem præceptorem & veneror & suspicio, Chiliades adeat. Illic enim præter eruditionem, quæ huic nusquam deest, etiam ad vitam rectius instituendam saluberrimam inueniet cohortationem.*

Quis vmquam ab historico.] *Salsissime taxat vanitatem historicorum, qui scribunt quidquid volunt, nullo fideiussore.*

Auctorem producere.] *Auctor est, non solum is, cuius suasu & auctoritate fit aliquid, verum is, vnde rumor est ortus. Produci autem testes dicuntur.*

Quærite ab eo qui Drusillam.] *Caius Cæsar (vt refert Suetonius) Drusillam sororem vitiasse virginem creditus est: quam mox L. Cassio Longino consulari collocatam abduxit, & in modum iustæ vxoris propalam habuit. Eadem defuncta iustitium indixit, in quo risisse, lauisse, cœnasse, cum parentibus, aut coniuge, liberisve, capitale fuit: cuius amorem quanti faceret, vel hac re docuit, quod post mortem eius repente noctuque ab vrbe profugiens, transcursa Campania, Syracusas petiit. Rursusque inde propere rediit, barba capilloque promisso. Nec vnquam postea, quantiscumque de rebus, ne pro concione quidem populi, aut apud milites, nisi per nomen Drusillæ deierauit. Seneca quoque noster in libro de Breuitate vitæ Suetonio adstipulatur, adfirmans Caium post mortem Drusillæ, furiosa inconstantia modo barbam capillumque submittentem, modo Italiæ ac Siciliæ oras errabundum permetientem, nunquam satis certum fuisse, vtrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat & puluinaria, eos qui parum mœsti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Hanc igitur Drusillam, quidam, cum esset viæ Appiæ curator, in qua sepeliebantur Romani, vt gratificaretur Caio, cælum adeuntem se vidisse in senatu iureiurando adfirmauit. quod cum illi nemo crederet, sed rideretur potius, sancte promisit, se nihil amplius, ne si hominem quidem in medio foro occisum vidisset, deinceps indicaturum.*

Non passibus æquis.] *Particula est carminis Virgiliani in Æneide. Respexit autem ad id, quod Tranquillus de eo refert, his verbis:* Cæterum ingredientem destituebant poplites minus firmi.

Velit, nolit.] Εἰρωνικῶς *dixit.*

Appiæ viæ.] *Hæc sic nominata fuit ab Appio, qui eam muniuit: vt auctor est Liuius in nono primæ Decadis. Estque præcipua viarum, ducens Brundusium, in qua erant conditoria sepulchraque Romanorum.*

Diuum Augustum.] *De quo sic inquit Suetonius:* Nec defuit vir prætorius, qui se effigiem cremati euntem in cœlum vidisse iuraret.

Soli narrabit.] *Notat morem eorum, qui huiusmodi portenta spargunt in vulgus. Primum vnicuipiam narrant, velut arcanum quod sileri velint: deinde fama serpit, alio aliis per manus tradente.*

Conceptis verbis.] *Conceptis verbis proprie iuramus, cum (vt Latine dicam & eleganter) alio præeunte, ac iusiurandum dictante, aliquid expressis ad certam formulam verbis promittimus. Plautus in Bacchidibus:* Ego iusiurandum cōceptis verbis dedi, daturū id me hodie mulieri ante vesperam: nunc pater ne peierē cura.

Etiam in si medio foro.] *Taxat obiter vrbem Romanam: in qua tanta erat impunitas mali, vt homines sæpenumero in medio foro occiderentur. Id quod passim fiebat Romæ sub Alexandro, frequentissimo foro in meridie.*

Iam Phœbus.] *Chronographia est. Et tacite notat poetas quosdam, qui huiusmodi descriptionibus explent volumina. Quos taxauit & Horatius in arte poetica:*

> —— Cum lucus & ara Dianæ,
> Et properantis aquæ per amœnos ambitus agros,
> Aut flumen Rhenum, aut pluuius describitur arcus.

Augebat Cynthia regnum.] *Al.* lignum *legitur:* tu lege *lychnum. eleganter vocat lychnum lunæ, quod alieno lumine egeat, nempe solis.*

Gratos carpebat honores.] *Id est fœtus. Sic Horatius, ruris honores vocat, quidquid frugum terra producit.*

Puto magis intelligi.] *Poetas notat, nimis anxie tempus describentes, & id multis carminibus, cum interim quatuor cum maximum verbis, & quidem expressius dici posset.*

Facilius inter philosophos.] *Festiue dictum in horologiorum discrepantiam. Simulque philosophorum perpetuum illud dissidium latenter taxat. Nam cui non notum est, quam inter se philosophi omnes* ἐκ διαμέτρου *(quod aiunt) dissideant? Plato siquidem (vt in hanc digressiunculam exspatiemur) vnum Deum vnigenitum ex seipso natum censuit: Anaximander cælestia sidera, Deos esse: Thales animam mundi, Deum putat: Aristoteles formam separatam, sphæra quidem vniuersi insistentem: Democritus mentem ignitam, mundi animam: Epicurus specie humana Deos esse: Pythagoras, monada: Stoici Deum ignem esse, necnon spiritum, qui mundum vniuersum penetret. Denique Euemerus Tegeates, & Theodorus Cyrenensis, nullos esse deos. Quid cum de principiis rerum disputant, nonne diuersissima sentire videntur? Anaximenes Milesius aerem esse rerum principium adstruxit: Thales aquam: Anaxagoras Clazomenius particulas similares: Heraclitus ignem: Archelaus Atheniensis, aeris infiniti raritatem ac densitatem: Empedocles amicitiam & litem: Pythagoras numeros, & horum cōmensiones: Plato Deum, materiam & ideam: Zeno Deum & materiam, & quatuor elementa: Aristoteles entelechiam, materiam, & priuationem, elementa quatuor, & quintum quoddam corpus. An vero de mundo inter illos conuenire putas? Nullibi magis dissident. Nam Plato Deum ad sui exemplum ait mundum effinxisse: Aristoteles sempiternum esse vult: Epicurus plane interiturum: Xenophanes sempiternū, corruptionis expertem: Pythagoras & Stoici genitum a Deo, sed ex sua quidem natura, nequaquam interitus immunem. Plato quoque animantem esse mundum asseruerat, seque ex tabescentibus alere: Democritus, Aristoteles, & Epicurus id constanter negāt. Adde quod Thales vnum mundum esse censuit: Democritus & Epicurus innumerabiles: ac horum discipulus Metrodorus, absurdū esse dixit, in agro vnicā nasci spicam, vnūque in infinito mundum: innumeros autem esse, quod innumerabiles eorum sint caussæ: Seleucus infinibilem mūdum: Empedocles mundum quidem vnum, sed vniuersitatum exiguam esse particulam. Quid de anima, nonne pugnātia statuisse vidētur? Pythagoras animam definiuit, numerum seipsum cientem: Aristoteles entelechiam primam corporis: Dicearchus quatuor elementorum harmoniam: Thales naturam irrequietam, sese mouentem: Asclepiades medicus, sensuum coexercitationem: Plato substātiam intellectu præditam: Stoici spiritum feruidum: Anaxagoras aëri similem: Democritus ignitum quiddam: Epicurus elemētalem temperaturam. Neque vero secius de animæ principatu, qua videlicet in parte sit, longe lateq; dissident. Herophilus enim in ventriculo cerebri sedem animæ ponit: Plato & Democritus in toto capite: Erasistratus circa membranam cerebri, quam Epicranidem vocat: Strato in superciliorum interstitio: Parmenides & Epicurus in toto pectore: Diogenes in arteriaco cordis ventriculo: Stoici in toto corde vel spiritu, qui circa cor versatur: nonnulli in ceruice cordis: quidam in præcordiis: Empedocles in sanguinis concretione. Ad hæc, nonne de sole & luna inter se ridicule propemodum euariant? Anaxagoras, Democritus & Metrodorus, solem esse aiunt globum ferri candentem, vel saxum ignitum: Philolaus solem vitri modo pellucentem, ab igne cælesti splendorem accipere: Xenophanes nubem flagrantem. Lunam vero Heraclitus terram dixit nebula obuolutam: Stoici temperamentum ex igne aereque;*

Pythagoras ignitum lunæ corpus: Xenophanes esse nubem constipatam: Democritus conglobationem ignitam. Sit de magnitudine horum discordes sunt. Anaxagoras enim solem putat Peloponneso maiorem: Heraclitus latitudine pedali: Anaximander terræ æqualem, circulum vero quo vehitur, septies & vicies terra maiorem. Lunam similiter terra maiorem Stoici censent: Parmenides soli æqualem esse contendit. Sed quid hæc verbosius persequimur: cum bona pars librorum vtriusque linguæ id genus opinionibus sit referta, & quidam luculenti scriptores de his ex professo tractauint? Satis superque sit, e tanta copia nos vno atque item altero argumento breuiter indicasse, quam inter veteres philosophos vspiam conueniat. In quorum locum superioribus sæculis, Scotus, Thomas, Ægidius Romanus, alij (si diis placet) successerunt: inter quos non minus quam antiquos illos discrepat, vt vel hac re priscos Academicos, Stoicos, Peripateticosque maxime referre videantur. Proinde neutiquam absurdum erit, si tecum Seneca verterimus, vt dicamus, facilius inter horologia conuenire, quam inter philosophos.

Nimis rustice.] *Exactam poetarum curam etiam in minimo temporis articulo describendo ridet.*

Animam agere.] *Agere animam, est niti ad mortem. Tacite vero ridet Claudium, qui crebro ventris crepitum solebat edere. Nam anima pro vento quoque ponitur. Agebat igitur animam: verum ea non potuit erumpere. quod aliquoties accidit conanti ventris exprimere flatum.*

Qui semper ingenio.] *Propter cognitiones causarum, quibus expilabat populum. Est enim Mercurius ἀγοραῖος.*

De tribus Parcis.] Parcis *non est in vetere codice, sed lacuna vacua. fortassis Græce scriptum fuit μοίραις.*

Numquam meritum.] *Locus est ex ambiguo: nam vtrumque potest intelligi, indignum longo cruciatu, & dignum præsentaneo subitoque exitio.*

Cum anima luctatur.] *Rursum allusit ad crepitum.*

Patere mathematicos.] *Forte patiar. nam sunt verba Parcæ. Verba sunt Clothus. Notat Genethliacos, qui mendacissimi, mendaciorum præsidem Mercurium colunt: quem ne offendant, rarius vera dicunt. De Mathematicis non minus scite quam vere Tacitus in decimo septimo: Genus hominum, inquit, potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in ciuitate nostra & vetabitur semper, & retinebitur. Eodem auctore de Mathematicis Italia pellendis sub Claudio factum senatusconsultum atrox & irritum.*

Omnibus annis.] *In quibusdam codicibus hæc duo verba non leguntur.*

Efferunt.] *Efferimus mortuos, quod Græcis dicitur ἐκφέρεσθαι.*

Horam eius nemo nouit.] *Si exspectas vt Mathematicus tibi quidquam prædicet, opus est vt illi geniturami tuam edisseras: quod ab Augusto factum refert Tranquillus, cum in Appollonia secessu Theogenis Mathematici pergulam comite Agrippa conscendisset.*

Natum putauit.] *Indicat Claudij obscuritatem, quem nemo senserit nascentem. Tullius se quosdam reges natos nescisse dixit, pro eo quod est prorsus ignorare.*

Dede neci.] *Carmen Virgilij ex quarto Georgicon, de apibus.*

Dum hos poculos.] *Multis enim iam ius ciuitatis donauerat.*

Ciuitate donaret.] *Donare ciuitate, est ius ciuitatis tradere, & plane facere ciuem. Hoc etiam Romanam ciuitatem dare Suetonius dixit, sic de Galba imperatore scribens:* Ciuitatem Romanam raro dedit.

Constituerat enim.] *Indicat indulgentiam Claudij, qua etiam exteros minimeque merentes honoribus afficiebat. Nam, vt scribit Tacitus. A. Vitellio, L. Vipsano consulibus, cum de supplendo senatu agitaretur, primoresque Galliæ, quæ Comata appellatur, fœdera & ciuitatem Romanam pridem assequuti, ius adipiscendorum in vrbe honorum expeterent, & id senatui non placeret: Claudius contra disseruit, maiores suos origine Sabina simul in ciuitatem Romanam, & in familias patriciorum adscitos: hortari vt paribus consiliis Rempublicam capessat, transferendo Romam, quod vsquam egregium esset. Orationem itaque principis sequuto patrum consulto, primi Edui senatorum in vrbe ius adepti sunt. Præterea (ceu refert Tranquillus) ornamenta consularia etiam procuratoribus ducenariis indulsit. Senatoriam dignitatem recusantibus, equestrem quoque ademit. Latum clauum (quamuis initio affirmasset, non lecturum se senatorem, nisi ciuis Romani abnepotem) etiam libertini filio tradidit. Triumphalia ornamenta Syllano filiæ suæ sponso nondum puberi dedit. Aulum insuper Plautium, qui suam virtutem certis experimentis in expeditione Britannica probarat, Imperatoriæ maiestatis oblitus, ouantem sequutus est, & Capitolium conscendenti læuum latus texit.*

Sauromatas.] *Nouem hæc verba non sunt in veteri lectione: aliquis doctus, ad explendam fortassis lacunam, adiecit.*

In semen relinqui.] *Belle dictum, a segetibus, aut leguminibus sumpta metaphora.*

Qui modo se tot.] *Videtur alludere ad triumphum Claudij, quo ob receptam Britanniam apparatu maximo triumphauit: ad cuius spectaculum, vt testatur Suetonius, commeare in vrbem, non solum præsidibus prouinciarum permisit, verumetiam exsulibus quibusdam.*

His interim conuictoribus.] *Augurino & Balba.*

Abrupit.] *Mortem Claudij significat.*

Regalia tempora.] *Rursum allusit ad prouerbium:* Aut regem, aut fatuum nasci oportet. *Regis enim nomen apud Romanos, vt tyrannicum & barbarum, inuisum habebatur.*

At Lachesis.] *Poëtice natiuitatem Neronis describit. Sed ô vanum augurem! Putabas optime Seneca morte Claudij libertatem obuenisse Romanis. At quando Romæ sæuior vmquam tyrannis fuit, quàm sub Nerone: de quo tu tamen adeo præclara, sed plane falso Apolline vaticinaris? Id quod tandem ipse expertus es, dum ad necem te compulit.*

Descendunt sæcula.] *Aliter* distendunt, *pro deducunt, vt Parcas intelligas.*

Mollia contorto distendunt.] *Castigauimus* descendunt: *exemplar antiquum sequuti. Tametsi* distendunt *quoque possit legi, si quis ad Parcas referat.*

Vincunt Tithoni.] *Tithoni & Nestoris longæuitas vel vulgo nota est.*

Intentas cantu.] *Pro* cantui: *passim id apud poetas obuium.*

Mihi similis.] *Apollinem enim vt citharœdum pingunt. Talis in theatro sæpe visus est Nero: qui etiam statuas suas citharœdico cultu posuit.*

Nec cantu.] *Neronem inprimis musicæ studiosum fuisse, neque quidquam eorum omisisse, quæ generis eius*

ari-fices & phonasci, vel conseruandæ vocis caussa, vel augendæ factitabant, testis est Tranquillus. Apollinem enim æquiparare cantu, Solem aurigando videri volebat.

Felicia lapsis.] *Reposuimus* lassis, *ex veteri scriptura. Intelligit autem lassos incommodis & calamitatibus temporum Claudianorum.*

Legumque silentia rumpet.] *Eleganter oppressas leges, silentia legum vocas, iuxta illud:* Silent leges inter arma.

A carcere.] *Sumpta est a certaminibus equorum metaphora: in quibus repagulum illud, unde fit initium cursus, carcer dicitur, quemadmodum meta ubi sistitur. Hinc* a carcere, *siue* a carceribus, *pro eo quod est* ab initio, *prouerbiali figura iactatum. Carcerem in hac significantia Græci βαλβῖδα appellant.*

Affuso.] *Quidam legunt* effuso: *sed* affuso *non displicet, pro circumfuso. nam ceruici capillus affunditur.*

Plena manu.] *Hoc est, largiter & copiose. Prouerbium est quo vtitur Cicero ad Atticum libro secundo:* At hercle alter familiaris tuus Horatius quam plena manu, quam ornate nostras laudes in astra sustulit.

Desiit viuere videri.] *Sic scriptum est in exemplari veteri: significat autem eum fuisse non hominem, sed simium hominis. Nam sequitur paullo post,* Visus est quasi homo.

Comœdos audit.] *Qui per simulationem fuerant inducti, velut desiderantem oblectaturi. Auctor Suetonius.*

Illa parte.] *Fœditatem assidue pedentis innuit. id vel ex hoc intelligas, quod edictum meditatus est, quo veniam daret in conuiuio flatum crepitumque ventris emittendi.*

Post boletum.] *Quem Agrippina medicatum venenoque infectum, auidissimo ciborum talium obtulerat. Hinc boletos Nero, quasi deorum cibum, Græco prouerbio collaudare solebat. Quamquam hæc nouem verba in codice VVissenburgensi non sunt.*

Scitis enim optime.] *Vetus,* Scitis enim certissime: nec periculum est ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt. *Ubi legendum, aut* impressit, *aut* publica gaudia.

Nemo felicitatis suæ.] *Epiphonema est.*

Bonæ staturæ.] *Auctoritas enim dignitasque formæ non defuit, vel stanti vel sedenti, ac præcipue quiescenti. nam & prolixo, nec exili corpore erat: vt refert Tranquillus.*

Bene canum.] *Fuit enim specie canitieque pulchra.*

Caput mouere.] *Habuit enim Claudius caput cum semper, tum in quantulocumque actu. vel, maxime tremulum.*

Pedem dextrum.] *Nam ingredientem destituebant poplites minus firmi: quod sup. retulimus.*

Tertiumdecimum laborem.] *Duodecim labores Herculis a nullo poeta non sunt celebrati. De his & Virgilij titulo carmen extat.*

Græculo.] *Nam non mediocri cura Claudius Græca studia sequutus est. Ac sæpe in senatu legatis perpetua oratione respondit. Multum vero pro tribunali etiam heroicis locutus est versibus: vt scribit Suetonius. Ait:*

> Τίς, πόθεν εἷς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις, ἠδὲ τοκῆες.

Hoc est:

> Quinam es, vnde venis, tibi quæ patria atque parentes?

Hoc carmen ex primo Odysseæ in hunc locum substituimus. Verba sunt Telemachi, Mineruam alloquentis, quæ illi Mentæ Taphiorum regis specie tum apparuerat.

Philologos.] *Erant philologi, qui multiplici variaque scientia censebantur: qualis fuit primum Eratosthenes: qui primus hoc cognomentum sibi vendicauit. Deinde Atteius Romæ tempore Sallustij quemadmodum refert Tranquillus de claris Grammaticis. Hic de Græcis dicit, tamquam loquacibus, aut verborum phaleras sectantibus.*

Historiis suis.] *Scripsit enim Græcas historias, Tyrrhenicon XX. Carchedonicon octo.*

Homerico versu.]

> Σκηπτοῦχος βασιλεὺς, ᾧτε Ζεὺς κῦδος ἔδωκεν. *Id est:*
> Sceptra ferens rex sum, rerum a Ioue tradita cura est.

Carmen hoc ex primo Iliados Homeri, coniecturam sequuti, restituimus.

Erat autem sequens.]

> Ἀλλ' ὅγε φέρτερός ἐστιν, ἐπεὶ πλεόνεσσιν ἀνάσσει.
> Quod multis præsit, vult hic præstantior esse.

Ex eodem Homeri lib. Carmen autem hoc a superiori tertium est. Ridet stultitiam eorum, qui quod reges sint, ac multis imperent, sese meliores putant. Nisi quis hos duos ex Odyssea secundo versiculos malit:

> Σκηπτοῦχος βασιλεὺς, ὐδὲ φρεσὶν αἴσιμα ἰδὼς.

id est:

> Sceptra regens rex sum, non mente decentia noscens.
> Ἀλλ' αἰεὶ χαλεπός τ' εἴη, ϗ ἄσυλα ῥέζοι.

Id est:

> Immitis fuerit, semper simul impia tractet.

Et imposuerat Herculi minimo discrimine fibulam.] *Imposuerat Herculi fibulam: hoc est, compescuerat Herculem de patria sciscitantem. Metaphora est duriuscula, a constrictione membri virilis sumpta, qua arrectio prohibetur. Id fibula obuinciente fiebat. Erat autem citharœdis & comœdis huius fibulæ vsus familiarissimus, vocis nimirum gratia ad cohibendam Venerem, raucedinis & offuscationis matrem. Eam rem multis epigrammatibus festiuissimus poeta Martialis docet, cuius & hoc est:*

> Menophili penem tam grandis fibula vestit,
> Vt sit Comœdis omnibus vna satis.
> Hunc ego credideram (nam sæpe lauamur in vno)
> Sollicitum voci parcere Flacce suæ.
> Dum ludit media populo spectante palæstra,
> Delapsa est misero fibula, verpus erat.

quoque, *Contenti* inquit, *summus inuentis aliquid veritati & posteri conferant. Discutiant* autem hoc sensu dixit, vt palam disputent, & exquirant, quos ea cura tenet. sequitur enim, *Nobis rimari illa & coniecturare in occulto tantum licet.* Illud enim dictum *Dij sciunt*, puerile & putidum est, neque huic loco inconueniens. Tragici solent ad aliquem Deum confugere, vbi explicare argumenti exitum non possunt atque vbi aliquis dignus vindice nodus inciderit. Ita quidẽ Fortunatus. Et hunc hactenus secutæ sunt Basileenses & ex his deductæ aliquot editiones. Sed Romani lectio munita est plurimum codicum fide, & patet ex sequentibus Senecæ verbis.

Ex m. ss. legendum, *& coniectura ire in occulta tantum licet.* Sic ait lib. 11. nat. quæst. cap. vlt. *Cum imus per occulta natura.*

XXX. M. ss. *Neque enim omnia Deus homini fecit. Quota pars operis tanti nobis committitur?*

XXXI. Locus non bene hæret: nec in m. ss. constat. ita enim ferunt, *seculo, quam multa negotia. Ne hoc quidem. Multa*, &c.

Non ambulamus sed incedimus.] Fortunati vetus lectio, *non ambulamus, sed repimus.*

Partem ludi] Lipsius Saturn. serm. lib. 1. cap. XVIII. Obscœnam partem ludi in Seneca lego: nec scio an ad spoliarium, an ad ludi locum fœdum vbi spongia, referam: an potius emendem, *artem ludi*, & capiam de ijs qui sponte sese auctorant.

Mox, Placet Fortunati lectio, *infame armatur*, quia mox de egeno. at libri nostri ὑφ' ἓν *infame*. Idem statim, *quem perdere libet.*

XXXII. *Priuatim vrbe*] Idem, *Priuatum vrbe tota sonat pulpitum.* Mox in antiquis editionibus fuerat, *vt detur latus*: fortunatus ex v. c. reposuit, *vter det latus illis.* at Nicotianus codex habet, *vter det latus. Illius deinde sub persona*, &c.

Mox Vetera (scribit Fortunatus) recentiaque exemplaria forsitan rectius *galeam.* dixit enim *Deinde sub persona cum diu trita frons est.* nam prius & viri & feminæ impudentiores exerceantur sub persona, deinde quasi ad veram arenam se præparent, sub galea. Iuuenalis lib. 11.

Quem præstare potest mulier galeata pudorem?

Idem paulo post:

Aspice quo fremitu monstratos perferat ictus,
Et quanto galea curuetur pondere ——

Hæc feminarum impudentia eo progrediebatur insaniæ, vt aliquando in veram arenam, veramque pugnam prodire auderent, & cominus apros, leones, vrsos, & alias id genus feras in arena conficere, Iuuenalis lib. 1.

—— Cum Maeuia Tuscum
Figat aprum, & nuda teneat venabula mamma.

Item Martialis primo Epigrammaton:

Belliger inuictis quod Mars tibi sæuit in armis,
Non satis est Cæsar, sæuit & ipsa Venus.
Prostratum Nemees & vasta in valle leonem
Nobile, & Herculeum fama canebat opus.
Prisca fides taceat. nam post tua munera Cæsar
Hæc iam feminea vidimus acta manu.

Papinius in Siluis:

Stat sexus rudis, insciusque ferri
Et pugnas capit improbus viriles.
Credas ad Tanaim, ferumque Phasim
Thermodontiacas calere turmas.

Refert Suetonius Domitianum non modo virorum, verum etiam feminarum pugnas edidisse. Hæc Fortunatus.

GRVTERVS ET IVRETVS.

Ex Cap. III.

Plures esse stellas qua currant] ita & mei & Fortunati, qui tamen malit, *qua coeant*, aut certe *concurrant*, quod ipsum voluisse Anaxagoram & Democritum ipse prodit Aristoteles lib. 1. meteor.

Ex Cap. VII.

His accedit illud quoque ventus] sic Erasmus. at mei omn. item Fortunati, *quoque, quod ventus.*

Ex Cap. XIII.

Quam manum exercere & in ventum iactare brachia.] sic & Pall. mei. sed enim cum sit in Col. *inanum ex.* retineo coniecturam meam, *inane exercere*, h. e. ipsum *aera*, de qua latius lib. 1. cap. 3. Suspic.

Ex Cap. XIIII.

Quinque solas esse] ita & vett. Fortunati codd. & Pal. tert. at reliqui, vt & exoletæ editt. *quinque stellas esse.*

Ex Cap. XXXI.

Eleusis seruat quod ostendat reuisentibus] sic Muretus. aliæ editt. *Eleusina*, quod & in Pal. quart. & Colonnam tert. *Clusin.* meminit. huius loci Hadr. Iunius Adag. 13. Centur. 6. de quo hac re multa quoque Tertullianus aduersus Valentinianos.

L. ANNAEI SENECAE CLAVDII CAESARIS ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΣ.

QVID actum sit in cælo ante diem tertium eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss. anno nouo, initio sæculi felicissimi, volo memoriæ tradere. Nihil offensæ vel gratiæ dabitur. Hæc ita vera si quis quæsierit vnde sciam: primum, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diem obiit ille, qui verum prouerbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis vmquam ab historico iurato res exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quærite ab eo qui Drusillam euntem in cælum vidit. Idem Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus æquis. Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quæ in cælo agantur. Appiæ viæ curator est: qua scis & diuum Augustum, & Tiberium Cæsarem, ad deos isse. Hunc si interrogaueris, soli narrabit: coram pluribus numquam verbum faciet. Nam ex quo in senatu iurauit se Drusillam vidisse cælum adscendentem, & illi pro tam bono nuntio nemo credidit quid viderit, verbis conceptis adfirmauit, se non indicaturum etiamsi in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quæcumque audiui, certe clara affero, ita illum saluum & felicem habeam.

Iam Phœbus breuiore via contraxerat ortum
Lucis, & obscuri crescebant [2] tempora somni.
Iamque suum victrix augebat Cynthia regnum:
Et deformis hiems gratos carpebat honores
Diuitis autumni, visoque senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor vuas.

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat October, dies tertius eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere. facilius inter philosophos, quam inter horologia conueniet. Tamen inter sextam & septimam erat. Nimis rustice [3] acquiescunt oneri poetæ, non contenti ortus & occasus describere, vt etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phœbus diuiserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere cœpit, nec inuenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio eius delectatus esset, vnam de tribus Parcis educit, & ait: Quid fæmina crudelissima hominem miserum torqueri pateris, [4] nec vmquam meritum, vt tamdiu cruciaretur? Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cum anima luctatur. Quid huic inuides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum ex quo princeps factus est, [5] omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errant. horam eius nemo nouit. Nemo enim illum vmquam natum putauit. Fac quod faciendum est.

Dede neci. melior vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho: Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adiicere illi volebam, dum hos pauculos, qui supersunt, ciuitate donaret. Constituerat enim omnes Græcos, Gallos, Hispanos, [6] Britannos, togatos videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinqui, & tu ita iubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, & treis fusos profert. Vnus erat Augurini, [7] alter Babæ, tertius Claudij. Hos, inquit, treis vno anno exiguis interuallis temporum diuisos mori iubebo: nec illum incomitatum dimittam. Non opportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot præcedentia, tot circumfusa, subito solum destitui. Contentus erit his interim conuictoribus.

Hæc ait & turpi conuoluens stamina fuso,
Abrupit stolidæ regalia tempora vitæ.

At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontemque coronans,
Candida de niueo subtemina vellere sumit,
Felici moderanda manu: quæ ducta colorem
Assumpsere nouum: mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretioso lana metallo:
Aurea formoso descendunt sæcula filo.
Nec modus est illis, felicia vellera ducunt,
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloque labore
Mollia contorto descendunt stamina fuso.
Vincunt Tithoni, vincunt & Nestoris annos.
Phœbus adest, cantuque iuuat, gaudetque futuris:
Et lætus nunc plectra mouet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumque nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
Plus solito neuere manus: humanaque fata
Laudatum transcendit opus. Ne demite Parcæ,
Phœbus ait: vincat mortalis tempora vitæ,
Ille mihi similis vultu, similisque decore,
Nec cantu, nec voce minor. felicia lassis
Sæcula præstabit, legumque silentia rumpet.
Qualis discutiens fugientia lucifer astra;
Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris:
Qualis cum primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol adspicit orbem
Lucidus, & primos e carcere concitat axes:
Talis Cæsar adest, talem iam Roma Neronem
Adspiciet, flagrat nitidus fulgore remisso
Vultus, & affuso ceruix formosa capillo.

Hæc Apollo. At Lachesis, quæ & ipsa homini fortissimo faueret, fecit, & plena orditur manu, & Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem iubent omnes χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων. Et ille quidem animam ebulliit, & eo desiit viuere videri. Exspirauit autem dum comœdos audit, vt scias me non sine causa illos timere. Vltima vox eius inter homines audita est, cum maiorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: Væ me, puto, concacaui me. Quid autem fecerit, nescio: [8] omnia certe concacauit. Quæ in terris postea sint acta, superuacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est, ne excidant, [9] quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt. Nemo felicitatis suæ obliuiscitur. In cælo quæ acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nunciatur Ioui, venisse quemdam bonæ staturæ, bene canum, nescio quid illum minari: assidue enim caput mouere, pedem dextrum trahere. quæsisse se, cuius nationis esset? respondisse, nescio quid perturbato sono, & voce confusa, non intelligere se linguam eius: nec Græcum esse, nec Romanum, nec vllius gentis notæ. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererrauerat, & nosse videbatur omnes nationes, iubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules primo adspectu sane perturbatus est, vt qui etiam non omnia monstra timuerit: vt vidit noui generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis belluis solet) raucam & implicatam, putauit sibi tertium decimum laborem venisse. Diligentius intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaque, & quod facillimũ fuit Græculo, ait: τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις; Vbi hæc Claudius, gaudet esse illic philologos homines, sperat futurũ aliquem historiis suis locum. Itaque & ipse Homerico versu Cæsarem se esse significans, ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem sequens versus verior, æque Homericus:

ἔνθα δ' ἐγὼ πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et imposuerat Herculi homini minime vafro, nisi fuisset illic Febris, quæ fano suo relicto sola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romæ reliquerat. Iste, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cum ipso tot annos vixi, Lugduni natus est: [10] Marci municipem vides: quod tibi narro, ad sextumdecimũ lapidem a Vienna natus

est, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cœpit. Hunc ego tibi recipio Lugduni natum, vbi Licinius multos annos regnauit. Tu autem qui plura loca calcasti, quam vllus mulio perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa millia inter Xantum & Rhodanum interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo gestu solutæ manus, & ad hoc vnum satis firmæ, quo decollare homines solebat. Iusserat illi collum præcidi. Putares omnes illius esse libertos, adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & desine fatuari: venisti huc, vbi mures ferrum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior esset, tragicus fit, & ait:

Exprome propere, sede qua genitus cluas,
Hocne peremptus stipite, ad terram accidas.
Hæc claua reges sæpe mactauit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto sonas?
Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,
Edissere. equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, vnde ab Hesperio mari
Inachiam ad Vrbem nobile aduexi pecus,
Vidi duobus imminens fluuiis iugum
Quod Phœbus ortu semper obuerso videt:
Vbi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
Ararque dubitans quo suos cursus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Estne illa tellus spiritus altrix tui?

Hæc satis animose & fortiter. Nihilominus mentis suę non est, & timet μωροῦ πληγήν. Claudius vt vidit virum valentem oblitus nugarum, intellexit neminem parem sibi Romæ fuisse: illic non habere se idem gratiæ: Gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaque quantum intelligi potuit, hæc visus est dicere: Ego te fortissime deorum Hercules, speraui mihi affuturum apud alios: & si quis a me [11] notorem petiisset, te fui nominaturus, qui me optime nosti. Nam si memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus mense Iulio & Augusto. Tu scis quantum illic miseriarum pertulerim, cum causidicos audirem, & diem & noctem: in quos si incidisses, valde fortis licet, maluisses Cloacas augiæ purgare: multo plus ego stercoris exhausi. * Sed quoniam volo, non mirum, quod impetum in curiam fecisti: nihil tibi clusi est. Modo dic nobis, qualem deum istum fieri velis: Ἐπικούρειος θεὸς non potest esse: οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (vt ait Varro) sine capite, sine præputio? Est aliquid in eo Stoici Dei: iam video, nec cor nec caput habet.* Si mehercules a Saturno petiisset hoc beneficium, [12] cuius mēsem toto anno celebrauit Saturnalia, eius princeps non tulisset. [13] Illum Deum ab Ioue, quem quantum quidem in illo fuit, damnauit incesti.* L. Syllanum enim generum suum occidit. Oro per quod sororem suam, festiuissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. [14] Quare, inquit, quæro enim, sororem suam stulte studere; Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt: [15] hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam cæli scrutatur plagas, deus fieri vult. Parum est quod templum in Britannia habet, quod hunc barbari colunt, & vt deum orant. Μωροῦ φιλάτου χύειν. Tandem Ioui venit in mentem, priuatis intra curiam morantibus sententiam dicere, [16] nec disputare. Ego, inquit, P. C. interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. Volo seruetis disciplinam curiæ. Hic qualiscumque est, quid de nobis existimabit? illo dimisso, primus interrogatur sententiam Ianus pater: is designatus erat in Kal. Iulias postmeridianus Cos. homo quantumuis vafer, qui semper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa diserte, quod in foro viuat, dixit, quæ notarius persequi non potuit: & ideo non refero: ne aliis verbis ponam, quæ ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, Deum fieri: [17] iam fama nimium fecisti. Itaque ne videar in personam, non in rem sententiam dicere, censeo ne quis post hunc diem Deus fiat ex his, qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν: aut ex his, quos alit ζείδωρος ἄρουρα. Qui contra hoc S. C. deus factus, fictus, pictusve erit, eum dedi laruis, & proximo munere inter nouos auctoratos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur sen-

tentiam Diespiter [18] Vicæ Potæ filius, & ipse designatus Cos. nummulariolus. Hic quæstu se sustinebat, vendere ciuitatulas solebat. Ad huncce belle accessit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in hæc verba censet: Cum Diuus Claudius Diuum Augustum sanguine contingat, nec minus Diuam Augustam auiam suam, quam ipse Deam esse iussit, longeque omnes mortales sapientia antecellat, sitque e rep. esse aliquem, qui cum Romulo possit

...... feruentia rapa vorare:

censeo, vt D. Claudius ex hac die Deus fiat, ita vti ante eum quis optimo iure factus siet, eamque rem ad μεταμορφώσεις Ouidij adiiciendam. Variæ erant sententiæ, & videbatur Claudius sententia vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse, modo huc, modo illuc cursabat: & aiebat: Noli mihi inuidere, mea res agitur: deinde si quid volueris, inuicem faciam: Manus manum lauat. Tunc Diuus Augustus surrexit sententiæ suæ dicendæ, & summa facundia disseruit, P. C. vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse. semper meum negotium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem quem grauiorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperi? ideo ciuilia bella compescui? ideo legibus vrbem fundaui, operibus ornaui? Et quid dicam P. C. non inuenio: omnia infra indignationem verba sunt. Confugiendum est itaque a me ad Messalæ Coruini disertissimi viri illam sententiam: [19] Præcidit ius imperij. hic, P. C. qui nobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, [20] quam canis excidit. Sed quid ego de tot acribus viris dicam? Non vacat deflere publicas clades intuenti domestica mala. Itaque illa omittam, hæc referam. [21] Etiamsi Phormea Græce nescit, ego scio. ΕΝΤΙΚΟΝΤΟΝΥΚΗΝΔΙΗC senescit. Iste, quem videtis, per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, vt [22] duas Iulias proneptes meas occideret, alteram ferro, alteram fame: vnum abnepotem L. Syllanum. Videris Iupiter, an in caussa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi, Diue Claudi, quare quemquam ex his, quos, quasque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet? in cælo non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, vni Vulcano crus fregit, quem

ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο.

& iratus fuit vxori, & suspendit illam: numquid occidit? Tu Messalinam, cuius æque auunculus maior eram, quam tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dij tibi malefaciant: adeo istud turpius est, quod nescis, quam quod occidisti. Iste C. Cæsarem non desiit mortuum prosequi. Occiderat ille socerum: hic & generum. Caius Cæsar Crassi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in vna domo Crassum Magnum, Scriboniam, Tristioniam, Assarionem, nobiles tamen: Crassum vero tam fatuum, vt etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale portentum [23] in numerum deorum se recipi cupiat. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus eius, diis iratis natum. Ad summam tria verba cito dicat, & [24] seruum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei, P. C. si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicate iniurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitauit: Quandoquidem diuus Claudius occidit [25] socerum suum Appium Syllanum, generos duos, Pompeium Magnum & L. Syllanum, socerum filiæ suæ Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quam ouo ouum, Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam vxorem suam, & ceteros, quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum seuere animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vocationem dari, eumque quamprimum exportari, & cælo intra dies xxx. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos,

Illuc vnde negant redire quemquam.

Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudij funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, vt scires deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conuentus, vt etiam Claudius audire posset. Omnes læti, hilares. P. Ro. ambulabat tamquam liber. Agatho, & pauci causidici plorabant, sed plane ex animo. Iurisconsulti e tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes animam, tamquam qui cummaxime reuiuiscerent. Et his vnus cum vidisset capita conferentes, & fortunas suas deplorantes causidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis, Non semper Saturnalia erunt. Claudius vt vidit funus suum, intellexit se mortuum

esse. [26] Ingenti enim μεγαληγορίᾳ næuia cantabatur anapæstis:

Fundite fletus | *Edite planctus,* | *Fingite luctus,*
Resonet tristi | *Clamore forum:* | *Cecidit pulchre*
[27] Cordatus homo, | *Quo non alius* | *Fuit in toto*
Fortior orbe. | *Ille citato* | *Vincere cursu*
Poterat celeres: | *Ille rebelles* | *Fundere Parthos,*
Leuibusque sequi | *Persida telis,* | *Certaque manu*
Tendere neruum: | *Qui præcipites* | *Vulnere paruo*
Figeret hostes, | *Pictaque Medi* | *Terga fugacis.*
Ille Britannos | *Vltra noti* | *Littora ponti,*
Et cæruleos | *Scuta Brigantas* | *Dare Romuleis*
Colla cathenis | *Iussit, & ipsum* | *Noua Romanæ*
Iura securis | *Tremere Oceanum.* | *Deflete virum,*
Quo non alius | *Potuit citius* | *Discere causas,*
Vna tantum | *Parte audita,* | *Sæpe & neutra.*
Quis nunc iudex | *Toto lites* | *Audiet anno?*
Tibi iam cedet | *Sede relicta,* | *Qui dat populo*
Iura silens, | *Cretæa tenens* | *Oppida centum.*
Cædite mæstis | *Pectora palmis,* | *O causidici,*
Venale genus: | *Vosque Poetæ* | *Lugete noui,*
Vosque in primis | *Qui concusso* | *Magna parastis*
Lucra fritillo.

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Iniicit illi manum Talthybius deorum nuncius, & trahit capite obuoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: & inter Tyberim & [28] viam rectam descendit ad inferos. Antecesserat iam compendiaria via Narcissus libertus, ad patronum excipiendum, & venienti [29] nitidus, vt erat a Balineo, occurrit, & ait: Quid dij ad homines? Celerius, inquit Mercurius, & venire nos nuncia. Ille autem patrono plura blandiri volebat. quem Mercurius iterum festinare iussit, & virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus euolat. Omnia procliua sunt, facile descenditur. Itaque quamuis podagricus esset, momento temporis peruenit ad ianuam Ditis: vbi iacebat, vt ait Horatius, bellua centiceps, sese mouens, villosque horrendos excutiens. pusillum superturbatur, (albam canem in deliciis habere consuerat) vt illum vidit canem nigrum villosum sane: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Cæsar venit. Ecce extemplo cum plausu procedunt cantantes: [30] εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν. Hic erat C. Silius Cos. desig. Iunius Prætorius, Sex. Trallus, M. Heluius Trogus, [31] Cotta, Tectus, Valens, Fabius, Equ. Rom. quos Narcissus duci iusserat. Medius erat in hac cantantium turba Mnester Pantomimus, quem Claudius decoris caussa minorem fecerat. Necnon ad Messalinam cito rumor percrepuit, Claudium venisse. Conuolarunt primum omnium liberti, [32] Polybius, Myron, Harpocras, Amphæus & Pheronactes, quos omnes, necubi imparatus esset, præmiserat. Deinde præfecti duo, Iustus Catonius, & Ruffus Pompeij F. Deinde amici, Saturnius Luscius, & Pedo Pompeius, & Lupus, & Celer Asinius, consulares. Nouissime fratris filia, sororis filia, gener, socer, socrus, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cum vidisset Claudius, exclamat, Πάντα φίλων πλήρη. Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis homo crudelissime? Quæris quomodo? Quis enim nos alius huc misit quam tu, omnium amicorum interfector? In ius eamus: ego tibi hic sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Æaci. is lege Cornelia, quæ de sicariis lata est, quærebat: postulat, nomen eius recipi, edit subscriptionem: Occisos Senatores xxx. Equites Rom. cccxv. atque plures: ceteros ccxxi. ὅσσα ψάμαθός τε κόνις τε. Exterritus Claudius oculos vndecunque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Aduocatum non inuenit. Tandem procedit P. Petronius, vetus conuictor eius, homo Claudiana lingua disertus, & postulat aduocationem. Non datur. Accusat Pedo Pompeius magnis clamoribus. Incipit Petronius velle respondere. Æacus, homo iustissimus, vetat. Illum tantum altera parte audita condemnat, & ait: [33] εἴκε πάθοι τάκ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, nouitate rei attoniti: negabant hoc vmquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quàm nouum. De genere pœnæ diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si vni dij laturam fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi suc-

curreretur: non vmquam Sisyphum onere eleuari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit illi ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius vmquam simile speraret. Placuit nouam pœnam excogitari debere, instituendum illi laborem irritum, & alicuius cupiditatis species sine fine & effectu. Tum Æacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et iam cœperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere.

Nam quotiens missurus erat resonante fritillo,
Vtraque subducto fugiebat tessera fundo:
Cúmque recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, sempérque petenti,
Decepére fidem: refugit, digitósque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cùm iam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio voluuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Cæsar, & petere illum in seruitutem cœpit: producit testes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulãtem. Adiudicatur C. Cæsari: illum Æacus donauit. Is Menandro liberto suo tradidit, vt a cognitionibus ei esset.

AD ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΝ CLAVDII CAESARIS, NOTAE

NIC. FABER SENATOR.

1. AVCTORIS, *tituli, & temporis, quo scriptus est hic festiuissimus liber fidem facit Dio ad finem lib. LX.*

2. Tempore somni.] *Quidam veteres* cornua somni: *quam lectionem viri magni secuti & interpretati sunt. Iidem etiam tentarunt sequenti versu legendum*, augebat Cynthia lychnum, *sed repugnantibus membranis.*

3. Acquiescunt oneri poetæ.] *Veteres codices habent* omnes poetæ.

4. Nec vmquam meritum, vt tamdiu.] *Vetus codex,* Nec vmquam tam cruciatus esset.

5. Omnibus annis, omnibus mensibus.] *Quidam veteres habent* omnibus annis, mensibus: *alij,* omnibus annis, omnibus mensis efferunt.

6. Britannos togatos videre.] *In ceteris editionibus hæc inseruntur.* Britannos, Sauromatas, & si qui vltra glacialem Boream incolunt barbari, togatos videre. *quæ a sex, quos contuli, codicibus absunt, & a suis abesse notarunt tres doctissimi viri, qui in hoc fragmentum scripsere.*

7. Alter babæ.] *Is est fortasse, de quo Epist. 15. notissimæ illis temporibus fatuitatis.*

8. Omnia certe concacauit.] *Addunt ceteræ editiones,* nec post boletum opipare conditum, plus cibi sumpsit. *Quæ tamen lectio ab omnibus scriptis exemplaribus abest. Et sane fuisset nimia impudentia si voluit Agrippina, vel si noluit, confidentia, parricidium veneficio commissum prouulgare.*

9. Quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt.] *Non video cur hæc lectio boni & elegantis sensus, quam omnes notarunt in suis exstare manu scriptis, quamque in meis plane scriptam inueni, mutari debuerit.*

10. Marci municipem vides.] *Beatus Rhenanus vir rarissimæ doctrinæ, qui litteris renascentibus plurimum contulit, censuit legendum* Munatij municipem vides. *Non sine ratione. Veterem tamen lectionem conatur interpretari magnus Turnebus Aduers. cap. 4. lib. 26. Porro Licinius, quem Lugduni regnasse dicit, is est qui, vt ait Dio lib. 54. in Gallia,* πλεονεξίᾳ μὲν βαρβαρικῇ, ἀξιώσει δὲ ῥωμαϊκῇ χρώμενος, πᾶν μὲν τὸ κρεῖττόν ποτι αὐτῷ νομισθὲν καθῄρει, πᾶν δὲ τὸ ἐν τῷ παρόντι ἰσχυρὸν ἠφάνιζε, *& quæ sequuntur. qui etiam cum quoddam tributum quot mensibus a Gallis penderetur, annum quatuordecim mensium effecit, dictitans homo acutus Decembrem mensem decimum esse, nec vltimum duodecim mensium, quibus annus constaret, esse posse, sed duos necessario eum sequi. quod quid est regnare, si hoc non est?*

11. Notorem petisset.] *Notorem interpretor eum, qui ignoti notitiam dat,* γνωστῆρα. *Supra in Epistolis, qui* notorem dat, ignotus est: *& Xenophon lib. 6.* Κύρου παιδείας, εἰ δέ τις χρημάτων προσδεῖσθαι νομίζει εἰς ἐμπολήν, γνωστῆρας ἐμοὶ προσαγαγὼν καὶ ἐγγυητὰς ἦ μὴν πορεύεσθαι σὺν τῇ στρατιᾷ, λαμβανέτω ὧν ἡμεῖς ἔχομεν: *id est, notores adducat. quod non admonuissem, nisi vidissem doctos viros, qui in hunc librum scripserunt, itemque qui locum Xenophontis Latine reddere conati sunt ad hæc vocabula impegisse.*

12. Cuius

12. Cuius mensem.] *Viri docti legerunt* mensem *ex coniectura, sed frustra: ita enim noster auctor epist.* 18. *conqueritur olim fuisse mensem Decembrem. nunc autem annum esse: Porro hæc tria vocabula* Saturnalia eius princeps *quæ in omnibus exemplaribus habentur ex glossa sunt, & merito à Romana editione absunt.*

13. Illum deum ab Ioue.] *Cuius cuius hæc verba sint, sunt consentis Claudium inter Deos non recipiendum ab Ioue maxime, quem ipse Claudius eius imitatorem Syllanum damnando, quantum in se fuit, damnauit incesti. Porro veterem lectionem ad viuum expressi, nisi quod* qui quantum in eo fuit *habet, in qua illam commiserant ii reticentiam* Oro per, *qui non intellexerunt,* Oropen *effecerunt: at Syllani soror non Orope, sed Iunia Caluina dicta est. Tacit. lib.* 12. *quem vide.*

14. Quare, inquit, quæro enim.] *Hæc est codicum veterum lectio, recta fortasse, nisi quis malit legere* studet. *veteres enim omnes* stude *habent. Studere autem est amare,* σπουδάζειν. *Porro quod sequitur de sororum connubio, ex pulcherrimo Philonis loco,* περὶ τῶν ἐν εἴδει νόμων, *facile intelligitur.* ὁ μὲν Ἀθηναῖος, *inquit,* Σόλων ὁμοπατρίους ἀδελφὰς ἐφεὶς ἄγεσθαι, τὰς ὁμομητρίους ἐκώλυσεν. ὁ δὲ Λακεδαιμονίων νομοθέτης ἔμπαλιν, τὸν ἐπὶ ταῖς ὁμογαστρίοις γάμον ἐπιτρέψας, τὸν πρὸς τὰς ὁμοπατρίους ἀπεῖπεν· ὁ δὲ τῶν Αἰγυπτίων ὁ χλευάζων τὴν ἑκατέρων εὐλάβειαν, ὡς ἡμίεργα διαταττομένων, εὐφόρησεν εἰς ἀσέλγειαν ἐπιδαψιλευόμενος δυσθεράπευτον κακὸν σώμασι, καὶ ψυχαῖς ἀκρασίαν, καὶ παρασχὼν ἄδειαν ἁπάσας ἀδελφὰς ἄγεσθαι.

15. Hic nobis curua corrigit.] *Plin. Iun. Epist. vlt. lib.* 5.

16. Nec disputare.] *Deest fortasse verbum* licere, *aut tale aliquid: vel potius, vt magno indicio censet P. Pithæus, legendum,* extra curiam morantibus, *non* intra.

17. Iam fama nimium fecisti.] *Sic habent veteres, corrupte tamen. ex quo effecerũt,* iam fama minimum fecit. *Propius ad scriptam lectionem erit, si* iam fama minui fecistis *legamus. Quæ autem sequebantur,* & iam pessimum quemque illum affectare *à veteribus absunt.*

18. Vicæ Potæ filius.] *Sic plane legendum, vt in duobus manuscriptis codicibus, altero meo, altero eruditissimi P. Pithæi scriptum legi omissis diphthongis quas fere recentiores transcriptores neglexerunt. Huius Vicæ Potæ, siue Dei, siue Deæ, vt numen obsoletum, ita apud auctores obliteratum pæne nomen est. Primum id corruptum latere apud Cic. lib. 2. de Leg. itemque apud Liuium, & Plutarchum, me docuit vir clarissimus atque ornatissimus Henricus Memmius, prolatisque quibus instructissimam habet bibliothecam manuscriptis exemplaribus probauit. Ciceronis locus ita vulgo habetur:* Quod si fingenda sunt nomina vice poetæ, & potius vincendi potiundique: *& quæ sequuntur. Manuscripta vero sic exhibent:* Quod si fingenda sunt nomina, Vicæ Potæ potius vincendi, potiundique, statassandi, quæ cognomina statoris, & inuicti Iouis, rerumque expetendarum nomina, *&c. quomodo etiam legit codex antiquus qui aliquando fuit F. Petrarchæ, nunc autem amicissimi F. Pithæi P. fratris vere in litteris Castorum. Rectius tamen fortasse leui mutatione legamus:* Quod si fingenda. sunt nomina, Vicæ Potæ potius vincendi potiundique, stassandique cognomina statoris & inuicti Iouis, rerumque expetendarum nomina Salutis, Honoris, Opis, Victoriæ. Ἀπὸ κοινοῦ *enim repetendum est,* fingenda sunt, *idq; verum esse ex præcedentibus cuique patebit. Liuius etiam lib. 2. de domo Poplicolæ loquens scribit,* Delata confestim materia infra Veliam est, vbi nunc Vicæ Potæ est. *Plutarch. in Popl. de eadem re,* κατεσκεύασεν οἰκίαν ἐκείνης μετριωτέραν ὅπου νῦν ἱερόν ἐστιν οὐίκας πότας ὀνομαζόμενον. *Vulgo legitur apud Liuium,* vbi nunc vicus publicus est: *& apud Plut.* ὅπου νῦν ἱερόν ἐστιν οὐίκος πόπλικος ὀνομαζόμενον, *malo exemplo contra veteres, & rationem. Templum enim nominari vicum publicum absurdum est, & vt Romæ fuerit vicus publicus, is tamen non templum erat, nec infra Veliam, aut in foro Romano* VIII. *urbis regione: sed in* VI. *quæ alta semita dicta est. Sex. Ruffus & Publ. Victor. Nec mouere nos debet quod Plut. Vicam Pocam nominauit, quemadmodum etiam in quibusdam exemplaribus Liuij legitur, & in suo exaratum fuisse adnotauit doctissimus Rhenanus. Corrupto enim vocabulo, ita vulgo vocari potuit. Nec enim de mendo Plut. lectio argui potest: cum sex manuscripti codices Regiæ bibliothecæ, & tres amplissimi illius viri, quorum etiam vnus Florentiæ editus ab Iuntis, anno* 1517. *summo consensu ita legant. Vica Pota igitur, seu Vica Poca, vis est & numen vincendi potiundique dicta, quemadmodum Anna Peranna, vis & numen annandi, & perannandi. Vt enim satis non est annare, nisi perannes: ita parum est vincere, nisi victoria potiaris & fruaris: de qua fortasse ab aliis alij inuenientur loci.*

19. Præcidit ius imperij.] *Pessime in editione Romana editum* perijt ius imperij, *contra veteres & rationem. Porro obscœno verbo vsurus, quod dicendi magistri vitium esse notarunt, indignationem rei, & Messalæ auctoritatem excusauit.*

20. Quam canis exta edit.] *Veteres omnes legunt,* quam canis excidit. *Si* canis *accusandi casu in plurali accipimus, notat stoliditatem Claudij hoc canum supplicio delectati, quod tamen apud vllum auctorem non legi: quare malui coniecturam Rhenani sequi, dum quid verisimilius suppetat.*

21. Etiamsi Phormea.] *Veterem lectionem exprimendam curaui: quæ enim in aliis habentur editionibus, à Rhenano sunt, & toto cælo ab iis quæ in membranis inueniuntur dissident.*

22. Duas Iulias.] *Non amitas, vt vulgo legitur. Altera enim Germanici fratris, altera Drusi patruelis ex Liuilla, seu Liuia Claudij sorore, filia fuit. Suet. in Claud. cap.* 29. *& Dion lib.* LX. *vnde infra fratris filiam, sororis filiam inter cõsanguineos à Claudio occisos recenset.*

23. In numerum deorum se recipi cupit.] *Post hæc vulgo quæ sequuntur interiecta sunt:* Principes pietate & iustitia Dij fiunt, scilicet, hic pius & iustus, quoniam Druydarum immanem religionem adiiexit, nostram prorsus exstirpauit, vt Romæ nuptiarum sacra essent, quibus ipse, cum sibi Agrippina nuberet, xxx. Senatoribus, innumeris Equitibus Romanis mactatis, principium dedit: *quæ vt supposititia, ita etiam falsa sunt. Apage enim Senecam nuptias Agrippinæ culpasse, ea rerum potiente, a cuius partibus adhuc etiam priuatæ fautor Germanici domus stetit. Falsum autem tantam stragem Cannensi fere parem nuptiarum die editam. Infra aut triginta Senatores occisos, sed toto imperij tempore, non vno nuptiarum die. Denique non Dio, non Tacitus, qui harum nuptiarum historiam narrant, id tacuissent. nec hoc Suetonius dicit. si eius verba, vt res ipsa loquitur, interpungantur, & vt interpungenda docuit Lipsius initio lib.* 12. *in Tacitum. Lipsius, inquam, cuius laudi & claritati meis verbis nihil addi potest.*

24. Seruum me ducat.] *Lubens delerem vocabulum* seruum. *Id enim per se ducendi verbo significatur.*

25. Socerum suum Appium Syllanum.] *Contra veteres membranas ceteræ editiones* consocerum *legunt, cui lectioni caussam dedit Suetonius: veruntamen scriptorum librorum auctoritatem ea ratione pratuli, quia supra dixit:* Occiderat ille socerum, hic & generum: *& infra inter consanguineos à Claudio occisos, socerum recenset, quæ nõ nisi de hoc Appio intelligi possunt. Erat autem Appius Syllanus Claudij socer & consocer: socer quidem, quia Messalinæ vitricus. Dio lib. LX. consocer, quia pater L. Syllani Octauiæ sponsi.*

26. Ingenti enim μεγαληγορία næuia.] *Veteres qui Græcæ scripturæ vestigia retinuerunt, legunt,* ΜΕΓΑΛΩΚΟΡΙΚΟΝΕΝΙΑ.

27. Cordatus Homo.] *Omnes veteres* Cordatus Iano. *quid hoc sit, scient fortasse alij.*

28. Viam rectam.] *Omnes veteres* Viam tectam *legunt, quam viæ denominationem numquam apud auctores legi, recte fit mentio apud Mart. ad finem lib. 8.*

29 Nitidus vt erat a balineo.] *Cur hæc dicat, vide Dionem ad finem lib. LX.*

30. Εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν.] *Sollennia verba sunt proclamari solita in Osiridis sacris Deo inuento. Iul. Firmicus de error. prophan. relig. statim initio, & commentarius antiquus a nostro Pithœo luci datus in Iuuenal. Sat. 8. Apud quos tamen potius legerem* συγχαίρωμεν, *vt hic habetur, per ω. quam per ο.*

31. Cotta Tectus, Valens.] *Fortasse* Cotta Vectius, Valens. *is enim summus orator & medicus inter Messalinæ adulteros iussu Narcissi ductus est. Plin. cap. 1. lib. XXIX. & Tacit. ad finem XI. Cotta autem apud eumdem Tacitum non Tectus, sed Messalinus dicitur.*

32. Polybius, Myron.] *Sic veteres melioris notæ hæc repræsentant, vt edidi. Quidam pro* Myrone, Mytonem, *&* Heronactem *pro* Pheronacte *ponunt, & ad finem,* necubi imperatus esset, *vel,* ne nisi imperatus esset. *Ait autem Claudium illos suos libertos præmisisse, ne apud inferos imparatus esset, quia sine suis libertis nihil penitus facere, loqui, vel respondere poterat, eratque, vt ait Julianus Imperator in Cæsaribus:* τοτὶ τῆς τραγῳδίας δορυφόρημα, μικροῦ δέω φάναι, καὶ ἄψυχον. *Postrema autem lectio ferri potest, vt notet eum libertorum imperiis obnoxium, vnde dictus est Saturnalia toto anno celebrasse.*

33. Εἴκε πάθοι.] *Vetus vnus hunc versum diserte sic scriptum habet,* αἴκε πάθοις τά κ' ἔρεξας, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. *& paullo infra omnes veteres legunt:* si vni Dij laturam fecissent, *& ad finem,* vt à cognitionibus abesset.

BEATVS RHENANVS SELESTADIENSIS.

QVid actum sit.] *Claudius Cæsar, Drusi Germanici filius, qui Caio proxime successit, talem egit principem, vt nescias stultior ne fuerit, an crudelior. Hunc Annæus Seneca hoc libello, quem Ludum de morte Claudij Cæsaris inscripsit, iure taxat, & suis (quod aiunt) coloribus graphice depingit. In caussa autem nonnihil fuisse crediderim, cur sic Claudium insectaretur, quod sub eo exsulauit. Cuius rei ipse meminit in lib. De breuitate vitæ ad Paullinum, his verbis de Cæsare blandiuscule loquens:* Nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: imo ne deiecit quidem, sed impulsum a fortuna, & cadentem sustinuit, & in præceps euntem, leniter diuinæ manus vsus moderatione deposuit. *Hactenus Seneca. Ceterum cum Agrippina Claudio nupsisset, ne malis tantum facinoribus notesceret, veniam exsilij pro Annæo Seneca, simul præturam impetrat, lætum in publicum rata ob claritudinem studiorum eius, vtque Domitij pueritia tali magistro adolesceret, & consiliis eiusdem ad spem dominationis vteretur: quia Seneca fidus in Agrippinam memoria beneficij, & infensus Claudio dolore iniuriæ credebatur. Hæc Tacitus.*

In cælo.] *Ridicule cœpit, pollicens se traditurum, quæ in cælo ante diem tertium Eidus Octobris acta sint: quasi illic sint Kalendæ. Sic Homerus subinde describit, quid interea dij fecerint in cælo-locus est ex imitatione: nam ita exordimur Annales.*

Ante diem tertium.] *Excessit enim Claudius tertium ante Eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss.* LXXIV. *ætatis, imperij* XIV. *anno. Ac veneno quidem occisum conuenit: vbi autem, & per quem dato, discrepat. Auctor Tranquillus & Tacitus.* Eidus *autem per* ei *diphthongum Græcam scriptum est: qua vtebantur antiqui in his, quæ i extensum habent. id quod in vetustis inscriptionibus etiamnum visitur.*

Felicissimi.] *Ob Claudium sublatum.*

Ego scio me liberum factum.] *Innuit tyrannidem Claudij, vel optimis optima cum loqui tum agere prohibentis.*

Aut regem, aut fatuum.] *Hic stultitiã Claudij notat: neque id falso. Nam mater Antonia portẽtum eum hominis dictitabat, nec absolutũ à natura, sed tantum inchoatum: ac si quem socordiæ argueret, stultiorem aiebat filio suo Claudio. Auia Augusta pro despectissimo semper habuit: non affari, nisi rarissime: non monere, nisi acerbo & breui scripto aut per internuncios solita. Soror Liuilla cum audisset quandoque imperaturum, tam iniquam, tam indignam sortem populi Romani palam & clare detestata est: vt scribit Tranquillus. Hoc autem prouerbio,* Aut regem, aut fatuum nasci oportet, *antiqui regum vecordiam taxabant. Nam quemadmodum in fatuis, risu, quæcumque fecerint, excipimus: sic regum quoque facta nemo non probat. Proinde verissimum est, facultatibus licentiaque & adsentationibus ali principum vitia: quod de Antonio Velleius Paterculus scriptum reliquit. Ceterum nisi stulti fuissent olim reges, non essent libri illorum fatuitatibus referti, hoc est, factis, non tam stultis sæpenumero quam sceleratis, ac impiis cædibus & bellis: quibus in hoc mundo nihil stultius. Qui huius prouerbij explicatiorem interpretationem legere cupit, Erasmi Roterodami, quem equidem præceptorem & veneror & suspicio, Chiliades adeat. Illic enim præter eruditionem, quæ huic nusquam deest, etiam ad vitam rectius instituendam saluberrimam inueniet cohortationem.*

Quis vmquam ab historico.] *Salsissime taxat vanitatem historicorum, qui scribunt quidquid volunt, nullo fideiussore.*

Auctorem producere.] *Auctor est, non solum is, cuius suasu & auctoritate fit aliquid, verum is, vnde rumor est ortus. Produci autem testes dicuntur.*

Quærite ab eo qui Drusillam.] *Caius Cæsar (vt refert Suetonius) Drusillam sororem vitiasse virginem creditus est: quam mox L. Cassio Longino consulari collocatam abduxit, & in modum iustæ uxoris propalam habuit. Eadem defuncta iustitium indixit, in quo risisse, lauisse, cœnasse, cum parentibus, aut coniuge, liberisue, capitale fuit: cuius amorem quanti faceret, vel hac re docuit, quod post mortem eius repente noctuque ab vrbe profugiens, transcursa Campania, Syracusas petiit. Rursusque inde propere rediit, barba capilloque promisso. Nec vmquam postea, quantiscumque de rebus, ne pro concione quidem populi, aut apud milites, nisi per nomen Drusillæ deierauit. Seneca quoque noster in libro de Breuitate vitæ Suetonio adstipulatur, adfirmans Caium post mortem Drusillæ, furiosa inconstantia modo barbam capillumque submittentem, modo Italiæ ac Siciliæ oras errabundum permetientem, numquam satis certum fuisse, vtrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat & puluinaria, eos qui parum mœsti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Hanc igitur Drusillam, quidam, cum esset viæ Appiæ curator, in qua sepeliebantur Romani, vt gratificaretur Caio, cælum adeuntem se vidisse in senatu iureiurando adfirmauit. quod cum illi nemo crederet, sed rideretur potius, sancte promisit, se nihil amplius, ne si hominem quidem in medio foro occisum vidisset, deinceps indicaturum.*

Non passibus æquis.] *Particula est carminis Virgiliani in Æneide. Respexit autem ad id, quod Tranquillus de eo refert, his verbis:* Cæterum ingredientem destituebant poplites minus firmi.

Velit, nolit.] Εἰρωνικῶς *dixit.*

Appiæ viæ.] *Hæc sic nominata fuit ab Appio, qui eam muniuit: vt auctor est Liuius in nono primæ Decadis. Estque præcipua viarum, ducens Brundusium, in qua erant conditoria sepulchraque Romanorum.*

Diuum Augustum.] *De quo sic inquit Suetonius:* Nec defuit vir prætorius, qui se effigiem cremati euntem in cœlum vidisse iuraret.

Soli narrabit.] *Notat morem eorum, qui huiusmodi portenta spargunt in vulgus. Primum vnicuipiam narrant, velut arcanum quod sileri velint: deinde fama serpit, alio aliis per manus tradente.*

Conceptis verbis.] *Conceptis verbis proprie iuramus, cum (vt Latine dicam & eleganter) alio præeunte, ac iusiurandum dictante, aliquid expressis ad certam formulam verbis promittimus. Plautus in Bacchidibus:* Ego iusiurandum cōceptis verbis dedi, daturū id me hodie mulieri ante vesperam: nunc pater ne peierē cura.

Etiam in si medio foro.] *Taxat obiter vrbem Romanam: in qua tanta erat impunitas malis, vt homines sæpenumero in medio foro occiderentur. Id quod passim fiebat Romæ sub Alexandro, frequentissimo foro in meridie.*

Iam Phœbus.] *Chronographia est. Et tacite notat poetas quosdam, qui huiusmodi descriptionibus explent volumina. Quos taxauit & Horatius in arte poetica:*

> —— Cum lucus & ara Dianæ,
> Et properantis aquæ per amœnos ambitus agros,
> Aut flumen Rhenum, aut pluuius describitur arcus.

Augebat Cynthia regnum.] *Al.* lignum *legitur:* tu lege *lychnum. eleganter vocat lychnum lunæ, quod alieno lumine egeat, nempe solis.*

Gratos carpebat honores.] *Id est fœtus. Sic Horatius, ruris honores vocat, quidquid frugum terra producit.*

Puto magis intelligi.] *Poetas notat, nimis anxie tempus describentes, & id multis carminibus, cum interim quatuor cum maximum verbis, & quidem expressius dici posset.*

Facilius inter philosophos.] *Festiue dictum in horologiorum discrepentiam. Simulque philosophorum perpetuum illud dissidium latenter taxat. Nam cui non notum est, quam inter se philosophi omnes* ἐκ διαμέτρου *(quod aiunt) dissideant? Plato siquidem (vt in hanc digressiunculam exspatiemur) vnum Deum vnigenitum ex seipso natum censuit: Anaximander cælestia sidera, Deos esse: Thales animam mundi, Deum putat: Aristoteles formam separatam, sphæræ quidem vniuersi innitentem: Democritus mentem ignitam, mundi animam: Epicurus specie humana Deos esse: Pythagoras, monada: Stoici Deum ignem esse, necnon spiritum, qui mundum vniuersum penetret. Denique Euemerus Tegeates, & Theodorus Cyrenensis, nullos esse deos. Quid cum de principiis rerum disputant, nonne diuersissima sentire videntur? Anaximenes Milesius aerem esse rerum principium adstruxit: Thales aquam: Anaxagoras Clazomenius particulas similares: Heraclitus ignem: Archelaus Atheniensis, aeris infiniti raritatem ac densitatem: Empedocles amicitiam & litem: Pythagoras numeros, & horum cōmensiones: Plato Deum, materiam & ideam: Zeno Deum & materiam, & quatuor elementa: Aristoteles entelechiam, materiam, & priuationem, elementa quatuor, & quintum quoddam corpus. An vero de mundo inter illos conuenire putas? Nullibi magis dissident. Nam Plato Deum ad sui exemplum ait mundum effinxisse: Aristoteles sempiternum esse vult: Epicurus plane interiturum: Xenophanes sempiternū, corruptionis expertem: Pythagoras & Stoici genitum a Deo, sed ex sua quidem natura, nequaquam interitus immunem. Plato quoque animantem esse mundum asseuerat, seque ex tabescentibus alere: Democritus, Aristoteles, & Epicurus id constanter negāt. Adde quod Thales vnum mundum esse censuit: Democritus & Epicurus innumerabiles: ac horum discipulus Metrodorus, absurdū esse dixit, in agro vnicā nasci spicam, vnūque in infinito mundum: innumeros autem esse, quod innumerabiles eorum sint caussæ: Seleucus infinibilem mūdum: Empedocles mundum quidem vnum, sed vniuersi tātum exiguam esse particulam. Quid de anima, nonne pugnātia statuisse vidētur? Pythagoras animam definiuit, numerum seipsum cientem: Aristoteles entelechiam primam corporis: Dicearchus quatuor elementorum harmoniam: Thales naturam irrequietam, sese mouentem: Asclepiades medicus, sensuum coexercitationem: Plato substātiam intellectu præditam: Stoici spiritum feruidum: Anaxagoras aeri similem: Democritus ignitum quiddam: Epicurus elemētalem temperaturam. Neque vero secus de animæ principatu, qua videlicet in parte sit, longe lateq; dissident. Herophilus enim in ventriculo cerebri sedem animæ ponit: Plato & Democritus in toto capite: Erasistratus circa membranam cerebri, quam Epicranidem vocat: Strato in superciliorum interstitio: Parmenides & Epicurus in toto pectore: Diogenes in arteriaco cordis ventriculo: Stoici in toto corde vel spiritu, qui circa cor versatur: nonnulli in ceruice cordis: quidam in præcordiis: Empedocles in sanguinis concretione. Ad hæc, nonne de sole & luna inter se ridicule propemodum enariant? Anaxagoras, Democritus & Metrodorus, solem esse aiunt globum ferri candentem, vel saxum ignitum: Philolaus solem vitri modo pellucentem, ab igne cælesti splendorem accipere: Xenophanes nubem flagrantem. Lunam vero Heraclitus terram dixit nebula obuolutam: Stoici temperamentum ex igne aereque;*

Pythagoras ignitum lunæ corpus: Xenophanes esse nubem constipatam: Democritus conglobationem ignitam. Sit de magnitudine horum discordes sunt. Anaxagoras enim solem putat Peloponneso maiorem: Heraclitus latitudine pedali: Anaximander terræ æqualem, circulum vero quo vehitur, septies & vicies terra maiorem. Lunam similiter terra maiorem Stoici censent: Parmenides soli æqualem esse contendit. Sed quid hæc verbosius persequimur: cum bona pars librorum vtriusque linguæ id genus opinionibus sit referta, & quidam luculenti scriptores de his ex professo tractarint? Satis superque sit, e tanta copia nos vno atque item altero argumento breuiter indicasse, quam inter veteres philosophos vspiam conueniat. In quorum locum superioribus sæculis, Scotus, Thomas, Ægidius Romanus, alij (si diis placet) successerunt: inter quos non minus quam antiquos illos discrepat, vt vel hac re priscos Academicos, Stoicos, Peripateticosque maxime referre videantur. Proinde neutiquam absurdum erit, si tecum Senecæ verterimus, vt dicamus, facilius inter horologia conuenire, quam inter philosophos.

Nimis rustice.] *Exactam poetarum curam etiam in minimo temporis articulo describendo ridet.*

Animam agere.] *Agere animam, est niti ad mortem. Tacite vero ridet Claudium, qui crebro ventris crepitum solebat edere. Nam anima pro vento quoque ponitur. Agebat igitur animam: verum ea non potuit erumpere. quod aliquoties accidit conanti ventris exprimere flatum.*

Qui semper ingenio.] *Propter cognitiones causarum, quibus expilabat populum. Est enim Mercurius ἀγοραῖος.*

De tribus Parcis.] Parcis *non est in vetere codice, sed lacuna vacua. fortassis Græce scriptum fuit μοίραις.*

Numquam meritum.] *Locus est ex ambiguo: nam vtrumque potest intelligi, indignum longo cruciatu, & dignum præsentaneo subitoque exitio.*

Cum anima luctatur.] *Rursum allusit ad crepitum.*

Patere mathematicos.] *Forte* patiar. *nam sunt verba Parcæ. Verba sunt Clothus. Notat Genethliacos, qui mendacissimi, mendaciorum præsidem Mercurium colunt: quem ne offendant, rarius vera dicunt. De Mathematicis non minus scite quam vere Tacitus in decimo septimo: Genus hominum, inquit, potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in ciuitate nostra & vetabitur semper, & retinebitur. Eodem auctore de Mathematicis Italia pellendis sub Claudio factum senatusconsultum atrox & irritum.*

Omnibus annis.] *In quibusdam codicibus hæc duo verba non leguntur.*

Efferunt.] *Efferimus mortuos, quod Græcis dicitur ἐκφέρειν.*

Horam eius nemo nouit.] *Si exspectas vt Mathematicus tibi quidquam prædicet, opus est vt illi genituram tuam edisseras: quod ab Augusto factum refert Tranquillus, cum in Appollonia secessu Theogenis Mathematici pergulam comite Agrippa conscendisset.*

Natum putauit.] *Indicat Claudij obscuritatem, quem nemo senserit nascentem. Tullius se quosdam reges natos nescisse dixit, pro eo quod est prorsus ignorare.*

Dede neci.] *Carmen Virgilij ex quarto Georgicon, de apibus.*

Dum hos poculos.] *Multis enim iam ius ciuitatis donauerat.*

Ciuitate donaret.] *Donare ciuitate, est ius ciuitatis tradere, & plane facere ciuem. Hoc etiam Romanam ciuitatem dare Suetonius dixit, sic de Galba imperatore scribens:* Ciuitatem Romanam raro dedit.

Constituerat enim.] *Indicat indulgentiam Claudij, qua etiam exteros minimeque merentes honoribus afficiebat. Nam, vt scribit Tacitus. A. Vitellio, L. Vipsano consulibus, cum de supplendo senatu agitaretur, primoresque Galliæ, quæ Comata appellatur, fœdera & ciuitatem Romanam pridem assequuti, ius adipiscendorum in vrbe honorum expeterent, & id senatui non placeret: Claudius contra disseruit, maiores suos origine Sabina simul in ciuitatem Romanam, & in familias patriciorum adscitos: hortari vt paribus consiliis Rempublicam capessat, transferendo Romam, quod vsquam egregium esset. Orationem itaque principis sequuto patrum consulto, primi Edui senatorum in vrbe ius adepti sunt. Præterea (ceu refert Tranquillus) ornamenta consularia etiam procuratoribus ducenariis indulsit. Senatoriam dignitatem recusantibus, equestrem quoque ademit. Latum clauum (quamuis initio affirmasset, non lecturum se senatorem, nisi ciuis Romani abnepotem) etiam libertini filio tradidit. Triumphalia ornamenta Syllano filiæ suæ sponso nondum puberi dedit. Aulum insuper Plautium, qui suam virtutem certis experimentis in expeditione Britannica probarat, Imperatoriæ maiestatis oblitus, ouantem sequutus est, & Capitolium conscēdenti læuum latus texit.*

Sauromatas.] *Nouem hæc verba non sunt in veteri lectione: aliquis doctus, ad explendam fortassis lacunam, adiecit.*

In semen relinqui.] *Belle dictum, a segetibus, aut leguminibus sumpta metaphora.*

Qui modo se tot.] *Videtur alludere ad triumphum Claudij, quo ob receptam Britanniam apparatu maximo triumphauit: ad cuius spectaculum, vt testatur Suetonius, commeare in vrbem, non solum præsidibus prouinciarum permisit, verumetiam exsulibus quibusdam.*

His interim conuictoribus.] *Augurino & Balba.*

Abrupit.] *Mortem Claudij significat.*

Regalia tempora.] *Rursum allusit ad prouerbium:* Aut regem, aut fatuum nasci oportet. *Regis enim nomen apud Romanos, vt tyrannicum & barbarum, inuisum habebatur.*

At Lachesis.] *Poëtice natiuitatem Neronis describit. Sed ô vanum augurem! Putabas optime Seneca morte Claudij libertatem obuenisse Romanis. At quando Roma sæuior vmquam tyrannis fuit, quàm sub Nerone: de quo tu tamen adeo præclara, sed plane falso Apolline vaticinaris? Id quod tandem ipse expertus es, dum ad necem te compulit.*

Descendunt sæcula.] *Aliter* distendunt, *pro deducunt, vt Parcas intelligas.*

Mollia contorto distendunt.] *Castigauimus* descendunt: *exemplar antiquum sequuti. Tametsi* distendunt *quoque possit legi, si quis ad Parcas referat.*

Vincunt Tithoni.] *Tithoni & Nestoris longæuitas vel vulgo nota est.*

Intentas cantu.] *Pro* cantui: *passim id apud poetas obuium.*

Mihi similis.] *Apollinem enim vt citharœdum pingunt. Talis in theatro sæpe visus est Nero: qui etiam statuas suas citharœdico cultu posuit.*

Nec cantu.] *Neronem inprimis musicæ studiosum fuisse, neque quidquam eorum omisisse, quæ generis eius*

artifices & phonaſci, vel conſeruandæ vocis cauſſa, vel augendæ factitabant, teſtis eſt Tranquillus. Apollinem enim æquiparare cantu, Solem aurigando videri volebat.

Felicia lapſis.] *Repoſuimus* laſſis, *ex veteri ſcriptura. Intelligit autem laſſos incommodis & calamitatibus temporum Claudianorum.*

Legumque ſilentia rumpet.] *Eleganter oppreſſas leges, ſilentia legum vocat, iuxta illud:* Silent leges inter arma.

A carcere.] *Sumpta eſt a certaminibus equorum metaphora: in quibus repagulum illud, vnde fit initium curſus, carcer dicitur, quemadmodum meta vbi ſiſtitur. Hinc* a carcere, *ſiue* a carceribus, *pro eo quod eſt* ab initio, *prouerbiali figura iactatum. Carcerem in hac ſignificantia Græci* βαλβῖδα *appellant.*

Affuſo.] *Quidam legunt* effuſo: *ſed* affuſo *non diſplicet, pro circumfuſo. nam ceruici capillus affunditur.*

Plena manu.] *Hoc eſt, largiter & copioſe. Prouerbium eſt quo vtitur Cicero ad Atticum libro ſecundo:* At hercle alter familiaris tuus Horatius quam plena manu, quam ornate noſtras laudes in aſtra ſuſtulit.

Deſiit viuere videri.] *Sic ſcriptum eſt in exemplari veteri: ſignificat autem eum fuiſſe non hominem, ſed ſimium hominis. Nam ſequitur paullo poſt,* Viſus eſt quaſi homo.

Comœdos audit.] *Qui per ſimulationem fuerant inducti, velut deſiderantem oblectaturi. Auctor Suetonius.*

Illa parte.] *Fœditatem aſſidue pedentis innuit. id vel ex hoc intelligas, quod edictum meditatus eſt, quo veniam daret in conuiuio flatum crepitumque ventris emittendi.*

Poſt boletum.] *Quem Agrippina medicatum venenoque infectum, auidiſſimo ciborum talium obtulerat. Hinc boletos Nero, quaſi deorum cibum, Græco prouerbio collaudare ſolebat. Quamquam hæc nouem verba in codice VViſſenburgenſi non ſunt.*

Scitis enim optime.] *Vetus,* Scitis enim certiſſime: nec periculum eſt ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impreſſerunt. *Vbi legendum, aut* impreſſit, *aut* publica gaudia.

Nemo felicitatis ſuæ.] *Epiphonema eſt.*

Bonæ ſtaturæ.] *Auctoritas enim dignitaſque formæ non defuit, vel ſtanti vel ſedenti, ac præcipue quieſcenti. nam & prolixo, nec exili corpore erat: vt refert Tranquillus.*

Bene canum.] *Fuit enim ſpecie canitieque pulchra.*

Caput mouere.] *Habuit enim Claudius caput cum ſemper, tum in quantulocumque actu, vel, maxime tremulum.*

Pedem dextrum.] *Nam ingredientem deſtituebant poplites minus firmi: quod ſup. retulimus.*

Tertiumdecimum laborem.] *Duodecim labores Herculis a nullo poeta non ſunt celebrati. De his & Virgilij titulo carmen exſtat.*

Græculo.] *Nam non mediocri cura Claudius Græca ſtudia ſequutus eſt. Ac ſæpe in ſenatu legatis perpetua oratione reſpondit. Multum vero pro tribunali etiam heroicis locutus eſt verſibus: vt ſcribit Suetonius. Ait:*

> Τίς, πόθεν εἷς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις, ἠδὲ τοκῆες.

Hoc eſt:

> Quinam es, vnde venis, tibi quæ patria atque parentes?

Hoc carmen ex primo Odyſſeæ in hunc locum ſubſtituimus. Verba ſunt Telemachi, Mineruam alloquentis, quæ illi Mente Taphiorum regis ſpecie tum apparuerat.

Philologos.] *Erant philologi, qui multiplici variaque ſcientia cenſebantur: qualis fuit primum Eratoſthenes: qui primus hoc cognomentum ſibi vendicauit. Deinde Atteius Romæ tempore Salluſtij quemadmodum refert Tranquillus de claris Grammaticis. Hic de Græcis dicit, tamquam loquacibus, aut verborum phaleras ſectantibus.*

Hiſtoriis ſuis.] *Scripſit enim Græcas hiſtorias, Tyrrhenicon XX. Carchedonicon octo.*

Homerico verſu.]

> Σκηπτοῦχος βασιλεύς, ᾧτε Ζεὺς κῦδος ἔδωκεν. *Id eſt:*
>
> Sceptra ferens rex ſum, rerum a Ioue tradita cura eſt.

Carmen hoc ex primo Iliados Homeri, coniecturam ſequuti, reſtituimus.

Erat autem ſequens.]

> Ἀλλ' ὅγε φέρτερός ἐστιν, ἐπεὶ πλεόνεσσιν ἀνάσσει.
>
> Quod multis præſit, vult hic præſtantior eſſe.

Ex eodem Homeri lib. Carmen autem hoc a ſuperiori tertium eſt. Ridet ſtultitiam eorum, qui quod reges ſint, & multis imperent, ſeſe meliores putant. Niſi quis hos duos ex Odyſſea ſecundo verſiculos malit:

> Σκηπτοῦχος βασιλεύς, ὐδὲ φρεσὶν αἴσιμα ἰδώς.

id eſt:

> Sceptra regens rex ſum, non mente decentia noſcens.
>
> Ἀλλ' αἰεὶ χαλεπός τ' εἴη, καὶ ἄσυλα ῥέζοι.

Id eſt:

> Immitis fuerit, ſemper ſimul impia tractet.

Et impoſuerat Herculi minimo diſcrimine fibulam.] *Impoſuerat Herculi fibulam: hoc eſt, compeſcuerat Herculem de patria ſciſcitantem. Metaphora eſt duriuſcula, a conſtrictione membri virilis ſumpta, qua arrectio prohibetur. Id fibula obuinciente fiebat. Erat autem citharœdis & comœdis huius fibulæ vſus familiariſſimus, vocis nimirum gratia ad cohibendam Venerem, raucedinis & offuſcationis matrem. Eam rem multis epigrammatibus feſtiuiſſimus poeta Martialis docet, cuius & hoc eſt:*

> Menophili penem tam grandis fibula veſtit,
> Vt ſit Comœdis omnibus vna ſatis.
> Hunc ego credideram (nam ſæpe lauamur in vno)
> Sollicitum voci parcere Flacce ſuæ.
> Dum ludit media populo ſpectante palæſtra,
> Delapſa eſt miſero fibula, verpus erat.

Hinc sumpta sunt illa Septimij Tertulliani locutiones, Carni fibulam imponere, *in libro de Monogamia: cuius contrarium,* Laxare fibulam delictis: *in de Corona militis, decenter & verecunde exprimentis, quod auctor obscæni carminis impudentius dixit:*

Neve imponite fibulam Priapo.

Ceu docuimus in annotationibus nostris in Tertullianum. locis modo citatis. Quoniam vero volumen manu scriptum aperte fabros *continebat, non* fibulam: *putaui legendum aliquando* ἁβρὸς *propter mollitiem Claudij: vt esset,* Imposuerat Herculi, *hoc est, deceperat Herculem. similior Græco quam Romano.*

Febris.] *Plinius indicat, Romæ Febri delubrum in palatio publice fuisse. Porro subsignificat insaniam Claudij, qua per omnem vitam laborauerat.*

Ceteros omnes.] *Tacite notat impietatem &* ἀθεότητα *Cæsaris, quem nemo deorum comitatus sit, præter Febrim, & hanc infestam.*

Lugduni.] *Claudius natus est Iulio Antonio, Fabio Africano Coss. Kalend. Augusti, Lugduni, eo ipso die, quo primum ara ibi Augusto dedicata est. Auctor Tranquillus.*

Marci municipem.] *Pro* Marci, *legendum credo* Munatij. *L. enim Munatius Plancus Lugdunum coloniam deduxit, & Rauricam, quæ supra Basileam vno milliario Germanico sita est, ex qua Basilea deriuata est, vrbs amœnissima, necnon optimis iuxta ciuibus ornata. Et Munatio nuperrime huiusmodi memoria posita est hic in foro, non procul a Curia, me auctore.*

L. MVNATIO PLANCO, CIVI ROMANO, VIRO CONSVLARI, ET PRÆTORIO, ORATORIQVE, AC M. CICERONIS DISCIPVLO, QVI POST DEVICTOS RHETOS, ÆDE SATVRNI DE MANVBIIS EXSTRVCTA, NON MODO LVGDVNVM, SED ET RAVRICAM, COLONIAM DEDVXIT, QVÆ AVGVSTA FVIT APPELLATA, AB OCTAVIO AVGVSTO TVM RERVM POTIENTE, S. P. Q. BASILIENSIS. TAMETSI ALEMANORVM TRANSDVCTI COLONI, SVBACTIS RAVRACIS, ROMANISQVE DEPVLSIS, AMORE TAMEN VIRTVTIS, QVÆ ETIAM IN HOSTE VENERATIONEM MERETVR, VETVSTISSIMO TRACTVS HVIVS ILLVSTRATORI, CVLPA TEMPORVM PRORSVS ABOLITAM MEMORIAM DE POSTLIMINIO RENOVARVNT. ANNO M. D. XXVIII.

Municipes sunt, qui in ciuitatem Romanam recepti, muneribus capessendis apti fiunt. Iocatur itaque in Claudium, perinde ac si Munatio honores consulares debeat, non parenti Druso. Si Marci *legas, Ancum Marcium intelligas, quartum Romanorum regem. Meminit & T. Liuius Marci Cornelij, quem scribit in x. tertiæ Decadis, prorogato imperio Galliam prouinciam obtinuisse.*

Vienna.] *Vrbs est Galliæ.*

Germanus.] *Verus. Quod enim natiuum est, germanum etiam dicere solemus. Sic Plauto germana illauitis dicta. Germanum etiam appellamus quod cognatum est. Sic inuidentiam & detractionem, germana vitia dicimus. Est & Germanus, ex Germania aliquis. vnde hic amphibologia, quam iocantes affectare solent.*

Itaque quod Gallum.] *Quomodo Galli vrbem Romanam ceperint, narrat Liuius in quinto primæ Decadis.*

Romam cepit.] *Iocus est in amphibologia. Capit hostis, qui populatur: & capit, qui suscipit.*

L. Licinius.] *L. Florus meminit L. Licinij Luculli.*

Qui plura.] *Ridet Herculem per innumeras regiones diuagatum.*

Mulio perpetuarius.] *De quartarius mulionibus meminit Fest. hic* ... *Seneca perpetuarium dixisse videtur, aut qui in solidum, aut semper sit vector: aut (quod magis arridet) qui perpetua nec interrupta vectatione suos vectores aliquo perducat. Ad vehicula mulis vsi sunt antiqui, non equis: vnde muliones vehicularij, quique mulis quæstum faciebant.*

Milia.] *Miliaria.*

Xanthum.] *Fluuius est Troiæ, qui & Scamander dicitur. Taxat Claudium, qui cum in Gallia natus esset, Græcus videri gestiebat, vt quem patriæ suæ puderet.*

Rhodanum.] *Rhodanus fluuius est Galliæ notissimus, qui ex Alpibus non longe quidem a Rheni Danubiique fontibus oritur, ac Lugdunum latus, Ararim ibi suscipiens, mox Isaram Druentiamque, tribus ostiis in mare Tyrrhenum influit. Huius Strabo meminit & Cæsar.*

Duci.] *Ducuntur hi proprie, quos carnifices ad supplicia rapiunt. Suetonius in Caligula:* Stans tantummodo intra porticum mediam, a caluo ad caluum duci imperauit.

Solutæ manus.] *Innuit Claudium signo solutæ manus, vt homines capite truncarentur, iubere solitum. Belle igitur dicit, solutam etiam manum Claudij, in hoc satis adhuc fuisse firmam, vt hominem capite priuaret.*

Putares omnes illius esse libertos.] *Notat hic Claudium, vt qui nimium in libertos suos indulgens esset. Vnde fiebat, vt ab his, quos non modo præmiis ingentibus, sed & quæsturis prætoriisque ornamentis ornari patiebatur, quibusque multa per fas & nefas acquirere rapereque permittebat, contemneretur, despiceretur, illuderetur.*

Vbi mures ferrum rodunt.] *Hoc ad excitandum risum dictum. significare autem vult magnam rerum mutationem, locique diuersitatem. Quasi diceret: si mures hic ferrum rodunt, quales nos esse putas? Theophrastus auctor est (vt refert Plinius lib. 8. cap. 57.) mures in Gyaro insula cum incolas fugassent, ferrum rosisse. Hoc autem ridicule de cælo dictum, quasi & illic oporteat esse mures, sed præstantiores.*

Citius mihi verum.] *Subaudi* dicito, *aut huiusmodi aliud: sed non scribitur, vt irati sermonem referat.*

Alogias.] Stultitias. ἀλογίας *Græci eam animæ partem dicunt, quæ rationis expers est.*

Tragicus.] *Et hoc, vt alia multa, ad risum iocose dixit. Nota est Tragicorum amarulentia, tumiditasque.*

Exprome.] *Carmen est Iambicum, quod constat in locis paribus semper ex Iambo aut tribracho: in imparibus indiscriminatim ex Iambo, Spondeo, Dactylo, Anapæsto, Tribrachi.*

Exprome propere, sede qua genitum dicas.] *Exemplar vetus habet,* Exprime propere, sed qua genitus cluas. *Hoc carmen nescio quis mutauit in editione Romana, quemadmodum & nos legere coacti sumus: sed prorsus infeliciter. Nam quid opus erat, pro elegantissimo & veteri verbo* cluas, *supponere* dicas? *Ego carmen sic restituendum arbitror:* Expromere properes, qua gente natus cluas.

Hoc stipite.] *Clauam obiectat.*

Mobile caput.] *Supra retulimus, Claudium fuisse capite admodum tremulo.*

Tergemini petens.] *Notum est, quo pacto Hercules Geryoni tricipiti boues eripuerit, & secum in Græciam duxerit. Qui fabulæ originem nosse volet, Palæphatum euoluat. Arrianum quoque legat de gestis Alexandri Magni, li. secundo, qui Hecatæi Abderitæ sententiam de Hercule & Geryone refert.*

Hesperio mari.] *Hispanico.*

Inachiam ad vrbem.] *Hoc est, Argos, Peloponnesi caput. Inachia (auctore Stephano) Peloponnesum significat, non tantum Argos, ab Inacho fluuio. Vnde gentile Inachius, Verba Stephani hæc sunt:* Ιναχία ἡ Πελοπόννησος, οὐ μόνον τὸ Ἄργος, ἀπὸ Ἰνάχου τοῦ ποταμοῦ· τὸ ἐθνικὸν Ἰνάχιος.

Nobile pecus.] *Boues Geryonis.*

Vidi.] *Rediens ex Hispania.*

Iugum.] *Cacumen montis.*

Ararque.] *Araris fluuius, qui per concisionem Arar dicitur, oritur non longe à monte Vogeso (qui Germaniam a Gallia hodie separat) in collimitio Burgundiæ, Lotharingiæque, ac decurrens per Eduorum Sequanorumque fines, Lugduni Rhodanum influit. Nunc Sonam vocant.*

Gallum in suo sterquillinio.] *Simili prouerbio nostrates vulgo dictitant: Canem in suo sterquilinio, siue in suarum ædium vestibulo ferociorem esse. Non deest autem in Galli vocabulo latens morsus. Nam in Gallia, Lugduni videlicet, natus est Claudius: ceu supra quoque retulimus.*

Fortissime deorum.] *Belle tribuit eam Herculi fortitudinem inter deos, quam inter homines habuit.*

Mihi affuturum.] *Opitulaturum.*

Et si quis a me notorem petisset.] *Non admodum mihi placet notoris vocabulum. Quando vero tantopere Claudius lingua Græca delectabatur: quid si putemus hic non* a me notorē, *sed* amyntorem, *à Seneca fuisse scriptum? Significat autem* ἀμύντωρ *Græcis defensorem & vindicem: nisi libeat* auctorem *legere pro patrono. Paullo post sequitur* contulerim: *quod fortassis esse debebat* exantlarim.

Maluisses cloacas Augiæ purgare.] *Sic enim hunc locum ex codice manuscripto restituimus. Hic Augias tantum fimi collegerat in stabulis suis, vt* Αὐγέου βουστασία *Græcis in prouerbium abierit, quoties hominem significare volunt, aut rem supra modum immundam. Augiæ meminit Philostratus lib.* VIII.

Sed non miror, quod impetum in curiam fecisti: quoniam volo.] *Hic locus sic legitur in libro vetusto:* Sed quoniam volo non mirum, quod in curiam impetum fecisti, nihil tibi clusi est. *quemadmodum & nos reposuimus. Cæterum aut mendosus est locus, aut (quod potius credo) Græca hic desunt, & diuersas sententias librarius confudit. Fuit autem in hunc fortassis sensum aliquid scriptum: Sed bono animo sis, quoniam volo tibi patronus esse. Et sunt verba Herculis, Claudio respondentis. Interim irrumpit Hercules in Curiam, quam Seneca fingit in cælo: neque enim ciuilitatem didicerat inter homines, omnia cum impetu facere solitus. Itaque Semidei illi, qui intra curiam erant, de Claudio recipiendo consultantes, irrumpentem illum, & clausa omnia suis viribus perfringere solitum sic alloquuntur:* Non mirum, *inquiunt*, quod impetum in Curiam fecisti. *quasi dicant: Hoc tibi nouum non est. Nihil tibi clusi est. Modo dic nobis qualem Deum, & quæ sequuntur.*

Ἐπικούρειος θεὸς non potest esse] *Hæc verba* Ἐπικούρειος θεὸς, *præsidio tenuium vestigiorum eruta reposuimus: nisi malis,* Ἐπικούρου θεὸς *Restituimus & ea quæ mox sequuntur:* οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει. *hoc est:* Neque ipse negotium habet, neque alijs exhibet. *Quam sententiam, velut aduersantem diuinæ prouidentiæ, hactenus explosit optimus quisque, sed in primis Christiani scriptores. Cæterum eleganter in Epicuri Deum iocantur Semidei isti, quando regnant, irascuntur, pugnant dij, si quid poëtis creditur. Epicurus autem hebetem & ignauum Deum inducit. Sed & in Stoicorum Deum iocatur, tanquam monstrosum: nam negant Deum Stoici membra habere, puta caput, pedes, ventrem, & quæ sub ventre sunt. At dij vulgares & poetici de loco in locum migrant, comessantur, amant. Proinde Stoicus Deus, inquiunt, quomodo potest rotundus esse, sine capite & præputio? Quasi dicat: Imperfectum quiddam est Stoicus Deus, & monstri simile. Concedunt tamen, Claudium posse Stoicum Deum fieri, quod corde & capite careat: hoc est, prudentia & mente, propter stultitiam.*

Stoicus?] *Subaudi*, Deus fiat Claudius?

Rotundus.] *Perfectus. Horatius:*

> ——— Graijs dedit ore rotundo
> Musa loqui. ———

Figura enim orbicularis, quam & cælum possidet, perfectissima est.

Sine capite, sine præputio.] *Nam negant Stoici, inesse Deo humanæ formæ lineamenta. Iocatur itaque non tam in imperfectum Stoicorum Deum, quam in Claudium ipsum, veluti carentem capite, eo quod stultus esset, & carentem præputio, vel ob morbum, vel quod iam ob ætatem ad Venerem importunus & inutilis foret.*

Nec cor, nec caput.] *Quia Stoici Deum faciunt incorporeum, & mentem duntaxat, cui nulla sint membra. Id torquet in stultitiam & amentiam Claudij. Apud Græcos obscœnus sermo,* ἀκέφαλος *dicitur: & cordatos vocamus prudentes.*

Hercules.] *Iurantis est: & sunt verba alicuius diuorum. Ridiculum autem, iurare Deum per Herculem.*

Si mehercules à Saturno petisset.] *Cum hoc loco, & his quæ sequuntur, diutissime luctatus sum, nec succurrebat exemplar manuscriptum. Opinor autem legendum:* Iustissime hercle à Saturno petisset hoc beneficium *& quæ sequuntur. Suntque verba semidei cuiuspiam in illa Curia, quam in cælo Seneca fingit. Nam hoc animaduertere debet Lector, semideos illos nunc nullo ordine obseruato loqui. Vnde postea Iupiter illos obiurgat:* Ego P. C. inquit, interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. *Quasi diceret: In dicendis sententiis non seruatis ciuilem consuetudinem, sed rusticano more, quicquid in buccam venit, promiscue blateratis.*

Hoc beneficium.] Ἀποθέωσιν *videlicet, hoc est, deificationem.*

Cuius mensem.] *Saturnalia Romæ celebrari mense Decembri solebant, ita vt intra quinque, aut quam plurimum septem dies finirentur. Claudius autem, qui numquam temere (quemadmodum testatur Tranquillus) triclinio*

abscessit, nisi distentus ac madens, toto anno visum fuit Saturnalia celebrare. De Saturnalibus Claudij Cæsaris, ad Lucilium his verbis scribit Seneca noster, quæ mire faciunt ad hunc locum: December est mensis, inquit, quo maxime ciuitas desudat, ius luxuriæ publice datum est, ingenti apparatu sonant omnia: tamquam quicquam inter Saturnalia non intersit, & dies rerum agendarum. Adeo nihil interest, vt non videatur mihi errasse, qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum.

Eius princeps non tulisset.] In his prodigiose corruptis locis nihil prorsus erat præsidij a codice manuscripto. Deprehendi tandem legendum, non eius princeps, sed Caius princeps. Sequitur mox, Illum deum à Ioue. Liber vetus habet, illum Ioue: sic vt inter illum & Ioue sit lacuna media. Porro persuasissimum mihi est, dictiones istas, deum a Ioue, nihil ad sensum facere. Doctus quispiam sic tumultuarie locum castigauit, deum & a præpositionem apponens, hut re diligentius perpensa. Ego legendum reor, illum ἀποθεοῦσθαι, hoc est, in deorum numerum referri: nam dubio procul ignota vox Græca librario occasionem dedit, vt omitteret. Sequitur, damnauit incesti. Lego, damnatum incesti. Sequitur, Oropenque sororem suam. In manuscripto codice est, oro per quid sororem suam. Conicio scribendum, eo quod sororem suam.

Sequitur, quam quoniam omnes. scribo, quum omnes Venerem: disiunctio relatiuo quam. Sequitur adhuc: Quam, inquit, quæro tantum sororem suam stulte studere. Sic & in exemplari scripto legitur propemodum, ita videlicet: Quare, inquit, sororem suam stulte stude. Locus est non solum mendosus, sed & obscurus. Diuinatione plane hic opus est. Fortassis legendum: Quare inuidit Romæ historiam suam. Auscultare Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum: Vt huius semidei sententia taxet, quod Græcas historias suas Claudius Alexandriæ curarit recitandas singulis annis, & quidem opus vtrumque totum, per vices seorsim in duobus Museis, institutis stipendijs veluti contempta Roma. Quam rem his verbis narrat Suetonius: Denique, inquit, & Græcas scripsit historias, Tyrrhenicon xx. Carchedonicon VIII. Quarum caussa veteri Alexandriæ Musæo additum ex ipsius nomine, institutumque vt quotanis in altero Tyrrhenicon libri, in altero Carchedonicon diebus statutis velut in aditorio recitarentur toti à singulis per vices. Hactenus ille. Vides illos libros historiarum, auctore Tranquillo, totos fuisse lectos singulis annis. Id ergo est quod dicit Seneca, Alexandriæ totum. Fortassis alterum tantum volumen singulis annis apud Athenas recitabatur, non vtrumque: vt sit quod ait, Athenis dimidium. Porro validum argumentum, si dijs placet, aduersus Claudium, quod Græcis plus fauere visus sit, quam Romanis. Iam à nobis castigata sententia sic poterunt legi, & distingui: Iustissime hercle à Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensem toto anno celebrauit Saturnalia. Caius princeps non tulisset illum ἀποθεοῦσθαι, qui (quantum quidem in illo fuit damnatum incesti Syllanum generum suum occidit eo quod sororem suam festiuissimam omnium puellarum, quum omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. Quare inuidit Rom. historias suas? Auscultare Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum. Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt. Hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: & iam cæli scrutatur plagas. Deus fieri vult. Parum est quod templum in Britannia, & quæ sequuntur. Porro eius sententiæ quæ incipit, Caius princeps non tulisset, hic est sensus: Caius Caligula Cæsar numquam permisisset Claudium recipi in numerum deorum, vel ob hoc quod generum suum L. Syllanum incesti statim damnauit accusante Vitellio, sed Agrippina subornante, quod illicito sororis suæ Iuniæ Caluinæ amore teneretur; quum eidem criminis Caius Cæsar longe magis fuerit obnoxius, ob omnes sorores suas adamatas, non vnam tantum. Nam (vt Suetonius scribit) Caius Caligula cum omnibus sororibus suis stupri consuetudinem fecit plenoque conuiuio singulas infra se vicissim collocabat, vxore supra cubante. Solent autem fures furibus, incesti incestis fauere. Blandimur enim hoc modo vitijs nostris. Porro non occidit Claudius generum suum Syllanum, sed ipso conueniente per edictum Vitellij ordine senatorio motus est, & eiurare magistratum coactus: quum forte eo anno prætor esset, & pridie senatus lectus foret, lustrumque conditum. Præterea affinitatem Cæsar diremit. Quibus rebus offensus ornatissimus iuuenis, & alias clarus insignibus triumphalium & gladiatorij muneris magnificentia, quo die Claudius incestas illas nuptias cum Agrippina celebrauit, ipse sibi mortem consciuit siue eousque spem vitæ produxerat, seu delecto die ad augendam inuidiam, vt ait Tacitus. Atque hoc est quod hic Seneca vult his verbis: Quantum quidem in illo fuit, damnatum incesti Syllanum generum suum occidit. nimirum ob præstitam mortis occasionem. Iam satis apertum puto, quid sibi velint illa verba, eo quod sororem suam festiuissimam omnium puellarum, quum omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. Significat enim per Venerem, non admodum castam feminam Iuniam Caluinam, quam & Tacitus decoram, sed procacem appellat, à fratre Syllano, vxoris pæne loco habitam: id quod per Iunonem, Iouis nexu coniugali copulatam, eleganter innuit. Porro dicterium Claudij, Romæ mures molas lingunt, quo frequenter vsus fuisse videtur, perstringit Romanos, tamquam delicatos & fastidiosos, qui non quibuslibet scriptis recitandis interesse possint, precibus iam & pretio corrogandi.

L. Syllanum.] Hic Claudij gener a Vitellio, cum ad id instigaret Agrippina Augusta, de incestu sororis suæ Iuniæ Caluinæ accusatus, quæ ante Vitellij nurus fuerat, ordine senatorio motus est, nec longe post, mortem sibi consciuit. De hoc multa apud Cornelium Tacitum in duodecimo. Fit huius quoque paullo post mentio.

Mures molas lingunt.] Caussatur mollitiem Romanorum, vt qui proni sint ad libidinem, sed non nisi pulcherrimas sollicitent. Mures enim vrbani farinam absumunt, & delicatissimis ad satietatem vsque vescuntur: cum rurestres interim fruticulos depascantur. Quin adeo molles sunt, vt nec caseum arrodant, sed lingant molitam farinam. Apparet hoc dictum fuisse familiare Claudio, de muribus ferrum arrodentibus.

Hic nobis curua corrigit.] Subest, vt opinamur, sensus obscœnus: velut si diceretur: Claudius adeo circa Venerem est intemperans, vt ad libidinem suo nos exemplo incitet. Etenim vt Claudius verissime cecinit.

Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

Corrigerre est emendare: est & rectum facere, atque arrigere. Si quis hoc simpliciter accipiendum putat, erit ei [illegible] in censoriam Claudij seueritatem. Si referendum ad proxime præcedens dicterium, quid si legas: Hic nos scurra Cæsar regit. vt sit alicuius Mimi clausula.

In cubiculo.] Alludit ad hoc, quod refert Suetonius: Mortem videlicet eius celatam fuisse, donec omnia circa successorem ordinarentur. Iacuit itaque corpus mortui Claudij dies aliquot in cubiculo. Et hæc verba & superiora, & quæ

proxime sequuntur, intellige Romæ fuisse in senatu dicta, cum deliberarent, esset ne in numerum deorum referendus Claudius: id quod etiam ex sequentibus magis patescet. Fingit autem Curiam in cœlo, qualis erat Senatorum Romæ.

Templum in Britannia habet.] *De hoc sic Tacitus, vbi de Camuloduno loquitur: Ad hæc templum diuo Claudio constitutum, quasi ara æternæ dominationis aspiciebatur.*

Tandem Ioui venit in mentem, priuatis.] *Fortassis legendum*, primateis intra Curiam moranteis sententiam dicere, nec disputare. *Vt intelligas, voluisse Iouem senatores primæ auctoritatis sententiam dicere omissa ista pedariorum senatorum disputatione.*

Vos mera mapalia.] *Promiscue sententiam ferentes, non seruato ordine alius alium turbantes. Mapalia sunt tuguria rusticorum. Estque vocabulum Punicum: Allusit autem ad prouerbium,* Rus ciuitas. *Confine est Epicharmium illud,* ἀγρὸν τὴν πόλιν ποιεῖς: *id est,* E ciuitate rus facis.

Qualiscumque est.] *Quam contemptim hoc de Cæsare dicit Iupiter.*

Dimisso.] *Secedere iusso.*

Ianus pater.] *Per Ianum hic aliquem senatorem intelligit. Sed & Acron in Satyram Horatij, cuius initium,* Sic raro scribis, *testatur tres Iano in foro fuisse statuas: ad vnam conueniebant creditores & fœneratores: ad alteram, qui fœnus redderent: ad tertiam, qui locarent fœnus. Indicat igitur hic, fuisse maximum quæstum Claudij.*

Homo quantum via sua fert.] *Ostendimus alias, quo sensu sit accipiendum id,* quantum via sua fert. *Quia tamen præcedit* homo, *quid si legas?* quantumuis vafer, & qui semper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. *hoc est,* simul ante & post. *Quæ Græca verba restituimus ex vestigijs, quæ erant in codice manuscripto. Clausula est, qua Homerus sæpe vtitur: vt Iliad. α, & rursum Iliad. γ.*

Οἷς δ᾽ ὁ γέρων μετέῃσιν, ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω.

Et Iliad. σ.

—ὁ γὰρ οἶος ὅρα πρόσσω καὶ ὀπίσσω.

de Polydamante loquitur.

Semper videt.] *Vel quod bifrons, vel quod tres haberet statuas. Et addit ridicule,* quantum via fert, *quasi videre, sit videri.*

Quod in foro iuuat.] *Notat ambitionem fori, quod a patrono iam non veritas, sed eloquentia exigeretur: & iudex non tantum doceri cuperet, sed etiam delectari. Quemadmodum indicat & Quintilianus. Non dubito autem quin hic legendum sit* viuat, *non* iuuat. *Notat autem quempiam, qui consul factus erat ex numero nummulariorum, assidue in foro versantium. Nam qui inter homines versantur, plus eloquentiæ plerumque habent.*

Ne alijs verbis.] *Ridicula religio in re conficta, sed festiuiter simulata.*

De magnitudine.] *Subnotat locos communes, in quibus ostentandi ingenij caussa nimium solent immorari Rhetores.*

Iam fama minimum fecit.] *Duo notat, passim collectos sordidos in ordinem senatorium, & pessimos etiam imperatores, in deorum numerum relatos, magis iam ex more, quam ex merito. Exemplar manuscriptum* nimium habet, *non* minimum. *Fortassis legendum,* mimum fecit. *Vt sit sensus: Adeo vulgaris res esse cœpit, etiam immeritos inter deos consecrare, vt scenicis ludis argumentum subinde præbeat. Nam quid est aliud hic Senecæ ludus de Apotheosi Claudij, quam mimus quidam? Significat autem mimus modo histrionem actorem, modo carmen ipsum siue fabulam. Sic Laberius mimum quemdam, vt auctor est Gellius, Cophinum inscripsit: alium, Alexandriam: alium, Fullonem. Huiusmodi mimus fuit Laureolus quem Catulus Mimographus edidit, in quo iudex agebatur in crucem. Laureoli mimi Iuuenalis & Martialis meminerunt, & Tranquillus in Caio Caligula, his quidem verbis:* Et quum in Laureolo Mimo, in quo actor proripiens se ruina sanguinem vomuit, vt plures secundarum certatim experimentum artis darent, cruore scena abundauit. *Quem locum sic opinor legi debere:* in quo actor procrepens ruina, sanguinem vomuit, plures secundarum: *& quæ sequuntur. Iam arbitror liquere, quid sibi Septimius Tertullianus, omnis antiquitatis peritissimus, velit, quum in libro quo aduersum Valentinianos pugnat, sic scribit, de Enthymesi illa Valentinianorum loquens:* Ita depulsa, *inquit,* quo minus pergeret, nec habens, superuolare crucem, id est Horon, quia nullum Catuli Laureolum fuerit exercitata, vt destituta, vt passioni illisa, in trica multiplici atque perplexa, omni genere eius cœpit adfligi. *Vult enim dicere, Enthymesin non fuisse exercitatam in scena, in agenda fabula illa quam Catulus Mimographus Laureolum inscripsit, in qua iudex in crucem agebatur. Alioqui si illam scenicorum histrionum in repræsentanda in crucem acti præsidis fabula dexteritatem habuisset, fortassis crucem superuolasset, id est, Horon.*

Etiam pessimum quemque illum affectare.] *Hæc clausula non est in codice Vuissenburgensi.*

Illum.] *Honorem.*

In personam, non.] *Nam cum in genere dicit, in rem pronunciat, non proprie in Claudium.*

Ex his qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν.] *Id est,* agrorum fructu vescuntur. *Restituimus hunc locum manuscripti libri vestigijs adiuti. Est autem apud Homerum Iliados ζ.*

Εἰ δέ τίς ἐσσι βροτῶν οἳ ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν.

Aut ex his quos alij ζείδωρος ἄρουρα. *Hoc est,* frumentiferum rus. *Et hunc locum eruimus. Est autem hæc clausula apud Homerum frequenter obuia: vt Odyssea α.*

Καὶ γὰρ Κυκλώπεσσι φέρει ζείδωρος ἄρουρα.

Est vero ζείδωρος terræ epithetum.

S. C.] *Senatusconsultum.*

Dictus pictusue.] *Est nonnihil festiuitatis in imitatione: nam his modis loquuntur iureconsulti, & qui senatusconsulta conscribunt.*

Dedi Laruis.] *Terriculamentis inferorum. Laruæ sunt noxiæ inferorum vmbræ. Et dedimus noxæ animal quod læsit. Fecit iniuriam laruis, qui mortuus pro Deo voluerit haberi, cum nihil sit nisi vmbra.*

Eum dedi laruis. Sed proximo munere inter nouos autoratos.] *Reposuimus ex manuscripto codice pro* dedo, dedi: *& pro* noxios, nouos. *Porro sententia adhuc est imperfecta, nisi pro* sed *legamus* & proximo. *Sic au-*

tem restitui debet: Qui contra hoc S. C. Deus factus; dictus, pictusve erit, eum dedi laruis, & proximo munere inter nouos autoratos, ferulis vapulare placet. Nam ad hoc verbum placet, in fine, etiam superiora referri debent. Ex hoc loco veterem spectaculorum morem animaduertere licet, quo ferulis verberabantur, qui nuper se lanistis addixissent. Nam hos vocat autoratos, vbi rudes adhuc primum in harenam prodissent. Solent autem in nulla non arte ludicro aliquo tentari rudes. Sic mos tentandi nouos scholasticos Athenis obseruatus narratur in vita Magni Basilij, de Basilio & Gregorio Nazianzeno.

Diespiter.] Iouis cognomentum est: quem sic vocant, quasi diei patrem.

Cos. numulariolus. Hic quæstu se sustinebat, vendere ciuitatulas solebat. Ad hoc velle accessit Hercules.] Hunc locum ausim iurare corruptissimum esse. Nam istæ dictiones, Ad hoc velle, plane portenta quædam sunt mendarum. Diu hic laboraui, nec quicquam venit in mentem, quod prorsus probem. Inter cetera visum est legi posse, Cos. numulariolus. Hic quæstu se sustinebat, vendere ciuitatulis solebat olei culeos. Accessit Hercules. &c. Tum videndum, an pro numulariolo legendum sit cullcariolus. Sed hæc coniectura esto.

Et Auriculam ei tetigit.] Auris memoriæ dicata. Vnde qui attestantur, aut admonent, auriculam vellere dicuntur.

Diuum Augustum sanguine.] Fuit enim nepos Augusti. Nam patrem Claudij Cæsaris Drusum, cum Liuia Augusto grauida nupsisset, intra mensem tertium peperit. Auctor Tranquillus.

Quam ipse deam esse iussit.] Auiæ enim Liuiæ (vt refert Suetonius) diuinos honores, & Circensi pompa currum elephantorum decernendum curauit.

E repub.] Ex vsu Reipublicæ Romanæ.

Qui cum Romulo possit feruentia reparare.] Exemplar manuscriptum habet, Qui e Romulo possit feruentia rapa notare. Ego castigaui vorare. Ceterum videndum, an pro Romulo scribendum sit rhombulo: vt hic sit sensus: Expedire esse aliquem, qui feruentia rapa voret e rhombulo: hoc est, vase cuius figura tum est rhombus. Fieri potest, vt huiusmodi vase peculiariter vsus sit Claudius. Boletorum, & similium ciborum, quibus & rapa annumerari possunt, auidum illum fuisse, Suetonius tradit.

Eamque rem.] Innuit ἀποθέωσιν Claudij plane esse fabulam, ac proinde dignam, quæ fictis Ouidij transformationibus infulciatur. Describit enim Ouidius μεταμορφώσεις fabulas: vt Aegles puellæ in populum arborem, Hecubæ in canem.

Et videbatur Claudius sententiam vincere.] Vetustior codex habet sententia. Conijcio scriptum a Seneca fuisse, Et videbatur Claudium vna vincere, subaudi sententia. Pars Claudio fauentium vno tantum calculo vincebat partem diuersam. Attende, Claudium paucis fuisse probatum.

Ferrum suum in igne.] Hoc est, rem suam age. rogatus enim erat, vt Claudio patrocinaretur. Sumpta est metaphora a fabro ferrario. Suballudit autem ad hoc, quod Hercules etiam ex homine Deus factus esset: id quod tantamam ambitione Claudius assequi ...ebatur. Ac profecto Hercules Claudium Deum Romæ effecit: hoc est, precibus & instinctu Agrippinæ, hoc modo dati veneni suspicionem euitare volentis, senatus quasi vi impulsus, Claudio diuinos honores decreuit.

Noli mihi inuidere.] Expressit Seneca morem, etiamnum magis communem quam vtilem.

Manus manum lauat.] Prouerbium est de opera mutuum præstanda. Græce sic effertur, χεὶρ χεῖρα νίπτει.

Tum diuus Augustus.] Quoniam superiora ad senatum Romanum retulimus, hic sub Augusti persona Neronem Cæsarem intelligere poteris. Nam Nero Claudium diuinis honoribus destituit, omnibus rerum verborumque contumelijs mortuum insectatus, ac modo stultitiæ, modo sæuitiæ arguens, vt refert Tranquillus.

P. C.] Patres conscripti.

Ex quo Deus factus sum.] Ridet Augusti diuinitatem. Nam huic viuo quoque diuini honores contigerunt. Mortui non loquuntur.

Meum negotium ago.] Salse significat, iam priuatum nec curare, quid agatur vsquam.

In hoc.] Ad hoc. Et pronunciandum cum exclamatione.

Operibus.] Vt foro cum æde Martis vltoris, templo Apollinis in palatio, æde tonantis Iouis in Capitolio.

Infra indignationem.] Quasi dicat: Etiam si multa nunc allegem, adhuc non videbor indignatus, sed iuste conqueri.

Præcidit.] Verba sunt ex aliqua oratione Messallæ. Subest autem locus ex ambiguitate. Nam præcido significat amputo, & aliud obscœnius, quam vt libeat exponere.

Quam canis frustum abscidit.] Emendaui, quam caneis excidit, Exemplar manuscriptum secutus. Videtur autem Claudius canibus ex sectis delectatus fuisse. Porro quando manuscriptum exemplar mire corruptum est, suspicari libet hic scriptum fuisse, extra edit, pro excidit: vt sit ad Græcum prouerbium allusio κύων παρ᾽ ἐντέροις, id, Canis iuxta intestiua.

De tot actibus tuis.] In cognoscendo enim ac decernendo, mira varietate animi fuit: vt inquit Tranquillus.

Sed quid ego de tot actibus iuris dicam.] Fortassis legendum, de tot præstantibus viris: aut, de dodrantibus vsuris.

Nam τῆς ὀργῆς ægre senescit ἡ νόσος.] Hunc locum maximo labore restitui, quod Græca Latinis litteris essent scripta, & Latina non minus deprauata forent quam Græca, hoc modo: Nam & si Phormea Græce nescit, ego scio. Sensus est, iræ morbus ægre senescit. Reddit rationem Augustus, cur domestica mala potius commemorare velit, quam publica. Alludit ad prouerbium, Ira omnium tardissime senescit: quod Græci dicunt, ὁ θυμὸς ἔσχατον γηράσκει, id est, ira postremum senescit.

Πυργοπολινίκης iste, quem videtis.] Et hoc verbum ex qualibuscumque vestigijs reposui. Thrasonicum nomen est, ab expugnatis arcibus & oppidis deductum: quo gloriosum militem Plautus vocauit. Notatur autem hic Claudius, qui potentiam suam in miseros, & qui resistere non possent, ostendere voluerit.

Duas amitas.] Nam Iulias, alteram Drusi, alteram Germanici filiam, crimine incerto, nec defensione vlla data occidit. Hic Drusus autem & Germanicus Tiberij Cæsaris fuerunt filij.

Videris Iupiter, an in tua certe mala.] *Codex vetustior habet :* Videris Iup. an in caussa, certe in tua. *Scriptum opinor a Seneca,* Videris Iupiter non mea mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est.

Quos quasque.] *Imitatio festiuitatem habet, simul & emphasin. Sic enim loquuntur in iudicialibus caussis. Et intelligimus illum nec feminis pepercisse.*

Ecce Iupiter.] *Alludit ad id quod est apud Homerum, in fine primi Iliados. Iupiter aliquando cum Iunone, quod inter coniuges non ita rarum est, rixatus, cum verbera huic infligere cœpisset, Vulcanus qui forte tum aderat, accurrens Iunoni subsidium ferre volebat. At Iupiter iratus hunc pedibus arreptũ e cælo rotauit: qui cum totum diẽ decidendo consumpsisset tandem in Lemnon insulam (mane enim deiectus fuerat) sub vesperam lapsus, ibi statim ab indigenis sublatus est. Quod apud Homerum his carminibus ipse testatur, dum Iunonem monet, ne marito aduersetur: sin illum in se furorem concitet, Vulcanum nequaquam suppetias laturum, vt pote qui Iouis iram olim senserit:*

Ἤδη γάρ με καὶ ἄλλοτ᾽ ἀλεξέμεναι μεμαῶτα,
Ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο.
Πᾶν δ᾽ ἦμαρ φερόμην, ἅμα δ᾽ ἠελίῳ καταδύντι
Κάππεσον ἐν Λήμνῳ (ὀλίγος δ᾽ ἔτι θυμὸς ἐνῆεν)
Ἔνθα με Σίντιες ἄνδρες ἄφαρ κομίσαντο πεσόντα.

Quos versus sic nos, vt sententiam redderemus, extempore Latinos fecimus:

Me quidem læsæ nuper tibi adesse volentem,
Arreptum pede de magno deiecit Olympo.
Atque diem totum delapsus ab æthere, tandem
In Lemnon cecidi, exanimi vix pectore spirans.
Hic vbi me pia gens delapsum attollere curat.

Huius fabulæ sic meminit Phurnutus, simulque rationem reddit: ῥιφθῆναι δὲ ὑπὸ τοῦ Διὸς ἐξ οὐρανοῦ εἰς γῆν λέγεται, διὰ τὸ τοὺς πρώτους ἴσως ἀρχομένους χρῆσθαι πυρὶ, ἐκ κεραυνοβόλου χομένους τούτου περιτυχεῖν, μηδέπω ἐπινοίας τοῖς πυρείοις ἐπιπεσεῖν δυναμένους. *id est,* Vulcanus à Ioue proiectus in terram e cælo dicitur: quod hi forsan, apud quos primum in vsu fuit ignis, ex iactu fulminis hunc nacti fuerint, quum instrumenta, quibus ignem excuterent, nullo adhuc ingenio reperissent.

Vni Vulcano crus fregit, quem ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο: & iratus fuit vxori.] *Sic nos hunc locum restituimus, præsidio manuscripti codicis. Nam verba quæ in priore editione legebantur,* Et in Lemnon cælo deturbauit, non exstinxit: *doctus aliquis adiecerat, vt lacunam Græci carminis expleret. Versus est apud Homerum Iliados* α. *quem sic reddere possis:*

Arreptum pede de magno deiecit Olympo.

Iratus fuit vxori.] *Cum Hercules olim ex iussu Iunonis nauigationem instituisset, hac vt suum odium nusquam non ostenderet, illi, exorato Borea, ventos aduersos immisit. Iupiter ob id indignatus, Iunonem ex alto suspendit, geminam incudem pedibus appendens. Sic enim Iliados* ο. *loquitur, hoc illi in memoriam reducens:*

Ἦ οὐ μέμνῃ ὅτε τ᾽ ἐκρέμω ὑψόθεν, ἐκ δὲ ποδοῖιν
Ἄκμονας ἧκα δύω: ——

Quorum versuum hic sensus est:

Ex altone tenes quod cum suspensa fuisti
Nos pedibus geminam incudem demisimus?

Cuius fabulæ, quemadmodum & superioris, caussam assignat Phurnutus, περὶ τῆς τῶν θεῶν δεδομένων μύθων, his verbis: ἔοικεν ὁ ποιητὴς μύθου παλαιοῦ παραφέρειν τοῦτο, καθ᾽ ὃν ὁ Ζεὺς ἐμυθεύετο κεκρεμακέναι τὴν Ἥραν χρυσαῖς ἁλύσεσι, τῷ χρυσοφανές τι ἔχειν τὰ ἄστρα· καὶ ἐκ τῶν ποδῶν αὐτῆς δύω ἄκμονας ἐξηρτηκέναι, τήν γῆν δηλονότι, καὶ τὴν θάλατταν· ὑφ᾽ ὧν τείνεται κάτω. ὁ ἀὴρ μηδετέρωθεν ἀποσπασθῆναι δυνάμενος. Ex antiqua fabula videtur, *inquit,* poëta hoc afferre, qua Iouem fabulabantur, Iunonem aureis catenis suspendisse, nempe quod auri fulgorem stellæ possideant. Ac ad pedes eius appendisse duas incudes, mare videlicet & terram: à quibus deorsum tenditur aër, sic vt ab horum neutro diuelli possit. *Huius etiam fabulæ meminit enarrator* τῶν Στηλιτευτικῶν *Greg. Nazian.*

Messalinam.] *Hæc fuit vxor Claudij: quam mori compulit, vt est apud Tacitum. Fuit igitur immitior Ioue.*

Nescio inquis.] *Alludit ad hoc quod Tacitus refert. Messalina enim iam mortem exspectanti, Claudius vbi vino incaluerat, nunciari iubet, ad dicendam caussam postero die adesset. quod Narcissus accusator intelligens, ne, si euaderet, in se pernicies verteretur, denunciat centurionibus & tribuno qui tum aderant, exsequi cædem, ita imperatorem iubere: illi eam interfecerunt. Nescire autem visus est. Nam occisa Messalina (inquit Suetonius) paullo post quam in triclinio decubuit, cur domina non veniret, requisiuit. tanta fuit & obliuionis & inconsiderantia.*

C. Cæsarem.] *Caium Caligulam putat. is fuit Claudij ex fratre nepos: qui incredibili sæuitia aduersus omne genus hominum grassatus est. Quem rerum natura (velut alio loco scribit Seneca) non nisi in exitium opprobriumque humani generis edidit.*

Occiderat ille socerum.] *Syllanum enim socerum Caius ad necem secandasq; nouacula fauces compulit, caussatus in eo, quod ingressum se turbatum mare non esset secutus, ac spe occupandi vrbem, si quid sibi per tempestatem accideret, remansisset: quum Syllanus impatientiam nauseæ vitasset, & nauigandi molestiam. Auctor Tranquillus.*

Hic generum.] *L. Syllanum, de quo ante & paullo post.*

Crassi filium vetuit.] *Cn. enim Pompeio stirpis antiquæ, Magni cognomen Caius ademit: vt meminit etiam Suetonius.*

Hic nomen.] *Fecit enim generum suum: nam Antoniam filiam maiorem, illi vxorem dedit.*

Caput tulit.] *Ambiguum est. Potest enim intelligi* caput tulit, *hoc est, exseruit caput, & ad honores eleuauit: &* caput tulit, *hoc est, amputauit.*

Tam fatuum, vt etiam regnare posset.] *Alludit ad vulgi dicterium, quo regum stultitiam passim notabant.*

In quam & ab Erasmo declamatum est in prouerbio, Aut regem, aut fatuum nasci oportet. quod huius ludi exordio statim vsurpauit Seneca.

Cogitate P. C.] *Hæc verba, & quæ sequuntur, vsque ad eam sententiam, quæ incipit,* Hunc nunc deum facere vultis: *non erant in codice Uuissenburgensi.*

Scilicet.] *Ironiæ cum infitiatione accommodata est particula. Quemadmodum & illud apud Poetam:*

Scilicet hic superis labor est.

Druydarum.] *Druydarum religionem (inquit Suetonius) apud Gallos diræ immanitatis, & tantum ciuibus sub Augusto interdictam penitus aboleuit. De Druydibus Gallorum sacerdotibus multa meminit Cæsar in sexto.*

Immanem religionem.] *Nam pro victimis homines mactabant: vt refert Cæsar.*

Vt Romæ nuptiarum.] *Sensus est: Claudius hanc ob caussam Druydarum religionem deleuit, vt fratris sui filiã Agrippinam ducere posset: quod non licebat ante. Nam Claudius senatum ingressus decretum postulauit, quo iuste inter patruos fratrumq; filias nuptiæ etiam in posterum statuerentur. Exstat apud Tacitum, in hanc rem Vitellij oratio coram senatu habita.*

Senatores.] *De hoc sic Suetonius:* Die ipso Claudij & Agrippinæ nuptiarum, in quinque & xxx. Senatores, trecentosque amplius equites Rom. tanta facilitate animaduersum, vt de nece consularis viri renunciante centurione, factum esse quod imperasset, negaret Claudius quicquam se imperasse, nihilominus rem comprobaret, affirmantibus libertis, officio milites functos, quod ad vltionem imperatoris vltro procurrissent.

Tria verba.] *Quod balbus esset: & tamen iudicis est tria verba dicere, quæ diebus nefastis non licebat. Est autem iucunda προσονομασία.* in dicat *&* ducat.

Summa rei.] *Imperij.*

Ex tabella recitauit.] *Alludit ad consuetudinem antiquam, qua in senatu censentes, de scripto sententiam proferebant: &* recitare *verbum hoc significat.*

Appium Syllanum.] *Quem cum Messalina & Narcissus conspirassent perdere, diuisis partibus, alter ante lucem similis attonito, patroni cubiculum irrupit, affirmans somniasse se vim ei ab Appio illatam: altera in admiratione formata sibi quoque eamdem speciem aliquot iam noctibus obuersari retulit. Nec multo post ex composito irrumpere Appius nunciatus, cui pridie ad id temporis, vt adesset, præceptum erat, quasi plane repræsentaretur somnii fides, arcessi statim ac mori iussus est. Hæc Suetonius.*

Crassum frugi.] *Huius meminit quodam loco Tranquillus.*

Tam similem sibi, quam ouo ouum.] *Prouerbium est, quo vtimur, propinquam similitudinem indicantes. Vide Chiliades Erasmi Roterodami.*

Nec illi rerum iudicandarum vacationem.] *Quemadmodum ipse viuens pro conditione cuiusque ciuis vacationem legis Papiæ constituerat: hoc est, vt ea lege non tenerentur.*

Pedibus in hanc sententiam.] *Non pauci sunt, qui opinantur pedarios senatores appellatos, qui sententiam non verbis dicerent, sed in alienam sententiam pedibus irent: inquit Gellius lib. 3. Unde dictum est,* in sententiam ire, *&* pedibus ire in sententiam.

Cyllenius] *Mercurius, a Cyllene monte Arcadiæ sic dictus.*

Vnde negant.] *Versus est Catulli de passere mortuo Lesbiæ.* Illuc vnde negant redire quemquam.

Viam sacram.] *Via est Romæ sic dicta. In hac apparet illum fuisse sepultum.*

Vt scires Deum efferri.] *Iocus est à stultitia. Nam hoc ipsum pugnat cum ratione Dei, efferri mortuum.*

Omnisque generis Senatorum.] *In exemplari manuscripto legitur* senatorum *pro* sonatorum. *Ego castigaui* æneatorum. *Sunt autem aneatores, tubicines: quod tubæ ex ære fiant.*

Vt etiam Claudius.] *Tam stupidus & somnolentus, denique mortuus.*

P. R. ambulabat tamquam liber.] *Vetus codex habet* ambulat. *Malim* iubilat, *siue* iubilabat.

Pauci causidici plorabãt.] *Merito lugebant causidici ob mortuum Claudium, quippe qui in se nimia facilitate vsus esset. Scribit enim Tranquillus, se a natu maioribus audisse, causidicos adeo patientia Claudij abuti solitos, vt descendentem e tribunali non solum voce reuocarent, sed & lacinia togæ retenta, interdum pede apprehenso, retinerent.*

Sed plane ex animo.] *Obiter taxat publicum morem, quo lugebant etiam conducti. Iuuenalis:*

Ploratur lacrymis amissa pecunia veris.

Tamquam qui tum maxime reuiuiscerent.] *Hic erat in volumine Uuissenburgensi lacunula quædam, verbum* reuiuiscerent *integre erat perscriptum.*

Dicebam vobis, non semper.] *Hoc est: Prædicebam vobis, non semper adeo fauentem Cæsarem habebitis, cum abutamini patientia. Saturnaliorum licentia nota est: in quibus serui quoque libertate gaudebant, & domini vicissim seruis ministrabant. Sub Claudio plus poterant aduocati quam iureconsulti. Sapit prouerbium simile illi, Θύραζε Κᾶρες, οὐκ ἔτ' Ἀνθεστήρια: id est,* Foras Cares, non amplius Anthisteria.

Ingenti enim ἐπιτάσει χορικῶς Nænia cantabantur Anapæstis.] *Hæc verba nos vtcumque eruimus e vestigijs, quæ erant in exemplari manuscripto. Per ἐπίτασιν, vocis contentionem intellige. Cuius contrarium est ἄνεσις.*

Fundite.] *Anapæstica sunt familiaria tragœdijs, licet recipiant Dactylos & Spondeos. Postremo tamen loco non admittunt nisi Spondeum, aut Anapæstum.*

Cordatus homo.] *Volumen manuscriptum habet,* cordatus iano. *Proinde censeo scribendum,* cordatus Sino: *nam præcedentis dictionis vltimum elementum est s: vt ad Sinonem Virgilianum sit allusio.*

Rebelles Parthos.] *De Parthis sub Claudio Mithridatem regem expetentibus, ac de eorum dissensione, lege Tacitum in xii.*

Qui.] *Id est, quo: scilicet neruo.*

Vulnere paruo.] *Sagitta.*

Pictaque terga.] *Propter scutum pictum.*

Britannos.

Britannos.] *Nam, vt inquit Suetonius, à Gessoriaco (nunc Calesium vocant) in Britanniam transmisit, ac Cn. Sentij & Auli Plautij ductu, sine vllo prælio aut sanguine, intra paucissimos dies parte insulæ in deditionem recepta, sexto, quam profectus erat, mense, Romam rediyt, triumphauitq; maximo apparatu.*

Brigantas.] *Populi sunt Britanniæ: de quorum discordijs meminit Cornelius Tacitus in duodecimo. nunc eam regionem Valli habitant. Ponit etiam Brigantium oppidum Ptolemæus in descriptione Rhetiæ.*

Et ipsum noua.] *Hoc dixit propter Orcadas insulas, quas Claudius imperio Romano primus adiecit, vt testatur Eusebius.*

Non alius citius.] *Locus est ex ambiguo. Nam cito cognoscit, qui statim intelligit, & absoluit. Et cito cognoscit, qui pronunciat, non auditis partibus, ita vt Claudius solebat.*

Toto anno.] *Ius enim laboriosissime dixit, etiam suis suorumq; diebus sollennibus nonnunquam, festis quoque antiquitus & religiosis. Auctor Tranquillus.*

Qui dat.] *Iudex inferorum Minos, qui quondam Cretæ præfuit. Hunc post mortem ob iustitiam suam poëtæ apud inferos ius dicere finxerunt. At Cretenses, vt quos ciuilitate & moribus erudijt, ad Iouem tamquam præceptorem itasse memorant, in Ida monte speluncam ostendentes: atque illi in nonum annum consuesse, nec non didicisse, quæ ad Rempublicam instituendam vtilia forent. Id quod Max. Tyrius his verbis innuit.* Τί δὲ οἱ Κρῆτες; ἢ σοὶ οὐ δοκοῦσιν ὑπὸ βασιλεῖ τῷ Μίνῳ κοσμηθέντες καλῶς ἀγαθεῖ της τῆς ἀρετῆς, διδάσκαλον αὐτῷ ἐπιφημίσαι τὸν Δία· εἶναι μὲν αὐτόθι ἐν τῇ Ἴδῃ ἄντρον Διός, φοιτᾶν δὲ τὸν Μίνω δι' ἐνάτου ἔτους συνέδρευον τῷ Διῒ μανθάνειν παρ' αὐτοῦ τὰ πολιτικά. οὗτοι Κρητῶν λόγοι. *Meminit huius Homerus Odysseæ vndecimo.*

O causidici, venale genus.] *De rhetoribus dictum,* ὑποτιθέασι τὴν χεῖρα τοῖς λήμμασι καὶ τὴν φωνὴν πιπράσκουσιν, *qui muneribus linguam venditant. Sic Velleius Paterculus, vetustissimus scriptor, quem nos nuperrime in Murbacensi bibliotheca reperimus, aliquando studiosis imperti turi, Plancum proditorem, qui ab Antonio ad Cæsarem transfugerat, in omnia & in omnibus venalem perquam eleganter appellat.*

Concusso fritillo.] *Nam (auctore Suetonio) Claudius alea studiosissime lusit, de cuius arte librum emisit. Solitus etiam erat ingestatorio ludere, ita essedo alueoq; adaptatis, ne lusus confunderetur.*

Talthybius.] *Est Talthybius præco apud Homerum in primo Iliad. quem Agamemnon ad tentoria Achillis misit.*

Ἀλλ' ὅγε Ταλθύβιόν τε καὶ Εὐρυβάτην προσέειπε.

id est:

Ast hic Talthybium affatus fuit Euribatenque.

Est & nuncij nomen apud Euripidem, qui Hecubam iussit filiam suam Polyxenam sepelire.

Narcissus.] *Ab epistolis Claudij, ante omnes dilectus.*

Dominus domini.] *Scribit Cornelius Tacitus, Claudium libertos, quos rei familiari præfecerat, sibiq; ac legibus adæquasse. De immodicis Narcisi diuitijs, & Claudij in eum indulgentia, sic scribit Satyricus:*

Nec Crœsi fortuna vnquam, nec Persica regna
Sufficient animo, nec diuitiæ Narcissi,
Indulsit Cæsar cui Claudius omnia. ———

——— Dominus domini.] *Non est in codice Vuissemburgensi.*

Virga.] *Caduceo.*

Facile descenditur.] *Alludit ad poetam:*

——— Facilis descensus auerni.

Velut ait Horatius.] *Est apud Horatium in Oda, qua arborem alloquitur, cuius casu pene perierat: vbi inquit:*

Demittit atras bellua centiceps
Aures, & intortis capillis
Eumenidum recreantur angues.

Nec quem velis.] *Superstitiosa siquidem antiquitas nigri seu deformis occursum, infelicis ominis loco pendebat. Et tempus nocturnum alioqui per se sub infaustum habetur. Hinc illud apud Satyrographum.*

Et cui per mediam nolis occurrere noctem.

Ab historicis memoriæ proditum est, quo pacto quidem imperator, quod in via Maurum histrionem habuisset obuium, mortem sibi fit ominatus.

Claudius Cæsar venit.] *Vetus:* Et magna voce, Claudius, inquit, veniet. Cum plausu, *&c. Nam duæ istæ dictiones,* Ecce extemplo, *illic non habentur.*

Procedunt cantantes.] *Ex notulis imperfectis litterarum Græcarum, quæ erant in libro veteri, nihil potui certi colligere. Forte* θρηνῶδη naeniam χορικῶς legendum. *Sed hæc coniectura esto.*

Hic erat cos.] *Mira hic diuersitas exemplaris, quæ plerumque solet accidere in proprijs nominibus. Primum erat Laconsula: deinde pro* Iunio prætore, vnus prætorius: *pro* Trælliano, Trallius: *pro* Coriotecto, Cortatectus *postremo pro* Fusidio, Fabius.

Trogus.] *Saufelli Trogi meminit Tacitus.*

Quos Narcissus duci iusserat.] *Hi iussu Narcissi fuerant occisi.*

Medius erat in hac cantantium turba noster Pantomimus.] *Sic & in codice manuscripto legitur. Nos tamen pro* noster, *substituimus* Nestor. *Nam indubie locus hic de M. Nestore est intelligendus cuius semel atque iterum in vita Caij Caligulæ meminit Suetonius, adamatum ab illo tradens.*

Pantomimus] *Mimus imitatorem significat: Pantomimus est, qui omnes personas effingit repræsentatque.*

Quem Claudius decoris caussa] *Nescio an sit legendum* Caius: *vt intelligas, Nestorem amasium ex obeso graciliorem factum.*

Conuolarunt primum omnium.] *Vetustus liber habet,* Conuolatunt omnium liberti. *Fortasis scribendum,* Conuolarunt obuiam liberti.

Myron, Ampeus Ampyronas.] *Hic rursus nominum diuersitas, & alius ordo. Pro* Ampyrona, Arropas *est in codice manuscripto: & pro* Pherona, Pheronatus. *Alius habet hoc modo*: Polybius, Myron, Arperas, Amphcus, Pheronasseus, quos, &c.

Posides.] *Libertorum præcipua suspexit Posidem spadonem, quem etiam Britannico triumpho inter militares viros hasta pura donauit: vt refert Suetonius.*

Felix.] *Hunc cohortibus & alis prouinciæq; Iudeæ præposuit, trium reginarum maritum. Auctor Tranquillus & Tacitus. Apud Felicem Paulus Apostolus a Iudæis accusatus se excusauit: vt scribit Lucas in Actis Apostolicis, & meminit Eusebius.*

Cum Pallante fratre.] *Hic fuit a rationibus Claudij; quem & Narcissum, de quo paullo ante, decreto quoque senatus non modo præmijs ingentibus, sed & quæstorijs prætorijsque ornamentis ornari libenter passus est. Tantum præterea acquirere, & rapere, vt querente eo quondam de fisci exiguitate, non absurde sit dictum, abundaturum si a duobus libertis in consortium reciperetur: vt prodit Suetonius. De his & Plinius meminit, sic scribens*: Multos postea cognouimus seruitute liberatos, opulentiores, pariter tres Claudij Principatu, Pallantem, Callistum, & Narcissum. *Cornelius Tacitus vbi de Pallante loquitur*: Fixum est, *inquit*, ære publico senatusconsultum, quo libertinus sestertij ter millies possessor antiquæ parsimoniæ laudibus cumulabatur. *Hunc cecinit Iuuenalis:*

> Ego possidebo plus Pallante & Licinis.

De monumento Pallantis, ad Montanum Plinius iunior meminit.

Harpocras.] *Huic lectica per vrbem vehendi, spectaculaq; publice edendi ius tribuit.*

Polybius.] *Hic a studijs Claudij, sæpe inter duos consules ambulabat.*

Quos omnes Claudius.] *Volumen antiquum habet*: Quos Claudius omnes necubi imperatus esset permiserat. *Quem locum doctus aliquis castigare volens, Senecæ mentem non est assequutus, quem opinor sic scripsisse*: Quos Claudius omneis, velut tibi imperaturus esset, præmiserat.

Exclamat.] *E vestigijs hic Græcarum dictionum, quæ libellus manuscriptus continet, nihil eruere potui: nisi si quis scriptum fuisse putet* πάντας φίλυς ὁρῶ, *id est, omnes amicos video.*

In ius eamus.] *In codice Vuissenburgensi tantum est* eamus: *& loco duarum dictionum præcedentium, erat dimissa lacuna. Nec est* sellas, *sed* stellas. *Nomine sellarum intelligantur subsellia iudiciaria.*

Græci vocant columnam sepulchralem, in qua ponitur inscriptio.

Lege Cornelia.] *Lege Cornelia de sicarijs tenetur, inquit Martianus iurisconsultus, libro Pandectarum quadragesimo octauo, qui hominem occiderit, cuiusve dolo malo incendium factum erit, qui-ve hominis occidendi, furtive faciendi caussa cum telo ambulauerit. Pœna huius legis est, in insulam deportatio, & omnium bonorum ademptio. Sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, quam vt legis pœnam sustineant: vt habetur eodem titulo. Mire vero hic expressit morem pristinum iudiciorum.*

Equites Romanos.] *Hunc locum sic arbitror legi debere*: Equites Romanos CCXXI. *Ceteros* ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε, *id est innumeros, quorum videlicet numerum non minus difficile sit inire, quam aut arenæ aut pulueris. Est Iliados ι.*

> Οὐδ' εἴ μοι τόσα δοίη ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε.

Exterritus Claudius oculos vndecumque circumfert, vestigat aliquem patronum, qui se defenderet.] *Hæc verba non sunt in codice Vuissemburgensi.*

Claudiana lingua.] *Siue quod Gallus esset, siue quod balbus, siue quod semper ageret Claudij negotia, locus est ex amphibologia.*

Homo iustissimus.] *Iustum enim par pari referre. Sic ille tractauerat eos. Alioqui iniustissimum est, reum non sinere loqui.*

Nouitate rei.] *Quod videlicet vna tantum accusationis parte audita, statim iudicasset.*

Quam nouum] *Sæpe enim inauditos, reos damnauerat.*

Siminus dij Latura fecissent.] *Hic locus deprauatissimus multũ mihi negotij exhibuit. Liber manuscriptus habet*, si vni dij laturam fecissent. *Conijcio legendum*, Semidij laruam facesseret, *id est abiiceret, subaudi* Claudius. *Nam sic & Liuius hoc verbo* facesso *vtitur.*

Tantalum siti.] *Tantalus stagno apud inferos labrotenus immersus & pomis circum os ex arbore propendentibus, sitis tamen & fame torquetur. nam si bibere velit, refugit aqua: si pomum arripere tentet, arbor sursum resilit. Ouidius:*

> Quærit aquas in aquis, & poma fugacia captat
> Tantalus. ----

Sysiphum onere.] *Sisyphi saxum illud ingens apud inferos, vbi in montem protrusum fuerit, statim delabitur, iterum inani conatu sursum ferendum. De huius & Tantali pœnis lege Homerum 11. Odyssea, circa finem: vbi Vlyxes refert, quæ apud inferos viderit.*

Non vmquam Sysiphum.] *Hæc clausula non erat in codice Vvissenburgensi.*

Ixionis miseri rotam sufflaminandam.] *Ixion apud inferos rotæ alligatus, assidue circumfertur. Meminit huius Lucianus in dialogis deorum.*

Aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandã.] *Quid si legas* sublaminandam: *a lamina deducto verbo?*

Ex veteranis missionem.] *Vtitur metaphora militari. Militibus enim datur missio, cum citra ignominiam exauctorantur.*

Non Placuit vllis ex veteranis.] *Vetustus libellus non habet hæc duo vocabula* ex veteranis: *sed horum loco lacunam.*

Pœnam excogitari debere, instituendum.] *In manuscripto volumine legitur*, constitui debere, excogitandum illi.

Et alicuius cupiditatis, ſpes ſine fine effectus.] *Propemodum certus ſum, ſic ſcripſiſſe Senecam* : Et alicuius cupiditatis ſpecimen ſine effectu.

Alealudere.] *Qua viuens adeo ſtudioſe luſit.*

C. Cæſar.] *Nam Caligula Cæſar, Claudij ex fratre nepos, hunc (vt Scribit Suetonius) non niſi ad ludibrium reſeruauit. Quid mirum igitur, ſi à Caio in ſeruitutem poſcatur?*

Ab illo flagris.] *De his qui iuſſu Caligula vapularunt, in hunc modum ſcribit Seneca noſter lib. 3. de Ira* : Modo C. Cæſar, Sextum Papinium, cui pater erat conſularis, Bethenum Baſſum, quæſtorem ſuum procuratoris ſui filium, alioſque & equites Romanos & ſenatores, vno die flagellis cecidit.

Cognitionibus.] *Cognitiones ſunt cauſſarum : vt cum dicimus, Senatus Romani cognitionem certæ legi non fuiſſe obnoxiam. Ac proculdubio Caium hic notat, vt qui cognoſcendi prouinciam ſæpe libertis ſuis committeret, quo magis à curis liber altiori otio frueretur.*

HADRIANVS IVNIVS HORNANVS.

LVdum de morte Claudij Cæſaris, à Seneca iocoſe, ſed non abſque felleo ſale, eruditis leporibus condito, conſcriptum, oſtendi olim in meis animaduerſorum libris; diuerſo planeque alio fuiſſe titulo ab auctore inuulgatum, quam nunc inſcriptus legatur. Nec de ſententia nunc quidquam muto, præſertim quum disertis illud verbis proditum ſit à Dione Cocceio, haudquaquam dilutæ auctoritatis ſcriptore, qui hiſtoriarum duodeſexageſimo libro ſcribit à Seneca exiſſe opuſculum titulo ἀποκολοκύντωσιν, quo Claudij Cæſaris ad ſuperos exceſſum conſignarit. Eius hæc ſunt verba: Συνέθηκε μὲν γὰρ καὶ ὁ Σενέκας σύγγραμμα, ἀποκολοκύντωσιν αὐτὸ ὥσπερ τινὰ ἀπαθανάτισιν, ὀνομάσας, Quod Latine ſonat, propter Græcæ linguæ rudes: *Compoſuit & Seneca libellum cui nomen eſt Apocolocyntoſis, velut Apotheoſis quædam & in immortalium cœtum adoptio.* Addita fuit & eodem in loco ratio nominis, eiuſmodi ferme: quod quum conſtet Claudium medicati boleti eſu fuiſſe conſumptum, fraude quidem vxoris, ſed ingenio Locuſtæ nobilis veneficæ, huic titulum libello dederit auctor, à præcipui vſus purgante medicamine, Colocynthide: cuius prope nulla inter deiectiora medicamenta compoſitio eſt expers apud veteres medicos, vſque adeo, vt hodie quoque in hac tam clara litterarum & ſcientiarum omnium luce proh dolor promiſcue quouis in morbo, cuilibet ætati & ſexui, à circumforaneis medicaſtris impune propinetur, non ſine præſenti multorum exitio. Itaque tanti ego ſcriptoris auctoritate fretus, ſeruandum duxi, & quaſi poſtliminij iure aſſerendum libri titulum, haud otioſe aut temere ab auctore vſurpatum, quod equidem exiſtimo: neque ſane id abſque certo temperamento inter auctoris delectum, & inueteratam recepti vſus neceſſitatem. Quod ſi quis vulgatam lectionem mordicus tuendam eſſe exiſtimarit, non laboro, per me licet, is etiam vt cum ratione inſaniat: præiudicatæ opinioni derogatum nihil volo, modo liberum rectius opinaturis iudicium & integrum permittatur. Porro vbi iam codices impreſſos cum manuſcripto exemplari (quod Ioannes Cauchus noſter, vir à Gratijs & Muſis factus, & adiuuandis melioribus litteris natus, nobis communicauit) contuliſſem, tot loca conſpurcata & peruerſa offendi, vt periclitari apud me cœperit (abſit inuidia dicto) Beati Rhenani auctoritas, viri alioqui longe doctiſſimi, ſed in corrigendo nimium forte præpoperi & audacis: dum aut de ſua coniectura infarcit verſus ἀπροσδιονύσους, nihilque ad rem facientes: aut pro ſuo arbitratu immutat, quæ rectius legebantur antea: ne quid addam grauius. Certe, mea quidem ſententia, conſultius foret interdum vigilijs & valetudini, meliorumque horarum compendio conſulerent nonnulli, quam ita famam aucuparentur. Sed hæc miſſa facientes, locorum aliquot reſtitutorum & interpolatorum rationem ſubijciamus.

Duæ illæ litteræ, S. A. Sancti Amandi codicem vetuſtum innuunt, quo vſi in caſtigando ſumus.

Nihil offenſæ vel gratiæ.] S. A. *nec gratiæ.*

Quis vmquam ab hiſtorico iuratores exegit.] S. A. *iurato res.*

Idem Claudium vidiſſe.] S. A. *Item Claudium.*

Nam poſteaquam in ſenatu iurauit.] S. A. *Nam ex quo, &c.*

Ab hoc ego quæcumque audiui, certa claraque affero.] S. A. *Certe clara affero.*

Augebat Cynthia regnum.] Damnat hanc lectionem Rhenanus: ſed falſo. ratio enim contendit, ita eſſe legendum omnino, quomodo ſcribit & codex noſter. indicat namque noctes, tranſacto, dudum autumnali æquinoctio, creuiſſe, longioreſque factas: quibus adauctis, etiam lunæ, penes quam noctis imperium ſit, ſuum regnum creſcere, nil mirum eſt. Quid vero hic attinuit, *lychnum* ſubſtituere: cum non de ipſo lunæ incremento loquatur, ſed de autumno, cuius cataſtaſin poetico more circumſcribit, qui relicta a tergo æſtate, noctes paullatim adauget: quæ acceſſio efficit vt diutius ſplendeat luna, ſolis præſentia lunare iubar abolente. Neque vero noctu animam agere cœpit Claudius, ſed mox à meridie: quod paullo poſt tribus verſibus periphraſtice dicet: & Tacitus medio die (quo tempore videlicet Claudius animam agebat) Neronem ad cohortes exiſſe ait.

Tertium Idus Octobreis.] Quod hactenus falſo lectum fuit, *dies quintus eiuſdem Octobris*, noſtrum exemplar manifeſte exaratum habet, *dies III. Idus Octobris.* quam ſcripturam confirmat & initialis verſus huiuſce libelli, & ſuffragatur ceterorum hiſtoricorum conſenſus. etenim Suetonius exceſſiſſe illum tertio Idus Octobris ſcribit: & Dion exſpiraſſe ait τῇ τρίτῃ καὶ δεκάτῃ τοῦ Ὀκτωβρίου, id eſt, *decimotertio die Octobris*: hoc eſt, iuxta Romanæ dictionis filum, tertio Idus.

Octobris. nam quod dubitationis periculum creare nonnullis posset, illud Senecæ, *ante diem tertium Idus Octobris.* non ita accipiendum est, vt die vno aut altero mors Claudij tertium Idus præcesserit. imo pure puteque idē est dicere, *ante diem tertium Kalend. vel Idus, & tertio Kal. vel Idus*: quod ex Ciceronis epistolis notissimum est. alioqui quod sæpe in antiquis libris legas, *ad* III. *Kal.* non *ad tertium Kal.* denotat: sed, *ante diem tertium Kal.* qua de re alias per occasionem.

Acquiescunt onori poetæ.] S. A. *acquiescunt omnes poetæ.*

Torqueri pateris? numquam meritum, vt T amdem cruciaretur.] Codex S. Amandi, & Vvissemburgensis, quo se vsum fuisse profitetur Beatus, in lectione ista consentiunt, *Nec vnquam tamdiu cruciatus esset.* quę scriptura cum sit vtrobique constans, haud temere immutanda meo iudicio videtur. Tametsi non eam inficias, locum esse haud immuuem a vitio: quem, sequendo scripturæ vestigia, ita concinnarim: *Nec vnquam tandem cruciatus cesset.*

Postquam princeps factus est.] S. A. *ex quo princeps.*

Omnibus annis, omnibus mensibus efferunt.] Non inuenuste codex noster scribit, *omnibus mensis*, eleganti paronomasia: vt ludens insinuet, Claudium temulentum, & crapulæ quotidianæ addictissimum sæpenumero fallere Genethliacorum prædictiones, non in annos modo, sed in singulas etiam pastiones mensasque exitum illius opperientium.

Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adycere. S. A. *Ego mehercules, inquit, pusillum temporis adicere.*

Hispanos, Britannos, Sauromatas, & si qui vltra glacialem Boream incolunt Barbari, togatos videre.] Codex S. Amandi concisius legit: *Hispanos, Britannos togatos videre.* quo pacto etiam Vvissemburgense exemplar scribit: itaque vt spuria inducenda, atque extra familiam eijcienda cetera censeo. videntur enim à sciolo quopiam assuta.

Candida de niueo subtegmine.] Codex noster laudata scriptura sic legit: *Candida de niueo subtemina vellere sumit. Subtemen*, quasi *substamen*, absque g scribi debere videtur. nec enim cum tegmine quidquam illi commune: sed quod inter tensa staminis fila subtendatur subtexaturque.

Claudium iubent omnes χαίρειν.] Manuscriptus codex manifestis notis præfert versum Euripidis ex Ctesiphonte fabula:

> Χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

hoc est:

> *Efferre læto prosequentes omine.*

Locus autem Tragici, vnde hic versus desumptus est, citatur à Strabone & Stobæo:

> Ἔχρῆν γὰρ ἡμᾶς σύλλογον ποιουμένους
> Τὸν φύντα θρηνεῖν, εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά·
> Τὸν δ' αὖ θανόντα, ὡς πόνων πεπαυμένον,
> Χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

Quos hunc in modum conuertit Cicero in Tusculanarum primo:

> *Nam nos decebat cœtus celebrantes, domum*
> *Lugere, vbi esset aliquis in lucem editus,*
> *Humanæ vitæ varia reputantes mala:*
> *At qui labores morte finisset graues,*
> *Omnes amicos laude & lætitia exsequi.*

Nam in impressis codicibus vocem *Hunc* superuacuam, & de margine in contextum raptam, trimētri lex respuit.

Ne excidant memoriæ.] Vvissemburgensi codici consentit manuscriptum exemplar in hac lectione: *ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt.* vt intelligat occasiones & caussas publici gaudij quæ rediuiuam in animis ingentis lætitiæ materiam semper sint alituræ. nisi placet potius mutato numero scribi *impresserat.* quæ lectio per se quoque clara fuerit.

Respondisse illum, nescio quid.] S. A. *Respondisse nescio quid.*

Diligentius autem intuenti.] S. A. *Diligentius intuenti.*

Vbi hæc Claudius gaudet.] In S. A. codice non sunt illa duo verba, *Vbi hæc.*

Ἰλιόθεν με φέρων.] Exstat hic versus Odysseæ nono, vnde apud Alcinoum Phæacum regem narrationis suæ telam orditur Vlysses: quem ita conuerti:

> *Appulsum ad Ciconas me ventus ab Ilio adegit.*

Cur vero Claudius ab Ilio adesse se dicat, & Seneca hoc versu significare voluisse Claudium se esse Cęsarem testetur, eo spectat, quod non modo Iulius Cæsar, totaque Iulia gens, sed & Claudius, & in genere Romanus populus, ad Iulum Æneæ Troiani filium, stirpis suæ originem referebat. Hinc est quod apud Suetonium Tranquillum Claudius legitur remisisse tributa in perpetuum Iliensibus, quasi Romanæ gentis auctoribus. Ibidem meminit veteris epistolæ Græcæ, Senatus populique Romani nomine ad Seleucum Syriæ regem scriptæ, qua illi regi societatem amicitiamque pollicebantur, si Ilienses consanguineos suos ab omni onere immunes præstitisset. Quin & apud Corn. tacitum Annalium lib. XII. Nero Cæsar suscepta Iliensium caussa, Romanum Troia demissum, & Iulæ stirpis auctorem Ænea fuisse disseruit. T. Liuius quoque lib. 37. Cornel. Scipionem Cos. Troiana in vrbe liberaliter exceptum memorat, Iliensibus in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos praeferentibus, & Romanis lætis origine sua.

Ἔνθα δ' ἐγὼ πόλιν ἔπραθον.] Hic versus præcedentem ordine sequitur apud Homerum: vnde Seneca ait, *Erat autem sequens versus verior, æque Homericus.* ita vt a latæ culpæ crimine eximi nequeat Rhenanus, alienos plane ab huius loci sensu versus inserens. Sonat autem Latine ita.

Hic vrbem euerti, & consumpsi corpora ferro.

Innuit autem Seneca, versum istum, qui proxime sequitur alterum, veriorem illo esse, quod illum alio detorserit Claudius, ad insinuandum generis sui fabulosam originem: quum Vlysses inde auspicetur errorum suorum narrationem, quando post Troianæ vrbis excidiũ, in Ciconas gentem Thraciam appulisse, eorumq; oppidum Ismaron diripuisse, cæsis oppidanis, ait. Cur autem veriorem illo dixerit, ad eius crudelitatem referendum est: qua constat ex Tranquillo, stato nuptiarum die trigintaquinque senatores, trecentosque equites Romanos ab eo interemptos fuisse. cuius sæuitiæ mentionem non tacuit hic libellus: quasi ex confesso vastitatem & vrbis occidionem designaturus fuerit Claudius, si hunc versum priori, vt ordine illi contiguus adhæret, subiicere studuisset.

Et imposuerat Herculi minimo discrimine fabulam.] Codex noster legit, *minime fabro*, loco trium illorum verborum, *minimo discrimine fabulam*: nostriq; codicis lectioni astipulatur exẽplar manuscriptum Beati Rhenani. quamquam quid isti animi fuerit, reponendam censenti vocem *Allobrox* pro *fabro*, diuinare non possum: & est alioqui satis commoda sententia, *Et imposuerat Herculi minime fabro*: intelligendo fabrum architectum, & dolos fabricare doctum. Multo vero minus ambigua sententia fuerit & lectio, si paulullum deflectamus, & quasi recudamus vocem *fabro*, in *vafro*: hunc in modum legendo: *Et imposuerat Herculi minime vafro*, ea ratione, qua Herculeam simplicitatem dixit in libris de Ponto Ouidius. Herculis namque simplicitas, facilitasque, & εὐήθεια quædam in omnibus eius operibus sese prodit manifestissime. Porro vox addita in impressis libris *discrimine*, imposuit Andreæ Alciato in libris Parergon, vt *fabulam* in *fibulam* mutarit, hanc lectionem inculcando: *Imposuerat Herculi minimo discrimine fibulam.* quasi senserit auctor de fibula, notissimo penis astrigmento, quo ad inhibendum Veneris vsum iniecto vsa fuit antiquitas, ἀγκτῆρα Græci vocant. de qua Corn. Celsus lib. VII. vnde refibulandi vocabulum apud Epigrammatarium: quod Iuuenalis soluere fibulam dixit. Sed aliena est ab hoc loco ista dictio.

Sola cum illo venerat.] Venustior lectio est nostri codicis, *sola cum illo venerat*, per aduerbium locale: vt febris comitis indiuiduæ comitatum, & cum Claudio ad cælitum curiam accessum significet.

Hunc ego reddo tibi.] Est & ipsa scriptura verior manuscripti codicis, *Hunc ego tibi recipio*; vt genitura Claudij apud Lugdunum nati fidem confirmet.

Audi me, inquit, tu, & desine.] S. A. *Audi me, inquit, tu desine fatuari.*

Sede qua genitus sim dicas.] Infeliciter hunc versum interpolare conatur Rhenanus, hoc pacto: *Exprome propere, qua gente natus cluas*: non seruata trimetri lege, quæ religiose in nostro codice obseruata est: *Exprome propere, sede qua genitus cluas. Cluere* enim, antiqui vsus verbum pro *dici* & *perhiberi* ponitur: vt in Enniano illo: *Pergentes esse cluebat omnium miserrimus*: & apud Plautum in Trinummo Stasimus seruus: *Nimium difficile est reperiri amicum, ita vt nomen cluet.*

Tacitus quietis alluit ripas vndis.] Versus senarij ratio postulat vt legatur *vadis*: vt & manuscriptus liber habet.

Mentis sua non est, & timet.] Suspensa sententia est, & hiatum istum implet codex manuscriptus, duabus immissis vocibus, ita legens, *& timet* μωρὸν πληγήν. vt innuat, Herculem, postquam Tragico cothurno animose quædam fuisset prolocutus in Claudij barbariem (apud Lugdunum, ad confluentes præcipitis Rhodani & segnis Araris, nati) nihilominus extimuisse stolidi hominis manus, ne ab illo vapulando iniuriam acciperet, eo quod stulti faciles esse soleant colaphis infligendis verberibusque. Stoliditas autem insignis Claudij hoc libello passim traducitur: quã impune etiam illi obiectam persæpe memorat Suetonius Tranquillus. Possit & τιμωρὸν πληγὴν legi, vt vindicis manus iniuriam in depalmando pati Herculem exhorruisse significet.

Si quis a me notorem petisset.] Descensurus forte fueram in opinionem Rhenani, legentis, *si quis* ἀμυντῆρα *petisset*: nisi consensus omnium codicum reclamaret, suaderetque diuisim potius legi hunc in modum: *& si qui a me noto rem petisset.* nam quæ sequuntur verba, *qui me optime nosti*, ἐπεξηγητικῶς exponere videntur vocabulum *noto*: vt sit *noto*, hoc est, *qui me optime nosti.*

Sed quoniam volo.] Locus proculdubio mutilus, non modo deprauatus: vt verisimile sit, multa isthic desiderari, si quidem ab hoc versu nouæ pagellæ initium est in manuscriptis: suspicioque tenet, bonã dialogismi partem abesse. Quid si pro *quoniam volo*, legatur, *quo* ἐμβολή. certe has voces ipse litterarum ductus commonstrat his qui Græce norunt. Notatur enim passim in hoc libello Claudij philellenismus, quo Græce loqui in quotidiano etiam sermone affectabat. Videntur autem quæ sequuntur, per dialogismum disceptari a dijs indigetibus, mirantibus insolentem Herculis in cælestium curiam irruptionem, vt sciscitentur, sed quo ἡ ἐμβολή? quasi dixerint: Quo irrumpis, impressionemque facis? isti namque lectioni fauet, quod subiicitur: *Non mirum, quod in curiam impetum fecisti: nihil tibi clusi est.*

Si mehercules a Saturno.] Totus iste locus ita prodigiose est deprauatus, vt Pæonia manu sit opus sanandis eius vulneribus. videtur autem deesse tale quid: Repulsam non tulisset, si mehercules a Saturno petisset hoc beneficium: videlicet, vt in deos referretur. Subdit deinde caussam mutui beneficij: *cuius mensem toto anno celebrauit, Saturnaliaque eius*: ita namque lego. Cur vero dicat, Claudium Saturni mensem toto anno celebrasse, & Saturnalia, referendum est partim ad intempestiuas eius comessationes & perpotationes, partim ad studium immodicum, nimiamque indulgentiam in libertos. Constat autem, Saturni tutelæ dicatum fuisse olim Decembrem mensem, in quo per dies aliquot Saturnalia celebrabantur magna procacitate, luxusque omnis apparatu: quo tempore serui non modo ingenuorum calceos sumebant, vt Porphyrius scribit: aut herilem habitum mutabant, quod Dion tradit: sed in heros quoque licenter multa agebant. Iam cum Saturnalibus Claudianos mores conferamus. Primum omnium scimus ex Tranquilli le-

ctione, Claudium conuiuia agitasse & ampla & assidua , nec temere vnquam triclinio excessisse , nisi distentum ac madidum , ita vt hac ratione Saturnalitia diæta illi perennauerit. Deinde notissimum est, quantum indulserit libertis suis, quibus non prætoria solum ornamenta , sed & lecticæ ius cum imperatoribus consulibusque commune,permisit: mediũ quoque inter consules locum in ijsdem passus,& impunitas opum immensarum voragines,vsque eo,vt scomma in illum extiterit,abundaturum si libertis consors foret.quo spectat & morsus,quo Narcissum libertum, dominũ domini,huius libelli auctor nominat. Quod autem Rhenanus existimat legendum esse, *Caius princeps non tulisset illum*,&c.mea quidem opinione multum fallitur.primum namque repugnat codicis vetusti fides,qui post vocem *eius* manifestum comma habet. deinde qui potuit de Caio Caligula istud vel dici vel intelligi,vt is passurus non fuerit Claudium ab Ioue Deum fieri:cum Caius ceterorum Imperatorum more per apotheosin cęlestium augere numerum nedum non meruerit,vtetiam mortuum nouo contumeliæ ignominiæq; exemplo prosequendum senatus censuerit , nomenq; oblitterari voluerit, & expungi e catalogo eorum Imperatorum,quos & in sacramentis & in publicis votis suscipiendis religiose nominabant : vt testatur Dion.Forte non male sic legas : *Si mehercules à Saturno petisset hoc beneficium,cuius mensam toto anno celebrauit,Saturnalitius princeps non tulisset?* per interrogationis modum,& cum ironiæ nota : vt quæ sequuntur verba , deorum quispiam subijciat cum stomacho : Illum Deum ab Ioue fieri,qui scilicet tantis flagitiis coopertus fuerit?

Oropenque sororem.] S. A. *Oro per quod.*

Et vt Deum orant.] Græcas voces,quæ in manuscripto exemplari hoc in loco leguntur,certo & indubitate asserere eas esse,quas hic positurus sum,non est animus : ne fraudem lectoribus faciam,quippe cum de ijs parum liquida mihi constet ratio. vsque adeo confusa est ab imperito scriba Græcarum litterarum textura,vt nescias quam scripturam sis magis probaturus, μωρὸς ἐκληρώχεῖν, *an* μωρὸν ἀποχὴν, *vel* ἀποτυχὴν. interdum enim vna plus littera superest,interdum vna aut altera deficit : vt diuinare necesse sit subinde, Delioque natatore opus habeat qui cuncta velit βυθοσοδομεύειν.Breuiore eademque certiore methodo ad artificiosas (quas Galenus nominare solet) coniecturas via nobis patuisset,si descriptor easdem vbique characterum formas ac typos religione quadam obseruasset , obseruatas retinuisset, nec ab ijs latum vnguem discedendum sibi proposuisset. nunc cum typis illis temere prorsusque inscite abutatur,definire nihil hic ausim , nullius iudicio præiudicatum volens, sed relicturus vnicuique liberum arbitrium sequendi quod sibi probabilius videatur , donec feliciorem quis natus genium,aut meliore vsus codice,certius diuinet,aut statuat.Si itaque μωρεὺς ἐκληρώχεῖν legamus,notari rursus atque perstringi Claudianam stultitiam intelligimus,vt significet,barbarosorare, fatuos rerum potiri. in quam sententiam bis in hoc libello scripsit, *Aut regem,aut fatuum nasci oportere:* & iterum,*tam fatuum vt etiam regnare posset*. Sin per o, μωρὸν ἀποχὴν, *vel* ἀποτυχὴν scribamus:significabit orari ab illis,necis frustrationem dilationemque. Quod vero sequitur codice excuso ,*Tandem Ioui venit in mentem*: noster habet,*in tantum Ioui*,&c. quæ dictio familiarior est Senecæ , quam vt propterea mutandam censuerim.

Vos mera mapalia fecistis.] In veteri manuscripto legitur, *vos me rapamalia fecistis*. Legendum puto ,secutus litterarum tractum : *Vos me rapataulem fecistis*. vt suorum iussorum contemptum indicet : quasi qui nihilo pluris fecerint Iouem,quam homuncionem stipulam inflantem.Est enim ῥαπταύλης *siue* ῥαπαύλης is qui stipulam calamumve inspirat. Quid enim commune habet cælum cum mapalibus ? & de se loquitur isthic Iupiter,suique despectum indignabundus ostendit.

Quantum vix sua fert.] Sequor hic lectionem Andr. Alciati,longe doctissimi,in Parergon lib. 6. ca. 5. & scribo,*quantum mus vafer*.

Quod in foro uiuat.] Legendum est omnino *viuat* : quam scripturam seruat clare manuscriptus codex.

Ne alijs verbis ponam,quam qua ab illo.] Codex vetustus purius legit : *Ne alijs verbis ponam , quæ ab illo dicta sunt*. hoc est,diuersis verbis

Iam fama minimum fecisti etiam.] In manuscripto codice ita legitur:*Iam fama nimium fecisti.Itaque ne videar*,&c. Vt inducenda videantur illa verba,ceu ἀποβολιμαῖα, etiam pessimum quemque illum affectare : a nasutiore quopiam adiecta.

Deus factus,dictus,pitlusue erit,] Forte rectius,*factus,fictusve erit*.

Hic quaestu se sublimebat.] Codicis manuscripti hæc est lectio : *Hoc quaestu se sustinebat vendere, ciuitatulas solebat adhuc velle*. Quid si legas,*& adhuc velle apparebat* : aut simile quid? vt isthic interpungatur oratio : deinde sequatur altera periodus, *Accessit Hercules*,& *auriculam illi tetigit*.

Quam caneis excidit.] Alciatus in parergis lib. 6. cap. 5. legit hoc modo : *quam canis exta edit*. cui lectioni libens etiam accedo.

De tot actibus uiris.] Sequor manuscripti codicis fidem , qui legit , *de tot acribus viris*. quæ sententia videtur etiam Rhenano placuisse : nisi quod pro *acribus*, legit *præstantibus*: repugnante vocis ductu.

Nam τ̃ ὄργης *agre senescit* ἡ νόσος. Γυργοπολίκης *iste.*] Beatus hoc loco gloriatur , se istum locum magno labore restituisse : cum videatur eum potius peruertisse, si fas est dicere , ea obtrudens quæ a manuscripti codicis fide sunt alienissima. Equidem sic interpolandum locum censeo, obseruato anxie characterum ductu : *Nam etiamsi* φόρμιγγος *nescit , ego scio* , ἐν τῷ ὤαν τὸ , Καλλίνικε Ηρακλῆς. *Iste quem videtis* , &c. verba Græca satis euidenter cum hac distinctione legere est in manuscripto nostro codice. Est autem illud, Καλλίνικε Ηρακλῆς, Archilochi poetę carminis initium, quod ad citharam canebatur : testante etiam Pindaro in Olympijs , hoc modo : Χαῖρε Καλλίνικε τήνελλα ἄναξ Ηρακλῆς.

Ecce Jupiter, qui tot annis regnat, vni Vlcano.] Hunc quoque locum Beatus parum recte restituit, qui vocem *regnatum*, quæ in manuscripto codice legitur, diuulsit, & interiecto commate dispecuit, ex *um*, faciens *vni*. Vera enim lectio est huiusmodi: *Ecce Jupiter quoi tot annos regnatum, Vulcano crus fregit.* Nemo ignorat, *quoi*, pro *cui*, vetustatem sapere, & in plerisque manuscriptis exemplaribus passim legi solere.

Cogitate P. C. quale.] Consentit noster codex hic cum VVissemburgensi, quo Beatus vsum se testatur. nam neque in illo leguntur verba ista omnia, ad eum vsque locum: *Hunc nunc Deum facere vultis.*

Videte corpus eius, dijs iratis natum. Ad summam.] Vetus codex sic scribit: *Videte corpus eius dijs iratis natum ad summa. Tria verba cito dicat. Hunc Deum quis colet?* &c. Quod si genuina auctoris sunt illa, *& seruum me ducat*, forte non errabit, qui leget, *& in neruum me ducat.* quod argute petiuit Ioannes Chaucus, incredibili memoria & iudicio vir honestissimo, restituendæ antiquitatis studio mirifice accensus. Est autem neruus, compedis genus aut vinculi, quo ceruix & pedes vinciuntur.

Eumque quamprimum exportari cælo.] Codicis manuscripti integrior est lectio, quæ in hunc habet modum: *eumque quamprimum exportari, & cælo intra dies triginta excedere, olympo intra diem tertium.* Nimirum innuit: præfinitum fuisse Claudio emigrandi spatium, omni quidem cælo (plures enim sunt cælestiū orbium ambitus) intra tricesimum diem, concesso illi tridui spatio commeandi per singulos orbes: at olympo, qui editior est & purior cæli locus, intra tertium diem. Quid enim attinuit hic terræ mentionem inculcare: cum in cælo drama istud agatur, non autem in terra?

Omnisque generis aneatorum.] S. A. *Senatorum.*

Agatho, & pauci causidici.] Quid si legas? *Matho, & pauci,* &c. de quo Iuuenalis Satyra i.

Causidici noua cum veniat lectica Mathonis.

Ingenti enim ἐπιτάφ[ι]ῳ χορηγίᾳ.] Legendum est μεγαληγορίᾳ, ex manuscripti codicis lectione: in quo μεγαλογορίᾳ scriptum est perperam. ait namque ingenti magnificentia næniam cantatam fuisse anapæstis. Porro sciendum est, metrum quo nænia ista perscripta est, esse Anapæsticum, Threnicum vocitatum a luctus argumento (sic enim scribendum est in Centimetro Marij Seruij, non *Itimium*) quod constat monometro acatalectico, recipitque præter anapæstum, & spondæum & dactylum. Itaque sic scribendum:

Fundite fletus, Edite planctus, Resonet tristi
Clamore forum, Cecidit pulchre Cordatus homo, &c.

Caeruleos scuta Brigantas.] Deierare Iouem lapideum ausim, ab auctore scriptum fuisse, *Caeruleos cute Brigantas.* Solebant namque olim omnes Britanni (inter quos recensentur a Tacito & Stephano etiam Brigantes) glasto se inficere, quod cæruleum efficit colorem, vt horribiliore essent in pugna adspectu: vti scribit Cæsar Comment. lib. 5. & subscribit Plinius lib. 22. cap. 1. Quin & Herodianus lib. tertio de Britannis loquens: τὰ σώματα, inquit, στίζονται γραφαῖς, hoc est, *corpora picturis notant.* Tacitus quoque Silurum (id nomen eius insulæ populo) coloratos fuisse vultus memorat. Alioqui, ne quem remoretur illa solicitudo, lex metri aptius constat, si legas *cute*, quam si *scuta.* neque vero scuta cærulea pinxisse, sed cutim corpusque omne tinxisse eo colore, quam isatis reddit, leguntur.

Et viam rectam.] Codex manuscriptus legit *tectam.* quæ scriptura mihi probatur magis: quod via tegebantur velis olim.

Compendiaria via Narcissus] S. A. *Compendiaria Narcissus.*

Ille autem patrono plura, &c.] Hæc verba ad illam vsque sententiam, *Dicto citius Narcissus euolat,* in manuscripto nostro non extant, nec veri dissimile est, suppositicia esse: & plena est sententia, etiamsi absint.

Bellua centiceps.] Magnus est & hic consensus & nostri & VVissemburgensis codicum, ita legentium: *bellua centiceps, pusillum superturbatur (albam canem in delicijs habere assueuerat) vt illum vidit canem nigrum, villosum. Sane, non quem velis tibi in tenebris occurrere. Et magna voce: Claudius, inquit, veniet.* Sed noster in vno rectius scribens, *non quem velis:* vbi ille, *non quam velis.*

Et magna inquit voce: Claudius Cæsar venit.] S. A. *Et magna voce: Claudius, inquit, veniet.*

Procedant cantantes.] Noster codex hoc loco expressas habet voces istas, ηὑρήκαμεν, συγχαίρομεν: hoc est, *captum tenemus, pariterque exultemus læti omnes.* Videtur autem istud initium fuisse Epicinij carminis, quod læti inter lætos cantabant, in laudationem alicuius compositum: vt in Nerone indicat Suetonius.

Hic erat consul designatus Iunius Prætorius.] Hic locus monstrose deprauatus est: quem priusquam sanare aggrediar, adscribam manuscripti codicis corruptam lectionem, sed quæ medelæ locum aperiat. in eo itaque sic scriptum inuenio: *Hic erat Consilius Consul designatus, vnus prætorius Sextus Trallus, M. Heluius, Trogus, Cotta, Tectus Valens, Fabius eques Romanus, quos Narcissus duci iusserat.* Hactenus ille. nunc meam coniecturam subiiciam, deinde immutationis consilium detegam. Sic itaque scribo: *Hic erat C. Silius Consul designatus, vnus prætorius Sex. Traulus Montanus, Saufellus Trogus, Cotta, Vectius Valens, Fabius eques Romanus,* & c. Nunc ad remediorum rationem. Quod pro Consilio reposuerim C. Silius, nihil temere feci, ratus vocem illam non esse otiosam: innixusque auctoritate Corn. Taciti augustæ historiæ scriptoris, qui ita libro secundo scribit: *Igitur incipiente C. Silio Consule designato, cuius de potentia & exitu in tempore memorabo.* Hunc enim C. Silium iuuentutis Romanæ pulcherrimum, maximis opibus adauctum, adulterum suum legerat Messalina, & Consulem designatum fieri obtinuerat. Idem rursus loquens de nuptiarum sollennibus, inter Messallinam & C. Silium celebratis, vecordiamque huius admirans *Nedum consulem,* inquit,

designatum cum uxore principis. Neque de Traulo obscura oratio est, cuius ibidem mentio fit apud Tacitum: *Ne Trauli quidem Montani equitis Romani defensio recepta est.* & alioqui in manuscripto non temere adscriptam fuisse M. notam arbitror. De Saufello & Vectio Valente, eodem in libro ita legas: *Vectium Valentem confessum, & Pompeium Urbicum, ac Saufellum Trogum ex conscijs tradi ad supplicium iubet.* Facilis vero fuit adulteratio Vectij in Tectum. De Fabio nihil ausim adfirmare, in æquo ponens, siue legas, *Fabius*, siue *Fufidius*. ita enim malim quam *Fusidius*.

Nestor Pantomimus.] Legendum est indubitato *Mnester.* nam apud Tacitum sciolus quispiam, improbe in alieno libro ingeniosus, ratus initialem litteram Marci prænomen designare, compagem nominis dissecuit, e Mnestere faciens M. Nestorem. quod ipsum non dissimulauit aut reticuit ab se factum Beatus, apud Tacitum lib. 11. vbi vetusti lib. castigatissime sic legunt, *Solus Mnester cunctationem attulit.* cum interim ille admoneat legi debere, *M. Nestor:* vt & antea illic, *Caussa necis, quod domum suam Mnesteris & Poppææ congressibus præbuissent.* Quin vero ita legendum sit, scrupulum omnem eximit Dionis historia. apud quem lib. 58. sic lego: ἀνδριάντας ἀπ' αὐτοῦ ἡ Μεσσαλῖνα τῷ Μνηστῆρος τοῦ ὀρχηστοῦ ἐποιήσατο. id est: *Ex ære Claudiano statuas Mnesteri saltatori fecit Messalina.* & iterum: τὸ δὲ ἐκ τοῦ Μνηστῆρος φειδόμενοι. ὅσον γὰρ ἐκείνη διὰ τὸ κάλλος, τοσοῦτον τῷ δήμῳ διὰ τὴν τέχνην ἤρεσκεν. οὕτω γὰρ που δεινὸς σοφιστὴς ἐν τῇ ὀρχήσει ἦν. id est, *Partim etiam Mnesteri parcentes. tam enim gratiosum populo Mnesterem ars faciebat, quam Messalinam forma. vsque adeo peritus ille saltator erat.* & postea: τὸν Μνηστῆρα ἐθανάτωσε. *Mnesterem morte mulctauit.* Eadem legas & in Xiphilino, qui Dionis historias in epitomen contraxit. Meminit eiusdem nominis & Ioannes Zonaras, Græcus historicus, ὀρχηστὴν Μνηστῆρα nominatim recensens, *saltatorem & mimum Mnesterem.* Porro Taciti illum locum, *Solus Mnester cunctationem attulit, dilaniata veste clamitans adspiceret verberum notas, reminisceretur vocis, qua se obnoxium iussis Messalinæ dedisset:* explanat Dion libro prædicto in hæc verba scribens: Vehementi Mnesteris amore flagrabat Messalina. quem cum nec ingentibus promissis, nec minis ad sui commercium expugnare valeret, cum marito collocuta, effecit, vt ille vxoris imperio obsequentem esse iusserit, velut aliorsum eius opera vsuræ. Quibus verbis adductus Mnester, quoties Messalina imperarat, cum illa stupri consuetudinem habebat, ceu id ipsum à principe facere iussus.

Rumor percrepuit.] Rectius in veteri codice *percrebuit.*

Consolarunt primum omnium.] Totum hunc locum venustius rectiusque legit vetus liber, nisi fallor, hoc modo: *Consolarunt primum omnium liberti, Polybius, Myrum, Harpocras, Amphaus, Pheronactus: quos Claudius omnes, necubi imparatus esset, præmiserat.* Quem locum interpolare aggressus est Beatus: sed quam dextre, nescio, cum lectionis istius mens sit cuiuis obuia. Forte doctulus quispiam congeriem illam libertorum numerosam ex Tranquillo adiecerat, cum mortuis viuos adhuc superstites confundens.

Saturnius Luscus.] Vetus codex habet *Saturninus Lusius.* Tacitus Annalium lib. 11. Luscium quemdam nominat. At *Ruffus Pompeij* F. de quo hic, is est Curtius Ruffus, quem consulare imperium in Africa obtinuisse scribit Tacitus. Lupum vero, cuius etiam hic fit mentio, non alium esse putarim, quam quem Iunium Lupum senatorem vocat lib. 12. Tacitus.

Quos cum vidisset Claudius, exclamat.] In vetusto codice hæ voces leguntur, πάντα φίλων πλήρη. hoc est: *Cuncta amicorum plena.* Videtur autem allusum esse ad Heracliti dogma, quod istiusmodi erat, πάντα θεῶν πλήρη. id est. *Deorum omnia plena.* quod natum e tali occasione memorat Michael Ephesius, quod cum sedenti semel in furno nunciatum esset peregrinos adesse hospites, qui ipsum conuentum expeterent, iussit eos introire, dicens, non abesse etiam illinc deos.

Ego tibi hic sellas ostendam.] Codex manuscriptus legit *stellas.* forte scribendum *stelas.* στῆλαι sunt cippi pilæve opere structili, quibus inscripta visebantur fœdera, aut etiam proscriptorum nomina. Isocrates in Panegyr. ἐν στήλαις λιθίναις ἀναγράψαντας, εἰς τοῖς κοινοῖς τῶν ἱερῶν ἀναθεῖναι. id est, *In saxeis stelis descriptas fœderis leges publicis in templis consecrare.* Latina voce vsus est & Plinius lib. 6. cap. 28. *scripta sunt stelæ lapideæ litteris incognitis.* Neque male scripseris *sitellas.* Sunt enim sitellæ, quas ἀμφορεῖς & κηδίσκους nominant Græci, in quas calculi vel condamnantes mittebantur, vt Aristophanis scholiastes in Vespas docet. quæ binæ erant: necis vna, misericordiæ nomine insignita altera. Meminit sitellarum & Cicero pro L. Cornelio Balbo.

Postulat nomen eius, recipit, edit.] Verior mihi videtur esse manuscripti codicis lectio: *postulat nomen eius recipiat, cedit subscriptionem.*

Condemnat, & ait.] In manuscripto codice versus Græcus legitur in hac lacuna. cuius characterum vestigia sequenti mihi parum respondere videtur carminis lex: subiiciam tamen, vt si cui lectum sit initium, cetera reponat. vnde sit desumptus, ingenue fateor me nescire: videtur tamen alicunde e Tragœdia petitus esse. Δίκη τ' ἄϊστα ὁρᾷ καὶ ἀλλπτ εὐθύνει νόμος, vel νόμῳ. Videtur autem innuere Æacus, iustitiæ oculum nihil posse fallere, nihil latere. Fuit, cum reponendum hunc Menandri senarium censerem, δικαίως ἂν τις δικαίῳ χρῆσαι νόμῳ.

Si minus dij latura fecissent.] Codex vetus scribit, *si vni dij laturam fecissent*: lectione consentiente cum illa VVittemburgensis exemplaris, quo Beatum vsum antea indicauimus. itaque in ea codicum concordia nolim præcipitantius immutare quidquam, sed molliter potius reponere luxatam particulam. Proinde legendum autumo: *Si vni dilaturam fecissent.* quod erratum descriptoris vitio irrepsit: qui dictantis verba excipiens, vocem *dilaturam* in duas dispescuit. Suffragatur nostræ sententiæ Andr. Alciatus Parergon lib. 6. cap. 5. nisi quod pro *vni*, legat *vllam.* Nam laruarum præstigiis simile est, quod hoc loco substitui vult Beatus.

Sufflaminandam.] Ridicule, ne dicam inepte, reponi idem voluit, *Sublaminandam*: cum sufflamen rotæ decurrenti propriissimum impedimentum & retinaculum addi soleat. cuiusmodi impedimētum

deberetur Ixionis rotæ in leuando perpetui laboris tædio. Sufflamen enim omne id vocatur, quod decliui in loco currum remoratur, restricta rota, ne in præceps deferatur. de quo Iuuenalis satyra 8.

Ipse rotam stringit multo sufflamine consul.

Vnde & sufflamen litis, idem metaphorice dixit, pro dilatione & remora litis, in longum tempus extractæ. Huc facit D. Augusti dictum, quod in controuersiis repetit Seneca: *Haterius noster sufflaminandus est.* ita enim legi debet locus, quo significare voluit, coercendam fuisse & reuocandam Haterij in dicendo concitatiorem, planeque immodicam verborum affluentiam.

Vlls ex veteranis.] Vetus codex habet, *illi ex veteris.* forte, *Non placuit illi ex veteri.* S.C. hoc est. Senatusconsulto vel instituto: aut simile quid.

Excogitari debere.] Codici nostro consensus est cum VVissemburgensi. vterque enim legit, *Constitui debere, excogitandum illic*, &c. transpositis vocibus.

Adiudicatur C. Cæsari: illum Æacus donat.] Vetus scribit: *adiudicatur, C. Cæsar illum Æaco donat.* & meo quidem iudicio, sincerius.

Vt a cogitationibus abesset.] Male: scribendum enim e manuscripti codicis fide, *vt a cognitionibus esset.*

OPSOPOEVS.

AVT *Regem aut fatuum.*] Turnebus lib. XXVI. Aduersar. cap. IIII. *Aut regem, aut fatuum nasci oporteret* quod in iocularí libello facete à Seneca dicitur adagionis specie, hanc continet sententiam: solis libertatem suam constare solere fatuis & regibus. nam & fatuis quiduis licet impune loqui & facere, & regibus inultum est, quidquid libet. quod quidem prouerbium verum Claudius Cæsar fecerat, quo imperante nemo fuerat liber, suique iuris, præter eos quos verbum illud vetus complectitur.

Ab historico iurato res exegit.] Lipsius lib. II. epist. XXIV. Omnis scripta lectio, *iuratores exegit.* recte Iuratores, testes dixerunt, quia produci solent iurati. Falluntur qui aliter in Plauti Pœnulo aut explicant, aut legunt, *Vos iuratores estis quæso operam date.* In mox sequentibus notat Liuium Geminum senatorem de quo Dio lib. LXIX.

Appia via curator est.] Turnebus citato iam loco: iocatur perbelle Seneca, *Viæ Appiæ curator est, qua scis & diuum Augustum & Tiberium Cæsarem ad deos isse.* fingit enim, per viam Appiam solitos esse in cœlum imperatores ire: quia Appiæ viæ curator iurarat, se Drusilam in cœlum adscendentem vidisse: quasi enim certus, vt ludens significat, quidam esset limes & certa via ad cœlum eundi. cumque Drusila occurrerit curatori viæ Appiæ, vt peierat, illac in cælum viam esse existimandum est. Idem ibi eleganter canit, *& obscuri crescebant cornua somni*, phantasia quadam & lasciuia poetica, cum fictione personæ. nam ad cõsopiendos homines, somno cornu plenum medicato Stygij fluuij liquore tribuebant: cornu autem ei creuisse dicit, crescentibus noctibus, quod tum etiam homines longiore sepeliuntur sopore. de somni autem cornu, ita scribit Papin. x. Thebaid.

—— manus hæc fusos a tempore

Sustentat crines, hæc cornu oblitare fit.

sic in Seneca mox scribitur,

Iamque suum victrix augebat Cynthia lychnon.

nam longioribus & hibernis noctibus lampade est Lunæ opus maiore. Lepide autem & venuste ait Seneca, *nimis rustice acquiescunt oneri poetæ.* quasi se onerari patiantur vt iumenta, cum ipsi vltro ambitiose consectentur intempestiuas, nec accommodatas temporis descriptiones. Legendum autem puto, vt respondit. *patere Mathematicos aliquando verum dicere:* vt Clotho ista loquatur, dicatque, Pateris Mercuri & vis vt verum tandem de eo dicant Mathematici, qui dum semper efferunt & mentiuntur. Hæc Turnebus.

Vt qui etiam non omnia monstra timuerit.] P. Faber Semest. lib. II. cap. XVI. Quis *domuerit* scripsisse Senecam non videat: Lipsius epist. XXIIII. libr. II. Eleganter corrigetur, *monstra domuerit.* Similis iocus illi sequitur: *Putauit sibi decimum tertium laborem venisse.*

Turnebus Aduersariorum lib. XXIIII. cap. vlt. Quid est, *Marci municipem vides?* nubecula enim quadam locus iste fuscatur, vt non satis perspiciatur. Ego existimo significari Claudium non verum germanumque Romanum esse, sed inquilinum, quales erant municipes Ciceronis, qualisque Cicero ipse erat, quos tamen contendebat veros esse Romanos, cum municipibus diceret duas esse patrias, vnam loci, alteram iuris. Claudius autem Cæsar non Romæ, sed Lugduni natus fuerat. Et lib. XXVI. cap. IIII. Scite autem & docte illud, *Marci municipem vides?* vel, vt alij codices habent, *audis.* ait autem, Claudium non verum germanumque Romanum esse, sed inquilinum, quales sunt M. Ciceronis municipes, qualisque ipse Cicero erat. nam Claudius Lugduni natus erat. *Vbi L. Licinius*, inquit. *multos annos regnauit*, vir tamen obscurus & ignobilis: verum Lugduni potens & celebris. Lipsius Antiq. lect. lib. IIII. cap. XXI. In Ludo Senecæ fugit interpretes, quis L. Licinius sit. Puto autem Licinium illum intelligi, qui ab Augusto præfectus Gallis fuit, de cuius intolerabili in Gallos regno vide Dionem Cassium lib. LIV.

Quam vllus mulio perpetuarius.] Alciatus Parerg. lib. I. cap. XXXVII. Mulionem perpetuarium appellare videtur, qui mulam veterinam conductam in perpetuum dum vixerit, certo pretio habet, eaque valituram facit. Id enim hominum genus nunquam quiescit, quo lucrum faciat.

Cui mensem t. a. celebrauit saturnalia eius princeps non tulisset] Lipsius epist. XXIII. lib. II. Liber m. sc. *Saturnus eius princeps.* Corruptus a glossemate locus fuit, sic corrigendus, *cuius mensem toto anno celebrauit princeps, non tulisset.* Clara omnia: & ludit in Claudium qui seruis & libertis, quod Saturnalibus solet,

regnum permiſit. Illud *Saturnalia eius* σχολαστικῶς adiectum erat his verbis, *tuum menſem.*

Turnebus Aduerſar lib. XVIII. cap. XIII. Si Senecæ verba, vt ſubſcribam, legantur, ſine ſenſu frigida & inepta non iacebunt. *Eius preces non tuliſſent illum Deum ab Ioue, quem quantum in illo fuit, damnauit inceſti: qui Lucium Silanum generum ſuum occidit, ſororemque ſuam.* quod enim per libros percrebuit, *princeps Oropen*, nec intelligo, & folium Sibyllæ explicatu facilius credo. Lipſius epiſt. ante citata: Pro *illum Deum a Ioue*, codex m. ſc. *Deum Iane.* Lego, *illum Deum ſane.* εἰρωνικῶς. Facite certe, ſi placet, hunc Deum, qui, &c. Quæ ſequuntur, obſcuriora folio Sibyllæ Turnebus ait. quæ enim iſta Orope? Et ille quidem ſatis regie, quod ſoluere non poteſt, abſcindit legitque. *occidit ſororemque ſuam*, voce omiſſa. Iunij codex, vt & meus, *Oro per quod.* clara veritas eſt, *oro propter quid.* In tota parte huius ſermonis interpellationes & dialogiſmi ſunt. Cur, inquit, Silanum occidit? Leui cauſa: quia ille fatuus Iuniam Caluinam ſororem ſuam Iunonem ſolet dicere. Id valet, pro vxore habere. Nam mariti blandientes vxorculas, Iunones appellabant. Plautus. *Eia mea Iuno haud decet te triſtem eſſe tuo Ioui.* Scribit eandem vulgo Venerem appellatam, quia meretrix, & vt Tacitus ait, procax femina & laſciua. Hæc Lipſius.

Turnebus loco quo paulo ante: Sic lego, *Quare, inquit, quare ſororem ſuam? Stulte ſtude: Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum.* hoc ſenſu, Alexandriæ quiduis facere licet, & Ptolomæi ſuas ſorores inceſtarunt: Athenis licet dimidium. legimus enim apud Athenienſes fuiſſe ſorores in matrimonio fratrum. Cimon enim ſororem Elpinicem duxerat vxorem. ſed huius inceſti maior erat & impunitas & licentia apud Alexandrinos. Aut hoc ait, Quia Athenis vterinas ducere non licebat, cum liceret germanas eodem patre natas. Philo, ὁ μὲν οὖν Ἀθηναῖος Σόλων ὁμοπατρίους ἐφεὶς ἄγεσθαι, τὰς ὁμομητρίους ἐκώλυσεν. Contra Lycurgus inceſtas nuptias cenſuit germanarum ſororum, vterinarum permiſit. ſic illi dimidium conceſſere. Sed Ægypti omnium ſororum nuptias legitimas habuere. Philo, ὁ δὲ τῶν Αἰγυπτίων χλευάζων τὴν ἑκατέρων εὐλάβειαν ὡς ἡμίεργα διατεταγμένων ἐυφόρισεν εἰς ἀσέλγειαν, ἐπιδαψιλευόμενος δυσθεράπευτον κακὸν σώμασι καὶ ψυχαῖς ἀκρασίαν, καὶ συγχωρῶν ἄδειαν ἁπάσας ἀδελφὰς ἄγεσθαι. Hæc Turnebus. Lipſius lib. II. epiſt. XXIIII. Vetus lectio, *quare, inquit, quare inquit ſororem.* Eam ſecutus lego, *quare, inquit, quare iniit ſororem ſuam? Stulte, ſtulte, Athenis d. l.* Iterum dialogiſmus. alter quaſi excuſans Claudium, Merito occidit: cur enim ſcelus ille ſororem diuiſit? & irridens alter. O ſtulte, inquit, quaſi ignores Athenis, &c. Athenis dimidium, Alexandriæ totum, quid valeat, recte Turnebus. Hactenus Lipſius.

Quia Roma inquit, mures molas lingunt.] Turnebus ibidem: Quia, inquit, mures Romæ, quod ipſis ſolitum eſt & vſitatum, molas lingunt, idcirco cenſoriam iſte diſtringit ſeueritatem, vt curua corrigat. Atque hic ſignificat genus hoc inceſti frequens fuiſſe Romæ, vt fratres cum ſororibus ſe conſuetudine ſtupri contaminarent. Solent autem mures molas lingere, vnde & apud Homerum λειχομύλη in batrachomyomachia nominatur. Lipſius dicta epiſtola: Suſpicatur in his verbis, *hic nobis curua corrigit*, Rhenanus de ſenſu obſcœno. Hominem acutum! qui videt quod nuſquam eſt. Dubitat tamē an corrig. ſit, *hic nos ſcurra Cæſar regit.* Ego quieſcere illū vnico Plinij loco iubeo Ep. li. V. *Interim tota ciuitate Nepotis edictum carpitur, laudatur multi, inueniamus qui curua corrigeret quid? ante hunc Prætores non fuerunt? quis autem hic eſt, qui emendet publicos mores?* Dictum igitur eſt in cenſorem importunum.

Ego inquit, P. C. interrogare vobis permiſeram.] Turnebus ibidem: Senecæ verba hunc ſenſum præ ſe ferunt. Permiſeram vobis patres conſcripti, vt quod aſſolet, Claudium interrogaretis: ſolent enim & teſtes & rei interdum interrogari. *Vos mera mapalia feciſtis*, id eſt, vos diſciplinam curiæ neglexiſtis. quod enim feciſtis, merum rus eſt, & Afrorum mapalibus inconditiſque caſulis & rudibus paſtorum tuguriis perſimile, non vrbanum, nec decorum, neque ſcitum, neque elegans hic igitur, qualemcumque eum exiſtimare oportet, quid de vobis exiſtimabit, cum ſine diſciplina, velut alias res agentes, ſic inepte vos geratis? Et lib. Aduerſ. XIX. cap. XXIV. Mapalia caſas Punicas explicat Feſtus, in quibus quia nihil eſt ſecreti, ſolet ſolute viuentibus obiici hoc vocabulum. Hæc Feſti verba magno poſſunt eſſe ad explanandum Senecæ locum de morte Claud. Cæſaris adhuc hominibus obſcurum. *Vos*, inquit, *mera mapalia feciſtis.* quod eſt, vos diſſoluti fuiſtis, & a diſciplina receſſiſtis, inconditeque & perturbate omnia egiſtis. magalia autem & mapalia antiqua vocabularia καλύβας interpretantur. Hæc Turnebus. Scaliger in Caſtigationibus ad Feſtum: *Mera mapalia feciſtis*, hoc eſt, ſuſque deque habuiſtis, & diſſolute potius egiſtis. vel potius, Vos, o inepti & diſſoluti, id feciſtis. Vide quam bene locus ille ex Menippea Senecæ huius loci collatione illuſtretur. & tamen mirum, quantum negotij faceſſit viris doctiſſimis, qui in loco Senecæ exponendo plurimum æſtuarunt. Hactenus Scaliger. Lipſius lib. II. epiſt. XXIV. Mapalia dici de ſolute viuentibus Feſtus notat: id eſſe huic lectioni ſtabiliendæ Turnebus & Scaliger cenſent. Peream, niſi a me ipſe diſſentire mauelim, quam a talibus viris. Scripta lectio tamen mea eſt, *mera nuptialia.* Nuptiales ſermones, impuri & minime virginales: quid autem? nonne eius notæ multa in Claudium ante dicta?

Primus interrogatur ſententiam Ianus pater.] Turnebus lib. XVIII. cap. XIII. Ianus poſt meridianus eſt conſul, credo quod cum meridie plenum ſit forum (nam hoc tempus πλήθουσαν ἀγορὰν vocant) poſt meridiem frequentiſſimo iam conuentu feneratores æs locabant. quod Romæ ad Ianum fiebat: vel potius, quod cum Romani magiſtratus nihil ſerium poſt meridiem inchoarent & agerent, ocioſus & ſuperuacaneus eſſe videatur, & non neceſſarius, ſed imaginarius & in ſpeciem conſul. Immo vero conſul potius ſero factus, vt nimium ſenex, iocoſe ſignificatur. Seneca lib. III. quæſt. natur. *Nunc vero ad rem ſeriam, grauem, immenſam, pomeridianis horis acceſſimus.* id eſt ſero.

Inter nouos auctoratos.] Turnebus ibidem: Nouos auctoratos hic dicit, qui nuper mercede conducti sunt, vt depugnent, qui pro auspicio ferulis vapulabant, cum ipsi ferro carerent, & alij gladiatores per ludibrium ferulis eos cæderent, vt pueros ludimagistri. nam aduersus eum qui ferrum habuisset, cuius temeritatis esset ferula batuere.

Proximus interrogatur sententiam Diespiter.] Turnebus ibidem. Diespiter filius Nicepotæ dicitur imitatione Romana & Græca. solebant enim cum quem nominabant, cuius filius esset adiicere. sed Nicepotes iste suboffendit me, & *Iapeti*, legere mallem, vel potius *Nicephori*. nam etsi forte ab Iapeto non deducitur Diiouis stemma, tamen sic pro suo iure scripsisse Senecam quispiam crediderit. Hic autem (vt hoc non prætermittam) videtur Diespiter esse diei & lucis pater, quique mane regit, quo tempore nummularij res suas gerunt, non perinde post meridiem. In antiquo tamen lexico reperio, Diiouem esse Δία χερμώνιον. Et paulo post: At Diespiter nummulariolus vocatur, & ciuitatulas vendere solet, quod minutus esset fenerator; & paruulas ciuitates haberet obæratas, quarum nomina cum venderet vel delegaret, vendere ciuitatulas dicitur. Hact. Turnebus.

Qui cum Romulo possit feruentia rapa vorare.] Idem ibidem: Credidisse videntur prisci non tantum nectare & ambrosia deos pasci, verum etiam vilibus quibusdam cibis, vt Romulum rapis: credo de paupertate illius seculi, quo Romulus vixerat. Proinde quasi in cælo iisdem cibis victitet, quibus in terra alebatur, Seneca scripsit, sicque e republ. esse aliquem qui cum Romulo possit feruentia rapa vorare. Martialis lib. XIII.

> *Hæc tibi brumali gaudentia frigore rapa*
> *Quæ damus, in cælo Romulus esse solet.*

Tanta turba tantus conuentus.] Lipsius epist. XXIV. lib. II. mauult *concentus.*

Ibidem: Vide ne desit quidpiam: scripseritque Seneca, *Vbi iacebat Cerberus, triceps, vel, vt ait Horatius; bellua c.* mihi nescio quid tale subolebat.

Si vnū dij laturam fecissent.] Alciatus Parerg. lib. VI. cap. V. legit, *si vllam dilaturam fecissent.* pro dilatione & mora.

QV. SEP. FLOR. CHRISTIANVS; IAN. GRVTERVS, FR. IVRETVS.

Ἀποκολοκυντώσεως] quasi dicas *incucurbitatio*, omnino fatuitatem & μωρῶν ἀνάστασιν. Flor. Christianus.

Anno nouo] m.ss. Rhenani, *nono*, sed male. nam *nouus annus* dicebatur primus annus imperij alicuius Imperatoris, vt ad hunc locum notat Turnebus lib. 23. cap. 8. Aduers. qui consulatur, non enim anni noui significatio vna.

Initio seculi felicissimi] quasi infelix fuerit seculum sub Claudio. Dictum autem seculum felix, vt lustrum apud antiquum Poetam, cuius versus extant apud Gellium lib. 4. c. 17.

> *Scipiade magno improbus obiiciebat Asellus*
> *Lustrum, illo Censore, malum infelixque fuisse.*

Hæc d. Sept. Flor. Christianus.

Tum Iupiter Herculem quia &c.] malo, *qui*, Fl. Christianus.

Qualis esse marinis belluis solet, raucam & implicitam] vt Cleonis apud Aristophanem.

Quam vllus mulio perpetuarius] Alciatus lib. I. parerg. cap. 39. hic cum ita appellari putat qui mulam veterinam conductam in perpetuum dum vixerit, certo pretio habet, eaque velaturam facit: id enim genus hominum nunquam quiescere quo lucrum faciat.

Nemo intelligebat] tam illi erat barbara & ἀσαφὴς loquela. F. Christ.

Quantum intelligi potuit] vox enim illi erat tremula, incondita & barbara. Iulianus Apostata in simili fere ludo quem Cæsares vocauit, cum Silenum inducit de hoc Claudio dicentem, principium equitum Aristophanis memorat: puto quia velut Cleona ille Comicus vocauit Paphlegona propter vocis barbaræ sonum, sic Claudium innuit similem. Sed apud illum ὠ Δεσβάτην vbi ait Silenus ἀντὶ δήμου, suspicor legendum δημοσθένους: nam ea verba apud Aristophanem facit Demosthenes ille qui in Pylo fuit. Hæc Fl. Christianus.

Notorem petisset] vtitur & Petronius verbo isto: *At ego ne mea quidem vestimenta ab officioso recepissem, nisi notorem dedissem.* vt enim ibi *notor* qui, cum vestimenta sua asseruanda dabat Eumolpus officioso, qui, inquam consulto adhibebatur, vt Eumolpum res suas sibi vindicantem probe cognitum habere asseueraret, eidemque, quantum pote, suffragio suo aduersus vestitapos omnes in partem præsto foret illico, conuinceretque Eumolpi esse spolia quæ balnearius possideret, ita & hic *notor* est, qui aliquem cognoscit diciturque Ciceroni *cognitor* Verr. 7. *Adeunt ad ea loca quæ nunquam antea viderunt: vbi neque noti esse quo venerūt, nec semper cum cognitoribus esse possunt. Cognitor* enim hic qui se homines Romanos nosse diceret. vide Turnebum lib. 29. cap. vlt. Dousam præcid. in Petronium, lib. & cap. 2. vocabuli huius ignoratione substituit Rhenanus ἀμύντορα *petisset*, Iunius, *a noto rem petisset*; Cælius Curio *auctorem petisset*. Gruterus.

Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt, hic nobis curua corrigit.] plura habet ad huius loci explanationem Lipsius lib. 2. Epist. quæst. 24. & ad lib. 12. Ann. Taciti.

Iam fama nimium fecisti] Fl. Christianus notat ad marginem, quid si, *Iani fana*?

Vendere ciuitatulas solebat] quid si, *vel aere ciuitatulas colebat*, Fl. Christianus.

Confugiendum est itaque a me] puto delendum *a me*.

Nescio, inquit?] vide Tranquillum de Claudij ἀβλεψίᾳ, καὶ μετεωρίᾳ, sed & auertit Rhenanus.

Hunc nunc Deum] *Eumne deum*.

Ad summam tria verba cito dicat, & seruum me ducat] putat Brissonius lib. 5. Form. sentire Senecam de iis verbis quibus rem nostram vindicamus, quæ erant, *hoc meum est*, siue *aio esse meum*. Virgilius Eclog. 1.

Scilicet hæc mea sunt, veteres migrate coloni.

vide plura exempla apud eundem Brissonium.

Ex tabella] de scripto dictas etiam sententias probat & Cicero 10. Philippi. item lib. 10. fam. Epist. ad Plancum: Tertullianus in Apolog. Gellius lib. 7. cap. 19. Suetonius Claudij cap. 15. quorum refert verba Langlæus lib. 6. cap. 5. ocij Semest.

Talthybius Deorum nuncius] Camdenus deleri vellet dictionem *nuncius*, vt intelligatur Mercurius, deorumque ipse dicatur Talthybius figura non infrequenti.

Omnia proclina] mss. Curionis *procliuia*.

Facile descenditur] Virg. *facilis descensus auerni* Fl. Christianus.

Si vnis dij laturam fecissent] fortassis, *si vnius diei dilaturam*. id aduocationem dare dicitur, quia dies differendi ad patrocinium concedebatur. Puto autem, *vnis* hic esse pro soli vel alteri. hæc Christianus.

Vt a cognitionibus ei esset] in mss. Iunij vox, *ei* abest, quod probatur Lipsio lib. 4. cap. 21. Antiq. lect. adeatur & Alciatus lib. 6. cap. 5. Parerg.

L. ANNÆI

L. ANNÆI SENECÆ DE OTIO AVT SECESSV SAPIENTIS

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΟΝ, seu, LIBRI PARS.

ARGVMENTVM I. LIPSI.

LIBER *hic an Epiſtola fuerit, neſcio: diuellendus tamen à lib.* de Vita beata, *cumqua cōmune nihil habet. Sed nec quando ſcriptum iſtud, ſcio: materies & tractatio bona eſt, atque erudita. Quærebatur, An Sapienti non liceret in otium, & à rep. ſecedere? Quærebatur inter Stoicos, qui conſenſu eo vocabant. Ipſe adfirmat: & principium ſcripti deeſt, quæ ſuperſunt, ita habent. Ait ab exemplo principum Stoicorum id ius moremque eſſe: qui etſi miſerunt ad remp. non iuerunt. Quoſdam autem à prima ætate otium, ſed honeſtum, amplecti: quoſdam in vltima, tamquam veteranos, & emeritis iam ſtipendiis, illuc ire. Honeſtum autem otium in ſtudiis Sapientiæ, & contemplatione Naturæ, eſſe. Addit hæc Stoicis, ſed & Epicureis placere: etſi in leui diſſenſu. quod iſti otium ex propoſito petant: illi ex cauſſa. Nempe ſi reſp. deſperate corrupta: ſi parua alicui auctoritas aut gratia: item ſi valetudo infirma. Concludit, etiam in otio Rempublicam tractari. quam duplicem facit, Paruam & Magnam. Illa eſt, finibus certis, legibuſque comprehenſa: vt Athenienſis, aut Romana. Hæc ipſe mundus totus, cui Natura ciues nos dedit. Magnam, etiam in otio & ſeceſſu Sapiens colit tractatque, ſcribendo aut docendo. Hoc Zeno, & Chryſippus fecere, & plus generi humano profuere, quàm omnium actuoſorum ſudores & diſcurſus.*

EX CAPITE VIGESIMOSEPTIMO.

*[1] CIRCI nobis magno conſenſu vitia commendant. Licet nihil aliud quod ſit ſalutare tentemus, proderit tamen [2] primo in ſeipſum ſecedere. meliores erimus ſinguli. Quid, quod ſecedere [3] ad optimos viros, & aliquod [4] exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? [5] quod in otio non fit. Tunc poteſt obtinere quod ſemel placuit, vbi nemo interuenit, qui iudicium adhuc imbecillum, populo adiutore, detorqueat. tunc poteſt vita æquali & vno tenore procedere, quam propoſitis diuerſiſſimis ſcindimus. Nam inter cetera mala illud peſſimum eſt, quod vitia ipſa mutamus. ſic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos. [6] Hoc quoque, quod iudicia noſtra non tantum praua, ſed etiam leuia ſunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: [7] petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem noſtram, & pænitentiam vices ſunt. Pendemus enim toti ex alienis iudiciis: & id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoreſque multos habet, non id quod laudandum petendumque eſt. Nec viam bonam ac malam per ſe æſtimamus, ſed turba veſtigiorum, in quibus nulla ſunt [8] redeuntium. Dices mihi: [9] Quid agis Seneca? deſeris [10] partes. Certe Stoici veſtri dicunt: Vſque ad vltimum vitæ finem [11] in actu erimus, non deſinemus communi bono operam dare, adiuuare ſingulos, opem ferre etiam inimicis, [12] eniti manu.

Nos ſumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille [13] vir diſertiſſimus, *Canitiem galea premimus.* Nos ſumus, apud quos vſque eo nihil ante mortem otioſum eſt, vt, ſi res patitur non ſit ipſa mors otioſa. Quid nobis Epicuri præcepta, in ipſis Zenonis [14] principiis, loqueris? Quin tu bene & nauiter, ſi partium piget, transfugis potius, quam prodis? Hoc tibi in præſentia reſpondebo. Numquid vis amplius, quam vt me ſimilem ducibus meis præſtem? Quid ergo eſt? non quo [15] miſerint me illi, ſed quo [16] duxerint, ibo.

XXIX. Nunc probabo tibi, nec deſciſcere me à præceptis Stoicorum: nam ne ipſi quidem à ſuis deſciuerunt: & tamen excuſatiſſimus eſſem, etiam ſi non præcepta illorum ſequerer, ſed exempla. Hoc quod dico, in duas diuidam partes. Primum, vt poſſit aliquis, vel à prima ætate, contemplationi veritatis totum ſe tradere, rationem viuendi quærere, atque exercere, ſecreto. Deinde, [17] vt poſſit hoc aliquis emeritis iam ſtipendiis, [18] profligatæ ætatis, iure optimo facere, & ad [19] alios actus animum referre: virginum Veſtalium more, quæ, annis [20] inter officia diuiſis, diſcunt facere ſacra, & cum didicerunt, docent.

XXX. Hæc Stoicis quoque placere oſtendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chryſippiue committere: ſed quia res ipſa patitur me ire in illorum ſententiam: quam ſi quis ſemper vnius ſequitur, [21] non id vitæ, ſed factionis eſt. Vtinam quidem iam tenerentur omnia, & inoperta ac confeſſa veritas eſſet! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem, cum eis ipſis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re diſſident ſectæ, Epicureorum & Stoicorum: ſed vtraque ad otium diuerſa via mittit. Epicurus ait: *Non accedet ad remp. ſapiens, niſi ſi quid [22] interuenerit.* Zenon ait: *Accedet ad remp. niſi ſi quid [23] impedierit.* Alter otium ex propoſito petit, alter ex cauſſa. Cauſſa autem illa late patet. ſi reſp. corruptior eſt, quam vt adiuuari poſſit, ſi occupata eſt malis: non nitetur ſapiens in ſuperuacuum, nec ſe nihil profuturus impendet: ſi parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admiſſura reſp. ſi valetudo illum impediet. Quomodo nauem quaſſam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: ſic [24] ad iter quod inhabile ſciet non accedet. Poteſt ergo & ille, cui omnia adhuc in integro ſunt, antequam vllas experiatur tempeſtates, [25] in tuto ſubſiſtere, & protinus commendare ſe bonis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutũ cultor, quæ exerceri etiam à quietiſſimis poſſunt. Hoc nẽpe ab homine exigitur, vt proſit hominibus, ſi fieri poteſt, multis; ſi minus, paucis; ſi minus, proximis; ſi minus, ſibi. Nam cum ſe vtilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui ſe deteriorem facit, non ſibi tantummodo nocet, ſed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodeſſe potuiſſet: ſic ſi quis bene de ſe meretur, hoc ipſo aliis prodeſt, quod illis profuturum parat.

XXXI. Duas reſpublicas animo complectamur, [26] alteram magnam, & vere publicam, qua dij atque homines continentur. in qua non ad hunc angulum reſpicimus, aut ad illum, ſed terminos ciuitatis noſtræ cum ſole metimur: alteram, cui nos adſcripſit conditio naſcendi. Hæc aut Atheniẽſium erit, aut Carthaginenſium, aut alterius alicuius vrbis, quæ non ad omnes pertineat homines, ſed ad certos. Quidam eodem tempore vtrique reip. dant operam, maiori minorique: quidam tantum minori: quidam tantum maiori. Huic maiori reip. & in otio deſeruire poſſumus. imo vero neſcio non in otio melius: vt quæramus, quid ſit virtus, [27] vna pluresve ſint? natura [28] an ars bonos viros faciat? vnum ſit hoc, quod maria terraſque & mari ac terris inſerta complectitur, [29] an multa Deus corpora eiuſmodi ſparſerit? continua ſit omnis & [30] plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an [31] diducta, & [32] ſolidis inane permixtum ſit? [33] Deus ſedens opus ſuum ſpectet, an [34] tractet? vtrumne [35] extrinſecus illi circumfuſus ſit, [36] an toti inditus? [37] immortalis ſit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata, numerandus? Hæc qui contemplatur, quid Deo præſtat? [38] ne tanta eius opera ſine teſte ſint. Solemus dicere, ſummum bonum eſſe, ſecundum naturam viuere: natura nos ad vtrumque [39] genuit, & contemplationi rerum, & actioni.

XXXII. Nunc probemus, quod prius diximus. Quid porro, hoc non erit probatum, ſi ſe vnuſquiſque conſuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noſcendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrinationis longiſſimæ vnâ mercede perpetiuntur, cognoſcendi aliquid abditum remotumque. Hæc res ad ſpectacula populos contrahit, hæc cogit præcluſa rimari, ſecretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curioſum nobis natura ingenium dedit: & artis ſibi ac pulchritudinis ſuæ conſcia, ſpectatores nos tantis rerum ſpectaculis genuit, perditura fructum ſui, ſi tam magna, tam clara,

tam subtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formosa, solitudini ostenderet. Vt scias illam spectari voluisse, non tantum aspici, vide quem nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, & circumspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, [40] sed etiam ad contemplationem factum, vt ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, & vultum suum circumferre [41] cum toto, sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde [42] sena per diem, sena per noctem signa produxit, nullam non partem sui explicuit: vt per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. [43] nec enim omnia, [44] nec tanta visimus, quanta sunt: sed acies nostra aperit sibi inuestigando viam, & fundamenta veri iacit, vt inquisitio transeat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inueniat [45] antiquius. [46] Vnde ista sidera exierint? quis fuerit vniuersi status, antequam singula in partes discederent? [47] quæ ratio mersa & confusa diduxerit? quis loca rebus assignauerit? suapte natura grauia descenderint, euolauerint leuia, an præter nisum pondusque corporum [48] altior aliqua vis legem singulis dixerit? an illud verum sit, quo maxime probatur, hominem diuini spiritus esse, partem ac veluti scintillas quasdam [49] sacrorum in terras desiluisse, atque alieno loco hæsisse? Cogitatio nostra cæli munimenta perrumpit, nec contenta est id quod ostenditur scire. Illud, inquit, scrutor, quod [50] vltra mundum iacet, vtrumne profunda vastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis cludatur? qualis sit habitus exclusis, informia & confusa sint, [51] an in omnem partem tantumdem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum descripta sint? huic cohæreant mundo, an longe ab hoc secesserint, & in vacuo volutentur? [52] indiuidua sint, per quæ struitur omne id quod natum futurumque est, an continua eorum materia sit, & [53] per totum mutabilis? vtrum contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diuersa conspirent? Ad hæc quærenda natus, æstima, quam non multum acceperit temporis, etiam si illud totum sibi vindicet. cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas suas auarissime seruet & vsque in vltimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna concutiat: tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis est. Ergo secundum naturam viuo, si totum me illi dedo, si illius admirator cultorque sum. At natura [54] vtrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis caussa accesserit, [55] nihil aliud ex illa petens, quam assiduam contemplationem, sine exitu. est enim [56] dulcis, & habet illecebras suas. Aduersus hoc tibi respondeo. æque refert, quo animo ciuilem agas vitam: an vt semper inquietus sis, nec vmquam sumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina respicias. Quomodo res appetere, sine vllo virtutum amore, & sine cultu ingenij, ac [57] nudas edere operas, minime probabile est: (misceri enim inter se ista, & [58] conferri debent:) sic imperfectum ac languidum bonum est, in otium sine actu proiecta virtus, numquam id quod didicit ostendens. Quis negat illum debere profectus suos in opere tentare? nec tantum quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exerere, & ea quæ meditata sunt, ad verum perducere? [59] Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non actor deest, sed agenda desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens secedit? vt sciat [60] secum quoque ea acturum, per quæ posteris prosit. Nos certe sumus, qui dicimus, & Zenonem & Chrysippum maiora egisse, quam si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non vni ciuitati, sed toti humano generi [61] tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium non conueniat bono viro, per quod futura sæcula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium gentium homines, quique sunt, quique erunt? Ad summam quæro, an ex præceptis suis vixerint Cleanthes, & Chrysippus, & Zenon? non dubie respondebis, sic illos vixisse, quemadmodum dixerant esse viuendum. atqui nemo illorum remp. administrauit. Non fuit illis, inquis, aut ea [62] fortuna, aut [63] dignitas, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem solet. Sed iidem nihilominus non segnem egere vitam. inuenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesset, quam aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt, quamuis nihil publice agerent. Præterea [64] tria genera sunt vitæ, inter quæ, quod sit optimum, quæri solet: vnum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, deposita contentione depositoque odio quod implicabile diuersa sequentibus indiximus, videamus, an hæc omnia ad

idem, sub alio titulo, perueniant. Nec ille, qui voluptatem probat, sine contemplatione est; nec ille, qui contemplationi inseruit, sine voluptate est; nec ille, cuius vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, vtrum aliqua res propositum, an propositi alterius accessio sit. Sane grande discrimen: tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contemplatione agit. Nec ille tertius, [65] de quo male existimare consueuimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam [66] ratione efficit firmam sibi. Ita & hæc ipsa voluptaria secta [67] in actu est. Quid ni in actu sit, cum ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum à voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati iminebit pœnitentia, aut dolor minor pro grauiore sumetur? Quo pertinet hoc dicere? vt appareat, contemplationem placere omnibus. Alij [68] petunt illam; [69] nobis hæc statio est, non portus. Adiice nunc huc, quod [70] e lege Chrysippi viuere otioso licet. non dico, vt otium patiatur, sed vt eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet remp. accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: vtrum quia resp. [71] illi deest, an quia ipse reipublicæ? Si omnibus defutura resp. est (semper autem deerit fastidiose quærentibus) interrogo ad quam remp. sapiens accessurus sit? Ad Atheniensium, in qua Socrates damnatur, [72] Aristoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit inuidia virtutes? negabis mihi accessurum ad hanc remp. sapientem. Ad Carthaginiensium ergo remp. sapiens accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas est, summa æqui ac boni vilitas, aduersus [73] hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus [74] suos hostilitas? & hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inueniam, quæ [75] sapientem, aut quam sapiens [76] pati possit. Quod si non inuenitur illa resp. quam nobis [77] fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod vnum præferri poterat otio, nusquam est. Si quis dicit optimum esse nauigare: deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subitæ tempestates sint, quæ rectorem in contrarium rapiunt: puto, hic me vetat nauem soluere, quamquam laudat [78] nauigationem. * * * *

J. LIPSI NOTÆ AD FRAGMENTUM Senecæ De otio & secessu sapientis.

CAP. XXVIII. *Tenemus hos numeros, ne citationes aliorum falsæ sint aut irritæ: etsi ipsi falsi. Omnino autem diuersum hoc scriptum, à libro* de Vita Beata *etsi hactenus cohæsit: & quid de* Beata Vita *est? Argumentum diuersissimum*, An sapiens in otio & secessu possit agere? *quæsitum ideo, quia Stoici eum ad remp. mittebant.*

1. Circi nobis.] *Quid præiuerit, nescio: haud multa tamen ex eo, quod cap. sequenti materiam diuidit, & ostendit se tantum non ordiri. De* Circi *autem vitiis, haud improbe: quia à pueris eo trahebatur, & tales fere sermones. Alij tamen libri*, cur nobis. *Exordium fuit de malis, quæ adfricat turba.*

2. Primo in se.] *Prisca lectio:* proderit tamen posse ipsum secedere. *Coloniensis editio verissime,* tamen per seipsum secedere: *id est, secessus, sine alio adspectu, sua vi proderit.*

3. Ad optimos.] *Ita libri alij ediderunt, præpositione omissa. At Senecæ mens est, ipsum Secedere per se bonum esse: quanto magis, si à vulgo & prauis ad bonos itur? Ad quos? nempe cogitatos in mente, aut etiam manu prehensos & electos.*

4. Exemplum.] *Vide Epist.* XI.

5. Quod in otio] *Tota hæc clausula (mirum) non Mureto solum, sed & Erasmo omissa, alias talium non æque libero. Sed libri consensu reponimus: legendumque pro sensu:* quod in otio nonne fit? *aut omissa negatione, vt in vno libro.*

6. Hoc quoque.] *Distinguam:* vexatque nos hoc quoque.

7. Petita relinq.] *Plautina philosophia similis.*

> Certa amittimus, dum incerta appetimus atque hoc euenit,
> In labore atque in dolore vt mors obrepat interim.

8. Redeuntium.] *Ruunt enim alij super alios, & præcipitant.*

9. Quid agis.] *Tale in epist.* VIII. Tu me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, & conscientia contentum esse? Vbi illa præcepta vestra, quæ iubent in actu mori?

10. Partes.] *Vt in factione, aut bello.*

11. In actu.] *Tacitus* XIV. *Annal.* Assumpta etiam Stoicorum arrogantia sectaque: quæ turbidos, & negotiorum appetentes, facit.

12. Eniti manu.] *In vitio est: quidam libri,* eruti manu. *Ego e vulgata eruebam,* mente, manu.
13. Vir disertiss.] *Virgilius lib. IX. de Latinis.*
14. Principiis.] *A castris sumptum.*
15. Miserint.] *Præcipiendo.*
16. Duxerint.] *Præeundo.*
CAP. XXIX. 17. Vt possit.] *Quomodo possit, qua via & lege.*
18. Profligatæ.] *Iam affectæ, & ad exitum vrgentis.*
19. Alios actus.] *Meditando, docendo.*
20. Inter officia.] *Nam vt Dionysius lib. II. Plutarchus in Numa produnt, Vestalium tricennale tempus est: ex quo decem annos discunt, decem faciunt, totidem docent. Dixi fusius in De Vestalibus.*
CAP. XXX. 21. Non id vitæ.] *Corrupta, nec boni vllius sensus. est qui corrigi censet:* non id sectæ. *At libri scripti:* non iniuria sed in factionis est. *ex quo ego verissime,* non id curiæ, sed iam factionis est. *In sententiis, crebro alludit ad Senatum siue Curiam (testis liber De vita beata, cap. II. III. & alibi:) ita & hic. Siquis semper vnius sententiæ se mancipat, non Senatorem agit, sed partiarium & factiosum. Tertullianus hoc scite dictum arripuit etsi inuertit:* Cum boni coeunt, cum pij & casti congregantur, non est factio dicenda, sed Curia: *Apologet. cap. X.*
22. Interuenerit.] *Vt si patria periclitetur: si lex eum cogit: si populus ignarum eligit.*
23. Impedierit.] *Verba ipsa dogmatis:* πολιτεύσεσθαι τὸν σοφὸν, ἂν μή τι κωλύῃ: Iturum ad remp. sapientem, nisi quid impediat.
24. Ad iter.] *A Mureto est. libri ante cusi:* sic ad vitam, quam inhabilem. *At scripti:* sic aditum quod inhabile. *Ad olim vulgatam malim.*
25. In tuto.] Neptunum procul e terra spectare furentem.
CAP. XXXI. 26. Alteram magnam.] *Vide pulchra, epist. LXIX.*
27. Vna.] *Iustitia, quæ in se omnes continet. Siue magis Stoico sensu, Virtutem esse communiter,* affectionem consentientem naturæ. *Itaque noster epist. LXVI.* Vnam animi virtutem esse, sed multas eius species, quæ pro vitæ varietate, & pro actionibus explicantur. *Ego ista II. Ethic.*
28. An ars.] *Hoc enim quærebatur,* An docilis virtus esset? *Stoici consensu affirmabant: quia boni ex malis cotidie fiunt. Alij aliter, qui philosophiam superuacuam censebant. Eorum mente Quintilianus Declam. CCLXVIII.* Ego autem mores nasci puto, & propriam cuiusque naturæ virtutem. Alia forsitan discantur, boni mores constant voluntate. *Vide Manud. II. Dissert. X.*
29. An multa.] *Democriti, Anaxagoræ, Epicuri dogma, Plures aut infinitos mundos esse.*
30. Plena.] *Sine vacuo.*
31. Diducta.] *Vt in Epicuri atomis: qui idem & Inane statuebat. Democritum secutus, cuius opinio:* ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων, ἀτόμους καὶ κενόν: principia omnium, atomos & inane esse.
32. Solidis.] *Atomi sunt solida. Lucret. I.*

Sunt igitur solida, ac sine inani, corpora prima:

sed spatium in quo voluuntur, inane. Item, creatis omnibus in rebus inane mixtum. Diffuse ille poeta libro dicto.
33. Deus sedens.] *Otiosus & nil agens, vt Epicurus censet.*
34. Tractet.] *Regat, curet, vt Stoici.*
35. Extrinsecus.] *Epicurus. qui Deum proiecit extra mundum. Seneca de Benef. IV. cap. XIX. Vbi is ergo? in Intermundiis.*
36. An toti.] *Seneca, Præfat. Quæst. Natur.* Opus suum & intra & extra tenet. *Nam & Stoici Vacuum ponunt extra: atque ibi etiam Deum. Vide Physiol. I. Diss. XXI.*
37. Immortalis.] *Quod Xenophanes censuit,* ἀγέννητον καὶ ἄφθαρτον: ingenitum, & immortalem. *Idem Aristoteles. At Epicurei,* animalis modo, quia genitus, occasurum. *Stoici, periturum igne, sed semen tamen eius (id est Materiam) mansurum, & reparandum.*
38. Ne tanta.] *Epictetus in Dissertat.* ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον θεατὴν εἰσήγαγεν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἔργων τῶν αὐτοῦ· καὶ οὐ μόνον θεατὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν: Deus hominem spectatorem in mundum hunc induxit, & sui & suorum operum: nec spectatorem tantum, sed enarratorem & præconem. *Noster, De Benef. VI. cap. XXIII.* Inter maxima rerum suarum Natura nihil habet quo magis glorietur (*quam homine*) aut certe cui glorietur.
39. Genuit.] *Perictione Pythagorica (in Stobæo, Serm. I.)* Γέγονε δὲ καὶ συνέστα ὁ ἄνθρωπος ποτὶ θεωρῆσαι τὸν λόγον τᾶς τῶν ὅλων φύσεως, καὶ τᾶς σοφίας ἔργον ἐστὶ αὐτῷ τοῦτο, κτήσασθαι καὶ θεωρῆσαι τὰν τῶν ἐόντων φρόνασιν· Factus & conditus est homo, vt contempletur rationem vniuersæ naturæ, & sapientiæ: eidemque hoc opus est acquirere, & considerare omnium quæ exstant sapientiam.
CAP. XXXII. 40. Sed etiam ad.] *Vitiata. libri quidam:* sed etiam hanc contemplationem facturum: *meus,* sed & habere contemplationem facture. *Legam:* sed & habilem contemplationi naturæ, vt. *Muretus autem hæc licenter eiecerat.*
41. Cum toto.] *Id est, cum hoc Mundo.*
42. Sena per diem.] *In qualibet die ciuili, breui, seu longa sex signa Zodiaci oriuntur, id est supra horizontem nostrum ascendunt totidemque de nocte. Etsi id signum Cosmice proprie oriri dicitur, cum quo & in quo Sol mane oritur. Non alia hic mens nostri: neque enim ad* Diurna *aut* Nocturna *signa traxerim: de quibus, abstrusiore sensu, Manilius lib. II. haud longe ab initio.*
43. Nec enim omnia.] *Multa latere volunt Astrologi in octaua sphæra, quæ paruitate sunt inconspicua. An & ad Cometas refers, quos noster vult esse æternos ignes, etsi raro videndos? Potes & ad Australia sidera iuxta polum, nobis occulta.*

44. Nec tanta.] *Non certe. nam terram longe superant ea, quæ nobis bipedalia aut palmaria videntur.*

45. Antiquius.] *Ita. nempe (Stoice) Deum & Materiam, principia prima.*

46. Vnc ista sid.] *Ex igne Stoicis. nam, breuiter ita sentiunt. Duo esse rerum principia, Deum & Materiam. Deum esse,* ignem intelligentem (πῦρ νοερὸν:) *Materiam, aquæ similem. Ex his quattuor elementa creata: & ex ijs summo loco, Ignem. Ex purißimo igne, Solem & astra nata: atque ea, quia ignes, humore nutriri. Nos in Physiol. II. Dissert.* XIV.

47. Quæ ratio.] *Incorporalis ratio. vide Consol. ad Helu. cap.* VIII. *& me II. Physiolog. Dissertat.* II.

48. Altior aliqua.] *Eadem dicta.*

49. Sacrorum.] *Quorum? ignium æternorum, qui sacri, & dij quidam. Sed omnino diuinatio nostra verior, astrorum: & sic scripsit. Pythagoræ primum sententia fuit, opinor,* ψυχὴν ἀπόσπασμα αἰθέρος εἶναι: Animam, auulsionem & partem detractam ætheris esse. *Stoici (vt multa illius) secuti. Varro* IV. *de L. L.* Siue, vt Zeno Citticus, animalium semen, ignis: qui anima, & mens. qui calor e cælo, quod hic innumerabiles & immortales ignes. *Ennius apud Priscianum:* Terra corpus est, at igni mentis est: *antique, pro* mens. *Cicero De Nat. Deor.* Semina deorum decidisse de cœlo putamus in terras, & sic homines extitisse. *Plura in Physiol.* III. *Dissert.* VIII.

50. Vltra.] *Siue extra mundum: quod Vacuum Stoici censebant.*

51. An in omnem.] *Lego,* ac in, *Nihil enim in loco, nisi finitum.*

52. Indiuidua.] *Corpuscula secari nescia, atomi.*

53. Per totum.] *Vbique & semper mutabilis, susceptis alijs aliisque formis. Non ita in Atomis, quas* ἀμεταβλήτους, immutabiles *Epicurus diserte scripsit. Itaque ipsis manentibus, fieri dumtaxat, ex earum concursu vario, varias* συγκρίσεις, *siue* concretiones.

54. Vtrumque facere.] *Et in vtraque, si per virtutem operere (Contemplatione & Actione, inquam) est Aristotelis perfecta felicitas.* X. *Ethicor. cap.* VI. VII. VIII.

55. Nihil aliud.] *Id est, contemplans tantum contemplandi caussa.*

56. Dulcis.] *Aristoteles delectari nos maxime contemplatione & cognitione diuinorum, ait:* καὶ τῆς, *inquit,* εἰ καὶ κατὰ μικρὸν ἐφαπτόμεθα, ὅμως διὰ τὴν τιμιότητα τοῦ γνωρίζειν, ἥδιον ἢ τὰ παρ' ἡμῖν ἅπαντα: & illius si vel modicam partem adepti sumus, suauius hoc nobis, quam si inferæ huius partis omnia: *De partib. animal.* I. *cap. vlt.*

57. Nudas.] *Meras solasque.*

58. Conferi.] *Scripsi,* conseri: *quod probem. vna seri & iungi.*

59. Quid si.] *Lego,* quod si.

60. Secum quoque.] *Meus,* se tum.

61. Tulerunt.] *Et quas leges tulerunt? bene sentiendi, intelligendi, viuendi. Quibus? toti humano generi, vt inquit. Et sunt sane hi tales ad istud Homericum, Il. N.*

> Ἄλλῳ δ' ἐν στήθεσσι τιθεῖ νόον εὐρύοπα Ζεὺς
> Ἐσθλόν, τοῦ δέ τε πολλοὶ ἐπαυρίσκοντ' ἄνθρωποι.
> At Deus huic animum prudentem in pectore donat,
> Quo multi possint homines vti atque fruisci.

62. Fortuna.] *Nam ex censu ad remp. admissi.*

63. Dignitas.] *Itemque ex genere. Alia ab his caussa, de Chrysippo quidem, proditur in Stobæo, Serm.* XLIII. Chrysippus interrogatus, cur non administraret publica? Quia si male, inquit, diis displicuero; si bene, ciuibus.

64. Tria genera.] *Ipsa hæc diuisio est in Plutarcho, De instituendis liberis:* Viuendi, *inquit,* tres rationes. quarum vna est Actiua, altera Contemplatiua, tertia Voluptaria. Atque hæc vltima, illiberalis aut brutalis est; Contemplatiua siue Actiua, sterilis; Actiua Contemplationis expers, impolita & cæcutiens.

65. De quo male.] *De Epicuro. quem ipse hic obiter, alibi strictius defendit aut excusat.*

66. Ratione.] *Hæc vera lectio, & prisca. Nam Epicuri dogma (sane laudabile & rectum, si cetera consentiant)* quod non conuiuia aut commessationes, non item amores, non alia oblectantia, vitam faciant iucundam, ἀλλά, *inquit,* νήφων λογισμὸς, καὶ τὰς αἰτίας ἐξερευνῶν πάσης αἱρέσεως καὶ φυγῆς: sed sobria & vigilans Ratio, causas explorans cur quidque eligat, aut vitet. *Eo palam noster adspexit.*

67. In actu.] *Quomodo? quiane Rationem adhibet? ita. quoniam & hoc ipsum ratiocinari & explorare, est non esse desidem: & Ratio à segnitie ad opus ducet, idque solidæ voluptatis caussa.*

68. Petunt.] *Ex proposito: vt Epicurus*

69. Nobis.] *Stoicis. quibus accessio propositi est. Non licet remp. gerere, & in publico actu esse, quod primo volebam: ad me secedo, & ago quod possum bono publico, etiam otiosus: quod secundo volebam. Sic nauta, qui portum petit, si excidit, statione contentus est.*

70. E lege.] *Non ex permisso, sed (amplius dico) ex decreto.*

71. Illi deest.] *Qualem vellet, & in qua vtilis.*

72. Aristoteles.] *Cum tredecim annos docuisset à morte Alexandri, impietatis accusatus ab Eurymedonte sycophanta, Chalcidem profugit: & poto aconito, vita aufugit.*

73. Hostes.] *Punica crudelitas, prouerbio innotuit.*

74. Suos hostilitas.] *Quos re male gesta in crucem agebant, de more.*

75. Sapientem.] *Perfectum illum, & ex dogmatibus suis loquentem.*

76. Pati poſſit.] *Niſi cum ſapienti illa cautione Antiſthenis.* qui interrogatus quomodo ad remp. accedendum ? Vt ad ignem, inquit : neque prope admodum, ne amburaris, neque longe, ne frigeas. *Quis ſic temperabit ?*

77. Fingimus.] *Bonam, & bonorum. Deformari animo & ſcriptu poteſt : in re non eſſe. certe non fuit.*

78. Nauigationem. ****] *Deſunt hauddubie quadam : & doleo, in pulcherrimo, & pro nobis qui ſcribimus, ſcripto.*

VARIAS LECTIONES MVRETI ET PINCIANI

ad hoc ἀποσπασμάτιον ſeu, fragmentum vide ſupra pag. 671. & 674.

EXCERPTA QVÆDAM

EXCERPTA QVÆDAM E LIBRIS SENECÆ.

De paupertate.

HONESTA, inquit Epicurus, res est paupertas læta. Illa vero iam paupertas non est, si lęta est. Cui cum paupertate bene conuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum pascat aut feneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda concupiscit? Quis sit diuitiarum modus, quæris? Primo, habere quod necesse est: secundo quod satis est. Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Magnæ diuitiæ sunt, lege naturę composita paupertas. Lex autem naturæ, scis quos terminos nobis statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vti famem sitimque depellas, [a] non est necesse maria tentare, nec castra sequi. Parabile est quod natura desiderat, & cito apponitur. Ad superuacua sudatur. Illa sunt quæ togam terunt, quæ nos senescere cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est. quod satis est. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, miser est. Miser est, qui se beatissimum non iudicat, licet toti mundo imperet. Non est beatus, qui se id non putat esse. [b] Nihil habemus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quamminimum in corpore tuo sit spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem venit. propter ipsum, vel admodum pauci. Nudum latro transmittit: [c] etiam in obsessa via pauperi pax est. Is maxime diuitijs fruitur, qui minime indiget. Si ad naturam viues, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam diues. Exiguum natura desiderat, immensum opinio. Si congeratur in te quicquid multi locupletes possederunt, si vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura vestigat, eo deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abscondas, non tantum liceat habere, sed calcare diuitias: accedent statuæ & picturæ, & quicquid ars vlla luxuriæ auro & argento elaborauit: maiora cupere ab his disces. Desideria naturalia, finita sunt: ex falsa opinione nascentia, [d] vbi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. [e] Veritati aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te ergo à vanis: & cum voles scire, an naturalem, an vanam habeas cupiditatem, considera num alicubi consistat. Si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. [f] Paupertas expedita, secura est. Cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliquo conclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. At cum nauigandum est, non strepitu portus, non vnius comitatu inquieta sunt littora.. Non circunstat illum turba hominum. ad quos pascendos transmarinarum regionum optanda est fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes, quam impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desiderijs instantibus satisfacere. Sanus diues est, qui licet habeat diuitias, [g] eas tamen vt fugientes habet. Quid ergo est? quare recuses eam contubernalem., cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare animo, [h] aut pauper sis oportet aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura. Frugalitas, paupertas voluntaria est. [i] Perpessi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. Et hæc omnia perpessi sunt pro regno, quo magis mireris, alieno: Dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum à furoribus liberet? Multis diuitias parasse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, sed in animo ipso est. Illud quod paupertatem grauem nobis fecerat, & diuitias graues faciet. Quemadmodum nihil refert, vtrum ægrum in lecto ligneo, an in aureo colloces: quocunque illum transtuleris, [l] morbum suum secum transferet: sic nihil refert vtrum æger animus in diuitijs an in paupertate sit: malum suum illum sequitur. [m] Ad securitatem non est opus fortuna. Quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. [n] Securius diuites erimus si sciemus quam non sit graue pauperes esse. Incipe cum paupertate habere contubernium.

Aude hoſpes contemnere opes: & te quoque dignum
Finge Deo.

Nemo alius dignus Deo eſt, niſi qui opes contempſit. Quare poſſeſſiones tibi non interdico, ſed efficere volo, vt illas intrepide poſſideas. Quod vno conſequeris modo, ſi te etiam ſine illis bene victurum ſperaueris, & [p] ſi illas tanquam exituras aſpexeris. [q] Diſcedat quiſquis, non te, ſed aliud in te ſequebatur. ob hoc vnum eſt amanda paupertas, [r] quod a quibus ameris, oſtendit. Multum eſt, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille eſt, qui in diuitijs pauper eſt. Nemo naſcitur diues. Quiſquis exit in lucem, [ſ] iuſſus eſt pane & lacte eſſe contentus. Ab his initijs regna nos non capiunt. Panem & aquam natura deſiderat. Nemo ad hæc pauper eſt. [t] Intra quæ ſi quis deſiderium ſuum cluſit, cum ipſo Ioue de felicitate contendat. Res inquieta, felicitas eſt, ipſa ſe exagitat, mouet cerebrum, [u] non in vno genere. [x] Alios in cultum irritat, alios in potentiam, alios inflat, alios mollit. [y] Si vis ſcire quam nihil mali ſit in paupertate, compara inter ſe vultum pauperis & diuitis. Sæpius pauper & fidelius ridet: nulla ſollicitudine concutitur, in alto eſt. Cura velut nubes leuis tranſit: Horum qui felices vocantur hilaritas ficta eſt: [z] huic grauis & ſuprema ſuperbia, licet non palam, triſtitia eſt: eo quidem grauior. [a] quod interdum non licet palam eſſe miſeros, ſed inter ærumnas cor ipſum exedentes, [b] neceſſe eſt agere felicem. Abſtrahunt à recto diuitiæ, honores, potentiæ, & cetera, quæ opinione hominum cara ſunt, pretio ſuo vilia. Neſcimus æſtimare res, de quibus non cum fama, ſed cum rerum natura deliberandum eſt. Nihil habent iſta magnificum, quod mentes noſtras in ſe trahat, præter hoc quod mirari illa conſueuimus. [c] Non enim quia concupiſcenda ſunt, laudantur: ſed quia concupiſcuntur. Hanc præcedentem cauſam habent diuitiæ. Mutant animos, [d] ſuperbiam & arrogantiam pariunt, [e] inuidiam trahunt, eo vſque mentem alienant, vt fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. [f] Bona omni culpa carere decet: [g] pura ſunt, non corrumpunt animos, non ſolicitant: extollunt quidem animos & delectant. [h] ſed ſine tumore. Quæ bona ſunt fiduciam faciunt: diuitiæ audaciam: Quę bona ſunt, magnitudinem animi dant, diuitiæ inſolentiam.

EXCERPTA ALIA.

De remedijs fortuitorum.

LIcet cunctorum poëtarum carmina gremium tuũ ſemper illuſtrẽt, aliquando deliberans, hoc tibi opuſculum pro accidentibus caſibus dirigere curaui, [a] quod non præcedentes, ſed poſteri narrabunt. [b] Vnde ergo primũ incipimus? Si tibi videtur, à morte. Ab vltimo, inquis: immo à maximo. Ad hoc præcipue gens humana contremit: nec immerito tibi videtur hoc tacere. Ceteri timores habent aliquẽ poſt ſe locum: mors omnia abſcindit. Alia nos torquẽt: mors omnia deuorat. Omnium quæ horremus, ad hanc exitus ſpectat aliorum quæ per circuitum. Etiam qui alioqui ſe nihil timere iudicant, hoc timent. Quicquid aliud extimeſcimus, habet aut remedium, aut ſolatium. [c] Sic ergo te forma, vt ſi quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

Morieris. Iſta hominis natura eſt, non pœna. Morieris. Hac condicione intraui, vt exirem. Morieris. Gentium ius eſt, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio eſt vita. [d] Multum cum deambulaueris, domum redeundum eſt. Morieris. Putabam te aliquid noui dicere. Ad hoc veni, hoc ago, huc me ſinguli dies abducunt. Naſcenti mihi natura protinus hunc poſuit terminum. Quid habeo quod indigner? In hæc verba iuraui. Morieris. Stultum eſt timere, quod vitare non poſſis. Iſtud non effugit, etiam qui diſtulit. Morieris. Nec primus, nec vltimus. Multi me anteceſſerunt, omnes ſequentur. Morieris. Hic eſt humani officij finis. [e] Quis ſanus exauctorari moleſte tulit? Quo tranſit orbis, ego tranſibo. [f] Ad hanc condicionem cuncta gignuntur. Quod cœpit, & deſinit. Morieris. [g] Nihil graue eſt, quod ſemel eſt. Æs alienum meum noui. Hoc quidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere nõ poſſum. Morieris. [h] Dij melius. Nemo hac re melius mortalibus minari poteſt.

Sed decollaberis. Quid intereſt, vtrum cæſim moriar, an punctim? Sed ſæpe ferieris, & multi in te gladij concurrent. Quid refert, quam multa ſint vulnera? Non poteſt amplius quam vnum eſſe mortiferum.

Peregre morieris. Vndecunque ad inferos vna via est. Peregre morieris. Ego quod debeo, soluere paratus sum. Videat fenerator vbi me appellet. Peregre morieris. [i] Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est grauior foris quam domi somnus. [k] Peregre morieris. Hoc est, in patriam sine viatico peruenire.

Sed iuuenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Iuuenis morieris. Hoc vnum est, [l] quod æque ad iuuenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. Et adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum iuuat viuere. Iuuenis morieris. Quicunque ad extremum fati sui venit, senex moritur. Non enim refert quæ sit hominis ætas, sed quæ sit meta. Iuuenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alij, vel senectuti. Iuuenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. si plus viuere non possum, hæc est senectus mea. Insepultus iacebis Quid aliud respondeam, quam illud Maronis?

---- Facilis iactura sepulcri.

Si nihil sentio, non pertinet ad me iactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

---- Cœlo tegitur, qui non habet vrnam.

Quid interest, [m] ignis me an fera consumat, [n] an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti superuacuum est, sentienti onus. Insepultus iacebis. At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus & constrictus, [o] at traditus lapidi, qui te paulatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura. non sepelimur, sed proijcimur. Non sepelieris. Quid inter tutissima trepidas? Vltra pœnarum omnium terminum iste locus est. [p] Vitæ multa debemus, morti nihil. Non defunctorum causa, sed viuorum inuenta est sepultura, vt corpora & visu, & odore fœda, amouerentur. alios terra obruit, alios flamma consumpsit, [q] alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Ægroto. Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum, aut in prœlio vir fortis apparet. Exhibetur etiam in lectulo virtus. Ægroto. Non potest istud toto sæculo fieri. Aut ego febrem relinquam, aut ipsa me. Semper vna esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

[r] Male de te loquuntur homines. Sed mali. Mouerer, si de me Marcus Cato, si Lælius Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest vllam auctoritatem habere sententia, [s] vbi qui damnandus est, damnat. Male de te loquuntur. Mouerer, si iudicio hoc facerent: nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: [t] faciunt, non quod mereor, sed quod solent. Quibusdam enim canibus sic innatum est, vt non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exulabis. Erras: cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium vna est. Extra hanc nemo proficisci potest. Exulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcunque terram venio, in meam venio. Nulla terra exilium est, altera patria est. Non eris in patria. Patria est, vbicunque bene est. Illud autem per quod bene est, in homine, non in loco est. [u] In ipsius potestate est, quæ sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur: si stultus, exulat. Exulabis. Hoc dicis: alterius loci ciuitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est, feramus: [x] leuis est patientia. Si grauis est, feramus: non leuis est gloria. Dolor clamorem exprimat, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse, nec rationi dolor. Dura res est dolor: immo tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite. illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi grauis est, [y] immo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re laborare. Pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest auibus. Pecora in diem viuunt. feris ad alimenta solitudo sua sufficit. [z]

Non sum potens. [a] Gaude, impotens non eris. Iniuriam accipere potero. Gaude: facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum iudicas? arca est. Quis ærario, quis plenis loculis inuidet? Et iste quem dominum pecuniæ existimas, loculus est. Multum habet. [b] Vtrum auarus an prodigus est? Si auarus, non habet:

ſi prodigus, non habebit. [c] Iſte quem beatum credis, ſæpe dolet, ſæpe ſuſpirat. Multi illum comitantur. Mel muſcæ ſequuntur, cadauera lupi, frumenta formicæ. Prædam ſequitur iſta turba, non hominem.

Pecuniam perdidi. Fortaſſe te illa perdidiſſet. Pecuniam perdidi. Sed habuiſti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O te felicem, ſi cum illa auaritiam perdidiſti. Sed ſi manet illa apud te, es tamen vtcunque felicior, quod tanto malo materia ſubducta eſt. Perdidi pecuniam. & illa quidem quam multos. Eris nunc in via expeditior, domi tutior. Non habebis, ſed non timebis heredem. Exonerauit te fortuna, ſi intelligis, & tutiore loco poſuit. [d] Damnum putas? remedium eſt. Defles, gemis, miſerum te clamitas, quod opibus excuſſus es? Tuo vitio iſta tibi iactura tam triſtis eſt. Non tam moleſte ferres, ſi tanquam perditurus habuiſſes. [e] Perdidi pecuniam. nempe quam vt tu haberes, alius ante perdiderat.

[f] Oculos perdidi. Habet & nox ſuas voluptates. Oculos perdidi. Quam multis cupiditatibus via inciſa eſt. quam multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant. Non intelligis partem innocentiæ eſſe cæcitatem. Huic oculi adulterium monſtrant, huic inceſtum, huic domum quam concupiſcat, huic vrbem, & mala omnia. Certe irritamenta ſunt vitiorum duceſque ſcelerum.

[g] Amiſi liberos. Stultus es, qui defleas mortem mortalium. Quid iſtud aut nouum, aut mirum eſt? Quam rara eſt ſine iſto caſu domus. Quid ſi infelicem voces arborem, [h] quod ſtante ipſa, cadunt poma? Et hic tuus fructus eſt. Nemo extra ictum vulneris poſitus eſt. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non eſt idem ordo fati, qui & ætatis. Non quomodo quiſque venit, emittitur. [i] Quid tamen eſt quod indigneris? Quid contra expectationem tuam euenit? Periere perituri. Sed ego illos ſuperſtites optabam. [k] Verum hoc nemo tibi promiſerat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius eſſent magis quam tui: apud te precario morabantur. Educandos tibi fortuna mandauerit. recipit illos, non abſtulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdideris, ſed quod euaſeris. Nudus exij. Sed exiſti. Omnia perdidi. Sed perire potuiſti vna cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accuſatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena eſt inſidijs via. Noli conqueri quod incideris: gaude quod euaſeris. [m] Inimicos graues habeo. Quomodo aduerſus feras munimenta conquiris, quomodo aduerſus ſerpentes: ſic aduerſus inimicos auxilia circumſpice, quibus illos aut arceas, aut compeſcas, aut quod optimum eſt, places. Inimicos habeo. Illud eſt peius, [n] quod amicos non habes.

Amicum perdidi. [o] Iam enim te habuiſſe certum eſt? Amicum perdidi. Alium quære: & ibi eum quæras, vbi inuenire poſſis. Quære inter liberales artes, inter honeſta & recta officia, quære in laboribus. Ad menſam iſta res non quæritur. quære aliquem frugi. Perdidi amicum. Fortem animum habe, ſi vnum: erubeſce, ſi vnicum. quid tu in tanta tempeſtate ad vnam anchoram ſtabas?

Vxorem bonam amiſi. Verum inueneras bonam an feceras? Si inueneras, habere adhuc te poſſe ex hoc intelligas licet, quod habuiſti. Si feceras, bene ſpera. Res perijt: ſaluus eſt artifex. Amiſi vxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multæ diu cuſtoditam perdidere! Decus? [p] Quam multæ inter probatas matronalis ordinis, eſſe cœperunt poſtea inter exempla mutatarum. Delectabat te fides eius? Quam multas ex optimis coniugibus peſſimas videmus, [q] ex diligentiſſimis ſolutiſſimas. Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico eſt. [r] Si bonam vxorem habuiſti, non potes affirmare in illo eam permanſuram fuiſſe propoſito. Nihil tam mobile quam feminarum voluntas, nihil tam vagum. Nouimus veterum matrimoniorum repudia, & fœdiores diuortio, male cohærentium rixas. Quam multæ quos in adoleſcentia amauerunt, in communi reliquere ſenectute: quoties anile diuortium riſimus: quam multarum notus amor odio notiore mutatus eſt. Sed hæc & fuit bona, & fuiſſet, ſi vixiſſet. Mors effecit, vt affirmare id ſine periculo poſſis. Bonam vxorem amiſi. Inuenies, ſi nihil quæris, niſi bonam. Tu modo ne imagines, proauoſque reſpexeris, nec patrimonium, [t] cui iam ipſa nobilitas ceſſit. Iſta diu cum forma non repugnabunt Facilius reges animum, nulla vanitate tumentem. Non multum abeſt a contemptu viri, quæ ſe nimis ſuſpicit. Duc bene inſtitutam, nec maternis inquinatam vitijs. Non cuius auriculis vtrinque bina patrimonia dependeant. Non quam margaritæ ſuffocent, cui minus ſit in dote quam in veſte,

quam in patente sella circumlatam per vrbem populus ab omni parte æque vt maritus inspexerit: cuius sarcinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges,[u] quam nondum corruperunt publici. Vxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & intolerabilem vocare iacturam? Hoc vnum deest, vtrum illam lugeas, an non. Cum maritum te cogitaueris, cogita & virum. Amisi vxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Vxor aduenticium bonum est: non est inter illa, quæ semel vnicuique contingunt. [x] Amisi vxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam vxorem lugentibus successit melior.

Mors, exilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa viuendi. Neminem illæsum fata transmittunt. Felix est, [y] non qui alijs videtur, sed qui sibi. [z]

AD EXCERPTA NOTÆ.

NICOL. FABER.

HÆc libenter omisissem. Seneca enim non esse, vel cæco perspicuum est. Sed veritus sum, ne quis ea, cuiusmodi sunt, sublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendauimus.

IN LIBRVM DE PAVPERTATE, SEV IN EXCERPTA SENECÆ.

PINCIANVS.

a NON est necesse maria tẽpestate] *Corrige*, Non est necesse maria tentare *ex vetere lectione. Hoc loco admonẽdus est Lector, si velis multa in hoc opusculo in pristinam veramque lectionem restituere, conferendam esse cum epistola decima septima, quæ incipit:* Proiice omnia ista, si sapis.

b Nihil humani vsquam quod cum magno emolumento insidiantis eripi nihil potest.] *Castigo*, nihil habeamus quod cum magno emolumento eripi possit. *reliqua superfluunt, ex Exemplari Facundi & Primitiui.*

c Etiam in obsessa pauperi via pax est.] *Legendum præpostero ordine*, Etiam in obsessa via pauperi pax est, *ex vetere lectione.*

d Vbi desinat, non erit.] *Legendum*, vbi desinant, non habent, *ex eadem.*

e Veritati aliquid extremum est. Error immensus est.] *Castigo:* Via cunti aliquid extremum est, error immensus est, *ex eadem.*

f Paupertas expedita est, cum secura est.] *Particula* cum *superfluit, ex eadem. & paulo ante* progressæ *legis, non progressio.*

g Eas tamen vt tangentes habet.] Egẽs *siue* egentes *legendum crediderim, non* tangentes.

h Vt pauper sis optes, aut pauperi similis.] *Scribe*, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis, *ex vetere lectione.*

i Perpessi sunt multi inopiam hominum, reges, vixerunt Barbari radicibus.] *Scribe*, Perpessi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum. Vixerunt herba, radicibus, *ex eadem.*

k Rebus in aduersis facile est contemnere vitam. Fortius ille facit, qui miser esse potest.] *Martialis poetæ versus ad Charemonem, ab aliquo studioso in margine libri sui scripti, postea ab inscijs librarijs in contextum adlecti. Neque habentur in correctissimo Exemplari Facundi & Primitiui.*

l Morbum suum secum affert] *Scribe*, morbum suum secum transfert, *ex vetere lectione.*

m Ad securitatem non est opus fortuna licet irata. Quiuis enim necessitati satis est.] *Præpostero ordine locata verba & deprauatissime scripta. Scribendum per maiorem*, Ad securitatem non est opus fortuna. Quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata. *ex Exemplari Facundi & Primitiui.*

n Serius diuites erimus, si sciemus.] *Lege*, Securius, *non* serius, *ex eodem exemplari.*

o Aude opes contemnere, & te quoque dignum finge Deo.] *Legendum*, Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum Finge Deo: *tum ex ipso Seneca alibi, tum ex ipso quod dudum citaui, exemplari.*

p Illas tanquam exituras amplecti semper] *Scribe*, Si illas tanquam exituras aspexeris, *ex vetere lectione.*

q Discedat quisquis non te, sed aliũ diuitem sequebatur.] *Eadem*, Discedit quisquis non te, sed alium sequebatur. *Legendum reor* aliud *non* alium.

r Quod à quibus ameris, ostendat.] *Longe aliter eadem*, quod animum si intendit, liberum reddit.

s Visus est pane & lacte esse contentus.] Iussus est, *non* visus est, *eadem.*

t Item si quis desiderium suum clausit,] *Eadem*, Inter quæ si quis desiderium suum clausit. *Lego*, intra quæ si quis desiderium suum clausit.

u Non in vno graue.] Non vno modo graue, *eadem. Scribendum videtur* grauis, *non* graue.

x Alios in alium irritat, alios in potentiam,] *Eadem*, Alios aliud irritat, alios impotentia. *Corrigendum puto*, Alios alio irritat, alios impotentia.

y Si vis scire quod nihil mali sit in paupertate, compara multum pauperes & diuites] *Castigo*, Si vis scire quam

ſcire quam nihil mali ſit in paupertate, compara vultum pauperis & diuitis, *ex eadem.*

z Hic enim grauis, & ſub purpura lucet, non palam triſtitia eſt.] *In vetere lectione hac tantum verba habentur*: His enim ſub purpura triſtitia eſt. *cætera ſuperuacanea ſunt.*

a Quod interdum non licet palam eſſe miſeros.] *Verbum* interdum *non habetur in eadem.*

b Neceſſe eſt latere felicem.] *Puto ſcribendum*, agere, *non* latere: *vt ex alio Seneca loco datur intelligi.*

c Non enim quia concupiſcenda illa laudantur, ſed quia laudanda ſunt concupiſcuntur.] *Corrige*, Non enim quia concupiſcenda ſunt, laudantur, ſed quia conſpiſcuntur, laudata ſunt, *ex vetere lectione.*

d Superbiam & arrogantiam pariunt,] *Eadem*, Superbiam pariunt, *cætera non agnoſcit.*

e Inuidiam trahunt,] *Scribe*, inuidiam contrahunt, *ex eadem.*

f Bona omnia culpa carere decet?] *Mallem legeres* omni, *quam* omnia.

g Pura ſunt hæc, non corrumpunt animos.] *Scribe*, pura ſunt. Non corrumpunt animos, *ex vetere lectione.*

h Sed ſine timore.] *Legendum* tumore, *non* timore, *ex eadem.*

IN LIBRVM DE REMEDIIS FORTVITORVM.

a QVod non præcedentes, ſed poſteri narrabunt.] *Sunt exemplaria in quibus* curabunt *habeatur, non* narrabunt.

b Vnde ergo principium incipimus: ſi tibi videtur, à morte.] *Quidam codices* incipiemus, *non* incipimus. *Domeſticum exemplar:* Vnde ergo incipiendum tibi videtur. A morte.

c Si ergo fortuna aut aliquis tibi palam mortem minetur,] *Vetus lectio*, Sic ergo te forma, vt ſi quis tibi palam mortem minetur.

d Multa cum deambulaueris,] *Scribendum*, Cum multum deambulaueris, *ex eadem.*

e Quis ſenex exactorem moleſte tulit?] Sanus, *non* ſenex, *eadem præfert.*

f Quid ergo? Neſcio me eſſe animal rationale & mortale.] *Eadem*, Quid? Ego neſcio me eſſe animal rationale mortale?

g Nihil graue eſt, quod ſemel eſt. Alienum nihil noui, Hoc quidem cum eo creditore contraxi de quo queri non poſſum.] *In eadem ſic habetur*, Quid graue eſt quod ſemel? aes alienũ meum noui. Hoc quidem cum eo creditore contraxi, cui detorquere non poſſum. *Scribendũ puto*, Quid graue eſt quod ſemel? Æs alienum, non meum noui. Hoc equidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non poſſum.

h Dij melius. Nemo hac re melius mortalibus minari poteſt.] *Eadem*, Dij melius, quod nemo mihi iſtud minari immortalis poteſt. *Alij codices*, mortalis *præferunt*, *non* immortalis. *Quid ſi legas*, niſi mortalis, *& infra paulo* conuenient, *non* concurrent.

i Nulla terra aliena eſt.] *Quædam exemplaria*, Nulla eſt aliena patri mortuo.

k Peregre morieris. Hoc eſt in patriam ſine viatico peruenire.] *Hæc verba in quibuſdam codicibus non habentur.*

l Quod æque tam ad iuuenem quam ad ſenem pertinet.] *Particula* tam *redundat ex vetere lectione.*

m Ignis me an fera comedat,] Conſumat *lege*, *non* comedat, *ex eadem.*

n An tempus omnium ſepultura?] *Deeſt verbum* vltima, *vt ſit*, an tempus vltima omnium ſepultura. *ex eadem. Neque* tempus *agnoſcit Exemplar Facundi & Primitiui, ſed* tellus.

o At traditus lapidi,] *Scribe*, aut traditus lapidi, *ex eadem.*

p Vitæ multa debemus, morti nihil.] *Eadem*, Vt vitæ debeamus multa, morti nihil.

q Alios lapis oſſa redditurus incluſit.] *Caſtiga*, alios lapis ad oſſa redacturus incluſit, *ex eadem.*

r Male de te opinantur homines, ſed mali.] Loquuntur, *non* opinantur, *domeſticum habet exemplar.*

s Vbi qui damnandus eſt, male de te loquitur. Male de te loquuntur.] *Emenda*, Vbi qui damnandus eſt, damnat. Male de te loquuntur. *ex exemplari Facundi & Primitiui.*

t Qui faciunt non quod mereor, ſed quod ſolent,] *Verbum* qui *non habetur in vetere lectione.*

u In illius poteſtate eſt, quid ſit illa fortuna.] *In domeſtico exemplari, & item in Pinciano*: In ipſius inquam poteſtate eſt, quid ſit illud fortunij.

x Leuis enim eſt patientia.] *Expungenda coniunctio* enim, *ex vetere lectione.*

y Immo tu grauior paupertati.] *Scribendum per maiorem*, Immo tu paupertati, *ex eadem.*

z Abſque dubio ſuperbiam accepit.] *Breuius eadem*, Ergo & ſuperbiam.

a Gaude, quia impotens non eris.] *Eadem*, Gaude. Impotens non eris. *Idem vitium paulo poſt.*

b Vtrum auarus aut prodigus eſt?] *Exemplar Facundi & Primitiui*, Vtrum auarus an prodigus ſit. *Codex domeſticus*, Aut auarus, aut prodigus.

c Iſte quem beatum credis,] *Scribe*, Iſte quem tu felicem admirantibus credis, *ex omni vetere lectione*

d Damnum putas, & remedium eſt.] *Redundat coniunctio* & *ex eadem.*

e Perdidiſti pecuniam.] *Eadem*, Perdidi pecuniam.

f Oculos perdidiſti.] *Scribe* oculos perdidi *ex eadem. Idem vitium mox paulo.*

g Amiſit liberos, Stultus es qui defleas mortem mortalium.] *Caſtigo*, Amiſi liberos. Stultus es qui fles caſus mortalium, *ex eadem.*

h Aqua ſtante ipſa cadunt poma.] *Domeſticus codex*, quod ſtante illa cadunt ſua poma. *Exemplar Facundi & Primitiui rectius*, quod ſtante ipſa cadunt poma.

i Quid inde eſt quod indigneris?] *Scribe*, Quid tamen eſt quo indigneris? *ex vetere lectione.*

k Verum hoc nemo tibi promiſerat.] *Eadem* Sed hoc nemo tibi promiſerat.

NNnn

l Verum gaude quod euaseris.] *Superuacanea est dictio* verum, *ex eadem.*

m Inimicos graues habeo.] *Verbum* graues *in quibusdam exemplaribus non habetur.*

n Quod amicos non habeas.] *Scribe* habes, *non* habeas, *ex vetere lectione.*

o Iam eum te habuisse certum est.] *Scribe cum interrogatione*, Iam enim te habuisse certũ est? *ex eadem.*

p Quam multæ inter probatas matronalis ordinis esse cœperunt, postea inter exempla naturarum.] *Eadem*, Quam multæ inter probra matronalis ordinis esse cœperunt, inter exempla nominatarum. *Vide an magis arrideat hæc lectio*: Quam multæ antea probra matronalis ordinis, *cætera*, *Exemplar Facundi & Primitiui*, numeratarum *legit*, *non* nominatarum.

q Ex diligentissimis solutissimas.] *Adijce ad hæc verba*, ex liberalissimis rapacissimas: *ex eadem.*

r Si bonam vxorem amisisti.] *Scribe*, Etiam si bonam vxorem amisisti: *ex eadem*: *etsi sint exemplaria in quibus* habuisti *legatur*, *non* amisisti.

s Dummodo ne imagines proauosque respexeris,] *Lege*, Tu modo ne imagines proauosque respexeris, *ex eadem.*

t Cui ipsa nobilitas cessit.] *Scribendum*, cui iam ipsa nobilitas primo loco cessit. *ex eadem.*

u Quam nondum corruperunt publici corruptores.] *Verbum* corruptores *putamus redundare.*

x Amisi vxorem bonam. Multos tibi numerare possum,] *Priora illa verba*, Amisi vxorem bonam, *non habentur in quibusdam exemplaribus.*

y Non qui aliis videtur, sed qui sibi.] *Deest verbum* esse, *vt sit*, non qui aliis videtur esse, sed qui sibi, *ex vetere lectione.*

z Videas autem quam domi sit] *Eadem* vide, *non* videas, *praefert.*

zz Vicina est miseriæ: habet enim aliquid, trahitque ex ea.] *Hæc verba in omnibus, quæ viderim, scriptis exemplaribus desunt.*

OPSOPOEVS.

H*Onesta, inquit Epicurus*] Cento hic vulgo De paupertate inscriptus, consarcinatus est ex Seneca epist. II. IV. IX. XIV. XVI. XVII. XVIII. XX. XXV. XXXVI. LXXX. LXXXI. LXXXVII. quarum collatio non inutilis erit.

Aliorum quæ per circuitũ] M. ss. *aliorum per circuitum, etiam qui aliud se non timere indicant, hoc timent. Quicquid enim aliud*, &c. Mox *eludas*, non *deludas*.

Dij melius. Nemo hæc re] M. ss. *Dij melius, quod nemo mihi istud minari ipse immortalis potest.* Linea sequenti omittunt *verum*.

Quid aliud respondeam] M. ss. *Quid aliud huic respondeam*, &c. mox *lapis ad offa redacturus.*

Nemo proficisci potest] M. ss. *nemo proijci potest*. Et statim, *in quamcunque terram venero.*

Mox Iidem, *sed altera patria est.* & pro *Iam enim te habuisse*, scribe. *Iam autem te habuisse*, &c.

Inter exempla mutatarum] Scriptus codex, *inter exempla numeratarum*. Puteanus legit, *inter exempla meretricum.*

FINIS.

RERVM ET VERBORVM
IN L. ANNAEO SENECA
MEMORABILIORVM INDEX
CERTISSIMVS.

In L. Senecam Philosophum.

B.

C.

in L. Senecam Philosophum.

D.

F.

Familiares olim dicti, qui nunc serui. 254

G.

H.

Index

K.

L.

M.

S.

V.

X.

Z.

FINIS.

NOTARVM INDEX.

FINIS.

PRIVILEGE DV ROY.

HENRY par la grace de Dieu Roy de France & de Nauarre, A noz amez & feaux Conseillers
les gens tenans nos Cours de Parlements, Baillifs, Seneschaux, Preuosts, ou leurs Lieutenants
& autres nos Iusticiers, & Officiers qu'il appartiendra, Salut. Nostre bien amé Pierre Cheua-
lier Imprimeur a Paris, nous a fait dire & remonstrer que pour l'vtilité & bien public, il desire-
roit imprimer ou faire imprimer les Oeuures de Seneque en latin, en vne forme plus parfaicte
que les precedentes impressions qui sont diuerses pour la diuersité des Autheurs qui se sont tra-
uaillez a l'enrichir & expliquer par leurs nottes & commentaires: lesquelles nottes & commen-
taires incorporez en vn volume soulageront infiniment & releueront de grand frais le publicq.
Mais d'autant qu'il a entendu que Iustus Lipsius a mis en lumiere les nottes qu'il a fait sur Sene-
que, & qu'il a obmis a commenter les Controuerses qui rend par ce moyen l'œuure imparfaite
dont il a obtenu vn Priuilege par surprise & au preiudice du bien publicq d'autant que pour auoir vn Seneque entier & ac-
cōply de tout ce que les hōmes doctes ont escript sur iceluy, Il conuient acheter diuerses impressions à grands frais, ioinct
que le Priuilege de Iuste Lipse a esté obtenu subrepticement pour tirer par ce moyen l'argent hors ce Royaume, mes-
mement que l'on n'en peut recouurer que difficillement & bien cherement: Nous pour ces causes certiores de la fide-
lité & affection qu'il porte à nostre seruice: Auons par les presentes signées de nostre main & de nostre auctorité Royal
permis & accordé permettons & accordons audit Pierre Cheualier, qu'il puisse & luy soit loisible luy seul imprimer ou
faire imprimer par tels Imprimeurs & Libraires qu'il voudra choisir, *Les œuures de Seneque en latin intitulees, L. Annæi Senecæ
quæ extant omnia cum Commentarijs doctissimorum virorū tum antiquorum tum recentium præcipue vero Iani Gruteri, & F. Iureti, M.
Antonij Mureti, I. Lipsij, notis Andreæ Schotj in Suasorias Controuersias & declamationes Senecæ Rethoris.* Item *annotationibus
Ioannis Petrei Toletani & coniecturis in eadem I. Lipsij.* En telles marges caracteres & tant de fois que bon luy semblera durant
le temps & terme de dix ans prochains & consecutifs à conter du iour que seront paracheuées d'imprimer, auec deffen-
ces à toutes personnes de quelque estat & qualité qu'ils soient, dicelles Oeuures imprimer, exposer en vente, changer ou
trafiquer sur peine de confiscation des liures qui se trouuerront auoir esté mis en vente, tant en publicq qu'en particulier,
contre la teneur de ces presentes, & de trois mil liures tournois d'amende pour chacun liure ou exemplaires, applicable
moitié à nous & l'autre moictié audit Cheualier, sans aucune diminution & de punition corporelle, sans qu'il soit
permis d'imprimer ou faire imprimer lesdites Oeuures des Seneques apart ou separement, ainsi reueues & augmentees en
ceste derniere edition, sans le vouloir & permission dudit Cheualier, ny en extraire aucune chose pour les inserer en
autres liures ou volumes qui ne seront desdits autheurs, ès villes n'estans de nostre obeissance, estre vendus, eschangez
en nostredit Royaume durant ledit temps de dix ans finis & accomplis, faisant à ceste fin de rechef tres-expresses deffen-
ces à tous Libraires Imprimeurs & autres de quelque qualité, pays & nation qu'ils soient, d'imprimer, interposer auec
fauce marque, & supposer noms des lieux & villes, vendre & eschanger, tenir ny acheter, soit en public ou en particu-
lier, & priué lesdites Oeuures ou extraict d'icelles ny entreprendre aucune chose au preiudice dudit Cheualier, sur les mes-
mes peines que dessus: Lesquelles Oeuures estant ainsi imprimees & exposées en vente contre la teneur des presentes, vou-
lons estre incōtinant prises saisies & mises en nos mains par le premier de nos Iuges & officier, sur ce requis & cōtraignant
ceux qui auront esté trouuez saisis d'icelles de declarer & nommer les lieux & les personnes desquelles ils auront eu les-
dites Oeuures pour estre procedé contre eux extraordinairement. VOVLONS & nous plaist qu'en mettant ou faisant
mettre par ledit Cheualier au commencement ou à la fin desdites Oeuures vn brief ou extraict sommaire de ces pre-
sentes elles soient tenues pour suffisament signifiées & venus à la cognoissance de tous comme si expressement & parti-
culieremēt elles leurs auoient esté signifiées. SI VOVLONS & à chacun de vous en droit soy, mandōs que nos presens
Priuilege congé & permission vous faictes & laissez ledit Cheualier & ceux qui auront droict de luy iouir plainement
& paisiblement sans luy faire mettre ou donner aucun empeschement au contraire, lequel s'y fait mis ou donne lui estoit,
Vous les faictes incontinant & sans delay reparer & remettre au premier estat & deu & a ce faire souffrir & obeir con-
traignez & faictes contraindre par toutes voyes dues & raisonnables, tous ceux qui pour ce seront à contraindre & pour
ce que de ces presentes l'on pourra auoir affaire en plusieurs & diuers lieux, Nous voulons qu'au vidimus d'icelles fait par
l'vn de nos amez & feaux Conseillers Notaire & Secretaire foy soit adioustée comme au present original, Car tel est no-
stre plaisir, nonobstant oppositions ou appellations quelconques pour lesquelles & sans preiudice d'icelles ne voulons
l'execution des presentes estre differée quelconques autres lettres à ce contraires. Donné a Paris le XXVII. iour de Decem-
bre l'an de grace mil six cens cinq & de nostre regne le dixseptiesme. signé

HENRY.

Et plus bas, Par le Roy POTIER.

EXTRAICT DES REGISTRES DE PARLEMENT.

VEV par la Cour les lettres Patentes données à Paris le XXVII. Decembre dernier signé Henry & par le Roy, Potier, &
seellées du grand seel & par lesquelles est permis à Pierre Cheualier Imprimer & faire imprimer vendre & debiter
par dix ans les Oeuures de Seneque, nouuellement mis en latin sans que autres puissent ce faire sans son consentement
sur les peines au long cōtenues ausdites lettres: requeste par luy presentée a ladite Cour afin d'enterinemēt d'icelles, con-
clusions du Procureur general du Roy: Tout consideré ladite Cour entherinant lesdites lettres ordonne que ledit impe-
trant iouira de l'effect & contenu en icelles. Faict en Parlement le XX. Ianuier mil six cens six.

LOCI COMMVNES SEV LIBRI AVREORVM EX SENECA FACTI, DIONYSIO GOTHOFREDO I. C. AVTHORE.

DE RE THEOLOGICA SEV rerum diuinarum Liber.

DE DEO

An sit Deus? Deum esse docet consensu omnium gentium.

APVD nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri. tanquam deos esse, inter alia hoc colligimus, quod omnibus de diis opinio insita est, nec vlla gẽs vsquam est adeo extra leges, moresque proiecta, vt non aliquos deos credat. *epistol.* 118.

Imo & eorum sensu.

Nullus tam miser, tam neglectus, tam duro fato & in pœnam genitus, qui non Deorum munificentiam sentiat. 4. *de benef.* 4.

Miraculis.

Nemo vsque eo tardus & hebes, & demissus in terram est, vt ad diuina non erigatur, ac tota mente consurgat: vtique vbi nouum aliquod e cœlo miraculum fulsit. 7. *nat. quæst.* 1.

Oraculis.

Oraculum, voluntas diuina hominis ore enunciata. 1. *Controuers. in proœm.*

Philosophia præceptis.

Siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus vniuersi cuncta disponit, siue casus res humanas sine ordine impellit & iactat, philosophia nos tueri debet. *epi.* 16.

Philosophia docet, vt sequaris Deum, feras casum *epist.* 16.

Cultu ipso, siue religioso, siue superstitioso.

Relligio Deos colit, superstitio violat. 2. *de clem.* 5.

Superstitio error insanus est, amandos timet: quos colit, violat. Quid enim interest vtrum Deos neges, an infames? *epist.* 124.

Politica cautione.

Ad coercendos animos imperitorum, sapientissimi viri iudicauerunt ineuitabilem metum, vt supra nos aliquid timeremus. vtile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersus quod nemo sibi satis potens videretur. 2. *natural* 42.

De Deo multa apud homines ignorari, & quomodo ea ignorentur.

Nemo nouit Deum: multi de illo male existimant & impune. *epistol.* 31.

Quam multa per secreta eunt, nunquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus humanis oculis nota fecit. 7. *natural. quæstion.* 30.

Multa cognata numini summo & vicinam sortita potentiam obscura sunt, aut fortasse (quod magis mireris) oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tanta subtilitas est, quantum consequi acies humana non possit, siue in sanctiore secessu maiestas tanta delitescat, & regnum suum, id est, se regit: nec vllum aditum dat sine animo. Quid sit hoc, sine quo nihil est, scire non possumus, & miramur si quos igniculos parum nouimus, cùm maxima pars mundi Deus lateat. 7 *natural.* 31.

Non semel quædam sacra traduntur. Eleusina seruant quod ostendat reuisentibus. Rerum natura sacra sua non simul tradit. initiatos nos credimus, in vestibulo eius hæremus. illa arcana non promiscue, nec omnibus patent, reducta & in interiore sacrario clausa sunt. 7. *natural.* 31.

Quid sit Deus.

Quid est Deus? Mens vniuersi. Quid est Deus? quod vides totum & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest, si solus est omnia: opus suum & extra & intra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei & nostram? Nostri pars melior, animus est: in illo nulla pars extra animum, totus ratio est, *nat. prooem.*

De appellationibus & nominibus Dei variis.

Tot appellationes Dei, quot munera. 4. *de beneficiis* 7.

Ne hoc quidem crediderunt, Iouem esse qualem in Capitolio, & in cæteris ædibus videmus. mittere manu fulmina: sed eundem quem nos Iouem intelligunt, custodem, rectorem vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum *fatum* vocare? non errabis Hic est ex quo suspensa sunt omnia, ex quo sunt omnes causæ causarum. Vis illum *prouidentiam* dicere? recte dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, vt inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum *naturam* vocare? nõ peccabis. Est enim, ex quo natura sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare *mundum*? non falleris. Ipse enim est totum quod vides, totus suis partib. inditus, & se sustinens vi sua. Idem & Hetruscis visum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerũt, quia sine illo nihil geritur. 5. *nat. quæst.* 45.

Natura, fatum, fortuna omnia eiusdem Dei nomina sunt, varie vtentis sua potestate. 4. *de benef.* 8.

Quid aliud *natura* quam Deus, & diuina ratio toti mundo & partibus eius inserta? 4. *de benef.* 7.

Natura non sine Deo est, nec Deus sine natura. 4. *de benef.* 8.

Id actum est, mihi crede, ab illo quisquis formator vniuersi fuit. siue ille *Deus* est potens omnium, siue incorporalis *ratio* ingentium operum artifex, siue diuinus *spiritus* per omnia maxima ac minima æquali intentione diffusus, siue fatum & mutabilis causarum inter se cohærentium cõgeries, id, inquam, factum est vt in alienum arbitrium, nisi vilissima quæque non caderent. *ad Alb.* 8. *in fin.*

Inter Deum & homines quæ societas sit.

Totum hoc quo continemur & vnum est, & Deus, & socij eius sumus & membra. *epist.* 93.

Quæstiones variæ de Deo.

Equidem tunc naturæ rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video quæ publica est, sed cum secretiora eius

intraui cum disco, quæ vniuersi materia sit, quis autor sit, aut custos: quid sit Deus, totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: liceat illi hodieque decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare: an maiestatis diminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt. Nec ob hoc minus liber & potens est. ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitterer, non fuerat operæpretium nasci. 1. nat quæst. in præfat. 1.

Quam vtile existimas, ista cognoscere & reb. terminos ponere, quantum Deus possit naturam ipse sibi formet, an data vtatur: vtrum idæa prius materiæ superuenit, an materia idææ: Deus quicquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant, & à magno artifice praua formentur multa: non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur, sæpe inobsequens arti est. Hæc inspicere, hæc discere, his incumbere, non ne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transcribi sortem? quid tibi, inquis, ista prodeunt si nihil aliud, hoc certe sciam; omnia esse angusta versus Deum. nat procem.

Deus ante Mundum quid fecerit, quid ne mundo finem sortito facturus sit.

Talis futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in nauigatione longa retentus, aut in desertum inuitus eiectus, *qualis est Iouis*, cum resoluto mundo & diis in vnum confusis, paulisper cessante natura acquiescit sibi cogitationib. suis traditus. Tale quiddam sapiens facit, in se reconditur, secum est. *epist.* 9.

Deum sub nullo esse.

Immortalia tutore non egent. *epi.* 59.

Diuina ratio omnib. præposita est, ipsa sub nullo est. *ep.* 93.

Deus prima causa & author omnium.

Deus est prima omnium, causa, ex qua cætera pendent. 4. *de benef.* 7.

Dij omnium rerum optimi autores. 7. *de benef.* 31.

Dei virtus & bonitas.

Dij immortales nullam didicere virtutem, cum omni ædici, & pars naturæ eorum est, esse bonos. *epist.* 96.

Dei vita beata.

Diis immortalibus solis & virtus & beata vita contingit, nobis vmbra quædam bonorum ac similitudo. accedimus ad illa non peruenimus. Ratio vero diis hominibusque cōmunis. Hæc in illis consummata est, in nobis consummabilis. *epist.* 93.

Gaudium quod *Deos* Deorumque æmulos sequitur, non interrumpitur. *epist.* 60.

Deo nihil noxium esse.

Nulla mortalitas cum exceptione est, nec quicquam noxium æterno est. *epistol.* 58.

Alexander sagitta ictus, Omnes, inquit, iurant me esse Iouis filium, sed vulnus hoc hominem me esse clamat. *epist.* 60.

Deo nihil diuinius.

Nihil diuino diuinius, cœlesti cœlestius. *epist.* 67.

Dei omnia esse.

Ingentis spiritus res est, emittere hanc Dei vocem, Hæc omnia mea sunt. 7. *de benef.* 3.

Omnia *deorum* sunt: tamen diis posuimus donum & stipē iecimus. 7. *de benef.* 4. *in fin.*

Omnia deorum sunt, sed non omnia diis dicata. 7. *de beneficijs* 7.

Deum nihil ignorare, & eius summa in rebus creatis prouidentia probari.

Dij non possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus & alia prouiderint. 6. *de beneficijs* 21.

Nihil Deo clausum est. *epist* 84.

Dei prouidentia omnia facta esse.

Cogitauit nos ante natura, quam fecit. 6. *de beneficiis* 23.

Dei voluntas in res creatas, pro lege est.

Sua *Diis* in legem æterna voluntas est. Statuerunt quæ non mutarent & *post.* Nunquam primi consilij Deos pœnitet. & *post.* Sed non ideo quia vis sua in proposito omnia tenet, ex imbecillitate permanent, sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. 6. *de beneficijs* 23.

De fato & quid fatum.

Quid intelligi. fatum? Existimo necessitatem rerum omnium, actionumque quam nulla vis rumpat. 2. *nat. quæst.* 36.

Fatum nihil aliud, quam series implexa causarum. 4. *de benef.* 7.

Fati prima lex, stare decreto Dei.

Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem *fati* æterna series regit, cuius hæc prima lex, stare decreto. 2. *natural. quæst* 35.

Fato omnes obnoxij citra ordinem ætatis.

Neminem illæsum fata transmittunt. *de remed. fort in Excerptis.*

Non est idem ordo fati, qui & ætatis: non quomodo quisque venit, emittitur. *de remed. fort. in Excerptis.*

Et adolescentes & impuberes, eidem fati necessitati ducit. *de remed. fortun. in Excerptis.*

Fatum Deus non mutat, quia semel iussit.

Fatum fulmine mutari non potest. 2. *nat. quæst.* 35.

Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. semper paret, semel iussit. *de prouid diuin.* 7.

Fato diuino neque liberum arbitrium: neque expiationes, neque aut vota aut preces tolli.

Fato hoc quoque comprehensum vt vtique fiant vota, ideo fient. Fatum est, vt hic disertus sit, sed si literas didicerit, ab eodem fato continetur, vt literas discat, ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit, ac in illo fati ordine, quo patrimonium grande illi promittis, hoc quoque protinus fatum est, vt nauiget, ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prædictas diuinitus minas, at hoc quoque in fato est, vt expiet, ideo expiabit. ista nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostræ relictum, & omne ius fato traditum, dicam quēadmodum maneant fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agis explicaui, quomodo si fati certus est ordo, expiationes propitiationesque periculaprodigiosum euertant: quia cum fato non pugnant, sed in ipsa lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtique enim expiare mihi non suadente illo necesse est. hoc prodest quod fati minister est. sic cum sanitas esse videatur de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit. 2. *natural.* 37

Existimamus vota proficere salua vi ac potestate fatorum, quædam enim à diis immortalibus, ita suspensa relicta sunt, vt in bonum vertant si admotæ diis preces fuerint, si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. 2. *nat.* 37.

Fato etiam inanimata subiici.

Non homines tantum, qui breuis & caduca res, nascimur, vrbes oræque terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem *fati* venit. 6. *natural. quæst.* 1.

Deus agens in exteriora à se non recedit.

Mundus quoque cuncta complectens, rectorque vniuersi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum vndique in se redit. *de beat. vita* 8.

Deo quis finis sit in agendo.

Dij quodcunque faciunt, in eo nihil præter ipsam faciendi rationem sequuntur 4. *de benef.* 25.

Dei sententia cur non mutetur.

Sapientis viri sententiam negatis posse mutari. Tanto magis Dei. cum sapiens quid sit optimū in præsentia sciat, illius diuinitati omne præsens sit. 2. *nat. quæst.* 30.

Dei potentia.

Deus ille maximus potentissimusque vehit omnia. *epist.* 31.

Dei regnum inerme.

Dij immortales regnum inermes regunt. 7. *de beneficijs* 3.

Dei ad materiam mundi quæ sit ratio.

Vniuersa ex materia & Deo constant. Deus ista temperat, quæ circunfusa rectorem sequuntur & ducem. Potentius est enim quod facit quod est Deus, quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo Deus locum obtinet, hunc in homine animus. quod est illic materia, id in nobis corpus est. *epistol.* 66.

Deus implet omnia.

Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. Nihil ab ipso vacat. Opus suum ipse Deus implet. 4. *de benef.* 8.

Dei opus homo.

Pars operis *diuini* sumus & nos. 6. *de benef.* 23.

Dei charitas erga homines.

Charissimos nos habuerunt dij immortales, habentque. 2. *de beneficiis* 29.

Dei gratia

Gratuitos habemus deos. 4. *de benef.* 25.

Dei munera perpetua, sine spe vtilitatis aut quidquam recipiendi & quis finis Deo cum homini benefacit.

Dij munera sine intermissione diebus ac noctibus fundũt. 4. *de beneficiis* 3.

Nulla ex nobis vtilitas Deo sperandi. 4. *de benef.* 3.

Plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert sine spe recipiendi. 4. *de benef.* 8.

Nulla Deo dandi beneficij causa est 4. *de benef.* 3.

Dei munera nobis proxima.

Quicquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. *epist.* 111.

Dei munera super iniustos & ingratos.

More optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant *Dij* beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus. 7. *de benef.* 31.

Dij quoque multa ingratis tribuunt. 4. *de benef.* 28.

Et sceleratis sol oritur, & piratis maria patent. 4. *de beneficiis* 25.

Ne Deos quidem immortales ab hac tam effusa liberalitate sacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Vtuntur natura sua, cunctanterque illos ipsos, munerum suorum malos interpretes, iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur. 1 *de benef.* 1.

Deus cur iniustis beneficia conferat.

Dij propitij quibusdam bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt, ad hoc vnum excusati, quod ista quæ vrunt, quæ excruciant optantibus data sunt. *ep.* 22.

Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse, nec mala. *de prouident. diuin.* 5.

Nolite obsecro vos expauescere ista, quæ Dii immortales velut stimulos admouent animis. *de prouid. diuin.* 4.

Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. *de prouid. diuin.* 5.

Deus cur iustis ac suis iisue quos amat, munera sua interdum non conferat, sed eos agitet atque excruciet.

Paternum Deus habet aduersus bonos viros animum & illos fortius amat: & operibus, doloribus ac damnis exagitat, vt verum colligant robur. *de prouid. diuin.* 2.

Deus quos amat, indurat, recognoscit, exercet. *de prouid. diuin.* 4.

Digni nisi sumus Deo, in quibus experiretur quantum humana natura posset pati. *de prouid. diuin.* 4.

Magnus animus Deo pareat, & quicquid lex iubet, sine cunctatione patiatur. aut in meliorem emittitur vitam lucidius tranquilliusque inter diuina mansurus, naturæ suæ miscebitur, & reuertetur in totum. *epist.* 73.

Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam cum sciret quibus ærumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem inuenit, cito in familiaritatem grauissima adducens. *de tranq vita* 10.

Ipsis deus consulit, quos esse quam honestissimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animose fortiterque faciendi. *de diu. prou.* 4.

Quid mirum, si dure generosos spiritus *Deus tentat?* nunquam virtutis molle documentum est. verberat nos & lacerat fortuna, patimur, non est sæuitia, certamen est. *de prou.* 4.

Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo *Deus*: Ecce par Deo dignum, vir fortis, vtique fiet prouocabit. *de prouid.* 2.

Hanc rationem Dii sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis præceptores, qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. *de prou.* 4.

Hic est magnus animus qui se Deo tradidit: contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi male existimat, & emendare mauult Deos quam se. *epist.* 108.

Deum munera hominibus largiri, contra quam Epicurus sentiat.

Non dat Deus, inquit Epicurus, beneficia, sed securus & negligens nostri auersus a mundo aliud agit aut nihil agit, nec magis illum beneficia quam iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantũ voces & vndiq; sublatis ad cœlum manibus vota facientum priuata ac publica: quod profecto non fieret, nec in hunc furorem mortales consensissent alloquendi surda numina & inefficaces Deos, nisi nossent eorum beneficia nunc oblata, nunc orantibus data. 4. *de benef.* 4.

Sine Deo nemo vir bonus: In vnoquoque viro bono Deum habitare.

Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam nisi ab illo adiutus exurgere? ille dat consilia magnifica & recta. In vnoquoque virorum bonorum qui Deus, incertum est: habitat tamen Deus *epist.* 41.

Deus artium semina nobis insita promouet.

Insita sunt nobis omnium ætatum, omniumque artium semina, magisterque ex occulto Deus producit ingenia 4. *de benef.* 6.

Deus propitius liberis propter parentes: & e contra, parentibus propter liberos.

Deos verisimile est, vt alios indulgentius tractent, propter parentes auosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longe sequentium posterum indolem. 4. *de benef.* 32.

Deus non semper punit parentum peccata in liberis.

Quod si dii placabiles & æqui delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto æquius est hominem hominibus præpositum miti animo exercere imperium & cogitare vtrum mundi status gratior oculis, pulcriorque sit sereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant. 1. *de clement.* 7.

Deus in nobis habitat.

Non sunt Dii fastidiosi, non inuidi: Admittunt & ascendentibus manum porrigunt. miraris hominem ad Deos ire? Deus ad homines venit: imo quod propius est, in homines venit. nulla sine Deo mens bona est. *epist.* 74.

Non sunt ad cœlum eleuandæ manus, nec exorandus æditus, vt nos ad aures simulachri, quasi magis exaudiri possimus, admittat. Prope est a te Deus, tecum est, intus est. *& post.* Bonus vir sine Deo nemo est. *& post.* In vnoquoque virorum qui Deus incertum est, habitat tamen Deus. *epist.* 41.

Interest nobis Deus. *de prouid.* 1.

De genio cuiusque hominis.

Sepone in præsentia quæ quibusdam placet, vnicuique nostrum pædagogum *dari Deum*, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notæ ex horum numero quos Ouidius ait de plebe deos. Ita tamen hoc sepones volo, vt memineris, maiores nostros qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse, singulis enim *genium* & Iunonem dederunt. *epist* 111.

Omne bonum desursum à Deo.

Nulla sine Deo mens bona est. *epist.* 74.

Deus diligit suos etiam cum eos experitur.

Inter bonos viros ac *Deum* amicitia est, conciliante virtute: amicitia dico, imo necessitudo, & similitudo: quoniam quidem bonus discipulus eius æmulatorque & vera progenies, quem parens ille magnificus, virtutum non leuis exactor, sicut seueri patres durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptosque diis laborare, sudare, per arduum conscendere, malos autem lasciuire & voluptatibus fluere, cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audacia. Idem tibi & Deo liqueat. Bonum virum in delitiis non habet, experitur, indurat, sibi illum præparat. *de prouid.* 1.

Deum sequi & imitari debemus.

Vetus præceptum est, Deum sequere *de vita beata* 15.

Deos sequamur duces quantum humana imbecillitas patitur. 1. *de benef.* 1.

Optimum est, Deum quo autore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. *epist* 108.

Placeat homini quicquid Deo placuit. *epist.* 75.

Dei imago quemadmodum nos simus. Homo ad imaginem Dei & quomodo.

Hoc est quod Philosophia mihi promittit vt me parem Deo faciat, ad hoc inuitatus sum, ad hoc veni, fidem præsta *epist.* 49.

Virtus hominem dignum efficit, qui in consortium Dei veniat. *Natural. proœmio.*

Parem Deo *pecunia* non faciet. Deus nihil habet. *Prætexta* non faciet, Deus nudus est. *Fama* non faciet, nec ostentatio tui & in populos nominis dimissa notitia. Nemo nouit Deum: multi de illo male existimant, & impune. *Non turba seruorum* lecticam tuam per itinera vrbana ac peregrina portantium, Deus ipse Maximus potentissimusque ipse vehit omnia. *Ne forma* quidem & vires bonum te facere possunt, nihil horum non patitur vetustatem. Quærendũ est ergo quod non fiat in dies deterius, cui nõ melius posset obstare, quid hoc est? Animus: sed hic rectus, bonus & magnus

Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitem? *& post.* Subsilire in cœlum ex angulo licet, exurge modo & te quoque dignum finge Deo. finges autem non auro, non argento. non potest ex hac materia imago exprimi similis. cogita illos cum propitij essent, fictiles fuisse. *epist. 31.*

Magnum & summum est *Deoque* vicinum, non concuti. *de tranquillitate secundo.*

Sapiens vicinus proximusque diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. *in sap. non cad iniur.* 8.

Qui dat beneficia Deos imitatur, qui repetit, fœnerator est. 3. *de beneficiis* 15.

Nemo alius est deo dignus, quam qui opes contempsit. *epist.* 18.

Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuum? quod hoc est? animus scilicet emendatus ac purus, æmulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens, rationalis, animalis. *epi.* 125.

Animus nisi purus ac sanctus Deum non capit *epi.* 88.

Deum interesse vitæ, cogitationibus, precibus & conscientiæ hominum.

Sic viuendum est, tanquam in conspectu viuamus. sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest *epist.* 84.

Sic viue cum hominibus, tãquam Deus videat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant *epist.* 10.

Aliter *Deorum* numini subiecta vniuscuiusque conscientia, aliter nostræ æstimationi. Nos tantum quæ fecisti palam vidimus, illi etiam quæ secreta sunt. 1. *contrresponse.* 2.

Id pactum est ab illo mundi conditore, qui nobis viuendi iura descripsit, vt salui essemus, non delicati. *epist* 120.

Viri boni, erga Deum sunt quam maxime pij ac religiosi.

Virum bonum concedas necesse est summæ pietatis erga *deos* esse. Itaque quicquid illi acciderit, æquo animo sustinebit. Sciet enim id accidisse lege diuina, qua vniuersa procedunt. Quod si est, vnum illi bonum erit, quod honestũ: in hoc enim positum est parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam, sed patienter excipere fatum, & facere imperata. *epist.* 77.

Egregie Aristoteles ait, nunquam nos verecundiores esse debere, quam cum de diis agitur 7. *nat. quæst.* 30.

De vera religione & vero Dei cultu: & cur Deus ab homine sit colendus.

Deus colitur propter maiestatem eximiam, singularemque naturam. 4. *de benef.* 19.

Quomodo Deus maximé sit colendus.

Diligentius Dii coluntur irati. 8. *controu.* 1.

Dei verum cultum consistere in fide, honore, sanctitate vitæ, imitatione Dei, eiusque cognitione.

Primus est *Deorum* cultus, Deos credere: Deinde reddere illis maiestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas: scire illos esse qui præsident, qui vniuersa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interim dum curiosi singulorum. hi nec dant malum nec habent. Cæterum castigant quosdam & coercent, & irrogant pœnas, & aliquando spe boni puniunt. vis Deos propitiare? bonus esto. Satis illos coluit quisquis imitatus est. *ep.* 96.

Deum colit, qui nouit. *epist.* 96.

De Oratione: & quæ nos Deum rogare oporteat.

Si vis esse fœlix. Deos ora, ne quid tibi ex iis quæ tibi optantur eueniat. non sunt ista bona quæ in te isti volunt cõgeri. *epist.* 31.

Tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cum eo perueneris vt nihil *Deum* roges, nisi quod rogare possis palam. nunc enim quanta dementia est hominum, turpissima vota diis insusurrãt. si quis admouerit aurem, conticescet & quod scire hominẽ nolunt, Deo narrant. Vide ergo, ne hoc præcipi salubriter possit, Sic viue cum hominibus, tanquam Deus videat, sic loquere cum hominibus, tanquam Deus audiat. *ep.* 10. *in fin.*

Deos vitam roga & salutem. *epist.* 118.

Audacter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. *epist.* 80.

Deos bona rogare oportet, mala deprecari. rogare, vt promissa firment, deprecari, vt remittãt minas. 2. *nat. quæst* 33.

Quid si gubernator à diis tẽpestates, infestissimas, & procellas petat, vt gratior ars sua periculo fiat: quid si imperator deos oret, vt magna vis hostium circumfusa castris fossas subito impetu compleat & vallum trepidante exercitu conuellat, & in ipsis portis infesta signa constituat, quo maiore cum gloria rebus lapsis profligatisque succurrat? omnes isti beneficia sua, detestabili via ducunt qui deos contra eum aduocant, cui ipsi affuturi sunt. 6. *de benef.* 25. Pessimé cum eo agis, cuius a diis noceri, à te succurri. Iniquẽ cum ipsis Diis. illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas, vt tu prosis, dij nocebunt? *& post.* quicquid non efficis Dei munus est, iniuria vero quicquid optas. 6. *de benef.* 17 *in fin.*

Ex Nomentano meo te saluto & iubeo te habere mentem bonã, hoc est, propitios *Deos omnes*, quos dabit placatos & fauentes quisquis sibi se propitiauit. *epistol.* 111.

Quid huic optes, nisi *Deos faciles. epistol.* 102.

Vitam beatam inite, modo bonis auspiciis, ipsisque Diis bene iuuantibus. 2. *de ira.* 14.

Morieris? *Dij melius. De rem. fort.*

Dij melius. *epist.* 42.

Hoc dicito, quoties aliter aliquid quam cogitabas euenerit, *Dij* melius. *epist.* 99.

De imprecationibus.

Dij illi male faciant 1. *de ira.* 16.

De gratitudine hominis erga Deum.

Grati simus aduersus Deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos qui nobis aliquid præstiterunt: grati etiam aduersus eos, qui nostris præstiterunt. 5. *de benef.* 17.

Cultum Dei verum, in pia ac recta voluntate venerantium consistere, non in auro, aut victimis.

In victimis, licet optimæ sint, auroque præfulgeant, non est Deorum honos, sed in pia ac recta voluntate venerantiũ itaque boni etiam farre ac fictili religiosi sunt, mali rursus non effugiunt impietatem, quamuis aras sanguine multo cruentauerint. 1. *de benef.* 6.

Colitur Deus non taurorum opimis corporibus contrucidatis, non auro, non argento, non in thesauros stipe infusa, sed pia & recta voluntate. *epist.* 116.

De cultu superstitioso & variis eius exemplis.

Quomodo sint *Dij* colendi solet præcipi, accẽdere aliquẽ *lucernas* A sabathis prohibeamus, quoniam nec lumine quidem dij egent, & ne homines quidem delectentur fuligine. *ep.* 96. [A De lucernis adde Tertullianũ cap. 35. apologetici. & libro 2. ad vxorem. Iuuenalem satyr. 12. Persium satyr. 15. Solebant etiam sacerdotes, forte vt augustiores haberentur, medio die lucernam gestare, vt ex Seneca capite vigesimo septimo, de vita beata discimus Eadem ratione in omni priuata publicaque lætitia & solennitate ianuas ornabãt lucernis & lauro, vt colligitur ex illis locis Tertull. & Xyphilini in Nerone.

Vetemus B *salutationib.* matutinis fungi, & forib. assidere tẽplorum, humana ambitio istis officiis capitur, Deum colit qui nouit. *ep.* 96. [B Huiusmodi salutationes perstringit Arnobius 7 aduers. gentes. quid sibi volunt salutationes illæ quas canitis matutini, collatis ad tibiam vocibus? obdormiscunt enim superi, remeare vt ad vigilias debeant. Meminit & Apuleius 11. Asini.

Vetemus lintea & *strigiles* Ioui ferri, & speculum tenere Iunoni, non quærit ministros Deus. quidni? ipse humano generi ministrat, vbique & omnibus præsto est. *epist* 96.

De Iureiurando per Deum concepto: In Dei sacris aurum sumptusue ambitiosos non exigi.

Per fictiles deos tunc religiose iurabatur, cum qui per illos *iurauerant*, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant *ad Alb.* 10.

Fictilibus fuerunt Dij faciles 2. controu 1.

Non tam necesse erat ornare Deos, quam vindicare. I. *controu.* 2.

Si animus sine re ad referendam gratiam non valet, nemo aduersus *Deos* gratus est, in quos voluntas sola confertur. Diis nihil aliud præstare possumus. sed si huic, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præstare possum, quid est quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in Deos confero? 7. *de benef.* 15.

Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis quam ad Deos immortales. *ad Alb.* 11

In templis colentium animus alius, quam ante, esse debet.

Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, *Deorumque* simulacra ex vicino cernentibus, & alicuius oraculi operientibus vocem. *ep.* 93.

Intramus templa compositi, ad sacrificium accessuri vultũ submittimus, togam adducimus, in omne argumẽtum modestiæ fingimur: 7. *nat. quæst.* 30.

Precando si quis mentiatur, quemadmodum Deus sit in eum affectus.

Verum ne Diis quidem dicimus, sed dij aut non exaudiũt, aut miserentur. *epi. 96.*

Vota nostra Deum admonent non exorant.

Deos, quorum notiti m nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant sed admonent 5. *de benef.* 25.

De votis apertis & latentibus.

Quædam *vota* aperta & confessa sunt, cum particulatim fiunt, quædam latent, cum vno voto multa comprehensa sunt. *epist.* 68.

Vota cur tacite potius faciamus quam palam.

Nulla res carius constat quam quæ precibus emta est. Vota homines parcius facerent, si palam facienda essent. Adeo etiam Deos quibus honestissime supplicamus, tacite malumus & intra nos precari. 2. *de benef.* 1.

De conscientia hominis Deo aperienda.

Conscientiam suam Diis homo aperire debet, semperque tanquam in publico viuere: se magis veritus quam alios. 7. *de benef.* 1.

De votis gratulantium & venerantium.

Sunt quædam *vota* quæ non gratulantium cœtu, sed venerantium celebrantur. *epist.* 68.

De votis veteribus & nouis.

Votorum tuorum veterum licet Diis gratias facias, alia deinde suscipe, roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quid ni tu ista vota sæpe facias? audacter Deum roga, nihil illum de alieno rogaturus. *ep.* 10.

Vota quibus ex causis non fiant.

Nemo *votum* sol it, quod flagellis cæsus aut podagra distortus, aut eculeo longior factus. *epist.* 68.

Nemo aduersus Deum æquitate vtitur.

Multos inueni æquos aduersus homines, aduersus *Deum* neminem. *epist.* 94. *in pr.*

Hominem, muneribus diuinis cætera omnia animantia vincere: hac contemplatione aduersus Deum quemque æquum fieri.

Cogitandum quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia sub iugum misimus, quanto velociora assequamur, quam nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum 2. *de benef* 29.

Dei occursu homines obstupescere & tacitos precari.

Si quis videret hanc faciem fulgentioremque, quam cerni inter humana consueuit, nonne velut *numinis occursu* obstupefactus resistat & vt fas sit vidisse, tacitus precetur. *epist.* 116.

Deum reptabundi interdum colebant.

Virtutem adorabo & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. *de vit. beat.* 18.

Deum fertis honorabant.

Virtutis magnificentissimas species, quæ nobis non *fertis*, sed *sudore & sanguine* colenda est. *epist.* 68.

Festi dies sine luxuria agendi.

Licet sine luxuria agere diem festum *epist.* 18.

Deo seruire, regnare est.

In regno nati sumus: Deo parere, libertas est. *de beat. vita* 15

Deo parendum.

Magnus animus Deo pareat, & quicquid lex vniuersi iubet, sine cunctatione patiatur. *epist.* 71.

A Deo semina nostris corporibus immissa, vt boni cultores excipere debemus.

Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt: quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria ex his ex quibus orta sunt surgunt: si malus non aliter quam humus sterilis ac palustris necat, ac deinde creat purgamẽta pro frugib. *epist.* 74.

Deo sacrilegos iniuriam re ipsa non facere.

Iniuriam sacrilegus Deo non potest facere, quem extra ictum sua diuinitas posuit: sed punitur, quia tanquam Deo fecit. 7. *de benef.* 7.

DE HOMINE.

Homo, Dei opus maximum & ad eius gloriam.

Scias non esse hominem tumultuarium & incogitatum opus Inter maxima rerum suarum natura nihil habet quo magis glorietur, aut certe cui glorietur. 6. *de benef.* 23.

Hominis conditio cœlestis.

De hominis conditione cœlesti post Deum vide. *ep.* 41.

Homo res caduca & mortalis.

Homo fluida materia & caduca & omnibus obnoxia causis. Mundus quoque æterna res & inuicta mutatur, nec idem manet. quamuis enim omnia in se habeat, quæ habuit, aliter habet, quam habuit, ordinem mutat. *epist.* 59.

Quid est homo? quod libet quassum vas, & quodlibet fragile iactatu. non tempestate magna opus est vt dissiperis: vbicunque arietaueris solueris. *Quid est homo?* imbecillum corpus & fragile, nudum sua apte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam proiectum, cum bene lacertos exercuit, cuiuslibet feræ pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus & laboris impatiens, ipso rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modum in copia rumpit anxiæ sollicitæque, tutelæ, præcarij spiritus & male inhærentis, quã pauum repentinum audiet, ex improuiso sonus auribus grauis excutit, soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. *& post.* Odor illi sapor que & lassitudo, & vigilia, & humor, & cibus & sine quibus viuere non potest mortifera sunt, quocunque se mouet, infirmitatis suæ statim conscium: non omne cœlum ferens, aquarum nouitatibus flatuque non familiaris auræ, & tenuissimis causis atque offensionibus morbidum, putre, cassum: a fletu vitam auspicatum. Cæterum quantos tumultus hoc t m contemptum animal mouet, in quantas cogitationes oblitum suæ conditionis venit, immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepotesque disponit, cum interim longa conantem mors opprimit, & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorũ. *ad Mart.* 11.

Homo ex terreno fit cœlestis, cum se supra humana erigit.

O quam contempta res est *homo*, nisi supra humana se erexerit. 1. *nat. quæst. in præfat.* 1

Homo elegans animal.

Natura *homo* mundum & elegans animal est *ep.* 93.

Homo pars diuini spiritus.

Illud verum est quod maxime probas, hominem diuini spiritus esse partem ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras dissiluisse *de vit. beat.* 32.

Homo qua arte tractandus.

Nullum animal morosius est. nullum maiore arte tractandum, quam homo. 1. *de clem.* 17.

De hominis præstantia summa & hominis bono, qua parte & in qua sit positum & quare à brutis maxime ac proprie differat.

In *homine* id laudandum est quod ipsius est, nõ quod circa ipsum, quod nec eripi potest nec laudari, quod propriũ eius est, nempe animus & ratio in animo perfecta. Consummatur eius bonum si id adimpleuit, cui nascitur, hoc est, secundum naturam suam viuat. *epist.* 41.

Id in quoque optimum est cui nascitur quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio. hac antecedit animalia, Deos sequitur. ratio ergo perfecta *proprium* hominis bonum est, cætera illi cum animalibus satisque communia sunt. *Valet?* & leones *formosus est?* & pauones. *Velox est?* & equi. Nunc dico, in iis omnibus vincitur. Nunc quæro quid in se maximum habet, quid suum. *Corpus habet?* & arbores. *Habet impetum & motum voluntarium?* & bestiæ & vermes. *Habet vocem?* sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque lusciniæ. Quod in homine proprium? *Ratio:* hæc recta & consummata felicitatem hominis implebit, *& post.* Id ergo in homine proprium solumque est, quo & probatur & improbatur *epist.* 77.

Quid præcipuum in rebus humanis est? Non classib. maria complesse, nec in rubri maris littore signa posuisse, nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse in oceano ignota quærentem: sed animo omnia vidisse, &, qua nulla est maior victoria, vitia domuisse. 3. *nat. quæst. in præf.*

Eo quodque laudatur, huic comparatur quod illi *proprium est.* Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum fœneret, quam pretioso incumbat lecto, quam perlucido poculo bibat, sed quam bonus sit. *epist.* 77.

De summo hominis bono *vide cap.* 9. *de vit. beat.*

Magnanimes nos natura produxit, & vt quibusdam animalibus verum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pauidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quærentem, vbi honestissime, non vbi tutissime viuat. *ep.* 105.

Nulli nisi homini concessa est prudentia, prouidentia, diligentia, cogitatio. 1 *de ira.* 3.

Hominis ad fortuita & ad Deum quæ ratio, quodue officium sit.

Si videris hominem interritum periculis, intactum cupiditatibus. inter aduersa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo *Deos*, non subibit te veneratio eius? *epist.* 41.

Hominis ad hominem & mundum qua ratio quoad officium esse debeat, & de bonis eius operibus.

Homo sociale animal est,& in commune genitus, mundũ, vt vnam domum spectare debet. 7. *de benef.* 1.

Homo in adiutorium mutuum generatus est,ira in exitiũ. 1. *de ira.* 5

Hominib. prodesse natura iubet,serui liberique sint ij ingenui an libertini, iustæ libertatis an inter amicos datæ quid refert? *de vit. be.* 24.

Hoc ab homine exigitur vt prosit hominibus si fieri potest,multis: si minus, paucis: si minus, proximis: si minus, sibi *de vit beat* 30.

Hæc humani officij regula est: ita *hominibus* est vtendum vt parcatur sanguini humano. *& post.* vt naufrago manum porrigat, vt erranti viam monstret, cum esuriente panem suum diuidat. *& post.* omne hoc quod vides vnum est, membra sumus corporis magni, natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum & sociabiles fecit. illa æquum iustumque composuit ex illius constitutione miserius est nocere, quam lædi, ex illius imperio paratæ sunt iuuantis manus. Iste versus & in pectore & in ore sit: *Homo sum, humani nihil à me alienum puto.* habeamus id commune quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quæ casura, nisi inuicem obstarent. hoc ipso sustinetur. *epist.* 96.

Hominis in hominem corrupta natura.

Oculis de homine non credo. *de vit beat.* 1.

Ab homine homini quotidianum periculum. *& post.* Subita est ex homine pernicies, & eo diligentius tegitur quo propius accedit. Erras si istorum, tibi qui occurrunt, vultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum,nisi quod illarum perniciosior est primus incursus, cum transire non queunt. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas impigit. nam aut fame, aut timore coguntur ad pugnam. Homini perdere hominem libet. *epist.* 104.

Ita cogita quod ex *homine* periculum sit, vt cogites quod sit hominis officium, alterum intuere ne lædaris,alterum ne lædas *epist* 104.

Humanitas vetat superbum esse aduersus socios, vetat auarum verbis, rebus,affectibus se comem,facilemque omnibus præstat: *epist.* 88

Ferina rabies est sanguine gaudere ac vulneribus: & abiecto homine, in siluestre animal trãsire 1. *de clem.* 24.

Homo legem non implet, & vt impleat, nondum tamen est iustus.

Hoc primum nobis suadeamus neminem nostrum esse sine culpa. hinc enim maxima indignatio oritur, Nihil peccaui, nihil feci,imo nihil fateris. *& post.* Quis est iste qui se profitetur omnibus legibus innocentem? vt hoc ita sit, quã angusta innocentia est ad legem bonum esse quanto latius officiorum patet, quam iuris regula: quam multa pietas, humanitas, liberalitas,iustitia,fides exigit, quæ omnia extra tabulas publicas sunt? 2. *de ira.* 27.

Homo in rebus diuinis cognoscendis nimium est mortalis & homo.

Homo ad immortalium cognitionem nimis mortalis est. *de vit. bea.* 32.

Humana res caduca.

Labuntur humana ac fluunt *de consol ad Mart* 21.

Omnia humana breuia & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia *de consol.ad Mart.*20.

Hominem se quisque cogitet.

Hoc tibi ille Socrates dicet: fac me victorem vniuersarum gentium,me *hominem* maxime cogitabo. *de vit.beat* 25.

Homo sum, humani nihil a me alienum puto. *epi.* 96.

Nonnulla de homine notatu digna.

Intra vnum hominem non est vicissitudo 4. *de benef.*11.

Homo & terra pascitur & mari. *epist.* 61.

Nos *homunciones* sumus,omnia nobis negare non possumus. *epist.* 117.

[DE CORPORE ET CARNE hominis.

Corporis ad animum qua ratio sit.

Corpus hoc,animi pondus ac pœna est, premente illo vrgetur, in vinculis est, nisi accessit Philosophia. & illum respirare rerum naturæ spectaculo iussit & a terrenis dimisit ad diuina. *epist.*66.

De Corporis cuique innato & naturali amore.

Insita nobis *corporis* nostri charitas. *epist.* 14.

Corpori quantum tribuere debeat vir bonus.

Sapiens *corporis* non amator sed procurator est, nec se illi, cui impositus est, subijcit. Nemo liber est qui *corpori* seruit. scit corporis morosum imperium ac delicatum. *epist.*92.

Non nego indulgendum corpori, seruiendum nego. Multis seruiet, qui corpori seruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. sic gerere nos debemus, non tanquam propter corpus viuere debeamus, sed tanquam non possimus sine corpore. honestum ei vile est, cuius corpus nimis carum est *epist.* 14.

In carne fœlicitatem hominis non esse ponendam.

Non est summa felicitatis nostræ in carne ponenda.*ep.*75.

Carnis & spiritus pugna.

Omni animo cum hac *carne* graui certamen est ne abstrahatur & sidat:nititur illo vnde dimissus est.ad Mart.24.in fin.

De corporis neglectu.

Nunquam magnis ingeniis cara in corpore mora est. *ad Mart.* 23.

[DE VITA.

Discenda est cuique ars bene viuendi & moriendi.

Viuere tota vita discendum est, & quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori. *de breuit. vit.*7.

Honesta vita,mors honesta potior.

Non est res magna viuere. omnes serui viuunt, omnia animalia. Magna res est,honeste mori, prudenter, fortiter. *epist.*78.

Vita summa breuis.

Punctum est quod viuimus, & adhuc puncto minus. *epist.* 50.

Vita breuior quibus videatur.

His videtur omnis *vita* breuis, qui illam voluptatibus vanis & ideo infinitis metiuntur. *epist.* 79.

Illorum breuissima vita est, qui præteritorum obliuiscitur, præsentia negligunt,de futuro timent. *de breuit. vit.*15.

Maior pars mortalium de naturæ malignitate conqueritur,quod in exiguum æui gignimur,quod hæc tam velociter,tam rapide dati nobis temporis spacia decurrant, adeo vt exceptis admodum paucis,cæteros in ipso vitæ apparatu vita destituat. *de breuit. vit.* 1.

Vita non magnitudine & quantitate, sed qualitate & actu æstimanda.

Vitam beatam in optimo statu ponit *qualitas* sua,non magnitudo. itaque in æquo est longa & breuis, diffusa & angustior. Qui illam numero æstimat & mansura & patubus, id illi quod habet eximium eripit. *epist.*86.

Non enim *viuere* bonum est,sed bene viuere. sapiens viuit quantum debet non quantum potest. Videbit vbi victurus sit, cum quibus,quid acturus: cogitat semper qualis vita,non quanta *epist* 71.

Vita nostra non pateat multum, sed multum pendat: actu illam metiamur, non tempore. *epist.*94.

Vita beata quid & in quibus posita.

In hoc vno posita est *beata vita*, vt in nobis ratio perfecta sit. *& post.* Quid est beata vita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia, bene iudicati tenax. *epist.*93.

Vita beata quid sit vide cap.4. *de vit. beat.*

Viuere multi nolunt & mori nesciunt.

Vitam multi sic complectuntur & tenent quomodo qui a torrente rapiuntur in spinas & aspera *epist.* 4. [A Legendum est, *qui aqua torrente rapiuntur, spinas & aspera.*

Vita quæ emimus minima sunt

Egregie Plato dicit, minima B esse quæ homines emant vita. 5 *natural. quæst.*18. [B sic *miles ob vita lucellum, nobis nomen dat: & mercator, nauim & maria conscendit.*

Magis videbis cum cogitaueris *vita* parari ea, in quibus vita consumitur. 5, *natural.* 12.

Vitam inchoare, ac nunc primum viuere incipere, res molesta.

Molestum est semper *vitam* inchoare. male viuunt, qui semper viuere incipiunt *ep* 23.

Vitam vixit, qui diem vixit.

Propera viuere & singulos dies singulas vitas puta. *epist.* 102

Bene viuere in cuiusque potestate esse: diu viuere, in nullius.

Nemo quam bene viuat, sed quamdiu curat: cum omnibus possit contingere, vt bene viuant: vt diu, nulli. *epist.* 22.

Vita anteacta, certa est & iam amissa: futura, dubia: instans, breuis.

In tria tempora *vita* diuiditur, quod est, quod fuit,quod futurum est. Ex his quod agimus, breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim in quo fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. *de breui vit.* 10.

Vt bene viuas, viuendum est cum bonis: aut bono aliquo quasi inspectore ac teste.

Aliquis *vir bonus* eligendus ac semper ante oculos habendus, vt sic tanquam illo spectante viuamus, & omnia tanquam illo vidente, faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit, custodem nobis & pædagogum dedit, nec immerito, magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis adsistat. *ep 11.*

Cum Catonibus *viue*, cum Lælio, cum Tuberone quod si conuiuere etiam Græcis iuuat, cum Socrate, cum Zenone viue cum Chrisippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorumque notitiam, hi iubebunt in opere esse, nec tantum serio loqui, sed animum indurare, euentura contemnere, tela fortunæ aduerso pectore excipere. *ep. 105.*

Vir bonus mauult in castris viuere, quam in macello. Vita hominis militia super terram.

Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, vtrum velis *viuere* in macello an in castris. Atque viuere, militare est. *ep 96.*

De vita viri boni & vulgi, & qua ratio inter vtramque esse debeat.

Id agamus aut meliorem vitam sequamur, quam *vulgus*, non vt contrariam. *& paulo ante* Intus omnia dissimilia sint, frons nostra populo conueniat *epist. 5.*

Sapiens non it qua populus, sed vt sydera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium vadit. *in sapien. non cad. 15.*

Vita nostra temperanda inter bonos mores & publicos. *epist. 5.*

Qui tranquille volet viuere, nec priuatim agat multa nec publice. *1. de tranq. vita. 13.*

Vita talis esse debet qualis oratio, lingua & sermo.

Apud Græcos in prouerbium cessit, talis hominibus fuit *oratio*, qualis vita. *ep. 115.*

De vita, cum inferiori.

Sic cum inferiore viuas, quemadmodum a tecum superiorem velis viuere *epist. 48.* [a *Vos quibus rector maris atque terræ ius dedit magnum necis atque vitæ, Ponite inflatos tumidosque vultus. Quidquid à vobis minor expauescit, hoc vobis maior dominus minatur. Seneca.*

Viuere alteri & sibi.

Alteri viuas oportet, si vis tibi viuere. *epist. 48.*

Viuere an acerbum sit, an vero superuacuum.

Multi sunt qui non acerbum iudicent viuere, sed superuacuum. *epistol. 24.*

Vitam, spes futuri impedit.

Maximum viuendi impedimentum, exspectatio, quæ pendet ex crastino. *de breu. vit. 9.*

Cur viuamus casu.

Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia viuimus casu. *epist. 72.*

Vt bene viuas, bene mori disce.

Viuere noluit, qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est. *epist. 30.*

Male viuet, quisquis nesciet bene mori. *1. de tranq. vita 11.*

Viuere ad naturam & opinionem.

Si ad naturam viues, nunquam eris pauper: si ad opinionem, numquam diues. *de pauper. 13.*

Viuere in necessitate.

Malum est in necessitate viuere. *1. epist. 12 18.*

Vita, plena laboris ac miseriarum.

Non est delicata res viuere *epist. 108.*

Curius Dentatus aiebat, malle a se esse mortuum, quam non viuere. *de tranquill. vita 3.* [a *forte legendum est* malle se non esse, quam viuere mortuum. viuit mortuus, qui viuit ignaue.

Vita odium & mortis metus in eodem.

Plerique inter mortis metum & vitæ tormenta miseri fluctuant: & viuere nolunt, & mori nesciunt. *epist. 44.*

Vita & amor & odium in eodem.

Homines vitam suam & amant simul & oderunt. *ep. 113.*

Vita contemptus & quis eius sit effectus.

Quisquis vitam suam contempsit, tuæ dominus est. *ep. 4.*

Nemo non ita exit è vita tanquam modo intrauerit. *ep. 22.*

Quisquis dixit, *Vixi*, quotidie ad lucrum surgit. *ep. 12.*

Diligentibus viuit cui aliquid integri superest. *1. de clem. 22*

Nemo aliter, quã quomodo natus est, exit e vita. *3 ep. 22 37.*

De vita ante mortem consummanda.

Considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde exspectare securum reliquam temporis sui partem. *epistol. 32.*

Vitæ comparatio cum balneo, turba, itinere, seruitute, supplicio, peregrinatione.

Eadem vitæ conditio est quæ balnei, turbæ itineris quædam intermittentur, quædam incident. *18. ep 108.*

Vita, si moriendi virtus abest, seruitus est. *ep. 78.*

Omnis vita supplicium est. *ad Polyb. 28.*

Peregrinatio est vita. *de remed. fort. 15.*

Bene viuere bene mori.

Si quid vetat beneviuere, bene mori non vetat. *ep 17.*

Nihil melius æterna lex fecit, quam quod vnum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. *ep. 71.*

Beata est vita, conueniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quam si primum sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suæ. *de beat. vita. 4.*

De vita breui, & quibus ea sit.

Nulla vita est non breuis. *epist. 78.*

Illorũ breuissima ac sollicitissima ætas est, qui preteritorum obliuiscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent. *de breuitate vitæ 15.*

Non accipimus breuem vitam sed fecimus, nec inopes eius sed prodigi sumus. *c. 1. de breuitate vitæ.*

Vita fallax.

Nihil est tã fallax, quam vita humana. *de consl. ad Mart. 22.*

Fluunt dies, & irreparabilis vita decurrit. *ep. 124.*

De vita longa, & quæ ea sit.

Longa est *vita*, si plena est *epist. 94.*

O vita misero longa, felici breuis. *7 contron. 3.*

Vita, si scias vti, longa est. *de breuitat. vitæ. 2.*

Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur. *de breuitat. vita. 1.*

De vita secura.

Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat, qui inter magna bona multos consules numerat. *epist. 4. idem. c 11. de paupertate.*

Vna est cathena, quæ nos alligatos tenet, amor vitæ. *epistol. 26.*

Vita seu viuendi dilatio vita ipsi noxia.

Maxima vitæ iactura, dilatio est *de breuit. vita. 9.*

De partibus vitæ.

Exigua pars est vitæ, quam nos viuimus. *de breuit. vita. 2.*

Magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus *ep. 1.*

Tota ætas partibus constat & orbes habet circumductos maiores, minores. *ep. 12.*

Sic sit vbi homines maiorem partem vitæ in tenebris ita agunt, vt nouissime solem quasi superuacuum fastidiant. *3. controuers. 1.*

Nulla pars vitæ nostrę tam obnoxia aut tenera est, quàm quæ maxime placet *de consol. ad Mart. 21.*

Vnus dies gradus est vitæ. *ep. 12.*

Satius est vitæ suę rationem, quàm frumenti publici nosse. *de breuitate vita. 18.*

De vita imperfecta.

Maximum vitæ vitium est, quod imperfecta semper est. *ep. 102.*

Vita non est imperfecta, si honesta sit *ep. 78.*

Vita beata non in auro, argento & rebus magno partis labore, quarum possessio maiore constet labore.

Turpe est beatam vitam in auro & argento reponere. *ep 111*

Miserrimam necesse est, non tantum breuissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore, quod maiore possideant: operose assequuntur quæ volunt, anxij tenent quæ assecuti sunt. *de breuis. vit 17.*

Emerge ad meliorem vitam propitijs dijs: sed non sic quomodo istis propitij sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt, ad hoc vnum excusati, quod ista quæ vrunt, quæ excruciant, optantibus data sunt. *epist. 12.*

Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. *epist. 84.*

Viuere tota vita discendum est: & quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori *de breuit. vit. 7.*

Ingentis animi est, aliena causa ad vitam reuerti. *ep 105.*

DE ÆTATIBVS HOMINIS.

De Infantia.

Infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare vires suas cœpit, & cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit exercuit. *ep. 122.*

Timetur a pluribus sicut deformis a persona ab infantibus. *2. de ira. 14.* [a Manias intelligere videtur turpes ac

deformes personas ac figuras, quas nutrices minitabantur pueris paruulis: laruas denique. *Festus in Atania.* Talis fuit *Manduci* effigies in pompis, quæ inter cæteras ridiculas formidolosasque ire solebat, magnis malis, ac laté dehiscens & ingentem dentibus sonitum faciens. *Festus in Manducus.*

Fructuosior est *adolescentia* liberorum, sed infantia dulcior. B *epist.* 9. [B *Quid ita? omnis in opere suo occupata solicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. sic iucundius est artifici pingere, quàm pinxisse: fruitur arte sua qui pingit: fructu artis, postquam pinxit. Eadem ratione Attalus dicebat, iucundius esse amicum facere, quàm fecisse. Vt ad rem redeam, iucundior est nobis liberorum nostrorum infantia quàm eorum adolescentia. Cùm infantes sunt, eos quasi facere nobis videmur: cùm adolescentes, fructum ex iis iam factis percipere.*

De Pueritia.

Pueri os parentum feriunt: & crines matris lacerauit turbauitque infans, & sputo aspersit aut nudauit in conspectu suorum tegenda, & verbis obscœnioribus non pepercit, & nihil horum contumeliam dicimus. Quare? quia qui fecit, contemnere non potest, *in sapient. non cader.* 11.

Pueri tam B nucibus amissis flent, quam parentibus. 1. *de ira* 12. [C *ita legendum est. antea enim legebatur* tam parentibus amissis flent, quam nucibus.

Hoc non est ira, sed quasi ira: sicut *puerorum* qui si ceciderunt, terram verberari volunt, & sæpe nesciunt quidem cui irascantur 1. *de ira* 2.

Non ideo quidquam inter illos B *puerosque* interesse quis dixerit, quòd illis talorum nucumque & æris minuti auaritia est: his, auri argentique & vrbium: quòd illi inter se ipsos magistratus gerut & pretextam fasces que ac tribunal imitantur, hi eadem in campo foroque serio ludunt. Illi in litoribus arenæ congesti simulacra domorum excitant: hi vt magnum aliquid agentes in lapidibus ac parietibus & tectis moliendis occupati ad tutelam corporum inuenta in periculum verterunt. *in sap. non cad. iniur.* 12. [D *eos intelligit, quibus post iuuentam canosque puerilitas est.*

Simillimi sumus pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. parentibus quippe, nec minus fratribus, præferunt paruo ære empta monilia, illos repertos in litore calculi leues, & aliquid habentes varietatis delectant. *epist.* 116.

Pueritia maximus in A exitu decor est. *epist.* 12. [A *Cur in exitu? Quod in se iucundissimum hominis voluptas habet, in finem sui differt. sic, Iucundissima est ætas deuexa non praeceps.*

Longe ab assentatione pueritia remouenda est. 2. *de ira* 21.

Adhuc non *pueritia* in nobis, sed quod est grauius, puerilitas remanet, & hoc quidem peius est, quod authoritatem habemus senum, vitia *puerorum*: nec puerorum tantum, sed B infantium. illi leuia, hi falsa formidant, nos vtraque. *epistol.* 4. [B *sic poeta: nucibus facimus quæcunque relictis.*

A pueritia vsque ad longissimos humani æui terminos. *epist.* 73.

De Iuuentute.

Princeps iuuentutis. *ad Polyb.* 24.

Hæc retuli tibi vt probarem, quam vehementes haberet tyrunculi impetus primos ad optima, si quis exhortaretur illos. *epistol.* 109.

Vtile iuuentuti regi. 3. *de benef.* 11.

Iuueni parandum, seni viuendum est. *epist.* 36.

Permittendum aliquando iuuenibus sequi impetum animi. *epist.* 53.

De Senectute.

Quære adolescens, vtere senex. 2. *controu.* 7.

Quid turpius quam senex viuere incipiens? *epist.* 13. *in fin.*

Quisquis senex ad sapientiam peruenit, annis C peruenit. *epist.* 69. [C *Cur annis? non vi sua aut animi, sed ipsa ætate atque ipsis annis.*

Fiat quod vultis, mittatur B senex in scholas. 1. *controuers.* [B *acute se senem in scholas mitti ait, cū posse tuentibus liberis eo se scripturum refert, qua vel puer vel iuuenis in scholis didicerit.*

Turpis & ridicula res est elementarius senex. *epist.* 36.

Turpe est seni aut proficienti senectutem ex commentario sapere. *epist.* 33.

Senex amans, senex ebrius, circundatus sertis, delibutus vnguentis, & in præteritos annos se retro agens, & validus in voluptatibus quasi iuuenis exultans, nonne portentum est? 2. *contro.* 7.

Nihil turpius est, quam grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentum, quo se probet diu vixisse, præter ætatem. 1. *de tranquillit. vitæ.* 3.

Eleganter ille Laelius sapiens, dicenti cuidam, sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos B non habes. 6. *nat. quæst.* 32. [B *Quid ita? Id tempus quod egimus, nostrum esse desiit. c* 10. *de breuitate vitæ.*

Nemo tam senex est, vt non improbe A vnum diem speret. *epist.* 12. [A Id est, *pertinaciter ac perpetuo. dixi in Commentariis meis* ad hunc locum.

Si vis Pythoclea senem facere, & implere vitam, non annis adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum est. *ep.* 21.

Senectus lassæ ætatis non fractæ nomen est. inter decrepitos me numera & extrema tangentes. *ep.* 26.

Senectus adolescentiam sequitur, mors senectutem. *ep.* 30.

DE MORTE.

Mors naturæ lex est, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est 6. *nat. quæst.* 32.

Mors omnium dolorum & solutio est & finis. *de consol. ad Mart* 19.

Mors nullius mali est materia, multorū finis. 7. *de benef.* 1.

Mors aut finis est aut transitus. *ep.* 66.

Mors nos aut consumit, aut exuit. *ep.* 24.

Mors carpit nos con corripit. *ep.* 121.

Mors omnes æque vocat. Iratis diis propitiisque moriendum est. 2. *nat. quæst.* 59.

Quicquid ætatis retro est, mors tenet. *ep.* 1.

Mors non vltima venit, sed quæ rapit, vltima mors est. *ep.* 24.

Mors, exilium, luctus, dolor non sunt supplicia, [illegible] tributa viuendi. *de remed. fort. in Excerptis.*

Senectus adolescentiam, mors senectutem sequitur. *ep.* 30.

In hoc erramus, quod mortem iudicamus sequi, quam illa & præcesserit & secutura sit: quidquid ante nos fuit, mors est. *ep.* 55.

Mors ex friuolis causis contemnitur. Alius ante amicæ fores laqueo pependit, alius se præcipitauit à tecto ne dominum stomachantem diutius audiret, alius ne reduceretur e fuga ferrum adegit in viscera. *ep.* 4.

Mors necessitatem habet æquam & inuictam *ep.* 30.

Mors per omnes it. *ep.* 94.

Quisquis ad vitam editus, ad mortem destinatur. *de consolation ad Polyb.* 30

In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione B iustissima. 2 *nat. quæst.* 59. [B *subintellige, Dei.*

Nihil tam magnum est, quod perire non possit. 6. *de benef.* 31.

Interuallis distinguimur, exitu æquamur *epist.* 100.

Non repente in mortem incidimus, sed minutatim procedimus. quotidie morimur, quotidie demitur aliqua pars vitæ, & tunc quoque cum crescimus vita decrescit. infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam. Hun ipsum quem agimus diem cum morte diuidimus: vltima hora qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. *epist.* 24.

Quotidie morimur. *epist.* 24.

In hoc fallimur, quod mortem prospicimus: magna pars eius iam præteriit: quicquid ætatis retro est, mors tenet. *epist.* 1.

Nō est quod nos tumulis metiaris, & his monumētis quæ viam disparia prætereunt. Æquat omnes cinis. Impares nascimur, pares morimur. *& post.* Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi vero ad finem mortalium ventum est, discede, inquit, ambitio, omnium quæ terra premit, similis esto. *epist.* 91.

Mors illa quæ in Catone gloriosa est, in Bruto turpis est & erubescenda. A *epist.* 83. [A Quid ita? *Interest vtrum mollities an virtus manum admoueat. Brutus periturus mortis moras petijt, Cato non petijt.*

O ignaros malorum suorum, quibus non mors, vt optimum inuentum naturæ, laudatur, quæ siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile æuum (dum meliora sperantur) in flore deducit, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat, omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quam de his ad quos venit antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito domino remittit. Hæc captiuorum cathenas leuat, hæc e carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. Hæc exulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse, inter quos quisque iaceat. Hæc vbi res fortuna male diuisit, & æquo iure genitos alium alij donauit, exæquat omnia Hæc est quæ nihil quicquam

alieno fecit arbitrio. Hæc est in qua nemo humilitatem suam sensit. Hæc est quæ non paruit. Hæc est Martia, quam pater tuus concupiuit. Hæc est, inquam, quæ efficit, vt mihi non sit supplicium, quæ efficit vt non concidam aduersus minas casuum, vt seruare animum saluum ac potentem sui possim. *ad Mart.* 20.

In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. *ad Polyb.* 28.

Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cum vitã tibi inquietam feceris metu mortis? *ep.*24.

Egregia res est, mortem condiscere. *ep.* 26.

Inter ipsa altaria & solennes sacrificantium ritus dum optatur vita, mortem condiscite. *de prou.* 8.

Ridiculum est currere ad mortem tædio vitæ, cum genere B vitæ vt currendum esset ad mortem, effeceris. *epistol.* 24. [B *Qui timore & metu mortis vitam inquietam sibi reddidit, habet quidem causam vt mortem exoptet, sed minime iustam. Cur enim metuit mortem quam potest non metuere?*

Hominis tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est. *& post.* Omnes huic rei tollimur. quisquis ad vitam editur ad mortem destinatur. *ad Polyb.*30.

Mortibus C viuimus. 10. *controuers. in proœm.* [C *Cur mortibus nos ait viuere? Quicquid, inquit, auium volitat, quicquid piscium natat, quidquid ferarum discurrit, nostris sepelitur ventribus.*

Tanta hominum imprudentia, est, imo dementia, vt quidem timore mortis cogantur ad mortem *ep.*24.

Nulla res magis prodest, A quam cogitatio mortalitatis. 3. *de ira.*42. [A Subintellige, *ad iram ponendam ac tollendam. Cur enim irasci cuiquam debeat, qui se nesciat, non diceam in crastinum, sed in momentum victurum?*

Incertum est, quo te loco mors expectet. itaque tu illam omni loco expecta *ep.* 26.

Stultus B est qui deflet mortem mortalium. *de remed. fort.* [B *Cur stultus est? periere perituri, & in hoc dati.*

Meditare mortem. *ep.* 26.

Quidquid facies respice ad mortem. *ep.*115.

Nemo mortem laudat, sed E cum cui mors ante abstulit animum, quam conturbauit. *ep.* 83. [C hoc est, *eum qui prius mortuus est, quam mortis metu perturbaretur.*

Plato clamat, sapientis animum totum in morte prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem. *ad Mart.* 2.

Hoc circa diem mortis præsta, moriantur ante te vitia. *epist.* 17.

Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. *ep.* 122.

Si timenda mors est, semper timenda est. quod enim tempus morti exemtum est? *epist.*30.

Tam stultus est qui mortem timet, quam qui senectutem. *epist.* 30.

Adeo mors timenda non est, vt beneficio eius nihil anteferendum timendumve sit. *epist.*24.

Non mortem timemus, sed cogitationem mortis. *ep.* 30.

Crudelius est quam mori semper timere mortem 3.*contr.*5.

Vitæ multa debemus, morti nihil. *de remed. fort. in Excerptis.*

Qui mortem timebit nihil vnquam pro homine viuo faciet. 1. *de tranquill.* 11.

Non potest stare paratus ad mortem, qui modo incipit viuere *epist.*23.

Nos sumus apud quos vsque eo nihil ante mortem ociosum est, vt si res patitur, non sit ipsa mors otiosa. *de vit. beat.*28.

Mors ante oculos tam iuueni quam seni debet esse. *ep.* 12.

Multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. *epist.* 24.

Nemo tam imperitus est, vt nesciat sibi quandoque moriendum: tamen cum prope accesserit, tergiuersatur, tremit, plorat. *epist.*78.

Nemo sine querela moritur. 5 *de benef.*17.

Mortem venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. *ep.* 10.

Magno æstimamus mori tardius. 2. *nat.* 59.

Si infantes, si pueri mente lapsi, non timent mortem, fuerit turpissimum, si eam securitatem, nobis ratio non præstat, ad quam stultitia A perducit. *ep.*36. [A *Stultitiam vocat, statum mente lapsi, infantis ac pueri, in quo qui positi mortem non timent.*

Cui nasci contigit, mori restat. *epist.*100.

Nemo nunquam magis diuinus est, quam vbi *mortalitatem* suam cogitat. scit in hoc se natum, vt vita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, & quidem breue hospitium, quod relinquendum est, vbi te grauem esse hospiti videas. *epist.*121.

Magna res est & diu discenda, cum aduentat hora illa ineuitabilis, æquo animo abire. *epist.*30.

Quam stultum est mare horrere, cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quam ipsa mortalitas. 6. *nat.* 2.

Meditare verum commodius sit vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam. *epist.*26.

Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur, stultus qui doloris causa viuit. *epist.*59.

Maximum solet esse solatium extrema passuris, quorum causa & eadem sors est, tardius mori: & beneficij loco petunt, vt vltimi ceruicem præbeant. 2. *nat.* 59.

Quid stultius quam fastidiose mori? *epist.*71.

In freto B viximus, moriamur in portu. *epist.*19. [B Fretum *vocat virilem ætatem, quæ vi sua feruida est: portum, senectutem.*

Vir fortis & sapiens non C fugere debet e vita, sed exire. *epist.*24. [C *Fugere dicimur ex eo loco, in quo inuiti detinemur: exire, vbi vltro ac sponte fuerimus*

Quis exitus est melior, quam in finem suum (natura soluente) dilabi? D *epist.*46. [D *Lenis hæc via, subduci & in senectute mori.*

Necesse est mori, vbicunque & quandoque. 6. *nat. quæst.* 2.

Nemo nisi suo E die moritur. *epist.* 70. [E Suum *diem appellat, præsentem: præteriti enim dies, haud nostri sunt, sed alieni. alieni, inquam, quia nobis ita periere, vt reuerti, parari aut restitui nobis non possint.*

Illud imperitissimi cuiusque verbum falsum esse tibi persuade: Bella res est mori sua F morte. *epist.* 70. [F Hoc est *spontanea.*

Bene mori, est libenter mori. *epist.*61.

Dies iste, quem tanquam extremum reformidas, æterni G natalis est. *epist.* 103. [G *Hoc est, vitæ futuræ atque æternæ.*

Peiores morimur, quam nascimur, nostrum istud non naturæ vitium est. *ep.*22.

Qui mori didicit, seruire dedidicit *ep.*26.

Nemo nimis cito moritur qui victurus diutius quam vixit, non fuit *de consol. ad Mart.* 20.

Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. *ep.*71.

Optimum est antequam A optes mori *de remed. fort. in Excerptis.* [A *Votum enim moriendi, non sine sollicitudine est: quod votum sæpe ij faciunt, qui diutius viuunt: vt hinc acute colligat Seneca noster, optimum esse in iuuentute mori.*

Optimum est mori, cum iuuat viuere. *de remed. fort. in Excerptis.*

Optimum est ei obire, qui ad se nunquam rediturus est. 7. *de beneficijs.* 10.

Non est tam facile homini probo occidere, quam perdito mori. 3. *controuers.* 5.

Nulla terra est aliena mortuo. *de remed. fort. in Excerptis.*

Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romæ fuisse, statura ingentis viri. sed sic cito decessit, & moriturum breui nemo non prudens dixit. Indicium imminentis exitij maturitas, & appetit finis, vbi incrementa consumta sunt. *ad Mart.* 23.

Fixus est cuique terminus, manebit semper vbi positus est: nec vllum vlterius diligentia aut gratia promouebit *de consolat. ad Martiam.* 20.

Prope est rerum omnium terminus. prope est, inquam, & illud, vnde felix eiicitur, & illud vnde felix emittitur *ep.* 111.

Omnes, (imo omnia) in vltimum diem spectant. *de consolat. ad Polibium* 30.

Nemo vnquam tardius periit. 4 *controu.*3.

Omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt *epist.* 92.

Mortalia minuuntur, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur. *ep.*67.

Ibit qua cœpit *ætas*, nec cursum suum aut reuocabit aut supprimet, nihil tumultuabitur, nihil admouebit velocitatis suæ, tacita labetur. *de breuitat. vitæ.*

Post mortem omnia finiuntur etiam ipsa. Hanc sententiam Senecæ tribuit Tertullianus duobus locis: & quidem libro de Resurrectione carnis sic: Nihil esse post mortem, Epicuri schola est. Ait & Seneca omnia post mortem finiri, etiam ipsam. & libro de anima. Multo, inquit, coactius Seneca: Post mortem ait, omnia finiuntur, etiam ipsa.

Impares nascimur, *pares* morimur. *& post.* Ad omnia patienda pares sumus. Nemo altero fragilior est; Nemo

incrastinum sui certior. *epistol.* 92.

Semper *una esse* non possumus. *de remed. fort. in Excerptis.*

Mors omnes æque vocat 2. *nat quæst.* 59.

Est mihi crede, magna felicitas, in ipsa felicitate moriendi. *ad Polybium* 28.

DE LVCTV ET SEPVLTVRA.

De Consolatione & mortis consolatoris seu remedijs.

Quod in luctu dici solet. Vtrum aliquando desines an nunquam? 3. *de ira.* 28.

Qui ²nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum, volo & animum ne contrahi quidem patiar? Minime. Inhumanitas est ista, non virtus, funera suorū iisdem oculis quibus ipsos videre: nec commoueri ad primorum familiariū diuisionem. Puta autem me vetare quædam quæ non sunt sui iuris. Excidunt enim retinentibus lacrymæ & animum profusæ leuant. Quid ergo est? Permittamus illis cadere, non impediamus. fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. *ep.* 100.

Quemadmodum in cæteris rebus, ita & in lachrymis aliquid sat est. *ep.* 100.

Non potest animum pie dolentem à solicitudine auertere, nisi aut ratio aut honesta occupatio. *ad Alb* 16.

Quis non, si admoneatur vt de suis cogitet, tamquam dirum omen respuat & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat. *ad Mart.* 9.

Innumerabilia exempla sunt eorum, qui liberos iuuenes sine lacrymis extulerint, qui in senatum aut aliquod publicum officium a *rogo* redierint, & statim aliud egerint. *epist.* 100.

Bibulus tam cito liberorum suorum *luctum* finiuit quam consulatum annum luxerat. *ad Mart.* 14.

Parentare alicui. *ad Polib* 35.

Mortuos in vestibulo ædium ponebant.

Quis est iste decrepitus & merito ad ostium admotus? foras A enim spectat *ep* 12. [A Alludit ad vetustum morem collocandi mortuos in vestibulo ædium: id propter dicebatur Conlocatio. v. *Suet. in Augusto* 100.

Deflebant mortuos.

Beatum deflere, inuidia est: nullum dementia. *ad Polyb.* 27.

Capillum tondere.

In luctu à rebus aduersis moris est capillum tondere. 5. *de beneficijs sexto.*

De Tacito funere.

Minus molestiarum habet funus tacitum. B 1. *de tranq.* 1.

[B Tacitum interpretor sine cantu, & symphonia.

Pacuuius qui Syriam vsu suam fecit, cum vino & funebris illis epulis se sepelisset, quasi sibi parentauerit, sic in cubiculū ferebatur à cœna, vt inter plausus C exoletorū hoc ad symphoniam canetetur, βεβίωκε βεβίωκε, nullo non se die extulit. *ep.* 12. [C al. *planctus.* Hos ego siticinas fuisse aut exibuisse potius puto. siticines enim erant, qui apud sitos, funeratos, vita functos & sepultos soliti erant canere, honoris causa cantus lamentabiles. vt ex Coniectaneis Atei Capitonis & Catone probat Nonnius 1. in siticines. Erant & præficæ mulieres ad lamentandum mortuum conductæ quæ dabant cæteris modum plangendi. *Festus in præfica.*

Quantum a *funere* absunt, & quidem acerbo qui ad faces A & cereos viuunt? *ep.* 122. [A Ad faces & cereos funera deducebant. Minutius Felix Octauio. Nec mortuos coronamus. Ego vos magis in hoc miror, quemadmodum tribuatis exanimi vel sentienti facem, aut non sentienti coronam: cum & beatus non egeat & miser non gaudeat floribus.

Totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens præter limen immaturas exequias fax cereusque præcessit 1. *de tranq. vit.* 11.

At mehercule istorum funera tanquam minimum vixerint ad faces & cereos deducenda. *c vlt. de breuitate vitæ.*

De sepulchrorum sumptu.

Quidam disponunt etiam illa, quæ vltra vitam sunt, moles magnas *sepulchrorum* & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera & ambitiosas exequias. At mehercule istorum funera, tanquam minimum vixerint ad faces & cereos ducenda sunt. *de breuitate vitæ* 20.

De sepulturæ varijs generibus.

Insepultus iacebis? at tu combustus: at tu obrutus: at tu inclusus: at tu putridus: at tu euisceratus (al. ceratus) & constrictus, at tradi us lapidi qui te paulatim edat & exedat. *& post.* Non defunctorum causa, sed viuorum inuenta est sepultura, vt corpora & visu & odore fœda amouerentur. alios terra obruit, alios flamma consumsit, alios lapis ossa redditurus includit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus. *de remed, fort. in Excerptis.*

Ære collato funerati.

Menenius Agrippa, qui inter patres & plebem publicæ gratiæ sequester fuit, ære collato funeratus est. *ad Albinam c.* 12.

Precabantur mortuis Requiem.

Est quædam dolenti modestia: illum ipsum iuuenem dignissimum quiete B *semper* C *nominans* cogitans) facies meliore pones loco si matri suæ, qualis viuus solebat hilaris & cum gaudio occurret *c.* 3. *ad Marciam.* [B Quidam legunt, *dignissimum quiete, quietum nominans.* Tertullianus libro de testimonio animæ: Ossibus & *cineribus* eius refrigerium comprecaris, & *vt bene requiescat apud inferos, cupis.* [C ita lego: cum in vulgatis sit, *semper nominans cogitansque.*

De Luctu.

Cætera quæ ad hunc locum referri etiam possint, adscripsi infra, libro de Iure & Iurisprudentia. Titulo de Religiosis, qui est Titulus 7. libri 11. Pandectarum. Adi quoque integrum libellum de remediis fortuitorum Senecæ.

DE ANIMO.

Animi præstantia.

Cogita in te præter animum nihil esse mirabile. *ep.* 8.

De animi essentia variæ sententiæ.

Multa sunt quæ esse concedimus, qualia sunt, ignoramus. Habere nos animum (cuius imperio & impellimur & reuocamur) omnes fatebuntur, quid tamen sit animus ille, rectorque dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quam vbi sit. Alius dicet esse spiritum, alius concentum, alius vim diuinam & Dei partem, alius tenuissimum aerem, alius incorporalem potentiam. Non deerunt qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus vt adhuc ipse se quærat. 7. *nat.* 24.

Innumerabiles sunt quæstiones de animo tantum, vnde sit, quale sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: An aliunde alio transeat & domicilium mutet, ad alias animalium formas, aliasque coniectus: An non amplius quam semel seruiat, & emissus vagetur in toto: Vtrum corpus sit an non sit. Quid sit facturus cum per nos aliquid facere desierit, quomodo libertate sua vsurus, cum ex hac effugerit cauea: An obliuiscatur priorum & illic nos nosse incipiat: An de corpore abductus in sublime recesserit. *ep.* 89.

Quid animus.

Quid est aliud animus quam quodam A modo se habens spiritus? *ep.* [A Sic celsus 5. ff. quid aliud iura sunt prædiorum, quam prædia qualiter se habentia? l. 86. ff. de Verb. sign. quo loco πως ἔχοντα dixit, qualitatibus affecta.

Quid aliud voces animum quam Deum in humano corpore hospitem? *ep.* 31.

Animus vnde & quem in finem? Nobis datus est, vt Deum quoque Dei sunt, spectemus, & à corpore ad res diuinas, cœlestes & æternas eum subducamus.

Nemo improbe eo conatur ascendere, vnde descenderit. Quid est autem quod non existimes, in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur & vnum est & Deus, & socij eius sumus & membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimunt. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur & spectat in cœlum, ita animus in hoc a natura rerum formatus est, vt paria Dijs velit, & sic vtatur suis viribus. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cœlum: redit, cum hoc iter ad quod natus est, vadit audacter, contemtor omnium, quæ impeditorum oculos ducerunt a cœlo, sed alibi positas esse diuitias, quam quo coguntur, & iis animum compleri debere, non arcam. *ep.* 93.

Mittamus animum ad illa quæ æterna sunt, Miremur in sublime volitantes rerum omnium formas, Deumque inter illa versantem & prouidentem. Quemadmodum quæ immortali facere non potuit (quia materia prohibebat) defendat à morte: hac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur cura regenti. Immortalia tutore non egent. Hæc conseruat artifex, fragilitatem materiæ vi sua vincens. *epist.* 59.

Ego nesciam vnde descenderim? semel hæc mihi videnda sint an sæpe? nesciam quo hinc iturus sim? quæ sedes exspectet animam solutam legibus seruitutis humanæ? vetas me cœlo interesse? *epistol.* 66.

Hæc libertas animi à terrenis dimittat ad diuina, & emigratio subducit interim se custodiæ in qua tenetur & cœlo reficitur *ep.* 66.

Quicquid facies, citò redi à corpore ad animum *ep. 15.*
Animus ad Deos tendit, memor originis suæ *ep. 93.*
Animus nititur illo vnde dimissus est. ibi illū æterna requies manet, pro confusis crassisque liquida referentem. *ad Mart 24.*
Sacer intra nos spiritus sedet malorum bonorumque nostrorum obseruator & custos. *& post.* Quemadmodum radiis solis cōtingunt quidem terrā, sed ibi sunt vnde mittuntur, sic animus magnus ac sacer, & in hoc demissus vt propius quidem diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illuc pendet, illuc spectat ac nititur. *ep. 41.*
Maximum argumētum est animi ab altiori venientis sede, si hæc in quibus versatur, humilia iudicat & angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui vnde venerit meminit *ep. 121.*

Animus incorporeus.

Animus quidem ipse sacer est, & æternus, & cui non possit inici manus, *ad Alb 11.*

Animi capacitas & magnitudo.

Magna & generosa res est humanus animus, nullos sibi poni nisi communes, & cum Deo terminos patitur *ep. 103.*

Animus religionis & virtutis capax.

Animus nisi purus ac sanctus est Deum non capit. *ep. 88.*
Animus virtuti consecrandus, & quacunque vocat illa, plaudum putandum 7. *de benef. 1.*
Vide animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint Deos aut quærant, & mente in altum data diuina comitentur. 6 *de benef. 23.*
Reuertantur ad animum. iam hominem Deo metientur. *epist. 71.*

Animi essentia inuisibilis, & qua parte corporis exeat homine moriente.

Animus qui ex tenuissimo constat deprehendi non potest nec intra corpus affligi, sed beneficio subtilitatis suæ, per A ipsa quibus premitur, erumpit. *epist. 58.* [A *Stoici existimabant animam hominis magno pondere extriti permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber Hanc Stoicorum sententiam Seneca improbat, similitudines varias in eum finem profert, flamma, aeris, fulminis, quæ neque scindi neque loco constringi possint: His enim omnibus per tenue foramen viam excundi patere, ac nisi pateat, eam sibi impetu suo facere.*

De Animi motu, vnde sit.

Nihil est aliud quo animus noster agitetur. quis est illi motus nisi intensio? quæ intensio nisi ex vnitate? quæ vnitas, nisi hæc esset in aere? Quid producit fruges, segetem & arbores, quam spiritus, intentio & vnitas? 2. *nat. 6. adde cap. 7. 8. 9.*
Natura humanus animus agilis est, & pronus ad motus 1. *de tranq. vita. 2.*

Animi fortitudo.

Valentior omni fortuna animus est. *ep. 98.*
Quodcunque sibi imperauit animus, obtinuit. 2. *de ira. 13.*

Animus in vero perspiciendo cæcitas.

Animus noster ad vera perspicienda caligat. *epist. 71.*

Animi cogitationes ad ea quæ solent vel possunt fieri.

In omnia præmittendus est animus, cogitandumque non quicquid solet, sed quicquid potest fieri. *ep. 92.*

Miscella sententiæ de Animo.

Animus noster modo rex est, modo tyrannus. *ep. 115.*
Corpus multis eget rebus, vt valeat Animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. *ep. 80.*
Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit. 1 *de benef. 12.*
Pacem sibi fecit *animus* nihil timendo: diuitias, nihil concupiscendo *epist. 88.*
Beneficium non in eo quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Animus est qui paruas extollit, sordida illustrat, magna & in pretio habita dehonestat. Ipsa quæ appetuntur neutram naturam habent, nec boni nec mali. Id refert, quo illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. 1 *de benef. 6.*
Animus, non euentus beneficium ab iniuria distinguit. 6. *de beneficijs octauo.*
Ad liberandum fidem non opus est facultatibus, sed animo 1. *de benef. 1.*
Animus cæcus, quicquid illi commiseris, id onus suum & perniciem & occasionem miseriæ facit. 5. *benef. 12.*
Naturale est, vt semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitia reuertitur. *de consol. ad Polyb. 37.*
Maiore corporis sarcina animus eliditur, & minus agilis est. *epist. 15.*

[Bona mens nec commodatur, nec emitur: & puto si venalis esset, non haberet emptorem. *epist. 27*
Mobilis & inquieta *mens* homini data est. *de consolatione ad Albinam. 6.*
Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contemptus animæ. 6. *nat. quæst. 32.*
Difficilis humani animi coniectura est. 4. *de benef. 33.*
Omnibus prodest sub inde animum relaxare. 1. *Controu. in proœm.*

[*De Animorum immortalitate & æternitate selecta & lectu digna.*

Epistola tua mihi fecit iniuriam, reuocauit enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset vlterius, Iuuabat de æternitate animarum quærere, imo mehercule credere. Credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis quam probantium: dabam me spei tantæ. Iam etiam fastidio mihi, iam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum *illud tempus* & in possessionem omnis æui transiturus, cum subito experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bel um somnium perdidi. *ep. 103.*
Cum de animarum æternitate disserimus, non leue momentum apud nos habet consensus hominum aut timentium inferos aut colentium. A *ep. 118.* [A *Quid si legas, aut cœlos affectantium? nisi malis, aut incolentium.*

Animi immortalis & inter beatos agentis beatitudo.

Non est quod ad sepulcrum filij tui curras, pessima eius & ipsi molestissima istic iacent ossa cineresque, non magis illius partes, quam vestes aliaque tegumenta corporum. Integer ille nihilque in terris relinquens fugit & totus excessit, paulumque supra nos commoratus, dum expurgat inhærentia vitia, situmque omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices excurrit animas, excipitque illum cætus sacer. *ad Mart. 25.*

Sursum vocatur animus.

Tunc animus noster habebit, quod gratuletur sibi, cum emissus tenebris (in quibus volutatur,) non tenui visu clara prospexerit, sed totū diem admiserit, & redditus cœlo fuerit, cum receperit locum quem occupauit sorte nascendi. Sursum illum vocant initia sua. *epist. 80.*

Animas eorum qui pie vixerunt in cœlum vnde sunt, ire.

In ipsa Africani Scipionis villa iacens hæc tibi scribo, adoratis manibus eius & area, quam sepulcrum esse tanti viri suspicor. Animum quidem eius e cœlo (ex quo erat) rediisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hos enim Cambyses furiosus & furore feliciter vsus habuit) sed ob egregiam eius moderationem pietatemque. *epist. 87.*

Animæ pax, felicitas, libertas, æternitas & voluptas post mortem: & de loco beatorum post mortem.

Si solutæ corporibus animæ manent, felicior illis status restat, quam est dum versantur in corpore. *ep. 77.*
Excessit filius terminos, intra quos seruitur, excepit illum magna & æterna pax. *ad Marth. 19.*
Ne inuideris fratri tuo, quiescit, tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est. *& post.* Fruitur nunc aperto & libero cœlo, ex humili atque depresso in eum emicuit locū, (quisquis ille locus est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu) & nunc libere vagatur: omniaque rerum naturæ bona cum summa voluptate perspicit. Erras, non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem secutus est. Omnibus illud nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit. *ad Polyb. 28.*
Cogitemus, Lucili carissime, cito nos eo peruenturos quo illum peruenisse mœremus: & fortasse (si modò sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, præmissus est *epist. 64. in fin.*

Animum summo studio expectare illum diem, illudue tempus, quo in altum sumatur partum & in cœlis sit.

Non timide componor *ad illum diem* quo remotis strophis ac fucis de me pronūciaturus sum, vtrum loquar fortia an sentiam, nunquid simulatio fuerit & mimus, quicquid contra fortunam iactaui verborum. *epist.* 26
O quando videbis *illud tempus*, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate. *epist. 32. in fin.*
Cum venerit *dies ille* qui mixtum hoc diuini humanique secernat, corpus hoc vbi inueni, relinquam. Ipse me Diis reddam. Nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoque detineor. per has mortales enim moras *illi meliori vitæ*, longiorique præluditur. *& post.* Per hoc spatium quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturæ sumimur partū,

Alia origo nos expectat, alius rerum status. Nondum cœlum nisi ex interuallo pati possumus. Intrepidus horã illam decretoriam prospice. Non est animo suprema sed corpori. *& post.* Dies iste quem tanquam extremum reformidas, æterni natalis est. *& post.* Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio fœdi atque olidi ventris educat. Hinc tu nunc quoque quantum potes subuola. *& post.* Aliquando naturæ tibi arcana retegentur, discutietur illa caligo, & lux vndique clara percutiet. Imaginare tecum quantus ille sit fulgor tot sideribus inter se lumen miscentibus. nulla serenum vmbra turbabit. æqualiter splendebit omne cœli latus: tunc in tenebris vixisse dices, cum totam lucem totus aspexeris, quam nunc per angustissimas oculorum vias obscure intueris, & tamen admiraris illã procul. Quid tibi videbitur diuina lux, cum illam suo loco videris? Hæc cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere, quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur turba, nullis ad timorem minis agitur. *ep.*102.

[*De fine & interitu seculi per ignem: Resurrectionis vestigia nonnulla, sed tamen incerta,* A *vaga & confusa.* [A *Huc refer Democriti opinionem quæ apud Plinium* 7. *c.* 55. *Similis est,* inquit, *de asseruandis corporibus hominum ac reuiuiscendi promissa à Democrito vanitas, qui non reuixit ipse. Quæ, malum, ista dementia est, iterari vitam à morte, sic enim lego & emendo locum Plinij. quem etiam adi. c.* 52. *eiusdem libri, vbi recenset eos qui elati reuixerint.*

Mors quam pertimescimus & recusamus, intermittit vitam non eripit. *Veniet* iterum qui nos in lucem reponat *dies,* quam multi recusarent, nisi oblitos reduceret, sed postea diligentius docebo omnia quæ videntur perire, mutari. Æquo animo debet rediturus exire. *ep.* 36.

Cum tempus aduenerit quo se mundus renouaturus extinguat, viribus ista suis cædent, & sydera syderibus incurrent, & omni flagrante materia *vno igne,* quicquid ex disposito lucet, ardebit: nos quoque felices animæ & æternæ sortitæ, cum Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis & ipsius paruæ ruinæ ingenti accessio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filiam tuam (Martia) quæ ista iam nouit. *ad Mart.* 26. sunt autem verba Cremutij Cordi fato iam functi ad Martiam filiam, ipso Seneca Cremutium Cordum ita loquentem inducente.

Scis futurum vt *renascatur* locatus in Pythagoricum. B 7. *de benef.* 21. [B Conditionem renascendi sapientium clariores Pythagoras primus & præcipuus, Plato corrupta & dimidiata fide tradiderunt. *Minutius Felix in Octauio.*

Illius fidei habe et apud te, plus ponderis, si quis *reuixisset* & in morte nihil mali esse narraret, expertus. *ep* 30.

[*De Inferis fabulosæ Poetarum narrationes notatæ ac reprehensæ.*

Non sum tam ineptus vt Epicuream cantilenam hoc loco persequar & dicam, vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volui, nec saxum humero Sisyphi, trudi in aduersum, nec vllius viscera & renasci posse quotidie & carpi. Nemo tam puer est vt Cerberũ timeat, tenebras & laruarum habitum, nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit aut emittit. Emissis meliora restant onere detracto: consumptis nihil restat, bona pariter malaque submota sunt. *ep.*24.

Illa res morti nos alienat, quod hæc iam nouimus: illa quæ transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. *& post.* Multorum ingenijs certatum est, ad augendam mortis infamiam. descriptus est *carcer infernus* & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci, *ossa super recubans antro semesa cruento, Æternum latrans exãgues, terrutat vmbras.* Sed etiam cum persuaseris ista fabulas esse, nec quicquam defunctis superesse quod timeat, subit alius metus: æque enim timẽt, ne A apud inferos sint, quam ne nusquam. *ep.*83. [A *Lego* æque enim timent ne nusquam sint, quam ne apud inferos sint.

Cogita nullis defunctum malis affici illa quæ nobis inferos terribiles facit, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nec reos vllos in illa libertate tam laxa, ibi iterum esse tyrannos. Luserunt ista poetæ, & vanis nos agitauere terroribus. *ad Mart.*19.

Poetæ inferna monstra finxere succincta serpentibus & igneo flatu 2. *de ira.* 35.

DE SVPERSTITIONE ET IMPIETATE.

Vulgus multa impie de Deo sentire.

Perturbatio illa intolerabilis ex alto venit, vbi de *Diis* famæ creditum est, vitijsque illis nostris æstimauimus. 7. *de benef.* 1.

Poëtas de Diis fabulose & impie multa scripsisse.

Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter Opt. Max ineptias poetarum, quorum alius illi alas imposuit, alius cornua, alius adulterum illum induxit & abnoctantem, alius sæuum in deos, alius iniquum in homines, alius raptorem ingenuorum, corruptoremque & cognatorum quidem, alius parricidam & regni alieni paternique expugnatorem, quibus nihil aliud actum est, quam vt pudor hominibus peccandi demeretur, si talem credidissent. *de vita beata* 26.

Inde Poëtarum furor fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iuppiter (voluptate cõcubitus) Alcmenæ triplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quam auctores illis inscribere Deos, & dare morbo diuinitatis excusatam licentiam? *de breuitate vitæ* 15

Prophetas, vates & diuinos superstitionem auxisse.

Cum sistrum aliquis incutiens ex imperio mentitur, cum aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia B atque humeros suspensa manu cruentat, cum aliquis genibus C per viam repens vlulat, laurumque linteatus senex, & medio lucernam die præferens conclamat, *iratum aliquem Deum,* concurritis & auditis, & diuinum esse cum, inuicem mutuum alentes stuporem, affirmatis. Ecce Socrates (ex illo carcere, quem intrando purgauit, omnique honestiorem curia reddidit) proclamat, quis est iste furor? quæ ista inimica diis hominibusque natura? infamare virtutes & malignis sermonibus sancta violare? si potestis, bonos laudate, sin minus, transite. Quod si vobis exercere tetram istam licentiam placet, alter in alterum incursate, Nam cum in cœlum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis *de vit. beat.* 27. [B Tertull. c. 24. Apologetico Archigallus. die 19. Kalend. Aprilis sanguinem impurum, lacertos quoque castrando libauit, pro salute imperatoris Marci iam interempti & c 9. Hodie istic Bellonæ sacratus sanguis de femore proscisso, in palmulam exceptus, & suis datus signatis adde Lactant. & c. 21. Ammianum 27. Lampridium. [C Iuuenalis Satyr 6. loquens de superstitiosa muliere. inde superbi Regis agrum nuda ac tremebũda cruentis Erepet genibus si candida iusserit Io. Tibullus 1. eleg. 4. Non ego tellurem genibus perrepere supplex. Et miserum sancto tundere poste caput: Non ego (si merui) dubitem procumbere templis, Et dare sacratis oscula liminibus. Arnob. 1 aduersus gentes, cum per omnia supplices irent templa, cum deorum ante ora prostrati limina ipsa conuerrerent osculis.

Pictores & statuarios superstitionem propagasse.

Ne hoc quidem crediderunt, Iouem esse, qualem in Capitolio & cæteris ædibus videmus, mittere manu fulmina, sed eundem quem nos, Iouem intelligunt, custodem rectoremquè vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. 2. *nat. quæst.* 45.

Imperitos superstitionem induxisse, & ab imperitorum falsa persuasione, altissimos viros dissentire

Quid tam imperitum est, quam credere fulmina e nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnunquam petere, vt impunitis sacrilegis, percussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum consiliũ à Ioue deos, quasi in ipso parum consilij sit, aduocari: illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciosa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit 2. *nat. quæst.* 42.

Altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent, Iouem modo lenioribus fulminibus, & lusorijs telis vti, sed voluerunt admonere eos, quibus aduersus peccata hominum fulminãdum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & distingui. quædam admoneri. 2. *nat. quæst.*44.

Imperatores nonnullos impios in Deum fuisse.

C. Cæsar iratus Cœlo quod obstreperet pantomimis, (quos imitabatur studiosius quam spectabat, quodque comessatio sua fulminibus terreretur parum certis) ad pugnam vocauit Iouem, & quidem sine intermissione, Homericum illum exclamans versum A

Ζεῦ πάτερ, οὔτις σεῖο θεῶν ὀλοώτερος ἄλλος.

Quanta dementia fuit. Putauit aut sibi noceri ne a Ioue quidem

quidem posse, aut se nocere etiam Ioui posse. 1. *de ira*. 16. [A *Vide quæ ad hunc locum scripsi*. 3. *Coniecturarum*.

Principes in numerum Deorum ab adulatoribus subditiis relatos.

Non iam procul erat tumulus in quo Cæsari *Deo* nostro quotidianum fiebat sacrum. 1. *de tranq* 14.

Inanimatis diuinus honos a quibusdam redditus.

Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes, & stagna quædam vel immensa altitudo sacrauit. *epist*. 41.

Superstitio in victimarum numero.

Rufus vir senatorij ordinis inter cœnam optauerat, ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat, & adiecerat, A idem omnes *Tauros & vitulos* optare. 3. *de benef*. 27. [A Cur adiecit, idem omnes Tauros & vitulos optare? Principes victores Taurorũ & Vitulorum ingentem numerum Diis suis mactabat. Hinc iocus ille Taurorum in Marcum de quo Ammianus 25. Iulianus superstitiosus magis quam sacrorum legitimus obseruator, innumeras sine parsimonia pecudes mactans, vt æstimaretur, si reuertisset de Parthis, boues iam defuturos, Marci illius similis Cæsaris, in quem id accepimus dictum: οἱ λευκοὶ βόες μάρκῳ τῷ Καίσαρι. Ἂν σὺ νικήσῃς, ἡμεῖς ἀπωλόμεθα· id est, Boues albi Marco Cæsari salutem. Si tu viceris, perimus.

DE PERSONIS ET MINISTRIS sacrorum.

Vt ne sacerdos, nisi integer, adsumatur & quis integer sit habendus.

Sacerdos integer sit. Metellus pontifex cum arderet Vestæ templum, dum Palladium rapit, oculos perdit, sacerdotium illi negatur. *& post*. Lex integrum ad animum refert, non ad corpus. Lex æstimari hoc voluit tunc, cum quis peteret, non cum haberet sacerdotium. 4. *contr*. 2. *facit*. *l*. 5. *vers*. *casum*. *ff*. *de postuland*.

Ambitiosa lex est ad sacerdotium, Notas non sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit, inquirit in mores, in corpus, in vitam. Vide tu quemadmodum tam morosæ legi satisfacias. 1. *contr*. 2

Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere, fieri ne sacerdotem fas erit? *& post*. Non potest in ea sperari sacerdos, in qua sperari meretrix potest. Aliis oculis leno vitam æstimat, aliis pontifex. 1. *contron*. 2.

Absint ex hoc foro lenones, absint meretrices, ne quid parum sanctum occurrat, dum sacerdos legitur. *& post*. Quo mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas, si mater tua prostitisset, tibi noceret. *& post*. pro libertate vota facienda sunt, captiuæ mandabitis? 1. *contr*. 2.

Ancillæ ex lupanaribus sacerdoti non emuntur. Coram sacerdote obscæni homines abstinent. Non sine causa sacerdoti lictor apparet. Occurrenti tibi meretricem submouisset. 1. *contr*. 2.

Castigationem B ex pontificis Maximi arbitrio meruerat sacerdos, si te e lupanari redemisset. 1. *contr*. 2. [B *Iurisdictionem in ministros sacrorum quandam Pontifices maximos habuisse, hic locus indicio esse potest.*

Pro pudicitia vota facienda sunt, prostitutæ mandabitis, Pro militibus vota facienda sunt, isti mandabitis? Id enim deerat, vt templa reciperet, quas aut carcer aut lupanar eiecit. 1. *contron*. 2.

Sacerdos non integri corporis quasi mali ominis res vitanda est. Hoc in victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? 4. *contron*. 2.

Vestales ad sacra facienda noctu excitari solita.

Non est iniquum nobilissimas virgines ad sacra facienda noctib. excitari, altissimo somno inquinatas frui. *de prou*. 5.

Vestales primo discebant sacra, postea docebant.

Virgines Vestales annis inter officia diuisis, discunt C facere sacra, & cum didicerunt, docent. *de vit. beat*. 29. [C *In tria tempora diuisum fuisse Vestalium tempus refert Plutarchus tractatu. An Respublica seni gerenda: Vnum quo discebant, alterum quo percepta sua peragebant, Tertium vt alias dein docerent. Idem pene fuisse in virginibus Dianæ Ephesinæ. Futuras enim sacerdotes*, μελλίρας, *deinde*, ἱρας, *postremo* παρίρας.

Vestali procedenti lictor populum submouebat, ac maxime infames personas.

Procedente hac lictor D summoueri videbitur, huic via cedet, summum imperium consules cedent tibi? 1. *contr*. 1. [D Lictor vnus Vestalibus adtributus fuit a Triumuiris, Antonio, Lepido, Octauiano. 1 *ion*. 56 Plutarchus tamen Numæ id institutum tribuere videtur. *Plutarch. in Numa*.

Non sine causa sacerdoti lictor apparet, occurrenti tibi meretricem submouisset. 1. *contr*. 2.

Vestales virgines fuisse.

Vni Gratiæ nomen mutauit, Pasitheam appellauit & in matrimonium produxit, vt scias illas E Vestales non esse virgines. 1. *de benef*. 3. *in f*. [E *Lego, vt scias illam Vestalem non esse virginem Sane Virgines fuisse Vestales ex historiis constat. Omissis cæteris hunc ex Tertulliani* 1. *ad vxorem dabo. Vestales, inquit, de virginitate cēsentur: Achea Iunoni apud Ægium oppidum virgo sortitur: & quæ Delphis insaniunt nubere nesciunt: Cæterum viduas Africanæ Cereri assistere scimus.*

De ancillis sacerdotis.

De Ancillis sacerdotis. vide supr. duo loca.

Asyla in Templis.

In philosophiam secede, illa te sinu suo proteget, in huius *sacrario* eris aut tutus aut tutior. *ep*. 104.

Templa quædam e lapide Thasio.

Thasius *lapis*, quondam, rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdat. *ep*. 87.

De Templorum dedicationibus & dedicandi ritu.

Puluillus hoc fecit cui postem tenenti, & capitolium dedicanti, mors filij nunciata est, quam ille exaudisse dissimulans, & solennia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem & ad filij sui nomen Ioue propitiato. Putares eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis & fausta nuncupatione non abduxit patrem. dignus mehercule memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem desiit. Idem tamen vt rediit domum, impleuit oculos, & aliquas voces flebiles emisit, & peractis, quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolium hilari redit vultu. *ad Mart*. 13. De Horatio Puluillo vide Liuium 2. Dionys. 5. Tacitum. 19. Valer. 5. cap 10.

Ne ad quemquam priuatum pertineant, populo dedicabo. 1. *contr*.

Templorum ruina etiam adorata.

Non magis contemnitur sapiens cum iacuit, quam cum ædium sacrarum ruinæ calcantur, quas religiosi æque ac stantes adorant. *ad Alb*. 13.

Mysteria sacrorum non cuiuis patuisse, & de initiatis.

Sanctiora *sacrorum* tantum *initiati* sciunt. *ep*. 69.

Rerum natura sacra sua non simul tradit. 7. *nat. quæst*. 31.

Impietas in Deos legibus publicis vindicata.

Obiecta est Socrati *religionum* violatio. A & iuuentutis corruptela, quam immittere in Deos, in patres, in rempublicam dictus est *epist*. 105. [A Religionis sartæ tectæ habendæ præcipua cura fuit vel ipsis Ethnicis. sic ab iisdem Bacchanalium mos sublatus: & sortes Prænestinæ: Chaldæi eiecti vrbe: vt & qui Sabazij Iouis cultum inuehebant. Illud impendio dignum est, quod cum Isidis & Serapidis fana diruenda senatus censuisset. L. Æmilius Paulus consul, cum ea nemo opificũ attingere auderet, posita prætexta securim arripuit, templique eius foribus inflixerit. Valer 1 c. 3

Clodius reus ob id adulterium, quod cum Cæsaris vxore in operto commiserat, violatis religionibus sacrificij, quod pro B populo fieri dicitur. *ep*. 98. [B Dici mos etiam erat Romanis in omnibus sacrificiis precibusque, *Populo Romano Quiritibusque*: *Festus in Dus*.

Iniuriam non faciunt Diis si qui aras euertunt, sed malum propositum apparet malumque consilium etiam vbi nocere non potuit. *de vit. beat*. 26.

De Ciborum delectu & abstinentia.

In Tiberij Cæsaris principatum iuuentæ tempus inciderat. alienigenarum sacra mouebantur, sed inter argumenta superstitionis ponebatur, quorundam animalium abstinentia, Patre itaque meo rogante (qui non calumniam timebat, sed Philosophiam oderat,) ad pristinam cõsuetudinem redij. *ep*. 109.

De Castu.

Nolumus istam maritorum abstinentiam qui primam B virginibus timidis remisere noctem. 1. *Controuers*. 2. *in f*. [C Iuuenalis Satyra 6. Ille petit veniam, quoties non abstinet vxor Concubitu, sacris obseruandisque diebus.

FINIS THEOLOGICΩN.

LOCI COMMVNES SEV LIBRI AVREORVM DE IVRE ET IVRISPRVDENTIA EX SENECA FACTI, ET AD ORDINEM PANDECTArum in libros quinquaginta tributi, Authore Dionysio Gothofredo I. C.

LIBER PRIMVS.

DE IVSTITIA ET IVRE. Tit. I.

De æquo iure, & quid sit ius æquum.

AEQVVM ius est, non quo omnes vsi sunt, sed quod omnibus A latum, est ep.108. (A Paulo aliter author ad Herennium. *Ex æquo & bono ius constat, quod ad veritatem & vtilitatem communem videtur pertinere:*

Nihil volo derogare legibus, nihil institutis, æquum inter omnes ciues ius sit: vtere sine B me beneficio meo patriæ: causa tibi libertatis fui, ero & argumẽtum. Ex eo, si plus quã tibi expedit, creui. *epistol.* 87. [B Vide *Liuium*. 38. *Valerium* 5. c. 3.

Prima pars æquitatis, est æqualitas C *ep.*30 (C Inde fit vt nemo queri possit in ea conditione se esse, in qua nemo non est.

De Iusticia, & quid ea sit.

Doceas me quam sacra res sit iusticia, alienum bonũ spectans, nihil ex se petens nisi vsum sui. nihil sit illi cum ambitione famaque, sibi placeat. *& post* Iustum esse gratis oportet & se in hanc pulcherrimam virtutem vltro impendere: nullum iustæ rei præmium maius est, quam iustum esse *& post.* Non vis esse iustus sine gloria? at sæpe iustus esse debebis cũ infamia. Si sapis, mala opinio bene parta, delectat. *ep.*114.

Omnia faciẽda sunt, vt quã gratissimi simus. Nostrũ enim hoc bonum est, non quemadmodum iustitia, vt vulgo creditur, ad alios pertinens: maxima pars eius in se redit. Nemo enim cum alteri prodest, sibi profuit. *ep.*81.

Iustitiæ præcepta & officia: & quomodo beneficio gratiam, iniuriæ talionem reddi oporteat.

Hoc certe iustitiæ conuenit, suum D cuique reddere, beneficio, gratiam; iniuriæ talionem, aut certe gratiam. sed verum erit istud, cum alius iniuriam fecit, alius beneficium dedit. Nam si idem est, beneficio vis iniuriæ extinguitur. cui (etiam si merita non antecessissent) oportebat ignosci: post beneficia lædenti, plus quam venia debetur. Non pono vtrique par pretium, pluris æstimo beneficium, quam iniuriam. *ep.*81. [D *l.*10. *§.*1. *ff. hoc Titulo.*

Iustitia cuius sit bonum.

Quid dubitas an iustitia & habentis bonum sit, & item sit eius cui debitum soluit? *ep.*103.

Iurisprudentia studium.

Depono hoc apud te, nunquam plus agere sapientem, quam cum in conspectum eius diuina A atque humana venerunt. *ep.* 69. (A Iurisprudentia rerum diuinarum atque humanarum scientia

De iure naturali.

Habet sua iura natura. B 9. *contr.* 5. 159. (B Exẽpla iuris naturæ hæc Plato constituebat: Nudum in foro ambulare non debere, aut muliebri veste vti. *Laert. lib.* 3. *in Platonis vita.*

Quædã iura non lege, sed natura nobis attributa. 9. *contr.* 5.

Quod iure fit, verum est: & quod sine iure quoque rationem habeat, recte fit. 2. *controuers.* 1.

DE ORIGINE IVRIS ET SVCCESsione prudentum. Tit. II.

Quo iure gentes humanæ initio vsæ sint, & de legibus Solonis, Lycurgi, Zaleuci, Charondæ.

Quid haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? Huius opus vnum est, de diuinis humanisq. verum inuenire: ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum consertarum, & inter se cohærentium. Hæc docuit colere diuina, humana diligere, & penes deos imperium esse, & inter homines consortium: quod aliquandiu inuiolatum mansit, antequam societatem auaritia distraxit, & paupertatis causa, (etiam his quos fecit locupletissimos) fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium quiq. ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eandem habebant & ducem, & legem, commissi melioris arbitrio. Naturæ est enim potioribus deteriora submittere. Mutis quidẽ gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehemẽtissima. Non præcedit armẽta degener Taurus, sed qui magnitudine ac toris cæteros mares vincit. Elephantorum gregem excelsissimus ducit. Inter homines pro summo est optimus. Animo itaque rector eligebatur. Ideoque summa felicitas erat gentium: in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se (nisi quod debet) non putat posse. Illo ergo seculo quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. Hi continebant manus & infirmiores a validioribus tuebãtur. Suadebant, dissuadebantq. & vtilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, prouidebat. Fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat, ornabatq. subiectos. officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset aduersus eos experiebatur, per quos cœperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut causa. cum bene imperanti bene pareretur nihilque rex maius minari male parentibus posset, quam vt abirent e regno. Sed postquam subrepentibus vitiis, in tyrannidem regna versa sunt, opus esse cœpit legibus, quas & ipsas inter initia tulere Sapientes. *Solon*, qui athenas æquo iure fundauit, inter septem æui sapientia notus, *Lycurgum* si eadem ætas tulisset, sacro illi numero accessisset octauum. *Zaleuci* leges *Charondæque* laudantur. Hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagoræ, tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quæ florenti tunc Siciliæ, & per Italiam Græciæ ponerent. epistol. 91. Iuuat huic loco Senecæ, partem Taciti adiũgere. Relatum, inquit, deinde de moderãda Papia Poppæa, quam senior Augustus post Iulias rogationes incitandis cælibum pœnis, & augendo ærario sanxerat. nec ideo coniugia & educationes liberum frequentabantur præualida orbitate, ceterum multitudo periclitantium gliscebat, cum omnes domus delatorum interpretationibus subuerterentur: vtque ante hac flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. Ea res admonet: vt de principiis iuris, & quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatẽ legum peruentum sit, altius disseram. Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coercitionib. agebant: neque præmiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; & vbi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabatur. At postquam exui æqualitas & pro modestia ac pudore, ambitio & vis incedebat, prouenere dominationes, multosque apud populos æternum mansere. Quidam statim, aut postquam Regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant, maximæque fama celebrauit, Cretensium, quas *Minos*: Spartanorum, quas *Lycurgus*: ac mox Atheniensibus quæsitiores iam & plures *Solon* perscripsit. Nobis *Romulus* vt libitum imperitauerat: dein *Numa* religionibus & diuino iure populum deuinxit, repertaque quædam a *Tullo & Anco*: sed præcipuus Seruius *Tullius* sanctor legum fuit, queis etiam reges obtemperarent. Pulso Tarquinio, aduersum patrum factiones multa populus parauit, tuendæ libertatis & firmandæ concordiæ: creatique *Decemuiri*, & accitis quæ vsquam egregia: compositæ *duodecim tabulæ*: finis æqui iuris,

nam secutæ leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, sæpius tamen dissentione ordinum, & apiscendi inlicitos honores, aut pellendi claros viros aliaque ob prava per vim latæ sunt. Hinc *Gracchi*, & *Saturni*, turbatores plebis, nec minor largitor nomine senatus *Drusus*, corrupti spe aut inclusi per intercessionem socii. Ac ne bello quidem Italico, mox ciuili omissum, quin multa & diuersa sciscerentur, donec *L. Sulla dictator* abolitis vel conuersis prioribus cum plura adiecisset, otium ei rei haud in longum paravit statim turbidis *Lepidi* cogitationibus: neque multo post tribunis reddita licentia quoquo vellent populum agitandi iamque non modo in commune, sed in singulos homines latæ quæstiones, & incorruptissima Rep. plurimæ leges. Tum *Gn. Pompeius* tertium consul correctis moribus delectus & grauior remediis quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subuersor, quæ armis tuebatur, armis amisit. Ex in continua per viginti annos discordia, non mos, non ius, deterrima quæque impune, ac multa honesta exitio fuere. Sexto demum consulatu *Cæsar Augustus* potentiæ securus, quæ triumuiratu iusserat, aboleuit, deditque iura queis pace & principe vteremur. Acriora ex eo vincla, inditi custodes, & lege Papia Poppæa præmiis inducti, vt si a priuilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret. sed altius penetrabant, vrbemque & Italiam, & quod vsquam ciuium, corripuerant multorumq. excisi status, & terror omnibus intentabatur, ni Tiberius statuendo remedio quinque consularium, quinque e prætoriis, totidem e cætero senatu sorte duxisset, apud quos exsoluti plerique legis nexu, modicum in præsens leuamentum fuere. Hæc Tacitus 3. Annalium Iuua quoque & huic Taciti loco, alium Iustini adserere. Principio, inquit, rerum, gentium, nationumque imperium penes reges erat: quos ad fastigium huius maiestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio prouehebat. Populus nullis legibus tenebatur, arbitria principum pro legibus erat, &c. *Iustinus lib. 1.*

De Dictatore, qui olim Magister populi.

Cum Philologus Ciceronis librum de Republica prehendit, notat eum quem nos *Dictatorem* A dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos *magistrum populi* vocitum, hodieque extat in auguralibus libris & testimonium est, quod, qui ab illo nominatur, magister equitum est *ep. 109.* [A add. l. vn. ff. de offic. præfect. prætor. Varro 5. de lingua Latina. Hinc dictator magister populi, quod is e consule deberet dici. adde l. 2. §. 18. *ff. de origine iuris.*

De Tribunis plebis & Tribunitia potestate.

Tribunitiam potestatem populus Romanus valere plus quam se voluit. 3. *contr.* 9.

Ex *tribunis* potentior est qui intercedit. 1. *contr.* 6.

Scipio Africanus viatoris B manibus fratrem abstulit, tribuno quoque plebis, priuatus intercessit. *c.* 33. *ad Polybium.* [B viatorem habuisse Tribunos pl. bis constat ex Gellio 13. c. 12. quo loco notat, ex Atteio Capitone & Labeone, & M. Varrone, Tribunos plebis more maiorum prehensionem habuisse, vocationem non habuisse: potuisse Tribunos plebis præsentes iubere prehendi: vocandi absentes, ius non habuisse.

De comitiorum apud Romanos ritu, & De suffragatoribus & candidatis: De tribubus: De loco suffragiorum: De nummorum pronunciatione: De osculo manuum: De præcone, magistratus electos referente: De Comitiis prætoriis, & consularibus: Veros bonos nonnunquam repulsam passos & malos electos.

Satius est se excutere & videre, quam multorum rerum candidatus sis & non suffragari hoc est, mi Lucilli ego egiū, hoc securum ac liberum, nihil petere & tota fortunæ comitia transire. Quam putas esse iucundum tribubus vocatis cum candidati in templis suis pendeant, & alius nummos pronunciet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est & omnes attoniti vocem præconis exspectat, stare otiosum & spectare illas nundinas, nec ementem quidquam nec vendentem. Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non prætoria aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa in quibus alii honores anniuersarios petunt, alii perpetuas potestates, alii bellorum euentus prosperos triumphosque, alii diuitias, alii salutem suam, suorumque. Quanti animi res est solum nihil petere, nulli supplicare & dicere, Nihil mihi tecum fortuna: non facio me tibi copiam, scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri, hoc est, priuatam facere fortunam. *epist.* 119.

Catonem æquo animo repulsam magistratus passum fuisse.

Quo die repulsus est Cato, lusit: qua nocte periturus fuit, legit: eodem loco habuit, prætura & vita excedere. omnia quæ acciderent ferenda esse persuaserat sibi *epist.* 72.

Nihil interest inter Præturam Catonis & repulsam. *ep.* 7 2

Candidatos magistratuum bonos viros appellabant.

Omnes candidatos *bonos viros* dicimus. *ep.* 3. *in prin.* adde 4. de benef. 10. Ciceronem 2. de Orator. Aiunt Maluginensem illum Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret ... lium consulem, præconique dixisset, Dic de Lucio Manlio, virum bonum, inquit, egregiumque ciuem arbitror.

Candidato in senatu vocem & manum commodare.

Nunc videor tibi plus prodesse, quam cum in *senatu candidato* vocem & manum commodarem. *ep* 8.

De Areopago Atheniensium senatu.

Areopagos religiosissimum iudicium Athenis. 1. *de tranq.* 3.

DE LEGIBVS Tit. III.

Lex quid.

Legem scimus iusti iniustique A regulam esse 4. *de benef.* 12. [A sic Iurisprudentia ab Vlpiano lib. 1. Regularū definitur, iusti atque iniusti scientia. l. 10. *ff. de iustitia.* adde. §. 1. *Inst. de iustitia.* Iusti per se: iniusti per accidens.

Legis officium, præcipere, minari, cogere, deterrere à scelere, imperare, docere.

Leges quid aliud sunt quam minis mixta præcepta? ob hoc illæ non persuadent, quia minantur. Præcepta vero non cogunt, sed exorant deinde leges a scelere deterrent. præcepta in officium adhortantur. His adijce quod leges quoque proficiunt ab bonos mores, vtique si non tantum imperant, sed docent. *epist.* 93.

Leges generaliter constituuntur.

Multum refert vtrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur, pace etiam homicidæ fruuntur. Sua repetunt etiam qui aliena habuerunt. Percussores & domi ferrum exercentes murus ab hoste defendit. Legum præsidio qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quædam non poterant cæteris A contingere, nisi vniuersis darentur. 4. *de benef.* 28. *in fin.* [A lego cetus.

Lex constituit, non irascitur.

Quid? videtur Lex irasci his, quos non nouit, non vidit, quos non futuros spe at? Illius itaque sumendus est animus, quæ non irascitur, sed constituit. 1. *de ira.* 16.

Vtrum quia legibus malis quidam populi vsi sunt, leges apud nullos proficiunt?

Atqui videbis ciuitates vsas *malis legibus*. ita apud omnes non proficiunt? Ne Philosophia quidem. nec ideo inutilis & formandis animis inefficax est. *ep.* 95.

Lex quadam neque iubet neque vetat.

Quædam sunt quæ leges nec iubent nec B vetant facere, In his tenus materiam beneficij habet. 3. *de benef.* 21. [B sed permittunt. l. legis *virtus.* 7. *ff. eod.*

Lex vetat quod non iussit.

Lex quod non iussit repeti, vetui. 5. *de benef.* 21.

Dat veniam coruis, vexat censura columbas. Priuatis multa sunt legibus interdicta, quæ laudantur, quia a paludatis & imperatoribus facta.

Ex senatusconsultis plebisque scitis sæua exercentur, & publice iubentur, vetita priuatim, quæ commissa capite luerent: tam. B quia paludati, C fecere, laudamus. B *epist.* 96. [C *al.* palam. [B Quæ illa sunt? puto spectacula cruenta hic notari: sequitur enim Homo, sacra res, homo iam per lusum & iocum occiditur.

Legum non fit cumulatio, si penitus diuersa sint.

Lex legi non miscetur, vtraque sua via it. 6. *de benef.* 6.

Legis interpretatio diffusa, scriptum angustum.

Multa quamuis non excipiuntur, intelliguntur & scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est. 9. *controu.* 4.

Legem breuem esse oportet & sine prologo

In hac re dissentio a Possidonio pro eo, quod Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim breuem C esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur: velut emissa diuinitus vox, iubeat, non disputet; Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius quam lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse, non disco, sed pareo. *epist.* 93. [a Cuidam breuia esse philosophorum dicta asserent, Vera, inquit Zeno, loqueris: oportet nempe, si fieri possit, breues esse & illorum syllabas. *Laertius Zenone lib.* 7.

De benigna interpretatione.

Semper quidquid dubium est, humanitas A inclinat in melius. *ep.* 81. [A *l. benignius* 18. *ff.* hoc Titulo.

De tota lege inspicienda.

Sylo Pompeius dum præceptum sequitur, quo iubemur vt quoties possumus de B omnibus legis verbis controuersiam faciamus, illam quæstionem mouit, *Casta de castis*

lex inquit. De castis cum dicit, hoc non tantum ad parentes refert, sed ad omnes quibus conuersata est virgo. Non enim adiicit e castis parentibus, sed e castis. Vult illos a quibus virgo venit castos esse. Intelligo inquit sub hoc verbo multa. e castis cum dicit, intelligo penatibus, tu ex incestis venis intelligo castis disciplinis, tu ex obscœnissimis venis. 1. controu.2. [B l. in ciuile. 24. ff. hoc titulo.

Lex negotiis futuris cauet non præteritis.

Nunquã C ad præteritũ, sed ad futurũ *pœna* refertur: non enim irascitur, sed cauet. 2. *de ira* 31. [C *l. leges*. 7. *Cod.* de legib⁹.

De consuetudine eiusque vi.

Sed *Lex*, inquit, *non permittendo*, exigere vetuit? Multa legem non habent nec actionem: Atqui consuetudo D vitę humanæ lege omni valentior dat aditum. Nulla lex iubet, amicorum secreta non eloqui. Nulla lex fidem etiam inimico præstare, quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam nec seruatam, indignabor. 5. *de benef.* 21. [D *l.* 32. *& sequentibus. hoc Titulo.* De consuetudine hoc eleganter Tertullianus libro de corona militis: Nec differt scriptura an ratione lex consistit, quando & legem ratio commendet. Consuetudo in ciuilib. rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex.

Nihil miserum est quod in naturam E consuetudo perduxit: paulatim enim voluptati sunt quæ necessitate cœperũt. [E Sic Papirius iustus lib. 2. de const. tutionibus: Tolerabilia sunt quæ vetus consuetudo cõprobat. *l.* 3. *ff. de pollicitationib.*

Quædam sunt iura *non scripta*, sed omnibus scriptis certiora. 1. *controuers.* 1.

Consuetudo vitę humanæ lege omni valẽtior. 5. *de benef.* 21.

De legum dissuasione.

Catoni dissuasuro legem, toga in foro erepta est. *c.* 1. *in sapientem non cadere iniuriam.*

DE CONSTITVTIONIBVS PRINcipum. Tit IIII.

Principi potestas est populi & in populum.

Timendi sunt quibus potestas *populi* F *& in populum* data est. *ep.* 14. [F Sic Vlpianus 1. Institutionum, loquens de principe & populo: Populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem transtulit. *l. ff. hoc Titulo.*

Edictis principes populum peccantem aut exorbitantem coërcebant.

Præcepta affectus nostros velut edicto G coercent & obligant. *ep.* 93. [G Sic Tacitus 4. annal. vt premerent, vulgo sermones monuit edicto.

DE STATV HOMINVM. Tit. V.

Libertas quid.

Quæ sit libertas A quæris? nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus. *ep.* 52. [A Adde *l. Libertas.* 4. *ff. hoc titulo.*

Sine missione nasci.

Sine missione B nascimur. *ep.* 37. [B Id est, liberi a natura sumus, non serui aut libertini. facit ad *l.* 5. *l.* 6. *hoc tit.* 2.

Seruitus sine interuallo & commeatu.

Seruitus sine interuallo, sine comeatu. C 3. *nat. præfat.* [C id est, cui nulla spes est manumissionis.

Liber: Non liber.

Ille exautoratus ac liber, qui viuit vita peracta. *ep.* 32.

Nemo liber est. qui corpori seruit. *ep.* 93.

Liber, seruus, fortuna nomina.

Albutius & Tanucius dixit, Neminem natum liberum esse neminem seruum. hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam. 7. *controuers.* 6.

Eques, libertinus seruus, nomina ambitionis aut iniuria.

Eques Romanus, aut libertinus, D aut seruus, nomina ex ambitione aut iniuria nata. *ep.* 31. [D Libertini sunt qui ex iusta seruitute manumissi *l.* 6. *ff. hoc titulo.*

Portentosi qui dicantur.

Portentuosum E & ex diuersis animalium congruentibus membris, &c. *ep.* 93. [E adde *l. quæritur.* 10. l. *non sunt liberi* 14. *ff. hoc titulo vbi de Hermaphrodito & monstris.*

Portenta vt monstra vt nata, extingui & abijci solita.

Portẽtosos fœtus F extinguimus, F liberos quoque, si debiles mõstrosiq. editi sunt, abiicimus. 1. *de ira* 15. [F Androgynos exportari extra agrum Romanum & interfici, aut in mare abiici iubebat Romani. Liuius 4. decade 9. lib. 7. *Plin.* 3. *&* 4. 9. *Gell.* 4. *Iulius Obsequẽs de prodigijs*: vt & mõstra lege Romuli. *Halicarnass. lib.* 1. & Cõstãtini, *Euseb.* 4. *de vita Costatini.*

Pumilio.

Paruus est semper *pumilio* licet in monte cõstiterit. *ep.* 77.

De geminis.

Licet nescire quid sit, quod geminorum G *conceptum* separet, partum iungat, vtrum vnus concubitus spargatur in duos an toties cõceepti sint? 7 *de benef.* 1. [G facit ad *l. Arethu*sa. 15. *& Dom.* 16. *ff. hoc titulo. vbi de trigeminis & geminis agitur.*

DE HIS QVI SVI VEL ALIENI iuris sunt. Tit. VI.

Seruus quid.

Seruus, vt placet Chrysippo, perpetuus mercenarius est. 3. *de beneficijs vigesimo secundo.*

Seruus censor domini esse non debet.

Seruus herilis imperij non cẽsor est, sed minister. 3. *contr.* 9.

Seruitus voluntaria.

Nulla *seruitus* turpior est quam voluntaria. *ep.* 47.

Serui dominum timere non debent, sed colere: & quomodo.

Serui colant potius dominum, quam timeant. ita inquam prorsus colant, tanquam clientes, tanquã salutatores. Hoc qui dicit non obliuiscatur id dominis parum non esse, quod Deo satis qui colitur & amatur. non potest amor cum timore misceri. *ep* 47.

Seruorum alij alligati, astricti districti, laxam cathenam habentes.

Alij alligati sunt, alij astricti, alij districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxa catheni, trahit, nondum liber, iam tamen pro libero *de vit. beat.* 16.

Serui verbis admonendi: Verberibus admonitis.

Rectissime te facere iudico, quod timeri a seruis tuis non vis, quod verborum castigatione veteris, verberibus A muta admonentur. *ep.* 47. [A Sic Callistratus 6. de cognit. dixit, fustium admonitionem. l. 7. ff de pœnis,

Seruorum greges, sonantia laxi ruris ergastula.

Non me delectatis, non seruorum domi greges, nec sonantia laxi ruris ergastula. 2. *contr.* 1.

Serui ad statuam confugientes.

Seruis ad B statuam licet confugere, cum in seruum omnia liceant. 1. *de clem.* 18. [B *l.* 2. *ff. de his qui sunt sui. vel al. l. vnicam. Cod. de his qui ad statuas confugiunt.*

Serui hostes dominorum.

Prouerbium, Totidem C esse hostes quot serui. *epist.* 47. [C adi *Festum in Quot serui, tot hostes. Theophilum.* § *sed maior. Inst. de his qui sunt sui. Macrob.* 1. *Saturnalior. Aristotelem* 1 *Politicor.*

De seruorum educatione & institutione liberali.

Est aliquid quod dominus præstare seruo debeat, D vt cibarium, vestiarium. E Nemo hoc dixit beneficium. at indulsit F liberalius F educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit beneficium est. 3. *de benef.* 21. [D Ideoque seruus aduersus dominum expetiri potest, vt alimenta consequatur. *l* 2. *hoc titulo*: *l.* 1. § . 8 *ff. de off. præf. vrbi.* [E Cibaria & vestiaria iunguntur. *in l.* 4. *ff. de alimentis vel cibarijs legatis.* [F puta erudiri curauerit, aut pictorem aut librariũ fieri. *l. fin autem.* 27. *& sequentib. ff. de rei vindic.*

E iure Quiritum & e iure natura liberi.

Quid est præcipuum? In primis liberum animum habere. Hæc res efficit non e iure A Quiritum vt sit liber, sed e iure naturæ 3. *nat. præfat.* [A Ius Quiritum quid esset, dixi ad l. vnicam. Cod de nudo iure Quiritum tollendo. & apud Theophil. Inst. de libertinis.

Dominorum potestas in seruos maxima.

Domini in seruos vitæ B necisque potestatem habuere. 3. *de benef.* 23. [B *l.* 1. § 1. *ff. hoc titulo.*

Dominorum interest ne re sua male vtantur.

Nemo non seruus habet C in te vitæ necisque arbitrium. *& post.* Non pauciores seruorum ita ceciderunt, quam regum. *ep.* 4. [C Facto ipso, non iure, Hoc tamen vtuntur quoties fame, aut sæuitia aut intolerabili iniuria premuntur. *l.* 2. *ff. hoc titulo.*

Seruus, animo liber: serui in atrocioribus obsequi dominis suis non debent.

Pars interior D mancipij mancipio dari non potest. ab hac quicquid venit, liberum est Non E enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur. Contra Rempub. imperata non facient. nulli sceleri manus commodabunt. 3. *de benef.* 20. [D Interrogatus Diogenes cur mancipia *ἀνδράποδα* sint appellata: Quia pedes, inquit, habent virorum: Animum autem, quem tu nunc habes, qui hoc interrogas. Laertius. 6. (E *l. ad ea* 157. *ff. de regulis iuris.*

Semiliber.

Semiliber. *de breuit. vit* 5.

De cultu seruorum infami.

Transeo agmina exoletorum per F nationes coloresque descripta, vt eadem omnibus leuitas sit, eadem prima mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis cui rectior est coma crispulis misceatur. *ep.* 96. [F Qui mancipia vendebant nationem cuiusque in venditione

pronunciare debebant: plerumque enim natio serui aut prouocat aut deterret emptorem: l. quod si nolit. 31. §. qui mancipia 21. ff. de ædilitio edicto. adde l. 31. ff. de solutionibus: 2. Plinium 78.

Ad pileum seruos vocare.

Dicet nunc aliquis me vocare ad G pileum seruos. *epistol.* 47. [G Pileum libertatis notam legimus in l. vn. C. de lat. lib. toll.

Vernula.

Rudis vernula H 1. *de tranquillit.* 1. [H Glossis vernula οἰκογενὴς ὑπαχρεισικός.

Vicarij.

Demetrio diuitiæ esse debuerant duo vicarij & sella laxior. 1. *de tranquillitate* 8.

Seruus dare beneficium potest.

Seruos qui negat aliquando dare beneficium, ignarus est iuris humani. 3. *de benef.* 17. *& seq.*

De patria potestate.

Quædam A priuilegia parentibus data sunt. quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacrauimus, quia expediebat liberos tolli. Sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige ipse tecum. si deceptus es, quære: dignum adiuua. In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet. tota res voti est. Itaque vt æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio parentum, qui beneficia quibus dederunt, nihilominus daturi sunt, nec est periculū ne dedisse illos mentiantur. In cæteris quæri debet, non tantum an recepe.int, sed an dede int. Horum in confesso merita sunt. & quia vtile est iuuentuti regi, imposuimus illis quasi domesticos magistratus, sub quorū custodia continerentur. Deinde omnium parentū vnum erat beneficium. Itaque æstimari semel potuit. Alia diuersa sunt & dissimilia, infinitus inter se interuallis distantia. Itaque sub nullam regulam cadere potuerunt, cum æquius esset omnia relinqui quā omnia æquari. 3. *de benef.* 11. [A *l. Item in potestate nostra.* 3. *l. Nam ciuium. omanorum* 4. *ff. hoc Titulo.*

Lex patria: Patrum præmia.

Pater cum beneficium liberis dat, consortem habet. In hoc spectat legem patriam, præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem 3. *de benef.* 34

DE ADOPTIONIBVS ET ALIIS MODIS quibus potestas soluitur. Tit. VII.

Adoptiones frequentes, & quidem inter potentiores.

Adoptio, nuptiarum subsidium.

Fabriciorum imagines Metellis patuerunt, Æmiliorum familias adoptio miscuit. Etiam abolita seculis nomina per successores nouos vigent. Adoptio fortunæ remedium est. 2. *controu.* 1.

Commodatus filius pro adoptiuo.

Paulus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Persen, duos filios in adoptionem dedit, quos sibi seruauerat, extulit. quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset. *ad Mart.* 11.

Adoptari in nomen & bona alicuius.

Solemus dicere, non fuisse in nostra potestate quos sortiremur parentes, sorte nobis datos. Nobis vero ad nostrū arbitrium nasci licet. Nobilissimorum ingeniorum familiæ sunt, elige in quam asciscì velis, non in nomen tantum adoptaberis, sed ipsa bona. *de beata vita* 15.

Non me cuiquam mancipaui, nullius nomen fero. *ep.* 46.

Appion grammaticus qui sub C. Cæsare totam circumlatus est Græciam, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus. *ep.* 89.

Insititius hæres pro adoptato.

Insititius hæres 2 *contr.* 1. *id est, adoptatus.*

Adoptare non potest, qui est in alterius potestate.

Nec tricenario, A quidem filio adoptare licet. Nec B enim quisquam potest alium in manu sua suscipere, qui ipse in aliena manu est. Quomodo fieri potest, vt ubi potestas vitæ necisque in fratrem sit, in filium non sit? 1. *contr.* 5. [A Ætas non est modus dissoluendæ patriæ potestatis, vt nec numerus liberorum. arg. l. 5. Cod. de *in integrum* restit. l. 1. Cod. qui & aduersus quos. l. 11. Cod. de *administ.* tutor. l. 2. *ff. de minorib.* nec militia nec dignitas quæuis. §. filius familias. Inst. quibus modis ius patriæ potestatis soluitur Nouella 81. [B Similis ratio in tutela in. §. 13. inst. de excusat. tut. l. vlt. C. de leg. tutel.

Tres filios sustulit: poterat C enim in *adoptionem* dare. 2. *contr.* 1. [C Hic ex tribus matribus adoptatus dicitur. *inst. de hereditat. ab intest.* de qua adoptione *vide etiam l. cum in adoptiuis* 10. §. *qua autem. Cod. de adoptionibus. l. vltimam. §. alys Cod. de decurionibus.*

De abdicatione & qua iusta abdicandi causa.

Ob id abdicari non potest, quod fecit lege cogēte. 2. *contr.* 1.

Non possum ob hoc *abdicare quod lege factū* est. 4. *contr.* 3.

An abdicari possit iam abdicatus, ob id vitium quod antequam adoptaretur, notum fuit adoptanti. 1 *contr.* 1.

Qua C abdicas? D nunquid dies noctesque impendo turpibus conuiuiis? plurimum vino D lupanari? 2. *contr.* 1. [D *Abdicatio, qua Græco more ad alienandos liberos* ἀποκήρυξις *dicebatur, Romanis legibus non comprobatur. l. abdicatio.* 6. *Cod. de patria potestate.*

Abdicatio, legis actio seu actus legitimus.

An vos abdicationem putatis esse actionem? Etiam actio E est. 3. *contr.* 4. [E *Vide l. actus legitimi* 77. *ff. de regulis iuris.*

Abdicationis formula.

Hæc *abdicantis* fuere verba, I ad illum quem magis amas quam patrem. 1. *contr.* 8.

I ad illos quos mauis sequi quam reducere. 2. *contr.* 1.

Abdicati domo, non ideo ciuitate eiecti.

Athenienses *abdicato* vicerunt duce 1. *contr.* 8.

DE DIVISIONE RERVM ET QVAlitate Titul. VIII.

De rebus corporalibus & quid corpus.

Quod tangi potest *corpus* F est. tangere & tangi nisi corpus nulla potest res, vt ait Lucretius. G *ep.* 107. [F *l.* 1. §. 1. *hoc Titulo. Inst. de rebus corporalibus.* [G Lucretius Tangere nec tangi nisi corpus nulla potest res

De his quæ solo continentur seu de rebus immobilibus.

Tertia pars de agris, tectis, arbustis, fati quæritur & vt Iurisconsultorum verbo vtar, de omnibus, quæ I solo I cōtinentur. 2 *natur.* 1. 11 *l vnica.* § 7. *Cod. de rei vxoriæ actione* [I *hinc res soli l. à diuo Pio* 15 §. 1. *ff. de re iudicata.*

Potest tibi domus, & pecunia, & mancipium, & quicquid est, in quo hæsit beneficij nomen: ipsum vero stabile & immotum est. 6. *de benef.* 2 *in fin.*

Commune & vniuersitatis, K equestria. 2 7 *de benef.* 11. [K *l. in tantum.* 6. §. *vniuersitatis sunt.* 1 *ff. hoc titulo* [L Equestria locus in quo sedent equites in theatro. V plenius infra de ludis.

DE SENATORIBVS. Tit IX.

De senatus assiduis consultationibus pro republica.

Senatus per totum diem consulit sæpe, cum illo tempore vilissimus quisq. aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. *de prou.* 5.

Senator quo anno excusationem à senatu habeat.

Lex à 60. Senatorem non citat. Difficilius homines à se otium impetrant, quam à lege. *de breu. vit.* 20.

Senator post 65. annum in curiam venire non cogitur, non vetatur. 1. *controu.* 8.

De lato clauo.

Sextius latum clauum M D Iulio dante non recepit *epistol.* 99. [M Hinc laticlauium petere *l. nuper.* 42 *ff. de donat. inter virum & vxorem.* vbi plenius me dixi.

Relationes ad quam vsque horam fiebant.

Maiores nostri nullam relationem post horam decimam in senatu fieri vetabant 1. *de tranq.* 15.

De censu senatorio, castrensi, iudiciario.

Census N senatorium gradum ascendit, Census in castris ordinem promouet, Census iudices in foro legit. 2. *contr* 1. [N Senatorius census equestri fuit duplo maior. Initio, hoc est, crescentibus Romæ diuitiis, (non cum imperia arat um tractantibus magistratibus deferebantur) in illum in senatum legi fas fuit, nisi cui octingentorum millium, hoc est, aureorum 24000 census esset. Postea Augustus censum auxit, voluitque esse duodecies sestertium Suetonius. Equester census, 400 millium fuit, Horatius.

DE OFFICIO CONSVLIS. Titul. X.

Consulatus maior prætura: Consulatus iterari potuit.

Nemo agit de tribunatu gratias, sed queritur quod non est ad præturam vsque perductus: nec hæc grata est si deest Consulatus: nec hic quidem satiet, si vnus est 2. *de benef.* 27.

Male te habet, quod ille Consul factus, ille etiam refectus, tangeris quoties aliquem in fastis sæpius legeris. *ep.* 105.

Consul XII. fasces habuit: Consul ordinarius: Non ab omni consule annus nominabatur.

Dedit mihi præturam, sed consulatum speraueram: dedit duodecim A fasces, sed non fecit ordinarium consulem. A me numerari voluit annum, sed deesse mihi ad

ſacerdotium. 3. *de ira* 31. [A Ouidius in Piſonem, Martialis 7. 8. 9. epigrammat. Prætoris inſigne ſexi. *Valer.* 1. Proconſulis, totidem, *l. proconſules. ff. de officio proconſulis.* Præſidis quinque *Dion.* 53. 57.

De Conſularibus comitiis: De candidatis ſacerdotiorum: De quæſturæ ſuffragatoribus.

Euenit vt circa conſularia occupato comitia, aut ſacerdotiorum candidato, quæſturæ ſuffragator excideret. 7. *de benef.* 28.

DE OFFICIO PRÆFECTI PRÆTORIO Tit. XI.

Præfecti prætorio exigebant, inter cætera muneris ſui a principe, in quos animaduerti vellet: chartam ad eam rem proferebant & tradebant principi, vt princeps annotaret.

Animaduerſurus in latrones duos Burrus præfectus B tuus vir egregius, & tibi principi notus, exigebat a te, ſcriberes, in quos & ex qua cauſa animaduerti velles. Hoc ſæpe dilatum, vt aliquando fieret, inſtabat. Inuitus inuito cum chartam protuliſſet, traderetque exclamaſti. Vellem neſcire litteras. 2. *de clem* 1. [B Subaudi Prætorio. Nam hic ἔπαρχος τῶν δορυφόρων Dioni in Nerone.

DE OFFICIO PRÆFECTI VRBI. Titul. XIII.

De Lucio Piſone & Coſſo præfectis vrbi, vino merſis ac madentibus, & tamen ſecreta principum ſuorum cuſtodientibus & alioqui moderatis.

Lucius Piſo C vrbis D cuſtos E ebrius ex quo ſemel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat, vſque in horam ſextam fere dormiebat: hoc erat eius matutinum. officium tamen ſuum quo tutela vrbis cōtinebatur, diligentiſſime adminiſtrauit. Huic & D. Auguſtus dedit ſecreta mādata, cum illum præponeret Thraciæ. F quam perdomuit, Et Tiberius proficiſcens in Campaniam, cum multa in vrbe & ſuſpecta reliqueret & inuiſa, (puto quia illi bene ceſſerat Piſonis ebrietas) poſtea Coſſum fecerat vrbis præfectum, virum grauem, moderatum, ſed merſum vino & madentem, adeo vt ex ſenatu aliquando (in quem e conuiuio venerat) oppreſſus inexcitabili ſomno tolleretur. Huic tamen Tiberius multa ſua manu ſcripſit, quæ committenda ne quidem miniſtris ſuis credebat. Nullum Coſſo aut priuatum ſecretum aut publicum elapſum eſt. *ep.* 84. [C ſocer C. Cæſaris, qui cenſor cum Appio Claudio anno vrbis 704. Huius meminit Tacitus 6. Annalium. [D Leniſſimum ſecuritatis vrbanæ cuſtodē appellat Velleius. adde Dionē 53. [E Ita appellatus fuit Præfectus vrbi. Iuuenalis Satyra 13. Hæc quota pars ſcelerum, quæ cuſtos Gallicus vrbis, Vſque à Lucifero donec ſol occidat, audit. [F Decus triumphale in Thracia meruiſſe ſcribit Tacitus lib. 6 annalium, bellum atrox in Thracia compreſſiſſe Velleius.

DE OFFICIO PRÆTORVM. Tit. XIIII.

Prætexta prætorij vtebantur & quando.

Prætorio licet prætextata toga vti feſtis, vt ſolennibus diebus 1. *controuerſ.* 8.

Magiſtratui veſtis quæ in criminalibus cauſis: Concio claſſico aduocata: Tribunal magiſtratus: Vultus legis furenti oppoſitus: Solennia verba concipere: Agi iubere.

Et ſi peruerſa induenda, magiſtratui veſtis, & conuocāda claſſico concio eſt, procedam in tribunal non furens, nec infeſtus, ſed vultu legis: & illa ſolennia verba, leui magis grauique quam rapida voce concipiam, & agi iubebo non iratus, ſed ſeuerus. 1. *de ira.* 16.

Si, cum claſſicum canere debeat, ſymphonia canere iuſſit, non lædet maieſtatem. 9. *contr.* 2.

Dic mihi, ſi, cum animaduertere debeat, nec legitimo cultu ac more ſolenni vſus, tribunal conſcenderit conuiuiali veſte, non lædet maieſtatem. *& poſt.* Licet qua quis velit veſte vti. ſi prætor ius in veſte ſeruili vel muliebri dixerit violauit maieſtatem. 9. *contr.* 2.

Sapiens cœlo impoſitus intelligit *cum ſellam* A aut tribunal aſcenderit, quam humili loco ſederit *epiſtol.* 69. [A Sellam a tribunali diſtinxit. nam poſtulationibus duobus modis Prætor operam dedit, videlicet pro tribunali ordinario poſtulationum die, vel de plano ſella extra ordinem poſita. ſic diebus ſeſſionum, bonorum poſſeſſio alia de plano peti potuit, alia cognitionem pro tribunali deſiderabat & decretum expoſcebat. *l.* 2. §. 1. *ff. quis ordo in poſſeſſ. ſeruetur.* Sic cuſtodiæ pro tribunali vel de plano audiri poterant vel condemnari. *l.* 18. *in fin. ff. de quæſt. adde quæ de ſella ſcripſi ad l.* 1. §. 6. *verſ. caſum. ff. de poſtulando.*

Lictores a magiſtratu functo ad eum tranſibant qui magiſtratu functurus erat.

Ita, iſta verba, quæ tam ab alio magiſtratu ad alium cum lictoribus tranſeant, ferto ad aliquem. 3. *nat. præfat.*

Virgæ magiſtratui in publicum prodeunti præferebantur.

Placet honores faceſque non purpura, aut aureis virgis B adductū capeſſere ſed vt amicis propinquiſve, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior vtilior que ſim 1. *de tranq.* 1. [B Tertull. de Idololatria. Ipſis etiam Idolis prætextæ & trabeæ & laticlaui, faſces quoque & virgæ præferuntur. & merito. Nam dæmonia magiſtratus ſunt huius ſæculi. Idem de corona militis. Tui ordinis, tui magiſtratus, & ipſum Curiæ nomen Eccleſia eſt Chriſti. Illius es conſcriptus in libris vitæ: Illic purpuræ tuæ, ſanguis domini: & clauus latus in cruce ipſius: illic ſecuris ad radices arboris poſita: illic virga ex radice Ieſſe. vides quam eleganter coniunxerit purpuram, latum clauum, ſecures, virgas. Cæterum hæ virgæ, bacilli quoque appellantur Ciceroni 11. *ad Atticum in f.* a faſcibus differebant. præferebantur magiſtratibus Colonicis & Ædilibus. Apuleius 1 *Mileſiarum.* Duumuiris *Cicero in Rullum.* ſexuiris *Petronius Satyrico,* de virgis lictorum, quibus vtebantur vel ad ſubmouendum vel tangēdas fores. adi Martialem, Plautum, Statiū, Liuium 6. Plin. 7. *Appianum* 1. *ciuilium.* Virgarius Gloſſ. ῥαβδοῦχος.

Lictoris officium inter cætera fuit ſemita deiicere obuios.

Non eſt quod feliciorem eum iudices cui ſubmouetur, quam quem lictor ſemita deiicit. *ep.* 93.

Equo deſilire, caput adaperire, ſemita cedere magiſtratu obuio, mos.

Si Conſulem videro, aut Prætorem, omnia, quibus honor haberi ſolet, faciam. equo C deſiliam, caput adaperiam, ſemita cedam. *epiſt.* 65. *cir. fin.* [C Seruilius, Iſauricus cum forum prætereuns teſtes in reum dari vidiſſet, loco teſtis conſtitit, ac inter ſummam patronorum pariter & accuſatorum admirationem ſic orſus eſt. Hunc ego iudices, qui cauſam dicit, cuias ſit aut quam vitam egerit, quamque merito vel iniuria accuſetur, ignoro. Illud tantum ſcio, cum occurriſſet mihi Laurentina via iter facienti, admodum anguſto loco, deſcendere noluiſſe. Quod an aliquid ad religionem veſtram pertineat, ipſi æſtimabitis: ego id ſupprimendum non putaui. Iudices reum, vix auditis cæteris teſtibus, damnauerunt. Valuit enim apud eos, cum amplitudo viri, cum grauis neglectæ dignitatis eius indignatio: cumque, qui venerari principes neſciret, in quodlibet facinus procurſurum crediderunt. *Valer.* 8. *c.* 5.

Magiſtratus oculis omnium expoſiti.

Magiſtratus omnium oculis expoſitos eſſe oſtendit. *ep.* 43.

DE OFFICIO PRÆFECTI VIGILVM. Titul. XV.

Vigiles ex fumi magnitudine incendia futura colligebant.

Interuenerunt quidam amici propter quos maior fumus fieret, non hic qui erumpere ex A lautorum culinis, & terrere vigiles ſolet, ſed hic modicus, qui hoſpites venire ſignificaret. *ep.* 65. [A huiuſmodi incendia culpæ tribuuntur, non caſui. *l.* 3. §. *ff. hoc Titulo. l. ſi vendita.* 11. *ff. locati.*

DE OFFICIO PROCONSVLIS ET LEGATI Titul. XVI.

Proconſules in prouincias vxores non ducebant.

Paratus erat accuſator cum commentariis: aiebat, Quid ſi meretrix deſiderarit? in hoc te cum vxore B non miſimus, vt ſalua prouincia ſit, optemus meretrici bonam mentem. Dedimus tibi legatum, B dedimus cuſtodem, vt tu cum meretrice cœnares? meretrix vxoris loco accubuit, imo prætoris. 9. *contr.* 2. [B Vide omnino *l.* 4. §. *profectus. ff. hoc titulo.* [B Adde l. 10. §. legatum. l. 11. *l. legatus. l. legati. ff. hoc Titulo.*

Proconſules exituri in prouinciam ad portam vxores dimittebant.

Hic eſt Flaminius, qui exiturus in prouinciam vxorem ad portam dimiſit. 9. *contr.* 2.

DE OFFICIO ADSESSORVM. Tit. XXII.

Prætor peregrinus & vrbanus: Prætor pronunciabat verba adſeſſoris.

An ille plus præſtat, qui inter *peregrinos & ciues* aut vrbanus prætor adeuntibus *adſeſſoris* D verba pronunciat, quam qui docet quid ſit iuſtitia? 1. *de tranq.* 3. [D Ita emendo: antea legebatur, *adſeſſoribus* perperam. vide quæ ſcripſi libro 4. *Coniecturarum.* adde. *l.* 2. *ff. quod quiſque iuris.*

LIBER. II.

DE IVRISDICTIONE. Tit. I.

Iuriſdictio non ſemper ſani cerebri hominibus permiſſa.

His ipſis, quos vocamus inſanos, ſuffragium & iuriſdictionem committimus 2. *de beneficiis.* 35.

Ad album ſedentes: Exceptiones nigræ, turpes, & infames Interrogationes inſidioſæ: formula cadere: in integrum Prætor reſtituebat.

Per iſtud ε Philoſophiæ, ſunt nigræ & turpes infameſque etiam ad album ſedentibus exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, ſcientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidiſſe videatur? ſed quemadmodum illum prætor, ꝛ ſic hos philoſophia in integrum reſtituit. *epiſt.* 49. [ε *l.* 1. *l.* 3 *l.* 5. *& paſſim, ff. de in integrum reſtitutionibus.* [ꝛ Cum ait *per iſtud philoſophiæ,* cauillationes & ſophiſmata intelligit: cum dicit *infames,* captioſas oſtendit: quod de *albo,* ex eo diſcimus, in albo prætoris ſcriptum fuiſſe, vt is, qui non quemadmodum oporteret, egiſſet, cauſa caderet, vnde quidam colligunt id ius ex legibus 12. tabul. non fuiſſe. de quo Reuardus 3. variar. 14. adde § ſi quis agens. Inſt. de action. Iam quod *de exceptionibus* addidit, eo referendum eſt, vt ſciamus, plus petentes exceptioni auxilio, non ipſo iure, cauſa cecidiſſe. Sic autor ad Heren. libro 1 in priuata actione exceptiones prætoriæ ſunt, & cauſa cadit is qui non quemadmodum oportet egerit. adde *l.* 95. §. 9. *ff. de ſolution.* Paulum 1. ſentent. 10. & 2. 1. 5. Quemadmodum & illud quod de formula adiecit, confirmatur loco illo Plauti in Moſtel. nihilo plus peto Tranio, velim hercle, vt vno nummo plus petas. Quin & illud quod de reſtitutione dicit, admonet, eos qui plus petendo cauſa cecidiſſent, ſtricto iure per Prætorem in integrum reſtitui ſolitos.

De albo Prætoris aut iudicio.

Scio voluptatem, ſi ad noſtrum album ο verba dirigimus, rem infamem eſſe. *epiſt.* 60. [ο Vide *l.* 7. *ff. hoc Titulo.*

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM ſtatuerit, vt ipſo eodem iure vtatur.
Titul. II.

Nemo inuidioſum ius poſtulat, quod alteri profuturum eſt. 2. *controuerſ.* 1.

Ab A alio expectes, alteri quod feceris. *epiſt.* 95. [A Hinc illæ ſententiæ, patere legem quam ipſe tuleris: Quod tibi non vis fieri alteri ne feceris. Alex. Seuerus apud Lampridium. Dixi in epigraphe huius Tituli Pandectis.

DE IN IVS VOCANDO. Tit. IIII.

In ius ad Prætorem vocari: Poſtulare vt prætor nomen alicuius recipiat lege inſcripti maleficij: Aduocationem reus petebat: Ad alium Prætorem educere: Poſtulare ingrati.

In ius ad Prætorem voco: poſtulaui vt prætor nomen eius reciperet. A lege inſcripti maleficii: ille aduocationē petit, deinde ad alterum prætorem eduxi, & ingrati poſtulaui. 3. *contr. in proœm.* [A *v. leg. ff. de accuſationibus.*

Eorum qui in ius vocati, alij ſequuntur vltro: alij ducuntur, alij neque ſequuntur neque ducuntur.

Opinionem & famam eo loco habeamus, tanquam quæ B *non ducere, ſed ſequi* debeat. 6. *de benef. vlt. in fin.* [B Sic Gaius citatur ad edictum Prætoris Vrbani Titulo, Qui neque ſequantur neque ducantur. *l.* 48. *ff. de verb. ſignif. vbi dixi.*

In ius vocari qui non poſſint.

Quoſdam exilia vno loco tenent, quoſdam ſacerdotia. C 1. *de tranq.* 10. [C Hi ſunt quos Vlpianus ſcribit, propter loci religionem inde ſe mouere non poſſe. *l.* 2. *ff. de in ius vocando.* ne alioqui putes Vlpianum loqui, de monachis, neſcio quibus, qui ſtylitæ dicti.

Agere apud bonum & malum virum.

Apud bonum virum bonam cauſam non habeo, apud malum non ago. 4. *de benef.* 40. *circa finem.*

Seruatus aduerſus ſeruatorem agere non potuit.

Seruatus contra D ſeruatorem nequam E habeat actionem. 3. *controuerſ.* 4. [D facit ad l. *generaliter eas perſonas quibus reuerentia debetur. ff. hoc titulo.* [E intellige, ſine iuſſu Prætoris.

SI QVIS CAVTIONIBVS IN IVDICIO ſiſtendi cauſa factis non obtemperauerit.
Tit. XI.

De Vadimonio.

Vadimonium promittimus, tamen deſeritur. non A in omnes datur actio, deſerentem vis maior excuſat. 4. *de benef.* 29. *in fin. hoc loco.* [A *Cum ait* non in omnes dari actionem, *intellige non dari in reum, ſed in ſolum actorem Nam vadimonium deſerens actor lite multabatur, vt colligi poteſt ex Suetonio in Calig. ex Horatio* 1. Sermon. 9. *Ad illud autem quod ais* vim maiorem excuſare deſerentem, *referenda eſt lex* 7. §. 7. *ff. ſi quis cautionibus.*

Vadimoniis alienis occupari.

Vadimoniis ſuis atque alienis occupari. *de breuit. vit.* 6.

Ad vadimonium vocari & deſcendere.

Nunc videor tibi plus prodeſſe, quam cum ad *vadimonium* vocatus deſcenderem. *epiſt.* 8.

Vadimonio teneri.

Vadimonio inimicus tenuit quoſdam, ne B ad ruinam domus ſuæ occurrerent. 6 *de benef.* 9. [B Idem dolus in eo qui triſte aliquid nunciat alteri, ne ad iudicium veniat. *l.* 1 §. 2. *ff. de eo per quem factum.*

DE FERIIS ET DILATIONIBVS.
Tit. XII.

Feſti dies a legum conditoribus cur conditi.

Legum conditores feſtos inſtituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam neceſſarium laboribus interponentes temperamentum. 1. *de tranq.* 15.

Feriæ diligentiſſimis nunquam contingunt.

L. Druſus dicitur dixiſſe, vni ſibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigiſſe. *de breuit vita c.* 5.

De comperendinatione.

Intra comperendinationem A fides promiſſi mei ſtabit. *epiſt.* 98. [A Vt ampliatio in incertum diem, diffuſio in alterum & ſequentem: ita comperendinatio in perendinum & tertium diem differebatur, *Aſconius.* Ita comperēdinatio dilationis ſpecies. Gloſſis *Comperendinatio* [illegible]

De Saturnalium ritu & more, Decembri menſe.

December eſt menſis quo maxime ciuitas deſudat: Ius luxuriæ publicæ datum eſt, ingenti apparatu ſonant omnia, tanquam quicquam inter Saturnalia B interſit & dies rerum agendarum. adeo nihil intereſt, vt non videatur mihi erraſſe qui dixit, olim menſem Decembrem fuiſſe, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem, quid exiſtimares faciendum: vtrum nihil ex quotidiana conſuetudine mouendum: an, ne diſſidere videremur, cum publicis moribus & hilarius cœnandum & exuendum togam, nam quod fieri niſi in tumultu & triſti tempore ciuitatis non ſolebat, voluptatis cauſa ac feſtorum dierum, veſtem mutabimus. *ep.* 18. [B Vide *Macrobium libris Saturnaliorum.*

Feſtis aperiri iubebant maiorum imagines.

Indicit *feſtum* diem, aperiri iubet maiorum imagines. 7. *contr.* 6.

LIBER III.

DE POSTVLANDO. Tit. I.

Exhortatorius ſermo ad ſuſcipiendam alterius defenſionem.

SVccurre, quiſquis eloquentior es, pereuntium pœnis. *epiſt.* 49.

Defendendi alterius ſpecies atque exempla: Reum gratia laborantem tueri: Hominum potentium factionem in ſe conuertere: Sordes alicui detrahere & in ſe ſumere: Spondere pro iudicato: Suſpenſum amici bonis libellum diſiicere & creditoribus eius ſe obligare: Proſcriptionis periculum adire.

Sic reum gratia laborantem A tueor, & hominum potentium factionem in me conuerto. Quas illis detraxero ſordes B ſub accuſatoribus iiſdem fortaſſis ſumturus, cū abire in partem alteram poſſim & ſecurus ſpectare aliena certamina. Spondeo pro iudicato & ſuſpenſum C amici bonis libellum deiicio creditoribus eius me obligaturus: vt poſſim ſeruare proſcriptum, ipſe proſcriptionis periculum adeo. 4. *de benef.* 12. [A Id eſt oppreſſum. [B De ſordibus reorum dixi ad *l. ſi diutino* 25. *ff. de pœnis.* [C Hinc proſcribere pignus & domum debitoris ſignare. *l. Item ii.* §. *item ſi quis pignus proſcripſerit.* 32. *l. ſi iniuria.* 20. *ff. de iniuriis. vbi dixi.*

De rerum prolatione eaque à patronis expetita.

Diripitur ille toto foro patronus & magno concurſu (vltra quam audiri poteſt) complet. Quando, inquit, res B proferentur? *de breuit vit.* 7. [B Res prolatæ dicūtur, quæ dilatæ feriis datis. Plautus Captiuis: vbi res prolatæ ſunt, quum rus homines eunt, ſimul prolatæ ſunt noſtris dentibus, &c.

Plures cauſas priuatas eodem die agere: vnam ante, alteram poſt meridiem: Publicam vnam tantum vno die agere: Sine commentario cauſam non dicere quibuſdam mos & de Commentariorum ſuper ea re generibus.

Seuerus Caſſius vno die priuatas cauſas plures agebat & ita vt alterā ante meridiem ageret, alteram poſt meridiem: Publicam vero nunquam amplius quam vnam vno die. & *poſt.* ſine commentario nunquam dixit, neque hoc com-

incrastinum sui certior. *epistol.* 92.

Semper *vna esse* non possumus. *de remed. fort. in Excerptis.*

Mors omnes æque vocat 2. *nat quæst.* 59.

Est mihi crede, magna felicitas, in ipsa felicitate moriendi. *ad Polybium* 28.

DE LVCTV ET SEPVLTVRA.

De Consolatione & mortis consolatoriis seu remedijs.

Quod in luctu dici solet, Vtrum aliquando desines an nunquam? 3. *de ira.* 28.

Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum, volo & animum ne contrahi quidem patiar? Minime. Inhumanitas est ista, non virtus, funera suorū iisdem oculis quibus ipsos videre: nec commoueri ad primorum familiariū diuisionem. Puta autem me vetare quædam quæ non sunt sui iuris. Excidunt enim retinentibus lacrymæ & animum profusæ leuant. Quid ergo est? Permittamus illis cadere, non impediamus. fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. *ep.* 100.

Quemadmodum in cæteris rebus, ita & in lachrymis aliquid sat est. *ep.* 100.

Non potest animum pie dolentem à solicitudine auertere, nisi aut ratio aut honesta occupatio. *ad Alb.* 16.

Quis non, si admoneatur vt de suis cogitet, tamquam dirum omen respuat & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat. *ad Mart.* 9.

Innumerabilia exempla sunt eorum, qui liberos iuuenes sine lacrymis extulerint, qui in senatum aut aliquod publicum officium a *rogo* redierint, & statim aliud egerint. *epist.* 100.

Bibulus tam cito liberorum suorum *luctum* finiuit quam consulatum annum luxerat. *ad Mart.* 14.

Parentare alicui. *ad Polib.* 35.

Mortuos in vestibulo ædium ponebant.

Quis est iste decrepitus & merito ad ostium admotus? foras A enim spectat *ep* 12. [A Alludit ad vetustum morem collocandi mortuos in vestibulo ædium: id proprie dicebatur Conlocatio. v. *Suet. in Augusto* 100.

Deflebant mortuos.

Beatum deflere, inuidia est: nullum dementia. *ad Polyb.* 27.

Capillum tondere.

In luctu à rebus aduersis moris est capillum tondere. 5. *de beneficijs sexto.*

De Tacito funere.

Minus molestiarum habet funus tacitum. B 1. *de tranq.* 1. [B Tacitum interpretor sine cantu, & symphonia.

Pacuuius qui Syriam vsu suam fecit, cum vino & funereis illis epulis se sepeliisset, quasi sibi parentauerit, sic in cubiculū ferebatur à cœna, vt inter plausus exoletorū hoc ad symphoniam caneretur, βεβίωκε βεβίωκε, nullo non se die extulit. *ep.* 12. [C al. *planctus.* Hos ego siticinas fuisse aut attribuisse potius puto. siticines enim erant, qui apud sitos, funeratos, vita functos & sepultos soliti erant canere, honoris causa cantus lamentabiles. vt ex Coniectaneis Atei Capitonis & Catone probat Nonnius 1. in siticines. Erant & præficæ mulieres ad lamentandum mortuum conductæ quæ dabant cæteris modum plangendi. *Festus in præfica.*

Quantum a *funere* absunt, & quidem acerbo qui ad faces A & cereos viuunt? *ep.* 122. [A Ad faces & cereos funera deducebant. Minutius Felix Octauio. Nec mortuos coronamus. Ego vos magis in hoc miror, quemadmodum tribuatis exanimi vel sentienti facem, aut non sentienti coronam: cum & beatus non egeat & miser non gaudeat floribus.

Totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens præter limen immaturas exequias fax cereusque præcessit 1. *de tranq. vit.* 11.

At mehercule istorum funera tanquam minimum vixerint ad faces & cereos deducenda. c *vlt. de breuitate vitæ.*

De sepulchrorum sumptu.

Quidam disponunt etiam illa, quæ vltra vitam sunt, moles magnas *sepulchrorum* & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera & ambitiosas exequias. At mehercule istorum funera, tanquam minimum vixerint ad faces & cereos ducenda sunt. *de breuitate vitæ* 20.

De sepultura varijs generibus.

Insepultus iacebis: at tu combustus: at tu obrutus: at tu inclusus: at tu putridus: at tu euisceratus (al. ceratus) & constrictus, at tradi us lapidi qui te paulatim edat & exiccet. *& post.* Non defunctorum causa, sed viuorum inuenta est sepultura, vt corpora & visu & odore fœda amouerentur. alios terra obruit, alios flamma consumsit, alios lapis ossa redditurus includit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus. *de remed. fort. in Excerptis.*

Ære collato funerati.

Menenius Agrippa, qui inter patres & plebem publicæ gratiæ sequester fuit, ære collato funeratus est. *ad Albinam c.* 12.

Precabantur mortuis Requiem.

Est quædam dolenti modestia: illum ipsum iuuenem dignissimum quiete B semper E numina cogitans) facies meliore pones loco si matri suæ, qualis viuus solebat hilari & cum gaudio occurret c. 3. *ad Marciam.* [B Quidam legunt, *dignissimum quiete, quietum nominans.* Tertullianus libro de testimonio animæ: Ossibus & *cineribus* eius *refrigerium* comprecaris, & *vt bene requiescat apud inferos, cupis.* [C ita lego: cum in vulgatis sit, *semper nominans cogitansque.*

De Luctu.

Cætera quæ ad hunc locum referri etiam possint, adscripsi infra, libro de Iure & Iurisprudentia. Titulo de Religiosis, qui est Titulus 7. libri 11. Pandectarum. Adi quoque integrum libellum de remediis fortuitorum Senecæ.

DE ANIMO.

Animi præstantia.

Cogita in te præter animum nihil esse mirabile. *ep.* 8.

De animi essentia variæ sententiæ.

Multa sunt quæ esse concedimus, qualia sunt, ignoramus. Habere nos animum (cuius imperio & impellimur & reuocamur) omnes fatebuntur, quid tamen sit animus ille, rectorque dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quam vbi sit. Alius dicet esse spiritum, alius concentum, alius vim diuinam & Dei partem, alius tenuissimum aerem, alius incorporalem potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus vt adhuc ipse se quærat. 7. *nat.* 24.

Innumerabiles sunt quæstiones de animo tantum, vnde sit, quale sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: An aliunde alio transeat & domicilium mutet, ad alias animalium formas, aliasque coniectus: An non amplius quam semel seruiat, & emissus vagetur in toto: Vtrum corpus sit an non sit: Quid sit facturus cum per nos aliquid facere desierit, quomodo libertate sua vsurus, cum ex hac effugerit cauea: An obliuiscatur priorum & illic nos nosse incipiat: An de corpore abductus in sublime recesserit. *ep.* 89.

Quid animus.

Quid est aliud animus quam quodam A modo se habens spiritus? *ep.* [A Sic cellus 5. ff. quid aliud iura sunt prædiorum, quam prædia qualiter se habentia? l. 86. ff. de Verb. sign. quo loco πωςἔχοντα dixit, qualitatibus affecta.

Quid aliud voces animum quam Deum in humano corpore hospitem? *ep.* 31.

Animus vnde & quem in finem? Nobis datus est, vt Deum quæque Dei sunt, spectemus, & à corpore ad res diuinas, cælestes & æternas eum subducamus.

Nemo improbe eo conatur ascendere, vnde descenderit. Quid est autem quod non existimes, in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur & vnum est & Deus, & socij eius sumus & membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimunt. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur & spectat in cœlum, ita animus in hoc a natura rerum formatus est, vt paria Dijs velit, & sic vtatur suis viribus. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cœlum: redit, cum hoc iter ad quod natus est, vadit audacter, contemptor omnium, quæ imperitorum oculos mouent a cœlo. scit alibi positas esse diuitias, quam quo geruntur, & tis animum compleri debere, non arcam. *ep.* 93.

Mittamus animum ad illa quæ æterna sunt, Miremur in sublime volitantes rerum omnium formas, Deumque inter illa versantem & prouidentem. Quemadmodum quæ immortalia facere non potuit (quia materia prohibebat) defendat à morte: hac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent. Hæc conseruat artifex, fragilitatem materiæ vi sua vincens. *epist.* 59.

Ego nesciam vnde descenderim? semel hæc mihi videnda sint an sæpe? nesciam quo hinc iturus sim? quæ sedes exspectet animam solutam legibus seruitutis humanæ? vetas me cœlo interesse? *epistol.* 66.

Hæc libertas animi à terrenis dimittat ad diuina, & cogitatio subducit interim se custodiæ in qua tenetur & cœlo reficitur *ep.* 66.

Quicquid facies, cito redi à corpore ad animum *ep. 15.*
Animus ad Deos tendit, memor originis suæ *ep. 93*
Animus nititur illo vnde dimissus est. ibi illū æterna requies manet, pro confusis crassisque liquida referentem. *ad Mart 24.*
Sacer intra nos spiritus sedet malorum bonorumque nostrorum obseruator & custos. *& post.* Quemadmodum radius solis cōtingunt quidem terrā, sed ibi sunt vnde mittuntur, sic animus magnus ac sacer, & in hoc demissus vt propius quidem diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet, illuc spectat ac nititur. *ep. 41.*
Maximum argumētum est animi ab altiori venientis si de, si hæc in quibus versatur, humilia iudicat & angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui vnde venerit meminit *ep. 121.*

Animus incorporeus.

Animus quidem ipse sacer est, & æternus, & cui non possit iniici manus, *ad Alb 11.*

Animi capacitas & magnitudo.

Magna & generosa res est humanus animus, nullos sibi poni nisi communes, & cum Deo terminos patitur *ep. 103.*

Animus religionis & virtutis capax.

Animus nisi purus ac sanctus est Deum non capit. *ep. 88.*
Animus virtuti consecrandus, & quacunque vocat illa, planum putandum *7. de benef. 1.*
Vide animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint Deos aut quærant, & mente in altum data diuina comitentur. *6 de benef. 23.*
Reuertantur ad animum. iam hominem Deo metientur. *epist. 71.*

Animi essentia inuisibilis, & qua parte corporis exeat homine moriente.

Animus qui ex tenuissimo constat deprehendi non potest nec intra corpus affligi, sed beneficio subtilitatis suæ, per A ipsa quibus premitur, erumpit. *epist. 58.* [A *Stoici existimabant animam hominis magno pondere extriti permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber Hanc Stoicorum sententiam Seneca improbat, similitudines varias in eum finem profert, flamma, aeris, fulminis, quæ neque scindi neque loco constringi possint: His enim omnibus per tenue foramen viam exeundi patere, ac nisi pateat, eam sibi impetu suo facere.*

De Animi motu, unde sit.

Nihil est aliud quo animus noster agitetur. quis est illi motus nisi intensio? quæ intensio nisi ex vnitate? quæ vnitas, nisi hæc esset in aere? Quid producit fruges, segetem & arbores, quam spiritus, intentio & vnitas? *2. nat. 6. adde cap. 7. 8. 9.*
Natura humanus animus agilis est, & pronus ad motus. *1. de tranq. vita. 2.*

Animi fortitudo

Valentior omni fortuna animus est. *ep. 98.*
Quodcunque sibi imperauit animus, obtinuit. *2. de ira. 13.*

Animi in vero perspiciendo cæcitas.

Animus noster ad vera perspicienda caligat. *epist. 71.*

Animi cogitationes ad ea quæ solent vel possunt fieri.

In omnia præmittendus est animus, cogitandumque non quicquid solet, sed quicquid potest fieri. *ep. 92.*

Miscella sententiæ de Animo.

Animus noster modo rex est, modo tyrannus. *ep. 115.*
Corpus multis eget rebus, vt valeat Animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. *ep. 80.*
Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit. *2 de benef. 32.*
Pacem sibi fecit animus nihil timendo: diuitias, nihil concupiscendo *epist. 88.*
Beneficium non in eo quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Animus est qui parua extollit, sordida illustrat, magna & in pretio habita dehonestat. Ipsa quæ appetuntur neutram naturam habent, nec boni nec mali. Id refert, quo illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. *1. de benef. 6.*
Animus, non euentus beneficium ab iniuria distinguit. *6. de beneficijs octauo.*
Ad liberandum fidem non opus est facultatibus, sed animo *1. de benef. 1.*
Animus cæcus, quicquid illi commiseris, id onus suum & perniciem & occasionem miseriæ facit. *5. benef. 12.*
Naturale est, vt semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitia reuertitur. *de consol. ad Polyb. 37.*
Maiore corporis sarcina animus eliditur, & minus agilis est. *epist. 15.*

[Bona mens nec commodatur, nec emitur: & puto si venalis esset, non haberet emptorem. *epist. 27*
Mobilis & inquieta *mens* homini data est. *de consolatione ad Albinam. 6.*
Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contemptus animæ. *6. nat. quæst. 32.*
Difficilis humani animi coniectura est. *4. de benef. 33.*
Omnibus prodest sub inde animum relaxare. *1. Controu. in proœm.*

[De Animorum immortalitate & æternitate selecta & lectu digna.

Epistola tua mihi fecit iniuriam, reuocauit enim me cogitationi aptæ traditum, & iterum, si licuisset vlterius, Iuuabat de æternitate animarum quærere, imo mehercule credere. Credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis quam probantium: dabam me spei tantæ. Iam etiam fastidio mihi, iam reliquias ætatis intractæ contemnebam, in immensum *illud tempus* & in possessionem omnis æui transiturus, cum subito expergefactus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdidi. *ep. 103.*
Cum de animarum æternitate disserimus, non leue momentum apud nos habet consensus hominum aut timentium inferos aut colentium. A *ep. 118.* [A *Quid si legas, aut cœlos affectantium?* nisi malis. *aut incolentium.*

Animi immortalis & inter beatos agentis beatitudo.

Non est quod ad sepulcrum filij tui curras, pessima eius & ipsi molestissima istic iacent ossa cineresque, non magis illius partes, quam vestes aliaque tegumenta corporum. Integer ille nihilque in terris relinquens fugit & totus excessit, paulumque supra nos commoratus, dum expurgat inhærentia vitia, situmque omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices excurrit animas, excipitque illum cætus sacer. *ad Mart 25.*

Sursum vocatur animus.

Tunc animus noster habebit, quod gratuletur sibi, cum emissis tenebris (in quibus volutatur,) non tenui visu clara prospexerit, sed totū diem admiserit, & redditus cœlo fuerit, cum receperit locum quem occupauit sorte nascendi. Sursum illum vocant initia sua. *epist. 80.*

Animas eorum qui pie vixerunt in cœlum vnde sunt, ire.

In ipsa Africani Scipionis villa iacens hæc tibi scribo, adoratis manibus eius & area, quam sepulcrum esse tanti viri suspicor. Animam quidem eius e cœlo (ex quo erat) rediisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hos enim Cambyses furiosus & furore feliciter vsus habuit) sed ob egregiam eius moderationem pietatemque. *epist. 87.*

Animæ pax, felicitas, libertas, æternitas & voluptas post mortem: & de loco beatorum post mortem.

Si solutæ corporibus animæ manent, felicior illis status restat, quam est dum versantur in corpore. *ep. 77.*
Excessit filius terminos, intra quos seruiit, excepit illum magna & æterna pax. *ad Marth. 19.*
Ne inuideris fratri tuo, quiescit, tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est. *& post.* Fruitur nunc aperto & libero cœlo, ex humili atque depresso in eum emicuit locū. (quisquis ille locus est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu) & nunc libere vagatur: omniaque rerum naturæ bona cum summa voluptate perspicit. Erras, non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem secutus est. Omnibus illud nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit. *ad Polyb. 28.*
Cogitemus, Lucili carissime, cito nos eo peruenturos quo illum peruenisse mœremus: & fortasse (si modò sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, præmissus est *epist. 64. in fin.*

Animum summo studio expectare illum diem, illudue tempus, quo in alium sumatur partum & in cœlis sit.

Non timide componor *ad illum diem* quo remotis strophis ac fucis de me pronūciaturus sum, verum loquar fortia an sentiam, nunquid simulatio fuerit & animus, quicquid contra fortunam iactaui verborum. *epist. 26*
O quando videbis *illud tempus*, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate. *epist. 32. in fin.*
Cum venerit *dies ille* qui mixtum hoc diuini humanique secernat, corpus hoc vbi inueni, relinquam. Ipse me Diis reddam. Nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoque detineor. per has mortales enim moras *illi meliori vitæ*, longiorique præluditur. *& post.* Per hoc spatium quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturæ sumimur partū.

Alia origo nos expectat, alius rerum status. Nondum cœlum nisi ex interuallo pati possumus. Intrepidus horã illam decretoriam prospice. Non est animo suprema sed corpori. *& post.* Dies iste quem tanquam extremum reformidas, æterni natalis est. *& post.* Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio fœdi atque olidi ventris educat. Hinc tu nunc quoque quantum potes subuola. *& post.* Aliquando naturæ tibi arcana retegentur, discutietur illa caligo, & lux vndique clara percutiet. Imaginare tecum quantus ille sit fulgor tot sideribus inter se lumen miscentibus. nulla serenum vmbra turbabit. æqualiter splendebit omne cœli latus: tunc in tenebris vixisse dices, cum totam lucem totus aspexeris, quam nunc per augustissimas oculorum vias obscure intueris, & tamen admiraris illa procul. Quid tibi videbitur diuina lux, cum illam suo loco videris? Hæc cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere, quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur turba, nul is ad timorem minis agitur. *ep.* 103.

[*De fine & interitu seculi per ignem: Resurrectionis vestigia nonnulla, sed tamen incerta, A vaga & confusa.* [A *Huc refer Democriti opinionem qua apud Plinium* 7. c. 55. *Similis est, inquit, de asseruandis corporibus hominum ac reuiuiscendi promissa à Democrito vanitas, qui non reuixit ipse. Quæ, malum, ista dementia est, iterari vitam à morte, sic enim lego & emendo locum Plinij. quem etiam adi. c. 52. eiusdem libri, vbi recenset eos qui elati reuixerint.*

Mors quam pertimescimus & recusamus, intermit it vitam non eripit. *Veniet* iterum qui nos in lucem reponat *dies*, quam multi recusarent, nisi oblitos reduceret, sed postea diligentius docebo omnia quæ videntur perire, mutari. Æquo animo debet rediturus exire. *ep.* 36.

Cum tempus aduenerit quo se mundus renouaturus extinguat, vt ibus ista suis secedent, & sydera syderibus incurrent, & omni flagrante materia *vno igne*, quicquid nunc disposito lucet, ardebit: nos quoque felices animæ & æternæ sorti æ, cum Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis & ipsius parua ruinæ ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filiam tuam, Marcia, quæ ista iam nouit. *ad Mart.* 26. Sunt autem verba Cremutii Cordi fato iam functi ad Marciam filiam, ipso Seneca Cremutium Cordum ita loquentem inducente.

Scis futurum vt *renascatur* locatus in Pythagoricum. B 7. *de benef.* 21. [B Conditionem renascendi sapientium clariores Pythagoras primus & præcipuus, Plato corrupta & dimidiata fide tradiderunt. *Minutius Felix in Octauio.*

Illius fidei habeo et apud te, plus ponderis, si quis *reuixisset* & in morte nihil mali esse narrasset, expertus. *ep* 30.

[*De Inferis fabulosa Poetarum narrationes notata ac reprehensa.*

Non sum tam ineptus vt Epicuream cantilenam hoc loco persequar & dicam, vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volui, nec saxum humero Sisyphi, trudi in aduersum, nec vllius viscera & renasci posse quotidie & carpi. Nemo tam puer est vt Cerberũ timeat, tenebras & laruarum habitum, nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit aut emittit. Emissis meliora restant onere detracto: consumptis nihil restat, bona pariter malaque submota sunt. *ep.* 24.

Illa res morti nos alienat, quod hæc iam nouimus: illa quæ transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. *& post.* Multorum ingeniis certatum est, ad augendam mortis infamiam. descriptus est *carcer infernus* & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci, *ossa super recubans antro semesa cruento, Æternum latrans exangues, terreat vmbras.* Sed etiam cum persuaseris ista fabulas esse, nec quidquam defunctis superesse quod timeat, subit alius metus: æque enim timẽt, ne A apud inferos sint, quam ne nusquam. *ep.* 83. [A *Lege:* æque enim timent ne nusquam sint, quam ne apud inferos sint.

Cogita nullis defunctum malis affici illa quæ nobis inferos terribiles faciunt, fabula esse. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nec reos vllos in illa libertate tam laxa, iterum esse tyrannos. Luserunt ista poetæ, & vanis nos agitauere terroribus. *ad Mart.* 19.

Poetæ inferna monstra finxere succincta serpentibus & igneo flatu 2. *de ira,* 35.

DE SVPERSTITIONE ET IMPIETATE

Vulgus multa impie de Deo sentire.

Perturbatio illa intolerabilis ex alto venit, vbi de Diis famæ creditum est, vitijsque illis nostris æstimauimus. 7. *de benef.* 1.

Poëtas de Diis fabulose & impie multa scripsisse.

Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter Opt. Max ineptias poetarum, quorum alius illi alas imposuit, alius cornua, alius adulterum illum induxit & abnoctantem, alius sæuum in deos, alius iniquum in homines, alius raptorem ingenuorum, corruptoremque & cognatorum quidem, alius parricidam & regni alieni paternique expugnatorem, quibus nihil aliud actum est, quam vt pudor hominibus peccandi demeretur, si talem credidissent. *de vita beata* 26.

Inde Poetarum furor fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iuppiter (voluptate cõcubitus) Alcmenæ triplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quam auctores illis inscribere Deos, & dare morbo dicatam excusatam licentiam? *de breuitate vitæ* 15

Prophetas, vates & diuinos superstitionem auxisse.

Cum sistrum aliquis incutiens ex imperio mentitur, cum aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia B atque humeros suspensa manu cruentat, cum aliquis genibus per viam repens vlulat, laurumque linteatus senex, & medio lucernam die præferens conclamat, *Iratum aliquem Deum.* concurritis & auditis, & diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, affirmatis. Ecce Socrates (ex illo carcere, quem intrando purgauit, omniaque honestiorem curia reddidit) proclamat, quis est iste furor? quæ ista inimica diis hominibusque natura? infamare virtutes & malignis sermonibus sancta violare? si potestis, bonos laudate, sin minus, transite. Quod si vobis exercere tetram istam licentiam placet, alter in alterum incursate, Nam cum in cœlum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. *de vit. beat.* 26. [B Tertull. c. 24. Apologetico Archigallus die 19. Kalend. Aprilis sanguinem impurum, lacertos quoque castrando libauit, pro salute imperatoris Marci iam interempti & c. 9. Hodie istic Bellonæ sacratus sanguis de femore proscisso, in palmulam exceptus, & suis datus signatis. adde Lactant. 1. c. 21. & mmianum 27. Lampridium. [C Iuuenalis Satyr 6. loquens de superstitiosa muliere. inde superbi Regis agrum nuda ac tremebũda cruentis Erepet genibus si candida iusserit Io. Tibullus 1. eleg. 4. Non ego tellurem genibus perrepere supplex. Et miserum sancto tundere posse caput: Non ego (si merui) dubitem procumbere templis, Et dare sacratis oscula liminibus. Arnob. 1 aduersus gentes, cum per omnia supplices iret templa, cum deorum ante ora prostrati limina ipsa conuerteret osculis.

Pictores & statuarios superstitionem propagasse.

Ne hoc quidem crediderunt, Iouem esse, qualem in Capitolio & cæteris ædibus videmus, mittere manu sua, sed eundem quem nos, Iouem intelligunt, custodem rectoremque vniue si, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. 2. *nat. quæst* 45.

Imperitos superstitionem induxisse, & ab imperitorum falsa persuasione, altissimos viros dissentire

Quid tam imperitum est, quam credere fulmina e nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnunquam petere, vt impunitis sacrilegis, percussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum consilium à Ioue deos, quasi in ipso parum consilij sit, aduocari: illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciosa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit 2. *nat. quæst.* 42.

Altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent, Iouem modo leuioribus fulminibus, & lusorijs telis vti, sed voluerunt admonere eos, quibus aduersus peccata hominum fulminãdum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & distingui. quædam admoneri. 2. *nat. quæst.* 44.

Imperatores nonnullos impios in Deum fuisse.

C. Cæsar iratus Cœlo quod obstreperat panto mimis, (quos imitabatur studiosius quam spectabat, quodque comessatio sua fulminibus terreretur parum certis) ad pugnam vocauit Iouem, & quidem sine intermissione, Homericum illum exclamans versum A

Ἤ μ' ἀνάειρ' ἢ ἐγὼ σέ (?) ...

Quanta dementia fuit. Putauit aut sibi noceri ne a Ioue quidem

quidem posse, aut se nocere etiam Ioui posse. 1. *de ira*. 16. [A *Vide quæ ad hunc locum scripsi*. 3. *Coniecturarum*.

Principes in numerum Deorum ab adulatoribus subditis relatos.

Non iam procul erat tumulus in quo Cæsari Deo nostro quotidianum fiebat sacrum. 1. *de tranq*. 14.

Inanimatis diuinus honos a quibusdam redditus.

Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes, & stagna quædam vel immensa altitudo sacrauit. *epist*. 41.

Superstitio in victimarum numero.

Rufus vir senatorij ordinis inter cœnam optauerat, ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat, & adiecerat, A idem omnes *Tauros & vitulos* optare. 3. *de benef*. 27. [A Cur adiecit, idem omnes Tauros & vitulos optare? Principes victores Taurorū & Vitulorum ingentem numerum Diis suis mactabat. Hinc iocus ille Taurorum in Marcum de quo Ammianus 25. Iulianus superstitiosus magis quam sacrorum legitimus obseruator, innumeras sine parsimonia pecudes mactans, vt æstimaretur, si reuertisset de Parthis, boues iam defuturos, Marci illius similis Cæsaris, in quem id accepimus dictum: οἱ λευκοὶ βόες μάρκῳ τῷ Καίσαρι. ἂν σὺ νικήσῃς, ἡμεῖς ἀπωλόμεθα· id est, Boues albi Marco Cæsari salutem. Si tu viceris, perimus.

DE PERSONIS ET MINISTRIS sacrorum.

Vt ne sacerdos, nisi integer, adsumatur & quis integer sit habendus.

Sacerdos integer sit. Metellus pontifex cum arderet Vestæ templum, dum Palladium rapit, oculos perdit, sacerdotium illi negatur. *& post*. Lex integrum ad animum refert, non ad corpus. Lex æstimari hoc voluit tunc, cum quis peteret, non cum haberet sacerdotium. 4. *contr*. 2. *facit*. l. 5. *vers. casum*. ff. *depositi*.

Ambitiosa lex est ad sacerdotium, Notas non sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit, inquirit in mores, in corpus, in vitam. Vide tu quemadmodum tam morosæ legi satisfacias. 1. *contr*. 2.

Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere, fieri ne sacerdotem fas erit? *& post*. Non potest in ea sperari sacerdos, in qua sperari meretrix potest. Aliis oculis leno vitam æstimat, aliis pontifex. 1. *controu*. 2.

Absint ex hoc foro lenones, absint meretrices, ne quid parum sanctum occurrat, dum sacerdos legitur *& post*. Quo mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas. si mater tua prostitisset, tibi noceret. *& post*. pro libertate vota facienda sunt, captiuæ mandabitis? 1. *contr*. 2.

Ancillæ ex lupanaribus sacerdoti non emuntur. Coram sacerdote obscœni homines abstinent. Non sine causa sacerdoti lictor apparet. Occurrenti tibi meretricem submouisset? 1. *contr*. 2.

Castigationem B ex pontificis Maximi arbitrio meruerat sacerdos, si te e lupanari redemisset. 1. *contr*. 2. [B *Iurisdictionem in ministros sacrorum quandam Pontifices maximos habuisse, hic locus indicio esse potest.*

Pro pudicitia vota facienda sunt, prostitutæ mandabitis, Pro militibus vota facienda sunt, isti mandabitis? Id enim deerat, vt templa reciperet, quas aut carcer aut lupanar eiecit. 1. *controu*. 2.

Sacerdos non integri corporis quasi mali ominis res vitanda est. Hoc in victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? 4. *controu*. 2.

Vestales ad sacra facienda noctu excitari solita.

Non est iniquum nobilissimas virgines ad sacra facienda noctib. excitari, altissimo somno inquinatas frui. *de prou*. 5.

Vestales primo discebant sacra, postea docebant.

Virgines Vestales annis inter officia diuisis, discunt C facere sacra, & cum didicerunt, docent. *de vit. beat*. 29. [C In tria *tempora diuisum fuisse Vestalium tempus refert Plutarchus tractatu. An Respublica seni gerenda: Vnum quo discebant, alterum quo percepta sua peragebant, Tertium vt alias dein docerent. Idem pene fuisse in virginibus Dianæ Ephesinæ. Futuras enim sacerdotes, μελλίρας, deinde, ἱέρας, postremo παρίερας.*

Vestali procedenti lictor populum submouebat, ac maxime infames personas.

Procedente hac lictor D summoueri videbitur, huic via cedet, summum imperium consules cedent tibi? 1. *contr*. 2. [D Lictor vnus Vestalibus adtributus fuit a Triumuiris, Antonio, Lepido, Octauiano. 1 *ion*. 56. Plutarchus tamen Numæ id institutum tribuere videtur. *Plutarch. in Numa*.

Non sine causa sacerdoti lictor apparet, occurrenti tibi meretricem submouisset. 1. *contr*. 2.

Vestales virgines fuisse.

Vni Gratiæ nomen mutauit, Pasitheam appellauit & in matrimonium produxit, vt scias illas E Vestales non esse virgines. 1. *de benef*. 3. *in f*. [E Lego, *vt sciam illam Vestalem non esse virginem Sane Virgines fuisse Vestales ex historiis constat. Omissis cæteris hunc ex Tertulliani 2. ad vxorem dabo. Vestales, inquit, de virginitate censentur: Achea Iunoni apud Ægium oppidum virgo sortitur: & quæ Delphis insaniunt nubere nesciunt: Cæterum viduas Africanæ Cereri assistere scimus.*

De ancillis sacerdotis.

De Ancillis sacerdotis. vide supr. duo loca.

Asyla in Templis.

In philosophiam secede, illa te sinu suo proteget, in huius *sacrario* eris aut tutus aut tutior. *ep*. 104.

Templa quædam e lapide Thasio.

Thasius *lapis* quondam, rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nost. as circumdat. *ep*. 8[illegible].

De Templorum dedicationibus & dedicandi ritu.

Puluillus hoc fecit cui postem tenenti, & capitolium dedicanti, mors filij nunciata est, quam ille exaudisse dissimulans, & solennia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem & ad filij sui nomen Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis & fausta nuncupatione non abduxit patrem. dignus mehercule memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem desiitit. Idem tamen vt rediit domum, impleuit oculos, & aliquas voces flebiles emisit, & peractis, quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolium hilari redit vultu. *ad Mart*. 13. De Horatio Puluillo vide Liuium 2. Dionys. 5. Tacitum. 19. Valer. 5. cap 10.

Ne ad quemquam priuatum pertineant, populo dedicabo. 1. *contr*.

Templorum ruina etiam adorata.

Non magis contemnitur sapiens cum iacuit, quam cum ædium sacrarum ruinæ calcantur, quas religiosi æque ac stantes adorant. *ad Alb*. 13.

Mysteria sacrorum non cuiuis patuisse, & de initiatis.

Sanctiora *sacrorum* tantum initiati sciunt. *ep*. 69.

Rerum natura sacra sua non simul tradit. 7. *nat. quæst*. 31.

Impietas in Deos legibus publicis vindicata.

Obiecta est Socrati *religionum* violatio, A & iuuentutis corruptela, quam immittere in Deos, in patres, in rempublicam dictus est *epist*. 105. [A Religionis sartæ tectæ habendæ præcipua cura fuit vel ipsis Ethnicis. sic ab iisdem Bacchanalium mos sublatus: & sortes Prænestinæ: Chaldæi eiecti vrbe: vt & qui Sabazii Iouis cultum inuehebant. Illud impendio dignum est, quod cum Isidis & Serapidis fana diruenda senatus censuisset. L. Æmilius Paulus consul, cum ea nemo opificū attingere auderet, posita pretexta securim arripue. it templique eius foribus inflixerit. Valer 1 c.3

Clodius reus ob id adulterium, quod cum Cæsaris vxore in operto commiserat, violatis religionibus sacrificij, quod pro B populo fieri dicitur. *ep*. 98. [B Dici mos etiam erat Romanis in omnibus sacrificiis precibusque, *Populo Romano Quiritibusque: Festus in Dici*.

Iniuriam non faciunt Diis si qui aras euertunt, sed malum propositum apparet malumque consilium etiam vbi nocere non potuit. *de vit. beat*. 26.

De Ciborum delectu & abstinentia.

In Tiberij Cæsaris principatum iuuentæ tempus inciderat. alienigenarum sacra mouebantur, sed inter argumenta superstitionis ponebatur, quorundam animalium abstinentia, Patre itaque meo rogante (qui non calumniam timebat, sed Philosophiam oderat,) ad pristinam cōsuetudinem redij. *ep*. 109.

De Castu.

Nolumus istam maritorum abstinentiam qui primam C virginibus timidis remisere noctem. 1. *Controuers*. 2. *in f*. [C Iuuenalis Satyra 6. Ille petit veniam, quoties non abstinet vxor Concubitu, sacris obseruandisque diebus.

FINIS THEOLOGICΩN.

LOCI COMMVNES SEV LIBRI AVREORVM DE IVRE ET IVRISPRVDENTIA EX SENECA FACTI, ET AD ORDINEM PANDECTArum in libros quinquaginta tributi, Authore Dionysio Gothofredo I. C.

LIBER PRIMVS.

DE IVSTITIA ET IVRE. Tit. I.

De æquo iure, & quid sit ius æquum.

ÆQVVM ius est, non quo omnes vsi sunt, sed quod omnibus A latum, est *ep.*108. (A Paulo aliter author ad Herennium. *Ex æquo & bono ius constat, quod ad veritatem & vtilitatem communem videtur pertinere:*

Nihil volo derogare legibus, nihil institutis, æquum inter omnes ciues ius sit: vtere sine B me beneficio meo patria: causa tibi libertatis fui, ero & argumẽtum. Ex eo, si plus quã tibi expedit, creui. *epistol.* 87. [B Vide *Liuium.* 38. *Valerium* 5. c. 3.

Prima pars æquitatis, est æqualitas C *ep.*10 (C Inde fit vt nemo queri possit in ea conditione se esse, in qua nemo non est.

De Iusticia, & quid ea sit.

Doceas me quam sacra res sit iusticia, alienum bonũ spectans, nihil ex se petens nisi vsum sui. nihil sit illi cum ambitione famaque, sibi placeat. *& post* Iustum esse gratis oportet & se in hanc pulcherrimam virtutem vltro impendere: nullum iustæ rei præmium maius est, quam iustum esse *& post.* Non vis esse iustus sine gloria? at sæpe iustus esse debebis cũ infamia. Si sapis, mala opinio bene parta, delectat. *ep.*114.

Omnia faciẽda sunt, vt quã gratissimi simus. Nostrũ enim hoc bonum est, non quemadmodum iustitia, vt vulgo creditur, ad alios pertinens: maxima pars eius in se redit Nemo enim cum altcri prodest, sibi profuit. *ep.*81.

Iustitiæ præcepta & officia: & quomodo beneficio gratiam, iniuriæ talionem reddi oporteat.

Hoc certe iustitiæ conuenit, suum D cuique reddere, beneficio, gratiam; iniuriæ talionem, aut certe gratiam. sed verum erit istud, cum alius iniuriam fecit, alius beneficium dedit. Nam si idem est, beneficio vis iniuriæ extinguitur. cui (etiam si merita non antecessissent) oportebat ignosci: post beneficia lædenti, plus quam venia debetur. Non pono vtrique par pretium, pluris æstimo beneficium, quam iniuriam. *ep.*81. [D *l.*10. §. 1. *ff. hoc Titulo.*

Iustitia cuius sit bonum.

Quid dubitas an iustitia & habentis bonum sit, & item sit eius cui debitum soluit? *ep.*104.

Iurisprudentiæ studium.

Depono hoc apud te, nunquam plus agere sapientem, quam cum in conspectum eius diuina A atque humana venerunt. *ep.* 69. (A Iurisprudentia rerum diuinarum atque humanarum scientia

De iure naturali.

Habet sua iura natura. B 9. *contr.* 5. 159. (B Exẽpla iuris naturæ hæc Plato constituebat: Nudum in foro ambulare non debere, aut muliebri veste vti. *Laert. lib.* 3. *in Platonis vita.*

Quædã iura non lege, sed natura nobis attributa. 9. *contr.* 5.

Quod iure fit, verum est: & quod sine iure quoque rationem habeat, recte fit. 2. *controuers* 1.

DE ORIGINE IVRIS ET SVCCESsione prudentum. Tit. II.

Quo iure gentes humanæ initio vsæ sint, & de legibus Solonis, Lycurgi, Zaleuci, Charondæ.

Quid haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? Huius opus vnum est, de diuinis humanisq. verum inuenire ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum consertarum, & inter se cohærentium. Hæc docuit colere diuina, humana diligere, & penes deos imperium esse, & inter homines consortium: quod aliquandiu inuiolatum mansit, antequam societatem auaritia distraxit, & paupertatis causa, (etiam his quos fecit locupletissimos) fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium quiq. ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eundem habebant & ducem, & legem, commissi melioris arbitrio. Naturæ est enim potioribus deteriora submittere. Mutis quidẽ gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehemẽtissima. Non præcedit armẽta degener Taurus, sed qui magnitudine ac toris cæteros mares vincit. Elephantorum gregem excelsissimus ducit. Inter homines pro summo est optimus. Animo itaque rector eligebatur. Ideoque summa felicitas erat gentium: in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se (nisi quod debet) non putat posse. Illo ergo seculo quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum Possidonius iudicat. Hi continebant manus & infirmiores a validioribus tuebãtur. Suadebant, dissuadebantq. & vtilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, prouidebat. Fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat, ornabatq. subiectos. officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset aduersus eos experiebatur, per quos cœperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut causa. cum bene imperanti bene pareretur nihilque rex maius minari male parentibus posset, quam vt abirent e regno. Sed postquam subrepentibus vitiis, in tyrannidem regna versa sunt, opus esse cœpit legibus, quas & ipsas inter initia tulere Sapientes. *Solon*, qui athenas æquo iure fundauit. inter septem æui sapientia notus, *Lycurgum* si eadem ætas tulisset, sacro illi numero accessisset octauum. *Zaleuci* leges *Charondæque* laudantur. Hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagoræ, tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quæ florenti tunc Siciliæ, & per Italiam Græciæ ponerent. epistol. 91. Iuuat huic loco Senecæ, parem Taciti adiũgere. Relatum, inquit, deinde de moderãda Papia Poppæa, quam senior Augustus post Iulias rogationes incitandis cælibum pœnis, & augendo ærario sanxerat. nec ideo coniugia & educationes liberum frequentabantur præualida orbitate, ceterum multitudo periclitantium gliscebat, cum omnes domus delatorum interpretationibus subuerterentur: vtque ante hac flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. Ea res admonet: vt de principiis iuris, & quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatẽ legum peruentum sit. altius disseram. Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coercitionib. agebant: neque præmiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; & vbi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabatur. At postquam exui æqualitas & pro modestia ac pudore, ambitio & vis incedebat, prouenere dominationes, multosque apud populos æternum mansere. Quidam statim, aut postquam Regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant, maximæque fama celebrauit, Cretensium, quas *Minos*: Spartanorum, quas *Lycurgus*: ac mox Atheniensibus quæsitiores iam & plures *Solon* perscripsit. Nobis *Romulus* vt libitum imperitauerat: dein *Numa* religionibus & diuino iure populum deuinxit, repertaque quædam a *Tullo* & *Anco*: sed præcipuus Seruius *Tullius* sanctor legum fuit, queis etiam reges obtemperarent. Pulso Tarquinio, aduersum patrum factiones multa populus parauit, tuendæ libertatis & firmandæ concordiæ: creatique *Decemuiri*, & accitis quæ vsquam egregia: compositæ *duodecim tabulæ*: finis æqui iuris,

nam secutæ leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, sæpius tamen dissensione ordinum, & apiscendi inlicitos honores, aut pellendi claros viros aliaque ob praua per vim latæ sunt. Hinc *Gracchi*, & *Saturni*, turbatores plebis, nec minor largitor nomine senatus *Drusus*, corrupti spe aut inclusi per intercessionem socii. Ac ne bello quidem Italico, mox ciuili omissum, quin multa & diuersa sciscerentur, donec *L. Sulla dictator* abolitis vel conuersis prioribus cum plura adiecisset, otium ei rei haud in longum parauit statim turbidis *Lepidi* cogitationibus: neque multo post tribunis r. dedita licentia quoquo vellent populum agitandi iamque non modo in commune, sed in singulos homines latæ quæstiones, & corruptissima Rep. plurimæ leges. Tum *Gn. Pompeius* tertium consul corrigēdis moribus delectus & grauior remediis quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subuersor, quæ armis tuebatur, armis amisit. Ex tu continua per viginti annos discordia, non mos, non ius, deterrima quæque impune, ac multa honesta exitio fuere. Sexto demum consulatu *Cæsar Augustus* potentiæ securus, quæ triumuiratu iusserat, aboleuit, deditque iura queis pace & principe vteremur. Acriora ex eo vincla, inditi custodes, & lege Papia Poppæa præmiis inducti, vt si a priuilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacātia teneret. Sed altius penetrabant, vrbemque & Italiam, & quod vsquam ciuium, corripuerant multorūq. excisi status, & terror omnibus intentabatur, ni Tiberius statuendo remedio quinque consularium, quinque e prætoriis, totidem e cætero senatu sorte duxisset, apud quos exsoluti plerique legis nexu, modicum in præsens leuamentum fuere. Hæc Tacitus 3. Annalium. Iuuat quoque & huic Taciti loco, alium Iustini adserere. Principio, inquit, rerum, gentium, nationumque imperium penes reges erat: quos ad fastigium tantæ maiestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio prouehebat. Populus nullis legibus tenebatur, arbitria principum pro legibus erat, &c. *Iustinus lib. 1.*

De Dictatore, qui olim Magister populi.

Cum Philologus Ciceronis librum de Republica prehendit, notat eum quem nos *Dictatorem* A dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos *magistrum populi* vocitum, hodieque extat in auguralibus libris & testimonium est, quod, qui ab illo nominatur, magister equitum est *ep. 109.* [A add. l. vn. ff. de offic. præfect. prætor. Varro 5. de lingua Latina. Hinc dictator magister populi, quod is e cōsule debet dici. adde *l. 2. §. 18. ff. de origine iuris.*

De Tribunis plebis & Tribunitia potestate.

Tribunitiam potestatem populus Romanus valere plus quam se voluit. 3. *contr.* 9.

Ex tribunis potentior est qui intercedit. 1. *contr* 6.

Scipio Africanus viatoris B manibus fratrem abstulit, tribuno quoque plebis, priuatus intercessit. c. 33. *ad Polybium.* [B viatorem habuisse Tribunos pl. bis constat ex Gellio n. c. 12. quo loco notat, ex Atteio Capitone & Labeone, & M. Varrone, Tribunos plebis maiorum prehensionem habuisse, vocationem non habuisse: potuisse Tribunos plebis præsentes iubere prehendi: vocandi absentes, ius non habuisse.

De comitiorum apud Romanos ritu, & De suffragatoribus & candidatis: De tribubus: De loco suffragiorum: De nummorum pronunciatione: De osculo manuum: De præcone, magistratus electos referente: De Comitiis prætoriis, & consularibus: Veros bonos nonnunquam repulsam passos & malos electos.

Satius est se excutere & videre, quam multarum rerum candidatus sis & non suffragari hoc est, mi Lucili egregiū, hoc securum ac liberum, nihil petere & tota fortunæ comitia transire. Quam putas esse iucundum tribubus vocatis cum candidati in templis suis pendeant, & alius nummos pronunciet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est & omnes attoniti vocem præconis expectat, stare otiosum & spectare illas nundinas, nec ementem quidquam nec vendentem. Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non prætoria aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa in quibus alii honores anniuersarios petunt, alii perpetuas potestates, alii bellorum euentus prosperos triumphosque, alii diuitias, alii salutem suam, suorumque. Quanti animi res est solum nihil petere, nulli supplicare & dicere, Nihil mihi tecum fortuna: non facio me tibi copiam, scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri, hoc est, priuatam facere fortunam. *epist.* 119.

Catonem æquo animo repulsam magistratus passum fuisse.

Quo die repulsus est Cato, lusit, qua nocte periturus fuit, legit. eodem loco habuit, prætura & vita excedere. omnia quæ acciderent ferenda esse persuaserat sibi *epist.* 71.

Nihil interest inter præturam Catonis & repulsam. *ep.* 7 1.

Candidatos magistratuum bonos viros appellabant.

Omnes candidatos *bonos viros* dicimus. *ep.* 3. *in prin.* adde 4. de benef. 30. Ciceronem 2. de Orator. Aiunt Maluginensem illum Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret ... illum consulem, præconique dixisset, Dic de Lucio Manilio, virum bonum, inquit, egregiumque ciuem arbitror.

Candidato in senatu vocem & manum commodare.

Nunc videor tibi plus prodesse, quam cum in *senatu candidato* vocem & manum commodarem. *ep* 8.

De Areopago Atheniensium senatu.

Areopagos religiosissimum iudicium Athenis. 1. *de tranq.* 3.

DE LEGIBVS Tit. III.

Lex quid.

Legem scimus iusti iniustique A regulam esse. 4 *de benef.* 12. [A sic Iurisprudentia ab Vlpiano lib. 1. Regularū definitur, iusti atque iniusti scientia. *l. 10. ff. de iustitia. adde. §. 1. Inst. de iustitia.* Iusti per se: iniusti per accidens.

Legis officium, præcipere, minari, cogere, deterrere à scelere, imperare, docere.

Leges quid aliud sunt quam minis mixta præcepta? ob hoc illæ non persuadent, quia minantur. Præcepta vero non cogunt, sed exorant deinde leges a scelere deterrent. præcepta in officium adhortantur. His adiice quod leges quoque proficiunt ad bonos mores, vtique si non tantum imperant, sed docent. *epist.* 93.

Leges generaliter constituuntur.

Multum refert vtrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur, pace etiam homicidæ fruuntur. Sua repetunt etiam qui aliena habuerunt. Percussores & domi ferrum exercentes muris ab hoste defendit. Legum præsidio qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quædam non poterant certis A contingere, nisi vniuersis darentur. 4. *de benef.* 28. *in fin.* [A lego certis.

Lex constituit, non irascitur.

Quid? videtur Lex irasci his, quos non nouit, non vidit, quos non futuros spe ait. Illius itaque sumendus est animus, quæ non irascitur, sed constituit. 1. *de ira.* 16.

Verum quia legibus malis quidam populi vsi sunt, leges apud nullos proficiunt

Atqui videbis ciuitates vsas *malis legibus*. ita apud omnes non proficiunt. Ne Philosophia quidem. nec ideo inutilis & formandis animis inefficax est. *ep.* 93.

Lex quædam neque iubet neque vetat.

Quædam sunt quæ leges nec iubent nec B vetant facere, In his se iustus materiam beneficij habet. 3. *de benef.* 21. [B sed permittunt. l. legis *virtus.* 7. *ff. eod.*

Lex vetat quod non iussit.

Lex quod non iussit repeti, vetuit. 5. *de benef.* 21.

Dat veniam coruis, vexat censura columbas. Priuatis multa sunt legibus interdicta, quæ laudantur, quia a paludatis & imperatoribus facta.

Ex senatusconsultis plebisque scitis sæua exercentur, & publice iubentur, vetita priuatim, quæ commissa capite luerent: tam... quia paludati C fecere, laudamus. D *epist.* 96. [C al. pa'am. [D Quæ illa sunt? puto spectacula cruenta hic notari: sequitur enim Homo, sacra res, homo iam per lusum & iocum occiditur.

Legum non fit cumulatio, si penitus diuersæ sint.

Lex legi non miscetur, vtraque sua via it. 6. *de benef.* 6.

Legis interpretatio diffusa, scriptum angustum.

Multa quamuis non excipiuntur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est. 9. *controu.* 4.

Legem breuem esse oportet & sine prologo

In hac re dissentio a Posidonio pro eo, quod Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim breuem E esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur: velut emissa diuinitus vox, iubeat, non disputet; Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius quam lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse, non disco, sed pareo. *epist.* 93. [E Cuidam breuia esse philosophorum dicta asserenti, Vera, inquit Zeno, loqueris: oportet nempe, si fieri possit, breues esse & illorum syllabas. *Laertius Zenone lib.* 7.

De benigna interpretatione.

Semper quidquid dubium est, humanitas A inclinat in melius. *ep.* 81. [A *l. benignius* 18. *ff.* hoc Titulo.

De tota lege inspicienda.

Sylo Pompeius dum præceptum sequitur, quo iubemur vt quoties possumus de B omnibus legis verbis controuersiam faciamus, illam quæstionem mouit, *Casta de castis*

lex inquit. De castis cum dicit, hoc non tantum ad parentes refert, sed ad omnes quibus conuersata est virgo. Non enim adiicit e castis parentibus, sed e castis. Vult illos a quibus virgo venit castos esse. Intelligo inquit sub hoc verbo multa. e castis cum dicit, intelligo penatibus, tu ex incestis venis intelligo castis disciplinis, tu ex obscœnissimis venis. *1. controu. 2.* [B *l. in ciuile. 24. ff.* hoc titulo.

Lex negotiis futuris cauet non præteritis.

Nunquã C ad præteritũ, sed ad futurũ *pœna* refertur: non enim irascitur, sed cauet. *2. de ira 31.* [C *l. leges. 7. Cod.* de legib⁹.

De consuetudine eiusque vi.

Sed Lex, inquit, *non permittendo*, exigere vetuit? Multa legem non habent nec actionem: Atqui consuetudo D vitę humanæ lege omni valentior dat aditum. Nulla lex iubet, amicorum secreta non eloqui. Nulla lex fidem etiam inimico præstare, quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam nec seruatam, indignabor. *5. de benef. 21.* [D *l. 32. & sequentibus. hoc Titulo.* De consuetudine hoc eleganter Tertullianus libro de corona militis: Nec differt scriptura an ratione lex consistit, quando & legem ratio commendet. Consuetudo in ciuilib. rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex.

Nihil miserum est quod in naturam E consuetudo perduxit: paulatim enim voluptati sunt quæ necessitate cœperũt. [E sic Papirius iustus lib. 2. de constitutionibus: Tolerabilia sunt quæ vetus consuetudo cõprobat. *l. 3. ff. de pollicitationib.*

Quædam sunt iura *non scripta*, sed omnibus scriptis certiora. *1. controuers. 1.*

Consuetudo vitę humanæ lege omni valẽtior. *5. de benef. 21.*

De legum dissuasione.

Catoni dissuasuro legem, toga in foro erepta est. *c. 1. in sapientem non cadere iniuriam.*

DE CONSTITVTIONIBVS PRINcipum. Tit IIII.

Principi potestas est populi & in populum.

Timendi sunt quibus potestas *populi* F *& in populum* data est. *ep. 14.* [F Sic Vlpianus 1. Institutionum, loquens de principe & populo: Populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem transtulit. *l. ff. hoc Titulo.*

Edictis principes populum peccantem aut exorbitantem coërcebant.

Præcepta affectus nostros velut edicto G coercent & obligant. *ep. 93.* [G Sic Tacitus 4. annal. vt premerent vulgo sermones monuit edicto.

DE STATV HOMINVM. Tit. V.

Libertas quid.

Quæ sit libertas A quæris? nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus. *ep. 52.* [A Adde *l. Libertas. 4. ff. hoc titulo.*

Sine missione nasci.

Sine missione B nascimur. *ep. 37.* [B Id est, liberi a natura sumus, non serui aut libertini. facit ad *l. 5. l. 6. hoc tit. 2.*

Seruitus sine interuallo & commeatu.

Seruitus sine interuallo, sine comeatu. C *3. nat. præfat.* [C id est, cui nulla spes est manumissionis.

Liber: Non liber.

Ille exautoratus ac liber, qui viuit vita peracta. *ep. 32.*

Nemo liber est, qui corpori seruit. *ep. 93.*

Liber, seruus, fortunæ nomina.

Albutius & Tanneius dixit, Neminem natum liberum esse neminem seruum. hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam. *7. controuers. 6.*

Eques, libertinus seruus, nomina ambitionis aut iniuria.

Eques Romanus, aut libertinus, D aut seruus, nomina ex ambitione aut iniuria nata. *ep. 31.* [D Libertini sunt qui ex iusta seruitute manumissi *l. 6. ff. hoc titulo.*

Portentosi qui dicantur.

Portentuosum E & ex diuersis animalium congruentibus membris, &c. *ep. 93.* [E adde *l. quæritur. 10. l. non sunt liberi 14. ff. hoc titulo vbi de Hermaphrodito & monstris.*

Portenta vt monstra nata, extingui & abijci solita.

Portẽtosos fœtus F extinguimus, F liberos quoque, si debiles mõstrosiq. editi sunt, abiicimus. *1. de ira 15.* [F F Androgynos exportari extra agrum Romanum & interfici, aut in mare abiici iubebat Romani. Liuius 4. decade 9. lib. 7. *Plin. 3. & 4. 9. Gell. 4. Iulius Obsequẽs de prodigijs*: vt & mõstra lege Romuli. *Halicarnass. lib. 1.* & Cõstãtini, *Euseb. 4. de vita Cõstantini.*

Pumilio.

Paruus est semper *pumilio* licet in monte cõstiterit. *ep. 77.*

De geminis.

Licet nescire quid sit, quod geminorum G *conceptum* separet, partum iungat, vtrum vnus concubitus spargatur in duos an toties cõcepti sint? *7. de benef. 1.* [G facit ad *l. Arethusa. 15. & Dom. 16. ff. hoc titulo. vbi de trigeminis & geminis agitur.*

DE HIS QVI SVI VEL ALIENI iuris sunt. Tit. VI.

Seruus quid.

Seruus, vt placet Chrysippo, perpetuus mercenarius est. *3. de beneficijs vigesimo secundo.*

Seruus censor domini esse non debet.

Seruus herilis imperij non cẽsor est, sed minister. *3. contr. 9.*

Seruitus voluntaria.

Nulla *seruitus* turpior est quam voluntaria. *ep. 47.*

Serui dominum timere non debent, sed colere: & quomodo.

Serui colant potius dominum, quam timeant. ita inquam prorsus colant, tanquam clientes, tanquã salutatores. Hoc qui dicit non obliuiscatur id dominis parum non esse, quod Deo satis qui colitur & amatur. non potest amor cum timore misceri. *ep. 47.*

Seruorum alij alligati, astricti districti, laxam cathenam habentes.

Alij alligati sunt, alij astricti, alij districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxa cathenã trahit, nondum liber, iam tamen pro libero *de vit. beat. 16.*

Serui verbis admonendi: Verberibus admonitio.

Rectissime te facere iudico, quod timeri a seruis tuis non vis, quod verborum castigatione vteris, verberibus A multa admonentur. *ep. 47.* [A Sic Callistratus 6. de cognit. dixit, fustium admonitionem. l. 7. ff de pœnis,

Seruorum greges, sonantia laxi ruris ergastula.

Non me delectatis, non seruorum domi greges, nec sonantia laxi ruris ergastula. *2. contr. 1.*

Serui ad statuam confugientes.

Seruis ad B statuam licet confugere, cum in seruum omnia liceant. *1. de clem. 18.* [B *l. 2. ff. de his qui sunt sui. adde l. vnicam. Cod. de his qui ad statuas confugiunt.*

Serui hostes dominorum.

Prouerbium, Totidem C esse hostes quot serui. *epist. 47.* [C adi *Festum in Quot serui, tot hostes. Theophilum. § sed maior. Inst. de his qui sunt sui. Macrob. 1. Saturnalior. Aristotelem 2 Politicon.*

De seruorum educatione & institutione liberali.

Est aliquid quod dominus præstare seruo debeat, D vt cibarium, vestiarium. E Nemo hoc dixit beneficium. at indulsit? liberalius F educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit? beneficium est. *3. de benef. 21.* [D Ideoque seruus aduersus dominum experiri potest, vt alimenta consequatur. *l 2. hoc titulo: l. 1. § . 8. ff. de off. præf. vrbi.* [E Cibaria & vestiaria iunguntur. *in l. 4. ff. de alimentis vel cibarijs legatis.* [F puta erudiri curauerit, aut pictorem aut librariũ fieri. *l. sin autem. 27. & sequentib. ff. de rei vindic.*

E iure Quiritium & e iure naturæ liberi.

Quid est præcipuum? In primis liberum animum habere. Hæc res efficit non e iure A Quiritium vt sis liber, sed e iure naturæ *3. nat. præfat.* [A Ius Quiritium quid esset, dixi ad l. vnicam. Cod de nudo iure Quiritum tollendo. & apud Theophil. Inst. de libertinis.

Dominorum potestas in seruos maxima.

Domini in seruos vitæ B necisque potestatem habuere. *3. de benef. 23.* [B *l. 1. § 1. ff. hoc titulo.*

Dominorum interest ne re sua male vtantur.

Nemo non seruus habet C in te vitæ necisque arbitrium. *& post.* Non pauciores seruorum ira ceciderunt, quam regum. *ep. 4.* [C Facto ipso, non iure, Hoc tamen vtuntur quoties fame, aut sæuitia aut intolerabili iniuria premuntur. *l. 2. ff. hoc titulo.*

Seruus, animo liber: serui in atrocioribus obsequi dominis suis non debent.

Pars interior D mancipij mancipio dari non potest. ab hac quicquid venit, liberum est Non E enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur. Contra Rempub. imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt. *3. de benef. 20.* [D Interrogatus Diogenes cur mancipia *ἀνδράποδα* sint appellata: Quia pedes, inquit, habent virorum: Animum autem, quem tu nunc habes, qui hoc interrogas. Laertius. 6. [E *l. ad ea 157. ff. de regulis iuris.*

Semiliber.

Semiliber. *de breuit. vit 5.*

De cultu seruorum infami.

Transeo agmina exoletorum per F nationes coloresque descripta, vt eadem omnibus leuitas sit, eadem prima mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis cui rectior est coma crispulis misceatur. *ep. 96.* [F Qui mancipia vendebant nationem cuiusque in venditione

pronunciare debebant: plerumque enim natio serui aut prouocat aut deterret emptorem: l. *quod si nolit.* 31. §. *qui mancipia* 21. *ff.* de ædilitio edicto. adde l. 31. *ff. de solutionibus:* 2. *Plinium* 78.

Ad pileum seruos vocare.

Dicet nunc aliquis me vocare ad G pileum seruos. *epistol.* 47. [G Pileum libertatis notam legimus in l. vn. C. de lat. lib. toll.

Vernula.

Rudis vernula ▪ 1. *de tranquillit.* 1. [H Glossis vernula οἰκογενὴς [illegible].

Vicarij.

Demetrio diuitiæ esse debuerant duo vicarij & sella laxior. 1. *de tranquillitate* 8.

Seruus dare beneficium potest.

Seruos qui negat aliquando dare beneficium, ignarus est iuris humani. 3. *de benef.* 17. *& seq.*

De patria potestate.

Quædam A priuilegia parentibus data sunt. quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacrauimus, q ia expediebat liberos tolli. Sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige ipse tecum. ti deceptus es, quære: dignum adiuua. In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet. tota res voti est. Itaque vt æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio parentum, qui beneficia quibus dederunt, nihilominus dantur sunt, nec est periculu ne dedisse illos mentiantur. In cæteris quæri debet, non tantum an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt. & quia vtile est iuuentuti regi, imposuimus illis quasi domesticos magistratus, sub quorū custodia contineantur. Deinde omnium parentū vnum erat beneficium. Itaque æstimari semel potuit. Alia diuersa sunt & dissimilia, infinitis inter se interuallis distantia. Itaque sub nullam regulam cadere potuerunt, cum æquius esset omnia relinqui quā omnia æquari. 3. *de benef.* 11. [A *l. Item in potestate nostra.* 3. *l. Nam ciuium.* *Romanorum* 4. *ff. hoc Titulo.*

Lex patria: Patrum præmia.

Pater cum beneficium liberis dat, consortem habet. In hoc spectat legem patriam, præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem 3. *de benef.* 34

DE ADOPTIONIBVS ET ALIIS MODIS quibus potestas soluitur. Tit. VII.

Adoptiones frequentes, & quidem inter potentiores.

Adoptio, nuptiarum subsidium.

Fabriciorum imagines Metellis patuerunt, Æmiliorum familias adoptio miscuit. Etiam abolita sæculis nomina per successores nouos vigent. Adoptio fortunæ remedium est. 2. *controu.* 1.

Commodatus filius pro adoptiuo.

Paulus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Persen, duos filios in adoptionem dedit, quos sibi seruauerat, extulit. quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset? *ad Mart.* 13.

Adoptari in nomen & bona alicuius.

Solemus dicere, non fuisse in nostra potestate quos sortiremur parentes, sorte nobis datos. Nobis vero ad nostrū arbitrium ▪ sci licet. Nobilissimorum ingeniorum familiæ sunt, elige in quam asci sci velis, non ▪ nomen tantum adoptaberis, sed ipsa bona. *de breui vita* 15.

Non me cuiquam mancipaui, nullius nomen fero. *ep.* 46.

Appion grammaticus qui sub C. Cæsare totam circumlatus est Græciam, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus. *ep.* 89.

Insititius hæres pro adoptato.

Insititius hæres. 2 *contr.* 1. *id est, adoptatus.*

Adoptare non potest, qui est in alterius potestate.

Nec tricenario, A quidem filio adoptare licet. Nec B enim quisquam potest alium in manu[m] sua[m] sine pere, qui ipse in aliena manu est. Quomodo fieri potest, vt vbi potestas vitæ necisque in fratrem sit, in filium non sit? 1. *contr.* 3. [A Ætas non est modus dissoluendæ patriæ potestatis, vt nec numerus liberorum. arg. l. 5. Cod. de *in integrum* restit. l. 1. Cod. qui & aduersus quos. l. 12. Cod. de *administ.* tutor. l 2. *ff. de minorib.* nec militia nec dignitas quæuis. §. *filius familias.* Inst. quibus modis ius patriæ potestatis soluitur Nouella 81. [B Similis ratio in tutela in. §. 13. inst. de excusat. tut. l. vlt. C. de leg. tutel.

Tres filios sustulit: poterat C enim in *adoptionem dare.* 2. *contr.* 1. [C Hic *ex tribus maribus adoptatus* dicitur. *inst. de hæreditat. ab intest.* de qua adoptione *vide etiam l. cum in adoptiuis* 10. §. *qua autem. Cod. de adoptionibus. l. vltimam.* §. *alys Cod. de decurionibus.*

De abdicatione & quæ iusta abdicandi causa.

Ob id abdicari non potest, quod fecit lege cogente. 1. *contr* 1.

Non possum ob hoc *abdicare quod lege factū est.* 4. *contr.* 3.

An abdicari possit iam abdicatus, ob id vitium quod antequam adoptaretur, notum fuit adoptanti. 1 *contr.* 1.

Quare abdicas? D nunquid dies noctesque impendo turpibus conuiuiis? plurimum vino in lupanari? 2. *contr* 1.

[D *Abdicatio, quæ Græco more ad alienandos liberos* ἀποκήρυξις *dicebatur, Romanis legibus non comprobatur. l. abdicatio.* 6. *Cod. de patria potestate.*

Abdicatio, legis actio seu actus legitimus.

An vos abdicationem putatis esse actionem? Etiam actio E est. 3. *contr.* 4. [E *Vide l. actus legitimi* 77. *ff. de regulis iuris.*

Abdicationis formula.

Hæc *abdicantis* fuere verba, I ad illum quem magis amas quam patrem. 1. *contr.* 8.

I ad illos quos mauis sequi quam reducere. 2. *contr.* 1.

Abdicati domo, non ideo ciuitate eiecti.

Athenienses *abdicato* vicerunt d ce 1. *contr.* 8.

DE DIVISIONE RERVM ET QVAlitate. Titul. VIII.

De rebus corporalibus & quid corpus.

Quod tangi potest *corpus* F est: tangere & tangi nisi corpus nulla potest res, vt ait Lucretius. G *ep.* 107. [F *l.* 1. §. 1. *hoc Titulo. Inst. de rebus corporalibus.* [G Lucretius Tangere nec tangi nisi corpus nulla potest res

De his quæ solo continentur seu de rebus immobilibus.

Tertia pars de agris, tectis, arbustis, sati quæritur & vt Iurisconsultorum verbo vtar, de omnibus, quæ H solo I cōtinentur. 2 *natur* I H *l vnica.* § 7. *Cod de rei vxoriæ actione* [I *hinc res soli l. à diuo Pio* 15 §. 1. *ff. de re iudicata.*

Potest tibi domus, & pecunia, & mancipium, & quicquid est, in quo hæsit beneficij nomen: ipsum vero stabile & immotum est. 6 *de benef* 2 *in fin.*

Commune & vniuersitatis K equestria. L 7 *de benef.* 12. [K *l. in tantum.* 6. §. *vniuersitatis sunt.* 1 *ff. hoc titulo* [L Equestria locus in quo sedent equites in theatro. V. plenius infra de ludis.

DE SENATORIBVS. Tit IX.

De senatus assiduis consultationibus pro republica.

Senatus per totum diem consulit sæpe, cum illo tempore vilissimus quisq. aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. *de prou.* 5.

Senator quo anno excusationem à senatu habeat.

Lex a 60. Senatorem non citat, Difficilius homines à se otium impetrant, quam à lege. *de breu. vit.* 20.

Senator post 65. annum in curiam venire non cogitur, non vetatur. 1. *controu* 8.

De lato clauo.

Sextius latum clauum ▪ D Iulio dante non recepit *epistol.* 99. [M Hinc laticlauium petere *l. nuper.* 42. *ff. de donat. inter virum & vxorem.* vbi plenius me dixi.

Relationes ad quam vsque horam fiebant.

Maiores nostri nullam relationem post horam decimam in senatu fieri vetabant. 1. *de tranq.* 15.

De censu senatorio, castrensi, iudiciario.

Census ▪ senatorium gradum ascendit, Census in castris ordinem promouet, Census iudices in foro legit. 2. *contr* 1. [N Senatorius census equestri fuit duplo maior. Initio, hoc est, crescentibus Romæ diuitiis, (non cum imperia arat um tractantibus magistratibus defetabantur) nullum in Senatum legi fas fuit, nisi cui octingentorum millium, hoc est, aureorum 24000 census esset. Postea Augustus censum auxit, voluitque esse duodecies sestertium Suetonius, Equester census, 400 millium fuit, Horatius.

DE OFFICIO CONSVLIS. Titul. X.

Consulatus maior pretura: Consulatus iterari potuit.

Nemo agit de tribunatu gratias, sed queritur quod non est ad præturam vsque perductus: nec hæc grata est. si deest Consulatus: nec hic quidem satiet, si vnus est 2. *de benef.* 27. [illegible]

Male te habebit ille Consul factus ille etiam refectus, tingeris quoties aliquem in fastis sæpius legeris. *ep.* 105.

Consul XII. fasces habuit: Consul ordinarius: Non ab omni consule annus nominabatur.

Dedit mihi præturam, sed consulatum sperauerant: dedit duodecim A fasces, sed non fecit ordinarium consulem. A me numerari voluit annum, sed deesse mihi ad

ſacerdotium. 3. *de ira* 31. [A Ouidius in Piſonem, Martialis 7. 8. 9. epigrammat. Prætori: inſigne ſexi. *Valer.* 1. Proconſulis, totidem, *l. proconſules. ff. de officio proconſulis.* Præſidis quinque *Dion.* 53. 57.

De Conſularibus comitiis: De candidatis ſacerdotiorum: De quæſtura ſuffragatoribus.

Euenit vt circa conſularia occupato comitia, aut ſacerdotiorum candidato, quæſturæ ſuffragator excideret. 7. *de benef.* 28.

DE OFFICIO PRÆFECTI PRÆTORIO Tit. XI.

Præfecti prætorio exigebant, inter cætera muneris ſui a principe, in quos animaduerti vellet: chartam ad eam rem proferebant & tradebant principi, vt princeps annotaret.

Animaduerſurus in latrones duos Burrus præfectus B tuus vir egregius, & tibi principi notus, exigebat a te, ſcriberes, in quos & ex qua cauſa animaduerti velles. Hoc ſæpe dilatum, vt aliquando fieret, inſtabat. Inuitus inuito cum chartam protuliſſet, traderetque exclamaſti. Vellem neſcire litteras. 2. *de clem.* 1. [B Subaudi Prætorio. Nam hic ἔπαρχος τῶν δορυφορικῶν *Dioni in Nerone.*

DE OFFICIO PRÆFECTI VRBI. Titul. XIII.

De Lucio Piſone & Coſſo præfectis vrbi, vino merſis ac madentibus, & tamen ſecreta principum ſuorum cuſtodientibus & alioqui moderatis.

Lucius Piſo C vrbis D cuſtos E ebrius ex quo ſemel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat, vſque in horam ſextam fere dormiebat: hoc erat eius matutinum. officium tamen ſuum quo tutela vrbis cōtinebatur, diligentiſſime adminiſtrauit. Huic & D. Auguſtus dedit ſecreta mādata, cum illum præponeret Thraciæ. F quam perdomuit. Et Tiberius proficiſcens in Campaniam, cum multa in vrbe & ſuſpecta reliquerat & inuiſa, (puto quia illi bene ceſſerat Piſonis ebrietas) poſtea Coſſum fecerat vrbis præfectum, virum grauem, moderatum, ſed merſum vino & madentem, adeo vt ex ſenatu aliquando (in quem e conuiuio venerat) oppreſſus inexcitabili ſomno tolleretur. Huic tamen Tiberius multa ſua manu ſcripſit, quæ committenda ne quidem miniſtris ſuis credebat. Nullum Coſſo aut priuatum ſecretum aut publicum elapſum eſt. *ep.* 84. [C ſocer C. Cæſaris, qui cenſor cum Appio Claudio anno vrbis 704. Huius meminit Tacitus 6. Annalium. [D Leniſſimum ſecuritatis vrbanæ cuſtodē appellat Velleius. adde Dionē 53. [E Ita appellatus fuit Præfectus vrbi. Iuuenalis Satyra 13. Hæc quota pars ſcelerum, quæ cuſtos Gallicus vrbis, Vſque à Lucifero donec ſol occidat, audit. [F Decus triumphale in Thracia meruiſſe ſcribit Tacitus lib. 6 annalium, bellum atrox in Thracia compreſſiſſe Velleius.

DE OFFICIO PRÆTORVM. Tit. XIIII.

Prætexta prætorij vtebantur & quando.

Prætorio licet prætextata toga vti feſtis, vt ſolennibus diebus 1. *controuerſ.* 8.

Magiſtratui veſtis quæ in criminalibus cauſis: Concio claſſico aduocata: Tribunal magiſtratus: Vultus legis furenti oppoſitus: Solennia verba concipere: Agi iubere.

Et ſi peruerſa induenda, magiſtratui veſtis, & conuocāda claſſico concio eſt, procedam in tribunal non furens, nec infeſtus, ſed vultu legis: & illa ſolennia verba, leni magis grauique quam rapida voce concipiam, & agi iubebo non iratus, ſed ſeuerus. 1. *de ira.* 16.

Si, cum claſſicum canere debeat, ſymphonia canere iuſſit, non lædet maieſtatem. 9. *contr.* 2.

Dic mihi, ſi, cum animaduertere debeat, nec legitimo cultu ac more ſolenni vſus, tribunal conſcenderit conuiuali veſte, non lædet maieſtatem. *& poſt.* Licet qua quis velit veſte vti. ſi prætor ius in veſte ſeruili vel muliebri dixerit violauit maieſtatem. 9. *contr.* 2.

Sapiens cœlo impoſitus intelligit *cum ſellam* A aut tribunal aſcenderit, quam humili loco ſederit *epiſtol.* 69. [A Sellam a tribunali diſtinxit. nam poſtulationibus duabus modis Prætor operam dedit, videlicet pro tribunali ordinario poſtulationum die, vel de plano ſella extra ordinem poſita. ſic diebus ſeſſionum, bonorum poſſeſſio alia de plano peti potuit, alia cognitionem pro tribunali deſiderabat & decretum expoſcebat. *l.* 2. §. 1. *ff. quis ordo in poſſeſſ. ſeruetur.* Sic cuſtodiæ pro tribunali vel de plano audiri poterant: vel condemnari. *l.* 18. *in fin. ff. de quæſt. adde quæ de ſella ſcripſi ad l.* 1. §. 6. *verſ. caſum. ff. de poſtulando.*

Lictores a magiſtratu functo ad eum tranſibant qui magiſtratu functurus erat.

Ita, iſta verba, quæ iam ab alio magiſtratu ad alium cum lictoribus tranſeant, ferto ad aliquem. 3. *nat. præfat.*

Virgæ magiſtratui in publicum prodeunti præferebantur.

Placet honores faceſque non purpura, aut aureis virgis B adductū capeſſere ſed vt amicis propinquiſve, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior vtiliorque ſim 1. *de tranq.* 1. [B Tertull. de Idololatria. Ipſis etiam Idolis prætextæ & trabeæ & laticlaui, faſces quoque & virgæ præferuntur. & merito. Nam dæmonia magiſtratus ſunt huius ſæculi. Idem de corona militis. Tui ordinis, tui magiſtratus, & ipſum Curiæ nomen Eccleſia eſt Chriſti. Illius es conſcriptus in libris vitæ: Illic purpuræ tuæ, ſanguis domini: & clauus latus in cruce ipſius: illic ſecuris ad radices arboris poſita: illic virga ex radice Ieſſe. vides quam eleganter coniunxerit purpuram, latum clauum, ſecures, virgas. Cæterum hæ virgæ, bacilli quoque appellantur Ciceroni 11. *ad Atticum in f.* a faſcibus differebant. præferebantur magiſtratibus Colonicis & Ædilibus. Apuleius 1. *Mileſiarum.* Duumuiris *Cicero in Rullum.* ſexuiris *Petronius Satyrico,* de virgis lictorum, quibus vtebantur vel ad ſubmouendum vel tangēdas fores. adi Martialem, Plautum, Statiū, Liuium 6. Plin. 7. *Appianum* 1. *ciuilium.* Virgarius Gloſſ. ῥαβδοῦχος.

Lictoris officium inter cætera fuit ſemita deiicere obuios.

Non eſt quod feliciorem eum iudices cui ſubmouetur, quam quem lictor ſemita deiicit. *ep.* 93.

Equo deſilire, caput adaperire, ſemita cedere magiſtratu obuio, mos.

Si Conſulem videro, aut Prætorem, omnia, quibus honor haberi ſolet, faciam. equo B deſiliam, caput adaperiam, ſemita cedam. *epiſt.* 65. *cir. fin.* [C Seruilius, Iſauricus cum forum prætereuns teſtes in reum dari vidiſſet, loco teſtis conſtitit, ac inter ſummam patronorum pariter & accuſatorum admirationem ſic orſus eſt. Hunc ego iudices, qui cauſam dicit, cuias ſit aut quam vitam egerit, quamque merito vel iniuria accuſetur, ignoro. Illud tantum ſcio, cum occurriſſet mihi Laurentina via iter facienti, admodum anguſto loco, deſcendere noluiſſe. Quod an aliquid ad religionem veſtram pertineat, ipſi æſtimabitis: ego id ſupprimendum non putaui. Iudices reum, vix auditis cæteris teſtibus, damnauerunt. Valuit enim apud eos, cum amplitudo viri, tum grauis neglectæ dignitatis eius indignatio: eumque, qui veneraui principes neſciret, in quodlibet facinus procurſurum crediderunt. *Valer.* 8. *c.* 5.

Magiſtratus oculis omnium expoſiti.

Magiſtratus omnium oculis expoſitos eſſe oſtendit. *ep.* 43.

DE OFFICIO PRÆFECTI VIGILVM. Titul. XV.

Vigiles ex fumi magnitudine incendia futura colligebant.

Interuenerunt quidam amici propter quos maior fumus fieret, non hic qui erumpere ex A lautorum culinis, & terrere vigiles ſolet, ſed hic modicus, qui hoſpites venire ſignificaret. *ep.* 65. [A huiuſmodi incendia culpæ tribuno, non caſui. *l.* 3. §. *ff. hoc Titulo. l. ſi vendita.* 11. *ff. locati.*

DE OFFICIO PROCONSVLIS ET LEGATI Titul. XVI.

Proconſules in prouincias vxores non ducebant.

Paratus erat accuſator cum commentariis: aiebat, Quid ſi meretrix deſiderarit? in hoc te cum vxore B non miſimus, vt ſalua prouincia ſit, optemus meretrici bonam mentem. Dedimus tibi legatum, C dedimus cuſtodem, vt tu cum meretrice cœnares? meretrix vxoris loco accubuit, imo prætoris. 9. *contr.* 2. [B Vide omnino *l.* 4. §. *proficiſci. ff. hoc titulo.* [C Adde l. 10. §. legatum. l. 11. *l. legatus. l. legati. ff. hoc Titulo.*

Proconſules exituri in prouinciam ad portam vxores dimittebant.

Hic eſt Flaminius, qui exiturus in prouinciam vxorem ad portam dimiſit. 9. *contr.* 2.

DE OFFICIO ADSESSORVM. Tit. XXII.

Prætor peregrinus & vrbanus: Prætor pronunciabat verba adſeſſoris.

An ille plus præſtat, qui inter *peregrinos* & ciues aut vrbanus prætor adeuntibus *adſeſſoris* D verba pronunciat, quam qui docet quid ſit iuſtitia? 1. *de tranq.* 3. [D Ita emendo: antea legebatur, *adſeſſoribus* perperam. vide quæ ſcripſi libro 4. *Conjecturarum.* adde. *l.* 2. *ff. quod quiſque iuris.*

LIBER. II.

DE IVRISDICTIONE. Tit. I.

Iuriſdictio non ſemper ſani cerebri hominibus permiſſa.

HIs ipſis, quos vocamus inſanos, ſuffragium & iuriſdictionem committimus 2. *de beneficiis.* 25.

Ad album sedentes: Exceptiones nigræ, turpes, & infames Interrogationes insidiosæ: formula cadere: in integrum Prætor restituebat.

Per istud B Philosophiæ, sunt nigræ & turpes infamesque etiam ad album sedentibus exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidisse videatur? sed quemadmodum illum prætor, C sic hos philosophia in integrum restituit. *epist.* 49. [B *l.* 1. *l.* 3 *l.* 5. *& passim, ff. de in integrum restitutionibus.* [C Cum ait *per istud philosophiæ*, cauillationes & sophismata intelligit: cum dicit *infames*, captiosas ostendit: quod de *albo*, ex eo discimus, in albo prætoris scriptum fuisse, vt is, qui non quemadmodum oportet, egisset, causa caderet, vnde quidam colligunt id ius ex legibus 12. tabul. non fuisse. de quo Reuardus 3. variar. 14. adde § si quis agens. Inst. de action. Iam quod *de exceptionibus* addidit, eo referendum est, vt sciamus, plus petentes exceptionis auxilio, non ipso iure, causa cecidisse. Sic autor ad Heren. libro 1 in priuata actione exceptiones prætoriæ sunt, & causa cadit is qui non quemadmodum oportet egerit. adde *l.* 95. §. 9. *ff. de solution.* Paulum 1. sentent. 10. & 2. t. 5. Quemadmodum & illud quod de formula adiecit, confirmatur loco illo Plauti in Mostel. nihilo plus peto Tranio, velim hercle, vt vno nummo plus petas. Quin & illud quod de restitutione dicit, admonet, eos qui plus petendo causa cecidissent, stricto iure per Prætorem in integrum restitui solitos.

De albo Prætoris aut iudicio.

Scio voluptatem, si ad nostrum album D verba dirigimus, rem infamem esse. *epist.* 60. [D Vide *l.* 7. *ff. hoc Titulo.*

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM statuerit, vt ipse eodem iure vtatur. Titul. II.

Nemo inuidiosum ius postulat, quod alteri profuturum est. 2. *controuers.* 1.

Ab A alio expectes, alteri quod feceris. *epist.* 95. [A Hinc illæ sententiæ, patere legem quam ipse tuleris: Quod tibi non vis fieri alteri ne feceris. Alex. Seuerus apud Lampridium. Dixi in epigraphe huius Tituli Pandectis.

DE IN IVS VOCANDO. Tit. IIII.

In ius ad Prætorem vocari: Postulare vt prætor nomen alicuius recipiat lege inscripti maleficij: Aduocationem reus petebat: Ad alium Prætorem educere: Postulare ingrati.

In ius ad Prætorem voco: postulaui vt prætor nomen eius reciperet, A lege inscripti maleficii: ille aduocationē petit, deinde ad alterum prætorem eduxi, & ingrati postulaui. 3. *contr. in proœm.* [A *v. leg. ff. de accusationibus.*

Eorum qui in ius vocati, alij sequuntur vltro: alij ducuntur, alij neque sequuntur neque ducuntur.

Opinionem & famam eo loco habeamus, tanquam quæ B non ducere, sed sequi debeat. 6. *de benef. vlt. in fin.* [B Sic Gaius citatur ad edictum Prætoris Vrbani Titulo, Qui neque sequantur neque ducantur. *l.* 48. *ff. de verb. signif. vbi dixi.*

In ius vocari qui non possint.

Quosdam exilia vno loco tenent, quosdam sacerdotia. C 1. *de tranq.* 10. [B Hi sunt quos Vlpianus scribit, propter loci religionem inde se mouere non posse. *l.* 2. *ff. de in ius vocando.* ne alioqui putes Vlpianum loqui de monachis, nescio quibus, qui stylitæ dicti.

Agere apud bonum & malum virum.

Apud bonum virum bonam causam non habeo, apud malum non ago. 4. *de benef.* 40. *circa finem.*

Seruatus aduersus seruatorem agere non potuit.

Seruatus contra D seruatorem nequam B habeat actionem. 3. *controuers.* 4. [D facit ad l. *generaliter eas personas quibus reuerentia debetur. ff. hoc titulo.* [B intellige, sine iussu Prætoris.

SI QVIS CAVTIONIBVS IN IVDICIO sistendi causa factis non obtemperauerit. Tit. XI.

De Vadimonio.

Vadimonium promittimus, tamen deseritur. non A in omnes datur actio, deserentem vis maior excusat. 4. *de benef.* 29. *in fin. hoc loco.* [A *Cum ait* non in omnes dari actionem, *intellige non dari in reum, sed in solum actorem Nam vadimonium deserens actor lite mulctabatur, vt colligi potest ex Suetonio in Calig. ex Horatio* 1. Sermon. 9. *Ad illud autem quod ait* vim maiorem excusare deserentem, *referenda est lex* 7. §. 7. *ff. si quis cautionibus.*

Vadimoniis alienis occupari.

Vadimoniis suis atque alienis occupati. *de breuit. vit.* 6.

Ad vadimonium vocari & descendere.

Nunc videor tibi plus prodesse, quam cum ad *vadimonium* vocatus descenderem. *epist.* 8.

Vadimonio teneri.

Vadimonio inimicus tenuit quosdam, ne B ad ruinam domus suæ occurrerent. 6 *de benef.* 9. [B Idem dolus in eo qui triste aliquid nunciat alteri, ne ad iudicium veniat. *l.* 1 §. 2. *ff. de eo per quem factum.*

DE FERIIS ET DILATIONIBVS. Tit. XII.

Festi dies a legum conditoribus cur conditi.

Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. 1. *de tranq.* 15.

Feriæ diligentissimis nunquam contingunt.

L. Drusus dicitur dixisse, vni sibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigisse. *de breuit vitæ c.* 5.

De comperendinatione.

Intra comperendinationem A fides promissi mei stabit. *epist.* 98. [A Vt ampliatio in incertum diem, diffusio in alterum & sequentem: ita comperendinatio in perendinum & tertium diem differebatur, *Asconius.* Ita comperēdinatio dilationis species. Glossis *Comperendinatio* τριημερς ὑπέρθεσις.

De Saturnalium ritu & more, Decembri mense.

December est mensis quo maxime ciuitas desudat: Ius luxuriæ publicæ datum est, ingenti apparatu sonant omnia, tanquam quicquam inter Saturnalia B intersit & dies rerum agendarum. adeo nihil interest, vt non videatur mihi errasse qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem, quid existimares faciendum: vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum: an, ne desidere videremur, cum publicis moribus & hilarius cœnandum & exuendum togam, nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solebat, voluptatis causa ac festorum dierum, vestem mutabimus. *ep.* 18. [B Vide *Macrobium libris Saturnaliorum.*

Festis aperiri iubebant maiorum imagines.

Indicit *festum* diem, aperiri iubet maiorum imagines. 7. *contr.* 6.

LIBER III.

DE POSTVLANDO. Tit. I.

Exhortatorius sermo ad suscipiendam alterius defensionem.

Svccurre, quisquis eloquentior es, pereuntium pœnis. *epist.* 49.

Defendendi alterius species atque exempla: Reum gratia laborantem tueri: Hominum potentium factionem in se conuertere Sordes alicui detrahere & in se sumere: Spondere pro iudicato: Suspensum amici bonis libellum discicere & creditoribus eius se obligare: Proscriptionis periculum adire.

Sic reum gratia laborantem A tueor, & hominum potentium factionem in me conuerto. Quas illis detraxero sordes B sub accusatoribus iisdem fortassis sumturus, cū abire in partem alteram possim & securus spectare aliena certamina. Spondeo pro iudicato & suspensum C amici bōnis libellum deiicio creditoribus eius me obligaturus: vt possim seruare proscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. 4. *de benef.* 12. [A Id est oppressum. [B De sordibus reorum dixi ad *l. si diutino.* 25. *ff. de pœnis.* [C Hinc proscribere pignus & domum debitoris signare. *l. Item si.* §. *item si quis pignus proscripserit.* 32. *l. si iniuria.* 20. *ff. de iniuriis. vbi dixi.*

De rerum prolatione easque à patronis expetita.

Diripitur ille toto foro patronus & magno concursu (vltra quam audiri potest) complet. Quando, inquit, res D proferentur? *de breuit vit.* 7. [D Res prolatæ dicūtur, quæ dilatæ feriis datis. Plautus Captiuis: vbi res prolatæ sunt, quum rus homines eunt, simul prolatæ sunt nostis dentibus, &c.

Plures causas priuatas eodem die agere: vnam ante, alteram post meridiem: Publicam vnam tantum vno die agere: Sine commentario causam non dicere quibusdam mos & de Commentariorum super ea re generibus.

Seuerus Cassius vno die priuatas causas plures agebat & ita vt alterā ante meridiem ageret, alteram post meridiem: Publicam vero nunquam amplius quam vnam vno die. & *post.* sine commentario nunquam dixit, neque hoc com-

mentario contentus erat, in quo nudæ res ponūtur, ex maxima parte perscribebatur actio: illa quoque quæ falso dici poterant annotabantur. 3. *controuers.*

Excusatio iusta à promissa aduocatione.

Promisi aduocationem, postea apparuit per eam causam præiudicium A in patrem B meum quæri. 4. *de beneficiis* [A Hoc præiudicium in personam erat: quod præiudicium facit alteri personę: quale fuit Fabricij & Scamandri in causa Oppianici. *Asconius* 1. *in Verrem*. [B vel pupillum. *l.* 10. *ff. de postulando* ad finem. *l. aut adfinitate. vt & l.* 23. *ff. de procuratoribus.*

Commodare in foro alicui vocem & operam.

Prosilire liber in forum, commodare alteri vocem, alteri operam [C etsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse: alterius coercere in foro superbiam, male secundis rebus elati. 1. *de tranq.* 1. [C Asconius diuinatione: Patronus dicitur qui alterum defendit in iudicio, hic orator est: si autem ius suggerit aut præsentiam suam commodat amico, aduocatus. si negotium suscipit, procurator. *ita hunc locum Asconij Pædiani lego & emendo.*

Defensionis memoria apud litigatorem cito perit.

Cui rogo litigatori defenso, tam magni beneficij, vltra tres proximas, memoria durauit. 5. *de benef.* 17.

Improbæ quæstiones non defendendæ.

Nunquam tentari debet in causa verecunda improba quæstio. 7. *controuers.* 4.

Honorarium debetur oratori etiamsi cliens eius damnatus sit: si modo omni arte vsus est.

Etiam damnato reo, oratori constat D eloquentiæ officium, si omni arte vsus est. 7. *de benef.* 13. [D Quid ita? omni arte vsus est: per eum non stetit, quo minus ageret ac vinceret. *l.* 1. *§ diuus.* 13. *ff. de variis & extraordin. cognit.*

Disertus tacens.

Disertus est etiam qui tacet. 4. *de benef.* 21.

De Curia & foro.

Curia & forum loca exercendis in publico conuitiis E destinata. *in sapient. non cad.* 6. [E Lego, *vocibus.* Vide 3. Coniecturarum vbi dixi.

De Clientibus & Clientelis.

Refertum clientibus F atrium *de vit. beat.* 13. [F De clientibus adi *l. & clientes. ff. de vsu & habitatione. vbi dixi.*

Clientum nemo patronum sequitur sed ex eo aliquid. *epist.* 19.

Clientum opinionem quidam dum timent, grauiorem subeunt ingratorum. 2. *benef.* 21.

Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere. 1. *de ira.* 9.

DE HIS QVI NOTANTVR INFAMIA. Tit. II.

Infamari ab infami nemo vir bonus potest.

Quanta dementia est, vereri, ne infameris ab infamibus. *epist.* 92.

Ab infami beneficium accipere, & cum eo amicitiam contrahere, vtrum honestum sit: an & quemadmodum pecunia infami creditori sit soluenda ac reddenda.

Quid faciendum est captiuo, cui redemptionis pretium homo destituti corporis & infamiæ promittit? Etiam A tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam. accipiam autem tanquam creditum, non tanquam beneficium. soluam illi pecuniam, & si occasio obtulerit seruandi, periclitantem seruabo, in amicitiam (quæ similes iungit) non descendam: nec seruatoris illum loco numerabo, sed fœneratoris, cui sciam reddendum quod accepi. 2. *de benef.* 21.

Mors ignominiosa.

Plus quam ignominia est, mors ignominiosa. *ad Alb. ca.* 13.

QVOD CVIVSQVE VNIVERSITATIS nomine vel contra eam agetur. Tit. III.

Tam iniquum putas esse sapientem, A vt nihil viritim se debere pro communibus bonis iudicet? *ep.* 74. [A *Hoc sapiens putet: iure tamen aliud. Nam vt, si quid vniuersitati debetur, singulis non debetur: ita singuli non debent, quod vniuersitas debet. l. sicut municipium.* 7. *§.* 1. *ff. quod cuiusque vniuersitatis nomine.*

DE NEGOTIIS GESTIS. Tit. V.

Negotiorum gestorum damnari.

Malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato patrimonij sui curam mandauerit. 4. *de benef.* 27. *in fin.*

LIBER IIII.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. Tit. I.

Restitutio in integrum non datur aduersus beneficium datum.

CVi des beneficium considera, nulla actio erit, nulla repetitio. Erras si existimas succursurum tibi iudicem, nulla lex te in integrum restituet. 3. *de benef.* 13.

QVOD METVS CAVSA GESTVM erit. Tit. II.

Lex. Per vim metumque gesta irrita sunto. 4. *contr.* 8. Per vim metumque gesta irrita sunto. Bello ciuili patronus victus & proscriptus ad libertum confugit, receptus est ab eo, & rogatus, vt A operas B remitteret: consignatio facta est restitutus. exigit operas, contradicitur. 4. *contr.* 8.
[A Remittebantur enim interdum operæ a patrono. *l. libertus.* 41. *ff. de operis libertorum.* [B Operæ sunt diurnum officium. *l.* 1. *ff. de operis libertorum.*

Vi maiore & metu adhibitis electio perit. 2. *de benef.* 18.

DE RECEPTIS QVI ARBITRIVM receperunt, vt sententiam dicant. Tit. VIII.

Arbitrij difficultas.

Eam partem ad te perferam quæ in lite est, te arbitrum adduximus, plus negotii habes quam existimas. *epist.* 66.

Arbitri & iudicis differentia.

Melior videtur conditio causæ bonæ, si ad iudicem, quam si ad arbitrum mittitur. 3. *de benef.* 7.

Ad te arbitrum hodie non mittimus, iudices habemus Deos. 1. *controuers.* 1.

Arbitrij potestas.

Clementia liberum arbitrium habet, non sub formula, sed ex æquo & bono iudicat, & absoluere illi licet, & quanti vult æstimare litem. nihil ex istis facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod constituit iustissimum sit. 2. *de clem.* 7.

LIBER V.

DE IVDICIIS.

Iudicis & arbitri differentia: & cur ingrati actio non recepta.

Quæcunque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt & non dare infinitam licentiam iudici. ideo A melior B videtur conditio causæ bonæ, si ad iudicem, quam si ad arbitrum mittitur, quia illum formula C includit & certos quos non excedat terminos ponit: huius libera & nullis astricta vinculis religio. & detrahere D aliquid potest & adiicere, & sententiam suam, non prout lex aut iustitia suadet, sed prout humanitas aut misericordia impulit, regere. Ingrati actio si recepta esset, ea non erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium non constat: deinde quantumcunque sit, refert quam benigne illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sæpe & qui reddidit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest. Vbi fecisse aut non fecisse pronunciandum est, ibi prolatis cautionibus controuersia tollitur, vbi vero inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est. Vbi id de quo sola sapientia discernit, in controuersiam incidit, non potest ad hoc sumi iudex ex turba selectorum, quem census in album & equester ordo transmisit. Itaque non hæc parum idonea res visa est, quæ deduceretur ad iudicem, sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est, quod non admiraberis, si excusseris quid habiturus fuisset difficultatis, quisquis in eiusmodi reum egisset. 3. *de benef.* 7. [A Cicero pro Roscio Comœdo: Aliud est iudicium, aliud arbitrium, Iudicium est pecuniæ certæ: arbitrium incertæ. Ad iudicium hoc modo venimus, vt totam litem obtineamus aut amittamus: Ad arbitrum, vt neque nihil, neque tantum, quantum postulauimus, consequamur. Eius rei ipsa verba formulæ testimonio sunt. Quid est in iudicio? directum, asperum, simplex, *si paret* HS. IϽϽϽ. *dari oportere.* Hinc, nisi planum HS. IϽϽϽ. ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio? mite, moderatum: *Quantum æquius & melius, id dari.* [B Imo deterior videtur. Cicero *ibidem*: Cæteri, inquit, cum ad iudicem causam labefactari animaduertunt, ad arbitrum confugiunt, hic ab arbitro ad iudicem venire est ausus. [C Hæc scilicet, *si paret centum dari oportere.* [D Cicero ibidem. Quis vnquam ad arbitros quantum petit, tantum abstulit? Nemo. *Quantum enim æquius esset sibi dari petit.*

Iudex vt in aliena, ita & in sua aequus esset debet.

Neque enim aequus iudex, aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absoluere, & innocentem quisque se dicit, respiciens teste, non s conscientiam. 1. *de ira* 14. [s Iuuenalis Satyr. 8. Exemplo quodcunque malo committitur ipsi displicet authori. Prima est haec vltio: quod se Iudice nemo nocens absoluitur.

Iudicis damnandi sententia an valeat.

Non potest vllam autoritatem habere sententia, vbi, qui damnandus est, damnat. *de rem. fort.*

Iudicis remißioris quae partes.

Remissior iudex (quem esse me malo) iniuriae obliuisci debebit: officii meminisse. *epist.*

Iudex imperturbatus esse debet & cur.

Vides quam debeat ab omni perturbatione liber accedere. Ad rem summa diligentia tractandam, potestatem vitae necisque, male irato ferrum committitur. 1. *de ira* 16.

Iudici ira vitanda, maxime cum iudicat & cur.

Multos absoluemus, si coeperimus ante iudicare quam irasci. 3. *de ira* 29.

Iudicis vultus placidus esse debet in iudicando.

Iudex tum maxime placidus esse debet in statu vultus cum magna pronunciat. 1. *de ira*. 16.

Iudex sine ira esse debet, maxime in sententiis capitalibus: De supplicio militari: De saxo Tarpeio: De proditore & hoste publico.

Cum ceruicem noxio praecidi imperabo, & cum parricidam insuam culeo, & cum mittam in supplicium militare, & cum Tarpeiae r proditorem, hostem publicum imponã, sine ira eo vultu animoque ero, quo serpentes & animalia venenata percutio. 1. *de ira* 16. [r Lege *Tarpeio*, vel subintellige, *rupi*. agitur enim hic de saxo Tarpeio, & ex eo missione.

Iudex dat actionem & tempus: saepius etiam audire debet.

Iudicaturus vtrique parti dares actionem, dares tempus, nec semel audires. Magis enim veritas, elucet, quo saepius ad manum venit. 2. *de ira* 29.

Iudices longinquis regionibus iudicandi causa euocati.

Euocantur longinquis regionibus iudices qui sedeant iudicaturi. 3. *de ira* 33.

Iudices in consilium nonnunquam aduocabant ipsum Caesarem. Qui in consilium aduocabatur, in domum cognoscentis ibat. Cognoscenti argumentum erat, quod in eius domum, ab aduocatis consilij causa, iretur: Consilij causa aduocatus, princeps, iubebat caeteros sententiam suam scribere, ne si ipse prior sententiam dixisset, caeteris necessitas imponi idem sentiendi videretur: idem iurabat se haereditatem rei non aditurum, ne videretur spe lucri condemnasse

Cogniturus a de filio Tarius aduocauit in cõsilium Caesarem Augustum. Venit in priuatos penates assedit, pars alieni consilij fuit, non dixit, imo in meam domum veniat? quod si factum esset, Caesaris futura esset cognitio, non patris. Audita causa, excussisque omnibus, & his quae adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petit, vt sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quae Caesaris fuisset: deinde priusquam aperirentur codicilli, iurauit se Tarij hominis locupletis hereditatem nõ aditurum. *& post.* Eodem die, & Tarij haereditatem perdidit Caesar, & libertatem sententiae suae redemit, & postquam approbauit, gratuitam esse sententiam suam, dixit relegandum quo patri videretur. 1. *de clement.* 15. [a dixi. 3. *Coniecturarum.*

Ex consilij sententia facere.

Quicquid honeste fit, vna virtus facit, sed ex consilij sententia, *epistol.* 68.

Ad forum prima luce properabant: Lites variae & de variis rebus: Patroni bona voce, iudices corrumpuntur.

Haec tot milia ad forum prima luce properantia, quanto turpes lites, tanto turpiores aduocatos habent. Alius iudicia patris accusat, quem mereri satis fuerit. Alius cum matre consistit, alius delator venit eius criminis cuius manifestior reus est, & iudex damnaturus quae fecit eligitur, & corona pro mala causa, bona patroni voce corrupta est. 2. *de ira*. 7.

Basilica fremitu iudiciorum resonantes.

Fremitu iudiciorum *Basilica* resonant. 3. *de ira*. 33.

Formulam mutare non posse.

Nostri primo vinculo tenentur, & mutare illis formulam s non licet *ep.* 118. [s Vide *Titulum Codicis de formulis & impetrationibus actionum sublatis.*

Formulam quae non habent, libera sunt.

Quicquid est quod seruilis officii formulam excedit, quod non ex imperio, sed voluntate praestatur, beneficium est. 3. *de benef.* 21.

Ad formulam & praescriptum respondere.

Non ex formula natura respondet, & neque ad praescriptum casus obsequitur. 2. *contro* 6.

A formula eiusque disputatione ad rem ipsam accedere.

Ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est. 5. *nat.* 1.

Ad formulam viuere.

Viuere ad formulam. 1. *de tranq.* 11.

Iudex ex turba selectorum adsumptus? Census iudiciarius seu Iudicum: Iudices ex equitum ordine selecti.

Non potest ad hoc sumi iudex ex turba selectorum. a quem census in album & equestris ordo transmisit. 3 *de benef.* 32. [a Decuriae iudicum variis nominibus discretae: alia Tribunorum aeris, alia selectorum & iudicum. Plinius 8. Idem: Diuisus hic quoque ordo erat superba vsurpatione nominum, cum alius se nongentum, alius selectum, alius Tribunum appellaret, selectos fortasse appellat, quibus summus erat census.

Extra ordinem quaestiones nonnulla ex senatusconsulto,

In ea ipsa quaestione quae extra ordinem Senatusconsulto exercebatur plus, quam quaerebatur, admissum est. Quaerebatur an post adulterium aliquis posset esse tutus. Apparuit sine adulterio tutum esse non posse. *epist.* 98.

Extra ordinem ius dicere.

Dubitaui vtrum differrem te, an donec suus isti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem. *epist.* 107.

Discessionum mos in sententiis.

Cum alicuius in senatu sententiam sequimur, s non potest dici, Ille magis assentitur quam ille. Ab omnibus in eandem sententiam itur. *epist.* 67. [s In discessionibus haec formula recepta, *Qui haec sentitis, in hanc partem*: *Qui alia omnia in illam partem ite, quo sentitis.* Plinius 8. epistol. 14. & 2. epistol. 11. Festus. Hinc illa apud Ciceronem, 1. epistol. 2. & 10. epist. 12. & Caesarem 8. de bello Gallico In alia omnia ire ac transite, Dion 4. Plutarchus Pompeio, Suet. Tiberio c. 31. Gellius 14. c. 7.

Cum de beata vita agitur, non est quod mihi illud discessionum more respondeas, *Haec pars maior esse videtur*: ideo peior est. *de vita beata primo.*

De diuisione sententia.

Cum censuit aliquis quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere c sententiam, & sequor. *epist.* 2. [c Ei qui sententia sua d. as pluresue res simul complectebatur, dicebatur, *Diuide*, hoc est, de singulis sigillatim refer. adde *Ciceronem* 1. *epist.* 2. *Plinium* 8. *epistolarum ad Aristonem.*

Sequi & diuidere sententiam: De ampliatione sententiae.

Non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus est mihi censendi ius, itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam, diuidere. a Fortasse & post omnes citatus nihil improbabo, ex his quae priores decreuerint, & dicam *Hoc* s *amplius censeo*, *de vit. beat.* 3. [a Vbi de causa non liquebat, iudices ampliabant, quod saepe fiebat in iuris obscuritate. *Valerius*. 8. dicebant, sibi non liquere, aut obscurũ esse. *Cicero in Bruto* & 3 *in Verrẽ & ibi Asconius*. [s & amplius deliberandum, Terentius Phormione *act.* 2. *sc.* 4. *Martianus Capella.* 1. *de Nupt.*

Ampliatio dubitantis est non damnantis.

Remissam tibi poenam putas, *ampliata est*. & ipsa, Inquit ampliatio, quae apud iudices fieri solet, eoque verbum in sententia positum, non est damnantis, sed dubitantis. 1. *contr.* 3.

Ampliari in poenam.

Ampliatur à iudicibus in poenam. 1. *contron* 3.

Hoc amplius sentio.

Quaedam ex istis sunt, quibus assentiri possumus, sed hoc amplius sentio. 3. *nat.* 13.

Non liquet qui in ampliatione dicebat, reuerti iubebat.

Aut fer sententiam, aut quod facilius in huius modi rebus est. Nega c tibi liquere & nos reuerti iube. *ep.* 66. [c *Non liquet*: verba & symbola erant ampliationis. *Cicero pro Caecinna & pro Cluentio Auito*: *Quintil. declamat.* 365 *Gell.* 14. c. 2. Asconius Diuinatione: Iudices in testam tabulas conijciebant suas easque insculptas habentes A absolutionis: C. condemnationis: cum de alicuius capite ageretur: N. L. ampliationis. His enim litteris, significabant non liquere.

Inter dispares sententias iudicum, mitior vincere debet.

Altera ex puellis raptorem mori vult, vult altera seruari:

reum alter iudex damnat, alter absoluit. Inter dispares sententias mitior vincat. Ex tribunis potentior est qui inte cedit. Non est inuidiosa potestas, quæ misericordia vincit. 1. contr. 5. (D l inter pares numero iudices. ff. de re iudicata (sic in re pari potior est causa prohibentis. l. Sabinus. 28. ff. communi diuidundo.

Non est absolutus parricida, sed dubiis sententiis. Vt absoluaris, multis tibi sententiis opus est: vt damneris vna. Mitaris in hac ciuitate misericordiam, in qua lex absolutionem dat paribus tabulis. 3. controuers. 2.

Reus sententiis paribus absoluitur, & semper quicquid dubium est, humanitas inclinat in melius. epi. 82.

Ex scripto loqui: sua sententia esse.

Ne putes me primum ex nostris non ex scripto loqui, sed meæ sententiæ esse. epist. 114.

Lite integra vnam contradictionem soluere, & à toto particulam reuellere.

A toto particulam reuelli placet, & vnam contradictioné (manente lite integra) soluere. de prouid. 1.

De decuriis & praconibus.

Ille in primam decuriam deiectus, in qua vocem præco experitur. epist. 47.

Iurisdictionem luxuriosis etiam commissam.

Infinite omnes stultos dicimus, nec tamen omnes curandos elleboro. His ipsis quos vocamus insanos suffragium & iurisdictionem committimus. 2. de benef. 35.

Sententia non rem sed vim rei quarens difficilis.

Difficilis est sententia quæ non rem, sed vim rei quærit. Eadem licet sint, aliter data, non idem pendent. & post. Horum quo modo iudex inibit æstimationem cum sermo & dubitatio, & vultus, meriti gratiam destruant? de beneficijs 8.

Indices prasidium à senatu petebant, quoties damnaturi vim metuebant.

Iudices Claudiani à senatu petierant præsidium, quod nō erat nisi damnaturis necessarium, & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catulus absoluto reo. Quid vos, inquit præsidium a nobis petebatis? An ne nummi vobis eriperentur? epist. 98.

Suffragium de meliore ferre.

Sane liceat vt quidem iudicaris & feras is de meliore suffragium. epi 51.

In rem præsentem iudex nonnunquam deducebatur, adducebatur, veniebat, ibat.

Non potest ferre sententiam, nisi A in rem præsentem deductus est. epist. 67. [A Simile est apud Vlpianum in l. si irruptione. 8. § 1. ff. finium regundorum. Ad officium de finibus cognoscentis pertinet, mensores mittere & per eos dirimere ipsam finium quæstionem: & vt æquum est, si ita res exigit oculisque suis subiectis.

Velut in rem præsentem adducti non agnouerunt se. 2. de ira 36.

In rem præsentem venturus fui, sed æger filius & puerpera vxor tenet. Omnia debent esse eadem quæ fuerunt cum promitterem, vt promittentis fidem teneas. 4. de benef. 35. facit l. 2. § 4. ff. si quis cautionib. in iud. fact. non obtemp.

In rem præsentem venias oportet, quia homines amplius oculis, quam auribus credunt. epist. 6.

Libenter hæc audio non tanquam noua, sed tanquam *in rem præsentem* deductus. epist. 10.

Parabolæ imbecillitatis nostræ adminicula sunt, & vt dicentem & audientem in rem præsentem adducunt. epist. 60.

Quid opus est verbis? in rem præsentem eamus. epist. 100.

De Tribunali & plano.

Magnanimitas melius in tribunali, quam in plano conspici ur. 1. de clement. 5.

Quid plano aditur excelsum? in sap. non cad. in 1.

De hasta pratoris.

Non est quod me solos occupatos putes dicere, quos A hasta prætoris infamibus be t lucris. de breuitate vitæ duodecimo. (A Lib. 3. Coniecturarum

Iudicibus reos interdum ipsi pupilli ac prætextati commendarunt: Rapta iudicia.

Liuius Drusus vir acer & vehemens, ausus est & pupillus adhuc & prætextatus, iudicibus reos commendare & gratiam suam interponere tam efficaciter, vt quædam iudicia constet ab eo rapta. de breuit. vit. 5.

Intercedere.

Nihil habet quod speret quem senectus ducit ad mortem. huic vni intercedi non potest. epist. 30.

Gratiosa sententia.

Quosdam ipsa, quos premebat potentia, eripuit, & iudices quem damnaturi erant, causa, damnare g atia A noluerunt. 6. de benef. 8. (A Vult ne Seneca, gratiam actoris plerumque efficere, vt in causa rei attentiores sint iudices, ne potentia aduersarij opprimatur? quod summo studio mādatur præsidibus in l. Nec quidquã. 9. §. obseruare. 4. § aduocatos. ff. de officio præsidis sane gratiam in sententiis & huiusmodi negotiis reis non obesse constat. l. calculi, §. sed si gratiose. ff. de administratione rerum ad ciuitates pertinentium. l. præses 11. in fin. Cod. de transact. l. ambitiosa decreta, ff. de decretis ab ordine faciendis.

Iudicij corruptissimi exemplum.

Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium quod cum Cæsaris vxore in operto commiserat, violatis religionibus sacrificij quod pro populo fieri dicitur. Atqui dati iudicibus nummi sunt, & quod etiamnum pactione turpius est, stupra insuper matronarum & adolescentulorum nobiliorum salarii loco exacta sunt, minus crimine quam absolutione peccatum est. Adulterij reus, adulteria diuisit, nec ante fuit de salute securus, quā similes sui iudices reddidit. Hæc in eo iudicio facta, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. ipsa ponam verba Ciceronis quia res fidem excedit. Accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam vero ô Dij boni rem perditam. Etiam noctes certarum mulierum atque adolescentulorum nobilium introductiones nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non vacat de pretio quæri, plus in accessionibus fuit. Vis seueri illius vxorem? dabo illam: vis diuitis: huius quoque tibi præstabo concubitum. Adulterium vbi feceris, damna. Illa formosa quam desideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo: intra comperendinati nem fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quam facere, illud est matribus familiæ denunciare, hoc illudere. Hi iudices Claudiani à Senatu petierant præsidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium, & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catullus absoluto reo, Quid vos inquit, præsidium à nobis petebatis? an ne nummi vobis eriperentur? Inter hos tamen iocos impune tulit. Ante iudicium, adulter: in iudicio, leno: qui damnationem peius effugit, quam meruit. Quidquam fuisse corruptius illis moribus credis? quib. libido non sacris inhiberi, non iudiciis poterat: quibus in ea ipsa quæstione (quæ extra ordinem Senatusconsulto exercebatur) plus, quam quærebatur, admissum est. quærebatur an post adulterium aliquis posset tutus esse? Apparuit sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeium & Cæsarem, inter Ciceronem Catonemque commissum est. Catonem, inquam, illum quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare. floralés iocos nudendarum meretricum, si credis spectasse tunc seuerius homines quam iudicasse. Non est itaque quod credas nunc plurimum libidinibus permissum esse, legibus minimum. Longe enim frugalior hæc iuuentus quam illa est, quum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: cum stuprum committeretur rei iudicandæ causa, cum Clodius iisdem vitiis gratiosus, quibus nocens, conciliatoras exerceret, in ipsa causæ dictione Credat hoc quisquam? Qui damnabatur vno adulterio, absolutus est multis. epist. 98.

Iudicij iniustissimi exemplum aliud.

Cn. Piso cum iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum non dedit. damnatus extra vallum deductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito, qui occisus videbatur. tunc Centurio supplicio præpositus condere gladium spiculatorem iubet, damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam, quam militi fortuna reddiderat ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Cōscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occidit, & eum qui non perierat. quid hoc indignius? quia vnus apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium. nam illum centurionem duci iussit. Constituti sunt in eodem loco perituri tres ob vnius innocentiam. quam solers est iracundia, ad fingendas causas furoris? Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: Te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: Te, quia iussus occidere imperatori non paruisti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, qui nullum inuenerat. 1. de ira. 16.

Iudicij nequissimi aliud exemplum.

Flaminius A prætor inter cœnam a meretrice rogatus, quæ aiebat se nunquam decollari hominem vidisse, vnum

ex dānatis occidit. Accusatur maiestatis. 9. contr. 2. [A Hic Liuius Quintius Flamininus est, T. Quintij frater à censorib L. Valerio Flacco & M. Porcio Catone motus senatu, quod cum Galliam prouinciam Cos. obtinuerat, rogatus à Philippo Pœno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quendam sua manu occiderat, siue, vt quidam tradiderunt, vnum damnatorum securi percusserat, rogatus a meretrice, cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio *Liu. libro 39. adde Plutarchum Catone & Quintio: 2. Valer. 9.*

In iudicio hac nocent causa: Contraria apud iudicem dicere: eundem superbia offendere; vnum testem temere admittere: nimis curiosa & anxia defensio.

Aduersarius meus dum contraria B dicit, & iudicem superbia offendit, & vnum testem temere admittit, causam meam erexit. *6. de benef. 8. in fin.* [B adde *l. qui falso vel varie ff. de testibus.*

Suspectus iudici est, qui plus, C quam se defendit. *7. controuers. 7.* [C subaudi vel, *alium* vel ita lege, *qui plus quam oporteat se defendit.*

Deprecator.

Vbique causæ irascendi supersunt, nisi deprecator D animus accessit *3. de ira 28.* [D facit *l. 17. §. 4. ff. de aedilitio edicto.*

Inquite in te, accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, nouissime deprecatoris. *epist. 28.*

De quadruplatoribus.

Male istis improbis & importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus E eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt. *7. de beneficiis 25.* [E Quadruplatores, quartam partem bonorum damnati consequebantur pro accusationis & delationis præmio.

De nonnullis quæ ad ius pertinent miscella.

Ius fori omnibus dicitur. *4. de benef. 28. 62.*

Bonus iudex damnat improbanda, non odit. *1. de ira 16.*

Nemo inuenitur qui se possit absoluere. *1. de ira 14.*

Facile est domestico iudici satisfacere. *2. controuers 4.*

Nemo non est benignus sui iudex. *2. de benef. 26.*

Difficile est iudici, eorum secretorum causas reddere, quæ amantibus etiam sine ratione iucunda sunt. *2. Controuers. 3.*

Non est sollicite de eo iudicandum, cui damnato gratulandum *7. controuers. 8.*

LIBER VI.

DE REI VINDICATIONE. Tit I.

De adsertione & manus iniectione.

ASsero A te mihi, meum opus es, ego cum vidissem indolem tuam inieci B manum *epist. 34* [A Hac actione liberas personas quæ sunt iuris nostri petimus *l. 1. §. 2. ff. de rei vindicat* nisi si hoc verbum referas ad adsertores libertatum, qui suo periculo causam agebant, quorum vsus fuit apud veteres *l. 1 l. 2 Cod. Theodos. de liberali causa.* postea sublatus a Iustiniano. *l. 1. l. 2 Cod. de adsertione tollenda.* [B Manu iniecta seruos ita vindicabant de manuum iniectione plura dixi infra in Nomenclatore Senecæ.

LIBER VII.

DE VSVFRVCTV. Tit. I.

REm nobis eripit casus, vsum fructumque apud nos relinquit, quem nos iniquitate desiderij perdidimus. *& paulo ante.* Habere eripitur, habuisse nunquam. *epist. 99.*

LIBER VIII.

DE SERVITVTIBVS VRBANORVM prædiorum. Tit. II.

NEmo multum ex stillicidio A potest perdere *epist. 71.* [A Hoc ad stillicidiorum seruitutem refero, de qua l. 1. & l. seruitutes 20. §. si seruitus stillicidij. & sequentibus. ff. de seruitutibus vrbanorum prædiorum.

DE SERVITVTIBVS RVSTICORVM prædiorum. Tit. III.

Nullum sine exitu iter est. *epist. 78.*

LIBER IX.

AD LEGEM AQVILIAM. Tit. II.

Si lucrum alicui excussum: auersa captata diu Hereditas: erepta gratia; & de secundo capite legis Aquiliæ.

ESt & illa iniuria frequens, si lucrum A alicui excussum est, aut præmium diu captatum, si magno labore affectata hæreditas auersa est, & quæstuosæ domus gratia erepta *in sapient. non cad. 9.* [A Hoc pertinet ad cap. 2. legis Aquil. & mirifice confert ad explicationem l. 27 §. 4 ad l. Aquil. ad idem quoque caput refer Plinium 9 cap. 59.

Aeque dignus est pœna, & qui ipse vim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum suum vtitur. *4. contr. 8.*

Si telum quis misit

In prælio potest accidere vt telum B meum in commilitonem meum manus dirigat, aliquo errore decepta & hosti tanquam meo parcam, sed hoc & raro accidet & non vitio meo, cuius propositum est hostem ferire, ciuem defendere. *4. de benef. 34.* [B Sic Alfenus 2. digestorum: Aeque si quis ex manu telum aut aliud quid immisisset, damnum iniuria daret. *l. si ex plagis. 52. §. 2. ff. ad l. Aquil.*

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS. Tit. IIII.

Optima, noxa carens. *epist. 76.*

LIBER X.

FINIVM REGVNDORVM. Titul. I.

Ad arma & rixas sæpe venitur ob fines regundos.

SIc prædia sua occupari a nullo patiuntur. Et si exigua cōtentio est de modo finium, ad lapides & arma A concurrunt. *de breuit. vit. 3.* [A Sic Vlpianus. *l. si cuius. 13. §. æqui. finium. ff. de vsufructu.* Cur ad arma & rixam procedere prætor patiatur, quos potest iurisdictione sua componere?

De Terminis & finibus prouinciarum quærendam.

O quam ridiculi sunt mortalium termini. Vltra Istrum Dacus non exeat. Isthmus Samothracas includat. Parthis obstet Euphrates. Danubius Sarmatica ac Romana disterminet. Rhenus Germaniæ modum faciat. Pyrenæus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat. Inter Aegyptum & Aethiopas inculta vastitas iaceat. *nat. proœm.*

Illustrium fluminum per priuatū decursus & amnes magni, magnarūque gentium termini vsque ad ostium à fonte vestri sunt *epist. 90.*

Fines Athemensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini priuata disterminatione distingunt. & totus ager huius aut illius Reipub. est pars deinde suo domino quoque censetur. *7. de benef. 4*

COMMVNI DIVIDVNDO. Tit. III.

Cum filio tricenario pater patrimonium diuidat *3 contr. 3.*

Nihil prohibet alienis A vti ex parte qua nostra sunt *de ira. 6.* [A *Vide l. merito. 52. ff pro socio.*

LIBER XI.

DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE faciendis, & interrogatoriis actionibus. Titul. I.

De interlocutione: De interrogatione insidiosa.

PErmitte A mihi aliquid interloqui, ne interogatione insidiosa capiar *4. de benef. 26.* [A Est interrogatio tunc necessaria. cum in personā fit actio, & ita si certum peteretur ne, dum ignoret actor qua ex parte hæres defuncto aduersarius fuerit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat. Callistratus. 1. edicti monitorij in *l 1. ff. de interrogationib. in iure faciendis. adde l. non solum. 39 ff. de procuratoribus.*

DE ALEATORIBVS. 5.

De aleatoris conditione.

Maiores nostri intellexerunt iniquissimum esse, eodem A loco haberi eum qui pecuniam, quam a creditore accepit, libidine aut alea absumsit, & eum qui incendio, aut latrocinio aut aliquo casu tristiore aliena cum suis perdidit. *7. de benef. 16.* [A Sane alio loco habendus est, qui fortuna & casu ad inopiam redactus, aut non soluendo factus est, & qui alea decoxit *Nouella. 135.* dixi ad Titulum Pandectarum de cessione bonorum.

DE RELIGIOSIS. Tit. VII.

Annus, (X. mensium), ad lugendum maritum fœminis datus.

Annum A fœminis ad lugendum constituere maiores, B non vt tam diu lugerent, sed ne diutius. Viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum *epi. 64. His iunge l. 1. 8. 10. 11. 23. & l. vlt. ff. de his qui notant. infam.* [A Annum videtur vsurpare pro 10. mensibus: Decem enim menses tantum luctui præfiniti: vt mox ex eodem authore nostro videbimus. adde Suetonium. 4. epistol Apuleium. 8. & ita annum accipe in *l. 8. & 11. ff. de his qui notantur inf.*

[B Luctui peragendo olim decem menses præfiniti, vt hic & l. 2. *Cod de secundis nuptiis: l. non tantum decem mensium. Cod. de legatis. Ouidius 1. Fastorum.* postea annus à Theodosio præfinitus *d l.* 2.

Sexui muliebri pene concessum est, imo datum in lacrymas ius, non in immensum tamen, & ideo maiores *decem* c mensium spatium viros lugendi dederunt, vt cum pertinaciam muliebris mœroris publica constitutione deciderent, non prohibuerint luctus, sed finierint. Nam & infinito dolore, (cum aliquem ex carissimis amiseris) affici, stulta indulgentia est: & nullo inhumana duricia. Optimum inter pietatem & luctum temperamentum est, & finire desiderium, & opprimere. *ad Alb.* 15. [c forte Numa. Liuius 2. Nam post Cannensem ob magnum lugentium numerum 30. dies luctui præfiniti. *Festus Græca sacra, Valerius* 1.

Lugentes plerunque custoditi.

Lugentem timentemque custodire solemus, ne solitudine male vtatur *epist.* 10.

Votum libitinarij scelestum punitum.

Demades Athenis eum, qui necessaria funeribus venditabat, damnauit, cum probatum ei esset, magnum lucrum optasse, quod contingere sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an merito damnatus sit? fortasse optauit, non vt multis venderet, sed vt care, vt paruo sibi constarent, quæ venditurus esset. *& post.* An tu Aruntium & Aterium non putas eadem habere, quæ designatores & libitinarios vota? *6. de benef.* 38.

De funeris locatione: Vitalia cadaueri eruebantur.

Quam multi, cum maxime funus locatur, quam multi cum vitalia eruuntur lugent. *epist.* 100.

Conuersus ad ianuam quis est, inquam, iste decrepitus & merito A ad ostium admotus? foras enim spectat, vnde istum nactus es? quid te delectauit alienum mortuum tollere? *epist.* 12. [A Alludit ad veterem morem. Mortuorum enim cadauera ad ostium & in vestibulis ædium ponebant seu collocabant, id veteribus illis dicebatur collocatio. Suetonius August. cap. 100. Corpus Augusti a Bouillis equester ordo suscepit, vrbique intulit, atque in vestibulo domus collocauit.

Conclamatio in funere: Fax & cereus in immaturis exequiis præferebatur.

Totiens in vicinia mea conclamatum B est, toties præter limen immaturas exequias fax c cæreusque præcessit. *1. de tranq.* 11. [B Hinc funus indictiuum ad quod per præconem euocabantur. Festus *In indictiuum.* Verba hæc fuisse videntur, ollus Quiris leto datus est. Festus in Quirites: indicio est præco qui in funeribus indictiuis ita pronunciare solet, *ollus Quiris* leto datus est. Varro. 6. de lingua *olli, valet dictum illi: ab olla & ollus,* quod alterum comitiis cum recitatur, à prætore dicitur olla centuria, non illa: alterum apparet in funeribus indictiuis quum dicitur *ollus leto datus est.* [c De facibus & cæreis dixi supra in Theologicis c. 3. de *sepultura.*

Exequiæ frequentes.

Drusus Libo cum æger a senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus exequiis. Omnes enim necessarij iam deseruerant impie, iam non reum, sed funus: habere cœpit consilium vtrum consisceret sibi mortem an exspectaret, *epist.* 71.

Funus ad planctus deductum: ad symphoniam canebatur βεβίωκε βεβίωκε.

Pacuuius cum vino & illis funereis epulis se sepelisset, quasi sibi parentauerit, sic in cubiculum ferebatur à cœna, vt inter planctus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur, *βεβίωκε βεβίωκε,* nullo non se die extulit. *epist.* 12.

Sepultura, solenne & necessarium officium: Sepulturam patri filius debet: Sepelire misericordia & humanitatis gratia: Sepelire alterius vice: Terram mortuo inijcere.

Patrem alicuius in solitudine exanimem inueni, corpus eius, sepeliui. *& post.* Dicam quid filius consecutus sit? officio solenni & necessario per me functus est: præstiti patri eius quod ipse præstare voluisset, nec non & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ D & humanitati dedi, vt quodlibet cadauer absconderem. Sed si corpus agnoui, si filio tunc me præstare cogitaui. At si terram E ignoto mortuo inieci, nullum in hoc habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. *5. de benef.* 20. *in fin.*

[D Quod præsumitur fieri, si non contraria testatio sit. *l.* 7. 14. § 7. § 8. *ff. de religiosis.* [E Terram vel glebam mortuo iniiciebant. *Varro 4. de lingua.*

In conditiuo esse: in limine ipso nomen marmori inscribere.

Qui latitant & torpent, sic in domo sunt quomodo in conditiuo, horum licet in limine ipso nomen F marmori inscribas, mortem suam antecesserunt, *epist.* 61. [F Quid si legas *r mortem,* id est, mortis tempus: optimo sensu Horum licet mortis tempus in ipso limine sepulchri inscribas, nihil efficies, impones alteri: mortem enim suam antecesserunt.

Sepulchris inscribebant numerum annorum mortui.

Statilia inscribi monumento suo iussit annis se 99. vixisse. *epist.* 78.

Vide *epist.* 93. *in fin. de sepultura neglecta.*

LIBER XII.

DE REBVS CREDITIS. SI CERTVM petetur. Tit. 1.

Crediti & beneficij differentia.

Diligentius querendus est beneficii quam pecuniæ creditor: huic enim reddendum est quantum accepi & si reddidi, solutus sum ac liber: at illi plus soluendum est: & nihilominus etiam relata gratia cohæremus. A debere enim cum reddidi, rursus incipio. *2. de benef.* 18. [A *cohæreus,* est ne hic obligati? an vero *coæremus* legendum vocabulo deducta? Nam & *coæsusit* legibus XII. Tabularum apud Ciceronem occurrit.

Creditorem mihi ipse eligo, beneficium sæpe ab eo accipio à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. *3. de benef.* 12.

Alia conditio est in credito, alia in beneficio. pecuniæ etiam male B creditæ exactio est: & appellare debitorem ad diem possum: & si c foro cessetis, portionem feram. Beneficium & totum petit & statim. Præterea hoc malo viri est, illud mali patris familiæ. *4. de benef.* 39. [B Hoc est, homini parū idoneo creditæ. [c Quod dixit de eo qui foro cessit l. 7. §. 1. ff. de pos. l. vlt. C. de curat. bon. dand.

Beneficium creditum insolubile esse dicimus. Cum id dicimus imagine & translatione vtimur. Cum dicimus creditum, intelligitur tanquam creditum. *4. de benef.* 12.

Beneficium genus est crediti ex quo tantum recipiendum est, quantum vltro refertur. *1. de benef.* 1.

Beneficium verbo ne corruperis creditum faciendo. *5. de benef.* 21.

Creditum re ipsa contrahitur non sola voluntate.

Ei qui voluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo. *6. de benef.* 11.

Creditor & debitor relata.

Debitor non est sine creditore, non magis quam maritus sine vxore, aut sine filio pater. *5. de benef.* 7.

Leue æs alienum.

Læue æs alienum debitorem facit, graue inimicum, *ep.* 19.

Crediturus pecuniam in vasa & vires debitoris inquirebat.

Nomina facturi, diligenter A in patrimonium & vitã debitoris inquirimus. *1. de benef.* 1. [A Cicero 7 *ad Attic.* 11. *sub finem.* De Fanuuio (vt audiui Phaneam mortem) optaui si modo esset futura Respublica, vt id aliquis caueret meorum: neque tamen de te (qui maxime meus) cogitaui. sciebam enim te quoto anno & quantum in solo solere quærere: neque solum Romæ, sed etiam Deli tuum Digamma videram *hoc est,* fœnus. cuius in vocabuli literatura prima, collocatur F. digamma.

Cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis aut beneficia (nam hæc quoque in expensa fertis) *Late possidet, sed multum debet: Habet domum formosam, sed alienis nummis paratam, Familiam nemo illi speciosiorem producet,* sed nominibus non respondet: *si creditoribus soluerit, nil illis supererit.* epist. 88.

A creditore volente pecunias accipere: Stipulatio emptorem venditori obligans: Pacta conuenta impressis signis custodiri solita: Fidem non tantum spectare, sed cogere: Testes in nominibus faciendis adhibiti. Per tabulas seu subscriptiones plurium testium, nomina facere interpositis parariis: Interrogatione contentum non esse: Rem manu tenere: Anulis credere plus quam animis: Viri ornati nomini faciendo adhibiti: iidem signa tabulis imprimebant.

Vtinam persuadere possemus, vt pecunias creditas nisi à volentibus B acciperent vtinam nulla stipulatio emptorẽ venditori

venditori obligaret, nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur, fides potius illa seruaret & æquum colens animus. Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem quam spectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes. c Ille per tabulas, plurium ℞ nomina, interpositis parariis, a facit. Ille non est interrogatione sua contentus, nisi rem ꝑ manu sua tenuit. O turpem humani generis fraudis ac nequitiæ publicæ confessionem. anulis nostris plus quam animis creditur. In quid isti viri ornati c adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? Nempe ne ille neget accepisse se quod accepit. 3 de benef. 15 [a Hoc est, citra stipulationem, citra tabulas, sine testibus, sine pariis, [c Quot? forte duodecim. Plautus Aulularia: Nostra ætas non multum fidei gerit, Tabulæ notantur, adsunt testes duodecim. Tempus locumque scribit actuarius. Tamen inuenitur Rhetor, qui factum neget. [D Plurium nomina facere creditor dicitur, cum non contentus debitoris confessione aut chirographo, actuarium adhibet, qui tabulas chirographarias describat, cum præter actuarium, adhibet ornatos viros testes, & illorum nomina iisdem tabulis inseri facit, & illorum anulis tabulas signari. Hæc nominibus obligatio fuit. de qua Theophil. §. Inst. de litteras. obligat. [a Pararij hic & in c. sequente, qui? An librarij quorum munus fuit stipulationis verba transcribere, 93. ff. de regulis. qui Plauto *Aulularia*, actuarij: Vlpiano tabelliones? [ꝑ Hoc est, tabulas ab actuario conscriptas: quas ipse creditor solus seruabat. [o Qui illi? Romæ, equites aliique integ æ famæ: in prouinciis, Duumuiri, decuriones & similes. His enim ius anulorum fuit. facit *l.* 22. *ff. de testib.*

In nomine faciendo & mutuo plerique non interponebant pararios, signatores, & chirographa accipiebant.

Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi *pararios*. nec *signatores* aduocari nec *chirographum* dare. 2. *de benef.* 23.

Mutuum dare de domo.

Hic pecuniam pro addicto dependit, sed cum illam domo H protulisset, ille dedit eandem, sed mutuam sumsit aut rogauit, & se obligari ingenti metito passus est. 3. *de benef.* 8. [H Vide *l. lecta. ff. de rebus creditis.*

Arca sua vel aliena uti in mutui datione.

Puta me non dicere vnde sumturus sum mutuum, scis cuius arca I vtar. exspecta pusillum, & de domo fiet numeratio. 1. *epistol.* 26. [I Sic Scæuola 1. Respons. ex arca accipere mutuum dixit. *in l.* 26. *ff. de pec. const* & Paulus. 3. *quæstion.* quindecim mutua numerata de domo. in *l. lecta. ff. de reb. cred. vbi dixi.*

Versuram facere quid sit.

Ab Epicuro versura K facienda est *epist.* 19. [K Versuram facere dicitur, qui creditorem vertit, qui pecuniam ab alio accipit, vt se ab alio creditore liberet. Vide Festum & Ciceronem ad Atticum.

Debitor non est sine creditore, non magis quam maritus sine vxore, aut sine filio pater. vt concedam aliquem dare sibi beneficium, dum dat & recipit: vt concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi quod aiunt *versura* fit, & veluti lusorium L nomen statim transit. neque enim alius dat quam qui accipit, sed vnus atque idem 5. *de benef* 8 [L Lusorium nomen est, non verum, sed interpositum dicis causa. sic lusorie agere dicimus *l.* 50. *ff. de leg.* 1. lusorium edictum *l.* 75 *ff. de iudiciis.* lusorium imperium *l. vlt. ff. ne quid in loco publ.* perlusorium iudicium *l.* 14. *ff. de appellat.*

In mutuo vtebantur plerique intercessore & proxeneta.

Ad maximas diuitias compendiario ducam, opus erit tamen tibi creditore, vt negotiari possis. Aes alienum facias oportet, sed nolo *per intercessorem* mutueris, nolo Proxenetæ A nomen tuum iactent, paratum tibi creditorem dabo, Hecatonianum illud à te mutuum sumes, quantulumcunque est, satis erit, si quidquid deerit id a nobis petierimus. *epist.* 120. [A De proxeneta nominis faciendi *vide l.* 2. *ff. de proxeneticis.*

Quid debeatur accepto beneficio: & in beneficio quid materia & signum beneficij sit, quid re ipsa beneficium.

Debere dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius prouinciam, ista autem sunt beneficiorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi, sed animo geritur. Multum interest inter materiam beneficij & beneficium. Itaque nec aurum nec argentum, nec quidquam eorum quæ a proximis accipiuntur beneficium est, sed ipsa tribuendi voluntas. Imperiti autem id quod oculis incurrit, & id quod traditur possidetur que, solum notant, Contra, illud quod in re carum atque pretiosum est, parui pendunt, & quæ tenemus quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt. & *post.* Hoc in aliis rebus euenit, vt alibi sit species rei, alibi ipsa res. Imperator aliquem torquibus, murali & ciuica donat, quid habet per se corona pretiosum? quid prætexta? quid fasces? quid tribunal? & currus? Nihil horum honos est, sed honoris insigne. Sic non est beneficium id quod sub oculos venit, sed beneficij vestigium & nota. 1. *de benef.* 5.

Credere pecuniam numeraturo adulteræ.

Pecuniam non dabo quam numeraturum adu'teræ B sciã, ne c in societate turpis facti aut consilij inueniar. 2. *de benef.* 14. [B Qui pecuniam credit, adulteræ aut meretrici numeraturo, eam non repetit: sicuti non repetit id, quod consumpturo & perdituro credidit. *l. quod si minor* 24. §. *restitutio. ff. de minorib. l. si vero.* 12. *si adolescen.* 11. *ff mandat.* [C *Vide infra.* 1. *Titulo pro socio.*

Quid quisque debeat libenter.

Debet nemo libenter quod non accepit, sed expressit. 1. *de benef.* 1.

Quo animo quidque debeatur.

Eo animo quidque debetur, quo datur. *epist.* 81.

Credita pecunia actio.

Pecunia ab eo petitur cui credita est. 5. *de benef.* 19.

Beneficij pars optima periit si actio, sicut certæ pecuniæ aut ex conducto aut ex locato datur, si ad iudicem voco incipit non beneficium esse, sed creditum. 3. *de beneficiis* 7.

Credita quædam debentur quæ non exiguntur.

Quædam pecuniæ de quibus ius creditori dicitur debentur, sed non exiguntur. 6. *de benef.* 4. *iunge l.* 1 §. 1 *ff. de oblig.*

Exigere, repetere, admonere.

Non exigo beneficium, sed repeto: nec repeto quidem, sed admoneo. 5. *de benef.* 21.

DE IVREIVRANDO.

De iurisiurandi variis formulis: Ita patri placeam.

Quæris, quod iusiurandum fuerit? Ita Patri placeam. 2. *controuers.* 3.

Per patrem iurare.

Nihil minus conuenit quam aliquem per patrem iurare, patrem relicturæ. 1. *contr.* 6.

Per patris & maiorum cineres iurare.

Iura per A patris cineres qui inconditi sunt. Iura per patris memoriam. 7. *Controuers. proœmio.* [A Sic Propertius: Testor maiorum cineres. *Propert.* 4. *Eleg. vlt.*

Ego morientem videbo, per cuius cineres iuraturus sum? 1. *controuers.* 1.

Per Deos iurare: si sciens fallo.

Per fictiles Deos, religiose iurabatur: cum qui per illos iurauerant, ad hostem morituri ne B fallerent redibant. *ad Albinam.* 10. [B Sic Eumenius Rhetoric. in oratione pro scholis instaurandis, *Neque me sciens fallo.* Apuleius 10. de asino, Non possum conscientiam meam fallens perperam iudicare. Plura nunc omitto ad hunc locum.

Per genium domini iurare.

Iurat per genium ℞ meum se omnia facere. 1. *ep.* 12. [c Sic iurabant per Genium Cæsaris *l.* 2. *Cod. de rebus creditis. l.* 2. *Cod. ad l. Iuliam maiestatis. vbi dixi.*

Ita mori liceat superstite filio.

Ita mihi D superstite filio mori liceat. & *post.* Ita mihi libero & viuere & mori contingat, ita meos oculos filij manus operiant, vt ego inter liberos meos fortiter steti. 9. *Cõtrouers.* 4. [D adde 5. Declamat. *Plin.* 2. *epist. vltima. Terent. Heautontim act.* 5 *scena* 4.

Ita viuam.

Præbebo, ita viuam. *epist.* 83. *Ita locutus est Cicero* 5. *ad Attic.* 15. 9. *Valer.* 13. §. 3.

Per manes præceptoris iurare.

Sic solebat iurare, Per manes præceptoris mei Cæstij, cum Cæstius viueret. 9. *Controuers.* 4.

In verba iurare.

Quod verum est, meum est. Perseuerabo Epicurum tibi ingerere, vt isti qui in verba iurant nec quid dicatur æstimant, sed à quo sciant quæ optima sunt esse communia. *epist.* 12.

Per Vestam iurare.

Sacerdos raro iuret, nec vnquam, nisi per suam Vestam. 6. *contr.* 8.

Iurabant gladiatores vri, vinciri, ferroque necari.

Dixi in Politicis infra Titulo de ludis cap. de Amphitheatro.

Mutua mortis iuramentum.

Vir & vxor iurauerant, vt si quid alteri obtigisset, alter moreretur. 2. *controuers.* 3.

Sacramento ligari.

Sapiens velut sacramento ligatus, hoc quod viuit stipendium putat. *epist* 66.

Iusiurandum per vim, non obligat.

Nemo iureiurando tenetur quod per necessitatem adactus est. 6. *controu* 6.

Amantibus iniuratis non creditur.

Amantibus non nisi iurantibus credimus. 2. *contr.* 3.

De imprecationibus.

Caput sanctum tibi dira imprecatione difigis. 6. *de beneficiis.* 35.

LIBER XIII.

COMMODATI. Tit. VI.

Commodare & mancipio dare differunt.

RErum natura illum tibi non mancipio dedit, sed commodauit, cum visum est deinde repetiit. nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam se soluisse moleste ferat, eam præsertim cuius vsum gratuitum acceperit, nonne iniustus videbitur? *ad Polyb.* 29.

Commodato vti.

Magnus animus nihil horum, quæ circa ipsum sunt, nihil suum putat, sed vt commodatis vtitur, peregrinus, properans. *epist.* 121.

Rebus non me trado, sed commodo. *epist* 63.

LIBER XIIII.

DE LEGE RHODIA DE IACTV. Titul. II.

NEcessitas est quæ nauigia iactu A exonerat. 4. *controu.* 4. (A confer, tit. ad l. Rhod. de iactu.

DE INSTITORIA ACTIONE. Titul. III.

Quoties ad institorem A alicuius mercis accessimus, videmus hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. Sæpe maximum pretium est pro quo nullum datur. *epist.* 42. (A Institor est qui negotio gerendo instat, qui tabernæ vel negotiationi præest. *l.* 1. *ff. eod.*

DE SENATVSCONSVLTO Macedoniano.

Quamuis filiusfam. sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaueri. Iniquum est collapsis manum non porrigere. Commune hoc ius generis humani est 1. *controu.* 1.

Si filius meus pecuniam mutuam sumserit, creditori numerabo, non A tamen ego debuero. *& post.* Dico me tibi obligatum pro filio, non quia sum, sed quia volo me tibi offerre debitorem voluntarium. 5. *de benef.* 19. (A *vide totum hunc Titulum ff.*

LIBER XV.

DE PECVLIO. Titul. I.

NOn potest A seruus creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit, alioqui quotidie suum dominum obligaret. 3. *de benef.* 19. (A subaudi iure ciuili: potest enim natura dominus seruo obligari. *l. si quod seruo dominus debuit.* 64. *ff. de condict. indebiti*, atqui inter filium & patrem ne quidem naturalis obligatio esse dicitur *l. ne cum filio.* 16. *ff. de furtis.*

LIBER XVI.

DE COMPENSATIONIBVS. Titul. II.

PEcuniam aliquis mihi credidit, sed domum meam incendit, pensatum est creditum damno, nec reddidi illi nec tamen debeo. *& post.* Colonum suum non tenet obligatum, quamuis tabellis manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperet effecit. sic debitori suo creditor sæpe damnatur, vbi plus ex alia causa abstulit, quam quod ex crediti causa petit, non tantum inter creditorem & debitorem iudex sedet, qui dicat, pecuniam credidisti. quid ergo? equos A abegisti, seruum eius occidisti, agellum quem locaueras possides, æstimatione facta debitor discede, qui creditor veneras. *& post.* Quædam pecuniæ de quibus ius creditori dicitur, debentur, sed non exiguntur. 6. *de benef.* 4. [A Compensatio locum habet quoties ex maleficio oritur actio. l. *si ambo socy.* 10. §. 2. *ff. de compensationibus.*

In comparatione beneficij & iniuriæ vir bonus iudicabit quidem quod erit æquissimum, sed beneficio fauebit, in hac erit partem procliuior. *& post.* Facilis erit in commutando, patietur plus imputari sibi, inuitus beneficium per compensationem iniuriæ soluet. *epist.* 81.

Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quæris, alterum ab altero absoluetur, & dicet quamuis iniuria præponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex iniuria superest plus nocuit, sed prius profuit. itaque habeatur & temporis ratio. *epist* 81.

Illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit & postea fecit iniuriam, vtrum illi beneficium reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac velut duobus nominibus separatim respondere, an alterū alteri contribuere & nihil negotij habere, vt beneficio iniuria tollatur. Illud enim video in hoc foro fieri, (quid in vestra schola iuris sit, vos sciatis,) separantur actiones & de eo quod agimus, & de eo quod nobiscum agitur. Confunditur A formula. si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, B & ille mecum depositi? Quæ proposuisti (Liberalis,) exēpla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi. Lex legi non miscetur, vtraque sua via it, depositum habet suam actionem, propriam tam hercule quam furtum. Beneficium nulli legi subiectum est, me arbitro vtitur. licet mihi comparare inter se, quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit, tum pronunciare, vtrum plus debeatur mihi an debeam. in illis nihil est nostræ potestatis, eundum est qua ducimur. In beneficio tota potestas mea est. Ego itaque iudico illa, non separo: nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. 6. *de benef.* 5. & 6. [A Mutuas petitiones intelligere videtur, de quibus *l* 11. *in prin. & §.* 1 *ff. de iurisdict.* non coaceruationem actionum. [B si modo rei tuæ furtum fecerit: aut si depositum ipsum surripuerit, in quo sumptus feceras. *l Creditoris.* 15 *in f. l. si is qui rem commodasset* 59. *l. si is qui rem pignori.* 66. *ff. de furtis. adde l. vltimam. Cod. De compensationibus. l. si quis.* 11. *ff. depositi.*

DEPOSITI. Titul. III.

Depositum reddere res per se expetenda. 4 *de benef* 10.

Quis decoctori pecuniam credit, aut depositum committit ei, qui iam plurimis abnegauit? 4 *de benef.* 26.

Non magis laudabit quisquam gratum hominem, quam eum qui depositum reddidit, aut quod debebat, extra iudicē soluit. 3. *de benef.* 7.

Depositum reddere per se expetenda res est. non tamen A semper reddam nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest vtrum inficier an palam reddam. Intuebor vtilitatem eius cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. 4. *de benef.* 10. [A Possunt etiam esse iustæ causæ vt nondum reddat: quid enim si res sit in prouincia vel in horreis quorum aperiendorum non sit facultas, vel conditio depositionis nondum extitit? *l.* 1 §. *est autem. ff. hoc Titulo.*

LIBER XVII.

MANDATI. Titul. I.

Sua causa. aliena: sua & aliena causa aliquid facere.

MVltum interest vtrum aliquis beneficium nobis det sua A causa, an nostra, an sua & nostra. 6. *de benef.* 12. [A Sic mandatum distinguitur. *Mandat enim quis sua causa, aliena, sua & aliena: tua & aliena. l.* 2. *ff. mandati.*

PRO SOCIO. Tit II

Sociis res aliter communes quam parentibus liberi sunt.

Non sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cū socio, vt pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt, qui cum duo sint non singuli singulos habent, sed singuli binos. 7. *de benef.* 12.

Communia sunt quorum pars ad singulos pertinet, etiam minima: Pars pro indiuiso tam omnium tota, quam singulorum.

Non sunt communia nisi pars illorum pertinet ad singulos. socium efficit, etiam quod ex minima portione commune est. adiice nunc quod magna & vera bona non sic diuidūtur, vt exiguum in singulos cadat. ad A vnumquemque tota perueniunt. *& post.* Tam omnium tota, quam singu-

lorum sunt. *epist.* 74. (A Hæc pars, pro indiuiso appellatur, *l. recte.* 25. §. 1. *ff. de verb. signif.* pars incerta. *arg. l.* 25. *ff. quib. modis vsufr. amittatur. l.* 1. §. 7. *ff. vti possidetis.* quæ tota omnium est, non quasi singulorum *vt hic & l. seruus commun.* 5. *ff. de stipulat. seruor.* intellectu magis partes habet quam corpore *d. l.* 5.

Socij non æquis partibus.

Cum visum fuerit distraham cum corpore societatem, & nunc tamen dum hæremus, non B erimus æquis partibus socij, animus ad se omne ius dicet. *epi.* 66. [B Huiusmodi societas contrahi potest *l. si non fuerint.* 29. *ff. pro socio.*

Societas inter omnes homines quadam & sancta.

Consortium rerum omnium inter nos facit amicitia. & *post.* Hæc societas C diligenter & sancte obseruanda est quæ nos hominibus miscet & indicat aliquod esse commune ius generis humani. *epist.* 48. [C Quæ & cognatio à natura dicitur *in l.* 3. *Digest. de iustitia & iure.*

Societatis salus, amor.

Salua societas esse, nisi amore & custodia partium non potest. 2. *de ira* 31.

Societas turpis facti.

Pecuniam non dabo ei quem numeraturum adulteræ sciam, ne D in societate turpis facti aut consilij inueniar. 2. *de benef.* 14. (D Rerum inhonestarum nulla est societas, *l. nec prætermittendum.* 57. *Digest. pro socio.*

LIBER XVIII.

DE CONTRAHENDA EMPTIONE.

Titul. 1.

Venditio & vendere quid.

Venditio, alienatio est rei suæ iurisque sui in alium trāslatio. Quemadmodum vēdere, sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris habendum alteri tradere 5. *de benef.* 10.

Negotiatio.

Multum à beneficio distat negotiatio. 6. *de benef.* 11.

Emi, & gratuita esse qua dicantur.

Ea sola putamus emi pro quibus pecuniam A soluimus: ea gratuita vocamus, pro quibus nihil impendimus. *epistol.* 42. (A Sine pretio nulla est venditio. *l.* 2. §. *ff. hoc tit.*

Commerciorum occasio, necessitas.

Bona in B regiones descripta sunt, vt necessarium c mortalibus esset inter ipsos commercium, si inuicem alius ab alio quid peteret. *epist.* 88. (B Has leges æternaque fœdera certis imposuit natura locis. Virg. 1. Georg. (C Idem Aristotel. 1. Politic.

Negotiaturi fiscos parabant.

Videtur mihi egregie dictum, sapiens diuitiarum est quæstor acerrimus. Inani me, (inquis) lance numeras. Quid est illud inane? Iam ego parauerā fiscos, D circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas accerserem merces. *epistol.* 120. (D Hi herones vel erones in lege, in nauem. 32. *ff. locati.*

Ad Castoris templum negotiatores: ibidem taberna seruis venalibus referta.

Non moleste feram si non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris E negotiantur, nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernæ pessimorum seruorum turba refertæ sunt. *in sap. non cad.* 13. (E Is forte locus est quem Labeo & Cœlius appellant locum, quo solent venire qui se venales postulant. *l. quis sit fugitiuus.* 17. §. *apud Labeonem.* 12. *ff. de aedilitio edicto. vbi dixi plenius.*

In his quæ voluptatis causa emimus, reditum non inspicimus.

Nemo Tusculanum aut Tyburtinum emere paratus salubritatis causa & æstiui secessus, quoto anno empturus sit disputat: cum emerit tuendum est. 4. *de benef.* 12.

Suæ rei non est emptio.

Nemo rem suam F emit. 7. *de benef.* 5 (F *l. suæ rei emptio.* 16. *ff. de contr. empt.*

De rebus emendis præceptum Catonianum.

Catoniana G sententia, Emas non quod opus non est, sed quod necesse est. quod non opus est, esse carum est. *epist.* 95. (G Est & illud alterum Catonis præceptum eodē pertinens: c. 2. de re rustica: *Patremfamilias vendacem esse oportet non emacem.*

Nummarium tribunal.

Prouincias spoliari & nummarium tribunal audita vtrinque licitatione alteri addici, non H mirum: quando quæ eme. is, vendere gentium ius est 1. *de benef.* 9. (H Hinc illud Alexandri Seueri apud Lampridium: Necesse est vt qui emit, vendat. Ego non patiar mercatores potestatum, quos si patiar, damnare non possim. Erubesco enim illum hominem punire qui emit & vendit. adde *Nouellam* 8.

Piscium licitatio: Mullus piscis emptus quinque sestertiis.

Mullum ingentis formæ (quatuor pondo & selibram fuisse aiebant) Tiberius Cæsar mullum sibi, cum in macellum deferri & venire iussisset: Amici, inquit, Omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit aut Pub. Octauius. Vltra spem illi coniectura processit, liciati sunt, vicit Octauius, & ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque A sestertiis emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. *epistol* 96. (A Sub e[illegible] principe Asinius Celer mullum emit octo millibus nummum. Quæ reputatio (inquit Plinius 9. cap. 17.) au[illegible] ert transuersum animum ad contemplationem eorum, qui in conquestione luxus coquos emi singulos pluris, quam equo, quiritabant. At nunc coqui triumphorum pretiis parantur & coquorum pisces.

De seruorum pretio: Serui centenis millibus empti.

Cum dixisset Sabinus, centenis B millibus sibi constare singulos seruos, minoris, inquit Quadratus, totidem scrinia emisses. *epistol.* 27. *circ. fin* B De pretiis seruorum *vide. l.* 2. *Cod de communi seruo manumisso.*

Corium forma publica percussum loco nummi apud Lacedæmonios.

Corium C forma publica percussum apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ præstabat. 5. *de beneficiis* 14. *in fin.* (C Sic coriacea moneta cusa fuit sub Friderico 2. teste. *Pandulpho Collenucio & Antonio Chronicorum anno* 1240. *Addit.* ad *Chronica Vrspergensis*. sed & Helmodus Chronicorum c. 395. refert apud Ranos panno lineo commercia iniri.

Nummi vna forma percuti soliti.

Facta dictaque tua inter se congruant, ac respondeant sibi & vna forma percussa sint. *epist.* 14.

Nummus reiectus ab ignaro.

Non est malus nummus, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiicit. D 5. *de benef.* 20. (D facit lex 1 2 3. Cod. de veteris numismatis potestate.

Cara quæ.

(Nulla res carius constat, quam quæ precibus empta est. 2. *de benef* 1.

De sestertio nummo in venditionibus

Quæ maxima inter nos habētur, sestertio E nummo æstimanda sunt. *epist.* 96. (E l. nullo. De sestertio nummo adde *l. vltimam. Cod. de donationibus.* vbi dixi.

De iusto rei pretio, & quis iustum ac verum rei pretium imponat.

Vni sapienti notum est quanti eos quæque taxanda sit. *epist.* 81.

Nemo cum emit aliquam rem, pretium venditori scit persoluere præter sapientem. *epist.* 81.

Nescimus æstimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum. *epist.* 81.

De pretio forensi.

Aestimemus singula fama A remota & quæramus quid sint, non quæ vocentur. *epi.* 96. (A Vide tamen *l. si seruum.* 33. *ff. ad l. Aquil. l. pretia rerum.* 63. *ff. ad l. Falcid. l.* 10. §. 1. *ff. de diuersis & temporalibus præscript.*

De ornamentis & accessionibus rei vendita.

Neminem æstimamus eo quod est, sed eo quo ornatur. B *epist.* 77. (B Ornamenta cedunt rei venditæ, si res cum ornamentis venalis ostensa est. *l. Aediles.* 38 *impr. & §. vendendi.* 11. *ff de aedilitio edicto.*

Non vacat de pretio quæri, plus in *accessionibus fuit. ep* 98.

Vilia quæ.

Quidquid domi est, vile est. 1. *de benef* 1.

Nil est cuique se vilius & *post.* qui se habet nihil perdidit. sed quoto cuique habere se contigit. *epist* 42.

Sæpe maximum est, pro quo nullum pretium datur. *ep* 42.

Cara quæ.

Numero numerus non semper æquandus est. aliquando vna res pro duabus valet. 7. *de benef.* 15.

Nulla res carius constat, quam quæ precibus empta est 2. *de benef.* 1.

Non potest paruo res magna constare. *epist.* 10.

Quædam pluris sunt quam emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarū artium præceptore, studia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium sed operæ soluis, quod deseruiunt,

quod à rebus suis auocati nobis vacant, mercedem non meriti sed occupationis suæ ferunt. 6. *de benef.* 15.

Vestimenta detrahi solita venalibus mancipiis.

Mangones quidquid est quod displiceat aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta suspecta sunt, siue crus alligatum siue brachium aspiceres, nudari iuberes & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiæ Sarmatiæue gregem insigni capitis decorum? si vis illum æstimare totumque scire qualis sit, fasciam c solue. Multum mali sub illa latet. *epist* 83. [c Mercantium hic mos fuit. vide Suet. Caligula. c 36. Lucianum Eunucho: Claudian. 1 in Eutropium, *Nudatus quoties medicum dum consulit emptor.*

Alea emptio.

Stultus est qui non exigua temporis mercede magnæ rei aleam D redimit. *epist.* 59. [D *adde l.* 8. §. 1 *ff. de contr. empt.*

De pretio conuento & communi: De pretio & mercede vectura, Hospitij, tecti, balnei, ignis, diuersorij: fultura domus labentis, fabri in diem quamque: medici, praeceptoris, rei, operæ, meriti, occupationis.

Quid interest quanti sint res cum de pretio inter ementem & vendentem conuenerit? non venit illa suo pretio, sed tuo. pluris venire non potuit. pretium cuiusque rei pro A tempore est. Tanti sunt res, quanto pluris venire non possunt. Nil venditori debet, qui bene emit. non ex vsu effectuue sed ex consuetudine & annona æstimatur. Quod tu pretium ponis traicienti maria? & per medios fluctus, cum e terræ conspectu recessit, certam sulcanti viam & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus, iubenti subito vela stringi, armamenta dimitti, paratos ad incursum procellæ; & repentinum impetum stare? huic tantæ rei præmium vectura persoluit. Quanti æstimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneũ aut ignem? scio tamen, quanti ista consecuturus, diuersorium subeam. Quantum nobis præstat qui labentem domũ suscipit, & agentem ex imo rimas insulam, incredibili arte suspendit? certo tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos & a subitis latronum incursionibus securos præstat? notum est tamen illas turres pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat. Infinitum erit si latius exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede fungor? quia ex præceptore & medico in amicum transeunt, & nos non arte (quam vendunt) obligant sed benigna & familiari voluntate. Itaque medico qui nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos quos perambulat, ponit, sine vllo affectu facienda vitandaue præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum videt, sed tanquam inuocatorem. Nec præceptorem quidem habeo, cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si me non putauit dignum propria & peculiari cura, si nunquam in me direxit animum. & cum in medium effunderet, quæ sciebat non didici, sed excepi. 6. *de benef.* 15. & 16. Et paulo ante c. 15 pluris quædam sunt quam emũtur. Emis à medico rem inestimabilem vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia & animi cultum Ita hic non rei pretium sed operæ soluitur, quod deseruiunt quod a rebus suis auocati nobis locant: Mercedem non meriti sed occupationis suæ ferunt. [A Id est pretia communiter funguntur. *l. pretia rerum.* 63 *ff. ad Falcidiam.*

De venditione plurium fratrum.

In auctione B fratres, quamuis hostilis hasta, non diuidit 9. *controu.* 3. [B *dixi infra ad Titulum de ædilitio edicto.*

Institores in tabernis odorifera habebant, vt iis emptorem attraherent: In fronte taberna suspensa habebant rerum venalium nomina: permittebant emptori exemplaria sumere mercium.

Non habemus ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuenturum cum intrauerit, præter illa quæ in fronte suspensa sunt, ipsis permittimus vnde velint sumere exemplaria. *epist.* 12.

Votum emptoris & venditoris quale sit.

Cum constet negotiatio ex empto & vendito, quare votum A eius in vnam partem trahis, cum lucrum ex vtraque sit: 6. *de benef.* 38. [A Votum venditoris, vt care: emptoris vt vili comparet *l.* 8 *Cod. de contr. empt.*

Emptiones & venditiones stipulationibus interpositis contracta.

Vtinam nulla stipulatio B emptorem venditori obligaret. 3. *de benef.* [B adde *l.* 3. *ff. de act. empti. Varronem* 2. *de re rustica.* 2. 3. 5. *Hinc rogare emptum. l. cum ab eo. ff. de contr. empt.* Plaut. Capt. Act. 1. scen. 2.

Ex tabellis emptionis indicabant.

Ex tabellis emptionis multi sententiam trahere tentauerunt. Albutius dixit, profer mihi tabellas. Quid hoc est? Generum socer mancipio accepit. Triarius dixit: Fugitiuum erronem c non esse. *& post.* Relegamus auctoritatis tabellas, furto noxaque solutus. Hæc generi nostri laudatio est. 7. *contr* 6. [c *V. Varronem* 2. *de re rustica.* 10. *l.* 3. *l.* 11. §. 1. *l.* 16. *in f.* 2. *de re* 30. *ff. de euiction.*

Mancipium quandoque ita venibat vt nihil exciperetur.

Vendit pirata, emit leno, excipitur nihil. 1. *contr* 2.

Nihil venditori debet, qui bene emit. 6 *de benef.* 15.

Mancipia cara vendentium cautio & cura qua fuerit.

Si carum tibi seruum venderes, quæreres quis D sit emtor esset. 2. *contr.* 1. [D Hinc illa pacta, vt ne mancipii quod venditur alterius seruitutem quam emptoris experiatur: & post mortem eius in libertate moretur. *l. vlt ff. de seruis exportandis.*

Quædam alia ad venditiones pertinentia vide infra. Tit. *de ædilitio edicto.*

LIBER XIX.

LOCATI ET CONDVCTI.

Titul. 11.

Habitatio viri fortissimi non delicata.

Habitaturum tu putas vnquam fuisse in Vtica Catonẽ, vt præternauigantes adulteras dinumeraret, & aspiceret tot genera cymbarum varius coloribus picta: fluctuitem toto lacu rosam, vt audiret canentium nocturna conuiuia? Nonne manere ille intra vallum maluisset, quam ibi vnam noctem anxius duxisse? Quidni mallet, quisquis vir est, somnum suum classico quam symphonia rumpi? *epist.* 51.

Dies migrationis, Idus Quintiles seu Iulij.

Quid est Popili: ecquid tuto lateo? Nunquid mutandus est locus inepte ab A Idibus? 7. *contron.* 2 *in f.* [A Idibus Quintilibus, inquilini migrare soliti: vt ex hoc loco potest colligi & *l. cum ab eo. ff. de contr. empt. l. qui balneum ff. qui potiores l. cum in plures. ff. locati.* Cicero. 2. ad Quintum fratrẽ 3. Suet. Tiberio. c. 35. Martial. 12. *epigr.* 32.

Veteres inquilini ægre ab habitatione tametsi incommoda, discedunt.

Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio eundum. sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo etiam inter iniurias detinet. vis aduersus hoc corpus liber esse? tanquam migraturus habita. fortior eris ad necessitatem exeundi. *epist.* 71.

Habitantium in alieno conditio, expelli.

Hinc atque illinc tentamur atque expellimur. hoc euenire solet in alieno habitantibus. *epi.* 121.

Ad agrum colendum ex æquo & bono venire.

Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono venit, nec ad vllam rem cuius extra ipsam fructus est. 4. *de benef.* 14.

Si colonum frui locator prohibeat.

Colonum suum non tenet obligatum, quamuis tabelis eius manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui arbusta succidit, non quia recepit, quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, vbi plus abstulit, quam credito petit. Non tantum inter debitorem & creditorem iudex, sed & qui dicunt pecuniam credidisti, quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, agellum quem locaueras possides, æstimatione facta debitor discede qui creditor veneras. 6. *de benef.* 4. [B Colonum qui frui prohibet in id quod interest B tenetur in quo etiam lucrum eius continetur *l. si fundus.* 33. *verf. Nam & si. ff. locati.* adde *l. ex conducto.* 15. §. 1. *ff. eod* hunc loco legenda l. si merces. 25. § *ipse quoque si exciderit. ff. locati.*

Colendi agri sui deserti causa Imperatores exercituum summi, sed Senatu reuocari etiam petebant. P. Romanus: Attilij Reguli absentis & bene de Republica meriti, quasi colonus.

Attilius c Regulus cum Pœnos in Aphrica funderet ad senatum scripsit, mercenarium suum discessisse, & ab eo desertum esse rus, quod senatui publice curari dum abesset Regulus, placuit. Fuit ne tanti seruum non habere, vt colonus eius Romanus populus esset? *Ad Alb* 12. [c *Idem Lucan.* 18. & *Valerius.* 4. c. 4.

Conduxi domum à te. in hac aliquid tuum aliquid meũ. res tua est, vsus rei tuæ meus est. itaq; nec fructus tanges, colo

no tuo me prohibente, quamuis tua in possessione nascantur. Et si annona carior fuerit aut fames, *heu frustra magnum alterius spectabis aceruum*, in tuo natum, in tuo positum, in horrea iterum tua. Nec conductum meum (quam quam sis dominus) intrabis: nec seruum tuum, mercenarium meum, abduces, & abs te si rhedam conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. 7. *de benef*. 5.

Locare manus.

Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus. *epist*. 44.

Pensio.

Qui grate beneficium accepit, primam eius pensionem soluit. 1. *de beneficiis* 22.

Fructus artis & artificij.

Alius est fructus artis, alius artificij. Artis est, fecisse quod voluit: artificij, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum Phidias etiam si non vendidit statuam. Triplex est illi fructus operis sui. Vnus conscientiæ (hunc absoluto operæ percepit) Alter famæ: Tertius vtilitatis, quem allatura est aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. 2. *de beneficiis* 33.

Viaticum.

Plus mihi superest viatici, quam viæ, præsertim cum eam viam simus ingressi, quam peragere non est necesse. iter imperfectum erit, si in media parte aut citra petitum locū steteris. *epist*. 78.

Corollarium.

Sordidissimorum artificiorum institutoribus supra constitutum aliquid adiicimus, si nobis opera illorum enixior visa est, & gubernatori & opifici vilissimæ mercis & in diem se locanti, corollarium aspersimus. 6. *de benef* 17.

Mercenarius beneficium dat, vbi plus præstat, quam quod operis locauit. 3. *de benef*. 22.

Manupretium.

Nobis proponimus militiam, & castrensium laborum tarda manupretia. *epist*. 102. Huc refer alia nonnulla, quæ sub tit. de contrahenda empt. superius posuimus.

Actio ex conducto & locato.

Optima beneficij pars perit, si actio sicut certæ pecuniæ aut ex conducto D aut ex locato datur. 3. *de benef*. 7. [D *l. 15. ff. locati.*

DE ÆSTIMATORIA.

Tit. III.

Incertum, inæstimabile.

Cum A difficilis est incertæ rei æstimatio, tantum odio damnamus, & inter ea relinquimus, quæ ad vindices deos mittimus. 1. *de benef*. 6. [A Hinc dicimus. Quatenus cuiusque intersit, in facto non in iure consistere. *l. quatenus 24. ff. de regulis iuris* adde *l. si iactum retis. ff. de act. empt.* iure, incertæ rei æstimatio duplum eius excedere non potest. *l. vnica. Cod. de sentent. quæ pro eo quod interest.*

DE PRÆSCRIPTIS VERBIS.

Tit. IIII.

De rerum multitudine & verborum paucitate & quemadmodum tum loqui oporteat.

Res A plures sunt quam verba. Ingens copia est rerum sine nomine: quas non propriis appellationib. notamus, sed aliunde commodatis. 2. *de benef*. 34. [A *Vide l. 2. l. 3. l. 4. ff. de præscriptis verbis.*

Plures proponere est tutius, ne bona definitio parum rem comprehendat, &, vt dicam, formula excidam. 2. *de clem*. 3.

Ingens est copia rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed aliunde commodatis. 2. *de benef*. 34.

Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est, & consuetudo sermonis antiqui, quædam efficacissimis & officia docentibus notis signat. *epist*. 81.

LIBER XX.

DE PIGNORIBVS. Titul. I.

Cur pignus detur.

Pecuniā mutuam accipientes res nostras in securitatem creditoris supponimus. 7. *de benef*. 14.

De obside.

Me fœderi medium, pignus addite. 1. *contron*. 1.

LIBER XXI.

DE ÆDILITIO EDICTO.

Titul. I.

Aediles balneorum publicorum curam habuere, vt ea munda essent.

Qvam iuuabat illa balnea intrare obscura & gregali tectorio inducta, quæ scires Catonem tibi *Aedilem*, aut Fabium Maximum aut ex Corneliis aliquem manu sua temperasse. Nam hoc quoque nobilissimi *Aediles* fungebantur officio, intrādi ea loca quæ populum receptabant, exigendique munditias & vtilem ac salubrem temperaturam, non hanc quæ nuper inuenta est similis incendio. *epistol*. 87.

Tituli seruis adscripti, vt quidquid morbi vitiique cuique esset sciretur.

Stare ante limen Calixti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat Titulum A suum, qui inter ridicula mancipia produxerat, ab his intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus. *epist*. 47. [A Gellius 4 c. 2. In edicto Aedilium Curulium, inquit, qua parte de mancipiis vendundis cautum est, scriptum sic fuit: Titulus seruorum singulorū vt scriptus sit curato, ita vt intelligi possit, quid morbi, vitiique cuique sit: quis fugitiuus erroue sit noxaue solutus non sit.

Loca adilem metuentia.

Voluptas circa balnea ac sudatoria ac loca ædilem metuentia *c. 7. de breuitate vitæ.*

Mangonum artes in equis vendendis & aduersus eos cautio.

Equum B empturus solui iubes stratum: detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant, hominem inuolutum æstimas. *ep*. 81. [B Equum *empturi solui iubebant stratum.*

Vendito vno fratre an alter vendi & sequi emptorem debeat: item vtrum vno fratre redhibito, alterum redhiberi oporteat.

In auctione fratres, C quamuis hostilis hasta, non diuidit. Plus quiddam est geminos esse quam fratres. perdit vterque gratiam sua nisi cum altero est 9 *Controuers* 9. [C sic fratre vno redhibito, alius frater redhibendus est. Neque enim separandi sunt *l. Aediles. 38. l. vel fratres 39. l. hi. enim 40. ff de ædilitio edicto.* sic hæres fratrem suum natu alem alteri legatum non cogitur præstare legatario. *l. si domus. 71. §. 3. Digest. de legat. 1.*

LIBER XXII.

DE VSVRIS, FRVCTIBVS ET MORA.

Titul. I.

Dehortatio ab Vsura.

Vtinam persuadere possemus, vt pecunias creditas tantum a volentibus acciperent 3. *de benef*. 15.

Vsuram sua pecunia nemo præstat.

Nemo vsuram pro pecunia sua pendit. 7. *de benef*. 5.

Fœneratoris obiecta quotidiana: Rationes, forum, Kalendarium, rerum suarum procuratio.

Adiicere diuitiis aliquid nemo non studet, dum de incremento cogitauit, oblitus est vsus, rationes accipit, forum conterit, calendarium versat, fit ex domino procurator. *epis*. 14. *in fin.*

De fœneratore foro & decoctore.

Fœneratorem non fugat a A foro decoctor. *epist*. 82. [A Fœneratores forum frequentarunt.

Vsura millesima: Fœneratoris sollicitudo.

Quid si propter vsuram aut millesimam valetudinarius fœnerator distortis pedibus, & manibus ad computandum non relictis clamat, ac per vadimonia asses, in ipsius morbi accessionibus, vindicat? 3. *de ira* 33.

Centesima vsura.

Durus fœnerator Cæcilius à quo minores centesimis propinqui nummum mouere non possunt. *epist*. 119.

Diplomata, syngrapha, cautiones, fœnus, Kalendarium, vsura, Tabula, computationes, sanguinolenta centesima.

Video istic *diplomata & syngraphas* & cautiones, vacua habendi simulachra, vmbras quasdam auaritiæ laborantis, per quæ decipiunt animum, & inani opinione gaudentem. quid enim ista sunt? Quid *fœnus*, & *Kalendarium* & *vsura*? nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsita nomina & *post*. Quid sunt istæ tabulæ? quid computationes & venale tempus. & sanguinolentæ centesimæ? voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subiici oculis, quod teneri manu possit. inanis auaritiæ somnia. 7. *de benef*. 10.

Tabella fœneratorum.

Fœneratores perdiderunt tabellas suas, quibus auaritia falso læta diuitias imaginatur. *in sap. non cad. 6.*

Kalendarij magnus liber.

Diuitem illum putas, quia magnus *Calendarij* liber euoluitur. *epist.88.*

Ratio simplex quid: Kalendario beneficia nemo inscribit: Ad horam & diem debitorem appellare: in formam crediti transire: Expensum ferre.

Nullum beneficium perdit qui id computauit. Beneficiorum *simplex ratio* est: tantum erogo, si redit aliquid, lucrum est, si non redit, damnum non est. Nemo beneficia in Kalendario scribit. Nec auarus exactor ad horam & diem debitorem appellat. Nunquam illa vir bonus cogitat nisi admonitus à reddente aloquin in formam crediti transeunt. Turpis fœneratio est, beneficium expensum ferre. *1. de benefic.2.*

Cum acerbo fœneratore resignare parem rationem.

Quare quasi cum acerbo *fœneratore* resignare rationem parem properas? *6. de benef. 40.in fin.*

Calculos vtrosque ponere.

Vir bonus vtrosque *calculos* sic ponit, vt se ipse circumscribat, beneficio adiicit, iniuriæ demit. *epist. 81.*

Totum in reditu esse.

Vita, tota vt dicitur, *in reditu* est *de breu. vit. 10.*

Domi versura: lusorium nomen.

Domi versura fit, & velut lusorium nomen statim transit. *5. de benef. 8*

Poteram tecum & hac Mecœnatis sententia parem facere rationem, sed mouebis mihi controuersiam, si te noui: nec voles quod debeo in aspero & probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. *epist.19.*

Præter sortem aliquid creditori numerare: Mora quadam crescunt.

Falluntur ingrati quod *creditori* quid præter sortem extra ordinem numerant: beneficiorum autem vsum esse gratuitum putant. At illa crescunt *mora*, tantoque plus soluendū est, quanto tardius. Ingratus est qui beneficium reddit sine vsura *epist.81.*

Moram quæ excusent: & de Mora nonnulla.

Non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. *4.de benef. 40*

Mora turpis est inter fœda veisantibus. *epi.73.*

Comici dictum: Quid? tu non intelligis tantum te gratiæ demere, quantum moræ adiicis? *2 de benef. 5.* Qui tarde fecit, diu noluit. *1. de benef. 1.* Paternus affectus non sustinet moram. *7, contro.7.*

Male audire solet fenerator si acerbe exigit: æque si in recipiundo tardus ac difficilis moras quærat. *2. de benef. 17. iunge l.19 ff de rebus cred.*

Decoquere.

Fænerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest. *5 de benef. 21. in fin.* Vide plura infra *Titulo de solutionibus.*

DE PROBATIONIBVS. Tit. III.

Multa probationem non habent.

Maxima beneficia probationem non habent: sæpe intra tacitam duorum conscientiam latent. *3.de benef.10.*

De indiciis & argumentis.

Est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium (si obseruentur) indicia sunt: & argumentum morum ex minimis A quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & manus mota, vt vnum interdum responsum & relatus B ad caput digitus & flexus oculorum, improbum risus, insanum vultus habitusque demōstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt *epist. 53.* [A Sic Hermagoras putat Atalantam non fuisse virginem, quia per syluas cū iuuenibus vagatur, & Areopagitæ damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem, quasi id signum esset mentis multis malo futuræ si adoleuisset. sic popularitas Manilij, signum affectati regni. *5.Quintilianus.9.* [B *V. Iuuenalem satyra 9. ibi: Qui digito scalpunt vno caput.* in Pompeium mollem est Calui poetæ hemistichium.

De Præsumptionibus & earum vi.

Multum dare solemus præsumptioni omnium hominum. *epist. 118.*

DE FIDE INSTRVMENTORVM. Tit. IIII.

Quid verborum notas C loquar? quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur. *epi.91.* [C Hi sunt qui notis scribunt acta præsidum: notarij, inquam, de quibus dixi ad l. inter eos 33. §.1. *ff. ex quibus causis maiores.*

DE TESTIBVS. Tit. V.

Testes etiam: vbi de paruula summa indicandum erat, adhibiti: Testimonium iniurati non valet.

De paruula summa iudicaturo tibi res sine teste non probaretur, testis B sine iureiurando non valeret. *2. de ira 29.* [D Testes iuratos esse oportet. *l. iurisiurandi in princip. Cod. de testibus.*

Turba testium.

Testimonium turba E testium coarguitur. *4. nat. 2.* [E *l.1. §.2. ff. de testib.*

Vnus testis.

Vni A etiam de minori scelere non creditur. *7. controuers.1.* [A *d.l. iurisiurandi, §. 1. l. maritus. 20. in f. ff. de quæstionibus.*

Puer testis.

Nihil puero teste certius, vtique quinquenni. Nam & ad eos peruenit annos vt intelligat, & nondum ad eos quibus fingat. *7. controu. 5.3. declamat. 5.*

Ciuis & peregrinus testis.

Puto plus credi ciui quam peregrino, marito quam adultero. *2. controuers.8.*

Testis à reo grauior.

Grauior testis esse solet, *Testis peierans*, qui à reo surgit. *9. contr. 4.*

Testis dum aperte peierat, sæpe etiam veris testibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miserabilem reddidit. *6. de benef. 8.*

De Testibus secunda nota & de auditu alieno.

Ex his testibus me numero, secundæ notæ, qui vidisse quidem se negant, sed B audisse. *4. Natural. 3* [B Ex Asconio 3. in Verrem apparet testimonium de auditione fuisse quoque receptum. dixi ad *l.28. ff. hoc titulo.*

Testimonium cui reddi oporteat.

Testimonium veritati non amicitiæ redde. *de 4. virtutibus.*

Contra Testes & argumenta dicere

Contra argumentum dictum est, contra testes dicendi est *7. nat. 16.*

DE IVRIS ET FACTI IGNORANTIA. Tit. VI.

Error singulorum & publicus.

Singulorum A error publicum errorem facit, singulorū errorem facit publicus. *epist 81.* [A Sic error ius facere dicitur. *l. 3. in f. ff. de supellectile legata.*

LIBER XXIII.

DE RITV NVPTIARVM. Tit. II.

Nuptiarum causa publicam vtilitatem spectat.

Nuptiarum caussa, vtilitas A Reipub. fuit. *6. contr. 5.* A adde *l. 1. ff. soluto matrimonio.*

Fax in nuptiis.

Cum infelici face ad dotalem suum noua nupta deducetur. *7. controuers. 6.*

Consensus parentis.

Appellare B de nuptiis debui patrem. *3. controu. 5.* [B *l.2. ff. de ritu nuptiar. l. in copulandis. 8. Cod. de nuptiis* Tertullianus libro ad vxorem: *Nam nec in terris filij sine consensu patrū rite & iure nubunt.*

Male collocare filiam.

Filiæ male consulit qui illam contumelioso, C & sæpe repudiato collocauit. *4. de benef. 27. in fin.* [C adi *l. sed quæ 12. §.1 ff. de sponsa lib.*

Nuptiæ clandestinæ.

Nuptias clausa domo fecimus, in contubernium deducta serui domina est. *7. contr. 6.*

Excusationes liberorum nubere nolentium.

Solent qui coguntur a patribus vt vxores ducant illa dicere: Non sumus etiam nunc apti nuptiis. *1. controu. 6.*

Fescennini versus in Nuptiis.

Inter nuptias Pescenninos A generi nostri iocabuntur. *7. contr. 6.* [A Adde Festum in Fescennini.

Cum extraneo non fuit connubium

Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus B apparuisti, non est mihi cum extraneo connubium, eadem res me defendit *4. de benef. 75.* [B Connubium habebant ciues Romani cum ciuibus Romanis, cum Latinis & peregrinis, si ita concessum. Vlpianus. 5. § 4.

Mecœnas vxorem milies duxit, cum vnam haberet. *epi. 115.*

Dos ex ærario data imperatorum pauperum filiabus.

Scipionis filiæ C ex ærario dotem receperunt, quia nihil illis reliquerat pater. Aequum mehercules erat Rom. pop tributum Scipioni semel conferre, cum a Carthagine semel exigeret, ô felices viros puellarum, quibus Pop. Rom.

loco soceri fuit. Beatiores an istos putas, quorum pantomimæ decies D sestertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi a senatu tutore suo in dotem graue æs acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem cuius tam claræ imagines sunt? indignatur exul aliquid sibi deesse, cum defuerit Scipioni dos, cum illi id quod deerat eo honestius suppletum sit quam defuerat. *ad Alb.12.* [C addes *Valer. 4. ep.4. Zonaram Tomo 2.* [D Dos maxima olim decies centena milia nummum *l. cum de in rem vers. Digest. de vsuris.* Martialis centena decies quæ tibi dedit dotis. Iuuenalis. Et ritu decies centena dabuntur antiquo. Iustiniani constitutione dos summa, centum libræ auri. *l. vlt. Cod. de repudiis.*

Nuptiæ cum libertina & coloni filia.

Magni viri libertinas vxores duxerunt. M.Cato coloni sui filiam duxit vxorem. *7.contr.6.*

Diues vxor.

Omnes vxores diuites, seruitutem B exigunt. *1. contr. 6.* [B Hinc illud *Intolerabilius nihil est quam fœmina diues.* Insolens malum est, beata vxor. *1. controuers. 6.*

LIBER XXIIII.

DE DIVORTIIS ET REPVDIIS. Tit. II.

Diuortium etiam in ipsa senectute potuisse fieri.

Nouimus veterum matrimoniorū repudia & fœdiores diuortio male cohærentium rixas, quam multi, quos in adolescētia amauerunt, in communi relinquere senectute, quoties anile diuortium risimus *de rem. fort.*

Formula repudij.

Res A tuas tibi habe. *2. contr. 6.* [A *v.l.2.ff.de diuortiis.*

Diuortium ob sterilitatem olim facere licuit.

Vxorem sterilitatis B nomine dimisit, intra quinquennium non patientem. *2. contr. 6.* [B Inter causas diuortij fuit & hæc, sterilitas. facit *l. vitricus.6.§.1.ff.de donat. inter vir. & vxor.*

Diuortia Romæ frequentia etiam in ijsdem personis.

Nunquid iam vllo repudio erubescit, postquam C illustres quædam ac nobiles fœminæ non consulum numero, sed maritorum annos computant, & exeunt matrimonij causa nubunt, repudii? tamdiu istud timebatur, quamdiu rarum erat. quia vero multarum diuortia audita sunt, quod sæpe audiebant, facere didicerunt. *3. de benef. 16.* [C Primum diuortium Romæ anno post Romam conditam 523. Spurius Caruilius (cui cognomen Ruga) fecit. quod liberi ex vxore corporis vitio non gignerentur. eam tametsi charissimam dimisit, quod coactus fuerat à censoribus iurare vxorem se liberorum causa habiturum: iurisiurandi autem religionem amori præuertit. *4. Gellius.3. & 17.c.vltimo.*

Repudij ius penes patres.

Licet mihi filiam meam cui velim locare: isto modo & repudium D remisero genero. *7. controuers. 6.* [D Vide tamen *l. 5. Cod. de repudiis.*

LIBER XXV.

DE IMPENSIS. Tit. I.

Luxuriosi impensa.

Facio quod apud luxuriosum A nec diligentem euenit. Ratio mihi constat impensæ, non possum dicere, me nihil perdere, sed quid perdam & quare, & quemadmodum dicam, ne causas meæ paupertatis reddam. sic euenit mihi quod plerisque non suo vitio ad inopiam redactis, omnes ignoscunt, nemo succurrit. *epist. 1.* [A Hoc est, prodigum: & hoc quidem sensu luxuriose viuere mulier dicitur *l. etiam. 15. ff. de curatoribus furios.*

DE AGNOSCENDIS ET ALENDIS liberis & parentibus.

Tit. III.

An quisquis patrem non alit puniatur, tanquam æger, B vinctus corpus, an aliqua filij I x excusationem accipiat. *1.controuers.1.* [B Excusationes sunt hæ & quidem iustæ. Lex Liberi parentes alant, aut vinciantur. *1. controu. 7.*

LIBER XXV.

DE TVTELIS. Tit. I.

Tutela sua fieri.

Isti qui nunquam tutelæ A suæ fiunt. *ep.73.* [A Tutelæ suæ fieri, est tutela eximi alterius, suæ quasi fieri. Eadem forma nostri *in suam tutelam venire* dixerunt *in l. vlt. ff. de iure deliberand. l. cum filio familias. 50. ff. de legat. 2.*

Testamentaria tutela.

Dementissime testatur qui tutorem filio reliquit, pupillorum spoliatorem. *4. de benef. 27.*

Quadragenarium pupillum tutela continere.

Quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere. *epist. 25. in princ.*

Curatore & pœna opus esse.

Puto nequam hominem, cui pœna non cui curatore opus sit. *4. de benef. 16.*

Ad 14. annum vsque sub matris custodia esse.

Satis diu vixit, pupillus relictus sub tutorum cura vsque ad 14. annum fuit sub matris custodia semper, cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. *ad Mart. 24.*

Pupillis licentia noxia.

Pupillis quo plus licet corruptior animus est. *2. de ira 21.*

De patre prodigo.

Quidam luxuriante filio luxuriare cœpit Filius A accusat patrem dementiæ *2.contro.7.* [A Potest eam ob causam filius, frugi tamen & diligens, curator parentibus dari. *l. 2. in fin. l. 4. Digest. de curatoribus furioso.*

DE TVTELIS ET CVRATORIBVS DATIS. Titul. V.

QVI PETANT TVTORES VEL CVratores, & vbi petantur.

Tit. VI.

Apud prætorem interuenientibus amicis alicui curatorem petere.

Apud prætorem vrbanum curatorem ei petebant, interuenientibus A amicis, qui ad hoc spectaculum concurrerant. *3. controuers. in proœm.* [A adde *l. 2. ff. qui pet. tutor. l. vlt. §. 2. ff. de administr. tut.*

LIBER XXVIII.

DE TESTAMENTIS. Tit. I.

De solennitate & cura testamentorum

Cum in ipso vitæ fine constituti sumus, cum testamentum ordinamus, nonne beneficia nobis nihil profutura diuidimus? *& post.* Vbi mors interclusit omnia & ad ferendū incorruptum iudicem dimisit, quærimus dignissimos, cui nostra tradamus, nec quicquam cura A sanctiore componimus quam quod ad nos non pertinet. *4. de benef. 11.* [A Testamenta actorum hominis & præcipuæ curæ & vltimi temporis scribit Valerius.7. c.7.

Intestato mori.

Si non damus beneficia, nihil recepturi, intestatis moriendum est. *4. de beneficiis 11.*

Testamentorum custodia atque obseruatio.

Testamentorum interiit omnis potestas, si viui neglexerint B imperia mortuorum *3 contr. 9.* [B Publice expedit suprema hominum iudicia exitum habere *l. vel negare. ff. testamenta quemadmodum aperiātur.* sic Scholasticus Poeta sub nomine Octauii loquens de testamento Virgilii seruādo, sed legum est seruanda fides suprema voluntas. Quod mandat, fierique iubet, parere, necesse est.

Annuli testamento imprimi soliti.

Nunc videor tibi plus prodesse, quam cum tabulis testamenti annulum C imprimerem. *ep. 8.* [C adde *l. 22. §. signum. Digest. qui testamenta.*

Testamento tutorem liberis relinquere.

Dementissime testatur qui tutorem filio reliquerit pupillorum spoliatorem. *4. de benef. 27. in fin.*

DE LIBERIS ET POSTHVMIS HÆREdibus instituendis Titul. II.

Exhæredationes cur inuenta.

Iustus metus est ne hæredem ingratum scribam, inimicum relinquam. *1. contron. 1.*

Exhæredationis solennes causa esse debent.

Nunquid aliquis sanus filium a A prima offensa exhæredat? *1. de clem.14.* [A adde *Authenticam, Non licet. Cod. de liberis præteritis vel exhæredatis. Nouellam 115. c. 3.* Cicero pro Sexto Roscio Amerino: Magna oportet esse vitia atque peccata filii, quibus infensus parens potuerit animum inducere, vt naturam ipsam vinceret, vt amorem penitus illum insitum eiiceret ex animo, vt denique patrem se esse obliuisceretur. *Adde Titulos. ff. & Cod. de inofficioso testamento.*

DE HÆREDIBVS INSTITVENDIS.

Tit. V.

Hæredum nimia cura est morientibus.

Quanta dementia est hæredi suo procurare & sibi negare

omnia, vt tibi ex amico inimicum magna faciat hæreditas! plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. *ep.124.*

Hæres esse.

Sola A mihi hæres esto. *2.Controuers.vlt.* [A Formula instituendi hæredis.

Instituendi hæredis elogium adiectum.

Testamento hæ edes omnibus bonis reliquit, & adiecit elogium Pudicam reperi. *2. Contr. vlt.* adde *9. Quintil. 2.*

Hæreditatis causa ægro adsidere & captatoribus testamentorum.

Amico ægro aliquis assidet, probamus. At hoc si hæreditatis causa facit: vultur est, cadauer expectat. *ep.96.*

An tu Aruntium & Aterium & ceteros qui captandorum B testamentorũ artem professi sunt, non putas eadem habere, quæ designatores E & libitinarios vota? Illi D tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi E familiarissimũ quemque ex quo optant rei plurimum, mori cupiunt. Horum damno nemo non viuit, hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo non tantum vt accipiant, quod turpi seruitute meruerunt, sed etiam vt tributo F graui liberentur. *6. de benef.38.* [B Vide An hoc sequentiaque pertineant ad captatorias institutiones, de quibus in *l. captatorias. 70. ff. de hæredib. instituend. l. captatorias 11. Cod. de testamento milit.* & *alibi* [C *forte legendum est* pollinctores *vel* vespillones. [D lego. *Hi tamen*: vt pollincto es intelligas. [E lego, *Illi*: vt intelligas captatores testamentorum. [F *tributum graue* vocat, lucrum morte alterius adquisitum.

Ad irritandum auari tam captantium simulatus æger quot dies abstulit? *de breuit. vit.7.*

Ingratum voco qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hæreditate aut legato vacat cogitare. facit licet omnia quæ facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obseruantur spes, si lucri captator est, & hamum iacit, vt aues quæ laceratione corporum aluntur, lapsa morbo pecora & casura e proximo speculantur, ita hic imminet morti & circa cadauer volat. *4. de benef. 20.*

LIBER XXIX.

DE SENATVSCONSVLTO SYLLANIANO. Tit. V.

Clamore iuuare.

INdignum si eripere latronibus non potero, clamore A sublato, salutarem vocem homini, non prætermittam. *1. de benef. 10.* [A sic Hadrianus: serui quotiens dominis suis auxilium ferre possunt, non debent saluti eorum suam anteponere. Potuisse autem ancillam, quæ in eodem cenclaui cum sua domina fuerat, auxilium ei ferre, si non corpore suo, at certe *voce* plorantem. *l. 1. §. iuxta. 28. ff. de Senatusconsulto Claudiano.*

Clamore iuuare. *1. de tranquill. 3.*

LIBER XXX.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS. Tit. I.

Fideicommissa qui maxime tueantur.

REligiosus homo sanctusque solet tueri fideicommissa. *1. de tranquill. 11.*

LIBER XXXV.

AD LEGEM FALCIDIAM. Tit II.

Sine vlla deductione integrum aliquid habere.

HÆc curæ habebis, vt beneficia tua illibata & integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, sine A vlla, quod aiunt, deductione. *2. de benef 4* [A Ad Falcidiæ deductionem potest hic locus referri, arg. *l. quantitas patrimonij deducto etiam eo. 72. ff. ad l. Falcid.* sic bona cuiusque intelliguntur deducto aere alieno *l. subsignatum. 39. §. 1. ff. de verborum significatione*: & venisse ad hæredem nihil intelligitur, nisi deducto ære alieno. *l. Venisse. 165. ff. de verb. significat.*

LIBER XXXIX.

DE PVBLICANIS ET, VECTIGAlibus, & commissis. Tit. IIII.

Portorium soluere.

TEmpus est desinere, sed si prius portorium A soluero. *ep.28. in fin.* [A In lege censoria portus Siciliæ ita scriptum erat: Seruos, quos domo quis duceret suo vsu, pro his portorium ne dato. *l. 203. ff. de verb. significat.*

In ponte pro transitu dare.

In quibusdam pontibus pro transitu datur. *in sap. non cad. 14.*

Hasta in locationibus vectigalium.

Ad Triumuiralem hastam pro vectigalibus, ciuium Romanorum mortes locantur. *suasor. 1.*

DE DONATIONIBVS. Tit. V.

Donare regi, Republica, domino, patri, & Dijs possumus.

Donare regi & domum & mancipium & pecuniam possumus, nec donare illi de suo dicimur. ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas. & *post.* Donare agros nostros Reipub. possumus, quamuis illius esse dicantur: quia aliter illius sunt, aliter mei. nunquid dubium est, quin seruus cum peculio domini sit? dat tamen domino suo munus. & *post.* Omnia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt, quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt, tamen Diis posuimus donum, & stipem iecimus. *7. de benef. 4.*

Abs te reddam, si conduxero: beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, vt aliquis accipiendo, quod suum est, munus accipiat. *7. de benef. 5. in fin.*

Donanda qua palam vel tacite.

Donanda sunt palam, quæ consequi gloriosum est: vt militaria dona & honores & quicquid aliud notitia pulchrius fit. Quæ non producunt, nec honestiorem faciunt, sed succurrunt infirmitati, egestati, ignominiæ, tacite danda sunt, vt nota sint solis quibus prosunt: interdum & ipse qui iuuatur, fallendus est, vt habeat: nec a quo acceperit, sciat. *2. de benef. 9. & 10.*

Dono, ne dones: seu Donatio sub conditione, Ne dones.

Demetrio si res aliquas deorum velit possidendas tradere sub lege certa, *Ne A liceat, donare. 7. de benef. 9.* [A Eadem pene conditio reperitur in *l. 3. Cod. de conditione ob causam datorum*: hæc nimirum, vt donatario rem donatam alienare non liceat.

Mens donantis spectanda.

Vt tanquam Iuris consultus respondeam, mens spectãda est dantis. *5. de benef. 19.*

Donatio inconsulta.

Turpissimum genus dãdi est inconsulta donatio, multoque grauius male dedisse beneficium, quam non recepisse. *4. de benef. 10.*

De Congiario.

Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est. *ep.74.*

Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & in his aut operam aut diligentiam suam locant. *de breuit. vit. 8.*

De epulo & visceratione.

Epulum & visceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes. *ep.74.*

De Missilibus

Dixi c. de ludis.

Donare & succurrere.

Multum interest, donaueris, an succurreris. *ep.81.*

Donationis genus, beneficium, & de beneficijs nonnulla.

Beneficium, est donata possessio, cuius fertilitas larem possit annonam. *de benef. 8.*

Beneficium genus crediti est, ex quo tantum recipiendum est, quantum vltro refertur. *5. de benef. 1.*

LIBER XL.

DE MANVMISSIONIBVS. Tit. I.

De seruo suis nummis empto.

QVid melius potes velle, quam eripere te huic seruituti, quæ omnes premit, quam mancipia quoque conditionis extremæ, & in sordibus nata, omnino exuere conantur: peculiumsuum quod cõparauerunt ventre A fraudato pro capite numerant: B Tu non concupisces, quanticunque ad libertatem peruenire, qui te putes in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellas vanum conijcitur nomen libertatis, quam nec qui emerunt, habent, nec qui vendiderunt. *ep.81.* [A Terentius Phormione *act.1. scen. 1.* Quod ille vnciatim vix de demenso suo, suum defraudans genium, compassit miser. [B Is qui nummis suis emitur, in eandem conditionem redigitur, vel libertatem adipiscatur: *l. 4. Digest. de manumiss.* potest consistere cum domino suo, cuius in fidem cõfugit, & quem quod ab eo non manumittatur. *l. 5. ff. de manumissionibus. l.53. ff. de*

manumißionibus. Quomodo vero suis nummis seruus libertatem a domino emere potest, cum nihil suum iure ciuili habeat? conniuentibus oculis credendum est suis nummis emptum, siue id ex peculio suo (quod reuera ad venditorem libertatis dominum pertinet) fecerit, siue ex aduentitio lucro, siue amici beneficio: vel (quod magis mireris) prorogante domino vel se delegante, vel in se recipiente debitum redemptus sit. *d. l.* 4. §. 1. Eadem conniuentia, quasi testamenta faciunt; quasi dotem dant: & quasi legata consequuntur. vt dixi *ibidem.*

Seruus cum peculio est domini: seruus dat domino suo nummos: seruus peculium seruo auferre potest.

Nunquid dubium est, quin seruus cum peculio domini sit, dat tamen domino suo munus. A non enim ideo nihil habet seruus, si dominus illum habere noluerit: nec ideo non est munus, quam volens dedit, quia potuit eripi, etiam si noluisset. 7. *de benef.* 4. [A opinor solennia huiusmodi munera fuisse exacta atque debita, quoties herilis filius vxorem ducebat: quoties vxor heri pariebat: quoties natalis dies veniebat: aut initiabant. Terent. *Phorm. act.* 1. *scena* 1.

De menstruo seruorum.

Seruus est quinque modios accepit, & quinque denarios. *ep.* 81.

DE MANVMISSIS VINDICTA.
Tit. II.

Vindicta manumissio.

Hostius quidam fuit obscœnitatis vsque in scenam productæ: hunc diuitem auarum sestertij millies seruum. D. Augustus indignum vindicta iudicauit, cum a seruis occisus esset: & tamen non pronunciauit iure cæsum videri. 1. *nat.* 16. *in pr.*

DE STATVLIBERIS.
Tit. VII.

Statulibertas, in diem libertas.

Philosophiæ seruias oportet, vt tibi contingat vera *libertas, vt* A *non differatur in diē.* Qui se illi subiecit & tradidit, statim circumagitur. *ep.* 8. [A Cum ait, *Vt non differatur in diem,* statuliberratem innuit est enim Statuliber, qui statutam & destinatam in tempus libertatem habet. *l.* 1. *ff. de stat. lib.* porro quod de circumactione dixit, priscum morem manumissionum designat, in quibus circum agebatur manumittendus quo pertinet illud Persij Sat. 5. verterit hunc dominus momento turbinis exit Marcus Dama. Ibid. quib. vna Quiritē vertigo facit. Qua de re plura scripsi in *l. vltim. C. de emancip. lib.*

LIBER XLI.

DE ADQVIRENDO RERVM DOMINIO.
Tit. I.

Non adquirere.

Tolerabilius faciliusque est non acquirere, quam amittere. 1. *de tranquillitate* 8.

Mancipio dare.

Nihil dat fortuna mancipio. A *ep.* 73. [A Lucretius: Vitaque mancipio nulli datur, omnibus vsu.

Dominium cuiuis alienare non licet.

Negamus rem stulti esse. B & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus 2. *de benef.* 35. [B subaudi, vt vendat. V. Inst. quibus alienare non licet.

Omnia principis esse potestate & imperio singulorum quadam esse proprietate & dominio.

Iure ciuili omnia regis sunt, & tamen illa quorum ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos A dominos descripta sunt: & vnaquæque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum & pecuniam & mancipium possumus, nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas, &c. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos inter se vicini priuata determinatione distinguunt, & totus ager huius aut illius Reipub. est: pars deinde suo domino quæq. censetur. Ideoque donare agros nostros Reipub. possumus, quamuis illius esse dicantur: quia aliter illius sunt, aliter mei 7. *de benef.* 4. [A Id est, singulorum sunt. §. *singulorum Inst. de rerum diuisione.*

Sub optimo rege omnia rex imperio possidet, singuli dominio. 7. *de benef.* 5.

De rerum inuentione in littore, aut via publica.

Quoties aliquid inueni, B non exspecto donec dicas, In c commune, ipse tibi dico. Quid sit, quid inuenerim quæris? Sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri diues celerrime possis. *ep.* 110. [B De rebus inuentis in littore, vide *l.* 5. *ff. de rerum diuisione.* §. *item lapilli. Inst. de rerum diuis.* [c videtur tamen is furtum facere, qui id quod in via publica inuenerit, sibi retinet, cum furti euitandi causa libellum proponere fuerint soliti, continentem inuenisse, & reddituros ei qui desiderauerit. *l. falsus creditor.* 43. §. *proinde videamus. de furtis.*

Vacans locus.

Virtus nihil vacare D patitur loci, totum animum tenet. *ep.* 75. [D Vacare locus dicitur vel domini negligentia, vel si dominus eius sine successore decessit, vel longo tempore absuerit. *l furtum.* 37. §. 1. *ff. de vsurpat.*

Dominium eiusdem rei penes plures esse potest, & quomodo.

In multis, vterque eiusdem rei dominus est: E quia alter rei dominus est, alter vsus. Libros dicimus esse Ciceronis, eosdem Dorius librarius F suos vocat, & vtrumque, verum est. Alter illos tanquam autor sibi, alter tanquam emtor asserit: ac recte vtriusque dicuntur esse. vtriusque enim sunt, sed non eodem modo. Sic potest T. Liuius a Doro accipere aut emere suos libros. possum donare sapienti quod viritim meum est, licet illius sint omnia. 7. *de benef.* 6. [E Plures in vno fundo dominium iuris intellectu non partiū diuisione obtinent. *l. Maxius* 66. §. 2. *ff. de legat.* 2. [F *adde l. si librarius in transcribendo.* 92. *ff. de regulis iuris.*

DE ADQVIRENDA VEL AMITTENDA possessione. Tit. II.

Possessionis a proprietate discrimen: Commune est, cuius pars ad singulos pertinet.

Stulta auaritia mortalium, possessionem proprietatemq. discernit: A nec quicquam suum credit esse, quod publicum est. At ille sapiens nihil iudicat suum magis, quam cuius illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. *epist.* 74. [A Differentiæ in eo discrimen apparet, quod dominium a possessione naturali reperit. *l.* 1. §. 1. *ff. de adquir. possess.*

In possessione esse: Perpetua possessio.

Malitia diu in possessione nostri est. *& post.* Semel traditi boni perpetua possessio est. *ep.* 51.

Quædam alienari possunt, quædam non possunt.

Ager iure possidetur: sapientia natura: ille abalienari potest, & alteri tradi: hæc non discedit a domino. *ep.* 118.

DE VSVRPATIONIBVS ET VSVCApionibus Tit. III.

Cur vsucapi non possit hæreditas, res hæreditariæ possint.

Iurisconsultorum istæ acutæ ineptiæ sunt, qui hæreditatem negat vsucapi A posse sed ea quæ in hæreditate sunt. tanquam quicquam aliud sit hæreditas, quam ea quæ in hæreditate sunt. 6. *de beneficijs* 5. [A Cum ait vsucapi, innuit possideri non posse, quod confirmatur *l.* 3. *&* 23. *ff. de acquiren possess. l.* 3. *de vsucapion.* His autem verbis, Quæ in hæreditate sunt: intelligit res ipsas corporales, quæ in hæreditate.

Vsucapi non possunt publica.

Iurisconsulti negant quicquam publicum vsucapi. *epist.* 80. & *epist.* 99. adde *l.* 9. *ff. de vsucap.*

LIBER XLII.

DE RE IVDICATA.
Tit. I.

Formula sententiæ, fecisse, non fecisse: Prolatis cautionibus controuersiam tollere.

Vbi fecisse aut non fecisse pronunciandum est, ibi prolatis cautionibus controuersia tollitur. 3. *de benefic.* 7.

Sententia ex coniecturis lata.

Vbi inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est. 3. *de benef.* 7.

Tabellam dimittere.

De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest. 3. *de benef.* 7.

Sententiam non mutari.

Non A potest mutari, semel lata sententia. 2. *contr.* 4. [A sic Celsus 25. Digestorum: Quod iussit vetuitue Prætor, contrario imperio tollere, & repetere licet, in sententiis contra. *l.* 14. *ff. de re iudicata.*

Damnandus damnans.

Non potest vllam authoritatem habere sententia, vbi, qui damnandus est, damnat. *de remed. fort.*

Vim rei non rem quærere in iudicando.

Difficilis sētētia, quę non rē, sed vim rei quærit. 3. *de ben.* 8.

Non damnandum continuo quod reprehenditur.

Non quicquid reprehendendum, etiam damnandum est. *6. de ben. 39.*

Placet animaduerti.

Placet A mihi in eum seuere animaduerti. *in Ludo seu ἀποκολοκυντώσει.* Censeo B ne, *quis post hunc diem Deus fiat. & post:* Censeo vt D. Claudius ex hac die Deus fiat. *& post.* Ego pro sentētia mea hoc censeo *in ludo seu ἀποκολοκυντώσει.* [A Eodem verbo vtitur Cicero. *Philipp. 4. epist. 7.* in Verrem; *2. ad Atticum 7. 6. Valer. 4. Liuius 9.* [B Eodem verbo vtitur Cicero Philipp. 3. 5. 8. 9. 10. *Liuius 22 & 26. Terentius Phormione act. 2. scen. vltima. Spartianus Didio Iuliano. Sallust. 1. historiar. Plutarchus M. Catone.*

Quandoquidem seu ratio subdebatur sententijs.

Quandoquidem. C Claudius occidit consocerum suum &c. *in ludo seu ἀποκολοκυντώσει.* [C Seruius ad hos versus Virgilij 10. Quandoquidem Ausonios, &c. bene ait, sententiæ ordinem seruat. Nam vt in Sallustio & Philippicis legimus, antequam dicantur sententiæ, præmittitur ratio: quod hodie in vsu est.

Ab his verbis, Patres conscripti, sententias interdum in senatu inchoabant.

Patres conscripti vos testes habeo, ex quo Deus factus sum, nullum verbum me fecisse. *in ludo seu ἀποκολοκυντώσει.*

DE CONFESSIS. Tit. II.

Falsam rem & controuersam pro confessis iudicamus. *epist. 86.*

In ipsis crimen est, qui ne confessione quidam grati sunt. *2 de benef. 1.*

Non est confessio, vbi eam accusator eruit. *8. contr. 1.*

Confessio, conscientiæ vox est. *8. contr. 1.*

DE CESSIONE BONORVM. Tit. III.

Lacessere virtutem boni, spei eiuratio A est. *de vita beata 26.* [A Sic dicimus eiurare bonam copiam: *Varro. 6. de lingua: Cicero. 9. familiar. 16.* eiurare bonam mentem. *3. de benef.* eiurare iniquum iudicem. *Cicero 2. de oratore & 3. in Verrem Philipp. 12.*

LIBER XLIII.

NE QVID IN LOCO PVBLICO VEL itinere fiat. Tit. VIII.

De via vicinali.

Vetuit illi exhibere negotium Cæsar, & agellos, in quibus *vicinalis* A via causa rixæ ac litium fuerat, militi suo donauit. *5. de benef. 23.* [A Viarum quædam publicæ, quædam priuatæ, quædam vicinales. *l. 2. §. viarum. 22. ff. ne quid in loco publico vel itinere fiat.*

DE VIA PVBLICA ET ITINERE publico reficiendo. Tit. XI.

De via veteri munienda

Vtar *via* veteri, sed si potiorem A planioremque inuenero, hanc muniam. B *epist. 33.* viam munire *dixit Paulus in l. 31. ff. de damno.* [A Forte legendum est, *priorem.* [B hinc *munitio via dicitur. leg. vlt Digest. eod.*

DE SVPERFICIEBVS. Tit. XVIII.

Precarium fundamentum. a solo totum opus excitare. ars superficiaria, in alieno ædificare.

Non est ars sui iuris, cui precarium fundamentum est: Philosophia nihil ab alio petit, totum opus a solo excitat, Mathematica (vt ita dicam) superficiaria A est: in alieno ædificat, aliena accipit quorum beneficio ad vlteriora peruenit. *epistol. 89.* [A Superficiariæ ædes, quæ in alieno solo positæ *l. 2. ff. de superficiebus* adde *l. 1. § 1. ibidem vbi dixi.*

DE PRECARIO. Tit. XXVI.

Quicquid naturam excedit, fuus precarium esse, non necessarium. *ep. 120.*

Omnia seque ipsum inter precaria numerat, viuitque vt commodatus sibi, & reposcentibus A sine tristitia redditurus. *1. de tranq. 11.* [A Precarium est, quod precibus petenti vtendum conceditur tandiu, quandiu is qui concessit patitur. *l. 1. ff. hoc titulo.*

Non est quod precario philosopheris. *epist. 54.*

LIBER XLIIII.

DE EXCEPTIONIBVS, &c. Tit. I.

Exceptiones nigræ, turpes, infames.

Per istud A Philosophiæ, sunt nigræ & turpes infamesque etiam ad album sedentibus exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam vt formula excidisse videatur? sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia in integrum restituit. *ep. 49.* [A dixi supra Tit. de *Iurisdictione & Tit. de interrogationibus.*

Exceptiones tacitæ, Spondere incertum iubes, fisco aut me obligas: si potero si debebo: Noui aliquid interuenit: Conditio mutata.

Sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum iubebis, si fisco, obligabis, subest inquam tacita exceptio, Si potero, si debebo, si hæc ita erunt.

Effice vt idem status sit qui fuit, cum promitterem. Destituere leuitas non erit, si aliquid interuenerit noui. quid miraris, cum B conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? *4. de benef. 39.* (B adde *l. 136. § 4. ff. de verb. obligat.* (C Huic loco adiunge tit. de cap. min. l. vlt. ff. de duob. reis. l. 38. ff. de solutionib.

Exceptio, Aliquid incidit quod impedit me dare: si patria aut lex non vetuerit: peregrinus apparuisti, præiudicium in patrem meum fit. Iter latrocinijs infestatur: Æger filius & puerpera vxor me tenet.

Cum exceptione ad omnia sapiens peruenerit, *si nihil inciderit* quod impediat. *& post.* Promisi beneficium, *nisi si quid incidisset*, quare non deberem dare. quid enim si quod illi pollicitus sum, patria A sibi me dare iusserit? si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego amico meo facturum promiseram. Promisi filiam in matrimonium, postea peregrinus B apparuisti, non est mihi cum extraneo connubium. Eadem res me defendit, quæ vetat. *& post.* Promisi aduocationem, postea apparuit per illam causam præiudicium in patrem C meum quæri. Promisi me peregre vna exiturum, sed iter infestari latrociniis D nuntiatur. In rem præsentem venturus fui, sed æger filius & puerpera E vxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerunt cum promitterem, vt promittentis F fidem teneas. *4. de benef. 35.* [A sic excusatur qui a magistratu retentus est. *l. 2. in f. ff. si quis cautionibus.* [B Dixi *sup. Titulo de ritu nuptiarum.* [C vel pupillum. *l. vlt. ff. de postulando* [D sic habetur ratio tempestatis, vis fluminis, hyemis & tempestatis *l. 2. § 1. & l. 3. in f. quibus ex causis maiores.* (E sic mulier excusatur, quod grauida. *l. 2. §. si non propter. ff. si quis cautionib.* (F idest, meam fidem.

Excusatio ob niues, valetudinem, vim maiorem.

Ad cœnam quia promisi ibo, etiamsi frigus erit: non quidem, si niues cadant. surgam ad sponsalia, quia promisi, quamuis non concoxerim: sed non, si febricitauero: G & *post.* Vadimonium promittitur, tamen deseritur. Non in omnes datur actio. Deserentem H vis maior excusat. *4. de benef. 39.* (G Valetudo excusationem præbet. *l. 2. § 3. & de l. 9. de procuratorib.* [H vis maior excusat.

Datum cum exceptione.

Vita cum exceptione mortis data est. *ep. 30.*

DE OBLIGATIONIBVS ET ACTIONIBVS. Tit. VII.

Vt quis obligetur, quæ causa exigantur.

Vt tibi obliger, non profuisse te mihi oportet, sed et destinasse profuisse. *6. de benef. 10.*

Propter me factum debet esse, quod me obliget. *6. de benef. 19. in fin.*

Nemo in id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. *2. de benef. 18*

Non tanquam proprium debebo, sed quomodo vates e populo. *6. de benef. 19.*

Actionem multa non habent.

Multa legem non habent, nec actionem. *5. de benef. 21.*

Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. *3. de benef. 7.*

Excepta Macedonum A gente non est in vllum data aduersus ingratum actio. *3. de benef. 6.* [A Lege, *Medorum vide librum. 1. Coniecturarum, vbi dixi.*

An lex, quæ in scholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda sit: qua ingrati datur actio, quæ videtur æqua omnibus. *3. de benef. 6.*

Ingrati actio non est iudicem alligatura, sed regno libertimo posita. *3. de benef. 7.*

Non in omnes datur actio *4. de benef. 39.*

Agere nemo cogitur.

Nemo B vindicare se cogitur. *3. contr. 5.* [B *Videlicet. C. vt nemo inuit. agere cog.* adde *l. 2. C. de in litem iurand. l. 69 l. 156. ff. de reg. iur.*

Exactio pecuniæ male creditæ.

Pecuniæ etiam male creditæ exactio est. *4. de benef. 39.*

Non exiguuntur quædam quæ debentur.

Quædam pecuniæ, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur. *6. de benef. 4.*

LIBER XLV.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS. Tit. I.

Spondendo, libertatem amittimus.

Nihil A illi iam liberum est spopondit. *ep. 36.* [A Huic affine est illud, *Sponde, præsto noxa est.*

Stipulatio pactis adiici solita.

Vtinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret, nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur: fides potius illa seruaret, & æquum colens animus. *3. de benef. 15.*

Stipulationi tempus si non adiicitur, præsenti die debetur.

Quotiens B tempus non adiicitur, præsens intelligitur. *5. controuers. 5.* [B adde *l. 41. §. 1. ff. de verb. oblig. l. 14. ff. de reg. iur.*

Tempus pars stipulationis, & quidem non nunquam, summa.

Tempore quædam magna fiunt, non C summa. *3. de benef. 8.* C id est, non tantum. sic dies solutionis, vt & summa, pars est stipulationis. *l. 1. §. 2. ff. de edendo.*

Stipulationi tempus tacite inest.

Licet lex dies finiat, natura D non recipit. *1 contro. 6.* [D si quis Romæ ita stipuletur: Hodie Carthagini dare spondes? inutilis erit stipulatio, cum impossibilis sit repromissio. *§. loca. Inst. de verborum obligat: l. si seruum 141. § si inter. 4. ff. de verborum obligat.* dies tacite inest cuiq. stipulationi. *l. 2. §. qui ita. ff. de eo quod certo loco.*

LIBER XLVI.

DE FIDEIVSSORIBVS. Tit. I.

Sponsor.

Beneficia sine sponsore non damus. *3. de benef. 15.*

Piratæ te inuiolatam seruauerunt? a face, dote abstinuisset pirata, leno, mango? De sacerdotis pudicitia his sponsoribus credendum est? *& post*: Virginem esse sacerdotem quid credimus meretrici, lenoni, piratis? hæc enim testium summa est. *1. contr. 2.*

Præs.

Quem tandem longioris vitæ prædem accipis? *de breuit. vit. 4.*

Authoritatem promittere.

Si mihi parum credis, Posidonius tibi authoritatem promittet *4. natural. 4.*

DE NOVATIONIBVS ET DELEGATIONIBVS. Tit. II.

Delegandi verbum.

Quibus vita procul ab omni negotio agitur, quidni spatiosa sit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuum est. *de breu. vit. 10.*

Ignoto naufrago nauem qua reuehatur, & damus & instruimus: discedit ille vix satis noto salutis authore, & nunquam amplius in conspectum nostrum reuersurus, debitores nobis Deos delegat, A precaturque vt illi pro se gratiam referant. *4. de benef. 11.* [A Delegare est vice sua alium reum dare creditori. *l. delegare. 11. ff. de nouationibus: & delegationibus.*

Delegationem res ista non recipit *epist. 27.*

DE SOLVTIONIBVS ET LIBERATIONIBVS. Tit. III.

Soluendi æquitas.

Æquissima vox est, & ius gentium præ se ferens: Redde quod debes. *3. de benef. 14.*

Gentium ius est, quod acceperis, reddere. *de remed fort.*

Soluendum et. a in malo ac mutato homini.

Non est quod ad te hanc quæstionem iudices pertinere, an quod beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desinit esse sapiens, & in malum versus est. reddetes enim & depositum, quod à sapiente accepisses, & etiã A malo redderes creditum quid est cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutas? quid si quid à sano accepisses, ægro non redderes? cum plus semper imbecillo amico debeamus. *& post.* De eo non est dubium, quin illi qualiscũque est, debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera leges suas, melius istos iudex quã ingratus emendat, malo beneficium proiiciam, bono reddam. Huic, quia debeo: illi, ne debeam. *7. de benef. 17.* [A Vide *l. bona fides. ff. depositi.*

Vtrum soluere recte is videatur, qui iubente creditore vinum reticulo aut cribro infundat: item qui soluat eidem in macellum laturo: item qui delegata à creditore meretrici soluat: Item qui nummos numerat, eos in sinum suum discinctum coniecturo.

Reddere, est accepturo tradidisse. quid enim, si cui vinũ debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro, B reddidisse te dices, aut reddere voles: quod dum redditur inter duos perit? Reddere est id quod debeas, ei cuius est volenti, dare: hoc vnum mihi præstandum est, Vt diu habeat quod a me accepit, iam vlterioris est. Non tutelam illi, sed fidem debeo: multoque satius est, illum non habere, quam me non reddere. Et cred tori statim in C macellum laturo, quod accepi reddam. Etiam si mihi adulteram (cui numerem) delegauerit, soluam: & si nummos, quos accipiet, in sinum suum discinctum fundet, dabo. Reddendum enim mihi est, non seruandum, cum reddidero, an tuebitur; Beneficij accepti non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, saluum sit. Cæterum, licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti: reddam bono, cum expediet: malo, cum petet. *7. de benef. 19.* [B sic per corbem mensuram facere dixit Iurisconsultus in *l. 1. in f. ff de periculo & commodo rei vendita.* [C Perdituro vtrum recte soluatur vide *l. 24. ff. de minorib. l. 12. §. vlt. ff. mandat.*

Cur, cum Referre gratiam dicimus, gratiam reddere & reponere non dicimus.

Sic solemus loqui, Ille illi gratiam retulit. *Referre*, est vltro quod debeas, afferre. Non dicimus, gratiam reddidit. *reddunt* enim & qui reposcuntur, & qui inuiti, & qui vbilibet, & per alium. Non dicimus *reposuit* beneficium aut soluit. nullum enim nobis placuit, quod æri alieno conuenit verbum. *Referre*, est ad eum a quo acceperis, rem ferre. Hæc vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellauit. *epist. 81.*

Solutionis & obligationis inter se quæ ratio.

Quo D genere obligatus, hoc fidem exolue. *5. de benef. 14.* [D Prout quidque contractum est, ita & solui debet. *l. prout. 80. Digestis de solutionib*

Solutionis quæ natura sit.

Reddere, est rem pro re dare. quidni: cum omnis E solutio non idem reddat, sed tantundem. nam & pecuniam dicimus dedisse, quamuis numerauimus pro argenteis, aureos: quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & verbis profecta solutio sit. *6. de benef. 4. in fin.* [E Quod ait omnem solutionem non idem reddere, sed tantundem, confirmatur *l. 1 ff de reb. cred.* vt & quod de delegatione dixit, lucem adfert. *l. 11. ff de nouat.* vt cum ait, verbis perfici solutionem, acceptilationem intelligit. de qua *l. 1. ff. de acceptilationibus.* vt inde quoque obseruemus solutionis verbo delegationem & acceptilationem contineri. Quo pertinet lex satisfactio. *l. solutionis. ff. de solutionib. l. liberationis. l. solutionis, 175. ff. de verb. sign.*

Reponere creditori.

Ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius, præter sapientem. *epist. 81.*

Solutionem exigenti facere conuitium non licet.

Oportet nos in promptu habere, quæ in certum diem data sunt, & appellatos sine quærela reddere. Pessimi est creditoris, debitori facere conuitium *ad Mart. 10.*

Soluisse non videtur, qui pecuniam quæsiuit vt solueret, & cur.

Creditori suo pecuniam non soluit is, qui vt solueret, vbique quæsiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis sunt, vt effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est omnia tentasse Si omnia fecit vt sanaret, peregit medicus partes suas. etiam damnato reo constat oratori eloquẽtiæ officium, si omni arte vsus est. Laus imperatori etiam victo & duci redditur, si & prudentia & industria & fortitudo muneribus suis functa est. *7. de benef. 13.*

Debitori parum est pecuniam quæsisse, nisi soluit. Illi enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur. *7. de benef. 14.*

Paria & parem rationem facere.

Eodem momento quo obligatus es, si vis, cum quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit. reddidit. *2. de benef. 31.*

Quare quasi cum acerbo fœneratore resignare rationem parem properas? *epist. 40. in fin.*

Quæris quomodo amicum cito facturus sis? dicam, si

illud mihi tecum conuenerit, vt statim tibi soluam quod debeo, & quan um ad hanc epistolam paria faciamus. *epist.* 19.

Poteram tecum & hac Mecænatis sententia parem facere rationem *epist.* 19. *circ. fin.*

An is, qui profuit nobis, si postea nocuit paria fecit, & nos debito soluit. *epist.* 81.

Quotidie cum vita paria faciamus. *ep* 102

Expectat me vult mecum pares rationes facere. 9. *controuers* in *fin.*

Confessio pro solutione.

Interdum solutio est ipsa confessio. *ep* 74.

Soluens hilarior mutuum accipiente.

Hilarior est, qui soluit, quam qui mutuatur: qui se maximo ære alieno exonerat, quam qui accipit & obligatur. *epist.* 81.

Citius soluere.

Qui nimis cito cupit soluere, inuitus debet 4. *de benef.* 40.

In antecessum dare, reponere, accipere.

Bene credi tibi scio, itaque in antecessum A dabo. *epist.* 119. [A In antecessum dare est, ante diem soluere, (& vt nostri loquuntur) pro mutuo. *l. ex conducto.* 15. §. *item.* 6. *ff. locati* Sic pro mutuo accipere. *l. nomen.* 34. *in f. ff. de legat.* 3. *vbi plenius dixi* Galli. *en aduance.*

Aliis post longam diem repono, aliis in antecessum. 4 *de benef.* 32. *in fin.*

Occurrerunt mihi egregie dicta, circa eundum fere sensum tria: ex quibus vnum hæc epistola in debitum, duo in *antecessum* accipe. *epist.* 7.

Noua tabula beneficiorum.

Leui ac fabuloso sermone & anilibus argumentis putare non debemus, prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum nouas tabulas 1. *de benef.* 4.

Post nouas tabulas soluere.

Sapiens hoc facit, quod qui post *tabulas nouas* soluunt. *epistola.* 82.

Ad horam & diem debitorem appellare auari exactoris.

Auarus B exactor ad horam & diem creditorem C non appellat. 1. *de benef.* 2. [B lego *debitorem.* [C Neque delicatus debitor, neque onerosus creditor audiendus. *l.* 25. *in f. ff. de pignoratitia actione*, qui statim cum sacco debitorem adeat. *l.* 105. *ff de solutionib.* sed quam cum efficacia benignus, cum instantia humanus. *l.* 35 *ff. de vsuris.*

Nomina lenta, non mala.

Quædam lenta sunt *nomina*, non mala Huiusmodi homines non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium, aliud agendo. 5. *de benef.* 22.

Exactor, admonitor, solutionis.

Sæpe opus est malis exactore etiam bonis admonitore. 7. *de benef.* 14.

Qui admonet, repetit A *de benef.* 11.

Non exigo beneficium, sed repeto, nec repeto, sed admoneo. 5. *de benefic* 21.

Propter acerbos exactores repetere prohibemus: non vt nunquam fiat, sed vt parce. 7 *de benef.* 24

Maius aut minus fit, quamuis idem sit tempore, loco, causa. 11. *epistol.* 82.

Solutio beneficij & crediti.

Aliter beneficium, aliter creditum soluitur. 2. *de benef.* 34. Beneficium creditum insolubile. 4 *de benef.* 12.

Solutio quæ fiat ab inuito.

Nemo libenter reddit, quod inuitus debet. 6 *de benef.* 41.

Nomina lenta sustinendo bona fieri.

Quædam nomina, bona lentus, ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit ac mora fouit. 7. *de beneficiis vigesimonono in fine.*

Soluendum etiam locupleti.

Debitum etiam locupletibus soluitur. 6. *de benef. c.* 30.

Nummus forma publica percussus.

Non A est malus nummus, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. 5 *de benef.* 20. [A Vide Titulum *Cod. de veteris numismatis potestate. l. debitorem.* 94. *ff. de solutionibus.*

Repræsentare pecunias.

Exspectabis ne fœnoris quæstum aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis: cum fieri possis statum diues? repræsentat opes sapientia. *epist.* 17.

De Decoctoribus.

Fœneratorem à foro non fugat decoctor. *epist.* 82.

Fœnerator quosdam debitores non appellat, quos sit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, nisi quod pereat. 2. *de benefic.* 19.

Aes alienum meum noui: hoc quidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. *de remed. fort.*

Minus turpe est creditori quam spei bonæ decoxisse. 5. *epist.* 36.

Quis decoctori pecuniam credit? 4. *de benef.* 6.

LIBER XLVII.

DE FVRTIS. Tit. 1.

Si fur deprehensus rem reddiderit, vtrum furti teneatur.

Tam teneris, quàm qui surripuit aliquid, licet deprehensus reddiderit. 4. *contr.* 4.

Ad euitandum furti suspicionem rei alienæ possessoris edebant autorem.

Ede A inquis autorem: vt scias quàm benigni sinceri propositum est aliena laudare. *ep.* 14. *in fin* [A ad *l.* 5. *Cod. de furtis*

Furem signata sollicitant.

Multi aperta transeunt, condita & abstrusa timantur, furem signata sollicitant, vile videtur quicquid patet, aperta effractarius præterit. *ep st.* 68.

Si fur rem mihi surreptam in domo mea posuerit.

Si quis rem cum e villa mea surripuit, in domo mea ponat, ille furtum fecit, tametsi ego nihil perdiderim, *in sap. non cad.* 7. [illegible]

Furti etiam tenetur rem ei surripiens, qui eius rei administrationem non habet.

Negamus rem stulti B esse, & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. 2. *de benef.* 35. [B vt eam pro sui suo arbitrio alienare.

DE INCENDIO. &c. Tit. 12.

Ad incendium omnibus rebus omissis currebant & de futoribus omnium concursu ad incendium extinguendum.

Nemo A qui ad incendium domus suæ currit, tabellam laterumculariam perspicit, vt sciat quomodo alligata tecta calculus *epist.* 118. [A Tanta fuit veteribus cura in extinguendo incendio: vt M. Mulurius & Cn. Lollius, L. Sextilius triumuiri, quod ad incendium in sacra via ortum extinguendum tardius venerant, a tribuno plebis die dicta ad populum damnati sint. & P. Villius, Triumuir nocturnus a P. Aquillio Trib. pleb. ac usatus populi iudicio concidit, quia vigilias negligentius circumierat. *Valer.* 1.

Incendium conclamari solitum.

Sæpe rixam conclamatum in vicinia incendium soluit, & interuentus feræ latronem viatoremq; diducit. 3. *de ira* 4.

Incendij causa demoliri domum licet.

Necessitas est quæ B ruinis incendia opprimit. 4. *contr.* 4. [B Ita licuit defendendi mei causa, vicini ædificium ob incendio dissipare. *l.* 3. §. *quod ait prætor. ff. hoc titulo. l.* 49. *ff. ad l. Aquil. l.* 7. §. 4. *ff. quod metus causa.*

DE INIVRIIS. Titul. X.

Iniuria & contumeliæ discrimen.

Iniuria natura grauior, contumelia leuior. *in sap. non cad. iniur.* 4.

Iniuria & beneficij discrimen.

Iniuria contraria beneficio 3. *de benef.* 12. 4. *de benef.* 15.

Iniuria vocabulum latissime patet.

Illud cogita, iniuriarum latissime patere materiam, illis, per quæ periculum nobis quæsitum est: vt accusatore submisso, aut crimine falsa aut irritatis in nos potentiorum motibus, quæ que alia inter togatos latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrum alicui excussum, &c. *in sap. non cad.* 9.

Inquieti interdum iniurias vocant modica beneficia. 3 *de ira.* 30.

Iniuria vitanda.

Iniuriam facere per se vitanda ac fugienda res est. 4. *de benef.* 15.

Iniuria minor legibus non punita.

Est minor iniuria, A quam quæri magis, quam exequi possimus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt. *in sap. non cad.* 10. [A Huiusmodi exempla adfert author noster: Ille me hodie non admisit, cum alios admitteret: sermonem meum aut superbe auersatus est, aut palam risit: non in medio loco, sed imo collocauit. Huiusmodi autem affectus concitat animi humilitas, contrahentis se ob dictum factumve inhonorificum.

Iniuriarum aduersum se nemo agit.

Cecidit se, iniuriarum cum quo agat non habet 5. *de benef.* 8.

Iniuria seu conuitij voces, veruex maximus, Struthiocamelus

Chrysippus ait quendam indignatum, quod illum aliquis *veruecem* B *maximum* dixerat. In senatu flentem vidimus

vidimus Tidum Cornelium Nasonis generum, cum illum Corbula *Struthiocamelū* depilatū dixisset *in sap. non cad.* 17. B sic Iuuenal. Satyr. 10. prudentia mõstrat summos posse viros & magna exempla daturos Veruecum in patria, crassoq; sub aere nasci.

Inuitum in hortos deduci, detonderi, cogi conuiuio interesse.

Quidam amissis tribus liberis cum assideret sepulchro à luxurioso adolescente in vicinos hortos deductus est & detonsus, coactus conuiuio interesse, dimissus iniuriarum agit. 4. *contr.* 1.

Os percussum.

Cato cum illi os percussum esset non excanduit, non vindicauit, iniuriam non remisit quidem, sed factā negauit, maiore animo non agnouit, quam ignouisset. *in sap non cad.* 15.

Iniuria non est sine consilio: Nocere & iniuriam facere differunt.

Nulla est iniuria, nisi a consilio profecta. nocere itaque nobis possunt, vt ferrum aut lapis, iniuriam quidam facere non possunt. 2. *de ira.* 26.

Iniuria non ab euentu, sed ab animo æstimanda.

Telum c quo missum sit, non quo peruenerit quæritur, & beneficium ab iniuria distinguit non euentus, sed animus. 6. *de bene.* 8. [c iunge l. 53. ff. de furt.

Iniuriam facere & recipere.

Potest euenire vt faciat aliquis iniuriam mihi & ego non accipiam, &c. *in sap. non cad.* 7.

Iniuriæ & beneficij memoria.

Iniuriæ altius quam merita descendunt. & illa cito defluũt, has tenax memoria custodit. 1. *de benef.* 1.

In iniuriam vetere.

Noli munus tuum in iniuriam vertere. 2. *de benef.* 25.

Iniuriarum alieno nomine agere.

Si à quolibet alieno cæsus essem, & nollem agere, iniuriarum nemo meo nomine ageret. 9 *contr.* 4.

Iniuriarum quis mihi tenetur, etiamsi negem me accepisse.

Negamus iniuriam accipere sapientem: tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. 2. *de benef.* 35.

DE EFFRACTORIBVS Tit XVIII.

Aperta *effractarius* præterit *epist.* 68.

LIBER XLVI.

DE ACCVSATIONIBVS. Tit II.

Accusator, Iudex, deprecator.

Qvantum potes, teipsum coargue, inquire in te. Accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, nouissime deprecatoris. Aliquando te offende. *ep.* 28. *in fin.*

Accusatorum inuidia: Rei fortuna.

Malo loco est, qui habet rei fortunam, accusatoris inuidiam. 4. *contr.* 3.

DE CVSTODIA ET EXHIBITIONE reorum. Tit. III.

Ex carcere in ius educei antur rei postulaturi diaria.

Cum introductus esset ex carcere in senatum, vt diariam A acciperet, tunc dixit de fame questus. Nihil onerosum a vobis peto, sed vt me aut mori velitis, aut viuere. Atque illud dixit. Nolite superbo audire hominem calamitosum. sæpe qui misereri potuit, misericordiam rogat. Et cum dixisset Senianus, locupletes in carcere esse: Homo inquit, indemnatus vt possim viuere parricidas rogo, 9. *controuers.* 4. *in f.* A *adde l.* 9. *C. de episcop. audientia. l.* 1. *ff. de custodia reorū.*

Carceris alimenta quibus liberiora fuerint.

Liberiora sunt alimenta carceris, sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste, qui occisurus est, pascit. quanta est animi magnitudo ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem decretis timendum sit? *ep.* 18.

AD L. IVLIAM MAIESTATIS. Tit. IIII.

Verba aduersus principem periculosa.

Sub diuo Augusto nondum A hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta. 3. *de benef.* 27. A Imo tum molesta, lataq; lex de famosis libellis. Tacit.

Votum aduersus principem: Delatorem sui esse & se deferre: iurare se malam mentem habere.

Rufus inter cœnam optauerat, B ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione, quam parabat: hortatur eum seruus vt Cæsarem occupet, atq; ipse se c deferat. Vsus consilio descendenti Cæsari occurrit: & cum malam D mentem habuisse se pridie iurasset, id vt in se & filios suos recideret, optauit. 3. *de benef.* 27. [B Votum impium sceleris instar habitum, ostendit inf. Titulo ad L. Corneliam de sicariis: & quidem in re publica. [c Vide Titulum Cod. de his qui se deferunt. [D Tibull. 1. *eleg.* 2. *Et mala si qua tibi dixit dementia nostra Ignoscas, capiti sint precor illa meo.* Idem 1. *eleg.* 5. *Et se iurabit mente fuisse mala.* Fuit igitur hæc formula vetus satis faciendi offensæ.

Iniurias & maledicta Timaginis quemadmodum tulerit D. Augustus 3. vide 3. *de ira* 23. & quemadmodum Cinnæ prius hosti, deinde insidiatori ac parricidæ dederit. 1. *de Clementia* 9.

Si quis imaginem Cæsaris in gemma insculptam habens, matellam sumpserit.

Paulus Prætorius in conuiuio quodam imaginem Tiberij Cæsaris habens insculptam, eminente gemma, matellam E sumsit. quod factum simul ac Maro ex notis istius temporis vestigatoribus notauit, seruus eius, cui nectebantur insidiæ, ei ebrio annulum detraxit: & cum Maro conuiuas testaretur, admotam esse imaginem obscœnis, & iam proscriptionem componeret, ostendit in manu sua serui annulum. 3. *de benef.* 23. [E Eadem adulatione Ateius Capito censuit inter reos recipiendum reum L. Annium equitem quod effigiem principis ad promiscuos vsus vertisset. Tacit. 3. Damnatus est item sub Tiberio, qui statuæ Augusti caput dempserat, vt alterius imponeret: Imo res eò processit, vt hæc quoque capitalia essent, circa Augusti simulacrũ seruum cecidisse: vestem mutasse: nummo vel annulo effigiem impressam latrinæ aut lupanari intulisse. *Suet. Tiberio, c* 58. Quidam sub Antonino Caracalla damnatus est, quod eo loco vrinam fecisset, in quo statuæ & imagines principis essent. *Spartianus* Sub Domitiano mulier interfecta, quod ante statuam principis vestem exuisset. *Xiphilinus Domitiano.* Adde quæ dixi ad l. famosi. 7. *inf. ff. ad l. Iuliam maiestatis.* Vbi Iurisconsultus scribit, crimen maiestatis exasperari, violatis statuis vel imaginibus principis.

Si quis ebrius vel simplicitate quadam in principem quid dixerit.

Sub Tiberio Cæsare fuit accusandi frequens & pene publica rabies, quæ omni ciuili bello grauior togatam ciuitatem confecit: excipiebatur ebriosorum F sermo, simplicitas iocantium, nihil erat tutum. 3. *de benef.* 25. [F Quãto melius Imperatores? Si ex leuitate, inquiunt, contemnendum; si ex insania, miseratione dignissimum: si ab iniuria, remittendum. *l.* 1. *Cod. ad l. Iul. maiest.*

Si legatus falsa mandata attulerit.

Is lædit Pop. Rom. maiestatem, qui aliquid publico nomine facit, tanquam si legatus falsa mandata affert. 9. *contr.* 2.

Si quis quid in magistratu admiserit, non continuo maiestatis tenetur.

Num quicquid peccauit in magistratum aliquis, magistratum lędit? puta aliquem cum magistratus est, patrem suum occidere, veneno vxorem suam necare, non hac lege coram dicet: sed illic parricidij, hic veneficij. *& post.* Priuatus potest accusari maiestatis, si quid fecerit, quo populi Romani maiestatem læderet: puta amicam habet proconsul, ideo maiestatis damnabis. puta matronam corrupit, dum proconsul est, adulterij causam dicet, non maiestatis. *& post:* Cum adulterium committitur, tanquam ciuis spectat, item cum veneficium, &c. quæ ibi vide. 9. *contr.* 2.

Sic falsi tenetur, qui falsis litteris, edictis, litteris, rescriptis & rescriptionibus vtitur. *l.* 25. *l. vlt. ff. ad l. Cornel. de falsis. l.* 4. *Cod. eod. titulo. Paul.* 3. *sent.* 25.

AD LEGEM IVLIAM DE ADVLTERIIS. Tit. V.

Adulteria mulierum aperta.

Nunquid iam vllus adulteri pudor est, postquam eo ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt adulterum irritet. Argumentum est deformitatis pudicitia. quam inuenies tam miseram, tam sordidam, vt illi satis sit vnum adulterio: um par: nisi singulas horas diuisit? Et non sufficit dies omnibus, nisi apud alium gestata est, apud alium mansit. Infrunita & antiquata est, quæ nesciat matrimonium vocari vnius adulterium. 3. *de benef.* 16.

Adulteria mulierum & virorum frequentissima.

Coniugibus alienis nec clam quidem, sed aperte, ludibrio habitis, suas alij permisere. Rusticus inhumanus ac mali moris, & inter matronas abominandæ conditionis est, si quis coniugem in cella prostare vetuit, & vulgo admissis inspectoribus vehi vndique perspicuam. si quis nulla se amica fecit insignem, nec alienæ vxori æmulum præstat, hunc matronæ humilem & sordidæ libidinis & ancillariolũ vocant. Hinc decentissimum sponsaliorum genus est, adul-

terum, & in consensu vidui cælibatus nemo vxorem duxit, nisi qui abduxit iam raptam. 1 *de benef.* 9.

Eo prolapsi mores iam sunt, vt nemo ad suspicanda adulteria nimium credulus videri possit. 2. *contr.* 8.

Adulterum esse, qui cum vxore sua tanquam cum aliena concubuerit.

Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit: si quis A cum vxore tanquam cum aliena concumbat, adulter erit quamuis illa adultera non sit. *in sap. non cad.* 7. [A 7. *Quinctil.* 3. *in pr.*

Adulterum cum adultera simul interficere.

Adulterum cum adultera qui deprehendit, dummodo vtrumque corpus interficiat, sine fraude sit. 1. *contr.* 4.

De adulterio appellata vtrum quis quid testamento legare possit.

Quidam vxorem alterius appellauit de stupro, adiecit preces: negauit illa, decessit mercator, testamento hæredem omnibus bonis reliquit, & adiecit elogium, pudicam reperi: adit hæreditatem mulier, redit maritus, accusat adulterii ex suspicione. 2. *contr.* 8.

Adulteram vxorem adulter maritus adulterij accusare non potest.

Scis improbum esse, qui ab vxore pudicitiam exigit, [B ipse alienarum corruptor vxorum. Scis, vt illi nil cum adultero, sic nil tibi esse debere cum pellice, & non facis. *ep.* 95. [B Periniquum est vt pudicitiam vir ab vxore exigat, quam ipse non exibeat. *l. si vxor.* 13. §. *Iudex.* 3. *ff. ad l. Iul. de adulteriis.*

Pellicem maritum habere vxores ipsas maxime exasperat.

In C vxorem grauissimum est genus iniuriæ, habere pellicem. *epist* 96. [C Hinc illa indignatio Iunonis apud Senecam tragedum. Pellices cœlum tenent. & Imperator l. 8. C. de repudiis: si virum ipsa inuenerit cum impudicis mulieribus, quod maxime etiam castas exasperat, cœtum ineuntem. adde *Nouel.* 22. *cap.* 15. §. 1.

De raptoris pœna.

Rapta raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. Vna nocte quidam duas rapuit, altera mortem optat, altera nuptias. 1. *contr.* 5.

Raptor, nisi suum & raptæ patrem intra dies 30. exorauerit, pereat. 2. *contr.* 4.

Iniuriosum est rapto viuere: at contra pulcherrimum, mori rapto. *epist.* 71.

De incestu.

Lex: Incesta de A saxo deiiciatur. 1. *contr.* 3. [A Hæc pœna postea vetita vt ostendam infra Titulo de pœnis.

De Lupanari & de ritu deducenda meretrice in lupanar.

Deducta es in lupanar, accepisti locum, pretium constitutum est, titulus inscriptus est: nescio quid celullam & obscœnum lectulum vocas. *& post:* Meretrix vocata es, in communi loco stetisti, superpositus est cellæ tuæ titulus, venientes recepisti. *& post:* Excipitur meretricum oculis, docetur blanditias, & in omnem motum corporis confingitur. *& post:* Stetisti puella in lupanari, vt nemo te violauerit, locus ipse violauit: stetisti cum meretricibus, stetisti sic ornata, vt populo placere posses, ea veste quam leno dederat: nomen tuum pependit in fronte, pretia stupri accepisti & manus capturas tulit. *& post:* Lupanar excepit omnes. *& post:* Cum in lupanar veneris, iam tibi omnia templa conclusa sunt: conseruarum oculis inquinatur, inter ebriosorum conuiuiorum iocos iactatur: modo in puerilem, modo in muliebrem habitum composita. 1. *controuers.* 2. passim.

Leno in rationes suas referebat capturas suarum meretricum.

Vt sciamus illam apud lenonẽ fuisse, domi sunt lenonum rationes, captura conueniet. 1. *contr.* 2.

Nudæ mulieres plerunque vendebantur & earum partes inspiciendæ & contrectandæ exhibebantur.

Nuda in littore stetit ad fastidium emptoris, omnes partes corporis & inspectæ & contrectatæ sunt. 1. *contr* 2.

Ei quæ in lupanar venisset, templa præclusa.

Cum in lupanar veneris, iam tibi omnia templa præclusa sunt. 1. *contr.* 15.

Meretrice in lupanar deducta, turba concurrebat ad nouam meretricem.

Conuenit omnis libidinosorum turba, & concurrit ad meretricem nouam. 1 *contr.* 2.

Fornicis fuligo.

Redoles adhuc fuliginem fornicis. 1. *contr.* 2.

Lupanaris pudor.

In perditis & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum verecundia. *& post.* Est aliqua etiam prostitutis modestia, & illa corpora publico obiecta ludibrio aliquid, quo infelix patientia lateat obtendunt: adeo quodammodo lupanar quoque verecundum est. 1. *natur.* 16.

De Lenonibus.

Leno A est, cuius prostitutæ sunt. 7. *de benef.* 5. [A adde Nouellam de lenonibus. 14. *l. si lenones.* 12. *Codic. de episcopali audientia.* adde Nouell. 51.

Impura quæ.

Impura est quæ osculum impuris dedit, quæ cibum cum impuris cœpit. 1. *contr.* 2.

Impudici, officiosi.

Aterius cum libertinum reum defenderet, cui obiiciebatur, quod concubinus esset, dixit, Impudicitia in ingenuo crimen est: in seruo, necessitas: in liberto, officium. Ex eo impudici & obscœni aliquando officiosi vocitati sunt. 4. *contr. proœm.*

Pudica quæ.

Pudicam non dixero, quæ amatorem vt incenderet repulit, quæ aut legem aut virum timuit, quæ pudicitiam timori præstitit, non sibi. 4. *de benef.* 14.

Augustus filiam impudicam relegat: Lex de adulteriis ab Augusto lata. Ad Marsyæ statuam in foro positam concurrebant nocturnis horis meretrices quæstum factura sub ignotis adulteris.

D. Augustus filiam intra pudicitiæ maledictum, impudicam relegauit, & flagitia principalis domus in publicum emisit, admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam B concursum: cum ex adultera in quæstuariam versa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret, & non tam vindicanda principi quam tacenda, (quia quarundam rerũ turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ vindicauerat. Deinde cum interposito tempore in locum iræ subiisset verecundia, gemens quod ista silentio pressisset, quæ tam diu nesciuit, donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa aut Mecœnas, vixisset. Adeo tot habenti millia hominum, duos reparari difficile est. 6. *de benef.* 32. [B Marsyæ statua in celeberrimo loco fori Romani, quod ea ætate nocturnis stupris infame. ad id Iulia Augusti filia noctu concurrebat, ac libidinem, ignotis admissariis promiscue explebat. Plinius 21. c. 3. Apud nos exemplum licentiæ huius (de coronarum vsu loquitur) aliud quam filia D. Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam literæ illius Dei gemunt. His Plinius innuit, Iuliam non dignam: quæ vt luxuriæ suæ noctes innotescerent, non dubitauit Marsyam coronare in celeberrima parte vrbis. Ad hanc Marsyæ statuam meretriciam, imo & cinædicam, refero illud Iuuen. Sat. 9. initio: quo loco Næuolum quendam increpat, nullo fere quæstu cinædis operam præstantem: *Scire velim*, inquit, *quare toties mihi, Næuole tristis, occurras fronte obducta, ceu Marsya victus.* Porro statua hæc Marsyæ in foro erat, vbi causæ agebantur. Hinc Horatius in Arte, ob eundus Marsya. Martialis: *Ipse potest fieri Marsya causidicus.*

AD LEGEM IVLIAM DE VI PVBLICA Tit. VI.

Eiicere quid.

Eijci, A est inde expelli, vnde inuitus recedas. *epist.* 55. [A *adde l.* 5. *ff. ad L. Iuliam de vi priuata.*

Alligare & includere aliquem.

Alligauit & clausit B se, de vi non tenetur. 5. *de benef.* 8. [B Sane qui alium alligat & claudit de vi tenetur. l. 5. l. 6. l. 8. ff. ad l. Iul. de vi public.

De cœtu & concursu.

Qui cœtum C & concursum fecerit, capitale sit. 3. *controuers.* 8. [C adde *l.* 4. *ff. de vi.*

Lex non D eum punit, propter quem cœtus factus est: sed eum, à quo cœtus factus est. 3. *contr.* 8. [D adde *l.* 1. §. 4. *ff. ad l. Iul. maiest. l.* 5. *ff. de vi pub. l.* 4. *ff de vi priu. l.* 4. §. 3. *ff.* [illegible]

Non E quoties conuenerunt in aliquem locum plures, cœtus & concursus est: sed quoties conuocati quoties parati quasi ad ducem suum concurrerunt: non si vna victus coit, aut si transeuntium paucorum numerus affluxit, sed vbi totus aut ex parte magna populus, vbi diuisa est in partes ciuitas. Cœtus multitudinis magnæ nomen est, coeuntis ex consensu quodam. 3. *contr.* 8. [E Vide tamen *l.* 4. §. 3. *ff. vi bonor. raptor*, *l.* 4. *ff. ad l. Iuliam de vi publ.*

De latronibus.

Non minus latro, cuius telum opposita veste elusum est. *in sapient.* 7 *non cader.* 7.

Voluptates inuisissimas habe latronum more (quos Philistas Ægyptij vocant) in hoc nos amplectuntur, vt strangulent. *epist.* 52. *in fin.*

Latro est etiam, F antequam manus inquinet, quia ad G occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiẽdi voluntatem. Exercetur & aperitur oponere nequitia, non incipit. 5. *de benef.* 14. [F adde *l.* 17. *ff. de pœnis. l.* 10. *ff. ad l. Iul. de vi pub.* [G adde *l. qui cum telo.* 7. *Cod. ad l. Cornelium de sicariis: l.* 1. *ff. ad. l. Cornel. de sicariis.*

De piratis & speculatoribus.

Non est credibile temperasse a libidine piratas, A omni crudelitate efferatos, quibus omne fas nefasque lusus est, simul terras & maria latrocinantes: quibus in aliena impetus per arma est, iam ipsa fronte crudeles, & humano sanguine assuetos, præferentes ante se vincula & catenas, & grauia captis onera. 1. *contr.* 2. [A De piratis *vide l. post liminium.* 19. §. 2 *ff. de captiuis & postliminio reuersis.* a piratis capti, liberi permanent

Timendum est, ne hæc speculatrix, B & piratis omnes occasiones indicet. 1. *controuers.* 6. [B adde *l. omne delictum.* 9. §. *exploratores.* 4. *ff. de re militari.*

AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS & veneficiis. Tit. VIII.

Veneficium vetitum.

Lex A Cornelia, te appello. Ecce hæres iubet quod B tu vetas. 3. *contr.* 9. [A Intelligit legem Corneliam de sicariis & veneficiis. quæ punit venenum, necandi hominis causa facientes, vendentes, habentes. *l.* 3. *Digest. ad l. Cornel. de sicariis.* [B subaudi venenum dare.

Æger dominus petit a seruo vt sibi venenum daret, non dedit, cauit testamento, vt ab hæredibus crucifigeretur. 3. *contr.* 9.

Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit. venenum illud dando sceleri se obligauit, etiamsi non nocuit. *in sap. non cad. in.* 7.

Filio furenti & sua membra lanianti, pater venenum dedit: accusatur malæ tractationis. 3. *contr.* 27.

Venenum nemo obiicit, nisi C datum. 3. *contr.* 9. [C subaudi hominis necandi causa. *l.* 5. *ff. de sicariis.*

De maleficis & mathematicis.

Apud nos in 12. tabulis cauetur, ne D quis alienos fructus excantassit. rudis adhuc antiquitas credebat, & attrahi imbres cantibus, & repelli quorum nihil posse fieri tam palam est, vt huius rei causa nullius Philosophi schola intranda sit. 4. *nat.* 7. [D De frugum excantatione dixi ad leges XII. Tabularum ex Plinio 28. c. 2. Seruio in Eclogam 8. Virgilii: illo versu: Atque satas alio vidi traducere messes. *Augustino* 8. *de ciuitate* 19. & Tibullo, illo versu: Cantus vicinis fruges traducit ab aruis.

Votum impium sceleris vicem sustinuisse.

In quibusdam ciuitatibus impium *votum* E *sceleris vicem* tenuit Demades certe Athenis, eum qui necessaria funeribus venditabat, damnauit: cum probatum ei esset, magnum lucrum optasse, quod contingere illi sine multorum morte non poterat. quæri tamen solet, an merito damnatus sit: fortasse optauit, non vt multis venderet, sed vt care, vt paruo sibi constarent quæ venditurus esset. cum constet negotiatio ex emto & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cum lucrum ex vtraque sit? Præterea omnes, licet, qui in ista negotiatione sunt, damnes (omnes enim idem volunt,) idem intra se optant, magnam hominum partem damnabis. Quod enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat in gloriam, agricolam annonæ caritas erigit: Eloquentiæ pretium, litium numerus: medicis grauis annus in quæstu est: institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat. Nulla tempestate, nullo igne lædantur tecta, iacebit opera fabrilis; Vnius votum deprehensum est, omnium simile est. An tu Aruntium & Atterium & cæteros quam captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere quę designatores & libitinarios vota, &c. 6. *de benef.* 37. *in fin. &* 38. [E sic Claudiam, insontem crimine, votum impium subuertit: Quia cum a ludis domum rediens turba elideretur, optauerat vt frater suus, maritimarum virium Romanarum præcipua iactura reuiuisceret, sæpiusque consul factus, infœlici ductu nimis magnam vrbis frequentiam minueret. *Liuius* 19. *Valer.* 8. *c.* 1. *Gellius* 10. *c.* 6. *Suet. Tiberio.* De voto aduersus principem, dixi *Titulo ad. l. Iuliam maiestatis.*

DE LEGE POMPEIA DE PARRICIDIIS. Tit. IX.

Parricidium detestandum.

Audiuimus detestabili parricidio furuum A diem. 1. *contron.* 1. [A furuum accipit, pro atrõ. Inde furtum, a furuo, hoc est, atro, quod noctu fiat *l.* 1 *ff. de furtis.*

De eo qui filium flagellis occidit.

Erixonem equitem Romanum memoria nostra, quia filium suum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. 1. *de clem.* 15.

Parricidij species, malle mori, quam patrem videre.

Reus est parricidij, qui mauult mori, quam patrem videre. 7. *contr.* 3.

Parricidij pœna, & apud quos ea non fuerit.

Pater tuus plures intra quinquennium culeo B insuit, quam omnibus seculis insutos accepimus. multo minus audebant liberi nefas vltimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit summa enim prudentia altissimi viri C & rerum natura peritissimi, maluerunt velut incredibile scelus & vltra audaciam positum præterire, quam dum vindicant, ostendere posse fieri. Itaque parricidæ cum lege cœperunt: & illis facinus pœna monstrauit. Pessimo loco pietas fuit, postquam sæpius culeos vidimus quam cruces. 1. *de clem.* 23. [B pœna fuit parricidæ. *l. pœna parricidij.* 9. *ff. de lege Pompeia de parricidiis.* vbi dixi [C vide 3. *Coniecturarum.* vbi scripsi.

In Parricidio deprehensus a patre relegatus, annuis illi pro more additis.

Tarium, qui filium deprehẽsum in parricidio exilio damnauit, causa cognita nemo non suspexit: quod contentus exilio, & exilio delegato Massiliæ parricidam continuit, & annua illi præstitit, quanta præstare integro solebat. 1. *de clem.* 15.

De nouercali in priuignos odio.

Nouercæ D nunquam satis priuignus occiditur. 8. *contr.* 1. [D Hinc nouercale odium *l. non est enim. ff. de inofficioso. Iuuenal satyra* 6. *iam iam priuignum occidere fas* est. & illud: Lurida terribiles miscent aconita nouercæ.

AD L. IVLIAM PECVLATVS, ET DE SAcrilegis. Tit. XIII.

Sacrilegia minuta & magna.

Sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. *epist.* 88.

Sacrilegium quando admissum sit dicendum.

Omnia quidem Deorum sunt, sed non omnia d.is dicata. In his obseruatur sacrilegium, A quæ relligio numini ascripsit: Totus mundus, deorum est immortalium templum, & tamen a sacris profana discernuntur. Nec omnia licent in angulo (cui nomen fani impositum est) quæ in cõspectu syderum licent: Iniuriam sacrilegus Deo quidem non potest facere, (quem extra ictum sua diuinitas posuit,) sed tamen punitur: quia tanquam Deo fecit. Opinio illum sua ac nostra obligat pœnæ. 7. *benef.* 7. [A Sacrilegium accusatori est aliquid rapuisse de sacro: reo vero, est aliquid surripuisse sacri. 7. *Quinctilianus* 3.

Sacrilegiorum multitudo.

Nihil in rerum natura tam sacrum est, quod sacrilegium non inuenit. 2. *in sap. non cad. intur.* 3.

Sacrilegos omnes esse Bion modo colligebat, modo neminem. de quo vide 7. *de benef.* 7.

AD SENATVSCONSVLTVM TVRPILlianum. Tit. XVI.

De eo qui accusatorem submisit, ac subinde submonuit.

Si accusatorem submitteres, A quem deinde submoueres, si aliqua lite illum implicares, quem subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret. 6. *de benef.* 27. [A Incidit in hoc senatusconsultum, qui accusatorem submittit aut instigat, aut qui mandat alicui, & instruit eum ad accusationem capitalem. *& cat. l.* 1. §. *incidit. ff. ad senatusc. Turpill.*

DE POENIS. Tit. XIX.

Pœna vel a natura constituta maleficiis omnibus.

Aduersus maleficium omne consensimus; & homicidij, veneficij, parricidij, violatarũ religionum, alibi atque alibi diuersa pœna est, sed alibique aliqua. 3. *de benef.* 6.

Scelera habent leges suas. 7. *de benef.* 17.

Pœna cur infligantur reis.

Nemo prudens punit, quia A peccatum est: sed ne peccetur. Reuocari enim præterita non possunt. futura prohibentur. 1. *de ira* 16. [A Puniendis peccatis tres causæ νουθεσία, κόλασις (quæ & τιμωρία) παράδειγμα quæ & παράδειγμα. 6. *Gell.* 14. Duas tantum Plato posuit in Gorgia κόλασιν ἢ παράδειγμα.

Satius est prodesse malis propter bonos, quam bonis deesse propter malos. 4. *de benef.* 28.

Vbi discrimen inter malos bonosque sublatum est, confusio sequitur, & vitiorum eruptio. 1. *de clement.* 2.

Punire in alio quæ ipsi faciamus, turpe.

Turpe est sic castigare vitia, vt imiteris. 2. *controu.* 7.

Inauditus nemo perire debet.

Cur me submoues ante actionem, cum nec proditores inauditi B pereant? 10 *controuers.* 6. [B sic inauditum filium pater occidere non potest. *l.* 2. *ff. ad l. Cornel. de sicarijs vbi dixi.*

In puniendo causa, non fortuna spectanda

Semper nos in malis non fortunam, sed causam spectauimus. 9. *contr.* 1.

Non coercet vitia, qui prouocat. 2. *contr.* 7.

Impunitatis genus est, iam non habere pœnæ locum. 1. *de clementia.* 22.

De Vltione.

Inhumanum verbum & quidem pro iusto receptum, vltio, & a contumelia non differens, nisi ordine, 2. *de ira.* 32.

Vltio duas res præstare solet: aut solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securitatem. 1. *de clem.* 21.

Damnare libenter, cito, inique, nimis, frequenter.

Prope est vt libenter damnet, qui cito: prope vt inique puniat, qui nimis. 1. *de clem.* 14

Frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat. 1. *de clementia.* 8.

Damnaturi Iudicis iuramentum.

Damnaturi iurant, nihil se gratiæ, nihil se precibus date. 9. *contr.* 2.

Supplicij legitima verba & hinc consequentia.

Legitima supplicii verba, summoue lictor, *& post* verbera: *& post* despolia, *& post* animaduerte, age lege 9. *contr.* 2.

Interim virgæ promuntur, & victima crudelitatis ante mensam ac Deos C trucidatur. 9. *controu.* 2 *& post*: Descripsit qualiter in foro decolletur, ascendit prætor tribunal, inspectante prouincia, noxiæ post terga ligantur manus, stat intento ac tristi omnium vultu, fit a præcone silentium adhibentur deinde legitima verba, canitur ex altera parte classicum. 9. *contr.* 2. [C Quorum imagunculæ in mensa poni consuetæ. Arnobius: Sacras faciunt mensas saliuorum apposito & simulacris Deorum.

Ne a sobrio quidem victore percussus est. *& post*: Bibe lictor, vt fortius ferias. 9. *cont.* 2.

Tempus supplicijs ac locus.

Nullum tempus est, quo nocens perire non debeat. 9. *contr.* 2.

Ne de seruo quidem aut captiuo omni loco aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, supplicium sumi fas est: adhibeturque magistratus ad ea, ob custodiam, non lætitiam. 9. *contr.* 2.

Scelus est in conuiuio damnari hominem: quid est occidere ad arbitrium meretricis? 9. *contr.* 2.

Humanitas in sententijs sequenda.

Quicquid æquo plus futurum est, in A partem humaniorem præponderet. 1. *de clem.* 2. [A Interpretatione legum pœnæ molliendæ potius, quam exasperandæ. *l.* 42. *ff. hoc titulo.*

De decendio inter damnationem & supplicium.

Credis ne illum decem B medios vsque ad supplicium dies sine sollicitudine vlla exegisse? Ludebat latrunculis, cum centurio agmen periturum trahens, & illum quoque citari iuberet, vocatus numerauit calculos: Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te vicisse. Tum annuens centurioni, testis, inquit, eris, vno me antecedere. 1. *de tranq.* 14. [B Qui vltimo supplicio dānabantur, statim & ciuitatem & libertatem amittebant qui casus præoccupabat mortem, & nonnunquam longum tempus occupabat: quod accidebat in personis eorum, qui ad bestias dānabantur: sæpe etiam seruari solebant post damnationem, vt ex his in alios quæstio haberetur. Gaius in *l.* 29. *ff. de pœnis.* Postea senatuscon sulto certum tempus adiectum est: cautumque vt pœna damnatorum in decimum diem differretur. Suetonius. *Tiberio* 75. *Dion.* 57. An id tempus in tricesimum diem postea extensum est indistincte? ita censet Lipsius, a quo iure dissentio. Lex enim, si vindicari. Cod. de pœnis, vt eius contextu liquet, ad damnationes & sententias imperatorias referenda: nec ad eas tantum, sed quæ præter consuetudinem seueriores erant. Porro quod de decem diebus hic dicitur, Sidonius Apollinaris in epistolis, tribuit senatusconsulto Tiberiano.

Non puniuntur scelera ante effectum.

Omnia scelera & ante effectum operis, quantum culpæ C satis est, perfecta sunt. *in sap. non cad.* 5. [C Nec enim ad damnationem & supplicium satis est *l. cogitationis pœnam nemo patitur. hoc titulo.* nisi certis casibus, de quibus interpretes nostri in *l. quisquis. Cod. ad l. Iuliam maiestatis.*

Puniuntur scelera aliquando ante effectum.

Scelera, quamuis citra exitum subsederunt, puniuntur. 4. *contr.* 7.

Facti & facientis circumstantia.

Sæpe de facto bene existimamus, de faciente male. 3. *de ira.* 28.

Quis pœna eius mouebitur qui id commiserit, pro quo nemo misereri misericors potest. 4. *de benef.* 37. *in fin.*

Idem delictum in duobus non eodem modo afficitur: si alter per negligentiam admisit, alter curauit vt nocens esset 1. *de ira.* 16.

Pœna species, pœnitere.

Maxima est factæ iniuriæ pœna, fecisse: nec quisquam grauius afficitur, quam qui ad supplicium pœnitentiæ traditur. 3. *de ira.* 27.

Correctio, admonitio.

Corrigendus est qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter & aspere. 1. *de ira.* 15.

Nulla maior pœna nequitiæ est, quam quod sibi ac suis displicet. *epist.* 42. *in prin.*

Odium.

Hoc frequentissimum ingrati crimen nusquam punitur. Et hoc vbique improbatur, neque absoluimus illud. sed cum difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantum odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad vindices deos remittimus. 3. *de benef.* 6.

De publico odio.

An vllum supplicium grauius existimas publico odio? 3. *de benef.* 17.

De crucis supplicio. Cruces non vnius generis fuisse, & quomodo.

Video istic *cruces* non vnius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas. alij capite conuersos in terram suspendere, alij per obscœna stipitem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt video fidiculas, video verbera, & membris & singulis articulis, singula dolorum machinamenta. *ad Mart.* 20.

Mecœnas non recusat acutam crucem, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur. *& post*: Suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas, est tanti patibulo pendere destrictum? *& post*: Inuenitur aliquis qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & toties per stillicidia ammittere animam, quam semel exhalare. Inuenitur qui velit adactus ad illud infelix lignū, iam debilis, iam prauus, & in fœdum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multæ moriendi causæ etiam citra crucem erant, trahere animam tot tormenta tracturam. *epist.* 102.

Refigere se crucibus conantur, in quas vnusquisque vestrum clauos suos ipse adiicit ad supplicium tamen acti stipitibus singuli pendent. *de vit. beat.* 19.

Figunt cutem claui, & quocunque fatigatum corpus reclinauit vulneri incumbit, & in perpetuam vigiliam suspensa sunt lumina. *de prudent.* 3.

De Stigmatum inscriptione.

Philippus Pausaniæ mandat improbissimo militi, stigmata A inscriberet, ingratum hospitem testantia. 4. *de benef.* 37. [A in manibus & suris, scribi damnati in metallum possunt, non in facie. *l. si quis in metallum. Cod. de pœnis.*

Castigatio.

Non aliquando castigatio necessaria est? Quidni? sed hæc sincera cum ratione: non enim nocet, sed medetur specie nocendi. 1. *de ira* 5.

De saxo deijci.

De saxo A deiici. 1. *controuers.* 3. [A Non potest hodie quis sic damnari. vt de saxo præcipitetur. *l. si diutino.* 25. §. 1. *ff. de pœnis.*

Saxo deiectus, si non perierit, vtrum repeti ad pœnam possit. vide 1. *contr.* 3.

Verberibus admonere.

Admonere B verberibus. 1. *de clem.* 14. [B sic fustium admonitio dicitur in *l. veluti.* 7. *ff. hoc titulo.*

De Lautumiis.

Rogauit vt in Lautumias transportetur. Ne, inquit, quemquam vestrum decipiat nomen ipsum Lautumiæ, minime lauta res est, 9. *contr.* 4.

Securi trecenti vna die percussi.

Volesus nuper sub Diuo Augusto proconsul Asiæ, cum trecentos vna die securi percussisset, incedens inter cadauera vultu superbo, quasi magnificum conspiciendumque fecisset, græce conclamauit, O rem regiam. 2. *de ira.* 5.

Ferrum, igni, cathena, feræ, carcer, crux, eculei. vncus, stipes per medium hominem adactus, & per os emergens: Curribus actis extracta membra. Tunica alimentis ignium illita.

Ingens mali pompa est. Ferrum circa se & ignes habet, & cathenas & turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem & cruces & eculeos & vncum, & adactum per medium hominem, qui per os emergat stipitem & extracta in diuersum actis curribus membra, illam tunicam alimentis D ignium & illitam & intextam, & quicquid aliud præter hæc commenta sæuitia est. *epist.* 14. [D *sulphur, picem & cætera eius generis, intelligit.*

Carnifices, flagella, eculei machinamenta singula, singulis articulis instrumenta excarnificandi particulatim hominis.

Quid tu mihi gladios & ignes ostendis, & turbam carnificum circa te frementium: quid tu mihi flagella & eculeos magno paratu explicas: quid tu singulis articulis, singula machinamenta, quibus extorqueantur aptas & mile alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? nempe dolor est, quam podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis delicijs perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Leuis est, si ferre possum: breuis est, si ferre non possum *ep.* 24. *inf.*

Flamma, eculeus, lamina impressa vulneribus renouandis.

Quicquid vis nunc licet dicas, distillationes & vim continuæ tussis egerentem viscerum partes & febrem præcordia ipsa torrentem, & sitim & artus in diuersum articulis exeuntibus tortos. plus est flamma & eculeus & lamina & vulneribus ipsis intumescentibus, quod illa reuocaret & altius vrgeret impressum: inter hæc tamen aliquis non gemuit, non rogauit, non respondit. parum est, risit: & quidem ex animo. *epist.* 79.

Aures & nasum abscindere.

Lysimachus Telesphorum Rhodium, amicum suum decurtatum, cum aures illi nasumque abscidisset, in cauea velut nouum animal aliquod & inusitatum diu pauit, cum oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. 3. *de ira.* 17.

Vnco rapi.

Puto æque qui in odoribus iacet, mortuus est, quam qui rapitur vnco. *epist.* 83.

Os inserta spongia damnato includere.

Nemo certe inuenietur alius qui imperauerit his, in quos animaduerti debebat, os inserta spongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. cui vnquam morituro non est relictum, quod gemeret? 3. *de ira.* 19.

Differre pœnam.

Crudelitas acerbissima est, quæ trahit pœnam: misericordiæ genus, cito occidere. 2. *de benef.* 5.

Excusationes a pœna & de pœnis temperandis vel minuendis. de pueritia, ætate, sexu, libertate, familiaritate.

Maior est excusatio & iustior, hominem esse, quam puerum. 2. *de ira.* 9.

Puerum ætas excuset, fœminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. 3. *de ira.* 24.

Error publicus.

Quidni habeant excusationem, cum publica via errauerint. 2. *de ira.* 9.

Multitudo peccantium.

Pudorem rei tollit multitudo peccantium, & desinit esse probri loco commune maledictum. 3. *de benef.* 16.

C. Cæsar Pastoris, splendidi equitis Romani filium cum in custodia habuisset, immunditiis eius & incultioribus capillis offensus rogante patre, vt salutem sibi filii concederet, quasi de supplicio eius admonitus, ad mortem duci iussit. & *post.* Dignus fuit cui permitteret a conuiuio ad ossa filij legenda concedere, ne hoc quidem permisit. 2. *de ira,* 33.

Omnes peccare.

Sapientissimi quoque viri multa delinquunt. nemo est tam circumspectus, cuius non diligentia aliquando sibi ipsi excidat: nemo tam maturus, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum casus impingat: nemo tam timidus offensarum, qui non in illas dum vitat, incidat. 3. *de ira.* 25.

Venia.

Venia, est pœnæ meritæ remissio. 2. *de clementia.* 7.

De Carnifice. Carnifex poscens manum.

Magna verba excidunt, cum tortor poscit manum: cum mors propior accedit, cum sonant flagella, gladius micat. *epist.* 83.

Carnifex plura instrumenta doloris exponens.

Plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit. specie enim vincunt, quibus patientia restitissent. *ep.* 14.

Inter carnifices habitare.

Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic ne inter popinas quidem. *epist.* 12.

Carnifici superstes.

Aliquis carnifici suo superstes fuit. *ep.* 19.

Ex patibulo spectatores conspuere.

Quidam ex patibulo spectatores suos conspuerunt. *de vit. beat.* 19.

DE BONIS DAMNATORVM.
Tit. XX.

Seiano nihil superfuit, quod A carnifex traheret. 1. *de tranquill.* 11. [A Hoc ad rationem & causam pannicularium refero, de qua lex 6 *in pr. ff. de bonis damnatorum.*

Magnum pietatis argumentum, filio charus pater, etiam post B supplicium. 8. *contr.* 1. [B Possis hoc referre ad cadauera punitorum, quæ proximi, imo quique petere soliti sepulturæ causa, *l.* 1. 2. 3. *ff. de cauerib. punitorum.*

Dignus fuit cui permitteret a conuiuio ad ossa filij legenda concedere. Ne hoc quidem permisit. 2. *de ira.* 33.

DE INTERDICTIS ET RELEGATIS.
Tit. XXII.

De exilio.

Exilium A Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. *epist.* 24. Exul fiam? tibi me natum putabo, quo mittar. *ibid.* [A Exilium triplex: est enim interdictio certorum locorum, vel omnium, vel certi loci assignatio, *l. exilium.* 5. *ff. de interdictis & relegatis.*

Malo, inquit Rutilius, vt patria mea exilio meo erubescat, quam reditum mœreat. 6. *de benefic.* 37.

LIBER XLIX.

DE APPELLATIONIBVS. Tit. I.

Appellare ad populum a rege.

AEque notat Philologus in libro de Repub. Ciceronis, prouocationem A ad populum etiam a regibus fuisse. Id ita in pontificalibus libris aliqui putant, & Fenestella. *ep.* 109. [A adde *l.* 2. §. 2. *ff. de orig. iur.*

Ad populum victi prouocabant.

Non faciam quod victi solent, vt prouocem ad populum *epist.* 118.

DE IVRE FISCI. Tit. XIV.

Res fiscales, quasi propria ac priuata principis.

Cæsar omnia habet: fiscus A eius, priuata tantum, ac sua: & vniuersa in imperio eius sunt. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperij quæritur. nam id quoque quod tanquam alienum iudicatur, aliter illius est 7. *de benef.* 6. [A *Vide l.* 2. §. *hoc interdictum. ff. ne quid in loco publico.*

Fiscus: Fisci accessio.

Qualia quisque habet, talis est. fiscus tanti est, quantum habet. imo in accessione eius venit, quod habet. Quis pleno sacculo vnum pretium ponit, nisi quod pecuniæ in eum conditæ numerus effecit? *epist.* 88.

DE RE A MILITARI. Tit. XVI.

[A De militia & re militari, plura vide Titulo Politicon infra.

Transire in aliena castra: Transfuga, explorator.

Soleo in aliena castra transire, non tanquam transfuga, B sed tanquam explorator. C *epist.* 2. *in fin.* [B De transfugis adde *l. proditores.* 7. *ff. de re militari.* dixi ad *Nouellam Leonis,* 67. [C Exploratores qui secreta nunciant hostibus, proditores sunt, & capitis pœnas luunt. *l. omne delictum.* 6. §. *exploratores. ff. de re militari.*

In procinctu stare.

Honestum, securum & expeditum est, interritum est, in procinctu stat. *epist.* 75.

LIBER L.

AD MVNICIPALEM, ET DE INcolis Tit. I.

NOn A omnes curia admittit *epist.* 44. [A Municipē facit aut natiuitas, aut manumissio, aut adoptio. *l.* 1. *ff. hoc titulo.*

Roma B velut communis patria est. *c.* 6. *ad Albin.* [B Sic Iurisconsultus: Roma communis nostra patria est. *l.* 33. *ff. hoc Titulo.*

Puta aliter fieri non posse me magistratum, quam si decem captiuos ciues ex magno captiuorum numero redemero. 6. *de benef.* 13.

DE IVRE IMMVNITATIS.
Tit. VI.

Si princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt. quidni debeant? debebunt autem non tanquam proprium beneficium. *6. de benef.* 17.

Miscella de immunitatibus.

Vrbibus claris ius integrum libertatemque cum immunitate Roma reddere solita. *5. de benef. 16. in fin.*

Cæcus publico mille denarios accipiat. *3. contr.* 1.

Audies plerosque dicentes: A quinquagesimo in ocium secedam, sexagesimus annus ab officiis me dimittet: & quem tandem longioris vitæ prædem accipis? *& post*: Quæ tam stulta mortalitatis obliuio, in sexagesimum annum differre sana consilia? *de breuitate vitæ* 4.

DE NVNDINIS. Tit. XI.

Nundinis lauare soliti.

Toti nundinis tantum lauabantur: brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant. *epist.* 87.

DE POLLICITATIONIBVS.
Tit. XII.

Votis solennibus appositi custodes & obseruatores.

Quid pulchrius est quam viuere optantibus cunctis, & vota A non sub custode nuncupantibus? *1. de clementia.* 19. [A De votis & voti obligatione, & qui voto obligentur, & quousque, & de voto decumarum vide l. siquis rem aliquam vouerit, hoc Titulo.

Vota sacerdotibus mandata.

Pro B libertate vota facienda sunt, captiuæ mandabitis? Pro pudicitia vota facienda, prostitutæ mandabitis? Pro militibus vota facienda sunt, isti mandabitis. *1. contr.* 2. [B Vota eadem ratione facta pro salute principis. *l. si caluitur.* 233. *§. post Kalendar. Ianuarias. ff. de verborum signif.*

De votis, vide quædam alia, quæ Tit. Theologicon supr. adscripsi.

De votis adde quædam alia, quæ adscripsi Titul. ad l. Iul. maiestatis: & ad Titulum de pœnis.

DE EXTRAORDINARIIS COGNItionibus. Tit. XIII.

An liberale C studium istud esse iuuentuti nostræ credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt? hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. sed nec hæ, nec illæ docent alunt ve virtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius fræno temperare, affectibus effrænatissimis abstrahi? Quid prodest milites vincere cestu, ab iracundia vinci? *epist.* 89. [C Liberalia studia accipimus, quæ Græci ἐλευθέρια appellant. *l.* 1. *in prin. ff. hoc Titulo.*

Quicquid aut præmij aut honorum nomine datur, in vtramque partem sumi liceat: alioquin desiit præmium esse, cui necessitas iungitur. *1. contr.* 8.

DE PROXENETICIS.
Tit. XIIII.

Æs alienum facias oportet, sed nolo per intercessorem mutueris. Nolo *Proxeneta* A nomen tuum iactent. *epist.* 110. [A sic proxenetæ nominis faciendi. *l.* 2. *ff. de proxeneticis.*

DE CENSIBVS. Tit. XV.

Capite censeri.

Sapientis animus, si hoc ius quotidianum intuemur, capite censebitur: multum tamen interest, possessio eius animo ac magnitudine æstimetur, A an censu. *7. de benefic.* 8. [A De forma censuali, & quemadmodum possessionis cuiusque æstimatio in censum refertur: vide *l.* 4. *ff. hoc Titulo.*

Ex censu citari.

Non citamur ex censu, B nec exiguitur numerus annorum. *de remed. fort.* [B Ætatem in censendo significari necesse erat: quia quibusdam ætas tribuit, ne tributo onerentur, veluti in Syriis a 14. annis masculi, a 12. fœminæ, vsque ad sexagesimum quintum annum tributo capitis obligantur. ætas autem spectabatur censendi tempore. *l. ætatem* 3. *ff. de censib.*

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.
Tit. XVI.

Alienum æs.

Æs alienum habere, dicitur, & A qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum: quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ præstat. *5. de benef.* 14. *in fin.* [A Etiam aureos æs dicimus. *l.* 159. *ff. de Verb. sign.*

Alienum.

Alienum est omne, quicquid optando venit. *ep.* 8.

Beneficium.

Beneficium, est beneuola B actio, tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod facit prona & sponte sua parata. *1. de benef.* 6. [B Hæc definitio refertur. *2. feudorum.* 24.

Bona fides.

Nunquam bona fide vitia mansuescunt. *ep.* 86.

Boni viri.

Omnes candidatos *bonos viros* dicimus. *epist.* 3.

Bona & Commoda.

Alia est commodorum conditio, alia bonorum. *Commodum* est, quod plus vsus habet, quam molestiæ. *Bonum* sincerum esse debet. Non est id bonum, quod plus prodest: sed quod tantum prodest. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum. *ep.* 88.

Debere.

Verbum *Debere*, non habet nisi inter duos locum. *5. de benef.* 8.

Dominus.

Obuios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. *epist.* 3.

Integer.

Lex integrum ad animum refert, non ad corpus. *4. Controuers.* 2.

Messala.

Valerius Coruinus primus Messanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, vrbis captæ in se translato nomine, Messana appellatus est: paulatimque vulgo permutante litteras, *Messala* dictus est. *de breuit. vitæ.* 13.

Meum.

Non ideo quod habeo, meum est, si meum tuum non est. potest enim idem esse meum & tuum. *7. de benef.* 5.

Præstitisse.

Verbum *Præstitisse*, ad alios spectat. *5. de benef.* 10.

Reddere.

Reddere, A est rem pro re dare. *6. de benef.* 4. [A adde l. verbo reddendi. 94. ff. *hoc Titulo.*

Referre.

Referre, est vltro quod debeas, afferre. *epist.* 81.

Rogare.

Molestum verbum est, onerosum, & demisso vultu dicendum, Rogo. *2. de benef.* 2.

Tuum.

Non est argumentum, ideo aliquid *tuum* non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius. aut melius non potes: tuum enim est etiam, quod sub lege certa tuum est. *7. de benef.* 12.

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum. *epist.* 8.

DE DIVERSIS REGVLIS IVRIS antiqui. Tit. XVII.

Regula.

Nisi ad regulam praua non corriges. *ep.* 11. *in fin.*

Velle, nolle, non nolle.

Si vis scire an velim, effice vt possim nolle B *1. de benef.* 18. [B Sic Vlpianus: Eius est, non nolle, qui potest velle. dixi ad *l.* 3. *Digest. hoc titulo.*

Non ideo minus vult, qui non potest nolle, &c. quæ ibidem vide: *6. de benef.* 21.

Licita, illicita.

Quædam quæ licent, tempore & loco mutato non licent. *9. controu.* 2.

Damnum: præmium.

Eius debet esse damnum, cuius est præmium. *5. contr.* 6. Non est iniquum eius rei tibi iniuriam imputari, cuius fructum percepisti.

Dare quod non habeas.

Nemo C potest quod non habet, dare. *5. de benef.* 12. *in fin.* [C Vide *l.* 54. 120. *ff. de reg. iur.*

Iure & lege factum.

Quod iure fit, verum est: & quod sine iure quoque rationem habeat, recte fit *2. controu.* 1.

Tutus D est qui lege fecit. *1. controu.* 6. [D Nullus videtur dolo facere, qui suo iure vtitur. *Gaius in l. nullus.* 55. *Digest. hoc titulo.*

Necessitas.

Ad quædam nulla debet necessitas compellere. *7. controuers.* 2.

Obligatio.

Nemo in id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire an velim, effice vt possim nolle. 2. *de benef.* 18.

Variare, & consilium mutare.

Non est leuitas a cognito & damnato errore discedere: & ingenue fatendum est, aliud putaui, deceptus sum. Hæc vero peruersæ stultitiæ perseuerantia est, quod semel dixi qualecunque est, fixum ratumque sit. Non est turpe cum re mutare consilium, 4. *de benef.* [illegible].

Verisimilia sequi.

In arduo est veri exploratio. Ea imus, qua ducit veri similitudo A Sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus. Cum omnium incertus sit euentus, ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem? sequimur qua similitudo veri, non qua veritas trahit. 4 *de beneficijs* 33. (A sic in obscuris inspici solet quod verisimilius est, aut quod plerunque fieri solet. *l. in obscuris* 114. *ff. hoc tit.*

Otium.

Difficilius homines à se otium impetrant, quam à lege, *de breuit. vita* 20.

Circumscriptio.

Semper circumscriptio per ius ad iniuriam venit. 6. *controuers.* 3.

Inuitus.

Non semper licet dicere, Nolo: aliquando beneficium B accipiendum est & inuito. 2 *de benef.* 18. [A Inuito tamen beneficium non dari scribit Paulus, *l.* 69. *ff. hoc titulo.*

Nemo libenter dat inuitis. 3. *de benef.* 13.

Opus pulcherrimum, inuitos volentesque seruare. 2. *de benef.* 14.

FINIS IVRIDICORVM.

LOCI COMMVNES SEV LIBRI AVREORVM DE VIRTVTE, & MORIBVS, SEV DE HIS QVÆ AD ETHICA PERTINENT: EX Seneca, authore Dionysio Gothofredo, I. C.

DE PHILOSOPHIA.

De Laude Philosophia, & ad eam amplectendam cohortatio.

VTINAM, quemadmodum vniuersi mundi facies in conspectum venit, ita Philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum vel mundo spectaculum. profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet Sed quia contingere hoc non potest, sic erit a nobis aspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. *epist.* 90.

Relinquantur illæ artes, quæ propositum habent placendi populo, Philosophia adoretur. 7. *epist.* 53.

Philosophia definitiones.

Philosophia, sapientiæ amor est, & affectatio. *epist.* 90.

Philosophia sacrum quiddam est & venerabile, vt etiam si quid illi simile est, placeat. *epist.* 56.

Quid Philosophia, nisi vitæ lex? *epist.* 95.

Philosophia, bonum consilium est. *epist.* 37.

Philosophia, vltimum est instrumentum, & vt ita dicam, additamentum. A *epist.* 17. (A Quid ita? cum omnia habueris, tunc & sapientiam habere voles

Philosophia, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. *epist.* 81.

Philosophia vis ac dignitas.

Nunquam in tantum conualescit nequitia, nunquam sic contra virtutes coniurabitur, vt non Philosophiæ venerabile & sacrum maneat. *epist.* 14.

Philosophia omnibus præferenda est artibus rebusque, *epistol.* 29.

Philosophia omnibus lucet.

Philosophia non reiicit quempiam, nec eligit: omnibus lucet. *epist.* 44.

Philosophia in faciendo, non in dicendo consistit: & in quibus faciendis consistat.

Facere docet Philosophia, non dicere: & hæc exigit, vt ad legem suam quisque viuat, ne orationi vita dissentiat, vt ipsa inter se vita vnius coloris sit. *epi.* 20. *in pr.*

Non Philosophiæ verba, sed opera tractanda sunt. *epist.* 24.

Philosophia non est populare artificium nec ostentationi paratum, non in verbis, sed in rebus est. *epist.* 16.

Philosophia quomodo prosit homini, etiamsi fatum admittatur.

Dicet aliquis: Quid mihi prodest Philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam & mutari certe non possunt, & nihil præparari potest aduersus incerta, si aut consilium meum Deus occupauit, decreuitque quid facerem, aut consilio meo nihil fortuna permittit. Quicquid est ex his, Lucili, vel si omnia hæc sunt, philosophandum est, siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus vniuersi cuncta disponit, siue casus res humanas sine ordine iactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, vt Deo libenter pareamus, vt fortunæ contumaciter resistamus: hæc docebit, vt Deum sequaris, feras casum. *epist.* 16.

Philosophia quantum debeamus; Philosophia munus Dei.

Deorum immortalium munus est, quod viuimus: philosophiæ, quod bene viuimus Itaque tanto plus nos huic, quam dijs, quanto magis bona vita est, quam vita pro certo deberetur, nisi ipsam Dij Philosophiam tribuissent. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, prudentes nasceremur. *epist.* 91. *in pr.*

Philosophia discitur non nobis innascitur.

Philosophia res non est beneficiaria. A *epist.* 90. [A Id est: non ab alio nobis obuenit aut datur, hanc sibi quisque parare debet.

Oratio philosophi qualis esse debeat.

Oratio solicita Philosophum non decet. *epi.* 101.

Oratio Philosophi qualis esse debeat, vide. *epi.* 40.

Oratio Philosophi qualis esse debeat, multis ostendit, *epistol.* 76.

Philosophia clamores non captat: non in syllabis est: non est philologia.

Quid turpius Philosophia captante clamores? *epi.* 53.

Turpissimum est, verba nos philosophiæ, non opera tractare. *epist.* 24.

Ludum literarium Philosophorum relinquunt, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant. *epist.* 72.

Quæ Philosophia fuit, facta Philologia B est. *epist.* 109. [B Sic Epictetus dicere solebat, plerosque istos qui philosophari videntur, philosophos esse eiusmodi ἄνευ τοῦ πράττειν, μέχρι τοῦ λέγειν. factis procul, verbis tenus. 17. *Gell.* 19.

Philosophia arcana non cuiuis prostituenda: & qui eius professores dignissimi sint.

Philosophiæ arcana admissis receptisque in sacra ostenduntur. Præcepta & alia eiusmodi profanis quoque nota sunt. *epist.96.*

Damnum fecit Philosophia, postquam prostituta est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorē sed antistitem nacta est. *epi.53.in fin.*

Philosophiæ diuisio.

Philosophia diuiditur in scientiam & habitum animi. *epist. 93.*

Aduersus philosophos nonnulla.

Philosophi credula natio. 6 *nat.* 26.

Philosophi schola nonnullis diuersorium otij. *epistol.* 109.

Habitus antiquus philosophi, supercilia subducere, barbam demittere, tristem esse ac pallidum: asperum, incultum & intonsum caput, negligentior barba: indictum argento odium, cubile humi positum.

In hoc supercilia subduximus, in hoc barbam A demisimus: hoc est quod tristes docemus, & pallidi? *epist.* 49. [A Gellius 9. c.2. Adiit, inquit, nobis præsentibus, palliatus quispiam, & crinitus, barbaque prope ad pubem vsque porrecta, ac petit æs sibi dari ad panem emendos. Hunc Herodes interrogat, quisnam esset. Atque ille vultu sonituque vocis obiurgatorio, philosophum sese esse dicit & mirari quoque addit, cur quærendum putasset quod videret. Video, inquit Herodes, barbam & pallium, philosophum nōdum video.

Si ludum literarium intraueris, scies ista quæ ingenti supercilio Philosophi iactant. *epist.95.*

Asperum, incultum & intonsum caput & negligentiorem barbam, & indictum argento odium, & cubile humi positum, & quicquid aliud ambitionem peruersam sequitur, deuita. Satis ipsum nomen philosophiæ (etiamsi modeste tractetur) inuidiosum est. *epist.* 5.

Philosophia non est artificium venale.

Nullos peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quā qui philosophiam velut aliquod artificium venale B didicerunt. *epistol.* 109. [B Hoc primum profiteri philosophum oportet, *mercenariam operam spernere.l.*1.§.4.*ff de extr. cognitionib.* ideo rari sunt qui philosophentur. *l. si duas.* 6.§. 7.*ff. de excusat. tut.*

Circulatores Philosophiam honestius negligerent, quam venderent. *epist.* 29.

Philosophiæ auditores qui iusti atque illegitimi.

Non nouimus quosdam, qui multis apud Philosophiam annis persederint, & ne colorem quidem duxerint? Quidni nouerim? Pertinacissimos quidem & assiduos, quos ego non discipulos Philosophorum, sed inquilinos voco. Quidam veniunt vt audiant, non vt discant: sicut in theatrum voluptatis causa. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui Philosophorum schola diuersorium otij sit. Aliqui cum pugillaribus veniunt, non vt res excipiant, sed verba. *epist.*109.

Decreta & Præcepta philosophiæ quemadmodum differant.

Quid interest inter decreta Philosophiæ & præcepta: nisi quod illa generalia præcepta sunt illa specialia. *epi.*95.

Philosophiæ neglectus.

Nemo nostrum in altum descendit, summa tantum decerpsimus, & exiguum temporis impendisse philosophiæ satis abundeque occupatis fuit. *epi.* 60.

Philosophiæ nomen inuidiosum.

Satis ipsum nomen Philosophiæ, (etiamsi modeste tractetur) inuidiosum est. *epi.* 5.

Philosophiæ vis & vtilitas

Ea philosophiæ vis est, vt non solum studentes, sed etiam conuersantes iuuet. *epist* 109.

Philosophiæ seruias oportet, vt tibi cōtingat vera libertas, non differatur in diem. Qui se illi subiecit & tradidit, statim circumagitur. A hoc enim ipsum Philosophiæ seruire, libertas est. *epist.* 8. [A Vide 2. *Coniecturarum*: vbi hunc locum exposui.

Qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. *epist* 109.

Aduoca philosophiam in consilium: succedet tibi, ne ad B calculos sedeas. *epi.* 17. [B Id est: ne in ludis & friuolis sis occupatus.

A Philosophia neminem paupertate arceri.

Licet ad Philosophiam etiam sine C viatico peruenire. *epi.*17. [C Quid ita? vt eā consequamur, diuitiis non est opus.

Philosophia quemadmodum tractanda.

Philosophia tranquille modesteque tractanda. *epist.*14.

DE SAPIENTIA.

Sapientia vis quam late pateat, & quæ obiecta habeat.

Sapientia totius naturæ notitiam, ac suæ tradit, quid sint Dij, qualesque, declarat quid inferi, quid lares & genij, quid in secundam à numinibus formam animæ prouecta vbi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. Hæc eius initiamenta sunt, per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium Deorum templum mundus iste reseratur, cuius vera simulachra, verasque facies cernendas mentibus protulit. nam ad spectacula tam magna hebes est. Ad initia deinde rerum redit, & cæterarum rationem toti inditam, & vim omnium seminum singula proprie figurantem Tum de animo cœpit inquirere vnde esset, vbi, quamdiu, in quot membra diuisus? Deinde se à corporalibus ad incorporalia transtulit, veritatemque & argumenta eius excussit. Post hæc, quemadmodum discernerentur vitæ ac necis ambigua. In vtraque enim falsa veris immixta sunt. *epist.* 91.

Inter sapientiam & sapere quæ differentia sit.

Aliud sapientia, aliud sapere. Puto concedes, duo esse hæc: id quod habetur, & eum qui habet. Habetur sapientia, habet qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta ars enim vitæ est. Sapere quid est? non possum dicere mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti: ita alterum est bonum, alterum quasi habere mentem bonam. Sunt naturæ corporū tāquā hic homo, hic equus. Has deinde sequūtur motus animorum enunciatiui corporum, hi habēt proprium quiddam, & à corporibus seductum: tanquā, video Catonem ambulantem, hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui & oculos & animum intendi, Dico deinde. Cato ambulat: non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enunciatiuum quiddam de corpore, quod alij effatum vocant, alij enunciatum, alij edictum. Sic cum dicimus sapientiam, incorporale quiddam intelligimus cum dicimus sapit, de corpore loquimur. Plurimum autem interest, vtrum illum dicas, an de illo *ep.*119.

Sapientiæ & sagacitatis discrimen.

Omnia ista sagacitas, non sapientia inuenit. *epist* 90.

Sapientia non eripitur, sapientia in stultitiam non reuoluitur. *epist.*77.

Sapientiæ neglectus.

Ad sapientiam quis accedit? quis dignam iudicat, nisi quā in transitu nouerit? quis Philosophiam aut vllum liberale respicit studium, nisi cum ludi intercalantur, cum aliquis pluuiis interuenerit dies, 7. *natural.* 32.

Sapientiæ definitio, & obiecta atque opera.

Magna & spatiosa res est Sapientia. Vacuo illi loco opus est, de diuinis humanisque dicendum est, de preteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tempore: de quo vno vide quam multa quæruntur. Primum, an per se sit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus sit. si tempus cum mundo cœpit, an & ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit & tempus, *epist.* 89.

Sapientia habitus perfectæ mentis est, sapere huius perfectæ mentis. *& post.* Sapere sapientiæ vsus est, quomodo eloquentiæ eloqui, quomodo oculorum videre. *epistol.* 118.

Quid est Sapientia? Idem velle, atque idem nolle. *epistol.* 20.

Sapientia altius sedet nec manus edocet, animorum magistra est. *& post*: Artificem vides vitæ, alias quidem artes sub dominio habet. Nam cui vita, illi vitæ quoque ornamenta seruiunt. Cæterum ad beatum tendit, illo ducit, illo vias aperit *epi.*91.

Sapientia sola libertas est. *epist.*37.

Hæc est sapientia in naturam conuerti, & eo restitui, vnde publicus error nos expulerit. *epi.*93.

Nullo modo prodesse tibi possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est dū in aliena niteris, ad bonum reuerti tuum? quid hoc est? animus scilicet emendatus ac purus æmulator Dei. *ep.*125.

Credamus Sextio monstranti pulcherrimum iter, & clamanti, *Hac itur ad astra.* Hac, secundum frugalitatem, hac secundum temperantiam, hac secundum fortitudinem. *epistol.* 74.

De ſapientis vi, officio ac munere circa humanum genus inſtituendum.

Sapiens nihil quicquam alius eſt, quam humani generis pædagogus. *epi.* 90.

In gratia referenda & amando.

Solus ſapiens ſcit referre gratiam, ſolus ſcit amare, ſolus amicus eſt. *epiſt.* 81.

Circa labores & hanc militiam mundanam, & caſus aduerſos.

Nulla fortuna, nulla te actus ſapiētis excluditur: ad vtroſque caſus aptus eſt, bonorum rector eſt, malorum victor. *epiſt* 85.

Sapiens ciuem eſſe ſe vniuerſi, & militem credit, labores velut imperatos ſubit. *epi.* 121.

Homo ſapiens pulſari poteſt, capi non poteſt. *epiſtol.* 75.

Circa res diuinas & cæleſtes.

Sapientis animus explicari cupit, & reuerti ad illa quorum fuit. *& poſt.* A terrenis dimittit ſe ad diuina. *& poſt*: Cœlo reficitur. *& poſt*: Quoties poteſt, apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requieſcit. *& poſt*: Adhæret quidem in corpore ſuo, ſed optima ſui parte abeſt. & cogitationes ſuas ad ſublimia intendit. *& poſt*: Patitur mortalia, quamuis ſciat ampliora ſupereſſe. Interdices mihi inſpectionem rerum naturæ, ac toto abducto rediges in partē? Ego non quæram quæ ſint initia vniuerſorū? quis rerum formator? quis omnia in vno merſa ex inerti materia conuoluta diſcreuerit? Non quæram quis ſit artifex huius mundi, qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit, quis ſparſa collegerit, confuſa diſtinxerit, nimia deformitate latentibus faciem diuiſerit, vnde lux tanta fundatur, ignis, ſit an aliquid igne lucidius, ego iſta non quæram? ego neſciam vnde deſcenderim? ſemel hæc mihi videnda ſint an ſæpe? Neſciam quo hinc iturus ſim? quæ ſedes expectet animam ſolutam legibus ſeruitutis humanæ? Vetas me cœlo intereſſe, iubes me viuere capite demiſſo? Maior ſum & ad maiora genitus. *epiſt.* 66. *circa fin.*

Circa fidem & honeſta.

Non eſt fides niſi in ſapiente. apud ſapientem ſunt ipſa honeſta, apud vulgum ſimulacra rerum honeſtarum, & effigies. *epiſtol.* 81

Circa animi & actionum arbitrium.

Sapiens animum in poteſtate habet. legēm ſibi quam vult, dicit: & quam dixit, ſeruat. 2. *de benef.* 18.

Circa beneficia & offenſas.

Sapiens omnia examinat ſecum, quantum acceperit, à quo, quando, vbi quemadmodum. *epiſt.* 90.

Sapienti quidquid datur, de ſuo datur. 7. *de benef.* 4.

Sapienti dum accipit beneficium, longum gaudium manet ac perenne. non enim illum accipere, ſed accepiſſe delectat quod immortale eſt & aſſiduum illa contemnit, quibus læſus eſt? nec obliuiſcitur per negligentiam ſed volens. non vertit omnia in peius, nec quærit cui imputet caſum, & peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus. Quicquid accidit, benigne interpretando leuat: nec offenſæ potius quam beneficij meminit. *epiſt.* 81.

Circa voluptatem.

Sapiens eris, ſi clauſeris aures, quibus ceram parum eſt obdere. firmiori ſpiſſamento opus eſt, quam vſum in ſociis Vlyſſem ferunt. *epiſt.* 13.

In conſilio non mutando.

Sapiens non mutat conſilium, omnibus his manentibus, quæ erant cum ſumeret. 4. *de benef.* 34

Circa genera humani leges

Sapiens ſolus generis humani legibus ſoluitur: omnia illi ſæcula, vt Deo ſeruiunt. *de breuit. vit.* 15.

Circa neceſſitatem.

Nihil inuitus facit ſapiens: neceſſitatem effugit, quia vult quod ipſa coactura eſt. *epi.* 55.

Circa metum, & de eius ſecuritate.

Omnes mortales multos antecedes, non multo te Dij antecedent. *& poſt*: Tantum ſapienti ſua, quantum Deo omnis ætas patet. Eſt aliquid, quo ſapiens antecedat deum? Ille naturæ beneficio non timet, ſuo ſapiens. Ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, ſecuritatem Dei. *epi.* 54. *in fin.*

In rebus inueniendis, excogitandis & perficiendis.

Quid ſapiens inueſtigauerit, quid in lucem protraxerit, quæris? Primum veram naturam, quam non vt cætera animalia oculis ſecutus eſt, tardis ad diuina. Deinde vitæ legem, quam ad vniuerſa direxit: nec noſſe tantum, ſed ſequi docuit Deos, & accidentia non aliter excipere quam imperata. Vetuit parere opinionibus falſis: & quanti quidque eſſet, vera æſtimatione perpendit. Damnauit mixtas pœnitentiæ voluptates, & bona ſemper placitura laudauit, & palam fecit, feliciſſimum eſſe cui felicitate non opus eſt: potētiſſimum eſſe, qui ſe habet in poteſtate. Non de ea Philoſophia loquor (id eſt, Epicurea) quæ ciuem extra patriam poſuit, extra mundum Deos, quæ virtutem donauit voluptati: ſed de illa, quæ nullum bonum putat, niſi quod honeſtum, eſt: quæ nec hominis nec fortunæ muneribus deleri poteſt. Cuius hoc pretium eſt, non poſſe pretio capi. *epiſt.* 91.

Multa ſapientes faciunt, qua homines ſunt, non qua ſapientes. Puta velociſſimum eſſe ſapientem, curſu omnes anteibit, qua velox eſt, non qua ſapiens. *epi.* 91.

Miſcella de ſapientia.

Sapientia eſt, ſemper idem velle atque idem nolle. *epiſt.* 20

Magna & ſpatioſa res eſt ſapientia. *epiſt.* 89.

Sapientia perfectum bonum eſt mentis humanæ. *epiſtol.* 90.

Sapientia domina rectrixque eſt, *epiſt.* 86.

Sapientia rerum terminos nouit. *epiſt.* 95.

Artes ſeruiunt vitæ, ſapientia imperat. *epiſt.* 86.

Summa ſapientia, bona malaque diſtinguere. *epi.* 71.

Sapientia non eripitur, ſapiētia in ſtultitiam non reuoluitur. *epiſt.* 77.

Repreſentat opes ſapientia, quas cuicunque fecit, ſuperuacuas, dedit. *epiſt.* 17

Sapientia res omnium maxima, in itinere colligitur. *epiſtol.* 105.

Malo ſapientia non relinquit locum. 2. *in ſap. non cad. iniur.* 4.

Puto multos potuiſſe ad ſapientiam peruenire, niſi putaſſent ſe perueniſſe. 1. *de tranq. vita.* 1.

Sapiens nocituram potentiam vitat: hoc primum cauens, ne vitare videatur. *epiſt* 14.

Sapiens eſt artifex domandi mala. *epiſt.* 86.

Sapiens diuitiarum naturalium eſt quæſtor acerrimus. *epiſtol.* 120.

Omnia quæ debet ſapiens, ſine vllius malæ rei miniſterio efficiet, nihilque admiſcebit, cuius modum ſolicitus obſeruet. 2. *de ira.* 14.

Sapienti nihil neceſſe eſt. *epi.* 9.

Vni ſapienti notum eſt, quanti res quæque taxanda ſit. *epiſt.* 81.

Sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab aliis tempeſtatibus vitæ. *epiſt* 6.

Sapientem nunquam pœnitentia ſubit. 4. *de benef.* 34.

Quod dicitur de ſapiente, non exigimus à proficiente. *epiſt.* 75

Sapientis multum patet vita, non idem illum qui cæteros terminus includit ſolus generis humani legib. ſoluitur, omnia illi ſecula. vt Deo ſeruiunt. *de breuitat vitæ.* 15.

De ſectis Philoſophorum variis & prodigioſis philoſophorum quibuſdam ſententiis.

Audi, quantum mali faciat nimia ſubtilitas, & quam infeſta veritati ſit. *Protagoras* ait, de omni re in vtramque partem diſputari poſſe ex æquo, & de hac ipſa, an omnis res in vtramque partem diſputabilis ſit. *Nauſiphanes* ait, ex his quæ videntur eſſe, nihil magis eſſe, quam non eſſe. *Parmenides* ait, ex his quæ videntur, nihil eſſe in vniuerſo *Zenon Eleates* omnia negocia de negocio deiecit: ait, nihil eſſe. Circa eadem fere *Pyrrhonij* verſantur, & *Megarici*, & *Cretici*, & *Academici*, qui nouam induxerunt ſcientiam nihil ſcire. Hæc omnia in illum ſuperuacuum ſtudiorum liberalium gregem conijce. Illi mihi non profuturam ſcientiam tradunt, ſi ſpem omnis ſcientiæ eripiunt. Satius eſt ſuperuacua ſcire, quam nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura eſt, nihi dubium. Si Nauſiphani, hoc vnum certum eſt, nihil eſſe certi. Si Parmenidi, Nihil eſt præter vnum. Si Zenoni, ne vnum quidem. *epiſt.* 89.

Diſputare cum *Socrate* licet, dubitare cum *Carneade*, cum *Epicuro* quieſcere, cum *Stoicis* hominis naturam vincere, cum *Cynicis* exuere, cum rerum natura in conſortium omnis æui pariter incedere. *de breuit. vit.* 14.

Stoicorum ad reliquas ſectas comparatio.

Stoicorum rigida & virilis ſapientia. *ad Alb.* 12. Tantum inter Stoicos (Serene) & cæteros ſapientiam profeſſos

intereſſe, quantum inter fœminas & mares, non immerito dixerim. altera pars ad obſequendum, altera imperio nata eſt. Cæteri ſapientes, molliter & blande: Stoici, virilem ingreſſi viam. *in ſap. non cad. iniur.*

Epicurum ſancta præcipere, & triſtia.

Mea quidem ſententia, iſta inuitis, hæc noſtris populatibus dico: ſancta Epicurum & recta præcipere, & ſi propius acceſſeris, triſtia. *de vit. beat.* 13.

ETHICA, SEV DE MORIBVS.

Diuiſio Ethices in tres partes. hoc eſt, conſiſtit Ethice in ſuo cuique tribuendo: in impetu ad honeſta capiendo: in actionis honeſtæ perſeuerantia.

Tripartita Philoſophia, cuius pars moralis, in tria rurſus diuidi placuit: cuius prima inſpectio eſt. ſuum cuique diſtribuere & æſtimare quanto quidque dignum ſit. Secunda eſt de impetu, qua impetum capimus ordinatum temperatumque ad ea quæ digna eſſe iudicauimus. Tertia eſt de actionibus, qua fit vt inter impetum noſtrum actionemque conueniat, vt in omnibus iſtis nobis ipſis conſentiamus. *& poſt.* Tunc vita ſibi concors eſt, vbi actio non deſtituit impetum. *epiſt.* 90.

De Philoſophia moralis partibus: hoc eſt, de ea quæ ſingulis ac cuique dat propria præcepta: item de ea quæ decreta tradit.

Eam partem Philoſophiæ, quæ dat propria cuique perſonæ præcepta, nec in vniuerſum componit hominem, ſed marito ſuadet quomodo ſe gerat aduerſus vxorem, patri quomodo educet liberos, domino quomodo ſeruos regat, quidam ſolam receperunt, cæteras, quaſi extra noſtram vtilitatem vagantes, reliquerunt. Sed Ariſton Stoicus e contrario hanc partem leuem exiſtimat, & quæ non deſcendat in pectus vſque. Ac illam habentem præcepta plurimum ait proficere, ipſaque decreta Philoſophiæ conſtitutionemque eſſe ſummi boni, quam qui bene & intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum ſit, ſibi ipſi præcepit. *& poſt.* Cleanthes vtilem quidem iudicat & hanc partem, ſed imbecillem, niſi ab vniuerſo fluit, niſi decreta ipſa Philoſophiæ & capita cognouit. *epi.* 91. *paſſim.*

Παραινετικὴν non ſatis eſſe ad conſummandam ſapientiam.

Petis à me, an hæc pars Philoſophiæ, quam Græci παραινετικὴν vocant, nos præceptiuam dicimus, ſatis ſit ad conſummandam ſapientiam? Scio te in bonam partem accepturam, ſi negauero. *epiſt.* 96.

Laus Ethices.

In hoc morum ſtudio multa delectant, pauca vincunt, 7. *de benef.* 7.

Studium Ethices.

Eligamus non eos qui verba magna celeritate præcipitãt, & communes locos voluunt, & in priuato circulantur: ſed eos, qui vitam docent. *epiſt.* 53.

Virtutis diuiſio in contemplationem & actionem.

In duas partes virtus diuiditur: in contemplationem veri, & actionem. Contemplationem inſtitutio tradit, actionem admonitio. Virtutem & exercet & oſtendit recta actio. *epiſt.* 93.

De virtutum deſcriptionibus.

Poſidonius ait vtilem eſſe deſcriptionem cuiuſque virtutis, eamque Ethologiam vocat. Quidam χαρακτηρισμὸν appellant ſigna cuiuſque virtutis & vitij, ac notas reddentem, quibus inter ſe ſimilia diſcriminentur. Deſcriptiones has (& vt publicanorum vtar verbo) εἰκονισμοὺς ex vſu eſſe confiteor. *epiſt.* 96.

Mores boni ſibi placent ac permanent.

Hoc habent inter cætera boni mores, placent ſibi & permanent: leuis eſt malitia, ſæpe mutatur non in melius, ſed in aliud. *epi.* 47.

Morale non ſemper bonos mores facit.

Non quicquid morale eſt, bonos mores facit. *epi.* 121.

Mores ſemper & omni ætate fuiſſe corruptos.

Maiores noſtri queſti ſunt, nos querimus, poſteri noſtri querentur, euerſos eſſe mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi. 1. *de beneficiis* 10.

Nulla ætas vacabit à culpa. *epi.* 98.

Idem ſemper de nobis pronunciare debemus, malos eſſe nos, malos fuiſſe: inuitus adiiciam, & futuros eſſe. 1. *de benef.* 10.

De Regula vitæ habenda.

Niſi ad regulam praua non corriges. *epiſt.* 11.

Regula non quam formoſa, ſed quam recta ſit, quæritur. *epiſt.* 77.

Vnam ſemel, ad quam viuas, regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exæqua. *epi.* 20.

De officiis.

Prior ac potior eius officij A ratio eſt, quod humano generi, quam quod vni homini debeo 7. *de benef.* 19. *in fin.*

[A Affinis eſt & hæc Maſſurij Sabini de Officiis ſententia: In officiis apud maiores ita obſeruatum eſt, primum Tutelæ, deinde hoſpiti, deinde clienti, tum cognato, poſt affini: de qua cauſa, fœminæ viris potiores ſunt habitæ, pupillariſque tutela muliebri prælata 5. *Gell.* 13.

Ex duobus conſtat officium. Tantundem ab vtroque exigit. Qualis pater eſſe debeat cum inſpexeris, ſcias non minus operis illic ſupereſſe, vt diſpicias, qualem oporteat eſſe filium. 2. *de benef.* 18.

De eo quod nimium, & quod deficit.

Nunquam nimis dicitur, quod nunquam ſatis diſcitur. *epiſtol.* 27.

Vitioſum eſt vbique, quod nimium eſt. 1. *de tranq. vitæ.* 9.

Nimia, eo quod ſuperfluunt, nocent. ſic ſegetem nimia ſternit vbertas: ſic rami onere franguntur, ſic ad maturitatem non peruenit nimia fœcunditas, ita animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit. *epiſt.* 39.

Vitioſum eſt vbique, quod nimium eſt. 1. *de tranq.* 9.

Aeque peccat quod excedit, quam quod deficit. 2. *de benef.* 16.

De externis.

Externa corpori acquiruntur. Corpus in honorem animi colitur. *& poſt.* Antipater aliquid ſe tribuere dicit externis, ſed exiguum admodum. Videt autem quale ſit, die non eſſe contentum, niſi aliquis igniculus alluxerit. *epiſt.* 93.

Pulcherrima quæque multis & aduenticiis comitata ſunt dotibus: ſed illas trahunt, ipſa præcedunt. 4. *de benef.* 21.

Bonis externis quemadmodum vtendum, declarat. *epiſt.* 75.

De indifferentibus ſeu adiaphoris.

Si valetudo indifferens eſt, & valere indifferens. ſi forma indifferens eſt, & formoſum eſſe indifferens eſt. ſi iuſtitia bonum eſt, & iuſtum eſſe bonum eſt. ſi turpitudo malum eſt, & turpem eſſe malum eſt. Tam mehercules, quam ſi lippitudo malum eſt, & lippire malum eſt. Hoc ſcias, neutrum eſſe ſine altero poteſt. Quod ſapit, ſapiens eſt: quod ſapiens eſt, ſapit. *epiſt.* 118.

Medium atque indifferens vocamus, quod tam malo cõtingere quam bono poteſt: tanquam pecunia, forma, nobilitas. *epiſt.* 118.

DE EXEMPLIS, ET EORVM VSV ET FRVCTV.

Quibus exemplis vita inſtruenda.

Lõgum iter eſt per præcepta, breue & efficax per exẽpla. Zenonem Cleanthes non expreſſiſſet, ſi eum tantummodo audiſſet. Vitæ eius interfuit, ſecreta proſpexit: obſeruauit illum, an ex formula ſua viueret. Plato & Ariſtoteles & omnis in diuerſum itura ſapientiam turba, plus ex moribus, quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum & Hermacum & Polyenum magnos viros non ſchola Epicuri, ſed cõtubernium fecit. *epiſt.* 6.

Catonem certius exemplar ſapientis viri nobis Deos immortales dediſſe, quam Vlyſſem & Herculem prioris ſæculi. *in ſap non cad. in* 2.

Mala exempla vitanda.

Nullum nefas ſine exemplo *ep.* 75.

Mala exempla in eos redundant, qui faciunt. *epiſt.* 7.

Inter cauſas malorum noſtrorum eſt, quod viuimus ad exempla: nec ratione componimur, ſed conſuetudine abducimur. *epiſtol.* 124.

Vnum exemplar aut luxuriæ aut auaritiæ multum mali facit *epiſt.* 7.

Fœlix vulgo, non fœlix.

Breuem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum eſſe cenſeas. Bonum tuum tunc habebis, cum intelliges infeliciſſimos eſſe felices *epiſt.* 125.

Felicitas fel habet.

Doce leue eſſe vanumque hoc, quod felicitas dicitur, vnam illi ſyllabam A faciliime accedere. *epiſt.* 1. [A quæ autem illa ſyllaba? Fel.

Infelicitas assidua, indurat.

Infelicitas assidua vnum habet boni, quod quos sæpe vexat, nouissime indurat. *ad Alb.* 2.

Infelix, qui semper felix.

Nihil mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam aliquid euenit aduersi. *de prou.* 3.

De misero infelici. & non beato.

Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imperet mundo. *epi.* 9. 13. *&* c. 13. *de paupertate.*

Si cui sua bona non videntur amplissima, licet totius mũdi dominus sit, tamen miser est. *epist.* 9

Miser, quem delectat sui patrimonij liber magnus. 7. *de benef.* 10.

Nemo tantum præsentibus miser est. *epi.* 5.

Non qui iussus aliquid facit, miser est: sed qui inuitus facit. *epi.* 62.

Ne sis miser ante tempus. *epi.* 13.

Nemo potest beate viuere, ne tolerabiliter quidem sine sapientiæ studio. *epi.* 16.

Is beatior est, cui fortuna superuacua est, quam is cui parata est. *de consol. ad Polyb.* 28.

Non est beatus, esse se qui non putat. *epist.* 9.

DE FELICITATE ET BEATITVDINE: & ei contraria, infelicitate ac miseria.

Semper fœlicis conditio.

Semper esse felicem, & sine morsu animi velle transire vitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem. *de prouid. diuin.* 4.

Fœlices qui mali.

Quotidie querimur, malos esse felices. 2. *de benef.* 18.

Fœlicitas incerta, inquieta.

Nulla certa felicitas est. 2 *contron.* 1.

Magnæ fœlicitatis tutela solicita est. *ad Polybium*, 28.

Res est inquieta felicitas. *epist.* 35.

Infœlix virtus.

Nec infelix virtus amittit gloriæ titulum: nec gloriam virtutis intercipit fortuita felicitas. 4. *controu.* 7.

Fœlicitatis intemperantia.

Cum omnia quæ excesserint modum, noceant, periculosissima felicitatis intemperantia est. *de prouid. diuin.* 4. 8.

Mori in fœlicitate.

Est magna felicitas, in ipsa felicitate moriendi. *de consolatione ad Polybium* 29.

Fœlix qui emendet.

Felix qui non actus tantum, sed etiam cogitatus emendat *epi.* 11.

Fœlix sibi & aliis.

Felix est, non qui aliis videtur esse, sed qui sibi. *de remed. fort.* 19.

Fœlicis & fœlicioris ratio.

Nunquam erit felix, quem torquebit felicior. 3. *de ira* 30.

Fœlix ingenium.

Felix ingenium salutaria in transitu rapit. *epi.* 96.

Sylla fœlix.

Sylla tam felix? *ad Mart.* 12.

DE VIRTVTE.

Nunquam virtus vitio adiuuanda est, se contenta. 1. *de ira.* 8. 16.

Cum semel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præstat. *de consol. ad Alb.* 13. 226.

Omnis virtutis actio bonum est. *epi.* 103.

Nunquam virtutis molle documentum est, *de prouid. diuin.* 4.

Virtutis materia tam late patet, quam vita. 4. *de beneficiis* 19.

In optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, nõ virtus est. *epist.* 91.

Quicquid facimus, aut maliciæ aut virtutis gerimus imperio. *epist.* 107.

Virtus sola satis est. *epi.* 25.

Non est virtus maior, quo longior. *epi.* 74.

Virtus omnibus patet. 3. *de benef.* 18.

Virtutis modus vbique. 2. *de benef.* 16.

Virtutem materia non mutat. *epi.* 67.

Non dat natura virtutem. *epi.* 91.

Omnis res, quod non habuit decus, virtute adsumit. *epi.* 83.

Non est quod existimes vllam sine labore esse virtutem. *de beata vita* 25.

Nihil est virtute præstantius, nihil pulchrius: & bonum est & optabile, quicquid ex huius geritur imperio. *epi.* 68.

Omnibus inter se virtutibus amicitia est. *epi.* 110.

Virtutibus vitia confinia sunt, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. *epi.* 121.

Altum quiddam est Virtus, excelsum & regale, inuictum infatigabile: *de beat. vit* 7.

Illa certissima est virtus, quæ se diu multumque circumspexit & rexit, & ex lento & destinato prouexit. 1. *de ira* 11.

Virtus adeo gratiosa, vt insitum sit etiam malis probare meliora. 4 *de benef.* 17.

Natura gloriosa virtus, & anteire peiores cupit. 5. *de beneficiis* 36.

Sæpe honorata virtus est, etiam vbi eam fefellit exitus. 4. *controu.* 7.

Aeque laudabilis est virtus in corpore valido ac libero posita, quam in morbido ac vincto *epi.* 67.

Omnis in modo est virtus, modus certa mensura est. *epist.* 67.

Prima hominis pars, est ipsa virtus. *epi.* 93.

Omnis virtus intra se perfecta. 2. *de benef.* 31.

Et igitur virtus, cum tacta est & impulsa. *epi.* 95.

Virtus in omnium animos lumen suum præmittit. 4. *de benef.* 17.

Sola virtus præstat gaudium perpetuum, securum. *epistol.* 27.

Virtus malam vitam non admittit. *de beat. vit.* 7.

Marcet sine aduersario virtus. *de prouid. diuin.* 2.

Multum adiicit sibi virtus lacessita. *epist.* 33.

Virtus omni loco nascitur. *epist.* 67.

Non dediscitur virtus. *epi.* 51.

Virtus non recipit sordidum amatorem. 4. *de benef.* 24.

Quid est Virtus? iudicium verum & remotum. *epi.* 73.

Virtus omnia rerum adersatum onera sustollit, non incuruatur, non succumbit: stat recta sub quolibet pondere, scit se oneri ferendo. *epi.* 83.

Virtus nihil habet in se magnificum, si quicquam habet venale. 4 *de benef.* 1.

Sola sublimis & excelsa virtus est: nec quicquam magnũ est, nisi quod simul & placidum. 1. *de ira.* 16.

Virtus quam affectamus, magnifica. 1. *nat. quæst. in præfat.*

Virtus in alias atque alias qualitates conuertitur, ad rerũ quas actura est habitum figurata, quicquid attingit, in similitudinem sui adducit & fingit. *epi.* 67.

Virtus & aliorum scientia est, & sui. *epi.* 96.

Virtutis primæ partes sunt ducere debet, imperare, summo loco stare. Tu illam iubes signum petere. 4. *de beneficiis* 2.

Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione: & discas oportet, & quod didicisti, agendo confirmes. *epistol.* 93.

Virtuti nihil non magnum est, quia satis. *epi.* 74.

Est virtuti etiam in lectulo locus. *epi.* 79.

Omnia præter virtutem mutant nomen, modo mala fiũt, modo bona. *epist.* 96.

Non magis vllam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderint, quam in mare nimbus. *epi.* 67.

Quædam virtutes in procliui sunt, quædam cliuum subeunt. *de vit. beat.* 25.

Pares virtutes pariaque vitia ostendit, *lib.* 9. *ep.* 67.

Dolores, molestias, iniurias, virtus magnitudine sua elidit atque opprimit: & quocunque affulsit, ibi quidquid sine illa apparet, extinguitur. *epi.* 67.

Auida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit cogitat. *de diuin. prouid.* 4.

De Honesto.

Si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. *epi.* 21.

Honestum propter nullam aliam causam, quam propter vsum sequimur. 4 *de benef.* 9.

Omne honestum in arduo est, etiam quod vicinum honesto est. 2. *de benef.* 18.

Omne honestum iniussum incoactumque est, sincerum & nullo malo mixtum. *epi.* 67.

Omne honestum voluntarium est. *epi.* 67.

Honesta placent suapte natura. 4 *de benef.* 17.

Nihil honestius, quam gratum esse. 4. *de benef.* 19.

Nunquam vsque eo interclusa sunt omnia, vt nulli actioni honestæ locus sit. 1. *de tranquill. vita.* 3.

Nunquam in rerum honestarum certamine superari, turpe est. 5. *de benef.* 2.

Omnia pro honesto patienda sunt. *epi.* 77.

Honestæ rei ac seueræ nunquam molle nomen imponã. *epistol.* 68.

Plus operis in eo vt proposita custodias, quam vt honesta proponas. *epist.16.*

De Bono.

Bona & mala dissentiunt, nec in vnum coeunt. *5. de benef. 12.*

Præsentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere. Futura pendẽt,& incerta sunt. Quod præterit, inter tuta sepositum est.3. *de benef.4.*

Rerum natura non patitur, vt bona bonis noceant. *libro de diuina provident. 1.*

Nemo solicito bono fruitur. *epi.14.*

Multa bona nostra nobis nocent. *epist.5.*

Quod bonum est, bonos facit. *epist 88.*

Id bonum curandum, quod vetustate fit melius. *epi.15.*

Hominis bonum non est in nomine, nisi cum in illo ratio perfecta est. *epi.125.*

Inæstimabile bonum est, suum fieri. *epi. 76.*

Mortale est omne mortalium bonum. *epi.99.*

Bonum sincerum esse debet, & ab omni parte innoxium. *epist. 88.*

Vnum bonum est, quod beatæ vitæ causa, & firmamentũ est, sibi fidere. *epist.31*

Consummatur hominis bonum, si id adimpleuit, cui nascitur. *epi 41.*

Non est bonum, quod incremento malum fit. *1.de ira 12.*

Veri boni auiditas tuta est. *epi.23.*

Omnis natura bonum suum, nisi consummata, non profert. *epi.125.*

Boni proprietas & nomen.

Cætera bona nomen quidem habent commune cum veris, proprietas in illis boni non est. *epi.75.*

Suo bono quæque constare.

Omnia suo bono constant. Quare fortia dorsa iumentis sint quæris: quorum hic vnus est vsus, sarcinam ferre. *epistol.77.*

Summum & vnum bonum.

Summum bonum est, infrangibilis animi rigor. *de vita. 9.*

Summum bonum est, quod honestum est: & quod magis mireris, summum bonum est, quod honestum: cætera falsa & adulterina sunt. *epi. 71.*

Vnum bonũ est, quod honestum: quod in hoc positũ est, parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam: sed patienter excipere fatum, & facere imperata. *epi.77.*

Bona animi, corporis, fortunæ.

Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. *de benef.13.*

Bona prima, secunda, media.

Bona quædam *prima* existimat, ad quæ ex proposito venit, tãquam victoriam, bonos liberos, patriæ salutem. quædam *secunda*, quæ non apparent, nisi in rebus aduersis, tanquam æquo animo pati morbum magnum, exilium quædam *media*, quæ nihilo magis secundum naturam sunt, quã contra naturam, tanquam prudenter ambulare, composite sedere, &c. *epi.67.*

Miscella de bonis & commodis.

Non est bonitas, pessimis esse meliorem. *epi. 80.*

Exorari in perniciem rogantium, sæua bonitas est. *2. de benef. 14.*

Pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. *epi 34.*

Commodum est, quod plus vsus habet, quam molestiæ. *epi. 88.*

Commoda sunt in vita & incommoda. *epi.93.*

DE VIRO BONO.

Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia laudatio hæc constat: O hominem literatum. Simus hoc titulo rusticiore contenti: O Virum bonum. *epi.89. in fin.*

Ars est, bonum fieri. *epi.91.*

Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. *epi.34.*

Bono nulla cuiusquam boni inuidia est. *epi. 66.*

Bonorum vnum propositum est, consentire naturæ. *epist. 67.*

Omnes bonos bonus vnus iudicat. *epi 103.*

Vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi *epi. 42.*

Vir bonus vtrosque calculos sic ponit, vt se ipse circumscribat. *epi.81.*

Officia sua exequitur vir bonus inconfusus, intrepidus. *1. de ira.12.*

Vir bonus, non potest non facere, quod facit. *6 de ben 21.*

Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, vt sic tanquam illo spectante viuamus, & omnia tanquam illo vidente faciamus. *epi.11.*

Nihil turpius quam aliquem computare, quanti vir bonus sit *4. de benef.1.*

Nihil accedere bono viro mali potest. *de diuin. proui.1.*

Pro ipsis bonis viris est, vt esse interriti possint, mal[illegible] inter formidolosa versari: & æquo animo ferre quæ non sunt mala, nisi male sustinenti. *de prouid. diuin.2.*

Boni viri laborant, impendũtur, volentes quidem: non trahuntur a fortuna, sequuntur illam, & æquo gradu, si sci[...]sent, antecessissent. de prouidentia.5.

De optimo.

Inter homines pro summo est optimus. *epi.91.*

Quicquid optimum *homini* est, id extra humanam potentiam iacet, nec dari, nec eripi potest. *de consol. ad Alb. 8.*

Vir bonus quod honesti se facturum putauerit, faciet, etiamsi laboriosum erit, damnosum, periculosum. rursus quod turpe effugiet, etiamsi pecuniam afferat, voluptatem, potentiam, ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe inuitabitur. *epist.77.*

DE VITIO, MALO ET PECCATO.

Nemo sine vitio est. in Catone moderatio, in Cicerone constantia desideratur. *2. controu.5.*

Vitiorum fructus est, monstrari & conspici. Quis eam quam nulli ostendet, induet purpuram? Quis posuit secretam in auro dapem? Quis sub alicuius rusticæ arboris proiectus vmbra, luxuriæ suæ pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est: nec paucorum quidem & familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbæ spectantis exponit. *& post*: Ambitio & luxuria scenam desiderant. *epi. 93.*

Redimebat Aterius vitia virtutibus, & plus habebat quod laudares, quam quod ignosceres. *4. contr. proœm.*

Moriantur ante te vitia *epi.27.*

Licet vastum traieceris mare, licet terræque vrbesque recedant, sequentur te quocunque perueneris, vitia. *ep.28.*

Multorum, quia imbecillia sunt, latent vitia. *epi.42.*

Facilis in procliuia vitiorum decursus est *2.de ira.*

Nemo vitia quæ odit, imitatur. *& post.* Non coercet vitia qui prouocat. *& post.* Turpe est castigare vitia, [illegible] *2. contr.7.*

Vitia non tantum, cum foris peccatur, inuisa sunt, sed etiam in se retorquentur. *5. de benef.1.*

Vitia nostra, quia amamus, defendimus: & malumus excusare illa, quam excutere. *21. epist.117.*

Hoc æque omnium est vt vitia sua excusare malint, quam effugere. *7 controu. in proœm.*

Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis extant. *4. de benef.27.*

Omnia vitia contra naturam pugnant. *ep.123.*

Difficulter residuntur vitia, quæ nobiscum creuerunt. *2. de ira.18.*

Nunquam bona fide vitia mansuescunt. *epi.56.*

Melius cum illo agitur, qui vnum vitium integrum habet, quam cum eo, qui leuiora quidem, sed omnia. *ep.86.*

Nullum vitium est sine patrocinio. *ep.117.*

Non est in rebus vitium, sed in ipso animo. *ep.17.*

Nullum intra se manet vitium. *ep.69.*

Vitia a nobis sub virtutum nomine obrepunt. Moderatio vocatur ignauia: pro cauto timidus accipitur. *ep.45.*

[A Gregorius 1. registri 24. Sæpe se vitia esse virtutes mentiuntur, vt tenacitas, parsimonia: effusio, largitas: crudelitas zelus: iustitiæ remissio, pietas velit videri.

Hannibal armis vicit, vitiis victus est. *ep. 51.*

Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. *ep.125.*

De peccato.

Initium est salutis, notitia peccati *ep 28. in f.*

Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat. *epistolar.11.*

Qui peccare se nescit, corrigi non vult. *epist.28.*

De malo & Malitia.

Nullum malum sine effugio est. *6. nat quæst.1.*

Nullum sine auctoramento malum est. *ep. 70.*

Vltimum malorum est, ex viuorum numero exire, antequam moriaris. *1 de tranq. vitæ. 3.*

Malorum vltimum est, mala sua amare, vbi turpia non solum delectant, sed etiam placent: vbi quæ fuerant vitia, mores sunt. *ep.39. in fin.*

Nunquam perniciosa seruant modum. *ep.86.*

Attalus dicere solebat: *Malitia* ipsa maximam partem veneni sui bibit. *epist.81.*

Mali

Mali nos sumus, mali fuerunt, mali futuri sunt. 1. *de ben.* 10.

Mali tam bonis perniciosi sunt, quam inter se. 2. *in sapiēt. non cadere iniuriam* 7.

Mali inter malos viuimus. 3. *de ira* 27.

Iniuria in bonos non tentatur, nisi à malis. 2. *in sap. non cad. iniur.* 7.

Caue rogo, & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. *epist.* 10.

Malus animus omnia in malum vertit. *epi.* 99.

Omnes mali sumus. 1. *de ira* 27.

DE PRVDENTIA.

Prudentiæ munus, dotes, virtutes, bona atque officia sunt, Admoneri velle.

Interueniat aliquando admonitio, sed verecunda, quæ non poscat, nec in ius vocet. 7 *de benef.* 24.

Admonitio tædium facit, exprobratio, odium. 2. *de ben.* 11.

Moneri velle ac posse, secunda virtus est. 5 *de ben.* 25.

Duæ res plurimum roboris animo dant, fides veri & fiducia: vtramque admonitio facit. *epi.* 93.

Necessarium est admoneri, & habere aliquem aduocatum bonæ mentis, neque tanto fremitu, tumultuque falsorum veram denique audire vocem. *epi.* 95.

Æstimare personas.

Aestimanda eius persona, cui damus. 2. *de benef.* 15.

Ante omnia necesse est se ipsum æstimare, quia fere plus nobis videmur posse, quam possimus. 1. *de tranq. vita* 4.

Aetatem disponere.

Quam stultum est ætatem disponere, nec crastino quidē dominari. *epi.* 102.

Aperta & simplicia amplecti.

Aperta decent, & simplicia bonitatem. *epist.* 49.

Cedere vbi opus sit.

Afflicto & magnum vulnus male ferenti, paulisper cedendum est. *epi.* 100.

Cogitare futura.

Cogitandum non quicquid solet, sed quicquid potest fieri *epist.* 91.

Quicquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. *epi.* 24.

Cogitatio nostra cœli munimenta perrumpit, nec contenta est id quod ostenditur scire. *de beat vita.* 31.

Magna pars hominum est, quæ nauigatura de tempestate non cogitat. 1. *de tranq. vita* 11.

Cauere, & decorum seruare.

Cauebimus ne munera superuacua mittamus, vt fœminæ aut seni arma venatoria, aut studiis ac literis dedito retia. Aeque ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus: sicut ebrioso vinum, & valetudinario medicamenta 1. *de benef.* 11.

Conscientiam bonam educere ac parere.

Conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. *epi.* 106.

Aequissimo animo ad honestum consilium per mediam infamiam tendam: nemo mihi videtur pluris æstimare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. *& post:* Grati conscientia res inæstimabilis, quæ nisi in animum diuinum, fortunatumque non peruenit. *epi.* 81.

Bona conscientia turbam aduocat, mala etiam in solitudine anxia atque sollicita est. Si honesta sunt, quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert, neminem scire, cum tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem. *epi.* 43. *in fin.*

Infixa nobis eius rei auersatio est, quam natura damnauit. Ideo nunquam fides latendi fit, etiam latentibus, quia coarguit eos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Male de nobis actum erat, (quod multa scelera legem & iudicem effugiunt & scripta supplicia) nisi illa naturalia & grauia de præsentibus soluerent, & in locum patientiæ timor cederet. *epi.* 98.

Conscientia etiam obruta delectat, concioni ac famæ reclamat, & in se omnia reponit: & cum ingentem ex altera parte turbam contra sententium aspexit, non numerat suffragia, sed vna sententia vincit. 4. *de benefi.* 21.

Conscientia sponsoribus suæ securitatis non potest credere. *epi.* 98.

Bona conscientia prodire vult & conspici, ipsa nequitia tenebras timet. Potest nocenti contingere vt lateat, latendi fides non potest. Latendi etiamsi facultatem habet, fiduciam non habet. Tuta scelera esse, secura esse non possunt. Prima illa & maxime peccantium est pœna, peccasse. Sceleris in scelere supplicium est. Mala facinora, conscientia flagellantur. *epi.* 98.

Comparare res inter se iniustissime.

Quid fœdius, quid indignius, quam comparare venerandā contemptis? *epi.* 93.

Consuescere ad optima.

Nihil miserum est, quod in naturam consuetudo produxit. *de promid diuin.* 4.

Facit consuetudinem peccandi, multitudo peccantium. 1. *de clem.* 22.

Necessarium est, paruo assuescere. *ep.* 124.

Consilium dare.

Consilium nemo clare dat. *epi.* 38.

Magna pars consilij in tempore. *& post:* Consilium sub die nasci debet. & hoc quoque tardum est nimis: sub manu (quod aiunt) nascatur. *epi.* 71. *in pr.*

Consilium futuri ex præterito venit. *epi.* 84.

Innumerabilia accidunt singulis horis, quæ consilium exigunt. *epi.* 16.

Cito facere, ac libenter.

Cito facere, proprium est libenter facientis. 2. *de ben.* 5.

Dissimulare.

Sæpe satius fuit dissimulare, quam vlcisci. 2. *de ira* 33.

Qui risum euocare lugentibus volunt, facetias aduocant, & in se primum deinde in illos iocantur. *epi.* 29.

De vernilitate & id genus dissimulatione, vide. *Nomēclat. infra.*

Decipi potius quam diffidere.

In quibusdam rebus satius est decipi, quam diffidere. 2. *de ira* 43.

Discere velle ac docere.

Minime probabili more turpe est docere, quod honestum est discere. 2. *contr in procem.*

Exercitationes honestas eligere atque amplecti.

Exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studiū trāsferendum est ad verba. *epi.* 40.

Sint exercitationes & faciles & breues, quæ corpus sine mora laxent, & tempori parcant: cuius præcipua ratio habenda est *epist.* 15.

Vsque eo ingenia in scholasticis exercitationibus delicata enutriuntur vt clamorem, silentium, risum, cœlum denique pati nesciant. 9. *contrpark. in procem.*

Stulta est & minime conueniens literato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicem, ac latera firmandi. *epi.* 15.

Experiri.

Opus est ad notitiam sui experimento. quid quisque possit, nisi tentando non didicit. *de prou.* 4.

Exspectare.

Quicquid exspectatum est diu, leuius accidit. *epi.* 79.

Inuenire.

Inuenturis inuenta non obstant, conditio optima est vltimi. *epi.* 80.

Ingenio vti.

Nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. 3. *de tranq. vita* 15.

Male respondent coacta ingenia, reluctante natura irritus labor est. 1. *de tranq.* 6.

Curiosum nobis natura ingenium dedit, & artis sibi ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tātis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formosa, solitudini ostenderet. *de beat. vit.* 32.

Danda est remissio animis: meliores acrioresque requieti surgent. 1. *de tranq. vita* 15

Immortalis est ingenij memoria. *de consol. ad Polyb.* 37.

Ingenij lassitudo non minor est, quam corporis: sed occultior. 1. *controuers.*

Magna ingenia quando plus quam in vno eminuerunt opere? Virgilium illa felicitas ingenij oratione soluta reliquit. Ciceronem eloquentia sua in carminibus suis destituit. Orationes Sallustij in honorem historiarum leguntur. Eloquentissime viri Platonis oratio, quæ pro Socrate scripta est, nec patrono, nec reo digna est. 3. *cont.*

Occasiones amplecti.

Calamitas, virtutis occasio est. *de diu. prou.* 4.

Cui difficilis occasio est: is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit noua. *epist.* 71.

Non tantum præsentis, sed vigilantis est, *occasionem* obseruare properantem: hanc circunspice, hanc si videris, prēde. *epist.* 22.

Oportune omnia facere.

Sæpe hoc non potuere diuitiæ in domum effusæ, quod oportune dati mille denarij. *epi.* 81.

Ex proposito facere.

Multum potest ad rectum quoque pudici animi propositum. 1.*Controu.* 2.

Multum ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. *epist.* 109.

Vita sine proposito vaga est: *epi.96.*

Quiescendo agere.

Et quiescenti agendum, & agenti quiescendum. *epist.* 3. *in fin.*

Personam rebus demere, faciem iisdem reddere suam.

Non hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est, & reddenda facies sua. *epi.* 24.

Ratione vti.

Ratio, omnis honesti c[illegible] mes. 4. *de benef.* 10.

Duce ratione per totam vitam eundum est, minima maximaque ex huius consilio gerenda sunt 2. *de benef.* 18.

Non ad prouidendum tantum sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. 1.*de ira* 16.

Rati[illegible] rationi par est, sicut rectum recto. *epi.67.*

Vna est ratio recta, simplexque. *epi.* 67.

Nihil sine ratione facien[illegible]um 4. *de benef.* 10.

Recordari.

Iniucunda est pœnitendæ rei recordatio. *de breuit. vit.* 10.

Sapere.

Nulli sapere casu obtigit. *epist.77.*

Seipsum suaque non aliena respicere, æstimare & retractare diligentissime, in se descendere, secedere, recedere, se habere, se respicere, secum esse.

Ante omnia necesse est, seipsum æstimare: quia fere plus nobis videmur posse quam possimus. 1.*de tranq* 4.

Nemo aliis [illegible]sum præbuit, qui ex se cœpit. 2. *in sapient. non cad iniuriam* 17.

Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba. *epist.25.*

Recede in te ipsum, quantum potes: cum his versare, qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores. *epist.7.*

Generosa res est respicere non ad suas, sed ad naturæ suæ vires. *de beat. vita* 15

Nulli ad aliena respicienti, sua placent. 3.*de ira* 30.

Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se 1. *nat. quæst. in præf*

Multum cum deambulaueris, domum redeundum est, *de remed. fort.*

Nemo est, cui non satius sit cum quolibet esse, quam secum. *epi.* 25.

Qui se habet, nihil perdidit. *epist.*42.

Multum in se recedendum est. 1. *de tranq. vit.*15.

Initium est salutis, noticia peccati. *epist* 28.

Sentire cum bonis, non cum vno tantum.

Sententiam semper vnius sequi, non vitæ est, sed factionis. *de vita beata* 30.

Sperare.

Spes, incerti boni nomen est. *epist.*10.

Spes est vltimum aduersarum rerum solatium. 5 *contr.*1.

Memoriæ minimum tribuit, quisquis spei plurimum. 3. *de benef.* 4

Spem metus sequitur. *epi.*5.

Tolle spem hominibus, nemo victus retentabit arma: 5. *controu.*1.

Et fera & piscis spe aliqua oblectante decipitur. *epi.*8.

Desines timere, si sperare desieris. *epist.* 5

Nemo tam humilis est, qui pœnam vel summi hominis sperare non possit. Ad nocendum potentes sumus. 1.*de ira* 3.

Nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. *epist.* 30.

Omnia homini dum viuit, speranda sunt. *epi.* 73.

O quanta demen[t]ia est, spes longas inchoantium. *epistol.* 102. Sic Horatius: *Vita summa breuis spem nos vetat inchoare longam.*

Subtilitas.

In occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto detetior 1. *nat. præfat.*

Vtilissima est dissimulata subtilitas, quæ effectu apparet, & habitu latet. 1 *controu.*

Nihil est iniquius his, qui nusquam putant esse subtilitatem, nisi vbi nihil est præter subtilitatem. 1. *controuers. in proœm.*

Nulla est sine difficultate subtilitas. *epi.*59.

Velle, ac voluntas.

Voluntas ea est, cui non est periculum desinendi vertendique se in contrarium: sicut nemo æque videri debet velle, quam cuius voluntas vsque eo certa est, vt æterna sit. 6. *de benef.* 21.

Magna pars est profectus, velle proficere. *epi.*71.

In totum, a nulli velle aut nolle decretum est. *epi.*10. [a hoc est, sine mutatione: Nam mox sequitur, Variatur quotidie iudicium & in contrarium vertitur.

Quicquid vult, habere nemo potest: illud potest nolle, quod non habet, rebus oblatis hilaris vti. *epi.*124.

Nesciunt homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt. *epist.*20.

Multa videri volumus velle, sed nolumus. *epi.*96.

Voluntas amicum & inimicum facit. 6. *de benef.* 9.

Voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit. *epist.*96.

Mutatio voluntatis indicat animum natare alibi, atque alibi apparere, prout tulit ventus. *epi.*35.

Is vult, qui potest statim nolle. Is non videtur velle, in cuius naturam non cadit nolle. 6. *de benef.* 21. *in fin.*

Non ideo minus vult, qui non potest nolle. *& post:* Multum interest vtrum dicas, non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle, ob hoc quia habet nil melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. 6. *de benef.*21.

Clamo mihi ipse: Numera annos tuos, & pudebit eadem velle, quæ volueras puer. *epi* 27.

Vitare quæ vulgo placent.

Vitanda quæcunque vulgo placent, quæ casus attribuit: ad omne fortuitum bonum suspiciose pauideque subsistendum. *epist.*8.

Tria ex præcepto veteri præstanda sunt vt vitentur: odiũ inuidia, contemptus. *epist.*14.

Fuge multitudinem, fuge paucitatem fuge etiam vnum. *epist.* 10.

Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti. *epist.* 7.

PRVDENTIÆ CONTRARIA.

Credulitas.

Plurimum mali credulitas facit. 2. *de ira* 23.

Sua quemque credulitas decipit. *de consol. ad Polyb.*29.

Demens, qui fidem præstat errori. 4. *de benef.* 36

Vtrunque vitium est, & omnibus credere, & nulli: sed alterũ honestius dixerim vitium, alterum tutius. *epi.*3. *circ fin.*

Curiositas.

Ne sis curiosus. 3. *de ira* 11.

Temerarium vitium auscultatio & publicorum secretorum inquisitio, & multarum rerum scientia, quæ nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. 1. *de tranq.*12.

Desperatio.

Imperitis fit magna ex desperatione securitas. 6.*nat.*2.

Diffidentia.

In quibusdã rebus satius est decipi, quã diffidere. 2. *de ira* 23.

Dementia.

Dementia res est, sanitati contraria. 2. *controu.*5.

Nemo errat vni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitque inuicem. *epist* 95.

Errare.

Via eunti aliquid extremum est, error immensus est. *ep.*16.

Nulla ætas vacauit à culpa. *epi.* 98.

Si volumus æqui omnium rerum esse iudices, hoc primũ nobis persuadeamus, neminem nostrum esse sine culpa. 2. *de ira* 27.

Errantes per agros ignorantia viæ, melius est ad rectum iter admouere, quàm expellere. 1. *de ira* 14.

Facilitas inconsulta.

Danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat. 1. *de benef.* 4.

Falli

Nemo tam certam in beneficiis habet manum, vt non [illegible]pe fallatur. *epist.* 82.

Fallere multi docuerunt, dum timent falli, & ius peccandi suspicando fecerunt. *epi* 3.

Fugere non fugienda.

Vsitatas & non magno parabiles res fugere, dementiæ est. *epi.* 5

Imperitia.

Elegãter Demetrius noster solet dicere, eodẽ loco sibi esse voces imperitorũ, quo vẽtre redditos crepitus. Quid enim mea refert, sursum isti, an deorsum sonent? *epi.* 92.

Ignorantia.

Multa sunt quæ esse concedimus, qualia sunt ignoramus. 7. *natural. quæstion.* 24.

Ignorandi quem portū petat, nullus suus ventus est. *ep.71.*
Insania, mali est actus. 1. *contron.* 7.
Aliquando & insanire iucundum est. 1. *de tranquill. vita* 15.

Opinio.

Opinio est, quæ nos cruciat. *ad Martiam* 19.
Exiguum natura desiderat, opinio immensum. *epi.*16.
Nemo quod fuit tanquam in præterito, sed tanquam in perdito ponit. 3. *de benef.*3.

Præparatio manifesta.

Nihil est tam inimicum, quam manifesta præparatio. 7. *contr. in proœm.*

Stultitia.

Inter cætera mala hoc quoque habet stultitia, semper incipit viuere. *epist.*130.
Nil stultitia pacatum habet. *epist.* 60.
Nihil est inamabilius, quam diligens stultitia. 7. *contr.* 5.
Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pronus est 4. *de benef.*36.
Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur. *epist.*15.
Stulto nulla re opus est, nulla enim re scit vti, sed omnibus eget. *epist.* 9.
Tanta *stultitia* mortalium est, vt quæ minima & vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, cum periere, patiantur. *epist.*1.
Stultitia cui nihil constat, nihil diu placet. *epi.*53.
Stultitia est, timore mortis mori. *epist.* 71.
Stultitia morbus est animi. 7. *de benef.* 17.

Suspicio.

Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut leuia aggrauando. 3. *de ira* 11.

Temeritas.

Temeritas est damnare, quod nescias. *epi.*92.

Se excusare, alios condemnare.

Illa hoc loco in Vatinium Calui repetenda sententia est, factum esse ambitum scitis, & hoc vos scire omnes sciunt. Scis amicitias sancte colendas esse, sed non facias. Scis improbum esse, qui ab vxore pudicitiam exigis, ipse alienarum corruptor vxorum. Scis illi nil cum adultero, scis nil tibi esse debere cum pellice, & non facis. *epi.*93.

Aliena tractare.

Sua satius est mala, quam aliena tractare. *epi.*119.
Quid stultius, quam in homine aliena laudare? *epi.*41.
Aiunt, homines plus in alieno negocio videre, quam suo. *epist.* 110.

DE TEMPERANTIA.

De Temperantia in genere, & eius officio: & quod difficile sit temperare se: voluptates obiectum esse temperantiæ. Remedium ad temperantiam. Quæ vitanda. De intemperantiæ incommodis.

Facilius est gentes barbaras, impatientesque alieni arbitrij, regere, quam animum suum continere, & tradere sibi. 5. *de benef.* 7.
Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias dispensat, & ad sanum modum redigit, nec vnquā ad illas propter ipsas venit. *epist.* 89.
Nihil æque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. *epist.* 115.
Clamo, Vitate quæ vulgo placent, quæ casus attribuit: ad omne fortuitum bonum suspiciosi pauidique subsistite. *epist.*8.
Quicquid virtute erat partum, intemperantia corruit. *epi.* 75.

De pertinacia ac perseuerantia.

Nihil est quod non expugnet pertinax & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, (quamuis flexa) recuruabis: curuatas trabes calor explicat, & aliter natæ in id fingūtur, quod vsus noster exigit. Quanto facilius animus accipit firmum, flexibilis & omni humore, obsequentior? Quid enim aliud est animus quam quodam modo se habens spiritus? vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. *epi.* 51.
Bene compositæ mentis esse existimo postea consistere & secum morari, *epi.* 2. *in prin.*
Perseueramus in vanis, ne videamur cœpisse sine causa. 3. *de ira* 29.

De leuitate & inconstantia, mutatione: & bonorum omnium fuga.

Semper præsentibus infesta leuitas. 1. *de tranq.* 2.
Non est leuitas à cognito & damnato errore recedere. 4. *de benef. cin.*38.
Consuetudo rebus affert constantiam. 1 *de tranq.* 1.
Ante omnia hoc cura, vt constes ubi. *epi.*35.
Magnum argumentum est firmæ voluntatis, ne mutari quidem posse. 6. *de benef.* 11.
Sapiens consilium non mutat. 4. *de benef* 34.
Nemo mutatum Catonem, toties mutata repub. vidit *ep.*105.
Non est turpe cum re mutare consilium. 4. *de benef* 38
Turpe est cedere oneri, luctari cum officio, quod semel recepisti. *epistol.*22.
Nihil tam mobile, quam fœminarum voluntas, nihil tam vagum *de remed. fort.*
Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. *de remed. fort.*
Nil non lubricum & fallax, & omni tempestate mobilius. *epist.*100.
Variatur quotidie iudicium, & in contrarium vertitur. *epist.* 20.

Temperare sermonem cum vita, & secum aliis.

Concordet sermo cum vita. *epist.* 76
Tota huius mundi concordia ex discordia constat. 7. *nat.*27.
Concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. *epist* 95.
Nihil est miserius, quam incertum inter vitam mortēquē destitui. 3. *contron.* 5.

Temperare cupiditates.

Nullum habet cupiditas malum maius, quam quod ingrata est. *epist.* 74.
Finis cupiditatum etiam ad timoris remedia proficit. *epist.* 5.
Nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus inspicimus non in id quod est, sed in id quod appetimus, intenti. 5. *de benef.* 3.
Concupiscunt homines & quæ non possunt 1. *de ira* 3.
Mos est mortalibus, ex magnis maiora cupiendi. 3. *de benef.* 3.
Acrior est cupiditas ignota cognoscendi, quam nota repetendi. 4. *contr. proœm.*

Temperare honores, & de vitando nimio Honorum ambitu.

Ambitio non est contenta honoribus annuis. si fieri potest, occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. 1. *de ira* 16.
Tantus est ambitionis furor, vt nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit. *epi.*105.
Nullum habet malum cupiditas maius, quam quod ingrata est. Nemo eorum qui in Repub versantur, quos vincat, sed à quibus vincatur, aspicit. Et illis non tam iucūdum est multos post se videre, quam graue aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio, nō retrospicit, instabilis est, incipit semper à fine. *epi.*74.
Ambitio non patitur quenquam in ea mensura honorum conquiescere, qua quondam eius fuit impudens votum. 2. *de benef.*27.
Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. *epist.* 61.
Relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa, nullum habet terminum: tam sollicita est, ne quem alium ante se videat, quam ne alium post. laborat inuidia, & quidem duplici. vides autē quam miser sit is, cui inuidetur, & qui inuidet. *epi.* 85.

Temperare gaudia lætitiam & voluptates.

Sapiens fruitur lætitia maxima, continua, sua *epi.*73.

Temperare linguam à falso, & mendacio, futilitate & garrulitate, & delectari veritate.

Vt quisque contemtissimus, & vt maxime ludibrio est, ita solutissimæ linguæ est. *in sap. non cad.* 11.
Assuesce & dicere verum, & audire. *epi* 68.
Idem dicebat Socrates, Veritatem & Virtutem. *epi.*72.
Veritatis vna vis, vna facies est. *epi.* 103.
Etiam sine ratione ipsa veritas ducit. *epi.*93.
Veris verius nihil est. 2. *nat. quæst.*14.
Veritas in omnem partem sui semper eadem est. *epistol.* 80
Patet omnibus veritas, nondum est occupata. *epi* 33.
Magis veritas elucet, quo sæpius ad manum venit. 2. *de ira* 29.
Veritatem A dies aperit. 2. *de ira* 22. [A Hinc Veritas temporis filia dicitur, & Naturæ soror, Tertulliano *libro de Anima*.

Nunquam in fastigium veritas venit, falsa satiant. *epistol.* 79.

Inuoluta veritas in alto latet. 7. *de benef.* 1.

Veritatis simplex oratio est *epi.* 50.

Etiam vbi causa sublata est, mentimur: mentimur & consuetudinis causa. *epi.* 46.

Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris. *epist.* 80.

Ficta cito in naturam suam recidunt. 1 *de clem.* 1.

Nunquam falsis constantia est: variantur, & dissident. *epist* 10.

Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur. 2. *in sapien. non cad. iniur.* 17.

Si vis eadem semper velle, oportet vera velis. *epist.* 96.

Qui rem non tacuerit, nõ tacebit autorem: sic quod modo secretum erat, rumor est. *epist.* 106.

Temperare ab adulatione. Est vero adulatio etiam mendacij species.

Adulatoribus ne latus præbeas, artifices sunt ad captandos superiores, par illis (etiam si bene caueris) non eris. Sed mihi crede (proditione & si non capieris) ipse te trades. Habent hoc in se naturale blanditiæ: etiam cum reiciuntur, placent: etiam exclusæ, nouissime excipiuntur. 3. *nat præfat.*

Adulatio quam similis est amicitiæ: non imitatur tantum illam, sed vincit, ac præterit: apertis ac propitiis aurib. recipitur, & in præcordia ima descendit: & eo ipso gratiosa, quo lædit. venit ad me pro A amico blandus inimicus. vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt *epistol.* 45.

A Rogatus Diogenes quæ perniciosissime morderet bellua, Ex feris, inquit, obtrectator: ex cicuribus adulator. Laertius *libro* 6.

Quo apertior est adulatio, quo improbior, quo magis frontem suam perfricuit, hoc citius expugnat. 3. *nat. præfat.*

Sæpe adulatio, dum blanditur, offendit. 2. *de ira.* 28.

Pro sua quemque portione adulatio infatuat. *epist.* 90.

Maluerim veris offendere, quam placere adulando. 2. *de clem.* 2.

Assentator comesque patrimoniorum pereuntium populus. 1. *de Tranquill.* 1.

Temperare ab ira affectus

Causa iracundiæ, opinio iniuriæ est 2. *de ira.* 22.

Iram sæpe misericordia retro egit 1 *de ira.* 16.

Muliebre est, furere in ira 1. *de clem.* 5.

Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, vt non appareat in illo, si ira inuasit, nouæ feritatis accessio. 1. *de ira.* 1.

Nullus affectus est, in quem non ira dominetur. 2. *de ira.* 34

Ingentis iræ exitus, furor est. *epist* 18.

Est hoc impotentiæ, sine fine concupiscere, sine modo irasci. 5. *controuers.* 5.

Nemo irascitur, vbi vitium natura defendit. 2. *de ira* 10.

Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non fuisset. 1. *de ira* 11

Magna pars hominum non peccatis irascitur, sed peccantibus. 2. *de ira* 28.

Iracundiæ comes tristitia 2. *de ira* 6.

Plus mihi nocitura est ira, quam iniuria. 3. *de ira* 25.

Nulla res magis iracundiam alit, quam luxuria. 2. *de ira* 26.

Cyrus fluuio iratus. 3. *de ira* 21.

Ira breuis insania 1. *de ira* 1.

Ira est concitatio animi, ad vltionem voluntate & iudicio pergentis. 2. *de ira* 1.

Ira cupiditas reponendi doloris, 1. *de ira* 3.

Immodica ira gignit insaniam. *epist.* 18.

Ira in adiutorium virtutis non venit, sed in vicem. 1. *de ira* 13.

Ira vitanda non moderationis causa, sed sanitatis. *epistol.* 18.

Nullus affectus vindicandi cupidior est, quam ira. 1. *de ira* 11.

Apparatus iræ reddendus est suus. eculei & fidiculæ, & ergastula & cruces, & circundati defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens vncus. varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium caueæ. 3. *de ira.* 3. *in fin.*

Aristoteles iram vetat excæcari, calcar ait esse virtutis. 3. *de ira* 3.

Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negocia dies transit, vt non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animum in iras paret. 3. *de ira* 6.

Cur musca parum curiose fugata, nos in rabiem agit 2. *de ira* 25.

Vetus dictum, à lasso rixam quæri. 3. *de ira* 10

Maximum remedium est iræ mora. 2. *de ira* 28.

Temperare à crudelitate, sæuitia, insolentia, superbia, & similibus.

Crudelitas, est atrocitas animi in exigendis pœnis *& post*: Feritas vero, cui voluptati sæuitia est. *& post*: crudelitas est inclinatio animi ad asperiora. 2. *de clem.* 4.

Nunquam subsistit lassa crudelitas, immanium ferarum modo: quæ plus quam exigit fames, mordent. *epi.* 93.

Truces animos misericors natura debilitat. 2. *contr.* 4.

Ad nocendum potentes sumus. 1. *de ira* 3.

Crescit licentia spiritus, seruitute comminuitur. 2. *de ira.* 21.

Nihil aliud est insolentia, quam species magnitudinis falsæ. *epist.* 88.

Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum ac tactum sui liminis: pro honore dare, vt ostio suo propius assideas, vt gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt. 6. *de benef.* 33.

Temperare ab odio.

Turpe est odisse, quem laudes. 1. *de ira.* 29.

Nihil est iniquius, quam aliquem hæredem paterni odij fieri 2. *de ira.* 34.

Rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. 2. *de ben.* 14.

Non est prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. 1. *de ira.* 14.

Temperare ab inuidia.

Inuidere, querentis & mœsti est. 3. *de benef.* 3.

Nemo potest & inuidere & gratias agere. 3. *de benef.* 3.

In laudem veterum inuidia non obstat. 7. *de benef.* 8.

Periculosa res inuidia 1. *Cont.* 8.

Verendum ne in contemptum nos inuidia & timor transferat: ne dum calcari nolumus, videamur posse calcari. *ep.* 14.

Edax & inimica semper alienis processibus inuidia. *ad Polyb.* 28.

Nulla te maior inuidia fortunæ sit, quam æquo animo. *de consolat. ad Mart.* 6.

Tria ex præcepto veteri præstanda sunt, vt euitentur: odium, inuidia, contemptus. *epist.* 14.

Clementia vtendum aduersus sæuitiam, crudelitatem, & cætera huiusmodi.

Clementia in quamcunque domum venerit, eam felicem tranquillamque præstabit. 1. *de clem.* 5.

Nullum clementia ex omnibus magis quam regem aut principem decet. 1. *de clem.* 3.

Mansueta immansuete tractanda sunt. 3. *de ira* 28.

Clementia alieno sanguini tanquam suo parcit: & sciret esse hominis, homine prodige vtendum. *epi.* 89.

Clementia, est temperantia animi in potestate vlciscendi. *vel*, est lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis pœnis *& post*: Est inclinatio animi ad lenitatẽ animi in pœna exigenda. *vel*, est moderatio aliquid ex merita ac debita pœna remittens, quæ se flectit circa id, quod merito constitui posset. 2. *de clem.* 3.

Temperare à libidine, luxuria, mollitie, delicijs.

Libido transnatat freta, puerorum greges castrat. 1. *de ira.* 16.

Desunt luxuriæ multa, auaritiæ omnia. 7. *contr.* 3.

Delicatas res desiderare, luxuriæ est. 1. *epi.* 5.

Ad salutem omnia parata sunt, & in promptu: delicias omnia misere ac solicite comparantur. *epi.* 110.

Puditia, argumentum deformitatis. 3. *de benef.* 16.

Magnus pudicitiæ fructus est, & aduersus omnes illecebras atque omnia delinimenta muliebris ingenij, est velut solum ac firmamentum in nullam incidisse fabulam. 2. *controuers.* 8.

Effœminat animos amœnitas. *epist.* 51.

Temperare à sumptibus immodicis: & de frugalitate & parsimonia.

Frugalitas, paupertas voluntaria est. *de paupert* 14.

Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura. *epist.* 17. 27. *de paupert.* 11.

Frugalitatẽ exigit Philosophia, non pœnã: potest autẽ esse non incõpta frugalitas. *& post*: Qui domum intrauerit, nos potius miretur, quã supplectilem nostrã. Magnus ille est, qui fictilibus sic vtitur, quemadmodũ argẽto: nec ille minor est, qui sic argento vtitur, quemadmodum fictilibus. *epist.* 5.

Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicij loco labor

est, delicatus miseretur industrij: desidioso studere, torqueri est. *epi.72.*

Parsimonia est scientia vitandi sumtus superuacuos, aut ars rei familiaris moderate vtendi. 2. *de benef.* 34.

Sera parsimonia in fundo est. non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet. *ep.1. in fin.*

Necessariis reb. exilia sufficiunt: superuacuis ne regna *c.11. ad Alb.*

Temperare à vino & ebrietate.

Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit *ep.84.*

Ebrietas vnius horæ hilarem insaniam, longi temporis tædio pensat. *epist.60.*

Non est animus in sua potestate. ebrietate deuinctus. *epi.84.*

Ebrio secretum sermonem nemo committit. *ep.84.*

In vino non ante lingua titubat, quam mens cessit oneri, & inclinata vel prodita est. *epi.115.*

Paruo fames constat, magno fastidium. *epi.17.*

Nemo tam vini capax, quin vincatur à dolio. *epi.84.*

Zeno sic colligit virum bonum non futurum ebrium: Ebrio secretum sermonem nemo committit, viro autem bono committit. Ergo vir bonus ebrius non erit. *epistol. 84.*

Nihil contemnit esuriens. *epi.120.*

Ebrius habitus, furore non est minor, sed breuior, *epi.84.* vbi multa vide aduersus ebrietatem dicta.

Tullius Cimber dicere solebat: Ego quemquam feram, qui vinum ferre non possum? *epist.84.*

Temperare ab auaricia.

Nulla auaricia sine pœna est, quamuis satis sit ipsa pœnarum. *epist.116.*

Muliebrium vitiorum fundamentum auaricia est. Quæ potest non timere opinionem adulterij, potest non timere adulterium. 2 *Controuers.8.*

Non est incitandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad discordiam, sua sponte in ista fertur. Quantum possimus, & resistamus, & quærendi occasiones amputemus. 3. *de benef.14.*

Auarus animus nullo satiatur lucro. *epist.95.*

Tam deest auaro quod habet, quam quod non habet. 7. *contr.3.*

Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit. 1. *de tranq.8.*

Eiusdem animi est auro non vinci, veneno non vincere. *epist.121.*

Quamuis, multum possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis deficere, quanto vinceris. *epi.105.*

Temperare ab impudentia, & de honesta verecundia ac pudore.

Verecundia bonum in adolescente signum. *epist.10.*

[A. Diogenes videns adolescentulum rubore perfusum: Confide ait fili. Huiusmodi est virtutis color. *Laertius 6. in Diogene. adde Plutarchum libro de honesta verecundia.*

Est quædam proxima innocentiæ verecundia, præbere se legibus. 7. *controu.8.*

In perditis, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum verecundia. *& post*: Est aliqua etiam prostitutis modestia, & illa corpora publico obiecta ludibrio, aliquid quo infelix patientia lateat, obtendunt. adeo quodammodo lupanar quoque verecundum est. 1. *nat.16.*

Quædam satius est detrimento tacere, quam verecundiæ, 1. *contr.2.*

Plures pudore peccandi, quam bona voluntate prohibitis abstinent. *epi.74.*

De rubore, & qui dicendo erubuerint, vide. *epi.11.*

Fœlix, qui sic aliquem vereri potest, vt ad memoriam quoque eius se componat atque ordinet. *epi.11.*

De Verecundia honesta, vide. *epist.11.*

Omnium aliarum artium peccata artificibus pudori sunt, vitæ peccata delectant. Non gaudet nauigio gubernator euerso. Non gaudet ægro medicus elato. Non gaudet orator, si patrocinij culpa reus cecidit. At contra omnibus crimen suum voluptati est. Lætatur ille adulterio, lætatur ille circumscriptione furtoque. 16. *epistolar. 98.*

Nunquam me in bona re mali pudebit autoris. 1. *de tranq.*

Temperare oculos à curiositate & curiosis.

Curiosus spectator excutit singula & quærit. 1. *nat.quæst. in præf.*

Temperare aures.

Auribus parcendum. 2. *de benef.* 11.

Temperare cultum ac vitam.

Satius est simplicitate contemni, quam perpetua simulatione torqueri. 1. *de tranq.15.*

Ornata simplicitas, nihil obdens moribus suis. 1. *de tranq. 15.*

De sufficientia, & eo quod satis est: & nihil concupiscendum.

Virtus sola satis est. *epist 75.*

Corpori tantum indulge, quantum bonæ valetudini satis est. *epist 8.*

Satis natura homini dedit roboris. si illo vtamur: si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. *epist.117.*

Ad manum est, quod sat est. *epist. 4.*

Quod naturæ satis est, homini non est. *epist.120.*

Qui multum habet, plus cupit. quod est argumentum, nondum illum satis habere. *epist.120.*

Non vt diu viuamus, curandum est, sed vt satis. *epist.94.*

Nunquam improbæ spei, quod datur, satis est. 2. *de benef.27.*

Cupiditati nihil est satis, naturæ etiam satis est parum. *ad Alb.* 11.

Quis sit diuitiarum modus, quæris primus, habere quod necesse est: proximus, quod sat est. *epi. 2. in fin.*

Parum est luxuriæ, quod naturæ satis est. *de beat. vit.13.*

Iam rusticitatis & miseriæ est, velle quantū sat est. *ep.90.*

Hoc quod necessitati sat est, debet fortuna etiā irata. *ep.18.*

Satis mihi pauci, satis vnus, satis nullus. *& post*: Satis magnum alter alteri theatrum sumus. *epi. 7.*

Quantulumcunque est, satis erit, si quicquid deerit, id à nobis petierimus. *epi.120.*

Nunquam parum est, quod satis est: nunquam multum est, quod satis non est *epi. 120.*

FORTITVDO.

Fortitudo quid, & ad eam exhortatio.

Fortitudo est virtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocādorum. 2. *de benef. 34.*

Fortitudo est contemtrix timendorum: terribilia, & sub iugum libertatem nostram mittentia, despicit, prouocat, frangit. *epi.89.*

Fortitudinis patientia, & perpessio, & tolerantia, rami sunt. *epist.68.*

Omnium interest scire, quis sit fortissimus. 10. *contr.2.*

Non quid, sed quemadmodum feras, interest. *de prouid. diuin 2.*

Omnia fortiter excipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat. *epist.95.*

Hoc tene, hoc morde, aduersus non succumbere, lætis nō credere, omnem fortunæ licentiam in oculis habere, tanquā quicquid potest facere, factura sit. *epist.79.*

Fortis etiam est, qui compressis est manibus vel etiam alligatis 4. *de benef.21.*

Debet semper plus esse virium in actore, quàm in pondere. 1. *de tranquill. vitæ* 5

Fortitudinis actiones. Attentare omnia.

Quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. 7. *de benef.13.*

Contemnere contemnenda, & pati contemptum.

Contemnere omnia quiuis potest, omnia habere nemo potest. *epist.62.*

Leuissimum est contemptus, vt multi in illo remedij causa delituerint. *epist.106.*

Contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit *de prouid. diuin. 4,*

Ad contemnendam malorum patientiam, animus patientia peruenit. *de prou.4.*

Animum difficile est perducere ad contemtum animæ, *epist. 4.*

Aequo animo audienda sunt imperitorum conuicia, & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemtus. *epistol. 77.*

Vnus est huius vitæ fluctuantis & turbidæ portus, euentura contemnere *epist. 105.*

Intolerabilis res, poscere nummos & contemnere. 1. *de benef.17.*

Nemo ab alio contemnitur, nisi à se ante contemptus est. *de consolat ad Albin. 13.*

Constantia.

Vide Titulum de *Temperantia.*

Crastino non niti.

Minus ex crastino pendebis, si hodierno manum inieceris. *epist.1.*

Ille beatissimus est, & securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine expectat. *ep.* 12.

Crastinum si adiecerit Deus, læti accipiamus. *ep.* 12.

Diligentia uti.

Diligentia, maximum etiam mediocris ingenij subsidium. 3. *controuers. in procem.* 7.

Libero animo esse, seu libertas animi.

Liber animus est rectis, alia subiiciens sibi, se nulli. *epist.* 125.

Magnitudo animi & magnanimum esse.

Non est magnus animus, quem incuruat iniuria. 3. *de ira.* 5. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. *epist.* 39.

Magni animi est, iniurias despicere. 2. *de ira.* 32.

Magni animi proprium est, placidum esse tranquillumque & iniurias atque offensiones semper despicere. 1. *de clement.* 5.

Quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare: & dicere: Nihil mihi tecum fortuna, non facio mei tibi copiam, scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri, nihil rogo? *epist.* 21.

Non tam magno animo mors initur, quam repetitur. *de prouid. diuin.* 2.

Magno animo de rebus magnis iudicandum est, *epistol.* 72.

Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse. 3. *de benef.* 15.

Decet magnanimitas quemque mortalem: etiam illum, infra quem nihil est. 1. *de clement.* 5.

Proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. 3. *de ira.* 25.

Nullum est argumentum magnitudinis certius, quam nihil posse, quo instigeris, accidere. 3. *de ira* 5.

Ad res pulcherrimas ex tenebris ad lucem erutas alieno labore deducimur. nullo nobis seclo interdictum est, in omnia admittimur. & si magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angustia, libet, multum per quod spaciemur, temporis est. *de breu. vit.* 14.

Magnis telis magna potentia feriuntur. *ep.* 83.

Pertinax opera, seu pertinacia.

Vincit malos pertinax bonitas 7. *de benef.* 31

Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura *epist* 51.

Ad bonas spes pertinax animus est. 7. *de benef.* 31.

Adde quæ de pertinacia & perseuerãtia dicta sunt *de Temperantia.*

Securitas inconcussa

Nullius metus tam gratus est finis, vt non gratior sit solida & inconcussa securitas 6. *de benef.* 97.

Tuta scelera esse, secura non possunt. *ep.* 98.

Tutum aliqua res in mala conscientia præstat, nulla securum *epist* 106.

Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. *ep.* 106.

Vincere.

Singula vicere iam multi: ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato, & nos vincamus aliquid. Fabricius diuitias Imperator reiecit, Censor notauit. Tubero paupertatem & se dignam & capitolio iudicauit, cum fictilibus in publica cœna vius, ostendit debere his hominem esse contentum quibus Dij etiamnum vterentur. Honores repulit pater Sextius, & latum clauum D. Iulio dante non recepit, *& post:* Nos quoque ex his aliquid faciamus inter exẽpla quare deficimus: quidquid fieri potuit, potest. *epistol.* 99.

Nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur: dum ad summum perueneris, paria sunt. *epist.* 80.

Forti viro quæ perferenda, Res aduersa.

Demetrij vox magnifica: Nihil videtur mihi infœlicius eo, cui nihil vnquam aliquid euenit aduersi. *de prouid. diuin.* 3. 5.

Calamitas.

Calamitas, virtutis occasio est. *de prouid. diuin.* 4.

Calamitates terroresque mortalium sub iugum mittere, proprium magni viri est. *de diuin. prouid.* 4.

Dolor.

Laudatur non dolor, sed ille quem nihil coegit dolor. *epist.* 83.

Dolor leuis est, si ferre possum: breuis est, si ferre nõ possum. *epist* 24.

Nullus dolor longus est, qui magnus est. *epi.* 30.

Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu. *epi.* 52.

Verba dolor parum considerat. 6. *contr.* 6.

Nulla res citius in odium venit, quam dolor. *epi* 64.

Nihil est difficilius, quam magno dolori paria verba reperire. *de consol. ad Polyb.* 22.

Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet, quam necesse sit. *epi.* 99.

Inueteratus dolor deridetur. Aut enim simulatus, aut stultus est. *epist.* 64.

Exilium.

Exilium, loci commutatio est. *ad Alb.* 6.

Nulla terra exilium est, sed altera patria. *de rem. fort.*

Laudatur non exilium, sed qui hoc non doluit. *epi.* 83.

Rutilij exilium. *epi.* 68.

Animum Scipionis Africani in cœlum ex quo erat, rediisse persuadeo mihi, non quia magnos exercitus duxit, (hos enim & Cambyses furiosus, ac furore fœliciter vsus habuit,) sed ob egregiam eius moderationem pietatemque magis in illo admirabilem, cum reliquit patriam, quam cum defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Roma esse in libertate. Nihil (inquit) volo derogare legibus, nihil institutis: æquum inter omnes ciues ius sit, vtere meo beneficio patria. Causa tibi libertatis fui, ero & argumentũ. Exeo, si quid plus quam tibi expedit, creui. Quidni ego admiror hanc magnitudinem animi? in exilium voluntarium secessit. Eo perducta res erat, vt aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriã Neutrum erat fas. Itaque dedit locum legibus, & se Linternum recepit, tam suum exilium Reipub. imputaturus, quam Hannibali. *epi* 87.

Infœlix est Rutilius, quod æquiori animo se passus est patriæ eripi, quam sibi exilium? quod Syllæ dictatori solus aliquid negauit: & reuocatus non tantum retro cessit, sed longius fuit? *de prou.* 3.

Quosdam vnius verbi contumelia, non æquo animo lata in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerunt, grauissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex plenissima libertate diminui, seruilem in sese attraxerũt iugum. 2. *de ira* 14.

Indignatur exul aliquid sibi deesse, cum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? *ad Alb.* 12. *in fin.*

O fœlicem clementiam tuam Cæsar, quæ efficit vt quietiorem agant sub te vitam exules, quam nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium exspectant. *ad Polyb.* 32.

Grauia.

Nihil graue est, quod semel est c. 15. *de remed. fortuit.*

Labor.

Labor bonum non est. Quid ergo est bonum? Laboris cõtemptio. *epist.* 31.

Labor optimos citat. *de prouid. diuin.* 5.

Reluctante natura irritus labor est. 1. *de tranquill.* 6.

Generosos animos labor nutrit. *epi.* 31.

Non est vir fortis & strenuus, qui laborem fugit. *epistol.* 22.

Quis vir, modo erectus ad honesta, non est laboris appetens & iusti, & ad officia cum periculo promptus? *de prouid. diuin.* 2.

Partis corporis amissio.

Si quis oculum casus excusserit sapienti, reliquiæ illi suæ satisfacient: & erit diminuto corpore & amputato tam lætus, quam integro fuit. *epi.* 9.

Pericula.

Auida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, gloriæ pars est. *de diuin. prou.* 4.

De aliis vide tractatum Senecæ de Remediis fortuitorum.

Fortitudini contraria Aegritudo.

Aegritudo in sapientem virum non cadit. 2. *de clem.* 5.

Audacia.

Nomenclatori memoriæ loco audacia est, & cuicunque nomen non potest reddere, imponit. 1. *de benef.* 3.

Delicati status.

Id pactum est ab illo mundi conditore, qui nobis viuendi iura descripsit, vt salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt & in promptu. Delitiis omnia misere ac sollicite comparantur. *epist.* 129.

Præsentia nos delicatos facit. *epi.* 56.

Desidia.

Sæpe quos labor roborauerat, desidia consumsit. 1. *contr.* 8.

Inexperta formidare.

Mẽtis imbecillæ atque ægræ est, formidare inexperta. *ep.* 51

Magis vrgent sæua inexpertos *de prouid. diuin.* 4.

Latere.

Nocens habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam. *epist.* 106.

Nulla virtus latet: & latuisse, non ipsius est damnum ii. *epist* 80.

Potest nocenti contingere vt lateat, latendi fides non potest. *epist.* 98

In illa latebra, in quam timor nos & lassitudo coniecit, recrudescit interdum ambitio non enim excisa desiit, sed fatigata aut abiecta. *epist.* 57.

Metus.

Tamdiu officiorum mali iudices erimus, quandiu deprauat spes ac metus, ac incertissimum vitium voluptas. 4. *de beneficiys* 11.

Multos fortuna liberat pœna, metu neminem. *epist.* 98.

Ita natura constituit, vt quod alieno metu magnum est, a suo non vacet. 2. *de ira.* 11.

Furor est metuere salutaria. 4. *de benef.* 19.

Metus nullus ingrato. 4. *de benef.* 17.

Libera te primum metu mortis. illa nobis primum iugum imponit: deinde metu paupertatis. *epist.* 80.

Lenocinium muneris, antecedens metus. 1. *de benef.* 11.

Nulli tam perniciosi, tam irreuocabiles, quam lymphatici metus sunt. *epist.* 13.

Turpissimum Mecœnatis votum, quod & debilitatem non recusat, & deformitatem, & nouissime acutam crucem, dũmodo inter hæc mala spiritus prorogetur. *epi.* 102.

Negligentia.

Turpissima est iactura, quæ per negligentiam fit. *ep.* 1. *in f.*

Otium ignauum.

Vacia nulla re alia, quam otio notus consenuit, & ob hoc vnum fœlix habebatur. *& post:* Ille latere sciebat, non viuere. Multum autem interest, vtrum vita tua otiosa sit, an ignaua. Nunquam aliter hanc villam Vacia viuo præteribam, quam vt dicerem, Vacia hic situs est. *& post:* Otiosum hominem seductum vulgus existimat, & securum & se cõtentum, sibique viuentem: quorum nihil vlli contingere, nisi sapienti potest. Nam qui res, & homines fugit, quem cupiditatum suarum infœlicitas relegauit, qui alios fœliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal metu oblituit: ille sibi non viuit, sed quod est turpissimum, ventri, somno, libidini. Non continuo sibi viuit, qui nemini: adeo tamen magna res est constantia, vt habeat autoritatem inertia quoque pertinax. *epist.* 56.

Longe optimum est miscere otium rebus, quotiens actuosa vita impedimẽtis fortuitis aut ciuitatis conditione prohibetur. 1. *de tranquill.* 3.

Otiũ sine litteris mors est, & hominis viui sepultura. *ep.* 83.

Absconde te in otio: sed & ipsum otium absconde. *epist.* 69. *in pr.*

Optimum est non iactare otium suum. Iactandi autem genus est, nimis latere, & a conspectu hominum secedere. *epist.* 68.

Otium tuum non emineat, sed appareat. *& paulo ante:* Non suaserim tibi nomen ex otio quærere, quod nec iactare debes nec abscondere. 2. *epist.* 19.

Cui non industrio otium pœna est? *de prouid. diuin.* 2.

Gloriari otio, iners ambitio est. 9. *epist.* 69.

Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiæ vacant: soli viuũt. *de breuitate vitæ* 14.

Occupatio in re nihili aut aliena.

Nihil minus est hominis occupati, quam viuere. *de breuit. vit.* 17.

Inter omnes conuenit, nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato. *de breuit. vit.* 5.

Occupatorum animi velut sub iugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. *de breuit. vit.* 10.

Omnium occupatorum conditio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant, ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum. Amare & odisse res omnium liberrimas iubentur. *de breuit. vit.* 19.

Non dubium est, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus miseris & occupatis: quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati, inermesque veniunt. *de breuit. vit.* 9. 171.

Facile est occupationes euadere, si occupationum præmia contemseris. illa sunt quæ nos morantur & detinent. *ep.* 22.

Quæris forte, quos occupatos vocem. *de breu. vit. cap.* 12. *& ib passim.*

Pigritia.

Piger sibi ipsi obstat. 24. *epist.* 95.

Sollicitudo.

Maxima quæque bona sollicita sunt, nec vlli fortunæ minus bene quam optimæ creditur. *de breuit. vita* 17.

Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. *epist.* 75.

Minimum est, de quo sollicitissime agitur. *epist.* 94.

Solitudo.

Sumpsi instrumenta mortis, solitudinem & laqueum: alterum apertum morituro, alterum misero. 5. *contr.* 1.

Non est per se magistra solitudo innocentiæ nec frugalitatem docent rura. *epist.* 93.

Omnia nobis mala solitudo persuadet. *epist.* 25.

Odium turbæ sanabit solitudo: tædium solitudinis, turba. 1 *de tranq. vita* 15.

Quomodo solitudo in odio est: sic cum dulcedine est appetitio societatis. 1. *epist.* 9.

Multum profecit, qui nunquam erit solus. *epist.* 6.

Repetere nocentem.

Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem, vt mures & formicæ: ad quas si manum admoueris, ora conuertent. 2. *de ira.* 34.

Reluctari iis, quibus non est reluctandum.

Nulli tam arctum est iugum, quod non minus lædat ducentem, quam repugnantem. 3. *de ira.* 16.

Terror.

Nobis ignorantibus verum, omnia terribilia sunt, vtpote quorum metum raritas auget. 6. *nat. quæst.* 3.

Vanis vana terrori sunt. 2. *de ira.* 11.

Timor.

Non est viri, timere sudorem. 4. *epist.* 31.

Timoris tormentum memoria reducit: prouidentia anticipat. *epist.* 5.

Nemo tam timidus est, vt malit semper pendere, quam semel cadere. *epist.* 22.

Ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre, quicquid in quaque re sit: scies nihil esse in illis terribile, nisi ipsum timorem. *epist.* 24.

Laberiani versus: Necesse est multos timeat, quem multi timent. 2. *de ira.* 11.

Stultum est timere, quod vitare non possis. *de remed. fort.*

Timeri molestum est tam domi quam foris: tam a seruis, quam a liberis. 8 *epist.* 106.

Periculosius est timeri, quam despici. 2. *de ira.* 11.

Tam demens est, qui timet quod non est passurus, quam qui timet quod non est sensurus. *epist.* 30.

Timetur inopia, timentur morbi, timentur quæ per vim potentioris eueniunt. *epist.* 14.

Epicuri argumentum, natura nos a scelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor est. *epist.* 98.

Nihil tam certum est ex his quæ timentur, vt non certius sit & formidata subsidere, & sperata decipere. *epist.* 13.

IVSTITIA.

Honeste viuere.

Omnia honesta opera voluntas inchoat, occasio perficit. 4. *contr.* 7.

Magnum est præsidium, in periculis innocentia. 7. *controuers.* 1.

Alterum non lædere.

Nequitia est, vt extrahas, mergere: euertere, vt suscites. Non est beneficium, iniuriæ finis. 6. *de benef.* 26.

Ius suum cuique tribuere: & de fide seruanda.

Fides sanctissimum humani pectoris bonum est: nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. *epist.* 89.

Nihil fide pretiosius. *ep.* 74.

Duæ res plurimum roboris animo dant: fides veri, & fiducia *epist.* 95.

Alteri benefacere.

Liberalitas non quia liberis debetur, sed quia a libero animo proficiscitur, ita nominata est. *de vit. beat.* 24.

Iniquum est, collapsis manum non porrigere. 1. *contr.* 1.

Paria facere seu reddere id quod debeas.

Paria facere difficile est. 3. *de benef.* 9.

Non ab omnibus accipere.

Non ab A omnibus accipiendum. 2. *de benef.* 18. [A Hinc illud Seueri & Antonini ad magistratus: οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. *l.* 6. *§.* 3. *ff. de offic. proconsul.*

Non delicate accipiendum, nec submisse & humiliter. 2. *de benef.* 24.

Qui bona accipere non vult, acceptis offenditur. 4. *de benef.* 40.

Quod pudet debere, ne acceperis. 2. *de benef.* 22.

Qui grate beneficium accepit, primam eius pensionem soluit. 2. *de benef.* 22.

Multi sunt tam prauæ naturæ, vt malint perdere quæ præstiterunt, quam recepisse superbi & imputatores. 2. *de benef.* 17.

De beneficiis, libertate, & similibus.

Beneficium est, quod iudicio datur: non quod furore aut morbo. 1. *contr.* 6.

Beneficium est, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare. 1. *de benef.* 19.

Beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat 6. *de benef.* 41.

Beneficium nulli legi subiectum est. 6. *de benef.* 6.

Malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse gratum licet. 2. *de benef.* 31.

Nullum beneficium tam angustum, quod non bonus interpres extendat. 2. *de benef.* 28.

Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit. 2. *de benef.* 28.

Beneficium nunquam datur, nisi a volente. 5. *de beneficiis* 19.

Non est beneficium, scelere abstinere. 7. *cont.* 6.

Non est beneficium, quod in quæstum mittitur. 4. *de benefi.* 14.

Non est beneficium, sed officium, facere quod debeas. 1. *contr.* 6.

Non est beneficium, quod ad fortunam spectat. 4. *de beneficiis* 3.

Qui nimis beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. 6. *de benef.* 43.

Turpissima vox in beneficio: Redde. 3. *de benef.* 14.

Beneficia in scelus sunt versa. 5. *de benef.* 15.

Beneficiorum sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. 2. *de benef.* 18.

Quid inhumanius, quam cruentos esse beneficiorũ exitus? 3. *de benef.* 10.

Nemo non amat sua beneficia. 4. *de benef.* 15.

Beneficia quædam magnitudo non patitur excidere quædam minora, sed numero plurima, & temporibus diuersa effluunt. 3. *de benef.* 5.

Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. 5. *de benef.* 9.

Alacrior pietas est, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. 3. *de benefi.* 36.

Qui quis tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, viscata beneficia deuitet. *epist.* 8.

Nunquam deerunt causæ querendi, si beneficia a deteriore parte spectaueris. 2. *de benef.*

Nemo habet tam certam in beneficiis manum, vt non sæpe fallatur. *epist.* 82.

Nullum est odium perniciosius, quam beneficij violati pudere. 11. *epist.* 82.

Qui libenter beneficium accepit, reddidit. 2. *de benef.* 11.

Qui beneficium accipit, magis accipit, quo magis co indiget. 3. *de benef.* 35.

Beneficium dare per se expetendum. 4. *de benef.* 15.

Beneficium dare, virtutis est. 4. *de benef.* 1.

Beneficium qui dat, vult grate excipi. 2. *de benef.* 11.

Qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. 2. *de benef.* 11.

Beneficium ab iniuria distinguit non euentus, sed animus. 6 *de benef.* 8.

Magni animi est, beneficium perdere & dare. 7. *de beneficiis* 32.

Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara nec sordida: sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, & augere nouis ac recentibus vetera. 4. *de benef.* 14.

Multum interest, vtrum aliquis beneficium nobis det sua causa, an nostra, an sua, & nostra. 6. *de benef.* 12.

Non est magni animi, beneficium dare & perdere. 7. *de benef.* 32.

Non videtur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. 2. *de benef.* 18.

In beneficio dando nihil magis vitandum, quam superbia. 2. *de benef.* 11

Vtrum quis sibi beneficium dare possit. 5. *de benef.* 7.

Multum a beneficio distat negotiatio 6. *de benef.* 12.

Beneficium non res est, sed actio 6. *de benef.* 22.

Beneficium est vnus in fame panis: & ardentibus siti, & vix spiritum per siccas fauces ducentibus, monstrare fontem. 3. *de benef.* 8.

Non turpius est inficiari, quam repetere beneficium. 1. *de benef.* 1.

Beneficium sero dedit, qui roganti dedit. 2. *de benef.* 2.

Beneficium est, quod iudicio datur, non quod morbo. 1. *controuers.* 6.

Beneficia non sunt exasperanda, nec quicquam illis triste miscendum. 2 *de benef.* 6.

Non est beneficium, sed officium, facere quod debes. 1. *contr.* 6.

Beneficia malim non recipere, quam non dare. 1 *de benef.* 1.

Beneficia dare debemus, etiamsi nullum bene positurí simus; 1. *de benef.* 1.

Male collocata male debentur. 1. *de benef.* 1.

Non ab omnibus accipiendum est beneficium, &c. 1. *de benef.* 18.

Beneficium nullum est, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longius positos. 3. *de benef.* 19.

Adeo nos ad beneficia non impellit vtilitas, vt & incolis tueri ac fouere perseueremus sola beneficij charitate: etiam infœliciter dato indulgere, tam naturale, quam liberis prauis. 4. *de ben.* 15. *in fin*

Beneficia in vulgus non effundenda. 1. *de benef.* 2.

Beneficiorum minime honesta largitio est. 1. *de benef.* 2.

Beneficiorum simplex est ratio. 1. *de benef.* 2.

Beneficiis beneficia vincere debemus. 1. *de benef.* 4.

Beneficium qui non reddit, non magis peccat, quam qui non dat citius. 1. *de benef.* 1.

Beneficia ipsa, non fructum ipsorum beneficiorum sequi, magni animi & boni proprium est. 1. *de benef.* 1.

Beneficiorum memoria senescere non debet. 1. *de beneficijs* 16.

De Gratia referenda, & ei contraria ingratitudine.

Grati simus aduersus Deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos qui nobis aliquid præstiterunt: grati etiam aduersus eos, qui nostris. 5. *de benef.* 17. *in fin.*

Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolens reddere. 4. *de benef.* 40.

Ad reddendam gratiam & virtute opus est, & tempore & facultate, & aspirante fortuna. 3 *de benef.* 2.

Nihil tam laudabile, nihil tam æqualiter in omnium animos receptũ, quam referre bene meritis gratiam. 4. *de ben.* 3.

Gratias agere, gaudentis est. 3. *de ben.* 1.

Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur. 4. *de benef.* 20.

Gratus futurus, statim dum accepit, de reddendo cogitat. 2. *de benef.* 25.

Qui meminit, sine impendio gratus est. 3. *de benef.* 1.

Duo genera grati hominis. 4. *de benef.* 20.

Qui festinat reddere, non habet animum grati hominis sed debitoris. 4. *de benef.* 40

Nihil grato animo honestius 11. *epist.* 81.

Duas res quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus: gratum hominem, & beneficium. 1. *de ben.*

Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel 3 *de benef.* 17.

Propositum optimi viri & ingentis animi est, tamdiu ferre ingratum, donec feceris gratum. 5. *de benef.* 1.

Omnia facienda sunt, vt quam gratissimi simus. 11. *ep.* 81.

Abire e rebus humanis quam gratissimi volumus. 4. *de benefic.* 22.

De ingratitudine, & ingratis.

Ingratissimus omnium, qui oblitus est. 3 *de benefic.* 1.

Ingratus, qui non reddit. 3. *de benef.* 1.

Ingratus est, qui dissimulat. 3. *de benefic.* 1.

Adeo ingratus est, qui oblitus est, vt gratus sit, cui beneficium in mentem venit. 1. *de benef.* 5.

Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat quod accepit 3. *de benef.* 1.

Ingratus est, quisquis metu gratus est. 4. *de benef.* 21.

Qui innitus debet, ingratus est. 4. *de benef.* 4.

Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum videt: qui sperat, cum reddit. 4. *de benef.* 20.

De ingratis etiam ingrati queruntur. 3. *de benef.* 1.

Non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati sint. 3. *de benef.* 16.

Non quisquis non reddidit beneficium ingratus tenetur: animus æstimandus est non reddentis. 2. *contr.* 6.

Apparet ingratum esse, qui ne fatetur quidem se accepisse beneficium. 2. *contr.* 6.

Ingratus est, qui beneficium se accepisse negat, quod didi-

mulat, qui non reddit: ingratissimus omnium, qui oblitus est. 3. *de benef.* 1.

Ingratus est, qui remotis arbitris agit gratias. 2. *de benef.* 23.

DE REBVS EXTERNIS.

De gloria.

Gloria multorum iudiciis constat, claritas bonorum. *epist.* 103.

Gloria vmbra virtutis est. *epist.* 80.

Nemo non gloriam vltra verum tulit. *epist.* 122.

Nemo gloriari, nisi suo, debet. *epist.* 41.

Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. 3. *de benef.* 7.

Gloria fugientes magis ac magis sequitur. 5. *de benef.* 1.

Non est gloriosum, quod ab inuito & tergiuersante fit. *epist.* 83.

De fama.

Fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mala existimatio. *epist.* 103.

Male agit, qui famæ, non conscientiæ gratus est. 6. *de benef.* 42.

Stultius nihil est, quam famam captare tristitiæ, & lachrymas approbare. *epist.* 100.

Nescimus æstimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. *de pauper.* 14.

Quomodo fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mali existimatio: sic nec claritas, vni bono placuisse. *& post.*

Ad gloriam & famam non est satis vnius opinio. *epist.* 103.

De opinione.

Etiam nunc curo opiniones viatorum. *epist.* 88.

Ne dubitaueris bonam vitam, quam opinionem bonam malle. *epist.* 124.

De laude & Laudatione.

Aliud est laus, aliud laudatio. hæc & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignũ, non verba illa benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sententis, ac bonum virum apud se laudantis. deinde, vt dixi, ad animum refertur laus, non ad verba, quæ conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Cum tragicus ille apud nos ait, *magnificum esse laudari à laudato viro*, laude digno ait: & cum æque antiquus poeta ait, *laus alit artes*: non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. nihil enim & eloquentiam & aliud studium auribus deditum vitiauit, quam popularis assentio. Fama vtique vocem desiderat, claritas non: potest enim citra vocem contingere, contenta iudicio: plena est non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid intersit inter claritatem & gloriam dicam: Gloria multorum iudiciis constat, Claritas bonorum. claritas laus est, bono à bonis reddita. *epist.* 103.

Laudationum duarum comparatio: O virum literatum: O virum bonum.

Magno impendio temporum, magna alienatum aurium molestia laudatio hæc constat: O hominem litteratum. Simus hoc titulo rusticiore contenti, O virum bonum. *epist.* 89.

Quid lætaris, quod ab hominibus iis laudaris, quos non potes ipse laudare? *epist.* 53.

De dignitate.

Confragosa in fastigium dignitatis via est. *epist.* 85.

Nemo dignitati perditæ parcit. 1. *de clement.* 22.

De Honoribus.

Honores & iniuriæ vulgi, in promiscuo habendæ sunt. 2. *in sap. non cad. iniur.* 19. Vide plura, titulo de Temperantia.

De Potentia.

Pulsare superbas potentiorum fores, digerere in literam senes orbos, plurimum in foro posse, inuidiosa potentia ac breuis est, & (si verum æstimes) sordida. *epist.* 69.

Inimicitiæ potentum graues sunt. *de prouid. diuin.* 3.

Sapiens nunquam potentium iras prouocat: imo declinat non aliter, quam in nauigando procellam. *epist.* 14.

De Amicitia, Amore & Inimicitia.

Qui amicus est, amat: qui amat, non vtique amicus est. *epist. trigesimaquarta.*

Quicquid amicus habet, commune est nobis. 7. *de benef. cap. duodecimo.*

In pectore amicus, non in atrio quæritur. 6. *de benef. capite tregesimoquarto.*

Errat ille qui amicum in atrio quærit, in conuiuio probat. *epist.* 3. & *epist.* 19.

Non est quod amicum tantum in foro & in curia quæras: si diligenter attenderis, & domi inuenies. *epist.* 47.

Attali Philosophi dictum: Iucundius est amicum facere, quam habere. *epist.* 9.

Voluntas & amicum & inimicum facit. 6. *de benef.* 9.

Sine amico visceratio, leonis ac lupi vita est. *epist.* 19.

Sapiens se ipso contentus est: & propter hoc amico non indiget. *epist.* 9.

Amici fugiunt, vbi probantur. *ep.* 9.

Non sunt amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. 6. *de benef.* 33.

Secundum naturam est amicos couplecti, & amicorum actu, vt suo proprioque, lætari *ep.* 110.

Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est quod beneficia sua efficacia iudicat ad conciliandos amicos, cum quidam, quo plus debent, magis oderint. *epist.* 19.

Aeque offendisse Seianum, quam amasse Asinium Gallum, periculosum fuit. *epist.* 56.

Summa amicitia, amicum sibi æquare. 2. *de benef.* 15.

Consortium rerum omniũ inter nos facit amicitia. *ep.* 48.

Nihil æque oblectauerit animum, quam amicitia fidelis. 1. *de tranquil. vita.* 67.

Amicitia semper prodest: amor etiam aliquando nocet. *epist* 35.

Detrahit amicitiæ maiestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. *epist.* 9.

Post amicitiam credendum, ante amicitiam iudicandum. *epist.* 3.

Amicus animo possidendus. *epist.* 56.

Fert sortem suam quisque vt in cæteris rebus, ita in amicitiis. 2. *de benef.* 28.

Qui se spectat, si propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum cœpit, sic desinet. Parauit amicum aduersus vincula laturum opem, cum primum crepuerit catena, discedet. Hæ sunt amicitiæ, quas temporarias populus appellat. Qui causa vtilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu vtilis fuerit: Circa florentes amicorum turba sedet, circa euersos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, vbi probantur. *& post*: Ista negotiatio est, non amicitia. *epist.* 9.

Amicitia semper prodest, amor etiam aliquando nocet. *epist.* 35.

Amantum plura oscula, & complexus arctiores non augent amorem, sed exercent. 7 *de benef.* 12. *in fin.*

Quid est gloriosius, quam iram in amicitiam mutare, Quos populus Roman. fideliores habet socios, quam quos habuit pertinacissimos hostes? quod hodie esset imperium, nisi salubris prouidentia victos permiscuisset victoribus? 2 *de ira* 34.

Multi non amico, sed amicitia caruerunt *epist.* 6.

Amicitia olim petebatur, nunc præda. *epist.* 19.

Plus semper imbecillo amico debemus. 7. *de benef.* 17.

Amicus, res non domibus tantum, sed seculis rara: quæ non alibi magis deest, quam vbi creditur abundare. 6. *de benef.* 33.

Amicus animo possidendus. hic autem nunquam abest: quemcunque vult, quotidie videt *epist.* 56.

Sæpe nihil interest inter amicorum munera & hostium vota. 2 *de benef.* 15.

Cum amico efferre amicitiam *epist.* 100.

Dicere solent iis, quos validissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. *de breuit. vit.* 8.

Ne vnum quidem nimis amauit, qui plus quam vnum amare non potuit. *epist.* 64.

Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. *epist.* 29.

Magnus est amor, qui ex misericordia venit. 8. *contr.* 6.

Nemo hortandus in amorem sui, quem cum nascitur, trahit. 4. *de benef.* 17.

Socrates amicis audientibus, emissem pallium, si nummos haberem: neminem poposcit, omnes admonuit. 7. *de benef.* 24.

Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odii causa est, idem velle. 3. *de ira.* 34.

Amor res commota, impotens, alteri emancipata, vilis sibi. Siue enim nos respexit, humanitate eius irritamur: siue contemsit, superbia accendimur. Aeque amoris facilitas quam difficultas nocet. Facilitate capimur, cum difficultate certamus. *epist.* 117.

Ei qui amorem exuere conatur, euitanda est omnis admonitio dilecti corporis. nihil enim facilius, quam amor recrudescit. *epist.* 70.

Animus is est prauo amore flagrantibus, qui amicæ suæ optant exilium, vt desertam fugitantemque comitentur: Optant inopiam, vt magis desideranti donent: Optant morbum, vt assideant, & quidquid inimicus optaret, amantes vouent. Fere idem itaque exitus est odij & amoris insani. 6. *de benef.* 25.

Quæris quomodo amicum cito facturus sit sapiens? Dicam. Hecaton ait, ego tibi monstrabo amatorium sine medicamento, sine herba, sine vllius veneficæ carmine: Si vis amari, ama. *epist.* 9.

Amare magis vulgare est, & in plures cadit, quam vera amicitia. *epist.* 82.

Non potest amor cum timore misceri. *epist.* 47.

Non recipit sordidum virtus amatorem: soluto ad illam sinu veniendum est. 4. *de benef.* 24.

Inimicus.

Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quam qui punctiunculam concupiscit 3. *de ira.* 43.

Mortales esse inimicitiæ debent. 5. *contro.* 1.

De conuersatione & conuictu.

Tam bonorum, quam malorum longa conuersatio amorem inducit 1. *de tranq. vita.* 1.

Conuersatio dissimilium bene composita disturbat & renouat affectus: & quicquid imbecillum in animo, nec perduratum est, exulcerat 1. *de tranq. vita.* 15.

Inimica est multorum conuersatio. *epist.* 7.

Sumuntur A à conuersantibus mores. 3. *de ira.* 7. A sic Paulus 1. Corinthior. 1. φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. Corrumpunt mores bonos commercia mala.

Nemo libenter tristi conuersatur, nedum tristitiæ. *epist.* 100.

Ante circumspiciendum est, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. *epist.* 19.

Nulla res magis animos honesta induit, dubios & in prauum inclinantes reuocat ad rectum, quam bonorum virorum conuersatio. Paulatim enim descendit in pectora, & vim præceptorum obtinet, frequenter audiri, aspici frequenter. Occursus ipse sapientum iuuat. Est & aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim quemadmodum prosit, sicut illud intelligam profuisse. Minuta quædam, vt ait Phædon, animalia cum mordent, non sentiuntur, adeo tenuis illis & valens in periculum vis est. tumor indicat morsum & in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conuersatione virorum sapientium eueniet: non deprehendes quemadmodum aut quando tibi prosit, profuisse deprehendes. *epist.* 94.

De societate.

Nullius boni, sine socio iucunda possessio est. *epist.* 67.

De Comitatu.

Malignus comes, quamuis candido & simplici, rubiginem suam affricuit. *epist.* 7.

Assentator comesque patrimoniorũ pereuntium populus. 1. *de tranq.* 1.

Multi illum comitantur. Mel muscæ sequuntur, cadauera lupi, frumenta formicæ. Prædam sequitur ista turba, non hominem. *de remed. for.*

De Diuitiis & opibus.

Is maxime diuitiis fruitur, qui minime diuitiis indiget. *epist.* 14.

Qui eget diuitiis, timet pro illis. *epist.* 14.

Magnus est ille, qui in diuitiis pauper est: sed securior, qui caret diuitiis. *epist.* 20.

Nihil refert, vtrum animus æger in diuitiis, an in paupertate ponatur: malum suum illum sequitur. *epist.* 17.

Multis parasse diuitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. *epist.* 17.

Infirmi animi est, pati non posse diuitias. *epist.* 5.

Non est quod putes, omnibus diuitias conuenire: nihil est insolentius nouitio diuite. 2. *contro.* 1.

Breuissima ad diuitias, per contemptum diuitiarum, via est. *epist.* 63.

Nemo nascitur diues. *de paup.*

Diuitiæ sunt magnæ, ad legem naturæ composita paupertas. *ep.* 4. & *ep.* 23. & *de paup.*

Obiicite Platoni, quod quæsiuerit pecuniam: Aristoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod consumserit. *de vit. beat.* 27.

Patrimonia, maxima humanarum ærumnarum materia. 1. *de tranq. vit.* 8.

Vicinus diues cupiditatem irritat *epist.* 7.

Multum est non corrumpi diuitiarum contubernio. *epist.* 20 & *de paup.*

Opes auctoramenta sunt seruitutum *epist.* 105.

De diuitiarum falsa laude apud Poetas, vide. *epist.* 116.

Diuitiæ apud sapientem virum in seruitute sunt: apud stultum in imperio. *de vit. beat.* 26.

In animo, non in patrimonio diuitiæ. *ep.* 109.

Non ideo diuitiæ tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. *epist.* 88.

Is maxime diuitiis affluit, qui minime diuitiis indiget. *de paup.*

Sanus diues est: qui, licet habet diuitias, eas tamen vt egeus habet. *de paup.*

si vis Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adiiciendũ, sed cupiditatibus detrahendum est *epist.* 21.

Maiore tormento pecunia possidetur, quam quæritur. *epist.* 116.

Iniquissimum pecuniam sub gloria egestatis acquirere. 2. *de benef.* 17.

Diuitias pati non posse, infirmi animi est. *epist.* 5.

Modus diuitiarũ primus, quod necesse est, habere: proximus, quod sat est. *epist.* 2.

Facilis cuique ad diuitias via, quo die pœnituerit bonæ mentis. 3. *nat. præfat.*

Nihil est insolentius nouitio diuite. 2. *cont.* 1.

Relinque diuitias, aut periculum possidentium, aut onus. Relinque corporis atque animi voluptates, molliunt & eneruant Relinque ambitum, tumida res est, vana, ventosa. Nullum habet terminum, tam sollicita est, ne quem ante se videat, quam ne alium post se. Laborat inuidia, & quidem duplici. Vides autem quam miser sit cui inuidetur, & qui inuidet. *epist.* 85.

De paupertate.

Si vis vacare animo, vt pauper sis oportet, aut pauperi similis. *epist.* 17. & *de paup.*

Etiam in obsessa via pauperi pax est. *epist.* 14. & *de paup.*

Non venenum pauperes timent, non hæredem. 2. *controuers.* 1.

Paupertas contenta est, desideriis instantibus satisfacere. *epist.* 17.

Honesta res est, læta paupertas. *epist.* 2.

Laudatur non paupertas, sed is quem non submittit, nec incuruat. *epist.* 83.

Paupertas nulli malum est, nisi repugnanti. *epist.* 124.

Quam te paupertas amo, si beneficio tuo innocens sum. 2. *contr.* 1.

Non est quod paupertas uos à philosophia reuocet, ne egestas quidem: toleranda est ad hoc properantibus vel fames quam tolerauere quidam in obsidionibus. *epist.* 17.

O paupertatis quam ignotum bonum est. 2. *contr.* 1.

Facilius possum paupertatem laudare, quam ferre 2. *controuers.* 1.

Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit. 1. *de tranq. vita.* 8

Cui cum paupertate bene conuenit, diues est, *epistol.* 4. & *de paupert.*

Non in paupertate vitium est, sed in paupere. *de remed. fort.*

Magnus ille est, qui in diuitiis pauper est. *de pauper.*

Post Darium & Indos, pauper est Alexander Macedo. *epist.* 120.

Nemo tam pauper viuit, quam natus est. *de pro. diu.* 8.

Non est pauper, cui, quantulumcunque superest, sat est. *epist.* 1.

Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. *epist.* 2. & *de pauper.*

Paupertas nihil aliud, quam parui possessio. *epist.* 88.

Paupertas secura est. cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit: aut si nauigandum est, non perstrepunt portus, nec vnius comitatu inquieta sunt littora. *epist.* 17.

Paupertas fundamentum & causa imperij Romani. *ep.* 88.

Sapiens tunc paupertatem præcipue meditatur, cum in mediis diuitiis constitit. *de vita bea.* 26.

Securius diuites erimus, si sciverimus quam non sit graue pauperes esse. *epist.* 18.

Demetrius Cynicus hoc pauperior quam cæteri Cynici, quod cum sibi interdixerit habere interdixit & poscere: negauit satis egere, vides? non virtutis scientiam, sed egestatis professus est. *de beat. vit.* 18.

Pauperis est numerare pecus. *epist.* 33.

Potest ipsa paupertas in diuitias se (aduocata frugalitate) conuertere. 1. *de tranq.* 9.

Nudum latro transmittit. *epist.* 14.

Quidni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? *epist.* 91.

Necessarium iudico id, quod tibi scripsi magnos viros sæpe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum est, quo delitiis permaduimus. *epist.* 20.

De voluptate.

Voluptas bonum pecoris est. *epist.* 93.

Ne gaudeas vanis. *& post.* Hoc ante omnia fac mi Lucili, disce gaudere. *& post:* Mihi crede, res seuera est, verum gaudium *epist.* 23.

Voluptas tunc, cum maxime delectat, extinguitur. *de beat. vit.* 7.

Nulla voluptas certior, quam quæ iam eripi non potest. 3. *de benef.* 4.

Non iucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis: sed summa voluptas est, posse etiam capere ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit. *epist.* 18.

Est quædam in ipsis malis miserorum voluptas: & omnis aduersa fortuna habet in querelis leuamentum. 4. *controuers.* 1.

Voluptatis & Virtutis elegantes antitheses.

Quid dissimilia, imo diuersa componitis? Altum quiddam est virtus, excelsum, & regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, seruile, imbecillum, caducum, cuius statio ac domicilium fornices & popinæ sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris stantem, puluerulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem sæpius, ac tenebras captantem circa balneas ac sudatoria, ac loca ædilem metuentia, mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam aut fucatam, & medicamentis pollutam. *cap.* 7 *de vita beata.*

Voluptas quædam est tristis ac seuera.

Est aliqua cognata tristitiæ voluptas. *epist.* 100.

Inter voluptates est, superesse quod speres. 3. *de ira.* 31.

Iusta causa lætitiæ est, lætum amicum videre: iustior, fecisse. *epist.* 2. 2. *de benef.* 22.

De tuo gaude. Quid est hoc de tuo? te ipso & optima tui parte. *epist.* 23.

Illa voluptas est, quæ percipitur ex contemplatione mentis, ab omni labe puræ & splendidæ. *epist.* 4.

Voluptas vltro dissoluit, & omne robur emollit. *epist.* 93.

Iucunda sunt, quæ humana fronte leni placidaque tribuuntur. 2. *de benef.* 11.

De vera voluptate & vero gaudio, vide. *epist.* 60.

Tunc beatum esse te iudica, cum tibi ex te gaudium nascetur. *epist.* 125.

De consolatione.

Vnum est leuamentum malorum ingentium, pati, & necessitatibus suis obsequi 3. *de ira* 16.

Maleuoli solatij genus est, turba miserorum. *de consol. ad Mart.* 12.

Nihil tam acerbum est, in quo non æquus animus solatiũ inueniat. 1. *de tranq. vita* 10.

Maximum solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri, & ideo mihi videtur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, vt crudelitatem fati consolaretur æqualitas. *de consol. ad Polyb.* 21.

Grande solatium est, cum vniuerso rapi. *de prouid. diuin.* 7.

FINIS ETHICORVM.

LOCI COMMVNES SEV LIBER AVREORVM, DE RE OECONOMICA: EX SENECA, AVTHORE DIONYSIO Gothofredo I. C.

Augere rem familiarem.

AGAMVS bonum patrem familias, faciamus ampliora quæ accepimus. *ep.* 65.

Domus ædificatio.

Neminem ad excitandas domos ruina deterruit. 7. *de benef.* 31.

De Marito & vxore. Mariti & vxoris partes.

Sunt aliquæ partes mariti, sed non minores vxoris. Inuicem ista parem desiderant regulam, quæ difficilis est. 2. *de benef.* 19.

Mariti officia diuersa, ob personam vxoris diuersam.

In matrimonio præcipias, quomodo viuat cum vxore aliquis, quam virginem duxit: quomodo cum ea, quæ alicuius matrimonium experta est: quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem & fœcundam, inter prouectiorem & puellam, inter matrem & nouercam? *epist.* 95.

Amor coniugalis infinitus ac mutuus: vxoris causa seipsum amare.

Scias spiritum a vxoris meæ in meo verti. Incipio (vtilis consulam) mihi consulere. *& post:* Quoniam ego ab illa non impetro, vt me fortius amet, impetrat illa, vt me diligentius amem. *& post:* Quid iucundius quam vxori tam carum esse, vt propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paulina mea, non tantum mihi suum timorem imputare, sed etiam meum. *ep.* 104. { a Sic Aristoteles interrogatus quid esset amicus? Vna, inquit, anima in duobus corporibus habitans. *Laertius in Aristotele, lib.* 5.

Adulterio infœlix domus.

Quam infœlix est domus, in qua adulterij argumentum est? 6. *Controuers.* 6.

Mulieris mores praui & qui.

Mulier, impudens est animal: & nisi scientia accessit, ac multa eruditio, cupiditatis fere incontinens. 2. *de tranquill.* 14.

Socrates pertulit vxorem, moribus feram, lingua petulantem, liberos indociles, & matri quàm patri similiores. *epist.* 105.

Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. *de rem fort.*

Vxorem habere, quale bonum sit.

Vxor aduentitium bonum est: non est inter illa, quæ semel vnicuique contingunt. *de rem. fort.*

De vxore ducenda, & qua quibusque moribus duci & esse debeat vxor, aurea præcepta. De maternis vitiis, inauribus, veste, dote, sella, sarcinis, moribus.

Duc bene institutam, nec maternis inquinatam vitiis non cuius auriculis bina patrimonia dependent, non quam margaritæ suffocent, cui minus sit in dote quàm in veste, quam in patente sella circumlatam per vrbem populus ab omni parte (æque vt maritus) inspexerit: cuius sarcinis domus non sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges, quam nondum corruperunt publici. *de rem. fort.*

Iterum de impudicitia, gemmis, margaritis, diuitiis, imitatione peiorum, prolis etiam numerosæ cura.

Non te (maximum seculi malum) impudicitia in numerum plurimum adduxit: non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ (velut maximum generis humani bonum) refulserunt. Non te (bene in antiqua & seuera instituta domo) periculosa etiam probis, peiorum detorsit imitatio. Non te fœcunditatis tuæ quasi exprobraret ætatem puduit. *ad Alb.* 16.

Iterum, de lenociniis, coloribus, veste, pudicitia.

Non faciem lenociniis aut coloribus coluisti, nunquã tibi placuit vestis, quæ ad nihil aliud est exigenda, quam vt nudam componeret. Vnicum tibi ornamentum, pulcherrima & nulli obnoxia ætati forma maximum decus est ætati pudicitia. *ad Alb.* 16.

Iterum, vt ne vxores tumescentis vteri pudeat, quasi eo deformiores videantur.

Nunquam more aliarum; quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem vterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. *ad Alb.* 16.

Diues mulier.

Insolens malum est beata A vxor. 1. *controuers.* 6. [A Id est, diues: nam paulo ante dixit, omnes vxores diuites seruitutem exigere.

Formosa mulier.

Non est formosa mulier, cuius crus laudatur aut brachiũ: sed illa, cuius vniuersa facies admirationem singulis partibus dedit. *epist.* 33.

Deformis mulier.

Quæ malam faciem habent, sæpius pudicæ sunt: non animus illis deest, sed corruptor. 2. *controuers.* 1.

Inaures.

Quare vxor tua locupletis domus censum A auribus gerit? *de vit. beat.* 17. [A Vide infra *in Politicis. vbi plura de inauribus.*

Mors vxoris optima.

Quotusquisque vxoris optimæ mortem timet, vt non computet? 5. *de benef.* 17

De parentibus & liberis: & de amore parentum erga liberos.

Quis tam iniquam censuram inter suos agit, vt filium suum sanum quam ægrum magis diligat, procerumque & excelsum, quam breuem & modicum? fœtus suos non distinguunt feræ, & se alimentum pariter omnium sternunt. Aues ex æquo partiuntur cibos. *& post:* etiam parentum amor magis in eos (quorum miserentur) inclinat. *epist.* 67.

Admonitione corrigendi liberi.

Admonitione Pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aliquando à se aberrantem reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit. 5. *de benef.* 22. *in fin.*

Filiifamilias nihil proprium habent: iidem tamen patri dant munus.

Omnia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt: quis tamen nescit, donare aliquid filium patri? 7. *de benef.* 4.

Habere & non habere liberos, non est fœlicitas aut miseria.

Liberos, coniugem atque patrimonium sic habeto, tanquam non vtique semper habiturus: & tanquam non futurus ob hoc miserior, si habere desieris. *epist.* 99.

Voluptas summa in libris.

Prouenerunt satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione, nisi forte hi qui catulos auesque & friuola animorum oblectamenta summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex visu tactuque, & blanda adulatione mutorum. liberos nutrientibus non ipsa fructus educatione acquiritur. *ad Mart.* 12.

Educandi liberi, etiam qui parentes fefellerunt.

Liberi & coniuges spem fefellerunt, tamen & educamus & ducimus. 1. *de benef.* 1.

Beneficium patri datum vtrum datum intelligatur liberis?

Illud fingi non potest, si patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & seruis, & patriæ, vbi ergo beneficium incipit stare? *Sorites* A enim ille inexplicabilis subit, cui difficile est modum imponere: quia paulatim irrepit, & non desinit serpere. 5. *de bene.* 19 *in fin.* [A De sorite dixi ad l. 88. ff. ad. l. Falcid.

Amare liberos, indulgere liberis.

Nulla B lex amare parentes, indulgere liberis iubet. 4. *de benef.* 17.

[B Quid ita? Huic vni rei satis natura cauit. Vide tamen *l.* 1. *& Titulum ff. de obsequiis parentibus & patronis præstandis.*

Eiurare parentem durum.

Tam duri quidam & tam scelerati sunt parentes, vt illos auersari & eiurare, ius fasque sit. 6. *de benef.* 4.

Mortem liberorum constanter ferre.

Nec minus admiretur Græcia illum C patrem, qui in ipso sacrificio nunciata filij morte, tibicinem tantum tacere iussit, & coronam capiti detraxit, cætera rite perfecit. *ad Mart.* 12. *in fin.* [C Xenophontem intelligit, de quo Laertius in eius vita. Valerius 5. cap. 10. Stobæus sermon. 106. Aelianus 3. varior.

Educare seuerius suos liberos seueri patres cur soleant: seruos vernulas non item.

Seueri patres liberos durius educant. *& post* Filiorum modestia delectantur, vernularum licentia: illos disciplina tristiori continent, horum alitur audacia. *de prouid.* 1.

Degeneres, & liberorum numerum explentes.

Vtrum ne malles degenerem aliquem, & numerum tantum filij expleturum habuisse? *ad Mart.* 12.

Educare liberos suos seuerius solent patres quam matres.

Non vides quanto aliter patres, quanto matres indulgeant? Illi exercitari iubent liberos ad studia obeunda mature: feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis & interdum lacrymas excutiunt. At matres fouere in sinu, continere in vmbra volunt, numquam flere, nunquam contristari, nunquam laborare. *de prouid.* 2.

Educari molliter à matribus liberos, noxium.

Non resistet offensis, cui nihil vnquam rogatum est: cui lacrymas solicita semper mater abstersit, cui de pædagogo satisfactum est. 2. *de ira* 21.

Insepulto & occiso filio, matri summa consolatio est, nobilissimi filij matrem nominari.

Cornelia, Scipionis filia, Tiberium & Caium Gracchos occisos vidit, & insepultos. Consolantibus tamen miseramque dicentibus: Nunquam (inquit) non fœlicem me dicam, quæ Gracchos peperi. *ad Mart.* 16.

Militans filius matri quasi perditi loco est.

Cogita, illos annos perire matribus, & per solitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent. *ad Mart.* 24.

Educatio liberorum semel cœpta, nunquam deserenda.

Beneficia quæ in liberos patres conferunt, non tuta sunt, si in infantia deserantur: aut si non longa pietas munus suum nutriat. 2. *de benef.* 11.

Beneficium liberis collatum, ad parentes ipsos vsque pertingit.

Cum filium tuum seruaui, ad genua procumbis, Diis vota soluis, tanquam ipse seruatus. illæ voces exeunt tibi, Nihil mea interest, an me seruaueris. Duos seruasti, imo me magis. 5. *de benef.* 19.

Qui filio beneficium dat, & patri eius dat. 5. *de benef.* 18.

Educatio prima liberorum sancta esse debet.

Non D admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequuntur, inter execrationes parentum creuimus. *epist.* 60. [D Ad hunc locum integra Satyra 14. Iuuenalis referenda.

Debetur parentibus pietas, & amor.

Parentibus nostris debemus pietatem, etiam si multi non vt gignerent, coierunt. 6. *de bene.* 23.

Parentes suos non amare, impietas est non agnoscere, insania. 3 *de beneficiis* 1.

Debetur plus parenti quam vllis aliis.

Nemo dicitur plus debere ignotis, & vltra memoriam positis maioribus, quam patri. 3. *de benefi.* 29.

Beneficiis certare cum parentibus, imo & eosdem vincere possunt liberi.

Liberi maiora beneficia dare parentibus suis an possint, quam acceperint, vide. 3. *de benefi.* 29. *& seqq.*

Vicit Aeneas patrem beneficiis 3. *de benefi.* 37.

Scipio seruauit patrem in bello. 3. *de benefi.* 33.

Nihil illo adolescente præclarius, qui sibi ipse dicere potest, Patrem meum beneficiis vici. 3. *de benefi.* 38.

Nihil fortunatius eo sene, qui omnibus vbique prædicabit à filio suo se beneficiis victum. 3. *de benefi.* 38.

Quis non *patri* suo supremum diem, vt innocẽs sit, optat & vt moderatus, exspectat? vt prius cogitat? 5. *de benefi.* 17.

Ephemeridem parentibus approbabant liberi.

Quotidie sobrius prodis, tanquam ephemeridem patri probaturus. *epist.* 124.

Coniunctio summa liberorum & parentum.

Filij bona valetudo, fœlicitas, E patrimonium pertinet ad patrem. 5. *de benef.* 19. [E Imo parentes magis terrentur

in per-

in persona liberorum, quam in propria. *l. 8. ff. quod metus causa. §. vltimo. Inst. de noxalibus actionib. l. 22. in f. Cod. de agricolis.*

Filius ipse beneficij capax est, itaque si ille accipit, ego lætor: contingor, non obligor. *5. de benef. 49.*

Exempla pessima parentum nocent liberis.

Non licet ire recta via: trahunt in prauum parentes, & trahūt serui. Nemo errat vni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitque inuicem: & ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit. Dum facit quisque peiorem, factus est: didicit deteriora, deinde docuit. *epist. 93.* [F Floridi Schedæ: Qui mali sunt, non fuerunt matri: ab aliuo mali. sed malos faciunt malorum cōturbernia Vide *Satyram. 14. Iuuenalis.*

Lacedæmonij parentes adhortabantur liberos, ad flagella fortiter ferenda.

Nunquid tu inuisos esse Lacedæmoniis liberos suos credis? quorum experiuntur indolem publice verberibus admotis? Ipsi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum A fortiter perferant, & laceros & semianimes rogant, perseuerent vulnera prebere vulneribus. *de prou. 4.* [A Vide quæ dixi *3 coniecturarum.*

De seruis & Dominis & eorum officiis Teneri seruitute, & eam tenere.

Paucos seruitus, plures seruitutem teneant. *epist. 22.*

Seruo corpore animus est liber.

Seruitus in totum hominem non descendit. *3. de ben. 20.*

Seruus domini mercenarius.

Seruus perpetuus mercenarius est. *de benef. 22.*

Viuendum cum seruis clementer: in iter, & canam etiam admittendi & consilium.

Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velis viuere. *& post:* viue cum seruo clementer. in iter quoque, & in sermonem admitte, & in consilium & in conuictum. *epist. 42.*

Cognoui familiariter te cum seruis tuis viuere: serui sunt, imo homines, imo contubernales, imo humiles amici, imo conserui, si cogitaueris tantūdem in vtrosq; licere fortunæ. Itaque rideo istos, qui turpe putant cum seruis suis cœnare. quare? nisi quia superbissima consuetudo cœnantem dominum stantium seruorum turba circumdedit. *epist. 46.*

Saturnalitorum die serui cum dominis vescebantur: honores in domo gerebant, ius dicebant. Domus pusilla Respublica. Cur patresfamilias, domini: familiares, serui apellati? Cum quibus seruis & qua fine cœnare dominus possit.

Vide quam omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint: dominum patrem familiæ appellauerunt, seruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. B Instituerunt diem C festum, non quo solum cum seruis domini vescerentur, sed quod vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam rempublicam esse iudicauerunt. Quid ergo? omnes seruos admouebo mensæ meæ? non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas, me quosdam (quasi sordidioris operæ) reiecturum, vtputa illum mulionem, & illum bubulcum. Non ministeriis illos æstimabo, sed moribus. sibi quisque dat mores, ministerium casus adsignat. Quidam cœnent tecum, quia digni sunt, quidam vt sint. *epist. 47.* [B Postea famuli dicti. *Festus in Familia* [C De his Saturnalibus adde Macrob. 1. Saturnal. 11. Dion. lib. 58.

Maiestatis suæ diminutionem putat ad eandem mensam cum seruo suo accedere. *epist. 47.*

Contemnere seruos suos dominus non debet, cum ipse in seruitutem venire possit.

Cogita, istū quem seruū tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cœlo, æq; spirare æque viuere, æq; mori. Tu tam illum ingenuum videre potes, quam ille te seruum. Mariana clade quam multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum fortuna depressit? alium ex his pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. *& post:* Nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? *epist. 47.*

Mensa admouere seruos: eosdem ad pileum vocare.

Omnes seruos admouebo A mensæ meæ, *& post:* dicet aliquis, me vocare ad pileum seruos. *epist. 47.* [A Videtur innuere Latinos, qui ex seruis liberi fiebant conuiuij adhibitione Sic dicebant veteres homines, semonas fieri, qui conuiuiis deorum excepti. adde Theop. *instit. de libertin.*

Tot hostes, quot seruos, vtrum vere à quibusdam dictum sit.

Eiusdem arrogantiæ prouerbium iactatur, totidem B esse hostes, quot seruos. non habemus illos hostes, sed facimus. *epist. 47.* [B Idem extat apud Festum in Tot hostes, quot serui. & Theophilum tit. *de his qui sunt sui.*

Beneficium & munus dominis suis dant etiam nonnunquam serui.

Qui negat seruos dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani. *3. de ben. 18.*

Seruus dat C domino suo munus. *7. de benef. 4.* [C Dixi ad *l. 5. §. 1. Cod. de necess. hæredibus, ad l. 17. ff. de aliment. l. 4. ff. de manumiss. Plinium 8. epist. 16.*

Obligari serui nomine quibus ex causis dominus soleat.

Si seruum tuū seruauero, tibi imputabo. *& post:* Mei mancipij res est, mihi seruatur: ideo ego pro illo debeo *5. de benef. 18.*

De Menstruo & diario seruorum.

Ille in scena latius incedit, & hæc resupinus dicit, Imperito Argis, &c. seruus est, quinque modios D accipit, & quinque denarios: ille qui superbus atque impotens, & fiducia virium tumidus ait, Hac dextra occides, diurnum accipit, in cœnaculo dormit. *epist. 81.* [D Huc pertinet illud Iuuenalis Satyr. 14. Seruorū ventres modio castigat iniquo.

Vincti serui vtebantur in agris colendis: familiæ seruorum bellicosis nationibus maiores.

O miserum, quem delectat sui patrimonij liber magnus, & vasta spacia terrarum colenda per vinctos: & familia bellicosis nationibus maior, & ædificia priuata, laxitatem vrbium magnarum vincentia. *7. de benef. 10.*

Dominus quorundam dominorum in seruos suos sæuitia.

Diuus Augustus cū cænaret apud A Vedium Pollionem fregerat vnus ex seruis eius crystallinum. ad mortem rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis obiici iubebatur, quas ingens piscina continebat. Euasit e manib. puer, confugit ad Cæsaris pedes, nihil aliud petiturus, quam vt aliter periret, nec esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem dimitti, crystallina autem omnia coram se frangi, compleriqne piscinam iussit. *3. de ira. 40. & 1. de Clementia. 18.* [A idem Plinius 9. c. 23. & 53. *Tertull.*

De seruis nonnulla.

Vide supra librum Iuridicorum, Titulis de his qui sunt sui de contrahenda emptione: de ædilitio edicto.

De ministeriis seruorum variis.

De lecticariis vide *2. de Tranq. 14.*

De vicario. *1. de Tranq. 8.*

De ianitoribus, ostiariis, Nomenclatoribus, Monitoribus, & aliis, dixi infra capite de Censoriis quibusdam.

De numero imani seruorum.

Dixi quædam 3. Coniecturarum de seruorum gregibus, quales delicati ac potentes Romæ habuere: Contra, viri frugi, & quidem omnium Romanorum integerrimi, paucissimos. M Antonius cōsularis, octo: Marcius Curio, qui de Sabinis, Samnitibus, & Pyrrho triumphauit, duos: vt pauciores habuerit seruos, quam triumphos. M. Cato cum proconsul in Hispaniam proficisceretur, tres seruos solos ex vrbe duxit. Apuleius 1. apologia. vbi paulo post adiicit, quindecim liberos homines, populum: totidem seruos familiam: totidem vinctos ergastulum facere.

De nutrice.

Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero, potuissem facere, nec in hanc emergere nominis gloriam, quam ciuili ac militari industria merui. nunquid tamen ideo maximis operibus præferes B nutricis officiū? *de ben. 29. in fin.* [B Nutrici quantū deferatur, ex eo potest perspici, quod domino minori viginti annis, inter cæteras iusta causa censita fuerit manumittendi, Nutricem suam manumittere velle. *l. 13. ff. de manumissis vindicta. §. 5. Inst. qui & ex quib. causis manumittere.*

De Alumno.

Alumnum C suum nemo aliter intuetur, quam vt adolescentiam D illius suam iudicet. *epist 34.* [C Glossis alumnus οἰκότριψ, τρόφιμος, θρεπτὸς, Παῖς, θρεπτὸς, nutricius. Est & alumnus is, quem nos misericordia aut vltro educamus: nonnunquam etiam filij loco. *l. si quis alumnam suam. Cod. de Nuptiis.* [D Hinc fit, vt suspectum alumni sui ac nutricij tutorem nutrix postulare atq; accusare possit. *l. 1 §. 6. ff de excusat. tutorum.* Hinc votum illud apud Horatium, 1. ep. 4. *Quid voueat dulci nutricula maius alumno, Quam sapere & fari vt possit quæ sentiat, & cui Gratia, fama, valetudo, contingat abunde, Et mundus victus non deficiente crumena?*

f

De Educatore & praeceptore.

Apud ingratum, non parentum, qui debet, honor est: non educatoris, non præceptoris. 3. *de benef.* 17.

Præceptores, eorumque beneficia intercidunt, quia totam pueritiam relinquimus: sic fit, vt in adolescentiam nostram collata pereant. A quia ipsa nunquam retractatur. 3. *de benef.* 3. [A Diogenes illud dicebat, μή ποτ' εὖ ἔρδειν γέροντας, μηδὲ γυναῖκας μηδὲ παῖδας, μηδὲ κύνα ποθ᾽· μηδὲ λαλὸν κωπηλάτην: beneficia non esse conferenda senibus, mulieribus, pueris, canibus, & garrulo remigi: nempe quod beneficia in hos collata cito pereant.

De libertorum quorundam potentia.

Feliciorem tu Demetrium Pompeianum vocas, quam non puduit locupletiorem esse Pompeio? Numerus illi quotidie seruorum, velut imperatori exercitus, referebatur: cui iamdudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarij, & cella laxior. 1. *de tranq.* 8.

Titulum seruis impingebant domini: Manumissi interdum patronis ditiores, patronos ipsos excludebant.

Stare ante limen Calixti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus: ille in primam decuriam deiectus, in qua vocem præco experitur, & ipse illum inuicem apologauit, B & ipse non iudicauit domo sua dignum. Dominus Calixtum vendidit, sed domino quam multa Calixtus. *epist.* 47. B *legi* ablegauit.

De Clientibus.

Seianus patrem tuum clienti suo Satrio secundo congiarium dedit. *ad Mart.* 22.

Plura vide libro Iuridicorum, *supr. Titulo de postulando.*

FINIS OECONOMICORVM.

LOCI COMMVNES SEV LIBER AVREORVM, DE REGNO ET REPVBLICA, SEV πολιτικῶν EX SENECA, AVTHORE DIOnysio Gothofredo I. C.

Politiæ species, Monarchia, Democratia, senatus, seu Aristocratia.

INTERDVM singuli timendi, quibus potestas populi & in populum data est. Interdum populus est, quem timere debeamus: interdum, si ea ciuitatis disciplina est, vt plurima per senatum transigantur, gratiosi timeantur in ea viri. 2. *epistola.* 14.

DE PRINCIPE.

Exemplum principatus bene gerendi, Deus ipse eiusque diuina gubernatio.

Optime Deorum exemplum principi constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibus, quales sibi Deos velit. 1. *de clem.* 2.

Exemplar aliud principi ab apibus.

In apibus rex ipse sine aculeo est: Exemplar hoc magnis regibus ingens. 1. *de clem.* 19.

Exemplum aliud, & qua, sui ipsius præceptor princeps, singulis momentis secum loqui debeat.

Iuuat ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusq; sum, qui in terris Deorum vice fungerer: ego vitæ necisq; gentibus arbiter. qualem quisque sortem statumq; habeat, in manu mea positum est. quidque mortalium fortuna datum velit, meo ore pronunciat. Ex nostro responso lætitiæ causas, populi, vrbesque concipiunt. Nulla pars vsquam nisi volente propitioq; me, floret. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus excindi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumq; capiti regium circundari decus oporteat: quæ ruant vrbes, quæ oriãtur, mea iurisdictio est. In hac tãta facultate rerũ non ita me ad iniqua supplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominũ & contumelia, quæ sæpe tranquillissimis quoq; pectoribus patientiam extorsit: non ipsa ostentandæ per terrores potentiæ, dira, sed frequens magnis imperiis gloria. Conditum, imo constrictũ apud me ferrum est, summa parsimonia etiam vilissimi sanguinis. Nemo non, cui alia desint, hominis nomine apud me gratiosus est: seueritatem abditam, clementiam in promtu habeo: sic me custodio, tanquam legibus, quas ex abdito & tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus sim. Alterius ætate prima motus sum, alterius vltima. Alium dignitati donaui, alium humilitati. Quoties nullam inueneram misericordiæ causam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, si à me rationem repetant, annumerare genus humanũ paratus sum. 1. *de clem.* 1.

Principes Dij visibles, ac Dei loco in terris.

Non alio animo populus rectorem suum intuetur, quam si Dij A immortales potestatem visendi sui faciant. 1. *de clem.* 19. [A Hinc illud de magistratibus in Scripturis Dij estis.

Animus Reipublicæ Princeps.

Olim ita se induit Reipublicæ Cæsar, vt diduci alterum non posset sine vtriusque pernicie. nam vt illi viribus opus est, ita & huic capite. *& post*: Animus Reipublicæ tu es, illa corpus tuum. 1. *de clement.* 4. & 5.

Vinculum, & spiritus vitalis Reipublicæ Princeps.

Ille est vinculum, per quod Respublica cohæret: ille spiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt: nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperij subtrahatur. 1. *de clem.* 4.

Pater patr. a princeps.

Principem appellabimus patrem B patriæ, non adulatione vana adducti. cætera enim cognomina honori data sunt. magnos & felices & augustos diximus, & ambitio a maiestati, quicquid potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuentes? patrem quidem patriæ appellamus, vt sciret datam sibi potestatem patriam, quæ est temperatissima liberis consulens, suaque post illos reponens. 1. *de clement.* 14. [B Callistratus. *l.* 19. *ff. de interdictis & relegatis*, Princeps pater patriæ est.

Bene Augusto cõuenisse *parentis* nomen fatemus: ob nullam aliam causam, quam quod contumelias quoque suas (quæ principibus acerbiores esse solẽt, quam iniuriæ) nulla crudelitate exequebatur: quod probrosis in se dictis arrisit, quod dare illum pœnas apparebat, cum exigeret. 1. *de clement.* 10.

Obiectum perpetuum boni principis, Bonum publicum ac populi.

In omni quæstione propositum sit nobis bonũ publicum. C 7. *de benefi.* 16. C Hinc illud Ciceronis 3. *de legibus*: Salus populi suprema lex esto. Bonus princeps post omnes est. *Plinius Panegyrico ad Traianum.* Hinc illud Modestini: Non puto eum delinquere, qui in dubiis quæstionibus respondeat contra fiscum. *l. non dubito.* 10. *ff. de iure fisci.* sic lex Iulia caducaria vltimum locum fisco tribuit. *l. vnica. Cod. de caducis tollendis. in fin.*

Conseruatione ciuium nullum principi ornamentum pulchrius

Nullum ornamentū principis fastigio dignius pulchrius que, quam illa corona, *ob* ■ *ciues seruatos. 1. de clementia 26.* [D Hæc verba quibusdam coronis addebantur. *Ouid Tristium. 1.* Porro Scipionis hæc sententia fuit, qua Antoninus Pius sæpius vsus est: Malle se vnum ciuem seruare quam mille hostes occidere *Capitolinus in Anton. Pio.*

Tyranni à Rege discrimen.

Animus noster modo rex est modo *tyrannus*. Rex, cum honesta intuetur, salutem sibi commissi capitis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum: vbi vero impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, & fit tyrannus. *epist. 115.*

Tyrannus à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque præferri multis regibus potest. & L. Syllam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet e dictatura sua, & se togæ reddiderit, quis tamen vnquam tyrannus tam auide humanum sanguinem bibit, quam ille, qui septem ciuium Romanorum millia contrucidari iussit? Et cum in vicino ad ædem Bellonæ sedem exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementiū exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, Patres conscripti, seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci Syllæ videbantur. *1. de clem. 12.*

Magnum inter regem tyrannumque discrimen est, vterq; licet non minus armis valletur, sed alter arma quibus in munimentum pacis vtitur: alter vt magno timore magna odia compescat, nec illas ipsas manus quibus se commisit, securas aspicit, contrariis in contraria agitur. Nam vt inuisus fit, quia timetur, timeri vult, quia inuisus est, & illo execrabili versu qui multos dedit præcipites, vtitur, Oderint, dum metuant. *1. de clem. 12.*

Græcinum Iulium Cæsar occidit ob hoc vnum, quod melior vir erat, quam esse quenquam Tyranno expediret. *2. de benef. 21.*

Parentis A loco habere non debemus, qui in ius dandi beneficij iniuria venit. *2. de benef. 20.* [A Cicero 3. *Officior.* Nulla nobis societas cum Tyrannis, sed potius summa distractio.

Triginta Tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. *1. epist. 28. in fin.*

Sub triginta tyrannis quemadmodum Socrates boni ciuis officio functus sit, vide *1. de tranq. 5.*

Initio principes fuere, qui cæteris meliores ac sapientiores: & de antiqua primorum regum potestate.

Summa fœlicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. *epist. 91.*

Naturæ est, potioribus deteriora submittere. mutis quidem gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris cæteros mares vincit. Elephantorū gregem excelsissimus ducit. Inter homines pro summo, est optimus. Animo itaq; rector eligebatur. Ideoque summa fœlicitas erat gentiū, in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. *& post:* Illo seculo (quod aureum perhibetur) penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. *& post:* Officium erat imperare, non regnum. Nemo, quantū posset, aduersus eos experiebatur, per quos cœperat posse. *& post.* Nihil rex maius minari non parentibus poterat, quam vt abirent regno: sed postquam repentibus vitiis in tyrannidem regna versa sunt, opus cæpit esse legibus. *epist. 90.*

Odium ciuium euitare Princeps debet.

Talis illa vox dira B & abominanda, Oderint, dum metuant. Syllano scias seculo scriptam: *de ira vlti.* [B Cur dira & abominanda? Quem metuunt, oderunt: Quemquisq; odit, periisse expetit. Malus custos diuturnitatis metus: contra, beneuolentia fidelis, vel ad perpetuitatem. *Cice. 2. officio.* [C Citatur hic locus Ennianus à Cicerone oratione pro *Sextio: Philipp. 1. & 1. officio.*

Amari à ciuibus.

Vnum est inexpugnabile munimentum, amor D ciuium. *1. de clem. 1* [D Cicero 2. Philippica. *Caritate & beneuolentia ciuium septum esse oportet, non armis.*

Valetudo populi à principe, ceu à capite, est.

A capite bona valetudo, inde omnia vegeta aut erecta, aut languore demissa, pro vt animus hominum viget aut marcescit. *2. de clem. 2.*

Ad gustum populi principatus exigitur.

Principatus tuus ad gustum exigitur. *1. de clem. 1.*

Regnum est & imperium, nolle regnare, sibi imperare: Censuram regnantium agere: regias opes contemnere.

Hoc est regnum, nolle regnare, cum possis. *5. de ben. 38.*

Imperare sibi, maximum imperium est. *ep. 114.*

Plus quam regnare videtur, cui liceat censuram agere regnantium. *epist. 109.*

Maius regno est, regias opes posse contemnere. *epist. 11.*

Regnum est, inter auaros, circumscriptores, latrones, plagiarios vnum, esse cui noceri non possit. *1. de tranq. 8.*

Regi ac regere.

Regere non potest, qui regi non potest. *ep. 40.*

Nemo regere potest, nisi qui & regi. *2 de ira 15.*

Legum præses, princeps: & qualem in legibus ferendis eum esse oporteat.

Legum præsidem ciuitatisq; rectorem decet, quandiu potest, verbis & his mollibus ingenia curare, vt facienda suadeat, cupiditatemq; honesti & æqui conciliet animis, faciatq; vitiorū odium, pretiū virtutis. transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret: nouissime ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat: vltima supplicia sceleribus vltimis ponat. vt nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit. *1. de ira 5.*

Postquam surrepentibus vitiis in tyrannidem regna versā sunt, opus esse cœpit legibus, quas & ipsas inter initia tulere sapientes. Solon, qui Athenas æquo iure fundauit, inter septem æui sui sapientia notus. Lycurgū si eadem ætas tulisset, sacro illi numero accensuisset octauum. Zaleuci leges Charondæq; laudantur. Hi non in foro, nec in consultorū atriis, sed in Pythagoræ sanctō illo recessu didicerunt iura, quę florenti tunc Siciliæ, & per Italiam Græciæ ponerent. *epist. 90.*

Licita nō omnia sunt principi: & de eius vigiliis, labore, industria, occupatione, ad delicias, otium, vacationem & quietem populi.

Cæsari ipsi, cui omnia licent, multa non licent. omnium domos illius vigilia defendit: omniū otiū, illius labor: omnium delicias, illius industria: omniū vacationem, illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit, & syderū modo (quæ irrequieta semper cursus suos explicant,) nunquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. *ad Polyb. 26.*

Aut regem aut A fatuum nasci oportere. *in ludo.* [A Quid ita? Vt fatuis, ita regibus omnia impune licent.

Innocentia.

Rarissimam laudem, & nulli adhuc principū concessam, B concupisti, innocentiam. *1. de cle. 1.* [B Tanta Neruæ integritatis fiducia fuit, vt sæpe iactauerit, se nihil tale fecisse, quo minus deposito imperio securius priuatā vitam ageret. *Dion. in Nerua:* sic Plotina, vxor Traiani, palatium ascendens ex gradibus ad populum conuersa: Talis huc ingredior, qualem etiam egredi opto, inquit. *Dion. Traian.*

Iurisdictione principis & protectione omniā, quæ in eius principatu sunt, continentur. quædam tamen singulorum sunt ita propria, vt non sint principis.

Iure ciuili omnia regis sunt. *7. de benef. 41.*

Sub optimo rege omnia rex imperio possidet, singuli dominio. *7. de ben. 5.*

Animus regius: Licentia nulli in regem, regi in omnes.

Regis quisq; intra se animum habet, vt licentiam sibi dari velit in alterum, in se nolit. *2. de ira 31.*

Sub rege nemo sibi se vindicat.

Non sumus sub rege, sibi quisq; se vindicat. *ep. 33.*

Libertatem populi liberi in seruitutem mutare princeps non debet.

Mores liberæ ciuitatis Persica seruitute minime mutandi. *de ben. 11.*

Remisse imperare.

Remissius imperanti, melius paretur. *1. de clem. 24.*

Humanitas regis, etiam quæ exigua sunt, honestat & auget.

Nihil tam exiguū est, quod non honeste regis humanitas tribuat. *2. de ben. 17.*

Subditos quosdam esse gaudet bonus princeps: quosdam non gaudet esse, sed patitur.

Deorum sibi animum asserens princeps, alios ex ciuibus, quia vtiles boniq; sunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur. *1. de cle. 5.*

Vociferatio & intemperantia verborum regi fugienda.

Regi vociferatio quoque, verborumq; intemperantia non ex maiestate est. *1. de clem. 7. in fin.*

Ira principem dedecet.

Non decet regem sæua, nec inexorabilis ira. *1. de cle. 5.*

Regis iræ nihil obstat, eius grauiori sententiæ ipsi quod pereunt, assentiuntur hunc nemo interrogatus est: imo, si vehementius excanduit, ne deprecatus quidem. *2. de cle. 5.*

Clementia principi & laudi & vtilitati.

Hæc est clementia vera, nunquam ciuilem sanguinem fudisse. 1. *de clem.* 11.

Clementia in rege quo rarior, eo mirabilior. 1. *de clem.* 5.

Saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est inexpugnabile munimentū, amor ciuium. Quid pulchrius est, quam viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? 1. *de clemen.* 19.

Seruare proprium regis.

Occidere contra legem nemo potest, seruare nemo præter principem. 1. *de clem.* 5.

Veniam nullius rei petere. multarum dare pulchrum est in fastigio collocatis.

Nihil quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam multarū rerum veniam dare, nullius petere. *ad Mar.* 4.

Saua animaduersio principi dedecori est.

Nulli regi gloria est ex sæua animaduersione. quis enim dubitat posse? At cōtra maxima, si vim suā cōtinet. 1. *de cle.* 17.

Punire raro principi expedit, & cur.

Periculosum est ostendere ciuitati, quanto plures mali sint. 1. *de clemen.* 27.

In qua ciuitate raro homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiæ, & indulgetur velut bono publico, putet se innocentem esse ciuitas, erit. 1. *de clem.* 23.

Non minus principi turpia sunt multa supplicia, quam medico multa vulnera 1. *de clemen.* 24.

Ignoscere omnibus & nulli, crudelitas est.

Non tam omnibus A ignoscere crudelitas est, quam nulli. 1. *de clementia* 2. [A Hinc illud Frontonis: Malum est eum imperare, sub quo nemini quidpiam concessum sit: sed longe peius, viuere sub eo, sub quo maxime liceat.

Crudelitas principi noxia.

Regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. parentes enim liberique eorum, qui ita affecti sunt, & propinqui, & amici in locum singulorum succedunt. 1 *de clement.* 8.

Fama sua rationem princeps habere debet.

Principes etiam multa debent famæ A dare. 1. *de clemen.* 15. [A Cicero 8 Philippica: O Dij immortales, quam magnū est, personam in Republica tueri principis, quæ non animus debet solum, sed oculis seruire ciuium Sic Marcus Antoninus Philosophus, famæ suæ curiosissimus fuit, requirens ad verum quid quisque de se diceret, emendans quæ bene reprehensa viderentur. *Capitolinus in Marco.*

De Donationibus principum, & quemadmodum eos donare, opesque suas conseruare oporteat.

Amplæ & regiæ opes vbi ad malum dominum peruenerūt momento dissipantur: quamuis modicæ: si bono custodi traditæ sint, vsu crescunt. *de breuit. vit* 1.

Vrbem cuidam Alexander donabat vesanus, & qui nihil animo, nisi grande concepit. Cum ille cui donabatur, se ipsum mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens: Non conuenire fortunæ suæ: Non quero, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur, & tamen regia cum sit, stultissima est. Nihil enim per se quenquam decet. Refert, quid, quando, quare, vbi. Sine quibus facti ratio non constabit, habenda personarum ac dignitatum proportio, & cum sit vbique virtutis modus, æque peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud sane tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, vt congiaria tua vrbes sint. Est tamen aliquis minor, quam vt in eius sinum condenda sit ciuitas. 2. *de ben.* 16.

Multa reges (in bello præsertim) opertis oculis donant non sufficit homo iustus tot armatis cupiditatibus. Non potest quisquam eodem tempore & bonum virum & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? 4 *de benef.* 37.

Rex honores dignis dat, congiarium & indignis. Frumentum publicum tam fur & periurus & adulter accipiunt, & sine delectu morum quisquis ciuis est. Cum aliquid est quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni & mali ferunt. 4. *de benef.* 28.

Ne Principi quidem satis decorum est, donare ignominiæ B causa. Ab Antigono Cynicus petiit talentum, respondit plus esse quam quod Cynicus petere deberet. repulsus petit denarium, respondit minus esse quam quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret: in denario regem, in talento Cynicum respexit: cum posset ei denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam rex: vt sit aliquid maius quam quod Cynicus accipiat. 2. *de benef.* 8. [B hoc est, ignominia iniecta accipienti.

Tiberius Cæsar rogatus à nepote M. Aelio prætore, vt æri alieno succurreret, edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cum edita essent, scripsit nepoti, iussisse se pecuniam solui. Adiecta contumeliosa admonitione effecit, vt nepos nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tiberius secutus est, puto: Noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. Aliquot postea qui idem rogarent, inuenti sunt, quos omnes iussit reddere æris alieni causas: & ita certas æris summas dedit. non est istud liberalitas, censura est. 2. *de bene.* 8.

De donis accipiendis.

Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere. 2. *epistolarum*, 17.

Alexandro Macedoni (cum victor orientis animos supra humana tolleret) Corinthij per legatos gratulati sunt, & ciuitate illum sua donauerunt. Cum risisset Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis: Nulli, inquit, ciuitatem vnquam dedimus alij, quam tibi & Herculi. Libens accepit debitū honorem, & legatos inuitatione aliaque humanitate prosecutus cogitauit, non qui sibi ciuitatem darent, sed cui dedissent. 1. *de benefi.* 13.

Breuis est potestas, qua magna.

Nihil tam ciuile tam vtile est, quam breuem potestatem esse, quæ magna est. 7. *controuers* 8.

Ruina regnis & regibus parata siue ab hoste siue à morte.

Quod regnum est, cui non parata sit ruina & proculcatio, & dominus, & carnifex? Non magnis ista interuallis diuisa, sed horæ momentum interest inter solium & aliena genua. 1. *de tranq.* 11.

Rex es? non ad Crœsum te mittam, qui in rogum suum descendit iussus, & extingui vidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suæ superstes. Non ad Iugurtham, quem populus intra annum, quam timuerat spectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem inter Caianas custodias vidimus: alter in exilium missus est, alter vt meliori fide vteretur, optabat. 1. *de tranq.* 11.

Quicquid longa series multis laboribus, multa dei indulgentia struxit, id vnus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit horam, momentumq; temporis euertendis imperiis sufficere. *ep.* 52.

Plato ait, Neminem regem non ex seruis oriundum esse, neminem non seruum ex regibus. *ep.* 44.

Fortuna eas A quoque domos ausa est iniuriæ causa intrare, in quas per templa aditur, & atram laureatis foribus inducere vestem. *ad Polyb.* 35. [A Loquitur autor noster de ædibus principum, in quas per templa aditus erat. tēplum, inquam, erat in vestibulo palatij scribit Suet. cap. 23 in Caio, Caligulam ædem Castoris & Pollucis in vestibulū aulæ suæ transfigurasse, ibiq; mediū se adorandū præbuisse eadem superstitione & adulatione factū; vt & arces principum in tēpla verterentur. Porro quod laureatas fores appellat easdē principis ædes vocat. Sic Martialis. 8. Laurigeros penates, pro Cæsaris ædibus sumit. Quo referre possumus id, quod Tert. li. 2. ad vxorem & ca. 35. apol. de ianuis laureatis scribit.

Imagines imperatoria in Casarum atrio.

Vides omnes has imagines, quæ impleuere Cæsarum atrium, nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est. *ad Polyb.* 33.

Imperare rebus quietis, facile est.

Tanquillo (vt aiunt) quilibet gubernator est. *ep.* 67.

De seculis corruptissimis.

Magna tum pietas, nil nisi impie facere. *ad Martiam. cap.* 1.

Omne tempus Clodios, non omne Catones fert. *ep.* 98.

Laudare defunctos ministros principes solent, & cur.

Regalis ingenij mos est, in præsentium contumeliam amissa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est. 6. *de benef.* 32.

Vir bonus etiam apud principem aduersarium semper verus, imperterritus & insuperabilis.

Multo facilius totam gentem, quam A vnum virum vincere. *epi.* 9. [A Talis illa vox viri boni & sapientis apud Horatium. *ep.* 16. *in. f.* & apud Iuuenalem *Satyra.* 8.

Parcere etiam improbandis ciuibus principem conuenit, & cur.

Parcendum est etiam improbandis ciuibus, non aliter quam membris languentibus: & si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne vltra quam necesse sit incidat. 1. *de clem.* 5.

Dolorem cito vincere, principi decorum est.

Caius Cæsar tam cito dolorem vicit, quam omnia solebat *ad Martiam, decimoquarto.*

Præsidiis ne egeat princeps, ipse efficiet, & quemadmodum possit.

Princeps suo beneficio tutus, præsidiis non eget. 1. *de clement.* 11.

Illius demum magnitudo stabilis est fundataque, quem omnes tam supra esse, quam pro se sciunt, cuius curam excubare pro se sciunt, cuius curam excubare pro salute singulorum atque vniuersorum quotidie experiuntur: quo procedente, non tanquam malum ac noxium animal è cubili prosilierit, diffugiunt, sed ad clarum ac beneficum sidus aduolant. 1. *de clem.*

Dicteria & conuicia cum suorum tum hostium negligere, remittere, imo uridere, ac sæpe non punire.

Etiam hæc cogitanda sunt exempla, quæ vites; quam illa è contrario quæ sequaris moderata, lenia: quibus nec ad irascendum causa defuit, nec ad vlciscendũ potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci iubere, qui excubantes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculosissime & libentissime faciunt, qui de rege suo male existimant? Audierat omnia Antigonus (vt pote cum inter dicentes & audientem paulum interesset) quem ille leuiter commouit. Et *Longius*, inquit, *discedite, ne vos rex audiat.* Idem quadam nocte, cum quosdam ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter, & inextricabile lutum deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabant: & cum ignorantes à quo adiuuarentur, explicuisset: *Nunc*, inquit, *maledicite Antigono, cuius vitio in has miserias incidistis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit.* Idem tam miti animo hostium suorum maledicta, quam ciuium tulit. Itaque cum in paruulo quodam castello Græci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem, multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderent: *Gaudeo*, inquit, *& aliquid boni spero: in castris meis Silenum habeo.* Cum hos dicaces fame domuisset, captis sic vsus est, vt eos qui militiæ vtiles erant, in cohortes describeret, cæteros præconi subiiceret: id quoque se negauit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. 3. *de ira* 22.

C. Cæsar victoria ciuili clementissime vsus est; cum scrinium deprehendisset epistolarum A ad Pompeium missarum, ab iis qui videbantur aut in aduersis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamuis moderate soleret irasci, maluit tamen non posse. 2. *de ira* 23. [A Plinius 7. *ca.* 25. Illa fuit vera & incomparabilis, inuicti animi sublimitas: captis apud Pharsaliam Pompeij Magni scriniis epistolarum, iterumque apud Thapsum Scipionis, concremasse ea optima fide, atque non legisse.

Sub D. Augusto nondum B verba hominibus periculosa erant. Rufus, vir ordinis senatorij, inter cœnam optauerat, *ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione, quam parabat:* & adiecerat, *idem omnes & tauros & vitulos optare:* fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primum diluxit, seruus (qui cœnanti ad pedes steterat) narrat quæ inter cœnam ebrius dixisset hortatur eum, vt Cæsarem occupet, atque ipse se deferat. vsus consilio, descendenti Cæsari occurrit: & cum *malam mentem se habuisse pridie iurasset, id vt in se & filios suos recideret optauit:* & Cæsarem vt ignosceret sibi, rediretque in gratiam secum optauit. Cum dixisset Cæsar facere; Nemo, inquit, credet te in gratiam mecum rediisse, nisi mihi aliquid donaueris: & impetrauit. Cæsar ait, mea causa operam dabo, ne vnquam tibi irascar. Honeste Cæsar, quod ignouit, quod liberalitatem clementiæ adiecit. Quicunque hoc audierit exemplum, necesse est Cæsarem laudet: sed cum seruum ante laudauerit. Non exspectas manumissum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis: pecuniam pro libertate eius Cæsar numerauit. 3. *de benef.* 27. [B Subaudi 3. vt crimen maiestatis contraheret.

De populo, & partibus officiisque populi erga principem: Honores & Titulos honestissimos Principi suo deferre, & qui Tituli, qua vt cognomina Principibus affectanda.

Patrem patriæ appellauimus, non adulatione vana adducti. Cætera cognomina honori data sunt. *Magnos* A *& Fælices* B *& Augustos* C diximus, & ambitiosæ maiestati, quidquid potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuentes. *Patrem patriæ* appellamus, vt sciret datam sibi patriam potestatem. 1. *de clem.* 14. [A cognomen Pompeij. [B cognomen Syllæ. [C cognomen Octauiano delatum à senatu. Suetonius Augusto, 58. & 7. sic Amor & humani generis Titus appellatus. *Suet. Tito.* 1. Sunt & hæc notatu digna, quæ apud Spartianum: Si pietatem, quid Pio sanctius? si doctrinam, quid Marco prudentius? si innocentiam, quid Vero simplicius? si fortitudinem, quid Bassiano fortius? *Alexander Seuerus apud Spartianum.* Huc quoq; referendũ, quod à Pollione scribitur: Vespasianus, in gubernando ætatio: Neruæ grauitas, Traiani virtus, Antonini clementia: Pertinacis & Seueri censura totius vitæ ac seueritas militaris, quæ omnia Victorinæ adfuisse. Pollio in Victorinæ vita scribit, sed & illud Tertulliani commode potest adiici: Reliquistis, inquit, de sapientia Socratem, de iustitia Aristidem, de militia Themistoclem, de sublimitate Alexandrum, de fœlicitate Polycratem, de eloquentia Demosthenem. Quis ex illis vestris Diis grauior & sapientior Catone? iustior & militatior Scipione? Quis sublimior Pompeio? fœlicior Sylla? copiosior Crasso? eloquentior Tullio? *Tertull.* 11. *Apologetico.*

Principem suum amare vltra priuatas necessitates.

Principes regesque, & quocunque alio nomine sint, status publici tutores, A non est mirum amari vltra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt, sequitur quoq; vt is carior sit in quem se Respublica conuertit. 1. *de clem.* 4. [A Sic Paulus libro singulari de officio præfecti vigilum: Salutem Republicæ tueri nulli magis credidit princeps conuenire, nec alium ei sufficere rei, quam Cæsarem. *l.* 4. *ff. de officio præfecti vigilum.*

Loqui ac dicere apud Regem quomodo oporteat.

Non eodem modo in libera ciuitate dicendam sententiam, quo apud Reges, quibus etiam quæ prosunt, ita tamen vt delectent, suadenda sunt. Et inter reges ipsos, quosdam magis aut minus rerum vsum habere. *Suasoria.* 1.

Precari & vota facere pro principe. Precatio, oratio, seu votum subditorum pro rege suo ac Principe.

Dij Cæsarem Deæque omnes terris commodent, ac faciant, vt quamdiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, & ante illum consortem patris, quam in successorem accipiat: sera & nepotibus quidem nostris dies nota sit, qua illum gens sua cœlo asserat. Abstine ab hoc manus tuas, Fortuna, nec in isto potentiam (nisi ea parte qua prodes) ostenderis. Patere illum generi humano diu ægro & affecto mederi: Patere quidquid prioris principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sydus hoc quod præcipitato in profundum ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam placet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat & nouos. *ad Polyb.* 31.

Iuuat similes precationes veterum adiungere. initium autem faciam a Plinij precatione pro Traiano suo principe: Præsides, inquit, custodesq; imperij Deos, ego consul pro rebus humanis, & te præcipue Capitoline Iupiter, precor, vt beneficiis tuis faueas, tantisq; muneribus addas perpetuitatem. Audisti quæ malo principi precabamur: exaudi, quæ pro dissimillimo optamus. *& post:* Quo maiore fiducia iidem illis votis, quæ ipse pro se nuncupari iubet, oro & obtestor, si bene Rempublicam, si ex vtilitate omniũ regit, primum vt nepotibus illum nostris ac pronepotibus serues. Deinde, vt quandoque ei successorem tribuas, quem genuerit, quem formauerit, similemq; fecerit adoptato: aut si hoc fato negatur, in consilio sis eligenti, monstresq; aliquem quem adoptari in Capitolio deceat. *Plin. in Panegyrico Traiani.* Est & illud apud eundem autorem notatu dignum. Precati, inquit, sumus, Deos, vt te Remque publicam florentem & incolumem ea benignitate seruarent, quam super magnas plurimasque virtutes præcipua sanctitate consequi Deorum honore meruisti. *& post:* Opto domine, & hunc natalem & plurimos alios quam felicissimos agas, æternaq; laude florentem virtutis tuæ gloriam & incolumis & fortis aliis super alia operibus augeas. *Plin. lib.* 10. *epist. ad Traian.* Subiiciam & hanc Iulij Firmici pro Constantino: Vos etiam, inquit, fidi comites, Mercuri & Venus, Constantinum maximũ principem, & eius inuictissimos liberos, Dominos & Cæsares nostros, consensu vestræ moderationis, & Dei summi obsequente iudicio, perpetuaque eis imperia decernente, facite etiam nostris posteris posterorum nostrorum posteris, infinitis seculorum continuationibus imperare: vt omni malorum acerbitate depulsa, humanum genus quietæ felicitatis munera consequatur. *Iul. Firmicus lib.* 1. *Mathes. cap. vlt.*

Salutare principem suum cum munere.

Reges Parthos non potest quisquã salutare sine munere. *epi.* 17.

Obedire principi etiam iniusto, sæuo, immani & barbaro.

Rex est? si nocentem punit, cede iustitiæ: si innocentem, cede fortunæ. 2. *ira* 18.

Cum pari contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. 2 *de ira* 34.

Potentiorum iniuriæ hilari vultu, non patienter tantum ferendæ sunt: facient iterũ, si se fecisse crediderint. 2. *de ira* 33.

Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi suo Persarumque suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, & subinde quæsiit an placeret conditura. Deinde vt satis illum plenum malis suis vidit, afferri capita illorum iussit, & quomodo esset acceptus, interrogauit. 3. *de ira*. 15.

Annus nouus dicebatur primus imperij annus.

Anno nouo seculi *in ludo*. dixi in Physicis & Nomencla

De Vxoribus Principum. Vxorum consilia principes interdum utiliter sequutos fuisse.

Diuus Augustus fuit mitis princeps, si quis illum à principatu suo æstimare incipiat: in communi quidem Repub. gladium mouit, cum hoc ætatis esset, quod tu nunc es. duodeuicesimum egressus annum, iam pugiones in sinu amicorum absconderat, iam insidiis M. Antonij consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptoris: sed cum annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium, L. Cinnam stolidi ingenij virum insidias ei struere. Dictum est & vbi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet: Vnus ex consociis deferebat. Constituit se ab eo vindicare. Consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret, adolescentem nobilem, hoc detracto integrum, Cn. Pompeij nepotem damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat, cum M. Antonio proscriptionis edictum inter cœnam dictaret. Gemens subinde voces emittebat varias, & inter se contrarias: *Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me sollicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis frustra petitum caput, tot naualibus, tot pedestribus prœliis incolume, postquam terra marique pax parta est, non occidere constituat, sed immolare?* (Nam sacrificantem placuerat adoriri.) Rursus silentio interposito, maiore multo voce sibi quam Cinnæ irascebatur: *Quid viuis, si perire te tam multorum interest? Quis finis erit suppliciorum? Quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti vita, si vt ego non peream, tam multa perdenda sunt.* Interpellauit tandem illum Liuia A vxor: *Et admittis*, inquit, *muliebre consilium?* B *Fac quod medici solent: qui vbi vsitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienum Lepidus secutus est, Lepidum Murana, Muranam Capio, Capionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia: Ignosce L. Cinna. deprehensus est. Iam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest.* Gauisus sibi quod aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renunciari autem extemplo amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad se accersit: dimissisque omnibus è cubiculo, cum alteram Cinnæ poni cathedram iussisset: *Hoc*, inquit, *primum à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo sermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus.* Ego te, *Cinna, cum in hostium castris inuenissem, non factum tantum mihi inimicum, sed natum seruaui, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti.* Cum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: *Non præstas*, inquit, *fidem Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras.* adiecit locũ, socios, diem, ordinẽ insidiarũ, cui commissũ esset ferrum. Et cum defixũ videret, nec ex conuentione sed cõscientia tacentẽ: *Quo*, inquit, *hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? Male mehercule cum Repub. agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes. Nuper libertini hominis gratia in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quam contra Cæsarem aduocare? Cedo si spes tuas solus impedio? Paulus ne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruilij ferent, tantumq; agmẽ nobiliũ nõ inania nomina præferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sint?* Ne totam eius orationem repetendo magnam partem voluminis occupem, diutius enim quam duabus horis locutũ esse constat, cum hanc pœnam, qua sola erat contentus futurus, extenderet. *Vitam tibi*, inquit, *Cinna, iterũ do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat. Contendamus vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas?* Posthæc detulit vltro consulatum, questus, quod non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque habuit, hæres solus fuit illi. Nullis amplius insidiis ab vllo petitus est. 1. *de clem*. 9. [A Non eodem successu Annia Faustina Antoninũ Pium interpellat. Illa Antoniũ arguebat, quasi parum nescius quid suis largiretur: Stulta (inquit Antoninus) postquã ad imperium transiuimus & illud quod habuimus, ante perdidimus. *Capitolinus in Antonino Pio*. [B Sic in constitutione grauissima coniugem suam Theodorã, participem consilij, adsumpsit Iustinianus, Nouella, vt iudices sine quoquo suffragio fiant. 8. c. sic Germani consilia mulierum non aspernabantur. *Tacitus de moribus Germanorum.* Sane Romanis consilium muliebre non ita admissum, adeo vt earum præsentia in sacrificiis quibusdã infausta habita sit, Varro de re rustica, c. 83. Mulier (inquit) cum probubus votum fit, ad eam rem diuinam ne adsit, neue videat quomodo fiat. Heliogabalus matri cœnaculum mulierum permisit, in quo hæ lites matronales decernerentur, qua veste, quo modo, quoue ornatu quamque mulierem incedere oporteret. Quinimo & matrem in senatum admisit. Eo occiso, cautum fuit senatusconsulto, ne vnquam mulier senatum ingrederetur. *Lampridius Heliogabalo.* Id cœnaculum matronis reddi voluerat Aurelianus, ita vt primæ illic essent, quæ sacerdotia autore senatu meruissent. *Vopiscus in Aureliano.*

DE LIBERIS PRINCIPVM.

Liberos suos, filios, filiasque palam ac publice punire, vtrum principi expediat: & quæ sint amicorum principis partes, quoties in familia principis ipsius, liberi principum occurrunt puniendi.

Diuus Augustus filiam intra pudicitiæ maledictum impudicam relegauit; & flagitia principalis domus in publicum emisit. admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum cum ex adultera, in quæstuarium versa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc non tam vindicanda principi, quam tacenda (quia quarundam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ, publicauerat. Deinde, cum interposito tempore in locũ iræ subiisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit: *Horum A mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mecœnas vixisset.* Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones, & protinus scriptæ. Fracta classis, & intra paucos dies natauit noua. Sæuitũ est in opera publica ignibus, surrexerunt meliora consumptis. Tota vita Agrippæ & Mecœnatis vacauit locus. Quid putem defuisse similes, qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit queri, quam quærere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mecœnatem solitos illi vera dicere, qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenij mos est, in præsentium contumeliam amissa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, a quibus iam audiendi periculum non est. 6. *de benef.* 32. [A Sic Phauorinus 2. commentariorum refert, Aristotelem dicere solitum, ὦ φίλοι οὐδεὶς φίλος: O amici amicus nemo. *Laertius lib. 5. in vita Aristotelis.*

Adoptione desertam liberis domum fulcire.

Augustus, B amissis liberis & nepotibus, exhausta Cæsarum turba, adoptatione C desertam domum fulsit. *ad Marc. cap.* 15. B Sic Iulius Cæsar. C. octauiũ in familiam nomenq; adoptauit. *Suet. Iulio.* 83. & Claudius Neronem. *Suet. Claudio.* 43. Nerua Traianum. *Dion. Nerua.* Traianum inquam, nulla cognatione sibi iunctum (tametsi propinquos & cognatos plurimos habebat.) & genere Hispanum, aut Italia oriundum, existimans ac dictitans, in eligendo imperij successore, virtutem hominis, non genus aut patriam spectari oportere. Sic Adrianus Ceionium Commodum verum, hoc est, Aelium Verum adoptat, obque eius adoptionem Circenses edidit, & donatiuum populo ac militibus expendit. Quem cum minus sanum videret, sæpissime dictitauit, in caducum parietem se inclinasse, ac perdidisse quater milies H.S. quod populo & militibus pro eius adoptione dederat. Eodem vero mortuo, adoptat Antoninum Pium ea lege, vt sibi ille duos adoptaret, Annium Verum & M. Antoninum. Hi sunt qui postea duo pariter Augusti, primi Rempublicam gubernarunt. *Spartianus in Hadriano Capitolinus in Antonino.* sic Valerianus Aurelianũ adoptat. *Vopiscus Aureliano.* C Augustus ipse non ante Tiberiũ adoptauit, quã Germanicum adoptaret, vt protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Augusti nepos esse. §. *vltimo, Inst. de adoptionib.*

De Dignitatibus, regiæ potentiæ ministris & Consiliariis Principum. Magnæ dignitates, magnæ sunt seruitutes: & qui in illis sunt, serui, & quomodo. De eorum arbitrio imminuto.

Magna seruitus, est magna fortuna. Non licet tibi quidquam arbitrio tuo facere. Audienda sunt tot hominũ millia, tot disponendi libelli, tantus rerum toto ex orbe concurrentium congestus. Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est. *ad Polyb.* 26.

De eorundem necessitate, vtilitatibus: voluptatibus, doloribus, aliis occupationibus Principi totos se debere: Principe saluo bonum ministrum (etsi multa ac magna amisit,) nihil amisisse.

Tibi eadem necessitas, quæ Cæsari iniungitur. Non licet tibi ad vtilitates tuas, ad studia tua respicere, Cæsare orbē terrarum possidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec vlli rei potes. Totum te Cæsari debes. Adiice nunc, quod cum semper prædices, *cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse.* Fas tibi non est, saluo Cæsare de fortuna queri. Hoc incolumi, salui tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tantum siccos oculos tuos esse, sed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia sunt, hic pro omnibus est. *ad Polyb.26.*

De eorundem fletu, somno, secessu rusticano, peregrinatione voluntaria, voluptate in spectaculis, diei dispositione, illicitis multis.

Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantum modo nō licet, sed nec somnum quidem extendere in partem diei licet, aut a tumultu dierum in otium nunc (gratia quietis) confugere: aut assidua laboriosi officij statione fatigatum corpus voluntaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere. Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo iacentibus licent. *ad Polyb.25. & 26.*

Iterum de eorundem fletu.

Non licet tibi flere, vt multos flentes audire possis: vt periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Cæsaris peruenire cupientium lachrymæ prosint, tuæ siccandæ sunt. *ad Polyb.26.*

De eorundem fide, industria, onere perpetuo.

Cum voles omnium rerum obliuisci, cogita Cæsarem. vide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam industriam debeas: intelliges non magis tibi incuruari licere, quam illi (si quis modo est fabulis creditus) cuius humeris mundus innititur. *ad Polyb.26.*

De rationum publicarum ministris, & quam fidem administrationi debeant.

Tu orbis terrarum rationes administras, tam abstinenter, quam alienas: tam diligenter, quam tuas: tam religiose, quam publicas. In officio amorem consequeris, in quo odium vitare difficile est: sed tamen mihi crede, satius est vitæ rationem, quam frumenti publici nosse. *de breuitate vitæ 18.* (Polybium alloquitur, præfectum annonæ.)

De superbia ministrorum regiorum.

Regiæ potentiæ ministros delectat superbiæ suæ longum spectaculum, minusque se iudicant posse, nisi diu multuque singulis quod possint, ostendant. Nihil confestim, nihil semel faciant. Iniuriæ eorum præcipites, lenta beneficia sunt. *2. de benef. 5.*

De his qui à secretis principi: & vtrum ebriosis secretum suum committere princeps tuto possit ac debeat.

Cogita quam multis militibus non semper sobriis & imperator, & tribunus, & centurio tacenda mandauerint. De illa C. Cæsaris cæde, illius dico, qui superato Pompeio rēpublicam tenuit, tam creditum est Tullio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam bibit, Tullius Cimber & nimius erat in vino, & Scordalus, in hanc rem locutus est ipse: *Ego,* inquit, *quenquam feram, qui vinum ferre non possum?* Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & vinum male credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. *Instruenda est enim vita exemplis illustribus.* Non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, vrbis custos, ebrius ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat, vsque in horam sextam fere dormiebat: hoc erat eius matutinum, officium tamen suum (quo tutela vrbis continebatur) diligentissime administrauit. Huic & diuus Augustus dedit secreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam, cum multa in vrbe & suspecta relinqueret & inuisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit vrbis præfectum, virum grauem, moderatum, sed mersum vino, & madentem adeo, vt ex senatu aliquando (in quem e conuiuio venerat) oppressus inexcitabili somno tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quæ committenda ne ministris quidem suis indicabat: nullum Cosso aut priuatum secretum aut publicum elapsum est. *12. epistol. 84.*

De Vicario summo, aut vicem gerente principis.

Mecœnas, cum absentis Cæsaris partibus congrederetur, signum à discincto petebatur. *epi.115.*

De Amicis principum: de eorum spe inexplebili, & quæ pericula inde principi sint.

D. Iulium plures amici confecerunt, quam inimici, quorū non expleuerat spes inexplebiles. *3. de ira 30.*

De sæuitia & furore Alexandri in quosdam amicos.

Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi, & vna educatum, inter epulas transfodit manu sua: parum adulantem, & pigre ex Macedone, ac libero in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachum æque familiarem sibi leoni obiecit. *3. de ira 17.*

Lenitas Augusti in amicos, inimicos eius ferentes.

Multa & D. Augustus digna memoria fecit, dixitque, quibus appareat illi iram non imperasse. Timagenes, historiarum scriptor, quædam in ipsum, quædam in vxorem eius, & in totam domum eius dixerat, nec perdiderat dicta: magis enim circumfertur, & in ore hominum est temeraria vrbanitas. Sæpe illum Cæsar monuit, vt moderatius lingua vteretur: perseueranti domo sua interdixit. Postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinij consenuit, ac tota ciuitate dilectus est. Nullum illi limen præclusa Cæsaris domus abstulit. historias postea quas scripserat, recitauit & combussit, & libros, acta Cæsaris Augusti continentes, in ignem posuit. Inimicitias gessit cum Cæsare Augusto: nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi fulgure ictum refugit. Fuit qui præberet tam alte cadenti sinum. Tulit hoc, vt dixi, Cæsar patienter: ne eo quidem motus, quod laudibus suis rebusque gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit, θηριοτροφεῖς. Paranti deinde excusationem obstitit, Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum Pollio diceret: Si iubes Cæsar, statim illi domum meam interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cum ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam habuerat causam desinendi, quam quod Cæsar cœperat. *3. de ira 23.*

Rari principum amici: & qui verum principi, iustaque consilia suggerere audeant.

Exemplum superius attuli, vbi de liberis Principum dixi. Addam tantum illud ex Vopisci Aureliano: Pauci sunt, inquit, principes boni: Vt bene dictum sit a quodam mimico scurra Claudij huius temporibus: In vno anulo bonos principes posse perscribi atque depingi. *& post:* Et quæritur, quæ res malos principes faciat: Iam primum nimia licentia, deinde rerum copia, *amici præterea improbi, satellites detestandi, eunuchi auarissimi, aulici vel stulti vel detestabiles,* & quod negari non potest, rerum publicarum ignorantia, sed ego (inquit idem Vopiscus) a patre meo audiui, Diocletianum principem iam priuatum dixisse. Nihil est difficilius, quam bene imperare. Colligunt se quatuor vel quinque, atque vnum consilium ad decipiendum imperatorem capiunt. Dicunt quid probandum sit. Imperator, qui domi clausus est, vera non nouit: cogitur hoc tantum scire, quod illi loquuntur, facit iudices, quos fieri non oportet: amouet à Republica, quos debet obtinere. Quid multa? vt Diocletianus ipse dicebat, bonus cautus, optimus venditur imperator.

Amici principum ad summam potentiam perducti, potentia sua abutentes: & de Seiano, nimiisque honoribus illi tributis.

Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo, Satrio secundo, congiarium dedit. Irascebatur illi (Cremutio Cordo) ob vnum atque alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, Seianum in ceruices nostras non imponi quidem, sed descendere. Decernebatur illi statua in Pompeij theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus tunc, vere theatrum perire. Quis enim non rumperetur supra cineres, Cn. Pompeij maximi imperatoris consecrari pessimum militem? *ad Marciam, 22.*

De aulicis & aula.

Contumacia non facit ad aulam. *1. de tranq. 4.*

De PATRIA cuiusque, & de optimo ciue.

Generosus animus humilem non accipit patriam, non Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnum frequentius, oculis lætius vectis solum. Illi patria est, quodcunque superne vniuersa circuitu suo cingit. *epi.103.*

Non sum vni angulo natus, patria mea totus hic est mundus. *epist. 28.*

Patria est, vbicunque bene est. *de remed. fort.*

De ruina, morte, & incendio quorundam vrbium: & nonnulla de Lugduno Galliæ.

Vrbes constituit ætas, hora dissoluit: momento fit cinis, diu silua. 3. *nat.* 27.

Liberalis noster nunc tristis est nunciato incendio, quo *Lugdunensis colonia* exusta est. & *post*: Lugdunum quod ostendebatur, in Gallia quæritur. & *post*: Nulla res magna non aliquod habuit ruinæ suæ spatium, in hac vna nox interfuit, & inter maximam vrbem & nullam. *epistol.* 91.

Coloniæ Lugdunensi ab origine sua centesimus annus est, ætas ne homini quidem extrema est. *epi.* 91.

Computa vrbium secula videbis, quam non diu steterint, etiam quæ vetustate gloriantur. *ad Marc.* 20.

Cum penates ignis absumpsit, fundamenta repente adhuc area ponimus, & vrbes haustas sæpius eodem solo condimus. 7. *de benef.* 31.

De ciuitatibus incendio absumptis & captis.

Ciuitates & prouinciæ quæ incendio absumptæ, vide. *epi.* 42.

Hæc captæ maximæ ciuitatis facies, in ea omisso pudoris rectique respectu vires in consilio velut signo ad permiscéda omnia dato, non igni, non ferro abstinetur, soluta legibus scelera sunt. 7. *de bene.* 27.

De Imperiorum casu.

Vetera imperia in ipso flore cecidere. 3. *Natural præfat.*

De migrationibus gentium diuersarum. De Græcis & Macedonibus. Achæis, Atheniensibus, Milesiis: Græcis in Italia, Asiaticis, Tyriis, Pœnis. Græcis in Gallia: Germanis, in Hispania.

A cœlestibus agedum te ad humana conuerte videbis gentes populosque mutasse sedem. Quid sibi volunt in mediis Barbarorum nationibus Græcæ vrbes? Quid inter Indos Persasque Macedonius sermo? Scythia & totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, ciuitates Achaiæ Ponticis impositas littoribus ostentat. Non perpetuæ hyemis sæuitia, non hominum ingenia, ad similitudinem cœli sui horrentia, transferentibus domus suas obstiterunt. Atheniensis in Asia turba est. Miletus CCCCC LXX. vrbium populum in diuersa effudit. Totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. Thuscos Asia sibi vendicat. Tyrij Africam incolunt, in Hispania Pœni: Græci se in Galliam immiserunt, in Græciam Galli. Pyrenæus Germanorum A transitus non prohibuit: per inuia, per incognita versauit se humana leuitas. Liberos coniugesque, & graues senio parentes traxerunt. *de consol. ad Alb.* 6. { A Cymbros (vt id obiter adiiciam hic, quæ in Coniecturis meis libro 3. superius scripsi,) videtur intelligere, quos reperio, vastatis omnibus quæ circa Rhodanum ac Pyrenæum sunt, per saltum in Hispaniam ingressos, ibique multa populatos a Celtiberis fugatos, se bellicosis Teutonis coniunxisse. Liuius. 67.

De mutationibus gentium quotidianis.

Assiduus humani generis discursus est. Quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua vrbium fundamenta iaciuntur. Noua gentium nomina, extinctis nominibus prioribus, aut in accessionem validioris conuersis, oriuntur. Omnes autem iste populorum transportationes, quid aliud quam publica exilia sunt? *de cons. ad Alb* 6.

De Antenore Patauij conditore: de Euandro & Arcadibus in ripa Tiberis: de Diomede & Troianis in Italia.

Quid tam longo te circuitu traho? Quid interest enumerare Antenorem, Patauij conditorem, & Euandrum, in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? Quid Diomedem aliosque Troianum bellum victos simul, victoresque per alienas terras dissipatit? Romanum imperium nempe auctorem exulem respicit: quem profugum capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas & victoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias misit? vbicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libenter nomina dabat: & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: vnum tamen adiiciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa A insula sæpe iam colonos mutauit. *de cons. ad Alb.* 7. { A Corsicam intelligit:

De Phocensibus Massiliæ conditoribus: de iisdem in insula Corsica: de Ligurum & Hispanorum & Romanorum transitu in Corsicam. Corsicos Cantabrorum coloniam esse, colligi ex similitudine ritus, tegumentis capitum, eodem genere calceamenti, & verbis quibusdam: Coloniæ duæ Romanorum in Corsica.

Vt antiquiora, quæ vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graij (qui nunc Massiliam colunt) prius in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugauerit, incertum est: vtrum cœli grauitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris. Nam in causa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quod maxime tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerunt. Transierunt deinde Ligures in eam, transierunt & Hispani: quod ex similitudine ritus apparet. Eadem enim tegumenta capitum: idemq; genus calceamenti, quod Cantabris est, & verba quædam. Nam totus sermo conuersatione Græcorum Ligurumque a patrio desciuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum coloniæ: altera a Mario, altera a Sylla. Toties huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique inuenies vllam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. Permixta omnia & insititia sunt. Alius alij successit, *de consol. ad Alb.* 8.

Gentium exterarum quidam mores ac ritus.

Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. 3. *de ira* 27.

De Parthis & Germanis nonnulla.

Si in Parthia natus esset, arcus infans statim tenderet: si in Germania, protinus puer tenerum hastile libraret: si auorum nostrorum temporibus fuisset, equitare, & hostem cominus percutere, didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ suadet & imperat. *epi.* 36.

Vt scias, inquit, iram habere in se generosi aliquid, liberas videbis gentes, quæ iracundissimæ sunt: vt Germanos & Scythas. 2. *de ira* 14.

Germanis quid est animosius, quid ad incursum acrius, quid armorum cupidius, quibus innascuntur innutriunturque: quorum vna illis cura est, in aliis negligentibus, quid induratius ad omnem patientiam? vt quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetem cæli rigorem. Hos tamen Hispani Gallique & Asiæ Syriæque molles bello viri, antequam legio visatur, cædunt: ob nullam rem aliam importunos, quam ob iracundiam. 1. *de ira* 11.

Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit. *Germanos* dico & quicquid circa Istrum vagarum gentium occursa. perpetua illos hyems, triste cœlum premit, maligne solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie persultant, in alimentum feras captāt. & *post*: Nulla illis domicilia nullæque sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit: vilis & sic quærendus manu victus, horrenda iniquitas cœli, intecta corpora. *de prouid.* 4.

Quid capillum ingenti diligentia comis? cum illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum modo vinxeris: vel, vt Scythæ solent, sparseris. 22. *epi. vlt.*

De Aethiopibus & Germanis.

Non est Aethiopis inter suos insignitus color, nec rufus A crinis & coactus in nodum. apud Germanos virumque decet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdū, quod genti suæ publicum est. 3. *de ira* 27. { A Hunc locum videtur expressisse Iuuenalis Satyra 13. *Cærula quis stupuit Germani lumina, flauam Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro? Nempe quod hæc illis natura est omnibus vna.*

De Cretensibus.

Mos Cretensium magistratui, barbam capillumque submittere. 9. *controuers.* 4

De Cleonensibus.

Cleonæ iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis, quod negligentia eorum vineæ vapulassent, aut segetes procidissent. 4. *Natur.*

Illud incredibile est, Cleonæ fuisse præpositos, *χαλαζοφύλακας*, speculatores futuræ grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse iam grandinem, quid exspectas? vt homines ad penulas discurrerent aut ad storeas? Imo pro se quisque album agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illi nubes alio declinabant, cum aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe quod rideas magis. si quis nec agnum nec pullum habebat (quod sine damno fieri poterat) manus sibi afferebat. Et ne tu auidas aut crudeles existimes nubes, digitum suum bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus grando ab huius agello se

auertebat, quam ab illo, in quo maioribus hostis exorata erat. 4. *Natural.*6.

De Carthaginensibus.

Ad Carthaginensium ergò Rempublicam sapiens accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas, summa æqui ac boni vilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus suos hostilitas? Et hanc fugiet, *de vita beata c. vltim. in fin.*

De Alexandrinis & Atheniensibus.

Quare sororem? Stulte itude. Athenis dimidium A licet: Alexandriæ totum. *in Ludo.* 251. [A Cur dimidium? Aegyptiis Alexandrinis quasque sorores ducere licuit: Spartanis, vterinas: Atheniensibus eas, quæ ex patre. *Philo.*

De Atheniensibus.

Ad Atheniensium Rempublicam sapiens accedet, in qua Socrates damnatus, Aristoteles, ne damnaretur, aufugit? *de vit. beat. c. vlt. in f.*

De Lacedamoniis.

Vide Locum supra libro Oeconomicon.

Cuique genti sua decora sunt.

Omnibus sua decora sunt, Athenæ eloquentia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Sparta armis. *suasoriar.* 21.

De Ingratitudine Rerumpublicarum & ciuitatum erga optimos ciues.

Ipsa *Respub.* ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuit, nec minus sæpe peccauit, quam in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit, Scipionem dimisit. Exulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quicquid victor Catilina fecisset. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Asia latere. Catoni Pop. Rom. præturam negauit, Consulatum pernegauit. Ingrati publice sumus. 5. *de benef.* 17.

De Roma: Roma communis patria.

Roma velut B communis patria est *ad Alb.* 6. [B *l.* 33. *ff. ad municipalem. l* 19. *ff. de interdictis & relegatis.* totidem verbis hæc sententia a Iurisconsulto recitatur.

De pomœrio, Syllam vltimum Romanorum pomœrium protulisse: Pomœrium proferri solitum non prouinciali, sed Italico agro adquisito: Extra pomœrium cur mons Auentinus fuerit habitus.

Idem narrabat, Syllam vltimum Romanorum protulisse pomœrium, C quod nunquam prouinciali, sed Italico agro acquisito, mos proferre apud antiquos. Hoc scire magis prodest, quam Auentinum montem extra pomœrium esse, vt ille affirmabat propter alteram ex duabus causis: aut quod plebs eo secessisset, aut quod Remo auspicante, alio loco aues non abduxissent. *de breuitat. vit.* 13. [C *Vide* 13. *Gellij* 14 *dixi* 3. *Coniecturarum.*

De malo ciue.

Nefas est nocere patriæ, ergo sibi quoque. Nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si vniuersum venerabile est: ergo & homini. nam hic in maiori vrbe ciuis est. 2. *de ira* 31.

Patriæ manus afferre, & fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. 5. *de benef.* 25.

Non est vobis eo plus opus ciue, cui plus sit, quam vni ciui. 7. *de bene.* 7. *in fin.*

Sylla patriam durioribus remediis quam pericula erant, sanauit. 5. *de bene.* 16.

Sylla proscriptionem commentus est, vt qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem & pecuniam tantum, non ciuicam acciperet. 5. *de bene.* 16.

Pompeius eo redegit Rempub. vt salua esse nõ posset, nisi beneficio seruitutis. 5 *de benef.* 16.

Antonius Romam patriam eo redegit, vt quæ Achæis, Rhodiis, & plerisque vrbibus claris, ius integrum libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa, tributum spadonib. penderet. 5. *de benef.* 16. *in fin.*

Vtrum ab eo qui ciuitatis statum mutauerit, sapiens vitam accipere debeat.

Disputari de M. Bruto solet, an debuerit accipere à Iulio vitam? Mihi (cum vir magnus fuerit in aliis) in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse, qui aut regis nomen extimuit (cum optimus ciuitatis status sub rege iusto sit,) aut ibi sperauit libertatem futuram, vbi tam magnum præmium erat & imperandi & seruiendi: aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari amissis pristinis moribus, futuramque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & staturas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirent, sed vbi seruirent. Quanta vero illum aut rerum naturæ aut vrbis suæ tenuit obliuio, qui vno interempto defuturum credidit, alium quidem velle: cum Tarquinius esset inuentus post tot reges ferro ac fulminibus occisos? 2. *de beneficiis* 20.

De sapientis Republica & honoribus.

Sapientem non ad omnem rempublicam mittimus, non semper nec sine vllo fine. Præterea cum sapienti rempub. ipso dignam dedimus, id est mundum: non est extra rempub. etiamsi recesserit, imo fortasse relicto vno angulo in maiora atque ampliora transit: & cælo impositus intelligit, cum sellam aut tribunal ascenderit, quam humili loco sederit. *epist.* 69.

Vir sincerus ac purus relinquit curiam & forum, & omnem administrationem Reipublicæ, vt ad altiora secedat. *epist.* 74.

Interrogo, ad quam Rempubl. sapiens accessurus sit? Ad Atheniensium, in qua Socrates damnatur, Aristoteles ne damnaretur, fugit, in qua opprimit inuidia virtutes? Negabis mihi accessurum in hanc Rempubl. sapientem? Ad Carthaginensium Rempubl. ergo accedet, in qua assidua seditio & optimo cuique infesta libertas est, summa æqui bonique vilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiã aduersus suos hostilitas? Et hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inuenero, quæ sapientem aut quam sapiens pati possit. quod si non inuenitur illa Respub. quam nobis fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod præferri poterat otio, nusquam est. *de vit. beat.* 32.

De Optimo ciue.

Errare mihi videntur, qui existimant Philosophiæ fideliter deditos contumaces esse ac refractarios, & contemptores magistratuum ac regum, eorum ve per quos publica administrantur. e contrario enim nulli aduersus illos gratiores sunt. nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo otio licet. itaque ij, quibus ad propositum bene viuendi aditum confert securitas publica, necesse est autorem huius boni vt parentem colant. *epist.* 74.

Professores publicos sapientia ciuitati tantum prodesse, quantum oratores, patronos, magistratus, imperatores & legislatores.

Non is solus Reipub. potest, qui candidatos extrahit & tuetur reos, & de pace belloque censet: sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorum inopia virtute instruit animos: qui ad pecuniam luxuriamque cursu mentes prensat ac retrahit, &, si nihil aliud, certe moratur, in priuato publicum negotium agit. An ille plus præstat, qui inter peregrinos & ciues, aut vrbanus prætor adeuntibus adsessoris verba pronunciat, quam qui docet quid sit Iustitia, quid pietas, quid sapientia, quid fortitudo, quid mortis contemtus, quid Deorum intellectus, quantum bonum sit bona conscientia? 1. *de tranq.* 3.

Nos certe sumus qui dicimus & Zenonem & Chrysippũ maiora egisse, quam si exercitus duxissent, gessissent honores, leges tulissent: quas non vni ciuitati, sed humano generi tulerunt. *de vit. beat.* 32.

Ad Libertatem patriam hortari optimus ciuis debet.

Cato vocem liberam mittit, & rempub. hortatur, ne pro libertate decidat, honestius in seruitutem casura, A quam itura. *eps.* 96. [A *subaudi* per vim.

Opera ciuis boni nunquam inutilis.

Nunquam inutilis est opera ciuis boni. 1. *de tranquill. vit.* 3.

Reditum in patriam clade communi patriæ optare non est ciuis boni.

Ciuium bonorum officium illi seruauerunt, qui reddi suos penates noluerunt clade communi: quia satius est duos vnico malo affici, quam omnes publico. 6. *de benefic.* 37.

Ciuis boni officium priuatus quisque, etiamsi neque militet, neque magistratu fungatur, recte exequi potest, & quomodo.

Cum delectu inueniat aliquid quisque, in quo vtilis ciuitati sit. Militare non licet? Honores spectet. Priuato viuendum est? sit orator. Silentium indictum est? Tacita aduocatione ciues iuuet. Periculosum etiam in ingressu forum est? in domibus, spectaculis, in conuiuiis bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam agat. Officia ciuis amisit: hominis exerceat. Ideo magno animo nos non vnius vrbis membris clusimus, sed in totius orbis commercium emisimus, patriamque nobis mundum professi sumus, vt liceret virtuti latiorem campum dare. Præ-

clusum tibi tribunal est, & rostris prohiberis aut comitiis? respice post te, quantum latissimarum regionum pateat, quantum populorũ, nunquam tibi ita magna pars obstruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide ne totum istud vitium tuum sit. Non vis enim nisi Consul aut Pritanes, aut Ceryx aut Sufes administrare Rempub. Quid si militare nolis, nisi Imperator aut Tribunus? etiamsi alii primam frontem tenebunt, te sors inter gregarios posuit? inde voce, adhortatione exemplo, animo milita. Præcisis quoque manibus ille in prælio inuenit, quod partibus conferat qui stat tantum, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, si a prima te Reipub. parte fortuna submouerit, stes tamen, clamore iuues: si quis fauces oppressit, stes tamen & silentio iuues. Nunquam est inutilis opera boni ciuis. auditu enim, visu, vultu, nutu, obstinatione tacita, incessuque ipso prodest. 1. *de tranquillit.* 3.

De studio patriæ & suorum amandorum serio edicendo.

Hoc me doce, quomodo A patriam amem, quomodo vxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta vel naufragus nauigem. *ep* 88. [A An potest cognatio vlla propior esse, quam patria, in qua parentes etiam continentur? *Cicero Philipp.* 5.

Amanda est nobis patria, etiamsi non magna sit.

Vlysses ad Ithacæ suæ saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna est? amat, sed quia sua *ep.* 67.

Ad patriam iuuandam cõfert hanc cuique ciui sententiam exploratam & confessam esse, Venientes extrinsecus causas non esse extimescendas.

Si sapiens non contemnit venientes extrinsecus causas, & aliquid timet, cum fortiter eundum erit aduersus tela, & ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit, & animo recedento. *epistol.* 86.

Ad conseruandam Rempublicam templa Deorum nonnunquam denudare licet.

Pro Republica plerunque templa B nudantur, & in vsum stipendij dona conflamus. 4. *contron.* 4. [B Confer l. sancimus 21. C. de sacrosanct. Eccles. sic Nerua, vt impendia contraheret, sacrificia non pauca sustulit.

Manus suas patriæ quemque (in cæteris suis membris) debere.

Cætera membra mea sunt, manus publicæ sunt. 1. *controuers.* 7.

Deuouere se pro patria.

Decius se pro Repub. deuouit, & in medios hostes mortem petens irruit: alter post hunc paternæ virtutis æmulus conceptis solennibus, ac iam familiaribus verbis in aciem confertissimam incurrit, de hoc sollicitus tantum, vt litaret. *epi.* 68.

Non sine motu vacuum C Pauli currum Pop. Rom. aspexit. Concionatus est tamen Paulus & egit Diis gratias, quod compos voti factus esset, precatus, vt si quid ob ingentem victoriam inuidiæ dandum esset, id suo potius, quam publico damno lueretur. *ad Mart* 13. [C *subaudi* l. beris. Valer. 5. c. 10. Plutarch. in Paul. Aemil. Liu. 45.

Quod Respublica debet, vtrum singuli debeant.

Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor, aut candidatus, aut reus: ad exsoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. 6. *de benef.* 19.

De libertate Reipublicæ sublata iniuste eos queri, qui eam domo sustulerunt.

Respondisse tibi indignaris, libertumque & vxorem & clientem: deinde idem de republica libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. 3. *de ira.* 35.

De simultatibus priuatis & publicis.

Priuatas simultates deponendas interdum putabat: publicas, nunquam. *Suasoriar.* 2. *pro Cicerone.*

Vir politicus, & ad ciuilia erectus, secreta studia pati non potest.

Secreta studia pati non potest animus ad ciuilia erectus, agendique cupidus. 1. *de tranq.* 2.

De populo, de populari aura & assensione: de publicis moribus, & vtrum populo sit placendum.

Quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. 1. *epist.* 7.

Nunquam volui populo placere. Nam quæ ego scio, non probat populus: quæ probat populus, ego nescio. Quis hoc, inquis? Tanquam nescias, cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet virtus? Malis artibus popularis fauor quæritur: similem te illis facias oportet. Non probabunt nisi agnouerint. Multo autem ad rem pertinet magis, qualis tibi videaris, quam qualis aliis. Conciliari nisi turpi ratione, turpium amor non potest. *epi.* 29.

Populus nullius rei bonus autor. *epi.* 100.

Assentator comesque patrimoniorum periculum populus. 1. de *Tranquill.* 1.

Philosophia non abhorreat à publicis moribus, nec ita agat, vt quicquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine inuidia. *epist.* 104.

Popularis aura aut inuidia perniciosum optimis telum, inopinantes securosque disiicit *epi.* 75.

Genus dicendi aliquando imitatur publicos mores, si disciplina ciuitatis laborauit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ orationis lasciuia: si modo non in vno altero fuit, sed approbata est & recepta. *epistol.* 115.

Nihil æque & eloquentiam & omne aliud studium auribus deditum vitiauit, quam popularis assensio *ep.* 103.

Vulgus quid.

Vulgũ tam chlamydatos, quam coronatos A voco. *de vit. beat.* 1. [A *al.* colloratos.

DE RE MILITARI ET BELLO.

Belli detestatio.

Non A feris inter se bella sunt: nec si forent, eadem homines decerent, placidum proximumque diuino genus. *contro.* 1. [Horatius libro Epodon. *Neque hic lupis mos est, nec fuit leonibus vnquam, nisi in dispar, feris.*

Bella etiam victi repetunt.

Adeo aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bellaturi victi, & naufragi maria repetamus. 1. *de bene.* 1.

Exercitus in centurias diuisio.

Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. *epi.* 90. *in pr.*

Ad arma veterani vocati.

Si magnum aliquod bellum incidit, tunc & veterani vocantur ad arma. 1. *contro.* 8.

Castrorum primores.

Fortes viri sunt, primoresque castrorum. *epi.* 96.

Signum militare excubaturis Tribunis datum de more.

Caius Chæreæ tribuno B militum signum petenti, modo Veneris, C modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiem, hoc ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. *in sap. non cad. iniur.* 17. [B adde Suetonium Caligula, 59. & Claudio, c. 42. [C Sic Iouem dat Caius. *Suet. Caligula,* 59. optimam matrem Nero. *Suet. Nerone* 9. Militemus, Pertinax. *Capitolinus Pertinace:* Aequanimitas. Antoninus *Spartianus Antonino.* Laboremus, Seuerus *Spartianus in Seuero:* ἀφροδίτην νικηφόρον, Cæsar: ἡρακλέα ἀνίκητον Pompeius dat. *Appianus secundo ciuilium* Brutus ἀπόλλωνα, *Plutarchus in Bruto.* ἐλευθερίαν: *Dion.* 47.

Ciuilium bellorum detestatio atque exsecratio.

Bellorum ciuilium insania omne sanctum ac sacrum profanatur. 1. *de benef.* 10.

Quæ externis bellis steterant regna, domesticis D impellente nullo ruunt *ep.* 92. [D Cicero. 13. *Philippica* Nihil hoc ciue, nihil hoc homine terrius, si aut ciuis aut homo habẽdus est, qui ciuile bellum concupiscit.

De bello ciuili eiusque malis quædam vide 5. *de bene.* 15 *in fin.* & 16.

Bello ciuili an & quomodo sapienti capescenda sit Resp. vide. *epist.* 14.

In hostili terra securum imperatorem esse oportet

Maximum est argumentum Imperatoris, armis virisque pollentis, tuta securitas, etiam in hostium terra. *in sap. non cad. iniur.* 4.

Labore aliquo lasciuiens miles compescendus.

Magni Imperatores, cum male parere militem vident, aliquo A labore compescunt, & expeditionibus detinent. Nunquam vacat lasciuire districtis. *epi.* 57. [A Sic Palamedes tabulam lusoriam inuenit ad comprimendas otiosi seditiones exercitus. *Mar. Varro apud Seruium.*

Ebriosis militibus tacenda etiam nonnunquam commissa

Multis militibus non semper sobriis & Imperator & tribunus & centurio tacenda mandauerũt *epi.* 84. vbi id probat multis exemplis.

Victor etiam duci laus est, si munere suo functus est.

Imperatori laus est etiam victo & duci, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. 7. *de benef.* 13.

Pacem insidam semper æstimat dux, & ad bellum se præparat.

Nunquam imperator ita paci credidit, vt non se præpararet bello: quod etiamsi non geritur, indictum est. *de vit. beat.* 26.

Corona naualis.

Naualis corona vnicum inter dona militaria decus. 3. *de bene.* 32.

Donari torque, corona murali & ciuica.

Imperator aliquem torquibus, murali & ciuica donat 1. *de benef.* 5.

Hilaritatem rebus afflictis dux magnus simulat.

Quod duces magni faciunt, rebus afflictis vt hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbrata lætitia abscondant: ne militum animi, si fractam ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur. Id nunc quoque tibi faciendum est. *ad Polyb.* 24.

Exercitus latius pansus, in angustum coarctatus, in cornua curuatus, recta fronte explicatus.

Idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coarctatur, & aut in cornua sinuata media parte curuatur, aut recta fronte explicatur: vis illi (vtcunque ordinatus est) eadem est, & voluntas pro iisdem partibus standi. *de vit. beat.* 4.

In hostili regione versantibus quæ potissimum curanda.

In hostili regione versantibus huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda ceruix. *epistol.* 75.

Puluere tantum moto, aut fabula sparsa nonnunquam exercitus in fugam versi, aut castris exuti.

Trepidamus, sic vertimus terga, quemadmodum illi quos puluis motus fusa pecorum exuit castris, aut quos aliqua fabula sine autore sparsa conterruit. *epi* 13.

Cedendi leges.

Aliquando cedendum, sed sensim, relato gradu, & saluis signis, salua militari dignitate. sanctiores tutioresque sunt hostibus suis, qui in fidem cum armis veniunt. 1. *de tranquil.* 3.

In confinibus cur potius pugnandum.

In confinibus hostis arcendus est. nam cum intrauit, & portis se intulit, modum à captiuis non accipit. 1. *de ira.* 7.

Vincere hostem: Vinci cupiditatibus.

Multi vt vincerent hostem, cupiditate victi sunt. *epistol.* 93.

Victi ante victum supplices iacuere.

In conspectu victoris hostis, victi hostes supplices pro more iacebant 2. *de benef.* 12.

Victi ante currum victoris in triumphum acti.

Paulus in triumpho victum ante A currum egit Persen. *ad Martiam* 13. [A Erat alius qui post currum triumphantis adstabat, triumphanti à tergo hæc verba insusurrans: Respice post te, hominem memento te. *Tertullianus apologetici,* 33. *Arrianus,* 44. *Epicteti,* 24. Plinius 28. c. 4. carnificem eum fuisse colligas ex Isidori. 18. *cap.* 2.

Victi, ferculo impositi, victoris exornabant pompam.

In alienum imponar ferculum B exornaturus victoris superbi ac feri pompam. *de vit. beat.* 25. [B Ferculo pompæ etiam imponebatur Titulus rerum in bello gestarum. qualem & quidem per breuem Pontico suo triumpho Cæsar adscripsit, *Veni, vidi, vici.* quæ non belli acta, sed celeriter confecti negotij notam exprimebant. *Sueton. Iulio* 37.

In Triumpho 120. *elephanti ducti.*

Idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum centum & viginti elephantos captiuos duxisse. *de breuit. vit.* 13.

Manu trunca hostem vincere.

Mutius confecit bellum inermis ac mancus, & vna manu trunca regem duello vicit. *epi.* 67. *in fin.*

Delectus militum summa cura habendus.

Castra, quos ad laborem & periculum recipiunt, fastidiose legunt. 5. *epi.* 44.

Nomen in militiam non daret debilis. *de vit. beat.* 30.

Fortior miles ex confragoso venit. Segnis est vrbanus & verna. nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit puluere ille vnctus & nitidus. seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. 7. *epist.* 52.

Erubescit Respublica tam cicatricoso milite vti. 7. *controu.* 8

Sacramenti militaris leges variæ.

Primæ militiæ vinculum est religio, & signorum amor, & deserendi nefas: deinde facile cætera exiguntur, mandanturque ad iusiurandum adactis. *epist.* 96

Militaris sacramenti & gladiatorij eandem esse formulam, ostendi cap. de amphitheatro & de gladiatorib.

Imperanda sunt periculosa fortissimis.

In castris periculosa fortissimis imperat dux, lectissimos mittit qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut explorent iter, aut præsidium loco deiiciant. *de prou.* 4

Excubatoribus & similibus sua quoque laus est, etiamsi hostis nihil tentauerit. Ex acie redeuntibus ac sanguinolentis dici solitum: Macte virtute esto.

Aeque fortis esse potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus, & qui succisis poplitibus in genua se excepit. *Macte* A *virtute esto*, sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. *epist.* 66. [A Eadem verba vsitata fuisse, dicimus ex Liuio 2. 4. 7. 10. *Vrb.* 23. Silio italiquo 4. 10. 12. Victores etiam redeuntes ex pugna milites, clamore faciebant, o litera geminata. Festus in Ouantes. Fuit & hæc imperatoribus acclamatio, Auguste, Deus te seruet. *l.* 1. *Cod. de veteranis. li.* XI. *Lampridius Diadumeno*: *Capitolinus in Antonino Pio: Vopiscus in Saturnino & Probo.*

Non ille solus militat, qui in acie stat, & cornu dextrum læuumque defendit? sed qui portas tuetur, & statione minus periculosa, non otiosa tamen fungitur, vigiliasque seruat, & armamentario præest. quæ ministeria, quamuis incruenta, in numerum stipendiorum veniunt 1. *de tranquill.* 3.

Vulneribus & sanguine suo militares viri gloriantur.

Militares viri gloriantur vulneribus: læti fluentem meliore casu sanguinem ostentant. *de diuin. prouid.* 4.

Vigilum conditio.

Miles vigilias diuidit, & nox immunis est ab expeditione redeunti. 1. *de tranquill.* 15.

De impedimentis militaribus.

Militantes quotam partem rerum suarum secum habent, cum omnem apparatum castrensis disciplina submoueat? *ad Alb.* 12.

Milites in excubiis sunt interim, dum alij securi sunt

Non est iniquum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus, interim in vrbe securos esse præcisos & professos impudicitiam. *de prou.* 5.

Priuilegia militum.

Vtile est Reipub. ter fortem seruari, vt sit qui ostendatur iuuentuti. 1. *controu.* 8.

Exercitationes militares.

Miles in media pace decurrit sine vllo hoste, vallum B iacit, & superuacuo labore lassatur, vt sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerceas. *epist.* 18. [B Huic loco iungi oportet, quod de exercitatione militum scribit Macer libro 1. de re militari, in l. officium. §. 1. & 2. ff. de re militari: & Vegetius, 3. capite quatuor.

Tyronis & veterani comparatio.

Tyrones leuiter saucij vociferantur, & manus medicorum magis quam ferrum horrent: veterani patienter ac sine gemitu, veluti aliena corpora excoriari patiuntur. *ad Alb.* 3.

Gemens miles imperatorem sequens, malus miles est.

Malus miles est, qui Imperatorem gemens sequitur. *epist.* 108.

Deserere partes.

Dices mihi. Quid ais Seneca? *deseris partes? de vita beat.* 28.

Fugere inermem, vel armatum.

Minus turpe est à bello inermem reuerti, quam armatum reuerti. *Suasoriar* 2.

Non est honestum fugere etiamsi tutum esset. *Suasor.* 2.

Transfugere, prodere.

Quin tu bene gnauiter, si partium piget, transfugis potius, quam prodis? *de vit. beat.* 28.

Arma perdere crimen militi.

Arma A sua perdidit, hoc excusari non poterat, nisi rapuisset aliena. 4. *controu.* 4. [A confer l. 3. §. *miles, qui in bello arma amisit. Digest. de re militar.*

Excusatio à militia.

Militiæ morbus multos eripuit. 6. *de benef.* 9.

Lex; Qui ter fortiter fecerit, militia vacet. 1. *Controuerſ.* 8.

Lex à quinquageſimo anno militem non cogit, à ſexageſimo ſenatorem non citat *de breu. vit.* 20.

Veneno & proditione hoſtem vincere, iniuſtum.

Populus Romanus vinci veneno hoſtem noluit, proditione [B] noluit. 4. *contr.* 7. vbi plura vide. [[B] Extant ea de re litteræ C. Fabricii & Q. Aemilij, Conſulum Romanorum ad Pyrrhum regem: Conſules Romani S. D. Pyrrho regi. Nos pro tuis iniuriis continuo animo ſtrenuè commoti inimiciter tecum bellare ſtudemus, ſed communis exempli & fidei ergo viſum eſt, vti te ſaluum velimus: vt eſſet quem armis vincere poſſemus. Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui ſibi pretium à nobis peteret, ſi te clam interfeciſſet. Id nos negauimus velle: neue ob ſuam rem quidquam commodi exſpectaret, & ſimul viſum eſt, vt te certiorem faceremus, ne quid eiuſmodi ſi accidiſſet, noſtro conſilio putares factum: & quod nobis non placet, pretio, aut præmio, aut dolis pugnare. Tu niſi caueas, iacebis. 3. *Gellius nono.*

Iacentis in acie conditio.

In acie iacens prætereitur, cum ſtante pugnatur. *epiſtol.* 106.

Vincunt nonnunquam peiores.

Non poteſt eſſe peior, qui victus fuerit: melior, qui vicerit. *epiſt.* 14.

Exitus pugnantis mors.

Exitus pugnantium mors eſt. *epiſt.* 7.

Victo ſalus, nullam ſperare ſalutem.

Nullus perniciosior hoſtis eſt, quam quem audacem anguſtiæ faciunt longeque violentius ſemper ex neceſſitate, quam ex virtute corrigimur. 2. *nat. quæſt.* 59.

Legiones, Claſſes, Cæſarianus.

Cuſtodiantur legionibus terræ, claſſibus maria, & Cæſarianus portas miles obſideat: Cato qua exeat, habet. *de diuin. prou.* 2.

Hoſte ad manum veniente, cæteris ad arma concurrentibus, otioſum ſedere crimen eſt.

Cum hoſtis inſtat à tergo, & mouere ſe iuſſus eſt miles, excutit neceſſitas, quicquid pax odioſa collegerat. *& poſt:* Demens omnibus merito viderer, ſi cum ſaxa in munimentum murorum ſenes fœminæque congererent, cum iuuentus intra portas armata ſignum eruptionis exſpectaret, aut poſceret, cum hoſtilia in portis tela librarent, & ipſum ſolum ſuffoſſionibus & cuniculis tremeret, ſederem otioſus, & eiuſmodi quæſtiunculas ponens. *epiſt.* 50.

Vincere amiſſa manu hoſtem.

Rarius eſt hoſtem amiſſa manu viciſſe, quam armata. *epiſt.* 67.

Primipilarius: Caligula.

Non impune ceſſit primipilario, quod *Caligulam* dixerat, ſic enim in caſtris natus & alumnus legionum vocari ſolebat: Nullo nomine militibus familiarior vnquam factus, ſed iam Caligulam conuitium & probrum iudicabat. *in ſap. non cad. iniur.* 17.

Fides hoſti ſeruanda.

Calamitoſiſſimum omnium dices Regulum, fidei pœnas etiam hoſtibus ſeruatæ pendentem: atqui nemo hoc dicere, ne ex molliſſimis quidem auſus eſt. *epi.* 73.

Gladius bonus.

Gladium bonum dices, non cui deauratus eſt baltheus, nec cuius vagina gemmis diſtinguitur: ſed cui eſt ad ſecandum ſubtilis acies & mucro omne munimentum rupturus. *epiſt.* 77.

Haſtilia detorta corrigere.

Quædam haſtilia detorta, vt corrigamus, adurimus: & adactis cuneis non vt frangamus, ſed vt explicemus, elidimus. 1. *de ira*, 5.

Tuba milites equosque excitari.

Militaris viri in media pace togati iam aures tuba ſuſcitat, equosque caſtrenſes erigit crepitus armorum. 2. *de ira*, 2.

Ad palum exerceri.

Exerceamur ad palum. [A] *epi.* 18. [[A] de militari palo adi *Veget.* 1. c. 11. *Lucianum in Demonacte.*

Neceſſitas in bello excuſat, facitque ex illicitis licita.

Neceſſitas magnum humanæ imbecillitatis patrocinium eſt. Hæc excuſat Saguntinos, quamuis non ceciderint patres, ſed occiderint: Hæc excuſat Romanos, quos ad ſeruilem delectum Cannenſis ruina compulit: quæ quidquid coegit, defendit. 9. *contr.* 4.

In imperatoribus ſuis Romanos multa tuliſſe.

Multa populus Romanus in ſuis imperatoribus tulit. In Gurgite luxuriam: in Manlio impotentiam, cui non parcit & filium & victorem occidere, in Sylla crudelitatem, in Lucullo, auariciam. 9. *contron.* 2.

Macte virtute eſto quibus diceretur.

Macte virtute eſto, ſanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. *epiſt.* 67.

DE PACE.

Pacem ſapiens magiſtratui ſuo eique vni a ſcribit.

Indiuidua bona pax & libertas, tam omnium tota, quam ſingulorum ſunt. Cogitat itaque ſapiens, per quem ſibi horum vſus fructus contingat, per quem non ad arma illum, nec ad ſeruandas vigilias; nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum, publica neceſſitas vocet, agitque gubernatori ſuo gratias. *& poſt:* Confitebitur, multum ſe debere, cuius adminiſtratione ac prudentia contingit illi pingue otium & arbitrium ſui temporis, & interturbata publicis occupationibus quies. O *Melibœe Deus nobis hæc otia fecit, Namque erit ille mihi ſemper Deus.* & poſt. *Ille meas errare boues vt cernis, & ipſum Ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti. epiſt.* 74.

Pax animi vnde & quomodo paranda.

Pacem demus animo, quam dabit præceptorum ſalutarium aſſidua meditatio, actusque rerum boni & intenta mens ad vnius honeſti cupiditatem. 3. *de ira.* 41.

In media pace bella exſpectanda.

Bellum in media pace conſurgit, & auxilia ſecuritatis in metum tranſeunt: ex amico inimicus, hoſtis ex ſocio. *& poſt.* Inuadit temperatiſſimos morbus, validiſſimos phthiſis; innocentiſſimos pœna, ſecretiſſimos tumultus. *ep.* 91.

Pax nunquam laceſſita, & multo reparata ſanguine.

Non dubium quin felicior pax ſit nunquam laceſſita, quam multo reparata ſanguine. *epi.* 67.

Pacis beneficium ad quos maxime perueniat, & qui potiſſimum pacis beneficio obligentur.

Pacis beneficium ad omnes pertinens, altius ad eos peruenit, qui illa bene vtuntur. Multi ſunt ex iis togatis, quibus pax operoſior bello eſt. an idem exiſtimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis vitiis, quæ vel bello rumpenda ſunt? *epiſt.* 74.

Pax inter bonos.

Bonis inter ſe pax eſt. 2. *in ſap. non cad iniur.* 1.

Pax ad omnes pertinet.

Pace etiam homicidæ fruuntur. 4. *de benef.* 28.

Pacis gloria eſt, iram in amicitiam eamque fidam ac veram, vertere.

Quid eſt glorioſius, quam iram amicitia mutare? Quos P. Romanus fideliores habet ſocios, quam quos habuit pertinaciſſimos hoſtes? Quod hodie eſſet imperiu, niſi ſalubris prouidentia victos permiſcuiſſet victoribus? 2. *de ira.* 34.

DE NOBILITATE.

Nobiles ex ſordidis, ſordidos ex nobilibus eſſe & fuiſſe. Nobilem non facit imaginum numerus, ſed animus.

A primo mundi ortu vſque in hoc tempus perduxit nos ex ſplendidis ſordidiſque alternata ſeries. Non facit nobilem atrium plenum fumoſis imaginibus. Animus facit nobilem, cui ex quacunque conditione licet ſurgere *ep.* 44.

Sic quid aliud eſt in Philoſophia boni, hoc eſt, quod ſtemma non inſpicit. Omnes ſi ad primam originem reuocentur, à Diis ſunt. bona mens omnib. patet, omnes ad hoc ſumus nobiles. *ep.* 44. *in pr.*

Nobilis, & noti differentia.

Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ ſuæ longo ordine ac multis ſtemmatum illigata flexuris in parte prima ædium collocant, noti magis quam nobiles ſunt. 3. *de benef.* 28.

Nobiles maiorum ſola virtute plerunque induſtriis & bene meritis præferri.

In Petendis honoribus quoſdam [A] turpiſſimos nobilitas induſtriis prætulit. 4. *de benef.* 30. [[A] Hoc loco adfert exempla Ciceronis iunioris, Cinnæ, C. Pompeij, Fabij Perſici, & in fin. hac ſimilitudine vtitur. Vt loca ſordida repercuſſu ſolis illuſtrantur, ita inertes maiorum ſuorum luce reſplendent. Idem multis exemplis probat. *cap.* 31. & 32.

Nobiliores qui cenſendi.

Nemo altero nobilior, niſi cui rectius ingenium & artibus bonis aptius. 3. *de benef.* 28.

Nobilis ex caſa & humili corpuſculo exire poteſt.

Poteſt ex caſa vir magnus exire, poteſt & ex deformi humilique corpuſculo formoſus animus ac magnus. *epiſtol.* 67.

Nobilitas Socratis. Platonis, Iphicratis & Agrippæ, quæ fuerit.

Patritius Socrates non fuit. *epiſt.* 44.

Platonem

Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit. *epist.* 44.

Iphicrates, cui mater barbara & Thressa obiiciebatur respondit & deorum matrem Idæam esse. 2. *in sap. non cad. iniur.* 18.

Erat Agrippa inter eos, qui non nati sunt nobiles, sed facti. 2. *contron.* 5.

Dignitas crescens & incipiens.

Facilius crescit dignitas, quam incipit. *epist.* 102.

DE EQVITIBVS.

Eques Romanus nomen ex ambitione natum.

Animus tam in equitem Romanum, tam in libertinum, quam in seruum potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? nomina ex ambitione, aut iniuria nata. *epist.* 31.

In quatuordecim gradibus theatri locus fuit equitibus.

Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te perduxit industria. At mehercules multis quatuordecim gradus sunt clausi. *epist.* 44.

In equestribus locum habuere equites, & quomodo.

Equestria omnium equitum Romanorum sunt. *& post:* Habeo in equestribus locum non vt vendam, non vt locem, non vt habitem, in hoc tantum, vt spectem. Præterea non mentiar, si dicam me habere in equestri locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria & iure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. 7. *de benef.* 12.

Census equestris.

Quid est cœna flagitiosius, equestrem censum consumente? *epist.* 95.

De legatis, & eorum parrhesia à bonis principibus tolerata.

Demochares ad Philippum, parrhesiastes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos venerat. Audita benigne legatione Philippus, *Dicite*, inquit, *mihi, facere quid possim, quod sit Atheniensibus gratum.* Excepit Demochares, *Te*, inquit, *suspendere.* Indignatio circumstantium ad tam inhumanum responsum exorta est, quos Philippus conticescere iussit, & Thersiten illum saluũ incolumemque dimittere. *At vos cæteri legati*, inquit, *nunciate Atheniensibus, multo superbiores esse qui ista dicunt, quam qui impune dicta audiunt.* 3. de ira 23.

Munera per legatos exteris principibus mitti solita, & quæ maxima censita.

Corinthij per legatos gratulati sunt Alexandro Macedoni, & ciuitate illum sua donauerunt. Cum risisset Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis. *Nulli*, inquit, *ciuitatem dedimus alij, quam tibi & Herculi.* Libens accepit delatum honorem, & legatos humanitate prosecutus, cogitauit non qui ciuitatem darent, sed cui dedissent. 1. *de beneficiis* 13.

POLITICA ET CENSORIA QVÆDAM.

Censura publica lex generalis.

Multa donanda ingeniis puto, sed donanda vitia, nõ portenta. 10. *contron.* 3.

De orbitate eiusque apud Romanos gratia.

In ciuitate nostra plus gratiæ orbitas A confert, quam eripit: adeoque senectutem solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum simulent, & liberos non seruent. (nam videtur legendum, *non ferunt*) & orbitatem manu faciant. *ad Mart.* 19. [A Ammianus 14. Vile est, inquit, quidquid extra pomœrium nascitur præter orbos & cœlibes. Nec dici potest qua obsequiorum diuersitate coluntur homines sine liberis Romæ Porro præcipuas Romanorum nullos aut dissimiles liberos reliquisse, refert Spartianus in Seuero. Romulus, inquit, nihil liberorum reliquit. nihil Numa Pompilius. Quid Camillus, num sui similes liberos habuit? Quid Scipio? Quid Catones? qui magni fuerunt. Iam vero quid de Homero, Demosthene, Virgilio, Crispo & Terentio, Plauto cæterisque aliis loquar? Quid de Cæsare? Quid de Tullio? cui soli melius fuerat liberos non habere? Quid de Augusto? qui ne adoptiuum bonum filium habuit, cum illi eligendi potestas fuisset ex omnibus. Falsus est etiam Traianus in suo municipe ac nepote deligendo. *& post.* Quid Mario felicius fuisset, si Commodum non reliquisset hæredem? Quid Seuero, septimio si Bassianum non genuisset?

Cogita nunc sapientiam diues aliquis regnum orbæ senectutis exercens, facere iniuriam possit. *in sap. non cad. iniur.* 2. c. 5.

De paupertate, & egentes Romæ in sublicio ponte stipem petere solitos.

In sublicium pontem B me transfer, & inter egentes abige: non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numerum consideo, qui manum ad stipem porrigunt. *de vit. beat.* 25. [B Iuuenalis Satyra 14. Inuitatus ab hoc aliquis de põte negabit, id est, nolet eius esse conuiua: eius, inquam, id est, hominis ita sordidi.

De Mendicitate affectata, & dominis quibusdam seruos debilitantibus mendicandi gratia.

Quidam expositos & debilitatos mendicare cogebat, ac mercedem, exigebat ab eis, *& post:* Huic cæci innitentes baculis, huic brachia circunferuntur, huic conuulsi pedum articuli sunt, & torti tali, huic elisa crura. Illius inuiolatis pedibus cruribusque fœminas contundit, aliter in quemque sæuiens. ossifragus iste, alterius brachia amputat, alterius eneruat, alium distorquet, alium delumbat, alterius diminutas scapulas in deforme tuber extundit, & risum in crudelitate captat. *& post:* Tot membra franguntur, vt vnum ventrem impleant, *& post:* Cur tu tam exiguum refers? Tibi captura quotidiana non respondet. *& post:* Proxima, inquit, die hic plurimum retulit, faciendus est huic similis alter. hic satis retulit, fiat & alius miser. Ite nunc, inquit, & alimenta mihi quærite. Tu, inquit, qui oculos non habes, per oculos rogato. Tu, inquit, qui manus perdidisti, per manus rogato. Tu per illa membra, quæ trahis debilia, per ea quisque quæ non habeat, ambiat. *& post:* An hoc facto læsa sit Respublica? *& post:* Qui occidit vnum, non Reipub. læsæ tenetur, sed cædis. Potuerunt, inquit, duces fieri? potuerunt etiam sacrilegi esse, & homicidæ. crudelem rem facit lanista, nec damnatur Reipubl. læsæ: & leno qui cogit inuitos pati stuprum, nec lædit Rempubl. *& post:* Expositi in nullo numero sunt, serui sunt. *& post:* Respubl. læditur, cum in aliqua sua parte læditur. hæc nulla Reipub. pars est. Non in censu illos inuenies, non in testamentis. *& post:* Adeo hæc res non nocuit Reipub., vt possit videri etiam profuisse. pauciores erunt qui exponant filios. *& post:* Principes viri contra naturam diuitias exercent, castratorum A greges habent exoletos suos, vt ad longiorem patientiam impudicitiæ idonei sint, amputant: his nemo succurrit delicatis & formosis debilibus. 10. *contr.* 4. [A Mangones pueros castrabant, quo pluris venderent. Martialis: *Non puer auari sectus arte mangonis.* Iurisconsultus in *l.* 27. *ff. ad l. Aquiliam:* Si quis puerum castrauerit, & pretiosiorem fecerit Ita in seruis summum pretium eunuchi. l. 2. *Cod. de communi seruo manumisso.* His adde Quintilianum. 5 c. 12. Illud obseruandum, Domitiani edicto mares castrari prohibitos. *Sueton. Domitiano,* 7. *Dion. Philostratus: facit l.* 4. *l.* 6. *Degest. ad l. Cornel. de sicariis.*

De fatuis, eosque delicatos nonnullos inter delicias cæteras domesticas habuisse.

Harpasten vxoris meæ fatuam scis hæreditarium onus in domo mea remansisse: ipse enim auersissimus ab istis prodigiis sum. si quando fatuo delectari volo, non est longe quærendus, me video. hæc fatua subito desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram, nescit esse se cæcam, subinde pædagogum suum rogat, vt migret: ait domum tenebrosam esse Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum: cæci tamen ducem quærunt, nos sine duce erramus. *epistolarum.* 51.

De otiosis, & eorum vanis occupationibus pictura elegans.

Circoncidenda est concursatio, qualis est magnæ partis hominum, domos & theatra & fora perterrantiũ. Alienis se negotiis offerunt semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem de domo exeuntem interrogaueris, Quo tu? quid cogitas? Respondebit tibi: Non mehercule scio, sed aliquos videbo, aliquid agam. sine proposito vagantur, quærentes negotia: nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quæ incurrerunt. Inconsultus illis vanusque cursus est, qualis formicis per arbusta repentibus, quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique similem vitam agunt, quorum non immerito quis inquietem inertiam dixerit Quorundam quasi ad incendium currentium misereberis: vsque eo impellunt obuios, & se aliosque præcipitãt: cum interim cucurrerint, aut salutaturi aliquẽ nõ resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut iudicium sæpe litigantis, aut sponsalia sæpe nubentis, & lecticam assectati, quibusdam locis & ipsi tulerint. deinde domum cum superuacua redeuntes lassitudine, iurant, nescisse se ipsos quare exierint, vbi fuerint, postero die erraturi

per eadē illa vestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. Non industria inquietos, sed insanos falsæ rerum imagines agitant. Nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur, prouitat illos alicuius rei species, cuius vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo vnumquemque ex his, qui ad augendum turbam exeunt, inanes & leues caussæ per vrbem circunducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum frustra liminibus illisus nomenclator persalutauit, a multis exclusus neminem ex omnibus difficilius domi, quam se conuenit. Ex hoc malo dependet illud teterrimum vitium, auscultatio, & publicorum secretorumque inquisitio, & multarum rerum scientia, quæ nec tuto audiuntur. Hoc secutum puto Democritum ita cœpisse? Qui tranquille volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publice ad superuacua scilicet referens. *de tranquillitate vitæ* 12.13.

De caussis corruptæ orationis, & quemadmodum oratio sequatur, & testetur mores publicos. Item de corrupta oratione in verbis, compositione & sententiis.

Quare quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio quæris, & quo modo in quædam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, vt aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta & in morem cantici deducta, quare alias sensus audaces, & fidem egressi placuerint, alias abruptæ sententiæ & suspiciosæ, in quibus plus intelligendum est, quam audiendum: quare ætas aliqua fuerit, quæ translationis iure vteretur inuerecunde? Hoc quod audire vulgo soles, quod apud Græcos in prouerbium cessit, Talis hominibus fuit oratio, qualis vita: quemadmodum vniuscuiusque actio discentis similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & se in delitias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ, orationis lasciuia, si modo non in vno aut in altero fuit, sed approbata est & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color, si ille sanus est, si compositus, grauis, temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium: illo vitiato, hoc quoque afflatur. *& post:* Quomodo Mecœnas vixerit, notius est, quam vt narrari nunc debeat. Quid ergo, non oratio eius æque soluta est, quam ipse discinctus? *& post:* Vbicunque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque à recto desciuisse non erit dubium. *& post:* Multi ex alieno seculo petunt verba, duodecim tabulas loquuntur Gracchus illis, & Crassus, & Curio nimis culti & recentes sunt: quidam contra, dum nihil nisi tritum & vsitatum volunt, in sordes incidunt. *& post.* Ad compositionem transeamus. Quidam præfractam & asperam probant, disturbant de industria: si quid placidius effluxerit, nolunt sine salebra esse iuncturam: virilem putant & fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. Quorundam non est compositio, modulatio est, adeo blanditur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur & diu exspectata vix ad clausulas redduntur? *& post:* Nec id tantum, sed & in genere sententiarum vitium est, si aut pusillæ sunt & pueriles, aut improbæ & plus ausæ, quam pudore saluo licet, si floridæ sunt, & nimis dulces, si in vanum exeunt, & sine affectu nihil amplius quam sonant. *epistol.* 115.

Cuiuscunque orationem videris solicitam & politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. Oratio cultus animi est. Si circumtonsa est & fucata & manu facta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile concinnitas. *ep.*116. *in pr.*

Mulieres litteris nimium imbui non expedire.

Vtinam virorum optimus pater meus, nimis maiorum consuetudine deditus, voluisset te sapientum preceptis erudiri potius quam initiari: Non parandum tibi contra fortunam esset auxilium, sed proferendum. Propter B istas quæ litteris non ad sapientiam vtūtur, sed ad luxuriam construunt, minus est indulgere studiis passus: beneficio tamen rapacis ingenij, plus quam pro tempore hausisti. Tāta sunt disciplinarum omnium fundamenta. *ad Albinam.*16. [A De his Iuuenalis Satyra. 6. *Quædam parua quidem, sed non toleranda maritis. Nam quid rancidius, quam quod se non putat vlla Formosam, nisi quæ de Tusca Græcula facta est, De Sulmonensi mera Cecropis omnia Græce, Cum sit turpe magis nostris nescire Latine. Hoc sermone pauent, hoc iram, gaudia curas, Hoc cuncta effundunt animi secreta.* & post: *Dones tamen ista puellis, Tunc etiam quam sextus & octogesimus annus Pulsat, adhuc Græce. non est hic sermo pudicus In vetula, quoties lasciuum interuenit illud Ζωὴ καὶ ψυχή.* & post: *Non habeat matrona tibi quæ iuncta recumbit. Dicendi genus aut curtum sermone rotato Torqueat enthymema, nec historias sciat omnes: Sed quædam ex libris & non intelligat. odi Hanc ergo quæ repetit voluitque Palæmonis artem Seruata semper lege & ratione loquendi, Ignotosque mihi tenet antiquaria versus. Nec curāda viris opica castigat amicæ Verba, solœcismum liceat fecisse marito.*

DE OSCVLIS.

De osculo liberorum & amicæ.

Aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoq; amplexu sancto, tam moderato, satis apparet affectus. *epist.*76.

De osculo candidatorum.

Quid nuper Fabium Persicum (cuius osculum A etiam impediret viri vota B boni) sacerdotem non vno Collegio fecit, nisi Verrucosi & Allobrogici? 4. *de benef.* 30. [A Oscula quotidiana fuerunt apud Romanos, quæ tamen edicto prohibuerat Tiberius. *Suet. c.* 34. [B Loquitur hoc loco de votis, quæ candidatis, quos bonos viros appellare consueuerant, fiebant. de quo idem Seneca, *epi.* 3.

De manus osculo.

Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum, nihil hac re humilius, nihil turpius: post ego eosdem deprehendam alienorum seruorum osculantes manum. A *ep.*47. [A Sic Caligula Cheręæ agenti gratias osculandam manū offert, sed formatam commotamque in obscœnum modū. *Suet. Caligula,* 56. Et Domitianus Cænidi, concubinæ patris, osculum (vt assueuerat) offerenti manum præbuit. *Suet Domitiano* 12. Et Plinius, 11. *c.* 45. Dextra osculis auersa appetitur, in fide porrigitur. Idem 28 *c.* 2. In adorando dextram ad osculum porrigimus.

De pedum osculo.

Cæsar B Pompeio Penno absoluto, & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant eum, negant id insolentiæ causa factum: aiūt socculum auratum, imo aureum margaritis distinctum ostendere eum voluisse. & ita est 2. *de bene.*12. [B *al.* Caius Cæsar.

DE CONVIVIIS.

De statu ciuitatis Epicureo inter conuiuia & cantus

Epicurus laudabat statum quietæ ciuitatis, inter conuiuia cantusque vitam exigentis. *epist.* 88.

Famem, sitim & ventrem desiderantem tantum impleri, paucis contentum esse.

Paruo fames constat, magno fastidium. *de paupert.*

Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes quam impleri. *epistol.* 17 *de paupert.* 13.

Cibus famem domet, potio sitim. 1. *de tranq.*9.

Venter præcepta non audit, poscit, appellat. Non est tamen molestus creditor, paruo dimittitur, si modo das illi quod potes, non quod debes. *epistol.* 21. *in fin.* Hunc locum ita legendum & emendandum censeo: vide Coniectaturum *lib.* 2.

De lacte.

Quisquis exit in lucem, iussus est lacte & panno A esse contentus. Ab his initiis nos regna non capiunt. *epist.* 20. *in fin.* [A *forte* pane.

De pane & aqua.

Panem B & aquam natura desiderat, nemo ad hæc pauper est. *epi.*25. [B Iuuenalis satyra 13. *Viuite contenti casulis & collibus istis, O pueri Marsus dicebat & Hernicus olim Vestinusque senex, panem quæramus aratro Qui satis est mensis.*

De radicibus & herbis.

Infelix est Fabricius, quod rus suum quantum à Repub. vacauit, colit: quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum diuitiis gerit: quod ad focum cœnat illas ipsas B radices & herbas, quas in agro triumphalis senex euulsit? *de prou.* 3. [B Sic de Curio Iuuenalis Satyra 11. *Curius paruo quæ legerat horto, ipse focis breuibus ponebat olusculo: quæ nunc Squalidus in magna fastidit compede fossor.*

De frondium tenerrimis cacuminibus arborum.

Sustinebant famem, primo tenerrima frondium & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid necessitas cibum fecerat. 3. *de ira.*20.

Scias cacumina A arborum explementum esse ventris, *epi.*111. [A Ita dicuntur ἀκρόδρυα seu extremitates arborum in l. qui venenum. 236 § 1. ff de Verb. sign.

Polenta & aqua.

Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi de fœlicitate controuersiam faciamus. *epi.* 111.

Rapa feruentia vorare cum Romulo.

Sitque e Republica, esse aliquem qui cum Romulo B possit feruentia rapa vorare. *in ludo* [B Martialis 13. *Hæc tibi brumali gaudentia frigore rapa Quæ damus in cœlo Romulus esse*

folet. si ita creditum fuit ab antiquis, nō modo voluere suos Deos pasci nectare & ambrosia, sed etiam vilibus cibis.

Rustici post prandium aut cœnam soliti potare.

Post B prandium aut cœnam bibere, vulgare est: hoc patres familiae rustici faciunt, & vel voluptatis ignari. *epistol.* 127. [C *Horatius* 2. *Sermonum* 3. *Tum pensilis vua secundas. Et nux ornabat mensas, cum duplice ficu, Post hoc ludus erat culpa potare magistra.*

De siti.

Egregie Horatius, D negat ad sitim pertinere quo poculo aqua aut quam eleganti ministretur. Nam si pertinere ad te iudices quam crinitus puer, & quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. *epist.* 120. [D Horatius. 1. *Sermonum satyra* 2. *Num tibi cum fauces vrit sitis aurea quaeris Pocula? num esuriens fastidis omnia praeter Pauonem rhombumque?*

Cœna magni & facilis pretij.

C Cæsar centies Sestertio cœnauit vno die. *c.9. ad Alb.*

Non toto asse pasci. *epist.* 18

Sag. natorum natura.

Languent per inertiam saginata, nec labore tantum, sed mole & ipso sui onere deficiunt. *c.* 2. *de prouidentia diuina.*

Culina fœdissimum patrimonij exitium.

Fœdissimum E patrimoniorum exitium culina. 1. *de bene.* 10. [E Sic Diogenes ventrem appellabat vitæ charibdim, *Laertius.* 6. *in Diogene.*

Ebrietatis pudor.

Qui vinum male ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis vt e conuiuio auferantur. 3. *de ira* 13.

Conuiuia nimia funeris instar.

Non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt, mortui certe interdiu parentantur. *epi.* 123.

De pane siliginea & plebeio.

Malum panem, inquit: expecta, bonus fiet: etiam illum tenerum & siligineum fames reddet. *epist.* 124.

Vtrum hic panis sit plebeius an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem delectari non vult, sed impleri. *epist.* 119.

De hordeaceo pane.

Non iucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis: sed summa voluptas est, posse capere, ex his voluptatem. *epist.* 18.

Conuiuas quales eligere debeamus.

Ante circumspiciendum est cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas: alioquin habebis conuiuas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. *epistolar.* 19. *in fin.*

Athenodorus ait, ne ad cœnam quidem eius se iturum, qui sibi nihil pro hoc debiturus sit. 1. *de tranq.* 6.

Venter bene moratus.

Magna pars libertatis est bene moratus venter, & contumeliæ patiens. *epi.* 124.

De Vino: idque calentibus ingeniis & pueris subtrahendum.

Vinum calentibus ingeniis subtrahendum, quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne excitari. 2. *de ira,* 22.

Amphoram exsiccare, & fecem exsorbere.

Ille vltra modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & fecem quoque exsorbet *epist* 19.

Ebrietas nonnunquam concedenda, & cur.

Nonnunquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt deprimat curas. 1. *de tranq.* 15.

Cato A vino laxabat animum, curis publicis fatigatum. 1. *de tranq* 15. [A Narratur & prisci Catonis sæpe mero caluisse virtus. *Horat.*

Potationem extremam delectare: & cur delectet.

Deditos *vino potatio* extrema delectat, illa quę mergit, quę ebrietati summam manum imponit. *epi.* 12.

Vini vetustas ex Consulibus apud veteres notata.

Aspice vinaria nostra (sic enim legendum, non veterana,) & plena multorum B seculorum vindemiis horrea: vnum putas videri ventrem cui tot consulum regionumque vina conduntur? *epist.* 115. *in fin.* [D Iuuenal. Satyra 5. *Ipse Capillato diffusum consule potat. Calcatamque tenet bellis socialibus vuam, Cardiaco nunquam cyathum missurus amico. Cras bibet Albanis aliquid de montibus, aut de Setinis, cuius patriam titulumque senectus Deleuit multa veteris fuligine testa: Quale coronati Thrasea Heluidiusque bibebant Brutorum & Cassi natalibus.* Hor. t. 1 epi 5. Vina bibes iterum Tauro diffusa.

Cur apud te vinum ætate tua vetustius bibitur? *de vita beat.* 17.

Animalibus abstinuisse Pythagoram.

Cur animalibus abstinuerit Pythagoras, A vide. *epi.* 109. [A Iuuenalis Satyr. 15. *Quid diceret ergo, Vel quo non fugeret, si nunc hac monstra videret Pythagoras, cunctis animalibus abstinuit qui, Tanquam homine, & ventri indulsit non omne legumen?*

A balneo mulso & alica vsos fuisse veteres.

Quæro quid sit, dicitur mulsum & alicam poposcisse, à balneo exiisse. *epi.* 123.

Rectus apparatus, apri miliarij, lingua phœnicopterorum.

Non magnam rem facis, quod viuere sine recto apparatu B potes, quod non desideras miliarios apros, nec linguas phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ. *epi.* 111. [B Rectus apparatus recta cœna, de qua Suetonius Augusto, & Domitiano.

Cœna censum equestrem consumens.

Quid est cœna sumtuosa flagitiosius? & equestrem censum consumente? *epist.* 96.

Cœna dialis.

Hæc qualiscunque cœna, diali iucundior erit. *epi.* 124.

Cœna aditialis.

Toties tamen *sestertio* aditiales cœnæ frugalissimis viris constiterunt. *epist.* 96.

Hospitalis mensa.

Sacra res est mensa hospitalis. *de bene.* 38.

De niue & glacie: vtque eam delicati diluere, & arrodere consueuerint. De cocis cum opsoniis focos transferentibus. De aquæ pretiis & aquarum institoribus: officinis reponendæ niuis: niuatis potionibus restinguere ardentes boletos: Niuem sorbere, esse, in frusta conscindere. De aquis multa niue clusis.

Perpetietur hic famem, & æstiuæ expeditionis sitim, qui puero male diluenti *niuem* irascitur? 2. *de ira,* 25.

Niuem rodunt, solatium stomachi æstuantis. *epi.* 96.

O infœlicem ægrum, quia non vino niuem diluit, quia non rigorem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renouat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi lucrina in ipsa mensa aperiunt, quia non circa cœnationem eius tumultus coquorum est, ipsos cum opsoniis focos transferentium. hoc enim iam luxuria commenta est, ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum ferueat, cœnam culina sequitur. O infelicem ægrum, non iacebit in conspectu aper vt vilis caro a mensa relegatus, nec in repositorio eius pectora auium (totas enim videre fastidium est) congesta ponentur. *epist.* 79.

Non contenti vina diffundere veterana, & per sapores disponere, inuenimus quomodo stiparemus niuem, vt ea æstatem euincerent, & contra anni feruorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia consecuti sumus? nempe vt gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quod spiritū quod solem emere non possumus. 4. *natural.* 13.

Viscera, istorum vitiis torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa vehementiore perusseris. Inde est inquam, quod nec niue contenti sunt, sed glaciem (velut certior illi ex solido rigor sit) ac sæpe repetitis aquis diluunt: quæ non e summo tollitur, sed vt vim maiorem habeat, & pertinacius frigus ex abdito effoditur. Itaque ne vnum quidem eius est pretium: sed habet institores aqua, & annona proh pudor variam. Vnguentarios Lacedæmonij vrbe expulere, & propere cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si vidissent reponendæ niuis officinas, & tot iumenta deportandæ aquæ deseruientia, cuius colorem saporemque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dij boni, quam facile est extinguere sitim sanam? Sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est: sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt pene fumantes, quos deinde restinguant niuatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros non sorbere tantum niuem, sed etiam esse, & frusta eius in scyphos suos deiicere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est, & quidem eo acrior, quod non tactu venarum, nec in cutem effuso colore deprehenditur, sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum & ex molli fluidoque durum atque patiens. 4. *nat.* 13.

Sitio, verum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa niue clusero vt rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. *ep.* 120.

Quid tu illam æstiuam niuem, non putas callum iecinoribus obducere? *epist. 96.*

De his quæ prima poni in mensa solent, & quæ cœnam cludere solent.

Ad cœnas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate & soliti ordinis commutatione captatur, vt ea quæ cludere cœnam solent, prima ponantur, vt quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. *epist. 115.*

De Aesopi patina.

Memini fuisse quondam Aesopi A nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum popina congesserat, veneriæ, spondylique & ostrea eatenus circuncisa qua eduntur, interuenientibus distinguebantur echinis, torti distracti sine vllis ossibus mulli constrauerunt. piget esse singula, coguntur in vnum sapores. In cœna fit quod fieri debet saturo ventre. *epist. 96.* [A de Aesopi patina adde Tertullianum lib. de pallio. Plin. li. 10 ca 50. li. 9. ca. 35. li. 35. cap. 11. Valerium 9. ca. 1. §. 2. Horatium 2. Satyr. 3.

De ostreis.

Quid *ostrea* inertissimam carnem cœno saginatam? nihil ne existimas limosæ grauitatis inferre? *epi. 96.*

De boletis.

Quid tu illos *boletos* voluptarium venenum nihil occulti operis iudicas facere, etiamsi præsentanei non fuerunt. *epistol. 96.*

De garo.

Quid illud Sociorum B garum pretiosam mullorum C piscium saniem non credis vrere salsa tabe præcordia? *epist. 96.* [B Plinius 9. c. 17. M. Apitius, inquit, ad omne luxus ingenium mirus, in Sociorum garo. (nam ea quoque res cognomen inuenit) necari mullos præcellens putauit, atque iecore eorum alecem prouocare excogitauit. [C De mullo pisce vide quædam alia *li. 1.* de *historia Animalium.*

De piscium nutriendorum nimia cura: De oculis guloso: De piscibus in garo natantibus.

In cubili natant pisces, & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam: parum videtur recens mullus, nisi qui in conuiuæ manu moritur. vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit. Et sunt qui fabulas putant, piscem viuere posse sub terra. & effodi, non capi? quam incredibile illis videretur, si audirent natare in garo piscem, nec cœnæ causa occisum esse super cœnam, cum multum in delitiis fuit, & oculos antequam gulam pauit. 3. *naturalium* 17.

At nunc audimus, Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum, in quo mullus exultet, in quo trepidet. Vbi multum diuque laudatus est, ex illo perlucido extrahitur, cum vt quisque peritior est, monstrat. *& post:* Non sunt ad popinam dentibus & ventre & ore contenti, oculis quoque gulosi sunt. 3 *nat.* 18.

De purulentis.

Quid illa purulenta, & quæ tantum non ab ipso igne in nos transferuntur, iudicas sine noxa in ipsis visceribus extingui? *epist. 96.*

De reliquiarum inter circunstantes diuisione.

Cœna peracta reliquiæ circunstantibus diuiduntur. *ep. 78.*

Coquos dentium opera fungi quid.

Expecto vt manducata ponantur. quantulo autem hoc minus est, testas excerpere, atque ossa & dentium opera *coquum* fungi? *epi 96.*

De structoribus, & auium in mensa scindendarum, & in frusta excutiendarum peritis.

Alius A pretiosas aues scindit per pectus & clunes, certis ductibus circunferens eruditam manum frusta excutit. infœlix qui huic vni rei viuit, vt altilia decenter secet: nisi quod miserior est, nisi quod hoc voluptatis causa docet, quam qui necessitatis discit. *epist. 47.* [A De hoc genere hominum ita Iuuenalis Saty. 5. *Structorem interea, ne qua indignatio desit, Saltantem spectas & cheironomonta volanti Cultello, donec peragat dictata magistri Omnia: nec minimo sane discrimine refert, Quo gestu lepores & quo gallina secetur.* Idem Satyr. 11. conuiuium suum commendans frugale, Sed nec structor, *inquit*, erit, cui cedere debeat omnis Pergula discipulus Trypheri doctoris, apud quem Sumine cum magno lepus & aper atque pygargus, Et Scythicæ volucres & phœnicopterus ingens, Et Getulus oryx, hebeti lautissima ferro Cæditur & tota sonat vlmea cœna Suburra. Nec frustum capreæ subducere, nec latus Afræ Nouit auis. Loquitur autem de Triphero qui docebat artem structoriam in saburra, & secandi gestus cultro & ligneis ferculis repræsentabat.

Quanta arte scinduntur aues in frusta non enormia. *de breu. vit.* 12.

De honorato conuiuij loco. & regis mensa.

Minus honorato loco positus irasci cœpisti conuiuatori, vocatori ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest quam lecti premas partem? Honestiorem te aut turpiorem potest facere puluinum? 3. *de ira.* 37.

Non accipit contumeliam, si in conuiuio regis B recumbere infra mensam, vescique cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur. *in sap. non cad.* 15. [B De rege & modiperatore conuiuij hoc intellige. Varro rerum humanarum 20. In conuiuiis qui sunt instituti putandi modiperatores magistri. Nonius. c. 2. *in Modiperatores.*

De his qui conuiuia in noctem differre soliti, & ob eam rem ἀντίποδες dicti.

Turpis qui alto sole semisomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit, & adhuc multis antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque peruertunt, nec ante diducunt oculos, hesternæ graues crapula, quam appetere nox cœpit. *& post:* Talis horum contraria non regio, sed vita est. Sunt quidem in eadem vrbe *Antipodes*, C qui vt M. Cato ait, nec orientem vnquam solem viderunt, nec occidentem. Hos tu existimas scire quemadmodum viuendum sit, qui nesciût quando? *epist.* 123. *in pr.* [C Glossis ἀντίποδες aduersipedes.

Seruus conanti domino ad pedes stans.

Seruus qui cœnanti ad pedes D steterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixisset. 3. *de benef.* 27. [D Martial. 12. *epigr.* 88. Dum negligentem ducit ad pedes vernam. & 3. *epigr. vlt.* Omnia cum retro pueris opsonia tradas, Cur non mensa tibi ponitur à pedibus?

De Vestibus in iis luxu atque profusione. De vestimentis virilibus & viris conuenientibus.

Et in vestimentis vir A fortis apparet *epistol.* 79. [A Hinc fit vt virili veste legata, ea tantummodo debeantur, quæ ad vsum virilem saluo pudore attinent. Paul. 3. Sent. 6. §. 80

Non est ornamentum virile, concinnitas. *ep. 116.*

Stola.

Frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malè spem irritat. Hoc tale est, quale vir fortis stola B indutus. *de vita beata, dimidio tertio.* [B Hinc Tatianus oratione *contra Græcos* vocat στολὴν ἀνάνδρωτον, id est, viro indignam.

Aliqua vestis sapienti ac probo viro magis conuenit, qui alia: nullum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo. *epi.* 52.

Soluta & perlucida vestis.

Quare tres Gratiæ soluta C & perlucida veste? 1. *de benef.* 3. [C sic Horatius 1. odar. 30. Gratias solutis zonis pingit & ode 24. & 1. *Saty.* 2. Nudam gratiam vocat, à pellucente veste.

Munda vestis.

Mundæ vestis electio appetenda est homini. natura enim homo mundum & elegans animal est. Itaque non est bonû per se munda vestis, sed mundæ vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: quia actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa quæ aguntur. *epi.* 93.

Spissæ vestes, phrygiana vel phryxiana.

Inueniam alium poetam apud quem præcingatur & spissis aut phrygianis D prodeant. 1. *de benef.* 3. [D al. phryxianis quæ Phryxei velleris crispos & eminentes villos imitantur, vt 8. Plin 47.

Arcula vestes æstimare.

Quis vnquam vestimenta æstimauit arcula? nec bonum nec malum vagina gladium facit *ep.* 93.

Vestis ex arcula prolata: ponderibus & tormentis splendere cogentibus expressa: domestica, vilis.

Placet vestis non ex arcula prolata, non ponderibus ac tormentis splendere cogentibus expressa, sed domestica & vilis. 1. *de tranq.* 1.

Pellibus ferarum, corticibus arborum, auium plumis, tergis vulpium ac murium tegi.

Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? nunquid non *pelles ferarum* & aliorum animalium à frigore satis abundeque defendere queunt? Non corticibus arborum pleræque gentes tegunt corpora? Non auiû plumæ in vsum vestis conferuntur? Non hodieque magna Scytharum pars tergis vulpium induitur, ac murium, quæ tactu mollia & impenetrabilia ventis sunt? *epi.* 90.

Saeculum mutare.

Saeculum muta, nimis habes. *epi. 17. in fin.*

Toga splendens, sordescens, munditiæ faciles, squallorem appetere.

Non splendeat toga, nec sordeat quidem. *& post*: Hoc contra naturam est, torquere corpus suum & faciles odisse munditias, & squallorem appetere, & cibis non tantum vilibus vti, sed tetris & horridis. *epist. 5.*

Sericæ vestes.

Video sericas vestes (si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est, quo defendi corpus aut denique pudor possit: quibus sumtis, mulier parum liquido, nudam se esse iurauit.) hæ ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, vt matronæ nostræ ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant. *7. de bene. 9.*

Prætexta posita togam sumebant, & in forum deducebantur.

Tenes memoria quantum senseris gaudium, cum prætexta posita sumsisti virilem togam, & in forum deductus es: maius expecta, cum puerilem animum deposueris, & te in virum philosophia transscripserit. *epi. 4. in pr.*

Togam saturnalibus exuebant, & in tumultu & tristi tempore.

Togam saturnalibus exuebant mense Decembri. *& post*: Quod fieri nisi in tumultu & tristiori tempore ciuitatis non solebat: voluptatis causa ac festorum dierum vestem mutabimus. *epist. 18.*

De stragulo & opertorio.

Ex duabus penulis altera *stragulum*, altera *opertorium* facta est. *epist. 88.*

De pædagogij apparatu delicato.

Præstringit animum apparatus pædagogij, & diligentius quam iam intra priuatum larem vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium. *1. de tranq. 1.*

Pallio caput velare exclusis vtrinque auribus, vt in mimo diuites fugitiui solent.

Mecœnatem hunc esse scias, qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, vt pallio A velaret caput, exclusis vtrinque auribus, non aliter quam in mimo diuites fugitiui solent. *epist. 115.* [A Cur hic notatur Mecœnas à Seneca? an quod Romanus ipse Mecœnas, græca veste, hoc est, pallio vteretur: nec tantum pallio, sed & eo caput velaret, cum essent alij nudo capite (si modo vel neque in sacris essent, vel in ludis, vel saturnalibus diebus vel in peregrinatione, vel in militia, vel liberti, vel ægri, vel senes vel conuiuæ. his enim petaso, causia vel pileo vti licuit.) an quod ita caput pallio, velaret vt excluderet vtrinque aures: quo more fugitiui in mimis repræsentari solent? sane (præter superiores causas) Romæ sani ac valido corpore pileo aut petaso non vtebantur. Atenim Sulla post tot victorias Dictator vni Pompeio assurgebat de sella, eidem caput aperiebat, teste Sallustio. Quin & Seneca noster inter cæteros honores (quos tribui solitos magistratibus scribit) hoc adiicit: Si consulem, inquit, videro, aut Prætorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam: equo desiliam, *caput aperiam. epi. 65.* vt hinc colligas, pileatos fuisse, cum nisi pileati fuerint, caput aperire non potuerint. An dicemus Romanos lacinia togæ aut veste iniecta caput texisse & honoris causa eam detraxisse honoratis occurrentibus: vt Plutarchus refert in Causis & in Gracchis, vbi de P. Scipione Nasica?

Lacerna coloris improbi.

Lacernas coloris improbi sumunt, & pellucentem togam 20. *epist. 115.*

Vestis philosophi qua.

Asperum, incultum & intonsum caput, & negligentior barba, & inductum argento odium, & cubile humi positum. *epist. 5.*

Vestis indicaturi qua.

Si peruersa induenda magistratui vestis, & cætera. *1. de ira. 16.* Dixi in Iuridicis sup. *Titulo de officio Prætorum.*

Solutis tunicis per vrbem incedere.

Hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis A tunicis in vrbe semper incesserit. *epi. 105.* [A Horatius 1. *satyr. 2.* Malthinus tunicis demissis ambolat.

De socculo aurato & aureo margaritis distincto.

C. Cæsar dedit vitam Pompeio Pœno, agenti gratias osculandum porrexit sinistrum pedem. Qui excusant eum, negant id insolentiæ causa factum. Aiunt socculum B auratum, imo aureum distinctis margaritis ostendere voluisse. Parum fœde furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus audiebat, nisi in os senatoris impegisset pigros C suos 2. *de benef. 12.* [B Socci non modo Græcum calciamentum, sed etiam muliebre. Hinc illud Suetonij in Vitellio 2. Petiit, inquit, à Messalina, vt sibi pedes præberet excalceandos, detractumque socculum dextrum inter togam tunicamque gestauit. [C Alij legunt, *pictos soccos*: Est qui pigros, interpretatur *pedes lentos.*

De armillis argenteis.

M. Cato cum laudaret Curium & Coruncanium, & seculũ illud, in quo censorium crimen erat, paucæ D argenti armillæ, possidebat ipse quadragies sestertium. *de vit. beat. 21.*

[D Sic Fabricius Luscinius Cornelium Rufinum duobus consulatibus & dictatura speciosissime functum, in ordine senatorio non retinuit, quod decem pondo vasa argentea comparasset. *Valerius.*

De Anulis. Anuli in omni articulo.

Exornamus anulis digitos: in omni articulo gẽma disponitur. *7. de nat. 31.*

Anulis obsignabant epistolas.

Finem epistolæ faciam, si illi signum impressero. *epi. 15.*

Iam imprimebam epistolæ signum: resoluenda est, vt cum solenni ad te munusculo veniat. *epi. 12.*

Anulis obsignabant pacta & nomina.

Vtinã pacta conuentaque non impressis signis custodirẽtur. *& post*: Anulis nostris plus quã animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid imprimũt signa? *epi. 15.*

De inauribus & prodigioso inaurium pretio.

Duo non cuius auriculis vtrinque bina patrimonia depẽdent: non quam margaritæ suffocent. *de remed. fort.*

Video vniones non singulos singulis auribus cõparatos, iam enim exercitatæ aures oneri ferendo sunt: iunguntur inter se, & insuper alij binis supponuntur. Non satis muliebris insania viros subierat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis pependissent *7. de beneficiis nono.*

Quare vxor tua locupletis domus censum auribus A gerit? *de vita beat. 17.* [A *Iuuenalis Satyra, 6.* Nil non permittit mulier sibi: turpe putat nil, cum virides collo gemmas circumdedit, & cum auribus extensos magnos commisit elenchos. Plinis 12. *in Proœmio*: Mirari, inquit, subit, vnionẽ, in rubri maris profundo: smaragdum, in ima tellure quæri. Ad hoc excogitata sunt aurium vulnera: nimirum, quoniam parum erat collo crinibusque gestari, nisi infoderentur etia corpori.

De habitu ægrotantium.

Videbis quosdam graciles & palliolo B focalique circundatos pallentes & ægros. *4. Naturalium 13.* [B Palliolum in morbo vestis Suet. Claudio 2. Ob hanc eadem valetudinem & gladiatorio munere (quod simul cum fratre memoriæ patris edebat) palliolatus nouo more præsedit. Quintilianus 11. c. vltimo. Palliolum, sicut fascias quibus crura vestiuntur, & focalia, & aurium ligamenta sola excusare potest valetudo.

Vtrum expediat cultu seruos à liberis distingui.

Indicta est aliquando a senatu sententia, vt seruos à liberis cultus distingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri nos numerare cœpissent. *1. de clem. 24.*

Viros cum fœminis vestem commutasse.

Non videntur tibi contra naturam viuere, qui commutant cum fœminis vestem *ep. 123.*

De ministris domesticis muliebrem in modum ornatis.

Alius vini minister in muliebrem modum ornatus cum ætate luctatur, non potest effugere pueritiam, sed retrahitur: iamque militaris habitus glaber retristis pilis, aut penitius euulsis tota nocte peruigilat, quam inter ebrietatẽ domini ac libidinẽ diuidit: & in cubiculo vir & in conuiuio puella est. *epistolarum, 47.*

De fuco & incessu: Item Viros, colores non modo matronarũ, sed meretricum, fuco facto, sibi adsciuisse: incessum more muliebrum suspendisse: in omnibus digitis atque articulis annulos & gemmas disposuisse.

Nondum satis robur omne proiecimus, adhuc quicquid est boni moris extinguimus, leuitate & politura corporum muliebres munditias antecessimus, colores meretricios matronis quidem non induẽdos viris sumimus: tenero & molli incessu suspendimus gradum, non ambulamus, sed repimus. Exornamus anulis digitos, in omni articulo gemma disponitur, quotidie comminiscimur per quæ virilitati fiat iniuria, vt traducatur, quia non potest exui. *7. nat. 31.*

Omnium pædagogia *oblita* A *facie* vehuntur, ne sol, ne frigus teneram curem lædat. Turpe est neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum non desideret. *epist. 124.* [A inter cætera collyridas quasdam &

ſputorum vmbilicos addebant mulieres. *Tertull. de cultu fœminarum.* quod ſputum Martialis: offam & panem, Iuuenalis Satrya, 6. panem madidum Suetonius in Otone, apellat.

De menſis

Menſa B non C varietate macularum conſpicua, nec per multas elegantium dominorum ſucceſſiones ciuitati nota: ſed in vſum poſita, quæ nullius conuiuæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidia. 1. *de tranq.* 1. [B De menſis, & quæ in his laudentur & vituperentur, vide Plin. cap. 13. 15. & 16. [C *Iuuenal. Satyra.* 11. Illa domi natas, noſtraque ex arbore menſas Tempora viderunt: hoc lignũ ſtabat in vſus, Annoſam ſi forte nucem deiecerat Eurus. At nunc diuitibus cœnandi nulla voluptas, Nil rhombus, nil dama ſapit: putere videntur Vnguenta atque roſæ, latos niſi ſuſtinet orbes, Grande ebur & magno ſublimis pardus hiatu, Dentibus ex illis quos mittit porta Sienes.

Video iſtic *menſas* & æſtimatum lignum ſenatoris cenſu, eo pretioſius, quo illud in plures nodos infœlicitas torſit. 7. *de beneficiis, nono.*

De Teſtudinibus, ſericis veſtibus, & aliis

De ſumtu & luxuria Romanorum in teſtudinib. faciendis, menſis, poculis cryſtallinis & murrhinis, ſericis veſtibus, vide 7. *de benef.* 9.

De Corinthiis vaſis.

Illum tu otioſum vocas, qui *Corinthia* paucorum furore pretioſa anxia ſubtilitate concinnat, & maiorem diei partem in æruginoſis lamellis conſumit? *de breuitate vitæ* 12.

Corinthia vaſa. 1. *de tranq* 9.

De cryſtallinis poculis.

Video iſtic *cryſtallina*, quorum accendit fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos ipſo, quod eos fugare debet, periculo creſcit. Video *murrhina pocula*. parum ſcilicet luxuria magno fuerit, niſi quod vomant capacibus inter ſe gemmis propinarent. 7. *de ben.* 9.

De draconibus & miliariis, vide Nomenclatorem infra, vbi dixi.

De Lectulis ligneis, hœdinis pellibus, & fictili ſupellectile Tuberonis: ac nonnullis aliis de ſupellectile fictili Tuberonis.

Proderit narrare nobis Tuberonis ligneos lectulos, cum in publicum ſternerentur, hœdinaſque pro ſtragulis pelles, & ante ipſius Iouis cellam, propoſita conuiuiis vaſa fictilia. Quid aliud? paupertatem in Capitolio conſecrare. Vt nullum aliud eius factum habeam, quo illum Catonibus inſeram, hoc parum credimus? Cenſura fuit illa, non cœna. *& poſt:* Illa die populus Romanus multorum ſupellectilem ſpectauit, vnius miratus eſt. Omnium illorum aurum argentumque fractum eſt, & in milites conflatum. At omnibus ſeculis Tuberonis fictilia durabunt. *epi.* 96. *in fin.*

Magnus ille eſt qui fictilibus ſic vtitur, quemadmodum argento: nec ille minor eſt, qui ſic argento vtitur, quemadmodum fictilibus. *epi.* 5.

De ſpeculorum inter matronas & delicatos abuſu, & eorum immani pretio: ac nonnullis aliis de ſpeculis.

Rerum natura facultatem nobis dedit noſmetipſos vidẽdi. Fons cuique perlucidus aut leue ſaxum imaginem reddit. Nuper me in littore vidi, Cum placidum ventis ſtaret mare. Qualem fuiſſe cultum putas ad hoc ſpeculum ſe cernentium? Aetas illa ſimplicior & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturæ in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem ſuam cuique caſus oſtendit: deinde cum inſitus ſui mortalibus amor dulcem aſpectum formæ ſuæ faceret, ſæpe ea deſpexere, in quibus prius effigies ſuas viderant. Poſtquam deterior populus ipſas ſubiit terras, effoſſurus obruenda, ferrum primo in vſu fuit: & id homines impune eruerent, ſi ſolum eruiſſent. Tunc demum alia terræ mala, quorum leuitas aliud agentibus ſpeciem ſuam obtulit, quam hic in poculo, ille in ære ad alios vſus comparato vidit: & mox proprio huic miniſterio præparatus eſt orbis, nondum argenti nitor, ſed fragilis viliſque materia. tunc quoque cum antiqui illi viri incondite viuerent, ſatis nitidi, ſi ſqualorem opere collectum aduerſo flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quiſque ſibi, alterique operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: ſed illum ſibi ſine vllo artifice formoſi quatiebant, non aliter quam iubam generoſa animalia. Poſtea rerum iam potiente luxuria, ſpecula totis paria corporibus auro argentoque cælata ſunt. denique gemmis adornata: & pluris vnum ex his fœminæ conſtitit, quam antiquarum dos fuit, illa quæ publice dabatur Imperatorũ pauperum liberis. An tu exiſtimas ex auro nitidum habuiſſe Scipionis filias ſpeculum, cum illis dos fuiſſet æs graue? O paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit. Non feciſſet illis ſenatus dotem, ſi habuiſſent. At quiſquis ille fuit, cui ſoceri loco Senatus fuit, intellexit ſe accepiſſe, quam fas nõ eſſet reddere. Iam libertinorum virgunculis in vnum ſpeculum non ſufficit illa dos, quam dedit Populus Romanus filiæ Scipionis. Proceſſit enim moleſtius, paulatim opibus ipſis inuitata luxuria, & incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia indiſcreta ſunt peruerſiſſimis artibus, vt quicquid mundus muliebris vocabatur, ſarcinæ viriles ſint: minus dico, etiam militares. Iam ſpeculum ornatus cauſa adhibitum (nulli non vitio muneratio) neceſſarium factum eſt. 1. *nat. quæſt.* 17.

Quibuſdam iratis A profuit aſpexiſſe ſpeculum. 2. *de ira,* 36. [A Apuleius 1. apologia pro ſeipſo reſpondens his Pudentis obiectionibus, *Habet ſpeculum philoſophus. Poſſidet ſpeculum philoſophus,* obiter notat, nulli crimen eſſe imaginem ſuam noſſe. Socratem diſcipulis ſuis ſuaſiſſe, vt crebro ſe in ſpeculo contemplarentur, ne dignitatem corporis malis moribus dedecorarent: Demoſthenem ſemper ante ſpeculum, quaſi ante magiſtrum, cauſas meditatum & pronuntiandi congruentiam a ſpeculo didiciſſe.

De ſpeculorum impudico vſu, vide 1. *natur.* 16.

Nihil tam cito redditur, quam a ſpeculo imago. 1. *nat* 41.

De Coma, barba, & capillo, & nimio delicatorum in coma curanda ſtudio.

Quid illos otioſos vocas, quibus apud B *tonſorem* multæ horæ tranſmittuntur, dum decerpitur, ſi quid proxima nocte ſuccreuit, dum de ſingulis capillis in conſilium itur, dum aut diſiecta coma reſtituitur, aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur. Quomodo iraſcuntur, ſi tonſor paulo negligentior fuit tanquam virum tonderet? quomodo excandeſcunt, ſi quid ex iuba ſua deciſum eſt? ſi quid extra ordinem iacuit, niſi omnia ſua in annulos ſuos reciderunt. Quis eſt iſtorum, qui non malit Rempublicam turbari, quam comam? qui non ſolicitior ſit de capitis ſui decore, quam de ſalute? qui non comptior eſſe malit, quam honeſtior? Hos tu otioſos vocas, inter pectinem ſpeculumque occupatos? *de breuit. vit.* 12. [B Proprias præſtigias formæ & hic virilis ſexus ſibi agnoſcit. barbam acrius cædere, interuellere, circumdare capillum, diſponere, etiam colorare canitiem, primam quamque ſubducere totius corporis lanuginem, pigmento quoque muliebri diſtinguere, cætera pulueris cuiuſdam aſpritudine leuigare, tum ſpeculum omni occaſione conſulere, anxie inſpicere. *Tertullianus de cultu fœminarum.*

Quid excolis formam? cum omnia feceris, à multis animalib. decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? cum illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum modo vinxeris, vel vt Scythæ ſolent, ſparſeris: in quolibet equo denſior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formoſior. *epiſt.* 125.

Criniti fuere lautiores miniſtri.

Si pertinere ad te iudicas, quam crinitus A puer, & quam pellucidum tibi poculum porrigat, non ſitis. *epiſtolar.* 120. [A *Martialis* 12. *epigrammat.* 49. Crinitæ (Line) pædagoge turbæ. Tales pueri cirrati. Perſius Satyra 1. Ter cirratorum centum dictata fuiſſe, Pro nihilo pendas?

Crinis Germanorum rufus, & in nodum coactus.

Non eſt rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos inter ſuos inſignitus. 3. *de ira,* 27.

De Barba. Barba de capſula torta.

Noſti complures iuuenes barba & coma nitidos, de capſulatos. A *epiſt.* 116. [A *al.* de capſula tortos.

Barbam ſubmittere.

Mos eſt Cretenſium magiſtratus barbam capillumque ſubmittere. 9 *Controu.* 4.

Barbam negligentius philoſophi demittebant & alebant.

Intonſum caput & negligentiorem barbam, & quidquid aliud ambitionem peruerſa via ſequitur, deuita. Satis ipſum nomen philoſophiæ (etiamſi modeſte tractetur) inuidioſum eſt. *epiſt.* 5.

In hoc barbam demiſimus? 6. *epiſt.* 49.

De ſupercilio.

Si ludum litterarium intraueris, ſcies, iſta quæ ingenti ſupercilio Philoſophi iactant, in puerili eſſe præſcripto. *epiſt* 95.

Hæc disputamus attractis superciliis, fronte rugosa. *epistol.* 114.

Caluo pilos vellere.

Bion eleganter ait, non minus molestũ esse caluis, quam comatis pilos velli. 1. *de tranq.* 8.

De ædificiis: *De naturali, & prima ædium forma.*

Opus est tamen calorem solis æstiui vmbra crassiore propellere. Quid ergo? Non vetustas multa abdidit loca, quæ vel iniuria temporis vel alio quolibet casu excauata, in specus recesserunt? quid ergo? Non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu & vili obleuerũt luto, deinde stipula, aliisque syluestribus operuere fastigium, & pluuiis per deuexa labentibus transiere securi? Quid ergo? Non in defosso latent Syrticæ gentes, quibus propter nimios solis ardores nullũ tegumentũ repellendis caloribus satis solidum est, nisi ipsa arens humus? *epist.* 91.

Domus munimentum sit aduersus infesta corpori. hanc vtrum cespes erexerit, an varius lapis gentis alienæ, nihil interest. scito te hominem tam bene culmo quam auro tegi *epist.* 8.

Mihi crede, fœlix illud seculum ante architectonas fuit, ista nata sunt iam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere, & ferro per designata currente, certa manu trabem scindere. nam primi cuneis scindebant fissile lignum. Non enim tecta cœnationum, epulas recepturа parabantur, nec in hunc vsum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, vt ex illa lacunaria auro grauia penderent. furcæ vtrinq; suspensæ fulciebant casam, spissatis ramalibus, ac fronde congesta, & in procliue disposita decursus imbribus, quamuis magnis, erat. sub his tectis habitauere, sed securi. Culmus liberos texit. Sub marmore atq; auro seruitus habitat. *epist.* 90.

De ædificandi nimio studio.

Neminem ad excitandas domus ruina deterruit, & cum penates ignis absumsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus: & vrbes haustas sæpius eodem solo condimus. adeo ad bonas spes pertinax animus est. 7. *de ben.* 31.

De ædificandi arte vtili

Exiguæ sæpe areæ in multos vsus describentis arte patuere: & quamuis angustũ pedem, dispositio fecit habitaculum. 1. *de tranq.* 10.

Fornicationis in ædificiis quis inuentor, & de fornicis vsu.

Democritus, inquit, inuenisse dicitur Fornicem, vt lapidũ curuatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. necesse est enim ante Democritum & portas & pontes fuisse, quarum fere summa curuantur. *epist.* 91.

Vnus lapis fecit fornicem, ille qui latera inclinata cuneauit, & interuentu suo vincit. *epist.* 119.

Plurimum interesse ædificium in glarea, an in humo fluidâ & molli ponas.

Puta duo ædificia excitata esse, ambo paria, æque excelsa atq; magnifica: alterum puram A aream accepit, illic protinus opus creuit, alterius fundamenta lapsabunda in mollem ac fluidam demissa humum: multumq; laboris exhaustum est, dum peruenitur ad solidum. *epist.* 53. [A lego *alterum glaream* accepit: quippe glarea magis opponitur fluidæ, molli & demissæ humo, quam pura area. Nam & alioquin constat, ad vias sternendas terrenam glaream veteres iniicere solitos. *l.* 1. §. 2. *ff. de via publica.*

De testudine ædium.

Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinem, & fœdissimorum pigerrimorumq; animalium testas, ingentibus pretiis erutas, in quibus ipsa illa quæ placet varietas, subditis medicamentis in similitudinem veri coloratur. 7. *de bene.* 9.

De laquearibus versatilibus.

Hodie vtrum tandem sapientiorem putas, qui versatilia B cœnationum laquearia ita coagmentat, vt subinde alia facies atq; alia succedat: & toties tecta, quoties fercula mutentur? *epist.* 90. [B Suetonius Nerone 31. Cœnationes eius laqueatæ tabulis versatilibus, eburneis, vt flores: & fistulis, vt vnguenta desuper spargerentur.

De Specularium vsu, & quando inuenta specularia.

Nostra demum prodisse memoria scimus specularium vsum, perlucente testa clarum transmittentium lumen. *epist.* 91.

Cœnationem velis ac specularibus munire. 4. *nat.* 13.

De Cisternarum capacitatibus.

Vidi cisternam in villa Scipionis ædificijs ac viridibus subditam, quæ sufficere in vsum vel exercitus posset. *epistol.* 87.

De libramento.

Modo exclusit totius aspectum si recto libramento A inter solem terrasq; successit. 5. *de ben.* 5. [A id est, ad perpendiculum inter vtrunque interposita fuit. id metaphoricos dixit.

Domus recta.

Desit sane varietas marmorum, & concisura aquarum à cuniculis interfluentium, & pauperis cella, & quidquid aliud luxuria non contenta decore simplici miscet, quod dici solet, domus recta B est. *epist.* 101. [B id est, nullo luxu corrupta sic à Cicerone in Bruto commentarij Cæsaris dicuntur recti & venusti, omni orationis ornatu, tanquam veste, detracto.

De balneo Scipionis Africani, à delicatorum balneis differente.

In ipsa Scipionis Africani villa balneolum vidi angustum, tenebricosum, ex consuetudine antiqua. Non videbatur maioribus nostris calidum, nisi obscurum. magna ergo me voluptas subit contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum, exercebat enim opere se. terramque, vt mos fuit priscis, subigebat. sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi videtur, ac sordidus, nisi parietes magnis ac pretiosis orbibus refulserint, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sint, nisi illis vndique operosa & in picturæ modum variata circumlicio prætexatur, nisi vitro condatur camera, nisi Thasius lapis (quondam rarum in aliquo spectaculum templo) piscinas nostras circundederit, in quas corpora exinanita submittimus: nisi aquam argentea epistomia F fuderint, & adhuc plebeias fistulas loquor. Quid cum ad balnea libertinorum peruenero, quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum impensæ causa? quantum aquarum per gradus fragore labentium? eo deliciarum peruenimus, vt nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ sunt rimæ magis quam fenestræ, muro lapideo exsectæ, vt sine iniuria munimenti lumen admitterent. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, vt totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi & lauantur simul & colorantur, nisi ex solio agros & maria prospiciunt. Itaq; quæ concursum & admirationem habuerant, cum dedicarentur, hæc in antiquorum numerum reiiciuntur, cum aliquid noui luxuria commenta est, quo ipsa se subrueret. At olim & pauca erant balnea, nec vllo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, & in vsum non oblectamenta reperta? non suffundebatur aqua, nec recens semper velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quam pellucida sordes deponerent. Sed, Dij boni, quam iuuabat illa balnea intrare obscura & gregali tectorio inducta, quæ scires Catonem tibi Aedilem aut Fabium Maximum, aut ex Cornelijs aliquem manu sua temperasse. nam hoc quoq; nobilissimi ædiles fungebantur officio intrandi ea loca, quæ populum receptabant, exigendiq; munditias & vtilem ac salubrem temperaturam: non hanc quæ nuper inuenta est similis incendio, adeo quidem vt conuictum in aliquo scelere seruum viuum lauare oporteat. Nihil mihi videtur iam interesse, ardeat balneum an caleat. quantæ nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in suum caldarium latis specularibus diem admiserat, quod non in multa luce decoquebatur, & spectabat, vt in balneo concoqueret? O hominem calamitosum, nescit viuere: non pacata aqua lauabatur, sed sæpe turbida, & cum plueret vehementius, pene lutulenta. nec multum eius intererat, an sic lauaretur. Veniebat enim vt sudorem illuc ablueret, non vt vnguentum. Quas nunc quorundam futuras voces credis? non inuidemus Scipioni: vere in exilio vixit, qui sic lauabatur: imo si scias, non quotidie lauabatur. nam, vt aiunt qui priscos mores vrbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, qui scilicet sordes opere collegerant: cæterum toti nundenis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? militiam, laborem, virum. postquam munda balnea inuenta sunt, spurciores sunt. Descripturus infamem & nimijs notabilem delitijs Horatius Flaccus quid ait? Pastillos Rufillus olet. dares nunc Ru-

fillum, perinde esse ac si hircum oleret, & Gorgonij loco esset: quem idem Horatius Rufillo opposuit parum est sumere vnguentum, ni bis die terq; renouetur, ne euanescat in corpore. Quid quod odore tanquam suo gloriantur? 13. *ep.* 87. [C *al. epistonia* vide *Coniecturas.*2.

De balneorum suspensuris.

Suspensuræ D balneorum nuper inuentæ. *epist.* 91. [D C. Sergius Orata pensilia balnea, seu pensiles balineas primus facere instituit, quæ inpensæ leuibus initiis cœpta ad suspensa calidæ aquæ tantum non æquora penetrauit. *Valer.* 9. *ca.* 1. *Plin.* 9. *cap.* 54. *Macr.* 3. *Satur.* 15.

De sudatoriis.

Quid mihi cum istis cadentibus stagnis? quid cum sudatorijs? in quæ siccus vapor corpora exhausturus includitur. *epist.* 52.

Villæ imperatorum cur in summis iugis montium.

C. Marius, Cn. Pompeius & Cæsar, extruxerunt quidem villas in regione Baiana: sed illas imposuerunt summis iugis montium. videbatur hoc magis militare, ex edito speculari longe lateq; subiecta. aspice quam positionem elegerunt, quibus ædificia excitauerunt locis, & qualia: scias non villas esse, sed castra. *epist.* 52.

De Vigiliario.

Quid interest vtrum supra aliquem vigiliarium ruat, an mons aut turris? *epist.* 58. quidam tamen hic legunt, vigilarium.

Rimæ ac fenestræ discrimen.

Rima magis quam fenestræ. *epist.* 87.

De Labyrintho.

Hoc euenit in Labyrintho properantibus, ipsa illos velocitas implicat. *ep.* 44. *in fin.*

De machinis & ædificiis nonnulla.

Barbari plerunq; inclusi & ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant: nec quo illa pertingant, quæ ex longinquo instruuntur, intelligunt. *de vit. beat.* 26.

In putri ædificio omnis iunctura dilabitur, & dum alia excinditur, alia discinditur. *epist.* 30.

Balistæ & scorpiones tela cum sono expellunt. 2 *natural.* 16.

De pomariis & piscinis in summis turribus: de ergastulorum laxitate & capacitate ingenti: & villicorum imperio.

Non viuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum syluæ in tectis domorum ac fastigijs nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent? *epist.* 121.

Alunt in summis culminibus mentita nemora, & nauigabilium piscinarum freta. Arata quondam populis rura, singulorum nunc ergastulorum sunt. Latiusque nunc villici, quam reges quondam imperant. Maria submouentur proiectis molibus. 5. *contr.* 5.

De thermis in mare iactis.

Non viuūt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt, & delicate natare ipsi sibi videntur, vbi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? *epi.* 123.

Villæ ad lacus, ad flumina, ad aquarum calentium venas, ad litora sinu curuata, in ipso mari.

Vobis dico, quousque nullus erit lacus, cui non villarum vestrarum fastigia immineant? nullum flumen cui non ripas ædificia vestra prætexant? Vbicunque scatebunt aquarum calentium venæ, ibi noua diuersoria luxuriæ excitabuntur. Vbicunque in aliquem sinum littus curuabitur, vos protinus fundamenta iacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus? Omnibus licet locis tecta vestra splendeant, alicubi imposita montibus, in vastum terrarum, marisque prospectum alicubi ex plano in altitudinem montium educta, cum multa ædificaueritis, cum ingentia: tamen & singula corpora estis & paruula. Quid prosunt multa cubicula? in vno iacetis. Non est vestrum, vbicunque non estis. *epistolarum* 90.

Romuli casa Romæ: Capitolium fastigiatis tectis auro puro præfulgens.

Nudi stetere colles. Inter hæc tam effusa mœnia nihil est Romuli A casa nobilius. Fastigiatis supra tectis auro puro præfulgens preluceat Capitoliū. Potes obiurgare Romanos, quod cum humilitatem suam obscurare possint, ostendunt. sed hæc non putant magna, nisi apparuerit ex paruis surrexisse. 1 *contr.* 6. [A ita lego & emendo pro humili. Emendationi fauet hic Vitruuij locus. 2. c. 1. In Capitolio, inquit, commonefacere potest & significare mores vetustatis Romuli casa, in arce sacrorum stramentis tecta. Confirmat & id quoque Virgilius 8. Aeneidos: Romuleoque recens horrebat regia culmo. & Ouidius Fast. 3. Quæ fuerit nostri si quæris regia nati, Aspice de canna straminibusque domum.

De Euripis.

Verum sapientiorem putas, qui Euripos subito aquarum impetu implet aut siccat? *ep.* 92.

De Statuis & imaginibus. Statuæ in theatris,

Decernebatur Seiano statua in Pompeij theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus tunc, Vere theatrum perire. Quis enim non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumento maximi Imperatoris consecrari pessimum militem? *ad Marc.* 22.

De Colosso.

Colossus B magnitudinem suam seruat etiamsi steterit in puteo *epistol.* 77. [B Colossus Solis apud Rhodios fuit altitudine 70. cubitorum, hoc est pedum 105. *Festus.* cuius pollicem pauci potuerunt amplecti: digiti maiores quam pleræque statuæ, *Plinius. cap.* 7.

De imaginibus amicorum absentium.

Imagines nobis amicorum absentium iucundæ sunt, quæ memoriam renouant & desideriū absentiæ falso atque inani solatio leuant. *epist.* 40.

Quidni ego magnorum virorum imagines habeam incitamenta animi. *epist.* 65.

De Vehiculis & mulis saginatis, unius coloris.

Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est, mulæ viuere se ambulando testantur mulio excalceatus non propter æstatem. vix à me obtineo vt hoc vehiculum velim videri meum. *& post*: Quid ad rem pertinent mulæ saginatæ, vnius A omnes coloris? quid ista vehicula cælata? instrati auro alipedes, pictisq; tapetis, Aurea pectoribus demissa monilia pendent, Tecti auro, fuluum mandūt sub dentibus aurum. Ista nec dominum meliorem possunt facere nec mulam. *epist.* 88. [A Mulis paribus in vehiculis vti solitos. Africanus 6. Quæstionū. *in l. cum eiusdem.* 34. *ff. de aedilitio edicto.* Facit ad hunc locum tit. Cod. lib. 11. nulli licere in frenis & equestribus sellis & in baltheis, margaritas & smaragdos & hyacinthos aptare

De gestatione.

A gestatione cū maxime venio non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem quantum sedi. Labor est enim diu ferri, ac nescio an eo maior quia contra naturam est, quæ pedes dedit, vt per nos ambularemus. debilitatem nobis induxere delitiæ, & quod diu noluimus, posse desiimus. *epist.* 56.

De sella & lectica.

Nec illos quidem inter otiosos numerauerit, qui sellis & B lectica huc & illuc feruntur, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt. & paulo post: dio quendam ex delicatis, cum ex balneo inter manus elatus & in sella positus esset, iam sedeo? Hunc tu ignorantem an sedeat, putas scire an viuat, an videat, an otiosus sit? *de breu. vita.* 12. [B sella à lectica separatur, vt & *l. item legato.* 49. *Digest. de legat.* 3. In lectica resupini, in sella sedentes ferebantur.

Lectica formosis imposita coloribus. B *epist.* 111 [c al. *calonibus*, id est, gerulis. vnde Lipsius 1. *Elect.* 19. & alijs etiam ex locis colligit, iumenta nunquam ad lecticam pertinuisse quod tamen lib. 2. Coniectur. in huius loci explicatione videor quodammodo confirmasse ex. *l. item legata.* 49. *ff. de legat.* 3. nisi si in illa lege, burdones referendi sint non ad lecticam, non ad sellam, sed ad vehicula. & alioqui hodie mulis in lectica vtuntur.

Idem de istis omnibus dicas, quos supra capita D hominum supraq; turbam delicatos lectica suspendit. *epist.* 11. [D Lecticarij, lectica sibi in collo collocata, iacentem ac supinum, & non sedentem, ferebant: Vnde succollare Suetonius, *Ouid.* 1. *de arte.* ferebant autem serui vt plurimum sex. vnde Hexaphoros & octophoros. *Suet. Caligula. cap.* 43. *Mart.* *Apuleius* 2. *apolog.* Hinc lecticarij qui & geruli, de quibus infra dicemus, vt plurimum serui. Rarenter autem lecticam viri vsurparunt, nisi in supinis delicijs aut morbo.

Lecticarij, Laxa sella

Quosdam dementia tenet, vt contumeliam sibi fieri putent à muliere. Quid refert quantum habeat, quot lecticarios, quam oneratas aures, quam laxam sellam? *de tranq.* 14.

Velum in lecticis

Prominenti ex lectica caput præcisum *& post.* Ex Aufidio Basso: Cicero paulum remoto velo postquam armatos vidit. *Suasor.* 1 *pro Cicer.*

De officiis & per officia diuersa occupatis: De salutatione meritoria.

Non est quod me occupatos solos putes dicere, quos officia domibus suis euocant, vt alienis foribus illidantur. l. 11. de breuit. vit.

Isti cum omnium *limina* quotidie perambulauerint nec vllas apertas fores præterierint, cum per diuersas domos meritoriam salutationem circumtulerint, quotum quemque ex tam immēsa & varijs cupiditatibus districta vrbe potuerūt videre? Quam multi illos cum diu torserint simulata festinatione occurrent, quam multi perfertum clientibus atriū vitabunt, & per obscuros ædium aditus profugient, quasi non inhumanius sit desipere quam excludere, quam multi hesterna crapula semisomnes & graues, illis miseris somnū suum rumpentes, vt alienum exspectent, vix labiis alleuatis insusurratum milies nomen oscitatione superbissima reddent. *de vit. breu.* 14

De Ianitoribus ædium.

Vix quenquam inuenies qui possit aperto ostio viuere. Ianitores conscientia nostra non superbia opposuit. *epistolar.* 43.

De admissionibus primis & secundis: Pro honore dari solitum, vt ostio propius quis assideret: vt gradum prior intra domum poneret: De ostiis ad eam rem variis: De amicis primis & secundis. Salutatio disposita. Salutandi causa alij intrabant, alij illabebantur Aue verbū publicum & promiscuū Aue ignotis salutantibus suo ordine emittebatur.

Non sunt isti amici, qui animo magno ianuam pulsant, qui in primas & *secundas admissiones* digeruntur, consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. est proprium superbiæ magno æstimare introitum ac tactum sui liminis, pro honore dare, vt hostio suo propius assideas, vt gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt. Apud nos primus omnium Gracchus & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum vniuersis. habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos nunquam veros. Amicum vocas cuius disponitur salutatio? an potest eius tibi placere fides, qui per fores maligne apertas non intrat, sed illabitur? huic ne peruenire vsque ad distringendam libertatem licet? cuius vulgare & publicum verbum, & promiscuum ignotis *Aue* non nisi suo ordine emittitur? *6. de benef.* 33. & 34. De salutandi ratione & particula Aue scripsi ad l. 11. C. de accus.

Hostiario (tanquam acri cani) sapiens aliquem salutaturus potentiorem, minutum quid obiicere scit, ac solet: salutatorium publicum exercere: Salutatorium venale: Hostiary cū virga: Hostiarij virgam (si molestus nimium erat) quidam salutaturi, frangebāt.

Sapiens non accedit ad fores, quas durus ianitor obsidet? Ille vero si res necessaria vocabit, experietur & illum, quisquis erit, tanquam canem acrem obiecto cibo leniet, nec indignabitur aliquid impendere vt limen transeat, cogitans & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque (quisquis erit qui salutatorium publicum exerceat) donabit, scit emere venalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet quod ostiario libere respondit, & virgam eius fregit, quod ad dominum accessit, & petiit thronum. *in sapientem non cadere, decimoquarto.*

Ostiario irasci: Cathenarius canis: Ostium carceris durissimum.

Iratum vidisti amicum tuum hostiario causidici alicuius, aut vidisti quod intrantem submouerat, & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti: irasceris ergo cathenario cani? & hic cum multum latrauit, obiecto cibo mansuescit. Recede longius & ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limen obsessum. Nunc ille qui intra iacet, fœlix fortunatusq; est, & beati hominis atque potentis iudicat iudicium, A difficilem ianuam nescit durissimum esse ostium carceris. 3. *de ira* 37. [A lego, *indicium*, id est, argumentum, signum, notam.

Ianitores salutaturos digerebant, idque non gratuito plerunque.

Sapientis domus nullis obseratur ianitoribus, turbam venali fastidio digerentibus. *in sap. non cad.* 15.

Salutantium rixa in liminibus ædium frequentes.

Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa rixa *salutantium* limina? multum habent contumeliarum vt intrent, plus cum intrauerint. præteri istos gradus diuitum & magno aggestu suspensa vestibula. B *epist.* 85. [B Vestibula inde quibusdam dicta, quod in his locis ad salutandos dominos domorum, quicunque venissent, stare solerent, cum introeundi daretur copia: atque ob hanc cognitionem & quasi stabulationem, primos ingressus domorum vestibula nominatos, Nonius 1. in Vestibula. Glossis προπύλαιον vestibulum.

Nomenclatores persalutati.

Multorum frustra liminibus illisus nomenclatores persalutauit, à multis exclusus. 1. *de tranq.* 12.

Hostiarij difficultas: Nomenclatoris superbia, Cubicularij supercilium.

Contumeliam vocant hostiarij difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubicularij supercilium. *in sap. non cad.* 14.

Nomenclatori vetulo mendacium in reddendis nominibus familiare.

Nomenclatori memoriæ loco audacia est, & cuicunque nomen non potest reddere, imponit. 1. *de ben.* 3.

Vetulus *nomenclator* nomina non reddit, sed imponit. *epist.* 27.

Monitor.

Non desiderant manifesta monitores. *ep.* 95.

Mercator, mango.

Mercator A vrbibus prodest, medicus ægris, mango venalibus. 4. *de ben.* 13. [A Sic Plautus in Trinummo Scena, Quo illic homo? mercaturam à mangonio separat: Mercaturam inquit, an venales habuit.

De mangonibus plura vide Titulis de contrahenda emptione & de ædilitio edicto.

De Peregrinationibus.

Magis quis veneris, quam quo, interest: & ideo nulli loco addicere debemus animum. *epist.* 28.

In peregrinationibus vitam agentibus hoc euenit, vt multa hospitia habeant, nullas amicitias. *epist.* 2.

Omnes iam sic peregrinantur, vt illos Numidarum præcurrat equitatus, vt agmen cursorum antecedat. Turpe est nullos, qui occurrentes via deiiciant, qui honestum omen venire, magno puluere ostendant. *epist.* 124.

Peregrinationes & locorum mutationes nihil ad sapientiam per se facere multis probat. *epist.* 105.

Qui quo destinauit, peruenire vult, vnam sequatur viam non per multas vagetur. *epist.* 45.

Qui tardius exierunt, velocitate pensant moram. 3. *nat. præfat.*

De artibus manuariis & aliis eiusmodi.

Omnes istæ artes quibus aut excitatur ciuitas aut strepit corporis negotium gerunt. cui omnia olim tanquam seruo prestabantur, nunc tanquam Domino parantur. Itaq; hinc textorū hinc frabrorū officinæ sunt. hinc odores coquentiū, hinc molles corporis motus docentium, mollesque cantus & infractos. *ep.* 91.

Artifex.

Artifex est etiam cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt *de benef.* 21.

Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumēta sua tractat ex facili, &c. *ep.* 122.

Magni *artificis* est clausisse totum in exiguo. *ep.* 54.

Artifices ex alicuius rei superioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum & non præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant. *epist.* 66.

Mercator.

Mercator vrbibus prodest, medicus ægris, mango venalibus. Sed omnes isti, quia ad alienum commodum pro suo veniunt, non obligant eos quibus prosunt. 4. *de beneficiis* 13.

Pictor.

Mercurius vna stat: non quia beneficia ratio commendat vel oratio, sed quia pictori ita visum est. 1. *de bene.* 3.

Pictor colores quos ad reddendum similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat. & inter ceram A opusque facili vultu manuque commeat. *ep.* 121. [A Ceris pingere solebant. Varro 3. de re rustica 17. Nam vt Pausias & cæteri pictores eiusdem generis loculatas magnas habent arculas, vbi discolores sunt ceræ. Marianus. 7. Institutionum: Pictoris instrumento legato, ceræ, colores, similiaque cedunt. *l.* 17. *ff. de instructo.*

Fullo.

Videmus cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi, quæ sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus repræsentat. Idem videbis accidere, si quando volueris obseruare *fullonem*, cum os aqua impleuit,

& vestimenta tendiculis diducta leuiter aspergit, apparet varios edi colores, in illo aeris aspersu, quales in arcu fulgere solent 1. *nat.* 3.

Tinctor.

Lana quosdam colores semel ducit, quosdam semel macerata & recocta non bib. t. *epist.* 73.

Sunt colores qui ex interuallo vim suam ostendunt, *purpuram* Tyriam quo melior est, eo oportet vt altius teneas, vt fulgorem suum ostendat. 1. *natur.* 5.

Purpura eodem consilio non in vnum modum exit: interest quantum macerata sit, crassius medicamentum an aquatius traxerit, sæpius mersa sit an excocta, an semel tincta. 1. *nat.* 5.

Vnguentarius.

In omnem vitam vnguento abstinemus: quem [B oblinemus, odor in corpore est. *epist.* 109. [B *al.* quoniam optimus odor in corpore nullus est.

Vnguentarios Lacedemonij expulerunt, & propere cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. 4. *natur.* 13.

Pastillos olere. *epist.* 87.

Aristippus aliquando delectatus vnguento, male, inquit, istis effœminatis eueniat, qui rem tam bellam effœminauerunt 7. *de benef.* 25.

Qui in vnguentaria C taberna resederunt, & paulo diutius morati sunt, odorem secum loci ferunt. *epist.* 109. [C Vnguentarios Iliacis temporibus non fuisse notat Plinius 13. *cap.* 1. Vbi etiam addit, Persarum verisimiliter inuentum esse. Alexandrum in apparatu regis Darij, inter cætera scrinium vnguentorum cepisse.

Viator.

In peregrinationibus comprehensus aliquis limes, & interrogati accolæ non patiuntur errare. 1. *de vit. beat.*

Equorum domandorum magister.

Equum non crebris verberibus exterret domandi peritus magister. fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. 1. *de clem.* 16.

Venator.

Venator qui instituit catulos vestigia sequi, quiq; iam exercitatis vtitur ad excitandas & persequendas feras, non crebro illis minatur. 1. *de clem.* 16.

Piscator.

Vrbane dicas, Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, A sed cum dolabra ire piscatum. 5. *nat.* 16. [A ab hamis, Hamitrahones Festo: Hamiotæ Nonio 1. piscatores dicuntur.

De Pistrino, & quæ pistrini inueniendi fuerit occasio.

Non contentus his artibus, in *pistrinum* sapientem mittit. narrat enim quemadmodum naturam imitatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quicquid excidit ad eosdem dentes lingua refertur, tunc vero saliuæ miscetur, vt facilius per fauces lubricas transeat. cum peruenit in ventrem aqualicoli feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit ad similitudinem dentium, quorũ pars immobilis motum alterius exspectat, deinde vtriusq; attritu grana franguntur, & sæpius regerũtur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur tunc farinam aqua sparsit & assidua tractatione perdomuit, finxitq; panem, quem primo cinis calidus & feruens testa percoxit, deinde furni paulatim reperti, quorum feruor seruiret arbitrio. *epistolar.* 91.

Libarius, Botularius, Crustularius, Popinarum institores.

Iam libarij B varias exclamationes, & *botularium*, & crustularium, & omnes popinarum institores mercem sua quadam & insignita modulatione vendentes. *epist.* 57. [B Libarius, qui liba vendit.

Opsonator.

Adiice opsonatores quibus dominici palati notitia subtilis est, qui sciunt cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. *epistolar.* 47.

Ministratores mensæ.

Transeo ministratores, per quos signo dato ad inferendam cœnam discurritur. Dij boni quantum hominum vnus venter exercet? *epist.* 96.

Trossuli & cursores.

Idem faciam quod trossuli & iuuenes. *epist.* 77. Nonius. trossuli dicti sunt torossuli, Varro sesqui Vlisse nunc emunt trossuli nardo nitidi vulgo, attico talento equum.

In theatrum senex ibo & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit, ad philosophum ire erubescam? *epist.* 77.

O quam cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via diuitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. *epist.* 88.

Omnes iam sic peregrinantur, vt illos Numidarum præcurrat equitatus, vt agmen cursorum A antecedat. *epist.* 123. [A Suetonius Nerone 30. de itinere Neronis, Armillata & Phalerata cum Mazacum turba & cursorum. Sunt autem Mazaces Africæ populi. Claudianus in Panegyrico, pauidus proiecit missile Mazax.

Serrarius.

Pono & *serrarium* vicinum. *epist.* 57.

Quid ais? Philosophia docuit habere *clauem & seram*, & quicquid aliud erat, auaritiæ signum dare. *epist.* 90.

Pausarius.

Iam me sic ad omnia ista duraui, vt audire vel *pausarium* possim, voce acerbissima remigibus modos dantem. *epistol.* 57.

De Textrino & quæ textrini inueniendi fuerit occasio. De Textricum arte: De telis ex quibus vestis nihil celatura conficitur.

Describit Posidonius, quemadmodum alia torquerentur fila, alia ex molli solutoq; ducantur deinde quemadmodum *tela* suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtegmen insertum, quod duritiam vtrinq; comprimentis tramæ remolliat, separata coire cogantur & iungi. *Textricum* quoque artem a sapientibus d[illegible] inuentam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, *in quo Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo, Inseritur medium radiis subtegmen acutis, Quod lato feriunt insecti pectine dentes.* Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, in quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? *epist.* 91.

Gerulus siue lecticarius.

Quo tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tecum circumferentibus? Quo te penulati isti in militum quidem non vulgarem cultum subornati? Quo inquam te isti efferunt? ad ostium alicuius hostiarij, ad hortos alicuius, ut ordinarium quidem habentis officium. 3. *de ben.* 28.

Gerulis cum anhelitu & clamore properantibus data via. 5. *nat.* 18.

Vitrarius.

Cuperem Posidonio aliquem *vitrarium* ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plures format, qui vix diligenti manu effingerentur. Hæc inuenta sunt postquam sapientem inuenire desiuimus *epist.* 91.

De Sutrino.

Non multum abfuit quin *sutrinum* quoq; inuentum à sapientibus diceret. *epist.* 91.

Figulus, & quis inuenerit figuli rotam.

Anacharsis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Demum, quia apud Homerum inuenitur figuli rota, mauult videri versus falsos esse quam fabulam Ego nec Anacharsin huius rei fuisse autorem contendo, & si fuit sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens. *ep.* 91.

Marmorarius faber.

Philosophia monstrat posse nos habitare sine *marmorario* fabro. *epistol.* 90.

Eborarius.

Excidit vobis eumdem Democritum inuenisse quemadmodum ebur molliretur. A *ep.* 91. [A al. *poliretur.* Glossis ἐλεφαντουργός, *Aeborarius & Eburarius.*

De calculi in smaragdum conuersione: De lapidibus coctilibus.

Excidit vobis eundem Democritum inuenisse, quemadmodum decoctus calculus in *smaragdum* conuerteretur, qua hodieque coctura inuenti lapides coctiles colorantur. *ep* 91.

Cinerarius.

Quidam se à *cinerario* impulsos moleste ferunt in *sap.* [illegible] *cad.* 13.

Calator.

Cælator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque auocat, &, vt dici solet, pascit. *ep* 59.

Aliptes.

Cum in *alipten* & hac plebeia vnctione contentum incidi. *ep.57.in pr.* quamquam illo loco quidam legunt, Cum in aliquem inertem, & hac plebeia functione incidi. De alipte vide Iuuenalem.

Tibicen Phrygius.

Quidam ad magnificas voces non aliter concitantur, quam solent Phrygij B tibicinis sonno, semiuiri & ex imperio furentes. *ep.* 109. [B De tibia Phrygia hoc reperi in Varronis fragmentis: dextera vnum habuisse foramen, sinistra, duo: quorum vnum acutum sonum habet: alterum, grauem.

Pithaules.

Hoc ingenti studio quis *pithaules* C bonus iudicatur. habet tibicen quoq; Græcus concursum. *epist.* 77. [C Pithaules est, qui tibias inflat. Varro Triodite περὶ αὐλητῶν: Priusquam in orchestra Pithaules inflet tibias, domi suæ ramices rumpit. Nonius. 2. *Ramices*, Puthaules est qui tibias inflat.

Scordalus.

Adijce nunc scordalum. D *ep.57.in pr.* [D Quidam interpretantur eum qui sordes e balneo defert, alij scordulum legunt, alij scordylum id est, ingrati odoris: alij scordalum quasi scordallum, qui olet allium, quomodo & scordalus dicitur *ep* 84. Petronius: Ego autem nactus occasionem vindictæ Eumolpum excludo, reditaque scordalo vice sine æmulo scilicet & cella vtor & nocte.

Alipilus.

Præter istos quorum si nihil aliud rectæ voces sunt, *alipilum* cogita, tenuem & stridulam vocem quo sit notabilior subinde exprimentem, nec vnquam tacentem nisi dum vellicalas. & alium prose clamare cogit *ep.57.*

Pilicrepus.

Si *pilicrepus* A superuenerit & numerare cœperit pilos, actum est. *epist.57.in pr.* [A à quibusdam legitur pellicrepus. Est vero pilicrepus qui pilos auellit. Nonnullis dicitur is etiam, qui pilas facit qui Græcis σφαιροποιὸς, σφαιροποιὸς Glossis pilarius. Potest enim colligi, pila lusitare solitos veteres ante balneum, vel dum balnea, hypocausta & sudationes calescerent. Martialis. 14 epigr. 163. Redde pilam, sonat æs thermarum: ludere pergis? Virgine vis sola lotus abire domum. Papinius lib. 1. siluarum in balneum Etrusci: Quid nunc strata solo referam tabulata crepantes Auditura pilas, vbi languidus ignis inerrat Aedibus, & tenuem voluunt hypocausta vaporem?

Leno.

Tam alieni corporis leno male audit quam sui. Reprehēditur assentator & aliena subsequens verba paratus ad falsa laudator, non minus placens sibi & se suspiciens, & vt ita dicam, assentator suus. 5. *de benef.* 7.

Meretrix

Meretrix ita inter multos se diuidit, vt nemo non aliquod signum familiaris animi ferat. 1. *de bene*.14

DE RE NAVTICA, SEV NAVALI.

Ludunt nauigia.

Mare momento euertitur, eodem die vbi luserunt A nauigia sorbentur. *ep.4.in pr.* [A Ludere nauis dicitur quæ huc & illuc amandatur. hinc lusoriæ naues apud Vegetium. 4. *cap.*23.

Mare quos hauserat, eadem vi, qua sorbebat, eiecit incolumes. *epi.* 30.

Non immerito nautis terra timetur. *epist.* 54.

In sicco, in portu. in freto esse.

Nondum in sicco, iam in portu sunt. *epi.* 73.

In *freto* viximus, moriamur in portu. *epi.* 19.

Portus clementissimus: venti segnes: pertinax. flatus.

Clementissimus *portus* est aliquando petendus, nunquam recusandus, in quem si quis in primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui nauigarit. Alium enim, vt scis, venti segnes ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo tædio lassant, alium pertinax flatus celerrime perfert. *epist.* 71.

Tertium genus est eorum qui sapientiæ *alludunt*, quam non quidem *attigerunt*, in conspectu tamen, & vt ita dicam, sub ictu habent, ij non concutiuntur, ne defluunt quidem, nondum in sicco, iam in portu sunt. *epist.* 73.

Nunquid ille, cuius nauigiū multam, vndiq; laxatis compagibus, aquam trahit, nautis, ipsiq: nauigio irascitur? Occurrit potius & aliam excludit vndam, deinde aliam egerit, manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit, nec ideo intermittit, quasi A quantum exhaustum est subnascitur. 2. *de ira*, 10. [A Vide Erasmum 3. Centur. 33. adagio, influit quod exhauritur. cœcus fluctus quid, dixi in Nomenclatore.

Non ferro incubui nec in mare aperto B ore desilui, ne viderer pro fide tantum mori posse. 4. *natural. in proœmio* [B id Græcis est πρὸς κῦμα χανεῖν ad aquam hiare; vt celerius aqua strangulentur.

Origo nauigiorum & exemplum à piscibus natantibus petitum.

Hominis non sapientis inuenta sunt, nauigia, quibus amnes, quibusque maria transimus aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis & additis à tergo gubernaculis quæ huc atque illuc cursum nauigij torqueant, & exemplum à piscibus tractum est qui cauda reguntur, & leui inutrumque momento velocitatem suam flectunt. *epistol.* 91.

Nauis bona quæ dicatur.

Nauis bona dicitur non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum, nec cuius tutela ebore cœlata est, nec quæ fiscis ac opibus regiis pressa est, sed stabilis & firma & iuncturis aquam claudentibus spissa ad ferendum incursum maris, solida, gubernaculo parens, velox & consentiens vento. *epist.* 77.

Naues cerata vel æratæ, lusoriæ, cubiculatæ.

Cui triremes & ceratas non mitterem lusorias & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam? 7. *de ben.* 20.

De nauium oneribus.

In naui onera immota minus vrgent: inæqualiter conuoluta, citius in eam partem in quam incubuere demergunt. *epist.* 28.

Nauis sentinam trahens.

In naue quæ sentinam trahit, vni rimæ aut alteri obsistitur: vbi plurimis locis laxari cœpit, succurri non potest nauigio dehiscenti. *epist* 30.

Naues tabellariæ: Alexandrinæ & earum Puteolis expectatio: Supparum intendere, & quid supparum.

Subito nobis hodie Alexandrinæ *naues* apparuerunt, quæ præmitti solent & nuntiare secuturæ classis aduentum, tabellarias vocant, gratus illarum Campaniæ aspectus est, omnis in pilis Puteolorū turba cōsistit, & ex ipso genere velorū Alexandrinas, quamuis in magna turba nauiū. intelligit, solū enim supparum licet intendere, quod in alto omnes habēt naues. nulla enim res æq; adiuuat cursum, quam sūma pars veli, illic maxime nauis vrgetur. Itaque quoties ventus increbruit, maiorque est quam expedit, antenna submittitur. minus habet virium flatus ex humili. cum intrauere Capreas & promontorium, cæteræ velo iubentur esse contentæ. supparum Alexandrinarum nauium insigne est. *epist.* 78.

Gubernaculum nauis.

Inter duos quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem non dixeris, cui maius speciosiusq; nauigium est. *epist.* 78.

Ad gubernaculum & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. *epist.* 16.

Vela contrahere. Terram legere.

Contrahe *vela*, terram lege. *epi.* 19.

Tremor tranquilli maris vel lacus.

Est quidam tremor etiam *tranquilli maris.* aut lacus, qui ex tempestate requieuit. 1. *de tranq.* 1. *in fin.*

Tempestas inclinatio maris.

Nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. cæpi gubernatorem rogare, vt me in aliquo littore exponeret, aiebat ille aspera & esse importuosa, nec quicquam se æque in tempestate timere quam terram: *& post:* cuius viciniam attigi, non expecto, vt quicquam ex præceptis Virgilij fiat, obuertant pelago proras, aut anchora de prora iaciatur, sed memor artificij mei veteris, frigidæ cultor, mitto me in mare, quomodo psichrolutam decet gausapatus. *epist.* 54.

Quid enim illum putes multum *nauigasse*, quem sæua tempestas à portu exceptum huc & illud tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem vestigia in orbem egit? non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. *de breu. vit.* 8.

Tempestate & nausea vexari.

Stomachus non effugit cum tempestate] nauseam. *epi.* 54.

Non tempestate vexor sed nausea. 1. *de tranq.* 1. *in fin.*

& vestimenta tendiculis diducta leuiter aspergit, apparet varios edi colores, in illo aeris aspersu, quales in arcu fulgere solent 1. *nat.* 3.

Tinctor.

Lana quosdam colores semel ducit, quosdam semel macerata & recocta non bib. t. *epist.* 73.

Sunt colores qui ex interuallo vim suam ostendunt, *purpuram* Tyriam quo melior est, eo oportet vt altius teneas, vt fulgorem suum ostendat. 1. *natur.* 5.

Purpura eodem consilio non in vnum modum exit: interest quantum macerata sit, crassius medicamentum an aquatius traxerit, sæpius mersa sit an excocta, an semel tincta. 1. *nat.* 3.

Vnguentarius.

In omnem vitam vnguento abstinemus: quem [B oblinemus, odor in corpore est *epist.* 109. [B *al.* quoniam optimus odor in corpore nullus est.

Vnguentarios Lacedemonij expulerunt, & propere cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. 4. *natur.* 13.

Pastillos olere. *epist.* 87.

Aristippus aliquando delectatus vnguento, male, inquit, istis effœminatis eueniat, qui rem tam bellam effœminauerunt 7. *de benef.* 25.

Qui in vnguentaria C taberna resederunt, & paulo diutius morati sunt, odorem secum loci ferunt. *epist.* 109. [C Vnguentarios Iliacis temporibus non fuisse notat Plinius 13. *cap.* 1. Vbi etiam addit, Persarum verisimiliter inuentum esse. Alexandrum in apparatu regis Darij, inter cætera scrinium vnguentorum cepisse.

Viator.

In peregrinationibus comprehensus aliquis limes, & interrogati accolæ non patiuntur errare. 1. *de vit. beat.*

Equorum domandorum magister.

Equum non crebris verberibus exterret domandi peritus magister. fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. 1. *de clem.* 16.

Venator.

Venator qui instituit catulos vestigia sequi, quiq; iam exercitatis vtitur ad excitandas & persequendas feras, non crebro illis minatur. 1. *de clem.* 16.

Piscator.

Vrbane dicas, Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, A sed cum dolabra ire piscatum. 3. *nat.* 16. [A ab hamis, Hamiotahones Festo: Hamiotæ Nonio 1. piscatores dicuntur.

De Pistrino, & qua pistrini inueniendi fuerit occasio.

Non contentus his artibus, in *pistrinum* sapientem mittit. narrat enim quemadmodum naturam imitatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quicquid excidit ad eosdem dentes lingua refertur, tunc vero saliuæ miscetur, vt facilius per fauces lubricas transeat. cum peruenit in ventrem aqualiculi feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit ad similitudinem dentium, quorũ pars immobilis motum alterius exspectat, deinde vtriusq; attritu grana franguntur, & sæpius regerũtur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur tunc farinam aqua sparsit & assidua tractatione perdomuit, finxitq; panem, quem primo cinis calidus & feruens testa percoxit, deinde furni paulatim reperti, quorum feruor seruiret arbitrio. *epistolar.* 91.

Libarius, Botularius, Crustularius, Popinarum institores.

Iam libarij B varias exclamationes, & *botularium*, & crustularium. & omnes popinarum institores mercem sua quadam & insignita modulatione vendentes. *epist.* 57. [B Libarius, qui liba vendit.

Opsonator.

Adiice opsonatores quibus dominici palati notitia subtilis est, qui sciunt cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. *epistolar.* 47.

Ministratores mensæ.

Transeo ministratores, per quos signo dato ad inferendam cœnam discurritur. Dij boni quantum hominum vnus venter exercet? *epist.* 96.

Trossuli & cursores.

Idem faciam quod trossuli & iuuenes. *epist.* 77. Nonius. trossuli dicti sunt torossuli, Varro sesqui Vlisse nunc emunt trossuli nardo nitidi vulgo, attico talento equum

In theatrum senex ibo & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit, ad philosophum ire erubescam? *epist.* 77.

O quam cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via diuitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. *epist.* 88.

Omnes iam sic peregrinantur, vt illos Numidarum præcurrat equitatus, vt agmen cursorum A antecedat. *epi.* 117. [A Suetonius Nerone 30. de itinere Neronis, Armillata & Phalerata cum Mazacum turba & cursorum. Sunt autem Mazaces Africæ populi. Claudianus in Panegyrico, pauidus proiecit missile Mazax.

Serrarius.

Pono & *serrarium* vicinum. *epist.* 57.

Quid ais? Philosophia docuit habere *clauem & seram*, & quicquid aliud erat, auaritiæ signum date. *epist.* 90

Pausarius.

Iam me sic ad omnia ista duraui, vt audire vel *pausarium* possim, voce acerbissima remigibus modos dantem. *epistol.* 57.

De Textrino & qua textrini inueniendi fuerit occasio. De Textricum arte: De telis ex quibus vestis nihil celatura conficitur.

Describit Posidonius, quemadmodum alia torquerentur fila, alia ex molli solutoq; ducantur deinde quemadmodum *tela* suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtegmen insertum, quod duritiam vtrinq; comprimentis tramæ remolliat, separata coire cogantur & iungi. *Textricum* quoque artem à sapientibus dixit inuentam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, *in quo Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo, Inseritur medium radiis subtegmen acutis, Quod lato feriunt insecti pectine dentes.* Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, in quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? *epist.* 91.

Gerulus siue lecticarius.

Quo tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? Quo te penulati illi in militum quidem non vulgarem cultum subornati? Quo inquam te isti efferunt? ad ostium alicuius hostiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. 5. *de ben.* 28.

Gerulis cum anhelitu & clamore properantibus datur via. 3. *nat.* 18.

Vitrarius.

Cuperem Posidonio aliquem *vitrarium* ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plures formet, qui vix diligenti manu effingerentur. Hæc inuenta sunt postquam sapientem inuenire desiuimus *epist.* 91

De Sutrino.

Non multum abfuit quin *sutrinum* quoq; inuentum à sapientibus diceret. *epist.* 91.

Figulus, & quis inuenerit figuli rotam.

Anacharsis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Deinde, quia apud Homerum inuenitur figuli rota, mauult videri versus falsos esse quam fabulam Ego nec Anacharsin huius rei fuisse autorem contendo, & si fuit sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens. *ep.* 91.

Marmorarius faber.

Philosophia monstrat posse nos habitare sine *marmorario* fabro. *epistol.* 90.

Eborarius.

Excidit vobis eumdem Democritum inuenisse quemadmodum ebur molliretur. A *ep.* 91. [A al. *poliretur.* Glossis Ἐλεφαντουργός, *Aeborarius & Eburarius.*

De calculi in smaragdum conuersione: De lapidibus coctilibus.

Excidit vobis eundem Democritum inuenisse, quemadmodum decoctus calculus in *smaragdum* conuerteretur, qua hodieque coctura inuenti lapides coctiles colorantur. *ep* 91.

Cinerarius.

Quidam se à *cinerario* impulsos moleste ferunt in *sap. nec cad.* 13.

Calator.

Cælator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque auocat, &, vt dici solet, pascit *ep* 59.

Aliptes.

Cum iu *aliptem* & hac plebeia vnctione contentum incidi. *ep.57.in pr.* quamquam illo loco quidam legunt, Cum in aliquem inertem, & hac plebeia functione incidi. De alipte vide Iuuenalem.

Tibicen Phrygius.

Quidam ad magnificas voces non aliter concitantur, quam solent Phrygij B tibicinis sonno, semiuiri & ex imperio furentes. *ep.* 109. [B De tibia Phrygia hoc reperi in Varronis fragmentis: dextera vnum habuisse foramen, sinistra, duo: quorum vnum acutum sonum habet: alterum, grauem.

Pithaules.

Hoc ingenti studio quis *pithaules* E bonus iudicatur. habet tibicen quoq; Græcus concursum. *epist.* 77. [E Pithaules est, qui tibias inflat. Varro Triodite ...: Priusquam in orchestra Pithaules inflet tibias, domi suæ ramices rumpit. Nonius. 2. *Ramices.* Puthaules est qui tibias inflat.

Scordalus.

Adiice nunc scordalum. D *ep.57. in pr.* [D Quidam interpretantur eum qui sordes e balneo defert, alij scordulum legunt, alij scordylum id est, ingrati odoris: alij scordalum quasi scordalium, qui olet allium, quomodo & scordalus dicitur *ep* 84. Petronius: Ego autem nactus occasionem vindictæ Eumolpum excludo, reditaque scordalo vice sine æmulo scilicet & cella vtor & nocte.

Alipilus.

Præteri istos quorum si nihil aliud rectæ voces sunt, *alipilum* cogita, tenuem & stridulam vocem quo sit notabilior subinde exprimentem, nec vnquam tacentem nisi dum vellitalas. & alium prose clamare cogit *ep.57.*

Pilicrepus.

Si pilicrepus A superuenerit & numerare cœperit pilos, actum est. *epist.57.in pr.* [A à quibusdam legitur pellicrepus. Est vero pilicrepus qui pilos auellit. Nonnullis dicitur is etiam, qui pilas facit qui Græcis σφαιριστὴς, σφαιριστικὸς Glossis pilarius. Potest enim colligi, pila lusitare solitos veteres ante balneum, vel dum balnea, hypocausta & sudationes calescerent. Martialis. 14 epigr. 163. Redde pilam, sonat æs thermarum: ludere pergis? Virgine vis sola lotus abire domum. Papinius lib. 1. siluarum in balneum Etrusci: Quid nunc strata solo referam tabulata crepantes Auditura pilas, vbi languidus ignis inerrat Aedibus, & tenuem voluunt hypocausta vaporem?

Leno.

Tam alieni corporis leno male audit quam sui. Reprehēditur assentator & aliena subsequens verba paratus ad falsa laudator, non minus placens sibi & se suspiciens, & vt ita dicam, assentator suus. 5. *de benefi.* 7.

Meretrix

Meretrix ita inter multos se diuidit, vt nemo non aliquod signum familiaris animi ferat. 1. *de bene.*14

DE RE NAVTICA, SEV NAVALI.

Ludunt nauigia.

Mare momento euertitur, eodem die vbi luserunt A nauigia sorbentur. *ep.4.in pr.* [A Ludere nauis dicitur quæ huc & illuc amandatur. hinc lusoriæ naues apud Vegetium. 4. *cap.* 23.

Mare quos hauserat, eadem vi, qua sorbebat, eiecit incolumes. *epi.* 30.

Non immerito nautis terra timetur *epist.* 54.

In sicco, in portu. in freto esse.

Nondum in sicco, iam in portu sunt. *epi.* 73.

In *freto* viximus, moriamur in portu. *epi.* 19.

Portus clementissimus: venti segnes: pertinax. flatus.

Elementissimus *portus* est aliquando petendus, nunquam recusandus, in quem si quis in primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui nauigarit. Alium enim, vt scis, venti segnes ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo tædio lassant, alium pertinax flatus celerrime perfert. *epist.* 71.

Tertium genus est eorum qui sapientiæ *alludunt*, quam non quidem *attigerunt*, in conspectu tamen, & vt ita dicam, sub ictu habent. ij non concutiuntur, ne defluunt quidem, nondum in sicco, iam in portu sunt. *epist.* 73.

Nunquid ille, cuius nauigiū multam, vndiq; laxatis compagibus, aquam trahit, nautis, ipsiq; nauigio irascitur? Occurrit potius & aliam excludit vndam, deinde aliam egerit, manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit, nec ideo intermittit, quasi A quantum exhaustum est subnascitur. 2. *de ira,* 10. [A Vide Erasmum 3. Centur. 3. adagio, infinit quod exhauritur. cœcus fluctus quid, dixi in Nomenclatore.

Non ferro incubui nec in mare aperto B ore desilui, ne viderer pro fide tantum mori posse. 4. *natural. in proœmio* [B id Græcis est πρὸς κῦμα χανεῖν ad aquam hiare; vt celerius aqua strangulentur.

Origo nauigiorum & exemplum à piscibus natantibus petitum.

Hominis non sapientis inuenta sunt, nauigia, quibus amnes, quibusque maria transimus aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis & additis à tergo gubernaculis quæ huc atque illuc cursum nauigij torqueant, & exemplum a piscibus tractum est qui cauda reguntur, & leui inutrumque momento velocitatem suam flectunt. *epistol.* 91.

Nauis bona quæ dicatur.

Nauis bona dicitur non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum, nec cuius tutela ebore cœlata est, nec quæ fiscis ac opibus regiis pressa est, sed stabilis & firma & iunctutis aquam claudentibus spissa ad ferendum incursum maris, solida, gubernaculo parens, velox & consentiens vento. *epist.* 77.

Naues ceratæ vel æratæ, lusoriæ, cubiculatæ.

Cui triremes & ceratas non mitterem lusorias & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam? 7. *de ben.* 20.

De nauium oneribus.

In naui onera immota minus vrgent: inæqualiter conuoluta, citius in eam partem in quam incubuere demergunt. *epist.* 28.

Nauis sentinam trahens.

In naue quæ sentinam trahit, vni rimæ aut alteri obsistitur: vbi plurimis locis laxari cœpit, succurri non potest nauigio dehiscenti. *epist.* 30.

Naues tabellariæ: Alexandrinæ & earum Puteolis expectatio: Supparum intendere, & quid supparum.

Subito nobis hodie Alexandrinæ *naues* apparuerunt, quæ præmitti solent & nuntiare secuturæ classis aduentum, tabellarias vocant, gratus illarum Campaniæ aspectus est, omnis in pilis Puteolorū turba cōsistit, & ex ipso genere velorū Alexandrinas, quamuis in magna turba nauiū. intelligit, solū enim supparum licet intendere, quod in alto omnes habēt naues. nulla enim res æq; adiuuat cursum, quam sūma pars veli, illic maxime nauis vrgetur. Itaque quoties ventus increbruit, maiorque est quam expedit, antenna submittitur. minus habet virium flatus ex humili. cum intrauere Capreas & promontorium, cæteræ velo iubentur esse contentæ. supparum Alexandrinarum nauium insigne est. *epist.* 78.

Gubernaculum nauis.

Inter duos quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem non dixeris, cui maius speciosiusq; nauigium est. *epist.* 78.

Ad gubernaculum & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. *epist.* 16.

Vela contrahere. Terram legere.

Contrahe *vela*, terram lege. *epi.* 19.

Tremor tranquilli maris vel lacus.

Est quidam tremor etiam *tranquilli maris* aut lacus, qui ex tempestate requieuit. 1. *de tranq.* 1. *in fin.*

Tempestas inclinatio maris.

Nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. cæpi gubernatorem rogare, vt me in aliquo littore exponeret, aiebat ille aspera & esse importuosa, nec quicquam se æque in tempestate timere quam terram: *& post:* cuius viciniam attigi, non expecto, vt quicquam ex præceptis Virgilij fiat, obuertant pelago proras, aut anchora de prora iaciatur, sed memor artificij mei veteris, frigidæ cultor, mitto me in mare, quomodo psichrolutam decet gausapatus. *epist.* 54.

Quid enim illum putas multum *nauigasse*, quem sæua tempestas à portu exceptum huc & illud tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem vestigia in orbem egit? non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. *de breu. vit.* 8.

Tempestate & nausea vexari.

Stomachus non effugit cum tempestate nauseam. *epi.* 54.

Non tempestate vexor sed nausea. 1. *de tranq.* 1. *in fin.*

Non quælibet insitionem *vitis* patitur. si vetus & excisa est, si infirma gracilisque, aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamque transibit. itaque solemus supra terram præcidere, vt si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterum repetita, infra terram inseratur. *epist.* 113.

De Vino & musto.

Musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiectat. *epist.* 84.

Vinum fit bonum, quod recens durum & asperum visum est, contra non patitur ætatem quod in dolio placuit. *epist.* 36.

In *vino* nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat. *epist.* 64.

De seminibus.

Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt, quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt & paria his ex quibus orta sunt. si malus, non aliter quam humus sterilis & palustris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus *epist.* 74.

Seminis modo præcepta spargenda sunt, quod quamuis sit exiguum, cum occupauit idoneum locum vires suas explicat, & ex minimo in maximos actus diffunditur. Idem facit ratio, non late patet, si aspicias, in opere crescit. *& post:* eadem est præceptorum conditio quæ seminum. *epist.* 38.

De herbis, tritico, segete, cicuta.

Est aliquod bonum tritici, hoc nondum est in herba lactente, nec cum folliculo se exerit spica mollis, sed cum frumentum æstas & debita maturitas coxit. *epist.* 115.

Seges.

Illa herba quæ in segetem frugemque ventura est, aliam constitutionem habet tenera & vix eminens sulco: aliam cum conualuit, & molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum, constitit, aliam, cum flauescit & ad aream A spectat, & spica eius induruit. *epist.* 121. [A fruges maturatas intelligit, quod flauæ segetes demessæ ad aream serendi gratia deportari soleant.

Et post malam segetem serendum est. sæpe quicquid perierat infelicis solis sterilitate, vnius anni restituit vbertas. *epist.* 81.

Cicuta magnum Socratem fecit. *epist.* 13.

De Pastore & grege.

Pastor ex fœtu gregis sui capit voluptatem. *epist.* 34.

De supellectile rustica.

Argentum graue rustici patris sine vllo opere & nomine artificis. 1. *de tranq.* 1.

DE LVDIS.

Spectaculorum detestatio in genere.

Nihil A est tam damnosum bonis moribus quam in aliquo spectaculo desidere. *epist.* 7. [A Isidorus 18. cap. 59. Nihil esse debet Christiano cum Circensi insania, cum impudicitia theatri, cum amphiteatri crudelitate, cum atrocitate arenæ, cum luxuria ludi.

De ludorum intercalatione.

Quis philosophiam aut vllum liberale respicit studium, nisi cum ludi intercalantur? 7 *de natur.* 32.

DE LVDO GYMNICO.

De saltatione & Tripudiatione muliebri, molli, & honesta.

Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros, non molliter se infringens (vt nunc mos est etiam incessu ipso vltra muliebrem mollitiem fluentibus) sed vt illi antiqui viri solebant, inter ludos ac festa tempora, virilem in modū tripudiare: non facturi detrimentum, etiamsi ab hostibus suis spectarentur. 1 *de tranq.* 15.

Chorus consertis manibus in se redeuntium.

Comitatus virtutum connexarū & inter se cohærentium *epist.* 91.

Quid ille consertis manibus in A se redeuntium chorus? Quare sorores? & quare manibus implexis? 1. *de ben.* 3. [A Sic ab Horat 3. *od.* 21. Gratiæ finguntur semper inter se coniunctæ ibi, segnesque nodum soluere Gratiæ. sic corripere in nodum Virgil. 8. *Aeneid.* Stringere nodum, Ambrosius *libro* de velandis virginibus vsurpauit pro, coniunctis manibus teneri.

Dixerunt non omnes simul, tanquam in chorum manu ducente Grammatico, sed singuli ex his: Hic meus est dies. *Suasor.* 2.

DE CVRSV.

Carceribus includi: dato signo prosilire.

In certamen cursus compositi & carceribus inclusi, operire debent suum tempus, ad quod velut dato signo prosiliant. 2. *de ben.* 25.

Hieran facere raro cursoribus euenit.

Quod raro cursoribus euenit Hieran A fecimus. *epi.* 84. [A subaudi δρόμον, id est, sacrum cursum. sic medici ἱερὰν νόσον. sic nautæ sacram anchoram.

De iactu.

Qui iaculari discit, destinatum locum captat, manum firmat ad dirigenda quæ mittit. Cum hanc vim ex disciplina & exercitatione percepit, quocunque vult illa vtitur. discit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcunq; voluerit. *ep.* 95.

Scire debet quid petat ille qui sagittam vult mittere, & moderari manu telum. errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. *epist.* 72.

Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare. *epist.* 29.

Exerceamur ad palum. *epist.* 18.

De Virtute.

Alij didicerunt vix humanis tollenda viribus onera portare. 2. *de ira* 12.

DE LVCTATIONE ET ATHLETIS.

Athletarum dura exercitatio.

Athletæ A in vilissima sui parte occupati, ictus doloresque patiuntur, vt vires cædentis exhauriant, nec cum ira suadet feriunt, sed cum occasio. Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici solitum aiunt his quos exercebat præcipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem. 2. *de ira.* 14. [A Huc refer has iuris quæstiones: quid iudicari oporteat, si quis in colluctatione vel in pancratio, vel dum pugiles se exercent, alius alium occiderit. *l. qua actione.* 7. §. 4. *ff. ad l. Aquil.* An Athletæ, Thymelici, Xystici, agitatores, qui aquam equis spargunt, designatores seu βραβευταὶ artem ludicram faciant. *l.* 4. *ff. de his qui notantur infamia.*

Athletas videmus quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque confligere, & exigere ab his per quos certamini præparantur, vt totis cōtra ipsos viribus vtantur. cædi vexarique patiuntur, & si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obiiciuntur. *de prouid.* 2.

Athleta non potest magnos spiritus ad certamen afferre, qui nunquam suggillatus est: ille qui fudit sanguinem suum, cuius dentes non crepuerunt sub pugno. Ille qui supplantatus aduersarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quoties cecidit contumacior surrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. 2. *de ben.* 13. *in prin.*

Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate, nec tantum quia pugnant ista patiuntur, sed vt pugnent. exercitatio ipsa tormentum est. *epist.* 79.

Quidam sole & exercitatione & cura corporis diem educunt, athletisq; vtilissimum est lacertos suos roburq; cui se vindicauerunt, maiore tēporis parte nutrire. 1. *de tra.* 3. *in pr.*

Pancratio aut cestu exerceri suos Lacedæmonij non patiebantur.

Lacedæmonij vetant suos Pancratio B aut cestu C aut decernere, vbi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor metam prior contingit velocitate illum non animo antecessit. Luctator ter abiectus perdidit palmam, cum inuictos Lacedæmonij ciues suos magno æstimarent ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non ipse iudex, sed vox cedentis & tradere iubentis. 5. *de benef.* 3. [B Plutarchus refert Lycurgum ea certaminum genera sustulisse, ἐν οἷς χεὶρ ἀνατείνεται in quibus manus ad feriendum leuatur, merito. huiusmodi enim exercitia frangunt & debilitant potius quam fouent corpora. Ita videtur Propertius 3. eleg. 14. hallucinatus Spartanum palæstram sic describere. Et patitur duro vulnera pancratio: Nunc ligat ad cestum gaudentia Martia loris. [C de his Manilius 5. Ille, inquit, cito motu rigidos eludere cestus, Nunc exire leuis missos, nunc mittere palmis, Mobilibusque citos ictus glomerare lacertis. exire dixit, pro eludere, & se extricare.

De sphyromachia.

Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphyromachiam A auocauit. *& post:* Ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, Cogito mecum quam multi corpora exerceant, quam ingenia pauci, quantus ad spectaculū non fidele & lusoriū fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo, quam imbecilli animo sint, quorū lacertos humerosq; miramur. Illud maxime reuoluo mecū, si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua & pugnos pariter & calces non vnius hominis ferat,

qua solem ardentissimum in feruentissimo puluere sustineat aliquis, & sanguine suo madens diem ducat, quanto facilius animus corroborari possit, vt fortunæ ictus inuictus excipiat, vt proiectus, vt conculcatus exsurgat? His multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, multa denique opera, tibi continget virtus sine apparatu sine impensa. *epist.* 81. [A Hoc loco nonnulli sphæromachiam legunt, non sphyromachiam. Ex superioribus tamen apparet sphyromachiam, esse pugnorum pariter & calcium pugnam.

Magnus luctator quis habendus sit.

Magnus luctator est, non qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum vsus sub aduersario rarus est, sed qui in vno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat. nec enim refert quam multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est. 7. *de beneficiis primo.*

Oleo vtebantur athletæ.

Pessimæ notæ mancipia sunt, homines B inter *oleum & vinum* occupati, quibus ad votum dies est actus. si bene sudauerunt, si in locum eius quod defluxit, multum potionis alterius ieiuno gutture ingesserunt. Bibere & sudare vita cardiaci est *ep.* 15. [B innuit athletas eos vt qui occupantur in exercendis lacertis.

Sudorem olei vnctione discutere. 1. *contr.*

Ceroma.

Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. A ceromate nos Aphe excepit. 7. *epist.* 58. *in pr.*

Illum tu otiosum vocas, qui in ceromate, (Nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitijs laboramus) spectator puerorum exercentium sedet. *de breu. vit. in pr.*

De certaminibus sacris.

In certaminibus C sacris plerique vicere, cædentium manus obstinata patientia fatigando. *in sap non cad. iniur.* 9. [C Qui certaminibus sacris deseruiebant, ignominiosi non erant. *l.* 4. *ff. de his qui notantur infamia.* Commodis præmiorum (quæ propter coronas sacras præstantur) condemnato placuit interdici; & eam pecuniam iure pignoris, in causam iudicati capi. *l. commodis.* 40. *ff. de re iudicata*, spes præmiorum quæ pro coronis athletis pensitanda sunt, neque generaliter neque specialiter pignorari pacto priuato posse. *l.* 5. *Cod. quæ res pignor.* Vacationem tribui athletis si probantur per omnem ætatem certasse, & coronati non minus tribus coronis certaminis sacri *l. vnica. Cod. de athletis.*

DE CIRCO.

Quam nunc in circo cretam A vocamus, (al. metam) calcem antiqui dicebant. *epist.* 109. [A Glossæ c. de spectaculis: Creta *Μιαν* Cicero 1. Tusculana: Nunc video calcem. Lucretius: Tu mihi supremæ præscripta ad candida calcis. sic dicta forte, quod curriculi finis creta aut calce notaretur.

Non sustineo vos morari, scio quam sit odiosa res Circensibus pompa. 1. *controuers.*

Super circense tomentum per futuras veteris lintei effluens incubabo. *de vit. beat.* 25.

Manifestior notari solet agitatorum B lætitia, cum septimo spatio palmæ appropinquat. *epist.* 30. [B Hi vt & Athletæ Thymelici, & Xystici, & qui aquam equis spargunt, artem ludicram non faciunt. *l.* 4. *ff. de his qui notantur infamia.* Glossis agitatores *ἡνίοχοι.*

DE THEATRO.

De tribus theatris Romæ.

In hac ciuitate tribus in hoc tempore theatris viæ postulantur, in hac consumitur, quicquid terris omnibus aratur. 1. *de clement.* 6.

De theatro Pompeij.

Decernebatur statua Seiano in Pompeij theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus, tũ vere theatrum perire. Quis ergo non rumperetur supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumentis maximi Imperatoris consecrari pessimũ militem? *ad Mart.* 22.

De scenicis & mimicis.

Artifices scenici qui A imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristitiam repræsentant, hoc indicio imitantur verecundiam deiiciunt enim vultũ, verba submittunt, figunt interdum oculos & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt. *epist.* 11. [A adde Nouellam de Consulibus.

Mirari solemus scenæ B peritos, quod in omnem significationum & affectuum parata est illorum manus, & verborum felicitatem gestus assequitur. *epist.* 121. [B *al.* saltationis peritos. Porro scenam Labeo definit quæ ludorum faciendorum causa quolibet loco, vbi quis consistit, moueturque, spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico priuatoue vel in vico. *l.* 2. §. *vltim. ff.* de his qui notantur infamia.

De Publio nonnulla, eoque comicis & tragicis comparato. Verba ad summam caueam spectantia, cothurno & siparijs fortiora.

Publius tragicis comicisq; vehementior ingeniis, quoties mimicas ineptias, & verba ad summam caueam spectantia reliquit? inter multa alia cothurno non tantum siparijs fortiora, & hoc ait, Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest. 1. *de tranq.* 11.

Fabula Pantomimi ab aliis composita.

Memini auditorem Latronis Abronum Sylonem, patrem huius Sylonis, qui fabulas Pantomimis scripsit. *Suasor.* 2.

De Togatis, Comœdiis, Tragœdiis

Sapientia est, quam Græci *σοφίαν* vocant. Quod & togatæ tibi antiquæ probabunt, & inscriptus monumento Dosseni Titulus, Hospes resiste & sophiam Dosseni lege. *epistol.* 90.

Non attingam tragicos aut togatas nostras, habent enim aliquid seueritatis, & sunt inter Comœdias & Tragœdias mediæ. Quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet? quam multa Publij non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? *epist.* 8.

De Pantomimis & arte saltandi in Theatro, & Ornamentis Pantomimicis.

Non est necesse fabro de fabrica quærere quod eius initium: non magis quam Pantomimo de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciunt. *epist.* 96.

Pantomimica A ornamenta. *epist.* 29. [A Pantomimus quid, explicat Cassiodorus Variarum ad Albinum & Albienum. Hanc, inquit, partem musicæ disciplinæ, mutam nominauere maiores. scilicet quæ ore clauso manibus loquitur, & quibusdam gesticulationibus facit intelligi, quod vix narrante lingua aut scripturæ textu possit agnosci Claudianus: Qui gestu manibusque loquax. Primus omnium qui Romæ in scenam prodiit, pantomimus est Pylades ab Augusto ex Asia euocatus. *Suet.* Lucianus Zosimus. Is gestus, saturus apud Manilium. *lib.* 5.

Scena apparatus collatitij sua die ad dominos referebantur.

Alieni commodatique apparatus sunt: collatitiis & ad dominum redituris instrumentis scena adornatur. aliae his primo die, alia secundo referentur. pauca vsq; ad finem perseuerabunt. *ad Mart.* 10.

Ad impensam ludorum amici pecuniam conferebant.

Græcinus Iulius cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecuniam acciperet, magnam pecuniam a Fabio Persico & Rebilo, homine eiusdem infamiæ, non accepit. 2. *de benef.* 21.

Sceptrum & chlamys scenicis nonnullis: elatum & cothurnatum incedere: excalceari: ad staturam suam redire.

Nemo ex illis quos purpuratos vides felix est, non magis quam ex illis quibus sceptrum & chlamydem in scena fabulæ assignant, cum præsente populo elati incesserunt & cothurnati simul exierunt, excalceantur & ad staturam suam redeunt. *epist.* 77.

Personati.

Quod vides accidere pueris, hoc quoque nobis maiusculis pueris euenit. illi quos amant quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expauescunt. Non hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est & reddenda facies sua. *epist.* 24.

Mimus vita humana: partes agendas assignate.

Nullo exemplo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus, qui nobis partes has quas male agamus assignat. *epist.* 81.

Fabula & vita comparatio: fabulam bene agere.

Quomodo fabula, sic vita, non quamdiu, sed quam bene acta sit refert *epist.* 78.

Meretrices nudatas producebant in scenam.

Hoc iudicium Claudianum inter Ciceronem Catonemq; cõmissum est, Catonem inquam illum quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare *floralibus iocos* nudandarum meretricum. si credis spectasse tũc seuerius homines, quam iudicasse. *epist.* 98. [A Tertullianus libro de spectaculis cap. 10. Ipsa etiam prostibula, publicæ libidinis hostiæ in

ſcena proferuntur, &c. Iſidorus 18. Idem theatrum, idem & proſtibulum : eo quod poſt ludos exactos meretrices ibi proſternerentur. dixi nonnulla ad Nouellam. 105. c. 1.

Miſſilium iaciendorum & captandorum elegans pictura.

Qui aliquid virtute melius putat, ad hæc quæ à fortuna ſparguntur, ſinum expandit, ſollicitus *miſſilia* eius exſpectat. hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium cœtum honores, diuitias gratiam, excutere, quorum alia inter diripientium manus ſciſa ſunt, alia impia ſocietate diuiſa, alia magno detrimento eorum, in quos deuenerant prehenſa. ex quibus quædam alia agentibus inciderunt, quædam, quia nimis captabantur, amiſſa, & dū auide capiuntur expulſa ſunt. nulli vero etiam cui rapina fœliciter ceſſit, gaudium rapti durauit in poſterum. itaq; prudentiſſimus quiſque cum primum induci videt munuſcula, à *theatro* fugit, & ſcit magno parua conſtare. nemo manum conſerit cum excedente, nemo exeuntem ferit, circa primum rixa eſt. idem in iis euenit, quæ fortuna deſuper iactat. æſtuamus miſeri, diſtringimur, multas habere cupimus manus, modo in illam reſpicimus. nimis tarde nobis mitti videntur, quæ cupiditates noſtras irritant, ad paucos peruentura, exſpectata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus, gaudemus ſiquid inuaſimus, inuadendi vana ſpes deluſit? vilem prædam magno aliquo incommodo luimus aut inde fallimur. ſecedamus itaque ab iſtis ludis & demus raptoribus locum, illi ſpectent bona iſta pendentia, & ipſi magis pendeant. *epiſt.* 74.

De equeſtribus. ſedibus equitum & XIIII. gradibus.

Equeſtria A omnium equitum Romanorum ſunt. illic tamen locus meus fuit proprius quem occupaui. Hoc ſi cui ceſſi, quamuis illi communi receſſerim, tamen aliquid dediſſe videor. Quædam quorundam ſunt ſub certa conditione. Habeo in equeſtribus locum non vt vendam, non vt locem, non vt habitem, in hoc tantum vt ſpectem. Præterea non mentiar ſi dicam me habere in equeſtri locum, ſed cum in theatrum veni, ſi & non plena ſunt equeſtria & iure habeo locū illic, quia ſedere mihi eſt liberū, & non habere, quia ab iis, cū quibus mihi loci ius commune eſt, occupatus eſt *& poſt*: Equeſtria mihi non licet vendere, & tamen communia mihi cum cæteris equitibus ſunt. 7. *de benef.* 12. [A Equeſtria equitum ſubſellia. ſic popularia, loca populi vel plebis. *Suet. Domitiano.* 4. *Caligula. Tertul.*

Commune & vniuerſitatis equeſtria. *ibid.*

Beneficium vocas dediſſe potentis populi ciuitatem, & B XIIII. gradus, & defendiſſe capitis reum. 3. *de benef.* 9. [B Ordo in ſpectaculis ſedendi Romæ varius fuit. ſub regibus pudore quidē populi magis quam lege vlla, in circo (nullū enim tū theatrū) locus ſenatoribus & æqualibus adſignatus fuit. Poſt, anno vrbis 557. cautum, vt ſenatus à populo ſecretus ſpectaret, annitente Scipione etiam maiore, cuius facti poſt pœnituiſſe legimus. Nam populus indigne tulit, patrum ambitione ad id ſe cogi, quod ſponte antea præſtabat. Plane Sullæ temporibus promiſcue in theatris ſpectaſſe vna cum fœminis, teſtis Plutarchus, *in Sulla.* Poſt, anno vrbis 588. Roſcia lege eques a plebe diſtinctus, & XIIII. gradus adſignati, equitibus. ſic tamen vt qui in ordine equeſtri decoxiſſent, remotiore loco ſederent. *Cicero Philipp.* 2. *Plutarchus in Cicerone:* 7. *Plin.* 30. quam duritiam Auguſtus poſtea remiſit equitibus qui non vitio ſuo decoxiſſent, ſed bellorum ciuilium miſeriis. Et hos gradus Equeſtria vocarunt. Quin & ſenatoribus quoties quid ſpectandum publice proponeretur, primus ſubſelliorum ordo, decreto patrum aſſignatus. *Suet. Auguſto* 44. locus autem is orcheſtra, plurium graduum, puta quatuor aut quinque : quorum digniores habiti, qui podio & arenæ proximi. Nam & primi ſenatorum in podio ſpectabant, & conſules & magiſtratus cum omni pompa lictorum ſuorum ac via totum. *Tacit.* 16. *Annalium.* Quin principi in Podio quoq; ſuggeſtus ac cubiculum ſuum. *Suet. Iulio & Nerone* 12. *Plinius ad Traianum.* Eodem podio ſedere quoque Veſtales, *teſte Prudentio.* Tertius locus præter orcheſtram & equeſtria, locus fuit plebi ſuus, *Popularia*: Cauea nimirum media & ſumma. *Suet. Claudio* 25. & in his rurſus ordo aliquis ſeruatus. *Suet. Augu. c.* 44. Militem ſecreuit a populo : maritis e plebe proprios ordines adſignauit; prætextatis cuneum ſuum, & proximum pædagogis : ſanxitq; ne quis pullatorum media cauea ſederet. Fœminis ne gladiatores quidem (quos ſpectari promiſcue ſolenne erat) niſi ex loco ſuperiore ſpectare cōceſſit.

Deſidentibus in Theatro.

Plurimis in circo aut theatro deſidentibus, iam funeſta domus eſt, & annunciatum malum. *de vit. beat.* 28.

Populus interdum non tulit impias actorum & ſcenicorum voces : & impetu facto actores ipſos eiicere voluit.

Nec apud Tragicos deſunt qui lucro innocentiam, ſalutem, opinionem bonam mutent.

Sine me vocari peſſimum ſimul vt diues vocer.
An diues ſit, omnes quærimus : an bonus, nemo.
Non quare & vnde : quid habeas, tantum rogant.
Vbique tanti quiſque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe ſit quæris? nihil.
Aut diues opto viuere, aut pauper mori.
Bene moritur quiſquis moritur, dum lucrum facit.
Pecunia A *ingens generis humani bonum,*
Cui non voluptas matris, aut blanda poteſt
Par eſſe prolis, non ſacer meritis parens.
Tam dulce ſi quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores cœlitum atque hominum mouet.

Cum hi nouiſſimi verſus in Tragœdia Euripidis pronunciati eſſent, totus populus ad eiiciendum & actorem & carmen conſurrexit vno impetu, donec Euripides ipſe in medium proſiluit, petens vt ſpectarent viderentq; quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bellerophontes, quas in ſua quiſque dat. Nulla enim auaricia ſine pœna eſt. *epiſt.* 116. [A Græci verſus hi exſtant apud Athenæum li. 4. Deipnoſophiſtōn. *ὦ χρυσὲ δεξίωμα κάλλιστον βροτοῖς ὡς οὔτε μήτηρ ἡδονὰς τοιάσδ' ἔχει, οὐ παῖδες ἐν δόμοισιν, οὐ φίλος πατὴρ, οἵας σύ, χ' οἱ σὲ δώμασιν κεκτημένοι. εἰ δ' ἡ Κύπρις τοιοῦτον ὀφθαλμοῖς ὁρᾷ, οὐ θαῦμ' ἔρωτας μυρίους αὐτὴν ἔχειν.*

Fauete & plaudite.

Vnam rem adhuc adiiciam, fauere ac plaudere. 4. *natural.* 8.

DE AMPHITHEATRO ET GLADIATORIBVS.

Deteſtatio ſpectaculi gladiatorum & amphitheatri.

Homo A ſacra res, homo iam per luſum & iocum occiditur, & quem erudiri ad inferenda accipiendaq; vulnera nefas erat, is iam nudus, inermiſq; producitur, ſatiſq; *ſpectaculi* in homine mors eſt. *epiſt.* 96 [A His de cauſis merito Conſtantinus noſter cruenta hæc ſpectacula & gladiatores edicto ſuſtulit. *l. vnica. Cod. de gladiatoribus tollendis*

Non alia quam in ludo gladiatorio vita eſt, cum iiſdem viuentium pugnantiumque ferarum ille conuentus eſt, niſi quod illæ inter ſe placidæ ſunt, morſuque ſimilium abſtinent, hi mutua laceratione ſatiantur. 2. *de ira.* 8.

De edictis ludorum ac munerum.

Nemo qui obſtetricem parturienti filiæ ſolicitus accerſit, edictum & ludorum ordinem perlegit. *epiſt.* 118.

De educto die ludorum.

Omne tempus illis graue eſt, tam mehercules, quam quando dies muneris gladiatorij eductus eſt, aut cum alicuius alterius vel ſpectaculi vel voluptatis exſpectatur conſtitutum, tranſilire medios dies volunt. *de breu. vit.* 16.

Munera gladiatoria plures dies occupabant : & de paribus nouis gladiatorum per omnes dies diſpenſatis.

Nunquid feliciorem eum iudicas qui ſummo die muneris, quam eum qui medio occiditur? *epiſt.* 94.

Quod *munerarij* ſolent facere ad exſpectationem populi detinendam, noua paria per omnes dies diſpenſant, vt ſit quod populum delectet, & reuocet. 4. *Controuerſ. in proœmio.*

De Matutino ſpectaculo. Matutino ſpectaculo beſtiæ ipſæ initio inter ſe committebantur : poſtea ipſis beſtiis homines.

Videre ſolemus inter matutina arenæ ſpectacula, tauri & vrſi pugnam inter ſe colligatorum, quos cum alter alterum vexarit, ſuus confector ſpectat. 3. *de ira.* 43.

Beſtiarij matutino ſpectaculo producti : In arena locus ac ſecretum fuit exonerando corpori. In id beſtiariis proficiſci, ſine cuſtode, licuit. Ibidem ſpongia adhærebat ad emundanda obſcœna.

Nuper in ludo beſtiariorum A vnus e Germanis cum ad matutina ſpectacula pararetur, ſeceſſit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur ſine cuſtode ſecretum. Ibi lignum id, quod ad emundanda obſcœna adhærente ſpongia poſitum eſt, totum in gulam farſit, & præcluſis faucibus ſpiritum eliſit. *epiſt.* 71. [A Beſtiarios vocat eos, qui cum beſtiis pugnabant : ſiue beſtiis pugnaturi obiiciebantur iudicis ſententia, ſiue dominorum ſæuitia, ſiue mercede conducti, ſiue virtutis oſtendendæ gratia. *l.* 1. *§.* 6. *ff. de poſtulando* Græci θηριομάχους appellant.

Cum aduceheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanquam somno premente nutaret, caput vsque eo demisit, donec radiis insereret, & tamdiu se in sedili suo tenuit, donec ceruicem circumactu rotæ frangeret. eodem vehiculo quo ad pœnam ferebatur pœnam effugit. *epist.* 71.

De Meridiano spectaculo. Eiusdem detestatio: Lusus & sales in eo interpositi, & cur: à matutino vt differat: Eiusdem furor & laniena: Edictus à munerariis cum omni sui apparatu promissum: De paribus gladiatorum ordinariis & postulatitiis: Ferro & igne res mihi gesta à pene nudis: Spectatores exhortabantur pugnantes ad mutuam lanienam quemadmodum & iidem indignabantur, si lentius aut timidius pugnarent. Intermisso spectaculo, iugulabant eos, qui penitus non fuerant occisi.

Nihil tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere. tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt. quid me existimas dicere? auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? imo vero crudelior, & inhumanior, quamuis A inter homines fui. Casu in *meridianum* B *spectaculum* incidi, lusus C spectans & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. contra est Quidquid ante pugnatum est, misericordia fuit. nunc omissis nugis mera homicidia sunt, nihil habent quo tegantur ad ictum totis corporibus expositi, nunquam D frustra manum mittunt. Hoc plerique ordinariis paribus E & postulatitiis præferunt. quid ni præferant? non F galea, non scuto repellitur ferrum. Quo munimenta? Quo artes? omnia ista mortes meræ sunt. Mane leonibus G & vrsis homines, meridie spectatoribus H suis obiiciuntur. Interfectores interfecturis iubentur obiici, & victorem in aliam detinent cædem. Exitus pugnantium mors est. ferro & igne I res geritur. hæc fiunt, dum vacat arena. Sed latrocinium K fecit aliquis? quid ergo meruit? vt suspendatur. Occidit hominē? quia occidit, ille meruit vt hoc pateretur. Tu quid meruisti miser vt hoc spectes? *Occide, vre, verbera: Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur?* plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum? interim iugulantur homines, ne nihil agatur. *epist.* 7. [A ita emendo: nisi malis ita, quia inter homines, non fui. [B quod, pomeridianum Augustino 8. *Confessionum.* His meridianis spectaculis Claudium vehementissime delectatum refert Suetonius Claudio c. 34. & Dion. C Inter meridianas crudelitates lusus quidam miscebantur. Tertullianus c. 12. *apologetici.* Risimus inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos cauterio excitantem. vt verisimile sit hos lusus ipsas gladiatorum pugnas subsequutos fuisse. [D *V.* 5. *Quintil.* 14. & 9. *ca.* 1. *Apuleium* 4. [E Paribalia ordinaria, alia postulatica. Hæc autem erant, quæ populus postulauerat à Cæsare suo ludo. Suetonius Caligula c. 30. Cum Tetrinius latro postularetur, & qui postularent Tetrinos esse ait, Idem Claudio c. 21. Palumbum postulantibus, promisit se daturum. Idem Domitiano c 4. Populo potestatem fecit bina paria e suo ludo postulandi. [F Meridiani sine galea, sine scuto *vt hic* nihil habebant quo tegerentur, ad ictum totis corporibus expositi, nunquam frustra manum mittebant, vt paulo ante dictum est. Itaque meridiani non veri gladiatores, sed lanij potius. mera, inquam, laniena meridianorum fuit, non legitima pugna. [G Mane seu matutino spectaculo bestiarii producebantur, vt supra ostensum est, Quod & sequentia confirmant. Martialis 6. epig. 66 Dat maiora nouus prælia mane dies. & 10. epigr. 25. In matutina nuper spectatus arena: & Xeniis c. 96. Matutinorum non vltima præda ferarum Sæuus Oryx. [A legendum puto, *confectoribus.* [B Cur dixit igne rem geri? iurabant gladiatores inter cetera, vri, vt mox dicetur. [C Latrones, grassatores & similes bestiis obiici solitos hinc colligas.

De Lanista.

Lanista A familiam suam summa cura exercet atque ornat quia aliter sibi prodesse non potest. 6 *de benef.* 12. [A Lanista, Thusca lingua, carnifex appellatur. Isidorus 10. hic autem pro eo qui laniandis gladiatoribus præest, vt & Donato.

Munera editoribus gladiatorum amici mittebant, vt arma gladiatoria. venationem edituris, arma venatoria.

Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut venatoria arma iam munere edito mittat, & vestimenta æstiua bruma, hyberna solstitio. 1. *de ben.* 12.

Arenarij nonnunquam ex nobilissimis domibus luxuria sua facti.

Aspice illos iuuenes, quos ex A nobilissimis domib. in arenam luxuria proiecit. *ep.* 100. [A Nero, munere (quod in Amphitheatro ligneo in regione Martii campi intra anni spatium fabricato dedit) exhibuit ad ferrum quadringentos senatores, sexcentosque equites Romanos, & quosdam fortunæ atque existimationis integræ ex iisdem ordinibus, confectoresque ferarum, & variæ arenæ ministeria. *Suet.* Nerone. 12.

De locis & gradibus Amphitheatri senatui, equitibus & populo ad spectandum adsignatis: de summa cauea.

Publius quoties B verba ad summam D caueam spectantia reliquit? inter multa alia cothurno non tantum sipario fortiora; & hoc ait, cuiuis potest accidere quod cuiquam potest. *de tranq.* 11. [C Id est, quoties omissis vilibus, & quæ ad gustum plebis, selecta, & digna senatu dixit. [D Summa cauea innuit imā & mediam fuisse. Ima seu arenę proxima, orchestra senatorio ordini tributa. Post orchestram XIIII. gradus seu equestria locus ac sedes equitum à media cauea ad summam, popularium seu tertij ordinis gradus. Propertius Colla caue inflectas ad summum obliqua theatrum.

De sacramento seu auctoramento vera ac iusta militia: seu militum item gladiatorum: & quemadmodum iurauerint: in hæc tria? Necem, verbera, vstionem.

Quod maximum vinculum est ad bonam mentem promisisti *virum bonum*, sacramento ligatus es, deridebit si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem, nolo te decipi. Eadem honestissimi A huius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, B *Vri, vinciri,* C *ferroque necari.* ab illis qui manus arenæ locant & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur. a te vt volens libensque patiaris. illis licet arma summittere, misericordiam populi tentare. Tu neque submittes, nec vitam rogabis, recto tibi inuitoque moriendum est. *ep.* 37. [A id est, militiæ iustæ atque ordinariæ. [B Iurabant in hæc tria gladiatores, Vri, vinciri (vel vt infra est, verberari, cædi, vulnerari) ferro necari seu occidi. si pugnando cecidissent, necem: si timidius aut pugnassent aut fugissent, ignem aut verbera patiebantur. *Horatius* 2. *Satyr.* 7 *l. Vltima.* §. *Mastigophori. ff. de muneribus.* [C aut quod tantundem verberari, cædi, vulnerari, vt infra legemus. Petronius Satyrico: Iurauimus vri, vinciri, verberari. Tibullus Torquere dixit. 1. elegia quarta. Vre, feri, torque. Huncin finem constituti mastigophori, seu flagriferi, & lorarij. *d.* § *mastigophori.*

Fides nullo corrumpitur præmio. Vre inquit, cæde, occide, non prodam, sed cum magis secreta quæret dolor, hoc illa altius condam. *epist.* 89.

Quid miraris, si vri, vulnerari, occidi iuuat, aliquando etiam libet. *epist.* 73.

De Cautionibus gladiatorum ac veluti moribus quibusdam inter gladiatores obseruatis. In arena consilium capere.

Vetus prouerbium est, gladiatorem in arena capere consilium. aliquid aduersarij vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis intuentem monet *ep.* 22. *in pr.*

De raritate munerum queri & ea optare.

Ego Mirmillonem sub C. Cæsare de raritate munerum audiui querentem. Quam bella, inquit, ætas perit! *de prou.* 4.

Cum inferiore non componi.

Pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator cum D inferiore componi, & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. *de prouid.* 3. [D Editoris, imo ipsius gladiatoris cura ac votum erat, vt pares cum paribus confligerent. sic Lucanus 3. veluti fatalis arenæ Muneribus, non ira vetus concurrere cogit, Productos odere pares.

De signo pugnæ, Signum pugnæ accipere: Ventilare, in ventum iactare brachia, lusoriis telis vti.

Quam stultum est cum signum E pugnæ acceperis, ventilare. remoue ista lusoria arma, decretoriis opus est. *ep.* 118. [E signum commissionis & veræ pugnæ tubis dabant. Virgil. Plin. 2. ep. Statius in syluis: Hinc Iuuenali, Floralis tuba, quæ in commissione, floralium. Apuleius 10 tuba terminalis ludorum.

Aliud est pugnare, aliud ventilare. [A Hoc ita semper arbitratum est, scholam quasi ludum esse, forum arenam. 1. *contr.* [A Ventilare est in prælusione ipsa, parmas, clypeos, hastas & gladios in altum iacere, & recipere cum venustate. *Mart.* 9.

Soluere ista qui ! aliud est, quam manum exercere & in ventum iactare brachia? 7. *natural.* 13.

Illos vero altissimus error iste non tenuit, vt putarent Iouem modo leuio.ibus fulminibus & *lusoriis* telis vti. 2. *nat.*

Percussus gladiator.

Arsei constat qui per *ornamenta* percussus est. *epist* 14. Ornamenta cum dicit, arma intellige, & quidem gladiatorum, quorum arma ornamenta. quod etiam probatur ex loco Senecæ 4 *nat.* 1

In statu & gradu gladiator.

Omnes sciunt quomodo te in isto gesseris vulnere, vtrum ne statim percussus arma submiseris *an in statu* A *& gradu* steteris. *ad Polyb.* 25. [A In statu & gradu stare, est ea compositione esse, vt occidas vel occumbas. consistere membris dixit author poematij ad Pisonem. Huic contrarium est apud Laberium, de statu dimouere: apud Ciceronem in Bruto, de statu deiicere: apud Gellium, statum aduersarij conturbare.

Quæris quid inter duos intersit? quod inter gladiatores fortissimos, quorum alter premit vulnus & constat in gradu alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & intercedi B non patitur. *in sap. non cad.* 16. [B Populus nonnunquam intercedebat pro victis læsisque.

Arma submittens ac proiiciens gladiator.

Gladiatoribus licet arma submittere, misericordiam populi tentare: tu neque submittes arma, nec vitam rogabis. recto tibi inuictoq. moriendum est. *epist.* 37.

In rerum molestarum certamine superari turpe est, dummodo arma non proiicias, & victus quoque velis vincere. 5 *de benef* 2.

Quid ergo istum aduersarium mihi assumam? statim arma submitte. *de prouid.* 3.

Pares gladiatores censebantur, si vnus multis vulneribus confossus alter leuiter saucius.

Solet fieri vt etiam cum alter multis vulneribus confossus est, alter leuiter quidem saucius, pares exisse dicantur: quamuis alter videatur inferior. 5. *de ben.* 3.

Victoris gladiatoris conditio dura, & cur.

In gladiatoribus dura conditio victoris est, cum moriente pugnantis. Nullum magis aduersarium timemus, quam qui vincere non potest, occidere potest. Concitatissima rabies est in desperatione. sorte vltima in furorem animus impellitur. 4. *de Clem.*

Ferulis noui autorati vapulabant.

Proximo munere inter nouos autoratos A ferulis vapulare placet in *ludo.* [A Autorati, qui mercede operam suam locabant ad ludum gladiatorum. Horat. 2. *Satyr.* 7. vnde auctoramentum, præmium auctorati. *Patercul.* 2. & inde quoduis ac cuiusuis. *Cic.* 1. *offic.*

Victus gladiator iugulum victori præstabat, & errantem gladium sibi attemperabat.

Gladiator tota pugna timidissimus iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. *epist.* 30.

Gladiatores inuisos B habemus, si omni modo vitam impetrari cupiunt: fauemus si contemptum eius præ se ferunt. 1. *de tranq.* 11. [B Cicero 3. *Philippica*: Quod gladiatores nobiles faciunt, vt honeste decumbant, faciamus.

Eo magis confodieris & teuulneraberis, quia nescis præbere iugulum. Morieris expeditius, qua ferrum non subducta ceruice nec manibus opposita, sed animose recipis. 1. *de tranq.* 11.

Spectator populus hortabatur ipsos gladiatores vultu ac gestu ad mutuas cædes: ac pro suo quisque studio in gladiatores, inter sponsiones faciebant, & rixas mouebant.

Quid meruisti miser vt hoc spectes? Occide, vre, verbera. Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? *epist.* 7.

Quid? gladiatoribus quare populus irascitur, & tam inique, vt iniuriam putet, quod non libenter pereunt? Contemni se iudicat & vultu, gestu, ardore de spectatore in aduersarium vertitur 1. *de ira.* 2.

Non spectacula ineunt, ex quibus materia B criminis ac periculi quæritur. *& post:* Quem e ludo in carcerem ire iuuat? 1. *de clem.* 26. [C Pro cuiusque spectatoris studio in gladiatorem rixæ fuerunt, sponsiones, & cædes. *Suet. Tito* 8. *Domitiano* 10. Plinius *panegyrico Traiani*: *Epictetus* 3. *Dissertationum*: *Ouid.* 1. *de arte.* sic Parmularij dicebantur, qui Thracum armaturæ & parmæ fauebant, & scutoriani.

De Spoliario.

Nunquid aliquem tam cupidum esse putas vitæ, vt iugulari in Spoliario, quam in arena malit? *epist.* 94.

Videant largum in foro sanguinem, & supra Seruilianum lacum. id enim proscriptionis Syllanæ spoliarium A est. *de prouidentia diuina* 3. [Spoliarium, locus non in amphitheatro, sed iuxta, in quem recipiebantur & vnco rapiebant ex arena mortui aut grauiter in arena læsi. Lampridius *in Commodo*: Gladiatoris cadauer vnco trahatur. gladiatoris cadauer in spoliario ponatur Sextus Aurelius Victor Domitiano: Senatus gladiatorum more funus ferri, radendumq; nomen decreuit.

De palma victoris.

In certaminibus ad spectaculum editis meliorem palma declarat, quanquam in illis quoq; sæpe deteriorem prætulit casus. 5. *de ben.* 2.

De hoplomachis & Thracibus.

Quidam cum hoplomachis, quidem cum Thracibus optime pugnant. Et quidam sic cum scena componi cupiunt, quomodo alteri est. 3. *contron.*

Te longiorem Fido Annæo iurabo & Appollonio Pycta: quamuis staturam habeas Thetisi Threcis incompositi. 4. *Natural. præf.*

De Naumachia.

Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. Secundo naumachiæ B spectaculo, vnus ex barbaris lanceam, quam in aduersarios acceperat, totam iugulo suo immersit. *& post.* tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quam occidere. *ep.* 71. [B Naumachiam Nero exhibuit, marina aqua innatantibus belluis. *Suet. Nerone c.* 12.

De Venatione ferarum.

Lucius Sylla in circo primus leones solutos dedit, cum alioqui alligati darentur, ad conficiendos eos missis a Rege Bocho iaculatoribus. *& post*: Num & Pompeium in circo primum elephantorum duodeuiginti pugnam edidisse, commissis more prælij noxiis hominibus ad vllam rem bonam pertinet? *de breu vit.* 13.

Leonem in Amphitheatro spectauimus, qui vnum bestiariis agnitum, cum quondam eius fuisset minister, protexit ab impetu bestiarum. 2. *de bene.* 9.

Certi sunt *domitores ferarum*, qui sæuissima animalia, & ad occursum expauescentia hominem, cogunt pati iugum, nec asperitatem excussisse contenti, vsque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur Tigrim suus custos. Elephantem minimus Aethiops iubet subsidere in genua & ambulare per funem. *epistola.* 86.

Si feras lineis & pinnis conclusas contines, & easdem a tergo eques telis incessat, tentabunt fugam per ipsa quæ fugerunt. 1. *de clem.* 12.

Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi, irruentem feram venenabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit: tantoq; spectaculum id gratius, quanto id honestius fecit. *de prouid. cap.* 2.

De Cantoribus in commissione gladiatorum adhibitis: De ordine canentium: De cauea æneatoribus cincta: De pulpito, omni tibiari, omni tybiarum genere & organorum consonante.

In comessationibus nostris plus cantorum est, quam in theatris olim spectatorum fuit. Cum omnes vias implevit ordo canentium, C & cauea æneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumq; consonuit, fit concentus ex dissonis. *epist.* 85. [C Est qui in hoc loco legat commissionibus, non comessationibus, hoc totum referens ad commissiones ludorum.

De aqua sparsione ex fundamentis media arena.

Aqua sine spiritu quemadmodū posset intendi, nunquid dubitas quin sparsio illa, quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intensione aquæ fiat? 2. *nat.* 9.

De croco in immensam altitudinem fistulis in arena exprimi solito.

Vtrum tandem sapientiorem putas qui inuenit, quomodo in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui euripos subito aquarum impetu implet? *epist.* 90.

De Pegmatis.

Ludicræ artes sunt quæ ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui *pegmata* A per se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublime crescentia, & alias ex inopinato voluptates, aut dehiscentibus, quæ cohærebant, aut his quæ distabāt sua sponte coeuntibus, aut his quæ eminebāt paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia causas non nouere) mirantium. *epistol.* 89. [A Pegmata

sunt machinationes per se surgentes ex inopinato, cum quæ cohærent, dehiscunt: quæ distant, coeunt: quæ eminent, paulatim in se residunt. Huiusmodi pegmata etiam in arena fuisse ostendit Suetonius Caio 26. Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantissimo sole velis emitti quemquam vetabat: remotoque apparatu ordinario rabidis feris vilissimos senioque confectos gladiatores: *pegmaris* quoque patresfamilias notos & insignes aliqua debilitate corporis subiiciebat. Idem Claudio 34. Bestiariis meridianisque adeo delectabatur, vt etiam prima luce ad spectaculum descenderet, & meridie (dimisso ad prandium populo, persederet: præterque destinatos) etiam leui subitaque de causa, quosdam committeret. de fabrorum quoque ac ministrorum at que id genus numero, si αὐτόματον vel *pegma* vel quid tale aliud parum cessisset. Idem confirmat Strabo lib. 6. vbi refert quendam Selurum Siculum latronem (Aetnæ filium nominatum) in foro per ludos gladiatorios à pegmate (tanquam ex Aetna) compagibus solutis, in caueas ferarum cecidisse, & à feris discerptum: adde Ioseph. 7. de bello Iu.

MISCELLA DE LVDIS.

De alea.

Proh pudor. imperij principis Romani lugentis sororem *alea* solatium fuit. *ad Polyb.* 36.

De fritillo & tesseris.

Aeacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. A Et iam cœperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere. Nam quoties missurus erat resonante fritillo, Vtraque subducto fugiebat tessera fundo, *&c. in ludo.* [A Fritillo tesseris lusisse hic locus argumento esse potest. An idem fritillum & pyrgus seu turricula (in qua gradus quidem excogitati aduersus aleæ peritos, vt in eos offendentes boli seu iactus, incertiores essent, quos dabant vel reuocabant, Ausonius in commemorat. pro se Burdigal.) dubitatum? *Suidas.* Ex Isidori 18. *cap.* 60. *& sequentibus* illud obseruamus. Tabula pyrygo (ita enim iunctim lego) lusisse calculis, tesserisque. Calculos leues ac rotundos fuisse. Tesseras, quadras ex omnibus partibus (quod exiliendo discurrerent, lepusculos & tela nonnulli vocabant) Vtraque tessera lusisse hic locus indicio est. Quidam tribus tesseris lusitasse scribunt per tabulam ternis descriptam lineis. Tesserarũ iactus, vnio, binio, trinio, quatrio, quinio, senio. vt hinc constet, tesseras, sex latera habuisse. Horum iactuum appellatio postea mutata est: ac vnionem, canem, trionem, suppum; quatrionem, planum vocarunt. senio, felix iactus fuit; canis, damnosus. hæc de tesseris. Calculos rotundos fuisse superius dixi, quorum alij ordine, alij vage: alij nullo modo mouebantur. Illi, ordinarij, isti vagi: hi inciti dicebantur. Quid tali? In talis seu taxillis, quatuor latera, in tesseris seu cubis, sex. Martialis: Non sum talorum numero par tessera. De talis seu astragalis loquitur Iurisconsultus *in l. aut facta.* 16. § *euentus. Digest. de pœnis.* quibus lusisse pueros hic Plutarchi locus, de fortuna Alexandri ostēdit: τοὺς μὲν παῖδας ἀστραγάλοις, τοὺς δὲ ἄνδρας ὅρκοις ἐξαπατᾶν.

De basilico, & cane, & vtriusque iactu.

Non est quod me solos putes dicere occupatos, qui cum basilicum A immiserint, canem eiiciunt. *de breuit. vitæ.* 12. [A Hunc locum mihi videor optima coniectura restituisse ac explicasse 3. Coniecturarum: quem vide.

De Latrunculorum seu calculorum lusu.

Latrunculis *ludimus*, in superuacuis subtilitas teritur. 18. *epistola.* 107.

Laterunculis ludebat. *& post*: Vocatus numerauit calculos. *& post*: annuens centurioni, testis, inquit, eris vno me antecedere. Lusisse tu Cannium illa tabula putas? allusit. 1. *de tranquil.* 14.

Nemo B qui ad incendium domus suæ currit, *tabulam* laterunculariam perspicit, vt sciat quomodo alligatus exeat calculus. C *epist.* 118. [B Simile illud Adagium est: Musica in luctu importuna narratio est. [C Calculorum à tesseris discrimen superius attuli, cum de alea & tesseris dicerem: nimirum calculos rotundos esse ac leues, tesseras quadras. Calculos à quibusdam etiam vocari lepusculos & tela. Horum alios esse ordinarios, vagos, & incitos, qui vel ordine vel vage, vel nullo modo mouerentur. Ex vitro fuisse apparet illo Ouidij loco: Siue latrocinij sub imagine calculus ibit, Fac pereat vitreo miles ab hoste tuus. Quin etiam ex versu constare videtur, calculos in duas partes discretos, & ex altera milites, altera hostes fuisse. Quod & illo Martialis confirmatur: Insidiosorũ si ludis bella latronum, Gemmeus iste tibi miles & hostis erit. Hoc genere lusus Mutium Scæuolam delectatum legimus: & Pompeium tertio triumpho alueum transtulisse cum calculis tesserisq; ex duabus gemmis, latum tres pedes, longum pedes quatuor.

De Pila lusu.

Aequalitatem hanc accipe, quam vides in pila lusoria 4. *natu.* 11.

In orbe & pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum. quia motu ordo mutatur, & quæ sequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur. omnia quomodocunque ierint in idem reuertuntur. 5. *de benef.* 8.

Pilam cadere non est dubium aut mittentis studio aut accipientis. tũ c cursum suum seruat, vbi inter manus vtriusque apte ab vtroque iacta & accepta iactatur. Necesse est autem lusor bonus aliter illam collusori longo, aliter breui mittat. Si cum exercitato & docto negotium est, audacius pilam mittemus, vtcunque enim venerit, manus illa expedita & agilis repercutiet: si cum tyrone & indocto, non tam rigide nec tam excusse, sed languidius & in ipsam eius dirigentes manum remisse occurremus. 2. *de ben.* 19.

In lusu est aliquid pilam A scite ac diligenter accipere. sed non dicitur bonus lusor nisi qui apte & expedite remisit quam acceperat. 2. *de benefi.* 32. [A De pilæ lusu in gratiam iuris studiosorum has quæstiones, quæ nostro iure occurrunt subiiciam. Cum pila quidam luderent, vehementius quis pila percussa in tonsoris manum eam deiecit, & sic serui (quem tonsor radebat) gula præcisa est, adiecto cultello: *l. Idem Mela.* 11. *ff. ad l. Aquil.* si, cum plures pila luderent, quidem ex his seruulum, cum pilam percipere conatur, impulit: seruus cecidit & crus fregit. *l. si ex plagis.* §. *vltimo. ff. ad l. Aquiliam.*

Quid si me remittere manu B pilam iubeas? stultum est dare quod accipere non possis. 7. *de benefi.* 18. [B simile adagium, Claudi more tenere pilam.

De Vrinatoribus.

Didicerunt alij in C immensam altitudinem mergi, ac sine vlla respirandi vice perpeti maria. 2. *de ira.* 13. [C Hos Firmicus in paraphrasi sphęrę barbaricę orciscopularios vocat, hoc est, orci scopulos, qui maris latentes scopulos, explorant.

De eo qui exsurgit in planta, & summis ambulat digitis.

Philosophus non exsurgit D in plantas, nec in summis ambulat digitis, eorum more qui mendacium staturæ adiuuant, longioresq, quam sunt, videri volũt. contentus est magnitudine. *epist.* 112. [D Iuuenalis satyra 19. parui forma est lateris spacium, grauiorque videtur Virgine Pygmæa nullis adiuta cothurnis, Et leuis erecta cõsurgit ad oscula planta.

De præstigiatoribus, & eorum acetabulis, & calculis.

Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo *præstigiatorum* A acetabula & calculi: in quib. me fallacia ipsa delectat *ep.* 45. [A Præstigium dicitur Mercurius inuenisse. Dictum est autem quod præstringat aciem oculorum. 8. *Isid.* 9.

De funambulis.

Didicerũt alij tenuissimis & aduersis funibus B currere. *& post*: Quid magnificũ consequitur ille, qui meditatus est per intensissimos funes ire? 2. *de ira.* 13. [B Iuuenal. Satyra. 14. An magis oblectant animum iactata petauro Corpora, quique solent rectum descendere funem?

Elephantem minimus Aethiopus iubet subsidere in genua, & ambulare per funem. C *ep.* 86 *in f.* [C Suet. Nerone. 11. Notissimus eques Romanus, elephanto supersedens per catadromum decucurrit. quo loco vt & *l. penultim ff.* de act. empti. Catadromus nõ decursionis stadiũ est, vt quidã volũt sed funis B superiore loco extensus, per quem eques Romanus elephanto insidens decurrit. sic Suetonius Galba c. 6. Commissione, inquit, ludorũ floralium nouum spectaculi genus elephantos funambulos edidit. Plinius. 8. c. 1. de elephante, Aduersis funibus subit, sed egreditur magis vtique pronis.

De Petauristis.

Oblitus petauri A quo humanæ iactantur. *ep.* 99. [A *al.* fati *al.* peccati. male. Festus Petauristas dictos à Petauro primum censet Lucilij autoritate. Sicut, inquit, mechanici cum alto exiluere petauro. Idem post ex Aelio Stilone petauristas dictos notat, quod ij πρὸς τὸν ἀέρα πετῶνται, id est, in aëre volent. Nonio c. 1. Petauristæ dicuntur, qui saltibus vel schœnis leuioribus mouentur, ἀπὸ τοῦ πέτεσθαι. Sunt & Petauristæ qui in rota vel machina traiiciebãt se desperata audacia. Martialis: Quam rota transmisso toties impacta petauro. Vnde Aristophanes ἐν Δαιδάλῳ, apud Grammaticos dixit, Petauristam, (quoties se in rota machina verrat) posse supremam dicere vitę suæ. His ad vicini, qui (vt Claudianus ait) more auium sese eiaculantur in auras, corporaq; ædificant celeri crescentia nexu, quorũ cõpositam puer augmentatus in arcẽ Emicet, & vinctus planta vel cruribus hærens Pendula librato figat vestigia salut. Hos Firmicus, quod fi-

tu corpora iaculentur, ephalmatores: & πυρὸς τὸ πέταυρον petaurinarios: quorum etiam meminit Saluianus 6. de vero iudicio & prouidētia dei. Par audacia fuit illis, qui distento sago se in sublime iaculari patiebantur, qua lasciuia delectatum & vsum in plerosque Othonem refert Suetonius c. 2. quamque pœna dignam notat Vlpianus apud Rufinum c. 1. collationis legum Mosaicarum. Huius lasciuiæ meminit Martialis illo versu: Ibis ab excusso missus in astra sago.

De lusu Socratis cum pueris.

Cum pueris Socrates ludere non erubescebat. 1. *de tranquill.* 15.

Lusoribus propositum est, fallere.

Malignis lusoribus propositum est collusorem traducere, cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi consentitur, extendi. 2. *de benef.* 17.

FINIS POLITICORVM.

LOCI COMMVNES SEV LIBER

AVREORVM, DE ARTIBVS, QVAS LIBERALES VOCANT, VT GRAMMATICA, RHETORICA, ORAroria, Declamatoribus, Historia, Poëtice, Dialectica, Sophistice, &c. ex Seneca, authore Dionysio Gothofredo I. C.

ARTES LIBERALES.

De scientia, eruditione, & eruditis.

QVID est bonum? rerum *scientia*. Quid malū? rerum imperitia. *epist.* 31.

Vnus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longissima ætas. *epistola* 79.

De Arte & his quæ in artem redacta.

Quædam in artem nondum redacta sunt: quædam ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conuersationem. 2. *nat quæst.* 32.

Omnis ars imitatio est naturæ. *epist.* 66.

Non fuit tam inimica natura, vt, cum omnibus aliis animalibus facilem actum vitæ daret, homo solus non possit sine tot artibus viuere. *epi.* 91.

De Magistris puerorum discentium: & quod patienter ferre debeant offensationes discipulorum.

Magistri puerorum discentium debent patienter ferre offensationes memoriæ labentis, quæ subiecto vno aut altero verbo ad contextum reddendæ orationis reduci solet. 5. *de ben. vlt. in fine.*

Schola & fori comparatio.

Semper arbitratum est, Scholam quasi ludum esse, forum harenam. 3. *contr. in proœm.* 75.

De auditorum munere exiguo.

Bene ille, quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturæ, Satis sunt (inquit) mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus. Egregie hoc tertium Epicurus, cum vni ex consortibus studiorum suorum scriberet. Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. *epist.* 7.

Clamores auditorum captare.

Quanta dementia eius est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? & *post*: interest aliquid inter clamorem theatri & scholæ. *epist* 53.

Audituro dicendum.

Nulli nisi audituro dicendum. *epist.* 29. *in pr.*

De præceptis & quæ, quibusque præcepta dari oporteat.

Præcepta dare scienti superuacuum est: nescienti, parum. *epist.* 95.

Nihil proficient præcepta, quamdiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuique debeatur officio. *epist.* 95.

Nihil proderit dare præcepta, nisi prius amoueris obstātia præceptis. *epist.* 96.

Proficientium seu discipulorum tres classes esse & quæ illæ sint.

Proficientes in tres classes, vt quibusdam placet, diuiduntur. Primi sunt, qui sapientiam nondum habent, sed iam in vicinia eius constiterunt: Omnes iam affectus & vitia posuerunt: quæ erant complectenda, didicerunt, sed illis adhuc inexperta fiducia, bonum suum nondum in vsu habent. Iam quidem in illa, quæ fugerunt, decidere non possunt, sed hoc illis deesse nondum liquet, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui nondum confidere. Iam effugerunt morbos, animi affectus nondum, & adhuc in lubrico stant. & *post*: Secundum genus est eorum, qui & maxima animi mala, & affectus deposuerunt, sed ita, vt non sit illis securitatis suæ certa possessio. possunt enim in idem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia. Effugit auaritiam, sed iram adhuc sentit. Iam non solicitatur libidine, sed habet etiamnum ambitionem. Iam non concupiscit, sed adhuc timet, & in ipso metu ad quædam satis firmus est, quibusdam credit, mortem contemnit, dolorem reformidat. Bene nobiscum agetur, si in hūc admittimur numerum. Magna felicitate naturæ, magnaque & assidua intētione studij secundus occupatur gradus. sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. *epist.* 75.

Quibus discendum & an mulieri.

Vtinam virorum optimus pater meus, nimis maiorum consuetudini deditus, voluisset te sapientum præceptis erudiri potius, quam imbui. Non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum. Propter istas quæ literis non ad sapientiam vtuntur, sed ad luxuriam instituuntur, minus est indulgere studiis passus, beneficio tamen rapacis ingenij plus quam pro tempore hausisti. Iacta sunt omnium disciplinarum fundamenta. Nunc ad illas reuertere, tutam te præstabunt illæ, consolabuntur illæ, delectabunt illæ, si bona fide animum tuum intrauerint. *ad Alb.* 16.

Quo proposito discendum.

Idem & docenti & discenti debet esse propositum: vt ille prodesse velit, hic proficere. *epi.* 109.

Gaudeo aliquid discere vt doceam. nec me vna res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi vni sciturus sum si cum hac exceptione detur sapientia, vt illam inclusam teneam, nec enunciem, reiiciam. Nullius boni sine socio iucunda possessio est. *epi.* 6.

Quandiu discendum.

Semper discendum est. *epi.* 25.

Perseuerandum est, & assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona voluntas est. *epi.* 16.

Etiam seni discendum. *epi* 77.

Tam diu discendum est, quamdiu nescias: &, si prouerbio credimus, quam diu viuas. *epist.* 77.

Nolunt discere, qui nunquam didicerunt. 3. *de ira*, 36.

Qua maxime ætate discendum.

Omnibus annis *studere* honestum est: at non ita omnibus institui. Turpis & ridicula res est, elementarius senex. Iuueni parandum, seni vtendum. *epi* 36.

Facile est teneros adhuc animos componere. 2. *de ira*, 18.

Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam desiderat. 2. *de ira* 18.

Qua anni parte studia inchoanda.

Ille ego qui anno nouo, (quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid) sic auspicabar in virum desilire. *epist.* 84. Hoc ex loco dicimus, veteres Calend. Ianuariis artes delibasse.

Quo loco dicendum.

Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. *epi.* 51.

Quomodo discendum: Tacendo se audiendo, legendo, docendo: & de libris quibus apposita notæ sunt à doctore aliquo: & de lectione ordinaria, seu eorum qui Breuiaria & summaria composuerunt.

Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat *epi.* 53.

Mittam ipsos tibi libros, &, ne multum operæ impendas (dum passim profutura sectaris) imponam notas, vt ad ipsa protinus, quæ probo & miror, accedas. *epi.* 6.

Plus profectura est oratio ordinaria, quàm hæc, quæ nunc vulgo breuiarium dicitur (olim cum latine loqueremur, summarium vocabatur) illa res dicenti magis necessaria est. hæc scienti, illa docet, hæc admonet. *epistol.* 39. *in pr.*

Homines, dum docent, discunt. *epist.* 7.

Quæ non dicenda, & de rerum cursosarum, humilium, inutilium, infinitarum, vaga, incerta, & nimio plus assidua, lectione vitanda.

Curiosa studia vitanda, & quæ illa sint *V. c.* 13. *de breuitate vitæ.*

Neminem excelsi ingenij virum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. *epistol* 39.

Non multum nocet transisse, quæ nec licet scire nec prodest. 7. *de benefic.* 1.

Stude, non vt plus scias, sed vt melius. *epistola* 90. *in fin.*

Paucis opus est ad mentem bonam literis, sed literarum intemperantia laboramus: non vitæ, sed Scholæ discimus. *epist.* 107.

Plus prodest, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi & in vsu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum 7. *de benef.* 1.

Cum legere non possis, quantum habueris, sat est habere, quantum legas. *epi.* 2.

Aliquid intersit inter te & librum, quousque disces? *epistol.* 33.

Non semper imminendum libro aut pugillaribus. dandū aliquod interuallum animo. *epist.* 15.

Non refert quam multos, sed quam bonos habeas libros. *epist.* 45

Alit lectio ingenium, & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit *epist.* 85.

Videndum ne lectio multorum autorum, & omnis generis voluminum habeat aliquid vagum & instabile. *epistola.* 2.

Negat Cicero, si duplicetur sibi ætas, habiturum se tempus, quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. *epistola* 50.

Distrahit animum librorum multitudo. *epi.* 2.

Onerat discentem turba, non instruit 1. *de tranq.* 9.

De Bibliothecis & librorum multitudine à nonullis in bibliothecas suas relata. Indices librorum (quos in bibliothecis suis habebant) faciebant. 40000 librorum arserunt in Alexandrina bibliotheca. Fronte & Titulis librorum sibi placere: loculamenta librorum, tecto tenus extructa: In balnearis & thermis libri quoque repositi ad fastum.

Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita sua indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoque satius est, paucis te autoribus tradere, quam errare per multos. Quadraginta millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monimentum: alius laudauerit, sicut Liuius, qui elegantiæ regum curæque egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud aut cura, sed studiosa luxuria: imo, ne studiosa quidem, quoniam nō in studium, sed in spectaculum comparauerant: sicut plerisque ignaris etiam seruilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. Honestius, inquis, in hos impensas, quam in Corinthia pictasque tabulas effuderim: Vitiosum est vbique quod nimium est. Quid habes cur minus ignoscas homini armaria e citro atque ebore captanti, quam opera conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oscitanti, cui voluminū suorum frontes maxime placent, titulique? Apud desidiosissimos ergo videbis quicquid orationum historiarumque est, & tecto tenus extructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas bibliotheca quoque, vt necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem plane, si e studiorum nimia cupidine oriretur. Nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parietum comparantur. 1. *de tranq.* 9.

Quæ legendo maxime discenda: & de vario legentium in colligendis optimis studio.

Illud admoneo, lectionem ad propositum beatæ vitæ trahendam, non vt verba prisca aut ficta captemus, & translationes improbas figurasque dicendi *ep.* 109.

Non est quod mireris ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. *ep.* 109.

De virtute discenda.

Nemo est casu bonus: discenda virtus est. *epi.* 124.

De artium generibus, & quæ vulgares, ludicræ, pueriles, liberales.

Quatuor ait esse Posidonius *artium* genera. Sunt vulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. *Vulgares* opificum, quæ manu constant, & ad instruendam vitam occupatæ sunt, in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. *Ludicræ* sunt, quæ ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublime crescentia, & alias ex inopinato voluptates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut his, quæ distabant sua sponte coeuntibus, aut his quæ eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita, quia causas non nouere, mirantium. *Pueriles* sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, hæ artes quas ἐγκυκλίους, id est, circulares Græci, (legitur al. ἐγκυκλίους) nostri liberales vocant. Solæ autem Liberales sunt, imo (vt dicam verius) liberæ, quibus curæ virtus est. *epist.* 89. vbi probat, liberales quæ vulgo dicuntur artes, puta, Geometriam, Astrologiam, imo, & Mathematicas artes, non esse partes philosophiæ, sed vna re consummari animum, scientia bonorum ac malorum immutabili, quæ soli Philosophiæ competat. ibidem etiam probat liberales illas vulgo artes nihil conferre virtuti, cum possit sine illis veniri ad sapientiam. Item, artes illas liberales delectare, sed tantum ex illis retinendum, quantum sit necessarium.

De liberalibus studiis.

Liberalia studia dicta sunt, quia homine libero digna. Cæterum vnum studium vere liberale est, quod liberum facit, hoc est, sapientia, cætera pusilla & puerilia sunt. Horū professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis. Non discere debemus ista, sed didicisse. Virum bonum non faciunt, ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. *epist.* 88.

Liberalia studia sunt non illa, quibus perfundi satis est, sed hæc, quibus tingendus est animus. *epi.* 36.

De imitatione, & imitandorum authorum cum in dicendo, tum scribendo legibus.

Non est vnus, quamuis præcipuus sit, imitandus. 1. *controuers.* 2.

Quæcunque ex diuersa lectione congessimus, debemus separare. Melius enim distincta seruantur. deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate in vnum saporem varia illa libamenta confundere, vt, etiam si apparuerit vnde sumtum sit, aliud tamen esse quam vnde sumtum est, appareat. quod in corpore nostro videmus, sine vlla opera nostra facere naturam. *epist.* 85.

De imitatione, & quemadmodum quisque dicendo & scribendo, imitari autores, quos legerit, debeat, puta eorum orationes, argumentationes, sententias, multis & quidem exacte proponitur *epist.* 85.

GRAMMATICA.

Grammaticus versatur circa sermonem historias, carmina. De vanis, puerilibus, & stolidis Grammaticorum quæstionibus.

GRammaticus circa curam sermonis versatur: & si latius euagari vult, circa historias Iam, vt longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horũ ad virtutẽ viam sternit? Syllabarũ enarratio, & verborũ diligẽtia & fabularũ memoria & versuũ lex ac modificatio: Quid ex his metum demit? cupiditatem eximit? libidinem frenat? *& post*: Nisi forte tibi Homerum Philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis, quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, & voluptates refugientem, & ab honesto, ne immortalitatis quidem precio recedentem: modo Epicureum, laudantem statum quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. Ista enim inter se dissident Demus illis Homerum Philosophum fuisse: nempe sapiens factus est, antequam carmina vlla cognosceret. Ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere, vtrum maior ætate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quam scire, an maior Hecuba fuerit quam Helena. Quid annos Patrocli; & Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quid quæris, Vlysses vbi errauerit potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, vtrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem. Neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlyssis mala impellit: non deest forma, quæ sollicitet oculos, non hostis. Hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo vxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta vel naufragus nauigem. Quid inquiris an Penelope impudica fuerit? an verba seculo suo dederit? an Vlyssem illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me quid sit pudicitia, & quantum in ea bonum, in corpore, an in animo posita sit. *& post*: Quid? quod ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos, intempestiuos, sibi placentes facit, & ideo non discentes necessaria, quia superuacua didicerunt. Quatuor millia librorum Didymus Grammaticus scripsit. miser, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur: in his de Aeneæ matre vera: in his libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his an Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediscenda si scires. I nunc & longam esse vitam nega. Sed ad nostròs quoque cum perueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia laudatio hæc constat, ô hominem literatum! simus hoc titulo rusticiore contenti, ô virum bonum. Itane est: annales euoluam omnium gentium, & quis prima carmina scripserit, quæram? quantum temporis intersit inter Orphea & Homerum, cum fastos non habeam, computabo? & Aristarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoscam? & ætatem in syllabis conteram? Itane in Geometriæ puluere hærebo? Adeo mihi præceptum salutare excidit? *Tempori parce.* Hæc sciam, & quid si ignorem? Appion Grammaticus, qui sub C. Cæsare tota circumlatus est Græcia, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, dicebat, Homerum vtraque materia consummata, & Odyssea & Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. Huius rei argumentum afferebat, quod duas literas in primo versu posuisset ex industria, librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. *epist 89.*

De prima literatura & Elementis puerorum.

Prima literatura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locum parat. Liberales vero artes non perducunt animum ad virtutẽ, sed expediunt. *epist.* 89.

De lingua Latina, eiusque inopia.

Quædam, etiam si vera non sint, propter similitudinem eodem vocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem A & argenteam & auream dicimus. Sic illiteratum non ex toto rudem, sed ad literas altiores non perductum. Sic qui male vestitum & pannosum vidit, nudum se vidisse dicit. Beneficia ista non sunt, habent tamen beneficii speciem. Quomodo ista sunt tanquam beneficia, sic & ille tanquam ingratus est, non ingratus. 5. *de benef.* 13. [A Quod dicit de pyxide argentea & aurea, rationem quandam habet. Pyxis enim proprie denominata, quod e buxo sit. & tamen dicitur pyxis aurea & argentea.

Magis damnabis angustias Romanas, si scieris vnam syllabam esse, quam mutare non possim. quæ hæc sit, quæris? τὸ ὄν. Duri tibi videor ingenii in medio positam posse sic transferri, vt dicam quod est *epist.* 59. vbi ostendit 6. modis τὸ ὄν a Platone dici.

Verborum nobis latinorum paupertatem esse ostendit Seneca. *epist.* 59.

De pingendarum & scribendarum litterarum ratione: litteris aliis alias superimponere.

Si quis scriptis nostris alios superimponat versus, priores literas non tollit, sed abscondit. 6. *de beneficiis* 6. *in fine.*

Pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per literarum simulacra A ducuntur. deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographum. *epist* 93. [A De Literis hoc vnum obiter monendum, veteres græcas pene easdem fuisse, quæ nunc sunt Latinæ. 7. *Plin.* 58.

De sermonis antiqui affectatione.

Multi ex alieno seculo petunt verba. duodecim B tabulas loquuntur. Gracchus illis, & Crassus, & Curio nimis culti & recentes sunt: ad Appium vsque & Coruncanũ redeunt. *epist.* 115. [B Sic Ammianus, lib. 30. Hi vt altius videantur iura callere, Trebatium loquuntur, & Cesellium, & Alphenum, & Auruncorum Sicanorumque iam diu leges ignotas, cum Euandri matre abhinc seculis obrutas multis.

Libri colorum.

Otho Iunius libros colorum edidit. 1. *contrau* 3.

Schemata cur inuenta. Quomodo & quibus vtendum. De Translationibus, hyperbole, cacozelia, ætiologia.

Schemata negabat pudoris causa inuenta, sed subsidij. 1. *controu.*

Translationibus verborum, imaginibus & parabolis quemadmodum vtendum, & an solis Poetis vtendum. *vide epist.* 60.

In hoc omnis hyperbole excedit, vt ad verum mendacio veniat. *& post*: Nunquam tantum sperat hyperbola, quantum audet, sed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perueniat. 7. *de benef.* 23.

Dixit sententiam cacozeliæ genere humillimo. *Suasoria vltima.*

Posidonius his adiicit causarum inquisitionem, quam cur *ætiologiam* dicere non audeamus, cum Grammatici custodes latini sermonis suo iure ita appellent, non video. *epistol.* 96.

De solœcismo.

Grammaticus non erubescit solœcismum, si sciens facit, erubescit, si nesciens. *epist.* 96.

Vindicatur à solœcismo Cornelij Seueri versus.

Cornelius Seuerus epulanteis milites inducit, & ait: stratique per herbam, Hic meus est, dixere, dies. *& post*: Illud Porcellus Grammaticus arguebat in hoc versu, quasi solœcismum: quod cum complures induxisset, diceret, Hic meus est dies: non, dies hic est noster. in sententia optima accusabat id, quod erat optimum. Muta enim, vt noster sit, peribit omnis versus elegantia, in quo hoc est decentissimum, quod ex causa sermo trahitur. Nam quasi prouerbij loco ait, Hic dies meus est. & cum ad sensum retuleris, ne Grammaticorum quidem calumnia, ab omnibus magnis ingeniis submouenda, habebit locum Dixerunt enim non omnes simul, tanquam in chorum manu ducente Grammatico, sed singuli ex his: Hic meus est dies. *Suasoria* 2.

De componendi & scribendi ratione, & cur scribendum.

Posterorum negotium ago, illis aliqua, quæ possint prodesse, conscribo. Salutares admonitiones, velut medicamentorum vtilium compositiones, literis mando, esse illas efficaces in meis vlceribus expertus, quæ, etiamsi persanata non sunt, serpere desierunt. rectum iter, quod sero cognoui, & lassus errando, aliis monstro. *epist.* 8.

Vbi etiam scribere possis.

Quædam sunt, quæ possis & incedendo scribere: quædam lectum, & otium, & secretum desiderant. *epistola* 71.

Quem in finem, & quomodo scribendum.

Non in præconium aliquid simplici stylo scribe. 1. *de tranq.* 1.

Scribe, vt dum scripseris, legas: omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuum referens. *epistolarum* 90. *in fin.*

Quibus scribendum.

Non multis, sed paucis scribendum. *epist.* 7.

Quæ scribenda.

Turpe est aliud loqui, aliud sentire. Quanto turpius aliud scribere, aliud sentire? *epi.* 24.

Quomodo scribendum.

Scripta sua torquere, & de singulis verbis in consilium venire. 1. *contron.*

Quantum scribendum.

Quadraginta millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monimentum. 1. *de tranquill. vit.* 9.

Didymus Grammaticus quatuor millia librorum scripsit. *epi.* 89.

Quorumcunque stylus est velox, tardior memoria est. 1. *contr. in proœm.* 4.

De Epistolis: De literis amicorum, & earum voluptate, ac commercio.

Literæ imaginibus amicorum absentium iucundiores sunt, quæ vera amici absentis vestigia afferant. *epistola.* 40.

Epistolarum commercium frequentare. *epi.* 38.

Epistolis scriptisque doctorum hominum notiores, redduntur etiam viri magni.

Si gloria tangeris, notiorem te epistolæ meæ facient, quam omnia ista, quæ colis, & propter quæ coleris. Quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis literis incidisset? Omnes illos megistanas, & satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ non sinunt: nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Cæsar pronepos. Inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset. *& post*: Habeo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere. Virgilius duobus memoriam æternam promisit & præstat. *Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt, Nulla dies vnquam memori vos eximet æuo. epi.* 21.

Epistolæ modus is fuisse videtur, vt ne ea sinistram manum legentis impleat.

Sed ne epistolæ modum excedam, quæ non debet sinistram manum legentis implere, in aliam diem hanc litem differam, *epist.* 45.

Epistolas longas odimus.

Vereri debeo, ne tam longas epistolas peius, quam mortē, oderis. *epist.* 30.

Et quomodo finem vitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest? Vale ergo, quod libentius quam mortis oras, lecturus es. *epi.* 60.

Epistolæ initium veteres inchoabant ab his verbis: si vales, &c.

Mos antiquis fuit vsque ad meam seruatus ætatem, primis epistolæ verbis adiicere, *si vales, bene est, ego valeo.* recte & nos dicimus, si philosopharis, bene est, valere enim hoc demum est *epi.* 15. *in pr.*

RHETORICA ET ORATORIA.

Magna, & varia res est eloquentia, nec adhuc vlli sic se indulsit, vt tota contingeret. Satis felix est, qui in aliquam eius partem receptus est. Ego tamen & propriam eam iam videor posse reddere, assueui non auditorem spectare, sed iudicem, assueui non mihi respondere, sed aduersario. Non minus deuito superuacua dicere, quam contraria. 3. *contr. in pr.*

Nocet eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui *epist.* 53.

Magna debet esse eloquentia, quæ inuitis placeat. Cum ingenia fauor hominum ostendat, fauor alat, quantum vim esse oportet, quæ inter obstantia erumpat. 10. *controuers. in proœm.*

Forensis eloquentia, & quæcunque alia populum mouēt, aduersarium habent. *epist.* 14.

Pars eloquentiæ, eloquentiam abscondere 10. *contro. in proœm.*

Mecœnas ingeniosus vir fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi illum eneruasset felicitas, imo, castrasset. *epist.* 19.

Incredibile est, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat à vero *epist.* 90.

Oratio etiam timidissimis audax. *epist.* 26.

Oratio cultus animi est. Si circumtonsa est, & fucata, & manu facta, ostendit illum quoque non esse sincerum, &c. *epist.* 116.

Quemadmodum sapienti viro incessus modestior conuenit, ita oratio pressa, non audax. *epist.* 40.

Viro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis & paucissimis vocibus, & memoria stare. *epi.* 33.

Oratio perturbata & immissa non potest reprimi. *epistol.* 40.

Orator est vir bonus, dicendi peritus. 1. *controuers. in proœm.* 1.

Etiam damnato reo oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte vsus est. 7. *de benef.* 15.

Quid ergo? a clamore protinus & à summa contentione vox tua incipiet? vsque adeo naturale est, paulatim incitari, vt litigantes quoque à sermone incipiant, ad vociferationem transeant. nemo statim Quiritium fidem implorat. *epist.* 15

Tardiloquum te esse iubeo. *epist.* 40.

Cum res animum occupauere, verba ambiunt. 7. *contr. in proœm.*

Magnificentior sermo tuus etiam in grabato videbitur & in panno. *epist.* 20.

Declamatoria, & de Declamatoribus

Nulli Commentarij maximorum Declamatorum extant: aut (quod peius est) falsi. 1. *contr*

Ante Ciceronem quæ declamabātur, theses vocabātur. Controuersias non dicimus, Cicero causas vocabat. Scholastica controuersia multo recentior est, sicut ipsa declamatio. 1. *Contr.* 3.

Scholastici.

Memini hominem inter scholasticos sanum: inter sanos scholasticum. A 1. *Contr.* 7. (A Scholastici, Rhetores & declamatores: apud Synesium tamen & Hesychium, actores causarum.

Quoties aliquem audierat ex his declamatoribus, quos scholastici calidos vocant, statim dicebat, Plena deo. *Suasoria* 3.

HISTORICA.

Non magna molitione detrahēda est authoritas Ephori. historicus est. 7. *nat.* 16.

Quod historici faciunt, ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt respondere, sed adiiciunt: *Penes authores fides erit.* 4. *natural.* 3.

Multa videri volumus velle, quæ nolumus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissime scriptam, arctissime plicatam: & magna parte perlecta, Desinam, inquit, si vultis. Acclamatur, recita, recita, ab his qui illum obmutescere ilico cupiunt. Sæpe aliud volumus, aliud optamus *epistol.* 26.

Digressiones historicorum in vitas magnorum virorum.

Quoties magni alicuius mors ab historicis narrata est, toties fere totius consummatio vitæ, & quasi funebris laudatio redditur. hoc semel atque iterum à Thucydide factū. Idem in paucissimis personis vsurpatum à Sallustio. Liuius benignius omnibus magnis viris præstitit. Sequentes historici multo id effusius fecerunt. Ciceroni hoc (vt Græco verbo vtar) ἐπιτάφιον Liuius reddidit. *Suasoria pro Cicerone.*

POETICA.

Frustra poeticas fores compos sui pertulit. 1. *de tranq. vita* 15.

Carmina Poëtarum affectibus nostris pacem subdunt, quibus diuitiæ velut vnicum vitæ decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur Dij immortales posse, nec habere. *& post*: Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutent, siue me vocari pessimum, simul vt diues vocer &c. *epist.* 116.

Quam multi Poëtæ dicunt, quæ à philosophis aut dicenda, aut dicta sunt? non attingam tragicos aut togatas nostras. Habent enim hæ quoque aliquid seueritatis, & sunt inter tragœdias & comœdias mediæ. Quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet? quam multa Publij non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? *epistola* 8.

Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia est, & quicunque nomen non potest reddere, imponit, ita

Poetæ non putant ad rem pertinere, verum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quemque vocari iubent quod facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliquid in sensum detulerunt 1 *de benef.* 3.

Ineptiæ Poëtis relinquantur, quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere, &c. 1. *de beneficiis* 4.

Inter sextam & septimam erat. Nimis rustice A acquiescunt oneri poetæ, non contenti ortus & occasus describere, vt etiam medium diem inquietent. *in ludo* [A id est, Poetæ nimij sunt in consectandis temporum descriptionibus: puta ortus, occasus, meridiei.

Poeta inæqualis: Poeta Cordubenses pingue quiddam sonantes ac peregrinum.

Sextilius Ena inæqualis poëta, & pene quibusdam locis talis, quales esse Cicero Cordubenses poetas ait, pingue quiddam sonantes atque peregrinum. *Suasoria pro Cicerone.*

DIALECTICA ET SOPHISTICA.

Dialectica subiectum oratio inter respondentem & interrogantem diffisa: Dialectica diuiditur in verba & significationes, seu in res & vocabula.

Rationalem partem Philosophiæ sic diuidimus, Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem diffisa. Hanc διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari, hæc verba curat, & sensus & ordinem. Dialectica in duas partes diuiditur, in verba & significationes, id est, in res quæ dicuntur, & vocabula, quibus dicuntur. *epist.* 90.

DE PROCATEGORIIS.

De Genere & Specie.

Primum *genus* est, ex quo cæteræ species suspensæ sunt, à quo nascitur omnis diuisio, quo vniuersa comprehẽsa sunt. Inuenietur autem, si cœperimus singula retro legere. sic enim perducemur ad primum. Homo species est, vt Aristoteles ait, equus species est, canis species. Ergo commune aliquod quærendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quod est? animal. Ergo genus esse cœpit omnium horum, quæ modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam, quæ animam habent, nec sunt animalia. placet enim satis & arbustis animam inesse, itaque & viuere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia & animalia in hac forma sunt & sata. Quædam anima carent, vt saxa, Itaque aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus. Hoc sic diuidam, vt dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanimata. Etiam nunc est aliquid superius, quam corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit, ex quo hæc diducantur? illud, cui nomẽ modo parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, vt dicamus, Quod est, aut corporale est aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, &, vt ita dicam, generale. Cætera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est, Habet enim in se nationum species, Græcos, Romanos Parthos: colorum, albos, nigros, flauos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium Itaque quia multa continet, in genus cadit: quia sub alio est, in speciem. Illud genus quod est generale, supra se nihil habet. Initium rerum est, omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus, magis principale, de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, cum sit rerum omnium capax. Quod est, in has species diuido, vt sint corporalia aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo diuido? vt dicam, aut animantia sunt aut inanimata. rursus animantia quemadmodum diuido? vt dicam, quædam animum habent, quædam tantum animam: aut sic, quædam impetum habent, incedunt, transeunt, quædã solo affixa radicibus aluntur & crescũt. Rursus animalia in quas species seco? aut mortalia sunt aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam aliud videtur, sed quare videatur subiiciam. In rerum natura quædam sunt, quædam non sunt. Et hęc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, qualia sunt quæ animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quicquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamuis non habeat substantiam. *epistol.* 59.

De indiuiduo.

Singula animalia singulas debent habere substantias. Ista omnia vnum animum habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo, non tamen duos esse dices. Quare? Quia A separati esse non debent. Ita dico, *alter ab altero* debet esse diductus, vt duo non sint. Quidquid in vnum multiplex est, sub vnam cadit naturam, B itaque vnum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamẽ non sumus. Quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cum per se stabit. vbi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? dicam: Quia C quod aliud est suum oportet esse, & proprium & totum, & inter se absolutum. *epist.* 114. [A Locum corruptum ita resarcio, & duas negationes restituendas puto. [B id est, *sub vnum indiuiduum vnũ indiuiduũ facit, licet ex diuersis naturis multiplex. sit.* [C Hæc quidem probat Seneca vt per se posita, sed non quomodo sophistice nõnulli inducebant, id omne quod fieret ab animali animal esse, alioqui virtutes & vitia omnia fore animalia.

De Differentia & proprio.

Ratio perfecta proprium hominis bonum est, cætera illi cum animalibus satisque communia sunt. *Valet?* & Leones *Formosus est?* & pauones. *Velox est?* & equi. Non dico, in his omnibus vincitur. Non quæro quid in se maximum habeat, sed quid suum. *Corpus habet?* & arbores. Habet *impetum & motum voluntarium?* & bestiæ, & vermes. Habet vocem? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque lusciniæ? Quid in homine proprium? *Ratio. epi.* 77.

Idem confirmat *epi.* 41. Dixi supra in Theologicis. *c. de homine.*

DE CATEGORIIS.

De substantia & variis eorum, quæ sunt, acceptionibus.

Quæcunque sunt in 6. modos Plato partitur. Primum illud quod est, nec visu, nec tactu, nec vllo sensuum comprehenditur. Cogitabile est, quod generaliter est, tanquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, vt Cicero & Cato. Animal non videtur, sed cogitatur. videtur autem species eius, equus & canis. Secundum ex iis quæ sunt, Plato ponit quod eminet & exuperat omnia, vt Poeta, communiter dicitur. Omnibus enim versus facientibus hoc nomen est, sed iam apud Græcos in vnius notam cessit. Homerum intelligas cum audieris Poëtam. Quid ergo hoc est? Deus scilicet maior & potentior cunctis. Tertium genus est eorum, quæ proprie sunt. Innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quæ sint interrogas? proprie Plato Ideas vocat, ex quibus omnia, quæ fiunt, & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, inuiolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quæ naturaliter fiunt, exemplar æternum. Adiiciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere, exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens nost a, quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, à qua petitur imitatio, idea est Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum, ad quæ quodcunque fieri ab illa debet, exprimitur. Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas, oportet, & Platoni imputes, non mihi hanc difficultatem. Nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo ante pictoris imagine vtebar. ille cum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur. Idea erat Virgilij facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, εἶδος est. Quid intersit, quæris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumta & operi imposita. Alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua, hæc est εἶδος, habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figurauit, hæc idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? εἶδος in opere est, idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum, quæ communiter sunt. Hæc incipiunt ad nos pertinere. Sic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus est eorum, quæ quasi sunt, tanquam inane, tanquam tempus. *epist.* 59.

De Quantitate & qualitate.

Vitam beatam in optimo statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in æquo est longa, & breuis, & diffusa, & angustior, & in multa loca multasque partes distributa & in vnum coacta. Qui illam numero æstimat, & mensura, & partibus, id illi, quod habet eximium eripit. Quid autem est in vita beata eximium? Quod plena est, finis. *epi.* 86.

De potentia.

Quibus potentia non eſt in peiorem tranſeundi ſtatum, nec interpellandi quidem optimum. *epi.93.*

De habitu.

Quidam ita diſtinxerunt, vt dicerent, temperans & prudens poſitione quidem mentis & habitu tranquillus eſt, euentu non eſt. nam quantum ad habitum mentis ſuæ, non perturbatur, nec contriſtatur, nec timet, ſed multæ extrinſecus cauſæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale eſt quod volunt dicere, iracundum quidem illum non eſſe, iraſci tamen aliquando: & timidum quidem non eſſe, timere tamen aliquando: id eſt, vitio timoris carere, affectu non carere. *epiſt 86.*

Philoſophia, inquit, diuiditur in ſcientiam & habitum animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac vitanda percepit, nondum ſapiens eſt, niſi in ea, quæ didicit, animus eius transfiguratus eſt. Tertia pars iſta percipiendi ex vtroque eſt, & ex decretis & ex habitu. Itaque ſuperuacua eſt, ad implendam virtutem, cum duo illa ſufficiant. Iſto ergo modo & conſolatio ſuperuacua eſt. Nam hæc quoque ex vtroque eſt: & exhortatio & ſuaſio, & ipſa argumentatio. Nam & hæc ab habitu animi compoſiti validique proficiſcitur. Sed quamuis iſta ex habitu animi veniant, optimus animi habitus & ex his eſt & ex illis. *epiſt.95.*

Sapientia habitus eſt perfectæ mentis. *epi. 118.*

Iuſtitia habitus animi, quædam & vis. *& poſt:* Idem animus Iuſtitiæ habitum induit, & fortitudinis & temperantiæ *epiſt.114.*

De actioni'us.

Actiones animi animalia eſſe nego. alioquin & omnia verba erunt animalia, & omnes verſus. *epiſt. 114.* Vbi ſophiſtis quibuſdam reſpondet dicentibus, Iuſtitiam & virtutes omnes, animalia eſſe, hac nimirum ratione, quod virtutes habitus eſſent animi, animus autem ipſe eſſet animal.

De Relatis.

De his vide. 5. *de benef* 10.

DE INTERPRETATIONE ET Enunciationibus.

Peripateticis placet nihil intereſſe inter ſapientiam & ſapere, cum in vtro libet eorum & alterum ſit. Nunquid enim quemquam exiſtimas ſapere, niſi qui ſapientiam habet? Nunquid quemquam qui ſapiat, non putas habere, ſapientiam? Dialectici veteres iſta diſtingunt, ab illis diuiſio vſque ad Stoicos venit. Qualis ſit hæc, dicam. Aliud eſt ager, aliud eſt agrum habere. Quidni? Cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud eſt ſapientia, aliud ſapere. Puto concedes duo eſſe hæc, id quod habetur, & eum qui habet. Habetur ſapientia, habet, qui ſapit ſapientia eſt mens perfecta vel ad ſummum optimumque perducta. Ars enim vitæ eſt. Sapere quid eſt? Non poſſum dicere mens perfecta, ſed id quod contingit perfectam mẽtem habenti. Ita alterum eſt, mens bona: alterum quaſi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum: tanquam hic homo, hic equus. has deinde ſequũtur *motus animorum enunciatiui* corporum. Hi habent proprium quiddam & à corporibus ſeductum: tanquam, video Catonem ambulantem, hoc ſenſus oſtendit, animus credit. Corpus eſt quod video, cui & oculos & animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat: non corpus quidem eſt, quod nunc loquor, ſed *enunciatiuum quiddam* de corpore, quod alij *effatum* vocant, alij *enunciatum*, alij *edictum*. Sic cum dicimus ſapientiam, incorporale quiddam intelligimus. Cum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum A autem intereſt, vtrum illud dicas, an de illo. *epi.118.* [A Nonulla ad hunc locum pertinentia vide eadem epiſtola. Nec enim fas mihi fuit, cætera omnia perſequi quæ numeroſiora, guſtum tantum dare volui.

TOPICA QVÆDAM.

Definitio alia per poſitionem, alia per detractionem & orbationem.

Paupertas non per poſitionem, ſed per detractionem dicitur, vel (vt antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt κατ' στέρησιν: non quod habeat dicitur, ſed quod non habeat. *& poſt:* Paupertas eſt, non quæ pauca poſſidet, ſed quæ multa non poſſidet. Ita ab eo non dicitur quod habet, ſed ab eo, quod ei deeſt. Facilius quod volo, exprimerem, ſi latinum verbum eſſet, quo ἀπουσία ſignificatur. *& poſt:* Ego non video, quid aliud ſit paupertas, quam parui poſſeſſio. *epiſt.88*

De toto & partibus.

Facilius per partes in cognitionem totius adducimur. *epiſt. 90.*

De Diuiſione

Faciam ergo quod exigis, & philoſophiam in partes, nõ in fruſta diuidam. Diuidi enim illam, non concidi, vtile eſt. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile eſt. Deſcribitur in tribus, populus, in centurias, exercitus. Quidquid in maius creuit, facilius agnoſcitur, ſi diſceſſit in partes, quas (vt dixi) innumerabiles eſſe, & paruas, non oportet. Idem enim vitij habet nimia quod nulla diuiſio. *epiſt. 90.*

De Coniugatis.

Si tormenta mala ſunt, torqueri malum eſt. *& poſt:* Sapere ſapientiæ vſus eſt, quomodo eloquentiæ loqui, quomodo oculorum videre. ſapientia A à qua ſapere (qui vſus eſt ſapientiæ) expetenda. Sapere igitur expetendum. *& poſt:* Cui dubium eſſe poteſt, quin, ſi æſtus malum eſt, & æſtuare malum ſit? ſi algor malum eſt, malum ſit algere? ſi vita bonum eſt, & viuere bonum ſit? *epiſt. 118.* [A Ita emendare licet, cum in vulgatis ſit, Ergo ſapere ſapientiæ vſus eſt.

DE ELENCHIS.

Quid vocentur latine ſophiſmata, quæſiſti à me. Cicero cauillationes vocat. *epi.112.*

Sophiſmata ſine noxa nos decipiunt, quemadmodum præſtigiatorum acetabula & calculi, in quib. nos fallacia ipſa delectat. *epiſt.46.*

Non redigo ad legem *dialecticam*, & ad illos artificij veternoſiſſimi nodos. totum genus iſtud exturbat dum iudico quo circumſcribi ſe, qui interrogatur, exiſtimat, & ad confeſſionem perductus aliud reſpondet, aliud putat. Pro veritate ſimplicius agendum eſt, contra metum fortius. Hæc ipſa, quæ voluuntur ab illis, ſoluere malim, & expendere, vt perſuadeam, non vt imponam. *& poſt:* Quem mortaliũ circumſcriptiones noſtrę fortiorem facere, quem erectiorem poſſunt? Frangunt animum, qui nunquam minus contrahendus eſt, & in minuta ac ſpinoſa cogendus, quam cum aliquid grande componitur. *& poſt:* Verba mihi captioſa componis, & interrogatiunculas nectis. *& poſt:* Acuta ſunt iſta quæ dicis, nihil eſt acutius ariſta. Quædam inutilia & inefficacia ipſa ſubtilitas reddit. *epiſt.83.*

Cauillatoribus iſtis abunde reſpondebimus. Sed non debuit hoc nobis eſſe propoſitum, arguta diſſerere, & philoſophiam in has anguſtias ex ſua maieſtate detrahere. Quanto ſatius eſt, ire aperta via & recta, quam ſibi ipſi flexus diſponere, quos cum magna moleſtia debeas relegere? Neque enim quicquam aliud iſtæ diſputationes ſunt, quam inter ſe perite captantium luſus. *epi. 103.*

Tu mihi verba diſtorques, & ſyllabas digeris. Scilicet, niſi interrogationes vaferrimas ſtruxero, & concluſione falſa a vero naſcens mendacium aſtruxero, non potero à fugiendis petenda ſecernere. *epi. 48. in fin.*

Quid te torques & maceras in ea quæſtione, quam ſubtilius eſt contemſiſſe quam ſoluere? *epi.50.*

Dialecticorum cauillationes & ſophiſmata veræ Philoſophiæ contraria oſtendit. *epi. 49.*

De Ceratino ſeu Cornuto.

Dialecticorum ſophiſmata ridenda oſtendit *epi.50* vbi inter cetera quæſtiunculas haſce ponit. Quod non perdidiſti, habes. Cornua autem non perdidiſti. Cornua ergo habes, quemadmodum & epiſt ſuper. 49. in init. hoc ſophiſma ponit, Mus ſyllaba eſt, Mus autem caſeum rodit. Syllaba ergo caſeum rodit.

De Pſeudomeno.

Quid me detines in eo quem tu ipſe ψευδόμενον A appellas? de quo tantum librorum compoſitum eſt. *epi. 45.* [A adde *l. qui quadringenta. 88. ff. ad L. Falcidiam.*

LOCI

LOCI COMMVNES SEV LIBER AVREORVM, DE REBVS PHYSICIS, MEDICIS, MATHEMATICIS, ET DE Historia animalium, ex Seneca, authore D. Gothofredo I. C.

PHYSICA.

PHYSICES DIVISIO.

NATVRALIS pars Philosophiæ in duo scinditur, in corporalia & incorporalia Corporum locus in hos gradus diuiditur, in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur. Gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, vt quidam putant, simplex est. vt quidam, in materiã & causam omnia mouẽtem & elementa diuiditur. *epi.* 90.

De Principiis.

Principia totius operis dimidium occupare dicuntur. *epist.* 34.

Sine primis maxima esse non possunt. 3. *de bene.* 34.

Initium omnium rerum sapiens, non exitum, spectat. *epist.* 14.

Initia in potestate nostra sunt, de euentu fortuna iudicat. *epist.* 14.

Principiis occupationem obstandum. melius non incipient, quam desinent. *epist.* 73.

De Materia.

Sæpe bona materia cessat sine *artifice. epi.* 47.

Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu constat. 2. *natur. quæst.* 3.

De Natura.

Multas rerum natura mortis vias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt: & hæc est conditio miserrima humani generis, quod nascimur vno modo, multis morimur. 7. *contr.* 1.

In aperto nos natura custodit. *epist.* 71.

Nulli nos vitio *natura* concilia. *epist.* 95.

Nihil præter cibum *natura* desiderat. *epist.* 120.

Dociles *natura* nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset *epist* 50.

Nihil homini *natura*, quod necessarium faciebat, fecit operosum. *de consol. ad Alb.* 11.

Quamdiu non sumus, *natura* nos regit: &, in quemcũque vult, casum nos mittit. 1. *contr.* 6.

Non idem omnib. mortalibus natura tribuit ingenium. 7. *contr.* 1.

Sine consilio fit, quicquid natura præcipit. *epi.* 122.

Nihil difficile est naturæ, vtique vbi in finem sui properat. 3. *nat quæst.* 27.

Naturæ se sapiens accommodat. *epist.* 17.

Nemo naturæ sanus irascitur. 2. *de ira.* 10.

Naturam mutare difficile est. 2. *de ira,* 21.

Si ad naturam viuas, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam eris diues *epist* 16.

Quod naturale est, non decrescit mora. *de consolat. ad Mart.* 8.

Vsque adeo naturale est, paulatim incitari, vt litigantes quoque à clamore incipiant, ad vociferationem transeant. *epist.* 15.

Naturalia desideria finita sunt, ex falsa opinione nascentia, vbi desinant, non habent: nullus enim terminus falso est. *epist.* 16.

Parabile est, quod natura desiderat, & expositum. *epistol.* 4.

Naturale est, magis noua, quam magna mirari. 7. *natural.* 1.

Natura quicquid composuit, & quicquid resoluit, componit iterum. *epist.* 30.

Id in quoque *optimũ* est, cui nascitur, quo censetur. *epi.* 77.

Nulli contigit impune nasci. *de cons. ad Mart.* 15.

Nemo nascitur diues. *epi.* 20.

Paucis natus est qui populum ætatis suæ cogitat. *epistol.* 80.

Natura iubet augere laudanda. *epist.* 121.

Tota rerum natura vmbra est, aut inanis, aut fallax. *epist.* 89.

Natura semina nobis scientiæ dedit, scientiam non dedit. *epist.* 121.

A naturali lege nemo tantum desciuit & hominẽ exuit, vt animi causa malus sit. 4. *de benef.* 17.

De Causis.

Triplex *causa* est. Dicunt (vt scis) Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant, causam & materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moueat. Causa autem, id est, ratio, materiam format, & quocunque vult versat: ex illa varia opera producit. Esse debet ergo vnde aliquod fiat, denique a quo fiat. hoc causa est, illud materia Omnis ars imitatio est naturæ Itaque quod de vniuerso dicebam, ad hæc transfer, quæ ab homine facienda sunt. Statua & materiam habuit, quæ pateretur artificium, & artificem qui materiæ daret faciem. Ergo in statua materia æs fuit, causa artifex. Eadem conditio rerum omnium est. Ex eo constant, quod fit & ex eo quod facit. Stoicis placet vnam causam esse, id quod facit. [A Causam Aristoteles putat tribus modis dici Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda, opifex. Tertia, forma, quæ vnicuique operi imponitur, tanquam statuæ. Nam hanc Aristoteles εἶδος vocat. Quarta quoque his accedit, propositum totius operis. quid sit hoc, aperiam. Aes prima statuæ causa est, nunquam enim facta esset, nisi fuisset id, ex quo fingeretur duceretur ue. Secunda causa artifex est non potuisset enim æs illud in habitum statuæ formari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia causa est forma, neque enim statua ista δορυφόρος aut διαδούμενος vocaretur, nisi esset hæc illi impressa facies. Quarta causa est faciendo *propositum*. nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod inuitauit artificem, quod ille secutus fecit. Vel, pecunia est hoc, si venditurus fabricauit: vel gloria, si laborauit in nomen: vel religio, si donum templo parauit Ergo & hæc causa est propter quam fit. An non putas inter causas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adiicit exemplar, quam ipse *Ideam* vocat. hoc est enim, ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, vtrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos, an intus quod sibi ipse concepit & composuit. Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosque vniuersorum, quæ agenda sunt, & modos mente complexus est. plenus his figuris est, quas Plato ideas appellat immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt, ipsa autem humanitas, ad quam homo effingitur, permanet & hominibus laborantibus, intereuntibus illa nihil patitur Quinque ergo causæ sunt. vt Plato dicit: id ex quo, id à quo, id in quo

id ad quid, id propter quid: nouissime id, quod ex his est. tanquam in statua (quia de hac loqui cœpimus) id ex quo, æs est. id à quo, artifex est. id in quo, forma est, quæ aptatur illi. id ad quod, exemplar est, quod imitatur is, qui facit. id propter quod, facientis propositum est. id quod ex istis est, ipsa statua est. Hæc omnia mundus quoque (vt ait Plato) habet. Faciens hic Deus est. ex quo fit, hæc materia est. forma hæc est habitus, & ordo mundi, quem videmus, exemplar scilicet, ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit. Propositum, propter quod fecit. Quæris quid sit propositum Deo? Bonitas. ita certe Plato ait. quæ Deo faciendi mundum causa fuit. Bonus est. Bona fecit. bono nulla cuiusquam boni inuidia est. Fecit itaque quam optimum potuit. Fer ergo iudex sententiam & pronuncia, quis tibi veri simillimum videatur dicere, nō quis verum dicat. id enim tam supra nos est, quam ipsa veritas. Hæc, quæ ab Aristotele & Platone ponitur, turba causarum aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. nam si quocunque remoto quid effici non potest, id causam iudicant esse faciendi, pauca dixerunt. Ponant inter causas tempus. nihil enim sine tempore potest fieri. Ponant locum. nam si non fuerit, vbi fiat aliquid, ne fiet quidem. Ponant motum nihil enim sine hoc nec fit, nec perit. nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos primam ac generalem causam quærimus. hæc simplex esse debet. nam & materia simplex est. Quærimus, quid sit causa? Ratio faciens, id est, Deus. Ita enim quæ nunc retuli, non sunt multæ & singulæ causæ, sed ex vna pendent, ex ea quæ facit. Formam dicis causam esse, hanc imponit artifex operi: pars causæ est, non causa. Exemplar quoque non est causa, sed instrumentum causæ necessarium. Sic necessarium est exemplar artifici. quomodo scalprum, quomodo lima: sine his procedere ars non potest: non partes tamen hæc artis, aut causæ sunt. Propositum artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est: vt sit causa, non est efficiens causa, sed superueniens. Hæ autem innumerabiles sunt. nos de causa quærimus generali. illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum & consummatum opus causam esse. multum enim interest inter opus & causam operis. Aut fer sententiam, aut (quod facilius in huiusmodi rebus est) nega tibi liquere, & nos reuerti iube. *epist. 66.*

Posidonius ait, Diuitias esse causas malorum, non quia ipsæ faciant, aliquid, sed quia facturos irritant. Alia enim est causa efficiens, quæ protinus necesse est noceat, alia præcedens. hanc præcedentem causam diuitiæ habent. *& post:* Essent malum, si per se nocerent, si (vt dixi) haberent efficientem causam. Nunc præcedentem habent, & quidem non irritantem tantum animos, sed attrahentem, Speciem enim boni ostendunt verisimilem, ac plerisque credibilem. Habet virtus quoque præcedentem causam ad inuidiam. multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam inuidetur. Sed nec ex se hanc causam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum animis obiicitur à virtute, quæ illos in amorem & admirationem vocet. *epist.88.*

Semina omnium rerum causa sunt. 3. *de bene.* 29.

Non effectus, sed efficientia timor spectat. *epist* 58.

De fortuna fortuitis, casu, incertis, insolitis, obscuris.

Nulli fortuna tam dedita est, vt multa tentanti vbique respondeat. 3. *de ira* 6.

Semper expectari fortuna mauult, quam regi. Aliubi offenditur improuisa segetum maturitas, alibi seram magno fœnore moram redemit. 2. *contr.* 6.

Non minus sæpe fortuna in nos incurrit, quam nos in illam. *epist.*37.

Habet etiam mala *fortuna* leuitatem. *epi* 13.

Raro sapienti interuenit fortuna. 2. *in sap. non cad. iniur.* 15.

In mores fortuna ius non habet. *epi.* 36.

Quod non dedit fortuna non eripit. *epi.* 60.

Neminem eo fortuna prouexit, vt non tantum illi minaretur, quantum promiserit. *epist.* 4.

Nullus tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat. 3. *de bene.* 22.

Magnam fortunam magnus animus decet. 1. *de clement.* 5.

Sæpe inter fortunam maximam & vltimam nihil interest 6 *de bene.* 33.

Imprudentium fiducia est, fortunam sibi spondere. 4. *de benef.* 35.

Nullus contra fortunam inexpugnabilis murus est. *epist.* 75.

Fortuita & sine ratione vaga, diuinationem non recipiūt. 2. *nat. quæst* 32.

Prouexit fortuna quos destituit. Quid referam Marium sexto cōsulatu Carthagine mendicantem, septimo imperantem? 1. *contr.* 1.

Potest fortunam cauere, qui potest ferre. *epi.* 99.

Sæpe maiori fortunæ locum facit iniuria. *epi.* 92.

Audentes fortuna iuuat. *epi.* 95.

In mores fortuna ius non habet *epi.* 36.

Quasi ista inter se contraria sint, bona fortuna & mens bona. ita melius in malis sapimus, secunda rectum auferunt. *epi.* 95.

Ludit de suis fortuna muneribus, & quæ dedit, aufert, & quæ abstulit, reddit: nec vnquam tutius est eam experiri, quam cum locum iniuriæ non habet. 5. *contr.* 1.

Omne, quod fortuito euenit, *instabile* est. *de breuit.* 17.

Quicquid insolitum est, etiam in turba notabile est. 4. *contr. in proœ.* 81.

Omnia quæ ventura sunt, in incerto iacent. *de breuit. vit.* 9.

Multa venientis æui populus, ignota nobis, sciet. 7. *nat. quæst.* 5.

O quam multarum egregia opera in obscuro iacent. *de consolat. ad Alb.* 17.

De finali causa.

Nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia. fugiunt ac sequuntur. diem nox premit, dies noctem: æstas in autumnum desinit, autumno hyems instat, quæ vere compescitur. *epi* 24.

Finem omnium rerum specta, & superuacua deuites. *epistol.* 120.

His admouenda manus est, quorum *finem* aut facere aut sperare possis. 1. *de tranq.* 5.

De Necessitate & fato.

Quamdiu me nihil vrget, quamdiu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam repetam. Sed si de salute liberorum agitur, si in periculum vxor deducitur. si patriæ salus ac libertas mittit me etiam eo, quo ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor, omnia me fecisse, ne deesset mihi auxilium hominis ingrati. [Ita enim hunc locum emendo,] Nouissime recipiendi beneficij necessitas repetendi verecundiam vincet. 5. *de bene.* 21.

Necessitas magnum humanæ imbecillitatis patrocinium est. 9 *contr.* 4.

Egere necessitatis est. *epist.* 9.

In necessitate viuere, necessitas nulla est. *epi.* 12.

Repugnanti, & non volenti necessitas est, in volente necessitas non est. qui imperia libens excipit, partem acerbissimam seruitutis effugit, facere quod nolit *epi.* 62.

Simplici cura constant necessaria: in delitiis laboratur. *epist.* 90.

Stat quidem terminus nobis, vbi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit. Sed nemo scit nostrum, quam prope versetur terminus *epist.* 102.

Certa & ordinata non pugnant. 2 *nat. quæst.* 13.

De Infinito, & eius affinibus, & contrariis.

Contrariis rerum æternitas constat *epi.* 108.

Nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia, fugiunt ac sequuntur diem nox premit, dies noctem. æstas in autumnum desinit, autumno hyems instat, quæ vere compescitur, omnia transeunt vt reuertantur, nihil noui video, nihil noui facio. *epi* 24.

Nulli ferre & magna bona, & diuturna contingunt. *de consolat. ad Martiam.* 12.

Nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. *de consolat. ad Polyb.* 20.

Optima vltimi conditio est. *epi.* 80.

Nullum magnum malum, quod extremum est. *epi.* 4.

Quicquid inter vicina eminet, magnum est illic, vbi eminet. *epist.* 43.

Naturale est, magis noua, quam magna admirari. 7. *nat. quæst.* 1.

Ad noua omnes concurrunt, ad noua conueniunt. 4 *contr. proœm.*

De loco.

Non tantum corpori, sed etiam moribus *locum* eligere debemus. *epist.* 52.

Loca seria sanctaque eligere oportet. Effœminat animos amœnitas. Amœna sine dubio aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. *& post:* Seuerior loci disciplina firmat ingenium. aptumque magnis conatibus reddit. *epist.* 52.

Non multum ad tranquillitatem locus confert, animus

est, qui commendat. Vidi ego in villa hilari & amæna mæstos, vidi in media solitudine occupatis similes. *epi.56.*

Loca grauia etiam firmissimam valetudinem tentant. *epist.28.*

Peregrinationes quemadmodum conferant, *vide epistol. 28.*

Nusquam est, qui vbique est *epist 2.*

De inani & vacuo.

Nihil vsquam inane est. 1 *nat.* 16.

Sæpe *inania* apposita plenis humorem in se attrahunt. 3. *nat* 35.

Ex multis *inanibus* nihil impleri potest. *epi.* 88.

Inane 2. *nat. quæst.*7.

Imperiti in Epicureum illud *chaos* decidunt: inane sine termino est. *epi.*73.

De Tempore.

Quædam tempora eripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluunt. *epist.1.*

Angustissimum habet dies gyrum. *epi.n.*

Nox exhibet molestiam, non tollit, & sollicitudines mutat. *epist.*57.

Nox habet, quod dies perdidit *epist.* 12.

Clepsydra non extremum stillicidium exhaurit, sed quicquid ante defluxit. *epist.*24.

De seculo aureo, & rudi, & fortunatis temporibus. vide *epist.* 208.

Quam multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. 1. *de benef.*1.

Sceleratis sol oritur, & piratis maria patent. 4. *de beneficiis* 28.

Præsens tempus breuissimum est, adeo quidem, vt quibusdam nullum videatur. in cursu enim semper est. *de breuit. vita* 10.

Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. *de breu. vita* 1.

Tempori parce. *epist* 89.

Omnis dies, omnis hora, quam nihil simus, ostendit. *epist.* 102.

De tempore vno vide quam multa quærantur. Primum, an per se sit aliquid, deinde, an aliquid ante tempus sit, si tempus cum mundo cœpit, an & ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. *epi.* 89.

Summum bonum non est in *tempore*. & post. Mora non fit beatior vita, sed longior. 5. *de bene*. 17.

Nemo æstimat *tempus*. Vtuntur illo laxius, quasi gratuito. *de breu. vita*, 8.

Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore inuenit. *epist* 64.

Omnia aliena sunt. tempus tantum nostrum est. *& post:* Hoc vnum est, quod ne gratus quidem potest reddere. *epist.* 1.

Tempus aut auffertur, aut surripitur, aut excidit. *& post:* Quædam tempora eripiuntur, quædam subducuntur, quædam effluunt. *& post:* Magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima, nihil agentibus, tota, aliud agentibus. *epi.*1.

Tempore quædam magna fiunt, non summa. Beneficium est donata possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam. Beneficium est vnus in fame panis. 3. *de bene*. 8.

Momenta minima calumniamur. 1. *de bene*. 1.

Momentis quædam grata & ingrata sunt. 1. *de bene*. 12.

Punctum est. quod viuimus, & adhuc puncto minus. *epist.* 60.

Pedonem Albinouanum narrantem audiuimus, habitasse se supra domum Spanij. Is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, *circa horam tertiam* noctis flagellorum sonos. quæro quid faciat. Dicitur rationes accipere. Audio circa *horam sextam* noctis clamorem concitatum. Quæro quid sit. Dicitur vocem exercere: Quæro circa *octauam horam* noctis, quis sit ille sonus rotarum, velle gestari dicitur. Circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarij, coqui tumultuantur. Quero quid sit, dicitur mulsum & alicam poposcisse, à balneo exisse. Excedebat, inquit, cœna eius diem? minime. Valde enim frugaliter viuebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibusdam auarum & sordidum; vos, inquit, illum & lychnobium dicetis. *ep.* 123.

De Horologiis.

Facilius inter philosophos, quam inter horologia A conueniet. *in ludo*.247. [A Quando primum horologia Romæ *V.* 7. *Plin.* 60.

Nox terrorem adfert.

Multa per noctẽ habita terrori dies vertit in risum. *ep.*105.

Natales magnorum virorum celebrare.

Quidni magnorum virorum natales celebrem? *epi.* 65.

Ater dies.

Prouisum est enim à me, ne quis mihi ater dies esset *de vit. beat.*25.

Ver, hyems.

Ver sæpe in hyemem reuoluitur. *& post:* Nõdum me committo frigido veri. adhuc vigor est eius in frigore. *epi.*68.

Septimus quisque annus.

Septimus quisque annus ætatem imprimit. 7. *de bene*.2.

Nouus annus.

Quid actum sit in cœlo ante diem tertium Idus Octobris Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss. anno A nono, initio seculi felicissimi, volo memoriæ tradere *in ludo*, 247. [A Nouum annum appellabant, primum annum alicuius imperatoris. Eodem sensu apud Gellium 18.*c.*1. nouum annum possis accipere. Ambulabamus, inquit, in littore, cum iam aduesperasceret ætate anni noui.

Tempus veritatem apperit.

Veritatem B dies aperit. 2. *de ira*, 22. [B Sic Tertullianus c.7. apologetici: Tempus omnia reuelat. Horatius: Quidquid sub terra est, in apricum proferet ætas, Defodiet condetque nitentia.

De Motu.

Non vides quam diuersus sit ascendentium habitus & descendentium? Qui per pronum eunt, resupinant corpora, qui in arduum, incumbunt. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare, si ascendas retro abducere, conuitio, Lucili, consentire est. *epi.*124.

DE COELO.

De vniuerso & mundo.

De vniuerso, 2. *nat. quæst.* 1.

Omnia, quæ in notitiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. 2. *nat. quæst.* 3.

Corporum genera.

Quid est quod præcidere velim? *Quædam continua esse corpora*, vt hominem: quædam composita, vt nauem, domũ, omnia denique, quorum diuersæ partes iunctura in vnum sunt coactæ: quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim per quos ista corpora efficiũtur, iure aut officio cohærent, natura diducti & singuli sunt. Quid est quod etiã nunc præcidere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. Vno enim spiritu vnum bonum contineri ac regi debet, vnum esse vnius boni principale. *epist.* 103. Ad hanc corporum diuisionem omnino accedit *lex in rem* 235. *item.* §.5. *ff. de rei vindic. l. rerum natura. ff. de vsurpationibus.* & quod ab Imperatore & Theophilo dicitur §. 18 *&* 19. *Instit. de legatis.*

Quæcunque videmus ac tangimus Plato in illis non numerat, quæ esse proprie putat. Fluunt enim & assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuuenis. Nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quicquid vides, currit cum tempore. Nihil ex his, quæ videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est, quod ait Heraclitus: In idem flumen bis descendimus, & non descendimus. Manet enim idem fluminis nomen. aqua transmissa est Hoc in amne manifestius est, quam in homine. Sed nos quoque nõn minus velox cursus prætereuehit. *epist.* 59. *& post:* Mundus quoque, æterna res & inuicta, mutatur, nec idem manet: Quamuis enim omnia in se habeat, quæ habuit, aliter habet, quam habuit: ordinem mutat.

Corporum quædam sunt composita, eaque constant aut nexu, aut aceruatione: vt puta funis, frumentum, nauis: quædam non sunt composita, vt arbor lapis. 2. *nat.*2.

Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio, & duorum inter se coniunctorum corporum cõtactus. Vnitas est sine commissura continuatio. 2 *nat.*2.

Habet vnitatem, quicquid alicuius rei natura pars est. Nihil enim nascitur sine vnitate. 2. *nat. quæst* 4.

Habiliora sunt corpora pusilla, quæ in arma sua contrahi possunt, quam quæ superfunduntur, & vndique magnitudo sua vulneribus obiicit. 1. *de tranq.* 8.

De cœli circulis.

Cœlum diuiditur in circulos quinque. 5. *nat. quæst.*16.

Horizon 5. *natural* 16.

Animum debes mutare, non cœlum. *epi* 28.

Vltra cœlum an sit aliquid.

Illud scrutor, quod vltra mundum iacet, vtrumne profunda vastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis claudatur: qualis sit habitus exclusis, informia & confusa sint an in

omnem partem tantundem loci obtinentia: an & illa in aliquem cultum descripta sint. *de vita beata*, 32.

Vltra summum non est locus. *epi*.74.

Nihil extra totum non magis, quam vltra finem. *de vit. beat*.9

Talis est sapientis animus, qualis mundi status super Lunam. semper illic serenum est. *epi*.60.

De sideribus & Planetis.

Tardi sunt siderum incessus, si compares toti, contra citatissimi, si cogites quanta spatia nunquam intermissa velocitate circumeunt *epi*.93.

Stella Saturni grauis est. 7. *nat. quaest*. 19.

Saturnus. 7. *nat. quaest*. 12.

Mars. 7. *nat. quaest*. 12.

Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur *epist*. 109.

Sol spectatorem, nisi cum deficit, non habet. 7. *natur. quaest* 1.

Minuta lumina claritas solis obscurat. *epi*. 67.

De mundi & solis officio vide 4. *de bene*. 23.

Solem sapientes viri, pedalem esse contenderunt 2. *nat*. 3.

Sol. 6. *de bene*. 20.

Defectus Solis & Lunae inuicem obstant. *ep*. 93.

Luna. 6. *de benef*. 20

Nemo obseruat lunam, nisi laborantem. 7. *nat. quaest*. 1.

De Eclipsi solis.

Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum Luna humiliore currens via infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscondit, quae modo partes eius exiguas, si in trascursu strinxit, obducit, modo plus tegit, si maiorem partem sui obiecit, modo exclusit totius aspectum, si recto libramento inter solem terramque media successit. 5. *de bene*. 6.

De Elementis.

Haec nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur: Aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causa viuendi sunt, quam vitae mortis. 22.

Hoc interest inter decreta philosophiae & praecepta, quod inter elementa & membra Haec ex illis dependent, illa & horum causae sunt & omnium *epi*. 96.

De igne.

Ignis qui valentem materiam occupauit, aqua, & interdum ruina extinguendus est. Ille, qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. *epist*. 30.

Animalia quaedam igne generantur. 5. *nat*. 6.

Ignis exitus mundi est, humor primordium. 3. *nat*. 13.

Sine adiutorio ignis nihil calidum est, nihil sine aëre frigidum. *epist* 31.

De Aëre.

Mundi pars est aër, & quidem necessaria. 2. *natural. quaest*. 4.

Aer verbere, aut ictu, nõ laeditur, nec scinditur quidem, sed circa id, cui cessit, refunditur. *epist*. 58.

Aer sui parte maxima varius, & inconstans, & mutabilis est Circa terram plurimum agit, plurimum patitur, exagitat & exagitatur 2 *nat. quaest*. 11.

Natura aeris frigida est. 2. *quaest. nat*. 10.

Aer continuus terrae. 2. *nat. qu*. 6.

Aer, si in atomos diuiditur, largus est. 2. *nat*. 6.

De Aqua.

Vinculum terrarum oceanus. *ad Mart*. 18.

De aquis. 3. *nat. quaest*. 1.

Aqua sine spiritu. 2. *quaest. nat*. 9.

De Terra.

Terram puncti loco ponimus. *ad Mart*. 20.

Terra & pars est mundi, & materia 2. *nat. q*. 5.

DE GENERATIONE ET Corruptione

Sterile est frigidum, calor gignit. 2. *nat*. 10.

Nulla res consummata est, dum incipit. 6. *nat. q*. 5.

Nihil deficit, quod in se redit. 3. *nat*. 10.

Non potest crescere, quod plenum est. *epi*. 65.

Aliud alio modo fragile est. rerum exitus variantur. *de consolation ad Polyb*. 20.

Nulla res magna non aliquod habuit ruinae suae spatium. *epist*. 92

Qualitatis verae tenor permanet, falsa non durant. *epistol*. 121.

Non *nascitur* ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad semen nata respondent. bona degenerare non possunt. *epist*. 88.

Moriens: quo transit orbis, ego transibo. *de rem. fort.*

Multa seculis futuris, cum memoria nostri exoleuerit, reseruantur. 7. *nat. quaest*. 31

Omnia vetustate labuntur: nec quicquam tutum a senectute est. 6. *nat. quaest*. 21.

Summum adiectionem non recipit, (quid enim supra summum erit?) supra se gradum non habet *epi*. 86.

Decrescere summum bonum non potest & *pos*: Incrementum maximo non est. *epi*. 67.

METEOROLOGICA.

De Igneis meteoris.

De igneis meteoris, de capra, de hoedo, & quid trabes, globi, faces, ardores, clypei, diurnae faces ac stellae, vide 1. *nat*. 1.

De halone & corona, hoc est, fulgore qui sydera circumuectit, vide 1. *natur*. 2.

De arcu & eius causis & speculis, vide 1. *nat*. 3.

De Virgis, vide 1. *nat*. 9.

De imaginibus solis, quae Graece παρήλια, vide 1. *nat* 11.

De Coeli recessu, pithiis & chasmate, & eorum coloribus, vide 1. *nat. quaest*. 14.

De fulgoribus, quid sint, & vide: de fulgoribus in praeceps euntibus, certo loco permanentibus: apparentibus in nube, & supra nubes: moram patientibus, non patientibus, Astropoplectis, cometis, pogoniis, lampadibus, cyparissiis, trabibus, pithiis, coelo ardente & speculis, vide 1. *nat*. 15.

De Aeris Meteoris.

De vniuerso quaestiones pertinere aut ad coelestia, aut sublimia, aut terrena. 2. *nat*. 1

De aere continuo & commisso. 2. *nat*. 2.

De materia mundi. 2. *nat*. 3.

De partibus mundi & aere. 2. *nat*. 4.

De terra 2 *nat*. 5.

De aere iterum. 2. *nat*. 6.

De inani, & inane aeri nullum inesse. 2. *nat*. 7.

De spiritu eiusque vi & intentione. 2. *nat*. 8.

De lumine, & calore, & regione aeris triplici, terrena, superna, media. 2. *nat*. 10.

Aer circa terrena cur maxime agitetur. 2. *nat*. 11.

De his quae in aere fiunt, de tonitru, fulgure & fulgurationibus. 2. *nat*. 12.

De fulguratione, & fulminatione, sententiae quaedam confutatae 2. *nat*. 13.

De fulgure & fulmine sententia Senecae, Anaximenis, Anaximandri, Anaxandri, Diogenis Apolloniatis. 2. *natural*. 16.

Fulmen & fulgurationem ignem esse. 2. *nat*. 21

Ignem reddi nubibus percussis vel attritis. 2. *nat*. 22.

Fulmen, cum ignis sit, cur terram & inferiora petat. 2. *natur*. 24.

Ignem quomodo nubes gignant, cum sint humidae, imo, vdae. 2. *nat*. 25.

De tonitru. 2. *nat*. 27.

De fulminis mirandis operibus. 2. *nat*. 31.

De fulminum portentis. 2. *nat*. 32.

De fulminum arte, & ex ea diuinationibus, &, an fatum fulmine mutari possit: de fulminum generibus, an vnum sit, an multiplex, de fulmine consiliario, autoritatis, status, monitorio, terebrante, dissipante, vrente seu fuscante, decolorante, colorante: de manubiis & fulminum missione sententiae Hetruscorum & Philosophorum, disserentes, verum fulmina à Ioue mittantur: de fulminibus perpetuis, finitis, pro rogatiuis priuatis, publicis. De fulguribus variis nominibus ex Cecinnae cuiusdam, quaedam sunt postulatoria, monitoria, fallacia, dentanea, peremtalia, attestata, atterranea, obruta, regalia, inferna, hospitalia, auxiliaria. Ex Attali sententia fulminum quaedam significare id, quod ad nos pertineat, eaque laeta (haec mansura significant, aut caduca) aduersa (haec portendunt mala ineuitabilia, aut quae possunt minui, vel prolongari) aut mixta, hoc est, nec aduersa nec laeta, sed quae ex malo in bonum, aut ex bono in malum verti possint. Quaedam significare id, quod ad nos non perueniat. Quaedam significare id, cuius intellectus ad nos non perueniat De his, inquam, tractatur à capite. 2. *nat*. 33. vsque ad finem capitis 51. De vi fulminum vrente, terebrante, frangente, dissipante, rumpente, scindente, pertundente, stridente, gelante, fundente. 2 *nat* 52

Vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, aut exanimat, aut dementes facit. 2 *nat*. 53.

De tonitru & fulmine sententia Posidonij. 2. *nat*. 54. Heracliti. 56. Senecae 57, 58.

Fulmina non esse timenda. 2. *nat*. 59.

sunt? Cyprum quoties vastauit hæc clades? Quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nuntiati sunt totarum vrbium interitus. *& post*: Non vides quemadmodum in Achaia clarissimarum vrbium iam fundamenta consumpta sint, nec quicquam extet, ex quo appareat illas saltem fuisse? *epist. 92.*

De Metallis.

Aurum & argentum, & propter ista nunquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, natura abscondit: nos in lucem, propter quæ pugnaremus extulimus. nos & causas periculorum nostrorum, & instrumenta, disiecto terrarum pondere eruimus. nos fortunæ mala nostra tradidimus, nec erubescimus summa apud nos haberi, quæ fuerant ima terrarum. Vis scire quam falsus oculos tuos decipit fulgor? Nihil est istis, quamdiu immersa & inuoluta cœno suo iacent, fœdius, nihil obscurius. quidni? quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur: nihil est illis, dum fiunt & a fece sua separantur, informius. denique ipsos opifices intuere, per quorum manus sterile terræ genus & informe perpurgatur. Videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos, quam corpora: & in possessore eorum, quam in artifice plus est sordium. *epi. 93.*

Leuium *metallorum* fructus in summo est. Illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assidue plenius responsura fodienti. *epi. 23.*

In hoc quoque dissentio sapientes fuisse, qui ferri *metalla*, & æris inuenerunt, cum incendio syluarum adusta tellus in summo venas iacentes liquefacta fudisset. *epi. 90.*

DE ANIMA.

De sensibus & de visu: & de optica nonnulla.

Oculorum velocior est sensus, & multum aures antecedit. 2. *natural. quæst.* 12 *in fin.*

Sine mixtura *lucis* nihil splendidum est, nisi atrum, nisi quod tenebras habet aut in se, aliquid traxit obscuri. *epi* 31.

Homines amplius *oculis* quam auribus credunt *ep. 6.*

Color igneus est à sole, cœruleus à nube. 1. *nat.* 4.

Non est Aethiopis inter suos insignitus color. 3. *de ira.* 27.

Nihil illo carcere. [loquitur de Crypta Neapolitana] longius, nihil illis faucibus obscurius, quæ nobis præstant, non vt per *tenebras* videamus, sed vt ipsas. *epi. 58.*

Quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationẽ, vt superuacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt vetustate. 3. *de benef.* 2.

Latitudo porticus ex *remoto spectantibus*, non seruat portionem suam, sed vltima, in angustias coeunt, & columnarũ nouissima interualla iunguntur. 7. *de bene.* 1.

Pleraque ex longinquo speculantibus abscisa & connexa videri solent, cum aciem longinquitas fallat. *in sap. non cad. in.* 1.

Hoc magnis euenit montibus, vt eorum proceritas minus appareat longe intuentibus: cum accesseris tunc manifestum fit, quod in arduo summa sint. *epi.* 112.

Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrum aspicientibus multo maiora sunt. Columnarum interualla porticus longiores iungunt. 1. *nat.* 3.

Omnia per aquam videntibus longe sunt maiora. Literæ quamuis minutæ & obscuræ per vitream pilam aqua plenam maiores clarioresque cernuntur. Poma formosiora, quam sint, videntur, si innatant vitro. Sydera ampliora per nubem aspicienti cernuntur, quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod vult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum adimpleueris aqua, & in id conieceris annulum. Nam cum in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in summo aquæ redditur. Quicquid videtur per humorem, longe amplius vero est. 1. *nat.* 6.

Speciosa & magna visentibus, cum ad pondus reuocata sunt, fallunt *epi* 67.

Rectissima, cum in aquam demissa sunt, speciem curui præfractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert. *epi.* 73.

De Auditu & voce.

Vox nihil aliud, quam ictus aer. 2. *nat. quæst.* 29.

Spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum patentiori nouissime exitu effundit. *epi.* 109.

Raro hæc coeunt, vt eadem vox & dulcis sit & solida. 3. *contron. procem.*

Crepitus illisæ manus humeris, prout plana peruenit aut concaua, ita sonum mutat. *epi.* 59.

Vocaliora sunt vacua, quam plena, intenta, quam remissa. Ita tympana & cymbala sonant. 2. *nat.* 29.

Vox est quidem, sed non explanabilis 1. *de ira.* 3.

Habet homo vocem? Sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque lusciniæ; *epi.* 77.

Vt vidit vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis marinis belluis esse solet) raucam & implicatam, putauit sibi decimum tertium laborem venisse. *in ludo.*

DE SENSV, ET IIS, QVÆ SENSV *percipiuntur.*

Sensum hominis nulla exuit virtus, *epi.* 86.

De Memoria.

Aliud est meminisse, aliud scire. Meminisse est, rem commissam memoria custodire, at contra scire, est, & sua facere quemque nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrum respicere. *epi.* 33.

Memoriam in me floruisse, vt non tantum ad vsum sufficeret, sed in miraculum vsque procederet, non nego. Nam duo millia nominum recitata, quo ordine dicta erant, referebam, & ab iis, qui ad audiendum præceptorem nostrum conuenerant, singulos versus à singulis, datos, cum plures quam ducenti efficerentur, ab vltimo incipiens vsque ad primum recitabam, nec ad complectenda tantum quæ vellem, velox mihi erat memoria, sed etiam ad continenda quæ acceperat. 1. *contron.*

Clauisio Sabino memoria tam mala erat, vt illi modo nomen Vlyssis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene nouerat, quam pædagogos nostros nouimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit sed imponit, tam perperam tribus, quam ille Troianos & Achiuos persalutabat. Nihilominus eruditus volebat videri. Hanc itaque compendiariam excogitauit. Magna summa emit seruos, vnum, qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum Nouem præterea Lyricis singulos assignauit. Magno emisse illum, non est, quod mireris. Non inuenerat? faciendos locauit, postquam hæc familia illi comparata est, cœpit conuiuas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde peteret versus, quos referret, sæpe in medio verbo excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus, stultorum diuitum adrosor, &, quod sequitur, arrisor: &, quod duobus his adiunctum est, derisor, vt Grammaticos haberet, analectas. A Cum dixisset Sabinus, centenis millibus sibi constare singulos seruos, Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in ea opinione erat, vt putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. *epi.* 27. [A Analectæ, sunt ne doctissimi, qui omnia ad manum habebant? an leguli, qui minuta quæque ex autoribus colligebant? an vero qui verba excidentia domino iterũ mentem ei reddebant?

Quorumcunque stilus est velox, tardior memoria est. 1. *contron.*

Non sine *ratione* sacra est magnarum virtutum memoria. 4. *de benef.* 10.

Nihil magis præstandum est, quam vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde reficienda est: quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit. 2. *de bene.* 24

Quicquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nunquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit. 3. *de bene.* 2.

Iniuriarum remedium *est obliuio. epi.* 95.

De somno.

Et obscuri crescebant B cornua C somni. *in ludo* [B Id est, crescebat nox: quo tempore longiore sopore detinemur. [C Somnum solitum erat pingi cum cornu, *teste Seruio 6. Aeneidos*: Valerius Flaccus 8. *Argonauticon*: Somne omnipotens, te Colchis ab omni Orbe voco, inque vnum iubeo, nunc ire draconem, Quæ freta sæpe tuo comui, quæ nubila cornu. Somno poetæ lasciuia quadam poetica tribuebant cornu plenum medicato stygij fluuij liquore. De eodem cornu Papinius 10. Thebaidos: manus hæc fusos à tempore læuo Sustentat crines, hæc cornu obliuia temisit. & paulo post ipse Seneca: Iamque suum victris augebat Cynthia lychnum. Longioribus noctibus opus [illegible] lychno maiore.

Non est gratior foris, quam domi somnus. *de remed. fort.* 16.

Turpis, qui alto sole semisomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit. *epi.* 123.

Qui leuiter dormit, & species secundum quietem capit

aliquando dormire se dormiens cogitat. Grauis *somnus* etiam somnia extinguit, animumque altius mergit, quam vt vlli vllo intellectu sinat. *epist.* 54.

Molestus est iucundum somnum videnti, qui excitat. Aufert enim voluptatem. etiamsi falsum, affectum tamen verum habentem. *epist.* 102.

De somniis.

Somnium narrare vigilantis est: & vitia sua confiteri sanitatis indicium est. *epist.* 54.

Dormientium *insomnia* tam turbulenta sunt, quam dies. *epist.* 57.

De senectute & morte.

Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuuenis. *epist.* 59.

In idem flumen bis descendimus, & non descendimus. *epist.* 59.

Aiebat, tam *immature* magnum ingenium non esse vitale. 1. *contr.* 1.

De vita.

Dixi in Theologicis: & in Nomenclatore in verbo *Vitalis.*

LOCI COMMVNES SEV LIBER AVREORVM, DE RE MEDICA EX SENECA, AVTHORE D. GOTHOfredo I. C.

Ars longa, vita breuis.

ILLA maximi A Medicorum exclamatio est, *Vitam* A breuem esse, longam artem. *de breuitate vitæ cap.* 1. [A Hippocratem intelligit, quem & *epistol.* 96. vocat maximum medicorum, & huius scientiæ conditorem. Paulus lib. 19. ad edictum in l. 12. ff. de statu hominum, eundem vocat doctissimum virum, eiusque authoritate pronunciat, nasci perfectum partum mense septimo, aut, quod tantundem, centesimo octogesimo. *l.* 3. §. 12. *ff. de suis.* [A Aphorismus est primus Hippocratis.

De Medicina mitili.

Medicina quondam c paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotij habuisse, firmis adhuc solidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem, voluptatemque corrupto. Qui postquam cœpit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quæri, & inuentæ sunt mille conditura, quibus auiditas excitaretur. Inde pallor & neruorum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus, D quam ex fame macies. Inde incerti labentium pedes & semper, qualis in ipsa ebrietate, titubatio. Inde in totam cutem humor admissus, distentusque venter, dum male assuescit plus capere, quam poterat. Inde suffusio luridæ bilis, & decolor vultus, tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, neruorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio corporum sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta? & cerebri æstuantis verminationes, & omnia, per quæ exoneramur, internis vlceribus affecta? & post: Immunes erant ab istis malis, qui nondum se deliciis soluerant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant, corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versata: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis B atque pyxidibus. simplex erat ex simplici causa valetudo. Multos morbos multa fercula fecerunt. & post: Maximus ille medicorum, & huius scientiæ conditor, F fœminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæ iam & capillis destituuntur, & pedibus ægræ sunt. non mutata fœminarum natura, sed vita est. Nam cum virorum licentiam æquauerint, corporum quoque virilium vitia æquauerunt. Non minus peruigilant, non minus potant, & oleo, & mero viros prouocant. Aeque inuitis ingesta visceribus per os reddunt, & vinum omne vomitu remittunt, æque niuem rodunt, solatium stomachi æstuantis. Libidine vero nec maribus quidem cedunt pati natæ. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum ac naturæ peritissimum in mendacio deprehendi, cum tot fœminæ podagricæ caluæque sint? Beneficium sexus suis vitiis perdiderunt, & quia fœminam exuerunt, damnatæ sunt morbis virilibus. Et antiqui medici nesciebant dare scyphum, sæpius & vino fulcire venas cadentes. Nesciebant sanguinem emittere, & diutinam ægrotationem balneo sudoribusque laxare: nesciebant crurum vincula, brachiorumque latentem vim, & in medio sedentem, ad extrema reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent periculorum paucissima. *epist.* 96. [C Sane anno vrbis 535. primum e Medicis Romam venit ex Peloponneso Archagatus Lysaniæ filius, qui à sæuitia secandi, vndique vulnerarius & carnifex dictus. 9. *Plinius* 1. Illud impendio ibidem placet, quod M. Cato filium dehortatus a Græcorum Medicina, profitetur commentarium sibi esse, quo medeatur filio, & seruis, & familiaribus. qui locus argumento est, viros illos magnos sibi suisque medicinam fecisse. [D puto legendum: ex ferculis, quam ex fame macies. [E instrumento medici legato continentur collyria, emplastra, & cætera eius generis. *l.* 18. §. 10. *ff. de instructo.* [F Hippocratem intelligit: alioquin Aesculapius medicinarum demonstrator. *Tertull. cap* 25. *apologetico aduersus gentes.*

De Medicina decretis: De secta Hippocratis, Asclepiadis, Themisonis.

Artes pleræque, imo, ex omnibus liberalissimæ, habent decreta sua, non tantum præcepta, sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. A *epist.* 96. [A His adde sectam Antonij Musæ sub Augusto: Vectij Valentis sub Claudio: Thessali sub Nerone: & Crinæ Massiliensis, qui ex Ephemeride Mathematica cibos dabat, & horas obseruabat: Charmidis, qui frigida hibernis algoribus lauari permittebat. adde Clinicen & Empiricen. 29. *Plin.* 1. Adde & Veterinariam & iumentorum medicinam, a Chirone Græco inuentam, qui inde pingitur dimidia parte homo, dimidia equus. 4. *Isid.* 9.

De officio medici: sanare.

Non sani esse tantum volumus, sed sanare. 3. *de natural.* 39.

Sanandis quibusque præsto esse.

Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. 4. *de benef.* 28.

Omnia facere, vt sanet.

Medicus, si omnia fecit, vt sanaret, peregit partes suas 7. *de benef.* 13.

Non desperare de curatione.

Mali medici est desperare, ne curet. 1. *de clem.* 17.

Intelligere ægri statum, neque eum dissimulare.

Medicus, si deficere ægrum non intelligit, quantum ad artem, magis peccat, quam si se intelligere dissimulat. *epist.* 96.

In rem præsentem venire, vt sanet.

Quædam non nisi a præsente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei tempus eligere. Vena tangenda est. *epist.* 22.

Tempus iustum sanando sumere.

Quid horum rapti, ra fieri potest? Quis medicus ægrotos in transitu curat? *epist.* 40.

Occidentis famam vitare.

Non minus principi turpia sunt multa supplicia, quam medico multa A funera. 1, *de clement.* 24. [A Hoc nomine Themison male audit apud Poëtam Iuuenalem Satyra 10. Promptius expediam quot amauerit Hippia mœchos, Quot Themison ægros autumno occiderit vno Quot Basilus socios, quot circumscripserit Hirrus Pupillos.

Non morbos ipsos irritare, vt maiore gloria sanasse videatur.

Grauissima infamia est *medici*, opus B quærere medici. Multi quos auxerant morbos & irritauerant, vt maiore gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt. 6. *de benef.* 36. [B Id est, morbum ipsum irritare, vt maiore gloria sanasse videatur. Tertullianus aduersus Marcionem: Quid de tali medico iudicabis, qui nutriat morbum, mora præsidij: & periculum extendat dilatione remedij, quo pretiosius & famosius curet? Quid si medicus per aduersa medicamenta, inferendo periculum eorum amittendorum, ægrotum compulit, vt ei possessiones suas contra bonam fidem æger venderet? Et inciuile factum coërcendum, & res ægro restituenda. *l.* 3 *ff. de extr. cognit.*

Etiam obscæna ipsa corporis contrectare, vt sanet.

Hunc affectum aduersus ægros suos medicus habet. horum nec obscæna (si remedio egent) contrectare, nec reliquias & effusa intueri dedignantur, nec per furorem sæuientium excipere A conuitia in. *sap. non cad.* 13. [A Tertullianus, in scorpiaco aduersus Gnosticos: Horrorem operis (loquitur de medicinæ sæuitia, de scalpello, de cauterio & sinapis incendio) fructus excusat. Vlulans denique æger, & gemens, & mugiens inter manus medici, postmodum easdem mercede cumulabit, & artifices optimas prædicabit, & sæuas iam negabit.

Adiice lacerationes medicorum ossa viuis legentium, & totas in viscera manus mittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. *ad Mart.* 22.

Veram morbi originem ab ægro exquirere.

Quare non verum, B vt medico, fatear? 1. *de tranq.* 1. [B Et merito: nec enim medicus recte sanare potest, nisi vim & qualitatem morbi cognouerit. Per contrarium medicus, si prudentem ægrum, nec timidum habeat, verum illi dicere debet: si timidum ac stultum, ægri necessarijs. *Galenus Commentario* 2. *in* 6. *de popularibus morbis.*

Non multa loqui, sed sanare.

Non [illegible]erit æger *medicum* eloquentem, sed sanantem. Sed si ita competit, vt idem ille, qui sanare potest, compte de his, quæ facienda sunt, disserat, boni consulet: non tamen erit, quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam disertum hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiam formosus est. Quid aures meas scalpis? quid oblectas? aliud agitur. vrendus, secandus, abstinendus sum. Ad hæc adhibitus es, curare debes morbum veterem, grauem, publicum. Tantum negotij habes, quantum in pestilentia medicus. *epist.* 75. [C Medicus ad ægrum non venit vt concionetur, sed vt sanet.

Nunquid ægrum laudat *medicus* secando? *Tacete*, D *fauete & præbete vos curationi.* etiamsi reclamaueris, non aliter audiam quam si ad tactum vitiorum vestrorum gemiscatis. *epist.* 53. [D emendaui hunc locum lib. 2. Coniecturarum.

Quid ni feliciorem putem Mutiũ, qui sic tractauit ignem, quasi illam manum *tractatori* E præstitisset? *epist.* 67. *in fin.* [E Tractatores videntur fuisse, qui manu membra tractabant, & leuiter fricabant. Martial. li. 3. epigr. 40. Percurrit agili corpus arte tractatrix.

De partibus corporis humani, De Venis & arteriis.

Placet natura regi terram, & quidem ad corporum nostrorum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ. Illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terra quoque alia sunt itinera, per quæ aqua: alia, per quæ spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem corporum humanorum natura formauit, vt maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. 3. *natural.* 15.

De ossibus, neruis, articulis, decore, core.

In corpore nostro ossa, nerui, & articuli firmamenta totius, & alia minime speciosa visu, prius ordinantur; deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aspectumque decor est; post hæc omnia, qui maxime oculos rapit, color, vltimus perfecto iam corpore effunditur. 2. *de ira* 1.

De sanguine & humoribus, cerebro, medullis, musculis, salmis, lachrymis, & lubrico articulorum.

In nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humorum, alij necessarij, alij corrupti, ac paulo pinguiores: in capite, cerebrum, in ossibus, medullæ, musculi salinæque, & lachrymæ, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico. 3. *nat.* 15.

De secundis infantium.

Non magis ad se iudicat ea pertinere, quam secundas ad editum infantem. *epist.* 93.

De sanitate & bona valetudine. Eam à medico reddi, non præstari.

Corpori ad tempus bona valetudo est, quam medicus, etiam si reddidit, non præstat. *epist.* 73.

Sanitatis & bonæ valetudinis definitio non vera.

Quid si sanum voces, leuiter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. *epist.* 86.

Bonæ valetudinis & virium differentia.

Non video quare sibi placeat, quod robustior est valetudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. 1. *nat q. præfat.* 1.

Origo valetudine.

A capite bona valetudo. 2. *de clem.* 2.

Inconcussæ, & vi eductæ valetudinis discrimen.

Felicior est inconcussa valetudo, quam ex grauibus morbis, & extrema minitantibus, in tutum vi quadam & patientia educta. *epist.* 67.

Hoc interest inter sanum, & ex morbo graui, ac diutino emergentem. Illi sanitatis loco est leuior accessio: hic nisi attendit, subinde grauatur & in eadem reuoluitur. *epist.* 33.

Non tantum velocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit. Bona valetudo vitiata in malam transfertur. acies oculorum extincta cæcitate nos afficit. *epist.* 76.

DE SIGNIS MORBORVM

In corporibus futuri *languoris signa* præcurrunt. Quædam enim segnitia neruis inest, & sine labore vllo lassitudo & oscitatio, & horror membra percurrens. *epist.* 75.

Hic quidem ait nos eandem *crisin* habere, quia vtrique dentes cadant, *epist.* 84.

Aegros scimus neruos esse, vbi inuitis nobis mouentur. Senex, aut infirmi corporis, est, qui cum ambulare vult, currit 2. *de ira* 15.

Qui comitiali vitio solent corripi, iam aduentare valetudinem intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumen neruorumque trepidatio est, si memoria sublabitur, caputque versatur. Solitis itaque remediis incipientem casum occupant, & odore gustuque quicquid est, quod alienat animos, repellitur, aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur, aut, si parum medicina profecit, vitauerunt turbam, & sine teste ceciderunt. Proderit morbum suum nosse, & vires eius, antequam spatientur, opprimere. 3 *de ira.* 10.

Fastidientis stomachi est, multa degustare. *epist.* 2.

DE CAVSIS MORBORVM, ET ALIIS nonnullis, quæ morbos adiuuant.

Aegris sana miscere.

Initium morbi est, ægris A sana miscere. 1. *de tranq. vita* 7. [A puta, pestilentia loca ingredi.

Morbum suum nosse.

Causa multis moriendi fuit, morbum suum nosse. *de breu. vit.* 18.

Intemperantia

Nullam B habet spem salutis æger, quem ad intemperantiam medicus hortatur. *epist.* 124. [B sic Valerius 9 c. 1. Nullum finitur vitium ibi, vbi oritur.

Stomachus vitiatus & bilem colligens.

Stomachus morbo vitiatus, & colligens bilem, quoscunque accepit cibos mutat, & omne alimentum in causam doloris trahit. 5. *de ben.* 12.

Ciborum copia.

Copia ciborum subtilitas animi impeditur. *epist.* 15.

Alimenta stomacho innatantia.

Alimenta quæ accipimus quandiu in sua qualitate perdurant, & solido innatant stomacho, onera sunt. at cum ex eo, quod erant, mutata sunt, tunc demum in bilem, & in sanguinem transeunt. *epist.* 85.

Alimenta, vt sumpta, ita statim electa.

Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumtus emittitur. *epist.* 2.

Epula, ebrietates, libidines.

Epula, cruditatem afferunt, ebrietates, neruorum corporem tremoremque, libidines, pedum, manuum, articulorum omnium deprauationes. *epist.* 24.

Humor vitiosus.

Corporibus, copia vitiosi humoris intensis, morbus non est incrementum, sed pestilens abundantia. 1. *de ira* 16.

Suspicio morbi redituri.

Qui ex longa & graui valetudine expliciti, motiunculis leuibusque interim offensis perstringuntur, & cum reliquias effugerunt, suspicionibus tamen inquietantur, medicisque iam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis sui ca umniantur. 1 *de tranq.* 2.

Metus, dolor, intermissa voluptates.

Tria in omni morbo grauia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. *epist.* 79.

Minima accessio.

Quamuis leuia initia morborum serpunt, & ægra corpora minima interdum mergit accessio. *epist.* 86.

DE MORBORVM GENERIBVS

Morborum animi & affectuum differentia.

Quid inter morbos animi intersit & affectus, sæpe iam dixi. Nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inueterata vitia & dura? vt auaritia, vt ambitio nimia. postquam hæc animum implicuerunt, & perpetua esse mala eius cœperunt. Vt breuiter finiam, morbus est iudicium in prauo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quæ leuiter expetenda sunt: vel, si mauis, ita finiamus. Morbus animi est, nimis imminere leuiter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus sunt motus animi improbabiles, subiti & concitati, qui frequentes, neglectique fecere morbum: sicut distillatio vna, nec adhuc in morem adducta tussim facit, assidua & vetus phthisin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos sunt, affectu tamen adhuc sentiunt. *epist.* 76.

Vitia mentis humanæ inueterata & dura morbos vocamus. *epist.* 86.

De febrium differentiis, de leui motiuncula, & vera febri.

Leuis saltem motiuncula decipit, sed cum creuerit, & vera A febris exarserit, etiam duro, & *perpessitio* confessionem exprimit. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt, adhuc dissimulamus, & aut talum extorsisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipienti morbo quæritur nomen, qui, vt talaria cæperit intendere, & vtrosque dextros pedes fecerit, necesse est podagram fateri. Contra euenit in iis morbis, quibus afficiuntur animi. quo quis peius se habet, minus sentit. *epist.* 54. [A Illus est vera febris, quam vetus. Nam & autores nostri Vlpianus ad edictum ædilium curulium in l. 1. §. 8. ff. de ædilitio edi: & Iulianus 5. Digestorum in l. 60. ff. de re iudicata, veterem quidem quartanam opponunt leuissimæ febriculæ, veterem tamen quartanam talem esse posse, vt iam sperni possit: denique vt in ea ægrotus omnibus rebus suis superesse soleat.

Dolores maximi & acutissimi cur consistant in macerrimis corporis partibus, puta neruis & articulis, vt podagra, chiragra dolore vertebrarum, neruorum, dentium, oculorum. De dolore in stuporem verso.

Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus, neruis articulisque, & quicquid aliud exile est. Acerrime sæuit, cum in arcto vitia conceperit. Sed cito eæ partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt. Siue, quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius, vim suam, qua viget admonetque nos, perdit; siue, quia corruptus humor, cum desiit habere quo confluat, ipse se elidit, & his, quæ nimis impleuit, excutit sensum. sic podagra, A & chiragra, & omnis vertebrarum dolor, neruorumque interquiescit, cum illa, quæ torquebat, hebetauit. Omnium istorum prima verminatio vexat, impetus mora extinguitur, & finis dolendi est, obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium B dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascatur: non minus mehercule quam capitis ipsius: si incitatior est, eo citius in alienationem stuporemque conuertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est, desinas illum sentire, si nimis senseris. *epist.* 79. [A Podagræ & chiragræ discrimen lepido illo suo versu Martialis delineauit: Litigat & podagra Diodorus (Flacce) laborat. Sed nil patrono porrigit, hæc chiragra est. [B Hinc auricularius, pro medico qui aurium dolores curat, in l. 1. §. 3. ff. *de extr. cognit.* & auricularis dolor in l. 4. *in fin ff. de ædilitio edicto.*

De longa distillatione & febriculis inde sequentibus.

Febriculæ longas distillationes, & in consuetudinem adductas, sequuntur. *epist.* 79.

De morbis ad horam & certum tempus recurrentibus.

Quartana ad horam venit, podagra ad tempus respondet: purgatio, si nihil obest, statum diem seruat. præsto est ad mensem suum partus. 3. *natural.* 16.

De febribus torrentibus.

Præcordiorum *suppurationes*, & febres viscera ipsa torrentes. *epist.* 14.

De Hydropisi.

Nullus sufficit humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium viscerum oritur. non enim sitis illa est, sed morbus. *ad Alb.* 11.

De peste.

Solet post magnos terrarum motus pestilentia fieri. Nec id mirum: Multa enim mortifera in alto latent & aer ipse, qui vel terrarum culpa, vel pigritia, & æterna nocte torpescit, grauis haurientibus est, vel corruptus internorum ignium vitio, cum est a longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum: affert noua genera morborum. Quid quod aquæ inutiles pestilentesque in abdito latent, vt, quas nunquam vsus exerceat, nunquam aura liberior verberet. *& post:* Aer quoque, qui mixtus est illis, quique inter illas paludes iacet, cum emersit, late vitium suum spargit, & haurientes necat. *& post:* Multa terras habere mortifera vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur non manu sparsa, sed sponte solo scilicet habente vt boni, ita mali semina *& post:* Nec prius pestilentia desinit, quam spiritum illum grauem exercuit laxitas cœli, ventorumque iactatio. 6 *nat.* 27.

Aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura. promiscue enim imbecilla robustaque inuasit. 3. *de ira.* 5.

In pestilentia cauendum est, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus assideamus. quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus. Initium morbi est ægris sana miscere. 1. *de tranq.* 7.

Tantum negotij habet, quantum in pestilentia medicus. *epist.* 75.

De insania.

Non omnes stultos curamus elleboro. 2. *de ben* 35.

Nemo præceptis curat insaniam. *epist.* 95.

Si bilis nigra curanda est, & ipsa furoris causa remouenda. *epist.* 95.

Quemadmodum apud *insanos* sola præcepta non prosunt: sic curationem adiuuant. & denunciatio & castigatio insanos coercuit. De illis sanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. *epist.* 95.

Inter *insaniam* publicam & hanc, quæ à medicis traditur, nihil interest, nisi quod hæc morbo laborat, illa opinionibus falsis altera causas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso præcepta det, quomodo loqui debeat quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in priuato, erit ipso, quem monebit, insanior. *Si bilis nigra* curanda est, & ipsa furoris causa remouenda. Idem in hoc animi furore faciendum est. ipse discuti debet. *epist.* 95.

Insania species omnia grandia cupere.

Senetio fuit ingenij confusi ac turbulenti, qui cupiebat grandia A dicere, adeo vt nouissime huius rei morbo teneretur, & rideretur. Nam & seruos nolebat habere nisi grandes, & argentea vasa non nisi grandia. Credatis mihi velim non iocanti, eo peruenit insania eius. vt calceos quoque maiores sumeret, ficus non esset nisi mariscas. Concubinam ingentis staturæ habebat. omnia probabat grandia. Et impositum est cognomentum, & vocari cœpit Senetio Grandio. *Suasor.* 2. [A Aristophanes Ranis appellat verba grandia ἱππόκρημνα in rupium morem alta, & ἱπποβάμονα, ita sublimia, tanquam equis vecta. Callimachus Grammaticus apud Athenæum 3. Dipnosophist. librum magnum, magno malo comparat. Mirum itaque longiores Demosthenis, Ciceroni: longissimos versus Aristophanis Archilocho gratiores haberi.

De ophtalmia, & suffusionibus, & morbis oculorum.

Si quid obstat *oculo* & impedit visum, debet removeri. Huic non opus est præceptis ad viuendum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat *& post:* Deinde, cuius curata est suffusio, is non protinus, cum visum recepit, alijs quoque potest reddere. *& post:* Oculos quoque ægros medicus non tantum curat, sed etiam monet. non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à tenebris primo ad vmbrosa procede: deinde plus aude, & paulatim claram lucem pati assuesce. non est, quod post cibum studeas, non est, quod plenis oculis ac tumentibus imperes. Afflatum & vim frigoris, in oculos incurrentis, euita. Aliaque eiusmodi, quæ non minus, quam medicamenta proficiunt. Adiicit remediis medicina consilium. *epist.* 93.

Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. Non opus est mihi alia quærere, sed hæc tantum modis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conleuatur, hoc palpebrarum crassitudo tenuatur, hoc vis subita & humor auertitur, hoc acuitur visus. *epist.* 65.

Oculos maior & perfecta suffusio excæcat, modica turbat. *epist.* 86.

Difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radij solis offensionem. *epist.* 84.

Visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet & repurgari. *epist.* 116.

De Vlceribus & papulis.

Vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fædam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat. 1. *de tranq.* 2.

Papulas A obseruatis alienas, obsiti plurimis vlceribus *de vita beata* 27. [A Adagium in cæcos aliorum reprehensores simile est illud in Tragœdia: ἄλλων ἰατρὸς αὐτὸς ἕλκεσι βρύων. Aliis medetur, ipse plenus vlcerum. Porro papulæ sunt aspredines cutis, quibus ea rubet, & leuiter roditur, authore Cornelio Celso. ex eo genere, quos Græci ἰδρῶας ἐξανθήματα vocant.

Vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt. 3. *de ira.* 10.

De cicatrice.

Coire velut in cicatricem. 3. *nat.* 15.

De faucibus concisis & strumis.

Nemo aliis risum præbuit, qui ex se cœpit. Vatinium hominem natum & ad risum & ad odium, scurram fuisse venustum & dicacem memoriæ proditum est. In pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces concisas: sic inimicorum, quos plures habebat quam morbos, & in primis Ciceronis, vrbanitatem effugit. 2. *in sapientem non cadere iniuriam.* 17.

De suspirio.

Vni *morbo* quasi assignatus sum: quem, quare Græco nomine appellem, nescio. Satis enim apte suspirium B dici potest. Breuis autem valde & procellæ similis impetus est, intra horam fere desinit. Quis enim diu expirat? Omnia corporis aut incommoda, aut pericula per me transierunt. Nullum mihi videtur molestius. Quid ni? Aliud enim, quicquid est, ægrotare est, hoc, est animam agere. Itaque medici hanc meditationem mortis vocant. Facit aliquando spiritus ille, quod sæpe conatus est. *& post:* Paulatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus ceperat, interualla maiora fecit, & retardatum ast ac remansit. Nec adhuc, quamuis desierit, ex natura fluit spiritus. Sentio hæsitationem quandam, & eius moram, Quomodo volet, dummodo non ex animo, suspiret. *epist.* 55. [B Ad hoc suspirium conferre buglossam & basilicam Apuleius scribit libro de virtutibus herbarum cap. 41. & 128.

De cardiaco.

Bibere & sudare, vita cardiaci est. *epist.* 15.

De Varicum exsectione.

Ille, qui dum varices exsecandas præberet, legere librum perseuerauit. *epist.* 79.

De animi deliquio.

Fortes quidam, & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre non possunt. Quidam ad vulneris noui, quidam ad veteris & purulenti tractationem inspectionemque succidunt, & linquuntur animo: alij gladium facilius recipiunt, quam vident, Non est hic timor, sed naturalis affectio, inexpugnabilis rationi. *epist.* 58.

Mel amarum quibusdam videri.

Sunt quidam, quibus, morbi vitio, mel amarum videatur. *epist.* 110.

De Vomico morbo.

Fabianus Maximus nobilissimus vir fuit, qui primus foro Romano hunc vomicum morbum, quo nunc laborat, intulit. 2. *coner.* 5.

De Lymphaticis.

Inter bella errauere lymphatici: nec vsquam plura exempla vaticinantium inuenies, quam vbi formido mentes religione mixta percussit. 6 *nat.* 18. *in fin.*

De Comitiali morbo.

Vide supra caput de signis morborum.

De papulis, næuis, verrucis.

Papulas obseruatis alienas, obsiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale, si is pulcherrimorum corporum næuos aut verrucas derideat, quem scabies depascatur. *de vit. beat. cap.* 27.

DE REMEDIIS.

Remedia adhibiturum medicum ægri accersimus, non declamaturum.

Non quærit æger medicum eloquentem A sed sanantem. *epist.* 76. [A Et alioqui Hippocrates libro de præceptionibus medici cum garrulitate affirmationem, fallacem esse, & ad errorem procliuem, tradit.

Remedia tandiu adhibenda quamdiu vitia sunt.

Remedia B ante vultis, quam vitia desinere. *epist.* 90. [B Digna obseruatione est medicinæ à Platone facta diuisio. Vult enim quinque species esse medicinæ: quarum quæ prima φαρμακευτικὴ, potione: secunda χειρουργικὴ secando vel vrendo: tertia διαιτητικὴ commoda victus ratione morbos curat: Quarta νοσογνωμονικὴ quæ in cognoscendis ipsis morbis versatur: Quinta βοηθητικὴ, dolores continuo sedat. *Laertius* 3. *in Platonis vita.*

Remediis pondus adferes, curari à quo velis.

Nihil magis ægris prodest, quam ab eo curari, à quo volunt. 4. *contr.* 5.

Remedia non immorantia.

Remedia non prosunt, nisi immorentur. *epist.* 40.

Immatura medicina.

In morbis nihil est magis periculosum, vel perniciosum, quam immatura medicina. *ad Albin.* 1.

Opportunus cibus.

In ægris opportunitas cibi salutaris est. 2. *de ben.* 2.

Crebra mutatio remediorum.

Nihil æque sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. *epist.* 2.

Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebra medicamenta tentantur. *epist.* 2.

Remediorum quædam delectant protinus: alia post sanitatem.

Non est acerba medicina, quæ protinus delectat dum sanat. aliorum remediorum post sanitatem voluptas est. Philosophia pariter & salutaris & dulcis est. 6. *epist.* 51. *in fin.*

Curationis ac remedij operantis indicium.

Tunc incipit medicina proficere, vbi in corpore alienato dolore tactus expressit. *epist.* 90.

Leniores orientibus, & à sanguine recentibus: vehementiores inueteratis morbis, & in malum vlcus versis adhibenda medicina.

Leniore medicina est oriens adhuc restinguenda mali vis: vehementius contra inueterata pugnandum est. Nam vulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt, tum & vruntur & in altum reuocantur, & digitos scrutantium recipiunt. vbi corrupta in malū vlcus se verterunt, difficilius curantur. *ad Marc.* 1. *in fin.*

Solatia honesta, Studia, Amici. Ambulatio, Exercitatio, Otium, Lectio, Nauigatio, Concussio, Cibi, Vinum.

Hæc ipsa, quibus acquiescebam, medicinæ vim habuerunt. In remedium cedunt honesta solatia, & quicquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiæ acceptū fero, quod surrexi, quod conualui. Illi vitam debeo, & nihil illi minus debeo. Multū mihi ad bonam valetudinem contulerunt amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus alleuabar. Nihil æque ægrū reficit atque adiuuat, quam amicorum affectus. nihil æque exspectationem mortis ac metum surripit. *& post:* Medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis monstrabit. Ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo, vt legas clarius & spiritum, cuius iter & receptaculum laborat, exerceas, vt nauiges, & viscera molli exercitatione concutias:

quibus cibis vtaris, vinum quando virium causa aduoces, quando intermittas, ne irritet & exasperet tussim. *epist. 79.*

Medendi gradus & ordo.

Medicus primo in leuibus vitiis tentat, non multum ex quotidiana consuetudine inflectere? & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum, mutata vitæ dispositione firmare. Proximum est, modus proficiat. Si modus & ordo non proficit, subducit aliqua & circumcidit. Si ne adhuc quidem respondet, interdicit cibis & abstinentia corpus exonerat. Si frustra molliora cesserūt ferit venam, membrisque, si adhærentia nocent, & morbum diffundunt manus affert. nec vlla dura videtur curatio, cuius est salutaris effectus. *1. de ira 5.*

Frigida negata & ferrum.

Frigida ægris negamus, & lugentibus ac sibi iratis ferrum vt amentibus quidquid contra se vsurus ardor petit. *2. de benef. 14.*

Aqua tempestiue data.

Aqua tempestiue data remedij locum obtinet. *2. de beneficiis. 2.*

Frigida aspergi.

Animo relictos stupentesque frigida spargimus, vt in sensum suum redeant. *4. natur. 13.*

Fortuita sanantia: in flumen cecidisse frigore magno flagellis quartanam discutere: metus repentinus.

Multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt. Et in flumen alicui cecidisse frigore magno causa sanitatis fuit, quomodo quorumdam flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum in alienam curam auertendo suspectas horas fefellit, nec ideo quicquam horum etiamsi saluti fuit, salutare est. *6. de ben. 8.*

Tuber quidam tyranni gladio diuisit, qui ad eum occidendum venerat. Non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem, quam medicorum manus formidauerant, nocendo sanauit. *2. de ben. 19.*

Ignorante ægro nonnulla sunt curanda.

Quædam ignorantibus curanda sunt. Causa multis moriendi fuit, morbum suum nosse. *de breu. vit. 18.*

Hoc si via recta consequi non potero, decipere vos coner, veluti salutarem pueris daturus potionem absinthiati poculi. *Suasor. pro Cicerone.*

Medicum, aiunt, cum regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumentem mammam leuiter fouet, scalpellum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto. Eadem, quia non spectauit, dolorem tulit. *3. de ira 37.*

Virentia: colores certi.

Confusis oculis prosunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorum splendore præstringitur. *3. de ira. 9.*

Febres ipsa: Venenum, pestifera.

Febres quædam genera valetudinis leuant. nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedij genus est, sanitatem debere morbo. *& post:* Aliquando venenum ex inopinato profuit. non ideo salutare iudicandum est. Sæpe enim saluti fuere pestifera. *1. de ira. 12.*

Venenum aliquando profuit. non ideo numeratur inter salubria. *2. de ben. 18.*

Chirurgia.

Remedij causa quibusdam raduntur ossa, læduntur & extrahuntur venæ, & quædam amputantur membra, quæ sine totius pernicie corporis hærere non poterant. *de prou. 3.*

Remissio.

Grauiter affectis, sanitatis loco, est bona remissio. *epist. 29.*

Accessio leuior.

Hoc interest inter consummatæ sapientiæ virum & alium procedentis, quod inter sanum & ex graui morbo ac diutino emergentem, cui sanitatis loco est leuior accessio. *epist. 73.*

Contraria contrariis curari.

De hoc vide consolationem. *ad Alb. 1.*

Contraria vsitatis deficientibus tentanda esse, vide. *1. de clem. 9.*

Grauiora morbis remedia.

Quædam remedia grauiora ipsis periculis sunt. *6. controu. 7.*

Trans ferri e lecto vno in alium.

Nihil differt, vtrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces. Quocunque illum transtuleris, morbum suum secum transferet. *epistola 17*

Remedia qua monstranda, qua inculcanda.

Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt. *epist. 27 in fin*

Remedia vi ac seruitute adhibita.

Adolescentibus ac iam potentibus sui, si remedia metu aut intemperantia reiiciunt, vis adhibetur ac seruitus. *de benef. 24.*

Mutatione rerum vti.

Proprie ægri est, nihil diu pati, & mutationibus, vt remedis, vti. *1. de tranq. 2.*

Mutare loca.

Medicina ægro, non regio, quærenda est. *epist. 105.*

Vomitus, cibus frequens, ieiunium, balneo abstinere, Causaria partes, Vno loco iacere. De Collectione & Vomica.

Nota quisque habet corporis sui vitia. Itaque alius vomitu leuat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & purgat. Hi, quorum pedes dolor repetit, aut vino, aut balneo abstinent, in cætera negligentes. Huic (à quo sæpe infestantur) occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi causariæ partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in ocio facio? vlcus meum curo. si ostenderem tibi pedem turgidum, liuidam manum, aut contracti cruris aridos neruos, permitteres mihi vno loco iacere, & fouere morbum meum. Maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere. In pectore tuo collectio & vomica est. *ep. 68.*

Iram vitare.

Iræ ingentis exitus furor est, ideo ira vitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis. *ep. 18.*

Contra intemperantiam stare: multa inuitum facere cogi ac pati

Ne desperaueris, etiam diutinos ægros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa inuitos & facere coëgeris & pati. *epistolarum. 25.*

Ad somnum medicamenta, & de opio & ellebore.

Si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari & retinere rectum tenorem, etiamsi temulentus sit, posse, licet etiam colligere, nec veneno potato moriturum, nec opio sumto dormiturum, nec elleboro accepto, quicquid in visceribus hærebit, eiecturum. *epist. 84.*

Hortatorem insania relinquere.

Magna pars sanitatis est, hortatores insaniæ reliquisse, & ex illo cœtu inuicem noxio procul abegisse *ep. 95.*

Remedia eadem non omnibus aque partibus corporis adhibenda.

Quædam remedia aliis partibus corporis salutaria, velut fœda & indecora, adhiberi aliis nequeunt: &, quod alibi prodesset sine damno verecundiæ, id fit inhonestum loco vulneris. *ep. 100.*

Ad somnum medicamentum.

Murrhedius pro cætero stupore suo dixit medicamentum se parasse ad somnum: quia assiduæ sollicitudines vigiliarum sibi facerent consuetudinem. *7. contr. 3.*

Detractione curari.

Semper ad sanitatem procliuius est, quod potest detractione curari *9. contr. 2.*

Secare, Vrere, Vinculis coercere.

Beneficia multa tristem frontem & asperam habent, quemadmodum secare & vrere vt sanes, & vinculis coercere. *5. de ben. 20.*

Sanguinem emittere, venam percutere, scalpello venam aperire.

Vt dolorem capitis leuares, sanguinem sæpe emisisti. ad extenuandum corpus vena percutitur. *epist. 71.*

Scalpello vena percutitur. *epist. 71.*

Concutere & iactare corpus.

Mihi necessarium erat concutere corpus, vt, siue bilis insederat faucibus, discuteretur, siue ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio. quam profuisse mihi sensi. *epist. 56.*

Amicorum præsentia.

Nihil æque, ægrum reficit atque adiuuat, quam amicorum affectus: nihil æque expectationem mortis ac metum surripit. *epist. 79.*

Quibusdam ægris gratulatio fit, cum se ipsos ægros esse senserunt. *epist. 6.*

Lassitudinem corporis cauere: Cibo bilem temperare.

Cauere debemus lassitudinem A corporis. Consumit enim quicquid in nobis mite ac placidum est, & acria concitat. Igitur quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo temperent, quam maxime mouet fatigatio: siue, quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius, venis laborantibus, sistit, siue, quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. Certe, ob eandem causam iracundiores sunt valetudine aut ætate fessi. 3. *de ira* 9. [A Inter præcepta curationum hæc quinque Cicero 16. epistolarum 18. Tironi suo repetit. Valetudo quid postulet, non ignoras. *πέψιν, ἀκοπίαν, περίπατον σύμμετρον, τρῖψιν* (al. *τέρψιν*) *εὐλυσίαν κοιλίας*, id est, concoctionem, lassitudinis vitationem, ambulationem moderatam, frictionem, alui facilitatem. Addam & hæc præcepta ex eodem. 2. *officiorum*. Valetudo, inquit, sustentatur notitia sui corporis & obseruatione earum rerum, quæ prodesse aut obesse soleant, & continentia in victu omni atque cultu, corporis tuendi causa, & prætermittendis voluptatibus, postremo arte eorum, quorũ ad scientiam hæc pertinent. Sed & illud non omittendum, quod *secundo ad Atticum* 23. est. Recreandæ, inquit, voculæ causa necesse est mihi ambulare. hæc dictaui ambulans. *Hæc Cicero.*

Vetus dictum est, à lasso B rixam quæri. æque autem & ab esuriente, & à sitiente, & ab omni homine, quem aliqua res vrit. 3. *de ira* 10. [B Plinius 22. cap. 24. In lassitudine ad iram proniores sumus, vt & in siti.

Extrema remedia adhibere.

In ipsa desperatione extrema remedia tentanda. *epist.* 29.

Temerariis remediis graues morbi curantur, quibus vti non audeo in nouerca. 4. *contr.* 5.

Extrema morbi contemnere.

Tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id, quod extremum minatur. *epist.* 79.

Morbi imprecatio.

Quingenti denarij sunt, illud, quod dici solet, in A morbo consumat. 4. *de benef.* 39. [A id est hac pecunia non sanus fruatur. verba esse videntur hominum male precantium illis, quibus de suo aliquid erogant.

Cicatrix post vulnus manet.

Cum vulnus sanatum est, etiam cicatrix manet. 1. *de ira* 16.

De Venenis, de Radicibus venenorum.

Venena à radicibus statim pestifera sunt. 4. *de clamat. in fin.*

De serpentum & vermium venenis.

Serpentum venena à cubili repentium nocent, innoxij dentes sunt, cum illos frequens morsus exhausit. 1. *de ira.* 16.

Malorum serpentium & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine icta sunt, venenum omne consumitur. Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant. 2. *natur.* 31.

Venenum aliquando prodest.

Aliquando venenum ex inopinato profuit. 1. *de ira.* 12. & 2. *de ben.* 18

Venenum priuatis vtrum habere liceat.

Habuit malum medicamentum Mithridates. Quis enim alius debeat habere quam parricida? Habuit, inquam, Demosthenes venenum, & vixit. 7. *contr.* 3.

De Pyxidibus medicorum & earum titulis, & in iis remediis & venenis.

Plerique philosophorum tales sunt, vt sint diserti in conuicium suum, quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum B tituli remedia habent; pyxides, venena. epist. [B Adagium inde natum: Aliud in titulo, aliud in pyxide.

Nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis ac pyxidibus: vbi simplex erat ex simplici causa valetudo. *epist.* 96.

De salariis medicorum.

Quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum transeunt, & nos non arte, quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate. Itaque medico, qui nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos quos perambulat, ponit, sine vllo affectu facienda vitandaue præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum vidit, sed tanquam inuocatorem. & *post*: Quare istis debetur multum? non quia pluris est quod vendiderũt quam emimus, sed quia nobis ipsis aliquid præstiterunt. Ille plus impendit quam medico necesse est. Pro me, non pro fama artis extimuit. Non fuit contentus remedia monstrare, sed admouit. Interea sollicitus assedit, ad suspecta tempora currit. Nullũ ministeriũ oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus audiuit. In turba malorum inuocantium ego illi potissima curatio fui. Tantum aliis vacauit, quantũ mea valetudo permiserat. Huic ego non tanquam medico, sed tanquam amico obligatus sum. 6. *de ben.* 16.

Medico in maius gratia referri non potest. Solet enim & medicus vitam dare. Nec nautæ, qui naufragum sustulit. 5. *de benef.* 35.

Grauis annus medicis in quæstu.

Miles bellum optat in gloriam. Agricolam annonæ caritas erigit. Eloquentiæ exceptat precium litium numerus. Medicis grauis annus in quæstu est: Institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat; Nullo igne, nulla tempestate lædantur tecta? Iacebit opera fabrilis. 6. *de beneficiis* 38.

DE MATHEMATICIS SCIENTIIS & affinibus.

Mathematici raro verum dicunt.

Patere Mathematicos A aliquando verum dicere. *in lu-do.* 147. [A Sed hic Mathematicum sumit, pro abutente Mathematicis artibus.

Mathematica superficiaria.

Mathematica (vt ita dicam) superficiaria est, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad vlteriora perueniat: si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris, quæ tractatu cœlestiũ crescunt, trahuntque aliud ex alio. *epist.* 89.

De Arithmetica.

Numerare docet me *Arithmetica*, & auaritiæ commodare digitos. potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes, non esse feliciorem, cuius patrimonium tabularios lasset, imo, quam superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si, quantum habeat, per se computare cogatur. *epist.* 89.

Vnus numerus fit ex singulis, cum minores summas & dissidentes computatio vna comprehendit. *epist.* 81.

Plato annum vnum atque octogesimum impleuit, hac vlla deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quam humanæ, rati. Quia consummasset perfectissimum numerum, quem nouem nouies multiplicata componerent. *epist.* 59.

De Geometria.

Metiri me Geometres docet latifundia: potius doceat, quomodo metiar, quantum homini sit satis. *ep.* 89. [Quid mihi prodest scire agellum in partes diuidere, si nescio cum fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere, etiamsi quid decempedam effugit, si tristẽ me facit vicinus potens & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis: at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & auito expellor. Quid? Ante auum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur, hæredis. Negant Iurisconsulti quicquam vsucapi, quod publicum est. Publicum est hoc, quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem! Scis rotunda metiri, in quadratum redigis quamcunq; acceperis formam: interualla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum dic, quam magnus sit, dic, quam pusillus sit. Scis quæ recta sit linea quid tibi prodest, si quid in vita rectum sit, ignoras? *epist.* 89. & *post*: Cum ventum est ad naturales quæstiones, *Geometriæ* testimonio statur. Ergo eius, quam adiuuat, pars est? Multa adiuuant nos, nec ideo partes nostræ sunt, imo, si partes essent, non adiuuarent. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis præstat Geometriæ ministerium. Sic philosophiæ necessaria est, quomodo ipsi faber, sed nec geometriæ pars est, nec illa philosophiæ. Præterea vtraque fines suos habet. Sapiens enim causas naturalium & quærit & nouit, quorum numeros mensurasque geometres persequitur & supputat. Qua ratione constent cœlestia, quæ illis sit vis, quæ natura, sapiens scit: cursus, & recursus, & obseruationes, per quas descendunt & alleuantur, ac speciem interdum stantium præbent, cum cœlestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quæ causa in speculo imagines exprimat, sciet sapiens

picos. Illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse solem philosophus probabit: quantus sit mathematicus, qui vsu quodam & exercitatione procedit: sed vt procedat, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus a solo excitat. Mathematica (vt ita dicam) superficiaria est, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad vlteriora perueniat. Si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris, quæ tractatu cælestium crescunt, trahuntque aliud ex alto. *epist.* 89. [A Geometriæ partes Gellius refert. 16 cap. 18. ὀπτικὴ quæ ad oculos: κανονικὴ, quæ ad aures. Prior ad speculorum varietatem pertinet & visiones: Posterior ad longitudines ac altitudines vocis. Longior mensura ῥυθμὸς: altior μέλος, vtraque spatiis & interuallis linearum & ratione numerorum constat. Huius sub partem rursus constituit μετρικὴν per quam syllabarum longarum, breuium & mediocrium iuncturas & modos congruentes in principiis geometriæ aurium mensura examinat.

Alexander Rex Macedonum discere Geometriam infelix ceperat, sciturus quam pusilla terra esset, ex qua minimum occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, quod intelligere debebat, falsum se gerere cognomen. Quis enim esse magnus in pusillo potest. *epist.* 92.

Intercidit scientia, nisi continuetur. Geometriam dico & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt. 5. *de ben.* 5.

DE MVSICA.

Ad *musicam* transeo: doces me, quomodo inter se acutæ ac graues voces consonent; quomodo neruorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi qui sint modi flebiles: monstra potius quomodo inter aduersa non emittam flebilem vocem. *epist.* 89.

In *musica* est aliquod bonum, tanquam tibia aut organum aliquod, aptatum ad vsus canendi, nihil tamen horum facit musicum, & tamen in arte musica, quod bonum est, facit musicum. Bonum id dicimus, non quod instruit musicum, sed quod facit. Tu ad supellectilem artis, non ad artem venis. Bonum in arte musica duobus modis dicitur, altero, quo effectus musici adiuuatur, altero, quo ars ad effectum pertinet. Instrumenta tibiæ, & organa & chordæ ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis, vti forsitan non potest arte. *epist.* 88.

Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. 3. *de ira.* 9.

Multorum vocibus chorus constat. Vnus tamen ex omnibus sonus redditur. aliqua acuta est, aliqua grauis, aliqua media. Accedunt viris fœminæ, interponuntur tibiæ, singulorum illic latent voces, omnium apparent. In comessationibus nostris plus cantorum est, quam in theatris olim spectatorum fuit, cum omnes vias ordo canentium impleuit, & cauea æneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis. *epist.* 85.

Quid illi, qui in componendis, audiendis, discendis canticis operati sunt, dum vocem, cuius rectum cursum natura & optimum, & simplicissimum fecit, inflexu modulationis ineptissime torquent, quorum digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant, quorum cum ad res serias, etiam sæpe tristes adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? *de breu. vit. c.* 12.

Canendi non minus peritus est, cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. 4. *de ben.* 21.

Illi meliori vitæ longiorique præluditur. *epist.* 103.

Alexandrum aiunt Xenophanto canente manum ad arma misisse. 2. *de ira.* 2. *in fin.*

De Tympano.

Nulli corpus tuum impudicitiæ vacat, sed in manu tympanum est. *c.* 13. *de vit. beat.*

De sistro.

Cum sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur *c.* 27. *de vit. beat.*

Calamo cantare.

Qui non calamo A tantum cantare, & agreste, & inconditum carmen, aliquam tamen oblectationem modulari docuit. 4. *de bene.* 6. [A sic apud Maronem Tityrus calamo canit, & vt pastor, & quod Titiros Hesychio teste, est calamus & tityrenus tibia calamina, quæ & auena. Maro Eclog. 1. Syluestrem tenui musam meditaris auena. Martialis 8. *epig.* 3. Dum tua multorum vincat auena tubam.

DE ASTROLOGIA ET ASTRONOMICIS

Venio nunc ad illum, qui cælestium notitia gloriatur. Frigida Saturni quo sese stella receptet, Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes. Hoc scire quid proderit? vt sollicitus sim, cum Saturnus & Mars ex contrario stabunt, aut cum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno. Potius hoc discam, vbicunque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum, & ineuitabilis cursus. Per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut mouent aut notant. Sed, siue, quicquid euenit, faciunt, quid ineuitabilis rei noticia proficiet? siue significant, quid refert prouidere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient. Si vero solem ad rapidum stellasque sequentes Ordine respicias, nunquam te crastina fallet Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ. Satis abundeque prouisum est, vt ab insidiis tutus essem. Nunquid me crastina non fallet hora? fallit enim quod nescienti euenit. Ego, quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo, totum exspecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora si parcit: sed ne sic quidem fallit. Nam, quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non vtique casura. Vtique secunda expecto, malis paratus sum, in illo feras me necesse est, non ad præscriptum euntem. *epist.* 89.

De Chaldæis.

Quinque stellarum potestates Chaldæorum obseruatio excepit. 2. *nat. quæst.* 32.

De Genethliacis.

Naturalium periti, id est, genethliaci. A 2. *nat.* 32. [A de Genethliacis vide Gellium 14. *cap.* 1.

Licet nescire, cur pariter natis fata diuersa sint, maximisque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum interest. 7. *de ben.* 1.

Quis est, qui futurorum scientiam sibi vindicet? nouæ oportet sortis sit, qui iubente Deo canat: non eodem contentus sit vtero, quo imprudentes nascimur: quandam imaginem Dei præferat, qui iussa exhibeat Dei. *& post* Qui in media (vt prædicant) fatorum misere pignora, natales inquiunt, & prima omnium meliorum annorum habent initia, quo ierint motu sidera, in quas discurrerint partes: contrane Deus steterit, an placidus affulserit sol: an plenam lucem, an initia surgentis acceperint: an abdiderit in noctem obscuram caput Luna: Saturnus nascentem.

De sortibus.

Si in sortem nomina nostra coniici iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, aliquid deberes mihi, sed exiguum. *& post* Quod nomen meum exit, sorti debeo, quod exire potuit, tibi. 6. *de ben.* 14.

De Portentis.

Portenti loco habetur hiatus terræ, & de cauernis maris ignium eruptio. 7. *de ben.* 20.

De Tuscis & Hetruscis.

De Etruscis, & fulminum scientia, cuius Etrusci maximi professores, quibus inquam summa persequendorum fulminum est scientia, vide 2. *natural.* 32.

De Prædictionibus.

Cuius rei ordo est, etiam prædictio est. 2. *natural.* 32.

De Auspiciis & ominibus.

Cur aquilæ hic honos datus est, vt magnarum rerum faceret auspicia? aut coruo, aut paucissimis auibus, & cæterarum sine præsagio vox est? 2. *nat.* 32.

Occurrunt nuptiis omnia dira, sacris publicis tristia auspicia, feriatis maxime, ac solennibus, & hilaritati dicatis diebus, semianimes isti greges oberrant. 10. *contr.* 4.

De maleficis & incantatoribus frugum.

Dixi in Iuridicis supra, Titulo De sicariis.

De Magis.

Hoc scis puto Platoni diligentiæ suæ beneficio contigisse, quod natali suo decessit, & annum vnum atque octogesimum impleuit sine vlla deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quam humanæ, rati: quia consummasset perfectissimum numerũ, quem nouem nouies multiplicata cõponunt. *ep.* 59.

An ad bella Mars militem, an negociosum in quæstus Mercurius exceperit, an blanda annuerit nascenti Venus: an ex humili in sublime Iupiter tulerit. Existimant tot circa vnum caput tumultuantes deos? Futura nunciant? Plerisque dixere victuros, & nihil metuentes oppressit dies. Aliis

dedere finem propinquum, at illi ſuperfuere. Egentes inutilis animæ, felices naſcentibus ſpopondere annos: at fortuna in omnem properauit iniuriam. *& poſt.* Vnicuique iſta pro ingenio finguntur, non ex ſcientiæ vi. *Suaſoriarum.* 4.

De diuinis & eorum habitu ac geſtu.

Cum ſiſtrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, cum aliquis ſecandi lacertos ſuos artifex brachia atque humeros ſuſpenſa manu cruentat, cum aliqua genubus per viam repens vlulat, laurumque linteatus ſenex & medio lucernam die præferens, conclamat iratum aliquem deorum, concurritis & auditis, & diuinum eſſe eum affirmatis. *de vit. beat.* 27.

DE HISTORIA ANIMALIVM.

Animalium diuiſio.

Omnia animalia aut rationalia ſunt, vt homines: aut irrationalia, vt pecora. *epiſt.* 114.

Animalia aut mortalia ſunt, aut immortalia. *epiſt.* 59.

De Animalibus in genere, & in quibus vincatur homo à brutis.

Quidam profeſſi ſapientiam queruntur, quod non magnitudine corporis æquemus elephantes, velocitate, ceruos, leuitate, aues, impetu, tauros, quod ſolidior ſit cutis belluis, decentior damis, denſior vrſis, mollior fibris, quod ſagacitate narium nos canes vincant, quod acie luminum, aquilæ, ſpatio ætatis, corui, multa animalia nandi felicitate. 2. *de ben.* 29.

De ſolertia officio & amore naturali animalium.

Omnibus conſtitutionis ſuæ ſenſus eſt. *& poſt:* Omnes conſtitutioni conciliantur, in qua ſunt. Etiam infans ſine dentibus eſt. *& poſt:* Cura ſui animalibus ineſt cunctis, nec inſeritur, ſed innaſcitur. *epiſt.* 122.

Tenera quoque animalia e materno vtero vel quoquo modo effuſa, quid ſit infeſtum ipſis, protinus norunt, & mortifera deuitant: vmbram quoque tranſuolantium reformidant, obnoxia auibus rapto viuentibus. Nullum animal ad vitam prodit ſine metu mortis. *& poſt:* Eſſe illis intellectum ex eo apparet, quod nihil amplius, ſi intellexerint, faciant. Quid eſt, quare pauonem, quare anſerem, gallina non refugiat: cum tanto minorem, & ne notum quidem ſibi accipitrem? Quare pulli felem timeant, canem non timeant? Apparet illis ineſſe ſcientiam nocituri, non experimento collectam. Nam antequam poſſint experiri, cauent. Deinde, ne hoc caſu exiſtimes fieri, nec metuunt alia, quam debeant, nec vnquam obliuiſcuntur. Huius tutelæ & diligentiæ æqualis eſt illis à pernicioſo fuga. Præterea non fiunt timidiora viuendo. Ex quo quidem apparet, non vſu illa ad hoc peruenire, ſed naturali timore ſalutis ſuæ. Tardum eſt & varium quod vſus docet. Quicquid natura tradit, & æquale eſt omnibus, & ſtatim. Si tamen exigis, dicam, quomodo omne animal pernicioſa intelligere conetur. Sentit ſe carne conſtare. Itaque ſentit, quid ſit, quo ſecari caro, quo vri, quo obteri poſſit, quæq; ſunt animalia armata ad nocendum, horum ſpeciem trahit inimicam & hoſtilem. Inter ſe iſta coniuncta ſunt. Simul enim conciliatur ſaluti ſuæ quidque, & quæ iuuant, illa petit, læſura reformidat. Naturales à contrariis aſpernationes ſunt. ſine vlla cogitatione, ſine conſilio fit, quicquid natura præcipit. Non vides, quanta ſubtilitas ſit apibus ad fingenda domicilia? Quanta diuidui laboris obeundi concordia? Non vides quam nulli mortalium imitabilis ſit araneæ textura? Naſcitur ars iſta, non diſcitur. *& poſt:* Simul incipiunt & diſcere & viuere, nec eſt mirum cum eo naſci illa, ſine quo fruſtra naſcerentur. *epiſt.* 122.

Animalia quædam, ne inueniri poſſint, cubilia ſua confundunt. *epiſt.* 68.

Officia etiam feræ ſentiunt. Nec vllum tam immanſuetum animal eſt, quod non cura mitiget, & in amorem ſui vertat. Leonum ora a magiſtris impune tractantur. Elephantorum feritatem vſque in ſeruile obſequium demeretur cibus. 1. *de benef.* 2.

Multorum animalium concitata ſunt deſideria, & tamen breuia. Vaccarum vno die alteroue mugitus auditur, nec diutius equarum vagus ille amenſque diſcurſus eſt. Feræ cum veſtigia catulorum conſectatæ ſunt, & ſyluas peruagatæ, cum ſæpe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aues cum ſtridore magno inanes nidos circumfremunt, intra momentum tamen quietæ volatus ſuos repetunt, nec vlli animali longum fœtus ſui deſiderium eſt, niſi homini, qui adeſt dolori ſuo. *ad Mart.* 7.

Animalia quædam tergi durioris inuerſa tam diu ſe torquent, & pedes exerunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. *epiſt.* 122.

De morſu venenato quorundam animalium.

Minuta quædam, vt ait Phædon, animalia cum mordent, non ſentiuntur, adeo tenuis illis & valens in periculum vis eſt. tumor indicat morſum, & in ipſo tumore nullum vulnus apparet. *ep.* 93.

Animalia quædam inter ignes innoxia.

Animalia quædam per medios ignes ſine noxa corporum tranſeunt. *epiſt.* 90.

De Quadrupedibus, & Feris.

Feræ, inter nos educatæ, cum in ſyluas eruperunt, aliquid manſuetudinis priſtinæ retinent, tantumque à placidiſſimis abſunt, quantum à veris feris, & nunquam humanam manum paſſis. 7. *de ben.* 19.

Feræ pericula quæ vident, fugiunt: cum effugere, ſecuræ ſunt. Nos & venturo torquemur. *epiſt.* 5.

Acerrimas feras vmbra, vox, & odor inſolitus exagitat. *& poſt:* Maximos ferarum greges linea pennis diſtincta conterret, & ad inſidias agit. *& poſt:* metuitur à feris rubens pinna. 2. *de ira.* 11.

Elephas.

Elephantes porcina vox terret. 2. *de ira* 11.

Elephantorum feritatem vſque in obſequium demeretur cibus. 1. *de ben.* 2.

Taurus pauciſſimorũm iugerum paſcuis impletur: Vna ſylua Elephantis pluribus ſufficit: homo & terra paſcitur & mari. *epiſt.* 61.

Non magnitudine corporũ æquamus elephãtes 2. *de b.* 29.

Aſpice elephantorum iugo colla ſubmiſſa, taurorum pueris pariter ac fœminis perſultantibus terga impune calcata. 2. *de ira* 31.

Primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Item Metellus victis in Sicilia Pœnis triumphans, vnus omnium Romanorum centum & viginti captiuos elephantos duxit. *c.* 13. *de breu. vit.*

Tigris, Leo, vrſus.

Tigres leoneſque nunquam feritatem exuunt, aliquando ſubmittunt, & cum minime exſpectaueris, exaſperatur toruitas mitigata. *epiſt.* 86.

Primus L. Sylla in circo leones ſolutos dedit, cum alioqui alligati darentur, ad conficiendos eos miſſis à rege Boccho iaculatoribus. *c.* 13. *de breuit. vitæ.*

Cuniculi motus, totarumque verſata facies leonem redigit in caueam. 2. *de ira.* 11.

Iracundia Leonem adiuuat. 2. *de ira.* 16.

Alexander Lyſimachum familiarem ſibi leoni obiecit. 3. *de ira.* 17.

Leoni pauida ſunt ad leuiſſimos ſtrepitus pectora. 2. *de ira.* 11.

Leonem in amphitheatro ſpectauimus, qui vnum ex beſtiariis agnitum, cum quondam eius fuiſſet magiſter, protexit ab impetu beſtiarum. 2. *de ben.* 19.

Aliter Leo aurata iuba nitet dum contrectatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus, aliter incultus & integri ſpiritus. *epiſt.* 41.

Subula leonem excipis. *epiſt.* 83.

Vrſos leoneſque mappa proritat. 1. *de ira* 30.

Leonum ora impune à magiſtris tractantur. 1. *de beneficiis* 2.

Cantherius, caballus, mannus, aſturco, tolutarius.

Marcus Cato Cenſorius (quem tam Romano populo hercule profuit naſci quam Scipionem: alter enim cum hoſtibus noſtris bellum geſſit, alter cum moribus) canthero vehebatur, & hippoperis quidem impoſitis, vt ſecum vtilia portaret. *epiſt.* 8.

O quantum erat ſeculi decus, imperatorem triumphalem, cenſorium, & (quod ſuper omnia hæc eſt) Catonem, vno caballo eſſe contentum, & ne toto quidem. partem enim ſarcinæ ab vtroque latere dependentes occupabant Ita non omnibus obeſis mannis, & aſturconibus, & tolutarius præferes vnum illum equum, ab ipſo Catone defrictum? *epiſtol.* 88.

Equus.

Non faciunt equum meliorem aurei freni. *epiſt.* 41.

Iumenta.

Quam libet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aſpero vngula eſt. In molli paluſtrique paſcuo nata cito ſubteruntur. *epiſt.* 51.

Taurus, & vetus atque ingeniosius mos mactandi Tauri.

Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impulit. Tenui ferro commissura ceruicis abrumpitur, & cum articulus ille, qui caput collumque committit, incisus est, tanta illa moles corruit. *de pro.* 8.

De tauro.

Taurum color rubicundus A excitat 3. *de ira.* 30. [A Hinc panno rubro fugare armentum. §. *interdum. Inst. de obligat. ex delicto:* l. 50. *in fin. ff. de furtis.*

De Verruce.

Chrysippus quendam indignatum ait, quod illum aliquis veruecem maximum dixerat. *cap.* 17. *in sapientem non cadere iniuriam.*

De cane.

In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras, cursus, si consequi, audacia, si mordere & inuadere. *epist.* 77.

Canis missa a domino frusta panis aut carnis aperto ore captat. Quicquid excepit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. *epist.* 73.

Quibusdam canibus sic innatum est, vt non pro feritate, sed pro consuetudine latrent. *de remed. fort.*

De Muribus.

Venisti huc, vbi mures ferrum rodunt. *in ludo.*

Quia Romæ mures molas B lingunt, hic nobis curua corrigit. *in ludo.* [B Hinc mures apud Homerum in Batrachomyomachia sunt λιχομύλαι.

De lepusculi velocitate.

Cum te ad velocitatem paraueris, par lepusculo non eris *epist. vlt.*

De Vulpe & muribus syluestribus.

Non hodie magna pars Scytharum tergis vulpium induitur, ac murium: C quæ tactu mollia atque impenetrabilia ventis sunt? *epist.* 91. [C Mu ium appellatione non tantum intelligit domesticos mures, sed & eos, quos pelles commendabiles faciunt, quo in genere sunt martes & hermelini, & mustelæ. facit interea ad hunc locum Iustinus libro 2. de Scythis loquens: Lanæ vsus ac vestium ignotus. & quanquam continuis frigoribus vrantur, pellibus tamen ferinis aut murinis vestiuntur.

De Damis.

Solidior est cutis belluis, decentior damis, densior vrsis, mollior fibris. 2. *de benef.* 29.

De Ceruis.

De his vide. 2. *de ben.* 29. & 2. *de ira.* 16.

De Fele.

Quare pulli felem timent, canem non timent? *epist.* 121.

De Formicis.

Pusilli hominis est repetere mordentem, vt mures & formicæ, ad quas si manum admoueris, ora conuertent. 2. *de ira.* 34.

Cum te in illa vere magna sustuleris, quoties videbis exercitus sub rectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modo altiora explorantem, modo a lateribus affusum, libet dicere: It nigrum campis agmen. Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? *nat. proœm.*

Sine proposito vagantur, quærentes negocia, nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quæ occurrunt. Inconsultus illis vanusque cursus est, qualis formicis per arbusta repentibus, quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. 1. *de tranq.* 12.

DE PISCIBVS.

De Murænis.

Cum cœnaret apud Vedium A Pollionem, fregerat vnus ex seruis eius crystallinum. Ad mortem rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis obiici iubebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ causa facere? sæuitia erat. Euasit e manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes: nihil aliud petiturus quam vt aliter periret, nec esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar: & illum quidem dimitti & cristallina omnia coram se frangi iussit, complerique piscinam. 3. *de ira.* 40. [A adde 9. *Plin.* 23. *Tertull. de pallio. in fin.*

Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quam seruí sui? quod murænas sanguine humano saginabat, & eos, qui se aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud quam serpentibus obiici iubebat? O hominem mille mortibus dignum, siue deuorandos seruos obiiciebat murænis, quas esurus erat, siue in hoc tantum alebat, vt sic aleret. 1. *de clement.* 18.

De mullo pisce quatuor pondo & selibra, eiusque immani pretio.

Mullum ingentis formæ; quare autem non pondus adiicio, & aliorum gulam irito? quatuor pondo & ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Cæsar missum sibi, cum in macellum deferri & venire iussisset, Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apitius emerit, aut P. Octauius. Vltra spem illi coniectura processit. Licitati sunt. Vicit Octauius, & ingentem inter suos consecutus est gloriam, cum quinq; sestertiis emisset B piscem quem Cæsar vendiderat, ne Apitius quidem emerat. *epi.* 96. [B V. quæ sup. *scripsi ad Tit. de contrah. emptione.*

De mulli piscis in vitro morientis variis coloribus.

Quotidie elegantius aliquid excogitat furor, vsitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus, nihil A est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreū, in quo exultet, in quo trepidet. Vbi multū diuque laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur. Tunc, vt quisque peritior est, monstrat. Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio. Vide quas per latera venas agat Ecce, sanguineum putes ventrem: quam lucidum quiddam ceruleumque sub ipso tempore effulsit? Iam porrigitur & pallet, & in vnum colorem componitur. 3. *natur.* 18. [A Plinius 9. c. 17. Mullum expirantem versicolori quadam & numerosa varietate spectari proceres gulæ narrant, rubentium squamarum multiplici mutatione pallescentem, vtique si vitro spectetur inclusus.

De mullo pisce in Sosiorum garo necari solito vide apud authorem nostrum *epist.* 96.

De mullis, in ipsa vel conuiuentium mensa manu capi solitis a gulosis & delicatis, vide eundem authorem nostrū 3. *nat.* 17.

Marinæ belluæ.

Vox, qualis marinis belluis esse solet, rauca & implicata. *in ludo.*

DE AMPHIBIIS ET INSECTIS.

De Testudine

Nullum tormentum sentit supinata testudo. Inquieta est tamen desiderio naturalis status, nec ante desinit niti quatere se, quam in pedes constitit *epist.* 122.

De verme.

Quid otiosius est verme? *epist.* 88.

Habent impetum & motum voluntarium bestiæ & vermes. *epist.* 77.

De anguillis.

Anguillæ grauis sunt cibus ob ignauiam. 3. *nat.* 19.

De fibris.

Mollior est cutis fibris A quam homini. 2. *de ben.* 19. [A hi castores etiam dicuntur, de quibus vide 8. *Plin.* 30. & 32.

De ostreis, echinis & spondylis.

Quid illa ostrea, inertissimam carnem, cœno saginatam; nihil existimas limosæ grauitatis inferre? & *post.* Nihil interfit ostrea echinis: spondyli perturbati mullis concoctique ponantur? *epist.* 96.

DE AVIBVS.

De auium metu.

Aues etiam inanis fundæ sonus territat. *epist.* 75.

De visco & auibus.

Aues viscum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. 3. *de ira.* 16.

Aues, quæ conuiuiis comparantur, vt immotæ facile pinguescant, in obscuro continentur. Ita sine vlla exercitatione iacentibus tumor pigrum corpus inuadit, & per superbam vmbram iners sagina succrescit. *epist.* 123.

De nocturnis auibus.

Tam infausti homines, quam nocturnæ aues sunt. *epist.* 123.

De struthiocamelo.

In senatu flentem vidimus Fidum Cornelium, Nasonis generum, cum illum Corbula Struthiocamelum depilatum dixisset. *cap.* 17. *in sap. non cad. iniur.*

De Phœnice.

Vir bonus, primæ, non secundæ, notæ, fortasse tanquam Phœnix semel anno quingentesimo A nascitur: nec est mirum ex interuallo magna generari. Mediocria & in turba nascentia sæpe fortuna producit: eximia vero ipsa raritate commendat. *epist.* 42. *in pro.* [A Imo millesimo. Plinius 29. c. 1. Ex cinere nidoque phœnicis produnt medicinas. ceu vero id certum esset, atq; non fabulosum. Irridere est, vitæ

remedia post millesimum annum reditura monstrare. Idem 10. cap. 2. annos tribuit 660. de qua aut plura ibidem vide. Quod ad ætates animalium attinet, idem 7. cap. 48. refert, cornici nouem tribui nostras ætates: quadruplum eius, ceruis: id triplicatum coruis: & reliqua fabulosius in Phœnice & Nymphis.

De Pauonibus.

Pauonum ceruix variis coloribus, quoties ea aliquo deflectitur, nitet. 1. *natural.* 5.

De Columbis.

Colorem columbarum ceruix & sumit & ponit, vtcunque deflectitur 1. *natural.* 7.

Columbam fuga adiuuat. 2. *de ira.* 16.

De Luscinia.

Homo habet vocem? sed quanto dulciorem mobilioremque lusciniæ? *epistol.* 77.

De Aquila: de eius visu, voce, auspiciis.

Luminum acie aquilæ nos vincunt. 2. *de benef.* 29.

Homo vocem habet? sed quanto acutiorem aquilæ? *ep.* 77.

Cur aquilæ hic honor datus est, vt magnarum rerum faceret auspicia? 2. *natural.* 32.

De Coruis.

Spatio ætatis corui nos vincunt. 2. *de ben.* 29.

Cur coruo aut paucissimis auibus magnarum rerum auspicia faciendi honor datus est, & cæterarum sine præsagio vox est? 2. *nat.* 32.

De Vulture.

Amico ægro aliquis assidet? probamus. At hoc si hæreditatis causa facit, vultur est, cadauer exspectat. *epist.* 96.

De Accipitre.

Accipitrem impetus adiuuat. 2. *de ira.* 16.

Quid est, quare pauonem, quare anserem gallina non refugiat? quum tanto minorem & ne notum quidem sibi accipitrem: apparet illis esse scientiam nociturι. *epist.* 122.

De Phœnicoptero.

Non desideras linguas phœnicopterorum, A & alia portenta luxuriæ. *epist.* 111. [A Iuuen. Sat. 12. *Et Scythicæ volucres & phœnicopterus ingens.*

De insectis. De aranea textura.

Non vides quam nulli mortalium imitabilis araneæ textura? quanti operis fila disponere, alia in rectum missa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, quæ minora animalia in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant? Nascitur ars ista non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. Videbis aranearum pares telas, par in fauis angulorum omnium foramen. Incertum est, & inæquale, quicquid ars tradit. Ex æquo venit, quod natura distribuit. *epist.* 122.

De Apibus & experientia earum in mellificio.

Apes flores ad mel faciendum idoneos carpunt. Deinde, quicquid attulere, disponunt, ac per fauos digerunt, & (vt Virgilius noster ait) liquentia mella Stipant, & dulci distendunt nectare cellas. De illis non satis constat, vtrū succum ex floribus ducant, qui protinus mel sint, an, quæ collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inueniri, apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cœli, aut ipsius arundinis humor dulcis & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eandem, sed minus manifestam, & notabilem poni, quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura & dispositione in hanc qualitatem verti, quæ ex tenerrimis virentium florentiumque decerpserint, non sine quodam (vt ita dicam) fermento, quo in vnum diuersa coalescunt. *epist.* 85.

De Serpentibus.

Serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. Non desunt illi tunc venena, sed torpent. *epist.* 42.

Serpentem illum in Africa sæuum & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem frustra sagittis fundisq. petierunt, cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solidi ferrum, & quidquid humanæ torserant manus, reiiceret, molaribus demum fracta saxis est. *epist* 83. *in fin.*

Venenum, quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent. *epist.* 82.

De vipera & natricibus.

Vipera, & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent. 1 *de ira* 31.

De venenis serpentum.

Serpentium venena a cubili repentium nocent. Innoxij dentes sunt, cum illos frequens morsus exhausit. 1. *de ira.* 16.

De Dracone.

Aspice repentes inter pocula sinusque innoxio lapsu dracones. 2. *de ira.* 31.

De aspide.

Ad vmbram aspis exurgit. 3. *de ira.* 30.

Acerrimas feras vmbra exagitat 1. *de ira.* 11.

De Chamæleonte.

Chamæleontis & cæterorum huiusmodi animalium color, aut ex ipsis mutatur, cū ita vel cupidine accensa cutem suam variant humore diffuso? aut positione lucis, quam, prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. 1. *natural.* 5.

Miscella de animalibus quibusdam.

Ignis qui omnia consumit, quædam etiam creat: & quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur. 5. *nat.* 6.

Animal A non videtur, sed cogitatur. videtur autem species eius, Canis & equus. *ep.* 56. [A sic homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, vt Cicero & Cato. *ep.* 56.

De Centauris & Gigantibus.

Hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quidquid aliud falsa cogitatione formatum habere aliquam imaginem cœpit, quamuis non habeat substantiam *ep.* 58.

De Hydra & Chimera.

Talem faciem animi nobis proponimus qualis est Hydræ multa habentis capita, quorum vnumquemque per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex istis capitibus animal est, sed animalis caput. Cæterum ipsa vnum animal est. Nemo in Chimera Leonem esse animal dixit aut draconem. Hæ partes erant eius, partes eius non sunt animalia. *ep.* 114.

De Cerbero.

Peruenit Claudius ad ianuam Ditis, vbi iacebat Cerberus, velut ait Horatius, bellua centiceps, sese mouens, villosque horrendos excutiens, pusillum subperturbatur, vt illum vidit canem nigrum (nam albam canem in delitijs habere consueuerat) villosum: sane quem non velis tibi in tenebris occurrere. *in ludo.*

Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor orci ossa super recubans antro semesa cruento Aeternum latrans exangues territat vmbras. *epist.* 83.

De Scylla.

Mixtum portentuosumque, & ex diuersis animalium congruentibus membris animal est Scylla. Nam, vt ait Virgilius noster in Scylla, Prima hominis facies & pulchro pectore virgo Pube tenus, postrema immani corpore pistrix, Delphinum caudas vtero commissa luporum. Huic tamen Scyllæ fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia. *ep.* 95.

LOCI COMMVNES, SEV LIBER AVREORVM, DE SIMILIBVS EX Seneca, authore D. G. I. C.

E iure Diuino ſumpta.

Qvemadmodum religio deos colit, ſuperſtitio violat: ita clementiam manſuetudinẽque omnes boni præſtabunt, miſericordiam autem vitabunt. 2. *de clem.* 5.

Quemadmodum Dij immortales regnum inermes tegunt, & illis rerum ſuarum ex ædito, tranquilloque tutela eſt: ita hic officia ſua, quamuis latiſſime pateant, ſine tumultu obit. 7. *de benef.* 3.

Vt dij immortales, nullam didicere virtutem, cum omni editi, & pars naturæ eorũ eſt, eſſe bonos: ita quidam ex hominibus egregiam ſortiti indolem, in ea quæ tradi ſolent, perueniunt ſine longo magiſterio, & honeſta cõplexi ſunt, cum primum audierunt. *epiſt.* 96.

Sicut nec in victimis quidem, licet optimæ ſunt, auroque præfulgeant, deorum eſt honos, ſed pia ac recta voluntate venerantium: ita boni etiam farre ac fictili religioſi ſunt. mali rurſus, non effugiunt impietatem, quamuis aras ſanguine multo cruentauerint. 1. *de bene.* 6.

Vt cœleſtia humanas manus effugiunt, & ab his, qui tẽpla diruunt, aut ſimulachra conflant, nihil diuinitati nocetur: ita quicquid fit in ſapientiam proterue, petulanter, ſuperbe, fruſtra tentatur. 2. *in ſapien. non cad. iniur.* 3.

Sicut ſanctiora ſacrorũ tantũ initiati ſciunt, ita in philoſophia, arcana illa admiſſis receptiſq; in ſacra oſtẽdũtur. *ep.* 96.

Quemadmodum Neptuno plus debere ſe iudicat ex his, qui eadem tranquillitate vſi ſunt, qui plura & pretioſiora illo mari vexit, & animoſius à mercatore, quam à vectore ſoluitur votum, & ex ipſis mercatoribus effuſius gratus eſt, qui odores, ac purpuras, & auro penſanda portabat, quam qui viliſſima quæque & ſaburræ loco futura congeſſerat: ſic huius pacis beneficium ad omnes pertinens altius ad eos peruenit, qui illa bene vtuntur. *epiſt.* 74.

E iure ciuili.

Quomodo non ſemper beneficium recipiendum eſt, ſic non vtique reddendum. 6. *de bene.* 40.

Vt qui, quod dedit, imputat, gratiam deſtruit: ita qui, quãtum det, oſtendit, munus ſuum non commendat, ſed exprobrat. 2. *de bene.* 15.

Quemadmodum ſtultus eſt, qui equum empturus non ipſum inſpicit, ſed ſtratum eius ac frenos: ſic ſtultiſſimus eſt, qui hominem aut ex veſte, aut ex cõditione, quæ veſtis modo nobis circumdata eſt, æſtimat. *epiſt* 47.

Quemadmodũ ille beneficiũ dat, vbi plus præſtat quam quod operis locauit: ſic ſeruus, vbi beneuolentia erga dominum fortunæ ſuæ modũ tranſit, & altius aliquid auſus, quod etiam felicius nato decori eſſet, & ſpem domini anteceſſit, beneficium eſt intra domum inuentum. 3. *de bene.* 22.

Quemadmodum reus ſentẽtiis paribus abſoluitur, & ſemper quicquid dubium eſt, humanitas inclinat in melius: ſic animus ſapientis, vbi paria maleficiis merita ſunt, deſinet quidem debere, ſed non deſinet velle debere, & hoc facit, quod, qui tabulas nouas ſoluunt. *epiſt.* 82.

Quemadmodum acerbiſſima crudelitas eſt, quæ trahit pœnam, & miſericordiæ genus eſt, cito occidere, quia tormentum vltimum finem ſui ſecum affert, quod antecedit tempus, maxima venturi ſupplicij pars eſt: ita maior eſt muneris gratia, quo minus diu pependit. Eſt enim bonarum etiam rerum ſolicita expectatio. Et cum plurima beneficia remedium alicuius rei afferant, qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus poteſt liberare, aut gaudere beneficio ſuo tardius, manus affert. 2. *de bene.* 5.

Quemadmodum pulcherrimum opus eſt, etiam inuitos, nolenteſque ſeruare: ita rogantibus peſtifera largiri, blandum & affabile odium eſt. 2. *de bene.* 14.

E re militari.

Quemadmodũ primum militiæ vinculũ eſt religio, & ſignorũ amor, & deſerendi nefas: tunc deinde facile cætera exiguntur, mandanturque ad iuſiurandum adactis: ita in his, quos velis ad beatã vitã perducere, prima fundamẽta iaciẽda ſunt, & inſinuanda virtus Huius quadã ſuperſtitione teneãtur, hanc ament, cum hac viuere velint, ſine hac nolint *ep.* 96.

Quemadmodum tyrones, leuiter ſaucij, tamen vociferantur, & manus medicorum magis quam ferrum horrent, at veterani, quamuis confoſſi, patiẽter ac ſine gemitu, velut aliena corpora excoriari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. *de conſol. ad Albin.* 3.

Illa maxima eſt ex omni mortalium populorum turba, miſerorum, quam exſpectatio mortis exagitat vndique impendens. Nihil enim eſt, vnde non ſubeat. Itaq; vt in hoſtili regione verſantibus, huc & illuc circumſpiciendum eſt, & ad omnem ſtrepitum circumagenda ceruix. niſi hic timor e pectore eiectus eſt, palpitantibus præcordiis viuitur. *ep.* 75.

Multis ad philoſophandum obſtitere diuitiæ, paupertas expedita eſt, ſecura eſt. Cum claſſicum cecinit, ſcit non ſe peti. Cum aliqua conclamatio eſt, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. *epiſt.* 17.

Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in anguſtum coarctatur &, aut in cornua, ſinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, vtcũque ordinatus eſt, eadem eſt, & voluntas pro eiſdem partibus ſtandi: ita definitio ſummi boni alias diffundi poteſt & porrigi, alias colligi, & in ſe cogi. *de beata vita*, 4.

Quemadmodum pernicioſior eſt hoſtis fugientibus: ſic omne fortuitum incommodum magis inſtat cedenti & auerſo. *epi.* 79.

Quod duces magni faciunt rebus afflictis, vt hilaritatem de induſtria ſimulent, & aduerſas res adumbrata lætitia abſcondant, ne militum animi, ſi fractam ducis ſui mentem viderint, & ipſi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum eſt. *de conſ. ad Polyb* 24.

Quod in ſtrage hominum magna euenit, cum ipſe ſe populus premit, nemo ita cadit, vt non aliũ in ſe attrahat: primi exitio ſequentibus ſunt: hoc in omni vita accidere videas licet. nemo ſibi tantum errat, ſed alieni erroris cauſa & autor eſt. *de beat. vit.* 1.

Quemadmodum quædam haſtilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, ſed vt explicemus, elidimus: ſic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. 1. *de ira*, 5.

Vt tela à duro reſiliunt, cum dolore cædentis ſolida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad ſenſum ſui abducit, fragilior eo quod petit. 3. *de ira*, 5.

Sicut in telis eadem vis ferri eſt: ſed in infinitum intereſt, vtrum excuſſo lacerto torqueantur, an remiſſa manu effluãt. Gladius idem & ſtringit, & transforat: quam preſſo articulo venerit, refert. Idem eſt, quod datur: ſed intereſt, quomodo detur. 2. *de bene.* 6.

Vt intentam manum deiicere aliquis caſus poteſt, & emiſſa tela declinare, ita iniurias qualeſcunque poteſt aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt nec factæ ſint, nec acceptæ. 2. *in ſap. non cad iniur* 7.

Quemadmodum eadem cathena & cuſtodem & militem copulat, ſic iſta, quæ tam diſſimilia ſunt, pariter incedũt. *ep.* 5.

E re medica.

Sicut medicinæ apud ægros vſus, etiam apud ſanos honor eſt: ita clementiam, quamuis pœna digni, innocent, etiã innocentes colunt. 1. *de clem.* 2.

Quemadmodum nouem menſibus nos tenet maternus vterus, & præparat non ſibi, ſed illi loco, in quem videmur emitti, iam idonei ſpiritum trahere, & in aperto durare: ſic per hoc ſpatium, quod ab infantia patet in ſenectutem, in alium naturæ ſumimur partum. Alia origo nos expectat, alius rerum ſtatus. *epiſt.* 103.

Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi etiam ad minimum radij ſolis offenſionem: ita ebrietates continuæ efferant animos. *epiſt.* 84.

Affectus, ſunt motus animi improbabiles, ſubiti & concitati, qui frequentes neglectique fecere morbum: ſicut diſtillatio vna, nec adhuc in morem adducta, tuſſim facit, aſſidua & vetus, phthiſin. *epiſt.* 76.

Quemadmodum ſtomachus morbo vitiatus, & colligens bilem, quoſcunque accepit cibos, mutat, & omne alimentum in cauſam doloris trahit, ita animus cæcus, quicquid illi cõmiſeris, id onus ſuum, & perniciem, & occaſionem miſeriæ facit. 5. *de bene* 12.

Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum scabiem delectat quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates, velut mala vlcera erumpunt, voluptati esse laborem vexationemque. 1. *de tranq. vita* 2.

Vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus minimis offenditur, adeo, vt quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio, ad litem euocent. 3. *de ira*, 10.

Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem seruat, quemadmodum præsto est ad mensem suum partus: sic aquæ interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. 3. *nat. quæst.* 16.

Vt in pestilentia cauendum est, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrātibus, assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, vt quam minime inquinatos assumamus. 1. *de tranq. vita*. 7.

Quemadmodum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura, (promiscue enim imbecilla robustaque inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est, quam compositis & remissis, quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. 3. *de ir.* 5

Vt loca grauia etiam firmissimam valetudinem tentant, ita bonæ quoque menti, nec dum adhuc perfectæ, & conualescenti, sunt aliqua parum salubria. *epist.* 28.

Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa præcurrunt, quædam enim segnitia neruis inest, & sine labore vllo lassitudo, & oscitatio, & horror membra percurrens: sic infirmus animus multo ante, quam opprimatur, malis quatitur. *epist.* 75.

Quemadmodum visus oculorū quibusdam medicamentis acui solet & repurgari: sic & nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perspicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, & humilitate, & infamia obiacentibus. *epist.* 116.

Medicus primo in leuibus vitiis tentat non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitæ dispositione firmare: proximum est, vt modus proficiat: si modus & ordo non proficit, subducit aliqua, & circumcidit: sine adhuc quidem respondet, interdicit cibis, & abstinentia corpus exonerat, si frustra molliora cesserūt, ferit venam: membrisque, si adhærentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius est salutaris effectus: Ita legum præsidem, ciuitatisque rectorem docet, quamdiu potest verbis, & his mollibus, ingenia curare vt facienda suadeat, cupiditatemque honesti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium precium virtutis: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret: nouissime ad pœnas, & has adhuc leues, & reuocabiles decurrat: vltima supplicia sceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat, nisi quemquam perire, etiam pereuntis intersit. 1. *de ira*, 5.

Vt salutaria, quæ citra gustum tactumque odore proficiunt: ita virtus vtilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, siue potitur & fruitur suo iure, siue precarios habet accessus, cogiturque vela contrahere, siue otiosa mutaque est, & angusto circumscripta, siue adaperta, in quocunque habitu est, prodest. 1. *de tranq. vita* 3.

Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit, quemadmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & aliis causis quiescentibus intra se, quo mergatur, inueniet. 3 *nat. q.* 21.

Quemadmodum in ægris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestiue data remedij locum obtinuit: ita quamuis leue & vulgare beneficium sit, si præsto fuerit, si proximam quamque horam non perdidit, multum sibi adiicit, gratiamque pretiosi, sed lēti & diu cogitati muneris vincit. 2. *de be.* 2.

Quemadmodum nihil refert, vtrum ęgrum in lecto ligneo aut in aureo colloces, quocunque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert, vtrum æger animus in diuitiis vel in paupertate sit: malum suum illum sequitur. *de pauper.* 14.

Ex Ethicis.

Quemadmodum omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata vita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. *epi.* 125.

Quemadmodum quæ in vsu sunt, & manum quotidie tactumque patiuntur, nunquam periculum situs adeunt: illa, quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, vt superuacua, iacuerunt, sordes ipsa colligunt vetustate: ita, quicquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nunquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod nō sæpe respexit. 3. *de bene.* 2.

Quemadmodum virtutes retentæ exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduū, quia hoc primū imbecillæ mētis atque ægræ est, formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, vt incipiat. *epist.* 51.

Quemadmodum summum adiectionem nō recipit, (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quæ sine summo bono non est. *epi.* 86.

Vt pleraque, quæ fieri posse nō crederes, cognouisse satis est: sic istos qui verba exacuerunt, abunde est semel audisse. *epist.* 40.

Quemadmodum, quædam res semel præceptæ hærent, quædam vt scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur: Geometriam dico & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt) ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero plurima, & temporibus diuersa, effluunt. 3. *de bene.* 5.

Quemadmodum sapiens non placet sibi, si illum medicus coluerit, nec contumeliā iudicabit, si illi homo plebis vltimæ salutanti mutuam salutationem non reddidit: sic nec se suspiciet quidem, si illū multi diuites suspexerint. Scit enim illos nihil a mendicis differre, imo miseriores esse. 2. *in sap. non cad. iniur.* 13.

Quemadmodum sapienti viro incessus modestior conuenit, ita oratio pressa, non audax. *epist.* 40.

Quemadmodum te & in dubiis, & in aduersis, & in lætis sapienter geris, & dubia prudenter tractas, aduersa fortiter, læta moderate: ita in omnia vtilem te amico exhibere potes, aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris. 6. *de bene.* 35.

Quemadmodum ex duobus sapientibus qui senior decessit, non est beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata virtus est: sic Deus non vincit sapiētem felicitate, etiā vincit ætate. *epist.* 74.

Quomodo fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mala existimatio: sic nec claritas, vni bono placuisse. *ep.* 102.

Vt gloria fugientes magis ac magis sequitur: ita fructus beneficiorum gratius respondet illis, per quos etiam esse ingratis licet. 5. *de ben.* 1.

Sicut amplæ & regiæ opes, vbi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur: quamuis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, vsu crescunt: ita ætas nostra bene disponenti multum patet. *de breu. vita* 1.

Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarū partem ipse ferat, quamuis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiat, quod est ingrati, se illi præfert, & tanti æstimat illum miserum esse, vt ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. 6. *de bene.* 35.

Quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem, cum nascitur, trahit, ita ne ad hoc quidem, vt honesta per se petat. placent suapte natura. 4. *de bene.* 17.

Quemadmodum ei, qui amorem exuere conatur, euitanda est omnis admonitio dilecti corporis, nihil enim facilius, quam amor recrudescit: ita, qui deponere vult desideria rerum omnium, quarum cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his, quæ reliquit, auertat. *epist.* 70.

Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiā magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo sibi in angulo fleuit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: sic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicunque venit in mentem nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. 1. *de ira* 25.

Quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille, qui, quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum, qui, cum suis stimulis exagitetur, non prosilit. 1. *de clem.* 20.

Quemadmodum curandum, vt in eos potissimum beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt: ita quędam, etiā si de illis male sperabitur, faciemus, tribuemusque non solū, si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse, tanquam si filios alicui restituere potero magno periculo liberatos, sine vllo meo incommodo, non dubitabo. 1. *de bene.* 10.

Quemadmodum præceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis in viis exit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. *epist.* 74.

Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt, nisi dū surgunt, oppressa sint: ita quoque tristia, & misera, & in se

sæuientia, ipsa nouissime acerbitate pascuntur, & fit infelicis animi praua voluptas dolor. *de consol. ad Mart.* 1.

Quemadmodum scelera etiamsi non sint deprehensa cũ fierent, solicitudo non cum ipsis abiit: ita improbarum voluptatum etiam post ipsas pœnitentia est. *epist.* 27.

Quemadmodum delictorum iam euanuit pudor, postquã res latius euagata est: ita ingratos plures efficies & auctiores, si numerare se cœperint, 3. *de bene.* 16.

Quoniam qui se deteriorem facit, non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus iis, quibus melior illis prodesse potuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso aliis prodest, quod illis profuturum parat. *de beat. vit.* 30.

Omnes istos oblectamenta fallacia & breuia decipiunt, sicut ebrietas, quæ vnius horæ hilarem insaniam, longi temporis tædio pensat: sicut plausus & acclamationis secundæ fauor, qui magna sollicitudine & partus est, & expiandus. *epist.* 60.

Quemadmodum delicatas res desiderare luxuriæ est: ita vsitatas, & non magno parabiles, fugere, dementiæ est. *ep.* 5.

Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur: ita ne ex malo quidem bonum, nã idem est honestum & bonum. *epist.* 88.

Ex Politicis.

Sic omnia sapientis esse dico, vt nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat. quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet: singuli dominio. 7. *de bene.* 5.

Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuiũ officiũ, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos vnico malo affici, quam omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat, qui, etiamsi bene cogitat, male precatur. 6. *de bene.* 37.

Ex œconomicis.

Quemadmodũ domini crudeles tota ciuitate cõmonstrãtur, inuisique & detestabiles sunt: ita regum & iniuria latius patet, & infamia, atque odium seculis traditur. 1. *de clem.* 18.

Ex artibus variis.

Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum & non præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectãt, sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quoties potest, apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requiescit. *epist.* 66.

Quemadmodum qui audierunt simphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum, & praua laudãtium sermo diutius hæret, quam auditur, nec facile est, animo dulcem sonum excutere, prosequitur & durat: & ex interuallo. Igitur claudendæ sunt aures malis vocibus, & quidem primis. *epi.* 124.

Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locũ captat, & manum format, ad dirigenda quæ mittit. Cum hanc vim ex disciplina & exercitatione percepit, quocũque vult, illa vtitur. Didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcunque voluerit: sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum, nõ quomodo cum vxore aut cum filio viueret, sed quomodo bene viueret. In hoc est, & quomodo cum vxore ac liberis viuat. *epist.* 94.

Sicut in lusu est aliud, pilam scite ac diligenter excipere, sed nõ dicitur bonus lusor, nisi qui apte & expedite remisit, quam acceperat: Ita qui accepit beneficium, licet animo benignissimo acceperit nõdum consummauit officium suum. Restat enim pars reddendi. 2. *de bene.* 31.

Quemadmodum magnus luctator est, nõ qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum vsus sub aduersario rarus est, sed qui in vno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat (nec enim refert quam multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est) Ita plus prodest, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu habeas, quam si multa quidem didiceris, sed illa ad manum non habeas. 7. *de bene.* 1.

Quemadmodum, qui bestiarum cubicula indagat, & laqueo captare feras magno æstimat, & magnos canibus circumdare saltus, vt illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officiis renunciat, ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit, & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit, nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit. *de beat. vit.* 14.

Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia est, &, cuicunque nomen non potest reddere, imponit: ita poetæ non putant ad rem pertinere, verum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quenque vocari iubent, quod belle facit ad versum. 1. *de bene.* 3.

Quemadmodũ, qui pedibus suis poterit iter conficere, ascẽdere tamen vehiculum mallet: sic pauper, si poterit esse diues, volet, & habebit vtique opes, sed tanquã leues & auolaturas, nec vlli alij, nec sibi graues esse patietur. *de be. vit.* 23.

Quemadmodũ per procliue currentium, non, vbi visũ est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac lõgius, quã voluit, effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiæ: quæ ponere debet verba, non proiicere, & pedetentim procedere. *epi.* 40.

Circumcidenda est concursatio, qualis est magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis negotiis se offerunt, semper aliquid agentibus similes, sine proposito vagantur, quærentes negotia, nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quę incurrerunt. Inconsultus vanusque illis cursus est, qualis formicis per arbusta repentibus, quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His pleriq; similem vitam agunt, quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. 1. *de tranq. vit.* 12.

Quemadmodum per frequentia vrbis loca properanti in multos incursitandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi: ita in hoc vitæ actu dissipato & vago multa impedimenta, multæ querelæ incidunt 3. *de ira.* 6.

Quemadmodum, quos aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, peruenisse ante sciũt, quam appropinquasse: ita hoc iter vitæ assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine. *de breu. vit.* 9.

Quemadmodum meretrix ita inter multos se diuidit, vt nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita, qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid quo se cæteris præferant. 1 *de bene.* 14.

Quemadmodum inter tortores habitare nolim: sic nec inter popinas quidem. *epist.* 51.

Ex Physicis.

Quemadmodum natura quosdã procliuos in irã facit: ita multæ incidũt causæ, quæ idẽ possint quod natura. 2. *de ir.* 20.

Quemadmodum omnis natura bonum suum, nisi consummata, non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est. *epist.* 125.

Talis est sapientis animus, qualis mundi status, super lunam. Semper illic serenum est. *epist.* 60.

Quemadmodum serenitas cœli non recipit maiorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata, sic hominis corpus animumque curãtis, & bonum suum ex vtroque nectentis, perfectus est status, & summam voti sui inuenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. *epi.* 67.

Vt quidam sole, & exercitatione, & cura corporis diem educunt, athletisque vtilissimum est, lacertos suos roburq; cui se vendicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis, animum ad rerum ciuilium certamẽ parantibus, in opere esse longe pulcherrimum est. 1 *de tranq. vit.* 3.

Quemadmodum radij solis cõtingunt quidẽ terrã, sed ibi sunt vnde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus, vt propius quidem diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet, illuc spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. *epi.* 41.

Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est, nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiutorio ignis nihil calidum est, nihil sine aere frigidum: ita honesta & turpia virtutis & maliciæ societas efficit. *epist.* 31.

Quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, iniurias, virtus magnitudine sua elidit atque opprimit, & quocunque affulsit, ibi quicquid sine illa apparet, extinguitur: nec magis vllam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderint, quam in mari nimbus. *epi.* 67.

Sic ira metuitur, quomodo vmbra ab infantibus, à feris rubens pinna. 1. *de ira*, 11.

Vt ignis, diuersis locis ortus, cito miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. 3. *nat. quæst.* 21.

Quemadmodum flamma non potest opprimi (nam circa id diffugit, quo vrgetur) quemadmodum aer verbere aut ictu non læditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: sic animus, qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio sub-

talitatis suæ per ipsa, quibus premitur, erumpit. *epi.* 58.

Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis, quam quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior quo vehementior fuerit. *epist.* 39.

Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu: sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latius quam nocent, non sine causa. 1. *de clem.* 8.

Quomodo fulminis, etiam cum latissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus: sic animo, qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. *epi* 58.

Nam cætera eius tela (quibus genus humanum debellatur) grandinis more dissultant, quæ incussa tectis, sine vllo habitatoris incommodo crepitat ac soluitur. *epi.* 45.

Quemadmodum tempestatis & pluuiæ ante ipsas notæ veniunt: ita iræ, amoris, omniumque istarum procellarum, animos vexantium, sunt quædam prænuncia 3. *de ira*, 10.

Quemadmodum tot amnes, tantum superne deiectorum imbrium, tanta mediterraneorum vis fontium nõ mutãt saporem maris, neque remittunt quidem: ita aduersarum impetus rerum viri fortis non vertit animum, manet in statu, & quicquid euenit, in suum colorem trahit. *de prou. diu.* 2.

Magno animo de rebus magnis iudicandum est, alioqui videbitur, illarum vitium esse, quod nostrum est: Sic quædã rectissima, cum in aquam demissa sunt, speciem curui præfractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert *epist.* 72.

Quemadmodum, si in aquam feruens massa descendit, cum multo murmure extinguitur: ita spiritus incidẽs nubibus tonitrua edit, & deinde cum luctatur, per obstantia & intercisa vadens, ipsa ignem fuga accendit. 2. *nat quæst.* 17.

Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem fati æterna series regit, cuius hæc prima lex, stare decreto 2. *nat. quæst.* 35.

Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui à multis obsidetur: sic ad illum quemadmodum ad lacum concurritur, quem exhauriunt & turbant. *epist.* 38.

Quemadmodum corpus in procliui retineri debet, in ardua impelli: ita quædam virtutes in procliui sunt, quædam cliuum subeunt. *de vita beata* 25.

Vt in præceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec desistere morariue deiecta potuerunt, sed consilium omne & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abscidit, & non licet eo non peruenire, quo non ire licuisset: ita animus, si in iram, amorem, aliosq; se proiecit affectus, nõ permittitur reprimere impetum, rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, etiam vitiorum natura procliuis. 1. *de ira*, 7.

Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius, tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet, incertus tamen, manus, pedes, oculi, negocium illi gerunt, illum hæc cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus, cum ille imperauit, siue auarus dominus est, mare lucri causa scrutamur, siue ambitiosus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntarie subsiluimus: sic hæc immensa multitudo, vnius animæ circundata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur. 1. *de clem.* 3.

Quemadmodum non vtique melior est longior vita, sic peior vtique mors longior. *epist.* 71.

Vt feras cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est, sæpe enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates, in magnum malum euasere, captæque cepere. *de beat. vita* 14.

Minuta quædam animalia, cum mordent, non sentiuntur, adeo tenuis illis & fallens in periculum vis est, tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conuersatione virorum sapientum eueniet: non deprehendes, quemadmodum aut quando tibi prosit, profuisse deprehendes. *epist.* 95.

Quemadmodum aues etiam inanis fundæ sonus territat: ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. *epist.* 75.

Vidisti aliquando canem, missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem: quicquid excepit protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis: quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine vlla voluptate dimittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attoniti. *epist.* 73.

Multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia: non minus ausura cum illis vires suæ placuerint, quam illa, quæ iam felicitas aperuit, instrumenta illis explicandæ nequitiæ desunt: sic tuto serpens etiam pestifera tractatur dum riget frigore. Non desunt tunc illi venena, sed torpent. *epistol.* 42.

E re rustica, architectura, & aliis.

Sicuti in aruo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulæ, quamuis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum, hoc superuenit: sic voluptas non est merces, nec causa virtutis, sed accessio. *de beat. vita.* 9.

Vt fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa fœcunditas: ita animorũ impetus assiduus labor frangit. 1. *de tranq. vita* 15.

Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quã nimia. Illa enim vtilia, vitaliaque sunt: at hæc eo, quod superfluunt, nocent: sic segetem nimia sternit vbertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non peruenit nimia fœcunditas. *epist.* 39

Quemadmodum folia virere per se non possunt, ramum desiderant, cui inhæreant, ex quo trahant succum: sic præcepta, si sola sunt, marcent: infigi volunt sectæ. *epistol.* 96.

Quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta vitæ putas esse, damnum: quia reparantur, etiamsi non renascantur. *epist.* 105.

Quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumstantibus diuiduntur: sic peracta vita aliquid porrigit his, qui totius vitæ ministri fuissent. *ep.* 78.

Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodque turbidumque subsidit: sic in ætate nostra quod est optimum, primum est. Id exhauriri in aliis potius patimur, vt nobis fæcem reseruemus. *epist.* 109.

Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat, quomodo poma quædam sunt suauiter aspera: cum vero interuenerit spacium, omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos voluptas venit. *epist.* 64.

Quomodo in vino non ante lingua titubat, quam mens cessit oneri, & inclinata vel prodita est: ita ista oratio, quid aliud quam ebrietas? *epist.* 115.

Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duricia est, nec secari adamas, aut cædi vel teri potest, sed incurrentia vltro retundit: quemadmodum quædam non possunt igne consumi, sed flamma confusa, rigorem suum habitumque conseruant: quemadmodum proiecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi vlla sæuitiæ vestigia tot verberati procellis ostentant: ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, vt tam tutus sit ab iniuria, quam illa, quæ retulit. 2. *in sap. non cad. iniur.* 3.

Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quæ casura nisi inuicem obstarent, hoc ipso sustinetur. *epistol.* 96.

Quemadmodum lana quosdã colores semel ducit, quosdam, nisi sæpius macerata & recocta, non perbibit: sic alias disciplinas ingenia cum accepere, protinus præstant: hæc nisi alte descendit, & diu sedit, animum non colorauit, sed infecit, nihil ex his quæ promiserat, præstat. *epist.* 72.

Quemadmodum nauim eligam nauigaturus, & domum habitaturus, ita mortem vtique, qua sum exiturus e vita meliorem *epist.* 71.

Vadis huc & illuc, vt excutias insidens pondus, quod ipsa iactatione incommodius fit, sicut in naui onera immota minus vrgent, inæqualiter conuoluta citius eam partem, in quam incubuere, demergunt. *epist.* 28.

Quemadmodum in naue, quæ sentinam trahit, vni rimæ aut alteri obsistitur: vbi plurimis locis laxari cœpit & cedere, succurri non potest nauigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest: vbi tanquam in putri ædificio omnis iunctura diducitur, & dum alia excipitur, alia discinditur, circumspiciendum est quomodo exeas. *epist.* 30.

Quemadmodum clepsydera non extremum stillicidium exhaurit, sed quicquid ante defluxit: sic vltima hora, qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. *epist.* 24.

FINIS SIMILIVM.